6
39 M
15

Digitized by Google

BIBLIA SACRA
VULGATÆ EDITIONIS,
SIXTI V. & CLEMENTIS VIII.
PONTIF. MAX. Auctoritate recognita,

VERSICULIS DISTINCTA:
UNA' CUM SELECTIS ANNOTATIONIBUS
Ex optimis quibuſque Catholicis Interpretibus, & etiam ex Auctoribus Heterodoxis in his, quæ Catholicæ veritati non ſunt contraria, excerptis: Prolegomenis, novis Tabulis Chronologicis, Hiſtoricis & Geographicis illuſtrata.

AUCTORE

JO: BAPTISTA DU HAMEL
PRESBYTERO, & EXPROFESSORE REGIO,
Nec non Regiæ Scientiarum Academiæ Socio.

ACCEDUNT LIBELLI DUO AB ERUDITISSIMO VIRO FRANCISCO LUCA BRUGENSI *exarati: quorum primus Loca inſigniora* ROMANÆ CORRECTIONIS *complectitur; alter verò alias Correctiones, quæ fieri poſſent, denotat.*

PARS ALTERA.

VENETIIS, MDCCLV.
EX TYPOGRAPHIA BALLEONIANA.
SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

PRÆFATIO
IN PROPHETARUM
Libros.

CHRISTIANÆ Religionis veritas non miraculis modò & prodigiis, ſed etiam Prophetarum oraculis fidem ſibi toto orbe terrarum meritò adſtruxit: nam ille verus eſt & genuinus divinitatis character, uno proſpectu futura omnia contueri & prædicere. Unde & Deus per Iſaiam, cap. 41. hoc ipſum ut divinitatis ſuæ indubitatum proponit argumentum; *Annuntiate quæ ventura ſunt in futurum, & ſciemus quia dii eſtis vos.* Ab ipſo penè mundi exordio Deus Prophetas miſit, qui veræ religioni forent præſidio, corruptos mores inſtaurarent, homines à cultu Dei deficientes revocarent in viam. Ante diluvium prophetavit Henoch, teſte Juda Apoſtolo. Noemum poſteà miſit Deus, qui diluvium futurum prænuntiaret, & ad pœnitentiam homines hortaretur. Poſt gentium diviſionem miſit Abrahamum, qui collapſam penè religionem reſtitueret; tum Moyſem, qui legem Dei ſcriptam Judæis daret, & futura prædiceret; alios deinceps miſit Prophetas, qui Dei cultum adverſus impietatem & idololatriam tuerentur, & Chriſti adventum annuntiarent.

Detecta Prophetas exponendi ratione non eſt cur multa hoc loco ſubjiciamus, cùm de multiplici expoſitione Scripturæ, de variis ejus locutionibus & idiotiſmis fusè in prolegomenis à nobis fuerit diſputatum, perpauca ex viro doctiſſimo ſuperioris ſæculi Franciſco Ribera S. J. in præludio primo in minores Prophetas notanda, & ex Synopſi Scripturæ Sacræ, quam Theologiæ Clericorum Seminariis deſtinatæ ſubjecimus, hoc loco afferre contenti.

Illud quidem animadvertit Auctor laudatus duo eſſe extrema exponendi Prophetas genera: primum eſt abjectum & humile, quod à Rabbinis invectum eſt, quodque populorum tantùm & regum æſtus, bella, ſervitutes, & captivitates complectitur, de Chriſti myſteriis ne verbum quidem ſubjiciunt: vel ad ſuum Meſſiam venturum cum magna pompa & poteſtate terrena, quidquid illud eſt, referunt: aut in alienum detorquent ſenſum.

Altera & priori oppoſita exponendi ratio ea eſt, qua ſingula penè verba de Chriſto explicantur, etiam in ſenſu hiſtorico & litterali. Tertium & optimum eſt exponendi genus, inter duo extrema medium, quo permulta de Chriſti Adventu, Doctrina, Paſſione, Reſurrectione, multa de Eccleſiæ myſteriis à Prophetis ſenſu hiſtorico ſic prædicta exponuntur, ut ſui ſæculi vitia reprehendant, captivitates imminentes & ſupplicia improborum minentur, ſed plurima ac penè omnia ſpiritali & myſtico ſenſu ad Chriſtum & Eccleſiam referantur. Et quidem primum exponendi genus tam abſurdum eſt, & Scripturis adverſum, ut refutatione non egeat. Qui enim Chriſtiano nomine cenſentur, longè à Manichæorum abſunt inſania, qui negabant ulla eſſe apud Prophetas de Chriſto teſtimonia, quos Auguſt. lib. 12. contra Fauſtum copiosè refellit. Neque neceſſe eſt Chriſti & Apoſtolorum in re notiſſima proferre teſtimonia. Illud inſigne eſt Chriſti Domini Joan. 5. effatum: *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipſis vitam æternam habere, & illæ ſunt quæ teſtimonium perhibent de me:* & alio in loco: *Hæc ſunt verba quæ locutus ſum ad vos, quoniam neceſſe eſt impleri omnia, quæ ſcripta ſunt in lege Moyſi, & Prophe-*

A 2 *tis,*

tis, & *Pſalmis de me*. Philippus ex hac nota ſe Chriſtum agnoſcere profitetur: *Quem ſcripſit Moyſes in Lege, & Prophetæ, invenimus filium Joſeph à Nazareth*. Paulus Apoſtolus ad Epheſios ſcribens, cap. 2. eos eſſe docet, *cives Sanctorum & domeſticos Dei, ſuperædificatos ſuper fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum*. Idem Rom. 1. *Segregatus in Evangelium Dei, quod antè promiſerat per Prophetas ſuos*. Idem Act. 28. Romæ venientes ad ſe Judæos docens, *Suadebat eis de Jeſu ex lege Moyſi & Prophetis à manè uſque ad veſperam*. Notum eſt omnibus Principis Apoſtolorum in hanc rem illuſtre teſtimonium Epiſt. 2. cap. 1. uti & Act. 2. & 13. *Deus autem prænuntiavit per os omnium Prophetarum pati Chriſtum ſuum*: item Actor. 10. *Huic omnes Prophetæ teſtimonium perhibent*.

Quamobrem Grotius vir cæteroquin doctus nimiùm favet Socinianis, qui hac in re Manichæorum inſaniam imitantur, cùm ait Prophetarum vaticinia, *non in vim argumenti propriè adhiberi, ſed ad illuſtrandam, atque confirmandam rem jam creditam*: quaſi Propheriæ ad conſtituenda fidei fundamenta nihil proſint, ſed ornatus tantùm, & fovendæ Chriſtianorum pietatis gratia proferantur.

Hinc pertinentes ad Chriſtum propherias univerſas proprio & primario ſenſu ad hiſtoriam eorum temporum, allegorico autem & remoto ſenſu ad Chriſtum referri putat. Utrumque luculentis Scripturæ & SS. PP. teſtimoniis refellit Illuſtr. Huetius, prop. 7. Demonſtrationis Evangelicæ. Ex Scripturis quædam attulimus loca, quibus complura addi poſſunt, illud in primi Pſalm. 109. *Dixit Dominus Domino meo*, quo uſus eſt Chriſtus Dominus Matth. 22. *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus eſt? Et nemo poterat reſpondere ei verbum*. Ex quo quidem liquet, recentiores Rabbinos veteribus eſſe nequiores: nam apud Phariſæos pro certo habebatur, de Meſſia locutum eſſe Prophetam; & niſi illud certum apud eos extitiſſet, perfacilis fuiſſet eorum reſponſio, non ad Chriſtum, ſed ad alium, ut ad Davidem, hoc dictum fuiſſe; vel ut alii fabulantur, Eliezer ſervum Abrahæ de domino ſuo ita loqui à cæde regum revertente.

Et quidem SS. PP. qui Fidem Chriſtianam adverſus Ethnicos & Judæos, aut doctrinam Catholicam adverſus hæreticos propugnarunt, ſemper ad Prophetas provocare ſolent; ut Juſtinus Martyr in dialogis cum Tryphone; Athenagoras in legatione ſua: *Nos autem*, inquit, *eorum quæ novimus & credimus, Prophetas teſtes habemus*. Irenæus lib. 2. cap. 57. Prophetiarum veritatem non adſtruit ex Chriſti miraculis, quod ſolum vult fieri Grotius; ſed miraculorum Chriſti veritatem ex Prophetiis confirmat. Tertullianus librum ſuum adverſus Judæos ſic concludit: *Hæc autem aut prophetata nega, aut adimpleta, cùm leguntur*. Origenes lib. 1. contra Celſum: *Omnium quæ ad adſtruendam Chriſti fidem adhiberi poſſunt argumentorum maximum hoc eſt, quod prædictus fuerit à Prophetis, qui apud Judæos fuerunt*. Cyprianus teſtimonia è libris ſacris adverſus Judæos colligens in præfatione ad Quirinum ſcribit profuturas ei Prophetarum prædictiones ad prima fidei lineamenta formanda. Euſebius ex Prophetarum oraculis Chriſtianæ Religionis fundamenta in libris de Evangelica demonſtratione adſtruxit. Atque ut alios Patres omittam, Auguſtinus lib. 12. contra Fauſtum, cap. 46. à vaticiniis Prophetarum ordiendam eſſe fidem ait: & Tract. 35. in Joann. Paganum fidei fundamentis imbuendum adire vult & conſulere Prophetas: *Quid eſt Chriſtus? dicit Paganus: cui reſpondemus, Quem prænuntiaverunt Prophetæ*. Et lib. 1. de conſenſu Evangel. cap. 10. *Cui prophetando gens una deputata eſt, cujus reipſa tota adminiſtratio prophetia eſſet illius Regis venturi, & civitatem cœleſtem ex omnibus gentibus condituri*. Et lib. 3. cap. 7. *Omnes ſancti Prophetæ uno ſpiritu locuti mirabili inter ſe conſenſione conſtant, ut hoc multò amplius ſit, quàm ſi omnium omina Prophetarum uno unius hominis ore dicerentur: & ideò indubitanter accipi debent, quæcumque per eos Spiritus Sanctus di-*

xit.

Digitized by Google

xit, *& ſingula eſſe omnium*, *& omnia ſingulorum*. Ex quibus illud efficitur, ad fidem Chriſto Jeſu conciliandam non aliundè certiora duci argumenta quàm ex oraculis Prophetarum, uti Angelus in Apocal. cap. 19. Joanni declarat his verbis: *Teſtimonium enim Jeſu eſt Spiritus prophetiæ*. Ac Grotius ipſe in ſuis Annotationibus in cap. 14. prioris ad Cor. Epiſtolæ fatetur Prophetiam cæteris donis ab Apoſtolo præferri: *Quia maximam ea res auctoritatem præſtabat Evangelio*, *convincebat incredulos*, *firmabat credentes*; *divinum enim ab omnibus hominibus creditur eſſe prædictio*, *dicta ob id divinatio*.

Minùs peccant, ſed peccant tamen qui Prophetias omnes de Chriſto & Eccleſia intelligi oportere contendunt, etiam in ſenſu hiſtorico: nam certum eſt Prophetas ut populi Doctores & Magiſtros multa de morum emendatione, de ſuppliciis imminentibus eum docuiſſe, juxta illud Iſaiæ 58. *Clama*, *ne ceſſes*, *&c*. Et Ezechielis 3. *Fili hominis ſpeculatorem dedi te domui Iſrael*. Itaque permulta ſunt in Prophetis, quæ hiſtorico ſenſu ad Chriſtum non referuntur, ſed ad illorum temporum ſtatum, & ad mores ſpectant. Et quidem Chriſtus Dominus cùm diſcipulis euntibus in Emaus interpretabatur omnia, quæ de ipſo erant, non omnia quæ erant in Prophetis, in tam brevi itineris ſpatio interpretatus eſt, ſed quæ de ipſo erant.

Quamobrem multa in Prophetis de Chriſto dicuntur hiſtoricè, plura myſticè, & allegoricè. Cùmque Sancti Patres docent, totam Scripturam plenam eſſe myſteriis Chriſti, hoc de litterali tantummodò ſenſu non eſt intelligendum, nec de ſpiritali ſolo, ſed de utroque. Hinc pulchrè Auguſt. lib. 17. de Civit. cap. 3. docet Prophetias *partim ad ancillam pertinere*, *quæ in ſervitute generat*, *id eſt*, *ad terrenam Jeruſalem quæ ſervit cum filiis ſuis*; *partim verò ad liberam civitatem Dei*, *id eſt*, *veram Jeruſalem æternam in cælis*, *cujus filii omnes ſecundùm Deum viventes peregrinantur in terris*, *ſed eſſe in eis quædam*, *quæ ad utramque pertinere intelliguntur*, *ad ancillam propriè*, *ad liberam figuratè*. Et lib. 12. contra Fauſtum, qui negabat, quicquam à Prophetis de Chriſto eſſe dictûm, multa profert ex Lege & Prophetis, quæ partim juxta hiſtoriam, partim juxta myſticam intelligentiam ad eum pertinent. Unde cap. 7. *Omnia quæ illis continentur libris*, *vel de ipſo dicta ſunt*, *vel propter ipſum*, ſeu ut Chriſtum ſignificarent. Et quidem Jonæ Prophetia, ut alios omittamus, nihil habet de Chriſto, ſi litteræ ſolius habeatur ratio; ſi allegoriæ, tota eſt propter Chriſtum.

Deus per Prophetas interim verbis, interim rebus ipſis loquitur. Hinc duplex Prophetiæ genus, unum ſignis adumbratum & figuris, alterum verbis expreſſum: illud in Scripturis eſt uſitatum maximè. Sic Apoſt. 1. Corinth. 10. ait, *Iſraelitas*, *in Moyſe baptizatos eſſe in nube & in mari*: *& omnes eandem eſcam ſpiritalem manducaſſe*. Quæ verbis exprimuntur, vel ſimplicem habent & apertam ſignificationem, vel obſcuram: Illud enim è majeſtate Dei fuit & ſapientia, ut veritas ipſa ſacris velaminibus tegeretur.

Sic proprius & primarius Prophetiæ ſenſus ſæpè ad hiſtoriam eorum temporum pertinet, remotus & allegoricus ad Chriſtum: contrà, perſæpè proprius & genuinus ſenſus ad Chriſtum refertur. Prophetæ quidem inter Judæos vitam agebant, ſed nobis potiùs quàm Judæis ſcripſere, teſte Apoſtolorum Principe: *Quia non ſibimetipſis*, *vobis autem miniſtrabant ea*, *quæ nunc nuntiata ſunt vobis per eos qui evangelizaverunt vobis*. Epiſt. 1. cap. 1. v. 12.

Quare ſenſus ſpiritalis idem verus plerumque & nativus haberi debet, non litteralis, qui à ſpiritali, ſeu allegorico, ſeu morali ſejunctus portio eſt Judæorum. Prophetæ quippe Eccleſiæ in primis, non Synagogæ ſcripſerunt; hujus ruinam, illius verò ſplendorem tum prænuntiant, cùm de populi Judaici deſtructione & vocatione gentium vaticinantur.

Ex iis colligitur multa à Prophetis de Chriſto in ſenſu hiſtorico, multa in ſenſu allegorico, multa demum de aliis rebus ſcripta eſſe, quæ ex eventu ipſo iis fidem conciliabant. Hinc Rupertus Abbas, qui ſe in Prophetis, ut in omni-

omnibus Scripturis, Chriſtum ſemper quærere profitetur in prologo in 12. Prophetas, idem in prologo in Oſeam quærit, qua ratione Prophetarum libri æqualem cum Moſe auctoritatem adepti fuerint apud Hebræos, quibus adeò invifi fuerunt; ac ſubinde reſpondet, hanc auctoritatem ex certo rerum quas prædicebant eventu habuiſſe.

Neque audiendi ſunt qui SS. Patres eo nomine reprehendunt, quòd adverſus Judæos diſputantes myſtico utantur ſenſu, qui ad confirmanda fidei dogmata omninò infirmus iis videtur. Nam, ut optimè reſpondet P. Ribera, SS. Patres in Homiliis ſuis populum erudiunt, plurima ſenſu myſtico, qui eorum aptus eſt propoſito fini, exponunt, quod utique faciunt concionatores, Veterum exemplum ſecuti. Quin etiam ubi Judæos refellunt, & apud Catholicos agunt, ut Tertullianus, Cyprianus, Chryſoſtomus, Auguſtinus & alii, utroque utuntur ſenſu ſpiritali & hiſtorico, quòd cum benevolis & piis auditoribus agant, qui non ſolùm aperta Scripturæ verba, ſed etiam tecta & myſteriis involuta venerantur. Sed ubi cum Judæis tantummodò rem habent, ut Juſtinus cum Tryphone, tum acriùs pugnant, & hiſtoricum tantummodò adhibent ſenſum.

Quòd autem Patres tam ſæpè allegoricum adhibeant ſenſum, id potiſſimùm cauſæ fuit, quòd ſcirent novum Teſtamentum in veteri eſſe, & vetus in novo, quodque in novo clarè & apertè exprimitur, in veteri tectum eſſe & involutum variis figuris & allegoriis. Unde & allegoricum ſenſum verum eſſe & à Spiritu Sancto intentum potiùs, quàm litteralem noverant, atque in Lege & Prophetis Evangelii myſteria contemplari ſolebant. Utrumque voluit Scripturarum Auctor Deus, Agni Paſchalis oſſa non comminui, & Chriſti Domini in cruce pendentis oſſa non frangi, hoc remotiùs quidem, ſed præcipua quadam ratione id volebat. Sic litteralis ſenſus prior eſt, & quaſi fundamentum, ſed ſpiritalis potior eſt, cuius cauſa adhibetur litteralis.

Quòd verò ajunt non valere ſpiritalem ſenſum ad confirmanda fidei dogmata, id utique verum eſt, cùm de ſpiritali ſenſu non conſtat, aut per Scripturam ipſam, aut per Eccleſiam, aut per communem Patrum expoſitionem: ſecus e ſpiritali ſenſu firmum ducitur argumentum: ut ſi quis colligat Chriſto non fuiſſe crura in cruce frangenda, quòd ſcriptum ſit de Agno Paſchali, *Os non comminuetis ex eo*. Id verò eſt ex accidenti, quòd ſpiritalis ſenſus minùs interdum valeat ad confirmanda dogmata, quoniam de litterali meliùs nobis conſtare poteſt ex vocum ſignificatione, quàm de ſpiritali, qui ex rerum inter ſe ſimilitudine eruitur. Sed idem evenit in ſenſu litterali, cùm dubius eſt & incertus. Unde Apoſtoli, quibus Spiritus Sanctus aperuit Scripturarum ſenſum, myſticum ſæpè adhibent.

Adde ex eodem Auctore rationem non contemnendam, cur Veteres, qui vetus Teſtamentum plenum eſſe allegoriis noverant, ſæpè eas adhibeant tamquam ſibi notas & perſpectas, in quibus operam ſuam poſuerunt: unde ex iis Chriſti myſteria colligunt, interdum per probabiles admodum rationes, quibus ſæpè locus eſt non ſolùm apud SS. Patres, ſed etiam apud omnium diſciplinarum auctores, cùm præſto non ſemper ſint demonſtrationes.

Illud quoque ad intelligentiam Prophetarum non inutile eſt admonere, illos perſæpè ab hiſtoria tranſire ad Chriſtum, & à Chriſto reverti ad hiſtoriam, in qua de moribus ſuorum temporum, aut de malis imminentibus loquuntur. *Ne*, inquit Hieronymus lib. 5. Iſaiam, cap. 16. *ſi ordinem Scriptura conſervet, non ſit vaticinium, ſed narratio*; & in cap. 1. Oſee: *Prophetæ ſic multa poſt ſæcula de adventu Chriſti, & vocatione gentium pollicentur, ut præſens tempus non negligant*.

PRO-

Digitized by Google

PROPHETIA ISAIÆ.

ISAIAS ab anno 25. aut 26. Oziæ Regis Juda ad initium uſque Manaſſes vaticinatus eſt: diverſis adeò temporibus ſuas edidit Prophetias. Ex ſtirpe Regum Juda ortus ſub Manaſſe martyrium obiit. In unum volumen collegit vaticinia ſub Ozia. Joathan. Achaz & Ezechia facta. Quinque primis capitibus Prophetiæ regnante Ozia, Viſio capite ſexto comprehenſa ſub Joathan; quæ ſequuntur uſque ad 15. ſub Achaz; conſequentibus deinde capitibus revelationes ſub Ezechia & Manaſſe factæ continentur. Hujus juſſu ſectum fuiſſe, Judæorum traditio eſt, veterum Patrum auctoritate confirmata. Ac de Iſaia illud Epiſt. ad Hebræos, cap. 11. v. 37. *interpretantur, ubi de Sanctorum perſecutionibus verba facit:* Secti ſunt, *ubi plurali numero utitur, pro ſingulari, more in Scripturis uſitato. Librum ſcripſit de geſtis regis Oziæ, cujus fit mentio* Lib. 2. Paralip. cap. 26. v. 22. *qui excidit Chriſti Domini, Incarnationem, Nativitatem, Prædicationem, Mortem denique tam dilucidè prænuntiat, ut Propheta Evangeliſtus à Sanctis Patribus meritò appellatur.*

CAPUT PRIMUM.

Tempus, quo prophetavit Iſaias ſuper Judam & Jeruſalem, quæ ob ſuam ingratitudinem, aliaque ſcelera, omni pœnarum genere à Deo percuſſa, non eſt ad eum reverſa: victimæ & ſolemnitates ipſius rejiciuntur: & quid facere debeat, ut in gratiam à Deo recipiatur.

1. Viſio (a) Iſaiæ filii Amos, quam vidit ſuper Judam & Jeruſalem in diebus Oziæ, Joathan, Achaz, & Ezechiæ, regum Juda.

2. Audite (b) cœli, & auribus percipe terra; quoniam Dominus locutus eſt. Filios enutrivi, & exaltavi: ipſi autem ſpreverunt (c) me.

3. Cognovit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus

1. (a) Hoc eſt revelatio Iſaiæ facta: viſio, pro re viſa accipitur. Nam Prophetæ res temporibus, aut locis disjunctas & remotiſſimas, divino Spiritu afflati, quaſi coram intueri videntur.

2. (b) Sunt verba Moſis Deuter. 32. ut declaret veniſſe tempora à Moſe eo loco prævisa & prædicta: *Ex quo*, inquit Hieronymus in hunc locum, *Montani deliramenta conticeant, qui in extaſi, & cordis amentia Prophetas putat ventura dixiſſe: neque enim videre poterant quod ignorabant.*

2. (c) Hebr. Ipſi contra me rebellarunt.

aſinus præſepe domini ſui: Iſrael autem me non cognovit, & populus meus non intellexit.

4. Væ genti peccatrici, populo gravi iniquitate, ſemini nequam, filiis ſceleratis: dereliquerunt Dominum, blaſphemaverunt Sanctum Iſrael, abalienati ſunt retrorſum.

5. Super quo percutiam vos ultrà (d), addentes prævaricationem? omne caput languidum, & omne cor mœrens.

6. A planta pedis uſque ad verticem, non eſt in eo ſanitas (e): vulnus, & livor, & plaga tumens, non eſt circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo.

* Inf. 5. 6. 7. * Terra veſtra deſerta (f), civitates veſtræ ſuccenſæ igni: regionem veſtram coram vobis alieni devorant, & deſolabitur ſicut in vaſtitate hoſtili.

8. Et derelinquetur filia Sion ut umbraculum in vinea, & ſicut tugurium in cucumerario, & ſicut civitas, quæ vaſtatur.

* Rom. 9. 29. 9. * Niſi Dominus exercituum reliquiſſet nobis ſemen (g), * quaſi Sodoma fuiſſemus, & quaſi Gomorrha ſimiles eſſemus. * Gen. 19. 24.

10. Audite verbum Domini principes (h) Sodomorum, percipite auribus legem Dei noſtri populus Gomorrhæ.

11. * Quò mihi multitudinem victimarum (i) veſtrarum, dicit Dominus? plenus ſum, holocauſta arietum, & adipem pinguium, & ſanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum, nolui. * Jerem. 6. 20. Amos 5. 21.

12. Cùm veniretis ante conſpectum meum, quis quæſivit (k) hæc de manibus veſtris, ut ambularetis in atriis meis?

13. Ne offeratis ultrà ſacrificium fruſtrà: incenſum abominatio eſt mihi. Neomeniam, & ſabbatum, & feſtivitates alias non feram, iniqui ſunt cœtus veſtri:

14. Calendas veſtras, & ſolemnitates veſtras odivit anima mea: facta ſunt mihi moleſta, laboravi ſuſtinens.

15. Et cùm extenderitis manus veſtras, avertam oculos meos à vobis: & cùm multiplicaveritis orationem, non exaudiam: * manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt. * Inf. 59. 3.

16. * Lavamini, (l) mundi eſtote, auferte malum cogitationum veſtrarum ab oculis meis: quieſcite agere perversè. * 1. Pet. 3. 11.

17. Diſcite benefacere: quærite (m) judicium, ſubvenite oppreſſo, judicate pupillo, defendite viduam.

18. Et venite, & arguite me, dicit Dominus: ſi fuerint peccata veſtra ut coccinum, quaſi nix dealbabuntur: & ſi fuerint rubra quaſi vermiculus, velut lana alba erunt.

19. Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis.

20. Quòd ſi nolueritis, & me ad iracundiam provocaveritis: gladius devorabit vos, quia os Domini locutum eſt.

21. Quo-

5. (d) Qua plaga vos ultrà percutiam, aut in qua parte corporis plagas addam plagis, quas Prophetæ Oſee, Joel, & Amos vivis depingunt coloribus, ut Iſaias ipſe cap. 2. & ſeq. *Omne caput languidum*: vel omne caput langueт, cor ipſum tabeſcit. Hieron. *Per metaphoram docet, quòd à principibus uſque ad extremam plebem, à doctoribus uſque ad imperitum vulgus, in nullo ſit ſanitas.*

6. (e) De populo Iſraelitico tanquam de uno homine loquitur. Proceres ipſi, & principes ulceribus ſcatent.

7. (f) Futura eſt. *Umbraculum*; agris ubique vaſtatis.

9. (g) Quem locum citat Apoſt. Rom. 11. Niſi Deus Judaico populo paucas conſervaſſet reliquias, Apoſtolos nimirum, & Chriſti diſcipulos. *Quaſi Sodoma fuiſſemus*, Deleti omnino eſſemus. *Reliquiæ*, inquit Apoſtolus, *ſecundùm electionem gratiæ ſalvæ factæ ſunt. Ex quo oſtenditur*, ait Hieronymus, *ſuperiora, quæ contra Jeruſalem, & Judam ſermo propheticus comminatus eſt, non ad Babylonicæ captivitatis referenda tempus, ſed ad ultimam Romanorum, quando in Apoſtolis ſalvæ factæ ſunt reliquiæ populi Judæorum, & in toto orbe Evangelium fuit ſeminatum.* Apoſtolus his verbis Prophetæ utitur, ut oſtendat propter electos Iſraelem non fuiſſe in ipſis Eccleſiæ initiis inſtar Sodomæ conſumptum.

10. (h) Judæos ob ſimilia flagitia ſic compellat.

11. (i) Exterior cultus interiori deſtitutus Deo diſplicet. *Plenus*: Hieron. *Nullâ re indigeo.*

12. (k) Sacrificia quidem præcepit Deus Judæis, ut ab Idololatria, in quam proclives admodùm erant, eos averteret. Sed purum cor in primis ab iis exigebat, & multò magis à Chriſtianis. *Cùm veneritis*, Hieron. legit, *Calcare atrium meum non apponetis.* Ex his colligit, non Babylonicam vaſtitatem, ſed ultimam ſub Veſpaſiano & Tito deſtructionem templi indicari, cùm templum à Zorobabel rurſum ædificatum fuerit. Judæi ob exteriorem Dei cultum ſibi blandiebantur, quaſi eſſent Deo grati: docet verò hæc eſſe penitùs inutilia, cùm deeſt vera juſtitia, atque Deo ipſi eſſe exoſa, cùm fovendis criminibus & falſæ fiduciæ ſerviunt.

16. (l) In quo ſita ſit vera pœnitentia, nos docet, ut pravas cogitationes, & pravos affectus exuamus, à malo declinantes, & bono adhærentes. *Lavamini*, Pro victimis, & aliis ſolemnitatibus baptizamini in ſanguine meo per lavacrum regenerationis. Hieron.

17. (m) Expendite, utrius litigantis juſtior ſit cauſa.

21. Quomodo (n) facta eſt meretrix civitas fidelis, plena judicii? juſtitia habitavit in ea, nunc autem homicidæ.

22. Argentum tuum verſum eſt in ſcoriam: vinum tuum miſtum (o) eſt aqua.

23. Principes tui infideles, ſocii furum: omnes diligunt munera, ſequuntur retributiones. * Pupillo non judicant: & cauſa viduæ non ingreditur ad illos.

* Jerem. 5. 28.

24. Propter hoc ait Dominus Deus exercituum fortis Iſrael: Heu, conſolabor (p) ſuper hoſtibus meis, & vindicabor de inimicis meis.

25. Et convertam manum meam ad te, & excoquam ad purum ſcoriam tuam, & auferam omne ſtannum tuum.

26. Et reſtituam judices tuos ut fuerunt priùs, & conſiliarios tuos ſicut antiquitùs: poſt hæc vocaberis civitas juſti (q), urbs fidelis.

27. Sion in judicio redimetur (r), & reducent eam in juſtitia:

28. Et conteret ſceleſtos, & peccatores ſimul: & qui dereliquerunt Dominum, conſumentur.

29. Confundentur enim ab idolis, quibus ſacrificaverunt: & erubeſcetis ſuper hortis, quos elegeratis,

30. Cùm fueritis velut quercus defluentibus foliis, & velut hortus abſque aqua.

31. Et erit fortitudo (ſ) veſtra, ut favilla ſtupæ, & opus veſtrum quaſi ſcintilla: & ſuccendetur utrumque ſimul, & non erit qui extinguat.

CAPUT II.

Ad montem domus Domini fluent omnes gentes, & de Sion exibit lex: domus verò Jacob ob idololatriam, avaritiam & reliqua ſcelera abjicietur.

1. Verbum, quod vidit Iſaias, filius Amos, ſuper Juda & Jeruſalem.

2. * Et erit in noviſſimis diebus præparatus mons (a) domus Domini in vertice montium, & elevabitur ſuper colles, & fluent ad eum omnes gentes.

* Micheæ 4. 1.

3. Et ibunt populi multi, & dicent: Venite & aſcendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos vias ſuas, & ambulabimus in ſemitis ejus: quia de Sion exibit lex (b), & verbum Domini de Jeruſalem.

4. Et judicabit gentes, & arguet populos multos: & conflabunt (c) gladios ſuos in vomeres, & lanceas ſuas in falces: non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultrà ad prælium.

5. Domus Jacob (d) venite, & ambulemus in lumine Domini.

6. Projeciſti enim populum tuum, domum Jacob: qui repleti ſunt ut olim (e), & augures habuerunt ut Philiſthiim, & pueris alienis adhæſerunt.

7. Repleta eſt terra argento (f) & auro: & non eſt finis theſaurorum ejus:

8. Et repleta eſt terra ejus equis: & innumerabiles quadrigæ ejus. Et repleta eſt terra ejus idolis: opus manuum ſuarum adoraverunt, quod fecerunt digiti eorum.

9. Et incurvavit (g) ſe homo, & humiliatus eſt vir: ne ergo dimittas eis.

10. Ingredere in petram (h), & abſcondere in foſſa humo à facie timoris Domini, & à gloria majeſtatis ejus.

11. Oculi ſublimes hominis humiliati ſunt, & incurvabitur altitudo virorum: exaltabitur (i) autem Dominus ſolus in die illa.

12. Quia dies (k) Domini exercituum ſuper omnem ſuperbum, & excelſum, & ſuper omnem arrogantem: & humiliabitur.

13. Et

21. (n) Ex cupiditate & avaritia orta eſt impietas, violata in fratres charitate.

22. (o) Hieron. ad hæreticos & pravos doctores hæc verba refert, quæ ſic legit: *Caupones tui miſcent vino aquam.*

24. (p) Deus conſolationem ſuam vocat, impiorum punitionem.

26. (q) Chriſti, cùm te ſanctificaverit. Hæc Hieron. de Eccleſia, quæ in Dominum creditura eſt, interpretatur.

27. (r) Per Chriſtum, qui Eccleſiam redemit ex ſtricta juſtitia. Alii de reditu à captivitate ſub Cyro poſt judicium, aut ſeveram punitionem id exponunt.

31. (ſ) Hebr. Theſaurus, Idola veſtra.

CAP. II. 2. (a) Chriſtus ipſe, qui è lapide, quo percuſſa eſt ſtatua, factus eſt mons magnus; aut potiùs mons eſt Eccleſia, uti ex iis quæ ſequuntur, colligitur. Mons ille ſic viſibilis eſt, ut non modò ab iis, qui in eum pervenerunt, ſed etiam ab infidelibus dignoſcatur; vel montes ſunt Apoſtoli, qui Eccleſiam fundarunt.

3. (b) Quod impletum fuit in die Pentecoſtes: *Sed & in Jeruſalem primùm fundata Eccleſia, quæ totius orbis Eccleſias ſeminavit.* Hieron.

4. (c) Loquitur de ſpirituali pace, ex Hieronymo, quando omnis duritia cordis noſtri, Chriſti vomere frangitur. *Prælium.* Hieron. *Orto jam Domino ſalvatore, tunc omnia bella ceſſaverunt.*

5. (d) Ad populum ſuum Propheta convertitur, & hortatur eum, ut qui in tenebris verſantur erroris, lumen ſuſcipiant veritatis. Cùmque hæc locutus fuiſſet ad populum Judæorum, cernens impœnitens cor eorum, per apoſtrophen Dominum alloquitur: ita Hieronym.

6. (e) Ut populi qui in ea regione habitabant, repleti ſunt ſuperſtitionibus, *& pueris alienis adhæſerunt,* doctrina & inſtituta alienigenarum iis placuerunt, propterea ii traduntur in ſervitutem.

7. (f) Luxus ex divitiis: ex luxu, Legis contemptus ortus eſt.

9. (g) Ut idola adoraret. *Ne ergo dimittas,* id prophetice dicitur. 70. Non dimittam eis.

10. (h) Hebr. In pulverem. *Abſcondere in foſſa,* in humo; in foſſis latita. Imperativus pro futuro.

11. (i) Cùm Jeroſolymæ ſolvetur obſidio ab Aſſyriis facta juxta aliquos interpretes; alii de die judicii hæc intelligunt. Humilitate noſtra iram Dei effugimus.

12. (k) Dies judicii, aut captivitatis, aut juxta alios, dies, in quo hoſtes populi Iſraelitici debellabit Deus.

Digitized by Google

13. Et ſuper omnes cedros (l) Libani ſublimes, & erectas, & ſuper omnes quercus Baſan.

14. Et ſuper omnes montes excelſos, & ſuper omnes colles elevatos.

15. Et ſuper omnem turrim excelſam, & ſuper omnem murum munitum.

16. Et ſuper omnes naves Tharſis, & ſuper omne, quod viſu pulchrum eſt.

17. Et incurvabitur ſublimitas hominum, & humiliabitur altitudo virorum, & elevabitur Dominus ſolus in die illa:

18. Et idola penitùs conterentur.

19. * Et introibunt in ſpeluncas petrarum, & in voragines terræ, à facie formidinis Domini, & à gloria majeſtatis ejus, cùm ſurrexerit percutere terram. * Oſe. 10. 8. Luc. 23. 30. Apoc. 6. 16.

20. In die illa projiciet homo idola argenti ſui, & ſimulacra auri ſui, quæ fecerat ſibi ut adoraret, talpas & veſpertiliones,

21. Et ingredietur ſciſſuras petrarum, & in cavernas ſaxorum, à facie formidinis Domini, à gloria majeſtatis ejus, cùm ſurrexerit percutere terram.

22. Quieſcite ergo ab homine (m), cujus ſpiritus in naribus ejus eſt, quia excelſus reputatus eſt ipſe.

CAPUT III.

Futura Judæorum ob ſua peccata gravis afflictio: peccata principum arguit: item ſuperbiam & curioſam laſciviam filiarum Sion in ignominiam vertendam prædicit.

1. ECce enim dominator (a) Dominus exercituum auferet à Jeruſalem, & à Juda validum & fortem, omne robur panis, & omne robur aquæ:

2. Fortem, & virum bellatorem, judicem, & prophetam, & ariolum (b), & ſenem.

3. Principem ſuper quinquaginta, & honorabilem vultu, & conſiliarium, & ſapientem de architectis, & prudentem (c) eloquii myſtici.

4. Et dabo pueros (d) principes eorum, * & effœminati dominabuntur eis. * Eccl. 10. 16.

5. Et irruet populus, vir ad virum, & unuſquiſque ad proximum ſuum: tumultuabitur (e) puer contra ſenem, & ignobilis contra nobilem.

6. Apprehendet enim vir fratrem ſuum domeſticum patris ſui: Veſtimentum tibi eſt, princeps eſto noſter, ruina (f) autem hæc ſub manu tua.

7. Reſpondebit in die illa, dicens: Non ſum medicus (g), & in domo mea non eſt panis, neque veſtimentum: nolite conſtituere me principem populi.

8. Ruit enim Jeruſalem, & Judas concidit: quia lingua eorum & adinventiones eorum contra Dominum, ut provocarent oculos majeſtatis ejus.

9. Agnitio vultus (h) eorum reſpondit eis: & peccatum ſuum quaſi Sodoma prædicaverunt, nec abſconderunt: væ animæ eorum, quoniam reddita ſunt eis mala.

10. Dicite juſto quoniam benè, quoniam fructum adinventionum (i) ſuarum comedet.

11. Væ impio in malum: retributio enim manuum ejus fiet ei.

12. Populum meum exactores ſui ſpoliaverunt: & mulieres dominatæ ſunt eis. Popule meus, qui te beatum dicunt, * ipſi te decipiunt, & viam greſſuum tuorum diſſipant (k). * Ezech. 13. 10.

13. Stat

13. (l) Syros fortè, ut in ſequentibus, vicinos principes cùm Iſraelitarum, tum etiam Tyriorum, per quercus Baſan & naves Tharſis deſignat.

22. (m) Hieron. exponit hunc locum de Chriſto, qui licèt fuerit homo mortalis, excelſus tamen erat ſuper omnes principes, iſque eſt ſcelerum vindex. Quare deſinite illum vexare: *Cujus ſpiritus in naribus ejus*, indignatio & vindicta in hoſtes ſuos. Hieron. miratur, LXX. interpretes hanc Prophetiam de Chriſto omiſiſſe, & in Græcum noluiſſe vertere. Alii per interrogationem vertunt poſteriorem verſiculi partem: *In quo reputatus eſt ipſe?* & le ſenſus eſt, Deſinite timere hominem mortalem, ſed timete Deum omnipotentem. Grotius ita exponit ad litteram: *Quieſcite ergo ab homine*; Nolite fiduciam ponere in illo hominum genere: *Cujus ſpiritus in naribus ejus eſt*: Cujus vita pendet ab aere, quo intercluſo peribit: *Quia excelſus reputatus eſt ipſe*: In Græco, *Quoniam enim factus eſt ille?* Prior & ſublimior, & verior ſenſus, ex iis quæ ſequuntur fit illuſtrior.

Cap. III. 1. (a) Quæ Judæis imminerent mala, prædicit, & fortè excidium Judæorum ob Chriſtum occiſum. *Omne robur panis*: Fames ingens ſub Tito, aut juxta alios ea deſcribit tempora, de quibus lib. 4. Regum, cap. 24. & 25.

2. (b) Seu conjecturam, quique res occultas inveſtigat: hæc vox in bonam & in malam partem accipitur, hìc pro homine ſagaci uſurpatur.

3. (c) Efficacem in perſuadendo. Theodotio vertit prudentem incantatorem. Hieron. *Videtur mihi eſſe eruditus, & exercitatus tam in lege & Prophetis, quam in Evangelio & Apoſtolis. Eloquii myſtici*; Eloquentis hominis.

4. (d) Stultitia & moribus: *Et effœminati dominabuntur eis*: Hebr. Parvuli, Reges nullius conſilii. Alii legunt *fœmina*, alii *illuſores*: ſtatum ruinæ proximum deſcribit.

5. (e) Hæc eſt diſſoluti imperii, & anarchiæ deſcriptio.

6. (f) Rempublicam, quæ exitio ſuo proxima eſt, ſuſtenta: Miſeria noſtra & calamitas tuo ſuſtenetur & protegatur auxilio. *Ruina*, ſuppone manum cadenti regno.

7. (g) Hebr. *Alligans*, ſcilicet vulnera: Non is ſum qui laboranti reipublicæ mederi poſſim, non habeo unde populi neceſſitatibus provideam.

9. (h) In fronte eorum faſtus & libido ſe produnt. *Prædicaverunt*, perfrictà fronte; Sua recepere peccata: *Væ illis, quia mala ſua receperunt*. Hieron.

10. (i) Conſiliorum, operum: ipſi narrationi eorum, quæ obvenient malis, inſerit bonorum felicitatem. Quantumvis inſaniant impii, bonos ſua manet merces.

12. (k) Te à recta via deducunt, eamque corrumpunt, dum metum omnem pœnæ imminentis adimunt. Hieron. *Ille eſt ergo doctor eccleſiaſticus, qui lacrymas, non riſum movet.*

Digitized by Google

13. Stat ad judicandum Dominus, & ſtat ad judicandos populos.

14. Dominus ad judicium veniet cum ſenibus (l) populi ſui, & principibus ejus: vos enim depaſti eſtis vineam, & rapina pauperis in domo veſtra.

15. Quare atteritis populum meum, & facies pauperum commolitis (m), dicit Dominus Deus exercituum?

16. Et dixit Dominus: Pro eo quòd elevatæ ſunt filiæ Sion, & ambulaverunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & plaudebant (n), ambulabant pedibus ſuis, & compoſito gradu incedebant:

17. Decalvabit (o) Dominus verticem filiarum Sion, & Dominus crinem earum nudabit.

18. In die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum, & lunulas (p),

19. Et torques (q), & monilia, & armillas, & mitras,

20. Et diſcriminalia (r), & periſcelidas, & murenulas, & olfactoriola, & inaures,

21. Et annulos, & gemmas in fronte pendentes,

22. Et mutatoria (ſ), & palliola, & linteamina, & acus,

23. Et ſpecula, & ſindones, & vittas, & theriſtra (t).

24. Et erit pro ſuavi odore fœtor, & pro zona funiculus, & pro criſpanti crine calvitium, & pro faſcia pectorali cilicium.

25. Pulcherrimi (u) quoque viri tui gladio cadent, & fortes tui in prælio.

26. Et mœrebunt atque lugebunt (x) portæ ejus, & deſolata in terra ſedebit.

CAPUT IV.

Germen Domini exaltabitur, & reliquiæ Iſrael ablutis earum ſordibus ſalvæ futuræ ſunt, magnaque ſecuritate & felicitate fruentur.

1. ET apprehendent (a) ſeptem mulieres virum unum in die illa, dicentes: Panem noſtrum comedemus, & veſtimentis noſtris operiemur: tantummodò invocetur nomen tuum ſuper nos, aufer opprobrium noſtrum.

2. In die illa, erit germen (b) Domini in magnificentia & gloria, & fructus terræ ſublimis, & exultatio his, qui ſalvati fuerint de Iſrael.

3. Et erit: Omnis, qui relictus fuerit in Sion, & reſiduus in Jeruſalem, ſanctus vocabitur, omnis qui ſcriptus eſt in vita (c) in Jeruſalem.

4. Si abluerit (d) Dominus ſordes filiarum Sion, & ſanguinem Jeruſalem laverit de medio ejus, in ſpiritu judicii, & ſpiritu ardoris.

5. Et creabit (e) Dominus ſuper omnem locum montis Sion, & ubi invocatus eſt, nubem per diem, & fumum & ſplendorem ignis flammantis in nocte: ſuper omnem enim gloriam protectio.

6. Et tabernaculum (f) erit in umbraculum diei ab æſtu, & in ſecuritatem, & abſconſionem à turbine, & à pluvia.

C A-

14. (l) Contra ſenes: Hieron. *Inter ſenes autem & principes hoc fuiſſe reor in veteri populo, quod nunc eſt inter Presbyteros & Epiſcopos.*

15. (m) Commolitis. 70. *Confunditis*, Colaphis cæditis.

16. (n) Molli & fracto inceſſu, vel repudiatione ipſa. Hæc ſecunda eſt Judæorum ruinæ cauſa, virginum luxus & vanitas.

17. (o) Quod in ſervis fieri ſolebat.

18. (p) Monilia corniculata, de collo pendentia.

19. (q) Ex unionibus compoſitas.

20. (r) Faſciæ, quibus capillos in cirros diſcriminant, & attollunt. *Periſcelidas*; Crurum ornamenta; *Murenulas*; Aureas catenulas flexuoſo ordine; *Et olfactoriola*. Pyxides odoriferas.

22. (ſ) Veſtes pretioſiores, quibus ad pompam induebantur; vel alternas veſtes; *Et acus*: vox Hebræa crumenas ſignificat, quæ è ſinu pendebant. Vertit Symmachus [illegible]; *Ornamenta ſunt veſtium muliebrium, quibus humeri & pectora proteguntur.* Hieron.

23. (t) Palliola, quibus æſtate utebantur; vel ex Græco, ſtragulas æſtivas; unum & viginti enumerat ornamenta veſtitus & mundi muliebris; nec propterea reprehendit filias Jeruſalem, quòd iis uterentur, cùm ſanctæ mulieres Rebecca, Judith, Eſther, iis uſæ fuerint; ſed quia ad faſtum & laſciviam iis abutebantur.

25. (u) Hebr. *Adustio pro pulchritudine*. 70. *Filius tuus pulcherrimus gladio cadet.*

26. (x) Quòd ſint deſertæ.

CAP. IV. 1. (a) Tanta futura eſt virorum cædes in excidio Jeroſolymæ ſub Nabuchodonoſor, aut poſteà per Romanos, ut multæ mulieres vix unum virum cui nubant, invenire poſſint: *Invocetur nomen tuum ſuper nos*; Ut dicamur tuæ uxores, & nomine tuo appellemur.

2. (b) Chriſtus ſcilicet, qui per Apoſtolos tot Eccleſias propagabit, germen Domini & fructus terræ appellatur, quòd ſit Filius Dei & Virginis. Lætis triſtia miſcentur.

3. (c) Qui perſeveraverit.

4. (d) Cùm abluerit: *Sordes*: aqua ſordes carnis abluit: *Spiritu ardoris*, igne amoris cor ipſum mundatur. Hieron. *Quod enim leve eſt, lavatur; quod gravius, exuritur*: unde legit: *In Spiritu combuſtionis.*

5. (e) 70. Et veniet. *Nubem per diem*: Cum eccleſia idem efficiet, quod olim cum Hebræis. *Protectio*: Supra omnes Sanctos erit protectio divina multò efficacior, quàm obumbratio exercitus Iſraelitici, aut tabernaculi, quæ erant umbræ futurorum. *Abſcondit me*: Pſalm. 26. Ab æſtu libidinum, & ab hujus mundi procellis nos tuebitur.

6. (f) Eccleſia.

CAPUT V.

Sub figura vineæ ſterilis in direptionem traditæ, prædicat judicium & deſertionem Judæorum, ipſorumque peccata deſcribuntur, avaritia in conjungendis poſſeſſionibus, ebrietas & contemptus ſcientiæ Dei; felicitas juſtorum & væ diverſis peccatorum generibus denuntiatur.

1. CAntabo (a) dilecto meo canticum patruelis mei vineæ ſuæ. Vinea facta eſt dilecto * meo in cornu filio olei. [*Jer. 2. 21. Matth. 21. 33.]

2. Et ſepivit eam, & lapides elegit ex illa, & plantavit eam electam, & ædificavit turrim in medio ejus, & torcular extruxit in ea: & expectavit ut faceret uvas, & fecit labruſcas.

3. Nunc ergo habitatores Jeruſalem, & viri Juda, judicate inter me & vineam meam.

4. Quid eſt quod debui ultrà facere vineæ meæ, & non feci ei? an quòd expectavi (b) ut faceret uvas, & fecit labruſcas?

5. Et nunc oſtendam vobis quid ego faciam vineæ meæ: auferam ſepem ejus, & erit in direptionem: diruam maceriam ejus, & erit in conculcationem.

6. Et ponam eam deſertam: non putabitur, & non fodietur, & aſcendent vepres & ſpinæ: & nubibus mandabo ne pluant ſuper eam imbrem.

7. Vinea enim Domini exercituum, domus Iſrael eſt: & vir Juda, germen ejus delectabile: & expectavi ut faceret judicium, & ecce iniquitas: & juſtitiam, & ecce clamor.

8. Væ qui conjungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis uſque ad terminum loci (c): numquid habitabitis vos ſoli in medio terræ?

9. In auribus meis ſunt hæc, dicit Dominus exercituum. Niſi domus multæ deſertæ fuerint, grandes & pulchræ abſque habitatore.

10. Decem enim jugera vinearum facient lagunculam (d) unam, & triginta modii ſementis facient modios tres.

11. Væ qui conſurgitis manè ad ebrietatem ſectandam, & potandum uſque ad veſperam, ut vino æſtuetis.

12. Cithara, & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in conviviis veſtris: & opus Domini non reſpicitis (e), nec opera manuum ejus conſideratis. * [* Amos 6. 6.]

13. Propterea captivus ductus eſt populus meus, quia non habuit ſcientiam (f), & nobiles ejus interierunt fame, & multitudo ejus ſiti exaruit.

14. Propterea dilatavit infernus animam (g) ſuam, & aperuit os ſuum abſque ullo termino: & deſcendent fortes ejus, & populus ejus, & ſublimes, glorioſique ejus ad eum.

15. Et incurvabitur homo, & humiliabitur vir, & oculi ſublimium deprimentur.

16. Et exaltabitur Dominus exercituum in judicio, & Deus ſanctus ſanctificabitur in juſtitia.

17. Et paſcentur agni juxta ordinem (h) ſuum, & deſerta in ubertatem verſa advenæ comedent.

18. Væ qui trahitis iniquitatem (i) in funiculis vanitatis, & quaſi vinculum plauſtri peccatum.

19. Qui dicitis (k): Feſtinet, & citò veniat opus ejus, ut videamus: & appropiet, & veniat conſilium Sancti Iſrael, & ſciemus illud.

20. Væ qui dicitis malum (l) bonum, & bonum malum: ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras: ponentes amarum in dulce, & dulce in amarum.

21. * Væ qui ſapientes eſtis in oculis veſtris, [*Prov. 3. 7. Rom. 12. 16.]

CAP. V. 1. (a) Hoc carmen lugubre eſt, quo populi Judaici, quem vineæ ſimilitudine deſignat, ingratum animum deflet. *Vineæ ſuæ*, in dativo caſu ex Hebr. & Græc. Chriſtum dilectum ſuum, & patruelem, ſeu conſanguineum appellat, quòd ex eadem ſtirpe regia uterque & Chriſtus & Iſaias eſſet oriundus. Chriſtus eadem utitur parabola, & idem carmen vineæ ſuæ, Matth. 21. Luc. 20. commemorat. *In cornu*, In loco ſublimi: *Filio olei*, Pagninus vertit poſt 70. In colle pingui & fertili: cornu etiam pro robore uſurpari ſolet. *Filio olei*; In colle olivis conſito. Canticum patruelis, Hebr. dilecti.

4. (b) Hebr. An quod expectaverim?

8. (c) Quouſque deſit locus.

10. (d) Hebr. *Bath*, menſura liquidorum exigua.

12. (e) Non conſideratis mala, quæ vobis imminent, & pauperes deſeritis.

13. (f) Hanc Deus requirit etiam in populo, ut de Deo & Religione ea ſentiat, & noverit, quæ ad benè vivendum ſunt neceſſaria: *Exaruit*, præ ſiti.

14. (g) Ob turbam morientium, quæ eſt perſonæ fictio. *Infernus*, Sepulchrum.

17. (h) Hebr. *Juxta caulas ſuas*; de Chriſtianis id commodè intelligitur. Hieronymus 70. Interpretes arguit, qui tranſtulerunt, *Paſcentur direpti quaſi tauri*; pro agnis tauros poſuerunt: cùm textus Hebræus apertus ſit. Agni etiam pauperes intelligi poſſunt anteà oppreſſi.

18. (i) Qui longam iniquitatis ſeriem & pœnarum ob res vaniſſimas trahitis.

19. (k) Prophetæ; *Feſtinet*; Deus faciat quæ minatur; *Et veniat conſilium Sancti Iſrael*, Dei: *Et ſciemus illud*: Videre illud cupimus, ut ſciamus an verum ſit.

20. (l) Qui honeſti & inhoneſti limites & nomina confunditis. Vertit Aquila juxta Hieron. Væ qui dicunt malo, bonus es; & bono, malus: difficilè hoc maledicto quis carere poteſt, cùm & malis frequenter adulemur propter potentiam, & bonos deſpiciamus propter inopiam. Hieron.

veſtris, & coram vobiſmetipſis prudentes.

22. Væ qui potentes eſtis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miſcendam ebrietatem.

23. Qui juſtificatis impium pro muneribus, & juſtitiam juſti aufertis ab eo.

24. Propter hoc, ſicut devorat ſtipulam lingua ignis, & calor flammæ exurit: ſic radix eorum quaſi favilla erit, & germen eorum ut pulvis aſcendet. Abjecerunt (m) enim legem Domini exercituum, & eloquium Sancti Iſrael blaſphemaverunt.

25. Ideò iratus eſt furor Domini in populum ſuum, & extendit (n) manum ſuam ſuper eum, & percuſſit eum: & conturbati ſunt montes, & facta ſunt morticina eorum, quaſi ſtercus in medio platearum. In his omnibus non eſt averſus furor ejus, ſed adhuc manus ejus extenta.

26. Et elevabit ſignum (o) in nationibus procul, & ſibilabit ad eum de finibus terræ: & ecce feſtinus velociter veniet.

27. Non eſt deficiens (p), neque laborans in eo: non dormitabit, neque dormiet, neque ſolvetur cingulum renum ejus, nec rumpetur corrigia calceamenti ejus.

28. Sagittæ ejus acutæ, & omnes arcus ejus extenti. Ungulæ equorum ejus ut ſilex, & rotæ ejus quaſi impetus tempeſtatis.

29. Rugitus ejus ut leonis, rugiet ut catuli leonum: & frendet, & tenebit prædam: & amplexabitur, & non erit qui eruat.

30. Et ſonabit ſuper eum in die illa ſicut ſonitus maris: aſpiciemus in terram, & ecce tenebræ tribulationis, & lux obtenebrata eſt in caligine ejus.

CAPUT VI.

Iſaias viſa Domini majeſtate condemnat ſe quòd tacuerit, ſed mundatis labiis ſuis offert ſe ad prædicandum; prædicitur excæcandus populus uſque ad deſolationem civitatum Juda, & ejus quæ derelicta erat futura conſolatio.

1. IN anno, quo mortuus eſt rex Ozias, vidi (a) Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum & elevatum: & ea quæ ſub ipſo erant, replebant templum.

2. Seraphim ſtabant ſuper (b) illud: ſex alæ uni, & ſex alæ alteri: duabus velabant faciem ejus, & duabus velabant pedes ejus, & duabus volabant.

3. Et clamabant (c) alter ad alterum, & dicebant *: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum, plena eſt omnis terra gloria ejus. * Apoc. 4. 8.

4. Et commota ſunt ſuperliminaria cardinum à voce clamantis, & domus repleta eſt fumo.

5. Et dixi: Væ mihi, quia tacui (d), quia vir pollutus labiis ego ſum, & in medio populi polluta labia habentis ego habito, & regem Dominum exercituum vidi oculis meis.

6. Et volavit ad me unus de Seraphim, & in manu ejus calculus (e), quem forcipe tulerat de altari.

7. Et tetigit os meum, * & dixit: Ecce tetigit hoc labia tua, & auferetur iniquitas tua, & peccatum tuum mundabitur. * Jer. 1. 9.

8. Et audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam? & quis ibit nobis (f)? Et dixi: Ecce ego, mitte me.

9. Et dixit: Vade, & dices populo huic: * Audite audientes (g), & nolite intelligere: & videte viſionem, & nolite cognoſcere. * Matt. 13. 14. Marc. 4. 12.

10. Ex-

24. (m) Hunc locum Hieron: de calamitate illata Judæis à Romanis ſub Tito interpretatur; *Eloquium Sancti Iſrael*, Evangelium.

25. (n) Quòd ultio divina omni tempore ſit permanſura. *Morticina eorum*: tum enim teſte Joſepho plateæ & foſſæ cadaveribus repletæ ſunt.

26. (o) Vexillum eriget, & coget milites contra Judæos: ſigno vel minimo eos convocabit, ſeu de Babyloniis, ſeu de Romanis interpretemur.

27. (p) In exercitu hoſtium; vel potiùs Nabuchodonoſor, aut Titus non fatiſcet, paratus ſemper ad iter.

CAP. VI. 1. (a) Tribunal Deo erectum in templo, ut in Dei regia. *Erant*, Hebr. *Fimbriæ ejus*, ſeu oræ veſtium; *Replebant templum*, Hebr. *Sanctum*: eam templi partem, quæ dicitur Sanctum: non Sanctum ſanctorum; ſub ſpecie Judicis Deus videtur.

2. (b) Juxta illud. *Faciem ejus*: Vatablus, *Suam*, ut coram majeſtate divina omnino ſe abſconderent: *Duabus velabant*, parati ad exequenda juſſa divina: ſumma celeritate Angelorum miniſteria fiunt. Hieron. *Faciem enim & pedes ejus operiunt, quia & præterita ante mundum, & futura poſt mundum ſcire non poſſumus: ſed media tantum, quæ in ſex diebus facta ſunt, contemplamur.*

3. (c) Divino hoc cantico ſanctiſſima Trinitas in unitate naturæ exprimitur, ex Sanctorum Patrum unanimi conſenſu.

5. (d) Quòd populum liberè non arguerim; quòd cùm ſim Propheta, non functus fuerim officio meo. *Pollutus*, Non auſus ſum celebrare laudes Domini cum Seraphinis. *Medio*: quàm periculoſum ſit cum peccatoribus vitam agere, hinc licet colligere. Hieron. *Et proptereà labia habebat immunda, quia cum peccatore populo verſabatur.*

6. (e) Pruna: qui propiùs ad Deum accedunt, defectus ſuos acriùs vident.

8. (f) Iterùm deſignat Trinitatem. *Ecce*; ſed antea mundatus fuerat ab Angelo, & ablata erat ejus iniquitas. 70. *Quis ibit ad populum iſtum?* Poteſt quis cum modeſtia ad munus paſtorale ſe offerre, modò antè purgatus ſit divina gratia ab omni pravo affectu; non ut diteſcat, aut præſit, ſed ut proſit. Hinc Bern. Epiſt. 42. *Aliud eſt ambire dignitatem humano affectu, aliud ardore & deſiderio beatè merendi de plurimis.* Sic Gregor. de Cura Paſtorali: *Laudo quod quæritis, ſed priùs diſcite quid quæratis.*

9. (g) Ex Hebr. *Audite*, ſed non intelligetis, ut videtur Grotio; alii aliter textum Hebraicum exponunt, Imperativum pro futuro uſurpato more Prophetico, ut in ſequenti verſiculo.

Luc. 8. 10. Joann. 12. 40. Act. 28. 26. Rom. 11. 8.

10. Excæca cor populi hujus, & aures ejus aggrava (h): & oculos ejus claude: ne fortè videat oculis ſuis, & auribus ſuis audiat, & corde ſuo intelligat: & convertatur, & ſanem eum.

11. Et dixi: Uſquequò (i) Domine? Et dixit: Donec deſolentur civitates abſque habitatore, & domus ſine homine, & terra relinquetur deſerta.

12. Et longè faciet Dominus homines (k), & multiplicabitur quæ derelicta fuerat in medio terræ.

13. Et adhuc in ea decimatio (l), & convertetur, & erit in oſtenſionem ſicut terebinthus, & ſicut quercus, quæ expandit ramos ſuos: ſemen ſanctum erit id, quod ſteterit in ea.

CAPUT VII.

Obſeſſa à Syris & ab Iſrael Jeruſalem, Iſaias prophetat fore ut vincantur, datque impio Achaz ſignum liberationis, Virginem parituram filium, cujus nomen Emmanuel.

4. Reg. 16. 15.

1. Et factum eſt in diebus Achaz (a) filii Joathan, filii Oziæ regis Juda, aſcendit Raſin rex Syriæ, & Phacee filius Romeliæ rex Iſrael, in Jeruſalem, ad prælianduin contra eam: & non potuerunt debellare eam.

2. Et nuntiaverunt domui David, dicentes: Requievit (b) Syria ſuper Ephraim, & commotum eſt cor ejus, & cor populi ejus, ſicut moventur ligna ſilvarum à facie venti.

3. Et dixit Dominus ad Iſaiam: Egredere in occurſum Achaz tu, & qui derelictus eſt Jaſub (c) filius tuus, ad extremum aquæductus piſcinæ ſuperioris in via agri fullonis.

4. Et dices ad eum: Vide ut ſileas (d): noli timere, & cor tuum ne formidet à duabus caudis titionum fumigantium iſtorum in ira furoris Raſin regis Syriæ, & filii Romeliæ:

5. Eò quòd conſilium inierit contra te Syria in malum Ephraim, & filius Romeliæ, dicentes:

6. Aſcendamus ad Judam, & ſuſcitemus (e) eum, & avellamus eum ad nos, & ponamus regem in medio ejus filium Tabeel.

7. Hæc dicit Dominus Deus: Non ſtabit, & non erit iſtud:

8. Sed caput (f) Syriæ Damaſcus, & caput Damaſci Raſin: & adhuc ſexaginta & quinque anni, & deſinet Ephraim eſſe populus:

9. Et caput Ephraim Samaria, & caput Samariæ filius Romeliæ. Si non credideritis, non permanebitis (g).

10. Et

10. (h) Illi in Scripturis peculiari quadam ratione excæcari, aut obdurari dicuntur, qui propoſito ſibi divinitùs inſigni aliquo lumine, aut præſidio ſalutis, occaſione tanti boni fiunt pejores. Itaque effectum prædicationis ſuæ in animis Judæorum futurum prædicit, non facit. *Ne fortè videat*: hæc & alia Propheticè per futurum tempus ſunt exponenda, Matth. 13. *Audiatis audietis, &c.* Ex verſione 70. hæc ad verbum deſumpta ſunt. Textum Hebraicum duriorem & corruptum multi exiſtimant. *Audite audiendo, & ne intelligatis; videte videndo, & ne cognoſcatis*: quod cum bonitate Dei vix conciliari poteſt; adeò ut verſio 70. quæ Chriſti temporibus erat uſitata, textui Hebraico, qualem nunc habemus, videatur hoc in loco anteponenda: Dic fore ut excæcentur.

11. (i) Iraſceris? Hieron. *Quærit ſollicitus de populo ſuo: Uſquequò Domine hæc ſententia permanebit; ut audiens non audiat, videns non videat? Cui reſpondit Dominus: Tandiu non audiet, & non videbit, & excæcatum cor habebit, donec civitates Judææ Veſpaſiano, Titoque pugnantibus ſubvertantur.*

12. (k) Eos procul ablegabo: *Et multiplicabitur quæ derelicta fuerat*: Donec intraverit plenitudo gentium, multiplicabitur; ſed ſub Adriano iterùm imminuetur.

13. (l) Quod ſæpè evenit, idque in primis ſub Tito, & Adriano; ita ut novem partibus abſumptis, vix una remanſerit. *Oſtenſionem*, In deriſum; 70. *In deprædationem*. *Ramos*, demortuos: *Semen*, Sancti Apoſtoli & primi Chriſtiani. Grotius de vaſtatione regionis ab exercitu Sennacherib, v. 12. & 13. interpretatur: nam hæc verba, *Et multiplicabitur quæ derelicta fuerat*, ex Hebræo vertit, *Et augebitur vaſtitas in hac terra*, Magis magiſque increſcet. *Et adhuc in ea decimatio*; Hebr. *decima*; Pars ferme decima, urbs nempe Jeroſolyma, immunis erit ab ea vaſtatione. Quanquam de captivitate Babylonica hæc commodè intelligi poſſunt poſt 20. Regum ſibi ſuccedentium tempora.

CAP. VII. 1. (a) Vide 2. Paralip. 28. Propheta non hic loquitur de priore Judaici populi à Regibus Syriæ & Iſraelis, ſed de poſteriore oppugnatione, quando junctis copiis obſederunt Jeruſalem, *Et non potuerunt debellare eam*: hæc per prolepſin dicta ſunt.

2. (b) Conſpiravit, Syria cum decem tribubus juncta.

3. (c) Voce Prophetica ſic dictus: Reliquiæ revertentur: jubetur Iſaias filium adducere, ut ex nominis fauſto omine Achaz in ſpem erigatur. *In via agri fullonis*, Propè eam partem ubi fullones habitant, quia ad opificium ſuum aquis multis indigebant.

4. (d) Ut ſecuro ſis animo; *Fumigantium*, ira & ſuperbia. Caudas vocat extrema titionum ignita, eò quòd in illis finitum ſit regnum Syriæ, ſeu Damaſci, & regnum Samariæ. Hieron.

6. (e) Bello laceſſamus: *Avellamus eum*, Hebr. *Abſcindamus eum*.

8. (f) Erit caput Syriæ, non Judæ, vel non ſtabit eorum conſilium, non latiùs imperabit Rex Syriæ quam nunc imperat, vel potiùs Damaſcus deſinet eſſe caput Syriæ, & corruet uti Samaria. Impleta eſt hæc Prophetia 4. Reg. 16. 17. & 18. Anni 65. numerantur à Prophetia Amos, anno 26. Oziæ, quam Iſaias repetit. Exiſtimat Grotius errorem irrepſiſſe in textum Hebræum. Nam ab hoc tempore ad deportationem decem tribuum ſub Salmanaſar ſunt anni ſex & quinque, ſeu undecim, ex quibus duo pertinent ad ultima tempora Phaceæ Regis, novem ad tempora Oſeæ itidem Regis decem Tribuum. Hieronymus paulò aliter init hunc calculum: *Duodecimo anno Achaz Filii Joathan in tribu Juda regnavit Oſee ſuper Samariam, & nono anno imperii ſui captus eſt. Regnavit autem Achaz ſuper Judam annis ſexdecim, poſt cujus mortem ſeptimo anno imperii ſui obſeſſus, & nono captus eſt Oſee*. Itaque Hebræi à Prophetia Amos facta anno 26. Oziæ hunc numerum annorum 65. computant. Sub Aſſarhaddon hæc impleta eſt Prophetia. *Damaſcus*; Cyrillus ſupplendum exiſtimat, deficiet; Samaria deficiet, ac demum domus Juda deficiet: niſi credideritis vos a me poſſe liberari.

9. (g) In veritate, aut in regno. 70. *Non intelligetis*.

Digitized by Google

10. Et adjecit Dominus loqui ad Achaz, dicens:

11. Pete tibi ſignum à Domino Deo tuo in profundum inferni, ſive in excelſum ſuprà.

12. Et dixit Achaz: Non petam, & non tentabo (h) Dominum.

13. Et dixit: Audite ergo domus David: Numquid parum vobis eſt, moleſtos eſſe hominibus, quia moleſti eſtis & Deo meo?

*Matth. 1. 23. Luc. 1. 31. 14. Propter hoc dabit Dominus ipſe vobis ſignum. * Ecce Virgo (i) concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuel.

15. Butyrum & mel comedet (k), ut ſciat reprobare malum, & eligere bonum.

16. Quia (l) antequam ſciat puer reprobare malum, & eligere bonum, derelinquetur terra, quam tu deteſtaris à facie duorum regum ſuorum.

17. Adducet (m) Dominus ſuper te, & ſuper populum tuum, & ſuper domum patris tui, dies, qui non venerunt à diebus ſeparationis Ephraim à Juda cum rege Aſſyriorum.

18. Et erit in die illa: Sibilabit Dominus muſcæ, quæ eſt in extremo fluminum Ægypti, & api, quæ eſt in terra Aſſur.

19. Et venient, & requieſcent (n) omnes in torrentibus vallium, & in cavernis petrarum, & in omnibus frutetis, & in univerſis foraminibus.

20. In die illa radet (o) Dominus in novacula conducta, in his qui trans flumen ſunt, in rege Aſſyriorum, caput & pilos pedum, & barbam univerſam.

21. Et erit in die illa: Nutriet homo vaccam boum, & duas oves,

22. Et præ ubertate lactis comedet butyrum: butyrum enim & mel manducabit omnis, qui relictus fuerit in medio terræ.

23. Et erit in die illa: Omnis locus (p) ubi fuerint mille vites, mille argenteis, in ſpinas & in vepres erunt.

24. Cum ſagittis & arcu ingredientur (q) illuc: vepres enim & ſpinæ erunt in univerſa terra.

25. Et omnes montes, qui in ſarculo ſarrientur (r) non veniet illuc terror ſpinarum & veprium, & erit in paſcua bovis, & in conculcationem pecoris.

CAPUT VIII.

Jubetur Iſaias in libro ſcribere nomen pueri naſcituri: prædicit regna Iſrael & Syriæ deſtruenda; Judæque afflictionem, & futuram à Deo liberationem: jubet ligari teſtimonium, & legem ſignari, ſubjiciens quæ immineant mala recedentibus à lege.

1. ET dixit Dominus ad me: Sume tibi librum grandem, & ſcribe (a) in eo ſtylo hominis: Velociter ſpolia detrahe, citò prædare.

2. Et

Grotius ſic vertit: an ideò non creditis, *quia non confirmamini*, Signo aliquo?

12. (h) Reſponſum ſophiſticum, cùm jubente Domino, & juſta ex cauſa, ut petat ſignum inſolitum Propheta ab eo poſtulat; Deo diffiſus ambibat opem Regis Aſſyriorum.

14. (i) Hoc loco movent Chriſtianis litem Judæi, quòd vox Hebræa, *Alma*, adoleſcentulam, non virginem ſignificet. Sed eos retundit Hieronymus ſcribens in hunc locum. Quando dicitur, *Dabit Dominus vobis ipſe ſignum*, novum debet eſſe atque mirabile. Sin autem juvencula, vel puella, ut Judæi volunt, & non virgo pariat, quale ſignum poterit appellari? Addit vocem hanc, *Alma*, non ſolùm puellam, vel Virginem, ſed cum epitaſi Virginem abſconditam, quæ parentum diligentia ſit cuſtodita, ſignificare. Hoc tanquam omnium miraculorum maximum promittit Deus iratus huic principi, ut inſinuet ſe miſſurum Filium, eumque ſalvaturum homines licèt indignos, ex pura ſua miſericordia. Aquila primus hunc locum male vertit per adoleſcentulam; & loco futuri temporis, *concipiet*, ut habent 70. & Matth. vertit, *concipit & parit*, ut faveat Judæis, qui hoc vaticinium de matre Ezechiæ perperam interpretantur. Alii de filio Iſaiæ interpretantur, quem genuit ex Propheteiſſa, cujus nomen reditum Judæorum futurum propheticè deſignat & ſecum eum ducit Iſaias ut protectionis divinæ argumentum. Sed is ad ſummum figura eſt Chriſti, qui ex B. Virgine naſciturus erat. Incredulo Regi non datur ſignum præſens, ſed futurum, ut Moſi, Exod. 3. v. 12. Hæc dicit Iſaias anno 4. Achaz, cùm Ezechias jam natus eſſet 9. annos. Itaque parvulus ille non eſt Ezechias, nedum Jaſub, qui jam natus erat.

15. (k) Ut alii parvuli: ſed divino lumine bonum à malo ſecernet, quod alii infantes non præſtant. *Ut ſciat*: Ita ut ſciat.

16. (l) Hebr. Sanè antequàm naſcatur: *Derelinquetur terra*, duo regum tibi adverſantium regna deſtruentur: *à facie duorum Regum*, terra, quam deteſtaris propter duos Reges tibi infeſtos.

17. (m) Dies ultionis, quales non venerunt, per Regem Aſſyriorum: tum quaſi muſcarum nubes copiæ hoſtiles irruent. Reliqua ad litteram exponit Hieronymus de iis, quæ evenerunt poſt excidium Jeroſolymæ: per muſcas Ægyptios, per apes Aſſyrios, qui ſagittis utebantur, deſignat. Iſaias redit ad Achaz: Nec tu immunis eris à gravi clade; celeritatem advenientium notat.

19. (n) Caſtra ponent *in torrentibus vallium*: Hebr. *In vallibus agri*, ut ſolent muſcæ, *& in cavernis petrarum*, ut ſolent apes, aut veſpæ.

20. (o) In tanta vaſtitate vix homo dives vaccam unam habebit, & duas oves, quæ in tanta ſolitudine ſufficient.

23. (p) Tam vilia erunt vineta, ut una vinea ematur uno ſiclo: *In ſpinas & vepres erunt*, ob penuriam colentium.

24. (q) Metu ferarum.

25. (r) Quæ ſarculo purgari ſolebant, cùm loca eſſent fertiliſſima; ſepibus non munientur, ſed ibi boves paſſim vagabuntur, ut in locis incultis.

1. 2. 3. & 4. (a) Majuſculis litteris; *Stylo hominis*, charactere uſitato: *Detrahe*, Deus nomen filii, quem daturus erat Iſaiæ, quod longum erat, vult deſcribi: Hebr. *Feſtina ad ſpolia*, Accelera ad prædam: quo quidem nomine ſignificat, ſe adducturum Regem Aſ- CAPUT VIII.

2. Et adhibui mihi teſtes fideles, Uriam ſacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ:

3. Et acceſſi ad propbetiſſam, & concepit, & peperit filium. Et dixit Dominus ad me: Voca nomen ejus, Accelera ſpolia detrahere: Feſtina prædari.

4. Quia antequam ſciat puer vocare patrem ſuum & matrem ſuam, auferetur fortitudo Damaſci, & ſpolia Samariæ, coram rege Aſſyriorum.

5. Et adjecit Dominus loqui ad me adhuc, dicens:

6. Pro eo quòd abjecit populus iſte aquas (b) Siloe, quæ vadunt cum ſilentio, & aſſumpſit magis Raſin, & filium Romeliæ:

7. Propter hoc ecce Dominus adducet ſuper eos aquas fluminis fortes & multas, regem Aſſyriorum, & omnem gloriam ejus: & aſcendet ſuper omnes rivos ejus, & fluet ſuper univerſas ripas ejus,

8. Et ibit per Judam, inundans, & tranſiens uſque ad collum veniet. Et erit extenſio alarum (c) ejus, implens latitudinem terræ tuæ, ô Emmanuel.

9. Congregamini (d) populi, & vincimini, & audite univerſæ procul terræ: confortamini, & vincimini, accingite vos & vincimini.

10. Inite conſilium, & diſſipabitur: loquimini verbum, & non fiet: quia nobiſcum (e) Deus.

11. Hæc enim ait Dominus ad me: Sicut in manu forti erudivit (f) me, ne irem in via populi hujus, dicens:

12. Non dicatis, conjuratio (g): omnia enim quæ loquitur populus iſte, conjuratio eſt: & timorem ejus ne timeatis, neque paveatis.

13. Dominum exercituum ipſum ſanctificate: ipſe pavor veſter, & ipſe terror veſter.

14. Et erit vobis in ſanctificationem (h):
* In lapidem autem offenſionis, & in petram ſcandali, duabus domibus Iſrael; in laqueum & in ruinam habitantibus Jeruſalem. * Luc. 2. 34. Rom. 9. 32. 1. Pet. 2. 6.

15. Et offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur.

16. Liga teſtimonium (i), ſigna legem in diſcipulis meis.

17. Et expectabo (k) Dominum, qui abſcondit faciem ſuam à domo Jacob, & præſtolabor eum.

18. Ecce ego & pueri (l) mei, quos dedit mihi Dominus in ſignum, & in portentum Iſrael à Domino exercituum, qui habitat in monte Sion.

19. Et cùm dixerint (m) ad vos: Quærite à pythonibus, & à divinis, qui ſtrident in incantationibus ſuis: Numquid non populus à Deo ſuo requiret, pro vivis à mortuis?

20. Ad legem magis, & ad teſtimonium. Quòd ſi non dixerint juxta verbum hoc, non erit eis matutina (n) lux.

21. Et

ſyriorum. *Accelera*; in textu Hebræo ſunt propria nomina, quorum ſenſum expreſſit interpres: *Auferetur*, opus Syriæ, & ſpolia decem Tribuum. Magnis litteris nomen illud conſcribitur, quod verſu 4. interpretatur, ut ab omnibus legi poſſit. Unde & adhibet duos teſtes nominis ita expoſiti, aut matrimonii, quod initurus erat. Uxor ejus concepit, & peperit filium, cui nomen prædictum impoſuit. *Fortitudo*, occiſo Rege ejus Raſin; *Et ſpolia Samariæ*, Phacea Rege Iſraelitico & parte populi tranſlatis Niniven. Quæ ſtrages contigit anno 4. Regis Achaz per Teglathphalaſar Regem Aſſyriæ, ex 4. Reg. 15. Hæc fortè per viſionem Iſaiæ obvenerunt, eaque de Chriſto allegoricè & principali ſenſu intelligi debent, qui fortem armatum ſpoliavit, & antequam vocaret patrem & matrem, vicit dæmones.

6. (b) Fons eſt, qui ex radice montis Sion, ubi erat domus David, leniter fluens in piſcinam Siloe delabitur. Cùm duæ tribus defectionem à Rege ſuo molirentur, Propheta prædicit fore ut Rex Aſſyriorum eos ſibi ſubjiciat, quos magni fluvii, ſeu Euphratis inundatione exprimit. Per aquas Siloe lentè fluentes domum Davidis humanis viribus tenuem, ſed Dei præſidio fretam intelligit, ut aquæ fluminis, ſeu Euphratis, Regem Aſſyriorum deſignant. *Aſſumpſit*, Regis Syriæ præſidium ambiit.

8. (c) Regis Aſſyriorum ſuper terram Iſrael & Juda copias ſuas expandentis. *Terra*, id eſt Judææ, in qua tu Chriſte naſceris, & regnabis. *Veniet*, Sennacherib urbes Jeroſolymæ vicinas capiet, quæ eſt caput regni. Hier. *Et fit apoſtrophe ad Emmanuel, hoc eſt ad præſentem Deum, quòd in tantum ſe erexerit Aſſyrius, ut etiam terram ipſius Judam conatus ſit poſſidere.*

9. (d) Tyrannos ipſos, qui Judæam vaſtaturi erant, exſcindendos mox prædicit; vel congregamini Syriæ & Ephraim populi, & vincemini.

10. (e) Vim nominis puero dati explicat: Deus adjutor noſter.

11. (f) Cùm in manu forti me erudiſſet, hæc mihi dixit.

12. (g) Ne dicatis, conjuremus cum hoſtibus: ne igitur fiat conjuratio, populum admonet, neve hoſtium terrore percellatur: ſed Deum unum ſanctificet & colat per timorem ſanctum.

14. (h) Vatablus, *In ſanctuarium*, aſyli loco: *Lapidem*; hunc lapidem eſſe Chriſtum ipſum declarat Petrus Apoſtolus Epiſt. 1. cap. 2. Quòd Chriſti paupertas atque humilitas eos offenderit: *Duabus domibus Iſrael*, nempè decem tribuum, & duarum tribuum. Si pietatem ſequimini, Deus erit vobis in ſalutem; ſi impii eſſe vultis, erit in ruinam, & in lapidem offenſionis duabus domibus Judæ, & Samariæ.

16. (i) Claude hoc teſtimonium, quod tibi tradidi, ò Iſaia; cùm videam illud contemni à populo Judaico. *Diſcipulis*; his patefacias, aliis occultes: credent poſteri ſub Emmanuele. Vox Hebræa non ubique legem, ſed etiam doctrinam ſignificat.

17. (k) Jam loquitur Iſaias, qui ſpem omnem non abjicit: copula, *&*, loco, *tamen*, hic ponitur.

18. (l) Filii mei, qui nomine ſuo idem portendunt, quod volumen hoc continet, ipſi loquentur. Quæ omnia per allegoriam Chriſto & Apoſtolis apprime conveniunt: quæ enim doctrina ab iis eſt prædicata, Judæis viſa eſt tanquam prodigium. Hieronymus puerorum nomine alios Prophetas intelligit: *Unde*, inquit, *miror quemdam noſtrorum pueros iſtos duos Iſaiæ filios intelligere, quos de Prophetiſſa genuit.*

19. (m) Impii homines, cùm ex me & filiis meis Dei voluntatem cognoſcere poſſitis, non eſt cur ad augures confugiatis *qui ſtridunt*. Hebr. Muſſitant. An mortui conſulendi pro vivis? Voluntas Dei in Lege ipſius quærenda eſt. Qui ſecùs agunt, *non eis erit, &c.*

20. (n) Chriſti lumine non illuſtrabuntur. Si vobis perſuaſerint defectionem, divinis innixi & pythonibus, nolite credere: nam Deus ea conſumet: proſpe-

21. Et tranſibit (o) per eam, corruet, & eſuriet: & cùm eſurierit, iraſcetur, & maledicet regi ſuo, & Deo ſuo, & ſuſpiciet ſurſum.

22. Et ad terram intuebitur (p), & ecce tribulatio & tenebræ, diſſolutio & anguſtia, & caligo perſequens, & non poterit avolare de anguſtia ſua.

CAPUT IX.

Vaticinium de Chriſti nativitate, ipſiuſque augendo imperio; de liberatione Judæ à regibus Iſrael & Syriæ: quorum regnorum, & præſertim regni Iſrael ad Deum redire nolentis, graviſſimas cædes inteſtinaque diſſidia prædicit.

*Matth. 4. 15. 1. PRimo tempore alleviata * eſt terra Zabulon (a), & terra Nephthali: & noviſſimo aggravata eſt via maris trans Jordanem Galilææ Gentium.

2. Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta eſt eis:

3. Multiplicaſti gentem (b), non magnificaſti lætitiam. Lætabuntur coram te, ſicut qui lætantur in meſſe, ſicut exultant victores capta præda, quando dividunt ſpolia.

4. Jugum (c) enim oneris ejus, & virgam humeri ejus, & ſceptrum exactoris ejus ſuperaſti, * ſicut in die Madian. *Jud. 7. 22.

5. Quia omnis violenta prædatio cum tumultu, & veſtimentum miſtum ſanguine (d), erit in combuſtionem, & cibus ignis.

6. PARVULUS (e) enim NATUS eſt nobis, & filius datus eſt nobis, & factus eſt principatus ſuper humerum ejus: & vocabitur nomen ejus, Admirabilis, Conſiliarius, Deus, Fortis, Pater futuri ſæculi, Princeps pacis.

7. Multiplicabitur ejus imperium (f) & pacis non erit finis: ſuper ſolium David, & ſuper regnum ejus ſedebit: ut confirmet illud, & corroboret in judicio & juſtitia, amodò & uſque in ſempiternum: zelus Domini exercituum faciet hoc.

8. Verbum (g) miſit Dominus in Jacob, & cecidit in Iſrael.

9. Et ſciet omnis populus Ephraim, & habitantes Samariam, in ſuperbia & magnitudine cordis dicentes:

10. Lateres ceciderunt (h), ſed quadris lapidibus ædificabimus: ſycomoros ſucciderunt, ſed cedros immutabimus.

11. Et

ritas lucis nomine, ut adverſitas caliginis voce deſignatur: vel ſi his non conſenſerint.

21. (o) Per hanc terram: & defectiones molietur. *Surſum*; Fruſtrà Cœlum ſuſpicient: nullum iis à Deo auxilium veniet. Textus Latinus de omni populo in ſingulari numero loquitur, quaſi de uno homine.

22. (p) Nullum ab hominibus erit præſidium.

CAP. IX. 1. (a) Præteritum pro futuro. Hæc enim propriè ad Chriſtum & ad Eccleſiam pertinent, ex Matth. cap. 4. Hieron. teſtimonium illud poſuit juxta textum Hebræum: *Via maris trans Jordanem Galilææ gentium*. 70. *Hoc primum bibe, velociter fac &c.* Hier. Quia terra Zabulon & terra Nephthalim, prima Chriſti vidêre miracula, ut prima biberet Fidei potionem, quæ prima viderat Dominum ſigna facientem. Et juxta Hebraicum textum, primo tempore relevata eſſe dicitur onere peccatorum: quia in iis regionibus duarum tribuum primùm Salvator Evangelium prædicavit. Noviſſimo autem tempore aggravata eſt Fides eorum, pleriſque Judæis in errore permanentibus. Alii duo hæc mala ab Aſſyriis illata deſignari volunt. Primùm enim à Theglath-Phalaſſar leviùs afflicta eſt; tum proſtrata ſub Ezechia, à Salmanaſar. *Via maris trans Jordanem*, nempè iis, qui ab Euphrate veniunt. *Galilææ Gentium*, ſeu convenarum, quam penè vacuam indigenis fecit Salmanaſar.

3. (b) Fidelium: ſed non *multiplicaſti lætitiam*, Judæorum. *Lætabuntur*, Apoſtoli, & diſcipuli Domini. Alii de exercitibus Sennacherib interpretantur ad litteram, qui ingentem exercitum paraverat, ſed infelici exitu: hinc Judæi læti ſunt. 70. *Plurimam partem populi deduxiſti in lætitia tua.*

4. (c) Jugum Dæmonis & hujus Tyranni ſceptrum confregiſti; ut tempore Gedeonis, qui teſte Gregorio, lib. 30. in Job, cap. 15. expreſſa Chriſti figura fuit. Vox enim tubarum, Evangelii prædicationem; vaſa fracta Martyrum corpora diſcerpta; lampas, fulgorem miraculorum, quibus gentes ad Chriſtum ſunt converſæ, adumbrabant. Alii eum locum interpretantur de Aſſyriis, & Hieroſolyma, quæ depulit jugum Aſſyriorum, eaque ab obſidione graviſſima eſt liberata, uti à ſolutione tributorum.

5. (d) Perſecutores Fidelium juſtò Dei judicio igni æterno erunt pabulo. Hebr. *Omnis pugna bellantium cum ſtrepitu & veſtimentis obvolutis ſanguine*. Hæc verò erit ut *pabulum ignis ad combuſtionem*. Aliæ clades ſolent parari multo ſanguine; hæc verò ſimilis erit incendio ſubitò conſumenti. Cum ſublimiori ſenſu, non allegorico tantùm, ſed etiam litterali, totum hoc caput ad Chriſtum pertinet, ut fatetur Grotius. In Chriſto, inquit, hæc & quæ præcedunt, habent ſignificationem, multò ut anguſtiorem, ita & planiorem.

6. (e) Sex illius nomina Chriſtum manifeſtò, & illius dotes exprimunt. *Principatus*, crucem nimirum ſi principatus ſui inſigne portavit. Aquila vertit, *Facta eſt menſura in humero ejus*. *Deus fortis*; is quoque ſuſtulit nomen, Θεός, ut Filio Dei divinitatem detraheret.

7. (f) Nullus erit ejus imperii finis. Hieron. ait 70. majeſtate nominum perterritos, non auſos eſſe dicere, quòd puer iſte ſit Deus appellandus, & pro his tribus nominibus poſuiſſe, quod in Hebræo non habetur, *Magni conſilii Angelus*: tametſi Euſebius lib. 7. demonſtrat. Evangelic. eadem in 70. legit nomina, quæ nos legimus, uti & Chryſoſtom. *Multiplicabitur*, Per univerſum orbem diffundetur. *Confirmet*, Figura enim tum confirmatur cùm impletur; juſto judicio roboratur.

8. (g) Id omne quod prædicit Iſaias, evenit in Iſrael, terra illorum vaſtata eſt ab Aſſyriis: 70. verterant: *Mortem miſit*. Legerunt, *deber*, quod mortem, pro *dabar*, quod verbum ſignificat. Jam Iſaias revertitur ad id, quod cœperat, & everſionem Syriæ ac Samariæ proſequitur, ex Hieronymo.

10. (h) Superbiam Iſraelitarum retundit Propheta, quòd in ſe confidentes ad Deum non ſe recipiant. *Immutabimus*, quaſi dicerent Samaritani, Nullius momenti damnum perpeſſi ſumus. Sycomorus, ſeu ficus Ægyptia fico ſimilis, foliis mori, ut ampliſſima deſcribitur à Plinio. Fructus edit immaturos, eoſque gerit in caudice.

* 4. Reg. 16. 9. 11. Et elevabit Dominus hoſtes * Raſin (i) ſuper eum, & inimicos ejus in tumultum vertet:

12. Syriam ab Oriente, & Philiſthiim ab Occidente: & devorabunt Iſrael toto ore. In omnibus his non eſt averſus furor ejus, ſed adhuc manus ejus extenta:

13. Et populus non eſt reverſus ad percutientem ſe, & Dominum exercituum non inquiſierunt.

14. Et diſperdet (k) Dominus ab Iſrael caput & caudam, incurvantem & refrænantem die una.

15. Longævus & honorabilis, ipſe eſt caput: & propheta docens mendacium, ipſe eſt cauda.

16. Et erunt, qui beatificant populum iſtum, ſeducentes: & qui beatificantur, præcipitati (l).

17. Propter hoc ſuper adoleſcentulis ejus non lætabitur (m) Dominus: & pupillorum ejus, & viduarum non miſerebitur: quia omnis hypocrita eſt & nequam, & univerſum os locutum eſt ſtultitiam. In omnibus his non eſt averſus furor ejus, ſed adhuc manus ejus extenta.

18. Succenſa eſt enim quaſi ignis impietas, veprem & ſpinam vorabit (n): & ſuccendetur in denſitate ſaltus, & convolvetur ſuperbia fumi.

19. In ira Domini exercituum conturbata eſt terra, & erit populus quaſi eſca ignis: vir fratri ſuo non parcet.

20. Et declinabit ad dexteram, & eſuriet: & comedet ad ſiniſtram, & non ſaturabitur: unuſquiſque carnem brachii ſui vorabit (o): Manaſſes Ephraim, & Ephraim Manaſſen, ſimul ipſi contra Judam.

21. In omnibus his non eſt averſus furor ejus, ſed adhuc manus ejus extenta.

CAPUT X.

Væ condentibus leges iniquas in oppreſſionem pauperum & viduarum: Rex Aſſur virga furoris Domini: prædicit fore ut frangatur ejus ſuperbia: conſolatur Iſrael ne timeat ab Aſſur: reliquias ipſius ad Deum convertendas promittit.

1. VÆ qui condunt leges iniquas: & ſcribentes, injuſtitiam ſcripſerunt:

2. Ut opprimerent in judicio pauperes, & vim facerent cauſæ humilium populi mei: ut eſſent viduæ præda eorum, & pupillos diriperent.

3. Quid facietis in die viſitationis, & calamitatis de longè venientis? ad cujus confugietis auxilium? & ubi derelinquetis gloriam veſtram,

4. Ne incurvemini ſub vinculo (a), & cum interfectis cadatis? Super omnibus his non eſt averſus furor ejus, ſed adhuc manus ejus extenta.

5. Væ Aſſur (b), virga furoris mei & baculus ipſe eſt, in manu eorum indignatio mea.

6. Ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi, ut auferat ſpolia, & diripiat prædam, & ponat illum in conculcationem quaſi lutum platearum.

7. Ipſe autem non ſic arbitrabitur, & cor ejus non ita exiſtimabit: ſed ad conterendum erit cor ejus, & ad internecionem gentium non paucarum.

8. Dicet enim:

9. Numquid non principes mei ſimul reges ſunt? numquid non ut Charchamis (c), ſic Calano: & ut Arphad, ſic Emath? numquid non ut Damaſcus, ſic Samaria?

10. Quomodo invenit manus mea regna idoli (d), ſic & ſimulacra eorum de Jeruſalem, & de Samaria.

11. Num-

11. (i) Hoſtes Syriæ, nempè Aſſyrios: *Inimicos ejus*, inimicos Ephraim. Hieron. *Ita ut contra Iſrael Syria ab oriente, Philiſthim, hoc eſt Palæſtina ab occidente moveantur, & ſimul devorent Iſraelem.*

14. (k) Fortes & debiles; *Incurvantem & refrænantem*, quod de falſis Prophetis ipſe interpretatur Hieronymus. Hebr. *Ramum & truncum*, fortem & infirmum; hanc cædem variis exprimit metaphoris.

16. (l) In mortem, in exitium.

17. (m) Odio habebit: *Stultitiam*, Hebr. Verba ſceleris plena.

18. (n) Quaſi incendium latè diffundetur, & plebem perdet, poſtquam doctrina in ipſis populi ducibus corrupta fuit. *Convolvetur*, Hebr. *Elevabunt ſe ſecundum elevationem fumi:* Inſtar fumi evaneſcent; vepres & ſaltus, plebs & proceres igne & fumo involventur. *Saltus*, lignorum.

19. (o) Proximis ſuis infeſtus erit. Nam quos Dei capit oblivio, hi propinquos ſuos facilè deſerunt.

4. (a) Captivitatis; aliter, *Niſi quis ſe incurvaverit inter vinctos, aut inter occiſos ſe abjecerit, non evadet.* CAP. X.

5. (b) Sennacherib. Hieron. *Et per illum percutiam gentem fallaciſſimam, quæ inter me ſemper & idola claudicavit; & contra populum furoris mei ipſi præcipiam ut ſpoliet eum, ut percutiat eum, & non interficiat: ipſe autem modum iracundiæ meæ egreſſus eſt.*

9. (c) Quomodo cepi Charchamas, ſic expugnatis Charchamis, urbe Syriæ ad Euphratem, *ſic Calano*; Calanus prope Babylonem, poſtea Eleſiphon dicta, regia Parthorum, ex Plinio, *L. 6. 25. Et ut Arphad*, prope Damaſcum: ſic *Emath*, Antiochia poſtea dicta, vel Epiphania. Ad Judam ſuum convertit ſermonem, ut capite nono contra duodecim tribus; ſimul & minatur Aſſyriis cladem; idque minatur verſu 19. tam parvum fore eorum numerum, ut iniri poſſit à puero.

10. (d) In quibus coluntur idola: *Quæ tueri non potuerunt Dii regionum.*

Digitized by Google

11. Numquid non ſicut feci Samariæ & idolis ejus, ſic faciam Jeruſalem & ſimulacris ejus?

12. Et erit: cùm impleverit (e) Dominus cuncta opera ſua in monte Sion, & in Jeruſalem, viſitabo ſuper fructum magnifici cordis regis * Aſſur, & ſuper gloriam altitudinis oculorum ejus.

* 4. Reg. 19. 35. Inf. 37. 36.

13. Dixit enim: In fortitudine manus meæ feci, & in ſapientia mea intellexi: & abſtuli terminos populorum, & principes eorum deprædatus ſum, & detraxi quaſi potens in ſublimi reſidentes.

14. Et invenit quaſi nidum manus mea fortitudinem populorum: & ſicut colliguntur ova, quæ derelicta ſunt, ſic univerſam terram ego congregavi (f): & non fuit qui moveret pennam, & aperiret os, & ganniret.

15. Numquid gloriabitur ſecuris contra eum, qui ſecat in ea? aut exaltabitur ſerra contra eum, à quo trahitur? quomodo ſi elevetur virga contra elevantem ſe, & exaltetur baculus, qui utique lignum eſt.

16. Propter hoc mittet dominator Dominus exercituum in pinguibus ejus tenuitatem (g): & ſubtus gloriam ejus ſuccenſa ardebit quaſi combuſtio ignis.

17. Et erit lumen Iſrael in igne (h), & Sanctus ejus in flamma: & ſuccendetur, & devorabitur ſpina ejus, & vepres in die una.

18. Et gloria ſaltus (i) ejus, & Carmeli ejus, ab anima uſque ad carnem conſumetur, & erit terrore profugus.

19. Et reliquiæ ligni ſaltus ejus præ paucitate numerabuntur, & puer ſcribet eos.

20. Et erit in die (k) illa: non adjiciet reſiduum Iſrael, & hi qui fugerint de domo Jacob, inniti ſuper eo, qui percutit eos: ſed innitetur ſuper Dominum Sanctum Iſrael in veritate.

21. Reliquiæ (l) convertentur, reliquiæ, inquam, Jacob ad Deum fortem.

22. * Si enim fuerit populus tuus Iſrael quaſi arena maris, reliquiæ convertentur ex eo: conſummatio abbreviata inundabit (m) juſtitiam.

* Infr. 11. 11. Rom. 9. 27.

23. Conſummationem (n) enim & abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ.

24. Propter hoc, hæc dicit Dominus Deus exercituum: Noli timere populus meus habitator Sion, ab Aſſur: in virga percutiet te, & baculum ſuum levabit ſuper te in via Ægypti (o).

25. Adhuc enim paululum modicumque, & conſummabitur (p) indignatio & furor meus ſuper ſcelus eorum.

26. * Et ſuſcitabit ſuper eum Dominus exercituum flagellum * juxta plagam Madian in Petra Oreb, & virgam ſuam ſuper mare (q), & levabit eam in via Ægypti.

* Infr. 37. 36. Jud. 7. 25.

27. Et erit in die illa: Auferetur onus ejus de humero tuo, & jugum ejus de collo tuo, & computreſcet jugum à facie (r) olei.

28. Veniet in Ajath (ſ), tranſibit in Magron: apud Machmas commendabit vaſa ſua.

29. Tran-

12. (e) Propheta obſidionem urbis inſinuat. *Fructum magnifici cordis*: Ferocem ejus animum.

14. (f) Armis debellavi, & regno meo adjeci.

16. (g) Ingentes exercitus ad paucos homines redigam. *Ardebit*, Conſumam velut ſubjecto igne gloriam ejus, exercitum quo gloriatur: quæ combuſtio ſuccenſa ardebit quaſi ignis; ubi eſt quædam verborum tranſpoſitio, pro *quaſi combuſtio ſuccenſa*, quaſi rogus ardens, *gloria ejus*, exercitus.

17. (h) Deus erit vice ignis *in die una*; eodem tempore de Angelo, qui percuſſit exercitum Sennacherib, videtur loqui.

18. (i) Duces & principes exercitus, quem ſaltum vocat, quod armatus ſilvam referat: Carmelus ob commeatus abundantiam. *Ab anima uſque ad carnem*. Omninò. Carmelus non ſemper eſt nomen proprium, ſed interdum ſignificat campos conſitos, & feraces.

20. (k) Quod reliquum ſupererit è populo Iſrael, & fuga ſalutem quæſierit, non ampliùs ſpem ſuam in Tyranno, qui eos perſequebatur, collocabit; ſed innitetur ſuper Dominum Sanctum Iſrael, veritate promiſſorum ejus ſubnixus.

21. (l) Apoſtolus juxta quoſdam interpretes hunc locum exponit de paucis Judæis, qui ad Chriſtum converſi Eccleſiæ fundamenta jecerunt. Juxta alios, perpauci qui ſe Hieroſolymam receperant, convertentur, redibunt in agros & in minora oppida. Hieron. *Et quia dixerat reliquias eſſe ſalvandas, tranſit ad poſteriora tempora, & plenam ſalvationem futuram dicit eſſe ſub Chriſto*. Quod probat ex Apoſt. Rom. 9. *Ubi ergo tanti viri præcedit auctoritas, ceſſet omnis alia interpretatio*.

22. (m) Hanc effundent in totum orbem. In unum Deum toti reclinare debemus, non in rationem ipſam ut Philoſophi, non in ſola opera ut Judæi, ſed in fidem & gratiam Chriſti. Hinc Bernard. *Fruſtrà niteris, quia non inniteris*. Gr. *Rationem conſiciens, & contrahens*: Sicut ubi rationes accepti & expenſi computantur, ſæpè parva eſt quæ remanet ſumma, Ita & pauci erunt reduces.

23. (n) Ad paucos Deus rediget populum ſuum; vel potiùs, Deus brevi tempore converſionem eorum perficiet. Conſummatio erit abbreviata: ſed probabiliùs videtur hæc de Judæis, qui in extremis temporibus convertentur ad fidem, intelligi oportere. *Si enim fuerit populus tuus Iſrael quaſi arena maris, reliquiæ convertentur*: vel juxta Hieron. de Sennacherib loquitur revertente ex Ægypto.

24. (o) Ut olim Ægyptios tractavit.

25. (p) Ceſſabit indignatio mea.

26. (q) Super Aſſyrium; *Virgam ſuam ſuper mare*, in mari rubro.

27. (r) Hebr. Propter oleum. Hieron. Quod jugum, id eſt potentia Aſſyriorum, præ facie olei; id eſt, Dei miſericordia computreſcet. Poſſumus intelligere hoc quod dixit, in virga percutiet te . . . quòd idcircò percuſſerit, quia non in Deo, ſed in Ægypto habuerint fiduciam. *Et facie olei*, ſic vertit Vatablus; præ pinguedine laxabitur, & ſolvetur jugum ejus. Jugum illud, quod Aſſyrii Judææ impoſuerant, computreſcet; gratia Chriſti jugum concupiſcentiæ conſumit.

28. (ſ) Deſcribit iter Sennacherib venientis ex Ægypto, & nominat urbes, quas expugnaturus erat: quæ quidem urbes varia habent nomina. Ajath eſt ea Re-

29. Tranſierunt (t) curſim, Gaba ſedes noſtra: obſtupuit Rama, Gabaath Saulis fugit.

30. Hinni voce tua filia (u) Gallim, attende Laiſa, paupercula Anathoth.

31. Migravit Medemena : habitatores Gabim confortamini (x).

32. Adhuc dies (y) eſt, ut in Nobe ſtetur: agitabit manum ſuam ſuper montem filiæ Sion, collem Jeruſalem.

33. Ecce dominator Dominus exercituum confringet lagunculam (z) in terrore, & excelſi ſtatura ſuccidentur, & ſublimes humiliabuntur.

34. Et ſubvertentur condenſa ſaltus ferro: & Libanus cum excelſis cadet.

CAPUT XI.

Vaticinium de Chriſti nativitate, judicio, exaltatione, converſione populorum & gentium ad Chriſtum, & gloria ſepulchri ipſius : item de converſione reliquiarum Iſrael ad Deum, ac de fide gentium.

Act.13.23. Inſr. 53.2. 1. ET egredietur virga de radice Jeſſe (a), & flos de radice ejus aſcendet.

2. Et requieſcet (b) ſuper eum ſpiritus Domini: ſpiritus ſapientiæ, & intellectus, ſpiritus conſilii, & fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ, & pietatis,

3. Et replebit eum ſpiritus timoris (c) Domini. Non ſecundùm viſionem oculorum judicabit, neque ſecundùm auditum aurium arguet:

4. Sed judicabit in juſtitia pauperes, & arguet in æquitate pro manſuetis terræ: & percutiet terram virga (d) oris ſui, * * 2. Theſſ. 2. 8.
& ſpiritu labiorum ſuorum interficiet impium.

5. Et erit juſtitia cingulum lumborum ejus: & fides cinctorium renum ejus.

6. * Habitabit lupus (e) cum agno : * Inſr. 65. 25.
& pardus cum hœdo accubabit : vitulus & leo, & ovis ſimul morabuntur, & puer parvulus minabit eos.

7. Vitulus & urſus paſcentur : ſimul requieſcent catuli eorum : & leo quaſi bos comedet paleas.

8. Et delectabitur infans ab ubere ſuper foramine aſpidis: & in caverna reguli, qui ablactatus fuerit, manum ſuam mittet.

9. Non nocebunt, & non occident in univerſo monte ſancto meo: quia repleta eſt terra ſcientia (f) Domini, ſicut aquæ maris operientes.

10. * In die illa, radix Jeſſe, qui ſtat * Rom. 15. 12.
in ſignum (g) populorum, ipſum gentes deprecabuntur, & erit ſepulchrum ejus glorioſum.

11. Et erit in die illa: Adjiciet Dominus ſecundò (h) manum ſuam ad poſſidendum reſiduum populi ſui, quod relinquetur ab Aſſyriis, & ab Ægypto, & à Phetros, & ab Æthiopia, & ab Ælam, & à Sennaar, & ab Emath, & ab inſulis maris.

12. Et levabit ſignum (i) in nationes, & congregabit profugos Iſrael, & diſperſos Juda colliget à quatuor plagis terræ.

13. Et auferetur zelus (k) Ephraim, & hoſtes Juda peribunt: Ephraim non æmulabitur Judam, & Judas non pugnabit contra Ephraim.

14. Et

gio ubi oppidum Hai fuerat : *Commendabis*; Sarcinas, ſive impedimenta ibi repones, quò ſit expeditior.

29. (t) Hebr. *Tranſierunt* vadum. Jordanis : *Gaba ſedes noſtra*: Ibi primò ſub tecto quieſcent.

30. (u) Oppidum Gallim. *Attende Laiſa*, Lais.

31. (x) Hebr. Congregarunt ſe ad fugam.

32. (y) Ante finem diei: *Decrevit in Nobe ſtare*, unde conſpici poterat Jeruſalem. *Agitabit*, Minabitur illius incendium.

33. (z) Alludit ad lagunculas Gedeonis. Hebr. *Ramum iſtum*, Rabſacem, *& excelſa arbores*, ſeu principes ſuccidentur.

CAP. XI. 1. (a) Conſentiunt Rabbini hæc ad Meſſiam pertinere. In Chriſto & virga & flos intelligitur: virga propter regnum; flos, Hebr. virgultum, ſeu ramus florens propter ſanctitatem; virgam Symmachus & Theodotio verterunt. *Germen*; tumque Beatiſſima virgo per eam rectè intelligitur, ut Chriſtus per florem, qui naſcitur per virgam, ex radice, ſeu ex ſtirpe David prodeuntem.

2. (b) Septem dona Spiritus ſancti hoc loco continentur: tametſi in Hebr. ſunt tantùm ſex vocabula, ſed unum ex iis bis repetitur: apud 70. & in noſtro textu, priori loco ſpiritus pietatis nominatur, in Hebræo ſpiritus timoris Domini ponitur ultimo loco.

3. (c) Hebr. *Re conſolari*: Ipſius ſolatium in timore Domini, in maximis periculis Deo confidet.

4. (d) Verbo veritatis inflexibili, quod cupiditates noſtras frangit: *Interficiet impium*, impietatem deſtruet.

6. (e) Qui antea ut lupi pauperes ut agnos vorabant, poſt Evangelii lucem cum agnis una futuri ſunt, & ipſi in agnos convertentur: feroces homines ſimul vivent cum mitibus.

9. (f) Doctrina Chriſti.

10. (g) Origenes ſcribens in cap. 15. Epiſt. ad Rom. *Sciendum eſt*, inquit, *quòd in omnibus pæne Apoſtolus editionem 70. Interpretum tenet*; idque ait ex occaſione hujus loci: *Rurſus Iſaias ait: Erit radix Jeſſe, & qui exurget regere gentes, in eum gentes ſperabunt*. In Hebræo ſic legitur: *Et erit in die illa radix Iſai, qua ſtabit in regnum populorum, illam gentes quærent*. Nemo eſt qui verſionem 70. hoc in loco Apoſtoli auctoritate firmatam non anteponat textui Hebræo, qualem nunc habemus. Prædicationis Evangelicæ effectus in primis fidelibus antea deſcripſit, nunc ad gentium converſionem progreditur. Hæ quidem ad glorioſum Crucis vexillum ſe recipiant, a quatuor terræ plagis.

11. (h) Prima vocatio fuit per Moyſem, ſecunda per Chriſtum, qui à Diaboli ſervitute nos liberavit: vel Deus collegit primò diſperſum populum ſub Cyro, ſed Chriſtus ex omnibus terræ regionibus fideles congregabit. *Et à Phetros*. Phaceras eſt in Æthiopia: *Et ab Ælam*, qui Medis ſunt finitimi.

12. (i) Signum Crucis: *Et congregabit profugos Iſrael*, qui Deum & lucem ipſam veritatis fugiebant.

13. (k) Odium adverſus Judam.

Digitized by Google

14. Et volabunt (l) in humeros Philiſthiim per mare, ſimul prædabuntur filios Orientis. Idumæa & Moab præceptum manus eorum, & filii Ammon obedientes erunt. *4. Reg. 18. 8.*

15. Et deſolabit Dominus linguam (m) maris Ægypti, & levabit manum ſuam ſuper flumen, in fortitudine ſpiritus ſui: & percutiet eum in ſeptem rivis, ita ut tranſeant per eum calceati.

16. Et erit via reſiduo (n) populo meo, qui relinquetur ab Aſſyriis: ſicut fuit Iſraeli in die illa, qua aſcendit de terra Ægypti.

CAPUT XII.

Canticum laudis & gratiarum actionis pro liberatione & beneficiis Chriſti ſalvatoris.

1. ET dices in die illa: Confitebor (a) tibi Domine, quoniam iratus es mihi: converſus eſt furor tuus, & conſolatus es me.

Exod. 15. 2. Pſ. 117. 14. 2. Ecce Deus ſalvator meus, fiducialiter agam, & non timebo: * quia fortitudo mea, & laus (b) mea Dominus, & factus eſt mihi in ſalutem.

3. Haurietis (c) aquas in gaudio de fontibus ſalvatoris:

4. Et dicetis in die illa: Confitemini Domino, & invocate nomen ejus: notas facite in populis adinventiones ejus: mementote quoniam excelſum eſt nomen ejus.

5. Cantate Domino quoniam magnificè fecit: annuntiate hoc in univerſa terra.

6. Exulta, & lauda habitatio (d) Sion: quia magnus in medio tui Sanctus Iſrael.

CAPUT XIII.

Ingens, ac truculenta Babyloniorum vaſtatio à Medis.

1. ONus (a) Babylonis, quod vidit Iſaias filius Amos.

2. Super montem (b) caliginoſum levate ſignum, exaltate vocem, levate manum, & ingrediantur portas duces.

3. Ego mandavi ſanctificatis (c) meis, & vocavi fortes meos in ira mea, exultantes in gloria mea.

4. Vox multitudinis in montibus, quaſi populorum frequentium: vox ſonitus regum (d), gentium congregatarum: Dominus exercituum præcepit militiæ belli.

5. Venientibus de terra procul, à ſummitate cœli: Dominus, & vaſa furoris ejus, ut diſperdat omnem terram (e).

6. Ululate, quia propè (f) eſt dies Domini: quaſi vaſtitas à Domino veniet.

7. Propter hoc, omnes manus diſſolventur, & omne cor hominis contabeſcet,

8. Et conteretur. Torſiones & dolores tenebunt: quaſi parturiens, dolebunt: unuſquiſque ad proximum ſuum ſtupebit, facies combuſtæ vultus eorum.

9. Ecce dies Domini veniet, crudelis (g), & indignationis plenus, & iræ furoriſque, ad ponendam terram in ſolitudinem, & peccatores ejus conterendos de ea.

10. * Quoniam ſtellæ cœli, & ſplendor earum non expandent (h) lumen ſuum: obtenebratus eſt ſol in ortu ſuo, & luna non ſplendebit in lumine ſuo. *Ezech. 32. 7. Joel. 2. 10. 3. 15. Matth. 24. 29. Marc. 13. 24. Luc. 21. 25.*

11. Et viſitabo ſuper orbis mala, & contra

14. (l) Apoſtoli regiones omnes peragrantes prædabuntur animas, ad Chriſtum eas adducent, & dæmonem ſpoliabunt. *Præceptum*, horum legibus ſe ſubjicient.

14. (m) Iſthmum inter mare Mediterraneum & Oceanum interjectum, vel mare ipſum rubrum inſtar linguæ porrectum. *Et rivis*, vel Euphratem, vel Nilum intelige. Hieron. *Sic ipſe Dominus, qui in ſuis Apoſtolis iſta perficit, deſolabit non mare juxta 70. ſed juxta Hebræos linguam maris Ægypti, qua prius contra Dominum blaſphemabat.*

16. (n) Populus meus qui ab idololatriæ inundatione ad me veniet, liber erit à ſuperſtitione, ut olim eduxi Patres eorum ab Ægypto.

CAP. XII. 1. (a) Gratias ago tibi, quòd antè iratus jam placatus mihi, & caſtigatio in conſolationem mutata ſit.

2. (b) Laudis & carminis argumentum fueris.

3. (c) Doctrinam & ſanctitatem Evangelii: in novo Teſtamento fideles gratiam ex Sacramentis novæ Legis percipiunt, atque ex eo loco rectè colligitur Sacramenta multiplicem gratiam velut vaſa, aut fontes continere. Hieron. *Quem ſuprà Emmanuel, deinde ſpolia detrahe, nunc vocat ſalvatorem, & ejus fontibus aquas prædicat hauriendas*; Omni bonorum genere fruemini.

6. (d) Cœtus fidelium, Eccleſia ſancta. Solemne erat Hebræis poſt inſignem victoriam epinicium canere: quod fit Salvatori poſt expoſitam ejus victoriam.

CAPUT XIII. 1. (a) Durum & triſte vaticinium. Aquila ubique vocem Hebræam vertit viſionem. *Verbum Hebraicum*, inquit Hieron. *vel onus, vel pondus intelligi poteſt, & ubicumque præpoſitum fuerit, minarum plena ſunt quæ dicuntur.* In hoc capite Propheta ultionem de Babyloniis per Cyri exercitum futuram deſcribit.

2. (b) Mons vocatur Babylon ob ſuperbiam, & magnificentiam ædium, & turrium: *caliginoſum*, ob nubilum cœlum, & ſolum paludoſum. *Levate ſignum*; militare vexillum.

3. (c) Perſis & Medis ad hoc bellum deſtinatis, & quaſi conſecratis. Hier. *Oſtendit eos non ſuis viribus, ſed Dei ira tam ſublimis regni potentiam ſubvertiſſe.*

4. (d) Darii & Cyri.

5. (e) Hieron. *Idioma eſt enim ſanctæ ſcripturæ, ut omnem terram illius ſignificet Provinciæ, de qua ſermo eſt. A ſummitate cœli*: Ab ultimis terræ plagis.

6. (f) Iiſdem penè verbis extremi judicii diem exprimit Chriſtus Dominus; adeò ut Babylonis excidium conflagrationis mundi velut figura quædam hoc loco adumbrata videatur.

9. (g) Nam impiis videtur ſæva Dei juſtitia: 70. *Inſanabilis.*

10. (h) Eſt hyperbole, qua Prophetæ ſolent extremas calamitates delineare, quòd afflictis ob deliquium animi, & capitis vertiginem, omnia videantur tenebreſcere.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

contra impios iniquitatem eorum, & quieſcere faciam ſuperbiam infidelium, & arrogantiam fortium humiliabo.

12. Pretioſior (i) erit vir auro, & homo mundo obrizo.

13. Super hoc cœlum turbabo: & movebitur terra de loco ſuo, propter indignationem Domini exercituum, & propter diem iræ furoris ejus.

14. Et erit quaſi damula fugiens, & quaſi ovis: & non erit qui congreget: unuſquiſque ad populum ſuum convertetur (k), & ſinguli ad terram ſuam fugient.

15. Omnis, qui inventus fuerit, occidetur: & omnis, qui ſupervenerit, cadet in gladio.

* Pſal. 136. 9. 16. * Infantes eorum allidentur in oculis eorum: diripientur domus eorum, & uxores eorum violabuntur.

17. Ecce ego ſuſcitabo ſuper eos Medos, qui argentum non quærant, nec aurum velint:

18. Sed ſagittis parvulos (l) interficient, & lactantibus uteris non miſerebuntur, & ſuper filios non parcet oculus eorum.

19. Et erit Babylon (m) illa glorioſa in regnis, inclyta ſuperbia Chaldæorum:
* Gen. 19. 24. * ſicut ſubvertit Dominus Sodomam & Gomorrham.

20. Non habitabitur (n) uſque in finem, & non fundabitur uſque ad generationem & generationem: nec ponet ibi tentoria Arabs, nec paſtores requieſcent ibi.

21. Sed requieſcent ibi beſtiæ, & replebuntur domus eorum draconibus: & habitabunt ibi ſtruthiones, & piloſi (o) ſaltabunt ibi:

22. Et reſpondebunt ibi ululæ (p) in ædibus ejus, & ſirenes in delubris voluptatis.

CAPUT XIV.

Quæ hoc capite continentur, de excidio Babylonis ad litteram intelliguntur, & ad reditum populi Judaici ſpectant.

1. Propè eſt ut veniat tempus ejus, & dies ejus non elongabuntur. Miſerebitur enim Dominus Jacob, & eliget adhuc de Iſrael, & requieſcere eos faciet ſuper humum ſuam: adjungetur advena ad eos, & adhærebit domui Jacob.

2. Et tenebunt eos populi, & adducent eos in locum ſuum: & poſſidebit eos domus Iſrael ſuper terram Domini in ſervos & ancillas: & erunt capientes (a) eos qui ſe ceperant, & ſubjicient exactores ſuos.

3. Et erit in die illa: cùm requiem dederit tibi Deus à labore tuo, & à concuſſione tua, & à ſervitute dura, qua antè ſerviſti:

4. Sumes parabolam iſtam contra regem Babylonis, & dices: Quomodo ceſſavit exactor, quievit tributum?

5. Contrivit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium,

6. Cædentem populos in indignatione, plaga inſanabili, ſubjicientem in furore gentes, perſequentem crudeliter.

7. Conquievit & ſiluit omnis terra, gaviſa eſt & exultavit.

8. Abietes (b) quoque lætatæ ſunt ſuper te, & cedri Libani: ex quo dormiſti, non aſcendet qui ſuccidat nos.

9. Infernus (c) ſubter conturbatus eſt in occurſum adventus tui, ſuſcitavit tibi gigantes. Omnes principes terræ ſurrexerunt de ſoliis ſuis, omnes principes nationum.

10. Uni-

12. (i) Rarior: nam penè omnes excidentur à Medis: aut certè hi aurum non accipient, ut vitam, vel libertatem non eripiant. *Mundo obrizo*. puriſſimo.

14. (k) De copiis auxiliaribus loquitur, quæ ad ſuas regiones ſe recipient.

18. (l) Hebr. *Adoleſcentes*. *Lactantibus*, Lactentibus uteris. Hieron.

19. (m) *Audivimus Babylonem: volumus intelligere quod fuit, & quærimus audire quod non fuit; & hæc dicimus, non quod tropologicam intelligentiam condemnemus, ſed quod ſpiritualis interpretatio ſequi debeat ordinem hiſtoriæ: quod plerique ignorantes lymphatici in Scripturis vagantur errore*. Hieron.

20. (n) Non iterum inſtaurabitur: haud procul urbs alia fuit ædificata a Seleuco, Seleucia dicta; *Uſque ad finem*; nunquam rediit ad priſtinum ſtatum: vel uſque in finem, utque ad tempus à Deo conſtitutum.

21. (o) Satyris; 70. dæmones vertunt, qui in locis deſertis ſpecie hircorum apparebunt.

22. (p) Alternius canent nocturnæ aves: *Sirenes*; Chald. Dracones; 70. Ericii. Hier. *Didicimus à quodam fratre Ælamita, qui de illis finibus egrediens Hieroſolymis vitam egit monachorum, venationes regis eſſe in Babylone, & omnes generis beſtias murorum ejus tantùm ambitu coerceri*.

2. (a) Multi Babylonii cum Judæis redierunt, qui ſe legi divinæ ſubjecerunt: ſic ceperunt eos, à quibus capti fuerant. Sed propriè hæc de Eccleſia intelligi debent. CAPUT XIV.

8. (b) Per abietes & cedros Libani, principes gentium intelligit Hieronymus.

9. (c) Hier. Hæc ἐμφαντικῶς legenda ſunt; *Gigantes*; alii vertunt *Mortui*. *Omnes principes terræ*: eſt perſonæ fictio: ſed, ut ait Hier. *ſpirituale ſupra ſtatuendum ædificium Babylon*, hoc ſæculum deſignat; princeps hujus mundi eſt rex Babylonis, qui Lucifer appellatur v. 12. Hebr. filius auroræ: *Super aſtra exaltabo ſolium meum*: hæc dæmoni apprimè conveniunt; & illud v. 13. *Sedebo in monte teſtamenti*: Eccleſiam mihi ſubjiciam. Si de rege Babylonis placet hæc intelligere, ille ut ſtella ſplendebat.

10. Univerſi reſpondebunt, & dicent tibi: Et tu vulneratus es ſicut & nos, noſtri ſimilis effectus es.

11. Detracta eſt ad inferos ſuperbia tua, concidit cadaver tuum: ſubter te ſternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes.

12. Quomodo cecidiſti de cœlo lucifer, qui manè oriebaris? corruiſti in terram, qui vulnerabas gentes?

13. Qui dicebas in corde tuo: In cœlum conſcendam, ſuper aſtra Dei exaltabo ſolium meum, ſedebo (d) in monte teſtamenti, in lateribus Aquilonis:

14. Aſcendam ſuper altitudinem nubium, ſimilis ero Altiſſimo.

15. Verumtamen ad infernum detraheris in profundum laci:

16. Qui te viderint, ad te inclinabuntur (e), teque proſpicient: Numquid iſte eſt vir, qui conturbavit terram, qui concuſſit regna,

17. Qui poſuit orbem deſertum, & urbes ejus deſtruxit, vinctis ejus non aperuit carcerem?

17. Omnes reges gentium univerſi dormierunt in gloria, vir in domo (f) ſua.

19. Tu autem projectus es de ſepulchro tuo, quaſi ſtirps inutilis (g), pollutus, & obvolutus cum his, qui interfecti ſunt gladio, & deſcenderunt ad fundamenta laci, quaſi cadaver putridum.

20. Non habebis conſortium, neque cum eis in ſepultura: tu enim terram tuam (h) diſperdidiſti, tu populum tuum occidiſti: non vocabitur in æternum ſemen peſſimorum.

21. Præparate filios ejus occiſioni in iniquitate patrum ſuorum, non conſurgent, nec hæreditabunt terram, neque implebunt faciem orbis civitatum.

22. Et conſurgam ſuper eos, dicit Dominus exercituum: & perdam Babylonis nomen, & reliquias, & germen, & progeniem, dicit Dominus.

23. Et ponam eam in poſſeſſionem ericii, & in paludes aquarum, & ſcopabo eam in ſcopa terens, dicit Dominus exercituum.

24. Juravit (i) Dominus exercituum, dicens: Si non, ut putavi, ita erit: & quomodo mente tractavi,

25. Sic eveniet: Ut conteram Aſſyrium in terra mea, & in montibus meis conculcem eum: & auferetur ab eis jugum ejus, & onus illius ab humero eorum tolletur.

26. Hoc conſilium, quod cogitavi ſuper omnem terram, & hæc eſt manus extenta ſuper univerſas gentes.

27. Dominus enim exercituum decrevit: & quis poterit infirmare? & manus ejus extenta: & quis avertet eam?

28. In anno, quo mortuus eſt rex Achaz (k), factum eſt onus iſtud:

29. Ne læteris Philiſthæa omnis tu, quoniam comminuta eſt virga percuſſoris tui: de radice enim colubri egredietur regulus (l), & ſemen ejus abſorbens volucrem.

30. Et paſcentur primogeniti pauperum (m), & pauperes fiducialiter requieſcent: & interire faciam in fame radicem tuam, & reliquias tuas interficiam.

31. Ulula porta, clama civitas: proſtrata eſt Philiſthæa omnis: ab Aquilone (n) enim fumus veniet, & non eſt qui effugiet agmen ejus.

32. Et quid reſpondebitur nuntiis (o) gentis? quia Dominus fundavit Sion, & in ipſo ſperabunt pauperes populi ejus.

CAPUT XV.

Moabitarum ruina prædicitur.

1. Onus (a) Moab. Quia nocte vaſtata eſt Ar-Moab, conticuit: quia nocte vaſtatus eſt murus Moab, conticuit.

2. Aſcendit domus (b), & Dibon ad excelſa in planctum ſuper Nabo, & ſuper Medaba, Moab ululavit: * in cunctis capitibus ejus calvitium, & omnis barba radetur.

* *Jer.* 48. 37. *Ezech.* 7. 18.

3. In

13. (d) An rex Babylonis ita loquitur, Sedebo adorandus ut Deus, in templo teſtamenti Hieroſolymis.

16. (e) Caſus diaboli deſcribitur, & ſub hoc velo Baltaſſaris ruina.

18. (f) Suo quique tumulo condentur.

19. (g) Corpus tuum erit inſepultum.

20. (h) 70. Terram meam perdidiſti, Judæam. *Peſſimorum*, ſtirpis impiorum; nullus ex ſemine tuo regnaturus eſt. *Non vocabitur*, erit in dedecore.

24. (i) Ex Hier. revertitur ad præſentia; vel ad Sennacherib Regem Aſſyriorum, & longe poſt futuris vicinis conſociat, ut imminens auferatur metus.

28. (k) Eſt alia prophetia.

29. (l) Hebr. Draco volans: proverbium, quo innuitur minori cladi majorem ſuperventuram. Noli tibi placere ob mortem Oziæ, qui multas ceperat eorum urbes; vel potius Philiſthæi mortuo Achaz populo Dei inſultabant, quòd maturo rege perdito, Ezechiæ juveni ſubjacerent. Cum tamen nullus regum Juda ſic percuſſerit Piliſthæos, ut Ezechias.

30. (m) Pauperes & humiles populi mei nullius hoſtis impetum formidabunt.

31. (n) Ezechiæ exercitus ab Jeruſalem veniet; vel potius veniet Sennacherib, & vaſtabit Philiſthæos.

32. (o) Sciſcitantibus de iis quæ aguntur.

CAP. XV. 1. (a) 70. *Verbum contra Moab*. Ar Metropolis erat Moabitarum, quæ poſtea Areopolis dicta; alias urbes Moabitarum, ſeu Arabiæ Petrææ, ab Aſſyriis deſtruendas prædicit.

2. (b) Aſcenderunt familiæ ad idolum Chamos, ſed fruſtrà; ſic cap. 8. *In cunctis capitibus ejus calvitium*: nam capita & barbam radebant in calamitatibus: Ad *Nabo*, in hac urbe idolum erat Chamos.

Digitized by Google

3. In triviis ejus accincti ſunt ſacco: ſuper tecta ejus, & in plateis ejus omnis ululatus deſcendit in fletum.

4. Clamabit Heſebon, & Eleale, uſque Jaſa (c) audita eſt vox eorum: ſuper hoc expediti Moab ululabunt, anima ejus ululabit ſibi.

5. Cor meum ad Moab clamabit (d), vectes ejus uſque ad Segor vitulam conternantem: per aſcenſum enim Luith flens aſcendet, & in via Oronaim clamorem contritionis levabunt.

6. Aquæ enim Nemrim (e) deſertæ erunt, quia aruit herba, defecit germen, viror omnis interiit.

7. Secundùm magnitudinem operis, & viſitatio (f) eorum: ad torrentem ſalicum ducent eos.

8. Quoniam circuivit clamor terminum Moab: uſque ad Gallim ululatus ejus, & uſque ad Puteum Elim clamor ejus.

9. Quia aquæ Dibon repletæ ſunt ſanguine: ponam enim ſuper Dibon additamenta (g): his qui fugerint de Moab leonem, & reliquiis terræ.

CAPUT XVI.

Orat Deum ut emittat Agnum de Petra deſerti: Moab ob arrogantiam & perfidiam punietur, paucis relictis.

1. Emitte (a) agnum Domine dominatorem terræ, de Petra deſerti ad montem filiæ Sion.

2. Et erit: Sicut avis fugiens (b), & pulli de nido avolantes, ſic erunt filiæ Moab in tranſcenſu Arnon.

3. Ini conſilium, coge concilium: pone, quaſi noctem (c) umbram tuam in meridie: abſconde fugientes, & vagos ne prodas.

4. Habitabunt apud te profugi mei: Moab eſto latibulum eorum à facie vaſtatoris: finitus eſt enim pulvis (d), conſummatus eſt miſer: defecit qui conculcabat terram.

5. Et præparabitur (e) in miſericordia ſolium, & ſedebit ſuper illud in veritate in tabernaculo David, judicans & quærens judicium, & velociter reddens quod juſtum eſt.

6. * Audivimus (f) ſuperbiam Moab, ſuperbus eſt valdè: ſuperbia ejus & arrogantia ejus, & indignatio ejus pluſquàm fortitudo ejus. * Jer. 48. 29.

7. Idcircò ululabit Moab ad Moab, univerſus ululabit: his, qui lætantur ſuper muros cocti lateris, loquimini plagas ſuas.

8. Quoniam ſuburbana Heſebon deſerta ſunt, & vineam Sabama Domini gentium exciderunt: flagella (g) ejus uſque ad Jazer pervenerunt: erraverunt in deſerto, propagines ejus relictæ ſunt, tranſierunt mare.

9. Super hoc plorabo in fletu Jazer vineam Sabama: inebriabo te lacryma mea Heſebon, & Eleale, quoniam ſuper vindemiam tuam, & ſuper meſſem tuam vox calcantium irruit.

10. Et auferetur lætitia & exultatio de Carmelo, & in vineis non exultabit, neque jubilabit: vinum in torculari non calcabit, qui calcare conſueverat: vocem calcantium abſtuli.

11. Super

4. (c) Mari mortuo imminet, ubi eſt terminus Provinciæ Moabitarum, ex Hier. *Ululabunt*; ſinguli privatum, & publicum damnum dolebunt, omnes ſuæ vitæ pertæſi.

5. (d) Propter *Moab*, ſubaudi, *unuſquiſque dicet*: *Vectes ejus*, fortes milites, *uſque ad Segor*, fugent ad extremos uſque limites. *Vitulam conternantem*, id eſt, trimam, ſic fortè ſcripſit interpres; quæ inſtar vitulæ trimæ fortis eſt: vel ut triennis vitulæ clamor. *Luith*, eſt Ptolemæo Luſa, qua deſcendebatur Oronaim, quæ eſt Aurora Ptolemai, ut videtur Grotio.

6. (e) Paſcua aquis vicina; hoc oppidum, inquit Hier. ſuper mare mortuum, & ſalſis aquis, & propterea ſterilibus.

7. (f) Punitio futura pro meritis; *Torrentem ſalicum*; Babylonis flumine intelligit. Hier.

9. (g) Plagas addam plagis: *Dibon*, erat urbs Arabiæ Petrææ, indifferenter Dibon, & Dimon, hoc oppidulum dicitur ex Hier.

CAPUT XVI. 1. (a) Iſaias ut Propheta loquitur, & deſolationem Moabitarum deſcribens, huic inſerit Chriſti Domini adventum, qui ex Ruth Moabitide naſciturus erat: nam frequenter Propheta ad Chriſtum digreditur, tum ad inſtitutum ſermonem ſe recipit. Hier. *Omnis prophetia ænigmatibus involvitur, & præciſis ſententiis dum de aliis loquitur, tranſit ad aliud*. Fruſtrà Judæi hoc vaticinium de Rege Ezechia interpretantur, adeo ut Propheta ſuadeat Moabitis ut 10000. agnorum tributum huic pendant. Non enim regibus Juda, ſed regibus Iſrael ſubditi aliquando fuerant Moabitæ. Quare de agno qui tollat peccatum mundi, qui toti orbi dominetur, loquitur Propheta. Petra deſerti erat urbs Arabiæ, rupibus & præcipitiis undique vallata, ex Strabone Libro 16. Ex eu urbe Ruth avia David erat oriunda. *Habebo ſolatium hoc*: Egredietur de te agnus immaculatus de Petra deſerti, hoc eſt de Ruth. Hier. *Sub litteræ cortice, veri agni adventum poſtulat Propheta*.

2. (b) Per parentheſim de Chriſto venturo nunc redit ad cladem Moabitarum; fugam eorum indicat. Senſus is videtur Hieronymo: Cùm poſuero iis qui fugerint de Moab, à reliquiis terræ Leonem ſæviſſimum, tunc pavidi avolabunt, *& omnes filiæ*, id eſt, urbes, & villæ Provinciæ Moab, *in tranſcenſu Arnon*, migrabunt, qui eſt terminus Moabitarum & Amorrhæorum. Quàm citiſſime Moabitæ in Chaldæam ſunt deportandi.

3. (c) Ut conſilium ſalutis inveniat in aperta fuga populi mei, tu quaſi nox ſuſcipe fugientes: æſtui meridiano remedium eſt nox ipſa.

4. (d) Vaſtator terræ inſtar pulveris citò conſumetur, nec timeas impetum vaſtatoris.

5. (e) Firmabitur: Chriſti adventum apertè promittit. *In veritate*; Nunc eſt miſericordiæ tempus, ſed poſteà ſedebit in veritate: *Reddet*, Impios in momento condemnabit. *Ecce venio citò, & merces mea mecum eſt*. Apocalypſ. cap. ultimo.

6. (f) Fruſtrà illis hæc damus monita.

8. (g) Plantæ, ſeu cives fugientes mare mortuum tranſierunt; *Propagines ejus relictæ ſunt*: Hebr. Emiſſiones ejus extenſæ ſunt; Longè exulabunt.

11. Super hoc venter meus ad Moab quaſi cithara ſonabit, & viſcera mea ad murum cocti lateris (h).

12. Et erit: cùm apparuerit quod laboravit Moab ſuper excelſis (i) ſuis, ingredietur ad ſancta ſua ut obſecret, & non valebit.

13. Hoc verbum, quod locutus eſt Dominus ad Moab ex tunc (k):

14. Et nunc locutus eſt Dominus, dicens: In tribus (l) annis, quaſi anni mercenarii, auferetur gloria Moab ſuper omni populo multo, & relinquetur parvus & modicus, nequaquam multus.

CAPUT XVII.

Vaſtatis Damaſcenis, ſimiliter & Iſrael vaſtabitur, quia oblitus eſt Dei ſalvatoris ſui, ad quem calamitate preſſus revertetur: & væ perſecutoribus populi Domini denuntiatur.

1. ONus (a) Damaſci. Ecce Damaſcus deſinet eſſe civitas, & erit ſicut acervus lapidum in ruina.

2. Derelictæ civitates Aroer (b) gregibus erunt, & requieſcent ibi, & non erit qui exterreat.

3. Et ceſſabit adjutorium ab Ephraim, & regnum à Damaſco: & reliquiæ Syriæ ſicut gloria filiorum Iſrael erunt: dicit Dominus exercituum.

4. Et erit in die illa: attenuabitur gloria Jacob, & pinguedo carnis ejus marceſcet.

5. Et erit ſicut congregans in meſſe quod reſtiterit, & brachium ejus ſpicas leget: & erit ſicut quærens ſpicas in valle Raphaim.

6. Et relinquetur in eo ſicut racemus, & ſicut excuſſio oleæ duarum, vel trium, olivarum in ſummitate rami, ſive quatuor, aut quinque in cacuminibus ejus fructus ejus: dicit Dominus Deus Iſrael.

7. In die illa inclinabitur (c) homo ad Factorem ſuum, & oculi ejus ad Sanctum Iſrael reſpicient.

8. Et non inclinabitur ad altaria, quæ fecerunt manus ejus: & quæ operati ſunt digiti ejus, non reſpiciet, lucos & delubra.

9. In die illa erunt civitates fortitudinis ejus derelictæ (d) ſicut aratra, & ſegetes, quæ derelictæ ſunt à facie filiorum Iſrael, & eris deſerta.

10. Quia oblita es Dei ſalvatoris tui, & fortis adjutoris tui non es recordata: propterea plantabis plantationem (e) fidelem, & germen alienum ſeminabis.

11. In die plantationis tuæ labruſca, & manè ſemen tuum florebit: ablata eſt meſſis in die hæreditatis (f), & dolebit graviter.

12. Væ multitudini populorum multorum, ut multitudo maris ſonantis, & tumultus turbarum, ſicut ſonitus aquarum multarum.

13. Sonabunt populi ſicut ſonitus aquarum inundantium, & increpabit (g) eum, & fugiet procul: & rapietur ſicut pulvis montium à facie venti, & ſicut turbo coram tempeſtate.

14. In tempore veſpere, & ecce turbatio: in matutino, & non ſubſiſtet (h): hæc eſt pars eorum qui vaſtaverunt nos, & ſors diripientium nos.

CAPUT XVIII.

Adverſus Ægyptios vaticinatur; additur conſolatio Judæis de reditu ad Jeruſalem.

1. VÆ terræ cymbalo (a) alarum, quæ eſt trans flumina Æthiopiæ,

2. Qui

11. (h) Eſt nomen proprium civitatis, ut verſ. 7. eaque à lateritiis muris nomen habet.

12. (i) Fruſtrà Moabitæ deos ſuos in Excelſis fatigarunt precibus ſuis.

13. (k) Quæ hactenus dixi, jam mihi revelaverat Dominus, ſine temporis præfinitione.

14. (l) Quòd fortè per triennium duratura eſſet eorum calamitas, vel poſt tres annos à capta Jeroſolyma: vel denique nunc etiam tempus mihi revelavit, poſt tres annos, ex quo poſtrema hæc revelatio mihi facta eſt; *Quaſi anni mercenarii*, præcisè numerati, ut ſolet fieri in locandis mercenariorum operibus.

CAPUT XVII. 1. (a) Excidium imminens Syriæ prædicit. *In ruina*, Poſt ruinam. Everſa eſt Damaſcus ab Aſſyriis vivente adhuc Achaz; capta fuerat à Theglathphalaſar, ſed exciſa eſt à Salmanaſar.

2. (b) Hieron. de myrica interpretatur, vulgò *bruyere*, quæ in ſolitudine naſcitur, & poſt hæc vaſtitas demonſtratur, inquit Hieron. *Et requieſcent*, greges in valle Raphaim, quæ ferax erat frumenti. Tam pauci remanebunt Damaſci, quàm ſolent poſt meſſores paucæ remanere ſpicæ in valle Raphaim.

7. (c) Ad creatorem ſuum: idolis relictis convertetur ad Deum: quod factum eſt ſub Ezechia 2. Paral. 30.

9. (d) Hieron. Hæc loquitur non contra Damaſcum, ſed contra decem tribus: quarum terra multo tempore manebit deſolata. Aut certè de Syria & Iſraele hæc intelliguntur.

10. (e) Hieron. hic agnoſcit ironiam, vel potiùs, licèt plantas fideles ponas, tibi tamen non ferent uberes fructus, ſed hoſtibus.

11. (f) Cùm tempus meſſis advenerit.

13. (g) Compeſcet Sennacherib. *Veſpere & manè*, Breviſſimo tempore.

14. (h) Fortuna mutabitur.

1. (a) Videtur alia regio indicari quàm Ægyptus, de qua ſequenti capite. *Cymbalo alarum*: Quidam hæc verba exponunt de navibus alatis, ſeu velis inſtructis: ex Hebr. verti poteſt, inumbranti alis; vel potiùs, *Væ terræ* umbræ alarum, cujus extremæ partes montibus obumbrantur. *Æthiopiæ*, ultra Ægyptum, quam alluunt flumina, ſeu Nili oſtia: Nilus vero per Æthiopiam delabitur in Ægyptum; vel quæ eſt ad flumina Æthiopiæ: nam vox Hebræa ſæpe, *ad* ſignificat. Hieron. CAPUT XVIII.

2. Qui mittit in mare legatos (b), & in vaſis papyri ſuper aquas. Ite angeli veloces ad gentem convulſam, & dilaceratam: ad populum terribilem, poſt quem non eſt alius: ad gentem expectantem & conculcatam, cujus diripuerunt flumina terram ejus.

3. Omnes habitatores orbis, qui moramini in terra, cùm elevatum fuerit ſignum in montibus, videbitis, & clangorem tubæ audietis:

4. Quia hæc dicit Dominus ad me: Quieſcam, & conſiderabo in loco meo, ſicut meridiana (c) lux clara eſt, & ſicut nubes roris in die meſſis.

5. Ante meſſem enim totus effloruit (d), & immatura perfectio germinabit, & præcidentur ramuſculi ejus falcibus: & quæ derelicta fuerint, abſcindentur, & excutientur.

6. Et relinquentur ſimul avibus montium, & beſtiis terræ: & æſtate perpetua erunt ſuper eum volucres, & omnes beſtiæ terræ ſuper illum hiemabunt.

7. In tempore illo deferetur munus (e) Domino exercituum à populo divulſo & dilacerato: à populo terribili, poſt quem non fuit alius: à gente expectante, expectante & conculcata, cujus diripuerunt flumina terram ejus, ad locum nominis Domini exercituum, montem Sion.

CAPUT XIX.

Deſcribit pleniùs Ægyptiorum punitionem; eorum ſalus à Chriſto prædicitur.

1. ONus Ægypti: Ecce Dominus aſcendet ſuper nubem (a) levem, & ingredietur Ægyptum, & commovebuntur ſimulacra Ægypti à facie ejus, & cor Ægypti tabeſcet in medio ejus.

2. Et concurrere faciam Ægyptios adverſùs Ægyptios: & pugnabit vir contra fratrem ſuum, & vir contra amicum ſuum, civitas adverſùs civitatem, regnum adverſùs regnum.

3. Et dirumpetur ſpiritus Ægypti in viſceribus ejus, & conſilium ejus præcipitabo: & interrogabunt ſimulacra ſua, & divinos ſuos, & pythones, & ariolos.

4. Et tradam Ægyptum in manu dominorum crudelium, & rex (b) fortis dominabitur eorum, ait Dominus Deus exercituum.

5. Et areſcet aqua de mari (c), & fluvius deſolabitur, atque ſiccabitur.

6. Et deficient flumina, attenuabuntur, & ſiccabuntur rivi aggerum. Calamus & juncus marceſcet:

7. Nudabitur alveus rivi à fonte ſuo, & omnis ſementis irrigua ſiccabitur, areſcet, & non erit.

8. Et mœrebunt piſcatores, & lugebunt omnes mittentes in flumen hamum, & expandentes rete ſuper faciem aquarum emarceſcent.

9. Confundentur qui operabantur linum, pectentes & texentes ſubtilia.

10. Et erunt irrigua ejus flaccentia: omnes qui faciebant lacunas ad capiendos piſces.

11. Stulti principes Taneos, ſapientes conſiliarii Pharaonis, dederunt conſilium inſipiens. Quomodo dicetis Pharaoni: Filius ſapientium ego, filius regum antiquorum?

12. Ubi nunc ſunt ſapientes tui? annuntient tibi, & indicent quid cogitaverit Dominus exercituum ſuper Ægyptum.

13. Stul-

2. (b) Qui Rex Æthiopiæ per mare Arabicum mittit legatos ad bellum indicendum Aſſyriis. Ægyptii cymbas parabant ex papyro, ſeu junco, aut ſcirpo, eæque oblitæ erant pice. Papyrus eſt frutex, aut junci genus. *Expectantem*; in Hebr. vox illa duplicatur, id eſt anxiè expectantem adventum Aſſyriorum. *Alius*, qui ſit in extremis terræ finibus. Alii hæc de Æthiopibus intelligunt, ad quos Ægyptii miſerunt legatos, qui auxilium poſtularent.

4. (c) Ut tempus ſerenum poſt imbres valdè deſideratur.

5. (d) Intempeſtiva luxurie totus effloruit, & fructus non tulit, ut accidit arboribus: ſic propera fuit Æthiopum gloriatio. *Ramuſculi*; Aſſyriorum furor juvenes demetet; ſpes Æthiopum ante eventum conciderunt.

7. (e) Pars de præda Aſſyriorum Domino offeretur: ſubliniori ſenſu vaticinium impletum eſt, cùm Æthiopes & Ægyptii Chriſti jugum ſubierunt, Pſal. 77. *Coram illo procident Æthiopes*: à cladibus horum populorum excurrit ad latiora tempora, cùm Chriſto ſacrificia offerent. Hæc utique de Ægypto, non de Æthiopia, interpretatur Hieronymus. Et ſequenti capite Propheta hæc clariùs de Ægypto repetit: nam mos eſt Scripturarum, obſcuris manifeſta ſubnectere, & quod priùs ſub ænigmate dixerint, aperta voce proferre.

1. & 2. (a) Ex Herodoto in Euterpe. Sennacherib coævus fuit Sethon, cui bellum intulit Sennacherib: Sethone mortuo diviſa eſt Ægyptus in Reges duodecim, quorum unus fuit Pſammetichus; is in paludes relegatus, ope Jonum, qui mare infeſtum habebant, alios undecim reges vicit; huic Nechos ſucceſſit, qui bellum Joſiæ intulit. Sublimiori ſenſu, de primo Chriſti adventu SS. Patres hæc verba ſunt interpretati. Nam corpore ſuo, ut nube clara & denſa, nullo peccato gravata, indutus Ægyptum ſic intravit, ut impietatem ejus everterit, fratrem à fratre diviſerit. Quæ ad litteram quoque ſic intelligi poſſunt, ut Aſſyrii Ægyptios ſpoliaverint. *Super nubem levem*; Magna celeritate Ægyptum invadent: diis, quos Ægyptii colunt, nulla vis erit ad tutandam Ægyptum. *Concurrere* faciam in bello Ægyptios; cujus belli mentionem fecimus. *Regnum adverſus regnum*, Præfectura adverſus præfecturam, ex Græco. CAPUT XIX.

4. (b) Pſammetichus aliis debellatis.

5. & 6. (c) Nilum maris nomine deſignat, quod Hebræi congregationes aquarum maria appellent, vel Lacum Mareotidem. *Rivi aggerum*; Rivi fluentes inter aggeres; commercia ceſſabunt ob piratas & agri ſteriles futuri ſunt.

Digitized by Google

13. Stulti facti ſunt principes Taneos, emarcuerunt principes Mempheos, deceperunt Ægyptum, angulum (d) populorum ejus.

14. Dominus miſcuit in medio ejus ſpiritum vertiginis: & errare fecerunt Ægyptum in omni opere ſuo, ſicut errat ebrius & vomens.

15. Et non erit Ægypto opus (e), quod faciat caput & caudam, incurvantem & refrænantem.

16. In die illa erit Ægyptus quaſi mulieres, & ſtupebunt, & timebunt à facie commotionis manus Domini exercituum, quam ipſe movebit ſuper eam.

17. Et erit terra Juda Ægypto in pavorem (f): omnis, qui illius fuerit recordatus, pavebit à facie conſilii Domini exercituum, quod ipſe cogitavit ſuper eam.

* Ezech. Cap. 30. 18. * In die illa erunt quinque civitates in terra Ægypti, loquentes lingua Chanaan (g), & jurantes per Dominum exercituum: Civitas ſolis vocabitur una.

19. In die illa erit altare (h) Domini in medio terræ Ægypti, & titulus Domini juxta terminum ejus.

20. Erit in ſignum, & in teſtimonium Domino exercituum in terra Ægypti. Clamabunt enim ad Dominum à facie tribulantis, & mittet eis ſalvatorem & propugnatorem, qui liberet eos.

21. Et cognoſcetur Dominus ab Ægypto, & cognoſcent Ægyptii Dominum in die illa, & colent eum in hoſtiis & in muneribus: & vota vovebunt Domino, & ſolvent.

22. Et percutiet Dominus Ægyptum plaga, & ſanabit (i) eam, & revertentur ad Dominum, & placabitur eis, & ſanabit eos.

23. In die illa erit via de Ægypto in Aſſyrios, & intrabit Aſſyrius Ægyptum, & Ægyptius in Aſſyrios, & ſervient (k) Ægyptii Aſſur.

24. In die illa erit Iſrael tertius Ægyptio & Aſſyrio (l): benedictio in medio terræ,

25. Cui benedixit Dominus exercituum, dicens: Benedictus (m) populus meus Ægypti, & opus manuum mearum Aſſyrio: hæreditas autem mea Iſrael.

CAPUT XX.

Quo ſigno Iſaias jubetur nudus & diſcalceatus incedere: prædicitur Ægyptiorum & Æthiopum captivitas ab Aſſyriis, Judæis de illorum afflictione ſtupentibus.

1. IN anno, quo ingreſſus eſt Tharthan (a) in Azotum, cùm miſiſſet eum Sargon rex Aſſyriorum, & pugnaſſet contra Azotum, & cepiſſet eam:

2. In tempore illo locutus eſt Dominus in manu Iſaiæ filii Amos, dicens: Vade, Zach. 13. 4.
& ſolve (b) ſaccum de lumbis tuis, & Matth. 3. 4.
calceamenta tua tolle de pedibus tuis. Et fecit ſic, vadens nudus, & diſcalceatus.

3. Et

13. (d) Firmamentum populorum qui ei ſubdebantur. Hieron. Idioma eſt Scripturarum, ut angulum pro regno ponant.

15. (e) Nihil ibi fiet. *Quod faciat*; quod demonſtret eſſe apud Ægyptios. *Caput & caudam*; principem qui ſapienter regat, & ſubditos, qui ut par eſt, obediant. *Incurvantem*, ſeu dominum, & refrænantem equos, ſervum domino obſequentem; vel ex Hieron. incurvum & laſcivientem, ſenem, & puerum; nemo officium ſuum faciet, non ſacerdos, non ſenex, non juvenis: Nullum erit concilium, quod aut caput habeat, aut finem.

17. (f) Tum Judæi non timebunt ampliùs Ægyptios, ſed è diverſo Ægyptiis terrori erunt Judæi; poſtquam audiverint quid acciderit Sennacherib, ſibi quoque metuent: vel Ægyptum pavor concutiet, cùm ſecum reputabit, quæ Sennacherib Judæis mala intulerit.

18. (g) Hebraica, aut Syriaca lingua tum Judæis familiari, cùm ad fidem Chriſti convertentur, & inter alias Helïopolis Soli ſacra, quæ teſte Strabone, Sacerdotum erat civitas, vel numerus urbium certus pro indefinito ſumitur.

19. (h) De altari, in quo Euchariſtia offertur, Propheta apertè loquitur, non de ſacrificio Crucis. Nam cap. ultimo de filiis novi Teſtamenti loquens ait, *Aſſumam ex iis Sacerdotes & Levitas*. *Titulus Domini* Columnæ, in quibus inſcriptum erat nomen Domini. Hieron. Reſpondeant Judæi, Lege præceptum eſt, ut non fiat altare niſi in loco uno, quem elegerit Dominus Deus, & hoſtiæ tantùm à Sacerdotibus Levitici generis immolentur. Cur Iſaias apertè docet, quòd Ægyptii cognoſcant Dominum, & colant eum, hoſtias illi & munera offerant, & vota voveant, & perſolvant? Ægyptii Sacerdotium habent, impletur & in illis Pauli teſtimonium dicentis, *Translato Sacerdotio, neceſſe eſt ut Legis translatio fiat*.

22. (i) Nam poſt 40. annos fuit reſtituta, ut prædixit Ezechiel cap. 29. vel Ægyptios jam Chriſtianos caſtigabit Deus cùm peccaverint.

23. (k) Ex Hebr. cum Vatablo verti poteſt: Colent Dominum Ægyptii unà cum Aſſyriis; omnium gentium in Eccleſia ſocietatem deſignat.

24. (l) Utrique fœderatis *benedictio*; à Chriſto qui in Judæa naſcetur, ejus benedictio in alias nationes manabit: in his poſtremis verſiculis Propheta Eccleſiæ regnum in Ægypti & Syriæ regiones demonſtrat: Aſſyrii & Ægyptii anteà populi Dei inimici, cum vero Iſraele, ſeu Eccleſia conjuncti, unum efficient populum.

25. (m) Hier. Quando nequaquam Moyſe, ſed Chriſto Domino præeunte, infinita hominum millia ſolitudines repleverint, tum & opus manuum Domini erit in Aſſyriis: hæ enim vel maximè gentes Monachorum florent examinibus, Ægyptus & Meſopotamia. *Hæreditas autem Chriſti Iſrael eſt*: hoc eſt, Nativitatis & Crucis, & Reſurrectionis, Aſcenſioniſque, atque ejus loca ad quæ toto orbe concurritur.

CAPUT XX.

1. (a) Dux Sennacherib. *Cùm miſiſſet eum Sargon*, qui & Sennacherib 4. Reg. 18. qui ex Hieron. ſeptem nominibus appellatur.

2. & 3. (b) Villoſam veſtem Propheticam. *Diſcalceatus*; Prophetæ interdum loquuntur factis. Utrum omnino fuerit nudus juxta hoc præceptum Domini, alii aliter ſentiunt: *Ex hoc loco*, inquit Hieron. *diſcimus Prophetarum obedientiam, quod vir nobilis non erubuerit nudus incedere: ſed Dei præceptis nihil honeſtius indicans depoſuerit ſaccum, quo abjecto nudus fuerit, unicam prius habens tunicam, & ipſam cilicinam.* Videntur Prophetæ

3. Et dixit Dominus: Sicut ambulavit ſervus meus Iſaias nudus, & diſcalceatus, trium annorum ſignum, & portentum erit (c) ſuper Ægyptum, & ſuper Æthiopiam,

4. Sic minabit rex (d) Aſſyriorum captivitatem Ægypti, & tranſmigrationem Æthiopiæ, juvenum & ſenum, nudam & diſcalceatam, diſcoopertis natibus ad ignominiam Ægypti.

5. Et timebunt, & confundentur (e) ab Æthiopia ſpe ſua, & ab Ægypto gloria ſua.

6. Et dicet habitator inſulæ (f) hujus in die illa: Ecce hæc erat ſpes noſtra, ad quos confugimus in auxilium, ut liberarent nos à facie regis Aſſyriorum: & quomodo effugere poterimus nos?

CAPUT XXI.

Ruina Babylonis per Medos & Perſas: onus Idumææ & Arabiæ.

1. ONus deſerti (a) maris. Sicut turbines ab Africo veniunt, de deſerto venit, de terra horribili.

2. Viſio dura nuntiata eſt mihi: qui incredulus (b) eſt, infideliter agit: & qui depopulator eſt, vaſtat. Aſcende Ælam, obſide Mede: omnem gemitum ejus ceſſare feci.

3. Propterea (c) repleti ſunt lumbi mei dolore, anguſtia poſſedit me ſicut anguſtia parturientis: corrui cùm audirem, conturbatus ſum cùm viderem.

4. Emarcuit (d) cor meum, tenebræ ſtupefecerunt me: Babylon dilecta mea poſita eſt mihi in miraculum.

5. Pone menſam (e), contemplare in ſpecula comedentes & bibentes: ſurgite principes, arripite clypeum.

6. Hæc enim dixit mihi Dominus: Vade, & pone ſpeculatorem: & quodcumque viderit, annuntiet.

7. Et vidit currum duorum equitum, aſcenſorem aſini, & aſcenſorem (f) cameli: & contemplatus eſt diligenter multo intuitu.

8. Et clamavit leo (g): Super ſpeculam Domini ego ſum, ſtans jugiter per diem: & * ſuper cuſtodiam meam ego * Hab. 2. 1.
ſum, ſtans totis noctibus.

9. Ecce iſte venit (h) aſcenſor vir bigæ equitum, & reſpondit, & dixit: * * Jer. 51. 8. Apoc. 14. 8.
Cecidit, cecidit Babylon, & omnia ſculptilia deorum ejus contrita ſunt in terram.

10. Tritura (i) mea, & filii areæ meæ; quæ audivi à Domino exercituum Deo Iſrael, annuntiavi vobis.

11. Onus Duma (k) ad me clamat ex Seir: Cuſtos quid de nocte? cuſtos quid de nocte?

12. Dixit

pro veſtimento habuiſſe tunicam ex vili materia confectam, ea qua fieri ſolent ſacci: tanquam plangentes pro peccatis populi: nudum tamen ſic fuiſſe probabile eſt, ut interula, vel linea veſte indueretur: ſolebant enim ſic tractari qui captivi abducebantur, detracta veſte meliore.

3. (c) Quæ tres annos eſt duratura ſuper Ægyptum & Æthiopiam, vel poſt triennium futura.

4. (d) Aſſarhaddon; videtur loqui de incurſione Sennacherib in Ægyptum, & in Æthiopiam.

5. (e) Quòd in Ægypto & in Æthiopia ſpem ſuam poſuerint.

6. (f) Oræ maritimæ Philiſthinorum, in qua erat Azotus. Oras maritimas Hebræi vocant ſæpè inſulas. Hieron. Eſt igitur hic ordo providentiæ Dei omne hominum genus ineffabili judicio diſpenſantis: contra Dei iram Iſrael ſperavit in Damaſco, diruatur civitas quæ adversùs illius voluntatem impiis præſtat auxilium. Judas ſperavit in Ægyptiis, & Ægyptus deſtruatur; & ita de reliquis proſequitur.

CAPUT XXI. 1. (a) Babylonis. Hieron. Poteſt in Hebræo ita legi: Qui cædis, cæde, qui vaſtas, vaſta, ut ad ipſum Ælamitem, & Medum, Prophetiæ vaticinium dirigatur, hortantis eum implere quod cœpit. Juxta Babylonem à parte auſtrali magnum erat deſertum, vel quia Babylon ob incolarum multitudinem mari comparatur, mox futura eremus magna. *Deſerto*; à Medis & Perſide, inter quas & Babylonem magna interjacent deſerta: vel populos ad oram ſinus Arabici, & Arabes Babyloni vicinos, qui ſe Aſſyriis contra Judæos addiderunt, reprehendit.

2. (b) Ex Hebr. verti poteſt: Perfidus perfidum decipiet, & deprædator deprædatorem ſpoliabit; vel qui prævaricator eſt, prævaricator ſit, quales audiebant Babylonii fœdifragi. Elimæi Medis contigui ex Strabone, l. 16. *Aſcende Ælam*. Perſæ ſunt Ælamitæ, ab Ælam filio Sem dicti. *Ceſſare*, vel paſſivè, quod tempus non ei fuerit lugendi; vel activè gemitum, quo ſua tyrannide cogebat alios plangere, gemitum quem excitabat Aſſyrius.

3. (c) Tanta fuit clades, ut Iſaiam miſericordiæ affectu commoveret. Vel his verbis uſuros ait, qui in deſerto habitabant. Hieron. *Prophetæ ideò obſcuri ſunt, quia perſonæ in his plurimæ commutantur.*

4. (d) Propheta inducit Babylonem loquentem: *Babylon dilecta mea*, ob ſplendorem; *miraculum*, ruinæ & doloris.

5. (e) Cùm paratur menſa; vel Ælamitas alloquitur, ſumite cibum, vos præparate ad ea, quæ ventura ſunt; vel ò Baltaſſar adorna convivium, epulare; tumque videtur eſſe ironia. *Contemplare in ſpecula*, Pone ſpeculatores qui videant qoid agatur in caſtris Cyri. Dum Babylonii ponunt menſam, dum comedunt & bibunt, ſurgite principes Medi, *arripite* clypeum.

7. (f) Illos Perſas, hos Medos plerique interpretantur: nam Perſæ mulis, Medi camelis utebantur.

8. (g) Darius; vel ecce Leo, nempè Darius, aut Cyrus; Græci legunt Urias, ſeu Sacerdos, poſitus in ſpecula: aut Propheta clamavit velut Leo.

9. (h) Video adventuras Perſarum acies. *Vir bigæ equitum*: Uterque Rex in ſua biga: venit currus unus & alter, & ſingulis duo ioſeſſores.

10. (i) Qui oppreſſi eſtis ut palea: gens mea, Judæa, vel hæc referuntur ad Babylonem à Medis triturandam. *Quæ audivi*; hæc ſunt verba Uriæ renuntiantis Iſaiæ, quæ viderat.

11. (k) Pro Idumæa; nam propria vocabula patiuntur aphæreſim; ſic Jeruſalem dicitur Salem. Id exiſtimat Pezronius Abbas in antiquitate temporum vindicata, p. 249. Judæos Hieronymi temporibus, imò & in poſterioribus ſæculis, hunc locum corrumpere voluiſſe, & pro Duma Romam poſuiſſe, eoſque in ſuis Commentariis ſemper Dumæ vocabulo Romam interpretari. Unde Hieron. in hunc locum, *Semper*, inquit, *Idumææ nomine Romanos exiſtimant demonſtrari*. Et ſcribens in Abdiam, *Et illud quod in Iſaia ſcriptum eſt, Onus Duma*,

12. Dixit cuſtos: Venit manè & nox: ſi quæritis, quærite (l): convertimini, venite.

13. Onus in Arabia. In ſaltu ad veſperam dormietis (m), in ſemitis Dedanim.

14. Occurrentes ſitienti ferte aquam, qui habitatis terram Auſtri, cum panibus occurrite fugienti.

15. A facie enim gladiorum fugerunt, à facie gladii imminentis, à facie arcus extenti, à facie gravis prælii:

16. Quoniam hæc dicit Dominus ad me: Adhuc in uno anno (n), quaſi in anno mercenarii, & auferetur omnis gloria Cedar.

17. Et reliquiæ (o) numeri ſagittariorum fortium de filiis Cedar imminuentur: Dominus enim Deus Iſrael locutus eſt.

CAPUT XXII.

Sermo Domini contra Jeruſalem, cujus vaſtationem deflet Propheta, & quòd neglecto Deo fruſtrà ſe muniat ad reſiſtendum Chaldæis: carpuntur quòd cùm plangere deberent, gulæ indulgeant.

1. Onus vallis (a) viſionis. Quidnam quoque tibi eſt, quia aſcendiſti tu omnis in tecta?

2. Clamoris plena, urbs frequens, civitas exultans: interfecti tui, non interfecti gladio, nec mortui in bello (b).

3. Cuncti principes tui fugerunt (c) ſimul, durèque ligati ſunt: omnes qui inventi ſunt, vincti ſunt pariter, procul fugerunt.

4. Propterea dixi: Recedite à me, amarè flebo: nolite incumbere ut conſolemini me ſuper vaſtitate filiæ populi mei.

5. Dies enim interfectionis, & conculcationis, & fletuum, Domino Deo exercituum in valle viſionis, ſcrutans murum (d), & magnificus ſuper montem.

6. Et Ælam ſumpſit pharetram, currum hominis equitis, & parietem nudavit clypeus (e).

7. Et erunt electæ valles tuæ plenæ quadrigarum, & equites ponent ſedes ſuas in porta.

8. Et revelabitur operimentum (f) Judæ, & videbis in die illa armamentarium domus ſaltus.

9. Et ſciſſuras civitatis David videbitis, quia multiplicatæ ſunt: & congregaſtis aquas (g) piſcinæ inferioris,

10. Et domos Jeruſalem numeraſtis, & deſtruxiſtis domos ad muniendum murum.

11. Et lacum feciſtis * inter duos muros ad aquam piſcinæ veteris: & non ſuſpexiſtis ad eum (h), qui fecerat eam, & operatorem ejus de longè non vidiſtis. *4. Reg. 20. 20. 2. Par. 32. 30.

12. Et vocabit Dominus Deus exercituum in die illa ad fletum, & ad planctum, ad calvitium, & ad cingulum ſacci:

13. Et ecce gaudium & lætitia (i), occidere vitulos, & jugulare arietes, comedere carnes, & bibere vinum: * Comedamus, & bibamus: cras enim moriemur. * Sap. 2. 6. Inf. 56. 12. 1. Cor. 15. 32.

14. Et revelata eſt in auribus meis vox Domini exercituum. Si dimittetur iniquitas hæc vobis donec moriamini, dicit Dominus Deus exercituum.

15. Hæc dicit Dominus Deus exercituum: Vade, ingredere ad eum qui habitat in tabernaculo, ad Sobnam præpoſitum templi (k), & dices ad eum:

16. Quid tu hîc, aut quaſi quis (l) hîc? quia excidiſti tibi hîc ſepulchrum, excidiſti in excelſo memoriale diligenter, in petra tabernaculum tibi.

17. Ecce Dominus aſportari (m) te faciet, ſicut aſportatur gallus gallinaceus, & quaſi amictum ſic ſublevabit te.

18. Co-

paululum littera apice commutato pro Daleth poſſe legi Reſch, & ſonare Romam: ſed Dumath juxta Hieronym. quædam eſt Idumææ Regio, quæ ad auſtrum vergit.

12. (l) Ut oportet: vel potiùs fruſtrà me quæritis: venit manè & nox, floruit Babylon, & cecidit. *Convertimini*, Venite ad nos tuendos.

13. (m) Noctem ſub dio tranſigetis: an nunc eſt tempus ceſſandi? *Onus in Arabia*, Petræa.

16. (n) Poſt breve tempus: *Mercenarii*; Ut mercenario certum tempus præfigitur, aut poſt unum annum ab exciſa Jeroſolyma: *Auferetur gloria Cedar*, Arabiæ.

17. (o) Paucæ Arabum reliquiæ.

CAPUT XXII. 1. (a) Jeruſalem, ex qua tot Prophetæ prodierunt, quæque maxima ex parte vallis erat; aut tribus eſt Juda montibus cincta. *Aſcendiſti*: quaſi hoſtis jam inſtaret portis.

2. (b) Sed metu ſolo exanimati, aut fame.

3. (c) Simul fugam adornant. *Ab arcu*, metu ſagittariorum: *Ligati ſunt*, Conjurarunt inter ſe ut fugam capeſſerent.

5. (d) Deus vindex quaſi explorat murum quem dejiciat. *Magnificus ſuper montem*: Hebr. *Clamor ad montem uſque perveniet*, vel qui gloriam ſuam in monte manifeſtam facit. Hæc verba ſunt civitatis, quæ Prophetæ reſpondit.

6. (e) Hebr. Medus eduxit clypeum; vel Perſæ.

8. (f) Muri deſtruuntur: *Domus ſaltus*; domus Regiæ è cedris Libani conſtructæ, ubi erat armamentarium; vel potiùs munimenta urbi circumjecta deſtruentur.

9. (g) Inſtaurandis muris, & diluendæ calci; vel aquas illas in urbem ductas, ne his utatur hoſtis; vel *congregaſtis aquas*, ne deſint in obſidione.

11. (h) Ad Deum ipſum.

13. (i) Vos interim non deſinetis convivia ut in rebus lætis agitare: lætabuntur inſtante periculo.

15. (k) Hebr. Domus Regiæ. Alii de ſummo Sacerdote exponunt.

16. (l) Non tam homo, quàm hominis ſimulacrum: fortè non erat Pontifex ille Sobna, ſed militari cuſtodiæ præerat; aut ſcriba erat, non is, cujus mentio fit 4. Reg. 18. ſic Zach. 11. *O Paſtor & idolum*.

17. (m) Una cum Rege Manaſſe in Babylonem.

18. Coronans coronabit te in tribulatione, quaſi pilam mittet te in terram latam (n) & ſpatioſam: ibi morieris, & ibi erit currus gloriæ tuæ, ignominia domus Domini tui.

19. Et expellam te de ſtatione tua, & de miniſterio tuo deponam te.

20. Et erit in die illa: Vocabo ſervum meum Eliacim filium Helciæ,

21. Et induam illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & poteſtatem tuam dabo in manu ejus: & erit quaſi pater habitantibus Jeruſalem, & domui Juda.

* Apoc. 3. 7. 22. * Et dabo clavem (o) Domus David ſuper humerum ejus: & * aperiet, & non erit qui claudat: & claudet, & non erit qui aperiat. * Job 12. 14.

23. Et figam illum paxillum in loco fideli (p), & erit in ſolium gloriæ domui patris ejus.

24. Et ſuſpendent ſuper eum omnem gloriam domus patris ejus, vaſorum diverſa genera, omne vas parvulum, à vaſis craterarum uſque ad omne vas muſicorum.

25. In die illa dicit Dominus exercituum: Auferetur paxillus (q), qui fixus fuerat in loco fideli, & frangetur, & cadet, & peribit quod pependerat in eo, quia Dominus locutus eſt.

CAPUT XXIII.

Tyri vaſtitas ad annos ſeptuaginta prædicitur propter ejus ſuperbiam, & poſteà reſtituetur.

1. ONus (a) Tyri. Ululate naves maris: quia vaſtata eſt domus, unde venire conſueverant: de terra Cethim revelatum eſt eis.

2. Tacete qui habitatis in inſula (b): negotiatores Sidonis tranſfretantes mare, repleverunt te.

3. In aquis multis ſemen Nili, meſſis fluminis fruges ejus: & facta eſt negotiatio (c) gentium.

4. Erubeſce Sidon: ait enim mare (d): fortitudo maris, dicens: Non parturivi, & non peperi, & non enutrivi juvenes, nec ad incrementum perduxi virgines.

5. Cùm auditum fuerit in Ægypto, dolebunt cùm audierint de Tyro:

6. Tranſite (e) maria, ululate qui habitatis in inſula:

7. Numquid non veſtra hæc eſt, quæ gloriabatur à diebus priſtinis in antiquitate ſua? ducent eam pedes ſui longè ad peregrinandum.

8. Quis cogitavit hoc ſuper Tyrum quondam coronatam, cujus negotiatores principes, inſtitores ejus inclyti terræ?

9. Dominus exercituum cogitavit (f) hoc, ut detraheret ſuperbiam omnis gloriæ, & ad ignominiam deduceret univerſos inclytos terræ.

10. Tranſi terram tuam quaſi flumen, filia maris, non eſt cingulum (g) ultrà tibi.

11. Manum ſuam extendit ſuper mare, conturbavit regna: Dominus mandavit adversùs Chanaan, ut contereret fortes ejus,

12. Et dixit: Non adjicies ultrà ut glorieris, calumniam ſuſtinens virgo (h) filia Sidonis: in Cethim conſurgens tranſfreta, ibi quoque non erit requies tibi.

13. Ecce terra Chaldæorum (i) talis populus non fuit, Aſſur fundavit eam: in captivitatem traduxerunt robuſtos ejus, ſuffoderunt domos ejus, poſuerunt eam in ruinam.

14. Ulu-

Hebr. *Dominus te projiciendo projiciet*, extra urbem, ut leproſum: *Et quaſi amictum*; Hebr. *Et obtegendo obteget*, faciem nimirùm.

18. (n) Aſſyriam; vel longè extra urbem, ibi morieris.

22. (o) Eliacim ſucceſſurus erat Sobnæ præpoſito templi, vel domus regiæ, ut aliis placet; erit penes eum rerum adminiſtratio, quæ ad domum David, vel ad templum Dei pertinent. Quæ Apocal. 3. ad Chriſtum allegoricè referuntur: nam repudiata lege veteri, & Aaronis Sacerdotio, in Chriſtum utrumque translatum eſt: *Qui claudit, & nemo aperit*. Clavis illa, inquit Grotius, erat figura clavis, intexta epomidi, ſeu humerali, unde functio ejus noſceretur: *Et aperiet*: Fungetur ſuo munere nemine contradicente.

23. (p) In ſtatu eximio.

25. (q) Sobna peribit, quique ejus fortunæ erant addicti.

CAPUT XXIII. 1. (a) Excidium Tyri à Nabuchodonoſore, vel ab Alexandro, l. 1. Mach. 1. *De terra Cethim*: Ex inſulis maris Mediterranei: *Revelatum eſt eis*, negotiatoribus maris vaſtatam eſſe Tyrum. Exiſtimat Grotius hæc omnia vaticinia inter ſe cohærere, & ad tempora proxima pertinere, ex Joſepho l. 9. Salmanaſar Tyriis bellum intulit, & per ſeptem annos obſeſſi quodammodo fuerunt. Alii ad illud tempus referunt, quo Tyrii ob victoriam de Salmanaſar reportatam in Judæos incurſionem fecerunt.

2. (b) Tyrus olim erat inſula, ex Curtio l. 4. aut pars illius erat inſula.

3. (c) Copia frumenti, quam affert inundans Nilus, tum merces Tyrum delatæ.

4. (d) Negotiatores Tyrii; *Erubeſce*, recuſans opem ferre Tyriis, cùm Tyrus eſſet Sidonis colonia; vel quòd ei opitulari non potuerit; *Non parturivi*: Utinam nunquam mihi fuiſſet ulla ſoboles. Hebræi carent optativo modo.

6. (e) Quærite alias ſedes.

9. (f) Hieron. *Quia ſuprà interrogantis more dixerat, quis cogitavit? nunc reſpondit: non fatorum, ut ſtulti putant, ſic fila deducta ſunt, non fortuna cucurrit rota, ſed Dei judicio, & voluntate perfectum eſt.*

10. (g) Jam muris cincta non es, vel munimenta urbi circumpoſita hoſtis tenet, vel mare non te ampliùs cinget; cùm in continentem tranſieris. Alexander continenti Tyrum adjunxit; non deſunt enim qui hinc prophetiam ad Alexandri tempora referant.

12. (h) Vim paſſa, & oppreſſa; vel ex 70. injuriam facere ſolita. *In Cethim conſurgens*: in Cyprum, ubi eſt urbs Citium, Phœnicum colonia; vel in Græciam.

13. (i) Si Monarchias deſtruere potui, urbem non potero?

14. Ululate naves maris, quia devaſtata eſt fortitudo veſtra.

15. Et erit in die illa: In oblivione eris, ò Tyre, ſeptuaginta annis (k), ſicut dies regis unius: poſt ſeptuaginta autem annos erit Tyro quaſi canticum meretricis.

16. Sume citharam, circui civitatem meretrix (l) oblivioni tradita: benè cane, frequenta canticum ut memoria tui ſit.

17. Et erit poſt ſeptuaginta annos: Viſitabit Dominus Tyrum, & reducet eam ad mercedes ſuas: & rurſum fornicabitur (m) cum univerſis regnis terræ ſuper faciem terræ.

18. Et erunt negotiationes ejus, & mercedes ejus ſanctificatæ (n) Domino: non condentur, neque reponentur: quia his, qui habitaverint coram Domino, erit negotiatio ejus, ut manducent in ſaturitatem, & veſtiantur uſque ad vetuſtatem.

CAPUT XXIV.

Mala, quæ Dominus propter peccata univerſo orbi facturus eſt, adjecta interim reliquiarum conſolatione: & quàm terribilis erit dies divini judicii.

1. ECce Dominus diſſipabit (a) terram, & nudabit eam, & affliget faciem ejus, & diſperget habitatores ejus.

* *Oſee 4. 9.* 2. * Et erit ſicut populus, ſic ſacerdos (b): & ſicut ſervus, ſic dominus ejus: ſicut ancilla, ſic domina ejus: ſicut emens, ſic ille qui vendit: ſicut fœnerator, ſic is qui mutuum accipit: ſicut qui repetit, ſic qui debet.

3. Diſſipatione diſſipabitur terra, & direptione prædabitur. Dominus enim locutus eſt verbum hoc.

4. Luxit, & defluxit (c) terra, & infirmata eſt: defluxit orbis, infirmata eſt altitudo populi terræ.

5. Et terra infecta (d) eſt ab habitatoribus ſuis: quia tranſgreſſi ſunt leges, mutaverunt jus, diſſipaverunt fœdus ſempiternum.

6. Propter hoc maledictio vorabit terram, & peccabunt habitatores ejus: ideòque inſanient cultores ejus, & relinquentur homines pauci.

7. Luxit (e) vindemia, infirmata eſt vitis, ingemuerunt omnes, qui lætabantur corde.

8. Ceſſavit gaudium tympanorum, quievit ſonitus lætantium, conticuit dulcedo citharæ.

9. Cum cantico non bibent vinum: amara erit potio bibentibus illam.

10. Attrita eſt civitas vanitatis, clauſa eſt omnis domus nullo introeunte.

11. Clamor erit ſuper vino in plateis: deſerta eſt omnis lætitia: tranſlatum eſt gaudium terræ:

12. Relicta eſt in urbe ſolitudo, & calamitas opprimet portas.

13. Quia hæc erunt in medio terræ: in medio populorum: quomodo ſi paucæ olivæ (f), quæ remanſerunt, excutiantur ex olea: & racemi, cùm fuerit finita vindemia.

14. Hi levabunt vocem (g) ſuam, atque laudabunt: cùm glorificatus fuerit Dominus, hinnient de mari.

15. Propter hoc in doctrinis (h) glorificate Dominum: in inſulis maris nomen Domini Dei Iſrael.

16. A finibus terræ laudes audivimus, gloriam juſti (i). Et dixi: Secretum meum mihi, ſecretum meum mihi, væ mihi: prævaricantes prævaricati ſunt, & prævaricatione tranſgreſſorum prævaricati ſunt.

17. Fot-

15. (k) Ut factum legimus 2. Eſdræ; legendum 7. annis exiſtimat Grotius, quòd Tyri obſidio tantumdem duraverit.

16. (l) Tyrus oſtentatione mercium ad ſe alliciet mercatores, ut meretrix cantu ſuo: vel quaſi canticum quod meretrici canitur, quæ diu abfuit: quod canticum mox ſequitur.

17. (m) Hebr. *Negotiabitur*, quæſtum undique faciet, ut ſolent meretrices.

18. (n) Per eleemoſynas, & pios uſus: Tyriis ad Chriſtum converſis hæc dicuntur: nam ſuo more Propheta ad Chriſtum identidem avolat; conditiones ſervandas in bonorum uſu, quæ Deo ſunt conſecrata, præſcribit. 1. *Non condentur, neque reponentur*, ſed erogari debent. 2. In uſum eorum qui Deo ſerviunt impendenda: *Quia his qui habitaverint coram Domino, erit negotiatio ejus*. 3. In victum & veſtitum eorum, non in luxum, *ut manducent in ſaturitatem, & veſtiantur uſque ad vetuſtatem*, uſque ad ſenectutem; vel ad litteram, quæſtus ille ad Hebræos perveniet; nam Tyrii pecuniam impendent in frumentum, vinum, & pecora, quibus abundat Judæa.

CAPUT XXIV. 1. (a) Ab excidio quarumdam gentium tranſit ad extremam totius orbis ſtragem, ut Chriſtus Matth. 24. 46. ab Jeroſolymæ clade ad totius terræ tranſit excidium. *Et nudabit eam*, habitatoribus. *& affliget faciem ejus*, igne conflagrationis, 2. Petr. 3. vel ad litteram devaſtationem decem tribuum à Salmanaſare factam deſcribit: ſed prior ſenſus potior.

2. (b) Nulla erit apud Deum acceptio perſonarum.

4. (c) Hæc videntur ad totius orbis excidium pertinere.

5. (d) Propter peccata.

7. (e) Hieron. *In conſummatione mundi præteritarum deliciarum recordatio erit materia cruciatuum*.

13. (f) Tempore Antichriſti perpauci reſtabunt Fideles, conſtantes in fide; vel idcircò hæc dicit, quia Teglath Phalſar multos antè tranſtulerat è decem tribubus. Hier. juxta 70. *Omnia quæ de Sanctis intelleximus, referri poſſunt ad impios; quod cùm finita fuerit vindemia, tunc illi clament in ſuppliciis conſtituti*.

14. (g) Præ lætitia, Lucæ 21. *Levate capita veſtra, quoniam appropinquat redemptio veſtra*. Jam propinquum portum cernentes, vocem lætitiæ tollent; vel ad litteram, duæ tribus, quæ Salmanaſaris arma evaſere, venient de mari.

15. (h) Viri Apoſtolici verbum Dei annuntiates [illegible] lis; vox Hebræa etiam valles ſignificat; *In vallibus*.

16. (i) Chriſti Domini: *Secretum meum mihi*; Hieron. *Non poſſum cuncta narrare, quæ video: hæret lingua*

17. Formido, & fovea, & laqueus ſuper te, qui habitator es terræ.

* Jer. 48. 44. 18. Et erit: * Qui fugerit à voce formidinis, cadet in foveam: & qui ſe explicaverit de fovea, tenebitur laqueo: quia cataractæ (k) de excelſis apertæ ſunt, & concutientur fundamenta terræ.

19. Confractione (l) confringetur terra, contritione conteretur terra, commotione commovebitur terra,

20. Agitatione agitabitur terra ſicut ebrius, & auferetur (m) quaſi tabernaculum unius noctis: & gravabit eam iniquitas ſua, & corruet, & non adjiciet ut reſurgat.

21. Et erit: In die illa viſitabit (n) Dominus ſuper militiam cœli in excelſo: & ſuper reges terræ, qui ſunt ſuper terram.

22. Et congregabuntur in congregatione unius faſcis (o) in lacum, & claudentur ibi in carcere: & poſt multos dies viſitabuntur.

* Joel. 2. 31. Act. 2. 20. 23. * Et erubeſcet luna (p), & confundetur ſol, cùm regnaverit Dominus exercituum in monte Sion, & in Jeruſalem, & in conſpectu ſenum ſuorum fuerit glorificatus.

CAPUT XXV.

Propheta Deo gratias agit ob beneficia populo ipſius in monte Sion præſtanda.

1. DOmine (a) Deus meus es tu, exaltabo te, & confitebor nomini tuo: quoniam feciſti mirabilia, cogitationes antiquas fideles, amen.

2. Quia poſuiſti civitatem in tumulum, urbem fortem in ruinam, domum alienorum: ut non ſit civitas, & in ſempiternum non ædificetur.

3. Super hoc laudabit te populus fortis, civitas gentium (b) robuſtarum timebit te.

4. Quia factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione ſua: ſpes à turbine, umbraculum ab æſtu: ſpiritus (c) enim robuſtorum quaſi turbo impellens parietem.

5. Sicut æſtus (d) in ſiti, tumultum alienorum humiliabis: & quaſi calore ſub nube torrente, propaginem fortium marceſcere facies.

6. Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte (e) hoc convivium pinguium, convivium vindemiæ, pinguium medullatorum, vindemiæ defæcatæ.

7. Et præcipitabit in monte iſto faciem (f) vinculi colligati ſuper omnes populos, & telam, quam orditus eſt ſuper omnes nationes.

8. Præcipitabit mortem in ſempiternum: * & auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, & opprobrium populi ſui auferet de univerſa terra: quia Dominus locutus eſt. * 1. Cor. 15. 54. Apoc. 7. 17. & 21. 4.

9. Et dicet in die illa: Ecce Deus noſter iſte (g), expectavimus eum, & ſalvabit nos: iſte Dominus, ſuſtinuimus eum, exultabimus, & lætabimur in ſalutari ejus.

10. Quia requieſcet (h) manus Domini in monte iſto: & triturabitur Moab ſub eo, ſicuti teruntur paleæ in plauſtro.

11. Et

faucibus meis. Alii vertunt, *Macies mihi* non erit diuturna gaudendi cauſa; nam Judæorum peccata magnas inducent clades: reliqua ferè extremum judicium nobis ob oculos ponunt, & cum verbis Chriſti Domini in Evangelio aptè conveniunt. *Prævaricantes*; nam refrigeſcet charitas multorum.

18. (k) Malorum inundatio; 70. vertunt *feneſtras Cœli*. *Concutientur*, erunt magni terræ motus.

19. (l) Vel univerſa terra, vel duarum tribuum, quam vaſtabit exercitus Sennacherib. Nam iis quæ ad extremum judicium pertinent, Propheta multa admiſcet, quæ ad Judæos ſpectant.

20. (m) Omnis terrena manſio, omnes incolæ; vel oppida à Sennacherib deſtructa.

21. (n) Judicium exercebit in Dæmones; vel in fidorum imagines, quas Aſſyrii habebant in caſtris.

22. (o) Impii quaſi uno faſce facti dejicientur in lacum: *Poſt multos dies*, In æternum punientur, vel dejicientur, ut res inutiles dejici ſolent: *Et claudentur in carcere*: in caſtris ſuis, unde exire non poterunt; ſi in ſenſu hiſtorico de exercitu Sennacherib ſermo habeatur.

23. (p) Nam Luna vertetur in ſanguinem, confundetur Sol, obſcurabitur. Hieron. in hoc 70. Interpretes reprehendit, quòd verterint liqueſieri laterem, & cadere murum: & erroris cauſam aperit ex vocum affinitate; vel imagines Solis, aut Lunæ, quas circumferebant Aſſyrii, per metaphoram erubeſcere dicuntur.

CAPUT XXV. 1. (a) Deo gratias agit, quòd poſuerit civitatem Jeruſalem in tumulum, ob mortem Chriſti, & in illius locum populum fortem, ſeu Eccleſiam ſuffecerit: *Cogitationes antiquas fideles, amen*, Chald. conſilia æterna opere confirmata; vel potiùs civitas illa magna eſt: civitas impiorum, quam civitati Dei opponit Auguſtinus; vel ad litteram eſt Samaria; domus alienorum deorum.

3. (b) Illis blaſphemantibus, te gentium populus timebit. Hieron.

4. (c) Dæmones ſunt tyranni, qui tempeſtates commovent, ut dejiciant animam; ſed Deus eſt ejus fortitudo; vel in ſenſu hiſtorico, factus eſt fortitudo pauperi, Jeroſolymæ obſeſſæ *Spiritus robuſtorum*, & Aſſyriorum; vel juxta interpretationem Hieronymi, ſi ventus impingatur parieti, atque pertranſeat; ſic turba blaſphemantium Judæorum, illi nocere non potuit.

5. (d) Torquet homines in locis aridis poſitos: ſic *tumultum alienorum*, nempè Dæmonum, aut impiorum humiliabis.

6. (e) In monte Sion, vel Olivarum, vel potiùs in Eccleſia; *Convivium pinguium*, Corporis Dominici; vel allegoricè deſcribit delicias Beatorum. Pagninus & Vatablus vertunt convivium defunctorum; non carnale, ſed ſpiritale.

7. (f) Concupiſcentiam, & calamitatum *telam*: faciem involverit, terrorem ſcilicet ab Aſſyriis incuſſum: Symmachus faciem dominatoris, Aquila faciem tenebrarum.

9. (g) Chorus Beatorum dicet: *ſalvabit nos* ſalute æterna.

10. (h) Ceſſabit montem iſtum per varias afflictiones probare: & *triturabitur Moab*: reprobi, & populi Dei hoſtes. *Et extendet*: ad litteram preſſus Moab ſub

11. Et extendet manus ſuas ſub eo, ſicut extendit natans ad natandum: & humiliabit gloriam ejus cum alliſione manuum ejus.

12. Et munimenta ſublimium (i) murorum tuorum concident, & humiliabuntur, & detrahentur in terram uſque ad pulverem.

CAPUT XXVI.

Canticum gratiarum actionis ob exaltationem juſtorum & reprobationem impiorum, ubi de reſurrectione mortuorum.

1. IN die illa cantabitur (a) canticum iſtud in terra Juda: Urbs fortitudinis noſtræ Sion ſalvator, ponetur in ea murus & antemurale.

2. Aperite (b) portas, & ingrediatur gens juſta, cuſtodiens veritatem.

3. Vetus error abiit (c): ſervabis pacem; pacem, quia in te ſperavimus.

4. Speraſtis (d) in Domino in ſæculis æternis, in Domino Deo forti in perpetuum.

5. Quia incurvabit (e) habitantes in excelſo, civitatem ſublimem humiliabit.

Humiliabit eam uſque ad terram, detrahet eam uſque ad pulverem.

6. Conculcabit eam pes (f), pedes pauperis, greſſus egenorum.

7. Semita (g) juſti recta eſt, rectus callis juſti ad ambulandum.

8. Et in ſemita judiciorum tuorum Domine ſuſtinuimus te: nomen tuum, & memoriale tuum in deſiderio (h) animæ.

9. Anima (i) mea deſideravit te in nocte: ſed & ſpiritu meo in præcordiis meis de manè vigilabo ad te.

Cùm feceris judicia tua in terra, juſtitiam diſcent habitatores orbis.

10. Miſereamur (k) impio, & non diſcet juſtitiam: in terra ſanctorum iniqua geſſit, & non videbit gloriam Domini.

11. Domine, exaltetur (l) manus tua, & non videant: videant, & confundantur zelantes populi: & ignis hoſtes tuos devoret.

12. Domine dabis pacem nobis: omnia enim opera (m) noſtra operatus es nobis.

13. Domine Deus noſter, poſſederunt (n) nos domini abſque te, tantùm in te recordemur nominis tui:

14. Morientes non vivant (o), gigantes non reſurgant: proptereà viſitaſti & contriviſti eos, & perdidiſti omnem memoriam eorum.

15. Indulſiſti genti (p), Domine, indulſiſti genti: numquid glorificatus es? elongaſti omnes terminos terræ.

16. Domine, in anguſtia (q) requiſierunt te, in tribulatione murmuris doctrina tua eis.

17. Sicut quæ concipit, cùm appropinquaverit ad partum, dolens clamat in doloribus ſuis: ſic facti ſumus à facie tua, Domine.

18. Concepimus, & quaſi parturivimus, & peperimus ſpiritum (r): ſalutes non fecimus in terra, ideò non ceciderunt habitatores terræ.

19. Vi-

onere nihil non tentabit ut evadat, ſed fruſtrà. Hieron. Igitur Sermo Propheticus licèt de conſummatione mundi generaliter texat vaticinium, tamen ne præſentia videatur omittere, nominat Moab, qui fuit inimicus Iſrael, cujus idolum, ſeu dæmonem huic præſidentem *detrahet in terram uſque ad pulverem.*

12. (i) Chriſtus in die judicii omnia evertet, in quibus confiditis.

CAPUT XXVI.

1. (a) Vel cantetur, Canticum ſupernæ Sion; Chriſtus cuſtos noſter, ſub ejus tutela ſecuri ſumus; interiùs, exteriuſque nos tuetur; murus eſt & propugnaculum urbis Sion, quam opponit urbi Moab. Hieron. murus bonorum operum, & antemurale rectæ fidei. Quæ dicuntur de Sion, ad Eccleſiam omnino pertinent.

2. (b) Reſerate Cœlum ò Angeli! Hier. Omne hoc Canticum, quod in terra Confeſſionis & Laudis Sancti cantaturi ſunt, mutat repenta perſonas, & quaſi per interrogationem & reſponſionem texitur.

3. (c) Quo impii nos inſanos judicabant: *Servabis pacem*; omnium bonorum abundantiam, quæ in te poſita eſt.

4. (d) In Domino, hoc eſt confidite in Domino.

5. (e) Sublimem Niniven.

6. (f) Pedes Chriſti pauperis, & Apoſtolorum, eam Civitatem ſuperborum, mundum ſcilicet conculcabunt: vel in ſenſu litterali, pauperes Hieroſolymæ cives Aſſyrios contemnent.

7. (g) Hebr. *Semitam juſti*, ad libellam exiges. Hier. *Et quicumque per eam voluerit ambulare, curſu ambulet inoffenſe.*

8. (h) Non eſt quicquam magis in votis, quàm ut nomen tuum, & tui memoria celebretur apud omnes.

9. (i) Jam ſunt Prophetæ verba, non Cantici.

10. (k) Hebr. *Etſi miſereamur impii, non diſcet juſtitiam*; *In terra*, In Eccleſia ipſa major eſt ingrati animi labes poſt tot accepta bona

11. (l) Vel exaltata eſt manus tua ad eos puniendos, & non vident; ſed videbunt: *Zelantes populi*, qui invidia & zelo tabeſcunt. Quæ dicuntur per correctionem: Percute ne videant gloriam tuam; imo videant eam datam bonis, & confundantur.

12. (m) Vox Hebræa omnem eventum ſignificat; poſſunt etiam intelligi opera noſtra, quæ Deus in nobis per gratiam operantem, & prævenientem operatur.

13. (n) Verba ſunt animæ pœnitentis: Impii per flagella redeunt in viam rectam: *Tantùm in te*, ſpes noſtra erit.

14 (o) Vel peccata ipſa, vel impii non vivant, Gigantes non reſurgant, ſuperbi; Tyranni non redibunt nos vexaturi. Symmachus, Mortui non vivificabuntur, gigantes non ſuſcitabunt.

15. (p) Judæorum: *Elongaſti*, poſtquam in omnem terram diſperſi fuerint; vel indulſiſti, pœnam differendo; amplificaſti eorum fines: numquid proptereà te glorificaverunt? Hier. *Securitas enim negligentiam, negligentia contemptum parit*

16. (q) Cùm affligerentur in *tribulatione*, in gravi calamitate, quæ exprimebat querelas; *doctrina tua in eis*, Poſt correctionem ſalutarem ad te confugient malis oppreſſi.

18. (r) Vatab. Ventum: Nihil ultrà bona deſideria protulimus; *Salutes non fecimus*, opera ſalutis, fru-

19. Vivent mortui tui (f), interfecti mei reſurgent: expergiſcimini, & laudate qui habitatis in pulvere: quia ros lucis ros tuus, & terram gigantum detrahes in ruinam.

20. Vade populus meus, intra in cubicula (t) tua, claude oſtia tua ſuper te, abſcondere modicum ad momentum, donec pertranſeat indignatio.

* Mich. 1. 3. 21. * Ecce enim Dominus egredietur de loco ſuo, ut viſitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum: & revelabit (u) terra ſanguinem ſuum, & non operiet ultrà interfectos ſuos.

CAPUT XXVII.

Dæmonis punitio: Canticum Eccleſiæ ſub titulo vineæ.

1. IN die illa viſitabit (a) Dominus in gladio ſuo duro, & grandi, & forti, ſuper Leviathan ſerpentem vectem, & ſuper Leviathan ſerpentem tortuoſum, & occidet cetum, qui in mari eſt.

2. In die illa vinea (b) meri cantabit ei.

3. Ego Dominus, qui ſervo eam, repentè (c) propinabo ei: ne fortè viſitetur contra eam, nocte & die ſervo eam.

4. Indignatio non eſt mihi: quis dabit (d) me ſpinam, & veprem in prælio: gradiar ſuper eam, ſuccendam eam pariter?

5. An potiùs tenebit (e) fortitudinem meam, faciet pacem mihi, pacem faciet mihi?

6. Qui ingrediuntur (f) impetu ad Jacob, florebit, & germinabit Iſrael, & implebunt faciem orbis ſemine.

7. Numquid juxta plagam (g) percutientis ſe percuſſit eum? aut ſicut occidit interfectos ejus, ſic occiſus eſt?

8. In menſura contra menſuram, cùm abjecta (h) fuerit, judicabis eam: meditatus eſt in ſpiritu ſuo duro per diem æſtus.

9. Idcirco ſuper hoc dimittetur (i) iniquitas domui Jacob: & iſte omnis fructus ut auferatur peccatum ejus, cùm poſuerit omnes lapides altaris ſicut lapides cineris alliſos, non ſtabunt luci & delubra.

10. Civitas (k) enim munita deſolata erit, ſpecioſa relinquetur, & dimittetur quaſi deſertum: ibi paſcetur vitulus, & ibi accubabit, & conſumet ſummitates ejus.

11. In ſiccitate meſſes illius conterentur (l), mulieres venientes, & docentes eam: non eſt enim populus ſapiens, propterea non miſerebitur ejus, qui fecit eum: & qui formavit eum, non parcet ei.

12. Et erit (m): In die illa percutiet Dominus ab alveo fluminis uſque ad torrentem Ægypti, & vos congregabimini unus & unus filii Iſrael.

13. Et

ctus pœnitentiæ; nec pravi habitus extirpati fuerunt, vel hoſtes noſtri, qui terram ſanctam incolebant, exterminati non ſunt; ex 70. Præ timore tuo concepimus, & parturivimus ſpiritum ſalutis.

19. (ſ) Qui in te, aut propter te moriuntur: *& interfecti mei*, propter juſtitiam, *reſurgent*, ad vitam. *Quia ros lucis, ros tuus*: vox Hebr. lumen & olera ſignificat: ros gratiæ cùm animas, tum corpora ſuſcitabit ut herbas: ſemen tuum fœcundum erit, ut ros matutinus: *Terram gigantum*, impiorum, *detrahes in ruinam*.

20. (t) In ſepulchra: vel tenete vos intra urbem, donec pertranſeat indignatio; donec furor Aſſyriorum detumuerit.

21. (u) Reddet ſanguinem juſtorum: quin & omnes vita functos reddet: vel ad litteram de Aſſyriis; Tam multus erit ſanguis Aſſyriorum, ut terra non poſſit eum abſorbere.

CAPUT XXVII. 1. (a) Quidam exponunt hoc capitis initium de Rege Aſſyriorum: *Super Leviathan*, cetum: nam majores Principes ſæpè minutiores opprimunt: non Chriſtiani modo, ſed & Hebræi de diabolo hæc interpretantur, qui & Leviathan figurato ſermone appellatur, propter poteſtatis magnitudinem. *Super Leviathan ſerpentem*, ob fallendi artem *vectem*, ob potentiam, unde Theodotio vertit *ſerpentem robuſtum*.

2. (b) Eccleſia, quod non labruſcas, ſed vinum merum protulerit. Aliis placet Civitatem Jeruſalem eſſe vineam vini rubentis, ſeu optimi.

3. (c) Hebr. in tempore irrigabo eam.

4. (d) Promittit Deus fore ut vineam ſuam conſervet, non ſit illi in ſpinam, non indignetur quaſi in ſpinam, non incendat eam ut ſpinas. *Indignatio*, vel poſſum iraſci vineæ meæ, & quis obſtabit quominus eam igne conſumam?

5. (e) An potiùs tenore ſuo devinctam tenebit fortitudinem meam, id precibus ſuis faciet; quàm celerrime me placabit.

6. (f) Apoſtoli, radices Jacob pullulabunt; *Florebit ſemine*. Venturis temporibus radices aget; hoc ſemen, & Apoſtoli *replebunt orbem*.

7. (g) Non ut tyrannus populum ſuum percutiet, ſed ut pater & medicus. Vel caſtigabit quidem Judæos, ſed non ut exercitum Sennacherib, uſque ad internecionem.

8. (h) Synagoga: tolerabitur tum enim iræ ſuæ Deus; meditabitur: vel ubi propter rebellionem prorſus à te abjecta fuerit, tum pari ſceleribus pœnarum menſura plectetur; *In ſpiritu ſuo duro*, & inexorabili; *Per diem æſtus*, tempore ferventis vindictæ in eam animadvertet per Veſpaſianum, & Titum.

9. (i) Contra verò, qui tot cladibus caſtigati reſipuerint ex domo Jacob; *ſuper hoc*, Vatablus, *hoc pacto*; dimittetur *iniquitas domui Jacob*. Cum ſe ad Chriſtum adjunget. Cùm poſuerit, quod factum eſt in excidio Jeroſolymæ; *Et delubra*, Gentium. Cùm viderint Judæi Templo deſtructo idola everti gentilium, multi ex iis ad Deum convertentur. Apud Judæos non erant luci, nec delubra.

10. (k) Jeruſalem, *ſummitates*; Hebr. ramos ejus, ut ſolent feræ in ſaltu, aut in vinea. Alii civitatem munitam putant eſſe Babylonem, quæ miſerè vaſtanda erat.

11. (l) Præ ſiccitate fames invadet. *Mulieres*, falſi prophetæ & ignavi doctores; vel mulieribus ſe docendos dabunt: *Sapiens*; mittetur regi a mulieribus. Vel mulieres incendent meſſes; an Medi molles & effeminati?

12. (m) Judæi exules confugient ad Chriſti Eccleſiam; *Percutiet Dominus*, Hebr. Excutiet; *Ab alveo fluminis*, Euphratis: *Uſque ad torrentem Ægypti: Congregabimini ad unum*, in Eccleſiam Chriſti.

Digitized by Google

13. Et erit: In die illa clangetur in tuba (n) magna, & venient qui perditi fuerant de terra Aſſyriorum, & qui ejecti erant in terra Ægypti, & adorabunt Dominum in monte ſancto in Jeruſalem.

CAPUT XXVIII.

Superbis & ebriis Iſraelitis comminatur Dominus, eò quòd ſacerdotes vacent ebrietati, & principes irrideant verba & comminationes prophetarum, ponentes mendacium ſpem ſuam: de lapide angulari in fundamentis Sion ponendo; de pœna illuſorum, & conſolatione paucorum bonorum.

1. VÆ coronæ ſuperbiæ (a), ebriis Ephraim, & flori decidenti, gloriæ exultationis ejus, qui erant in vertice vallis pinguiſſimæ, errantes à vino.

2. Ecce validus & fortis Dominus, ſicut impetus grandinis: turbo confringens, ſicut impetus aquarum multarum inundantium, & emiſſarum ſuper terram ſpatioſam.

3. Pedibus conculcabitur corona ſuperbiæ ebriorum Ephraim.

4. Et erit flos decidens gloriæ exultationis ejus, qui eſt ſuper verticem vallis pinguium, quaſi temporaneum (b) ante maturitatem autumni: quod cùm aſpexerit videns, ſtatim ut manu tenuerit, devorabit illud.

5. In die illa (c) erit Dominus exercituum corona gloriæ, & ſertum exultationis reſiduo populi ſui:

6. Et ſpiritus (d) judicii ſedenti ſuper judicium, & fortitudo revertentibus de bello ad portam.

7. Verùm hi (e) quoque præ vino neſcierunt, & præ ebrietate erraverunt: ſacerdos & propheta neſcierunt præ ebrietate, abſorpti ſunt à vino, erraverunt in ebrietate, neſcierunt videntem, ignoraverunt judicium.

8. Omnes enim menſæ repletæ ſunt vomitu, ſordiumque, ita ut non eſſet ultrà locus.

9. Quem docebit (f) ſcientiam? & quem intelligere faciet auditum? ablactatos à lacte, avulſos ab uberibus.

10. Quia manda remanda (g), manda remanda, expecta reexpecta, expecta reexpecta, modicum ibi, modicum ibi.

11. * In loquela (h) enim labii, & lingua altera loquetur ad populum iſtum. * 1. Cor. 14. 21.

12. Cui dixit: Hæc eſt requies (i) mea, reficite laſſum, & hoc eſt meum refrigerium: & noluerunt audire.

13. Et erit eis verbum (k) Domini: Manda remanda, manda remanda, expecta reexpecta, expecta reexpecta, modicum ibi, modicum ibi: ut vadant, & cadant retrorſum, & conterantur, & illaqueentur, & capiantur.

14. Propter hoc audite verbum Domini viri illuſores, qui dominamini ſuper populum meum, qui eſt in Jeruſalem.

15. Dixiſtis enim: Percuſſimus fœdus cum morte (l), & cum inferno fecimus pactum. Flagellum inundans cùm tranſierit, non veniet ſuper nos: quia poſuimus mendacium ſpem noſtram, & mendacio protecti ſumus.

16. Idcircò hæc dicit Dominus Deus: * Ecce ego mittam (m) in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretioſum, in fundamento fundatum: qui crediderit, non feſtinet. * Pſ. 117. 22. Matth. 21. 42. Act. 4. 11. Rom. 9. 33. 1. Pet. 2. 6.

17. Et ponam in pondere (n) judicium, & juſtitiam in menſura: & ſubvertet grando ſpem mendacii: & protectionem aquæ inundabunt.

18. Et

13. (n) Prædicatione Evangelii.

CAPUT XXVIII. 1. (a) Redit ad excidium regni Iſraelitici, ad Samariam in vertice montis poſitam, comparat gloriam decem tribuum coronæ variis floribus textæ.

4. (b) Fructum præcocem, qui avidè voratur.

5. (c) Vaſtatis decem tribubus, *erit Dominus corona gloriæ reſiduo populi ſui*, tribui Juda & Benjamin.

6. (d) Benè judicandi ſcientia dabitur *ſedenti*, Ezechiæ regi.

7. (e) Judæi imitantur Samaritas: *Neſcierunt videntem*, audire noluerunt prophetas. Excidetur poſtea Jeruſalem Samariæ ſceleribus infecta.

9. (f) Judæi erant indociles, voluptatibus dediti, irriſores prophetarum, quorum verba minantia futuram calamitatem repetebant. Cum igitur adulti irrideant præcepta Domini, Deus irridendo infantes docebit ablactatos à lacte. Vatablus legendum putat per interrogationem.

10. (g) Hebr. Præceptum ad præceptum. Hæc verba prophetæ deridendo ſæpiùs repetebant.

11. (h) Loquetur Deus ad hos deriſores altera lingua per Chaldæos; Barbarorum opera utetur ad caſtigandos Judæos.

12. (i) Hoc erit gaudium meum, ſi afflictos ſublevetis.

13. (k) Hebr. Et factum eſt eis verbum Domini, præceptum ad præceptum per illuſoriam imitationem verborum.

15. (l) Ut nos non tangat, ſed Deus oſtendet ſpem illam niti mendacio, & pactum illud diſſolvet. Deo permittente prophetas irridebunt, donec mala quæ prædixere iis eveniant.

16. (m) Hæc verba citantur Matth. 21. Paulus Rom. 9. *Omnis qui crediderit in illum, non confundetur*. Increduli feſtinare ſolent ex diffidentia, cupientes mox oculis intueri: ſed qui firmiter credit, per patientiam expectat, nec confunditur. Hebræus textus hæc quidem habet, *Qui credit, non feſtinabit*; ſed in verſione 70. ſic legimus, ut citatur in prima Petri epiſtola cap. 2. *Qui crediderit in eum non confundetur*. Quo quidem modo locus ille ad Chriſtum manifeſte pertinet: Qui crediderit, non feſtinet, patienter expectet.

17. (n) Redit ad ſua tempora: Juſto pondere illuſores Judæos judicabit: *Subvertet*; punitio per Chaldæos, aut Romanos inſinuatur.

18. Et delebitur fœdus veſtrum cum morte, & pactum veſtrum cum inferno non ſtabit: flagellum inundans cùm tranſierit, eritis ei in conculcationem.

19. Quandocumque pertranſierit, tollet vos: quoniam manè diluculò pertranſibit in die & in nocte, & tantummodò ſola (o) vexatio intellectum dabit auditui.

20. Coanguſtatum eſt enim ſtratum (p), ita ut alter decidat: & pallium breve utrumque operire non poteſt.

21. * Sicut enim in monte diviſionum (q)
*2. Reg. 5. 20. ſtabit Dominus: * ſicut in valle, quæ eſt
2. Par. 14. 11. in Gabaon, iraſcetur, ut faciat opus ſuum,
* Joſ. 10. 10. alienum opus ejus: ut operetur opus ſuum, peregrinum eſt opus ejus ab eo.

22. Et nunc nolite illudere (r), ne fortè conſtringantur vincula veſtra: conſummationem enim & abbreviationem audivi à Dño Deo exercituum ſuper univerſam terram.

23. Auribus percipite, & audite vocem meam, attendite, & audite eloquium meum.

24. Numquid tota die arabit (ſ) arans ut ſerat, proſcindet & ſarriet humum ſuam?

25. Nonne cùm adæquaverit (t) faciem ejus, ſeret gith, & cyminum ſparget, & ponet triticum per ordinem, & hordeum & millium, & viciam in finibus ſuis?

26. Et erudiet illum in judicio: Deus ſuus docebit illum.

27. Non enim in ſerris (u) triturabitur gith, nec rota plauſtri ſuper cyminum circuibit: ſed virga excutietur gith, & cyminum in baculo.

28. Panis (x) autem comminuetur: verùm non in perpetuum triturans triturabit illum, neque vexabit eum rota plauſtri, nec ungulis ſuis comminuet eum.

29. Et hoc à Domino Deo exercituum exivit, ut mirabile faceret conſilium, & magnificaret juſtitiam.

CAPUT XXIX.

Excidium Jeruſalem, contritio gentium illam obſidentium: de libro ſignato, ac cæcitate Judæorum.

1. VÆ Ariel (a), Ariel civitas, quam expugnavit David: additus eſt annus ad annum, ſolemnitates evolutæ ſunt.

2. Et circumvallabo (b) Ariel, & erit triſtis & mœrens, & erit mihi quaſi Ariel.

3. Et circumdabo (c) quaſi ſphæram in circuitu tuo, & jaciam contra te aggerem, & munimenta ponam in obſidionem tuam.

4. Humiliaberis, de terra (d) loqueris, & de humo audietur eloquium tuum: & erit quaſi pythonis de terra vox tua, & de humo eloquium tuum muſſitabit.

5. Et erit ſicut pulvis tenuis multitudo ventilantium (e) te: & ſicut favilla pertranſiens multitudo eorum, qui contra te prævaluerunt.

6. Eritque repentè confeſtim. A Domino exercituum viſitabitur in tonitruo, & commotione terræ, & voce magna turbinis & tempeſtatis, & flammæ ignis devorantis.

7. Et erit ſicut ſomnium (f) viſionis nocturnæ multitudo omnium gentium, quæ dimicaverunt contra Ariel, & omnes qui militaverunt, & obſederunt, & prævaluerunt adversùs eam.

8. Et ſicut ſomniat eſuriens, & comedit, cùm autem fuerit expergefactus, vacua eſt anima ejus: & ſicut ſomniat ſitiens, & bibit, & poſtquam fuerit expergefactus, laſſus adhuc ſitit, & anima ejus vacua eſt: ſic erit multitudo omnium gentium, quæ dimicaverunt contra montem Sion.

9. Ob-

19. (o) Vexatio intellectum dabit auditui; Judæi afflictionibus eruditi ſapient.

20. (p) Lectulus non capit duos amatores; Deum, aut idola abjiciatis neceſſe eſt. Adveniente Chriſto, lex gratiæ expellet Idololatriam.

21. (q) Uti Deus per David dejecit Philiſthæos: ſic ſtabit adversùm vos: *Gabaon*, cum Joſue Amorrhæum debellavit. *Alienum opus ejus*; quod invitus facit: vel paululùm digreſſus redit ad Babylonios, qui ſimili modo percutient Judæos.

22. (r) Has minas nolite contemnere, ne durior fiat veſtra captivitas; *Abbreviationem*: Extremam cladem brevi futuram pauci evadent.

24. (ſ) Similitudine ducta ab agricultura oſtendit Deum optimè noſſe tempus & modum, quo homines tractari debeant: eſt enim tempus arandi & ſerendi.

25. (t) Ubi complanaverit agrum; Nigellæ ſemen calidum & nigrum; & *viciam*, zeam, ſpeltam: *In finibus ſuis*, in locis ſuis.

27. (u) Dentata tribula non verſabitur rota ſuper cyminum: non enim ferre eam poſſet.

28. (x) Triticum, ex quo fit panis.

CAPUT XXIX.

1. (a) Vox illa ſignificat leonem fortem, aut leonem Dei: hoc loco videtur ſumi pro Jeroſolyma, quæ civitas à Davide fuit expugnata, vocatur Ariel ob fortitudinem, vel principatum: eadem vox ſignificat altare holocauſtorum apud Ezech. cap. 43. *Additus eſt annus ad annum*; Poſt aliquot annos illius majeſtas extinguetur, ceſſabunt dies feſti; vel poſt biennium Jeroſolyma obſidebitur à Sennacherib.

2. (b) Per Aſſyrios, aut Chaldæos; iiſdem propè verbis utitur Chriſtus Dominus. *Et erit mihi quaſi Ariel*; ut leo circumdatus cadaveribus, vel ut altare plenum victimarum ſanguine.

3. (c) Te undique cingam obſidione: *Aggerem*: 70. Vallum tibi circumdabo.

4. (d) Proſtrata in terram, & everſa; vel metu telorum hoſtilium occultabunt ſe cives in locis ſubterraneis.

5. (e) Fragitantium te: Hebr. *Alienorum*: numerum ingentem & celeritatem indicat. *Favilla*, Hebr. Gluma, ſeu palea levis, qua granum involvitur.

7. (f) Non diu lætabuntur Aſſyrii.

9. Obſtupeſcite (g), & admiramini, fluctuate, & vacillate: inebriamini, & non à vino: movemini, & non ab ebrietate.

10. Quoniam miſcuit vobis Dominus ſpiritum ſoporis, claudet oculos veſtros, prophetas & principes veſtros, qui vident viſiones, operiet (h).

11. Et erit vobis viſio omnium ſicut verba libri ſignati, quem cùm dederint ſcienti litteras, dicent: Lege iſtum: & reſpondebit: Non poſſum, ſignatus eſt enim.

12. Et dabitur liber neſcienti litteras, diceturque ei: Lege: & reſpondebit: Neſcio litteras.

* Matth. 15. 8. Marc. 7. 6. 13. Et dixit Dominus: * Eò quòd appropinquat populus iſte ore ſuo, & labiis ſuis glorificat me, cor (i) autem ejus longè eſt à me, & timuerunt me mandato hominum & doctrinis:

14. Ideò ecce ego addam ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi & ſtupendo: * peribit (k) enim ſapientia à ſapientibus ejus, & intellectus prudentium ejus abſcondetur. * 1. Cor. 1. 19. Abd. 8.

15. Væ qui profundi (l) eſtis corde, ut à Domino abſcondatis conſilium: quorum ſunt in tenebris opera, & dicunt: * Quis videt nos, & quis novit nos? * Eccli. 23. 26.

16. Perverſa eſt hæc veſtra cogitatio: quaſi ſi lutum contra figulum cogitet, & dicat opus factori ſuo: Non feciſti me: & figmentum dicat fictori ſuo: Non intelligis.

17. Nonne adhuc in modico, & in brevi (m) convertetur Libanus in charmel, & charmel in ſaltum reputabitur?

18. Et audient in die illa ſurdi (n) verba libri, & de tenebris & caligine oculi cæcorum videbunt.

19. Et addent mites in Domino lætitiam, & pauperes homines in Sancto Iſrael exultabunt:

20. Quoniam defecit (o) qui prævalebat, conſummatus eſt illuſor, & ſuccisi ſunt omnes qui vigilabant ſuper iniquitatem.

21. Qui peccare faciebant homines in verbo (p), & arguentem in porta ſupplantabant, & declinaverunt fruſtrà à juſto.

22. Propter hoc, hæc dicit Dominus ad domum Jacob, qui redemit (q) Abraham: Non modò confundetur Jacob, nec modò vultus ejus erubeſcet:

23. Sed cùm viderit filios (r) ſuos, opera manuum mearum, in medio ſui ſanctificantes nomen meum, & ſanctificabunt Sanctum Jacob, & Deum Iſrael prædicabunt.

24. Et ſcient errantes (ſ) ſpiritu intellectum, & muſſitatores diſcent legem.

CAPUT XXX.

Comminatio adverſùs Judæos, qui Domino inconſulto prementibus Aſſyriis ad Ægyptios confugiebant: ipſis quoque prophetarum admonitiones audire nolentibus, ſed vana præſidia quærentibus, gravem denuntiat afflictionem. Item de die judicii.

1. VÆ filii deſertores (a), dicit Dominus, ut faceretis conſilium, & non ex me: & ordiremini telam, & non per ſpiritum meum, ut adderetis peccatum ſuper peccatum:

2. Qui

9. (g) Judæi: imperativus pro futuro: Obſtupeſcetis; vel primores Judæos alloquitur, qui non credebant futura, quæ prædicebat Iſaias. Præ ſtupore incerti quid agatis, inſtar ebriorum vacillantes.

10. (h) Velo ne intelligantur.

13. (i) Eum locum citat Dominus Matth. 15. Hæc ſententia contra eos valet, qui verbis Deum honorant, factis contemnunt, qui ſacras preces recitant, mox ad pocula, aut ad ludum ſe conferunt. *Mandato*: Coluerunt me non juxta præcepta mea, ſed juxta inanes Scribarum traditiones. Hæc ad verbum in verſione 70. ut citantur à Domino.

14. (k) Nihil proficient verſuti illi, qui varia agitant conſilia. Hunc locum profert Apoſtolus; ac de humana ſapientia, quæ Evangelii prædicatione ſtultitiæ damnata eſt & convicta, interpretatur.

15. (l) Qui adeò ſecreta initis conſilia, ut putetis ea Deum latere poſſe.

17. (m) Tempore, poſt aliquot annos. *Libanus*, terra ſterilis in agrum fertilem, & viciſſim Charmel in Libanum mutabitur; incultæ gentes ab Apoſtolis excolentur, & Judæi in ſaltum ſterilem convertentur; vel Aſſyrii dejicientur: nam Charmel planitiem ſæpè ſignificat. Aſſyrii deprimentur, Judæi victores futuri.

18. (n) Gentiles; *Verba libri*, Scripturarum oracula: vel ſtolidiores ex eventu ipſo intelligent quæ dixerim, idque futurum eſt Eccleſiæ temporibus.

20. (o) Cùm defecerit Sennacherib, juxta ſenſum hiſtoricum; vel Populus Judaicus, qui Prophetas opprimebat, & comminationes irridebat.

21. (p) Qui ob verbum homines ut reos puniebant. *Arguentem*: Prophetia, qui publicè arguebant ſcelera, tendebant inſidias.

22. (q) Ab idololatria & variis periculis.

23. (r) Apoſtolos: *Opera manuum mearum*, quas gratia mea implevi; *Sanctificantes nomen meum*, prædicatione & miraculis.

24. (ſ) Qui priùs errabant, & muſſitabant contra Deum, redibunt in viam.

1. & 2. (a) Propheta Judæos alloquitur, qui ad Pharaonem deſtructa Jeroſolyma contra Dei mandatum ſeſe recepturi erant in Ægyptum tempore Jeremiæ. Exiſtimat Grotius à capite 29. uſque ad caput 36. hæc prædicta eſſe biennio ante adventum Sennacherib, & prophetiam hanc pertinere ad tempus Ezechiæ. *Væ filii deſertores*: contra Dei præceptum, Jerem. 42. & 43. fugerunt in Ægyptum: *Ut faceretis conſilium, & non ex me*, ut voluntati meæ repugnantes: *Ordiremini telam, & non per ſpiritum meum*, profectionem illam ſuſcipientes: *Et os meum non interrogaſtis*: imò reſpuiſtis; unde & deſertores vocat, quod conſilium Dei deſeruerint. *Qui ambulatis, ut deſcendatis in Ægyptum*, miſſis antè legatis, CAPUT XXX.

Digitized by Google

2. Qui ambulatis ut deſcendatis in Ægyptum, & os meum non interrogaſtis, ſperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, & habentes fiduciam in umbra Ægypti.

3. Et erit vobis fortitudo Pharaonis in confuſionem, & fiducia umbræ Ægypti in ignominiam.

4. Erant enim in Tani principes tui, & nuntii tui uſque ad Hanes (b) pervenerunt.

5. Omnes confuſi ſunt ſuper populo, qui eis prodeſſe non potuit: non fuerunt in auxilium & in aliquam utilitatem, ſed in confuſionem & in opprobrium.

6. Onus (c) jumentorum Auſtri. In terra tribulationis & anguſtiæ leæna, & leo ex eis, vipera & regulus volans, portantes ſuper humeros jumentorum divitias ſuas, & ſuper gibbum camelorum theſauros ſuos, ad populum, qui eis prodeſſe non poterit.

Jer. 37.7. 7. Ægyptus enim fruſtrà & vanè auxiliabitur: ideò clamavi ſuper (d) hoc: Superbia tantùm eſt, quieſce.

8. Nunc ergo ingreſſus (e) ſcribe ei ſuper buxum, & in libro diligenter exara illud, & erit in die noviſſimo in teſtimonium uſque in æternum:

9. Populus enim ad iracundiam provocans eſt, & filii mendaces, filii nolentes audire legem Dei.

10. Qui dicunt videntibus (f): Nolite videre: & aſpicientibus: Nolite aſpicere nobis ea, quæ recta ſunt: loquimini nobis placentia, videte nobis errores.

11. Auferte (g) à me viam, declinate à me ſemitam, ceſſet à facie noſtra Sanctus Iſrael.

12. Propterea hæc dicit Sanctus Iſrael: Pro eo quòd reprobaſtis verbum hoc, & ſperaſtis in calumnia & in tumultu, & innixi eſtis ſuper eo:

13. Propterea erit vobis iniquitas hæc ſicut interruptio cadens, & requiſita (h) in muro excelſo, quoniam ſubitò, dum non ſperatur, veniet contritio ejus.

14. Et comminuetur ſicut conteritur lagena figuli contritione pervalida: & non invenietur de fragmentis ejus teſta, in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur parum aquæ de fovea.

15. Quia hæc dicit Dominus Deus Sanctus Iſrael: Si revertamini (i) & quieſcatis, ſalvi eritis: in ſilentio, & in ſpe erit fortitudo veſtra. Et noluiſtis:

16. Et dixiſtis: Nequaquam, ſed ad equos fugiemus: ideò fugietis. Et ſuper veloces aſcendemus: ideò velociores erunt qui perſequentur vos.

17. Mille homines à facie terroris unius: & à facie terroris quinque fugietis, donec relinquamini quaſi malus (k) navis in vertice montis, & quaſi ſignum ſuper collem.

18. Propterea expectat Dominus ut miſereatur veſtri: & ideò exaltabitur parcens vobis: quia Deus judicii (l) Dominus: beati omnes, qui expectant eum.

19. Populus enim Sion (m) habitabit in Jeruſalem: plorans nequaquam plorabis, miſerans miſerebitur tui: ad vocem clamoris tui ſtatim ut audierit, reſpondebit tibi.

20. Et dabit vobis Dominus panem arctum, & aquam brevem: & non faciet avolare à te ultrà doctorem (n) tuum: & erunt oculi tui videntes præceptorem tuum.

21. Et aures tuæ audient verbum poſt tergum monentis: Hæc eſt via, ambulate in ea: & non declinetis neque ad dexteram, neque ad ſiniſtram.

22. Et contaminabis laminas ſculptilium argenti tui, & veſtimentum conflatilis auri tui, & diſperges ea ſicut immunditiam menſtruatæ. Egredere, dices ei.

23. Et dabitur pluvia ſemini (o) tuo, ubicumque ſeminaveris in terra: & panis frugum terræ erit uberrimus: & pinguis: paſcetur in poſſeſſione tua in die illo agnus ſpatioſè:

24. Et

4. (b) Civitas erat ultima Ægypti prope Æthiopiam, ut Tanis regia Pharaonis: vel ut videtur Grotio, ſpectabat Arabiam.

6. (c) Luctum in Ægyptum: mala quæ hos deſertores manent, deſcribit: *In terra tribulationis*, per terram anguſtam: deſcriptio videtur Iſthmi Arabici.

7. (d) Sic vertit Grotius. Ideò *vocans illam*, gentem Judæorum, *robur eorum eſt quieſcere*: Sola quies illos tuebitur.

8. (e) In cubiculum: *Scribe ei ſuper buxum*, In tabulis buxeis, ut diuturna ſit memoria hujus Prophetiæ: *Et erit in die noviſſimo*: Hebræis eſt omne tempus quod ſequitur.

10. (f) Videte nobis errores, falſa oracula, illuſiones; eò tendebant, hæc ipſi volebant.

11. (g) Aliam inite viam: *Ceſſet*, Nolite illud nomen toties repetere: intimas cogitationes eorum, qui mundo ſunt addicti, Spiritus Sanctus hoc loco retegit.

13. (h) Spectata & manifeſta, ſicut pars diſcedens à muro, quæ ruinam minatur.

15. (i) Si profectionis in Ægyptum conſilium abjicitis.

17. (k) Vertice, quem navigantes aſpiciant, ut rectum curſum teneant: veſtræ calamitatis exemplo multi vitabunt pericula: vel æquè eritis imbecilles & inutiles, quam malus in vertice montis, aut ſcopuli poſitus.

18. (l) Legis ſuæ tenax; nam pleraque feliciter eventura prædicit. *Expectat Dominus*, auxilium ſuum differt, quò miſericordia ejus ſit illuſtrior.

19 (m) De Judæis poſt captivitatem, aut de Eccleſia ipſa loquitur: vel de ſolutione futuræ obſidionis Hieroſolymitanæ verba facit, Jeruſalem non deſtructum iri.

20. (n) Prophetam, aut potiùs Chriſtum ipſum, qui Eccleſiam non deſerit *Panem anguſtiæ*: Modico pane uteris in obſidione. *Non faciet avolare*, Hebr. Non amplius avolabit. Chriſtus cum Eccleſia permanſurus uſque ad conſummationem ſæculi

23. (o) Pro pane arcto dabit Deus rerum omnium ubertatem, quæ magna fuit ſub Ezechia.

Digitized by Google

24. Et tauri tui, & pulli aſinorum, qui operantur terram: commiſtum migma (p) comedent ſicut in area ventilatum eſt.

25. Et erunt ſuper omnem montem excelſum, & ſuper omnem collem elevatum, rivi (q) currentium aquarum, in die interfectionis multorum, cùm ceciderint turres.

26. Et erit lux lunæ (r) ſicut lux ſolis, & lux ſolis erit ſeptempliciter ſicut lux ſeptem dierum, in die, qua alligaverit Dominus vulnus populi ſui, & percuſſuram plagæ ejus ſanaverit.

27. Ecce nomen (ſ) Domini venit de longinquo, ardens furor ejus, & gravis ad portandum: labia ejus repleta ſunt indignatione, & lingua ejus quaſi ignis devorans.

28. Spiritus (t) ejus velut torrens inundans uſque ad medium colli, ad perdendas gentes in nihilum, & frænum erroris, quod erat in maxillis populorum.

29. Canticum erit vobis ſicut nox (u) ſanctificatæ ſolemnitatis, & lætitia cordis ſicut qui pergit cum tibia, ut intret in montem Domini ad Fortem Iſrael.

30. Et auditam faciet Dominus gloriam vocis ſuæ, & terrorem brachii ſui oſtendet in comminatione furoris, & flamma ignis devorantis: allidet in turbine, & in lapide grandinis.

31. A voce enim Domini pavebit Aſſur (x) virga percuſſus.

32. Et erit tranſitus virgæ fundatus (y), quam requieſcere faciet Dominus ſuper eum in tympanis & citharis: & in bellis præcipuis expugnabit eos.

33. Præparata eſt enim ab heri Topheth (z), à rege præparata, profunda, & dilatata. Nutrimenta ejus, ignis & ligna multa: flatus Domini ſicut torrens ſulphuris ſuccendens eam.

CAPUT XXXI.

Judæos, qui fiducia in Deum relicta, ad Ægyptios & humana confugiunt præſidia, prædicit conſumendos unà cum ſuis auxiliariis: revertentes verò ad Dominum, virtute divina liberandos.

1. VÆ qui deſcendunt (a) in Ægyptum ad auxilium, in equis ſperantes, & habentes fiduciam ſuper quadrigis, quia multæ ſunt: & ſuper equitibus, quia prævalidi nimis: & non ſunt confiſi ſuper Sanctum Iſrael, & Dominum non requiſierunt.

2. Ipſe (b) autem ſapiens adduxit malum, & verba ſua non abſtulit: & conſurget contra domum peſſimorum, & contra auxilium operantium iniquitatem.

3. Ægyptus, homo (c), & non Deus: & equi eorum, caro, & non ſpiritus: & Dominus inclinabit manum ſuam, & corruet auxiliator, & cadet cui præſtatur auxilium, ſimulque omnes conſumentur.

4. Quia hæc dicit Dominus ad me: Quomodo ſi rugiat leo, & catulus leonis ſuper prædam ſuam, & cùm occurrerit ei multitudo paſtorum, à voce eorum non formidabit, & à multitudine eorum non pavebit: ſic deſcendet Dominus exercituum, ut prælietur ſuper montem (d) Sion, & ſuper collem ejus.

5. Sicut aves volantes, ſic proteget Dominus exercituum Jeruſalem, protegens & liberans, tranſiens & ſalvans.

6. Convertimini (e) ſicut in profundum receſſeratis filii Iſrael.

7. In

24. (p) Grana varii generis in unum permiſta comedent, vel paleas mixtas hordeo ventilato.

25. (q) Flumina gratiarum; *In die interfectionis multorum:* occiſis fidei hoſtibus, ut nonnullis videtur, ſub Conſtantino; vel in ſenſu hiſtorico, poſt ſtragem Aſſyriorum: *Cùm ceciderint turres*, principes Aſſyriorum.

26. (r) Futuræ vitæ gloriam his verbis adumbrat: aut de die reſurrectionis loquitur: & ponitur numerus finitus pro indefinito; vel demum lætitiæ magnitudinem innuit.

27. (ſ) Majeſtas Dei in die judicii & vindictæ in reprobos: *Venit de longinquo*, inexpectatus.

28. (t) Ira ejus: *Frænum dæmonis*, qui velut fræno peccatores regebat, poteſtatem perdet, aut frænum principis Aſſyriorum.

29. (u) Quando egreſſi eſtis ex Ægypto; *In montem*, in templum cum muneribus & tibiis.

31. (x) Sennacherib, vel quivis tyrannus, vel diabolus ipſe, & cum eo bonorum perſecutores: *Virga percuſſus*, Hebr. *Virga percutiens:* Qui feriebat, voce Domini conteretur.

32. (y) Firmum & ſtabile flagellum: *Tranſitus virgæ*, verbo Dei *fundatus*, virga tranſiens fortis erit, & ſolidè fundata: Deus ſine labore Judæorum, & quaſi in ludo delebit Aſſyrios.

33. (z) Chald. *Gehennam*, 70. *Vallem profundam* vertunt: *Ab heri*, olim à *Rege præparata*, à Deo. *Flatus Domini*; Vis divina ignem ſuſcitans. Ezechias jam dudum vallem Topheth vacuam fecerat ab omni cultu idolorum, atque id commodè evenit, ut locus is eſſet, qui tot millia Aſſyriorum occiſorum contineret: quaſi eum locum præparaſſet Ezechias: *Nutrimenta ejus ignis:* Deus vi ſua quaſi injecto ſulphure ligna iſta accendit.

1. (a) Fortè contra decem tribus vaticinatur, quæ à Salmanaſare everſæ, Ægypti, non Dei implorabant auxilium, vel contra Judæos incredulos, qui adveniente Sennacherib in Ægyptum fugiebant; vel denique ad tempora captivitatis Babylonicæ hæc referuntur. CAPUT XXXI.

2. (b) Chald. In ſapientia ſua: *Adduxit malum;* Adducet malum. *Et verba ſua non abſtulit;* Chald. non fecit irrita. Non revocabit quæ interminatus eſt; rata faciet quæ per prophetas prædixit.

3. (c) Sept. Interpretes, Ægyptius: Fruſtrà in Ægypto ſpem & fiduciam veſtram ponitis.

4. (d) Pro monte Sion: Hieroſolyma, quæ auxilio Dei invocato adverſùs Sennacherib tuta fuit: vel de reditu captivorum loquitur Propheta.

6. (e) Converſio veſtra offenſis reſpondeat, nec minus ſit remedium, quam plaga: convertimini ò filiì Iſrael.

7. In die enim illa abjiciet vir idola argenti ſui, & idola auri ſui, quæ fecerunt vobis manus veſtræ in peccatum.

* Inf. 37. 36. 4 Reg. 19. 35. 2. Par. 32. 21. 8. Et cadet * Aſſur in gladio non viri (f), & gladius non hominis vorabit eum, & fugiet non à facie gladii, & juvenes ejus vectigales erunt.

9. Et fortitudo ejus à terrore tranſibit, & pavebunt fugientes principes ejus: dixit Dominus: cujus ignis eſt in Sion (g), & caminus ejus in Jeruſalem.

CAPUT XXXII.

De rege ac principibus in juſtitia regnaturis, & de populi ſubditi felicitate: ſtulto autem principi & opulentis mulieribus futura prædicitur calamitas.

1. Ecce in juſtitia regnabit (a) rex, & principes in judicio præerunt.

2. Et erit vir ſicut qui abſconditur (b) à vento, & celat ſe à tempeſtate, ſicut rivi aquarum in ſiti, & umbra petræ prominentis in terra deſerta.

3. Non caligabunt (c) oculi videntium, & aures audientium diligenter auſcultabunt.

4. Et cor ſtultorum (d) intelliget ſcientiam, & lingua balborum velociter loquetur & planè.

5. Non vocabitur (e) ultrà is, qui inſipiens eſt, princeps: neque fraudulentus appellabitur major:

6. Stultus enim fatua loquetur, & cor ejus faciet iniquitatem, ut perficiat ſimulationem, & loquatur ad Dominum fraudulenter, & vacuam faciat animam eſurientis, & potum ſitienti auferat.

7. Fraudulenti (f) vaſa peſſima ſunt: ipſe enim cogitationes concinnavit ad perdendos mites in ſermone mendaci, cùm loqueretur pauper judicium.

8. Princeps (g) verò ea, quæ digna ſunt principe, cogitabit, & ipſe ſuper duces ſtabit.

9. Mulieres (h) opulentæ ſurgite, & audite vocem meam: filiæ confidentes percipite auribus eloquium meum.

10. Poſt dies enim & annum (i), vos conturbabimini confidentes: conſummata eſt enim vindemia, collectio ultrà non veniet.

11. Obſtupeſcite opulentæ, conturbamini confidentes: exuite vos, & confundimini, accingite (k) lumbos veſtros.

12. Super ubera (l) plangite, ſuper regione deſiderabili, ſuper vinea fertili.

13. Super humum populi mei ſpinæ & vepres aſcendent: quantò magis ſuper omnes domos (m) gaudii civitatis exultantis?

14. Domus enim dimiſſa eſt, multitudo urbis relicta eſt, tenebræ (n) & palpatio factæ ſunt ſuper ſpeluncas uſque in æternum. Gaudium onagrorum paſcua gregum,

15. Donec effundatur ſuper nos ſpiritus (o) de excelſo: & erit deſertum in charmel, & charmel in ſaltum reputabitur.

16. Et habitabit in ſolitudine (p) judicium, & juſtitia in charmel ſedebit.

17. Et

8. (f) Non enim homo, ſed Angelus percuſſit exercitum Sennacherib: *Et fugiet*, Rex ipſe; *Non à facie gladii*; ſed exterritus ſubita clade ſui exercitus. *Et juvenes ejus*, Aſſyrii: *Vectigales erunt*, primò Chaldæis, tum Perſis & Medis, Græcis & Romanis, nec priſtino ſplendori reſtituentur nunquam. Alii vertunt, Diſſoluti erunt præ metu.

9. (g) Dominus, cui ſacrificia offeruntur in Sion, & in Jeruſalem, hæc dicit; ignis Dei eſt in Eccleſia, charitas nempè qua maximè colitur Deus; atque ignis ille è cœlo deſcendis: ſcintillæ charitatis hujus vitæ in fornacem amoris convertentur in futura vita; *Ibi planè videbimus; Ibi planè ardebimus*: Greg. Homil. 21. in Ezech.

CAPUT XXXII. 1. (a) Sub figura regni Ezechiæ, regnum Chriſti adumbrat, & miſcet typum cum antitypo. *Rex*, Chriſtus ſub figura Ezechiæ; *Et principes*, Apoſtoli.

2. (b) Huic ſtabili petræ innitens anima, nulla tempeſtate dejicitur: qui ſitiunt juſtitiam, hos divina gratia potat, umbra ſua cupiditatis æſtus temperat, & *umbra Petra prominentis in terra deſerta*, arboribus vacua.

3. (c) Prophetæ multò clariores habebunt revelationes; non erunt qui ſe prophetas dicant, falſa viſa adferentes.

4. (d) Simplicium, vel gentilium: *Et lingua balborum*, prophetarum qui obſcurè loquebantur, jam planè & apertè myſteria exponent, & Deum laudabunt.

5. (e) Is erit rerum ſtatus, ut boni tantùm prudentes nominentur, inſipiens non ampliùs liberalis dicetur, nec avarus dives, ex Hebr.

7. (f) Hebr. Avari, vel hypocritæ: *Vaſa*, inſtrumenta, arma, miniſtri; *Peſſima ſunt*, Doctores Judæorum cum doctoribus legis novæ comparat, Phariſæos cum Apoſtolis: vel avari, *Vaſa peſſima*, ſunt menſuræ, judicia: *pauper*, afflictus; *cum loqueretur pauper judicium*, cùm proponeret cauſam juſtam.

8. (g) Hebr. Liberalis, beneficus.

9. (h) Urbes ampliores mulierum nomine compellat; aut mulieres oppidorum Judææ: *Confidentes*, quæ ſervire vultis.

10. (i) Poſt longum tempus: *Conſummata eſt enim vindemia*, defecit: *collectio*, meſſis, *ultrà non veniet*.

11. (k) Quæ priùs otioſæ, nunc ut ancillæ ad ſervile opus lumbos veſtros ſuccingite, & *exuite* vos pretioſis veſtibus.

12. (l) Super filios veſtros præ fame morientes ſub Tito, & adventante rege Aſſyriorum in oppidis Judææ.

13. (m) Hoc eſt, relinquetur vobis domus veſtra deſerta.

14. (o) Hebr. Turris & caſtellum: Turres & caſtella fient ſpeluncæ ferarum in longum tempus.

15. (x) Cùm Deus Spiritum ſanctum ſuper diſcipulos effuderit, tum ſpiritualem Jeruſalem reflorebit, non terrena; vel donec benignitas Dei appareat. Eccleſia è gentibus, & deſertum vertetur in charmel & erit populus Dei.

16. (p) In gentibus ad fidem converſis, in renovato charmele.

Digitized by Google

17. Et erit opus (q) juſtitiæ pax, & cultus juſtitiæ ſilentium, & ſecuritas uſque in ſempiternum.

18. Et ſedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta.

19. Grando autem in deſcenſione ſaltus (r), & humilitate humiliabitur civitas.

20. Beati, qui ſeminatis ſuper omnes aquas (ſ), immittentes pedem bovis & aſini.

CAPUT XXXIII.

De regno Ezechiæ, ut typo regni Chriſti. Excidium Jeruſalem ſub Tito. Dominus Rex noſter, Legiſlator noſter.

1. VÆ qui prædaris (a), nonne & ipſe prædaberis? & qui ſpernis, nonne & ipſe ſperneris? cùm conſummaveris deprædationem, deprædaberis: cùm fatigatus deſieris contemnere, contemneris.

2. Domine miſerere noſtri: te enim expectavimus: eſto brachium noſtrum in manè, & ſalus noſtra in tempore tribulationis.

3. A voce (b) Angeli fugerunt populi, & ab exaltatione tua diſperſæ ſunt gentes.

4. Et congregabuntur ſpolia veſtra ſicut colligitur bruchus, velut cùm foſſæ plenæ fuerint de eo.

5. Magnificatus eſt Dominus, quoniam habitavit in excelſo (c): implevit Sion judicio & juſtitia.

6. Et erit fides (d) in temporibus tuis: divitiæ ſalutis ſapientia & ſcientia: timor Domini ipſe eſt theſaurus ejus.

7. Ecce videntes (e) clamabunt foris, Angeli pacis amarè flebunt.

8. Diſſipatæ (f) ſunt viæ, ceſſavit tranſiens per ſemitam, irritum factum eſt pactum, projecit civitates, non reputavit homines.

9. Luxit (g), & elanguit terra: confuſus eſt Libanus, & obſorduit, & factus eſt Saron ſicut deſertum: & concuſſa eſt Baſan & Carmelus.

10. Nunc conſurgam, dicit Dominus: nunc exaltabor, nunc ſublevabor.

11. Concipietis ardorem (h), parietis ſtipulam: ſpiritus veſter ut ignis vorabit vos.

12. Et erunt populi quaſi de incendio cinis (i), ſpinæ congregatæ igni comburentur.

13. Audite qui longè eſtis, quæ fecerim; & cognoſcite vicini fortitudinem meam.

14. Conterriti (k) ſunt in Sion peccatores, poſſedit tremor hypocritas. Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus ſempiternis?

15. * Qui ambulat in juſtitiis (l), & loquitur veritatem, qui projicit avaritiam ex calumnia, & excutit manus ſuas ab omni munere, qui obturat aures ſuas ne audiat ſanguinem, & claudit oculos ſuos ne videat malum. * Pſ. 14. 2.

16. Iſte in excelſis (m) habitabit, munimenta ſaxorum ſublimitas ejus: panis ei datus eſt, aquæ ejus fideles ſunt.

17. Re-

17. (q) Murus juſtitiæ; *Et cultus juſtitiæ ſilentium*, tranquillitas: Deus dabit pacem & tranquillitatem. Hic fructus erit & merces juſtitiæ.

19. (r) In deſertam & ſilveſcentem Synagogam grando deſcendet. *Humiliabitur civitas*, Jeruſalem. Alii Babylonem interpretantur.

20. (ſ) Beati Apoſtoli, qui ſuper omnes populos ſeminatis Evangelium; *Immittentes pedem bovis & aſini*; Prædicatores & operarii Evangelicæ meſſis. Per bovem populus Judaicus, qui legis jugum tulit; per aſinum populus Gentilis, propter veri Dei ignorationem intelligitur. Apoſtoli quaſi pedicis illaquearunt, & concluſerunt pedes bovis & aſini; vel in ſenſu litterali, beati vos Judæi qui ſementem facietis in locis irriguis; ut jumenta etiam ibi paſcantur.

CAPUT XXXIII. 1. (a) Cladem exercitus Sennacherib, & ſub illius figura perſecutorum Eccleſiæ prædicit excidium.

3. (b) Hebr. *A ſtrepitu Angeli*, cùm centum & octoginta quinque hominum millia una nocte interfecit. *Ab exaltatione tua*, A ſublimi potentia.

5. (c) Opera ſe digna facit; *Implevit Sion juſtitia & judicio*: Se juſtum & fidelem eſſe Sioni oſtendit.

6. (d) Firmitas temporibus tuis ò Ezechia apparebit: fides & veritas promiſſorum Dei; vel fides erit propriè dicta, quod ipſi convenit Eccleſiæ, quando ipſa fundabitur. *Divitiæ ſalutis, ſapientia & ſcientia*; hæc mentem, illa voluntatem ſanctificat.

7. (e) Speculatores, *clamabant foris*. *Angeli pacis*, ſunt legati quos miſerat Ezechias; hi amarè flebant, quòd pacem componere non potuerint.

8. (f) Deſolatæ, *ſunt viæ*; quæ verba ſunt legatorum; Præcluſi ſunt exitus: *Irritum factum eſt pactum*: Non potuimus cum Aſſyriis paciſci, nec pacis poſtremæ cum Ezechia factæ conditiones ſervare volunt; quæ etiam de templi & urbis ſubverſione intelligi commodè poſſunt.

9. (g) Loca fertilia nominat; Saron eſt in Galilæa regio fertilis, & Carmelus hoc loco eſt nomen proprium; ea loca commemorat, per quæ tranſierat Sennacherib.

11. (h) Vos ſtipulæ incendio deſtinatæ; vos Aſſyrii concipietis ardorem, ſed furor veſter in nihilum recidet, ira veſtra vobis erit exitio.

12. (i) Hebr. Furno, in quo calx excoquitur.

14. (k) Judæi ipſi videntes cladem Aſſyriorum: *Quis poterit habitare?* Si illud graviſſimum videtur vobis de Aſſyriis ſumptum ſupplicium, quid de inferni ardoribus æternis ſentiendum?

15. (l) *Juſtitiis*: viri juſti mercedem deſignat, qui ex calumnia divitias non auget per injuſtitiam. *Qui obturat aures ſuas*: Qui nec profert, nec audit adverſùs proximum malum, nec de illo temerè judicat. Hieron. *Omnis iniquitas, & oppreſſio, & injuſtitia judicium ſanguinis eſt*.

16. (m) In Eccleſia triumphante. *Aquæ fideles*, quæ nunquam deficient. *Munimenta ſaxorum ſublimitas ejus*. 70. Is habitabit in ſublimi ſpelunca rupis, vitæ æternæ ſecurus, & ab hoſtium telis tutus. *Aqua ejus fideles ſunt*: Jugiter fluunt.

Digitized by Google

17. Regem in decore ſuo videbunt (n) oculi ejus, cernent terram de longè.

* 1. Cor. 1. 20. 18. Cor tuum meditabitur timorem: * ubi eſt litteratus (o)? ubi legis verba ponderans? ubi doctor parvulorum?

19. Populum impudentem non videbis, populum alti ſermonis: ita ut non poſſis intelligere diſertitudinem linguæ ejus, in quo nulla eſt ſapientia.

20. Reſpice (p) Sion civitatem ſolemnitatis noſtræ: oculi tui videbunt Jeruſalem, habitationem opulentam, tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit: nec auferentur clavi ejus in ſempiternum, & omnes funiculi ejus non rumpentur.

21. Quia ſolummodò ibi magnificus (q) eſt Dominus noſter: locus fluviorum rivi latiſſimi & patentes: non tranſibit per eum navis remigum, neque trieris magna tranſgredietur eum.

22. Dominus enim judex noſter, Dominus legifer noſter, Dominus rex noſter, ipſe ſalvabit nos.

23. Laxati (r) ſunt funiculi tui, & non prævalebunt: ſic erit malus tuus ut dilatare ſignum non queas. Tunc dividentur ſpolia prædarum multarum: claudi diripient rapinam.

24. Nec dicet vicinus: Elangui: populus qui habitat in ea, auferetur ab eo iniquitas.

CAPUT XXXIV.

Acerba Dei ultio ſuper omnes gentes: Idumææ quoque contritio & perpetua vaſtitas prædicitur.

1. ACcedite (a) gentes, & audite, & populi attendite: audiat terra, & plenitudo ejus: orbis, & omne germen ejus.

2. Quia indignatio Domini ſuper omnes gentes, & furor ſuper univerſam militiam (b) eorum: interfecit eos, & dedit eos in occiſionem.

3. Interfecti eorum projicientur, & de cadaveribus eorum aſcendet fœtor: tabeſcent montes à ſanguine eorum.

4. Et tabeſcet (c) omnis militia cœlorum, & complicabuntur ſicut liber cœli: & omnis militia eorum defluet, ſicut defluit folium de vinea & de ficu. Apoc. 6. 12. & ſeq. Ezech. 32. 7.

5. Quoniam inebriatus eſt in cœlo gladius (d) meus: ecce ſuper Idumæam deſcendet, & ſuper populum interfectionis meæ, ad judicium.

6. Gladius Domini repletus eſt ſanguine, incraſſatus eſt adipe, de ſanguine agnorum, & hircorum, de ſanguine medullatorum arietum: victima enim Domini in Boſra (e), & interfectio magna in terra Edom.

7. Et deſcendent unicornes (f) cum eis, & tauri cum potentibus: inebriabitur terra eorum ſanguine, & humus eorum adipe pinguium:

8. Quia dies ultionis Domini, annus retributionum (g) judicii Sion.

9. Et convertentur (h) torrentes ejus in picem, & humus ejus in ſulphur: & erit terra ejus in picem ardentem.

10. Nocte & die non extinguetur, in ſempiternum aſcendet fumus ejus: à generatione in generationem deſolabitur, in ſæcula ſæculorum non erit tranſiens per eam.

11. Et poſſidebunt illam onocrotalus & ericius: ibis, & corvus habitabunt in ea: & ex-

17. (n) Chriſtum in gloria ſua. *Cernent terram de longè*, è cœlo.

18. (o) Apoſtolus 1. Cor. 10. hæc verba de naſcente Eccleſia exponit. *Ubi eſt litteratus*, qui hæc non intellexit? Populi Barbari hæc Dei oracula ſuſceperunt.

20. (p) Statum Beatorum, ſeu Eccleſiæ triumphantis deſcribit: *Civitatem ſolemnitatis noſtræ*, non mœroris; ſed perpetui gaudii: juxta Theodoretum & alios, Eccleſiæ militantis firmitatem delineat ſub figura tabernaculi, *cujus non auferuntur clavi*, ſeu doctores, *nec funiculi*, ſeu divina præcepta, *non rumpentur*.

21. (q) Nec penuria laborabit. Nam fluvius gratiæ in ea perpetuò ſcatebit. Unde *rivi latiſſimi* Sacramentorum, & chariſmatum manabunt; nec pavebit ab incurſu hoſtili, non tranſibit per eum *navis remigum*, omnia ibi tranquilla futura ſunt, *neque trieris magna*: triremes tribus remis aguntur, trieres ternis remigum ordinibus: trieris, magna amatorum ſæculi ſocietas.

23. (r) Videtur Propheta Judæos alloqui, & eorum infidelitatem prædicere: *Sed non poteris dilatare ſignum*, ſeu velum: tunc, prædæ eris omnibus vicinis, & *claudi ac cæci*, gentiles, chariſmata ſibi præcipient, vel fortè ad Aſſyrios revertitur continuata navis allegoria: rudentes navis ſoluti ſunt, & fracti, & malum navis detinere non valebis: nec in illius ſummo vela explicare poteris: *Dividentur ſpolia*, exercitu tuo percuſſo. Nullus erit qui prohibeat, adeò ut claudi diripiant rapinam: omnes intenti & erecti erunt ut colligant ſpolia.

CAPUT XXXIV.

1. (a) Chald. Omnes populi, ex occaſione cladis Aſſyriorum; excidium orbis in fine temporum deſcribit.

2. (b) 70. Numerum. Orbis univerſi ruinam, & improborum exitium, Aſſyriorum figura exprimit.

4. (c) Eadem ſigna futuri judicii, quæ Chriſtus Dominus præbet. Nam ſol & luna inſtar libri involuti, lumen ſuum ſubducent, & quaſi litteræ abſcondentur præ atris nubibus; *Et omnis militia eorum defluet*: Matth. 24. *Stellæ cadent de cœlo*: lux earum minuetur; ſtellæ defluent in ſimilitudinem foliorum. *Complicabuntur ſicut liber*: ut membranæ convolutæ, in quibus tum litteræ exarari ſolebant.

5. (d) Divinæ ultionis. Id exemplo Idumææ ab Æthiopibus vaſtandæ exprimit; quòd partes Aſſyriorum ſecuti fuiſſent, vel à cœleſtibus ad terrena deſcendit. *In cœlo*: Id S. Gregor. de ruina malorum Angelorum interpretatur.

6. (e) Metropoli Idumææ: vel ut placet Hier. Moabitarum. Ex Ptolemæo, Boſra eſt in Arabia Petræa.

7. (f) Principes cum plebe.

8. (g) Vindictæ, quam Deus exercebit contra hoſtes Judæorum exitiales.

9. (h) Aqua fluminum inſtar picis & ſulphuris ardebit, ut Sodoma. Sic in fine mundi ignis conflagrationis ex ſulphure & pice regna omnia conſumet.

Digitized by Google

& extendetur ſuper eam menſura (i), ut redigatur ad nihilum, & perpendiculum in deſolationem.

12. Nobiles ejus non erunt ibi: regem potiùs invocabunt, & omnes principes ejus erunt in nihilum.

13. Et orientur in domibus ejus ſpinæ, & urticæ, & paliurus (k) in munitionibus ejus: & erit cubile draconum, & paſcua ſtruthionum.

14. Et occurrent (l) dæmonia onocentauris, & piloſus clamabit alter ad alterum: ibi cubavit lamia, & invenit ſibi requiem.

15. Ibi habuit foveam ericius, & enutrivit catulos, & circumfodit, & fovit in umbra ejus: illuc congregati ſunt milvi, alter ad alterum.

16. Requirite (m) diligenter in libro Domini, & legite: unum ex eis non defuit, alter alterum non quæſivit: quia quod ex ore meo procedit, ille mandavit, & ſpiritus ejus ipſe congregavit ea.

17. Et ipſe miſit eis ſortem, & manus ejus diviſit eam illis in menſuram: uſque in æternum poſſidebunt eam, in generationem & generationem habitabunt in ea.

CAPUT XXXV.

De futura conſolatione, lætitia, ſecuritate, & felicitate perpetua eorum qui in Chriſtum ſunt credituri.

1. LÆtabitur deſerta (a) & invia, & exultabit ſolitudo, & florebit quaſi lilium.

2. Germinans germinabit (b), & exultabit lætabunda & laudans: gloria Libani data eſt ei: decor Carmeli, & Saron, ipſi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei noſtri.

3. Confortate (c) manus diſſolutas, & genua debilia roborate.

4. Dicite puſillanimis: Confortamini, & nolite timere: ecce Deus veſter ultionem adducet retributionis: Deus ipſe veniet, & ſalvabit vos.

5. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures ſurdorum patebunt.

6. Tunc ſaliet ſicut cervus claudus, & aperta erit lingua mutorum: quia ſciſſæ ſunt in deſerto (d) aquæ, & torrentes in ſolitudine.

7. Et quæ erat arida, erit in ſtagnum, & ſitiens in fontes aquarum. In cubilibus (e), in quibus priùs dracones habitabant, orietur viror calami & junci.

8. Et erit ibi ſemita & via (f), & via ſancta vocabitur: non tranſibit per eam pollutus, & hæc erit vobis directa via, ita ut ſtulti non errent per eam.

9. Non erit ibi leo (g), & mala beſtia non aſcendet per eam, nec invenietur ibi: & ambulabunt qui liberati fuerint.

10. Et redempti à Domino convertentur, & venient in Sion cum laude: & lætitia ſempiterna ſuper caput (h) eorum: gaudium & lætitiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus.

CAPUT XXXVI.

Sennacherib captis civitatibus Juda munitis, mittit Rabſacen ad capiendam Jeruſalem, qui variis in Ezechiam jactatis convitiis, & blaſphemiis in Deum, Jeroſolymitas ad deditionem exhortatur.

1. ET factum eſt in quartodecimo anno regis Ezechiæ, aſcendit Sen- 4. *Reg.* 18. 13. 2. *Par.* 32. 1. *Eccli.* 48. 10.
nacherib rex Aſſyriorum ſuper omnes civitates Juda munitas, & cepit eas.

2. Et

11. (i) Ita ut puniantur pro ratione peccatorum: cùm Architecti veteris ædificii partem dejiciunt, priùs latitudinem linea metiuntur, tum altitudinem perpendiculo.

13. (k) Eſt rubi genus. Plin. l. 24. 13.

14. (l) Paſſim, dæmonia, & monſtra larvata. *Lamiæ*, beſtiæ ſilveſtres & rapaces. Strix in Vulgata vertitur. *Lamia*, quidam putant eſſe quoddam piſcis genus. Sic onocentauri apud Iſaiam ponuntur pro ſpectris terrificis.

16. 17. (m) Cùm hæc obvenerint Idumææ, quærite an non conveniant cum his quæ prædicta ſunt, & ſcietis unum ex eis non deeſſe. *Alter alterum non quæſivit*: Nullum ex his animalibus deſiderabitur; *Et ſpiritus ejus ipſe congregabit ea*; Dei potentia congregabuntur: *Ipſe dem monſtris miſit ſortem*, Terram hanc illis attribuit, dividens illis Idumæam, quaſi poſſeſſionem hæreditariam: *In æternum*, In longiſſimum tempus: ſed in inferno plagæ erunt æternæ.

CAPUT XXXV. 1. (a) Eccleſia, cujus bona opponit malis anteà prædictis. In ſenſu hiſtorico quidam de Judæa ante deſerta, & ſub Ezechia refloreſcente hæc exponunt: ſed quæ ſequuntur, ad Eccleſiam naſcentem manifeſtò pertinent, atque ita ut figuratè Ezechiæ temporibus nonnulla impleta ex his fuerint, Meſſiæ temporibus apertiſſimè conveniant, ut fatetur Grotius.

2. (b) Multiplici ſobole. *Videbunt gloriam Domini*, Chriſtum & ejus miracula; gloria Synagogæ tranſibit ad Eccleſiam: *Saron*, ager peramœnus.

3. (c) Apoſtoli, Evangelii præcones.

6. (d) Deſertum gentilium irrigabunt. 90. *Erunt aqua*, ſaliens in vitam æternam. Eccleſiæ progreſſus & gloriam his metaphoris pulchrè exprimit.

7. (e) Ubi dæmones antè habitabant: *Orietur viror calami*. Ager manu Domini excultus evadet.

8. (f) Quæ ad Dominum ducit; *Ita ut ſtulti non errent per eam*: tutos enim & ſecuros ſimplices efficit. *Non tranſibit per eam pollutus*, infidelis.

9. (g) Superbi Angeli hanc humilitatis viam non noſſent. Aug. *Non jam latrocinantur leo & draco in iſta via; vitant enim eam ſicut ſupplicium*. Lib. 7. Confeſſ. cap. 21.

10. (h) Super ipſos.

Quæ ſequuntur capita uſque ad 39. continentur lib. 4. Reg. 18. & 19. eaque ſunt explicata in Annotationibus in lib. 4. Regum.

2. Et miſit rex Aſſyriorum Rabſacen de Lachis in Jeruſalem, ad regem Ezechiam in manu gravi, & ſtetit in aquæductu piſcinæ ſuperioris in via Agri fullonis.

3. Et egreſſus eſt ad eum Eliacim filius Helciæ, qui erat ſuper domum, & Sobna (a) ſcriba, & Joahe filius Aſaph à commentariis.

4. Et dixit ad eos Rabſaces: Dicite Ezechiæ: Hæc dicit rex magnus; rex Aſſyriorum: Quæ eſt iſta fiducia, qua confidis?

5. Aut quo conſilio, vel fortitudine rebellare diſponis? ſuper quem habes fiduciam, quia receſſiſti à me?

6. Ecce confidis ſuper baculum arundineum confractum iſtum, ſuper Ægyptum: cui ſi innixus fuerit homo, intrabit in manum ejus, & perforabit eam: ſic Pharaò rex Ægypti omnibus, qui confidunt in eo.

7. Quòd ſi reſponderis mihi: In Domino Deo noſtro confidimus: nonne ipſe eſt, cujus abſtulit Ezechias excelſa & altaria, & dixit Judæ & Jeruſalem: Coram altari iſto adorabitis?

8. Et nunc trade te domino meo regi Aſſyriorum, & dabo tibi duo millia equorum, nec poteris ex te præbere aſcenſores eorum.

9. Et quomodo ſuſtinebis faciem judicis unius loci ex ſervis domini mei minoribus? Quòd ſi confidis in Ægypto, in quadrigis, & in equitibus.

10. Et nunc numquid ſine Domino aſcendi ad terram iſtam, ut diſperderem eam? Dominus dixit ad me: Aſcende ſuper terram iſtam, & diſperde eam.

11. Et dixit Eliacim, & Sobna, & Joahe ad Rabſacen: Loquere ad ſervos tuos Syra lingua; intelligimus enim: ne loquaris ad nos Judaicè in auribus populi, qui eſt ſuper murum.

12. Et dixit ad eos Rabſaces: Numquid ad dominum tuum & ad te miſit me dominus meus, ut loquerer omnia verba iſta: & non potiùs ad viros, qui ſedent in muro, ut comedant ſtercora ſua, & bibant urinam pedum ſuorum vobiſcum?

13. Et ſtetit Rabſaces, & clamavit voce magna Judaicè, & dixit: Audite verba regis magni, regis Aſſyriorum.

14. Hæc dicit rex: Non ſeducat vos Ezechias, quia non poterit eruere vos.

15. Et non vobis tribuat fiduciam Ezechias ſuper Domino, dicens: Eruens liberabit nos Dominus, non dabitur civitas iſta in manu regis Aſſyriorum.

16. Nolite audire Ezechiam: hæc enim dicit rex Aſſyriorum: Facite mecum benedictionem (b), & egredimini ad me, & comedite unuſquiſque vineam ſuam, & unuſquiſque ficum ſuam: & bibite unuſquiſque aquam ciſternæ ſuæ.

17. Donec veniam, & tollam vos ad terram, quæ eſt ut terra veſtra, terram frumenti & vini, terra panum & vinearum.

18. Nec conturbet vos Ezechias, dicens: Dominus liberabit nos. Numquid liberaverunt dii gentium unuſquiſque terram ſuam de manu regis Aſſyriorum?

19. Ubi eſt deus Emath, & Arphad? ubi eſt deus Sepharvaim? numquid liberaverunt Samariam de manu mea?

20. Quis eſt ex omnibus diis terrarum iſtarum, qui eruerit terram ſuam de manu mea, ut eruat Dominus Jeruſalem de manu mea?

21. *Et ſiluerunt, & non reſponderunt ei verbum. Mandaverat enim rex, dicens: Ne reſpondeatis ei. * 4. Reg. 18. 36.

22. Et ingreſſus eſt Eliacim filius Helciæ, qui erat ſuper domum, & Sobna ſcriba, & Joahe filius Aſaph à commentariis, ad Ezechiam ſciſſis veſtibus, & nuntiaverunt ei verba Rabſacis.

CAPUT XXXVII.

Quæ evenerint Sennacherib, quæque prædixerat Iſaias caſo per Angelum exercitu, hoc capite referuntur, uti & L. 4. Regum, cap. 18. & 19.

1. ET factum eſt, cùm audiſſet rex Ezechias, ſcidit veſtimenta ſua, & obvolutus eſt ſacco, & intravit in domum Domini. 4. Reg. 19. 1.

2. Et miſit Eliacim, qui erat ſuper domum, & Sobnam ſcribam, & ſeniores de ſacerdotibus, opertos ſaccis, ad Iſaiam filium Amos prophetam:

3. Et dixerunt ad eum: Hæc dicit Ezechias: Dies tribulationis, & correptionis, & blaſphemiæ, dies hæc: quia venerunt filii uſque ad partum, & virtus non eſt pariendi.

4. Si quo modo audiat Dominus Deus tuus verba Rabſacis, quem miſit rex Aſſyriorum dominus ſuus ad blaſphemandum Deum viventem, & exprobrandum ſermonibus, quos audivit Dominus Deus tuus: leva ergo orationem pro reliquiis, quæ repertæ ſunt.

5. Et

CAPUT XXXVI.
3. (a) Alius eſt ab eo, cujus fit mentio cap. 22.
16. (b) Hebr. Amicitiam, aut munera mihi date, vel vos mihi ſubjicite, & erit vobis in benedictionem.

5. Et venerunt ſervi regis Ezechiæ ad Iſaiam.

6. Et dixit ad eos Iſaias: Hæc dicetis domino veſtro: Hæc dicit Dominus: Ne timeas à facie verborum, quæ audiſti, quibus blaſphemaverunt pueri regis Aſſyriorum me.

7. Ecce ego dabo ei ſpiritum, & audiet nuntium, & revertetur ad terram ſuam, & corruere eum faciam gladio in terra ſua.

8. Reverſus eſt autem Rabſaces, & invenit regem Aſſyriorum præliantem adversùs Lobnam. * Audierat enim quia profectus eſſet de Lachis.

* 4. Reg. 19. 8.

9. Et audivit de Tharacha rege Æthiopiæ, dicentes: Egreſſus eſt ut pugnet contra te. Quod cùm audiſſet, miſit nuntios ad Ezechiam, dicens:

10. Hæc dicetis Ezechiæ regi Judæ, loquentes: Non te decipiat Deus tuus, in quo tu confidis, dicens: Non dabitur Jeruſalem in manu regis Aſſyriorum.

11. Ecce tu audiſti omnia, quæ fecerunt reges Aſſyriorum omnibus terris, quas ſubverterunt, & tu poteris liberari?

12. Numquid eruerunt eos dii gentium, quos ſubverterunt patres mei, Gozam, & Haram, & Reſeph, & filios Eden, qui erant in Thalaſſar?

13. * Ubi eſt rex Emath, & rex Arphad, & rex urbis Sepharvaim, Ana, & Ava?

* 4. Reg. 18. 34. & 19. 13.

14. Et tulit Ezechias libros de manu nuntiorum, & legit eos, & aſcendit in domum Domini, & expandit eos Ezechias coram Domino.

15. Et oravit Ezechias ad Dominum, dicens:

16. Domine exercituum Deus Iſrael, qui ſedes ſuper Cherubim: tu es Deus ſolus omnium regnorum terræ, tu feciſti cœlum & terram.

17. Inclina Domine aurem tuam, & audi: aperi Domine oculos tuos, & vide, & audi omnia verba Sennacherib, quæ miſit ad blaſphemandum Deum viventem.

18. Verè enim Domine deſertas fecerunt reges Aſſyriorum terras, & regiones earum.

19. Et dederunt deos earum igni: non enim erant dii, ſed opera manuum hominum, lignum & lapis: & comminuerunt eos.

20. Et nunc Domine Deus noſter ſalva nos de manu ejus: & cognoſcant omnia regna terræ, quia tu es Dominus ſolus.

21. Et miſit Iſaias filius Amos ad Ezechiam, dicens: Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Pro quibus rogaſti me de Sennacherib rege Aſſyriorum:

22. Hoc eſt verbum, quod locutus eſt Dominus ſuper eum: Deſpexit te, & ſubſannavit te virgo filia Sion: poſt te caput movit filia Jeruſalem.

23. Cui exprobraſti, & quem blaſphemaſti, & ſuper quem exaltaſti vocem, & levaſti altitudinem oculorum tuorum? Ad Sanctum Iſrael.

24. In manu ſervorum tuorum exprobraſti Domino: & dixiſti: In multitudine quadrigarum mearum ego aſcendi altitudinem montium, juga Libani: & ſuccidam excelſa cedrorum ejus, & electas abietes illius, & introibo altitudinem ſummitatis ejus, ſaltum Carmeli ejus.

25. Ego fodi, & bibi aquam, & exſiccavi veſtigio pedis mei omnes rivos aggerum.

26. Numquid (a) non audiſti, quæ olim fecerim ei? ex diebus antiquis ego plaſmavi illud: & nunc adduxi: & factum eſt in eradicationem collium compugnantium, & civitatum munitarum.

27. Habitatores earum breviata manu contremuerunt, & confuſi ſunt: facti ſunt ſicut fœnum agri, & gramen paſcuæ, & herba tectorum, quæ exaruit antequam matureſceret.

28. Habitationem tuam, & egreſſum tuum, & introitum tuum cognovi, & inſaniam tuam contra me.

29. Cùm fureres adversùm me, ſuperbia tua aſcendit in aures meas: ponam ergo circulum in naribus tuis, & frænum in labiis tuis, & reducam te in viam, per quam veniſti.

30. Tibi autem hoc erit ſignum: Comede hoc anno quæ ſpontè naſcuntur, & in anno ſecundo pomis veſcere: in anno autem tertio ſeminate, & metite, & plantate vineas, & comedite fructum earum.

31. Et mittet id, quod ſalvatum fuerit de domo Juda, & quod reliquum eſt, radicem deorſùm, & faciet fructum ſurſum:

32. Quia de Jeruſalem exibunt reliquiæ, & ſalvatio de monte Sion: zelus Domini exercituum faciet iſtud.

33. Propterea hæc dicit Dominus de rege Aſſyriorum: Non intrabit civitatem hanc, & non jaciet ibi ſagittam, & non occupabit eam clypeus, & non mittet in circuitu ejus aggerem.

34. In via, qua venit, per eam revertetur, & civitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus:

35. Et protegam civitatem iſtam, ut ſalvem.

CAPUT XXXVII. 26. (a) Deus ipſe loquitur ad Sennacherib, & victorias quas jactat Rex Aſſyriorum, ex divinis decretis profectas docet.

vem eam propter me, & propter David
ſervum meum.
*Sup. 31. 8. 36. * Egreſſus (b) eſt autem Angelus
4. Reg. 19. 35. Domini, & percuſſit in caſtris Aſſyriorum
Tob. 1. 21. centum octoginta quinque millia. Et ſur-
Eccli. 48. 24. rexerunt manè, & ecce omnes, cadavera
1. Mach. 7. 41. mortuorum.
2. Mach. 8. 19. 37. Et egreſſus eſt, & abiit, & rever-
ſus eſt Sennacherib rex Aſſyriorum, & ha-
bitavit in Ninive.
38. Et factum eſt, cùm adoraret in tem-
plo Neſroch deum ſuum, Adramelech &
Saraſar filii ejus percuſſerunt eum gladio:
fugeruntque in terram Ararat (c) & re-
gnavit Aſarhaddon filius ejus pro eo.

CAPUT XXXVIII.

Ezechiæ canticum gratiarum actionis, quòd à morte liberatus fuerit.

4. Reg. 20. 1. 1. IN diebus illis ægrotavit Ezechias uſque
2. Par. 32. 24. ad mortem, & introivit ad eum Iſaias
filius Amos propheta, & dixit ei: Hæc
dicit Dominus: Diſpone domui tuæ, quia
morieris tu, & non vives.
2. Et convertit Ezechias faciem ſuam
ad parietem, & oravit ad Dominum,
3. Et dixit: Obſecro Domine, memento
quæſo, quomodo ambulaverim coram te
in veritate, & in corde perfecto, & quod
bonum eſt in oculis tuis fecerim. Et fle-
vit Ezechias fletu magno.
4. Et factum eſt verbum Domini ad
Iſaiam, dicens:
5. Vade, & dic Ezechiæ: Hæc dicit Do-
minus Deus David patris tui: Audivi ora-
tionem tuam, & vidi lacrymas tuas: ecce ego
adjiciam ſuper dies tuos quindecim annos:
6. Et de manu regis Aſſyriorum eruam
te, & civitatem iſtam, & protegam eam.
7. Hoc autem tibi erit ſignum à Domi-
no, quia faciet Dominus verbum hoc,
quod locutus eſt:
*Eccli. 48. 26. 8. * Ecce ego reverti faciam umbram
linearum, per quas deſcenderat in horolo-
gio Achaz in ſole, retrorsùm decem li-
neis. Et reverſus eſt ſol decem lineis per
gradus, quos deſcenderat.
9. Scriptura (a) Ezechiæ regis Juda,
cùm ægrotaſſet, & convaluiſſet de infir-
mitate ſua.
10. Ego dixi: In dimidio (b) dierum
meorum vadam ad portas inferi.
Quæſivi reſiduum annorum meorum.
11. Dixi: Non videbo Dominum Deum
in terra viventium.
Non aſpiciam hominem ultrà, & ha-
bitatorem quietis.
12. Generatio (c) mea ablata eſt, &
convoluta eſt à me, quaſi tabernaculum
paſtorum.
Præciſa eſt velut à texente, vita mea:
dum adhuc ordirer, ſuccidit me: de ma-
nè uſque ad veſperam finies me.
13. Sperabam uſque ad manè (d), qua-
ſi leo ſic contrivit omnia oſſa mea:
De manè uſque ad veſperam finies me;
14. Sicut pullus hirundinis (e) ſic cla-
mabo, meditabor ut columba.
Attenuati ſunt oculi mei, ſuſpicientes
in excelſum.
Domine, vim patior, reſponde pro me.
15. Quid dicam, aut quid reſponde-
bit (f) mihi, cùm ipſe fecerit?
Recogitabo tibi omnes annos meos in
amaritudine animæ meæ.
16. Domine, ſi ſic vivitur (g), & in
talibus vita ſpiritus mei, corripies me,
& vivificabis me.
17. Ecce in pace amaritudo mea ama-
riſſima:
Tu autem eruiſti animam meam ut non
periret, projeciſti poſt tergum tuum omnia
peccata mea.
18. Quia non infernus confitebitur tibi,
neque mors laudabit te: non expectabunt
qui deſcendunt in lacum, veritatem tuam.
19. Vivens vivens ipſe confitebitur ti-
bi, ſicut & ego hodie: pater filiis notam
faciet veritatem tuam.
20. Domine ſalvum me fac, & pſal-
mos noſtros cantabimus cunctis diebus
vitæ noſtræ in domo Domini.
21. Et juſſit Iſaias ut tollerent maſſam
de ficis, & cataplaſmarent ſuper vulnus,
& ſanaretur.
22. Et dixit Ezechias: Quod erit ſignum,
quia aſcendam in domum Domini?

C A-

36. (b) Hoc miraculum confirmat Hieron. in comment. auctoritate Beroſi, qui Chaldaicam ſcripſit hiſtoriam.

38. (c) Armeniæ regiæ, quam Araxes fluvius alluit. Habetur l. 4. Regum, cap. 20

CAPUT XXXVIII. 9. (a) Carmen euchariſticum Ezechiæ. *Reſiduum*: Dolui vitam meam tam repentè abruptam.

10. (b) Natus erat Ezechias annos 39.

12. (c) Vel quia nondum habebat qui ſuccederet. Alii vertunt, habitatio. *Dum adhuc ordirer*: cùm multa animo delignarem.

13. (d) Sed non ampliùs victurum: Adeò excreverant mala, ut manè deſperarem me viſurum veſperam.

14. (e) Patrocinium meum ſuſcipe: *Ut pullus hirundinis*, In nido gemens præ trigore, & fame.

15. (f) Certo conſilio hunc morbum ipſe immiſit, qui adeò ferendus eſt, ut Pſalm. 38. *Obmutui, & non aperui os meum, quoniam tu feciſti*. Hebr. *Quid loquar, ipſe dixit mihi*, fore ut convaleſcam, *& ipſe fecit*. Ipſe ſe reprimit, & ad pœnitentiam ſe convertit.

16. (g) Si adeò miſera eſt hujus vitæ conditio: *Corripies me*: Caſtigatum & purgatum à peccatis in vita conſervabis. Hebr. *Per iſta vivitur*, per promiſſa tua: *Et in talibus vita ſpiritus mei*: Per iſta reſpiravi.

CAPUT XXXIX.

Ezechias, cùm miſſis à rege Babylonis nuntiis ſuos oſtendiſſet theſauros, fore ut Babylonem transferrentur, prædicit Iſaias.

1. IN tempore illo miſit Merodach Baladan, filius Baladan rex Babylonis, libros (a) & munera ad Ezechiam: audierat enim quòd ægrotaſſet & convaluiſſet.

2. Lætatus eſt autem ſuper eis Ezechias, & oſtendit eis cellam aromatum, & argenti, & auri, & odoramentorum, & unguenti optimi, & omnes apothecas ſupellectilis ſuæ, & univerſa, quæ inventa ſunt in theſauris ejus. Non fuit verbum, quod non oſtenderet eis Ezechias in domo ſua, & in omni poteſtate ſua.

3. Introivit autem Iſaias propheta ad Ezechiam regem, & dixit ei: Quid dixerunt viri iſti, & unde venerunt ad te? Et dixit Ezechias: De terra longinqua venerunt ad me, de Babylone.

4. Et dixit: Quid viderunt in domo tua? Et dixit Ezechias: Omnia quæ in domo mea ſunt, viderunt: non fuit res, quam non oſtenderim eis in theſauris meis.

5. Et dixit Iſaias ad Ezechiam: Audi verbum Domini exercituum.

6. Ecce dies venient, & auferentur omnia, quæ in domo tua ſunt, & quæ theſaurizaverunt patres tui uſque ad diem hanc, in Babylonem: non relinquetur quidquam, dicit Dominus.

7. Et de filiis tuis, qui exibunt de te (b), quos genueris, tollent, & erunt eunuchi in palatio regis Babylonis.

8. Et dixit Ezechias ad Iſaiam: Bonum verbum Domini, quod locutus eſt (c). Et dixit: Fiat tantùm pax, & veritas in diebus meis.

CAPUT XL.

Conſolatio & ſalus Jeruſalem per Chriſtum futura: Joannis Baptiſtæ prædicatio; Chriſti adventus.

1. CONſolamini (a), conſolamini popule meus, dicit Deus veſter.

2. Loquimini (b) ad cor Jeruſalem, & advocate eam: quoniam completa eſt malitia ejus, dimiſſa eſt iniquitas illius: * ſuſcepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis ſuis. * Apoc. 18.

3. * Vox (c) clamantis in deſerto: Parate viam Domini, rectas facite in ſolitudine ſemitas Dei noſtri. * Matth. 3. 3. Marc. 1. 3. Luc. 3. 4. Joan. 1. 23.

4. Omnis vallis exaltabitur (d), & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt prava in directa, & aſpera in vias planas.

5. Et revelabitur (e) gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum eſt.

6. Vox (f) dicentis: Clama. Et dixi: Quid clamabo? * Omnis caro fœnum, & omnis gloria ejus quaſi flos agri. * Eccli. 14. 18. Jac. 1. 10. 1. Petr. 1. 24.

7. Exſiccatum eſt fœnum, & cecidit flos, quia ſpiritus Domini ſufflavit in eo. Verè fœnum eſt populus:

8. Exſiccatum eſt fœnum, & cecidit flos: Verbum (g) autem Domini noſtri manet in æternum.

9. Super montem excelſum aſcende tu, qui evangelizas Sion; exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jeruſalem: exalta,

CAPUT XXXIX. 1. (a) Vox Hebræa libros & Epiſtolas ſignificat. Hæc hiſtoria narratur l. 4. Reg. cap. 20. *Merodach*. Hinc colligit Hieron. aliud tunc fuiſſe regnum Aſſyriorum & Babyloniorum.

7. (b) Ex nepotibus tuis erunt eunuchi, qui palatinis miniſteriis fungentur; ſic dicti ſunt, quod matronarum haberent cuſtodiam: Manaſſes captivus abductus eſt Babylonem, tum Jechonias.

8. (c) Hebr. *Locutus es*; verba ſunt ſe ſubjicientis voluntati Domini: *Fiat tantùm pax, & veritas in diebus meis*: Pax quietem in bono, veritas ſtabilitatem ſignificat.

CAPUT XL. 1. (a) Verum conſolatorem Chriſtum in hoc capite, & præcurſorem ejus Joannem Baptiſtam promittit: vel Deus ipſe loquitur, ut Chaldæo paraphraſtæ videtur, & prophetas alloquitur: Conſolamini populum meum.

2. (b) Loqui autem ad cor Jeruſalem, idioma eſt Scripturarum: Qui enim mœrenti loquitur, & blandiens conſolatur eſt, ad cor loqui dicitur; per ſolam gratiam ad cor loquitur Deus; *Et advocate eam*: Hebr. *Vocate*, hoc eſt, annuntiate ei. *Quoniam completa eſt malitia ejus*: Condonata ſunt peccata, finita malitia: Hebr. *Malitia*, ſeu afflictio, & vita laborioſa. Quo ſenſu dicitur Matth. 6. 34. *Sufficit diei malitia ſua*, ſeu afflictio. *Suſcepit*, ſi ad pœnas huc referantur, ſenſus erit, Jam ſatis punita eſt Jeruſalem, ut Apoc. 18. de Babylone: *Duplicate ei duplicia ſecundùm opera ejus*: ſi ad beneficia referantur, ſenſus erit, Dimiſſa eſt ejus iniquitas, & variis eſt cumulata beneficiis.

3. (c) Quæ ad Joannem Baptiſtam apertiſſimè ſpectant, ea citantur Matth. 3. *Parate viam Domini*: omnia impedimenta amoveantur, errores & peccata. *Rectas facite ſemitas*: recta ſit & pura intentio: *in ſolitudine*: ab omni tumultu & turba ſecedentes, veſtræ ſaluti vacate; *& videbit omnis caro ſalutare Dei*. Hæc verba in editione 70. leguntur, non in Hebræa, atque ita citantur, adeò ut Chriſti temporibus in Synagogis ſic legerentur: cùm autem in Hebræo hodierno deſint, multis videtur ea verba à Judæis eraſa fuiſſe, quod Chriſtianis faverent. Per montes, valles, ſilvas, per quas Rex incedere debebat, mittebantur qui arbores cæderent, & obſtantia quæque revellerent: itaque jubet Deus ut auferantur mali mores, quò regem ſuum advenientem excipiant.

4. (d) Exaltetur: Omnia complanentur anfractuoſa, & quidquid in moribus noſtris eſt aſperum, modeſtia & manſuetudine leniatur.

5. (e) Nam glorioſa Chriſti humanitas palàm fiet hominibus.

6. (f) Iterùm audio vocem dicentis mihi: *Omnis caro fœnum*; Nullæ ſunt in homine vires.

8. (g) Quod carnem aſſumpſit, æternum eſt; vel prophetarum vaticinia.

Digitized by Google

exalta, noli timere. Dic civitatibus Juda: Ecce Deus veſter:

10. Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium ejus dominabitur: ecce merces ejus cum eo, & opus (h) illius coram illo.

* Ezech. 34. 23. & 37. 24. Joan. 10. 11. 11. * Sicut paſtor gregem ſuum paſcet: in brachio ſuo congregabit agnos, & in ſinu ſuo levabit, fœtas (i) ipſe portabit.

12. Quis menſus (k) eſt pugillo aquas, & cœlos palmo ponderavit? quis appendit tribus digitis molem terræ, & libravit in pondere montes, & ſtatera?

*Sap. 9. 13. Rom. 11. 34. 1. Cor. 2. 16. 13. * Quis adjuvit (l) ſpiritum Domini? aut quis conſiliarius ejus fuit, & oſtendit illi?

14. Cum quo iniit conſilium, & inſtruxit eum, & docuit eum ſemitam juſtitiæ, & erudivit eum ſcientiam, & viam prudentiæ oſtendit illi?

15. Ecce gentes quaſi ſtilla ſitulæ, & quaſi momentum ſtateræ reputatæ ſunt: ecce inſulæ quaſi pulvis exiguus.

16. Et Libanus (m) non ſufficiet ad ſuccendendum, & animalia ejus non ſufficient ad holocauſtum.

17. Omnes gentes quaſi non ſint, ſic ſunt coram eo, & quaſi nihilum & inane reputatæ ſunt ei.

* Act. 17. 29. 18. * Cui ergo ſimilem (n) feciſtis Deum? aut quam imaginem ponetis ei?

19. Numquid ſculptile conflavit faber? aut aurifex auro figuravit illud, & laminis argenteis argentarius?

20. Forte lignum & imputribile elegit: artifex ſapiens quærit quomodo ſtatuat ſimulacrum, quod non moveatur.

21. Numquid non ſcitis (o)? numquid non audiſtis? numquid non annuntiatum eſt vobis ab initio? numquid non intellexiſtis fundamenta terræ?

22. Qui ſedet ſuper gyrum terræ, & habitatores ejus ſunt quaſi locuſtæ: qui ex-
* Gen. 1. 6. I. al. 1. 5. tendit velut nihilum (p) cœlos, & * expandit eos ſicut tabernaculum ad inhabitandum.

23. Qui dat ſecretorum ſcrutatores (q) quaſi non ſint, judices terræ velut inane fecit:

24. Et quidem neque plantatus (r), neque ſatus, neque radicatus in terra truncus eorum: repentè flavit in eos, & aruerunt, & turbo quaſi ſtipulam auferet eos.

25. Et cui aſſimilaſtis me, & adæquaſtis, dicit Sanctus?

26. Levate in excelſum oculos veſtros, & videte quis creavit hæc: qui educit in numero militiam eorum, & omnes ex nomine vocat: præ multitudine fortitudinis & roboris, virtutiſque ejus, neque unum (ſ) reliquum fuit.

27. Quare dicis Jacob, & loqueris Iſrael: Abſcondita eſt via mea à Domino, & à Deo meo judicium meum tranſivit (t)?

28. Numquid neſcis, aut non audiſti? Deus ſempiternus Dominus, qui creavit terminos terræ: non deficiet, neque laborabit, nec eſt inveſtigatio ſapientiæ ejus.

29. Qui dat laſſo virtutem: & his, qui non ſunt (u), fortitudinem & robur multiplicat.

30. Deficient pueri, & laborabunt, & juvenes in infirmitate cadent.

31. Qui autem ſperant in Domino, mutabunt fortitudinem (x), aſſument * pennas ſicut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non deficient. *Pſ. 102. 5.

C A P U T XLI.

Diſceptatio Domini cum idololatris, de idolorum vanitate, & Dei potentia.

1. TAceant ad me inſulæ (a), & gentes mutent fortitudinem: accedant, & tunc loquantur, ſimul ad judicium propinquemus.

2. Quis

10. (h) Pretium operæ ſecum affert.
11. (i) Oves, Apoſtolos & prædicatores, *qui ſalutem parturiunt plurimorum:* Hebr. *Hos ipſe portat, ut aliorum defectus & infirmitates ferant.* Regnum Chriſti ſuave futurum prædicit.
12. (k) Jam ſapientiam & potentiam Dei commendat, ut oſtendat quam facile ei ſit opus incarnationis perficere. Quis præter Deum menſus eſt aquas velut pugillo, ſeu manu? loquitur humano more. *Libravit in ſtatera*, aut in bilance, per metonymiam.
13. (l) Hebr. Inſtruxit, & *oſtendit illi*, quid eſſet agendum. 70. Quis novit, quis ſcire fecit, quis docuit?
16. (m) Non ſatis eſt ad ſuffimenta; & animalia, quæ in eo paſcentur, non ſufficient ad holocauſta: non ſufficerent, ſi pro dignitate illi eſſent ſacra facienda.
18. (n) Fruſtrà hoc loco abutuntur Novatores, nemo Catholicus imaginem colit ut Deum, ipſe in imagine Moſi & Prophetis apparere voluit, nec Deus exprimi poteſt, ut eſt in ſeipſo.
21. (o) Quantum ab his idolis diſtem; *Fundamenta* ab ipſo facta.
22. (p) Facillimè. Hebr. Ut telam.
23. (q) Philoſophos & politicos omni ſcientia & prudentia ſpoliat: 70. *Principes.*
24. (r) Disjicit principem ab initio, vel antequam radices egerit.
26. (ſ) Ita ut ne unum quidem ex ſideribus ab ordine ſuo & ſtatione diſcedat.
27. (t) Deus cauſam meam negligit.
29. (u) Fortes: An defatigari poteſt, qui aliis robur & vires præbet?
31. (x) Hebr. Novas vires accipient.
CAP. XLI. 1. (a) Hebr. Tacitè auſcultent verbum meum; in judicium vocat Gentes, quòd ſe relicto omnium rerum conditore, idola coluerint. *Mutent fortitudinem:* Novas induant vires, & mecum diſceptent.

Digitized by Google

2. Quis ſuſcitavit ab Oriente juſtum (b), vocavit eum ut ſequeretur ſe? dabit in conſpectu ejus gentes, & reges obtinebit: dabit quaſi pulverem gladio ejus, ſicut ſtipulam vento raptam arcui ejus:

3. Perſequetur eos, tranſibit in pace, ſemita (c) in pedibus ejus non apparebit.

4. Quis hæc operatus eſt, & fecit, vocans (d) generationes ab exordio? Ego Dominus, * primus & noviſſimus ego ſum.

* Inf. 44. 6. 48. 12. Apoc. 1. 8. 17. 22. 13.

5. Viderunt inſulæ, & timuerunt, extrema terræ obſtupuerunt, appropinquaverunt, & acceſſerunt.

6. Unuſquiſque proximo ſuo auxiliabitur (e), & fratri ſuo dicet: Confortare.

7. Confortavit faber ærarius percutiens malleo eum, qui cudebat tunc temporis, dicens: Glutino bonum eſt: & confortavit eum clavis, ut non moveretur.

8. Et tu Iſrael ſerve (f) meus, Jacob quem elegi, ſemen Abraham amici mei:

9. In quo apprehendi (g) te ab extremis terræ, & à longinquis ejus vocavi te, & dixi tibi: Servus meus es tu, elegi te, & non abjeci te.

10. Ne timeas, quia ego tecum (h) ſum: ne declines, quia ego Deus tuus: confortavi te, & auxiliatus ſum tibi, & ſuſcepit te dextera juſti mei.

11. Ecce confundentur & erubeſcent omnes, qui pugnant adversùm te: erunt quaſi non ſint, & peribunt viri, qui contradicunt tibi.

12. Quæres eos, & non invenies, viros rebelles tuos: erunt quaſi non ſint: & veluti conſumptio, homines bellantes adversùm te.

13. Quia ego Dominus Deus tuus apprehendens manum tuam, dicenſque tibi: Ne timeas, ego adjuvi te.

14. Noli timere vermis (i) Jacob, qui mortui eſtis ex Iſrael: ego auxiliatus ſum tibi, dicit Dominus: & redemptor tuus Sanctus Iſrael.

15. Ego poſui te quaſi plauſtrum (k) triturans novum, habens roſtra ferrantia: triturabis montes, & comminues: & colles quaſi pulverem pones.

16. Ventilabis eos, & ventus tollet, & turbo diſperget eos: & tu exultabis in Domino, in Sancto Iſrael lætaberis.

17. Egeni (l) & pauperes quærunt aquas, & non ſunt: lingua eorum ſiti aruit. Ego Dominus exaudiam eos, Deus Iſrael non derelinquam eos.

18. Aperiam in ſupinis collibus flumina, & in medio camporum fontes: ponam deſertum in ſtagna (m) aquarum, & terram inviam in rivos aquarum.

19. Dabo in ſolitudinem cedrum, & ſpinam (n), & myrtum, & lignum olivæ: ponam in deſerto abietem, ulmum, & buxum ſimul:

20. Ut videant, & ſciant, & recogitent, & intelligant pariter, quia manus Domini fecit hoc, & Sanctus Iſrael creavit illud.

21. Propè facite judicium (o) veſtrum, dicit Dominus: afferte, ſi quid fortè habetis, dixit rex Jacob.

22. Accedant, & nuntient nobis quæcumque ventura ſunt: priora quæ fuerunt nuntiate: & ponemus (p) cor noſtrum, & ſciemus noviſſima eorum, & quæ ventura ſunt, indicate nobis.

23. Annuntiate quæ ventura ſunt in futurum, & ſciemus quia dii eſtis vos. Benè quoque, aut malè, ſi poteſtis, facite (q): & loquamur, & videamus ſimul.

24. Ecce,

2. (b) Abraham: *Dabit*, dedit, futurum pro præterito. Qua ratione ab initio populum à ſe electum gubernaverit, ex ordine deſcribit, ut vocaverit Abraham, duxerit è Chaldæa, ut quatuor reges cum 318. hominibus debellaverit. Alii Cyrum ut typum Chriſti intelligunt; ſed de Abrahamo meliùs hoc intelligitur, quem juſtum vocat, quique Deum vocantem ſecutus eſt.

3. (c) Nec veſtigium ſuæ peregrinationis ullum reliquit; in ſemita non apparuit pes ejus: adeò velociter pertranſiit; perſecutus eſt eos, Gen. 14. Hæc de Chriſto interpretatur Hieronymus. Quis ſuſcitavit ab Oriente juſtum, id eſt, juſtitiam? in hujus conſpectu reges & gentes colla ſubmittent, & gladio ejus ac ſagittis adverſariæ poteſtates quaſi ſtipulæ ſubjicientur. *Et tranſibit in pace*, ad pacem cunctos vocans, ut *reconcilientur Deo*.

4. (d) Qui ſuis temporibus eos vocat, quorum generationes ab initio prævidit, continuata ſerie ab Abrahamo ad Ezechiam uſque. *Primus & noviſſimus ego ſum:* nam is ſolus, qui eſt rex ſæculorum, res futuras ut præſentes habere poteſt.

6. (e) Omnes homines ſe ſe mutuò juverunt, ut magnum hoc opus deſtruerent, ſed Chriſtus ipſe ſuis fidelibus præſidio fuit, eoſque ſic intus affatus eſt.

8. (f) Iſraelem ſpiritualem alloquitur, qui Domini ſui ſuſcepit adventum, ex Hieronymo.

9. (g) Hebr. Tu es, quem apprehendi; *Ab extremis terræ*, ab Ægypto; ne animo concidas.

10. (h) Non erres, neque à veritate declines.

14. (i) Qui quaſi vermis factus es, & quaſi mortuus; *Et redemptor*; videris quaſi à me derelictus. *Plauſtrum*; Sub jugum ſuum miſit, corda duriſſima contrivit, hæreticos ventilavit, & excuſſit. Hieron. Quòd prædicatio Evangelica conterat adverſarias poteſtates.

15. (k) Corda duriſſima; cor inſtar plauſtri contrivit Eccleſia.

17. (l) Exaudiri ſunt; ſitis & fames præſertim in locis æſtuoſis vehemens omne deſiderium ſignificant. Hieron. de populo gentium hæc intelligit.

18. (m) Faciam ut deſertum aquis gratiæ divinæ abundet, & inculta gentilitas arbores virtutum germinet.

19. (n) Hebr. Sethim, arbor eſt odorata, ſpinæ albæ ſimilis.

21. (o) Jam vos ò gentes proferte in medium rationes, quibus adducti idola colitis, an ſcientiam habeant eorum quæ fuerunt, vel futura ſunt.

22. (p) Ut vos audiamus ſtudioſè.

23. (q) Benè cultoribus veſtris, malè hoſtibus.

24. Ecce, vos eſtis ex nihilo (r), & opus veſtrum ex eo quod non eſt: abominatio eſt qui elegit vos.

25. Suſcitavit ab Aquilone (ſ), & veniet ab ortu ſolis: vocabit nomen meum, & adducet magiſtratus quaſi lutum, & velut plaſtes conculcans humum.

26. Quis annuntiavit (t) ab exordio ut ſciamus: & à principio ut dicamus: Juſtus es? non eſt neque annuntians, neque prædicens, neque audiens ſermones veſtros.

27. Primus (u) ad Sion dicet: Ecce adſunt, & Jeruſalem evangeliſtam dabo.

28. Et vidi, & non erat neque ex iſtis quiſquam qui iniret conſilium, & interrogatus reſponderet verbum.

29. Ecce omnes injuſti, & vana opera eorum: ventus & inane ſimulachra eorum.

CAPUT XLII.

Inducit loquentem Patrem æternum, qui Filii ſui Adventum, Virtutes & Opera hominibus annuntiat, idolorum everſionem prædicit.

Matth.12. 18. 1. Ecce ſervus (a) meus, ſuſcipiam eum: electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea: dedi ſpiritum meum ſuper eum, judicium gentibus proferet.

2. Non clamabit (b), neque accipiet perſonam, nec audietur vox ejus foris.

3. Calamum (c) quaſſatum non conteret, & linum fumigans non extinguet: in veritate educet judicium.

4. Non erit triſtis (d), neque turbulentus, donec ponat in terra judicium: & legem ejus inſulæ expectabunt.

5. Hæc dicit Dominus Deus, creans cœlos, & extendens eos: firmans terram, & quæ germinant ex ea: dans flatum populo, qui eſt ſuper eam, & ſpiritum calcantibus eam.

6. Ego Dominus vocavi te in juſtitia, & apprehendi manum tuam, & ſervavi te. * Et dedi te in fœdus (e) populi, in lucem gentium: * Inf. 49. 6.

7. Ut aperires oculos cæcorum (f), & educeres de concluſione vinctum, de domo carceris ſedentes in tenebris.

8. * Ego Dominus, hoc eſt nomen meum: gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam ſculptilibus. * Inf. 48. 11.

9. Quæ prima fuerunt (g), ecce venerunt: nova quoque ego annuntio: antequam oriantur, audita vobis faciam.

10. Cantate Domino canticum novum, laus ejus ab extremis terræ: qui deſcenditis in mare, & plenitudo ejus; inſulæ, & habitatores earum.

11. Sublevetur (h) deſertum, & civitates ejus: in domibus habitabit Cedar: laudate habitatores Petræ, de vertice montium clamabunt.

12. Ponent Domino gloriam, & laudem ejus in inſulis nuntiabunt.

13. Dominus ſicut fortis egredietur, ſicut vir prœliator ſuſcitabit zelum (i): vociferabitur, & clamabit: ſuper inimicos ſuos confortabitur.

14. Tacui (k) ſemper, ſilui, patiens fui, ſicut parturiens loquar: diſſipabo, & abſorbebo ſimul.

15. Deſertos faciam montes, & colles, & omne gramen eorum exſiccabo: & ponam flumina in inſulas, & ſtagna arefaciam.

16. Et ducam cæcos in viam, quam neſciunt; & in ſemitis, quas ignoraverunt, ambulare eos faciam: ponam tenebras coram eis in lucem, & prava in recta: hæc verba feci eis, & non dereliqui eos.

17. Con-

24. (r) Alii vertunt, Minus nihilo; *Abominatio*, Qui vos in deos conſectavit, eſt abominatiuni.

25. (ſ) Quidam exponunt Nabuchodonoſorem è Chaldæa: *Et veniet ab ortu ſolis*: Cyrus potius è Perſide; uterque mihi ſerviet in expeditionibus, quas juſſu meo ſuſcipient. Alii Eccleſiam interpretantur.

26. (t) Tertull. Apol. cap. 9. *Idoneum opinor teſtimonium divinitatis, veritas divinationis.*

27. (u) In Hebræo vox *dicit*, non eſt, ſed ſubauditur *dico* ego Deus primus dico, *Ecce adſunt*, prophetæ. *Et Jeruſalem Evangeliſtam dabo*, ſeu Evangeliſtas qui fauſta prænuntient, prophetas qui futura, & ea maxime quæ ad Chriſtum ſpectant annuntiabunt.

CAPUT XLII. 1. (a) Chriſtus propter aſſumptam ſervi formam: *Suſcipiam eum*; Hebr. Innitar ſuper eum; *Judicium gentibus proferet*; Legem juſtitiæ in gentibus conſtituet.

2. (b) Non erit clamoſus, nec contentioſus: Chriſti manſuetudo inſinuatur, qua imbecilles in fide non opprimit, ſed ſuſtinendo ſanat ſuis verbis, quæ Matth. 24 citantur.

3. (c) Debiles in fide & moribus fovebit; *Linum fumigans*, Hieron. *Qui vicini erant extinctioni, Domini clementia ſervabuntur.*

4. (d) Moroſus, neque turbulentus, aut praceps; *Ponat*, Hieron. Nullum vultus triſtitia deterrebit, nec feſtinabit ad pœnam, donec venerit tempus & dies judicii; vel Evangelium per Apoſtolos prædicabit, donec in toto orbe annuntietur.

6. (e) In reconciliatorem populo Iſrael, qui venturum antè promiſeram.

7. (f) Qui idola colunt.

9. & 10. (g) Hebr. Priora venerunt, quæ prædixerant. Hieron. Quæ per Moyſem prophetaſque pollicitus ſum, completa ſunt; nunc autem annuntio vobis Evangelium, vocationem gentium, paſſionem Chriſti; vos Apoſtoli deſcendentes in mare, tempeſtates hujus ſæculi ſuſtinentes.

11. (h) Gentes in deſerto degentes ſe erigant: *Cedar*, Arabes, & aliæ gentes feritate depoſita, jam in domibus, & in vicis habitabunt.

13. (i) Hæc ſumpta ſunt de re militari: cum viro fortiſſimo comparat Chriſtum, qui pugnaturus eſt contra adverſarios ſuos.

14. (k) 70. *Numquid ſemper tacebo?* minimè; ſed pœnas ſumam de improbis.

17. Converſi ſunt retrorſum: confundantur confuſione qui confidunt in ſculptili, qui dicunt conflatili: Vos dii noſtri.

18. Surdi audite, & cæci intuemini ad videndum.

19. Quis cæcus, niſi ſervus meus? & ſurdus, niſi ad quem nuntios meos miſi? quis cæcus, niſi qui venundatus (l) eſt? & quis cæcus, niſi ſervus Domini?

20. Qui vides multa, nonne cuſtodies (m)? qui apertas habes aures, nonne audies?

21. Et Dominus voluit ut ſanctificaret eum, & magnificaret legem, & extolleret.

22. Ipſe autem populus direptus, & vaſtatus: laqueus (n) juvenum omnes, & in domibus carcerum abſconditi ſunt: facti ſunt in rapinam, nec eſt qui eruat; in direptionem, nec eſt qui dicat: Redde.

23. Quis eſt in vobis qui audiat hoc, attendat & auſcultet futura?

24. Quis dedit in direptionem Jacob, & Iſrael vaſtantibus? Nonne Dominus ipſe, cui peccavimus? Et noluerunt in viis ejus ambulare, & non audierunt legem ejus.

25. Et effudit ſuper eum indignationem furoris ſui, & forte bellum, & combuſſit eum in circuitu, & non cognovit: & ſuccendit eum, & non intellexit.

CAPUT XLIII.

Eccleſiam ſuam conſolatur Deus: hanc in tutelam ſuam ſuſcipit; Judæos increpat; inde redit ad diſceptationem cum idololatris.

1. ET nunc hæc dicit Dominus creans te Jacob (a), & formans te Iſrael: Noli timere, quia redemi te, & vocavi te nomine tuo: meus es tu.

2. Cum tranſieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te: cùm ambulaveris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te:

3. Quia ego Dominus Deus tuus Sanctus Iſrael ſalvator tuus, dedi propitiationem (b) tuam, Ægyptum, Æthiopiam & Saba pro te.

4. Ex (c) quo honorabilis factus es in oculis meis, & glorioſus: ego dilexi te, & dabo homines pro te, & populus pro anima tua.

5. Noli timere, quia ego tecum ſum: ab Oriente (d) adducam ſemen tuum, & ab Occidente congregabo te.

6. Dicam Aquiloni: Da: & Auſtro: Noli prohibere: affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ:

7. Et omnem (e), qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum, formavi eum, & feci eum.

8. Educ foras populum cæcum (f), & oculos habentem: ſurdum, & aures ei ſunt.

9. Omnes gentes (g) congregatæ ſunt ſimul, & collectæ ſunt tribus: quis in vobis annuntiet iſtud, & quæ prima ſunt, audire nos faciet? dent teſtes eorum, juſtificentur, & audiant, & dicant: Verè.

10. Vos teſtes (h) mei, dicit Dominus, & ſervus meus, quem elegi: ut ſciatis, & credatis mihi, & intelligatis quia ego ipſe ſum. Ante me non eſt formatus Deus, & poſt me non erit.

11. * Ego ſum, ego ſum Dominus, * Oſe 13. 4.
& non eſt abſque me ſalvator.

12. Ego annuntiavi (i), & ſalvavi: auditum feci, & non fuit in vobis alienus; vos teſtes mei, dicit Dominus, & ego Deus.

13. Et

19. (l) Tot à Deo accepit dona, ut rependendo non ſit par, niſi ſeipſum Deo addicat: vel potius qui venundatus eſt peccato.

20. (m) Quæ tibi præcepta ſunt; Iſraelitæ cur legem non obſervatis?

22. (n) Fortis qui vehementer illaqueat: vertunt alii, Laqueus in omnibus foraminibus eorum: Ubique iis tenduntur inſidiæ. *Laqueus juvenum*, militum.

CAPUT XLIII. 1. (a) Judæos Babylone captivos nova ſpe corroborat, & ſub Iſraelis typo Eccleſiam liberandam a peccatis & è dæmonis tyrannide prædicit. Hieron. Duos eſſe Jacob & Iſraeli notat, unum carnalem, alterum ſpiritualem. *Nomine tuo*; Iſraelis nomine.

3. (b) Vatabl. *Dedi pretium tuum Ægyptum*: Objeci Regi Sennacherib Ægyptum vaſtandam, cùm immineret Iſraeli; cùm Aſarhaddon extrema tibi minaretur, oppoſui alium hoſtem Tharacan Æthiopem; *Propitiationem tuam*, ut te ſalvarem, ut Aſſyrios tibi imminentes aliò overterem.

4. (c) Eò quòd: vel ex quo tempore: *Et dabo homines pro te*, Babylonios per Cyrum delendos, ut te liberem.

5. (d) Ex omnibus terræ plagis, Deus Eccleſiam collegit.

7. (e) 70. Omnes, qui de meo nomine vocantur, qui ſe veri Dei cultores profitentur.

8. (f) Si hæc propheſia de Judæis accipiatur, erit comminatoria: Produc foras populum qui oculos habet, ut legat Scripturas: & tamen cæcus eſt, nec intelligit. Melius de fidelibus, aut gentibus converſis anteà cæcis exponitur: hinc foras, de tenebris, aut carcere: aut Pater de Filio loquitur, quòd eduxerit populum ſuum, è ſervitute dæmonum.

9. (g) Redit Propheta ad diſceptationem cum gentibus, & eorum idolis. *Juſtificentur*: ſi id præſtare poſſunt, juſta erit eorum cauſa, & audiant teſtes ex parte: *Et dicant verè*: Vera eſſe quæ dico, fateantur: probent ex eventu ſe benè vaticinatos: *Et audiant*, Populi hoc teſtimonium audiant: & dicant, *vere*, hoc verum eſt: nunc ergo congregentur gentes in unum, & dicant pro idolis, ſi quid ſimile habent; divinent futura, ſi poſſint: quis in vobis annuntiet iſtud? Quis eſt ex gentibus, qui vobis poſſit dicere, quis, & quo nomine futurus ſit, qui populum meum ſit liberaturus?

10. (h) Iſraelitæ, Prophetæ, Iſaias in primis; aut potiùs Chriſtiani: *Servus*, Chriſtus qui verba prophetarum dictis & factis confirmavit.

12. (i) Prædixi ſalutem veſtram, *Auditum feci*, *& non fuit in vobis alienus*: Ego effeci, & non aliquis Deus gentium, ut hæc prophetia audiretur antequam eveniret; vel Deus alius a me non fuit.

13. Et ab initio ego ipſe, & non eſt qui de manu mea eruat: operabor, & quis avertet (k) illud?

14. Hæc dicit Dominus redemptor veſter Sanctus Iſrael: Propter vos miſi (l) in Babylonem, & detraxi vectes univerſos, & Chaldæos in navibus ſuis gloriantes.

15. Ego Dominus Sanctus veſter, creans Iſrael, rex veſter.

16. Hæc dicit Dominus, qui dedit in mari viam, & in aquis torrentibus ſemitam.

17. Qui eduxit (m) quadrigam & equum, agmen & robuſtum: ſimul obdormierunt, nec reſurgent: contriti ſunt quaſi linum, & extincti ſunt.

18. Ne memineritis (n) priorum, & antiqua ne intueamini.

* 2.Cor.5. 17. Apoc.21.5. 19. * Ecce ego facio nova (o): & nunc orientur, utique cognoſcetis ea: ponam in deſerto viam, & in invio flumina.

20. Glorificabit me beſtia (p) agri, dracones, & ſtruthiones: quia dedi in deſerto aquas, flumina in invio, ut darem potum populo meo, electo meo.

21. Populum iſtum formavi mihi, laudem meam narrabit.

22. Non me invocaſti (q) Jacob, nec laboraſti in me Iſrael.

23. Non obtuliſti mihi arietem holocauſti tui, & victimis tuis non glorificaſti me: non te ſervire feci in oblatione (r), nec laborem tibi præbui in thure.

24. Non emiſti mihi argento calamum (ſ), & adipe victimarum tuarum non inebriaſti me. Verumtamen ſervire me feciſti in peccatis tuis, præbuiſti mihi laborem in iniquitatibus tuis.

25. Ego ſum, ego ſum ipſe, qui deleo iniquitates tuas propter (t) me, & peccatorum tuorum non recordabor.

26. Reduc me in memoriam, & judicemur ſimul: narra ſi quid habes ut juſtificeris.

27. Pater (u) tuus primus peccavit, & interpretes tui prævaricati ſunt in me.

28. Et contaminavi (x) principes ſanctos, dedi ad internecionem Jacob, & Iſrael in blaſphemiam.

CAPUT XLIV.

Felix Eccleſiæ ſtatus in novo fœdere; Spiritus ſancti futura effuſio; idolorum vanitas.

1. ET nunc audi Jacob (a) ſerve meus, & Iſrael quem elegi. Jer.30.10. & 46.27.

2. Hæc dicit Dominus faciens & formans te, ab utero auxiliator tuus: noli timere ſerve meus Jacob, & rectiſſime, (b) quem elegi.

3. Effundam enim aquas (c) ſuper ſitientem, & fluenta ſuper aridam: effundam ſpiritum meum ſuper ſemen tuum, & benedictionem meam ſuper ſtirpem tuam.

4. Et germinabunt inter herbas, quaſi ſalices juxta præterfluentes aquas.

5. Iſte dicet (d): Domini ego ſum: & ille vocabit in nomine Jacob, & hic ſcribet manu ſua: Domino: & in nomine Iſrael aſſimilabitur.

6. * Hæc dicit Dominus rex Iſrael, & redemptor ejus Dominus exercituum: Ego primus, & ego noviſſimus, & abſque me non eſt Deus. * Sup.41. 4. Inf.48.12. Apoc.1.8. 17. & 22. 13.

7. Quis ſimilis mei? vocet, & annuntiet: & ordinem exponat mihi, ex quo conſtitui populum antiquum: ventura & quæ futura ſunt annuntient eis.

8. No-

13. (k) Quis prohibebit? Ego hunc populum ab initio elegi.

14. (l) Mittam Cyrum, Hebr. Eò redegi Chaldæos, ut non aliud habeant perfugium quàm naves.

17. (m) Fecit ut exires ex Ægypto adversùs Hebræos: *Obdormierunt*, ſomno mortis.

18. (n) Ad ea quæ videtis miracula, animum advertite. Quæ facturus ſum prodigia, divinitatem meam ſatis ſuperque comprobabunt.

19. (o) Veteribus majora. *Ponam in deſerto*, gentilitatis, *viam*, quæ ducit ad Chriſtum: *In invio flumina*, quæ ex petra fluent.

20. (p) Gentes barbaræ & crudeles.

22. (q) Non coluiſti; idcircò filios Abrahæ formavi mihi è lapidibus: *Nec laboraſti in me*: Non laboraſti pro me, Vatabl. Quin fatigatus es in me Iſrael; imò tædio mihi fuiſti Iſrael.

23. (r) Non te coegi ut offerres, oblationes tuas ut pollutas habui.

24. (ſ) Aromaticum, fortè canellam. *Servire me feciſti in peccatis tuis*; Præbuiſti mihi laborem in iniquitatibus tuis; adeò moleſti mihi fuiſtis, ut juſtitiæ quaſi vim attulerit miſericordia, ne vos ſtatim delerem. Quin etiam ut expiarem veſtra peccata, Unigenitum meum miſi, qui humanam ſervi naturam indueret, & vos à morte liberaret.

25. (t) Non ob merita veſtra, ſed propter immenſam miſericordiam meam. *Deleo iniquitates tuas*: ita ut non ſint; nec tantùm abſcondo eas, ita ut non imputem, ſed omnino deleo ut chirographum.

27. (u) Adam; fontem noſtræ corruptionis in memoriam redigit, quò ſimus humiliores.

28. (x) Oſtendi eos indignos, qui intrarent in terram promiſſam.

1. (a) Hieron. Ubi accuſatur populus Judæorum ob « incredulitatem abſque ulla nominis dignitate, puris ap- « pellatur vocabulis; ubi autem ad Apoſtolorum chorum « qui ex Judæis eſt, ſermonem facit, junguntur nomina- « tim privilegia: Audi Jacob ſerve meus. « CAPUT XLIV.

2. (b) Cùm ad normam divinæ voluntatis cor ſe dirigit, tum cor rectum eſt, non pravum. Populum Chriſtianum alloquitur, ſed ad carnalem Iſraelem alludit. Vox illa *rectiſſimus* Iſraeli tribuitur, Deuter. 33. 5.

3. (c) Chariſmatum; *Super ſitientem*, Super gentes & ſuper Judæos: nam Eccleſia ex utroque conſtat populo.

5. (d) Populus gentilis; *Domini ego ſum*. 70. *Inſcribet manui ſua*, *Dei ego ſum*: ſervi ſtigma dominorum ſuorum olim inuſtum habebant: *Aſſimilabitur* Iſraelita, aut potiùs Chriſtianus cognominabitur. Quæ ſequuntur, jam ſuperiùs ſunt expoſita.

Digitized by Google

8. Nolite timere, neque conturbemini: ex tunc audite te feci, & annuntiavi: vos eſtis teſtes mei: numquid eſt Deus abſque me, & formator, quem ego non noverim?

9. Plaſtæ idoli omnes nihil ſunt, & amantiſſima (e) eorum non proderunt eis: ipſi ſunt teſtes eorum, quia non vident, neque intelligunt, ut confundantur.

10. Quis formavit Deum, & ſculptile conflavit ad nihil utile?

11. Ecce omnes participes ejus confundentur: fabri enim ſunt ex hominibus: convenient omnes, ſtabunt & pavebunt, & confundentur ſimul.

* Sap. 13. 11. 12. * Faber ferrarius lima operatus eſt: in prunis, & in malleis formavit illud, & operatus eſt in brachio fortitudinis ſuæ: eſuriet & deficiet, non bibet aquam, & laſſeſcet.

13. Artifex lignarius extendit normam, formavit illud in runcina (f): fecit illud in angularibus, & in circino tornavit illud: & fecit imaginem viri quaſi ſpecioſum hominem habitantem in domo.

14. Succidit cedros, tulit ilicem, & quercum, quæ ſteterat inter ligna ſaltus: plantavit pinum, quam pluvia nutrivit.

15. Et facta eſt hominibus in focum: ſumpſit ex eis, & calefactus eſt: & ſuccendit, & coxit panes: de reliquo autem operatus eſt deum, & adoravit: fecit ſculptile, & curvatus eſt ante illud.

16. Medium ejus combuſſit igni, & de medio ejus carnes comedit: coxit pulmentum, & ſaturatus eſt, & calefactus eſt, & dixit: Vah, calefactus ſum, vidi focum.

17. Reliquum autem ejus deum fecit & ſculptile ſibi: curvatur ante illud, & adorat illud, & obſecrat, dicens: Libera me, quia Deus meus es tu.

18. Neſcierunt, neque intellexerunt: obliti (g) enim ſunt ne videant oculi eorum, & ne intelligant corde ſuo.

19. Non recogitant in mente ſua, neque cognoſcunt, neque ſentiunt, ut dicant: Medietatem ejus combuſſi igni, & coxi ſuper carbones ejus panes: coxi carnes & comedi, & de reliquo ejus idolum faciam? ante truncum ligni procidam?

20. Pars ejus cinis eſt: cor inſipiens adoravit illud, & non liberabit animam ſuam, neque dicet: Fortè mendacium (h) eſt in dextera mea.

21. Memento horum Jacob, & Iſrael, quoniam ſervus meus es tu: formavi te, ſervus meus es tu Iſrael, ne obliviſcaris mei.

22. Delevi ut nubem iniquitates tuas, & quaſi nebulam peccata tua: revertere ad me, quoniam redemi te.

23. Laudate cœli, quoniam miſericordiam fecit Dominus: jubilate extrema terræ, reſonate montes laudationem, ſaltus & omne lignum ejus: quoniam redemit Dominus Jacob, Iſrael gloriabitur.

24. Hæc dicit Dominus redemptor tuus, & formator tuus ex utero: Ego ſum Dominus, faciens omnia, extendens cœlos ſolus, ſtabiliens terram, & nullus mecum.

25. Irrita (i) faciens ſigna divinorum, & ariolos in furorem vertens. Convertens ſapientes retrorſum: & ſcientiam eorum ſtultam faciens.

26. Suſcitans (k) verbum ſervi ſui, & conſilium nuntiorum ſuorum complens. Qui dico Jeruſalem: Habitaberis, & civitatibus Juda: Ædificabimini; & deſerta ejus ſuſcitabo.

27. Qui dico profundo (l): Deſolare, & flumina tua areſaciam.

28. Qui dico Cyro (m): Paſtor meus es, & omnem voluntatem meam complebis. Qui dico Jeruſalem: Ædificaberis, & templo: Fundaberis.

CAPUT XLV.

Prophetia de Cyro & victoriis ipſi à Deo concedendis: prædicitur Chriſti Nativitas; & loquitur Propheta permixtim de Judæorum per Cyrum, typum Chriſti, liberatione, ac de ſalute per Chriſtum futura.

1. HÆc dicit Dominus chriſto (a) meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut ſubjiciam ante faciem ejus gentes, & dorſa regum vertam, & aperiam coram eo januas, & portæ non claudentur.

2. Ego ante te ibo: & glorioſos terræ humiliabo: portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam.

3. Et

9. (e) Grotius, Amatiſſima, quæ maximè iis cordi ſunt.

13. (f) Deſignavit illud amuſſim miniata, ſeu norma rubra: vel inſtrumentum deſignat, quo lævigari ſolent tabulæ aſperiores, vulgò *rabot*.

10. (g) Ne videre poſſint; obliti oculi, ab oblino, non ab obliviſcor.

20. (h) Hebr. Certè mendacium: *In dextera mea*: Id, in quo laboro.

25. (i) Inania eſſe oſtendens.

26. (k) Qui ratum faciam vaticinium Iſaiæ: *Et deſerta ejus ſuſcitabo*, Ruinas ejus opplebo.

27. (l) Abyſſo; vel Babylonis, Hebr. *Siccatori*; alludit ad ea quæ fecit Cyrus, ut caperet Babylonem, cùm Euphratem exſiccavit.

28. (m) More paſtoris diſperſum populum congregabis, & in Judæam reduces.

1. (a) Uncto meo; quod inſigne erat apud Hebræos CAPUT XLV.

3. Et dabo tibi theſauros abſconditos, & arcana (b) ſecretorum: ut ſcias quia ego Dominus, qui voco nomen tuum, Deus Iſrael.

4. Propter ſervum meum Jacob, & Iſrael electum meum, & vocavi te nomine tuo: aſſimilavi te, & non cognoviſti (c) me.

5. Ego Dominus, & non eſt amplius: extra me non eſt Deus: accinxi (d) te, & non cognoviſti me:

6. Ut ſciant hi, qui ab ortu ſolis, & qui ab occidente, quoniam abſque me non eſt. Ego Dominus, & non eſt alter,

7. Formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans malum (e): ego Dominus faciens omnia hæc.

8. Rorate (f) cœli deſuper, & nubes pluant juſtum: aperiatur terra, & germinet Salvatorem: & juſtitia oriatur ſimul: ego Dominus creavi eum.

9. Væ qui contradicit fictori ſuo, teſta de ſamiis (g) terræ: * numquid dicet lutum figulo ſuo: Quid facis, & opus tuum abſque manibus eſt?

* Jer. 18.6. Rom. 9.20.

10. Væ qui dicit patri: Quid generas? & mulieri: Quid parturis?

11. Hæc dicit Dominus Sanctus Iſrael, plaſtes ejus: Ventura interrogate me, ſuper filios meos, & ſuper opus manuum mearum mandate (h) mihi.

12. Ego feci terram, & hominem ſuper eam creavi ego: manus meæ tetenderunt cœlos, & omni militiæ eorum mandavi.

13. Ego ſuſcitavi eum (i) ad juſtitiam, & omnes vias ejus dirigam: ipſe ædificabit civitatem meam, & captivitatem meam dimittet, non in pretio, neque in muneribus, dicit Dominus Deus exercituum.

14. Hæc dicit Dominus: Labor Ægypti, & negotiatio Æthiopiæ, & Sabaim viri ſublimes ad te tranſibunt, & tui erunt: Poſt te ambulabunt, vincti manicis pergent: & te adorabunt, teque deprecabuntur: Tantùm (k) in te eſt Deus, & non eſt abſque te Deus.

15. Verè tu es Deus abſconditus, Deus Iſrael ſalvator.

16. Confuſi ſunt, & erubuerunt omnes: ſimul abierunt in confuſionem fabricatores errorum.

17. Iſrael ſalvatus (l) eſt in Domino ſalute æterna: non confundemini, & non erubeſcetis uſque in ſæculum ſæculi.

18. Quia hæc dicit Dominus creans cœlos, ipſe Deus formans terram, & faciens eam, ipſe plaſtes ejus: non in vanum creavit eam: ut habitaretur, formavit eam: ego Dominus, & non eſt alius.

19. Non in abſcondito locutus ſum in loco terræ tenebroſo: non dixi ſemini Jacob: Fruſtrà quærite me: ego Dominus loquens juſtitiam, annuntians recta.

20. Congregamini, & venite, & accedite ſimul qui ſalvati (m) eſtis ex gentibus: neſcierunt qui levant lignum ſculpturæ ſuæ, & rogant Deum non ſalvantem.

21. Annuntiate, & venite, & conſiliamini ſimul: quis auditum fecit hoc ab initio (n), ex tunc prædixit illud? numquid non ego Dominus, & non eſt ultrà Deus abſque me? Deus juſtus, & ſalvans non eſt præter me.

22. Convertimini ad me, & ſalvi eritis omnes fines terræ: quia ego Deus, & non eſt alius.

23. In memetipſo juravi, egredietur de ore meo juſtitiæ verbum, & non revertetur (o):

24. Quia

regiæ poteſtatis, & in illius figura, Chriſto Domino: ſicut populus Judaicus neſciens figura fuit populi Chriſtiani, ita Cyrus Chriſti. *Et non cognoviſti me:* aliud enim eſt typum eſſe, aliud eſſe veritatem; neſcis quam magnæ rei typum geras; in vera Dei religione parùm eras inſtitutus.

3. (b) Gemmas & monilia diligenter aſſervata cognovit. *An forte animorum immortalitas Cyro nota fuit, ut nonnullis videtur? Nomen tuum;* Deus eos nomine vocare dicitur, quos ad quiddam magnum deſtinat.

4. (c) Ex Hebr. *Cognominabo te antequam me cognoſcas. Aſſimilavi te.* Hebr. Cognominavi te, imò & Chriſtum meum; alio ſcilicet nomine te deſignavi, vel deſcripſi te, & formavi in typum futuræ ſub Chriſto libertatis.

5. (d) Sept. Interpr. Confortavi, armis inſtruxi; *Et non cognoviſti me:* Arab. Cùm nondùm me cognoſceres; Deum eſſe mundi opificem nondùm cognoverat, ſed poſteà ex Hebræis hæc didicit.

7. (e) Famem, peſtem &c. non peccatum. Proſpera & adverſa providentia mea diſpenſat.

8. (f) Poſtquam de populi Judaici à captivitate Babylonica liberatione differuit, tranſit ad liberationem generis humani per Chriſtum tot votis Sanctorum exoptatam. Hæc verba aliquid majus exprimunt, quàm poſſit typo convenire: *Creavi eum,* ut hominem.

9. (g) Hebr. *Teſta de teſtis terræ;* Teſta lutea, & vilis.

11. (h) Videtur ironia, an veſtrum eſt mihi mandare, quid facere debeam? impedite ſi poteſtis, ne de iis faciam quod volo.

13. (i) Cyrum, ut quæ juſta ſunt faciat: ſed Chriſtus inprimis in Cyro adumbratur, qui Eccleſiam ædificavit, ad quam omnes gentes tranſierunt. *Omnes vias ejus dirigam:* Faciam ut incœpta ejus proſperum habeant exitum.

14. (k) Tecum eſt Deus, non alius eſt præter eum; cùm de Cyro, qui à Ponto Euxino ad interiorem uſque Æthiopiam regiones interjectas victoriis pervaſit, verba facit de Chriſto, ſeu illius antitypo ea quæ huic uni conveniunt admiſcet. Nam in eo, ut in Deo abſcondito, Deus operatus eſt mundi redemptionem; ut in Cyro, Deus occulta quadam ratione operatus eſt ſalutem Judæorum.

17. (l) Salvabitur Dei beneficio: *Salute æterna,* quam Deus attulit.

20. (m) Qui Chriſti fidem induiſtis. Hieron. *Per quod oſtendit non ſtatim omnes gentes eſſe credituras, ſed paulatim & per partes.*

21. & 25 (n) Quis prædixit Judæos per Cyrum liberandos? quis ex omnibus diis fictitiis iſta olim prædixit, ut ego feci? *Et ſalvi eritis omnes fines terræ;* vos qui ab ultimis terræ oris ad fidem vocati eſtis.

23. (o) Non erit irritum.

* Rom. 14. 11. Phil. 2. 10. 24. * Quia mihi curvabitur omne genu, & jurabit omnis lingua.

25. Ergo in Domino (p), dicet, meæ ſunt juſtitiæ & imperium: ad eum venient, & confundentur omnes qui repugnant ei.

26. In Domino juſtificabitur (q), & laudabitur omne ſemen Iſrael.

CAPUT XLVI.

Idolorum vanitas, & deſtructio futura; Judæi cum reliquiis Iſrael ad Deum revocantur; gravis eorum reprehenſio ob ingratum animum; adhortatur ut ad ipſum, qui ſolus omnia novit & poteſt, revertantur, ſalutem ipſis per Filium promittens.

1. CONfractus (a) eſt Bel, contritus eſt Nabo: facta ſunt ſimulacra eorum beſtiis & jumentis, onera veſtra gravi pondere uſque ad laſſitudinem.

2. Contabuerunt, & contrita ſunt ſimul: non potuerunt ſalvare portantem, & anima eorum in captivitatem ibit.

3. Audite me domus Jacob, & omne reſiduum domus Iſrael, qui portamini à meo utero (b), qui geſtamini à mea vulva.

4. Uſque ad ſenectam ego ipſe, & uſque ad canos ego portabo: ego feci: & ego feram: ego portabo, & ſalvabo.

5. Cui aſſimilaſtis me, & adæquaſtis, & comparaſtis me, & feciſtis ſimilem?

6. Qui confertis aurum de ſacculo, & argentum ſtatera ponderatis: conducentes aurificem, ut faciat Deum: & procidunt, & adorant.

* Bar. 6. 25. 7. * Portant illum in humeris geſtantes, & ponentes in loco ſuo: & ſtabit, ac de loco ſuo non movebitur; ſed & cùm clamaverint ad eum, non audiet: de tribulatione non ſalvabit eos.

8. Mementote iſtud, & confundamini: redite prævaricatores ad cor.

9. Recordamini prioris ſæculi, quoniam ego ſum Deus, & non eſt ultrà Deus; nec eſt ſimilis mei:

10. Annuntians ab exordio (c) noviſſimum, & ab initio quæ necdum facta ſunt, dicens: Conſilium meum ſtabit, & omnis voluntas mea fiet:

11. Vocans ab Oriente avem (d), & de terra longinqua virum voluntatis meæ: & locutus ſum, & adducam illud: creavi, & faciam illud.

12. Audite me duro corde, qui longè eſtis à juſtitia.

13. Propè (e) feci juſtitiam meam, non elongabitur, & ſalus mea non morabitur. Dabo in Sion ſalutem, & in Iſrael gloriam meam.

CAPUT XLVII.

Babylonis dejectio ac contritio prædicitur ob ejus ſuperbiam, arrogantiam, & crudelitatem in Judæos captivos: & quia in maleficis, auguribus, atque incantatoribus ſpem ſuam poſuit.

1. DEſcende (a), ſede in pulvere virgo filia Babylon, ſede in terra: non eſt ſolium filiæ Chaldæorum, quia ultrà non vocaberis mollis & tenera.

2. Tolle molam (b), & mole farinam: denuda turpitudinem tuam, diſcooperi humerum, revela crura, tranſi flumina.

3. * Revelabitur ignominia tua, & videbitur opprobrium tuum: ultionem capiam, & non reſiſtet mihi homo. * Nah. 3. 5.

4. Redemptor noſter, Dominus exercituum nomen illius, Sanctus Iſrael.

5. Sede tacens, & intra in tenebras filia Chaldæorum: quia non vocaberis ultrà domina regnorum.

6. Iratus ſum ſuper populum meum, contaminavi hæreditatem meam, & dedi eos in manu tua: non poſuiſti eis miſericordias (c): ſuper ſenem aggravaſti jugum tuum valdè.

7. Et

25. (p) Ergo jurando dicet omnis lingua; *In Domino*, Per Dominum: *Meæ ſunt juſtitiæ*, A me ſtat juſtitia, non ab idolis, quæ cauſa ſua ceciderunt; me ſolius eſt imperium & robur omne; *Ad eum venient*: Ad Chriſtum.

26. (q) Per ipſum Chriſtum.

CAPUT XLVI. 1. & 2. (a) Duo ſunt idola Babyloniorum quæ evertenda docet Propheta, quæque figuræ fuerunt abolendæ idololatriæ per Chriſtum. Belis nomine ſol, ut & Nabonia Ariolus celebris colebantur. *Onera*; Veſtra ſimulacra non ſunt aliud niſi opera ſacerdotum. *In captivitatem*; Ob pretium metallorum, è quibus facta ſunt, ducuntur ut captiva, & animam ſuam, ſive portantium, liberare non poſſunt.

3. (b) Uterus ille eſt Eccleſia, in qua manemus uſ-
„ que ad ſenectam. Hieron. Docuit eos inſtar puerorum
„ atque lactentium, ita à Deo, quaſi matris utero & vul-
„ va prægnantis ex Ægypto eſſe portatos: hoc eſt, ſem-
„ per eos dilexi, & tuli.

10. (c) A longo tempore quæ ventura ſunt.

11. (d) Cyrum e Perſide, cujus vexillum erat aquila expanſis alis: vel Cyrus ut avis velociter veniet.

13. (e) Ut brevi adſit Cyrus, efficiam, qui promiſſa mea & fidem exſolvat; *Gloriam*, Liberationem glorioſam: quæ inprimis conveniunt Chriſto. Tempus illud nobis longum eſt, ſed Deo breve, & tamquam unus dies.

1. (a) Prædicit Iſaias excidium Babylonis, quam virginem vocat ob cultum & ornatum. Joannes quidem cap. 17. Apocal. meretricem appellat: ſpirituali ſenſu Propheta animam in mundo corruptam ad pœnitentiam invitat. CAPUT XLVII.

2. (b) In piſtrino ſervies; *Turpitudinem*, 70. Operimentum tuum: *Rade capillos tuos*, ut fieri ſolebat in luctu; *Diſcooperi humerum*: Ad laborem te para, quæ adeò mollis eras in victu.

6. (c) Ob tria capita Deus Babyloni minatur excidium, quòd erga populum Dei ſe ſe immiſericorditer

7. Et dixiſti: In ſempiternum ero domina: non poſuiſti hæc ſuper cor tuum, neque recordata es noviſſimi tui.

8. Et nunc audi hæc delicata, & habitans confidenter, quæ dicis in corde tuo: * Ego ſum, & non eſt præter me amplius (d): non ſedebo vidua, & ignorabo ſterilitatem. *Apoc. 18. 7.

9. * Venient tibi duo hæc ſubitò in die una, ſterilitas & viduitas: univerſa venerunt ſuper te, propter multitudinem maleficiorum tuorum, & propter duritiam incantatorum tuorum vehementem. * Inf. 51. 19.

10. Et fiduciam habuiſti in malitia tua, & dixiſti: Non eſt qui videat me: ſapientia tua & ſcientia tua hæc decepit (e) te. Et dixiſti in corde tuo: Ego ſum, & præter me non eſt altera.

11. Veniet ſuper te malum, & neſcies ortum ejus: & irruet ſuper te calamitas, quam non poteris expiare: veniet ſuper te repentè miſeria, quam neſcies.

12. Sta cum incantatoribus tuis, & cum multitudine maleficiorum tuorum, in quibus laboraſti ab adoleſcentia tua, ſi fortè quid proſit tibi, aut ſi poſſis fieri fortior.

13. Defeciſti in multitudine conſiliorum tuorum: ſtent, & ſalvent te augures (f) cœli, qui contemplabantur ſidera, & ſupputabant menſes, ut ex eis annuntiarent ventura tibi.

14. Ecce facti ſunt quaſi ſtipula, ignis combuſſit eos: non liberabunt animam ſuam de manu flammæ: non ſunt prunæ (g), quibus calefiant; nec focus, ut ſedeant ad eum.

15. Sic facta ſunt tibi in quibuſcumque laboraveras: negotiatores tui ab adoleſcentia tua, unuſquiſque in via ſua erraverunt: non eſt qui ſalvet te.

CAPUT XLVIII.

Increpat Dominus hypocriſim, ingratum animum ac duritiam Judæorum; ſe, & non idola, annuntiaſſe futura, & illa compleviſſe: benignè eos ad ſe revocat, probans ſe ſolum eſſe verum Deum, omnium conſcium, ſuique populi redemptorem ac gubernatorem.

1. Audite (a) hæc domus Jacob, qui vocamini nomine Iſrael, & de aquis Juda exiſtis, qui juratis in nomine Domini, & Dei Iſrael recordamini non in veritate, neque in juſtitia.

2. De civitate enim ſancta vocati ſunt, & ſuper Deum Iſrael conſtabiliti ſunt: Dominus exercituum nomen ejus:

3. Priora ex tunc annuntiavi (b), & ex ore meo exierunt, & audita feci ea: repentè operatus ſum, & venerunt.

4. Scivi enim quia durus es tu, & nervus (c) ferreus cervix tua, & frons tua ærea.

5. Prædixi tibi ex tunc (d): antequam venirent indicavi tibi, ne fortè diceres: Idola mea fecerunt hæc, & ſculptilia mea, & conflatilia mandaverunt iſta.

6. Quæ audiſti, vide omnia: vos autem num annuntiaſtis? Audita feci tibi nova ex tunc (e), & conſervata ſunt quæ neſcis:

7. Nunc creata (f) ſunt, & non ex tunc: & ante diem, & non audiſti ea, ne fortè dicas: Ecce ego cognovi ea.

8. Neque audiſti, neque cognoviſti, neque ex tunc aperta eſt auris tua: ſcio (g) enim quia prævaricans prævaricaberis, & tranſgreſſorem ex utero vocavi te.

9. Propter nomen meum longè faciam furorem meum: & laude mea infrænabo te, ne intereas.

10. Ecce excoxi (h) te, ſed non quaſi argentum, elegi te in camino paupertatis.

11. Propter me, propter me faciam, ut non blaſphemer (i): * & gloriam meam alteri non dabo. * Sup. 42. 8.

12. Au-

geſſerit, tum ob ejus ſuperbiam, ac demum præſenti felicitate, decepta futurorum non cogitaverit ambigua.

8. (d) Nulla eſt in orbe alia civitas opulentior: deinde propter ariolos & maleficos infelicior.

10. (e) Aſtrologia ſua vana, quæ imminebant mala, in aſtris non videbant, unde non eventura perſuaſum habebant.

13. (f) Qui contemplantur ſidera, & ex iis futura augurantur.

14. (g) Sic omnia comburentur, ut ne prunæ quidem ſuperſint.

CAPUT XLVIII. 1. (a) Judæis cæcitatem & duritiem cordis exprobrat. *Audite*, qui gloriamini quòd ſitis è Patre Jacob orti; *Et de aquis Juda exiſtis*; de Juda tanquam è rivo nobiliſſimo, vel quòd è ſemine Juda orti fueritis; *Et Dei Iſrael recordamini*: Hebr. *Commemoratis*, Crebram facitis ejus mentionem: *Non in veritate & juſtitia*: nam ſæpè juratis quod falſum eſt & injuſtum.

3. (b) Loquitur quaſi in ipſo tempore captivitatis.

4. (c) Dura cervice.

5. (d) Longè antea quàm iſta evenirent. Non jacto ſcientiam, ſed ob utilitatem tuam loquor. Hieron. *Quod durities veſtra hoc egeat remedio*.

6. (e) Sept. Interpretes, & Chald. Ex nunc; *Et conſervata ſunt quæ neſcis*, reſervata. An vos deinceps hæc vaticinia annuntiabitis? neutiquam, non enim meam, ſed veſtram quæritis gloriam.

7. (f) Nunc à me lata eſt ſententia de Babylonis excidio, quod per Iſaiam annuntio. *Et non ex tunc*. 70. Nunc fiunt, & non olim, & non prioribus diebus *audiſti ea*: unde, *ex tunc*, idem eſt atque, *olim*.

8. (g) Hæc divinitatis meæ ſigna ſæpiùs inculco, quia ſcio te ad idola tranſiturum: etſi hæc prædicta fuerint apertè, nunquam eis fidem habuiſti.

10. (h) Non graviſſimis ærumnis, ſed levioribus, paupertate & captivitate.

11. (i) Quòd ſi vos funditùs delerem, gentes mihi deeſſe vires dicerent.

Digitized by Google

12. Audi me Jacob, & Iſrael, quem
* Sup. 41. ego voco: * ego ipſe, ego primus, &
4. & 44. 6. ego noviſſimus.
Apoc. 1. 8. 13. Manus quoque mea fundavit ter-
17. & 22. ram, & dextera mea menſa eſt cœlos:
13. ego vocabo eos, & ſtabunt ſimul.

14. Congregamini omnes vos, & audite: quis de eis annuntiavit hæc? Dominus dilexit eum (k), faciet voluntatem ſuam in Babylone, & brachium ſuum in Chaldæis.

15. Ego, ego locutus ſum, & vocavi eum: adduxi eum, & directa (l) eſt via ejus.

16. Accedite ad me, & audite hoc: non à principio in abſcondito (m) locutus ſum: ex tempore antequam fieret, ibi eram: & nunc Dominus Deus miſit me, & ſpiritus ejus.

17. Hæc dicit Dominus redemptor tuus Sanctus Iſrael: Ego Dominus Deus tuus docens te utilia, gubernans te in via, qua ambulas.

18. Utinam attendiſſes mandata mea: facta fuiſſet ſicut flumen pax tua, & juſtitia tua ſicut gurgites maris:

19. Et fuiſſet quaſi arena ſemen tuum, & ſtirps uteri tui ut lapilli ejus: non interiſſet, & non fuiſſet attritum nomen ejus à facie mea.

* Jer. 51. 6. 20. * Egredimini de Babylone, fugite à
Apoc. 18. Chaldæis, in voce exultationis annuntia-
4. te: auditum facite hoc, & efferte illud uſ-
que ad extrema terræ. Dicite: Redemit
Dominus ſervum ſuum Jacob.

21. Non ſitierunt in deſerto, cùm edu-
*Exod. 17. ceret eos: * aquam de petra produxit eis,
6. & ſcidit petram, & fluxerunt aquæ.
Num. 20.
11. 22. * Non eſt pax impiis (n), dicit
* Infr. 57. Dominus.
21.

14. (k) Cyrum: *Faciet voluntatem ſuam in Babylone*: Exequetur decreta Dei. *Brachium ſuum in Chaldæis*: Brachium Cyri erit contra Chaldæos.

15. (l) Ejus via proſperabitur.

16. (m) Per ænigmata & myſteria prophetarum. Hieron. *Deus miſit me, & Spiritus ejus*. Allegoricè Chriſtus homo miſſus à Patre & Spiritu ſancto, qua homo eſt: ut Deus, à Patre tantùm mittitur ad redemptionem generis humani. Hieron. *Brevique verſiculo Trinitatis nobis oſtenditur Sacramentum*.

22. (n) Cicero in paradoxis, Improbo benè eſſe non
„ poteſt. Hieron. Non eſt pax incredulis, qui aquam è
„ latere Salvatoris fluentem bibere noluerunt; cujus latus
„ lancea vulneratum aquam fluxit, & ſanguine baptiſmum
„ nobis & martyrium dedicans.

CAPUT XLIX. 1. (a) Chriſtus Dominus rationem reddit legationis ſuæ, ut omnes gentes ad æternam ſalutem vocet. Quamquam Joanni Baptiſtæ ea quoque verba optimè aptari poſſunt: nam in utero matris eſt ſanctificatus. *Audite inſulæ*: Eccleſias de gentibus congregatas alloquitur Propheta.

2. (b) Vitia hominum graviter reprehendit Joannes: ſed propriè ad Chriſtum hæc pertinent, cujus verba ſunt penetrabiliora omni gladio ancipiti: *Poſuit me quaſi ſagittam electam*, quæ altè penetret: gladius cominùs, ſagitta eminùs ferit, verbum Dei prædicatum eſt Judæis & gentibus.

CAPUT XLIX.

Chriſtus dux Gentium ac Judæorum ſalvandorum; daturque in fœdus populi ex omni orbis parte vocandi: benignè conſolatur Sion quæ ſe à Deo deſertam querebatur, promittens eam toto orbe fore glorioſam.

1. AUdite inſulæ, & attendite populi de longè: Dominus (a) ab utero vocavit me, de ventre matris meæ recordatus eſt nominis mei.

2. * Et poſuit os meum quaſi gladium (b) * Infr. 51.
acutum: in umbra manus ſuæ protexit me, 16.
& poſuit me ſicut ſagittam electam: in Epheſ. 6.
pharetra ſua abſcondit me. 16.
Heb. 4. 12.
Apoc. 1. 16.

3. Et dixit mihi: Servus meus es tu Iſrael (c), quia in te gloriabor:

4. Et ego dixi: In vacuum laboravi (d), ſine cauſa, & vanè fortitudinem meam conſumpſi: ergo judicium meum cum Domino, & opus meum cum Deo meo.

5. Et nunc dicit Dominus, formans me ex utero ſervum ſibi, ut reducam Jacob ad eum, & Iſrael non congregabitur (e): & glorificatus ſum in oculis Domini, & Deus meus factus eſt fortitudo mea.

6. Et dixit: Parum eſt ut ſis mihi ſer-
vus (f) ad ſuſcitandas tribus Jacob, &
fæces Iſrael convertendas. * Ecce dedi * Sup. 42.
te in lucem gentium, ut ſis ſalus mea 6.
uſque ad extremum terræ. Act. 13. 47.

7. Hæc dicit Dominus redemptor Iſrael, Sanctus ejus, ad contemptibilem (g) animam, ad abominatam gentem, ad ſervum dominorum: Reges videbunt, & conſurgent principes, & adorabunt propter Dominum, quia fidelis eſt, & Sanctum Iſrael qui elegit te.

8. Hæc

3. (c) Sic vocatur Chriſtus, qui natus eſt ex Iſrael ſecundùm carnem.

4. (d) Videtur Propheta Chriſtum inducere conquerentem, quem Pater conſolatur ob promiſſionem converſionis gentium. *Ergo judicium meum cum Domino*: idque ad ſolamen paſtorum, qui è ſuis laboribus ſatis uberem fructum ſe non conſequi ſolent conqueri. *Opus meum*, 70. *Labor meus cum Deo meo*: Ipſe judicet; merces mea à Domino.

5. (e) Iſrael non congregabit ſe, non revertetur ad Dominum; miſſus ſum ad oves Iſrael congregandas, ſed noluerunt. *Glorificatus* ſignis, doctrina, factis, datus ſum in lucem gentium.

6. (f) Hæc manifeſtè ad Chriſtum pertinent: *Dedi*: Non ſufficit mihi ut Hebræis prædices, & reliquias populi convertas.

7. (g) Contemptam: *Ad abominatam gentem*. Theodotio vertit. Qui deſpicit animam, ſeu vitam propriam, qui abominationi eſt genti, qui ſervus eſt principum. Quod manifeſtè Chriſto convenit, ait Hieron. vel ad gentem Chriſtianorum, quæ Judæis & Ethnicis eſt abominationi, pertinet: *Ad ſervum dominorum*: Chriſtum cum ſuis, qui flagellis cæſus in crucem actus eſt. *Reges videbunt, & conſurgent*: Aſſurgent tibi ſupplicaturi, ò Chriſte: *Quia fidelis eſt*, Quod promiſit, opere præſtitit.

Digitized by Google

* 2. Cor. 6. 2. 8. Hæc dicit Dominus: * In tempore placito exaudivi te, & in die ſalutis (h) auxiliatus ſum tui: & ſervavi te, & dedi te in fœdus populi, ut ſuſcitares terram, & poſſideres hæreditates diſſipatas:

9. Ut diceres his, qui vincti ſunt: Exite; & his, qui in tenebris: Revelamini. Super vias paſcentur (i), & in omnibus planis paſcua eorum.

* Apoc. 7. 16. 10. * Non eſurient, neque ſitient, & non percutiet eos æſtus & ſol: quia miſerator eorum reget eos, & ad fontes aquarum potabit (k) eos.

11. Et ponam omnes montes meos in viam, & ſemitæ meæ exaltabuntur.

12. Ecce iſti de longè venient, & ecce illi ab aquilone & mari, & iſti de terra auſtrali.

13. Laudate cœli, & exulta terra, jubilate montes laudem: quia conſolatus eſt Dominus populum ſuum, & pauperum ſuorum miſerebitur.

14. Et dixit (l) Sion: Dereliquit me Dominus, & Dominus oblitus eſt mei.

15. Numquid oblivìſci poteſt mulier infantem ſuum, ut non miſereatur filio uteri ſui? & ſi illa oblita fuerit, ego tamen non obliviſcar tui.

Exod. 13. 9. 16. Ecce in manibus meis deſcripſi (m) te: muri tui coram oculis meis ſemper.

17. Venerunt ſtructores (n) tui: deſtruentes te & diſſipantes, à te exibunt.

* Infr. 60. 4. 18. * Leva in circuitu oculos tuos, & vide, omnes iſti congregati ſunt, venerunt tibi: vivo ego, dicit Dominus, quia omnis his velut ornamento veſtieris, & circumdabis tibi eos quaſi ſponſa.

19. Quia deſerta (o) tua, & ſolitudines tuæ, & terra ruinæ tuæ nunc anguſta erunt præ habitatoribus, & longe fugabuntur qui abſorbebant te.

20. Adhuc dicent in auribus tuis filii ſterilitatis tuæ: Anguſtus (p) eſt mihi locus, fac ſpatium mihi, ut habitem.

21. Et dices in corde tuo: Quis genuit mihi iſtos? ego ſterilis, & non pariens, tranſmigrata, & captiva: & iſtos quis enutrivit (q)? ego deſtituta & ſola: & iſti ubi erant?

22. Hæc dicit Dominus Deus: Ecce levabo (r) ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo ſignum meum. Et afferent filios tuos in ulnis, & filias tuas ſuper humeros portabunt.

23. Et erunt reges nutritii (ſ) tui, & reginæ nutrices tuæ: vultu in terram demiſſo adorabunt te, & pulverem pedum tuorum lingent. Et ſcies, quia ego Dominus, ſuper quo non confundentur qui expectant eum. Pſal. 71. 9. Inf. 40. 14.

24. Numquid tolletur à forti præda (t)? aut quod captum fuerit à robuſto, ſalvum eſſe poterit?

25. Quia hæc dicit Dominus: Equidem, & captivitas à forti tolletur: & quod ablatum fuerit à robuſto, ſalvabitur. Eos verò, qui judicaverunt te, ego judicabo, & filios tuos ego ſalvabo.

26. Et cibabo (u) hoſtes tuos carnibus ſuis: & quaſi muſto, ſanguine ſuo inebriabuntur: & ſciet omnis caro, quia ego Dominus ſalvans te, & redemptor tuus fortis Jacob.

CAPUT L.

Non ex Dei impotentia, ſed propter ſuas iniquitates manet Synagoga repudiata, quia Chriſtum ipſa repudiavit; multa paſſus eſt Chriſtus, ut eam lucrifaceret; corpus ſuum dedit percutientibus.

1. HÆc dicit Dominus: Quis eſt hic liber repudii (a) matris veſtræ, quo dimiſi eam? aut quis eſt creditor meus, cui vendidi vos? ecce in iniquitatibus veſtris venditi eſtis, & in ſceleribus veſtris dimiſi matrem veſtram.

2. Quia

8. (h) In tempore ſalutis: *Suſcitares terram*; Ut homines ad vitam revocares.

9. (i) Ubique copia erit cibi, & potus ſpiritualis. *Revelamini*; In lucem prodeatis: crebræ metaphoræ continuantur.

10. (k) Fortè portabit, ex Hebræo.

14. (l) Judæi ad Deum converſi: *Dereliquit me Dominus*, qui pauca ex Hebræis convertit. An potiùs hæc ſunt verba Eccleſiæ vehementer oppreſſæ, cui Deus, *Numquid obliviſci poteſt* &c. vel *ecce dixit Sion*, ad Chriſtum.

16. (m) Signum appoſui, ut ſolent qui alicujus rei meminiſſe volunt, ſignum aliquod in digito ponunt.

17. (n) Qui te inſtauraturi ſunt Apoſtoli, *Exibunt*, qui ædificationem Eccleſiæ impedire conabantur, *Citò ædificaveris*, ab iis qui te deſtruxerunt.

19. (o) Regiones gentilium incultæ, & terra plena ruinis.

20. (p) Præ multitudine eorum qui convertuntur. Anguſtus eſt mihi locus in Synagogis, fac mihi locum in Eccleſiis, ut habitem latiùs. Hieron.

21. (q) Quis hos genuit in Chriſto, & educavit?

22. (r) Ut ſolent qui aliquem ad ſe vocant: *Signum*, vexillum crucis.

23. (ſ) Reges enim ditarunt Eccleſiam. Nutritius pro nutritore; *Qui expectant eum*, qui ei confidunt.

24. (t) An non à diabolo auferetur gentilitas? & quidem tolletur à forti armato præda ejus. Matth. 12.

25. (u) Quæ eſt catachreſis: mutua cæde ſe conficient, ut Madianitæ Jud. 7. & Moabitæ 2. Parah. 20. "
Hieron. aliter exponit: Ego Dominus judicans eos, qui "
oppreſſerunt, ſive judicans judicium ejus, liberabit filios "
qui capti fuerant à gigante, atque ſalvabit, & adverſarias "
poteſtates cibabit carnibus ſuis, & inebriabit "
quaſi muſto, ut nequaquam aliorum nece, ſed ſua morte "
ſaturentur. "

CAP. L. 1. (a) Synagogam alloquitur: An ita ſævii ut te repudiarem, aut cùm ſolvendo non eſſem, vos creditori vendidi, ut patres interdum oppreſſi ære alieno liberos vendunt? *Venditi eſtis*: Immeritò me accuſatis, quaſi

2. Quia veni, & non erat vir: vocavi, * Inf. 59. 1. & non erat (b) qui audiret: * numquid abbreviata & parvula facta eſt manus mea, ut non poſſim redimere? aut non eſt in me virtus ad liberandum? Ecce in increpatione mea deſertum faciam mare, ponam flumina in ſiccum: computreſcent piſces ſine aqua, & morientur in ſiti.

3. Induam cœlos tenebris, & ſaccum ponam operimentum eorum.

4. Dominus dedit mihi linguam eruditam (c), ut ſciam ſuſtentare eum, qui laſſus eſt verbo: erigit manè, manè erigit mihi aurem, ut audiam quaſi magiſtrum.

5. Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico (d): retrorſum non abii.

* Matth. 26. 67. 6. * Corpus meum dedi percutientibus (e), & genas meas vellentibus: faciem meam non averti ab increpantibus, & conſpuentibus in me.

7. Dominus Deus auxiliator meus, ideò non ſum confuſus: ideò poſui faciem meam ut petram duriſſimam, & ſcio quoniam non confundar.

* Rom. 8. 33. 8. * Juxtà eſt qui juſtificat me, quis contradicet mihi? ſtemus ſimul, quis eſt adverſarius meus? accedat ad me.

9. Ecce Dominus Deus auxiliator meus: quis eſt qui condemnet me? Ecce omnes quaſi veſtimentum conterentur, tinea comedet eos.

10. Quis ex vobis timens Dominum, audiens vocem ſervi ſui? qui ambulavit in tenebris (f), & non eſt lumen ei, ſperet in nomine Domini, & innitatur ſuper Deum ſuum.

11. Ecce vos omnes accendentes (g) ignem, accincti flammis, ambulate in lumine ignis veſtri, & in flammis, quas ſuccendiſtis: de manu mea factum eſt hoc vobis, in doloribus dormietis.

CAPUT LI.

Adhortatur Sion exemplo Abrahæ, cui Deus promiſſa complevit; de lege Evangelica latè diſſerit, & hoſtium Eccleſiæ dejectione.

1. Audite me qui ſequimini (a) quod juſtum eſt, & quæritis Dominum: attendite ad petram unde exciſi eſtis, & ad cavernam laci, de qua præciſi eſtis.

2. Attendite ad Abraham (b) patrem veſtrum, & ad Saram, quæ peperit vos: quia unum vocavi eum, & benedixi ei, & multiplicavi eum.

3. Conſolabitur ergo Dominus Sion, & conſolabitur omnes ruinas ejus: & ponet deſertum ejus quaſi delicias, & ſolitudinem ejus quaſi hortum Domini. Gaudium & lætitia invenietur in ea, gratiarum actio, & vox laudis.

4. Attendite ad me popule meus, & tribus mea me audite: * quia lex à me * Sup. 2. 3. exiet, & judicium meum in lucem populorum requieſcet.

5. Propè eſt juſtus meus, egreſſus eſt ſalvator (c) meus, & brachia mea populos judicabunt: me inſulæ expectabunt, & brachium meum ſuſtinebunt.

6. Levate in cœlum oculos veſtros, & videte ſub terra deorſùm: quia cœli ſicut fumus liqueſcent, & terra ſicut veſtimentum atteretur, & habitatores ejus ſicut hæc interibunt: * Salus autem mea in ſempiternum erit, & juſtitia mea non deficiet. * Pſal. 50. 39.

7. Audite me qui ſcitis juſtum (d), populus meus * lex mea in corde eorum: * Pſal. 36. 31.

vos deſeruerim; vos me deſeruiſtis. Hieron. Scelera ve-
" ſtra atque peccata vos dæmonibus vendiderunt, ut præ-
" ſentis ſæculi voluptatibus irretiti, & vos parentem, &
" illa conjugem derelinqueret.
"

2. (b) Qui me exciperet, Hieronymus: omnes enim viri & hominis imaginem relinquentes, beſtiarum & ſerpentum ſumpſere imagines: *Deſertum faciam mare*, Illud exſiccabo: id poſſum efficere, ut in mari rubro factum eſt.

4. (c) 70. Linguam inſtitutionis, linguam aliis inſtituendis idoneam. Quæ ſequuntur, manifeſtè ad Chriſtum ſpectant: *Ut ſciam*, opportunè loqui iis qui ſunt feſſi calamitatibus: *Manè*; repetitio ex proprietate Hebraici ſermonis hunc habet ſenſum, quotidie manè: ubi Deus ſuggerit quæ dicenda ſunt, perfecta doctrina eſt. Hieron. in hunc locum: *Deus aperuit aures Chriſti, ut ſcientiam Patris ad nos uſque tranſmitteret*.

5. (d) Non defugi miniſterium. *Aperuit aurem*, Dedit intelligentiam.

6. & 7. (e) Hæc impleta ſunt in paſſione Chriſti, Matth. 26. *Non ſum confuſus*, Suſtinui opprobrium.

10 (f) Si quis ex vobis ſit in mediis calamitatibus, ne deſinat.

11. (g) Flammis addicti, *ambulate in lumine ignis*: perſecutio vos illuſtrabit; ſentite iram divinam. Hæc quoque de impiis exponi poſſunt, qui in flammis quas accenderunt, verſabuntur: volutamini, *Dormietis*: Hebr. Cubabitis, Matth. 25. Diſcedite à me maledicti. Hieron. "
Ut in pœnis, atque ſuppliciis diſcant Dei potentiam, "
& redeant ad ſalutem: ſignificat autem populi Judaici "
vaſtitatem, qua Romanis traditi ſunt, ut captivitatis "
jugum huc uſque ſuſtineant. "

CAP. LI.

1. (a) Judæis qui Chriſtum ſequentur, bona omnia promittit. *Petram*, Hebr. Ciſternam, lapidicinam. Chriſtus eſt petra viva, ex qua Eccleſia exſtructa fuit. Judæos conſolatur, ac vetat ne ob paucitatem fidelium frangantur eorum animi; vel attendite ad parentem generis veſtri, aut ad veſtram originem.

2. (b) Fidem & virtutem Abrahæ imitandam proponit Iſaias, uti & Petrus mulieribus Chriſtianis exemplum Saræ; ac potens eſt Deus ſuſcitare filios Abrahæ è lapidibus, ſeu è gentibus.

5. (c) A me mittendus. Hæc ut alia multa de Cyro perperàm exponit Grotius. Brachium, ſeu potentiam Deus manifeſtam fecit in cruce Domini, cui totum ſubjecit orbem. *Inſulæ*, Nationes omnes expectabunt potentiæ meæ effectum: *Suſtinebunt*, Hebr. In brachio meo confident.

7. (d) Qui Chriſtum noſtis, aut juſtitiam colitis. *Opprobrium*, Calumnias: patientia fidei reſpondit. Hic eſt patientia & fides Sanctorum, cùm Lex Dei cordibus noſtris altè inſculpta eſt.

rum: nolite timere opprobrium hominum, & blaſphemias eorum ne metuatis.

8. Sicut enim veſtimentum, ſic comedet eos vermis: & ſicut lanam, ſic devorabit eos tinea: Salus autem mea in ſempiternum erit, & juſtitia mea in generationes generationum.

9. Conſurge, conſurge (e), induere fortitudinem brachium Domini: conſurge ſicut in diebus antiquis, in generationibus ſæculorum. Numquid non tu percuſſiſti ſuperbum, vulneraſti draconem?

*Exod. 14. 21. 10. * Numquid non tu ſiccaſti mare, aquam abyſſi vehementis: qui poſuiſti profundum maris viam, ut tranſirent liberati?

11. Et nunc qui redempti ſunt à Domino, revertentur, & venient in Sion laudantes, & lætitia ſempiterna ſuper capita eorum, gaudium & lætitiam tenebunt, fugiet dolor & gemitus.

12. Ego, ego ipſe conſolabor vos: quis tu ut timeres ab homine mortali, & à filio hominis, qui quaſi fœnum ita areſcet?

13. Et oblitus es Domini factoris tui, qui tetendit cœlos, & fundavit terram: & formidaſti jugiter tota die à facie furoris ejus qui te tribulabat, & paraverat ad perdendum: ubi nunc eſt furor tribulantis?

14. Citò veniet (f) gradiens ad aperiendum, & non interficiet uſque ad internecionem, nec deficiet panis ejus.

15. Ego autem ſum Dominus Deus tuus, qui conturbo mare, & intumeſcunt fluctus ejus: Dominus exercituum nomen meum.

* Sup. 49. 2. 16. * Poſui verba (g) mea in ore tuo, & in umbra manus meæ protexi te, ut plantes cœlos, & fundes terram: & dicas ad Sion: Populus meus es tu.

17. Elevare, elevare, conſurge (h) Jeruſalem, quæ bibiſti de manu Domini calicem iræ ejus: uſque ad fundum calicis ſoporis bibiſti, & potaſti uſque ad fæces.

18. Non eſt qui ſuſtentet eam ex omnibus filiis, quos genuit: & non eſt qui apprehendat manum ejus ex omnibus filiis, quos enutrivit.

19. * Duo (i) ſunt quæ occurrerunt tibi: quis contriſtabitur ſuper te? vaſtitas, & contritio, & fames, & gladius: quis conſolabitur te? * Sup. 47. 9.

20. Filii tui projecti ſunt, dormierunt in capite omnium viarum, ſicut oryx (k) illaqueatus: pleni indignatione Domini, increpatione Dei tui.

21. Idcircò audi hoc paupercula, & ebria non à vino.

22. Hæc dicit dominator tuus Dominus, & Deus tuus, qui pugnabit pro populo ſuo: Ecce tuli de manu tua calicem ſoporis, fundum calicis indignationis meæ, non adjicies ut bibas illum ultrà.

23. Et ponam illum in manu eorum, qui te humiliaverunt, & dixerunt animæ tuæ: Incurvare, ut tranſeamus: & poſuiſti ut terram corpus tuum, & quaſi viam tranſeuntibus.

CAPUT LII.

Conſecratur Sion, hoc eſt, Chriſti Eccleſia ob gratuitam ſui redemptionem: prædicatores Evangelicæ pacis commendat; excitat omnes ad laudem Dei propter Chriſtum paratum omnibus ſalvatorem: de ipſius exaltatione ſimul & humiliatione, & fide gentium diſſerit.

1. Conſurge, conſurge (a), induere fortitudine tua Sion, induere veſtimentis gloriæ tuæ Jeruſalem, civitas Sancti: quia non adjiciet ultrà ut pertranſeat per te incircumciſus & immundus.

2. Excutere de pulvere, conſurge; ſede Jeruſalem: ſolve vincula colli tui captiva filia Sion.

3. Quia hæc dicit Dominus: Gratis venundati (b) eſtis, & ſine argento redimemini.

4. Quia

9. (e) Hieron. Conſurge, ſicut in diebus antiquis, & tuam exerce fortitudinem; *Draconem*, Pharaonem ad mare rubrum.

14. (f) Chriſtus; *Ad aperiendum*, carceres: Hebr. *Feſtinavit vinctus ut ſolvatur*: gentes antè captivæ ſub dæmonis tyrannide. Hieron. Citò veniet filius meus gradiens & conculcans adverſarios tuos, ut aperiat tibi viam victoriæ, ſive ut inferos reſeret: qui non interficiat uſque ad internecionem, ſed velit ſalvare converſos.

16. (g) Verba Dei Patris ad Chriſtum; *Terram*, Orbem, ſeu Eccleſiam: 70. Per quam conſtitui cœlum & fundavi terram. *Et dicas ad Sion*; & ad dicendum Sioni, *Populus meus es tu*.

17. (h) Captivos in Babylone alloquitur, & ſub eorum typo fideles: nam ad primitivam Eccleſiam, quæ Jeruſalem appellatur, hæc propriè pertinent. *Uſque ad fundum calicis ſoporis*; Hebr. timoris, bibiſti.

19. (i) Vaſtitas nempe & contritio ad urbem, fames & gladius ad cives referuntur: vel utrumque bis nominat. *Quis contriſtabitur ſuper te?* Quis tibi indoluit?

20. (k) Fera Ægypti truculentior, Ariſt. l. 2. de hiſtor. anim. cap. 17. Illaqueatus oryx per plateas ad ſpectaculum tractus. 70. verterunt, *Sicut Beta ſemicocta*, alii Rupicapram interpretantur, ſeu capram ſilveſtrem, *un chamois*.

1. (a) Sub typo Jeruſalem, Chriſti Eccleſiam alloquitur, quæ eſt civitas ſancta. Hebr. *Sanctuarium*; propter templum: per eam non tranſit immundus & incircumciſus, ut fidem ejus & mores pervertant. Quamquam ad captivitatem Babylonicam hæc quoque referri poſſunt, ut in typo; quæ verba Prophetæ non ad ruinas lapidum, ſed ad populum ſunt referenda, ex Hieronymo. CAP. LII.

3. & 4. (b) Cùm Chaldæis, tum dæmoni: ſine pretio traditi fuiſtis; nullo ſuo jure vos in ſervitutem abduxerunt Chaldæi, aut dæmoni addicti eſtis gratis; *Redimemini*, ſine pretio. *Et Aſſur abſque ulla cauſa*, Pharao: vox enim Aſſur iis temporibus commune erat

4. Quia hæc dicit Dominus Deus : * In Ægyptum deſcendit populus meus in principio, ut colonus eſſet ibi : & Aſſur abſque ulla cauſa calumniatus eſt eum. *Gen. 46. 6.*

5. Et nunc quid mihi eſt hic, dicit Dominus, quoniam ablatus eſt populus meus gratis? Dominatores ejus iniquè agunt, dicit Dominus, * & jugiter tota die nomen meum blaſphematur. *Ezech. 36. 20. Rom. 2. 24.*

6. Propter hoc ſciet (c) populus meus nomen meum in die illa: quia ego ipſe qui loquebar, ecce adſum.

7. * Quàm pulchri ſuper montes pedes (d) annuntiantis & prædicantis pacem: annuntiantis bonum, prædicantis ſalutem, dicentis Sion: Regnabit Deus tuus! *Nah. 1. 15. Rom. 10. 15.*

8. Vox ſpeculatorum tuorum: levaverunt vocem, ſimul laudabunt: quia oculo ad oculum videbunt (e) cùm converterit Dominus Sion.

9. Gaudete, & laudate ſimul deſerta Jeruſalem: quia conſolatus eſt Dominus populum ſuum, redemit Jeruſalem.

10. Paravit Dominus brachium ſanctum ſuum in oculis omnium gentium: * & videbunt omnes fines terræ ſalutare (f) Dei noſtri. *Pſ. 97. 3.*

11. Recedite, recedite (g), exite inde, * pollutum nolite tangere: exite de medio ejus, mundamini qui fertis vaſa Domini. *2. Cor. 6. 17.*

12. Quoniam non in tumultu exibitis (h), nec in fuga properabitis: præcedet enim vos Dominus, & congregabit vos Deus Iſrael.

13. Ecce intelliget ſervus meus, exaltabitur, & elevabitur, & ſublimis erit valdè.

14. Sicut obſtupuerunt (i) ſuper te multi, ſic inglorius erit inter viros aſpectus ejus, & forma ejus inter filios hominum.

15. Iſte aſperget (k) gentes multas, ſuper ipſum continebunt reges os ſuum: * quia quibus non eſt narratum de eo, viderunt: & qui non audierunt, contemplati ſunt. *Rom. 15. 21.*

CAPUT LIII.

Prophetia de Chriſti Nativitate, Paſſione, ac Morte ejus acerba propter peccata noſtra: tum de manſuetudine ejus, & voluntaria oblatione; de illius gloria, & credentium multitudine.

1. Quis credidit (a) auditui noſtro? & brachium Domini cui revelatum eſt? *Rom. 10. 16. Joann. 12. 38.*

2. Et aſcendet ſicut virgultum (b) coram eo, & ſicut radix de terra ſitienti: non eſt ſpecies ei, neque decor: & vidimus eum, & non erat aſpectus, & deſideravimus eum.

3. * Deſpectum, & noviſſimum (c) virorum, virum dolorum, & ſcientem infirmitatem, & quaſi abſconditus vultus ejus & deſpectus, unde nec reputavimus eum. *Marc. 9. 11.*

4. * Verè languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portavit: & nos putavimus eum quaſi leproſum, & percuſſum à Deo & humiliatum. *Matth. 8. 17.*

5. * Ipſe autem vulneratus eſt propter iniquitates noſtras, attritus eſt propter ſcelera noſtra: diſciplina (d) pacis noſtræ ſuper eum, & livore ejus ſanati ſumus. *1. Cor. 15. 3.*

6. Om-

nomen tyrannorum, ut Ezech. 31. Quamquam de Aſſyriis quoque Teglathphalaſar, & Salmanaſar id exponi poteſt: Cyrus vos remittet, & ſine veſtris meritis à Dæmonis tyrannide liberi eritis, ſed magno liberatoris veſtri pretio empti. Et nunc quid obſtat, quo mi nus liberum nunc populum meum ab iis qui me blaſphemant?

6. (c) Agnoſcent me eſſe, qui reipſa impleo quæ promiſi.

7. (d) Tum Chriſti, tum Apoſtolorum, Rom. 10. Speculatores ſunt Apoſtoli & Prophetæ.

8. (e) Chriſtum ipſum.

10. (f) Chriſtum agnoſcent brachium ſanctum Dei.

11. (g) O Levitæ, exite Babylone: aut potiùs, Apoſtoli exite de infideli, & polluta Jeruſalem; poſt Aſcenſionem Domini ob ſcelera Jeruſalem juſſi ſunt Apoſtoli ire ad gentes.

12. (h) Apoſtoli pacatè & intrepidè.

14. (i) Admirantes doctrinam tuam, & miracula: *Sic inglorius erit*; Ita ab iis ignominia afficietur, & crucifigetur.

15. (k) Aqua baptiſmi: præ admiratione. *Quibus non eſt narratum de eo*; Qui eò uſque nihil de illo audierant, viderunt gloriam crucis Chriſti: Hieron. " Qui non " habuerunt legem & prophetas, & quibus de eo non " fuerat nunciatum, ipſi videbunt & intelligent. *Continebunt os ſuum*; Obloqui non audebunt tot miraculis convicti.

CAPUT LIII. 1. (a) Hieron. Poſt verba Patris, quibus filium ſuum mundo nuntiaverat eſſe venturum, & ante ſcandalum crucis, de quo dicturus erat, *Inglorius erit*, gloriam præmiſerat reſurrectionis. *Exaltabitur*; reſpondit prophetarum chorus ſe impleſſe officium ſuum, & quantum in ſe fuit, brachium illius atque virtutem omnibus nuntiaſſe. Hoc verò in capite totam Chriſti paſſionem mentis oculis ſubjicit Propheta, ut capite ſuperiori gloria ejus fuit expoſita. *Auditui*, Prædicationi noſtræ. Quæ verba à Joanne Apoſtolo, cap. 12. referuntur. *Brachium*; Quàm pauci eximiam Dei potentiam in tanta infirmitate carnis Chriſti occultatam agnoſcent! cauſam mox aperit: raritatem credentium ſignificat ex Judæis.

2. (b) Hiame floribus nudatum: ut ſurculus tenellus; *Et ſicut radix de terra ſitienti*, Aquila interpretatus eſt, *invia*, ut virginitatis privilegium demonſtret, ex matre cœleſti rore fœcundata. & paupercula: *Non eſt ſpecies ei, neque decor*. qualis in mundi hujus principibus: *Deſideravimus eum*. Vatabl. Ita ut eum deſideraremus. Hieron. *Deſpectus erat & ignobilis*, quando pendebat in cruce.

3. (c) Ad hoc caput ea verba Chriſti Domini Marci 9. videntur referenda: *Quomodo ſcriptum eſt in Filium hominis, ut multa patiatur & contemnatur*: Hebr. Abſcondens faciem à ſe: ut ii faciunt, quos ſuæ ſortis pudet. *Unde nec reputavimus eum*, in perſona Judæorum loquitur Iſaias.

5. (d) Chriſtus innocens paſſus eſt, ut nos cum Deo reconciliaret. Quæ ſequuntur, aperta ſunt & clara. *Diſciplina*, Hebr. Caſtigatio: ut pacem cum Deo haberemus. Monita nobis ſalutaria attulit; *Super eum*, apud eum; à culpa & pœna æterna *ſanati ſumus*.

6. Omnes nos quaſi oves erravimus, unuſquiſque in viam ſuam declinavit: & poſuit Dominus in eo iniquitatem omnium noſtrùm.

7. Oblatus eſt quia ipſe voluit, & non aperuit os ſuum: ſicut ovis ad occiſionem ducetur, & quaſi agnus coram tondente ſe obmuteſcet, * & non aperiet os ſuum.
* Matth. 26. 63. Act. 8. 32.

8. De anguſtia, & de judicio (e) ſublatus eſt: generationem ejus quis enarrabit? quia abſciſſus eſt de terra viventium: propter ſcelus populi mei percuſſi eum.

9. Et dabit impios pro ſepultura (f), & divitem pro morte ſua: * eò quòd iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore ejus.
* 1. Pet. 2. 22. 1. Joan. 3. 5.

10. Et Dominus voluit conterere eum in infirmitate (g): ſi poſuerit pro peccato animam ſuam, videbit ſemen longævum, & voluntas Domini in manu ejus dirigetur.

11. Pro eo quòd laboravit anima ejus, videbit & ſaturabitur (h): in ſcientia ſua juſtificabit ipſe juſtus ſervus meus multos, & iniquitates eorum ipſe portabit.

12. Ideò diſpertiam ei plurimos, & fortium dividet ſpolia, pro eo quòd tradidit in mortem animam ſuam, * & cum ſceleratis reputatus eſt: & ipſe peccata multorum tulit, * & pro tranſgreſſoribus (i) rogavit.
* Marc. 15. 28. Luc. 22. 37. * Luc. 23. 34.

C A P U T LIV.

Eccleſiam invitat ad lætitiam, quòd ex Gentibus futura ſit longè numeroſior quàm erat Synagoga: veteris oblita calamitatis, fore ut ex pretioſis ædificetur lapidibus, in juſtitia fundata: omneſque in ea docti erunt à Deo multitudine pacis fruituri.

1. LAuda (a) ſterilis quæ non paris: decanta laudem, & hinni quæ non pariebas: quoniam multi filii deſertæ magis quàm ejus quæ habet virum, dicit Dominus.
Gal. 4. 27.

2. Dilata locum tentorii tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas (b): longos fac funiculos tuos, & clavos tuos conſolida.

3. Ad dexteram (c) enim & ad lævam penetrabis: & ſemen tuum gentes hæreditabit, & civitates deſertas inhabitabit.

4. Noli timere, quia non confunderis, neque erubeſces: non enim te pudebit, quia confuſionis adoleſcentiæ tuæ oblivisceris, & opprobrii viduitatis (d) tuæ non recordaberis ampliùs.

5. Quia dominabitur (e) tui qui fecit te, * Dominus exercituum nomen ejus: & redemptor tuus Sanctus Iſrael, Deus omnis terræ vocabitur.
* Luc. 1. 32.

6. Quia ut mulierem derelictam & mœrentem ſpiritu vocavit te Dominus, & uxorem ab adoleſcentia abjectam, dixit Deus tuus.

7. Ad punctum in modico dereliqui (f) te, & in miſerationibus magnis congregabo te.

8. In

8. (e) Pilati, ſublatus eſt in crucem, poſt iniquum judicium & tumultuarium Judæorum. *Generationem*; utraque ejus generatio eſt ineffabilis: *Propter ſcelus populi mei percuſſi eum*; hoc in loco vulgatam verſionem Hieronymi correxit Eccleſia: nam ex Hebræo textu verterat: *Percuſſi eos*: Eccleſia verò judicavit textum Hebræum inſigniter adulteratum fuiſſe; ac ſubinde Judæos hac prophetia deſignari volunt Rabbini. 70. ſic verterunt: *Propter iniquitates populi mei ductus eſt ad mortem*: & ita legebat Eunuchus Act. 8. cap. 8. Ita Clemens Romanus in Epiſt. ad Corinth. Patres omnes, qui proximi fuerunt Apoſtolorum temporibus, ſic legerunt, & contra Judæos hoc uſi ſunt teſtimonio, ut Juſtinus Martyr in dial. Tertul. lib. contra Judæos. Ita Origenes in lib. contra Celſum; atque eo in loco Judæorum ſapientes à ſe confutatos ait, qui populum Dei percuſſum à Deo contendebant: Sed maximè, inquit, viſi ſumus eos urgere hoc dicto: Propter peccata populi mei ductus eſt ad mortem. Si enim juxta illorum opinionem populus eſt, de quo prophetatur, quomodo propter iniquitates populi Dei hic ad mortem ductus eſt, niſi intelligamus de quopiam alio, quam de Dei populo? Ex quo palam eſt tum temporis eum textum nondum fuiſſe corruptum: nam facilè excepiſſent id in textu originali reperiri.

9. (f) Auctores mortis ſuæ perdet, vel impios convertet, & eorum converſio mortis Chriſti pretium erit. Chald. *Tradet in gehennam*, quòd iniquè eum occiderint; *Eo quòd iniquitatem non fecerit*, nec factis peccaverit, nec verbis. Hieron.

10. (g) Afflictudo. *Dirigetur*; Conſilium Domini re dimendis hominibus per Chriſtum ad felicem exitum perducetur.

11 (h) Percipiet fructum tot paſſionum: *In ſcientia ſua*, In ſui cognitione, charitate formata, juſtificabit multos: valde abſcondita eſt & remota à ſenſibus humanis hæc ſchola, in qua docet Pater ut veniatur ad Filium. Aug. in cap. 6. Joan. Mentem illuminat, & voluntatem accendit.

12. (i) Nihil apertius dici potuit, et mors Chriſti, quæque in ejus paſſione acta ſunt, ob oculos ponentur; atque illud omninò abſurdum eſt, vaticinium hoc capite contentum ad Jeremiam referri.

1. (a) Sept. Interpr. legunt, lætare, atque ita hunc locum citat Apoſt. Galat. 4. Per ſterilem, intelligit Eccleſiam novi teſtamenti, per maritatam Synagogam. Eccleſia priùs ſterilis erat, & perpaucos pariebat, poſt Chriſtum fœcunda eſt. *Hinni*; vox metaphorica. CAPUT LIV.

2. (b) Ne ceſſes.

3. (c) Ad Aquilonem & Auſtrum.

4. (d) Poſtquam per peccata tua Deum amiſiſti.

5. (e) Hebr. Sponſus tuus fœcundabit te. Negat Hieron. hæc ad Jeruſalem, quæ nunquam in toto orbe dominata eſt, ſed ad ſolam Eccleſiam Chriſti, cujus hæreditas mundi poſſeſſio eſt, pertinere contendit; & meritò. *Redemptor*: ita videtur conſtruendum: Sanctus Iſraelis, Deus omnis terræ vocabitur redemptor tuus.

7. (f) Sept. Interpr. *Tempore modico*. Ab Abraham ad Chriſtum uſque, quod modicum eſt tempus cum æternitate comparatum.

8. In momento indignationis abſcondi faciem meam parumper à te, & in miſericordia ſempiterna miſertus ſum tui: dixit redemptor tuus Dominus:

* Gen. 9. 15. 9. * Sicut in diebus Noe (g) iſtud mihi eſt, cui juravi ne inducerem aquas Noe ultrà ſuper terram: ſic juravi, ut non iraſcar tibi, & non increpem te.

10. Montes enim commovebuntur (h), & colles contremiſcent: miſericordia autem mea non recedet à te, & fœdus pacis meæ non movebitur: dixit miſerator tuus Dominus.

11. Paupercula (i), tempeſtate convulſa, abſque ulla conſolatione. Ecce ego ſternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in ſapphiris,

12. Et ponam jaſpidem propugnacula tua: & portas tuas in lapides ſculptos, & omnes terminos tuos in lapides deſiderabiles (k)

* Joan. 6. 45. 13. * Univerſos filios tuos doctos (l) à Domino: & multitudinem pacis filiis tuis.

14. Et in juſtitia fundaberis: recede procul à calumnia (m), quia non timebis: & à pavore, quia non appropinquabit tibi.

15. Ecce accola veniet, qui non erat mecum, advena quondam tuus adjungetur tibi.

16. Ecce ego creavi fabrum ſufflantem in igne prunas, & proferentem vas (n) in opus ſuum, & ego creavi interfectorem ad diſperdendum.

17. Omne vas, quod fictum eſt contra (o) te, non dirigetur: & omnem linguam reſiſtentem tibi in judicio, judicabis. Hæc eſt hæreditas ſervorum Domini, & juſtitia eorum apud me, dicit Dominus.

CAPUT LV.

Omnes ad fidem invitat: promittit donorum ſpiritualium abundantiam; revocantur à peccatis impii, cùm Dominus miſericors ſit & verax in promiſſis: de progreſſu prædicationis Evangelii & felicitate credentium agit.

1. OMnes ſitientes venite ad aquas (a): & qui non habetis argentum, properate, emite, & comedite: venite, emite abſque argento, & abſque ulla commutatione vinum & lac: Eccli. 51. 31. Joan. 7. 37. Apoc. 22. 17.

2. Quare appenditis argentum (b) non in panibus, & laborem veſtrum non in ſaturitate? Audite audientes me, & comedite bonum, & delectabitur in craſſitudine anima veſtra.

3. Inclinate aurem veſtram, & venite ad me: audite, & vivet anima veſtra, & feriam vobiſcum pactum ſempiternum (c) * miſericordias David fideles. * Act. 13. 34.

4. Ecce teſtem (d) populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus.

5. Ecce (e) gentem, quam neſciebas, vocabis: & gentes, quæ te non cognoverunt, ad te current propter Dominum Deum tuum, & Sanctum Iſrael, quia glorificavit te.

6. Quærite (f) Dominum, dum inveniri poteſt: invocate eum, dum propè eſt.

7. Derelinquat impius viam ſuam, & vir iniquus cogitationes ſuas, & revertatur ad Domi-

9. (g) Tecum idem egi, quod in diebus Noe, cui juravi ne inducerem aquas, nec te penitùs deſeram.

10. (h) Priuſquam irritum faciam pactum meum; Eccleſiæ firmitas promittitur: Priùs commovebuntur montes, quàm te deſeram.

11. (i) Figurato ſermone, Eccleſiæ fundamenta & fabricam deſcribit. *In ſapphiris.* In Apoſtolis.

12. (k) Sept. Interpr. *Pretioſos.*

13. (l) Ponam: non eſt nuda cognitio, ſed conjuncta cum voluntate implendi mandata.

14. (m) Vox Hebræa vim ſignificat, vel ab iniquitate. Ex Hieron. Pauperculam & humilem fuerat conſolatus, promittens gratias ſpiritales, nunc docet quid facere debeat.

16. (n) Inſtrumenta bellica: *Et ego creavi interfectorem*, dæmonem, tyrannos: ſed vires non habent, niſi permiſſu meo.

17. (o) In tui ruinam; *Non dirigetur*, non ſuum conſequetur finem, non ſuccedet: *Judicabis*, condemnabis ut vas omne contra Eccleſiam fictum, ſit contrerendam: mox invitat credentes ad aquas puriſſimas.

CAPUT LV.

1. (a) Doctrinæ & gratiæ Chriſti: *Abſque argento*: gratis enim datur, & tamen ſtudio & labore opus eſt. *Vinum, & lac*: propter fortitudinem & dulcedinem: *Emite*, in Hebræo, *frangite*; hoc eſt, panem comedite, idque gratis. *Mirum in modum emunt aquas abſque pecunia, & non bibunt vas, ſed comedunt; ipſe enim & aqua & panis eſt, qui de cœlo deſcendit.* Hieron.

2. (b) Cur tanto ſtudio & pretio hujus mundi opes, eloquentiam, ſapientiam ſectamini, quæ explere veſtram famem non poſſunt? *Et comedite bonum*, ſolidum & ſalutarem cibum: ita ut veritas à mente in cor inde ad actiones tuas permanet: *Delectabitur*, ſanitas è bono cibo, & gaudium manabit: ſicut adipe & pinguedine &c. *Implebitur vinum & lac*; quod ſignificat innocentiam parvulorum; qui mos, ac typus in Occidentis Eccleſiis in hunc uſque diem ſervatur, ut renatis in Chriſto vinum, lacque tribuantur. Ex quo oſtenditur eam ſectandam eſſe ſapientiam, quæ non eſt in foliis, ac flore verborum, ſed in medullis, ac fructibus, quæ non aurem prætervolat, ſed animam reficit. Hieron.

3. (c) Novi teſtamenti: *Miſericordias David fideles*, firmas & ſtabiles, quas David promiſi, idque maximè in Pſalm. 88. *Miſericordias Domini in æternum cantabo.* *Sancta David fidelia.* Citatur hic locus ab Apoſt. Act. 13. Alludit Iſaias ad hunc Pſalmum, 1. in voce, *miſericordias*. 2. in voce, *fideles*: *In generatione & generatione annuntiabo veritatem tuam*: veritas & fides in promiſſionibus idem ſignificant, 3. in voce, *pactum*; *Diſpoſui teſtamentum electis meis*; denique, 4. in voce David; *Si David mentiar*.

4. (d) Chriſtum teſtem divinæ promiſſionis & fœderis inter Deum & Eccleſiam, qui hujus mediator fuit, & proprio ſanguine illud ſancivit.

5. (e) Chriſte, *gentem*: *Quam neſciebas*; à te alienam ob idololatriam, neſciebas eam ut tuam.

6. (f) Convertimini, dum datur pœnitentiæ locus.

Dominum, & miſerebitur ejus, & ad Deum noſtrum: quoniam multus eſt ad ignoſcendum.

8. Non enim cogitationes meæ, cogitationes veſtræ, neque viæ veſtræ, viæ meæ, dicit Dominus.

9. Quia ſicut exaltantur cœli à terra, ſic exaltatæ ſunt viæ meæ à viis veſtris, & cogitationes meæ à cogitationibus veſtris.

10. Et quomodo deſcendit imber, & nix de cœlo, & illuc ultrà non revertitur, ſed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat ſemen ſerenti, & panem comedenti:

11. Sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo: non revertetur ad me vacuum (g), ſed faciet quæcumque volui, & proſperabitur in his, ad quæ miſi illud.

12. Quia in lætitia egrediemini, & in pace deducemini (h): montes & colles cantabunt coram vobis laudem, & omnia ligna regionis plaudent manu.

13. Pro ſaliunca (i) aſcendet abies, & pro urtica creſcet myrtus: & erit Dominus nominatus in ſignum æternum, quod non auferetur.

CAPUT LVI.

Omnes cujuſvis gentis, aut conditionis hortatur Dominus ad ſervanda præcepta: domus Dei, domus eſt orationis: gravis increpatio & comminatio adversùs paſtores Jeruſalem, quos cæcos, & canes mutos, & impudentes appellat.

Sap. 5. 9. Matth. 23. 7. 1. HÆc dicit Dominus: Cuſtodite (a) judicium, & facite juſtitiam: quia juxtà eſt ſalus mea ut veniat, & juſtitia mea ut reveletur.

2. Beatus vir, qui facit hoc, & filius hominis, qui apprehendet iſtud, cuſtodiens ſabbatum (b) ne polluat illud, cuſtodiens manus ſuas ne faciat omne malum.

3. Et non dicat filius advenæ (c), qui adhæret Domino, dicens: Separatione dividet me Dominus à populo ſuo: Et non dicat eunuchus: Ecce ego lignum aridum.

4. Quia hæc dicit Dominus eunuchis (d): Qui cuſtodierint ſabbata mea, & elegerint quæ ego volui, & tenuerint fœdus meum:

5. Dabo eis in domo mea, & in muris meis locum, & nomen melius à filiis & filiabus: nomen ſempiternum dabo eis, quod non peribit.

6. Et filios advenæ, qui adhærent Domino, ut colant eum, & diligant nomen ejus, ut ſint ei in ſervos: omnem cuſtodientem ſabbatum ne polluat illud, & tenentem fœdus meum:

7. Adducam eos in montem ſanctum meum, & lætificabo eos in domo (e) orationis meæ: holocauſta eorum, & victimæ eorum placebunt mihi ſuper altari meo: * quia domus mea, domus orationis vocabitur cunctis populis. * Jer. 7. 11. Matth. 21. 13. Marc. 11. 17. Luc. 19. 46.

8. Ait Dominus Deus, qui congregat diſperſos Iſrael: Adhuc congregabo ad eum congregatos ejus.

9. Omnes beſtiæ agri venite ad devorandum (f), univerſæ beſtiæ ſaltus.

10. * Speculatores (g) ejus cæci omnes, neſcierunt univerſi: canes muti non valentes latrare, videntes vana, dormientes, & amantes ſomnia. * Ezech. 3. 17. & 33. 2. 6. 7.

11. Et

11. (g) Irritum non erit; vis promiſſionis exponitur.

12. (h) Ad Chriſtum.

13. (i) Eſt herba humilis, de qua Plinius l. 21. c. 7. Saliunca creditur eſſe lavendula. Vox Hebræa virgultum ſignificat. Symmachus vertit urticam, 70. κνίζα, amari ſaporis & odoris teterrimi: iſti in Apoſtolos repentè mutati, facti ſunt Cypreſſus, & Abies, & Myrtus. Hæc admirabilis gentium converſio erit Chriſto in monumentum gloriæ & victoriæ. His, qui de malo commutati fuerint in bonum, erit Dominus in nomen & in ſignum æternum, ut ex ipſius nomine appellentur Chriſtiani, & crucis ejus inurantur cauterio. Hieron.

CAPUT LVI. 1. (a) Omnes invitat ut juſtè vivendo ad ſalutem conſequendam a Chriſto ſe præparent: *Juxtà eſt ſalus*, per Chriſtum quem mitto; *Ut reveletur*, ut appareat juſtitia, qua juſtifico, vel mea fides in iis præſtandis quæ promiſi.

2. (b) Ab omni opere ſervili & peccato abſtinendo. Hieron. Quod ſit autem ſabbatum quod præcipit obſervandum, ſequens verſus oſtendit: *Cuſtodiens manus ſuas*, &c.

3. (c) Gentiles & eunuchi per legem Moyſis à Synagoga arcebantur: Chriſtus utroſque excipit: *Qui adhæret Domino*, qui Chriſtianæ religionis ſacra ſuſcipit. *Et non dicat eunuchus: Ecce ego lignum aridum*, ſterile: nulli enim bona opera peribunt.

4. & 5. (d) Hæc promiſſio ad eunuchos voluntarios pertinet, quos commendat Dominus Matth. 19. *Dabo eis in domo mea locum, & nomen melius à filiis & filiabus*; quàm ſi filios & filias haberent. Hieron. *Et qui eunuchus fuerit, ac fecerit univerſa, quæ ſcripta ſunt, habebit in muris ejus locum optimum, ut ſcilicet turris Domini efficiatur, & in ſacerdotali conſiſtat gradu, & pro carnis filiis multos habeat filios ſpirituales*; 70. *Dabo eis locum nominatum meliorem filiis & filiabus*; quàm ſi haberent filios & filias. *Qui cuſtodierint*; dummodo corporis & animæ caſtitatem ſervent: caſtitas eſt puritas corporis, humilitas eſt mundities animæ: duo ſunt corporis ſacrificia, unum vivi corporis, quod eunuchi voluntarii offerunt: alterum martyribus proprium, qui vitam amittendo corpus ſuum immolant Deo.

7. (e) Quod etiam de templo materiali interpretatur Chriſtus Dominus Marci 11. Sed allegorico ſenſu intelligitur de Eccleſia, ad quam ex omnibus gentibus congregantur fideles: & orationis nomine intelliguntur omnia, quæ ad externum Dei cultum pertinent: *Dei templum ſimul omnes, & ſinguli templa ſumus.* Auguſt. l. 10. de civit. cap. 10.

9. (f) Aliter, Ut devoremini: milites Romani & hoſtes Judæorum ad Judæos vocandos, quòd Chriſtum occiderint; vel impios omnes advocari plerique interpretantur; non optat Judæorum infortunium, ſed prædicit fore ut à dæmonibus devorentur. Hieron. Congregatis autem per Apoſtolos reliquiis, & in unum redactis gregem, his qui fuerant ante diſperſi, omnes beſtiæ provocantur ut veniant, & devorent Iſrael, eos videlicet qui credere noluerunt: beſtiæ agri, vel Gentiles invitantur, ut agni carne ſaturentur.

10. (g) Pontifices ejus, nempe Iſraelis, ſcribæ. *Cæci omnes, neſcierunt*, tempus viſitationis ſuæ. Cæcitas pri-

11. Et canes impudentiſſimi neſcierunt ſaturitatem (h): ipſi paſtores ignoraverunt intelligentiam: omnes in viam ſuam
* Jer. 6. 13. & 8. 10. declinaverunt, * unuſquiſque ad avaritiam ſuam, à ſummo uſque ad noviſſimum.

12. Venite, ſumamus vinum, & impleamur ebrietate: & erit ſicut hodie, ſic & cras, & multò ampliùs.

CAPUT LVII.

Juſtorum futura felicitas non intelligitur ab impiis, quibuſcum Deus hic expoſtulat ſuper idololatria, aliiſque ſceleribus; converſis autem pax & conſolatio promittitur.

1. JUſtus (a) perit, & non eſt qui recogitet in corde ſuo: & viri miſericordiæ colliguntur, quia non eſt qui intelligat: à facie enim malitiæ collectus eſt juſtus.

2. Veniat pax, requieſcat (b) in cubili ſuo qui ambulavit in directione ſua.

3. Vos autem accedite huc filii (c) auguratricis: ſemen adulteri, & fornicariæ.

4. Super (d) quem luſiſtis? ſuper quem dilataſtis os, & ejeciſtis linguam? numquid non vos filii ſceleſti, ſemen mendax?

5. Qui conſolamini in diis ſubter omne lignum frondoſum: immolantes parvulos in torrentibus (e), ſubter eminentes petras?

6. In partibus torrentis pars tua, hæc eſt ſors tua: & ipſis effudiſti libamen, obtuliſti ſacrificium: numquid ſuper his non indignabor?

7. Super montem excelſum & ſublimem poſuiſti cubile (f) tuum, & illuc aſcendiſti, ut immolares hoſtias.

8. Et poſt oſtium (g), & retrò poſtem poſuiſti memoriale tuum: quia juxta me diſcooperuiſti, & ſuſcepiſti adulterum: dilataſti cubile tuum, & pepigiſti cum eis fœdus: dilexiſti ſtratum eorum manu aperta.

9. Et ornaſti te regis (h) unguento, & multiplicaſti pigmenta tua. Miſiſti legatos tuos procul, & humiliata es uſque ad inferos.

10. In multitudine viæ tuæ laboraſti (i): non dixiſti: Quieſcam: vitam manus tuæ inveniſti, propterea non rogaſti.

11. Pro quo ſollicita timuiſti (k), quia mentita es, & mei non es recordata, neque cogitaſti in corde tuo? quia ego tacens, & quaſi non videns, & mei oblita es.

12. Ego annuntiabo juſtitiam (l) tuam, & opera tua non proderunt tibi.

13. Cùm clamaveris, liberent te congregati (m) tui, & omnes eos auferet ventus, tollet aura: Qui autem fiduciam habet mei, hæreditabit terram, & poſſidebit montem ſanctum meum.

14. Et dicam: * Viam facite, præbete iter, declinate de ſemita, auferte offendicula de via populi mei. * Infr. 62. 10.

15. Quia hæc dicit Excelſus, & ſublimis habitans æternitatem (n): & ſanctum nomen ejus in excelſo & in ſancto habitans, & cum contrito & humili ſpiritu: ut vivificet ſpiritum humilium, & vivificet cor contritorum.

16. Non enim in ſempiternum litigabo (o), neque uſque ad finem iraſcar: quia ſpiri-

mum eſt eorum vitium, tum ignavia; *Canes muti*, poſt otium & deſidiam; *Dormientes*, tandem ingluvies, avaritia, impudentia, & pertinacia.

11. (h) Inſatiabiles, *Omnes in viam ſuam declinaverunt*, res ſuas agunt, non Dei. Quæ vitia ſi paſtores invaſerint, quid de ovibus expectandum?

CAPUT LVII. 1. (a) De juſtis omnibus loquitur; *Et non eſt qui recogitet*: *Et viri miſericordiæ*, miſericordes; *colligantur*, ad patres ſuos: *à facie*, ut mala hujus ſæculi non videant. Hæc prophetia ab aliis de Joſia rege exponitur, qui ad majores ſuos collectus eſt, ne videret populi captivitatem.

2. (b) In pace; *Qui ambulavit in directione ſua*, in vitæ rectitudine. Hebr. *Coram eo*, Deo ſcilicet.

3. (c) Judæi, qui divinationibus eſtis addicti: 70. *Filii iniquitatis*.

4. (d) De Chriſto loquitur, quem ludibrio habuerunt; alii Joſiam eſſe putant, quem ob pietatem irriſerant; *ſuper quem dilataſtis os*, locuti eſtis quod vobis libitum fuit.

5. (e) Immane illud parvulorum ſacrificium fieri ſolabat in torrente Cedron, in valle Ennon.

7. (f) Altare, vel pernoctabant ibi, ut conſequerentur ſomnia futurorum præſagia.

8. (g) Idola ſua poſt oſtia reponebant, Lares dictos: *Juxta me*, cùm propè eſſem: *Diſcooperuiſti*, vel te, vel lectum; *Dilataſti cubile tuum*, multa admittendo idola; *Manu aperta*, palàm & impudenter.

9. (h) Idolo Moloch, quod Hebraicè regem ſignificat. *Miſiſti legatos tuos procul*, ex Aſſyria & Ægypto idola acceſſiſti; *Humiliata es uſque ad inferos*, de idololatria, aut de adulterio loquitur: Ad idola uſque, quæ ſunt dæmonis opera.

10. (i) In arceſſendis undique idolis, & colendis. *Non dixiſti, quieſcam*: 70. Deſinam: *Vitam manus tuæ inveniſti*, idola manu facta, à quibus omnia ſperabas: *Propterea non rogaſti*, me. Hieron. *Quia rebus omnibus abundaſti, ideo Dominum neglexiſti*.

11. (k) Cùm timuiſti idola. Hier. Quia plenis horreis habes fiduciam in divitiis, rogare me noluiſti: *Quia ego tacens*: Hebr. *An quia ego taceo jam pridem*, ideò me non curas? in quo Deus, ut docet Gregorius in paſtorali, *præclarum dat paſtoribus exemplum, nonnulla ſæpè prudentes diſſimulando*.

12. (l) Ironicè.

13. (m) Conreges tui, vel dii nationum quos coliſtis. Eruant te Synagogæ tuæ. *Auferet ventus*, idola quæ eos liberare non poſſunt, tollet tempeſtas.

15. (n) In ſeipſo, qui eſt æternus, ſanctus, habitans in Sanctis; *Et cum contrito & humili ſpiritu*, cum afflicto: quamquam in excelſo habitet, humilibus tamen favet.

16. (o) Non iraſcar illis diu. *Quia ſpiritus*, mittam ſpiritum meum qui eos vehitur, & lenem flatum qui eos conſolabitur.

ſpiritus à facie mea egredietur, & flatus ego faciam.

17. Propter iniquitatem avaritiæ ejus iratus ſum, & percuſſi eum: abſcondi à te faciem meam, & indignatus ſum: & abiit vagus in via cordis ſui.

18. Vias ejus vidi, & ſanavi eum, & reduxi eum, & reddidi conſolationes ipſi, & lugentibus ejus.

19. Creavi fructum labiorum (p) pacem, pacem ei, qui longè eſt, & qui propè, dixit Dominus, & ſanavi eum.

20. Impii autem quaſi mare fervens (q), quod quieſcere non poteſt, & redundant fluctus ejus in conculcationem & lutum.

* Sup. 48. 22. 21. * Non eſt pax impiis, dicit Dominus Deus.

CAPUT LVIII.

Reprehendit Judæorum hypocriſim; eorum jejunium non eſſe Deo acceptum declarat, quæque debeant illud comitari: quomodo ſabbatum ſit celebrandum, abnegata propria voluntate.

1. Clama (a), ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuam, & annuntia populo meo ſcelera eorum, & domui Jacob peccata eorum.

2. Me etenim de die in diem quærunt (b), & ſcire vias meas volunt: quaſi gens, quæ juſtitiam fecerit, & judicium Dei ſui non dereliquerit: rogant me judicia juſtitiæ: appropinquare Deo volunt.

3. Quare jejunavimus, & non aſpexiſti? humiliavimus animas noſtras, & neſciſti (c)? Ecce in die jejunii veſtri invenitur voluntas veſtra, & omnes debitores veſtros repetitis.

4. Ecce ad lites & contentiones jejunatis (d), & percutitis pugno impiè. Nolite jejunare ſicut uſque ad hanc diem, ut audiatur in excelſo clamor veſter.

5. * Numquid tale eſt jejunium, quod elegi, per diem affligere hominem animam ſuam? numquid contorquere quaſi circulum caput ſuum, & ſaccum & cinerem ſternere? numquid iſtud vocabis jejunium, & diem (e) acceptabilem Domino? * Zach. 7. 5.

6. Nonne hoc eſt magis jejunium, quod elegi? diſſolve colligationes impietatis (f), ſolve faſciculos deprimentes: dimitte eos, qui confracti ſunt, liberos, & omne onus dirumpe.

7. * Frange eſurienti panem tuum, & egenos, vagoſque induc in domum tuam: cùm videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne deſpexeris (g). * Ezech. 18. 7. 16. Matth. 25. 35.

8. Tunc erumpet quaſi manè lumen tuum, & ſanitas tua citiùs orietur, & anteibit faciem tuam juſtitia tua, & gloria (h) Domini colliget te.

9. Tunc invocabis, & Dominus exaudiet: clamabis, & dicet: Ecce adſum; ſi abſtuleris de medio tui catenam (i), & deſieris extendere digitum, & loqui quod non prodeſt.

10. Cùm effuderis (k) eſurienti animam tuam, & animam afflictam repleveris, orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt ſicut meridies.

11. Et

19. (p) Verborum: *Pacem ei, qui longè eſt*, gentibus: *& qui propè*, Judæis.

20. (q) Æſtu libidinum. *Redundant fluctus ejus in conculcationem*, in res viles, quas mare ejicit: ſic cupiditas impii in ſcelera erumpit.

CAPUT LVIII. 1. (a) Hier. *Finito priori capitulo, in quo pax juſtis, & nulla impiis requies nuntiatur, præcipit Deus Iſaiæ prophetæ, ut clamet in fortitudinem, & inſtar tubæ exaltet vocem ſuam.* Hæc verba paſtoribus applicat Gregorius Magnus in Paſtor. part. 2. cap. 4. quos Chriſtus ut præcones ſuos conſtituit. *Quam clamoris vocem daturus eſt præco mutus?*

2. (b) Simulant ſe quærere me. *Et ſcire vias meas*, me in jus vocant quodammodo; rogant me judicia juſtitiæ: Volumus ſcire, inquiunt, quam juſta ſint Dei judicia. *Appropinquare Deo volunt*, quaſi cum Deo diſputaturi.

3. (c) Videris jejunium noſtrum ignoraſſe: quibus reſpondet Deus. *Ecce in die jejunii veſtri invenitur voluntas veſtra.* Vox Hebræa ſignificat, *id quod libet*; libidinem & concupiſcentiam carnis Legi Dei anteponitis, dum indulgetis cupiditati & avaritiæ: avarè & inhumanè exigendo ab egenis quæ præ paupertate præſtare non poſſunt. Hieron. *Propterea reſpondit Deus, quod non reprobet jejunia, ſed opera, quæ in jejuniis fiunt: quid enim prodeſt jejuniis ora pallere, & ad lites & ad jurgia jejunare?*

4. (d) Totum diem in litibus conſumitis; *Ut audiatur*, contentiones veſtræ & rixæ.

5. (e) Exiguo tempore. Hoc loco perperam abutuntur nonnulli, ut perſuadeant jejunia Eccleſiaſtica nihil ad cultum Dei afferre momenti. Nam jejunium eſt Dei cultus, cùm refertur ad Deum, ad carnis caſtigationem, & mentis puritatem, atque eo fine ſuſcipitur, ad quem illud ordinat Eccleſia: ſecùs eſt jejunium pharisaicum. *Circulum*; alii vertunt: Numquid ut curvet quaſi juncum caput ſuum, capite in læva in dextro, & ipſo corporis habitu oſtendat jejunium ſuum? quod eſt hypocritarum. Hieron. *Ut inflet circuli torqueat corpus, & colla ſubmittat, ac triſtis incedat.*

6. (f) Obligationes uſurarias, & iniquas; vel onera quibus pauperes opprimit. Significat autem chartarum faſciculos, in quibus calumniæ fœneratorum continentur, & opprimuntur pauperes ære alieno. Hier. *Dimitte eos, qui confracti ſunt*, hæc verba citantur à Domino Lucæ 4. ut habetur in editione 70. *Dimittere confractos in remiſſionem*. Qui oppreſſi ſunt ære alieno. Jejunium his remediis ſimile eſt, quæ ſola nihil proſunt, ſed cum aliis conjuncta ſiunt ſalubria. *Penſandum eſt*, inquit Gregorius in Paſtor. part. 3. admon. 20. *virtus abſtinentiæ quam parva reſpicitur, quæ nonniſi ex aliis virtutibus commendatur. Scriptura ubique illud commendat: ſed quod juſtum eſt & rectum, juſtè faciendum eſt. Solve faſciculos deprimentes*, contractus vel extortos, aut fœneratios; *Et omne onus dirumpe*, 70. omnem injuſtam ſyngrapham.

7. (g) Nam pauper eſt id ipſum quod ſumus, & eò fælicior coram Deo, quod pauper ſit: 70. *Et domeſticos ſeminis tui ne deſpexeris*: conſanguineos in primis pauperes.

8. (h) Glorioſa liberatio; *Colliget te*, proteget te, eripiet à periculis: adverſis ſuccedent proſpera.

9. (i) Hebr. *Jugum*, quo premis pauperes; *Et deſieris extendere digitum*, qui geſtus eſt inſultantis; vel manum contra proximum minando; *Et loqui quod non prodeſt*, Hebr. iniquitatem.

10. (k) Oſtendens viſcera miſericordiæ.

Digitized by Google

11. Et requiem tibi dabit Dominus ſemper, & implebit ſplendoribus animam tuam, & oſſa tua liberabit (l), & eris quaſi hortus irriguus, & ſicut fons aquarum, cujus non deficient aquæ.

Iſa. 61. 4. 12. * Et ædificabuntur in te deſerta (m) ſæculorum: fundamenta generationis & generationis ſuſcitabis: & vocaberis ædificator ſepium, avertens ſemitas in quietem.

13. Si averteris (n) à ſabbato pedem tuum, facere voluntatem meam in die ſancto meo, & vocaveris ſabbatum delicatum, & ſanctum Domini glorioſum, & glorificaveris eum, dum non facis vias tuas, & non invenitur voluntas tua, ut loquaris ſermonem:

14. Tunc delectaberis ſuper Domino, & ſuſtollam te ſuper altitudines terræ, & cibabo te hæreditate Jacob patris tui. Os enim Domini locutum eſt.

CAPUT LIX.

Potens, ac benignus eſt Deus ad ſalvandum Judæos; ſed iniquitates eorum, quas Propheta proſequitur, impediunt ne exaudiantur, ac ſalventur.

Num. 11. 23. Sup. 50. 2. 1. ECce non eſt abbreviata (a) manus Domini, ut ſalvare nequeat, neque aggravata eſt auris ejus, ut non exaudiat:

2. Sed iniquitates veſtræ diviſerunt inter vos & Deum veſtrum, & peccata veſtra abſconderunt faciem ejus à vobis, ne exaudiret.

Sup. 1. 15. 3. * Manus enim veſtræ pollutæ ſunt ſanguine, & digiti veſtri iniquitate: labia veſtra locuta ſunt mendacium, & lingua veſtra iniquitatem fatur.

4. Non eſt qui invocet (b) juſtitiam, neque eſt qui judicet verè: ſed confidunt in nihilo, & loquuntur vanitates: * conceperunt laborem, & pepererunt iniquitatem. *Job 15. 35.*

5. Ova (c) aſpidum ruperunt, * & telas araneæ texuerunt: qui comederit de ovis eorum, morietur: & quod confotum eſt, erumpet in regulum. *Job 8. 4.*

6. Telæ eorum non erunt in veſtimentum, neque operientur operibus ſuis: opera eorum opera inutilia, & opus iniquitatis in manibus eorum.

7. * Pedes eorum ad malum currunt (d), & feſtinant ut effundant ſanguinem innocentem: cogitationes eorum cogitationes inutiles: vaſtitas & contritio in viis eorum. *Prov. 1. 16. Rom. 3. 15.*

8. Viam pacis neſcierunt, & non eſt judicium in greſſibus eorum: ſemitæ eorum incurvatæ ſunt eis: omnis, qui calcat (e) in eis, ignorat pacem.

9. Propter hoc elongatum (f) eſt judicium à nobis, & non apprehendet nos juſtitia: expectavimus lucem, & ecce tenebræ: ſplendorem, & in tenebris ambulavimus.

10. Palpavimus ſicut cæci parietem, & quaſi abſque oculis attrectavimus: impegimus meridie quaſi in tenebris, in caliginoſis (g) quaſi mortui.

11. Rugiemus quaſi urſi (h) omnes, & quaſi columbæ meditantes gememus: expectavimus judicium, & non eſt: ſalutem, & elongata eſt à nobis.

12. Multiplicatæ ſunt enim iniquitates noſtræ coram te, & peccata noſtra reſponderunt nobis (i), quia ſcelera noſtræ nobiſ-

11. (l) Vox Hebræa ſignificat etiam pinguefacere.

12. (m) Urbes & domus deſertæ; *Fundamenta generationis & generationis*; quæ per multas ætates durabunt: domus jam diu diruta; Synagogam collapſam indicat, ex cujus ruinis excitata eſt Eccleſia. *Semitas*: Hebr. Vias inſtaurabis, ut habitetur terra; nullum inſidiatoribus aditum relinquet. Hier. Ut nequaquam de ira deſæviat, *avertens ſemitas in quietem*, reſtituentur ſemitæ ſecuræ ad habitandum.

13. (n) Nam die ſabbati vetitum erat longum iter ſuſcipere; *Facere voluntatem tuam*, indulgendo gulæ, aut quæſtui: *Et vocaveris ſabbatum delicatum*; ſi coluoris ſabbatum ut diem ſanctum, & glorificationi Domini conſecratum: Hier. Ne dicin ſanctum Domini commaculet voluptatibus: *Et non inveniatur voluntas tua*, ſed Dei. D. Proſper carm. de Ingr.

Ut ſua dum in nobis agitur, non noſtra voluntas,
Perpetua in ſanctis ducamus ſabbata feſtis;

aut fortè voluntatis nomine quæſtum intelligit; *Ut loquaris ſermonem*, legem.

CAPUT LIX. 1. (a) Vergit Judæorum peccata reprehendere, cùm eorum qui Iſaiæ ætate extiterunt, tum eorum maxime, qui Chriſti temporibus erant victuri. Hier. *Poteram quæ nunc facturum eſſe me dixi, antè complere: neque enim abbreviata eſt manus mea, ut eam ad liberandum populum meum extendere nequeam; aut ſurdas aures habeo, ut exaudire non poſſim.*

4. (b) Qui pro juſtitia liberâ voce loquatur, vel ſecundùm eam judicet; vel qui alium juſtè in jus vocet. Heb. Non eſt qui vocet in juſtitia. *Conceperunt*, meditati ſunt malum & iniquitatem & mendacium; *Mox pepererunt*, cùm pro Chriſto ſibi Antichriſtum repromittunt; vel meditantur quomodo lædant proximum, idque paulò poſt perficiunt.

5. (c) Noxia & plena veneno pararunt. Diabolus qui aſpidis nomine deſignatur: *Telas araneæ*, aniles fabulas muſſitantes. Hier. *Morietur, hoc eſt, qui conſiliis eorum acquieverit, prava conſilia, tamquam ova in cordibus impiorum format, quæ poſteà excluduntur, dum peſſima cogitata in actus erumpunt.*

7. (d) Verba Apoſtoli, Rom. 3. ex hoc loco potiùs videntur deſumpta, quàm ex Pſalm. 13. teſte Hier. in præfat. in l. 16. Iſaiæ.

8. (e) Qui tortuoſa eorum conſilia ſequitur, infelix erit.

9. (f) Receſſit à nobis vera juſtitia.

10. (g) Hebr. In ſepulchris quaſi cadavera.

11. (h) Cùm eripiuntur iis catuli; *Columba*, Hieron. Abſque ſenſu & intelligentia, ſcripturarum tantùm verba meditantes. *Expectavimus judicium*, ſalutem; *Et non erit*, quia longè migravit ad gentes.

12. (i) Adverſùs nos teſtimonia protulerunt; vel nobis adverſantur. Hier. *Reddit cauſas quare rugierint.*

nobiſcum, & iniquitates noſtras cognovimus,

13. Peccare & mentiri contra Dominum: & averſi ſumus ne iremus poſt tergum (k) Dei noſtri, ut loqueremur calumniam & tranſgreſſionem: concepimus, & locuti ſumus de corde verba mendacii.

14. Et converſum eſt retrorſum judicium, & juſtitia longè ſtetit: quia corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi.

15. Et facta eſt veritas in oblivionem: & qui receſſit à malo, prædæ patuit: & vidit Dominus, & malum apparuit in oculis ejus, quia non eſt judicium.

16. Et vidit quia non eſt vir (l): & aporiatus eſt, quia non eſt qui occurrat: & ſalvavit ſibi brachium ſuum, & juſtitia ejus ipſa confirmavit eum.

* Eph. 6. 17. 1. Theſſ. 5. 8. 17. * Indutus (m) eſt juſtitia ut lorica, & galea ſalutis in capite ejus: indutus eſt veſtimentis ultionis, & opertus eſt quaſi pallio zeli.

18. Sicut ad vindictam quaſi ad retributionem indignationis hoſtibus ſuis, & viciſſitudinem inimicis ſuis: inſulis (n) vicem reddet.

19. Et timebunt qui ab Occidente, nomen Domini: & qui ab ortu ſolis, gloriam ejus: cùm venerit (o) quaſi fluvius violentus, quem ſpiritus Domini cogit:

* Rom. 11. 26. 20. * Et venerit Sion (p) redemptor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Jacob, dicit Dominus.

21. Hoc fœdus (q) meum cum eis, dicit Dominus: Spiritus meus, qui eſt in te, & verba mea, quæ poſui in ore tuo, non recedent de ore tuo, & de ore ſeminis tui, & de ore ſeminis ſeminis tui, dicit Dominus, amodò & uſque in ſempiternum.

CAPUT LX.

Magna præmittitur gratulatio de Eccleſiæ fœcunditate & felicitate. In ea pax, juſtitia & laus Dei invenientur, ablata iniquitate; eritque Dominus ei in lucem ſempiternam & gloriam.

1. Surge (a), illuminare Jeruſalem: quia venit lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt.

2. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: ſuper te autem orietur Dominus, & gloria (b) ejus in te videbitur.

3. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in ſplendore ortus tui.

4. * Leva (c) in circuitu oculos tuos, & vide: omnes iſti congregati ſunt, venerunt tibi: filii tui de longè venient, & filiæ tuæ de latere ſurgent. * Sup. 49. 18.

5. Tunc videbis, & afflues, & mirabitur & dilatabitur cor tuum, quando converſa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi.

6. Inundatio camelorum operiet te, dromedarii Madian & Epha: omnes de Saba (d) venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino annuntiantes.

7. Omne pecus Cedar congregabitur tibi, arietes Nabajoth (e) miniſtrabunt tibi: offerentur ſuper placabili altari meo, & domum majeſtatis meæ glorificabo.

8. Qui ſunt iſti, qui ut nubes volant (f), & quaſi columbæ ad feneſtras ſuas?

9. Me

13. (k) Ne veſtigia ejus ſequeremur.

16. (l) Juſtus in terra: jam Propheta loquitur in propria perſona, vel non eſt qui irato Deo precibus occurrat ad depellenda mala quæ imminent: *Aporiatus eſt*, perplexus hæſit, coarctatus: *ἀπορία*, anguſtia: loquitur humano more: ſed compatiens populo ſuo ab omnibus deſerto, remedium à ſeipſo petiit; *Et ſalvavit ſibi brachium ſuum*, & ſalutem mundi quæſivit à potentia ſua: *Et juſtitia ejus confirmavit eum*, juſtam ſatisfactionem repetens ex meritis Filii ſui incarnati.

17. (m) Quæ ſequuntur, ad Incarnationem Verbi, & Eccleſiæ ædificationem referri commodè poſſunt, ſicut ad vindictam, quando eos Romanus cinxit exercitus. Indutus eſt juſtitia, ad ſalvandos homines. *Indutus eſt* Meſſias armatus contra diaboli tyrannidem.

18. (n) Urbes eorum vicoſque ſubvertet.

19. (o) Filius Dei, *quaſi fluvius violentus, quem Spiritus Domini*, ventus, *cogit*, hujus curſum prohibere nemo poterit.

20. (p) Sioni Redemptor. Hier. *Veniet Chriſtus, qui redimit Sion ſanguine ſuo.*

„ 21. (q) Sunt verba Dei ad Eccleſiam: Hier. Quod vel
„ ad Iſaiam dicitur, ut mihi videtur, vel ad Dominum,
„ ut plerique exiſtimant: igitur ad Iſaiam ſic ordo connectetur: Hoc eſt pactum Evangelii ſempiternum, ut ſpiritus meus qui eſt in te, & verba mea quæ poſui in ore
„ tuo, per quæ ventura prædices, de tuo ore non diſcedant, nec de filiorum tuorum ac nepotum, ut omnis per „
ſeriem generatio demonſtretur, quòd ſcilicet gratia prophetarum in Apoſtolos veniat, & in eos de Iſrael, qui „
per Apoſtolos credituri ſunt. Spiritus Dei in Eccleſia „
uſque ad finem ſæculorum permanebit. „

1. (a) Ut quæ cecidit in Synagogis, ſurgat in Eccleſiis. Eccleſiam alloquitur Propheta. CAP. LX.

2. (b) Lux vera non eſt alibi, quàm in Eccleſia.

4. (c) Hier. Dicitur hoc ad Eccleſiam, quæ per Apoſtolos congregata eſt in Sion: *De latere ſurgent*; Lac. ſugent è mammis tuis, ex Hebræo.

6. (d) Plures ex Arabia felice.

7. (e) Filius eſt Iſmaelis, qui deſerto hujus regionis nomen dedit; ex Hieron. converſionem gentium & ſacrificia ſpiritualia deſignat. *Offerentur*, Hebr. Offerentur tibi: propriè intelliguntur qui de gentibus electi in ſacerdotium miniſtri ſunt Salvatoris. Hieron. *Cedar*, Saracenorum regio.

8. (f) Apoſtoli & prædicatores Apoſtolici, qui è terra ſublati ut nubes, quocumque feruntur à Spiritu ſancto, fertilitatem terris afferunt: *Et quaſi columbæ*: Hebr. *Ad feneſtras columbarii ſui*, revertuntur. Columbæ dicuntur propter celeritatem volatus, & ſimplicitatem: celeritatem quoque gentium confluentium in Eccleſiam exprimit. Hieron. Miratur Eccleſia de circumciſionis primùm populo congregata volare ad ſe gentium turbam toto orbe terrarum, & aſſumptis alis Spiritus ſancti feſtinare.

Digitized by Google

9. Me enim inſulæ expectant, & naves maris in principio (g), ut adducam filios tuos de longè: argentum eorum, & aurum eorum cum eis, nomini Domini Dei tui, & Sancto Iſrael, quia glorificavit te.

10. Et ædificabunt filii peregrinorum muros tuos, & reges eorum miniſtrabunt tibi: in indignatione enim mea percuſſi te: & in reconciliatione mea miſertus ſum tui.

11. * Et aperientur portæ tuæ jugiter: die ac nocte non claudentur, ut afferatur ad te fortitudo gentium, & reges earum adducantur. *Apoc. 21. 25.

12. Gens enim & regnum, quod non ſervierit tibi, peribit: & gentes ſolitudine vaſtabuntur.

13. Gloria (h) Libani ad te veniet, abies & buxus, & pinus ſimul, ad ornandum locum ſanctificationis meæ; & locum pedum meorum glorificabo.

14. Et venient ad te curvi filii eorum qui humiliaverunt te, & adorabunt veſtigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, & vocabunt te civitatem Domini, Sion Sancti Iſrael.

15. Pro eo quòd fuiſti derelicta, & odio habita, & non erat qui per te tranſiret, ponam te in ſuperbiam ſæculorum (i), gaudium in generationem & generationem:

16. Et ſuges lac Gentium, & mamilla regum lactaberis: & ſcies quia ego Dominus ſalvans te, & redemptor tuus fortis Jacob.

17. Pro ære afferam aurum, & pro ferro afferam argentum: & pro lignis æs, & pro lapidibus ferrum: & ponam viſitationem (k) tuam pacem, & præpoſitos tuos juſtitiam.

18. Non audietur ultrà iniquitas in terra tua, vaſtitas & contritio in terminis tuis, & occupabit ſalus muros (l) tuos, & portas tuas laudatio.

19. * Non erit tibi ampliùs ſol (m) ad lucendum per diem, nec ſplendor lunæ illuminabit te: ſed erit tibi Dominus in lucem ſempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam. *Apoc. 21. 23. & 22. 5.

20. Non occidet ultrà ſol tuus, & luna tua non minuetur: quia erit tibi Dominus in lucem ſempiternam, & complebuntur (n) dies luctus tui.

21. Populus autem tuus omnes juſti, in perpetuum hæreditabunt terram, germen plantationis meæ, opus manus meæ ad glorificandum.

22. Minimus (o) erit in mille, & parvulus in gentem fortiſſimam: ego Dominus in tempore ejus ſubitò faciam iſtud.

CAPUT LXI.

Christi ſalvatoris officium, & humani generis reparationem pulchrè explicat; prædicatione quoque miniſtrorum Christi gentes ad fidem convertendas.

1. Spiritus (a) Domini ſuper me: eò quòd unxerit Dominus me: ad annuntiandum manſuetis miſit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem captivis indulgentiam, & clauſis apertionem. Luc. 4. 18.

2. Ut prædicarem annum placabilem (b) Domino, & diem ultionis Deo noſtro: * ut conſolarer omnes lugentes. *Matth. 5. 5.

3. Ut ponerem lugentibus Sion: & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro ſpiritu mœroris: & vocabuntur in ea fortes juſtitiæ, plantatio Domini ad glorificandum.

4. * Et ædificabunt deſerta à ſæculo (c), & ruinas antiquas erigent, & inſtaurabunt civitates deſertas, diſſipatas in generationem & generationem. *Supr. 58. 12.

5. Et

9. (g) In primis, præ cæteris, vel in principio fidei, juxta Hieron. *Abies*, Eccleſiæ decorem & ſtabilitatem his arboribus deſignat.

13. (h) Alludit ad fabricam templi Salomonis, & ad Arcam Dei.

15. (i) Gratiam, potentiam, gloriam, quæ ſoli Eccleſiæ aptari poſſunt. *In ſuperbiam*, Hieron. ſive in exultationem & gaudium duarum nationum pro priſtinis ramis, aliis inſertis de oleaſtro nationum.

17. (k) Paternam paſtorum curam: 70. *Dabo principes tuos in pace:* pacificè regnantes.

18. (l) Hebr. *Muros vocabis ſalutem, & portas tuas laudatio:* ſumma erit ſecuritas, nullus hoſtis oppugnabit.

19. (m) Eccleſiæ triumphantis ſtatum deſcribit. *Civitas non eget ſole*, Apoc. 21.

20. & 21. (n) Luctus tui finitis diebus: *Plantationis*, Hebr. Plantarum ejus poſteritas: *Opus manus meæ ad glorificandum*; Hebr. In opus manuum mearum: ob mea beneficia glorietur.

22. (o) Hebr. Pauciſſimus, rarus familiæ numerus, Hieron. Tunc qui parvulus fuit, erit in mille. Eccleſia à parvis initiis in magnam excrevit arborem.

CAPUT LXI.

1. (a) Præſentia ſancti Spiritus primo loco deſignatur; requievit in Baptiſmo Christi. 2. unctio interior, *Eò quòd unxerit me*, 70. Propterea unxit me. 3. miſſio Christi, *Ad annuntiandum manſuetis*, 70. legunt, *Evangelizare pauperibus miſit me:* adeò ut iidem ſint pauperes ſpiritu & manſueti. Miſſio unctionem, hæc Spiritus ſancti præſentiam ſupponit: *Ut mederer contritis corde*, ut vulnera alligarem. Citatur hic locus à Domino, ut habetur in verſione 70. textus Hebræus quantum ad verba & ſenſum nonnihil diſcrepat. In quo quidem verſio 70. à Christo Domino identidem prolata, plurimùm commendatur.

2. & 3. (b) Reconciliationis, Hieron. Omne prædicationis ejus, quo in carne verſatus eſt, tempus intellige. *Lugentibus*, 70. Conſolari omnes lugentes: *Et darem coronam pro cinere:* gloriam pro abjectione: *Pallium laudis*, Gr. amictum gloriæ, amplum gaudium. *Et fortes juſtitiæ*, fortes in juſtitia. *Plantatio Domini:* Hebr. Arbores juſtitiæ, plantatæ à Domino, ut eum glorificent. Quod præcipuè convenit Apoſtolis & Paſtoribus.

4. (c) Quæ fuerant deſerta.

5. Et ſtabunt (d) alieni, & paſcent pecora veſtra; & filii peregrinorum agricolæ & vinitores veſtri erunt.

6. Vos autem Sacerdotes Domini vocabimini: Miniſtri Dei noſtri, dicetur vobis: Fortitudinem gentium comedetis, & in gloria earum ſuperbietis (e).

7. Pro confuſione veſtra duplici (f) & rubore, laudabunt partem ſuam: propter hoc in terra ſua duplicia poſſidebunt, lætitia ſempiterna erit eis.

8. Quia ego Dominus diligens judicium, & odio habens rapinam (g) in holocauſto: & dabo opus eorum in veritate, & fœdus perpetuum feriam eis.

9. Et ſcient (h) in gentibus ſemen eorum, & germen eorum in medio populorum: omnes qui viderint eos, cognoſcent illos, quia iſti ſunt ſemen, cui benedixit Dominus.

10. Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo: quia induit me veſtimentis ſalutis (i): & indumento juſtitiæ circumdedit me, quaſi ſponſum decoratum corona, & quaſi ſponſam ornatam monilibus ſuis.

11. Sicut enim terra profert (k) germen ſuum, & ſicut hortus ſemen ſuum germinat: ſic Dominus Deus germinabit juſtitiam & laudem coram univerſis gentibus.

CAPUT LXII.

Redemptio facta per Chriſtum ſub figura populi è captivitate Babylonica redeuntis; Eccleſia novo nomine nominabitur, Voluntas mea in illa.

1. PRopter Sion non tacebo (a), & propter Jeruſalem non quieſcam, donec egrediatur ut ſplendor juſtus ejus, & ſalvator ejus ut lampas accendatur.

2. Et videbunt gentes juſtum tuum, & cuncti reges inclytum tuum: & vocabitur (b) tibi nomen novum, quod os Domini nominabit.

3. Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.

4. Non vocaberis ultrà Derelicta: & terra tua non vocabitur ampliùs Deſolata: ſed vocaberis Voluntas mea in ea, & terra tua Inhabitata, quia complacuit Domino in te: & terra tua inhabitabitur.

5. Habitabit enim juvenis (c) cum virgine, & habitabunt in te filii tui. Et gaudebit ſponſus ſuper ſponſam, & gaudebit ſuper te Deus tuus.

6. Super muros tuos Jeruſalem conſtitui cuſtodes (d), tota die & tota nocte in perpetuum non tacebunt. Qui reminiſcimini Domini, ne taceatis,

7. Et ne detis ſilentium ei, donec ſtabiliat, & donec ponat Jeruſalem laudem in terra.

8. Juravit Dominus in dextera (e) ſua, & in brachio fortitudinis ſuæ: Si dedero triticum tuum ultrà cibum inimicis tuis: & ſi biberint filii alieni vinum tuum, in quo laboraſti.

9. Quia qui congregant illud, comedent, & laudabunt Dominum: & qui comportant illud, bibent in atriis (f) ſanctis meis.

10. Tranſite, tranſite per portas, * * Sup. 57. 14.
præparate viam populo, planum facite iter, eligite lapides, & elevate ſignum ad populos (g).

11. Ecce Dominus auditum fecit in extremis

5. (d) Ad nutum præſto erunt ad quævis miniſteria.
6. (e) Aquila vertit, Purpura veſtiemini; ut inſigne regii decoris oſtenderet. Hieron.
7. (f) Multiplici; *Laudabunt partem ſuam*, qui Deus eſt: vel laudabitis partem veſtram; Gratulabimini vobis ob talem miniſterii ſortem, quæ vobis obtigit.
8. (g) Hieron. Magis Deus diligit paupertatem, quàm divitum munera, quæ de rapinis ſunt & iniquitate. Hebr. *Odi holocauſtum è rapina & furto*. Gr. rapinam ex injuſtitia. *Et dabo opus eorum in veritate:* opus pro mercede operis: dabo eis mercedem fidelem: Quæ ad Eccleſiam omnino ſpectant. Hieron. *Ut nequaquam ſit in Lege umbra veritatis, ſed ipſa ſit veritas*.
9. (h) Illuſtre erit etiam apud infideles ſemen illud ſpiritale Apoſtolorum: *Et omnes futuræ generationes ſuſcipient ſemen doctrina Dei*. *Cognoſcent*, Hieron. Omnis qui viderit eos, primâ fronte cognoſcet, quia ſemen ſit, cui benedixerit Dominus. Quis enim ex ordine vitæ cunctiſque virtutibus non intelliget populum Dei?
10. (i) Eccleſia eſt Chriſti corpus & ſponſa; ut corpus, ut ſponſa ornatur monilibus ſuis, & donis Spiritus ſancti. Quod reliquum eſt in hoc capite, eſt velut canticum exultantis Eccleſiæ: *Quaſi ſponſum decoratum corona nuptiali*.
11. (k) Virtus quæ à Deo proficiſcitur, paulatim adoleſcit inſtar plantæ: *Germinabit*, germinare faciet.

CAPUT LXII.

1. (a) De Eccleſia Chriſti propriè loquitur. In gratiam ſocietatis fidelium non ceſſabo ab annuntiando Chriſti adventu, donec egrediatur ut ſplendor *juſtus ejus, & ſalvator ejus ut lampas accendatur:* hæc Chriſto conveniunt, non Cyro, ut Grotius opinatur. Hier. Nunc Prophetæ introducitur perſona: diebus ac noctibus ora non claudam, nec mea unquam reticebit oratio: ſed tandiù clamabo, & preces jungam precibus, donec veniat qui promiſſus eſt, & ſplendore ſuo cunctum orbem illuminet.
2. (b) Nam fideles Chriſtiani dicti ſunt: fortè etiam nomen illud ob inſignem Eccleſiæ dotem v. 4. inſinuatur, *Voluntas mea in ea*, ſeu dilecta ſponſa: non vocaberis ultrà derelicta. Hieronymus; *Hoc eſt autem Hebraica conſuetudinis, ut ex eventu rebus ſemper vocabula imponant*.
5. (c) Sponſus.
6. & 7. (d) Prædicatores, Paſtores. *Qui reminiſcemini*, qui cuſtodes eſtis, & quaſi mediatores Deum inter & populum. *Ne detis ſilentium ei*, Domino: clamate ad aures ejus, donec Jeruſalem quæ concidit in Judæis, in totius orbis terrarum laude verſetur.
8. (e) Per dexteram ſuam.
9. (f) Alludit ad decimas & hoſtias pacificas, quas Judæi comedebant in atrio Domini. Deut. 14. Triticum quoque, de quo panis cœleſtis efficitur, illud eſt, de quo loquitur Dominus, *Caro mea verè eſt cibus:* turſumque de vino. *Et Sanguis meus verè eſt potus*.
10. (g) Gregor. in lib. 1. Regum, cap. 11. Gentibus,

* Zach. 9. 9. Matth. 21. 5. tremis terræ, * dicite filiæ Sion: Ecce ſalvator (h) tuus venit: ecce merces ejus cum eo, & opus ejus coram illo.

12. Et vocabunt eos, Populus ſanctus, redempti à Domino. Tu autem vocaberis: Quæſita civitas (i), & non Derelicta.

C A P U T LXIII.

Chriſti aſcendentis in cœlum & ſanguinis hoſtium aſperſi triumphum deſcribit Propheta, & Dei implorat miſericordiam.

1. Quis eſt iſte, qui venit de Edom, tinctis veſtibus de Boſra (a)? iſte formoſus in ſtola ſua, gradiens in multitudine fortitudinis ſuæ. Ego, qui loquor juſtitiam, & propugnator ſum ad ſalvandum.

* Apoc. 19. 13. 2. * Quare ergo rubrum eſt indumentum tuum, & veſtimenta tua ſicut calcantium in torculari?

3. Torcular (b) calcavi ſolus, & de gentibus non eſt vir mecum: calcavi eos in furore meo, & conculcavi eos in ira mea: & aſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea, & omnia indumenta mea inquinavi.

* Sup. 34. 8. 4. * Dies enim ultionis in corde meo, annus redemptionis meæ venit.

5. Circumſpexi (c), & non erat auxiliator: quæſivi, & non fuit qui adjuvaret: & ſalvavit mihi brachium meum, & indignatio mea ipſa auxiliata eſt mihi.

6. Et conculcavi (d) populos in furore meo, & inebriavi eos in indignatione mea, & detraxi in terram virtutem eorum.

7. Miſerationum Domini recordabor, laudem (e) Domini ſuper omnibus quæ reddidit nobis Dominus, & ſuper multitudinem bonorum domui Iſrael, quæ largitus eſt eis ſecundùm indulgentiam ſuam, & ſecundùm multitudinem miſericordiarum ſuarum.

8. Et dixit: Veruntamen populus (f) meus eſt, filii non negantes: & factus eſt eis ſalvator.

9. In omni tribulatione eorum non eſt tribulatus (g), & Angelus faciei ejus ſalvavit eos: in dilectione ſua, & in indulgentia ſua ipſe redemit eos, & portavit eos, & elevavit eos cunctis diebus ſæculi.

10. Ipſi autem ad iracundiam provocaverunt, & afflixerunt ſpiritum (h) Sancti ejus: & converſus eſt eis in inimicum, & ipſe debellavit eos.

11. Et recordatus eſt dierum ſæculi Moyſi, & populi ſui: * Ubi eſt qui eduxit eos de mari cum paſtoribus gregis ſui? ubi eſt qui poſuit in medio ejus ſpiritum Sancti ſui? * Exod. 14. 9.

12. Qui eduxit ad dexteram (i) Moyſen brachio majeſtatis ſuæ, qui ſcidit aquas ante eos, ut faceret ſibi nomen ſempiternum:

13. Qui eduxit eos per abyſſos, quaſi equum in deſerto non impingentem (k).

14. Quaſi animal (l) in campo deſcendens, ſpiritus Domini ductor ejus fuit: ſic adduxiſti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriæ.

15. * Attende de cœlo, & vide de habitaculo ſancto tuo, & gloriæ tuæ: ubi eſt zelus tuus, & fortitudo tua, multitudo viſcerum (m) tuorum, & miſerationum tuarum? ſuper me continuerunt ſe. * Deut. 26. 15. Baruch. 2. 16.

16. Tu

ad Eccleſiam confluentibus: *Eligite lapides*, colligite, ſubmovete: juxta 70. projicite de via lapides, qui infideles à credentibus ſeparant: quod ne putarent Judæi de ſe dici, jungitur, *Elevate ſignum in Gentes*. Hieron. *Eligit lapides vir Eccleſiaſticus, qui omnem emollit de credentium corde duritiem*.

11. (h) Non Cyrus niſi in typo, ſed Chriſtus, qui ſecum defert coronam & mercedem, quam largiri vult.

12. (i) Ad quam multi confluunt, Eccleſia ſcilicet.

CAPUT LXIII. 1. (a) Civitas Moabitarum, quæ vindemiam ſignificat; ut Edom, ſeu Idumæa, rubedinem: myſterium illud eſt abſconditum, Prophetis tantùm & Apoſtolis revelatum, gentes ad eamdem cum Judæis hæreditatem vocatum iri per Chriſtum, qui aſperſione ſui ſanguinis formavit Eccleſiam. *Sanguis aſperſus non deformitatem tribuit, ſed decorem*. Hieronym. qui hæc addit *Interrogant Angeli rei novitate perterriti: Quis eſt iſte qui de terra cruentus advenit in ſtola ſua, in veſte militari? num triumphum Chriſti miratur Propheta, aut Eccleſia ipſa? ille reſpondet, Ego qui loquor &c. cui Pater tradidit omne judicium; ut malis mala, & bonis retribuat bona*.

3. (b) Victoriam hanc cruentam ſolus reportavi.

5. (c) Chriſtus unus hominum redemptionem perfecit, & fructus omnes in nos exundavit.

6. (d) Non mactando, ſed convertendo, expulſis erroribus: *Virtutem eorum*, robur.

7. (e) Cantabo: ſequitur oratio ad Deum.

8. (f) De Hebræis à Deo liberatis per Moyſem loquitur humano more: *Filii non negantes*, Chald. *Non mentientes*; fidem non negabunt, quaſi neſciſſet fore ut fidem fallerent. Hieronymus: *Veruntamen quia populus meus ſunt, non peribunt in perpetuum, ſi me ſpernere & negare deſierint*.

9. (g) Deus non eſt fatigatus eos adjuvando: vel tribulationes eos non oppreſſerunt; In Hebr. In omni anguſtia eorum ipſe indoluit eorum malis: more humano loquitur ut ſæpè, quod convenit cum Vulgata, ſi per interrogationem legatur, aut detrahatur negatio. *Angelus faciei ejus*, qui Dei præſentiam exhibebat, *ſalvavit eos*, vel Angelus qui coram eo adſtabat, cùm populus Deum offenderet, ejus tamen curam non abjecit.

10. (h) Protectores, vel Spiritum ſanctum, Spiritum Chriſti, uti & verſ. 11. *Ubi eſt?* Nonne Deus ipſe?

12. (i) Qui dexteram ejus apprehendens deduxit.

13. (k) Impingentem: ſic duxit populum per maris alveum, ut equum in planitie.

14. (l) Deus leviter eos deduxit, quomodo pecus, quod in vallem deſcendit, & leniter duci ſolet. *Ut faceres*, ut nominis tui gloria celebretur.

15. (m) Benignitas tua: *Super me continuerunt ſe*, Hebr. In me ſe effuderunt cum impetu.

16. Tu enim pater noſter, & Abraham neſcivit (o) nos, & Iſrael ignoravit nos: tu Domine pater noſter, redemptor noſter, à ſæculo nomen tuum.

17. Quare errare nos feciſti (o) Domine de viis tuis: indurasti cor noſtrum ne timeremus te? convertere propter ſervos tuos, tribus hæreditatis tuæ.

18. Quaſi nihilum poſſederunt (p) populum ſanctum tuum: hoſtes noſtri conculcaverunt ſanctificationem tuam.

19. Facti ſumus quaſi in principio (q), cùm non dominareris noſtri, neque invocaretur nomen tuum ſuper nos.

CAPUT LXIV.

Petit Propheta ut Deus nomen ſuum & potentiam inimicis nota faciat; luget populi ſui iniquitates, immunditias & exilium, orans pro liberatione.

1. Utinam dirumperes (a) cœlos, & deſcenderes: à facie tua montes defluerent.

2. Sicut exuſtio ignis tabeſcerent (b), aquæ arderent igni, ut notum fieret nomen tuum inimicis tuis: à facie tua gentes turbarentur.

3. Cùm feceris mirabilia, non ſuſtinebimus: deſcendiſti (c), & à facie tua montes defluxerunt.

4. A ſæculo non audierunt, neque auribus perceperunt: * oculus non vidit (d), Deus, abſque te, quæ præparaſti expectantibus te.

* 1. Cor. 2. 9.

5. Occurriſti (e) lætanti, & facienti juſtitiam: in viis tuis recordabuntur tui: ecce tu iratus es, & peccavimus: in ipſis fuimus ſemper, & ſalvabimur.

6. Et facti ſumus ut immundus (f) omnes nos, & quaſi pannus menſtruatæ univerſæ juſtitiæ noſtræ: & cecidimus quaſi folium univerſi, & iniquitates noſtræ quaſi ventus abſtulerunt nos.

7. Non eſt qui invocet nomen tuum: qui conſurgat, & teneat (g) te: abſcondiſti faciem tuam à nobis, & alliſiſti nos in manu iniquitatis noſtræ.

8. Et nunc Domine: pater noſter es tu, nos verò lutum: & fictor noſter tu, & opera manuum tuarum omnes nos.

9. Ne iraſcaris Domine ſatis (h), & * ne ultrà memineris iniquitatis noſtræ: ecce reſpice, populus tuus omnes nos.

* Pſ. 78. 8.

10. Civitas Sancti tui facta eſt deſerta, Sion deſerta facta eſt, Jeruſalem deſolata eſt.

11. Domus ſanctificationis noſtræ, & gloriæ noſtræ, ubi laudaverunt te patres noſtri, facta eſt in exuſtionem ignis, & omnia deſiderabilia noſtra verſa ſunt in ruinas.

12. Numquid ſuper his continebis (i) te, Domine, tacebis, & affliges nos vehementer?

CAPUT LXV.

Gentium converſio, & Judæorum propter iniquitates ſuas & idololatriam abjectio, ſervatis tamen paucis reliquiis; adverſa omnia his, qui Dei legem abjecerunt, & proſpera ac nova omnia ſervis Dei nuntiantur.

1. Quæſierunt (a) me qui antè non interrogabant, invenerunt qui non.

Rom. 10. 20.

---

16. (n) Quòd ejus ſimus degeneres, nos penitùs aſpernatur.

17. (o) Ne ſinas nos errare à viis tuis; aufer à nobis errorem & duritiem cordis. Loquitur Propheta in perſona populi. Hieron. Non quòd Deus erroris cauſa ſit, & duritiæ; ſed quòd illius patientia noſtram expectantis ſalutem, dum non corripit delinquentes, cauſa erroris duritiæque videatur. *Tribus hæreditatis tuæ*, ex quibus nos ut rami è ſurculo orti ſumus.

18. (p) Hoſtes, *Populum ſanctum tuum*, 70. *Convertere ad nos*, ut modicum poſſideamus montis ſancti tui.

19. (q) Cùm nondum vocaremur, neque diceremur de nomine tuo populus Dei. Hieron. Antequam vocaremur in Abraham, & dum eſſemus in Ægypto.

CAPUT LXIV.

1. (a) Continuatur oratio: Utinam amoveres omnes obices adventus tui: Chaldæus vocem Hebræam vertit, *nunc*, & alludit ad ea quæ fecit Deus in monte Sinai: Dirupiſti cœlos.

2. (b) Ut ſolent res igne fuſæ. Auguſt. in Pſalm. 96. *Qui ſunt montes?* Superbi. *Aquæ arderent igni:* Alludit iterum ad deſcenſum montis Sinai, ubi fulmina è nubibus diſruptis micabant.

3. (c) Video te hominem factum; quaſi voti ſui compos loquitur Propheta.

4. (d) Hæc verba citat Apoſtolus, 1. Cor. 2. Quæ ad myſteria Chriſtianæ religionis referunt plerique interpretes, & ad bona vitæ æternæ. Hæc myſteria & dona ante occultata fuerant in prophetis, tum manifeſtata per Chriſtum: ſed communior eſt & verior interpretatio de futura beatitudine.

5. (e) Gentilibus cum lætitia excipientibus te: *Peccavimus*, quia peccavimus: *Et ſalvabimur*, ſed per tuam miſericordiam converſi ſalvabimur: ſancti homines è Judæis peccata totius populi, quaſi ſua, commemorant.

6. (f) Juſtitia quidem interior ineſt, quæ renovat interiorem hominem, & opera ejus producit; *In juſtitia & ſanctitate veritatis*, Epheſ. 4. ſed ubique ferè concupiſcentia ſe ingerit. Hinc Aug. l. 9. Conf. cap. 13. *Væ etiam laudabili vitæ hominum, ſi remota miſericordia diſcutias eam.* Sed perperàm his verbis abutuntur Novatores, ut bona opera juſtorum condemnent: nam Propheta in perſona populi loquitur, cum juſtitia, ex ſola legis cognitione majori ex parte ducebatur, non de populo novi teſtamenti, *ſectatore bonorum operum*, ut loquitur Apoſt. ad Tit. cap. 2. Juſtitias vocat ritus & ſacrificia Judæorum.

7. (g) Ne iram tuam in nos effundas: *Et alliſiſti nos in manu iniquitatis noſtræ*: Gr. Tradidiſti nos propter iniquitatem noſtram.

9. (h) Satis, Hebr. Vehementer. Hæc ad Chriſti tempora refert Hieron.

12. (i) Miſericordiam tuam continebis?

CAPUT LXV.

1. (a) Gentiles querelis Prophetæ, aut populi Judaici reſpondet Deus, ſe ab ingratis Judæis contemptum ad Gentes convertiſſe, quem locum citat Apoſtolus, Rom. 10.

non quæſierunt me. Dixi: Ecce ego, ecce ego ad gentem, quæ non invocabat nomen meum.

2. Expandi (b) manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona poſt cogitationes ſuas.

3. Populus, qui ad iracundiam provocat me ante faciem (c) meam ſemper: qui immolant in hortis, & ſacrificant ſuper lateres:

4. Qui habitant in ſepulchris (d), & in delubris idolorum dormiunt: qui comedunt carnem ſuillam, & jus profanum in vaſis eorum.

5. Qui dicunt (e), Recede à me, non appropinques mihi, quia immundus es: iſti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die.

6. Ecce ſcriptum (f) eſt coram me: non tacebo, ſed reddam & retribuam in ſinum eorum

7. Iniquitates veſtras, & iniquitates patrum veſtrorum ſimul, dicit Dominus, qui ſacrificaverunt ſuper montes, & ſuper colles exprobraverunt mihi, & remetiar opus eorum primum in ſinu eorum.

8. Hæc dicit Dominus: Quomodo ſi inveniatur granum (g) in botro, & dicatur: Ne diſſipes illud, quoniam benedictio eſt: ſic faciam propter ſervos meos, ut non diſperdam totum.

9. Et educam de Jacob ſemen, & de Juda poſſidentem montes (h) meos: & hæreditabunt eam electi mei, & ſervi mei habitabunt ibi.

10. Et erunt campeſtria (i) in caulas gregum, & vallis Achor in cubile armentorum, populo meo qui requiſierunt me.

11. Et vos, qui dereliquiſtis Dominum, qui obliti eſtis montem ſanctum meum, qui ponitis Fortunæ menſam (k), & libatis ſuper eam.

12. Numerabo vos in gladio, & omnes
in cæde corruetis: * pro eo quòd vocavi, * Prov. 1. 24.
& non reſpondiſtis: locutus ſum, & non Infr. 66. 4.
audiſtis: & faciebatis malum in oculis Jer. 7. 13.
meis, & quæ nolui elegiſtis.

13. Propter hoc, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ſervi mei comedent, & vos eſurietis: ecce ſervi mei bibent, & vos ſitietis:

14. Ecce ſervi mei lætabuntur, & vos confundemini: Ecce ſervi mei laudabunt præ exultatione cordis, & vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione ſpiritus ululabitis.

15. Et dimittetis nomen veſtrum in juramentum (l) electis meis: & interficiet te Dominus Deus, & ſervos ſuos vocabit nomine alio.

16. In quo qui benedictus (m) eſt ſuper terram, benedicetur in Deo amen: & qui jurat in terra, jurabit in Deo amen: quia oblivioni traditæ ſunt anguſtiæ priores, & quia abſconditæ ſunt ab oculis meis.

17. * Ecce enim ego creo cœlos novos, * Infr. 66. 22.
& terram novam (n): & non erunt in me-
moria priora, & non aſcendent ſuper cor. Apoc. 21. 1.

18. Sed gaudebitis & exultabitis uſque in ſempiternum, in his, quæ ego creo: quia ecce ego creo Jeruſalem exultationem, & populum ejus gaudium.

19. Et exultabo in Jeruſalem, & gaudebo in populo meo: & non audietur in eo ultrà vox fletus & vox clamoris.

20. Non erit ibi ampliùs infans (o) dierum, & ſenex, qui non impleat dies ſuos: quoniam puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit.

21. Et

2. (b) In cruce: *Ad populum incredulum*: Hebr. rebellem, contumacem.

3. (c) In templo: *Immolant in hortis*; contra preceptum meum, & contra legem altaria è lateribus erigebant.

4. (d) Ut ibi captent ſomnia. Hieron. *In delubris idolorum, ut in ſomniis futura cognoſcerent.*

5. (e) Aliis, vel Prophetæ, qui eos ad pœnitentiam adhortatur.

6. (f) Hæret in memoria hoc peccatum: *Non tacebo*; ſupplicium eorum non differam.

8. (g) Perpaucos Judæos fideles comparat Deus cum grano, quod ſolum eſt in botro, & in cauſa eſt cur non evellatur botrus. *Quoniam benedictio eſt*: fruges & fructus nomine benedictionis donabant: hoc loco accipitur pro ſemine, in quo ſpes eſt novæ vitis.

9. (h) Apoſtolos & ſucceſſores eorum: *Semen de Juda*, ſunt itidem Apoſtoli.

10. (i) Omnia tam plana, quàm montana, plena erunt gregibus fidelium: *Caulas gregum*: Hieron. *in locis gentilium erunt caulæ ovium, id eſt, Eccleſia de toto orbe credentium. Et vallis Achor*: juxta Jericho admodum fertilis.

11. (k) Menſam; ex Hieron. in Ægypto ponebant menſam refertam epulis, & poculum mulſo miſtum, futuri anni fertilitatem inde auſpicantes. *Et libatis ſuper eam*; in Hebræo, *Et impletis Meni libamen*, quem Deum colebant Armeni.

15. (l) Nomen veſtrum erit execratorium: hoc mihi contingat, ſi mentior, tam ſim infelix, quàm Judæi. *Et ſervos ſuos vocabit nomine alio*, non Iſraelitas, ſed Chriſtianos: *In Deo Amen*, in Deo veritatis, vel In Deo vero. Vox Hebræa & juramentum & ſatietatem ſignificat; erit nomen veſtrum in ſatietatem. Quod de his dici ſolet, quorum odioſa eſt recordatio.

16. (m) Qui ſibi benè precabitur in terrà, is ſibi benè precabitur à Deo, non ab idolis.

17. (n) Novam: Scriptura vocat cœlum quidquid ſupra nos eſt. Hoc loco Apoſtolos ut cœlos novos, fideles ut terram novam videtur deſignare. *Non aſcendent ſuper cor*: non erit memoria priorum malorum

20. (o) Qui paucos dies vivat: qui enim renaſcentur, ut viri pleni erunt virtutibus: *Et ſenex qui non impleat dies ſuos*, virtutis & ſanctitatis. Longioris vitæ ratio nulla habetur: cùm mortui fuerint infantes in Eccleſia renati, de iis dici non poterit, quòd paucos dies vixerint, cùm ad meliorem vitam tranſierint; nec de adultis, quòd dies ſuos non impleverint. *Quoniam puer centum annorum morietur*; qui vitam in peccatis duxerit, erit enim infans centum annorum; & qui morietur peccator centenarius, *maledictus erit*; vel non

Digitized by Google

21. Et ædificabunt domos, & habitabunt: & plantabunt vineas, & comedent fructus eorum.

22. Non ædificabunt, & alius habitabit: non plantabunt, & alius comedet: ſecundùm enim dies ligni (p), erunt dies populi mei, & opera manuum eorum inveterabunt.

23. Electi mei non laborabunt fruſtrà, neque generabunt in conturbatione (q): quia ſemen benedictorum Domini eſt, & nepotes eorum cum eis.

* Pſ. 31. 5. 24. * Eritque antequam clament, ego exaudiam: adhuc illis loquentibus, ego audiam.

* Sup. 11. 6. 25. * Lupus & agnus paſcentur ſimul, leo & bos comedent paleas: & ſerpenti pulvis (r) panis ejus: non nocebunt, neque occident in omni monte ſancto meo, dicit Dominus.

CAPUT LXVI.

De vocatione Gentium, Eccleſiæ proſperitate, & reprobatione Judæorum, inceptum capite ſuperiori proſequitur argumentum; nec non de veteris legis ſacrificiis, de Judæorum pervicacia & punitione.

* Act. 7. 49. & 17. 24. 1. HÆc dicit Dominus: * Cœlum ſedes (a) mea, terra autem ſcabellum pedum meorum: quæ eſt iſta Domus, quam ædificabitis mihi? & quis eſt iſte locus quietis meæ?

2. Omnia hæc manus mea fecit, & facta ſunt univerſa iſta, dicit Dominus: ad quem autem reſpiciam, niſi ad pauperculum, & contritum (b) ſpiritu, & trementem ſermones meos?

3. Qui immolat (c) bovem, quaſi qui interficiat virum: qui mactat pecus, quaſi qui excerebret canem: qui offert oblationem, quaſi qui ſanguinem ſuillum offerat: qui recordatur thuris, quaſi qui benedicat idolo. Hæc omnia elegerunt in viis ſuis, & in abominationibus ſuis anima eorum delectata eſt.

4. Unde & ego eligam (d) illuſiones eorum: & quæ timebant, adducam eis: * quia vocavi, & non erat qui reſponderet: locutus ſum, & non audierunt: feceruntque malum in oculis meis, & quæ nolui elegerunt. * Prov. 1. 24. Sup. 65. 12. Jer. 7. 13.

5. Audite verbum Domini, qui tremitis ad verbum ejus: dixerunt fratres (e) veſtri odientes vos: & abjicientes propter nomen meum: glorificetur Dominus, & videbimus in lætitia veſtra: ipſi autem confundentur.

6. Vox (f) populi de civitate, vox de templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis ſuis.

7. Antequam parturiret, peperit (g): antequam veniret partus ejus, peperit maſculum.

8. Quis audivit umquam tale? & quis vidit huic ſimile? numquid parturiet terra in die una? aut parietur gens ſimul (h), quia parturivit & peperit Sion filios ſuos?

9. Numquid ego, qui alios parere facio, ipſe non pariam, dicit Dominus? ſi ego, qui generationem cæteris tribuo, ſterilis ero, ait Dominus Deus tuus?

10. Lætamini cum Jeruſalem, & exultate in ea omnes qui diligitis eam: gaudete cum ea gaudio univerſi, qui lugetis (i) ſuper eam,

11. Ut fugatis, & repleamini ab ubere conſolationis ejus: ut mulgeatis, & deliciis affluatis ab omnimoda gloria ejus.

12. Quia hæc dicit Dominus: Ecce ego declinabo ſuper eam quaſi fluvium pacis, & quaſi torrentem inundantem gloriam gentium, quam ſugetis: ad ubera portabimini, & ſuper genua blandientur vobis.

13. Quo-

ignoſcetur peccatori, etiamſi is ſit centum annos natus.

22. (p) Cùm morietur, ſatis vixit, ſi benè: tamdiu vivent, quamdiu arbor vivax: *Secundùm dies ligni*; lignum vitæ, quod in paradiſo erat.

23. (q) Non liberos procreabunt, qui moleſtiam iis creent; non generabunt ad execrationem, ad mortem immaturam.

25. (r) Qui terrena amant, erunt in pabulum dæmonis: cibus ſerpentis pulvis erit, non attinget homines juſtos. *Non nocebunt*, nulli fiet injuria.

CAPUT LXVI. 1. (a) Humano more loquitur: in ſenſu myſtico juſti cœli, terreni homines terræ nomine deſignantur: in illis reſidet Deus per gratiam ſuam, ii terrena calcant. *Quæ eſt iſta domus?* Non ea eſt reprehenſio, ſed inſtructio. *Quam ædificabitis mihi*: exiguum quidem eſt, ſi cum cœlo & terra comparetur. Deus cùm ſit Spiritus, vult adorari in ſpiritu & veritate.

2. (b) In eo habitabo, ut in templo vivo, qui modeſtè & demiſsè de ſe ſentit.

3. (c) Si abſint illæ virtutes, *quaſi qui interficiat virum*, ut Moloch immolet; ſublato templo, & altari, auferuntur victimæ Judæorum. Poteſt autem hic ſubeſſe ſenſus: Poſt Filium meum qui venit manſuetus & pauper, deteſtor ſacrificia Judæorum. Hieron.

4. (d) Irridebo eos, & in pœnam ſcelerum capientur ab hoſtibus: *Illuſiones*, adinventiones.

5. (e) Judæi infideles: *Glorificetur Dominus*; gloriam ſuam oſtendat in vobis, ut videamus lætitiam veſtram. Hieron. *Quid nobis humilem introducitis Deum Crucifixum? volumus eum in ſua, ut dicitur, majeſtate conſpicere regnantem.*

6. (f) Clamantis propter obſeſſionem Romanorum. *Vox de templo*: Angelorum clamantium, Migremus hinc, teſte Joſepho l. 7. de bello Judaico, de civitate Hieroſolyma, de templo ab hoſtibus capto.

7. (g) Eccleſia per Apoſtolos tot fideles ſubitò peperit: *Maſculum*, viros fortes & Martyres: ad Evangelicam prædicationem ſtatim omnis mundus concepit & parturivit. Hieron.

8. (h) Ut exiſtat populus, ubi non erat, idque ſubito; *Peperit Sion*, Eccleſia.

10. (i) Qui luxiſtis: nam participia apud Hebræos ſunt cujuſvis temporis.

13. Quomodo ſi cui mater blandiatur, ita ego conſolabor vos, & in Jeruſalem (k) conſolabimini.

* Ezech. cap. 37. 14. Videbitis, & gaudebit cor veſtrum, * & oſſa veſtra quaſi herba germinabunt (l): & cognoſcetur manus Domini ſervis ejus, & indignabitur inimicis ſuis.

15. Quia ecce Dominus in igne (m) veniet, & quaſi turbo quadrigæ ejus: reddere in indignatione furorem ſuum, & increpationem ſuam in flamma ignis:

16. Quia in igne Dominus dijudicabit, & in gladio ſuo ad omnem carnem, & multiplicabuntur interfecti à Domino,

17. Qui ſanctificabantur, & mundos (n) ſe putabant in hortis poſt januam intrinſecùs, qui comedebant carnem ſuillam, & abominationem, & murem: ſimul conſumentur, dicit Dominus.

18. Ego autem opera (o) eorum, & cogitationes eorum, venio ut congregem cum omnibus gentibus & linguis: & venient, & videbunt gloriam meam.

19. Et ponam in eis ſignum (p), & mittam ex eis, qui ſalvati fuerint, ad gentes in mare, in Africam, & Lydiam tendentes ſagittam: In Italiam & Græciam, ad inſulas longè, ad eos qui non audierunt de me, & non viderunt gloriam meam. Et annuntiabunt gloriam meam gentibus,

20. Et adducent omnes fratres veſtros de cunctis gentibus donum (q) Domino, in equis, & in quadrigis, & in lecticis, & in mulis, & in carrucis, ad montem ſanctum meum Jeruſalem, dicit Dominus, quomodo ſi inferant filii Iſrael munus in vaſe mundo in domum Domini.

21. Et aſſumam ex eis (r) in ſacerdotes, & levitas, dicit Dominus:

22. * Quia ſicut cœli (ſ) novi, & terra nova, quæ ego facio ſtare coram me, * Apoc. 21. 1. dicit Dominus: ſic ſtabit ſemen veſtrum, & nomen veſtrum.

23. Et erit menſis (t) ex menſe, & ſabbatum ex ſabbato: veniet omnis caro ut adoret coram facie mea, dicit Dominus.

24. Et egredientur (u), & videbunt cadavera virorum, qui prævaricati ſunt in me: * vermis eorum non morietur, & * Marc. 9. 45. ignis eorum non extinguetur: & erunt uſque ad ſatietatem viſionis omni carni.

13. (k) In Eccleſia.

14. (l) In reſurrectione.

15. (m) De ſecundo Chriſti adventu loquitur, poſtquam de Eccleſiæ inſtitutione diſſeruit. Per currus & quadrigas figuratur majeſtas victoris. *Reddere in indignatione furorem ſuum*, aſſundere indignationem & furorem.

17. (n) Qui ſe ſe polluerunt, ac deinde luſtrarunt ſe aqua in lucis; *Poſt januam*, Gr. In veſtibulis, vel poſt januam; *Intrinſecùs*, occluſa janua; *Murem*, vox Hebræa ſignificat etiam glirem.

18. (o) Hebr. *Ego autem ero cum operibus eorum*: eſt enim reticentia.

19. (p) Propheta ad primum redit Chriſti adventum: ſignum quo illos munit, qui mittuntur, eſt Spiritus ſancti chariſmatum effuſio, ut donum linguarum; *Tendentes ſagittam*, vel Apoſtolos mittam in omnes gentes, qui erunt quaſi electæ Dei ſagittæ: ſignum etiam illud eſt Crux ipſa; *In Italiam*, Iberiam Aſiaticam quidam eſſe putant.

20. (q) Vox Hebræa, *Minche*, oblationem, aut ſacrificium ſignificat; alludit forſan ad reditum populi è Babylone, Cyro ſuppeditante currus & carrucas, vehicula duabus rotis inſtructa.

21. (r) Gentibus. Hieronymus oſtendit vetus ſacerdotium prætermiſſum, quod Tribui Leviticæ debebatur.

22. (ſ) Ut cœli cum terra innovandi in æternum ſtabunt, *ſic ſemen veſtrum*, Apoſtoli, ſeu fideles Eccleſiæ aggregati.

23. (t) Neomeniæ & feſta in alia feſta & ſabbata mutabuntur: juxta Hebr. Per ſingulos menſes & hebdomadas veniet omnis caro. Hieron. *Ut de carnalibus ſabbatis, menſibuſque fiant ſpiritualia ſabbata delicata; qui ſabbatiſmus Dei populo reſervatur.*

24. (u) Sancti Patres hunc locum de damnatis exponunt, ac citatur à Chriſto Domino Matth. 21. 9. *Et erunt uſque ad ſatietatem viſionis omni carni*: Hebr. *Erunt abominationi omni carni*, ſeu hominibus. Sancti amore juſtitiæ animati, ajos admirabilem ordinem mirabuntur; non crudeli hoc ſpectaculo paſcentur, ſed eadem volent quæ Deus: unà cum Chriſto judicabunt. *Abſorpti ſunt juncti petra judices eorum.* Pſalm. 140. Inflexibiles erunt in amore ſupremæ Chriſti juſtitiæ.

I

PRO-

PROPHETIA JEREMIÆ.

MISSUS eſt à Deo Jeremias, qui excidium Jeroſolymæ Judæis, captivitatem Babylonicam, reditum è Chaldæa poſt 70. annos prænuntiaret; ubi multa inſerit de adventu Chriſti, & Gentium converſione. Ab anno 15. Joſiæ ad annum quintum poſt exciſam Jeruſalem per annos 45. prophetavit.

CAPUT PRIMUM.

Divinam Jeremiæ vocationem ad munus propheticum complectitur.

1. VERBA Jeremiæ (a) filii Hel-
ciæ, de ſacerdotibus, qui fue-
runt in Anathoth, in terra
Benjamin.
2. Quod factum eſt verbum Domini ad
eum in diebus Joſiæ filii Amon regis Ju-
da, in tertiodecimo anno regni ejus.
3. Et factum eſt in diebus Joakim filii Jo-
ſiæ regis Juda, uſque ad conſummationem
undecimi anni Sedeciæ filii Joſiæ regis
Juda, uſque ad tranſmigrationem Jeruſa-
lem, in menſe quinto.
4. Et factum eſt verbum Domini ad
me, dicens:
5. Priuſquam (b) te formarem in ute-
ro, novi te: & antequam exires de vul-
va, ſanctificavi te, & prophetam in gen-
tibus dedi te.
6. Et dixi, A, a, a, Domine Deus:
ecce neſcio (c) loqui, quia puer ego ſum.
7. Et dixit Dominus ad me: Noli di-
cere: Puer ſum: quoniam ad omnia,
quæ mittam te, ibis: & univerſa, quæ-
cumque mandavero tibi, loqueris.
8. Ne timeas à facie eorum (d): quia
tecum ego ſum, ut eruam te, dicit Do-
minus.
9. Et miſit (e) Dominus manum ſuam,
& tetigit os meum: * & dixit Dominus ad * Iſa. 6. 7.
me: Ecce dedi verba mea in ore tuo.
10. Ecce conſtitui te hodie ſuper gen-
tes, & ſuper regna, * ut evellas (f), & * Inf. 18. 7.
deſtruas, & diſperdas, & diſſipes, & ædi-
fices, & plantes.

11. Et

CAP. I.

1. (a) Vox Hebræa, extollentem Deum ſignificat; *In Anathoth*, oppidum erat ſacerdotale in tribu Benjamin. Joſue 21. 18.

5. (b) Ex his verbis multi colligunt Jeremiam in utero matris ſanctificatum fuiſſe; qua de re dubitat Auguſt. Epiſt. 54. ad Donatum. Sanctificatus eſt ab utero ſecundùm prædeſtinationem, qua propheta fuit conſecratus: unde & præmittit Deus; *Priuſquam te formarem in utero, novi te*; ſcilicet notitia prædeſtinationis & præſcientiæ divinæ: ſic Rom. 11. *Non repulit Deus plebem ſuam quam præſcivit*, ſeu prædeſtinavit; *Sanctificavi te*, ſegregavi te, ut propheta meus eſſes: nam res ſanctificatas Deo ſolemus à profanis ſegregare. Sed modò communis Doctorum, ac Sacræ Scripturæ interpretum ſenſus eſt, Jeremiam in utero fuiſſe ſanctificatum.

6. (c) Gregor. in Paſt. part. 1. utramque Iſaiæ & Jeremiæ miſſionem inter ſe conferens, Notandum eſt, inquit, quòd qui excuſatur, Jeremias ſcilicet, penitùs non reſiſtit, & qui mitti voluit, antè ſe per altaris calculum purgatum vidit; ne aut non purgatus adire quis ſacra miniſteria audeat, aut quem Deus elegit, ſub humilitatis ſpecie ſuperbè contradicat.

8. (d) Ad quos te mittam.

9. (e) Extendit manum Angelus à Deo miſſus ad os Jeremiæ, qui eum initiaret, & doceret quæ prædicturus erat, non ſua, ſed Dei verba fore.

10. (f) Ut annunties Judæis & Gentibus alias nationes diſſipatum iri, alias erigendas. Vox, *ſuper*, non ſignificat contra gentes, ſed materiam huic Prophetiæ ſubjectam, id eſt, De gentibus ſic prophetabis, ut eis annunties adverſa & proſpera: ſi Judæi non reſipuerint, fore ut eos evellam & perdam; ſi reſipuerint, ædificabo eos, & non deſtruam, uti ait cap. 42. 10.

Digitized by Google

11. Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens: Quid tu vides Jeremia? Et dixi: Virgam vigilantem (g) ego video.

12. Et dixit Dominus ad me: Benè vidiſti, quia vigilabo ego ſuper verbo meo ut faciam illud.

13. Et factum eſt verbum Domini ſecundò ad me, dicens: Quid tu vides? Et dixi: Ollam (h) ſuccenſam ego video, & faciem ejus à facie Aquilonis.

* Inf. 4. 6. 14. Et dixit Dominus ad me: * Ab Aquilone (i) pandetur malum ſuper omnes habitatores terræ.

15. Quia ecce ego convocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis, ait Dominus: & venient, & ponent unuſquiſque ſolium ſuum in introitu portarum Jeruſalem, & ſuper omnes muros ejus in circuitu, & ſuper univerſas urbes Juda.

16. Et loquar judicia (k) mea cum eis, ſuper omnem malitiam eorum, qui dereliquerunt me, & libaverunt diis alienis, & adoraverunt opus manuum ſuarum.

17. Tu ergo accinge lumbos tuos, & ſurge, & loquere ad eos omnia, quæ ego præcipio tibi. Ne formides à facie eorum: nec enim timere te faciam vultum eorum.

* Inf. 6. 27. 18. * Ego quippe dedi te hodie in civitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum æreum, ſuper omnem terram, regibus Juda, principibus ejus, & ſacerdotibus, & populo terræ.

19. Et bellabunt adverſum te, & non prævalebunt: quia ego tecum ſum, ait Dominus, ut liberem te.

CAPUT II.

Graviter expoſtulat Dominus cum filiis Iſrael & Juda, ac potiſſimùm cum paſtoribus, & falſis Prophetis, quòd fonte aquæ vivæ relicto, adoraverint idola.

1. ET factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

2. Vade, & clama in auribus Jeruſalem, dicens: Hæc dicit Dominus: Recordatus ſum tui, miſerans adoleſcentiam (a) tuam, & charitatem deſponſationis tuæ, quando ſecuta es me in deſerto, in terra quæ non ſeminatur.

3. Sanctus Iſrael Domino (b), primitiæ frugum ejus: omnes, qui devorant eum, delinquunt: mala venient ſuper eos, dicit Dominus.

4. Audite verbum Domini domus Jacob, & omnes cognationes domus Iſrael:

5. Hæc dicit Dominus: * Quid invenerunt (c) patres veſtri in me iniquitatis, quia elongaverunt à me, & ambulaverunt poſt vanitatem, & vani facti ſunt? * Mich. 6. 3.

6. Et non dixerunt: Ubi eſt Dominus, qui aſcendere nos fecit de terra Ægypti: qui traduxit nos per deſertum, per terram inhabitabilem & inviam, per terram ſitis, & imaginem mortis, per terram, in qua non ambulavit vir, neque habitavit homo?

7. Et induxi vos in terram Carmeli, ut comederetis fructum ejus, & optima illius: & ingreſſi contaminaſtis terram meam, & hæreditatem meam poſuiſtis in abominationem.

8. Sacerdotes non dixerunt: Ubi eſt Dominus? & tenentes legem neſcierunt me, & paſtores prævaricati ſunt in me: & prophetæ prophetaverunt in Baal, & idola ſecuti ſunt.

9. Propterea adhuc judicio contendam (d) vobiſcum, ait Dominus, & cum filiis veſtris diſceptabo.

10. Tranſite ad inſulas Cethim (e), & videte: & in Cedar mittite, & conſiderate vehementer: & videte ſi factum eſt hujuſcemodi.

11. Si mutavit gens deos ſuos, & certè ipſi non ſunt dii: populus verò meus mutavit gloriam ſuam in idolum.

12. Ob-

11. (g) *Vigilantem*: ſeſe agitantem ad percutiendum; alii vertunt ex Hebræo virgam amigdalinam, quòd prima inter arbores floreat, & quaſi evigilet: 70. Baculum nuceum, regem videlicet Chaldæorum ad percutiendum paratum. Virga vigilans, ſeu vigilantis dicitur, ut divinæ juſtitiæ mandata exequatur.

13. (h) Ollam ignibus plenam, quos evomat in Judæos & vicina regna. Alludit fortè ad concham, vel ollam, in qua ignis præferri ſolebat Chaldæis, Aſſyriis, Perſis, qui ignem ut Deum colebant. Rex Chaldæorum primùm virgæ figura adumbratur: ſed ob contemptum Judæorum, qui Domini minas aſpernati erant, jam ſub forma ollæ bullientis, ſeu vaſis igniti exprimitur, quo quidem ira Dei deſignatur: faciem ollæ vocat os, quod Judæam reſpiciebat.

14. (i) Poſtquam Chaldæi Syriam expugnarunt, & Niniven, ab Aquilone exercitum ſuum duxerunt adverſus Judæos. *Pandetur*; Erumpet malum ſuper omnes habitantes terræ, Judææ ſcilicet, quæ interdum univerſa terra vocitatur.

16. (k) Judæis oſtendam eos jure puniri ob impietatem.

CAP. II.

2. (a) Prima populi Iſraelitici tempora. *Et charitatem deſponſationis tuæ*; comparat ſe ſponſo, qui populum Iſrael ſibi deſpondit in Abraham, Iſaac, & Jacob; tum Iſraelem velut duxit in uxorem, cùm illum ex Ægypto eductum arctiùs ſibi copulavit per legem in deſerto datam: *Et memor charitatis*, non populi, ſed Dei, qua impulſus Synagogam duxit: expoſtulationem ſuam incipit Deus à prima ætate populi Iſraelitici; quantoperè illos dilexerit, in memoriam revocat, ut ingratus illorum oſtendatur animus.

3. (b) Deo conſecratus; *Primitiæ*. Primus à Deo electus, nec licet aliis nationibus eum affligere; da Chaldæis adeò pœnas ſumit.

5. (c) Æquo velut jure agit cum populo ſuo; ne videatur eum percutere per potentiam, quaſi cum paribus ratione contendit. *Elongaverunt*, longè receſſerunt à me; *Poſt vanitatem*, poſt idola.

9. (d) Summo jure vobiſcum agam.

10. (e) Vel Cyprum ubi erat civitas eo nomine, vel Italiam ex aliis interpretibus: ut ſciatis, an quid agatur ſimile apud gentes remotiſſimas & barbaras.

12. Obſtupeſcite cœli ſuper hoc, & portæ (f) ejus deſolamini vehementer, dicit Dominus.

13. Duo enim mala fecit populus meus: Me dereliquerunt (g) fontem aquæ vivæ, & foderunt ſibi ciſternas, ciſternas diſſipatas, quæ continere non valent aquas.

14. Numquid ſervus eſt Iſrael, aut vernaculus? quare ergo factus eſt in prædam?

15. Super eum rugierunt leones, & dederunt vocem ſuam, poſuerunt terram ejus in ſolitudinem: civitates ejus exuſtæ ſunt, & non eſt qui habitet in eis.

16. Filii quoque Mempheos & Taphnes conſtupraverunt (h) te uſque ad verticem.

17. Numquid non iſtud factum eſt tibi, quia dereliquiſti Dominum Deum tuum eo tempore, quo ducebat te per viam (i)?

18. Et nunc quid tibi vis in via Ægypti (k) ut bibas aquam turbidam? & quid tibi cum via Aſſyriorum, ut bibas aquam fluminis?

19. Arguet (l) te malitia tua, & averſio tua increpabit te. Scito, & vide, quia malum & amarum eſt reliquiſſe te Dominum Deum tuum, & non eſſe timorem mei apud te, dicit Dominus Deus exercituum.

20. A ſæculo confregiſti jugum meum, rupiſti vincula mea, & dixiſti: Non ſerviam. * In omni enim colle ſublimi (m), & ſub omni ligno frondoſo, tu proſternebaris meretrix. [* Inf. 3. 6.]

21. * Ego autem plantavi te vineam electam (n), omne ſemen verum: quomodo ergo converſa es mihi in pravum vinea aliena? [* Iſa. 5. 1. Matth. 21. 33.]

22. Si laveris te nitro (o), & multiplicaveris tibi herbam borith, maculata es in iniquitate tua coram me, dicit Dominus Deus.

23. Quomodo dicis: Non ſum polluta? poſt Baalim non ambulavi? vide vias tuas in convalle (p), ſcito quid feceris: curſor levis explicans vias ſuas.

24. Onager aſſuetus in ſolitudine, in deſiderio animæ ſuæ attraxit ventum (q) amoris ſui: nullus avertet eam: omnes, qui quærunt eam, non deficient: in menſtruis ejus invenient eam.

25. Prohibe pedem (r) tuum à nuditate, & guttur tuum à ſiti. Et dixiſti: Deſperavi, nequaquam faciam: adamavi quippe alienos, & poſt eos ambulabo.

26. Quomodo confunditur fur quando deprehenditur, ſic confuſi ſunt domus Iſrael, ipſi & reges eorum, principes, & ſacerdotes, & prophetæ eorum,

27. Dicentes ligno: Pater meus es tu; & lapidi: Tu me genuiſti. * Verterunt ad me tergum, & non faciem, & in tempore afflictionis ſuæ dicent: Surge, & libera nos. [* Inf. 32. 33.]

28. Ubi ſunt dii tui, quos feciſti tibi? ſurgant & liberent te in tempore afflictionis tuæ: * ſecundùm numerum quippe civitatum tuarum erant dii tui Juda. [* Infr. 11. 13.]

29. Quid vultis mecum judicio contendere? omnes dereliquiſtis me, dicit Dominus.

30. Fruſtrà percuſſi filios veſtros, diſciplinam non receperunt: devoravit (ſ) gladius veſter prophetas veſtros, quaſi leo vaſtator.

31. Generatio veſtra. Videte verbum Domini: Numquid ſolitudo factus ſum Iſraeli, aut terra ſerotina? (t) quare ergo dixit

12. (f) Ob iram Dei imminentem, vel Angeli Dei.

13. (g) Duo ſunt mala, Deum qui eſt fons vitæ derelinquere, & ad idola converti. Poſſunt hæc referri ad hæreticam doctrinam, quæ continere non valet aquas: nam quod boni in ea relictum eſt, non integrum & incorruptum, ſed variis permiſtum erroribus conſervat.

16. (h) Hebr. Confregerunt te uſque ad verticem; Ægyptii videlicet, ad quos plures Judæi confugerant.

17. (i) Legis tuæ, per planam & facilem viam, noluiſti eum ſequi.

18. (k) Ut eorum utaris ope, qui plus nocere poſſunt, quàm prodeſſe.

19. (l) Hebr. Caſtigabit te: hinc diſces, quàm amarum ſit Deum tuum derelinquere: ſprevistis bona & dulcia, mala & amara elegiſtis.

20. (m) Hieron. Quaſi ad meretricem loquitur, quæ conjugalia fœdera rupetit; *Et dixerit, Non ſerviam*, Domino, vel marito. Inſtar meretricis ibas ex una arbore in aliam, ab uno idolo ad aliud.

21. (n) Hebr. *Sorec*; optimam; omne ſemen verum, cujus ſarmenta, aut plantæ vera erant, non adulterina.

22. (o) Seu nitro, aut ſoda, vel ſale, ut nunc vocant *Alcali*, de quo alibi; *Et multiplicaveris tibi herbam Borith*, quæ ſaponaria dici ſolet. Sept. interpretes voce utuntur, quæ herbam fullonum ſignificat, quæque virentibus & humidis in locis naſcitur. Quacumque utaris excuſatione, iniquitatem tuam diſſimulare non poteris.

23. (p) Veſtigia tua ibi ſunt impreſſa. *Curſor levis explicans vias ſuas*, Hebr. Caprea quæ velox fertur ad mares æſtu libidinis, ſic tu ad idola: *Explicans vias tuas*, Hebr. *Gyrans huc illuc*, ad quærenda idola circuibas.

24. (q) Teſte Oppiano, onager æſtu libidinis ſumma conſcendit montium ad captandam auram fœminæ. *Onager aſſuetus*; nomen Hebræum eſt communis generis: nullus avertit eam, nemo aſinam libidine incenſam revocare poterit.

25. (r) Pedum nomine ſæpè crura & femora deſignantur: cùm admonetis ne corpus nudes ad hoc adulterium patrandum, & ardorem libidinis, ut ſitim refrænes, tu reſpondeas, *Deſperavi*: Hebr. *Deſperatum eſt*, nulla ſpes eſt ut faciam quod ſuades: prohibe pedem tuum, ne ſuſcipias tam longum iter ad quærenda idola, quæ nihil te juvare poterunt: *Et guttur tuum à ſiti*, quæ viatores cruciat; ſed fruſtrà ſunt illæ admonitiones.

30. (ſ) Adeò non quæſiſtis ſalutaria monita, ut Prophetas meos occideritis; *Vaſtator*, jungendum, *Generatio veſtra fuit vaſtatrix*.

31. (t) Quæ tardè fructus ſuos profert, nec perducit ad maturitatem.

dixit populus meus: Receſſimus, non veniemus ultrà ad te?

32. Numquid obliviſcetur virgo ornamenti ſui, aut ſponſa faſciæ pectoralis ſuæ? populus verò meus oblitus eſt mei diebus innumeris.

33. Quid niteris bonam oſtendere viam tuam ad quærendam dilectionem (u), quæ inſuper & malitias tuas docuiſti vias tuas,

34. Et in alis (x) tuis inventus eſt ſanguis animarum pauperum & innocentum? non in foſſis inveni eos, ſed in omnibus quæ ſuprà memoravi,

35. Et dixiſti: Abſque peccato & innocens ego ſum: & propterea avertatur furor tuus à me. Ecce ego judicio contendam tecum, eò quòd dixeris: Non peccavi.

36. Quàm vilis facta es nimis, iterans vias tuas! & ab Ægypto confunderis, ſicut confuſa es ab Aſſur.

37. Nam & ab iſta egredieris, & manus tuæ erunt ſuper caput (y) tuum: quoniam obtrivit Dominus confidentiam tuam, & nihil habebis proſperum in ea.

CAPUT III.

Deus admirabili uſus clementia populum ſuum ad ſe revocat ab idololatria, in qua Juda etiam Iſraelem ſuperavit: de futura gloria & exaltatione Jeruſalem, de gentium vocatione agit; ad pœnitentiam Judæos adhortatur.

1. VUlgo dicitur: Si dimiſerit (a) vir uxorem ſuam, & recedens ab eo, duxerit virum alterum: numquid revertetur ad eam ultrà? numquid non polluta & contaminata erit mulier illa? tu autem fornicata es cum amatoribus multis: tamen revertere ad me, dicit Dominus, & ego ſuſcipiam te.

2. Leva oculos tuos in directum (b), & vide ubi non proſtrata ſis: in viis ſedebas, expectans eos quaſi latro in ſolitudine: & polluiſti terram in fornicationibus tuis, & in malitiis tuis.

3. Quam ob rem prohibitæ (c) ſunt ſtillæ pluviarum, & ſerotinus imber non fuit: frons mulieris meretricis facta eſt tibi, noluiſti erubeſcere.

4. Ergo ſaltem amodò voca me: Pater meus, dux virginitatis (d) meæ tu es:

5. Numquid iraſceris in perpetuum, aut perſeverabis in finem? Ecce locuta es, & feciſti mala, & potuiſti (e).

6. Et dixit Dominus ad me in diebus Jo- * Supr. 3. 10.
ſiæ regis: * Numquid vidiſti quæ fecerit averſatrix (f) Iſrael? abiit ſibimet ſuper omnem montem excelſum, & ſub omni ligno frondoſo, & fornicata eſt ibi.

7. Et dixi, cùm feciſſet hæc omnia: Ad me revertere: & non eſt reverſa. Et vidit prævaricatrix ſoror ejus Juda,

8. Quia pro eo quòd mœchata eſſet averſatrix Iſrael, dimiſiſſem eam, & dediſſem ei libellum repudii: & non timuit prævaricatrix Juda ſoror ejus, ſed abiit, & fornicata eſt etiam ipſa.

9. Et facilitate (g) fornicationis ſuæ contaminavit terram, & mœchata eſt cum lapide & ligno.

10. Et in omnibus his non eſt reverſa ad me prævaricatrix ſoror ejus Juda in toto corde ſuo, ſed in mendacio, ait Dominus.

11. Et dixit Dominus ad me: Juſtificavit (h) animam ſuam averſatrix Iſrael, comparatione prævaricatricis Judæ.

12. Vade, & clama ſermones iſtos contra Aquilonem (i), & dices: Revertere averſatrix Iſrael, ait Dominus, & non avertam faciem meam à vobis: quia ſanctus ego ſum, dicit Dominus, & non iraſcar in perpetuum.

13. Verumtamen ſcito iniquitatem tuam, quia in Dominum Deum tuum prævaricata es: & diſperſiſti (k) vias tuas alienis ſub omni ligno frondoſo, & vocem meam non audiſti, ait Dominus.

14. Con-

33. (u) Ut amorem meum tibi concilies: *Inſuper*, cùm alios doceas malè agere.

34. (x) Tu inſtar avis quæ ex præda vivit, alas habes plenas ſanguine: 70. In manibus tuis. *Non in foſſis inveni eos*, occiſos Prophetas, ſed palam.

37. (y) Mulieres flentes ſolebant caput manibus tegere: *In ea*, in Ægypto. Hebr. *Et non proſperaberis in eis*, non benè ſuccedent ſpes tuæ.

CAP. III. 1. (a) Hanc maritus non revocat, ſi dimiſſa alteri viro nupſerit: Deus verò invitat populum Iſrael, qui fornicatus eſt, ad pœnitentiam: *Mulier illa?* Hebr. *Terra illa?* uti & Deuter. 24. terra cenſetur peccare, cùm ejus habitatores gravia admittunt ſcelera; ac mulier metaphoricè appellatur terra.

2. (b) Hebr. In colles, in loca excelſa: in directum quàm longiſſimè poteris.

3. (c) Tuis ſceleribus cœlum clauſiſti. Serotinus imber vere ineunte lætus eſſe ſolet ſegetibus.

4. (d) Qui cuſtodis à prima ætate Synagogam: *Voca me*, habe me pro patre. *Numquid iraſceris in perpetuum?* Verba ſunt Dei, qui orationem componit, qua eum placemus. *Ecce locuta es*, ſtatim atque locuta fueris.

5. (e) Poteris me flectere, ſi in hanc formam me roges.

6. (f) Rebellis: *Abiit ſibimet*, ſuæ libidini permiſſa.

9. (g) Prona ad idololatriam adoravit tamquam deos lapides & ligna.

11. (h) Juſtam præſtitit ſe præ Juda, qui in templo Dei poſuit idolum Baal.

12. (i) Ad decem tribus, quæ erant in Aſſyria: *Quia ſanctus ego ſum*, Hebr. & 70. Quoniam miſericors ego ſum: *Et non iraſcar in perpetuum*, in ira mea non periſtam.

13. (k) Ad quærendos deos alienos per vias plurimas diſcurrens iviſti.

14. Convertimini filii revertentes (l), dicit Dominus: quia ego vir veſter: & aſſumam vos unum de civitate, & duos de cognatione, & introducam vos in Sion,

15. Et dabo vobis paſtores (m) juxta cor meum, & paſcent vos ſcientia & doctrina.

16. Cùmque multiplicati fueritis, & creveritis in terra in diebus illis, ait Dominus: non dicent ultrà: Arca (n) teſtamenti Domini: neque aſcendet ſuper cor, neque recordabuntur illius: nec viſitabitur, nec fiet ultrà.

17. In tempore illo vocabunt Jeruſalem (o) Solium Domini: & congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini in Jeruſalem, & non ambulabunt poſt pravitatem cordis ſui peſſimi.

18. In diebus illis ibit (p) domus Juda ad domum Iſrael, & veniet ſimul de terra Aquilonis, ad terram, quam dedi patribus veſtris.

19. Ego autem dixi: Quomodo ponam te in filios, & tribuam tibi terram deſiderabilem, hæreditatem præclaram exercituum gentium? Et dixi: Patrem vocabis me, & poſt me ingredi non ceſſabis.

20. Sed quomodo ſi contemnat mulier amatorem ſuum, ſic contempſit me domus Iſrael, dicit Dominus.

21. Vox in viis audita (q) eſt, ploratus & ululatus filiorum Iſrael: quoniam iniquam fecerunt viam ſuam, obliti ſunt Domini Dei ſui.

22. Convertimini filii revertentes, & ſanabo averſiones veſtras. Ecce nos venimus ad te: tu enim es Dominus Deus noſter.

23. Verè mendaces erant colles (r), & multitudo montium: verè in Domino Deo noſtro ſalus Iſrael.

24. Confuſio comedit (ſ) laborem patrum noſtrorum ab adoleſcentia noſtra, greges eorum, & armenta eorum, filios eorum, & filias eorum.

25. Dormiemus (t) in confuſione noſtra, & operiet nos ignominia noſtra: quoniam Domino Deo noſtro peccavimus nos, & patres noſtri, ab adoleſcentia noſtra uſque ad diem hanc: & non audivimus vocem Domini Dei noſtri.

CAPUT IV.

Ad veram, non fictam pœnitentiam Judæos invitat; tum obſidionem Jeruſalem & ejus expugnationem prædicit.

1. SI reverteris Iſrael, ait Dominus, ad me convertere: ſi abſtuleris offendicula tua à facie mea, non commoveberis (a).

2. Et jurabis: Vivit (b) Dominus, in veritate, & in judicio, & in juſtitia: & benedicent eum gentes, ipſumque laudabunt.

3. Hæc enim dicit Dominus viro Juda, & Jeruſalem: * Novate vobis novale (c), & nolite ſerere ſuper ſpinas: * Oſee 10. 12.

4. Circumcidimini (d) Domino, & auferte præputia cordium veſtrorum viri Juda, & habitatores Jeruſalem: ne fortè egrediatur ut ignis indignatio mea, & ſuccendatur, & non ſit qui extinguat, propter malitiam cogitationum veſtrarum.

5. Annuntiate in Juda, & in Jeruſalem auditum facite: loquimini, & canite tuba in terra: clamate fortiter, & dicite: Congregamini, & ingrediamur civitates munitas,

6. Levate ſignum (e) in Sion. Confortamini, nolite ſtare, * quia malum ego adduco ab Aquilone, & contritionem magnam, * Sup. I. 14.

7. Aſcen-

14. (l) Sept. Interpr. *Revertimini filii rebelles.* *Unum*, etiamſi unus tantùm in civitate fuerit, introducam eum in Sion, in Eccleſiam. Uſque ad verſ. 20. Prophetia eſt de Chriſto & Eccleſia.

15. (m) Apoſtolos, Epiſcopos, presbyteros: *Et paſcent vos in ſcientia & doctrina*: ſcientia ad mores, doctrina ad fidem videtur pertinere.

16. (n) Non jactabunt ampliùs legis Moſaicæ cæremonias; ſublatis his umbris; amplectentur veram arcam divinæ gratiæ, Chriſtum ſcilicet, *Aſcendet*, nemo de ea cogitabit: *Nec viſitabitur*, ut reſponſa à Deo accipiant.

17. (o) Eccleſiam, ſolium Domini, ubi regnat.

18. (p) Non erit ulla inter decem Tribus & Tribum Juda diſſenſio, omnes ſimul ad Eccleſiam Catholicam venient. Juxta hiſtoriam venient ſimul de Aſſyria, in qua decem tribus erant diſperſæ; v. 19. promittitur æterna hæreditas.

21. (q) Judæi variis in locis diſperſi ſuam defleant calamitatem.

23. (r) Dii erant mendaces & ficti, quos coluimus in montibus.

24. (ſ) Calamitas quæ confuſionem parit, nos docuit. *Adoleſcentia*, Patribus noſtris omnia in pejus ruere experti ſumus.

25. (t) In miſeriis noſtris moriemur.

CAP. IV.

1. (a) Juxta textum Hebraicum hic eſt ſenſus ex Hieron. Si reverteris ad me, non emigrabis; ad me convertere, in gratiam meam redibis, ſi ad me fueris reverſus.

2. (b) Forma jurandi uſitata in Veteri teſtamento, cujus hic eſt ſenſus; Quàm verum eſt Dominum vivere, tam verum eſt &c. Veritas requiritur, ne falſum juretur; juſtitia, ne quid injuſtum; judicium, ne temerè & in vanum; *Et jurabis, Vivit Dominus*: non alium Deum coles quàm Dominum: juramentum enim eſt pars cultus divini.

3. (c) Novalia dicuntur quæ de novo ſeruntur: ſpiritali ſenſu, evulſis per pœnitentiam ſpinis, & præparato cordis ſolo, verum Dei cultum ſuſcipite. Serere ſuper ſpinas eſt, legem Dei ſuſcipere, non ſubacto priùs cordis agro ſpinarum pleno.

4. (d) Non carne, ſed corde & animo; *& ſuccendatur*, alludit ad ſpinas, quæ flammam facilè concipiunt.

6. (e) Nolite ſtare attoniti & ſtupentes: mox futurum adventum Nabuchodonoſoris deſcribit. Hieron. *Levate crucis ſignum in ſpecula, id eſt, in ſublimitate Eccleſiæ,*

7. Aſcendit leo (f) de cubili ſuo, & prædo gentium ſe levavit: egreſſus eſt de loco ſuo, ut ponat terram tuam in ſolitudinem: civitates tuæ vaſtabuntur, remanentes abſque habitatore.

8. Super hoc (g) accingite vos ciliciis, plangite & ululate: quia non eſt averſa ira furoris Domini à nobis.

9. Et erit in die illa, dicit Dominus: Peribit cor regis, & cor principum: & obſtupeſcent ſacerdotes, & prophetæ conſternabuntur.

10. Et dixi: Heu, heu, heu Domine Deus, ergone (h) decepiſti populum iſtum & Jeruſalem, dicens: Pax erit vobis: & ecce pervenit gladius uſque ad animam?

11. In tempore illo dicetur populo huic & Jeruſalem: Ventus urens (i) in viis, quæ ſunt in deſerto viæ filiæ populi mei, non ad ventilandum, & ad purgandum.

12. Spiritus (k) plenus ex his veniet mihi: & nunc ego loquar judicia mea cum eis.

13. Ecce quaſi nubes aſcendet, & quaſi tempeſtas currus ejus: velociores aquilis equi illius: væ nobis quoniam vaſtati ſumus.

14. Lava à malitia cor tuum Jeruſalem, ut ſalva fias: uſquequò morabuntur in te cogitationes noxiæ?

15. Vox enim annuntiantis à Dan (l), & notum facientis idolum de monte Ephraim.

16. Dicite gentibus: Ecce auditum eſt in Jeruſalem cuſtodes venire de terra longinqua, & dare ſuper civitates Juda vocem ſuam.

17. Quaſi cuſtodes agrorum facti ſunt ſuper eam in gyro; quia me ad iracundiam provocavit, dicit Dominus.

* Sap. 1. 3. & 5. 18. * Viæ tuæ, & cogitationes tuæ fecerunt hæc tibi: iſta malitia tua, quia amara (m), quia tetigit cor tuum.

19. Ventrem (n) meum, ventrem meum doleo, ſenſus cordis mei turbati ſunt in me: non tacebo, quoniam vocem buccinæ audivit anima mea, clamorem prælii.

20. Contritio (o) ſuper contritionem vocata eſt, & vaſtata eſt omnis terra: repentè vaſtata ſunt tabernacula mea, ſubitò pelles meæ.

21. Uſquequò videbo fugientem, audiam vocem buccinæ?

22. Quia ſtultus populus meus me non cognovit: filii inſipientes ſunt, & vecordes: ſapientes ſunt ut faciant mala, benè autem facere neſcierunt.

23. Aſpexi terram, & ecce vacua erat, & nihili: & cœlos, & non erat lux in eis.

24. Vidi montes, & ecce movebantur: & omnes colles conturbati ſunt.

25. Intuitus ſum, & non erat homo: & omne volatile cœli receſſit.

26. Aſpexi, & ecce Carmelus (p) deſertus: & omnes urbes ejus deſtructæ ſunt à facie Domini, & à facie iræ furoris ejus.

27. Hæc enim dicit Dominus: Deſerta erit omnis terra, ſed tamen conſummationem (q) non faciam.

28. Lugebit terra, & mœrebunt cœli deſuper: eò quòd locutus ſum, cogitavi, & non pœnituit me, nec averſus (r) ſum ab eo.

29. A voce equitis, & mittentis ſagittam, fugit omnis civitas: ingreſſi ſunt ardua, & aſcenderunt rupes: univerſæ urbes derelictæ ſunt, & non habitat in eis homo.

30. Tu autem vaſtata quid facies? cùm veſtieris te coccino, cùm ornata fueris monili aureo, & pinxeris ſtibio oculos tuos, fruſtrà componeris: contempſerunt te amatores tui, animam tuam quærent.

31. Vocem enim quaſi parturientis audivi, anguſtias ut puerperæ: Vox filiæ Sion intermorientis, expandentiſque manus ſuas: væ mihi, quia defecit anima mea propter interfectos (ſ).

C A-

7. (f) Rex Chaldæorum, & nationum prædo.
8. (g) Propterea.
10. (h) Interrogando hoc dicit Propheta, ut oſtendat vaticinium illud cap. ſuperioris de felicitate Jeruſalem aliò pertinere: *Ergone decepiſti populum iſtum*, per falſos prophetas decipi feciſti?
11. (i) Repentinus hoſtis adventus, qui eſt inſtar venti urentis, non ad ventilandum, aut purgandum, ſupple, ſed ad perdendum; omnes occidet, aut captivos abducet.
12. (k) Spiritus vehemens juſſu meo irruet. *Ex his*, è viis, quà iter eſt Jeruſalem, vel ſpiritus fortior his quibus areæ purgari ſolent, veniet juſſu meo; *Et nunc*, & tunc; *loquar judicia*, jam oſtendam quàm juſtè eos puniam.
15. (l) Interpoſita inter Jeruſalem & Babylonem: *Et notum faciens idolum*, dei Bel in vexillis Chaldæorum: *De monte Ephraim*, quà tranſituri erant.
18. (m) Malitia tua hanc calamitatem induxit.
19. (n) Viſcera mea: loquitur in perſona civitatis: vel Propheta dolorem ſuum exprimit, quaſi tormina patiatur, & jam tubæ clangorem audiiſſet.
20. (o) Calamitas ſuper calamitatem adducta eſt. Tabernacula è pellibus facta. Propheta ut fortiùs eos afficiat, cladem ut præſentem commemorat.
26. (p) Ager antè fertilis.
27. (q) Non penitùs terram perdam. Chaldei aliquos ad eam colendam relinquent. Hieron. *Miſta ira miſericordiam Dei*.
28. (r) Non deſiſtam à propoſito.
31. (ſ) Hebr. Interfectores hoſtium, vel propter interfectos ob multitudinem interfectorum.

CAPUT V.

Adverſus Judæorum ſcelera, luxuriam in primis & impietatem invehitur, ſimul & adhortatur ad pœnitentiam.

1. Circuite (a) vias Jeruſalem, & aſpicite, & conſiderate, & quærite in plateis ejus, an inveniatis virum facientem judicium, & quærentem fidem: & propitius ero ei.

2. Quòd ſi etiam, Vivit Dominus, dixerint: & hoc falsò jurabunt.

3. Domine, oculi tui reſpiciunt fidem (b): percuſſiſti eos, & non doluerunt: attriviſti eos, & renuerunt accipere diſciplinam: & induraverunt facies ſuas ſupra petram, & noluerunt reverti.

4. Ego autem dixi: Forſitan pauperes (c) ſunt & ſtulti, ignorantes viam Domini, judicium Dei ſui.

5. Ibo igitur ad optimates, & loquar eis: ipſi enim cognoverunt viam Domini, judicium Dei ſui, & ecce magis hi ſimul confregerunt jugum, ruperunt vincula.

6. Idcircò percuſſit (d) eos leo de ſilva, lupus ad veſperam vaſtavit eos, pardus vigilans ſuper civitates eorum: omnis, qui egreſſus fuerit ex eis, capietur: quia multiplicatæ ſunt prævaricationes eorum, confortatæ ſunt averſiones eorum.

7. Super quo propitius tibi eſſe potero? filii tui dereliquerunt me, & jurant in his qui non ſunt dii: ſaturavi eos, & mœchati ſunt, & in domo meretricis luxuriabantur.

8. Equi amatores, & emiſſarii (e) facti ſunt: * Unuſquiſque ad uxorem proximi ſui hinniebat.

* Ezech. 22. 11.

9. Numquid ſuper his non viſitabo, dicit Dominus? & in gente tali non ulciſcetur anima mea?

10. Aſcendite muros ejus, & diſſipate, conſummationem (f) autem nolite facere: auferte propagines ejus, quia non ſunt Domini.

11. Prævaricatione enim prævaricata eſt in me domus Iſrael, & domus Juda, ait Dominus.

12. Negaverunt Dominum, & dixerunt: Non eſt ipſe: neque veniet ſuper nos malum: gladium & famem non videbimus.

13. Prophetæ fuerunt in ventum locuti, & reſponſum non fuit in eis: hæc ergo evenient illis.

14. Hæc dicit Dominus Deus exercituum: Quia locuti eſtis verbum iſtud: ecce ego do verba mea in ore tuo in ignem (g), & populum iſtum in ligna, & vorabit eos.

15. Ecce ego adducam ſuper vos gentem de longinquo domus Iſrael, ait Dominus: gentem robuſtam, gentem antiquam, gentem, cujus ignorabis linguam, nec intelliges quid loquatur.

16. Pharetra ejus quaſi ſepulchrum (h) patens, univerſi fortes:

17. Et comedet ſegetes tuas, & panem tuum: devorabit filios tuos, & filias tuas: comedet gregem tuum, & armenta tua: comedet vineam tuam, & ficum tuam: & conteret urbes munitas tuas, in quibus tu habes fiduciam, gladio.

18. Verumtamen in diebus illis, ait Dominus, non faciam vos in conſummationem.

19. * Quòd ſi dixeritis: Quare fecit nobis Dominus Deus noſter hæc omnia? dices ad eos: Sicut dereliquiſtis (i) me, & ſerviſtis deo alieno in terra veſtra, ſic ſervietis alienis in terra non veſtra.

* Inf. 16. 10.

20. Annuntiate hoc domui Jacob, & auditum facite in Juda, dicentes:

21. Audi popule ſtulte, qui non habes cor: qui habentes oculos, non videtis: & aures, & non auditis.

22. Me ergo non timebitis, ait Dominus: & à facie mea non dolebitis? Qui poſui arenam terminum mari, præceptum ſempiternum, quod non præteribit: & commovebuntur, & non poterunt: & intumeſcent fluctus ejus, & non tranſibunt illud:

23. Populo autem huic factum eſt cor incredulum & exaſperans, receſſerunt & abierunt.

24. Et

CAP. V. 1. (a) Incredibilem juſtorum paucitatem in civitate Jeruſalem indicat: *Et ero ei*, ſeu viro, ſeu civitati: id enim ambiguum eſt. 70. *Propitius ero eis*; ſaltem pauci intelliguntur juſti, ut propter eos toti civitati poſſit ignoſci.

3. (b) De qua priùs dixerat, an invenietis virum facientem judicium, *& quærentem fidem*, ſeu veritatem, ut vertit Symmachus? quæ ſcilicet juſtitia eſt in promiſſis & factis.

4. (c) Imperita multitudo quæ legem Dei ignorat.

6. (d) Nabuchodonoſor: *Lupus*, Nabuzardan; *Lupus ad veſperam*, qui noctu prædari ſolet. *Averſiones*, vehementer rebellarunt contra me; quo jure potero tibi parcere?

8. (e) Libidine ferventes, vulgò Gall. *des Etalons*.

10. (f) Nolite ita eos delere, ut non reliquiæ ſalvæ ſiant. *Auferte propagines ejus*, ita ut radices quædam ſuperſint: propagines auferre, ſeu ramos extenſos, & longiora ſarmenta, quæ non diſſecta in terram demittuntur.

14. (g) Ego faciam, ut quæ per te loquor, ſint efficacia ſicut ignis, in ore Prophetæ.

16. (h) Præ multitudine eorum quos occidet.

19. (i) Deum ut Dominum ſuum agnoſcere noluerunt, æquum fuit ut aliis dominis traderentur, Hieron. *Si vos peregrina religio delectat, habitare cum talibus*; imò ſervite iis, quorum deos colitis.

24. Et non dixerunt in corde ſuo: Metuamus Dominum Deum noſtrum, qui dat nobis pluviam temporaneam (k) & ſerotinam in tempore ſuo: plenitudinem annuæ meſſis cuſtodientem nobis.

25. Iniquitates veſtræ declinaverunt (l) hæc: & peccata veſtra prohibuerunt bonum à vobis:

26. Quia inventi ſunt in populo meo impii inſidiantes quaſi aucupes, laqueos ponentes, & pedicas ad capiendos viros.

27. Sicut decipula plena avibus, ſic domus eorum plenæ dolo: ideò magnificati ſunt & ditati.

28. Incraſſati ſunt & impinguati: & præterierunt ſermones meos peſſimè. * Cauſam viduæ non judicaverunt, cauſam pupilli non direxerunt (m), & judicium pauperum non judicaverunt.

* Iſai. 1. 23. Zach. 7. 10.

29. Numquid ſuper his non viſitabo, dicit Dominus: aut ſuper gentem hujuſcemodi non ulciſcetur anima mea?

30. Stupor & mirabilia (n) facta ſunt in terra:

31. Prophetæ prophetabant mendacium (o), & ſacerdotes applaudebant manibus ſuis: & populus meus dilexit talia: quid igitur fiet in noviſſimo ejus?

CAPUT VI.

Chaldæorum celerem adventum prænuntiat, ad pœnitentiam Judæos invitat, his ut reprobis & præfractis extrema quæque minitatur.

1. Confortamini (a) filii Benjamin in medio Jeruſalem, & in Thecua clangite buccina, & ſuper Bethacarem levate vexillum: quia malum viſum eſt ab Aquilone, & contritio magna.

2. Speciosæ & delicatæ aſſimilavi (b) filiam Sion.

3. Ad eam venient paſtores, & greges eorum: fixerunt in ea tentoria in circuitu: paſcet (c) unuſquiſque eos, qui ſub manu ſua ſunt.

4. Sanctificate (d) ſuper eam bellum: conſurgite, & aſcendamus in meridie: væ nobis, quia declinavit dies, quia longiores factæ ſunt umbræ veſperi.

5. Surgite, & aſcendamus in nocte, & diſſipemus domos ejus.

6. Quia hæc dicit Dominus exercituum: Cædite lignum ejus, & fundite circa Jeruſalem aggerem: hæc eſt civitas viſitationis, omnis calumnia in medio ejus.

7. Sicut frigidam fecit (e) ciſterna aquam ſuam, ſic frigidam fecit malitiam ſuam: iniquitas & vaſtitas audietur in ea, coram me ſemper infirmitas & plaga.

8. Erudire Jeruſalem, ne fortè recedat anima mea à te, ne fortè ponam te deſertam, terram inhabitabilem.

9. Hæc dicit Dominus exercituum: Uſque ad racemum colligent quaſi in vinea reliquias Iſrael: converte manum tuam quaſi vindemiator ad cartallum (f).

10. Cui loquar? & quem conteſtabor ut audiat? ecce incircumciſæ aures eorum, & audire non poſſunt: ecce verbum Domini factum eſt eis in opprobrium, & non ſuſcipient illud.

11. Idcircò furore Domini plenus ſum, laboravi (g) ſuſtinens: effunde ſuper parvulum foris, & ſuper conſilium juvenum ſimul: vir enim cum muliere capietur, ſenex cum pleno dierum.

12. Et tranſibunt domus eorum ad alteros, agri & uxores pariter: quia extendam manum meam ſuper habitantes terram, dicit Dominus.

13. * A minore quippe uſque ad majorem omnes avaritiæ ſtudent: & à propheta uſque ad ſacerdotem cuncti faciunt dolum.

* Iſai. 56. 11. Inf. 8. 10.

14. Et

24. (k) Poſt ſationem; *Serotinam*, vernam.

25. (l) Averterunt pluviam, & meſſem à vobis beneficia mea prohibuerunt.

28. (m) Sept. Interpr. Non judicaverunt judicium pupilli, pupillis jus ſuum non reddiderunt.

30. (n) Hebr. Stupor & turpitudo; indigna res, quæ credatur ob turpitudinem.

31. (o) Hieron. Alii futura prædicunt, alii ex lege facienda decernunt: quid tandem facietis? pœnas dabitis acerbas. Falſi prophetæ falſa prædicabant, ſacerdotes pravè exponebant, populus falli amabat.

CAP. VI. 1. (a) Contribules ſuos alloquitur, ut conſurgant ad opem ferendam Jeruſalem: *Et in Thecua*, urbs erat in monte poſita, ubi Roboam armamentarium ſuum collocarat; urbs illa ſex millibus paſſibus à Bethlehem diſtabat: *Et ſuper Bethacarem*, vicus erat medius inter Jeruſalem & Thecuam poſitus, ſic dictus quaſi domus vineæ: *Levate vexillum*: Vatabl. *Extollite ignem, & fumum*: ut hoc ſigno accolæ omnes ſciant adeſſe hoſtes: ironia hæc videtur adverſus Benjaminitas, qui in ſitu regionum ſpem ſuam poſuerant.

2. (b) Nam ſumma facilitate ab hoſtibus capietur.

3. (c) Reges: principes vocat paſtores.

4. (d) Solemni ritu bellum indicite contra Judæos. *Declinavit*, quanto ardore pugnaturi eſſent Chaldæi, inſinuat; ſe ipſos excitant ad bellum: adeò ut dies illis breviores ad pugnandum videantur.

7. (e) Jeruſalem ſcilicet: ut è ciſterna effluit aqua frigida, ſic malitia è Jeruſalem; in Scriptura, quæ bona ſunt, calori; quæ mala, frigori tribui ſolent: horum corda nullis Dei beneficiis incaleſcunt: *Vaſtitas*, oppreſſio pauperum ſemper in ea, & video pauperes ab iis ſemper affligi.

9. (f) Collige: in cartallum, ſeu in caniſtrum, vulgò *une hotte*, conjice: hoc dicit miles Chaldæus alteri militi: vindemiatores non convertunt manum ad caniſtrum: *in id enim racemi decidunt*; ſed qui racemant, cùm racemum inveniunt, converſa manu illum in caniſtrum conjiciunt.

11. (g) Præteritum pro præſenti, id eſt, non poſſum me continere: *Effunde* verbum Domini, minare, annuntia, ut omnis ætas audiat.

Digitized by Google

14. Et curabant (h) contritionem filiæ populi mei cum ignominia, dicentes: Pax, pax: & non erat pax.

15. Confuſi (i) ſunt, quia abominationem fecerunt: quin potiùs confuſione non ſunt confuſi, & erubeſcere neſcierunt: quam ob rem cadent inter ruentes: in tempore viſitationis ſuæ corruent, dicit Dominus.

16. Hæc dicit Dominus: State (k) ſuper vias, & videte, & interrogate de ſemitis antiquis, quæ ſit via bona, & ambulate in ea: * & invenietis refrigerium animabus veſtris. Et dixerunt: Non ambulabimus. * Matthæi 11. 29.

17. Et conſtitui ſuper vos ſpeculatores. Audite vocem tubæ. Et dixerunt: Non audiemus.

18. Ideò audite gentes, & cognoſce congregatio, quanta ego faciam eis.

19. Audi terra: Ecce ego adducam mala ſuper populum iſtum, fructum cogitationum ejus: quia verba mea non audierunt, & legem meam projecerunt.

* Iſ. 1. 11. 20. * Ut quid mihi thus de Saba affertis, & calamum ſuave olentem de terra longinqua? holocautomata veſtra non ſunt accepta, & victimæ veſtræ non placuerunt mihi.

21. Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego dabo in populum iſtum ruinas, & ruent in eis patres & filii ſimul, vicinus & proximus peribunt.

22. Hæc dicit Dominus: Ecce populus venit de terra Aquilonis, & gens magna conſurget à finibus terræ.

23. Sagittam & ſcutum arripiet: crudelis eſt, & non miſerebitur: vox ejus quaſi mare ſonabit: & ſuper equos aſcendent, præparati quaſi vir ad prælium, adverſùm te filia Sion.

24. Audivimus (l) famam ejus: diſſolutæ ſunt manus noſtræ: tribulatio apprehendit nos, dolores ut parturientem.

25. Nolite (m) exire ad agros, & in via ne ambuletis: quoniam gladius inimici, pavor in circuitu.

26. Filia populi mei accingere cilicio, & conſpergere cinere: luctum unigeniti fac tibi, planctum amarum, quia repentè veniet vaſtator ſuper nos.

27. Probatorem (n) dedi te in populo meo robuſtum: & ſcies, & probabis viam eorum.

28. Omnes iſti principes declinantes (o), ambulantes fraudulenter, æs & ferrum: univerſi corrupti ſunt.

29. Defecit ſufflatorium (p), in igne conſumptum eſt plumbum, fruſtrà conflavit conflator: malitiæ enim eorum non ſunt conſumptæ.

30. Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus projecit illos.

CAPUT VII.

Non ſalvabit Judæos templum, cùm peſſima quæque patrent ſcelera, & Prophetas audire nolint. Idcircò templum abjiciendum, & terra Juda in ſolitudinem redigenda.

1. VErbum, quod factum eſt ad Jeremiam à Domino, dicens:

2. Sta in porta Domus Domini, & prædica ibi verbum iſtud, & dic: Audite verbum Domini omnis Juda, qui ingredimini per portas has, ut adoretis Dominum.

3. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: * Bonas facite vias (a) veſtras, & ſtudia veſtra: & habitabo vobiſcum in loco iſto. * Inf. 26. 13.

4. Nolite confidere in verbis mendacii, dicentes: Templum (b) Domini, templum Domini, templum Domini eſt.

5. Quoniam ſi benè direxeritis vias veſtras, & ſtudia veſtra: ſi feceritis judicium inter virum & proximum ejus,

6. Advenæ, & pupillo, & viduæ non feceritis calumniam, nec ſanguinem innocentem effuderitis in loco hoc, & poſt deos alienos non ambulaveritis in malum vobiſmetipſis:

7. Habitabo vobiſcum in loco iſto: in terra quam dedi patribus veſtris à ſæculo & uſque in ſæculum.

8. Ecce vos confiditis vobis in ſermonibus mendacii, qui non proderunt vobis:

9. Fura-

14. (h) Falſi Prophetæ ut ſacerdotes timorem minuebant; *Cum ignominia*, perfunctoriè quaſi ludus eſſet.

15. (i) Confundentur, cùm præter eorum opinionem hæc evenerint.

16. (k) Inſiſtite mandatis Dei, conſiderate antiquas vivendi rationes: viæ illæ antiquæ nobis ſunt doctrina orthodoxæ fidei, & ſanctæ converſationis, à quibus qui aberrant, ut hæretici, *non invenient refrigerium animabus ſuis*.

24. (l) Propheta ſic loquentem populum inducit.

25. (m) Judæi alii alios alloquuntur.

27. (n) Conflatorem dedi te, ô Jeremiâ: ſed nihil invenies, præter æs & ferrum.

28. (o) Rebelles, & à me deficientes.

29. (p) Folles quibus excitatur ignis: clamando fatigatus ſum. *Plumbum*; omnia purgationum genera in caſtigandis & repurgandis Judæis conſumpta ſunt.

CAP. VII. 3. (a) Mores veſtros corrigite: ibi liberum hominis arbitrium, quo bona facere poteſt adjuvante gratia, hoc in loco, multiſque in aliis commendatur.

4. (b) Eos arguit, qui cùm malè viverent, ſibi tuta omnia promittebant, quòd apud eos eſſet templum Domini. Hieron. *Illud enim eſt templum Domini, in quo habitat vera fides, ſancta converſatio.*

Digitized by Google

9. Furari, occidere, adulterari, jurare mendaciter, libare Baalim, & ire poſt deos alienos, quos ignoratis.

10. Et veniſtis, & ſtetiſtis coram me in domo hac, in qua invocatum eſt nomen meum, & dixiſtis: Liberati ſumus, eò quòd fecerimus omnes abominationes iſtas.

* Matth. 21. 13. Marc. 11. 17. Luc. 19. 46. 11. * Numquid ergo ſpelunca (c) latronum facta eſt domus iſta, in qua invocatum eſt nomen meum in oculis veſtris? ego, ego ſum: ego vidi, dicit Dominus.

12. Ite (d) ad locum meum in Silo, ubi habitavit nomen meum à principio: & videte quæ fecerim ei propter malitiam populi mei Iſrael:

13. Et nunc, quia feciſti omnia opera hæc, dicit Dominus: & locutus ſum ad vos manè conſurgens, & loquens, & non audiſtis: * & vocavi vos, & non reſpondiſtis: * Prov. 1. 24. Iſa. 65. 12.

* 1. Reg. 4. 2. & 10. 14. * Faciam domui huic, in qua invocatum eſt nomen meum, & in qua vos habetis fiduciam: & loco, quem dedi vobis & patribus veſtris, ſicut feci Silo.

15. Et projiciam vos à facie mea, ſicut projeci omnes fratres veſtros, univerſum ſemen Ephraim.

* Infr. 11. 14. & 14. 11. 16. * Tu ergo noli orare pro populo hoc, nec aſſumas pro eis laudem & orationem, & non obſiſtas (e) mihi: quia non exaudiam te.

17. Nonne vides quid iſti faciunt in civitatibus Juda, & in plateis Jeruſalem?

18. Filii colligunt ligna, & patres ſuccendunt ignem, & mulieres conſpergunt (f) adipem, ut faciant placentas reginæ cœli, & libent diis alienis, & me ad iracundiam provocent.

19. Numquid me ad iracundiam (g) provocant, dicit Dominus? nonne ſemetipſos in confuſionem vultus ſui?

20. Ideò hæc dicit Dominus Deus: Ecce furor meus, & indignatio mea conflatur ſuper locum iſtum, ſuper viros, & ſuper jumenta, & ſuper lignum regionis, & ſuper fruges terræ, & ſuccendetur, & non extinguetur.

21. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Holocautomata (h) veſtra addite victimis veſtris, & comedite carnes.

22. Quia non ſum locutus (i) cum patribus veſtris, & non præcepi eis, in die qua eduxi eos de terra Ægypti, de verbo holocautomatum, & victimarum.

23. Sed hoc verbum præcepi eis, dicens: Audite vocem meam, & ero vobis Deus, & vos eritis mihi populus: & ambulate in omni via, quam mandavi vobis, ut benè ſit vobis.

24. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem ſuam: ſed abierunt in voluntatibus, & in pravitate cordis ſui mali: factique ſunt retrorſum (k) & non in ante,

25. A die qua egreſſi ſunt patres eorum de terra Ægypti, uſque ad diem hanc. Et miſi ad vos omnes ſervos meos prophetas per diem conſurgens diluculo, & mittens.

26. Et non audierunt me, nec inclinaverunt aurem ſuam: ſed induraverunt cervicem ſuam: * & pejus operati ſunt, quàm patres eorum. * Infr. 16. 12.

27. Et loqueris ad eos omnia verba hæc, & non audient (l) te: & vocabis eos, & non reſpondebunt tibi.

28. Et dices ad eos: Hæc eſt gens, quæ non audivit vocem Domini Dei ſui, nec recepit diſciplinam: periit fides, & ablata eſt de ore eorum.

29. Tonde (m) capillum tuum, & projice, & ſume in directum planctum: quia projecit Dominus, & reliquit generationem furoris ſui,

30. Quia fecerunt filii Juda malum in oculis meis, dicit Dominus. Poſuerunt offendi-

11. (c) Hieron. *De hoc loco in Evangeliis aſſumptum puto, Scriptum eſt, Domus Patris mei, domus orationis vocabitur; vos autem fecistis eam ſpeluncam latronum.* Sive, ut in alio Evangelio ſcriptum eſt, *domum negotiationis*, Joann. 2. 12. In oculis veſtris, opinione ac judiciò veſtro, ut in templum, tamquam in ſpeluncam latronum vos recipiatis.

12. (d) Conſiderate quomodo egerim cum Silo, ubi erat tabernaculum meum: nolite confidere in veſtro templo: nam ut deſtruxi Silo, ita & templum propter peccata veſtra deſtruam.

16. (e) Ac ſi Deus impediatur Sanctorum oratione, ne impios puniat. Non vetat Sanctos orare pro nobis, ſed pro iis tantùm qui ſunt obfirmati in peccato, quos Deus ſcit non redituros in viam.

18. (f) Hebr. Ponunt conſperſionem farinaceam, aquam, ſalem, butyrum, vel adipem ad placentas conficiendas reginæ cœli, lunæ ſcilicet, cui ſacrificare ſolebant.

19. (g) Non mihi, ſed ſibi ipſis nocent.

21. (h) Ironicè loquitur: cumulate ſacrificia, nihil vobis proderunt, niſi mores veſtros mutaveritis.

22. (i) Mox ab egreſſu de Ægypto dedit decalogum; poſtquam peccaverunt in vituli adoratione, præcepta dedit eis de ſacrificiis offerendis, ne defluerent ad idola: unde hæc quaſi ſecundariò addita ſunt ex occaſione, nec in iis ſumma pietatis conſiſtit. Jam de agno Paſchali ex cauſa peculiari præceperat Deus: ſed tot cæremonialium præceptorum congeries ex occaſione tantùm fuit præſcripta. Deinde loquitur Deus comparatè, ut Oſeæ 6. *Miſericordiam volo, non ſacrificium*: malo miſericordiam, nolo ſacrificium ſine miſericordia.

24. (k) Ollas Ægyptiorum magis deſiderantes, quàm bona à Deo promiſſa: facti ſunt pejores in dies uſque ad diem hanc.

27. (l) Hieron. *Tanta erunt ſuperbia, ut cum vocaveris eos ad audiendum, nullus reſpondere dignetur.*

29. (m) O Jeruſalem, in ſignum luctus, *ſume in directum planctum*, contenta voce clama in altum: *Et reliquit generationem*, contra quam furor ejus incenſus eſt. Deus jubebat interdum Prophetas non ſolùm verbis, ſed etiam factis illuſtribus res futuras exprimere.

ſendicula ſua in domo, in qua invocatum eſt nomen meum, ut polluerent eam?

31. Et ædificaverunt excelſa Topheth, quæ eſt in valle filii Ennom: ut incenderent filios ſuos, & filias ſuas igni: quæ non præcepi, nec cogitavi in corde meo.

32. Ideò ecce dies venient, dicit Dominus, & non dicetur ampliùs, Topheth (n), & vallis filii Ennon; ſed vallis interfectionis: & ſepelient in Topheth, eò quòd non ſit locus.

33. Et erit morticinum populi hujus in cibos volucribus cœli, & beſtiis terræ, & non erit qui abigat.

* *Ezech. 26. 13.* 34. * Et quieſcere faciam de urbibus Juda, & de plateis Jeruſalem, vocem gaudii, & vocem lætitiæ, vocem ſponſi, & vocem ſponſæ: in deſolationem enim erit terra.

CAPUT VIII.

Quòd Reges, Optimates, Sacerdotes, Pſeudo-Prophetæ ac reliquus populus ad idololatriam ſint converſi, iique ſtuduerint avaritiæ & idololatriæ, ac Dominum provocantes noluerint reſipiſcere, acerbiora quæque mala ab hoſtibus crudeliſſimis patientur.

1. IN illo tempore, aît Dominus: Ejicient (a) oſſa regum Juda, & oſſa principum ejus, & oſſa ſacerdotum, & oſſa prophetarum, & oſſa eorum qui habitaverunt Jeruſalem, de ſepulchris ſuis:

2. Et expandent ea ad ſolem, & lunam, & omnem militiam cœli, quæ dilexerunt, & quibus ſervierunt, & poſt quæ ambulaverunt, & quæ quæſierunt, & adoraverunt: non colligentur, & non ſepelientur: in ſterquilinium ſuper faciem terræ erunt.

3. Et eligent magis mortem quàm vitam omnes qui reſidui fuerint de cognatione hac peſſima in univerſis locis, quæ derelicta ſunt, ad quæ ejeci eos, dicit Dominus exercituum.

4. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus: Numquid qui cadit, non reſurget (b)? & qui averſus eſt, non revertetur?

5. Quare ergo averſus eſt populus iſte in Jeruſalem averſione contentioſa? Apprehenderunt mendacium, & noluerunt reverti.

6. Attendi, & auſcultavi: nemo quod bonum eſt loquitur, nullus eſt qui agat pœnitentiam ſuper peccato ſuo, dicens: Quid feci? Omnes converſi ſunt ad curſum (c) ſuum, quaſi equus impetu vadens ad prælium.

7. Milvus in cœlo cognovit tempus (d) ſuum: turtur, & hirundo, & ciconia, cuſtodierunt tempus adventus ſui: populus autem meus non cognovit judicium Domini.

8. Quomodo dicitis: Sapientes nos ſumus, & lex Domini nobiſcum eſt? verè mendacium operatus eſt ſtylus mendax ſcribarum (e).

9. Confuſi ſunt ſapientes, perterriti & capti ſunt: verbum enim Domini projecerunt, & ſapientia nulla eſt in eis.

10. Propterea dabo mulieres eorum exteris, agros eorum hæredibus (f): quia
* à minimo uſque ad maximum omnes * *Iſai. 56. 11.*
avaritiam ſequuntur: à propheta uſque ad *Sup. 6. 13.*
ſacerdotem cuncti faciunt mendacium.

11. Et ſanabant (g) contritionem filiæ populi mei ad ignominiam, dicentes: Pax, pax: cùm non eſſet pax.

12. Confuſi ſunt, quia abominationem fecerunt: quinimò confuſione non ſunt confuſi, & erubeſcere neſcierunt: ideircò cadent inter corruentes, in tempore viſitationis ſuæ corruent, dicit Dominus.

13. Congregans congregabo (h) eos, ait Dominus: non eſt uva in vitibus, & non ſunt ficus in ficulnea, folium defluxit, & dedi eis quæ prætergreſſa ſunt.

14. Quare ſedemus (i)? convenite, & ingrediamur civitatem munitam, & ſileamus ibi: quia Dominus Deus noſter ſilere nos fecit, & potum dedit nobis * aquam * *Inf. 9. 15.*
fellis: peccavimus enim Domino.

15. * Expectavimus pacem, & non erat * *Infr. 14. 19.*
bonum:

32. (n) Nam vox Ennom pulchrum ſignificat; *Sed vallis interfectionis*, quia plurimi ibi occidentur. *Excelſa Topheth*, altaria in excelſis collibus.

CAPUT VIII. 3. (a) Chaldæi victores, ſeu ex ſævitia, ſeu ex cupiditate aurum, vel res pretioſas cum cadaveribus ſepultas inveniendi; mos enim Judæorum erat, ut reges cum aureis coronis ſepelirent.

4. (b) An quiſquam eſt ita perverſus, ut ad Deum non ſe convertat?

6. (c) Ad peccandi conſuetudinem.

7. ([illegible]) [illegible]ris mutationes; *Populus*, ad ea quæ ſunt ſaluti [illegible], obſtupeſcit.

8. ([illegible]) Qui legem verbis & factis pervertunt; falluntur ex perverſa interpretatione ſcribarum.

10. (f) Alienis qui eos occupabunt.

11. (g) Hieron. hæc applicat ſacerdotibus, qui divitibus proſpera omnia promittunt: Eſtius confeſſoribus, qui oleum infundunt in vulnera, non vinum; qui peccatoribus manus facilè imponunt, nec ſecurim ad radicem ponunt. Hieronymus: *Vox populi reſpondentis inducitur, & ſua vitia confitentis; perſonarum mutatio, & maxime in Prophetis difficilem intellectum facit: quod ſi ſuis locis, & cauſis, temporibuſque reddantur, plana fient quæ videbantur obſcura.*

13. (h) In Jeruſalem ibi obſidendos. *Uvæ*, minatur famem; *Prætergreſſa ſunt*, quæ derelicta ſunt à Chaldæis; vel quæ iis dederam, è manibus excident; quæ iis dabo, eos prætergredientur, hæc non comedent, ſed hoſtes: vel vivent ex iis quæ hoſtes reliquerunt.

14. (i) Deſides in locis non munitis.

bonum: tempus medelæ, & ecce formido.

16. A Tan auditus eſt fremitus equorum ejus, à voce hinnituum pugnatorum ejus commota eſt omnis terra, & venerunt, & devoraverunt terram, & plenitudinem ejus: urbem, & habitatores ejus.

17. Quia ecce ego mittam vobis ſerpentes (k) regulos, quibus non eſt incantatio: & mordebunt vos, ait Dominus.

18. Dolor (l) meus ſuper dolorem, in me cor meum mœrens.

19. Ecce vox clamoris filiæ populi mei de terra longinqua (m): Numquid Dominus non eſt in Sion, aut rex ejus non eſt in ea? Quare ergo me ad iracundiam concitaverunt in ſculptilibus ſuis, & in vanitatibus alienis?

20. Tranſit meſſis, finita eſt æſtas (n), & nos ſalvati non ſumus.

21. Super contritione filiæ populi mei contritus ſum, & contriſtatus, ſtupor obtinuit me.

22. Numquid reſina non eſt in Galaad (o)? aut medicus non eſt ibi? quare igitur non eſt obducta cicatrix filiæ populi mei?

CAPUT IX.

Luget Propheta vicem populi ſui; omnes doloſè agunt; in ſolo Deo ejuſque cognitione gloriandum, qui puniet tam Gentiles, quàm filios Iſrael incircumciſos corde.

1. QUis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum? & plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei.

2. Quis dabit (a) me in ſolitudine diverſorium viatorum, & derelinquam populum meum, & recedam ab eis? quia omnes adulteri ſunt, cœtus prævaricatorum.

3. Et extenderunt (b) linguam ſuam quaſi arcum mendacii & non veritatis: confortati ſunt in terra, quia de malo ad malum egreſſi ſunt, & me non cognoverunt, dicit Dominus.

4. Unuſquiſque ſe à proximo ſuo cuſtodiat, & in omni fratre ſuo non habeat fiduciam: quia omnis frater ſupplantans ſupplantabit, & omnis amicus fraudulenter incedet.

5. Et vir fratrem ſuum deridebit, & veritatem non loquentur: docuerunt enim linguam ſuam loqui mendacium: ut iniquè agerent, laboraverunt.

6. Habitatio tua in medio doli (c): in dolo renuerunt ſcire me, dicit Dominus.

7. Propterea hæc dicit Dominus exercituum: Ecce ego conflabo (d), & probabo eos: quid enim aliud faciam à facie filiæ populi mei?

8. * Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta eſt: in ore ſuo pacem cum amico ſuo loquitur, & occultè ponit ei inſidias. * Pſ. 27. 3.

9. Numquid ſuper his non viſitabo, dicit Dominus? aut in gente hujuſmodi non ulciſcetur anima mea?

10. Super (e) montes aſſumam fletum ac lamentum, & ſuper ſpecioſa deſerti planctum: quoniam incenſa ſunt, eò quòd non ſit vir pertranſiens: & non audierunt vocem poſſidentis: à volucre cœli uſque ad pecora tranſmigraverunt & receſſerunt.

11. Et dabo Jeruſalem in acervos arenæ, & cubilia draconum: & civitates Juda dabo in deſolationem, eò quòd (f) non ſit habitator.

12. Qui eſt vir ſapiens, qui intelligat hoc, & ad quem verbum oris Domini fiat ut annuntiet iſtud, quare perierit terra, & exuſta ſit quaſi deſertum, eò quòd non ſit qui pertranſeat?

13. Et dixit Dominus: Quia dereliquerunt legem meam, quam dedi eis: & non audierunt vocem meam, & non ambulaverunt in ea:

14. Et

17. (k) Chaldæi ſunt ſerpentes, qui placari non poſſunt, aut incantari, adeò ſunt crudeles.

18. (l) Verba ſunt Jeremiæ.

19. (m) Hebr. *Propter terram*, metu eorum qui veniunt de terra longinqua: *Numquid Dominus*: Ut autem vox clamoris ſit in Jeruſalem, & clamor ipſe veniat de terra longinqua, cauſa manifeſta eſt, quod Dominus non ſit in ea, & Rex illius receſſerit ab illa. Hieron.

20. (n) In qua Ægyptii ſe nobis opem laturos promiſerant: ſed nuſquam comparent: ridet eos Deus recitans eorum verba: vel juxta Hieronymum, rurſus populus loquitur.

22. (o) Aromatum ſcatet: en defuerunt prophetæ & ſacerdotes, qui verbis, conſiliis, monitis, & orationibus tot malis mederentur? Galaad nominat, quia Elias & alii Prophetæ ibi habitarunt. *Quare igitur non eſt obducta cicatrix?* Quia populus curari noluit.

CAP. IX. 2. (a) Hebr. & 70. Quis det mihi? Id optat Propheta, ne videat populi flagitia.

3. (b) Linguam arcui, verba ſagittis comparat; *Confortati*; potentes fuerunt pejores facti.

6. (c) Verba ſunt Dei ad Jeremiam. *In dolo*, negarunt cum dolo ſe Deum cognoſcere, 70. Uſura ſuper uſuram, & dolus ſuper dolum.

7. (d) Sept. Interpr. Examinabo eos igne, ita ut non conſumam eos; *A facie*, in gratiam populi mei, niſi ut caſtigem eum citra conſumptionem; 70. *Quid faciam a facie filiæ populi mei?*

10. (e) Hebr. Propter montes Jeruſalem, qui ab hoſtibus incenſi ſunt; *Et ſuper ſpecioſa deſerti*, propter amœnitates deſerti: 70. Super ſemitas deſerti, quod ita vaſtatum eſt, ut neque homines, neque beſtiæ per ejus ſemitas tranſeant. Loquitur Propheta & luget fertilem terram in deſertum converſam.

11. (f) Ut non ſit: *In acervos arenæ*, ruderum.

14. Et abierunt poſt pravitatem cordis ſui, & poſt Baalim: quod didicerunt à patribus ſuis.

15. Idcircò hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: * Ecce ego cibabo populum iſtum abſinthio (g), & potum dabo eis aquam fellis. [* Inf. 23. 15.]

16. Et diſpergam eos in gentibus, quas non noverunt ipſi & patres eorum: & mittam poſt eos gladium, donec conſumantur (h).

17. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Contemplamini, & vocate lamentatrices, & veniant: & ad eas, quæ ſapientes ſunt, mittite, & properent:

18. Feſtinent, & aſſumant ſuper nos lamentum: deducant oculi noſtri lacrymas, & palpebræ noſtræ defluant aquis.

19. Quia vox lamentationis audita eſt de Sion: Quomodo vaſtati ſumus & confuſi vehementer? quia dereliquimus terram quoniam dejecta ſunt tabernacula noſtra.

20. Audite ergo mulieres verbum Domini: & aſſumant aures veſtræ ſermonem oris ejus: & docete filias veſtras lamentum, & unaquæque proximam ſuam planctum:

21. Quia aſcendit (i) mors per feneſtras noſtras, ingreſſa eſt domos noſtras, diſperdere parvulos deforis, juvenes de plateis.

22. Loquere: Hæc dicit Dominus: & cadet morticinum hominis quaſi ſtercus ſuper faciem regionis, & quaſi fœnum poſt tergum metentis, & non eſt qui colligat.

23. Hæc dicit Dominus: * Non glorietur (k) ſapiens in ſapientia ſua, & non glorietur fortis in fortitudine ſua, & non glorietur dives in divitiis ſuis: [* 1. Cor. 1. 31. 2. Cor. 10. 17.]

24. Sed in hoc glorietur, qui gloriatur, ſcire & noſſe me, quia ego ſum Dominus, qui facio miſericordiam, & judicium, & juſtitiam in terra: hæc enim placent mihi, ait Dominus.

25. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & viſitabo ſuper omnem, qui circumciſum (l) habet præputium,

26. Super Ægyptum (m), & ſuper Juda, & ſuper Edom, & ſuper filios Ammon, & ſuper Moab, & ſuper omnes qui attonſi ſunt in comam, habitantes in deſerto: quia omnes gentes habent præputium, omnis autem domus Iſrael incircumciſi ſunt corde.

CAPUT X.

Non eſt timenda cœleſtis conſtellatio, nec vaniſſima ac imbecillia idola: ſed Dominus qui ſolus eſt Deus, creator ac gubernator omnium, qui vaſtabit peccatores.

1. AUdite verbum, quod locutus eſt Dominus ſuper vos domus Iſrael.

2. Hæc dicit Dominus: Juxta vias gentium nolite diſcere, & à ſignis (a) cœli nolite metuere, quæ timent gentes:

3. Quia leges (b) populorum vanæ ſunt: quia * lignum de ſaltu præcidit opus manus artificis in aſcia. [* Sap. 13. 11. & 14. 8.]

4. Argento & auro decoravit illud: clavis & malleis compegit, ut non diſſolvatur.

5. In ſimilitudinem palmæ (c) fabricata ſunt, & non loquentur: portata tollentur, quia incedere non valent. Nolite ergo timere ea, quia nec malè poſſunt facere, nec benè.

6. * Non eſt ſimilis tui Domine: magnus es tu, & magnum nomen tuum in fortitudine. [* Mich. 7. 18.]

7. * Quis non timebit te, ô rex gentium? tuum eſt enim decus: inter cunctos ſapientes gentium, & in univerſis regnis eorum nullus eſt ſimilis tui. [* Apoc. 15. 4.]

8. Pariter inſipientes & fatui probabuntur (d): doctrina vanitatis eorum lignum eſt.

9. Argentum involutum (e) de Tharſis affer-

---

15. (g) Voluptates illicitas abſinthio diluam, ut populum meum ab iis, qui illum decipiunt, omninò deterream. Primùm abſinthio, ac tandem eos felle potat, cùm punit.

16. (h) Non totum genus Judæorum: nam contrarium promiſit cap. 5. 10. ſed ſinguli, quos propter peccata puniet uſque ad mortem.

21. (i) Hoſtes in nos nec opinantes irruerunt.

23. (k) Nec ſapientem ſapientia, nec fortem fortitudo, ſed fides & cultus Dei liberabit.

25. (l) Non diſcernam inter Judæos & gentiles, quia Judæi ſunt incircumciſi corde.

26. (m) Inter eos qui circumciſi erant, annumerat Ægyptios, Moabitas &c. quia ex iis multi erant circumciſi. Hieron. Qui Judææ Palæſtinæque confines ſunt populi, præcipuè Ægyptii, & Idumæi, Ammonitæ, & Moabitæ; *Qui attonſi ſunt in comam*, ut Arabes teſte Hieron. quod vetitum erat Hebræis, ut ab iis gentibus ſecernerentur. Quia omnes gentes habent præputium, præter eas, quas enumeravit, quæque tales ſunt intùs, quales foris, nec ſingunt ut Judæi carne circumciſi, non corde.

CAP. X.

2. (a) Qui locus adverſus genethliacos permagni eſt ponderis. Hi quippe omnia vi ſiderum gubernari putant: quæ facta quidem ſunt in ſigna, ſeu in dies & annos.

3. (b) Quibus præſcribunt ritum, quo idola colenda ſint.

5. (c) Procera, comata, ſed intùs inania: atque inſtar palmæ pulchra ſunt; ſed incedere, aut loqui non poſſunt.

8. (d) Facile eſt probare eos eſſe ſtultos: ſignum ipſum, ex quo deos ſuos fabricantur, probat eorum vanitatem.

9. (e) In laminas diductum, & complicatum: *De Tharſis affertur*, Chald. ex Africa; *Et aurum de Ophaz*, de Ophir: de quo fusè diximus in Præfat. l. 3. Reg. ex Illuſtriſſ. Huetio.

affertur, & aurum de Ophaz: opus artificis, & manus ærarii: hyacinthus & purpura indumentum eorum: opus artificum univerſa hæc.

10. Dominus autem Deus verus eſt: ipſe Deus vivens, & rex ſempiternus: ab indignatione ejus commovebitur terra: & non ſuſtinebunt gentes comminationem ejus.

11. Sic ergo dicetis (f) eis: Dii, qui cœlos & terram non fecerunt, pereant de terra, & de his quæ ſub cœlo ſunt.

* Gen. 1. 1. Inf. 51. 15. 12. * Qui facit (g) terram in fortitudine ſua, præparat orbem in ſapientia ſua, & prudentia ſua extendit cœlos.

13. Ad vocem (h) ſuam dat multitudinem aquarum in cœlo, & elevat nebulas ab extremitatibus terræ: * fulgura in pluviam facit, & educit ventum de theſauris ſuis. * Pſ. 134. 7. Inf. 51. 16.

14. Stultus factus eſt omnis homo à ſcientia (i), confuſus eſt artifex omnis in ſculptili: quoniam falſum eſt quod conflavit, & non eſt ſpiritus in eis.

15. Vana ſunt, & opus riſu dignum: in tempore viſitationis ſuæ peribunt.

16. Non eſt his ſimilis pars (k) Jacob: qui enim formavit omnia, ipſe eſt; & Iſrael virga hæreditatis ejus: Dominus exercituum nomen illi.

17. Congrega de terra confuſionem (l) tuam, quæ habitas in obſidione.

18. Quia hæc dicit Dominus: Ecce ego longè projiciam habitatores terræ in hac vice: & tribulabo eos ita ut inveniantur (m).

19. Væ mihi ſuper contritione (n) mea, peſſima plaga mea. Ego autem dixi: Planè hæc infirmitas mea eſt, & portabo illam.

20. Tabernaculum (o) meum vaſtatum eſt, omnes funiculi mei dirupti ſunt, filii mei exierunt à me, & non ſubſiſtunt: non eſt qui extendat ultrà tentorium meum, & erigat pelles meas.

21. Quia ſtultè egerunt paſtores, & Dominum non quæſierunt: propterea non intellexerunt, & omnis grex eorum diſperſus eſt.

22. Vox auditionis (p) ecce venit, & commotio magna de terra Aquilonis, ut ponat civitates Juda ſolitudinem, & habitaculum draconum.

23. Scio Domine quia non eſt hominis via ejus: nec viri eſt ut ambulet, & dirigat greſſus (q) ſuos.

24. * Corripe me, Domine, verumtamen in judicio (r), & non in furore tuo, ne fortè ad nihilum redigas me. * Pſal. 6. 1.

25. * Effunde indignationem tuam ſuper gentes, quæ non cognoverunt te; & ſuper provincias, quæ nomen tuum non invocaverunt: quia comederunt Jacob, & devoraverunt eum, & conſumpſerunt illum, & decus ejus diſſipaverunt. * Pſal. 78. 6.

CAPUT XI.

Cùm Judæi pactum patribus datum ſervare nolint, & idololatriam abjicere, Deus iis inferet mala, è quibus exire non poterunt; vetat Deus ne Propheta pro iis oret; Jeremias Chriſti typus: Et ego quaſi agnus manſuetus &c.

1. VErbum, quod factum eſt à Domino ad Jeremiam, dicens:

2. Audite verba pacti hujus, & loquimini ad viros Juda, & habitatores Jeruſalem,

3. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Maledictus vir, qui non audierit verba pacti hujus,

4. Quod præcepi patribus veſtris, in die, qua eduxi eos de terra Ægypti, de fornace ferrea (a), dicens: Audite vocem meam, & facite omnia, quæ præcipio vobis, & eritis mihi in populum, & ego ero vobis in Deum:

5. Ut ſuſcitem (b) juramentum, quod juravi patribus veſtris, daturum me eis

terram

11. (f) Verſiculus ille Chaldaicè ſcriptus eſt, ut populum doceat verba, quibus uti debeat, ubi cum Chaldæis loquetur. *Et de his quæ ſub cœlo ſunt*; Chaldaicè, *Et de ſub cœlis iſtis*.

12. (g) Supple, Ille verus eſt Deus, qui fecit terram.

13. (h) Tonitru ſequitur pluvia. Pſalm. 28. *Vox Domini ſuper aquas*.

14. (i) Scientia artificis eum ipſum ſtultum oſtendit, ea arte qua fabricat idolum, ſtultus factus eſt. Hebr. Abſque ſcientia.

16. (k) Deus noſter, qui eſt hæreditas Jacob: *Et Iſrael virga*, peculiaris populus ejus, & virga hæreditatis.

17. (l) Idola tua: 70. Subſtantiam tuam, opes nihil tibi profuturas niſi ad confuſionem tuam. *Qui habitas in obſidione*, ò Jeruſalem, Chald. In munitione, vel mox obſidenda.

18. (m) In urbe concluſi, nec poſſint effugere, & pereant.

19. (n) Verba ſunt populi: *Planè hæc infirmitas mea eſt*, digna peccatis patior.

20. (o) Jeruſalem: jam ædificia urbis ut tabernacula conſiderat, quæ facilè diruuntur. *Funiculi mei*, vicini pagi, quibus civitas quæque ſuſtentatur.

22. (p) Vox alta & clara, & commotio magna, magnus belli tumultus.

23. (q) Non eſt in poteſtate hominis, ut ad effectum perducat cogitationes ſuas: nam multis modis impediri poſſunt; vel ex Aug. non eſt in poteſtate hominis, ut ſine divinæ gratiæ adjutorio greſſus ſuos, ſeu actiones dirigat. Hieron. *Erubeſcant novi prædicatores, qui ajunt unumquemque ſuo arbitrio regi*: Pelagianos intelligit.

24. (r) Hoc loco judicium ſumitur pro miſericordia.

CAP. XI. 4. (a) Tamquam de fornace, in qua ferrum funditur.

5. (b) Ut de novo impleam pactum, quod intermortuum videtur: *Et dixi: Amen Domine*, ita faciam ut juſſiſti. Hæc dicam viris Juda.

terram fluentem lacte & melle, ſicut eſt dies hæc. Et reſpondi, & dixi: Amen Domine.

6. Et dixit Dominus ad me: Vociferare omnia verba hæc in civitatibus Juda, & foris (c) Jeruſalem, dicens: Audite verba pacti hujus, & facite illa:

7. Quia conteſtans conteſtatus ſum patres veſtros, in die, quâ eduxi eos de terra Ægypti, uſque ad diem hanc: manè conſurgens conteſtatus ſum, & dixi: Audite vocem meam:

8. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem ſuam: ſed abierunt unuſquiſque in pravitate cordis ſui mali: & induxi ſuper eos omnia verba (d) pacti hujus, quod præcepi ut facerent, & non fecerunt.

9. Et dixit Dominus ad me: Inventa eſt conjuratio (e) in viris Juda, & in habitatoribus Jeruſalem.

10. Reverſi ſunt ad iniquitates patrum ſuorum priores, qui noluerunt audire verba mea: & hi ergo abierunt poſt deos alienos, ut ſervirent eis: irritum fecerunt domus Iſrael & domus Juda pactum meum, quod pepigi cum patribus eorum.

11. Quam ob rem hæc dicit Dominus: Ecce ego inducam ſuper eos mala, de quibus exire non poterunt: & clamabunt ad me, & non exaudiam eos.

12. Et ibunt civitates Juda, & habitatores Jeruſalem, & clamabunt ad deos, quibus libant, & non ſalvabunt eos in tempore afflictionis eorum.

* Supr. 2. 28. 13. * Secundùm numerum enim civitatum tuarum, erant dii tui Juda: & ſecundùm numerum viarum (f) Jeruſalem, poſuiſti aras confuſionis, aras ad libandum Baalim.

*Sup. 7. 16. Inf. 14. 11. 14. * Tu ergo noli orare (g) pro populo hoc, & ne aſſumas pro eis laudem, & orationem: quia non exaudiam in tempore clamoris eorum ad me, in tempore afflictionis eorum.

15. Quid eſt, quòd dilectus meus in domo mea fecit ſcelera multa? numquid carnes ſanctæ auferent à te malitias tuas, in quibus gloriata es?

16. Olivam uberem, pulchram, fructiferam, ſpecioſam, vocavit (h) Dominus nomen tuum: ad vocem loquelæ, grandis exarſit ignis in ea, & combuſta ſunt fruteta ejus.

17. Et Dominus exercituum qui plantavit te, locutus eſt ſuper te malum: pro malis domus Iſrael, & domus Juda, quæ fecerunt ſibi ad irritandum me, libantes Baalim.

18. Tu autem Domine demonſtraſti mihi, & cognovi: tunc oſtendiſti mihi ſtudia eorum.

19. Et ego quaſi agnus manſuetus (i), qui portatur ad victimam, & non cognovi quia cogitaverunt ſuper me conſilia, dicentes: Mittamus lignum in panem ejus, & eradamus eum de terra viventium, & nomen ejus non memoretur ampliùs.

20. * Tu autem Domine Sabaoth, qui judicas juſtè, & probas renes & corda, videam ultionem (k) tuam ex eis: tibi enim revelavi cauſam meam. * Inf. 17. 10 & 20. 12.

21. Proptereà hæc dicit Dominus ad viros Anathoth, qui quærunt animam tuam, & dicunt: Non prophetabis (l) in nomine Domini, & non morieris in manibus noſtris.

22. Proptereà hæc dicit Dominus exercituum: Ecce ego viſitabo ſuper eos: juvenes morientur in gladio, filii eorum & filiæ eorum morientur in fame.

23. Et reliquiæ non erunt ex eis: inducam enim malum ſuper viros Anathoth, annum viſitationis (m) eorum.

CA-

6. (c) In oppidis vicinis.
8. (d) Omnes maledictiones, quas pacti Deuter. 28. concepti violatoribus fuerant comminatus.
9. (e) Quaſi conjuratione facta defecerunt à me.
13. (f) Vox Hebræa oppidum ſignificat; tot coluiſti deos, quot habuiſti oppida, aut vicos.
14. (g) Rationem affert; *Quia non exaudiam*; fruſtrà enim orat qui ſcit non ſe exauditum iri: idque intelligendum eſt de pœna temporali, non item de pœnis æternis: nam tenemur omnibus ſalutem æternam optare, quamdiù nobis non conſtat per revelationem de contraria Dei voluntate. *Et ne aſſumas pro eis laudem*; alii vertunt clamorem.
16. (h) Fecit, ſimilis fuit olivæ virenti: *Ad vocem*, loquente & jubente Deo exarſit furor Chaldæorum: *Et fracta*, Hebr. Rami ejus altiſſimi, principes ejus occiſi.
19. (i) Chald. Electus; de Jeremia ut de typo, & de Chriſto ut de re figurata hæc dicta ſunt. Unde Hieronym. in hunc locum: *Ut omni interpretationis moleſtia liberemur, illam ſequamur regulam, quod omnes Prophetæ in typum Domini Salvatoris pleraque proferunt, & quidquid juxta præſens tempus completum ſit in Jeremia, hoc in futurum de Domino prophetari.* Corruperunt quidam Judæi temporibus Juſtini Martyris hunc locum, adeò ut hanc pericopen reſecuerint in multis exemplaribus, tametſi in aliis reperiatur. *Mittamus lignum in panem ejus*, juxta Eccleſiarum conſenſum, ut ait Hieronym. id intelligendum de Chriſto Domino, qui quaſi agnus ductus ad victimam, non aperuit os ſuum: *Et non cognovi*, intellige peccatum, ex Hieronym. vel fuit quaſi non cognoſcens ea quæ contra eum cogitabantur conſilia, cujus inimici dixerunt; *Mittamus lignum in panem ejus*, dum crucem ejus corpori pararunt, qui verè dixit Joann. 6. *Ego ſum panis qui de cælo deſcendi*. Quæ utique obſtant, quominus ad litteram de Jeremia intelligantur. Hebr. *Corrumpamus lignum in panem*; pro cibo paſcamus eum ligno, fuſte, vel cruce. Veteres per panem intelligunt carnem Chriſti. Alia verſio, *Corrumpatur per trabem caro ejus, & per lignum fortitudo ipſius*. Unde Hieron. in hunc locum: *Judæi judaizantes hæc ex perſona Jeremiæ dici intelligunt, ſed neſcio quomodo poſſint approbare Jeremiam crucifixum fuiſſe, cùm hoc Scriptura non memoret.*
20. (k) Loquitur ut Propheta; quid futurum ſit, prædicit, non ultionem expetit, ſeu in propria, ſeu in Chriſti perſona hæc dicat, de reprobis qui nollent reſipiſcere, loquitur.
21. (l) Noli prophetare, & non morieris.
23. (m) Tempus punitionis & excidii per Chaldæos ſuper eos inducam.

Digitized by Google

CAPUT XII.

Miratur Propheta improborum proſperitatem, qui tamen parantur ad diem occiſionis: paſtores demoliti ſunt vineam Domini, ideò traditur in diſſipationem; cujus tamen rursùm miſerebitur Dominus.

1. JUſtus (a) quidem tu es Domine, ſi diſputem tecum: verumtamen juſta loquar ad te: * Quare via impiorum proſperatur: bene eſt omnibus, qui prævaricantur, & iniquè agunt?

*Pſal. 72. 6. Job 21. 7. Habac. 1. 3.

2. Plantaſti (b) eos, & radicem miſerunt: proficiunt, & faciunt fructum: propè es tu ori eorum, & longè à renibus eorum.

3. Et tu Domine noſti me, vidiſti me, & probaſti cor meum tecum: congrega eos quaſi gregem ad victimam, & ſanctifica (c) eos in die occiſionis.

4. Uſquequò lugebit terra, & herba omnis regionis ſiccabitur, propter malitiam habitantium in ea? conſumptum eſt animal, & volucre: quoniam dixerunt: Non videbit (d) noviſſima noſtra.

5. Si cum peditibus currens laboraſti (e): quomodo contendere poteris cum equis? cùm autem in terra pacis ſecurus fueris, quid facies in ſuperbia Jordanis?

6. Nam & fratres tui, & domus patris tui, etiam ipſi pugnaverunt adversùm te, & clamaverunt poſt te plena voce: ne credas eis cùm locuti fuerint tibi bona.

7. Reliqui domum (f) meam, dimiſi hæreditatem meam: dedi dilectam animam meam in manu inimicorum ejus.

8. Facta eſt mihi hæreditas (g) mea quaſi leo in ſilva: dedit contra me vocem, ideò odivi eam.

9. Numquid avis diſcolor (h) hæreditas mea mihi? numquid avis tincta per totum? venite, congregamini omnes beſtiæ terræ, properate ad devorandum.

10. Paſtores (i) multi demoliti ſunt vineam meam, conculcaverunt partem meam: dederunt portionem meam deſiderabilem in deſertum ſolitudinis.

11. Poſuerunt eam in diſſipationem, luxitque ſuper (k) me: deſolatione deſolata eſt omnis terra: quia nullus eſt qui recogitet corde.

12. Super omnes vias deſerti venerunt vaſtatores, quia gladius Domini devorabit ab extremo terræ uſque ad extremum ejus: non eſt pax univerſæ carni.

13. Seminaverunt triticum, & ſpinas (l) meſſuerunt: hæreditatem acceperunt, & non eis proderit: confundemini à fructibus veſtris, propter iram furoris Domini.

14. Hæc dicit Dominus adversùm omnes vicinos meos peſſimos, qui tangunt hæreditatem, quam diſtribui populo meo Iſrael: Ecce ego evellam eos de terra ſua, & domum Juda evellam de medio eorum.

15. Et cùm evulſero eos, convertar, & miſerebor eorum: & reducam eos, virum ad hæreditatem ſuam, & virum in terram ſuam.

16. Et erit: ſi eruditi didicerint (m) vias populi mei, ut jurent in nomine meo, vivit Dominus, ſicut docuerunt populum meum jurare in Baal: ædificabuntur in medio populi mei.

17. Quòd

CAP. XII. 1. (a) Juſtior es, quàm ego tecum diſputare debeam. *Proſperatur.* Iſta expoſtulatio eſt vehemens admiratio hominis nondum intelligentis, quo occulto conſilio Deus cuncta impiis proſpera evenire permittat; ſed reſponſio mox ſequitur; quòd impii ad tempus proſperè agant, ut poſteà graviùs puniantur vel in hoc ſæculo, vel in futuro: juſti autem ad tempus affligantur, ut in æternum ſalvi fiant. *Juſta* 70. Judicia loquar ad te, proferam rationes meas.

2. (b) Velut arbores ſtabiliſti; *Et radicem miſerunt* divitiis abundant, propè es in ore eorum, procul à corde.

3. (c) Deſtina eos ut victimas furoris tui in diem ſacrificii: *Congrega eos:* Hebr. evelle eos: 70. Congrega eos ſicut gregem.

4. (d) Nec de vita, nec de morte noſtra ſollicitus eſt; *Lugebit*, ſterilis erit: *Conſumptum eſt*, mortuæ ſunt beſtiæ.

5. (e) Videtur Deus Jeremiæ querelis ita reſpondere: ſi cum civibus tuis adeò laboraſti, ſi tam ægrè feras eorum calumnias, quomodo contendere poteris *cum equis*, Chaldæis nempe, ubi diripient Jeruſalem? *Cùm autem in terra pacis*, in patria tua; *ſecurus fueris*, videbaris ſecurè victurus, & tamen tibi mortem minantur; quid tibi expectandum eſt Jeruſolymæ, ſi urbis Anathoth civibus tuis reſiſtere non potuiſti? Si cum peditibus currens laſſitudine defeciſti, quid facies, ſi equis curſum tuum volueris coæquare? *Superbia*; cùm plebe Jeroſolymitana intumeſcet ut Jordanis in æſtate, vel cùm is fluvius erit tibi trajiciendus. Judæos fortè alloquitur, qui vicinis populis vix reſtiterant, quaſi peditibus; quomodo igitur reſiſtent Chaldæis?

7. (f) Dimiſi, reprobavi; *Hæreditatem meam*, Judæam; urbem Jeruſalem anteà dilectam inſtar animæ meæ, ob ſcelera ejus dedi *in manus inimicorum*, Chaldæorum primùm, tum Romanorum.

8. (g) Inimica & rebellis inſtar leonis efferati.

9. (h) Peregrinis coloribus tincta; *Hæreditas mea*, quæ præda futura eſt beſtiis terræ. Vel diligi eam ut avem variis pictam coloribus. R. Kimchi ait avem diſcolorem aliis avibus odio eſſe: Hieronym. Pavonem exponit, cui ſimilis erat populus Judaicus, omnibus rebus abundans: adeò ut alii populi illi invideret: vel denique Deus iis exprobrat cultum tot deorum.

10. (i) An populi, principes & ſacerdotes? An principes Chaldæorum.

11. (k) Hebr. ad me pluviam à me poſtulat: Hier. *Luxit ſuper me meo auxilio deſtituta.*

13. (l) Hier. Dicitur hoc de Eccleſiaſticis, qui verba Domini & doctrinam ejus mala converſatione diſperdunt, quæ cùm benè cœperint, non perſeverant: Idem metaphoricè ſic exponit, ut cùm proſpera expectarent, adverſa illis acciderint.

16. (m) Si Moabitæ, & Ammonitæ, & Chaldæi didicerint fidem & religionem Judæorum; *ædificabuntur in medio populi mei*, proſperabuntur: ſi relictis idolis ad Deum convertantur, & tamquam oleaſtri in oleam inſerantur.

17. Quòd ſi non audierint, evellam gentem illam evulſione & perditione, ait Dominus.

CAPUT XIII.

Non verbis tantùm, ſed & rebus, per lumbare & lagenam in hoc capite vaticinatur Jeremias, ænigmatico prophetandi genere utens, ut futuras Judæorum calamitates fortiùs exprimat.

1. HÆc dicit Dominus ad me: Vade, & poſſide (a) tibi lumbare lineum, & pones illud ſuper lumbos tuos, & in aquam non inferes illud.

2. Et poſſedi lumbare juxta verbum Domini, & poſui circa lumbos meos.

3. Et factus eſt ſermo Domini ad me, ſecundò, dicens:

4. Tolle lumbare, quod poſſediſti, quod eſt circa lumbos tuos, & ſurgens vade ad Euphraten, & abſconde ibi illud in foramine petræ.

5. Et abii, & abſcondi illud in Euphrate, ſicut præceperat mihi Dominus.

6. Et factum eſt poſt dies plurimos, dixit Dominus ad me: Surge, vade ad Euphratem: & tolle inde lumbare, quod præcepi tibi ut abſconderes illud ibi.

7. Et abii ad Euphraten, & fodi, & tuli lumbare de loco, ubi abſconderam illud: & ecce computruerat lumbare, ita ut nulli uſui aptum eſſet.

8. Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

9. Hæc dicit Dominus: Sic putreſcere faciam ſuperbiam Juda, & ſuperbiam Jeruſalem multam.

10. Populum iſtum peſſimum, qui nolunt audire verba mea, & ambulant in pravitate cordis ſui: abieruntque poſt deos alienos ut ſervirent eis, & adorarent eos: & erunt ſicut lumbare iſtud, quod nulli uſui aptum eſt.

11. Sicut enim adhæret lumbare ad lumbos viri, ſic agglutinavi mihi omnem domum Iſrael, & omnem domum Juda, dicit Dominus: ut eſſent mihi in populum, & in nomen, & in laudem, & in gloriam: & non audierunt.

12. Dices ergo ad eos ſermonem iſtum: Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Omnis laguncula (b) implebitur vino. Et dicent ad te: Numquid ignoramus quia omnis laguncula implebitur vino?

13. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus: Ecce ego implebo (c) omnes habitatores terræ hujus, & reges, qui ſedent de ſtirpe David ſuper thronum ejus, & ſacerdotes, & prophetas, & omnes habitatores Jeruſalem, ebrietate:

14. Et diſpergam eos virum à fratre ſuo, & patres & filios pariter, ait Dominus: non parcam, & non concedam (d): neque miſerebor ut non diſperdam eos.

15. Audite, & auribus percipite. Nolite elevari, quia Dominus locutus eſt.

16. Date Domino Deo veſtro gloriam (e) antequam contenebreſcat, & antequam offendant pedes veſtri ad montes caliginoſos: expectabitis lucem, & ponet eam in umbram mortis, & in caliginem.

17. Quòd ſi hoc non audieritis, in abſcondito plorabit anima mea à facie ſuperbiæ (f): * plorans plorabit, & deducet oculus meus lacrymam, quia captus eſt grex Domini. *Thren. 1. 2.

18. Dic regi, & dominatrici (g): Humiliamini, ſedete: quoniam deſcendit de capite veſtro corona gloriæ veſtræ.

19. Civitates Auſtri (h) clauſæ ſunt, & non eſt qui aperiat: tranſlata eſt omnis Juda tranſmigratione perfecta.

20. Levate oculos veſtros, videte qui venitis (i) ab Aquilone: ubi eſt grex, qui datus eſt tibi, pecus inclytum tuum?

21. Quid

CAPUT XIII.

1. (a) Chald. *Erat tibi cingulum*, vel cinctorium, idque ex contextu patet: *Super lumbos*, ſuper nudam carnem: *Et in aquam non inferes illud*, ſed rude erit & aſperum, non lixivia terſum. Populum Iſraeliticum deſignat inſtar zonæ ſolutum, ſed illotum & ſordidum, qui ad ripam Euphratis deportatus computruit, & poſt aliquot annos eductus eſt. Hoc genus Prophetiæ ænigmaticum ad perſuadendum eſt efficacius, quam illud quòd verbis tantum perficitur. Hoc cingulo lineo populus Judæorum Deo conjunctiſſimus, propter ſua peccata expoſitus furori Chaldæorum inſinuatur. Sive id reipſa actum fuerit, ſeu in ſpiritu tantùm, ut videtur Hieronymo.

12. (b) Ebrietas exitioſa, ita ut principes & ſacerdotes inſtar ebriorum omni conſilio deſtituantur, & tamquam lagunculæ fictiles inter ſe colliſi diſrumpantur.

13. (c) Dixerant Judæi: An ignoramus omnem lagunculam implendam eſſe vino? quibus Dominus: *Ecce implebo*, ebrietate, & vino furoris mei.

14. (d) Non indulgebo.

16. (e) Hortatur populum ad pœnitentiam: gloria Dei eſt humiliatio noſtra. Apoc. 10. *Non egerunt pœnitentiam, ut darent gloriam Deo*. *Et caliginoſos*: ad quos conſilii impotes confugietis.

17. (f) Propter ſuperbiam veſtram, Hebraiſmus.

18. (g) Sedeciæ & uxori ejus; 70. Potentibus. Alii Jechoniam, & ejus matrem intelligunt.

19. (h) Tribus Juda ad Auſtrum ſita erat; *Clauſa ſunt*, deſertæ; obſidio ſolvi nequit.

20. (i) Compellat peregrinos mercatores; vide ubi ſit populus qui captivus ductus eſt, quique *datus erat tibi*. 70. Conſiderate Babylonios venientes: vel juxta Hieronymum præcipitur habitatoribus Jeruſalem, ut ſublatis oculis videant Chaldæos ab Aquilonis partibus venientes: Interrogaturque ipſa civitas, & dicitur ei: Ubi eſt grex qui datus eſt tibi?

Digitized by Google

21. Quid dices cùm viſitaverit te? tu enim docuiſti eos adversùm (k) te, & erudiſti in caput tuum: numquid non dolores apprehendent te, quaſi mulierem parturientem?

* Infr. 30. 24. 22. Quòd ſi dixeris in corde tuo: Quare venerunt mihi hæc? * Propter multitudinem iniquitatis tuæ revelata ſunt verecundiora (l) tua, pollutæ ſunt plantæ tuæ.

23. Si mutare poteſt Æthiops (m) pellem ſuam, aut pardus varietates ſuas: & vos poteritis benefacere, cùm didiceritis malum.

24. Et diſſeminabo eos quaſi ſtipulam, quæ vento rapitur in deſerto.

25. Hæc ſors (n) tua, parſque menſuræ tuæ à me, dicit Dominus, quia oblita es mei, & confiſa es in mendacio.

26. Unde & ego nudavi femora tua contra faciem tuam, & apparuit ignominia tua,

27. Adulteria tua, & hinnitus tuus, ſcelus fornicationis tuæ: ſuper colles in agro vidi abominationes tuas. Væ tibi Jeruſalem, non mundaberis (o) poſt me: uſquequò adhuc?

CAPUT XIV.

Futuram prænuntiat in terra Juda famem & ſiccitatem; non ſuſcipit Deus eorum jejunia & victimas.

1. QUod factum eſt verbum Domini ad Jeremiam de ſermonibus ſiccitatis (a).

2. Luxit Judæa, & portæ ejus corruerunt, & obſcuratæ ſunt in terra, & clamor Jeruſalem aſcendit.

3. Majores (b) miſerunt minores ſuos ad aquam: venerunt ad hauriendum, non invenerunt aquam, reportaverunt vaſa ſua vacua: confuſi ſunt & afflicti, & operuerunt capita ſua.

4. Propter terræ vaſtitatem, quia non venit pluvia in terram, confuſi ſunt agricolæ, operuerunt capita ſua.

5. Nam & cerva in agro peperit, & reliquit: quia non erat herba.

6. Et onagri ſteterunt in rupibus, traxerunt ventum quaſi dracones, defecerunt oculi eorum, quia non erat herba.

7. Si iniquitates noſtræ reſponderint (c) nobis: Domine fac propter nomen tuum, quoniam multæ ſunt averſiones noſtræ, tibi peccavimus.

8. Expectatio (d) Iſrael, ſalvator ejus in tempore tribulationis: quare quaſi colonus futurus es in terra, & quaſi viator declinans ad manendum?

9. Quare futurus es velut vir vagus (e), ut fortis qui non poteſt ſalvare? tu autem in nobis es Domine, & nomen tuum invocatum eſt ſuper nos, ne derelinquas nos.

10. Hæc dicit Dominus populo huic, qui dilexit (f) movere pedes ſuos, & non quievit, & Domino non placuit: Nunc recordabitur iniquitatum eorum, & viſitabit peccata eorum.

11. Et dixit Dominus ad me: * Noli orare pro populo iſto in bonum (g). * Sup. 7. 16. & 11. 14.

12. Cùm jejunaverint, non exaudiam (h) preces eorum: & ſi obtulerint holocautomata, & victimas, non ſuſcipiam ea: quoniam gladio, & fame, & peſte conſumam eos.

13. Et dixi (i), A, a, a, Domine Deus: Prophetæ dicunt eis: * Non videbitis gladium, & fames non erit in vobis, ſed pacem veram dabit vobis in loco iſto. * Sup. 5. 12. Inf. 23. 17.

14. Et

21. (k) Quando amicitiam & negotiationem cum eis iniiſti, qui ſub occaſione amicitiæ tuæ didicerunt, per quod iter ad te venturi eſſent, vel ab iis auxilium petiiſti adversùs Ægyptios.

22. (l) Hebr. Fimbriæ tuæ: veſtes inferiores. *Plantæ tuæ*, de populo ut de honeſta muliere ſic loquitur. Hebr. Remoti ſunt, ſeu diſcooperti calcanei tui: alius dit ad captivitatem, quando captivæ nudis pedibus duci ſolent.

23. (m) Apud homines id fieri non poteſt; ſed apud Deum omnia ſunt poſſibilia.

25. (n) Hæreditas; *Parſque menſuræ tuæ à me*: hanc à me hæreditatem habebis, hoc tibi pro peccatis tuis remetiar.

27. (o) Non eſt tibi curæ, ut te à peccatis corrigas, me & cultum meum ſequendo. *Uſquequò adhuc*, expectabo te ut reſipiſcas?

CAPUT XIV. 1. (a) Fames & ſterilitas ſub Sedecia acceverunt obſidionem civitatis.

3. (b) Hieron. *Mittuntur juniores, in quibus non ſunt omni ſapientia. & reportant vaſa ſua vacua: non quod aqua non fuerint, ſed quòd illi invenire non potuerint.* Loquitur de junioribus ſacerdotibus, qui ut par eſt plebem inſtituere non poſſunt.

7. (c) Non accuſaverint; *Averſiones noſtræ*, rebelliones.

8. (d) *Salvatoris ejus*; quare tu quaſi colonus futurus es in terra, ut mercenarius qui minùs diligenter agrum colit non ſuum? Noſtri verò, inquit Hieron. de futura Chriſti diſpenſatione dici putant, quòd futurus ſit peregrinus in terra, & parvo tempore terræ uſurus hoſpitio: huc uſque habitaſti in Judæa, ut in terra propria, nunc quare inſtar coloni, aut advenæ, non curas, non colis hunc agrum?

9. (e) Hic illud diſcernens: 70. Vir dormiens. Metaphoricè ſimilitudinem ponit, & non rei veritatem. *In nobis*, Hebr. in medio noſtri es, non ut peregrinus; *Invocatum eſt*, ut appellemur Chriſtiani.

10. (f) Qui voluit magno labore à me recedere, & ad multa idola defluere, aut ab Ægyptiis auxilium petere.

11. (g) Ut quid bonà à me petas. Hieronym. *Jejunia, & preces, & victimæ, & holocauſta tunc proſicient, cum recedimus à vitiis, & flemus antiqua peccata.*

12. (h) Non, propterea inutilia ſunt jejunia, niſi illis qui perimanent in peccatis.

13. (i) Hebr. eſt alia dictio *ahaa*, quæ hîc ſignificat. Jeremias excuſat populum deceptum à falſis Prophetis.

Digitized by Google

* Inf. 29. 9. 14. Et dixit Dominus ad me: * Falsò prophetæ vaticinantur in nomine meo: non miſi eos, & non præcepi eis, neque locutus ſum ad eos: viſionem mendacem, & divinationem, & fraudulentiam, & ſeductionem cordis ſui prophetant vobis.

15. Idcircò hæc dicit Dominus de prophetis, qui prophetant in nomine meo, quos ego non miſi, dicentes: Gladius & fames non erit in terra hac: In gladio & fame conſumentur prophetæ illi.

16. Et populi, quibus prophetant, erunt projecti in viis Jeruſalem præ fame & gladio, & non erit qui ſepeliat eos; ipſi & uxores eorum, filii & filiæ eorum, & effundam ſuper eos malum ſuum.

* Thren. 1. 16. & 2. 18. 17. Et dices ad eos verbum iſtud: * Deducant oculi mei lacrymam per noctem & diem, & non taceant (k): quoniam contritione magna contrita eſt virgo filia populi mei, plaga peſſima vehementer.

18. Si egreſſus fuero ad agros, ecce occiſi gladio: & ſi introiero in civitatem, ecce attenuati fame. Propheta quoque & ſacerdos abierunt in terram, quam ignorabant.

19. Numquid projiciens abjeciſti Judam? aut Sion abominata eſt anima tua? quare ergo percuſſiſti nos, ita ut nulla ſit ſanitas?
* Supr. 8. 15. * Expectavimus pacem, & non eſt bonum: & tempus curationis, & ecce turbatio.

20. Cognovimus Domine impietates noſtras, iniquitates patrum noſtrorum, quia peccavimus tibi.

21. Ne des nos in opprobrium propter nomen tuum, neque facias nobis contumeliam (l) ſolii gloriæ tuæ: recordare, ne irritum facias fœdus tuum nobiſcum.

22. Numquid ſunt in ſculptilibus gentium qui pluant (m)? aut cœli poſſunt dare imbres? nonne tu es Dominus Deus noſter, quem expectavimus? tu enim feciſti omnia hæc.

CAPUT XV.

Nec Moyſis, nec Samuelis precibus flectendum ſe dicit Dominus, quin populum Jeruſalem tradat peſti, gladio, fami, & captivitati, quia caſtigatus non eſt emendatus: conqueritur Propheta quòd fuerit occaſio diſcordiæ, quodque annuntians verbum Dei paſſus ſit opprobria. Huic Deus promittit robur & auxilium.

1. ET dixit Dominus ad me: Si ſteterit (a) Moyſes & Samuel coram me, non eſt anima mea ad populum iſtum: ejice illos à facie mea, & egrediantur.

2. Quòd ſi dixerint ad te: Quò egrediemur? dices ad eos: Hæc dicit Dominus: * Qui ad mortem (b), ad mortem: * Zach. 11. 9.
& qui ad gladium, ad gladium: & qui ad famem, ad famem: & qui ad captivitatem, ad captivitatem.

3. Et viſitabo (c) ſuper eos quatuor ſpecies, dicit Dominus: Gladium ad occiſionem, & canes ad lacerandum, & volatilia cœli & beſtias terræ ad devorandum & diſſipandum.

4. Et dabo eos in fervorem (d) univerſis regnis terræ: * propter Manaſſem * 4. Reg. 21. 7. 12.
filium Ezechiæ regis Juda, ſuper omnibus, quæ fecit in Jeruſalem.

5. Quis enim miſerebitur tui, Jeruſalem? aut quis contriſtabitur pro te? aut quis ibit ad rogandum pro pace tua?

6. Tu reliquiſti me, dicit Dominus, retrorsùm abiiſti: & extendam manum meam ſuper te, & interficiam te: laboravi (e) rogans.

7. Et diſpergam eos ventilabro in portis terræ: interfeci & diſperdidi populum meum, & tamen à viis ſuis non ſunt reverſi.

8. Multiplicatæ ſunt mihi viduæ ejus ſuper arenam maris: induxi eis ſuper matrem (f) adoleſcentis vaſtatorem meridie: miſi ſuper civitates repentè terrorem.

9. Infir-

17. (k) Hebraiſmus, Non ceſſent.

21. (l) Ne ſinas vaſtari templum tuum: ne ſolium gloriæ tuæ Sion ignominia afficias.

22. (m) Hieron. Poſt multos variosque ſermones redit ad titulum Prophetiæ: quia Dæmonum ſimulacra non poſſunt pluere: Tu Domine Deus noſter, quem ſemper expectavimus, tu da pluviam tuam.

CAPUT XV. 1. (a) Hinc enim legimus iram Domini pro populo Dei reſtitiſſe. Hinc diſcimus Sanctos, & viventes & vita functos, poſſe iram Dei per ſuas interceſſiones avertere: ſed aliquando tanta eſt peccatorum gravitas, ut Deus declaret orantium preces ſe nolle admittere. *Non eſt anima mea ad populum iſtum*: Humano more loqui ſolet Deus in Scripturis, cùm corpus, animus, & affectus ipſi tribuuntur: Non placabor huic populo.

2. (b) Deſtinatur, ſe morituri. Alii ad mortem, quæ ex peſte; alii ad gladium, qui ab hoſtibus, alii ad famem erant deſtinati.

3. (c) Hebr. *Præficiam illis quatuor familias*, ſeu quatuor genera terrorum, gladium, canes, aves, & feras, ut eos dilanient. Hieron. Quatuor plagas, quibus traditus eſt populus Judæorum, etiam Ezechielis prophetia demonſtrat, gladium, peſtilentiam, famem, beſtias, ſeu captivitatem.

4. (d) Sept. Interpr. In anguſtias propter Manaſſem, & illius ſcelera, quæ licèt per pœnitentiam ſint ei remiſſa, in populo tamen aucta ſunt & multiplicata. Unde & populus propter principum peccata interdum punitur, cùm iiſdem, vel aliis peccatis eſt obnoxius: ſecuti ſunt Manaſſem peccando, non in pœnitentia.

6. (e) Toties enim ad pœnitentiam invitans defeſſus ſum; *Et diſpergam*, in extremas terræ regiones; *Interfeci*, temporibus Sennacherib, vel potiùs præteritum pro futuro. *Diſpergam ventilabro*, ut purgem, non ut deleam penitus.

8. (f) Qui occidat matres; *Vaſtatorem meridie*, palàm & in media luce; *Matrem adoleſcentis*, adoleſcentium; Jeruſalem quæ eſt mater florentiſſimæ juventutis.

* 1. Reg. 2. 5. 9. * Infirmata eſt quæ peperit ſeptem, defecit anima ejus: * occidit (g) ei ſol, cùm adhuc eſſet dies: confuſa eſt, & erubuit: & reſiduos ejus in gladium dabo in conſpectu inimicorum eorum, ait Dominus.

* Amos 8. 9.

10. Væ (h) mihi mater mea: quare genuiſti me, virum rixæ, virum diſcordiæ in univerſa terra? non fœneravi, nec fœneravit mihi quiſquam: omnes maledicunt mihi.

11. Dicit Dominus: Si non reliquiæ tuæ in bonum (i), ſi non occurri tibi in tempore afflictionis, & in tempore tribulationis adversùs inimicum.

12. Numquid fœderabitur (k) ferrum ferro ab Aquilone, & æs?

13. Divitias tuas & theſauros tuos in direptionem dabo gratis, in omnibus peccatis (l) tuis, & in omnibus terminis tuis.

14. Et adducam inimicos tuos de terra, quam neſcis: quia ignis ſuccenſus eſt in furore meo, ſuper vos ardebit.

15. Tu ſcis Domine, recordare mei, & viſita me, & tuere me ab his, qui perſequuntur me, noli (m) in patientia tua ſuſcipere me: ſcio quoniam ſuſtinui propter te opprobrium.

16. Inventi ſunt ſermones tui, & comedi (n) eos, & factum eſt mihi verbum tuum in gaudium, & in lætitiam cordis mei: quoniam invocatum eſt nomen tuum ſuper me, Domine Deus exercituum.

* Pſal. 1. 1. & 25. 4. 17. * Non ſedi in conſilio ludentium (o), & gloriatus ſum à facie manus tuæ: ſolus ſedebam, quoniam comminatione repleſti me.

* Iſ. 30. 15. 18. * Quare factus eſt dolor meus perpetuus, & plaga mea deſperabilis renuit curari? facta (p) eſt mihi quaſi mendacium aquarum infidelium.

19. Propter hoc, hæc dicit Dominus: Si converteris (q), convertam te, & ante faciem meam ſtabis: & ſi ſeparaveris pretioſum à vili, quaſi os meum eris: convertentur ipſi ad te, & tu non converteris ad eos.

20. Et dabo te populo huic in murum æreum, fortem: & bellabunt adverſùm te, & non prævalebunt: quia ego tecum ſum ut ſalvem te, & eruam te, dicit Dominus.

21. Et liberabo te de manu peſſimorum, & redimam te de manu fortium.

CAPUT XVI.

Vetat Dominus ne Propheta uxorem ducat, denuntians ei Judæos vario mortis genere interituros ob derelictam legem Domini: ſed poſteà per piſcatores ac venatores reducet eos Dominus in terram ſuam, in qua ipſi unà cum Gentibus confitebuntur Domino peccata ſua.

1. ET factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

2. Non accipies uxorem (a), & non erunt tibi filii, & filiæ in loco iſto.

3. Quia hæc dicit Dominus ſuper filios & filias, qui generantur in loco iſto, & ſuper matres eorum, quæ genuerunt eos: & ſuper patres eorum, de quorum ſtirpe ſunt nati in terra hac:

4. Mortibus ægrotationum morientur: non plangentur, & non ſepelientur, in ſterquilinium ſuper faciem terræ erunt: & gladio & fame conſumentur: & erit cadaver eorum in eſcam volatilibus cœli, & beſtiis terræ.

5. Hæc enim dicit Dominus: Ne ingrediaris

9. (g) Periit in medio proſperitatis ſuæ: *Infirmata eſt*, ſterilis facta eſt, vel orbata liberis: *Quæ peperit ſeptem*, id eſt quamplurimos: hoc in loco eſt hyperbole.

10. (h) In hoc Jeremias fuit typus Chriſti, *qui poſitus eſt in ruinam, & in ſignum cui contradiceretur*, cui omnes maledicebant: *Non fœneravi*, nec mutuum dedi, nec accepi, & tamen rixis involvor, ac ſi mutuò, & cum fœnore dediſſem.

11. (i) Si finis tuus non felix fuerit, non habeas verax: forma eſt jurandi.

12. (k) Seu cum chalybe; num poterit eſſe ſocietas Judæis cum Chaldæis? debilior à fortiori conteretur; rebellabunt Judæi, & vaſtabuntur: vel ex Hieron. Ne doleas quòd populus inimicus tuus ſit, te dura mutilante; non poteſt amari qui durus eſt.

13. (l) Propter peccata tua: *Et terminis*, propter idola quæ in omnibus viis erexiſti.

15. (m) Noli eſſe adeò patiens contrà inimicos meos: ſi enim cauſa Dei agitur: ſciant me Prophetam eſſe à te miſſum.

16. (n) Symmachus: Eos excepi tamquam cibum, iis nutritus ſum. *Nomen*, vocatus ſum Propheta tuus.

17. (o) In congregatione jocantium, aut deriſorum: *A facie manus tuæ*, propter manum tuam: manus Domini apud Prophetas ſumitur pro ipſa Prophetia: cujus unius alloquio ſum oblectatus. *Quoniam comminatione repleſti me*, Prophetia minaci & exoſa: alii repetunt negationem, *Non gloriatus ſum malorum non habere conſortium*. Hieron.

18. (p) Plaga mea eſt inſanabilis: ſperavit plagam ſuam curatum iri, & fuit deceptus. An loquitur Jeremias in perſona populi, an in ſua, ut videtur Hieronymo? tam prævaluerant, qui illum vexabant.

19. (q) Converſus fueris à puſillanimitate ad firmam ſpem te reſtituam; *Et ſi ſeparaveris pretioſum à vili*, verba mea à verbis Judæorum minacibus & infirmis. *Quaſi os meum eris*, Propheta meus: *Convertentur ipſi ad te*, ut tibi ſupplicent: *Non converteris ad eos*, non te iis ſubjicies. Vel Deus reſpondet in perſona Jeremiæ populo: ſi te converteris, convertam te, & proſequar te omni favore: & ſi ſeparaveris pretioſum à vili, veros Prophetas à falſis.

CAPUT XVI.

2. (a) Hinc ſequitur continentiam eſſe poſſibilem, contrà Novatores: imò & Deo gratam, cùm quis non præcepto compulſus, ſed voto adſtrictus uxore caret, Matth. 19. Illud admodum veriſimile eſt Jeremiam cœlibem permanſiſſe: neque credibile eſt eum duxiſſe uxorem in captivitate. Cùm tot immineant mala, non uxorem duces, nec liberos educabis.

diaris domum convivii (b), neque vadas ad plangendum, neque conſoleris eos: quia abſtuli pacem meam à populo iſto, dicit Dominus, miſericordiam & miſerationes.

6. Et morientur grandes & parvi in terra iſta: non ſepelientur, neque plangentur, & non ſe incident (c), neque calvitium fiet pro eis.

7. Et non frangent inter eos lugenti panem ad conſolandum ſuper mortuo: & non dabunt eis potum calicis ad conſolandum ſuper patre ſuo & matre.

8. Et domum convivii non ingtediaris, ut ſedeas cum eis, & comedas & bibas:

9. Quia hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Ecce ego auferam de loco iſto in oculis veſtris, & in diebus veſtris, vocem gaudii, & vocem lætitiæ, vocem ſponſi, & vocem ſponſæ.

10. Et cùm annuntiaveris populo huic
* Sup. 5. 29. omnia verba hæc, & dixerint tibi: * Quare locutus eſt Dominus ſuper nos omne malum grande iſtud? quæ iniquitas noſtra? & quod peccatum noſtrum, quod peccavimus Domino Deo noſtro?

11. Dices ad eos: Quia dereliquerunt me patres veſtri, ait Dominus, & abierunt poſt deos alienos, & ſervierunt eis, & adoraverunt eos: & me dereliquerunt, & legem meam non cuſtodierunt.

* Sup. 7. 26. 12. * Sed & vos pejus operati eſtis, quàm patres veſtri: ecce enim ambulat unuſquiſque poſt pravitatem cordis ſui mali, ut me non audiat.

13. Et ejiciam vos de terra hac in terram, quam ignoratis vos, & patres veſtri: & ſervietis (d) ibi diis alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem.

14. Propterea ecce dies veniunt, dicit Dominus, & non dicetur ultrà: Vivit Dominus, qui eduxit filios Iſrael de terra Ægypti.

15. Sed, Vivit Dominus, qui eduxit filios Iſrael de terra Aquilonis, & de univerſis terris, ad quas ejeci eos: & reducam eos in terram ſuam, quam dedi patribus eorum.

16. Ecce ego mittam piſcatores (e) multos, dicit Dominus, & piſcabuntur eos: & poſt hæc mittam eis multos venatores, & venabuntur eos de omni monte, & de omni colle, & de cavernis petrarum.

17. Quia oculi mei ſuper omnes vias eorum: non ſunt abſconditæ à facie mea, & non fuit occultata iniquitas eorum ab oculis meis.

18. Et reddam primùm duplices (f) iniquitates, & peccata eorum: quia contaminaverunt terram meam in morticinis idolorum ſuorum, & abominationibus ſuis impleverunt hæreditatem meam.

19. Domine fortitudo mea, & robur meum, & refugium meum in die tribulationis: ad te gentes venient (g) ab extremis terræ, & dicent: Verè mendacium poſſederunt patres noſtri, vanitatem, quæ eis non profuit.

20. Numquid faciet ſibi homo deos, & ipſi non ſunt dii?

21. Idcircò ecce ego oſtendam eis per vicem hanc, oſtendam eis manum meam, & virtutem meam: & ſcient quia nomen mihi Dominus.

CAPUT XVII.

Judæi in peccato obfirmati: maledictus qui confidit in homine, & benedictus qui in Deo confidit; quod variis ſimilitudinibus exponit; ſolus Deus ſcrutatur corda, & unicuique reddit juxta viam ſuam.

1. PEccatum Juda ſcriptum (a) eſt ſtylo ferreo in ungue adamantino, exara-

5. (b) Funebris: vox Hebr. ſignificat convivium, quale lugentibus ſuper mortuum parari ſolet. Quo quidem Deus Prophetæ ſignificare voluit tantam fore interfectorum ſtragem, ut defuturi ſint qui ſepeliant, aut lugentes conſolentur.

6. (c) More gentilium, qui ſe incidebant ſcalpellis, quod vetat Deus Deut. 14. ſed Judæi ab iis gentilium ritibus ægrè abſtinebant. *Neque calvitium fiet*, detonſis, aut evulſis capillis. Eam fore cladem prædicit, ut nulla ſint ſolita convivia, nullus planctus publicus, non laceratæ genæ. Quod ſponte facere noluerant, id neceſſitate facient ob morientium multitudinem.

13. (d) Cogent vos Chaldæi ſervire diis alienis, quos ipſi colebant.

16. (e) Sive ii ſint Chaldæi, qui Judæos in Jeruſalem, ut piſces in rete ceperunt, & fugientes in montes, tamquam venatores ſunt perſecuti; ſive potiùs hæc ad Apoſtolos, & viros Apoſtolicos referantur cum Hieronymo & Aug. ſerm. 12. de utilitate jejunii. Primò, inquit, piſcatores miſit Deus, poſteà mittit venatores. Piſcatores erant Apoſtoli, neminem coegerunt, neminem impulerunt: quia piſcator retia mittit in mare, non cogit, ſed trahit quod incurrit: ita infideles in Eccleſiam congregati ſunt: venator autem ſilvas cingit, dumos excutit; id Eccleſia facit potiſſimùm per ſæculares poteſtates, dum pœnis & terroribus cogit eos, qui in montibus, & collibus, id eſt, in ſuperbis hæreticorum doctrinis vagantur, ut ad gremium matris ſuæ redeant. Quæ ratio Auguſtini eò tendit, ut hæretici potiùs quàm pagani ad fidem Deo præſtandam cogantur.

18. (f) Duplices iniquitates, & ſuas & patrum iniquitates, in morticinis idolorum ſuorum, in cadaveribus quæ idolis immolabant; vel filiorum ſuorum. Pœnas luent antequam è captivitate redeant. Aug. *Nec attendas quàm illis ſis moleſtus, ſed quàm tibi ſit dilectus. Qualis pietas, ſi parcis, & moritur.*

19. (g) Converſæ per Apoſtolos: adeſt converſio gentium.

1. (a) Inſculptum ſtylo ferreo. *Ungue adamantino*, quaſi in tabella adamantina: per peccatum idololatriam CAPUT XVII.
intelligit, per unguem adamantinum gemmam annulo incluſam; unguis ob lævitatem & nitorem dicitur; *Per latitudinem cordis*, laminam à collo ad cor uſque demiſſam, cui idoli imago erat inciſa. *Et in cornibus ararum*, ubi nomina idolorum inſcribi ſolebant. Unde illud Act. 17. *Iguoto Deo*; peccatum Juda publicum eſt, nec obliteratur.

exaratum ſuper latitudinem cordis eorum, & in cornibus ararum eorum.

2. Cùm recordati (b) fuerint filii eorum ararum ſuarum, & lucorum ſuorum, lignorumque frondentium, in montibus excelſis.

3. Sacrificantes in agro (c): fortitudinem tuam, & omnes theſauros tuos in direptionem dabo, excelſa tua propter peccata in univerſis finibus tuis.

4. Et relinqueris ſola ab hæreditate tua, quam dedi tibi: & ſervire te faciam inimicis tuis in terra (d), quam ignoras: quoniam ignem ſuccendiſti in furore meo, uſque in æternum ardebit.

* Iſa. 30. 1. & 31. 1. Inf. 47. 7. 5. Hæc dicit Dominus: * Maledictus homo, qui confidit in homine (e), & ponit carnem brachium ſuum, & à Domino recedit cor ejus.

* Infr. 48. 6. 6. * Erit enim quaſi myricæ (f) in deſerto, & non videbit cùm venerit bonum: ſed habitabit in ſiccitate in deſerto, in terra ſalſuginis, & inhabitabili.

7. Benedictus vir, qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia ejus.

* Pſal. 1. 3. 8. * Et erit quaſi lignum, quod tranſplantatur ſuper aquas, quod ad humorem mittit radices ſuas: & non timebit cùm venerit æſtus. Et erit folium ejus viride, & in tempore ſiccitatis non erit ſolicitum, nec aliquando deſinet facere fructum.

9. Pravum (g) eſt cor omnium, & inſcrutabile: quis cognoſcet illud?

* 1. Reg. 16. 7. Pſal. 7. 10. Apoc. 2. 23. 10. Ego Dominus * ſcrutans (h) cor, & probans renes: qui do unicuique juxta viam ſuam, & juxta fructum adinventionum ſuarum.

11. Perdix fovit (i) quæ non peperit: fecit divitias, & non in judicio: in dimidio dierum ſuorum derelinquet eas, & in noviſſimo ſuo erit inſipiens.

12. Solium gloriæ (k) altitudinis à principio, locus ſanctificationis noſtræ.

13. Expectatio Iſrael Domine: omnes, qui te dereliquunt, confundentur: recedentes à te, in terra ſcribentur (l): quoniam dereliquerunt venam aquarum viventium Dominum.

14. Sana (m) me, Domine, & ſanabor: ſalvum me fac, & ſalvus ero: quoniam laus mea tu es.

15. Ecce ipſi dicunt ad me: Ubi eſt verbum Domini? veniat.

16. Et ego non ſum turbatus (n), te paſtorem ſequens: & diem hominis non deſideravi, tu ſcis. Quod egreſſum eſt de labiis meis, rectum in conſpectu tuo fuit.

17. Non ſis tu mihi formidini (o), ſpes mea tu in die afflictionis.

18. Confundantur qui me perſequuntur, & non confundar ego: paveant illi, & non paveam ego: induc ſuper eos (p) diem afflictionis, & duplici contritione contere eos.

19. Hæc dicit Dominus ad me: Vade, & ſta in porta filiorum populi, per quam ingrediuntur (q) reges Juda, & egrediuntur, & in cunctis portis Jeruſalem:

20. Et dices ad eos: Audite verbum Domini reges Juda, & omnis Juda, cunctique habitatores Jeruſalem, qui ingredimini per portas iſtas.

21. Hæc dicit Dominus: Cuſtodite animas veſtras, & nolite portare pondera in die ſabbati, nec inferatis per portas Jeruſalem.

22. Et nolite ejicere onera de domibus veſtris in die ſabbati, & omne opus non facietis: ſanctificate diem ſabbati, ſicut præcepi patribus veſtris.

23. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem ſuam: ſed induraverunt cervicem ſuam, ne audirent me, & ne acciperent diſciplinam.

24. Et

2. (b) Cùm imitati fuerint peccata parentum.
3. (c) Ubi idola colebatis.
4. (d) Hieron. Sub Babyloniis, vel ut eſt verius, ſub Romanis.
5. (e) Qui ſpreto Dei auxilio ad hominis opem præcipuè ſe confert. 70. Benedictus qui confidit in Domino. Qui à Deo expectat auxilium, per ea media, aut rationes, quæ ſunt à Deo ordinata. Non ergo ſunt maledicti, ſed benedicti potiùs, qui veniam peccatorum per Sanctorum interceſſionem expectant, non ab alio quàm ab ipſo Deo.
6. (f) Myrica, vulgo *la bruyere*, nullum fructum profert, & eum ſignificat, qui in homine confidit. Ex omnibus nihil adeò fallax eſt ac cor hominis. *Et non videbit*, non experietur. *Cum venerit bonum*, pluviæ, aut gratia.
9. (g) Sept. Interpr. Profundum homini: certò & indubitanter homini conſtare nequit, an opus ſuum ſit Deo acceptum: ſed humiliter in Deo confidere debet, ſi cor ejus non arguat eum.
10. (h) Nemo id ſcrutatur præter me: ſcit homo quid cogitet, 1. Cor. 2. ſed quale illud ſit, aut quæ ultima ſit intentio, non novit. Deus juſto judicio populum rebellem à ſe condemnari inſinuat.
11. (i) Ita opes injuſtæ ab injuſtis poſſeſſoribus ad alios migrant; *In dimidio dierum ſuorum*, antequam iis perfruatur. *Erit*, apparebit. *Perdix fovit*, intelligenda eſt particula ſimilitudinis, *ſicut*.
12. (k) Non tanquam perdix alienis ovis incubamus, ſed in uno Deo confidimus, & excelſum ejus ſolium eſt ſpes noſtra.
13. (l) Peribit eorum memoria, qui à Deo recedunt, ſors illorum in terra erit, non in cœlo: non pervenient ad veram felicitatem, horum felicitas morte extinguetur.
14. (m) Si me ſanaveris, verè ſanabor: homines ſalvare non poſſunt, tu ſolus potes.
16. (n) Quantumvis mihi improperarent: *Et diem hominis non deſideravi*, non deſideravi iis annuntiare diem illum calamitoſum captivitatis, vel non quæſivi hominum laudem, aut diuturnam vitam.
17. (o) Fac ut in medio inimicorum nihil extimeſcam.
18. (p) Variis afflictionibus.
19. (q) Servabit Deus pactum, de quo 2. Reg. 7. reges de ſtirpe David.

24. Et erit: Si audieritis me, dicit Dominus, ut non inferatis onera per portas civitatis hujus in die ſabbati: & ſi ſanctificaveritis diem ſabbati, ut faciatis in eo omne opus:

25. Ingredientur per portas civitatis hujus reges & principes, ſedentes ſuper ſolium David, & aſcendentes in curribus & equis, ipſi & principes eorum, viri Juda, & habitatores Jeruſalem: & habitabitur civitas hæc in ſempiternum.

26. Et venient de civitatibus Juda, & de circuitu Jeruſalem, & de terra Benjamin, & de campeſtribus, & de montuoſis, & ab Auſtro, portantes holocauſtum, & victimam, & ſacrificium, & thus, & inferent oblationem in domum Domini.

27. Si autem non audieritis me ut ſanctificetis diem ſabbati, & ne portetis onus, & ne inferatis per portas Jeruſalem in die ſabbati: ſuccendam ignem in portis ejus, & devorabit domos Jeruſalem, & non extinguetur.

CAPUT XVIII.

Exemplo figuli oſtendit Dominus in manu ſua eſſe domum Iſrael: conſpiratio Judæorum adverſus Jeremiam, illius quoque ad Deum preces, & pœnarum quæ inimicos manent denuntiatio.

1. VErbum, quod factum eſt ad Jeremiam à Domino, dicens:

2. Surge, & deſcende in domum figuli, & ibi audies verba mea.

3. Et deſcendi in domum figuli, & ecce ipſe faciebat opus ſuper rotam.

4. Et diſſipatum eſt vas, quod ipſe faciebat è luto manibus ſuis: converſuſque fecit illud vas alterum, ſicut placuerat in oculis ejus ut faceret.

5. Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

Iſa. 45.9. Rom. 9.20. 6. * Numquid ſicut figulus (a) iſte, non potero vobis facere, domus Iſrael, ait Dominus? ecce ſicut lutum in manu figuli, ſic vos in manu mea, domus Iſrael.

7. Repentè loquar adverſùm gentem, & adverſùs regnum, * ut eradicem, & deſtruam, & diſperdam illud. *Sup. 1.10.*

8. Si pœnitentiam (b) egerit gens illa à malo ſuo, quod locutus ſum adverſùs eam: agam & ego pœnitentiam ſuper malo, quod cogitavi ut facerem ei.

9. Et ſubitò loquar de gente & de regno, ut ædificem & plantem illud.

10. Si fecerit malum in oculis meis, ut non audiat vocem meam: pœnitentiam agam ſuper bono, quod locutus ſum ut facerem ei.

11. Nunc ergo dic viro Juda, & habitatoribus Jeruſalem, dicens: Hæc dicit Dominus: Ecce ego fingo (c) contra vos malum, & cogito contra vos cogitationem: * revertatur unuſquiſque à via ſua mala, & dirigite vias veſtras & ſtudia veſtra. *4. Reg. 17. 13. Infr. 25. 5. & 35. 15. Jona 3. 9.*

12. Qui dixerunt: Deſperavimus: poſt cogitationes enim noſtras ibimus, & unuſquiſque pravitatem cordis ſui mali faciemus.

13. Ideò hæc dicit Dominus: Interrogate gentes: Quis audivit talia horribilia, quæ fecit nimis virgo Iſrael?

14. Numquid deficiet (d) de petra agri nix Libani? aut evelli poſſunt aquæ erumpentes frigidæ, & defluentes?

15. Quia oblitus eſt mei (e) populus meus, fruſtrà libantes, & impingentes in viis ſuis, in ſemitis ſæculi, ut ambularent per eas in itinere non trito:

16. * Ut fieret (f) terra eorum in deſolationem, & in ſibilum ſempiternum: omnis, qui præterierit per eam, obſtupeſcet, & movebit caput ſuum. *Inf. 19. 8. & 49. 13. & 50. 13.*

17. Sicut ventus urens diſpergam eos coram inimico: dorſum, & non faciem oſtendam (g) eis in die perditionis eorum.

18. Et dixerunt: Venite, & cogitemus contra Jeremiam cogitationes: non enim peribit (h) lex à ſacerdote, neque conſilium

CAPUT XVIII.

6. (a) Hæretici hoc loco perperàm abutuntur, ut liberum evertant arbitrium, ut mala æque ac bona Deum habere auctorem perſuadeant. Nam hæc ſimilitudo affertur à Propheta propter eventus proſperos, vel adverſos, adeò ut tam facilè poſſit ſententiam retractare ſuam, qua denuntiavit futuram calamitatem, ſi gens ipſa pœnitentiam egerit, quàm figulus ex luto diſſipare poteſt vas, & ad honeſtior uſus deſtinatum fingere. Sic Apoſtolus eadem ſimilitudine utitur, ut electionis divinæ ad gratiam vim oſtendat. Hieron. *Ita enim libertas arbitrii reſervanda eſt, ut in omnibus excellat gratia largitoris.*

8. (b) Figurata eſt locutio ex ſimilitudine affectuum humanorum, quos ſæpè tribuit Deo Scriptura ſacra. Deus dicitur agere pœnitentiam, quando id facit, quod facere ſolent homines, qui pœnitentia ducuntur.

11. (c) Alludit ad figulum, cujus ſuperiùs mentionem fecit.

14. (d) Citiùs deſinet nix de rupibus Libani, & exhaurientur aquæ torrentium frigidæ, quàm ut populum, qui me colit, deſeram.

15. (e) Et tamen oblitus eſt mei: *Fruſtrà libantes*, idolis ſacrificantes, nullo fructu: *Impingentes in viis ſuis*, aberrant à legibus divinis, quæ patribus eorum & ſanctis ſunt tritæ, & incedentes per vias novas. Cuncta conſtitutum à me ſervant ordinem, Iſrael ſolus leges meas perrumpit.

16. (f) Ex quo factum eſt, ut terra eſſet in deſolationem, & in contemptum: quod pleniùs & rectiùs intelligimus eſſe completum poſt Domini adventum.

17. (g) Averſus ero ab illis. Hieron. *Uſque hodie ſententia Dei permanet in Judæos.*

18. (h) Falſa eſſe non poſſunt quæ prophetæ & ſacerdotes prædicant. *Percutiamus eum lingua*, texamus contra eum calumniam, deferamus ad judicem: ut falſum prophetam accuſamus eum: in quo Jeremias fuit

ſilium à ſapiente, nec ſermo à propheta:
venite & percutiamus eum lingua, & non
attendamus ad univerſos ſermones ejus.
19. Attende Domine ad me, & audi
vocem adverſariorum meorum.
20. Numquid redditur pro bono ma-
lum, quia foderunt (i) foveam animæ
meæ? Recordare quòd ſteterim in conſpe-
ctu tuo, ut loquerer pro eis bonum, &
averterem indignationem tuam ab eis.
21. Propterea da (k) filios eorum in fa-
mem, & deduc eos in manus gladii: fiant
uxores eorum abſque liberis, & viduæ: &
viri earum interficiantur morte: juvenes
eorum confodiantur gladio in prælio.
22. Audiatur clamor de domibus eo-
rum: adduces enim ſuper eos latronem
repentè: quia foderunt foveam ut caperent
me, & laqueos abſconderunt pedibus meis.
23. Tu autem Domine ſcis omne con-
ſilium eorum adversùm me in mortem:
ne propitieris (l) iniquitati eorum, &
peccatum eorum à facie tua non dele-
tur: fiant corruentes in conſpectu tuo, in
tempore furoris tui abutere eis.

CAPUT XIX.

Jeremias per laguncnlam terream, quam fregit, ſignificat ſic conterendos eſſe Judæos à Chaldæis ob idololatriam & contemptum verbi Dei.

1. HÆc dicit Dominus: Vade, & ac-
cipe lagunculam figuli teſteam à
ſenioribus (a) populi, & à ſenioribus ſa-
cerdotum:
2. Et egredere ad vallem filii Ennom,
quæ eſt juxta introitum portæ (b) fictilis:
& prædicabis ibi verba, quæ ego loquar ad te:
3. Et dices: Audite verbum Domini re-
ges Juda, & habitatores Jeruſalem: hæc di-
cit Dominus exercituum Deus Iſrael: Ec-
ce ego inducam afflictionem ſuper locum
iſtum, itaut omnis qui audierit illam,
tinniant aures ejus:
4. Eò quòd dereliquerint me, & alie-
num (c) fecerint locum iſtum: & liba-
verunt in eo diis alienis, quos neſcierunt
ipſi, & patres eorum, & reges Juda:
& repleverunt locum iſtum ſanguine in-
nocentum,
5. Et ædificaverunt excelſa Baalim, ad
comburendos filios ſuos igni in holocau-
ſtum Baalim: quæ non præcepi (d), nec
locutus ſum, nec aſcenderunt in cor meum.
6. Propterea ecce dies veniunt, dicit
Dominus: & non vocabitur ampliùs lo-
cus iſte, Topheth (e), & vallis filii En-
nom, ſed vallis occiſionis.
7. Et diſſipabo conſilium Juda & Je-
ruſalem in loco iſto: & ſubvertam eos
gladio in conſpectu inimicorum ſuorum,
& in manu quærentium animas eorum:
& dabo cadavera eorum, eſcam volatili-
bus cœli, & beſtiis terræ.
8. * Et ponam civitatem hanc in ſtu- * Sup. 18. 16. Inf. 49. 13. & 50. 13.
porem, & in ſibilum: omnis, qui præ-
terierit per eam, obſtupeſcet, & ſibilabit
ſuper univerſa plaga ejus.
9. Et cibabo eos carnibus filiorum ſuo-
rum, & carnibus filiarum ſuarum: &
unuſquiſque carnem amici ſui comedet in
obſidione, & in anguſtia, in qua con-
cludent eos inimici eorum, & qui quæ-
runt animas eorum.
10. Et conteres lagunculam in oculis
virorum, qui ibunt tecum.
11. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus
exercituum: Sic conteram populum iſtum,
& civitatem iſtam, ſicut conteritur vas fi-
guli, quod non poteſt ultrà inſtaurari (f):
& in Topheth ſepelientur, eò quòd non
ſit alius locus ad ſepeliendum.
12. Sic faciam loco huic, ait Dominus,
& habitatoribus ejus: & ponam civitatem
iſtam ſicut Topheth.
13. Et erunt domus Jeruſalem, & do-
mos regum Juda, ſicut locus Topheth,
immundæ: omnes domus, in quarum do-
matibus (g) ſacrificaverunt omni militiæ
cœli, & libaverunt libamina diis alienis.

14. Venit

typus Chriſti Domini. Hieron. *In typum quidem Salvatoris hæc à populo Judæorum Jeremias univerſa perpetitur.*

20. (i) Ut venatores foveam doloſam, in quam caderent, effoderunt.

21. (k) Dabis. Vel Propheta populi pertinaciâ convictus divinæ voluntati ſe ſubjicit.

23. (l) Servata orationis forma propheticè prædicit quod futurum ſit: imò cognita Dei voluntate ſuam quoque voluntatem divinæ juſtitiæ conformat. *Abutere eis:* juxta tempus iræ tuæ facies eis.

CAPUT XIX.

1. (a) Hebr. & 70. Duc tecum de ſenioribus.

2. (b) Quòd fortè per eam efferrentur fragmenta vaſorum fictilium, aut quòd ibi eſſent figuli.

4. (c) Profanaverint illum, conſecrando idolis.

5. (d) Imò quæ prohibui: ſed minus dicitur, & majus quiddam intelligitur: quæ eſt conſueta in Scripturis loquendi formula, ut Eccleſ. 9. *Aſſiduitas mendacii non eſt bona*, imò peſſima: fruſtrà hinc colligunt Novatores nihil eſſe faciendum in cultu Dei, quod non præceperit, & diſertè ſcriptum non ſit in ſacris literis.

6. (e) Vocabatur vallis filii Ennom, vel gehennom: tum Topheth à tympano quod pulſabant, cùm pueri comburebantur idolo Moloch, vel Baal: hinc locus damnatorum dictus eſt gehenna, ut alibi dictum eſt. *Sed vallis occiſionis*; nam Judæi in eo loco occidentur à Chaldæis.

11. (f) Id utique Judæis evenit, cùm à Romanis deleti ſunt, non in captivitate Babylonica: in qua quidem prophetia eſt incœpta, ſed in obſidione Titi impleta fuit.

13. (g) In tectis complanatis conſpectu cœli ſtellas adorabant.

14. Venit autem Jeremias de Topheth, quò miſerat eum Dominus ad prophetandum, & ſtetit in atrio domus Domini, & dixit ad omnem populum:

15. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Ecce ego inducam ſuper civitatem hanc, & ſuper omnes urbes ejus, univerſa mala, quæ locutus ſum adverſum eam: quoniam induraverunt cervicem ſuam, ut non audirent ſermones meos.

CAPUT XX.

Percuſſus Jeremias mittitur à Phaſſur in nervum, & ab eodem eductus minatur illi tamquam Pſeudopropheta, & omnibus amicis ejus, totique Judææ captivitatem Babylonicam: conqueritur ſe irrideri, opprobria ac perſecutionem pati ob verbum Domini: maledicit diei nativitatis ſuæ.

1. ET audivit Phaſſur filius Emmer ſacerdos (a), qui conſtitutus erat princeps in domo Domini, Jeremiam prophetantem ſermones iſtos.

2. Et percuſſit Phaſſur Jeremiam Prophetam, & miſit eum in nervum, quod erat in porta (b) Benjamin ſuperiori, in domo Domini.

3. Cùmque illuxiſſet in craſtinum, eduxit Phaſſur Jeremiam de nervo, & dixit ad eum Jeremias: Non Phaſſur vocavit Dominus nomen (c) tuum, ſed pavorem undique.

4. Quia hæc dicit Dominus: Ecce ego dabo te in pavorem, te & omnes amicos tuos: & corruent gladio inimicorum ſuorum, & oculi tui videbunt: & omnem Judam dabo in manum regis Babylonis: & traducet eos in Babylonem, & percutiet eos gladio.

5. Et dabo univerſam ſubſtantiam civitatis hujus, & omnem laborem ejus, omneque pretium, & cunctos theſauros regum Juda dabo in manu inimicorum eorum: & diripient eos, & tollent, & ducent in Babylonem.

6. Tu autem Phaſſur, & omnes habitatores domus tuæ ibitis in captivitatem: & in Babylonem venies, & ibi morieris, ibique ſepelieris tu, & omnes amici tui, quibus prophetaſti mendacium.

7. Seduxiſti (d) me Domine, & ſeductus ſum: fortior me fuiſti, & invaluiſti: factus ſum in deriſum tota die, omnes ſubſannant me.

8. Quia jam olim loquor, vociferans (e) iniquitatem, & vaſtitatem clamito: & factus eſt mihi ſermo Domini in opprobrium, & in deriſum tota die.

9. Et dixi (f): Non recordabor ejus, neque loquar ultrà in nomine illius: & factus eſt in corde meo quaſi ignis exæſtuans, clauſuſque in oſſibus meis: & defeci, ferre non ſuſtinens.

10. Audivi (g) enim contumelias multorum, & terrorem in circuitu: Perſequimini, & perſequamur eum: ab omnibus viris, qui erant pacifici mei, & cuſtodientes latus meum: ſi quo modo decipiatur, & prævaleamus adverſùs eum, & conſequamur ultionem ex eo.

11. Dominus autem mecum eſt quaſi bellator fortis: idcirco qui perſequuntur me, cadent, & infirmi erunt: confundentur vehementer, * quia non intellexerunt * Infr. 23. 40.
opprobrium (h) ſempiternum, quod numquam delebitur.

12. Et tu Domine exercituum * probator (i) juſti, qui vides renes & cor: videam, quæſo, ultionem tuam ex eis: tibi enim revelavi cauſam meam. * Sup. 11. 20. & 17. 10.

13. Cantate Domino, laudate Dominum: quia liberavit animam pauperis de manu malorum.

14. * Maledicta (k) dies, in qua natus ſum: dies, in qua peperit me mater mea, non ſit benedicta. * Job 3. 3.

15. Ma-

Cap. XX. 1. (a) Unus è præfectis templi. In hoc Jeremias fuit figura Chriſti, quem ſervus Pontificis percuſſit, quòd veritati teſtimonium perhibuiſſet.

2. (b) Vicina templo, & ducebat in tribum Benjamin: ſuperior dicitur, quòd eſſet in monte ſita, juxta portam Benjamin, intra templi ſepta, ſeu in atrio exteriori templi.

3. (c) Seu princeps: *Sed pavorem undique, quibus prophetaſti mendacium*; promittendo Judæis pacem.

7. (d) Hebr. Pellexiſti me ad munus propheticum, cùm illud detrectarem: ſed quomodo æterna veritas ſeducere potuit? Seductio dupliciter accidere poteſt; vel vitio promittentis, dum mendacium loquitur, aut ipſe fallitur; vel vitio ejus, cui aliquid dicitur, qui non intellexit quod dictum fuit; promiſerat Deus Jeremiæ ſecuritatem, & libertatem, & victoriam de inimicis, nihil eum ab inimicis paſſurum non promiſerat; humano more præ dolore loquitur Jeremias.

8. (e) Pœnas iniquitatum illis denuntians.

9. (f) Decrevi apud me non amplius divina oracula memoraturum, cùm nihil proficeram apud incredulos. Hæc cogitavit veniali puſillanimitate, aut humano affectu, non deliberato conſilio inductus: ſed ſermo Domini factus eſt in corde illius, *quaſi ignis exæſtuans*, ita ut ardorem illius ferre non poſſet, & cogeretur eum foras emittere.

10. (g) Hieronym. *Conceptus animo ſermo divinus, nec ore prolatus, ardet in pectore.*

11. (h) In quod incurrunt, quod numquam delebitur.

12. (i) Sept. Interpr. Probans juſta, qui uniuſcujuſque expendis merita.

14. (k) Quæ ſequuntur, eo modo ſunt intelligenda, quo verba Jobi, cap. 3. quibus exprimitur per hyperbolen ingens miſeria. Hieron. *Quod ſcilicet melius ſit non eſſe, quàm vivere in ſuppliciis.* In his alternantes animi motus, æſtus naturæ & gratiæ notari poſſunt, ut zelus quo ardebat pro ſalute populorum, & Dei gloria, hic tandem vicit. Modus hic maledicendi Hebræis uſitatus exprimitur per modum interjectionis, utinam non eſ-

Digitized by Google

15. Maledictus vir, qui annuntiavit patri meo, dicens: Natus eſt tibi puer maſculus, & quaſi gaudio lætificavit eum.

16. Sit homo ille, ut ſunt civitates, quas ſubvertit Dominus, & non pœnituit eum: audiat clamorem manè (l), & ululatum in tempore meridiano:

17. Qui non me interfecit (m) à vulva, ut fieret mihi mater mea ſepulchrum, & vulva ejus conceptus æternus.

18. Quare de vulva egreſſus ſum, ut viderem laborem & dolorem, & conſumerentur in confuſione dies mei?

CAPUT XXI.

Reſpondet Jeremias nuntiis Sedeciæ regis circa obſidionem urbis, Judam vaſtandum peſte, gladio, fame & captivitate, ſoloſque eos victuros qui ad Chaldæos ſe receperint: hortatur etiam ut faciant judicium, ne indignatio Domini penitùs ipſos conſumat.

1. VErbum, quod factum eſt ad Jeremiam à Domino, quando miſit ad eum rex Sedecias (a) Phaſſur filium Melchiæ, & Sophoniam filium Maaſiæ ſacerdotem, dicens:

2. Interroga pro nobis Dominum, quia Nabuchodonoſor rex Babylonis præliatur (b) adversùm nos: ſi fortè faciat Dominus nobiſcum ſecundùm omnia mirabilia ſua, & recedat à nobis.

3. Et dixit Jeremias ad eos: Sic dicetis Sedeciæ:

4. Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Ecce ego convertam vaſa (c) belli, quæ in manibus veſtris ſunt, & quibus vos pugnatis adversùm regem Babylonis, & Chaldæos, qui obſident vos in circuitu murorum, & congregabo ea in medio civitatis hujus.

5. Et debellabo ego vos in manu extenta, & in brachio forti, & in furore, & in indignatione, & in ira grandi.

6. Et percutiam habitatores civitatis hujus, homines & beſtiæ peſtilentia magna morientur.

7. Et poſt hæc ait Dominus: Dabo Sedeciam Regem Juda, & ſervos ejus, & populum ejus, & qui derelicti ſunt in civitate hac à peſte, & gladio, & fame, in manu Nabuchodonoſor regis Babylonis, & in manu inimicorum eorum, & in manu quærentium animam eorum, & percutiet eos in ore gladii, & non flectetur, neque parcet, nec miſerebitur.

8. Et ad populum hunc dices: Hæc dicit Dominus: Ecce ego do coram vobis viam vitæ, & viam mortis.

9. * Qui habitaverit in urbe hac, morietur gladio, & fame, & peſte: qui autem egreſſus fuerit, & tranſfugerit ad Chaldæos, qui obſident vos, vivet, & erit ei anima ſua, quaſi ſpolium (d). * Inf. 38. 2.

10. Poſui enim faciem (e) meam ſuper civitatem hanc in malum, & non in bonum, ait Dominus, in manu regis Babylonis dabitur, & exuret eam igni.

11. Et domui regis Juda: Audite verbum Domini,

12. Domus David, hæc dicit Dominus: * Judicate manè (f) judicium, & eruite vi oppreſſum de manu calumniantis: ne * Inf. 22. 3.
fortè egrediatur ut ignis indignatio mea, & ſuccendatur, & non ſit qui extinguat, propter malitiam ſtudiorum veſtrorum.

13. Ecce ego ad te habitatricem vallis (g) ſolidæ atque campeſtris, ait Dominus: qui dicitis: Quis percutiet nos, & quis ingredietur domos noſtras?

14. Et viſitabo ſuper vos juxta fructum ſtudiorum veſtrorum, dicit Dominus: & ſuccendam ignem in ſaltu (h) ejus: & devorabit omnia in circuitu ejus.

CAPUT XXII.

Enumerat ſcelera Jeruſalem, urbem verſam eſſe in ſcoriam, & combuſtioni idoneam; Joakim filium Joſiæ non reverſurum, & ſepultura cariturum, & filium ejus Jechoniam abducendum eſſe Babylonem.

1. HÆc dicit Dominus: Deſcende (a) in domum regis Juda, & loqueris ibi verbum hoc,

2. Et

ſet talis dies: adeò ut hæ ſint voces naturæ oppreſſæ: præterquam malum horremus ut naturæ contrarium: utinam non fuiſſet hic dies ſecum afferens tot ærumnas.

16. (l) In perpetuo periculo verſetur.

17. (m) Quippe quia Deus non me interfecit.

CAPUT XXI. 1. (a) Hoc loco narrantur geſta ſub Sedecia, cùm cap. 24. & ſeq. quæ acta ſunt ſub Joakim referantur: unde illæ prophetiæ editæ ſunt ante adventum Chaldæorum; hæ illis urbem obſidentibus. Hic Phaſſur alius eſt ab eo, cujus facta eſt mentio capite ſuperiori.

2. (b) Alias urbes obſidet, & bellum in nos parat.

4. (c) Arma veſtra contra vos regeram, ut Chaldæi urbe capta ea vobis eripiant, & in medio civitatis ea colligant.

9. (d) Hoſtibus ereptum lucro futurum eſt; pro magno ducit, quòd vitam ſuam ſervaverit, quaſi hoc ſpolium è manibus hoſtium eripuerit.

10. (e) Obfirmavi; ut Levit. 17. 10. *Ego ponam faciem meam*; vertunt 70. Obfirmabo faciem meam.

12. (f) Sedulò, & ſummo ſtudio: ſic enim vox illa *manè* in Scripturis frequenter uſurpatur: ſic domus David & domus Regis.

13. (g) Ad te ò Jeruſalem majoribus cinctam montibus, quæ ſimul rupes eſt ſolida, & vallis campeſtris: nam ad radicem montis planities erat, locus munitiſſimus.

14. (h) Saltus dicitur ob frequentiam domorum; vel alludit ad domum a Salomone ædificatam, quæ Saltus Libani dicebatur; vel denique ſaltum vocat vicinas urbes, quæ inſtar ſilvæ cingebant Jeruſalem.

CAPUT XXII. 1. (a) Regis Joakim, ut multis videtur, quem Pha-

2. Et dices: Audi verbum Domini rex Juda, qui ſedes ſuper ſolium David: tu & ſervi tui, & populus tuus, qui ingredimini per portas iſtas.

* Sup. 21. 12. 3. Hæc dicit Dominus: * Facite judicium & juſtitiam, & liberate vi oppreſſum de manu calumniatoris: & advenam, & pupillum, & viduam nolite contriſtare, neque opprimatis iniquè: & ſanguinem innocentem ne effundatis in loco (b) iſto.

4. Si enim facientes feceritis verbum iſtud: ingredientur per portas domus hujus, reges ſedentes de genere David ſuper thronum ejus, & aſcendentes currus & equos, ipſi & ſervi, & populus eorum.

5. Quòd ſi non audieritis verba hæc: in memetipſo juravi, dicit Dominus, quia in ſolitudinem erit domus hæc.

6. Quia hæc dicit Dominus ſuper domum regis Juda: Galaad tu mihi caput (c) Libani: ſi non poſuero te ſolitudinem, urbes inhabitabiles.

7. Et ſanctificabo (d) ſuper te interficientem virum & arma ejus: & ſuccident electas cedros tuas, & præcipitabunt in ignem.

8. Et pertranſibunt gentes multæ per civitatem hanc: & dicet unuſquiſque proximo ſuo: * Quare fecit Dominus ſic civitati huic grandi?

* Deut. 29. 24. 3. Reg. 9. 8.

9. Et reſpondebunt: Eò quòd dereliquerunt pactum Domini Dei ſui, & adoraverint deos alienos, & ſervierint eis.

10. Nolite flere mortuum (e), neque lugeatis ſuper eum fletu: plangite eum, qui egreditur, quia non revertetur ultrà, nec videbit terram nativitatis ſuæ.

11. Quia hæc dicit Dominus ad Sellum filium Joſiæ regem Juda, qui regnavit pro Joſia patre ſuo, qui egreſſus eſt de loco iſto: Non revertetur huc ampliùs;

12. Sed in loco, ad quem tranſtuli eum, ibi morietur, & terram iſtam non videbit ampliùs.

13. Væ qui ædificat domum ſuam in injuſtitia, & cœnacula ſua non in judicio: amicum ſuum opprimet fruſtra, & mercedem ejus non reddet ei.

14. Qui dicit: Ædificabo mihi domum latam, & cœnacula ſpatioſa: qui aperit ſibi feneſtras, & facit laquearia cedrina, pingitque ſinopide (f).

15. Numquid regnabis, quoniam confers te cedro (g)? pater tuus numquid non comedit & bibit, & fecit judicium & juſtitiam tunc cùm benè erat ei?

16. Judicavit cauſam pauperis & egeni in bonum ſuum: numquid non ideò quia cognovit (h) me, dicit Dominus?

17. Tui verò oculi & cor ad avaritiam, & ad ſanguinem innocentem fundendum, & ad calumniam, & ad curſum mali operis.

18. Propterea hæc dicit Dominus ad Joakim filium Joſiæ regem Juda: Non plangent (i) eum: Væ frater, & væ ſoror: non concrepabunt ei: Væ domine, & væ inclyte.

19. Sepultura aſini ſepelietur (k), putrefactus & projectus * extra portas Jeruſalem. * Inf. 36. 30.

20. Aſcende (l) Libanum, & clama: & in Baſan da vocem tuam, & clama ad tranſeuntes, quia contriti ſunt omnes amatores tui.

21. Locutus ſum ad te in abundantia (m) tua; & dixiſti: Non audiam: hæc eſt via tua ab adoleſcentia tua, quia non audiſti vocem meam.

22. Omnes paſtores tuos paſcet ventus, & amatores tui in captivitatem ibunt: & tunc confunderis, & erubeſces ab omni malitia tua.

23. Quæ

rao Nechao regem Judææ conſtituerat, abducto fratre Joachaz in Ægyptum: vel ad Sellom, ſeu Joachaz Prophetam dimittit, vel ad Sedeciam mittitur; *deſcendere*, pro ire ſumitur.

3. (b) In domo regia.

6. (c) Tu ò domus regia caput es auctoritate & imperio totius Judææ, ut Galaad caput eſt & principium Libani, ferax reſinæ & aromatum: ſed verax non ſim, ſi te non *poſuero in ſolitudinem*, & urbes tuas non reddidero deſertas, ut olim regionem Galaad; vel regiam domum, quæ ſaltus Libani dicebatur, ponam in ſolitudinem ſicut urbes inhabitabiles.

7. (d) *Mittam contra te*: Hebr. Vaſtatores mea auctoritate confirmabo: nam ſanctificare interdum ſignificat, publica auctoritate ſancire, ut Joel. 3. *Sanctificate bellum*. Hos contra te mittam, & armabo: *Et electas cedros*, excelſas domos civitatis, aut principes.

10. (e) Joſiam, qui mortuus eſt in bello pugnans pro patria: *Sed plangite eum qui egreditur*, qui abducitur in Ægyptum, Joachaz, ſeu Sellum filium Joſiæ tertiò genitum, quem populus in ſolio patris collocarat. Quod ſe inſcio factum ægre tulit Pharao; ille quidem deterioris eſt conditionis quam pater mortuus.

14. (f) Rubrica, quæ apud Sinopum Ponti urbem optima eſt ex Strabone l. 12. vel minio, ut aliis placet.

15. (g) Numquid ſuperbia qua tumes, tibi regnum felix & diuturnum faciet? *Pater tuus Joſias numquid non comedit & bibit?* Hebraiſmus; diu vixit & feliciter, quia judicium & juſtitiam fecit.

16. (h) Quia coluit me.

18. (i) Nec fratres, nec ſubditi; illi his verbis; *Væ frater*; hi verò: *Væ domine*: non plangent eum vel domeſtici, vel externi. *Ah decus ejus*, brevi extinctum.

19. (k) Cadaver Joakim inſepultum manebit: vinctus Babylonem ductus eſt ob jusjurandum violatum; antequam eò perveniret, trucidatus eſt ex l. 2. Paral. 36. Joachin vinctus Babylonem ductus eſt ex lib. 4. Reg. 24. Is victus a Nabuchodonoſore tribus annis ei ſubditus fuit; ſed cùm rebellaſſet, à latronibus Chaldæis, Syriis, & Moabitis fuit trucidatus. Itaque vinctus Babylonem primùm abductus fuerat, ſed mox liberatus, & tributarius factus eſt.

20. (l) Hæc ad Jeruſalem; *Clama*, quantum voles ex altiſſimis montibus, nemo tibi opem feret: *Contriti*, Ægyptii à Chaldæis.

21. (m) In proſperitate tua. *Hæc eſt via tua*, conſuetudo tua, ex quo educta es ex Ægypto.

Digitized by Google

23. Quæ ſedes in Libano (n), & nidificas in cedris, quomodo congemuiſti, cùm veniſſent tibi dolores, quaſi dolores parturientis?

24. Vivo ego, dicit Dominus: quia ſi fuerit Jechonias filius Joakim regis Juda, annulus (o) in manu dextera mea, inde evellam eum.

25. Et dabo te in manu quærentium animam tuam, & in manu quorum tu formidas faciem, & in manu Nabuchodonoſor regis Babylonis, & in manu Chaldæorum.

26. Et mittam te, & matrem tuam, quæ genuit te, in terram alienam, in qua nati non eſtis, ibique moriemini:

27. Et in terram, ad quam ipſi levant animam ſuam ut revertantur illuc, non revertentur.

28. Numquid vas fictile, atque contritum vir iſte Jechonias? numquid vas abſque omni voluptate? quare abjecti ſunt ipſe & ſemen ejus, & projecti in terram, quam ignoraverunt?

29. Terra, terra, terra, audi ſermonem Domini.

30. Hæc dicit Dominus: Scribe virum (p) iſtum ſterilem, virum, qui in diebus ſuis non proſperabitur: nec enim erit de ſemine ejus vir, qui ſedeat ſuper ſolium David, & poteſtatem habeat ultrà in Juda.

CAPUT XXIII.

Parabolam duarum meretricum Oollæ ſeu Samariæ, & Oolibæ ſeu Jeruſalem proponit; utriuſque ſupplicia conſimilia, lapidationem, gladium, incendium.

Ezech. 13. 3. & 34. 2. 1. VÆ paſtoribus, qui diſperdunt, & dilacerant gregem paſcuæ meæ, dicit Dominus.

2. Ideò hæc dicit Dominus Deus Iſrael ad paſtores, qui paſcunt populum meum: Vos diſperſiſtis gregem meum, & ejeciſtis eos, & non viſitaſtis eos: ecce ego viſitabo (a) ſuper vos malitiam ſtudiorum veſtrorum, ait Dominus.

3. Et ego congregabo reliquias (b) gregis mei de omnibus terris, ad quas ejecero eos illuc: & convertam eos ad rura ſua: & creſcent & multiplicabuntur.

4. Et ſuſcitabo (c) ſuper eos paſtores, & paſcent eos: non formidabunt ultra, & non pavebunt: & nullus quæretur ex numero, dicit Dominus.

5. * Ecce dies veniunt, dicit Dominus: ** Iſaiæ 9. 7.*
& ſuſcitabo David germen (d) juſtum: *& 40. 11.*
& regnabit rex, & ſapiens erit: & faciet *& 45. 8.*
judicium & juſtitiam in terra. *Inf. 33. 15. Ezech. 34. 23. 37. 24.*
6. In diebus illis ſalvabitur Juda, & *Dan. 9. 24.*
Iſrael habitabit confidenter: & hoc eſt no- *Joan. 1. 45.*
men, quod vocabunt eum, Dominus ju- *Deut. 33.*
ſtus noſter. *28.*

7. Propter hoc ecce dies veniunt, dicit Dominus, & non dicent ultrà: Vivit Dominus, qui eduxit filios Iſrael de terra Ægypti:

8. Sed: * Vivit Dominus, qui eduxit ** Sup. 16. 14.*
& adduxit ſemen domus Iſrael de terra Aquilonis, & de cunctis terris, ad quas ejeceram eos illuc: & habitabunt in terra ſua.

9. Ad prophetas (e): Contritum eſt cor meum in medio mei, contremuerunt omnia oſſa mea: factus ſum quaſi vir ebrius, & quaſi homo madidus à vino, à facie Domini, & à facie verborum ſanctorum ejus.

10. Quia adulteris repleta eſt terra, quia à facie maledictionis (f) luxit terra, areſacta ſunt arva deſerti: factus eſt curſus eorum malus, & fortitudo eorum diſſimilis.

11. Propheta namque & ſacerdos polluti (g) ſunt: & in domo mea inveni malum eorum, ait Dominus.

12. Idcircò via eorum erit quaſi lubricum in tenebris: impellentur enim, & corruent in ea: afferam enim ſuper eos mala, annum viſitationis eorum, ait Dominus.

13. Et

23. (n) Quæ ſuperba es: Quomodo ingemiſces?
24. (o) Si eſſet mihi ut annulus, propter ejus peccata hunc abjicerem: ſed hic peſſimus eſt.
30. (p) Jechoniam; *Sterilem*, qui filios quidem habebit, ſed in regnum non ſuccedent: non ſterilem Symmachus, ſed vacuum: Theodotio abdicatum verterunt.

CAPUT XXIII. 2. (a) Verbum, *Viſitare*, hic ſumitur in malam partem, cùm priori loco in bonum, pro adjuvare, accipiatur; *Malitiam ſtudiorum veſtrorum*, pravos affectus, prava opera.
3. (b) De reductione populi è captivitate Babylonis & de vocatione gentium loquitur: vos diſperſiſtis, ego congregabo; *Ad rura ſua*, ad Judæam & Eccleſiam.
4. (c) Abdicatis antiquis novos conſtituam; *Non formidabunt*, quia Chriſtus bonus Paſtor *vincet mundum*, Joan. 16. & nulla ovis deſiderabitur ex grege, Joan. 17. 12.
5. & 6. (d) Hieron. *Ut quomodo in Iſaia Emmanuel appellatur, hoc eſt, nobiſcum Deus, ſic in Jeremia nomen accipiat juſtitia noſtra.* Quæ ſequuntur, ad Chriſti adventum manifeſtè referuntur. *In diebus illis*, Hebr. & 70. *ultimis*, nempe Chriſti; *ſalvabitur Juda*. *Dominus juſtus noſter*, nos juſtificans. In Hebræo Dominus voce Jehova exprimitur.
9. (e) Chald. Propter prophetas; tranſit à Chriſto ad falſos prophetas: primùm enim de malis paſtoribus diſſeruit, tum de bonis, tertiò de uno Paſtore. Malos paſtores in quatuor genera diviſit, ex Hieronym. 1. Quidam perdunt oves, cùm hæreſes docent. 2. Alii lacerant & diſſipant, qui faciunt ſchiſmata. 3. Nonnulli oves ejiciunt, cùm injuſtè excommunicant. 4. Poſtremò plerique eas non viſitant, qui non paſcunt doctrina & exemplo, ſed rebus ſæcularibus, aut illicitis implicantur.
10. (f) Hebr. A perjuriis, propter perjuria; *Fortitudo eorum diſſimilis*, infirma & levis, non ut fortitudo veri prophetæ.
11. (g) Hieron. *In propheta doctorem accipe, in ſacerdote miniſterii dignitatem.*

13. Et in prophetis Samariæ vidi fatuitatem: prophetabant in Baal, & decipiebant populum meum Iſrael.

14. Et in prophetis Jeruſalem vidi ſimilitudinem adulterantium, & iter mendacii: & confortaverunt manus peſſimorum, ut non converteretur unuſquiſque à malitia ſua: facti ſunt mihi omnes ut Sodoma, & habitatores ejus quaſi Gomorrha.

15. Propterea hæc dicit Dominus exercituum ad prophetas: * Ecce ego cibabo eos abſinthio, & potabo eos felle: à prophetis enim Jeruſalem egreſſa eſt pollutio ſuper omnem terram.

* Sup. 9. 15.

16. Hæc dicit Dominus exercituum: * Nolite audire verba prophetarum, qui prophetant vobis, & decipiunt vos: viſionem cordis ſui loquuntur, non de ore Domini.

* Inf. 27. 9. & 29. 8.

17. Dicunt his, qui blaſphemant me: Locutus eſt Dominus: * Pax erit vobis: & omni, qui ambulat in pravitate cordis ſui, dixerunt: Non veniet ſuper vos malum.

* Sup. 5. 12. & 14. 13.

18. Quis (h) enim affuit in conſilio Domini, & vidit & audivit ſermonem ejus? quis conſideravit verbum illius & audivit?

19. * Ecce turbo Dominicæ indignationis egredietur, & tempeſtas (i) erumpens ſuper caput impiorum veniet.

* Infr. 30. 24.

20. Non revertetur (k) furor Domini, uſque dum faciat, & uſque dum compleat cogitationem cordis ſui: in noviſſimis diebus intelligetis conſilium ejus.

21. * Non mittebam prophetas, & ipſi currebant: non loquebar ad eos, & ipſi prophetabant.

* Infr. 27. 15. & 29. 9.

22. Si ſtetiſſent in conſilio meo, & nota feciſſent verba mea populo meo, avertiſſem (l) utique eos à via ſua mala, & à cogitationibus ſuis peſſimis.

23. Putaſne Deus è vicino (m) ego ſum, dicit Dominus? & non Deus de longè?

24. Si occultabitur vir in abſconditis: & ego non videbo eum, dicit Dominus? numquid non cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus?

25. Audivi quæ dixerunt prophetæ, prophetantes in nomine meo mendacium, atque dicentes: Somniavi, ſomniavi.

26. Uſquequò iſtud eſt in corde prophetarum vaticinantium mendacium, & prophetantium ſeductiones cordis ſui?

27. Qui volunt facere ut obliviſcatur populus meus nominis mei propter ſomnia eorum, quæ narrat unuſquiſque ad proximum ſuum: ſicut obliti ſunt patres eorum nominis mei propter Baal.

28. Propheta, qui habet ſomnium (n), narret ſomnium: & qui habet ſermonem meum, loquatur ſermonem meum verè: quid paleis ad triticum, dicit Dominus?

29. Numquid non verba mea ſunt quaſi ignis (o), dicit Dominus, & quaſi malleus conterens petram?

30. Propterea ecce ego ad prophetas, ait Dominus, qui furantur (p) verba mea unuſquiſque à proximo ſuo.

31. Ecce ego ad prophetas, ait Dominus, qui aſſumunt (q) linguas ſuas, & ajunt: Dicit Dominus.

32. Ecce ego ad prophetas ſomniantes mendacium (r), ait Dominus, qui narraverunt ea, & ſeduxerunt populum meum in mendacio ſuo, & in miraculis ſuis: cùm ego non miſiſſem eos, nec mandaſſem eis, qui nihil profuerunt populo huic, dicit Dominus.

33. Si igitur interrogaverit te populus iſte, vel propheta, aut ſacerdos, dicens: Quod eſt onus (ſ) Domini? dices ad eos: Vos eſtis onus: projiciam quippe vos, dicit Dominus.

34. Et propheta, & ſacerdos, & populus qui dicit: Onus Domini: viſitabo ſuper virum illum, & ſuper domum ejus.

35. Hæc dicetis unuſquiſque ad proximum, & ad fratrem ſuum: Quid reſpondit Dominus? & quid locutus eſt Dominus?

36. Et onus Domini ultrà non memorabitur: quia onus erit unicuique ſermo (t) ſuus, & pervertiſtis verba Dei viventis, Domini exercituum Dei noſtri.

37. Hæc

18. (h) Nec falſi prophetæ, quibus Deus locutus non eſt, poſſunt vera prædicere.

19. (i) Hebr. Turbo ſe ſe interquens, iræ divinæ ſymbolum.

20. (k) Non diſcedet à vobis.

22. (l) Hebr. Et converiſſem, evertiſſem eum à via ſua prava.

23. (m) Num ego cognoſco tantùm quæ propè ſunt, non item quæ longè, ut ignorem quid vobis eventurum ſit?

28. (n) Tamquam ſomnium ſuum, non ut prophetiam. *Quid paleis ad triticum?* Quid falſis prophetis ad verbum Dei?

29. (o) Vi & efficacia: *Et quaſi malleus*, firmitate.

30. (p) Triplex genus pſeudoprophetarum deſcribit. Primum eorum, qui imitantur verba verorum prophetarum, aut ea aſſumunt, & admiſcent ſuis mendaciis, aut falſa interpretatione in rem ſuam detorquent. Quod fieri ſolet ab hæreticis, teſte Hieron. Tum eorum, *qui aſſumunt linguas ſuas*, qui eas ſic moderantur, ut grata populo & placentia annuntient: cùm veri prophetæ lingua à Deo dirigatur. Aug. l. 4. de Doctr. Chriſt. 10. 29. *Eos dixit Dominus furari verba ſua, qui boni volunt videri loquendo quæ Dei ſunt, cùm mali ſint faciendo quæ ſua ſunt.*

31. (q) Componunt ad fallendum.

32. (r) Falſa confingunt oracula: *Et ſuis miraculis*, non Dei, ac ſtupendis promiſſis decipiunt.

33. (ſ) Hoc ſarcaſmo irridebant Jeremiam: *Dices ad eos, Vos eſtis onus*: projiciam quippe vos, excutiam ex hac terra in Chaldæam.

36. (t) Ex verbis ſuis condemnabitur: *Et pervertiſtis*, convertiſtis in proverbium & riſum.

37. Hæc dices ad prophetam: Quid reſpondit tibi Dominus? & quid locutus eſt Dominus?

38. Si autem onus Domini dixeritis: propter hoc hæc dicit Dominus: Quia dixiſtis ſermonem iſtum: Onus Domini: & miſi ad vos, dicens: Nolite dicere: Onus Domini:

39. Propterea ecce ego tollam (u) vos portans, & derelinquam vos, & civitatem, quam dedi vobis & patribus veſtris, à facie mea.

* Sup. 20. 11. 40. * Et dabo vos in opprobrium ſempiternum, & in ignominiam æternam, quæ numquam oblivione delebitur.

CAPUT XXIV.

E duobus calathis ficuum unus deſignat eos, qui captivi Babylonem profecti ſunt, alter eos, qui manſerunt Jeroſolymæ, & poſteà in Ægyptum fugerunt.

1. OStendit (a) mihi Dominus: & ecce duo calathi pleni ficis, poſiti ante templum Domini, poſtquam tranſtulit Nabuchodonoſor Rex Babylonis Jechoniam filium Joakim Regem Juda, & principes ejus, & fabrum, & incluſorem, de Jeruſalem, & adduxit eos in Babylonem.

2. Calathus unus ficus bonas habebat nimis, ut ſolent ficus eſſe primi temporis: & calathus unus ficus habebat malas nimis, quæ comedi non poterant, eò quòd eſſent malæ.

3. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides Jeremia? Et dixi: Ficus, ficus bonas, bonas valdè, & malas, malas valdè, quæ comedi non poſſunt, eò quòd ſint malæ.

4. Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

5. Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Sicut ficus hæ bonæ: ſic cognoſcam tranſmigrationem Juda, quam emiſi de loco iſto in terram Chaldæorum, in bonum (b).

6. Et ponam oculos meos ſuper eos ad placandum, & reducam (c) eos in terram hanc: & ædificabo eos, & non deſtruam: & plantabo eos, & non evellam.

7. Et dabo (d) eis cor ut ſciant me, quia ego ſum Dominus: * & erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum: quia revertentur ad me in toto corde ſuo. * Sup. 7. 23. Inf. 48. 6.

8. * Et ſicut ficus peſſimæ, quæ comedi non poſſunt, eò quòd ſint malæ: hæc dicit Dominus, ſic dabo Sedeciam Regem Juda, & principes ejus, & reliquos de Jeruſalem, qui remanſerunt in urbe hâc, & qui habitant (e) in terra Ægypti. * Infr. 29. 17.

9. Et dabo eos in vexationem, afflictionemque omnibus regnis terræ: in opprobrium, & in parabolam, & in proverbium, & in maledictionem in univerſis locis, ad quæ ejeci eos.

10. Et mittam in eis gladium, & famem, & peſtem, donec conſumantur de terra, quam dedi eis, & patribus eorum.

CAPUT XXV.

Prædicit excidium Jeroſolymorum, & captivitatem ſeptuaginta annorum, ac deinde exitium regum, qui ipſos tenebant captivos: jubetur Jeremias civitatibus Juda ac cæteris regibus terrarum propinare calicem furoris Domini.

1. VErbum, quod factum eſt ad Jeremiam de omni populo Juda, in anno quarto (a) Joakim filii Joſiæ regis Juda, (ipſe eſt annus primus Nabuchodonoſor Regis Babylonis.)

2. Quod locutus eſt Jeremias propheta ad omne populum Juda, & ad univerſos habitatores Jeruſalem, dicens:

3. A tertiodecimo anno Joſiæ filii Ammon regis Juda uſque ad diem hanc; iſte tertius & vigeſimus annus: factum eſt verbum Domini ad me, & locutus ſum ad vos de nocte conſurgens, & loquens: & non audiſtis.

4. Et miſit Dominus ad vos omnes ſervos ſuos prophetas, conſurgens diluculo (b), mittenſque: & non audiſtis, neque inclinaſtis aures veſtras ut audiretis

5. Cùm diceret: * Revertimini unuſquiſque à via ſua mala, & à peſſimis cogitationibus veſtris, & habitabitis in terra, * 4. Reg. 17. 13. Sup. 18. 11. Inf. 35. 15.

39. (u) Babylonem vos deportabo.

CAPUT XXIV. 1. & 2. (a) Hi duo calathi duplicem tranſmigrationem deſignant: prior ſub Jechonia levior fuit, eaque per ficus æſtivas & ſapidiores exhibetur; poſterior ſub Sedecia per ficus autumnales exprimitur. *Fabrum, & incluſorem*: artificem, aut gemmarum incluſorem, ex Hieron. artificem in caſtris muniendis, caſtrorum metatorem, ſeu ingeniarium. Qui paruerunt decreto Dei, & ultro ſe dediderunt, per ficus bonas exprimuntur; alii per ficus amaras. *Calathus*, pro caniſtro accipitur.

5. (b) Tamquam bonam conſervabo.

6. (c) Duravit quidem prior captivitas 70. annis, & Jechonias in ea mortuus eſt; ſed prophetia ad populum ipſum, non ad ſingulas perſonas pertinet.

7. (d) Hæc prophetia ad Chriſtum & Eccleſiam ſpectat, & ad liberationem à captivitate Dæmonis.

8. (e) Qui eò confugerunt poſt mortem Godoliæ.

CAPUT XXV. 1. (a) Non ſervat ordinem temporum, ut jam innuimus. Hieron. *Non enim cura erat prophetis tempora conſervare, quæ hiſtoria leges deſiderant, ſed ſcribere utcumque audientibus atque lectoribus quod utile noverant.*

4. (b) Diligenter, aſſiduè.

ra, quam dedit Dominus vobis, & patribus veſtris, à ſæculo & uſque in ſæculum.

6. Et nolite ire poſt deos alienos, ut ſerviatis eis, adoretiſque eos: neque me ad iracundiam provocetis in operibus manuum veſtrarum, & non affligam vos.

7. Et non audiſtis me, dicit Dominus, ut me ad iracundiam provocaretis in operibus manuum veſtrarum, in malum veſtrum.

8. Proptereà hæc dicit Dominus exercituum. Pro eo quòd non audiſtis verba mea:

9. Ecce ego mittam, & aſſumam univerſas cognationes Aquilonis, ait Dominus, & Nabuchodonoſor regem Babylonis ſervum (c) meum, & adducam eos ſuper terram iſtam, & ſuper habitatores ejus, & ſuper omnes nationes, quæ in circuitu illius ſunt: & interficiam eos, & ponam eos in ſtuporem, & in ſibilum, & in ſolitudines ſempiternas.

10. Perdamque ex eis vocem gaudii, & vocem lætitiæ, vocem ſponſi, & vocem ſponſæ, vocem molæ (d) & lumen lucernæ.

* 2. Par. 36. 21. 1. Eſdr. 1. 1. Inf. 26. 6. & 29. 10. Dan. 9. 2.

11. * Et erit univerſa terra hæc in ſolitudinem, & in ſtuporem: & ſervient omnes gentes iſtæ regi Babylonis ſeptuaginta annis.

12. Cùmque impleti fuerint ſeptuaginta anni, viſitabo ſuper regem Babylonis, & ſuper gentem illam, dicit Dominus, iniquitatem eorum, & ſuper terram Chaldæorum: & ponam illam in ſolitudines ſempiternas.

13. Et adducam ſuper terram illam, omnia verba mea, quæ locutus ſum contra eam, omne, quod ſcriptum eſt in libro iſto, quæcumque prophetavit Jeremias adversùm omnes gentes:

14. Quia ſervierunt eis, cùm eſſent gentes multæ, & reges magni: & reddam eis ſecundùm opera eorum, & ſecundùm facta manuum ſuarum.

15. Quia ſic dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Sume calicem vini furoris (e) hujus de manu mea: & propinabis de illo cunctis gentibus, ad quas ego mittam te.

16. Et bibent, & turbabuntur, & inſanient à facie gladii, quem ego mittam inter eos.

17. Et accepi (f) calicem de manu Domini, & propinavi cunctis gentibus, ad quas miſit me Dominus:

18. Jeruſalem, & civitatibus Juda, & regibus ejus, & principibus ejus: ut darem eos in ſolitudinem, & in ſtuporem, & in ſibilum, & in maledictionem, ſicut (g) eſt dies iſta:

19. Pharaoni regi Ægypti & ſervis ejus, & principibus ejus, & omni populo ejus,

20. Et univerſis generaliter, cunctis regibus terræ Auſitidis (h), & cunctis regibus terræ Philiſthiim, & Aſcaloni, & Gazæ, & Accaron, & reliquiis Azoti,

21. Et Idumææ, & Moab, & filiis Ammon:

22. Et cunctis regibus Tyri, & univerſis regibus Sidonis: & regibus terræ inſularum, qui ſunt trans mare:

23. Et Dedan (i), & Thema, & Buz, & univerſis, qui attonſi ſunt in comam:

24. Et cunctis regibus Arabiæ, & cunctis regibus Occidentis, qui habitant in deſerto:

25. Et cunctis regibus Zambri, & cunctis regibus Elam (k), & cunctis regibus Medorum:

26. Cunctis quoque regibus Aquilonis de propè & de longè, unicuique contra fratrem ſuum: & omnibus regnis terræ, quæ ſuper faciem ejus ſunt: & rex Seſach (l) bibet poſt eos.

27. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Bibite, & inebriamini, & vomite: & cadite, neque ſurgatis à facie gladii, quem ego mittam inter vos.

28. Cùmque noluerint accipere calicem de manu tua ut bibant, dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum: Bibentes bibetis:

29. * Quia ecce in civitate (m), in qua invocatum eſt nomen meum, ego incipiam affligere, & vos quaſi innocentes & immunes eritis? non eritis immunes: gladium enim ego voco ſuper omnes habitatores terræ, dicit Dominus exercituum. * 1. Pet. 4. 17.

30. Et

9. (c) Ad exequenda Dei conſilia: *In ſolitudines ſempiternas*, diuturnas, more uſitato Scripturarum.

10. (d) Molæ erant domeſticæ, quæ manibus vertebantur. Ad hujuſmodi molas, ait Maldonatus; puellæ ſolebant convenire, & binæ molam agitabant canentes levandi laboris cauſa. Matthæi 24. 41. *Duæ molentes in mola, una aſſumetur &c.... Et lumen lucernæ*, ſic puellæ nentes ad lucernam cantabant. Hieron. *Vox molæ, ut non conterantur in ea frumenta, & populis veſcenda tribuat.*

15. (e) Uſitata eſt prophetis metaphora, calicem quò ira Dei quaſi propinatur & effunditur, primum populo Dei, tum gentibus: illos ad emendationem caſtigat, infideles minus aliquando punit pœna temporali, ſed æterna iis reſervatur. Sic 1. Petr. 4. *Tempus eſt ut incipiat judicium à domo Dei: ſi autem primùm à nobis, quis finis eorum qui non credunt Dei Evangelio?*

17. (f) Quæ per imaginariam viſionem acta ſunt.

18. (g) Nam hoc anno cœpit hæc impleri prophetia, & Joachim captus eſt cum ſuis: vel Jeremias de re futura loquitur, quaſi jam eveniſſet.

20. (h) Terra Hus, Arabiæ & Idumææ vicinæ.

23. (i) Civitates erant Agarenorum. *Attonſi*, In rotundum tonſi.

25. (k) Arabiæ deſertæ, aut Perſidis.

26. (l) Ideſt Babylonis: nam mutatis litteris ordine retrogrado alphabeti, inquiunt, in Hebræo ex Babel fit Seſach: quod prudenter factum eſt à Jeremia, ne iram regis provocaret.

29. (m) Si Judæis & Jeruſalem calicem iræ meæ pro-

30. Et tu prophetabis ad eos omnia verba hæc, & dices ad illos: * Dominus de excelſo rugiet, & de habitaculo ſancto ſuo dabit vocem ſuam: rugiens rugiet ſuper decorem ſuum: celeuma (n) quaſi calcantium concinetur adversùs omnes habitatores terræ. * Joel. 3. 16. Amos 1. 2.

31. Pervenit ſonitus uſque ad extrema terræ: quia judicium (o) Domino cum gentibus: judicatur ipſe cum omni carne, impios tradidi gladio, dicit Dominus.

32. Hæc dicit Dominus exercituum: Ecce afflictio egredietur de gente in gentem: & turbo magnus egreditur à ſummitatibus (p) terræ.

33. Et erunt interfecti (q) Domini in die illa à ſummo terræ uſque ad ſummum ejus: non plangentur, & non colligentur, neque ſepelientur in ſterquilinium, ſuper faciem terræ jacebunt.

34. Ululate paſtores, & clamate: & aſpergite vos cinere optimates gregis: quia completi ſunt dies (r) veſtri, ut interficiamini; & diſſipationes veſtræ, & cadetis quaſi vaſa pretioſa.

35. Et peribit fuga (ſ) à paſtoribus, & ſalvatio ab optimatibus gregis.

36. Vox clamoris paſtorum, & ululatus optimatum gregis: quia vaſtavit Dominus paſcua eorum.

37. Et conticuerunt arva (t) pacis à facie iræ furoris Domini.

38. Dereliquit (u) quaſi leo umbraculum ſuum, quia facta eſt terra eorum in deſolationem à facie iræ columbæ, & à facie iræ furoris Domini.

CAPUT XXVI.

Jeremias prædicit excidium Jeroſolymorum niſi reſipiſcant: corripiunt eum ſacerdotes, ſed liberatur à ſenioribus ne occidatur, prolatis exemplis Michææ & Uriæ prophetarum.

1. IN principio regni Joakim filii Joſiæ regis Juda, factum eſt verbum iſtud à Domino, dicens:

2. Hæc dicit Dominus: Sta in atrio domus Domini, & loqueris ad omnes civitates Juda, de quibus veniunt ut adorent in domo Domini, univerſos ſermones, quos ego mandavi tibi ut loquaris ad eos: noli ſubtrahere verbum,

3. Si fortè audiant & convertantur unuſquiſque à via ſua mala: & pœniteat me mali, quod cogito facere eis propter malitiam ſtudiorum eorum.

4. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus: Si non audieritis me, ut ambuletis in lege mea, quam dedi vobis,

5. Ut audiatis ſermones ſervorum meorum prophetarum, quos ego miſi ad vos de nocte conſurgens, & dirigens, & non audiſtis:

6. * Dabo domum iſtam ſicut Silo (a), & urbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terræ. * 1. Reg. 4. 2. & 10. Sup. 7. 12.

7. Et audierunt ſacerdotes, & prophetæ, & omnis populus Jeremiam loquentem verba hæc in domo Domini.

8. Cùmque compleſſet Jeremias loquens omnia quæ præceperat ei Dominus, ut loqueretur ad univerſum populum, apprehenderunt eum ſacerdotes, & prophetæ (b), & omnis populus, dicens: Morte moriatur.

9. Quare prophetavit in nomine Domini, dicens: Sicut Silo erit domus hæc: & urbs iſta deſolabitur, eò quòd non ſit habitator? Et congregatus eſt omnis populus adverſus Jeremiam in domo Domini.

10. Et audierunt principes Juda hæc verba: & aſcenderunt de domo regis in domum Domini, & ſederunt in introitu portæ (c) domus Domini novæ.

11. Et locuti ſunt ſacerdotes & prophetæ ad principes, & ad omnem populum, dicentes: Judicium mortis eſt viro huic: quia prophetavit adverſùs civitatem iſtam, ſicut audiſtis auribus veſtris.

12. Et ait Jeremias ad omnes principes, & ad univerſum populum, dicens: * Dominus miſit me, ut prophetarem ad domum iſtam, & ad civitatem hanc omnia verba, quæ audiſti. * Sup. 25. 8.

13. Nunc

pinavi, quomodo vos à gentes hunc furoris mei calicem effugietis?

30. (n) Sic Græcè appellantur cantus eorum, qui ſimul laborantes ſe ipſos cohortantur, ut remiges, & qui in torculari calcant. *Super decorem ſuum*; Super Sion.

31. (o) Ut judicent homines quàm juſtè Deus has pœnas ab ipſis repetat. *Judicatur ipſe*; Judicium illi eſt cum omnibus hominibus.

32. (p) Ab extremis terræ.

33. (q) Jubente Domino.

34. (r) Ut quaſi vaſa pretioſa de manu mea cadentes confringamini.

35. (ſ) Non poterunt fugere.

37. (t) Hebr. Paſcua, ubi greges antè paſcebantur ſine metu hoſtium: per arva provinciæ, greges populi intelliguntur.

38. (u) Quando Deus erat cum Judæis, nulla gens audebat eos provocare, nunc deſerti prædæ ſunt omnibus. *Umbraculum*, templum, ſicut leo vaſtata ſilva: *A facie iræ columbæ*, Nabuchodonoſoris celeriter advolantis.

CAPUT XXVI.

6. (a) Deſtruam illam, ut deſtruxi Silo.

8. (b) Seu ſcribæ, 70. Pſeudoprophetæ: *Et omnis populus*, qui poſteà mutavit ſententiam, cùm principes civitatis pro Jeremia locuti ſunt; nam, ut ait Hieron. *Indoctum vulgus acceptâ ratione mutat ſententiam*: ſæpè etiam vox univerſalis multos ſignificat.

10. (c) Quæ ædificata eſt à Joatham. 4. Reg. 15. 35. Hieronym. *Principum enim erat officium ſedere in porta*

13. Nunc ergo bonas facite vias (d) veſtras, * & ſtudia veſtra, & audite vocem Domini Dei veſtri: & pœnitebit Dominum mali, quod locutus eſt adverſùm vos.

* Sup. 7. 3.

14. Ego autem ecce in manibus veſtris ſum: facite mihi quod bonum & rectum eſt in oculis veſtris:

15. Verumtamen (e) ſcitote & cognoſcite, quòd ſi occideritis me, ſanguinem innocentem tradetis contra voſmetipſos, & contra civitatem, & habitatores ejus: in veritate enim miſit me Dominus ad vos, ut loquerer in auribus veſtris omnia verba hæc.

16. Et dixerunt principes, & omnis populus ad ſacerdotes, & ad prophetas: Non eſt viro huic judicium mortis: quia in nomine Domini Dei noſtri locutus eſt ad nos.

17. Surrexerunt ergo viri de ſenioribus terræ: & dixerunt ad omnem cœtum populi, loquentes:

18. Michæas de Moraſthi (f) fuit propheta in diebus Ezechiæ regis Juda, & ait ad omnem populum Juda, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: * Sion quaſi ager arabitur: & Jeruſalem in acervum lapidum erit: & mons domus in excelſa ſilvarum.

* Michaea 3. 12.

19. Numquid morte condemnavit eum Ezechias rex Juda, & omnis Juda? numquid non timuerunt Dominum, & deprecati ſunt faciem Domini: & pœnituit Dominum mali, quod locutus fuerat adverſùm eos? Itaque nos facimus malum grande contra animas noſtras.

20. Fuit quoque vir prophetans in nomine Domini, Urias filius Semei de Cariathjarim: & prophetavit adverſùs civitatem iſtam, & adverſùs terram hanc, juxta omnia verba Jeremiæ.

21. Et audivit rex Joakim (g), & omnes potentes, & principes ejus verba hæc: & quæſivit rex interficere eum. Et audivit Urias, & timuit, fugitque & ingreſſus eſt Ægyptum.

22. Et miſit rex Joakim viros in Ægyptum, Elnathan filium Achobor, & viros cum eo in Ægyptum.

23. Et eduxerunt Uriam de Ægypto: & adduxerunt eum ad regem Joakim, & percuſſit eum gladio: & projecit cadaver ejus in ſepulchris vulgi ignobilis.

24. Igitur manus Ahicam (h) filii Saphan fuit cum Jeremia, ut non traderetur in manus populi, & interficerent eum.

CAPUT XXVII.

Vinculis ad varios reges miſſis, declarat eis illos, ſi ſervire velint regi Babylonis ejuſque poſteris, permanſuros in terra ſua; alioqui perituros gladio, fame & peſte; tum invehitur in pſeudo-prophetas, prædicit denique ſacra vaſa, quæ reliqua ſunt, transferenda Babylonem, & tandem referenda Jeroſolymam.

1. IN principio (a) regni Joakim filii Joſiæ regis Juda, factum eſt verbum iſtud ad Jeremiam à Domino, dicens:

2. Hæc dicit Dominus ad me: Fac tibi vincula, & catenas: & pones eas in collo tuo.

3. Et mittes eas ad regem Edom, & ad regem Moab, & ad regem filiorum Ammon, & ad regem Tyri, & ad regem Sidonis: in manu nuntiorum, qui venerunt Jeruſalem ad Sedeciam regem Juda.

4. Et præcipies eis ut ad dominos ſuos loquantur: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Hæc dicetis ad dominos veſtros:

5. Ego feci terram, & homines, & jumenta, quæ ſunt ſuper faciem terræ, in fortitudine mea magna, & in brachio meo extento: & dedi (b) eam ei, qui placuit in oculis meis.

6. Et nunc itaque ego dedi omnes terras iſtas in manu Nabuchodonoſor Regis Babylonis ſervi mei: inſuper & beſtias agri dedi ei, ut ſerviant illi.

7. Et ſervient ei omnes gentes, & filio (c) ejus, & filio filii ejus: donec veniat tempus terræ ejus & ipſius: & ſervient ei gentes multæ, & reges magni.

8. Gens

domus Domini, & ibi ſeditionis & negotii cognoſcere veritatem.

13. (d) Ex hoc loco & aliis, quæ vulgò citari ſolent, palàm eſt eas prædictiones fuiſſe conditionales & comminatorias.

15. (e) Ex Hieron. *Prudenter, humiliter & conſtanter: ſi quando igitur nobis pro neceſſitatis anguſtiis humilitate opus eſt, ſic eam aſſumamus, ne veritatem & conſtantiam deſeramus.*

18. (f) Vicus eſt in tribu Juda.

21. (g) Urias verus Dei propheta prædixerat ſub initium regni Joakim, cujus regnum brevis fuit temporis.

24. (h) Hic fuit magno in honore apud Joſiam. 4. Reg. 22. Cùm ſeniores non potuiſſent Jeremiam liberare, Ahicam eum manu liberavit.

CAPUT XXVII.

1. & 2. (a) Hæc verba, *Fac tibi vincula*, dicta ſunt ſub initium regni Joakim; ſed illa: *Et mittes eas ad regem Edom*, dicta ſunt multis poſt annis: nam inter principium regni Joakim, & inter initium regni Sedeciæ interjecti ſunt anni undecim. Tum vero legatos miſerant hi reges, quorum fit mentio, ad Sedeciam, ut unà vires ſuas adverſùs Chaldæos ſociarent: verſiculus primus cum ſuperiore capite magis cohæret, quàm cum hoc capite, ubi de Sedecia vaticinatur propheta.

5. (b) Nuda & materiali traditione, vel dabo.

7. (c) His tribus ſerviſſe Judæos liquet: *Donec veniat tempus terræ ejus*, regni finis.

8. Gens autem & regnum, quod non ſervierit Nabuchodonoſor regi Babylonis, & quicumque non curaverit collum ſuum ſub jugo regis Babylonis, in gladio, & in fame, & in peſte viſitabo ſuper gentem illam, ait Dominus; donec conſumam eos in manu (d) ejus.

** Sup. 23. 16. Inf. 29. 8.* 9. * Vos ergo nolite audire prophetas veſtros, & divinos, & ſomniatores, & augures, & maleficos, qui dicunt vobis: Non ſervietis regi Babylonis.

10. Qui mendacium prophetant vobis: ut longè vos faciant de terra veſtra, & ejiciant vos, & pereatis.

11. Porrò gens, quæ ſubjecerit cervicem ſuam ſub jugo regis Babylonis, & ſervierit ei: dimittam eam in terra ſua, dicit Dominus: & colet eam, & habitabit in ea.

12. Et ad Sedeciam regem Juda locutus ſum ſecundùm omnia verba hæc, dicens: Subjicite colla veſtra ſub jugo regis Babylonis, & ſervite ei, & populo ejus, & vivetis.

13. Quare moriemini tu & populus tuus gladio, & fame, & peſte, ſicut locutus eſt Dominus ad gentem, quæ ſervire noluerit regi Babylonis?

14. Nolite audire verba prophetarum dicentium vobis: Non ſervietis regi Babylonis: quia mendacium ipſi loquuntur vobis.

** Sup. 14. 14. & 23. 21. Inf. 29. 9.* 15. * Quia non miſi eos, ait Dominus: & ipſi prophetant in nomine meo mendaciter: ut ejiciant vos, & pereatis tam vos, quàm prophetæ, qui vaticinantur vobis.

16. Et ad ſacerdotes, & ad populum iſtum locutus ſum, dicens: Hæc dicit Dominus: Nolite audire verba prophetarum veſtrorum, qui prophetant vobis, dicentes: Ecce vaſa Domini revertentur (e) de Babylone nunc citò; mendacium enim prophetant vobis.

17. Nolite ergo audire eos, ſed ſervite regi Babylonis, ut vivatis: quare datur hæc civitas in ſolitudinem?

18. Et ſi prophetæ ſunt, & eſt verbum Domini in eis: occurrant (f) Domino exercituum, ut non veniant vaſa, quæ derelicta fuerant in domo Domini, & in domo regis Juda, & in Jeruſalem, in Babylonem.

** 4. Reg. 25. 13.* 19. Quia hæc dicit Dominus exercituum * ad columnas (g), & ad mare, & ad baſes, & ad reliqua vaſorum, quæ remanſerunt in civitate hac:

20. Quæ non tulit Nabuchodonoſor rex Babylonis, cùm transferret Jechoniam filium Joakim regem Juda de Jeruſalem in Babylonem, & omnes optimates Juda & Jeruſalem.

21. Quia hæc dicit Dominus exercituum, Deus Iſrael ad vaſa (h), quæ derelicta ſunt in domo Domini, & in domo regis Juda & Jeruſalem:

22. In Babylonem transferentur, & ibi erunt uſque ad diem viſitationis ſuæ, dicit Dominus, & afferri faciam ea, & reſtitui in loco iſto.

CAPUT XXVIII.

Hic duo Prophetæ occurrunt; unus verus, alter falſus; qua ratione ii diſcerni poſſint. 1. Ex eventu, ut in hoc capite factum videmus. 2. Quòd cultum à Deo præſcriptum verus prædicet; ad pœnitentiam & ad juſtitiæ opera adhortetur; denique ex bono vitæ inſtituto verus Propheta à malo plerumque ſecernitur. Sic in Hæreticos omnia conveniunt, quæ falſis Prophetis inſunt; certam fidem de ſalute æterna pollicentur; pœnitentiæ opera, virginitatis ſtudium condemnant, viam latam, non arctam prædicant.

1. ET factum eſt in anno illo, in principio regni Sedeciæ regis Juda, in anno quarto, in menſe quinto, dixit ad me Hananias filius Azur propheta de Gabaon, in domo Domini, coram ſacerdotibus, & omni populo, dicens:

2. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Contrivi jugum regis Babylonis.

3. Adhuc duo anni dierum (a), & ego referri faciam ad locum iſtum omnia vaſa domus Domini: quæ tulit Nabuchodonoſor rex Babylonis de loco iſto, & tranſtulit ea in Babylonem.

4. Et Jechoniam filium Joakim regem Juda, & omnem transmigrationem Juda, qui ingreſſi ſunt in Babylonem, ego convertam ad locum iſtum, ait Dominus: conteram enim jugum regis Babylonis.

5. Et dixit Jeremias propheta ad Hananiam prophetam, in oculis ſacerdotum, & in oculis omnis populi, qui ſtabat in domo Domini.

6. Et ait Jeremias propheta: Amen, ſic faciat

8. (d) Per manum ejus, donec eos tradam in manum ejus.

16. (e) Qui ſub Joachin, ſeu Jechonia tranſlati fuerant.

18. (f) Orent Dominum, ne illa vaſa, quæ remanſerunt in templo, Babylonem deportentur. Ita Hieron. Sed ex Theodoreto ſenſus eſt: Occurrant, ſeu obſiſtant, ſi poſſint, quominus vaſa ſua Babylonem transferantur.

19. (g) Hebr. De columnis: quod ſpectat ad columnas; pro quibus ait Hieron. In Hebraico ſcriptum eſt: Et ad reliqua vaſorum, quæ remanſerunt in civitate hac, quæ non tulit Nabuchodonoſor.

21. (h) De vaſis.

3. (a) Duo anni integri.

faciat Dominus: ſuſcitet (b) Dominus verba tua, quæ propheraſti: ut referantur vaſa in domum Domini, & omnis tranſmigratio de Babylone ad locum iſtum.

7. Verumtamen audi verbum hoc, quod ego loquor in auribus tuis, & in auribus univerſi populi:

8. Prophetæ (c), qui fuerunt ante me & ante te ab initio, & propheraverunt ſuper terras multas, & ſuper regna magna, de prælio, & de afflictione, & de fame.

9. Propheta, qui vaticinatus eſt pacem: cùm venerit verbum ejus, ſcietur propheta, quem miſit Dominus in veritate.

10. Et tulit Hananias propheta catenam de collo Jeremiæ prophetæ, & confregit eam.

11. Et ait Hananias in conſpectu omnis populi, dicens: Hæc dicit Dominus. Sic confringam jugum Nabuchodonoſor regis Babylonis poſt duos annos dierum de collo omnium gentium.

12. Et abiit Jeremias propheta in viam ſuam. Et factum eſt verbum Domini ad Jeremiam, poſtquam confregit Hananias propheta catenam de collo Jeremiæ prophetæ, dicens:

13. Vade, & dices Hananiæ: Hæc dicit Dominus: Catenas ligneas contriviſti: & facies pro eis catenas ferreas.

14. Quia hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Jugum ferreum poſui ſuper collum cunctarum gentium iſtarum, ut ſerviant Nabuchodonoſor regi Babylonis, & ſervient ei: inſuper & beſtias terræ dedi ei.

15. Et dixit Jeremias propheta ad Hananiam prophetam: Audi Hanania: Non miſit te Dominus, & tu confidere feciſti populum iſtum in mendacio.

16. Idcirco hæc dicit Dominus: Ecce ego mittam te à facie terræ: hoc anno morieris: adversùm enim Dominum locutus es.

17. Et mortuus eſt Hananias Propheta in anno illo, menſe ſeptimo.

CAPUT XXIX.

Captivos Judæos vaticinatur 70. annis in Babylone manſuros, eos verò; qui Jeroſolymis remanſerint, gladio, fame & peſte perituros: deinde adversùs Achab, Sedeciam & Semejam pſeudo-prophetas, ſeducentes populum tranſmigrationis, prædicit futuras calamitates.

1. ET hæc ſunt verba libri (a), quem miſit Jeremias propheta de Jeruſalem ad reliquias ſeniorum tranſmigrationis, & ad ſacerdotes, & ad prophetas, & ad omnem populum, quem traduxerat Nabuchodonoſor de Jeruſalem in Babylonem:

2. Poſtquam egreſſus eſt Jechonias (b) rex, & domina, & eunuchi, & principes Juda, & Jeruſalem, & faber, & incluſor de Jeruſalem:

3. In manu Elaſa (c) filii Saphan, & Gamariæ filii Helciæ, quos miſit Sedecias rex Juda ad Nabuchodonoſor regem Babylonis in Babylonem, dicens:

4. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael omni tranſmigrationi, quam tranſtuli de Jeruſalem in Babylonem:

5. Ædificate domos, & habitate: & plantate hortos, & comedite fructum eorum.

6. Accipite uxores, & generate filios & filias: & date filiis veſtris uxores, & filias veſtras date viris, & pariant filios & filias: & multiplicamini ibi, & nolite eſſe pauci numero.

7. Et quærite pacem (d) civitatis, ad quam tranſmigrare vos feci: & orate pro ea ad Dominum: quia in pace illius erit pax vobis.

8. Hæc enim dicit Dominus exercituum
Deus Iſrael: * Non vos ſeducant prophe- * Sup. 14.
tæ veſtri, qui ſunt in medio veſtrum, & 14. & 23.
divini veſtri: & ne attendatis ad ſomnia 16. & 27.
veſtra, quæ vos ſomniatis: 15.

9. Quia falsò ipſi prophetant vobis in nomine meo: & non miſi eos, dicit Dominus.

10. * Quia hæc dicit Dominus: Cùm * Sup. 25.
cœperint impleri in Babylone ſeptuaginta 12.
anni, viſitabo vos: & ſuſcitabo ſuper vos 2. Par. 36.
verbum meum bonum, ut reducam vos 21. 1. Eſd. 1. 1. Dan. 9. 2.
ad locum iſtum.

11. Ego enim ſcio cogitationes, quas ego cogito ſuper vos, ait Dominus, cogitationes pacis, & non afflictionis, ut dem vobis finem & patientiam.

12. Et invocabitis me, & ibitis: & orabitis me, & ego exaudiam vos.

13. Quæretis me, & invenietis: cùm quæſieritis me in toto corde veſtro.

14. Et inveniar à vobis, ait Dominus: & reducam captivitatem veſtram, & congregabo vos de univerſis gentibus, & de cunctis locis, ad quæ expuli vos, dicit Dominus: & reverti vos faciam de loco, ad quem tranſmigrare vos feci.

15. Quia

6. (b) Faciat ut res ita ſiat.
8. (c) Nominativus ſine verbo; quod frequens eſt apud Hebræos.

CAPUT XXIX.

1. (a) Verba epiſtolæ; *Ad reliquias ſeniorum*, qui nondum mortui fuerant in exilio.
2. (b) Rex qui ſponte ſua ſe dedit unà cum matre.
3. (c) Miſit per Elaſam: hæc verba jungenda ſunt cum verbis primi verſiculi, quæ miſit Jeremias, adeò ut ſit longum hyperbaton.
7. (d) Hinc liquet eos qui jugo dominationis alie-

15. Quia dixiſtis: (e) Suſcitavit nobis Dominus prophetas in Babylone.

16. Quia hæc dicit Dominus ad regem, qui ſedet ſuper ſolium David, & ad omnem populum habitatorem urbis hujus, ad fratres veſtros, qui non ſunt egreſſi vobiſcum in tranſmigrationem.

* Sup. 24. 1. & 10. 17. Hæc dicit Dominus exercituum: * Ecce mittam in eos gladium, & famem, & peſtem: & ponam eos quaſi ficus (f) malas, quæ comedi non poſſunt, eò quòd peſſimæ ſint.

18. Et perſequar eos in gladio, & in fame, & in peſtilentia: & dabo eos in vexationem univerſis regnis terræ: in maledictionem, & in ſtuporem, & in ſibilum, & in opprobrium cunctis gentibus, ad quas ego ejeci eos:

19. Eò quòd non audierint verba mea, dicit Dominus: quæ miſi ad eos per ſervos meos Prophetas, de nocte conſurgens, & mittens: & non audiſtis, dicit Dominus.

20. Vos ergo audite verbum Domini omnis tranſmigratio, quam emiſi de Jeruſalem in Babylonem.

21. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael ad Achab filium Coliæ, & ad Sedeciam filium Maaſiæ, qui prophetant vobis in nomine meo mendaciter: Ecce ego tradam eos in manus Nabuchodonoſor regis Babylonis: & percutiet eos in oculis veſtris.

22. Et aſſumetur ex eis maledictio omni tranſmigrationi Juda, quæ eſt in Babylone, dicentium: Ponat te Dominus ſicut Sedeciam, & ſicut Achab, quos frixit (g) rex Babylonis in igne:

23. Pro eo quòd fecerint ſtultitiam in Iſrael, & mœchati ſunt in uxores amicorum ſuorum, & locuti ſunt verbum in nomine meo mendaciter, quod non mandavi eis: ego ſum judex & teſtis, dicit Dominus.

24. Et ad Semejam Nehelamiten dices:

25. Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Iſrael: Pro eo quòd miſiſti in nomine tuo libros ad omnem populum, qui eſt in Jeruſalem, & ad Sophoniam filium Maaſiæ ſacerdotem, & ad univerſos ſacerdotes, dicens:

26. Dominus dedit te ſacerdotem pro Jojada (h) ſacerdote, ut ſis dux in domo Domini ſuper omnem virum arreptitium & prophetantem, ut mittas eum in nervum & in carcerem.

27. Et nunc quare non increpaſti Jeremiam Anathothiten, qui prophetat vobis?

28. Quia ſuper (i) hoc miſit in Babylonem ad nos, dicens: Longum eſt: ædificate domos, & habitate, & plantate hortos: & comedite fructus eorum.

29. Legit ergo Sophonias ſacerdos (k) librum iſtum in auribus Jeremiæ prophetæ.

30. Et factum eſt verbum Domini ad Jeremiam, dicens:

31. Mitte ad omnem tranſmigrationem, dicens: Hæc dicit Dominus ad Semejam Nehelamiten: Pro eo quòd prophetavit vobis Semejas, & ego non miſi eum: & fecit vos confidere in mendacio:

32. Idcircò hæc dicit Dominus: Ecce ego viſitabo ſuper Semejam Nehelamiten, & ſuper ſemen ejus: non erit ei vir ſedens (l) in medio populi hujus, & non videbit bonum, quod ego faciam populo meo, ait Dominus: quia prævaricationem locutus eſt adversùs Dominum.

CAPUT XXX.

Promittit Judæis & filiis Iſrael reditum à gravi captivitate, in qua propter peccata ſua detinebantur, ac futurum ut poſt reditum ſerviant Domino, & David regi.

1. HOc verbum, quod factum eſt ad Jeremiam à Domino, dicens:

2. Hæc dicit Dominus Deus Iſrael, dicens: Scribe tibi (a) omnia verba, quæ locutus ſum ad te, in libro.

3. Ecce enim dies veniunt, dicit Dominus: & convertam converſionem (b) populi mei Iſrael & Juda, ait Dominus: & convertam eos ad terram, quam dedi patribus eorum: & poſſidebunt eam.

4. Et

jus premuntur, non debere jugum illud per ſeditionem excutere. imò pro ſalute illius reipublicæ orare debent, donec Deo viſum fuerit eos eripere.

15. (e) Propterea hæc vobis prædixi, ut ſi aliter vobis falſi prophetæ prædixerint, non credatis.

17. (f) Alludit ad duo ficuum caniſtra, quæ viderat.

22. (g) Hebr. Uſtulare fecit.

26. (h) Jojadæ meminit adulando Sophoniæ, quòd Jojadas occidiſſet Mathan ſacerdotem Baal, 4. Reg. 11. Cum teneas locum Jojadæ, quare non occidis Jeremiam, ut Jojadas Mathan? *Super virum arreptitium*, inſanum; *& prophetantem*, qui fingit ſe eſſe prophetam.

28. (i) Non contentus apud vos vaticinari, miſit Babylonem epiſtolam.

29. (k) Secundus à Pontifice.

32. (l) Habitans inter Judæos; vel poſteritas ejus odio erit omnibus.

CAPUT XXX.

2. (a) Vox *ſibi* redundat in Hebr. ut in Latino ſæpè: ſcribe ne illud è memoria excidat.

3. (b) Reditum, qui convertendi ſunt. Cum Juda multi ex aliis tribubus reverſi ſunt: unde Chriſti temporibus legimus quoſdam ex aliis tribubus ortos: ſejunctum à Juda regnum non occuparunt: ſed ex his qui in Aſſyria diſperſi erant, diplomatis Cyri, 2. Paral. 36. deſcripti auctoritate compluſes rediêrunt cum Judæis, idque Iſaiæ 10. 22. Iſraeli promiſſum videtur.

4. Et hæc verba, quæ locutus eſt Dominus ad Iſrael & ad Judam:

5. Quoniam hæc dicit Dominus: Vocem terroris audivimus (c): formido, & non eſt pax.

6. Interrogate, & videte (d) ſi generat maſculus: quare ergo vidi omnis viri manum ſuper lumbum ſuum, quaſi parturientis, & converſæ ſunt univerſæ facies in auruginem?

* Joel 2. & 11. Amos 5. 18. Soph. 1. 15.

7. * Væ, quia magna dies illa, nec eſt ſimilis ejus: tempuſque tribulationis eſt Jacob, & ex ipſo (e) ſalvabitur.

8. Et erit in die illa, ait Dominus exercituum: conteram jugum ejus de collo tuo, & vincula ejus dirumpam, & non dominabuntur ei ampliùs alieni:

9. Sed ſervient Domino Deo ſuo, & David regi ſuo, quem ſuſcitabo eis.

* Iſa. 43. 1. & 44. 2. Luc. 1. 70.

10. * Tu ergo ne timeas ſerve meus Jacob, ait Dominus, neque paveas Iſrael: quia ecce ego ſalvabo te de terra longinqua, & ſemen tuum de terra captivitatis eorum: & revertetur Jacob, & quieſcet, & cunctis affluet bonis, & non erit quem formidet:

11. Quoniam tecum ego ſum, ait Dominus, ut ſalvem te: faciam enim conſummationem in cunctis gentibus, in quibus diſperſi te: te autem non faciam in conſummationem: ſed caſtigabo te in judicio, ut non videaris tibi innoxius.

12. Quia hæc dicit Dominus: Inſanabilis fractura tua, peſſima plaga tua.

13. Non eſt qui judicet (f) judicium tuum ad alligandum: curationum utilitas non eſt tibi.

* Sup. 23. 19.

14. Omnes amatores tui obliti ſunt tui, teque non quærent: * plaga enim inimici percuſſi te caſtigatione crudeli: propter multitudinem iniquitatis tuæ dura facta ſunt peccata tua.

15. Quid clamas ſuper contritione tua? inſanabilis eſt dolor tuus: propter multitudinem iniquitatis tuæ, & propter dura peccata tua feci hæc tibi.

16. Propterea omnes, qui comedunt te, devorabuntur: & univerſi hoſtes tui in captivitatem ducentur: & qui te vaſtant, vaſtabuntur, cunctoſque prædatores tuos dabo in prædam.

17. Obducam enim cicatricem tibi, & à vulneribus tuis ſanabo te, dicit Dominus. Quia ejectam vocaverunt te Sion: Hæc eſt, quæ non habebat requirentem (g).

18. Hæc dicit Dominus: Ecce ego convertam converſionem tabernaculorum (h) Jacob, & tectis ejus miſerebor, & ædificabitur civitas in excelſo ſuo, & templum juxta ordinem ſuum fundabitur.

19. Et egredietur de eis laus, voxque ludentium: & multiplicabo eos, & non minuentur: & glorificabo eos, & non attenuabuntur.

20. Et erunt filii ejus ſicut à principio, & cœtus ejus coram me permanebit: & viſitabo adversùm omnes, qui tribulant eum.

21. Et erit dux (i) ejus ex eo: & princeps de medio ejus producetur: & applicabo eum, & accedet ad me: quis enim iſte eſt, qui applicet cor ſuum ut appropinquet mihi, ait Dominus?

22. Et eritis mihi in populum, & ego ero vobis in Deum.

23. Ecce turbo (k) Domini, furor egrediens, procella ruens, in capite impiorum conquieſcet.

24. Non avertet iram indignationis Dominus, donec faciat & compleat cogitationem cordis ſui: in noviſſimo dierum intelligetis (l) ea.

C A-

5. (c) Chaldæorum invadentium Jeruſalem. *Formido, & non eſt pax*, Hebr. legi poteſt: Formidinis & non pacis.

6. (d) Si pariat ut fœmina. Quare igitur Judæi quaſi parturientes manibus lumbos premunt? Qua metaphora indicat dolorum acerbitatem. *In auruginem*, ſeu in icterum; vultus flavo colore tinctos habent.

7. & 8. (e) Tempore tribulationis & captivitatis. *Jugum ejus*; relativum ſine antecedente, jugum ejus, tyranni. Hieron. *Non dubium quin ſub typo Nabuchodonoſor, de diabolo ſentiendum ſit: quod videlicet ait, conteram jugum ejus. Et non dominabuntur*; quæ intelligenda ſunt de liberatione per Chriſtum: nam Perſæ poſtea dominati ſunt Judæis, uti & Græci & Romani. Unde addit v. 9. *Sed ſervient Domino ſuo, & David regi ſuo quem ſuſcitabo eis.* Vox illa in Scripturis ſoli Davidi regi & Meſſiæ tribuitur: tum more Prophetarum à veritate ad figuram mox tranſit. *Faciam enim conſummationem*, verſu undecimo.

13. (f) Qui cognoſcat plagam tuam, aut ſanare valeat: aut qui curet alligare vulnera tua: *Curationum utilitas non eſt tibi*; qui ſanare conati ſunt, nihil profecerunt: vel remedia fruſtrà adhibuerunt.

17. (g) Qui curam haberet tui. *Quia ejectam vocaverunt te*, repudiatam à Deo: etſi revocaverunt ejectam.

18. (h) Reducam tabernacula Jacob, ſeu familias Judæorum, quæ Babylone habitabant quaſi in tabernaculis; *In excelſo ſuo*, in monte Sion, & templum in priſtinum ſtatum reſtituetur.

21. & 22. (i) Hebr. Fortis ejus, præpotens dux Meſſias nomine; *Ex eo*, ex ſtirpe David; ex Jacob. *Applicabo eum*, conjungam eum mihi amicitiæ nexu arctiſſimo. *Quis enim iſte eſt*, ut filius meus dilectus; qui adeò mihi conjunctus? *In populum*; Hieron. *Cernimus opere completum ex parte in Iſrael, & ex toto in gentium multitudine.*

23. (k) Vindicta & Ira Dei; *Procella ruens*, Hebr. *Conglobans ſeſe, & agglomerans*; non lædet niſi impios.

24. (l) In fine mundi; vel ſub Chriſto.

CAPUT XXXI.

Promittit Deus Dominus ſe populum Iſrael è captivitate reducturum, qui in magna bonorum abundantia & ſecuritate ſerviet Domino; ſub typo fœmina, quæ circumdabit virum, Eccleſiam, vel B. Virginem deſignat; tum de uva acerba, & novo fœdere, quod Dominus feriet cum domo Iſrael, verba facit.

1. IN tempore illo, dicit Dominus: Ero Deus (a) univerſis cognationibus Iſrael, & ipſi erunt mihi in populum.

2. Hæc dicit Dominus: Invenit (b) gratiam in deſerto populus, qui remanſerat à gladio: vadet ad requiem ſuam Iſrael.

3. Longè Dominus apparuit (c) mihi. Et in charitate perpetua dilexi te: Ideò attraxi te, miſerans.

4. Rurſumque ædificabo te, & ædificaberis virgo Iſrael: adhuc ornaberis tympanis tuis, & egredieris in choro ludentium.

5. Adhuc plantabis (d) vineas in montibus Samariæ: plantabunt plantantes, & donec tempus veniat, non vindemiabunt:

6. Quia erit dies, in qua clamabunt
* *Iſa. 2. 3. Mich. 4. 2.* cuſtodes (e) in monte Ephraim: * Surgite, & aſcendamus in Sion ad Dominum Deum noſtrum:

7. Quia hæc dicit Dominus: Exultate in lætitia Jacob, & hinnite (f) contra caput gentium: perſonate, & canite, & dicite: Salva Domine populum tuum, reliquias Iſrael.

8. Ecce ego adducam eos de terra Aquilonis, & congregabo eos ab extremis terræ: inter quos erunt cæcus (g) & claudus, prægnans & pariens ſimul, cœtus magnus revertentium huc.

9. In fletu venient, & in miſericordia reducam eos: & adducam (h) eos per torrentes aquarum in via recta, & non impingent in ea: quia factus ſum Iſraeli pater, & Ephraim primogenitus meus eſt.

10. Audite (i) verbum Domini gentes, & annuntiate in inſulis quæ procul ſunt, & dicite: Qui diſperſit Iſrael, congregabit eum: & cuſtodiet eum ſicut paſtor gregem ſuum.

11. Redemit enim Dominus Jacob, & liberavit eum de manu potentioris (k).

12. Et venient, & laudabunt in monte Sion (l): & confluent ad bona Domini, ſuper frumento, & vino, & oleo, & fœtu pecorum, & armentorum: eritque anima eorum quaſi hortus irriguus, & ultrà non eſurient.

13. Tunc lætabitur virgo in choro, juvenes & ſenes ſimul: & convertam luctum eorum in gaudium, & conſolabor eos, & lætificabo à dolore ſuo.

14. Et inebriabo animam ſacerdotum pinguedine (m); & populus meus bonis meis adimplebitur, ait Dominus.

15. Hæc dicit Dominus: * Vox in excelſo (n) audita eſt lamentationis, luctus, * *Matth. 2. 18.*
& fletus Rachel plorantis filios ſuos, & nolentis conſolari ſuper eis, quia non ſunt.

16. Hæc dicit Dominus: Quieſcat vox tua

CAPUT XXXI.

1. (a) Cùm à me receſſerint, non ſum illis Deus; ſed quando revertentur ad me omnes familiæ Iſrael, & ſub earum figura omnes gentes, tum ero illis in Deum, & Samaritanis in primis, quorum plurimi converſi ſunt in ipſis Eccleſiæ primordiis. *In tempore illo*, cùm Juda revertetur à captivitate.

2. (b) Ut intraret in requiem ſuam, ſeu in terram promiſſam, multò magis invenient gratiam coram Deo, liberati à tyrannis, ut duce Chriſto vadant ad requiem æternam; cui reſpondet Synagoga ſe à longo tempore expertam eſſe Deum ſibi beneficum. *Qui remanſerat à gladio*; qui gladio Ægyptiorum & aliarum gentium non occiſus eſt; vel populus, qui gladio Chaldæorum non periit.

3. (c) Queritur Synagoga nunc ſe eſſe deſertam à Deo; hoc à Deo reſponſum accipit, numquam à ſe deſertam; *Ideò attraxi te, miſerans*, idque variis modis, nunc blandiendo, nunc flagellando. More uſitato in Scripturis vocatur à Deo virgo Iſrael, tametſi hæc verba ad Eccleſiam propriè pertinent: *Longè Dominus apparuit mihi*; video Chriſtum longè abeſſe, ſed is ſalutem mihi afferet.

5. (d) Quod ad litteram impletum fuit poſt reditum è captivitate; tum allegoricè; nam plures Eccleſiæ in illis regionibus fundatæ ſunt. *Non vindemiabunt*, ſicut antè faciebant metu hoſtium; vel loquitur de quarto anno, quod tempus à lege præſcribitur Levit. 19. idque ad litteram. Allegoricè verò Apoſtoli poſt multos labores fructus optatos percipient ex agro Samaritano: montes Samariæ vitibus erant conſiti.

6. (e) Cuſtodes Apoſtoli & doctores clamabunt: Ex infidelitate ad fidem & ad Eccleſiam tranſitote.

7. (f) Voces lætitiæ ſub oculis gentium emittite; *Salva Domine*, illud eſt Hoſanna, quod Chriſto triumphatori acclamarunt Judæi, Matth. 21. Hebr. *Super capita gentium*; nam Samaritani ante omnes gentes ad fidem converſi ſunt. Hieron. *Quem populum utique reliquias Iſrael, quæ ſecundùm electionem ſalvæ factæ ſunt. In fletu venient*, 70. *egredientur*.

8. (g) Ex omni conditione revertentur.

9. (h) Superatis omnibus itineris difficultatibus. Adducam & Ephraim: ita eum amo ut primogenitum. Hieron. *Ephraim autem in typo eſſe populi de gentibus congregati Scriptura teſtatur. Fuit enim poſterior filius Joſeph, & ſurripuit primogenita Manaſſe, qui natura primogenitus erat; ſed in myſterio crucis, decuſſatis manibus.*

10. (i) Hieron. *Perſpicuè vocatio gentium demonſtratur. Quid annuntiant inſulis quæ procul ſitæ ſunt? Quod Dominus qui diſperſit Iſrael, congregabit eum.*

11. (k) Babylonis.

12. (l) In Eccleſia gentium, & affluentem Dei beneficiis.

14. (m) Pinguioribus victimis ſaturabo ſacerdotes novi teſtamenti, quàm veteris, corpore nimirùm & ſanguine Domini, aut donis Spiritus ſancti.

15. (n) Sed & in urbe Rama, quæ excelſum locum

tua à ploratu, & oculi tui à lacrymis: quia eſt merces (o) operi tuo, ait Dominus: & revertentur de terra inimici.

17. Et eſt ſpes noviſſimis (p) tuis, ait Dominus: & revertentur filii ad terminos ſuos.

18. Audiens audivi Ephraim tranſmigrantem: Caſtigaſti me, & eruditus ſum, quaſi juvenculus (q) indomitus: converte me, & convertar: quia tu Dominus Deus meus.

19. Poſtquam enim convertiſti (r) me, egi pœnitentiam: & poſtquam oſtendiſti mihi, percuſſi femur meum. Confuſus ſum, & erubui, quoniam ſuſtinui opprobrium adoleſcentiæ meæ.

20. Si (ſ) filius honorabilis mihi Ephraim, ſi puer delicatus: quia ex quo locutus ſum de eo, adhuc recordabor ejus. Idcircò conturbata ſunt viſcera mea ſuper eum: miſerans miſerebor ejus, ait Dominus.

21. Statue tibi ſpeculam (t), pone tibi amaritudines: dirige cor tuum in viam rectam, in qua ambulaſti: revertere virgo Iſrael, revertere ad civitates tuas iſtas.

22. Uſquequò deliciis diſſolveris filia vaga? quia creavit Dominus novum ſuper terram: FOEMINA CIRCUMDABIT (u) VIRUM.

23. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Adhuc dicent verbum iſtud in terra Juda, & in urbibus ejus, cùm convertero captivitatem eorum: Benedicat tibi Dominus, pulchritudo juſtitiæ (x), mons ſanctus:

24. Et habitabunt (y) in eo Judas, & omnes civitates ejus ſimul, agricolæ & minantes greges.

25. Quia inebriavi animam laſſam, & omnem animam eſurientem ſaturavi.

26. Ideò quaſi de ſomno ſuſcitatus (z) ſum: & vidi, & ſomnus meus dulcis mihi.

27. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & ſeminabo domum Iſrael & domum Juda ſemine hominum, & ſemine jumentorum.

28. Et ſicut vigilavi ſuper eos ut evellerem, & demolirer, & diſſiparem, & diſperderem, & affligerem: ſic vigilabo ſuper eos ut ædificem, & plantem, ait Dominus.

29. In diebus illis non dicent (a) ultrà: * Patres comederunt uvam acerbam, & dentes filiorum obſtupuerunt. * Ezech. 18. 2.

30. Sed unuſquiſque in iniquitate ſua morietur: omnis homo, qui comederit uvam acerbam, obſtupeſcent dentes ejus.

31. * Ecce dies venient, dicit Dominus: & feriam domui Iſrael & domui Juda fœdus novum (b): * Heb. 8. 8.

32. Non ſecundùm pactum, quod pepigi cum patribus eorum, in die, qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti: pactum, quod irritum fecerunt, & ego dominatus (c) ſum eorum, dicit Dominus.

33. Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Iſrael poſt dies illos, dicit Dominus: * Dabo legem (d) meam in viſceribus eorum, & in corde eorum ſcri- * Heb. 10. 16.

bam

ſignificat. Hic locus ad litteram de Infanticidio Herodis Matth. cap. 2. intelligitur: nam toto hoc capite Propheta agit de Eccleſia Chriſti, & variis ejus temporibus. Rachel ſepulta eſt prope Bethlehem. Hieron. *Ex quo perſpicuum eſt Evangeliſtas & Apoſtolos nequaquam ex Hebræa interpretationem alicujus ſecutos; ſed quaſi Hebræos ex Hebræis, quod legebant Hebraicè, ſuis ſermonibus expreſſiſſe.* Hinc fletus matrum, quæ figura fuit infanticidii ab Herode in Bethlehem & ejus agro patrati, cùm Eccleſia, cujus mentionem facit Propheta in hoc capite, ædificari cœpit. Hebræi hunc locum intelligunt de abductione duarum tribuum in captivitatem: nam Rachel fuit mater Benjamin; neque id Evangeliſtæ repugnat. Quod enim in veteri teſtamento de una re hiſtoricè dictum fuit, de alia interdum allegoricè interpretantur Evangeliſtæ. Scripturæ quoque mos eſt, ut rem fieri, aut impleri dicat, cùm perficitur. *In Rama*; uſque ad Rama, prope Gabaon in terra Benjamin. *Quia non ſunt*, quia omnes ſunt trucidati.

16. (o) Quia ſervitutem tuam omni bonorum copia penſabo. Hieron. *Melius autem de parvulis intelligimus, quod mercedem habeant effuſi ſanguinis pro Chriſto, & pro terra Herodis inimici teneant regnum cælorum.*

17. (p) Qua ſpe juſti adipiſcentur vitam beatam: ſpes tua tandem implebitur. Alludit fortè ad captivitatem Babylonicam, ſed præcipuè ſpectat ad tempus Chriſti, per Rachel omnes matronas Bethlehemiticas intelligit.

18. (q) Juveni indomito eram ſimilis: decem tribuum captivitas mihi fuit inutilis, ut tauro indomito.

19. (r) Poſtquam caſtigando me converteris, tum convertar ad te; quod ſine tua gratia præveniente & adjuvante fieri nequit; *Percuſſi femur meum*, obſtupui præ dolore.

20. (ſ) Particula, *ſi*, ſpeciem præ ſe fert interrogantis, ſed vim habet aſſeverantis; *ſi puer delicatus*, Heb. Ipſe mihi eſt puer deliciarum. Nonne Ephraim puer eſt amore & honore dignus, cùm à me caſtigatus pœnitentiam egerit?

21. (t) Vigila: Hieron. Statue tibi ſpeculatores, qui tibi prænuntient adventare tantam rerum omnium felicitatem; *Depone amaritudinem*, vel pone in via ſigna, quibus eam viam recognoſcas; nota labores itineris, vel doloris monimenta: *Dirige cor tuum*, animadverte; *In viam rectam*, Hebr. in viam lapidibus ſtratam.

22. (u) Chriſtum corpore parvum, ſapientia perfectum formavit Deus in utero B. Virginis; hoc enim novum eſt, & mirabile.

23. (x) Hebr. Habitaculum pulchrum juſtitiæ: *Mons ſanctus*, Hebr. Mons ſanctitatis, gratiæ, & virtutum. *Adhuc dicent*, ſicut ante captivitatem dicere ſolebant.

24. (y) In Eccleſia.

26. (z) Videntur eſſe verba Jeremiæ, qui cùm in ſomniis hanc prophetiam de Chriſto accepiſſet, magna eſt affectus voluptate.

29. (a) Pro peccatis Manaſſe, & majorum, ſatis pœnarum dederunt in captivitate; pro his ampliùs non punientur.

31. (b) Paulus Hebr. 8. interpretatur de gratia novi teſtamenti; nam lex vetus eſt antiquata.

32. (c) Punivi eos jure meo ut Dominus.

33. (d) Quæ menti inſcribetur; lex nova data eſt à Chriſto per traditionem, non per ſolam ſcripturam; eſt

Digitized by Google

bam eam: & ero eis in Deum, & ipſi erunt mihi in populum.

34. Et non docebit (e) ultrà vir proximum ſuum, & vir fratrem ſuum, dicens: Cognoſce Dominum: omnes enim cognoſcent me, à minimo eorum uſque ad maximum, ait Do-
* *Act. 10. 43.* minus: * quia propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorum non memorabor ampliùs.

35. Hæc dicit Dominus, qui dat ſolem (f) in lumine diei, ordinem lunæ & ſtellarum in lumine noctis: qui turbat mare, & ſonant fluctus ejus, Dominus exercituum nomen illi.

36. Si defecerint leges iſtæ coram me, dicit Dominus: tunc & ſemen Iſrael deficiet, ut non ſit gens coram me cunctis diebus.

37. Hæc dicit Dominus: Si menſurari potuerint cœli ſurſum, & inveſtigari fundamenta terræ deorſum: & ego abjiciam univerſum ſemen Iſrael, propter (g) omnia quæ fecerunt, dicit Dominus.

38. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & ædificabitur civitas Domino, à turre Hananeel (h) uſque ad portam anguli.

39. Et exibit (i) ultrà norma menſuræ in conſpectu ejus ſuper collem Gareb: & circuibit Goatha,

40. Et omnem vallem cadaverum, & cineris, & univerſam regionem mortis, uſque ad torrentem Cedron, & uſque ad angulum portæ equorum Orientalis, Sanctum (k) Domini: non evelletur, & non deſtruetur ultrà in perpetuum.

C A P U T XXXII.

Obſidente Nabuchodonoſor Jeruſalem, Jeremias in atrio carceris poſitus agrum in Anathoth juſſu Domini emit à ſuo patruele; juberque ſervari librum emptionis, ut hoc ſigno ſpem certam faciat ituris Babylonem fore ut redirent; novum fœdus percutiet Deus cum populo ſuo.

1. VErbum, quod factum eſt ad Jeremiam à Domino, in anno (a) decimo Sedeciæ regis Juda: ipſe eſt annus decimus octavus Nabuchodonoſor.

2. Tunc exercitus regis Babylonis obſidebat Jeruſalem, & Jeremias Propheta erat clauſus in atrio carceris, qui erat in domo regis Juda.

3. Clauſerat (b) enim eum Sedecias rex Juda, dicens: Quare vaticinaris, dicens: Hæc dicit Dominus: Ecce ego dabo civitatem iſtam in manus regis Babylonis, & capiet eam:

4. Et Sedecias rex Juda non effugiet de manu Chaldæorum: ſed tradetur in manu regis Babylonis: & loquetur os ejus cum ore illius, & oculi ejus oculos illius videbunt.

5. Et in Babylonem ducet Sedeciam: & ibi erit, donec viſitem (c) eum, ait Dominus: ſi autem dimicaveritis adverſùm Chaldæos, nihil proſperum habebitis.

6. Et dixit Jeremias: Factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

7. Ecce Hanameel filius Sellum patruelis tuus veniet ad te, dicens: Eme (d) tibi agrum meum, qui eſt in Anathoth: tibi enim competit ex propinquitate, ut emas.

8. Et venit ad me Hanameel filius patrui mei ſecundùm (e) verbum Domini ad veſtibulum carceris, & ait ad me: Poſſide agrum meum, qui eſt in Anathoth in terra Benjamin: quia tibi competit hæreditas, & tu propinquus es ut poſſideas. Intellexi autem quòd verbum Domini eſſet.

9. Et emi agrum ab Hanameel filio patrui mei, qui eſt in Anathoth: & appendi ei argentum ſeptem ſtateres, & decem argenteos.

10. Et ſcripſi in libro, & ſignavi, & adhibui teſtes: & appendi argentum in ſtatera.

11. Et accepi librum poſſeſſionis ſignatum, & ſtipulationes, & rata, & ſigna forinſecùs.

12. Et dedi librum poſſeſſionis Baruch filio

enim ſpiritalis, & animo inſculpta. De Evangelicæ legis temporibus apertiſſimè loquitur.

34. (e) Omnes erunt inſtructi in fide; ſed non eſt omnium intelligentia: lex nova præcipue reſpicit doctorem interiorem, qui infundit dona cœleſtia.

35. & 36. (f) Ut luceat per diem. Qui præcepit ut certa lege ſtellæ moverentur; *Ut non ſit gens coram me*, deſinet eſſe populus meus.

37. (g) Propter peccata præterita, Eccleſiam non deſeram.

38. (h) Hujus mentio fit 2. Eſdræ 3. inde enim Jeruſalem cœpit reædificari; per civitatem Eccleſia intelligitur; *Quæ ædificatur ut civitas*. Pſalm. 121. Porta anguli erat porta Benjamin in angulo urbis poſita.

39. (i) Extendetur funes menſuræ; *in conſpectu ejus*, ante portam Benjamin; *ſuper collem Gareb*, ultra antiquos terminos urbs amplificabitur: multò amplior futura eſt Eccleſia, quam fuit Synagoga. Gareb eſt collis propè Jeruſalem, Aquilonem verſus.

40. (k) Vocabitur; hæc omnia loca ſancta erunt; *ut Goatha*, ſeu Golgotha, ubi crucifixus eſt Chriſtus; *vallem cadaverum*, quæ eſt inter montem Calvariæ, & Jeruſalem ſita; *regionem mortis*, Golgotha, & loca vicina ſupplicio reorum deſtinata implebant. *Et non deſtruetur ultrà in perpetuum*; quod de Eccleſia tantummodò poteſt intelligi.

1. (a) Cùm jam ab anno obſideretur Jeruſalem, à verſu 2. ad ſextum legendi ſunt verſus interjecti per parentheſim. *In atrio carceris*, pro in carcere atrii. CAPUT XXXII.

3. (b) Eſt parentheſis uſque ad verſiculum 6.

5. (c) Hieron. *Prudenter ſententiam temperavit, quæ ad bonam & malam partem referri poteſt.*

7. (d) Suburbanum nempe ad alenda pecora, iſque vili pretio emebatur, nempe 17. ſiclis, quòd nulli emptores invenirentur.

8. (e) Ut mihi dixerat Dominus. *Et ſtipulationes*,

filio Neri filii Maaſiæ in oculis Hanameel parruelis mei, in oculis teſtium, qui ſcripti erant in libro emptionis, & in oculis omnium Judæorum, qui ſedebant in atrio carceris.

13. Et præcepit Baruch coram eis, dicens:

14. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Sume libros iſtos, librum emptionis hunc ſignatum (f), & librum hunc, qui apertus eſt: & pone illos in vaſe fictili, ut permanere poſſint diebus multis.

15. Hæc enim dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Adhuc poſſidebuntur domus, & agri, & vineæ in terra iſta.

16. Et oravi ad Dominum, poſtquam tradidi librum poſſeſſionis Baruch filio Neri, dicens:

17. Heu, heu, heu, Domine Deus: ecce tu feciſti cœlum & terram in fortitudine tua magna, & in brachio tuo extento: non erit tibi difficile omne verbum:

* Exod. 34. 7. 18. * Qui facis miſericordiam in millibus, & reddis iniquitatem patrum in ſinum filiorum eorum poſt eos: Fortiſſime, Magne, & Potens, Dominus exercituum nomen tibi.

19. Magnus conſilio, & incomprehenſibilis (g) cogitatu: cujus oculi aperti ſunt ſuper omnes vias filiorum Adam, ut reddas unicuique ſecundùm vias ſuas, & ſecundùm fructum adinventionum ejus.

20. Qui poſuiſti ſigna & portenta in terra Ægypti uſque ad diem hanc, & in Iſrael, & in hominibus, & feciſti tibi nomen ſicut eſt dies (h) hæc.

21. Et eduxiſti populum tuum Iſrael de terra Ægypti, in ſignis, & in portentis, & in manu robuſta, & in brachio extento, & in terrore magno.

22. Et dediſti eis terram hanc, quam juraſti patribus eorum ut dares eis terram fluentem lacte & melle.

23. Et ingreſſi ſunt, & poſſederunt eam: & non obedierunt voci tuæ, & in lege tua non ambulaverunt: omnia, quæ mandaſti eis ut facerent, non fecerunt: & evenerunt eis omnia mala hæc.

24. Ecce munitiones exſtructæ ſunt adverſùm civitatem, ut capiatur: & urbs data eſt in manus Chaldæorum, qui præliantur adverſùs eam, à facie gladii, & famis, & peſtilentiæ: & quæcumque locutus es acciderunt, ut tu ipſe cernis.

25. Et tu dicis (i) mihi Domine Deus: Eme agrum argento, & adhibe teſtes: cùm urbs data ſit in manus Chaldæorum.

26. Et factum eſt verbum Domini ad Jeremiam, dicens:

27. Ecce ego Dominus Deus univerſæ carnis: numquid mihi difficile erit omne verbum?

28. Proptereà hæc dicit Dominus: Ecce ego tradam civitatem iſtam in manus Chaldæorum, & in manus regis Babylonis, & capient eam.

29. Et venient Chaldæi præliantes adverſùm urbem hanc, & ſuccendent eam igni, & comburent eam, & domos, in quarum domatibus ſacrificabant Baal, & libabant diis alienis libamina ad irritandum me.

30. Erant enim filii Iſrael, & filii Juda, jugiter facientes malum in oculis meis ab adoleſcentia ſua: filii Iſrael, qui uſque nunc exacerbant me in opere manuum ſuarum, dicit Dominus.

31. Quia in furore, & in indignatione mea facta eſt mihi civitas hæc, à die qua ædificaverunt eam, uſque ad diem iſtam, qua auferetur de conſpectu meo.

32. Propter malitiam filiorum Iſrael, & filiorum Juda, quam fecerunt, ad iracundiam me provocantes, ipſi & reges eorum, principes eorum, & ſacerdotes eorum, & prophetæ eorum, viri Juda & habitatores Jeruſalem.

33. Et verterunt ad me terga & non facies: cùm docerem eos diluculò, & erudirem, & nollent audire ut acciperent diſciplinam.

34. * Et poſuerunt idola ſua in domo (k), in qua invocatum eſt nomen meum, ut pollurerent eam. * 4. Reg. 21. 4.

35. Et ædificaverunt excelſa Baal, quæ ſunt in valle filii Ennom, ut initiarent filios ſuos & filias ſuas Moloch: quod non mandavi eis, nec aſcendit in cor meum, ut facerent abominationem hanc, & in peccatum deducerent Judam.

36. Et nunc propter iſta, hæc dicit Dominus Deus Iſrael ad civitatem hanc, de qua vos dicitis quòd tradetur in manus regis Babylonis in gladio, & in fame, & in peſte.

37. Ecce

& raſa, inſtrumento publico confirmatum; *Et ſigno forinſecus*, ſigillo extrinſecùs adhibito.

14. (f) Ex R. Salomone duo erant inſtrumenta, unum clauſum & publico ſigillo obſignatum ad faciendam fidem: alterum apertum, ut ab omnibus legeretur.

19. (g) Sept. Interpr. Potens operibus; quòd ſit incomprehenſibile in conſiliis & in operibus.

20. (h) Quod etiam hodierno die celebratur.

25. (i) Non obmurmurat, aut cum Deo expoſtulat Propheta: ſed in gratiam eorum qui aderant, orat Deum, ut hoc myſterium aperiat.

34. (k) Quod factum fuit à Manaſſe, 4. Reg. 21.

37. Ecce ego congregabo (l) eos de univerſis terris, ad quas ejeci eos in furore meo, & in ira mea, & in indignatione grandi: & reducam eos ad locum iſtum, & habitare eos faciam confidenter.

38. Et erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum.

* Ezech. 11, 19.

39. * Et dabo eis cor unum, & viam unam, ut timeant me univerſis diebus: & benè ſit eis, & filiis eorum poſt eos.

40. Et feriam eis pactum ſempiternum, (m) & non deſinam eis benefacere: & timorem meum dabo in corde eorum ut non recedant à me.

41. Et lætabor ſuper eis, cùm benè eis fecero: & plantabo eos in terra iſta in veritate, in toto corde meo & in tota anima mea.

42. Quia hæc dicit Dominus: Sicut adduxi ſuper populum iſtum omne malum hoc grande: ſic adducam ſuper eos omne bonum, quod ego loquor ad eos.

43. Et poſſidebuntur agri in terra iſta: de qua vos dicitis quòd deſerta ſit, eò quòd non remanſerit homo & jumentum, & data ſit in manus Chaldæorum.

44. Agri ementur pecunia, & ſcribentur in libro, & imprimetur ſignum, & teſtis adhibebitur: in terra Benjamin, & in circuitu Jeruſalem, in civitatibus Juda, & in civitatibus montanis, & in civitatibus campeſtribus, & in civitatibus quæ ad Auſtrum ſunt: quia convertam captivitatem eorum, ait Dominus.

CAPUT XXXIII.

Promittit Dominus ſe dimiſſurum peccata populi ſui, & à captivitate reducturum, multis beneficiis ſubſequentibus: germinabit David germen juſtitiæ faciens juſtitiam & judicium in terra; & firmiſſimum eſt pactum Domini cum David & ſemine Jacob vehementer multiplicando.

1. ET factum eſt verbum Domini ad Jeremiam ſecundò (a), cùm adhuc clauſus eſſet in atrio carceris, dicens:

2. Hæc dicit Dominus (b), qui facturus eſt, & formaturus illud, & paraturus, Dominus nomen ejus.

3. Clama ad me, & exaudiam te: & annuntiabo tibi grandia, & firma, quæ neſcis (c).

4. Quia hæc dicit Dominus Deus Iſrael ad domos urbis hujus, & ad domos regis Juda, quæ deſtructæ (d) ſunt, & ad munitiones, & ad gladium

5. Venientium (e) ut dimicent cum Chaldæis, & impleant eas cadaveribus hominum, quos percuſſi in furore meo & in indignatione mea, abſcondens faciem meam à civitate hac, propter omnem malitiam eorum.

6. Ecce ego obducam eis cicatricem & ſanitatem, & curabo eos: & revelabo (f) illis deprecationem pacis & veritatis.

7. Et convertam (g) converſionem Juda, & converſionem Jeruſalem: & ædificabo eos ſicut à principio.

8. Et emundabo (h) illos ab omni iniquitate ſua, in qua peccaverunt mihi: & propitius ero cunctis iniquitatibus eorum, in quibus deliquerunt mihi, & ſpreverunt me.

9. Et erit mihi in nomen, & in gaudium, & in laudem, & in exultationem cunctis gentibus terræ, quæ audierint omnia bona, quæ ego facturus ſum eis: & pavebunt, & turbabuntur in univerſis bonis, & in omni pace, quam ego faciam eis.

10. Hæc dicit Dominus: Adhuc audietur in loco iſto (quem vos dicitis eſſe deſertum, eò quòd non ſit homo nec jumentum: in civitatibus Juda, & foris Jeruſalem, quæ deſolatæ ſunt abſque homine, & abſque habitatore, & abſque pecore)

11. Vox gaudii & vox lætitiæ, vox ſponſi & vox ſponſæ, vox dicentium: Confitemini (i) Domino exercituum, quoniam bonus Dominus, quoniam in æternum miſeri-

37. (l) Liberatio à captivitate ſimul & à legis veteris jugo ad libertatem legis novæ: ratio in iis quæ ſequuntur, apertè continetur.

40. & 41. (m) Evangelium ſcilicet; *In virtute*, 70. In fide, verè & ſincerè.

CAPUT XXXIII.

1. (a) De hac re iterùm: *In atrio carceris*, in carcere atrii ex R. Kimhi.

2. (b) Magnum quiddam annuntiaturus eſt, redemptionem ſcilicet generis humani, ad quam lectorem præparat.

3. (c) Res difficiles.

4. (d) Quæ mox deſtruentur; *Ad munitiones*, de munitionibus.

5. (e) Qui venturi ſunt; *Et impleant*, ut impleant; *Eas*, domos.

6. (f) Hebr. Et aperiam eis theſaurum pacis & veritatis: in pace intelligitur reconciliatio cum Deo, in veritate fides promiſſorum. Atque hæc promiſſio ad gratiam novi teſtamenti ſub figura reductionis à captivitate Babylonica omninò pertinet: ſenſus eſt, revelabo eis pacem & veritatem, pro qua patres eorum me deprecati ſunt: quod patribus promiſi, id filiis præſtabo; *Deprecationem pacis*, pacem quam poſtulant; vel docebo eos quomodo pacem deprecentur; præmiſerat, *Obducam eis cicatricem*, Hebr. ei, nempe civitati; ſanabo ejus vulnera.

7. (g) Reducam à captivitate; *Sicut à principio*, cùm eduxi eos ex Ægypto.

8. (h) Hinc ſequitur utramque juſtificationis partem, obedientiam legi, & remiſſionem peccatorum, ad gratiam novi teſtamenti pertinere, & neutram obtineri ſine ſanguine Chriſti. Nam ex Apoſtolo in Epiſt. ad Hebræos 9. 22. & 10. 4. *Sine ſanguinis effuſione non fit remiſſio*: item *Impoſſibile eſt ſanguine taurorum & hircorum auferri peccata*; ergo peccata non delentur niſi ſanguine agni immaculati.

11. (i) Pſalm. 135. quæ Judæi reduces è captivitate cantabant, lib. 1. Eſdræ 3. 11.

miſericordia ejus: & portantium vota in domum Domini: reducam enim converſionem terræ ſicut à principio, dicit Dominus.

12. Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc erit in loco iſto deſerto abſque homine, & abſque jumento, & in cunctis civitatibus ejus, habitaculum paſtorum accubantium gregum.

13. In civitatibus montuoſis, & in civitatibus campeſtribus, & in civitatibus, quæ ad Auſtrum ſunt: & in terra Benjamin, & in circuitu Jeruſalem, & in civitatibus Juda, adhuc tranſibunt greges ad manum numerantis (k), ait Dominus.

14. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & ſuſcitabo verbum bonum, quod locutus ſum ad domum Iſrael & ad domum Juda.

15. In diebus illis, & in tempore illo, germinare (l) faciam David germen juſtitiæ: & faciet judicium & juſtitiam in terra.

16. In diebus illis ſalvabitur Juda, & Jeruſalem habitabit confidenter: & hoc eſt nomen, quod vocabunt eum, Dominus juſtus noſter.

17. Quia hæc dicit Dominus: Non interibit (m) de David vir, qui ſedeat ſuper thronum domus Iſrael.

18. Et de Sacerdotibus & de Levitis non interibit vir à facie mea, qui offerat holocautomata, & incendat ſacrificium, & cædat victimas omnibus (n) diebus.

19. Et factum eſt verbum Domini ad Jeremiam, dicens:

20. Hæc dicit Dominus: Si irritum poteſt fieri pactum meum cum die, & pactum meum cum nocte, ut non ſit dies & nox in tempore ſuo:

21. Et pactum meum irritum eſſe poterit cum David ſervo meo, ut non ſit ex eo filius qui regnet in throno ejus, & Levitæ & Sacerdotes miniſtri mei.

22. Sicuti enumerari non poſſunt ſtellæ cœli, & metiri arena maris: ſic multiplicabo ſemen David (o) ſervi mei, & Levitas miniſtros meos.

23. Et factum eſt verbum Domini ad Jeremiam, dicens:

24. Numquid non vidiſti quid populus hic locutus ſit, dicens: Duæ cognationes (p), quas elegerat Dominus, abjectæ ſunt: & populum meum deſpexerunt, eò quòd non ſit ultrà gens coram eis?

25. Hæc dicit Dominus: Si pactum meum inter diem & noctem, & leges cœlo & terræ non poſui:

26. Equidem & ſemen Jacob & David ſervi mei projiciam, ut non aſſumam de ſemine ejus principes ſeminis Abraham, Iſaac, & Jacob: reducam enim converſionem eorum, & miſerebor eis.

CAPUT XXXIV.

Prædicit Dominus ſe traditurum regem Sedeciam in manus regis Babylonis unà cum Jeruſalem, quam igni ſuccendet, quòd pactum coram Domino ſancitum de liberis, quos ex Hebræis ſibi in ſervitutem ſubjecerant, dimittendis, non ſervaverint.

1. Verbum, quod factum eſt ad Jeremiam à Domino, quando Nabuchodonoſor rex Babylonis, & omnis exercitus ejus, univerſaque regna terræ, quæ erant ſub poteſtate manus ejus, & omnes populi bellabant contra Jeruſalem, & contra omnes urbes ejus, dicens:

2. Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Vade, & loquere ad Sedeciam regem Juda: & dices ad eum: Hæc dicit Dominus: Ecce ego tradam civitatem hanc in manus regis Babylonis, & ſuccendet eam igni.

3. Et tu non effugies de manu ejus: ſed comprehenſione capieris, & in manu ejus traderis: & oculi tui oculos regis Babylonis videbunt, & os ejus cum ore tuo loquetur, & Babylonem introibis.

4. Attamen audi verbum Domini Sedecia rex Juda: Hæc dicit Dominus ad te: Non morieris in gladio,

5. Sed in pace morieris, & ſecundùm combuſtiones patrum tuorum regum priorum, qui fuerunt ante te, ſic comburent (a) te: & væ, domine, plangent te: quia verbum ego locutus ſum, dicit Dominus.

6. Et locutus eſt Jeremias propheta ad Sedeciam regem Juda univerſa verba hæc in Jeruſalem.

7. Et exercitus regis Babylonis pugnabat contra Jeruſalem, & contra omnes civitates Juda, quæ reliquæ erant, contra Lachis, & contra Azecha: hæ enim ſupererant de civitatibus Juda, urbes munitæ.

8. Ver-

13. (k) Chriſtus eſt ille paſtor: numerare oves, eſt eas recognoſcere, & earum curam habere.

15. (l) Ut Chriſtum Dominum juſtum & juſtitiæ fontem.

17. (m) Ut regnum, ſic ſacerdotium Chriſti erit perpetuum, ut & Euchariſtiæ ſacrificium. Quæ prophetia non in temporali, ſed in ſpiritali regno & ſacerdotio Chriſti impleta eſt. *Non interibit*, Hebr. non deerit.

18. (n) Omnibus, quod de Chriſto tantummodò intelligi poteſt.

22. (o) Chriſti, cujus filii ſunt Chriſtiani.

24. (p) Cognationes, Davidis & Aaron.

CAPUT XXXIV.

5. (a) Aromata & odores in tuo funere, & eodem ritu quo fieri ſolet in regibus: *Et væ domine, plangent te*: privatis hominibus plangendo dicebant, væ frater; regibus, *væ domine*.

Digitized by Google

8. Verbum, quod factum eſt ad Jeremiam à Domino poſtquam percuſſit rex Sedecias fœdus cum omni populo in Jeruſalem, prædicans:

9. Ut dimitteret unuſquiſque ſervum ſuum, & unuſquiſque ancillam ſuam, Hebræum & Hebræam, liberos: & nequaquam dominarentur eis, id eſt, in Judæo & fratre ſuo.

10. Audierunt ergo omnes principes & univerſus populus, qui inierant pactum ut dimitteret unuſquiſque ſervum ſuum, & unuſquiſque ancillam ſuam liberos, & ultrà non dominarentur eis: audierunt igitur, & dimiſerunt.

11. Et converſi (b) ſunt deinceps: & retraxerunt ſervos & ancillas ſuas, quos dimiſerant liberos, & ſubjugaverunt in famulos & famulas.

12. Et factum eſt verbum Domini ad Jeremiam à Domino, dicens:

13. Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Ego percuſſi fœdus cum patribus veſtris, in die, qua eduxi eos de terra Ægypti, de domo ſervitutis, dicens:

* Exod. 21. 2. Deut. 15. 12. 14. * Cùm completi fuerint ſeptem anni, dimittat unuſquiſque fratrem ſuum Hebræum, qui venditus eſt ei, & ſerviet tibi ſex annis: & dimittes eum à te liberum: & non audierunt patres veſtri me, nec inclinaverunt aurem ſuam.

15. Et converſi eſtis vos hodie, & feciſtis quod rectum eſt in oculis meis, ut prædicaretis libertatem (c) unuſquiſque ad amicum ſuum: & iniſtis pactum in conſpectu meo, in domo, in qua invocatum eſt nomen meum ſuper eam.

16. Et reverſi eſtis, & commaculaſtis nomen meum: & reduxiſtis unuſquiſque ſervum ſuum, & unuſquiſque ancillam ſuam, quos dimiſeratis ut eſſent liberi & ſuæ poteſtatis: & ſubjugaſtis eos ut ſint vobis ſervi & ancillæ.

17. Propterea hæc dicit Dominus: Vos non audiſtis me, ut prædicaretis libertatem unuſquiſque fratri ſuo, & unuſquiſque amico ſuo: ecce ego prædico vobis libertatem, ait Dominus, ad gladium, ad peſtem, & ad famem, & dabo vos in commotionem cunctis regnis terræ.

18. Et dabo viros, qui prævaricantur fœdus meum, & non obſervaverunt verba fœderis, quibus aſſenſi ſunt in conſpectu meo, vitulum quem conciderunt (d) in duas partes, & * tranſierunt inter diviſiones ejus: * Gen. 15. 10.

19. Principes Juda & principes Jeruſalem, eunuchi, & ſacerdotes, & omnis populus terræ, qui tranſierunt inter diviſiones vituli:

20. Et dabo (e) eos in manus inimicorum ſuorum, & in manus quærentium animam eorum: & erit morticinum eorum in eſcam volatilibus cœli, & beſtiis terræ.

21. Et Sedeciam regem Juda, & principes ejus dabo in manus inimicorum ſuorum, & in manus quærentium animas eorum, & in manus exercituum regis Babylonis, qui receſſerunt (f) à vobis.

22. Ecce ego præcipio, dicit Dominus, & reducam eos in civitatem hanc, & prælíabuntur adversùs eam, & capient eam, & incendent igni: & civitates Juda dabo in ſolitudinem, eò quòd non ſit habitator.

CAPUT XXXV.

Exemplo obedientiæ Rechabitarum, præcepta patris ſui licèt dura ſervantium, expoſtulat Dominus de pertinaci Judæorum inobedientia adversùs ipſius præcepta: quapropter his prænuntiat Dominus mala, illis autem bona.

1. Verbum, quod factum eſt ad Jeremiam à Domino in diebus Joakim (a) filii Joſiæ regis Juda, dicens:

2. Vade ad domum (b) Rechabitarum: & loquere eis, & introduces eos in domum Domini, in unam exedram theſaurorum, & dabis eis bibere vinum.

3. Et aſſumpſi Jezoniam filium Jeremiæ filii Habſaniæ, & fratres ejus, & omnes filios ejus, & univerſam domum Rechabitarum:

4. Et introduxi eos in domum Domini ad gazophylacium filiorum Hanan, filii Jegedeliæ hominis Dei, quod erat juxta gazo-

11. (b) Mutarunt voluntatem.

15. (c) Seu miſſionem à mea ſervitute, ita ut non ampliùs vos protegam, ſed hoſtes veſtri pro libitu in vos graſſentur: *In commotionem cunctis regnis*, in Hebr. & apud 70. In diſperſionem.

18. (d) Id eſt, pactum cum principibus ſancitum, quodque occiſione vituli confirmarunt, eum in duas partes diſſecando, ac per medium tranſeundo, ſimilem ſibi mortem imprecantes, ſi fœdus violaverint; *Dabo viros vitulum*: ſicut vitulum, atque per varia regna dividentur.

20. (e) Repetit verbum, propter interjectam parentheſim.

21. (f) Qui ad tempus videntur receſſiſſe, cùm audiſſent regem Ægypti in auxilium Judæorum venire, tumque Judæi ſe liberatos putantes, ſervos, quos manumiſerant, ſervituti ſubjecerunt.

1. (a) Quæ hic narrantur, priùs evenerunt, quam ea quæ ſuperiùs tradita ſunt: unde ordo temporum in hoc libro non ſervatur, ut ſæpè diximus. CAPUT XXXV.

2. (b) Seu hoſpitium; *Rechabitarum*: hi erant poſteri Jonadab origine Medianitæ, Cinæi olim dicti ab Jethro ſocero Moyſis, qui & Cinæus dictus eſt, quod de ſtirpe Cin eſſet oriundus. Rechab in ea familia fuit clariſſimus, de quo 1. Paral. 2. 55.

gazophylacium principum, ſuper theſaurum Maaſiæ filii Sellum, qui erat cuſtos veſtibuli.

5. Et poſui coram filiis domus Rechabitarum ſcyphos plenos vino, & calices: & dixi ad eos: Bibite vinum.

6. Qui reſponderunt: Non bibemus (c) vinum: quia Jonadab filius Rechab, pater noſter, præcepit nobis, dicens: Non bibetis vinum vos, & filii veſtri, uſque in ſempiternum:

7. Et domum non ædificabitis, & ſementem non ſeretis, & vineas non plantabitis, nec habebitis: ſed in tabernaculis habitabitis cunctis diebus veſtris, ut vivatis diebus multis ſuper faciem terræ, in qua vos peregrinamini (d).

8. Obedivimus ergo voci Jonadab filii Rechab, patris noſtri, in omnibus quæ præcepit nobis, ita ut non biberemus vinum cunctis diebus noſtris nos, & mulieres noſtræ, filii, & filiæ noſtræ:

9. Et non ædificaremus domos ad habitandum: & vineam, & agrum, & ſementem non habuimus:

10. Sed habitavimus in tabernaculis, & obedientes fuimus, juxta omnia, quæ præcepit nobis Jonadab pater noſter.

11. Cùm autem aſcendiſſet Nabuchodonoſor rex Babylonis ad terram noſtram, diximus: Venite, & ingrediamur (e) Jeruſalem à facie exercitus Chaldæorum, & à facie exercitus *Syriæ*: & manſimus in Jeruſalem.

12. Et factum eſt verbum Domini ad Jeremiam, dicens:

13. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Vade, & dic viris Juda, & habitatoribus Jeruſalem: Numquid non recipietis diſciplinam, ut obediatis verbis meis, dicit Dominus?

14. Prævaluerunt ſermones Jonadab filii Rechab, quos præcepit filiis ſuis ut non biberent vinum: & non biberunt uſque ad diem hanc, quia obedierunt præcepto patris ſui: ego autem locutus ſum ad vos, de manè conſurgens & loquens, & non obediſtis mihi.

15. Miſique ad vos omnes ſervos meos
prophetas, conſurgens diluculo, mittenſ-
* Supr. 18. 11. & 25. 5. que & dicens: * Convertimini unuſquiſ-
que à via ſua peſſima, & bona facite ſtu-
dia veſtra: & nolite ſequi deos alienos,
neque colatis eos: & habitabitis in terra,
quam dedi vobis & patribus veſtris: & non inclinaſtis aurem veſtram, neque audiſtis me.

16. Firmaverunt igitur filii Jonadab filii Rechab præceptum patris ſui, quod præceperat eis: populus autem iſte non obedivit mihi.

17. Idcircò hæc dicit Dominus exercituum, Deus Iſrael: Ecce ego adducam ſuper Juda, & ſuper omnes habitatores Jeruſalem, univerſam afflictionem, quam locutus ſum adversùm illos: eò quòd locutus ſum ad illos, & non audierunt: vocavi illos, & non reſponderunt mihi.

18. Domui autem Rechabitarum dixit Jeremias: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Pro eò quòd obediſtis præcepto Jonadab patris veſtri, & cuſtodiſtis omnia mandata ejus, & feciſtis univerſa, quæ præcepit vobis:

19. Propterea hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Non deficiet (f) vir de ſtirpe Jonadab filii Rechab, ſtans in conſpectu meo cunctis diebus.

CAPUT XXXVI.

Juſſu Domini mittit Jeremias per Baruch librum comminationum, quem legat coram omni populo, ut reſipiſcant: porrò rex Joakim librum in ignem conjicit, jubet Jeremiam & Baruch, qui abſconditi erant, apprehendi. Jeremias jubet ut Baruch alium ſcribat librum; Joakim ac ſemen ejus unà cum Jeruſalem perituros prædicit.

1. ET factum eſt in anno quarto Joakim (a) filii Joſiæ regis Juda: factum eſt verbum hoc ad Jeremiam à Domino, dicens:

2. Tolle volumen libri, & ſcribes in eo omnia verba, quæ locutus ſum tibi adversùm Iſrael & Judam, & adversùm omnes gentes, à die, qua locutus ſum ad te, ex diebus Joſiæ (b) uſque ad diem hanc:

3. Si fortè audiente domo Juda univerſa mala, quæ ego cogito facere eis, revertatur unuſquiſque à via ſua peſſima: & propitius ero iniquitati, & peccato eorum.

4. Vocavit ergo Jeremias Baruch filium Neriæ: & ſcripſit Baruch ex ore Jeremiæ omnes ſermones Domini, quos locutus eſt ad eum, in volumine libri:

5. Et

6. (c) Ex hoc loco obedientia, quæ Prælatis Eccleſiæ debetur, benè colligitur, ut & abſtinentia à certis cibis in Eccleſia uſitata: nec tam præceptum erat, quàm vivendi regula, aut conſilium. Nam in re tam ardua parentes liberis præceptum imponere non poſſunt. Sed conſilium erat ſanctum & religioſum.

7. (d) Non enim erant ex ſtirpe Jacob.

11. (e) Cur in urbem ſe receperint, cauſam afferunt.

19. (f) Probabile eſt Rechabitas fuiſſe electos ad aliquod miniſterium templi, v. gr. ut eſſent cantores: vel *non deficiet vir*, ſi minùs generatione, ſaltem imitatione.

CAPUT XXXVI. 1. (a) Poſtquam Joakim re compoſita cum Nabuchodonoſore, Babylone redierat.

2. (b) Ab anno 13. regni ejus.

Digitized by Google

5. Et præcepit Jeremias Baruch, dicens: Ego clauſus (c) ſum, nec valeo ingredi domum Domini.

6. Ingredere ergo tu, & lege de volumine, in quo ſcripſiſti ex ore meo verba Domini, audiente populo in domo Domini, in die jejunii (d): inſuper & audiente univerſo Juda, qui veniunt de civitatibus ſuis, leges eis:

7. Si fortè cadat oratio (e) eorum in conſpectu Domini, & revertatur unuſquiſque à via ſua peſſima: quoniam magnus furor & indignatio eſt, quam locutus eſt Dominus adversùs populum hunc.

8. Et fecit Baruch filius Neriæ juxta omnia, quæ præceperat ei Jeremias propheta, legens ex volumine ſermones Domini in domo Domini.

9. Factum eſt autem in anno quinto Joakim filii Joſiæ regis Juda, in menſe nono: prædicaverunt jejunium in conſpectu (f) Domini omni populo in Jeruſalem, & univerſæ multitudini, quæ confluxerat de civitatibus Juda in Jeruſalem.

10. Legitque Baruch ex volumine ſermones Jeremiæ in domo Domini, in gazophylacio (g) Gamariæ filii Saphan ſcribæ, in veſtibulo ſuperiori, in introitu portæ novæ domus Domini, audiente omni populo.

11. Cùmque audiſſet Michæas filius Gamariæ filii Saphan omnes ſermones Domini ex libro:

12. Deſcendit in domum regis ad gazophylacium ſcribæ: & ecce ibi omnes principes ſedebant: Eliſama ſcriba, & Dalajas filius Semejæ, & Elnathan filius Achobor, & Gamarias filius Saphan, & Sedecias filius Hananiæ, & univerſi principes.

13. Et nuntiavit eis Michæas omnia verba, quæ audivit legente Baruch ex volumine in auribus populi.

14. Miſerunt itaque omnes principes ad Baruch, Judi filium Nathaniæ filii Selemiæ, filii Chuſi, dicentes: Volumen, ex quo legiſti audiente populo, ſume in manu tua, & veni. Tulit ergo Baruch filius Neriæ volumen in manu ſua, & venit ad eos.

15. Et dixerunt ad eum: Sede, & lege hæc in auribus noſtris. Et legit Baruch in auribus eorum.

16. Igitur cùm audiſſent omnia verba, obſtupuerunt unuſquiſque ad proximum ſuum, & dixerunt ad Baruch: Nuntiare debemus regi omnes ſermones iſtos.

17. Et interrogaverunt eum, dicentes: Indica nobis quomodo ſcripſiſti omnes ſermones iſtos ex ore ejus.

18. Dixit autem eis Baruch: Ex ore ſuo loquebatur quaſi legens ad me omnes ſermones iſtos, & ego ſcribebam in volumine atramento (h).

19. Et dixerunt principes ad Baruch: Vade, & abſcondere tu & Jeremias, & nemo ſciat ubi ſitis.

20. Et ingreſſi ſunt ad regem in atrium: porrò volumen commendaverunt in gazophylacio Eliſamæ ſcribæ: & nuntiaverunt audiente rege omnes ſermones.

21. Miſitque rex Judi ut ſumeret volumen: qui tollens illud de gazophylacio Eliſamæ ſcribæ, legit audiente rege, & univerſis principibus, qui ſtabant circa regem.

22. Rex autem ſedebat in domo hiemali in menſe nono: & poſita erat arula (i) coram eo plena prunis.

23. Cùmque legiſſet Judi tres pagellas, vel quatuor, ſcidit illud ſcalpello ſcribæ, & projecit in ignem, qui erat ſuper arulam, donec conſumeretur omne volumen igni, qui erat in arula.

24. Et non timuerunt, neque ſciderunt veſtimenta ſua, rex & omnes ſervi ejus, qui audierunt univerſos ſermones iſtos.

25. Verùmtamen Elnathan, & Dalajas, & Gamarias, contradixerunt regi ne combureret librum: & non audivit eos.

26. Et præcepit rex Jeremiel filio Amelech, & Sarajæ filio Ezriel, & Selemiæ filio Abdeel, ut comprehenderent Baruch ſcribam, & Jeremiam prophetam: abſcondit autem eos Dominus.

27. Et factum eſt verbum Domini ad Jeremiam prophetam, poſtquam combuſſerat rex volumen, & ſermones quos ſcripſerat Baruch ex ore Jeremiæ, dicens:

28. Rurſum tolle volumen aliud: & ſcribe in eo omnes ſermones priores, qui erant in primo volumine, quod combuſſit Joakim rex Juda.

29. Et ad Joakim regem Juda dices: Hæc dicit Dominus: Tu combuſſiſti volumen illud, dicens: Quare ſcripſiſti in eo annuntians: Feſtinus veniet rex Babylonis, & vaſtabit

5. (c) Domi me continens propter ſævitiam Joakim; neque egredi poſſum ſine periculo.
6. (d) Quod extraordinariè indictum fuerat ad avertendas alias clades, nempè menſe nono.
7. (e) Si fortè Deo accepta fiat oratio populi pœnitentiam agentis.
9. (f) In templo.
10. (g) E feneſtra legit, quæ erat in veſtibulo.
18. (h) Qui ſcribendi modus eſt perantiquus.
22. (i) Inſtrumentum prunis, ſeu carbonibus plenum, prunarium.

vaſtabit terram hanc, & ceſſare faciet ex illa hominem, & jumentum?

30. Propterea hæc dicit Dominus contra Joakim regem Juda: Non erit ex eo qui ſedeat (k) ſuper ſolium David: & cadaver ejus projicietur ad æſtum per diem, & ad gelu per noctem.

31. Et viſitabo contra eum, & contra ſemen ejus, & contra ſervos ejus iniquitates ſuas; & adducam ſuper eos, & ſuper habitatores Jeruſalem, & ſuper viros Juda, omne malum, quod locutus ſum ad eos, & non audierunt.

32. Jeremias autem tulit volumen aliud, & dedit illud Baruch filio Neriæ ſcribæ: qui ſcripſit in eo ex ore Jeremiæ omnes ſermones libri, quem combuſſerat Joakim rex Juda igni: & inſuper additi ſunt ſermones multò plures, quàm anteà fuerant.

CAPUT XXXVII.

Sedeciæ infauſta omnia prædicit Jeremias, redituros Chaldæos & Jeruſalem expugnaturos; Jeremias cæſus in carcerem truditur, qui à Sedecia eductus in veſtibulo carceris aſſervatur.

* 4. Reg. 24. 17. Inf. 52. 1. 2. Par. 36. 10. 1. ET regnavit rex * Sedecias filius Joſiæ pro Jechonia filio Joakim: quem conſtituit regem Nabuchodonoſor rex Babylonis in terra Juda.

2. Et non obedivit ipſe, & ſervi ejus, & populus terræ, verbis Domini, quæ locutus eſt in manu Jeremiæ prophetæ.

3. Et miſit rex Sedecias Juchal filium Selemiæ, & Sophoniam filium Maaſiæ ſacerdotem ad Jeremiam prophetam, dicens: Ora pro nobis Dominum Deum noſtrum.

4. Jeremias autem liberè ambulabat in medio populi: non enim miſerant eum in cuſtodiam carceris. Igitur exercitus Pharaonis egreſſus eſt de Ægypto: & audientes Chaldæi, qui obſidebant Jeruſalem, hujuſcemodi nuntium, receſſerunt ab Jeruſalem.

5. Et factum eſt verbum Domini ad Jeremiam prophetam, dicens:

6. Hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Sic dicetis regi Juda, qui miſit vos ad me interrogandum: Ecce exercitus Pharaonis, qui egreſſus eſt vobis in auxilium, revertetur in terram ſuam in Ægyptum.

7. Et redient Chaldæi, & bellabunt contra civitatem hanc: & capient eam, & ſuccendent eam igni.

8. Hæc dicit Dominus: Nolite decipere animas veſtras, dicentes: Euntes abibunt, & recedent à nobis Chaldæi: quia non abibunt.

9. Sed & ſi percuſſeritis omnem exercitum Chaldæorum, qui præliantur adverſùm vos, & derelicti fuerint ex eis aliqui vulnerati: ſinguli de tentorio ſuo conſurgent, & incendent civitatem hanc igni.

10. Ergo cùm receſſiſſet exercitus Chaldæorum ab Jeruſalem propter exercitum Pharaonis,

11. Egreſſus eſt Jeremias de Jeruſalem, ut iret in terram Benjamin, & divideret ibi poſſeſſionem (a) in conſpectu civium.

12. Cùmque perveniſſet ad portam Benjamin, erat ibi cuſtos portæ per vices, nomine Jerias, filius Selemiæ filii Hananiæ, & apprehendit Jeremiam prophetam, dicens: Ad Chaldæos profugis.

13. Et reſpondit Jeremias: Falſum eſt, non fugio ad Chaldæos. Et non audivit eum: ſed comprehendit Jerias Jeremiam, & adduxit eum ad principes.

14. Quam ob rem irati principes contra Jeremiam, cæſum eum miſerunt in carcerem, qui erat in domo Jonathan ſcribæ: ipſe enim præpoſitus erat ſuper carcerem.

15. Itaque ingreſſus eſt Jeremias in domum laci (b) & in ergaſtulum: & ſedit ibi Jeremias diebus multis.

16. Mittens autem Sedecias rex tulit eum: & interrogavit eum in domo ſua abſconditè, & dixit: Putaſne eſt ſermo à Domino? Et dixit Jeremias: Eſt: & ait: In manu regis Babylonis traderis.

17. Et dixit Jeremias ad regem Sedeciam: Quid peccavi tibi, & ſervis tuis, & populo tuo, quia miſiſti me in domum carceris?

18. Ubi ſunt prophetæ veſtri, qui prophetabant vobis, & dicebant: Non veniet rex Babylonis ſuper vos, & ſuper terram hanc?

19. Nunc ergo audi, obſecro, domine mi rex: Valeat deprecatio mea in conſpectu tuo: & ne me remittas in domum Jonathan ſcribæ, ne moriar ibi.

20. Præcepit ergo rex Sedecias ut traderetur Jeremias in veſtibulo carceris: & daretur ei torta panis quotidie, excepto pul-

30. (k) Joachin illius filius per tres menſes tentavit hoc ſolium conſcendere; ſed abductus fuit Babylonem: poſteri non fuerunt reges, ſed duces.

CAPUT XXXVII. 11. (a) Cum fratribus ſuis, aut propinquis: de poſſeſſione quæ illi obvenerat, forſitan loquitur; vel ut ſeceſſum quæreret adversùs populum tumultuantem. Id enim ex textu Hebræo poteſt intelligi.

15. (b) Domus laci eſt carcer ipſe; ergaſtulum eſt officina, ubi opera faciebant.

Digitized by Google

pulmento, donec conſumerentur omnes panes de civitate: & manſit Jeremias in veſtibulo carceris.

CAPUT XXXVIII.

Jeremias principibus à Rege traditus mittitur in lacum, unde juſſu Regis per Abdemelech educitur, & in veſtibulo carceris cuſtoditur: ſuadet Regi ut egrediatur ad Chaldæos, alioqui nec ipſe eos effugiet, & civitas igne ſuccendetur.

1. AUdivit autem Saphatias filius Mathan, & Gedelias filius Phaſſur, & Juchal filius Selemiæ, & Phaſſur filius Melchiæ, ſermones, quos Jeremias loquebatur ad omnem populum, dicens:

* Sup. 21. 9.

2. Hæc dicit Dominus:* Quicumque manſerit in civitate hac, morietur gladio, & fame, & peſte: qui autem profugerit ad Chaldæos, vivet, & erit anima ejus ſoſpes & vivens.

3. Hæc dicit Dominus: Tradendo tradetur civitas hæc in manu exercitus regis Babylonis, & capiet eam.

4. Et dixerunt principes regi: Rogamus ut occidatur homo iſte: de induſtria enim diſſolvit manus virorum bellantium, qui remanſerunt in civitate hac, & manus univerſi populi, loquens ad eos juxta verba hæc: ſiquidem homo iſte non quærit pacem populo huic, ſed malum.

5. Et dixit rex Sedecias: Ecce ipſe in manibus veſtris eſt: nec enim fas eſt regem vobis quidquam negare (a).

6. Tulerunt ergo Jeremiam, & projecerunt eum in lacum Melchiæ filii Amelech, qui erat in veſtibulo carceris: & ſubmiſerunt Jeremiam funibus in lacum, in quo non erat aqua, ſed lutum: deſcendit itaque Jeremias in cœnum.

7. Audivit autem Abdemelech Æthiops vir eunuchus, qui erat in domo regis, quòd miſiſſent Jeremiam in lacum: porrò rex ſedebat in porta Benjamin.

8. Et egreſſus eſt Abdemelech de domo regis, & locutus eſt ad regem, dicens:

9. Domine mi rex, malè fecerunt viri iſti omnia quæcumque perpetrarunt contra Jeremiam prophetam, mittentes eum in lacum, ut moriatur ibi fame; non ſunt enim panes ultrà in civitate.

10. Præcepit itaque rex Abdemelech Æthiopi, dicens: Tolle tecum hinc triginta viros, & leva Jeremiam prophetam de lacu antequam moriatur.

11. Aſſumptis ergo Abdemelech ſecum viris, ingreſſus eſt domum regis, quæ erat ſub cellario: & tulit inde veteres pannos, & antiqua, quæ computruerant, & ſubmiſit ea ad Jeremiam in lacum per funiculos.

12. Dixitque Abdemelech Æthiops ad Jeremiam: Pone veteres pannos (b), & hæc ſciſſa & putrida ſub cubito manuum tuarum, & ſuper funes: fecit ergo Jeremias ſic.

13. Et extraxerunt Jeremiam funibus, & eduxerunt eum de lacu: manſit autem Jeremias in veſtibulo carceris.

14. Et miſit rex Sedecias, & tulit ad ſe Jeremiam prophetam ad oſtium tertium (c), quod erat in domo Domini: & dixit rex ad Jeremiam: Interrogo ego te ſermonem, ne abſcondas à me aliquid.

15. Dixit autem Jeremias ad Sedeciam: Si annuntiavero (d) tibi, numquid non interficies me? & ſi conſilium dedero tibi, non me audies.

16. Juravit ergo rex Sedecias Jeremiæ clam, dicens: Vivit Dominus, qui fecit nobis animam (e) hanc, ſi occidero te, & ſi tradidero te in manus virorum iſtorum, qui quærunt animam tuam.

17. Et dixit Jeremias ad Sedeciam: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Si profectus exieris ad principes regis Babylonis, vivet anima tua, & civitas hæc non ſuccendetur igni: & ſalvus eris tu, & domus tua.

18. Si autem non exieris ad principes regis Babylonis, tradetur civitas hæc in manus Chaldæorum, & ſuccendent eam igni: & tu non effugies de manu eorum.

19. Et dixit rex Sedecias ad Jeremiam: Solicitus ſum propter Judæos, qui transfugerunt (f) ad Chaldæos: ne fortè tradar in manus eorum, & illudant mihi.

20. Reſpondit autem Jeremias: Non te tradent: audi quæſo vocem Domini, quam ego loquor ad te, & benè tibi erit, & vivet anima tua.

21. Quòd ſi nolueris egredi: iſte eſt ſermo, quem oſtendit mihi Dominus:

22. Ecce

CAPUT XXXVIII.

5. (a) Sept. Interpret. Quia rex non poterat eis reſiſtere. Magnam Sedeciæ levitatem & inconſtantiam toto hoc capite cernere eſt.

12. (b) Ne funes nudum, aut ſeminudum læderent.

14. (c) Ad portam tertiam Templi, qua Rex è regia domo in Templum intrabat. Una templi porta portæ regiæ reſpondebat, eaque tertia dicitur porta, forſitan à porta orientali numerando.

15. (d) Hinc liquet prophetias non edi eo impetu, quem prudentia non regit: nam licèt Propheta haberet à Deo revelationem, in ejus tamen erat arbitrio eam manifeſtare, aut ſilentio premere; *Nam ſpiritus prophetarum prophetis ſubjecti ſunt*, 1. Cor. 14.

16. (e) Qui nobis vitalem dedit ſpiritum.

19 (f) Qui juxta conſilium Jeremiæ ad Chaldæos ſe receperunt, aut quos Sedecias offenderat. Futilis excuſatio Sedeciæ, ne Dei voluntati obtemperaret.

22. Ecce omnes mulieres, quæ remanſerunt in domo regis Juda, educentur ad principes regis Babylonis: & ipſæ dicent: Seduxerunt te, & prævaluerunt adversùm te viri pacifici (g) tui, demerſerunt in cœno & in lubrico pedes tuos, & receſſerunt à te.

23. Et omnes uxores tuæ, & filii tui educentur ad Chaldæos: & non effugies manus eorum, ſed in manu regis Babylonis capieris: & civitatem hanc comburet igni.

24. Dixit ergo Sedecias ad Jeremiam: Nullus (h) ſciat verba hæc, & non morieris.

25. Si autem audierint principes quia locutus ſum tecum, & venerint ad te, & dixerint tibi: Indica nobis quid locutus ſis cum rege, ne celes nos, & non te interficiemus: & quid locutus eſt tecum rex:

26. Dices ad eos: Proſtravi ego preces meas coram rege, ne me reduci juberet in domum Jonathan, & ibi morerer.

27. Venerunt ergo omnes principes ad Jeremiam, & interrogaverunt eum: & locutus (i) eſt eis, juxta omnia verba quæ præceperat ei rex, & ceſſaverunt ab eo: nihil enim fuerat auditum.

28. Manſit verò Jeremias in veſtibulo carceris uſque ad diem, quo capta eſt Jeruſalem: & factum eſt ut caperetur Jeruſalem.

CAPUT XXXIX.

Jeruſalem à rege Babylonis capta, rex Sedecias fugiens capitur unà cum principibus; hujus filii in conſpectu ipſius trucidantur; confixis oculis vinctus Babylonem abducitur; ſubverſo muro Jeruſalem, & palatio, aliiſque domibus igne ſuccenſis, pars vulgi transfertur Babylonem, & pars Jeroſolymis relinquitur; Jeremias verò è carceris veſtibulo liber educitur.

4. Reg. 25. 1. ANno nono Sedeciæ regis Juda,
Inf. 52. 4. menſe decimo, venit Nabuchodonoſor rex Babylonis, & omnis exercitus ejus ad Jeruſalem, & obſidebant eam.

2. Undecimo autem anno Sedeciæ, menſe quarto, quinta (a) menſis aperta eſt civitas.

3. Et ingreſſi ſunt omnes principes regis Babylonis, & ſederunt in porta media (b): Neregel, Sereſer, Semegarnabu, Sarſachim, Rabſares, Neregel, Sereſer, Rebmag, & omnes reliqui principes regis Babylonis.

4. Cùmque vidiſſet eos Sedecias rex Juda, & omnes viri bellatores, fugerunt (c): & egreſſi ſunt nocte de civitate per viam horti regis, & per portam, quæ erat inter duos muros, & egreſſi ſunt ad viam deſerti.

5. Perſecutus eſt autem eos exercitus Chaldæorum: & comprehenderunt Sedeciam in campo ſolitudinis Jerichontinæ, & captum adduxerunt ad Nabuchodonoſor regem Babylonis in Reblatha, quæ eſt in terra Emath: & locutus eſt ad eum judicia (d).

6. Et occidit rex Babylonis filios Sedeciæ in Reblatha, in oculis ejus, & omnes nobiles Juda occidit rex Babylonis.

7. Oculos quoque Sedeciæ eruit: & vinxit eum compedibus, ut duceretur in Babylonem.

8. Domum quoque regis, & domum vulgi (e) ſuccenderunt Chaldæi igni, & murum Jeruſalem ſubverterunt.

9. Et reliquias populi, qui remanſerant in civitate, & perfugas, qui transfugerant ad eum, & ſuperfluos (f) vulgi, qui remanſerant, tranſtulit Nabuzardan magiſter militum in Babylonem.

10. Et de plebe pauperum, qui nihil penitus habebant, dimiſit Nabuzardan magiſter militum in terra Juda: & dedit eis vineas & ciſternas (g) in die illa.

11. Præceperat autem Nabuchodonoſor rex Babylonis de Jeremia Nabuzardan magiſtro militum, dicens:

12. Tolle illum, & pone ſuper eum oculos tuos, nihilque ei mali facias: ſed, ut voluerit, ſic facias ei.

13. Miſit

22. (g) Familiares; aut pſeudoprophetæ, qui ſibi pacem & proſpera omnia promittebant. *Demerſerunt in cœno*, conjecerunt in periculum, & deſerent te.

24. (h) Aliud eſt celare veritatem, quod licitum eſt; aliud mentiri: de conſilio deditionis faciendæ prudenter tacuit Jeremias; ut Samuel 1. Reg. cùm veniret uncturus David in Bethlehem, ſe veniſſe ut ſacrificaret, dixit. De re duplici & vera interrogatus, unam profert, alteram reticet.

27. (i) Non dubium eſt, quin Jeremias rogaverit regem, ne mitteretur in carcerem.

CAPUT XXXIX. 2. (a) L. 4. Reg. 25. & cap. 52. Jerem. legitur nona menſis; ideò plerique cenſent in notis numeralibus mendum facilè irrepere potuiſſe, aut certè quod videtur Toſtato, die 5. exterior, die 9. interior murus dirutus eſt. Hebr. & 70. habent nona menſis, non quinta, l. 4. Reg. 25. Legimus menſe quinto urbem incenſam fuiſſe à Nabuzardan: nam priùs capta eſt, tum poſt unum menſem incenſa.

3. (b) Quæ erat inter portam muri extimi urbis, & portam muri intimi: vel quæ erat inter portam muri orientalem, & inter portam templi.

4. (c) Per loca ſubterranea, ut veriſimile eſt.

5. (d) Arguens eum de infidelitate & perjurio: phraſi Hebraica, loqui judicia cum aliquo, eſt cum eo agere ſummo jure; ſententiam adversùs eum pronuntiavit.

8. (e) Domum publicam, ubi celebrantur ludi publici, nuptiæ, &c.

9. (f) Opifices qui ſuperſtites cladi remanſerant; *Reliquiæ populi*, ex honeſtioribus populi reliqui.

10. (g) Hebr. Agros qui è ciſternis rigari poterant,

13. Miſit ergo Nabuzardan princeps militiæ, & Nabuſezban, & Rabſares, & Neregel, & Sereſer, & Rebmag, & omnes optimates regis Babylonis,

14. Miſerunt, & tulerunt Jeremiam de veſtibulo carceris, & tradiderunt eum Godoliæ filio Ahicam filii Saphan, ut intraret in domum, & habitaret in populo.

15. Ad Jeremiam autem factus fuerat ſermo Domini, cùm clauſus eſſet in veſtibulo carceris, dicens:

16. Vade, & dic Abdemelech Æthiopi, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Ecce ego inducam ſermones meos ſuper civitatem hanc in malum, & non in bonum: & erunt in conſpectu (h) tuo in die illa.

17. Et liberabo te in die illa, ait Dominus: & non traderis in manus virorum, quos tu formidas:

18. Sed eruens liberabo te, & gladio non cades: ſed erit tibi anima tua in ſalutem, quia in me habuiſti fiduciam, ait Dominus.

CAPUT XL.

Jeremiæ permittitur liberè habitare ubicumque voluerit: qui unà cum diſperſis Judæis venit ad Godoliam præfectum reliquiis Judæorum: qui Godolias audire noluit Johanan, qui eum de inſidiis Iſmahelis admonebat.

1. SErmo (a), qui factus eſt ad Jeremiam à Domino, poſtquam dimiſſus eſt à Nabuzardan magiſtro militiæ de Rama, quando tulit eum vinctum catenis in medio omnium, qui migrabant de Jeruſalem & Juda, & ducebantur in Babylonem.

2. Tollens ergo princeps militiæ Jeremiam, dixit ad eum: Dominus Deus tuus locutus eſt malum hoc ſuper locum iſtum,

3. Et adduxit: & fecit Dominus ſicut locutus eſt, quia peccaſtis Domino, & non audiſtis vocem ejus, & factus (b) eſt vobis ſermo hic.

4. Nunc ergo ecce ſolvi te hodie de catenis, quæ ſunt in manibus tuis: ſi placet tibi ut venias (c) mecum in Babylonem, veni: & ponam oculos meos ſuper te: ſi autem diſplicet tibi venire mecum in Babylonem, reſide: ecce omnis terra in conſpectu tuo eſt: quod elegeris, & quò placuerit tibi ut vadas, illuc perge.

5. Et mecum noli venire: ſed habita apud Godoliam filium Ahicam filii Saphan, quem præpoſuit rex Babylonis civitatibus Juda: habita ergo cum eo in medio populi: vel quocumque placuerit tibi ut vadas, vade. Dedit quoque ei magiſter militiæ cibaria, & munuſcula, & dimiſit eum.

6. Venit autem Jeremias ad Godoliam filium Ahicam in Maſphath, & habitavit cum eo in medio populi, qui relictus fuerat in terra.

7. Cùmque audiſſent omnes principes exercitus, qui diſperſi fuerant per regiones, ipſi & ſocii eorum, quòd præfeciſſet rex Babylonis Godoliam filium Ahicam terræ, & quòd commendaſſet ei viros, & mulieres, & parvulos, & de pauperibus terræ, qui non fuerant tranſlati in Babylonem:

8. Venerunt ad Godoliam in Maſphath: & Iſmahel (d) filius Nathaniæ, & Johanan & Jonathan filii Caree, & Sareas filius Thanehumet, & filii Ophi, qui erant de Netophathi, & Jezonias filius Maachathi, ipſi & viri eorum.

9. * Et juravit eis Godolias filius Ahicam filii Saphan, & comitibus eorum, * 4. Reg. 25. 24.
dicens: Nolite timere ſervire Chaldæis, habitate in terra, & ſervite regi Babylonis, & benè erit vobis.

10. Ecce ego habito in Maſphath, ut reſpondeam præcepto Chaldæorum, qui mittuntur ad nos: vos autem colligite vindemiam, & meſſem, & oleum, & condite in vaſis veſtris, & manete in urbibus veſtris, quas tenetis.

11. Sed & omnes Judæi, qui erant in Moab, & in filiis Ammon, & in Idumæa, & in univerſis regionibus, audito quòd dediſſet rex Babylonis reliquias in Judæa, & quòd præpoſuiſſet ſuper eos Godoliam filium Ahicam filii Saphan:

12. Reverſi ſunt, inquam, omnes Judæi de univerſis locis, ad quæ profugerant, & venerunt in terram Juda ad Godoliam in Maſphath: & collegerunt vinum, & meſſem multam nimis.

13. Johanan autem filius Caree, & omnes principes exercitus, qui diſperſi fuerant in regionibus, venerunt ad Godoliam in Maſphath.

14. Et

16. (h) Oculis tuis videbis.

CAPUT XL. 1. (a) Eſt quaſi titulus novi libri, qui omnia continet quæ vaticinatus eſt poſt captivitatem. Hoc capite & ſequenti nullum fit verbum Jeremiæ à Deo, ſed tantùm cap. 42. Quædam priùs interponit de liberatione ſua & morte Godoliæ; idque factum eſt poſt interjectum menſem, ex l. 4. Reg. 25. Longa ſequitur parentheſis ad verſiculum uſque 5. cap. 42. continuata.

3. (b) Evenit vobis quod Deus per me locutus eſt.

4. (c) Maluit Jeremias remanere cum reliquiis in Juda, cum iiſdem iturus in Ægyptum, quibus utilis futurus erat.

8. (d) Scilicet Iſmahel.

14. Et dixerunt ei: Scito quòd Baalis rex filiorum Ammon miſit Iſmahel filium Nathaniæ percutere animam tuam. Et non credidit eis Godolias filius Ahicam.

15. Johanan autem filius Caree dixit ad Godoliam ſeorſum in Maſphath, loquens: Ibo, & percutiam Iſmahel filium Nathaniæ nullo ſciente, ne interficiat animam tuam, & diſſipentur omnes Judæi, qui congregati ſunt ad te, & peribunt reliquiæ Juda.

16. Et ait Godolias filius Ahicam ad Johanan filium Caree: Noli facere verbum hoc: falſum enim tu loqueris de Iſmahel.

CAPUT XLI.

Hoc capite necem Godoliæ, quæque ſecuta ſunt, enarrat Propheta. Quæ autem v. 4. & 5. de viris Sichem, qui venerant ut offerrent munera in domo Domini, nullo adhuc ſciente: non exiſtimandum eſt eos ignoraſſe excidium Jeroſolymæ ante duos menſes peractum, ſed neſciebant necem Godoliæ; oblaturi venerant munera in eo loco Jeruſalem, ubi Godolias altare erexerat inter templi rudera, uti colligitur ex cap. 1. Baruch.

1. ET factum eſt in menſe ſeptimo, venit Iſmahel filius Nathaniæ, filii Eliſama de ſemine regali, & optimates regis, & decem (a) viri cum eo, ad Godoliam filium Ahicam in Maſphath: & comederunt ibi panes ſimul in Maſphath.

2. Surrexit autem Iſmahel filius Nathaniæ, & decem viri, qui cum eo erant, & percuſſerunt Godoliam filium Ahicam filii Saphan gladio, & interfecerunt eum, quem præfecerat rex Babylonis terræ.

3. Omnes quoque Judæos, qui erant cum Godolia in Maſphath, & Chaldæos, qui reperti ſunt ibi, & viros bellatores percuſſit Iſmahel.

4. Secundo autem die poſtquam occiderat Godoliam, nullo adhuc ſciente (b),

5. Venerunt viri de Sichem, & de Silo, & de Samaria octoginta viri, raſi barba, & ſciſſis veſtibus, & ſquallentes: & munera & thus habebant in manu, ut offerrent in domo Domini.

6. Egreſſus ergo Iſmahel filius Nathaniæ in occurſum eorum de Maſphath, incedens, & plorans ibat: cùm autem occurriſſet eis, dixit ad eos: Venite ad Godoliam filium Ahicam.

7. Qui cùm veniſſent ad medium civitatis, interfecit eos Iſmahel filius Nathaniæ circa medium laci, ipſe, & viri, qui erant cum eo.

8. Decem autem viri reperti ſunt inter eos, qui dixerunt ad Iſmahel: Noli occidere nos: quia habemus theſauros in agro, frumenti, & hordei, & olei, & mellis. Et ceſſavit, & non interfecit eos cum fratribus ſuis.

9. Lacus autem, in quem projecerat Iſmahel omnia cadavera virorum, quos percuſſit propter Godoliam, ipſe eſt, quem fecit rex Aſa propter Baaſa regem Iſrael: ipſum replevit Iſmahel filius Nathaniæ occiſis.

10. Et captivas duxit Iſmahel omnes reliquias populi, qui erant in Maſphath: filias Regis, & univerſum populum, qui remanſerat in Maſphath: quos commendaverat Nabuzardan princeps militiæ Godoliæ filio Ahicam. Et cepit eos Iſmahel filius Nathaniæ, & abiit ut tranſiret ad filios Ammon.

11. Audivit autem Johanan filius Caree, & omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, omne malum, quod fecerat Iſmahel filius Nathaniæ.

12. Et aſſumptis univerſis viris, profecti ſunt ut bellarent adversùm Iſmahel filium Nathaniæ, & invenerunt eum ad aquas multas (c), quæ ſunt in Gabaon.

13. Cùmque vidiſſet omnis populus, qui erat cum Iſmahel, Johanan filium Caree, & univerſos principes bellatorum, qui erant cum eo, lætati ſunt.

14. Et reverſus eſt omnis populus, quem ceperat Iſmahel, in Maſphath: reverſuſque abiit ad Johanan filium Caree.

15. Iſmahel autem filius Nathaniæ fugit cum octo viris à facie Johanan, & abiit ad filios Ammon.

16. Tulit ergo Johanan filius Caree, & omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, univerſas reliquias vulgi, quas reduxerat ab Iſmahel filio Nathaniæ de Maſphath (d), poſtquam percuſſit Godoliam filium Ahicam: fortes viros ad prælium & mulieres, & pueros, & eunuchos, quos reduxerat de Gabaon:

17. Et abierunt, & ſederunt (e) peregrinantes in Chamaam, quæ eſt juxta Bethlehem, ut pergerent, & introirent Ægyptum

18. A facie Chaldæorum: timebant enim eos,

CAP. XLI. 2. (a) Viri decem ſicarii. Optimates regis Ammonitarum, qui ſpecie honoris venerant ad Godoliam.

4. (b) Extra urbem.

12. (c) Juxta loca paluſtria inter Maſphath & Ammonitidem.

16. (d) Quas Iſmahel duxerat de Maſphath.

17. (e) Habitarunt in terra, in qua peregrinatus eſt Chamaam. Vel per regionem, quam David Chamaam filio Berzelai dederat, 2. Reg. 19. tranſierunt.

eos, quia percuſſerat Iſmahel filius Nathaniæ Godoliam filium Ahicam, quem præpoſuerat rex Babylonis in terra Juda.

CAPUT XLII.

Reliquiæ Judæorum conſulunt Deum per Jeremiam quid facturi ſint: vetat Deus ne in Ægyptum proficiſcantur.

1. ET acceſſerunt omnes principes bellatorum, & Johanan filius Caree, & Jezonias filius Oſajæ, & reliquum vulgus à parvo uſque ad magnum:

2. Dixeruntque ad Jeremiam prophetam: Cadat oratio (a) noſtra in conſpectu tuo: & ora pro nobis ad Dominum Deum tuum, pro univerſis reliquiis iſtis: quia derelicti ſumus pauci de pluribus, ſicut oculi tui nos intuentur:

3. Et annuntiet nobis Dominus Deus tuus viam, per quam pergamus, & verbum, quod faciamus.

4. Dixit autem ad eos Jeremias propheta: Audivi: ecce ego oro ad Dominum Deum veſtrum ſecundùm verba veſtra: omne verbum, quodcumque reſponderit mihi, indicabo vobis; nec celabo vos quidquam.

5. Et illi dixerunt ad Jeremiam: Sit Dominus inter nos teſtis (b) veritatis & fidei, ſi non juxta omne verbum, in quo miſerit te Dominus Deus tuus ad nos, ſic faciemus:

6. Sive bonum eſt, ſive malum, voci Domini Dei noſtri, ad quem mittimus te, obediemus: ut benè ſit nobis, cùm audierimus vocem Domini Dei noſtri.

7. Cùm autem completi eſſent decem dies, factum eſt verbum Domini ad Jeremiam.

8. Vocavitque Johanan filium Caree, & omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, & univerſum populum à minimo uſque ad magnum.

9. Et dixit ad eos: Hæc dicit Dominus Deus Iſrael, ad quem miſiſtis me, ut proſternerem preces veſtras in conſpectu ejus:

10. Si quieſcentes manſeritis in terra hac, ædificabo vos, & non deſtruam; plantabo, & non evellam: jam enim placatus ſum ſuper malo, quod feci vobis.

11. Nolite timere à facie regis Babylonis, quem vos pavidi formidatis: nolite metuere eum, dicit Dominus: quia vobiſcum ſum ego, ut ſalvos vos faciam, & eruam de manu ejus.

12. Et dabo vobis miſericordias, & miſerebor veſtri, & habitare vos faciam in terra veſtra:

13. Si autem dixeritis vos: Non habitabimus in terra iſta, nec audiemus vocem Domini Dei noſtri,

14. Dicentes: Nequaquam, ſed ad terram Ægypti pergemus: ubi non videbimus bellum, & clangorem tubæ non audiemus, & famem non ſuſtinebimus: & ibi habitabimus.

15. Propter hoc nunc audite verbum Domini reliquiæ Juda: Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Iſrael: Si poſueritis faciem (c) veſtram ut ingrediamini Ægyptum, & intraveritis ut ibi habitetis:

16. Gladius, quem vos formidatis, ibi comprehendet vos in terra Ægypti: & fames, pro qua eſtis ſoliciti, adhærebit vobis in Ægypto, & ibi moriemini.

17. Omneſque viri, qui poſuerunt faciem ſuam ut ingrediantur Ægyptum, ut habitent ibi, morientur gladio, & fame, & peſte: nullus de eis remanebit, nec effugiet à facie mali, quod ego afferam ſuper eos.

18. Quia hæc dicit Dominus exercituum, Deus Iſrael: Sicut conflatus eſt furor meus, & indignatio mea ſuper habitatores Jeruſalem: ſic conflabitur (d) indignatio mea ſuper vos, cùm ingreſſi fueritis Ægyptum, & eritis in juſjurandum, & in ſtuporem, & in maledictum, & in opprobrium: & nequaquam ultrà videbitis locum iſtum.

19. Verbum Domini ſuper vos reliquiæ Juda: Nolite intrare Ægyptum: ſcientes ſcietis quia obteſtatus ſum vos hodie,

20. Quia decepiſtis animas veſtras: vos enim miſiſtis me ad Dominum Deum noſtrum, dicentes: Ora pro nobis ad Dominum Deum noſtrum, & juxta omnia quæcumque dixerit tibi Dominus Deus noſter, ſic annuntia nobis, & faciemus.

21. Et annuntiavi vobis hodie, & non audiſtis vocem Domini Dei veſtri, ſuper univerſis, pro quibus miſit me ad vos.

22. Nunc ergo ſcientes ſcietis, quia gladio, & fame, & peſte moriemini in loco, ad quem voluiſtis intrare ut habitaretis ibi.

C A-

CAPUT XLII.

2. (a) Placeat tibi.

5. (b) Quod verum eſt juramentum, & expreſſum magis, quam ubi juratur per Deum. Nam ratio juramenti affertur, quæ in hoc poſita eſt, quòd Deus ut teſtis adhibeatur ad confirmandum id, quod dicitur. *Sic faciemus*: ita more Hebr, ſupplendum, Et male nobiſcum agatur, ſi non faciamus juxta omne verbum tuum.

15. (c) Si obfirmato conſilio *Ægyptum* ingrediamini: Hebraiſmus.

18. (d) Effundetur Ira mea in vos: metaphora ducta à metallis dum conflantur, & liquata erumpunt magno impetu. *Et eritis in juſjurandum*, execratorium, cùm quis volet alios execrari.

CAPUT XLIII.

Reliquiæ Judæorum non audientes Domini præceptum, unà cum Jeremia & Baruch proficiſcuntur in Ægyptum: ubi Jeremias prædicit regem Babylonis vaſtaturum terram Ægypti cum idolis ſuis, eique dominaturum.

1. FActum eſt autem, cùm complesset Jeremias loquens ad populum univerſos ſermones Domini Dei eorum, pro quibus miſerat eum Dominus Deus eorum ad illos, omnia verba hæc:

2. Dixit Azarias filius Oſajæ, & Johanan filius Caree, & omnes viri ſuperbi, dicentes ad Jeremiam: Mendacium tu loqueris: non miſit te Dominus Deus noſter, dicens: Ne ingrediamini Ægyptum ut habitetis illic.

3. Sed Baruch filius Neriæ incitat te adverſùm nos, ut tradat nos in manus Chaldæorum, ut interficiat nos, & traduci faciat in Babylonem.

4. Et non audivit Johanan filius Caree, & omnes principes bellatorum, & univerſus populus vocem Domini, ut manerent in terra Juda.

5. Sed tollens (a) Johanan filius Caree, & univerſi principes bellatorum univerſos reliquiarum Juda, qui reverſi fuerant de cunctis gentibus, ad quas fuerant antè diſperſi, ut habitarent in terra Juda:

6. Viros, & mulieres, & parvulos, & filias regis, & omnem animam, quam reliquerat Nabuzardan princeps militiæ cum Godolia filio Ahicam filii Saphan, & Jeremiam prophetam, & Baruch filium Neriæ.

7. Et ingreſſi ſunt terram Ægypti; quia non obedierunt voci Domini: & venerunt uſque ad Taphnis (b).

8. Et factus eſt ſermo Domini ad Jeremiam in Taphnis, dicens:

9. Sume lapides grandes in manu tua, & abſcondes eos in crypta (c), quæ eſt ſub muro laterico in porta domus Pharaonis in Taphnis, cernentibus viris Judæis:

10. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Ecce ego mittam (d), & aſſumam Nabuchodonoſor regem Babylonis ſervum meum: & ponam thronum ejus ſuper lapides iſtos, quos abſcondi, & ſtatuet ſolium ſuum ſuper eos.

11. Veniensque percutiet terram Ægypti: quos in mortem, in mortem: & quos in captivitatem, in captivitatem: & quos in gladium, in gladium.

12. Et ſuccendet ignem in delubris deorum Ægypti, & comburet ea, & captivos ducet illos: & amicietur terra Ægypti, ſicut amicitur (e) paſtor pallio ſuo: & egredietur inde in pace.

13. Et conteret (f) ſtatuas domus Solis, quæ ſunt in terra Ægypti: & delubra deorum Ægypti comburet igni.

CAPUT XLIV.

Judæi in Ægypto reprehenſi à Jeremia ob idololatriam, obſtinatè reſpondent unà cum multitudine mulierum, ſe permanſuros in idololatria inveterata; hos Jeremias prædicit univerſos gladio & fame conſumendos, regemque Ægypti tradendum in manus inimicorum ſuorum, ac terram Ægypti prorſus vaſtandam.

1. VErbum, quod factum eſt per Jeremiam ad omnes Judæos, qui habitabant in terra Ægypti, habitantes in Magdalo (a), & in Taphnis, & in Memphis, & in terra Phatures, dicens:

2. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Vos vidiſtis omne malum iſtud, quod adduxi ſuper Jeruſalem, & ſuper omnes urbes Juda: & ecce deſertæ ſunt hodie, & non eſt in eis habitator:

3. Propter malitiam, quam fecerunt, ut me ad iracundiam provocarent, & irent ut ſacrificarent, & colerent deos alienos, quos neſciebant & illi, & vos, & patres veſtri.

4. Et miſi ad vos omnes ſervos meos prophetas, de nocte conſurgens, mittenſque & dicens: Nolite facere verbum abominationis hujuſcemodi, quam odivi.

5. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem ſuam, ut converterentur à malis ſuis, & non ſacrificarent diis alienis.

6. Et conflata eſt indignatio mea & furor meus, & ſuccenſa eſt in civitatibus Juda,

CAPUT XLIII.

5. (a) Præceptum illud Domini ad principes & populum in genere datum eſt, quos Jeremias & Baruch comitati ſunt, ut iis voluntatem Domini annuntiarent.

7. (b) Quæ metropolis erat Ægypti, aliàs Taphnis.

9. (c) Quaſi fabricans ex iis ſolium: abſcondes ſub terra, quaſi fundamenta jaceres alicujus ædificii: non verbis ſolùm, ſed & rebus futuram calamitatem iis annuntiat. *In crypta*, in ſpecu: *In porta*, è regione portæ regiæ Pharaonis.

10. (d) Nuntios: veniendi cogitationem & conſilium ei injiciam: *Servum meum*, cujus miniſterio utor ad punienda aliorum flagitia.

12. (e) Terra Ægypti, ſpoliis Ægypti: *Et egredietur inde in pace*, ſine ulla moleſtia.

13. (f) Sept. Interpret. ſtatuas Heliopoleos, aut templum, in quo Solem adorabant.

CAPUT XLIV.

1. (a) Prope Pelufium. *Et in terra Phatures*, urbs erat Ægypti, quæ & Phetros dicta eſt.

da, & in plateis Jeruſalem: & verſæ ſunt in ſolitudinem & vaſtitatem ſecundùm diem hanc.

7. Et nunc hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Quare vos facitis malum grande hoc contra animas veſtras, ut intereat ex vobis vir & mulier, parvulus & lactens de medio Judæ, nec relinquatur vobis quidquam reſiduum:

8. Provocantes me in operibus manuum veſtrarum, ſacrificando diis alienis in terra Ægypti, in quam ingreſſi eſtis ut habitetis ibi: & diſpereatis, & ſitis in maledictionem, & in opprobrium cunctis gentibus terræ?

9. Numquid obliti eſtis mala patrum veſtrorum, & mala regum Juda, & mala uxorum ejus, & mala veſtra, & mala uxorum veſtrarum, quæ fecerunt in terra Juda, & in regionibus Jeruſalem?

10. Non ſunt mundati (b) uſque ad diem hanc: & non timuerunt, & non ambulaverunt in lege Domini, & in præceptis meis, quæ dedi coram vobis, & coram patribus veſtris.

11. Ideò hæc dicit Dominus exercituum
* Amos 9. 4. Deus Iſrael: * Ecce ego ponam faciem meam in vobis in malum: & diſperdam omnem Judam.

12. Et aſſumam reliquias Judæ, qui poſuerunt facies ſuas ut ingrederentur terram Ægypti, & habitarent ibi: & conſumentur omnes in terra Ægypti: cadent in gladio & in fame: & conſumentur à minimo uſque ad maximum, in gladio & in fame morientur: & erunt in jusjurandum, & in miraculum, & in maledictionem, & in opprobrium.

13. Et viſitabo ſuper habitatores terræ Ægypti, ſicut viſitavi ſuper Jeruſalem, in gladio, & fame, & peſte.

14. Et non erit qui effugiat, & ſit reſiduus de reliquiis Judæorum, qui vadunt ut peregrinentur in terra Ægypti: & revertantur in terram Juda, ad quam ipſi elevant animas ſuas ut revertantur, & habitent ibi: non revertentur niſi qui fugerint.

15. Reſponderunt autem Jeremiæ omnes viri, ſcientes quòd ſacrificarent uxores eorum diis alienis: & univerſæ mulieres, quarum ſtabat multitudo grandis, & omnis populus habitantium in terra Ægypti in Phatures, dicentes:

16. Sermonem, quem locutus es ad nos in nomine Domini, non audiemus ex te:

17. Sed facientes faciemus omne verbum, quod egredietur de ore noſtro, ut ſacrificemus reginæ (c) cœli, & libemus ei libamina, ſicut fecimus nos, & patres noſtri, reges noſtri, & principes noſtri in urbibus Juda, & in plateis Jeruſalem: & ſaturati ſumus panibus, & benè nobis erat, malumque non vidimus.

18. Ex eo autem tempore, quo ceſſavimus ſacrificare reginæ cœli, & libare ei libamina, indigemus omnibus, & gladio & fame conſumpti ſumus.

19. Quòd ſi nos ſacrificamus reginæ cœli, & libamus ei libamina: numquid ſine viris noſtris fecimus ei placentas ad colendum eam, & libandum ei libamina?

20. Et dixit Jeremias ad omnem populum, adversùm viros, & adversùm mulieres, & adversùm univerſam plebem, qui reſponderant ei verbum, dicens:

21. Numquid non ſacrificium, quod ſacrificaſtis in civitatibus Juda, & in plateis Jeruſalem vos & patres veſtri, reges veſtri, & principes veſtri, & populus terræ, horum recordatus eſt Dominus, & aſcendit (d) ſuper cor ejus?

22. Et non poterat Dominus ultrà portare propter malitiam ſtudiorum veſtrorum, & propter abominationes, quas feciſtis: & facta eſt terra veſtra in deſolationem, & in ſtuporem, & in maledictum, eò quòd non ſit habitator, ſicut eſt dies hæc.

23. Proptereà quòd ſacrificaveritis idolis, & peccaveritis Domino, & non audieritis vocem Domini, & in lege, & in præceptis, & in teſtimoniis ejus non ambulaveritis: idcircò evenerunt vobis mala hæc, ſicut eſt dies hæc.

24. Dixit autem Jeremias ad omnem populum, & ad univerſas mulieres: Audite verbum Domini omnis Juda, qui eſtis in terra Ægypti:

25. Hæc inquit Dominus exercituum Deus Iſrael, dicens: Vos, & uxores veſtræ, locuti eſtis ore veſtro, & manibus veſtris impleſtis, dicentes: Faciamus vota noſtra, quæ vovimus, ut ſacrificemus reginæ cœli, & libemus ei libamina: impleſtis vota veſtra, & opere perpetraſtis ea.

26. Ideò audite verbum Domini omnis Juda,

10. (b) Non ſunt meliores effecti, poſtquam puniti ſunt.

17. (c) Seu Lunæ, ſeu militiæ cœli, univerſo nempè ſiderum ordini; ſeu denique Soli ipſi, qui tum in magna veneratione erat apud Ægyptios: vox enim Hebræa eſt fœminini generis.

21. & 22. (d) In mentem illius venit; *Sicut eſt dies hæc*, ut nunc res ſe habet.

Juda, qui habitatis in terra Ægypti: Ecce ego juravi in nomine meo magno (e), ait Dominus: quia nequaquam ultrà vocabitur nomen meum ex ore omnis viri Judæi, dicentis: Vivit Dominus Deus in omni terra Ægypti.

27. Ecce ego vigilabo ſuper eos in malum, & non in bonum: & conſumentur omnes viri Juda, qui ſunt in terra Ægypti, gladio & fame, donec penitùs conſumantur.

28. Et qui fugerint gladium (f), revertentur de terra Ægypti in terram Juda viri pauci: & ſcient omnes reliquiæ Juda ingredientium terram Ægypti, ut habitent ibi, cujus ſermo compleatur, meus, an illorum.

29. Et hoc vobis ſignum, ait Dominus, quòd viſitem ego ſuper vos in loco iſto: ut ſciatis quia verè complebuntur ſermones mei contra vos in malum.

30. Hæc dicit Dominus: Ecce ego tradam Pharaonem Ephree (g) regem Ægypti in manu inimicorum ejus, & in manu quærentium animam illius: ſicut tradidi Sedeciam regem Juda in manu Nabuchodonoſor regis Babylonis inimici ſui, & quærentis animam ejus.

C A P U T XLV.

Deus per Jeremiam arguit Baruch, quòd quereretur ſe in continuis verſari doloribus; cui tamen in cæterorum vaſtatione pollicetur ſecuritatem.

1. VErbum (a), quod locutus eſt Jeremias propheta ad Baruch filium Neriæ, cùm ſcripſiſſet verba hæc in libro ex ore Jeremiæ, annò quarto Joakim filii Joſiæ regis Juda, dicens:

2. Hæc dicit Dominus Deus Iſrael ad te Baruch:

3. Dixiſti: Væ miſero mihi, quoniam addidit Dominus dolorem dolori meo: laboravi in gemitu meo, & requiem non inveni.

4. Hæc dicit Dominus: Sic dices ad eum: Ecce quos ædificavi, ego deſtruo: & quos plantavi, ego evello, & univerſam terram hanc.

5. Et tu quæris tibi grandia (b)? noli quærere: quia ecce ego adducam malum ſuper omnem carnem, ait Dominus: & dabo tibi animam tuam in ſalutem in omnibus locis, ad quæcumque perrexeris.

C A P U T XLVI.

Dominus per Jeremiam Pharaoni & Ægypto prænuntiat deſolationem, quam inducet Nabuchodonoſor; Judæis autem & filiis Iſrael conſolationem tandem ac liberationem: univerſis verò gentibus, ad quas Deus illos ejecerat, excidium & ruinam.

1. QUod factum eſt verbum Domini ad Jeremiam prophetam contra gentes (a).

2. Ad Ægyptum, adversùm exercitum Pharaonis Nechao regis Ægypti, qui erat juxta fluvium Euphratem in Charcamis (b), quem percuſſit Nabuchodonoſor rex Babylonis, in quarto anno Joakim filii Joſiæ regis Juda.

3. Præparate ſcutum, & clypeum, & procedite ad bellum.

4. Jungite equos, & aſcendite equites: ſtate in galeis, polite lanceas, induite vos loricis.

5. Quid igitur? vidi ipſos pavidos, & terga vertentes, fortes eorum cæſos: fugerunt conciti, nec reſpexerunt: terror undique, ait Dominus.

6. Non fugiat velox, nec ſalvari ſe putet fortis: Ad Aquilonem juxta flumen Euphratem victi ſunt, & ruerunt.

7. Quis eſt iſte (c), qui quaſi flumen aſcendit: & veluti fluviorum, intumeſcunt gurgites ejus?

8. Ægyptus, fluminis inſtar aſcendit, & velut flumina movebuntur fluctus ejus, & dicet: Aſcendens operiam terram: perdam civitatem, & habitatores ejus.

9. Aſcendite equos, & exultate in curribus, & procedant fortes, Æthiopia & Libyes tenentes ſcutum, & Lydii (d) arripientes & jacientes ſagittas.

10. Dies (e) autem ille Domini Dei exercituum, dies ultionis, ut ſumat vindictam de inimicis ſuis: devorabit gladius, & ſa-

26. (e) Per nomen meum ineffabile.

28. (f) Antequam venerit.

30. (g) Ultimus fuit Pharaonum. 70. Pharaonem Vafrem.

CAPUT XLV.

1. (a) Quæ continentur hoc capite, ſunt dictata anno decimo octavo ante excidium Jeruſalem, de quo cap. 36. Incertum eſt, an is ſit ſenſus, verbum, quod locutus eſt Jeremias propheta anno quarto Joachim, an verbum quod locutus eſt, poſtquam anno quarto Baruch ſcripſiſſet verba hæc ex ore Jeremiæ.

5. (b) Quantumcumque tibi innocens videaris, malum commune eſt, & patienter ferri debet; an tu ſolùs quietem quæris? *Et dabo tibi animam tuam in ſalutem*: 70. in lucrum; vita erit incolumis.

CAPUT XLVI.

1. (a) Uſque ad finem libri vaticinatur.

2. (b) Urbs erat juxta Euphraten, quam obſedit Pharao Nechao, & victus eſt à Nabuchodonoſore.

7. (c) Interrogat ut doceat, non ut diſcat. *Quaſi flumen*, Pharaonis ferociam cum intumeſcente fluvio comparat.

9. (d) Qui videntur fuiſſe Aſiatici, & Ægyptiis fœderati. *Aſcendite*; eſt ironia.

10. (e) Sic dicitur in quo Deus potentiam ſuam oſtendit, aut in quo judicium aliquod inſigne exercet.

& ſaturabitur, & inebriabitur ſanguine eorum: victima enim Domini Dei exercituum in terra Aquilonis juxta flumen Euphraten.

11. Aſcende (f) in Galaad, & tolle reſinam, virgo filia Ægypti: fruſtrà multiplicas medicamina, ſanitas non erit tibi.

12. Audierunt gentes ignominiam tuam, & ululatus tuus replevit terram: quia fortis impegit in fortem, & ambo pariter conciderunt.

13. Verbum, quod locutus eſt Dominus ad Jeremiam prophetam, ſuper eo quòd venturus eſſet Nabuchodonoſor rex Babylonis & percuſſurus (g) terram Ægypti.

14. Annuntiate Ægypto, & auditum facite in Magdalo, & reſonet in Memphis, & in Taphnis, dicite: Sta, & præpara te, quia devorabit gladius ea, quæ per circuitum tuum ſunt.

15. Quare computruit fortis tuus? non ſtetit: quoniam Dominus ſubvertit eum.

16. Multiplicavit ruentes, ceciditque vir ad proximum ſuum, & dicent: Surge, & revertamur ad populum noſtrum, & ad terram nativitatis noſtræ, à facie gladii columbæ (h).

17. Vocate nomen Pharaonis regis Ægypti, tumultum (i) adduxit tempus.

18. Vivo ego (inquit Rex, Dominus exercituum nomen ejus) quoniam ſicut Thabor (k) in montibus, & ſicut Carmelus in mari, veniet.

19. Vaſa (l) tranſmigrationis fac tibi habitatrix filia Ægypti, quia Memphis in ſolitudinem erit, & deſeretur, & inhabitabilis erit.

20. Vitula (m) elegans atque formoſa Ægyptus: ſtimulator ab Aquilone veniet ei.

21. Mercenarii (n) quoque ejus, qui verſabantur in medio ejus, quaſi vituli ſaginati verſi ſunt, & fugerunt ſimul, nec ſtare potuerunt: quia dies interfectionis eorum venit ſuper eos, tempus viſitationis eorum.

22. Vox ejus quaſi æris (o) ſonabit: quoniam cum exercitu properabunt, & cum ſecuribus venient ei, quaſi cædentes ligna.

23. Succiderunt (p) ſaltum ejus, ait Dominus, qui ſupputari non poteſt: multiplicati ſunt ſuper locuſtas, & non eſt eis numerus.

24. Confuſa eſt filia Ægypti, & tradita in manus populi Aquilonis.

25. Dixit Dominus exercituum Deus Iſrael: Ecce ego viſitabo (q) ſuper tumultum Alexandriæ, & ſuper Pharaonem, & ſuper Ægyptum, & ſuper deos ejus, & ſuper reges ejus, & ſuper Pharaonem, & ſuper eos, qui confidunt in eo.

26. Et dabo eos in manus quærentium animam eorum, & in manus Nabuchodonoſor regis Babylonis, & in manus ſervorum ejus: & poſt hæc habitabitur (r) ſicut diebus priſtinis, ait Dominus.

27. * Et tu ne timeas ſerve meus Jacob, & ne paveas Iſrael: quia ecce ego ſalvum te faciam de longinquo, & ſemen tuum de terra captivitatis tuæ: & revertetur Jacob, & requieſcet, & proſperabitur: & non erit qui exterreat eum.

* *Iſa. 43. 1. & 44. 2.*

28. Et tu noli timere ſerve meus Jacob, ait Dominus: quia tecum ego ſum, quia ego conſumam cunctas gentes, ad quas ejeci te: te verò non conſumam, ſed caſtigabo te in judicio (ſ), nec quaſi innocenti parcam tibi.

CAPUT XLVII.

Excidium prædicitur Palæſthinorum, Tyri, Sidonis, Gazæ, & Aſcalonis.

1. Quod factum eſt verbum Domini ad Jeremiam prophetam contra Palæſthinos, antequam percuteret Pharao Gazam (a):

2. Hæc

11. (f) Sarcaſmus eſt, aut irriſio. *Surge, & revertamur*: ita loquuntur Ægyptii longiùs remoti, vel copiæ auxillares; *Virgo filia Ægypti*: Hebræi civitatem nimis exultantem per metaphoram vocant virginem.

13. (g) Hoc eſt alterum vaticinium poſteà implendum.

16. (h) Nabuchodonoſor, qui inſtar columbæ advolabis. *Surge*, Regis auxiliares copiae inducit loquentes.

17. (i) Eſt genus prophetiæ, quod conſtat nominum impoſitione, qua ſcilicet id quod venturum eſt, declaratur: Hebr. *Vocate Saon*, ſeu conturbationem: quam *adduxit tempus*, quam Ægypto ſuperinduxit tempus infelicis conflictus, & excidii, quod ſibi arceſſivit Pharao Chaldæos irritando.

18. (k) Eminere, *Et ſicut Carmelum in mari*, juxta mare procurrere verum eſt, ita clades inſignis Ægypto eſt obventura.

19. (l) Res ad tranſmigrationem neceſſaria.

20. (m) Vitulam appellat, quòd dives eſſet, deliciis abundans, & inſtar vitulæ pinguis laſciviret. Alludit ad Apim deum Ægyptiorum; *Stimulator*, haſtenùs indomita fuit, & ſtimulum non ſenſit.

21. (n) Milites mercede conducti.

22. (o) Magnum & querulum ſonum edet.

23. (p) Succident Ægyptum, ſeu habitatores ejus aliquam ſilvam.

25. (q) Puniam. *Super tumultum*, turbam magnam; *Alexandriæ*, Hebr. *Amon no*, urbem, quæ vocatur multa, ſeu multi populi; commune eſt nomen Ammon, quod determinatur à propheta ad *no*. Sic ab Ezechiele vocatur imperium Ægypti, quod poſteà ab Alexandro vocatum eſt Alexandria.

26. (r) Poſt 40. annos: Ezech. 29.

28. (ſ) Clementer ut filium: judicium enim hic opponitur iræ & furori: caſtigabo ut pater, non ut hoſtis; juſto quidem judicio, ſed cum miſericordia conjuncto.

1. (a) Anno 9. Sedeciæ; vel ut alii volunt anno 4. Joachim: quæ clades ab Auſtro veniens non ſuffecit expiandis ſceleribus veſtris: longè gravior vobis imminet ab Aquilone, à Chaldæis, unde copiæ militares aſcendunt inſtar torrentium. CAPUT XLVII.

2. Hæc dicit Dominus: Ecce aquæ aſcendunt ab Aquilone, & erunt quaſi torrens inundans, & operient terram & plenitudinem ejus, urbem & habitatores ejus: clamabunt homines, & ululabunt omnes habitatores terræ,

3. A ſtrepitu pompæ (b) armorum, & bellatorum ejus, à commotione quadrigarum ejus, & multitudine rotarum illius. Non reſpexerunt patres filios manibus diſſolutis

4. Pro adventu (c) diei, in quo vaſtabuntur omnes Philiſthiim, & diſſipabitur Tyrus, & Sidon cum omnibus reliquis auxiliis ſuis: depopulatus eſt enim Dominus Palæſthinos, reliquias inſulæ Cappadociæ.

5. Venit calvitium (d) ſuper Gazam: conticuit Aſcalon, & reliquiæ vallis earum: uſquequò conciderís?

6. O mucro (e) Domini, uſquequò non quieſces? Ingredere in vaginam tuam, refrigerare, & ſile.

7. Quomodo quieſcet, cùm Dominus præceperit ei adversùs Aſcalonem, & adversùs maritimas ejus regiones, ibique condixerit illi?

CAPUT XLVIII.

Prædicit Dominus vaſtationem Moab & omnium urbium ejus, ſed in noviſſimis diebus captivitatem eorum relaxandam: maledictus dicitur faciens opus Domini fraudulenter.

1. AD Moab hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Væ ſuper Nabo (a), quoniam vaſtata eſt, & confuſa: capta eſt Carjatharim: confuſa eſt fortis, & tremuit.

2. Non eſt ultrà exultatio in Moab contra Heſebon (b): cogitaverunt malum. Venite, & diſperdamus eam de gente: ergo ſilens conticeſces, ſequeturque te gladius.

3. Vox clamoris de Oronaim: vaſtitas, & contritio magna.

4. Contrita eſt Moab: annuntiate clamorem parvulis ejus.

5. Per aſcenſum (c) enim Luith plorans aſcendet in fletu: quoniam in deſcenſu Oronaim hoſtes ululatum contritionis audierunt:

6. Fugite, ſalvate animas veſtras: & eritis * quaſi myricæ (d) in deſerto. * Sup. 17. 6.

7. Pro eo enim quòd habuiſti fiduciam in munitionibus (e) tuis, & in theſauris tuis, tu quoque capieris: & ibit Chamos in tranſmigrationem, ſacerdotes ejus, & principes ejus ſimul.

8. Et veniet prædo ad omnem urbem, & urbs nulla ſalvabitur: & peribunt valles, & diſſipabuntur campeſtria: quoniam dixit Dominus:

9. Date florem (f) Moab, quia florens egredietur: & civitates ejus deſertæ erunt, & inhabitabiles.

10. Maledictus, qui facit opus Domini fraudulenter (g): & maledictus, qui prohibet gladium ſuum à ſanguine.

11. Fertilis fuit Moab ab adoleſcentia ſua, & requievit (h) in fæcibus ſuis: nec transfuſus eſt de vaſe in vas, & in tranſmigrationem non abiit: idcircò permanſit guſtus ejus in eo, & odor ejus non eſt immutatus.

12. Propterea ecce dies veniunt, dicit Dominus: & mittam ei ordinatores (i), & ſtratores laguncularum, & ſternent eum, & vaſa ejus exhaurient, & lagunculas eorum collident.

13. Et

3. (b) Propter ſtrepitum bellici apparatus. *Non reſpexerunt*, de ſeipſis ſoliciti, quaſi paralyſi affecti.

4. (c) Propter tempus calamitoſum: *Reliquias inſulæ Cappadociæ*: fortè Cyprum, aut novam Tyrum intelligit. Vox Hebræa eadem eſt quæ Geneſ. 10. 14. Hanc quidam verterunt Cappadoces, qui maris littora à Gaza Ægyptum uſque incolebant. *Inſula Cappadociæ*: an Nili inſulæ? *Reliquias*, populos qui Hevæos expugnarunt, & Palæſthini dicti ſunt, nonnulli intelligunt. Adrichomius Cappadociam urbem ponit juxta Libanum propè Tyrum.

5. (d) Expilatio rerum omnium. *Uſquequò conciderís*, amarè lugebis, & more gentium diſcindes vultum, & manus. *Conticuit Aſcalon*, prorsùs exciſa eſt, & everſa.

6. (e) An fortè gladius Regis Babylonis, cujus miniſterio utebatur Deus? *Uſquequò non quieſces?* Satis ſæviiſti, quieſce: ſed mox ſibimet reſpondet propheta, *Quomodò quieſcet?* Decretum Domini eſt, ut gladius ſæviat uſque ad internecionem. Gladius etiam rectè intelligitur vindicta Dei punientis.

CAPUT XLVIII. 1. (a) Moabitarum civitatem.

2. (b) Ambæ æmulæ & everſæ.

5. (c) Hoc deſumptum eſt ex cap. 15. Iſaiæ: urbs erat ſitu ipſo munitior, vel ut aliis placet, mons, in quem Moabitæ fugientes ſe receperunt.

6. (d) Humiles, ſteriles, & ſolitarii, myricæ, vulgo, *de la bruiere*.

7. (e) In divitiis tuis.

9. (f) Floribus coronate vos quantum libuerit: ſed civitates veſtræ erunt deſertæ, finite florere Moab. Vatablus, *Date alam Moab, quia volans volabit*, in Chaldæam.

10. (g) Non bona fide, 70. negligenter. Decretum eſt Dei ut regiones Moab vaſtentur: quare omnis miles ſeriò vindictam illam perficiat. Quæ ſententia aptari ſolet Clericis, qui Officium eccleſiaſticum curſim legunt, aut decantant.

11. (h) Pravos ſuos mores retinuit, ut vaſa, quibus vina diutiùs retinentur. *Idcircò permanſit guſtus in eo*: idem ſapor, eadem ſuperbia. Moab vino calido & recenti ſimilis requievit in ſuis fæcibus, ſaporem ſuum fæculentum & auſterum retinet: *Et non abiit in tranſmigrationem*, numquam in exilium abductus eſt, quo defæcari potuiſſet inſtar vini, cùm è vaſe in vas transfunditur: in ſua proſperitate manſit, atque ut vinum vim ſuam conſervavit.

12. (i) Qui lagunculas & dolia humi ſternant, & vinum ex uno vaſe in aliud transferant; deinde *lagunculas collidant*, urbes evertant;

Digitized by Google

3. Reg. 11. 29. 13. Et confundetur Moab à Chamos (k), ſicut confuſa eſt domus Iſrael à Bethel, in qua habebat fiduciam.

*Iſa. 16. 6. 14. Quomodo dicitis: * Fortes ſumus, & viri robuſti ad præliandum?

15. Vaſtata eſt Moab, & civitates illius ſucciderunt (l): & electi juvenes ejus deſcenderunt in occiſionem: ait rex, Dominus exercituum nomen ejus.

16. Propè eſt interitus Moab ut veniat: & malum ejus velociter accurret nimis.

17. Conſolamini eum omnes, qui eſtis in circuitu ejus: & univerſi, qui ſcitis nomen ejus, dicite: Quomodo confracta eſt virga (m) fortis, baculus glorioſus?

18. Deſcende de gloria, & ſede in ſiti, habitatio filiæ Dibon (n): quoniam vaſtator Moab aſcendit ad te, diſſipavit munitiones tuas.

19. In via ſta, & proſpice habitatio Aroer (o): interroga fugientem, & ei, qui evaſit, dic: Quid accidit?

20. Confuſus eſt Moab, quoniam victus eſt: ululate, & clamate, annuntiate in Arnon, quoniam vaſtata eſt Moab.

21. Et judicium venit ad terram campeſtrem: ſuper Helon, & ſuper Jaſa, & ſuper Mephaath,

22. Et ſuper Dibon, & ſuper Nabo, & ſuper domum Deblathaim,

23. Et ſuper Cariathaim, & ſuper Bethgamul, & ſuper Bethmaon,

24. Et ſuper Carioth, & ſuper Boſra, & ſuper omnes civitates terræ Moab, quæ longè, & quæ propè ſunt.

25. Abſciſſum eſt cornu Moab, & brachium ejus contritum eſt, ait Dominus.

26. Inebriate (p) eum, quoniam contra Dominum erectus eſt: & allidet manum Moab in vomitu ſuo, & erit in deriſum etiam ipſe.

27. Fuit enim in deriſum (q) tibi Iſrael, quaſi inter fures reperiſſes eum: propter verba ergo tua, quæ adversùm illum locutus es, captivus duceris.

28. Relinquite civitates, & habitate in petra (r) habitatores Moab: & eſtote quaſi columba nidificans in ſummo ore foraminis.

29. * Audivimus ſuperbiam Moab, ſuperbus eſt valdè: ſublimitatem ejus, & arrogantiam, & ſuperbiam, & altitudinem cordis ejus. *Iſa. 16. 6.

30. Ego ſcio, ait Dominus, jactantiam ejus: & quòd non ſit juxta eam (ſ) virtus ejus, nec juxta quod poterat, conata ſit facere.

31. Ideò ſuper Moab ejulabo, & ad Moab univerſam clamabo, ad viros (t) muri fictilis lamentantes.

32. De planctu Jazer (u) plorabo tibi vinea Sabama: propagines tuæ tranſierunt mare, uſque ad mare Jazer pervenerunt: ſuper meſſem tuam, & vindemiam tuam prædo irruit.

33. * Ablata eſt lætitia (x) & exultatio de Carmelo, & de terra Moab, & vinum de torcularibus ſuſtuli: nequaquam calcator uvæ ſolitum celeuma cantabit. *Iſa. 16. 10.

34. De clamore Heſebon uſque Elеale, & Jaſa, dederunt vocem ſuam: à Segor uſque ad Oronaim vitula conternante (y): aquæ quoque Nemrim peſſimæ erunt.

35. Et auferam de Moab, ait Dominus, offerentem in excelſis, & ſacrificantem diis ejus.

36. Propterea cor meum ad Moab (z) quaſi tibiæ reſonabit: & cor meum ad viros muri fictilis dabit ſonitum tibiarum: quia plus fecit, quàm potuit, idcircò perierunt.

37. * Omne enim caput calvitium, & omnis barba raſa erit: in cunctis manibus (a) colligatio, & ſuper omne dorſum cilicium. *Iſa. 15. 2. Ezech. 7. 18.

38. Super omnia tecta Moab, & in plateis ejus, omnis planctus: quoniam con-

13. (k) Fiducia quam in Chamos, ſeu in idolo poſuerat, eum fallet: unde & pudore ſuffundetur. *Sicut confuſa eſt*: Bethel locus erat ſacer, profanatus ab idolis: vocatus eſt Bethaven, id eſt, domus idoli.

15. (l) Plebs imbellis ducetur in captivitatem, milites occidentur.

17. (m) Regnum tam potens: nam virga & baculus regnum ſignificant.

18. (n) Id eſt, fluentis: popule Dibon, qui antea de aquarum & aliarum rerum copia gloriabaris: *Sed in ſiti*, & inopia.

19. (o) Civitas Ammonitarum.

26. (p) Vino furoris Dei, ut quaſi ebrius ubique impingat, manus allidet ad terram, & præ ebrietate vomet: *Et erit in deriſum etiam ipſe*, ſicut deriſit Iſrael, cùm ab hoſtibus vaſtaretur.

27. (q) Cum in captivitatem abducta ea. *Quaſi inter fures reperiſſes eum*: nam fures deprehenſi irridentur, & conviciis afficiuntur ab omnibus.

28. (r) In rupibus montium.

30. (ſ) Superbiam: *Virtus ejus*, quæ jactantiæ reſpondeat: *Nec juxta quod poterat, conata ſit facere*, quòd non conſuluerit vires ſuas.

31. (t) Propter viros, qui muris lateritiis muniuntur.

32. (u) Duæ erant civitates Jazer & Sabama viciuæ, de quibus Iſaiæ 16. 9. *Propter fletum Jazer plorabo tibi vinea Sabama*, 70. Juxta fletum Jazer plangam te vinea Sabama, urbs Sabama: *Propagines tuæ tranſierunt mare*, multitudo civium tuorum uſque ad mare excurrebat, nimis fertilis eras, amputari ſarmenta oportuit.

33. (x) Qua meſſores & vindemiatores ſolent exultare: *De Carmelo*, vox illa appellativè pro monte fertili ſumitur.

34. (y) Triennem: vitula triennis dicitur, fortis, exultans: conternare eſt tertium annum agere: ut Iſaiæ 15. *Peſſima erunt*, præ multitudine hoſtium eas calcantium.

36. (z) Propter Moab: *Quaſi tibia reſonabit*, gemet ut tibia carmen lugubre reſonans.

37. (a) Hebr. Inciſis ex more eorum.

contrivi Moab ſicut vas inutile, ait Dominus.

39. Quomodo victa eſt, & ululaverunt? quomodo dejecit cervicem Moab, & confuſus eſt? Eritque Moab in deriſum, & in exemplum omnibus in circuitu ſuo.

40. Hæc dicit Dominus: Ecce quaſi aquila (b) volabit, & extendet alas ſuas ad Moab.

41. Capta eſt Carioth, & munitiones comprehenſæ ſunt: & erit cor fortium Moab in die illa, ſicut cor mulieris parturientis.

42. Et ceſſabit Moab eſſe populus: quoniam contra Dominum gloriatus eſt.

43. Pavor (c), & fovea, & laqueus ſuper te, ô habitator Moab, dicit Dominus.

* Iſa. 24. 18. 44. * Qui fugerit à facie pavoris, cadet in foveam: & qui conſcenderit de fovea, capietur laqueo: adducam enim ſuper Moab annum viſitationis eorum, ait Dominus.

45. In umbra Heſebon ſteterunt de laqueo fugientes: quia ignis egreſſus eſt de Heſebon, & flamma de medio Seon, & devorabit partem Moab, & verticem (d) filiorum tumultus.

46. Væ tibi Moab, periiſti popule Chamos: quia comprehenſi ſunt filii tui, & filiæ tuæ in captivitatem.

47. Et convertam (e) captivitatem Moab in noviſſimis diebus, ait Dominus. Huc-uſque judicia Moab.

CAPUT XLIX.

Deſolatio Ammon, Idumææ, Damaſci, Cedar, regnorumque Aſor & Ælam prænuntiatur; captivitas autem filiorum Ammon & Ælam tandem ſolvenda.

Sup. 27. & Ezech. 25. 1. AD filios Ammon. Hæc dicit Dominus: Numquid non filii ſunt Iſrael (a)? aut hæres non eſt ei? Cur igitur hæreditate poſſedit Melchom, Gad; & populus ejus in urbibus ejus habitavit?

2. Ideò ecce dies veniunt, dicit Dominus: & auditum faciam ſuper Rabbath (b) filiorum Ammon fremitum prælii, & erit in tumultum diſſipata, filiæque ejus igni ſuccendentur, & poſſidebit Iſrael poſſeſſores ſuos, ait Dominus.

3. Ulula Heſebon, quoniam vaſtata eſt Hai: clamate filii Rabbath, accingite vos ciliciis: plangite & circuite (c) per ſepes: quoniam Melchom in tranſmigrationem ducetur, ſacerdotes ejus & principes ejus ſimul.

4. Quid gloriaris in vallibus (d)? defluxit vallis tua, filia delicata, quæ confidebas in theſauris tuis, & dicebas: Quis veniet ad me?

5. Ecce ego inducam ſuper te terrorem, ait Dominus Deus exercituum, ab omnibus, qui ſunt in circuitu tuo: & diſpergemini ſinguli à conſpectu veſtro, nec erit qui congreget fugientes.

6. Et poſt (e) hæc reverti faciam captivos filiorum Ammon, ait Dominus.

7. Ad Idumæam. Hæc dicit Dominus exercituum: Numquid non ultrà eſt ſapientia in Theman? Periit conſilium à filiis (f), inutilis facta eſt ſapientia eorum.

8. Fugite & terga vertite, deſcendite in voraginem habitatores Dedan (g): quoniam perditionem Eſau adduxi ſuper eum, tempus viſitationis ejus.

9. Si vindemiatores veniſſent ſuper te, non reliquiſſent racemum: ſi fures in nocte, rapuiſſent quod ſufficeret ſibi.

10. Ego verò diſcooperui Eſau (h), revelavi abſcondita ejus, & celari non poterit: vaſtatum eſt ſemen ejus, & fratres ejus, & vicini ejus, & non erit.

11. Relinque pupillos (i) tuos: ego faciam eos vivere: & viduæ tuæ in me ſperabunt.

12. Quia hæc dicit Dominus: Ecce quibus non erat judicium ut biberent calicem (k), bibentes bibent: & tu quaſi innocens

nocens

40. (b) Hoſtis: *Et extendet alas ſuas*, exercitus ad Moab.

43. (c) Hoſtilis gladius; *& fovea*, caſus improviſus; *& laqueus*, inſidiæ: per hæc tria, cetera calamitatum genera intelliguntur. Ita Iſaias 24. 17.

45. (d) Nobiliorem partem tumultuantium Moabitarum, vel duces & principes. *Heſebon*, qui hoſtium inſidias effugient, ſe in eidem Heſebon tradent: *Et flamma de medio Seon*, urbs erat Moabitarum: videtur alludere ad rem præteritam. Numeror. 21. 26.

47. (e) Cùm Cyrus eos dimittet, vel cùm Chriſtus eos à captivitate dæmonis liberabit.

CAPUT XLIX. 1. (a) Iſraeli, quòd vos Ammonitæ captivorum bona & poſſeſſiones invaſeritis. *Melchom*, idolum Ammonitarum, vel regem ſignificat, ut 1. Paral. 20. *Tulit David coronam Melchom*, *ſeu regis*; ex 2. Reg. 12. Tribus Gad vicina erat Ammonitarum, qui eam invaſerant regionem.

2. (b) Urbs erat Arabiæ metropolis Ammonitarum, quæ poſtea dicta eſt Philadelphia. *Auditum faciam*, efficiam ut audiatur. Hoc impletum eſt à Juda Machabæo, l. 1. Mach. 5.

3. (c) Quærentes latebras.

4. (d) In locis fertilibus; *Defluxit vallis tua*, vaſtata eſt.

6. (e) In noviſſimis diebus. *Inutilis facta eſt*, corrupta.

7. (f) Sept. Interpr. A ſapientibus.

8. (g) Dedan nepos Abrahæ & Ceturæ, Gen. 25.

10. (h) Idumæam. Fures non poſſunt furari omnia: nam multa ſunt ita abſcondita, ut ab iis inveniri non poſſint; ego verò ſic nudabo Idumæam, ut omnia vaſtentur ab hoſtibus.

11. (i) Sed nulli erunt, vel à me ſolo ſervari poterunt; nihil vobis proderunt ſpeluncæ, & latebræ.

12. (k) Judæi, quos comparatione veſtri non erat

Digitized by Google

nocens relinqueris? Non eris innocens, ſed bibens bibes.

13. Quia per memetipſum juravi, dicit Dominus, quòd in ſolitudinem, & in opprobrium, & in deſertum, & in maledictionem erit Boſra (l): & omnes civitates ejus erunt in ſolitudines ſempiternas.

*Abd. 1. 1. 14. * Auditum audivi à Domino, & legatus (m) ad gentes miſſus eſt: Congregamini, & venite contra eam, & conſurgamus in prælium:

15. Ecce enim parvulum dedi te in gentibus, contemptibilem inter homines.

16. Arrogantia tua decepit te, & ſuperbia cordis tui: qui habitas in cavernis petræ, & apprehendere niteris altitudinem
*Abd. 1. 4. collis. * Cùm exaltaveris quaſi aquila nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus.

17. Et erit Idumæa deſerta: omnis, qui tranſibit per eam, ſtupebit, & ſibilabit ſuper omnes plagas ejus.

*Gen. 19. 24. 18. * Sicut ſubverſa eſt Sodoma, & Gomorrha, & vicinæ ejus, ait Dominus: non habitabit ibi vir, & non incolet eam filius hominis.

*Inf. 50. 44. 19. * Ecce quaſi leo (n) aſcendet de ſuperbia Jordanis ad pulchritudinem robuſtam: quia ſubitò currere faciam eum ad illam: & quis erit electus, quem præponam ei? quis enim ſimilis mei? &
*Job 41. 1. quis ſuſtinebit me? * & quis eſt iſte paſtor, qui reſiſtat vultui meo?

20. Proptereà audite (o) conſilium Domini, quod iniit de Edom: & cogitationes ejus, quas cogitavit de habitatoribus Theman: Si non dejecerint eos parvuli gregis, niſi diſſipaverint cum eis habitaculum eorum.

21. A voce ruinæ eorum commota eſt terra: clamor in mari rubro auditus eſt vocis ejus.

22. Ecce quaſi aquila aſcendet, & avolabit: & expandet alas ſuas ſuper Boſran: & erit cor fortium Idumææ in die illa, quaſi cor mulieris parturientis.

23. Ad Damaſcum (p): Confuſa eſt Emath, & Arphad: quia auditum peſſimum audierunt, turbati ſunt in mari: præ ſollicitudine quieſcere non potuit.

24. Diſſoluta eſt Damaſcus, verſa eſt in fugam, tremor apprehendit eam: anguſtia & dolores tenuerunt eam quaſi parturientem.

25. Quomodo dereliquerunt civitatem laudabilem, urbem lætitiæ?

26. Ideò cadent juvenes ejus in plateis ejus: & omnes viri prælii conticeſcent in die illa, ait Dominus exercituum.

27. Et ſuccendam ignem in muro Damaſci, & devorabit mœnia Benadad.

28. Ad Cedar (q), & ad regna Aſor, quæ percuſſit Nabuchodonoſor rex Babylonis. Hæc dicit Dominus: Surgite, & aſcendite ad Cedar, & vaſtate filios orientis.

29. Tabernacula eorum, & greges eorum capient: pelles eorum, & omnia vaſa eorum, & camelos eorum tollent ſibi: & vocabunt ſuper eos formidinem in circuitu.

30. Fugite, abite vehementer, in voraginibus ſedete, qui habitatis Aſor, ait Dominus: iniit enim contra vos Nabuchodonoſor rex Babylonis conſilium, & cogitavit adversùm vos cogitationes.

31. Conſurgite, & aſcendite ad gentem quietam (r), & habitantem confidenter, ait Dominus: non oſtia, nec vectes eis: ſoli habitant.

32. Et erunt cameli eorum in direptionem, & multitudo jumentorum in prædam: & diſpergam eos in omnem ventum, qui ſunt attonſi (ſ) in comam: & ex omni confinio eorum adducam interitum ſuper eos, ait Dominus.

33. Et erit Aſor in habitaculum draconum, deſerta uſque in æternum: non manebit ibi vir, nec incolet eam filius hominis.

34. Quod factum eſt verbum Domini ad Jeremiam prophetam adversùs Ælam, in principio regni Sedeciæ regis Juda, dicens:

35. Hæc dicit Dominus exercituum: Ecce ego confringam arcum Ælam, & ſummam (t) fortitudinem eorum.

36. Et

æquum tam ſeverè puniri, vel quibus per ætatem non erat judicium, quo bonum à malo ſecernerent.

13. (l) Civitas Idumææ princeps.

14. (m) A Nabuchodonoſore ad gentes ſibi ſubjectas.

19. (n) Chaldæus: *Aſcendet de ſuperbia Jordanis*, tranſmiſſo Jordane meſſis tempore, cùm intumeſcit: *Ad pulchritudinem robuſtam*, ad expugnandas arces tuas & urbes, pulchras & robuſtas. *Et quis erit electus*, quem præponam ei, ſeu præficiam Idumææ ad reſiſtendum? *Quis eſt iſte paſtor?* ſeu rex. Vel *quaſi leo*, quem intumeſcentes Jordanis aquæ è ſpelunca exire cogunt.

20. (o) Quid Dominus decreverit. *Si non dejecerint*, forma jurantis uſitata: Si viliſſimi Chaldæorum eos non vicerint, nolo mihi in poſterum credatis.

23. (p) Ponit Damaſcum pro Syria. *Turbati ſunt in mari*, tamquam in mari: nam in Hebræo ſæpè ſubauditur nota ſimilitudinis.

28. (q) Urbs eſt Arabiæ deſertæ. Aſor & Cedar, Agarenorum duæ metropoles.

31. (r) Pace abundantem, ſine oſtiis, aut vectibus, quæ extra urbes habitat. Eſt apoſtrophe ad Chaldæos, quos adhortatur ut veniant contra Agarenos.

32. (ſ) Qui ſecundùm aures comam tondebant.

35. (t) Forte, ſummam fortitudinis ejus.

Digitized by Google

36. Et inducam ſuper Ælam (u) quatuor ventos à quatuor plagis cœli: & ventilabo eos in omnes ventos iſtos: & non erit gens, ad quam non perveniant profugi Ælam.

37. Et pavere faciam Ælam coram inimicis ſuis, & in conſpectu quærentium animam eorum: & adducam ſuper eos malum, iram furoris mei, dicit Dominus: & mittam poſt eos gladium donec conſumam eos.

38. Et ponam ſolium meum in Ælam, & perdam inde reges & principes, ait Dominus.

39. In noviſſimis autem diebus reverti faciam captivos Ælam, dicit Dominus.

CAPUT L.

Babylon, quæ in captivitate affligit filios Iſrael, penitùs diripienda à regibus Aquilonis.

1. Verbum, quod locutus eſt Dominus de Babylone, & de terra Chaldæorum in manu Jeremiæ prophetæ.

2. Annuntiate in gentibus, & auditum facite: levate ſignum, prædicate, & nolite celare: dicite: Capta eſt Babylon, confuſus eſt Bel, victus eſt Merodach (a): confuſa ſunt ſculptilia ejus, ſuperata ſunt idola eorum.

3. Quoniam aſcendit contra eam gens ab Aquilone (b), quæ ponet terram ejus in ſolitudinem: & non erit qui habitet in ea ab homine uſque ad pecus: & moti ſunt, & abierunt.

4. In diebus illis, & in tempore illo, ait Dominus: venient (c) filii Iſrael, ipſi & filii Juda ſimul: ambulantes & flentes properabunt, & Dominum Deum ſuum quærent.

5. In Sion interrogabunt viam (d), huc facies eorum. Venient, & apponentur ad Dominum fœdere ſempiterno, quod nulla oblivione delebitur.

6. Grex perditus (e) factus eſt populus meus: paſtores eorum ſeduxerunt eos, feceruntque vagari in montibus: de monte in collem tranſierunt, obliti ſunt cubilis ſui.

7. Omnes, qui invenerunt, comederunt eos: & hoſtes eorum dixerunt: Non peccavimus: pro eo quòd peccaverunt Domino decori juſtitiæ, & expectationi patrum eorum Domino.

8. Recedite de medio Babylonis, & de terra Chaldæorum egredimini: & eſtote quaſi hœdi ante gregem.

9. Quoniam ecce ego ſuſcito, & adducam in Babylonem congregationem gentium magnarum de terra Aquilonis: & præparabuntur adversùs eam, & inde capietur: ſagitta ejus, quaſi viri fortis interfectoris, non revertetur vacua:

10. Et erit Chaldæa in prædam: omnes vaſtantes eam replebuntur, ait Dominus.

11. Quoniam exultatis, & magna loquimini, diripientes hæreditatem meam: quoniam effuſi eſtis ſicut vituli ſuper herbam, & mugiſtis ſicut tauri.

12. Confuſa eſt mater (f) veſtra nimis, & adæquata pulveri, quæ genuit vos: ecce noviſſima erit in gentibus, deſerta, invia, & arens.

13. Ab ira Domini non habitabitur, ſed redigetur tota in ſolitudinem: omnis, qui tranſibit per Babylonem, ſtupebit, & ſibilabit ſuper univerſis plagis ejus.

14. Præparamini (g) contra Babylonem per circuitum omnes qui tenditis arcum: debellate eam, non parcatis jaculis: quia Domino peccavit.

15. Clamate adversùs eam, ubique dedit manum (h), ceciderunt fundamenta ejus, deſtructi ſunt muri ejus, quoniam ultio Domini eſt: ultionem accipite de ea; ſicut fecit, facite ei.

16. Diſperdite ſatorem de Babylone, & tenentem falcem in tempore meſſis: à facie gladii columbæ (i) unuſquiſque ad populum ſuum convertetur, & ſinguli ad terram ſuam fugient.

17. Grex diſperſus Iſrael, leones ejecerunt eum: primus comedit eum rex Aſſur (k): iſte noviſſimus exoſſavit eum Nabuchodonoſor rex Babylonis.

18. Pro-

36. (u) Elamitæ à pleriſque Perſæ intelliguntur; aut fortè Ælam eſt Perſidis pars quædam.

CAP. L. 2. (a) Evilmerodach, aut Balthaſſar. Nam à primo Chaldæorum rege ſic alii dici poſſunt: alii idolum Chaldæorum deſignari putant.

3. (b) Unde copiæ auxiliares Darii & Cyri prodierunt ex Armenia, Hircaniâ &c.

4. (c) Decem tribus, ac duæ Juda & Benjamin. *Ambulantes & flentes properabunt*; alii gaudebant de reditu, alii plorabant, quòd viderent urbem deſtructam, templum exuſtum. *Et Dominum ſuum quærent*; quod ad tempus Chriſti magis pertinet.

5. (d) Ad Eccleſiam; *Apponentur ad Dominum*, adjungentur Chriſto; *Fœdere ſempiterno*, Evangelico.

6. (e) Populus meus gregi erranti ſimilis hactenùs fuit; *Comederunt eos*, his prædæ fuerunt.

12. (f) Babylon.

14. (g) Oppugnate; Inſtruite aciem contra Babylonem. *Quia Domino peccavit*; aut ſæviendo nimis, aut vaſa ſacra profanantes.

15. (h) Victa eſt; vel ſolutæ ſunt manus ejus & perterritæ.

16. (i) Aut Darii, aut Cyri, juſtitiæ Dei miniſtri.

17. (k) Cùm decem tribus adduxit, ſed Chaldæus oſſa ejus, duas tribus comminuit; *Iſte noviſſimus exoſſavit eum*, fortitudinem ejus & robur contrivit, & templum evertit.

18. Propterea hæc dicit Dominus exercituum Deus Iſrael: Ecce ego viſitabo regem Babylonis, & terram ejus, ſicut viſitavi regem Aſſur.

19. Et reducam Iſrael ad habitaculum ſuum: & paſcetur Carmelum (l) & Baſan, & in monte Ephraim & Galaad ſaturabitur anima ejus.

20. In diebus illis, & in tempore illo, ait Dominus, quæretur (m) iniquitas Iſrael, & non erit: & peccatum Juda, & non invenietur, quoniam propitius ero eis, quos reliquero.

21. Super terram dominantium aſcende, & ſuper habitatores ejus viſita, diſſipa, & interfice quæ poſt eos ſunt, ait Dominus: & fac juxta omnia, quæ præcepi tibi.

22. Vox belli in terra, & contritio magna.

23. Quomodo confractus eſt, & contritus malleus univerſæ terræ? quomodo verſa eſt in deſertum Babylon in gentibus?

24. Illaqueavi te, & capta es Babylon, & neſciebas: inventa es & apprehenſa: quoniam & Dominum provocaſti.

25. Aperuit Dominus theſaurum (n) ſuum, & protulit vaſa iræ ſuæ: quoniam opus eſt Domino Deo exercituum in terra Chaldæorum.

26. Venite ad eam ab extremis finibus, aperite ut exeant qui conculcent eam: tollite de via lapides, & redigite in acervos, & interficite eam: nec ſit quidquam reliquum.

27. Diſſipate univerſos fortes ejus, deſcendant in occiſionem: væ eis, quia venit dies eorum, tempus viſitationis eorum.

28. Vox fugientium (o), & eorum qui evaſerunt de terra Babylonis, ut annuntient in Sion ultionem Domini Dei noſtri, ultionem templi ejus.

29. Annuntiate in Babylonem plurimis, omnibus qui tendunt arcum: conſiſtite adversùs eam per gyrum, & nullus evadat: reddite ei ſecundùm opus ſuum: * juxta omnia quæ fecit, facite illi: quia contra Dominum erecta eſt, adversùm Sanctum Iſrael.

* Inf. 51. 49.

30. Idcircò cadent juvenes ejus in plateis ejus: & omnes viri bellatores ejus conticeſcent in die illa, ait Dominus.

31. Ecce ego ad te ſuperbe, dicit Dominus Deus exercituum: quia venit dies tuus, tempus viſitationis tuæ.

32. Et cadet ſuperbus, & corruet, & non erit qui ſuſcitet eum: & ſuccendam ignem in urbibus ejus, & devorabit omnia in circuitu ejus.

33. Hæc dicit Dominus exercituum: Calumniam ſuſtinent filii Iſrael, & filii Juda ſimul: omnes qui ceperunt eos, tenent, nolunt dimittere eos.

34. Redemptor eorum fortis, Dominus exercituum nomen ejus, judicio defendet cauſam eorum, ut exterreat terram, & commoveat habitatores Babylonis.

35. Gladius ad Chaldæos, ait Dominus, & ad habitatores Babylonis, & ad principes, & ad ſapientes ejus.

36. Gladius ad divinos ejus, qui ſtulti erunt: gladius ad fortes illius, qui timebunt.

37. Gladius ad equos ejus, & ad currus ejus, & ad omne vulgus, quod eſt in medio ejus: & erunt quaſi mulieres: gladius ad theſauros ejus, qui diripientur.

38. Siccitas (p) ſuper aquas ejus erit, & areſcent: quia terra ſculptilium eſt, & in portentis gloriantur.

39. Propterea habitabunt dracones cum faunis ficariis (q): & habitabunt in ea ſtruthiones: & non inhabitabitur ultrà uſque in ſempiternum, nec exſtruetur uſque ad generationem & generationem.

40. * Sicut ſubvertit Dominus Sodomam & Gomorrham, & vicinas ejus, ait Dominus: non habitabit ibi vir, & non incolet eam filius hominis.

* Gen. 19.

41. Ecce populus venit ab Aquilone, & gens magna, & reges multi conſurgent à finibus terræ.

42. Arcum & ſcutum apprehendent: crudeles ſunt & immiſericordes: vox eorum quaſi mare ſonabit: & ſuper equos aſcendent, ſicut vir paratus ad prælium contra te, filia Babylon.

43. Audivit rex Babylonis famam eorum, & diſſolutæ ſunt manus ejus: anguſtia apprehendit eum, dolor quaſi parturientem.

44. Ecce

19. (l) In Carmelo.
20. (m) Hæc ad Chriſtum pertinent: eò ſpectat hæc prophetia.
25. (n) Ubi ſunt arma iræ ſuæ, armamentarium ſuum.
28. (o) Judæorum, cùm obſideretur Babylon.
38. (p) Derivatione Euphratis per foſſas aditus patuit militibus, Xenophon l. 5. Nam Cyrus Euphratem derivavit in alia loca per apertas foſſas, eumque exſiccavit.

39. (q) Dæmonibus, qui ſe oſtendunt hominibus forma partim caprina, partim humana, & fingunt ſe caprificis, ſeu ficis ſilveſtribus ali: Hebr. Cum noctuis & felibus ſilveſtribus. Babylonii in idolis monſtroſis ſpem omnem ſuam reponebant. *Non habitabitur ultrà*; hæc prophetia non ſimul, ſed ſucceſſivè impleta eſt: capta primùm à Cyro Babylone, tum mœnibus nudata à Dario Hyſtaſpis filio, deinde à Seleuco civibus & opibus ſuis ſpoliata.

44. * Ecce quaſi leo aſcendet de ſuper- * Sup. 49. 19.
bia Jordanis ad pulchritudinem robuſtam: quia ſubitò currere faciam eum ad illam: & quis erit electus, quem præponam ei? quis eſt enim ſimilis mei? & quis ſuſti-
nebit me? * & quis eſt iſte paſtor, qui * Job. 41. 1.
reſiſtat vultui meo?

45. Propterea audite conſilium Domini, quod mente concepit adversùm Babylonem: & cogitationes ejus, quas cogitavit ſuper terram Chaldæorum: Niſi detraxerint eos parvuli gregum, niſi diſſipatum fuerit cum ipſis habitaculum eorum.

46. A voce captivitatis Babylonis commota eſt terra, & clamor inter gentes auditus eſt.

CAPUT LI.

Mala, quæ à regibus Medorum Babyloni impendent, prædicuntur.

1. HÆc dicit Dominus: Ecce ego ſuſcitabo (a) ſuper Babylonem & ſuper habitatores ejus, qui cor ſuum levaverunt contra me, quaſi ventum peſtilentem.

2. Et mittam in Babylonem ventilatores (b), & ventilabunt eam, & demolientur terram ejus: quoniam venerunt ſuper eam undique in die afflictionis ejus.

3. Non tendat (c) qui tendit arcum ſuum, & non aſcendat loricatus, nolite parcere juvenibus ejus, interficite omnem militiam ejus.

4. Et cadent interfecti in terra Chaldæorum, & vulnerati in regionibus ejus.

5. Quoniam non fuit viduatus (d) Iſrael & Juda à Deo ſuo Domino exercituum: terra autem eorum repleta eſt delicto à ſancto Iſrael.

6. Fugite (e) de medio Babylonis, & ſalvet unuſquiſque animam ſuam: nolite tacere ſuper iniquitatem ejus: quoniam tempus ultionis eſt à Domino, viciſſitudinem ipſe retribuet ei.

7. Calix (f) aureus Babylon in manu Domini, inebrians omnem terram: de vino ejus biberunt gentes, & ideò commotæ ſunt.

8. * Subitò cecidit (g) Babylon, & * Iſa. 21. 9.
contrita eſt: ululate ſuper eam, tollite re- Apoc. 14. 8.
ſinam ad dolorem ejus, ſi fortè ſanetur.

9. Curavimus Babylonem, & non eſt ſanata: derelinquamus eam, & eamus unuſquiſque in terram ſuam: quoniam pervenit uſque ad cœlos judicium ejus, & elevatum eſt uſque ad nubes.

10. Protulit (h) Dominus juſtitias noſtras: venite, & narremus in Sion opus Domini Dei noſtri.

11. Acuite ſagittas, implete pharetras: ſuſcitavit Dominus ſpiritum regum Medorum: & contra Babylonem mens ejus eſt ut perdat eam, quoniam ultio Domini eſt, ultio templi ſui.

12. Super muros Babylonis levate ſignum, augete cuſtodiam: levate cuſtodes, præparate inſidias: quia cogitavit Dominus, & fecit quæcumque locutus eſt contra habitatores Babylonis.

13. Quæ habitas ſuper aquas multas, locuples in theſauris, venit (i) finis tuus pedalis præciſionis tuæ.

14. * Juravit Dominus exercituum per * Amos 6.
animam ſuam: Quoniam replebo te ho- 8.
minibus quaſi brucho (k), & ſuper te celeuma cantabitur.

15. * Qui fecit terram in fortitudine * Gen. 1. 1.
ſua, præparavit orbem in ſapientia ſua, & prudentia ſua extendit cœlos.

16. Dante eo vocem, multiplicantur aquæ in cœlo: qui levat nubes ab extremo terræ, fulgura in pluviam fecit: & produxit ventum de theſauris ſuis.

17. Stultus factus eſt omnis homo à ſcientia: confuſus eſt omnis conflator in ſculptili, quia mendax eſt conflatio eorum, nec eſt ſpiritus in eis.

18. Vana ſunt opera, & riſu digna, in tempore viſitationis ſuæ peribunt.

19. Non

CAP. LI. 1. (a) Adurentem ſegetes & homines, bellicum turbinem per Medos & Perſas: Babylonem cum area comparat, quæ flante aquilone ventilatur.

2. (b) Darium & Cyrum; *Qui demolientur terram ejus*, Hebr. *Qui evacuabunt eam*; pergit in allegoria ventilatorum & areæ.

3. (c) Nihil opus eſt, ut ſagittarius intendat arcum: dabo enim Chaldæos in manus veſtras vino & epulis onuſtos. Sic ligabo manus & pedes Chaldæorum, ut nec ſagittarii arcum tendere, nec loricati ſe movere poſſint.

5. (d) Non fuit Juda inſtar viduæ deſtitutæ marito ſuo; ſed Deus vindicabit injurias à Chaldæis illatas; *Eorum terra repleta eſt delicto*, omni genere ſcelerum; *a ſancto Iſrael*, in ſanctum Iſrael: 70. *à ſancto Iſrael*, contra filios Iſrael Deo ſanctificatos.

6. (e) Mox exſcindendæ. *Nolite tacere*: Hebr. Nolite diutiùs quieſcere in iniquitate ejus, aut manere in urbe tam perverſa. *Nolite tacere ſuper iniquitatem ejus*; hoſtes Chaldæorum alloquitur; iniquitas pro pœna iniquitati debita ſumitur, ut ſæpè in ſcripturis.

7. (f) Fuit regnum dives, quo uſus eſt Dominus quaſi flagello aliarum gentium: abſynthio amarior eſt calix ille propter calamitates, quas propinavit gentibus.

8. (g) Projecit Deus calicem in terram, & confractus eſt.

10. (h) In lucem; *Juſtitias noſtras*, cauſæ noſtræ juſtitiam; juſti catenùs fuerunt Judæi: quòd cùm nullam Chaldæis intuliſſent injuriam, crudeliter ab iis tractati ſunt: Deus juſtè eos puniebat, Chaldæi injuſtè.

13. (i) Brevem imperii tui menſuram impleviſti: præciſio eſt interitus, menſura opum pedalis eſt & perexigua. Ut pes, aut truncus arboris exciſeris.

14. (k) Babylonem vineæ, Medos locuſtis comparat, imò & vindemiatoribus, qui ſe ad laborem mutuò excitant.

Digitized by Google

19. Non ſicut hæc, pars Jacob: quia qui fecit omnia, ipſe eſt, & Iſrael ſceptrum hæreditatis ejus: Dominus exercituum nomen ejus.

20. Collidis (l) tu mihi vaſa belli, & ego collidam in te gentes, & diſperdam in te regna:

21. Et collidam in te equum & equitem ejus, & collidam in te currum & aſcenſorem ejus:

22. Et collidam in te virum & mulierem: & collidam in te ſenem & puerum: & collidam in te juvenem & virginem:

23. Et collidam in te paſtorem & gregem ejus: & collidam in te agricolam & jugales ejus: & collidam in te duces & magiſtratus.

24. Et reddam (m) Babyloni, & cunctis habitatoribus Chaldææ, omne malum ſuum, quod fecerunt in Sion, in oculis veſtris, ait Dominus.

25. Ecce ego ad te mons peſtifer (n), ait Dominus, qui corrumpis univerſam terram: & extendam manum meam ſuper te, & evolvam te de petris, & dabo te in montem combuſtionis.

26. Et non tollent de te lapidem in angulum, & lapidem in fundamenta, ſed perditus in æternum eris, ait Dominus.

27. Levate ſignum in terra (o): clangite buccina in gentibus, ſanctificate ſuper eam gentes, annuntiate contra illam regibus Ararat, Menni, & Aſcenez: numerate contra eum Taphſar, adducite equum quaſi bruchum aculeatum.

28. Sanctificate contra eum gentes, reges Mediæ, duces ejus, & univerſos magiſtratus ejus, cunctamque terram poteſtatis ejus.

29. Et commovebitur terra, & conturbabitur: quia evigilabit contra Babylonem cogitatio Domini, ut ponat terram Babylonis deſertam & inhabitabilem.

30. Ceſſaverunt fortes Babylonis à prælio, habitaverunt in præſidiis: devoratum eſt robur eorum, & facti ſunt quaſi mulieres: incenſa ſunt tabernacula ejus, contriti ſunt vectes ejus.

31. Currens obviàm currenti veniet (p): & nuntius obvius nuntianti: ut annuntiet regi Babylonis, quia capta eſt civitas ejus à ſummo uſque ad ſummum:

32. Et vada (q) præoccupata ſunt, & paludes incenſæ ſunt igni, & viri bellatores conturbati ſunt.

33. Quia hæc dicit Dominus exercituum, Deus Iſrael: Filia Babylonis quaſi area, tempus trituræ (r) ejus: adhuc modicum, & veniet tempus meſſionis ejus.

34. Comedit me, devoravit me Nabuchodonoſor rex Babylonis: reddidit me quaſi vas inane, abſorbuit me quaſi draco, replevit ventrem (ſ) ſuum teneritudine mea, & ejecit me.

35. Iniquitas (t) adversùm me, & caro mea ſuper Babylonem, dicit habitatio Sion: & ſanguis meus ſuper habitatores Chaldææ, dicit Jeruſalem.

36. Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego judicabo cauſam tuam, & ulciſcar ultionem tuam, & deſertum faciam mare (u) ejus, & ſiccabo venam ejus. Sup. 50. 38.

37. Et erit Babylon in tumulos, habitatio draconum, ſtupor, & ſibilus, eò quòd non ſit habitator.

38. Simul ut leones rugient, excutient comas veluti catuli leonum.

39. In calore eorum ponam potus eorum, & inebriabo eos, (x) ut ſopiantur, * & dormiant ſomnum ſempiternum, & non conſurgant, dicit Dominus. * Inf. v. 57.

40. Deducam eos quaſi agnos ad victimam, & quaſi arietes cum hœdis.

41. Quomodo capta eſt Seſach (y), & comprehenſa eſt inclyta univerſæ terræ? quomodo facta eſt in ſtuporem Babylon inter gentes?

42. Aſcen-

20. (l) Tu mihi inſtar mallei fuiſti hactenùs ad colligendas gentes deſtinati: futurum pro præterito.

24. (m) Poſtquam uſus ea fuero ut malleo ad contundendas gentes.

25. (n) Hebr. *Vaſans*, mons ob faſtum imperii, & murorum altitudinem. *Et evolvam te de petris*, ejiciam te è tuis mœnibus, & propugnaculis. *Et dabo te in montem combuſtionis*, quæ ſpirituali Babyloni potiùs, quàm materiali videntur convenire, niſi fortè poſt multas ætates: aut certé de excidio monarchiæ Babylonicæ intelligi debent: nam de hominibus, non de lapidibus, quæ ſequuntur, licet interpretari.

27. (o) In tota terra: *Sanctificate*, indicite bellum. *Non tollent*, nam Imperium Babylonicum omninò deletum fuit. Ararat eſt major Armenia. *Et Menni, & Aſcenez*, vicini populi Armeniæ montoſæ. *Numerate*; contra eos conſcribite milites. *Adducite equum*, criſpatis pilis, quales fuiſſe Perſarum equos teſtantur nonnulli.

31. (p) Qui regi nuntient captam eſſe urbem. *A ſummo uſque ad ſummum*: Hebr. Ab extremo; urbis partem extremam captam eſſe nuntiabunt.

32. (q) Euphratis; *Præoccupata ſunt*, à Perſis; *& paludes*, Hebr. arundines, quæ in locis paluſtribus naſcuntur; *incenſa ſunt igni*, exſiccatæ ſunt paludes quæ urbem inacceſſam hoſtibus faciebant.

33. (r) Afflictionis: *Et veniet tempus meſſionis ejus*, ſpoliationis rerum omnium.

34. (ſ) Ærarium, *replevit teneritudine mea*, opibus meis, *& ejecit me*: extra domum.

35. (t) Quæ uſa eſt in me Babylon: *Et caro mea ſuper Babylonem*, cives mei à Babyloniis interfecti contra Babylonios clamant.

36. (u) Exſiccabo Euphratem, rerum omnium copia abundantem: vectigalia, negotiationem.

39. (x) Efficiam, ut vino incaleſcant: *Ut ſopiantur*, ſopore ſempiterno, poſtquam inebriati fuerint, vel *inebriabo eos*, vino iræ meæ.

41. (y) Babylon, quæ ut nonnullis videtur, deam Seſach colebat: vel Seſach eſt Babylon ipſa, per tranſmutationem litterarum Alphabeti Hebraici ordine retrogrado,

42. Aſcendit ſuper Babylonem mare (z), multitudine fluctuum ejus operta eſt.

43. Factæ ſunt civitates ejus in ſtuporem, terra inhabitabilis & deſerta, terra in qua nullus habitet, nec tranſeat per eam filius hominis.

44. Et viſitabo ſuper Bel in Babylone, & ejiciam (a) quod abſorbuerat de ore ejus, & non confluent ad eum ultrà gentes, ſiquidem & murus Babylonis corruet.

45. Egredimini de medio ejus populus meus: ut ſalvet unuſquiſque animam ſuam ab ira furoris Domini.

46. Et ne fortè molleſcat cor veſtrum, & timeatis auditum, qui audietur in terra: & veniet in anno auditio (b), & poſt hunc annum auditio: & iniquitas in terra, & dominator ſuper dominatorem.

47. Propterea ecce dies veniunt, & viſitabo ſuper ſculptilia Babylonis: & omnis terra ejus confundetur, & univerſi interfecti ejus cadent in medio ejus.

48. Et laudabunt ſuper Babylonem cœli & terra, & omnia quæ in eis ſunt: quia ab Aquilone venient ei prædones, ait Dominus.

49. Et quomodo fecit Babylon ut caderent occiſi in Iſrael: ſic de Babylone cadent occiſi in univerſa terra.

50. Qui fugiſtis (c) gladium, venite, nolite ſtare: recordamini procul Domini, & Jeruſalem aſcendat ſuper cor veſtrum.

51. Confuſi (d) ſumus, quoniam audivimus opprobrium, operuit ignominia facies noſtras: quia venerunt alieni ſuper ſanctificationem domus Domini.

52. Propterea ecce dies veniunt, ait Dominus: & viſitabo ſuper ſculptilia ejus, & in omni terra ejus mugiet vulneratus.

53. Si aſcenderit Babylon in cœlum, & firmaverit in excelſo robur ſuum: à me venient vaſtatores ejus, ait Dominus.

54. Vox clamoris de Babylone, & contritio magna de terra Chaldæorum:

55. Quoniam vaſtavit Dominus Babylonem, & perdidit (e) ex ea vocem magnam: & ſonabunt fluctus eorum quaſi aquæ multæ: dedit ſonitum vox eorum:

56. Quia venit ſuper eam, id eſt ſuper Babylonem, prædo, & apprehenſi ſunt fortes ejus, & emarcuit arcus eorum, quia fortis ultor Dominus reddens retribuet:

57. Et inebriabo principes ejus, & ſapientes ejus, & duces ejus: & magiſtratus ejus, & fortes ejus: & dormient ſomnum ſempiternum, & non expergiſcentur, ait Rex, Dominus exercituum nomen ejus.

58. Hæc dicit Dominus exercituum: Murus Babylonis ille lariſſimus ſuffoſſione ſuffodietur, & portæ ejus excelſæ igni comburentur, & labores populorum ad nihilum, & gentium in ignem erunt, & diſperibunt.

59. Verbum, quod præcepit Jeremias propheta, Sarajæ filio Neriæ filii Maaſiæ, cùm pergeret cum Sedecia (f) rege in Babylonem, in anno quarto regni ejus: Sarajas autem erat princeps prophetiæ.

60. Et ſcripſit Jeremias omne malum, quod venturum erat ſuper Babylonem, in libro uno: omnia verba hæc, quæ ſcripta ſunt contra Babylonem.

61. Et dixit Jeremias ad Sarajam: Cùm veneris in Babylonem, & videris, & legeris omnia verba hæc,

62. Dices: Domine tu locutus es contra locum iſtum ut diſperderes eum: ne ſit qui in eo habitet ab homine uſque ad pecus, & ut ſit perpetua ſolitudo,

63. Cùmque compleveris legere librum iſtum, ligabis ad eum lapidem, & projicies illum in medium Euphraten:

64. Et dices: Sic ſubmergetur Babylon, & non conſurget à facie afflictionis, quam ego adduco ſuper eam, & diſſolvetur. Huċuſque verba Jeremiæ.

CAPUT LII.

Quæ ſcripta ſunt cap. 39. & 4. Regum 24. & 25. in ſummam contrahuntur; libertas Jechoniæ, qui dictus Joakim.

1. FIlius (a) viginti & unius anni erat Sedecias, cùm regnare cœpiſſet, & undecim annis regnavit in Jeruſalem, & nomen matris ejus Amital, filia Jeremiæ de Lobna. 4. Reg. 24. 18. 2. Par. 36. 11.

2. Et fecit malum in oculis Domini, juxta omnia quæ fecerat Joakim.

3. Quo-

42. (z) Hoſtium & malorum inundatio.

44. (a) Faciam, ut evomat quidquid comedit.

46. (b) Primo anno apparatus belli contra Babylonem, altero anno major acceſſio, tertio demùm excidium deſignatur; *Et dominator ſuper dominatorem*, Cyrus contra Balthaſſar.

50. (c) Vos ò Judæi qui Babylonem captivi eſtis deportati; *Recordamini procul Domini*, ſeptuaginta annos. *Et Jeruſalem*, oculis veſtris obverſetur.

51. (d) Reſpondent Judæi ſe erubeſcere, cùm Chaldæi iis exprobrant Urbis ſuæ & Templi excidium.

55. (e) Magna erit ſolitudo, ceſſabit ſtrepitus tantæ multitudinis.

59. (f) A Sept. Interpr. A Sedecia miſſus; *Erat princeps prophetiæ*, dux legationis, vel primus inter Levitas, qui pſalmos canere ſolebant, aut præfectus cantus; eum fuiſſe fratrem Baruch liquet ex iiſdem utriuſque parentibus. *Cùm pergeret cum Sedecia*, Chald. Cùm in legationem pro Sedecia miſſus eſſet. 70. Cùm proficiſceretur a Sedecia.

1. (a) Hebraiſmus; natus erat 21. annos.

3. Qnoniam furor Domini erat in Jeruſalem & in Juda: uſquequò projiceret eos à facie ſua: & receſſit Sedecias à Rege Babylonis.

* 4. Reg. 25. 1. Sup. 39. 1.

4. * Factum eſt autem in anno nono regni ejus, in menſe decimo, decima menſis: Venit Nabuchodonoſor rex Babylonis, ipſe & omnis exercitus ejus adversùs Jeruſalem, & obſederunt eam, & ædificaverunt contra eam munitiones in circuitu.

5. Et fuit civitas obſeſſa uſque ad undecimum annum regis Sedeciæ.

6. Menſe autem quarto, nona menſis obtinuit fames civitatem: & non erant alimenta populo terræ.

7. Et dirupta eſt civitas, & omnes viri bellatores ejus fugerunt, exieruntque de civitate nocte, per viam portæ, quæ eſt inter duos muros, & ducit ad hortum regis (Chaldæis obſidentibus urbem in gyro) & abierunt per viam, quæ ducit in eremum.

8. Perſecutus eſt autem Chaldæorum exercitus regem: & apprehenderunt Sedeciam in deſerto, quod eſt juxta Jericho: & omnis comitatus ejus diffugit ab eo.

9. Cùmque comprehendiſſent regem, adduxerunt eum ad regem Babylonis in Reblatha, quæ eſt in terra Emath (b): & locutus eſt ad eum judicia.

10. Et jugulavit rex Babylonis filios Sedeciæ in oculis ejus: ſed & omnes principes Juda occidit in Reblatha.

11. Et oculos Sedeciæ eruit, & vinxit eum compedibus, & adduxit eum rex Babylonis in Babylonem, & poſuit eum in domo carceris uſque ad diem mortis ejus.

12. In menſe autem quinto, decima (c) menſis, ipſe eſt annus nonus decimus Nabuchodonoſor regis Babylonis: venit Nabuzardan princeps militiæ, qui ſtabat coram Rege Babylonis in Jeruſalem.

13. Et incendit domum Domini, & domum regis, & omnes domos Jeruſalem, & omnem domum magnam igni combuſſit.

14. Et totum murum Jeruſalem per circuitum deſtruxit cunctus exercitus Chaldæorum, qui erat cum magiſtro militiæ.

15. De pauperibus autem populi, & de reliquo vulgo, quod remanſerat in civitate, & de perfugis, qui transfugerant ad regem Babylonis, & cæteros de multitudine, tranſtulit Nabuzardan princeps militiæ.

16. De pauperibus verò terræ reliquit Nabuzardan princeps militiæ vinitores, & agricolas.

17. Columnas quoque æreas, quæ erant in domo Domini, & baſes, & mare æneum, quod erat in domo Domini, confregerunt Chaldæi, & tulerunt omne æs eorum in Babylonem.

18. Et lebetes, & creagras (d), & pſalteria, & phialas, & mortariola, & omnia vaſa ærea, quæ in miniſterio fuerant, tulerunt:

19. Et hydrias, & thymiamateria, & urceos, & pelves, & candelabra, & mortaria, & cyathos: quotquot aurea, aurea: & quotquot argentea, argentea, tulit magiſter militiæ:

20. Et columnas duas, & mare unum, & vitulos duodecim æreos, qui erant ſub baſibus, quas fecerat rex Salomon in domo Domini: non erat pondus æris omnium horum vaſorum.

21. De columnis autem, decem & octo cubiti altitudinis erant in columna una, & funiculus duodecim cubitorum circuibat eam: porrò groſſitudo ejus quatuor digitorum, & intrinſecùs cava erat.

22. Et capitella ſuper utramque ærea: altitudo capitelli unius quinque cubitorum: & retiacula, & malogranata ſuper coronam in circuitu, omnia ærea. Similiter columnæ ſecundæ, & malogranatæ.

23. Et fuerunt malogranata nonaginta ſex dependentia: & omnia malogranata centum, retiaculis circumdabantur.

24. Et tulit magiſter militiæ Sarajam ſacerdotem primum, & Sophoniam ſacerdotem ſecundum, & tres cuſtodes veſtibuli.

25. Et de civitate tulit eunuchum unum, qui erat præpoſitus ſuper viros bellatores: & ſeptem viros de his, qui videbant faciem regis, qui inventi ſunt in civitate: & ſcribam principem militum, qui probabat tyrones: & ſexaginta viros de populo terræ, qui inventi ſunt in medio civitatis.

26. Tulit autem eos Nabuzardan magiſter militiæ, & duxit eos ad regem Babylonis in Reblatha.

27. Et percuſſit eos rex Babylonis, & interfecit eos in Reblatha in terra Emath: & translatus eſt Juda de terra ſua.

28. Iſte eſt populus, quem tranſtulit Nabuchodonoſor: In anno ſeptimo (e), Judæos tria millia & viginti tres:

29. In-

9. (b) In tribu Nephthali, aut fortè in Syria. Nam Reblatha poſteà dicta eſt Antiochia.

12. (c) 4. Reg. 25. dicitur Nabuzardan veniſſe die ſeptimo: nam die 7. è Reblatha diſceſſit, & tertio poſt die venit Jeruſalem.

18. (d) Seu fuſcinulas, quibus carnes è lebete extrahebantur, vel ſartagines.

28. (e) Sub finem anni ſeptimi, & initium octavi, ut dicitur 4. Reg. 24. ubi decem millia numerantur; hoc loco recenſentur ii tantummodò, qui erant de tribu

29. In anno (f) octavodecimo Nabuchodonoſor, de Jeruſalem animas octingentas triginta duas:

30. In anno (g) vigeſimotertio Nabuchodonoſor, tranſtulit Nabuzardan magiſter militiæ animas Judæorum ſeptingentas quadraginta quinque: omnes ergo animæ, quatuor millia ſexcentæ.

31. Et factum eſt in trigeſimo ſeptimo anno tranſmigrationis Joachin regis Juda, duodecimo menſe, vigeſima quinta menſis, elevavit Evilmerodach rex Babylonis ipſo anno regni ſui, caput Joachin regis Juda, & eduxit cum de domo carceris.

32. Et locutus eſt cum eo bona, & poſuit thronum ejus ſuper thronos regum, qui erant poſt ſe in Babylone.

33. Et mutavit veſtimenta carceris ejus, & comedebat panem coram eo ſemper cunctis diebus vitæ ſuæ.

34. Et cibaria ejus, cibaria perpetua dabantur ei à rege Babylonis, ſtatuta per ſingulos dies, uſque ad diem mortis ſuæ, cunctis diebus vitæ ejus.

Juda; ſ in libro 4. Reg. captivi recenſentur ex univerſa regione, ubi multi erant ex aliis tribubus.
29. (f) Illuſtriores tantùm recenſentur, ut liquet ex citato loco Regum; *Tranſtulit Nabuchodonoſor omnem Jeruſalem, & univerſos principes, & omnes fortes exercitus, decem millia in captivitatem:* ubi decem millia ad fortes & illuſtres referuntur.
30. (g) Annus ille deſignatur, quo Nabuchodonoſor vicina quæque regna occupavit, & Judæos, qui partim eò confugerant, partim in vicinis Judææ locis hæſerant, Babylonem abduxit, idque poſt necem Godoliæ, & Ægyptum debellatam. Nonnulli exiſtimant hoc caput additum eſſe à Baruch, & idem eſt cum capite ultimo l. 4. Regum. Addit Baruch exaltationem Jechoniæ, quæ contigit poſt mortem Jeremiæ & Nabuchodonoſor.

THRENI,

ID EST

LAMENTATIONES JEREMIÆ PROPHETÆ.

HIERONYMUS has Lamentationes ante alias Prophetias editas eſſe in obitu Joſiæ exiſtimat: carmine ſcriptus eſt liber, non certis numeris pedum, & temporum, ut Græcè & Latinè, ſed certo numero ſyllabarum, & ordine Alphabeti ſervato, ut in Pſalmo 118. & in aliis quibuſdam factum eſt. Argumentum eſt urbis & templi everſio & Joſiæ obitus, & utriuſque planctus. Ex Lib. 2. Paral. 35.

* Hæc verba leguntur in Græca verſione lxx. interpretum, non in Hebræis fontibus.

ET FACTUM * eſt, poſtquam in captivitatem redactus eſt Iſrael, & Jeruſalem deſerta eſt, ſedit Jeremias propheta flens, & planxit lamentatione hac in Jeruſalem, & amaro animo ſuſpirans, & ejulans dixit:

CAPUT PRIMUM.

ALEPH. 1. QUOMODO ſedet ſola (a) civitas plena populo: facta eſt quaſi vidua domina gentium: princeps provinciarum facta eſt ſub tributo?

2. * Plorans ploravit in nocte, & lacrymæ ejus in maxillis ejus: non eſt qui conſoletur eam ex omnibus charis ejus: omnes amici ejus ſpreverunt eam, & facti ſunt ei inimici. BETH. * Jer. 13. 17.

3. Migravit (b) Judas propter afflictionem, & multitudinem ſervitutis: habitavit inter gentes, nec invenit requiem: omnes perſecutores ejus apprehenderunt eam inter anguſtias. GHIMEL.

4. Viæ Sion lugent (c) eò quòd non ſint qui veniant ad ſolemnitatem: omnes portæ ejus deſtructæ: ſacerdotes ejus gementes: virgines ejus ſqualidæ, & ipſa oppreſſa amaritudine. DALETH.

5. Facti

CAP. I. 1. (a) Deſerta à civibus; jacet proſtrata; *Domina gentium,* hoc ipſum eſt quod plena populo, quæ orbata eſt civibus, quæque Moabitis & Ammonitis imperabat.
3. (b) De iis loquitur qui fugerunt in Ægyptum, & ad alias gentes. *Et multitudinem ſervitutis,* ob nimiam ejus ſervitutem. *Habitavit inter gentes,* apud Ægyptios. *Inter anguſtias,* nam fugere non poterant.
4. (c) Non frequentantur.

HE. 5. Facti ſunt hoſtes ejus in capite (d), inimici ejus locupletati ſunt: quia Dominus locutus eſt ſuper eam propter multitudinem iniquitatum ejus: parvuli ejus ducti ſunt in captivitatem ante faciem tribulantis.

VAV. 6. Et egreſſus (e) eſt à filia Sion omnis decor ejus: facti ſunt principes ejus velut arietes non invenientes paſcua: & abierunt abſque fortitudine ante faciem ſubſequentis.

ZAIN. 7. Recordata eſt Jeruſalem dierum afflictionis (f) ſuæ, & prævaricationis omnium deſiderabilium ſuorum, quæ habuerat à diebus antiquis, cùm caderet populus ejus in manu hoſtili, & non eſſet auxiliator: viderunt eam hoſtes, & deriſerunt ſabbata ejus.

HETH. 8. Peccatum peccavit (g) Jeruſalem, propterea inſtabilis facta eſt: omnes, qui glorificabant eam, ſpreverunt illam, quia viderunt ignominiam ejus: ipſa autem gemens converſa eſt retrorſum.

TETH. 9. Sordes (h) ejus in pedibus ejus, nec recordata eſt finis ſui: depoſita eſt vehementer, non habens conſolatorem: vide Domine afflictionem meam, quoniam erectus eſt inimicus.

JOD. 10. Manum ſuam miſit hoſtis ad omnia deſiderabilia ejus: quia vidit gentes ingreſſas ſanctuarium (i) ſuum, de quibus præceperas ne intrarent in eccleſiam tuam.

CAPH. 11. Omnis populus ejus gemens, & quærens panem: dederunt pretioſa quæque pro cibo ad refocillandam animam: vide Domine & conſidera, quoniam facta ſum vilis.

LAMED. 12. O vos omnes, qui tranſitis per viam, attendite, & videte ſi eſt dolor ſicut dolor meus: quoniam vindemiavit me, ut locutus eſt Dominus in die iræ furoris ſui.

MEM. 13. De excelſo miſit ignem (k) in oſſibus meis, & erudivit me: expandit rete pedibus meis, convertit me retrorſum: poſuit me deſolatam, tota die mœrore confectam.

NUN. 14. Vigilavit jugum (l) iniquitatum mearum: in manu ejus convolutæ ſunt, & impoſitæ collo meo: infirmata eſt virtus mea: dedit me Dominus in manu, de qua non potero ſurgere.

SAMECH. 15. Abſtulit omnes magnificos (m) meos Dominus de medio mei: vocavit adverſùm me tempus, ut contereret electos meos: torcular calcavit Dominus virgini filiæ Juda.

AIN. 16. * Idcircò ego plorans, & oculus meus deducens aquas: quia longè factus eſt à me conſolator, convertens (n) animam meam: facti ſunt filii mei perditi, quoniam invaluit inimicus. * Jer. 4. 17.

PHE. 17. Expandit Sion manus ſuas, non eſt qui conſoletur eam: mandavit Dominus adverſùm Jacob in circuitu ejus hoſtes ejus: facta eſt Jeruſalem quaſi polluta (o) menſtruis inter eos.

SADE. 18. Juſtus eſt Dominus, quia os ejus ad iracundiam provocavi: audite obſecro univerſi populi, & videte dolorem meum: virgines meæ, & juvenes mei abierunt in captivitatem.

COPH. 19. Vocavi amicos meos, & ipſi deceperunt me: ſacerdotes mei, & ſenes mei in urbe conſumpti ſunt: quia quæſierunt cibum ſibi ut refocillarent animam ſuam.

RES. 20. Vide Domine quoniam tribulor, conturbatus eſt venter meus: ſubverſum eſt cor meum in memetipſa, quoniam amaritudine plena ſum: foris interficit gladius, & domi (p) mors ſimilis eſt.

SIN. 21. Audierunt quia ingemiſco ego, & non eſt qui conſoletur me: omnes inimici mei audierunt malum meum, lætati ſunt, quoniam tu feciſti: adduxiſti (q) diem conſolationis, & fient ſimiles mei.

22. In-

5. (d) Facti ſunt ſuperiores, phraſi Hebraica, facti ſunt in caput. Hoſtibus ſuis ſerviunt; quod eſt acerbiſſimum.

6. (e) Ablatus eſt, dominati ſunt Chaldæi. Rex & principes in captivitatem abierunt, velut arietes huc illuc errantes, & debiles.

7. (f) Seu cladis, quam jam acceperat à Chaldæis: *Omnium deſiderabilium*, ornamentorum templi, urbis, quibus jam nudata eſt. In diebus afflictionis ſuæ recordata eſt proſperitatis antiquæ; *Et prævaricationis*, peccatorum ſuorum; ſed converſionem ſuam ad Deum nimis diſtulit.

8. (g) Graviter, aſſiduè & perſeveranter peccavit, ut expectans expectavi; *Propterea inſtabilis facta eſt*, nullam certam ſedem habens, inſtar honeſtæ matronæ: *Converſa eſt retrorſum*, præ pudore.

9. (h) Loquitur de Jeruſalem, ut de muliere menſtruata, vel impudica, quæ ignominiam ſuam non abſconderat; *Finis ſui*, adeò luctuoſi, & triſtis; *Depoſita eſt vehementer*, Hebr. & 70. Deſcendit mirabiliter, cecidit graviſſima ruina. *Vide Domine*; apoſtrophe ad Deum; *Quoniam erectus eſt*, effert ſe inſolenter hoſtis.

10. (i) Ut profanarent illud, quod Ezechiel exprobrat cap. 44.

13. (k) Quo urbem & templum incenderunt hoſtes. *Erudivit me; Expandit rete*, ut nullum mihi pateret effugium; *Convertit me retrorſum*, è fuga reduxit me.

14. (l) Acceleratum eſt jugum iniquitatum mearum, pondus ſupplicii mei. *In manu ejus*, Dei, *convolutæ ſunt*, pœnæ iniquitatum, catena contexta eſt, & impoſita collo meo.

15. (m) Quaſi racemos principes meos: *Vocavit adverſùs me tempus*, à ſe præſtitutum punitioni meæ: *Torcular*, in torculari divinæ vindictæ pœnas peccatis noſtris debitas expreſſit, ut vinum amariſſimum.

16. (n) Reducens animam meam, & ſuſtentans, vel quaſi abeuntem revocans.

17. (o) Omnibus horrori fuit.

20. (p) Fames obſeſſos magna ex parte abſumpſit.

21. (q) Cùm tempus conſolationis venerit, tum mei ſimiles futuri ſunt.

THAV. 22. Ingrediatur omne malum eorum coram te: & vindemia (r) eos, ſicut vindemiaſti me propter omnes iniquitates meas: multi enim gemitus mei, & cor meum mœrens.

CAPUT II.

ALEPH. 1. Quomodo (a) obtexit caligine in furore ſuo Dominus filiam Sion: projecit de cœlo in terram inclytam Iſrael, & non eſt recordatus ſcabelli pedum ſuorum in die furoris ſui.

BETH. 2. Præcipitavit Dominus, nec pepercit, omnia ſpecioſa Jacob: deſtruxit in furore ſuo munitiones virginis Juda, & dejecit in terram: polluit (b) regnum & principes ejus.

GHIMEL. 3. Confregit in ira furoris ſui omne cornu Iſrael: avertit (c) retrorſùm dexteram ſuam à facie inimici: & ſuccendit in Jacob quaſi ignem flammæ devorantis in gyro.

DALETH. 4. Tetendit arcum ſuum quaſi inimicus, firmavit dexteram ſuam quaſi hoſtis: & occidit omne, quod pulchrum erat viſu in tabernaculo filiæ Sion, effudit quaſi ignem indignationem ſuam.

HE. 5. Factus eſt Dominus velut inimicus: præcipitavit Iſrael, præcipitavit omnia mœnia ejus: diſſipavit munitiones ejus, & replevit in filia Juda humiliatum & humiliatam (d).

VAU. 6. Et diſſipavit quaſi hortum (e) tentorium ſuum, demolitus eſt tabernaculum ſuum: oblivioni tradidit Dominus in Sion feſtivitatem, & ſabbatum: & in opprobrium, & in indignationem furoris ſui, regem, & ſacerdotem.

ZAIN. 7. Repulit Dominus altare ſuum, maledixit ſanctificationi ſuæ: tradidit in manu inimici muros turrium ejus: vocem (f) dederunt in domo Domini, ſicut in die ſolemni.

HETH. 8. Cogitavit Dominus diſſipare murum filiæ Sion: tetendit (g) funiculum ſuum, & non avertit manum ſuam à perditione: luxitque antemurale, & murus pariter diſſipatus eſt.

TETH. 9. Defixæ ſunt in terra portæ ejus: perdidit, & contrivit vectes ejus: regem ejus & principes ejus in gentibus: non eſt lex, & prophetæ ejus non invenerunt viſionem à Domino.

JOD. 10. Sederunt in terra, conticuerunt ſenes filiæ Sion: conſperſerunt cinere capita ſua, accincti ſunt ciliciis, abjecerunt in terram capita ſua virgines Jeruſalem.

CAPH. 11. Defecerunt præ lacrymis oculi mei, conturbata ſunt viſcera mea: effuſum (h) eſt in terra jecur meum ſuper contritione filiæ populi mei, cùm deficeret parvulus & lactens in plateis oppidi.

LAMED. 12. Matribus ſuis dixerunt: Ubi eſt triticum & vinum? cùm deficerent quaſi vulnerati in plateis civitatis: cùm exhalarent animas ſuas in ſinu matrum ſuarum.

MEM. 13. Cui comparabo te? vel cui aſſimilabo te, filia Jeruſalem? cui exæquabo te, & conſolabor te, virgo filia Sion? magna eſt enim velut mare contritio tua: quis medebitur tui?

NUN. 14. Prophetæ tui viderunt tibi falſa, & ſtulta, nec aperiebant iniquitatem tuam, ut te ad pœnitentiam provocarent: viderunt autem tibi aſſumptiones (i) falſas, & ejectiones.

SAMECH. 15. Plauſerunt ſuper te manibus omnes tranſeuntes per viam: ſibilaverunt, & moverunt caput ſuum ſuper filiam Jeruſalem: Hæccine eſt urbs, dicentes, perfecti decoris, gaudium univerſæ terræ?

PHE. 16. Aperuerunt ſuper te os ſuum omnes inimici tui: ſibilaverunt, & fremuerunt dentibus, & dixerunt: Devorabimus: en iſta eſt dies, quam expectabamus: invenimus, vidimus.

AIN. 17. * Fecit Dominus quæ cogitavit, complevit ſermonem ſuum, quem præceperat (k) à diebus antiquis: deſtruxit, & non pepercit, & lætificavit ſuper te inimicum, & exaltavit cornu hoſtium tuorum. (* *Lev.* 26. 14. *Deut.* 28. 15.)

SADE. 18. Clamavit cor eorum (l) ad Dominum ſuper muros filiæ Sion: * Deduc quaſi (* *Jer.* 14. 17. *Sup.* 1. 16.)

---

22. (r) Abducas è patrio ſolo in captivitatem: prophetice loquitur, & quid futurum ſit, ut juſtam ultionem exerceat Deus. *Vendemia*, percutes.

CAP. II. 1. (a) Quomodo Deus ſplendorem Sion obduxit? *Scabelli pedum ſuorum*, arcæ fœderis: nam propter arcam ſæpiùs pepercerat populo, nec ampliùs ex ea dedit reſponſa: tametſi ex 2. Mach. 2. juſſit Deus eam transferri in montem ſanctum: ſed Deus ejus non eſt recordatus, niſi ut eam occultaret in monte Nebo.

2. (b) Abjecit ut rem profanam: tradidit gentibus profanis polluendum quod erat ſanctum.

3. (c) Subduxit auxilium ſuum.

5. (d) Omnes ſine diſcrimine.

6. (e) Ubi in terram frugiferam convertitur: tum enim plantæ & flores evelluntur; vel ubi hortus eſt omnibus expoſitus. *Tentorium ſuum*, Jeruſalem; *Oblivioni tradidit*, fecit ut homines obliviſcerentur feſtivitatis.

7. (f) Vocem lætitiæ dederunt in templo inimici.

8. (g) Deſignavit demolitionem ejus; *Luxit antemurale*, ſolo æquatum eſt.

11. (h) Spem omnem deſpondi.

14. (i) Prophetias falſas: *Ejectiones*, vel hoſtes propulſatos.

17. (k) Prophetis ut annuntiarent, aut quem comminatus fuerat cùm obſiderentur.

18. (l) Judæorum; *Deduc*, Propheta Jeruſalem alloquitur.

quaſi torrentem lacrymas, per diem & noctem: non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui.

COPH. 19. Conſurge, lauda (m) in nocte, in principio vigiliarum: effunde ſicut aquam cor tuum ante conſpectum Domini: leva ad eum manus tuas pro anima parvulorum tuorum, qui defecerunt in fame in capite omnium compitorum.

RES. 20. Vide Domine, & conſidera quem vindemiaveris ita: ergone comedent mulieres fructum ſuum, parvulos ad menſuram palmæ (n)? ſi occiditur in ſanctuario Domini ſacerdos, & propheta?

SIN. 21. Jacuerunt in terra foris puer & ſenex: virgines meæ, & juvenes mei ceciderunt in gladio: interfeciſti in die furoris tui: percuſſiſti, nec miſertus es.

THAV. 22. Vocaſti quaſi ad diem ſolemnem, qui terrerent me de circuitu, & non fuit in die furoris Domini qui effugeret, & relinqueretur: quos educavi, & enutrivi, inimicus meus conſumpſit eos.

CAPUT III.

ALEPH. 1. EGo vir videns (a) paupertatem meam in virga indignationis ejus.

ALEPH. 2. Me minavit (b), & adduxit in tenebras, & non in lucem.

ALEPH. 3. Tantùm in me vertit (c), & convertit manum ſuam tota die.

BETH. 4. Vetuſtam (d) fecit pellem meam, & carnem meam, contrivit oſſa mea.

BETH. 5. Ædificavit in gyro (e) meo, & circumdedit me felle, & labore.

BETH. 6. In tenebroſis collocavit me, quaſi mortuos ſempiternos.

GHIMEL. 7. Circumædificavit adversùm me, ut non egrediar: aggravavit compedem meum.

GHIMEL. 8. Sed & cùm clamavero (f), & rogavero, excluſit orationem meam.

9. Concluſit vias meas lapidibus quadris, ſemitas meas ſubvertit (g). GHIMEL.

10. Urſus inſidians factus eſt mihi; leo in abſconditis. DALETH.

11. Semitas meas ſubvertit, & confregit me: poſuit me deſolatam (h). DALETH.

12. Tetendit arcum ſuum, & poſuit me quaſi ſignum ad ſagittam. DALETH.

13. Miſit in renibus meis filias pharetræ (i) ſuæ. HE.

14. Factus ſum in deriſum omni populo (k) meo, canticum eorum tota die. HE.

15. Replevit me amaritudinibus, inebriavit me abſinthio. HE.

16. Et fregit ad numerum (l) dentes meos, cibavit me cinere. VAV.

17. Et repulſa (m) eſt à pace anima mea, oblitus ſum bonorum. VAV.

18. Et dixi: Periit finis (n) meus, & ſpes mea à Domino. VAV.

19. Recordare paupertatis, & tranſgreſſionis meæ, abſinthii, & fellis. ZAIN.

20. Memoria memor ero, & tabeſcet in me anima mea. ZAIN.

21. Hæc recolens in corde meo, ideò ſperabo (o). ZAIN.

22. Miſericordiæ Domini quia non ſumus conſumpti: quia non defecerunt miſerationes ejus. HETH.

23. Novi (p) diluculò, multa eſt fides tua. HETH.

24. Pars mea Dominus, dixit anima mea: proptereà expectabo eum. HETH.

25. Bonus eſt Dominus ſperantibus in eum, animæ quærenti illum. TETH.

26. Bonum eſt præſtolari (q) cum ſilentio ſalutare Dei. TETH.

27. Bonum eſt viro, cùm portaverit jugum ab adoleſcentia ſua. TETH.

28. Sedebit ſolitarius, & tacebit (r): quia levavit ſuper ſe. JOD.

29. Ponet in pulvere (ſ) os ſuum, ſi forte ſit ſpes. JOD.

30. Dabit

19. (m) Clama, preces funde.
20. (n) Palmaris magnitudinis, & recens natos.

CAP. III. 1. (a) Vaticinans; *Paupertatem meam*, Hebr. Afflictionem: cui triſtia tantummodò & ſæva prædicandi onus datur. Videtur loqui in hoc capite de ſeipſo, coram aſpicio urbis calamitatem, non ut futuram proſpicio.
2. (b) Hebr. Deduxit in tenebras, in carcerem: vel tenebras dicit res adverſas.
3. (c) Ut faber vertit ferrum in omnem partem, ſic ex una calamitate in aliam revolvit.
4. (d) Rugoſam, aut lividam.
5. (e) Ædificavit mihi murum carceris circum me: vel concluſit me laboribus.
8. (f) Cùm clamavi.
9. (g) Omnem ſpem evadendi præripuit.
11. (h) Vel animam meam, vel Jeruſalem.
13. (i) Sagittas.
14. (k) Hinc colligunt nonnulli Jeremiam de ſe ipſo loqui.
16. (l) Ordine & ſingillatim dentes meos confregit, dum tempore obſidionis & captivitatis panem lapidoſum & ſubcinericium edere coactus ſum: vel metaphoricè pro magno dolore hæc verba uſurpat.
17. (m) Ab animi tranquillitate procul abfui.
18. (n) Nullus erit mihi finis miſeriarum, nulla mihi ſupereſt ſpes.
21. (o) Fortè ut flectam Deum ad miſericordiam, cùm me eripuerit è carcere.
23. (p) Sollicitè nos præveniens, immenſa eſt veritas tua in promiſſis complendis. *Novi diluculò*; plura novi, vel novæ miſerationes tuæ, creſcunt in dies miſericordiæ tuæ: novi prò novæ.
26. (q) Ambroſ. in Pſalm. 118. oct. 9. *Quis enim ſuſtinet Dominum niſi ſtudio charitatis? Quis eſt qui ſperat, niſi qui optat, ut diligat? Cum ſilentio*, in patientia.
28. (r) Reputans ſecum miſericordiam & juſtitiam Dei; *Quia levavit ſuper ſe*, jugum Domini, & paratum ſe præbet ad illud perferendum; *Tacebit*, quia patienter expectabit.
29. (ſ) Uſque ad pulverem dejiciet ſe, ad terram uſque proſtratus.

IOD. 30. Dabit percutienti (t) ſe maxillam, ſaturabitur opprobriis.

CAPH. 31. Quia non repellet in ſempiternum Dominus.

CAPH. 32. Quia ſi abjecit (u), & miſerebitur ſecundùm multitudinem miſericordiarum ſuarum.

CAPH. 33. Non enim humiliavit (x) ex corde ſuo, & abjecit filios hominum,

LAMED. 34. Ut contereret ſub pedibus ſuis omnes vinctos terræ,

LAMED. 35. Ut declinaret (y) judicium viri in conſpectu vultus Altiſſimi.

LAMED. 36. Ut perverteret (z) hominem in judicio ſuo, Dominus ignoravit.

MEM. 37. * Quis (aa) eſt iſte, qui dixit ut fieret, Domino non jubente?

MEM. 38. Ex ore Altiſſimi non egredientur nec mala, nec bona?

MEM. 39. Quid murmuravit homo vivens, vir pro peccatis ſuis?

NUN. 40. Scrutemur (bb) vias noſtras, & quæramus, & revertamur ad Dominum.

NUN. 41. Levemus corda noſtra cum manibus ad Dominum in cœlos.

NUN. 42. Nos iniquè egimus, & ad iracundiam provocavimus: idcircò tu inexorabilis es.

SAMECH. 43. Operuiſti (cc) in furore, & percuſſiſti nos: occidiſti, nec pepercisti.

SAMECH. 44. Oppoſuiſti nubem (dd) tibi, ne tranſeat oratio.

SAMECH. 45. Eradicationem (ee), & abjectionem poſuiſti me in medio populorum.

PHE. 46. Aperuerunt ſuper nos os ſuum omnes inimici.

PHE. 47. Formido & laqueus facta eſt nobis vaticinatio (ff), & contritio.

PHE. 48. Diviſiones aquarum deduxit oculus meus, in contritione filiæ populi mei.

AIN. 49. Oculus meus afflictus eſt, nec tacuit, eò quòd non eſſet requies,

50. Donec reſpiceret & videret Dominus de cœlis. AIN.

51. Oculus (gg) meus deprædatus eſt animam meam in cunctis filiabus urbis meæ. AIN.

52. Venatione ceperunt me quaſi avem inimici mei gratis. SADE.

53. Lapſa eſt in lacum vita mea, & poſuerunt lapidem ſuper me. SADE.

54. Inundaverunt aquæ ſuper caput meum: dixi: Perii. SADE.

55. Invocavi nomen tuum, Domine, de lacu noviſſimo (hh). COPH.

56. Vocem meam audiſti: ne avertas aurem tuam à ſingultu meo, & clamoribus. COPH.

57. Appropinquaſti in die, quando invocavi te: dixiſti: Ne timeas. COPH.

58. Judicaſti Domine cauſam animæ meæ, redemptor vitæ meæ. RES.

59. Vidiſti Domine iniquitatem illorum adversùm me: judica judicium meum. RES.

60. Vidiſti omnem furorem, univerſas cogitationes eorum adversùm me. RES.

61. Audiſti opprobrium eorum Domine, omnes cogitationes eorum adversùm me. SIN.

62. Labia inſurgentium mihi, & meditationes eorum adversùm me tota die. SIN.

63. Seſſionem (ii) eorum, & reſurrectionem eorum vide: ego ſum pſalmus eorum. SIN.

64. Reddes eis vicem Domine juxta opera manuum ſuarum. THAV.

65. Dabis eis ſcutum (kk) cordis laborem tuum. THAV.

66. Perſequeris in furore, & conteres eos ſub cœlis Domine. THAV.

CAPUT IV.

1. Quomodo obſcuratum eſt aurum (a), mutatus eſt color optimus, diſperſi - ALEPH

30. (t) Quod ſpeciali modo de Chriſto eſt intelligendum.

32. (u) Etiamſi Deus hominem videatur abjeciſſe, tandem illius miſerebitur.

33. (x) Non ultrò Deus affligit homines. Ambr. in Pſalm. 118. oct. 12. Dominus non frangit nos humilitate uſque ad deſperationem, ſed uſque ad correptionem. *Ut contereret*, ſupplendum eſt verbum, ignoravit Dominus, quod eſt in 36. verſiculo; non viſum eſt bonum ei nos conterere. Non humiliavit vinctos terræ, ſeu homines, ut eos perderet.

35. (y) Ut juſta lance non ponderaret merita.

36. (z) Occaſionem accuſandi illum quæreret: *Dominus ignoravit*. id Deus facere non novit.

37. (aa) Quis audeat dicere quicquam fieri Domino non jubente, aut ex nutu divinæ voluntatis non evenire hominibus bona & mala? Quæ cum interrogatione, non aſſertivè, legenda ſunt, ut liquet ex iis, quæ ſequuntur.

40. (bb) Agnoſcamus peccata noſtra, & agamus pœnitentiam: Deus has plagas à nobis auferet: cuncta aguntur divina providentia. Non eſt cur homo obmurmuret, cùm pro ſuis peccatis caſtigatur à Deo.

43. (cc) Item quaſi velum obtendiſti tibi, ne quemquam agnoſceres; vultum tuum abſcondiſti; armaſti te furore, & percuſſiſti nos.

44. (dd) Peccata populi.

45. (ee) Tradidiſti populum tuum, ut è ſolo patrio eradicaretur. In perſona populi loquitur Propheta.

47. (ff) Quemadmodum prophetæ prædixerunt: fortè pro vaſtatione poſita eſt vaticinatio; vel terrorem notat, quo percuſſi ſunt, cùm hoſtis inſtaret.

51. (gg) Jugi ſuo fletu; *Deprædatus eſt animam*, ſeu vitam meam: *In cunctis filiabus urbis meæ*; propter cives meos, tantus fuit fletus, ut vitæ periculum adirem. *Filiabus*, Jeruſalem, aut oppidis, quæ Jeroſolymæ ut matri ſubjacebant.

55. (hh) Ab imo lacu: alludit fortaſſis ad lacum, in quem projectus fuit, cap. 38.

63. (ii) Omnes inimicorum actiones & motus perpende.

65. (kk) Cingulum & angorem. Quæ allegoricè Chriſti paſſioni & cruci conveniunt.

1. (a) Quo templi parietes antè obducti nitebant, nunc incenſi & obſcurati apparent; vel auri nomine principes, ut per lapides, ſacerdotes intelliguntur. CAP. IV.

ſperſi ſunt lapides ſanctuarii in capite omnium platearum?

BETH. 2. Filii (b) Sion inclyti, & amicti auro primo: quomodo reputati ſunt in vaſa teſtea, opus manuum figuli?

GHIMEL. 3. Sed & lamiæ (c) nudaverunt mammam, lactaverunt catulos ſuos: filia populi mei crudelis, quaſi ſtruthio in deſerto.

DALETH. 4. Adhæſit lingua lactentis ad palatum ejus in ſiti: parvuli petierunt panem, & non erat qui frangeret eis.

HE. 5. Qui veſcebantur voluptuoſè, interierunt in viis: qui nutriebantur in croceis (d), amplexati ſunt ſtercora.

VAV. 6. Et major effecta eſt iniquitas (e) filiæ populi mei peccato Sodomorum *, quæ ſubverſa eſt in momento, & non ceperunt in ea manus.

* Gen. 19. 24.

ZAIN. 7. Candidiores (f) Nazaræi ejus nive, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, ſapphiro pulchriores.

HETH. 8. Denigrata eſt ſuper carbones facies eorum, & non ſunt cogniti in plateis: adhæſit cutis eorum oſſibus: aruit, & facta eſt quaſi lignum.

TETH. 9. Melius fuit occiſis gladio, quàm interfectis fame: quoniam iſti extabuerunt conſumpti à ſterilitate terræ.

IOD. 10. Manus mulierum (g) miſericordium coxerunt filios ſuos: facti ſunt cibus earum, in contritione filiæ populi mei.

CAPH. 11. Complevit Dominus furorem ſuum, effudit iram indignationis ſuæ, & ſuccendit ignem Sion, & devoravit fundamenta ejus.

LAMED. 12. Non crediderunt (h) reges terræ, & univerſi habitatores orbis, quoniam ingrederetur hoſtis & inimicus per portas Jeruſalem.

MEM. 13. Propter peccata prophetarum ejus, & iniquitates ſacerdotum ejus, qui effuderunt in medio ejus ſanguinem juſtorum.

NUN. 14. Erraverunt cæci (i) in plateis, polluti ſunt in ſanguine: cùmque non poſſent, tenuerunt lacinias ſuas.

SAMECH. 15. Recedite polluti, clamaverunt eis: recedite, abite, nolite tangere: jurgati quippè ſunt, & commoti dixerunt inter gentes: Non addet ultrà ut habitet (k) in eis.

PHE. 16. Facies (l) Domini diviſit eos, non addet ut reſpiciat eos: facies ſacerdotum non erubuerunt, neque ſenum miſerti ſunt.

AIN. 17. Cùm adhuc ſubſiſteremus, defecerunt oculi noſtri ad auxilium noſtrum vanum, cùm reſpiceremus attenti ad gentem, quæ ſalvare non poterat.

SADE. 18. Lubricaverunt (m) veſtigia noſtra in itinere platearum noſtrarum, appropinquavit finis noſter: completi ſunt dies noſtri, quia venit finis noſter.

COPH. 19. Velociores fuerunt perſecutores noſtri aquilis cœli: ſuper montes perſecuti ſunt nos, in deſerto inſidiati ſunt nobis.

RES. 20. Spiritus oris noſtri Chriſtus Dominus (n) captus eſt in peccatis noſtris: cui diximus: In umbra tua vivemus in gentibus.

SIN. 21. Gaude, & lætare (o) filia Edom, quæ habitas in terra Hus: ad te quoque perveniet calix, inebriaberis, atque nudaberis.

THAV. 22. Completa eſt iniquitas tua filia Sion, non addet ultrà ut tranſmigret (p) te: viſitavit iniquitatem tuam filia Edom, diſcooperuit peccata tua.

ORATIO
JEREMIÆ PROPHETÆ.
CAPUT V.

1. REcordare Domine quid acciderit nobis: intuere, & reſpice opprobrium noſtrum.

2. Hæ-

2. (b) Cives Jeruſalem antè ſpecioſi ut aurum, reputati ſunt viles ut vaſa teſtacea.

3. (c) Feris truculentis non deſunt materna viſcera, quæ defuerunt matribus Jeroſolymitanis. Solet Latinus interpres ad fabulas gentilium alludere, ut ſenſum textus ſacri magis exprimat: 70. pro lamiis vertunt dracones. Hæ lactant catulos ſuos, ſed matres Jeruſalem iis crudeliores vagantur in deſerto, & quaſi ſtruthiones curam ovorum & pullorum abjiciunt.

5. (d) Induti veſtibus croceis; *Amplexati ſunt ſtercora*, pro deliciis habent ſterquilinium nanciſci, in quo feſſi recumbant, aut ſordidis utuntur veſtibus.

6. (e) Major afflictio & productior: nam Sodomitæ in momento conſumpti ſunt: *Et non ceperunt in ea manus*, Hebr. *Et non adhibita ei manus*: non ſunt afflicti longa obſidione, & in ſervitutem abducti.

7. (f) Præ fame non ſunt cogniti in plateis: *Rubicundiores ebore*, quod veteres minio inficiebant, idque cum vetuſtate nitorem perdiderat.

10. (g) Quæ natura ſunt ad miſericordiam pronæ.

12. (h) Credere non potuiſſent ob protectionem Dei.

14. (i) Obſcurata oculorum acie. *Tenuerunt lacinias ſuas*, veſtium extrema colligentes, ne ſanguine fœdarentur.

15. (k) Hebr. *Non addent ultrà ad habitandum*, non revertentur ultra in terram ſuam. *Dixerunt inter gentes*, qui eos diſperſos videbant, recedite polluti.

16. (l) Ira Domini: *Facies ſacerdotum*, qui Judæis impietatem exprobrabant.

18. (m) Hebr. *Inſidiati ſunt*, non poteramus in plateis tutò ambulare, à Deo deſerti, ſtabiles & firmi eſſe non potuimus.

20. (n) Captus eſt in peccatis noſtris; juxta verſionem noſtram, non poteſt hic verſiculus alteri applicari, quam Chriſto Domino, cùm vox, *Dominus*, in Hebræo per nomen Dei tetragrammaton ſcribatur: Hebraice tamen legi poteſt Chriſtus Domini, & Sedecias in captivitatem abductus intelligi utcumque poteſt: vel ut aliis placet, Joſias, qui occiſus fuit ab Ægyptiis.

21. (o) Ironia eſt.

22. (p) Nam ſub Tito non fuit tranſmigratio; ſed exitium.

2. Hæreditas noſtra verſa eſt ad alienos, domus noſtræ ad extraneos.

3. Pupilli facti ſumus abſque patre, matres noſtræ quaſi viduæ.

4. Aquam (a) noſtram pecunia bibimus: ligna noſtra pretio comparavimus.

5. Cervicibus noſtris minabamur (b), laſſis non dabatur requies.

6. Ægypto dedimus manum, & Aſſyriis (c), ut ſaturaremur pane.

7. Patres (d) noſtri peccaverunt, & non ſunt: & nos iniquitates eorum portavimus.

8. Servi dominati ſunt noſtri: non fuit qui redimeret de manu eorum.

9. In animabus (e) noſtris afferebamus panem nobis, à facie gladii in deſerto.

10. Pellis noſtra, quaſi clibanus exuſta eſt à facie tempeſtatum famis (f).

11. Mulieres in Sion humiliaverunt, & virgines in civitatibus Juda.

12. Principes manu ſuſpenſi ſunt: facies ſenum non erubuerunt.

13. Adoleſcentibus impudicè abuſi ſunt: & pueri in ligno corruerunt (g).

14. Senes defecerunt de portis, juvenes de choro pſallentium.

15. Defecit gaudium cordis noſtri: verſus eſt in luctum chorus noſter.

16. Cecidit corona (h) capitis noſtri: væ nobis, quia peccavimus.

17. Proptereà mœſtum factum eſt cor noſtrum, ideò contenebrati ſunt oculi noſtri.

18. Propter montem Sion quia diſperiit, vulpes ambulaverunt in eo.

19. Tu autem Domine in æternum permanebis, ſolium tuum in generationem & generationem.

20. Quare in perpetuum oblivisceris noſtri? derelinques nos in longitudine dierum?

21. Converte nos Domine ad te, & convertemur: innova dies noſtros, ſicut à principio.

22. Sed projiciens repuliſti (i) nos, iratus es contra nos vehementer.

CAP. V. 4. (a) Scilicet ad nos pertinebant; ligna quoque noſtra, è ſylvis noſtris cæſa, pretio ab hoſtibus comparavimus. Propheta induait captivos, qui dure tractabantur, aut eos qui in Judæa remanſerant.

5. (b) Captivi vinculis collo injectis agebantur; vel hoſtes extremum periculum cervicibus noſtris minabantur.

6. (c) Complures in Aſſyriam ſunt abducti.

7. (d) Parentum iniquitas eſt occaſio punitionis poſterorum, qui tamen propter propria peccata affliguntur: deplorat Jeremias præſentem afflictionem, quæ incidit in ſua tempora, propter iniquitatem parentum continuatam in poſteris. Propheta Dei miſericordiam implorat.

9. (e) Cum magno vitæ periculo; *Afferebamus panem nobis, à facie gladii*; metu gladii, tempore obſidionis, aut poſt urbem expugnatam quique in Judæa reſtiterant.

10. (f) Ob famem vehementem.

13. (g) Virgis percuſſi, corruerunt fœdè lacerati.

16. (h) Defecerunt dies illi, cum in conviviis coronas capitibus imponebamus.

22. (i) Sept. Interpr. *Quia ſatis nos repuliſti*; hic verſiculus videtur v. 20. jungendus.

PRO-

Digitized by Google

PROPHETIA BARUCH.

HIC Liber, qui Jeremiæ epiſtolam complectitur, Hebraicè, aut Chaldaicè ſcriptus fuit: tum enim ignota erat lingua Græca in Aſia & Judæa: nec verſio Græca à Chriſtianis eſt fabricata, ſed à Synagoga ad Chriſtianos manavit. Quare textus primitivus negligentia Judæorum excidit; ſed ab Eccleſia liber iſte inter canonicos habetur, cùm à Jeremiæ ſcriba fuerit exſcriptus, iſque Hebraiſmis refertus eſt. Quod igitur ſcriptum fuit ab Hieronymo in præfatione ad Jeremiam: Libellum Baruch, qui vulgò editioni Septuaginta copulatur, nec habetur apud Hebræos, & ψευδέγραφον, item Epiſtolam Jeremiæ, nequaquam cenſui diſſerendum; ex ipſius Hieronymi Apol. 2. in Ruffinum benignè eſt exponendum, Hieronymum non tam quid ſibi, quàm quid Hebræis videretur, ſcripſiſſe. Ut ut ſit, Eccleſia ſpiritu veritatis & diſcretionis animata libros ut canonicos habuit, qui à temporibus Apoſtolorum lecti ſunt, ſive textus Hebraicus adhuc perſtaret, ſeu verſiones tantùm authenticæ haberentur. Plerique ex veteribus, Baruch audita à Jeremia litteris conſignaſſe volunt, adeò ut ejus prophetias nomine Jeremiæ citent. Alii ut authenticum & ipſius Baruch genuinum laudant, ut Clemens Alexandrinus, lib. 2. Pædag. cap. 3. Nazianzenus, orat. 4. de Theologia, Cyrillus, lib. 10. contra Julianum.

CAPUT PRIMUM.

Judæi Babylone mittunt ad eos, qui erant in Jeruſalem, librum Baruch unà cum collectis pecuniis, ut oblatis holocauſtis orent pro ipſis, & pro Nabuchodonoſor, filioque ejus Balthaſſar: ac confiteantur peccata ſua.

1. ET hæc verba libri, quæ ſcripſit
Baruch filius Neriæ, filii Maaſiæ, filii Sedeciæ, filii Sedei,
filii Helciæ, in Babylonia,
2. In anno quinto, in ſeptimo die menſis (a), in tempore, quo ceperunt Chaldæi
Jeruſalem, & ſuccenderunt eam igni.
3. Et legit Baruch verba libri hujus ad
aures Jechoniæ filii Joakim regis Juda,
& ad aures univerſi populi venientis ad
librum,
4. Et ad aures potentium filiorum regum (b), & ad aures presbyterorum, &
ad aures populi, à minimo uſque ad maximum eorum omnium habitantium in
Babylonia, ad flumen Sodi,
5. Qui audientes plorabant, & jejunabant, & orabant in conſpectu Domini.
6. Et collegerunt pecuniam ſecundùm
quod potuit uniuſcujuſque manus,
7. Et miſerunt in Jeruſalem ad Joakim
filium Helciæ, filii Salom ſacerdotem,
& ad Sacerdotes, & ad omnem populum, qui inventi ſunt cum eo in Jeruſalem:

8. Cùm

CAP. I. 1. & 2. (a) Quinti ſcilicet, poſt evolutum quinquennium ab incendio Jeroſolymæ, ſaltem ut multis videtur. Alii tamen annos numerant ex eo tempore, quo Jechonias ductus eſt captivus: *Et hæc verba*, particula &, in Scripturis ſæpè apud Hebræos non eſt copulativa, ſed inchoativa, ut initio Libri Ezechielis, & alibi paſſim: adeò ut vel hinc colligi poſſit, Hebraicè fuiſſe conſcriptum hunc librum.

4. (b) Principes regii ſanguinis indicat; *Ad flumen Sodi*, Euphratem, vox hebræa ſuperbum ſignificat.

8. Cùm acciperet (c) vaſa templi Domini, quæ ablata fuerant de templo, revocare in terram Juda decima die menſis Sivan, vaſa argentea, quæ fecit Sedecias filius Joſiæ rex Juda,

9. Poſteaquam cepiſſet (d) Nabuchodonoſor rex Babylonis Jechoniam, & principes, & cunctos potentes, & populum terræ, ab Jeruſalem, & duxit eos vinctos in Babylonem.

10. Et dixerunt: Ecce miſimus ad vos pecunias, de quibus emite holocautomata, & thus, & facite manna (e); & offerte pro peccato ad aram Domini Dei noſtri:

11. Et orate (f) pro vita Nabuchodonoſor regis Babylonis, & pro vita Balthaſſar filii ejus, ut ſint dies eorum ſicut dies cœli ſuper terram:

12. Et ut det Dominus virtutem nobis, & illuminet (g) oculos noſtros, ut vivamus ſub umbra Nabuchodonoſor regis Babylonis, & ſub umbra Balthaſſar filii ejus, & ſerviamus eis multis diebus, & inveniamus gratiam in conſpectu eorum.

13. Et pro nobis ipſis orate ad Dominum Deum noſtrum: quia peccavimus Domino Deo noſtro, & non eſt averſus furor ejus à nobis uſque in hunc diem.

14. Et legite librum iſtum, quem miſimus ad vos recitari in templo (h) Domini, in die ſolemni, & in die opportuno:

* Inf. 1. 6. 15. Et dicetis: * Domino Deo noſtro juſtitia (i), nobis autem confuſio faciei noſtræ, ſicut eſt dies hæc omni Juda, & habitantibus in Jeruſalem,

16. Regibus noſtris, & principibus noſtris, & ſacerdotibus noſtris, & prophetis noſtris, & patribus noſtris.

* Dan. 9. 5. 17. * Peccavimus ante Dominum Deum noſtrum, & non credidimus, diffidentes (k) in eum:

18. Et non fuimus ſubjectibiles illi, & non audivimus vocem Domini Dei noſtri, ut ambularemus in mandatis ejus, quæ dedit nobis.

19. A die, qua eduxit patres noſtros de terra Ægypti, uſque ad diem hanc, eramus incredibiles ad Dominum Deum noſtrum: & diſſipati receſſimus, ne audiremus vocem ipſius.

20. * Et adhæſerunt nobis multa mala, & maledictiones, quæ conſtituit Dominus Moyſi ſervo ſuo: qui eduxit patres noſtros de terra Ægypti, dare nobis terram fluentem lac & mel, ſicut hodierna die. * Deut. 28. 15.

21. Et non audivimus vocem Domini Dei noſtri ſecundùm omnia verba prophetarum, quos miſit ad nos.

22. Et abivimus unuſquiſque in ſenſum cordis noſtri maligni, operari diis alienis, facientes mala ante oculos Domini Dei noſtri.

CAPUT II.

Judæi in captivitate confitentur ob peccata ſua contigiſſe ſibi mala, quæ Deus per prophetas ſuos fuerat comminatus: fuſis ergo precibus petunt miſericordiam, quam per Moyſen fuerat pollicitus ſe reſipiſcentibus daturum.

1. Propter quod ſtatuit (a) Dominus Deus noſter verbum ſuum, quod locutus eſt ad nos, & ad judices noſtros, qui judicaverunt Iſrael, & ad reges noſtros, & ad principes noſtros, & ad omnem Iſrael, & Juda:

2. Ut adduceret Dominus ſuper nos mala magna, quæ non ſunt facta ſub cœlo, quemadmodum facta ſunt in Jeruſalem, * ſecundùm quæ ſcripta ſunt in lege Moyſi, * Deut. 28. 53.

3. Ut manducaret homo carnes filii ſui, & carnes filiæ ſuæ.

4. Et dedit eos ſub manu regum omnium, qui ſunt in circuitu noſtro, in improperium, & in deſolationem in omnibus populis, in quibus nos diſperſit Dominus:

5. Et facti ſumus ſubtus, & non ſuprà: quia peccavimus Domino Deo noſtro, non obaudiendo voci ipſius.

6. * Domino Deo noſtro juſtitia: nobis autem, & patribus noſtris confuſio faciei, ſicut eſt dies hæc. * Sup. 1. 15.

7. Quia locutus eſt Dominus ſuper nos omnia mala hæc, quæ venerunt ſuper nos.

8. Et

Baruch legit librum omnibus, non ſimul, ſed diverſis temporibus.

8. (c) Nabuchodonoſor vaſa templi diripuerat, cùm Jechoniam abduxit; ſed Sedecias quædam argentea & minoris pretii facienda curaverat.

9. (d) Gr. Emigrare feciſſet: *Et cunctos potentes*, Gr. Et vinctos.

10. (e) Manna intelligitur, quod dicitur in Hebr. *Minha*, aut *Mincha*, ſeu [illegible], cujus frequens eſt mentio in lege. Templum juxta [illegible] erat dirutum: ſed in eo loco extructa erat ara ad offerenda ſacrificia; juxta aliorum ſententiam templum nondum erat everſum.

11. (f) Ex hoc loco & aliis diſcimus orandum eſſe pro principibus infidelibus, ſub quorum imperio fideles vivunt, idque maximè cùm per eos licet veram religionem colere; *Sicut dies cœli*, eſt hyperbole. *Et pro vita Balthaſſar*: Evilmerodach, qui 4. Reg. 25. Nabuchodonoſori ſucceſſit: ſed fortè idem Balthaſſar nominatur: vel Nabuchodonoſor alium filium habuit Balthaſſaris nomine, qui mortuus eſt ante patrem.

12. (g) Majorem nobis tribuas proprietatem.

14. (h) In loco, qui vice templi erat.

15. (i) Hic incipit oratio Baruch.

17. (k) Hæc Græcè non leguntur.

1. (a) Ipſo eventu confirmavit.

CAP. II.

8. Et non ſumus deprecati faciem Domini Dei noſtri, ut reverteremur unuſquiſque noſtrûm à viis noſtris peſſimis.

9. Et vigilavit Dominus in malis, & adduxit ea ſuper nos: quia juſtus eſt Dominus in omnibus operibus ſuis, quæ mandavit nobis:

10. Et non audivimus vocem ipſius, ut iremus in præceptis Domini, quæ dedit ante faciem noſtram.

* Dan. 9. 15. 11. * Et nunc Domine Deus Iſrael, qui eduxiſti populum tuum de terra Ægypti in manu valida, & in ſignis, & in prodigiis, & in virtute tua magna, & in brachio excelſo, & feciſti tibi nomen ſicut eſt dies iſte:

12. Peccavimus (b), impiè egimus, iniquè geſſimus, Domine Deus noſter, in omnibus juſtitiis tuis.

13. Avertatur ira tua à nobis: quia derelicti ſumus pauci inter gentes, ubi diſperſiſti nos.

14. Exaudi Domine preces noſtras, & orationes noſtras, & educ nos propter te: & da nobis invenire gratiam ante faciem eorum, qui nos abduxerunt:

15. Ut ſciat omnis terra, quia tu es Dominus Deus noſter, & quia nomen (c) tuum invocatum eſt ſuper Iſrael, & ſuper genus ipſius.

* Deut. 26. 15. Iſai. 63. 15. 16. * Reſpice Domine de domo (d) ſancta tua in nos, & inclina aurem tuam, & exaudi nos.

* Iſa. 37. 17. & 64. 9. * Pſalm. 113. 17. 17. * Aperi oculos tuos, & vide: * quia non mortui, qui ſunt in inferno, quorum ſpiritus acceptus eſt à viſceribus ſuis, dabunt honorem (e), & juſtificationem Domino:

18. Sed anima, quæ triſtis eſt ſuper magnitudine mali, & incedit curva, & infirma, & oculi deficientes, & anima eſuriens dat tibi gloriam & juſtitiam Domino.

19. Quia non ſecundùm juſtitias patrum noſtrorum nos fundimus preces, & petimus miſericordiam ante conſpectum tuum, Domine Deus noſter:

20. Sed quia miſiſti iram tuam, & furorem tuum ſuper nos, ſicut locutus es in manu puerorum tuorum prophetarum, dicens:

21. Sic dicit Dominus: Inclinate humerum veſtrum, & cervicem veſtram, & opera facite regi Babylonis: & ſedebitis in terra, quam dedi patribus veſtris.

22. Quòd ſi non audieritis vocem Domini Dei veſtri operari regi Babyloniæ: defectionem veſtram faciam de civitatibus Juda, & à foris Jeruſalem:

23. Et auferam à vobis vocem jucunditatis, & vocem gaudii, & vocem ſponſi, & vocem ſponſæ, & erit omnis terra ſine veſtigio ab inhabitantibus eam.

24. Et non audierunt vocem tuam, ut operarentur regi Babylonis: & ſtatuiſti verba (f) tua, quæ locutus es in manibus puerorum tuorum prophetarum, ut transferrentur oſſa regum noſtrorum, & oſſa patrum noſtrorum de loco ſuo:

25. Et ecce projecta ſunt in calore ſolis, & in gelu noctis: & mortui ſunt in doloribus peſſimis, in fame & in gladio, & in emiſſione (g).

26. Et poſuiſti templum, in quo invocatum eſt nomen tuum in ipſo, ſicut hæc dies, propter iniquitatem domus Iſrael, & domus Juda.

27. Et feciſti in nobis Domine Deus noſter ſecundùm omnem bonitatem (h) tuam, & ſecundùm omnem miſerationem tuam illam magnam:

28. Sicut locutus es in manu pueri tui Moyſi, in die, qua præcepiſti ei ſcribere legem tuam coram filiis Iſrael,

29. Dicens: * Si non audieritis vocem meam, multitudo hæc magna convertetur in minimam inter gentes, quò ego eos diſpergam: * Lev. 26. 14. Deut. 28. 15.

30. Quia ſcio (i) quòd me non audiet populus: populus eſt enim duræ cervice: & convertetur ad cor ſuum in terra captivitatis ſuæ:

31. Et ſcient quia ego ſum Dominus Deus eorum, & dabo eis cor, & intelligent; aures, & audient.

32. Et laudabunt me in terra captivitatis ſuæ, & memores erunt nominis mei.

33. Et avertent ſe à dorſo ſuo duro, & à malignitatibus ſuis: quia reminiſcentur viam patrum ſuorum, qui peccaverunt in me.

34. Et revocabo illos in terram, quam juravi

12. (b) Hebræi hæc tria ſolent coniungere, cùm peccata ſua confitentur, peccare, impiè agere, iniquitatem facere, ut Judith 7. 19. & alibi. *In omnibus*, contra omnia mandata tua.

15. (c) De nomine tuo vocatus eſt populus Dei; vel ab Iſraele invocatum eſt.

16. (d) De cœlo, vel de loco templi.

17. (e) Non prædicabunt gloriam & juſtitiam divinam ore ſuo & lingua. Inferni nomine loca ſubterranea [illegible] defignantur.

24. (f) Eventu ipſo comprobaſti quæ prophetæ ſunt comminati. *Ut transferrentur*, ut non ſepelirentur in ſepulchris patrum ſuorum. Jerem. 8. 1. & 2.

25. (g) In exilio, in diſperſione. Jerem. 32. 27.

27. (h) Græce [illegible], benigne, ac remiſsè: ſi ſummo jure egiſſes, nos penitùs abolevisses: atque hæc captivitas occaſio futura eſt converſionis alte.

30. (i) Non hæc quidem, ſed verba ſimilia loquutus apud Moyſen & alios prophetas.

Juravi patribus eorum, Abraham, Iſaac, & Jacob, & dominabuntur eis: & multiplicabo eos, & non minorabuntur.

35. Et ſtatuam illis teſtamentum alterum ſempiternum (k), ut ſim illis in Deum, & ipſi erunt mihi in populum: & non movebo ampliùs populum meum, filios Iſrael, à terra quam dedi illis.

CAPUT III.

Iſrael in captivitatem ductus eſt, eò quòd dereliquerit viam ſapientiæ, quæ non invenitur à potentibus, divitibus, aut gigantibus, ſed populo Iſrael tradita fuerat à Deo, cui omnes creaturæ obediunt: additurque de Chriſti adventu in carnem.

1. ET nunc Domine omnipotens, Deus Iſrael, anima in anguſtiis, & ſpiritus anxius clamat ad te.

2. Audi Domine, & miſerere, quia Deus es miſericors, & miſerere noſtri: quia peccavimus (a) ante te.

3. Quia tu ſedes (b) in ſempiternum, & nos peribimus in ævum?

4. Domine omnipotens, Deus Iſrael, audi nunc orationem mortuorum (c) Iſrael, & filiorum ipſorum, qui peccaverunt ante te, & non audierunt vocem Domini Dei ſui, & agglutinata ſunt nobis mala.

5. Noli meminiſſe iniquitatum patrum noſtrorum, ſed memento manus tuæ, & nominis tui in tempore iſto:

6. Quia tu es Dominus Deus noſter, & laudabimus te Domine:

7. Quia propter hoc dediſti timorem tuum (d) in cordibus noſtris, & ut invocemus nomen tuum, & laudemus te in captivitate noſtra, quia convertimur ab iniquitate patrum noſtrorum, qui peccaverunt ante te.

8. Et ecce nos in captivitate noſtra ſumus hodie, qua nos diſperſiſti in improperium, & in maledictum, & in peccatum (e), ſecundùm omnes iniquitates patrum noſtrorum, qui receſſerunt à te Domine Deus noſter.

9. Audi Iſrael mandata vitæ: auribus percipe, ut ſcias prudentiam.

10. Quid eſt Iſrael, quòd in terra inimicorum es?

11. Inveteraſti in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis: deputatus es cum deſcendentibus in infernum.

12. Dereliquiſti fontem ſapientiæ.

13. Nam ſi in via Dei ambulaſſes, habitaſſes utique in pace (f) ſempiterna.

14. Diſce (g) ubi ſit prudentia, ubi ſit virtus, ubi ſit intellectus: ut ſcias ſimul ubi ſit longiturnitas vitæ & victus, ubi ſit lumen oculorum, & pax.

15. Quis invenit locum ejus (h)? & quis intravit in theſauros ejus?

16. Ubi ſunt principes gentium, & qui dominantur ſuper beſtias, quæ ſunt ſuper terram?

17. Qui in avibus cœli ludunt (i),

18. Qui argentum theſaurizant, & aurum, in quo confidunt homines, & non eſt finis acquiſitionis eorum? qui argentum fabricant (k) & ſoliciti ſunt, nec eſt inventio operum illorum?

19. Exterminati ſunt, & ad inferos deſcenderunt, & alii loco eorum ſurrexerunt.

20. Juvenes viderunt lumen (l), & habitaverunt ſuper terram: viam autem diſciplinæ ignoraverunt.

21. Neque intellexerunt ſemitas ejus, neque filii eorum ſuſceperunt eam, à facie ipſorum longè facta eſt:

22. Non eſt audita in terra Chanaan, neque viſa eſt in Theman (m).

23. Filii (n) quoque Agar, qui exquirunt prudentiam, quæ de terra eſt, negotiatores Merrhæ, & Theman, & fabulatores, & exquiſitores prudentiæ & intelligentiæ:

35. (k) Cum Eccleſia per legem novam.

CAP. III. 2. (a) Quia peccatum noſtrum confitemur; vel contra te, vel coram te.

3. (b) Permanes; *Et nos peribimus in ævum?* ad hujus vitæ officia non reverſuri; vel potiùs cum interrogatione: an permittes nos in æternum perire?

4. (c) Captivorum qui ad mortis ſtatum rediguntur.

7. (d) Perterruiſti nos: quia convertemur.

8. (e) In pœnam peccati.

13. (f) Gr. in pace, in æternum.

14. (g) Ex his ſaltem flagellis diſce, ò Juda, quàm imprudenter egeris, ubi ſit, & unde haurienda ſit prudentia in rebus agendis, ubi ſit *virtus*, Gr. *robur*, ad reſiſtendum hoſtibus; *pax*, ſeu felicitas, *intellectus*, æſtimatio rerum ut in ſe ſunt; *lumen oculorum*, mentis illuminatio, vel proſperitas; *longiturnitas vitæ*, & *victus*, ſeu rerum neceſſariarum copia.

15. (h) Sapientia in Deo ut in proprio fonte quærenda eſt.

17. (i) Gr. illudunt, faciunt ut aucupes. *Ludere*, eſt aliquid ſine difficultate efficere.

18. (k) Qui inveniendæ pecuniæ ſubtiles rationes excogitant. *Nec eſt inventio operum illorum*; vix animo conſequi poſſumus, quanta ſint eorum opera, quam artificiosè fiant; nec tamen per illa veram ſapientiam acquirunt; aut pereunt illorum opera, nec ampliùs inveniuntur; aut demum nihil lucri percipiunt ex ilis operibus.

20. (l) In magna proſperitate.

22. (m) Neque nota eſt inter Chananæos viros ſolertes, neque inter incolas Theman, qui inter Idumæos habentur ſapientiſſimi. Non enim è terra, ſed e cœlo venit, & deſcendit à Patre luminum.

23. (n) Iſmaelitæ, magni negotiatores hanc ignoraverunt; *Negotiatores Merrhæ*, Gr. Merrhan, quæ fortè eſt Maara Sidoniorum, de qua Joſue 13. unde Tyrii prodierunt; *Fabulatores*, in fabulis & parabolis exponendis periti, qui morales fabulas ad informandam hominum vitam

tiæ: viam autem ſapientiæ neſcierunt, neque commemorati ſunt ſemitas ejus.

24. O Iſrael, quàm magna eſt domus (o) Dei, & ingens locus poſſeſſionis ejus!

25. Magnus eſt, & non habet finem: excelſus & immenſus:

26. Ibi fuerunt gigantes nominati illi, qui ab initio fuerunt, ſtatura magna, ſcientes bellum.

27. Non hos elegit Dominus, neque viam diſciplinæ invenerunt: propterea perierunt.

28. Et quoniam non habuerunt ſapientiam, interierunt propter ſuam inſipientiam.

29. Quis aſcendit in (p) cœlum, & accepit eam, & eduxit eam de nubibus?

30. Quis transfretavit mare, & invenit illam; & attulit illam ſuper aurum electum?

31. Non eſt qui poſſit ſcire vias ejus, neque qui exquirat ſemitas ejus:

32. Sed qui ſcit univerſa, novit eam, & adinvenit eam prudentia ſua, qui præparavit terram in æterno tempore, & replevit eam pecudibus, & quadrupedibus:

33. Qui emittit lumen, & vadit: & vocavit illud, & obedit illi in tremore.

34. Stellæ autem dederunt lumen in cuſtodiis (q) ſuis, & lætatæ ſunt:

35. Vocatæ ſunt, & dixerunt: Adſumus: & luxerunt ei cum jucunditate, qui fecit illas.

36. Hic eſt Deus (r) noſter, & non æſtimabitur alius adversùs eum.

37. Hic adinvenit omnem viam diſciplinæ, & tradidit illam Jacob puero ſuo, & Iſrael dilecto ſuo.

38. Poſt hæc in terris viſus eſt, & cum hominibus converſatus eſt.

CAPUT IV.

Jeruſalem ſuam luget deſolationem, hortaturque filios ſuos ut forti ſint animo: nam ſicut ob ſua peccata Deus eos tradidit adverſariis, ita iis liberatis puniet hoſtes eorum.

1. Hic liber (a) mandatorum Dei, & lex, quæ eſt in æternum: omnes qui tenent eam, pervenient ad vitam: qui autem dereliquerunt eam, in mortem.

2. Convertere Jacob, & apprehende eam, ambula per viam ad ſplendorem ejus contra lumen (b) ejus.

3. Ne tradas alteri gloriam (c) tuam, & dignitatem tuam genti alienæ.

4. Beati ſumus Iſrael: quia quæ Deo placent, manifeſta ſunt nobis.

5. Animæquior eſto populus Dei, memorabilis (d) Iſrael:

6. Venumdati eſtis gentibus non in perditionem: ſed propter quod in ira ad iracundiam provocaſtis Deum, traditi eſtis adverſariis.

7. Exacerbaſtis enim eum, qui fecit vos, Deum æternum, immolantes dæmoniis, & non Deo.

8. Obliti enim eſtis Deum, qui nutrivit vos, & contriſtaſtis nutricem (e) veſtram Jeruſalem.

9. Vidit (f) enim iracundiam à Deo venientem vobis: & dixit: Audite confines Sion, adduxit enim mihi Deus luctum magnum:

10. Vidi enim captivitatem populi mei, filiorum meorum, & filiarum, quam ſuperduxit illis Æternus.

11. Nutrivi enim illos cum jucunditate: dimiſi autem illos cum fletu, & luctu.

12. Nemo gaudeat (g) ſuper me viduam, & deſolatam: à multis derelicta ſum propter peccata filiorum meorum, quia declinaverunt à lege Dei.

13. Juſtitias autem ipſius neſcierunt, nec ambulaverunt per vias mandatorum Dei, neque per ſemitas veritatis ejus cum juſtitia ingreſſi ſunt.

14. Veniant confines Sion, & memorentur captivitatem filiorum, & filiarum mearum, quam ſuperduxit illis Æternus.

15. Adduxit enim ſuper illos gentem de longinquo, gentem improbam, & alterius linguæ:

16. Qui non ſunt reveriti ſenem, neque puerorum miſerti ſunt, & abduxerunt dilectos (h) viduæ, & à filiis unicam deſolaverunt:

17. Ego

componebant; politicas artes didicerunt, non veram ſapientiam.

24. (o) Hoc Univerſum.

29. (p) Difficultatem ſapientiæ conſequendæ propoſuit, quæ ſine Dei gratia haberi nequit.

34. (q) In ſtationibus & locis deſignatis; *Et lætatæ ſunt*, promptæ ad obediendum.

36. (r) Quæ ſequuntur, ad Deum referuntur; ſed vaticinium de Chriſto continent. Verbum Dei poſt umbraticam populi veteris ſapientiam, hominem factum, & cum hominibus converſatum, & veram ſapientiam docuiſſe, cùm ſit ipſa Dei ſapientia.

CAP. IV. 1. (a) Sapientia, quam adeò commendavi, continetur libro mandatorum Dei; *Quæ eſt in æternum*, in ſe ipſa, quoad præcepta moralia, & in antitypo ſuo, quoad cæremonialia. *Et omnes qui tenent eam*, & obſervant, pervenient ad vitam æternam.

2. (b) Eam ſequere ut facem prælucentem.

3. (c) Si deos alienos colas, ſervus eris.

5. (d) Gr. Monimentum Iſraelis, reliquiæ tuæ Deo gratæ ſunt.

8. (e) Jeruſalem, Synagogam, ſeu Eccleſiam Dei, quæ illos in cultu Dei, & in lege divina educaverat. Hujus caput & nobiliora membra erant in Jeruſalem.

9. (f) Iracundiam divinam.

12. (g) Nemo mihi inſultet.

16. (h) Filios meos, quæ vidua ſum; vel *filiis*, ſilio orbatam & deſertam.

17. Ego autem quid poſſum adjuvare vos?

18. Qui enim adduxit ſuper vos mala, ipſe vos eripiet de manibus inimicorum veſtrorum.

19. Ambulate (i) filii, ambulate: ego enim derelicta ſum ſola.

20. Exui me ſtola (k) pacis, indui autem me ſacco obſecrationis, & clamabo ad Altiſſimum in diebus meis.

21. Animæquiores eſtote filii, clamate ad Dominum, & eripiet vos de manu principum inimicorum.

22. Ego enim ſperavi in æternum (l) ſalutem veſtram: & venit mihi gaudium à ſancto ſuper miſericordia, quæ veniet vobis ab æterno ſalutari noſtro.

23. Emiſi enim vos cum luctu & ploratu: reducet autem vos mihi Dominus cum gaudio & jucunditate in ſempiternum.

24. Sicut enim viderunt vicinæ Sion captivitatem veſtram à Deo, ſic videbunt & in celeritate ſalutem veſtram à Deo, quæ ſuperveniet vobis cum honore magno, & ſplendore æterno.

25. Filii patienter ſuſtinete iram, quæ ſupervenit vobis: perſecutus eſt enim te inimicus tuus, ſed citò videbis perditionem ipſius: & ſuper cervices ipſius aſcendes.

26. Delicati (m) mei ambulaverunt vias aſperas: ducti ſunt enim ut grex direptus ab inimicis.

27. Animæquiores eſtote filii, & proclamate ad Dominum: erit enim memoria veſtra ab eo, qui duxit vos.

28. Sicut enim fuit ſenſus (n) veſter ut erraretis à Deo: decies tantùm iterùm convertentes requiretis eum.

29. Qui enim induxit vobis mala, ipſe rurſum adducet vobis ſempiternam jucunditatem cum ſalute veſtra.

30. Animæquior eſto Jeruſalem; exhortatur (o) enim te qui te nominavit.

31. Nocentes peribunt, qui te vexaverunt: & qui gratulati ſunt in tua ruina, punientur.

32. Civitates, quibus ſervierunt filii tui, punientur; & quæ accepit filios tuos.

33. Sicut enim gaviſa eſt in tua ruina, & lætata eſt in caſu tuo, ſic contriſtabitur in ſua deſolatione.

34. Et amputabitur exultatio multitudinis ejus; & gaudimonium (p) ejus erit in luctum.

35. Ignis enim ſuperveniet ei ab æterno in longiturnis diebus, & habitabitur à dæmoniis (q) in multitudine temporis.

36. * Circumſpice Jeruſalem ad Orientem, & vide jucunditatem à Deo tibi venientem. * Inf. 5. 5.

37. Ecce enim veniunt filii tui, quos dimiſiſti diſperſos, veniunt collecti ab Oriente uſque ad Occidentem, in verbo ſancti (r) gaudentes in honorem Dei.

CAPUT V.

Jubetur Jeruſalem luctum exuere, eò quòd filii ejus cum ignominia ducti in captivitatem, cum gloria ſint in patriam reducendi.

1. Exue te Jeruſalem ſtola luctus, & vexationis tuæ: & indue te decore, & honore ejus, quæ à Deo tibi eſt, ſempiternæ gloriæ.

2. Circumdabit te Deus diploide (a) juſtitiæ, & imponet mitram capiti honoris æterni.

3. Deus enim oſtendet ſplendorem ſuum in te, omni, qui ſub cœlo (b) eſt.

4. Nominabitur (c) enim tibi nomen tuum à Deo in ſempiternum: Pax juſtitiæ, & honor pietatis.

5. Exurge Jeruſalem, & ſta in excelſo: * & circumſpice ad Orientem, & vide collectos filios tuos ab Oriente ſole uſque ad Occidentem, in verbo ſancti gaudentes Dei memoria. * Sup. 4. 36.

6. Exierunt enim abs te pedibus (d) ducti ab inimicis: adducet autem illos Dominus ad te portatos in honore ſicut filios regni.

7. Con-

19. (i) Redite ad me ex captivitate.
20. (k) Veſte qua induebar in proſperitate mea.
22. (l) Gr. In æterno, ſcilicet in Deo: *A ſancto*, à Deo.
26. (m) Quos præ cæteris amaveram.
28. (n) Gr. Cogitatio veſtra, ad errandum à Deo, decuplate converſi quærite eum: quod referri debet ad Iſrael ſecundùm ſpiritum, non ſecundùm carnem: *Decies tantùm*, decupſo majori ſtudio quærite eum.
30. (o) Gr. *Conſolabitur te*. *Qui te nominavit*, qui te de ſuo nomine vocavit, & urbem ſanctam appellavit.
34. (p) Gr. Superbia, qua ſe inſolenter effert.
35. (q) A ſatyris: quæ videtur hyperbole.
37. (r) Juxta promiſſum Dei: quæ verius impleta ſunt ſub Meſſia, cum fideles ex omni parte Orbis ad ipſum & ejus Eccleſiam confluxerunt.

CAP. V.
2. (a) Diplois eſt tunica talaris muliebris: *Honoris æterni*, id eſt, Dei, ex Græco: hæc prophetia ad Eccleſiam propriè pertinet, & ad urbem Jeruſalem vix applicari poteſt. *Et impone mitram capiti tuo*: Mitra eſt ornamentum capitis mulieris, ut ſtola veſtis muliebris: loquitur de Eccleſia tanquam de muliere.
3. (b) Gr. *Omni qui ſub cœlo eſt*, terræ nimirum: efficiet ut toto orbe terrarum ſis clariſſima.
4. (c) Civitas, in qua pax abundat & juſtitia: vocari idem eſt ac eſſe: quæ prophetia manifeſte pertinet ad Eccleſiam: per nomen ſignificatur ſpecialis nota: nam pax juſtitiæ eſt Eccleſiæ propria, & non abſcretur ab ea: Iſa. 9. *Multiplicabitur ejus imperium: & pacis non erit finis.*
6. (d) Cùm captivi ſunt abducti: *Portatos in honore*, equis & curribus honorifice vecti. Ut miſeri abducti ſunt, ſic gloriosè rediturunt.

7. Conſtituit (e) enim Deus humiliare omnem montem excelſum, & rupes perennes, & convalles replere in æqualitatem terræ: ut ambulet Iſrael diligenter in honorem Dei.

8. Obumbraverunt (f) autem & ſilvæ, & omne lignum ſuavitatis Iſrael ex mandato Dei.

9. Adducet enim Deus Iſrael cum jucunditate in lumine (g) majeſtatis ſuæ, cum miſericordia, & juſtitia, quæ eſt ex ipſo.

CAPUT VI.

Judeos Babylone captivos vaticinatur Jeremias poſt ſeptem generationes liberandos: hortaturque, ut ſibi caveant ab illorum idololatria, oſtendens imbecillia eſſe idola, penitùſque ſenſu carentia, ac vaniſſima.

EXemplar epiſtolæ, quam miſit Jeremias ad abducendos captivos in Babyloniam à rege Babyloniorum, ut annuntiaret illis ſecundùm quod præceptum eſt illi à Deo.

* Jer 25.9. 1. * PROPTER peccata, quæ peccaſtis ante Deum, abducemini in Babyloniam captivi à Nabuchodonoſor rege Babyloniorum.

2. Ingreſſi itaque in Babylonem, eritis ibi annis plurimis, & temporibus longis, uſque ad generationes (a) ſeptem: poſt hoc autem educam vos inde cum pace.

* Iſa. 44. 10. 3. * Nunc autem videbitis in Babylonia deos aureos (b), & argenteos, & lapideos, & ligneos in humeris portari, oſtentantes metum gentibus.

4. Videte ergo ne & vos ſimiles efficiamini factis alienis, & metuatis, & metus vos capiat in ipſis.

5. Viſa (c) itaque turba de retrò, & ab ante, & adorantes, dicite in cordibus veſtris: Te oportet adorari Domine.

6. Angelus enim meus vobiſcum eſt: ipſe autem exquiram (d) animas veſtras.

7. Nam lingua ipſorum polita à fabro, ipſa etiam inaurata & inargentata, falſa ſunt, & non poſſunt loqui.

8. Et ſicut (e) virgini amanti ornamenta: ita accepto auro fabricati ſunt.

9. Coronas certè aureas habent ſuper capita ſua dii illorum: unde ſubtrahunt ſacerdotes ab eis aurum & argentum, & erogant illud in ſemetipſos.

10. Dant autem & ex ipſo proſtitutis, & meretrices ornant: & iterùm cùm receperint illud à meretricibus, ornant deos ſuos.

11. Hi autem non liberantur ab ærugine & tinea.

12. Opertis autem illis veſte purpurea, extergunt faciem ipſorum propter pulverem domus, qui eſt plurimus inter eos.

13. Sceptrum autem habet ut homo, ſicut judex regionis, qui in ſe peccantem non interficit.

14. Habet etiam in manu gladium, & ſecurim; ſe autem de bello, & à latronibus non liberat: unde vobis notum ſit quia non ſunt dii.

15. Non ergo timueritis eos. Sicut enim vas hominis confractum inutile efficitur, tales ſunt & dii illorum.

16. Conſtitutis illis in domo, oculi eorum pleni ſunt pulvere à pedibus introeuntium.

17. Et ſicut alicui qui regem offendit, circumſeptæ ſunt januæ: aut ſicut ad ſepulchrum adductum mortuum, ita tutantur ſacerdotes oſtia clauſuris & ſeris, ne à latronibus expolientur.

18. Lucernas accendunt illis, & quidem multas, ex quibus nullam videre poſſunt: ſunt autem ſicut trabes in domo.

19. Corda (f) verò eorum dicunt elingere ſerpentes, qui de terra ſunt, dum comedunt eos, & veſtimentum ipſorum, & non ſentiunt.

20. Ni-

7. (e) Facilem iis præbebit reditum.

8. (f) Præteritum pro futuro: *Lignum ſuavitatis*. Gr. Suave olens: ſilvæ iis erunt umbraculo.

9. (g) Divina virtute factum: alludit ad columnam ignis in deſerto.

CAP. VI. 2. (a) Vox Græca ſpatium ſignificat decem annorum, vel ſeptem juxta alios: ſic medici veteres vetant incidi venam pueris ante duas generationes, ſeu ante 14. annos: ſi priori modo generatio accipiatur, videntur numeri inde ab anno 13. Regis Joſiæ, ut putat Tirinus: ſi poſteriori modo, ab anno 4. Joachim: alii aliter 70. annos computant. Inſignem & notabilem annorum numerum Hebræi vocant generationem.

3. (b) Fruſtra hæc verba Catholicis objiciunt Calviniani: non enim aliud docet Propheta, quàm ſimulacra gentium non eſſe deos: quod ſæpè concludit his verbis: *Unde vobis notum ſit, quia non ſunt dii, ne ergo timueritis eos*: idque libenter concedimus de noſtris imaginibus: ſed hinc non ſequitur nullam iis deberi venerationem, cùm ad ſua prototypa referuntur. Nam ut pronuntiantes ſanctiſſimum nomen Jeſus, non ſonum vocis honoramus caput aperiendo, ſed ipſum Filium Dei; ſic ubi procumbimus ante Crucifixi imaginem, non ipſam imaginem propriè adoramus, ſed eum, cujus eſt imago. Atque ex hac epiſtola refellitur Calvinus cùm negat ſtatuas à gentibus fuiſſe adoratas, ſed in iis ut in imaginibus verum Deum: nam ſingulis pene verſibus Propheta Babylonios perſtringit, quod ligna & lapides pro diis colerent, & ob eam rationem SS. Patres irrident Ethnicos.

5. (c) Non quaſi ore & opere contraria liceat exhibere; ſed quamdiu nulla urget profitendæ fidei neceſſitas, tum in corde ſolo veritatem fidei retinendam eſſe docet.

6. (d) Veſter ero vindex.

8. (e) Sic eos veſtiunt, quaſi ornarent virginem.

19. (f) Seu medullam ligni corrodunt ſerpentes, aut vermes.

Digitized by Google

20. Nigræ ſunt facies eorum à fumo, qui in domo fit.

21. Supra corpus eorum, & ſupra caput eorum volant noctuæ, & hirundines, & aves etiam, ſimiliter & cattæ.

22. Unde ſciatis quia non ſunt dii. Ne ergo timueritis eos.

23. Aurum etiam quod habent, ad ſpeciem eſt. Niſi aliquis exterſerit æruginem, non fulgebunt: neque enim dum conflarentur, ſentiebant.

24. Ex omni pretio empta ſunt, in quibus ſpiritus non ineſt ipſis.

* Iſa. 46. 7. 25. * Sine pedibus in humeris portantur, oſtentantes ignobilitatem ſuam hominibus. Confundantur etiam qui colunt ea.

26. Propterea ſi ceciderint in terram, à ſemetipſis non conſurgunt: neque ſi quis eum ſtatuerit rectum, per ſemetipſum ſtabit, ſed ſicut mortuis munera eorum illis apponentur.

27. Hoſtias illorum vendunt ſacerdotes ipſorum, & abutuntur: ſimiliter & mulieres eorum deeerpentes, neque infirmo, neque mendicanti aliquid impertiunt;

28. De ſacrificiis eorum fœtæ, & menſtruatæ contingunt. Scientes itaque ex his quia non ſunt dii, ne timeatis eos.

29. Unde enim vocantur dii? Quia mulieres apponunt diis argenteis, & aureis, & ligneis.

30. Et in domibus eorum ſacerdotes ſedent, habentes tunicas ſciſſas, & capita, & barbam raſam, quorum capita nuda ſunt.

31. Rugiunt autem clamantes contra deos ſuos, ſicut in cœna mortui.

32. Veſtimenta eorum auferunt ſacerdotes, & veſtiunt uxores ſuas, & filios ſuos.

33. Neque ſi quid mali patiuntur ab aliquo, neque ſi quid boni, poterunt retribuere: neque regem conſtituere poſſunt, neque auferre.

34. Similiter neque dare divitias poſſunt, neque malum retribuere. Si quis illis votum voverit, & non reddiderit; neque hoc requirunt.

35. Hominem à morte non liberant, neque infirmum à potentiori eripiunt.

36. Hominem cæcum ad viſum non reſtituunt, de neceſſitate hominem non liberabunt.

37. Viduæ non miſerebuntur, neque orphanis benefacient.

38. Lapidibus de monte ſimiles ſunt dii illorum, lignei, & lapidei, & aurei, & argentei. Qui autem colunt ea, confundentur.

39. Quomodo ergo æſtimandum eſt, aut dicendum, illos eſſe deos?

40. Adhuc enim ipſis Chaldæis non honorantibus ea: qui cùm audierint (g) mutum non poſſe loqui, offerunt illud ad Bel, poſtulantes ab eo loqui:

41. Quaſi poſſint ſentire qui non habent motum, & ipſi cùm intellexerint, relinquent ea: ſenſum enim non habent ipſi dii illorum.

42. Mulieres autem circumdatæ funibus in viis (h) ſedent, ſuccendentes oſſa olivarum.

43. Cùm autem aliqua ex ipſis attracta ab aliquo tranſeunte dormierit cum eo, proximæ ſuæ exprobrat, quòd ea non ſit digna habita, ſicut ipſa, neque funis ejus diruptus ſit.

44. Omnia autem quæ illis fiunt, falſa ſunt. Quomodo æſtimandum, aut dicendum eſt, illos eſſe deos?

45. A fabris autem, & ab aurificibus facta ſunt. Nihil aliud erunt, niſi id quod volunt eſſe ſacerdotes.

46. Artifices etiam ipſi, qui ea faciunt, non ſunt multi temporis. Numquid ergo poſſunt ea quæ fabricata ſunt ab ipſis eſſe dii?

47. Reliquerunt autem falſa, & opprobrium poſteà futuris.

48. Nam cùm ſupervenerit illis prælium, & mala: cogitant ſacerdotes apud ſe, ubi ſe abſcondant cum illis.

49. Quomodo ergo ſentiri debeant quoniam dii ſunt, qui nec de bello ſe liberant, neque de malis ſe eripiunt?

50. Nam cùm ſint lignea, inaurata, & inargentata, ſcietur poſteà quia falſa ſunt ab univerſis gentibus, & regibus: quæ manifeſta ſunt quia non ſunt dii, ſed opera manuum hominum, & nullum Dei opus cum illis.

51. Unde ergo notum eſt, quia non ſunt dii, ſed opera manuum hominum, & nullum Dei opus in ipſis eſt?

52. Regem regioni non ſuſcitant, neque pluviam hominibus dabunt.

53. Judicium quoque non diſcernent, neque regiones liberabunt ab injuria: quia nihil poſſunt, ſicut corniculæ inter medium cœli & terræ.

54. Etenim cùm inciderit ignis in domum deorum ligneorum, argenteorum, & aureorum,

40. (g) Petunt ab idolo ut mutus loqui poſſit, cùm idolum ipſum non loquatur.
42. (h) In viis templi exponunt pudicitiam ſuam, zona circumdatæ, quaſi virginali, & Veneri ſacræ, & primo cuique obvio copiam ſui faciunt. Interim oſſa, ſeu nucleos olivarum ſuccendebant, quos ritus à Babyloniis Græcos accepiſſe ex Herodoto, Strabone, & aliis probant Cornelius à Lapide, Pererius & alii.

reorum, ſacerdotes quidem ipſorum fugient, & liberabuntur: ipſi verò ſicut trabes in medio comburentur.

55. Regi autem, & bello non reſiſtent. Quomodo ergo æſtimandum eſt, aut recipiendum quia dii ſunt?

56. Non à furibus, neque à latronibus ſe liberabunt dii lignei, & lapidei, & inaurati, & inargentati, quibus (i) hi qui fortiores ſunt,

57. Aurum, & argentum, & veſtimentum, quo operti ſunt, auferent illis, & abibunt, nec ſibi auxilium ferent.

58. Itaque melius eſt eſſe regem oſtentantem virtutem ſuam: aut vas in domo utile, in quo gloriabitur qui poſſidet illud: vel oſtium in domo, quod cuſtodit quæ in ipſa ſunt; quàm falſi dii.

59. Sol quidem, & luna (k), ac ſidera cùm ſint ſplendida, & emiſſa ad utilitates, obaudiunt.

60. Similiter & fulgur cùm apparuerit, perſpicuum eſt: idipſum autem & ſpiritus in omni regione ſpirat.

61. Et nubes, quibus cùm imperatum fuerit à Deo perambulare univerſum orbem, perficiunt quod imperatum eſt eis.

62. Ignis etiam miſſus deſuper ut conſumat montes, & ſilvas, facit quod præceptum eſt ei. Hæc autem neque ſpeciebus, neque virtutibus uni eorum ſimilia ſunt.

63. Unde neque exiſtimandum eſt, neque dicendum, illos eſſe deos, quando non poſſunt neque judicium judicare, neque quidquam facere hominibus.

64. Scientes itaque quia non ſunt dii, ne ergo timueritis eos.

65. Neque enim regibus maledicent, neque benedicent.

66. Signa etiam in cœlo gentibus non oſtendunt, neque ut ſol lucebunt, neque illuminabunt ut luna.

67. Beſtiæ meliores ſunt illis, quæ poſſunt fugere ſub tectum, ac prodeſſe ſibi.

68. Nullo itaque modo nobis eſt manifeſtum quia ſunt dii: propter quod ne timeatis eos.

69. Nam ſicut in cucumerario formido (l) nihil cuſtodit: ita ſunt dii illorum lignei, & argentei, & inaurati.

70. Eodem modo & in horto ſpina alba, ſupra quam omnis avis ſedet. Similiter & mortuo projecto in tenebris ſimiles ſunt dii illorum lignei, & inaurati, & inargentati.

71. A purpura (m) quoque & murice, quæ ſupra illos tineant, ſcietis itaque quia non ſunt dii. Ipſi etiam poſtremò comeduntur, & erunt opprobrium in regione.

72. Melior (n) eſt homo juſtus, qui non habet ſimulacra: nam erit longè ab opprobriis.

56. (i) Biblia Lovanienſia legunt, *ſi qui*, pro *hi qui*.
59. & 60. (k) Sunt idolis meliora, utilitatem hominibus afferunt, & Dei præcepto obediunt, uti fulgura & venti.
69. (l) Terricula, quæ in cucumerariis poni ſolent ad terrendas aves: natura ſua non cuſtodiunt, cùm non ſint niſi hominum ſimulacra: ſic idola opinione tantùm ſuperſtitioſorum aliquid efficiunt, non natura ſua.
71. (m) Exiſtimat Maldonatus interpretem vertiſſe à purpura, à murice, quæ ſupra illos tineant, ſeu tineis exeduntur: ſcietis utique quia non ſunt dii. *Et erunt in opprobrium*; erit omnibus irriſionis materia.
72. (n) Propheta plus ſignificat, quàm verbis exprimat. Juſtus enim gloriam inveniet æternam.

PROPHETIA EZECHIELIS.

EZECHIEL filius Buzi è tribu Levi, & Sacerdos, abductus fuit ſub initium ſecundæ captivitatis, & poſt annos quinque ſuæ deportationis, qui fuit Sedeciæ annus quintus, cœpit prophetare. Nabuchodonoſoris 13. prophetavit per annos 22. Ubique cum Jeremia conſentit, & idem ferè eſt utriuſque libri argumentum.

CAPUT

CAPUT PRIMUM.

Tempus & locus, quibus Ezechieli oſtenſæ ſunt viſiones Dei.

1. ET factum eſt in trigeſimo (a) anno, in quarto, in quinta menſis, cùm eſſem in medio captivorum * juxta fluvium Chobar, aperti ſunt cœli, & vidi viſiones Dei.

* Inf. 3. 23. & 10. 20. & 43. 3.

2. In quinta menſis, ipſe eſt annus quintus tranſmigrationis regis Joachin.

3. Factum (b) eſt verbum Domini ad Ezechielem filium Buzi ſacerdotem in terrà Chaldæorum, ſecùs flumen Chobar: & facta eſt ſuper eum ibi manus Domini.

4. Et vidi, & ecce ventus (c) turbinis veniebat ab Aquilone; & nubes magna, & ignis involvens, & ſplendor in circuitu ejus: & de medio ejus quaſi ſpecies electri, id eſt de medio ignis:

5. Et in medio ejus ſimilitudo (d) quatuor animalium: & hic aſpectus eorum, ſimilitudo hominis in eis.

6. Quatuor (e) facies uni, & quatuor pennæ uni.

7. Pedes eorum pedes recti, (f) & planta pedis eorum quaſi planta pedis vituli, & ſcintillæ quaſi aſpectus æris candentis.

8. Et manus (g) hominis ſub pennis eorum in quatuor partibus: & facies & pennas per quatuor partes habebant.

9. Junctæque (h) erant pennæ eorum alterius ad alterum; non revertebantur cùm incederent: ſed unumquodque ante faciem ſuam gradiebatur.

10. Similitudo (i) autem vultus eorum: facies hominis, & facies leonis à dextris ipſorum quatuor; facies autem bovis à ſiniſtris ipſorum quatuor, & facies aquilæ deſuper ipſorum quatuor.

11. Facies (k) eorum, & pennæ eorum extentæ deſuper: duæ pennæ ſingulorum jungebantur, & duæ tegebant corpora eorum.

12. Et.

CAP. I. 1. (a) Sive hic annus computetur ab inventione libri legis, regnante Joſia, ſive ab anno Jubilæi, ſive à captivitate Babylonica, & à capto Joachim, ſeu denique ab initio regni Nabopolaſſar patris Nabuchodonoſoris, unde Babylonii numerabant annos. *In quarto*, id eſt menſe. *Aperti ſunt cœli*, vel fulgura emicuerunt, vel ut ait Hieron. *Apertos cælos, non diviſione firmamenti, ſed fide credentis intellige, ea quòd cæleſtia ſint illi reſerata myſteria*. Credibilius eſt hos 30. annos à captivitate numerari; non enim de Jubilæo, aut de inventione libri legis, ſed de captivitate agebat Propheta. Theodoretus ab anno 18. Joſiæ, quo ſententia captivitatis fuit pronuntiata, eos annos enumerat: ut 400. anni Geneſis ab eo anno, quo Deus Abrahamo peregrinationem Ægyptiorum & captivitatem prædixit, ſunt computandi.

3. (b) Divina virtus, ventus, turbo, ignis, calamitatem Judæis imminentem deſignant. Currus Dei, divinæ majeſtatis & providentiæ eſt ſymbolum. Adſtant illi Cherubim, & exercitus Angelorum ad juſſa Dei facienda expediti; currus Dei, ſeu providentiæ miniſtri ſunt Cherubim. Quatuor habet facies divina providentia, fortis eſt ut leo, velox ut aquila, amabilis ut homo, patiens ut bos; *In medio rota*, cauſarum ſeriem, & connexionem inſinuat.

4. (c) Turbines excitans: *Ab Aquilone*, reſpectu Judææ, à Babylone nempè. *Et ignis involvens*: 70. Ignis fulgurans. Hæc viſio obſcura gloriam Domini adumbrabat, ut Ezechiel ipſe initio cap. 2. teſtatur: quæ in cœlo primum, quod inſtar ſapphiri lumine circumfuſæ deſcribit; tum in miniſtris divini imperii, & in ordine providentiæ, qui & alis inſtructi celeritatem in exequendis Dei mandatis exprimunt. Turbo ille ab Aquilone Nabuchodonoſorem ſatis aptè exhibet; ſic enim ab aliis Prophetis deſignatur, ut Jerem. 23. *Ecce turbo dominicæ indignationis*. *Et ſplendor in circuitu ejus*: nubis, adeo ut circa nubem totum illud ſpatium colluceret, & de medio ejus, ignis nimirum. *Species electri*, an ſuccini, an potiùs æris præſtantiſſimi, & coloris aurei. Metallum illud populum Iſrael exprimit, quem tot calamitates abſumere non potuerint.

5. (d) Non erant animalia, ſed eorum ſimilitudinem præ ſe ferebant ſpiritus cœleſtes: *ſimilitudo*, forma eorum erat ſimilis formæ humanæ.

6. (e) Unicuique eorum erant quatuor facies, humana anterior, leonina dextra, &c. unicuique facies quatuor erant, alæ duæ ad tegendam illam corporis partem, quæ illis reſpondebat, duæ ad volandum verſus eam partem, in quam facies ſpectabat.

7. (f) Sept. Interp. *Crura recta*, ut in homine. *Quaſi planta pedis vituli*. Aquila vertit, quaſi planta pedis rotundi; ut facilè in omnes partes moverentur: *Et ſcintillæ* Hebr. *Scintillantes*, nempe eorum pedes, ut æris.

8. (g) Brachia humanis ſimilia: *Sub pennis eorum in quatuor partibus*, animalium, quæ quatuor faciebus reſpondebant: *Habebant*, ut in omnem partem aſpicere & ambulare poſſent. In ſingulis quaternæ erant facies, quaterna brachia: ſub qualibet penna, vel ala, erat una manus.

9. (h) Ut æquali celeritate in eam partem volare poſſent: vel ex Hebr. conjunctæ erant alæ unius faciei alis alterius faciei in eodem animali. *Non revertebantur*: non vertebant ſe ut cætera animalia, cùm in contrariam partem volebant ire, quia faciem habebant & alas in omnem partem.

10. (i) Hoc loco videtur punctum interponendum: omnia faciem hominis habebant: *à dextris*, ex Hebr.

Digitized by Google

12. Et unumquodque eorum coram facie ſua ambulabat (l): ubi erat impetus ſpiritus, illuc gradiebantur, nec revertebantur cùm ambularent.

13. Et ſimilitudo animalium, aſpectus eorum quaſi carbonum ignis ardentium, & quaſi aſpectus lampadarum. Hæc erat viſio diſcurrens (m) in medio animalium, ſplendor ignis, & de igne fulgur egrediens.

14. Et animalia ibant & revertebantur (n), in ſimilitudinem fulguris coruſcantis.

15. Cùmque aſpicerem animalia, apparuit rota (o) una ſuper terram juxta animalia, habens quatuor facies.

16. Et aſpectus rotarum, & opus earum, quaſi viſio maris: & una ſimilitudo ipſarum quatuor: & aſpectus (p) earum & opera, quaſi ſit rota in medio rotæ.

17. Per quatuor (q) partes earum euntes ibant, & non revertebantur cùm ambularent.

18. Statura (r) quoque erat rotis, & altitudo, & horribilis aſpectus: & * totum corpus oculis plenum in circuitu ipſarum quatuor.

* Infr. 10. 12.

19. Cùmque ambularent animalia, ambulabant pariter & rotæ juxta ea: & cùm elevarentur animalia de terra, elevabantur ſimul & rotæ.

20. Quocumque ibat ſpiritus, (ſ) illuc eunte ſpiritu, & rotæ pariter elevabantur, ſequentes eum. Spiritus enim vitæ erat in rotis.

21. Cum euntibus ibant, & cum ſtantibus ſtabant: & cum elevatis à terra, pariter elevabantur & rotæ, ſequentes ea: quia ſpiritus vitæ erat in rotis.

22. Et ſimilitudo ſuper capita animalium (t) firmamenti, quaſi aſpectus cryſtalli horribilis, & extenti ſuper capita eorum deſuper.

23. Sub firmamento autem pennæ eorum rectæ (u) alterius ad alterum: unumquodque duabus alis velabat corpus ſuum, & alterum ſimiliter velabatur.

24. Et audiebam ſonum (x) alarum, quaſi ſonum aquarum multarum, quaſi ſonum ſublimis Dei: cùm ambularent, quaſi ſonus erat multitudinis ut ſonus caſtrorum: cùmque ſtarent, demittebantur pennæ eorum.

25. Nam cùm fieret vox ſuper firmamentum, quod erat ſuper caput eorum, ſtabant, & ſubmittebant (y) alas ſuas.

26. Et ſuper firmamentum, quod erat imminens capiti eorum, quaſi aſpectus lapidis ſapphiri ſimilitudo throni (z): & ſuper ſimilitudinem throni, ſimilitudo quaſi aſpectus hominis deſuper.

27. Et vidi quaſi ſpeciem electri, velut aſpectum ignis, intrinſecùs ejus per circuitum:

facies leonis erat ad dexteram faciei hominis: *Et deſuper*: vox illa, *deſuper*, neque in Hebræo, neque apud 70. occurrit: nec poterat, niſi à tergo fuiſſet, ait Maldonatus: aut certè hoc loco vox *deſuper*, ſignificat præterea: unicuique animali quatuor inerant facies, non una tantùm.

11. (k) Singulis animalibus 16. erant alæ: ex iis octo erant extenſæ ad volandum in omnes partes Univerſi, aliæ octo corpus animalis tegebant: ala unius faciei alæ alterius faciei ejuſdem animalis juncta erat; quod omnium conſenſum exprimebat.

12. (l) Unumquodque rectà ibat: nam verſus partes omnes faciem habebat obverſam.

13. (m) Videbatur in medio animalium ignis diſcurrere, & de igne fulgur egredi.

14. (n) In contrariam partem ambulabant. Contrarium videtur dixiſſe Propheta v. 9. & 12. animalia ſcilicet non reverti. Sed ut benè advertit Martianæus in nupero opere de *Triplici Syntaxi*, habenda ratio circumſtantiarum, ubi videtur in ſententiis aliqua ſubeſſe contradictio. Addit Propheta ea reverti inſtar fulgurum, Hebr. *Bazec*. בזק. Nam ut fulgura in ictu oculi micant, & progrediuntur in momento temporis, neque ab ætere, aut à ſe ipſis ſeparantur; ita hæc animalia prorsùm volabant. At ſi quem oſtenderent objectum, priora non relegebant veſtigia, atque, ut ait Hieronymus, non tam revertuntur, quam contrahunt ſe, extincta rursùm, & præbitura lumen quod paruumper abſconderant.

15. (o) Una juxta unum animal: ſingulæ rotæ juxta ſingula animalia: quæ quatuor rotæ aliæ aliis comprehenſæ unam veluti rotam, aut ſphæram efficiebant: à 4. animalibus ſic pendebant, ut horum motu agerentur: ceque mundum aſpectabilem in perpetuo motu poſitum deſignabant, aut inferiores Dei miniſtris ſubjici, ut juxta divinæ providentiæ nutum moveantur. *Rota una ſuper terram*: quæ in cælo inſtar quadrigam apparebat, non ſuper veram terram. *Rota una juxta animalia*: ſingulæ rotæ juxta ſingula animalia, quæ non erant in curru, ſed tanquam ſtipatores ſingulas rotas comitaban-

tur: *Habens quatuor facies*: erat quadripartita: adeò ut unaquæque rota aliam tranſverſim ſecaret, & quatuor ſemicirculi velut coluri in ſphæra apparerent. Cuilibet rotæ inſcripta erat facies hominis, leonis, bovis & aquilæ.

16. (p) Forma, ſpecies: *Quaſi viſio maris*, cæruleï coloris: *Et una*: ſingularum conſimilis figura: *Aſpectus earum & opera*: figura & compoſitio: *Quaſi rota in medio rotæ*, integra rota ſphæræ cujuſdam inſtar formata. *Et ſimilitudo*: An fortè octo erant rotæ? ſed quatuor tantùm erant ſolis ſeparatæ; nam binæ erant mutuò implicatæ.

17. (q) Versùs quatuor ſua latera citra ullam converſionem, aut flexionem rotari poterant.

18. (r) Hebr. Dorſum: extimus circulus erat prodigioſæ magnitudinis: *Horribilis*. *Totum corpus*: Hebr. dorſum: *Oculis plenum*, ocellis, quales in cauda pavonis, quod motus omnes ſint ordinati.

20. (ſ) Scilicet animalium. Quocumque ſpiritus animalium hæc impellebat, eò quoque ſpiritus rotarum eas promovebat, cùm idem ſpiritus utraque regeret.

22. (t) Et ſuper capita animalium erat *ſimilitudo firmamenti*, *horribilis*: propter divinitatem, quam præ ſe ferebat.

23. (u) Extentæ; *Alterius ad alteram*: unaquæque alteri ſibi vicinæ, dextra ſiniſtræ ſolius faciei in eodem animali conjuncta erat; *Unumquodque*: unaquæque facies ejuſdem animalis; *Velabat* [illegible] tegebat.

24. (x) Sicut tonitruum: *Demittebantur pennæ* [illegible]: non concutiebant alas, ad volandum tamen erant paratæ.

25. (y) Hieron. *Vocem enim Dei omnipotentis reſonantem in cæleſtibus ferre non poterant, ſed ſtabant & mirabantur, & ſilentio ſuo Dei poteſtatem demonſtrabant*.

26. & 27. (z) Verba ſic ordinanda: & ſuper firmamentum, quod eorum capitibus imminebat, erat ſimilitudo throni: & quaſi ex ſapphiro fabricati. *Aſpectum*, figuram ignis intra ſpeciem electri.

tuitum : à lumbis ejus & deſuper, & à lumbis ejus uſque deorſùm, vidi quaſi ſpeciem ignis ſplendentis in circuitu.

28. Velut aſpectum arcus cùm fuerit in nube in die pluviæ : hic erat aſpectus ſplendoris per gyrum.

CAPUT II.

Roboratur Propheta exterritus, ut intrepidè arguat rebelles Iſrael.

1. HÆc viſio ſimilitudinis gloriæ Domini : & vidi, & cecidi in faciem meam, & audivi vocem loquentis. Et dixit ad me : Fili hominis ſta ſuper pedes tuos : & loquar tecum.

2. Et ingreſſus eſt in me ſpiritus poſtquam locutus eſt mihi, & ſtatuit me ſupra pedes meos, & audivi loquentem ad me,

3. Et dicentem : Fili hominis, mitto ego te ad filios Iſrael, ad gentes apoſtatrices, quæ receſſerunt à me : ipſi & patres eorum prævaricati ſunt pactum meum uſque ad diem hanc.

4. Et filii dura facie, & indomabili corde ſunt, ad quos ego mitto te : & dices ad eos : Hæc dicit Dominus Deus :

5. Si fortè vel ipſi audiant (a), & ſi fortè quieſcant, quoniam domus exaſperans eſt : & ſcient quia propheta fuerit in medio eorum.

6. Tu ergo fili hominis ne timeas eos, neque ſermones eorum metuas : quoniam increduli & ſubverſores ſunt tecum, & cum ſcorpionibus habitas : verba eorum ne timeas, & vultus eorum ne formides, quia domus exaſperans eſt.

7. Loqueris ergo verba mea ad eos, ſi fortè audiant, & quieſcant : quoniam irritatores ſunt.

8. Tu autem fili hominis audi quæcumque loquor ad te, & noli eſſe exaſperans (b) ſicut domus exaſperatrix eſt : aperi os tuum, & comede quæcumque ego do tibi.

9. Et vidi, & ecce manus miſſa (c) ad me, in qua erat involutus liber : & expandit illum coram me, * qui erat ſcriptus intùs & foris : & ſcriptæ erant in eo lamentationes, & carmen, & væ. * Apoc. 5. 1.

CAPUT III.

Comeſto libro datur propheta facies adamantina, ut intrepidè arguat rebelles.

1. ET dixit ad me : Fili hominis quodcumque inveneris comede (a) : comede volumen iſtud, & vadens loquere ad filios Iſrael.

2. Et aperui os meum, & cibavit (b) me volumine illo :

3. Et dixit ad me : Fili hominis venter (c) tuus comedet, & viſcera tua complebuntur volumine iſto, quod ego do tibi. * Et comedi illud : & factum eſt in ore meo ſicut mel dulce. * Apoc. 10. 9. 10.

4. Et dixit ad me : Fili hominis vade ad domum Iſrael, & loqueris verba mea ad eos.

5. Non enim ad populum profundi ſermonis (d), & ignotæ linguæ tu mitteris, ad domum Iſrael :

6. Neque ad populos multos profundi ſermonis, & ignotæ linguæ, quorum non poſſis audire ſermones : & ſi ad illos mittereris, ipſi audirent te.

7. Domus autem Iſrael nolunt audire te : quia nolunt audire me : omnis quippè domus Iſrael attrita fronte eſt, & duro corde.

8. Ecce dedi (e) faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum.

9. Ut adamantem, & ut ſilicem dedi faciem tuam : ne timeas eos, neque metuas à facie eorum : quia domus exaſperans eſt.

10. Et dixit ad me : Fili hominis omnes ſermones meos, quos ego loquor ad te, aſſume in corde tuo, & auribus tuis audi :

11. Et

CAP. II. 5. (a) *Audiant*, obtemperent ; *Et quieſcant*, ceſſent à peccatis. More humano loquitur : ſic enim loqui ſolemus, cùm alios admonemus. Hieron. *Loquitur autem hac Deus ambigentis affectu, ut liberum hominis monſtret arbitrium.*

8. (b) Ne mihi reſiſtas ; *Comede*, verba mea meditare intùs : ſerva & commenda memoriæ.

9. (c) Sept. Interpret. Extenſa ad me : *In qua erat involutus liber* : Hebr. *Volumen libri* : membrana convoluta ; *Intùs & foris* : in facie, & à tergo. *Lamentationes*, calamitates : Hebr. *Antè & retrò* : præterita & futura, utriuſque Teſtamenti ſcriptura : vel in facie & in tergo, ex utraque parte, ut totum volumen ſcripta implerent. Hieron. *Vel certè foris in hiſtoria littera, intùs intelligentia ſpirituali.*

CAP. III. 1. (a) Gregor. *Comede, & paſce : ſatiare, & eructa ; accipe, & ſparge ; conſortare, & labora ; ipſe qui juſſit, os ejus aperuit* : Ex verſione 70. Idem Gregor. *Sed tamen hoc ipſum ſumere, noſtrarum virium non eſt, niſi ipſe cibaverit, qui ut comedatur juſſit. Quodcumque inveneris in pagina mea : quæcumque tibi revelavero, dic omnia, nihil diſſimula.*

2. (b) Ingeſſit mihi in os, & fecit, ut devorarem, non ſeipſa, ſed ſpiritu prophetico docuit me omnia.

3. (c) Metaphora exponitur v. 10. Multi legendo, vel audiendo comedunt, ſed non ſatiantur. Gregor. *Comedit, & non ſatiatur, bibit, & non inebriatur, qui verba Dei audiens, lucra & gloriam concupiſcit.*

5. & 6. (d) Obſcuri & difficilis, vel barbari ſermonis. *Audirent* : hoc loco vocatio gentium & reprobatio Judæorum apertè deſignantur : id ipſum eſt quod ait Chriſtus Matth. 11. *Si in Tyro & Sydone, &c.*

7. (e) Hier. *Ex quo diſcimus interdum gratiâ Dei eſſe impudentiæ reſiſtere, frontem fronte conterere* : ea quippè conſtantia opus eſt, ut obdurata corda emolliantur.

11. Et vade, ingredere ad tranſmigrationem, ad filios populi tui, & loqueris ad eos, & dices eis: Hæc dicit Dominus Deus: ſi fortè audiant, & quieſcant.

12. Et aſſumpſit me ſpiritus, & audivi poſt me vocem commotionis (f) magnæ: Benedicta gloria Domini de loco ſuo:

13. Et vocem alarum animalium percutientium alteram ad alteram, & vocem rotarum ſequentium animalia, & vocem commotionis magnæ.

14. Spiritus quoque levavit me, & aſſumpſit me: & abii amarus (g) in indignatione ſpiritus mei: manus enim Domini erat mecum, confortans me.

15. Et veni ad tranſmigrationem, ad acervum novarum frugum, ad eos qui habitabant juxta flumen Chobar, & ſedi ubi illi ſedebant: & manſi (h) ibi ſeptem diebus mœrens in medio eorum.

16. Cùm autem pertranſiſſent ſeptem dies, factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

* Infr. 33. 7. 17. * Fili hominis ſpeculatorem dedi te domui Iſrael: & audies de ore meo verbum, & annuntiabis eis ex me.

18. Si dicente me ad impium: Morte morieris: non annuntiaveris ei, neque locutus fueris ut avertatur à via ſua impia, & vivat: ipſe impius in iniquitate ſua morietur; ſanguinem autem ejus de manu tua requiram.

19. Si autem tu annuntiaveris impio, & ille non fuerit converſus ab impietate ſua, & à via ſua impia: ipſe quidem in iniquitate ſua morietur, tu autem animam tuam liberaſti (i)

20. Sed & ſi converſus juſtus à juſtitia ſua fuerit, & fecerit iniquitatem: ponam offendiculum (k) coram eo, ipſe morietur, quia non annuntiaſti ei: in peccato ſuo morietur, & non erunt in memoria juſtitiæ ejus, quas fecit; ſanguinem verò ejus de manu tua requiram.

21. Si autem tu annuntiaveris juſto, ut non peccet juſtus, & ille non peccaverit: vivens vivet, quia annuntiaſti ei, & tu animam tuam liberaſti.

22. Et facta eſt ſuper me manus Domini, & dixit ad me: Surgens egredere in campum, & ibi loquar tecum.

23. Et ſurgens egreſſus ſum in campum: & ecce ibi gloria Domini ſtabat quaſi gloria, quam vidi * juxta fluvium * Sup. 1. 3.
Chobar, & cecidi in faciem meam.

24. Et ingreſſus eſt in me ſpiritus, & ſtatuit me ſuper pedes meos: & locutus eſt mihi, & dixit ad me: Ingredere, & includere (l) in medio domus tuæ.

25. Et tu fili hominis, ecce data ſunt ſuper te vincula (m), & ligabunt te in eis, & non egredieris de medio eorum.

26. Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo, & eris mutus, nec quaſi vir objurgans: quia domus exaſperans eſt.

27. Cùm autem locutus fuero tibi, aperiam os tuum, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Qui audit, audiat (n): & qui quieſcit, quieſcat: quia domus exaſperans eſt.

CAPUT IV.

Jubetur propheta delineare obſidionem Jeruſalem, ac dormire ſuper latus ſiniſtrum 390. diebus, ſuper dextrum verò 40. ac vilem ſibi parare cibum.

1. ET tu fili hominis ſume tibi laterem (a), & pones eum coram te: & deſcribes in eo civitatem Jeruſalem.

2. Et ordinabis adversùs eam obſidionem, & ædificabis munitiones, & comportabis aggerem, & dabis contra eam caſtra, & pones arietes in gyro.

3. Et

12. (f) Venti procelloſi, & Angelorum clamantium. *Benedicta:* glorioſum prædicabant Deum in excelſis, & ejus juſtitiam adversùs Jeruſalem. Hieron. *Locus autem Domini eſt omnis in quo hoſpitium invenit. Et aſſumpſit me Spiritus:* viſus ſum rapi à Spiritu ſancto, vel ab Angelo.

14. (g) Præ zelo, qui præcordia incendebat: *Erat mecum:* Dei virtus me roborabat, ut parerem ei: ſed & triſtis erat ob imminentem populo calamitatem.

15. (h) Hieron. *Septemque diebus prius verſatur inter eos videns quæ cuncta gerebant, ut poſtea ſciret quæ ſcripſerat.* Doctorem & Prophetam quaſi in ſpecula te conſtitui, ut quæ ſunt futura proſpiceres. *Et audies verbum* Dei in Evangelio audimus, in epiſtolis Apoſtolorum tamquam in prima Evangelii expoſitione, in Conciliis, in SS. Patribus, quorum ſcripta traditiones Eccleſiæ continent. *Requiram:* in te ulciſcar ſanguinem ejus.

19. (i) Eo ipſo opere ſalvaſti animam tuam. Hinc Apoſt. 1. Cor. 3. *Unuſquiſque propriam mercedem accipiet ſecundùm ſuum laborem:* non dicit ſecundùm fructum laboris.

20. (k) Variis pœnis eum afficiam, quibus pungatur; vel permittam huic poni offendiculum ob culpam præcedentem. *Notandum*, inquit Hieron. *quòd poſſit juſtus cadere, & ſi habuerit magiſtrum, ad meliora converti.* Hebr. *Ponam offendiculum*, ſic interpretantur, pateſaciam occulta ejus peccata.

24. (l) Quia nihil proficies admonens eos, vel abde te in domum, ut priùs audias ex Deo quæ dicturus es. Hieroſolymæ obſidionem hoc ſigno indicat.

25. (m) Inſecta ſunt per viſionem Prophetæ.

27. (n) Dices illis quæ audiſti ac vidiſti: Qui voluerit audire, audiat; qui noluerit, non audiat: quia ſcio pleroſque non audituros, cùm ſit gens pervicax. 70. Qui audis, audiat; & qui incredulus eſt, incredulus ſit.

CAP. IV. 1. (a) Nondum igne coctum: in eo jubetur deſcribere obſeſſam civitatem Jeruſalem: ſic factis vaticinari jubetur Propheta. Hieron. *Urbs quam putabant eſſe firmam, & inexpugnabilem, fragiliſſimo lateri comparatur.* Ex Hieron. Symmachus vertit πλινθίον, *laterculum, ſeu abacum, in cujus pulvere ſolent Geometræ lineas radioſque deſcribere.*

3. Et tu ſume tibi ſartaginem (b) ferream, & pones eam in murum ferreum inter te, & inter civitatem: & obfirmabis faciem tuam ad eam, & erit in obſidionem, & circumdabis eam: ſignum eſt domni Iſrael.

4. Et tu dormies (c) ſuper latus tuum ſiniſtrum, & pones iniquitates domus Iſrael ſuper eo, numero dierum, quibus dormies ſuper illud, & aſſumes iniquitatem eorum.

5. Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum trecentos & nonaginta dies: & portabis iniquitatem domus Iſrael.

6. Et cùm compleveris hæc, dormies ſuper latus tuum dexterum ſecundò: & * aſſumes iniquitatem domus Juda quadraginta diebus: diem pro anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi. *

* Num. 14. 34.

* Jer. 52. 3.

7. Et ad obſidionem Jeruſalem convertes faciem tuam, & brachium tuum erit extentum: & prophetabis adversùs eam.

8. Ecce circumdedi (d) te vinculis: & non te convertes à latere tuo in latus aliud, donec compleas dies obſidionis tuæ.

9. Et tu ſume (e) tibi frumentum, & hordeum, & fabam, & lentem, & millium, & viciam: & mittes ea in vas unum, & facies tibi panes numero dierum, quibus dormies ſuper latus tuum: trecentis & nonaginta diebus comedes illud.

10. Cibus autem tuus, quo veſceris, erit in pondere (f) viginti ſtateres in die: à tempore uſque ad tempus comedes illud.

11. Et aquam in menſura bibes, ſextam partem hin: à tempore uſque ad tempus bibes illud.

12. Et quaſi ſubcinericium (g) hordeaceum comedes illud: & ſtercore, quod egreditur de homine, operies illud in oculis eorum.

13. Et dixit Dominus: Sic comedent filii Iſrael * panem ſuum pollutum inter gentes, ad quas ejiciam eos.

* Oſeæ 9. 3.

14. Et dixi: A, a, a, Domine Deus, ecce anima mea non eſt polluta; (h) & morticinum, & laceratum à beſtiis non comedi ab infantia mea uſque nunc, & non eſt ingreſſa in os meum omnis caro immunda.

15. Et dixit ad me: Ecce dedi tibi fimum boum pro ſtercoribus humanis: & facies panem tuum in eo.

16. Et dixit ad me: Fili hominis: * Ecce ego conteram baculum (i) panis in Jeruſalem: & comedent panem in pondere, & in ſolicitudine: & aquam in menſura, & in anguſtia bibent:

* Inf. 5. 16. & 14. 13.

17. Ut deficientibus pane & aqua, corruat unuſquiſque ad fratrem ſuum: & contabeſcant in iniquitatibus ſuis.

CAPUT V.

Jubetur Propheta barbam & pilos capitis radere, & eos variè conſumere. Quo quidem cives Jeruſalem variis mortis generibus perituros deſignatur.

1. ET tu fili hominis ſume (a) tibi gladium acutum, radentem pilos: & aſ-

3. (b) Hieron. *Sartago ferrea, quæ inſtar muri inter Prophetam & urbem ponitur, grandem iram demonſtrat Dei, quæ nullis precibus fatigatur, nec flectitur ad miſericordiam*: Ea quoque ſartago igne comburendam civitatem, & obſeſſos graviter cruciandos ſignificat. *Ad eam*, contra eam: vultu implacabili aſpicies obſeſſos: *ſignum eſt domui Iſrael*: hæc ſignificant urbem brevi obſidendam.

4. & 5. (c) Hebr. *Decumbes*: quod eſt animi anxii, & admodùm moleſti: totidem dies obſidionis Jeruſalem. 40. dies in latere dextro deſignant 40. dies, quibus Chaldæi captam urbem diripuerunt. *Super eo latere*; pones debitam peccatis eorum pœnam: ita ut tot diebus te affligas, quot urbs ipſa arctiori obſidione cingetur, per tres menſes, his omiſſis, quibus Chaldæi obſidionem intermiſerunt, ut obviam irent Ægyptiis. *Dedi tibi*, numero dierum 390. *Et portabis*, in figura & imagine. Cùmque per 390. annos ab anno 37. Salomonis in ſcelus idololatriæ prolapſa fuerit, ab eo anno 13. Joſiæ ad ultimum Sedeciæ annum ſceleratiores facti fuerint, ut ex Prophetia Jeremiæ liquet, 40. diebus graviſſimè punientur: Propheta gerit perſonam civitatis & civium: qui mox obſidendi & vinciendi erant. Alii 40. annos numerant à tempore hujus prophetiæ ad primum Cyri annum: alii demum ut Gordonus ab anno 13. Joſiæ, cùm mala invaluerunt, ad undecimum uſque annum Sedeciæ.

8. (d) Hoc loco Propheta gerit perſonam civitatis, ut verſiculo præcedenti gerebat perſonam hoſtis: vincula ſunt captivitatis ſigna.

9. (e) Hæc quoque famem venturam obſeſſis deſignant: menſuram panis & aquæ tam arctam præſcribit, *qua trahitur magis anima, quàm ſuſtentatur, nec vires tribuit, ſed mortem prohibet*, Hieron. vel captivitatem cum fame conjunctam decem tribuum per 390. annos deſcribit.

10. (f) Non quantum voles, ſed decem tantùm uncias panis ſingulis diebus; *A tempore*, quo cubare cœperis in ſiniſtrum latus uſque ad tempus, quo cubare deſines: vel ex Hieron. à veſpere uſque ad veſperam.

12. (g) Illum non coques in clibano, ſed ſub cinere, ut ſolent ruſtici. Jubetur panem ſuum operire, Hebr. *Coquere ſub cinere ſtercoris humani*. Quo indicat in obſidione non defutura modò ligna, ſed & ſtercora boum, & equorum, quibus ſiccatis uterentur igni alendo. Coram filiis Iſrael comedes, ut hinc diſcant, quis futurus ſit eorum ſtatus in obſidione.

14. (h) Numquam immundo cibo me contaminavi. Ad votum Prophetæ Deus mitigat ſententiam ſuam. In hoc Propheta Chriſti perſonam adumbrat, qui iniquitates noſtras portavit. Hieron. *Nos autem terrena contemnimus, ſed comedimus panem qui de cælo deſcendit, & fruimur illo cibo, de quo Pſalmiſta decantat, Panem Angelorum comedit homo, nequaquam Ægyptii carnibus, ſed manna tenuitate viventes.*

16. (i) Eripiam panem qui corpus humanum ſubſtentat. De utraque captivitate Iſraelis & Jeruſalem ænigma propoſuit, ſed brevitatis cauſa in propoſitione Jeruſalem, in concluſione Iſraelem prætermiſit.

CAP. V.

1. (a) Hoc emblemate Deus urbis Jeruſalem imminentem calamitatem exprimit, & v. 5. ipſe exponit:

& aſſumes eum, & duces per caput tuum, & per barbam tuam: & aſſumes tibi ſtateram ponderis, & divides eos.

2. Tertiam (b) partem igni combures in medio civitatis, juxta completionem dierum obſidionis: & aſſumes tertiam partem, & concides gladio in circuitu ejus: tertiam verò aliam diſperges in ventum, & gladium nudabo poſt eos.

3. Et ſumes inde (c) parvum numerum: & ligabis eos in ſummitate pallii tui.

4. Et ex eis rurſum tolles, & projicies (d) eos in medio ignis, & combures eos igni: & ex eo egredietur ignis in omnem domum Iſrael.

5. Hæc dicit Dominus Deus: Iſta eſt Jeruſalem, in medio gentium poſui (e) eam, & in circuitu ejus terras.

6. Et contempſit judicia mea, ut plus eſſet impia quam gentes: & præcepta mea, ultrà quam terræ, quæ in circuitu ejus ſunt; judicia enim mea projecerunt, & in præceptis meis non ambulaverunt.

7. Idcircò hæc dicit Dominus Deus: Quia ſuperaſtis (f) gentes, quæ in circuitu veſtro ſunt, & in præceptis meis non ambulaſtis, & judicia mea non feciſtis, & juxta judicia gentium, quæ in circuitu veſtro ſunt, non eſtis operati;

8. Ideò hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, & ipſe ego faciam in medio tui judicia (g) in oculis gentium.

9. Et faciam in te quod non feci, & quibus ſimilia ultrà (h) non faciam, propter omnes abominationes tuas.

10. Ideò patres comedent filios in medio tui, & filii comedent patres ſuos, & faciam in te judicia, & ventilabo univerſas reliquias tuas in omnem ventum.

11. Idcircò vivo ego, dicit Dominus Deus: niſi pro eo quòd ſanctum meum violaſti in omnibus offenſionibus tuis, & in cunctis abominationibus tuis: ego quoque confringam, & non parcet oculus meus, & non miſerebor.

12. Tertia pars tui peſte morietur, & fame conſumetur in medio tui: & tertia pars tui in gladio cadet in circuitu tuo: tertiam verò partem tuam in omnem ventum diſpergam, & gladium evaginabo poſt eos.

13. Et complebo (i) furorem meum, & requieſcere faciam indignationem meam in eis, & conſolabor: & ſcient quia ego Dominus locutus ſum in zelo meo, cùm implevero indignationem meam in eis. Zach. 1. 8.

14. Et dabo te in deſertum & in opprobrium gentibus, quæ in circuitu tuo ſunt, in conſpectu omnis prætereuntis.

15. Et eris opprobrium, & blaſphemia (k), exemplum, & ſtupor in gentibus, quæ in circuitu tuo ſunt, cùm fecero in te judicia in furore, & in indignatione, & in increpationibus iræ.

16. Ego Dominus locutus ſum: Quando miſero ſagittas famis peſſimas in eos: quæ erunt mortiferæ, & quas mittam ut diſperdam vos: & famem congregabo ſuper vos, & * conteram in vobis baculum panis. * Sup. 4. 16. Inf. 14. 13.

17. Et immittam in vos famem, & beſtias peſſimas uſque ad internecionem: & peſtilentia & ſanguis tranſibunt per te, & gladium inducam ſuper te: ego Dominus locutus ſum.

CAPUT VI.

Propter multiplicem idololatriam filiorum Iſrael, in varias orbis plagas diſpergendos prædicitur.

1. ET factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis pone faciem tuam ad montes (a) Iſrael, & prophetabis ad eos.

3. Et

gladius enim acutus, ſeu novacula iram Dei, ſtatera judicium & providentiam divinam, ignis peſtem & famem, pili capitis & barbæ cives Jeruſalem deſignant.

2. (b) Civium: *In medio civitatis*, quam in latere delineaſti: *Dierum obſidionis*: aliquos pilos quotidie combures, donec dies obſidionis compleantur. *Diſperges in ventum*, quo diſperſio Judæorum exprimitur. *Et gladium*: nam Chaldæi Judæos in Ægyptum fugientes ſunt inſecuti.

3. (c) Ex tertiâ parte, *parvum numerum*, capillorum; *Et ligabis eos*: qui ſe ſponte Regi Babylonis dediderunt ſervabis, ut res, quæ ne amittantur, ligari ſolent in ora veſtimenti.

4. (d) Quidam intelligunt falſos prophetas, qui igni traditi ſunt, Jerem. 29. 22.

5. (e) In confinio Aſiæ, Africæ, & Europæ, ut gentes in circuitu poſitæ fidem illius & exempla vitæ imitarentur.

7. (f) Peccando: *Et juxta judicia gentium*: nam gentes deos ſuos non mutaverunt, vos autem Deum veſtrum dereliquiſtis, Jerem. 2. 10. 11.

8. (g) Hieron. *Idcircò non per Angelos, neque per alios miniſtros, ſed ipſe ego faciam judicia mea videntibus cunctis*: de te pœnas ſumam in conſpectu gentium.

9. (h) Vox *ultra*, non ſemper ſumenda, ſed non niſi poſt longum tempus: ut Iſaiæ 2. *Et non exercebuntur ultrà ad prælium*. Item 1. Reg. 7. de Philiſthæis, *Nec appoſuerunt ultra ut venirent in terminos Iſrael*.

13. (i) Hieron. *Humano Deus loquitur affectibus, non quòd ipſe iraſcatur, ſed quòd nos per pœnas atque cruciatus Deum ſentiamus iratum*.

15. 16. & 17. (k) Hebr. Et convicium. *Sagittas*, grandinem. *Peſtilentia*, peſtis ad bellum.

CAP. VI. 2. (a) Eſt perſonæ fictio, qua ſermo convertitur ad res inanimatas, quia in montibus erecta fuerant altaria: Hieronym. *Non auribus, ſed imperio ac potentia conditoris ſuum audiunt & intelligunt creatorem*. *Pone faciem tuam*; obfirma vultum tuum, liberè loquere.

Inf. 36. 1. 3. Et dices: * Montes Iſrael audite verbum Domini Dei: Hæc dicit Dominus Deus montibus, & collibus, rupibus, & vallibus: Ecce ego inducam ſuper vos gladium, & diſperdam excelſa veſtra,

4. Et demoliar aras veſtras, & confringentur ſimulacra veſtra: & dejiciam interfectos veſtros ante idola veſtra.

5. Et dabo cadavera filiorum Iſrael ante faciem ſimulacrorum veſtrorum: & diſpergam oſſa veſtra circùm aras veſtras,

6. In omnibus habitationibus veſtris. Urbes deſertæ erunt, & excelſa demolientur, & diſſipabuntur: & interibunt aræ veſtræ, & confringentur: & ceſſabunt idola veſtra, & conterentur delubra veſtra, & delebuntur opera veſtra.

7. Et cadet interfectus in medio veſtri: & ſcietis quia ego ſum Dominus.

8. Et relinquam (b) in vobis eos, qui fugerint gladium in gentibus, cùm diſperſero vos in terris.

9. Et recordabuntur mei liberati veſtri in gentibus, ad quas captivi ducti ſunt: quia contrivi cor eorum fornicans, & recedens à me; & oculos eorum fornicantes poſt idola ſua: & diſplicebunt ſibimet ſuper malis, quæ fecerunt in univerſis abominationibus ſuis.

10. Et ſcient, quia ego Dominus non fruſtrà locutus ſum, ut facerem eis malum hoc.

11. Hæc dicit Dominus Deus: Percute manum tuam, & allide pedem tuum, & dic: Heu, ad omnes abominationes malorum domus Iſrael: quia gladio, fame, & peſte ruituri ſunt.

12. Qui longè eſt, peſte morietur (c): qui autem propè, gladio corruet: & qui relictus fuerit, & obſeſſus, fame morietur: & complebo indignationem meam in eis.

13. Et ſcietis quia ego Dominus, cùm fuerint interfecti veſtri in medio idolorum veſtrorum, in circuitu ararum veſtrarum, in omni colle excelſo, & in cunctis ſummitatibus montium, & ſubtus omne lignum nemoroſum, & ſubtus univerſam quercum frondoſam, locum ubi accenderunt thura redolentia univerſis idolis ſuis.

14. Et extendam (d) manum meam ſuper eos: & faciam terram deſolatam & deſtitutam, à deſerto Deblatha, in omnibus habitationibus eorum: & ſcient quia ego Dominus.

C A P U T VII.

Denuntiat Propheta totius terræ Juda extremam & inevitabilem vaſtationem proximè imminere, propter eorum ſcelera.

1. ET factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

2. Et tu fili hominis, hæc dicit Dominus Deus terræ Iſrael: Finis venit, venit finis ſuper quatuor plagas terræ.

3. Nunc finis ſuper te, & immittam furorem meum in te: & judicabo te juxta vias tuas: & ponam contra te omnes abominationes tuas.

4. Et non parcet oculus meus ſuper te, & non miſerebor: ſed vias (a) tuas ponam ſuper te, & abominationes tuæ in medio tui erunt: & ſcietis quia ego Dominus.

5. Hæc dicit Dominus Deus: Afflictio una, afflictio (b) ecce venit.

6. Finis venit, venit finis: evigilavit adversùm te: ecce venit.

7. Venit contritio ſuper te, qui habitas in terra: venit tempus, propè eſt dies occiſionis, & non gloriæ montium (c).

8. Nunc de propinquo effundam iram meam ſuper te, & complebo furorem meum in te: & judicabo te juxta vias tuas, & imponam tibi omnia ſcelera tua:

9. Et non parcet oculus meus, nec miſerebor, ſed vias tuas imponam tibi, & abominationes tuæ in medio tui erunt: & ſcietis quia ego ſum Dominus percutiens.

10. Ecce dies, ecce venit: egreſſa eſt contritio, floruit (d) virga, germinavit ſuperbia:

11. Iniquitas ſurrexit (e) in virga impie-

8. & 9. (b) Non omnes gladio interibunt, ſed aliquot relinquam. *Liberati:* qui ex vobis erunt ſuperſtites.

12. (c) Juxta ſpiritalem ſenſum, ex Hieron. *Hæreſis eſt velut quædam peſtis, qua moriuntur qui ab Eccleſia recedunt. Qui ſciolus ſibi videtur, niſi caverit, gladio inimici ferietur, quia propiùs accedit ad ſcrutanda myſteria. Qui ſimplici contentus fide, verſatur in Eccleſia, & in nullo bono opere ſe exercet, ille fame morietur, torpet per ignaviam, & non paſcitur verbo Dei.*

14. (d) Percutiam eos. *A deſerto Deblathæ:* Hebr. A deſerto uſque Deblatha: alii legunt *Reblatha*, in terra Emath, quæ poſtea dicta eſt Sephama Syriæ, ubi reſidebat Nabuchodonoſor, cùm Sedecias excæcatus eſt. Itaque prædicit fore ut Judæa ab hoc loco uſque Jeroſolymam tota vaſtetur.

4. (a) Pœnas peccatorum tuorum: *In medio*, in conſpectu omnium. *Abominationes tuæ*, abominationum ſupplicia. CAP. VII.

5. & 6. (b) Singularis & extrema. *Venit:* deſolatio venit, & maturè quaſi ſummo manè: *Venit finis*, excidium.

7. (c) Non ſicut clàmores læti colligentium uvas in montibus, vel in cultu idolorum jubilantium. *Venit contritio*, Jeroſolymæ obſidio. Theodotio vertit *πλοκή*, ordinem contextumque malorum.

10. (d) Citò aderunt amari fructus. Hieron. *Floruit virga, quæ multo vobis tempore minabatur, & de flore fructum plagarum parturiit; ſuperbia veſtra germinavit quod merebamini.* Per virgam poteſt intelligi Nabuchodonoſor. Iſaiæ 10. *Væ Aſſur virga furoris mei.*

11. (e) Hebr. *In virgam excrevit*, in virgam qua pa-

pietatis; non ex eis, & non ex populo, neque ex ſonitu eorum: & non erit requies in eis.

12. Venit tempus, appropinquavit dies: qui emit, non lætetur: & qui vendit, non lugeat: quia ira ſuper omnem populum ejus (f).

13. Quia qui vendit, ad id quod vendidit, non revertetur, & adhuc in viventibus vita eorum: viſio enim ad omnem multitudinem ejus non regredietur: & vir in iniquitate vitæ ſuæ non confortabitur.

14. Canite (g) tuba, præparentur omnes, & non eſt qui vadat ad prælium: ira enim mea ſuper univerſum populum ejus.

15. Gladius foris; & peſtis & fames intrinſecùs: qui in agro eſt, gladio morietur: & qui in civitate, peſtilentia & fame devorabuntur.

16. Et ſalvabuntur qui fugerint ex eis: & erunt in montibus quaſi columbæ convallium omnes trepidi, unuſquiſque in iniquitate ſua.

17. Omnes manus diſſolventur, & omnia genua fluent (h) aquis.

*Iſa. 10. 2. Jer. 48. 37. 18. * Et accingent ſe ciliciis, & operiet eos formido, & in omni facie confuſio, & in univerſis capitibus eorum calvitium.

19. Argentum eorum foras projicietur, & aurum eorum in ſterquilinium erit. * Argentum eorum, & aurum eorum non valebit liberare eos in die furoris Domini. Animam ſuam non ſaturabunt, & ventres eorum non implebuntur: quia ſcandalum iniquitatis eorum factum eſt.

*Prov. 11. 4. Sophon. 1. 30. Eccli. 5. 10.

20. Et ornamentum monilium ſuorum in ſuperbiam poſuerunt, & imagines abominationum ſuarum & ſimulacrorum fecerunt ex eo: propter hoc dedi eis illud in immunditiam:

21. Et dabo illud in manus alienorum ad diripiendum (i), & impiis terræ in prædam, & contaminabunt illud.

22. Et avertam faciem meam ab eis, & violabunt arcanum (k) meum: & introibunt in illud emiſſarii, & contaminabunt illud.

23. Fac concluſionem (l): quoniam terra plena eſt judicio ſanguinum, & civitas plena iniquitate.

24. Et adducam peſſimos de gentibus, & poſſidebunt domos eorum: & quieſcere faciam ſuperbiam potentium, & poſſidebunt ſanctuaria eorum.

25. Anguſtia ſuperveniente, requirent pacem, & non erit.

26. Conturbatio ſuper conturbationem veniet, & auditus ſuper auditum: & quærent viſionem de propheta, & lex peribit à ſacerdote, & conſilium à ſenioribus.

27. Rex lugebit, & princeps induetur mœrore, & manus populi terræ conturbabuntur. Secundùm viam eorum faciam eis, & ſecundùm judicia eorum judicabo eos: & ſcient (m) quia ego Dominus.

CAPUT VIII.

Ezechiel, poſt viſam Dei ſimilitudinem, ſpiritu raptus in Jeruſalem, videt peſſimas Judæorum idololatrias ſub variis figuris: quare negat Dominus ſe eis parciturum, aut orationes eorum exauditurum.

1. ET factum eſt in anno ſexto (a), in ſexto menſe, in quinta menſis: ego ſedebam in domo mea, & ſenes Juda ſedebant coram me, & cecidit ibi ſuper me manus Domini Dei.

2. Et vidi, & ecce ſimilitudo quaſi aſpectus ignis: ab aſpectu lumborum ejus, & deorſum, ignis: & à lumbis ejus, & ſurſum, quaſi aſpectus ſplendoris, ut viſio electri.

3. Et

nietur & caſtigabitur iniquitas: ea fuit cauſa flagelli, quo percutientur impii: è radice iniquitatis eorum nata eſt virga, qua verberentur; comparat iniquitatem radici, pœnam virgæ: *Et non ex populo*, quiſquam reſiduus erit; *Non ex eis*: Vatabl. Non remanebit reſiduum ex eis; *Neque ex ſonitu eorum*, peribit ſuperbia & faſtus eorum ſonorus; *Non erit requies*, à malis; non ex Chaldæis, aut ex populo innumerabili, aut ex ſtrepitu armorum, ſed ex veſtra iniquitate. Vel *non erit requies in eis*: non ceſſabunt donec pro meritis vos flagellaverint.

12. & 13. (f) Regionis, opes omnes diripientur. *Non revertetur*, uti lex jubet anno Jubilæi; *Vita eorum*: vivent quidem, ſed ad bona vendita non redibunt; *Non regredietur*: prophetia non erit inanis & falſa, ita Iſai. 5.

14. (g) Hieron. *Nihil profuit imperaſſe, cùm non ſit in populo, qui audeat ad bella procedere*. Idcircò autem enervatus eſt populus, quia omnis ira Dei ſuper omnem multitudinem ejus.

17. (h) Infirma erunt; vel urina defluet præ pavore, vel genua diſſolventur, & quaſi liqueſcent præ timore.

19. 20. & 21. (i) Diripientur eorum opes à pollutis gentibus. *Scandalum*: cùm idola coluerunt: vel avaritia erit eis in ſcandalum; aliena rapuerunt, perdent ſua. *In ſuperbiam*: Hieron. *Quæ ego dederam illis, verterunt in ſuperbiam: ut de quibus poterant per eleemoſynas & bona opera animam ſuam liberare, ex illis haberent arrogantiæ materiam, & mea munera in deorum ſimulacra verterunt*. *In immunditiam*; in contemptum.

22. (k) Adyta templi & ſanctuarium; *Emiſſarii*, latrones, prædatores.

23. (l) Finem impone eorum judicio & condemnationi. Hebr. Fac catenam inſignem captivitatis.

27. (m) Hieron. *Ut quem non intelligebant per beneficia, per tormenta cognoſcant*.

1. (a) A prima viſione ad hanc uſque 14. menſes ſunt interjecti, quæ quidem acta ſunt, ut ipſe ait v. 3. *in viſione Dei*, ſpiritu, non corpore, ex Hieron. In anno ſexto captivitatis Joachin. *Manus Domini*: manus autem ἐνέργειαν ſignificat, i. e. opera, ut viſionis poſſent ſacramenta cognoſcere. CAPUT VIII.

* Dan. 14. 35.

3. * Et emiſſa ſimilitudo (b) manus apprehendit me in cincinno capitis mei: & elevavit me ſpiritus inter terram & cœlum: & adduxit me in Jeruſalem in viſione Dei, juxta oſtium interius, quod reſpiciebat ad Aquilonem, ubi erat ſtatutum idolum zeli ad provocandam æmulationem.

4. Et ecce ibi gloria Dei Iſrael, ſecundùm viſionem, quam videram in campo.

5. Et dixit ad me: Fili hominis, leva oculos tuos ad viam Aquilonis. Et levavi oculos meos ad viam Aquilonis: & ecce ab Aquilone portæ (c) altaris, idolum zeli in ipſo introitu.

6. Et dixit ad me: Fili hominis, putaſne, vides tu quid iſti faciunt, abominationes magnas, quas domus Iſrael facit hic, ut procul recedam à ſanctuario meo? & adhuc converſus videbis abominationes majores.

7. Et introduxit me ad oſtium atrii (d): & vidi, & ecce foramen unum in pariete.

8. Et dixit ad me: Fili hominis fode parietem. Et cùm fodiſſem parietem, apparuit oſtium unum.

9. Et dixit ad me: Ingredere, & vide abominationes peſſimas, quas iſti faciunt hic.

10. Et ingreſſus vidi, & ecce omnis ſimilitudo reptilium & animalium, abominatio, & univerſa idola domus Iſrael depicta erant in pariete in circuitu per totum.

11. Et ſeptuaginta viri de ſenioribus domus Iſrael, & Jezonias filius Saphan ſtabat in medio eorum, ſtantium ante picturas: & unuſquiſque habebat thuribulum in manu ſua: & vapor nebulæ de thure conſurgebat.

12. Et dixit ad me: Certè vides fili hominis quæ ſeniores domus Iſrael faciunt in tenebris, unuſquiſque in abſcondito cubiculi ſui; dicunt enim: Non videt Dominus nos, dereliquit Dominus terram.

13. Et dixit ad me: Adhuc converſus videbis abominationes majores, quas iſti faciunt.

14. Et introduxit me per oſtium portæ (e) domus Domini, quod reſpiciebat ad Aquilonem: & ecce ibi mulieres ſedebant plangentes Adonidem.

15. Et dixit ad me: Certè vidiſti fili hominis: adhuc converſus videbis abominationes majores his.

16. Et introduxit me in atrium domus Domini interius: & ecce in oſtio templi Domini inter veſtibulum & altare, quaſi viginti quinque viri dorſa habentes contra templum Domini, & facies ad Orientem: (f) & adorabant ad ortum Solis.

17. Et dixit ad me: Certè vidiſti fili hominis: numquid leve eſt hoc domui Juda, ut facerent abominationes iſtas, quas fecerunt hic: quia replentes terram iniquitate, converſi ſunt ad irritandum me? & ecce applicant ramum (g) ad nares ſuas.

18. Ergo & ego faciam in furore: non parcet oculus meus, nec miſerebor: & cùm clamaverint ad aures meas voce magna, non exaudiam (h) eos.

CAPUT IX.

Cædes in urbe facienda Prophetæ per viſum oſtenditur: ab iis liberantur qui ſignati ſunt ab Angelo littera Thau.

1. ET clamavit in auribus meis voce magna, dicens: Appropinquaverunt viſitationes urbis, & unuſquiſque vas interfectionis habet in manu ſua.

2. Et ecce ſex viri veniebant de via portæ ſuperioris, quæ reſpicit ad Aquilonem: & uniuſcujuſque vas interitus in manu ejus: vir quoque unus in medio eorum veſtitus erat lineis, & atramentarium ſcriptoris ad renes ejus: & ingreſſi ſunt, & ſteterunt juxta altare æreum:

3. Et gloria (a) Domini Iſrael aſſumpta eſt de Cherub, quæ erat ſuper eum ad limen domus: & vocavit virum, qui indutus

3. (b) Hieron. *Similitudo, non ipſa manus extenditur*: videturque manus, ut membrum humani corporis, atque conſueti, nequaquam terreat eum qui aſſumitur, ubi erat idolum, olim poſitum à Manaſſe. Hieron. *Pulchrèque appellatur idolum zeli, quia ad æmulationem & zelum Dominum provocat*. Idolum erat Baal ex eodem Hieronymo. Unde hæc viſio ad univerſum tempus, ex quo populus Juda ad idololatriam cœperat deflectere, videtur pertinere. *Et emiſſa ſimilitudo*: homo ille, quem initio videram, miſit ſimilitudinem manus, viſus eſt mihi per crines me apprehendere. *Juxta oſtium interius*, atrii anterioris, ſeu ſacerdotum.

5. (c) Quæ vicina erat altari æneo Salomonis, quod Achaz è medio atrii ſacerdotum tranſtulerat ad angulum altaris aquilonaris. Hebr. *Ab aquilone ad portam*, juxta portam atrii interioris, ubi erat altare.

7. (d) Exterioris: circùm erant exhedræ ſacerdotum, & gazophylacia: priùs eum adduxerat juxta oſtium atrii interioris, ſed adhuc erat in atrio exteriori; nunc adducit eum in ipſum oſtium atrii interioris: aut oſtium illud eſt gazophylacii, non templi.

14. (e) Ad portam atrii exterioris, ibi erant laici & mulieres.

16. (f) Apud Ethnicos altaria versùs orientem ſita erant, apud Judæos versùs occaſum: quia lex Judæorum erat umbra futurorum, per Chriſtum umbra tranſiit in lucem.

17. (g) Olivæ, quæ Minervæ, ut myrti Veneri, lauri Apollini conſecratæ, quaſi eos adorantes, ſicut manus ori admoveri ſolet, in ſignum honoris, aut fortè deriſionis cauſa id faciebant, juxta Græc. verſionem: *Et ecce ipſi quaſi ſubſannantes, ὡς μυκτηρίζοντες.*

18. (h) Hieron. *Qui enim non intelligunt quid ſibi proſit, & orant frequenter contraria, expedit eis ut non exaudiantur à Domino.*

CAP. IX.

3. (a) Diſceſſit à propitiatorio, & ſtetit in limine

Digitized by Google

tus erat lineis, & atramentarium ſcriptoris habebat in lumbis ſuis.

4. Et dixit Dominus ad eum: Tranſi per mediam civitatem in medio Jeruſalem: * & ſigna thau (b) ſuper frontes virorum gementium, & dolentium ſuper cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio ejus.

*Exod. 12. 7. Apoc. 7. 3.

5. Et illis (c) dixit, audiente me: Tranſite per civitatem ſequentes eum, & percutite: non parcat oculus veſter, neque misereamini.

6. Senem, adoleſcentulum, & virginem, parvulum; & mulieres, interficite uſque ad internecionem: omnem autem, ſuper quem videritis thau, ne occidatis, & à ſanctuario meo incipite. Cœperunt ergo à viris ſenioribus, qui erant ante faciem domus.

7. Et dixit ad eos: Contaminate domum, & implete atria interfectis: egredimini. Et egreſſi ſunt, & percutiebant eos, qui erant in civitate.

8. Et cæde completa, remanſi ego: ruique ſuper faciem meam, & clamans ajo: Heu, heu, heu Domine Deus: ergone diſperdes omnes reliquias Iſrael, effundens furorem tuum ſuper Jeruſalem?

9. Et dixit ad me: Iniquitas domus Iſrael & Juda, magna eſt nimis valdè, & repleta eſt terra ſanguinibus, & civitas repleta eſt averſione: dixerunt enim: Dereliquit Dominus terram, & Dominus non videt.

10. Igitur & meus non parcet oculus, neque miſerebor: viam eorum ſuper caput eorum reddam.

11. Et ecce vir, qui erat indutus lineis, qui habebat atramentarium in dorſo ſuo, reſpondit verbum, dicens: Feci ſicut præcepiſti mihi.

CAPUT X.

Jubetur vir lineis veſtitus accipere prunas ignis de medio rotarum, quæ ſunt ſubtus Cherubim, & ſuper civitatem eas effundere. Quod futuri mox incendii ſignum erit.

1. ET vidi, & ecce in firmamento, quod erat ſuper caput Cherubim, quaſi lapis ſapphirus, quaſi ſpecies ſimilitudinis (a) ſolii, apparuit ſuper ea.

2. Et dixit ad virum (b), qui indutus erat lineis, & ait: Ingredere in medio rotarum, quæ ſunt ſubtus Cherubim, & imple manum tuam prunis ignis, quæ ſunt inter Cherubim, & effunde ſuper civitatem. Ingreſſuſque eſt in conſpectu meo:

3. Cherubim autem ſtabant à dextris (c) domus, cùm ingrederetur vir, & nubes implevit atrium interius.

4. Et elevata eſt gloria Domini deſuper Cherub ad limen domus: & repleta eſt domus nube, & atrium repletum eſt ſplendore gloriæ Domini.

5. Et ſonitus alarum Cherubim audiebatur uſque ad atrium exterius, quaſi vox (d) Dei omnipotentis loquentis.

6. Cùmque præcepiſſet viro, qui indutus erat lineis, dicens: Sume ignem de medio rotarum, quæ ſunt inter Cherubim: ingreſſus ille ſtetit juxta rotam.

7. Et extendit Cherub manum de medio Cherubim, ad ignem, qui erat inter Cherubim: & ſumpſit, & dedit in manus ejus, qui indutus erat lineis: qui accipiens egreſſus eſt.

8. Et apparuit in Cherubim ſimilitudo manus hominis ſubtus pennas eorum.

9. Et vidi, & ecce quatuor rotæ juxta Cherubim: rota una juxta Cherub unum, & rota alia juxta Cherub unum: ſpecies autem rotarum erat quaſi viſio lapidis chryſolithi.

10. Et aſpectus earum ſimilitudo una (e) quatuor, quaſi ſit rota in medio rotæ.

11. Cùmque ambularent, in quatuor partes (f) gradiebantur: & non revertebantur ambulantes, ſed ad locum, ad quem ire declinabat quæ prima erat, ſequebantur & cæteræ, nec convertebantur.

12. Et omne corpus (g) earum, & colla, & manus, & pennæ, & circuli plena erant oculis, in circuitu quatuor rotarum.

13. Et rotas iſtas vocavit volubiles, audiente me.

14. Quatuor autem facies habebat unum: facies

ſanctuarii: Hieron. *Fuit ad limen atrii domus, atque veſtibuli, quod nequaquam tecto premitur*; vel Ezechiel hæret in viſione capitis primi: ab illo ſolio gloriæ Domini vocat ſeptimum illum virum.

4. (b) Signum eſt Dominicæ crucis, quia littera T, apud Hebræos ante captivitatem exprimebat figuram crucis, ut apud Græcos & Latinos; unde & titulus crucis non ſine Dei conſilio tribus his linguis fuit conſcriptus. Atque hoc ſignum vitale fuit apud Hebræos, & apud Gentiles. Angelus veſtitus lineis, qui figura eſt Chriſti, ſigno T, ſalvandos ſignabat in fronte.

5. & 6. (c) Sex viris, de quibus v. 2. *Sanctuario*: ab impiis ſacerdotibus, & populi præfectis. Hier. *Et qui fuerant in populis cauſa peccati, primi merentur ſupplicia.*

CAP. X. 1. (a) Unde paulò antè deſcenderat Deus; *In firmamento*; cujus figura, c. 1. v. 26. deſcripta eſt.

2. (b) Dixit qui ſedebat ſuper thronum ſapphirinum. Duplex adventus Domini deſignatur, prior, cùm ſigno Thau ſignati ſunt gementes; poſterior hoc in loco, ubi venit cum igne. *Imple manum tuam prunis*, quæ erant per urbem diſperſæ in ſignum incendii.

3. & 4. (c) Sanctuarii, aut templi: nam à ſiniſtris, ſeu ab Aquilone erant idola. Interea nubes implevit atrium interius: atrium verò exterius repletum eſt ſplendore gloriæ Domini, qui à nube ſplendida manabat. *Et elevata eſt*: cùm exiret è ſanctuario, implevit ſplendore totum templum.

5. & 7. (d) Theodotio: Quaſi tonitrui Dei. *Cherub*, Hebraiſmus; unus è quatuor Cherubim.

10. (e) Ex illis quatuor videbatur una quadripartita rota conſtare.

11. (f) In omnem partem eadem facilitate volvebantur: *Sed ad locum*: ſic rotæ erant connexæ, ut quocumque prima rota moverentur, eò omnes ſequerentur.

12. (g) Theodoretus id refert ad Cherubim: alter-

facies una, facies Cherub (h): & facies ſecunda, facies hominis: & in tertio facies leonis: & in quarto facies aquilæ.

15. Et elevata ſunt Cherubim: ipſum eſt animal (i), quod videram juxta fluvium Chobar.

16. Cùmque ambularent Cherubim, ibant pariter & rotæ juxta ea: & cùm elevarent Cherubim alas ſuas ut exaltarentur de terra, non reſidebant rotæ, ſed & ipſæ juxtà erant.

17. Stantibus illis, ſtabant: & cum elevatis elevabantur: ſpiritus enim vitæ erat in eis.

18. Et egreſſa eſt gloria Domini à limine templi: & ſtetit ſuper Cherubim.

19. Et elevantia Cherubim alas ſuas, exaltata ſunt à terra coram me: & illis egredientibus, rotæ quoque ſubſecutæ ſunt: & ſtetit in introitu portæ domus Domini orientalis: & gloria Dei Iſrael erat ſuper ea.

20. Ipſum eſt animal, quod vidi ſubter (k) Deum Iſrael * juxta fluvium Chobar: & intellexi quia Cherubim eſſent.

* Sup. 1. 1. & 3.

21. Quatuor vultus uni, & quatuor alæ uni: & ſimilitudo manus hominis ſub alis eorum.

22. Et ſimilitudo vultuum eorum, ipſi vultus, quos videram juxta fluvium Chobar, & intuitus (l) eorum, & impetus ſingulorum ante faciem ſuam ingredi.

CAPUT XI.

Adversùs Jezoniam & Pheltiam, qui peſſimum tractabant conſilium, vaticinatur, illos & quotquot nolunt reſipiſcere puniendos; tum agit de reditu in patriam.

1. ET elevavit me ſpiritus, & introduxit (a) me ad portam domus Domini orientalem, quæ reſpicit ad ſolis ortum: & ecce in introitu portæ viginti-quinque viri: & vidi in medio eorum Jezoniam filium Azur, & Pheltiam filium Banajæ, principes populi.

2. Dixitque ad me: Fili hominis, hi ſunt viri, qui cogitant iniquitatem, & tractant conſilium peſſimum in urbe iſta,

3. Dicentes: Nonne dudum (b) ædificatæ ſunt domus? hæc eſt lebes, nos autem carnes.

4. Idcircò vaticinare de eis, vaticinare fili hominis.

5. Et irruit in me ſpiritus Domini, & dixit ad me: Loquere: Hæc dicit Dominus: Sic locuti eſtis domus Iſrael, & cogitationes cordis veſtri ego novi.

6. Plurimos occidiſtis in urbe hac, & impleſtis vias ejus interfectis.

7. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Interfecti veſtri, quos poſuiſtis in medio ejus, hi ſunt carnes (c), & hæc eſt lebes: & educam vos de medio ejus.

8. Gladium metuiſtis, & gladium inducam ſuper vos, ait Dominus Deus.

9. Et ejiciam vos de medio ejus, daboque vos in manu hoſtium, & faciam in vobis judicia.

10. Gladio cadetis: in finibus Iſrael judicabo vos, & ſcietis quia ego Dominus.

11. Hæc non erit vobis in lebetem, & vos non eritis in medio ejus in carnes: in finibus Iſrael judicabo vos.

12. Et ſcietis quia ego Dominus: quia in præceptis meis non ambulaſtis, & judicia mea non feciſtis, ſed juxta judicia gentium, quæ in circuitu veſtro ſunt, eſtis operati.

13. Et factum eſt cùm prophetarem, Pheltias filius Benajæ mortuus eſt: & cecidi in faciem meam clamans voce magna, & di-

---

ad rotas, quibus c. 1. v. 18. oculi tribuuntur. Reliqua, ut caro, colla, manus iis per metaphoram tribuuntur. *Et circuli*: Hieron. *Circulos autem rotarum cantos ferreos appellavit, quibus lignorum rotunditas arctatur, & ſtringitur.*

14. (h) Ex Hebr. *facies vituli*. Hier. *Hæc*, inquit, *quatuor Evangelia multò antè prædicta, Ezechielis quoque volumen probat, in quo prima viſio contexitur*. Item, *Evangelium autem ſi quis rotam, curſumque conſideret, in brevi tempore videbit mundum eſſe completum ſermone Apoſtolico*. Alii exiſtimant per quatuor iſta animalia deſignari quatuor Monarchias: per faciem leonis regnum Babylonis propter ferocitatem; per faciem hominis regnum Perſarum, quod mitius fuit reſpectu Judæorum; per faciem vituli regnum Græcorum propter laſciviam; per faciem aquilæ regnum Romanorum ceteris excelſius. Hinc videtur colligi omnia animalia habuiſſe formam humanam: ſed alia bovinam quodammodo, alia leoninam referebat.

15. & 16. (i) Singulare pro plurali. *Reſidebant*: Hebr. *Non recedebant*, non ab iis diſcedebant.

20. (k) Sub imagine electrina, quæ capitibus Cherubim imminebat, ex cap. 1. v. 26.

22. (l) Ipſi ſuo impetu ſatis declarabant ſe ad anteriora procedere, nec umquam regredi: conſtans decretum Dei deſerendi Synagogam, & verum cultum transferendi ad gentes indicabant.

CAP. XI.

1. (a) Jam Ezechiel erat in templo: nam ex c. 10. v. 6. in atrio ſacerdotum vidit cædem illorum: itaque videtur ex illo atrio translatus ad portam orientalem atrii exterioris.

3. (b) Fæque manent, poſtquam Jeremias urbem evertendam prædixit. Ex Hebr. *Non eſt propè ædificanda domus*: Quod prophetæ prædicunt brevi futurum, non implebitur: ſic metum populo eximebant. *Hæc eſt lebes, nos autem carnes*: Non abducentur aliò captivi, quamdiu vixerimus, ſicut carnes non eximuntur ex olla priùs quàm planè coctæ ſint. Aliter Hieron. *Deſperantes ſalutem, & ſcelerum conſcientia parati ad interitum, nec volentes per pœnitentiam peccata corrigere. Hæc lebes eſt: volumus obſidione cingi, & mori, ut carnes in olla ſubjecto igne abſumuntur*. Jeremias viſam à ſe Joroſolymam ut ollam igne ſuccenſam dixerat: ita reponunt per ironiam: ſit ita ſanè, ut dicis, urbs hæc lebes, ſeu olla, & nos quaſi carnes in ea coquamur, malumus igne cremari, quàm nos Chaldæis dedere: nonne dudum ædificabant domos, & urbs eſt munitiſſima? quid metuimus?

7. & 10. (c) Vos mactaſtis ut victimas. *In finibus*, in Reblatha.

& dixi: Heu, heu, heu Domine Deus: conſummationem tu facis reliquiarum Iſrael?

14. Et factum eſt verbum Domini ad me dicens:

15. Fili hominis, fratres tui, fratres tui, viri propinqui tui, & omnis domus Iſrael, univerſi, quibus dixerunt habitatores Jeruſalem: Longè recedite à Domino, nobis data eſt terra in poſſeſſionem.

16. Proptereà hæc dicit Dominus Deus, quia longè feci eos in gentibus, & quia diſperſi eos in terris: ero eis in ſanctificationem (d) modicam in terris, ad quas venerunt.

17. Proptereà loquere: Hæc dicit Dominus Deus: Congregabo (e) vos de populis, & adunabo de terris, in quibus diſperſi eſtis, daboque vobis humum Iſrael.

18. Et ingredientur illuc, & auferent omnes offenſiones, cunctaſque abominationes ejus de illa.

* Jer. 31. 33. Inf. 36.26. 19. * Et dabo eis cor (f) unum, & ſpiritum novum tribuam in viſceribus eorum: & auferam cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor carneum.

20. Ut in præceptis meis ambulent, & judicia mea cuſtodiant, faciantque ea: & ſint mihi in populum, & ego ſim eis in Deum.

21. Quorum cor poſt offendicula & abominationes ſuas ambulat, horum viam in capite (g) ſuo ponam, dicit Dominus Deus.

22. Et elevaverunt Cherubim alas ſuas, & rotæ cum eis: & gloria Dei Iſrael erat ſuper ea.

23. Et aſcendit gloria Domini de medio civitatis, ſtetitque ſuper montem (h), qui eſt ad orientem urbis.

24. Et ſpiritus levavit me, adduxitque in Chaldæam ad tranſmigrationem, in viſione, in ſpiritu Dei, & ſublata eſt à me viſio, quam videram.

25. Et locutus ſum ad tranſmigrationem omnia verba (i) Domini, quæ oſtenderat mihi.

CAPUT XII.

Ezechiel factis ipſis portendit futuram civium & regis ipſius captivitatem, reliquis gladio, peſte & fame in urbe conſumptis.

1. ET factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis in medio domus exaſperantis tu habitas: qui oculos (a) habent ad videndum, & non vident: & aures ad audiendum, & non audiunt: quia domus exaſperans eſt.

3. Tu ergo fili hominis, fac tibi vaſa tranſmigrationis (b), & tranſmigrabis per diem coram eis: tranſmigrabis autem de loco tuo ad locum alterum, in conſpectu eorum, ſi fortè aſpiciant: quia domus exaſperans eſt.

4. Et efferes foras vaſa tua quaſi vaſa tranſmigrantis per diem in conſpectu eorum: tu autem egredieris veſpere coram eis, ſicut egreditur migrans.

5. Ante oculos eorum perſode tibi parietem, & egredieris (c) per eum.

6. In conſpectu eorum in humeris portaberis (d), in caligine efferéris: faciem tuam velabis, & non videbis terram: quia portentum dedi te domui Iſrael.

7. Feci ergo ſicut præceperat mihi Dominus: vaſa mea protuli quaſi vaſa tranſmigrantis per diem: & veſpere perſodi mihi parietem manu: & in caligine egreſſus ſum, in humeris portatus in conſpectu eorum.

8. Et factus eſt ſermo Domini manè ad me, dicens:

9. Fili hominis, numquid non dixerunt ad te domus Iſrael, domus exaſperans: Quid tu facis?

10. Dic-

16. (d) Hebr. *In ſanctuarium* vero ipſis qui ſe dedetunt ultrò Chaldæis, quique erunt quaſi reliquiæ & ſeminatium gentis, in templum ſpiritale; protegam eos.

17. (e) Hæc hiſtoricè de Jeruſalem, quæ ad Eccleſiam ſpectant.

19. (f) Hæc inchoata ſunt in Judæis reductis in patriam, conſummata verò in Eccleſia Chriſti. Hieron. *Idcircò autem datur cor molle, & auferetur cor durum, ut in præceptis meis ambulent, judiciaque cuſtodiant, & ſint in populum Dei: Dominuſque qui prius fuerat adverſarius, ſit eis in Deum.* 70. vertunt cor alterum, ſeu novum.

21. (g) Eos pro meritis puniam, Hebraiſmus, ut cap. 9. 10.

23. (h) Montem Olivarum ex Hebræis ipſis. Hieron. *Miramque in modum uſque in præſentem diem gloria Domini quæ deſeruit domum, ſtat ſuper montem Oliveti, & in crucis ſigno rutilans ſpectat templum Judaicum in favillas & cineres diſſolutum.* Dicitur aſcendiſſe; ſeu à templo & ab urbe diſceſſiſſe.

25. (i) Hieron. *Verba autem in Scripturis ſanctis pro rebus dici ſæpe admonuimus.*

CAPUT XII.

2. (a) Vident quæ agenda ſint, ſed non agunt.

3. (b) Collige ſarcinas, ut fieri ſolet ab iis, qui ab uno loco in alium migrant; idque in ſignum eorum quæ ventura erant.

5. (c) Et per rupturas egredieris, ut oſtendas principibus Chaldæos muro perfoſſo irrupturos in urbem, & Sedeciam per hortum regium exiturum: Jerem. 39.

6. (d) Sedeciam excæcandum prædicit; *Et non videbis terram:* quæ ſingula v. 10. 11. 12. & 13. exponuntur. *Quia portentum* I non ſolum dictis, ſed factis quæ ventura ſint portendes. Poſui te urbi quaſi imaginem migrationis & captivitatis, uti & Jeremiam: ambo hi prophetabant; hic Jeroſolymæ, Ezechiel Babylone. Hieron. *Ut unius in diverſis regionibus Dei providentia*

10. Dic ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Super ducem (e) onus iſtud, qui eſt in Jeruſalem, & ſuper omnem domum Iſrael, quæ eſt in medio eorum.

11. Dic: Ego portentum veſtrum: quomodo feci, ſic fiet illis: in tranſmigrationem, & in captivitatem ibunt.

12. Et dux (f), qui eſt in medio eorum, in humeris portabitur, in caligine egredietur: parietem perfodient ut educant eum: facies ejus operietur ut non videat oculo terram.

13. * Et extendam rete meum ſuper eum, & capietur in ſagena mea: & adducam eum in Babylonem in terram Chaldæorum: & ipſam non videbit, ibique morietur. * Inf. 17. 20.

14. Et omnes qui circa eum ſunt, præſidium ejus, & agmina ejus, diſpergam in omnem ventum: & gladium evaginabo poſt eos.

15. Et ſcient quia ego Dominus, quando diſperſero illos in gentibus, & diſſeminavero eos in terris.

16. Et relinquam ex eis viros paucos à gladio, & fame, & peſtilentia: ut enarrent omnia ſcelera eorum in gentibus, ad quas ingredientur: & ſcient quia ego Dominus.

17. Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

18. Fili hominis, panem tuum in conturbatione (g) comede: ſed & aquam tuam in feſtinatione & mœrore bibe.

19. Et dices ad populum terræ: Hæc dicit Dominus Deus ad eos, qui habitant in Jeruſalem in terra Iſrael: Panem ſuum in ſolicitudine comedent, & aquam ſuam in deſolatione bibent: ut deſoletur terra à multitudine ſua, propter iniquitatem omnium, qui habitant in ea.

20. Et civitates, quæ nunc habitantur, deſolatæ erunt, terraque deſerta: & ſcietis quia ego Dominus.

21. Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

22. Fili hominis, quod eſt proverbium iſtud vobis in terra Iſrael, dicentium: In longum differentur dies, & peribit omnis viſio?

23. Ideò dic ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Quieſcere faciam proverbium iſtud, neque vulgò dicetur ultrà in Iſrael: & loquere ad eos quòd appropinquaverint dies, & ſermo omnis viſionis.

24. Non enim erit ultrà omnis viſio caſſa, neque divinatio ambigua in medio filiorum Iſrael.

25. Quia ego Dominus loquar: & quodcumque locutus fuero verbum, fiet, & non prolongabitur ampliùs: ſed in diebus veſtris domus exaſperans loquar verbum, & faciam illud, dicit Dominus Deus.

26. Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

27. Fili hominis, ecce domus Iſrael dicentium: Viſio, quam hic videt, in dies multos: & in tempora longa iſte prophetat.

28. Propterea dic ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Non prolongabitur ultrà omnis ſermo meus: verbum, quod locutus fuero, complebitur, dicit Dominus Deus.

CAPUT XIII.

Minatur Dominus Pſeudoprophetis populum ſeducentibus, falſam promittendo pacem, & parietem luto abſque paleis liniendo.

1. ET factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, vaticinare ad prophetas Iſrael, qui prophetant: & dices prophetantibus de corde ſuo: Audite verbum Domini:

3. Hæc dicit Dominus Deus: * Væ prophetis inſipientibus, qui ſequuntur ſpiritum ſuum, & nihil vident. * Jer. 23. 1. Inf. 34. 2. & 34. 2.

4. Quaſi vulpes (a) in deſertis, prophetæ tui Iſrael erant.

5. Non aſcendiſtis ex adverſo (b), neque oppoſuiſtis murum pro domo Iſrael, ut ſtaretis in prælio in die Domini.

6. Vident vana, & divinant mendacium, dicentes: Ait Dominus: cùm Dominus non miſerit eos: & perſeveraverunt confirmare ſermonem.

7. Numquid non viſionem caſſam vidiſtis, & divinationem mendacem locuti eſtis? & di-

probaretur, & intelligerent audientes, quæcumque accidebant populo, nequaquam idolorum poteſtate, ſed Domini juſſione conſiſtere.

10. & 11. (e) Sedeciæ hæc calamitas annuntiatur. *In tranſmigrationem*: tranſmigratio ad eos ſpectat, qui ſponte dediti ſunt, captivitas ad eos qui vi capti ſunt: Jechoniæ fuit tranſmigratio, Sedeciæ captivitas.

12. & 13. (f) Sedecias, qui ſecurus vivit: *Ut non videat*, oculi effodientur. *Et extendam*: nam Sedecias captus eſt fugiens inſtar feræ.

Vÿ. 18. & 14. (g) Hebr. In tremore; vel ad menſuram comede. *Longum*; prophetia de excidio brevi futuro. *Ambigua*: nemo poterit dubitare, quin prophetia fuerit impleta.

CAPUT XIII.

4. (a) Pſeudoprophetæ timidi ſunt, & in ſpeluncis deliteſcunt; non ſeſe opponunt hoſtibus.

5. (b) Officia veri paſtoris deſcribit; primùm aſcendere ex adverſo, hoc eſt, intrepidè populi peccata increpare; alterum, objicere ſe ut murum pro populo, precibus & ſacrificiis. *Ut ſtaretis in prælio*; hoſtibus cùm viſibilibus, ut hæreticis, tum inviſibilibus pugnando reſiſtere; vel prælium vocat per metaphoram res omnes adverſas; *In die Domini*; in die iræ.

& dicitis, Ait Dominus; cùm ego non ſim locutus.

8. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quia locuti eſtis vana, & vidiſtis mendacium: ideò ecce ego ad vos, dicit Dominus Deus:

9. Et erit manus mea ſuper prophetas, qui vident vana, & divinant mendacium: in concilio (c) populi mei non erunt, & in ſcriptura domus Iſrael non ſcribentur, nec in terram Iſrael ingredientur: & ſcietis quia ego Dominus Deus.

10. Eò quòd deceperint populum meum, dicentes: Pax, & non eſt pax: & ipſe ædificabat (d) parietem, illi autem liniebant eum luto abſque paleis.

11. Dic ad eos qui liniunt abſque temperatura, quòd caſurus ſit: erit enim imber inundans (e), & dabo lapides prægrandes deſuper irruentes, & ventum procellæ diſſipantem.

12. Siquidem ecce cecidit paries: numquid non dicetur vobis: Ubi eſt litura, quam liniſtis?

13. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Et erumpere faciam ſpiritum tempeſtatum in indignatione mea, & imber inundans in furore meo erit: & lapides grandes in ira in conſumptionem.

14. Et deſtruam parietem, quem liniſtis abſque temperamento: & adæquabo eum terræ, & revelabitur fundamentum ejus: & cadet, & conſumetur in medio ejus: & ſcietis quia ego ſum Dominus.

15. Et complebo indignationem meam in pariete, & in his qui liniunt eum abſque temperamento, dicamque vobis: Non eſt paries, & non ſunt qui liniunt eum.

16. Prophetæ Iſrael, qui prophetant ad Jeruſalem, & vident ei viſionem pacis: & non eſt pax, ait Dominus Deus.

17. Et tu fili hominis, pone faciem tuam contra filias (f) populi tui, quæ prophetant de corde ſuo: & vaticinare ſuper eas,

18. Et dic: Hæc dicit Dominus Deus: Væ quæ conſuunt (g) pulvillos ſub omni cubito manus: & faciunt cervicalia ſub capite univerſæ ætatis ad capiendas animas: & cùm caperent animas populi mei, vivificabant animas eorum.

19. Et violabant me ad populum meum propter pugillum hordei, & fragmen panis, ut interficerent animas, quæ non moriuntur, & vivificarent animas, quæ non vivunt, mentientes populo meo credenti mendaciis.

20. Propter hoc hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad pulvillos veſtros, quibus vos capitis animas volantes: & dirumpam eos de brachiis veſtris: & dimittam animas, quas vos capitis, animas ad volandum.

21. Et dirumpam cervicalia veſtra, & liberabo populum meum de manu veſtra, neque erunt ultrà in manibus veſtris ad prædandum: & ſcietis quia ego Dominus.

22. Pro eo quòd mœrere feciſtis cor juſti mendaciter, quem ego non contriſtavi: & confortaſtis manus impii, ut non reverteretur à via ſua mala, & viveret;

23. Propterea vana non videbitis, & divinationes non divinabitis ampliùs, & eruam populum meum de manu veſtra: & ſcietis quia ego Dominus.

C A P U T XIV.

Hypocritis & idololatris, qui Dei reſponſa per prophetas requirebant, exitium minatur; ac ſubinde addit, etiamſi Noe, Job, & Daniel orent pro Judæis, eos non exauditum iri.

1. ET venerunt ad me viri ſeniorum (a) Iſrael, & ſederunt coram me.

2. Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

3. Fili hominis, viri iſti poſuerunt immunditias ſuas in cordibus ſuis, & ſcandalum iniquitatis ſuæ ſtatuerunt contra faciem ſuam: numquid interrogatus reſpondebo eis?

4. Propter hoc loquere eis, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Homo homo de domo Iſrael, qui poſuerit immunditias ſuas in corde ſuo, & ſcandalum iniquitatis ſuæ ſtatuerit contra faciem ſuam, & venerit ad prophetam interrogans per eum me: ego Dominus reſpondebo (b) ei in multitudine immunditiarum ſuarum:

5. Ut capiatur (c) domus Iſrael in corde

9. (c) In cœtu populi redeuntis à captivitate: *Et non ſcribentur*, in catalogo Iſraelitarum redeuntium.

10. (d) Populus ſibi promittebat ſecuritatem: *Abſque paleis*, confirmabant falſam populi ſecuritatem infirmis rationibus.

11. (e) Exercitus Chaldæorum: *Et ventum procellæ*, regem Babylonis, quem cap. 1. vidit ab Aquilone venientem.

17. (f) Audacter loquere contra mulieres, quæ ſe propheticas & fatidicas venditant.

18. & 19. (g) Heb. *hoi litamperot*, הוי למתפרות, væ conſuentibus. *Violabant*: oraculis meis fidem detrahebant: *Ut interficerent*, juſtos condemnantes, impios abſolventes.

1. (a) Hebraiſmus, primores, vel nonnulli è ſenioribus. CAPUT XIV.

4. (b) Hieron. *Ut juxta quod vult & credit, ita & audiat: non enim meretur correctionem, qui non diſcendi, ſed tentandi animo interrogat.*

5. (c) Ipſi ſibi laqueos in corde poſuerunt, quibus capientur ipſi.

corde ſuo, quo receſſerunt à me in cunctis idolis ſuis.

6. Propterea dic ad domum Iſrael: Hæc dicit Dominus Deus: Convertimini, & recedite ab idolis veſtris, & ab univerſis contaminationibus veſtris avertite facies veſtras.

7. Quia homo homo de domo Iſrael, & de proſelytis quicumque advena fuerit in Iſrael, ſi alienatus fuerit à me, & poſuerit idola ſua in corde ſuo, & ſcandalum iniquitatis ſuæ ſtatuerit contra faciem ſuam, & venerit ad prophetam ut interroget per eum me: ego Dominus reſpondebo (d) ei per me.

8. Et ponam faciem meam ſuper hominem illum, & faciam eum in exemplum, & in proverbium, & diſperdam eum de medio populi mei: & ſcietis quia ego Dominus.

*Sup. 13. 3. 9. * Et propheta cùm erraverit, & locutus fuerit verbum: ego Dominus decepi (e) prophetam illum: & extendam manum meam ſuper illum, & delebo eum de medio populi mei Iſrael.

10. Et portabunt iniquitatem ſuam: juxta iniquitatem interrogantis, ſic iniquitas prophetæ erit:

11. Ut non erret ultrà domus Iſrael à me, neque polluatur in univerſis prævaricationibus ſuis: ſed ſint mihi in populum, & ego ſim eis in Deum, ait Dominus exercituum.

12. Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

13. Fili hominis, terra cùm peccaverit mihi, ut prævaricetur prævaricans, extendam manum meam ſuper eam, & * conteram virgam panis ejus; & immittam in eam famem, & interficiam de ea hominem, & jumentum.

* Supr. 4. 16. & 5. 16.

14. Et ſi fuerint (f) tres viri iſti in medio ejus, Noe, Daniel, & Job: ipſi juſtitia ſua liberabunt animas ſuas, ait Dominus exercituum.

15. Quòd ſi & beſtias peſſimas induxero ſuper terram ut vaſtem eam: & fuerit in via, eò quòd non ſit pertranſiens propter beſtias:

16. Tres viri iſti ſi fuerint in ea, vivo ego, dicit Dominus Deus, quia nec filios, nec filias liberabunt: ſed ipſi ſoli liberabuntur, terra autem deſolabitur.

17. Vel ſi gladium induxero ſuper terram illam, & dixero gladio: Tranſi per terram: & interfecero de ea hominem, & jumentum:

18. Et tres viri iſti fuerint in medio ejus: vivo ego, dicit Dominus Deus, non liberabunt filios, neque filias: ſed ipſi ſoli liberabuntur.

19. Si autem & peſtilentiam immiſero ſuper terram illam, & effudero indignationem meam ſuper eam in ſanguine (g), ut auferam ex ea hominem, & jumentum:

20. Et Noe, & Daniel, & Job fuerint in medio ejus: vivo ego, dicit Dominus Deus, quia filium & filiam non liberabunt: ſed ipſi juſtitia ſua liberabunt animas ſuas.

21. Quoniam hæc dicit Dominus Deus: Quòd & ſi quatuor judicia mea peſſima, gladium, & famem, ac beſtias malas, & peſtilentiam, immiſero in Jeruſalem, ut interficiam de ea hominem, & pecus:

22. Tamen relinquetur in ea ſalvatio educentium filios, & filias: ecce ipſi ingredientur ad vos, & videbitis viam eorum, & adinventiones eorum, & conſolabimini ſuper malo, quod induxi in Jeruſalem, in omnibus quæ importavi ſuper eam.

23. Et conſolabuntur vos, cùm videritis viam eorum, & adinventiones eorum: & cognoſcetis quòd non fruſtrà fecerim omnia, quæ feci in ea, ait Dominus Deus.

CAPUT XV.

Ut lignum de vite præciſum deſtinatur igni, ita Judæos ob inveterata peccata cum urbe ſua prædicit igne abſumendos.

1. ET factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

2. Fili

7. (d) Decipiam illum ſecùs reſpondens quàm ſperabat: vel per me ipſum ſententiam adversùs eum pronuntiabo.

9. (e) Falſum nempè prophetam, non verum: illum Dominus decipit exigente malitia populi veros prophetas audire recuſantis: objicit illis falſum prophetam, qui loquitur ea quæ placent; atque ſibi mutuò ſunt in laqueum, falſus Propheta & populus. Hinc Paulus 2. Theſſal. 2. 10. *Eò quòd charitatem veritatis non receperunt ut ſalvi fierent: ideò mittet illis Deus operationem erroris ut credant mendacio*. Vide L. 3. Reg. c. 22. *Ego Dominus decepi*, permiſi ut deciperetur in pœnam peccatorum populi increduli; vel decepi: nam contra evenit, quàm falſus Propheta prædixerat.

14. (f) Non quòd precibus & meritis juſtorum non aliquando parcat Deus impiis, ſed ita completam eſſe malitiam civitatis declarat, ut omninò decreverit ſui contemptum vindicare. Tres hos viros fortè nominat Propheta, quòd initio felices, tum adverſa uſi fortuna, poſtremò priſtinam felicitatem recuperarint; ita & de Judæis ſi pœnitentiam agerent. Hieron. *Notandum, quòd non his parcat, qui in ſceleribus perſeverant; ſed qui agunt pœnitudinem, ut merita patrum, filiorum adjuvet converſis*. Tres etiam illos nominat viros ſanctitate inſignes, qui ſua ætate alios liberare non potuerunt: non enim Noe homines à diluvio, nec Job filios ſuos à morte, nec Daniel populum à captivitate liberavit: licèt Noe à diluvio, Job à morte, Daniel à leonibus fuerint liberati.

19. 21. & 22. (g) Hebr. In ſanguinem, ad fundendum ſanguinem. *Quatuor*: quatuor pœnarum genera, & acerba ſupplicia. *Salvatio*: quidam erunt ſuperſtites.

Digitized by Google

2. Fili hominis, quid fiet de ligno vitis (a), ex omnibus lignis nemorum, quæ ſunt inter ligna ſilvarum?

3. Numquid tolletur de ea lignum, ut fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, ut dependeat in eo quodcumque vas?

4. Ecce igni datum eſt in eſcam: utramque partem ejus conſumpſit ignis, & medietas ejus redacta eſt in favillam: numquid utile erit ad opus?

5. Etiam cùm eſſet integrum, non erat aptum ad opus: quantò magis cùm illud ignis devoraverit, & combuſſerit, nihil ex eo fiet operis?

6. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quomodo lignum vitis inter ligna ſilvarum, quod dedi igni ad devorandum, ſic tradam habitatores Jeruſalem.

7. Et ponam (b) faciem meam in eos: de igne egredientur, & ignis conſumet eos: & ſcietis quia ego Dominus, cùm poſuero faciem meam in eos.

8. Et dedero terram inviam, & deſolatam: eò quòd prævaricatores extiterint, dicit Dominus Deus.

CAPUT XVI.

Synagogæ ortum, educationem, nuptias, adulterium, repudium deſcribit; tum pœnitentiam, & reconciliationem prædicit.

1. ET factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, notas fac Jeruſalem abominationes ſuas:

3. Et dices: Hæc dicit Dominus Deus Jeruſalem: Radix (a) tua, & generatio tua de terra Chanaan: pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.

4. Et quando nata es in die ortus tui, non eſt præciſus umbilicus (b) tuus, & aqua non es lota in ſalutem, nec ſale ſalita, nec involuta pannis.

5. Non pepercit (c) ſuper te oculus ut faceret tibi unum de his, miſertus tui: ſed projecta es ſuper faciem terræ in abjectione animæ tuæ, in die, qua nata es.

6. Tranſiens (d) autem per te, vidi te conculcari in ſanguine tuo, & dixi tibi cùm eſſes in ſanguine tuo: Vive: dixi, inquam, tibi: In ſanguine tuo vive.

7. Multiplicatam (e) quaſi germen agri dedi te: & multiplicata es, & grandis effecta, & ingreſſa es, & perveniſti ad mundum muliebrem: ubera tua intumuerunt, & pilus tuus germinavit: & eras nuda, & confuſione plena.

8. Et tranſivi per te, & vidi te: & ecce tempus tuum, tempus amantium: & expandi amictum (f) meum ſuper te, & operui ignominiam tuam. Et juravi tibi, & ingreſſus ſum pactum tecum (ait Dominus Deus) & facta es mihi.

9. Et lavi te aqua, & emundavi ſanguinem tuum ex te: & unxi te oleo.

10. Et veſtivi te diſcoloribus, & calceavi (g) te janthino: & cinxi te byſſo, & indui te ſubtilibus.

11. Et ornavi te ornamento, & dedi armillas in manibus tuis, & torquem circa collum tuum.

12. Et dedi inaurem ſuper os (h) tuum, & circulos auribus tuis, & coronam decoris in capite tuo.

13. Et ornata es auro, & argento, & veſtita es byſſo, & polymito, & multicoloribus: ſimilam (i) & mel, & oleum comediſti, & decora facta es vehementer nimis: & profeciſti in regnum.

14. Et egreſſum eſt nomen (k) tuum in gentes propter ſpeciem tuam: quia perfecta eras in decore meo, quem poſueram ſuper te, dicit Dominus Deus.

15. Et

CAPUT XV. 2. (a) Hieron. *Cum ſilvatica præponatur ſarmentum manens in vite, quia ſarmentum dat fructum: præciſo tamen ſarmento de vite ſi comparetur, lignum ſilvaticum intelligitur eſſe melius.* Atque aptiſſima hac comparatione oſtenditur, quàm gravis damnatio eis maneat, qui plus acceperunt à Deo, & iis quæ acceperunt, non benè utuntur.

7. (b) Inimicè tractabo eos: Ignem vocat afflictiones; ſi è flamma egreſſi fuerint, iterum eos conjiciam in ignem, ut conſumantur: ex una calamitate in aliam incurrent.

CAPUT XVI. 3. (a) Non generatione, ſed morum ſimilitudine; unde infrà v. 44. ſubdit: *Sicut mater, ita & filia ejus;* ubi de morum imitatione loquitur; *ſic pater tuus Amorrhæus. & mater tua Cethæa*, ſeu Hethæa, eodem modo intelligitur. Hieroſolimam exhibet ſub perſona adulteræ. Hieron. *Sed quia impii erant Amorrhæi, & Hethæi, Judæi autem imitati ſunt impietatem illam, invenerunt ſibi parentes, non de quibus naſcerentur, ſed quorum mores ſectando pariter damnarentur.*

4. (b) Neglecta es omninò, & abjecta inſtar abortivi, non ſordes nativitatis abluta.

5. (c) Vatabl. Non eſt miſertus tui oculus hominis: *Sed projecta es*, quaſi expoſita, ut morereris.

6. (d) Ubi in Ægypto in populum formari cœpiſti, vidi te inultam & barbaram: *In ſanguine tuo vives*, 70. De ſanguine tuo vita: licèt volueris in ſanguine tuo, vives tamen: ego tibi obſtetricans curam tui egi ab ipſa infantia; vidi te contaminatam ſanguine tuo.

7. (e) In immenſum multiplicata, adoleviſti, & nubilis facta es. *Et eras nuda*, cùm ea ætate eſſes quæ ornari amat.

8. & 9. (f) Hebr. *Alam meam*, id eſt, oram veſtimenti mei; deſponſavi te mihi more Judæorum, Ruth 3. Erat is matrimonii ritus, ut vir fœminam pallio ſuo tegeret. *Lavi*, videtur alludere ad mandatum Dei Exodi 15. 10.

10. (g) Calceis violacei coloris. *Et indui te ſubtilibus veſtibus*, ut panno ſerico.

12. (h) Hebr. *al appeca*, על אפך *Super nares tuas*: monile in fronte ſuper nares pendulum; vel *inaures* vocat, quas tìdix *circulos* appellat: *Coronam decoris*, pulcherrimam: ſolebant ſponſæ coronari.

13. (i) Non cepas Ægypti, ſed delicatum cibum: *Et in regnum*, regina facta es.

14. (k) Fama tua ad omnes gentes perlata eſt.

15. Et habens fiduciam in pulchritudine tua, fornicata es in nomine (l) tuo: & expoſuiſti fornicationem tuam omni tranſeunti, ut ejus fieres.

16. Et ſumens de veſtimentis tuis, feciſti tibi excelſa (m) hinc inde conſuta: & fornicata es ſuper eis, ſicut non eſt factum, neque futurum eſt.

17. Et tuliſti vaſa decoris tui de auro meo, atque argento meo, quæ dedi tibi: & feciſti tibi imagines maſculinas, & fornicata es in eis.

18. Et ſumpſiſti veſtimenta tua multicoloria, & operuiſti illas: & oleum meum, & thymiama meum poſuiſti coram eis.

19. Et panem meum, quem dedi tibi, ſimilam, & oleum, & mel, quibus enutrivi te, poſuiſti in conſpectu eorum in odorem ſuavitatis, & factum eſt, ait Dominus Deus.

20. Et tuliſti filios tuos, & filias tuas, quas generaſti mihi: & immolaſtis eis ad devorandum. Numquid parva eſt fornicatio tua?

21. Immolaſti filios meos, & dediſti, illos conſecrans, eis.

22. Et poſt omnes abominationes tuas, & fornicationes, non es recordata dierum adoleſcentiæ tuæ, quando eras nuda, & confuſione plena, conculcata in ſanguine tuo.

23. Et accidit poſt omnem malitiam tuam (væ, væ tibi, ait Dominus Deus,)

24. Et ædificaſti tibi lupanar, & feciſti tibi proſtibulum in cunctis plateis.

25. Ad omne caput viæ ædificaſti ſignum proſtitutionis tuæ: & abominabilem feciſti decorem tuum: & diviſiſti (n) pedes tuos omni tranſeunti, & multiplicaſti fornicationes tuas.

26. Et fornicata es cum filiis Ægypti vicinis tuis magnarum carnium: & multiplicaſti fornicationem tuam ad irritandum me.

27. Ecce ego extendam manum meam ſuper te, & auferam juſtificationem (o) tuam: & dabo te in animas odientium te filiarum Palæſtinarum, quæ erubeſcunt in via tua ſcelerata.

28. Et fornicata es in filiis (p) Aſſyriorum, eò quòd needum fueris expleta: & poſtquam fornicata es, nec ſic es ſatiata.

29. Et multiplicaſti fornicationem tuam in terra Chanaan cum Chaldæis: & nec ſic ſatiata es.

30. In quo mundabo cor tuum, ait Dominus Deus; cùm facias omnia hæc opera mulieris meretricis, & procacis?

31. Quia fabricaſti lupanar tuum in capite omnis viæ, & excelſum tuum feciſti in omni platea: nec facta es quaſi meretrix faſtidio augens pretium,

32. Sed quaſi mulier adultera, quæ ſuper virum ſuum inducit alienos.

33. Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dediſti mercedes cunctis amatoribus tuis, & dona donabas eis, ut intrarent ad te undique ad fornicandum tecum.

34. Factumque eſt in te contra conſuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, & poſt te non erit fornicatio (q): in eo enim quòd dediſti mercedes, & mercedes non accepiſti, factum eſt in te contrarium.

35. Propterea meretrix audi verbum Domini.

36. Hæc dicit Dominus Deus: Quia effuſum eſt æs tuum, & revelata eſt ignominia tua in fornicationibus tuis ſuper amatores tuos, & ſuper idola abominationum tuarum in ſanguine filiorum tuorum, quos dediſti eis:

37. Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, quibus commiſta es; & omnes quos dilexiſti, cum univerſis, quos oderas: & congregabo eos ſuper te undique, & nudabo ignominiam tuam coram eis, & * videbunt omnem turpitudinem tuam. * 1. ſr. 23. 10.

38. Et judicabo te judiciis adulterarum, & effundentium ſanguinem: & dabo te in ſanguinem furoris & zeli.

39. Et dabo te in manus eorum, & deſtruent lupanar (r) tuum: & demolientur proſtibulum tuum: & denudabunt te veſtimentis tuis, & auferent vaſa decoris tui: & derelinquent te nudam, plenamque ignominia:

40. Et adducent ſuper te multitudinem, & lapidabunt te lapidibus, & trucidabunt te gladiis ſuis.

41. Et

15. (l) Quaſi tui juris eſſes. *Fiducia*: nimia levitas ad idololatriam te incitavit, & nomen tuum contaminaſti: peccata ejus deſcribuntur ſub ſpecie meretricis.

16. & 17. (m) Idola ornaſti ex veſtibus tuis, aut opibus. *Decoris*, magnifica; vel inſtrumenta decoris tui, quibus idola ornaſti, aut fabricata ea. Armillas & inaures, vocat vaſa, ſeu inſtrumenta decoris, aut gloriæ: *Et factum eſt*, id negare non potes.

25. & 26. (n) Honeſto verbo rem turpem ſignificat. *Ægypti*, Ægyptiorum pinguia corpora, & ad libidinem prona.

27. (o) Sanctificationem tuam, jus tuum, & dona: quibus te dotavi, & ornavi ut ſponſam. Vel auferam favorem meum, & puniam te. *Et dabo*, in deſideria prava. *Filiarum Palæſtinarum*, urbium: *Quæ erubeſcunt*, quòd ſint te juſtiores, vel potiùs te oderunt.

28. (p) Cum filiis, quorum idola coluiſti.

34. (q) Poſt te non erit fornicatio ſimilis tuæ.

39. 40. & 41. (r) Templum quod in proſtibulum convertiſti. *Et lapidabunt*: alludit ad pœnam adulterarum: *Mulierum*, nationum, quæ per mulieres hoc loco deſcribuntur.

* 4. Reg. 25. 9.

41. * Et comburent domos tuas igni, & facient in te judicia in oculis mulierum plurimarum: & deſines fornicari, & mercedes ultrà non dabis.

42. Et requieſcet (ſ) indignatio mea in te: & auferetur zelus meus à te, & quieſcam, nec iraſcar ampliùs.

43. Eò quòd non fueris recordata dierum adoleſcentiæ tuæ, & provocaſti me in omnibus his: quapropter & ego vias tuas in capite (t) tuo dedi, ait Dominus Deus, & non feci juxta ſcelera tua in omnibus abominationibus tuis.

44. Ecce omnis, qui dicit vulgò proverbium, in te aſſumet illud, dicens: Sicut mater (u), ita & filia ejus.

45. Filia matris tuæ es tu, quæ projecit virum ſuum, & filios ſuos: & ſoror ſororum tuarum es tu, quæ projecerunt viros ſuos, & filios ſuos: mater veſtra Cethæa, & pater veſter Amorrhæus.

46. Et ſoror tua major, Samaria, ipſa & filiæ ejus, quæ habitant ad ſiniſtram tuam: ſoror autem tua minor te, quæ habitat à dextris tuis, Sodoma, & filiæ ejus.

47. Sed nec in viis earum ambulaſti (x), neque ſecundùm ſcelera earum feciſti pauxillum minus: penè ſceleratiora feciſti illis in omnibus viis tuis.

48. Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma ſoror tua ipſa, & filiæ ejus, ſicut feciſti (y) tu, & filiæ tuæ.

* Geneſ. 19. 24.

49. * Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ ſororis tuæ, ſuperbia, ſaturitas panis & abundantia & otium ipſius, & filiarum ejus: & manum egeno & pauperi non porrigebant.

50. Et elevatæ ſunt, & fecerunt abominationes coram me: & abſtuli eas ſicut vidiſti.

51. Et Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccavit: ſed viciſti eas ſceleribus tuis, & juſtificaſti ſorores tuas in omnibus abominationibus tuis, quas operata es.

52. Ergo & tu porta confuſionem tuam, quæ viciſti ſorores tuas peccatis tuis, ſceleratiùs agens ab eis: juſtificatæ ſunt enim à te: ergo & tu confundere, & porta ignominiam tuam, quæ juſtificaſti ſorores tuas.

53. Et convertam (z) reſtituens eas converſione Sodomorum cum filiabus ſuis, & converſione Samariæ, & filiarum ejus: & convertam reverſionem tuam in medio earum,

54. Ut portes ignominiam tuam, & confundaris in omnibus, quæ feciſti conſolans eas.

55. Et ſoror tua Sodoma, & filiæ ejus revertentur ad antiquitatem ſuam: & Samaria, & filiæ ejus revertentur ad antiquitatem ſuam: & tu, & filiæ tuæ revertemini ad antiquitatem veſtram.

56. Non fuit autem Sodoma ſoror tua audita in ore tuo, in die ſuperbiæ tuæ,

57. Antequam revelaretur (a) malitia tua: ſicut hoc tempore in opprobrium filiarum Syriæ, & cunctarum in circuitu tuo filiarum Palæſtinarum, quæ ambiunt te per gyrum.

58. Scelus tuum, & ignominiam tuam tu portaſti, ait Dominus Deus.

59. Quia hæc dicit Dominus Deus: Et faciam tibi, ſicut deſpexiſti juramentum, ut irritum faceres pactum:

60. Et recordabor ego pacti mei tecum in diebus adoleſcentiæ tuæ: & ſuſcitabo tibi pactum ſempiternum (b).

61. Et recordaberis viarum tuarum, & confunderis: cùm receperis (c) ſorores

tuas

42. (ſ) Satiabo indignationem meam. *Nec iraſcar ampliùs*, cùm te dimiſero, non enim te amplius ut ſponſam diligam.

43. (t) In caput tuum redundabunt, & non feci juxta libidinem: *ſcelera tua*: majora ſupplicia merebaris.

44. & 46. (u) Non eſt emendata ſuppliciis. *Samaria*, quæ erat metropolis regni Iſrael, ut Jeruſalem regni Juda. *Major dicitur ſoror*, quia decem tribus erant. Sodomam à dextris eſſe dicit propter locorum ſitum: Orientem ſpectantibus in Jeruſalem, Samaria eſt ad ſiniſtram. *Soror tua major*, 70. tibi ſanguine conjuncta.

47. (x) Non es contenta earum ſceleribus: *Pauxillum minus*: non ſatis habuiſti paulò minora ſcelera admittere, ſed multò majora perpetraſti.

48. & 49 (y) Cùm Baal in templo coluiſti. *Iniquitas*: non commemorat graviſſimum peccatum, propter quod everſi ſunt Sodomitæ: ſed cauſas & occaſiones tantæ iniquitatis. *Superbia*, faſtus nimirùm; *Saturitas panis*, omnium rerum affluentia; *Et otium ipſius, & filiarum ejus*, urbium ei ſubjectarum; *Non porrigebant*, prætermiſſum ab iis præcipuum peccatorum remedium.

53. (z) Deducam te è captivitate. Sodoma quidem jam abſumpta erat, ſed fortè populi ex ea prognati, ut Moabitæ & Ammonitæ adhuc remanſerant: pejus erat peccatum Judæorum, qui Baal in templo colebant, quique Dei notitia erant imbuti. Moabitæ verò, & Ammonitæ, Samaritani è captivitate diaboli liberati ad Chriſtum convertentur. Hic locus de vocatione gentium optimè intelligitur, qua Gentiles ad Eccleſiam Chriſti tamquam in patriam ſuam revertentur: ponit unam civitatem Gentilium loco omnium. *In medio earum*: unà cum illis.

57. (a) Tot ſuppliciis de te ſumptis. Hinc colligit Gordonus non totam Pentapolim fuiſſe ſubverſam; neque ut urbs Segor & vicini pagi evaſerint.

60. (b) Legis novæ; nam à figura ſubitò ad veritatem tranſit. Hieron. *Sic nobis videtur lectionis ordo reddendus: In diebus ſuperbiæ tuæ, quando peccabas, non es recordata everſionis ſodomæ ſororis tuæ, antequam pateret malitia tua, quæ hoc tempore revelata eſt, in tantum, ut cunctis urbibus Syriæ & Palæſtinæ, quæ in circuitu tuo ſunt, fieres opprobrium: nunc autem quia revelata eſt ignominia tua, Dei auſcultà ſententiam: vel porta, juxta 70. ſcelus & ignominiam tuam, ut poſtquam pœnas pro ſacrilegio ſuſtinueris, veniam non ex pacto tuo, ſed ex mea clementia conſequaris.*

61. & 63. (c) Ita ut ex gentibus & Judæis converſis una coaleſcat Eccleſia: *Sed non ex pacto tuo*, quod ex

tuas te majores cum minoribus tuis: & dabo eas tibi in filias, ſed non ex pacto tuo.

62. Et ſuſcitabo ego pactum meum tecum: & ſcies quia ego Dominus,

63. Ut recorderis, & confundaris, & non ſit tibi ultrà aperire os præ confuſione tua, cùm placatus tibi fuero in omnibus, quæ feciſti, ait Dominus Deus.

CAPUT XVII.

Propoſita parabola de duabus aquilis inter ſe pugnantibus, prædicit fore ut Sedecias tradatur in manus Nabuchodonoſoris.

1. Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis propone ænigma (a), & narra parabolam ad domum Iſrael.

3. Et dices: Hæc dicit Dominus Deus: Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis, & varietate, venit ad Libanum, & tulit medullam cedri.

4. Summitatem frondium ejus avulſit: & tranſportavit eam in terram Chanaan (b), in urbe negotiatorum poſuit illam.

5. Et tulit de ſemine (c) terræ, & poſuit illud in terra pro ſemine, ut firmaret radicem ſuper aquas multas: in ſuperficie poſuit illud.

6. Cùmque germinaſſet, crevit in vineam latiorem (d) humili ſtatura, reſpicientibus ramis ejus ad eam: & radices ejus ſub illa erant: facta eſt ergo vinea, & fructificavit in palmites, & emiſit propagines.

7. Et facta eſt aquila (e) altera grandis, magnis alis, multiſque plumis: & ecce vinea iſta quaſi mittens radices ſuas ad eam, palmites ſuos extendit ad illam, ut irrigaret eam de areolis germinis ſui.

8. In terra bona ſuper aquas multas plantata eſt: ut faciat frondes, & portet fructum, ut ſit in vineam grandem.

9. Dic: Hæc dicit Dominus Deus: Ergone proſperabitur (f)? nonne radices ejus evellet, & fructus ejus diſtringet, & ſiccabit omnes palmites germinis ejus, & areſcet: & non in brachio grandi, neque in populo multo, ut evelleret eam radicitus?

10. Ecce plantata eſt: ergone proſperabitur? nonne cùm tetigerit eam ventus urens, ſiccabitur, & in areis germinis ſui areſcet (g)?

11. Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

12. Dic (h) ad domum exaſperantem. Neſcitis quid iſta ſignificent? Dic: Ecce venit rex Babylonis in Jeruſalem: & aſſumet regem, & principes ejus, & adducet eos ad ſemetipſum in Babylonem.

13. Et tollet de ſemine regni, ferietque cum eo fœdus: & ab eo accipiet jusjurandum: ſed & fortes terræ tollet,

14. Ut ſit regnum humile, & non elevetur, ſed cuſtodiat pactum ejus, & ſervet illud.

15. Qui recedens ab eo miſit nuntios ad Ægyptum, ut daret ſibi equos, & populum multum. Numquid proſperabitur, vel conſequetur ſalutem qui fecit hæc? & qui diſſolvit pactum, numquid effugiet?

16. Vivo ego, dicit Dominus Deus: quoniam in loco regis, qui conſtituit eum regem, cujus fecit irritum juramentum, & ſolvit pactum, quod habebat cum eo, in medio Babylonis morietur.

17. Et non in exercitu grandi, neque in populo multo faciet contra eum Pharao prælium: in jactu aggeris, & in extructione vallorum, ut interficiat animas multas.

18. Spre-

te prodest, non ex merito tuo, ſed ex miſericordia mea magna. Vel *non ex pacto tuo*, non propter illud vetus pactum, ſed propter novum. *Aperire*: nullam habebis occaſionem querendi de me.

CAPUT XVII.

2. (a) Hoc ipſum poſteà Deus exponit, v. 12. *Aquila grandis* eſt Nabuchodonoſor: *Magnarum alarum*, qui magno exercitui & variis nationibus imperabat: *Venit ad Libanum*, Judæam, vel Jeruſalem, vel ad templum è cedris Libani conſtructum: *Et tulit medullam cedri*, Joachin & principes.

4. (b) Vox illa vim habet nominis appellativi, non proprii, & ſignificat negotiationem, quod mox explicat: *In urbe negotiatorum*, Babylone. Itaque Babylonem tranſtulit Joachin, & principes.

5. (c) Sedeciam, poſtquam Jechoniam & principes ejus abduxit: *Et poſuit illud in terra*: Hebr. *In terra ſeminis*, i. e. fertili: *Pro ſemine*: ut in Judæa maneret ſtirps regia: *Et ſuper aquas*, ſuper populos: *In ſuperficie*; ſic tamen ut altas in terram non ageret radices, ſed facilè avelli poſſet, nec poteſtatem ejus alta imperii radice firmavit.

6. (d) Jam cum vinea eum comparat, quæ in latum creſcit, non in altum, ut arboribus opacata: *Humili ſtatura*; regnum enim quod antè altum erat inſtar cedri, factum eſt humile inſtar vineæ; *Ad eam*, nempè ad aquilam. Hieron. *Ut præeſſet quidem populo Judæorum, ſed reſpiceret ad Babylonis jubentis imperium*: vel ad eam, ſcilicet vitem; nam rami cùm in altum tendere non poſſunt, incurvantur, & arborem reſpiciunt.

7. (e) Rex Ægypti. *Et ecce vinea iſta*, Sedecias, mittens legatos ut auxilium peteret: *Ut irrigaret eam*; Ægyptus aquis abundat, eòque alludit.

9. (f) Aquila illa prior regni Judæorum robur omne, & filios Sedeciæ ut fructus, & principes ut palmites evellet: *Non in brachio grandi*, non opus erit multo milite, ut evellat hos radicitus; *Diſtringet*, opes ejus diripiet.

10. (g) In ipſa Judæa, in loco ubi adolevit, in Jericunthino agro captus eſt Sedecias.

12. (h) Ediſſere nobis parabolam: hanc ſigillatim Deus exponit. *Tollet*, Sedeciam, eumque pro Joachin conſtituet regem.

18. Spreverat enim juramentum ut ſolveret fœdus, & ecce dedit manum (i) ſuam: & cùm omnia hæc fecerit, non effugiet.

19. Proptereà hæc dicit Dominus Deus: Vivo ego, quoniam juramentum quod ſprevit, & fœdus quod prævaricatus eſt, ponam in caput ejus.

* Sup. 12. 13. Infr. 32. 3. 20. * Et expandam ſuper eum rete meum, & comprehendetur in ſagena mea: & adducam eum in Babylonem, & judicabo eum ibi, in prævaricatione, qua deſpexit me.

21. Et omnes profugi ejus cum univerſo agmine ſuo, gladio cadent: reſidui autem in omnem ventum diſpergentur: & ſcietis quia ego Dominus locutus ſum.

22. Hæc dicit Dominus Deus: Et ſumam ego de medulla (k) cedri ſublimis, & ponam: de vertice ramorum ejus tenerum diſtringam, & plantabo ſuper montem excelſum & eminentem.

23. In monte ſublimi Iſrael plantabo illud, & erumpet in germen, & faciet fructum, & erit in cedrum magnam: & habitabunt ſub ea omnes volucres, & univerſum volatile ſub umbra frondium ejus nidificabit.

24. Et ſcient omnia ligna regionis, quia ego Dominus humiliavi lignum ſublime, & exaltavi lignum humile: & ſiccavi lignum viride, & frondere feci lignum aridum. Ego Dominus locutus ſum, & feci.

CAPUT XVIII.

Deus, rejecto veteri proverbio Judæorum, contrarium inducit: Anima quæ peccaverit, ipſa morietur, nec filius portabit iniquitatem patris, ad pœnitentiam eos invitat.

1. Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

2. Quid eſt quòd inter vos parabolam vertitis in proverbium iſtud in terra Iſrael, dicentes: * Patres comederunt uvam acerbam, & dentes filiorum obſtupeſcunt? * Jer. 31. 29.

3. Vivo ego, dicit Dominus Deus, ſi erit ultrà vobis parabola hæc in proverbium in Iſrael.

4. Ecce omnes animæ, meæ ſunt: ut anima patris, ita & anima filii mea eſt: anima quæ peccaverit, ipſa morietur.

5. Et vir ſi fuerit juſtus, & fecerit judicium (a), & juſtitiam,

6. In montibus non comederit (b), & oculos ſuos non levaverit ad idola domus Iſrael: & uxorem proximi ſui non violaverit, & ad mulierem menſtruatam non acceſſerit:

7. Et hominem non contriſtaverit: pignus debitori reddiderit, per vim nihil rapuerit: * panem ſuum (c) eſurienti dederit, & nudum operuerit veſtimento: * Iſa. 58. 7. Matth. 25. 35.

8. Ad uſuram (d) non commodaverit, & ampliùs non acceperit: ab iniquitate averterit manum ſuam, & judicium verum fecerit inter virum & virum:

9. In præceptis meis ambulaverit, & judicia mea cuſtodierit ut faciat veritatem: hic juſtus eſt, vita vivet, ait Dominus Deus.

10. Quòd ſi genuerit filium latronem effundentem ſanguinem, & fecerit unum de iſtis:

11. Et hæc quidem omnia non facientem, ſed in montibus comedentem, & uxorem proximi ſui polluentem:

12. Egenum & pauperem contriſtantem, rapientem rapinas, pignus non reddentem, & ad idola levantem oculos ſuos, abominationem facientem:

13. Ad uſuram dantem, & ampliùs accipientem: numquid vivet? non vivet: cùm univerſa hæc deteſtanda fecerit, morte morietur, ſanguis ejus in ipſo erit.

14. Quòd ſi genuerit filium, qui videns omnia peccata patris ſui quæ fecit, timuerit, & non fecerit ſimile eis:

15. Super montes non comederit, & oculos ſuos non levaverit ad idola domus Iſrael, & uxorem proximi ſui non violaverit:

16. Et

18. & 19. (i) Sedecias fœdus iniit cum Pharaone. *Caput*, ulciſcar cum illius periculo. *Quod ſprevit*, &c. ex hoc loco diſcimus fidem datam infidelibus & hæreticis ſervari oportere, dummodo pacta non ſint cum impietate conjuncta. Hieron. *Ex quo diſcimus etiam inter hoſtes ſervandam fidem, & non conſiderandum, cui, ſed per quem juraveris.*

22. (k) Hæc & ſequentia ad Meſſiam Hebræis non reclamantibus pertinent: tametſi in hoc falluntur, quòd de temporali regno Chriſti interpretantur; per volucres cœli potentes, & ſublimes hujus ſæculi deſignat, qui ſub Chriſti protectione conquieſcunt. Hieron. *Iſte erupit in germen, & fecit fructum, & cedros omnes ſua ſublimitate ſuperavit.*

CAPUT XVIII. 5. (a) *Judicium*, cùm nemine afficit injuria: *Juſtitiam*, cùm benignus eſt in proximum: Judicium & à judice, cùm reos punit; injuſtitia cùm abſolvit: vel juſtitiæ nomine benignitas, aut liberalitas intelligitur.

6. (b) Idolothyta: *Et oculos ſuos non levaverit*, adorandi cauſa, aut invocandi deos alienos.

7. (c) Eſurienti & indigenti, ſuum dederit, non alienum.

8. (d) Ait Hieron. Catalogum virtutum texit, quæ illi videntur in decem & ſeptem partes dividi. *Sed vide profectum*, ait Hieron. *In principio legis a fratribus tantùm fœnus tollitur, in propheta ab omnibus uſura prohibetur, dicente Ezechiele: Pecuniam ſuam non dedit ad uſuram. Porrò in Evangelio, virtutis augmentum eſt, præcipiente Domino: Fœneramini his à quibus non ſperatis recipere. Et ampliùs non acceperit.* Hieron. *Putant quidam uſuram tantùm eſſe in pecunia: quod prævidens,*

Digitized by Google

16. Et virum non contriſtaverit, pignus non retinuerit, & rapinam non rapuerit, panem ſuum eſurienti dederit, & nudum operuerit veſtimento:

17. A pauperis injuria averterit manum ſuam, uſuram & ſuperabundantiam non acceperit, judicia mea fecerit, in præceptis meis ambulaverit: hic non morietur in iniquitate patris ſui, ſed vita vivet.

18. Pater ejus, quia calumniatus eſt, & vim fecit fratri: & malum operatus eſt in medio populi ſui, ecce mortuus eſt in iniquitate ſua.

19. Et dicitis: Quare non portavit filius iniquitatem patris? Videlicet, quia filius judicium & juſtitiam operatus eſt, omnia præcepta mea cuſtodivit, & fecit illa, vivet vita.

* Deut. 24. 16. 4 Reg. 14. 6. 2 Par. 25. 4.

20. * Anima, quæ peccaverit, ipſa morietur: filius non portabit iniquitatem patris (e), & pater non portabit iniquitatem filii: juſtitia juſti ſuper eum erit, & impietas impii erit ſuper eum.

21. Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis ſuis, quæ operatus eſt, & cuſtodierit omnia præcepta mea, & fecerit judicium & juſtitiam: vita vivet, & non morietur.

22. Omnium iniquitatum ejus, quas operatus eſt, non recordabor (f): in juſtitia ſua, quam operatus eſt, vivet.

* Infr. 33. 11. 2 Pet. 3. 9.

23. * Numquid voluntatis meæ eſt mors impii, dicit Dominus Deus, & non ut convertatur à viis ſuis, & vivat?

24. Si autem averterit ſe juſtus à juſtitia ſua, & fecerit iniquitatem ſecundùm omnes abominationes, quas operari ſolet impius, numquid vivet? omnes juſtitiæ ejus, quas fecerat, non recordabuntur: in prævaricatione, qua prævaricatus eſt, & in peccato ſuo, quod peccavit, in ipſis morietur.

* Infr. 33. 20.

25. Et dixiſtis: * Non eſt æqua via Domini. Audite ergo domus Iſrael: Numquid via mea non eſt æqua, & non magis viæ veſtræ pravæ ſunt?

26. Cùm enim averterit ſe juſtus à juſtitia ſua, & fecerit iniquitatem, morietur in eis: in injuſtitia, quam operatus eſt, morietur.

27. Et cùm averterit ſe impius ab impietate ſua, quam operatus eſt, & fecerit judicium & juſtitiam: ipſe animam ſuam vivificabit.

28. Conſiderans enim, & avertens ſe ab omnibus iniquitatibus ſuis, quas operatus eſt, vita vivet, & non morietur.

29. Et dicunt filii Iſrael: Non eſt æqua via Domini. Numquid viæ meæ non ſunt æquæ, domus Iſrael, & non magis viæ veſtræ pravæ?

30. Idcircò unumquemque juxta vias ſuas judicabo, domus Iſrael, ait Dominus Deus. * Convertimini, & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus veſtris: & non erit vobis in ruinam iniquitas. * Matth. 3. 2. Luc. 3. 3.

31. Projicite à vobis omnes prævaricationes veſtras, in quibus prævaricati eſtis, & facite vobis cor novum, & ſpiritum novum: & quare moriemini, domus Iſrael?

32. * Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus, revertimini, & vivite. * Sup. 33. Inf. 33. 11. 2 Pet. 3. 9.

CAPUT XIX.

Sub allegoria miſerandam ſortem filiorum Joſiæ deplorat.

1. ET tu aſſume planctum (a) ſuper principes Iſrael:

2. Et dices: Quare mater tua leæna (b) inter leones cubavit, in medio leunculorum enutrivit catulos ſuos?

3. Et eduxit unum de leunculis ſuis, & leo factus eſt: & didicit capere prædam, hominemque comedere.

4. Et audierunt de eo gentes, & non abſque vulneribus ſuis ceperunt eum: & adduxerunt eum in catenis in terram Ægypti.

5. Quæ cùm vidiſſet (c) quoniam infirmata eſt, & periit expectatio ejus: tulit unum de leunculis ſuis, leonem conſtituit eum.

6. Qui

Scriptura divina omni rei aufert ſuperabundantiam; ut plus non recipias quàm dediſti: v. gr. ut hiemis tempore demus decem modios, & in meſſe recipiamus quindecim, hoc eſt amplius partem medium.

20. (e) Neque id pugnat cum verbis Exod. 20. *Ego Deus Zelotes, viſitans iniquitatem patrum in filios*, cum ii ſunt patrum æmulatores: non enim additur ex Hebr. juxta Hieron. *His qui oderunt me*.

22. & 27. (f) Aug. ſerm. 58. de Verb. Dom. *Hac voce audita, a deſperatione impii recreantur, & ab illa altiſſima & profunda voragine, qua ſubmerſi fuerant, emergunt*. Et in Pſalm. 101. *Hoc porta propoſito depone vela iniquitatis, converte proram, velificas ad juſtitiam, & ſperans vitam non negligis medicinam*. *Non recordabor*, niſi ut parens & medicus. *Vivificabit*, diram mortem vitabit.

CAPUT. XIX.

1. (a) Luge calamitatem principum Iſrael. Hieron. *Planctus igitur ſuper principes eſt, omnes videlicet qui de Joſiæ ſtirpe generati ſunt.*

3. & 4. (b) Duorum leonum fit mentio, quorum prior eſt Joachaz filius Joſiæ; de quo dicitur. *Et adduxerunt eum in catenis in terram Ægypti*; alter eſt Sedecias. Hieron. Jechoniam deſignari putat filium Joachim: ſed alii Sedeciam interpretantur. *Enutriit*, Hebr. *Ribbeta* רבתה *multiplicavit*. Jeruſalem eſt leæna, quæ inter breve tempus multos genuit reges, & amiſit. Aliis videtur per leones finitimos principes deſignari, quorum mores, & ſuperſtitiones Judæi induerunt.

5. & 6. (c) Mater ejus ſe filio & rege orbari. *Dei*, Hieronym. de Jechonia, aut Sedecia interpretatur.

6. Qui incedebat inter leones, & factus eſt leo: & didicit prædam capere, & homines devorare.

7. Didicit viduas facere, & civitates eorum in deſertum adducere: & deſolata eſt terra, & plenitudo ejus à voce rugitus illius.

8. Et convenerunt adversùs eum gentes undique de provinciis, & expanderunt ſuper eum rete ſuum, in vulneribus earum captus eſt.

9. Et miſerunt eum in caveam, in catenis adduxerunt eum ad regem Babylonis: miſeruntque eum in carcerem, ne audiretur vox ejus ultrà ſuper montes Iſrael.

10. Mater tua quaſi vinea (d) in ſanguine tuo ſuper aquam plantata eſt: fructus ejus, & frondes ejus creverunt ex aquis multis.

11. Et factæ ſunt ei virgæ ſolidæ in ſceptra (e) dominantium, & exaltata eſt ſtatura ejus inter frondes: & vidit altitudinem ſuam in multitudine palmitum ſuorum.

* Oſee 13. 15. 12. Et evulſa eſt in ira, in terramque projecta, * & ventus urens ſiccavit fructum ejus: marcuerunt, & arefactæ ſunt virgæ roboris (f) ejus: ignis comedit eam.

13. Et nunc tranſplantata eſt in deſertum, in terra invia & ſitienti.

14. Et egreſſus eſt ignis de virga ramorum (g) ejus, qui fructum ejus comedit: & non fuit in ea virga fortis, ſceptrum dominantium. Planctus eſt, & erit in planctum.

CAPUT XX.

Seniores Prophetam conſulunt de exitu belli Judaici; negat Ezechiel ſe iis reſponſurum: ſed loco reſponſi, eorum ſcelera exprobrat.

1. ET factum eſt in anno ſeptimo (a), in quinto, in decima menſis: venerunt viri de ſenioribus Iſrael, ut interrogarent Dominum, & ſederunt coram me.

2. Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

3. Fili hominis, loquere ſenioribus Iſrael, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Numquid ad interrogandum me vos veniſtis? vivo ego, quia non reſpondebo vobis, ait Dominus Deus.

4. Si judicas (b) eos, ſi judicas, fili hominis, abominationes patrum eorum oſtende eis.

5. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: In die, qua elegi Iſrael, & levavi manum meam pro ſtirpe domus Jacob, & apparui eis in terra Ægypti, & levavi manum meam pro eis, dicens: Ego Dominus Deus veſter:

6. In die illa levavi manum meam pro eis, ut educerem eos de terra Ægypti, in terram, quam provideram eis, fluentem lacte & melle: quæ eſt egregia inter omnes terras.

7. Et dixi ad eos: Unuſquiſque offenſiones oculorum ſuorum abjiciat, & in idolis Ægypti nolite pollui: ego Dominus Deus veſter.

8. Et irritaverunt me, noluerunque me audire: unuſquiſque abominationes oculorum ſuorum non projecit, nec idola Ægypti (c) reliquerunt: & dixi ut effunderem indignationem meam ſuper eos, & implerem iram meam in eis, in medio terræ Ægypti.

9. Et feci propter nomen (d) meum, ut non violaretur coram gentibus, in quarum medio erant, & inter quas apparui eis, ut educerem eos de terra Ægypti.

10. Ejeci ergo eos de terra Ægypti, eduxi eos in deſertum.

11. * Et dedi eis præcepta (e) mea, * Lev. 18. 5. Rom. 10. 5.
& judicia mea oſtendi eis, quæ faciens homo, vivet in eis.

12. * Inſuper & ſabbata mea dedi eis, * Exod. 20. 8. & 31. 13. Deut. 5. 12.
ut

10. (d) Jeruſalem antè cum leæna, nunc cum vinea comparat: *In ſanguine tuo*: per nobiliſſimam ſtirpem tuam regio ſanguine fœcundam, ut v. 2. *Enutrivit*, ſeu multiplicavit catulos ſuos, & mirum in modum eſt elata.

11. (e) Ita ut ex illis ſceptra fieri, ac multi ex regio ſanguine reges eſſe poſſent. *Altitudinem ſuam*, videndo ſuperbiret.

12. (f) Solida: *Ignis comedit eam*, Jeruſalem ignis ut vineam abſumpſit.

14. (g) Vel Iſmael, qui Godoliam interfecit, vel Sedecias ipſe, qui cauſa fuit excidii Jeruſalem. *Sceptrum dominantium*; niſi poſt exactos complures annos, iique ſub principe potentiori, ut duces populum rexerunt. Unde Geneſ. 49. Non negatur quin rex ab iis auferatur; ſed dux, quod eſt nomen inferioris poteſtatis.

CAPUT XX. 1. (a) Captivitatis Jechoniæ: revelationes cœperunt anno quinto, tum quievit in latus ſiniſtrum 390. dies, in dextrum 40. ſeu 430. quo tempore non vaticinatus eſt: poſt annum ſextum & menſem ſextum vaticinari cœpit, & Judæorum ſcelera prophetico ſpiritu videre: poſt undecim menſes acciderunt, quæ hoc capite recenſentur.

4. (b) An non judicabis eos? Ita Maldonatus ex Hebr. an non condemnabis & coargues eos? non reſpondebo ad eorum interrogata, ſed adversùs eos ſententiam proferam. *Abominationes*, Hieron. *Hæc videlicet cauſa ut oſtendantur ſimilia parentibus agere, & hæreditario malo longiſſimum funem trahere peccatorum, ut quorum imitantur vitia, eorum ſupplicia pertimeſcant.*

8. (c) Hieron. *Ex quo oſtenditur necdum eos fuiſſe egreſſos de Ægypto, quando voluit effundere indignationem ſuam.*

9. (d) Non quæ cogitaveram; ſed eos à ſervitute Ægyptiorum liberavi.

11. (e) Per præcepta Decalogus, per judicia reliqua mandata intelligi poſſunt. *Vivet in eis*, non punietur.

ut eſſent ſignum inter me & eos: & ſcirent quia ego Dominus ſanctificans eos (f).

13. Et irritaverunt me domus Iſrael in deſerto, in præceptis meis non ambulaverunt, & judicia mea projecerunt, quæ faciens homo vivet in eis: & ſabbata mea violaverunt vehementer: dixi ergo ut effunderem furorem meum ſuper eos in deſerto, & conſumerem eos.

14. Et feci propter nomen meum, ne violaretur coram gentibus, de quibus ejeci eos in conſpectu earum.

15. Ego igitur levavi manum meam ſuper eos in deſerto, ne inducerem eos in terram, quam dedi eis, fluentem lacte & melle, præcipuam terrarum omnium:

16. Quia judicia mea projecerunt, & in præceptis meis non ambulaverunt, & ſabbata mea violaverunt: poſt idola enim cor eorum gradiebatur.

17. Et pepercit (g) oculus meus ſuper eos, ut non interficerem eos: nec conſumpſit eos in deſerto.

18. Dixit autem ad filios eorum in ſolitudine: In præceptis patrum veſtrorum nolite incedere, nec judicia eorum cuſtodiatis, nec in idolis eorum polluamini:

19. Ego Dominus Deus veſter: in præceptis meis ambulate, judicia mea cuſtodite, & facite ea:

20. Et ſabbata mea ſanctificate, ut ſint ſignum inter me & vos, & ſciatis quia ego ſum Dominus Deus veſter.

21. Et exacerbaverunt me filii, in præceptis meis non ambulaverunt: & judicia mea non cuſtodierunt ut facerent ea: quæ cùm fecerit homo, vivet in eis: & ſabbata mea violaverunt: & comminatus ſum ut effunderem furorem meum ſuper eos, & implerem iram meam in eis in deſerto.

22. Averti autem manum meam, & feci propter nomen meum, ut non violaretur coram gentibus, de quibus ejeci eos in oculis earum.

23. Iterùm levavi manum meam in eos in ſolitudine, ut diſpergerem illos in nationes, & ventilarem in terras:

24. Eò quòd judicia mea non feciſſent, & præcepta mea reprobaſſent, & ſabbata mea violaſſent, & poſt idola patrum ſuorum fuiſſent oculi eorum.

25. Ergo & ego dedi eis præcepta (h) non bona, & judicia in quibus non vivent.

26. Et pollui (i) eos in muneribus ſuis, cùm offerrent omne, quod aperit vulvam, propter delicta ſua: & ſcient quia ego Dominus.

27. Quamobrem loquere ad domum Iſrael, fili hominis: & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Adhuc (k) & in hoc blaſphemaverunt me patres veſtri, cùm ſpreviſſent me contemnentes.

28. Et induxiſſem eos in terram, ſuper quam levavi manum meam ut darem eis: viderunt omnem collem excelſum, & omne lignum nemoroſum, & immolaverunt ibi victimas ſuas: & dederunt ibi irritationem (l) oblationis ſuæ, & poſuerunt ibi odorem ſuavitatis ſuæ, & libaverunt libationes ſuas.

29. Et dixi ad eos: Quid eſt excelſum, ad quod vos ingredimini? & vocatum eſt nomen ejus Excelſum (m) uſque ad hanc diem.

30. Propterea dic ad domum Iſrael: Hæc dicit Dominus Deus: Certè in via patrum veſtrorum vos polluimini, & poſt offendicula eorum vos fornicamini:

31. Et in oblatione donorum veſtrorum, cùm traducitis filios veſtros per ignem, vos polluimini in omnibus idolis veſtris uſque hodie: & ego reſpondebo vobis domus Iſrael: Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia non reſpondebo vobis.

32. Neque cogitatio mentis veſtræ fiet, dicentium: Erimus ſicut gentes (n), & ſicut cognationes terræ, ut colamus ligna & lapides.

33. Vivo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in manu forti (o), & in brachio extento, & in furore effuſo regnabo ſuper vos.

34. Et educam (p) vos de populis: & congregabo vos de terris, in quibus diſperſi eſtis,

12. (f) Ut intelligerent me unum eſſe, qui eos ſanctificarem. Hieron. *Ergo ſabbatum & circumciſio in ſignum data ſunt veri ſabbati, & veræ circumciſionis.*

17. (g) Hieron. *Poſſumus & hoc dicere, quòd non deleverit eos, neque conſumpſerit cum ſtirpe ſua, atque progenie.*

25. (h) Præcepta, quæ ſunt natura ſua bona, ſed facta ſunt populo non bona; vel præcepta imperfecta, cæremonias quæ à cultu deorum eos deterrerent. Nam initio Decalogum tantummodo iis dederat; vel alia Deo permittente ſunt eis impoſita præcepta, quæ dicuntur non bona per *mioſim*, quòd non ſint perfecta ut novæ legis præcepta.

26. (i) Permiſi ut polluerentur in ſacrificiis profanis: *Propter delicta ſua*, immolantes liberos, ut de ſe darent ſupplicium.

27. (k) Non contenti iis, quæ fecerant in Ægypto, & in deſerto, majora fecerunt cùm introducti ſunt in terram Juda.

28. (l) Poſuerunt oblationes quæ me irritarent.

29. (m) Quid ſibi vult hoc nomen ex Idololatria natum? Hebr. במה *Bama, uſque in hanc diem*, Ita ut iſtiuſmodi loca appellentur *Bama*. Unde Græci Interpretes Hebræam vocem Α'*βαμὰ*, retinuerunt.

32. (n) Quas non videbant puniri à Deo propter idololatriam; aut optabant eſſe ſine vero Deo, à quo ſe malè tractari exiſtimabant.

33. (o) Velitis, nolitis, regnabo ſuper vos, regam vos in virga furoris mei.

34. (p) Inter quos diſperſi eſtis, Chaldæos fugientes retraham vos à fuga.

eſtis; in manu valida, & in brachio extento, & in furore effuſo regnabo ſuper vos.

35. Et adducam vos in deſertum (q) populorum, & judicabor vobiſcum ibi facie ad faciem.

36. Sicut judicio contendi adverſùm patres veſtros in deſerto terræ Ægypti (r), ſic judicabo vos, dicit Dominus Deus.

37. Et ſubjiciam vos ſceptro meo, & inducam vos in vinculis fœderis (ſ).

38. Et eligam de vobis tranſgreſſores, & impios, & de terra incolatus eorum educam eos, & in terram Iſrael non ingredientur: & ſcietis quia ego Dominus.

39. Et vos domus Iſrael, hæc dicit Dominus Deus: Singuli poſt idola veſtra ambulate (t), & ſervite eis. Quòd ſi & in hoc non audieritis me, & nomen meum ſanctum pollueritis ultrà in muneribus veſtris, & idolis veſtris:

40. In monte (u) ſancto meo, in monte excelſo Iſrael, ait Dominus Deus, ibi ſerviet mihi omnis domus Iſrael, omnes, inquam, in terra, in qua placebunt mihi, & ibi quæram primitias veſtras, & initium decimarum veſtrarum in omnibus ſanctificationibus veſtris.

41. In odorem ſuavitatis ſuſcipiam vos, cùm eduxero vos de populis, & congregavero vos de terris, in quas diſperſi eſtis, & ſanctificabor in vobis in oculis nationum.

42. Et ſcietis quia ego Dominus, cùm induxero vos ad terram Iſrael, in terram, pro qua levavi manum meam, ut darem eam patribus veſtris.

43. Et recordabimini ibi viarum veſtrarum, & omnium ſcelerum veſtrorum, quibus polluti eſtis in eis: & diſplicebitis vobis in conſpectu veſtro in omnibus malitiis veſtris, quas feciſtis.

44. Et ſcietis quia ego Dominus, cùm benefecero vobis propter nomen meum, & non ſecundùm vias veſtras malas, neque ſecundùm ſcelera veſtra peſſima domus Iſrael, ait Dominus Deus.

45. Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

46. Fili hominis, pone faciem tuam contra viam Auſtri (x), & ſtilla ad Africum, & propheta ad ſaltum agri meridiani.

47. Et dices ſaltui meridiano: Audi verbum Domini: hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ſuccendam in te ignem, & comburam in te omne lignum viride, & omne (y) lignum aridum: non extinguetur flamma ſuccenſionis: & comburetur in ea omnis facies ab Auſtro uſque ad Aquilonem.

48. Et videbit univerſa caro, quia ego Dominus ſuccendi eam, nec extinguetur.

49. Et dixi: A, a, a, Domine Deus, ipſi dicunt de me: Numquid non per parabolas loquitur iſte?

CAPUT XXI.

Prædicit horrendum ac multiplicem gladium venturum ſuper Jeruſalem, & ſuper filios Ammon, à rege Babylonis; qui tandem in terra ſua judicandus eſt.

1. Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, pone faciem tuam ad Jeruſalem, & ſtilla (a) ad ſanctuaria, & propheta contra humum Iſrael:

3. Et dices terræ Iſrael: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, & ejiciam gladium meum de vagina ſua, & occidam (b) in te juſtum & impium.

4. Pro eo autem quòd occidi (c) in te juſtum & impium, idcircò egredietur gladius

35. (q) Ubi non ſunt populi: *Et judicabor vobiſcum.* Hebr. *Diſceptabo vobiſcum*, ultionem de vobis ſumam: *Facie ad faciem*, ſolus cum ſolis.

36. (r) In deſerto Arabiæ, cùm exierunt ex Ægypto.

37. (ſ) Percutiam vobiſcum novum fœdus, quod ad novam legem refertur: vel ſubjiciam vos legibus meis.

39. (t) Ironia eſt. Hieron. *Nomen autem meum nolite ultra polluere per munera veſtra, atque ſimulacra.* Idola veſtra palam colite, quæ tantoperè amatis, nec vos jactetis ut populum meum.

40. (u) Veniet tempus, quo verè Iſraelitæ me colent in Eccleſia. Hebr. *Quia in monte ſancto meo*: nam ad vocationem gentium tendit prophetia.

46. (x) Obfirma vultum tuum contra Jeruſalem: *Ad ſaltum*, ſilvam ad meridiem poſitam, terram Iſrael montoſam & nemoroſam. *Et ſtilla ad Africum*, continenter & fluente oratione loquere. Jeruſalem cum ſaltu, cives cum arboribus comparat.

47. (y) Bonos & malos cives: pergit in metaphora, qua Jeruſalem ſilvam appellavit: *Omnis facies*, omnes homines, qui metu & fame extenuati ut combuſti apparebunt. *Ab Auſtro uſque ad Aquilonem* Hieron. Ab Jeruſalem uſque ad Babylonem, fame, peſtilentia ruentium complectitur: *Per parabolas*; apertiùs loquere, non intelligimus per parabolam quid loquaris. Hieron.

2. (a) Vaticinare: nam ſermo prophetarum cum pluvia comparatur, quia de cœlo venit. Apertè jam loquitur, quæque per ænigmata propoſuerat, in hoc capite dilucidè expoſuit: ſeniores illi, quos alloquebatur, cum eo id expoſtulabant, quod parabolas loqueretur: nunc ſaltum Auſtri Jeruſalem, ignem qui ſilvam ſuccenderet, gladium eſſe Nabuchodonoſoris, lignum viride & aridum, juſtum & impium apertè declarat. CAPUT XXI.

3. (b) Neque id pugnat cum verbis Abraham Geneſ. 18. *Abſit à te ut hanc rem facias, & occidas juſtum cum impio.* In publica calamitate ſæpè Deus juſtos cum impiis involvit, cùmque pœna ſit temporalis, illos purgat, hos punit: ſed alia eſt ratio pœnæ æternæ; mors juſtis non pœna eſt, ſed gloria. *Ejiciam gladium*: ſtringam, educam Nabuchodonoſorem.

4. & 5. (c) Occidere decrevi: *Ab Auſtro*; à Berſabee Dan uſque. *Irrevocabilem*: quem nemo impedire poſſit.

dius meus de vagina ſua ad omnem carnem ab Auſtro uſque ad Aquilonem:

5. Ut ſciat omnis caro, quia ego Dominus eduxi gladium meum de vagina ſua irrevocabilem.

6. Et tu fili hominis ingemiſce in contritione (d) lumborum, & in amaritudinibus ingemiſce coram eis.

7. Cùmque dixerint ad te: Quare tu gemis? dices: Pro auditu (e): quia venit, & tabeſcet omne cor, & diſſolventur univerſæ manus, & infirmabitur omnis ſpiritus, & per cuncta genua fluent aquæ: ecce venit, & fiet, ait Dominus Deus.

8. Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

9. Fili hominis, propheta, & dices: Hæc dicit Dominus Deus: Loquere: Gladius (f), gladius exacutus eſt, & limatus.

10. Ut cædat victimas, exacutus eſt: ut ſplendeat, limatus eſt: qui moves ſceptrum (g) filii mei, ſuccidiſti omne lignum.

11. Et dedi eum ad lævigandum, ut teneatur manu: iſte exacutus eſt gladius, & iſte limatus eſt, ut ſit in manu interficientis.

12. Clama, & ulula, fili hominis, quia hic factus (h) eſt in populo meo, hic in cunctis ducibus Iſrael, qui fugerant: gladio traditi ſunt cum populo meo, idcircò plaude ſuper femur,

13. Quia probatus eſt: & hoc, cùm ſceptrum ſubverterit, & non erit, dicit Dominus Deus.

14. Tu ergo, fili hominis, propheta, & percute manu ad manum (i), & duplicetur gladius, ac triplicetur gladius interfectorum: hic eſt gladius occiſionis magnæ, qui obſtupeſcere eos facit,

15. Et corde tabeſcere, & multiplicat ruinas. In omnibus portis eorum dedi conturbationem gladii acuti, & limati ad fulgendum, amicti (k) ad cædem.

16. Exacuere, vade ad dexteram, ſive ad ſiniſtram, quocumque faciei tuæ eſt appetitus.

17. Quin & ego plaudam manu ad manum, & implebo indignationem meam, ego Dominus locutus ſum.

18. Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

19. Et tu, fili hominis, pone (l) tibi duas vias, ut veniat gladius regis Babylonis: de terra una egredientur ambæ: & manu capiet conjecturam, in capite viæ civitatis conjiciet.

20. Viam pones ut veniat gladius ad Rabbath filiorum Ammon, & ad Judam in Jeruſalem munitiſſimam.

21. Stetit enim rex Babylonis in bivio, in capite duarum viarum, divinationem quærens, commiſcens (m) ſagittas: interrogavit idola, exta conſuluit.

22. Ad dexteram (n) ejus facta eſt divinatio ſuper Jeruſalem, ut ponat arietes, ut aperiat os in cæde, ut elevet vocem in ululatu, ut ponat arietes contra portas, ut comportet aggerem, ut ædificet munitiones.

23. Eritque quaſi conſulens fruſtrà (o) oraculum in oculis eorum, & ſabbatorum otium imitans: ipſe autem recordabitur iniquitatis ad capiendum.

24. Idcircò hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quòd recordati (p) eſtis iniquitatis veſtræ, & revelaſtis prævaricationes veſtras, & apparuerunt peccata veſtra in omnibus cogitationibus veſtris: pro eo, inquam, quòd recordati eſtis, manu capiemini.

25. Tu autem profane (q), impie dux Iſrael, cujus venit dies in tempore iniquitatis præfinita:

26. Hæc dicit Dominus Deus: Aufer cidarim (r) tolle coronam: nonne hæc eſt, quæ humilem ſublevavit, & ſublimem humiliavit?

27. Ini-

6. (d) Jubet Prophetam non ſolùm verbis, ſed etiam actionibus vaticinari. *Contritio lumborum*, gemitus vehementes.

7. (e) Ob ea quæ audivi ex Deo. *Fluent aquis*, ſudore præ metu, Vatablus.

9. (f) Præ dolore ingeminat: gladius eſt divina juſtitia in manu Nabuchodonoſoris.

10. (g) Regnum Judæ ſubvertis ò gladie! apoſtrophe ad gladium Nabuchodonoſoris.

12. & 13. (h) Gladius. *Qui fugerant*: in Sedecia & principibus. *Probatus*, politus, aptus ut occidat; vel mihi probatus eſt.

14. (i) Ego plaudam manu, quaſi fautor tuus. *Triplicetur*; ex Hieron. triplex Nabuchodonoſoris adventus inſinuatur; in primo ſubjecit ſibi Joakimum, 4. Reg. 24. in ſecundo Jechoniam, qui & Joachinus dictus eſt, captivum abduxit; in tertio Sedeciam erutis oculis.

15. & 16. (k) Limati, vel parati ad cædem. *Vade*: Deus dat gladio Nabuchodonoſoris optionem, ut eat quocumque voluerit. *Faciei tuæ*, aciei tuæ.

19. (l) Mente concipe; vel deſcribe in tabula urbem Babylonem, & duas vias ex ea: *Conjecturam*, utram viam initurus ſit: modum ſortitionis exponit.

21. (m) In quibus nomina Jeruſalem & Rabbath ſcripta erant: *Interrogavit idola, & conſuluit exta*: iſta divinationis genera inter ſe conſenſerunt, ita Deo permittente & ſortes moderante.

22. (n) Super Jeruſalem ſors cecidit; *Ut ponat arietes*, inſtrumenta bellica.

23. (o) Videbitur Judæis Nabuchodonoſor fruſtrà idola conſuluiſſe, cùm Deus ſortes ſic moderatus fuerit, ut Hieroſolymæ obſidionem ſemper ſortiretur: *Et ſabbatorum*, videbitur illis nihil agere, & quaſi operam perdere: *Recordabitur iniquitatis*, violati juramenti à Sedecia.

24. (p) Vatabl. ex Hebr. Eò quòd in memoriam reduxiſtis iniquitatem veſtram; jactaſtis iniquitates veſtras.

25. (q) Hebr. *Polluto*, Sedecia nimirùm. *In tempore iniquitatis*, cùm iniquitas tua finem tibi regni afferet.

26. (r) *Cidaris* eſt inſigne pontificis, corona, ſeu diadema regis: Hieron. *Hæc eſt cidaris, hæc corona, quæ nihil fecit judicio; ſed quos volebat, exaltabat.*

Digitized by Google

27. Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam: & hoc non factum eſt, donec veniret (ſ) cujus eſt judicium, & tradam ei.

28. Et tu, fili hominis, propheta, & dic: Hæc dicit Dominus Deus ad filios Ammon, & ad opprobrium (t) eorum, & dices: Mucro, mucro, evagina te ad occidendum, lima te ut interficias, & fulgeas.

29. Cùm tibi viderentur vana, & divinarentur mendacia, ut dareris ſuper colla vulneratorum impiorum, quorum venit dies in tempore iniquitatis præfinita.

30. Revertere (u) ad vaginam tuam in loco, in quo creatus es, in terra nativitatis tuæ judicabo te.

31. Et effundam ſuper te indignationem meam: in igne furoris mei ſufflabo (x) in te, daboque te in manus hominum inſipientium, & fabricantium interitum.

32. Igni eris cibus, ſanguis tuus erit in medio terræ, oblivioni traderis: quia ego Dominus locutus ſum.

CAPUT XXII.

Enumerat ſcelera Jeroſolymis perpetrata, tandem in ſcoriam verſam eſſe, & combuſtioni proximam.

1. ET factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

2. Et tu, fili hominis, nonne judicas (a), nonne judicas civitatem ſanguinum?

3. Et oſtendes ei omnes abominationes ſuas, & dices: Hæc dicit Dominus Deus: Civitas effundens ſanguinem in medio ſui, ut veniat tempus ejus: & quæ fecit idola contra ſemetipſam, ut pollueretur.

4. In ſanguine (b) tuo, qui à te effuſus eſt, deliquiſti: & in idolis tuis, quæ feciſti, polluta es: & appropinquare feciſti dies tuos, & adduxiſti tempus annorum tuorum: propterea dedi te opprobrium gentibus, & irriſionem univerſis terris.

5. Quæ juxta ſunt, & quæ procul à te, triumphabunt de te: ſordida, nobilis, grandis interitu.

6. Ecce principes Iſrael ſinguli (c) in brachio ſuo fuerunt in te, ad effundendum ſanguinem.

7. Patrem & matrem contumeliis affecerunt in te, advenam calumniati ſunt in medio tui, pupillum & viduam contriſtaverunt apud te.

8. Sanctuaria mea ſpreviſti, & ſabbata mea polluiſti.

9. Viri detractores fuerunt in te ad effundendum ſanguinem, & ſuper montes comederunt in te, ſcelus operati ſunt in medio tui.

10. Verecundiora (d) patris diſcooperuerunt in te, immunditiam menſtruatæ humiliaverunt in te.

11. * Et unuſquiſque in uxorem proximi ſui operatus eſt abominationem, & ſocer nurum ſuam polluit nefariè, frater ſororem ſuam filiam patris ſui oppreſſit in te. * Jer. 5. 8.

12. Munera acceperunt (e) apud te ad effundendum ſanguinem: uſuram & ſuperabundantiam accepiſti, & avarè proximos tuos calumniabaris: meique oblita es, ait Dominus Deus.

13. Ecce comploſi (f) manus meas ſuper avaritiam tuam, quam feciſti, & ſuper ſanguinem, qui effuſus eſt in medio tui.

14. Numquid ſuſtinebit cor tuum, aut prævalebunt manus tuæ, in diebus, quos ego faciam tibi? ego Dominus locutus ſum, & faciam.

15. Et diſpergam te in nationes, & ventilabo te in terras, & deficere faciam immunditiam tuam à te.

16. Et poſſidebo (g) te in conſpectu gentium: & ſcies quia ego Dominus.

17. Et

27. (ſ) Non enim plenè extinctum eſt regnum, & ſacerdotium Judæorum, donec veniret Chriſtus: ad eum pertinet judicium. Hieron. *Iſte eſt cui repoſitum eſt imperium, & ſacerdotium ſempiternum. Iniquitatem*, pœnam iniquitatis; *Et hoc non factum eſt*, non omninò delebitur hæc corona.

28. & 29. (t) Inſultabunt Ammonitæ Chaldæis, quòd non auſi eſſent eos bello incedere, & Judæis, quòd Deus eorum eſſet imbellis: ſed utrumque opprobrium brevi præcidendum mucrone Chaldæorum prædicit. *Cùm tibi viderentur vana*: divini tui reſponderunt gladium ad te non venturum: *Ut dareris*, ut traderent te gladio.

30. (u) O Rex Babylonis in terram tuam redi, ibi puniam te: *In terra nativitatis tua*, in qua nati eſtis, moriemini.

31. (x) O mucro in fornace accenſa ſufflabo in te: *Inſipientium*, veſtro quidem judicio, vel barbarorum, nempè Medorum & Perſarum: *Fabricantium interitum*, crudelium.

CAPUT XXII. 2. (a) An ceſſas judicare & condemnare? Non quòd muneri ſuo deeſſet Propheta; ſed ut acriùs reprehendat, & minetur, Deus urget. Tum miniſtros ſuos admonet, ut ſeverè ſe gerant erga peccatores, priuſquam à Deo puniantur: vel etiam, an forte cauſam ages Jeruſalem urbis ſanguinum? ut cap. 20.

4. & 5. (b) Propter humanum ſanguinem, quem effudiſti. *Interitu* quæ multiplici genere mortis, gladio, fame, peſte peribis: vel quæ cædibus es nobilitata.

6. & 9. (c) Pro ſuis quique viribus. *Super montes*, ubi immolabant idolis.

10. (d) Filii cum matribus, aut novercis ſuis concubuerunt: ſic honeſta periphraſi inceſtus abominabilis exprimitur.

12. (e) Judices, ut innocentem condemnarent. *Uſuram*: Hieron. *Neceſſitatem pauperum verterunt in lucrum*.

13. & 14. (f) Obſtupui. Hieron. *Habitum iraſcentis aſſumpſi*: admiratus ſum & dolui propter avaritiam tuam, & propter homicidia. *Suſtinebit*: iram meam, aut teipſum ferre poterit?

16. (g) Deum veſtrum & Dominum me eſſe oſtendam; vel te mundatum e captivitate reducam.

17. Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

18. Fili hominis, verſa eſt mihi domus Iſrael in ſcoriam: omnes iſti æs, & ſtannum, & ferrum, & plumbum in medio fornacis: ſcoria argenti facti ſunt.

19. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Eò quòd verſi eſtis omnes in ſcoriam, propterea ecce ego congregabo vos in medio Jeruſalem,

20. Congregatione argenti, & æris, & ſtanni, & ferri, & plumbi in medio fornacis: ut ſuccendam in ea ignem ad conflandum: ſic congregabo in furore meo, & in ira mea, & requieſcam: & conflabo (h) vos.

21. Et congregabo vos, & ſuccendam vos in igne furoris mei, & conflabimini in medio ejus.

22. Ut conflatur argentum in medio fornacis, ſic eritis in medio ejus: & ſcietis (i) quia ego Dominus, cùm effuderim indignationem meam ſuper vos.

23. Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

24. Fili hominis, dic ei: Tu es terra immunda (k), & non compluta in die furoris.

25. Conjuratio prophetarum in medio ejus, ſicut leo rugiens, rapienſque prædam, animas devoraverunt, opes & pretium acceperunt, viduas ejus multiplicaverunt in medio illius:

26. Sacerdotes ejus contempſerunt legem meam, & polluerunt ſanctuaria mea: inter ſanctum & profanum non habuerunt diſtantiam, & inter pollutum (l) & mundum non intellexerunt: & à ſabbatis meis averterunt oculos ſuos, & coinquinabar in medio eorum.

* Mich. 3. 11. Sophon. 3. 3. 27. * Principes ejus in medio illius, quaſi lupi rapientes prædam ad effundendum ſanguinem, & ad perdendas animas, & avarè ad ſectanda lucra.

28. Prophetæ autem ejus liniebant eos abſque temperamento, videntes vana, & divinantes eis mendacium, dicentes: Hæc dicit Dominus Deus, cùm Dominus non ſit locutus.

29. Populi terræ calumniabantur calumniam, & rapiebant violenter: egenum & pauperem affligebant, & advenam opprimebant calumnia abſque judicio.

30. Et quæſivi (m) de eis virum, qui interponeret ſepem, & ſtaret oppoſitus contra me pro terra, ne diſſiparem eam: & non inveni:

31. Et effudi ſuper eos indignationem meam, in igne iræ meæ conſumpſi eos: viam eorum in caput eorum reddidi, ait Dominus Deus.

CAPUT XXIII.

Sub typo duarum meretricum Oolla & Oolibæ, ac punitionis earum, oſtendit Dominus quanta fuerit idololatria Samariæ & Jeruſalem.

1. ET factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, duæ mulieres (a) filiæ matris unius fuerunt,

3. Et fornicatæ ſunt in Ægypto, in adoleſcentia ſua fornicatæ ſunt: ibi ſubacta ſunt ubera earum, & fractæ ſunt mammæ pubertatis earum.

4. Nomina (b) autem earum, Oolla major, & Ooliba ſoror ejus minor: & habui eas, & pepererunt filios & filias. Porrò earum nomina, Samaria Oolla, & Jeruſalem Ooliba.

5. Fornicata eſt igitur ſuper (c) me Oolla, & inſanivit in amatores ſuos, in Aſſyrios propinquantes,

6. Veſtitos hyacintho, principes, & magiſtratus, juvenes cupidinis (d), univerſos equites, aſcenſores equorum.

7. Et dedit fornicationes ſuas ſuper eos electos, filios Aſſyriorum univerſos: & in omnibus, in quos inſanivit, in immunditiis eorum polluta eſt.

8. In-

20. (h) Ordo verborum inverſus: Conflabo vos, tum requieſcam. Cùm antè purum argentum eſſetis, verſi eſtis in ſcoriam; conjiciam vos in fornacem, ut purgemini.

22. (i) Hieron. *Et hoc rurum faciam, ut poſtquam effudero indignationem meam ſuper vos, finis veſtri cruciatus, mei notitia ſit.* Hæc ſumma religionis vis, ut ſupremum Dei dominium in nos & creaturas agnoſcentes, eum præ omnibus amemus & veneremur: cùm cætera amari non debeant niſi in ordine ad Deum.

24. (k) Nondum ſuppliciis purgata: *Non compluta*, in quam Deus iratus pluviam non mittet.

26. (l) Inter ſanctum & profanum. Quantò magis cavendum nobis eſt, ne ſimilem ſententiam audiamus, nos quibus non umbratica, ſed vera ſancta commiſſa ſunt, corpus & ſanguis Domini, diſcretio & judicium inter animam pollutam & non pollutam?

30. (m) Nempè de ſacerdotibus, prophetis & principibus, contra quos loquitur propheta: *Et non inveni*, qui exemplo ſuo aliis præiret, & in viam reduceret.

CAPUT XXIII.

2. & 3. (a) Duo populi Juda, & Iſrael: quaſi ex una matre duæ natæ ſunt filiæ, duo populi ex uno. *Ubera*: virginitatem perdiderunt.

4. (b) Samaria Oolla, ſeu tabernaculum idolorum. *Et Jeruſalem Ooliba*, ſeu tabernaculum meum in ea: Samaria dicitur ſoror major ob multitudinem populi; nam regnum Samariæ decem tribus complectebatur, & quia prior fuit in fornicatione, ſeu in idololatria: in Samaria erat tabernaculum, non Dei, ſed idolorum; in Jeruſalem erat tabernaculum veri Dei.

5. (c) Contra me: *Et inſanivit in amatores ſuos, in Aſſyrios propinquantes*; confœderatos; horum idola coluit.

6. & 7. (d) Venuſtos, aut electos. *Inſanivit*: in idolis omnium populorum, quos adamavit, polluta eſt.

8. Inſuper & fornicationes ſuas, quas habuerat in Ægypto (e), non reliquit: nam & illi dormierunt cum ea in adoleſcentia ejus, & illi confregerunt ubera pubertatis ejus, & effuderunt fornicationem ſuam ſuper eam.

9. Propterea tradidi eam in manus amatorum ſuorum, in manus filiorum Aſſur, ſuper quorum inſanivit libidine.

* Sup. 16. 38. 10. * Ipſi diſcooperuerunt ignominiam ejus, filios & filias ejus tulerunt, & ipſam occiderunt gladio: & factæ ſunt famoſæ mulieres, & judicia perpetraverunt in ea.

11. Quod cùm vidiſſet ſoror ejus Ooliba, pluſquam illa inſanivit libidine: & fornicationem ſuam ſuper fornicationem ſororis ſuæ.

12. Ad filios Aſſyriorum (f) præbuit impudenter, ducibus, & magiſtratibus ad ſe venientibus, indutis veſte varia, equitibus qui vectabantur equis, & adoleſcentibus forma cunctis egregia.

13. Et vidi quòd polluta eſſet via una ambarum.

14. Et auxit fornicationes ſuas: cùmque vidiſſet viros depictos (g) in pariete, imagines Chaldæorum expreſſas coloribus,

15. Et accinctos balteis renes, & tiaras tinctas in capitibus eorum formam ducum omnium, ſimilitudinem filiorum Babylonis, terræque Chaldæorum, in qua orti ſunt.

16. Inſanivit ſuper eos concupiſcentia oculorum ſuorum, & miſit nuntios ad eos in Chaldæam.

17. Cùmque veniſſent ad eam filii Babylonis ad cubile mammarum (h), polluerunt eam ſtupris ſuis, & polluta eſt ab eis, & ſaturata eſt anima ejus ab illis.

18. Denudavit quoque fornicationes ſuas, & diſcooperuit ignominiam ſuam: & receſſit anima mea ab ea, ſicut receſſerat anima mea à ſorore ejus.

19. Multiplicavit enim fornicationes ſuas, recordans dies adoleſcentiæ ſuæ, quibus fornicata eſt in terra Ægypti.

20. Et inſanivit libidine ſuper concubitum eorum, quorum carnes ſunt ut carnes aſinorum: & ſicut fluxus equorum, fluxus eorum.

21. Et viſitaſti (i) ſcelus adoleſcentiæ tuæ, quando ſubacta ſunt in Ægypto ubera tua, & confractæ ſunt mammæ pubertatis tuæ.

22. Propterea Ooliba, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ſuſcitabo omnes amatores tuos contra te, de quibus ſatiata eſt anima tua: & congregabo eos adverſum te in circuitu;

23. Filios Babylonis, & univerſos Chaldæos, nobiles, tyrannoſque & principes, omnes filios Aſſyriorum, juvenes forma egregia, duces & magiſtratus univerſos, principes principum, & nominatos aſcenſores equorum:

24. Et venient ſuper te inſtructi curru & rota, multitudo populorum: lorica, & clypeo, & galea armabuntur contra te undique: & dabo coram eis judicium, & judicabunt te judiciis ſuis.

25. Et ponam zelum (k) meum in te, quem exercent tecum in furore: naſum tuum, & aures tuas præcident: & quæ remanſerint, gladio concident: ipſi filios tuos, & filias tuas capient; & noviſſimum tuum devorabitur igni.

26. Et denudabunt te veſtimentis tuis, & tollent vaſa gloriæ tuæ.

27. Et requieſcere faciam ſcelus tuum de te, & fornicationem tuam de terra Ægypti: nec levabis oculos tuos ad eos, & Ægypti non recordaberis ampliùs.

28. Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego tradam te in manus eorum, quos odiſti; in manus, de quibus ſatiata eſt anima tua.

29. Et agent tecum in odio, & tollent omnes labores tuos, & dimittent te nudam, & ignominia plenam, & revelabitur ignominia fornicationum tuarum, ſcelus tuum & fornicationes tuæ.

30. Fecerunt hæc tibi, quia fornicata es poſt gentes, inter quas polluta es in idolis earum.

31. In via ſororis tuæ ambulaſti, & dabo calicem ejus in manu tua.

32. Hæc dicit Dominus Deus: Calicem ſororis tuæ bibes profundum (l), & latum: eris in deriſum, & in ſubſannationem, quæ eſt capaciſſima.

33. Ebrie-

8. (e) Idololatriam, quam attulerat ex Ægypto, non dimiſit: *confregerunt ubera*, virginitatem: nam laxa & fracta ſignum ſunt corruptionis. 70. Subacta ubera, ſeu collapſa.

12. & 13. (f) Hebr. Filios Aſſur adamavit. *Via*, ſimiles utriuſque mores.

14. (g) Nam laſcivæ imagines animum provocant ad laſciviam: contrà piæ imagines & pudicæ ad pietatem & pudicitiam invitant. Unde in Eccleſiis arcendæ ſunt imagines, in quibus Sancti, aut Sanctæ depinguntur amatorio habitu, & a cubiculis ipſis ſunt amovendæ.

17. (h) Hebr. Amorum templa inſinuat, quæ idolis conſtruxerant: vel ad cubiculum amatorum: ſic vocat delubra, ubi Judæi idolis immolabant.

21. (i) Renovaſti veterem in Ægypto idololatriam tuam: vel feciſti ut viſitarem, ut punirem.

25. 27. & 31. (k) Punitionem ex zelotypia ortam. *Levabis*, non ampliùs coles idola: quæ prophetia in Eccleſia impleta eſt. *Et calicem*, calix pro ſupplicio.

32. (l) *Profundum*, pœnarum magnitudine; *Latum*, duratione captivitatis. *Quæ eſt capaciſſima*, quæ nunc frequentiſſimè habitaris, jam eris *in deriſum*: vel calix iſte erit in deriſum, quia multum vini capiet, & te inebriabit: vel ad calicem refertur, qui in Hebræo eſt fœminini generis; idque retinuit Interpres, ut ſæpè alias.

33. Ebrietate, & dolore repleberis: calice mœroris, & triſtitiæ, calice ſororis tuæ Samariæ.

34. Et bibes illum, & epotabis uſque ad fæces, & fragmenta (m) ejus devorabis, & ubera tua lacerabis: quia ego locutus ſum, ait Dominus Deus.

35. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quia oblita es mei, & projeciſti me poſt corpus tuum, tu quoque porta ſcelus tuum, & fornicationes tuas.

36. Et ait Dominus ad me, dicens: Fili hominis, numquid judicas (n) Oollam, & Oolibam, & annuntias eis ſcelera earum?

37. Quia adulteratæ ſunt, & ſanguis in manibus earum, & cum idolis ſuis fornicatæ ſunt: inſuper & filios ſuos, quos genuerunt mihi, obtulerunt eis ad devorandum.

38. Sed & hoc fecerunt mihi: Polluerunt ſanctuarium (o) meum in die illa, & ſabbata mea profanaverunt.

39. Cùmque immolarent filios ſuos idolis ſuis, & ingrederentur ſanctuarium meum in die illa, ut pollueren illud: etiam hæc fecerunt in medio domus meæ.

40. Miſerunt ad viros venientes de longè, ad quos nuntium miſerant: itaque ecce venerunt: quibus te laviſti, & circumliniſti ſtibio oculos tuos, & ornata es mundo muliebri.

41. Sediſti in lecto pulcherrimo, & menſa ornata eſt ante te: thymiama meum, & unguentum meum poſuiſti ſuper eam.

42. Et vox multitudinis exultantis erat in ea: & in viris, qui de multitudine hominum adducebantur, & veniebant de deſerto, poſuerunt armillas in manibus eorum (p), & coronas ſpecioſas in capitibus eorum.

43. Et dixi ei, quæ attrita eſt in adulteriis: Nunc fornicabitur in fornicatione ſua etiam hæc.

44. Et ingreſſi ſunt ad eam quaſi ad mulierem meretricem: ſic ingrediebantur ad Oollam & Oolibam mulieres nefarias.

45. Viri ergo juſti ſunt: hi judicabunt eas judicio adulterarum, & judicio effundentium ſanguinem: quia adulteratæ ſunt, & ſanguis in manibus earum.

46. Hæc enim dicit Dominus Deus: Adduc ad eas multitudinem, & trade eas in tumultum, & in rapinam.

47. Et lapidentur lapidibus populorum, & confodiantur gladiis eorum: filios & filias earum interficient, & domos earum igne ſuccendent.

48. Et auferam ſcelus de terra, & diſcent omnes mulieres ne faciant ſecundùm ſcelus earum.

49. Et dabunt ſcelus veſtrum ſuper (q) vos, & peccata idolorum veſtrorum portabitis: & ſcietis quia ego Dominus Deus.

CAPUT XXIV.

Obſidionem Jeruſalem prædicit Ezechiel ſub typo lebetis pleni carnibus igne conſumendis. Interim moritur ejus uxor, quam vetat Deus plangere in ſignum futuri excidii.

1. ET factum eſt verbum Domini ad me, in anno nono (a), in menſe decimo, decima die menſis, dicens:

2. Fili hominis, ſcribe (b) tibi nomen diei hujus, in qua confirmatus eſt rex Babylonis adverſùm Jeruſalem hodie.

3. Et dices per proverbium ad domum irritatricem parabolam, & loqueris ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Pone ollam (c): pone, inquam, & mitte in eam aquam.

4. Congere (d) fruſta ejus in eam, omnem partem bonam, femur & armum, electa & oſſibus plena.

5. Pinguiſſimum pecus aſſume, compone quoque ſtrues oſſium ſub (e) ea: efferbuit coctio ejus, & diſcocta ſunt oſſa illius in medio ejus.

6. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Væ civitati ſanguinum, ollæ, cujus rubigo (f) in ea eſt, & rubigo ejus non exivit de ea: per partes & per partes ſuas ejice eam, non cecidit ſuper eam ſors.

7. San-

34. (m) Ut ebrii, vel lambes & guttulas exhauſto calice.

36. & 37. (n) Cùm non judicas. *Genuerunt*, qui mei eſſe debuerunt; vel cruentas adhuc manus habent ex nece prophetarum & juſtorum.

38. (o) Cùm idolum Baal in templo poſuerunt.

42. & 45. (p) Hebr. Earum, nempe Oollæ, & Oolibæ. *Juſti*, miniſtri juſtitiæ meæ; vel juſti videbuntur, ſi cum Judæis conferantur.

49. (q) Pœnas idololatriæ veſtræ debitas de vobis ſument.

CAPUT XXIV. 1. (a) Captivitatis Jechoniæ; aliis videtur eſſe annum 9. Sedeciæ, biennio ante captam Jeruſalem.

2. (b) Nota hanc diem, quo Nabuchodonoſor obſidebit Jeruſalem. Tum erat Ezechiel Babylone; jubet Deus notari ipſummet diem.

3. (c) Parabolam hanc Propheta jubetur proponere, verbis & factis vaticinari, qua Jeruſalem incendendam, cives ſuſtatim concidendos, & concremandos declarat: quæ v. 6. & 10. exprimuntur.

4. (d) Quæ in eam conjici debent; lectiſſimum quemque civem in urbe trucidandum.

5. (e) In fundo ollæ pone principes. *Efferbuit*, Hebr. Ebullire fac; *Diſcocta ſunt oſſa*: vim obſidionis inſinuat, qua fortiſſimi quique erant conſumendi.

6. (f) Olla, ſeu lebes Jeruſalem repræſentat, quæ non poteſt niſi igne purgari: *Per partes & partes*, cives omnes ejice: *Non cecidit ſuper eam ſors*, ut fieri ſolet, cùm aliqui ſalvandi ſunt: non ſortitò occidendi, aut ejiciendi, ſed ſine diſcrimine: *Et cunctis*, communis venit interitus.

7. Sanguis enim ejus in medio ejus eſt, ſuper limpidiſſimam petram (g) effudit illum: non effudit illum ſuper terram, ut poſſit operiri pulvere.

8. Ut ſuperinducerem indignationem meam: & vindicta ulciſcerer: dedi ſanguinem ejus ſuper petram limpidiſſimam ne operiretur.

9. Propterea hæc dicit Dominus Deus: * Væ civitati ſanguinum, cujus ego grandem faciam pyram. *Nah. 3. 1. Hab. 2. 12.*

10. Congere oſſa, quæ igne ſuccendam: conſumentur carnes, & coquetur univerſa compoſitio, & oſſa tabeſcent.

11. Pone (h) quoque eam ſuper prunas vacuam, ut incaleſcat, & liqueſiat æs ejus: & confletur in medio ejus inquinamentum ejus, & conſumatur rubigo ejus:

12. Multo labore ſudatum eſt, & non exivit de ea nimia rubigo ejus, neque per ignem.

13. Immunditia tua execrabilis (i): quia mundare te volui, & non es mundata à ſordibus tuis: ſed nec mundaberis priùs, donec quieſcere faciam indignationem meam in te.

14. Ego Dominus locutus ſum: Veniet, & faciam: non tranſeam, nec parcam, nec placabor: juxta vias tuas, & juxta adinventiones tuas judicabo te, dicit Dominus.

15. Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

16. Fili hominis, ecce ego tollo à te deſiderabile (k) oculorum tuorum in plaga: & non planges, neque plorabis, neque fluent lacrymæ tuæ.

17. Ingemiſce tacens (l), mortuorum luctum non facies: corona tua circumligata ſit tibi, & calceamenta tua erunt in pedibus tuis, nec amictu ora velabis, nec cibos lugentium comedes.

18. Locutus ſum ergo ad populum manè, & mortua eſt uxor mea veſpere: feciquè manè ſicut præceperat mihi.

19. Et dixit ad me populus: Quare non indicas nobis, quid iſta ſignificent, quæ tu facis?

20. Et dixi ad eos: Sermo Domini factus eſt ad me, dicens:

21. Loquere domui Iſrael: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego polluam ſanctuarium meum, ſuperbiam imperii veſtri, & deſiderabile oculorum veſtrorum, & ſuper quo pavet anima veſtra: filii veſtri, & filiæ veſtræ, quas reliquiſtis, gladio cadent.

22. Et facietis ſicut feci: Ora amictu non velabitis, & cibos lugentium non comedetis.

23. Coronas habebitis in capitibus veſtris, & calceamenta in pedibus: non plangetis, neque flebitis, ſed tabeſcetis in iniquitatibus veſtris, & unuſquiſque gemet ad fratrem ſuum.

24. Eritque Ezechiel vobis in portentum (m): juxta omnia quæ fecit, facietis, cùm venerit iſtud: & ſcietis quia ego Dominus Deus.

25. Et tu, fili hominis, ecce in die, qua tollam ab eis fortitudinem eorum, & gaudium dignitatis, & deſiderium oculorum eorum, ſuper quo requieſcunt animæ eorum, filios & filias eorum:

26. In die illa cùm venerit fugiens ad te, ut annuntiet tibi:

27. In die, inquam, illa aperietur os tuum cum eo qui fugit: & loqueris, & non ſilebis ultrà: eriſque eis in portentum, & ſcietis quia ego Dominus.

CAPUT XXV.

Regionibus Ammon, Moab, Idumææ, & Palæſtinæ minatur Dominus exitium, quòd filios Iſrael afflixerint, & de eorum calamitate lætati fuerint.

1. Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis pone faciem tuam contra filios Ammon, & prophetabis de eis.

3. * Et dices filiis Ammon: Audite verbum Domini Dei: Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quòd dixiſti: Euge (a), euge ſuper ſanctuarium meum, quia pollutum eſt, & ſuper terram Iſrael, quoniam deſolata eſt; & ſuper domum Juda, quoniam ducti ſunt in captivitatem: *Jer. 49. 1. & 48. 19.*

4. Idcir-

9. & 10. (g) Non occulta, ſed publica fuerunt homicidia. *Congere:* Hebr. *Multiplica ligna*, ſuccende ignem.

11. (h) Seu civitatem, quæ incendio conſumetur, poſtquam lebetis rubigo, quæ ſordes & iniquitatem civium ſignificat, conſumpta fuerit.

13. (i) Adhuc hæret in te macula ſceleris. *Volui*, voluntate ſigni & conditionata, non abſoluta. *Indignationem*, donec exſatiavero iram meam.

16. (k) Uxorem: *In plaga*, ſubito interitu; *Non planges*, ne plangas.

17. (l) Ut nemo te audiat: *Corona tua*, faſciam intelligit, qua ſacerdotes tiaram ſacerdotalem ligabant; vel cæſariem ne tondeat, prohibetur. *Nec amictu ora velabis*; nec veſte teges, ut pullati homines faciunt: hæc eſt alia parabola, quæ ſignificat tantam omnium fore perturbationem, ut nec ſuæ uxoris quiſquam interitum lugeat.

24. (m) Adeò ingens futura eſt clades, urbis incendium & templi, ut ad ea quæ ſibi ſunt propriora, homines animum non attendant.

CAPUT XXV. 3. (a) Hinc liquet quàm grave ſit peccatum lætari de malis alienis, vel ex vindictæ cupiditate, vel ex malevolentia: cùm vero in Scriptura dicitur juſtus lætari cùm viderit vindictam, commendatur ordo divinæ juſtitiæ, quæ non patitur ut impietas maneat impunita.

4. Idcircò ego tradam te filiis orientalibus (b) in hæreditatem, & collocabunt caulas ſuas in te, & ponent in te tentoria ſua: ipſi comedent fruges tuas: & ipſi bibent lac tuum.

5. Daboque Rabbath (c) in habitaculum camelorum, & filios Ammon in cubile pecorum: & ſcietis quia ego Dominus.

6. Quia hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quòd plauſiſti manu, & percuſſiſti pede, & gaviſa es ex toto affectu ſuper terram Iſrael:

7. Iddircò ecce ego extendam manum meam ſuper te, & tradam te in direptionem gentium, & interficiam te de populis, & perdam de terris, & conteram: & ſcies quia ego Dominus.

8. Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quòd dixerunt Moab & Seir: Ecce ſicut omnes gentes, domus Juda:

9. Idcircò ecce ego aperiam (d) humerum Moab de civitatibus, de civitatibus, inquam, ejus, & de finibus ejus inclytas terræ Bethjeſimoth & Beelmeon & Carjathaim,

10. Filiis Orientis cum filiis Ammon, & dabo eam in hæreditatem: ut non ſit ultra memoria filiorum Ammon in gentibus.

11. Et in Moab faciam judicia: & ſcient quia ego Dominus.

12. Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quòd fecit Idumæa ultionem (e) ut ſe vindicaret de filiis Juda, peccavitque delinquens, & vindictam expetivit de eis;

13. Idcircò hæc dicit Dominus Deus: Extendam manum meam ſuper Idumæam, & auferam de ea hominem & jumentum, & faciam eam deſertam ab Auſtro (f): & qui ſunt in Dedan, gladio cadent.

14. Et dabo ultionem meam ſuper Idumæam per manum populi mei Iſrael: & facient in Edom juxta iram meam, & furorem meum: & ſcient vindictam meam, dicit Dominus Deus.

15. Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quòd fecerunt Palæſtini vindictam, & ulti ſe ſunt toto animo, interficientes, & implentes inimicitias veteres:

16. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego extendam manum meam ſuper Palæſtinos, & interficiam interfectores, & perdam reliquias maritimæ regionis.

17. Faciamque in eis ultiones magnas arguens in furore: & ſcient quia ego Dominus, cùm dedero vindictam meam ſuper eos.

CAPUT XXVI.

Tyri inclytæ urbis prædicit Dominus everſionem, quòd ſuper vaſtatione Jeruſalem exultaverit.

1. ET factum eſt in undecimo anno primo menſe, factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, pro eo quòd dixit Tyrus de Jeruſalem. Euge confractæ ſunt portæ populorum (a), converſa eſt ad me: implebor, deſerta eſt.

3. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ſuper te Tyre, & aſcendere faciam ad te gentes multas, ſicut aſcendit mare fluctuans,

4. Et diſſipabunt muros Tyri, & deſtruent turres ejus: & radam pulverem (b) ejus de ea, & dabo eam in limpidiſſimam petram.

5. Siccatio ſagenarum erit in medio maris, quia ego locutus ſum, ait Dominus Deus: & erit in direptionem gentibus.

6. Filiæ quoque ejus, quæ ſunt in agro, gladio interficientur: & ſcient quia ego Dominus.

7. Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonoſor regem Babylonis ab Aquilone, regem regum, cum equis, & curribus, & equitibus, & cœtu populoque magno.

8. Filias tuas, quæ ſunt in agro, gladio interficiet: & circumdabit te munitionibus, & comportabit aggerem in gyro: & elevabit contra te clypeum.

8. Et vineas, & arietes temperabit in muros

4. (b) Vel Chaldæis, vel Arabibus, qui greges ſuos & camelos ſecum agebant.

5. (c) Quæ poſtea Philadelphia eſt nuncupata à rege Ægypti Ptolemæo Philadelpho.

9. (d) Aditum faciam ad munitiora loca, ut hoſtibus pateant.

12. (e) Nam Idumæi fugientes Judæos occidebant, ex Abdia propheta.

13. & 14. (f) Hebr. *Theman*, eadem vox *Auſtrum* ſignificat; à Theman, quæ eſt in Idumæa ad Auſtrum, uſque ad Dedan: ſic tota Idumæa vaſtanda. *Manum*, an per Machabæos?

CAPUT XXVI. 2. & 3. (a) Populos vocat cives Hieroſolymæ. *Converſa eſt*, ejus opibus implebor. *Propterea*; præter litteralem, allegoricum etiam ſenſum de civitate diaboli deſtruenda intelligere debemus, cùm in perpetuum deſtruendam Tyrum dicat, quæ poſteà tamen eſt reædificata, cùm Iſaiæ, cap. 23. 15. de ea dictum ſit, *In oblivione eris, o Tyre, ſeptuaginta annis*. Iiſdem verbis utitur Joannes in Apocalypſi adversùs Babylonem ſpiritalem; ac poſtremo quæ in ſequentibus adversùs principem Tyri ſubjiciuntur, propriè ad principem tenebrarum pertinent. Sed juxta Hieronym. licèt civitas ipſa iterùm ædificata fuerit, ſummo tamen imperio omninò excidit: nam Chaldæis, Græcis, & Romanis ſubjecta fuit.

4. 5. & 6. (b) Hyperbole. *Sagenarum*, piſcatores in ea retia ſiccabunt. *Filiæ*, oppida ei ſubjecta.

Digitized by Google

muros tuos, & turres tuas deſtruet in armatura ſua.

10. Inundatione equorum ejus operiet te pulvis eorum: à ſonitu equitum, & rotarum, & curruum movebuntur muri tui, cùm ingreſſus fuerit portas tuas quaſi per introitum urbis diſſipatæ.

11. Ungulis equorum ſuorum conculcabit omnes plateas tuas: populum tuum gladio cædet, & ſtatuæ tuæ nobiles in terram corruent.

12. Vaſtabunt opes tuas, diripient negotiationes tuas: & deſtruent muros tuos, & domos tuas præclaras ſubvertent: & lapides tuos, & ligna tua, & pulverem tuum in medio aquarum ponent.

*Jerem. 7. 34. 13. *Et quieſcere faciam multitudinem canticorum tuorum, & ſonitus cithararum tuarum non audietur ampliùs.

14. Et dabo te in limpidiſſimam petram, ſiccatio ſagenarum eris, nec ædificaberis (c) ultrà: quia ego locutus ſum, ait Dominus Deus.

15. Hæc dicit Dominus Deus Tyro: Numquid non à ſonitu ruinæ tuæ, & gemitu interfectorum tuorum, cùm occiſi fuerint in medio tui, commovebuntur inſulæ?

16. Et deſcendent de ſedibus ſuis omnes principes maris: & auferent exuvias ſuas, & veſtimenta ſua varia abjicient, & induentur ſtupore: in terra ſedebunt, & attoniti ſuper repentino caſu tuo admirabuntur.

17. Et aſſumentes ſuper te lamentum, dicent tibi: Quomodo periſti, quæ habitas in mari, urbs inclyta, quæ fuiſti fortis in mari cum habitatoribus tuis, quos formidabant univerſi?

18. Nunc ſtupebunt naves in die pavoris tui: & turbabuntur inſulæ in mari, eò quòd nullus egrediatur ex te.

19. Quia hæc dicit Dominus Deus: Cùm dedero te urbem deſolatam ſicut civitates, quæ non habitantur: & adduxero ſuper te abyſſum (d), & operuerint te aquæ multæ:

20. Et detraxero te cum his, qui deſcendunt in lacum ad populum ſempiternum (e), & collocavero te in terra noviſſima ſicut ſolitudines veteres, cum his qui deducuntur in lacum, ut non habiteris: portò cùm dedero gloriam in terra viventium,

21. In nihilum redigam te, & non eris, & requiſita non invenieris ultrà in ſempiternum, dicit Dominus Deus.

CAPUT XXVII.

Tyri urbis maritimæ ac opulentiſſimæ ruina deflectur, enarratis mercibus, quæ undequaque ad eam deferri ſolent.

1. ET factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

2. Tu ergo, fili hominis, aſſume ſuper Tyrum lamentum:

3. Et dices (a) Tyro, quæ habitat in introitu maris, negotiationi populorum ad inſulas multas: Hæc dicit Dominus Deus: O Tyre, tu dixiſti: Perfecti decoris ego ſum,

4. Et in corde maris ſita. Finitimi tui, qui te ædificaverunt, impleverunt decorem tuum.

5. Abietibus de Sanir (b) extruxerunt te cum omnibus tabulatis maris: cedrum de Libano tulerunt ut facerent tibi malum.

6. Quercus de Baſan (c) dolaverunt in remos tuos: & tranſtra tua fecerunt tibi ex ebore Indico, & prætoriola de inſulis Italiæ.

7. Byſſus varia de Ægypto texta eſt tibi in velum ut poneretur in malo: hyacinthus & purpura de inſulis Eliſa (d) facta ſunt operimentum tuum.

8. Habitatores Sidonis & Aradii (e) fuerunt remiges tui: ſapientes tui, Tyre, facti ſunt gubernatores tui.

9. Senes Giblii (f), & prudentes ejus habuerunt nautas ad miniſterium variæ ſupellectilis tuæ: omnes naves maris, & nautæ earum fuerunt in populo negotiationis tuæ.

10. Per-

14. (c) Poteſt intelligi, niſi poſt longum temporis ſpatium, nec fortè eodem in loco. Vox Hebræa *Hol*, עד uti & Græca, ex Hieronymo unum ſignificat ſæculum, *αἰών*, id eſt, humanæ tempus ætatis.

19. (d) Hebr. voraginem, ſeu Chaldæorum copias innumerabiles.

20. (e) Ad eos qui mortui ſunt à multis ſæculis in perpetuum, ſeu ad extremum mundi finem: *In terra noviſſima*, in ſepulchro: *In terra viventium*, cùm gloriam meam reſtituero in Judæa, ubi Deus verus colitur.

CAPUT XXVII. 3. & 4. (a) Notat ſuperbiam Tyri: *Ad inſulas multas*, quas cum populis negotiatur uſque ad inſulas remotiſſimas. Hieron. Habitat igitur Tyrus in introitu maris, vel quòd priùs inſula fuit, vel quòd portu tutiſſimo de alto venientes recipit naves. *Maris*, quo ex omni loco maris appellitur.

5. (b) Seu *Hermon*: ſub figura navis Tyrum deſcribit: *Cum omnibus tabulatis maris*: Hebr. *Omnes tuas tabulas*; utrumque ordinem tabularum, ut fit in navibus, omnes domorum tuarum tabulæ erant ex abiete. *Ut facerent tibi malum*: Hieron. Loquitur quaſi ad navem τροπικῶς, urbis ſignificans pulchritudinem, & rerum omnium abundantiam.

6. (c) Regio erat in tribu Manaſſe: *Prætoriola*, cellulæ navis. Ɛo. *domus ſilveſtres* vertunt: *De inſulis Italiæ*, de tranſmarinis regionibus agere videtur.

7. (d) Græcia, alii Italiam vertunt. Hieron. Jonii maris ſic appellant inſulas. *Tanta eſt tibi in velum*, aulæa.

8. (e) Aradus inſula Tyri vicina. Sidonii & Aradii olim tibi pares, jam tui remiges ſunt & ſervi. Sic dicta eſt à nono filio Chanaan.

9. 11. & 12. (f) Gr. Biblii, incolæ Gebal, urbs erat

Digitized by Google

10. Perſæ, & Lydii, & Libyes erant in exercitu tuo viri bellatores tui: clypeum, & galeam ſuſpenderunt in te pro ornatu tuo.

11. Filii Aradii cum exercitu tuo erant ſuper muros tuos in circuitu: ſed & Pigmæi, qui erant in turribus tuis, pharetras ſuas ſuſpenderunt in muris tuis per gyrum: ipſi compleverunt pulchritudinem tuam.

12. Carthaginenſes negotiatores tui, à multitudine cunctarum divitiarum, argento, ferro, ſtanno, plumboque repleverunt nundinas tuas.

13. Græcia (g), Thubal, & Moſoch, ipſi inſtitores tui: mancipia, & vaſa ærea advexerunt populo tuo.

14. De domo Thogorma (h), equos, & equites, & mulos adduxerunt ad forum tuum.

15. Filii Dedan (i) negotiatores tui: inſulæ multæ negotiatio manus tuæ: dentes eburneos & hebeninos commutaverunt in pretio tuo.

16. Syrus negotiator tuus propter multitudinem operum (k) tuorum, gemmam, & purpuram, & ſcutulata, & byſſum, & ſericum, & chodchod propoſuerunt in mercatu tuo.

17. Juda & terra Iſrael ipſi inſtitores tui in frumento (l) primo, balſamum, & mel, & oleum, & reſinam propoſuerunt in nundinis tuis.

18. Damaſcenus negotiator tuus in multitudine operum tuorum, in multitudine diverſarum opum, in vino pingui, in lanis coloris optimi.

19. Dan, & Græcia, & Moſel (m), in nundinis tuis propoſuerunt ferrum fabrefactum: ſtacte & calamus in negotiatione tua.

20. Dedan inſtitores tui in tapetibus ad ſedendum (n).

21. Arabia, & univerſi principes Cedar, ipſi negotiatores manus tuæ: cum agnis, & arietibus, & hœdis venerunt ad te negotiatores tui.

22. Venditores Saba, & Reema, ipſi negotiatores tui: cum univerſis primis aromatibus, & lapide pretioſo, & auro, quod propoſuerunt in mercatu tuo.

23. Haran (o), & Chene, & Eden negotiatores tui: Saba, Aſſur, & Chelmad venditores tui.

24. Ipſi negotiatores tui multifariàm involucris hyacinthi, & polymitorum, gazarumque pretioſarum, quæ obvolutæ & aſtrictæ erant funibus: cedros quoque habebant in negotiationibus tuis.

25. Naves maris (p), principes tui in negotiatione tua: & repleta es, & glorificata nimis in corde maris.

26. In aquis multis adduxerunt te remiges tui: ventus auſter contrivit (q) te in corde maris.

27. Divitiæ tuæ, & theſauri tui, & multiplex inſtrumentum tuum, nautæ tui & gubernatores tui, qui tenebant ſupellectilem tuam, & populo tuo præerant: viri quoque bellatores tui, qui erant in te, cum univerſa multitudine tua, quæ eſt in medio tui: cadent in corde maris in die ruinæ tuæ.

28. A ſonitu clamoris gubernatorum tuorum conturbabuntur claſſes.

29. Et deſcendent de navibus ſuis omnes qui tenebant remum: nautæ & univerſi gubernatores maris in terra ſtabunt:

30. Et ejulabunt ſuper te voce magna, & clamabunt amarè: & ſuperjacient pulverem capitibus ſuis, & cinere conſpergentur.

31. Et radent ſuper te calvitium, & accingentur ciliciis: & plorabunt te in amaritudine animæ ploratu amariſſimo.

32. Et aſſument ſuper te carmen lugubre, & plangent te: Quæ eſt ut Tyrus, quæ obmutuit in medio maris?

33. Quæ in exitu negotiationum tuarum de mari (r) impleſti populos multos: in multitudine divitiarum tuarum, & populorum tuorum ditaſti reges terræ.

34. Nunc contrita es à mari, in profundis aquarum opes tuæ, & omnis multitudo

Phœniciæ: hujus incolæ erant periti fabri lignarii. *Pygmæi*, 70. cuſtodes: *Carthaginenſes*: Hebr. *Tharſis negotiatrix tua*. *A multitudine*, præ multitudine divitiarum.

13. (g) Hebr. *Javan*, יון, ſeu Jonia: *Thubal*, Hiſpani: *Moſoch*, Cappadocum metropolis ab Auguſto *Cæſarea* dicta; Hieron. *Quæ uſque hodie Mazea dicitur*, à filio Japheth, uti & Thubal.

14. (h) Vatabl. Germanos, alii ut Hieron. Phrygiam interpretantur.

15. (i) Idumæi, ex cap. ſuperiori: *Dentes hebeninos*, fruſta ligni pretioſi, quale eſt hebenum.

16. (k) Ut tenerent quæ apud te fiebant. *Scutulata*, veſtes acu pictas: *Chodchod*, Hebr. כדכד, veſtes ſunt quælibet pretioſæ. Hieron. alibi Jaſpidem vertit.

17. (l) Frumenta expoſuerunt in nundinis tuis. Hebraiſmus.

19. (m) Urbs in finibus Iſrael ad Aquilonem, uti & Dan: *Ferrum fabrefactum*, in laminas ductum, vel chalybem.

20. & 21. (n) Chald. ad ornandos equos. *Saba*, in Arabia Felici.

23. (o) Charæ Parthorum: *Chelmad*, Medorum provincia. *Eden*, in Babylonia, ad confluentem Tygris & Euphratis, ubi paradiſus terreſtris juxta Huetium.

25. (p) Hebr. Tharſis: *Principes*, ſeu præcipui. Hieron. *Primum eſt crimen Tyri, ſi quid videtur habere boni, non Dei putare, ſed ſuum, & omnem pulchritudinem, quæ illi de diverſis venit regionibus, propriæ æſtimare diligentiæ & virtutis*. Et infrà: *Nihil tibi defuit, quod ad divitias pertinet inſularum. Quæ tamen glorificatio fuit aggravatio poſſidentis, dum non potes moderatè ferre divitias.*

26. (q) Conteret te. Hebr. Ventus orientalis, qui omnia exurit.

33. & 36. (r) Vectigalibus: *Perpetuum*, in priſtinum

titudo tua, quæ erat in medio tui, ceciderunt.

35. Univerſi habitatores inſularum obſtupuerunt ſuper te: & reges earum omnes tempeſtate perculſi mutaverunt vultus.

36. Negotiatores populorum ſibilaverunt ſuper te: ad nihilum deducta es, & non eris uſque in perpetuum.

CAPUT XXVIII.

Excidium Tyri, & vaſtatio Sidonis, ac reditus filiorum Iſrael in terram ſuam, vaſtatis eorum inimicis prænuntiantur.

1. ET factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, dic principi Tyri: Hæc dicit Dominus Deus: Eò quòd elevatum eſt cor tuum, & dixiſti: Deus ego ſum, & in cathedra Dei ſedi in corde maris: cùm ſis homo, & non Deus, & dediſti cor tuum quaſi cor Dei.

3. Ecce ſapientior es tu Daniele (a): omne ſecretum non eſt abſconditum à te.

4. In ſapientia & prudentia tua feciſti tibi fortitudinem: & acquiſiſti aurum & argentum in theſauris tuis.

5. In multitudine ſapientiæ tuæ, & in negotiatione tua multiplicaſti tibi fortitudinem: & elevatum eſt cor tuum in robore tuo.

6. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Eò quòd elevatum eſt cor tuum quaſi cor Dei:

7. Idcircò ecce ego adducam ſuper te alienos, robuſtiſſimos gentium: & nudabunt gladios ſuos ſuper pulchritudinem ſapientiæ tuæ, & polluent decorem tuum.

8. Interficient, & detrahent te: & morieris in interitu occiſorum in corde maris.

9. Numquid dicens loqueris: Deus ego ſum, coram interficientibus te: cùm ſis homo, & non Deus, in manu occidentium te?

10. Morte (b) incircumciſorum morieris in manu alienorum: quia ego locutus ſum, ait Dominus Deus.

11. Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens: Fili hominis leva planctum ſuper regem Tyri:

12. Et dices ei: Hæc dicit Dominus Deus: Tu ſignaculum ſimilitudinis, plenus ſapientia, & perfectus decore,

13. In deliciis paradiſi (c) Dei fuiſti: omnis lapis pretioſus operimentum tuum: ſardius, topazius, & jaſpis, chryſolithus, & onyx, & berillus, ſapphirus, & carbunculus, & ſmaragdus: aurum opus decoris tui: & foramina tua in die, qua conditus es, præparata ſunt.

14. Tu Cherub (d) extentus, & protegens, & poſui te in monte ſancto Dei, in medio lapidum ignitorum ambulaſti.

15. Perfectus (e) in viis tuis à die conditionis tuæ, donec inventa eſt iniquitas in te.

16. In multitudine negotiationis tuæ repleta ſunt interiora tua iniquitate, & peccaſti: & ejeci te de monte Dei, & perdidi te, ò Cherub protegens, de medio lapidum ignitorum.

17. Et elevatum eſt cor tuum in decore tuo: perdidiſti ſapientiam tuam in decore tuo, in terram projeci te: ante faciem regum dedi te ut cernerent te.

18. In multitudine iniquitatum tuarum & iniquitate negotiationis tuæ, polluiſti ſanctificationem (f) tuam: producam ergo ignem de medio tui, qui comedat te, & dabo te in cinerem ſuper terram in conſpectu omnium videntium te.

19. Omnes, qui viderint te in gentibus, obſtupeſcent ſuper te: nihil factus es, & non eris in perpetuum.

20. Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

21. Fili hominis pone faciem tuam contra Sidonem: & prophetabis de ea,

22. Et dices: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te Sidon, & glorificabor in medio tui: & ſcient quia ego Dominus,

cùm

ſplendorem non reſtitueris. Nam ex Iſaia poſt 70. annos erat inſtauranda.

CAPUT XXVIII. 3. (a) Sept. Interpr. Numquid tu es ſapientior Daniele? ex quo liquet ſapientiam Danielis jam tum fuiſſe celebratam in Chaldæa: vel etiam ſi eſſes ſapientior Daniele. *Omne ſecretum*, an noſti omnem ſecretum?

10. & 12. (b) Crudeli morte à barbaris illata. *Signaculum*; in te divinæ potentiæ & gloriæ quaſi ſigillo expreſſa eſt imago.

13. (c) Hebr. *In horto Eden*, ſeu in loco amœniſſimo. *Et foramina tua*] Hebr. *Opus tympanorum tuorum, & tibiarum præparatum eſt*, in die quo natus es. Hieron. auri tympanum vocat, in quo infixi ſunt lapides, ſeu gemmæ.

14. (d) In fine terræ Chanaan, ut populos tibi ſubditos quaſi Cherub protegeres. Quæ quidem ad principem tenebrarum allegorico ſenſu & præcipuè intento referuntur, qui conditus eſt donis naturæ & gratiæ ornatus: *In medio lapidum ignitorum*, inter gemmas, quæ inſtar ignis collucent.

15. (e) Tertull. l. 2. contra Marcionem cap. 10. *Quæ ad ſigillationem, Angeli, non illius principis, propriè pertinere manifeſtum eſt*: cui concinit Hieron. *Qui ſermones demonſtrant nequaquam hominem, de quo ſcribitur; ſed contrariam fortitudinem, quæ quondam in paradiſo Dei commorata ſit. Quid habuerit, oſtendit, quidve perdiderit.* De calamitate ventura loquitur, poſt tantam gloriam. Ex iis colligi videtur prævaricatores Angelos aliquamdiu in juſtitia ſtetiſſe. *in deliciis paradiſi*, quæ deliciæ ſine juſtitia eſſe non poſſunt: *Perfectus in viis tuis*: non ergo ab initio injuſtitia in eo non fuit: nam juſtitia & iniquitas ordinem temporis exigunt.

18. (f) Hieron. *Quam habueras, quando habitabas in monte, & converſabatur in medio ignitorum lapidum.*

cùm fecero in ea judicia, & ſanctificatus (g) fuero in ea.

23. Et immittam ei peſtilentiam, & ſanguinem in plateis ejus: & corruent interfecti in medio ejus gladio per circuitum: & ſcient quia ego Dominus.

24. Et non erit ultrà domui Iſrael offendiculum amaritudinis, & ſpina (h) dolorem inferens undique per circuitum eorum, qui adverſantur eis: & ſcient quia ego Dominus Deus.

25. Hæc dicit Dominus Deus: Quando congregavero domum Iſrael de populis, in quibus diſperſi ſunt, ſanctificabor in eis coram gentibus: & habitabunt in terra ſua, quam dedi ſervo meo Jacob.

26. Et habitabunt in ea ſecuri: & ædificabunt domos, & plantabunt vineas, & habitabunt confidenter, cùm fecero judicia in omnibus, qui adverſantur eis per circuitum: & ſcient quia ego Dominus Deus eorum.

CAPUT XXIX.

Adverſùs regem Ægypti vaticinatur, regnum ejus in ſolitudinem redigendum, poſt 40. tamen annos revocandum.

1. IN anno decimo, decimo menſe, undecima die menſis, factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis pone faciem tuam contra Pharaonem regem Ægypti, & prophetabis de eo, & de Ægypto univerſa.

3. Loquere, & dices: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te Pharao rex Ægypti, draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, & dicis: Meus (a) eſt fluvius, & ego feci memetipſum.

4. Et ponam frænum (b) in maxillis tuis: & agglutinabo piſces fluminum tuorum ſquamis tuis: & extraham te de medio fluminum tuorum, & univerſi piſces tui ſquamis tuis adhærebunt.

5. Et projiciam te in deſertum, & omnes piſces fluminis tui: ſuper faciem terræ cades, non colligeris, neque congregaberis: beſtiis terræ, & volatilibus cœli dedi te ad devorandum:

6. Et ſcient omnes habitatores Ægypti quia ego Dominus: * pro eo quòd fuiſti baculus arundineus domui Iſrael. * Iſ. 36. 6.

7. Quando apprehenderunt te manu, & confractus es, & laceraſti omnem humerum eorum: & innitentibus eis ſuper te, comminutus es, & diſſolviſti omnes renes eorum.

8. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego adducam ſuper te gladium: & interficiam de te hominem, & jumentum.

9. Et erit terra Ægypti in deſertum, & in ſolitudinem: & ſcient quia ego Dominus: pro eo quòd dixeris: Fluvius meus eſt, & ego feci eum.

10. Idcircò ecce ego ad te, & ad flumina tua: daboque terram Ægypti in ſolitudines, gladio diſſipatam, à turre Syenes (c), uſque ad terminos Æthiopiæ.

11. Non pertranſibit eam pes hominis, neque pes jumenti gradietur in ea: & non habitabitur quadraginta annis.

12. Daboque terram Ægypti deſertam (d) in medio terrarum deſertarum, & civitates ejus in medio urbium ſubverſarum, & erunt deſolatæ quadraginta annis: & diſpergam Ægyptios in nationes, & ventilabo eos in terras:

13. Quia hæc dicit Dominus Deus: Poſt finem quadraginta annorum congregabo Ægyptum de populis, in quibus diſperſi fuerunt.

14. Et reducam captivitatem Ægypti, & collocabo eos in terra Phatures (e), in terra nativitatis ſuæ: & erunt ibi in regnum humile:

15. Inter cætera regna erit humillima, & non elevabitur ultrà ſuper nationes, & imminuam eos, ne imperent gentibus.

16. Neque erunt ultrà domui Iſrael in confidentia, docentes iniquitatem, ut fugiant, & ſequantur eos: & ſcient quia ego Dominus Deus.

17. Et

22. (g) Hebr. *Cùm ſanctificavero me*, id eſt, cùm me ſanctum & juſtum judicem oſtendero. Hieron. *Sanctificatio autem Dei eſt pœna peccantium.*

24. & 25. (h) Rex Sidonis regi Juda plerumque adverſabatur. *Congregavero*, poſt ſolutam Iſraelis captivitatem.

CAPUT XXIX. 3. (a) Per ſynecdochen, mea eſt Ægyptus, & mea prudentia hanc acquiſivi: *Et ego feci memetipſum*, regem: Hebr. *Et ego feci mihi*, nempe flumen illud: ſic Ægyptum totam draconem vocat, ſeu crocodilum in Nilo frequentem, & draconi ſimilem; vel quia antiqui ſerpentis, ſeu dæmonis figuram exhibet. *Qui cubas*: unde inacceſſum regnum ſuum putabat. Hinc Pharao cognomento *Apries* perſuaſum habebat, *quòd nullus hominum, vel deorum poſſet ſibi regnum adimere, quòd ita ſtabilivisſet*, ait Herodotus lib. 2. Draconem etiam vocat Pharaonem, quia vicinas gentes devorabat. *Memetipſum*: mihi feci rivulos ad irrigandam Ægyptum.

4. & 5. (b) Hebr. *Chachim*, חחים, hamos: *In maxillis tuis*, regem Chaldæorum. *Et agglutinabo*, una cum ſubditis ſibi adſtrictis extrahet ex aquis principes tuos, & cives capiam. *Arundineus*, vana ſpe lactaſti populum Iſrael.

10. (c) Inter mare rubrum & Nilum, uſque ad Æthiopiam, ab initio ad finem uſque. Hieron. *Turris autem Syene uſque hodie permanet, caſtrum ditioni Romanæ ſubditum, ubi ſunt Nili cataracta, & uſque ad quem locum de noſtro mari Nilus navigabilis eſt.*

12. (d) Similem aliis terris deſertis. 40. *annis*. Quæ ut multa alia per auxeſim, ſeu exaggerationem videntur intelligenda. Poſt 50. annos certum eſt Ægyptum refloruiſſe.

14. (e) In parte meridionali Ægypti, ſeu in Thebaide, longiſſime à Chaldæa.

Digitized by Google

17. Et factum (f) eſt in vigeſimo & ſeptimo anno, in primo, in una menſis: factum eſt verbum Domini ad me dicens:

18. Fili hominis, Nabuchodonoſor rex Babylonis ſervire fecit exercitum ſuum ſervitute magna adversùs Tyrum: omne caput decalvatum, & omnis humerus depilatus eſt: & merces non eſt reddita ei: neque exercitui ejus, de Tyro, pro ſervitute, qua ſervivit mihi adversùs eam (g).

19. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego dabo Nabuchodonoſor regem
* Jer.46.2. Babylonis in terra Ægypti: * & accipiet multitudinem ejus, & deprædabitur manubias ejus, & diripiet ſpolia ejus: & erit merces exercitui illius,

20. Et operi, quo ſervivit adversùs eam: dedi ei terram Ægypti, pro eo quòd laboraverit (h) mihi, ait Dominus Deus.

21. In die illo pullulabit cornu (i) domui Iſrael, & tibi dabo apertum os in medio eorum; & ſcient quia ego Dominus.

CAPUT XXX.

Omnes Ægypti urbes à rege Babylonis diripientur.

Jer.43. & 44. & 46. 1. ET factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis propheta, & dic: Hæc dicit Dominus Deus: Ululate, væ, væ diei:

3. Quia juxtà eſt dies, & appropinquat dies Domini: dies nubis, tempus gentium erit.

4. Et veniet gladius in Ægyptum: & erit pavor in Æthiopia, cùm ceciderint vulnerati in Ægypto, & ablata fuerit multitudo illius, & deſtructa fundamenta ejus.

5. Æthiopia, & Libya, & Lydi (a), & omne reliquum vulgus, & Chub, & filii terræ fœderis, cum eis gladio cadent.

6. Hæc dicit Dominus Deus: Et corruent fulcientes Ægyptum, & deſtruetur ſuperbia imperii ejus: à turre Syenes gladio cadent in ea, ait Dominus Deus exercituum.

7. Et diſſipabuntur in medio terrarum deſolatarum, & urbes ejus in medio civitatum deſertarum erunt.

8. Et ſcient quia ego Dominus: cùm dedero ignem in Ægypto, & attriti fuerint omnes auxiliatores ejus.

9. In die illa egredientur nuntii (b) à facie mea in trieribus, ad conterendam Æthiopiæ confidentiam: & erit pavor in eis in die Ægypti, quia abſque dubio veniet.

10. Hæc dicit Dominus Deus: Ceſſare faciam multitudinem Ægypti in manu Nabuchodonoſor regis Babylonis.

11. Ipſe & populus ejus cum eo, fortiſſimi gentium adducentur ad diſperdendam terram: & evaginabunt gladios ſuos ſuper Ægyptum: & implebunt terram interfectis.

12. Et faciam (c) alveos fluminum aridos, & tradam terram in manus peſſimorum: & diſſipabo terram & plenitudinem ejus manu alienorum, ego Dominus locutus ſum.

13. * Hæc dicit Dominus Deus: & diſperdam ſimulacra (d), & ceſſare faciam idola de Memphis: & dux de terra Ægypti non erit ampliùs: & dabo terrorem in terra Ægypti. * Zach.13.2.

14. Et diſperdam terram Phatures, & dabo ignem in Taphnis, & faciam judicia in Alexandria (e).

15. Et

17. (f) Tranſit Propheta à decimo anno ad 27. Nebuchodonoſoris, quòd hæc ad idem regnum pertineant; vel ut aliis placet, ad vigeſimum ſeptimum annum à captivitate Jechoniæ, aut Joachin, qui annus eſt triceſimus quintus Nabuchodonoſoris, tum Ægyptus vaſtata, & Monarchia Nebuchodonoſoris incipit, & poſt biennium Danielis prophetia.

18. (g) Adversùs Tyrum. *Depilatus eſt*, exercitus Nabuchodonoſoris valde defatigatus eſt in expugnatione Tyri.

20. (h) Nabuchodonoſor cùm diu oppugnaſſet Tyrum, & continua onerum geſtatione, quidquid erat inter urbem & continentem, oppleſſet lapidibus, adeò ut militibus tot onerum geſtatione, *omnis humerus depilatus eſſet*, & attritus: Tyrii deſperata ſalute conſcenſis navibus pretioſiora quæque Carthaginem & ad inſulas Jonii maris comportarunt, domos regi Chaldæorum, & limpidam petram pro ſpoliis relinquentes: ſed hoc damnum Deus ſpoliis Ægypti reſarcivit: Hieron. ex antiquis hiſtoriis Aſſyriorum.

21. (i) Hieron. Vaticinium tuum nequaquam ex dubia promiſſione pendebit, ſed cernetur opere perpetratum. *Cornu*, robur & regnum deſignat.

CAPUT XXX. 5. & 7. (a) Urbs Lyda in Palæſtina, vicina Ægypto, ubi Petrus Æneam paralyticum ſanavit. *Et Chub*, Chubit in Mareotide apud Ptolomæum. *Et filii terræ fœderis*, Judæi, qui in Ægyptum ſe receperant, vel omnes, qui cum Ægypto erant confœderati. *In medio*, ut aliæ terræ deſertæ.

9. (b) Qui per Nilum in navibus vecti nuntient Æthiopiæ Ægypto ſubjectæ cladem, eique terrorem injiciant. *In trieribus*: vox Græca τριήρης, triremem ſignificat.

12. (c) Tam expeditæ erunt hoſtibus viæ, ac ſi nullis rivis eſſent interciſæ: vel exſiccabo fluvios, adeò ut ſterilis fiat Ægyptus: *Alveos fluminum*, canales, per quos Nilus derivari ſolebat in agros vicinos.

13. (d) Hoc diverſis temporibus impletur. Primùm Nabuchodonoſor omnia evertit templa Ægypti: deinde cùm Chriſtus infans in Ægyptum fugit, valdè probabilis eſt opinio tum corruiſſe ſimulacra Ægypti juxta vaticinium Iſaiæ, cap. 19. *Ecce Dominus aſcendit ſuper nubem levem*, in carne immaculata, *& ingredietur Ægyptum, & commovebuntur ſimulacra Ægypti à facie ejus coruſcante*. 3. Evangelio ſuſcepto per Ægyptum, non modò è templis, ſed è cordibus Ægyptiorum ſublata ſunt idola. *Memphis*, ad Nili oſtia, nunc Cairus. *Non erit ampliùs*, ad longum tempus.

14. (e) Hebr. hæc civitas dicitur *No*, נא, quæ ab Alexandro inſtaurata & aucta, dicta eſt Alexandria: 70. Dioſpolim vocant.

Digitized by Google

15. Et effundam indignationem meam ſuper Peluſium robur Ægypti, & interficiam multitudinem Alexandriæ.

16. Et dabo ignem in Ægypto: quaſi parturiens dolebit Peluſium, & Alexandria erit diſſipata, & in Memphis anguſtiæ quotidianæ.

17. Juvenes Heliopoleos & Bubaſti (f) gladio cadent, & ipſæ captivæ ducentur.

18. Et in Taphnis nigreſcet dies, cùm contrivero ibi ſceptra Ægypti, & defecerit in ea ſuperbia potentiæ ejus: ipſam nubes operiet: filiæ autem ejus in captivitatem ducentur,

19. Et judicia faciam in Ægypto: & ſcient quia ego Dominus.

20. Et factum eſt in undecimo (g) anno, in primo menſe, in ſeptima menſis, factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

21. Fili hominis, brachium Pharaonis regis Ægypti confregi: & ecce non eſt obvolutum, ut reſtitueretur ei ſanitas, ut ligaretur pannis, & faſciaretur linteolis, ut recepto robore poſſet tenere gladium.

22. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad Pharaonem regem Ægypti, & comminuam brachium ejus forte, ſed confractum: & dejiciam gladium de manu ejus:

23. Et diſpergam Ægyptum in gentibus, & ventilabo eos in terris.

24. Et confortabo brachia regis Babylonis, daboque gladium meum in manu ejus: & confringam brachia Pharaonis, & gement gemitibus interfecti coram facie ejus.

25. Et confortabo brachia regis Babylonis, & brachia Pharaonis concident: & ſcient quia ego Dominus: cùm dedero gladium meum in manu regis Babylonis, & extenderit eum ſuper terram Ægypti.

26. Et diſpergam Ægyptum in nationes, & ventilabo eos in terras, & ſcient quia ego Dominus.

CAPUT XXXI.

Utriuſque regis Aſſyriorum & Ægyptiorum varii ſtatus ſub Cedri parabola deſcribuntur.

1. ET factum eſt in anno undecimo, tertio menſe, una menſis, factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, dic Pharaoni regi Ægypti, & populo ejus: Cui ſimilis factus es in magnitudine tua?

3. Ecce Aſſur quaſi cedrus (a) in Libano, pulcher ramis, & frondibus nemoroſus, excelſuſque altitudine, & inter condenſas frondes elevatum eſt cacumen ejus.

4. Aquæ nutrierunt illum, abyſſus (b) exaltavit illum: flumina ejus manabant in circuitu radicum ejus, & rivos ſuos emiſit ad univerſa ligna regionis.

5. Propterea elevata eſt altitudo ejus ſuper omnia ligna regionis: & multiplicata ſunt arbuſta ejus, & elevati ſunt rami ejus præ aquis multis.

6. Cùmque extendiſſet umbram ſuam, in ramis ejus fecerunt nidos omnia volatilia cœli, & ſub frondibus ejus genuerunt omnes beſtiæ ſaltuum, & ſub umbraculo illius habitabat cœtus gentium plurimarum.

7. Eratque pulcherrimus in magnitudine ſua, & in dilatione arbuſtorum ſuorum: erat enim radix illius juxta aquas multas.

8. Cedri non fuerunt altiores illo in paradiſo Dei, abietes non adæquaverunt ſummitatem ejus, & platani non fuerunt æquæ frondibus illius: omne lignum paradiſi Dei non eſt aſſimilatum illi, & pulchritudini ejus.

9. Quoniam ſpecioſum feci eum, & multis condenſiſque frondibus: & æmulata (c) ſunt eum omnia ligna voluptatis, quæ erant in paradiſo Dei.

10. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quòd ſublimatus eſt in altitudine, & dedit ſummitatem (d) ſuam virentem atque condenſam, & elevatum eſt cor ejus in altitudine ſua:

11. Tradidi eum in manu fortiſſimi (e) gentium, faciens faciet ei: juxta impietatem ejus ejeci eum.

12. Et ſuccident eum alieni, & crudeliſſimi nationum, & projicient eum ſuper montes, & in cunctis convallibus corruent rami ejus, & confringentur arbuſta ejus in univerſis rupibus terræ: & recedent de umbraculo ejus omnes populi terræ, & relinquent eum.

13. In ruina ejus habitaverunt omnia volatilia cœli, & in ramis ejus fuerunt univerſæ beſtiæ regionis.

14. Quam

17. (f) Prope Peluſium ad oſtium orientale primum Nili, nunc Suez.

20. (g) Jechoniæ captivi, quæ eſt ſolita Ezechielis epocha: hæc prior prophetia à poſteriore confirmata.

CAPUT XXXI. 3. (a) Comparat Pharaonem cum rege Aſſyriorum, qui ut cedrus alias arbores, ſic alios reges magnitudine imperii vincebat. Hic tamen à Babylonüs regibus dejectus eſt. Ac fortè Pharaonem ipſum Aſſur appellat Scriptura, magnos reges præcelſis arboribus, principes ramis, populum foliis conferre ſolet.

4. (b) Abundantia aquarum. Vatabl. Aquas vocat divitias, quæ affluebant.

9. (c) Huic invidebant principes, qui tum florebant.

10. (d) Vatabl. Poſuit ex ſuperbia faſtigium ſuum. *Inter condenſa*, ſtipatus rerum multitudine. *Et elevatum eſt cor ejus*, præ ſuperbia.

11. (e) Chaldæorum. Hieron. *Non mireris ſi à Babyloniis ſis vincendus, atque periturus*. Pharaonem alloquitur, *cùm Aſſur multò te fortior eodem Chaldæo ſuperante deletus ſit*.

14. Quam ob rem non elevabuntur in altitudine ſua omnia ligna aquarum, nec ponent ſublimitatem ſuam inter nemoroſa atque frondoſa, nec ſtabunt in ſublimitate ſua omnia, quæ irrigantur aquis: quia omnes traditi ſunt in mortem ad terram ultimam (f), in medio filiorum hominum, ad eos qui deſcendunt in lacum.

15. Hæc dicit Dominus Deus: In die quando deſcendit ad inferos, induxi luctum (g), operui eum abyſſo: & prohibui flumina ejus, & coercui aquas multas: contriſtatus eſt ſuper eum Libanus, & omnia ligna agri concuſſa ſunt.

16. A ſonitu (h) ruinæ ejus commovi gentes, cùm deducerem eum ad infernum cum his, qui deſcendebant in lacum: & conſolata ſunt in terra infima omnia ligna voluptatis egregia atque præclara in Libano, univerſa quæ irrigabantur aquis.

17. Nam & ipſi cum eo deſcendent (i) in infernum ad interfectos gladio: & brachium uniuſcujuſque ſedebit ſub umbraculo ejus in medio nationum.

18. Cui aſſimilatus (k) es, ô inclyte atque ſublimis inter ligna voluptatis? Ecce deductus es cum lignis voluptatis ad terram ultimam: in medio incircumciſorum dormies cum eis, qui interfecti ſunt gladio: ipſe eſt Pharao, & omnis multitudo ejus, dicit Dominus Deus.

CAPUT XXXII.

Pharao, quantumvis gloria ſublimis, conterendus eſt à rege Babylonis: multæ nationes cum eo in abyſſum detrahentur.

1. ET factum eſt, duodecimo anno, in menſe duodecimo, in una (a) menſis, factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, aſſume lamentum ſuper Pharaonem regem Ægypti, & dices ad eum: Leoni gentium aſſimilatus es, & draconi, qui eſt in mari: & ventilabas cornu in fluminibus tuis, & conturbabas aquas pedibus tuis, & conculcabas flumina earum.

3. Propterea hæc dicit Dominus Deus: * Expandam ſuper te rete meum in multitudine populorum multorum, & extraham te in ſagena mea. * Supra 12. 13. & 17. 20.

4. Et projiciam te in terram, ſuper faciem agri abjiciam te: & habitare faciam ſuper te omnia volatilia cœli, & ſaturabo (b) de te beſtias univerſæ terræ.

5. Et dabo carnes (c) tuas ſuper montes, & implebo colles tuos ſanie tua.

6. Et irrigabo terram fœtore ſanguinis tui ſuper montes, & valles implebuntur ex te.

7. * Et operiam (d), cùm extinctus fueris, cœlum, & nigreſcere faciam ſtellas ejus: ſolem nube tegam, & luna non dabit lumen ſuum. * Iſa. 13. 10. Joel. 2. 10. & 3. 15. Matt. 24. 29.

8. Omnia luminaria cœli mœrere faciam ſuper te, & dabo tenebras ſuper terram tuam, dicit Dominus Deus, cùm ceciderint vulnerati tui in medio terræ, ait Dominus Deus.

9. Et irritabo (e) cor populorum multorum, cùm induxero contritionem tuam in gentibus ſuper terras, quas neſcis.

10. Et ſtupeſcere faciam ſuper te populos multos: & reges eorum horrore nimio formidabunt ſuper te, cùm volare cœperit gladius meus ſuper facies eorum: & obſtupeſcent repentè ſinguli pro anima ſua in die ruinæ tuæ.

11. Quia hæc dicit Dominus Deus: Gladius regis Babylonis veniet tibi,

12. In gladiis fortium dejiciam multitudinem tuam: inexpugnabiles omnes gentes hæ: & vaſtabunt ſuperbiam Ægypti, & diſſipabitur multitudo ejus.

13. Et perdam omnia jumenta ejus, quæ erant ſuper aquas (f) plurimas: & non conturbabit eas pes hominis ultrà, neque ungula jumentorum turbabit eas.

14. Tunc

14. (f) Infimam, ad ſepulchrum: *In medio filiorum hominum*, inſtar aliorum hominum.

15. (g) Fors eſt ut commemoret cladem Sennacherib, qui occiſus eſt à liberis ſuis: à figura ad rem figuratam tranſit. *Et prohibui*, omni præſidio nationum eum exui. Hieron. *Et omnia flumina*, & *omnes nationes ultra eum irrigare ceſſaverunt*. Libanus regnum, in quo erat cedrus illa altiſſima.

16. (h) Propter fragorem illius ruinæ. *Ligna voluptatis*, paradiſi, ſeu horti voluptatis.

17. (i) Sept. Interpr. Deſcenderunt. *In medio eorum*, qui ſinguli ſe ſubdiderunt ejus potentiæ, & in ejus clientelam ſe tradiderunt.

18. (k) Regi Aſſyriorum ſimilis factus es ô Pharao, cujus potentiam conſequi voluiſti: ſed idem te manet exitus.

CAPUT XXXII. 1. & 2. (a) In prima menſis. *Aſſimilatus*; quod eſt leo inter beſtias, & cete inter piſces, tu es inter gentes. *Conturbabas aquas*; bellis omnia miſcebas. Hieron. *Leoni comparatur Pharao, non autem gentis, ſed cunctarum gentium, ſive draconi in mari, ut terras aquaſque poſſideat.*

4. (b) Homines rapaces Ægyptum invadent, & deprædabuntur: alludit ad piſces, qui capti in terram projiciuntur.

5. (c) Populi tui: *Super montes*, quò fugerint: *Sanie tua*, ſanguine tuo.

7. (d) Hæc ſenſu myſtico de prima diaboli dejectione, vel de poſtrema illius ruina in fine ſæculorum ab Hieronymo intelliguntur; vel per hyperbolen more prophetico de magnitudine luctus Ægypti dicuntur, adeo ut cœlum ipſum tantam ruinam lugere videretur. Figurato ſermone cladem Ægypti exprimit.

9. (e) Metu concutiam, cùm fama exitii tui ſparſa fuerit.

13. (f) In pratis juxta aquas paſcebantur. Tum abducentur, aut occidentur cuncta pecora, nec amplius conturbabunt aquas.

Digitized by Google

14. Tunc puriſſimas reddam aquas eorum, & flumina (g) eorum quaſi oleum adducam, ait Dominus Deus:

15. Cùm dedero terram Ægypti deſolatam: deſeretur autem terra à plenitudine ſua, quando percuſſero omnes habitatores ejus: & ſcient quia ego Dominus.

16. Planctus eſt, & plangent eum: filiæ gentium plangent eum: ſuper Ægyptum, & ſuper multitudinem ejus plangent eum, ait Dominus Deus.

17. Et factum eſt in duodecimo anno, in quintadecima menſis, factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

18. Fili hominis, cane lugubre ſuper multitudinem Ægypti: & detrahe (h) eam ipſam, & filias gentium robuſtarum, ad terram ultimam, cum his, qui deſcendunt in lacum.

19. Quò pulchrior (i) es? deſcende, & dormi cum incircumciſis.

20. In medio interfectorum gladio cadent: gladius datus eſt, attraxerunt (k) eam, & omnes populos ejus.

21. Loquentur ei potentiſſimi robuſtorum de medio inferni, qui cum auxiliatoribus ejus deſcenderunt, & dormierunt incircumciſi, interfecti gladio.

22. Ibi Aſſur (l), & omnis multitudo ejus: in circuitu illius ſepulchra ejus: omnes interfecti, & qui ceciderunt gladio.

23. Quorum data ſunt ſepulchra in noviſſimis laci: & facta eſt multitudo ejus per gyrum ſepulchri ejus: univerſi interfecti, cadenteſque gladio, qui dederant quondam formidinem in terra viventium.

24. Ibi Ælam, & omnis multitudo ejus per gyrum ſepulchri ſui: omnes hi interfecti, ruenteſque gladio: qui deſcenderunt incircumciſi ad terram ultimam: qui poſuerunt terrorem ſuum in terra viventium, & portaverunt ignominiam ſuam cum his, qui deſcendunt in lacum.

25. In medio interfectorum poſuerunt cubile (m) ejus in univerſis populis ejus: in circuitu ejus ſepulchrum illius: omnes hi incircumciſi, interfectique gladio: dederunt enim terrorem ſuum in terra viventium, & portaverunt ignominiam ſuam cum his qui deſcendunt in lacum: in medio interfectorum poſiti ſunt.

26. Ibi Moſoch, & Thubal, & omnis multitudo ejus: in circuitu ejus ſepulchra illius: omnes hi incircumciſi, interfectique & cadentes gladio: quia dederunt formidinem ſuam in terra viventium.

27. Et non dormient cum fortibus, cadentibuſque (n) & incircumciſis, qui deſcenderunt ad infernum cum armis ſuis, & poſuerunt gladios ſuos ſub capitibus ſuis, & fuerunt iniquitates eorum in oſſibus eorum: quia terror fortium facti ſunt in terra viventium.

28. Et tu ergo in medio incircumciſorum contereris, & dormies cum interfectis gladio.

29. Ibi Idumæa, & reges ejus, & omnes duces ejus, qui dati ſunt cum exercitu ſuo cum interfectis gladio: & qui cum incircumciſis dormierunt, & cum his qui deſcendunt in lacum.

30. Ibi principes Aquilonis omnes, & univerſi venatores (o): qui deducti ſunt cum interfectis, paventes, & in ſua fortitudine confuſi: qui dormierunt incircumciſi cum interfectis gladio, & portaverunt confuſionem ſuam cum his, qui deſcendunt in lacum.

31. Vidit eos Pharao, & conſolatus eſt ſuper univerſa multitudine ſua, quæ interfecta eſt gladio; Pharao, & omnis exercitus ejus, ait Dominus Deus:

32. Quia dedi terrorem meum in terra viventium, & dormivit in medio incircumciſorum cum interfectis gladio; Pharao, & omnis multitudo ejus, ait Dominus Deus.

CAPUT XXXIII.

Populares ſuos ad pœnitentiam adhortatur; in Babylone manens captam eſſe Jeruſalem denuntiat.

1. Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, loquere ad filios populi tui, & dices ad eos: Terra cùm induxero ſuper eam gladium, & tulerit populus terræ virum unum de noviſſimis (a) ſuis, & conſtituerit eum ſuper ſe ſpeculatorem:

3. Et

14. (g) Nilo per ea tranſeunte, nec fluenta eorum turbante.

18. (h) Prædicito Ægyptiorum ruinam. *Ad terram ultimam*, infernum. *In lacum*, in ſepulchrum.

19. (i) In quo præſtas aliis, ut merearis in montem evadere: *Cum incircumciſis*: deſcendes & morieris cum peccatoribus.

20. & 21. (k) In os gladii: ut in mortem. *Potentiſſimi*; his, aut ſimilibus verbis Iſaias, c. 14. utitur, Et tu vulneratus ô Pharao, ſicut & nos deſcendiſti ad nos: ſic gratulantes ſibi, quòd mors potentiorum ſortem æquet cum infimis.

22. 23. & 24. (l) Rex Aſſyriorum victus à Nabuchodonoſore. *Sepulchra*, poſita ſunt ſepulchra in parte infima inferni: *In noviſſimis laci*. *Ælam*, Perſæ, aut Medi, ad quos Aſſyriorum tranſiit imperium.

25. & 26. (m) Arcam ſepulchralem. *Moſoch*, Cappadoces; *& Thubal*, Iberi, ut nonnullis placet.

27. (n) Qui glorioſè ceciderunt, non melioris erunt conditionis: *Cum armis ſuis*, qui in honorem virtutis cum armis ſepeliebantur: *Et fuerunt iniquitates eorum*: gladio confixi pœnas ſcelerum dederunt.

30. & 31. (o) Prædones & tyranni. *Conſolatus eſt*, quòd tam multos haberet pœnarum ſocios.

1. (a) Hieron. *Cavendum nobis eſt, ne munere noſtro negligenter fungentes, non ut miniſterium, ſed ut hon.* CAPUT XXXIII.

3. Et ille viderit gladium venientem ſuper terram, & cecinerit buccina, & annuntiaverit populo:

4. Audiens autem, quiſquis ille eſt, ſonitum buccinæ, & non ſe obſervaverit, veneritque gladius, & tulerit eum: ſanguis ipſius ſuper caput ejus erit.

5. Sonum buccinæ audivit, & non ſe obſervavit, ſanguis ejus in ipſo erit: ſi autem ſe cuſtodierit, animam ſuam ſalvabit.

6. Quòd ſi ſpeculator viderit gladium venientem, & non inſonuerit buccina: & populus ſe non cuſtodierit, veneritque gladius, & tulerit de eis animam: ille quidem in iniquitate ſua captus eſt, ſanguinem autem ejus de manu ſpeculatoris requiram.

*Sup. 3. 17. 7. * Et tu fili hominis, ſpeculatorem dedi te domui Iſrael: audiens ergo ex ore meo ſermonem, annuntiabis eis ex me.

8. Si me dicente ad impium: Impie, morte morieris: non fueris locutus, ut ſe cuſtodiat impius à via ſua: ipſe impius in iniquitate ſua morietur, ſanguinem autem ejus de manu tua requiram.

9. Si autem annuntiante te ad impium ut à viis ſuis convertatur, non fuerit converſus à via ſua: ipſe in iniquitate ſua morietur: porrò tu animam tuam liberaſti.

10. Tu ergo, fili hominis, dic ad domum Iſrael: Sic locuti eſtis, dicentes: Iniquitates noſtræ, & peccata noſtra ſuper (b) nos ſunt, & in ipſis nos tabeſcimus: quomodo ergo vivere poterimus?

* Sup. 18. 23. 11. * Dic ad eos: Vivo ego, dicit Dominus Deus: nolo (c) mortem impii, ſed ut convertatur impius à via ſua, & vivat. Convertimini, convertimini à viis veſtris peſſimis: & quare moriemini domus Iſrael?

12. Tu itaque fili hominis dic ad filios populi tui: Juſtitia juſti non liberabit eum, in quacumque die peccaverit: & impietas (d) impii non nocebit ei, in quacumque die converſus fuerit ab impietate ſua: & juſtus non poterit vivere in juſtitia ſua, in quacumque die peccaverit.

13. Etiam ſi dixero juſto quòd vita vivat, & confiſus in juſtitia ſua fecerit iniquitatem: omnes juſtitiæ ejus oblivioni tradentur, & in iniquitate ſua, quam operatus eſt, in ipſa morietur.

14. Si autem dixero impio: Morte morieris: & egerit pœnitentiam à peccato ſuo, feceritque judicium & juſtitiam:

15. Et pignus (e) reſtituerit ille impius, rapinamque reddiderit, in mandatis vitæ ambulaverit, nec fecerit quidquam injuſtum: vita vivet, & non morietur.

16. Omnia peccata ejus quæ peccavit, non imputabuntur ei: judicium & juſtitiam fecit, vita vivet.

17. Et dixerunt filii populi tui: Non eſt æqui ponderis (f) via Domini: & ipſorum via injuſta eſt.

18. Cùm enim receſſerit juſtus à juſtitia ſua, feceritque iniquitates, morietur in eis.

19. Et cùm receſſerit impius ab impietate ſua, feceritque judicium & juſtitiam, vivet in eis.

20. * Et dicitis: Non eſt recta via Domini. Unumquemque (g) juxta vias ſuas judicabo de vobis, domus Iſrael. * Sup. 18. 25.

21. Et factum eſt in duodecimo (h) anno, in decimo menſe, in quinta menſis tranſmigrationis noſtræ, venit ad me qui fugerat de Jeruſalem, dicens: Vaſtata eſt civitas.

22. Manus autem Domini facta fuerat ad me veſpere, antequam veniret qui fugerat: aperuitque os meum donec veniret ad me manè, & aperto ore meo non ſilui ampliùs.

23. Et factum eſt verbum Domini, ad me, dicens:

24. Fili hominis, qui habitant in ruinoſis (i) his ſuper humum Iſrael, loquentes ajunt: Unus erat Abraham, & hæreditate

rem æſtimemus: & quod pejus eſt, deliciis ventrique & otio ſervientes honorem nos accepiſſe putemus, non miniſterium; nec ſtatim reſpondeamus, Quid prodeſt docere, ſi nolit auditor facere quod docuerit? unuſquiſque enim ex ſuo animo atque officio judicatur; tu ſi locutus non fueris, ille ſi audire contempſerit. Pergit Propheta: *Terra autem:* cùm ſuper terram aliquam induxero gladium: Nullum bellum fit ſine Dei providentia: *De noviſſimis ſuis;* ſi ſpeculatori etiam viliſſimo credere debet, quantò magis prophetæ, quem Deus ipſe conſtituit?

10. (d) His opprimimur: quæ videntur dicta eſſe deſperatione quadam, quos ſtatim erigit.

11. (c) Cap. 18. ſimilibus verbis allocutus eſt eos, qui pœnitentiam agere nolebant: in hoc capite eos erigit, qui de ſalute ſua deſperabant. Hier. *Quibus omnibus demonſtratur nec peccatorem ſalutem deſperare debere, ſi agat pœnitentiam; nec juſtum in ſua confidere juſtitia, ſi perdiderit negligenter quod magno labore acquiſierat.*

12. (d) Non negat Propheta Deum à peccatore converſo pœnas exigere temporales; ſed loquitur de imputatione ad mortem æternam: *Vivere*, ſalvari ob priorem juſtitiam.

15. (e) Ponit duo juſtitiæ opera, ex quibus cætera intelliguntur.

17. (f) Non injuſtè nobiſcum agit Deus: cùm potiùs eorum injuſta ſit vitæ ratio. Lex juſta eſt, ut unuſquiſque judicetur juxta ea, quæ egit.

20. (g) Jungendum cum iis vocibus *De vobis*, non judicabo vos ex viis veſtris priſtinis, ſed ex præſentibus.

21. & 22. (h) Hinc liquet annos à Jechoniæ captivitate numerari. *Silui;* non in parabolis, ſed apertè locutus ſum.

24. (i) Judæi, qui remanſerant in ruinis Jeruſalem &

ditate poſſedit terram: nos autem multi ſumus, nobis data eſt terra in poſſeſſionem.

25. Idcircò dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Qui in ſanguine comeditis (k), & oculos veſtros levatis ad immunditias veſtras, & ſanguinem funditis: numquid terram hæreditate poſſidebitis?

26. Stetiſtis in gladiis (l) veſtris, feciſtis abominationes, & unuſquiſque uxorem proximi ſui polluit: & terram hæreditate poſſidebitis?

27. Hæc dices ad eos: Sic dicit Dominus Deus: Vivo ego, quia qui in ruinoſis habitant, gladio cadent: & qui in agro eſt, beſtiis tradetur ad devorandum: qui autem in præſidiis & ſpeluncis ſunt, peſte morientur.

28. Et dabo terram in ſolitudinem, & in deſertum, & deficiet ſuperba fortitudo ejus: & deſolabuntur montes Iſrael, eò quòd nullus ſit, qui per eos tranſeat.

29. Et ſcient quia ego Dnminus, cùm dedero terram eorum deſolatam & deſertam, propter univerſas abominationes ſuas, quas operati ſunt.

30. Et tu fili homiois: filii populi tui, qui loquuntur de te juxta muros, & in oſtiis domorum, & dicunt unus ad alterum, vir ad proximum ſuum loquentes: Venite, & audiamus quis ſit ſermo egrediens à Domino.

31. Et veniunt ad te, quaſi ſi ingrediatur populus, & ſedent coram te populus meus: & audiunt ſermones tuos, & non faciunt eos: quia in canticum (m) oris ſui vertunt illos, & avaritiam ſuam ſequitur cor eorum.

32. Et es eis quaſi carmen muſicum, quod ſuavi dulcique ſono canitur: & audiunt verba tua, & non faciunt ea.

33. Et cùm venerit quod prædictum eſt (ecce enim venit) tunc ſcient quòd prophetes fuerit inter eos.

CAPUT XXXIV.

Invehitur in paſtores, qui ſeipſos, non gregem paſcunt: ſed Deus miſſurus eſt paſtorem ſervum ſuum David, qui gregem colligat, paſcat, & ſalvet.

1. ET factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis propheta de paſtoribus Iſrael: propheta, & dices paſtoribus: Hæc dicit Dominus Deus: * Væ paſtoribus (a) *Jer. 23. e. Sep. 13. 3.
Iſrael, qui paſcebant ſemetipſos: nonne greges à paſtoribus paſcuntur?

3. Lac (b) comedebatis, & lanis operiebamini, & quod craſſum erat occidebatis: gregem autem meum non paſcebatis.

4. Quod infirmum fuit non conſolidaſtis, & quod ægrotum non ſanaſtis, quod confractum eſt non alligaſtis, & quod abjectum (c) eſt non reduxiſtis, & quod perierat non quæſiſtis: ſed cum auſteritate imperabatis eis, & cum potentia.

5. Et diſperſæ ſunt oves meæ, eò quòd non eſſet paſtor: & factæ ſunt in devorationem omnium beſtiarum agri, & diſperſæ ſunt.

6. Erraverunt greges mei in cunctis montibus, & in univerſo colle excelſo: & ſuper omnem faciem terræ diſperſi ſunt greges mei, & non erat qui requireret, non erat, inquam, qui requireret.

7. Propterea paſtores audite verbum Domini:

8. Vivo ego, dicit Dominus Deus: quia pro eo quòd facti ſunt greges mei in rapinam, & oves meæ in devorationem omnium beſtiarum agri, eò quòd non eſſet paſtor: neque enim quæſierunt paſtores mei gregem meum, ſed paſcebant paſtores ſemetipſos, & greges meos non paſcebant:

9. Propterea paſtores audite verbum Domini:

10. Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego

Judææ, quique lætabantur, quia futurum putabant ut poſſiderent Judæam, quòd filii eſſent Abrahæ, qui ſolus eam poſſederat. Hieron. *Non quod ipſe poſſederit, ſed quòd ſemen ejus terram repromiſſionis acceperit.*

25. (k) Carnes cum ſanguine comeditis contra legem Levitic. 19. *Immunditias*, adulteria, idololatriam.

26. (l) Cum gladiis: vi & armis omnia geritis; ſtatis more eorum qui parati ſunt fundere ſanguinem: vel confiditis in armis veſtris.

31. & 32. (m) Ut irrideant. Hieron. *Quæ auribus neglexerant, poſtquam adveniſſe cognoverint (neceſſe enim eſt evenire, quod Propheta Dei ſermone pronuntiat) tunc incipient approbare & noſſe quod cuncta quæ audierant, non fuerint hominis verba, ſed Domini.* Audiamus, ſola curioſitate ducti. *Carmen:* tu illis es ludibrio.

CAPUT XXXIV.

2. (a) Diſtinguit Dominus inter verum paſtorem & falſum, & Chriſti veri paſtoris adventum prædicit. *Qui paſcebant ſemetipſos*, quæ ſua ſunt, non quæ Dei lectantes.

3. (b) Aug. de paſt. c. 1. *Accipiant ſuſtentationem neceſſitatis à populo, mercedem diſpenſationis à Domino; non expectent illi mercedem, niſi, & unde iſti ſaniant.* Subdit Propheta: *Quod craſſum erat, occidebatis.* (Auguſt.) *Fortes & pingues necant malè vivendo, malum exemplum præbendo. Qui aberraverint à via reducendi; qui gravi vulnere ſauciantur, ſpiritalibus fomentis curandi ſunt, & alliganda ſunt vulnera; populi conſiderantes vulnera infirmi, & terrena ſapientes, ad cæleſtia erigendi: pingues & fortes in mandatis ambulantes ſine offenſione diligenti cuſtodia conſervandi.*

4. (c) Sept. Interpret. Quod errabat, non reduxiſtis. Hieron. Permittentes eos ab hæreticis decipi. *Cum auſteritate,* 70. Quod forte erat afflixiſtis labore.

Digitized by Google

ego, ipſe ſuper paſtores requiram gregem meum de manu eorum, & ceſſare faciam eos ut ultrà non paſcant gregem, nec paſcant ampliùs paſtores ſemetipſos; & liberabo gregem meum de ore (d) eorum, & non erit ultrà eis in eſcam.

11. Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ipſe requiram oves meas, & viſitabo eas.

12. Sicut viſitat paſtor gregem ſuum, in die quando fuerit in medio ovium ſuarum diſſipatarum: ſic viſitabo oves meas, & liberabo eas de omnibus locis, in quibus diſperſæ fuerant in die nubis (e) & caliginis.

13. Et educam eas de populis, & congregabo eas de terris, & inducam eas in terram ſuam: & paſcam eas in montibus Iſrael, in rivis, & in cunctis ſedibus terræ.

14. In paſcuis (f) uberrimis paſcam eas, & in montibus excelſis Iſrael erunt paſcua earum: ibi requieſcent in herbis virentibus, & in paſcuis pinguibus paſcentur ſuper montes Iſrael.

15. Ego paſcam oves meas, & ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus.

16. Quod perierat requiram, & quod abjectum erat reducam, & quod confractum fuerat alligabo, & quod infirmum fuerat conſolidabo, & quod pingue & forte cuſtodiam: & paſcam illas in judicio.

17. Vos autem greges mei, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego judico inter pecus & pecus (g), arietum & hircorum.

18. Nonne ſatis vobis erat paſcua bona depaſci? inſuper & reliquias paſcuarum veſtrarum conculcaſtis pedibus veſtris: & cùm puriſſimam aquam biberetis, reliquam pedibus veſtris turbabatis.

19. Et oves meæ his, quæ conculcata pedibus veſtris fuerant, paſcebantur: & quæ pedes veſtri turbaverant, hæc bibebant.

20. Proptereà hæc dicit Dominus Deus ad vos: Ecce ego ipſe judico inter pecus pingue (h), & macilentum:

21. Pro eo quòd lateribus & humeris impingebatis, & cornibus veſtris ventilabatis omnia infirma pecora, donec diſpergerentur foras:

22. Salvabo gregem meum, & non erit ultrà in rapinam, & judicabo inter pecus & pecus.

23. * Et suscitabo super eas pastorem unum, qui paſcat eas, ſervum meum David (i): ipſe paſcet eas, & ipſe erit eis in paſtorem. * Iſa. 40. 11. Oſee 3. 5. Joan. 1. 45. & 10. 11. 14.

24. Ego autem Dominus ero eis in Deum: & ſervus meus David princeps in medio eorum: ego Dominus locutus ſum.

25. Et faciam cum eis pactum (k) pacis, & ceſſare faciam beſtias peſſimas de terra: & qui habitant in deſerto, ſecuri dormient in ſaltibus.

26. Et ponam (l) eos in circuitu collis mei benedictionem: & deducam imbrem in tempore ſuo: pluviæ benedictionis erunt.

27. Et dabit lignum agri fructum ſuum, & terra dabit germen ſuum, & erunt in terra ſua abſque timore: & ſcient quia ego Dominus, cùm contrivero catenas jugi eorum, & eruero eos de manu imperantium ſibi.

28. Et non erunt ultrà in rapinam in gentibus, neque beſtiæ terræ devorabunt eos: ſed habitabunt confidenter abſque ullo terrore.

29. Et ſuſcitabo eis germen nominatum (m), & non erunt ultrà imminuti fame in terra, neque portabunt ultrà opprobrium gentium.

30. Et ſcient quia ego Dominus Deus eorum cum eis, & ipſi populus meus domus Iſrael: ait Dominus Deus.

31. * Vos autem greges mei, greges paſcuæ meæ, homines eſtis: & ego Dominus Deus veſter, dicit Dominus Deus. * Joa. 10. 11.

C A-

10. & 11. (d) Ex eorum vi, qua gregem devorant, eum paſcere tenentur. *Requiram*: Chriſtus ipſe loquitur, & ſe venturum promittit. Auguſt. c. 13. l. de paſt. *Invenio omnes paſtores bonos in uno paſtore: utique ſi ſunt bonæ oves, ſunt & boni paſtores; in uno ſunt: unum ſunt: illi paſcunt, Chriſtus paſcit. Ecce ego* ipſe venio: Chriſtus loquitur, ſe venturum promittit.

12. & 13. (e) In die calamitatis. *In terram ſuam*, in Eccleſiam: ad vocationem omnium gentium reſpicit. *Inducam*, reducam à captivitate, idque maximè ſub Chriſto, ut ex ſequentibus liquet.

14. (f) In verbis Scripturæ, in Sacramentis, in donis Spiritus ſancti.

17. & 18. (g) Inter agnos & hœdos: à paſtoribus ad populum tranſit. *Depaſci* divites alloquitur, qui pauperes vexabant: *Conculcaſtis pedibus*: quod aliis poterat alimento eſſe, conculcaſtis, & perdere maluiſtis, quàm pauperibus elargiri.

20. & 21. (h) Inter beneficos & avaros, ut hos puniam, illos ulciſcar. *Impingebatis*, pulſabatis alias oves, donec extra paſcua ejiceretis.

23. (i) Qui locus de ſolo Chriſto intelligi poteſt. Quod ſi ad Abraham, aut ad Moſem dixiſſet Deus ipſe, de filio Jeſſe id accipiendum foret: ſed poſt mortem Davidis Chriſto, cujus David erat figura, id omnino convenit. Ipſi Hebræi, ut R. David Kimchi hunc locum intelligunt de Meſſia.

25. (k) Novum teſtamentum. *Beſtias peſſimas*, dæmones: hæc prophetia Chriſto nato impleri cœpta eſt, in cœleſti Jeruſalem perficietur.

26. (l) Efficiam ut omnes gentes, quæ in circuitu ſunt Jeruſalem, ſint felices.

29. (m) Celebre e 70 *Plantam pacis*, germen illud totam Judæorum gentem illuſtrabit. Hic eſt vitis vera.

CAPUT XXXV.

Montis Seir ſive Idumæorum futura vaſtatio, quòd populum Dei afflixerint. Idem eſt argumentum Abdiæ prophetæ.

1. ET factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis pone faciem tuam adverſum montem Seir, & prophetabis de eo, & dices illi:

3. Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, mons Seir, & extendam manum meam ſuper te, & dabo te deſolatum atque deſertum.

4. Urbes tuas demoliar, & tu deſertus eris: & ſcies quia ego Dominus.

5. Eò quòd fueris inimicus ſempiternus, & concluſeris filios Iſrael in manus gladii in tempore afflictionis eorum, in tempore iniquitatis extremæ.

6. Propterea vivo ego, dicit Dominus Deus: quoniam ſanguini (a) tradam te, & ſanguis te perſequetur: & cùm ſanguinem oderis, ſanguis perſequetur te.

7. Et dabo montem Seir deſolatum atque deſertum: & auferam de eo euntem, & redeuntem.

8. Et implebo montes ejus occiſorum ſuorum: in collibus tuis, & in vallibus tuis, atque in torrentibus interfecti gladio cadent.

9. In ſolitudines ſempiternas tradam te, & civitates tuæ non habitabuntur: & ſcietis quia ego Dominus Deus.

10. Eò quòd dixeris: Duæ gentes, & duæ terræ meæ erunt, & hæreditate poſſidebo eas (b): cùm Dominus eſſet ibi:

11. Propterea vivo ego, dicit Dominus Deus, quia faciam juxta iram tuam, & ſecundùm zelum tuum, quem feciſti odio habens eos: & notus efficiar per eos cùm te judicavero.

12. Et ſcies quia ego Dominus audivi univerſa opprobria tua, quæ locutus es de montibus Iſrael, dicens: Deſerti (c), nobis ad devorandum dati ſunt.

13. Et inſurrexiſtis ſuper me ore veſtro, & derogaſtis adverſum me verba veſtra: ego audivi.

14. Hæc dicit Dominus Deus: Lætante univerſa terra, in ſolitudinem te redigam.

15. Sicuti gaviſus es ſuper hæreditatem domus Iſrael, eò quòd fuerit diſſipata, ſic faciam tibi: diſſipatus eris mons Seir, & Idumæa omnis: & ſcient quia ego Dominus.

CAPUT XXXVI.

Deus promittit ſe populum ſuum è captivitate educturum, eique ſpiritum novum & vitam novam per Chriſtum daturum.

1. TU autem fili hominis propheta ſuper montes Iſrael, & dices: * * Sup. 6. 3.
Montes Iſrael audite verbum Domini:

2. Hæc dicit Dominus Deus: eò quòd dixerit inimicus de vobis: Euge, altitudines ſempiternæ (a) in hæreditatem datæ ſunt nobis:

3. Propterea vaticinare, & dic: Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quòd deſolati eſtis, & conculcati per circuitum, & facti in hæreditatem reliquis gentibus, & aſcendiſtis (b) ſuper labium linguæ, & opprobrium populi:

4. Propterea montes Iſrael audite verbum Domini Dei: Hæc dicit Dominus Deus montibus, & collibus, torrentibus, vallibuſque, & deſertis, parietinis, & urbibus derelictis, quæ depopulatæ ſunt, & ſubſannatæ à reliquis gentibus per circuitum.

5. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quoniam (c) in igne zeli mei locutus ſum de reliquis gentibus, & de Idumæa univerſa, quæ dederunt terram meam ſibi in hæreditatem cum gaudio, & toto corde, & ex animo: & ejecerunt eam ut vaſtarent:

6. Idcircò vaticinare (d) ſuper humum Iſrael, & dices montibus & collibus, jugis & vallibus: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego in zelo meo: & in furore meo locutus ſum, eò quòd confuſionem gentium ſuſtinueritis.

7. Idcircò hæc dicit Dominus Deus: Ego levavi manum meam, ut gentes, quæ in circuitu veſtro ſunt, ipſæ confuſionem ſuam portent.

8. Vos

CAPUT XXXV.

6. (a) Vel Judæis conſanguineis; vel in gladium tradam te.

10. (b) Idumæam & Judæam: *Cùm Dominus eſſet ibi*: de Judæis, apud quos erat templum, loquitur. *Duæ gentes*, Juda & Iſrael: ductis in captivitatem Judæis, vicinæ gentes in earum terras irruerunt, ut in vacuam hæreditatem. Jer. 49. 1. *Cùm Dominus eſſet ibi*: quòd terra eſſet ſancta.

12. & 13. (c) Montes Judææ. *Super me*, contra me locuti eſtis ſuperbè. *Derogaſtis*, detraxiſtis.

CAPUT XXXVI.

2. (a) Montes antiqui terræ Iſrael, qui ſemper in eodem ſtatu permanent.

3. & 4. (b) Facti eſtis in proverbium, & in fabulam. *Parietinis*, parietum ruinis.

5. (c) Vox, *quoniam*, non eſt cauſalis, ſed explicativa, & ſignificat Deus ſe id facturum quod prædixit. *Ejecerunt eam*, terram pro habitatoribus terræ.

6. (d) Quòd perpauci homines relicti fuerint: ad montes & colles ſermonem convertit. *Suſtinueritis*, quia contumeliis ab iis affecti eſtis.

Digitized by Google

8. Vos autem montes Iſrael ramos veſtros germinetis, & fructum veſtrum afferatis populo meo Iſrael: propè (e) enim eſt ut veniat.

9. Quia ecce ego ad vos, & convertar ad vos, & arabimini, & accipietis ſementem.

10. Et multiplicabo in vobis homines, omnemque domum Iſrael: & habitabuntur civitates, & ruinoſa inſtaurabuntur.

11. Et replebo vos hominibus, & jumentis: & multiplicabuntur, & creſcent: & habitare vos faciam ſicut à principio, boniſque donabo majoribus, quàm habuiſtis ab initio: & ſcietis quia ego Dominus.

12. Et adducam ſuper vos homines, populum meum Iſrael, & hæreditate poſſidebunt te, & eris eis in hæreditatem, & non addes ultrà, ut abſque eis ſis.

13. Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quòd dicunt de vobis: Devoratrix (f) hominum es, & ſuffocans gentem tuam:

14. Proptereà homines non comedes ampliùs, & gentem tuam non necabis ultrà, ait Dominus Deus:

15. Nec audiram faciam in te ampliùs confuſionem gentium, & opprobrium populorum nequaquam portabis, & gentem tuam non amittes ampliùs, ait Dominus Deus.

16. Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

17. Fili hominis, domus Iſrael habitaverunt in humo ſua, & polluerunt eam in viis ſuis, & in ſtudiis ſuis: juxta immunditiam menſtruatæ facta eſt via eorum coram me.

18. Et effudi indignationem meam ſuper eos pro ſanguine, quem fuderunt ſuper terram, & in idolis ſuis polluerunt eam.

19. Et diſperſi eos in gentes, & ventilati ſunt in terras: juxta vias eorum, & adinventiones eorum judicavi eos.

20. Et ingreſſi ſunt ad gentes, ad quas introierunt, & * polluerunt (g) nomen ſanctum meum, cùm diceretur de eis: Populus Domini iſte eſt, & de terra ejus egreſſi ſunt. * Iſa. 52. 5. Rom. 2. 24.

21. Et peperci (h) nomini ſancto meo, quod polluerat domus Iſrael in gentibus, ad quas ingreſſi ſunt.

22. Idcircò dices domui Iſrael: Hæc dicit Dominus Deus: Non propter vos ego faciam, domus Iſrael, ſed propter nomen ſanctum meum, quod polluiſtis in gentibus, ad quas intraſtis.

23. Et ſanctificabo nomen meum magnum, quod pollutum eſt inter gentes, quod polluiſtis in medio earum: ut ſciant gentes quia ego Dominus, ait Dominus exercituum, cùm ſanctificatus (i) fuero in vobis coram eis.

24. Tollam quippè vos de gentibus, & congregabo vos de univerſis terris, & adducam vos in terram veſtram.

25. Et effundam (k) ſuper vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis veſtris, & ab univerſis idolis veſtris mundabo vos.

26. * Et dabo vobis cor novum, & ſpiritum novum ponam in medio veſtri: & auferam cor lapideum de carne veſtra, & dabo vobis cor carneum. * Sup. 11. 19.

27. Et ſpiritum meum ponam in medio veſtri: & faciam ut in præceptis meis ambuletis, & judicia mea cuſtodiatis & operemini.

28. Et habitabitis in terra, quam dedi patribus veſtris: eritis & mihi in populum, & ego ero vobis in Deum.

29. Et ſalvabo vos ex univerſis inquinamentis veſtris: & vocabo frumentum, & multiplicabo illud, & non imponam vobis famem.

30. Et

8. (e) Citò venient ex captivitate. Quæ quidem omnia de Eccleſia poſt perſecutionum tempora interpretatur Hieronymus, cùm Judæis ipſis vix aptari poſſint.

13. (f) *Devoratrix hominum es*: hæc dicebant olim exploratores miſſi à Moſe Numeror. 9. Quaſi hæc natura eſſet terræ, ut incolas ſuos exterminaret, vel gladio hoſtili, vel morſibus beſtiarum. Quod tribuendum erat juſtitiæ Dei vindicanti, id genio terræ ſuperſtitiosè adſcribebant. Quæ in hoc capite continentur, propriè conveniunt humani generis redemptioni, cujus imago fuit reditus Judæorum è captivitate Babylonica.

20. (g) Quaſi Deus non potuiſſet eos tueri: id quoque polluerunt Judæi ſuis ſceleribus.

21. & 22. (h) Rationem habui nominis mei. *Propter nomen*: in hoc & in iis qui ſequuntur verſiculis gradus omnes juſtificationis complectitur. Prima ejus origo hic inſinuatur: *Non propter vos*, præveniens gratia: *Non ex operibus juſtitiæ, quæ fecimus nos; ſed ſecundum miſericordiam ſuam ſalvos nos fecit*. Tit. 3. Secundus eſt fides, quam v. 28. deſignat: *Eritis mihi in populum*. Tertius eſt propriæ infirmitatis cognitio, v. 31. *Et recordabimini viarum veſtrarum peſſimarum*: quam ſequitur dolor ſincerus: *Et diſplicebunt vobis iniquitates veſtræ*. Quartus eſt Sacramentum, quo inducimur in Eccleſiam, de quo verſ. 28.

23. (i) Deus ſanctificat nomen ſuum, cùm illud ab opprobriis hominum vindicat.

25. (k) Cujus effectum mox ſubjicit, *Et mundabimini*: R. David de remiſſione peccatorum agi putat, neque aliam aquam quæ mundaret, in Judæos unquam effudit. *Mundabimini*: ergo delentur peccata, & mundatur anima. Baptiſmum excipit Confirmatio, cujus effectum v. 26. exprimit his verbis: *Et dabo vobis cor novum, & ſpiritum novum in medio veſtri*, in corde veſtro. Quod ut præſtet Deus, aufert cor lapideum, *De carne veſtra*, & dat nobis carneum, & flexibile: nec corporis Chriſti participationem omiſit, v. 29. *Et vocabo frumentum, & multiplicabo illud*. Hieron. *Multiplicabitur vis frumentum, de quo efficitur cœleſtis panis*. Poſtremò progreſſum in operibus bonis exprimit, v. 27. *Et faciam ut in præceptis meis ambuletis*. Quæ omnia vix ad Judæos, ſed ad fideles Chriſtianos omninò referuntur.

Digitized by Google

30. Et multiplicabo fructum ligni, & genimina agri, ut non portetis ultrà opprobrium famis in gentibus.

31. Et recordabimini viarum veſtrarum peſſimarum, ſtudiorumque non bonorum: & diſplicebunt vobis iniquitates veſtræ, & ſcelera veſtra.

32. Non propter vos ego faciam, ait Dominus Deus, notum ſit vobis: confundimini, & erubeſcite ſuper viis veſtris domus Iſrael.

33. Hæc dicit Dominus Deus: In die, qua mundavero vos ex omnibus iniquitatibus veſtris, & inhabitari fecero urbes, & inſtauravero ruinoſa,

34. Et terra deſerta fuerit exculta, quæ quondam erat deſolata in oculis omnis viatoris,

35. Dicent: Terra illa inculta, facta eſt ut hortus voluptatis: & civitates deſertæ, & deſtitutæ atque ſuffoſſæ, munitæ ſederunt.

36. Et ſcient gentes quæcumque derelictæ fuerint in circuitu veſtro, quia ego Dominus ædificavi diſſipata, plantavique inculta, ego Dominus locutus ſum, & fecerim.

37. Hæc dicit Dominus Deus: Adhuc in hoc invenient me domus Iſrael, ut faciam eis: Multiplicabo eos ſicut gregem hominum,

38. Ut gregem (I) ſanctum, ut gregem Jeruſalem in ſolemnitatibus ejus: Sic erunt civitates deſertæ, plenæ gregibus hominum: & ſcient quia ego Dominus.

CAPUT XXXVII.

Sub parabola aridorum oſſium reviviſcentium, deſignat filios Iſrael, qui de omni proſperitate deſperantes, reducendi ſunt in terram ſuam ſub uno rege ac paſtore David, ſeu Chriſto.

1. FActa eſt ſuper me manus (a) Domini: & eduxit me in ſpiritu Domini: & dimiſit me in medio campi, qui erat plenus oſſibus:

2. Et circumduxit me per ea in gyro: erant autem multa valdè ſuper faciem campi, ſiccaque vehementer.

3. Et dixit ad me: Fili hominis putaſne vivent oſſa (b) iſta? Et dixi: Domine Deus, tu noſti.

4. Et dixit ad me: Vaticinare de oſſibus iſtis, & dices eis: Oſſa arida, audite verbum Domini.

5. Hæc dicit Dominus Deus oſſibus his: Ecce ego intromittam in vos ſpiritum, & vivetis.

6. Et dabo ſuper vos nervos, & ſuccreſcere faciam ſuper vos carnes, & ſuperextendam in vobis cutem: & dabo vobis ſpiritum, & vivetis, & ſcietis quia ego Dominus.

7. Et prophetavi ſicut præceperat mihi: factus eſt autem ſonitus, prophetante me, & ecce commotio: & acceſſerunt oſſa ad oſſa, unumquodque ad juncturam ſuam.

8. Et vidi, & ecce ſuper ea nervi, & carnes aſcenderunt: & extenta eſt in eis cutis deſuper, & ſpiritum non habebant.

9. Et dixit ad me: Vaticinare ad ſpiritum, vaticinare fili hominis, & dices ad ſpiritum: Hæc dicit Dominus Deus: A quatuor ventis veni ſpiritus, & inſufla ſuper interfectos iſtos, & reviviſcant.

10. Et prophetavi ſicut præceperat mihi: & ingreſſus eſt in ea ſpiritus, & vixerunt: ſteteruntque ſuper pedes ſuos exercitus grandis nimis valdè.

11. Et dixit ad me: Fili hominis, oſſa hæc univerſa, domus Iſrael eſt: ipſi dicunt: Aruerunt oſſa noſtra, & periit ſpes noſtra, & abſciſſi (c) ſumus.

12. Propterea vaticinare, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego aperiam tumulos veſtros, & educam vos de ſepulchris veſtris, populus meus: & inducam vos in terram Iſrael.

13. Et ſcietis quia ego Dominus, cùm aperuero ſepulchra veſtra, & eduxero vos de tumulis veſtris, popule meus:

14. Et dedero ſpiritum meum in vobis, & vixeritis, & requieſcere vos faciam ſuper humum veſtram: & ſcietis quia ego Dominus locutus ſum, & feci, ait Dominus Deus.

15. Et

38. (I) Ut Jeruſalem tribus anni ſolemnibus feſtis plena eſt gregibus, quæ ad immolandum adducuntur: ſic erunt omnes urbes plenæ hominibus.

CAPUT XXXVII. 1. (a) Quæ ipſum apprehendit: viſus Propheta ſibi quaſi manu injecta rapi, & in campum deduci: *In ſpiritu Domini*, prophetico, non reipſa.

3. (b) Quæ de oſſibus aridis hoc capite continentur, ad reditum populi Iſraelitici pertinent juxtà litteralem ſenſum, qui & Dei omnipotentiam vivis coloribus exprimit; ſed in ſpirituali & in ſublimiori ſenſu, cùm Eccleſia ex omnibus gentibus, quaſi ex oſſibus aridis congregata, tum reſurrectio univerſalis in die judicii pulchrè nobis exhibentur. Ante Incarnationem corporis myſtici confirmatio impoſſibilis videbatur; Chriſtus verbo & miraculis congregare cœpit oſſa diſſipata; ſed poſt ejus mortem Spiritus vitam iis impertiit, poſtquam Filius hominis, quem Propheta exhibet, Spiritum è cœlo in Eccleſiam effudit: ſed & in reſurrectione corporum à quatuor ventis, ſeu à quatuor mundi partibus immiſſo ſpiritu vitam recipient. *Putaſne vivent oſſa iſta?* non interrogat Prophetam, an oſſa illa in extrema reſurrectione victura ſint: non enim Propheta ea de re dubitabat; ſed utrùm tunc victura eſſent.

11. & 14. (c) Heb. Separati ab invicem, in captivitate. *Spiritum*, Chriſtus in oſſa, ſeu in gentes diſperſas Spiritum ſuum effudit, qui vitam gratiæ iis impertiit, & pacem.

15. Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

16. Et tu fili hominis ſume tibi lignum (d) unum; & ſcribe ſuper illud: Judæ, & filiorum Iſrael ſociorum ejus: & tolle lignum alterum, & ſcribe ſuper illud: Joſeph ligno Ephraim, & cunctæ domui Iſrael, ſociorumque ejus.

17. Et adjunge illa unum ad alterum tibi in lignum unum: & erunt in unionem in manu tua.

18. Cùm autem dixerint ad te filii populi tui loquentes: Nonne indicas nobis quid in his tibi velis?

19. Loqueris ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego aſſumam lignum Joſeph, quod eſt in manu Ephraim, & tribus Iſrael, quæ ſunt ei adjunctæ: & dabo eas pariter cum ligno (e) Juda, & faciam eas in lignum unum: & erunt unum in manu ejus.

20. Erunt autem ligna, ſuper quæ ſcripſeris in manu tua, in oculis eorum.

21. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego aſſumam filios Iſrael de medio nationum (f), ad quas abierunt: & congregabo eos undique, & adducam eos ad humum ſuam.

* *Joan. 10. 16.*

22. * Et faciam eos in gentem unam in terra in montibus Iſrael, & rex unus erit omnibus imperans, & non erunt ultrà duæ gentes, nec dividentur ampliùs in duo regna.

23. Neque polluentur (g) ultrà in idolis ſuis, & abominationibus ſuis, & cunctis iniquitatibus ſuis: & ſalvos eos faciam de univerſis ſedibus, in quibus peccaverunt, & emundabo eos: & erunt mihi populus, & ego ero eis Deus.

* *Iſa. 40. 11. Jer. 23. 5. Sup. 34. 23. Dan. 9. 24. Joan. 1. 45.*

24. * Et ſervus meus David rex ſuper eos, & paſtor (h) unus erit omnium eorum: in judiciis meis ambulabunt, & mandata mea cuſtodient, & facient ea.

25. Et habitabunt ſuper terram (i), quam dedi ſervo meo Jacob, in qua habitaverunt patres veſtri: & habitabunt ſuper eam ipſi, & filii eorum, & filii filiorum eorum, uſque in ſempiternum: & David ſervus meus princeps eorum in perpetuum.

* *Pſ. 109. 4. & 116. 2. Joan. 12. 34.*

26. * Et percutiam illis fœdus pacis, pactum ſempiternum erit eis: & fundabo eos, & multiplicabo, & dabo ſanctificationem meam in medio eorum in perpetuum.

27. Et erit tabernaculum meum in eis: & ero eis Deus, & ipſi erunt mihi populus.

28. Et ſcient gentes quia ego Dominus ſanctificator Iſrael, cùm fuerit ſanctificatio mea in medio eorum in perpetuum.

CAPUT XXXVIII.

Prophetia de Gog, & Magog.

1. Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:

* *Inf. 39. 1. Apoc. 20. 7.*

2. * Fili hominis, pone faciem tuam contra Gog (a), terram Magog, principem capitis Moſoch & Thubal: & vaticinare de eo,

3. Et dices ad eum: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te Gog principem capitis Moſoch & Thubal.

4. Et circumagam te, & ponam frænum in maxillis tuis, & educam te, & omnem exercitum tuum, equos & equites veſtitos loricis univerſos, multitudinem magnam, haſtam & clypeum arripientium & gladium.

5. Perſæ, Æthiopes, & Libyes cum eis, omnes ſcutati & galeati.

6. Gomer (b), & univerſa agmina ejus, domus Thogorma, latera Aquilonis, & totum robur ejus, populique multi tecum.

7. Præ-

16. (d) Nova parabola utriuſque regni Judæ & Iſraelis in unam coadunationem exprimis: vel *Juda & filiorum Iſrael*, Hebr. Judæ & filiis Iſrael ſociis ejus: tribum ſcilicet Judæ cum tribu Levi & Benjamin.

19. (e) Cum virga Juda: *Et erunt unum in manu mea*: quod ad tempus Chriſti eſt referendum. Tum enim ſublata eſt vetus diſcordia inter tribum Juda, & decem tribus, quæ à tribu Ephraim ſunt nominatæ.

21. (f) Oſee decem tribus ſine ſpe reditus ablegandas dicit: unde hunc locum de Iſraele ſpirituali multi interpretantur, de quo mox dicitur, *Paſtor unus erit omnium eorum*, *In judiciis meis ambulabunt*: à figura repentè tranſit ad rem figuratam.

23. (g) Populorum ſub Chriſto ſocietatem inſinuat.

24. (h) Hieron. *Tantaque erit clementia, ut non ſolum rex, ſed & paſtor appelletur: ut quid ſuperbum nomen imperii paſtoris vocabulo mitiget.* Quæ ſequuntur, ad unum Chriſtum omninò pertinent. *Et David*, Chriſtus filius David.

25. 26. & 27. (i) Super Eccleſiam. *Sanctificationem*, Hebr. *Sanctuarium meum in perpetuum*. Fœdus pacis eſt novum Teſtamentum. *Tabernaculum*: nos ſumus templum Dei. 1. Cor. 3.

CAPUT XXXVIII.

2. (a) Populi qui in hoc capite recenſentur, Gog & Magog, gentes eſſe Scythicas Hebræi exiſtimant: alii varias nationes, quæ in exercitu Antiochi pugnabant, ut Perſas, & Cappadoces, deſignari volunt. Mentio fit Gog & Magog, Apoc. 20.

6. (b) Galatas interpretantur, Thogormæ Armenos, aut Phriges, quos Appianus in Antiochi exercitu ſtipendia meruiſſe ait. Magog eſſe urbem Syriæ à Græcis ob multitudinem templorum Hierapolim dictam ex Plinio l. 5. cap. 23. nonnulli colligunt. Alii ex Joſepho & Hieron. Scythas eſſe prope mare Caſpium, & ad Indiam uſque protenſos arbitrantur. Myſticè hæc de Antichriſto prænuntiantur. Amos cap. 7. meminit Gog regis in capite locuſtarum, ſic enim legunt 70. *Et ecce bruchus unus Gog rex*. Hunc multitudo locuſtarum deſignabat, ubi & Joel cap. 2. *Super montes populus multus; Et eum qui ab Aquilone eſt, procul faciam à vobis.*

Digitized by Google

7. Præpara, & inſtrue te, & omnem multitudinem tuam, quæ coacervata eſt ad te: & eſto eis in præceptum (c).

8. Poſt dies multos viſitaberis: in noviſſimo annorum venies ad terram, quæ reverſa eſt à gladio, & congregata eſt de populis multis ad montes Iſrael, qui fuerunt deſerti jugiter: hæc de populis educta eſt, & habitabunt in ea confidenter univerſi.

9. Aſcendens autem quaſi tempeſtas venies, & quaſi nubes, ut operias terram tu, & omnia agmina tua, & populi multi tecum.

10. Hæc dicit Dominus Deus: In die illa aſcendent ſermones ſuper cor tuum, & cogitabis cogitationem peſſimam:

11. Et dices: Aſcendam ad terram abſque muro: veniam ad quieſcentes, habitanteſque ſecurè: hi omnes habitant ſine muro, vectes & portæ non ſunt eis:

12. Ut diripias ſpolia, & invadas prædam, ut inferas manum tuam ſuper eos, qui deſerti fuerant, & poſteà reſtituti, & ſuper populum, qui eſt congregatus ex gentibus, qui poſſidere cœpit, & eſſe habitator umbilici terræ.

13. Saba (d) & Dedan, & negotiatores Tharſis, & omnes leones ejus dicent tibi: Numquid ad ſumenda ſpolia tu venis? ecce ad diripiendam prædam congregaſti multitudinem tuam, ut tollas argentum, & aurum, & auferas ſupellectilem, atque ſubſtantiam, & diripias manubias infinitas.

14. Proptereà vaticinare fili hominis, & dices ad Gog: Hæc dicit Dominus Deus: Numquid non in die illo, cùm habitaverit populus meus Iſrael confidenter, ſcies?

15. Et venies de loco tuo à lateribus Aquilonis (e) tu, & populi multi tecum, aſcenſores equorum univerſi, cœtus magnus, & exercitus vehemens.

16. Et aſcendes ſuper populum meum Iſrael quaſi nubes, ut operias terram. In noviſſimis diebus eris, & adducam te ſuper terram meam: ut ſciant gentes me, cùm ſanctificatus fuero in te in oculis eorum, ò Gog.

17. Hæc dicit Dominus Deus: Tu ergo ille es, de quo locutus (f) ſum in diebus antiquis, in manu ſervorum meorum prophetarum Iſrael, qui prophetaverunt in diebus illorum temporum, ut adducerem te ſuper eos.

18. Et erit in die illa, in die adventus Gog ſuper terram Iſrael, ait Dominus Deus, aſcendet indignatio mea in furore meo.

19. Et in zelo meo, in igne iræ meæ locutus ſum. Quia in die illa erit commotio (g) magna ſuper terram Iſrael:

20. Et * commovebuntur à facie mea piſces maris, & volucres cœli, & beſtiæ agri, & omne reptile, quod movetur ſuper humum, cunctique homines, qui ſunt ſuper faciem terræ: & ſubvertentur montes, & cadent ſepes, & omnis murus corruet in terram.

* *Matth.* 24. 29. *Luc.* 21. 25.

21. Et convocabo adversùs eum in cunctis montibus meis gladium, ait Dominus Deus: gladius uniuſcujuſque in fratrem ſuum dirigetur.

22. Et judicabo eum peſte, & ſanguine, & imbre vehementi, & lapidibus immenſis: ignem & ſulphur pluam ſuper eum, & ſuper exercitum ejus, & ſuper populos multos, qui ſunt cum eo.

23. Et magnificabor, & ſanctificabor: & notus ero in oculis multarum gentium, & ſcient quia ego Dominus.

CAPUT XXXIX.

Adducet Dominus Gog contra Iſrael, ſed ipſum cum toto ejus exercitu ibi interficiet: Dominus filios Iſrael propter peccata eorum tradidit in captivitatem, ſed reducet eos in terram eorum ad nominis ſui gloriam.

1. TU autem fili hominis vaticinare adversùm Gog, & dices: Hæc dicit

Maldonatus exiſtimat eamdem eſſe Ezechielis & Joannis Apoc. 20. Prophetiam, & Joannem alludere ad Ezechielis Prophetiam, quæ fortè nondum completa eſt. Nam Prophetiæ licèt de ſola Jeruſalem, aut Judæa agere videantur, longiùs tamen ad Eccleſiam ſpectant, & ad finem uſque mundi protenduntur. Sic Ezechiel ſuperiùs de liberatione à captivitate diaboli, ac de Eccleſiæ conſtitutione eſt vaticinatus; nunc de Eccleſiæ tyrannis, ac præcipuè de Antichriſti temporibus agit. Tyrannos vocat nomine Gog, ut terram eorum Magog, principem capitis Moſoch, ſeu principem ſummum, aut primarium.

7. & 8. (c) Eſto illis dux & imperator. *Viſitaberis:* illius punitionem prædicit, & terram Judæorum deſignat. *Ad terram*, in Judæam.

13. (d) Arabes: *Et Dedan*, Idumæi: *Et Tharſis*, Tyrii & Sidonii; *Et omnes leones*, prædones; qui & ex præda volebant diteſcere.

15. (e) à Scythia: In ea eſt opinione Petronius Abbas, ut putet Scythas, qui ex Aquilone venturi ſunt, ter excurriſſe in Palæſtinam, primùm anno 26. Oziæ, cujus incurſionis meminerunt Joel, Amos, & Iſaias; deinde anno 10. Joſiæ, cujus irruptionis mentionem facit Sophonias; ut tertiam Ezechiel & Zacharias commemorant, eamque factam poſt captivitatem putat. Callinus vetuſtiſſimus Poeta primæ incurſionis in Aſiam meminit ex Strabone l. 14. ſecundæ Herodotus l. 6. eoſque in Ægyptum penetraſſe ait. Julius Africanus eos Palæſtinam populatos docet, & Bethſan occupaſſe, quæ Scythopolis dicta eſt, prope lacum Geneſareth.

17. (f) Numeror. 24. juxta 70. Joel & Amos videntur ab Ezechiele indicari, qua de re alibi. Scytharum incurſio, cujus meminit Ezechiel, videtur Petronio accidiſſe poſt reditum è captivitate. Proni ſunt multi, inquit Gordonus, in hanc ſententiam, fore ut portenta hæc ſint ab Aquilone, Scythis, & Tartaris, Europæis, Suecis, ex quibus conſtatus ſit exercitus Magog.

19. & 22. (g) Videtur nonnullis finem mundi ſub Antichriſto deſcribere. *Judicabo*; Antiochum plaga lethali percuſſit Deus.

cit Dominus Deus: Ecce ego ſuper te Gog principem capitis Moſoch & Thubal:

2. Et circumagam te, & educam te, & aſcendere te faciam de lateribus Aquilonis: & adducam te ſuper montem Iſrael.

3. Et percutiam arcum (a) tuum in manu ſiniſtra tua, & ſagittas tuas de manu dextera tua dejiciam.

4. Super montes Iſrael cades tu, & omnia agmina tua, & populi tui, qui ſunt tecum: feris, avibus, omnique volatili, & beſtiis terræ dedi te ad devorandum.

5. Super faciem agri cades: quia ego locutus ſum, ait Dominus Deus.

6. Et immittam ignem in Magog (b), & in his, qui habitant in inſulis confidenter; & ſcient quia ego Dominus.

7. Et nomen ſanctum meum notum faciam in medio populi mei Iſrael, & non polluam (c) nomen ſanctum meum ampliùs: & ſcient gentes quia ego Dominus Sanctus Iſrael.

8. Ecce venit, & factum (d) eſt, ait Dominus Deus: hæc eſt dies, de qua locutus ſum.

9. Et egredientur habitatores de civitatibus Iſrael, & ſuccendent, & comburent arma, clypeum, & haſtas, arcum, & ſagittas, & baculos manuum, & contos: & ſuccendent ea igni ſeptem annis.

10. Et non portabunt ligna de regionibus, neque ſuccident de ſaltibus: quoniam arma ſuccendent igni, & deprædabuntur eos, quibus prædæ fuerant, & diripient vaſtatores ſuos, ait Dominus Deus.

11. Et erit in die illa: Dabo Gog locum nominatum ſepulchrum in Iſrael: vallem viatorum ad Orientem maris (e), quæ obſtupeſcere faciet prætereuntes: & ſepelient ibi Gog, & omnem multitudinem ejus, & vocabitur vallis multitudinis Gog.

12. Et ſepelient eos domus Iſrael, ut mundent terram ſeptem menſibus.

13. Sepeliet autem eum omnis populus terræ, & erit eis nominata dies, in qua glorificatus ſum, ait Dominus Deus.

14. Et viros jugiter conſtituent luſtrantes terram, qui ſepeliant & requirant eos qui remanſerunt ſuper faciem terræ, ut emundent eam: poſt menſes autem ſeptem (f) quærere incipient.

15. Et circuibunt peragrantes terram: cùmque viderint os hominis, ſtatuent juxta illud titulum (g), donec ſepeliant illud pollinctores in valle multitudinis Gog.

16. Nomen autem civitatis Amona (h), & mundabunt terram.

17. Tu ergo fili hominis: hæc dicit Dominus Deus: Dic omni volucri, & univerſis avibus, cunctiſque beſtiis agri. Convenite, properate, concurrite undique ad victimam meam, quam ego immolo vobis, victimam grandem ſuper montes Iſrael: ut comedatis carnem, & bibatis ſanguinem.

18. Carnes fortium comedetis, & ſanguinem principum terræ bibetis: arietum, & agnorum (i), & hircorum, taurorumque & altilium, & pinguium omnium.

19. Et comedetis adipem in ſaturitatem, & bibetis ſanguinem in ebrietatem, de victima, quam ego immolabo vobis:

20. Et ſaturabimini ſuper menſam (k) meam de equo, & equite forti, & de univerſis viris bellatoribus, ait Dominus Deus.

21. Et ponam gloriam meam in gentibus: & videbunt omnes gentes judicium meum, quod fecerim; & manum meam, quam poſuerim ſuper eos.

22. Et ſcient domus Iſrael, quia ego Dominus Deus eorum, à die illa, & deinceps.

23. Et ſcient gentes quoniam in iniquitate ſua capta ſit domus Iſrael, eò quòd dereliquerint me, & abſconderim faciem meam ab eis: & tradiderim eos in manus hoſtium, & ceciderint in gladio univerſi.

24. Juxta immunditiam eorum & ſcelus feci eis, & abſcondi faciem meam ab illis.

25. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Nunc reducam captivitatem Jacob, & mi-

ſere-

CAPUT XXXIX.

3. & 4. (a) Arcum de manibus tuis dejiciam. *Cades tu*: quæ de Anthioco exponi nequeunt, cùm è Perſide rediens interierit, niſi de ducibus ejus & exercitu: commodiùs forſitan iſta Scythis aptantur, ut alibi ex Abbate Pezronio innuimus. *Ad devorandum*, cadavera occiſorum.

6. (b) In regionem regis Gog. *In inſulis*, & in eos qui ſunt maris finitimi.

7. (c) Non ſinam pollui nomen ſanctum meum.

8. & 9. (d) Propè eſt ut fiat quod prædixi. *Et ſeptem*: numerus certus pro incerto ponitur, ut apud Hebræos fieri ſolet; tametſi ea quoque eſt hyperbole. De Machabæis hæc commodè exponuntur.

11. & 12. (e) Tiberiadis: *Et vocabitur*, & erit: multi interpretes hæc referunt ad Machabæos, alii denique ad Scythas: *Mundent*, ne polluantur.

14. (f) Vox Hebræa, *Ketſe*, קצה, *finem* ſignificare poteſt; itaque verti poteſt, *Initio ſeptem menſium Viros jugiter*, *aſſiduos*, qui inquirant & ſepeliant cadavera: *Poſt menſes ſeptem*, multos.

15. (g) Ut notum fiat eſſe os humanum. *Pollinctores* dicuntur, qui curant funera, & ſepeliunt cadavera.

16. (h) Sept. Interpr. *πολυάνδριον*, *cœmeterium*; locus ubi multa ſunt ſepulchra, vel hominum interfectorum corpora, Hebraicè *Hamona*, המונה, ex Hieronymo in Comm. eſt *multitudo*; ita urbs vocabitur.

18. (i) Varii hominum ordines, principum, ducum, & militum per hæc animalia, quæ in ſacrificiis immolari ſolebant, deſignantur.

20. & 23. (k) Sic vocat vallem illam multitudinis Gog plenam cadaveribus. *Abſconderim*, favere illis deſierim.

Digitized by Google

ſtrehor omnis domus Iſrael: & aſſumam zelum (l) pro nomine ſancto meo.

26. Et portabunt (m) confuſionem ſuam, & omnem prævaricationem, qua prævaricati ſunt in me, cùm habitaverint in terra ſua confidenter, neminem formidantes:

27. Et reduxero eos de populis, & congregavero de terris inimicorum ſuorum, & ſanctificatus fuero in eis, in oculis gentium plurimarum.

* Sup. 36. 23. 28. * Et ſcient quia ego Dominus Deus eorum, eò quòd tranſtulerim eos in nationes, & congregaverim eos ſuper terram ſuam, & non dereliquerim quemquam ex eis (n) ibi.

29. Et non abſcondam ultrà faciem meam ab eis, eò quòd effuderim ſpiritum meum ſuper omnem domum Iſrael, ait Dominus Deus.

CAPUT XL.

Inſtauratio civitatis & templi, & ſub utriuſque figura ædificatio Eccleſiæ adumbratur.

1. IN vigeſimoquinto anno tranſmigrationis noſtræ, in exordio anni, decima menſis, quartodecimo anno poſtquam percuſſa eſt civitas: in ipſa hac die facta eſt ſuper me manus Domini, & adduxit me illuc.

2. In viſionibus Dei adduxit me in terram Iſrael, & dimiſit me ſuper montem excelſum nimis: ſuper quem erat quaſi ædificium (a) civitatis vergentis ad Auſtrum.

3. Et introduxit me illuc: & ecce vir, cujus erat ſpecies quaſi ſpecies æris (b), & funiculus lineus in manu ejus, & calamus menſuræ in manu ejus: ſtabat autem in porta.

4. Et locutus eſt ad me idem vir: Fili hominis vide oculis tuis, & auribus tuis audi, & pone cor tuum in omnia, quæ ego oſtendam tibi: quia ut oſtendantur tibi adductus es huc: annuntia omnia, quæ tu vides, domui Iſrael.

5. Et ecce murus forinſecùs in circuitu domus undique, & in manu viri calamus menſuræ ſex cubitorum, & palmo (c): & menſus eſt latitudinem ædificii calamo uno, altitudinem quoque calamo uno.

6. Et venit ad portam, quæ reſpiciebat viam Orientalem, & aſcendit per gradus (d) ejus: & menſus eſt limen portæ calamo uno latitudinem, id eſt limen unum calamo uno in latitudine:

7. Et thalamum uno calamo in longum, & uno calamo in latum: & inter thalamos, quinque cubitos:

8. Et limen portæ juxta veſtibulum portæ intrinſecùs, calamo uno.

9. Et menſus eſt veſtibulum portæ octo cubitorum, & frontem ejus duobus cubitis: veſtibulum autem portæ erat intrinſecùs.

10. Porrò thalami portæ ad viam Orientalem, tres hinc & tres inde: menſura una trium, & menſura una frontium ex utraque parte.

11. Et menſus eſt latitudinem liminis portæ, decem cubitorum: & longitudinem portæ, tredecim cubitorum:

12. Et

25. (l) Vindicabo ab injuriis gentium nomen meum. Qui de Antichriſto iſta interpretantur, hæc verba: *Reducam captivitatem Jacob*, de converſione Judæorum intelligant.

26. (m) Peccatorum ſuorum confuſionem, tum eos pœnitebit, liberationis beneficio provocatos.

28. & 29. (n) De prædeſtinatis loquitur juxta Maldonatum. *Ab eis*, ab Eccleſia: *Eo quòd effuderim ſpiritum meum*, quod effuſiſſimè eam dilexerim.

CAPUT XL. 2. (a) Templi atria, & fabricæ moles, quaſi ſpeciem civitatis referebant. Quod deſcribit, templum ipſum videtur Salomonis, ut ad illius inſtaurationem Judæi excitarentur, & ejus extaret forma quædam, juxta quam novum extrueretur templum, quantum eorum facultates ferre poſſent. Hieron. *Templum myſticum nos ad Chriſti Eccleſiam referimus, & quotidie in ejus Sanctis ædificari cernimus.* Nam ut antè animadvertit, hoc templum quod nunc deſcribitur, & ordo ſacerdotii, terræque diviſio & fertilitas, multò auguſtius eſt, quàm quod Salomon extruxerat. Aliis tamen probabile videtur templi Hieroſolymitani formam deſcribi, anguſtiorem quidem, quòd typum cum antitypo miſceat, ſeu cum Eccleſia more Prophetarum: proponit verò formam templi Salomonis, ut ad templi inſtaurationem Judæorum ſpem erigat. Sed quorumdam Interpretum probabilis videtur ſententia, hoc vaticinium etiam juxta litteralem ſenſum ad Eccleſiam ſolam & cœleſtem Jeruſalem pertinere. Ita præter cæteros Alcaſar, & in Apocal. c. 3. Ita ut templum Ezechielis ſit ſpirituale & myſticum, ſic cenſet D. Boſſuet Epiſcopus Meldenſis ſcribens in Apocal.

3. (b) Erat totus fulgidus & ſplendidus: Chriſtum exhibet novi templi architectum: *Et calamus menſuræ*, ſeu menſorius, quòd partes omnes hujus templi ad normam veritatis & charitatis exigi debeant. *Murus*, exterius, qui totum ambiebat templum, ſeu peribolus.

5. (c) Cubitus ſacer profanum excedebat uno palmo: ſex cubitorum, & ſex palmorum: Hebraiſmus: viſum mihi videre domum, & murum extra illam per circuitum, templum ſcilicet: *Calamo uno*, poſuit ſignum ad altitudinem unius cannæ.

6. (d) Hieron. *Non per unum, ſed per plures gradus, quorum ſiletur numerus; ut aſcenſionis appareat difficultas, & quoſcumque gradus tibi propoſueris; ſciat minus eſſe ab eo, quod dubium relinquitur.* Prudenter iis ſubjicit: *Hæc breviter divinantis magis, quàm explanantis animo diximus, volentes juxta litteram obſcuram, & penè non apparentem picturam adumbrare.* Quamobrem cùm ſingula perſequi quæ ad ſtructuram hujus templi, quod ab Ezechiele delineatur, difficillimum ſit, ac pleriſque videatur deſcribi templum Salomonis, quod inſtaurandum erat, de quo actum fuit in Annotationibus ad l. 3. Regum; cùmque ſatis veriſimile ſit hoc vaticinium de Eccleſia Dei ſola, & cœleſti Jeruſalem intelligi oportere etiam in litterali ſenſu, ut viſum eſt nonnullis Interpretibus, quos citat Cornelius à Lapide ſcribens in hoc caput Ezechielis, adeò ut hoc templum ſit omninò myſticum & ſpirituale, nihil neceſſe eſt ſacri textus verba ſingillatim exponere, ac licet nobis Annotationes prætermittere in alios hujus capitis verſiculos, ad caput uſque 48.

12. Et marginem ante thalamos cubiti unius: & cubitus unus finis utrimque: thalami autem, ſex cubitorum erant hinc & inde:

13. Et menſus eſt portam à tecto thalami uſque ad tectum ejus, latitudinem viginti quinque cubitorum: oſtium contra oſtium.

14. Et fecit frontes per ſexaginta cubitos: & ad frontem atrium portæ undique per circuitum.

15. Et ante faciem portæ, quæ pertingebat uſque ad faciem veſtibuli portæ interioris, quinquaginta cubitos.

16. Et feneſtras obliquas in thalamis, & in frontibus eorum, quæ erant intra portam undique per circuitum: ſimiliter autem erant, & in veſtibulis feneſtræ per gyrum intrinſecùs, & ante frontes pictura palmarum.

17. Et eduxit me ad atrium exterius, & ecce gazophylacia, & pavimentum ſtratum lapide in atrio per circuitum: triginta gazophylacia in circuitu pavimenti.

18. Et pavimentum in fronte portarum, ſecundùm longitudinem portarum erat inferius.

19. Et menſus eſt latitudinem à facie portæ inferioris uſque ad fronte atrii interioris extrinſecùs, centum cubitos ad Orientem, & ad Aquilonem.

20. Portam quoque, quæ reſpiciebat viam Aquilonis atrii exterioris, menſus eſt tam in longitudine, quàm in latitudine.

21. Et thalamos ejus tres hinc, & tres inde: & frontem ejus, & veſtibulum ejus ſecundùm menſuram portæ prioris, quinquaginta cubitorum longitudinem ejus, & latitudinem viginti quinque cubitorum.

22. Feneſtræ autem ejus, & veſtibulum, & ſculpturæ ſecundùm menſuram portæ, quæ reſpiciebat ad Orientem: & ſeptem graduum erat aſcenſus ejus, & veſtibulum ante eam.

23. Et porta atrii interioris contra portam Aquilonis, & Orientalem: & menſus eſt à porta uſque ad portam centum cubitos.

24. Et eduxit me ad viam Auſtralem, & ecce porta, quæ reſpiciebat ad Auſtrum; & menſus eſt frontem ejus, & veſtibulum ejus, juxta menſuras ſuperiores.

25. Et feneſtras ejus, & veſtibula in circuitu, ſicut feneſtras cæteras: quinquaginta cubitorum longitudine, & latitudine viginti quinque cubitorum.

26. Et in gradibus ſeptem aſcendebatur ad eam: & veſtibulum ante fores ejus: & cælatæ palmæ erant, una hinc, & altera inde in fronte ejus.

27. Et porta atrii interioris in via Auſtrali: & menſus eſt à porta uſque ad portam in via Auſtrali, centum cubitos.

28. Et introduxit me in atrium interius ad portam Auſtralem: & menſus eſt portam juxta menſuras ſuperiores.

29. Thalamum ejus, & frontem ejus, & veſtibulum ejus eiſdem menſuris: & feneſtras ejus, & veſtibulum ejus in circuitu quinquaginta cubitos longitudinis, & latitudinis viginti quinque cubitos.

30. Et veſtibulum per gyrum longitudine vigintiquinque cubitorum, & latitudine quinque cubitorum.

31. Et veſtibulum ejus ad atrium exterius, & palmas ejus in fronte: & octo gradus erant, quibus aſcendebatur per eam.

32. Et introduxit me in atrium interius per viam Orientalem: & menſus eſt portam ſecundùm menſuras ſuperiores.

33. Thalamum ejus, & frontem ejus, & veſtibulum ejus, ſicut ſuprà: & feneſtras ejus, & veſtibula ejus in circuitu, longitudine quinquaginta cubitorum, & latitudine viginti quinque cubitorum:

34. Et veſtibulum ejus, id eſt atrii exterioris: & palmæ cælatæ in fronte ejus hinc & inde: & in octo gradibus aſcenſus ejus.

35. Et introduxit me ad portam, quæ reſpiciebat ad Aquilonem: & menſus eſt ſecundùm menſuras ſuperiores.

36. Thalamum ejus, & frontem ejus, & veſtibulum ejus, & feneſtras ejus per circuitum, longitudine quinquaginta cubitorum, & latitudine viginti quinque cubitorũ.

37. Et veſtibulum ejus reſpiciebat ad atrium exterius: & cælatura palmarum in fronte ejus hinc & inde, & in octo gradibus aſcenſus ejus.

38. Et per ſingula gazophylacia oſtium in frontibus portarum: ibi lavabant holocauſtum.

39. Et in veſtibulo portæ, duæ menſæ hinc, & duæ menſæ inde: ut immoletur ſuper eas holocauſtum, & pro peccato, & pro delicto.

40. Et ad latus exterius, quod aſcendit ad oſtium portæ, quæ pergit ad Aquilonem, duæ menſæ: & ad latus alterum ante veſtibulum portæ, duæ menſæ.

41. Quatuor menſæ hinc, & quatuor menſæ inde: per latera portæ octo menſæ erant, ſuper quas immolabant.

42. Quatuor autem menſæ ad holocauſtum, de lapidibus quadris extructæ: longitudine cubiti unius & dimidii: & latitudine cubiti unius & dimidii: & altitudine cubiti unius: ſuper quas ponant vaſa, in quibus immolatur holocauſtum, & victima.

43. Et labia earum palmi unius, reflexa

intrin-

intrinſecùs per circuitum : ſuper menſas autem carnes oblationis.

44. Et extra portam interiorem, gazophylacia cantorum in atrio interiori, quod erat in latere portæ reſpicientis ad Aquilonem: & facies eorum contra viam Auſtralem, una ex latere portæ Orientalis, quæ reſpiciebat ad viam Aquilonis.

45. Et dixit ad me: Hoc eſt gazophylacium, quod reſpicit viam Meridianam, ſacerdotum erit, qui excubant in cuſtodiis templi.

46. Portò gazophylacium, quod reſpicit ad viam Aquilonis, ſacerdotum erit, qui excubant ad miniſterium altaris : iſti ſunt filii Sadoc, qui accedunt de filiis Levi ad Dominum ut miniſtrent ei.

47. Et menſus eſt atrium longitudine centum cubitorum, & latitudine centum cubitorum per quadrũ: & altare ante faciem templi.

48. Et introduxit me in veſtibulum templi: & menſus eſt veſtibulum quinque cubitis hinc, & quinque cubitis inde : & latitudinem portæ trium cubitorum hinc, & trium cubitorum inde.

49. Longitudinem autem veſtibuli viginti cubitorum, & latitudinem undecim cubitorum, & octo gradibus aſcendebatur ad eam. Et columnæ erant in frontibus: una hinc, & altera inde.

CAPUT XLI.

Diſpoſitio reædificandi templi juxta partes ſingulas.

1. ET introduxit me in templum, & menſus eſt frontes, ſex cubitos latitudinis hinc, & ſex cubitos inde, latitudinem tabernaculi.

2. Et latitudo portæ, decem cubitorum erat : & latera portæ, quinque cubitis hinc, & quinque cubitis inde: & menſus eſt longitudinem ejus quadraginta cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum.

3. Et introgreſſus intrinſecùs menſus eſt in fronte portæ duos cubitos, & portam, ſex cubitorum: & latitudinem portæ, ſeptem cubitorum.

4. Et menſus eſt longitudinem ejus viginti cubitorum, & latitudinem ejus viginti cubitorum, ante faciem templi: & dixit ad me: Hoc eſt Sanctum Sanctorum.

5. Et menſus eſt parietem domus ſex cubitorum: & latitudinem lateris quatuor cubitorum undique per circuitum domus.

6. Latera autem, latus ad latus, bis triginta tria : & erant eminentia, quæ ingrederentur per parietem domus, in lateribus per circuitum, ut continerent, & non attingerent parietem templi.

7. Et platea erat in rotundum: aſcendens ſurſum per cochleam, & in cœnaculum templi deferebat per gyrum: idcircò latius erat templum in ſuperioribus: & ſic de inferioribus aſcendebatur ad ſuperiora in medium.

8. Et vidi in domo altitudinem per circuitum, fundata latera ad menſuram calami ſex cubitorum ſpatio:

9. Et latitudinem per parietem lateris forinſecùs quinque cubitorum: & erat interior domus in lateribus domus.

10. Et inter gazophylacia latitudinem viginti cubitorum in circuitu domus undique.

11. Et oſtium lateris ad orationem : oſtium unum ad viam Aquilonis, & oſtium unum ad viam auſtralem: & latitudinem loci ad orationem, quinque cubitorum in circuitu.

12. Et ædificium, quod erat ſeparatum, verſumque ad viam reſpicientem ad mare, latitudinis, ſeptuaginta cubitorum: paries autem ædificii, quinque cubitorum latitudinis per circuitum: & longitudo ejus nonaginta cubitorum.

13. Et menſus eſt domus longitudinem, centum cubitorum: & quod ſeparatum erat ædificium, & parietes ejus, longitudinis centum cubitorum.

14. Latitudo autem ante faciem domus, & ejus quod erat ſeparatum contra orientem, centum cubitorum.

15. Et menſus eſt longitudinem ædificii contra faciem ejus, quod erat ſeparatum ad dorſum: ethecas ex utraque parte centum cubitorum : & templum interius, & veſtibula atrii.

16. Limina, & feneſtras obliquas, & ethecas in circuitu per tres partes, contra uniuſcujuſque limen, ſtratumque ligno per gyrum in circuitu : terra autem uſque ad feneſtras, & feneſtræ clauſæ ſuper oſtia.

17. Et uſque ad domum interiorem, & forinſecùs per omnem parietem in circuitu intrinſecùs, & forinſecùs, ad menſuram.

18. Et fabrefacta Cherubim & palmæ: & palma inter Cherub & Cherub, duaſque facies habebat Cherub.

19. Faciem hominis juxta palmam ex hac parte, & faciem leonis juxta palmam ex alia parte, expreſſam per omnem domum in circuitu.

20. De terra uſque ad ſuperiora portæ, Cherubim, & palmæ celatæ erant in pariete templi.

21. Limen quadrangulum, & facies Sanctuarii, aſpectus contra aſpectum.

22. Altaris lignei trium cubitorum altitudo, & longitudo ejus duorum cubitorum: & anguli ejus, & longitudo ejus,

& pa-

& parietes ejus lignei. Et locutus eſt ad me: Hæc eſt menſa coram Domino.

23. Et duo oſtia erant in templo, & in ſanctuario.

24. Et in duobus oſtiis ex utraque parte bina erant oſtiola, quæ in ſe invicem plicabantur: bina enim oſtia erant ex utraque parte oſtiorum.

25. Et cælata erant in ipſis oſtiis templi Cherubim, & ſculpturæ palmarum, ſicut in parietibus quoque expreſſæ erant: quam ob rem & groſſiora erant ligna in veſtibulis fronte forinſecùs.

26. Super quæ feneſtræ obliquæ, & ſimilitudo palmarum hinc atque inde in humerulis veſtibuli ſecundùm latera domus, latitudinemque parietum.

CAPUT XLII.

De gazophylaciis, cæteriſque, quæ ad ſacrorum uſum pertinent, reædificandis.

1. ET eduxit me in atrium exterius per viam ducentem ad Aquilonem, & introduxit me in gazophylacium, quod erat contra ſeparatum ædificium, & contra ædem vergentem ad Aquilonem.

2. In facie longitudinis, centum cubitos oſtii Aquilonis, & latitudinis quinquaginta cubitos,

3. Contra viginti cubitos atrii interioris, & contra pavimentum ſtratum lapide atrii exterioris, ubi erat porticus juncta porticui triplici.

4. Et ante gazophylacia deambulatio decem cubitorum latitudinis, ad interiora reſpiciens viæ cubiti unius. Et oſtia eorum ad Aquilonem:

5. Ubi erant gazophylacia in ſuperioribus humiliora: quia ſupportabant porticus, quæ ex illis eminebant de inferioribus, & de mediis ædificii.

6. Triſtega enim erant, & non habebant columnas, ſicut erant columnæ atriorum: propterea eminebant de inferioribus, & de mediis à terra cubitis quinquaginta.

7. Et peribolus exterior ſecundùm gazophylacia, quæ erant in via atrii exterioris ante gazophylacia: longitudo ejus quinquaginta cubitorum.

8. Quia longitudo erat gazophylaciorum atrii exterioris, quinquaginta cubitorum: & longitudo ante faciem templi, centum cubitorum.

9. Et erat ſubter gazophylacia hæc introitus ab Oriente ingredientium in ea de atrio exteriori,

10. In latitudine periboli atrii, quod erat contra viam orientalem, in faciem ædificii ſeparati, erant ante ædificium gazophylacia.

11. Et via ante faciem eorum, juxta ſimilitudinem gazophylaciorum, quæ erant in via Aquilonis: ſecundùm longitudinem eorum, ſic & latitudo eorum: & omnis introitus eorum, & ſimilitudines, & oſtia eorum.

12. Secundùm oſtia gazophylaciorum, quæ erant in via reſpiciente ad Notum: oſtium in capite viæ: quæ via erat ante veſtibulum ſeparatum per viam orientalem ingredientibus.

13. Et dixit ad me: Gazophylacia Aquilonis, & gazophylacia Auſtri, quæ ſunt ante ædificium ſeparatum: hæc ſunt gazophylacia ſancta, in quibus veſcuntur ſacerdotes, qui appropinquant ad Dominum in Sancta ſanctorum: ibi ponent Sancta ſanctorum, & oblationem pro peccato, & pro delicto; locus enim ſanctus eſt.

14. Cùm autem ingreſſi fuerint ſacerdotes, non egredientur de ſanctis in atrium exterius: & ibi reponent veſtimenta ſua, in quibus miniſtrant, quia ſancta ſunt: veſtienturque veſtimentis aliis, & ſic procedent ad populum.

15. Cùmque compleſſet menſuras domus interioris, eduxit me per viam portæ, quæ reſpiciebat ad viam orientalem: & menſus eſt eam undique per circuitum.

16. Menſus eſt autem contra ventum orientalem calamo menſuræ, quingentos calamos in calamo menſuræ per circuitum.

17. Et menſus eſt contra ventum Aquilonis quingentos calamos in calamo menſuræ per gyrum.

18. Et ad ventum Auſtralem menſus eſt quingentos calamos in calamo menſuræ per circuitum.

19. Et ad ventum occidentalem menſus eſt quingentos calamos in calamo menſuræ.

20. Per quatuor ventos menſus eſt murum ejus undique per circuitum, longitudinem quingentorum cubitorum, & latitudinem quingentorum cubitorum, dividentem inter ſanctuarium & vulgi locum.

CAPUT XLIII.

De gloria Domini, de altari & ſacrificiis.

1. ET duxit me ad portam, quæ reſpiciebat ad viam Orientalem.

Digitized by Google

2. Et ecce gloria (a) Dei Iſrael ingrediebatur per viam orientalem: & vox erat ei quaſi vox aquarum multarum, & terra ſplendebat à majeſtate ejus.

* Sup. 9. 1. 3. * Et vidi viſionem ſecundùm ſpeciem, quam videram, quando venit ut diſperderet civitatem: & ſpecies ſecundùm aſpe-
* Sup. c. 1. ctum, * quem videram juxta fluvium Chobar: & cecidi ſuper faciem meam.

4. Et majeſtas Domini ingreſſa eſt templum per viam portæ, quæ reſpiciebat ad Orientem.

5. Et elevavit me ſpiritus, & introduxit me in atrium interius: & ecce repleta erat gloria Domini domus.

6. Et audivi loquentem ad me de domo, & vir qui ſtabat juxta me,

7. Dixit ad me: Fili hominis, locus ſolii (b) mei, & locus veſtigiorum pedum meorum, ubi habito in medio filiorum Iſrael in æternum: & non polluent ultrà domus Iſrael nomen ſanctum meum, ipſi & reges eorum in fornicationibus ſuis, & in ruinis regum ſuorum, & in excelſis.

8. Qui fabricati ſunt limen ſuum juxta limen meum, & poſtes ſuos juxta poſtes meos: & murus erat inter me & eos: & polluerunt (c) nomen ſanctum meum in abominationibus, quas fecerunt: propter quod conſumpſi eos in ira mea.

9. Nunc ergo repellant procul fornicationem ſuam, & ruinas regum ſuorum à me: & habitabo in medio eorum ſemper.

10. Tu autem fili hominis oſtende domui Iſrael templum, & confundantur ab iniquitatibus ſuis, & metiantur fabricam:

11. Et erubeſcant ex omnibus, quæ fecerunt: Figuram domus, & fabricæ ejus exitus (d), & introitus, & omnem deſcriptionem ejus, & univerſa præcepta ejus, cunctumque ordinem ejus, & omnes leges ejus oſtende eis, & ſcribes in oculis eorum: ut cuſtodiant omnes deſcriptiones ejus, & præcepta illius, & faciant ea.

12. Iſta eſt lex domus in ſummitate montis: Omnis finis ejus in circuitu, Sanctum Sanctorum eſt: hæc eſt ergo lex domus.

13. Iſtæ autem menſuræ altaris in cubito veriſſimo, qui habebat cubitum & palmum: in ſinu (e) ejus erat cubitus, & cubitus in latitudine, & definitio ejus uſque ad labium ejus, & in circuitu, palmus unus: hæc quoque erat foſſa altaris.

14. Et de ſinu terræ uſque ad crepidinem (f) noviſſimam duo cubiti, & latitudo cubiti unius: & à crepidine minore uſque ad crepidinem majorem quatuor cubiti, & latitudo cubiti unius.

15. Ipſe autem Ariel (g) quatuor cubitorum: & ab Ariel uſque ad ſurſum, cornua quatuor.

16. Et Ariel duodecim cubitorum (h) in longitudine per duodecim cubitos latitudinis: quadrangulatum æquis lateribus.

17. Et crepido (i) quatuordecim cubitorum longitudinis, per quatuordecim cubitos latitudinis in quatuor angulis ejus: & corona in circuitu ejus dimidii cubiti, & ſinus ejus unius cubiti per circuitum: gradus autem ejus verſi ad Orientem.

18. Et dixit ad me: Fili hominis, hæc dicit Dominus Deus: Hi ſunt ritus (k) altaris, in quacumque die fuerit fabricatum: ut offeratur ſuper illud holocauſtum, & effundatur ſanguis.

19. Et dabis Sacerdotibus, & Levitis, qui ſunt de ſemine Sadoc, qui accedunt

ad

CAPUT XLIII.

2. (a) Figura gloriam Dei referens, quam viderat cap. 1. *Aquarum multarum*, vox Dei: Hieron. *Omnium ſcilicet in toto orbe populorum: Et terra ſplendebat; Quod in adventu Chriſti factum eſt: Porta*, qua exierat: Quod erat populi Iſraelitici cum Deo reconciliati argumentum.

7. (b) Quod ad Eccleſiam propriè pertinet. Hieron. *Vir autem*, inquit, *qui ſtabat juxta Prophetam, dixit ad eum, quem perſpicuè Dominum intelligimus.*

8. (c) Non omnis, qui peccat, dicitur polluere nomen Dei: non enim id dicitur de gentibus, ſed de iis qui fidem veram profitentur, nec vivunt tamen, ut fides ac religio præſcribit. Præcipuè autem ii polluunt, quorum profeſſio ſanctior eſt, ut ſacerdotes. *Et in ruinis regum ſuorum*, in cadaveribus regum, ut Amon, & Manaſſes, qui ſepulti ſunt propè templum, idque profanarunt. *Et non polluent*, quæ non ad templum Jeruſalem, ſed ad cœleſtis Jeruſalem templum pertinent.

11. & 12. (d) Hebr. Rationem & ordinem fabricæ. *Lex*; hæc eſt templi deſcriptio, totus ille peribolus: idque vel ad præterita pertinet, vel ad ea quæ dicenda ſunt poſteà.

13. (e) In cavitate, quæ pavimento marmoreo inciſa erat, quæque altare cingebat, in quam fundebatur ſanguis victimarum, qui per ſubterraneos meatus decurrebat in torrentem. *Et definitio ejus*, margo extremorum. *Hæc quoque erat foſſa altaris*; altare vocat quidquid ſuper fundamentum erat ſuperſtructum.

14. (f) Inferiorem: hanc minorem appellat, quòd haberet tantùm duos cubitos altitudinis: duæ erant crepidines, ſeu margines, in quibus ſacerdotes poterant altare circumire.

15. (g) Suprema pars altaris: Hebr. *Harel*, aut *Ariel*, אריאל quibuſdam *mons Dei*, ſi per *he* ſcribatur loco *aleph*: alii *Leonem Dei* interpretantur, quòd devoraret victimas. Ex menſura liquet *Ariel* eſſe crepidinem ſuperiorem altaris.

16. (h) Ariel quadratum, latus unum quoque erat 12. cubitorum.

17. (i) Crepido inferior: tota altaris altitudo erat ſeptem cubitorum: nam baſis altitudo erat cubiti unius, crepido inferior duorum, Ariel quatuor: & corona in circuitu dimidii cubiti; *Et ſinus ejus cubiti unius*, baſis, ſeu fundamentum, adeò ut ſit repetitio verſiculi 13.

18. 21. 26. & 27. (k) Quot è Levitico repetit: vel hæc eſt forma, aut menſura altaris. *Extra ſanctuarium*; eſt enim publica altaris profanati expiatio. *Implebunt*, conſecrabunt: vel ſuperficiem altaris oblationibus ſuis implebunt. *Facient*, offerent.

Digitized by Google

ad me, ait Dominus Deus, ut offerant mihi vitulum de armento pro peccato.

20. Et aſſumens de ſanguine ejus, pones ſuper quatuor cornua ejus, & ſuper quatuor angulos crepidinis, & ſuper coronam in circuitu: & mundabis illud, & expiabis.

21. Et tolles vitulum, qui oblatus fuerit pro peccato: & combures eum in ſeparato loco domus extra ſanctuarium.

22. Et in die ſecunda offeres hircum caprarum immaculatum pro peccato: & expiabunt altare, ſicut expiaverunt in vitulo.

23. Cùmque compleveris expians illud, offeres vitulum de armento immaculatum, & arietem de grege immaculatum.

24. Et offeres eos in conſpectu Domini, & mittent ſacerdotes ſuper eos ſal, & offerent eos holocauſtum Domino.

25. Septem diebus facies hircum pro peccato quotidie: & vitulum de armento, & arietem de pecoribus, immaculatos offerent.

26. Septem diebus expiabunt altare, & mundabunt illud: & implebunt manum ejus.

27. Expletis autem diebus, in die octava & ultrà, facient ſacerdotes ſuper altare holocauſta veſtra, & quæ pro pace offerunt: & placatus ero vobis, ait Dominus Deus.

CAPUT XLIV.

De porta ſanctuarii clauſa leges ſacerdotibus impoſitæ.

1. ET convertit me ad viam portæ ſanctuarii exterioris, quæ reſpiciebat ad Orientem: & erat clauſa (a).

2. Et dixit Dominus ad me: Porta hæc clauſa (b) erit: non aperietur, & vir non tranſibit per eam: quoniam Dominus Deus Iſrael ingreſſus eſt per eam, eritque clauſa

3. Principi. Princeps (c) ipſe ſedebit in ea, ut comedat panem coram Domino: per viam portæ veſtibuli ingredietur, & per viam ejus egredietur.

4. Et adduxit me per viam portæ Aquilonis in conſpectu domus: & vidi, & ecce implevit gloria Domini domum Domini: & cecidi in faciem meam.

5. Et dixit ad me Dominus: Fili hominis pone cor tuum, & vide oculis tuis, & auribus tuis audi omnia, quæ ego loquor ad te de univerſis cæremoniis domus Domini, & de cunctis legibus ejus: & pones cor tuum in viis templi per omnes exitus ſanctuarii:

6. Et dices ad exaſperantem me domum Iſrael: Hæc dicit Dominus Deus: Sufficiant vobis omnia ſcelera veſtra domus Iſrael:

7. Eò quòd inducitis filios alienos incircumciſos corde, & incircumciſos carne, ut ſint in ſanctuario meo, & polluant domum meam: & offertis panes (d) meos, adipem, & ſanguinem: & diſſolvitis pactum meum in omnibus ſceleribus veſtris.

8. Et non ſervaſtis præcepta ſanctuarii mei: & poſuiſtis cuſtodes obſervationum mearum in ſanctuario meo vobiſmetipſis.

9. Hæc dicit Dominus Deus: Omnis alienigena incircumciſus corde, & incircumciſus carne, non ingredietur ſanctuarium meum, omnis filius alienus, qui eſt in medio filiorum Iſrael.

10. Sed & Levitæ (e), qui longè receſſerunt à me in errore filiorum Iſrael, & erraverunt à me poſt idola ſua, & portaverunt iniquitatem ſuam:

11. Erunt in ſanctuario meo æditui, & janitores (f) portarum domus, & miniſtri domus: ipſi mactabunt holocauſta, & victimas populi: & ipſi ſtabunt in conſpectu eorum, ut miniſtrent eis.

12. Pro eo quòd miniſtraverunt (g) illis in conſpectu idolorum ſuorum, & facti ſunt domui Iſrael in offendiculum iniquitatis: idcircò levavi manum meam ſuper eos, ait Dominus Deus, & portabunt iniquitatem ſuam:

13. Et non appropinquabunt ad me ut ſacerdotio fungantur mihi, neque accedent ad omne ſanctuarium meum juxta Sancta ſancto-

CAPUT XLIV.

1. (a) Sanctuarium illud exterius erat veſtibulum: dicitur *ſanctuarium*, quòd para eſſet domus Domini: cùm gloria Domini per eam portam intraſſet, clauſa eſt porta, populo ſcilicet: nam ſacerdotes per illam tranſire poterant.

2. (b) In uſum principis futura eſt, non ut ingrediatur per eam, ſed ut in limine ejus ſedeat, & ſpectet ſacrificia, cùm ſacris intererit: nam ſoli ſacerdotes per eam intrabant. Allegoricè uterum virginalem ſupremo Principi apertam deſignat. Hieron. *Pulchre quidam portam clauſam, per quam ſolus Dominus Iſrael ingreditur, Mariam virginem intelligunt.* Incarnatio per gloriam Domini figuratus.

3. (c) Ibique edet, partes victimarum duas offere- *veſtibuli*, atrii orientalis.

7. (d) Panes & victimas, quæ ab alienigenis accepiſtis, quod vetitum erat Lev. 22. *Vobiſmetipſis*, nutu veſtro, non ex mea voluntate.

10. (e) Non ad ſolos Levitas, ſed & ad Sacerdotes quoque hæc ſpectant, uti ex ſequentibus liquet.

11. (f) Hieron. *Pro ſacerdotali enim officio redigentur in ultimum gradum, & erunt janitores in ignominiam ſempiternam*: & infrà: *Symmachus ordinem Lectionis ſenſumque conſiderans, rectius interpretatus eſt, dicens: Poſueram enim eos cuſtodes januarum domus, ut non ad eos pertineat qui futuri ſunt in templo, ſed ad eos qui fuerunt.*

12. (g) Populo in idololatria ſervientes.

Digitized by Google

ſanctorum: ſed portabunt confuſionem ſuam, & ſcelera ſua, quæ fecerunt.

14. Et dabo eos janitores domus in omni miniſterio ejus, & in univerſis, quæ fient in ea.

15. Sacerdotes autem & Levitæ filii Sadoc, qui cuſtodierunt cæremonias ſanctuarii mei, cùm errarent filii Iſrael à me, ipſi accedent ad me ut miniſtrent mihi: & ſtabunt in conſpectu meo ut offerant mihi adipem, & ſanguinem, ait Dominus Deus.

16. Ipſi ingredientur ſanctuarium meum, & ipſi accedent ad menſam meam, ut miniſtrent mihi, & cuſtodiant cæremonias meas.

17. Cùmque ingredientur portas atrii interioris, veſtibus lineis induentur: nec aſcendet ſuper eos quidquam laneum, quando miniſtrant in portis atrii interioris & intrinſecùs.

18. Vittæ lineæ erunt in capitibus eorum, & feminalia linea erunt in lumbis eorum, & non accingentur in ſudore (h).

19. Cùmque egredientur atrium exterius ad populum, exuent ſe veſtimentis ſuis, in quibus miniſtraverant, & reponent ea in gazophylacio ſanctuarii, & veſtient ſe veſtimentis aliis: & non ſanctificabunt populum in veſtibus ſuis.

20. Caput autem ſuum non radent (i), neque comam nutrient: ſed tondentes attondent capita ſua.

21. Et vinum non bibet omnis ſacerdos quando ingreſſurus eſt atrium interius.

*Levit. 21. 14. 22. * Et viduam & repudiatam non accipient uxores, ſed virgines de ſemine domus Iſrael: ſed & viduam, quæ fuerit vidua à ſacerdote, accipient.

23. Et populum meum docebunt quid ſit inter ſanctum & pollutum, & inter mundum & immundum oſtendent eis.

24. Et cùm fuerit controverſia, ſtabunt in judiciis meis, & judicabunt: leges meas, & præcepta mea in omnibus ſolemnitatibus meis cuſtodient, & ſabbata mea ſanctificabunt.

25. Et ad mortuum hominem non ingredientur, ne polluantur, niſi ad patrem & matrem, & filium & filiam, & fratrem & ſororem, quæ alterum virum non habuerit; in quibus contaminabuntur.

26. Et poſtquam fuerit emundatus, ſeptem dies numerabuntur ei.

27. Et in die introitus ſui in ſanctuarium ad atrium interius, ut miniſtret mihi in ſanctuario, offeret pro peccato ſuo, ait Dominus Deus.

28. * Non erit autem eis hæreditas; ego hæreditas eorum: & poſſeſſionem non dabitis eis in Iſrael; ego enim poſſeſſio eorum. *Num. 18. 20. Deut. 18. 1.

29. Victimam & pro peccato & pro delicto ipſi comedent: & omne votum in Iſrael ipſorum erit.

30. * Et primitiva (k) omnium primogenitorum, & omnia libamenta ex omnibus quæ offeruntur, ſacerdotum erunt: & primitiva ciborum veſtrorum dabitis ſacerdoti, ut reponat benedictionem domui tuæ. *Exod. 22. 29.

31. * Omne morticinium, & captum à beſtia de avibus & de pecoribus non comedent Sacerdotes. *Levit. 22. 8.

C A P U T XLV.

In quatuor partes Jeroſolymam ſecat, ut nonnullis videtur, primam templo & ſacerdotibus, ſecundam Levitis, tertiam civibus, quartam principi deſtinat.

1. Cùmque cœperitis terram dividere fortitò (a), ſeparate primitias Domino, ſanctificatum de terra, longitudine viginti quinque millia, & latitudine decem millia: ſanctificatum erit in omni termino ejus per circuitum.

2. Et erit ex omni parte ſanctificatum quingentos per quingentos, quadrifariàm per circuitum: & quinquaginta cubitis in ſuburbana ejus per gyrum.

3. Et à menſura iſta menſurabis longitudinem viginti quinque millium, & latitudinem decem millium, & in ipſo erit templum, Sanctumque Sanctorum.

4. San-

18. & 19. (h) Adſtrictè nimis, ut ad miniſteria ſint expediti. *Non ſanctificabunt*: ne populus veſtes ſanctas tangat, & notam contrahat.

20. (i) Concilium Carthaginenſe V. *Clerici neque comam nutriant, neque barbam*. Conc. Tol. IV. formam tonſuræ Clericalis præſcribit. Quæ in comment. ait Hieron. vel quiſquis alius, *Nec raſis capitibus, ſicut cultores, & Sacerdotes Iſidis, atque Serapis; nec comam demittere nos debere*, quod barbarorum eſt: conſuetudini Eccleſiaſticæ non adverſatur; ſed contra eos differit, qui vana ſuperſtitione inſtar gentilium ſe radebant, aut muliebri mollitie barbam omnem penitùs vellicantes comam inſtar mulierum nutriebant: in Eccleſiaſtica radendi conſuetudine honeſtati conſulitur, & ſpineæ coronæ ſignificatio manet.

30. (K) Hieron. *Grandis dignitas ſacerdotum, ſed grandis ruina eorum ſi peccant; lætemur ad aſcenſum, ſed timeamus ad lapſum; non eſt tanti gaudii excelſa tenuiſſe, quanti mæroris de ſublimioribus corruiſſe. Primogenitorum*, utrumque confundi ſolet, primitiæ & primogenita, quidquid aut animal, aut terra primum gignit. *Libamenta*, decimas, quas Levitæ ex oblatis dabant ſacerdotibus.

1. (a) Ex Dei arbitrio: ſed quia vocaverat hæreditatem, quæ ſortitò dividi ſolet, hac utitur voce; quæ diviſio facta non eſt, ſeu Judæi ab hoſtibus circumjectis prohibiti fuerint, ſeu iſta figuratè tantùm præſcripta ſint à Deo, & impleta in Eccleſia. Quod quidem veriſimilius eſt: nam templi, & urbis fabrica myſticè eſt intelligenda, uti ex cap. 21. & 22. Apoc. colligit. CAPUT XLV.

4. Sanctificatum de terra erit ſacerdotibus miniſtris ſanctuarii, qui accedunt ad miniſterium Domini: & erit eis locus in domos, & in ſanctuarium ſanctitatis.

5. Viginti quinque autem millia longitudinis, & decem millia latitudinis erunt Levitis, qui miniſtrant domui: ipſi poſſidebunt viginti gazophylacia.

6. Et poſſeſſionem civitatis dabitis quinque millia latitudinis, & longitudinis viginti quinque millia, ſecundùm ſeparationem ſanctuarii, omni domui Iſrael.

7. Principi quoque hinc & inde in ſeparationem ſanctuarii, & in poſſeſſionem civitatis, contra faciem ſeparationis ſanctuarii, & contra faciem poſſeſſionis urbis: à latere maris uſque ad mare, & à latere Orientis uſque ad Orientem: Longitudinis autem juxta unamquamque partem à termino Occidentali uſque ad terminum Orientalem.

8. De terra erit ei poſſeſſio in Iſrael: & non depopulabantur ultrà principes populum meum: ſed terram dabunt domui Iſrael ſecundùm tribus eorum.

9. Hæc dicit Dominus Deus: Sufficiat vobis, principes Iſrael: iniquitatem & rapinas intermittite, & judicium & juſtitiam facite, ſeparate confinia veſtra à populo meo, ait Dominus Deus.

10. Statera juſta, & ephi juſtum, & batus juſtus erit vobis.

11. Ephi & batus æqualia, & unius menſuræ erunt: ut capiat decimam partem cori batus, & decimam partem cori ephi: juxta menſuram cori erit æqua libratio eorum.

12. * Siclus autem viginti obolos habet. Porrò viginti ſicli, & viginti quinque ſicli, & quindecim ſicli, mnam faciunt.

* Exod. 30. 13. Lev. 27. 25. Num. 3. 47.

13. Et hæ ſunt primitiæ, quas tolletis: ſextam partem ephi de coro frumenti, & ſextam partem ephi de coro hordei:

14. Menſura quoque olei, batus olei, decima pars cori eſt: & decem bati corum faciunt: quia decem bati implent corum.

15. Et arietem unum de grege ducentorum de his, quæ nutriunt Iſrael in ſacrificium, & in holocauſtum, & in pacifica, ad expiandum pro eis, ait Dominus Deus.

16. Omnis populus terræ tenebitur primitiis his principi in Iſrael.

17. Et ſuper principem erunt holocauſta, & ſacrificium, & libamina in ſolemnitatibus, & in Calendis, & in Sabbatis, & in univerſis ſolemnitatibus domus Iſrael: ipſe faciet pro peccato ſacrificium, & holocauſtum, & pacifica ad expiandum pro domo Iſrael.

18. Hæc dicit Dominus Deus: In primo menſe, una menſis, ſumes vitulum de armento immaculatum, & expiabis ſanctuarium.

19. Et tollet ſacerdos de ſanguine quod erit pro peccato: & ponet in poſtibus domus, & in quatuor angulis crepidinis altaris, & in poſtibus portæ atrii interioris.

20. Et ſic facies in ſeptima menſis, pro unoquoque qui ignoravit, & errore deceptus eſt, & expiabis pro domo.

21. In primo menſe, quartadecima die menſis, erit vobis Paſchæ ſolemnitas: ſeptem diebus azyma comedentur.

22. Et faciet princeps in die illa pro ſe, & pro univerſo populo terræ, vitulum pro peccato.

23. Et in ſeptem dierum ſolemnitate faciet holocauſtum Domino ſeptem vitulos, & ſeptem arietes immaculatos quotidie ſeptem diebus: & pro peccato hircum caprarum quotidie.

24. Et ſacrificium ephi per vitulum, & ephi per arietem faciet: & olei hin per ſingula ephi.

25. Septimo menſe, quintadecima die menſis in ſolemnitate, faciet ſicut ſuprà dicta ſunt per ſeptem dies: tam pro peccato, quàm pro holocauſto, & in ſacrificio, & in oleo.

CAPUT XLVI.

Portæ tantùm Sabbatis & Calendis aperiendæ: de ſacrificiis à principe offerendis.

1. Hæc dicit Dominus Deus: Porta atrii interioris (a), quæ reſpicit ad Orientem, erit clauſa ſex diebus, in quibus opus fit: die autem ſabbati aperietur, ſed & in die Calendarum aperietur.

2. Et intrabit princeps per viam veſtibuli (b) portæ deforis, & ſtabit in limine portæ, & facient ſacerdotes holocauſtum ejus,

illuſtriſs. Meldenſis Epiſcopus. Nam Apoc. 21. 15. verba ipſa Ezech. cap. 40. Joannes Apoſtolus uſurpat, & cap. 22. de fluvio aquæ vitæ loquitur; in Ezechiele, cap. 4. v. 1. uterque æternam felicitatem his aquis exprimit, adeò ut non aliud videatur eſſe templum Prophetæ præter illud ipſum, quod in Apocalypſi deſignatur, qua de re ſuprà egimus.

1. (a) Seu atrii Sacerdotum: *Clauſa erit ſex diebus*, ſabbato aperta, quo major eſſet in locum ſacrum reverentia. CAPUT XLVI.

2. (b) Per portam orientalem atrii exterioris. *Et facient*, immolabunt pro eo: privilegium autem erat principis ut per portam Orientis atrii exterioris ingrederetur, populus per portam meridionalem & ſeptem-

ejus, & pacifica ejus: & adorabit ſuper limen portæ, & egredietur: porta autem non claudetur uſque ad veſperam.

3. Et adorabit populus terræ ad oſtium portæ illius in ſabbatis, & in Calendis, coram Domino.

4. Holocauſtum autem hoc offeret princeps Domino: in die ſabbati ſex agnos immaculatos, & arietem immaculatum.

5. Et ſacrificium ephi per arietem (e): in agnis autem ſacrificium quod dederit manus ejus: & olei hin per ſingula ephi.

6. In die autem Calendarum vitulum de armento immaculatum: & ſex agni, & arietes immaculati erunt.

7. Et ephi per vitulum, ephi quoque per arietem faciet ſacrificium: de agnis autem, ſicut invenerit manus ejus: & olei hin per ſingula ephi.

8. Cùmque ingreſſurus eſt princeps, per viam veſtibuli portæ (d) ingrediatur, & per eamdem viam exeat.

9. Et cùm intrabit populus terræ in conſpectu Domini in ſolemnitatibus: qui ingreditur per portam Aquilonis, ut adoret, egrediatur per viam portæ Meridianæ: porrò qui ingreditur per viam portæ Meridianæ, egrediatur per viam portæ Aquilonis: non revertetur per viam portæ, per quam ingreſſus eſt, ſed è regione illius egredietur.

10. Princeps (c) autem in medio eorum cum ingredientibus ingredietur, & cum egredientibus egredietur.

11. Et in nundinis (f), & in ſolemnitatibus erit ſacrificium ephi per vitulum, & ephi per arietem: agnus autem erit ſacrificium, ſicut invenerit manus ejus: & olei hin per ſingula ephi.

12. Cùm autem fecerit princeps ſpontaneum holocauſtum, aut pacifica voluntaria Domino; aperietur ei porta, quæ reſpicit ad Orientem, & faciet holocauſtum ſuum, & pacifica ſua, ſicut fieri ſolet in die ſabbati: & egredietur, claudeturque porta poſtquam exierit.

13. Et agnum ejuſdem anni immaculatum faciet holocauſtum quotidie Domino: ſemper manè faciet illud.

14. Et faciet ſacrificium ſuper eo catà manè manè (g) ſextam partem ephi, & de oleo tertiam partem hin, ut miſceatur ſimilæ: ſacrificium Domino legitimum, juge atque perpetuum.

15. Faciet agnum, & ſacrificium, & oleum catà manè manè: holocauſtum ſempiternum.

16. Hæc dicit Dominus Deus: ſi dederit princeps donum alicui de filiis ſuis: hæreditas ejus, filiorum ſuorum erit, poſſidebunt eam hæreditariè.

17. Si autem dederit legatum de hæreditate ſua uni ſervorum ſuorum, erit illius uſque ad annum remiſſionis, & revertetur ad principem: hæreditas autem ejus, filiis ejus erit.

18. Et non accipiet (h) princeps de hæreditate populi per violentiam, & de poſſeſſione eorum: ſed de poſſeſſione ſua hæreditatem dabit filiis ſuis: ut non diſpergatur populus meus unuſquiſque à poſſeſſione ſua.

19. Et introduxit me per ingreſſum, qui erat ex latere portæ, in gazophylacia ſanctuarii ad ſacerdotes, quæ reſpiciebant ad Aquilonem: & erat ibi locus vergens ad Occidentem.

20. Et dixit ad me: Iſte eſt locus ubi coquent ſacerdotes pro peccato, & pro delicto: ubi coquent ſacrificium, ut non efferant in atrium exterius, & ſanctificetur (i) populus.

21. Et eduxit me in atrium exterius, & circumduxit me per quatuor angulos atrii: & ecce atriolum (k) erat in angulo atrii, atriola ſingula per angulos atrii.

22. In

trionalem. Verùm nomine principis *Meſſias*, ſeu Chriſtus rectè intelligitur. Poſt hæc enim fuerunt tantùm duces, non reges Judæ. Princeps itaque Chriſtus, qui nec proficit, nec deficit, ſive ad nos deſcendat, ſive in cœlum conſcendat, eadem majeſtatis ſuæ utitur libertate.

5. (e) Heb. *Minha epha*, מנחה איפה, *Oblatio ephà*; in ſingulos arietes ſimilæ menſura præſcribitur.

8. & 9. (d) Portam veſtibuli ſuprà nominatam. *Ingrediatur*, ut in tanta populi turba expeditior eſſet tranſitus.

10. (c) Quicumque regnaverit, ingredietur per portam orientalem, quæ media eſt inter meridionalem & ſeptentrionalem: eodem tempore cum aliis ingredietur & egredietur, ſed non per eamdem portam orientalem.

11. & 14. (f) In feſtis. *Manè*, id eſt, ſingulis temporibus.

14. & 17. (g) Singulis diebus manè. *Servorum*, Subditorum; revertetur ad principem anno remiſſionis, ſeu Jubilæo.

18. (h) Quod itaque, 1. Reg. 8. à Samuele exponente jus regis dictum fuit, *Agros quoque, & vineas, & oliveta optima tollet, & dabit ſervis ſuis*, per hunc Ezechielis locum exponitur, ubi quid liceat principi ex jure naturali & divino præſcribitur: 1. 1. Reg. non quid liceat, ſed quantum ſibi per vim uſurparent reges nationum, exprimitur: nam ipſi poſtulantes regem dixerant, *Sicut habent cætera nationes*. Id verò ad ſacerdotes novæ legis extendit Hieronym. *Qui ditior eſt ſacerdos, quàm cùm venit ad ſacerdotium, quidquid plus habuerit, non filiis debet dare, ſed pauperibus, & ſanctis fratribus, & domeſticis fidei, qui vincunt merita liberorum.*

20. (i) Et non ſanctificetur, uti & cap. 44. 12. 19. de veſtibus Sacerdotum, quas reponere tenebantur in gazophylacio Sanctuarii: *Et non ſanctificabunt populum in veſtibus ſuis*. Quod enim res ſacras contingebat, id erat ſanctificatum, & quaſi conſecratum, Exod. 30.

21. (k) In quatuor angulis erant quatuor atriola coquendis carnibus ſacrificiorum deſtinata. Sub his porticibus culinæ erant, in quibus Levitæ coquebant ea

22. In quatuor angulis atrii atriola diſpoſita, quadraginta cubitorum per longum, & triginta per latum: menſuræ unius quatuor erant.

23. Et paries per circuitum ambiens quatuor atriola: & culinæ fabricatæ erant ſubter porticus per gyrum.

24. Et dixit ad me: Hæc eſt domus culinarum, in qua coquent miniſtri domus Domini victimas populi.

C A P U T XLVII.

Aquæ ſubter limen domus egredientes torrentem efficiunt, qui ſanat omnia quæ tetigerit.

1. ET convertit me ad portam domus, & ecce aquæ (a) egrediebantur ſubter limen domus ad Orientem: facies enim domus reſpiciebat ad Orientem: aquæ autem deſcendebant in latus templi dextrum ad Meridiem altaris.

2. Et eduxit me per viam portæ Aquilonis, & convertit (b) me ad viam foras portam exteriorem, viam, quæ reſpiciebat ad Orientem: & ecce aquæ redundantes à latere dextro.

3. Cùm egrederetur vir ad Orientem, qui habebat funiculum in manu ſua, & menſus eſt mille cubitos: & traduxit me per aquam uſque ad talos.

4. Rurſumque menſus eſt mille, & traduxit me per aquam uſque ad genua:

5. Et menſus eſt mille, & traduxit me per aquam uſque ad renes. Et menſus eſt mille, torrentem, quem non potui pertranſire: quoniam intumuerant (c) aquæ profundi torrentis, qui non poteſt tranſvadari.

6. Et dixit ad me: Certè vidiſti (d) fili hominis. Et eduxit me, & convertit ad ripam torrentis.

7. Cùmque me convertiſſem, ecce in ripa torrentis ligna (e) multa nimis ex utraque parte.

8. Et ait ad me: Aquæ iſtæ, quæ egrediuntur ad tumulos ſabuli (f) Orientalis, & deſcendunt ad plana deſerti, intrabunt mare, & exibunt, & ſanabuntur aquæ.

9. Et omnis anima vivens, quæ ſerpit (g) quocumque venerit torrens, vivet: & erunt piſces multi ſatis poſtquam venerint illuc aquæ iſtæ, & ſanabuntur, & vivent omnia, ad quæ venerit torrens.

10. Et ſtabunt ſuper illas piſcatores, ab Engaddi (h) uſque ad Engallim ſiccatio ſagenarum erit: plurimæ ſpecies erunt piſcium ejus, ſicut piſces maris magni, multitudinis nimiæ:

11. In littoribus autem ejus, & in paluſtribus non ſanabuntur, quia in ſalinas (i) dabuntur.

12. Et ſuper torrentem orietur in ripis ejus

victimarum populi partes, quæ ex altari ad offerentes pertinebant, quas etiam in iiſdem atriolis comedebant: hæc atriola erant in quatuor angulis atrii exterioris, ſeu Iſraelitici.

CAPUT XLVII. 1. (a) Ad portam templi orientalem. Aquæ illæ per ſubterraneos ductus ſubter templum decurrentes, quæ viciniam alluebant, & atrium expurgabant, ſalutares Baptiſmi aquas & Eccleſiæ doctrinam ſignificant. Exeunt è templo ad ſanitatem gentium, magis & magis redundant propter multitudinem gentium, quæ ad Baptiſmum veniunt; vitam præbent omni animali, ſed in locis paluſtribus ſunt inſalubres; nam qui lacunas ſequuntur perverſorum dogmatum, non vitam, ſed mortem inveniunt. De his aquis Chriſtus Dominus cum Samaritana verba faciebat. Item Joan. 7. *Si quis ſitit, veniat ad me.* De his loquitur ipſe Ezechiel, cap. 36. & Joannes in Apoc. cap. 21.

2. (b) Vatabl. *Et circuire me fecit* in viam foras ducentem ad portam exteriorem ſeptentrionalem, in viam, quæ tendit in Orientem. *Per portam aquilonarem atrii*; nam in templo non erat porta aquilonaris, aut meridionalis: *Per viam portæ*, per portam.

5. (c) Hoc aquarum incrementum ſignificat Eccleſiam, & Evangelicam legem, ex parvis initiis per totum orbem propagandam. Nam in Scripturis aquarum abundantia rerum omnium copia deſignatur. Quod hiſtorice in Judæos non poteſt convenire. *Qui non poteſt tranſvadari.* Hieron. *Quis enim hominum gloriari poteſt caſtum ſe habere cor, vel ad cujus mentem per oculorum feneſtras mors concupiſcentiæ non introibit, & ut parum dicam, animi titillatio?*

6. (d) Hebr. *An vidiſti?* An diligenter obſervaſti hunc torrentem, quidve ſignificet?

7. (e) Ligna ad ripam torrentis, ſeu Jordanis, qui impetu fluit in mare mortuum, fideles exprimunt.

8. (f) Hebr. *el hagghelila*, אל רגלילה, 70. vertunt, *ad Galilæam orientalem*: vox enim Hebræa potest eſſe & nomen proprium hujuſce regionis, & alia etiam ſignificare. Dicit enim Hieronymus: Aquila interpretatus eſt θῖνας, quod *tumulos arenarum* ſignificat: Symmachus μεθόριον, quod poſſumus transferre *confinium*. Aquilam ſequitur Hieronymus. Aquæ curſu ſuo multas arenas ſecum trahunt; deſcendunt in planitiem deſerti, ubi ſubeunt mare mortuum, ita ut hujus maris aqua amaræ, & inſalubres fluminis ingreſſu dulciores fiant & ſalubriores, ac piſces, qui prius præ ſalſedine moriebantur, in illa aqua vivant. Sed ex Hieron. Baptiſmi aquas nobis exhibent: *Quæ ſi egrediantur de limine templi Domini, & Apoſtolicam teneant diſciplinam, tumulos ſabuli ſteriles prius & infertiles faciunt eſſe frugiferos . . . in tantum, ut ubi prius ſterilitas fuerit & mors, ibi eſſet ubertas & vita . . . mirumque in modum aquis Evangelicis aquæ ſanantur mortuæ, quæ ab eo quod nihil vitale habeant, nomen mortis ſortitæ ſunt.*

9. (g) Piſces omnes: nam de iis tantùm agitur. *Vivet, & erunt piſces multi*: nam aqua Baptiſmi a latere Chriſti vim habet vivificandi.

10. (h) *Engaddi* eſt civitas in finibus maris mortui: *Engallim* vicus ad initium hujus maris: erit exſiccatio ſagenarum per totum illum tractum, & captura piſcium *ſuper illa*, Hebr. *ſuper illum*, nempe torrentem in duos rivos diviſum. Torrens ille eſt Eccleſia, mare mundus, Apoſtoli piſcatores.

11. (i) Littora quæ hoc torrente medium maris penetrante non alluuntur, & paluſtres ſinus non ſanabuntur, ſed relinquentur in ſalſugine, & ſterilitate ſua, ut punitione ſua aliis ſint exemplo, qui prudentiores fiant. Hieronym: *Illud latenter oſtendit, quòd qui in arca Noe non fuerit, pereat, regnante diluvio; & quos ipſe fluvius non attigerit, non ſuſcipiant ſanitatem.*

ejus ex utraque parte omne lignum pomiferum (k): non defluet folium ex eo, & non deficiet fructus ejus: per ſingulos menſes afferet primitiva, quia aquæ ejus de ſanctuario egredientur: & erunt fructus ejus in cibum, & folia ejus ad medicinam.

13. Hæc dicit Dominus Deus: Hic eſt terminus (l), in quo poſſidebitis terram in duodecim tribubus Iſrael: quia Joſeph duplicem funiculum habet.

14. Poſſidebitis autem eam ſinguli æquè ut frater ſuus; ſuper quam levavi manum meam ut darem patribus veſtris: & cadet terra hæc vobis in poſſeſſionem.

15. Hic eſt autem terminus terræ: ad plagam Septentrionalem, à mari magno via Hethalon (m) venientibus Sedada,

16. Emath, Berotha, Sabarim, quæ eſt inter terminum Damaſci & confinium Emath, domus Tichon (n), quæ eſt juxta terminum Auran.

17. Et erit terminus (o) à mari uſque ad atrium Enon terminus Damaſci, & ab Aquilone ad Aquilonem: terminus Emath plaga Septentrionalis.

18. Porrò plaga Orientalis de medio Auran (p), & de medio Damaſci, & de medio Galaad, & de medio terræ Iſrael, Jordanis diſterminans ad mare Orientale, metiemini etiam plagam Orientalem.

19. Plaga autem auſtralis meridiana à Thamar (q) uſque ad aquas contradictionis Cades: & torrens uſque ad mare magnum: & hæc eſt plaga ad Meridiem auſtralis:

20. Et plaga maris, mare magnum à confinio per directum (r), donec venias Emath: hæc eſt plaga maris.

21. Et dividetis terram iſtam vobis per tribus Iſrael:

22. Et mittetis eam in hæreditatem vobis, & advenis (ſ), qui acceſſerint ad vos, qui genuerint filios in medio veſtrûm: & erunt vobis ſicut indigenæ inter filios Iſrael: vobiſcum divident poſſeſſionem in medio tribuum Iſrael.

23. In tribu autem quacumque fuerit advena, ibi dabitis poſſeſſionem illi, ait Dominus Deus.

CAPUT XLVIII.

Dividitur terra ſancta in duodecim tribus: menſura civitatis, 12. portæ civitatis.

1. ET hæc nomina (a) tribuum à finibus Aquilonis juxta viam Hethalon pergentibus Emath, atrium Enan terminus Damaſci ad Aquilonem juxta viam Emath. Et erit ei plaga Orientalis mare, Dan una.

2. Et ſuper terminum Dan, à plaga Orientali uſque ad plagam maris, Aſer una:

3. Et ſuper terminum Aſer, à plaga Orientali uſque ad plagam maris, Nephthali una.

4. Et ſuper terminum Nephthali, à plaga Orientali uſque ad plagam maris, Manaſſe una.

5. Et ſuper terminum Manaſſe, à plaga Orientali uſque ad plagam maris, Ephraim una.

6. Et ſuper terminum Ephraim, à plaga Orientali uſque ad plagam maris, Ruben una.

7. Et ſuper terminum Ruben, à plaga Orientali uſque ad plagam maris, Juda una.

8. Et ſuper terminum Juda, à plaga Orientali uſque ad plagam maris, erunt primitiæ (b), quas ſeparabitis, vigintiquinque millibus latitudinis & longitudinis, ſicuti

12. (k) His ſimilia vidit Joannes Apoc. cap. 22. Atque arbores omnes, quas vidit Ezechiel, lignum vitæ, ſeu ſapientiam ipſam ex cap. 3. Proverbiorum efficiunt, viroren ſuum ſervant illæ arbores: *quia aqua ejus de ſanctuario egredientur: Neque enim qui plantat, eſt aliquid, &c.* Apud hæreticos & philoſophos omnia ſunt ſterilia: nam aquis è ſanctuario manantibus non irrigantur, & Scripturis non utuntur juxta Eccleſiæ ſenſum expoſitis. Hæc ad Scripturam ſacram accommodat Hieronymus; cujus hiſtoricus ſenſus in cibum eſt, ſpiritalis in medicinam: quia mores corrigit.

13. (l) Limites terræ ſanctæ deſcribit: hæc eſt menſura & ratio dividendi terram. Quæ diviſio effectum non habuit, niſi ſpiritali ſenſu, cùm è decem tribubus pauci unà cum tribu Juda & Benjamin redierint.

15. (m) Cùm venitur à mari magno per Hethalon in Sedada: utraque urbs eſt in finibus tribus Juda. Deſcribit priùs univerſam terram, & fines ejus. *A mari magno*, ab ea parte, quæ versùs Septemtrionem vergebat.

16. (o) Habitatio *Tichon*, quæ non alibi vertitur.

17. (o) Menſura plagæ ſeptentrionalis, atrium erit à mari mediterraneo uſque ad atrium, ſeu ad vicum Enon, quod eſt nomen loci ad radices Antilibani: *Ab Aquilone ad Aquilonem*, à parte aquilonari maris mediterranei uſque ad partem aquilonarem Syriæ.

18. (p) Hebraiſmus, plaga orientalis erit ea quæ continetur inter Auran, Damaſcum, Galaad, & terram Iſrael: *Ad mare orientale*, ad mare Geneſareth. *Auran*, ex Hieron. erat in deſerto Damaſci.

19. (q) Seu Jericho urbe palmarum uſque ad aquas contradictionis. *Cades, uſque ad deſertum* Sin: & torrens Ægypti, qui in mare influit. Vel juxta Hieron. *Thamar* eſt *Palmira*: *Torrens*, qui in mare deſinit prope Rhinocoruram.

20. (r) A mari mediterraneo, quod terminus eſt occidentalis verſus Emath, recta via.

22. (ſ) Seu Proſelytis, qui ſe ad populum Dei aggregare volunt; quod intelligi debet de Eccleſia: nam Proſelytos Iſraeliticæ hæreditatis non fecerunt participes Nehemias & Eſdras.

CAPUT XLVIII.

1. (a) Unicuique tribui partem aſſignat.

8. (b) Portio illa, quam primitiarum ritu Deo offeretis: pars ſacerdotum habebat decem millia latitudinis, tantumdem Levitæ; civitatis pars quinque millia cubi-

ſicuti ſingulæ partes à plaga Orientali uſque ad plagam maris: & erit ſanctuarium in medio ejus.

9. Primitiæ, quas ſeparabitis Domino; longitudo vigintiquinque millibus, & latitudo decem millibus.

10. Hæ autem erunt primitiæ ſanctuarii ſacerdotum: ad Aquilonem longitudinis vigintiquinque millia, & ad mare latitudinis decem millia, ſed & ad Orientem latitudinis decem millia, & ad Meridiem longitudinis vigintiquinque millia: & erit ſanctuarium Domini in medio ejus.

11. Sacerdotibus (c) ſanctuarium erit de filiis Sadoc, qui cuſtodierunt cæremonias meas, & non erraverunt cùm errarent filii Iſrael, ſicut erraverunt & Levitæ.

12. Et erunt eis primitiæ (d) de primitiis terræ Sanctum Sanctorum, juxta terminum Levitarum.

13. Sed & Levitis ſimiliter juxta fines ſacerdotum vigintiquinque millia longitudinis, & latitudinis decem millia. Omnis longitudo viginti & quinque millium, & latitudo decem millium.

14. Et non venumdabunt ex eo, neque mutabunt, neque transferentur primitiæ terræ, quia ſanctificatæ ſunt Domino.

15. Quinque millia autem, quæ ſuperſunt (e) in latitudine per vigintiquinque millia, profana erunt urbis in habitaculum, & in ſuburbana: & erit civitas in medio ejus.

16. Et hæ menſuræ ejus: ad plagam ſeptentrionalem quingenta (f) & quatuor millia: & ad plagam Meridianam, quingenta & quatuor millia: & ad plagam Orientalem, quingenta & quatuor millia: & ad plagam Occidentalem, quingenta & quatuor millia.

17. Erunt autem ſuburbana civitatis ad Aquilonem ducenta quinquaginta, & ad Meridiem ducenta quinquaginta, & ad Orientem ducenta quinquaginta, & ad mare ducenta quinquaginta.

18. Quod autem reliquum fuerit in longitudine ſecundùm primitias ſanctuarii (g), decem millia in Orientem, & decem millia in Occidentem, erunt ſicut primitiæ ſanctuarii: & erunt fruges ejus in panes his, qui ſerviunt civitati.

19. Servientes autem civitati, operabuntur ex omnibus tribubus Iſrael.

20. Omnes primitiæ (h), vigintiquinque millium, per vigintiquinque millia in quadrum, ſeparabuntur in primitias ſanctuarii, & in poſſeſſionem civitatis.

21. Quod autem reliquum (i) fuerit, principis erit ex omni parte primitiarum ſanctuarii, & poſſeſſionis civitatis è regione vigintiquinque millium primitiarum uſque ad terminum Orientalem: ſed & ad mare è regione vigintiquinque millium uſque ad terminum maris, ſimiliter in partibus principis erit: & erunt primitiæ ſanctuarii, & ſanctuarium templi in medio ejus.

22. De poſſeſſione autem Levitarum, & de poſſeſſione civitatis in medio partium principis: erit inter terminum Juda, & inter terminum Benjamin, & ad principem pertinebit.

23. Et reliquis tribubus: A plaga Orientali uſque ad plagam Occidentalem, Benjamin una.

24. Et contra terminum Benjamin, à plaga Orientali uſque ad plagam Occidentalem, Simeon una.

25. Et ſuper terminum Simeonis, à plaga Orientali uſque ad plagam Occidentalem, Iſſachar una.

26. Et ſuper terminum Iſſachar, à plaga Orientali uſque ad plagam Occidentalem, Zabulon una.

27. Et ſuper terminum Zabulon, à plaga Orientali uſque ad plagam maris, Gad una.

28. Et ſuper terminum Gad, ad plagam Auſtri

---

torum: hæc juncta viginti quinque millia efficiunt: adeò ut tres illæ portiones ſacræ ſimul ſumptæ quadratum efficerent, cujus ſingula latera erant 25000. cubitorum; *Sicut ſingulæ partes*: Longitudo ſingularum partium, ut ſimul junctarum, erit 25000. quod poſtea ſigillatim explicat.

11. (c) Totum hoc ſpatium, v. 10. expreſſum, ſacerdotibus erit addictum, ſeu ſanctificatum.

12. (d) Dabitur illis pars ſanctiſſima, ubi templum erit.

15. (e) Ad perfectum quadratum 25000. cubitorum conſtandum. *Profana*, comparata cum portione Sacerdotum & Levitarum. *Et erit civitas in medio ejus*, in medio hujus ſpatii 25000. longitudinis, & 5000. latitudinis.

16. (f) Cubitorum, qua menſura utitur, unicuique lateri ea menſura tribuitur: & quatuor erant ſuburbana, quorum ſingula habebant 250. calamos latitudinis: eaque erant vacua, ut in iis cives obambularent: hujus generis unum erat ſuburbanum inter templum & ſacerdotum habitationem, eratque ambitus urbis 18000. cubitorum.

18. (g) Juxta Levitarum portionem. *Erunt fruges ejus in panes*, inde miniſtri urbis publicis officiis addicti alebantur. Illud ſpatium adjacens ſpatio ſacerdotum ſerviet pro habitatione promiſcui vulgi.

20. (h) Hebr. *Univerſa oblationes*: Vocat totum illud ſpatium *primitias*; vel *oblationem ſanctam*, quod univerſa civitas cum reliqua terra Iſrael comparata ſancta eſſet. Hæc tria ſpatia Sacerdotum, Levitarum, & civium, quæ continent 25000. cubitos in quadrum, non deſerviunt aliorum uſibus quàm miniſtrorum templi, & civium.

21. (i) Uſque ad Jordanem ex una parte orientis, aut ad mare uſque, ex parte occidentis futurum erat principis: ita ut ſeparatio illa Sacerdotum, Levitarum, & urbis, eſſet in medio poſſeſſionis principis, ut ipſe muniret & tueretur miniſtros templi & cives.

Auſtri in meridie: & erit finis de Thamar uſque ad aquas contradictionis Cades, hæreditas contra mare magnum.

29. Hæc eſt terra, quam mittetis in ſortem tribubus Iſrael: & hæ partitiones earum, ait Dominus Deus.

30. Et hi egreſſus civitatis: A plaga Septemtrionali quingentos & quatuor millia menſurabis.

31. Et portæ civitatis ex nominibus tribuum Iſrael, portæ tres à Septentrione, porta Ruben una, porta Juda una, porta Levi una.

32. Et ad plagam Orientalem, quingentos & quatuor millia: & portæ tres, porta Joſeph una, porta Benjamin una, porta Dan una.

33. Et ad plagam Meridianam, quingentos & quatuor millia metieris: & portæ tres, porta Simeonis una, porta Iſſachar una, porta Zabulon una.

34. Et ad plagam Occidentalem, quingentos & quatuor millia: & portæ eorum tres, porta Gad una, porta Aſer una, porta Nephthali una.

35. Per circuitum, decem & octo millia: & nomen civitatis ex illa die, Dominus ibidem (k).

35. (k) In qua Dominus perpetuò habitabit. Quod typicè & exiguo tempore convenit terrenæ Jeroſolymæ, propriè Eccleſiæ Chriſti, quæ in quadro eſt poſita ut firmiſſima: in hoc Emmanuel perpetuò manebit. *Dominus ibidem*, vel *cum illa*, quod nomen ſoli Eccleſiæ convenire poteſt.

P R O P H E T I A
D A N I E L I S.

D*ANIEL è ſtirpe regia oriundus, anno quarto Joakim Babylonem captivus ductus eſt à Nabuchodonoſore. Puer duodecim annorum, ut Ignatio martyri viſum eſt, ſolemne illud judicium Suſannæ adversùs duos ſenes impudicos tulit. Quæ hiſtoria cap. 13. fusè enarratur. Judæi hanc Suſannæ hiſtoriam, quæque cap. 13. & 14. referuntur, inter canonicas ſcripturas non habent; quòd in Hebræo textu deſiderentur. Sed ii vel ex negligentia, vel fortè de induſtria hæc ſuſtulerunt, cùm Eccleſia univerſa ab Apoſtolorum temporibus, Suſannæ & Danielis hiſtoriam, uti & canticum trium puerorum, in ſacrum canonem receperit, nec aliundè Apoſtoli & viri Apoſtolici, quàm à veteri Synagoga, hæc acceperint. Unde Origenes in Epiſtola ad Julium Africanum, qui de genuitate & auctoritate hujus hiſtoriæ dubitabat, quòd in textu Hebræo deſideraretur, ad communem Eccleſiæ conſenſum provocat:* Scias itaque ad hæc quid nobis agendum, non ſolùm de his quæ de Suſannæ hiſtoria per totam Chriſti Eccleſiam circumferuntur: quæ tamen in Hebræo non habentur. *Negat hiſtoriam ab Apoſtolis & ſanctis Patribus receptam rejici oportere. Quin etiam Theodotio ſecundo ſæculo hanc hiſtoriam ex Hebræa in Græcam linguam tranſtulit, magno quidem argumento eam Hebraicè ſcriptam fuiſſe. Unde cùm Africanus opponeret eam in libris Hebraicis non reperiri, huic reſpondit Origenes:* Non igitur mirum ſi veram hanc de Suſanna hiſtoriam, illi qui non procul abierunt ſimili propoſito ſeniorum illorum, ſuffurati ſint & abſtulerint à Scripturis. *Doctores ſcilicet Judæorum illa detraxerunt, quæ ſibi apud populum odio eſſe poterant.*

Idem homil. 1. in Levit. Tempus eſt, *inquit*, non adversùs improbos preſbyteros uti Suſannæ vocibus: quas illi quidem repudiantes hiſtoriam Suſannæ de catalogo divinorum voluminum detraxerunt: nos autem & ſuſcipimus, & opportunè contra ipſos proferimus.

Viſus eſt S. Hieronymus Suſannæ hiſtoriam in dubium revocare ob eamdem rationem, quæ Julium Africanum moverat, quòd in Hebræis codicibus deeſſet. Hinc Ruffinus invehitur in Hieronymum: Quis ergo, *inquit*, in iſta eruditorum vi-

rorum.

rorum copia auſus eſt inſtrumentum divinum, quod Apoſtoli Eccleſiis tradiderunt, & depoſitum Spiritus ſancti compilare? An non eſt compilare, cùm quædam quidem immutantur, & error dicitur corrigi? Nam omnis illa hiſtoria de Suſanna, quæ caſtitatis exemplum præbebat Eccleſiis Dei, ab iſto abſciſſa eſt & abjecta, atque poſthabita.

Sed reſpondet Hieronymus non aliud à ſe factum, quàm Hebræorum ſententiam retuliſſe, ut ipſe teſtatur Apol. 2. adversùs Ruffinum: Quod autem refero quid adversùs Suſannæ hiſtoriam, & trium puerorum, & Belis draconiſque fabulas, quæ in volumine Hebraico non habentur, Hebræi ſoleant dicere; qui me criminatur, ſtultum ſe ſycophantem probat: non enim quid ipſe ſentirem, ſed quid illi contra nos dicere ſoleant, explicavi.

Quòd ſi aliud quiddam aliquando ſenſerit Hieronymus textui Hebraico favens, illius hac in re ſententiam Eccleſia ſecuta non eſt. Unde & Latina Eccleſia Hieronymi verſionem tantùm poſt ducentos annos amplexa eſt, re diligentiùs expenſa, & multis in locis ea verſione correcta, uſum & traditionem Patrum ſecuta.

CAPUT PRIMUM.

Daniel ſub initium captivitatis, & unà cum eo Azarias, Ananias, & Miſael electi ſunt ut adſtarent Regi.

1. ANNO tertio (a) regni Joakim regis Juda, venit Nabuchodonoſor rex Babylonis in Jeruſalem, & obſedit eam:

2. Et tradidit Dominus in manu ejus Joakim regem Juda, & partem vaſorum domus Dei: & aſportavit ea in terram Sennaar in domum dei ſui, & vaſa intulit in domum theſauri dei ſui.

3. Et ait rex Aſphenez præpoſito eunuchorum, ut introduceret de filiis Iſrael, & de ſemine regio, & tyrannorum,

4. Pueros (b), in quibus nulla eſſet macula, decoros forma, & eruditos omni ſapientia, cautos ſcientia, & doctos diſciplina, & qui poſſent ſtare in palatio regis, ut doceret eos litteras, & linguam Chaldæorum.

5. Et conſtituit eis rex annonam per ſingulos dies de cibis ſuis, & de vino unde bibebat ipſe, ut enutriti tribus annis, poſteà ſtarent in conſpectu regis.

6. Fuerunt ergo inter eos de filiis Juda, Daniel, Ananias, Miſael, & Azarias.

7. Et impoſuit eis præpoſitus eunuchorum nomina; Danieli, Baltaſſar, Ananiæ, Sidrach, Miſaeli, Miſach, & Azariæ, Abdenago.

8. Propoſuit (c) autem Daniel in corde ſuo, ne pollueretur de menſa regis, neque

CAP. I. 1. & 2. (a) Exeunte anno tertio Joachim inchoatum eſt regnum Nabuchodonoſoris. Unde quæ geſſit Nabuchodonoſor anno primo, dicuntur geſta anno tertio, vel anno quarto Joachim. Paravit expeditionem ſuam anno tertio, perfecit anno quarto, ex Joſepho, lib. 10. Antiq. Nabuchodonoſor anno uno antequam rex eſſet, paravit expeditionem in Syriam & in Judæam, 2. Paralip. 36. Regem Juda abductum fuiſſe Babylonem legimus: ſed ex lib. 4. Reg. cap. 24. Nabuchodonoſorem mutaſſe conſilium liquet. Hic *Joakim*, eſt ipſe *Jechonias*, cujus fit mentio in genealogia Chriſti apud Matthæum: *Joſias genuit Jechoniam & fratres ejus in tranſmigratione Babylonis.* Sed poſterior Jechonias, de quo mox ſubditur, *Et poſt tranſmigrationem Babylonis Jechonias genuit Salathiel*, is fuit prioris filius, ut videtur Pererio, lib. 1. in Danielem poſt Hieronymum; alioqui eſſent tantùm 41. non 42. generationes in genealogia Chriſti.

4. (b) Vox illa, *pueri*, apud Hebræos ſæpè eſt conditionis nomen, non ætatis. Vix enim illi puerili ætate poterant eſſe omni ſapientia eruditi. Nabuchodonoſor voluit eos ut miniſtros haberet prudentes & eruditos, qui ſe coram variis de rebus diſputare poſſent. *Litteras & linguam*, artem ſcribendi & loquendi.

8. (c) Vel quòd certis eſſent cæremoniis conſecrati, vel quia pars aliqua erat immolatitia. Quod autem

neque de vino potus ejus: & rogavit eunuchorum præpoſitum ne contaminaretur.

9. Dedit autem Deus Danieli gratiam & miſericordiam in conſpectu principis eunuchorum.

10. Et ait princeps eunuchorum ad Danielem: Timeo ego dominum meum regem, qui conſtituit vobis cibum & potum: qui ſi viderit vultus veſtros macilentiores præ cæteris adoleſcentibus coævis veſtris, condemnabitis caput meum regi.

11. Et dixit Daniel ad Malaſar, quem conſtituerat princeps eunuchorum ſuper Danielem, Ananiam, Miſaelem, & Azariam:

12. Tenta nos obſecro ſervos tuos diebus decem, & dentur nobis legumina ad veſcendum & aqua ad bibendum:

13. Et contemplare vultus noſtros, & vultus puerorum, qui veſcuntur cibo regio: & ſicut videris, facies cum ſervis tuis.

14. Qui, audito ſermone hujuſcemodi, tentavit eos diebus decem.

15. Poſt dies autem decem, apparuerunt vultus eorum meliores & corpulentiores præ omnibus pueris, qui veſcebantur cibo regio.

16. Porrò Malaſar tollebat cibaria, & vinum potus eorum: dabatque eis legumina.

17. Pueris autem his dedit Deus ſcientiam & diſciplinam, in omni libro & ſapientia (d): Danieli autem intelligentiam omnium viſionum & ſomniorum.

18. Completis itaque diebus, poſt quos dixerat rex ut introducerentur: introduxit eos præpoſitus eunuchorum in conſpectu Nabuchodonoſor.

19. Cùmque eis locutus fuiſſet rex, non ſunt inventi tales de univerſis, ut Daniel, Ananias, Miſael, & Azarias: & ſteterunt in conſpectu regis.

20. Et omne verbum (e) ſapientiæ & intellectus, quod ſciſcitatus eſt ab eis rex, invenit in eis decuplum, ſuper cunctos ariolos & magos, qui erant in univerſo regno ejus.

21. * Fuit autem Daniel uſque ad annum primum Cyri (f) regis. * Inf. 6. 28.

C A P U T II.

Nabuchodonoſoris inſomnium Chaldæi cùm non poſſent conjectari, propereà interimi jubentur; ſolus Daniel illud eſt interpretatus. Hinc honoratus fuit à Rege.

1. IN anno ſecundo (a) regni Nabuchodonoſor, vidit Nabuchodonoſor ſomnium, & conterritus eſt ſpiritus ejus, & ſomnium ejus fugit ab eo.

2. Præcepit autem rex, ut convocarentur arioli (b), & magi, & malefici, & Chaldæi, ut indicarent regi ſomnia ſua: qui cùm veniſſent, ſteterunt coram rege.

3. Et dixit ad eos rex: Vidi ſomnium; & mente confuſus ignoro quid viderim.

4. Responderuntque Chaldæi regi Syriacè (c): Rex in ſempiternum vive: dic ſomnium ſervis tuis, & interpretationem ejus indicabimus.

5. Et reſpondens rex, ait Chaldæis: Sermo receſſit (d) à me: niſi indicaveritis mihi ſomnium, & conjecturam ejus, peribitis vos, & domus veſtræ publicabuntur.

6. Si autem ſomnium, & conjecturam ejus

Apoſt. 1. Cor. 8. ait, *Scimus quia nihil eſt idolum in mundo*: Etſi talis conſecratio reipſa nulla eſſet, æſtimari tamen debebat ex opinione cùm gentium, quæ tali conſecratione utebantur, tum Judæorum, ne ſcandalum paterentur, ſi Daniel & ſocii ejus eadem menſa cum gentibus uterentur, nec ciborum diſcrimen ullum haberent. Idem alii fecerunt; ſed Daniel hujus conſilii auctor fuit.

17. (d) Ita ut & legere & intelligere & ſcribere poſſent omnes characteres Chaldaica potiſſimùm linguæ; imò & omnes artes liberales, quæ cum grammatica intelligi poſſunt; *Viſionum*; Viſiones hoc loco dicuntur, quæ vigilantibus certa quadam ratione contingunt: cujuſmodi fuit manus illa ſcribens in pariete viſa Baltaſari. *Somniorum*: facultas interpretandi ſomnia divinitùs miſſa, non fortuita & inania, quæ nulla obſervatione digna ſunt.

20. (e) Quidquid difficile & arduum iis proponeretur à rege, multò aliis omnibus doctiores & acutiores in eo videbantur. Hieron. *Diſcunt ergo ea mente doctrinam Chaldæorum, qua & Moyſes omnem ſapientiam Ægyptiorum didicerat: non ut ſequantur, ſed ut judicent, atque convincant idololatras.*

21. (f) Fuit in honore apud reges Chaldæorum, ut eo captivitatis tempore Judæos auctoritate ſua & vaticiniis juvaret. Ita Hieron. in cap. 6. Uſque ad primum annum Cyri, qui Chaldæorum deſtruxit imperium, Daniel potens fuit in Chaldæa.

CAP. II. 1. (a) Videtur alius fuiſſe ab eo, cujus fit mentio cap. 1. quod ex hoc loco nonnulli interpretes colligunt. Alii cenſent annum ſecundum fuiſſe non regni, ſed monarchiæ, multis devictis nationibus; vel anno ſecundo à morte patris, cùm ſolus regnare cœpit. Joſephus ſcribit lib. 10. Antiq. cap. 2. id accidiſſe poſt ſecundum annum Ægyptiacæ vaſtitatis. Pererius & alii annum fuiſſe 23. regni opinantur. Sic anni Auguſti quidam numerant ab eo tempore, quo imperare cœpit, ac dicitur imperaſſe 56. annos: alii ab Actiaca victoria, cùm ſolus imperavit; quo quidem modo 44. tantùm annos imperavit.

2. (b) Illi verbis, hi rebus agunt. *Chaldæi*: Hieron. *Puto ſignificari Genethliacos*. *Malefici*, qui ex cadaveribus & extis animalium manes invocant, vel præſtigiatores, qui incantationibus ſuis ſpecies rerum naturalium mutant.

4. (c) Lingua Chaldæa: id Daniel monet, quòd eorum verba uſque ad v. 8. referat Chaldaicè.

5. (d) Rei quam ſomniavi oblitus ſum, ita ut umbra tantùm illius remaneret. *Indicaveritis*: quòd ſi enim non poterant ſcire præteritum, qua ratione res futuras, quarum cauſæ erant indeterminatæ, ſcire potuiſſent?

Digitized by Google

ejus narraveritis, præmia, & dona, & honorem multum accipietis à me: ſomnium igitur, & interpretationem ejus indicate mihi.

7. Reſponderunt ſecundò, atque dixerunt: Rex ſomnium dicat ſervis ſuis, & interpretationem illius indicabimus.

8. Reſpondit rex, & ait: Certè novi quòd tempus redimitis (e), ſcientes quòd receſſerit à me ſermo.

9. Si ergo ſomnium non indicaveritis mihi, una eſt de vobis ſententia (f), quòd interpretationem quoque fallacem & deceptione plenam compoſueritis, ut loquamini mihi donec tempus pertranſeat. Somnium itaque dicite mihi, ut ſciam quòd interpretationem quoque ejus veram loquamini.

10. Reſpondentes ergo Chaldæi coram rege, dixerunt: Non eſt homo ſuper terram, qui ſermonem tuum, rex, poſſit implere: ſed neque regum quiſquam magnus & potens verbum hujuſcemodi ſciſcitatur ab omni ariolo, & mago, & Chaldæo.

11. Sermo enim, quem tu quæris, rex, gravis eſt: nec reperietur quiſquam, qui indicet illum in conſpectu regis: exceptis diis, quorum non eſt cum hominibus converſatio.

12. Quo audito, rex, in furore, & in ira magna præcepit, ut perirent omnes ſapientes Babylonis.

13. Et egreſſa ſententia, ſapientes interficiebantur: quærebanturque Daniel & ſocii ejus, ut perirent.

14. Tunc Daniel requiſivit de lege atque ſententia, ab Arioch principe militiæ regis, qui egreſſus fuerat ad interficiendos ſapientes Babylonis.

15. Et interrogavit eum, qui à rege poteſtatem acceperat, quam ob cauſam tam crudelis ſententia à facie regis eſſet egreſſa: Cùm ergo rem indicaſſet Arioch Danieli,

16. Daniel ingreſſus rogavit regem, ut tempus daret ſibi ad ſolutionem indicandam regi.

17. Et ingreſſus eſt domum ſuam, Ananiæque & Miſaeli & Azariæ ſociis ſuis indicavit negotium:

18. Ut quærerent miſericordiam à facie Dei cœli ſuper ſacramento iſto, & non perirent Daniel & ſocii ejus cum cæteris ſapientibus Babylonis.

19. Tunc Danieli myſterium per viſionem nocte revelatum eſt: & benedixit Daniel Deum cœli,

20. Et locutus ait: Sit nomen Domini benedictum à ſæculo & uſque in ſæculum: quia ſapientia & fortitudo ejus ſunt.

21. Et ipſe mutat tempora, & ætates: transfert regna, atque conſtituit: dat ſapientiam ſapientibus, & ſcientiam intelligentibus diſciplinam:

22. Ipſe revelat profunda, & abſcondita, & novit in tenebris conſtituta: & lux cum eo eſt. * *1.Cor.4.5. 1.Joan.1.6. Joan.1.9. & 8.12.

23. Tibi Deus patrum noſtrorum confiteor, teque laudo: quia ſapientiam & fortitudinem dediſti mihi: & nunc oſtendiſti mihi quæ rogavimus te, quia ſermonem regis aperuiſti nobis.

24. Poſt hæc Daniel ingreſſus ad Arioch, quem conſtituerat rex ut perderet ſapientes Babylonis, ſic ei locutus eſt: Sapientes Babylonis ne perdas: introduc me in conſpectu regis, & ſolutionem regi narrabo.

25. Tunc Arioch feſtinus introduxit Danielem ad regem, & dixit ei: Inveni hominem de filiis tranſmigrationis Juda, qui ſolutionem regi annuntiet.

26. Reſpondit rex, & dixit Danieli, cujus nomen erat Baltaſſar: Putaſne verè potes mihi indicare ſomnium, quod vidi, & interpretationem ejus?

27. Et reſpondens Daniel coram rege, ait: Myſterium, quod rex interrogat, ſapientes, magi, arioli, & aruſpices nequeunt indicare regi.

28. Sed eſt Deus in cœlo revelans myſteria, qui indicavit tibi, rex Nabuchodonoſor, quæ ventura ſunt in noviſſimis temporibus. Somnium tuum, & viſiones capitis tui in cubili tuo hujuſcemodi ſunt:

29. Tu rex cogitare (g) cœpiſti in ſtrato tuo, quid eſſet futurum poſt hæc: & qui revelat myſteria, oſtendit tibi quæ ventura ſunt.

30. Mihi quoque non in ſapientia, quæ eſt in me (h) plus quàm in cunctis viventibus, ſacramentum hoc revelatum eſt: ſed ut interpretatio regi manifeſta fieret, & cogitationes mentis tuæ ſcires.

31. Tu rex videbas, & ecce quaſi ſtatua una grandis: ſtatua illa magna, & ſtatura

8. (e) Moras nectitis; tempus vitæ veſtræ verbis producitis.

9. & 24. (f) Stat firma de vobis perdendis ſententia. *Quærebanturque*, quòd vulgus eos propter excellentem doctrinam cum Magis confunderet.

29. (g) Greg. Homil. 1. in Ezech. *Qui ergo ipſam, ut ita dicam, radicem ſomnii prætulit, profectò ex præteritis probavit, quòd vera eſſent quæ de futuris diceret.*

30. (h) Quòd ſtudio, labore, aut magna ingenii vi hanc acquiſiiſſet ſapientiam, ut videbatur Regi. Negat ſibi hoc myſterium humana ſapientia, ſed afflatu tantùm divino ſibi patefactum; vult animum regis ad unius Dei cognitionem adducere; ſimul & interpretationi ſuæ ut divinæ, non ut humanæ auctoritatem conciliare.

tura ſublimis ſtabat contra te, & intuitus ejus erat terribilis.

32. Hujus ſtatuæ caput ex auro optimo erat, pectus autem & brachia de argento, porrò venter & femora ex ære:

33. Tibiæ autem ferreæ, pedum quædam pars erat ferrea (i), quædam autem fictilis.

34. Videbas ita, donec abſciſſus eſt lapis (k) de monte ſine manibus: & percuſſit ſtatuam in pedibus ejus ferreis & fictilibus, & comminuit eos.

35. Tunc contrita ſunt pariter ferrum, teſta, æs, argentum, & aurum, & redacta quaſi in favillam æſtivæ areæ, quæ rapta ſunt vento: nulluſque locus inventus eſt eis: lapis autem, qui percuſſerat ſtatuam, factus eſt mons magnus, & implevit univerſam terram.

36. Hoc eſt ſomnium: Interpretationem quoque ejus dicemus coram te, rex.

37. Tu rex regum es: & Deus cœli, regnum, & fortitudinem, & imperium, & gloriam dedit tibi.

38. Et omnia in quibus habitant filii hominum, & beſtiæ agri: volucres quoque cœli dedit in manu tua, & ſub ditione tua univerſa conſtituit: tu es ergo caput aureum (l).

39. Et poſt te conſurget regnum aliud minus (m) te argenteum: & regnum tertium aliud æreum, quod imperabit univerſæ terræ.

40. Et regnum quartum (n) erit velut ferrum: quomodo ferrum comminuit & domat omnia, ſic comminuet & conteret omnia hæc.

41. Porrò quia vidiſti pedum & digitorum partem, teſtæ figuli, & partem ferream: regnum diviſum (o) erit, quod tamen de plantario ferri orietur, ſecundùm quod vidiſti ferrum mistum teſtæ ex luto.

42. Et digitos pedum ex parte ferreos, & ex parte fictiles: ex parte regnum erit ſolidum, & ex parte contritum.

43. Quod autem vidiſti ferrum mistum teſtæ ex luto, commiſcebuntur (p) quidem humano ſemine, ſed non adhærebunt ſibi, ſicuti ferrum miſceri non poteſt teſtæ.

44. In diebus (q) autem regnorum illorum, ſuſcitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non diſſipabitur, & regnum ejus alteri populo non tradetur: comminuet autem, & conſumet univerſa regna hæc: & ipſum ſtabit in æternum.

45. Secundùm quod vidiſti, quòd de monte abſciſſus eſt lapis ſine manibus (r), & comminuit teſtam, & ferrum, & æs, & argentum, & aurum, Deus magnus oſtendit regi, quæ ventura ſunt poſteà: & verum eſt ſomnium, & fidelis interpretatio ejus.

46. Tunc rex Nabuchodonoſor cecidit in faciem ſuam, & Danielem adoravit (ſ), & hoſtias & incenſum præcepit ut ſacrificarent ei.

47. Loquens ergo rex, ait Danieli: Verè Deus veſter, Deus deorum eſt, & Dominus regum, & revelans myſteria: quoniam tu potuiſti aperire hoc ſacramentum.

48. Tunc rex Danielem in ſublime extulit, & munera multa & magna dedit ei: & conſtituit eum principem ſuper omnes provincias Babylonis, & præfectum magiſtratuum ſuper cunctos ſapientes Babylonis.

49. Da-

33. (i) Pedes erant conflati ex ferro unà cum terra mixto, uti v. 43. exponitur.

34. (k) Chriſtus ſcilicet, qui confregit regna idolorum: itaque regnum illud eſt Eccleſia catholica, quæ univerſam replevit terram.

38. (l) Non tam Regi, quàm imperii magnificentiæ & ſplendori id nominis tribuit: deinde regnum Nabuchodonoſoris caput vocat, quia primum erat, & illius ſucceſſores deſignat.

39. (m) Regnum Medorum & Perſarum, quod coaluerat in unum, ut brachia cum pectore. Hoc Perſarum regnum argenteum dicitur, quòd tamdiu non duraverit, quam primum Aſſyriorum & Chaldæorum, atque à primo tantùm degeneravit, ut tertium à ſecundo; unde & cum ventre hoc comparatur: æreum eſt quòd alia regna vi armorum contriverit. *Æreum* i. Macedonum imperium, *quod imperabit universæ terræ*. Idque fuit ampliſſimum. *Eſt*, inquit Hieron. *ac clariſſimum & ſonantiſſimum, edit ſonum magnum & clarum.*

40. (n) Romanorum, quod omnia alia regna perdomuit: aut fortè de Alexandri ſucceſſoribus hoc regnum in partes diviſum intelligi poteſt. In textu Chald. *Et regnum quartum erit forte ſicut ferrum*: quod imperio Romano antè convenit.

41. & 42. (o) Cùm ob factiones, tum etiam ob ſubditorum rebelliones, qui proprios ſibi reges conſtituent. Quæ diviſio orietur à *plantario ferri*, è radice pedis ferrei, ex ipſo robore pedum, ex nimiis opibus. *Ex parte regnum erit ſolidum*, quando ariſtocraticè regebatur. *Ex parte contritum*, fragile & diſcors ob bella civilia.

43. (p) Junctis inter diſſidentes connubiis: *Sed non adhærebunt ſibi*: fortior erit ambitio, quàm cognatio & affinitas. Quæ etiam de regno Seleucidarum & Ptolemæorum ab aliis intelliguntur ob inutiles affinitates & tyrannidem principum.

44. (q) Poſt evolutas regnorum ætates, ſtante adhuc Romanorum imperio: *Suſcitabit Deus cœli regnum*, Chriſti & Eccleſiæ; per fidem in terra conſtitutum ad cœlum uſque perveniet. *In diebus regnorum*, de regnis, non de regibus hactenùs locutus fuerat. *Quod in æternum non diſſipabitur*, neque in aliam gentem transferetur, ut alia regna. *Comminuet*: per humilitatem primi adventus, & terrorem ſecundi; ille ad hominum ſalutem, hic ad gloriam & majeſtatem Chriſti; ille ad miſericordiam & gratiam, hic ad juſtitiam & ultionem pertinet. Divina providentia ita diſponente, illa regna mutata ſunt, ut venturo Chriſto via muniretur.

45. (r) Conceptus è virgine Chriſtus idololatriam contrivit: ſolâ Dei non hominum potentia regnum illud eſt conſtitutum, in ipſis initiis parvum. Fatentur Hebræi, Chriſtum eſſe hunc lapidem nondum abſciſſum, ſed abſcindendum putant.

46. (ſ) Veneratus corporis inclinatione: *Ut ſacrificarent ei*, ut munera & odores afferrent: aut ſi præcepit verum ſacrificium, ſcriptum non eſt ita factum fuiſſe. Imò Danielem id prohibuiſſe hinc colligitur, quòd inducat regem ſic loquentem: *Verè Deus veſter Deus deo-*

49. Daniel autem poſtulavit à rege; & conſtituit ſuper opera provinciæ Babylonis, Sidrach, Miſach, & Abdenago: Ipſe autem Daniel (t) erat in foribus regis.

CAPUT III.

Nabuchodonoſor ſtatuam erigit auream, quam jubet eo coli honore, qui uni Deo debetur: id facere recuſant Ananias, Azarias, & Miſael; propterea conjiciuntur in fornacem ardentem, ubi Dei laudes celebrant, & Canticum canunt; illæſi educuntur.

1. NAbuchodonoſor rex fecit (a) ſtatuam auream, altitudine cubitorum ſexaginta, latitudine cubitorum ſex, & ſtatuit eam in campo Dura provinciæ Babylonis.

2. Itaque Nabuchodonoſor rex miſit ad congregandos ſatrapas, magiſtratus, & judices, duces, & tyrannos, & præfectos, omneſque principes regionum, ut convenirent ad dedicationem ſtatuæ, quam erexerat Nabuchodonoſor rex.

3. Tunc congregati ſunt ſatrapæ, magiſtratus, & judices, duces, & tyranni, & optimates, qui erant in poteſtatibus conſtituti, & univerſi principes regionum, ut convenirent ad dedicationem ſtatuæ, quam erexerat Nabuchodonoſor rex: ſtabant autem in conſpectu ſtatuæ, quam poſuerat Nabuchodonoſor rex:

4. Et præco clamabat valenter: Vobis dicitur populis, tribubus, & linguis:

5. In hora, qua audieritis ſonitum tubæ, & fiſtulæ, & citharæ, ſambucæ (b), & pſalterii, & ſymphoniæ, & univerſi generis muſicorum, cadentes adorate ſtatuam auream, quam conſtituit Nabuchodonoſor rex.

6. Si quis autem non proſtratus adoraverit, eadem hora mittetur in fornacem ignis ardentis.

7. Poſt hæc igitur ſtatim ut audierunt omnes populi ſonitum tubæ, fiſtulæ, & citharæ, ſambucæ, & pſalterii, & ſymphoniæ, & omnis generis muſicorum: cadentes omnes populi, tribus, & linguæ, adoraverunt ſtatuam auream, quam conſtituerat Nabuchodonoſor rex.

8. Statimque in ipſo tempore accedentes viri Chaldæi accuſaverunt Judæos:

9. Dixeruntque Nabuchodonoſor regi: Rex in æternum vive:

10. Tu rex poſuiſti decretum, ut omnis homo, qui audierit ſonitum tubæ, fiſtulæ, & citharæ, ſambucæ, & pſalterii, & ſymphoniæ, & univerſi generis muſicorum, proſternat ſe, & adoret ſtatuam auream:

11. Si quis autem non procidens adoraverit, mittatur in fornacem ignis ardentis.

12. Sunt ergo viri (c) Judæi, quos conſtituiſti ſuper opera regionis Babylonis, Sidrach, Miſac, & Abdenago: viri iſti contempſerunt, rex, decretum tuum: deos tuos non colunt, & ſtatuam auream, quam erexiſti, non adorant.

13. Tunc Nabuchodonoſor in furore & in ira præcepit, ut adducerentur Sidrach, Miſach, & Abdenago, qui confeſtim adducti ſunt in conſpectu regis.

14. Pronuntianſque Nabuchodonoſor rex, ait eis: Verène Sidrach, Miſach, & Abdenago, deos meos non colitis, & ſtatuam auream, quam conſtitui, non adoratis?

15. Nunc ergo ſi eſtis parati (d), quacumque hora audieritis ſonitum tubæ, fiſtulæ, citharæ, ſambucæ, & pſalterii, & ſymphoniæ, omniſque generis muſicorum, proſternite vos, & adorate ſtatuam, quam feci: quòd ſi non adoraveritis, eadem hora mittemini in fornacem ignis ardentis, & quis eſt Deus, qui eripiet vos de manu mea?

16. Reſpondentes Sidrach, Miſach, & Abdenago, dixerunt regi Nabuchodonoſor: Non oportet nos de hac re reſpondere (e) tibi.

17. Ecce

rum eſt, & *Dominus regum*; nec Danielem, ſed Danielis Deum adoravit.

49. (t) Erat regi familiaris.

CAP. III. 1. (a) Multis poſt annis; utrùm ea fuerit ſtatua Regis, an dei Chaldæorum; dubium eſt. Accuſatores trium puerorum videntur innuere ſtatuam dei Chaldæorum fuiſſe, cùm ajunt, *Deos tuos non colunt, & ſtatuam quam erexiſti, non adorant*: neque enim dicunt, *Te non colunt*. Sic Nabuchodonoſor ad pueros: *Verè deos meos non colitis & ſtatuam?* Hæc tamen diſtinguit Hieron. Cùm reſpondent pueri, *Deos tuos non colimus*: nec deos tuos colimus, nec ſtatuam tuam, in qua adorari voluiſti, adoramus. Forte erecta eſt ſtatua ſuadentibus Chaldæorum ſacerdotibus, ut objecto crimine Danielem & ſocios perderent. *Aurea* dicitur, non quòd omni ex parte aurum eſſet, ſed inducta auro fuit, & lignea. Statuam ingentem in ſomnis viderat ex variis metallis conflatam, aliam juſſit erigi auream, forte ut prædictiones de monarchiis eluderet, & omnibus perſuaderet, fore ut Chaldæorum regnum ſic perſtaret, ut numquam everteretur; vel ut ſtuporem videntibus crearet. Hieronym. *Velox oblivio veritatis, ut qui dudum ſervum Dei quaſi Deum adoraverat, nunc ſtatuam ſibi fieri jubeat, ut ipſe adoretur in ſtatua.*

5. (b) Chald. *Sabbeca*, סבכא, Græc. *σαμβύκην*, Lat. *Sambyx*; genus erat inſtrumenti muſici, levìori carminum generi adhiberi ſolitum: unde illud adagium. *Sambucam aptare cothurno*, i. e. levia gravibus admiſcere: tetrachordum erat, acuti & arguti ſoni.

12. (c) Vulgò *pueri* dicuntur habita ratione ætatis, qua illi abducti ſunt Babylonem: aut Scripturæ conſuetudine: ſed cur Danielis nulla fit mentio? An fortè longiùs aberat?

15. (d) Si addas, *Vivetis*, oratio quæ nunc eſt vacua ob apoſiopeſim, plena erit.

16. (e) In re facili & certa non opus eſt deliberatione: nam rex videbatur ſpatium illis ad reſpondendum dare.

Digitized by Google

17. Ecce enim Deus noſter, quem colimus, poteſt eripere nos de camino ignis ardentis, & de manibus tuis, ò rex, liberare.

18. Quòd ſi noluerit (f), notum ſit tibi, rex, quia deos tuos non colimus, & ſtatuam auream, quam erexiſti, non adoramus.

19. Tunc Nabuchodonoſor repletus eſt furore: & aſpectus faciei illius immutatus eſt ſuper Sidrach, Miſach, & Abdenago: & præcepit ut ſuccenderetur fornax ſeptuplum, quàm ſuccendi conſueverat.

20. Et viris fortiſſimis de exercitu ſuo juſſit, ut ligatis pedibus Sidrach, Miſach, & Abdenago, mitterent eos in fornacem ignis ardentis.

21. Et confeſtim viri illi vincti, cum braccis ſuis, & tiaris, & calceamentis, & veſtibus, miſſi ſunt in medium fornacis ignis ardentis.

22. Nam juſſio regis urgebat: fornax autem ſuccenſa erat nimis. Porrò viros illos, qui miſerant Sidrach, Miſach, & Abdenago, interfecit flamma (g) ignis.

23. Viri autem hi tres, id eſt, Sidrach, Miſach, & Abdenago, ceciderunt in medio camino ignis ardentis, colligati.

Quæ ſequuntur, in Hebræis voluminibus non reperi.

24. Et ambulabant (h) in medio flammæ laudantes Deum, & benedicentes Domino.

25. Stans autem Azarias oravit ſic, aperienſque os ſuum in medio ignis, ait:

26. Benedictus es Domine Deus patrum noſtrorum, & laudabile & glorioſum nomen tuum in ſæcula:

27. Quia juſtus es in omnibus, quæ feciſti nobis, & univerſa opera tua vera, & viæ tuæ rectæ, & omnia judicia tua vera.

28. Judicia enim vera feciſti, juxta omnia, quæ induxiſti ſuper nos, & ſuper civitatem ſanctam patrum noſtrorum Jeruſalem: quia in veritate, & in judicio induxiſti omnia hæc propter peccata noſtra.

29. Peccavimus (i) enim, & iniquè egimus recedentes à te: & deliquimus in omnibus:

30. Et præcepta tua non audivimus, nec obſervavimus, nec fecimus ſicut præceperas nobis, ut benè nobis eſſet.

31. Omnia ergo, quæ induxiſti ſuper nos, & univerſa, quæ feciſti nobis, in vero judicio feciſti:

32. Et tradidiſti nos in manibus inimicorum noſtrorum iniquorum, & peſſimorum, prævaricatorumque, & regi injuſto & peſſimo ultra omnem terram.

33. Et nunc non poſſumus aperire os: confuſio & opprobrium facti ſumus ſervis tuis, & his, qui colunt te.

34. Ne, quæſumus, tradas nos in perpetuum propter nomen tuum, & ne diſſipes teſtamentum tuum:

35. Neque auferas miſericordiam tuam à nobis, propter Abraham dilectum tuum, & Iſaac ſervum tuum, & Iſrael ſanctum tuum:

36. Quibus locutus es pollicens quòd multiplicares ſemen eorum ſicut ſtellas cœli, & ſicut arenam, quæ eſt in littore maris:

37. Quia Domine imminuti ſumus plus quàm omnes gentes, ſumuſque humiles in univerſa terra hodie propter peccata noſtra.

38. Et non eſt in tempore hoc princeps, & dux, & propheta (k), neque holocauſtum, neque ſacrificium, neque oblatio, neque incenſum, neque locus primitiarum coram te,

39. Ut poſſimus invenire miſericordiam tuam: ſed in animo contrito, & ſpiritu humilitatis ſuſcipiamur.

40. Sicut in holocauſto arietum, & taurorum, & ſicut in millibus agnorum pinguium: ſic fiat ſacrificium (l) noſtrum in conſpectu tuo hodie, ut placeat tibi: quoniam non eſt confuſio confidentibus in te.

41. Et nunc ſequimur te in toto corde, & timemus te, & quærimus faciem tuam.

42. Ne confundas nos: ſed fac nobiſcum juxta manſuetudinem tuam, & ſecundùm multitudinem miſericordiæ tuæ.

43. Et erue nos in mirabilibus tuis, & da gloriam nomini tuo, Domine:

44. Et

18. (f) Non dicitur: Eripiet nos, ſed *Poteſt eripere nos de camino ignis*: nec certam habent hæreticorum perſuaſionem, qua ſtatuant ſe impetraturos quidquid à Deo expectant.

22. (g) Quod non pugnat cum v. 46. *Et non ceſſabant qui miſerant eos, miniſtri regis ſuccendere fornacem*: præterquam enim hæc in Hebræo deſiderantur, atque ex editione Theodotionis videntur hinc tranſlata, id priùs refertur breviter per hyſteroſim, ac poſteà pleniùs narratur, & quomodo factum ſit, explicatur.

24. (h) Hieron. *Grande miraculum! ardent vincula quibus ligati ſunt, & vinctorum corpora timens flamma non tangit. Laudantes Deum*: Hinc admodùm eſt probabile, carmen illud quod ſequitur à Daniele Hebraicè ſcriptum eſſe, ſed negligentia Hebræorum intercidiſſe.

29. (i) Chryſoſt. *Operantur ut juſti, loquuntur ut peccatores.*

38. (k) Nempè in Judæa jam à Chaldæis vaſtata: Daniel verò forſan longiùs aberat, neque illi, ut Ezechieli liberum erat prophetarum obire munera, monere publicè, erudire, corripere.

40. (l) Sacrificium hoc laudis & martyrii. Sic Deus in perſona trium puerorum adumbrabat cultum ſpiritalem novæ legis.

44. Et confundantur omnes, qui oſtendunt ſervis tuis mala, confundantur in omni potentia tua, & robur eorum conteratur:

45. Et ſciant quia tu es Dominus Deus ſolus, & glorioſus ſuper orbem terrarum.

46. Et non ceſſabant qui miſerant eos miniſtri regis ſuccendere fornacem, naphtha, & ſtuppa, & pice, & malleolis (m).

47. Et effundebatur flamma ſuper fornacem cubitis quadraginta novem:

48. Et erupit, & incendit quos reperit juxta fornacem de Chaldæis.

49. Angelus autem Domini deſcendit cum Azaria, & ſociis ejus, in fornacem: & excuſſit flammam ignis de fornace,

50. Et fecit medium fornacis quaſi ventum roris flantem, & non tetigit eos omninò ignis, neque contriſtavit, nec quidquam moleſtiæ intulit.

51. Tunc hi tres quaſi ex uno ore laudabant, & glorificabant, & benedicebant Deum in fornace, dicentes:

52. Benedictus es Domine Deus patrum noſtrorum: & laudabilis, & glorioſus, & ſuperexaltatus in ſæcula, & benedictum nomen gloriæ tuæ ſanctum: & laudabile, & ſuperexaltatum in omnibus ſæculis.

53. Benedictus es in templo ſancto gloriæ tuæ: & ſuperlaudabilis, & ſuperglorioſus in ſæcula.

54. Benedictus es in throno regni tui: & ſuperlaudabilis, & ſuperexaltatus in ſæcula.

55. Benedictus es, qui intueris abyſſos, & ſedes ſuper Cherubim, & laudabilis, & ſuperexaltatus in ſæcula.

56. Benedictus es in firmamento cœli: & laudabilis, & glorioſus in ſæcula.

57. Benedicite omnia opera Domini Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

58. Benedicite Angeli Domini Domino: laudate, & ſuperexaltate eum in ſæcula.

* Pſ. 148. 4. 59. * Benedicite cœli Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

60. Benedicite aquæ (n) omnes, quæ ſuper cœlos ſunt, Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

61. Benedicite omnes virtutes Domini Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

62. Benedicite ſol & luna Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

63. Benedicite ſtellæ cœli Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

64. Benedicite omnis imber & ros Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

65. Benedicite omnes ſpiritus (o) Dei Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

66. Benedicite ignis & æſtus Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

67. Benedicite frigus & æſtus Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

68. Benedicite rores & pruina Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula:

69. Benedicite gelu & frigus Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

70. Benedicite glacies & nives Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

71. Benedicite noctes & dies Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

72. Benedicite lux & tenebræ Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

73. Benedicite fulgura & nubes Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

74. Benedicat terra Dominum: laudet & ſuperexaltet eum in ſæcula.

75. Benedicite montes & colles Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

76. Benedicite univerſa germinantia in terra Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

77. Benedicite fontes Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

78. Benedicite maria & flumina Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

79. Benedicite cete, & omnia, quæ moventur in aquis, Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

80. Benedicite omnes volucres cœli Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

81. Benedicite omnes beſtiæ & pecora Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

82. Benedicite filii hominum Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

83. Benedicat Iſrael Dominum: laudet & ſuperexaltet eum in ſæcula.

84. Be-

46. (m) Aut vitis ſarmenta erant, aut manipuli ſpartei pice obliti: *Naphtha*, eſt flos bituminis, ex Plinio l. 2. cap. 105.

60. (n) Pererius cœli nomine hunc aera, per aquas nubes in excelſo aere generatas vult intelligi: nam cœlum pro aere in Scriptura paſſim accipitur; vox Hebræa caret ſingulari.

65. (o) Venti vehementes; nam immediatè præcedit: *Benedicite omnis imber & ros Domino*: Invitant omnes creaturas ad laudandum Deum ob ſuam pulchritudinem

Digitized by Google

84. Benedicite ſacerdotes Domini Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

85. Benedicite ſervi Domini Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

86. Benedicite ſpiritus & animæ (p) juſtorum Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

87. Benedicite ſancti & humiles corde Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

88. Benedicite Anania, Azaria, Miſael Domino: laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula.

Quia eruit nos de inferno, & ſalvos fecit de manu mortis, & liberavit nos de medio ardentis flammæ, & de medio ignis eruit nos.

89. Confitemini Domino, quoniam bonus: quoniam in ſæculum miſericordia ejus.

90. Benedicite omnes religioſi Domino Deo deorum: laudate & confitemini ei, quia in omnia ſæcula miſericordia ejus.

Hucuſque in Hebræo non habetur, & quæ poſuimus, de Theodotionis editione tranſlata ſunt.

91. Tunc Nabuchodonoſor rex obſtupuit, & ſurrexit propere, & ait optimatibus ſuis: Nonne tres viros miſimus in medium ignis compeditos? Qui reſpondentes regi, dixerunt: Verè rex.

92. Reſpondit, & ait: Ecce ego video quatuor viros ſolutos, & ambulantes in medio ignis, & nihil corruptionis in eis eſt, & ſpecies quarti ſimilis filio Dei.

93. Tunc acceſſit Nabuchodonoſor ad oſtium fornacis ignis ardentis, & ait: Sidrach, Miſach, & Abdenago, ſervi Dei excelſi, egredimini, & venite. Statimque egreſſi ſunt Sidrach, Miſach, & Abdenago de medio ignis.

94. Et congregati ſatrapæ, & magiſtratus, & judices, & potentes regis contemplabantur viros illos, quoniam nihil poteſtatis habuiſſet ignis in corporibus eorum, & capillus capitis * eorum non eſſet aduſtus, & ſarabala eorum non fuiſſent immutata, & odor ignis non tranſiſſet per eos.

*Luc. 12. 7. & 21. 18.

95. Et erumpens Nabuchodonoſor, ait: Benedictus Deus eorum, Sidrach videlicet, Miſach, & Abdenago, qui miſit Angelum ſuum, & eruit ſervos ſuos, qui crediderunt in eum: & verbum regis immutaverunt (q), & tradiderunt corpora ſua ne ſervirent, & ne adorarent omnem deum, excepto Deo ſuo.

96. A me ergo poſitum eſt hoc decretum, ut omnis populus, tribus, & lingua, quæcumque locuta fuerit blaſphemiam contra Deum Sidrach, Miſach, & Abdenago, diſpereat, & domus ejus vaſtetur: neque enim eſt alius Deus, qui poſſit ita ſalvare.

97. Tunc rex promovit Sidrach, Miſach, & Abdenago, in provincia Babylonis.

98. NABUCHODONOSOR REX, omnibus populis (r), gentibus, & linguis, qui habitant in univerſa terra, pax vobis multiplicetur.

99. Signa & mirabilia fecit apud me Deus excelſus. Placuit ergo mihi prædicare

100. Signa ejus, quia magna ſunt; & mirabilia ejus, quia fortia: & regnum ejus regnum ſempiternum, & * poteſtas ejus in generationem & generationem.

*Inf. 4. 31. & 7. 14.

CAPUT IV.

Nabuchodonoſor narrat ſomnium de arbore ſuccisa ab Angelis, quod ſomnium ſolus Daniel interpretatur de ejus ejectione è regno, & mutatione in beſtiam.

1. EGo Nabuchodonoſor quietus eram in domo mea, & florens in palatio meo:

2. Somnium vidi, quod perterruit me: & cogitationes meæ in ſtrato meo, & viſiones capitis mei conturbaverunt me.

3. Et per me propoſitum eſt decretum ut introducerentur in conſpectu meo cuncti ſapientes Babylonis, & ut ſolutionem ſomnii indicarent mihi.

4. Tunc ingrediebantur arioli, magi, Chaldæi, & aruſpices, & ſomnium narravi in conſpectu eorum: & ſolutionem ejus non indicaverunt mihi:

5. Donec collega (a) ingreſſus eſt in conſpectu meo Daniel, cui nomen Baltaſſar ſecundùm nomen Dei mei, qui habet ſpiritum

tum

& utilitatem; eſtque velut poetica ethopœja ad affectus excitandos, Hieron. *Omnis creatura non voce, ſed opere laudat Dominum, quia ex creaturis conſequenter Creator intelligitur, & in ſingulis operibus Dei magnificentia demonſtratur.*

86. 92. & 94. (p) Quæ in ſinu Abrahæ ſunt. *Filio*, Angelo, ut vertunt 70. Interpretes. *Sarabala*, Chald. *Sarbalim*, סרבלים, ſunt clamydes, pallia, aut femoralia.

95. (q) Contra impium regis imperium fortiter egerunt. Vatabl.

98. (r) Eſt titulus epiſtolæ, quæ capite proximo refertur: unde hæc verba ad caput quartum videntur pertinere. Quare Nabuchodonoſor duo poſuit decreta, unum propter miraculum in fornace factum, cujus verba propheta non recitat; alterum propter interpretationem ſomnii, de quo capite ſequenti.

5. (a) Quòd eum feciſſet participem adminiſtrationis CAP. . .

Digitized by Google

rum deorum ſanctorum in ſemetipſo : & ſomnium coram ipſo locutus ſum.

6. Baltaſſar princeps ariolorum (b), quoniàm ego ſcio quòd ſpiritum ſanctorum deorum habeas in te, & omne ſacramentum non eſt impoſſibile tibi : viſiones ſomniorum meorum, quas vidi, & ſolutionem earum narra.

7. Viſio capitis mei in cubili meo: Videbam (c), & ecce arbor in medio terræ, & altitudo ejus nimia.

8. Magna arbor, & fortis: & proceritas ejus contingens cœlum: aſpectus illius erat uſque ad terminos univerſæ terræ.

9. Folia ejus pulcherrima, & fructus ejus nimius : & eſca univerſorum in ea,
Sap. 2. 38. ſubter eam habitabant animalia & beſtiæ: & in ramis ejus converſabantur volucres cœli: & ex ea veſcebatur omnis caro

10. Videbam in viſione capitis mei ſuper ſtratum meum, & ecce vigil (d) & ſanctus de cœlo deſcendit.

11. Clamavit fortiter, & ſic ait : Succidite arborem (e), & præcidite ramos ejus : excutite folia ejus, & diſpergite fructus ejus: fugiant beſtiæ, quæ ſubter eam ſunt, & volucres de ramis ejus.

12. Verumtamen germen (f) radicum ejus in terra ſinite, & alligetur vinculo ferreo & æreo, in herbis quæ foris ſunt, & rore cœli tingatur, & cum feris pars ejus in herba terræ.

13. Cor ejus ab humano commutetur, & cor feræ detur (g) ei : & ſeptem tempora mutentur ſuper eum.

14. In ſententia (h) vigilum decretum eſt, & ſermo ſanctorum, & petitio: donec cognoſcant viventes, quoniam dominatur Excelſus in regno hominum ; & cuicumque voluerit, dabit illud, & humillimum
* 1. Reg. 2. 8. & 16. 11. & ſeq. * hominem conſtituet ſuper eum.

15. Hoc ſomnium vidi ego Nabuchodonoſor rex: tu ergo Baltaſſar interpretationem narra feſtinus: quia omnes ſapientes regni mei non queunt ſolutionem edicere mihi : tu autem potes, quia ſpiritus Deorum ſanctorum in te eſt.

16. Tunc Daniel, cujus nomen Baltaſſar, cœpit intra ſemetipſum tacitus cogitare quaſi una hora : & cogitationes ejus conturbabant eum. Reſpondens autem rex ait: Baltaſſar, ſomnium & interpretatio ejus non conturbent te. Reſpondit Baltaſſar, & dixit : Domine mi, ſomnium his, qui te oderunt, & interpretatio ejus hoſtibus tuis ſit.

17. Arborem, quam vidiſti ſublimem atque robuſtam, cujus altitudo pertingit ad cœlum, & aſpectus illius in omnem terram,

18. Et rami ejus pulcherrimi, & fructus ejus nimius, & eſca omnium in ea, ſubter eam habitantes beſtiæ agri, & in ramis ejus commorantes aves cœli:

19. Tu es rex, qui magnificatus es, & invaluiſti : & magnitudo tua crevit, & pervenit uſque ad cœlum, & poteſtas tua in terminos univerſæ terræ.

20. Quòd autem vidit rex vigilem & ſanctum deſcendere de cœlo, & dicere: Succidite arborem, & diſſipate illam, attamen germen radicum ejus in terra dimittite, & vinciatur ferro & ære in herbis foris, & rore cœli conſpergatur, & cum feris ſit pabulum ejus: donec ſeptem tempora mutentur ſuper eum:

21. Hæc eſt interpretatio ſententiæ Altiſſimi, quæ pervenit ſuper dominum meum regem:

22. Ejicient te ab hominibus, & cum beſtiis (i) feriſque erit habitatio tua, &
* fœnum ut bos comedes, & rore cœli infunderis : ſeptem quoque tempora mutabuntur ſuper te, donec ſcias quòd dominetur Excelſus ſuper regnum hominum, & cuicumque voluerit, det illud. * Infra 5. 21.

23. Quòd autem præcepit ut relinqueretur germen radicum ejus, id eſt, arboris: regnum tuum tibi manebit, poſtquam cognoveris poteſtatem eſſe cœleſtem.

24. Quam ob rem rex conſilium meum placeat tibi, * & peccata tua eleemoſynis redime, & iniquitates tuas miſericordiis pauperum: forſitan ignoſcet delictis tuis. * Eccli. 3. 33. Jerem. 18. 8. & 4. Reg. 20. Jon. 3. 8. Act. 8. 22.

25. Om-

regni: *Secundum nomen Dei mei*. *Beli*; unde nomen ei indiderat *Baltaſſaris*. Hieronym. *Nec mirum ſi erret Nabuchodonoſor, & quidquid ſuper ſe cernit, non Deum, ſed Deos arbitratur*. Quamquam id proprium eſt linguæ Hebraicæ & Chaldaicæ, ut nomen Dei in plurali numero proferatur.

6. (b) Loquitur ut idololatra; vel quia ſuper ſapientes eum conſtituerat, ac nomen arioli, ut magi in bonam partem accipit. *Spiritum Sanctorum Deorum*, i. e. Spiritum Sanctum, quod ex Daniele didicerat.

7. 8. & 9. (c) Hæc hyperbolicè dicuntur. *Folia*, ornatum & pompam regiam. *Fructus*, tributa, quæ undique afferebantur.

10. (d) Angelus qui caret corpore : Hieron. *Significat Angelos, quòd ſemper vigilent, & ad Dei imperium ſint parati*.

11. (e) Regem è throno dejicite, & ejus principes ut ramos, *præcidite*.

12. (f) Stirpem ei relinquite : *Et alligetur vinculo ferreo*, Nabuchodonoſor. *In herbis*, in pratis : tamquam inſanus & furibundus vinculis conſtringitur, quibus ſolutus per deſerta loca more ferarum vagabatur.

13. (g) Usu rationis privetur, fiat inſanus, & ſimilis beſtiis.

14. (h) Ab Angelis juxta mandatum divinum. *Et ſermo ſanctorum*; petitio hæc eſt petitio ſanctorum Angelorum.

22. (i) Inter beſtias ages, ferarum more vives. Quod ait v. 33. *Et figura mea reverſa eſt*, quæ receſſerat per tantam unguium & capillorum deformitatem : videtur etiam quaſi lycantropia quadam laboraſſe.

25. Omnia hæc venerunt ſuper Nabuchedonoſor regem.

26. Poſt finem menſium duodecim, in aula (k) Babylonis deambulabat.

27. Reſpoonditque rex, & ait: Nonne hæc eſt Babylon magna, quam ego ædificavi in domum regni, in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei:

28. Cùmque ſermo adhuc eſſet in ore regis, vox de cœlo ruit: Tibi dicitur Nabuchodonoſor rex: Regnum tuum tranſibit à te,

29. Et ab hominibus ejicient te, & cum beſtiis & feris erit habitatio tua: fœnum quaſi bos comedes, & ſeptem tempora mutabuntur ſuper te, donec ſcias quòd dominetur Excelſus in regno hominum, & cuicumque voluerit det illud.

30. Eadem hora ſermo completus (l) eſt ſuper Nabuchodonoſor, & ex hominibus abjectus eſt, & fœnum ut bos comedit, & rore cœli corpus ejus infectum eſt: donec capilli ejus in ſimilitudinem aquilarum creſcerent, & ungues ejus quaſi avium.

31. Igitur poſt finem dierum, ego Nabuchodonoſor oculos meos ad cœlum levavi, & ſenſus meus redditus eſt mihi: & Altiſſimo benedixi, & viventem in ſempi-
* Sup. 3. 100. ternum laudavi, & glorificavi: * quia poteſtas ejus poteſtas ſempiterna, & regnum ejus in generationem & generationem.

32. Et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati ſunt: juxta vo-
* Jer. 23. 24. Pſal. 115. 3. luntatem enim ſuam facit * tam in virtutibus cœli, quàm in habitatoribus terræ: & non eſt qui reſiſtat manui ejus, & dicat ei: Quare feciſti?

33. In ipſo tempore ſenſus (m) meus reverſus eſt ad me, & ad honorem regni mei decoremque perveni, & figura mea reverſa eſt ad me: & optimates mei, & magiſtratus mei requiſierunt me, & in regno meo reſtitutus ſum: & magnificentia amplior addita eſt mihi.

34. Nunc igitur ego Nabuchodonoſor laudo, & magnifico, & glorifico regem cœli: quia omnia opera ejus vera, & viæ ejus judicia, & gradientes in ſuperbia poteſt humiliare.

CAPUT V.

Baltaſſar dum vaſa templi profanat, & temulentus laudat idola ſua, videt digitos in pariete ſcribentes. Hanc ſcripturam ſolus Daniel legere potuit & interpretari.

1. BAltaſſar rex fecit grande convivium optimatibus ſuis mille: & unuſquiſque ſecundùm ſuam bibebat (a) ætatem.

2. Præcepit ergo jam temulentus, ut afferrentur vaſa aurea & argentea, quæ aſportaverat Nabuchodonoſor pater ejus de templo, quod fuit in Jeruſalem, ut biberent in eis rex & optimates ejus, uxoreſque ejus & concubinæ.

3. Tunc allata ſunt vaſa aurea, & argentea, quæ aſportaverat de templo, quod fuerat in Jeruſalem: & biberunt in eis rex & optimates ejus, uxores & concubinæ illius.

4. Bibebant vinum, * & laudabant deos * Jer. 51. 39. & 57.
ſuos aureos, & argenteos, æreos, ferreos, ligneoſque & lapideos.

5. In eadem hora apparuerunt digiti, quaſi manus hominis ſcribentis contra candelabrum in ſuperficie parietis aulæ regiæ: & rex aſpiciebat articulos manus ſcribentis.

6. Tunc

26. & 27. (k) Unde proſpectus patebat in totam urbem. *Ædificavi*, triplici muro cinxi, regiam, templum conſtruxi.

30. (l) Hieronymus negat eum reipſa in beſtiam mutatum; cùm id Scriptura non dicat, & v. 31. sea ſubjiciat ſibi ſenſum redditum, facilè intelligimus eum non humanam formam, ſed ſenſum mutaſſe: deinde ait Daniel corpus ejus infectum eſſe rore cœli, donec capilli in ſimilitudinem aquilarum creſcerent, & ungues ejus quaſi avium; neque de aliis corporis partibus aſſerit quòd mutatæ fuerint præter capillos & ungues, qui niſi reſecentur, facilè creſcunt: veriſimile eſt eum beſtiarum more nudum fuiſſe. Quod ais v. 33. *Et figura mea reverſa eſt ad me*, id de pulchritudine corporis, non de figura ipſa commodè intelligitur. Itaque, ut videtur S. Thomæ l. 2. de regimine principum, opinione ſua, & imaginatione in beſtiam mutatus eſt. Ferinum temperamentum datum eſt illi, & privatus membrorum humanorum officio, adeò ut curvato corpore incederet, rationis uſu orbatus, pedibus & manibus reptans, fugiens congreſſum hominum.

33. (m) Hieron. *Quando dicit ſenſum ſibi redditum, oſtendit non formam ſe amiſiſſe, ſed mentem.* De tempore, quo ſenſu, & regno privatus eſt, an ſeptem menſibus, an ſeptem annis, variæ ſunt interpretum ſententiæ: communior ea eſt ſententia, per ſeptem annos extra hominum conſortium vixiſſe inſtar feræ.

CAP. V. 1. (a) Hebr. *Et coram mille vinum bibebat*; Baltaſſar ipſe, ſeu is fuerit *Evilmerodach*, ſeu frater ejus minor natu, aut filius ejus, quod probabilius videtur; ac fortè in menſa eadem, aut ſeparata coram optimatibus bibebat, & unuſquiſque poculum priùs, aut poſteriùs ſumebat pro ratione ætatis; priùs ſeniores, poſteà juniores. Rex munitione urbis, & recondito in plures annos commeatu ſecurus, luxu diffluens & deliciis, in ipſa urbis obſidione intemperanter vivebat, atque huic convivio mille principes interfuerunt. Videtur Pererio & aliis hoc caput præter ordinem hiſtoriæ poſitum: nam ſeptimo & octavo cap. narrantur quæ primo & tertio anno Regis Baltaſſaris geſta ſunt; in quinto autem capite quæ ultimo & decimo ſeptimo Baltaſſaris anno contigerunt, nempe ut Daniel omnem ſimul texeret hiſtoriam, quæ ad Reges Chaldæorum pertinet: cùm ſeptimum & octavum capita unius Danielis viſiones complectantur. Variis autem nominibus *Baltaſſar* deſignatur. Nam Jerem. 50. *Merodach* appellatur; Herodotus hunc Labynitum vocat l. 1. Beroſus & Alexander Polyhiſtor apud Joſephum l. 10. Antiq. hunc vocant *Nabonidum*. Idque ſæpè evenit, ut iidem reges variis ſignentur nominibus, non ſolùm apud ſacros Auctores, ſed etiam apud profanos. Hujus convivii meminit Xenophon l. 7. Cyropædiæ: Iſaiæ cap. 21. idem prædictum.

6. Tunc facies regis commutata eſt, & cogitationes ejus conturbabant eum: & compages (b) renum ejus ſolvebantur, & genua ejus ad ſe invicem collidebantur.

7. Exclamavit itaque rex fortiter, ut introducerent magos, Chaldæos, & aruſpices. Et proloquens rex ait ſapientibus Babylonis: Quicumque legerit ſcripturam hanc, & interpretationem ejus manifeſtam mihi fecerit, purpura veſtietur, & torquem auream habebit in collo, & tertius in regno meo erit.

8. Tunc ingreſſi omnes ſapientes regis non potuerunt nec ſcripturam legere, nec interpretationem indicare regi.

9. Unde rex Baltaſſar ſatis conturbatus eſt, & vultus illius immutatus eſt: ſed & optimates ejus turbabantur.

10. Regina (c) autem, pro re quæ acciderat regi, & optimatibus ejus, domum convivii ingreſſa eſt; & proloquens ait: Rex in æternum vive: non te conturbent cogitationes tuæ, neque facies tua immutetur.

11. Eſt vir in regno tuo, qui ſpiritum deorum ſanctorum habet in ſe: & in diebus patris tui ſcientia & ſapientia inventæ ſunt in eo: nam & rex Nabuchodonoſor pater (d) tuus, principem magorum, incantatorum, Chaldæorum, & aruſpicum conſtituit eum, pater, inquam, tuus, ò rex:

12. Quia ſpiritus amplior, & prudentia, intelligentiaque & interpretatio ſomniorum, & oſtenſio ſecretorum, ac ſolutio ligatorum inventæ ſunt in eo, hoc eſt in Daniele: cui rex poſuit nomen Baltaſſar: nunc itaque Daniel vocetur, & interpretationem narrabit.

13. Igitur introductus eſt Daniel coram rege. Ad quem præfatus rex ait: Tu es Daniel de filiis captivitatis Judæ, quem adduxit pater meus rex de Judæa?

14. Audivi de te, quoniam ſpiritum deorum habeas: & ſcientia, intelligentiaque ac ſapientia ampliores inventæ ſunt in te.

15. Et nunc introgreſſi ſunt in conſpectu meo ſapientes magi, ut ſcripturam hanc legerent, & interpretationem ejus indicarent mihi: & nequiverunt ſenſum hujus ſermonis edicere.

16. Porrò ego audivi de te, quòd poſſis obſcura interpretari, & ligata diſſolvere: ſi ergo vales ſcripturam legere, & interpretationem ejus indicare mihi, purpura veſtieris, & torquem auream circa collum tuum habebis, & tertius in regno meo princeps eris.

17. Ad quæ reſpondens Daniel, ait coram rege: Munera tua ſint tibi, & dona (e) domus tuæ alteri da: ſcripturam autem legam tibi, rex, & interpretationem ejus oſtendam tibi. *Gen. 14. 23. & 4. Reg. 5. 16.*

18. O rex, Deus Altiſſimus regnum & magnificentiam, gloriam & honorem dedit Nabuchodonoſor patri tuo.

19. Et propter magnificentiam, quam dederat ei, univerſi populi, tribus, & linguæ, tremebant & metuebant eum: quos volebat, interficiebat: & quos volebat, percutiebat: & quos volebat, exaltabat: & quos volebat, humiliabat.

20. Quando autem elevatum eſt cor ejus, * & ſpiritus illius obfirmatus eſt ad ſuperbiam, depoſitus eſt de ſolio regni ſui, & gloria ejus ablata eſt: * *Sup. 3. 27.*

21. * Et à filiis hominum ejectus eſt, ſed & cor ejus cum beſtiis poſitum eſt, & cum onagris erat habitatio ejus: fœnum quoque ut bos comedebat, & rore cœli corpus ejus infectum eſt, donec cognoſceret quòd poteſtatem haberet Altiſſimus in regno hominum: & quemcumque voluerit, ſuſcitabit ſuper illud. * *Sup. 4. 22.*

22. Tu quoque filius ejus Baltaſſar, non humiliaſti cor tuum, cùm ſcires hæc omnia:

23. Sed adversùm Dominatorem cœli elevatus es: & vaſa domus ejus allata ſunt coram te: & tu, & optimates tui, & uxores tuæ, & concubinæ tuæ vinum bibiſtis in eis: deos quoque argenteos, & aureos, & æreos, ferreos, ligneoſque & lapideos, qui non vident, neque audiunt, neque ſentiunt, laudaſti: porrò Deum, qui habet flatum (f) tuum in manu ſua, & omnes vias tuas, non glorificaſti.

24. Idcircò ab eo miſſus eſt articulus manus, quæ ſcripſit hoc, quod exaratum eſt.

25. Hæc eſt autem ſcriptura, quæ digeſta eſt, MANE (g), THECEL, PHARES.

26. Et hæc eſt interpretatio ſermonis. MANE: numeravit Deus regnum tuum, & complevit illud.

27. THE-

6. & 8. (b) Ut fit in vehementi timore. *Legere*, nam initiales tantummodò litteræ ſcriptæ erant. Beroſus, quem ſequitur Joſephus, ſucceſſorem Nabuchodonoſoris cenſet fuiſſe *Evilmerodach*, quem *Negliſſar*, tum *Labaſordach*, tandem *Baltaſſar* ex ordine exceperunt. Evilmerodach occiſum fuiſſe a Negliſſar ſororis marito tradunt Auctores, quos citat Joſephus lib. priori contra Appionem: ac probabile eſt Baltaſſar ab amicis patris neci ſubductum fuiſſe, quoad patris hoſtes regnaverint.

10. (c) Mater, vel avia Baltaſſaris Nitocris nomine.

11. (d) Avus, more apud Hebræos uſitato; idque colligitur ex cap. 27. Jeremiæ.

17. (e) Quòd impium ſit rem ſacram vendere.

23. (f) Qui mortificat & vivificat; qui habet vitam tuam in ſua poteſtate.

24. & 25. (g) Manus cum ſuis articulis. *Mane*, tria verba in pariete deſcripta ſcripturæ deſignabat; primum *numerum*, ſecundum *pondus*, tertium *diviſionem* ſignificabant.

27. THECEL: appenſus es in ſtatera, & inventus es minus (h) habens.

28. PHARES: diviſum (i) eſt regnum tuum, & datum eſt Medis & Perſis.

29. Tunc jubente rege indutus eſt Daniel purpura, & circumdata eſt torques aurea collo ejus: & prædicatum eſt de eo quòd haberet poteſtatem tertius in regno ſuo.

30. Eadem (k) nocte interfectus eſt Baltaſſar rex Chaldæus.

31. Et Darius Medus ſucceſſit in regnum annos natus ſexaginta duos.

CAPUT VI.

Daniel inter principes conſtitutus, accuſatur, quòd regis edicto non paruerit: miſſus eſt in lacum leonum, unde exiit illæſus, immiſſis in lacum accuſatoribus, qui ſubitò à leonibus ſunt dilaniati.

1. PLacuit (a) Dario, & conſtituit ſuper regnum ſatrapas centum viginti, ut eſſent in toto regno ſuo.

2. Et ſuper eos principes tres, ex quibus Daniel unus erat: ut ſatrapæ illis redderent rationem, & rex non ſuſtineret moleſtiam.

3. Igitur Daniel ſuperabat omnes principes & ſatrapas: quia ſpiritus Dei amplior erat in illo.

4. Porrò rex cogitabat conſtituere eum ſuper omne regnum: unde principes & ſatrapæ quærebant occaſionem ut invenirent Danieli ex latere (b) regis: nullamque cauſam & ſuſpicionem reperire potuerunt, eò quòd fidelis eſſet, & omnis culpa & ſuſpicio non inveniretur in eo.

5. Dixerunt ergo viri illi: Non inveniemus Danieli huic aliquam occaſionem, niſi fortè in lege Dei ſui.

6. Tunc principes & ſatrapæ ſurripuerunt regi, & ſic locuti ſunt ei: Dari rex in æternum vive:

7. Conſilium inierunt omnes principes regni tui, magiſtratûs, & ſatrapæ, ſenatores, & judices, ut decretum imperatorium exeat, & edictum; Ut omnis, qui petierit aliquam petitionem à quocumque deo & homine, uſque ad triginta dies, niſi à te, rex, mittatur in lacum leonum.

8. Nunc itaque rex confirma ſententiam, & ſcribe decretum: ut non immutetur quod ſtatutum eſt à Medis & Perſis (c), Eſther 1. 19.
nec prævaricari cuiquam liceat.

9. Porrò rex Darius propoſuit edictum, (d), & ſtatuit.

10. Quod cùm Daniel compeiiſſet, id eſt, conſtitutam legem, ingreſſus eſt domum ſuam: & feneſtris apertis (e) in cœnaculo ſuo contra Jeruſalem * tribus tem- * 3 Reg. 8. 48.
poribus in die flectebat genua ſua, & adorabat, confitebaturque coram Deo ſuo, ſicut & antè facere conſueverat.

11. Viri ergo illi curioſiùs inquirentes, invenerunt Danielem orantem & obſecrantem Deum ſuum.

12. Et accedentes locuti ſunt regi ſuper edicto: Rex, nunquid non conſtituiſti, ut omnis homo, qui rogaret quemquam de diis & hominibus, uſque ad dies triginta, niſi te, rex, mitteretur in lacum leonum? Ad quos reſpondens rex, ait: Verus eſt ſermo juxta decretum Medorum atque Perſarum, quod prævaricari non licet.

13. Tunc reſpondentes dixerunt coram rege: Daniel de filiis captivitatis Juda, non curavit de lege tua, & de edicto, quod conſtituiſti: ſed tribus temporibus per diem orat obſecratione ſua.

14. Quod verbum cùm audiſſet rex, ſatis contriſtatus eſt: & pro Daniele poſuit cor ut liberaret eum, & uſque ad occaſum ſolis laborabat ut erueret illum.

15. Viri autem illi intelligentes regem, dixerunt ei: Scito rex, quia lex Medorum atque Perſarum eſt, ut omne decretum, quod conſtituerit rex, non liceat immutari.

16. Tunc

27. (h) Minus habens dierum, quam ætas & natura poſtulabat, adeò ut morte violenta & præcipiti moriaris: ita Hieronymus hæc verba interpretatur.

28. (i) Inter Perſas & Medos. Cyrus bellum gerebat nomine Darii Medi avunculi ſui; mortuo ſine liberis Dario Cyrus utrumque regnum poſſedit.

30. (k) Xenophon lib. 7. tradit, illo eodem die, quo Babylonii diem feſtum agerent ludis & conviviis vacabant, urbem eſſe captam, & regem neci datum. Nam Cyrus multas & altas foſſas fecerat, in quas deductum Euphratem tranſire vit. Xenophon Cyaxarem, ſeu Darium Cyri avunculum hujus belli auctorem fuiſſe tradit, & Syrum acciviſſe. *Quod autem*, inquit Hieronym. *viveret pro rege Perſarum & Dario rege Medorum ſolus Darius ſucceſſit in regnum, ordo ætatis, & propinquitatis, & regni ſervatus eſt.* Darius enim tum fuit ſexaginta duorum annis natus, & majus erat regnum Medorum, quam Perſarum; idem Cyri avunculus fuit. Excidium autem & everſio Babylonis, quam Iſaias cap. 13. & 14. Jerem. cap. 50. prædicunt, non ſimul, ſed paulatim contigit, amiſſo primùm imperio, tum ſub Dario Hyſtaſpis filio, qui eam expugnavit, poſtea à Seleuco habitatoribus fuit exhauſta. Cyrus tria regna Babylonis, Mediæ, & Perſidis in unum comunaerat.

1. (a) Id viſum eſt Dario ut 120. Satrapæ regno præeſſent. Præcipua auctoritas erat penes Danielem. CAP. VI.

4. (b) Pagninus, ex parte regni, in negotiis Regis: ut invenirent aliquid quod circa regni adminiſtrationem Danieli poſſent objicere.

8. (c) Hieron. *Perſpicuum eſt unum fuiſſe regnum ſub Dario & Cyro Medorum atque Perſarum.*

9. (d) Hoc uſi ſunt prætextu, ut novi Regis imperium omnes agnoſcerent.

10. (e) Ergo cæremoniarum uſus non eſt indifferens, ſecùs imprudenter egiſſet Daniel. Nihil de orandi ritu quo ante utebatur edicti metu mutare voluit. Hieron. *Tria autem eſſe tempora quibus Deo flectenda ſunt genua, tertiam horam, ſextam, & nonam, Eccleſiaſtica intelligit traditio.*

Digitized by Google

16. Tunc rex præcepit: & adduxerunt Danielem, & miſerunt eum in lacum leonum. Dixitque rex Danieli: Deus tuus, quem colis ſemper, ipſe liberabit te.

17. Allatuſque eſt lapis unus, & poſitus eſt ſuper os laci: quem obſignavit (f) rex annulo ſuo, & annulo optimatum ſuorum, ne quid fieret contra Danielem.

18. Et abiit rex in domum ſuam, & dormivit incœnatus, cibique non ſunt allati coram eo, inſuper & ſomnus receſſit ab eo.

19. Tunc rex primo diluculo conſurgens, feſtinus ad lacum leonum perrexit:

20. Appropinquanſque lacui, Danielem voce lacrymabili inclamavit, & affatus eſt eum: Daniel ſerve Dei viventis, Deus tuus, cui tu ſervis ſemper, putaſne valuit (g) te liberare à leonibus?

21. Et Daniel regi reſpondens ait: Rex in æternum vive:

* 1. Mach. [illegible] Heb. 11. 33. 22. * Deus meus miſit Angelum ſuum, & concluſit ora leonum, & non nocuerunt mihi: quia coram eo juſtitia (h) inventa eſt in me: ſed & coram te, rex, delictum non feci.

23. Tunc vehementer rex gaviſus eſt ſuper eo, & Danielem præcepit educi de lacu: eductuſque eſt Daniel de lacu, & nulla læſio inventa eſt in eo, quia credidit (i) Deo ſuo.

24. Jubente autem rege, adducti ſunt viri illi, qui accuſaverant Danielem: & in lacum leonum miſſi ſunt, ipſi, & filii, & uxores eorum: & non pervenerunt uſque ad pavimentum laci, donec arriperent eos leones, & omnia oſſa eorum comminuerunt.

25. Tunc Darius rex ſcripſit univerſis populis, * tribubus, & linguis (k), habitantibus in univerſa terra: Pax vobis multiplicetur. * Sup. 3 96.

26. A me conſtitutum eſt decretum, ut in univerſo imperio & regno meo tremiſcant & paveant Deum Danielis. Ipſe eſt enim Deus vivens, & æternus in ſæcula: & regnum ejus non diſſipabitur, & poteſtas ejus uſque in æternum.

27. Ipſe liberator, atque ſalvator, faciens ſigna, & mirabilia in cœlo & in terra: * qui liberavit Danielem de lacu leonum. * Sup. 3 100.

28. * Porrò Daniel perſeveravit uſque ad regnum Darii, regnumque Cyri Perſæ. * Sup. 1 21.

CAPUT VII.

Viſio Danielis de quatuor beſtiis, quæ quatuor Monarchias deſignant, nec non de Chriſti regno æterno.

1. ANno primo (a) Baltaſſar regis Babylonis, Daniel ſomnium vidit: viſio autem capitis ejus in cubili ſuo: & ſomnium ſcribens, brevi ſermone comprehendit: ſummatimque perſtringens, ait:

2. Videbam in viſione mea nocte, & ecce quatuor venti cœli pugnabant in mari magno (b).

3. Et quatuor beſtiæ grandes aſcendebant de mari diverſæ inter ſe.

4. Prima quaſi leæna (c), & alas habebat aquilæ: aſpiciebam donec evulſæ ſunt alæ ejus, & ſublata eſt de terra, & ſuper pedes quaſi homo ſtetit; & cor hominis datum eſt ei.

5. Et

17. (f) Hieron. Et qui de Leonibus ſecurus eſt, de hominibus pertimeſcit: ne principes ſi viderent Danielem à Leonibus non interfici, ipſi eum occiderent. Hæc figurabant ea quæ in Chriſto ventura erant.

20. (g) I. e. Voluit me te liberare. Theodoretus.

22. (h) Cùm ait ſe coram rege juſtum fuiſſe, de particulari juſtitia eſt intelligendum: accuſatus enim fuerat, quòd in regem deliquiſſet: cùm ait ſe coram Deo juſtum eſſe, de generali loquitur juſtitia, non quòd negaret ſe aliquando peccare in Deum, ſed peccata ſua eſſe remiſſa, nec fuiſſe mortifera inſinuat.

23. (i) Fide per charitatem formata. Ad hunc locum alludit Paulus Hebr. 11. verſ. 33. cùm ait, *Sanctos per fidem obturaſſe ora leonum*: nam fides prima ſalutis eſt cauſa.

25. 26. & 27. (k) Nationibus, phraſi Chaldaica. *Tremiſcant*, ut omnino abſtinerent ab omni adverſus Deum irreverentia & contumelia, ut cap. 3. Nabuchodonoſor edicto caverat. *Uſque*, quamdiu Darius & Cyrus regnaverunt.

CAP. VII. 1. (a) In Prophetia non ſervatur ordo temporum: quæ enim hoc capite narrantur, antè multis annis evenerunt, quam ea quæ ſuperiori capite. Quæ in hoc libro ſub figura regnorum adumbrantur, ad Imperium Chriſti ſunt referenda, quod omnia terræ imperia deſtruxit, per juſtitiæ ſeveritatem, aut miſericordiam infinitam. Id obſervat Maldonatus, ſolitos fuiſſe Prophetas ſingula vaticinia ſeparatim ſcribere, prout ſe unumquodque offerebat, & populis poſteà proponere non ſervato ordine temporum, in unum volumen eſſe collecta, ut in Pſalmis factum cernimus. Poteſt tamen hujus mutati ordinis aliqua afferri ratio, quòd hactenus Daniel quæ ad Prophetiam quaſi viam muniunt, ſex primis capitibus & hiſtoriam magis ſcripſerit, quàm prophetiam, nunc ſua vaticinia contexat.

2. (b) Sic appellabant mare Mediterraneum: Quatuor venti, quatuor regna, eorum commotiones & bella indicant, uti & quatuor beſtiæ feroces vim & ſævitiam in his regnis conſtituendis, & ſervandis exhibent. Hieron. per quatuor ventos quatuor angelicas poteſtates, quibus principalia regna commiſſa ſunt, intelligit. Theodoretus ſimilitudine quatuor ventorum inter ſe pugnantium adumbratos putat tumultus maximos, qui in exortu cujuſque Monarchiæ extiterunt.

4. (c) Prima Monarchia Chaldæorum, *Alas habebat aquilæ*, ob celeritatem in bellis conficiendis: hinc Jerem. 4. *Velociores aquilis equi ejus*. *Aſpiciebam donec evulſæ ſunt alæ ejus*, Nabuchodonoſoris, qui & regno & rationis uſu privatus inſtar bovis, fuit incurvatus; ſed hæc beſtia cùm Deum cœli agnovit, *ſublata eſt de terra*, ſuper pedes *quaſi homo ſtetit*, & erecta fuit; vel potius de futura regni translatione ſub perſona Nabuchodonoſoris vaticinatur: duæ illius alæ ſunt Evilmerodach, & Baltaſſar, quibus ſublatis regnum eſſe deſiit Babylonis.

Digitized by Google

5. Et ecce beſtia (d) alia ſimilis urſo in parte ſtetit : & tres ordines erant in ore ejus, & in dentibus ejus, & ſic dicebant ei : Surge, comede carnes plurimas.

6. Poſt hæc aſpiciebam, & ecce alia quaſi pardus (e), & alas habebat quaſi avis quatuor ſuper ſe, & quatuor capita erant in beſtia, & poteſtas data eſt ei.

7. Poſt hæc aſpiciebam in viſionē noctis, & ecce beſtia quarta (f) terribilis, atque mirabilis, & fortis nimis, dentes ferreos habebat magnos, comedens atque comminuens, & reliqua pedibus ſuis conculcans : diſſimilis autem erat cæteris beſtiis, quas videram ante eam, & habebat cornua decem.

8. Conſiderabam cornua, & ecce cornu aliud parvulum ortum (g) eſt de medio eorum : & tria de cornibus primis evulſa ſunt à facie ejus : & ecce oculi, quaſi oculi hominis erant in cornu iſto, & os loquens ingentia.

9. Aſpiciebam (h) donec throni poſiti ſunt, & antiquus dierum ſedit : veſtimentum ejus candidum quaſi nix, & capilli capitis ejus quaſi lana munda : thronus ejus flammæ ignis : rotæ ejus ignis accenſus.

10. Fluvius (i) igneus, rapiduſque egrediebatur à facie ejus : * millia millium miniſtrabant ei, & decies millies centena millia aſſiſtebant ei : judicium ſedit, & libri aperti ſunt. * Apoc. 5. 11.

11. Aſpi-

5. (d) Monarchia Perſarum & Medorum. *In parte ſtetit*. Syrus, *Ad unum latus ſtetit*, in Babylonios ſcilicet. Hieronym. Primùm erexit ſe, & invaſit partem ſibi viciniorum, ſeu regnum Chaldæorum, quo devicto facile ei fuit cætera jugo ſuo ſubjicere. *Similis urſo*; nam ut catuli urſorum, ſic Perſæ viles & informes à Cyro ad bellum formati ſunt, & ad imperii faſtigium evecti. *Et tres ordines*, Chald. & Septuaginta *inter dentes ejus* : tria nempe regna Perſarum, Medorum & Babylonicum, quæ Cyrus in unum conjunxit. *Surge, comede carnes plurimas*, Deo permittente aut impellente. Cyrum multas gentes domiturum ſignificat.

6. (e) Alexander : *Et alas habebat quaſi avis*, ob victoriarum incredibilem celeritatem. *Et quatuor capita erant in beſtia*, quatuor Alexandri præcipuos duces, quibus imperium poſteà diviſum eſt : Philippo Macedonia & Græcia, Antigono Aſia minor, Seleuco Syria & Babylonia, Ptolemæo Ægyptus. Theodoretus per quatuor alas, omnes orbis terrarum partes intelligit : vel quatuor præcipua regna, Babylonicum, Medorum, Perſarum, Græcorum, cum Maldonato licet interpretari.

7. (f) Monſtrum erat ex plurium commiſtione conflatum, Romanorum ſcilicet imperium; *Dentes*, ingentes exercitus. *Et habebat cornua decem*, reges potentes à populo Romano debellatos videtur innuere, quicumque illi ſint. *In viſione noctis*, per ſomnium nocturnum. Quarta beſtia Romanum imperium poſt primum Chriſti adventum, & ante ſecundum adventum videtur deſignare. Nam ea de re Daniel hoc in loco, & Joannes in Apoc. cap. 17. videntur loqui. Joannes verò apertè Romam deſignat v. 9. Quòd autem Daniel cap. 2. Romanum imperium à Chriſto comminutum innuit, de victoria ſpirituali, non de temporali agit. Cæterùm Romani imperii nullam exprimit formam, ut in aliis imperiis, quibus unus rex dominabatur : ſed varia fuit hujus imperii forma : unde hæc beſtia non nominatur à Daniele. *Reliqua pedibus ſuis conculcans* : tributis ſubjiciens quos non occidebat. Decem illi reges fortè adhuc futuri ſunt, aut ſi jam extiterunt, ii quærendi ſunt ex interpretatione cap. 13. & 17. Apoc. Quatuor illæ beſtiæ è mari prodeunt, apud Danielem in mari, ſeu in mundo tot procellis agitato pugnant, ut in Apoc. cap. 13. quarta beſtia Romanum videlicet imperium de mari aſcendit, & maris nomine mundum ipſum intelligit, ex cap. 21. mare non ampliùs futurum ait. *Et vidi cœlum novum, & mare jam non eſt* : *Et habebat cornua decem*; Porphyrius juxta Hieronym. duas poſteriores beſtias Macedonum & Romanorum in uno Macedonum regno poſuit & diviſit, pardum volens intelligi Alexandrum; beſtiam autem diſſimilem cæteris beſtiis quatuor Alexandri ſucceſſores, & deinde uſque ad Antiochum Epiphanem decem reges enumerat, qui fuerunt ſæviſſimi.

8. (g) Patres nonnulli intelligunt Antichriſtum, qui decem illos reges ſubiget : *Os loquens ingentia*, Porphyrius de Antiocho hæc interpretatur. Alii in quarta beſtia regum Seleucidarum & Lagidarum adumbratum putant : ex iis decem reges Judæos ſunt perſecuti. Cornu illud parvulum ortum in medio eorum putant eſſe Antiochum Illuſtrem : tria cornua ab eo evulſa, tres reges ab eo devictos, Ptolemæum qui Philometor dictus eſt, Ptolemæum Evergetem : & Demetrium cujus regnum invaſit. Verùm longe probabilius eſt, quarta illa beſtia terribili Romanum imperium deſignari. Hoc in loco Porphyrii commentum refellit Hieronymus. Nam tertia & quarta beſtia non unum, ſed duo regna deſignant ex Daniele, præterquam Antiochus Ptolemæum Evergetem non devicit, Philometora quidem vicit, ſed juſſu Romanorum ex Ægypto diſcedere coactus eſt.

9. (h) Me adhuc aſpiciente judicium factum eſt de Antichriſto, ut pleriſque videtur, vel ut alii conjiciunt, de auferendis, dandiſque regnis agebatur. *Et antiquus dierum ſedit*, unus & trinus Deus æternus ante omnia tempora; vel pater æternus de ſubjiciendis Chriſto hoſtibus judex ſedit. Conſimile Dei tribunal deſcribitur Apocal. 4. ubi agitur de judicio adverſus Judæos & Romanos Eccleſiæ perſecutores pronuntiando : ante omnia Joanni Judex & ejus aſſeſſores, & conſeſſus omnis exhibentur. Per thronum flammeum ſplendor judicii divini; per rotas igneas judicis providentia ubique præſens exprimitur. An de Antiochi ipſius judicio, ut nonnullis placet, aut de alio in extremis temporibus futuro judicio agitur, quo Pater æternus omnes inimicos filio ſubjecturus eſt, & Antichriſtum in primis?

10. (i) Sententia, quam pronuntiat, efficaciſſima eſt, & celerrima. Quæ nonnulli applicant Chriſto, qui vivos & mortuos in extremo die judicabit. Hoc loco de ſubjiciendis Chriſto hoſtibus, qui ejus regno bellum inferebant, uti Pſalm. 109. ſcriptum eſt, omnino agi videtur. *Judicium ſedit*, judices ſederunt, Deus & illius conſiliarii : *Et libri aperti ſunt*, accuſationes & defenſiones, expoſitæ utriuſque rationes.

Digitized by Google

11. Aſpiciebam propter vocem ſermonum grandium, quos cornu illud loquebatur: & vidi quoniam interfecta eſſet beſtia (k), & periſſet corpus ejus, & traditum eſſet ad comburendum igni:

12. Aliarum quoque beſtiarum ablata eſſet poteſtas (l), & tempora vitæ conſtituta eſſent eis uſque ad tempus & tempus.

13. Aſpiciebam ergo in viſione noctis, & ecce cum nubibus cœli quaſi filius (m) hominis veniebat, & uſque ad antiquum dierum pervenit: & in conſpectu ejus obtulerunt eum.

14. Et dedit ei poteſtatem (n), & honorem, & regnum: & omnes populi, tribus, & linguæ ipſi ſervient: * poteſtas ejus, poteſtas æterna, quæ non auferetur: & regnum ejus, quod non corrumpetur.

* Supr. 3. 100. & 4. 31. Mich. 4. 7. Luc. 1. 32.

15. Horruit ſpiritus meus, ego Daniel territus ſum in his, & viſiones capitis mei conturbaverunt me.

16. Acceſſi ad unum de aſſiſtentibus, & veritatem quærebam ab eo de omnibus his. Qui dixit mihi interpretationem ſermonum, & docuit me:

17. Hæ quatuor beſtiæ magnæ, quatuor ſunt regna, quæ conſurgent de terra.

18. Suſcipient autem regnum ſancti Dei altiſſimi: & obtinebunt regnum uſque in ſæculum, & ſæculum ſæculorum.

19. Poſt hoc volui diligenter diſcere de beſtia quarta, quæ erat diſſimilis valde ab omnibus, & terribilis nimis: dentes & ungues ejus ferrei: comedebat, & comminuebat, & reliqua pedibus ſuis conculcabat:

20. Et de cornibus decem, quæ habebat in capite, & de alio, quod ortum fuerat, ante quod ceciderant tria cornua: & de cornu illo, quod habebat oculos, & os loquens grandia, & majus erat cæteris.

21. Aſpiciebam, & ecce cornu (o) illud faciebat bellum adverſus Sanctos, * & prævalebat eis,

* Apoc. 11. 7.

22. Donec venit antiquus (p) dierum, & judicium dedit Sanctis Excelſi, * & tempus advenit, & regnum obtinuerunt Sancti.

* Ezech. 38. 19. & ſeq. & 39. & ſeq.

23. Et ſic ait: Beſtia quarta, regnum quartum erit in terra, quod majus erit omnibus regnis, & devorabit univerſam terram, & conculcabit, & comminuet eam.

24. Porrò cornua decem ipſius regni, decem reges erunt: & alius conſurget poſt eos, & ipſe potentior erit prioribus, & tres reges humiliabit.

25. Et ſermones contra Excelſum loquetur (q), & Sanctos Altiſſimi conteret: & putabit quòd poſſit mutare tempora, & leges, & tradentur in manu ejus uſque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis.

26. Et judicium ſedebit, ut auferatur potentia, & conteratur, & diſpereat uſque in finem.

27. Regnum autem, & poteſtas, & magnitudo regni, quæ eſt ſubter omne cœlum, detur populo ſanctorum Altiſſimi: cujus regnum, regnum ſempiternum eſt, & omnes reges ſervient ei, & obedient.

28. Huc uſque finis verbi. Ego Daniel multùm cogitationibus meis conturbabar, & facies mea mutata eſt in me: verbum autem in corde meo conſervavi.

C A P U T VIII.

Quæ futura ſint in ſecunda & tertia Monarchia: Gabriel Angelus viſionem interpretatur.

1. Anno tertio regni Baltaſſar regis, viſio apparuit mihi. Ego Daniel, poſt id quod videram in principio,

2. Vidi

11. (k) Romanum imperium prorſus oblitum, quæ eſt judicii concluſio. Vel ſi ex beſtia Antiochum deſignat, in judicio Dei percuſſus interiit.

12. (l) Aliorum priorum regnorum: *Uſque ad tempus & tempus*, vidi cæteras beſtias tempore à Deo conſtituto periiſſe.

13. (m) Chriſtus Dominus, qui dicitur quaſi filius hominis. Quo quidem nomine eum eſſe pluſquam hominem innuitur. Hujus regnum poſt hæc terrena imperia cœpit per Incarnationem, idque per mortem, reſurrectionem & aſcenſionem fuit obſignatum. *Uſque ad antiquum dierum pervenit*, huic data eſt omnis poteſtas in cœlo & in terra: ſecundus quoque ejus adventus deſignatur.

14. (n) Judicandi & regnandi, pacificam de victis hoſtibus poteſtatem adipiſcitur. *Et omnes populi*, Hieron. *Hæc cui poteſt hominum convenire, reſpondeat Porphyrius, aut quis iſte tam potens ſit?*

21. (o) Regnum fortè eſt Antichriſti, alii de Antiocho intelligunt.

22. (p) Donec Deus tribunal ſuum conſcendit, & ſe præſentem eſſe per potentiam oſtendit. *Et judicium dedit Sanctis*, qui cum Chriſto judicabunt, vel ſententiam protulit ſecundùm Sanctos, regnum cœleſte adjudicavit Sanctis.

25. (q) De Antichriſto hæc interpretari ſolent, eum regnaturum tres annos & ſex menſes: *Tempus*, annum videlicet; *& tempora*, duos annos; *& dimidium temporis*, ſeu dimidium anni. Sic Apoc. 11. *Et calcabunt civitatem ſanctam menſibus quadraginta duobus*: & eumdem numerum regni Antichriſti init Daniel c. 12. v. 11. cùm v. 7. eadem verba in eumdem ſenſum attuliſſet: & Joannes Apoc. c. 12. ait mulierem, i. e. Eccleſiam fugiſſe in ſolitudinem per dies mille ſexaginta. Numerus his eſt myſticus. Nec forte neceſſe eſt eum numerum præciſè & definitè ſumere, ſeu de Antichriſto, ſeu de Antiocho intelligamus: eſt enim numerus Eccleſiæ perſecutionibus conſecratus, qualis fuit Antiochi perſecutio; atque Eccleſiæ acerbiſſimas perſecutiones eo ferè temporis ſpatio terminari Deus voluit, ut per intervalla temporum reſpiraret. Sic Dan. 9. dimidium hebdomadis totidem menſes continet. Hæc tamen nonnulli de Antiocho intelligunt, qui urbem Jeruſalem occupavit & profanavit tribus annis cum dimidio, ex Joſepho l. 12. Antiq. cap. 10. ſed illud vix explicari poteſt quod ſequitur v. 27. *Regnum autem & poteſtas quæ*

Digitized by Google

2. Vidi in viſione mea, cùm eſſem in Suſis (a) caſtro, quod eſt in Ælam regione: vidi autem in viſione eſſe me ſuper portam Ulai.

3. Et levavi oculos meos, & vidi: & ecce aries (b) unus ſtabat ante paludem, habens cornua excelſa, & unum excelſius altero atque ſuccreſcens. Poſteà

4. Vidi arietem cornibus ventilantem (c) contra Occidentem, & contra Aquilonem, & contra Meridiem, & omnes beſtiæ non poterant reſiſtere ei, neque liberari de manu ejus: fecitque ſecundùm voluntatem ſuam, & magnificatus eſt.

5. Et ego intelligebam: ecce autem hircus (d) caprarum veniebat ab Occidente ſuper faciem totius terræ, & non tangebat terram: porrò hircus habebat cornu inſigne inter oculos ſuos.

6. Et venit uſque ad arietem illum cornutum, quem videram ſtantem ante portam, & cucurrit ad eum in impetu fortitudinis ſuæ.

7. Cùmque appropinquaſſet prope arietem, efferatus eſt in eum, & percuſſit arietem, & comminuit duo cornua ejus, & non poterat aries reſiſtere ei: cùmque eum miſiſſet in terram, conculcavit, & nemo quibat liberare arietem de manu ejus.

8. Hircus autem caprarum magnus (e) factus eſt nimis: cùmque creviſſet, fractum eſt cornu magnum, & orta ſunt quatuor cornua ſubter illud per quatuor ventos cœli.

9. De uno autem ex eis egreſſum (f) eſt cornu unum modicum: & factum eſt grande contra Meridiem, & contra Orientem, & contra fortitudinem. Inf. 13. & Sup. 7. 8.

10. Et magnificatum eſt uſque ad fortitudinem (g) cœli: & dejecit de fortitudine, & de ſtellis, & conculcavit eas.

11. Et uſque ad principem (h) fortitudinis magnificatum eſt: & ab eo tulit juge ſacrificium, & dejecit locum ſanctificationis ejus.

12. Robur autem datum eſt ei contra juge ſacrificium propter peccata: & proſternetur veritas (i) in terra, & faciet, & proſperabitur.

13. Et

eſt ſubter omne cœlum, detur populo ſanctorum Altiſſimi, niſi de Eccleſiæ regno id intelligatur ſuo tempore conſtituendo. Et quidem Antiochus fuit typus non ſolius Antichriſti, ſed perſecutorum Eccleſiæ, quorum idem pene fuit exitus, ac magni illi eventus ſunt alii aliorum typi.

CAPUT VIII. 2. (a) Vatabl. *Et in viſione circumſpiciens viſus ſum mihi eſſe in Suſis*, in regia Perſarum, mœnibus & turribus inſtar arcis munitiſſima. Alii vertunt, in Suſis regia Elamitidis, ſeu Perſidis, tametſi Suſa in confinio Babyloniæ & Perſidis ſita ex Strabone, l. 15. tumque ditionis Chaldæorum eſſe potuit, eaque facta eſt regia Perſarum a Cyro, ut teſtatur Strabo. *In Suſis caſtro*, in arce ipſa; *Super portam Ulai*. Vatabl. Super fluvium Eulæum. Id Scripturæ ſolemne eſt, ut res eaſdem ſub diverſis figuris exprimat. Alia quidem eſt viſio à ſuperiore, ſed quoad ſententiam pars illius eſt. Nam in priori parte tantùm beſtiæ interpretationem ab Angelo petierat, quia mirabilior erat; in hac viſione trium aliarum ſignificationem ſibi demonſtratam exhibet, quod his verbis v. 1. indicavit: *Poſt id quod videram in principio*; poſt primam viſionem ſuperiori capite enarratam. Nec fortè reipſa Suſis fuit, ſi urbs ea fuit Perſarum, qui Chaldæorum erant hoſtes; ſed viſus eſt ſibi Suſis degere, ut Ezechiel cap. 11. dicit ſe ſpiritu raptum eſſe Jeruſalem.

3. (b) Rex Medorum & Perſarum, ut Angelus poſteà explicat. *Cornua excelſa*: vox Hebræa eſt numeri dualis: ut duo regna Medorum & Perſarum; *Unum excelſius altero*, nempe regnum Perſarum paulatim auctum, atque ſuccreſcens ſignificet: Hebr. *Aſcendens ſub finem*, Cyrus ſub finem regni ſui major fuit Dario rege Medorum. Atque hi forſan ſunt duo cornua arietis.

4. (c) Nam Cyrus & ejus ſucceſſores in his regionibus magna geſſerunt bella. *Contra Occidentem*; omnes partes mundi præter Orientem nominat, quòd regnum ejus ad Orientem eſſet reſpectu aliarum regionum, in quibus bella geſſit. *Et omnes beſtiæ*: ſic reges alios vocat, ut in metaphora incœpta perſtet; *Et magnificatus eſt*, ex parvis initiis in regem potentiſſimum evaſit. Hieron. *Cornu autem unum excelſius altero atque ſuccreſcens, ipſum Cyrum ſignificat, qui poſt Aſtiagem avum maternum cum avunculo Dario, quem Græci Cyaxarem vocant, Medis imperavit & Perſis.*

5. & 7. (d) Alexander Macedo, qui juvenis regnare cœpit: vel potiùs hirci nomine deſignat regem Græcorum generatim, per eorum Alexandrum. *Et non tangebat terram*: præ celeritate in conficiendis bellis. Hircum caprarum vocat, qui capris præire ſolet cæteris robuſtior. Quod præmiſit, *Et ego intelligebam*: intento animo conſiderabam, vel confuſa quadam & generali cognitione intelligebam regnorum mutationem ſignificari. *Duo cornua*, Perſas & Babylonios.

8. (e) Alexander, qui magnus eſt appellatus. *Et orta ſunt quatuor cornua*, quatuor reges, de quibus ſuperiori capite. Plures quidem fuerunt, ſed ex iis quatuor principes erant, ad quos cæteri ſe adjunxerunt.

9. (f) E Seleuco ortus eſt Antiochus illuſtris. *Contra Meridiem*, devicto Ptolemæo Ægypti rege. *Contra Orientem*, debellato rege Armeniæ omnem vim ſuam vertit *Contra fortitudinem*, Judæam; vox eadem v. 45. vertitur terra inclyta. Dicitur Judæa terra fortitudinis, quia divino præſidio fortis erat: vox Hebræa exercitum quoque ſignificat, & ita mox accipitur.

10. (g) Ad exercitum cœli, Judæos qui Deo duce bella gerebant; *De fortitudine*, Hebr. de exercitu multos proſtravit Judæos; *Et dejecit de ſtellis*; illuſtribus viris, petulanter inſurgens: ſtellæ militia Dei dici ſolent, duas metaphoras in unam confundit.

11. (h) Majeſtatem divinam ſibi vindicans, lib. 1. Mach. 9. *Et ab eo tulit juge ſacrificium*: vetans Deo ſacrificari agnum, qui quotidie immolabatur in templo, *quod dejecit*, non diruit: ceſſavit enim juge ſacrificium per tres annos & ampliùs, conſtituto in templo Dei, Jovis Olympii ſimulacro; vel ſex anni numerantur ab anno 143. imperii Græcorum ad 148. tamdiu enim duravit Judæorum calamitas, & per triennium templi profanatio. Hæc quoque poſſunt ad Antichriſtum referri, qui juge ſacrificium non penitùs tollet, ſed ſolemnem ejus ritum & publicum, ut apud hæreticos, 2300. dies ſex annos, quatuor menſes & viginti dies continent: adeò ut profanatio templi ante id tempus incœperit. Atque hæc deſolatio templi perſecutionem Chriſtianorum tribus primis ſæculis adumbrat, uti & Antichriſti perſecutionem. Hieronym. *Hunc locum plerique noſtrorum ad Antichriſtum referunt, & quod ſub Antiocho in typo factum eſt, ſub illo in veritate dicunt eſſe complendum*. Quod autem infert, *Mundabitur ſanctuarium*, Judæ Machabæi ſignificat tempora.

12. (i) Lex divina; ita Deo permittente ob peccata populi, legem penè totam abolevit, imò & verum Dei cultum.

Digitized by Google

13. Et audivi unum de ſanctis loquentem: & dixit unus ſanctus alteri neſcio cui loquenti: Uſquequò viſio (k), & juge ſacrificium, & peccatum deſolationis, quæ facta eſt, & ſanctuarium, & fortitudo conculcabitur?

14. Et dixit ei: Uſque (l) ad veſperam & manè, dies duo millia trecenti, & mundabitur ſanctuarium.

15. Factum eſt autem cùm viderem ego Daniel viſionem, & quærerem intelligentiam: ecce ſtetit in conſpectu meo quaſi ſpecies viri.

16. Et audivi vocem viri inter Ulai: & clamavit, & ait: Gabriel, fac intelligere iſtam viſionem.

17. Et venit, & ſtetit juxtà ubi ego ſtabam: cùmque veniſſet, pavens corrui in faciem meam, & ait ad me: Intellige fili hominis, quoniam in tempore (m) finis complebitur viſio.

18. Cùmque loqueretur ad me, collapſus ſum pronus in terram: * & tetigit me, & ſtatuit me in gradu meo. *Apoc. 22. 9.

19. Dixitque mihi: Ego oſtendam tibi quæ futura ſunt in noviſſimo maledictionis: quoniam habet tempus finem ſuum.

20. Aries quem vidiſti habere cornua, rex Medorum eſt atque Perſarum.

21. Porrò hircus caprarum, rex Græcorum eſt, & cornu grande, quod erat inter oculos ejus, ipſe eſt rex primus.

22. Quòd autem fracto illo ſurrexerunt quatuor pro eo: quatuor reges de gente ejus conſurgent, ſed non in fortitudine ejus.

23. Et poſt regnum eorum, cùm creverint iniquitates (n), conſurget rex impudens facie, & intelligens propoſitiones:

24. Et roborabitur fortitudo ejus, ſed non in viribus (o) ſuis: & ſuprà quàm credi poteſt, univerſa vaſtabit, & proſperabitur, & faciet. Et interficiet robuſtos, & populum ſanctorum

25. Secundùm voluntatem (p) ſuam, & dirigetur dolus in manu ejus: & cor ſuum magnificabit, & in copia rerum omnium occidet plurimos: & contra principem principum conſurget, & ſine manu conteretur. 1. Mach. 1, 52. 2. Mach. 6. & ſeq.

26. Et viſio veſpere & manè, quæ dicta eſt, vera eſt: tu ergo viſionem ſigna, quia poſt multos (q) dies erit. 1. Mach. 6. 8. Et 2. Mach. 9. 5.

27. Et ego Daniel langui, & ægrotavi per dies: cùmque ſurrexiſſem, faciebam opera regis, & ſtupebam ad viſionem, & non erat qui interpretaretur (r). Jer. 12. 14. Apoc. 22. 10.

CAPUT IX.

Orat Daniel pro libertate populi: mittitur Gabriel, qui libertatem & Chriſti adventum poſt 70. hebdomadas annorum promittit.

1. IN anno primo Darii filii Aſſueri (a) de ſemine Medorum, qui imperavit ſuper regnum Chaldæorum:

2. Anno uno regni ejus, ego Daniel intellexi (b) in libris * numerum annorum, de quo factus eſt ſermo Domini ad Jeremiam prophetam, ut complerentur deſolationis Jeruſalem ſeptuaginta anni. * Jer. 25. 11. & 29. 10.

3. Et

13. (k) Jugis ſacrificii ablatio durabit. *Et peccatum deſolationis*, & deſolatio propter peccatum facta: *Et ſanctuarium, & fortitudo*; Hebr. Exercitus: Uſquequò & templum & populus conculcabitur?

14. (l) Totidem dies naturales, quos à veſpera Judæi numerabant. Hieron. *Per annos vaſtitatis Jeruſalem ſex, contaminationis autem templi tres.* Theodoretus per veſperam initium calamitatis, per manè finem. Lovanienſes in Annotationibus cenſent hanc vocem, *dies*, abundare à Deo.

17. (m) In tempore definito.

23. (n) Judæorum; *Conſurget*, non proximè: ſed poſt 100. annos & ampliùs. *Rex impudens facie*, Antiochus impius. *Intelligens propoſitiones*, Hebr. ænigmata, verſutias: aſtutus, & callidus.

24. (o) Non ſuis viribus, ſed Dei permiſſu roborabitur.

25. (p) Pro arbitrio. *Dirigetur dolus*: quæ cogitaverit, perficiet. *Et ſine manu conteretur*, non ab hominibus, ſed à Deo. Urbs illa, in qua Antiochus mortuus eſt, videtur fuiſſe Suſa in Hymaide, ubi erat templum Dianæ auguſtiſſimum; Perſepolis lib. 2. Mach. dicitur, quòd eſſet urbs Perſidis inſignis: nam urbs Perſepolis propriè dicta, incenſa fuit ab Alexandro lib. 2. Machab. cap. 6. Elymæ, quòd olim eſſent Provinciæ Elymaidis. Quòd autem in lib. 2. cap. 9. Antiochus dicitur percuſſus, cùm templum Nanneæ vellet diripere, non occiſus dicitur, ſed percuſſus lapidibus, & qui cum eo erant, occiſi.

26. (q) Poſt 2300. dies, ut dictum eſt, reſtituetur juge ſacrificium veſpere & manè: vel potiùs, & viſio veſpere & manè, viſio illa 2300. dierum vera eſt. Tempus in priori lib. Machab. determinatum ab anno 142. ad annum 148. longius eſſe nequit ſex annis integris. Sed 2300. dies continent ſex annos, 4. menſes, & 20. dies. An fortè dicendum eſt cum Pererio, hoc in loco Danielis terminum non conſtitui in purgatione templi, ſed in morte Antiochi, quæ accidit anno 149. tamdiu enim duravit perſecutio. *Tu ergo viſionem ſigna*, apud te ſerva, de illa ne dubites propter eventus dilationem, vel manda poſteritati. *Quia poſt multos dies erit*; reſpectu vitæ humanæ longum eſt tempus.

27. (r) Angelus quidem viſionem huic expoſuerat; ſed quibus hæc futura eſſent temporibus, non aperuit, nec regum nomina. Hebr. *Et non erat qui intelligeret*, atque ita vertit Theodotio; vel nemo cauſam morbi, aut ſtuporis mei intelligebat.

1. (a) Aſſuerus idem multis videtur qui Aſtyages: vox Hebræa magnum principem ſignificat, idque fuit agnomen commune, quod illuſtribus Medorum regibus tributum fuit. CAP. IX.

2. (b) Unde initium annorum 70. captivitatis ſumendum videatur, utrum à primo anno Nabuchodonoſoris, ſeu ab anno Joachin tertio, quæ prima fuit captivitas, ut videtur Sulpitio Severo lib. 2. an à tranſmigratione Jechoniæ, ut placet Scaligero; an demum ab undecimo anno Sedeciæ, cùm ſolitudo, vaſtitas & deſolatio prædicta à Jeremia, cap. 25. facta eſt, quæ Joſephi, Euſebii & aliorum eſt ſententia; magna eſt inter eruditos controverſia, de qua alibi diximus, ut cap. 25. Jeremiæ, item cap. 29. & quidem Jeremias, cap. 25. prædicit 70. captivitatis annos tum finiendos, cùm Babylonis imperium eſſet deſtructum. Hoc ipſum ex poſtremis verbis lib. 2. Paralip. & ex initio Eſdræ manifeſtum eſt. Quin & cap. 44. & 45. Iſaiæ id perſpicuè prædictum fuit.

Digitized by Google

3. Et poſui faciem meam ad Dominum Deum meum rogare & deprecari in jejuniis, ſacco, & cinere.

4. Et oravi (c) Dominum Deum meum, & confeſſus ſum, & dixi: * Obſecro, Domine Deus magne & terribilis, cuſtodiens pactum & miſericordiam diligentibus te, & cuſtodientibus mandata tua. (* 1. Eſdr. 1. 5.)

(* Baruch 1. 17.) 5. * Peccavimus, iniquitatem fecimus, impiè egimus, & receſſimus, & declinavimus à mandatis tuis, ac judiciis.

6. Non obedivimus ſervis tuis prophetis, qui locuti ſunt in nomine tuo regibus noſtris, principibus noſtris, patribus noſtris, omnique populo terræ.

7. Tibi Domine juſtitia (d): nobis autem confuſio faciei, ſicut eſt hodie viro Juda, & habitatoribus Jeruſalem, & omni Iſrael, his qui propè ſunt, & his qui procul, in univerſis terris, ad quas ejeciſti eos propter iniquitates eorum, in quibus peccaverunt in te.

8. Domine, nobis confuſio faciei, regibus noſtris, principibus noſtris, & patribus noſtris qui peccaverunt.

9. Tibi autem Domino Deo noſtro miſericordia, & propitiatio, quia receſſimus à te:

10. Et non audivimus vocem Domini Dei noſtri, ut ambularemus in lege ejus, quam poſuit nobis per ſervos ſuos prophetas.

11. Et omnis Iſrael prævaricati ſunt legem tuam, & declinaverunt ne audirent vocem tuam, & ſtillavit ſuper nos maledictio, * & deteſtatio, quæ ſcripta eſt in libro Moyſi * ſervi Dei, quia peccavimus ei. (Lev. 7. 15. Levit. 26. Deut. 28.)

12. Et ſtatuit (e) ſermones ſuos, quos locutus eſt ſuper nos, & ſuper principes noſtros, qui judicaverunt nos, ut ſuperinduceret in nos magnum malum, quale nunquam fuit ſub omni cœlo, ſecundùm quod factum eſt in Jeruſalem,

(* Deut. 27. 14.) 13. * Sicut ſcriptum eſt in lege Moyſi, omne malum hoc venit ſuper nos: & non rogavimus faciem tuam, Domine Deus noſter, ut reverteremur ab iniquitatibus noſtris, & cogitaremus veritatem tuam.

14. Et vigilavit (f) Dominus ſuper malitiam, & adduxit eam ſuper nos: juſtus Dominus Deus noſter in omnibus operibus ſuis, quæ fecit: non enim audivimus vocem ejus.

15. * Et nunc Domine Deus noſter, * qui eduxiſti populum tuum de terra Ægypti in manu forti, & feciſti tibi nomen ſecundùm diem hanc: peccavimus, iniquitatem fecimus, (* Baruch 2. 11. * Exod. 14. 22.)

16. Domine in omnem juſtitiam (g) tuam: avertatur obſecro ira tua, & furor tuus, à civitate tua Jeruſalem, & monte ſancto tuo. Propter peccata enim noſtra, & iniquitates patrum noſtrorum, Jeruſalem & populus tuus in opprobrium ſunt omnibus per circuitum noſtrum.

17. Nunc ergo exaudi Deus noſter orationem ſervi tui, & preces ejus: & oſtende faciem tuam ſuper ſanctuarium tuum, quod deſertum eſt, propter temetipſum.

18. Inclina Deus meus aurem tuam, & audi: aperi oculos tuos, & vide deſolationem noſtram, & civitatem, ſuper quam invocatum eſt nomen (h) tuum: neque enim in juſtificationibus noſtris proſternimus preces ante faciem tuam, ſed in miſerationibus tuis multis. (Jer. 25. 29. Iſai. 48. 2. 9. & 101. 8.)

19. Exaudi Domine, placare Domine: attende & fac: ne moreris propter temetipſum Deus meus: quia nomen tuum invocatum eſt ſuper civitatem, & ſuper populum tuum.

20. Cùmque adhuc loquerer, & orarem, & confiterer peccata mea, & peccata populi mei Iſrael, & proſternerem preces meas in conſpectu Dei mei, pro monte ſancto Dei mei,

21. Adhuc me loquente in oratione, ecce vir Gabriel (i), quem videram in viſione à principio, citò volans tetigit me in tempore ſacrificii veſpertini. (* Supr. 8. 16.)

22. Et docuit me, & locutus eſt mihi, dixitque: Daniel, nunc egreſſus ſum ut docerem te, & intelligeres.

23. Ab exordio precum tuarum egreſſus (k) eſt ſermo: ego autem veni ut indicarem tibi, quia vir deſideriorum es: tu ergo animadverte ſermonem, & intellige viſionem.

24. Se-

4. (c) Duæ ſunt hujus orationis partes, confeſſio, & petitio: confeſſio duplex, peccatorum accuſatio, & divinæ juſtitiæ, miſericordiæque laudatio. verſ. 5. & ſequentibus ſe & populum accuſat.

7. (d) Juſtè quidem plectimur, & confundimur.

12. (e) Hebr. Suſcitavit ſermones ſuos, fecit ut evenirent quæ comminatus fuerat.

14. (f) Opponit Judæis in peccatis ſuis dormientibus, Dei ad puniendum vigilantiam.

16. (g) Hebr. ſecundùm omnes juſtitias tuas, id eſt, pro multiplici juſtitia tua; juſtitiæ vocem uſurpat pro benignitate & miſericordia. Alii id conjungunt cum his verbis verſ. 15. Iniquitatem fecimus: juſtitia interdum, ſunt veritas pro Lege ſumitur.

18. & 19. (h) Quæ Civitas Dei vocatur. *Ne moreris*: ne proroges captivitatis noſtræ tempus, etſi peccata noſtra id mereantur.

21. (i) Sub ſpecie hominis, cùm 4. Monarchiæ eſſent velut præambula ad myſterium Incarnationis, idem Archangelus Gabriel, quem fortitudinem Dei interpretantur, ad hæc nuntianda miſſus eſt, quæ ad Meſſiæ adventum pertinent. *Quem videram in viſione*: in prima viſione qua vidi quatuor beſtias, quas ille mihi expoſuit; tametſi non dixerat quis ille fuerit, ſed nunc indicat fuiſſe Gabrielem.

23. (k) Decreta eſt à Deo legatio, ut ad te venirem, & tempus Meſſiæ venturi te edocerem. *Quia vir deſideriorum es*; Symmachus vertit, vir es amabilis;

24. Septuaginta hebdomades abbreviatæ (l) ſunt ſuper populum tuum, & ſuper urbem ſanctam tuam ut conſummetur prævaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur juſtitia ſempiterna, & impleatur viſio, & prophetia, & ungatur Sanctus Sanctorum.

25. Scito ergo, & animadverte: Ab exitu (m) ſermonis, ut iterùm ædificetur Jeruſalem, uſque ad Chriſtum ducem, hebdomades ſeptem, & hebdomades ſexagintaduæ erunt: & rurſum ædificabitur platea, & muri in anguſtia temporum.

26. Et poſt hebdomades (n) ſexaginta duas occidetur Chriſtus: & non erit ejus populus, qui eum negaturus eſt. Et civitatem & ſanctuarium diſſipabit populus cum duce venturo: & finis ejus vaſtitas, & poſt finem belli ſtatuta deſolatio.

27. Confirmabit autem pactum multis hebdomada (o) una: & in dimidio hebdomadis deficiet hoſtia & ſacrificium: & * erit in templo abominatio deſolationis: & uſque ad conſummationem & finem, perſeverabit deſolatio. * Matth. 24. 15.

C A-

vel activè, quia tu ardes deſiderio tuæ & tuorum ſalutis; non ſolùm tempus, quo à captivitate Babylonica liberentur, ſed etiam à captivitate diaboli libertatem deſignat; quod fieri nequit niſi per Meſſiam, cujus adventum tibi annuntio.

24. (l) Paucæ à Deo ſunt definitæ annorum hebdomades, nempe 490. anni ſunt uſque ad Chriſtum, quod tempus potuiſſet diutiùs protelari, ſed Sanctorum precibus fuit contractum. Sic Matth. 24. dies perſecutionis Antichriſti dicuntur breviati, ſeu breves à Deo facti. Quin & vocet cùm Græca, tum Hebraica ſignificant conſtitutas eſſe, aut definitas 70. hebdomadas. Aut certè dicuntur abbreviatæ, ſi cum annis præteritis à promiſſione Meſſiæ conferantur. Aut denique juxta Julium Africanum anni illi lunares futuri ſunt breviores ſolaribus 11. diebus. *Ut conſummetur prævaricatio*, Hebr. ut finiatur, & peccatum totius mundi deleatur. *Et adducatur juſtitia ſempiterna*. Hebr. *juſtitia ſæculorum*, i. e. Chriſtus Dominus: *Et impleatur viſio & prophetia*, omnium Prophetarum; *Et ungatur Sanctus Sanctorum*, Chriſtus Dominus. Unde autem inchoandæ ſint 70. hebdomades annorum, mox exponit Angelus. Sic Danielem docet 70. annos captivitatis typum eſſe univerſæ generis humani liberationis: *Ut conſummetur prævaricatio*, ut finiatur, vel ad cumulum prævaricatio perveniat. Quatuor hic memorantur, quæ nulli niſi Meſſiæ conveniunt, 1. Ut deleatur iniquitas, 2. Ut adducatur juſtitia ſempiterna. 3. Ut impleantur Dei promiſſa, & vaticinia Prophetarum, 4. Ut ungatur Sanctus Sanctorum, *& finem accipiat peccatum:* Gr. ut ſignetur peccatum: ſic legit Tertullian. in L. adverſus Judæos: ſignatum autem peccatum dicitur, quòd Chriſtus pro peccato cumulatè ſatisfecerit; vel peccatum idololatriæ intelligitur, quod in Scripturis peccatum ſimpliciter dici ſolet. Quin & potentiam diaboli fregit Chriſtus per gratiam ſuam, quæ præſentia expellit peccata, Deo ſatisfacit pro præteritis, adverſus imminentia nos munit; ut optimè Pererius. *Et impleatur viſio*, Gr. ſignetur: *Ipſe enim fuit ſignaculum omnium Prophetarum, adimplens omnia, quæ retro de eo Prophetæ nuntiaverant*. Tertullian. loco citato.

25. (m) Seu ab edicto Artaxerxis, vel ſeptimo, vel vigeſimo anno ejus regni, de reficienda Jeruſalem. *Et rurſum ædificabitur platea*, ſeu forum publicum; *Et muri*, interjecto illo tempore: poſt edictum Regis, non poſt 70. hebdomadas. *In anguſtia temporum*, brevi temporis ſpatio, intra 52. dies mœnia abſolventur; vel Judæi tum ab invidis hoſtibus prementur. Intra breviſſimum tempus muri ſunt inſtaurati: nam multa hominum millia laborabant, nec mœnia omni ex parte à fundamentis ſunt excitata, ſed cùm multis in locis eſſent interrupta, ea ſunt continuata; id colligitur ex capite 4. Nehemiæ.

26. (n) Hebraiſmus eſt, poſt ſeptem hebdomadas & 62. quæ eſt repetitio præcedentium: *Occidetur Chriſtus*, in crucem actus, Hebr. *unctus*, non unctio, ut vertunt 70: *Et non erit ejus populus, qui eum negaturus eſt:* Hebr. *Non erit ei*, non ſtabit pro eo populus, ab omnibus deſeretur. Hæc verba nunc deſunt in Hebræo & in Græco; ſed teſte Hieron. olim ita legebantur, *Non erit illius imperium*, Regnum Judæorum abjiciet; Judæi non erunt ampliùs regnum Dei. Hebdomadæ 62. ad Baptiſmum uſque Chriſti benè referuntur. Quo tempore, verbo & exemplo cœpit populum regere, ac 69. Hebdomadæ in annum decimum quintum Tiberii deſinunt. Cùm Daniel 69. hebdomadas in duas partes diviſiſſet in ſeptem & ſexaginta duas, & docuiſſet quid memorabile in ſeptem primis eſſet eventurum, nempe ut muri in anguſtia temporum ædificarentur, poſt hæc declarat quid poſt alias ſexaginta duas futurum ſit, quòd nimirum Chriſtus ſit occidendus. Hoc igitur Gabriel prædicit fore, ut poſt ſeptem & ſexaginta duas hebdomadas Meſſias occidatur. Ita Pererius: Tum verò populus Hebræus erit abjiciendus. Deinde alterum Judæis malum evenit: *Et civitatem & ſanctuarium populus diſſipabit cum duce venturo*; populus Romanus duce Tito, & deſolatio erit in perpetuum. *Et finis*, Vatabl. Cum inundatione Romanorum. *Et poſt finem belli ſtatuta deſolatio:* Judæis omnibus occiſis, vel expulſis. *Et non erit ejus populus*, ab eo abjicietur.

27. (o) Novum teſtamentum, *Hebdomada una*, quæ prima ſubſequitur 69. prædictas firmabitur; cujus pacti leges explicabit tribus primis annis cum dimidio prædicando, & miſſionem ſuam omni genere miraculorum confirmando; *Et in dimidio hebdomadis*, ſeptuageſimæ, *hoſtia & ſacrificium*, Moſaicum; veritate illuceſcente ceſſabunt figuræ: deficiet ſacrificium: nam ſacrificia Deo accepta eſſe deſierunt, mortua quidem, etſi nondum mortifera. *Deſolationis*, Hebr. *Ad alam*, ſeu ad extremum templi, *erunt abominationes deſolantes*, res fœdæ, ſeu profanationes à zelotis & ſceleratis, qui, templo inſtar arcis communito cædes patrabunt, aut exercitus ipſe Romanorum. Multis & variis argumentis, teſtimoniis, ac Prophetarum vaticiniis, miraculis, vita & moribus, morte ſua & reſurrectione, Chriſti ipſius prædictionibus, quas & eventus comprobarunt, pactum confirmabit. Scaliger edictum illud, cujus mentionem facit Archangelus Gabriel Danielis cap. 9. ſtatuit in anno ſecundo Darii Nothi, & confundit edictum de reædificando templo cum edicto de reædificanda urbe. Qua in re plurimùm à vero aberrat. Ex Hebræo textu Ludovicus Capellus hoc vaticinium paulò aliter exponit in Chronologia ſacra: v. 23. *Exiit verbum*, i. e. mandatum de me ad te mittendum. *Quia vir deſideriorum es*, homo Deo gratus. v. 24. *Deciſæ ſunt*, decretæ à Deo 70. *hebdomades*. Reliqua apud Auctorem videri poſſunt. Quod etiam ait Angelus v. 25. *Ab exitu verbi &c.* deſignat edictum quoddam de reædificanda Jeroſolyma, quod habetur Eſdræ 6. quodque ab Artaxerxe Longimano datum eſt in Judæorum gratiam: in quo quidem non fit mentio inſtaurationis murorum: ea tamen facilè intelligitur: cur enim eam non conceſſiſſet, cùm adeò eſſet liberalis & benignus in Judæos? ea quidem non eſt cœpta ab Eſdra, qui rebus ſacris intentus erat, ſed poſt aliquot annos à Nehemia incœpta fuit anno 20. Artaxerxis, qui prius edictum confirmavit, cùm inſtauratio ab hoſtibus Judæorum eſſet impedita, quòd prius edictum de muris ſpecialiter non loqueretur. Atque ut Cyrus edicto ſuo poteſtatem fecit templi reædificandi, quæ hoſtium accuſatione eſt impedita uſque ad Darium Hyſtaſpis filium: ſic ab Artaxerxe anno 7. regni ſui poteſtas data eſt Judæis inſtaurandæ urbis, quæ à Nehemia tantummodò executioni mandata eſt. Unde initium 70. hebdomadum ab anno ſeptimo Artaxerxis exiſtimat Capellus eſſe repetendum, ex quo ad reſurrectionem Chriſti

CAPUT X.

Daniel diſcit ab Angelo, preces ſuas exauditas fuiſſe. Pugna inter Angelum Perſarum & hunc Angelum.

1. ANno tertio Cyri regis Perſarum, verbum revelatum eſt Danieli cognomento Baltaſſar, & verbum verum (a), & fortitudo magna: intellexitque ſermonem: intelligentia enim eſt opus in viſione.

2. In diebus illis ego Daniel lugebam (b) trium hebdomadarum diebus.

3. Panem (c) deſiderabilem non comedi, & caro & vinum non introierunt in os meum, ſed neque unguento unctus ſum: donec complerentur trium hebdomadarum dies.

4. Die autem vigeſima & quarta menſis primi eram juxta fluvium magnum, qui eſt Tigris.

5. Et levavi oculos meos, & vidi: & ecce vir (d) unus veſtitus lineis, & renes ejus accincti auro obrizo: Apoc. 1. 13.

6. Et corpus ejus quaſi chryſolithus, & facies ejus velut ſpecies fulguris, & oculi ejus ut lampas ardens: & brachia ejus, & quæ deorſum ſunt uſque ad pedes, quaſi ſpecies æris candentis: & vox ſermonum ejus ut vox multitudinis. Matth. 28. 3. Ezech. 1. 7. Ezech. 1. 24.

7. Vidi

ſunt 490. anni. A vigeſimo anno Artaxerxis Mnemonis ad mortem Chriſti ſunt tantùm 41. anni, neque adeò illud eſt initium 70. hebdomadum: in medio ultimæ hebdomadæ cœpit Chriſti prædicatio poſt ejus Baptiſmum. *In medio ſeptimanæ*, ſeu in media ſeptimana ceſſare fecit ſacrificia legis. Vel juxta alios 70. hebdomades non totos 490. annos, ſed tantùm 487. complectuntur, adeò ut in medio ultimæ hebdomadis per mortem Chriſti ſacrificia legalia ceſſare inceperint: tunc enim *venit hora, in qua qui Deum adorant, adorature ſunt in ſpiritu & veritate*: ſed trium, aut quatuor annorum differentia non eſt magni momenti: diſcrimen enim illud omne pendet à calculo annorum Regum Perſarum, Macedonum, & Aſſamonæorum ab Artaxerxe ad Chriſtum uſque.

Hæc verba Angeli *Uſque ad Meſſiam*, non ſunt accipienda de Chriſti nativitate, ſed potiùs de ejus Baptiſmo, cùm officium mediatoris propriè exercere conſtitutus eſt in munere ſuo.

Quod autem ait, *Rædificabitur platea, & foſſa*, ita eſt intelligendum, quod in complexu 69. hebdomadum ſit rædificanda Jeroſolyma, cui rædificationi opponit everſionem per populum ducis venturi, v. 26. *Poſt ſeptimanas 62. exſcindetur Chriſtus*: ſubaudiendæ ſunt 7. ſeptimanæ, de quibus antè dixit, *Ab exitu verbi uſque ad Meſſiam ſeptimanæ ſunt 7. & 62.* poſt ſeptimanas 7. & 62. exſcinditur Chriſtus, cui excidioni ſubjicit Angelus everſionem urbis, ut quid conſecuturum, non ut conclusum co-ſpatio 69. hebdomadum. Abominatio autem abominabilis juxta textum Hebræum videtur eſſe factio zelotarum, qui ob pertinaciam ſuam in cauſa fuerunt everſionis templi & Jeroſolymæ. Nec minùs tamen eſt probabile, abominationis voce exercitum Romanorum Jeroſolymam obſidentium intelligi. Juxta hunc annorum calculum ab anno quarto, vel quinto Joachim ad annum primum Cyri numerantur 70. anni. Interea tamen cultus divinus non omnino deſiit, niſi poſt annos undecim, cùm extremo Sedeciæ anno templum everſum eſt. Sic à Cyri anno primo, quo edictum publicatum fuit de rædificando templo, ad Darii Hyſtaſpis annum ſecundum, undecim anni interjacent, quot ſunt à prima captivitate ad templi deſtructionem, quod per annos 70. jacuit everſum. Nam ut ſtatus populi Judaici concuſſus & penè proſtratus fuit per undecim annos ante templi everſionem, ſic ſtatus libertatis per totidem annos à ſoluta captivitate ſtetit ante templi inſtaurationem, & ſacra vaſa tum fuerunt reſtituta. Sic etiam à Chriſti nativitate ad templi typici everſionem, & novi templi, ſeu Eccleſiæ ædificationem, Judæorum ritibus abolitis, 70. anni numerantur. Nam antea exiguæ velut gentium primitiæ fuerunt Deo conſecratæ: nec multùm refert, utrùm initium 70. hebdomadarum ducatur ab anno 7. Artaxerxis, quo edictum in gratiam Judæorum emanavit, an ab anno ejus vigeſimo, quo Judææ civitatem muris cingendi poteſtas data eſt, cùm in tribus primis edictis nihil expreſsè de inſtaurandis muris contineatur. Sed neque id prohibitum fuit, imò jam à Cyro facultas ædificandi Jeroſolymam data fuerat, uti ab Iſaia ducentis penè annis antè prædictum fuerat cap. 44. *Qui dico Cyro, Paſtor meus es, & omnem voluntatem meam complebis; qui dico Jeruſalem, Ædificaberis; & Templo, Fundaberis*. Ex Euſebii, Hieronymi, & Uſſerii Chronologia ſuum calculum comprobat Capellus. Sed & tempora cum edicto Artaxerxis anno 20. regni dato convenire oſtendit Meldenſis Epiſcopus in ſua diſſertatione de Hiſtoria generali. Siquidem 70. annorum hebdomades (nullæ autem in Scriptura ſunt aliæ quam dierum vel annorum) ſummam efficiunt 490. annorum: tot verò numerari ab anno 20. Artaxerxis ad annum quintum, aut quartum poſt mortem Chriſti hinc liquet, quòd extremo anno Olympiadis 76. Themiſtocles ejectus è patria Artaxerxi ſcripſerit, mortuo jam Xerxe, ut teſtatur Thucidides penè coætaneus. Itaque annus vigeſimus Artaxerxis incidit ſub finem Olympiadis 81. Unde ad Chriſti nativitatem ſunt anni 453. Quibus adde annos 30. uſque ad initium prædicationis Chriſti, ſeu ad annum 15. Tiberii, erunt 483. prodibunt, ſeu 69. hebdomades. Circa ultimæ hebdomadis annum quartum incidit mors Chriſti, idque eſt medium ultimæ illius hebdomadæ, quam ab aliis ſecernit Angelus apud Danielem, ut myſteriis plenam. Atque ut ut ſupputationum varietas ad paucos annos excurrat, non tanti illa eſt, quæ rem adeò perſpicuam obſcuret. Non enim fidei noſtræ probationes ex limata Chronologia pendent. Eventus ipſe cum tam illuſtri vaticinio mirum in modum conſentit, excidium nimirum Jeroſolymæ, & abominanda deſolatio, poſt 62. hebdomadas cum ſeptem aliis conjunctas: prædicit Angelus fore ut occidatur Chriſtus, tum civitas & ſanctuarium deſtruantur, deficiant ſacrificia, & abominanda deſolatio conſequatur, quæ ad finem uſque mundi ſit duratura. Dionyſius Carthuſianus per dimidium hebdomadæ non quartum annum, ſed dimidium aut poſteriorem medietatem ultimæ hebdomadæ interpretatur, in qua Chriſtus prædicavit Evangelium, & paſſus eſt. Fruſtrà reſpondent Rabbini recentiores 70. hebdomades ad conſtructionem templi referri, vel ad Antiochum illuſtrem, cùm templum violatum fuit, & poſtrà repurgatum. Neque enim tempora conveniunt, nec præcipuæ vaticinii partes; nec demum Antiochi temporibus peccatum finem accepit, aut adducta eſt juſtitia ſempiterna, aut Chriſtus eſt occiſus.

1. (a) Viſio non ficta, nec in ſomniis, ſed in veritate: *Et fortitudo magna*, Hebr. Exercitus magnus, nempe Angelorum, qui comitabantur Gabrielem: aut potius viſum illud verum fuit & certum, ſeu terribile: verbum etiam pro re magna ſumi poteſt. *Intellexitque ſermonem*, rem viſam interprete Angelo: *Intelligentia enim opus eſt*, quòd res ſit involuta. Pagninus: Et intellexit verbum, & intellexit ſibi in viſione. CAP. X.

2. (b) Quòd templi inſtauratio, ut Cyrus juſſerat, eſſet impedita Cyro abſente: vel etiam quòd tam pauci Judæi in Judæam rediiſſent, & alii penè innumerabiles captivitatem & exilium libertati & patriæ anteponerent.

3. (c) Cibum aliquem delicatum, contentus pane vulgari: *Caro & vinum non introierunt in os meum*: non eſt ergo quòd Novatores ciborum delectum tam acriter reprehendant: *Sed neque unguento*: Hier. *Qui mos apud Perſas & Indos hodie quoque ſervatur, ut pro balneis utantur unguentis.*

5. (d) Alii vertunt, quaſi vir; Angelus humana ſpecie, atque ut veriſimile eſt, Gabriel ipſe. *Quaſi chryſolithus*, Hebr. Tharſi, 70. vocem illam Tharſis, mare interpretantur. Quæ vox in Scripturis valdè eſt homonyme: interdum pro lapide pretioſo uſurpatur, ſeu pro chryſolitho.

7. Vidi autem ego Daniel ſolus viſionem; porrò viri, qui erant mecum, non viderunt: ſed terror nimius irruit ſuper eos, & fugerunt in abſconditum. *Luc.24.16. Act.9.7.*

8. Ego autem relictus ſolus vidi viſionem grandem hanc: & non remanſit in me fortitudo, ſed & ſpecies mea immutata eſt in me, & emarcui, nec habui quidquam virium. *Sup.8.17.*

9. Et audivi vocem ſermonum ejus: & audiens jacebam conſternatus ſuper faciem meam, & vultus meus hærebat terræ.

10. Et ecce manus tetigit me, & erexit me ſuper genua mea, & ſuper articulos manuum mearum.

11. Et dixit ad me: Daniel vir deſideriorum, intellige verba, quæ ego loquor ad te, & ſta in gradu tuo: nunc enim ſum miſſus ad te. Cùmque dixiſſet mihi ſermonem iſtum, ſteti tremens.

12. Et ait ad me: Noli metuere Daniel: quia ex die primo, quo poſuiſti cor tuum ad intelligendum, ut te affligeres in conſpectu Dei tui, exaudita ſunt verba tua: & ego veni propter ſermones tuos:

13. Princeps (e) autem regni Perſarum reſtitit mihi viginti & uno diebus: & ecce Michael unus de Principibus primis venit in adjutorium meum, & ego remanſi ibi juxta regem Perſarum.

14. Veni autem ut docerem te quæ ventura ſunt populo tuo in noviſſimis (f) diebus, quoniam adhuc viſio in dies.

15. Cùmque loqueretur mihi hujuſcemodi verbis, dejeci vultum meum ad terram, & tacui.

16. Et ecce quaſi ſimilitudo filii hominis tetigit labia mea: & aperiens os meum locutus ſum, & dixi ad eum, qui ſtabat contra me: Domine mi, in viſione tua diſſolutæ ſunt compages meæ, & nihil in me remanſit virium. *Iſaia 6.7.* *Gen.18.3. & 21.23. 24.27. & 47.3.4. & alibi.*

17. Et quomodo poterit ſervus Domini mei loqui cum Domino meo? nihil enim in me remanſit virium, ſed & halitus meus intercluditur.

18. Rurſum ergo tetigit (g) me quaſi viſio hominis, & confortavit me,

19. Et dixit: Noli timere vir deſideriorum: pax tibi, confortare, & eſto robuſtus. Cùmque loqueretur mecum, convalui, & dixi: Loquere Domine mi, quia confortaſti me.

20. Et ait: Numquid ſcis quare venerim ad te? & nunc revertar ut prælier (h) adverſum principem Perſarum: cùm ego egrederer, apparuit princeps Græcorum veniens.

21. Verumtamen annuntiabo tibi quod expreſſum eſt in Scriptura (i) veritatis: & nemo eſt adjutor meus in omnibus his, niſi Michael princeps veſter. *Apoc.12.7.*

CAPUT XI.

Narrat Angelus prælia Seleucidarum & regum Ægypti, ac de Antiocho illuſtri multa.

1. EGo autem ab anno primo (a) Darii Medi ſtabam ut confortaretur, & roboraretur.

2. Et nunc veritatem annuntiabo tibi. Ecce adhuc tres reges (b) ſtabunt in Perſide, & quartus ditabitur opibus nimiis ſuper omnes: & cùm invaluerit divitiis ſuis, concitabit omnes adverſum regnum Græciæ.

3. Sur-

13. (e) Regnis & Provinciis præpoſiti ſunt à Deo Angeli cuſtodes: figurata locutione innuitur, quemlibet Angelum ſummo ſtudio agere pro homine, vel regno ſuæ curæ commiſſo. Quidam tamen, principis Perſarum nomine malum Angelum intelligunt, qui Cyro in bello adverſus Scythas occupato Cambyſem Cyri filium, cui rerum adminiſtratio credita erat, alienabat à Judæis.

14. (f) Poſt adventum Chriſti: *Quoniam adhuc viſio in dies*, poſt multum temporis implenda.

18. (g) Varios deſcribit gradus, quibus anima coram Deo dejecta erigitur: primò efficaci voce clamat: *Sta in gradu tuo*; tum per operationem ſancti Spiritus tangit labia, linguam ſolvit & roborat, ac deperditum vigorem reſtituit.

20. (h) Ut ratione decertem, vel ut malum Angelum expugnem. *Princeps Græcorum*, qui ea Hieronymo idcircò venit, ut transferretur imperium à Perſis ad Græcos. Theodor. Præliari dixit pro diſſerere, aut perſuadere.

21. (i) In decreto divino, quod inſtar legis ſcriptæ ratum eſt, & fixum, neque oblivione delebitur. Hieron. *Juxta editionem vulgatam uſque ad finem libri una putatur viſio, quæ anno tertio Regis Perſarum apparuit Danieli. Porrò juxta Hebraicam veritatem, ſeparata ſunt quæ ſequuntur, & ſcripta ordine præpoſtero: non enim ſub anno Cyri tertio, ſed ſub Darii anno primo iſta narrantur facta.*

CAP. XI.

1. (a) Sunt verba Angeli: hoc caput cum ſuperiori connexum eſt, & pro hujus decreti eventu & confirmatione, ſe precatum eſſe ait quòd Judæis faveat. Exiſtimat Hieronym. hanc viſionem à priori eſſe diverſam.

2. (b) Cyrus, Cambyſes filius Cyri, & Darius Hyſtaſpis filius. *Et quartus ditabitur opibus nimiis*, Xerxes nimirum. Hieronymus cenſet, Danielem ipſum, non Angelum, hæc verba proferre, *Stabam ut confortaretur, &c.* ut regnum ejus roboraretur: conſuetudinis autem prophetarum eſt repentè perſonas inducere ſine ulla præfatione verborum. *Ecce tres adhuc reges*; Hieronym. *Et notandum quòd quatuor poſt Cyrum regibus Perſarum enumeratis novem præterierit, & tranſierit ad Alexandrum; non enim curæ fuit ſpiritui prophetanti hiſtoriæ ordinem ſequi, ſed præclara quæque perſtringere.* De quarto rege poſt Cyrum loquens ſic ait: *Concitabit omnes adverſum regnum Græciæ*, Xerxes nimirum: alios reges Perſarum non commemorat, neque eorum hiſtoriam pertexere ſuſcepit Angelus, ſed primos tantùm, ſub quibus res Judæorum viciſſitudines aliquas experirentur: uti ſub Alexandro res Judæorum in diſcrimen venerunt.

Digitized by Google

3. Surget (c) verò rex fortis, & dominabitur poteſtate multa: & faciet quod placuerit ei.

4. Et cùm ſteterit (d), conteretur regnum ejus, & dividetur in quatuor ventos cœli; ſed non in poſteros ejus, neque ſecundùm potentiam illius, qua dominatus eſt: lacerabitur enim regnum ejus etiam in externos, exceptis his.

5. Et confortabitur rex Auſtri (e): & de principibus ejus prævalebit ſuper eum, & dominabitur ditione: multa enim dominatio ejus.

6. Et poſt finem annorum fœderabuntur (f): filiaque regis Auſtri veniet ad regem Aquilonis facere amicitiam; & non obtinebit fortitudinem brachii, nec ſtabit ſemen ejus: & tradetur ipſa, & qui adduxerunt eam, adoleſcentes ejus, & qui confortabant eam in temporibus.

7. Et ſtabit (g) de germine radicum ejus plantatio: & veniet cum exercitu, & ingredietur provinciam regis Aquilonis: & abutetur eis, & obtinebit.

8. Inſuper & deos eorum, & ſculptilia, vaſa quoque pretioſa argenti & auri, captiva ducet in Ægyptum: ipſe prævalebit adverſus regem Aquilonis.

9. Et intrabit in regnum rex Auſtri, & revertetur (h) ad terram ſuam.

10. Filii autem ejus provocabuntur, & congregabunt multitudinem exercituum plurimorum: & veniet properans, & inundans: & revertetur, & concitabitur, & congredietur cum robore ejus.

11. Et provocatus rex Auſtri, (i) egredietur, & pugnabit adverſus regem Aquilonis, & præparabit multitudinem nimiam, & dabitur multitudo in manu ejus.

12. Et capiet multitudinem, & exaltabitur cor ejus, & dejiciet multa millia, ſed non prævalebit (k).

13. Convertetur (l) enim rex Aquilonis, & præparabit multitudinem multò majorem, quàm priùs: & in fine temporum, annorumque veniet properans cum exercitu magno, & opibus nimiis.

14. * Et in temporibus illis multi conſurgent adverſus regem Auſtri: filii quoque prævaricatorum populi tui extollentur ut impleant viſionem, & corruent. * Iſai. 19. 16.

15. Et veniet rex Aquilonis (m), & comportabit aggerem, & capiet urbes munitiſſimas: & brachia Auſtri non ſuſtinebunt, & conſurgent electi ejus ad reſiſtendum, & non erit fortitudo.

16. Et faciet veniens (n) ſuper eum juxta placitum ſuum, & non erit qui ſtet contra faciem ejus: & ſtabit in terra inclyta, & conſumetur in manu ejus.

17. Et ponet (o) faciem ſuam ut veniat ad tenendum univerſum regnum ejus, & re-

3. (c) Alexander Magnus, qui devicto Dario Codomano Aſiæ regno potietur.

4. (d) Et confirmatum fuerit, per ſexennium ferè: *Dividetur in quatuor ventos cœli*, in quatuor partes præcipuas comminuetur inſtar vaſis: *Sed non in poſteros ejus*; non enim filii ejus regnaverunt poſt eum, ſed 13. duces, è quibus quatuor præcipui rem omnem ad ſe traxerunt. *Non in poſteros ejus*, Theodot. legit, non in noviſſimos ejus: nullus exæquavit potentiam ejus. *Lacerabitur enim regnum ejus*, in quatuor partes: *Exceptis his*, præter eos, qui aliquas imperii partes tenuerunt, ut Eumenes, Perdiccas, Lyſimachus, &c. vel exceptis filiis ejus, aut fratre ejus Aridæo.

5. (e) Ptolemæus Lagi primus poſt Alexandrum Ægypti rex. Gabriel omiſſis aliis, de regibus Ægypti & Syriæ loquitur, quòd Judæa inter eos interjecta, bellorum foret particeps, ſed quantumvis potens futurus ſit Rex Auſtri, Antiochus hoc ſuſcitabit bellum adverſus Philadelphum. *Prævalebit adverſus eum*, ſed Philadelphus inito cum Antiocho fœdere filiam Berenicem cum ampla dote illi in uxorem dabit: hoc eſt quod mox ſubjicit.

6. (f) Berenice ad Antiochum: *Facere amicitiam, & non obtinebit fortitudinem brachii ſui*, ſeu regnum Aſiæ, quod ſperabat ſe adepturum: *Nec ſtabit ſemen ejus*; nam prior Antiochi uxor Laodice illam cum amicis & filio, imò & Antiochum ipſum veneno ſuſtulit.

7. (g) In regio Ægypti throno: *De germine radicum ejus plantatio*; frater Philadelphi Evergetes, qui injuriam fratri & fratris filiæ illatam ulturus eſt. *Ingredietur provinciam Regis Aquilonis*, Seleuci Callinici: *Et abutetur eis, & obtinebit*, theſauros diripiet, Laodicem interficiet.

9. & 10. (h) Rebus in regno ſuo turbatis. *Filii*, Seleuci Callinici, qui pugnans interierat, teſte Juſtino l. 29. Polybio l. 5. Seleucus Ceraunus & Antiochus magnus *provocabuntur* ad arma capienda: *Et veniet properans & inundans*; Antiochus magnus, fratre à ſuis interfecto per dolum, Syriam brevi recuperabit, mox Ægyptum invaſurus; *Et revertetur*; Theodotio vertit, *Et ſedebit*, i. e. obſidebit.

11. (i) Ptolemæus Philopator, Evergetis filius *egredietur*, obviam ibit Antiocho: *Et pugnabit adverſus regem Aquilonis*, ſatis feliciter apud Raphiam urbem in confiniis Ægypti ex l. 3. Machab. cap. 1. & Hieronymo: *Et dabitur multitudo*, tradetur multitudo exercitus Antiochi in manus Ptolemæi.

12. (k) Antiochum non exuet omni regno, neque eum capiet, qui cognita Philopatoris ignavia, fœdere cum eo ſancito.

13. & 14. (l) Bellum inſtaurabit contra Ægyptios: *Et in fine temporum*, poſt multos dies mortuo Philopatore filium ejus Epiphanem adhuc infantem & quadrimum aggredietur: *Et veniet properans cum exercitu magno*, atque in auxilium Antiochi: *Adverſus regem Auſtri multi conſurgent*; *filii quoque prævaricatorum populi tui*, Judæi *extollentur*, *ut impleant viſionem*, *& corruent*. Ex iis multi cum Onia filio Oniæ tertii pontificis in Ægyptum dilapſi, & ſuperbia elati, novum templum Onion dictum, templi Hieroſolymitani æmulum extruent, eo prætextu, ut impleant viſionem Iſaiæ 19. ubi loquens de altaribus & Eccleſiis Chriſtianorum ait futurum *altare Domini in medio Ægypti*: Addit Angelus, *Et corruent*; nam hoc templum ſub Veſpaſiano deſtructum fuit.

15. (m) Versùs Ægyptum: *Et comportabit aggerem*, obſidebit: *Et brachia Auſtri*, duces & exercitus Ptolemæi: *Non ſuſtinebunt*, impetum Antiochi; tametſi *conſurgent electi ejus*, duces Ptolemæi ex Ægypto immiſſi in Syriam, ut Scopas, Eropas & alii: *Sed non erit fortitudo ad reſiſtendum*, Antiocho.

16. (n) Contra Ægypti regem & ejus duces faciet *juxta placitum ſuum*; recipiet totam Syriam. *Et ſtabit in terra inclyta*, in Judæa: *Et conſumetur in manu ejus*, Judæis ultrò ſe dedentibus, teſte Joſepho l. 12.

17. (o) Animum huc intendet, ut veniat *ad tenendum univerſum regnum ejus*, Ptolemæi: *Recta facies cum*

& recta faciet cum eo: & filiam fœminarum dabit ei, ut evertat illud: & non ſtabit, nec illius erit.

18. Et convertet faciem ſuam ad inſulas (p), & capiet multas, & ceſſare faciet principem opprobrii ſui, & opprobrium ejus convertetur in eum.

19. Et convertet faciem ſuam ad imperium terræ ſuæ, & impinget, & corruet (q), & non invenietur.

20. Et ſtabit in loco ejus viliſſimus (r), & indignus decore regio: & in paucis diebus conteretur, non in furore, nec in prælio.

21. Et ſtabit in loco ejus deſpectus, & non tribuetur ei honor regius (ſ): & veniet clam, & obtinebit regnum in fraudulentia.

22. Et brachia (t) pugnantis expugnabuntur à facie ejus, & conterentur: inſuper & dux fœderis.

23. Et poſt amicitias (u), cum eo faciet dolum: & aſcendet, & ſuperabit in modico populo.

24. Et abundantes & uberes urbes ingredietur: & faciet quæ non fecerunt patres ejus, & patres patrum ejus: rapinas, & prædam, & divitias eorum diſſipabit, & contra firmiſſimas cogitationes inibit: & hoc uſque ad tempus.

25. Et concitabitur fortitudo ejus (x), & cor ejus adverſum regem Auſtri in exercitu magno, & rex Auſtri provocabitur ad bellum multis auxiliis, & fortibus nimis: & non ſtabunt, quia inibunt adverſus eum conſilia.

26. Et comedentes (y) panem cum eo, conterent illum, exercituſque ejus opprimetur: & cadent interfecti plurimi.

27. Duorum quoque regum cor erit ut malefaciant (z), & ad menſam unam mendacium loquentur, & non proficient: quia adhuc finis in aliud tempus.

28. Et revertetur (a) in terram ſuam cum opibus multis: & cor ejus adverſum Teſtamentum Sanctum: & faciet, & revertetur in terram ſuam.

29. Statuto tempore (b) revertetur, & veniet ad Auſtrum: & non erit priori ſimile noviſſimum.

30. Et venient ſuper eum Trieres (c) & Romani: & percutietur, & revertetur, & indignabitur contra teſtamentum ſanctuarii, & faciet: reverteturque, & cogitabit

tabit

ro, fœdus inibit æquis conditionibus, vel bona fide ſe agere ſimulabit; *Filiam fœminarum dabit*, pulcherrimam filiam, Phraſi Hebraica, Cleopatram in uxorem dabit: *Ut evertat illud* ut regnum Ægypti invadat; *Non ſtabit*; nam Cleopatra mariti partes fovit, nec dolus exitum habuit, quem ſperabat Antiochus.

18. (p) Cepit Rhodum, Samum & alias inſulas. *Et ceſſare faciet Principem opprobrii ſui*; vel Lucium Scipionem, à quo victus eſt; vel populi Romani minas intentantis opprobrium ceſſare fecit, cùm magnam Græciæ partem ſubegit: *Et opprobrium ejus convertetur in eum*; cùm cæſus ſecundo à Lucio Scipione, ſummo probro coactus eſt Aſia cedere, Syria ſola ſibi retenta, ſumptus belli ſolvere, obſides Romam mittere, & tributum pendere, l. 1. Machab. cap. 8. Juſtinus, lib. 31. Livius Decade 4. l. 7. vel Africanus rejiciet à ſe, convertetque in Antiochum opprobrium, quo priùs Romanos affecerat, cùm Romanam legationem contumelioſè ſprevit. Vatablus ſic legit: *Et princeps compeſcet ejus probrum, retorquens in eum ſine omni ſuo dedecore*; Lucius Africanus coget eum ab incœpto deſiſtere, in dedecus Antiochi.

19. (q) Cum adverſus Elimæos bello decertavit; aut occiſus eſt ab accolis, cùm Jovis Dodonæi templum ſpoliare vellet, Juſt. l. 32. Strabo l. 16.

20. (r) Seleucus Philopator Antiochi magni filius, qui 12. annos regnavit inglorius & avarus. *Et in paucis diebus conteretur*, ab Heliodoro quo uſus fuerat, ut templum Jeroſolymæ diriperet, ab eo veneno ſublatus creditur.

21. (ſ) Ab hoc loco uſque ad finem prophetia eſt de Antiocho Epiphane ad litteram, de Antichriſto ut antitypo Antiochi, qui fratris regnum invaſit fraudato fratris filio, quem Syri in regem aſciverant. *Et veniet clam*, Antiochus qui Romæ erat obſes. *Et obtinebit regnum in fraudulentia*, ſimulans ſe fratris filii tutelam velle ſuſcipere.

22. (t) Brachia vocat vires eorum, qui pro regni hærede pugnaverunt. *Inſuper & dux fœderis*, Ptolemæus Philometor, qui ex Antiochi ſorore natus erat, & quaſi vinculum erat fœderis cum Antiocho magno initi à Ptolemæo Epiphane, qui & forſan etiam fœdus cum Antiocho illuſtri inierat. Alii Tryphonem intelligunt, qui ex Appiano fuit auctor fœderis; ſed Antiochus.

23. & 24. (u) Acceptas: *Cum eo faciet dolum*, inhians regno Ægypti: *Et ſuperabit*, non magno exercitu occupabit Ægyptum: *Et faciet quæ non fecerunt patres ejus*, cùm exactionibus, tum largitionibus: *Patres patrum ejus*, reges Aſiæ licèt hoſtes eſſent. *Et contra firmiſſimas*, quas expugnare non poterat, urbes, *cogitationes inibit*, qua ratione, aut vi, aut dolo eas expugnaret: *Et hoc uſque ad tempus*, diſſimulato conſilio, donec ad exitum perducat.

25. (x) Antiochi: *Et cor ejus*, ſtudium omne & cogitatio: *Adverſus regem Auſtri*, coget exercitum: *Et non ſtabunt*, promiſſis, & donis Antiochi corrupti in partes ejus ibunt: primùm mercatorias & opulentas urbes cepit, tum munitas aggreſſus, tandem in apertum bellum erupit.

26. (y) Hebr. *Comedentes buccellam cibi ejus*: famuli conterent illum, prodent eum.

27. (z) Fictè & ſimulatè: *Ad menſam unam*, convenient ambo ut ſibi mutuò noceant. *Et non proficient*: fortè ea loquendi forma, magna familiaritas innuatur. *Quia adhuc finis*, utriuſque regis finis in aliud tempus à Deo conſtitutum protelatur: *Et non proficient*, neutri ſuus ſuccedet dolus.

28. (a) Antiochus, *In terram ſuam*, in Syriam Ægypto ſpoliata, *Cum opibus multis*: *& cor ejus adverſum Teſtamentum Sanctum*, cogitans de vaſtanda Judæa & templo. *Et revertetur*. Quod animo conceperat: primùm pacificè ingreſſus Jeruſalem. 1. Mach. 4. cum paucis poſt annis eam expilavit: 1. Mach. 5. Itaque faciet juxta voluntatem ſuam, & ſpoliato templo revertetur in Syriam.

29. (b) Hebr. *Ad tempus*, poſt aliquod tempus. *Veniet ad Auſtrum*, in Ægyptum: *Et non erit priori ſimile noviſſimum*, non erit hæc expeditio priori ſimilis: non ſuccedet Antiocho ſecunda expeditio, quam fuſiùs narrant Juſtinus l. 34. & Livius l. 45.

30. (c) Trieres, & in iis *Romani*: Publius Popilius Læna Alexandriam cum ingenti claſſe advectus mandavit Antiocho ut ex Ægypto excederet; invitus paruit, ira plenus hanc effudit in Judæos. *Et indignabitur*, contra Jeroſolymam. *Cogitabit adverſum eos*. Hebr. *Obſervabit eos qui dereliquerunt teſtamentum ſanctuarii*: deſertores legis, quorum opera utetur, Simonis nempe, Jaſonis, Menelai, de quibus l. 2. Machab. 4. Eos tandem perdet, Jaſonem in primis Antiocho & Judæis invitum.

tabit adversùm eos, qui dereliquerunt teſtamentum ſanctuarii.

31. Et brachia (d) ex eo ſtabunt, & polluent ſanctuarium fortitudinis, & auferent juge ſacrificium: & dabunt abominationem in deſolationem.

32. Et impii in teſtamentum (e) ſimulabunt fraudulenter: populus autem ſciens Deum ſuum, obtinebit: & faciet.

33. Et docti in populo docebunt (f) plurimos: & ruent in gladio, & in flamma, & in captivitate, & in rapina dierum.

34. Cùmque corruerint (g), ſublevabuntur auxilio parvulo: & applicabuntur eis plurimi fraudulenter.

35. Et de eruditis (h) ruent, ut conflentur, & eligantur, & dealbentur uſque ad tempus præfinitum: quia adhuc aliud tempus erit.

* Sup 8.4. & 11.3. 36.* Et faciet juxta voluntatem (i) ſuam rex, & elevabitur, & magnificabitur adversùs omnem deum: & adversùs Deum deorum loquetur magnifica, & dirigetur, donec compleatur iracundia: perpetrata quippè eſt definitio.

37. Et Deum patrum ſuorum non reputabit (k): & erit in concupiſcentiis fœminarum, nec quemquam deorum curabit: quia adversùm univerſa conſurget.

38. Deum autem Maozim in loco (l) ſuo venerabitur: & deum, quem ignoraverunt patres ejus, colet auro, & argento, & lapide pretioſo, rebuſque pretioſis.

39. Et faciet ut muniat Maozim (m) cum deo alieno, quem cognovit, & multiplicabit gloriam, & dabit eis poteſtatem in multis, & terram dividet gratuitò.

40. Et in tempore præfinito præliabitur (n) adverſus eum rex Auſtri, & quaſi tempeſtas veniet contra illum rex Aquilonis, in curribus, & in equitibus, & in claſſe magna, & ingredietur terras, & conteret & pertranſiet.

41. Et introibit in terram glorioſam (o), & multæ corruent: hæ autem ſolæ ſalvabuntur de manu ejus, Edom, & Moab, & principium filiorum Ammon.

42. Et mittet (p) manum ſuam in terras, & terra Ægypti non effugiet.

43. Et dominabitur theſaurorum auri & argenti, & in omnibus pretioſis Ægypti: per Libyam quoque & Æthiopiam tranſibit.

44. Et fama turbabit eum ab Oriente & ab Aquilone (q): & veniet in multitudine magna, ut conterat & interficiat plurimos.

45. Et figet tabernaculum (r) ſuum Apadno inter maria, ſuper montem inclytum & ſanctum: & veniet uſque ad ſummitatem ejus, & nemo auxiliabitur ei.

C A-

31. (d) Potentiores, aut perfidi Judæi: *Sanctuarium fortitudinis*, profanabunt templum Dei fortiſſimi. *Et dabunt deſolationem & abominationem*: Hebr. *Ponent in templo abominationem deſolutionis*, deſolationes abominabiles, profanos milites cum ſimulacro Jovis Olympii.

32. (e) Deſertores: *Simulabunt fraudulenter*, prodent religionem & patriam, ſimulantes ſe communi bono velle conſulere. *Populus autem ſciens Deum ſuum*: cultui divino adhærens: *Obtinebit*, Hebr. *Corroborabit cor ſuum*: *Et faciet*, viriliter aget.

33. (f) Quis ſit verus Dei cultus: *Et in rapina dierum*, bonorum deprædatione, quæ multos dies durabit. Sic docebunt plurimos exemplis magis, quàm verbis, moriendum eſſe pro vera religione.

34. (g) Corruere videbuntur: *Sublevabuntur auxilio parvulo*, non magnis copiis, per Judam Machabæum & fratres ejus: *Fraudulenter*, proditorio animo, ut Alcimus & alii.

35. (h) Scribis: *Ruent*, plurimi non peccando, ſed moriendo, aut patiendo: *Ut conflentur*: quaſi igne probentur: *Eligantur*, Hebr. *Purgentur & dealbentur*: niteſcant & ſplendidiores fiant: *Quia adhuc aliud tempus erit*, nimirum proſperitatis & pacis: poſt luctuoſum tempus aliud erit lætiſſimum, quo per Chriſtum electi liberabuntur.

36. (i) Ut libuerit: *Et adversùs Deum deorum*, verum & unum Deum: *Loquetur magnifica*, hæc conveniunt cum cap. 8. *Et dirigetur*, Hebr. *Et proſperabitur*: *Donec compleatur iracundia*, donec expleat Deus indignationem ſuam: *Perpetrata quippe eſt definitio*; certum enim tempus à Deo eſt conſtitutum, ultrà quod ejus ira non progredietur.

37. (k) In his quæ ſequuntur, de Antiocho ut typo Antichriſti differit: nullum deorum curabit, neque adeò patrum ſuorum Deum. Quamquam majores Antiochi Dei veri templum donis ſuis coluerunt, etſi iidem ſua idola retinerent, ſed ſumptus ad ſacrificia facienda ſuppeditarent, l. 2. Mach. 3. nullum quidem Deum curavit, qui unum & verum Deum ſprevit: *Fœminarum*, nam publicè ſcortis miſcebatur.

38. (l) In templo, perſonæ ſuæ tamquam fortitudinis, idolum ponet; aut Jovem Olympium, ex falſa Græcorum opinione ut Deum fortitudinum, ſicut habet textus Hebræus, loco veri Dei colet.

39. (m) Præſidiis muniet loca, in quibus erit ſimulacrum novi idoli quod invenit, & ab omnibus coli juſſit: eorum qui illud colerent, opes multiplicabit. Quæ de Antichriſto etiam intelligi poſſunt, qui ex Apoſt. 2. Theſſ. 2. in templo coletur ut Deus. Maozim eſt nomen appellativum, quod munitionem aut fortitudinem ſignificat. Jovem Olympium Deum alienum vocat, ſcilicet Judæis, qui eum antè non noverant.

40. (n) Hebr. *Ariſtabit adverſus eum Rex Auſtri*, Ptolemæus Philometor, niſi fortè de Antichriſto loquatus: neque abhorret à veriſimili conjectura Maldonati, ſecundam Antiochi in Ægyptum expeditionem, de qua v. 25. Angelus locutus fuerat, hoc loco repeti.

41. (o) Judæam: nec quiſquam effugiet illius tyrannidem præter Ammonitas & Idumæos. Tertiæ expeditionis Antiochi in Ægyptum non meminit Scriptura, quæ ſub finem vitæ ejus potuit accidere; vel de Antichriſto hæc ſunt intelligenda, niſi ea repetat quæ dicta ſunt v. 28. Neque id novum eſt, ut prophetæ aliis verbis, & alio modo repetant, quæ priùs dixerant. Hieronymus ex aliorum ſententia hæc verba exponit: *Hæ autem ſolæ ſalvabuntur: Antiochus, ajunt, feſtinans contra Ptolemæum regem Auſtri, Idumæos, & Moabitas, & Ammonitas, qui ex latere Judææ erant, non tetigit; ne occupatus alio prælio Ptolomæum redderet fortiorem.*

42. & 43. (p) Invadet varias terras ex cap. 8. 9. & lib. 1. Mach. cap. 1. 17. *Tranſibit*, excurret prædandi cauſa.

44. (q) A Judæa: cùm ad Perſidem tenderit, & victorias Judæ Machabæi accipiet: hæc & ſequentia ad Antiochum videntur omninò pertinere.

45. (r) Vox Hebr. tentorium, aut tabernaculum ſignificat, urbem Jeroſolymam capiet. *Inter duo maria*,

CAPUT XII.

Poſtquam de Antiocho Epiphane multa diſſeruit Angelus, de illius antitypo Antichriſto, ut multis videtur, & de Reſurrectione mortuorum agit in hoc capite.

Apoc. 12. 7. 1. IN tempore (a) autem illo conſurget Michael princeps magnus, qui ſtat pro filiis populi tui: & veniet tempus quale non fuit ab eo, ex quo gentes eſſe cœperunt uſque ad tempus illud. Et in tempore illo ſalvabitur populus tuus, omnis qui inventus fuerit ſcriptus in libro.

Matth. 25. 46. Joan. 5. 29. 2. Et multi de his, qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt (b), * alii in vitam æternam, & alii in opprobrium, ut videant ſemper.

Sap. 3. 7. 3. Qui autem docti fuerint, * fulgebunt (c) quaſi ſplendor firmamenti: & qui ad juſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates.

4. Tu autem Daniel claude ſermones, & ſigna (d) librum, uſque ad tempus ſtatutum: plurimi pertranſibunt, & multiplex erit ſcientia.

5. Et vidi ego Daniel, & ecce quaſi duo alii ſtabant: unus hinc ſuper ripam fluminis, & alius inde ex altera ripa fluminis.

6. Et dixi viro, qui erat indutus lineis, qui ſtabat ſuper aquas fluminis: Uſquequò finis (e) horum mirabilium?

7. Et audivi virum, qui indutus erat lineis, qui ſtabat ſuper aquas fluminis, * cùm elevaſſet dexteram & ſiniſtram ſuam in cœlum, & juraſſet per viventem in æternum: quia in tempus (f), & tempora, & dimidium temporis. Et cùm completa fuerit diſperſio manus populi ſancti, complebuntur univerſa hæc. *Apoc. 10. 5.*

8. Et ego audivi, & non intellexi (g). Et dixi: Domine mi, quid erit poſt hæc?

9. Et ait: Vade Daniel, quia clauſi (h) ſunt, ſignatique ſermones, uſque ad præfinitum tempus.

10. Eligentur, & dealbabuntur, & quaſi ignis probabuntur multi, & impiè agent impii, neque intelligent omnes impii, porrò docti intelligent.

11. Et à tempore cùm ablatum fuerit juge ſacrificium (i), & poſita fuerit abominatio in deſolationem, dies mille ducenti nonaginta.

12. Beatus, qui expectat, & pervenit uſque ad dies mille (k) trecentos triginta quinque.

13. Tu

mare Mediterraneum, & mare Mortuum. Judææ univerſæ ab uno mari ad alterum dominabitur: *Super montem inclytum & ſanctum*, ſuper montem Sion, quem nec Deo, nec hominibus defendentibus capiet. Vatablus vertit: *Cum venerit finis ejus*, imperii nempe, nemo auxiliabitur ei.

CAP. XII. 1. (a) Antichriſti temporibus: nam de illo Angelus videtur loqui in hoc capite. *Michael princeps magnus*, cœleſtis militiæ. *Qui ſtat*, olim Synagogæ, nunc Eccleſiæ præpoſitus. Cum autem mox agat de reſurrectione, palam eſt de Antiocho Angelum non loqui. *Et veniet tempus*: Hebræus textus addit, *Afflictionis*. *Salvabitur populus tuus*, nempè in tempore illo ſalvabuntur Judæi, cùm viderint Antichriſtum à Chriſto Domino profligatum: *Scriptus in libro vitæ*, prædeſtinatus: non omnis populus, vel Eccleſia ſalvanda dicitur, ſed qui ſunt prædeſtinati: ergo Eccleſia non ex ſolis conſtat prædeſtinatis.

2. (b) Omnes quidem reſurgent, ſed non omnes evigilabunt, ut videant lucem æternam. Quidam legunt, *Alii in opprobrium, ut viloſcant ſemper*, meliùs ut videant opprobrium ſuum; vox, multi, ſæpè in Scriptura pro omnibus ſumitur, ut Roman. 5. 15.

3. (c) Mox additur: *Qui ad juſtitiam erudiunt multos*; non item qui docti fuerint, & alios non erudiunt ad rectam fidem & probos mores. Docti verò hoc loco activè ſumuntur, pro doctoribus, qui alios ad viam ſalutis ducunt.

4. (d) Quòd prophetia longo poſt tempore ſit implenda, eaque ſit obſcura. *Plurimi pertranſibunt*, percurrent has prophetias; *Multiplex erit ſcientia*, earum interpretatio: non niſi poſt longum tempus hæc evenient, ſed ſigna apud te, & quaſi depoſitum ſerva hanc prophetiam: tum cuncta evenient. Deinde obſcuritatem illius inſinuat, ut liber Apocal. cap. 5. poſtremò veritas prophetiæ innuitur; at cap. 8. 26. cùm hæc à Daniele ſcripta ſunt, nemo ferè intelligebat; poſt Antiochi tempora cœperunt intelligi, quæ ad illius perſecutionem pertinebant. Quæ de Antichriſto dicta ſunt, homines tum intelligent, cùm ſigna ejus adventus à Chriſto prædicta venerint. Irenæus l. 4. cap. 43. Omnis prophetia priuſquam impleatur, ænigma eſt; cùm autem impleta eſt, manifeſtam habet expoſitionem, & intelligentiam. *Ad tempus ſtatutum*: ad tempus legis Evangelicæ referri poteſt, cùm per illuminationem Spiritus ſancti myſteria Scripturarum ſunt referenda, Theodor. His enim omnibus ſignis, & ſigillis, divini Spiritus gratia poſt noſtri Salvatoris adventum ablatis, quæ priùs obſcura erant, credentibus fecit manifeſta.

6. (e) *Quando hæc erunt?* Matth. 24. Ne Daniel curioſiùs interrogaret, quando hæc ſint futura, ne Angelo quidem id roganti apertè revelatur, ut videtur Maldonato.

7. (f) Audivi Angelum hæc dicentem, in annum & duos annos, & anni dimidium: per tres annos cum semiſſe durabit Antichriſti perſecutio. *Et cùm completa fuerit diſperſio*, populi Chriſtiani, tunc hæc evenient; *Diſperſio manus*, exercitus populi ſancti, ſeu Eccleſiæ: cùm enim de bello ageret, uſus eſt voce militari.

8. (g) Quæ Angelus alteri Angelo reſponderat. *Quid erit poſt hæc? quis harum rerum finis?* ut vertit Theodotio.

9. & 10. (h) Hoc eſt, *Non eſt veſtrum noſſe tempora*. *Eligentur*, in cœlum aſſumentur: id bonis lucro cedet, quod velut igne probentur. *Intelligent*, ſapientes Chriſtiani.

11. (i) Miſſæ uſus publicus: vox Græca ſignificat continuationem, nimirum divini cultus: *In deſolationem*, ut Antichriſtus omnia bona perdat: *Dies mille ducenti nonaginta*, tres anni cum dimidio, ſeu 24. menſes, ex Apoc. cap. 11.

12. (k) Dies dabitur 45. dierum, & lapſis dabitur tempus reſipiſcendi: non hinc ſequitur à morte Antichriſti 45. dies ad extremum judicium futuros: nihil enim ſimile ait Angelus. Tam exiguum temporis ſpatium non ſufficeret convertendis tot hominum millibus per Antichriſtum ſeductis. *De die autem illa nemo ſcit*: Matth. 24. *A tempore*, cùm ablatum fuerit juge ſacrificium, & cultus veri Dei: *Et poſita fuerit abominatio*, abominandum idolum Antichriſti in templo Jeruſalem, ut multis videtur; ſed potiùs in Eccleſia uſque ad finem perſecutionis erunt 1290. dies: hæc abominatio perm[illegible]

Digitized by Google

13. Tu autem vade ad præfinitum (l): & requieſces, & ſtabis in ſorte tua in finem dierum.

Hucuſque Danielem in Hebræo volumine legimus. Quæ ſequuntur uſque ad finem libri, de Theodotionis editione tranſlata ſunt.

CAPUT XIII.

Suſannæ accuſatio, & abſolutio.

1. ET erat vir (a) habitans in Babylone, & nomen ejus Joakim:

2. Et accepit uxorem nomine Suſannam, filiam Helciæ, pulchram nimis, & timentem Deum:

3. Parentes enim illius, cùm eſſent juſti, erudierunt filiam ſuam ſecundùm legem Moyſi.

4. Erat autem Joakim dives valdè, & erat ei pomarium vicinum domui ſuæ: & ad ipſum confluebant Judæi, eò quòd eſſet honorabilior omnium.

5. Et conſtituti (b) ſunt de populo duo ſenes judices in illo anno: de quibus locutus eſt Dominus: Quia egreſſa eſt iniquitas de Babylone à ſenioribus judicibus, qui videbantur regere populum.

6. Iſti frequentabant domum Joakim, & veniebant ad eos omnes qui habebant judicia.

7. Cùm autem populus reverti ſſet per meridiem, ingrediebatur Suſanna, & deambulabat in pomario viri ſui.

8. Et videbant eam ſenes quotidie ingredientem, & deambulantem: & exarſerunt in concupiſcentiam ejus:

9. Et everterunt ſenſum ſuum, & declinaverunt oculos ſuos ut non viderent cœlum, neque recordarentur judiciorum juſtorum.

10. Erant ergo ambo vulnerati amore ejus, nec indicaverunt ſibi viciſſim dolorem ſuum:

11. Erubeſcebant enim indicare ſibi concupiſcentiam ſuam, volentes concumbere cum ea.

12. Et obſervabant quotidie ſolicitiùs videre eam. Dixitque alter ad alterum:

13. Eamus domum, quia hora prandii eſt. Et egreſſi receſſerunt à ſe.

14. Cùmque reverti ſſent, venerunt in unum: & ſciſcitantes ab invicem cauſam, confeſſi ſunt concupiſcentiam ſuam: & tunc in communi ſtatuerunt tempus, quando eam poſſent invenire ſolam.

15. Factum eſt autem, cùm obſervarent diem aptum, ingreſſa eſt aliquando ſicut heri & nudiuſtertius, cum duabus ſolis puellis, voluitque lavari in pomario: æſtus quippè erat:

16. Et non erat ibi quiſquam, præter duos ſenes abſconditos, & contemplantes eam.

17. Dixit ergo puellis: Afferte mihi oleum, & ſmigmata (c), & oſtia pomarii claudite, ut laver.

18. Et

ab Antiocho poſita eſt in templo, ſecundò ſub Tito, tertiò ſub Antichriſto.

13. (l) Omnibus hominibus locum, ad Limbum Patrum: noli ampliùs quærere quæ ſciri non poſſunt: *Et requieſces*, expectans Meſſiæ mortem: *Et poſteà ſtabis in ſorte tua*, in loco beatitudinis tibi deſtinato: *In finem dierum*, 70. Interpretes, *in conſummationem dierum*, uſque ad finem mundi, dum reſurges.

CAPUT XIII. 1. (a) Hiſtoria Suſannæ continetur hoc capite, quod loco ſuo emotum eruditis penè omnibus videtur. Nam adhuc puero Daniele hæc evenit hiſtoria: & tamen jam erat Babylone, atque ex hoc facto jam magnus à populo haberi cœpit: unde primo capiti proxima ſubjiciendum videtur. Et quidem Daniel hiſtorias omnes prophetiis ſubjecit, ut ad eas viam muniret. Hanc quidem hiſtoriam Judæi ut fabulam rejiciunt, quòd Hebraicè ſcripta non fuerit, uti nec quæ ſequitur Belis hiſtoria, nec canticum trium puerorum: quibus Euſebius, Apollinaris, imò & Hieronymus videntur adſtipulari: ſed vetuſtas ipſa, veterum penè omnium conſenſus, & Eccleſiæ approbatio huic auctoritatem omninò conciliant. Nec dubium eſt, quin Hebraicè hæc ſcripta ſit hiſtoria, tametſi textus Hebræus Judæorum negligentia, aut malitia exciderit: unde enim 70. Interpretes, Aquila, Symmachus & Theodotio, niſi ex Hebræo eam tranſtuliſſent? Ignatius in Epiſt. ad Magneſianos hujus meminit: Cyprianus, Epiſt. 40. in oratione Dominica, & alibi. Origenes in Epiſtola ad Africanum, & hom. 1. in Leviticum; ut omittam Ambroſium, l. 1. offic. c. 18. & alibi paſſim, Auguſtinum, l. 2. de ſerm. Domini in monte, & multis aliis in locis, Chryſoſtomum, hom. de Suſanna, ut alios omittam plurimos. Seu à Daniele ipſo, quod omnino certum eſt ex tacito Eccleſiæ judicio, ſeu ab alio de Daniele ſcripta hæc fuerit hiſtoria Hebraicè, de auctoritate illius canonica dubitare non licet.

5. (b) Indulgentia Regis permittentis, ut quæ ad legem pertinebant, à Judæis judicarentur. *De quibus locutus eſt Dominus*, per Jeremiam, cap. 29. nec tamen verba ipſa eo loco referuntur, ſed ſenſus, vel illius loci, vel alterius, ut Jerem. 23. 14. *In prophetis Jeruſalem vidi ſimilitudinem adulterantium, & iter mendacii*. *Qui videbantur regere populum*, quod tantæ eſſent apud populum exiſtimationis, ut populum regere viderentur.

17. (c) Smigma eſt unguentum vim habens abſtergendi, quo mulieres ad eluendas oris maculas utebantur.

18. Et fecerunt ſicut præceperat: clauſeruntque oſtia pomarii, & egreſſæ ſunt per poſticum, ut afferrent quæ juſſerat, neſciebantque ſenes intùs eſſe abſconditos.

19. Cùm autem egreſſæ eſſent puellæ, ſurrexerunt duo ſenes, & accurrerunt ad eam, & dixerunt:

20. Ecce oſtia pomarii clauſa ſunt, & nemo nos videt, & nos in concupiſcentia tui ſumus: quam ob rem aſſentire nobis, & commiſcere nobiſcum.

21. Quòd ſi nolueris, dicemus contra te teſtimonium, quòd fuerit tecum juvenis, & ob hanc cauſam emiſeris puellas à te.

22. Ingemuit Suſanna, & ait: Anguſtiæ ſunt mihi undique: ſi enim hoc egero, mors mihi eſt: ſi autem non egero, non effugiam manus veſtras.

23. Sed melius eſt mihi abſque opere incidere in manus veſtras, quàm peccare in conſpectu Domini.

24. Et exclamavit voce magna Suſanna: exclamaverunt autem & ſenes adverſus eam.

25. Et cucurrit unus ad oſtia pomarii, & aperuit.

26. Cùm ergo audiſſent clamorem famuli domus in pomario, irruerunt per poſticum, ut viderent quidnam eſſet.

27. Poſtquam autem ſenes locuti ſunt, erubuerunt ſervi vehementer: quia numquam dictus fuerat ſermo hujuſcemodi de Suſanna. Et facta eſt dies craſtina.

28. Cùmque veniſſet populus ad Joakim virum ejus, venerunt & duo presbyteri pleni iniqua cogitatione adverſus Suſannam, ut interficerent eam.

29. Et dixerunt coram populo: Mittite ad Suſannam filiam Helciæ uxorem Joakim. Et ſtatim miſerunt.

30. Et venit cum parentibus, & filiis, & univerſis cognatis ſuis.

31. Porrò Suſanna erat delicata nimis, & pulchra ſpecie.

32. At iniqui illi juſſerunt ut diſcooperiretur (erat enim cooperta) ut vel ſic ſatiarentur decore ejus.

33. Flebant igitur ſui, & omnes, qui noverant eam.

34. Conſurgentes autem duo presbyteri in medio populi, poſuerunt manus ſuas ſuper caput ejus.

35. Quæ flens ſuſpexit ad cœlum: erat enim cor ejus fiduciam habens in Domino.

36. Et dixerunt presbyteri: Cùm deambularemus in pomario ſoli, ingreſſa eſt hæc cum duabus puellis: & clauſit oſtia pomarii, & dimiſit à ſe puellas.

37. Venitque ad eam adoleſcens, qui erat abſconditus, & concubuit cum ea.

38. Porrò nos cùm eſſemus in angulo pomarii, videntes iniquitatem, cucurrimus ad eos, & vidimus eos pariter commiſceri.

39. Et illum quidem non quivimus comprehendere, quia fortior nobis erat, & apertis oſtiis exilivit.

40. Hanc autem cùm apprehendiſſemus, interrogavimus, quiſnam eſſet adoleſcens, & noluit indicare nobis: hujus rei teſtes ſumus.

41. Credidit eis multitudo, quaſi ſenibus & judicibus populi, & condemnaverunt (d) eam ad mortem.

42. Exclamavit autem voce magna Suſanna, & dixit: Deus æterne, qui abſconditorum es cognitor, qui noſti omnia antequam fiant,

43. Tu ſcis quoniam falſum teſtimonium tulerunt contra me: & ecce morior, cùm nihil horum fecerim, quæ iſti malitioſè compoſuerunt adverſum me.

44. Exaudivit autem Dominus vocem ejus.

45. Cùmque duceretur ad mortem, ſuſcitavit (e) Dominus ſpiritum ſanctum pueri junioris, cujus nomen Daniel:

46. Et exclamavit voce magna: Mundus ego ſum à ſanguine hujus.

47. Et converſus omnis populus ad eum, dixit: Quis eſt iſte ſermo, quem tu locutus es?

48. Qui cùm ſtaret in medio eorum, ait: Sic fatui filii Iſrael, non judicantes, neque quod verum eſt cognoſcentes, condemnaſtis filiam Iſrael?

49. Revertimini ad judicium, quia falſum teſtimonium locuti ſunt adverſus eam.

50. Reverſus eſt ergo populus cum feſtinatione, & dixerunt ei ſenes: Veni, & ſede in medio noſtrùm, & indica nobis: quia tibi Deus dedit honorem ſenectutis.

51. Et dixit ad eos Daniel: Separate illos ab invicem procul, & dijudicabo eos.

52. Cùm ergo diviſi eſſent alter ab altero, vocavit unum de eis, & dixit ad eum: Inveterate dierum malorum, nunc venerunt peccata tua, quæ operabaris priùs;

53. Ju-

41. (d) Privata quiſque tacitaque ſententia, quòd adultera eſſet, ex cap. 20. Levitici ſit capitis damnanda, poſteà à judicibus juridicè damnata eſt.

45. (e) Spiritum Sanctum, qui erat in Daniele adoleſcente, ex Græco textu.

53. Judicans judicia injuſta, innocentes opprimens, & dimittens noxios, dicente Domino: * Innocentem & juſtum non interficies.

* Exod. 23. 7.

54. Nunc ergo ſi vidiſti eam, dic ſub qua arbore (f) videris eos colloquentes ſibi. Qui ait: Sub ſchino.

55. Dixit autem Daniel: Rectè mentitus es in caput tuum: Ecce enim Angelus Dei accepta ſententia ab eo, ſcindet te medium.

56. Et, amoto eo, juſſit venire alium, & dixit ei: Semen Chanaan, & non Juda, ſpecies decepit te, & concupiſcentia ſubvertit cor tuum:

57. Sic faciebatis filiabus Iſrael, & illæ timentes loquebantur vobis: ſed filia Juda non ſuſtinuit iniquitatem veſtram.

58. Nunc ergo dic mihi, ſub qua arbore comprehenderis eos loquentes ſibi. Qui ait: Sub prino.

59. Dixit autem ei Daniel: Rectè mentitus es & tu in caput tuum: manet enim Angelus Domini, gladium habens, ut ſecet te medium, & interficiat vos.

60. Exclamavit itaque omnis cœtus voce magna, & benedixerunt Deum, qui ſalvat ſperantes in ſe.

61. Et conſurrexerunt adverſus duos presbyteros (convicerat enim eos Daniel ex ore ſuo falſum dixiſſe teſtimonium,) feceruntque eis ſicut malè egerant adverſus proximum,

62. * Ut facerent ſecundùm legem Moyſi: & interfecerunt eos, & ſalvatus eſt ſanguis innoxius in die illa.

* Deut. 19. 18. & 19.

63. Helcias autem & uxor ejus laudaverunt Deum pro filia ſua Suſanna, cum Joakim marito ejus, & cognatis omnibus, quia non eſſet inventa in ea res turpis.

64. Daniel autem factus eſt magnus in conſpectu populi, à die illa, & deinceps.

65. Et rex Aſtyages (g) appoſitus eſt ad patres ſuos, & ſuſcepit Cyrus Perſes regnum ejus.

CAPUT XIV.

Hiſtoria Belis & Draconis in hoc capite continetur.

1. Erat autem Daniel conviva regis (a), & honoratus ſuper omnes amicos ejus.

2. Erat quoque idolum apud Babylonios nomine Bel: & impendebantur in eo per dies ſingulos ſimilæ artabæ (b) duodecim, & oves quadraginta, vinique amphoræ ſex.

3. Rex quoque colebat eum, & ibat per ſingulos dies adorare eum: porrò Daniel adorabat Deum ſuum. Dixitque ei rex: Quare non adoras Bel?

4. Qui reſpondens, ait ei: Quia non colo idola manufacta, ſed viventem Deum, qui creavit cœlum & terram, & habet poteſtatem omnis carnis.

5. Et dixit rex ad eum: Non videtur tibi eſſe Bel vivens Deus? An non vides quanta comedat & bibat quotidie?

6. Et ait Daniel arridens: Ne erres rex. Iſte enim intrinſecùs luteus eſt, & foriſecùs æreus, neque comedit aliquando.

7. Et iratus rex vocavit ſacerdotes ejus, & ait eis: Niſi dixeritis mihi, quis eſt qui comedat impenſas has, moriemini.

8. Si autem oſtenderitis, quoniam Bel comedat hæc, morietur Daniel, quia blaſphemavit in Bel. Et dixit Daniel regi: Fiat juxta verbum tuum.

9. Erant autem ſacerdotes Bel ſeptuaginta, exceptis uxoribus, & parvulis, & filiis. Et venit rex cum Daniele in templum Bel.

10. Et dixerunt ſacerdotes Bel: Ecce nos egredimur foras: & tu rex pone eſcas, & vinum miſce, & claude oſtium, & ſigna annulo tuo:

11. Et cùm ingreſſus fueris manè, niſi inveneris omnia comeſta à Bel, morte moriemur, vel Daniel qui mentitus eſt adverſum nos.

12. Cou-

54. (f) *Qui ait: Sub ſchino*, & alter v. 59. *Sub prino*: illud lentiſcum, quoddam ilicis genus ſignificat: alluſio nominum, ſeu paranomaſia fundatur in vocibus Græcis: neque id auctoritatem hiſtoriæ elevat, nam, ut ait Eſtius, nec neceſſe eſt ad veritatem hiſtoriæ, ut res eadem referatur iiſdem vocibus: ſufficit enim ut voces idem ſignificent: præterquam paucas habemus voces Hebraicas, & fortè longè plures erant, cùm hæc ſcribebantur. Quin etiam potuit Græcus interpres ejuſmodi paranomaſiam in Græcis vocibus invenire, ut invenit Latinus inter ſchinum, & ſcindere, σχίζειν ſcindere ſignificat, ut πρίζειν cædere.

65. (g) Caput ſequens ab his verbis incipere multi exiſtimant: tum enim Daniel admodum ſenex erat; ſed hoc loco hæc verba apte ſunt poſita in hanc ſententiam. *Daniel autem factus eſt magnus in conſpectu populi: & rex Aſtyages*, ſeu Darius, *appoſitus eſt ad patres ſuos*: id eſt, uſque ad mortem Aſtyagis, & regnum Cyri, adeò ut ſit Hebraiſmus: particula, *&*, pro, *uſque*, poſita: ita Maldonatus. Ac videtur hic locus ex fine cap. 9. huc tranſlatus, ut videtur Pererio.

CAPUT XIV.

1. (a) Evilmerodach, aut Baltaſſaris, ut plures opinantur: alii Cyri, propter extrema verba ſuperioris capitis, quæ conjungunt cum hac hiſtoria; aut ipſius Nabuchodonoſoris: adeò ut hoc caput ſit ordine tertium. *Erat conviva regis*, vivebat ex menſa regis: *Et honoratus*, ut cap. 5. v. 48. legimus.

2. & 22. (b) Artaba erat menſura frumentaria Perſarum. *Contemnebant*, periculum.

Digitized by Google

* 12. Contemnebant autem, quia fecerant ſub menſa abſconditum introitum, & per illum ingrediebantur ſemper & devorabant ea.

13. Factum eſt igitur poſtquam egreſſi ſunt illi, rex poſuit cibos ante Bel: præcepit Daniel pueris ſuis, & attulerunt cinerem, & cribravit per totum templum coram rege: & egreſſi clauſerunt oſtium: & ſignantes annulo regis abierunt.

14. Sacerdotes autem ingreſſi ſunt nocte juxta conſuetudinem ſuam, & uxores, & filii eorum: & comederunt omnia, & biberunt.

15. Surrexit autem rex primo diluculo, & Daniel cum eo.

16. Et ait rex: Salvane ſunt ſignacula, Daniel? Qui reſpondit: Salva, rex.

17. Statimque cùm aperuiſſet oſtium, intuitus rex menſam, exclamavit voce magna: Magnus es Bel, & non eſt apud te dolus quiſquam.

18. Et riſit Daniel: & tenuit regem ne ingrederetur intro: & dixit: Ecce pavimentum, animadverte cujus veſtigia ſint hæc.

19. Et dixit rex: Video veſtigia virorum, & mulierum, & infantium. Et iratus eſt rex.

20. Tunc apprehendit ſacerdotes, & uxores, & filios eorum: & oſtenderunt ei abſcondita oſtiola, per quæ ingrediebantur, & conſumebant quæ erant ſuper menſam.

21. Occidit ergo illos rex, & tradidit Bel in poteſtatem Danielis: qui ſubvertit eum, & templum ejus.

22. Et erat draco (c) magnus in loco illo, & colebant eum Babylonii.

23. Et dixit rex Danieli: Ecce nunc non potes dicere quia iſte non ſit Deus vivens: adora ergo eum.

24. Dixitque Daniel: Dominum Deum meum adoro: quia ipſe eſt Deus vivens: iſte autem non eſt Deus vivens.

25. Tu autem rex da mihi poteſtatem, & interficiam draconem abſque gladio & fuſte. Et ait rex: Do tibi.

26. Tulit ergo Daniel picem, & adipem, & pilos, & coxit pariter: feciтque maſſas, & dedit in os draconis, & diruptus eſt draco. Et dixit: Ecce quem colebatis.

27. Quod cùm audiſſent Babylonii, indignati ſunt vehementer: & congregati adverſum regem, dixerunt: Judæus factus eſt rex: Bel deſtruxit, draconem interfecit, & ſacerdotes occidit.

28. Et dixerunt cùm veniſſent ad regem: Trade nobis Danielem, alioquin interficiemus te, & domum tuam.

29. Vidit ergo rex quòd irruerent in eum vehementer: & neceſſitate compulſus tradidit eis Danielem.

30. Qui miſerunt eum in lacum leonum, & erat ibi diebus ſex.

31. Porrò in lacu erant leones ſeptem, & dabantur eis duo corpora quotidie, & duæ oves: & tunc non data ſunt eis, ut devorarent Danielem.

32. Erat autem Habacuc (d) propheta in Judæa, & ipſe coxerat pulmentum, & intriverat panes in alveolo: & ibat in campum ut ferret meſſoribus.

33. Dixitque Angelus Domini ad Habacuc: Fer prandium, quod habes, in Babylonem Danieli, qui eſt in lacu leonum.

34. Et dixit Habacuc: Domine, Babylonem non vidi, & lacum neſcio.

35. * Et apprehendit eum Angelus Domini in vertice ejus, & portavit eum capillo capitis ſui, poſuitque eum in Babylone ſupra lacum in impetu ſpiritus ſui. * Ezech. 8. 3.

36. Et clamavit Habacuc, dicens: Daniel ſerve Dei, tolle prandium, quod miſit tibi Deus.

37. Et ait Daniel: Recordatus es mei Deus, & non dereliquiſti diligentes te.

38. Surgenſque Daniel comedit. Porrò Angelus Domini reſtituit Habacuc confeſtim in loco ſuo.

39. Venit ergo rex die ſeptimo ut lugeret Danielem: & venit ad lacum, & introſpexit, & ecce Daniel ſedens in medio leonum.

40. Et exclamavit voce magna rex, dicens: Magnus es Domine Deus Danielis. Et extraxit eum de lacu leonum.

41. Porrò illos, qui perditionis ejus cauſa fuerant, intromiſit in lacum, & devorati ſunt in momento coram eo.

42. Tunc rex ait: Paveant omnes habitantes in univerſa terra Deum Danielis: quia ipſe eſt ſalvator, faciens ſigna & mirabilia in terra: qui liberavit Danielem de lacu leonum.

22. (c) Gaudet diabolus ad primi facti Evæ memoriam commendandam forma ſerpentum; ait Auguſt. l. 11. de Geneſi ad lit. ſic teſte Valer. Max. Romani ad peſtem eliminandam ſerpentem Epidaurium Romam invexerunt, & coluerunt quaſi urbis Æſculapium.

32. (d) Hieron. Epiphanius, & alii plerique è veteribus putant eumdem fuiſſe, qui inter minores prophetas numeratur. *Intriverat panes*, Gr. comminuerat, offam fecerat.

IN PROPHETAS MINORES.

PROPTEREA, inquit Auguſtinus lib. 18. de Civitate Dei cap. 29: *dicuntur minores, quia ſermones eorum ſunt breves in eorum comparatione, qui majores ideò vocantur, quia prolixa volumina condiderunt.* Neque eodem ordine apud Hebræos 12. Prophetæ diſponuntur, quo apud Græcos, ut Hieronym. in Prologo animadvertit: ſed apud Hebræos ita ſunt diſpoſiti, ut in vulgata noſtra editione. Gregor. Nazianz. in carmine de veris & genuinis Scripturæ libris eumdem ſervat ordinem, quem Hebræi, ſi Jonam Prophetam exceperis, quem Abdiæ præponit.

Hos eſſe Auctores Prophetiarum, quibus eæ tribuuntur, iiſdem rationibus evincitur, quibus jam ſæpè uſi ſumus, quòd plerique omnes in ipſo limine cujuſque Prophetiæ ſe illius auctores profiteantur; quòd multas ex iis ſententias poſteriores ſint mutuati; quòd denique canoni Hebræorum inſcribantur, ac Syracides Prophetas duodecim laudibus celebret, ac plures ex iis in novo citentur Teſtamento.

PROPHETIA OSEE.

PROPHETA *Hoſeas, aut Oſee, eodèm tempore, quo Iſaias vaticinatus eſt, ut ex primis ejus verbis liquet*, In diebus Oziæ, Joathan, Achaz, Ezechiæ regum Juda, & in diebus Jeroboam filii Joas regis Iſrael. *Iſaias ſub iiſdem regibus Juda ſe vaticinatum eſſe declarat, ſed Jeroboam regis Iſrael non meminit; unde primus Oſee vaticinari cœpit Jeroboami ſecundi temporibus, ac diutiſſimè is vixit: vox Oſee*, ſalvavit, *ſignificat. Stylus ejus eſt conciſus & patheticus; Synagogæ reprobationem, gentium vocationem prædicit.*

CAPUT

Digitized by Google

CAPUT PRIMUM.

Oſeas jubetur uxorem ducere fornicariam in ſignum Synagogæ fornicantis poſt idola: tum vocatio gentium inſinuatur.

1. VERBUM Domini, quod factum eſt ad Oſee filium Beeri, in diebus Oziæ, Joathan, Achaz, Ezechiæ regum Juda, & in diebus Jeroboam (a) filii Joas regis Iſrael.

2. Principium loquendi Domino in Oſee: & dixit Dominus ad Oſee: Vade, ſume tibi uxorem fornicationum, & fac tibi filios fornicationum: quia fornicans fornicabitur terra à Domino.

3. Et abiit, & accepit Gomer filiam Debelaim; & concepit, & peperit ei filium.

4. Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen ejus Jezrahel: quoniam adhuc modicum, & viſitabo ſanguinem Jezrahel ſuper domum Jehu, & quieſcere (b) faciam regnum domus Iſrael.

5. Et in illa die conteram arcum Iſrael in valle Jezrahel (c).

6. Et concepit adhuc, & peperit filiam. Et dixit ei: Voca nomen ejus, Abſque miſericordia: quia non addam ultrà miſereri (d) domui Iſrael, ſed oblivione obliviſcar eorum.

7. Et domui Juda miſerebor, & ſalvabo eos in Domino Deo ſuo: & non ſalvabo eos in arcu, & gladio, & in bello, & in equis, & in equitibus.

8. Et

CAP. I. 1. (a) Primis nempè temporibus Oziæ, antè annum ejus decimum quartum. Quo tempore etiam prophetarunt Amos & Jonas. *Principium loquendi*, an fortè quòd inter Prophetas illius temporis primum Oſee locutus ſit Dominus? 70. *Initium ſermonis Domini ad Oſee*. *Sume tibi*; genitivo ſubſtantivi pro adjectivo uti ſolent Hebræi, in plurali numero ſuperlativi vicem obit, ut Iſaiæ 53. *Virum dolorum*, i. e. plenum dolorum; unde Hieron. *Ut quanto illa ſordidior eſt, tanto ſit Propheta patientior, qui talem uxorem duxerit*. Sic jubet Deus ut ex meretrice faciat caſtam conjugem. *Et fac tibi*; vox illa, *Fac*, neque in textu Hebræo, neque apud 70. invenitur, unde ex Hieronymo ſubaudiendum eſt, *Sume*, ut adducat in domum ſuam, quos ex fornicatione mulier ſuſceperat. Sed ob ea quæ ſequuntur verba: *Et concepit & peperit*. Propheta innuere videtur imperatum ſibi fuiſſe, ut filios ex ea gigneret; qui filii fornicationum dicuntur, quòd futurum eſſet ut ad idololatriam propenſi admodùm forent. Nam in Scriptura fornicationis nomine idololatria deſignari ſolet. Cur ita juſſerit Deus, ſtatim cauſam aperit, *Quia fornicans*, id eſt, quia filii hujus Synagogæ, quam olim duxi, adhuc vehementer fornicabuntur per idolorum cultum. Ita hunc difficilem locum exponit Fr. Ribera S. J. ac ſuam expoſitionem confirmat ex cap. 2. ubi Deus ſic ait: *Et filiorum ejus non miſerebor, quoniam filii fornicationum ſunt*. Quod Theodorus apud Theodoretum ita exponit: *Ipſi enim ſimilia atque mater eorum commiſit, fecerunt*. Vetus eſt & magna quæſtio utrùm hæc revera geſta fuerint, an tantummodo in viſione prophetica, ut Paraphraſtes Chaldæus vertit; & Hieron. in proœmio commentarii ſui in hunc Prophetam contendit hunc Prophetæ locum ita intelligi oportere; idque ex aliis Prophetarum locis, ut Ezech. 4. Iſaiæ 20. Jerem. 27. multa dici facta à Prophetis, quæ facta non ſunt, vel quia non potuerunt fieri, vel quia non decuit, & neceſſariò in ſpiritu geſta concedendum eſt. Sed revera id geſtum eſſe, pro certo habent Irenæus l. 4. c. 37. Aug. l. 3. de Doctrina Chriſtiana c. 22. & l. 22. contra Fauſtum c. 80. Theodoretus hanc affert rationem, quòd cùm Judæi viderent Prophetas nova quædam & inaudita facere, cauſas inquirerent, & ſic docerentur, ut tenaciùs quæ didicerant memoria retinerent. Unde Hieron. in c. 9. Jeremiæ vult in Scriptura divina non ſolùm auribus doceri populum, ſed & oculis; magis enim retinetur quod viſu, quam quod auditu ad animum pervenit. Cùm Prophetæ aliquid facere jubentur, & non faciunt, ſtatim id oſtendunt, ut Baſil. in c. 8. Iſaiæ obſervat; id videre eſt in c. 4. Ezech. cùmque in ſpiritu res fiunt, id ipſum Prophetæ ſolent explicare, ut Ezech. 40. & quidem Propheta nihil Dei præceptis honeſtius judicavit. *Nec culpandus*, inquit Hieron. *Propheta interim, ut ſequamur hiſtoriam, ſi meretricem converterit ad pudicitiam; ſed potius laudandus, quod ex mala bonam fecerit*. Quòd ſi, ut probabile eſt, Gomer poſt nuptias ad priſtinam rediit vitæ turpitudinem, in hoc etiam Synagogam magis exprimi.

4. (b) Ruffinus exiſtimat vindicari ſanguinem Achab, quoniam poſteri Jehu in eadem ſcelera incurrerunt, adeò ut juſſum fuerit eadem pœna illos affici, à quibus Achab & poſteri ejus deleti ſunt, vel per Jezrahel intelligitur Iſrael, ut quidam habent codices. Atque hæc expoſitio confirmatur ex fine c. 2. adeò ut Jezrahelis nomine populus Dei intelligatur: unde & hoc in loco Jezrahel ponitur cum articulo maſculino à 70. Interpretibus, non item quando urbem ſignificat. Quòd ſi ad Jehu hæc verba referantur, hic erit ſenſus: Puniam te, ò domus Jehu, juxta punitionem, quæ ſumpta eſt de domo Achab, fuſo ejus ſanguine in Jezrahel, cùm eamdem foveas impietatem. *Quieſcere*; evertam regnum Iſrael, vel regnum transferam ad Sellum in valle Jezrahel.

5. (c) Ex hoc loco colligit Hieron. dimicatum fuiſſe cum Aſſyriis in valle Jezrahel, ubi fuſus eſt ſanguis Achab & Jezabel. Hujus vallis fit mentio Joſue 17. & Judic. 6. Erat hæc vallis longiſſima, & ferè ad Samariam uſque protenſa.

6. (d) Vocatur Abſque miſericordia: ſic enim captus eſt Iſrael ab Aſſyriis, ut non ampliùs in patriam eſſet reverſurus.

8. Et ablactavit (e) eam, quæ erat Abſque miſericordia. Et concepit, & peperit filium.

9. Et dixit: Voca nomen ejus, Non populus meus: quia vos non populus meus, & ego non ero veſter (f).

10. Et erit numerus filiorum Iſrael quaſi arena (g) maris, quæ ſine menſura eſt, & non numerabitur. * Et erit in loco ubi dicetur eis: Non populus meus vos: dicetur eis: Filii Dei viventis.

* Rom. 9. 10.

11. Et congregabuntur (h) filii Juda, & filii Iſrael pariter: & ponent ſibimet caput unum, & aſcendent de terra: quia magnus dies Jezrahel.

CAPUT II.

In hoc capite Deus cum Synagoga expoſtulat, quod fidem violaverit; pœnitentibus fauſta promittit; de vocatione gentium, & de fœdere ſempiterno.

1. Dicite (a) fratribus veſtris: Populus meus, & ſorori veſtræ, Miſericordiam conſecuta.

2. Judicate (b) matrem veſtram, judicate: quoniam ipſa non uxor mea, & ego non vir ejus: auferat fornicationes ſuas à facie ſuâ; & adulteria ſua de medio uberum ſuorum.

3. Ne fortè expoliem eam nudam, & ſtatuam (c) eam ſecundùm diem nativitatis ſuæ: & ponam eam quaſi ſolitudinem, & ſtatuam eam velut terram inviam, & interficiam eam ſiti.

4. Et filiorum illius non miſerebor: quoniam filii fornicationum ſunt.

5. Quia fornicata eſt mater eorum, confuſa eſt quæ concepit eos: quia dixit: Vadam poſt amatores (d) meos, qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam meam, & linum meum, oleum meum, & potum meum.

6. Propter hoc ecce ego ſepiam viam tuam ſpinis, & ſepiam eam maceria, & ſemitas ſuas non inveniet.

7. Et ſequetur amatores ſuos, & non apprehendet eos, & quæret eos, & non inveniet, & dicet: Vadam, & revertar ad virum meum priorem: quia benè mihi erat tunc magis, quàm nunc.

8. Et hæc neſcivit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, & argentum multiplicavi ei, & aurum, quæ fecerunt Baal.

9. Idcircò convertar (e), & ſumam frumentum meum in tempore ſuo, & vinum meum in tempore ſuo, & liberabo lanam meam & linum meum, quæ operiebant ignominiam ejus.

10. Et tunc revelabo (f) ſtultitiam ejus in oculis amatorum ejus: & vir non eruet eam de manu mea.

11. Et

8. (e) Iſrael in captivitatem ductus projicitur à Deo, non alitur verbo Dei, ut qui ablactatur infans, jam non veſcitur parentis lacte, ſed alimentis ſuſtentatur externis.

9. (f) Veſtri curam penitùs abjiciam: non eritis ampliùs populus Dei, ſed Aſſyriorum ſervi.

10. (g) Tranſit ad vocationem gentium, à triſtibus ad læta more Prophetarum. Apoſtolus Rom. 9. de vocatione gentium, & eorum fide, qui ex Judæis credere voluerunt, omnem nobis difficultatem interpretationis abſcidit, aſſerens Chriſti temporibus eſſe completum, ait Hieron. Sic eumdem locum Petrus cap. 2. prioris Epiſt. citat in eamdem ſententiam. Neque de filiis Iſrael, cùm redierunt è captivitate Babylonica, juxta hiſtoricum ſenſum hæc intelligi poſſunt; nam exiguus erat Iſraelitarum è Babylone redeuntium numerus, nec decem tribus redierunt, aut certè ii perpauci fuerunt. Itaque Propheta alludit ad promiſſionem Abrahæ factam Geneſ. cap. 13. & 15. Atque in hac promiſſione non dicuntur ſemen Abrahæ, qui ex eo originem trahunt, licèt ſint etiam innumerabiles, ſed qui ejus fidem & pietatem imitantur, ex Apoſt. Rom. 4. *Ideò ex fide ut ſecundùm gratiam firma ſit promiſſio omni ſemini, non ei qui ex lege eſt ſolùm, ſed & ei qui eſt ex fide Abrahæ, qui eſt pater omnium noſtrùm:* & ad Gal. 3. *Cognoſcite ergo, quia qui ex fide ſunt, ii ſunt filii Abrahæ.* Unde ex Apoſtolo duplex eſt Iſrael: de incredulis 1. Cor. 10. hæc habet: *Videte Iſrael ſecundùm carnem;* de credentibus autem Galat. 6. *Quicumque hanc regulam ſecuti fuerint, pax ſuper illos, & miſericordia, & ſuper Iſrael Dei. Et erit in loco:* in ipſis locis, in quibus obliti erant Dei, & idola coluerant, jam filii Dei vocentur.

11. (h) Non in eamdem civitatem, aut provinciam, ſed in eamdem Eccleſiam. Filios Iſrael vocat eos, qui converſi ſunt ex gentibus, filios Juda, qui converſi ſunt è Judæis. *Caput unum*, Chriſtum videlicet. *Et aſcendent de terra:* an de terra aſcendere idem eſt ac creſcere & multiplicari? in omnes partes ſe effundent filii Juda & Iſrael. *Quia magnus eſt dies Jezrahel:* mirabile quiddam & inuſitatum faciet Deus, cùm ſemen Dei in unum congregatum, per totum orbem diffundetur poſt adventum Chriſti, cùm ipſam fundabit Eccleſiam. Jezrahel interpretatur ſemen Dei.

CAP. III.

1. (a) Iidem ſunt ex Apoſt. Rom. 9. qui vocabuntur filii Dei vivi, & quos vocari jubet populum ſuum & miſericordiam conſecutum. *Quos & vocavit, non ſolùm ex Judæis, ſed etiam ex gentibus,* ſicut in Oſee dicit, *Vocabo non plebem meam, &c.*

2. (b) Hiſtorico ſenſu Propheta ſuſtos, qui remanſerant, alloquitur. Synagogam duarum tribuum matrem appellat. Propheta ab hiſtoria ad Chriſtum tranſire ſolens, non ex abrupto, ſed arrepta occaſione. Dixerat, *Quia vos non populus meus:* ſed ne quis putaret, Deum non præſtiturum Abrahæ quod ei promiſerat, hinc tranſit ad Chriſtum, & prædicit tantam fore credentium multitudinem, ut numerari non poſſit. Mox redit ad hiſtoriam: Interim matrem veſtram increpate, quæ de meretrice uxor facta, rurſùs fornicata eſt cum amatoribus ſuis. Quoniam non ſe geſſit ut uxorem, ſed ut adulteram, fornicaria eſt, inquit Hieron. quæ cum pluribus copulatur, adultera, quæ unum virum deſerens alteri jungitur. Synagoga utramque malitiam conjunxit: nam & virum deſeruit, & multos deos coluit, idque apertè & impudenter.

3. & 4. (c) In eodem ſtatu, in quo erat antequam eam ab idololatria eximeret: *Non miſerebor*, quia matris fornicationes ſunt imitati.

5. (d) Poſt Aſſyrios & alias nationes, quæ idola colebant, vel etiam idola intelliguntur, quorum causâ Deum verum reliquit. Allegoricè Apoſtolis & Judæis fidelibus dicitur ut matrem ſuam Synagogam judicent & arguant, quæ exſpoliata eſt, & poſita quaſi ſolitudo poſt mortem Chriſti.

9. (e) Auferam ei omnia, quæ ſe ab amatoribus ſuis accepiſſe dicebat, ut reipſa experiatur hæc mea eſſe. *Et liberabo lanam meam*, quam poſſidebat.

10. (f) Ipſi ejus amatores ſtultiſſimi ſtebantur, quòd Deum tam beneficum offenderet. Hæc omnia poſt

11. Et ceſſare faciam omne gaudium ejus, ſolemnitatem ejus, neomeniam ejus, ſabbatum ejus, & omnia feſta tempora ejus.

12. Et corrumpam vineam ejus, & ficum ejus, de quibus dixit: Mercedes hæ, meæ ſunt, quas dederunt mihi amatores mei: & ponam eam in ſaltum, & comedet eam beſtia agri.

13. Et viſitabo ſuper eam dies Baalim (g), quibus accendebat incenſum, & ornabatur inaure ſua, & monili ſuo, & ibat poſt amatores ſuos, & mei obliviſcebatur, dicit Dominus.

14. Propter hoc ecce ego lactabo (h) eam, & ducam eam in ſolitudinem: & loquar ad cor ejus.

15. Et dabo ei vinitores (i) ejus ex eodem loco, & vallem Achor ad aperiendam ſpem: & canet ibi juxta dies juventutis ſuæ, & juxta dies aſcenſionis ſuæ de terra Ægypti.

16. Et erit in die illa, ait Dominus: vocabit me: Vir meus: & non vocabit me ultrà, Baali.

17. Et auferam nomina Baalim de ore ejus, & non recordabitur ultra nominis eorum.

18. Et percutiam (k) eum eis fœdus in die illa, cum beſtia agri, & cum volucre cœli, & cum reptili terræ: & arcum, & gladium, & bellum conteram de terra: & dormire eos faciam fiducialiter.

19. Et ſponſabo (l) te mihi in ſempiternum: & ſponſabo te mihi in juſtitia, & judicio, & in miſericordia, & in miſerationibus.

20. Et ſponſabo te mihi in fide (m): & ſcies quia ego Dominus.

21. Et erit in die illa: Exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cœlos (n), & illi exaudient terram.

22. Et terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum: & hæc exaudient Jezrahel (o).

23. Et ſeminabo (p) eam mihi in terra, & miſerebor ejus, quæ fuit Abſque miſericordia.

24. * Et dicam non populo meo: Populus meus es tu: & ipſe dicet: Deus meus es tu. * Rom. 9. 25. 1. Petr. 2. 10.

CAPUT III.

Jubet Deus ut Propheta alteram ſumat, eamque adulteram, ſed ea conditione ut diu maneat domi cœlebs, neque ad virum ſuum redeat; ex quo inſinuat fore ut Iſrael diu maneat ſine rege, ſine lege, ſine Deo, & tamen poſteà revertatur ad Deum.

1. ET dixit Dominus ad me: Adhuc vade (a), & dilige mulierem dilectam amico & adulteram: ſicut diligit Dominus filios Iſrael, & ipſi reſpiciunt ad deos alienos, & diligunt vinacia uvarum.

2. Et fodi (b) eam mihi quindecim argenteis, & coro hordei, & dimidio coro hordei.

3. Et dixi ad eam: Dies multos expectabis me: non fornicaberis, & non eris viro (e): ſed & ego expectabo te.

4. Quia

paſſionem Chriſti Judæa perpeſſa eſt, quòd bonorum ſuorum auctorem Chriſtum non agnoverit. Venerunt Romani, & tulerunt gentem eorum & locum; ceſſaverunt ritus omnes.

13. (g) Ulciſcar me de iis, quos idolis conſecravit, diebus.

14. (h) Nunc bona recenſet, quæ ex Dei miſericordia per Chriſtum erat conſecutura: *Lactabo eam*, alliciam; nam lactare hoc loco decipere ſignificat; & ita vertunt 70. *In ſolitudinem*; ſegregabo illam ab amatoribus ſuis, à conſuetudine peccatorum & idololatrarum propter hoc: vox Hebræa etiam ſignificat, tamen, ſine dubio. Quod de Judæis vix intelligi poteſt; unde quæ ſequuntur ad Eccleſiam pertinent.

15. & 16. (i) Apoſtolos, Chald. Gubernatores ejus; *Ex eodem loco*, Ex eadem gente: *Et vallem Achor*, ut olim poſt turbationem illam, de qua Joſue 7. ſecuta ſunt proſpera punito Acham in valle Achor: ita hîc fiet, poſt adverſa dabo ſpem magnam bonorum. Joſue fuit typus Chriſti. Acham Judæorum incredulorum: punientur Judæi ſacrilegi, & veri Iſraelitæ ſpem magnam concipient. *Ad aperiendam ſpem*, viam aperiam ad omne decus: 70. Ad aperiendam intelligentiam: per adverſa eruditur anima. *Et auferam nomen Baalim*, ita ut ne idola quidem nominentur. Baali maritum meum ſignificat.

18. (k) Ex Hebr. & 70. Percutiam eis fœdus, faciam ut inter homines & beſtias ſit fœdus. Iſaiæ 11. *Habitabit lupus cum agno*: quæ omnia de populo gentium intelliguntur. Act. 10.

19. (l) Juſtificando te; & tui curam geram, ne quis te lædat injuſtè: *Juxta dies aſcenſionis Ægypti*: alludit ad Canticum Moyſis demerſo Pharaone. *Et ſponſabo te mihi*; verba ſunt Dei ad Eccleſiam, quæ eſt ſponſa Chriſti, quam deſpondit ut ſit juſta & omni virtutum genere ornata; idque fœdere ſempiterno.

20. (m) Fideliter præſtabo quæ promitto, ut ſponſa mea ſis per fidem, non per legis opera.

21. (n) Tropica locutio; Deus exaudit cœlum, ſeu aera, imbres in eo colligens: cœli exaudiunt terram ſitientem, quam aquis irrigant, terra ex ſe uberet fructus promit. Ingentem gratiæ copiam & donorum ſe daturum Jezraheli, ſeu ſemini Dei ſignificat.

22. (o) Facient quod vult populus Dei; ſemen Dei implebunt cum bonis.

23. (p) Eccleſiam propagabo per Apoſtolos.

1. (a) Non ſatis eſt duxiſſe uxorem Gomer, niſi diligas eam licèt adulteram, ut Deus diligit Synagogam. Hanc duces & amabis, licèt non ſit amabilis, ſed erit ſymbolum amoris, quo proſequor Synagogam licèt adulterio pollutam. *Diligunt vinacia uvarum*, folliculos qui remanent vino expreſſo, in quibus nihil ſucci eſt: Hebr. *Lagenas*, aut vaſa vino plena. An de eadem muliere quam duxit Oſee, quæque eſt fornicata, an de alia uxore ſoluta vinculo matrimonii, quæque cùm viveret maritus, erat infamis, dubitatur. CAP. III.

2. (b) Ex Hebr. Poſſedi, vel emi eam dote 15. argenteorum: non ut 70. innuere videntur, de meretricia conductione loquitur: nuptiæ fiebant coemptione. Gen. 29. 1. Reg. 18. item Geneſ. 34.

3. (c) Alteri, quæ ſunt circumſtantiæ legitimi conjugii, Chriſtus expectabit uſque ad finem ſæculi.

4. Quia dies multos ſedebunt (d) filii Iſrael ſine rege, & ſine principe, & ſine ſacrificio, & ſine altari, & ſine ephod, & ſine theraphim.

* Ezech. 34. 23. 5. * Et poſt hæc revertentur filii Iſrael, & quærent Dominum Deum ſuum, & David regem ſuum: & pavebunt ad Dominum, & ad bonum ejus, in noviſſimo dierum.

CAPUT IV.

Iſraeli extrema minatur mala propter ea quæ commiſit ſcelera: ſacerdotum ignorantiam & libidinem reprehendit.

1. Audite verbum Domini filii Iſrael, quia judicium (a) Domino cum habitatoribus terræ: non eſt enim veritas, & non eſt miſericordia, & non eſt ſcientia Dei in terra.

2. Maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium inundaverunt, & ſanguis (b) ſanguinem tetigit.

3. Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur omnis qui habitat in ea, in beſtia agri, & in volucre cœli: ſed & piſces maris congregabuntur (c).

4. Verumtamen unuſquiſque non judicet: & non arguatur (d) vir: populus enim tuus, ſicut hi qui contradicunt ſacerdoti.

5. Et corrues (e) hodie, & corruet etiam propheta tecum: nocte tacere feci matrem tuam.

6. Conticuit populus meus, eò quòd non habuerit ſcientiam: quia tu ſcientiam repuliſti, repellam te, ne ſacerdotio fungaris mihi: & oblita es legis Dei tui, obliviſcar filiorum tuorum & ego.

7. Secundùm multitudinem (f) eorum ſic peccaverunt mihi: gloriam eorum in ignominiam commutabo.

8. Peccata (g) populi mei comedent, & ad iniquitatem eorum ſublevabunt animas eorum.

9. * Et erit ſicut populus, ſic ſacerdos (h): & viſitabo ſuper eum vias ejus, & cogitationes ejus reddam ei. * Iſai. 24. 2.

10. Et comedent, & non ſaturabuntur: fornicati ſunt, & non ceſſaverunt: quoniam Dominum dereliquerunt in non cuſtodiendo.

11. Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor.

12. Populus meus in ligno (i) ſuo interrogavit, & baculus ejus annuntiavit ei: ſpiritus enim fornicationum decepit eos, & fornicati ſunt à Deo ſuo.

13. Super capita montium ſacrificabant, & ſuper colles accendebant thymiama: ſubtus quercum, & populum, & terebinthum, quia bona erat umbra ejus: ideò fornicabuntur filiæ veſtræ, & ſponſæ veſtræ adulteræ erunt.

14. Non viſitabo (k) ſuper filias veſtras cùm fuerint fornicatæ, & ſuper ſponſas veſtras cùm adulteraverint: quoniam ipſi cum meretricibus converſabantur, & cum effœminatis ſacrificabant, & populus non intelligens vapulabit.

15. Si

4. (d) Judaicum populum multis ſæculis futurum ſine templo & ſacrificiis innuit: ſedere in Scriptura eſt lugentium. *Surgite poſtquam ſederitis*, Pſal. 126. *Et theraphim*: ſine idolis gentium, aut ſimulacris. *Revertentur*, in fine ſæculi revertentur ad Chriſtum. *Et pavebunt ad Dominum*: magna reverentia eum colent: *Et ad bonum ejus*, ad magna beneficia, quæ ab eo accipient. Alii hæc exponunt de captivitate Babylonica; ſed ii non fuerunt ſine Deo, ſine lege, ſine ſacerdote: nunc quidem ſunt ſine lege: nam lex Moſis, lex non eſt, & neminem obligat; quique Evangelicam legem non habent, ii propriè ſunt ſine lege, qua omnes obligantur; ſemper, aut regem, aut principem habuerunt uſque ad Chriſtum, nunc ſerviunt omnibus regibus. Nuſquam Zorobabel dictus eſt David, aut quivis alius præter Chriſtum; nec propriè rex fuit, ex C. 22. Jerem. Quamobrem verba Oſeæ captivitati Babylonicæ aptari non poſſunt.

CAP. IV. 1. (a) Vult Deus vobiſcum judicio contendere: *Non eſt enim veritas*: alter alterum decipit. *Non eſt ſcientia Dei*: quæ opera cum cognitione conjungit. 1. Joan. 2. *Qui dicit ſe noſſe Deum, &c. Habitatoribus terræ*, decem tribuum.

2. (b) Peccata peccatis, homicidia homicidiis cumularunt. Sanguis in Scripturis ſignificat id omne, quod committitur per ſanguinis effuſionem, & ad omnem oppreſſionem patet; ſanguis etiam in Scriptura pro peccato ſumi ſolet: is erat Judæis execrabilis.

3. (c) *Congregari* in Scripturis ſignificat *mori*: qui enim moriuntur, ad multitudinem congregantur.

4. (d) Ludit operam, qui eos reprehendit, cùm ipſis Sacerdotibus reſiſtant.

5. (e) In ſummam calamitatem brevi incurres. *Nocte*, in magna calamitate; *Tacere feci matrem tuam*, Synagogam confuſam & convictam: vel regnum veſtrum in noctem calamitatum & malorum præcipitia dedi.

7. (f) Quò plures fuerunt, hoc graviùs peccaverunt: vel populum multiplicavi; quot in ea nati ſunt, tot ferè ſunt inimici mei.

8. (g) Sacrificia pro peccatis edunt Sacerdotes; & tamen iniquitatem eorum fovebunt, non objurgando, ſed laudando, ne oblationes amittant. Bernardus Serm. 77. in Cantica. *Peccatorum pretia exigunt, & peccantibus debitam ſolicitudinem non impendunt. Et ad iniquitatem eorum ſublevabunt animas ſuas*: Expectabunt avidè peccata populi, quaſi ex iis quæſtum habentes.

9. (h) Utroſque puniam; & eaſdem ab iis pœnas repetam ob pravas machinationes: *Et viſitabo ſuper eum*, populum; *Vias ejus*, opera ejus, & vitæ rationem.

12. (i) Per lignum, ſeu idolum; & divinare voluit per baculos, aut ſagittas, ritu Chaldæorum, Ezech. 21.

14. (k) Non cohibebo, nec puniam eas æquè graviter ac vos ipſos. *Converſabantur*, quia vos pravis exemplis eas in peccatum inducitis. Hieronym. *Grandis offenſa eſt, poſtquam peccaveris, non mereri iram Dei: nam qui amatur, corripitur*. Juda; à correptione communi univerſæ Iſrael venit ad privatam duarum tribuum.

15. Si fornicaris tu Iſrael, non delinquat ſaltem Juda: & nolite ingredi in Galgala (l), & ne aſcenderitis in Bethaven, neque juraveritis: Vivit Dominus.

16. Quoniam ſicut vacca (m) laſciviens declinavit Iſrael: nunc paſcet eos Dominus, quaſi agnum in latitudine.

17. Particeps idolorum Ephraim, dimitte (n) eum.

18. Separatum (o) eſt convivium eorum, fornicatione fornicati ſunt: dilexerunt afferre ignominiam protectores ejus.

19. Ligavit eum ſpiritus (p) in alis ſuis, & confundentur à ſacrificiis ſuis.

CAPUT V.

Sacerdotes in judicium vocat, quòd populo ſint in laqueum; excidium iis minatur, & Judæ, qui Iſraelem ſecutus eſt.

1. AUdite hoc ſacerdotes (a), & attendite domus Iſrael, & domus regis auſcultate: quia vobis judicium eſt, quoniam laqueus facti eſtis ſpeculationi, & rete expanſum ſuper Thabor.

2. Et victimas declinaſtis (b) in profundum: & ego eruditor omnium eorum.

3. Ego ſcio (c) Ephraim, & Iſrael non eſt abſconditus à me: quia nunc fornicatus eſt Ephraim, contaminatus eſt Iſrael.

4. Non dabunt cogitationes ſuas, ut revertantur ad Deum ſuum: quia ſpiritus fornicationum in medio eorum, & Dominum non cognoverunt.

5. Et reſpondebit (d) arrogantia Iſrael in facie ejus: & Iſrael & Ephraim ruent in iniquitate ſua, ruet etiam Judas cum eis.

6. In gregibus ſuis, & in armentis ſuis vadent ad quærendum Dominum, & non invenient: ablatus eſt ab eis.

7. In Dominum prævaricati ſunt, quia filios alienos (e) genuerunt; nunc devorabit eos menſis cum partibus ſuis.

8. Clangite buccina in Gabaa (f), tuba in Rama: ululate in Bethaven, poſt tergum tuum Benjamin.

9. Ephraim in deſolatione erit in die correptionis (g): in tribubus Iſrael oſtendi fidem.

10. Facti ſunt principes Juda quaſi aſſumentes (h) terminum: ſuper eos effundam quaſi aquam iram meam.

11. Calumniam patiens eſt Ephraim, fractus judicio (i): quoniam cœpit abire poſt ſordes.

12. Et ego quaſi tinea (k) Ephraim: & quaſi putredo domui Juda.

13. Et vidit Ephraim languorem (l) ſuum, & Juda vinculum ſuum: & abiit Ephraim ad Aſſur, & miſit ad regem ultorem: & ipſe non poterit ſanare vos, nec ſolvere poterit à vobis vinculum.

14. Quoniam ego quaſi leæna Ephraim, & quaſi catulus leonis domui Juda: ego capiam, & vadam: & tollam, & non eſt qui eruat.

15. Vadens revertar (m) ad locum meum; donec deficiatis, & quæratis faciem meam.

CA-

15. (l) Ut colatis idola; neque juraveritis per vitam idolorum; vel cùm idola colatis, cur me in teſtimonium adducitis?

16. (m) Ne imitemini Iſraelem, qui inſtar vaccæ œſtro percitæ, excuſſo jugo fugit; i. e. brevi vos inſtar agni mactandi paſcet Deus in loco ſpatioſo Aſſyriorum, qui vos ſpoliabunt.

17. (n) O Juda dimitte decem tribus, neque iis te adjungas.

18. (o) Hebr. Vinum eorum corruptum eſt: Iſrael longè eſt à Dei cultu. *Dilexerunt*, 70. Dilexerunt ignominiam.

19. (p) Ventus, ſeu turbo mox eos in Aſſyriam, ut paleas ventus, transferet: *Confundentur à ſacrificiis ſuis*, ob ſacrificia idolis facta.

CAP. V. 1. (a) Qui vos pro ſacerdotibus geritis in Iſrael: vel ſacerdotes Juda. *Quoniam laqueus facti eſtis*, ſeu ſcandalum iis, qui veſtræ curæ ſunt commiſſi, & ſimiles reti expanſo ſuper montem excelſum; qualis eſt Thabor in Galilæa, quo aves, aut feræ capiuntur.

2. (b) Avertiſtis à Deo, ejus cultum deſerentes, in profundum idololatriæ demerſi. *Et ego eruditor eorum*; etſi eos ſæpè docuerim per Prophetas.

3. & 4. (c) Novi ejus opera: Ita ſunt addicti idololatriæ, ut ab idolorum cultu non abſtineant. *Quia ſpiritu*, impetu quodam idololatriæ aguntur.

5. & 6. (d) Pœnæ reſpondebunt criminibus. *In facie ejus*; vel ipſo cernente, palàm. *Ruet etiam Judas cum eis*: qui poſteà ducetur in captivitatem, quòd Iſraelis idololatriam ſecutus fuerit. Fruſtrà per victimas quærent Deum.

7. (e) Alienos à Dei cultu. Vel genuerunt è mulieribus extraneis. *Nunc devorabit eos menſis*: hoſtis per ſingulos menſes irruet in eos. *Cum partibus ſuis*, 70. ſortibus, cum poſſeſſionibus ſuis.

8. (f) 70. Super colles; video hoſtes jam irruentes. *Tuba in Rama*, 70. *Reſonate in excelſis*: Rama *excelſum*, Gabaa *collem* ſignificat. Nuntiate adeſſe Aſſyrios: urbes illæ erant in tribu Benjamin, cui etiam imminebat incendium: parate vos ad prælium. *Ululate in Bethaven*, jam deſperantes.

9. (g) Punitionis: Oſtendam me vera prædixiſſe, minas meas non eſſe inanes.

10. (h) Sept. Transferentes, & partem vicini agri ſibi vindicantes; legis tranſgreſſionem ſignificat: Ita ut nihil ejus remaneat, ut in aqua effuſa.

11. (i) Dei juſto judicio, Aſſyriorum injuſto, ut peregrinis captivis ſolet evenire. *Quoniam cœpit abire poſt ſordes*, idola.

12. (k) Seu caries: *Domui Juda*, paulatim eos conſumam.

13. & 14. (l) Afflictionem: *Et Juda vinculum ſuum*, vulnus faſciis involutum. *Et miſit ad regem ultorem*, vindicem, defenſorem, ut ſe juvaret; Oſee ad Phul & Salmanaſar, Achaz ad Teglat-Phalaſar miſerunt Legatos, ſed fruſtrà. *Quia ego ipſe*, vos ſternam.

15. (m) Ut ſolent leones ſatiati ſanguine. *Donec*, multis afflicti malis.

Digitized by Google

CAPUT VI.

Promittit Chriſtum ſalvatorem ; tum Ephraim increpat , & invehitur in Galaaditas , qui euntes in Jeruſalem occiderunt.

1. IN tribulatione ſua manè conſurgent ad me : Venite , & revertamur ad Dominum :

2. Quia ipſe cepit (a) , & ſanabit nos : percutiet , & curabit nos.

* 1. Cor. 15. 4. 3. * Vivificabit nos poſt duos (b) dies : in die tertia ſuſcitabit nos , & vivemus in conſpectu ejus. Sciemus , ſequemurque ut cognoſcamus Dominum : quaſi diluculum præparatus eſt egreſſus ejus , & veniet quaſi imber nobis temporaneus , & ſerotinus terræ.

4. Quid faciam tibi Ephraim ? quid faciam tibi Juda ? miſericordia veſtra quaſi nubes matutina (c) , & quaſi ros manè pertranſiens.

5. Propter hoc dolavi in prophetis , occidi eos in verbis oris mei : & judicia tua quaſi lux egredientur.

* 1. Reg. 15. 22. Eccle. 4. 17. Matth. 9. 13. & 12. 7. 6. * Quia miſericordiam volui , & non ſacrificium (d) : & ſcientiam Dei , plus quàm holocauſta.

7. Ipſi autem ſicut Adam (e) tranſgreſſi ſunt pactum , ibi prævaricati ſunt in me.

8. Galaad (f) civitas operantium idolum , ſupplantata ſanguine.

9. Et quaſi fauces virorum latronum , particeps (g) ſacerdotum , in via interficientium pergentes de Sichem : quia ſcelus operati ſunt.

10. In domo Iſrael vidi horrendum : ibi fornicationes Ephraim : contaminatus (h) eſt Iſrael.

11. Sed & Juda pone meſſem tibi , cùm convertero captivitatem populi mei.

CAPUT VII.

Variis ſimilitudinibus Iſraelitarum pravitatem oculis ſubjicit ; Regum ſuorum impietati conſentientes in idololatriam exarſerunt.

1. CUm ſanare vellem Iſrael , revelata (a) eſt iniquitas Ephraim : & malitia Samariæ , quia operati ſunt mendacium : & fur ingreſſus eſt ſpolians , latrunculus foris.

2. Et ne fortè dicant (b) in cordibus ſuis , omnem malitiam eorum me recordatum : nunc circumdederunt eos adinventiones ſuæ , coram facie mea factæ ſunt.

3. In malitia ſua lætificaverunt regem (c) : & in mendaciis ſuis principes.

4. Omnes adulterantes , quaſi clibanus ſuccenſus à coquente : quievit paululùm civitas à commiſtione fermenti , donec fermentaretur totum.

5. Dies

CAP. VI. 2. (a) Captivos fecit : vel incidit & ſanavit nos ; vel ſanabit nos , per Filium ſuum quem mittet Salvatorem.

3. (b) Chriſti reſurrectionem & tempus deſignat ; à litteta tranſit ad Chriſtum : ab ærumnis nos intra breve tempus liberabit. *Vivemus* , Curam noſtri habebit : Sciemus Deum fide & operibus : Chriſti ortus inſtar auroræ eſt præparatus , ut peccati & ignorantiæ tenebras diſjiciat. Vox Hebræa tem non tam unque paratum , ſed firmam ſignificat. Pſalm. 9. *Parata ſedes tua ex tunc* , Firmum ſolium tuum , quod dimoveri non poterit.

4. & 5. (c) Citò exaruit beneficentia veſtra in fratres veſtros ; vel ipſi non finitis Dei miſericordiam longiùs progredi , quæ magna vobis bona afferret. *Propter hoc dolavi in Prophetis* : Admonui vos per Prophetas : cùm autem non addat , *meis* , fortè de pſeudoprophetis , quos Deus per Eliam igne conſumpſit , hoc intelligi poteſt. *Judicia mea* : Judicia in te mea : *Quaſi lux egredientur* , apertè te puniam.

6. (d) Impiorum nempe ſacrificium rejicit , juxta illud Eccl. 4. *Multò melior eſt obedientia , quàm ſtultorum victima* : cùm enim duo inter ſe comparantur , unum ſine altero ſpectari debet , ut ſi doctum cum pio conferas , intelliges pium ineruditum , & doctum pietate deſtitutum , hominem pium docto antepones : non ſolùm exteriorem , ſed magis interiorem cultum exigo. *Et ſcientiam Dei* , Legis divinæ obſervationem.

7. (e) Imitati ſunt Adami inobedientiam ; vel Adam eſt vox appellativa : unde Vatablus : *Ipſi autem tranſgreſſi ſunt fœdus meum ſicut hominis* : Quaſi fœdus ictum cum homine , qui ſpecie exteriori decipitur : *Ibi prævaricati ſunt* , offerendo victimas extra templum :

8. (f) Civitas ſacerdotalis facta eſt metropolis idololatriæ : *Supplantata ſanguine* ; Hebr. à ſanguine , & dejicienda propter effuſum innoxium ſanguinem. Vox civitatis ſæpè pro regione ipſa accipitur : non enim eſt urbs eo nomine ſignata , niſi fortè eſt urbs Ramoth-Galaad.

9. (g) Conſilium ſacerdotum Bethel , qui ſe ſceleribus devoverunt. Societas & conſpiratio ſacerdotum , ſitiens ſanguinem & cædes : adjuvans conſilium ſacerdotum Bethel , qui euntes in Jeruſalem latronibus in via poſitis trucidabant , ex Hieron.

10. & 11. (h) Idololatria : *Sed & Juda pone meſſem tibi* ; Putas , ò Juda , te quietè victurum , & meſſem collecturum tuam , id facies , *cùm convertero captivitatem populi mei* : cùm te reduxero è captivitate Babylonica , non priùs ; vel , fructus quidem terræ recipies poſt reditum tuum : *Pone meſſem tibi* , Te quoque expilabunt Aſſyrii , ab iis meteris : *Sed & Judas* contaminatus eſt , ex Sept. Interpr.

CAP. VII. 1. (a) Factus eſt deterior Iſrael , quò peccatis eorum plura adhibere volui remedia ; velut inſtauratis viribus manifeſta & publica facta eſt ejus iniquitas. Volebat Deus ſanare Iſraelem per Jehu : Regis conſiliarii ei perſuaſerunt , ut idololatriam non everteret , ne fortè decem tribus redire ad domum David cogitarent : unde idololatria antè repreſſa acrior emerſit. *Et operati ſunt mendacium* , tam in factis , quàm in verbis. Veritas dicitur cùm quis id facit quod debet pro ſtatu ſuo , mendacium contrà. Idcircò domus Iſrael tam à domeſticis , quàm ab externis , vexata eſt & direpta.

2. (b) Me veterum peccatorum meminiſſe. *Adinventiones ſuæ* , Quæ impiè fecerunt , eos circumſtant , & ultionem exigunt.

3. & 4. (c) Illius impietati conſentientes. *Adulterantes* , deſerto Deo : *Quaſi clibanus ſuccenſus* , ardent libidine colendi idola. *Quievit paululùm civitas* , in principio regni Jehu. *A commiſtione fermenti* , dum furtim idololatriam permiſit , & hoc fermento paulatim omnis populus corruptus eſt.

Digitized by Google

5. Dies (d) regis noſtri: cœperunt principes furere à vino: extendit manum ſuam cum illuſoribus.

6. Quia applicuerunt quaſi clibanum cor (e) ſuum, cùm inſidiaretur eis: totâ nocte dormivit coquens eos, manè ipſe ſuccenſus quaſi ignis flammæ.

7. Omnes calefacti ſunt quaſi clibanus, & devoraverunt judices ſuos: omnes reges eorum ceciderunt: non eſt qui clamet in eis ad me.

8. Ephraim in populis (f) ipſe commiſcebatur: Ephraim factus eſt ſubcinericius panis, qui non reverſatur.

9. Comederunt alieni robur ejus, & ipſe neſcivit: ſed & cani (g) effuſi ſunt in eo, & ipſe ignoravit.

10. Et humiliabitur ſuperbia Iſrael in facie ejus: nec reverſi ſunt ad Dominum Deum ſuum, & non quæſierunt eum in omnibus his.

11. Et factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta non habens cor: Ægyptum invocabant, ad Aſſyrios abierunt.

12. Et cùm profecti fuerint, expandam (h) ſuper eos rete meum: quaſi volucrem cœli detraham eos, cædam eos ſecundùm auditionem cœtus eorum.

13. Væ eis, quoniam receſſerunt à me: vaſtabuntur, quia prævaricati ſunt in me: & ego redemi eos: & ipſi locuti ſunt contra me mendacia.

14. Et non clamaverunt ad me in corde ſuo, ſed ululabant (i) in cubilibus ſuis: ſuper triticum & vinum ruminabant, receſſerunt à me.

15. Et ego erudivi (k) eos, & confortavi brachia eorum: & in me cogitaverunt malitiam.

16. Reverſi (l) ſunt ut eſſent abſque jugo: facti ſunt quaſi arcus doloſus: cadent in gladio principes eorum, à furore linguæ ſuæ. Iſta ſubſannatio eorum in terra Ægypti.

C A P U T VIII.

Samaria cum vitulo ſuo aureo deſtruetur, propter idololatriam, horum victimas Deus non ſuſcipiet.

1. IN gutture tuo ſit tuba (a) quaſi aquila ſuper domum Domini: pro eo quòd tranſgreſſi ſunt fœdus meum, & legem meam prævaricati ſunt.

2. Me invocabunt: Deus meus cognovimus te Iſrael.

3. Projecit Iſrael bonum, inimicus perſequetur eum.

4. Ipſi regnaverunt (b), & non ex me: principes extiterunt, & non cognovi: argentum ſuum & aurum ſuum fecerunt ſibi idola, ut interirent.

5. Projectus eſt vitulus (c) tuus Samaria, iratus eſt furor meus in eos: uſquequò non poterunt emundari?

6. Quia ex Iſrael & ipſe (d) eſt: artifex fecit illum, & non eſt deus: quoniam in aranearum telas erit vitulus Samariæ.

7. Quia ventum (e) ſeminabunt, & turbinem metent: culmus ſtans non eſt in eo,

5. (d) Dies feſtus regis noſtri: vox populi jam decepti. *Illuſoribus*, Rex ipſe junxit ſe cum Dei illuſoribus, quaſi a populo coactus. *Extendit manum ſuam*, Cœpit idola colere; vel libenter facere cœpit quod ipſi faciebant.

6. & 7. (e) Promptos ſe præbuerunt ad augendam idololatriam. *Tota nocte dormivit*, jam ſecurus. *Manè ipſe ſuccenſus*, in eundem furorem inſaniens. Vox, *quia*, ornatus tantùm causâ ponitur, ut ſæpe aliàs. *Omnes calefacti ſunt quaſi clibanus*, populi inſanientis falſa ſecuritate animati. *Devoraverunt*, In ejus ſceleris ſocietatem rapuerunt. Qui conſecuti ſunt reges, exemplum Jehu ſecuti ſunt, omnes hoc peſtifero igne arſerunt.

8. (f) Cum gentibus commiſcebatur. *Qui non reverſatur*, non volvitus, ac propterea aduritur, & conſumitur ab Aſſyriis populus. Vel *non reverſatur*, non agit pœnitentiam, non mutatur.

9. & 11. (g) Adventat illius finis, ut ſenectus. *Et ipſe ignoravit*, nec ſenſit excidium imminens. *Non habens cor*, intelligentiam, ſtultus planè.

12. (h) Cùm profecti fuerint ad Ægyptios, adducam Aſſyrios qui eos capient. Ita factum legimus 4. Reg 17. Sed cùm hæc quæſierint auxilia, *Cædam eos*, ut minatus ſum per Moyſen & Prophetas.

14. (i) Cùm eſſent in miſeriis, non clamabant ad me, ſed mœſti in cubilibus ſuis ejulabant. De cibis tantùm ſoliciti, vel ex Hieron. præ ubertate tritici & vini quæ collegerant, rebellaverunt.

15. (k) Seu caſtigaverim eos, ſeu defenderim, in ſua pravitate ſunt obfirmati.

16. (l) Hier. Reverſi ſunt in priſtinum ſtatum, ut in præcipitia ruerent, quaſi legem non haberent. *Facti ſunt quaſi arcus doloſus*, qui aliò ſagittam emittit, quàm in deſtinatum ſcopum. Erant Ægyptiis in deriſum: vel idipſum faciebant, cùm erant in Ægypto, idolis honorem mihi debitum tribuebant. *Principes*, Principes qui populum deceperunt; 70. *Propter imperitiam linguæ ſuæ*, quòd vitulos aureos deos ſuos appellaverint.

1. (a) Proclama, imminet Aſſyrius, quaſi aquila ad prædam advolans. *Super domum Domini*; ad Judam vaticinatur, ut ad Iſraelem, mox ad Iſraelem reverſurus. CAPUT VIII.

4. (b) In principe legitimo duo ſunt, poteſtas, & uſus poteſtatis; illa à Deo eſt: *Non eſt enim poteſtas niſi à Deo*, Rom. 13. *Si bonus ſit uſus poteſtatis*, erit iſdem a Deo; ſecùs, ſi malus fuerit: Vel me inconſulto à domo Davidis receſſerunt. Ahias Propheta miſſus quidem eſt ad Jeroboam, ſed non ad populum: ſcindi regnum non tam voluit Deus, quam permiſit. *Regnaverunt*, pro regnare cœperunt; vel etiam Jeroboam & Jehu regnaverunt juſſu Dei, ſed non ſecundùm ejus voluntatem; & ex ambitione populus his paruit rebellionis ſpiritu actus. *Principes extiterunt, & non cognovi*; eos reprobavi, quia me ut Deum ſuum non agnoverunt: idque adhuc clarius eſt de principibus, qui tempore Oſee, ut Sellum, Manahem, Phacee, ſolium Iſraelis invaſerunt. *Et ego non cognovi*: Non approbavi invaſionem Sellum, Manahem, Phacee, qui Oſee ætate regnum uſurparunt.

5. (c) Samaria, te & idola tua projecit Deus. *Iratus eſt furor meus in eis*, in eos; *Uſquequò?* Quamdiu erunt in ſordibus ſuis?

6. (d) Inventus ab Iſraelitis vitulus: ſic diſſolvetur ut aranearum telæ.

7. (e) Ventus grana diſjicit. *Et turbinem metent*. In

eo, germen non faciet farinam: quod & ſi fecerit, alieni comedent eam.

8. Devoratus (f) eſt Iſrael: nunc factus eſt in nationibus quaſi vas immundum.

9. Quia ipſi aſcenderunt ad Aſſur (g), onager ſolitarius ſibi. Ephraim munera dederunt amatoribus.

10. Sed & cùm mercede conduxerint nationes, nunc congregabo eos: & quieſcent paulisper ab onere regis, & principum (h).

11. Quia multiplicavit (i) Ephraim altaria ad peccandum: factæ ſunt ei aræ in delictum.

12. Scribam (k) ei multiplices leges meas, quæ velut alienæ computatæ ſunt.

13. Hoſtias offerent, immolabunt carnes, & comedent, & Dominus non ſuſcipiet eas: nunc recordabitur iniquitatis eorum, & viſitabit peccata eorum: ipſi in Ægyptum convertentur (l).

14. Et oblitus eſt Iſrael factoris ſui, & ædificavit delubra: & Judas multiplicavit (m) urbes munitas: & mittam ignem in civitates ejus, & devorabit ædes illius.

CAPUT IX.

Inediam in captivitate, & miſeriam minatur Deus, quòd mittentur cultores Beelphegor, L. Num. cap. 25.

1. NOli (a) lætari Iſrael, noli exultare ſicut populi: quia fornicatus es à Deo tuo, dilexiſti mercedem ſuper omnes areas tritici.

2. Area & torcular non paſcet eos, & vinum mentietur eis.

3. Non habitabunt in terra Domini: reverſus eſt Ephraim in Ægyptum, & in Aſſyriis pollutum comedit.

4. Non libabunt Domino vinum (b), & non placebunt ei: ſacrificia eorum, quaſi panis lugentium: omnes, qui comedent eum, contaminabuntur: quia panis eorum animæ ipſorum, non intrabit in domum Domini.

5. Quid facietis in die ſolemni, in die feſtivitatis Domini?

6. Ecce enim profecti ſunt à vaſtitate: Ægyptus congregabit (c) eos, Memphis ſepeliet eos: deſiderabile argentum eorum urtica hæreditabit, lappa in tabernaculis eorum.

7. Venerunt dies viſitationis, venerunt dies retributionis: ſcitote Iſrael ſtultum prophetam, inſanum (d) virum ſpiritualem, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ.

8. Speculator (e) Ephraim cum Deo meo: propheta laqueus ruinæ factus eſt ſuper omnes vias ejus, inſania in domo Dei ejus.

9. * Profundè (f) peccaverunt, ſicut in diebus Gabaa: recordabitur iniquitatis eorum, & viſitabit peccata eorum. * Judic. 19. 15.

10. Quaſi uvas in (g) deſerto, inveni Iſrael: quaſi prima poma ficulneæ in cacumine ejus, vidi patres eorum: ipſi autem intraverunt ad Beelphegor, & abalienati ſunt in confuſionem, & facti ſunt abominabiles, ſicut ea, quæ dilexerunt.

11. Ephraim quaſi avis avolavit, gloria eorum à partu (h), & ab utero, & à conceptu.

12. Quòd

tempeſtate metent. Inani labore ſe exercent, turbinem, ſeu calamitatem colligent.

8. (f) Qui erat vas gloriæ, *Nunc factus eſt quaſi vas immundum*, quaſi matula, abſorptus eſt Iſrael miſtus idolis, & proprium Iſraelis nomen amiſit.

9. (g) Manahem mille talenta ſolvit in tributum Regi Aſſyriorum 4. Reg. 15. *Aſcenderunt ad Aſſur*: aſcendent captivi. Onager, qui jugum legis divinæ pridem excuſſit, ſolus derelictus eſt.

10. (h) Per aliquod temporis ſpatium ceſſabunt tributum ſolvere; aut potiùs captivi ducentur in Aſſyriam. Eximam vos ad tempus tributis, quæ regibus veſtris ſolvitis: nam in captivitatem vos mittam.

11. (i) Apud Aſſyrios aras multas offendent, quibus immolare compellentur.

12. (k) Per Prophetas terrendo, quæ leges velut alienæ, & nihil ad eos ſpectantes, computatæ ſunt ab Iſraelitis.

13. (l) Multi è decem tribubus in Ægyptum confugerunt ex Iſraelo.

14. (m) In his ſpem ſuam poſuit, non in Deo. *Et mittam ignem in civitates ejus*, quod factum eſt à Sennacherib, ſola Jeruſalem ſalva. Vel *in civitates ejus*, Iſraelis, *& devorabit ædes illius*, Judæ. Nam in Hebr. *Iſrael* in maſculino, *Judas* in fœminino pro terra Juda poni ſolet. *Civitates ejus*, maſculino uſus eſt pronomine, fœmineo, *ædes illius*.

CAP. IX. 1. & 2. (a) Non enim ampliùs populus es, ſed mancipium: Ubicumque erat ſpes lucri, colebas idola aliarum nationum; ad omnes areas frumenti copiam te habiturum pro mercede idololatriæ ſperabas. *Dilexiſti mercedem*, meretriciam ab idolis. *Area & torcular non paſcet eos*. Maxima erit ſterilitas. Fruſtrà ſperaſti fore ut proſtitutio tua idolis, magna tritici copia muneraretur.

4. & 5. (b) Tanta erit ſterilitas, ut ne vinum quidem habeant, quod in ſacrificiis libent. *Lugentium*, quâ comedi ſolet & in exequiis: vix enim ſuſtentandæ vitæ ſufficit. *Contaminabantur*; In quacumque domo erat cadaver, polluebantur qui in ea domo erant. *In die ſolemni*; In die Paſchatis.

6. (c) Sepeliet. *Hæreditabit*, in dirutis ædibus antea ſplendidis. *Lappa*, herbæ aculeatæ, 70. *Spina*. Lappa eſt planta, quæ veſtibus tenaciter adhæret.

7. (d) Inſani prophetæ veſtri, vel inſano ſpiritu acti; cognoſcent omnes Iſrael fuiſſe ſtultum prophetam, qui ſibi proſpera ſemper pollicebatur.

8. (e) Debuerat ſecundùm Deum prophetare. *Dei ejus*, quòd vitulum colant, quo nihil ſtultius.

9. (f) Ex intima malitia: *Sicut in diebus Gabaa*, cùm Levitæ uxorem violarunt, vel ex Hieron. cùm Regem poſtularunt.

10. (g) Quæ ſunt gratiſſima: at filii eorum Beelphegor coluerunt, ut turpiſſima idola ab iis amata.

11. (h) Verborum tranſpoſitio ſic diſponenda: Gloria Ephraim, ſeu multitudo hominum, quaſi avis avolavit à nido; cum deſeruit, ubi in lucem editi ſunt filii. *Et à conceptu*: Antequam in utero formarentur, propter ſterilitatem.

Digitized by Google

12. Quòd & ſi enutrierint (i) filios ſuos, abſque liberis eos faciam in hominibus: ſed & væ eis cùm receſſero ab eis.

13. Ephraim, ut vidi, Tyrus (k) erat fundata in pulchritudine: & Ephraim educet ad interfectorem filios ſuos.

14. Da (l) eis Domine. Quid dabis eis? Da eis vulvam ſine liberis, ubera arentia.

* 1. Reg. 8. 5. 15. * Omnes nequitiæ eorum in Galgal (m), quia ibi exoſos habui eos: propter malitiam adinventionum eorum, de domo mea ejiciam eos: non addam, ut diligam eos, omnes principes eorum recedentes.

16. Percuſſus eſt Ephraim, radix eorum exſiccata eſt: fructum nequaquam facient. Quòd & ſi genuerint, interficiam amantiſſima uteri eorum.

17. Abjiciet eos Deus meus, quia non audierunt eum: & erunt vagi in nationibus.

CAPUT X.

Iſrael citra ullum fructum ſervit idolo ſuo, vitulo aureo, quem Aſſyrius auferet. Perſtat in metaphora, ac jubet præparari novale cordis ad juſtitiam, quam afferet Chriſtus.

1. Vitis (a) frondoſa Iſrael, fructus adæquatus eſt ei: ſecundùm multitudinem fructus ſui multiplicavit altaria, juxta ubertatem terræ ſuæ exuberavit ſimulacris.

2. Diviſum (b) eſt cor eorum, nunc interibunt: ipſe confringet ſimulacra eorum, depopulabitur aras eorum.

3. Quia nunc dicent (c): Non eſt rex nobis: non enim timemus Dominum: & rex quid faciet nobis?

4. Loquimini verba viſionis (d) inutilis, & ferietis fœdus: & germinabit quaſi amaritudo judicium ſuper ſulcos agri.

5. Vaccas (e) Bethaven coluerunt habitatores Samariæ: quia luxit ſuper eum populus ejus, & æditui ejus ſuper eum exultaverunt in gloria ejus, quia migravit ab eo.

6. Siquidem & ipſe in Aſſur (f) delatus eſt, munus regi ultori: confuſio Ephraim capiet, & confundetur Iſrael in voluntate ſua.

7. Tranſire fecit Samaria regem ſuum quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ.

8. Et diſperdentur excelſa idoli, peccatum (g) Iſrael: lappa & tribulus aſcendet ſuper aras eorum: & dicent montibus: * Operite nos: & collibus: Cadite ſuper nos. * Iſa. 2. 19. Luc. 23. 30. Apoc. 6. 16.

9. * Ex diebus Gabaa (h), peccavit Iſrael, ibi ſteterunt: non comprehendet eos in Gabaa prælium ſuper filios iniquitatis. * Jud. 20. 5.

10. Juxta deſiderium meum corripiam eos: congregabuntur ſuper eos populi, cùm corripientur propter duas iniquitates (i) ſuas.

11. Ephraim vitula (k) docta diligere trituram, & ego tranſivi ſuper pulchritudinem colli ejus: aſcendam ſuper Ephraim, arabit Judas, confringet ſibi ſulcos Jacob.

12. * Seminate vobis in (l) juſtitia, & metite in ore miſericordiæ, innovate vobis novale: tempus autem requirendi Dominum, cùm venerit qui docebit vos juſtitiam. * Jer. 4. 3.

13. Ara-

12. (i) Si fortè omnes ejus filii non ſtatim ab ortu extincti fuerint, in flore ætatis eus occidam inter homines: 70. & Theodotio, *Caro mea ex eis*: adeò ut Hebraici codices variaverint; Væ eis cùm eos omninò deſeruero, & in acerbam tradidero captivitatem.

13. (k) Sic meo vallatus auxilio, ut Tyrus mari, vel rebus omnibus abundabat.

14. (l) Dabis eis, propheticè: Mulieres non concipient: quòd ſi conceperint, infantes lactis inopia morientur. *Da eis vulvam ſine liberis*: Mulieres fac potiùs ſteriles, quàm ut liberorum necem ſuis aſpiciant oculis.

15. (m) Ibi regem Saulem confirmarunt; ibi Saul primùm peccavit, cùm Samuelem, ut juſſus erat, non expectavit; ibi Iſraelitæ cultu idolorum impietatem ſuam profeſſi ſunt: antiquiſſima eſt eorum impietas.

CAP. X. 1. (a) Heb. *Vitis vacua Iſrael. fructum ponet ſibi*, tota ſe in frondes effundens. *Fructus*, nullum verum ſolidum tulit. *Secundùm multitudinem fructus ſui*; quantò magis populis & opibus abundavit; *Multiplicavit altaria*, idolorum.

2. (b) Alii alia idola colunt; vel à me eſt omnino ſeparatum.

3. (c) Ab hoſtibus cincti dicent, à Deo ſumus deſtituti; quomodo rex opitulari poteſt?

4. (d) Falſas prophetarum viſiones; ſecus eveniet, quàm ipſi vaticinati ſunt. *Et germinabit*: Sic in Iſrael ſupplicia germinabunt, & mores ad malum compoſiti, tamquam ſulci herbas inutiles proferent.

5. (e) Vitulos, vaccas vocat per irriſionem: *Bethaven*, id eſt, locus iniquitatis. *Luxit ſuper eum*, ſuper vitulum, qui ab Aſſyriis abducetur. Luxerunt cuſtodes, ſeu æditui, qui antea exultabant, cùm vitulus ab omnibus coleretur.

6. (f) Hunc vitulum aureum rex Iſrael miſerat ad Phul regem Aſſyriorum. *Regi ultori*, cujus protectionem ambiebat, vel quo utetur Deus in ultionem.

8. (g) Excelſa loca, in quibus peccabat.

9. (h) Peccare non deſiit. *Prælium*: Non ejuſmodi prælium futurum eſt, quale olim fuit Judicum temporibus in Gabaa: cives priùs vicerunt, quàm vincerentur: ſed Aſſyriis nullo modo reſiſtent.

10. (i) Propter vitulos aureos in duobus locis conſtitutos, aut propter idololatriam cum morum corruptione conjunctam.

11. (k) Vitulæ alliciuntur ad trituræ laborem præ pabulo, quòd triturantes ſpicas vellant. Sic Iſraelitæ ultrò colunt idola, quòd inde ſperent ditari poſſe. *Tranſivi*, jugo preſſi robuſtum collum ejus, ſuperbum domui. 70. *Domabo*: Hier. *Tranſibo*, quæ vox ſemper plagas & adverſa ſignificat. *Arabit Judas*, qui captivitatem Iſraelis videns ad me convertetur: trituram vocat cultum idolorum ob præſentem quæſtum. Regnante Ezechia, duæ tribus idola reliquerunt. *Confringet*: multi ex Iſraele hortante Ezechia venerunt Jeruſalem. 2. Paralip. 30. & 31. Glebas ſulcorum comminuet, ut terra emollita recipiat ſementem.

12. (l) Ad juſtitiam. *In ore miſericordiæ*, i. e. lar-

13. Araſtis impietatem, iniquitatem meſſuiſtis, comediſtis frugem (m) mendacii: quia confiſus es in viis tuis, in multitudine fortium tuorum.

14. Conſurget tumultus (n) in populo tuo: & omnes munitiones tuæ vaſtabuntur; ſicut vaſtatus eſt * Salmana à domo ejus, qui judicavit Baal in die prælii, matre ſuper filios alliſa. * Judic. 8. 12.

15. Sic fecit vobis Bethel, à facie malitiæ nequitiarum veſtrarum.

CAPUT XI.

Iſraelem à ſe diligi oſtendit Deus ex beneficiis in eum collatis: ſed tot beneficiorum immemores traditi ſunt Aſſyriis.

1. Sicut manè tranſiit (a), pertranſiit rex Iſrael. Quia puer Iſrael, & dilexi eum: & * ex Ægypto vocavi filium meum. * Matth. 2. 15.

2. Vocaverunt eos, ſic abierunt à facie eorum: Baalim immolabant, & ſimulacris ſacrificabant.

3. Et ego quaſi nutritius Ephraim, portabam eos in brachiis meis: & neſcierunt quòd curarem eos.

4. In funiculis Adam (b) traham eos, in vinculis charitatis: & ero eis quaſi exaltans jugum ſuper maxillas eorum: & declinavi ad eum, ut veſceretur.

5. Non revertetur (c) in terram Ægypti, & Aſſur ipſe rex ejus: quoniam noluerunt converti.

6. Cœpit (d) gladius in civitatibus ejus, & conſumet electos ejus, & comedet capita eorum.

7. Et populus meus pendebit (e) ad reditum meum: jugum autem imponetur eis ſimul, quod non auferetur.

8. Quomodo dabo te Ephraim, protegam (f) te Iſrael? * quomodo dabo te ſicut Adama, ponam te ut Seboim? Converſum eſt in me cor meum, pariter conturbata eſt pœnitudo mea. * Gen. 19. 24.

9. Non faciam (g) furorem iræ meæ: non convertar, ut diſperdam Ephraim: quoniam Deus ego, & non homo: in medio tui ſanctus, & non ingrediar civitatem.

10. Poſt Dominum ambulabunt (h), quaſi leo rugiet: quia ipſe rugiet, & formidabunt filii maris.

11. Et avolabunt (i) quaſi avis ex Ægypto, & quaſi columba de terra Aſſyriorum: & collocabo eos in domibus ſuis, dicit Dominus.

12. Cir-

giſſimè, ſeu in miſericordia: Hebraiſmus. *Novale*, Spinis evulſis, & fractis glebis: novale eſt ager nunc primùm proſciſſus. *Tempus*. Donec venerit Chriſtus Dominus, ne ſemen divinum in terra petroſa, & in duro corde recipiatis. Vox illa, *tempus*, & Hebraicè & Græcè apud 70. ſemper ſignificat opportunitatem. Videte ne occaſionem illam elabi ſinatis. Tranſit à præſentibus ad futura, nempe ad Chriſtum more Prophetarum; *In ore miſericordiæ*, In miſericordia, Hebraiſmus.

13. (m) Frugem mentientem: Mentitæ ſunt vobis fruges.

14. & 15. (n) Hoſtilis exercitus. *Salmana*, Rex Madianitarum à Gedeone, qui deſtruxit Baal. Recentiores aliter vertunt ex Hebr. ſecundùm quod vaſtavit Salmana domum Arbel; ſeu is Salmana ut Salmanaſar, ſeu quis alius Prophetæ temporibus notiſſimus, qui Arbel locum munitiſſimum expugnavit. Verſio tamen 70. non aliena eſt à noſtra: ſicut princeps Salmana de domo Jerobaal in diebus belli matrem ſuper filios alliſit: cùm ſcilicet Iſraelitæ Idola colerent; vel potiùs Salmana hæc paſſus eſt Gedeone vincente: nam verſio noſtra habet, Sicut vaſtatus eſt Salmana. *A facie malitiæ*; Propter malitiam veſtram.

CAP. XI. 1. (a) Osee ultimus Iſraelis rex, quem Salmanaſar ſtatim abducet in Aſſyriam. Quare hoc de regibus decem tribuum dicitur, qui regnum amittere meruerunt. *Quia puer Iſrael*; cùm adhuc exiguus eſſet populus Iſrael, quando deſcendit in Ægyptum, tum dilexi eum, & tamquam filium vocavi ex Ægypto. Particula, *quia*, plerumque ornatus causâ ponitur ab Hebræis, nec eſt cauſalis. Quod geſtum fuerat in typo, adhuc implendum erat in rei ſignificatæ manifeſtatione. Unde Matth. cap. 2. citat hunc locum tamquam vaticinium fugæ Chriſti in Ægyptum, & reverſionis ejus: ac fruſtrà calumniatus hunc locum Julianus Imperator: nam quæ præceſſerunt in aliis ſecundùm hiſtoriam, implentur in Chriſto & in Eccleſia ſecundum allegoriam. Igitur is eſt allegoricus ſenſus, quem non proximè efficiunt verba, ſed res illæ, quas verba ſignificant. Eductio populi Iſrael ex Ægypto ſignificabat puerum Jeſum ex Ægypto revocandum. Allegoricum ſenſum præcipuè quærebat Spiritus Sanctus otioſis verbis: *Os ejus non confringetis*. Unde hæc Prophetia omninò eſt impleta, cùm Chriſtus rediit ex Ægypto. Populus Iſrael Filius Dei primogenitus appellatur Exod. 4. & figura eſt veri Filii Dei ſub ea ratione.

4. (b) Vox *Adam* eſt communis, non propria. *Funiculis*; omnibus beneficiis, quibus alliciuntur homines; præteritum pro futuro. *Et ero quaſi exaltans jugum*; quod maxillas lædebat: humeris jugo impoſito, & ori per funem illigato, qui funis detrahebatur cùm boves paſcebantur. *Et declinavi*; Inclinavi me & demiſi ut paſcerentur.

5. (c) Non ſerviet iterùm Ægyptiis, ſed Aſſyriis.

6. (d) Incipiet bellum, vel gladius hoſtilis non ſubjiciet. *Et conſumet electos ejus*, prudentiores & primates. Vel de bellis civilibus loquitur.

7. (e) Hærebit an rediturus ſit, Prophetis adhortantibus. Expectabit ut eos liberem; ſerò aget pœnitentiam.

8. (f) Videtur quaſi juſtitia Dei vindex pugnare cum ejus amore & miſericordia; protegamne te adeo rebellem? Non ſinunt tam horrenda tua crimina. *An dabo te ſicut Adamam & Seboim*, Urbes Pentapoleos? Paterna amor obſtat. *Converſum eſt in me cor meum*, & immutatum, & quaſi pœnitens conturbor: mutabo ſententiam, ſi mores mutaveris; vel etiam, an mutabo ſententiam more hominum, cùm eos pœnitet?

9. (g) Non diſperdam. *Et non homo*, qui iræ furore abripitur. *Civitatem*, Samariæ, ut eam deſtruam. Homo punit ut perdat, Deus autem percutit ut emendet. Hieron. Vel non omnino delebo. Non perdam vos ut decreveram.

10. (h) Nonnulli ex iis; vel potiùs veram iis pollicetur libertatem per Evangelii prædicationem. *Quaſi leo rugiet*; Propheticus & genuinus is videtur ſenſus: Chriſtus patietur ut agnus, reſurget ut leo, rugitu ſuo orbem terrarum per Apoſtolos, & Spiritus ſui ignem perterruit. *Et formidabunt filii maris*; Qui remotiſſimas inſulas habitant, ad hos Evangelium perveniet; iique ſagena Domini concluſi convertentur ad fidem.

11. (i) Iſraelitæ è terris gentilium advolabunt in Eccleſiam.

12. Circumdedit (k) me in negatione Ephraim: & in dolo domus Iſrael: Judas autem teſtis deſcendit cum Deo, & cum ſanctis fidelis.

CAPUT XII.

Fruſtra Iſrael in Ægypto confidit, ut liberetur ab Aſſyrio: tam Ephraim, quàm Jude reddet Dominus juxta eorum merita: Juda reprehenditur, quòd ſibi non conſuluerit videns Iſraelis excidium.

1. EPhraim paſcit ventum (a), & ſequitur æſtum: tota die mendacium & vaſtitatem multiplicat: & fœdus cum Aſſyriis iniit, & oleum in Ægyptum ferebat.

2. Judicium (b) ergo Domini cum Juda, & viſitatio ſuper Jacob: juxta vias ejus, & juxta adinventiones ejus reddet ei.

* Gen. 25. 25. & 32. 4. 3. * In utero ſupplantavit (c) fratrem ſuum: & in fortitudine ſua directus eſt cum Angelo.

4. Et invaluit ad Angelum, & confortatus eſt: flevit, & rogavit eum: in Bethel invenit eum, & ibi locutus eſt nobiſcum (d).

5. Et Dominus Deus exercituum, Dominus memoriale ejus (e).

6. Et tu ad Deum tuum converteris: miſericordiam & judicium cuſtodi, & ſpera in Deo tuo ſemper.

7. Chanaan (f), in manu ejus ſtatera doloſa, calumniam dilexit.

8. Et dixit Ephraim: Verumtamen dives effectus ſum, inveni idolum mihi: omnes labores (g) mei non invenient mihi iniquitatem, quam peccavi.

9. Et ego Dominus Deus tuus ex terra Ægypti, adhuc ſedere te faciam (h) in tabernaculis, ſicut in diebus feſtivitatis.

10. Et locutus ſum ſuper (i) prophetas, & ego viſionem multiplicavi, & in manu prophetarum aſſimilatus ſum.

11. Si Galaad (k) idolum, ergo fruſtrà erant in Galgal bobus immolantes: nam & altaria eorum quaſi acervi ſuper ſulcos agri.

12. * Fugit (l) Jacob in regionem Syriæ & ſervivit Iſrael in uxorem, & in uxorem ſervivit. * Gen. 28. 5.

13. * In propheta autem (m) eduxit Dominus Iſrael de Ægypto: & in propheta ſervatus eſt. * Exod. 14. 21. & 22.

14. Ad iracundiam me provocavit Ephraim in amaritudinibus ſuis, & ſanguis ejus ſuper eum veniet, & opprobrium ejus reſtituet ei Dominus ſuus.

CAPUT XIII.

Iſrael ob nefandas abominationes excidetur. Hinc tranſit ad Chriſtum, qui unus tot malis medebitur morte ſua & reſurrectione glorioſa.

1. LOquente (a) Ephraim, horror invaſit Iſrael, & deliquit in Baal, & mortuus eſt.

2. Et nunc addiderunt (b) ad peccandum: feceruntque ſibi conflatile de argento ſuo quaſi ſimilitudinem idolorum, factura artificum totum eſt: his ipſi dicunt: Immolate homines vitulos adorantes.

3. Id-

12. (k) Iſrael voluit me ſeducere falſis promiſſis. *Deſcendit cum Deo*. Quòd fidelis Deo adhæreat, adhuc regnabit, & veritatem ipſe ſub Ezechia rege, teſtimonio & fide ſua confirmabit. *Teſtis deſcendet*, Parcam Judæ, ut adhuc dominetur; ſic vertunt ex Hebræo Chaldæus & Pagninus.

CAPUT XII. 1. (a) Vanas ſpes alit. *Et ſequitur æſtum*: Multùm laborat, & labore ſuo in varias incidet calamitates. Vox Hebræa ventum urentem & noxium ſignificat. *Tota die*, Semper; *Mendacium*, Idola, *& vaſtitatem multiplicat*, infortunia alia aliis accumulat. *Oleum in Ægyptum ferebat*, quo abundabat Samaria; Ægyptiis mittebant munera.

2. (b) Diſceptatio. *Et viſitatio*, certa punitio. Contra decem tribus.

3. (c) Tenendo plantam pedis. *Directus eſt cum Angelo*; Superavit Angelum, vel proſperè ei ceſſerunt omnia.

4. (d) Ibi me ut Deum agnovit, vel præcepit domui ſuæ, ut idola abjicerent, & unum Deum colerent. Jacob bis pertexit Bethel, Gen. 28. & 35.

5. & 6. (e) Ex Jacobi animo non excidit Deus. *Converteris*: Convertere, parentem tuum Jacob imitare, deos alienos abjice.

7. (f) Iſrael Chananæus factus eſt; proximum circumvenit, Ezechielis 26. 5.

8. (g) Sic loqui ſolent omnes uſurarii præ cæcitate mentis.

9. (h) Sedere te feci: Non idololatri has opes tibi præbuerunt, ſed ego ipſe, Vel tempus pœnitentiæ iis reliquit. Eduxi te de Ægypto, & veniſti in terram promiſſionis, feſtum tabernaculorum celebraſti, poſt tot peccata adhuc hoc feſtum egiſti, differam captivitatem tuam.

10. (i) Ad Prophetas, ut Lucæ 3. *Factum eſt verbum Domini ſuper Joannem*, id eſt, ad Joannem: ſub variis formis, ut terrorem injicerem, aut eos ſpe firma roborarem.

11. (k) Et tamen vaſtata eſt ab Aſſyriis: plura erant in Galaaditide idola, cùm ea invaſit Theglath Phalaſar, neque eam à vaſtatione ſervarunt. Quare operam perdunt qui in Galgalis immolant. *Altaria eorum*, quæ erexerunt, *quaſi acervi ſuper ſulcos agri*: Sunt ſimiles acervis lapidum juxta agros cultos conjectis.

12. (l) Revertitur ad beneficia Jacob & poſteris ejus præſtita. *In uxore*, Propter uxorem.

13. & 14. (m) Per Moyſem. *Reſtituet*: Supplicium huic opprobrio, quo Ephraim Deum affecit, reſpondet.

CAPUT XIII. 1. (a) Cùm olim tribus Ephraim tantùm loqueretur, horror invadebat reliquas tribus Iſrael: ſed ubi deliquit, mortem ſibi conſcivit. Vel per Ephraim Jeroboam intelligit, qui ubi de vitulis aureis locutus eſt, univerſus Iſrael præ timore regis, ea ſuperſtitione, quæ mortem iis attulit, fuit infectus. *Et deliquit in Baal*: Quem poſteà adoravit.

2. (b) Peccata peccatis cumulantes. *Quaſi ſimilitudinem idolorum*, 70. Secundum ſimilitudinem. *His ipſi dicunt*, Hebr. & 70. *Ipſi ipſis dicunt*; alii aliis, Sacerdotes populo, ſi vultis placere diis veſtris. *Immolate homines*; Immolantes homines adorabant vitulos.

Digitized by Google

3. Idcircò erunt quaſi nubes matutina (c), & ſicut ros matutinus præteriens, ſicut pulvis turbine raptus ex area, & ſicut fumus de fumario.

* Iſai. 43. 11. 4. * Ego autem Dominus Deus tuus ex terra Ægypti: & Deum abſque me neſcies, & ſalvator non eſt præter me.

5. Ego cognovi te in deſerto, in terra ſolitudinis.

6. Juxta (d) paſcua ſua adimpleti ſunt, & ſaturati ſunt: & levaverunt cor ſuum, & obliti ſunt mei.

7. Et ego ero eis quaſi leæna, ſicut pardus in via Aſſyriorum.

8. Occurram eis quaſi urſa raptis catulis, & dirumpam interiora jecoris eorum: & conſumam eos ibi quaſi leo: beſtia agri ſcindet eos.

9. Perditio (e) tua Iſrael: tantummodò in me auxilium tuum.

10. Ubi eſt rex tuus? maximè nunc ſalvet te in omnibus urbibus tuis: & judices tui, de quibus dixiſti: * Da mihi regem, & principes. * 1. Reg. 8. 5.

11. Dabo tibi regem in furore (f) meo, & auferam in indignatione mea.

12. Colligata (g) eſt iniquitas Ephraim, abſconditum peccatum ejus.

13. Dolores parturientis venient ei: ipſe filius (h) non ſapiens: nunc enim non ſtabit in contritione filiorum.

14. De manu mortis liberabo (i) eos, de morte redimam eos: * ero mors tua ò mors: morſus tuus ero inferne: conſolatio abſcondita eſt ab oculis meis. * 1. Cor. 15. 54. Hebr. 2. 14.

15. Quia ipſe inter fratres dividet (k): * adducet urentem ventum Dominus de deſerto aſcendentem: & ſiccabit venas ejus, & deſolabit fontem ejus, & ipſe diripiet theſaurum omnis vaſis deſiderabilis. * Ezech. 19. 12.

CAPUT XIV.

Prædicit futurum Samariæ excidium; hortatur tamen eos ad pœnitentiam, tum de Chriſto venturo agit.

1. Pereat (a) Samaria, quoniam ad amaritudinem concitavit Deum ſuum: in gladio pereant, parvuli eorum elidantur, & fœtæ ejus diſcindantur.

2. Convertere Iſrael ad Dominum Deum tuum: quoniam corruiſti in iniquitate tua.

3. Tollite (b) vobiſcum verba, & convertimini ad Dominum: & dicite ei: Omnem aufer iniquitatem, accipe bonum: & reddemus vitulos labiorum noſtrorum.

4. Aſſur non ſalvabit nos, ſuper equum non aſcendemus (c), nec dicemus ultrà: Dii noſtri opera manuum noſtrarum: quia ejus, qui in te eſt, miſereberis pupilli.

5. Sanabo contritiones (d) eorum, diligam eos ſpontaneè: quia verſus eſt furor meus ab eis.

6. Ero quaſi ros, Iſrael germinabit ſicut lilium, & erumpet radix ejus ut Libani.

7. Ibunt

3. (c) Citò tranſibit eorum felicitas. *De fumario*, Hebr. *De feneſtra*, per quam exit fumus.

6. (d) Secundùm paſcua ſua: juxta abundantiam paſcuorum quæ dedi eis.

9. (e) Tu tibi ipſi es cauſa malorum; per mala tua opera provocaſti Deum ad ſumendam de peccatis vindictam.

11. (f) Futurum loco præteriti. Reges peſſimos aliquando dedi tibi: *Auferam*, Extinxi illos propter ſcelera.

12. (g) Putat me oblitum ſuorum criminum, ſed in juſtitiæ mea abſcondito manent ſepoſita: ſumpta eſt metaphora ab iis, quæ accuratè ligantur, & abſconduntur ne excidant.

13. (h) Quando populus conteretur, non poterit reſiſtere. Pagninus ſic vertit: Filius inſipiens eſt, & eſt velut fœtus, qui non egreditur ex utero materni anguſtiis, & diu manet in illo dolore.

14. (i) Propheta ad Chriſtum evolat. *De morte redimam eos, ero mors tua ò mors*: Principem & auctorem mortis morte ſua deſtruxit; reſurrectione ſua fecit, ut mors inſtar ſomni reputetur: *Morſus tuus ero inferno*; Partem ejus auferam, Patres ſcilicet qui è Limbis ſurrexerunt. *Conſolatio abſcondita eſt ab oculis meis*: Nunc quod meum dolorem conſoletur, non video, niſi cùm Chriſtum cogito. Poſt longam comminationem eos conſolatur ob Chriſti reſurrectionem, & noſtram, quæ in reſurrectione Chriſti inchoata eſt, 1. Corinth. 15. *De manu mortis*, 70. *De manu inferni*: mors & infernus ſæpè in Scriptura promiſcuè uſurpantur, & unum pro altero ſumitur. Verba autem illa; *Abſorpta eſt mors in victoria*, videntur eadem eſſe cum verbis Iſaiæ, cap. 25. *Præcipitavit mortem in ſempiternum*: Gr. *devoravit*, ſeu *abſorpſit*. Quod legimus 1. Corint. 15. *In victoria*. Gr. habemus. *In victoriam*. Quod habent 70. *Ubi eſt mors cauſa tua? δίχη*, qua contra homines in Dei judicio certabat, & ſuperior erat; aut ubi eſt ſententia tua, quam in omnes homines pronuntiabas; aut jus quod habebas in genus humanum? mutatione unius litteræ, νῖχο, non mutavit ſenſum? *Ubi eſt victoria tua?* 70. In eumdem ſenſum vertunt: *Ubi eſt victoria tua ò mors? morſus tuus ero inferne*. Eadem vox Hebræa *morſum*, vel *aculeum*, quo quis confoditur, exprimit: quod cœptum eſt in reſurrectione Chriſti, & complebitur in univerſa reſurrectione.

15. (k) Ipſe, vel Chriſtus in infernum deſcendens; vel Deus cruenta cæde fratrem à fratre dividet. *Adducet urentem ventum*, Aſſyriæ.

CAPUT XIV. 1. (a) Peribit, quoniam irritavit Deum ſuum, qui benignitate paterna eam fovebat.

3. (b) Humilitatis verba afferte. *Accipe bonum*; Vel in bonum quod tibi offerimus; vel audite verba Domini, in cordibus cuſtodite, factis declarate gratiarum actiones, labiorum ſacrificia: per vitulos ſacrificium univerſim intelligitur, 70. verterunt; *Reddemus ut fructum labiorum noſtrorum*. Atque ad hunc locum videtur alludere Apoſt. Hebr. 13. *Per ipſum autem offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo*, id eſt, fructum labiorum. *Et accipe bonum*: Hieron. *Niſi tuleris mala noſtra, bonum quod offeramus, habere non poſſumus*.

4. (c) Salutem noſtram non ex Aſſyriis, neque ex velocitate equorum expectabimus. *Pupilli*, Populi tui Iſrael, qui apud te eſt, vel qui tuæ curæ eſt derelictus.

5. (d) Vulnera: *Spontaneè*, Ex mera liberalitate mea Cùm Iſrael convertetur ad me, tum ſanabo eos, ſeu.

Digitized by Google

7. Ibunt rami ejus, & erit quaſi oliva gloria ejus: & odor ejus ut Libani (e).

8. Convertentur (f) ſedentes in umbra ejus: vivent tritico, & germinabunt quaſi vinea: memoriale ejus ſicut vinum Libani.

9. Ephraim (g) quid mihi ultrà idola? ego exaudiam, & dirigam eum ego, ut abietem virentem: ex me fructus tuus inventus eſt.

10. Quis ſapiens (h), & intelliget iſta? intelligens, & ſciet hæc? quia rectæ viæ Domini, & juſti ambulabunt in eis: prævaricatores verò corruent in eis.

in fine ſæculi, ſeu in adventu Chriſti. Hæc quippè de Chriſti temporibus interpretantur Hieronymus, Cyrillus & alii.

7. (e) Vox Hebræa *thus* etiam ſignificat. Libanus plenus erat cedris odoratis: Sancti ſunt velut odor Chriſti, qui verbis & factis eum hominibus oſtendunt.

8. (f) Sub tutela Chriſti. *Vivent tritico:* Rerum omnium abundentia redundabunt, fruentur Euchariſtiæ cibo ſub ſpecie panis, 70. *Confirmabuntur tritico:* Quorſum enim inter tot bona ſpiritalia triticum promittitur? *Memoriale ejus:* Memoria ejus populi gratiſſima erit omnibus, ut vinum Libani, quod eſt præſtantiſſimum. *Germinabunt quaſi vinea:* Eccleſia latè ſuos palmites expandet.

9. (g) Dicet converſus ad Chriſtum: *Quid mihi ultrà idola?* Quid ad nos attinet ultrà ſervire idolis?

10. (h) Si quis eſt ſapiens, hæc intelliget: pauci intelligent. *Corruent in eis:* Incredulis occaſio ruinæ id erit quod aliis vitæ cauſa futurum eſt.

PROPHETIA JOEL.

JOEL *iiſdem ferè temporibus ſub Ezechia, & Manaſſe prophetavit. Unde non decem tribus, ut Oſee, niſi aliquando ex occaſione, ſed duas tantùm alloquitur.*

CAPUT PRIMUM.

Judæ exitium per Chaldæos, propoſita erucæ, bruchi, & rubiginis ſimilitudine, prædicit.

1. VERBUM Domini, quod factum eſt ad Joel filium Phatuel.

2. Audite hoc ſenes, & auribus percipite omnes habitatores terræ: ſi factum eſt illud in diebus veſtris, aut in diebus patrum veſtrorum?

3. Super hoc filiis veſtris narrate, & filii veſtri filiis ſuis, & filii eorum generationi alteræ.

4. Reſiduum erucæ comedit locuſta (a), & reſiduum locuſtæ comedit bruchus, & reſiduum bruchi comedit rubigo.

5. Expergiſcimini ebrii (b), & flete, & ululate omnes, qui bibitis vinum in dulcedine: quoniam periit ab ore veſtro.

6. Gens enim aſcendit ſuper terram meam, fortis & innumerabilis: dentes ejus, ut dentes leonis: & molares ejus, ut catuli leonis.

7. Poſuit vineam (c) meam in deſertum, & ficum meam decorticavit: nudans ſpoliavit eam, & projecit: albi facti ſunt rami ejus.

8. Plange quaſi virgo accincta ſacco (d) ſuper virum pubertatis ſuæ.

9. Periit

CAP. I. 4. (a) Quatuor frugum peſtes deſcribit, quæ totidem Chaldæorum incurſiones deſignant, erucam, locuſtam, bruchum, & rubiginem ſegetum. Bruchus Græcè & Latinè à βρύκω, *Comedo*, eſt locuſtæ partus, is quoque *Attelabus* vocitatur. Hæc mala revere eveniſſe, & per aliquot annos Palæſtinam vaſtaſſe, non figuratè tantùm intelligenda ex ipſo contextu, & ex cap. 4. Prophetæ Amos colligit Pezronius, cùm Amos eaſdem plagas commemoret.

5. & 6. (b) Qui nihil aliud præter voluptates cogitatis. *Gens enim:* ſolet Scriptura de ejuſmodi beſtiolis ſic loqui, ac ſi homines eſſent: ut Proverb. 30. *Formica populus infirmus*. Item, *Locuſta regem non habet*: pergit Propheta ſimilitudine catuli leonis jam grandioris uti, cui dentes molares ſunt validi.

7. (c) Populum meum. *Decorticavit*, Principes inter populum opibus ſpoliavit. Unde & aruerunt quaſi cortice detracto; cuncta hæc ſub metaphora.

8. & 9. (d) Qui habitus eſt lugentium. *Pubertatis ſuæ*, Cui in virginitate ſua nupſit. Quoniam vir primus Synagogæ fuit Deus ipſe, qui eam ſibi deſponderat; ſed illa ad idola, quaſi ad ſecundas nuptias transierat. *Quaſi virgo*: vox Hebræa juniorem fœminam, ſeu virgo ſit, ſeu nupta, ſignificat.

Digitized by Google

9. Periit ſacrificium, & libatio de domo Domini: luxerunt ſacerdotes miniſtri Domini.

10. Depopulata eſt regio, luxit humus: quoniam devaſtatum eſt triticum, confuſum (c) eſt vinum, elanguit oleum.

11. Confuſi ſunt agricolæ, ululaverunt vinitores ſuper frumento, & hordeo, quia periit meſſis agri.

12. Vinea confuſa eſt, & ficus elanguit: malogranatum, & palma, & malum, & omnia ligna agri aruerunt: quia confuſum eſt gaudium à filiis hominum.

13. Accingite vos, & plangite ſacerdotes, ululate miniſtri altaris: ingredimini, cubate in ſacco miniſtri Dei mei: quoniam interiit de domo Dei veſtri ſacrificium, & libatio.

* *Inf. 2. 15.* 14. * Sanctificate jejunium, vocate cœtum, congregate ſenes omnes habitatores terræ in domum Dei veſtri, & clamate ad Dominum:

15. A, a, a: diei: quia propè eſt dies Domini, & quaſi vaſtitas à potente veniet.

16. Numquid non coram oculis veſtris alimenta perierunt de domo Dei noſtri, lætitia & exultatio?

17. Computruerunt jumenta in ſtercore ſuo, demolita ſunt hortea, diſſipatæ ſunt apothecæ: quoniam confuſum eſt triticum.

18. Quid ingemuit animal, mugierunt greges armenti? Quia non eſt paſcua eis: ſed & greges pecorum diſperierunt.

19. Ad te Domine clamabo: quia ignis comedit ſpecioſa deſerti, & flamma ſuccendit omnia ligna regionis.

20. Sed & beſtiæ agri, quaſi area ſitiens imbrem, ſuſpexerunt ad te: quoniam exſiccati ſunt fontes aquarum, & ignis devoravit ſpecioſa deſerti.

C A P U T II.

Hoſtium ſævitiam ſubjicit oculis; Judæos ad pœnitentiam adhortatur: Deus effundet Spiritum ſuum ſuper omnem carnem.

1. CAnite (a) tuba in Sion, ululate in monte ſancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ: Quia venit dies Domini, quia propè eſt.

2. Dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis: quaſi manè (b) expanſum ſuper montes populus multus & fortis: ſimilis ei non fuit à principio, & poſt eum non erit uſque in annos generationis & generationis.

3. Ante faciem ejus ignis vorans (c), & poſt eum exurens flamma: quaſi hortus voluptatis terra coram eo, & poſt eum ſolitudo deſerti, neque eſt qui effugiat eum.

4. Quaſi aſpectus equorum, aſpectus (d) eorum: & quaſi equites ſic current.

5. Sicut ſonitus quadrigarum ſuper capita montium exilient, ſicut ſonitus flammæ ignis devorantis ſtipulam, velut populus fortis præparatus ad prælium.

6. A facie ejus cruciabuntur populi: omnes vultus redigentur in ollam.

7. Sic

10. (c) Quod expectationi non reſpondit.

CAP. II. 1. (a) Exiſtimat Abbas Pezronius in ſuis tentaminibus Prophetas, quinto, aut ſexto anno poſt ſuperioris capitis vaticinium, ſcilicet circa annum Oziæ 25. & Jeroboami ſecundi itidem 25. hoc caput ſcriptum à Joele fuiſſe. Primum quidem in urbe Jeroſolyma editum fuiſſe, & 12. tribuum calamitates ibi prædictas, atque ea eveniſſe mala ex inſectis & ærugine, quæ Amos, cap. 4. commemorat, tametſi clades ab Aſſyriis brevi conſecutæ, per has plagas ſunt adumbratæ. Hoc capite novas plagas & calamitates ab hoſtibus prodituras prænuntiat. Jam enim locuſtarum plaga præceſſerat, ut & ingens terræ motus, cujus Amos meminit initio ſuæ prophetiæ, quem Zacharias, cap. 14. verſ. 5. non obſcure deſignat. *Et fugietis*: Ex ipſo hujus capitis initio palàm eſt novum aliquod imminere bellum, non locuſtarum, ſed ingentem hoſtium exercitum deſcribit.

2. (b) Hebr. Quaſi aurora expanſa ſuper montes; *Populus multus & fortis*, ut lux ſolis ſtatim diffunditur: Incredibilem hoſtium multitudinem & celeritatem ob oculos ponit. *Uſque in annos*. Uſque ad multas generationes. Nomen quippè geminatum apud Hebræos magnam multitudinem ſignificat.

3. (c) Hieron. Quidquid attinget quaſi vorax flamma conſumet. *Quaſi hortus*: antequam hoſtis veniret, fertilis erat terra & amœna: ſed poſteà omni decore ſuo ſpoliata eſt.

4. (d) Ferox eorum aſpectus, vel Aſſyriorum, vel Scytharum, ut exiſtimat Pezronius, qui è plagis Aquilonis in Palæſtinam irruperunt, ut diximus ad cap. 38. Ezechielis; atque eorum videtur meminiſſe Amos, c. 7. ſub figura locuſtarum, & à Joele hoc in loco citra ullam figuram deſcribuntur. Quæ ſequuntur uſque ad verſ. 13. hujus nationis impetum & rapacitatem exprimunt.

Digitized by Google

7. Sicut fortes current: quaſi viri bellatores aſcendent murum: viri in viis ſuis gradientur, & non declinabunt à ſemitis ſuis.

8. Unuſquiſque (e) fratrem ſuum non coarctabit, ſinguli in calle ſuo ambulabunt: ſed & per feneſtras cadent, & non demolientur.

9. Urbem ingredientur, in muro current: domos conſcendent, per feneſtras intrabunt quaſi fur.

10. A facie ejus contremuit (f) terra,
* Iſa. 13. 10. moti ſunt cœli: * ſol & luna obtenebra-
Ezech. 32. 7. ti ſunt, & ſtellæ retraxerunt ſplendorem
Inf. 3. 15. & 31. ſuum.
Matth. 24. 29. 11. Et Dominus dedit vocem ſuam an-
Marc. 13. 24. te faciem exercitus (g) ſui: quia multa
Luc. 21. 25. ſunt nimis caſtra ejus, quia fortia & fa-
* Jer. 30. 7. cientia verbum ejus: * magnus enim dies
Amos 5. 18. Domini, & terribilis valdè: & quis ſuſti-
Soph. 1. 15. nebit eum?

12. Nunc ergo dicit Dominus: Convertimini ad me in toto corde veſtro, in jejunio, & in fletu, & in planctu.

13. Et ſcindite corda veſtra, & non
veſtimenta veſtra, & convertimini ad
* Pſ. 85. 5. Dominum Deum veſtrum: * quia beni-
Jon. 4. 2. gnus & miſericors eſt, patiens & mul-
tæ miſericordiæ, & præſtabilis (h) ſuper
malitia.

* Jon. 3. 9. 14. * Quis ſcit (i) ſi convertatur, &
ignoſcat, & relinquat poſt ſe benedictionem, ſacrificium & libamen Domino Deo veſtro?

15. Canite tuba in Sion, * ſanctifica-
* Sup. 1. 14. te jejunium, vocate cœtum,

16. Congregate populum, ſanctificate eccleſiam, coadunate ſenes, congregate parvulos, & ſugentes ubera: egrediatur (k) ſponſus de cubili ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo.

17. Inter veſtibulum (l) & altare plorabunt ſacerdotes miniſtri Domini, & dicent: Parce Domine, parce populo tuo: & ne des hæreditatem tuam in opprobrium, ut dominentur eis nationes: quare dicunt in populis: Ubi eſt Deus eorum?

18. Zelatus eſt Dominus terram ſuam, & pepercit (m) populo ſuo:

19. Et reſpondit Dominus, & dixit populo ſuo: Ecce ego mittam vobis frumentum, & vinum, & oleum, & replebimini eis: & non dabo vos ultrà (n) opprobrium in gentibus.

20. Et eum, qui ab Aquilone eſt, procul faciam à vobis: & expellam eum in terram inviam & deſertam: faciem ejus contra mare Orientale, & extremum ejus ad mare noviſſimum: & aſcendet fœtor ejus, & aſcendet putredo ejus, quia ſuperbè egit.

21. Noli timere terra, exulta & lætare: quoniam magnificavit (o) Dominus ut faceret.

22. Nolite timere animalia regionis: quia germinaverunt ſpecioſa deſerti, quia lignum attulit fructum ſuum, ficus & vinea dederunt virtutem ſuam.

23. Et filii Sion exultate, & lætamini in Domino Deo veſtro: quia dedit vobis doctorem (p) juſtitiæ, & deſcendere faciet ad vos imbrem matutinum & ſerotinum, ſicut in principio.

24. Et implebuntur areæ frumento, & redundabunt torcularia vino, & oleo.

25. Et reddam vobis annos, quos comedit locuſta, bruchus, & rubigo, & eruca: fortitudo mea magna, quam miſi in vos.

26. Et comedetis veſcentes, & ſaturabimini: & laudabitis nomen Domini Dei veſtri, qui fecit mirabilia vobiſcum: & non confundetur populus meus in ſempiternum.

27. Et ſcietis quia in medio Iſrael ego ſum: & ego Dominus Deus veſter, & non eſt ampliùs: & non confundetur populus meus in æternum.

28. Et

8. (e) Alter alterum non premet, ſuum ſervabunt ordinem. *Et non demolientur*: Et non conſumentur; portis clauſis per feneſtras irrumpent.

10. (f) Præteritum pro futuro more Prophetarum. *Obtenebrati ſunt*, Præ multitudine equorum & pulveris ab iis ſublati: vel præ terrore cœlum tenebris obduci & terra tremere lis videbitur.

11. (g) Quem ipſe ducet. Terrà antè movebitur, quam hæc Barbarorum inundatio Palæſtinam infeſtet. Vox etiam Domini, tonitrui fragor intelligi poteſt, ut Pſalm. 17.

13. (h) Hebr. Pœnitens de malo, quod comminatus fuerat: malitia ſæpe pro afflictione ſumitur: Matth. 6. *Sufficit diei malitia ſua*: Deus dives eſt in miſericordia.

14. (i) Voces illæ, *Quis ſcit*, ad condonationem pœnarum temporalium referuntur: nam eas Deus ſemper pœnitentibus indulget. *Benedictionem*, Bonorum abundantiam, ex qua ſacrificia, & libamina Deo offeruntur.

16. (k) Pœnitentiæ temporibus etiam à licitis voluptatibus abſtinendum.

17. (l) Inter porticum templi & altare holocauſtorum plorent ſacerdotes. *Quare*, Ne dicant populi gentiles: Ubi eſt Deus eorum, qui illos non potuit defendere?

18. (m) Poſtquam plebs Jeroſolymæ his verbis excitata rediit in viam, tum Propheta eam eſt conſolatus.

19. & 20. (n) Per longum tempus. *Aquilone*: Iſta in locuſtas non cadunt, neque ab Aquilone, ſed ab Auſtro, vel ab Oriente hæ nubes inſectorum prodeunt; & ſatis commodè ad Scythas referri videntur.

21. (o) Tecum magnificè aget: quæ ad Eccleſiam magis, quàm ad Judæam videntur referri poſſe.

23. (p) Chriſtus Dominus non ſolùm eſt doctor veritatis, ut Moſes, & Prophetæ, ſed etiam eſt doctor juſtitiæ, qui pluviam voluntariam ſegregat hæreditati ſuæ. De Chriſto & Eccleſia quod reliquum eſt in hoc capite, vaticinium intelligi debet.

*Iſa. 44. 3. Act. 2. 17.

28. Et erit poſt hæc: * Effundam (q) ſpiritum meum ſuper omnem carnem: & prophetabunt filii veſtri, & filiæ veſtræ: ſenes veſtri ſomnia ſomniabunt, & juvenes veſtri viſiones videbunt.

29. Sed & ſuper ſervos meos & ancillas in diebus illis effundam ſpiritum meum.

30. Et dabo prodigia (r) in cœlo, & in terra, ſanguinem, & ignem, & vaporem fumi.

*Sup. 2. 10. Matth. 24. 29. Luc. 21. 25. Act. 2. 20. * Rom. 10. 13.

31. * Sol convertetur in tenebras, & luna in ſanguinem: antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis.

32. Et erit: * omnis qui invocaverit nomen Domini, ſalvus (ſ) erit: quia in monte Sion, & in Jeruſalem erit ſalvatio, ſicut dixit Dominus, & in reſiduis, quos Dominus vocaverit.

CAPUT III.

An de extremi judicii die, de gloria electorum, & de reproborum pœnis; aut de judicio Gentium in valle Joſaphat futuro vaticinatur Propheta? Fons jugis de domo egredietur.

1. QUia ecce in diebus (a) illis, & in tempore illo, cùm convertero captivitatem Juda & Jeruſalem:

2. Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Joſaphat: & diſceptabo cum eis ibi ſuper populo meo, & hæreditate mea Iſrael, quos diſperſerunt in nationibus, & terram meam diviſerunt.

3. Et ſuper populum meum miſerunt ſortem (b): & poſuerunt puerum in proſtibulo, & puellam vendiderunt pro vino, ut biberent.

4. Verùm quid mihi & vobis Tyrus (c) & Sidon, & omnis terminus Palæſthinorum? numquid ultionem vos reddetis mihi? & ſi ulciſcimini vos contra me, citò velociter reddam viciſſitudinem vobis ſuper caput veſtrum.

5. Argentum enim meum & aurum tuliſtis: & deſiderabilia mea, & pulcherrima intuliſtis in delubra veſtra.

6. Et filios Juda, & filios Jeruſalem vendidiſtis filiis Græcorum; ut longè faceretis eos de finibus ſuis.

7. Ecce ego ſuſcitabo eos de loco, in quo vendidiſtis eos: & convertam retributionem veſtram in caput veſtrum.

8. Et vendam filios veſtros, & filias veſtras in manibus filiorum Juda, & venumdabunt eos Sabæis genti longinquæ, quia Dominus locutus eſt.

9. Clamate hoc in gentibus, ſanctificate bellum, ſuſcitate robuſtos: accedant, aſcendant omnes viri bellatores.

10. Concidite aratra veſtra in gladios, & ligones veſtros in lanceas. Infirmus dicat: Quia fortis ego ſum.

11. Erum-

28. (q) Impleta eſt hæc Prophetia tempore novi Teſtamenti, cùm fidei myſteria ſunt revelata. Naſcentis Eccleſiæ primordia velut oculis ſubjicit, cùm Spiritus Sancti dona, non ut anteà in perpaucos homines, & rarò, ſed in omnes ſine diſcrimine ſexus, aut conditionis effudit. *Somnia*, divina ſcilicet ſomnia, qualia utrique Joſeph immiſit Deus, & cœleſtes viſiones vigilantibus, cum rerum futurarum ſpecies ſenſibiles vi imaginatrici Deus imprimit, ut Ezechieli, & Joanni Apoſtolo. Utroque enim modo Deus arcana ſua & futuros eventus Sanctis revelavit. Duo autem illa Prophetiarum genera ex cap. 12. Numerorum colliguntur. R. David hanc Prophetiam ad Meſſiam refert. Ambr. L. 1. de Spiritu S. cap. 7. hinc probat divinitatem Spiritus Sancti: *Quoniam non dicitur effundi niſi quod participabile eſt; nec dicit Deus, effundam de Angelo meo, ſicut ait, effundam de Spiritu meo, quia Angelus non eſt participabilis. Non Spiritum ait, ſed de Spiritu: neque enim nos capere poſſumus plenitudinem Spiritus ſancti.*

30. (r) Hæc utique vel ad primum, vel ad ſecundum Chriſti adventum videntur pertinere. Nam in paſſione Chriſti ſanguis ex ejus latere lancea perfoſſo manavit, & Spiritus Sanctus ſuo lumine & ardore fidelium corda complevit, cùm Judæorum mentes vapor & teter obduxit fumus.

32. (ſ) Non aliter judicium Dei quis poteſt effugere, niſi credendo in Chriſtum. *Salvatio*, Hebr. *Evaſio*: nempe in Eccleſia Chriſti, extra quam nulla eſt ſalus. *Vocaverit*, in iis qui ex Judæa ad Chriſtum convertentur, cæteris propter incredulitatem pereuntibus. *Sicut dixit Dominus*, Ut mihi revelavit. Vir doctus à nobis identidem laudatus poſtremos hos verſus de invaſione Scytharum poſt captivitatem Babylonicam Xerxis temporibus juxta hiſtoricum ſenſum poſt Theodoretum exponit, de qua incurſione loqui Ezechielem cap. 38. exiſtimat. *Et erit in illa die adventus Gog ſuper terram Iſrael*, &c. Theodoretus in hunc locum Joelis: *Poſt ſpiritualium verò donorum prædictionem in aliam ſententiam transfert Prophetiam, prædicens de Gog & Magog, de quibus divinus Ezechiel vaticinatus eſt: quemadmodum poſt reditum è captivitate maximis copiis bellum inferrent contra Jeruſalem; nimirum, ut veriſimile eſt, gentibus Iſraeli vicinis eos ad hanc rem ſollicitantibus. Quòd ſi res ita ſit, caput tertium non aliud ferè erit quàm hujus prophetiæ de duplici Scytharum incurſione continuatio, juxta hiſtoricum ſenſum.*

CAP. III.

1. (a) Initium hujus capitis connexum eſt cum extremis verbis ſuperioris, ex ſententia Auctoris identidem à nobis laudati: ex primæ hoſtium incurſionis occaſione ſecundam inſinuat, cùm Scythæ in terram ſanctam populabundi impetum fecerunt, & in ſeipſos mutuis cædibus ruentes, magna ex parte perierunt in valle Joſaphat. Quod Cyrillus ſcribens in hunc locum, non de Scythis, ut Theodoretus, ſed de finitimis nationibus ex continuata & conſtanti traditione acceptum refert. *Hoc ad nos*, inquit, *traditione pervenit*. Quin & locum conflictus, aut potiùs ultionis divinæ, à Propheta deſignari ait. Meretur quoque fidem Propheta, qui ipſum nobis conflictus locum nominat. *Cum convertero*, Poſt reditum è Babylone, ait Theodoretus, congregabo, id eſt, congregari permittam, & primum eorum impetum non prohibebo. *Et deducam eas in vallem Joſaphat*: De hiſtorico ſenſu diximus; ſed nihil obſtat, quominus in ſenſu ſpirituali, & præcipuè à Spiritu Sancto intento, de extremo mundi judicio iſta accipiantur. Nam *Joſaphat* vocabulum *judicium Dei* ſignificat. Alii ad primum Chriſti adventum hæc referunt: nam iſta ad Eccleſiam omninò videntur pertinere; utroque modo Propheta de judicio loquitur, quo populus à diaboli captivitate liberatus in veram Dei libertatem aſſeretur.

3. (b) Ut victores ſolent, qui captivos inter ſe partiuntur. Quæ nonnulli ad captivitatem Babylonicam, aut ad eventus, qui ſunt conſecuti, referenda putant.

4. & 6. (c) Qui in priori incurſione, ut videtur Auctori laudato, complures Judæos à Scythis emptos aliis nationibus vendiderant, & urbes Palæſtinæ diripuerant.

11. Erumpite, & venite omnes gentes de circuitu, & congregamini: ibi occumbere faciet Dominus robuſtos tuos.

12. Conſurgant, & aſcendant gentes in vallem Joſaphat (d): quia ibi ſedebo, ut judicem omnes gentes in circuitu.

* Apoc. 14. 15. 13. * Mittite falces (e), quoniam maturavit meſſis: venite, & deſcendite, quia plenum eſt torcular, exuberant torcularia: quia multiplicata eſt malitia eorum.

14. Populi, populi in valle conciſionis (f): quia juxta eſt dies Domini in valle conciſionis.

* Sup. 2. 10. & 31. 15. * Sol & luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxerunt ſplendorem ſuum.

* Jer. 25. 30. Amos 1. 2. 16. * Et Dominus de Sion rugiet, & de Jeruſalem dabit vocem ſuam: & movebuntur cœli, & terra: & Dominus ſpes populi ſui, & fortitudo filiorum Iſrael.

17. Et ſcietis quia ego Dominus Deus veſter, habitans in Sion monte ſancto meo: & erit Jeruſalem ſancta, & alieni non tranſibunt per eam ampliùs.

18. Et erit in die (g) illa: * Stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte: * Amos 9. 13.
& per omnes rivos Juda ibunt aquæ: & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum.

19. Ægyptus (h) in deſolationem erit, & Idumæa in deſertum perditionis: pro eo quòd iniquè egerint in filios Juda, & effuderint ſanguinem innocentem in terra ſua.

20. Et Judæa in æternùm habitabitur, & Jeruſalem in generationem & generationem.

21. Et mundabo (i) ſanguinem eorum, quem non mundaveram: & Dominus commorabitur in Sion.

Ulturum ſe has injurias populo ſuo illatas Deus per Prophetam declarat; quod circa quadrageſimum Oziæ annum impletum eſt. Nam his devictis ab Ozia, Judæi complures è Tyriis, Sidoniis, & aliis Palæſtinis bello captos Sabæis vendiderunt. Niſi fortè de captivitatis Babylonicæ temporibus hæc intelligantur, cùm Tyrii & Sidonii, ſe Chaldæis adjungentes Judæorum bona diripuerunt. *Græcorum*, Gentilium.

12. (d) A Tyro rurſum ad Scythas prophetiam convertit, inquit Theodoretus: nam vocat in judicium finitimos in circuitu, quòd barbaris juncti Judæos opprimere conati ſint.

13. (e) Cædem hoſtium cum vindemia & uberi meſſe comparat. Angelos divinæ voluntatis adminiſtros compellat: eodem planè modo Angelus in Apocal. cap. 14. & 15. loquitur, ubi Joannes extremum judicium ſub figura torcularis exhibet.

14. 15. 16. & 17. (f) Cædis nempè & ſtragis populorum. *Obtenebrati ſunt*: hæc in ſenſu hiſtorico exponit Theodoretus, ac docet futurum ut Dominus tonitribus ſuis circumſtrepens, & terram motibus concutiens, plagiſque cœlitùs immiſſis eos omninò perdat. Soli quoque & lunæ offuſæ tenebræ, Matth. 24. ut ſigna ultimi judicii deſignantur à Domino; quæque hoc loco Propheta deſcribit; *Et movebuntur cœli & terra*, Lucæ 21. ad extremum ſæculi diem, vel quæ ſequuntur ad Eccleſiam ipſam apertè referuntur: *Et erit Jeruſalem ſancta*.

18. (g) Judæos in ſpem erigit, aut potiùs fideles Chriſtianos: pacem & rerum omnium copiam iis pollicetur, fore ut fontes qui ſæpè in Judæa exſiccantur, ubertim fluant. *Et irrigabit torrentem ſpinarum*: Hebr. *Vallem Sethim*, quæ ultra Jordanem ſita eſt, ubi cedri abundant. Poſteà Ægypti & Idumææ prædicit exitium.

19. (h) Judæi complures in Ægyptum, & in Idumæam confugerant, qui ab iis ſunt occiſi.

21. (i) Ulciſcar ſanguinem fidelium. *In Sion*, in Eccleſia. Deus Spiritu ſuo & gratia fidelium animas mundavit, quæ anteà per ſacrificia tantùm in figura mundabantur.

PRO-

Digitized by Google

PROPHETIA AMOS.

Amos armentarius fuit, & vixit in deſerto de Thecue; contra decem tribus vaticinatur.

CAPUT PRIMUM.

Invehitur adverſus multas nationes, quæ patientia Dei abutentes, à ſuis non abſtinebant ſceleribus.

1. VERBA Amos, qui fuit in paſtoribus de Thecue (a): quæ vidit ſuper Iſrael in diebus Oziæ regis Juda, & in diebus Jeroboam filii Joas regis Iſrael, * ante duos annos terræmotus.

* Zach. 14. 5.
* Jer. 25. 30. Joel. 3. 16.

2. Et dixit: * Dominus de Sion rugiet (b), & de Jeruſalem dabit vocem ſuam: & luxerunt ſpecioſa paſtorum, & exſiccatus eſt vertex Carmeli.

3. Hæc dicit Dominus: Super (c) tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor non convertam eum: eò quòd trituraverint in plauſtris ferreis Galaad.

4. Et mittam ignem in domum Azael, & devorabit domos Benadad.

5. Et conteram vectem (d) Damaſci: & diſperdam habitatorem de campo idoli, & tenentem ſceptrum de domo voluptatis: & transferetur populus Syriæ Cyrenen, dicit Dominus.

6. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Gazæ, & ſuper quatuor non convertam eum: eò quòd tranſtulerint captivitatem perfectam (e), ut concluderent eam in Idumæa.

7. Et mittam ignem in murum Gazæ, & devorabit ædes ejus.

8. Et diſperdam habitatorem de Azoto, & tenentem ſceptrum de Aſcalone: & convertam manum meam ſuper Accaron, & peribunt reliqui Philiſthinorum, dicit Dominus Deus.

9. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Tyri, & ſuper quatuor non convertam eum: eò quòd concluſerint captivitatem perfectam in Idumæa, & non ſint recordati fœderis fratrum (f).

10. Et

CAP. 1. 1. (a) Thecua urbs erat, undè miſſa eſt à Joab ad Davidem mulier, quæ veniam impetraret Abſaloni, 2. Reg. 14. Hæc à Roboamo poſteà fuit inſtaurata, 2. Paral. 11. Joſephi temporibus vicus erat 12. milliaribus Jeroſolyma diſtans. *Ante duos annos terræmotus:* Hujus terræmotus meminit Zacharias cap. 14. Exiſtimat Franc. Ribera hunc terræmotum factum eſſe intra annum decimum quartum Oziæ, non viceſimo quinto, ut volunt Judæi.

2. (b) Voce paſtorali utitur, ut vocem Dei terribilem exprimat. Hier. *Naturale eſt ut omnes artifices ſuæ artis ſequantur exemplis, & unuſquiſque in quo ſtudio trivit ætatem, illius ſimilitudinem proferat.* Deus qui colitur in Jeruſalem, veſtras urbes conteret, ò Iſrael. *Specioſa paſtorum*, vocat læta paſcua. *Vertex Carmeli*, vox illa generatim pro loco fertili ſumitur.

3. (c) Sæpiſſimè, *Et ſuper quatuor*, Non convertam me ad eum, aut ſententiam contra eum latam non mutabo. Quaſi dicat; Quatuor ſunt & plura ſcelera Damaſci, propterea hos puniam: numerus eſt definitus pro indefinito. Sunt plura Damaſci ſcelera, quæ puniam, illud in primis quòd ſub Azael Rege Syriæ trituraverint in plauſtris Galaaditas. Plauſtra illa ferreis & dentatis rotis inſtructa erant, quibus paleas comminuere ſolebant ob fœni penuriam.

5. (d) Robur ejus & munimen: *De campo idoli*, locum deſignat, in quo Idolorum cultus vigebat; De plateis Damaſci transferetur Syriæ populus Cyrenen, in ſuperiorem Aſiam, in confinio Armeniæ & Mediæ, quæ à Cyro fluvio ſic dicta eſt. Ptolemæus urbem *Curnam* ponit in Media: Regnante Achaz hoc vaticinium impletum fuit.

6. (e) Quòd Judæos qui ad ſe confugerant, nullo excepto concluſos tradiderint in Idumæam transferendos.

9. (f) Salomonis & Hiram Regis Tyri, qui ſe fratres appellabant.

10. Et mittam ignem in murum Tyri, & devorabit ædes ejus.

11. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Edom, & ſuper quatuor non convertam eum: eò quòd perſecutus ſit in gladio fratrem (g) ſuum, & violaverit miſericordiam ejus, & tenuerit ultrà furorem ſuum, & indignationem ſuam ſervaverit uſque in finem.

12. Mittam ignem in Theman: & devorabit ædes Boſræ.

13. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus filiorum Ammon, & ſuper quatuor non convertam eum: eò quòd diſſecuerit prægnantes (h) Galaad ad dilatandum terminum ſuuum.

14. Et ſuccendam ignem in muro Rabba: & devorabit ædes ejus in ululatu in die belli, & in turbine in die commotionis.

15. Et ibit Melchom in captivitatem, ipſe, & principes ejus ſimul, dicit Dominus.

CAPUT II.

Moabitis & Iſraelitis minatur in æternum.

1. HÆc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Moab, & ſuper quatuor non convertam eum: eò quòd incenderit oſſa (a) regis Idumææ uſque ad cinerem.

2. Et mittam ignem in Moab, & devorabit ædes Carioth: & morietur in ſonitu Moab, in clangore tubæ:

3. Et diſperdam judicem (b) de medio ejus, & omnes principes ejus interficiam cum eo, dicit Dominus.

4. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Juda, & ſuper quatuor non convertam eum: eò quòd abjecerit legem Domini, & mandata ejus non cuſtodierit: deceperunt enim eos idola ſua, poſt quæ abierant patres eorum.

5. Et mittam ignem in Juda, & devorabit ædes Jeruſalem.

6. Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Iſrael, & ſuper quatuor non convertam eum: pro eo quòd vendiderit pro argento juſtum, & pauperem pro calceamentis (c).

7. Qui conterunt ſuper pulverem terræ capita pauperum, & viam humilium declinant: & filius ac pater ejus ierunt ad puellam, ut violarent nomen ſanctum meum.

8. Et ſuper veſtimentis pignoratis (d) accubuerunt juxta omne altare: & vinum damnatorum bibebant in domo Dei ſui.

9. * Ego autem exterminavi Amorthæum à facie eorum: cujus altitudo, ce- ** Num. 21. 24.*
drorum (e) altitudo ejus, & fortis ipſe *Deuter. 2. 24.*
quaſi quercus: & contrivi fructum ejus deſuper, & radices ejus ſubter.

10. * Ego ſum, qui aſcendere vos feci ** Exod. 14. 31.*
de terra Ægypti, & duxi vos in deſerto *Deut. 8. 2.*
quadraginta annis, ut poſſideretis terram Amorrhæi.

11. Et ſuſcitavi (f) de filiis veſtris in prophetas, & de juvenibus veſtris nazaræos: numquid non ita eſt, filii Iſrael, dicit Dominus?

12. Et propinabitis nazaræis vinum: & prophetis mandabitis, dicentes: Ne prophetetis.

13. Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fœno.

14. Et peribit (g) fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem ſuam, & robuſtus non ſalvabit animam ſuam:

15. Et tenens arcum non ſtabit, & velox pedibus ſuis non ſalvabitur, & aſcenſor equi non ſalvabit animam ſuam:

16. Et robuſtus corde inter fortes nudus fugiet in illa die, dicit Dominus.

CAPUT III.

Populum Iſraeliticum olim à Deo electum, acerbas daturum pœnas ob admiſſa ſcelera prædicit.

1. AUdite verbum, quod locutus eſt Dominus ſuper (a) vos, filii Iſrael, ſuper

11. (g) Iſraelem. *Miſericordiam ejus*, Fecit contra miſericordiam fratri debitam.

13. & 15. (h) Ut regionem illam invaderent. Paulus Burgenſis ſic vertit, eò quòd diſſecuerint montana Galaad; quòd diſſiparint montes Galaaditarum terræ ſuæ finitimos, ut terræ ſuæ terminos dilatarent. *Ibit Melchom*, Idolum Ammonitarum.

CAP. II. 1. (a) Moabitæ, in Idumæos devictos ita ſunt graſſati, ut in mortuos, aut in eorum monumenta ſævirent. Hieron. ex veterum Hebræorum ſententia tradit Moabitas ardentes odio & cupidine vindictæ, regis Idumææ, qui cum Joſaphat rege Juda, & Joram rege Iſrael aſcenderat contra Moab, oſſa è ſepulchro effoſſa in cineres redegiſſe. Hanc injuriam vindicat Deus, ut oſtendat ſe omnium eſſe creatorem, & judicem omnium.

3. (b) Regem. *Et devorabit ædes Carioth*, urbis primariæ Moabitarum, *& morietur in ſonitu*, in crudeli bello.

6. & 7. (c) Vili pretio. *Qui conterunt*, Ad terram eos dejiciunt, & terunt pedibus. *Declinant*, Declinare faciunt, vel deorſum inclinant & deprimunt. *Et filius, ac pater*, Uterque cum nuru, vel meretrice habent conſuetudinem.

8. (d) Quibus uti non licet depoſitario, uti nec aliis rebus, quæ uſu conſumuntur. *Juxta omne altare*, idolorum. *Damnatorum*, 70. Vinum de calumniis bibebant, ex oppreſſione pauperum.

9. (e) Sermo hyperbolicus, quo non propriè ſignificatur quod dicitur, ſed impropriè, rei nimirum communis exceſſus: ut Num. 13. Amorrhæos fuiſſe excelſæ ſtaturæ hac hyperbole inſinuatur.

11. & 13. (f) Filios veſtros feci Prophetas: *Stridebo*: Quoniam paſtor erat Amos, è medio rure petit ſimilitudines.

14. (g) Fruſtrà fugam capeſſet; *Virtutem ſuam*, Nihil ei proderit.

CAP. III. 1. (a) Ad omnes tribus loquitur Deus, quas eduxit ex Ægypto.

Digitized by Google

ſuper omnem cogitationem, quam eduxi de terra Ægypti, dicens.

2. Tantummodò vos cognovi (b) ex omnibus cognationibus terræ: idcircò viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras.

3. Numquid ambulabunt duo pariter, niſi convenerit eis?

4. Numquid rugiet leo in ſaltu, niſi habuerit prædam? Numquid dabit catulus leonis vocem de cubili ſuo, niſi aliquid apprehenderit (c)?

5. Numquid cadet avis in laqueum terræ abſque aucupe? numquid auferetur laqueus de terra antequam quid ceperit?

6. Si clanget tuba in civitate, & populus non expaveſcet? ſi erit malum (d) in civitate, quod Dominus non fecerit?

7. Quia non facit Dominus Deus verbum, niſi revelaverit (e) ſecretum ſuum ad ſervos ſuos prophetas.

8. Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus eſt, quis non prophetabit?

9. Auditum (f) facite in ædibus Azoti, & in ædibus terræ Ægypti: & dicite: Congregamini ſuper montes Samariæ, & videte inſanias multas in medio ejus, & calumniam patientes in penetralibus ejus.

10. Et neſcierunt facere rectum, dicit Dominus, theſaurizantes iniquitatem, & rapinas in ædibus ſuis.

11. Proptereà hæc dicit Dominus Deus: Tribulabitur (g) & circuietur terra: & detrahetur ex te fortitudo tua, & diripientur ædes tuæ.

12. Hæc dicit Dominus: Quomodo ſi eruat paſtor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ: ſic eruentur filii Iſrael, qui habitant in Samaria in plaga (h) lectuli, & in Damaſci grabato.

13. Audite, & conteſtamini (i) in domo Jacob, dicit Dominus Deus exercituum:

14. Quia in die cùm viſitare cœpero prævaricationes Iſrael, ſuper eum viſitabo, & ſuper altaria Bethel: & amputabuntur cornua altaris, & cadent in terram.

15. Et percutiam domum hiemalem (k) cum domo æſtiva: & peribunt domus eburneæ, & diſſipabuntur ædes multæ, dicit Dominus.

CAPUT IV.

Sub typo pinguium vaccarum in optimates Samariæ invehitur, tametſi variis afflicti ſunt plagis.

1. Audite verbum hoc vaccæ (a) pingues, quæ eſtis in monte Samariæ: quæ calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes: quæ dicitis dominis veſtris: Afferte, & bibemus.

2. Juravit Dominus Deus in Sancto (b) ſuo: quia ecce dies venient ſuper vos, & levabunt vos in contis, & reliquias veſtras in ollis ferventibus.

3. Et per aperturas exibitis altera contra alteram, & projiciemini in Armon (c), dicit Dominus.

4. Venite ad Bethel (d), & impiè agite: ad Galgalam, & multiplicate prævaricationem: & afferte manè victimas veſtras, tribus diebus decimas veſtras.

5. Et ſacrificate de fermentato laudem; & vocate (e) voluntarias oblationes, & annuntiate: ſic enim voluiſtis filii Iſrael, dicit Dominus Deus.

6. Unde

2. & 3. (b) Amavi, fovi. *Niſi convenerit*. Non convenit mihi vobiſcum, quia legem meam violatis, & fœdus vobiſcum initum: ideo rejiciam vos.

4. (c) Hebr. Apprehenſurus ſit. Atque ut leo rugit cùm prædæ ſuæ imminet, ſic & vos exiſtimate ſcelerum pœnas daturos. Poſtquam Prophetæ eas vobis annuntiaverint: non diu differentur ſupplicia.

6. (d) Punitio, malum pœnæ: hinc admonemur in afflictione, ut cogitationem noſtram magis ad Deum, qui nos caſtigat, quàm ad homines, qui hæc nobis infligunt mala, referamus: talis enim cogitatio ad divinæ miſericordiæ opem implorandam, non ad ultionem ſumendam nos excitat.

7. & 8. (e) Loquitur de malis publicis: ſic Dominus facere ſolet, ut ſupplicia quæ hominibus parat, priùs cum Prophetis communicet. *Quis non timebit?* Cùm miſerit eum Dominus.

9. (f) Vult Deus vicinas nationes congregari. Quoniam illæ teſtes fuerunt quæ & quanta in Iſraelem beneficia contulerit: & ſpectatores eos adhibet, qui de Iſraelis calamitatibus lætentur.

11. (g) Vos Aſſyrii pedibus ſuis triturabunt, ut boves triticum, & terram veſtram vaſtabunt, vos qui in luxu & voluptate vitam agitis.

12. (h) In parte lectuli: *Et in Damaſci grabato*: In deliciis. Damaſcum expugnaverat Jeroboam ſecundus, & mollem vitam vivere ex Damaſcenis didicerant.

13. (i) Jubet Deus; ut omnes qui hæc audierint, decem tribubus annuntient.

15. (k) Palatia hiemi & æſtati aptata: Magnates diverſas diverſis anni temporibus domos habebant, cùm voluptatibus ſuis indulgebant.

1. (a) Non mulieres tantùm luxu diffluentes, ſed & viros alloquitur, ex Hieronymo. CAP. IV.

2. (b) Per nomen ſanctum ſuum, aut per ſe ipſum: *Et reliquias veſtras*, liberos veſtros: metaphoram inceptam proſequitur, & quos vaccas pingues vocaverat, eorum carnes in contis, aut capita in haſtis portanda, ut fit à victoribus, minatur.

3. (c) In Armeniam, aut alium in locum minùs notum: *Et per aperturas exibitis*: Ruptis muris, & perforatis ab Aſſyriis multi educentur, alter in conſpectu alterius.

4. (d) Verba deſerentis Dei; eſtque locutio ironica, qua eorum ſtudia declarat, ut Apoc. 22. *Qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc*. Idolorum vanitatem ita exprobrat, quæ eos ab imminenti ſtrage ſalvare non poterant.

5. (e) Eas publicate: *Sic enim voluiſtis facere*: tametſi hoſtiæ illæ nihil habent cur ſpontaneæ vocentur, cùm eas offeratis contra legem.

6. Unde & ego dedi vobis ſtuporem (f) dentium in cunctis urbibus veſtris, & indigentiam panum in omnibus locis veſtris: & non eſtis reverſi ad me, dicit Dominus.

7. Ego quoque prohibui à vobis imbrem, cùm adhuc tres menſes ſupereſſent uſque ad meſſem: & plui ſuper unam civitatem, & ſuper alteram civitatem non plui: pars una compluta eſt; & pars, ſuper quam non plui, aruit.

8. Et venerunt duæ & tres civitates ad unam civitatem ut biberent aquam, & non ſunt ſatiatæ: & non rediſtis ad me, dicit Dominus.

* Agg. 2. 18. 9. * Percuſſi vos in vento urente, & in aurugine, multitudinem hortorum veſtrorum, & vinearum veſtrarum: oliveta veſtra, & ficeta veſtra comedit eruca: & non rediſtis ad me, dicit Dominus.

10. Miſi in vos mortem in via Ægypti (g), percuſſi in gladio juvenes veſtros, uſque ad captivitatem equorum veſtrorum: & aſcendere feci putredinem caſtrorum veſtrorum in nares veſtras: & non rediſtis ad me, dicit Dominus.

* Gen. 19. 24. 11. Subverti vos, * ſicut ſubvertit Deus Sodomam & Gomorrham, & facti eſtis quaſi torris (h) raptus ab incendio: & non rediſtis ad me, dicit Dominus.

12. Quapropter hæc faciam tibi Iſrael: poſtquam (i) autem hæc fecero tibi, præparare in occurſum Dei tui Iſrael.

13. Quia ecce formans montes, & creans ventum, & annuntians homini eloquium ſuum, faciens matutinam nebulam, & gradiens ſuper excelſa terræ: Dominus Deus exercituum nomen ejus.

CAPUT V.

Luget vaſtitatem Samariæ; tum hortatur eos ad pœnitentiam; horum victimas odit Deus.

1. AUdite verbum iſtud, quod ego levo ſuper vos planctum (a): Domus Iſrael cecidit, & non adjiciet, ut reſurgat.

2. Virgo Iſrael projecta eſt in terram ſuam, non eſt qui ſuſcitet eam.

3. Quia hæc dicit Dominus Deus: Urbs, de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum: & de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Iſrael.

4. Quia hæc dicit Dominus domui Iſrael: Quærite me, & vivetis.

5. Et nolite quærere Bethel, & in Galgalam nolite intrare, & in Berſabee non tranſibitis: quia Galgala captiva ducetur, & Bethel erit inutilis (b).

6. Quærite Dominum, & vivite: ne fortè comburatur, ut ignis domus Joſeph, & devorabit, & non erit qui extinguat Bethel.

7. Qui convertitis (c) in abſinthium judicium, & juſtitiam in terra relinquitis.

8. Facientem Arcturum, & Orionem, & convertentem in manè tenebras, & diem in noctem mutantem; * qui vocat aquas maris, & effundit eas ſuper faciem terræ: Dominus nomen eſt ejus. * Inf. 9. 6.

9. Qui ſubridet (d) vaſtitatem ſuper robuſtum, & depopulationem ſuper potentem affert.

10. Odio habuerunt corripientem in porta (e): & loquentem perfectè abominati ſunt.

11. Idcircò, pro eo quòd diripiebatis pauperem, & prædam electam tollebatis ab eo: * domos quadro lapide ædificabitis, * Soph. 1. 13.
& non habitabitis in eis: vineas plantabitis amantiſſimas, & non bibetis vinum earum.

12. Quia cognovi multa ſcelera veſtra, & fortia peccata veſtra: hoſtes (f) juſti accipientes munus, & pauperes deprimentes in porta:

13. Ideò prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum eſt.

14. Quæ-

6. 7. & 8. (f) Fame eos afflixerat, & cruentis bellis. *Tres menſes*; cùm imber maximè neceſſarius eſſet ut herba turgeret: nam areſcit prorſus, ſi deſit imber. *Et venerunt*, ut è ciſternis haurirent aquas.

10. (g) Ut olim Ægyptios percuſſi: aut locus iſte ex cap. 7. Oſee exponi poteſt, Ægyptum invocabant. Qui in Ægyptum profecti fuerant, in via perierunt, vel ex morbo, vel hoſtili gladio. vel denique cùm Jeroboam ab Idumæis prælio victus eſt ultra Gazam, in via, quæ à Palæſtina ducit in Ægyptum, ut videtur viro pereruditio. *Et aſcendere feci*, nempe in prælio illo infelici cum Idumæis: aut fortè cùm Syri totam illam vaſtarunt regionem, & multas urbes ſuccenderunt. Unde alia poteſt eſſe hiſtoria 4. Reg. 13. cùm Joachaz cæſus eſt à Rege Syriæ in Samaria. Quod optime convenit verbis Prophetæ: *Percuſſi in gladio juvenes veſtros, &c.*

11. (h) Qui totus abſumeretur, niſi inde ereptus eſſet.

12. & 13. (i) Monet decem tribus, ut captæ ab Aſſyriis non deſpondeant animum. *Præparare in occurſum Dei tui Iſrael*: ut Chriſtum agnoſcant, cùm prædicatum iis fuerit Evangelium per Apoſtolos. Tum enim omnipotentiam ſuam, & bonitatem oſtendet. *Et annuntians*, Non dedignatur homines docere ſalutaria, & exortam Chriſti lucem nebula tegere.

CAP. V.

1. (a) Carmen lugubre; *Et non adjiciet ut reſurgat*: loquitur de captivitate Aſſyriorum.

5. & 6. (b) Hebr. ad nihilum redigetur. *Comburatur*, Ne forte ignis invadat domum Joſeph, & in cineres redigat Bethel.

7. (c) Injuſta eorum judicia adversùs pauperes commemorat. Qui ex judicio conſolationem in malis ſuis expectabant, mœrorem invenerunt. *Relinquitis*, Illam jacere ſinitis.

9. (d) Omnipotentiam Dei & juſtitiam ſimul & miſericordiam ponit ob oculos. Qui fortibus magna minatur mala, & perdit cùm vult, quaſi ſubridendo comminatur.

10. (e) In cœtu: *Loquentem perfecte*, verba perfecta: Sermonem ſanctum Prophetarum: odio habuerunt Prophetam corripientem.

12. & 13. (f) Sept. Conculcantes juſtum. *Tacebit*,

Digitized by Google

14. Quærite bonum, & non malum: ut vivatis: & erit Dominus Deus exercituum vobiſcum, ſicut dixiſtis (g).

Pſ. 56. 10. Rom. 12. 8. 15. Odite malum, & diligite bonum, & conſtituite in porta judicium: ſi fortè miſereatur (h) Dominus Deus exercituum reliquiis Joſeph.

16. Propterea hæc dicit Dominus Deus exercituum dominator: In omnibus plateis planctus: & in cunctis, quæ foris ſunt, dicetur: Væ væ: & vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum eos, qui ſciunt plangere (i).

17. Et in omnibus vineis erit planctus: quia pertranſibo in medio tui, dicit Dominus.

Jer. 30. 7. Joel. 2. 11. Soph. 1. 15. 18. * Væ deſiderantibus (k) diem Domini: ad quid eam vobis? dies Domini iſta, tenebræ, & non lux.

19. Quomodo ſi fugiat (l) vir à facie leonis, & occurrat ei urſus: & ingrediatur domum, & innitatur manus ſua ſuper parietem, & mordeat eum coluber.

20. Numquid non tenebræ dies Domini, & non lux: & caligo, & non ſplendor in ea?

Iſai. 1. 11. Jer. 6. 20. Malach. 1. 12. 21. * Odi, & projeci feſtivitates veſtras: & non capiam odorem (m) cœtuum veſtrorum.

22. Quòd ſi obtuleritis mihi holocautomata, & munera veſtra, non ſuſcipiam: & vota pinguium veſtrorum non reſpiciam.

23. Aufer à me tumultum (n) carminum tuorum: & cantica lyræ tuæ non audiam.

24. Et revelabitur quaſi aqua judicium, & juſtitia quaſi torrens fortis.

Act. 7. 42. 25. * Numquid hoſtias & ſacrificium obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis, domus Iſrael?

26. Et portaſtis tabernaculum Moloch (o) veſtro, & imaginem idolorum veſtrorum, ſidus Dei veſtri, quæ feciſtis vobis.

27. Et migrare vos faciam trans Damaſcum, dicit Dominus: Deus exercituum nomen ejus.

CAPUT VI.

In hoc capite ſuperbis, opulentis & libidinoſis Iſraelitis calamitates mox futuras prædicit.

1. VÆ qui opulenti (a) eſtis in Sion, & confiditis in monte Samariæ: optimates capita populorum, ingredientes pompaticè domum Iſrael. *Luc. 6. 24.*

2. Tranſite in Chalane (b), & videte, & ite inde in Emath magnam: & deſcendite in Geth Palæſthinorum, & ad optima quæque regna horum: ſi latior terminus eorum termino veſtro eſt.

3. Qui ſeparati (c) eſtis in diem malum: & appropinquatis ſolio iniquitatis.

4. Qui dormitis in lectis eburneis, & laſcivitis in ſtratis veſtris: qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti.

5. Qui canitis ad vocem pſalterii: ſicut David putaverunt ſe habere vaſa (d) cantici.

6. Bibentes vinum in phialis, & optimo unguento delibuti: & nihil patiebantur ſuper contritione Joſeph.

7. Quapropter nunc migrabunt in capite tranſmigrantium: & auferetur factio laſcivientium.

8. Jura-

Perſuadebunt ſibi juſti Deum decreviſſe nos tradere in hoſtium poteſtatem. *Tacebit*, Prudens, cùm prodeſſe nemini poſſit, & ſibi tantùm noceat.

14. (g) Id erat frequens in ore filiorum Iſrael: Sit Dominus vobiſcum.

15. (h) Dubitantis more loquitur, ut rei difficultatem ſignificet.

16. (i) Mos illius provinciæ fuit, ut ait Hieron. lamentatores & lamentatrices habere, & pretio conducere ad lugendum, vel immaturam mortem, vel aliam calamitatem, ut qui aderant, ad lacrymas excitarentur.

18. (k) In eos invehitur, qui irridentes Prophetas dicebant: Ubi eſt dies Domini toties à vobis decantatus?

19. (l) Theglath-Phalaſar erit inſtar *leonis*, Salmanaſar inſtar *urſi*, Sennacherib inſtar *colubri*; dum unius vim effugient, in alterum incurrent.

21. (m) Non placebit mihi odor thymiamatum veſtrorum.

23. (n) Confuſum ſonitum laudum, quas idolis etiam offerre conſueviſtis: veniet ſupplicium more aquæ inundantis.

26. (o) Cùm eſſent in terra Moab, Numer. 25. Quod ait Propheta verſu 25. eos non obtuliſſe ſacrificia Deo in deſerto quadraginta annis: ſcilicet poſtquam vitulum aureum coluerunt, ubi tulit occaſio, ſemper corde reverſi ſunt in Ægyptum, atque in hanc ſententiam hunc locum citat S. Stephanus Act. 7. Hunc locum ſic interpretatur Grotius: Nonne per 40. annos in deſerto mihi ſacrificium obtuliſtis? & tamen patres veſtri ibi perierunt quòd obmurmuraverint: quantò magis vos ipſi, qui falſos deos colitis?

1. (a) Quæ verba videntur legenda cum disjunctione; *Væ vobis qui opulenti eſtis in Sion; væ vobis qui confiditis*: Sic enim tribum Juda & decem tribus alloquitur, non ſolam tribum Juda, quæ non confidebat in monte Samariæ: 70. *Væ deſpicientibus Sion*: Hebr. *Væ inſoleſcentibus contra Sion*: nam ut bene advertit Pezronius, Propheta, qui Bethel venerat juſſu Dei, Iſraelem ſolum compellat, qui adverſus Judam inſolenter ſe gerebat, quod nuper fines ſuos longe lateque protuliſſet Jeroboam. CAP. VI.

2. (b) Urbem Chaldæorum in Babylonia ſitam, quæ poſteà à Seleuco Nicanore dicta eſt *Seleucia*. *Ite inde in Emath*, Antiochiam; an illæ urbes ditiores ſunt regione, quam vobis conceſſi? & tamen me deſerentes ad idola confugiſtis.

3. (c) Servati in diem captivitatis. *Et appropinquatis*, Qui quantum poteſtis ad oppreſſionem veſtram feſtinatis, impio & barbaro regi mox ſubjiciendi, cujus irruptionem peccata veſtra accelerant.

5. & 7. (d) Inſtrumenta muſica, *Laſcivientium*, Turba eorum qui unà conſentiunt in voluptatibus capiendis.

* Jer. 51. 14. 8. * Juravit Dominus Deus in anima ſua, dicit Dominus Deus exercituum: Deteſtor ego ſuperbiam Jacob, & domos ejus odi, & tradam civitatem cum habitatoribus ſuis.

9. Quòd ſi reliqui fuerint decem viri in domo una, & ipſi morientur.

10. Et tollet eum propinquus ſuus, & comburet (e) eum, ut efferat oſſa de domo: & dicet ei, qui in penetralibus domus eſt: Numquid adhuc eſt penès te?

11. Et reſpondebit: Finis eſt. Et dicet ei: Tace, & non recorderis nominis Domini.

12. Quia ecce Dominus mandabit, & percutiet domum majorem (f) ruinis, & domum minorem ſciſſionibus.

13. Numquid currere queunt in petris equi (g), aut arari poteſt in bubalis, quoniam convertiſtis in amaritudinem judicium, & fructum juſtitiæ in abſinthium?

14. Qui lætamini in nihilo, qui dicitis: Numquid non in fortitudine noſtra aſſumpſimus nobis cornua?

15. Ecce enim ſuſcitabo ſuper vos domus Iſrael, dicit Dominus Deus exercituum, gentem: & conteret vos ab introitu Emath, uſque ad torrentem deſerti.

CAPUT VII.

Amos deprecatur pœnas, quæ Iſraeli imminent; Amaſias ſacerdos eum accuſat.

1. HÆc oſtendit mihi Dominus Deus: & ecce fictor locuſtæ in principio germinantium ſerotini imbris, & ecce ſerotinus poſt tonſionem (a) regis.

2. Et factum eſt: cùm conſummaſſet comedere herbam terræ, dixi: Domine Deus propitius eſto, obſecro: quis ſuſcitabit Jacob, quia parvulus eſt?

3. Miſertus (b) eſt Dominus ſuper hoc: Non erit, dixit Dominus.

4. Hæc oſtendit mihi Dominus Deus: & ecce vocabat judicium ad ignem Dominus Deus: & devoravit abyſſum (c) multam, & comedit ſimul partem.

5. Et dixi: Domine Deus quieſce, obſecro: quis ſuſcitabit Jacob, quia parvulus eſt?

6. Miſertus eſt Dominus ſuper hoc: Sed & iſtud non erit, dicit Dominus Deus.

7. Hæc oſtendit mihi Dominus: & ecce Dominus ſtans ſuper murum litum, & in manu ejus trulla cæmentarii.

8. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides Amos? Et dixi: Trullam cæmentarii. Et dixit Dominus: Ecce ego ponam trullam (d) in medio populi mei Iſrael: non adjiciam ultrà ſuperinducere eum.

9. Et demolientur excelſa idoli, & ſanctificationes Iſrael deſolabuntur: & conſurgam (e) ſuper domum Jeroboam in gladio.

10. Et miſit Amaſias ſacerdos Bethel ad Jeroboam regem Iſrael, dicens: Rebellavit contra te Amos in medio domus Iſrael: non poterit terra ſuſtinere univerſos ſermones ejus.

11. Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Jeroboam, & Iſrael captivus migrabit de terra ſua:

12. Et dixit Amaſias ad Amos: Qui vides, gradere, fuge in terram Juda: & comede ibi panem, & prophetabis ibi:

13. Et

10. & 11. (e) Non ſolito more ſepeliet, aut balſamo urget. *Recorderis*, præ deſperatione, quaſi Deus penitùs vos abjecerit; aut verba ſunt indignantis.

12. (f) Decem tribus: *Et domum minorem*, domum Juda, *ſciſſionibus*, muros ſcindet.

13. & 14. (g) Viam mandatorum Domini inſiſtere non poteſtis, quamdiu cor lapideum geritis, & convertitis in amaritudinem judicium: vel, numquid poſſunt immutari rerum naturæ, ut equi currant per petras? Pro juſtitiæ fructu tuliſtis abſinthium; quæ Deo dulcia ſunt, vertiſtis in amara. *In nihilo*, In idolis.

CAP. VII. 1. (a) Hæc Prophetia ab Abbate Perronio ſic exponitur: Poſtquam Benadad rex Syriæ regnum Iſrael vaſtavit, & optima quæque diripuit, herbas ſucciſas vidit Propheta verno tempore reviveſcere, cùm Jeroboam regnum Iſrael reſtituit. Sed poſtea nubes locuſtarum herbam, quæ germinaverat, excidit. Nam Phul rex Aſſyriorum aut alii hoſtes populi Iſraelitici à Deo mittendi erant. Orante Amos, Deus populi ſui miſertus eſt: nam Iſrael pecunia ſe redemit. Tum alia ſecuta eſt viſio Regis Theglath-Phalaſar, qui cum exercitu inſtar ignis irruit in populum Iſrael, & partem ejus abduxit in Aſſyriam. *Fictor;* viſionem primam de Scytharum invaſione exponit Auctor mox laudatus, nec vertendum putat *fictor locuſtarum*, ſed *fœtura locuſtarum*, ut verterunt 70. Sic verba illa: *Et ecce ſerotinus poſt tonſionem regis*, cum 70. *Et ecce bruchus unus Gog rex*, nempè in fronte exercitus, aut locuſtarum, qui regem Scytharum figurabat. Quod autem rex Scytharum his verbis, *Et ecce bruchus unus Gog rex*, deſignetur, probat ex cap. 38. Ezechielis, v. 2. *Fili hominis, pone faciem tuam contra Gog & terram Magog principem Ros, Moſoch, & Thubal.* Ita Hebræus textus, & 70. item verſ. 16. *Aſcendes ſuper populum meum Iſrael quaſi nubes, ut operiat terram;* quæ verba jam protulimus. *Et ecce fictor locuſtæ;* cùm terra priori gramine reſecto novum germinabat, imbre verno perfuſa jam præciſa fuerat herba. *Poſt tonſionem regis*, à Rege Syriæ, qui agros vaſtaverat: herba illa recens regni Iſraelitici ſub Jeroboamo ſecundo ſplendorem aliquem indicabat: ſed ingens locuſtarum multitudo eam depaſta, Phul Aſſyriorum regem, aut alium hoſtem mox affuturum portendit.

3. (b) Nam Iſraelitæ magna pecuniæ vi ſe rediment.

4. & 6. (c) Nationes impias. *Non erit*, Ea plaga non adveniet. Theglath-Phalaſar partem tantummodò abducet.

8. (d) Deponam, ut vetus murus gypſo, aut calce inductus perſtet adhuc aliquot annis: ſic Deus à ruina populum ſervaverat. Sed nunc declarat tempus miſerationis effluxiſſe ob eorum peccata. Eventus ipſe in Salmanaſar contigit.

9. (e) Quod factum eſt tùm Sellum occidit Zachariam filium Jeroboam.

Digitized by Google

13. Et in Bethel non adjicies ultrà, ut propheteſ: quia ſanctificatio (f) regis eſt, & domus regni eſt.

14. Reſponditque Amos, & dixit ad Amaſiam: Non ſum propheta, & non ſum filius prophetæ, ſed armentarius ego ſum vellicans ſycomoros.

15. Et tulit me Dominus cùm ſequerer gregem: & dixit Dominus ad me: Vade, propheta ad populum meum Iſrael.

16. Et nunc audi verbum Domini: Tu dicis: Non prophetabis ſuper Iſrael, & non ſtillabis ſuper domum idoli (g).

17. Propter hoc, hæc dicit Dominus: Uxor tua in civitate fornicabitur: & filii tui & filiæ tuæ in gladio cadent, & humus tua funiculo metietur: & tu in terra polluta morieris, & Iſrael captivus migrabit de terra ſua.

CAPUT VIII.

Propheta ſub ſimilitudine uncini pomorum prædicit regni Iſrael imminens exitium: cauſam affert, pauperum oppreſſionem, & doloſas venditiones.

1. HÆc oſtendit mihi Dominus Deus: & ecce uncinus (a) pomorum.

2. Et dixit: Quid tu vides Amos? Et dixi: Uncinum pomorum. Et dixit Dominus ad me: Venit finis ſuper populum meum Iſrael: non adjiciam ultrà, ut pertranſeam eum.

3. Et ſtridebunt (b) cardines templi in die illa, dicit Dominus Deus: multi morientur: in omni loco projicietur ſilentium.

4. Audite hoc qui conteritis pauperem, & deficere facitis egenos terræ,

5. Dicentes: Quando tranſibit menſis, (c) & venumdabimus merces, & ſabbatum, & aperiemus frumentum: ut imminuamus menſuram, & augeamus ſiclum, & ſupponamus ſtateras doloſas,

6. Ut poſſideamus (d) in argento egenos, & pauperes pro calceamentis, & quiſquilias frumenti vendamus?

7. Juravit Dominus in ſuperbiam Jacob: Si oblitus fuero uſque ad finem (e) omnia opera eorum.

8. Numquid ſuper iſto non commovebitur terra, & lugebit omnis habitator ejus: & aſcendet quaſi fluvius univerſus, & ejicietur, & defluet quaſi rivus Ægypti?

9. Et erit in die illa, dicit Dominus Deus: Occidet (f) ſol in meridie, & tenebreſcere faciam terram in die luminis:

10. * Et convertam feſtivitates veſtras in luctum, & omnia cantica veſtra in planctum: & inducam ſuper omne dorſum veſtrum ſaccum, & ſuper omne caput calvitium: & ponam eam quaſi luctum unigeniti, & noviſſima ejus quaſi diem amarum. * Tob. 2. 6. 1. Mach. 1. 41.

11. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & mittam famem (g) in terram: non famem panis, neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Domini.

12. Et commovebuntur à mari uſque ad mare, & ab Aquilone uſque ad Orientem: circuibunt quærentes verbum Domini, & non invenient.

13. In die illa deficient virgines pulchræ, & adoleſcentes in ſiti.

14. Qui jurant in delicto (h) Samariæ, & dicunt: Vivit Deus tuus Dan, & vivit via Berſabee: & cadent, & non reſurgent ultrà.

C A-

13. (f) Templum regis & domus regia eſt in hac urbe. *Propheta*, Hebr. *Non Propheta ego, neque filius Propheta ego*, ſupple *eram*, ut vertunt 70. *Vellicans ſycomoros*: ficus hujus arboris edi non poſſunt, niſi ante inciſi ad ſolem excoquantur. Fructus ſimiles ſunt ficui, folia moro, ex Plinio L. 13. cap. 17. qui eam vocat ficum Ægyptiam. *Sed armentarius ego ſum*: Aquila & Symmachus vertunt, *armenti paſtorem*.

16. & 17. (g) Hebr. *Super domum Iſaac*: qui ſenſus eſt apertior: non enim veriſimile eſt Amaſiam *Bethel* appellaſſe *domum idoli*. Contra domum idoli, 70. *Super domum Jacob*. *Et humus tua*, Agri quos poſſides, aliis tribuentur. *Et tu in polluta terra morieris*, In terra Aſſyriorum. Cùm autem minùs ſit probabile eventum hujus vaticinii uſque ad Salmanaſar productum fuiſſe, credibile putat Pezronius, paucis poſt annis à Scythis impletam eſſe hanc Prophetiam, quæ ad Amaſiam ſpectabat, quique vituli aurei ſacerdos erat, & lucri cupidus. Sic terrere voluit Prophetam. Is verò ſe non vaticinari ait quæſtus faciendi cauſa, cùm fructibus ficus agreſtis veſci ſoleret.

CAPUT VIII. 1. & 2. (a) Quidam ex Hebr. vertunt *caniſtrum pomorum*, in quem conjiciuntur fructus æſtivi: ex Hebr. alii vertunt *fuſtem hamatum*, quo ſpicula Aſſyriorum deſignantur; 70. caveam aucupis, capiendis ſcilicet avibus, quòd futurum eſſet, ut Iſraelitæ nec opinantes opprimerentur. *Ut pertranſeam*, Ut eorum flagitia relinquam impunita.

3. (b) Non læti ampliùs cantus audientur, ſed horrendi ſtrepitus: Hebr. Laquearia templi. Vel templi Bethel, quò velut in aſylum fruſtrà confugient: nam decem tribus alloquitur. *Silentium*, Ubique erit ſilentium præ multitudine morientium.

5. (c) Calendæ nimirum, & ſabbata, ut poſſent frumenta vendere. *Menſuram*, Ut minorem in vendendis Mercibus menſuram faciamus, & majora pondera in accipiendis. Ex Hieron. *Siclus* nomen eſt monetæ & ponderis: moneta appendi ſolebat: unde addit, *Supponamus ſtateras doloſas*.

6. (d) Ut nummis collectis egenos nobis ſervire cogamus, vel pretio minimo, quale eſt duorum calceorum.

7. & 8. (e) In omne tempus. *Univerſus*; Ex Hebr. vox, *Univerſus*, ad terram Iſrael refertur, quam mala inſtar Nili exundantis evertent: divitiæ ejus & habitatores inſtar ſpumæ ad littora ejectæ in alias regiones ejicientur.

9. (f) Eorum proſperitas magnis calamitatibus obſcurabitur.

11. (g) Hæc ad ſtatum Judæorum præſentem maximè pertinent. *Non famem panis*: hanc quidam non negat ſe miſſurum, ſed famem verbi Dei potiſſimum intelligit. Judæi tenent verba, ſed carent intelligentia. Hanc famem nunc Judæi patiuntur.

14. (h) Per cultum Samariæ: *Sic vivit via Berſabee*; cultus vituli aurei in Dan & Berſabee ſolemnis.

Digitized by Google

CAPUT IX.

Viſio Dei ſtantis ſuper altare, quod percuti jubet ab Angelo; ſed promittit fore ut ſuſcitet tabernaculum David, & inſtauret omnia per Chriſtum.

1. Vidi Dominum ſtantem ſuper altare (a), & dixit: Percute cardinem, & commoveantur ſuperliminaria: avaritia enim in capite omnium, & noviſſimum eorum in gladio interficiam: non erit fuga eis. Fugient, & non ſalvabitur ex eis qui fugerit.

Pſal. 138. 8. 2. * Si deſcenderint uſque ad infernum, inde manus mea educet eos: & ſi aſcenderint uſque in cœlum, inde detraham eos.

3. Et ſi abſconditi fuerint in vertice Carmeli, inde ſcrutans auferam eos: & ſi celaverint ſe ab oculis meis in profundo maris, ibi mandabo ſerpenti (b), & mordebit eos.

4. Et ſi abierint in captivitatem coram inimicis ſuis, ibi mandabo gladio, & occidet eos: & * ponam oculos meos ſuper eos in malum, & non in bonum. *Jer. 44. 11.*

5. Et Dominus Deus exercituum, qui tangit terram, & tabeſcet: & lugebunt omnes habitantes in ea: & aſcendet ſicut rivus (c) omnis, & defluet ſicut fluvius Ægypti.

6. Qui ædificat in cœlo aſcenſionem ſuam, & faſciculum (d) ſuum ſuper terram fundavit: * qui vocat aquas maris, & effundit eas ſuper faciem terræ, Dominus nomen ejus. *Sup. 5. 8.*

7. Numquid non ut filii Æthiopum vos eſtis mihi, filii Iſrael, ait Dominus? numquid non Iſrael aſcendere feci de terra Ægypti: * & Palæſtinos de Cappadocia (e), & Syros de Cyrene? *Deut. 2. 23. Jer. 47. 4.*

8. Ecce oculi Domini Dei ſuper regnum peccans, & conteram illud à facie terræ: Verumtamen conterens non conteram domum Jacob, dicit Dominus.

9. Ecce enim mandabo ego, & concutiam (f) in omnibus gentibus domum Iſrael, ſicut concutitur triticum in cribro: & non cadet lapillus ſuper terram.

10. In gladio (g) morientur omnes peccatores populi mei: qui dicunt: Non appropinquabit, & non veniet ſuper nos malum.

11. In die illa * ſuſcitabo (h) tabernaculum David, quod cecidit: & reædificabo aperturas murorum ejus, & ea quæ corruerant inſtaurabo: & reædificabo illud ſicut in diebus antiquis. *Act. 15. 16.*

12. Ut poſſideant reliquias Idumææ, & omnes nationes, eò quòd invocatum ſit nomen meum ſuper eos, dicit Dominus faciens hæc.

13. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & comprehendet arator meſſorem, & calcator uvæ mittentem ſemen: & * ſtillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt. *Joel 3. 18.*

14. Et convertam captivitatem populi mei Iſrael: & ædificabunt civitates deſertas, & inhabitabunt: & plantabunt vineas, & bibent vinum earum: & facient hortos, & comedent fructus eorum.

15. Et plantabo eos ſuper humum ſuam: & non evellam eos ultrà de terra ſua, quam dedi eis, dicit Dominus Deus tuus.

CAP. IX. 1. (a) Alia viſione exitium Iſraelis confirmat Propheta: altare illud eſt in Bethel juxta pleroſque interpretes. Hieron. exiſtimat prophetam contra duas tribus, & de altari templi, cùm venerint Romani, eum vaticinari, qui quidem variis temporibus & prophetavit & ſcripſit. Deus verò aut Prophetam ipſum, aut Angelum alloquitur, cùm ait, *Percute cardinem*. Hebr. ſuperiorem portæ partem, quæ pomorum & florum ſculpturis diſtincta erat; Sic percute, ut cardines ipſi commoveantur.

3. (b) Monſtro marino; quo reges ſæviſſimi intelliguntur.

5. (c) Ut calamitatum fluvius; vel intumeſcent & defluent inſtar Nili; quòd proſperitas impiorum ſit fluxa, & citò effluat.

6. (d) Populum Iſraeliticum, aut Eccleſiam, aut hominum ſocietatem. Qui hæc mala denuntiat, is ipſe eſt qui poſuit in cœlo thronum ſuum, qui promiſſis ſuis firmitatem tribuit.

7. (e) Hebr. *Caphthor: Et Syros de Cyrene:* quæ regio eſt in Aſia, ut identidem diximus.

9. (f) Laboribus exercebo, & calamitatibus, ita ut nullo loco conſiſtere videantur.

10. (g) Tranſit à metaphora ad rem ſignificatam, ad ultimum Jeroſolymæ excidium, cùm peccatores qui Chriſtum occiderunt, interfecti ſunt.

11. (h) Hæc verba interpretatus eſt Jacobus Apoſt. Act. 15. in Conc. Jeroſolymitano: Poſt multas ætates domum David excitabo. *Ejus*, Novæ domus, nempe Eccleſiæ, de qua ſequentes verſus omninò ſunt intelligendi. Suſcitatum eſt tabernaculum, ſeu domus David, Apoſtolis prædicantibus, & aliis è populo credentibus: ſed aperturæ murorum ſuppletæ ſunt è gentilibus, quaſi è vivis lapidibus.

Digitized by Google

PROPHETIA ABDIÆ.

ABDIAM ſervum Dei interpretamur. Cùm hæc Prophetia in canone Hebræorum quarto loco poſita ſit, nec tempus ipſum indicetur, probabile admodum eſt eodem tempore, quo ſuperiores Prophetas, eum vaticinatum eſſe, nimirum Oziæ temporibus.

CAPUT UNICUM.

Vaticinatur exitium adverſus Idumæos, qui affligebant ac ſubſannabant filios Iſrael: qui tamen reducti, dominium accipient in eos, qui ipſos afflixerant.

1. VISIO Abdiæ. Hæc dicit Dominus Deus ad Edom (a): * Auditum audivimus à Domino, & legatum ad gentes miſit: Surgite, & conſurgamus adversùs eum in prælium.

* Jer. 49. 14.

2. Ecce parvulum (b) dedi te in gentibus: contemptibilis tu es valdè.

3. Superbia cordis tui extulit te, habitantem in ſciſſuris petrarum, exaltantem ſolium (c) tuum: qui dicis in corde tuo: Quis detrahet me in terram?

4. Si exaltatus fueris ut aquila, & ſi inter ſidera poſueris nidum tuum: inde detraham te, dicit Dominus.

5. Si fures introiſſent (d) ad te, ſi latrones per noctem, quomodo conticuiſſes? nonne furati eſſent ſufficientia ſibi? ſi vindemiatores introiſſent ad te, numquid ſaltem racemum reliquiſſent tibi?

6. Quomodo ſcrutati ſunt Eſau, inveſtigaverunt abſcondita ejus?

7. Uſque ad terminum emiſerunt te: omnes viri fœderis (e) tui illuſerunt tibi: invaluerunt adversùm te viri pacis tuæ: qui comedunt tecum, ponent inſidias ſubter te: non eſt prudentia in eo.

8. * Numquid non in die illa, dicit Dominus, perdam ſapientes de Idumæa, & prudentiam de monte Eſau?

* Iſa. 29. 14. 1. Cor. 1. 19.

9. Et timebunt fortes tui à Meridie, (f) ut intereat vir de monte Eſau.

10. Pro-

CAPUT UNIC. 1. (a) Contra Idumæos, qui ſe barbaris adjunxerant, ut Judæos opprimerent: *Audivimus*, ipſe & alii Prophetæ ejuſdem ſecum ætatis, qui adversùs Edom prophetarunt. *Et legatum*: non Angelum, aut hominem, qui gentes adverſus Idumæos incitaret: ſed illud per metaphoram ita eſt intelligendum, cùm animos ad bellum concitat, ut Iſaiæ 45. de Cyro, & Jerem. 1. *Ecce ego convocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis*. *Surgite*, verba ſunt gentium ſeſe adversùs Idumæos exhortantium. In priori parte Prophetiæ uſque ad v. 10. Idumææ exitium prædicit: iiſdem penè utitur verbis, & eamdem affert cauſam; *Pro eo quod iniquè egerint in filios Juda*. Extremam Idumæorum ruinam deſcribit ſub Nabuchodonoſore Jeremias cap. 49. & iiſdem utitur verbis, quibus Abdias: *Auditum audivimus à Domino*: auditum pro re audita: Item: *Et legatum ad gentes miſit*.

2. (b) Ego te parvulum feci, nec militum numero præſtas; vel ut Chaldæus explicat, ecce infirmum dedi te inter populos.

3. (c) Sept. Habitaculum, quod inacceſſum hoſtibus jactatis: *Inde detraham te*, vel fame ipſa.

5. (d) Quæ ſibi ſufficerent, abſtuliſſent: ſed tamen quædam reliquiſſent tibi. *Quomodo conticuiſſes?* Silentium non negat, ſed affirmat: an non illi tibi ſilentium impoſuiſſent præ timore mortis? aliquid tamen tibi reliquiſſent: non item Chaldæi.

7. (e) Nationes, quæ fœdus tecum inierant, ſe Chaldæis adjungent, & te inſequentur uſque ad terminos regionis tuæ, & in hoſtilem regionem te mittent. *Non eſt prudentia in eo*: quam prudentiam putant, vera eſt ſtultitia.

9. (f) Qui ſunt ad regionem Idumææ auſtralem, longiùs à Chaldæis diſſiti.

Digitized by Google

* Gen. 27. 41.

10. * Propter interfectionem, & propter iniquitatem in fratrem tuum Jacob, operiet te confuſio, & peribis in æternum (g).

11. In die cùm ſtares adverſùs eum, quando capiebant alieni exercitum ejus, & extranei ingrediebantur portas ejus, & ſuper Jeruſalem mittebant ſortem: tu quoque eras quaſi unus ex eis.

12. Et non deſpicies (h) in die fratris tui, in die peregrinationis ejus: & non lætaberis ſuper filios Juda in die perditionis eorum: & non magnificabis os tuum in die anguſtiæ.

13. Neque ingredieris portam populi mei in die ruinæ eorum: neque deſpicies & tu in malis ejus in die vaſtitatis illius: & non emittetis adverſùs exercitum ejus in die vaſtitatis illius.

14. Neque ſtabis in exitibus (i) ut interficias eos qui fugerint: & non concludes reliquos ejus in die tribulationis.

15. Quoniam juxtà eſt dies Domini ſuper omnes gentes (k): ſicut feciſti, fiet tibi: retributionem tuam convertet in caput tuum.

16. Quomodo enim bibiſtis ſuper montem (l) ſanctum meum, bibent omnes gentes jugiter: & bibent, & abſorbebunt, & erunt quaſi non ſint.

17. Et in monte Sion erit ſalvatio, & erit Sanctus: & poſſidebit domus Jacob eos, qui ſe poſſederant (m).

18. Et erit domus Jacob ignis, & domus Joſeph flamma (n), & domus Eſau ſtipula: & ſuccendentur in eis, & devorabunt eos: & non erunt reliquiæ domus Eſau, quia Dominus locutus eſt.

19. Et hæreditabunt (o) hi, qui ad Auſtrum ſunt, montem Eſau, & qui in campeſtribus Philiſthiim: & poſſidebunt regionem Ephraim, & regionem Samariæ: & Benjamin poſſidebit Galaad.

20. Et tranſmigratio exercitus (p) hujus filiorum Iſrael, omnia loca Chananæorum

10. & 11. (g) In longiſſimum tempus. *Propter interfectionem*; In poſteriori parte cauſas aperit deſolationis Idumæorum, quas uſque ad v. 17. proſequitur. *exercitum ejus*; cùm exercitum jam victum in captivitatem abducebant.

12. (h) Ne deſpicias in die fratris tui: quoniam propè eſt dies Domini, ne ſicut feciſti, fiat tibi: 70. *Ne inſpexeris*: induratos Idumæos leniter admonet Deus, ne ſcelera committant, quæ graviſſimis ſuppliciis luent. Non videbis cum gaudio calamitatem fratris tui. *In die peregrinationis ejus*, Cùm captivus abducetur in alienas terras. *Os tuum*, Non inſultes verbis irriſione plenis. In die *vaſtitatis illius*, Ne ejus ruina ſit vobis occaſio prædæ.

14. (i) In triviis & compitis, quo plures viæ deſinunt, ut vitæ eorum ſtruatis inſidias.

15. (k) Hieroſolymæ vicinas, ejus excidio & ſpoliis imminentes.

16. (l) Super montem Sion lauta convivia feciſtis. *Bibent*, ſuper vos, cum ſubverſi fueritis & ſpoliati. *Omnes gentes*, Chaldæorum milites, & auxiliares copiæ, ut Judæi ipſi Idumæorum victores, ut Judas Machabæus, l. 1. Machab. 5. & L. 2. Machab. cap. 10. in direptione Jeroſolymæ Idumæi cum aliis gentibus vaſa ſacra profanarunt.

17. (m) Hæc ſanè ad Chriſtum & Eccleſiam omninò pertinent, quæ in monte Sion fundata eſt, cùm Spiritus Sanctus in Apoſtolos & in fideles illapſus, in univerſum orbem poſtea effuſus eſt. Hic mons ſanctus, nempe Eccleſia, hæc domus Jacob ſibi ſubjecit eos qui Eccleſiam perſecuti fuerant, inſtar ignis ſtipulam gentilium aſſumpſit, atque in ſuum corpus adduxit. Quamquam Ribera & alii complures hæc & quæ ſequuntur hiſtorico ſenſu ad ea, quæ captivitatem Babylonicam ſunt conſecuta, allegorico & ſpiritali ſenſu ad Chriſtum & Eccleſiam referunt. Vix enim credibile putant tot nomina hominum & locorum figuratè tantùm accipi oportere, nec Eſau ſit Eſau, neque Ephraim, aut Philiſthiim, aut Benjamin ſint Ephraim, Philiſthiim & Benjamin. Unde Hieron. Cyrillus, Theodoretus, hiſtoricum ſenſum eum eſſe putant, quem verba propriè accepta reddunt. Itaque cum antea dixerit Propheta Idumæos æternum perituros, ut ſuos conſolaretur, ſubjecit ea quæ attulimus. *Erit ſalvatio*, i. e. liberatio; redibunt Judæi è captivitate: *Et erit Sanctus*, Hebr. *Sanctitas*: erit in ea templum. *Eos qui ſe poſſederant*, Palæſtinos, quibus Judæi ſervierant, hos Judæi ſubegerunt Machabæorum temporibus: alii ad tempora Sennacherib hæc verba referunt, cùm domus Jacob ſuam recepit hæreditatem. *In monte Sion*: id eſt, in Eccleſia Catholica erit ſalvatio, quia extra illam non eſt ſalus, ut Auguſt. exponit, L. 18. de Civit. cap. 31. *Sed ut omnes qui non erant in arca Noe, diluvio inundante perierunt; ita qui non ſunt in Eccleſia, diluvio altero non aqua, ſed ignis peribunt. In hac habitat Sanctus, id eſt Dominus Jeſus Chriſtus: in hac eſt verum templum, in quo Deo Patri ſalutaris hoſtia immolatur corporis & ſanguinis Filii ſui.*

18. (n) Domus Jacob ſunt duæ tribus, domus Joſeph ſunt ii qui ex decem tribubus ſe tribui Judæ adjunxerunt Roboami & Ezechiæ temporibus, quique una redierunt è captivitate. *Erit ignis*, ob celeritatem & efficacitatem victoriæ, ut L. 1. Machab. 5. de Idumæis legimus victis à Juda Machabæo, & de iiſdem ſubactis à Joanne Hircano filio Simonis ſcribit Joſephus alter: Et quidem Joſephus L. 13. Antiq. cap. 17. confirmat, eaque prædicta ſunt ab Ezechiele cap. 25. *Reliquiæ*, Pauci relinquentur ex tanta multitudine; qui loquendi Scripturæ mos eſt uſitatus, ut 4. Reg. 10. de domo Achab percuſſa à Jehu

19. (o) Qua de re jam diximus. De Palæſtinis, Azoto & Gaza, legimus 1. Machab. 5. & L. 2. cap. 10. de regione Ephraim, ſeu Samaria, eam ſubactam fuiſſe ab Alexandro Joſephus tradit L. 19. cap. 1. 7. & 18. Terram Galaad recuperatam à Juda Machabæo ſcriptum eſt L. 1. Machab. 5. & apud Joſephum L. 13. cap. 21. de Palæſtinis urbibus 2. Machab. 12. de Tyro & Sidone expugnatis ab Ariſtobulo Simonis nepote, & filio Hircani, ſcribit Joſephus L. 3. cap. 23. *Ad Auſtrum*; in viciniora quæque loca duci ſolent coloniæ. Unde qui Judææ auſtralem plagam incolebant, Idumæam poſſederunt; qui campeſtrem tenebant regionem, ii Palæſtinorum urbes occuparunt. Benjaminitis data eſt Galaaditis regio.

20. (p) Exercitus filiorum Iſrael, qui captivus ducetur Babylonem, poſſidebit oram illam maritimam Chananæorum uſque ad Sareptam, quæ urbs erat Sidoniorum. Hunc verſiculum aliter interpretatur vir magnæ eruditionis Pezronius, & ad Oziæ refert tempora, eumque de prima Scytharum invaſione exponit. Nam barbari urbes Iſraelitarum diripuerant, multos ſecum abduxerant captivos ex tribu Juda; Idumæi una cum barbaris juncti illa in Judæos admiſerant facinora, quæ à v. 10. ad v. 17. recenſentur. Sed Ozias brevi poſt tempore Idumæos & vicinas nationes attrivit; & acceptas ab iis injurias ultus eſt. *Poſſidebit*; hæc ad captivos, qui à Scythis abducti fuerant, refert Auctor citatus. Nam Abdias ſuperioribus verbis conſolatus fuerat domum Jacob, & captivos in Boſphorum Cimmerium deportatos, ſed mox redituros, ac decem tribus Chananæorum regionem uſque Sareptam poſſeſſuros prædicit, idque futurum ut filii Juda habitarent in civita-

Digitized by Google

rum uſque ad Sareptam: & tranſmigratio Jeruſalem, quæ in Boſphoro eſt, poſſidebit civitates Auſtri.

21. Et aſcendent ſalvatores (q) in montem Sion judicare montem Eſau: & erit Domino regnum.

tibus ad Auſtrum poſitis. Ribera de Boſphoro Thracio, non de Cimmerio, hunc locum interpretatur, in quem pars Judæorum tranſlata fuerat, & inde, in urbes ſuas, quæ ad Auſtrum poſitæ ſunt, eam reſtituendam prædicit Propheta: ſed non minùs eſt probabile Cimmerium Boſphorum intelligi; vox enim *Sepharad* terminum ſignificat, quod eſſet in extremis Babylonici regni partibus. Quia ergo lingua Aſſyriorum, ait Hieron. terminus dicitur Sepharad, hunc ſenſum eſſe conjicio: Tranſmigratio Jeruſalem, quæ in cunctis terminis regionibuſque diviſa eſt, urbes Auſtri, id eſt, tribus ſuas recipiet. Stephanus urbem Indiæ docet eſſe Boſphorum.

21. (q) Semper Deus mittet duces, qui populum liberent, & Idumæorum audaciam reprimant. *Judicare montem Eſau*; judicare autem eſt imperantis. Suſcitabuntur à Deo liberatores. *Et erit Domino regnum*: Regnabit Deus in hoc populo, & ab eo coletur. Quæ ſanè pleniùs in Eccleſia per Apoſtolorum prædicationem impleta ſunt: nam proſperitas Judæorum ſub Machabæis umbra tantùm fuit Chriſtianæ Religionis in univerſum orbem diffuſæ.

P R O P H E T I A
J O N Æ.

JONAS, qui nomen habet columbæ, *iiſdem prophetavit temporibus, quibus præcedentes Prophetæ, nempe Jeroboamo ſecundo regnante in Samaria. Idem enim eſt Propheta, cujus fit mentio Lib. 4. Reg. cap. 14. & qui hanc ſcripſit prophetiam, cujus Pater Amathi utrobique nominatur, ut Joſephus Lib. 9. Antiq. cap. 11. & Patres omnes conſentiunt. In nuda & ſimplici hiſtoria ſublimis latet intelligentia mortis & reſurrectionis Salvatoris, ipſo Salvatore demonſtrante Matth. 12. 40. Hiſtoria magis quàm Prophetia, prima fronte apparet: ſed Prophetæ non ſolùm verbis, verùm etiam factis vaticinantur. Hiſtoricus ſenſus ex verbis, myſticus ex rebus, quas verba ſignificant, eruitur. In ſenſu hiſtorico vocum notio ita nos coercet, ut in quamcumque intelligentiam non evagemur, ſed ex conſuetudine Scripturæ & Patrum ſententiis, & peritia linguarum verba ambigua interpretemur; ſic in ſenſu myſtico, quod cum hiſtoria convenit, & aptè cum præcedentibus & conſequentibus cohæret, omninò ſequi neceſſe eſt. Solus è Prophetis ad Gentes miſſus eſt Jonas, qui Chriſti typus eſt, & reſurrectionis ejus.*

CAPUT PRIMUM.

Jonas à Deo mittitur Niniven, qui pœnitentiam iis prædicet: fugit in Tharſis: tempeſtas excitatur: jactis ſortibus in mare projicitur: ceſſat tempeſtas.

1. ET factum eſt verbum Domini ad Jonam filium Amathi, dicens:

2. Surge, & vade in Niniven civitatem grandem, & prædica in ea: quia aſcendit (a) malitia ejus coram me.

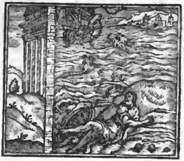
3. Et ſurrexit (b) Jonas, ut fugeret in Tharſis à facie Domini, & deſcendit in Joppen, & invenit navem euntem in Tharſis: & dedit naulum ejus, & deſcendit in eam ut iret cum eis in Tharſis à facié Domini.

4. Dominus autem miſit ventum magnum

CAPUT I. 2. (a) Hanc diſſimulare non poſſum, & celerem vindictam expoſcit.

3. (b) Cauſam fugæ aperit cap. 4. ne mendax videretur, quòd ſciret Deum clementem eſſe, nec dubitaret quin placatus urbem conſervaret. Quid ſit autem Tharſis, diximus in cap. 9. L. 3. Regum. Hieron. mare ipſum eſſe putat. Et quidem mare Mediterraneum, atque illud maximè quod Africæ littora alluit, eo no-

gnum in mare: & facta eſt tempeſtas magna in mari, & navis periclitabatur conteri.

5. Et timuerunt nautæ, & clamaverunt viri ad deum ſuum: & miſerunt vaſa, quæ erant in navi, in mare, ut alleviaretur ab eis: & Jonas deſcendit ad interiora navis, & dormiebat ſopore gravi.

6. Et acceſſit ad eum gubernator, & dixit ei: Quid tu ſopore deprimeris? ſurge, invoca Deum tuum, ſi fortè recogitet Deus de nobis, & non pereamus.

7. Et dixit vir ad collegam ſuum: Venite, & mittamus ſortes, & ſciamus quare hoc malum ſit nobis. Et miſerunt ſortes: & cecidit ſors ſuper Jonam.

8. Et dixerunt ad eum: Indica nobis cujus cauſa malum iſtud ſit nobis: quod eſt opus tuum? quæ terra tua, & quò vadis? vel ex quo populo es tu?

9. Et dixit ad eos: Hebræus ego ſum, & Dominum Deum cœli ego timeo, qui fecit mare & aridam.

10. Et timuerunt viri timore magno, & dixerunt ad eum: Quid hoc feciſti? (cognoverunt enim viri quòd à facie Domini fugeret, quia indicaverat eis.)

11. Et dixerunt ad eum: Quid faciemus tibi, & ceſſabit mare à nobis? quia mare ibat, & intumeſcebat.

12. Et dixit ad eos: Tollite me, & mittite (c) in mare, & ceſſabit mare à vobis: ſcio enim ego quoniam propter me tempeſtas hæc grandis venit ſuper vos.

13. Et remigabant viri, ut reverterentur ad aridam, & non valebant: quia mare ibat, & intumeſcebat ſuper eos.

14. Et clamaverunt ad Dominum, & dixerunt: Quæſumus Domine, ne pereamus in anima viri iſtius, & ne des ſuper nos ſanguinem innocentem: quia tu Domine, ſicut voluiſti, feciſti.

15. Et tulerunt Jonam, & miſerunt in mare: & ſtetit mare à fervore ſuo.

16. Et timuerunt viri timore magno Dominum, & immolaverunt hoſtias Domino, & voverunt vota.

CAPUT II.

Jonas in ventre ceti orat Deum, & poſtquam in eo tribus diebus, & tribus noctibus fuit concluſus, jubente Deo ejicitur in terram.

1. ET præparavit (a) Dominus piſcem grandem, ut deglutiret Jonam: & * erat Jonas in ventre piſcis tribus diebus, & tribus noctibus. *Matt. 12. 40. & 16. 4. Luc. 11. 30. 1. Cor. 15. 4.

2. Et oravit Jonas ad Dominum Deum ſuum de ventre piſcis.

3. Et dixit: * Clamavi (b) de tribulatione mea ad Dominum, & exaudivit me: de ventre inferi clamavi, & exaudiſti vocem meam. * Pſ. 119. 1.

4. Et projeciſti me in profundum in corde maris, & flumen (c) circumdedit me: omnes gurgites tui, & fluctus tui ſuper me tranſierunt.

5. Et ego dixi (d): Abjectus ſum à conſpectu oculorum tuorum: verumtamen rurſus videbo templum ſanctum tuum.

6. * Circumdederunt me aquæ uſque ad animam: abyſſus vallavit me, pelagus operuit caput meum. * Pſ. 68. 1.

7. Ad extrema montium deſcendi (e): terræ vectes concluſerunt me in æternum:

mine ſignari multi opinantur: Nomen non Ciliciæ modò, & vicinarum Provinciarum à Tharſis nepote Japheth ductum ad mare quodvis magnarum navium patiens, eſſe translatum: ſolent enim Hebræi nomina propria, propter aliquam ſimilitudinem in appellativa vertere. Unde Paral. L. 2. cap. 20. de Joſaphat dicitur, quòd claſſem inſtruxerit in Aſiongaber, quæ iret in Tharſim. *A facie Domini*, cupiebat Jonas procul fugere, ut Niniven mitti non poſſet: unde metaphoricè dicitur fugere à facie Domini: hinc versùs occaſum feſtinabat.

12. & 14. (c) Quod divino afflatu dixit. *Et ne des*, Ne punias nos, quòd hominem qui in nulla re nos læſit, projiciamus in mare.

CAP. II. 1. (a) Fecit ut citò adeſſet ingens piſcis, quicumque ille fuerit: nam *Ceti* nomen generis eſt, non ſpeciei. Et quidem balænæ fauces ſunt anguſtiores, quàm ut hominem deglutire poſſint; ſed tamen Deo ita volente dilatari potuerunt: nec deſunt ingentes in mari piſces, ut Charcaria & alia, quorum fauces ſatis amplæ ſunt, ut hominem integrum vorent; *Lamiam* alii vocant. *Tribus diebus & tribus noctibus*: non fortè integris, ut figura ſit veritati ſimilior.

3. (b) Cùm è navi in mare projicerer; *Et exaudivit me*, cetum mittendo; quæ verba ſunt gratias agentis. *De ventre inferi clamavi*: De ventre profundo & obſcuro ceti: clamavit etiam cordis affectu, cùm ſe intra belluæ ventrem eſſe ſenſit.

4. (c) Sept. *Flumina*, Fluctus concitati. Hæc Jonæ verba ex Pſalm. 41. ſunt deſumpta: *Omnia excelſa tua & fluctus tui ſuper me tranſierunt*.

5. (d) Putavi me abjectum eſſe à te, ubi me vidi in tantis periculis conſtitutum: vel fateor me commeritum eſſe, ut omninò deſererer.

7. (e) Ad tepidum antra, quibus eram concluſus.

num: & ſublevabis de corruptione vitam meam, Domine Deus meus.

8. Cùm anguſtiaretur (f) in me anima mea, Domini recordatus ſum: ut veniat ad te oratio mea ad templum ſanctum tuum.

9. Qui cuſtodiunt vanitates (g) fruſtrà, miſericordiam ſuam derelinquunt.

10. Ego autem in voce laudis immolabo tibi: quæcumque vovi, reddam pro ſalute Domino.

11. Et dixit (h) Dominus piſci: & evomuit Jonam in aridam.

CAPUT III.

Jonas iterùm jubetur ire ad Ninivitas; prædicit ſubverſionem civitatis poſt 40. dies. Converſis Ninivitis, Deus parcit civitati.

1. ET factum eſt verbum Domini ad Jonam ſecundò, dicens:

2. Surge, & vade in Niniven civitatem magnam: & prædica in ea prædicationem, quam ego loquor ad te.

3. Et ſurrexit Jonas, & abiit in Niniven juxta verbum Domini: & Ninive erat civitas magna itinere trium dierum (a).

4. Et cœpit Jonas introire in civitatem itinere diei unius (b): & clamavit, & dixit: Adhuc quadraginta dies, & Ninive ſubvertetur.

* Matth. 12. 41. Luc. 11. 32. 5. * Et crediderunt viri Ninivitæ in Deum: & prædicaverunt (c) jejunium, & veſtiti ſunt ſacceis à majore uſque ad minorem.

6. Et pervenit verbum ad regem Ninive: & ſurrexit de ſolio ſuo, & abjecit veſtimentum ſuum à ſe, & indutus eſt ſacco, & ſedit in cinere.

7. Et clamavit, & dixit in Ninive ex ore regis & principum ejus, dicens: Homines, & jumenta, & boves, & pecora non guſtent quidquam: nec paſcantur, & aquam non bibant.

8. Et operiantur ſacceis homines, & jumenta, & clament ad Dominum in fortitudine, & convertatur vir à via ſua mala, & ab iniquitate, quæ eſt in manibus eorum.

9. * Quis ſcit ſi convertatur & ignoſcat Deus: & revertatur à furore iræ ſuæ, & non peribimus? * Jer. 18. 11. Joel. 2. 14.

10. Et vidit Deus opera eorum, quia converſi ſunt de via ſua mala: & miſertus eſt Deus ſuper malitiam, quam locutus fuerat, ut faceret eis, & non fecit.

CAPUT IV.

Jonas affligitur, quòd eventus prædicti oraculi non ſuccederet: reprehenditur à Domino, & eruditur per hederam, & vermem.

1. ET afflictus eſt Jonas afflictione magna, & iratus (a) eſt;

2. Et oravit ad Dominum, & dixit: Obſecro Domine, numquid non hoc eſt verbum (b) meum, cùm adhuc eſſem in terra mea? propter hoc præoccupavi, ut fugerem in Tharſis: * ſcio enim quia tu Deus clemens & miſericors es, patiens, & multæ miſerationis, & ignoſcens ſuper malitia. * Pſal. 85. 5. Joel. 2. 13.

3. Et nunc Domine tolle, quæſo, animam meam à me: quia melior eſt mihi mors quàm vita.

4. Et dixit Dominus: Putaſne benè iraſceris tu?

5. Et

Deſcendi in terram, cujus vectes retinacula ſempiterna: è quibus exire non licet niſi per miraculum. *Et ſublevabis*; Ex Hebræo, Tolles me vivum è foſſa, Deus meus.

8. (f) Cùm de ſalute deſperarem. *Domini recordatus ſum:* Domini recordatio mihi ſaluti fuit; & te, Domine, qui habitas in templo Jeruſalem, oravi.

9. (g) Qui Idolis, aut pravis affectibus ſerviunt. *Derelinquunt:* Hebr. Derelinquent; ipſi ſe privant Dei miſericordia.

11. (h) Juſſit: *Et evomuit Jonam in aridam.* In quod littus Jonas appulerit, dicere non poſſumus; id ſanè conſtat fuiſſe ad mare Mediterraneum, ſeu ad Pontum Euxinum, ut videtur Joſepho Lib. 9. cap. 11. ſeu prope Seleuciam, ubi minor eſt à Ninive diſtantia. Allegoricè piſcis ille ingens eſt Limbus, in quem deſcendit anima Chriſti in triduo mortis uſque ad reſurrectionem ſuam.

CAP. III. 3. (a) Diodorus Siculus hujus urbis magnitudinem ſic deſcribit, ut ambitus murorum eſſet 480. ſtadiorum, ſeu ſexaginta milliarium. Hieronymus tanti ambitus eam fuiſſe ait, ut vix trium dierum poſſet itinere circumiri. Vel certè trium dierum ſpatio opus erat, ut Jonas in viis penè omnibus pœnitentiam prædicaret.

4. (b) Adeò ut in tertia parte urbis prædicaverit, ſed ejus prædicatio totam urbem ſtatim impleverit. *Adhuc quadraginta dies:* Poſt quadraginta dies. Apud Sept. legimus, *Adhuc tres dies:* ſed ſcribæ error irrepſit. Juſtinus Martyr legit: *Tres & quadraginta dies*. Græci ipſi, qui 70. ſequuntur, legunt ut in Hebræo, *Quadraginta dies*. Neque eam ſententiam protulit Deus ut irrevocabilem; ſed erat ejuſmodi, ut mutatis rebus poſſet revocari. Tunc non impleta eſt Prophetia quantum ad tempus, quòd pœnitentia eorum effectum prohibuerit: ſed ſublato obice Ninive ſubverſa eſt, ut diximus ex c. 14. Tobiæ: *Non enim excidit verbum Domini*; ſcilicet quoad ſubſtantiam non excidit Prophetia.

5. (c) Hoc videtur dictum per anticipationem; nam illud veriſimilius eſt priùs perveniſſe verbum ad regem, & ejus auctoritate prædicatum eſſe jejunium.

1. (a) Sept. Interpr. *Et confuſus eſt:* timuit enim, ne vanus & mendax Propheta haberetur, cùm videret Ninivitas ſubitò ad pœnitentiam converſos, & clementiam Dei haberet perſpectam. CAP. IV.

2. (b) Non me fefellit divinatio mea; cur me prophetare vis, quod facturus non es? Non dolebat de aliorum ſalute, ſed dolebat pro gloria Dei, ne Prophetia, quæ illius donum eſt, gentilibus vileſceret.

5. Et egreſſus eſt Jonas de civitate, & ſedit contra Orientem civitatis: & fecit ſibimet umbraculum ibi, & ſedebat (c) ſubter illud in umbra, donec videret quid accideret civitati.

6. Et præparavit Dominus Deus hederam (d), & aſcendit ſuper caput Jonæ, ut eſſet umbra ſuper caput ejus, & protegeret eum (laboraverat enim) & lætatus eſt Jonas ſuper hedera, lætitia magna.

7. Et paravit Deus vermem aſcenſu diluculi in craſtinum: & percuſſit hederam, & exaruit.

8. Et cùm ortus fuiſſet ſol, præcepit (e) Dominus vento calido & urenti: & percuſſit ſol ſuper caput Jonæ, & æſtuabat: & petivit animæ ſuæ, ut moreretur, & dixit: Melius eſt mihi mori, quàm vivere.

9. Et dixit Dominus ad Jonam: Putaſne benè iraſceris tu ſuper hedera? Et dixit: Benè iraſcor ego uſque ad mortem.

10. Et dixit Dominus: Tu doles ſuper hederam, in qua non laboraſti, neque feciſti, ut creſceret: quæ ſub una nocte nata eſt, & ſub una nocte periit.

11. Et ego non parcam Ninive civitati magnæ, in qua ſunt plus quàm centum viginti millia hominum, qui neſciunt (f) quid ſit inter dexteram & ſiniſtram ſuam, & jumenta multa?

5. (c) Expectans an ſaltem Deus inſigni aliqua plaga urbem percuteret.
6. (d) Sic vocem Hebræam veteres, ut Aquila & Symmachus, verterunt, eoſque ſecutus eſt Hieronymus, 70. verterunt: *Cucurbitam*; vox Hebræa *Kikajon*, קיקיון forte utrumque ſignificat.
8. (e) Voluit Deus hoc exemplo docere Jonam quàm immeritò iraſceretur, quod tam magnam urbem non ſubvertiſſet, cùm ipſe de eroſa hedera, aut cucurbita adeò doleret. *Et æſtuabat*, Hebr. Deficiebat præ calore, & mori cupiebat.
11. (f) Proverbium Hebr. quod pueros qui nondum nacti ſunt uſum rationis, ſignificat. Et ſi pœnitentia Ninivitarum non me ad ignoſcendum hortaretur, tot innocentium conditio hanc à me indulgentiam extorqueret. *Et jumenta multa*; nihil enim odit Deus eorum quæ fecit, Sap. 11.

PROPHETIA MICHÆÆ.

QUO tempore vaticinatus fuerit Michæas, in limine ipſo, uti & patriam ſuam indicat, vicum nempe dictum Moraſthi *prope Eleutheropolim. Hanc eſſe* Mareſam *urbem non ignobilem, cujus fit mentio Joſue, cap. 15. exiſtimat Maſius; unde Chaldæus vertit:* Ad Michæam de Mareſa, *quæ etiam eſt vicina Eleutheropoli.*

CAPUT PRIMUM.

Michæas Samariæ & Judæ prædicit excidium, ob utriuſque idololatriam.

1. VERBUM Domini, quod factum eſt ad Michæam Moraſthiten, in diebus Joathan, Achaz, & Ezechiæ, regum Juda: quod vidit ſuper Samariam (a), & Jeruſalem.

2. * Audite populi omnes, & attendat terra, & plenitudo (b) ejus: & ſit Dominus Deus vobis in teſtem, Dominus de templo ſancto ſuo. * Iſa. 1. 2.

* Deut. 32. 1.

3. * Quia ecce Dominus egredietur (c) de loco ſuo: & deſcendet, & calcabit ſuper excelſa terræ: * Iſa. 26. 21.

4. Et conſumentur montes ſubtus eum: & val-

CAP. I. 1. (a) Decem tribus. *Et Jeruſalem*, Et adverſùs duas tribus.
2. (b) Sept. Interpr. *Terra, & omnia quæ in ea ſunt*. *In teſtem*, Deus mihi contra vos ſit teſtis, nihil me reticere eorum quæ ex ipſo audivi contra vos, adeò ut ſitis omninò inexcuſabiles, ſi eum per me loquentem non audieritis.
3. (c) Exeret potentiam ſuam. *Et deſcendet*, Hiëron: Deſcenſio Dei eſt majeſtatis ejus ad inferiores decurſus; cùm in mundi regimine majeſtatem ſuam manifeſtat;

S 4

& valles ſcindentur ſicut cera à facie ignis, & ſicut aquæ, quæ decurrunt in præceps.

5. In ſcelere (d) Jacob omne iſtud, & in peccatis domus Iſrael: quod ſcelus Jacob? nonne Samaria? & quæ excelſa Judæ? nonne Jeruſalem?

6. Et ponam (e) Samariam quaſi acervum lapidum in agro cùm plantatur vinea: & detraham in vallem lapides ejus, & fundamenta ejus revelabo.

7. Et omnia ſculptilia ejus concidentur, & omnes mercedes ejus comburentur igne, & omnia idola ejus ponam in perditionem: quia de mercedibus meretricis congregata (f) ſunt, & uſque ad mercedem meretricis revertentur.

8. Super hoc plangam, & ululabo (g): vadam ſpoliatus, & nudus: faciam planctum velut draconum, & luctum quaſi ſtruthionum.

9. Quia deſperata eſt plaga ejus, quia venit uſque ad Judam, tetigit portam populi mei uſque ad Jeruſalem.

10. In Geth nolite annuntiare, lacrymis ne ploretis, in domo Pulveris pulvere vos conſpergite.

11. Et tranſite (h) vobis habitatio Pulchra, confuſa ignominia: non eſt egreſſa quæ habitat in exitu: planctum Domus vicina accipiet ex vobis, quæ ſtetit ſibimet.

12. Quia infirmata eſt in bonum (i), quæ habitat in amaritudinibus: quia deſcendit malum à Domino in portam Jeruſalem.

13. Tumultus quadrigæ ſtuporis habitanti Lachis: principium (k) peccati eſt filiæ Sion, quia in te inventa ſunt ſcelera Iſrael.

14. Proptereà dabit emiſſarios ſuper hæreditatem Geth: domus mendacii in deceptionem regibus Iſrael.

15. Adhuc hæredem (l) adducam tibi quæ habitas in Mareſa: uſque ad Odollam veniet gloria Iſrael.

16. Decalvare, & tondere ſuper filios deliciarum tuarum: dilata calvitium tuum ſicut aquila, quoniam captivi ducti ſunt ex te.

CAPUT II.

Propheta pauperum oppreſſionem cum Iſraelitis tum Judæis exprobrat, & iis minatur exitium.

1. VÆ qui cogitatis (a) inutile, & operamini malum in cubilibus veſtris: in luce matutina faciunt illud, quoniam contra Deum eſt manus eorum.

2. Et concupierunt agros, & violenter tulerunt, & rapuerunt domos: & calumniabantur virum, & domum ejus, virum, & hæreditatem ejus.

3. Idcircò hæc dicit Dominus: Ecce ego cogito ſuper familiam iſtam malum: unde non auferetis (b) colla veſtra & non ambulabitis ſuperbi, quoniam tempus peſſimum eſt.

4. In die illa ſumetur ſuper vos parabola, & cantabitur canticum cum ſuavitate, dicentium: Depopulatione vaſtati ſumus: pars (c) populi mei commutata eſt: quomodo recedet à me, cùm revertatur qui regiones noſtras dividat?

5. Pro-

Et calcabit, Potentiſſimos quoſque conculcabit, & conteret.

5. (d) Omnia hæc mala, quæ prænuntio, venient ob impietatem Jacob. *Nonne Samaria?* Idololatria Samariæ; *Nonne Jeruſalem?* Quæ plena eſt altaribus idolorum.

6. (e) Per Aſſyrios ſubvertetur, nec quicquam ex ea remanebit præter acervum lapidum; ædificia ejus ſolo æquabo, & ruinam lapidum in vallem projiciam.

7. (f) Idolorum cultrix Samaria, & divitiæ ex amicitia gentium, quarum idola colebat. *Revertentur*, Tranſibunt ad Niniven uſque, quæ à Nahum vocatur meretrix ſpecioſa, quæ ignem evaſerat: divitiæ Samariæ ad Niniven ibunt.

8. & 10. (g) Propheta loquitur. *Pulveris*, In urbe plena pulvere ob ruinas.

11. (h) Tranſi in captivitatem. *Urbis*; Ornatus gratia addi ſolet, uti à Latinis: ſic Cicero in Piſonem. Is mihi etiam gloriabitur. *Non eſt egreſſa*, Samaria non eſt egreſſa, ſed abducta.

12. (i) Infirmior eſt quàm ut vos juvet. *In amaritudinibus*, Plena peccatis.

13. & 14. (k) Lachis prima idololatriam Regum excepit. *Emiſſarios*: Lachis mittet in Geth ad opem poſtulandam, ſed fruſtra.

15. (l) Hoſtes qui te poſſideant; *Mareſa* hæreditatem ſignificat, urbs erat in tribu Juda.

CAP. II. 1. (a) Chald. Væ cogitantibus ad rapinam: figura utitur interdum Scriptura, quæ diminutio dicitur, cùm verba videntur parùm ſignificare, etſi multùm ſignificent. *Eſt manus eorum*; per manum, tum opera, quàm conſilium & induſtria intelligi poſſunt.

3. (b) Graviſſimum onus imponam vobis, quod excutere non poteſtis.

4. (c) Hæreditas populi mei data eſt alienis. *Quo-*

5. Propter hoc non erit tibi mittens funiculum (d) ſortis in cœtu Domini.

6. Ne loquamini loquentes (e): Non ſtillabit ſuper iſtos, non comprehendet confuſio.

7. Dicit domus Jacob: Numquid abbreviatus (f) eſt ſpiritus Domini, aut tales ſunt cogitationes ejus? Nonne verba mea bona ſunt cum eo, qui rectè graditur?

8. Et è contrario (g) populus meus in adverſarium conſurrexit: deſuper tunica pallium ſuſtuliſtis: & eos, qui tranſibant ſimpliciter convertiſtis in bellum.

9. Mulieres populi mei ejeciſtis de domo deliciarum ſuarum: à parvulis earum tuliſtis laudem meam in perpetuum.

10. Surgite, & ite, quia non habetis hic requiem: propter immunditiam ejus corrumpetur putredine peſſima.

11. Utinam (h) non eſſem vir habens ſpiritum, & mendacium potiùs loquerer: ſtillabo tibi in vinum, & in ebrietatem: & erit ſuper quem ſtillatur populus iſte.

12. Congregatione congregabo (i) Jacob totum te: in unum conducam reliquias Iſrael, pariter ponam illum quaſi gregem in ovili, quaſi pecus in medio caularum, tumultuabuntur à multitudine hominum.

13. Aſcendet enim pandens (k) iter ante eos: divident, & tranſibunt portam, & ingredientur per eam: & tranſibit rex eorum coram eis, & Dominus in capite eorum.

CAPUT III.

Propheta idem proſequitur argumentum adverſùs tribus omnes, quòd jura omnia pervertant.

1. ET dixi: Audite principes Jacob, & duces domus Iſrael: Numquid (a) non veſtrùm eſt ſcire judicium,

2. Qui odio habetis bonum, & diligitis malum: qui violenter tollitis pelles (b) eorum deſuper eis, & carnem eorum deſuper oſſibus eorum?

3. Qui comederunt carnem populi mei, & pellem eorum deſuper excoriaverunt: & oſſa eorum confregerunt, & conciderunt ſicut in lebete, & quaſi carnem in medio ollæ.

4. Tunc clamabunt ad Dominum, & non exaudiet eos: & abſcondet faciem ſuam ab eis in tempore illo, ſicut nequiter egerunt in adinventionibus ſuis.

5. Hæc dicit Dominus ſuper prophetas, qui ſeducunt populum meum: qui mordent dentibus ſuis, & prædicant pacem: & ſi quis non dederit in ore eorum quippiam, ſanctificant ſuper eum prælium.

6. Proptereà nox vobis pro viſione erit, & tenebræ vobis pro divinatione: & occumbet ſol ſuper prophetas, & obtenebrabitur ſuper eos dies.

7. Et confundentur qui vident viſiones, & confundentur divini, & operient omnes vultus ſuos, quia non eſt reſponſum Dei.

8. Verumtamen ego repletus ſum fortitudine ſpiritus Domini, judicio, & virtute: ut annuntiem Jacob ſcelus ſuum, & Iſrael peccatum ſuum.

9. Audite hoc principes domus Jacob, & judices domus Iſrael: qui abominamini judicium, & omnia recta pervertitis.

10. Qui ædificatis (c) Sion in ſanguinibus, & Jeruſalem in iniquitate.

11. * Principes ejus in muneribus judicabant, & ſacerdotes ejus in mercede docebant, & prophetæ ejus in pecunia divinabant: & ſuper Dominum requieſcebant, dicentes: Numquid non Dominus in medio noſtrûm? non venient ſuper nos mala.

* Ezech. 22. 27. Soph. 3. 3.

12. Pro-

modo; non reverſurum Aſſyrium putabant, & tamen rediit, ut regiones Iſraelitarum ſuis diſtribueret. Hæc verba Iſraelis Aſſyrii cum irriſione imitabantur. Sub Theglath-Phalaſer, hoſtes receſſerant, ſed redierunt ſub Salmanaſar.

5. (d) Non habitabis in terra patribus tuis promiſſa. Canticum illud, ut vertit Hieron. eſt carmen lugubre, quod cantabitur cum ſuavitate, i. e. cum molli & fracta voce, ut vox Hebræa ſignificat; aut certè Aſſyrius id cantabit lætus.

6. (e) In perſona Dei loquitur Propheta, qui optimates increpat quòd Prophetas irriderent, cui toties inculcabant mortem, & captivitatem. *Non ſtillabit ſuper iſtos*, Nihil tale patietur populus, non ſtillabit ira Domini.

7. (f) Ita ne Deus peccatis noſtris opprimetur, & quaſi ſuffocabitur, ut populum ſuum prorsùs delere velit? Reſpondet Deus: Non abbreviatus eſt Spiritus meus, neque ſponte mea punio; ſed miſericordiam meam experientur, qui rectè ambulant.

8. (g) Vos ita agitis ut adverſarii mei, nullum miſericordiæ meæ locum relinquitis. *Qui tranſibant ſimpliciter*, Qui ſecuri erant & innocentes, ut in bello captos, ſic eos ſpoliaſtis.

11. (h) Alii vertunt: *Si vir eſſem ſpiritum ſequens, & mendacium concinnans, & prophetarem tibi de vino*, tum eſſem Propheta gratus populo: vulgato more *mendacium* vocat, quidquid aliter evenit, quàm prædictum eſt: non utique optat mentiri.

12. (i) Hi duo verſiculi ad Eccleſiam omninò videntur pertinere. *Tumultuabuntur*; ubi cum Eccleſiæ dilatatione futuram confuſionem, & vitam ſæcularem multorum indicat. Solent Prophetæ terroribus & minis futuræ redemptionis ſpem ſubjicere, & multa prædicere, quæ non ſimul, ſed per longa temporis ſpatia implentur. *Quaſi gregem in ovili*: Plenè congregabo omnes fideles intra Eccleſiam.

13. (k) Præibit Chriſtus verbo & exemplo, *Eis*, Aſcendet in cœlum, & eos ſecum tollet.

CAP. III. 1. (a) Nam optimatum eſt ſcire quid juxta legem Dei ſit faciendum.

2. (b) Populum non tondetis, ſed deglutitis. Eorum crudelitatem deſcribit ſub metaphora paſtorum, qui ovium pelles detrahunt.

10. & 11. (c) Qui ſumptuoſas domos in pauperum ſanguine ædificatis, Ex v. 11. & 12. liquet hoc caput ad Judæam pertinere. *Requieſcebant*, quia templum Domini habebant.

* Jer. 26. 18. 12. Propter hoc, cauſa veſtri, * Sion quaſi ager arabitur, & Jeruſalem quaſi acervus lapidum erit, & mons templi in excelſa ſilvarum.

CAPUT IV.

Hoc capite idem vaticinium, quod Iſaiæ cap. 2. continetur; montis Sion reſtitutio.

* Iſai. 2. 2. 1. ET erit: * In noviſſimo (a) dierum erit mons domus Domini præparatus in vertice montium, & ſublimis ſuper colles: & fluent ad eum populi.

2. Et properabunt gentes multæ, & dicent: Venite, aſcendamus (b) ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob: & docebit nos de viis ſuis, & ibimus in ſemitis ejus: quia de Sion egredietur lex, & verbum Domini de Jeruſalem.

3. Et judicabit (c) inter populos multos, & corripiet gentes fortes uſque in longinquum: & concident gladios ſuos in vomeres, & haſtas ſuas in ligones: non ſumet gens adversùs gentem gladium: & non diſcent ultrà belligerare.

4. Et ſedebit vir ſubtùs vitem ſuam, & ſubtùs ficum ſuam, & non erit qui deterreat: quia os Domini exercituum locutum eſt.

5. Quia omnes populi ambulabunt (d) unuſquiſque in nomine Dei ſui: nos autem ambulabimus in nomine Domini Dei noſtri in æternum & ultrà.

6. In die illa, dicit Dominus, congregabo claudicantem (e): & eam, quam ejeceram, colligam, & quam afflixeram:

* Soph. 3. 19. 7. * Et ponam claudicantem in reliquias: & eam, quæ laboraverat, in gentem robuſtam: * & regnabit Dominus ſuper eos in monte Sion, ex hoc nunc & uſque in æternum. * Dan. 7. 14. Luca 1. 32.

8. Et tu turris (f) gregis nebuloſa filiæ Sion uſque ad te veniet: & veniet poteſtas prima, regnum filiæ Jeruſalem.

9. Nunc quare mœrore contraheris? numquid rex non eſt tibi, aut conſiliarius tuus periit, quia comprehendit te dolor ſicut parturientem?

10. Dole, & ſatage filia Sion, quaſi parturiens: quia nunc egredieris de civitate, & habitabis in regione, & venies uſque ad Babylonem: ibi liberaberis, ibi redimet te Dominus de manu inimicorum tuorum.

11. Et nunc congregatæ ſunt ſuper te gentes multæ, quæ dicunt: Lapidetur (g) & aſpiciat in Sion oculus noſter.

12. Ipſi autem non cognoverunt (h) cogitationes Domini, & non intellexerunt conſilium ejus: quia congregavit eos quaſi fœnum areæ.

13. Surge, & tritura filia Sion: quia cornu tuum ponam ferreum, & ungulas tuas ponam æreas: & comminues populos multos, & interficies Domino rapinas eorum, & fortitudinem eorum Domino univerſæ terræ.

CAPUT V.

Chriſtus naſciturus in Bethlehem, quæ allaturus ſit bona; idololatria deſtruenda.

1. NUnc vaſtaberis filia (a) latronis: obſidionem poſuerunt ſuper nos, in virga percutient maxillam judicis Iſrael:

2. E

CAP. IV. 1. (a) Hæc prophetia ab Iſaia, cap. 2. & à Michæa eodem tempore emiſſa, manifeſtò ad Meſſiam & Eccleſiam pertinet: atque, ut alibi diximus, veræ Eccleſiæ notæ hac Prophetia continentur. 1. Ad unum montem omnes confluent, qui eſt in vertice montium. 2. Sanctitas eſt in divinæ legis obſervatione: *Ibimus in ſemitis ejus*; nam, ut ait Iſaias, ad eam fluent omnes gentes. 3. Apoſtolico de ſinu egredietur lex, ubi cœpit Apoſtolica prædicatio. Poſtquam eos pertexuit, more ſuo & aliorum Prophetarum, ad Chriſti adventum venit. Noviſſimum dierum appellat tempus novi Teſtamenti. Ea eſt Scripturæ loquendi uſitata ratio, ut noviſſimos dies appellet magis comparatè, quam ſuperlativè: ſive ſit ante tempus Meſſiæ, ſive poſt illud tempus; idque ex iis quæ ſequuntur & præcedunt, eſt definiendum: adeò ut in noviſſimis diebus idem ſit perſæpè, ac poſt hæc: ut Danielis 2. tametſi ibi multa ſunt de regno Chriſti.

2. (b) Impleta eſt hæc Prophetia, & quotidie impletur, cùm gentes ad Deum convertuntur, quem Judæi adoraverunt. *De viis*, vias ſuas, quid agere debeamus. *Quia de Sion exibit lex*: ſunt verba Prophetæ cauſam aſſerentis cur gentes venturæ eſſent ad Eccleſiam, quoniam lex nova dabitur in Jeruſalem, unde exibit in univerſum orbem.

3. (c) Chriſti & Eccleſiæ imperium deſignat. *Et concident*; quæ quidem de pace temporali ſub adventum Chriſti, & concordia gentium omnium confluentium ad Eccleſiam, commodè intelliguntur. Hæc igitur accipi poſſunt ut ſigna temporis, quo iſta implebuntur: nam ſumma pax erat, cùm Chriſtus natus eſt: quamquam pax illa diu non ſtetit: itaque Propheta loquitur de vera pace animorum inter eos, qui crediderint futura. Ita Irenæus L. 4. cap. 67. Origenes L. 5. contra Celſum, Juſtinus Apol. 2. Tertull. initio libri contra Judæos. Lex Evangelica eſt pacis conſervatrix, & evellit radices bellorum, avaritiam, ambitionem, iniquitatem.

5. (d) Hebr. *Ambulant*; ambulare in nomine Domini eſt Deum colere. *Et ultra*: hac voce utitur Propheta, ut æternitatis quidem imaginem exprimat.

6. (e) Synagogam: *Et eam quam ejeceram*; gentes nonnulli interpretantur: ſed videtur Propheta de converſione Judæorum loqui: claudicantem vocat Synagogam variis afflictam calamitatibus.

8. (f) De templo, aut urbe Jeruſalem videtur loqui.

11. (g) Hebr. Ut profana habeatur. *Oculus noſter*, Oculi noſtri ejus calamitate paſcantur.

12. (h) Non intelligent hoſtes, quid Dominus de te cogitaverit. *Sicut fœnum areæ*, quod congregatur, ut trituretur.

CAP. V. 1. (a) Jeruſalem latrociniis dedita: *Nunc*, ad tempus proximum refertur, ſcilicet ad captivitatem Baby-

Digitized by Google

* Matth. 2. 6. Joann. 7. 42. 2. * ET TU BETHLEHEM Ephrata (b) parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur qui ſit dominator in Iſrael, & egreſſus ejus ab initio, à diebus æternitatis.

3. Propter hoc dabit (c) eos uſque ad tempus, in quo parturiens pariet: & reliquiæ fratrum ejus convertentur ad filios Iſrael.

4. Et ſtabit (d), & paſcet in fortitudine Domini, in ſublimitate nominis Domini Dei ſui: & convertentur, quia nunc magnificabitur uſque ad terminos terræ.

5. Et erit iſte pax: cùm venerit Aſſyrius in terram noſtram, & quando calcaverit in domibus noſtris: & ſuſcitabimus ſuper eum ſeptem paſtores, & octo primates homines.

6. Et paſcent terram Aſſur in gladio (e), & terram Nemrod in lanceis ejus: & liberabit ab Aſſur, cùm venerit in terram noſtram, & cùm calcaverit in finibus noſtris.

7. Et erunt reliquiæ Jacob in medio populorum multorum quaſi ros à Domino, & quaſi ſtillæ ſuper herbam, quæ non expectat virum, & non præſtolatur filios hominum.

8. Et erunt reliquiæ (f) Jacob in gentibus in medio populorum multorum, quaſi leo in jumentis ſilvarum, & quaſi catulus leonis in gregibus pecorum: qui cùm tranſierit, & conculcaverit, & ceperit, non eſt qui eruat.

9. Exaltabitur manus tua ſuper hoſtes tuos, & omnes inimici tui interibunt (g).

10. Et erit in die illa, dicit Dominus: Auferam equos tuos de medio tui, & diſperdam quadrigas tuas.

11. Et perdam civitates terræ tuæ, & deſtruam omnes munitiones tuas, & auferam maleficia de manu tua, & divinationes non erunt in te.

12. Et perire faciam ſculptilia tua, & ſtatuas tuas de medio tui: & non adorabis ultrà opera manuum tuarum.

13. Et evellam lucos tuos de medio tui: & conteram civitates tuas.

14. Et faciam in furore (h), & in indignatione ultionem in omnibus gentibus, quæ non audierunt.

CAPUT VI.

Micheas ad res ſuorum temporum regreditur, cum Judæis graviter expoſtulat.

1. AUdite quæ Dominus loquitur: Surge, contende judicio adversùm montes, & audiant colles vocem tuam.

2. Au-

lonicam, de qua antè dixerat: *Et venies uſque ad Babylonem*. De excidio illius à Romanis nihil præceſſerat, neque adeò de illius urbis ruina videtur loqui. Tum Bethlehem opponit Jeruſalem, quòd in ea naſciturus eſſet Chriſtus.

2. (b) Quæ vocaris Ephrata: ſic ab alia ejus nominis in tribu Zabulon Joſue cap. 19. diſtinguitur. Etſi parvula es, tu tamen inter præcipuas urbes celebris futura es: *In millibus Juda*, inter urbes, quæ mille armatos homines habent. Apud Matthæum Meſſiæ nativitatem Judæi ipſi his verbis apertiſſime expreſſam agnoverunt, ubi humanam & divinam Chriſti generationem indicant. Evangeliſtæ non verba è Prophetis auxie reddunt, ſed ſententias: 70. *Et tu Bethlehem domus Ephrata parvula es, ut ſis in millibus Juda*: Parvula es, ò Bethlehem, ſi murorum ambitum & numerum civium conſideres; ſed revera magna es, quia ex te egredietur qui ſit dominator in Iſrael: cauſam enim aperit ſuperioris ſententiæ. Ideò non minima es, ſed maxima, ut Evangeliſta exponit. Vel Prophetæ verba legi poſſunt cum interrogatione; Parvuluſne es, ut ſis in millibus Juda? Non ſanè: ex te enim mihi egredietur, &c. Multa ſunt in Scripturis, quæ niſi pronuntiatione & geſtu adjuventur, intelligi vix poſſunt, ut quæ ironicè dicuntur. Sic Geneſ. 3. *Ecce Adam factus eſt quaſi unus ex nobis*; Ribera, cui hic poſterior ſenſus magis probatur, veteres codices 70. citat, in quibus ita legitur: *Et tu Bethlehem domus Ephrata nequaquam minima es*. Ita hæc verba citant Euſebius L. 6. de Demonſtr. cap. 13. Origenes L. 1. contra Celſum, Auguſt. Epiſtol. 1. & L. 18. de Civitat. cap. 30. *Et egreſſus ejus*; quæ verba divinitatem Chriſti comprobant. Prius dixeras de humana nativitate, jam de divinitate illius id addendum fuit, ne purus homo Chriſtus haberetur. In Hebræo *egreſſus*, in plurali legimus; ſolent enim Hebræi in rebus maximis uti plurali numero pro ſingulari. Hæc verba *Ab initio, & à diebus æternitatis*, ſeparatim ſumpta non æternitatem, ſed longiſſimum tempus ſignificarent: ſed juncta, omninò illam deſignant; nam voces repetitæ augent ſignificationem, ut in ſæculum ſæculi; ab initio antequam quidquam faceret.

3. (c) Sinet Judæos in ſervitutem redigi, donec virgo pariat Meſſiam, qui ſuam formabit Eccleſiam. *Et reliquiæ fratrum ejus*, quos vocabit: *Convertentur ad filios Iſrael*; ad Apoſtolos & ad primos diſcipulos. Id quoque in mundi ſine futurum. Quæ ſequuntur, ad Eccleſiam referuntur.

4. & 5. (d) In maxima fortitudine. Stabit ut iis auxilietur. *Iſte pax*; Qui nos cum Deo reconciliabit: per Aſſyrios, dæmones & perſecutores intelligi poſſunt. Ex Hebr. *Conterent terram*; Aſſur & Nemrod ex duobus regnis Aſſyriorum & Chaldæorum unum efficient. Verùm iſta non poſſunt ritè intelligi niſi de rebus novi Teſtamenti, uti ex iis quæ præcedunt & ſequuntur manifeſtum eſt. Tunc ergo erit pax, cùm tot gentes ad Evangelium confluent. Per Aſſur non Aſſyrii, qui quando Chriſtus natus eſt, nihil Judæos lædebant; ſed hoſtes & tyranni cùm viſibiles tum inviſibiles deſignantur, qui Michææ temporibus erant maximè formidandi. Eccleſiam verò Chriſtus etiam in mediis perſecutionibus eſt conſolatus. *Septem paſtores*, i. e. multos; Propheta adjunxit ſe populo novi Teſtamenti.

6. & 7. (e) Cum poteſtate imperabunt, & hoſtes antè inſenſos ſibi ſubjicient. *Et liberabit ab Aſſur*; Chriſtus per Apoſtolos liberabit. *Quaſi ſtillæ ſuper herbam*, quæ non humana induſtria, ſed divina virtute creſcit.

8. (f) Apoſtoli, Epiſcopi & prædicatores Evangelii: *Quaſi leo*, Omnes ſibi ſubjicient.

9. & 10. (g) Infideles eſſe deſinent. *Auferam equos tuos*; Poſt captivitatem Babylonicam Judæi idola non coluerunt; unde hæc Prophetia impleta quidem fuit tempore Evangelii, ſed impleri cœpit mox à captivitate. Hæc & quæ ſequuntur, de Iſraele ſecundùm ſpiritum dicuntur, ſeu de Eccleſia Catholica: non de converſis modò, ſed etiam de convertendis tum Judæis, tum gentilibus: Diſperdam omnia belli inſtrumenta & munitiones. Senſu hiſtorico Babyloniorum ruinam, aut Judæorum liberationem, qui equis non indigebunt, prædicit.

14. (h) Quæ civitates poſt prædicatum Evangelium credere noluerint, pœnas mihi dabunt acerbas.

Digitized by Google

2. Audiant montes (a) judicium Domini, & fortia fundamenta terræ: quia judicium Domini cum populo ſuo, & cum Iſrael dijudicabitur.

* *Jer.2.5.* 3. * Popule (b) meus, quid feci tibi, aut quid moleſtus fui tibi? reſponde mihi.

4. Quia eduxi te de terra Ægypti, & de domo ſervientium liberavi te: & miſi ante faciem tuam Moyſen, & Aaron, & Mariam?

* *Num.22. 23.* 5. Popule meus memento quæſo quid cogitaverit Balach rex Moab, & quid reſponderit ei Balaam filius Beor, de Setim uſque ad Galgalam, ut cognoſceres juſtitias Domini.

6. Quid dignum offeram (c) Domino? curvabo genu Deo excelſo? numquid offeram ei holocautomata, & vitulos anniculos?

8. Numquid placari poteſt Dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? numquid dabo primogenitum meum pro ſcelere meo, fructum ventris mei pro peccato animæ meæ?

8. Indicabo tibi ô homo quid ſit bonum, & quid Dominus requirat à te: *
* *Zach.7. 9. Matth.23. 23. Deut.6.2. & 36.16.* Utique facere (d) judicium, & diligere miſericordiam, & ſolicitum ambulare cum Deo tuo.

9. Vox Domini ad civitatem clamat, & ſalus erit timentibus nomen tuum: Audite (e) tribus, & quis approbabit illud?

10. Adhuc ignis in domo impii theſauri iniquitatis, & menſura minor iræ plena.

11. Numquid juſtificabo ſtateram impiam, & ſacelli pondera doloſa?

12. In quibus divites ejus repleti ſunt iniquitate, & habitantes in ea loquebantur mendacium, & lingua eorum fraudulenta in ore eorum.

13. Et ego ergo cœpi percutere te perditione ſuper peccatis tuis.

14. Tu comedes, & non ſaturaberis: & humiliatio tua in medio tui: & apprehendes, & non ſalvabis (f): & quos ſalvaveris, in gladium dabo.

15. * Tu ſeminabis, & non metes: tu calcabis olivam, & non ungeris oleo: & muſtum, & non bibes vinum. * *Deut.28. 38. Agg.1.6.*

16. Et cuſtodiſti præcepta Amri, & omne opus domus Achab: & ambulaſti in voluntatibus eorum, ut darem te in perditionem, & habitantes in ea in ſibilum, & opprobrium populi mei portabitis.

CAPUT VII.

Propheta hoc in capite Judæorum mores depravatos deſcribit. In Deo ſolo confidendum docet.

1. VÆ mihi, quia factus ſum ſicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ: non eſt botrus ad comedendum, præcoquas (a) ficus deſideravit anima mea.

2. Periit ſanctus de terra, & rectus in hominibus non eſt: omnes in ſanguine (b) inſidiantur, vir fratrem ſuum ad mortem venatur.

3. Malum manuum ſuarum dicunt bonum: princeps (c) poſtulat, & judex in reddendo eſt: & magnus locutus eſt deſiderium animæ ſuæ, & conturbaverunt eam.

4. Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus (d): & qui rectus, quaſi ſpina de ſepe. Dies ſpeculationis tuæ, viſitatio tua venit: nunc erit vaſtitas eorum.

5. Nolite (e) credere amico: & nolite confidere in duce: ab ea quæ dormit in ſinu tuo, cuſtodi clauſtra oris tui.

6. Quia

CAP. VI. 2. (a) Primates populi. *Montes* vocat, quòd præ aliis eminerent, atque in iis plebs ſpem ſuam poneret. *Et cum Iſrael dijudicabitur*: Hebr. *Reprehendet ſe*: Patietur reprehendi ab Iſraele, ſi eum injuria affecerit.

3. (b) Quæ in eum populum beneficia contulerit, in memoriam revocat.

6. & 7. (c) Populus videtur caprobranti Deo reſpondere, quid ei offerre poſſit quod acceptum ſit. *Numquid dabo*, Numquid immolabo?

8. (d) Propheta ab iis exigit, ut juſtè agant & cum charitate erga proximos. *Et ſolicitum*, Hebr. *Cum humiliare*: ne ſecuri nimis de ſalute noſtra ſimus. Ambulare cum Deo eſt illi placere, illi adhærere: neque ut ſegnes nos ambulare jubet, ſed cum ſollicitudine.

9. & 10. (e) Hebr. *Audite virgam* minantem. *Et quis approbabit illud?* Quis humiliter excipiet verbum Domini? Perpauci erunt. *Et menſura minor*: Habent menſuras minores juſto, quibus decipiant. *Ignis*, Adhuc retinent aliena injuſtè parta, quæ ignis abſumet: ex Hebr. Theſauri iniquitatis adhuc in domo impii.

14. (f) Filios tuos cupies liberare in hac vaſtatione, & non poteris. Si qui fortè evaſerint, in gladium hoſtilem tradam.

CAP. VII. 1. (a) Maturas: cùm nullum racemum in vinea reperiſſet poſt vindemiam, nullum, aut perpaucos prophetarum vocibus verè converſos invenit, ut ficus maturas.

2. (b) In ſanguinem: Omnes parant inſidias, ut effundant ſanguinem.

3. (c) Paratus eſt judex magnatibus quæ exigunt, adjudicare. *Deſiderium animæ ſuæ*: ut aliis detrimentum afferat, & ſervientes hujus libidini invenit. *Et conturbaverunt eam*, animam, vel terram, de qua dixerat: Periit ſanctus de terra: vel magnatem in pravo propoſito confirmant.

4. (d) Eſt ſpinæ genus, ex Plin. L. 24. cap. 13. Quidquid attigeris, pungit. *Dies ſpeculationis tuæ*: Venit dies, quam tui Prophetæ prædicebant, cùm omnia tibi proſpera promitterent. Quæ dicit irridendo.

5. (e) Qui à Deo receſſerunt, juſto judicio inter ſe diſcordant. *In duce tuo*: alii vertunt *In marito*. Quæ ſequuntur, Iſraelis adversùs Babylonios querelas, & Dei ultionem in hoſtes populi, liberationem Judæorum

* Matth. 10. 21. 6. * Quia filius contumeliam facit pa-
tri, & filia conſurgit adverſùs matrem
ſuam, nurus adverſùs ſocrum ſuam: * &
* Matth. 10. 36. inimici hominis domeſtici ejus.
7. Ego autem ad Dominum aſpiciam (f),
expectabo Deum ſalvatorem meum: au-
diet me Deus meus.
8. Ne læteris inimica (g) mea ſuper
me, quia cecidi: conſurgam, cùm ſedero
in tenebris, Dominus lux mea eſt.
9. Iram Domini portabo, quoniam pec-
cavi ei, donec cauſam meam judicet, &
faciat judicium meum: educet me in lu-
cem, videbo juſtitiam ejus.
10. Et aſpiciet inimica mea, & ope-
rietur confuſione, quæ dicit ad me: Ubi
eſt Dominus Deus tuus? Oculi mei vide-
bunt in eam: nunc erit in conculcatio-
nem ut lutum platearum.
11. Dies, ut ædificentur maceriæ (h)
tuæ: in die illa longè fiet lex.
12. In die illa & uſque ad te veniet de
Aſſur, & uſque ad civitates munitas: &
à civitatibus munitis uſque ad flumen, &
ad mare de mari, & ad montem de
monte.
13. Et terra (i) erit in deſolationem
propter habitatores ſuos, & propter fru-
ctum cogitationum eorum.
14. Paſce populum tuum in virga tua,
gregem hæreditatis tuæ, habitantes ſolos
in ſaltu, in medio Carmeli: paſcentur
Baſan & Galaad juxta dies antiquos.
15. Secundùm dies egreſſionis tuæ de
terra Ægypti oſtendam ei mirabilia.
16. Videbunt gentes, & confundentur
ſuper omni fortitudine ſua: ponent ma-
num ſuper os, aures eorum ſurdæ (k)
erunt.
17. Lingent pulverem ſicut ſerpentes,
velut reptilia terræ perturbabuntur in ædi-
bus ſuis: Dominum Deum noſtrum for-
midabunt, & timebunt te.
18. * Quis Deus ſimilis tui, qui aufers * Jer. 10. 6. Actor. 10. 43.
iniquitatem, & tranſis (l) peccatum reli-
quiarum hæreditatis tuæ? non immittet
ultrà furorem ſuum, quoniam volens mi-
ſericordiam eſt.
19. Revertetur, & miſerebitur noſtri:
deponet iniquitates noſtras, & projiciet
in profundum maris omnia peccata noſtra.
20. Dabis veritatem Jacob, miſericor-
diam Abraham: quæ juraſti patribus no-
ſtris à diebus antiquis.

& reditum complectuntur: quæ cùm fuerint infra priſtinum ſplendorem ſub Davide & Salomone, in Eccleſia propriè ſunt impleta. Hic locus Matthæi 10. integer habetur. Chryſoſt. Homil. 36. in Matthæum, Prophetiæ mentionem fecit, quæ quamvis ad hoc propoſitum dicta non ſit, hoc ipſum tamen ſignanter expreſſit. Idem nihilominùs utrobique dicitur, non hiſtorico, ſed allegorico ſenſu, quo nonnulla à Domino & Apoſtolis à Prophetis deſumuntur. Excidium urbis per Chaldæos typus fuit excidii à Romanis futuri, & prædicantibus Apoſtolis propinqui credentium jura ſanguinis & neceſſitudinis violabant.

7. (f) Loquitur propheta in perſona fidelium, qui ſpem ſuam in Domino collocaverant, à quo erant liberandi. *Expectabo Deum ſalvatorem meum*, Chriſtum ſcilicet ſalvatorem.

8. & 9. (g) O Babylon, ne læteris de ruina mea. *Portabo*, Patienter feram afflictionem à Deo immiſſam.

11. (h) Tunc reædificaberis ò Jeruſalem. *In die illa*, reſtaurationis Jeruſalem, captivi tui ſparſi per Aſſyriam & Perſidem ad te redibunt. *Ad montem de monte.* A Libano uſque ad montes Idumææ. *Uſque ad civitates munitas*, quas olim poſſederat Iſrael: vel in civitatibus munitis, in quibus ſervabantur Judæi.

13. & 14. (i) Chaldæorum erit, *In deſolationem. In virga tua.* In paſtorali baculo: *Habitantes ſolos in ſaltu*, Deſtitutos omni præſidio, ut greges ſine paſtore. *In medio Carmeli*, Paſce eos, & guberna in ſolo fertili ut olim.

16. (k) Ne audiant veſtram felicitatem, obturabunt aures ſuas. Quæ propriè ad Eccleſiam pertinent: nam ſtatus eorum poſt captivitatem nunquam ita floruit ut Davidis & Salomonis temporibus.

18. (l) Condonas peccatum. *Reliquiarum*, Eorum qui ex captivitate ſervati ſunt.

Digitized by Google

PROPHETIA NAHUM.

De excidio Ninivitarum vaticinatur, idque poſt decem tribus abductas.

CAPUT PRIMUM.

Ninivitis, qui poſt pœnitentiam Jona prædicante factam in priſtina ſunt relapſi ſcelera, minatur excidium.

1. ONus Ninive: Liber viſionis Nahum Elceſæi (a).

2. Deus æmulator, & ulciſcens Dominus: ulciſcens Dominus, & habens furorem: ulciſcens Dominus in hoſtes ſuos, & iraſcens ipſe inimicis ſuis.

3. Dominus patiens (b), & magnus fortitudine, & mundans non faciet innocentem. Dominus in tempeſtate & turbine viæ ejus, & nebulæ pulvis pedum ejus.

4. Increpans mare, & exſiccans illud: & omnia flumina ad deſertum deducens. Infirmatus eſt Baſan & Carmelus: & flos Libani elanguit.

5. Montes commoti ſunt ab eo, & colles deſolati ſunt: & contremuit terra à facie ejus, & orbis, & omnes habitantes in eo.

6. Ante faciem indignationis ejus quis ſtabit? & quis reſiſtet in ira furoris ejus? indignatio ejus effuſa eſt ut ignis: & petræ diſſolutæ ſunt ab eo.

7. Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis: & ſciens (c) ſperantes in ſe. 2. Tim. 2. 19.

8. Et in diluvio prætereunte, conſummationem faciet loci ejus (d): & inimicos ejus perſequentur tenebræ.

9. Quid cogitatis contra Dominum? conſummationem ipſe faciet: non conſurget duplex (e) tribulatio.

10. Quia ſicut ſpinæ (f) ſe invicem complectuntur, ſic convivium eorum pariter potantium: conſumentur quaſi ſtipula ariditate plena.

11. Ex te exibit cogitans contra Dominum malitiam: mente pertractans prævaricationem.

12. Hæc

CAP. I. 1. & 2. (a) Elceſe erat oppidum Galilææ. *Æmulator*: Zelus, ſeu æmulatio eſt ira, quæ ex ardenti amore proficiſcitur.

3. (b) Patiens quidem eſt, ſed tamen potens ad ulciſcendum. *Mundans*, Hebr. Mundando non mundabit: videtur nunc reos pro mundis & innoxiis habere, eos tandem puniet ut nocentes; non aget vobiſcum quaſi cum innocentibus.

7. (c) Hos tuetur: nunc Judæos conſolatur, de expeditione Sennacherib deinceps verba facturus.

8. (d) Ninives, vel ut aliis videtur, populi Judaici quem caſtigat pœna tranſitoria, ut diluvio quodam. *Perſequentur tenebræ*, pœnæ æternæ: Alii de exercitu Medorum & Chaldæorum hæc intelligunt, qui inſtar diluvii Niniven devaſtarunt; vel denique cladem à Sennacherib acceptam innuit: hinc inſtar diluvii Judæam inundantis citò pertranſiit. De re eadem Iſaias cap. 8. & eadem uſus ſimilitudine locutus eſt: *Ecce Dominus adducet ſuper eos aquas fluminis fortes & multas, regem Aſſyriorum, &c.* Quod ait, *Conſummationem faciet loci illius*, Phraſi Hebraica locum perire dicit, cùm res ipſa, quæ in loco erat, perit: ut Danielis 2. *Tunc contrita ſunt, nullusque locus inventus eſt*. *Ejus*, nempe Dei, de quo loquebatur. *Bonus Dominus*: tenebræ perſequentur Aſſyrios, mors inopinata.

9. (e) Uno ictu & ſemel conteret: vel Deus afflixit decem tribus per Salmanaſar, non item affliget duas quæ ſuperſunt tribus per Sennacherib.

10. (f) Impii una conſociantur, ut malè agant, & inſtar faſciculi ſpinarum una comburentur. Sic Aſſyrii in obſidione Jeruſalem indulgentes vino ab Angelo interficiuntur.

12. Hæc dicit Dominus: Si perfecti (g) fuerint, & ita plures: ſic quoque attondentur, & pertranſibit: afflixi te, & non affligam te ultrà.

13. Et nunc conteram virgam ejus de dorſo tuo, & vincula tua diſrumpam.

14. Et præcipiet (h) ſuper te Dominus, non ſeminabitur ex nomine tuo ampliùs: de domo Dei tui interficiam ſculptile, & conflatile, ponam ſepulchrum tuum, quia inhonoratus es.

* Iſa. 52. 7. Rom. 10. 15. 15. * Ecce ſuper montes pedes evangelizantis, & annuntiantis (i) pacem: celebra Juda feſtivitates tuas, & redde vota tua: quia non adjiciet ultrà ut pertranſeat in te Belial: univerſus interiit.

CAPUT II.

De Ninives excidio per Chaldæos, & quod ſuperbè egerit contra populum Dei.

1. ASCendit (a) qui diſpergat coram te, qui cuſtodiat obſidionem: contemplare viam, conforta lumbos, robora virtutem valdè.

2. Quia reddidit Dominus ſuperbiam Jacob (b), ſicut ſuperbiam Iſrael: quia vaſtatores diſſipaverunt eos, & propagines eorum corruperunt.

3. Clypeus fortium ejus ignitus (c), viri exercitus in coccineis: igneæ habenæ currus in die præparationis ejus, & agitatores conſopiti ſunt.

4. In itineribus conturbati (d) ſunt: quadrigæ colliſæ ſunt in plateis: aſpectus eorum quaſi lampades, quaſi fulgura diſcurrentia.

5. Recordabitur (e) fortium ſuorum, ruent in itineribus ſuis: velociter aſcendent muros ejus, & præparabitur umbraculum.

6. Portæ (f) fluviorum apertæ ſunt, & templum ad ſolum dirutum.

7. Et miles captivus abductus eſt: & ancillæ ejus minabantur (g) gementes ut columbæ, murmurantes in cordibus ſuis.

8. Et Ninive quaſi piſcina aquarum aquæ ejus: ipſi verò fugerunt: ſtate, ſtate, & non eſt qui revertatur.

9. Diripite argentum, diripite aurum: & non eſt finis divitiarum ex omnibus vaſis deſiderabilibus.

10. Diſſipata eſt, & ſciſſa, & dilacerata, & cor tabeſcens, & diſſolutio geniculorum, & defectio in cunctis renibus: & facies omnium eorum ſicut nigredo ollæ.

11. Ubi eſt habitaculum leonum, & paſcua catulorum leonum, ad quam ivit leo ut ingrederetur illuc, catulus leonis, & non eſt qui exterreat?

12. Leo cepit ſufficienter catulis ſuis, & necavit leænis ſuis: & implevit præda ſpeluncas ſuas, & cubile ſuum rapina.

13. Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum, & ſuccendam (h) uſque ad fumum quadrigas tuas, & leunculos tuos comedet gladius: & exterminabo de terra prædam tuam, & non audietur ultrà vox nuntiorum tuorum.

CA-

12. (g) Aſſyrios alloquitur; cladem Sennacherib prænuntiat. Quæ Prophetia poſteà impleta eſt. *Si perfecti fuerint*: Licet robuſti & magno numero: *Sic quoque attondentur*; uſitata Prophetis metaphora, quâ ſtragem hominum, quæ fit nullo negotio, tonſionem vocant, ut Iſaiæ 7. *In illa die radet Dominus in novacula*, &c. *Et pertranſibit*, rex Aſſyriorum Sennacherib. *Afflixi te*, cùm multas urbes cepit. *Et non affligam te ultrà* non perpetuam ſecuritatem pollicetur, ſed illorum temporum hominibus.

14. (h) Statuit contra te, ô Sennacherib, pœnas. *Non ſeminabitur*, Nullum deinceps generabis filium: nam brevi poſt tempore interfectus fuit à duobus filiis. *Sculptile*; nam victores deos ſuos in locum priorum collocabant; vel de domo, i. e. in domo, nempè in templo dei ſui occiſus, unde proſperitatem ſperabat: ac forte cadaver ejus diu fuit relictum inſepultum.

15. (i) Cladem Sennacherib annuntiantis. *Quia non adjiciet ultrà*, Non vaſtabit amplius urbes tuas. Qui locus ſenſu allegorico ad Eccleſiæ fundationem pertinet, ex Paulo Apoſtol. Rom. 10. *Celebra Juda feſtivitates tuas*: jam ſecurè poteſtis feſtivitates veſtras celebrare.

CAP. II. 1. (a) Niniven compellat: Brevi aſcendet contra te hoſtis Chaldæus, te vidente, nec valente prohibere. *Contemplare viam*; Videbis magnam hoſtium multitudinem.

2. (b) Superbiam Aſſyriorum in Jacob. Alii per ſuperbiam, magnificentiam & dignitatem priſtinam intelligunt. *Superbiam Jacob*; non qua ſuperbiit Jacob, ſed qua ſuperbierunt Aſſyrii adverſus Jacob, ſeu adverſus duas tribus. *Quia vaſtatores*, Aſſyrii, quorum vis per multas gentes graſſabatur: *Et propagines eorum corruperunt*; Minores urbes, aut liberos deleuerunt.

3. (c) Aureus ad ſolis radios refulgens; *Viri exercitus in coccineis*; Nobiles purpureis veſtibus induti: *Et agitatores conſopiti*: vox Hebr. quaſi crapulam, aut ebrietatem ſignificat: In pugnando feroces quaſi agitatores curruum, vel equorum, nihil timent; vel de Aſſyriis loquitur, qui timore torpebunt attoniti, & exanimati.

4. (d) Mutuò ſeſe impedient in itinere præ multitudine, Chaldæi ſcilicet: nam mutatio perſonarum frequens eſt apud Prophetas.

5. (e) Aſſur recordabitur fortium, qui in itinere corruerunt, & aſcendet velociter muros Ninives; vel mirabitur ſuis deeſſe priſtinam multitudinem: è muris hoſtes arcere conabuntur, ſed obſidio tam diuturna erit, ut Aſſyrii umbracula adverſus aeris injurias in muris parare cogantur.

6. (f) Tigris inundatione muri dejecti ſunt, teſte Herodoto, poſt biennii obſidionem.

7. & 8. (g) Ducebantur ut oves. Hieron. per ancillas intelligit minores urbes. *Piſcina aquarum*; pro multitudine civium.

13. (h) Donec omninò abſumantur quadrigæ tuæ, & omnes belli apparatus.

CAPUT III.

Ninive, quæ civitas ſanguinum appellatur & adultera, vaſtabitur, & gloria ejus evaneſcet.

Ezech. 24. Habac. 2. 12. 1. * VÆ civitas ſanguinum, univerſa mendaci (a) dilaceratione plena, non recedet à te rapina.

2. Vox flagelli, & vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ ferventis, & equitis aſcendentis:

3. Et micantis gladii, & fulgurantis haſtæ, & multitudinis interfectæ, & gravis ruinæ: nec eſt finis cadaverum, & corruent in corporibus ſuis.

4. Propter multitudinem fornicationum meretricis ſpecioſæ, & gratæ, & habentis maleficia, quæ vendidit gentes in fornicationibus (b) ſuis, & familias in maleficiis ſuis:

5. Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum, & * revelabo pudenda tua in facie tua, & oſtendam gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam.
* Iſ. 47. 3.

6. Et projiciam ſuper te abominationes, & contumeliis te afficiam, & ponam te in exemplum.

7. Et erit: omnis, qui viderit te, reſiliet à te, & dicet: Vaſtata eſt Ninive: quis commovebit (c) ſuper te caput? unde quæram conſolatorem tibi?

8. Numquid melior es Alexandria (d) populorum, quæ habitat in fluminibus? aquæ in circuitu ejus: cujus divitiæ, mare: aquæ, muri ejus.

9. Æthiopia fortitudo ejus, & Ægyptus, & non eſt finis (e): Africa & Libyes fuerunt in auxilio tuo.

10. Sed & ipſa in tranſmigrationem ducta eſt in captivitatem: parvuli ejus eliſi ſunt in capite omnium viarum, & ſuper inclytos ejus miſerunt ſortem, & omnes optimates ejus confixi ſunt in compedibus:

11. Et tu ergo inebriaberis, & eris deſpecta: & tu quæres auxilium ab inimico.

12. Omnes munitiones tuæ ſicut ficus cum groſſis ſuis: ſi concuſſæ fuerint, cadent in os comedentis.

13. Ecce populus tuus mulieres in medio tui: inimicis tuis adapertione pandentur portæ terræ tuæ, devorabit ignis vectes tuos.

14. Aquam propter obſidionem hauri (f) tibi, extrue munitiones tuas: intra in lutum, & calca, ſubigens tene laterem.

15. Ibi comedet te ignis: peribis gladio, devorabit te ut bruchus: congregare (g) ut bruchus: multiplicare ut locuſta.

16. Plures feciſti negotiationes (h) tuas quàm ſtellæ ſint cœli: bruchus expanſus eſt, & avolavit.

17. Cuſtodes tui quaſi locuſtæ: & parvuli tui quaſi locuſtæ locuſtarum, quæ conſidunt in ſepibus in die frigoris: ſol ortus eſt, & avolaverunt, & non eſt cognitus locus earum ubi fuerint.

18. Dormitaverunt paſtores tui, rex Aſſur: ſepelientur principes tui: latitavit populus tuus in montibus, & non eſt qui congreget.

19. Non eſt obſcura contritio tua, peſſima eſt plaga tua: omnes, qui audierunt auditionem (i) tuam, compreſſerunt manum ſuper te: quia ſuper quem non tranſiit malitia tua ſemper?

CAP. III. 1. & 2. (a) Mendax, plena rapto, & dolis. *Vox flagelli*, quo auriga equos ad curſum incitat: exercitus ad prælium ſe præparantis pictura. *Et corruent*, in cadaveribus interfectorum.

4. (b) Quæ docuit alias gentes idololatriam & maleficia. *Specioſa & grata*, in oculis hominum.

7. (c) Hebr. Quis dejecto capite tibi compatietur? quis vicem tuam dolebit? 70. *Quis gemet eam?*

8. (d) Hebr. *Numquid melior es præ No-Ammon?* Hieron. more aliorum ſcriptorum uſus eſt nomine ſuis temporibus uſurpato, ut Jerem. cap. 46. *Quæ habitat in fluminibus*; ſitum ejus deſcribit, & munitionem.

9. (e) Copiarum ejus, Alexandriæ. Habet ex omni parte auxilia; *Africa & Lybies*: Afri reliqui, ſed & Libyi maximè.

14. (f) Quòd diuturna futura ſit obſidio: reſice in muris quidquid corruerat.

15. (g) Collige milites quantum poteris: hæc irridendo dicit.

16. & 17. (h) Innumeras artes congerendi pecunias inveniſti, ſed avolarunt ut bruchus. Alii vertunt, *Negotiatores*, idem eſt ſenſus. *Locuſtarum*, Vermes, aut genimina locuſtarum.

19. (i) Hebr. Qui audierunt famam cladis tuæ, *Compreſſerunt*, Plauſerunt manibus præ gaudio.

Digitized by Google

PROPHETIA HABACUC.

QUOD Habacuc ante captivitatem Babylonicam vaticinatus fuerit, vel ex hoc ipſo liquet, quod eam prædicit futuram primi capitis v. 6. Quia ego ſuſcitabo Chaldæos, &c. *alioquin hiſtoricum, non prophetam ageret. Itaque non is videtur eſſe Habacuc, cujus fit mentio Danielis ultimo. Atque ut duo ſunt Prophetæ, Michææ nomine, ut duo ſunt Abdiæ nomine; ita nihil prohibet, quominùs duo ſint ejuſdem nominis Habacuc.*

CAPUT PRIMUM.

De Judæorum injuſtitia queritur Propheta, ſed eos puniendos reſpondet Deus.

1. ONus (a), quod vidit Habacuc propheta.

2. Uſquequò (b) Domine clamabo, & non exaudies? vociferabor ad te vim patiens, & non ſalvabis?

3. Quare oſtendiſti mihi iniquitatem & laborem, videre (c) prædam & injuſtitiam contra me? & factum eſt judicium, & contradictio potentior.

4. Propter hoc lacerata (d) eſt lex, & non pervenit uſque ad finem judicium, quia impius prævalet adversùs juſtum, proptereà egreditur judicium perverſum.

5. * Aſpicite (e) in gentibus, & videte: admiramini, & obſtupeſcite: quia opus factum eſt in diebus veſtris, quod nemo credet cùm narrabitur. * *Act.* 13. 41.

6. Quia ecce ego ſuſcitabo Chaldæos, gentem amaram & velocem, ambulantem ſuper latitudinem terræ, ut poſſideat tabernacula non ſua.

7. Horribilis, & terribilis eſt; ex ſemetipſa judicium (f), & onus ejus egredietur.

8. Leviores pardis equi ejus, & velociores lupis veſpertinis; & diffundentur equites ejus: equites namque ejus de longè venient, volabunt quaſi aquila feſtinans ad comedendum.

9. Om-

CAP. I. 1. (a) Adversùs plurimas nationes vaticinatur. Non exprimit cujus ſit onus, uti Nahum adversùs Niniven; ſic Iſaiæ 13. *Onus Babylonis.*

2. (b) Perſonam infirmorum induit Propheta: ſed paulò poſt Dei providentiam in juſtorum oppreſſione, & impiorum proſperitate commendat: non ex errore circa divinam providentiam, ſed cum exaggeratione aliqua petit ut de impiis ſumatur ſupplicium. *Uſquequò:* oſtenderat Dominus Prophetæ vaſtitatem Jeruſalem futuram, quod maxima eum affecit triſtitia, videns rem eſſe à Domino decretam, quantumvis ille oraret Deum pro populo ſuo.

3. (c) Me vidente. *Judicium*, Judicium inter Judæos & Chaldæos pronuntiaſti, atque hi evadunt potentiores. Vel potiùs, ubi de jure contenditur, vis & potentia ſuperior eſt: vel ex Hebræo, Lites ſunt, nuſquam juſtitia.

4. (d) Cùm videant ſuperiores eſſe qui potentiores, contra legem judicant, idque ſibi licitum putant; atque ita ſemper egreditur judicium perverſum.

5. (e) Impunita impiorum crimina mox punitum iri inſinuat. Quæ in tot populos judicia exercuerint, conſiderate. Hunc locum citat Apoſtolus act. 13. juxta ſenſum allegoricum, *Opus factum eſt.* Ubi loquitur de excæcatione Judæorum, qui nunquam ſibi perſuadere potuerunt ſe à Deo ita deſerendos, ut urbs & templum vaſtarentur, & Judæa in ſolitudinem redigeretur. *Opus factum eſt*, fieri incœpit: Hebr. *Opus operor:* Deus videtur reſpondere Prophetæ conquerenti, quòd non exaudiatur. Reſpondet, inquam, Deus, & cauſam affert, quòd Prophetis non credant; *Aſpicite in gentibus:* Videtis alias nationes à Chaldæis devictas, ita & vos vaſtandos quoque arbitremini: 70. habent, *Videte contemptores*; ſic Paulus & Lucas legunt: Contemptores verbi mei.

7. & 10. (f) Faciet quidquid libuerit. *Triumphabit*,

9. Omnes ad prædam venient, facies eorum ventus urens, & congregabit quaſi arenam, captivitatem.

10. Et ipſe de regibus triumphabit, & tyranni ridiculi ejus erunt: ipſe ſuper omnem munitionem ridebit, & comportabit aggerem, & capiet eam.

11. Tunc mutabitur ſpiritus, & pertranſibit, & corruet (g): hæc eſt fortitudo ejus dei ſui.

12. Numquid (h) non tu à principio Domine Deus meus, ſancte meus, & non moriemur? Domine in judicium poſuiſti eum: & fortem, ut corriperes, fundaſti eum.

13. Mundi (i) ſunt oculi tui, ne videas malum: & reſpicere ad iniquitatem non poteris: quare reſpicis ſuper iniqua agentes, & taces devorante impio juſtiorem ſe?

14. Et facies homines quaſi piſces (k) maris, & quaſi reptile non habens principem.

15. Totum in hamo (l) ſublevavit, traxit illud in ſagena ſua, & congregavit in rete ſuum. Super hoc lætabitur & exultabit.

16. Propterea immolabit ſagenæ ſuæ, & ſacrificabit reti ſuo: quia in ipſis incraſſata (m) eſt pars ejus, & cibus ejus electus.

17. Propter hoc ergo expandit (n) ſagenam ſuam, & ſemper interficere gentes non parcet.

CAPUT II.

Jubetur Propheta viſionem deſcribere, & illius eventum patienter expectare.

1. Super cuſtodiam meam ſtabo (a), & figam gradum ſuper munitionem: & contemplabor, ut videam quid dicatur mihi, & quid reſpondeam ad arguentem me.

2. Et reſpondit mihi Dominus, & dixit: Scribe viſum, & explana (b) eum ſuper tabulas, ut percurrat qui legerit eum.

3. Quia adhuc viſus procul (c) & apparebit in finem, & non mentietur: ſi moram fecerit, expecta illum: quia veniens veniet, & non tardabit.

4. Ecce qui incredulus (d) eſt, non erit recta anima ejus in ſemetipſo: * juſtus autem in fide ſua vivet. * Joan. 3. 36. Rom. 1. 17. Gal. 3. 11. Hebr. 10. 38.

5. Et quomodo vinum potantem decipit (e): ſic erit vir ſuperbus, & non decorabitur: qui dilatavit quaſi infernus animam ſuam: & ipſe quaſi mors, & non adimpletur: & congregabit ad ſe omnes gentes, & coacervabit ad ſe omnes populos.

6. Numquid non omnes iſti ſuper eum parabolam (f) ſument, & loquelam ænigmatum ejus: & dicetur: Væ ei, qui multiplicat non ſua? uſquequò & aggravat contra ſe denſum lutum?

7. Nun-

Nabuchodonoſor. *Ridiculi ejus erunt:* Eos habebit iriſui, & ludibrio.

11. (g) Ultra humanam ſortem ſe extollet, & infra homines abjectus inſtar belliæ vivet per 7. annos. *Et corruet*, mente captus inſtar feræ. *Hæc eſt fortitudo ejus*, qui ſe ut Deum cœli colebat: aut forte de tota gente Chaldæorum loquitur, idque ſuadent quæ præcedunt.

12. (h) Populi nomine Deum interpellat, ut meminerit fœderis cum Iſraelitis ſanciti: Nonne tu Deus noſter & protector tu es? *in judicium poſuiſti eum:* Chaldæorum regem, ut per eum punias inobedientes.

13. (i) An nos in manus Nabuchodonoſoris trades? *Quare reſpicis?* negatio olim legebatur: *Quare non reſpicis?* Sed idem ſubeſt ſenſus. Quare tamen vides iniquè agentes, & taces? videris eorum facta approbare: ſed capite ſequenti ipſe reſpondet; *Si moram fecerit, expecta eum.*

14. (k) Videtis homines contemnere, ut piſcator piſces, qui ducem non habent, aut protectorem.

15. (l) *Traxit illud in ſagena ſua*, Chaldæus: Victorias adversùs gentes reportatas ſibi tribuet.

16. (m) Imperium ejus dilatatum. Victorias tribuit fortitudini ſuæ; induſtriam militarem, & arma ſagenam vocat: Videt ſe armis pulcherrima quæque regna ditioni ſuæ ſubjeciſſe: Quaſi piſcator partem meliorem ſibi reſervat.

17. (n) Chaldæus mittet exercitus ſuos, ut cuncta abſumat. Cùm videt nihil ſibi adverſi contingere, novas quotidie nationes bello invadit.

CAP. II. 1. (a) Attentè expectabo reſponſionem Domini: ſumpta metaphora ab iis, qui arces cuſtodiunt: 70. *Et quid reſpondeam ad arguentem?* ad eos qui à me rationem quæſierant, quaſi providentiam Dei arguentes.

2. (b) Verbis apertis, & grandioribus litteris, ut omnes legere poſſint & intelligere.

3. (c) Res viſa non citò implebitur. *Et apparebit in finem*, tempore conſtituto: liberationem populi à captivitate Babylonica, & à captivitate dæmonis per Chriſtum, Deus Prophetæ ut futuram poſt multa tempora oſtendit, ut patienter expectetur, & interim juſtus ex fide vivat: Paulus ad Gal. 3. de fide in Chriſtum ea verba interpretatur. Juſtus propter fidem & ſpem futurorum bonorum quæ credit, perſeverat in juſtitia, & in bonis operibus. *Et non tardabit:* Chriſtus veniet tempore præſtituto: non tardavit, qui tempore conſtituto venit. Cum in Scripturis venturus, aut expectatus dicitur, & nihil additur, Chriſtus intelligitur, ut Gen. 49. *Donec veniat qui mittendus eſt:* ſic reſpondet querelis eorum, qui divinam providentiam accuſabant.

4. (d) Qui non crediderit, non erit juſtus coram me. Hebr. 10. *Quòd ſi ſubtraxerit ſe*, per incredulitatem, *non placebit animæ meæ:* ita 70. loco horum verborum; *Non erit anima ejus recta in ſemetipſo*, in eumdem ſenſum. Nemo enim Deo placere poteſt, niſi juſtus ſit & rectus.

5. (e) Ita Rex Babylonis victoriarum dulcedine inebriatus citò tranſibit. *Non decorabitur*, Summus afficietur ignominia.

6. (f) Erit in proverbium & deriſionem. Nihil auri & argenti acervi proderunt, non magis quàm lutum denſatum. Particula, *&*, hic, ut ſæpè aliàs, redundat. Gregor. in Paſtor. admon. 21. *Avaro quippe contra ſe denſum lutum aggravare, eſt terrena lucra cum pondere peccati cumulare.* Aggravat, ſeu multiplicat, in re viliſſima laborat.

7. Nunquid non repentè conſurgent qui mordeant te: & ſuſcitabuntur lacerantes te, & eris in rapinam eis?

8. Quia tu ſpoliaſti gentes multas, ſpoliabunt te omnes, qui reliqui fuerint de populis, propter ſanguinem hominis, & iniquitatem terræ civitatis, & omnium habitantium in ea.

9. Væ qui congregat avaritiam malam domui ſuæ, ut ſit in excelſo nidus ejus, & liberari ſe putat de manu mali.

10. Cogitaſti confuſionem domui tuæ, concidiſti populos multos, & peccavit anima tua.

11. Quia lapis de pariete clamabit (g): & lignum, quod inter juncturas ædificiorum eſt, reſpondebit.

* Ezech. 24. 9. Nah. 3. 1. 12. * Væ qui ædificat civitatem in ſanguinibus, & præparat urbem in iniquitate.

13. Nunquid non hæc ſunt à Domino (h) exercituum? Laborabunt enim populi in multo igne, & gentes in vacuum, & deficient.

14. Quia replebitur terra, ut cognoſcant gloriam Domini, quaſi aquæ operientes mare.

15. Væ qui potum dat amico ſuo mittens fel ſuum (i), & inebrians ut aſpiciat nuditatem ejus.

16. Repletus es ignominia (k) pro gloria: bibe tu quoque, & conſopire: circumdabit te calix dexteræ Domini, & vomitus ignominiæ ſuper gloriam tuam.

17. Quia iniquitas Libani (l) operiet te, & vaſtitas animalium deterrebit eos de ſanguinibus hominum, & iniquitate terræ & civitatis, & omnium habitantium in ea.

18. Quid prodeſt ſculptile, quia ſculpſit illud fictor ſuus, conflatile, & imaginem falſam? quia ſperavit in figmento fictor ejus, ut faceret ſimulacra muta.

19. Væ qui dicit ligno: Expergiſcere: Surge, lapidi tacenti: nunquid ipſe docere poterit? Ecce iſte coopertus eſt auro & argento: & omnis ſpiritus non eſt in viſceribus ejus.

20. * Dominus autem in templo ſancto * Pſ. 10. 5.
ſuo: ſileat à facie ejus omnis terra.

CAPUT III.

Oratio prophetæ pro liberatione populi & redemptione humani generis per Chriſtum.

1. ORATIO HABACUC PROPHETÆ PRO IGNORANTIIS. (a)

2. Domine, audivi auditionem tuam (b), & timui.

Domine opus tuum, in medio annorum vivifica illud.

In medio annorum notum facies: cùm iratus fueris, miſericordiæ recordaberis.

3. Deus ab Auſtro veniet (c), & ſanctus de monte Pharan:

Operuit cœlos gloria ejus: & laudis ejus plena eſt terra.

4. Splendor (d) ejus ut lux erit: cornua in manibus ejus.

Ibi abſcondita eſt fortitudo ejus:

5. Ante faciem ejus ibit mors (e).

Et egredietur diabolus ante pedes ejus.

6. Stetit, & menſus (f) eſt terram.

Aſpexit, & diſſolvit gentes: & contriti ſunt montes ſæculi.

Incur-

11. (g) Lapides ædificiorum vindictam à Deo expoſcent. *Et lignum*, idem loquetur, & clamabit contra te.

13. & 14. (h) Quæ dicturus ſum, audivi à Domino. *Laborabunt*, Incendentur populi a Medis & Perſis, & Chaldæi fruſtrà in eo extinguendo laborabunt. *Replebitur terra*; Medis & Perſis.

15. (i) Perfidiam Regum Babylonis notat, qui poſt fœdus initum cum vicinis, eos ſpoliabant.

16. (k) Perſtat in metaphora ebriorum. *Circumdabit te*, Hebr. *Vertet ſuper te*: Totum exhauries.

17. (l) Pœna tibi debita ob templi direptionem inſtar aquarum operiens te. Templum Libanus dicitur, quod totum ferè è cedris Libani conſtructum eſſet. *De ſanguinibus hominum*: Propter ſanguinem Judæorum, quem effuderunt.

CAP. III. 1. (a) Pro peccatis populi. Orat Deum ut impleat quod promiſit, nec propter peccata Judæorum tantum bonum differri ſinat.

2. (b) Quod me audire feciſti: Opus tuum perfice in medio temporum, liberationem à captivitate, & à peccato per adventum Filii tui, quem mihi revelatione cognitum feciſti. Audivi quod dixiſti, *Quia veniens veniet*; audivi opus magnum, quod pro ſalute hominum facturus es: non ſinas dexteræ tuæ opus quaſi extingui, ſed vivifica illud. *In medio annorum*, Cum venerit plenitudo temporis, intra annos a te conſtitutos. In medio alicujus rei dicitur, quod intra illum eſt, ut Pſ. 100. *Non habitabit in medio domus meæ, qui facit ſuperbiam*, i. e. intra domum meam. *Miſericordiæ*. Licèt peccatis hominum iratus, miſericordiam tuam non ſubtrahes! *Notum facies*, opus tuum.

3. (c) Futurum pro præterito. Legem ſuam dedit in monte Sina, qui ad Auſtrum ſitus eſt; ſed toto Orbe gloriam ſuam diffundit, non in nube, ut olim. Poſt hæc verba in Hebræo ponitur *Sela*, 70. illius loco ponunt *Diapſalma*; Aquila vertit, *Semper*, nec ponitur niſi ubi inſigne illud eſt quod dicitur, aut valdè optabile, idque tantùm in Pſalterio, & in hoc Cantico, ubi ter ponitur, idque eſt optantis: nec dubium eſt, quin in iis locis fieret aliqua cantus mutatio; adeò ut cantores paululùm quieſcerent. *Operuit*, Cuncta implebit claritate & majeſtate ſua.

4. (d) Pura corda penetrabit. *Fortitudo ejus*, in manibus cruci affixis. Auguſt. *Quid fortius manu hac, quæ mundum vicit, non ferro armata, ſed ferro transfixa?* Hebr. *Manus radios vibrans*.

5. (e) Hebr. *Sagitta ignita*. Mors & diabolus ut divinæ juſtitiæ executores præibant, cùm lex data eſt: ſed mors ipſa morte Chriſti victa, & diabolus in triumphum actus, præibunt ante faciem ejus.

6. (f) Victores terram armis partam metiuntur: Sic Joſue diviſit terram promiſſionis 12. tribubus. *Aſpexit & diſſolvit gentes*, velut in ictu oculi. Sed ea verba ad

Incurvati ſunt colles mundi, ab itineribus æternitatis ejus.

7. Pro iniquitate (g) vidi tentoria Æthiopiæ, turbabuntur pelles terræ Madian.

8. Nunquid in fluminibus (h) iratus es Domine? aut in fluminibus furor tuus? vel in mari indignatio tua?

Qui aſcendes ſuper equos tuos: & quadrigæ tuæ ſalvatio.

9. Suſcitans ſuſcitabis (i) arcum tuum, juramenta tribubus, quæ locutus es.

Fluvios ſcindes terræ:

10. Viderunt te, & doluerunt montes: (k): gurges aquarum tranſiit.

Dedit abyſſus vocem ſuam: altitudo manus ſuas levavit.

11. Sol & Luna ſteterunt (l) in habitaculo ſuo, in luce ſagittarum tuarum, ibunt in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ.

12. In fremitu (m) conculcabis terram: & in furore obſtupefacies gentes:

13. Egreſſus (n) es in ſalutem populi tui: in ſalutem cum Chriſto tuo.

Percuſſiſti caput de domo impii: denudaſti fundamentum ejus uſque ad collum.

14. Maledixiſti ſceptris ejus, capiti (o) bellatorum ejus, venientibus ut turbo ad diſpergendum me.

Exultatio eorum, ſicut ejus, qui devorat pauperem in abſcondito.

15. Viam (p) feciſti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum.

16. Audivi, & conturbatus (q) eſt venter meus: à voce contremuerunt labia mea.

Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat.

Ut requieſcam in die tribulationis: ut aſcendam ad populum accinctum noſtrum.

17. Ficus (r) enim non florebit: & non erit germen in vineis.

Mentietur opus olivæ: & arva non afferent cibum.

Abſcindetur de ovili pecus: & non erit armentum in præſepibus.

18. Ego autem in Domino gaudebo (ſ): & exultabo in Deo Jeſu meo.

19. Deus Dominus fortitudo mea: & ponet pedes meos quaſi cervorum.

Et ſuper excelſa mea deducet (t) me victor in pſalmis canentem.

Chriſtum imprimis referuntur, qui ſedens ad dexteram Patris, terram Apoſtolis ſuis diviſis, ut Evangelii luce eam complerent. *Montes ſæculi*; conditi ab initio, vel principes ſæculi, ſub greſſus Dei æterni depreſſi ſunt propter Dei æterni adventum.

7. (g) Adversùs iniquitatem Iſraelitarum erecta. Loquitur etiam de judicio adversùs eos, qui Chriſto non obedierunt, atque eos Æthiopum nomine deſignat, ob morum deformitatem, ut Amos 9. *Nunquid non ut Filii Æthiopum vos eſtis mihi Filii Iſrael? Pelles*, Tabernacula Madian concutientur & diſſipabuntur.

8. (h) Cùm Jordanis retrorſum actus eſt? An potiùs ut populum tuum ſalvares, hæc feciſti prodigia? Alludit ad mare rubrum & Jordanem; ſed multò magis ad ſigna quæ finem ſæculi præcedent, & ad ſuperiorem ſententiam id pertinet; Hebr. *Qui aſcendes ſuper equos tuos*, & ſuper currus bellicos, ut ſalves ſervos tuos.

9. (i) Corripies arcum, qui quodam modo jacebat, *Juramenta tribubus*: Suſcitabis juramenta quæ tribubus Iſrael, ſeu electis tuis præſtitiſti. *Fluvios ſcindes*, Potentiam impiorum ſubvertes; vel fluvii è terra erumpent, ut populo tuo potum præbeant.

10. (k) Poteſtates hujus ſæculi tempeſtates adversùs ſervos tuos excitarunt: ſed omnis eorum impetus tranſiit. *Dedit Abyſſus vocem ſuam*; infernus: quæ eſt proſopopeja; *Dare vocem ſuam*, eſt acclamare & approbare. *Altitudo*, Cœli, aut Angeli ſunt gratulati.

11. (l) Joſue temporibus; vel ſol & luna priùs obtenebrata, converſa in tenebras & ſanguinem, Joelis 2. lumen ſuum receperunt. *In luce*; redit ad illud v. 10. *Viderunt te*: Impii territi ſagittis tuis igneis, quæ ſunt fulgura & coruſcationes: Apoc. 16. *Fulgurantis haſtæ tuæ*, fulminum.

12. (m) Furore plenus nationes omnes perterrefacies.

13. (n) Ut ſalvares populum tuum cum Chriſto tuo; cum illo eris. *Caput*, Dæmonem ipſum, vel Antichriſtum. Vel de populi liberatione, & exitu ab Ægypto, hoc loco agit Propheta.

14. (o) Caput eorum contudiſti, tyrannicam dæmonis potentiam evertiſti, ſimul perdidiſti duces & bellatores ejus. *Exultatio eorum*: putabant impii nos confuſum iri, & perditum; & exultabant, ut dives ſolet cùm vult ſpoliare pauperem in abſcondito: Aut de Pharaone pergit dicere.

15. (p) Quamvis juſti aquis calamitatum obruantur, ut fortis bellator eos eruet. In ſenſu hiſtorico exercitus Pharaonis cladem commemorat.

16. (q) Poſtquam oſtendiſti mihi, quàm gravia de inimicis tuis ſumas ſupplicia. *A voce*, Audita voce tua. *Ingrediatur putredo*; Veniant in me omnia mala, & oſſa mea putredine impleantur, dum in die judicii ſecurus ſim. *Ut aſcendam*; ſic nonnulli exponunt; Adversùs populum meum hoſtes inſurrexerunt: eo terrore ſic percuſſus ſum, ut in eum venerim ſtatum, in quo homo ad intima uſque conſumi ſe ſentit: hanc Chaldæorum crudelitatem ſine ſummo dolore videre non potui. Vel ſecundum Vulgatam hic ſenſus eſſe poteſt; cùm audivi mala, quibus Deus populum ſuum percuſſurus eſt, optavi me dolore conſumi, ut morerer, antequam ea evenirent mala. *Accingere*; apud Hebræos eſt parare ſe ad prælium. Hieron. vertit, *Ad populum accinctum noſtrum*; & exponit ad populum fortem, bellatorem & pugnacem, qui ſcilicet cum Antichriſto & ejus ſectatoribus pugnet. Sic L. 2. contra Pelag. *Computreſcant* oſſa mea, & ſuper me vermes ſcateant, tantùm ut requieſcam in die anguſtiæ, & aſcendam ad populum fortem meum, ut me illi adjungam, cùm hoſtes adversùs eum incurrent.

17. (r) Magna tum erit virtutum ſterilitas. *Non afferent cibum*, fructum; fames in proximo erit.

18. (ſ) Propter bona mihi ab eo data: *Et exultabo in Deo Jeſu meo*: nomen Jeſu ſcriptum eſt per abbreviationem litterarum: 70. *In Deo ſalvatore meo*.

19. (t) Dabit corpori meo agilitatem, ut in cælum cum Domino meo aſcendam. Hieron. Canam victoriam ejus, triumphum, & trophæum crucis. Unde pſalmi qui hunc habent titulum, canuntur Chriſto victori, & liberatori noſtro.

PRO-

Digitized by Google

PROPHETIA SOPHONIÆ.

*P*AUCIS *ante captivitatem annis ſub Joſia vaticinatus eſt : duas tribus ad pœnitentiam invitat.*

CAPUT PRIMUM.

Excidium Jeroſolymæ prædicit, & quàm amara futura ſit dies ultionis declarat.

1. VERBUM Domini, quod factum eſt ad Sophoniam filium Chuſi, filii Godoliæ, filii Amariæ, filii Ezeciæ, (a) in diebus Joſiæ filii Amon regis Judæ.

2. Congregans (b) congregabo omnia à facie terræ, dicit Dominus.

3. Congregans hominem, & pecus, congregans volatilia cœli, & piſces maris: & ruinæ impiorum erunt: & diſperdam homines à facie terræ, dicit Dominus.

4. Et extendam manum meam ſuper Judam, & ſuper omnes habitantes Jeruſalem: & diſperdam de loco hoc reliquias Baal, & nomina æditúorum cum ſacerdotibus:

5. Et eos, qui adorant ſuper tecta militiam cœli, & adorant & jurant in Domino, & jurant in Melchom (c).

6. Et qui avertuntur de poſt tergum Domini (d) & qui non quæſierunt Dominum, nec inveſtigaverunt eum.

7. Silete (e) à facie Domini Dei: quia juxtà eſt dies Domini, quia præparavit Dominus hoſtiam, ſanctificavit vocatos ſuos.

8. Et erit: in die hoſtiæ Domini, viſitabo (f) ſuper principes, & ſuper filios regis, & ſuper omnes, qui induti ſunt veſte peregrina:

9. Et viſitabo ſuper omnem, qui arrogánter ingreditur ſuper limen (g) in die illa: qui complent domum Domini Dei ſui iniquitate & dolo.

10. Et erit in die illa, dicit Dominus, vox clamoris à porta piſcium (h), & ululatus à Secunda, & contritio magna à collibus.

11. Ululate habitatores Pilæ (i): conticuit omnis populus Chanaan, diſperierunt omnes involuti argento.

12. Et erit in tempore illo: ſcrutabor Jeruſalem in lucernis (k): & viſitabo ſuper

1. (a) Non utique regis; neque enim alius Ezechiæ Filius in I. Reg. & Parallp. præter Manaſſem recenſetur: hic fuit Jeremiæ coætaneus.

2. (b) Hebr. *Delens delebo*, Congregabo ut perdam.

5. (c) Idolo Ammonitarum, qui eodem ore jurant per Deum verum & falſum.

6. (d) Qui licèt idola non colant, Dominum tamen non ſequuntur. *Nec inveſtigaverunt eum*; Nec priùs, nec poſtea quæſierunt: geminatione verbi idem ſignificantis, eorum pertinaciam in peccando indicat.

7. (e) Timore perculſi: ſilere in Scriptura ſæpè ceſſationem ab omni opere ſignificat. *Sanctificavit*. Chald. *Convocavit*, Chaldæos, ut per eorum gladios occiderentur Judæi tamquam victimæ. Sanctificare jejunium, eſt jejunium indicere.

8. (f) Decernam ſupplicium. *Veſte peregrina*, Qui cum veſtibus mores & ritus peregrinos induerunt.

9. (g) Templi. *Iniquitate*; Vel idolis, impiis ſacrificiis.

10. (h) Quæ ducebat Dioſpolim, per quam fortè irruperunt Chaldæi.

11. (i) Contundendi in mortem: hoc nomine deſignat vallem Siloe inter duos colles interjectam. *Populus Chanaan*; ſic vocat Judæos.

12. (k) Cum a Chaldæis diripietur qui abditiſſima quæque loca penetrant: typice extremum judicium indicat. *Non faciet bene Dominus*. Non reddet juſtis præ-

Digitized by Google

per viros defixos in fæcibus ſuis: qui dicunt in cordibus ſuis: Non faciet benè Dominus, & non faciet malè.

13. Et erit fortitudo eorum in direptionem, & domus eorum in deſertum: [* Amos 5. 11.] & * ædificabunt domos, & non habitabunt, & plantabunt vineas, & non bibent vinum earum.

14. Juxtà eſt dies Domini magnus, juxtà eſt & velox nimis: vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis.

[* Jer. 30. 7. Joel. 2. 11. Amos 5. 18.] 15. * Dies iræ dies illa, dies tribulationis & anguſtiæ, dies calamitatis, & miſeriæ, dies tenebrarum, & caliginis, dies nebulæ & turbinis.

16. Dies tubæ, & clangoris (l) ſuper civitates munitas, & ſuper angulos excelſos.

17. Et tribulabo homines, & ambulabunt ut cæci, quia Domino peccaverunt: & effundetur ſanguis eorum ſicut humus: & corpora eorum ſicut ſtercora.

[* Ezech. 7. 19.] 18. * Sed & argentum eorum, & aurum eorum non poterit liberare eos in die [* Inf. 3. 8.] iræ Domini: * in igne zeli (m) ejus devorabitur omnis terra, quia conſummationem cum feſtinatione faciet cunctis habitantibus terram.

CAPUT II.

Invitat Judæos ad pœnitentiam, ne cum aliis nationibus clade imminente involvantur.

1. CONvenite, congregamini (a) gens non amabilis.

2. Priuſquam pariat juſſio (b) quaſi pulverem tranſeuntem diem, antequam veniat ſuper vos ira furoris Domini, antequam veniat ſuper vos dies indignationis Domini.

3. Quærite Dominum omnes manſueti (c) terræ, qui judicium ejus eſtis operati: quærite juſtum, quærite manſuetum: ſi quomodo abſcondamini in die furoris Domini.

4. Quia Gaza (d) deſtructa erit, & Aſcalon in deſertum, Azotum in meridie ejicient, & Accaron eradicabitur.

5. Væ qui habitatis funiculum (e) maris gens perditorum: verbum Domini ſuper vos Chanaan terra Philiſthinorum, & diſperdam te, ita ut non ſit inhabitator.

6. Et erit funiculus (f) maris requies paſtorum, & caulæ pecorum:

7. Et erit funiculus ejus, qui remanſerit de domo Juda: ibi paſcentur, in domibus Aſcalonis (g) ad veſperam requieſcent: quia viſitabit eos Dominus Deus eorum, & avertet captivitatem eorum.

8. Audivi opprobrium Moab, & blaſphemias filiorum Ammon: quæ exprobraverunt populo meo, & magnificati (h) ſunt ſuper terminos eorum.

9. Propterea vivo ego, dicit Dominus exercituum Deus Iſrael, quia Moab ut Sodoma erit, & filii Ammon quaſi Gomorrha, ſiccitas ſpinarum, & acervi ſalis, & deſertum uſque in æternum: reliquiæ populi mei diripient eos, & reſidui gentis meæ poſſidebunt illos.

10. Hoc eis eveniet pro ſuperbia ſua; quia blaſphemaverunt, & magnificati ſunt ſuper populum Domini exercituum.

11. Horribilis Dominus ſuper eos, & attenuabit omnes deos terræ, & adorabunt eum viri de loco ſuo, omnes inſulæ (i) gentium.

12. Sed & vos Æthiopes interfecti gladio meo eritis.

13. Et extendet manum ſuam ſuper Aquilonem (k) & perdet Aſſur: & ponet ſpecioſam in ſolitudinem, & in invium, & quaſi deſertum.

14. Et

mia; non faciet malè, nec ſupplicia impiis. In ſordibus ſuis, Qui divinæ providentiæ cogitationem omnem abjiciunt.

16. (l) Tubæ perſonabunt ubique, Et ſuper angulos excelſos, turres & propugnacula, quæ in murorum angulis poſita erant.

18. (m) Zelum vocat vindictam, quòd Synagogam ut uxorem habeat; in ſimilitudinem mariti, peccatum ulciſcetur uxoris.

CAP. II. 1. (a) Ipſe ad pœnitentiam vocat, ne faciat quod minatus eſt. Gens non amabilis, ſine affectione, 70. Sine diſciplina; vel quæ Dei amore indigna eſt.

2. (b) Priuſquam Dei mandatum diem efficiat velut pulverem cum impetu venientem: Ex Hebr. Diem in quo inſtar paleæ disjiciemini: antequam Deus juſſu ſuo pariat diem excidii Jeruſalem, qui dies veniet ſubitò, ut pulvis qui à vento rapitur, & tranſit.

3. (c) Humiles inter malos relicti. Quærite juſtum: Hebr. juſtitiam. Si quomodo abſcondamini: dubitantis more loquitur, ut innuat tot & tanta fore ſupplicia, ut vix juſti liberentur.

4. (d) Tantus erit Chaldæorum furor, ut non Judæam modò, ſed etiam terram Palæſtinorum, & urbes vaſtent munitiſſimas.

5. (e) Palæſtinam, quæ longa erat & anguſta. Gens perditorum, Regio Philiſthinorum ad Auſtrum poſita, ut quidam opinantur; aut potiùs gens tota Palæſtinorum; vos qui alios perdere ſolebatis.

6. (f) Littus maris: requies paſtorum: prædicit fore, ut poſt captivitatem in Judæorum ditionem veniat Palæſtina.

7. (g) Poſt reditum à captivitate in ruderibus Aſcalonis requieſcent paſtores Judæi.

8. & 9. (h) Dilatati; aut ſuperbè, & cum irriſione locuti ſunt contra Judæorum terminos. Vacui ſunt, eos occupabimus. Poſſidebunt, quod impletum fuit Machabæorum temporibus.

11. (i) Hebr. Omnes gentium regiones tranſmarinæ. Et adorabunt eum; Diverſarum nationum homines Deum verum adorabunt, non in ſolo templo Jeruſalem, ſed quiſque in ſua regione; non in ſola Judæa, ſed ubique erunt templa. Hæc impleta ſunt in lege nova. Attenuati ſunt, Chriſtus per incarnationem falſos deos in nihilum redegit.

13. & 14. (k) Exitium Ninives prædicit paulò poſt futuram, ut alibi oſtendimus. Specioſam, Urbis pulchritudinem deſignat. Onocrotalus, Pelicanus.

* Iſai. 34. 1. 14. * Et accubabunt in medio ejus greges, omnes beſtiæ gentium: & onocrotalus & ericius in liminibus ejus morabuntur: vox cantantis in feneſtra, corvus in ſuperliminari, quoniam attenuabo robur ejus.

15. Hæc eſt civitas glorioſa habitans in confidentia: quæ dicebat in corde ſuo: Ego ſum, & extra me non eſt alia amplius: quomodo facta eſt in deſertum cubile beſtiæ? omnis, qui tranſit per eam, ſibilabit, & movebit manum ſuam.

CAPUT III.

Primi verſiculi ad captivitatem Babylonicam, poſteriores ad Chriſtum videntur pertinere.

1. VÆ provocatrix (a), & redempta civitas, columba.

2. Non audivit vocem, & non ſuſcepit diſciplinam: in Domino non eſt confiſa, ad Deum ſuum non appropinquavit.

* Ezech. 22. 27. Mich. 3. 11. 3. * Principes ejus in medio ejus quaſi leones rugientes: judices ejus lupi veſpere, non relinquebant in manè.

4. Prophetæ ejus veſani, viri infideles: ſacerdotes ejus polluerunt ſanctum, injuſtè egerunt contra legem.

5. Dominus juſtus in medio ejus non faciet (b) iniquitatem: manè manè judicium ſuum dabit in lucem, & non abſcondetur: neſcivit autem iniquus confuſionem.

6. Diſperdidi gentes, & diſſipati ſunt anguli (c) earum: deſertas feci vias eorum, dum non eſt qui tranſeat: deſolatæ ſunt civitates eorum, non remanente viro, neque ullo habitatore.

7. Dixi (d): Attamen timebis me, ſuſcipies diſciplinam: & non peribit habitaculum ejus, propter omnia in quibus viſitavi eam: verumtamen diluculo ſurgentes corruperunt omnes cogitationes ſuas.

8. Quapropter expecta (e) me, dicit Dominus, in die reſurrectionis meæ in futurum, quia judicium meum ut congregem gentes, & colligam regna: & effundam ſuper eos indignationem meam, omnem iram furoris mei: * in igne enim zeli mei devorabitur omnis terra. * Sup. 1. 18.

9. Quia tunc reddam populis labium (f) electum ut invocent omnes in nomine Domini, & ſerviant ei humero uno.

10. Ultrà flumina Æthiopiæ (g), inde ſupplices mei, filii diſperſorum meorum deferent munus mihi.

11. In die illa non confunderis (h) ſuper cunctis adinventionibus tuis, quibus prævaricata es in me: quia tunc auferam de medio tui magniloquos ſuperbiæ tuæ, & non adjicies exaltari ampliùs in monte ſancto meo.

12. Et derelinquam in medio tui populum pauperem (i) & egenum: & ſperabunt in nomine Domini.

13. Reliquiæ (k) Iſrael non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, & non invenietur in ore eorum lingua doloſa: quoniam ipſi paſcentur, & accubabunt, & non erit qui exterreat.

14. Lauda (l) filia Sion: jubila Iſrael: lætare, & exulta in omni corde, filia Jeruſalem.

15. Abſtulit Dominus judicium tuum, avertit inimicos tuos: rex Iſrael Dominus in medio tui, non timebis malum ultrà.

16. In die illa dicetur Jeruſalem: Noli timere: Sion, non diſſolvantur manus tuæ.

17. Do-

CAP. III. 1. (a) Civitas, toties liberata, quæ Deum provocat ad iracundiam. Hebr. *Polluta*. & ſtolida, ut columba ſine intellectu. *Non audivit vocem Domini*, per Prophetas: ſermonem convertit ad Jeruſalem.

5. (b) Non favebit iniquitati: *Mane, manè*, Citiſſimè, vel quotidie. De illâ ſumet ſupplicium manifeſtum. *Confuſionem*: Qui ſunt in Jeruſalem iniqui, numquam confuſi ſunt, nec pœnitentiam egerunt.

6. (c) Turres in murorum angulis conſtitutæ, vel principes populi Hebræi: ſed probabilius videtur de aliis gentibus vaſtatis eum loqui.

7. (d) Cùm hæc feciſſem, dixi per Prophetas. *Habitaculum ejus*, Habitaculum tuum. *Viſitavi eam*, Contentus ero pœnis levioribus, quas hactenus dederunt, nec vaſtaberis, ſi in poſterum timeas.

8. (e) Hæc verba ex Hebræo & Vulgata ad Chriſtum omninò referuntur. *Ut congregem gentes*, Id ſtatui ut in extremo judicio ignis devoret terram: Cùm Apoſtoli miſſi ſunt à Deo ut Eccleſiam fundarent, Chriſtum ut ſalvatorem & judicem mundi prædicarunt, ut Paulus Apoſt. Act. 17. ubi fidem extremi judicii cum reſurrectione Chriſti conjungit; idque ex contextu totius capitis manifeſtum eſt. *Et effundam ſuper eos*, Judæos, *omnem iram furoris mei*.

9. (f) Et jam plures deos non nominabunt, ſed unum agnoſcent. *Et ſerviant ei humero uno*; Ut eodem ſpiritu jugum ejus ferant; una mente, eodem ſpiritu ei ſerviant.

10. (g) Ægyptus & remotiores Africæ gentes Evangelium excipient. De his loquitur Iſaias, cap. 18. *Væ terra cymbalo alarum, quæ eſt trans flumina Æthiopiæ. Qui mittit in mare legatos, & in vaſis papyri*: papyrus autem naſcitur in paluſtribus Ægypti, & quieſcentibus Nili aquis.

11. (h) Synagogam alloquitur, & filios ejus, qui ad fidem Chriſti convertentur. *Magniloquos*, Qui verbis magnificis ſuperbiam tuam fovebant, magiſtros elatos, Scribas & Phariſæos, de quibus ſuperbiſoas. *In monte ſancto meo*; in hoc Judæi valde gloriabantur, quòd ſoli haberent templum veri Dei.

12. (i) Sept. *Mitem & humilem*: quæ Eccleſiæ omninò conveniunt. Nam pro Scribis & Phariſæis dabo tibi Apoſtolos & diſcipulos pauperes, manſuetos & humiles.

13. (k) Judæi in exordio naſcentis Eccleſiæ pauci quidem fuerunt. Sic Iſaiæ vaticinium exponit Paulus, Rom. 9. *Mendacium*, pro noxio & gravi mendacio ſumitur, ut obſervat Melchior Canus, L. 4. cap. ultimo. *Et accubabunt*, in Eccleſia, in loco tutiſſimo.

14. & 15. (l) Præ lætitia in laudes prorumpe, ô Eccleſia. *Abſtulit*, Delevit ſententiam condemnationis; peccata tua abſtulit.

17. Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipſe ſalvabit: gaudebit ſuper te in lætitia, ſilebit (m) in dilectione ſua, exultabit ſuper te in laude.

18. Nugas (n), qui à lege receſſerant congregabo, quia ex te erant: ut non ultrà habeas ſuper eis opprobrium.

19. Ecce ego interficiam omnes, qui afflixerunt te in tempore (o) illo: & ſalvabo claudicantem: & eam, quæ ejecta fuerat, congregabo: & ponam eos in laudem, & in nomen, in omni terra confuſionis eorum.

20. In tempore illo, quo adducam (p) vos: & in tempore, quo congregabo vos: dabo enim vos in nomen, & in laudem omnibus populis terræ, cùm convertero captivitatem veſtram coram oculis veſtris, dicit Dominus.

17. (m) Præ amore tui peccata tua condonabit. *Exultabit:* Exultare te faciet.
18. (n) Homines nugaces, vel liberos veſtros congregabo. Hieron. in hunc locum: *Id, inquit, quod diximus, nugas, ſciamus in Hebræo ipſum latinum eſſe ſermonem, & propterea à nobis, ita ut in Hebræo erat, poſitum, ut noſſe poſſimus linguam Hebraicam omnium linguarum eſſe matricem. Significat etiam abjectum & contemptum. Hinc Propheta vocat nugaces & mendaces eos, qui à lege receſſerunt, Chriſtum rejiciendo, quam ſervare promiſerant; quos tamen congregandos ait, ac loquitur de converſis ex Judaiſmo. De iis autem qui poſteà ſunt convertendi, mox ait; Et ſalvabo claudicantem,* &c.
19. (o) Eodem ipſo tempore quo hæc fient, per Romanos interficiam Judæos, qui te, ô Eccleſia mea, ſunt perſecuti. *Et ſalvabo claudicantem*, Synagogam, quæ Deum verum adorat, Jeſum ejus filium rejicit. *Ejectam*, cui libellum repudii dedi. Oſee 2. *Colligam eam quam ejeceram.* Vel *claudicantem*, afflictam, & oppreſſam, ex 70. interpretibus.
20 (p) Ubique prædicato Evangelio, & converſis omnibus prædeſtinatis, ex omnibus nationibus vos adducam.

PROPHETIA AGGÆI.

CAPUT PRIMUM.

Judæos adhortatur ad Templi fabricam; hanc eſſe Dei voluntatem docet.

1.Eſd 6.1. 1. IN anno ſecundo Darii regis, in menſe ſexto (a), in die una menſis, factum eſt verbum Domini in manu Aggæi prophetæ, ad Zorobabel, filium Salathiel, ducem Juda, & ad Jeſum filium Joſedec, ſacerdotem magnum, dicens:

2. Hæc ait Dominus exercituum, dicens: Populus iſte dicit: Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ.

3. Et factum eſt verbum Domini in manu Aggæi prophetæ, dicens:

4. Numquid tempus vobis eſt ut habitetis in domibus laqueatis, & domus iſta deſerta?

5. Et nunc hæc dicit Dominus exercituum: Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras:

6. Seminaſtis * multum, & intuliſtis parum: comediſtis, & non eſtis ſatiati: bibiſtis, & non eſtis inebriati: operuiſtis vos, & non eſtis calefacti: & qui mercedes congregavit, miſit eas in ſacculum pertuſum. *Deut.28.38. Mich 6.15.

7. Hæc dicit Dominus exercituum: Ponite (b) corda veſtra ſuper vias veſtras:

8. Aſcendite in montem (c), portate ligna, & ædificate domum: & acceptabilis mihi erit, & glorificabor, dicit Dominus.

9. Reſpexiſtis (d) ad amplius, & ecce factum eſt minus: & intuliſtis in domum, & exſufflavi illud: quam ob cauſam,

CAP. I. 1. (a) Auguſto menſe, cùm fruges in horrea intuliſſent parciſſimas, opportunè Propheta cauſam ſterilitatis affert. *Ad Zorobabel filium Salathiel*, filii Jechoniæ; & diſtinguitur ab alio Zorobabel filio Phadajæ, filii ejuſdem Jechoniæ & fratre ejuſdem Salathiel ex L. 1. Paral. cap. 3. In genealogia Matthæi & Lucæ alter eſt Zorobabel pater Abiud, alter pater eſt Rozæ, & utriuſque pater vocabatur Salathiel.
7. (b) Advertite animum ad ſtatum rerum veſtrarum & videbitis vos ipſos calamitatis veſtræ auctores eſſe.
8. (c) Ut ligna afferatis ad ſtructuram templi. *Et acceptabilis mihi erit*, Domus quam ædificabitis mihi, grata erit. *Et glorificabor*, Laudabor ab hominibus.
9. (d) Hieron. *Cùm jam candeſcerent ſegetes, & meſſium tempus inſtaret. Meſſuiſtis vacuos culmos, & inanes ſtipulas ſine ſpicarum frugibus congregaſtis.*

Digitized by Google

ſam, dicit Dominus exercituum? quia domus mea deſerta eſt, & vos feſtinatis unuſquiſque in domum ſuam.

10. Propter hoc ſuper vos prohibiti ſunt cœli, ne darent rorem, & terra prohibita eſt ne daret germen ſuum:

11. Et vocavi ſiccitatem ſuper terram, & ſuper montes, & ſuper triticum, & ſuper vinum, & ſuper oleum, & quæcumque profert humus, & ſuper homines, & ſuper jumenta, & ſuper omnem laborem manuum.

12. Et audivit Zorobabel filius Salathiel, & Jeſus filius Joſedec ſacerdos magnus, & omnes reliquiæ (e) populi vocem Domini Dei ſui, & verba Aggæi prophetæ, ſicut miſit eum Dominus Deus eorum ad eos: & timuit populus à facie Domini.

13. Et dixit Aggæus nuntius Domini de nuntiis Domini, populo dicens: Ego vobiſcum ſum, dicit Dominus.

14. Et ſuſcitavit Dominus ſpiritum Zorobabel filii Salathiel, ducis Juda, & ſpiritum Jeſu filii Joſedec ſacerdotis magni, & ſpiritum reliquorum de omni populo: & ingreſſi ſunt, & faciebant opus in domo Domini exercituum Dei ſui.

CAPUT II.

Ad ſubſtructionem templi Judæos excitat, ac de hujus templi gloria propter Chriſti præſentiam vaticinatur.

1. IN die vigeſima & quarta menſis (a), in ſexto menſe, in anno ſecundo Darii regis.

2. In ſeptimo menſe, vigeſima & prima menſis, factum eſt verbum Domini in manu Aggæi prophetæ, dicens:

3. Loquere ad Zorobabel filium Salathiel ducem Juda, & ad Jeſum filium Joſedec ſacerdotem magnum, & ad reliquos populi, dicens:

4. Quis in vobis eſt derelictus (b), qui vidit domum iſtam in gloria ſua prima? & quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita eſt, quaſi non ſit in oculis veſtris?

5. Et nunc confortare Zorobabel, dicit Dominus: & confortare Jeſu fili Joſedec ſacerdos magne, & confortare omnis populus terræ (c), dicit Dominus exercituum: & facite (quoniam ego vobiſcum ſum, dicit Dominus exercituum)

6. Verbum, quod pepigi vobiſcum, cùm egrederemini de Terra Ægypti: & ſpiritus meus erit in medio veſtrûm, nolite timere.

7. Quia hæc dicit Dominus exercituum: * Adhuc unum modicum (d) eſt, * Heb. 12.
& ego commovebo cœlum, & terram, & 26.
mare, & aridam.

8. Et movebo omnes gentes: ET VENIET DESIDERATUS cunctis gentibus: & implebo domum iſtam gloria, dicit Dominus exercituum.

9. Meum (e) eſt argentum, & meum eſt aurum, dicit Dominus exercituum.

10. Magna (f) erit gloria domus iſtius noviſſimæ plus quàm primæ, dicit Dominus exercituum: & in loco iſto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.

11. In

12. & 13. (e) Qui ex magna populi multitudine Babylonem deportata redierunt in Judæam. *Subtius*, Unus è Prophetis Domini.

CAP. II. 1. (a) Hæc verba multis videntur ad finem capitis ſuperioris pertinere: tumque cœpiſſe materiam templo extruendo præparari.

4. (b) Cur hoc dicat, intelligimus ex cap. 3. Eſdræ. *Et quid vos videtis?* Nullius pretii, comparatione prioris, vobis videtur.

5. & 6. (c) Non propterea deſpondeas animum. *Verbum*, Hieron. Ego enim ſum vobiſcum, & ſermo meus quem pepigi: non deero vobis, recordabor verbi mei, promiſſorum. *Et ſpiritus meus*, Spiritus ſanctus qui vos tuebitur.

7. (d) Apertum eſt vaticinium de Chriſto poſt breve tempus venturo. Apoſt. Hebr. 12. hunc locum citans docet Deum anteà moviſſe terram ſemel, nimirum in monte Sinai, nunc autem promittere fore ut non ſolùm terram, ſed & cœlum commoveat: nam Chriſtus ſuo ſanguine non ſolùm terreſtria, ſed & cœleſtia inſtauravit, ac terrenos homines per ſuam gratiam in ſpiritales convertit. Moveri autem, aut commoveri dicuntur ea, in quibus res novæ fiunt & admirabiles.

9. (e) Si alius vobis id promitteret, meritò dubitaretis: ſed patris hoc promittente, quæ poteſt eſſe dubitandi cauſa? Neque aurum veſtrum, vel argentum puteo: hæc enim mea ſunt.

10. (f) Quod non ſolùm allegorico ſenſu & potiſſimùm à Spiritu Sancto intento de Eccleſia, ſed etiam in ſenſu hiſtorico de templo ab Herode inſtaurato & præſentia Domini illuſtrato verum eſt. Vos ædificate domum, hanc ego a parvis initiis ad magnam gloriam proveham: ſed priùs cœlum & terram commovebo, & veniet deſideratus cunctis gentibus. *Et in loco iſto dabo pacem:* hiſtorico ſenſu de pace Judææ data loquitur Deus, ut templum reædificare poſſent; allegorico & genuino ſenſu de pace Eccleſiæ futura

Digitized by Google

11. In vigeſima & quarta noni menſis, in anno ſecundo Darii regis, factum eſt verbum Domini ad Aggæum prophetam, dicens:

12. Hæc dicit Dominus exercituum: Interroga ſacerdotes legem, dicens:

13. Si tulerit homo carnem ſanctificatam in ore veſtimenti ſui, & tetigerit de ſummitate ejus panem (g), aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum: numquid ſanctificabitur? Reſpondentes autem ſacerdotes, dixerunt: Non.

14. Et dixit Aggæus: Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his, numquid contaminabitur? Et reſponderunt ſacerdotes, & dixerunt: Contaminabitur.

15. Et reſpondit Aggæus, & dixit: Sic populus iſte, & ſic gens iſta ante faciem meam, dicit Dominus, & ſic omne opus manuum eorum: & omnia quæ obtulerunt ibi, contaminata erunt.

16. Et nunc ponite corda veſtra à die hac & ſuprà, antequam poneretur lapis ſuper lapidem in templo Domini:

17. Cùm accederetis ad acervum viginti modiorum, & fierent decem: & intraretis ad torcular, ut exprimeretis quinquaginta lagenas, & fiebant viginti.

18. * Percuſſi vos vento urente, & aurugine, & grandine omnia opera manuum veſtrarum: & non fuit in vobis, qui reverteretur ad me, dicit Dominus. * Amos 4. 9.

19. Ponite corda veſtra ex die iſta, & in futurum, à die vigeſima & quarta noni menſis: à die quâ fundamenta jacta ſunt templi Domini, ponite ſuper cor veſtrum.

20. Numquid jam ſemen in germine eſt: & adhuc vinea, & ficus, & malogranatum, & lignum olivæ non floruit? ex die iſta benedicam.

21. Et factum eſt verbum Domini ſecundò ad Aggæum in vigeſima & quarta menſis, dicens:

22. Loquere ad Zorobabel ducem Juda, dicens: Ego movebo (h) cœlum pariter & terram.

23. Et ſubvertam (i) ſolium regnorum, & conteram fortitudinem regni gentium: & ſubvertam quadrigam, & aſcenſorem ejus: & deſcendent equi, & aſcenſores eorum: vir in gladio fratris ſui.

24. In die illa, dicit Dominus exercituum, aſſumam (k) te, * Zorobabel fili Salathiel ſerve meus, dicit Dominus: & ponam te quaſi ſignaculum, quia te elegi, dicit Dominus exercituum. * Eccli. 49. 13.

13. (g) Levit. 6. Caro hoſtiæ Deo oblatæ id ſanctificabat quod tangebat, ut veſtem: ſed veſtis ipſa hanc ſanctitatem aliis rebus non tribuebat: cùm legalis immunditia, ut corporis mortui contactus, immundum efficeret quidquid attigerat. Sic erratis, cùm hoſtiis, quas mihi affertis, vos ſanctificari arbitramini, quamdiu templum mihi ædificare negligitis: ſed homo immundus, quales eſtis negligentia veſtra, quidquid attigerit, immundum facit. Sic opera veſtra & victimæ vos immundos faciunt, quamdiu ceſſatis, & præ ſocordia templum mihi non extruitis. Judæi etiam ſi templum non haberent, altare tamen extruxerant, in quo hoſtias immolarent; Eſd. 3. Similitudo è ſacrificiis petitur, & ex legali munditia & immunditia, de vera animæ ſanctitate ſermo eſt.

22. (h) Tempus adventus Chriſti deſignat: cùm Filius meus veniet, multa regna deſtruentur.

23. (i) Regnum Romanorum bellis civilibus extenuabitur. *Regni gentium:* Quod ſibi alia regna ſubjecerat, poſtea ſubvertetur. *Et deſcendent*, Ellipſis, in mortem. Deus reverà Perſarum Monarchiam per Græcos evertit, ut Græcorum imperium per Romanos.

24. (k) Cadentibus aliis regnis & Romanorum imperio, regnum Chriſti divina providentia ſervabitur: atque ut ut ad Zorobabel hoc vaticinium referatur, ſolet Scriptura quibuſdam ea promittere, quæ in eorum poſteris implentur: ut Geneſ. 12. *In te benedicentur univerſæ cognationes terræ.*

PRO-

PROPHETIA ZACHARIÆ.

ZACHARIAS in eodem verſatur argumento ; quod Aggæus brevi ſermone perſtrinxit : Judæos ad templi conſtructionem adhortatur , ſed multa prophetico ſtylo de Chriſto vaticinatur ; ſymbolis utitur ſubobſcuris , ut quadrigis , oculis , volumine , candelabro , quæ eventus ipſe in Chriſto , & Apoſtolis illuſtrat. Prophetavit anno ſecundo Darii Hyſtaſpis.

CAPUT PRIMUM.

Prioribus verſiculis deterret Judæos ab idololatria, & ab aliis ſceleribus, tum per equos varii coloris deſcribit Judæorum ſtatum.

1. IN menſe octavo, in anno ſecundo Darii regis, factum eſt verbum Domini ad Zachariam, filium Barachiæ (a) filii Addo, prophetam, dicens:

2. Iratus eſt Dominus ſuper patres veſtros iracundia.

3. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus
*Iſ. 21.12. & 31. 6. & 45. 22. Jer. 3. 12. exercituum : * Convertimini (b) ad me,
ait Dominus exercituum : & convertar
ad vos, dicit Dominus exercituum.

4. Ne ſitis ſicut patres veſtri, ad quos Ezech. 18.
clamabant prophetæ priores, dicentes: 30. & 33. 11.
Hæc dicit Dominus exercituum: Conver- Oſee 14. 2.
timini de viis veſtris malis, & de cogitatio- Joel. 2. 12.
nibus veſtris peſſimis: & non audierunt, ne- Malach. 3. 7.
que attenderunt ad me, dicit Dominus.

5. Patres veſtri ubi ſunt? & Prophetæ (c) numquid in ſempiternum vivent?

6. Verumtamen verba mea, & legitima mea, quæ mandavi ſervis meis prophetis, numquid non comprehenderunt patres veſtros, & converſi (d) ſunt, & dixerunt: Sicut cogitavit Dominus exercituum facere nobis ſecundùm vias noſtras, & ſecundùm adinventiones noſtras, fecit nobis?

7. In die vigeſima & quarta undecimi menſis Sabath, in anno ſecundo Darii, factum eſt verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ, filii Addo, prophetam, dicens:

8. Vidi per noctem, & ecce vir (e) aſcendens ſuper equum rufum, & ipſe ſtabat inter myrteta, quæ erant in profundo: & poſt eum equi rufi, varii, & albi.

9. Et dixi: Quid ſunt iſti, Domine mi? & dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me: Ego oſtendam tibi quid ſint hæc.

10. Et

CAP. I. 1. (a) Multi opinantur eum eſſe, cujus ſit mentio Matth. 23. nam Lucæ 11. de morte Prophetarum loquitur Dominus.

3. (b) Conc. Trid. Seſſ. 6. cap. 5. *Cùm dicitur in ſacris litteris, Convertimini ad me, & ego convertar ad vos; libertatis noſtra admonemur; cùm reſpondemus, Converte nos ad te, & convertemur; Dei nos gratia præveniri confitemur.*

5. (c) Seu de Pſeudoprophetis id intelligamus cum Hieronymo; idque per irriſionem dictum, cùm illi partim in bello, partim in captivitate perierint, tametſi omnia proſpera pollicerentur; ſeu de veris Prophetis, qui conditione erant mortali, cùm verba Prophetarum viva ſint & efficacia, nec pereant unquam. Tum is ſenſus futurus eſt: Non ſemper vobiſcum erunt veri Prophetæ, qui vos ad virtutem adhortentur.

6. (d) Multi ex patribus veſtris perſuaſi à Prophetis converſi ſunt ad me per pœnitentiam, cùm tot malis premerentur.

8. (e) Vir ille Chriſtum Dominum adumbrabat, ut in Apocal. ubi veſtimento ſanguine tincto indutus apparet, ob paſſionem: miniſtri quoque ejus ſuper equos aut rufos, ut Martyres, aut albos ut Virgines & Innocentes, aut varios, ob diverſa Spiritus dona aſcendebant. Hebræi Michaelem Archangelum fuiſſe opinantur, qui erat cuſtos Judæorum. *Inter myrteta*, quæ animas in Eccleſia excultas adumbrant: *Quæ erant in profundo*. Angelus erat in lacu, aut fluvio, in cujus ripa

10. Et reſpondit vir, qui ſtabat inter myrteta, & dixit: Iſti ſunt, quos miſit Dominus ut perambulent terram.

11. Et reſponderunt Angelo Domini, qui ſtabat inter myrteta, & dixerunt: Perambulavimus (f) terram, & ecce omnis terra habitatur, & quieſcit.

12. Et reſpondit Angelus Domini, & dixit: Domine exercituum uſquequò tu non miſereberis Jeruſalem, & urbium Juda, quibus iratus es? Iſte jam ſeptuageſimus (g) annus eſt.

13. Et reſpondit (h) Dominus Angelo, qui loquebatur in me verba bona, verba conſolatoria.

14. Et dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me: Clama, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: * Zelatus (i) ſum Jeruſalem, & Sion zelo magno. *Inf. 8. 2.*

15. Et ira magna ego iraſcor ſuper gentes opulentas: quia ego iratus ſum parùm (k), ipſi verò adjuverunt in malum.

16. Propterea hæc dicit Dominus: Revertar ad Jeruſalem in miſericordiis: & domus mea ædificabitur in ea, ait Dominus exercituum: & perpendiculum extendetur ſuper Jeruſalem.

17. Adhuc clama, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc affluent civitates meæ bonis: & conſolabitur adhuc Dominus Sion, & eliget adhuc Jeruſalem.

18. Et levavi oculos meos, & vidi: & ecce quatuor cornua (l).

19. Et dixi ad Angelum, qui loquebatur in me: Quid ſunt hæc? & dixit ad me: Hæc ſunt cornua, quæ ventilaverunt Judam, & Iſrael, & Jeruſalem.

20. Et oſtendit mihi Dominus quatuor fabros (m).

21. Et dixi: Quid iſti veniunt facere? Qui ait, dicens: Hæc ſunt cornua, quæ ventilaverunt Judam per ſingulos viros, & nemo eorum levavit caput ſuum: & venerunt iſti deterrere ea, ut dejiciant cornua gentium, quæ levaverunt cornu ſuper terram Juda, ut diſpergerent eam.

CAPUT II.

Inſtaurationem templi, & urbis promittit Deus. Senſus allegoricus eſt de Eccleſia Chriſti.

1. ET levavi oculos meos, & vidi: & ecce vir, & in manu ejus funiculus menſorum (a).

2. Et dixi: Quò tu vadis? Et dixit ad me: Ut metiar Jeruſalem, & videam quanta ſit latitudo ejus, & quanta longitudo ejus.

3. Et ecce Angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur (b), & Angelus alius egrediebatur in occurſum ejus.

4. Et dixit ad eum: Curre, loquere ad puerum iſtum, dicens: Abſque muro habitabitur Jeruſalem, præ multitudine hominum, & jumentorum in medio ejus.

5. Et ego ero ei, ait Dominus, murus (c) ignis in circuitu: & in gloria ero in medio ejus.

6. O, ò, fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus: quoniam in quatuor ventos (d) cœli diſperſi vos, dicit Dominus.

7. O Sion, fuge quæ habitas apud filiam Babylonis.

8. Quia hæc dicit Dominus exercituum: Poſt gloriam miſit me ad gentes (e), quæ ſpoliaverunt vos: qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.

9. Quia

erant myrti; *Et poſt eum equi ruſi*, equorum ſeſſores, Angeli cuſtodes.

11. (f) Miniſtri Eccleſiæ à Deo miſſi, ad Dominum ſæpe redeunt. *Et quieſcit*: Ineunte Darii imperio, cuncta in pace erant, in ſenſu hiſtorico.

12. (g) Septuaginta anni Jeremiæ, cap. 25. & 29. ab anno quarto Joakim cœpti, in annum primum Cyri deſinunt; 70. anni Zachariæ, ab undecimo anno Sedeciæ, cùm templum incendio abſumptum eſt, in anno ſecundo Darii ſiniuntur: de his diximus alibi fuſiùs; ac præter cæteros hoc argumentum copioſe tractat Fr. Ribera in hunc locum.

13. (h) Dominus Angelum qui in me loquebatur affatus, bona verba locutus eſt & conſolationis plena.

14. (i) Zelus eſt cùm malè eos tractari videmus, quos valde amamus; eſtque dolor ira & amore mixtus.

15. (k) Puniri volebam & emendari populum meum: ſed Chaldæi modum ſæviendo exceſſerunt. *In malum*, Immaniter afflixerunt.

18. (l) Theodoretus per cornua quatuor orbis partes, unde gentes adverſùs Judam & Iſraelem prodiere, interpretatur. Ab Occidente Palæſtini, a Meridie Ægyptii & Idumæi, ab Oriente Moabitæ, à Septentrione Aſſyrii, forſan & Scythæ.

20. (m) Variis multos inſtrumentis, ut deterrerent cornua, eaque à Judæis abigerent: atque ita evenit. Nam Judæi poſt reditum ſuum vicinas nationes ſubegerunt. Itaque quatuor fabri forte ſunt quatuor Angeli qui Judæos erigentes, eorum hoſtes debellarunt.

CAP. II.

1. (a) Cùm ea quæ ſunt in hoc capite ſcripta, majora ſint quam ut in urbe Jeruſalem facta dici queant, neceſſe eſt ut illa etiam in hiſtorico ſenſu de Eccleſiæ felicitate interpretemur poſt adventum Domini noſtri Jeſu Chriſti. Unde & Judæi ipſi ad futura ſui Meſſiæ tempora hæc referunt. *Funiculum menſorum*; quo quidem deſignabat civitatem in monte ædificandam, ad quam omnes confluerent gentes.

3. (b) Ut novam mihi afferret revelationem.

5. (c) Qui hoſtes terreat, ne cœptum opus interrumpant. *Et in gloria ero*, in gloriam; glorioſam reddam: Septuag. Interprat. *Ero illi in gloriam*. Huc refertur verſiculus 8. qui in proprio & genuino ſenſu ad Chriſtum & Eccleſiam ſpectat, uti & ſequentes.

6. (d) Fugite de omnibus mundi partibus, in quas vos diſperſi, o electi mei: Eos alloquitur, qui Babylone remanſerant. *Miſit me*; nonnulli hæc tribuunt Michaeli Archangelo.

8. (e) Vox eſt Salvatoris, ex Hieron. Poſtquam gloriam meam in terris oſtendero, poſt miraculoſam reſurrectionem meam; qui verſiculus cum quinto conferri poteſt, & ad eum referri.

9. Quia ecce ego levo manum meam ſuper eos, & erunt prædæ his, qui ſerviebant ſibi: & cognoſcetis quia Dominus exercituum miſit me.

10. Lauda & lætare filia Sion: quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus.

11. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa, & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui: & ſcies (f) quia Dominus exercituum miſit me ad te.

12. Et poſſidebit Dominus Judam partem ſuam in terra ſanctificata: & eliget adhuc Jeruſalem.

13. Sileat omnis caro à facie Domini: quia conſurrexit de habitaculo ſancto ſuo.

CAPUT III.

Jeſus filius Joſedec depoſitis captivitatis veſtimentis jubetur ſtare coram Domino, & caput tegere cidari munda: multa de Chriſto ſubjicit.

1. ET oſtendit mihi Dominus Jeſum (a) ſacerdotem magnum ſtantem coram Angelo Domini: & ſatan ſtabat à dextris ejus ut adverſaretur ei.

2. Et dixit Dominus ad ſatan: Increpet (b) Dominus in te ſatan: & increpet Dominus in te, qui elegit Jeruſalem: nunquid non iſte torris eſt erutus de igne?

3. Et Jeſus erat indutus veſtibus ſordidis (c): & ſtabat ante faciem Angeli.

4. Qui reſpondit, & ait ad eos, qui ſtabant coram ſe, dicens: Auferte veſtimenta ſordida ab eo. Et dixit ad eum: Ecce abſtuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatoriis.

5. Et dixit: Ponite cidarim mundam ſuper caput ejus. Et poſuerunt cidarim mundam ſuper caput ejus, & induerunt eum veſtibus: & Angelus Domini ſtabat.

6. Et conteſtabatur Angelus Domini Jeſum, dicens:

7. Hæc dicit Dominus exercituum: Si in viis meis ambulaveris, & cuſtodiam meam cuſtodieris: tu quoque judicabis domum meam, & cuſtodies atria mea, & dabo tibi ambulantes de his, qui nunc hic aſſiſtunt.

8. Audi Jeſu ſacerdos magne, tu & amici tui, qui habitant coram te, quia viri portendentes (d) ſunt: ecce enim ego * ADDUCAM SERVUM MEUM ORIENTEM. * Luc. 1. 78.

9. Quia ecce lapis (e), quem dedi coram Jeſu: ſuper lapidem unum ſeptem oculi ſunt: ecce ego cælabo ſculpturam ejus, ait Dominus exercituum: & auferam iniquitatem terræ illius in die una.

10. In die illa, dicit Dominus exercituum, vocabit (f) vir amicum ſuum ſubter vitem, & ſubter ficum.

CAPUT IV.

Hæc viſio ad Zorobabel, ut præcedens ad magnum ſacerdotem ſpectat; allegoricè Eccleſiæ ædificatio deſignatur.

1. ET reverſus eſt Angelus, qui loquebatur in me, & ſuſcitavit me, quaſi virum, qui ſuſcitatur de ſomno ſuo.

2. Et

11. 12. & 13. (f) Loquitur Angelus, vel propheta, *Sanctificata*, In Judæa. *Habitaculo*: è cœlo ad nos venit.

CAP. III. 1. (a) Deus Zachariæ oſtendit in viſione Jeſum magnum ſacerdotem à ſe electum, ut unà cum Zorobabel populum ſuum regeret. Sed hic figura erat Jeſu Chriſti Domini noſtri ut eſt caput Eccleſiæ. Unde quæ hoc capite continentur, Chriſto conveniunt, partim ut capiti, partim ut ejus corpori, quod eſt Eccleſia: ut illud v. 4. *Auferte veſtimenta ſordida ab eo*, &c. Chriſtus formam ſervi accipiens, in ſimilitudinem carnis peccati, in reſurrectione ſua veſtem pretioſam indutus, & in perſona Eccleſiæ quam per Baptiſmum à ſervitute diaboli exemit. Cyrillus ne allegorico quidem ſenſu hæc Chriſto convenire exiſtimat: Angelum Chriſti typum, Jeſum ſacerdotem populi Judaici figuram eſſe docet: nam quædam in Jeſum filium Joſedec optimè conveniunt, nullo modo in Chriſtum; ut illud, *Ecce abſtuli à te iniquitatem*; *Stantem coram Angelo Domini*, qui eum defendebat accuſante diabolo. Sed iniquitates noſtras ipſe portavit.

2. (b) Dominus loquitur de ſe ipſo, quaſi de alio, ut ſæpè alias in Scripturis: ut Geneſ. 19. Num. 11. & alibi. *Increpet*, id eſt, reprimat te Deus increpatione ſua, furorem tuum. *Increpet in te*, Hebraiſmus, pro increpet te. *Nunquid non iſte torris?* Ceu torris eſt ſemiuſtus & erutus ex incendio.

3. 6. & 7. (c) Quibus peccata ſignificantur, vel inſtar hominis accuſati. *Et conteſtabatur*, Palàm admonebat. *Et cuſtodiam*, 70. præcepta mea: Dabo tibi ex his qui nunc adſtant Angelis, aliquos qui te ſecurum efficient.

8. (d) Huic muneri ſunt deſtinati, ut quæ futura ſunt verbis & factis portendant: 70. *Portentorum ſpectatores*; quòd Deus iis res futuras aperiat: Hebr. *Quoniam viri portenti*: Viri futura prænuntiantes; quia tu amici tui factis veſtris futura prænuntiantis. Qui templum ædificatis, & Eccleſiæ ædificationem portenditis. *Servum meum Orientem*: obſcuriùs antea Chriſtum adumbravit Propheta, nunc clarè eum exprimit voce Hebræa, quæ aut *germen*, aut *ſurculum*, qui ex ſe ſucreſcit, ſignificat: atque unum eſt ex nominibus, quæ Chriſto tribuuntur.

9. (e) Angularem Eccleſiæ lapidem nobis exhibet. *Septem oculi ſunt*, Septem dona Spiritus Sancti, ut in Apocalyſi ſcriptum eſt. *Ecce ego cælabo ſculpturam ejus*: Corpus Chriſti in utero virginis à Deo ipſo formatum fuit, atque ipſe vivos lapides hujus ædificii cælat, & incidit. *Et auferam iniquitatem terræ*, ſui ſanguinis effuſione. Quem priùs vocavit Orientem, aut germen, nunc vocat lapidem. *Quem dedi coram Jeſu*: quem illi oſtendi, cùm dixi: *Ecce adducam ſervum meum Orientem*, qui futurus eſt Eccleſiæ fundamentum. Vel ſeptem oculi hoc in loco, ut in Apocal. ſunt ſeptem Angeli, quibus potiſſimùm Deus demandavit hominum curam, de quibus cap. 4. *Septem ſunt illi oculi Domini, qui diſcurrunt in univerſam terram*. De his loquitur Raphael Angelus Tobiæ, cap. 12. atque in Apocal. cap. 5. *Habentem ſeptem oculos, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei*.

10. (f) Cùm fides cor unum & animam unam efficiet, & fideles magna tranquillitate patientur. Quæ metaphora ex iis ducitur, qui cum amicis ſub vinea ſua aut ficu ſuaviter epulantur.

2. Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Vidi, & ecce candelabrum aureum totum, & lampas (a) ejus ſuper caput ipſius, & ſeptem lucernæ ejus ſuper illud: & ſeptem infuſoria lucernis, quæ erant ſuper caput ejus.

3. Et duæ olivæ ſuper illud: una à dextris lampadis, & una à ſiniſtris ejus.

4. Et reſpondi, & ajo ad Angelum, qui loquebatur in me, dicens: Quid ſunt hæc, domine mi?

5. Et reſpondit Angelus, qui loquebatur in me, & dixit ad me: Numquid neſcis quid ſunt hæc? Et dixi: Non, domine mi.

6. Et reſpondit, & ait ad me, dicens: Hoc eſt verbum Domini ad Zorobabel, dicens: Non in exercitu (b), nec in robore, ſed in ſpiritu meo, dicit Dominus exercituum.

7. Quis tu mons magne coram Zorobabel? in planum (c): & educet lapidem primarium, & exæquabit gratiam gratiæ ejus.

8. Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

9. Manus (d) Zorobabel fundaverunt domum iſtam, & manus ejus perficient eam: & ſcietis quia Dominus exercituum miſit me ad vos.

10. Quis enim deſpexit (e) dies parvos? & lætabuntur, & videbunt lapidem ſtanneum in manu Zorobabel. Septem iſti oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt in univerſam terram.

11. Et reſpondi, & dixi ad eum: Quid ſunt duæ olivæ iſtæ, ad dexteram candelabri, & ad ſiniſtram ejus?

12. Et reſpondi ſecundò, & dixi ad eum: Quid ſunt duæ ſpicæ olivarum, quæ ſunt juxta duo roſtra (f) aurea, in quibus ſunt ſuffuſoria ex auro?

13. Et ait ad me, dicens: Nunquid neſcis quid ſunt hæc? Et dixi: Non, domine mi.

14. Et dixit: Iſti ſunt duo filii (g) olei, qui aſſiſtunt Dominatori univerſæ terræ.

CAPUT V.

Utitur propheta variis ſymbolis, ut volantis voluminis, mulieris in medio amphoræ.

1. ET converſus ſum, & levavi oculos meos: & vidi, & ecce volumen volans (a).

2. Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Ego video volumen volans: longitudo ejus viginti cubitorum, & latitudo ejus decem cubitorum.

3. Et dixit ad me: Hæc eſt maledictio, quæ egreditur ſuper faciem omnis terræ: quia omnis fur, ſicut ibi ſcriptum eſt, judicabitur: & omnis jurans, ex hoc ſimiliter judicabitur.

4. Educam illud (d), dicit Dominus exercituum: & veniet ad domum furis, & ad

CAP. IV. 2. (a) Vox Hebrea *globum*, cui oleum infunditur, ſignificat. Ex hoc velut pomo aureo in ſuprema candelabri parte poſito, ſeptem rami, aut tubi exibant, per quos oleum defluebat in globum: inter duas olivas virides, quæ oleum ſuppeditabant, poſitum erat candelabrum, quod in ſenſu litterali templum, in ſpiritali Eccleſiam adumbrabat, & illius progreſſum. Lampas in ſummo ſtipite, vel haſtili candelabri, Chriſtum Eccleſiæ caput deſignat. Sunt qui per duas olivas ſummum ſacerdotem & Zorobabel intelligant, qui omni cura & ſtudio neceſſaria templi conſtructioni ſuppeditabant.

6. (b) Tantæ populi in fine ſæculi converſio non humana potentia, ſed virtute Spiritus mei fiet: ita Cyrillus.

7. (c) Obices omnes Deus amovebit: *Et educet lapidem primarium*: Qui templi fundamenta poſuit, ille ſupremam imponet manum; ita nonnulli interpretes. *Et exæquabit*, Tam feliciter opus perficiet, quam incœpit. Fruſtra diabole conſurgis contra hunc populum; licet te opponas inſtar montis magni, nihil proficies: in planum dejicieris. Cyrillus Zorobabelem Chriſtum interpretatur: nam ſæpè in Scriptura res figurata nomen figuræ induit. Chriſtus etiam eſt lapis primarius, qui locum in Eccleſia principem tenet. 70. vertunt *Lapidem hæreditatis*, ſeu Chriſtum, cui promiſſa eſt hæreditas omnium nationum, & Gentium, & Judæorum, qui educetur & palam fiet, cùm uſque ad illud tempus Judæis eſſet abſconditus. *Gratia ejus*, Ex Hebr. legendum putat Ribera, *Gratia ejus*, nempè lapidis primarii. Vel ad litteram, Zorobabel ſupremum lapidem imponet huic ædificio, cujus primum lapidem poſuit.

9. (d) De ultima ædificii conſummatione agit, quam Apoſtoli fundaverunt, & fideles Judæi in fine ſæculi abſolvent.

10. (e) Parva templi initia: *Et videbunt lapidem ſtanneum*, Perpendiculum, ut ad normam exigat ſtructuram. *Septem iſti ſunt oculi Domini:* Angeli divinæ providentiæ miniſtri, ita nonnulli juxta Hebræos hæc verba interpretantur. Sed alii iſta ut præcedentia de fine ſæculi, cùm Antichriſtus tyrannidem exercebit ſuam, intelligunt. Vocat illud tempus dies parvos, quia pauciores erunt, & propter electos breviabuntur, Matth. 24. *Lapidem ſtanneum*, quem Judæi cum lætitia videbunt mitti à prædicatoribus inſtar perpendiculi, ut ædificetur para Eccleſiæ, quæ corruerat. *Septem iſti oculi*, Angeli ſcilicet, lætabuntur videntes lapidem ſtanneum in manu Zorobabel.

12. (f) Ex utroque latere candelabri exibat clavus aureus, latus & magnus inſtar roſtri avis: in his erant ſuffuſoria aurea, ſeu vaſa, per quæ infundebatur oleum in lucernas. Et quidem hoc candelabrum multùm differt à candelabro templi, cui ſeptem infuſoria & roſtra aurea deerant; ſed habebat ſcyphos & ſphærulas & lilia, quibus hoc caret Zachariæ candelabrum. *Duæ ſpicæ olivarum*, Duæ olivæ.

14. (g) Duo uncti, Zorobabel & Joſedec: ſed de Henoch & Elia etiam in ſenſu litterali ſatis aptè exponuntur.

CAP. V. 1. (a) Hoc capite juſtitia Dei in prævaricatores legis exprimitur. Lex ipſa Judæis data eſt, volumen illud volans, quo maledictiones in legis violatores continentur: atque hoc volumen in lucem proferet Deus, & impios condemnabit. Volans dicitur hæc membrana, quòd iis hominibus immineret ſupplicium; magnitudo ejus, vehemens punitio ſuper faciem omnis terræ Judaicæ, longitudo 20. cubitorum multitudinem peccatorum ſignificat. 70. vertunt *Falcem volantem*.

4. (b) Volumen, & pœnas eo contentas volumine. *Et commorabitur*: Non citò pertranſibit, ſed diu eos affliget, & conſumet domum integram, ne memoria ejus remaneat, ut fit in maximis ſceleribus.

ad domum jurantis in nomine meo mendaciter: & commorabitur in medio domus ejus, & conſumet eam, & ligna ejus, & lapides ejus.

5. Et egreſſus eſt Angelus, qui loquebatur in me: & dixit ad me: Leva oculos tuos, & vide quid eſt hoc, quod egreditur.

6. Et dixi: Quidnam eſt? Et ait: Hæc eſt amphora (c) egrediens. Et dixit: Hæc eſt oculus eorum in univerſa terra.

7. Et ecce talentum plumbi portabatur, & ecce mulier una ſedens in medio amphoræ.

8. Et dixit: Hæc eſt impietas. Et projecit (d) eam in medio amphoræ, & miſit maſſam plumbeam in os ejus.

9. Et levavi oculos meos, & vidi: & ecce duæ mulieres (e) egredientes, & ſpiritus in alis earum, & habebant alas quaſi alas milvi; & levaverunt amphoram inter terram & cœlum.

10. Et dixi ad Angelum, qui loquebatur in me: Quò iſtæ deferunt amphoram?

11. Et dixit ad me: Ut ædificetur ei domus in terra Sennaar, & ſtabiliatur, & ponatur ibi ſuper baſem ſuam.

CAPUT VI.

Quatuor quadrigæ quatuor monarchias deſignant. His ſuccedit Chriſti regnum. Vir oriens ædificabit templum Domini.

1. ET converſus ſum, & levavi oculos meos, & vidi: & ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium: & montes, montes ærei.

2. In quadriga (a) prima equi rufi, & in quadriga ſecunda equi nigri,

3. Et in quadriga tertia equi albi, & in quadriga quarta equi varii, & fortes.

4. Et reſpondi, & dixi ad Angelum, qui loquebatur in me: Quid ſunt hæc, domine mi?

5. Et reſpondit Angelus, & ait ad me: Iſti ſunt quatuor venti (b) cœli, qui egrediuntur, ut ſtent coram Dominatore omnis terræ.

6. In qua erant equi nigri, egrediebantur in terram Aquilonis (c): & albi egreſſi ſunt poſt eos: & varii egreſſi ſunt ad terram Auſtri.

7. Qui autem erant robuſtiſſimi (d), exierunt, & quærebant ire & diſcurrere per omnem terram. Et dixit: Ite, perambulate terram: & perambulaverunt terram.

8. Et vocavit me, & locutus eſt ad me, dicens: Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis (e), requieſcere fecerunt ſpiritum meum in terra Aquilonis.

9. Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

10. Sume à tranſmigratione (f) ab Holdai, & à Tobia, & ab Idaia: & venies tu in die illa, & intrabis domum Joſiæ, filii Sophoniæ, qui venerunt de Babylone.

11. Et ſumes aurum & argentum, & facies coronas, & pones in capite Jeſu filii Joſedec ſacerdotis magni,

12. Et loqueris ad eum, dicens: Hæc ait Dominus exercituum, dicens: * Ecce Vir Oriens (g) nomen ejus: & ſubter eum orietur, & ædificabit templum Domino. * Luc. 1. 78.

13. Et

6. & 7. (c) Vox Hebræa *Epha*, non vas tantùm, ſed certam menſuram ſignificat. Unde Judæorum peccata ad certam menſuram, aut cumulum perducta deſignat. *Hæc eſt*, In hoc intenti, ut hanc menſuram impleant: ſic ruunt in peccata. *Mulier ſedens amphora in medio* impietatem ipſam Judæorum, & ſtuporem cum impudentia conjunctum, falſam confidentiam & ſecuritatem inter tot ſcelera indicat. Nondum plena erat menſura, donec Chriſtum occiderent, & Apoſtolos perſequerentur.

8. (d) Judicium Dei inſinuat Angelus, quo Judæi pondere peccatorum oppreſſi à Deo ſunt derelicti. *Et miſit maſſam*; impietas diu manſura in gente Judæorum deſignatur. *Hæc eſt impietas*, Populi Judaici.

9. (e) Priorem mulierem Angelus interpretatus eſt impietatem: ſic duæ iſtæ mulieres poſſunt exponi, excæcatio, qua mentes Judæorum captæ ſunt à morte Domini, & induratio, quæ tamdiù manent in ſua incredulitate & perfidia. *Et ſpiritus in alis earum*, vento velut impulſæ, diabolo vires ſuggerente, ut perſequerentur Eccleſiam. *Et levaverunt amphoram*; ut omnibus manifeſta foret eorum excæcatio.

CAP. VI. 2. & 3. (a) Aſſyrii & Chaldæi in Judæos præ cæteris ſævierunt: *Et in quadriga ſecunda*, Perſarum edicta perpetuo timore eos percellebant. *In quadriga tertia equi albi*; Alexander eos mitiùs habuit. *Et in quadriga quarta* Romanorum, *equi varii & fortes*; modò humaniùs, modò duriùs, Judæos excepere.

5. (b) Qui ex quatuor Orbis plagis ſpirant, dum alii aliis ſuccedunt ex ordine divinæ providentiæ, ut venti ex theſauris Dei, qui ſolus conſtituit imperia. *Qui egrediuntur*; quatuor Monarchiæ ſunt tanquam quatuor venti (nam in Scripturis nota ſimilitudinis ſæpe omittitur) totum Orbem concutient, ut quatuor venti verſus omnes terræ partes ſpirant.

6. (c) Perſæ adversùs Chaldæos; *Et albi*, Græci, *egreſſi ſunt poſt eos*; *& varii*, Romani, *egreſſi ſunt ad terram Auſtri*, cùm Ægyptum invaſerunt.

7. (d) Romani. Quamquam varii equi Romanos, fortes alienigenas deſignant. Hebræi putant eſſe Iſmaelitas, ſeu Sarracenos.

8. (e) Perſæ adversùs Caldæos. *Spiritum meum*; Iram meam expleverunt, quam adverſus Babylonem conceperam; vel me placaverunt, cùm libertate donarunt populum meum.

10. (f) Regnum Jeſu Chriſti prænuntiat ex iis, qui tranſmigraverant Babylonem, & in Judæam redierant, quique aurum ſuum attulerant, ut templo offerrent. Hos ſeligit, Holdai, Tobiam, Idaiam, & Joſiam, & jubet ut in domo Joſiæ, qui vel primus inter eos erat, vel fortè aurifex, aut cuſtos templi, duas efficiat coronas, eaſque imponat capiti Jeſu Filii Joſedech, qui Chriſtum Dominum regem ſimul & ſacerdotem figurabat. Alii non coronas, ſed coronam cum Chaldaica paraphraſi legunt, cùm pluralis numerus ſæpè loco ſingularis ponatur.

12. (g) Non tua cauſa tibi corona imponitur, ſed quia Chriſti Regis regum typus es, & figura. De hac

Digitized by Google

13. Et ipſe extruet templum Domino: & ipſe portabit gloriam (h), & ſedebit, & dominabitur ſuper ſolio ſuo: & erit ſacerdos ſuper ſolio ſuo, & conſilium pacis erit inter illos duos.

14. Et coronæ (i) erunt Helem, & Tobiæ, & Idaiæ, & Hem filio Sophoniæ, memoriale in templo Domini.

15. Et qui procul ſunt, venient, & ædificabunt (k) in templo Domini: & ſcietis quia Dominus exercituum miſit me ad vos. Erit autem hoc, ſi auditu audieritis vocem Domini Dei veſtri.

CAPUT VII.

De Jejuniis Judæorum.

1. ET factum eſt in anno quarto Darii regis, factum eſt verbum Domini ad Zachariam, in quarta menſis noni, qui eſt Caſleu.

2. Et miſerunt (a) ad domum Dei, Saraſar, & Rogommelech, & viri, qui erant cum eo, ad deprecandam faciem Domini:

3. Ut dicerent ſacerdotibus domus Domini exercituum, & prophetis, loquentes: Nunquid flendum eſt mihi in quinto menſe, vel ſanctificare me debeo, ſicut jam feci multis annis?

4. Et factum eſt verbum Domini exercituum ad me, dicens:

5. Loquere ad omnem populum terræ, & ad ſacerdotes, dicens: * Cùm jejunaretis, & plangeretis in quinto & ſeptimo per hos ſeptuaginta annos: nunquid (b) jejunium jejunaſtis mihi?

6. Et cùm comediſtis, & bibiſtis, nunquid non vobis comediſtis (c), & vobiſmetipſis bibiſtis?

7. Nunquid non ſunt verba, quæ locutus eſt Dominus in manu prophetarum priorum, cùm adhuc Jeruſalem habitaretur, & eſſet opulenta, ipſa & urbes in circuitu ejus, & ad Auſtrum, & in campeſtribus habitaretur?

8. Et factum eſt verbum Domini ad Zachariam, dicens:

9. Hæc ait Dominus exercituum, dicens: * Judicium (d) verum judicate, & * Mich. 6.
miſericordiam & miſerationes facite, unuſ- 8.
quiſque cum fratre ſuo. Matth. 23.
23.

10. * Et viduam, & pupillum: & ad- * Exod. 22.
venam, & pauperem nolite calumniari: 22.
& malum vir fratri ſuo non cogitet in Iſa. 1. 23.
corde ſuo. Jer. 5. 28.

11. Et noluerunt attendere, & averterunt ſcapulam recedentem, & aures ſuas aggravaverunt ne audirent.

12. Et cor ſuum poſuerunt ut adamantem, ne audirent legem, & verba, quæ miſit Dominus exercituum in ſpiritu ſuo per manum prophetarum priorum: & facta eſt indignatio magna à Domino exercituum.

13. Et factum eſt ſicut locutus eſt, & non audierunt: ſic clamabunt, & non exaudiam, dicit Dominus exercituum.

14. Et diſperſi eos per omnia regna, quæ neſciunt: & terra deſolata eſt ab eis, eò quòd non eſſet tranſiens & revertens: & poſuerunt terram deſiderabilem in deſertum.

CA-

voce *Oriens*, jam diximus cap. 3. Hebræum nomen ubique pro *germine* aut *ſurculo* ſumitur, atque unum eſt ex iis, quæ Chriſto identidem tribuuntur, Iſaiæ 4. *In die illa erit germen Domini in magnificentia*: Jerem. 23. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & ſuſcitabo David germen juſtum*, & cap. 33. *Et in tempore illo germinare faciam David germen juſtitiæ*; ubique eadem eſt vox Hebræa, quam Hieronymus in hunc locum ſcribens docet ſignificare germen: *Quia ex ſe repentè ſuccreſcet, & ex radice ſua in ſimilitudinem germinis pullulabit*: Ubi nullum habet verbum de ſole, aut de illius claritate. 70. vertunt ἀνατολὴ, & ea voce utitur Lucas in cantico Zachariæ, *Oriens ex alto*; ubi ad hunc locum Zachariæ Prophetæ Zacharias Joannis Baptiſtæ pater videtur alludere. Sed vox illa à verbo Græco ἀνατέλλω ducitur, quod producere per germinationem, quodque oriri dicimus apud auctores profanos, ſignificat: id verò de ſole, de plantis, de iis omnibus, quæ de novo apparent, dicitur. Sic 70. locum Jeremiæ 23. 5. *Germen juſtum* vertunt ἀνατολὴ. Hæc paulò fuſiùs ex Franciſco Ribera, unde pleraque mutuamur. *Et ſubter eum orietur*: Hebr. *de ſub ſe*: Ex ſe ipſo germinabit, & multiplicabitur, ramos producet, ſeu multitudinem credentium. *Et ædificabit*, Eccleſiam.

13. (h) Coronam gloriæ: Pſalm. 20. *Poſuiſti in capite ejus coronam de lapide pretioſo*. *Et ſedebit*, ut rex populi. *Super ſolio ſuo*, ſeu throno: ſimul erit Rex & ſacerdos, Pſalm. 109. *Erit inter illos duos*: inter dignitatem regiam & ſacerdotalem, inter duos illos thronos, ſeu dignitates.

14. (i) Primi & quarti mutantur nomina, quia fortè erant binomii: Coronam poſteà in templo ponens, & nomina eorum qui aurum & argentum obtulerunt, huic incidentur in memoriam ſempiternam: Qui Chriſtum regem agnoverunt, & in utilitatem Eccleſiæ laborarunt, in memoria æterna erunt.

15. (k) Quæ in Eccleſia impleta ſunt, non in templo Jeruſalem: multi & magni doctores è gentibus Eccleſiam ædificarunt verbo & ſcriptis: Iſa. 60. *Erit autem*, Hæc vobis evenient bona, ſi Chriſtum, ut par eſt, audiatis & excipiatis.

2. (a) Viri principes ex Judæis, qui remanſerant Babylone, miſerunt Jeroſolymam ad ſacerdotes, & Prophetas, ut ſcirent an jejunare deberent menſe quinto & ſeptimo, quod menſe quinto incenſa fuiſſet Jeroſolyma, & menſe ſeptimo interfectus Godolias, quem Rex Babylonis præfecerat Judæis qui relicti fuerant. CAP. VII.

5. (b) Non mihi, ſed vobis jejunaſtis: non enim à peccatis veſtris abſtinuiſtis, ſed ut ſumptui parceretis, vel ut religioſi videremini.

6. (c) Immodicè, & voluptatis cauſa.

9. (d) Hæc quæ vobis dico, per Prophetas dicebam patribus veſtris.

Digitized by Google

CAPUT VIII.

Quæ dicuntur in hoc capite, in ſenſu hiſtorico, partim ad urbem Jeruſalem, partim ad Eccleſiam pertinent: nam felicitas totius Eccleſiæ genti Judæorum ut radici, quæque in Apoſtolis & diſcipulis horum particeps bonorum fuit, & ipſi Eccleſiæ promittitur, ſed pleraque hoc capite contenta, majora ſunt, quàm ut ſoli Judæorum genti tribuantur.

1. ET factum eſt verbum Domini exercituum, dicens:

2. Hæc dicit Dominus exercituum: Zelatus ſum Sion zelo magno, & indignatione magna zelatus ſum eam.

3. Hæc dicit Dominus exercituum: Reverſus (a) ſum ad Sion, & habitabo in medio Jeruſalem: & vocabitur Jeruſalem, Civitas veritatis, & Mons Domini exercituum mons ſanctificatus.

4. Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc habitabunt ſenes & anus in plateis Jeruſalem: & viri baculus (b) in manu ejus præ multitudine dierum.

5. Et plateæ civitatis complebuntur infantibus, & puellis ludentibus in plateis ejus.

6. Hæc dicit Dominus exercituum: Si videbitur difficile in oculis reliquiarum populi hujus in diebus (c) illis, numquid in oculis meis difficile erit, dicit Dominus exercituum?

7. Hæc dicit Dominus exercituum: Ecce ego ſalvabo populum meum de terra Orientis (d), & de terra Occaſus ſolis.

8. Et adducam eos, & habitabunt in medio Jeruſalem: & erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum, in veritate (e) & in juſtitia.

9. Hæc dicit Dominus exercituum: Confortentur (f) manus veſtræ, qui auditis in his diebus ſermones iſtos per os prophetarum, in die qua fundata eſt domus Domini exercituum, ut templum ædificaretur.

10. Siquidem ante dies illos merces (g) hominum non erat, nec merces jumentorum erat: neque introeunti, neque exeunti erat pax præ tribulatione: & dimiſi omnes homines, unumquemque contra proximum ſuum.

11. Nunc autem non juxta dies priores ego faciam reliquiis (h) populi hujus, dicit Dominus exercituum,

12. Sed ſemen (i) pacis erit: vinea dabit fructum ſuum, & terra dabit germen ſuum, & cœli dabunt rorem ſuum: & poſſidere faciam reliquias populi hujus univerſa hæc.

13. Et erit: ſicut eratis maledictio in gentibus, domus Juda, & domus Iſrael: ſic ſalvabo vos, & eritis benedictio (k): nolite timere, confortentur manus veſtræ.

14. Quia hæc dicit Dominus exercituum: Sicut cogitavi ut affligerem vos, cùm ad iracundiam provocaſſent patres veſtri me, dicit Dominus,

15. Et non ſum miſertus: ſic converſus cogitavi in diebus iſtis ut benefaciam domui Juda, & Jeruſalem: nolite timere.

16. Hæc ſunt ergo verba, quæ facietis: * Loquimini veritatem unuſquiſque cum proximo ſuo: veritatem & judicium pacis judicate in portis veſtris. * Eph. 4. 25.

17. Et unuſquiſque malum contra amicum ſuum ne cogitetis in cordibus veſtris: & juramentum mendax ne diligatis: omnia enim hæc ſunt, quæ odi, dicit Dominus.

18. Et factum eſt verbum Domini exercituum ad me, dicens:

19. Hæc

CAPUT VIII.

3. (a) Propitius ei ero, non eam deſeram. Non omni ex parte de Judæis hæc dicuntur, ſed ad Eccleſiam præcipuè conveniunt, Matth. 28. *Ecce vobiſcum ſum omnibus diebus uſque ad conſummationem ſæculi. Civitas veritatis:* quod uni Eccleſiæ convenit, teſte Apoſt. 1. Timoth. 3. *Mons ſanctificatus,* in quo verus Deus vera religione colitur.

4. (b) Præ gravi ætate: ex Hebr. *vir,* id eſt, unuſquiſque habens baculum in manu ſua, magno pacis & tranquillitatis indicio.

6. (c) Illud tempus ſpectat, quo cœptum eſt prædicari Evangelium ab Apoſtolis, cùm pauci crederent, & omnes ferè in incredulitate ſua permanerent: id facile mihi erit præſtare.

7. (d) Judæi neque in Orientem, neque in Occidentem captivi abducti fuerant, ſed in Aquilonem. Itaque de filiis Eccleſiæ cùm Judæis, tum gentilibus, ex omnibus terræ partibus venturis, loquitur.

8. (e) Veritatem illis præſtabo implendo promiſſa, pro meritis eos remunerando.

9. (f) Judæis propriè nunc loquitur: nam quædam ſic de Jeruſalem dicuntur, ut eorum etiam, quæ ante dixit, quæque Judæis & gentibus ſunt communia, meminerit: forti ſitis animo, ut quam cœpiſtis templi ædificationem, perficiatis.

10. (g) Laboraſtis in agris colendis, & merces non fuit laboris veſtri: in ipſa urbe diſſenſiones erant & inimicitiæ.

11. (h) Non præſentibus modò, ſed & futuris hominibus, qui unum populum efficiunt. Unde præſentibus meritò id promittitur, quod futuris præſtabitur.

12. (i) Semen pacificum, quod mihi ſerviet ex animo. *Vinea dabit fructum ſuum;* ſpiritualium bonorum copiam per metaphoram ſenſibilium exponit.

13. (k) Quæ de Judæis in Eccleſia futuris omninò intelligi debent: nam decem tribus non redierunt: itaque de bonis ſpiritalibus hæc dicta ſunt, *Salvabo vos,* per prædicationem Evangelii. Unde R. David hæc ad Meſſiæ tempora eſſe referenda meritò exiſtimat.

Digitized by Google

19. Hæc dicit Dominus exercituum: Jejunium (l) quarti, & jejunium quinti, & jejunium ſeptimi, & jejunium decimi erit domui Juda in gaudium, & lætitiam, & in ſolemnitates præclaras: veritatem tantùm, & pacem diligite.

20. Hæc dicit Dominus exercituum: Uſquequò veniant populi, & habitent in civitatibus multis,

21. Et vadant habitatores, unus ad alterum (m), dicentes: Eamus, & deprecemur faciem Domini, & quæramus Dominum exercituum: vadam etiam ego.

22. Et venient populi multi, & gentes robuſtæ, ad quærendum Dominum exercituum in Jeruſalem, & deprecandam faciem Domini.

23. Hæc dicit Dominus exercituum: In diebus illis, in quibus apprehendent (n) decem homines ex omnibus linguis gentium, & apprehendent fimbriam viri Judæi, dicentes: Ibimus vobiſcum: audivimus enim quoniam Deus vobiſcum eſt.

CAPUT IX.

Adverſus civitates Syriæ, & Philiſthinos; Rex Chriſtus venturus eſt in Sion, inſidens pullo aſinæ; emittit vinctos de lacu in ſanguine teſtamenti.

1. Onus (a) verbi Domini in terra Hadrach, & Damaſci requiei ejus: quia Domini eſt oculus hominis, & omnium tribuum Iſrael.

2. Emath quoque in terminis (b) ejus, & Tyrus, & Sidon: aſſumpſerunt quippe ſibi ſapientiam valdè.

3. Et ædificavit (c) Tyrus munitionem ſuam, & coacervavit argentum quaſi humum, & aurum ut lutum platearum.

4. Ecce Dominus poſſidebit eam, & percutiet in mari fortitudinem ejus, & hæc igni devorabitur.

5. Videbit Aſcalon, & timebit: & Gaza, & dolebit nimis: & Accaron, quoniam confuſa eſt ſpes ejus: & peribit (d) rex de Gaza, & Aſcalon non habitabitur.

6. Et ſedebit ſeparator (e) in Azoto, & diſperdam ſuperbiam Philiſthinorum.

7. Et auferam ſanguinem ejus (f) de ore ejus, & abominationes ejus de medio dentium ejus, & relinquetur etiam ipſe Deo noſtro, & erit quaſi dux in Juda, & Accaron quaſi Jebuſæus.

8. Et circumdabo (g) domum meam ex his, qui militant mihi euntes, & revertentes, & non tranſibit ſuper eos ultrà exactor: quia nunc vidi in oculis meis.

9. * Exulta (h) ſatis filia Sion, jubila filia Jeruſalem: ECCE REX TUUS venit tibi juſtus, & ſalvator: ipſe pauper, & aſcendens ſuper aſinam, & ſuper pullum filium aſinæ.

* Iſa. 62. 11. Matth. 21. 5.

10. Et

19. & 20. (l) Cùm muri Jeruſalem ſunt diruti; *& jejunium quinti*, cùm urbs incenſa eſt; *& jejunium ſeptimi*, cùm penitùs è terra ſua ejecti ſunt; *& jejunium decimi*, cùm urbs obſeſſa eſt à Nabuchodonoſore: hæc, inquam, jejunia doloris cauſa ſuſcepta in feſtivitates vertenda ait. Quæſtioni de jejunio capite ſuperiori propoſitæ reſpondet Deus: *Uſquequò veniant populi*, 70. *Adhuc venient populi multi*; vel donec veniant populi, gentiles nimirum, qui in Eccleſiam venturi ſunt. Non enim ex Babylone populi redierunt, ſed pars populi Judaici.

21. (m) Hebr. Unius civitatis ad alteram: Hier. exponit: Et una civitas pergat ad alteram, & ſeſe mutuò cohortentur.

23. (n) Quæ omninò de Evangelii temporibus intelliguntur: *Audivimus enim*, ex miraculis & prodigiis didicimus, *quoniam Deus vobiſcum eſt*.

CAP. IX. 1. (a) *Onus*, Prophetiam triſtem & minacem nuntium ſignificat; & tamen in hoc capite prædicitur vocatio gentium juxta Hieronymum, & Theodoretum, quòd prædicatores Evangelii quaſi hoſtes deſcribat, qui delent non homines, ſed falſos deos, & vitia. *In terra Hadrach*, quæ creditur urbs Syriæ, vel Syria ipſa: *Et Damaſci requiei ejus*, Syriæ, vel Hadrach, in qua ſpem omnem ſuam collocat: vel, ut aliis placet, in quam Dominus requieſcet quaſi in urbe dilecta. *Oculus hominis*, ex 70. Quia Dominus reſpicit homines, & omnes tribus Iſrael. Oculi omnium hominum in Deum intenti eſſe debent, & ab eo bona cuncta expectare.

2. (b) Inter urbes, quæ creditur ſunt recenſetur, vel in terminis Damaſci. *Sapientiam*; Quamvis ſibi ſapientes videantur, Evangelii tamen ſimplicitati ſubjecerunt ſe.

3. & 4. (c) Omni ope reſiſtent Evangelio, cùm divites ſint, & humanis præſidiis muniti. *Poſſidebit*; Quantumvis ſapientes ſibi videantur: *Expugnabit eam*, licèt mari cinctam. Iſta enim allegoricè videntur accipienda ex iis quæ præcedunt & quæ ſequuntur. De victoria quippe Verbi divini, & illius armis, non de Judæorum victoriis rectè intelliguntur: quamquam ea verba, *Hæc igni devorabitur*, de Tyro expugnata, & incenſa ab Alexandro Magno, exponi commodè poſſunt.

5. (d) Subdet ſe jugo Chriſti, licèt fortis, ut nomen ipſum declarat, recepto Evangelio ſe dedet Chriſto. Perire dicitur rex, cùm civitas in poteſtatem venit alienorum. *Et Aſcalon non habitabitur*, à Palæſtinis, ſed à Judæis primùm, tum à Chriſtianis.

6. (e) Hieron. Chriſtum ea voce interpretatur, qui ſeparat oves ab hœdis. *Et diſperdam*; Eorum qui maximè inter Philiſthinos ſuperbiunt. Vox etiam, *Separator*, Victorem poteſt deſignare, qui ſpolia dividit.

7. (f) Philiſthinorum, de quibus loquitur; atque id frequens eſt in Scriptura, ut numerum mutet. *Medio dentium*; Efficiam ut poſthac non veſcantur ſanguine, nec carnibus quæ ſunt idolis immolatæ, quas abominationes vocat. *Ipſe Deo noſtro*, Salvus fiet per Chriſtum; eamdem habebunt gratiam Palæſtini, quam Judæi converſi. *Et Accaron*, Palæſtinus ſic tractabitur à Deo quaſi unus eſſet ex principibus Juda. *Quaſi Jebuſæus*, Tamquam veteres habitatores Jeruſalem, qui habitarunt Jeruſalem cum filiis Juda, Joſue 15. & Jud. 1.

8. (g) Circumdabo Eccleſiam exercitu meo. *Euntes & revertentes*, qui mihi ad nutum deſerviunt. *Exactor* Diabolus, qui ab iis quibus dominatur, animas exigit: quod de juſtis & perfectis verum eſt. *Quia nunc vidi oculis meis*: Quia vos vidi, veſtri miſertus, in vos oculos meos converti.

9. (h) Illuſtris hæc Prophetia impleta eſt à Chriſto Domino die Palmarum, Matth. 21. 4. *Hoc autem factum eſt, ut adimpleretur quod dictum eſt per Prophetam: Di-*

Digitized by Google

10. Et diſperdam (i) quadrigam ex Ephraim, & equum de Jeruſalem, & diſſipabitur arcus belli: & loquetur pacem gentibus, & poteſtas ejus à mari uſque ad mare, & à fluminibus uſque ad fines terræ.

11. Tu quoque in ſanguine (k) teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo non eſt aqua.

12. Convertimini ad munitionem vincti (l) ſpei, hodie quoque annuntians duplicia reddam tibi.

13. Quoniam extendi mihi Judam quaſi arcum (m), implevi Ephraim: & ſuſcitabo filios tuos Sion ſuper filios tuos Græcia: & ponam te quaſi gladium fortium.

14. Et Dominus Deus ſuper eos videbitur (n); & exibit, ut fulgur, jaculum ejus: & Dominus Deus in tuba canet, & vadet in turbine Auſtri.

15. Dominus exercituum proteget eos: & devorabunt (o), & ſubjicient lapidibus fundæ: & bibentes inebriabuntur quaſi à vino, & replebuntur ut phialæ, & quaſi cornua altaris.

16. Et ſalvabit (p) eos Dominus Deus eorum in die illa, ut gregem populi ſui: quia lapides ſancti elevabuntur ſuper terram ejus.

17. Quid enim bonum (q) ejus eſt, & quid pulchrum ejus, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?

CAPUT X.

Bona quoque à Deo petenda ſunt, non ab idolis; tum bona promittit, magnos in primis duces.

1. PEtite (a) Domino pluviam in tempore ſerotino, & Dominus faciet nives, & pluviam imbris dabit eis, ſingulis herbam in agro.

2. Quia

tare filia Sion: Ecce rex tuus venit tibi manſuetus, ſedens ſuper aſinam, & pullum filium ſubjugalis: Item Joan. 12. 15. *Noli timere filia Sion: Ecce rex tuus venit ſuper pullum aſinæ.* Ubi Evangeliſtæ verbis more ſuo paululum immutatis eumdem retinent ſenſum. Idem quippe eſt quod ait Joannes, *Noli timere*, quodque Propheta ait; *Exulta Filia Sion*, i. e. nihil eſt quod jam timeas tanto rege adveniente. Matthæus ex duobus unum efficit teſtimonium, quod ſolent Evangeliſtæ, & Apoſtoli, ut obſcuriorem locum per apertiorem exponant, & oſtendant de eadem re duos Prophetas loqui. Sic Marci. 1. 2. *Ecce mitto Angelum meum*, ex cap. 3. Malachiæ; *Vox clamantis in deſerto*, ex cap. 40. Iſaiæ exponitur. Sic illud Iſaiæ 62. *Dicite Filiæ Sion, Ecce Salvator tuus venit*; quod apertiſſimè de Meſſia dictum eſt, conjungit cum verbis Zachariæ ut palam faciat, de re eadem Prophetas loqui. *Juſtus & Salvator*, ut juſtificet & ſalvet. *Ipſe pauper*, 70. Manſuetus & humilis. Hunc verſiculum corruptum a Judæis recentiores viri docti exiſtimant: hoc modo, *Ecce rex tuus veniet tibi juſtus, & ſalvatus ipſe:* cùm in 70. & in vulgata ſit vox *Salvator* quam Chriſto adimere voluerunt, idque poſt Hieronymi tempora. In Chaldaica paraphraſi eſt vox, *Salvator*.

10. (i) In pace per Evangelium data nullus erit uſus quadrigarum, aut apparatus bellici: Chriſtus in toto orbe regnabit.

11. (k) Hieron. *In ſanguine paſſionis tuæ, qui vincti in carcere tenebantur inferni, in quo nulla eſt miſericordia, tua clementia liberaſti.* Hebræi verò ſic habent: *Etiam tu in ſanguine fœderis tui emiſiſti vinctos tuos de ciſterna*, ut de potentia Chriſti intelligi non poſſit. Hieron. legit, *Emiſiſti*, & ita habent 70. Judæi, inquit Rivetus, invidentes gloriæ Chriſti, violaverunt punctis ſuis, & adjectione unius minimæ litteræ, Jod: viderunt enim præclarum dari à Propheta de gloria Chriſti teſtimonium. *In ſanguine teſtamenti*, Per ſanguinem teſtamenti, ut ſæpè alias, in virtute, ut Pſalm. 43. *In te inimicos noſtros ventilabimus cornu, &c. Sanguis teſtamenti* dicitur, per quem auctor vitæ moriens æternam nobis dedit hæreditatem.

12. (l) O vincti ſperantes, quos captivos tenet diabolus, quique libertatem per Chriſtum ſperatis: Judæos alloquitur: *Convertimini ad locum munitum*, ſeu ad Chriſtum arcem ſalutis munitiſſimam, ſeu ad Eccleſiam. *Duplicia*: Si fortè hæc vita, ad quam vos invitat Chriſtus, vobis videtur laborioſa, annuntio vobis me redditurum pro iſtis laboribus magna præmia.

13. (m) Judæi hæc & quæ ſequuntur ad tempora Machabæorum referunt ſed cùm de Chriſto & gentium vocatione ſemper locutus ſit Propheta in hoc capite, longè probabilius eſt ad prædicationem Evangelii hæc pertinere. Aſſumam Judam, & eos qui convertentur ex Judæis: ut ſit mihi inſtar arcus extenti, ut per ſagittas prædicationis Evangelicæ gentes ſubjiciam Evangelio. *Implevi Ephraim*: 70. & Hieron. legunt, Quaſi arcum implevi, ſeu diſtendi Ephraim: nam ex decem tribubus abjectis Deus aſſumpſit primos Evangelii prædicatores. *O Græcia*, O gentes; has enim Scriptura Græcos identidem vocat, converſos è Judæis factum ſuperiores gentilibus; *Et ponam te quaſi gladium fortium*, cui nihil reſiſtit. Victorias quas reportabunt, deſignat.

14. (n) Adjuvans eos, & pro iis pugnans. *Jaculum*, Verbum ejus, præſtat in metaphora pugnantis. *In tuba canet*, Ut milites cogat, aciem inſtruat. *In turbine Auſtri*, Inſtar turbinis ab Auſtro venientis in adverſarios feretur.

15. (o) Hoſtes ſuos inſtar ignis conſument. *Et ſubjicient*, 70. *Et obruent eos lapidibus fundæ*, verbis Scripturæ ſanctæ, & iis quæ Spiritus Sanctus ſuggeret, quibus adverſarii reſiſtere non poterunt. *Inebriabuntur*, 70. *Bibent ſanguinem eorum ſicut vinum*: hac metaphora pugnæ victoriam Apoſtolorum deſcribit.

16. (p) Ut paſtor oves, ſic Deus eos proteget, qui verbo Dei & manſuetudine pugnabunt. *Lapides*: ſunt enim lapides vivi & ſancti, e quibus ædificatur Eccleſia: unde ſervabuntur ab omnibus periculis.

17. (q) De Sanctiſſima Euchariſtia hunc locum exponit Hieronymus: nihil habet melius, aut pretioſius eo, quod nobis dat in ſanctiſſimo altaris Sacramento: *Ejus*, in Hebræo cùm ſit maſculini generis, ad Deum refertur, non ad terram: Donavit Sanctis ſuis bonum omnium maximum, frumentum ſcilicet electorum, panem cæleſtem, & vinum pretioſi ſanguinis ſui. *Germinans virgines*, quod corporis & animi caſtitatem efficit.

1. (a) Pergit Deus amorem ſuum & miſericordiam in populum ſuum commendare, ac de bonis Legis novæ temporibus diſſerere. Hortatur eos ut petant à Deo doctrinam Evangelii, qua totius terræ facies irrigata fœcundetur. Pluvia temporanea, aut matutina, ex Hieron. & Cyrillo, fuit doctrina legis per Moſem data, qua jacta ſemina per legem naturæ germinarunt: doctrina novæ legis eſt pluvia ſerotina, quæ fructus maturaſcunt: nihil enim ad perfectum adduxit lex. vel Deus ante omnia jubet à ſe, non ab idolis, beneficia poſtulari. *Et Dominus faciet nives*: vox Hebræa procellas, aut *fulgurationes* ſignificat. Itaque vox illa nubem vento agitatam & fulgurantem deſignat, quæ cum fulguribus aquam demittit. Apoſtoli per eas nubes coruſcantes, & cæleſtem imbrem in terram effundentes, commodè intelliguntur: neque enim nives decidunt menſe Majo. CAP. X.

Digitized by Google

2. Quia ſimulacra locuta ſunt inutile, & divini viderunt mendacium, & ſomniatores locuti ſunt fruſtrà: vanè conſolabantur: idcircò abducti (b) ſunt quaſi grex: affligentur, quia non eſt eis paſtor.

3. Super (c) paſtores iratus eſt furor meus, & ſuper hircos viſitabo: quia viſitavit Dominus exercituum gregem ſuum, domum Juda, & poſuit eos quaſi equum gloriæ ſuæ in bello.

4. Ex ipſo angulus (d), ex ipſo paxillus, ex ipſo arcus prælii, ex ipſo egredietur omnis exactor ſimul.

5. Et erunt quaſi (e) fortes conculcantes lutum viarum in prælio: & bellabunt, quia Dominus cum eis: & confundentur aſcenſores equorum.

6. Et confortabo domum Juda, & domum Joſeph (f) ſalvabo: & convertam eos, quia miſerebor eorum: & erunt ſicut fuerunt quando non projeceram eos: ego enim Dominus Deus eorum, & exaudiam eos.

7. Et erunt quaſi fortes Ephraim, & lætabitur cor eorum quaſi à vino: & filii eorum videbunt, & lætabuntur, & exultabit cor eorum in Domino.

8. Sibilabo (g) eis, & congregabo illos, quia redemi eos: & multiplicabo eos ſicut antè fuerant multiplicati.

9. Et ſeminabo eos in populis, & de longè recordabuntur mei: & vivent cum filiis ſuis, & revertentur (h).

10. Et reducam eos de terra Ægypti, & de Aſſyriis congregabo eos, & ad terram Galaad & Libani adducam eos, & non invenietur eis locus:

11. Et tranſibit (i) in maris freto, & percutiet in mari fluctus, & confundentur omnia profunda fluminis, * & humiliabitur ſuperbia Aſſur, & ſceptrum Ægypti recedet.

* *Apoc.* 16. 12. *Iſai.* 11. 15.

12. Confortabo eos in Domino, & in nomine ejus ambulabunt, dicit Dominus.

C A P U T XI.

De templi & urbis excidio; de paſtoribus, qui oves non paſcebant.

1. Aperi Libane (a) portas tuas, & comedat ignis cedros tuas.

2. Ulula abies (b), quia cecidit cedrus, quoniam magnifici vaſtati ſunt: ululate quercus Baſan, quoniam ſucciſus eſt ſaltus munitus.

3. Vox ululatus paſtorum (c) quia vaſtata eſt magnificentia eorum: vox rugitus leonum, quoniam vaſtata eſt ſuperbia Jordanis.

4. Hæc dicit Dominus Deus meus: Paſce pecora occiſionis (d),

5. Quæ qui poſſederant, occidebant (e), & non dolebant, & vendebant ea, dicentes:

2. (b) In varios errores ſunt abducti ab hujuſmodi magiſtris, ſicut oves quæ nihil intelligunt: ſed paſtorem ſequuntur, quocumque ierit. *Affligentur*; neque enim ii ſunt veri paſtores.

3. (c) Super ejuſmodi magiſtros, & ſuper hircos fœtidos. *Viſitavit*, Quia Dominus vult benefacere gregi ſuo: 70. non poſuerunt particulam, *quia*, adeò ut ſit initium novæ ſententiæ. *Et poſuit eos quaſi equum gloriæ ſuæ*, 70. Quaſi equum decorum, inſtrumentum gloriæ ſuæ; victor per me futurus eſt. Hæc Cyrillus interpretatur de Apoſtolis & prædicatoribus Evangelii, quos Deus variis donis ornavit.

4. (d) Ex ipſo Juda educam angulum, ſeu regem Chriſtum, lapidem angularem; *Et paxillus*, à quo pendent & ſuſtinentur fideles omnes. *Arcus prælii*, Fortes bellatores ex eo prodibunt. *Exactor ſimul*, Iidem populos Chriſto ſubjicient: *Exactor*, Præfectus operibus, hæc à Domino.

5. (e) Vox illa, *Quaſi*, indicat Prophetam metaphoricè loqui de Apoſtolis, quaſi de bellatoribus.

6. & 7. (f) Decem tribus: quæ converſio partim facta eſt, partim in fine ſæculi eſt facienda. *Ephraim*, qui præ cæteris fortes habebantur.

8. (g) Exiguo ſono è remotiſſimis locis congregabo eos; quia redimam eos per mortem Filii mei.

9. & 10. (h) Venient ad Eccleſiam. *Ægypti*, multi qui evaſerant captivitatem Aſſyriorum, & fugerant in Ægyptum; ſolvam omnem captivitatem. *Et ad terram Galaad*: Ad patriam cœleſtem, fortiſſimam: *Et non invenietur eis locus*, in Ægypto, vel apud Aſſyrios: aut potiùs in Palæſtina præ multitudine.

11. (i) Deus eos liberabit à captivitate diaboli per multa pericula. Alludit ad ea, quæ populo Iſraelitico evenerunt, cùm ex Ægypto ad terram promiſſionis venit: nihil eorum iter impediet: non fretum maris rubri, non Jordanis exundans, *Et percutiet in mari fluctus*; quod de Ephraim dicitur, qui vincet magna pericula, ut Moſes virga percuſſit mare rubrum.

CAP. XI. 1. (a) Videtur Zacharias de templi, quod Libani nomine in Scriptura ſignari ſolet, aut etiam de Jeroſolymæ excidio vaticinari: nam Prophetæ ſolent bonis, quæ ex Evangelii prædicatione manant, pœnas incredulorum ſubjicere. Iſaiæ 10. templi excidium ſub Libani nomine itidem prædicitur: *Libanus autem cum excelſis cadet*: uti & Ezechiel, cap. 17. Templum enim totum cedris è Libano exciſis conſtabat: tametſi Cyrillus urbem ipſam deſignari putat: mox enim ſubdit Propheta, *Et comedet ignis cedros tuas principes civitatis*: quæ ſequuntur, hanc interpretationem confirmant.

2. (b) Abietum nomine, qui dignitate ſunt proximi, uti per quercus Baſan fortes viribus, & per ſaltum munitum urbs ipſa munitiſſima deſignatur. Jubet autem Propheta, ut cives Romanis vaſtantibus portas aperiant. Refert Joſephus, l. 7. de bello Judaico, cap. 12. Orientalem portam æneam & graviſſimi ponderis hora ſexta noctis ultrò apertam fuiſſe in die Azymorum.

3. (c) Hi ſunt populorum rectores; eoſdem vocat leones ob ſævitiam. *Superbia Jordanis*, quia Jordanis exaruit; diripientur eorum divitiæ: Chald. Quoniam exſiccata eſt propter eos elatio Jordanis.

4. (d) Homines occiſioni deſtinatos: hæc eſſe verba Dei Patris ad Salvatorem noſtrum exiſtimat Theodoretus: Ille enim miſſus eſt ad oves, quæ perierant domus Iſrael.

5. (e) Hæc pecora pontifices & ſacerdotes in ſuos uſus convertebant, ut fusè proſequitur Ezechiel, cap. 34. *Væ paſtoribus Iſrael*, &c. *Et non dolebant*, 70. Non agebant pœnitentiam. *Et vendebant ea*, Ex iis quæſtum faciebant. *Divites facti ſumus*: quaſi gratias Deo agentes, quod ex iniquitate ditarentur.

Digitized by Google

rès: Benedictus Dominus, divites facti ſumus; & paſtores eorum non parcebant eis.

6. Et ego non parcam (f) ultrà ſuper habitantes terram, dicit Dominus: ecce ego tradam homines, unumquemque in manu proximi ſui, & in manu regis ſui: & concident terram, & non eruam de manu eorum.

7. Et paſcam pecus (g) occiſionis propter hoc, ô pauperes gregis. Et aſſumpſi mihi duas virgas, unam vocavi Decorem, & alteram vocavi Funiculum: & pavi gregem.

8. Et ſuccidi (h) tres paſtores in menſe uno, & contracta eſt anima mea in eis: ſiquidem & anima eorum variavit in me.

9. Et dixi: Non paſcam (i) vos: quod moritur, moriatur: & quod ſucciditur, ſuccidatur: & reliqui devorent unuſquiſque carnem proximi ſui:

10. Et tuli virgam (k) meam, quæ vocabatur Decanus; & abſcidi eam, ut irritum facerem fœdus meum, quod percuſſi cum omnibus populis.

11. Et in irritum deductum eſt in die illa: & cognoverunt ſic pauperes (l) gregis, qui cuſtodiunt mihi, quia verbum Domini eſt.

12. Et dixi ad eos: Si bonum eſt in oculis (m) veſtris, afferte mercedem meam: & ſi non, quieſcite. * Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. * Matth. 27. 9.

13. Et dixit Dominus ad me: Projice illud ad ſtatuarium, decorum pretium, quo appretiatus ſum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & projeci illos in domum Domini ad ſtatuarium (n).

14. Et præcidi (o) virgam meam ſecundam, quæ appellabatur Funiculus, ut diſſolverem germanitatem inter Judam & Iſraël.

15. Et dixit Dominus ad me: Adhuc ſume (p) tibi vaſa paſtoris ſtulti.

16. Quia ecce ego ſuſcitabo (q) paſtorem in terra, qui derelicta non viſitabit, diſperſum non quæret, & contritum non ſanabit, & id quod ſtat non enutriet, & carnes pinguium comedet, & ungulas eorum diſſolvet.

17. O paſtor, & idolum (r) derelinquens gregem: gladius ſuper brachium ejus, & ſuper oculum dextrum ejus: brachium ejus ariditate ſiccabitur, & oculus dexter ejus tenebreſcens obſcurabitur.

CAPUT XII.

Prædicit varios caſus Jeruſalem. Viſuri ſunt homines quem confixerunt.

1. ONus verbi Domini ſuper Iſraël (a): Dicit Dominus extendens cœlum, & fun-

6. (f) Super populum Judaicum, qui à peccando non abſtinuit, & pontifices qui in mortem Salvatoris conſenſerunt. *Ecce tradam homines*: Hier. *Dimittam unumquemque contra proximum ſuum, & ſeſe mutua cæde truncabunt, per inteſtina bella & factiones inter ſe miſerum in modum diſtracti: per regem verò*, Romanorum Imperatorem deſignat, qui Judææ urbes evertit. *Et concident terram*, vaſtabunt Romani. *Et non eruam*, Perpetua erit hæc captivitas & deſolatio.

7. (g) Curæ meæ commiſſum: nam Chriſtus loquitur ad Apoſtolos, & ad fideles convertit ſermonem ſuum. *Propter hoc*, quia paſtores non habent, à quibus paſcantur. *O pauperes gregis*, qui ſuperbiam pontificum & ſacerdotum non imitamini: Aliter, ô pauper grex. *Et aſſumpſi mihi duas virgas*; Ut hominum paſtor duos baculos, aut virgas paſtorales ſumpſi, unam poſt alteram, priorem Noëmi temporibus, ut omnium hominum paſtor: *Unam vocavi Decorem*, vel clementiam, nam juſtum erat omnes homines à ſuo conditore gubernari; fœdus cum iis pepigi, quod fregerunt; *Et alteram vocavi Funiculum*, cum Iſraëlem elegi in hæreditatem ex pacto inito cum Abraham, Geneſ. 17. *Et pavi gregem*: ſemen Abrahæ, cùm antea paſcerem omnes gentes.

8. (h) Hieron. tres illos paſtores ait fuiſſe Moſen, Aaron, & Mariam Propheteſſam, quæque adeò mulieres docebat: eodem menſe, quo mortua eſt Maria, ſententia mortis in Moſen & Aaron lata eſt. Vel ſuccidam, ex 70. *Contracta eſt anima mea in eis*: non in paſtoribus, ſed in iis quos paſcebam, ut liquet ex iis quæ ſequuntur. *Variavit in me*, Citò à me diſceſſerunt.

9. (i) Non introducam vos in terram promiſſam; Nemo ex iis qui à 20. annis exierunt ex Ægypto, ingredietur, peribitis in deſerto præter Joſue & Caleb. *Quod moritur, moriatur*; Curam veſtri abjiciam. *Quod ſucciditur*, ab hoſtibus, aut à beſtiis, *ſuccidatur*, & *reliqui devorent*, ut factum eſt Numer. 14.

10. (k) Abjeci alios populos propter idololatriam; *Et abſcidi eam*, poſtquam tuli virgam alteram, quæ dicitur Funiculus.

11. (l) Qui in populo Iſraël verè humiles, & mihi obtemperantes, cognoverunt gratiam, quam populo præſtabam, eum præ cæteris eligens, & me impleturum quæ promiſeram Abrahæ, Iſaac & Jacob.

12. (m) Si vobis bonum videtur: *Afferte mercedem meam*; Reddite mihi mercedem aliquam ob tot beneficia in vos collata, agnoſcite me ut Salvatorem ad vos miſſum: *Et ſi non*; Si id non vultis, *quieſcite*, Non cogam vos, liberi eſtis. *Et appenderunt*, Dederunt pro mercede, quam reddere tenebantur, triginta argenteos Judæ traditori.

13. (n) Vox Hebræa *Pinſten*, ſeu *pictorem*, aut *figulum*, imò ex Vatablo & aliis mutatione unius litteræ *cuſtodem theſauri* ſignificat. Hier. ipſe in commentariis *Plaſten*, aut *fictorem* ea voce deſignari potiùs quàm *ſtatuarium* docet; unde obſcuritas in translatione eſt potiùs quàm in textu Hebræo, cùm ager figuli ex iis argenteis emptus fuerit. Judas quidem projecit eos argenteos pœnitentia ductus, Jeſum habens præ oculis; ſed deſperatione victus eſt. *Appretiatus*, rei indignitatem per ironiam ob oculos ponit: *Et tuli triginta argenteos*; nam Judas illos projecit in templum.

14. (o) Cùm in crucem me egiſſent, eos abjicere ſtatui: Ex eis quoſdam elegi, reliquam multitudinem abjeci; qui ſecuti ſunt domum David, ſeu Chriſtum, dicti ſunt Judæi; reliqui Iſraëlis nomine comprehenſi.

15. (p) Poſt ea, quæ verbis adversùs populum iſtum prophetaſti, jam factis ipſis vaticinare, & ſume inſtrumenta paſtoris inſipientis & ſcelerati. An fortè Antichriſtum is deſignat?

16. (q) Suſcitari permittam. *Non enutriet*, Non ducet ad paſcua: *Et ungulas eorum diſſolvet*, Graviter feriet.

17. (r) Tu qui paſtor videri cupis: *Gladius ſuper brachium*, Chriſtus franget fortitudinem tuam ſpiritu oris ſui: *Et ſuper oculum dextrum ejus*; Conſilia ejus in nihilum recident; mens tenebris obducetur.

CAPUT XII. 1. (a) Super Iſraëlitas incredulos. Alii hanc Prophetiam ad tempora Machabæorum referunt.

& fundans terram, & fingens ſpiritum hominis in eo.

2. Ecce ego ponam (b) Jeruſalem ſuperliminare crapulæ omnibus populis in circuitu: ſed & Juda erit in obſidione contra Jeruſalem.

3. Et erit in die illa: ponam Jeruſalem lapidem oneris (c) cunctis populis: omnes, qui levabunt eam, conciſione lacerabuntur: & colligentur adversùs eam omnia regna terræ.

4. In die illa, dicit Dominus, percutiam omnem equum in ſtuporem, & aſcenſorem ejus in amentiam: & ſuper domum Juda aperiam oculos meos, & omnem equum populorum percutiam cæcitate.

5. Et dicent duces (d) Juda in corde ſuo: Confortentur mihi habitatores Jeruſalem in Domino exercituum Deo eorum.

6. In die illa ponam (e) duces Juda ſicut caminum ignis in lignis, & ſicut facem ignis in fœno: & devorabunt ad dexteram, & ad ſiniſtram omnes populos in circuitu: & habitabitur Jeruſalem rurſus in loco ſuo in Jeruſalem.

7. Et ſalvabit Dominus tabernacula (f) Juda, ſicut in principio: ut non magnificè glorietur domus David, & gloria habitantium Jeruſalem contra Judam,

8. In die illa proteget Dominus habitatores Jeruſalem, & erit qui offenderit ex eis in die illa, quaſi David (g): & domus David quaſi Dei, ſicut Angelus Domini in conſpectu eorum.

9. Et erit in die illa: quæram conterere omnes gentes, quæ veniunt contra Jeruſalem.

10. Et effundam ſuper domum David, & ſuper habitatores Jeruſalem ſpiritum (h) gratiæ & precum: * aſpicient ad me, quem confixerunt: & plangent eum planctu quaſi ſuper unigenitum, & dolebunt ſuper eum, ut doleri ſolet in morte primogeniti. *Joan. 19. 37.

11. In die illa magnus erit planctus in Jeruſalem, * ſicut planctus Adadremmon in campo Maggedon (i). *2. Paral. 35. 25.

12. Et planget terra: familiæ & familiæ ſeorſum: familiæ domus David ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum:

13. Familiæ domus Nathan (k) ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum: familiæ domus Levi ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum: familiæ Semei ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum.

14. Omnes familiæ reliquæ, familiæ & familiæ ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum.

CA-

2. (b) Ita ut hoſtes, qui ad Eccleſiam oppugnandam venerint, inſaniant ut ebrii. Si de Jeruſalem terreſtri ſermo habeatur, hanc ut portam domus crapulæ futuram ait, in quam populi vicini intrabunt, ut eam diripiant: quod Antiochi Epiphanis temporibus evenit. *Sed & Juda*. Multi è Judæis ſe Antiocho adjunxerunt. Si de Eccleſia, ut par eſt, id intelligamus, non ſolùm vicinæ nationes, ſed & Judæi ipſi hanc evertere conabuntur: nam Jeruſalem numquam obſeſſa eſt à Juda: 70. *Et in Judæa erit obſidio ſuper Jeruſalem*.

3. (c) Mos eſt, inquit Hier. in urbibus Palæſtinæ, & uſque hodie per omnem Judæam vetus conſuetudo ſervatur, ut in viculis, oppidulis & caſtellis, rotundi ponantur lapides graviſſimi ponderis, ad quos juvenes exercere ſe ſoleant, & eos pro varietate virium ſublevare. Sæpè accidebat, ut ſe ipſos læderent: ſic omnes populi vires ſuas oſtentare volent perſequendo Eccleſiam, & levando hunc lapidem, quantum quiſque valet: ſed nullus eam perſequetur, quin ſeipſum lædat. *Omnes qui levabunt eam, conciſione lacerabuntur*; ut evenire ſolebat iis qui magnos illos lapides levabant: nam corpori aut manibus vulnus ſæpè infligebant. *Et colligentur adversùs eam regna terræ*: quod Eccleſiæ apprimè convenit: ea ſiquidem ubique perſecutionem paſſa eſt. Quamquam & de Machabæis ad litteram id exponi poteſt. Nam Machabæi illa ab hoſtibus mala poſteà ulti ſunt, non ſuis viribus, cùm numero eſſent perpauci, ſed Dei ope ingentes exercitus fregerunt. Quod in ſequentibus apertiùs exprimitur.

5. (d) Apoſtoli & diſcipuli è populo Judæorum electi à Deo, in medio hoſtium erunt immoti.

6. (e) Eccleſia interim magna ſumet incrementa, & prædicatores Evangelii audientium corda igne verbi divini ſuccendent: *In loco ſuo*, Eccleſia recuperabit quæ tyranni & hæretici ademerant.

7. (f) Ea tabernacula ſunt Eccleſiæ particulares, ab Apoſtolis, aut ab eorum ſucceſſoribus fundatæ. *Ut non magnificè glorietur domus David*: nam palàm erit victoriam uni Deo referri acceptam. Qui de Machabæis hæc interpretantur, ſatis commodè ea Prophetæ verba iis aptare poſſunt. Deus ut Antiochum & alios Syriæ reges debellaret, non familiam David, ſed Machabæos è tribu Levi ſelegit. *Et gloria habitantium Jeruſalem, contra Judam*; nam oppida Judææ ſalvavit, non urbis primariæ opibus, nec domus David robore; ſed paucorum fidelium ex oppido Modin uſus eſt opera.

8. & 9. (g) Qui præ humana infirmitate ceciderit, ſurrecturus eſt ferventior ſicut David. *Et domus David quaſi Dei*; ſicut filii Dei virtutibus præditi. *In conſpectu eorum*, inſtar Angeli Domini iis præeuntis. *Conterere*, adeò ut numquam prævaleant.

10. (h) Spiritum ſanctum effundam; Spiritus primùm gratiam ſpargit ut ſemen, deinde preces ut plantas germinare facit. *Et aſpicient ad me, quem confixerunt*: hæc Prophetia teſte Joanne Apoſtolo ad Chriſtum omninò pertinet in cruce confixum, & lancea pertuſum; *Et plangent eum planctu quaſi ſuper unigenitum*: Planctus eorum qui Dominum crucifixerunt, in die Pentecoſtes apparuit, cùm Petri ſermone compuncti rogarunt quid faciendum ſibi eſſet, ut tantum facinus expiarent. Domus David eſt Eccleſia Jeroſolymæ congregata, in quam effuſus eſt ſpiritus gratiæ & compunctionis. Alii tamen iſta exponunt de pœna Judæorum, qui noluerunt Chriſtum recipere. *Videbunt in quem transfixerunt*, nimirum in judicio Dei videbunt: atque ad hunc Zachariæ locum alludit Joannes Apoc. 1. *Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt: & plangent ſe ſuper eum omnes tribus terræ*.

11. & 12. (i) Ubi Joſias occiſus eſt à rege Ægypti, eum luxerunt univerſus Juda, & Jeruſalem, ex cap. 35. l. 2. Paral. *Seorſum*, Viros ſeorſum, & mulieres ſeorſum, primates Judæorum.

13. (k) Familia Nathan filii David, cujus genealogia pertexitur Lucæ 3. Hic frater erat Salomonis, 1. Paralip. 3. *Familia Semei*: vel Sammai ex cap. 8. Iſaiæ, vel *Symeon*, ut poſuerunt 70. ex iis Scribæ & Phariſæi prodiiſſe creduntur: fortè ex errore deſcribentium orta eſt inter nomina varietas, ut nonnulli cenſent.

CAPUT XIII.

Chriſtus fons gratiæ & juſtitiæ: fons ille aperiendus per paſſionem; percutietur paſtor, & oves diſpergentur.

1. IN die (a) illa erit fons patens domui David, & habitantibus Jeruſalem, in ablutionem peccatoris & menſtruatæ.

2. * Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum: Diſperdam (b) nomina idolorum de terra, & non memorabuntur ultrà: & pſeudoprophetas, & ſpiritum immundum auferam de terra. * Ezech. 30. 13.

3. Et erit, cùm prophetaverit quiſpiam ultrà, dicent ei pater ejus & mater ejus, qui genuerunt eum: Non vives: quia mendacium locutus es in nomine Domini: & configent eum pater ejus & mater ejus, genitores ejus, cùm prophetaverit.

4. Et erit: In die illa confundentur prophetæ; unuſquiſque ex viſione ſua cùm prophetaverit: nec operientur pallio (c) ſaccino, ut mentiantur:

5. Sed dicet: Non ſum propheta, homo agricola ego ſum: quoniam Adam (d) exemplum meum ab adoleſcentia mea.

6. Et dicetur ei: Quid ſunt plagæ (e) iſtæ in medio manuum tuarum? Et dicet: His plagatus ſum in domo eorum, qui diligebant me.

7. Framea ſuſcitare ſuper paſtorem meum, & ſuper virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum: Percute * paſtorem, & diſpergentur oves: & convertam manum meam ad parvulos. * Matth. 26. 31. Marc. 14. 27.

8. Et erunt in omni terra, dicit Dominus: partes (f) duæ in ea diſpergentur, & deficient: & tertia pars relinquetur in ea.

9. Et ducam tertiam partem per ignem (g) & uram eos ſicut uritur argentum, & probabo eos ſicut probatur aurum. Ipſe vocabit nomen meum, & ego exaudiam eum, Dicam: Populus meus es; & ipſe dicet: Dominus Deus meus.

CAPUT XIV.

Exibunt aquæ vivæ de Jeruſalem; percutiet Dominus plaga gentes, quæ pugnaverunt contra Jeruſalem.

1. ECce venient (a) dies Domini, & dividentur ſpolia tua in medio tui.

2. Et congregabo (b) omnes gentes ad Jeruſalem in prælium, & capietur civitas, & vaſtabuntur domus, & mulieres violabuntur: & egredietur media pars civitatis in captivitatem, & reliquum populi non auferetur ex urbe.

3. Et egredietur Dominus, & præliabitur (c) contra gentes illas, ſicut præliatus eſt in die certaminis.

4. Et ſtabunt pedes ejus in die illa ſuper montem olivarum (d), qui eſt contra Jeruſalem ad Orientem: & ſcindetur Mons olivarum ex media parte ſui ad Orientem, & ad Occidentem, prærupto grandi

CAPUT XIII. 1. (a) Redit ad Chriſti paſſionem, de qua obiter locutus fuerat cap. 12. Solet autem Scriptura copulare disjuncta tempora his verbis, *In diebus illis*, aut *In die illa*, ut docet Chryſoſt. Homil. 10. in Matthæum: vel in die illa, cùm impletum fuerit tempus Meſſiæ adventus votis omnium exoptatum. *Fons*; fontem illum Chriſtum eſſe docet Gregor. Homil. 20. in Ezech. *Fons occultus eſt unigenitus Patris inviſibilis Deus, fons verò patens eſt idem Deus incarnatus.* Deinde fons dicitur propter baptiſmum & alia Sacramenta, & propter doctrinam Evangelicam. *In ablutionem*, Judæorum & Gentilium.

2. (b) Ex omnium Judæorum ſententia loquitur Propheta de Meſſia. Hic idolorum cultum per Apoſtolos ſuos & prædicatores Evangelii ſuſtulit: necnon & pſeudoprophetas, & vates dæmonibus afflatos.

4. (c) Sept. *Pelle cilicina*, qua induebantur Prophetæ, cùm populum ad pœnitentiam hortabantur. Iſaiæ c. 20. præcipitur, ut auferat ſaccum de lumbis ſuis: hos pſeudoprophetæ imitabantur, ut tutò mentiri poſſent.

5. (d) In exemplum mihi propoſui Adam, qui ſudore vultus ſui terram colendo veſcebatur pane ſuo.

6. & 7. (e) Quæ ad Chriſtum omninò videntur pertinere, et iis quæ mox ſequuntur. *Super paſtorem meum*: poſtquam enim de Chriſto dixerat, *Erit fons patens domui David*, ac de pſeudoprophetis longiorem inſeruit parentheſim, mox redit ad Chriſtum: *In domo eorum, qui diligebant me*; Hæc paſſus ſum à Judæis qui olim diligebant me, & colebant. *Framea*; hæc ſunt verba Dei Patris cauſam afferentis cur Chriſtum morti tam acerbæ traderet, nempè ut per ejus mortem electi vitam conſequerentur æternam. Salvator ipſe ab Apoſtolis derelictus, & ab inimicis comprehenſus nocte paſſionis ſuæ, iſta Prophetæ verba impleta fuiſſe teſtatur. *Percutiet paſtorem, & diſpergentur oves*, Framea ſeu gladius ſuſcitabitur ſuper paſtorem meum; eum percuti ſinam à Judæis: *Ad parvulos*, Apoſtolos non deſeram, ſed reducam ad Præceptorem ſuum.

8. (f) Duo populi inter ſe diviſi, Judæi & gentiles, niſi veniant ad Chriſtum, in æternum peribunt. *Et tertia pars*, Tertius populus erit Chriſtianorum, qui ex illis duobus exurget, & ſalvabitur.

9. (g) Variis tentationibus & laboribus hunc tertium populum probabo, ut fiat quaſi aurem puriſſimum.

CAPUT XIV. 1. (a) Longè veriſimilliimum videtur, Prophetam de excidio Jeroſolymæ ſub Tito vaticinari. Poſtquam de morte Chriſti locutus eſt, de Judæorum perditione loquitur, & apertiùs explicat quod cap. 11. dixerat, *Aperi Libane portas tuas. Et dividentur ſpolia tua in medio tui*: Hoſtes ſecuri non in agro, ſed in medio urbis vaſtatæ ſpolia divident.

2. (b) Exercitum Romanorum è variis nationibus coactum. *Non auferetur ex urbe*: quia periit in urbe pars dimidia aut circiter civitatis.

3. (c) Contra has gentes quæ expugnarunt Jeroſolymam, pugnavit Chriſtus ut Evangelio eas ſubjiceret. *Sicut præliatus eſt*, cùm Ægyptios demerſit in mare rubrum, ſic Idololatriam penitùs evertet.

4. (d) Cùm Dominus egreditur & ſtat ſuper Montem olivarum, tunc relinquit Jeruſalem, & tranſit ad vicinas nationes, quas Judæi oderant. Mons olivarum Eccleſiam gentium ſignificat ; atque in Prophetia nihil eſt

di valdè: & ſeparabitur medium montis ad Aquilonem, & medium ejus ad Meridiem.

5. Et fugietis (e) ad vallem montium eorum, quoniam conjungetur vallis montium uſque ad proximum: & fugietis * ſicut fugiſtis à facie terræmotus in diebus Oziæ regis Juda: & veniet Dominus Deus meus, omneſque Sancti cum eo.

* Amos 1. 1.

6. Et erit in die illa: Non erit lux, ſed frigus & gelu (f).

7. Et erit dies una, quæ nota eſt Domino, non dies, neque nox: & in tempore veſperis erit lux.

8. Et erit in die (g) illa: Exibunt aquæ vivæ de Jeruſalem: medium earum ad mare Orientale, & medium earum ad mare noviſſimum: in æſtate, & in hieme erunt.

9. Et erit Dominus Rex (h) ſuper omnem terram: in die illa erit Dominus unus, & erit nomen ejus unum.

10. Et revertetur (i) omnis terra uſque ad deſertum, de colle Remmon ad Auſtrum Jeruſalem: & exaltabitur, & habitabit in loco ſuo, à porta Benjamin uſque ad locum portæ prioris, & uſque ad portam angulorum: & à turre Hananeel uſque ad torcularia regis.

11. Et habitabunt in ea, & anathema (k) non erit ampliùs: ſed ſedebit Jeruſalem ſecura.

12. Et hæc erit plaga, qua percutiet Dominus omnes gentes, quæ pugnaverunt adversùs Jeruſalem: tabeſcet caro uniuſcujuſque ſtantis ſuper pedes ſuos, & oculi ejus contabeſcent in foraminibus ſuis, & lingua eorum contabeſcet in ore ſuo.

13. In die illa erit tumultus Domini magnus in eis: & apprehendet vir manum proximi, & conſeretur manus ejus ſuper manum proximi ſui.

14. Sed & Judas (l) pugnabit adversùs Jeruſalem: & congregabuntur divitiæ omnium gentium in circuitu, aurum, & argentum, & veſtes multæ ſatis.

15. Et ſic erit ruina equi, & muli, & cameli, & aſini, & omnium jumentorum, quæ fuerint in caſtris illis, ſicut ruina hæc.

16. Et omnes, qui reliqui (m) fuerint de univerſis gentibus, quæ venerunt contra Jeruſalem, aſcendent ab anno in annum, ut adorent Regem, Dominum exercituum, & celebrent feſtivitatem tabernaculorum.

17. Et erit: qui non aſcenderit de familiis terræ ad Jeruſalem, ut adoret (n) Regem, Dominum exercituum, non erit ſuper eos imber.

18. Quòd

uſitatius, quàm figuratæ illæ locutiones, montis, vineæ, &c. Eccleſia gentium dicitur mons olivarum ad Orientem Jeroſolymæ poſitus, cui ſol juſtitiæ oritur, quique profert uberrimos gratiæ & virtutum fructus. Unde & Chriſtus Joan. 8. & Lucæ 24. Jeroſolymæ interdiù manebat, noctu tranſibat in montem olivarum. *Et ſcindetur*, facta voragine versùs Orientem & Occidentem, ut in hac voragine mons alter rursùs fiat, cujus pars ad Septentrionem, altera ad Auſtrum vergat: adeò ut mons in quatuor partes dividatur in modum crucis. Vel una ſit vorago, cujus dimidiæ partes loco ſuo motæ convertantur una ad Auſtrum, altera ad Aquilonem. Quo quidem ſignificatur, non omnes qui credent, ſalvos fore. Cùm autem mons olivarum figuratè ſit accipiendus, fruſtrà quæritur quando mons ille ſciſſus eſt: ſolet enim Scriptura per terræmotus, & rerum natura ſua immobilium concuſſionem, magnarum rerum mutationes deſignare, ut Pſalm. 17. *Commota eſt, & contremuit terra.*

5. (e) Ex Hebr. & 70. legitur *Montium meorum*: Cùm ſcindetur mons olivarum, cùm Evangelium in toto orbe recipietur, vos Judæi in veſtra incredulitate permanentes, & illo fragore territi fugietis in vallem, quæ inter montem Sion & templum eſt interjecta, manſuri in umbra & ritibus veteris teſtamenti, non ad idolorum cultum revertentes. *Quoniam conjungetur vallis*, Quoniam vorago illa montis Oliveti, quæ maxima futura eſt, uſque ad montem templi perveniet. Quo latiùs Evangelii lux ſe diffundet, hoc pertinaciùs Judæi reſiſtent. *In diebus Oziæ regis Juda*, Joſephus L. 9. cap. 11. tum dimidium montis Oliveti ad Occidentem vergentis tranſiiſſe ad montem Orientalem ſcribit; fuga illa Judæorum figura fuit hujus fugæ, quæ à Propheta deſcribitur. *Et veniet*; hæc in extremo judicio, ut in Epiſtola Judæ ſcriptum eſt: Vos fugietis ad vallem, & ſub umbra legis vos tutos fore putabitis: ſed veniet Chriſtus ad judicandum, tumque cognoſcetis quàm à vera aberraveritis.

6. & 7. (f) Quæ obſtabunt, quominùs fugiatis. *Domino*, huic uni nota eſt; *Non dies, neque nox*; eſt quædam velut correctio; neque dies propriè, neque nox dici poteſt; nam judicium fiet breviſſimo temporis ſpatio. *Erit lux*, In fine hujus diei erit lux Sanctis indeficiens, nox reprobis.

8. (g) Non in die judicii, ſed refertur ad id, quod dixit antea, *Et ſtabunt pedes ejus in die illa. Exibunt aquæ vivæ*, ex eo fonte manantes, de quo cap. ſuperiori: *In die illa erit fons patens domui David*, ſalutaris doctrina Evangelii. Jeruſalem vocatur Eccleſia, ex Hieronim in hoc capite Jeruſalem nuſquam pro urbe, ſed pro Eccleſia accipitur. *Medium earum ad mare Orientale*: Per totum orbem terrarum hæ ſpargentur aquæ. *In æſtate, & in hieme erunt*, Nullo tempore deficient.

9. (h) Chriſtus ubique regnabit, non audientur idolorum nomina.

10. (i) Omnis illa terra deſolabitur, ut poſſit Jeruſalem dilatari: collis Remmon erat locus munitiſſimus in tribu Benjamin, major ſolito futurus eſt: cùm autem id factum numquam fuerit, palàm eſt de Eccleſia, non de urbe hæc intelligi oportere.

11. & 13. (k) Non erit occiſio; quantumvis concutiatur Eccleſia, non diſſipabitur. *Tumultus Domini*, Stupor à Deo immiſſus. *Et apprehendet*, Quiſque à proximo ſuo auxilium petet.

14. (l) Aut Judæi, aut Apoſtatæ & Hæretici eo nomine deſignantur. *Et congregabuntur*. Potentes & divites pugnabunt contra Eccleſiam: ſed Deo pugnante vincentur, & eorum ſpoliis ditabitur Eccleſia; horum eruditione, eloquentia, & nobilitate locupletabitur.

16. (m) Qui ſervati fuerint cæteris pereuntibus, ad feſtos dies celebrandos accurrent; figuræ nomen pro re figurata ponitur, & perfectio Chriſtianorum recens ad fidem converſorum, quique per deſertum hujus vitæ ad veram promiſſionis terram contendunt, inſinuatur.

17. (n) Quæ non venerint ad Eccleſiam familiæ quantumvis nobiles & potentes, areſcent, & peribunt, ut ſata quæ imbrem è cœlo non accipiunt.

18. Quòd & ſi familia Ægypti (o) non aſcenderit, & non venerit: nec ſuper eos erit, ſed erit ruina, qua percutiet Dominus omnes gentes, quæ non aſcenderint ad celebrandam feſtivitatem taberbernaculorum.

19. Hoc erit peccatum Ægypti, & hoc peccatum omnium gentium, quæ non aſcenderint ad celebrandam feſtivitatem tabernaculorum.

20. In die illa erit quod ſuper frænum (p) equi eſt, ſanctum Domino: & erunt lebetes in domo Domini quaſi phialæ coram altari.

21. Et erit omnis lebes (q) in Jeruſalem & in Juda ſanctificatus Domino exercituum: & venient omnes immolantes, & ſument ex eis, & coquent in eis: & non erit mercator ultrà in domo Domini exercituum in die illo.

18. (o) Seu Ægypti nomine Eccleſiæ perſecutores, ſeu Judæos ipſos deſignet, ut Apocal. 11. innuitur, ſa quoque peribit, nec erit ſuper eam imber divinæ gratiæ.

20. (p) Hebræi, ubi habemus *frænum*, phaleras, ſeu ornatum equorum legunt. *Quaſi phiala coram altari*; Maximus erit numerus ſe ſuaque offerentium Deo.

21. (q) Omnes deferent lebetes ſuos in templum, & conſecrabunt eos Domino, ut ſacrificiis ſerviant. Multitudo offerentium in nova lege, & innumerabilis multitudo martyrum, & religioſorum greges, qui ſe Chriſto devovent, inſinuantur. Loquitur itaque Propheta, ait Cyrillus, tamquam de ſacrificiis ſecundùm legem; nos autem intelligimus convenienter temporibus Chriſti & noſtro cultui: œconomicè autem diximus factum eſſe ſermonem obſcurè, non omnibus expoſitum, ne projiciatur canibus, quod ſolis Sanctis revelat Verbum. *Mercator*, Hebr. Chananæus. *in domo Domini*; erant qui lebetes venderent, & oves & columbas & alia quæ ſacrificiis erant neceſſaria; ſed non erunt ejuſmodi mercatores in templo: nam adorabitur Dominus in ſpiritu & veritate, & offeretur corpus & ſanguis Domini: nemo præ inopia offerre victimas deſinet.

PROPHETIA MALACHIÆ.

POST *abſolutam templi fabricam vaticinatus videtur temporibus Darii Hyſtaſpis.*

CAPUT PRIMUM.

Populum ut beneficiorum, quæ à Deo accepit, immemorem reprehendit: tum de novæ legis ſacrificiis apertè diſſerit.

1. ONUS (a) verbi Domini ad Iſrael in manu Malachiæ.

2. Dilexi vos, dicit Dominus, & dixiſtis: In quo dilexiſti nos? Nonne (b) frater erat Eſau
* Rom. 9. 13. Jacob, dicit Dominus, & * dilexi Jacob,

3. Eſau autem odio habui? & poſui montes ejus in ſolitudinem (c), & hæreditatem ejus in dracones deſerti.

4. Quòd ſi dixerit Idumæa: Deſtructi ſumus, ſed revertentes ædificabimus quæ deſtructa ſunt: Hæc dicit Dominus exercituum:

CAP. I. 1. (a) Prophetante Malachia. *Onus verbi*, Prophetia onerosa, dura verba. *Ad Iſrael*, Ad eos, qui è captivitate redierant. Eumdem eſſe Malachiam & Eſdram, non Judæi modò, ſed etiam Hieronymus & alii opinantur. C. 2. invehitur acriter in Sacerdotes, qui uxores alienigenas duxerant, uti Eſdræ, cap. 9. Zachariæ & Aggæi fit mentio, Eſdræ, cap. 5. & 6. non item Malachiæ, quem fortè non omiſiſſet, ſi alius eſſet ab ipſo Eſdra. Eccleſiaſticus viros illuſtres laudat, Eſdræ nullam facit mentionem, quòd forſitan cum aliis prophetis eum laudaverit; Nehemiæ meminit. Eſdra quidem ut Sacerdos & Scriba, non ut Propheta laudatur in Scriptura: ſed illud veriſimile putant, *Malachiam* dictum, ſeu *Angelum* aut nuntium Dei, poſtquam prophetare cœpit. Illud etiam frequens eſt in Scripturis, ut habenti duo nomina uſitatius illi tribuatur: adeo ut ſæpè nomen alterum ignoraretur, niſi ex occaſione aliqua in alio Scripturæ loco fuiſſet indicatum. Multa in hanc rem profert exempla P. Ribera. Azariam neſciremus dictum fuiſſe Oziam, niſi ex cap. 25. L. 2. Paral. illud accepiſſemus.

2. (b) Quòd eos dilexerit Deus, demonſtrat ex ipſa gentis origine: antequam naſceretur Jacob, eum dilexi, Eſau odio habui ſaltem in ejus poſteris, vel ut aliis placet, minus dilexi.

3. (c) Urbes ejus in montibus poſitas & munitas Chaldæi vaſtaverunt, nec redierunt è captivitate ſua, uti vos nunc reverſi patriam veſtram tranquillè incolitis.

ercituum: Iſti ædificabunt, & ego deſtruam: & vocabuntur (d) termini impietatis, & populus cui iratus eſt Dominus uſque in æternum.

5. Et oculi veſtri videbunt: & vos dicetis: Magnificetur (e) Dominus ſuper terminum Iſrael.

6. Filius honorat (f) patrem, & ſervus dominum ſuum: ſi ergo Pater ego ſum, ubi eſt honor meus? & ſi Dominus ego ſum, ubi eſt timor meus? dicit Dominus exercituum: ad vos, ò ſacerdotes, qui deſpicitis nomen meum, & dixiſtis: In quo deſpeximus nomen tuum?

7. Offertis ſuper altare meum panem pollutum, & dicitis: In quo polluimus te? In eo quòd dicitis: Menſa Domini deſpecta eſt.

8. Si offeratis (g) cæcum ad immolandum, nonne malum eſt? & ſi offeratis claudum, & languidum, nonne malum eſt? offer illud duci tuo, ſi placuerit ei, aut ſi ſuſceperit faciem tuam, dicit Dominus exercituum.

9. Et nunc deprecamini vultum Dei ut miſereatur veſtri (de manu enim veſtra factum (h) eſt hoc) ſi quomodo ſuſcipiat facies veſtras, dicit Dominus exercituum.

10. Quis eſt in vobis, qui claudat oſtia & incendat altare meum gratuitò? non eſt mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum: & munus non ſuſcipiam de manu veſtra.

11. * Ab ortu enim ſolis uſque ad occaſum, magnum eſt nomen meum in gentibus (i), & in omni loco ſacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda: quia magnum eſt nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum.

* Pſ. 112. 3.

12. Et vos polluiſtis (k) illud in eo, quod dicitis: Menſa Domini contaminata eſt: & quod ſuperponitur, contemptibile eſt, cum igne, qui illud devorat.

13. Et dixiſtis: Ecce de labore (l), & exſufflaſtis illud, dicit Dominus exercituum, & intuliſtis de rapinis claudum, & languidum, & intuliſtis munus: numquid ſuſcipiam illud de manu veſtra, dicit Dominus?

14. Maledictus doloſus (m), qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile Domino: quia Rex magnus ego, dicit Dominus exercituum, & nomen meum horribile in gentibus.

C A-

4. (d) Idumæi quidam è captivitate redierunt; ſed poſteà a Judæis Machabæorum temporibus ſubacti ſunt, a Juda Machabæo & à Joanne Hircano filio Simonis tractis Judæ dominio ſunt & circumciſi.

5. (e) Machabæorum temporibus Judæi multùm dilataverunt fines ſuos; verùm id altiori ſenſu de Eccleſiæ dilatatione intelligitur.

6. & 7. (f) Ad peccata Sacerdotum convertit ſermonem. *Offertis ſuper altare*, ſuper menſam, panes propoſitionum, vel panes ſacrificiorum, qui offerebantur ſuper altare, Levit. 1. 6. & 7. Panis pollutus ille eſt, qui ſecundùm legis præſcriptum non præparatur, & ſic polluitis me, & contaminatis. *Deſpecta eſt*: Contemptibilis eſt, & contaminata, ac priorem amiſit ſplendorem. Nempe hinc ſacerdotes excuſatos ſe putabant, quòd populus minùs eſſet liberalis, & in delectu oblationum minùs eſſet attentus, adeò ut id omne quod offerebat, recipere cogerentur. Unde avaritiæ ſuæ quamdam excuſationis ſpeciem obtendebant, quamvis ex templi reditibus hoſtias puras Deo offerre potuiſſent: hinc Propheta eos avaritiæ crimine condemnat.

8. (g) Si viliſſima quæque ex animalibus offertis, *nonne malum eſt?* Et tamen id facitis ò ſacerdotes, ſeu victimas pro vobis ipſis offeratis, ſeu à populo viliores accipiatis in holocauſtum; eas verò, quarum pars in veſtrum uſum cedit, ut meliores ſint, cavetis. *Offer illud duci tuo*: Zorobabeli, qui dux erat, non rex; *Si placuerit ei*, Numquid placebit ei? *Aut ſi ſuſceperit faciem tuam*: An benignè illud excipiet?

9. & 10. (h) Vos enim quæ dixi, feciſtis univerſa: *Gratuitò*: Te tamen tam negligenter munus veſtrum obire non pudet. *Non eſt mihi voluntas*: Dominus declarat per Prophetam hæc ſacrificia ſibi odio eſſe & faſtidio, ac longè excellentius aliud pollicetur; ſimul populum cum ſuo ſacerdotio rejiciendum prædicit.

11. (i) Præſenti tempore utitur pro futuro. *Oblatio munda*, hoc eſt, corpus & ſanguis Filii mei, ut SS. PP. & veteres penè omnes exponunt. Chryſoſt. in Pſal. 95. poſtquam hæc verba protulit, *Vide*, inquit, *quam lucu-lenter*, *quàmque dilucidè myſticam interpretatus eſt menſam, quæ eſt incruenta hoſtia*: Et in Orat. 3. contra Judæos, probat hanc Prophetiam numquam impletam eſſe, niſi in noſtro ſacrificio; nam ſacrificium Judæorum neque in toto Orbe oblatum fuiſſe Deo, neque offerri poſſe extra Jeruſalem, ex Deuter. cap. 16. oſtendit.

12. (k) Cùm viderent altare non ita ornatum, ut antea, vel certè, ut Cyrillus exponit, ſi minùs verbis, ſaltem factis id dicebant, cùm debitum honorem ſancto altari non adhiberent. *Contemptibile*, quia è cælo non datus eſt, ut prior, ſed ex aqua craſſa accenſus, 2. Mach. 1.

13. (l) Sacerdotes & Laici paupertatem ſuam obtendebant. *Et exſufflaſtis illud*: Exſufflatione mea dignum feciſtis. *Et intuliſtis de rapinis*: Quod pejus erat, victimas obtuliſtis è rapinis veſtris.

14. (m) Paupertatem prætexitis, cùm pinguia ſint vobis animalia, & deterrima offeratis in votum; & tamen in victimis ex voto oblatis vitia tolerari non poſſunt; doloſè mecum agitis. *Horribile in gentibus*: Hebr. Omni reverentia & timore dignum.

CAPUT II.

Deus ſacerdotum benedictionibus maledicit, niſi reſipiſcant, quòd legem ejus contemnant: Judaeos reprehendit, quòd ducant alienigenas.

1. ET nunc ad vos mandatum hoc, ò ſacerdotes.

* Lev. 26. 14. Deut. 28. 15.

2. * Si nolueritis audire, & ſi nolueritis ponere ſuper cor, ut detis gloriam nomini meo, air Dominus exercituum: mittam in vos egeſtatem, & maledicam (a) benedictionibus veſtris, & maledicam illis: quoniam non poſuiſtis ſuper cor.

3. Ecce ego projiciam vobis brachium (b), & diſpergam ſuper vultum veſtrum ſtercus ſolemnitatum veſtrarum, aſſumet vos ſecum.

4. Et ſcietis (c) quia miſi ad vos mandatum iſtud, ut eſſet pactum meum cum Levi, dicit Dominus exercituum.

5. Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis: & dedi ei timorem, & timuit me, & à facie nominis mei pavebat.

6. Lex veritatis fuit in ore ejus, & iniquitas non eſt inventa in labiis ejus: in pace & in æquitate ambulavit mecum, & multos avertit ab iniquitate.

7. Labia (d) enim ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore ejus: quia Angelus Domini exercituum eſt.

8. Vos autem receſſiſtis de via, & ſcandalizaſtis plurimos in lege: irritum (e) feciſtis pactum Levi, dicit Dominus exercituum.

9. Propter quod & ego dedi vos contemptibiles, & humiles omnibus populis, ſicut non ſervaſtis vias meas, & accepiſtis faciem in lege.

10. * Numquid non pater unus omnium noſtrùm? numquid non Deus unus creavit nos? quare ergo deſpicit unuſquiſque noſtrùm fratrem ſuum, violans pactum patrum noſtrorum?

* Matth. 23. 9. Eph. 4. 6.

11. Tranſgreſſus eſt Juda, & abominatio facta eſt in Iſrael, & in Jeruſalem, quia contaminavit (f) Juda ſanctificationem Domini, quam dilexit; & habuit filiam dei alieni.

12. Diſperdet Dominus virum, qui fecerit hoc, magiſtrum, & diſcipulum de tabernaculis (g) Jacob, & offerentem munus Domino exercituum.

13. Et hoc rurſum feciſtis, operiebatis (h) lacrymis altare Domini, fletu, & mugitu, ita ut non reſpiciam ultrà ad ſacrificium, nec accipiam placabile quid de manu veſtra.

14. Et dixiſtis: Quam ob cauſam? quia Dominus teſtificatus (i) eſt inter te, & uxorem pubertatis tuæ, quam tu deſpexiſti: & hæc particeps tua, & uxor fœderis tui.

15. Nonne unus (k) fecit, & reſiduum ſpiritus ejus eſt? Et quid unus quærit, niſi ſemen Dei? Cuſtodite ergo ſpiritum veſtrum, & uxorem adoleſcentiæ tuæ noli deſpicere.

16. Cùm odio habueris, dimitte (l), dicit Dominus Deus Iſrael: operiet autem iniquitas veſtimentum ejus, dicit Dominus exercituum: cuſtodite ſpiritum veſtrum, & nolite deſpicere.

17. La-

CAP. II. 2. (a) Auferam vobis quæ ex benignitate mea poſſidetis, vel quibus benedixeritis, ut agris & pecoribus, ut fœcunda ſint, ego ſterilia efficiam.

3. (b) Armum animalis dexterum, qui reſervabatur ſacerdotibus, ut pectuſculum, Levit. 7. & 10. *Et diſpergam*, Sept. vertunt ventriculum qui reſervabatur ſacerdotibus. Projiciam, i. e. projici faciam in faciem veſtram ventriculum, & ejus ſtercore facies veſtras deturpabo. *Et aſſumet vos ſecum*; Semper eritis contemptibiles.

4. (c) Sic deturpati ſcietis me ad vos Prophetam miſiſſe cum iſto mandato, ut pactum meum cum Levi initum, cum ſacerdotali & Levitico genere ſancitum, firmum eſſet; his promiſi pacem, & vitam corporis & animi.

7. (d) Cuſtodire debent. *Et legem requirent ex ore ejus:* Bernard. L. 2. de Conſid. cap. 13. *Legem requirent, non nugas profectò, non fabulas.* Hæc præmiſerat: *Conſecraſti os tuum Evangelio, talibus jam aperire illicitum, aſſueſcere ſacrilegum eſt.* Tunc hæc Prophetæ verba ſubjicit: *Quia Angelus Domini exercituum eſt:* Angeli non referunt hominibus niſi quæ à Deo acceperunt. Sacerdos Dei & hominum ſequeſter, Dei ad populum voluntatem denuntiat.

8. & 9. (e) Effeciſtis ut non redderem vobis quæ promiſeram Levi. *Accepiſtis faciem*, Non legibus, aut juſtitia cauſas ipſas expenditis; ſed perſonarum tantummodò habetis rationem.

11. (f) Miſcendo ſe cum alienigenis uxoribus; *Et habuit filiam dei alieni*; Habuit pro uxore mulierem colentem idola.

12. (g) Sive ſit ſacerdos, ſive laicus: tabernacula Jacob urbes vocat & oppida, Pſalm. 86. *Diligit Dominus portas Sion ſuper tabernacula Jacob:* vox illa tabernaculi tranſiit ad domos & urbes: *Et offerentem munus:* quiſquis ſit ille, etiamſi plurima offerat Deo munera, ſacerdotes in primis, qui in eadem culpa fuerunt.

13. (h) Uxores Iſraeliticæ flebant die ac nocte ante altare Domini videntes ſe relictas.

14. (i) Deus teſtatum reliquit quid vellet, præcepit quomodo gerere te debeas erga uxorem, quam juvenis duxiſti, idque præcepit Gen. 2. *Propter hoc relinquet homo, &c. Et hæc particeps tua*, ſocia & uxor, cum qua fœdus matrimonii iniiſti.

15. (k) Unus Deus fecit marem & fœminam, ut ex iis perpetuo conjugii vinculo genus humanum propagaretur, Matth. 19. *Et reſiduum ſpiritus ejus eſt:* Dei ſcilicet, qui cùm inſpiraſſet in faciem Adami ſpiraculum vitæ, de coſta Adami formavit Evam, & illi dedit reſiduum ſpiritus ſui, flatus ſui, ſimilem animam ad imaginem Dei factam. *Et quid unus quærit, niſi ſemen Dei?* Quid aliud vult Deus, niſi ut ſemen tuum ſit ſanctum, ut ſemen populi Dei non adulteretur per matres alienigenas? Hæc benè intelliguntur ex cap. 9. Eſdræ. *Cuſtodite ergo ſpiritum veſtrum*, ab omni legis prævaricatione, & ab omni libidine: 70. *Cuſtodite in ſpiritu veſtro*, Ne deſeratis uxores veſtras, & diligite eas ut conſortes, & partes veſtri.

16. (l) Hæc à ſacerdotibus & Levitis dici putat Hieronymus: alii à Deo ipſa per ironiam dicta volunt: ironiam detegit mox ſequens comminatio. *Veſtimentum*

17. Laborare (m) feciſtis Dominum in ſermonibus veſtris, & dixiſtis: In quo eum fecimus laborare? In eo quòd dicitis: Omnis qui facit malum, bonus eſt in conſpectu Domini, & tales ei placent: aut certè ubi eſt Deus judicii?

CAPUT III.

De adventu Chriſti & præcurſoris ejus. In eos invehitur, qui cultum Dei eſſe inutilem dicebant.

Matth. 11. 10. Marc. 1. 2. Luc. 1. 17. & 7. 27. 1. Ecce ego mitto (a) Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam. Et ſtatim veniet ad templum ſuum Dominator, quem vos quæritis: & Angelus teſtamenti, quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum:

2. Et quis poterit cogitare (b) diem adventus ejus, & quis ſtabit ad videndum eum? Ipſe enim quaſi ignis conflans, & quaſi herba fullonum:

3. Et ſedebit conflans (c), & emundans argentum, & purgabit filios Levi, & colabit eos quaſi aurum, & quaſi argentum, & erunt Domino offerentes ſacrificia in juſtitia.

4. Et placebit Domino ſacrificium Juda & Jeruſalem, ſicut dies ſæculi, & ſicut anni antiqui.

5. Et accedam (d) ad vos in judicio, & ero teſtis velox maleficis, & adulteris, & perjuris, & qui calumniantur mercedem mercenarii, viduas, & pupillos, & opprimunt peregrinum, nec timuerunt me, dicit Dominus exercituum.

6. Ego enim Dominus, & non mutor (e): & vos filii Jacob non eſtis conſumpti.

7. A diebus enim patrum veſtrorum receſſiſtis à legitimis meis, & non cuſtodiſtis. * Revertimini (f) ad me, & revertar ad vos, dicit Dominus exercituum. Et dixiſtis: In quo revertemur? * Zach. 1. 3.

8. Si affiget (g) homo Deum, quia vos configitis me? Et dixiſtis: In quo configimus te? In decimis, & in primitiis.

9. Et in penuria (h) vos maledicti eſtis, & me vos configitis gens tota.

10. Inferte omnem decimam in horreum, & ſit cibus in domo mea, & probate me ſuper hoc, dicit Dominus: ſi non aperuero vobis cataractas cœli, & effudero vobis benedictionem uſque ad abundantiam,

11. Et increpabo (i) pro vobis devorantem, & non corrumpet fructum terræ veſtræ: nec erit ſterilis vinea in agro, dicit Dominus exercituum.

12. Et beatos vos dicent omnes gentes: eritis enim vos terra deſiderabilis, dicit Dominus exercituum.

13. In-

ejus, non mulieris dimiſſæ, ſed viri dimittentis: nam pronomen ſ *ejus*: in Hebræo eſt maſculini generis. Iniquitas accipitur pro pœna, quam meretur iniquitas.

17. (m) Humano more exprimit quantum eorum ſermones adversùs Dei providentiam ei diſplicuerint; quòd vidiſſent Babylonios & alios idololatras abundare divitiis ſe autem inopes, dicebant malos Deo placere; *Et ubi eſt Deus judicii?* Ubi eſt Deus qui juſtè judicare ſolet, Deus faciens judicium?

CAP. III. 1. (a) Poſtquam ſacerdotum mores & vitam reprehendit, Prophetiam de Chriſto ad fidelium conſolationem ſubjicit, qui daturus eſt puros & integros ſacerdotes, quorum ſacrificio Deus placabitur. Angelus ille eſt Joannes Baptiſta, docente nos Chriſto Domino Matth. 11. & Lucæ cap. 7. Miſſio Joannis, quia communis erat tribus perſonis, à Propheta tribuitur Filio, ab Evangeliſtis Patri, ut oſtendatur eadem utriuſque natura & poteſtas & operatio, & diſtinctio perſonarum: atque Evangeliſtæ obſervare non ſolent moroſè verba, ſed ſenſum. *Dominator, quem vos quæritis*: Hebr. *Dominus*. Illum eſſe Meſſiam, Judæi & noſtri conſentiunt; ſolus verò Deus templum habet, ac proinde Meſſias eſt Deus. Tunc Chriſtum dicitur veniſſe, cùm docere incœpit, & munus ſuum obire; tunc venit in Eccleſiam, cùm ſe manifeſtavit. *Et Angelus Teſtamenti*: in fœdere promiſſus Deut. 18. & quia fœdus novum, ſeu legem novam Deum inter & homines fecit.

2. (b) Quis poterit cogitando conſequi, quanta ſit gloria diei ejus? alii vertunt: Quis poterit ſuſtinere? *Et quis ſtabit ad videndum eum?* Quis poterit ferre tantam lucem, & majeſtatem? quis hæc cogitans non deficiat præ admiratione? *Argentum*, per Spiritum S. corda fidelium purificans, ut ignis metalla fundit: *Et quaſi herba fullonum*, quæ lanam detergunt; herba *Borith* Jer. 2. quam 70 vertunt herbam lavantium: ubi Hieron. *Herba fullonum*, inquit, *juxta ritum Provinciæ Palæſtinæ in virentibus & humectis naſcitur locis, & ad lavandas ſordes eamdem vim habet, quam & nitrum*. Alii natrum vocant, aut ſodam.

3. (c) Purificans, *Et emundans argentum*, ſicut argentum: Nam Hebræi, ut ſæpè diximus, notam ſimilitudinis interdum non exprimunt: *Et purgabit filios Levi*, novæ legis ſacerdotes, quorum filii Levi fuerunt figura.

5. (d) Redit ad reprehendendos ſui ſæculi mores. *Maleficis*, Ego ipſe ero judex, & teſtis criminum etiam magis occultorum: maleficos vocat magicis artibus addictos, quales Jeremias cap. 27. in populo multos fuiſſe teſtatur. *Et qui calumniantur*. *qui humiliant viduas*: Sept. Qui opprimunt per potentiam viduas.

6. (e) Putatis me mutatum eſſe, ac malos mihi placere: non ita eſt, neque enim mutor, & mali ſemper mihi diſplicent. *Vos filii Jacob*, Magna erga vos uſus ſum miſericordia, quos propter peccata potui extinguere: Vel non conſumemini; vel ex 70. nondum ad meliorem vitam converſi eſtis.

7. (f) Per veram pœnitentiam. *Et dixiſtis*, Quid faciendum nobis eſt, ut ad te revertamur?

8. (g) Vox Hebræa, *Cabah*, קבע, juxta recentiores *rapere* ſignificat, adeò ut hic ſit ſenſus: num rapiet homo Deum, i. e. num rapiet quæ Dei ſunt? Ex Hieron. hoc verbum eſt Syrorum & Chaldæorum, quod per metaphoram affligere, & vehementi dolore afficere ſignificat. *Configitis*: humano more Deus configi dicitur, cùm res magnoperè illi diſplicet, ut decimas non ſolvi ſacerdotibus; *in decimis & primitiis*: Id L. 2. Eſdræ cap. 5. refert Nehemias, partes Levitarum non fuiſſe datas.

9. (h) Pœnas datis vos magna ſterilitate, nec reſipiſcitis, ſed configitis potiùs, fraudando me decimis, quod gens tota, ſeu principes & privati faciunt.

11. (i) Avertam locuſtam, & bruchum, quæ ſegetes veſtras exedunt.

13. Invaluerunt (k) ſuper me verba veſtra, dicit Dominus.

14. Et dixiſtis: Quid locuti ſumus contra te? Dixiſtis: * Vanus eſt, qui ſervit Deo & quod emolumentum quia cuſtodivimus præcepta ejus, & quia ambulavimus triſtes coram Domino exercituum? (* Job. 21. 15.)

15. Ergo nunc beatos dicimus arrogantes: ſiquidem ædificati ſunt facientes impietatem: & tentaverunt Deum, & ſalvi facti ſunt.

16. Tunc locuti ſunt timentes (l) Dominum, unuſquiſque cum proximo ſuo: Et attendit Dominus, & audivit: & ſcriptus eſt liber monumenti coram eo timentibus Dominum, & cogitantibus nomen ejus.

17. Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die qua ego facio (m), in peculium: & parcam eis, ſicut parcit vir filio ſuo ſervienti ſibi.

18. Et convertemini, & videbitis (n) quid ſit inter juſtum & impium: & inter ſervientem Deo, & non ſervientem ei.

CAPUT IV.

Impiorum ſupplicia: orietur ſol juſtitiæ timentibus Deum: Elias mittendus antequam veniat dies Domini.

1. Ecce enim dies (a) veniet ſuccenſa quaſi caminus: & erunt omnes ſuperbi, & omnes facientes impietatem, ſtipula: & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quæ non derelinquet eis radicem & germen.

2. * Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol (b) juſtitiæ, & ſanitas in pennis ejus: & egrediemini, & ſalietis ſicut vituli de armento. (* Luc. 1. 78.)

3. Et calcabitis (c) impios, cùm fuerint cinis ſub planta pedum veſtrorum, in die qua ego facio, dicit Dominus exercituum.

4. * Mementote (d) legis Moyſi ſervi mei, quam mandavi ei in Horeb ad omnem Iſrael, præcepta & judicia. (* Exod. 20. Deut. 4. 5. & 6.)

5. * Ecce ego mittam vobis Eliam (e) prophetam, antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis. (* Matt. 17. 19. Mar. 9. 10. Luc. 1. 17.)

6. Et convertet cor patrum (f) ad filios, & cor filiorum ad patres eorum: ne fortè veniam, & percutiam terram anathemate.

13. (k) Moleſtiſſima mihi fuerunt verba veſtra, quæ cap. 2. referuntur, cùm ad blaſphemiam poſt egeſtatem rediiſſent, & divinam accuſaſſent providentiam potiùs quàm peccata ſua.

16. (l) Providentiam Dei defenderunt adversùs impios, atque id locuti ſunt quod juſtos decebat. *Coram eo*, ut ſuo tempore illis mercedem reddat: figurato ſermone Deus utitur.

17. (m) In die, qua pœnas de impiis & blaſphemantibus ſumam: *In peculium*; Hebr. *In ſubſtantia dilectam*, In acquiſitionem.

18. (n) Tunc vos cognoſcetis, quàm injuſtæ fuerint veſtræ querelæ, quàm impiæ blaſphemiæ: ſed ſera & inutilis erit veſtra converſio, dum calamitatem veſtram videbitis, ad Deum non redeuntes.

CAP. IV. 1. (a) De extremo judicio loquitur Propheta. Priùs dixerat, *Et videbitis quid interſit inter juſtum & impium*: cauſam nunc affert, quoniam dies veniet iræ plena. *Radicem & germen*; Dies illa omnia bona & voluptates iis auferet, neque ullam vitæ melioris ſpem relinquet.

2. (b) Longè aliter vobis qui me amatis & timetis, eveniet: Chriſtus enim Sol juſtitiæ majeſtate & ſplendore plenus vobis apparebit, & omnes fugabit tenebras; felices vos efficiet. *Et ſanitas in pennis ejus*: Quocumque radios velut pennas extenderit, ſanitatem affert. *Sicut vituli de armento*: 70. *Sicut vituli è vinculis ſoluti*.

3. (c) Eritis cum Chriſto, & cum illo impios damnabitis: *Cùm fuerint cinis*, viles & abjecti.

4. (d) Prophetæ ſic de futuris vaticinantur, ut præſentia non deſerant. Itaque adhortatur homines ſuæ ætatis, quorum alii divinam incuſabant providentiam, alii eam tuebantur, ut piè & ſanctè vivant; quod tunc præſtare non poterant, niſi ad præſcriptum legis Moſaicæ vitam inſtituerent. *Quam mandavi ei in Horeb*; in monte Sinai, ubi majeſtatis meæ ſplendorem illi oſtendi. *Præcepta & judicia*; lex mandata moralia complectitur, præcepta quæ ad ritus & cæremonias pertinent, judicia quæ ad judicialia.

5. (e) Non de Joanne Baptiſta, ſed de Elia Thesbite cum loqui omnes ferè Patres conſentiunt: atque ad hunc locum alludit Siracides, cap. 48. Cum autem Dominus Matth. 17. ait Eliam jam veniſſe, nempè Joannem, non propterea rejicit Scribarum ſententiam, ſed loquitur de adventu Joannis, qui præceſſit in ſpiritu & virtute Eliæ. 70. *Ecce ego mittam vobis Eliam Thesbitem*. Quòd autem Propheta de ſecundo adventu Chriſti loquatur, ex iis quæ ſequuntur, manifeſtum eſt.

6. (f) Patres ſunt Patriarchæ & Prophetæ. Idem de Joanne ſcriptum eſt Lucæ 1. *Et ipſe præcedet ante illum in ſpiritu & virtute Eliæ, ut convertat corda patrum in filios*; ubi patres vocantur Patriarchæ, Abraham, Iſaac & Jacob, filii Judæi quibus prædicavit Joannes. Quocirca apud Malachiam filii ſunt iidem Judæi, quibus prædicabit Elias, qui reſtituet omnia, ut ait Eccleſiaſticus, ſeu tribus omnes Jacob. Hinc Greg. L. 11. in Job cap. 10. exponens ea verba Job, *Commutans labium veracium, & doctrinam ſenum auferens*, hæc ad Judæos transfert. *Labium itaque veracium mutatum eſt, quia quem venturum dixerant, negaverunt præſentem. Et doctrina ſenum ablata eſt: quia nequaquam ea credendo ſecuti ſunt, quæ patres ſuos prædixiſſe meminerunt*. *Anathemate*, Ne fortè inveniam terram incredulitate plenam, atque eam perdam penitùs. 70. *Ne veniens percutiam terram*. Id verò in primis propter Judæos carnales, & in varias terras diſperſos.

LIBER PRIMUS MACHABÆORUM.

HIC Liber historiam quadraginta annorum continet; qui non à morte Alexandri, ſed à regno Seleucidarum numerantur, duodecim poſt annis, ex Euſebio, Lib. 8. Demonſtrat. Evangel. Illud quoque admodum probabile eſt, auctores horum librorum uno ferè anno inter ſe diſſidere in computatione, ſeu ob allatam ſuprà rationem, ſeu ob diverſa anni principia: cùm alii à Martio, ut Judæi, annos inciperent, alii à Septembri, ut Antiocheni.

Cæterùm perturbatus narrationis ordo, & capita tranſpoſita obſcuritatem quandam afferunt. Hiſtoria ferè omnis utriuſque libri, Antiochi *Illuſtris,* Eupatoris, *&* Demetrii *temporibus continetur.* Antiochus Epiphanes *regnare cœpit anno Imperii Græcorum 137. Duas in Ægyptum expeditiones paravit, priorem anno 143. de qua Machab. L. 2. cap. 4. alteram anno 145. de qua eo in libro, cap. 5. Eodem anno ſpoliat templum Jeroſolymæ. &* Matathias *primus Judæorum dux patrias leges tuetur, ex Lib. 1. Machab. cap. 2. Anno 146.* Judas *Machabæus Antiocho bellum infert;* Machabæi *nomen illi inditum plerique volunt, quòd vexillis hæc verba cantici Moyſis. Exod. 15. 11. Hebraicè* מכבי *inſcripſerit:* Quis ſimilis tui in diis, Domine? *Primæ harum vocum litteræ Hebraicæ nomen* Machabæi *efficiunt. Hebræi compendii cauſa ſæpè unum conflant vocabulum ex primis litteris multarum vocum.*

Anno 148. Judas purgat templum ex L. 1. Machab. cap. 4. v. 52. anno ante obitum Antiochi. Quòd autem Lib. 2. Machab. cap. 10. v. 3. purgatio facta narratur poſt biennium à morte Antiochi, purgatio non dicitur bis facta, aut diverſis temporibus, ſed narrata morte Antiochi repetitur, & facta dicitur poſt biennium, non à morte Antiochi, ſed à profanatione templi. Ita quidem P. Gordonus in Synopſi horum librorum, qui rerum geſtarum ſeriem & librorum capita nativo ordini reſtituit.

CAPUT PRIMUM.

Antiochus Epiphanes, Ægypto domita, invadit Jeroſolymam, templum diripit, cives cogit religionem ejurare.

1. ET factum eſt, poſtquam percuſſit Alexander Philippi Macedo, qui primus regnavit in Græcia, egreſſus de terra Cethin (a), Darium regem Perſarum, & Medorum:

2. Conſtituit prælia multa, & obtinuit omnium munitiones, & interfecit reges terræ,

3. Et pertranſiit uſque ad fines (b) terræ: & accepit ſpolia multitudinis gentium: & ſiluit terra in conſpectu ejus.

4. Et congregavit virtutem, & exercitum fortem nimis: & exaltatum eſt, & elevatum cor ejus:

5. Et obtinuit regiones gentium, & tyrannos: & facti ſunt illi in tributum.

6. Et poſt hæc decidit in lectum, & cognovit quia moreretur.

7. Et vocavit pueros ſuos nobiles, qui ſecum erant nutriti à juventute: & diviſit (c) illis regnum ſuum, cùm adhuc viveret.

8. Et regnavit Alexander annis duodecim, & mortuus eſt.

9. Et

CAP. I. 1. (a) Hoc nomine *Cyprum* & adjacentes inſulas, imò & Græciam deſignant Hebræi, ut Jerem. 2. 10 *Tranſite per inſulas Cethim. Qui primus regnavit in Græcia*, in tota Græcia, quæ Syriam & Ægyptum iis temporibus continebat; ab Hebræis dicta eſt regnum Græcorum.

3. (b) Ad extrema Orientis tum nota.

7. (c) Præfecturas videlicet iis diſtribuit: ſic Danielis prophetia, cap. 8. impleta cernitur. *Pueros*: Hebræi vocant omnes alicujus aut principis, aut privati miniſtros.

Digitized by Google

9. Et obtinuerunt pueri ejus regnum, unuſquiſque in loco ſuo:

10. Et impoſuerunt omnes ſibi diademata poſt mortem ejus, & filii eorum poſt eos annis multis, & multiplicata ſunt mala in terra.

11. Et exiit (d) ex eis radix peccatrix, Antiochus illuſtris, filius Antiochi regis, qui fuerat Romæ obſes: & regnavit in anno centeſimo trigeſimo ſeptimo regni Græcorum.

12. In diebus illis exierunt ex Iſrael filii iniqui, & ſuaſerunt multis, dicentes: Eamus, & diſponamus teſtamentum cum gentibus, quæ circa nos ſunt: quia ex quo receſſimus ab eis, invenerunt nos multa mala.

13. Et bonus viſus eſt ſermo in oculis eorum.

14. Et deſtinaverunt (e) aliqui de populo, & abierunt ad regem: & dedit illis poteſtatem, ut facerent juſtitiam gentium.

15. Et ædificaverunt gymnaſium (f) in Jeroſolymis ſecundùm leges Nationum:

16. Et fecerunt ſibi præputia (g), & receſſerunt à teſtamento ſancto, & juncti ſunt Nationibus, & venumdati ſunt ut facerent malum.

17. Et paratum (h) eſt regnum in conſpectu Antiochi, & cœpit regnare in terra Ægypti, ut regnaret ſuper duo regna.

18. Et intravit in Ægyptum in multitudine gravi, in curribus, & elephantis, & equitibus, & copioſa navium multitudine:

19. Et conſtituit bellum adversùs Ptolemæum regem Ægypti, & veritus eſt Ptolemæus à facie ejus, & fugit, & ceciderunt vulnerati multi.

20. Et comprehendit civitates munitas in terra Ægypti: & accepit ſpolia terræ Ægypti.

21. Et convertit (i) Antiochus, poſtquam percuſſit Ægyptum in centeſimo & quadrageſimo tertio anno: & aſcendit ad Iſrael,

22. Et aſcendit Jeroſolymam in multitudine gravi.

23. Et intravit in ſanctificationem cum ſuperbia, & accepit altare aureum, & candelabrum luminis, & univerſa vaſa ejus, & menſam propoſitionis, & libatoria, & phialas, & mortariola (k) aurea, & velum, & coronas, & ornamentum aureum, quod in facie templi erat: & comminuit omnia.

24. Et accepit argentum, & aurum, & vaſa concupiſcibilia: & accepit theſauros occultos, quos invenit: & ſublatis omnibus abiit in terram ſuam.

25. Et fecit cædem hominum, & locutus eſt in ſuperbia magna.

26. Et factus eſt planctus magnus in Iſrael, & in omni loco eorum:

27. Et ingemuerunt principes, & ſeniores: virgines, & juvenes infirmati ſunt: & ſpecioſitas mulierum immutata eſt.

28. Omnis maritus ſumpſit lamentum: & quæ ſedebant in thoro maritali, lugebant:

29. Et commota eſt terra ſuper habitantes in ea, & univerſa domus Jacob induit confuſionem.

30. Et poſt duos annos dierum (l) miſit Rex principem tributorum in civitates Juda, & venit Jeruſalem cum turba magna.

31. Et locutus eſt ad eos verba pacifica in dolo: & crediderunt ei.

32. Et irruit ſuper civitatem repentè, & percuſſit eam plaga magna, & perdidit populum multum ex Iſrael.

33. Et accepit ſpolia civitatis: & ſuccendit eam igni, & deſtruxit domos ejus, & muros ejus in circuitu:

34. Et

11. (d) Juxta Danielis vaticinium, cap. 8. v. 9. hic velut radix venenata fructus lethiferos protulit. *Qui fuerat Romæ obſes*, Antiochus illuſtris.

14. (e) Deſtinati ſunt, aut delegati ad Regem. *Juſtitiam gentium*, juxta conſuetudinem gentium.

15. (f) Athletarum & gladiatorum, ex Joſepho L. 12. c. 6.

16. (g) Non circumcidendo, vel aliis quibuſdam modis. *Et receſſerunt a teſtamento ſancto*, à lege Dei.

17. (h) Cum firmatum eſſet Syriæ regnum, huic adjicere voluit Ægyptum ſub ſpecie reducendi Ptolemæi Philometoris, qui cum fratre natu majore de regno contendebat, eaque fuit prima Antiochi in Ægyptum expeditio: anno 143. ex Ægypto rediit. *Cœpit regnare*, Gr. ὑπελάβετο βασιλεῦσαι, *Conſilium cepit regnare*, id eſt, Cogitavit de regno Ægypti adipiſcendo.

21. (i) Reverſus eſt: ſecundam expeditionem hoc loco narrari volunt viri eruditi, anno 145. biennio poſt primam expeditionem: adeò ut in hunc annum incidat profanatio templi. Alii unicam volunt eſſe expeditionem Antiochi anno 142. adeò ut ſex anni effluxerint ab illa profanatione, ad purgationem uſque factam anno 148. juxta verba Angeli, Danielis cap. 8. v. 14. *Uſquequò viſio, & juge ſacrificium, & peccatum deſolationis, quæ facta eſt, & ſanctuarium, & fortitudo conculcabitur? & dixit ei: Uſque ad veſperam & mane dies duo millia trecenti, & mundabitur ſanctuarium.* Hi dies ſex annos, menſes quatuor, dies viginti efficiunt: unde ab anno 143. ad mortem uſque Antiochi hunc numerum colligunt. Sed non ſatis liquet unde incipiat clades illa, ex qua tot dies numerantur. Per tres annos cum ſemiſſe Antiochus Jeroſolymam & arcem Sion tenuit, & innumeris malis Judæos afflixit; ſed jam antea res ſanctæ erant profanatæ. Hieronymus ſcribens in hunc Danielis locum, ſic ait: *Hunc locum plerique noſtrorum ad Antichriſtum referunt, & quod ſub Antiocho in typo factum eſt, ſub illo in veritate dicunt eſſe complendum.*

23. & 25. (k) Gr. τὰς θυΐσκας, thuribula. *Et coronas*, Regum dona. *Intravit*, in templum.

30. (l) Integros in ſecunda expeditione. Tum ædificavit abominandum idolum deſolationis, ut habetur infra v. 57.

Digitized by Google

34. Et captivas duxerunt mulieres: & natos & pecora poſſederunt.

35. Et ædificaverunt civitatem David muro magno & firmo, & turribus firmis, & facta eſt illis in arcem:

36. Et poſuerunt illic gentem peccatricem, viros iniquos, & convaluerunt in ea, & poſuerunt arma, & eſcas, & congregaverunt ſpolia Jeruſalem:

37. Et repoſuerunt illic: & facti ſunt in laqueum magnum.

38. Et factum eſt hoc ad inſidias ſanctificationi, & in diabolum (m) malum in Iſrael:

39. Et effuderunt ſanguinem innocentem per circuitum ſanctificationis, & contaminaverunt ſanctificationem.

40. Et fugerunt habitatores Jeruſalem propter eos, & facta eſt habitatio exterorum, & facta eſt extera ſemini ſuo, & nati ejus reliquerunt eam.

41. Sanctificatio ejus deſolata eſt ſicut
* Tob. 2. 6. ſolitudo: * dies feſti ejus converſi ſunt
Amos 8. in luctum, ſabbata (n) ejus in oppro-
10. brium, honores ejus in nihilum.

42. Secundùm gloriam (o) ejus multiplicata eſt ignominia ejus: & ſublimitas ejus converſa eſt in luctum.

43. Et ſcripſit rex Antiochus omni regno ſuo, ut eſſet omnis populus, unus: & relinqueret unuſquiſque legem ſuam.

44. Et conſenſerunt omnes gentes ſecundùm verbum regis Antiochi:

45. Et multi ex Iſrael conſenſerunt ſervituti ejus, & ſacrificaverunt idolis, & coinquinaverunt ſabbatum.

46. Et miſit Rex libros per manus nuntiorum in Jeruſalem, & in omnes civitates Juda: ut ſequerentur leges gentium terræ,

47. Et prohiberent holocauſta, & ſacrificia, & placationes (p) fieri in templo Dei,

48. Et prohiberent celebrari ſabbatum, & dies ſolemnes:

49. Et juſſit coinquinari ſancta, & ſanctum populum Iſrael.

50. Et juſſit ædificari aras, & templa, & idola, & immolari carnes ſuillas, & pecora communia,

51. Et relinquere filios ſuos incircumciſos, & coinquinari animas eorum in omnibus immundis, & abominationibus, ita ut obliviſcerentur legem, & immutarent omnes juſtificationes Dei.

52. Et quicumque non feciſſent ſecundùm verbum regis Antiochi, morerentur.

53. Secundùm omnia verba hæc ſcripſit omni regno ſuo: & præpoſuit principes populo, qui hæc fieri cogerent.

54. Et juſſerunt civitatibus Juda ſacrificare.

55. Et congregati ſunt multi de populo, ad eos qui dereliquerant (q) legem Domini: & fecerunt mala ſuper terram:

56. Et effugaverunt populum Iſrael in abditis, & in abſconditis fugitivorum locis.

47. Die quintadecima menſis Caſleu (r), quinto & quadrageſimo & centeſimo anno, ædificavit rex Antiochus abominandum idolum deſolationis ſuper altare Dei, & per univerſas civitates Juda in circuitu ædificaverunt aras:

58. Et ante januas domorum, & in plateis incendebant thura, & ſacrificabant:

59. Et libros legis Dei combuſſerunt igni, ſcindentes eos:

60. Et apud quemcumque inveniebantur libri teſtamenti Domini, & quicumque obſervabat legem Domini, ſecundùm edictum regis trucidabant eum.

61. In virtute ſua faciebant hæc populo Iſrael, qui inveniebatur in omni menſe & menſe in civitatibus.

62. Et quinta & vigeſima die menſis ſacrificabant ſuper aram, quæ erat contra altare.

63. Et mulieres, * quæ circumcidebant filios ſuos, trucidabantur ſecundùm juſſum regis Antiochi. * 2. Mach. 6. 10.

64. Et ſuſpendebant pueros à cervicibus per univerſas domos eorum: & eos, qui circumciderant illos, trucidabant.

65. Et multi de populo Iſrael definierunt apud ſe, ut non manducarent immunda: & elegerunt magis mori, quàm cibis coinquinari immundis:

66. Et noluerunt infringere legem Dei ſanctam, & trucidati ſunt:

67. Et facta eſt ira magna ſuper populum valdè.

G A-

38. (m) In calumniatorem: prohibebant ne in templum quis veniret Deum adoraturus.

41. (n) Mutavit enim tempora Antiochus, Danielis, cap. 7. v. 25. ſeu temporum jura.

42. (o) Quanta fuerat gloria ejus anteà, tanta poſteà fuit vilitas ejus.

47. (p) Hoſtias, ſacrificia.

55. (q) Græcè hæc ita diſtinguuntur: *Et congregati ſunt multi de populo ad eos*, Græcos nimirùm, qui, nempè Iſraelitæ, dereliquerant legem Domini.

57. (r) Novembris. *Quinto & quadrageſimo & centeſimo anno*: tum fuit ingens templi profanatio, jam antè incœpta. Hanc deſolationem templi Daniel, cap. 11. verſ. 31. prædixerat. Ad verſum 20. ea referri poſſunt quæ lib. 2. cap. 4. narrantur de Antiochi adventu in Jeruſalem, ubi cum honore ſuſceptus eſt; de pulſis Jaſone & Menelao; de occiſis Onia & Andronico; nec non quæ Lib. 2. cap. 6. à verſ. 1. ad decimum memorantur. Item ad ea mala, quæ in hoc capite à verſ. 21. uſque ad finem narrantur, ea revocari debent, quæ Lib. 2. cap. 6. deſcribuntur de morte Eleazari, eodem in capite, & de ſeptem fratribus, qui crudele obierunt martyrium, cap. 7. legimus.

CAPUT II.

Mathathias cum filiis Antiochi tyrannidi obſiſtit, in montem Modin ſe recipit, colligit exercitum; moriturus adhortatur ſuos, ut patrias leges tueantur.

1. IN diebus illis ſurrexit Mathathias fi-
lius Joannis, filii Simeonis, ſacer-
dos ex filiis Joarib ab Jeruſalem, & con-
ſedit in monte Modin:
2. Et habebat filios quinque, Joan-
nem, qui cognominabatur Gaddis,
3. Et Simonem, qui cognominabatur
Thaſi:
4. Et Judam, qui vocabatur Macha-
bæus:
5. Et Eleazarum, qui cognominabatur
Abaron: & Jonathan, qui cognomina-
batur Apphus.
6. Hi viderunt mala, quæ fiebant in
populo Juda, & in Jeruſalem.
7. Et dixit Mathathias (a): Væ mihi,
ut quid natus ſum videre contritionem
populi mei, & contritionem civitatis ſan-
ctæ, & ſedere illic, cùm datur in mani-
bus inimicorum?
8. Sancta in manu extraneorum facta
ſunt: templum ejus ſicut homo ignobilis.
9. Vaſa gloriæ ejus captiva abducta ſunt:
trucidati ſunt ſenes ejus in plateis, & ju-
venes ejus ceciderunt in gladio inimico-
rum.
10. Quæ gens non hæreditavit regnum
ejus, & non obtinuit ſpolia ejus?
11. Omnis compoſitio (b) ejus ablata
eſt. Quæ erat libera, facta eſt ancilla.
12. Ecce ſancta noſtra, & pulchritudo
noſtra, & claritas noſtra deſolata eſt, &
coinquinaverunt ea gentes.
13. Quò ergo nobis adhuc vivere?
14. Et ſcidit veſtimenta ſua Mathathias,
& filii ejus: & operuerunt ſe ciliciis, &
planxerunt valdè.
15. Et venerunt illuc qui miſſi erant
à rege Antiocho, ut cogerent eos, qui
confugerant in civitatem Modin, immo-
lare, & accendere thura, & à lege Dei
diſcedere.
16. Et multi de populo Iſrael conſen-
tientes acceſſerunt ad eos: ſed Mathathias
& filii ejus conſtanter ſteterunt.
17. Et reſpondentes qui miſſi erant ab
Antiocho, dixerunt Mathathiæ: Princeps
& clariſſimus & magnus es in hac civi-
tate, & ornatus filiis & fratribus.
18. Ergo accede prior, & fac juſſum re-
gis, ſicut fecerunt omnes gentes, & viri
Juda, & qui remanſerunt in Jeruſalem:
& eris tu, & filii tui inter amicos regis,
& amplificatus auro & argento, & mu-
neribus multis.
19. Et reſpondit Mathathias, & dixit
magna voce: Et ſi omnes gentes regi
Antiocho obediunt, ut diſcedat unuſquiſ-
que à ſervitute legis patrum ſuorum, &
conſentiat mandatis ejus:
20. Ego, & filii mei, & fratres mei
obediemus legi patrum noſtrorum.
21. Propitius ſit nobis Deus: non eſt no-
bis utile relinquere legem & juſtitias Dei:
22. Non audiemus verba regis Antio-
chi, nec ſacrificabimus tranſgredientes le-
gis noſtræ mandata, ut eamus altera via.
23. Et ut ceſſavit loqui verba hæc, ac-
ceſſit quidam Judæus in omnium oculis
ſacrificare idolis ſuper aram in civitate
Modin, ſecundùm juſſum regis.
24. Et vidit Mathathias, & doluit, &
contremuerunt renes ejus, & accenſus eſt
furor ejus ſecundùm judicium legis (c),
& inſiliens trucidavit eum ſuper eam:
25. Sed & virum, quem rex Antiochus
miſerat, qui cogebat immolare, occidit
in ipſo tempore, & aram deſtruxit:
26. Et zelatus eſt legem, * ſicut fecit * Num. 25. 13.
Phinees Zamri filio Salomi.
27. Et exclamavit Mathathias voce ma-
gna in civitate, dicens: Omnis, qui ze-
lum habet legis ſtatuens (d) teſtamen-
tum, exeat poſt me.
28. Et fugit ipſe, & filii ejus in mon-
tes, & reliquerunt quæcumque habebant
in civitate.
29. Tunc deſcenderunt multi quærentes
judicium, & juſtitiam, in deſertum:
30. Et ſederunt ibi ipſi, & filii eorum,
& mulieres eorum, & pecora eorum: quo-
niam inundaverunt ſuper eos mala.
31. Et renuntiatum eſt viris regis, &
exercitui, qui erat in Jeruſalem civitate Da-
vid, quoniam diſceſſiſſent viri quidam, qui
diſſipaverunt mandatum regis, in loca oc-
culta in deſerto, & abiiſſent poſt illos multi.

32. Et

CAP. II. 7. (a) Divino ſpiritu impulſus tantæ profanationi cum filiis & parvis copiis reſiſtit, avitam religionem tuetur. Cyprianus, epiſt. 56. *Meminimus & tenemus, ſuccumbentibus licèt & cedentibus cæteris, Mathathiam legem Dei vindicaſſe fortiter.*

11. (b) Omnis ornatus. *Quæ erat libera*; ſub Macedonibus, leges ſuas & jura retinebat.

24. (c) Quòd tunc judex eſſet in civitate, zelo legis animatus: *Et inſiliens trucidavit eum*; juxta legem Dei Deuter. cap. 13. v. 6. Hinc Cyprian. in Exhort. ad Martyr. *Cujus præcepti & vigoris memor Mathathias interfecit eum, qui ad aram ſacrificaturus acceſſerat*; vel *ſecundùm judicium legis*, ſecundum legem, quæ extat Deuter. 13. 9. *Trucidavit eum*, filiis adjuvantibus, ex Joſepho.

27. (d) Servans pactum cum Deo initum.

32. Et ſtatim perrexerunt ad eos, & conſtituerunt adversùs eos prælium in die ſabbatorum.

33. Et dixerunt ad eos: Reſiſtitis & nunc adhuc? exite, & facite ſecundùm verbum regis Antiochi, & vivetis.

34. Et dixerunt: Non exibimus, neque faciemus verbum regis, ut polluamus diem ſabbatorum.

35. Et concitaverunt adversùs eos prælium.

36. Et non reſponderunt (e) eis, nec lapidem miſerunt in eos, nec oppilaverunt loca occulta,

37. Dicentes: Moriamur omnes in ſimplicitate noſtra: & teſtes erunt ſuper nos cœlum & terra, quòd injuſtè perditis nos.

38. Et intulerunt illis bellum ſabbatis: Et mortui ſunt ipſi, & uxores eorum, & filii eorum, & pecora eorum, uſque ad mille animas hominum.

39. Et cognovit Mathathias, & amici ejus, & luctum habuerunt ſuper eos valdè.

40. Et dixit vir proximo ſuo: Si omnes fecerimus ſicut fratres noſtri fecerunt, & non pugnaverimus adversùs gentes pro animabus noſtris, & juſtificationibus noſtris: nunc citiùs diſperdent nos à terra.

41. Et cogitaverunt in die illa, dicentes: Omnis homo quicumque venerit ad nos in bello die ſabbatorum, pugnemus adversùs eum: & non moriemur omnes, ſicut mortui ſunt fratres noſtri in occultis.

42. Tunc congregata eſt ad eos ſynagoga Aſſidæorum (f) fortis viribus ex Iſrael, omnis voluntarius in lege:

43. Et omnes, qui fugiebant à malis, additi ſunt ad eos, & facti ſunt illis ad firmamentum (g).

44. Et collegerunt exercitum, & percuſſerunt peccatores in ira ſua, & viros iniquos in indignatione ſua: & cæteri fugerunt ad nationes, ut evaderent.

45. Et circuivit Mathathias, & amici ejus, & deſtruxerunt aras:

46. Et circumciderunt pueros incircumciſos quotquot invenerunt in finibus Iſrael, & in fortitudine.

47. Et perſecuti ſunt filios ſuperbiæ, & proſperatum eſt opus in manibus eorum:

48. Et obtinuerunt (h) legem de manibus gentium, & de manibus regum: & non dederunt cornu peccatori.

49. Et appropinquaverunt dies Mathathiæ moriendi, & dixit filiis ſuis: Nunc confortata (i) eſt ſuperbia, & caſtigatio, & tempus everſionis, & ira indignationis:

50. Nunc ergo, ò filii, æmulatores eſtote legis, & date animas veſtras pro teſtamento patrum veſtrorum.

51. Et mementote operum patrum, quæ fecerunt in generationibus ſuis: & accipietis gloriam magnam, & nomen æternum.

52. * Abraham nonne in tentatione in- * Gen. 22.
ventus eſt fidelis, & reputatum eſt ei ad 2.
juſtitiam?

53. * Joſeph in tempore anguſtiæ ſuæ * Gen. 41.
cuſtodivit mandatum, & factus eſt domi- 40.
nus Ægypti.

54. * Phinees pater noſter, zelando ze- * Num. 25.
lum Dei, accepit teſtamentum (k) ſa- 13.
cerdotii æterni. Eccli. 45. 28

55. * Jeſus, dum implevit verbum, * I Mac. 2.
factus eſt dux in Iſrael. Num. 14. 6.

56. * Caleb, dum teſtificatur in eccle- Jos. 14. 4.
ſia, accepit hæreditatem.

57. * David in ſua miſericordia con- * 2. Reg. 2.
ſecutus eſt ſedem regni in ſæcula. 4.

58. * Elias, dum zelat zelum legis, * 4 Reg. 2.
receptus eſt in cœlum. 11

59. * Ananias & Azarias & Miſael * Dan. 3.
credentes, liberati ſunt de flamma. 50.

60. * Daniel in ſua ſimplicitate libe- * Dan. 6.
ratus eſt de ore leonum. 22.

61. Et ita cogitate per generationem & generationem: quia omnes, qui ſperant in eum, non infirmantur.

62. Et à verbis viri peccatoris ne timueritis: quia gloria ejus ſtercus & vermis eſt:

63. Hodie extollitur, & cras non invenietur: quia converſus eſt in terram ſuam, & cogitatio ejus periit.

64. Vos ergo filii confortamini, & viriliter agite in lege: quia in ipſa glorioſi eritis.

65. Et ecce Simon frater veſter, ſcio quòd vir conſilii eſt: ipſum audite ſemper, & ipſe erit vobis pater.

66. Et Judas Machabæus fortis viribus à juventute ſua, ſit vobis princeps militiæ, & ipſe aget bellum populi.

67. Et adducetis ad vos omnes factores legis: & vindicate vindictam populi veſtri.

68. Re-

36. (e) Et non reſtiterunt: *Nec oppilaverunt loca occulta*, fortè ſpecus, aut latebras, in quibus ſe abſconderant.

42. (f) Fortè *Aſſæorum*, ſeu *Rechabitarum* collectio, vel forſitan *Eſſæorum*; *Fortes viribus*, venerunt cum eis.

43. (g) Qui ſpontè ſe obtulerunt ad tuendam legem.

48. (h) Obtinuerunt legis obſervationem, quam gentes impediebant: *Et non dederunt cornu peccatori*; Non permiſerunt ut prævalerent peccatores.

49. (i) Invaluit. *Et caſtigatio*, exploratio; *Et tempus everſionis*, quo multi à pietate recedent.

54. (k) Intermiſſionem Sacerdotii longa ſerie ad poſteros tranſeuntis.

68. Retribuite (1) retributionem gentibus, & intendite in præceptum legis.

69. Et benedixit eos, & appoſitus eſt ad patres ſuos.

70. Et defunctus eſt anno centeſimo & quadrageſimo ſexto: & ſepultus eſt à filiis ſuis in ſepulchris patrum ſuorum in Modin, & planxerunt eum omnis Iſrael planctu magno.

CAPUT III.

Judas quatuor prælia iniit cum ducibus Antiochi: duo prima hoc capite enarrantur; primum v. 10. cum Apollonio, ſecundum cum Serone v. 15. duo reliqua, cap. 4. referuntur.

1. ET ſurrexit Judas, qui vocabatur Machabæus, filius ejus pro eo:

2. Et adjuvabant eum omnes fratres ejus, & univerſi qui ſe conjunxerant patri ejus, & præliabantur prælium Iſrael cum lætitia.

3. Et dilatavit gloriam populo ſuo, & induit ſe loricam ſicut gigas, & ſuccinxit ſe arma bellica ſua in præliis, & protegebat caſtra gladio ſuo.

4. Similis factus eſt leoni in operibus ſuis, & ſicut catulus leonis rugiens in venatione.

5. Et perſecutus eſt iniquos perſcrutans eos: & qui conturbabant populum ſuum, eos ſuccendit flammis:

6. Et repulſi ſunt inimici ejus præ timore ejus, & omnes operarii iniquitatis conturbati ſunt: & directa (a) eſt ſalus in manu ejus.

7. Et exacerbabat reges multos, & lætificabat Jacob in operibus ſuis, & in ſæculum memoria ejus in benedictione.

8. Et perambulavit civitates Juda, & perdidit impios ex eis, & avertit iram ab Iſrael.

9. Et nominatus eſt uſque ad noviſſimum terræ, & congregavit pereuntes.

10. Et congregavit Apollonius gentes, & à Samaria virtutem multam & magnam, ad bellandum contra Iſrael.

11. Et cognovit Judas, & exiit obviàm illi: & percuſſit, & occidit illum: & ceciderunt vulnerati multi, & reliqui fugerunt.

12. Et accepit ſpolia eorum: & gladium Apollonii abſtulit Judas, & erat pugnans in eo omnibus diebus.

13. Et audivit Seron princeps exercitus Syriæ, quòd congregavit Judas congregationem fidelium, & eccleſiam ſecum,

14. Et ait: Faciam mihi nomen, & glorificabor in regno, & debellabo Judam, & eos qui cum ipſo ſunt, qui ſpernebant verbum regis.

15. Et præparavit ſe: & aſcenderunt cum eo caſtra impiorum, fortes auxiliarii, ut facerent vindictam in filios Iſrael.

16. Et appropinquaverunt uſque ad Bethoron: & exivit Judas obviàm illi cum paucis.

17. Ut autem viderunt exercitum venientem ſibi obviàm, dixerunt Judæ: Quomodo poterimus pauci pugnare contra multitudinem tantam, & tam fortem, & nos fatigati ſumus jejunio hodie?

18. Et ait Judas: Facile eſt concludi multos in manus paucorum: & non eſt differentia in conſpectu Dei cœli liberare in multis, & in paucis:

19. Quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, ſed de cœlo fortitudo eſt.

20. Ipſi veniunt ad nos in multitudine contumaci & ſuperbia, ut diſperdant nos, & uxores noſtras, & filios noſtros, & ut ſpolient nos:

21. Nos verò pugnabimus pro animabus noſtris, & legibus noſtris:

22. Et ipſe Dominus conteret eos ante faciem noſtram: vos autem ne timueritis eos.

23. Ut ceſſavit autem loqui, inſiluit in eos ſubitò: & contritus eſt Seron, & exercitus ejus in conſpectu ipſius:

24. Et perſecutus eſt eum in deſcenſu Bethoron uſque in campum, & ceciderunt ex eis octingenti viri, reliqui autem fugerunt in terram Philiſthiim.

25. Et cecidit timor Judæ, ac fratrum ejus, & formido ſuper omnes gentes in circuitu eorum.

26. Et pervenit ad regem nomen ejus, & de præliis Judæ narrabant omnes gentes.

27. Ut audivit autem rex Antiochus ſermones iſtos, iratus eſt animo: & miſit, & congregavit exercitum univerſi regni ſui, caſtra fortia valdè:

28. Et aperuit ærarium ſuum, & dedit ſtipendia exercitui in annum: & mandavit illis ut eſſent parati ad omnia.

29. Et vidit quòd defecit pecunia de theſauris ſuis, & tributa regionis modica propter diſſenſionem (b), & plagam, quam fecit in terra, ut tolleret legitima, quæ erant à primis diebus:

30. Et timuit ne non haberet ut ſemel & bis, in ſumptus, & donaria, quæ dederat

68. (1) Deum & ejus cultum omnibus anteponentes: *Et intendite in præceptum legis*; Non injurias vobis illatas, ſed Dei gloriam & legem præ cæteris rebus ſpectate.

6. (a) Per ipſum facti ſunt multi.

29. & 30. (b) Bella civilia, aut calamitates provinciis illatas. *Bis*, Ut antehac.

CAP. III.

derat antè larga manu: & abundaverat ſuper reges, qui ante eum fuerant.

31. Et conſternatus erat animo valdè, & cogitavit ire in Perſidem, & accipere tributa regionum, & congregare argentum multum.

32. Et reliquit Lyſiam hominem nobilem de genere regali, ſuper negotiâ regia, à flumine Euphrate uſque ad flumen Ægypti:

33. Et ut nutriret Antiochum filium ſuum, donec rediret.

34. Et tradidit ei medium exercitum, & elephantos: & mandavit ei de omnibus quæ volebat, & de inhabitantibus Judæam, & Jeruſalem:

35. Et ut mitteret ad eos exercitum, ad conterendam, & extirpandam virtutem Iſrael, & reliquias Jeruſalem, & auferendam memoriam eorum de loco:

36. Et ut conſtitueret habitatores filios alienigenas in omnibus finibus eorum, & ſorte diſtribueret terram eorum.

37. Et rex aſſumpſit partem exercitus reſidui, & exivit ab Antiochia civitate regni ſui, anno centeſimo, & quadrageſimo ſeptimo: & transfretavit Euphratem flumen, & perambulabat ſuperiores regiones.

38. Et elegit Lyſias Ptolemæum filium Dorymini, & Nicanorem, & Gorgiam, viros potentes ex amicis regis:

39. Et miſit cum eis quadraginta millia virorum, & ſeptem millia equitum, ut venirent in terram Juda, & diſperderent eam ſecundùm verbum regis.

40. Et proceſſerunt cum univerſa virtute ſua, & venerunt, & applicuerunt Emmaum in terra campeſtri.

41. Et audierunt mercatores regionum nomen eorum: & acceperunt argentum, & aurum multum valdè, & pueros: & venerunt in caſtra, ut acciperent filios Iſrael in ſervos; & additi ſunt ad eos exercitus Syriæ, & terræ alienigenarum;

42. Et vidit Judas, & fratres ejus, quia multiplicata ſunt mala, & exercitus applicabant ad fines eorum: & cognoverunt verba regis, quæ mandavit populo facere in interitum, & conſummationem.

43. Et dixerunt unuſquiſque ad proximum ſuum: Erigamus dejectionem populi noſtri, & pugnemus pro populo noſtro, & ſanctis (c) noſtris.

44. Et congregatus eſt conventus ut eſſent parati in prælium: & ut orarent, & peterent miſericordiam, & miſerationes.

45. Et Jeruſalem non habitabatur, ſed erat ſicut deſertum: non erat qui ingrederetur & egrederetur de natis ejus; & Sanctum conculcabatur: & filii alienigenarum erant in arce, ibi erat habitatio gentium: & ablata eſt voluptas à Jacob, & defecit ibi tibia, & cithara.

46. Et congregati ſunt, & venerunt in Maſpha contra Jeruſalem: quia locus orationis erat in Maſpha antè in Iſrael.

47. Et jejunaverunt illa die, & induerunt ſe ciliciis, & cinerem impoſuerunt capiti ſuo, & diſciderunt veſtimenta ſua:

48. Et expanderunt libros legis, de quibus ſcrutabantur (d) gentes ſimilitudinem ſimulacrorum ſuorum:

49. Et attulerunt ornamenta ſacerdotalia (e), & primitias, & decimas: & ſuſcitaverunt Nazaræos, qui impleverant dies:

50. Et clamaverunt voce magna in cœlum, dicentes: Quid faciemus iſtis, & quò eos ducemus?

51. Et ſancta tua conculcata ſunt, & contaminata ſunt, & ſacerdotes tui facti ſunt in luctum, & in humilitatem.

52. Et ecce Nationes convenerunt adversùm nos ut nos diſperdant: tu ſcis quæ cogitant in nos.

53. Quomodo poterimus ſubſiſtere ante faciem eorum, niſi tu Deus adjuves nos?

54. Et tubis exclamaverunt voce magna.

55. Et poſt hæc conſtituit Judas duces populi, tribunos, & centuriones, & pentacontarchos, & decuriones.

56. * Et dixit his, qui ædificabant domos, & ſponſabant uxores, & plantabant vineas, & formidoloſis, ut redirent unuſquiſque in domum ſuam ſecundùm legem.

* Deut. 20. 5. 6. Judic. 7. 3.

57. Et moverunt caſtra, & collocaverunt ad Auſtrum Emmaum.

58. Et ait Judas: Accingimini, & eſtote filii potentes, & eſtote parati in manè, ut pugnetis adversùs Nationes has, quæ convenerunt adversùs nos, diſperdere nos, & ſancta noſtra:

59. Quoniam melius eſt nos mori in bello,

43. & 46. (c) Pro templo & rebus ſacris. *In Maſpha*; Cùm adire templum non poſſent, profecti ſunt in Maſpha: locus erat publicis orationibus & cœtibus ſacris percelebris ante conſtructionem templi, Judic. 9. & Lib. 1. Reg. 6.

48. (d) In his ſacrilegos ſuos ritus & fabulas invenire ſe poſſe exiſtimabant. Gr. Quos Gentes ſimabantur, ut in iis inſcriberent picturas Idolorum ſuorum. Hoc utique modo reddebant libros legis Judæis inutiles.

49. (e) Non ut ſacrificarent, quod erat vetitum extra templum facere: ſed ut primitias, decimas, & Nazaræos Deo offerrent, Nazaræos coram illo ſiſterent, eum ad miſericordiam flecterent.

bello, quàm videre mala gentis noſtræ, & ſanctorum.

60. Sicut autem fuerit voluntas in cœlo, ſic fiat.

CAPUT IV.

Tertium prælium iniit contra Gorgiam, quartum adverſùs Lyſiam: mundatur templum anno 148. hæc de purgatione templi conjunge cum cap. 10. L. 2.

1. ET aſſumpſit Gorgias quinque millia virorum, & mille equites electos: & moverunt caſtra nocte,

2. Ut applicarent ad caſtra Judæorum, & percuterent eos ſubitò: & filii, qui erant ex arce, erant illis duces.

3. Et audivit Judas, & ſurrexit ipſe, & potentes, percutere virtutem (a) exercituum regis, qui erant in Emmaum.

4. Adhuc enim diſperſus erat exercitus à caſtris (b).

5. Et venit Gorgias in caſtra Judæ noctu, & neminem invenit, & quærebat eos in montibus: quoniam dixit: Fugiunt hi à nobis.

6. Et cùm dies factus eſſet, apparuit Judas in campo cum tribus millibus virorum tantùm: qui tegumenta & gladios non habebant (c):

7. Et viderunt caſtra gentium valida, & loricatos, & equitatus in circuitu eorum, & hi docti ad prælium.

8. Et ait Judas viris, qui ſecum erant: Ne timueritis multitudinem eorum, & impetum eorum ne formidetis.

* Exod. 14. 9. 9. * Mementote qualiter ſalvi facti ſunt patres noſtri in mari rubro, cùm ſequeretur eos Pharao cum exercitu multo.

10. Et nunc clamemus in cœlum; & miſerebitur noſtri Dominus, & memor erit teſtamenti patrum noſtrorum, & conteret exercitum iſtum ante faciem noſtram hodie:

11. Et ſcient omnes gentes, quia eſt qui redimat & liberet Iſrael.

12. Et elevaverunt alienigenæ oculos ſuos, & viderunt eos venientes ex adverſo.

13. Et exierunt de caſtris in prælium, & tuba cecinerunt hi qui erant cum Juda.

14. Et congreſſi ſunt: & contritæ ſunt gentes, & fugerunt in campum.

15. Noviſſimi autem omnes ceciderunt in gladio, & perſecuti ſunt eos uſque Gezeron, & uſque in campos Idumææ, & Azoti, & Jamniæ: & ceciderunt ex illis uſque ad tria millia virorum.

16. Et reverſus eſt Judas, & exercitus ejus, ſequens eum.

17. Dixitque ad populum: Non concupiſcatis ſpolia: quia bellum contra nos eſt,

18. Et Gorgias & exercitus ejus prope nos in monte: ſed ſtate nunc contra inimicos noſtros, & expugnate eos, & ſumetis poſteà ſpolia ſecuri.

19. Et adhuc loquente Juda hæc, ecce apparuit pars quædam proſpiciens de monte.

20. Et vidit Gorgias quòd in fugam converſi ſunt ſui, & ſuccenderunt caſtra: fumus enim, qui videbatur, declarabat quod factum eſt.

21. Quibus illi conſpectis timuerunt valdè, aſpicientes ſimul & Judam, & exercitum in campo paratum ad prælium.

22. Et fugerunt omnes in campum alienigenarum (d):

23. Et Judas reverſus eſt ad ſpolia caſtrorum, & acceperunt aurum multum, & argentum, & hyacinthum, & purpuram marinam, & opes magnas.

24. Et converſi hymnum canebant, & benedicebant Deum in cœlum, quoniam bonus eſt, quoniam in ſæculum miſericordia ejus.

25. Et facta eſt ſalus magna in Iſrael in die illa.

26. Quicumque autem alienigenarum evaſerunt, venerunt, & nuntiaverunt Lyſiæ univerſa, quæ acciderant.

27. Quibus ille auditis, conſternatus animo deficiebat: quòd non qualia voluit, talia contigerunt in Iſrael, & qualia mandavit rex.

28. Et ſequenti (e) anno congregavit Lyſias virorum electorum ſexaginta millia, & equitum quinque millia, ut debellaret eos.

29. Et venerunt in Judæam, & caſtra poſuerunt in Bethoron, & occurrit illis Judas cum decem millibus viris.

30. Et viderunt exercitum fortem, & oravit, & dixit: Benedictus es ſalvator Iſrael, * qui contriviſti impetum potentis * 1. Reg. 17. 50.
(f) in manu ſervi tui David, * & tradiſti caſtra alienigenarum in manu Jonathæ filii Saul, & armigeri ejus. * 1. Reg. 14. 13.

31. Con-

CAP. IV. 3. (a) Majorem partem exercitus, quæ in caſtris remanſerat duce Nicanore, Lib. 2. Machab. 8. 23.

4. (b) Gorgiæ copiæ à reliquo exercitu ſejunctæ erant.

6. (c) Græc. Quales voluiſſent cum ter millibus malè armatis, inquit Joſephus.

22. & 23. (d) Philiſtæorum & Idumæorum. *Purpuram*, Pretioſas merces tyrio colore tinctas.

28. & 29. (e) Nempè anno 148. imperii Græcorum. *In Bethoron*, Gr. ἐν Βαιθσούρα, *Bethſura*.

30. (f) Goliath. Vox Hebræa interdùm *gigas*, ut

31. Conclude exercitum iſtum in manu populi tui Iſrael, & confundantur in exercitu ſuo & equitibus.

32. Da illis formidinem, & tabeſac audaciam virtutis eorum, & commoveantur contritione ſua.

33. Dejice illos gladio diligentium te: & collaudent te omnes, qui noverunt nomen tuum, in hymnis.

34. Et commiſerunt prælium: & ceciderunt de exercitu Lyſiæ quinque millia virorum.

35. Videns autem Lyſias fugam ſuorum, & Judæorum audaciam, & quòd parati ſunt aut vivere, aut mori fortiter, abiit Antiochiam, & elegit milites, ut multiplicati rurſus venirent in Judæam.

36. Dixit autem Judas, & fratres ejus: Ecce contriti ſunt inimici noſtri: aſcendamus nunc mundare ſancta, & renovare.

37. Et congregatus eſt omnis exercitus, & aſcenderunt in montem Sion.

38. Et viderunt ſanctificationem (g) deſertam, & altare profanatum, & portas exuſtas, & in atriis virgulta nata ſicut in ſaltu, vel in montibus, & paſtophoria diruta.

39. Et ſciderunt veſtimenta ſua, & planxerunt planctu magno, & impoſuerunt cinerem ſuper caput ſuum.

40. Et ceciderunt in faciem ſuper terram, & exclamaverunt tubis ſignorum, & clamaverunt in cœlum.

41. Tunc ordinavit Judas viros, ut pugnarent adverſùs eos, qui erant in arce, donec emundarent ſancta.

42. Et elegit ſacerdotes ſine macula, voluntatem habentes in lege Dei:

43. Et mundaverunt (h) ſancta, & tulerunt lapides contaminationis in locum immundum.

44. Et cogitavit de altari holocauſtorum, quod profanatum erat, quid de eo faceret.

45. Et incidit illis conſilium bonum ut deſtruerent illud: ne fortè illis eſſet in opprobrium, quia contaminaverunt illud gentes, & demoliti ſunt illud.

46. Et repoſuerunt lapides in monte (i) domus in loco apto, quoadusque veniret propheta, & reſponderet de eis.

47. Et acceperunt lapides integros ſecundùm legem: & ædificaverunt altare novum, ſecundùm illud, quod fuit priùs:

48. Et ædificaverunt ſancta (k), & quæ intra domum erant intrinſecùs: & ædem, & atria ſanctificaverunt.

49. Et fecerunt vaſa ſancta nova, & intulerunt candelabrum, & altare incenſorum, & menſam in templum.

50. Et incenſum poſuerunt ſuper altare, & accenderunt lucernas, quæ ſuper candelabrum erant, & lucebant in templo.

51. Et poſuerunt ſuper menſam panes, & appenderunt vela, & conſummaverunt omnia opera, quæ fecerant.

52. Et ante matutinum ſurrexerunt quinta & vigeſima die menſis noni (hic eſt menſis Caſleu) centeſimi quadrageſimi octavi anni:

53. Et obtulerunt ſacrificium ſecundùm legem, ſuper altare holocauſtorum novum quod fecerunt.

54. Secundùm tempus & ſecundùm diem, in qua contaminaverunt illud gentes, in ipſa renovatum eſt in canticis, & citharis, & cinyris, & in cymbalis.

55. Et cecidit omnis populus in faciem, & adoraverunt, & benedixerunt in cœlum eum, qui proſperavit eis.

56. Et fecerunt dedicationem altaris diebus octo, & obtulerunt holocauſta cum lætitia, & ſacrificium ſalutaris (l) & laudis.

57. Et ornaverunt faciem templi coronis aureis, & ſcutulis: & dedicaverunt portas, & paſtophoria, & impoſuerunt eis januas.

58. Et facta eſt lætitia in populo magna valdè: & averſum eſt opprobrium gentium.

59. * Et ſtatuit Judas, & fratres ejus, & univerſa eccleſia Iſrael, ut agatur dies dedicationis altaris in temporibus ſuis, ab anno in annum, per dies octo, à quinta & vigeſima die menſis Caſleu, cum lætitia, & gaudio. * Joan. 10. 22.

60. Et ædificaverunt (m) in tempore illo montem Sion, & per circuitum muros altos, & turres firmas, nequando venirent gentes, & conculcarent eum, ſicut anteà fecerunt.

61. Et collocavit illic exercitum, ut ſervarent eum, & munivit eum ad cuſtodiendam Bethſuram (n), ut haberet populus munitionem contra faciem Idumææ.

C A-

Geneſ. 6. 4. interdùm *potens* vertitur, ut Judicum cap. 5. v. 30. & alibi.

38. (g) Templum, aut ſancta ſanctorum. *Paſtophoria*, cubicula, exedras: hæc fortè ſunt encænia, de quibus Joan. 10.

43. (h) Quæ profanata fuerant: *Et tulerunt lapides contaminationis:* Idola ipſa & aras, cùm altari veteri altare fuit impoſitum.

46. & 47. (i) In ipſo monte Moriæ. *Integros*, Intactos ferro.

48. (k) Sanctum ſanctorum, & ea quæ ad ædem ſacerdotalem pertinebant.

56. & 57. (l) Hoſtias pacificas in gratiarum actionem. *Et ſcutulis*; auratis quibuſdam ornamentis, quaſi ſcutulis.

60. (m) Turres templo vicinas munierunt: montem Sion muro cinxit, ut arci ab hoſtibus occupatæ hanc munitionem opponeret. Tametſi urbs tota interdum hoc nomine ſignetur.

61. (n) Qui locus erat prope Hieroſolymam. Sic

CAPUT V.

Decem præliis Judas feliciter pugnat contra Idumæos, tum adverſùs filios Bean, deinde contra Ammonitas, poſteà in Galilæam mittit Simonem adverſùs Tyrios & Sidonios. Item contra Ephron, Samaritas, & Palæſtinos.

1. ET factum eſt, ut audierunt gentes in circuitu, quia ædificatum eſt altare, & ſanctuarium ſicut priùs, iratæ ſunt valdè:

2. Et cogitabant tollere genus Jacob, qui erant inter eos, & cœperunt occidere de populo, & perſequi.

3. Et debellabat Judas filios Eſau in Idumæa, & eos qui erant in Acrabathane (a) quia circumſedebant Iſraelitas, & percuſſit eos plaga magna.

4. Et recordatus eſt malitiam filiorum Bean (b), qui erant populo in laqueum, & in ſcandalum, inſidiantes ei in via.

5. Et concluſi ſunt ab eo in turribus, & applicuit ad eos, & anathematizavit eos, & incendit turres eorum igni, cum omnibus qui in eis erant.

6. Et tranſivit ad filios Ammon, & invenit manum fortem, & populum copioſum, & Timotheum, ducem ipſorum:

7. Et commiſit cum eis prælia multa, & contriti ſunt in conſpectu eorum, & percuſſit eos:

8. Et cepit Gazer (c) civitatem, & filias ejus, & reverſus eſt in Judæam.

9. Et congregatæ ſunt gentes, quæ ſunt in Galaad, adverſùs Iſraelitas, qui erant in finibus eorum, ut tollerent eos: & fugerunt in Datheman (d) munitionem,

10. Et miſerunt litteras ad Judam, & fratres ejus, dicentes: Congregatæ ſunt adverſùm nos gentes per circuitum, ut nos auferant:

11. Et parant venire, & occupare munitionem, in quam confugimus: & Timotheus eſt dux exercitus eorum.

12. Nunc ergo veni, & eripe nos de manibus eorum, quia cecidit multitudo de nobis.

13. Et omnes fratres noſtri, qui erant in locis Tubin (e), interfecti ſunt: & captivas duxerunt uxores eorum, & natos, & ſpolia, & peremerunt illic ferè mille viros.

14. Et adhuc epiſtolæ legebantur, & ecce alii nuntii venerunt de Galilæa conſciſſis tunicis, nuntiantes ſecundùm verba hæc:

15. Dicentes conveniſſe adverſùm ſe à Ptolemaida, & Tyro, & Sidone, & repleta eſt omnis Galilæa alienigenis, ut nos conſumant.

16. Ut audivit autem Judas, & populus, ſermones iſtos, convenit eccleſia (f) magna cogitare quid facerent fratribus ſuis, qui in tribulatione erant, & expugnabantur ab eis.

17. Dixitque Judas Simoni fratri ſuo: Elige tibi viros, & vade, & libera fratres tuos in Galilæa: ego autem & frater meus Jonathas ibimus in Galaaditim.

18. Et reliquit Joſephum filium Zachariæ, & Azariam duces populi, cum reſiduo exercitu in Judæa ad cuſtodiam:

19. Et præcepit illis, dicens: Præeſtote populo huic: & nolite bellum committere adverſùm gentes, donec revertamur.

20. Et partiti ſunt Simoni viri tria millia, ut iret in Galilæam: Judæ autem octo millia in Galaaditim.

21. Et abiit Simon in Galilæam, & commiſit prælia multa cum gentibus: & contritæ ſunt gentes à facie ejus, & perſecutus eſt eos uſque ad portam

22. Ptolemaidis: & ceciderunt de gentibus ferè tria millia virorum, & accepit ſpolia eorum,

23. Et aſſumpſit eos, qui erant in Galilæa, & in Arbatis, cum uxoribus, & natis, & omnibus quæ erant illis, & adduxit in Judæam cum lætitia magna.

24. Et Judas Machabæus, & Jonathas frater ejus tranſierunt Jordanem, & abierunt viam trium dierum per deſertum.

25. Et occurrerunt (g) eis Nabuthæi, & ſuſceperunt eos pacificè, & narraverunt eis omnia, quæ acciderant fratribus eorum in Galaaditide.

26. Et quia multi ex eis comprehenſi ſunt in Baraſa (h), & Boſor, & in Alimis, & in Caſphor, & Mageth, & Carnaim: hæ omnes civitates munitæ, & magnæ.

27. Sed

vertit Vatablus: Copias ibidem præſidii causâ collocavit, eique tuendo Bethſuram, ut præſidium haberet populus adverſus Idumæam. Aut forte *Bethſura* erat in finibus Judæ verſus Idumæam.

CAP. V. 3. (a) Quæ urbs erat, aut pars Idumææ, quæque Numer. cap. 34. v. 4. *Aſcenſus ſcorpionum* vocitatur. *Quia circumſedebant Iſraelitas*; Incurſiones faciebant, & laceſſebant Iſraelitas.

4. & 5. (b) Qui ex Joſepho erant itidem Idumæi. *Anathematizavit*, Morti eos devovit, & bona Deo conſecravit. *Et cepit Gazer*: ibi Timotheus occiſus eſt.

8. (c) *Gazer*, Joſephus habet *Jazorum*. Alia eſt urbs ejus nominis cis Jordanem in tribu Ephraim.

9. & 11. (d) In monte Galaad. *Timotheus*, filius fortè alterius Timothei.

13. (e) Tubianæi in Arabia, aut fortè eſt *Tob*, Jud. 11. cap. 3. Hinc *Tubianæi* in Arabia, L. 2. Machab. c. 12. verſ. 17.

16. (f) Fortè *Sanedrim*, aut potiùs quotquot potuerunt in unum locum colligi.

25. (g) Nabuthæi pars Arabum.

26. (h) In Græco & apud Joſephum, *In Boſorra*.

27. Sed & in cæteris civitatibus Galaaditidis tenentur comprehenſi, & in craſtinum conſtituerunt admovere exercitum civitatibus his, & comprehendere, & tollere eos in una die.

28. Et convertit Judas, & exercitus ejus, viam in deſertum Boſor repentè, & occupavit civitatem: & occidit omnem maſculum in ore gladii, & accepit omnia ſpolia eorum, & ſuccendit eam igni.

29. Et ſurrexerunt inde nocte, & ibant uſque ad munitionem (i).

30. Et factum eſt diluculò, cùm elevaſſent oculos ſuos, ecce populus multus, cujus non erat numerus, portantes ſcalas & machinas, ut comprehenderent munitionem, & expugnarent eos.

31. Et vidit Judas quia cœpit bellum, & clamor belli aſcendit ad cœlum ſicut tuba, & clamor magnus de civitate.

32. Et dixit exercitui ſuo: Pugnate hodie pro fratribus veſtris.

33. Et venit tribus ordinibus poſt eos, & exclamverunt tubis, & clamaverunt in oratione.

34. Et cognoverunt caſtra Timothei, quia Machabæus eſt, & refugerunt à facie ejus: & percuſſerunt eos plaga magna; & ceciderunt ex eis in die illa ferè octo millia virorum.

35. Et divertit Judas in Maſpha, & expugnavit, & cepit eam: & occidit omnem maſculum ejus, & ſumpſit ſpolia ejus, & ſuccendit eam igni.

36. Inde perrexit, & cepit Casbon, & Mageth, & Boſor, & reliquas civitates Galaaditidis.

37. Poſt hæc autem verba congregavit Timotheus exercitum alium, & caſtra poſuit contra Raphon trans torrentem.

38. Et miſit Judas ſpeculari exercitum: & renuntiaverunt ei, dicentes: Quia convenerunt ad eum omnes gentes, quæ in circuitu noſtro ſunt, exercitus multus nimis:

39. Et Arabas conduxerunt in auxilium ſibi, & caſtra poſuerunt trans torrentem, parati ad te venire in prælium. Et abiit Judas obviàm illis.

40. Et ait Timotheus principibus exercitus ſui: Cùm appropinquaverit Judas, & exercitus ejus ad torrentem aquæ: ſi tranſierit ad nos prior, non poterimus ſuſtinere eum: quia potens poterit adverſùm nos.

41. Si verò timuerit tranſire, & poſuerit caſtra extra flumen, transfretemus ad eos, & poterimus adversùs illum.

42. Ut autem appropinquavit Judas ad torrentem aquæ, ſtatuit ſcribas (k) populi ſecus torrentem, & mandavit eis, dicens: Neminem hominum reliqueritis: ſed veniant omnes in prælium.

43. Et transfretavit ad illos prior, & omnis populus poſt eum, & contritæ ſunt omnes gentes à facie eorum, & projecerunt arma ſua, & fugerunt ad fanum, quod erat in Carnaim.

44. Et occupavit ipſam civitatem, & fanum ſuccendit igni, cum omnibus qui erant in ipſo, & oppreſſa eſt Carnaim, & non potuit ſuſtinere contra faciem Judæ.

45. Et congregavit Judas univerſos Iſraelitas, qui erant in Galaaditide, à minimo uſque ad maximum, & uxores eorum, & natos, & exercitum magnum valdè, ut venirent in terram Juda.

46. Et venerunt uſque Ephron: & hæc civitas magna in ingreſſu poſita, munita valdè, & non erat declinare ab ea dextera, vel ſiniſtra, ſed per mediam iter erat.

47. Et incluſerunt ſe qui erant in civitate, & obſtruxerunt portas lapidibus: & miſit ad eos Judas verbis pacificis,

48. Dicens: Tranſeamus per terram veſtram, ut eamus in terram noſtram: & nemo vobis nocebit: tantùm pedibus tranſibimus. (l) Et nolebant eis aperire.

49. Et præcepit Judas prædicare in caſtris, ut applicarent unuſquiſque in quo erat loco.

50. Et applicuerunt ſe viri virtutis: & oppugnavit civitatem illam tota die, & tota nocte, & tradita eſt civitas in manu ejus:

51. Et peremerunt omnem maſculum in ore gladii, & eradicavit eam, & accepit ſpolia ejus, & tranſivit per totam civitatem ſuper interfectos.

52. Et tranſgreſſi ſunt Jordanem in campo magno, contra faciem Bethſan (m).

53. Et erat Judas congregans extremos, & exhortabatur populum per totam viam, donec venirent in terram Juda.

54. Et aſcenderunt in montem Sion cum lætitia & gaudio, & obtulerunt holocauſta, quòd nemo ex eis cecidiſſet, donec reverterentur in pace.

55. Et

quod locum munitum ſignificat. *Et in Alimis*; legendùm putat Grotius *In Malemis*, quæ urbs erat Moabitarum.

29. (i) In quam Judæi ſe receperant.

42. (k) Qui milites habebant deſcriptos, præfectos militares.

48. & 49. (l) Iter rectà facientes. *Applicarent*, Ut jurarent.

52. (m) Scythopolim, vel è regione Scythopoleos.

Digitized by Google

55. Et in diebus, quibus erat Judas & Jonathas in terra Galaad, & Simon frater ejus in Galilæa contra faciem Ptolemaidis,

56. Audivit Joſephus Zachariæ filius, & Azarias princeps virtutis, res benè geſtas, & prælia quæ facta ſunt,

57. Et dixit: Faciamus, & ipſi nobis nomen, & eamus pugnare adversùs gentes, quæ in circuitu noſtro ſunt.

58. Et præcepit his, qui erant in exercitu ſuo, & abierunt Jamniam.

59. Et exivit Gorgias de civitate, & viri ejus obviàm illis in pugnam.

60. Et fugati ſunt Joſephus & Azarias uſque in fines Judææ: & ceciderunt illo die de populo Iſrael ad duo millia viri, & facta eſt fuga magna in populo:

61. Quia non audierunt Judam, & fratres ejus, exiſtimantes fortiter ſe facturos.

62. Ipſi autem non erant de ſemine virorum illorum, per quos ſalus facta eſt in Iſrael.

63. Et viri (n) Juda magnificati ſunt valdè in conſpectu omnis Iſrael, & gentium omnium ubi audiebatur nomen eorum.

64. Et convenerunt ad eos fauſta acclamantes.

65. Et exivit Judas, & fratres ejus, & expugnabant filios Eſau, in terra, quæ ad Auſtrum eſt, & percuſſit Chebron, & filias ejus: & muros ejus & turres ſuccendit igni in circuitu.

66. Et movit caſtra, ut iret in terram alienigenarum, & perambulabat Samariam.

67. In die illa ceciderunt ſacerdotes in bello, dum volunt fortiter facere, dum ſine conſilio exeunt in prælium.

68. Et declinavit Judas in Azotum, in terram alienigenarum, & diruit aras eorum, & ſculptilia deorum ipſorum ſuccendit igni: & cepit ſpolia civitatum, & reverſus eſt in terram Juda.

CAPUT VI.

Antiochus in gravem incidit morbum, & moritur dirè vexatus.

1. ET rex Antiochus perambulabat (a) ſuperiores regiones, & audivit eſſe civitatem Elymaidem in Perſide nobiliſſimam, & copioſam in argento, & auro,

2. Templumque (b) in ea locuples valdè: & illic velamina aurea, & loricæ, & ſcuta, quæ reliquit Alexander Philippi rex Macedo, qui regnavit primus in Græcia.

3. Et venit, & quærebat (c) capere civitatem, & deprædari eam: & non potuit, quoniam innotuit ſermo his, qui erant in civitate:

4. Et inſurrexerunt in prælium, & fugit inde, & abiit cum triſtitia magna, & reverſus eſt in Babyloniam (d).

5. Et venit qui nuntiaret ei in Perſide (e), quia fugata ſunt caſtra, quæ erant in terra Juda:

6. Et quia abiit Lyſias cum virtute forti in primis, & fugatus eſt à facie Judæorum, & invaluerunt armis, & viribus, & ſpoliis multis, quæ ceperunt de caſtris, quæ exciderunt.

7. Et quia diruerunt abominationem, quam ædificaverat ſuper altare, quod erat in Jeruſalem, & ſanctificationem, ſicut priùs, circumdederunt muris excelſis, ſed & Bethſuram civitatem ſuam.

8. Et factum eſt ut audivit rex ſermones iſtos, expavit, & commotus eſt valdè: & decidit in lectum, & incidit in languorem præ triſtitia, quia non factum eſt ei ſicut cogitabat.

9. Et erat illic per dies multos: quia renovata eſt in eo triſtitia magna, & arbitratus eſt ſe mori.

10. Et vocavit omnes amicos ſuos, & dixit illis: Receſſit ſomnus ab oculis meis, & concidi, & corrui corde præ ſolicitudine:

11. Et dixi in corde meo: In quantam tribulationem deveni, & in quos fluctus triſtitiæ, in qua nunc ſum; qui jucundus eram, & dilectus in poteſtate mea!

12. Nunc verò reminiſcor malorum, quæ feci in Jeruſalem, unde & abſtuli omnia ſpolia aurea & argentea, quæ erant in ea, & miſi auferre habitantes Judæam ſine cauſa.

13. Cognovi ergo quia propterea invenerunt me mala iſta: & ecce pereo triſtitia magna in terra aliena.

14. Et

63. & 66. (n) Gr. Vir Judas & fratres ejus. *Samariam*! Ex Joſepho & Lib. 2. Machab. cap. 12. *Mareſam*. Nam Samaria longiùs diſtat ab iis locis.

CAP. VI. 1. (a) Regiones trans Euphratem poſitas. *Et audivit eſſe Elymaidem in Perſide:* Urbs eadem fortè erat *Elymais*, & *Perſepolis*, niſi ita dicta fuerit, quòd eſſet urbs Perſidis. Q. Curtius L. 5. ait *Perſepolim* ab Alexandro everſam; Diodorus Siculus, Lib. 19. eam teſtatur fuiſſe reſtitutam. *Elymais* apud ſcriptores Græcos eſt regionis nomen, non urbis, & ita habet textus Græcus, *in Elymaide, in Perſide*; Lib. 2. cap. 9. v. 2. urbem eamdem & *Perſepolim*, & *Elymaidem* vocat: fors eſt ut *Perſepolis* ſit nomen adjectitium, quaſi *urbs Perſidis*.

2. (b) Deæ Nanææ, ex L. 2. Mach. 1. 13. Hanc Strabo *Anaiam* vocat, corrupto fortè vocabulo: *Dianam* appellat Polybius à Joſepho citatus.

3. (c) Ut pater ejus Elimaï Jovis templum, ait Grotius.

4. (d) Diſceſſit inde repetens Babyloniam: nam L. 2. v. 13. ſe mori dixit in terra aliena; nondum ergo in Babyloniam, quæ ſua erat ditionis, venerat.

5. (e) In confiniis Perſidis, cùm in Babyloniam pergeret.

Digitized by Google

14. Et vocavit Philippum, unum de amicis ſuis, & præpoſuit eum ſuper univerſum regnum ſuum:

15. Et dedit ei diadema, & ſtolam ſuam, & annulum, ut adduceret Antiochum filium ſuum, & nutriret eum, & regnaret.

16. Et mortuus eſt illic Antiochus rex, anno centeſimo quadrageſimo nono (f).

17. Et cognovit Lyſias, quoniam mortuus eſt rex, & conſtituit regnare Antiochum filium ejus, quem nutrivit adoleſcentem: & vocavit nomen ejus Eupator.

18. Et hi, qui erant in arce, concluſerant (g) Iſrael in circuitu ſanctorum: & quærebant eis mala ſemper, & firmamentum gentium.

19. Et cogitavit Judas diſperdere eos: & convocavit univerſum populum, ut obſiderent eos.

20. Et convenerunt ſimul, & obſederunt eos anno centeſimo quinquageſimo, & fecerunt baliſtas, & machinas.

21. Et exierunt quidam ex eis qui obſidebantur, & adjunxerunt ſe illis aliqui impii ex Iſrael,

22. Et abierunt ad regem, & dixerunt: Quouſque non facis judicium, & vindicas fratres noſtros?

23. Nos decrevimus ſervire patri tuo, & ambulare in præceptis ejus, & obſequi edictis ejus:

24. Et filii populi noſtri propter hoc alienabant ſe à nobis, & quicumque inveniebantur ex nobis, interficiebantur, & hæreditates noſtræ diripiebantur.

25. Et non ad nos tantùm extenderunt manum, ſed & in omnes fines noſtros.

26. Et ecce applicuerunt hodie ad arcem Jeruſalem occupare eam, & munitionem Bethſuram munierunt:

27. Et niſi præveneris eos velociùs, majora quàm hæc facient, & non poteris obtinere eos.

28. Et iratus eſt rex, ut hæc audivit: & convocavit omnes amicos ſuos, & principes exercitus ſui, & eos, qui ſuper equites erant:

29. Sed & de regnis aliis, & de inſulis (h) maritimis, venerunt ad eum exercitus conducitii.

30. Et erat numerus exercitus ejus, centum millia peditum, & viginti millia equitum, & elephanti triginta duo, docti ad prælium.

31. Et venerunt per Idumæam, & applicuerunt ad Bethſuram, & pugnaverunt dies multos, & fecerunt machinas, & exierunt, & ſuccenderunt (i) eas igni, & pugnaverunt viriliter.

32. Et receſſit Judas ab arce, & movit caſtra ad Bethzacharam (k) contra caſtra regis.

33. Et ſurrexit rex ante lucem, & concitavit exercitus in impetum contra viam Bethzacharam: & comparaverunt ſe exercitus in prælium, & tubis cecinerunt:

34. Et elephantis oſtenderunt ſanguinem uvæ, & mori, ad acuendos eos in prælium:

35. Et diviſerunt beſtias per legiones: & aſtiterunt ſingulis elephantis mille viri in loricis concatenatis, & galeæ æreæ in capitibus eorum: & quingenti equites ordinati unicuique beſtiæ electi erant.

36. Hi ante tempus ubicumque erat beſtia, ibi erant: & quocumque ibat, ibant, & non diſcedebant ab ea.

37. Sed & turres ligneæ ſuper eos firmæ protegentes ſuper ſingulas beſtias: & ſuper eas machinæ: & ſuper ſingulas viri virtutis (l) triginta duo, qui pugnabant deſuper, & Indus magiſter beſtiæ.

38. Et reſiduum equitatum hinc, & inde ſtatuit in duas partes, tubis exercitum commovere, & perurgere conſtipatos in legionibus (m) ejus.

39. Et ut refulſit ſol in clypeos aureos, & æreos, reſplenduerunt montes ab eis, & reſplenduerunt ſicut lampades ignis.

40. Et diſtincta eſt pars exercitus regis per montes excelſos, & alia per loca humilia: & ibant cautè, & ordinatè.

41. Et commovebantur omnes inhabitantes terram à voce multitudinis, & inceſſu turbæ, & colliſione armorum: erat enim exercitus magnus valdè, & fortis.

42. Et

16. (f) L. 2. v. 11. Epiſtolæ hinc inde referuntur anno 148. ſub Antiocho Eupatore poſt mortem patris. Sed diverſas eſſe utriuſque libri epochas jam diximus: præterquam non ab eodem menſe annum incipiebant Judæi & Græci. Huc referenda ſunt quæ L. 2. cap. 9. 10. 11. & 12. referuntur.

18. (g) Qui erant in arce, obſidebant templum: aditus ad templum Judæis infeſtos faciebant.

29. & 30. (h) Oris maritimis. *Numerus*; hic numerus non omninò convenit cum eo numero, qui Lib. 2. cap. 13. recenſetur. Verùm jam alibi eſt obſervatum variari interdum numerum exercitus, qui major eſt in principio expeditionis. Deinde potuit Eupator ſubſidia mittere in alia loca. Joſephus eumdem ponit copiarum numerum.

31. (i) Qui erant Bethſuræ, eruptione facta.

32. (k) Ad domum Zachariæ. Videtur Judas ex v. 32. & 42. bis aggreſſus exercitum regium.

37. (l) Suſpicantur nonnulli inverſam eſſe conſtructionem, ac legendum eſſe, Super ſingulas 32. viri fortes qui pugnabant.

38. (m) Gr. ἐν φάραγξιν, *In vallibus*, in montium faucibus: ita etiam Joſephus. At Vulgatus Interpres videtur olim legiſſe ἐν φάλαγξιν. Eſt enim φάλαγξ, *legio*.

42. Et appropiavit Judas, & exercitus ejus in prælium: & ceciderunt de exercitu regis ſexcenti viri.

43. Et vidit Eleazar (n) filius Saura unam de beſtiis loricatam loricis regis: & erat eminens ſuper cæteras beſtias: & viſum eſt ei quòd in ea eſſet rex:

44. Et dedit ſe ut liberaret populum ſuum, & acquireret ſibi nomen æternum.

45. Et cucurrit ad eam audacter in medio legionis, interficiens à dextris & à ſiniſtris, & cadebant ab eo huc atque illuc.

46. Et ivit ſub pedes elephantis, & ſuppoſuit ſe ei, & occidit eum: & cecidit in terram ſuper ipſum, & mortuus eſt illic.

47. Et videntes virtutem regis, & impetum exercitus ejus, diverterunt ſe ab eis.

48. Caſtra autem regis (o) aſcenderunt contra eos in Jeruſalem, & applicuerunt caſtra regis ad Judæam, & montem Sion.

49. Et fecit pacem cum his qui erant in Bethſura: & exierunt de civitate, quia non erant eis ibi alimenta concluſis, quia ſabbata erant terræ,

50. Et comprehendit rex Bethſuram, & conſtituit illic cuſtodiam ſervare eam.

51. Et convertit caſtra ad locum ſanctificationis (p) dies multos: & ſtatuit illic baliſtas, & machinas, & ignis jacula, & tormenta ad lapides jactandos, & ſpicula, & ſcorpios ad mittendas ſagittas, & fundibula.

52. Fecerunt autem & ipſi machinas adverſùs machinas eorum, & pugnaverunt dies multos.

53. Eſcæ autem non erant in civitate, eò quòd ſeptimus annus eſſet: & qui remanſerant in Judæa de gentibus, conſumpſerant reliquias eorum, quæ repoſitæ fuerant.

54. Et remanſerunt in ſanctis (q) viri pauci, quoniam obtinuerat eos fames: & diſperſi ſunt unuſquiſque in locum ſuum.

55. Et audivit (r) Lyſias quòd Philippus, quem conſtituerat rex Antiochus, cùm adhuc viveret, ut nutriret Antiochum filium ſuum, & regnaret:

56. Reverſus eſſet à Perſide, & Media, & exercitus qui abierat cum ipſo, & quia quærebat ſuſcipere regni negotia:

57. Feſtinavit ire, & dicere ad regem, & duces exercitus: Deficimus quotidie, & eſca nobis modica eſt, & locus, quem obſidemus, eſt munitus, & incumbit nobis ordinare de regno.

58. Nunc itaque demus dextras hominibus illis, & faciamus cum illis pacem, & cum omni gente eorum.

59. Et conſtituamus illis, ut ambulent in legitimis ſuis ſicut priùs: propter legitima enim ipſorum, quæ deſpeximus, irati ſunt, & fecerunt omnia hæc.

60. Et placuit ſermo in conſpectu regis & principum: & miſit ad eos pacem facere, & receperunt illam.

61. Et juravit illis rex, & principes: & exierunt de munitione (ſ).

62. Et intravit rex montem Sion, & vidit munitionem loci: & rupit citiùs juramentum, quod juravit: & mandavit deſtruere murum in gyro.

63. Et diſceſſit feſtinanter, & reverſus eſt Antiochiam, & invenit Philippum dominantem civitati: & pugnavit adversùs eum, & occupavit civitatem.

CAPUT VII.

Demetrius Soter Roma veniens Tripolim Phœnicia, & ab exercitu exceptus, jubet occidi Eupatorem: Alcimum Pontificem creat, quem mittit adversùs Judam; ſed re infecta ad regem revertitur, & mittit Nicanorem, qui cæſus eſt à Juda.

1. ANno centeſimo quinquageſimo primo exiit Demetrius (a) Seleuci filius ab urbe Roma, & aſcendit cum paucis viris in civitatem maritimam, & regnavit illic.

2. Et factum eſt, ut ingreſſus eſt domum regni patrum ſuorum, comprehendit exercitus Antiochum & Lyſiam, ut adducerent eos ad eum.

3. Et res ei innotuit; & ait: Nolite mihi oſtendere faciem eorum.

4. Et occidit eos exercitus. Et ſedit Demetrius ſuper ſedem regni ſui.

5. Et venerunt ad eum viri iniqui, & impii ex Iſrael: & Alcimus dux eorum, qui volebat fieri ſacerdos.

6. Et accuſaverunt populum apud regem,

41. (n) Joſephus putat fratrem fuiſſe Judæ, Gr. dictum Auram, qui & *Abaron* cognomen habuit.

48. (o) Pars exercitus: nam pars altera Bethſuram obſidebat.

51. (p) Contra Jeruſalem: vel contra munitiones externas.

54 (q) In templo, ad defenſionem.

55. (r) Rebellio Philippi eſt cauſa reditus Eupatoris, & pacis cum Machabæo ſancitæ. Eſt autem hoc fœdus diverſum ab eo, cujus fit mentio Lib. 2. Machab. cap. 11. v. 13. Obſeſſum fuiſſe templum à Rege ſcribit Joſephus.

61. (ſ) Obviàm Regi, honoris cauſa.

CAP. VII. 1. (a) Qui per 14. annos paterno regno ſpoliatus fuerat. *In civitatem maritimam*, Tripolim, ex Lib. 2. Machab. 14.

gem, dicentes: Perdidit Judas, & fratres
ejus omnes amicos tuos, & nos diſperſit
de terra noſtra.
7. Nunc ergo mitte virum, cui credis,
ut eat, & videat exterminium omne,
quod fecit nobis, & regionibus regis:
& puniat omnes amicos ejus, & adju-
tores eorum.
8. Et elegit rex ex amicis ſuis Bacchidem,
qui dominabatur trans flumen magnum in
regno, & fidelem regi: & miſit eum,
9. Ut videret exterminium, quod fecit
Judas: ſed & Alcimum impium conſtituit
in ſacerdotium, & mandavit ei facere ul-
tionem in filios Iſrael.
10. Et ſurrexerunt, & venerunt cum
exercitu magno in terram Juda: & miſe-
runt nuntios, & locuti ſunt ad Judam, &
ad fratres ejus verbis pacificis in dolo.
11. Et non intenderunt ſermonibus eo-
rum: viderunt enim quia venerunt cum
exercitu magno.
12. Et convenerunt ad Alcimum, &
Bacchidem congregatio ſcribarum require-
re quæ juſta ſunt:
13. Et primi, Aſſidæi (b) qui erant in
filiis Iſrael, & exquirebant ab eis pacem.
14. Dixerunt enim: Homo ſacerdos de
ſemine Aaron venit, non decipiet nos.
15. Et locutus eſt cum eis verba pacifi-
ca; & juravit illis, dicens: Non infere-
mus vobis malum, neque amicis veſtris.
16. Et crediderunt ei: Et comprehendit ex
eis ſexaginta viros, & occidit eos in una die,
ſecundùm verbum, quod ſcriptum eſt:
* Pſal. 78. 2. 3. 17. * Carnes ſanctorum (c) tuorum,
& ſanguinem ipſorum effuderunt in circui-
tu Jeruſalem, & non erat qui ſepeliret.
18. Et incubuit timor, & tremor in
omnem populum: quia dixerunt: Non
eſt veritas, & judicium in eis: tranſgreſ-
ſi ſunt enim conſtitutum, & jusjurandum
quod juraverunt.
19. Et movit Bacchides caſtra ab Jeru-
ſalem, & applicuit in Bethzecha: & mi-
ſit, & comprehendit multos ex eis, qui à
ſe effugerant, & quoſdam de populo ma-
ctavit, & in puteum magnum projecit.
20. Et commiſit regionem Alcimo, &
reliquit cum eo auxilium in adjutorium
ipſi. Et abiit Bacchides ad regem:
21. Et ſatis agebat (d) Alcimus pro
principatu ſacerdotii ſui.
22. Et convenerunt ad eum omnes, qui
perturbabant populum ſuum, & obtinue-
runt terram Juda, & fecerunt plagam ma-
gnam in Iſrael.
23. Et vidit Judas omnia mala quæ fecit
Alcimus, & qui cum eo erant, filiis Iſ-
rael, multò plus quàm gentes,
24. Et exiit in omnes fines Judææ in cir-
cuitu, & fecit vindictam in viros deſertores,
& ceſſaverunt ultrà exire in regionem.
25. Vidit autem Alcimus, quòd præva-
luit Judas, & qui cum eo erant: & co-
gnovit quia non poteſt ſuſtinere eos, &
regreſſus eſt ad regem, & accuſavit eos
multis criminibus.
26. * Et miſit rex Nicanorem, unum * 2. Mach. 15. 1.
ex principibus ſuis nobilioribus: qui erat
inimicitias exercens contra Iſrael: & man-
davit ei evertere populum.
27. Et venit Nicanor in Jeruſalem cum
exercitu magno, & miſit ad Judam, & ad
fratres ejus verbis pacificis cum dolo,
28. Dicens: Non ſit pugna inter me
& vos: veniam cum viris paucis, ut vi-
deam facies veſtras cum pace.
29. Et venit ad Judam, & ſalutaverunt
ſe invicem pacificè: & hoſtes parati erant
rapere Judam.
30. Et innotuit ſermo Judæ, quoniam cum
dolo venerat ad eum: & conterritus eſt ab
eo, & ampliùs noluit videre faciem ejus.
31. Et cognovit Nicanor quoniam de-
nudatum eſt conſilium ejus: & exivit ob-
viam Judæ in pugnam juxta Capharſala-
ma (e).
32. Et ceciderunt de Nicanoris exercitu
ferè quinque millia viri, & fugerunt in
civitatem (f) David.
33. Et poſt hæc verba aſcendit Nicanor
in montem Sion: & exierunt de ſacerdo-
tibus populi ſalutare eum in pace, & de-
monſtrare ei holocautomata, quæ offere-
bantur pro rege.
34. Et irridens ſprevit eos: & polluit:
& locutus eſt ſuperbè,
35. Et juravit cum ira, dicens: Niſi
traditus fuerit Judas, & exercitus ejus in
manus meas, continuò cùm regreſſus fue-
ro in pace, ſuccendam domum iſtam. Et
exiit cum ira magna.
36. Et intraverunt ſacerdotes, & ſtete-
runt ante faciem altaris, & templi, &
flentes dixerunt:

37. Tu

13. & 14. (b) Qui præ cæteris majorem religionis cultum præ ſe ferebant. *Dominabitur*, trans flumen.
17. & 18. (c) Aſſidæorum. *Veritas*, Nec fidem, nec jus colunt.
21. (d) Omni modo id agens.
31. (e) Urbs erat Palæſtinæ cis Jordanem in tribu Manaſſe: hæc ab Herode *Antipatris* dicta eſt.
32. (f) In arcem ab hoſtibus occupatam. Suſpicatur Grotius, Nicanorem victorem fuiſſe, ex Lib. 2. Mach. cap. 15. adeò ut vertendum putet, *Interfecti ſunt à Nicanore quinquies mille*, nempe Judæi, qui fugerunt in templum, non in arcem quam Macedones tenebant.

37. Tu Domine elegiſti domum iſtam ad invocandum nomen tuum in ea, ut eſſet domus orationis & obſecrationis populo tuo.

38. Fac vindictam in homine iſto, & exercitu ejus, & cadant in gladio: memento blaſphemias eorum, & ne dederis eis, ut permaneant.

39. Et exiit Nicanor ab Jeruſalem, & caſtra applicuit ad Bethoron: & occurrit illi exercitus Syriæ.

40. Et Judas applicuit in Adarſa (g) cum tribus millibus viris, & oravit Judas, & dixit:

*4. Reg. 19. 35. Tobiæ 1. 21. Eccli. 48. 24. Iſaiæ 37. 36. 2. Mach. 8. 19.

41. * Qui miſſi erant a rege Sennacherib, Domine, quia blaſphemaverunt te, exiit Angelus, & percuſſit ex eis centum octoginta quinque millia.

42. Sic contere exercitum iſtum in conſpectu noſtro hodie: & ſciant cæteri quia malè locutus eſt ſuper ſancta tua: & judica illum ſecundùm malitiam illius.

43. Et commiſerunt exercitus prælium tertiadecima die menſis Adar: & contrita ſunt caſtra Nicanoris, & cecidit ipſe primus in prælio.

44. Ut autem vidit exercitus ejus quia cecidiſſet Nicanor, projecerunt arma ſua, & fugerunt.

45. Et perſecuti ſunt eos viam unius diei, ab Adazer uſquequò veniatur in Gazara, & tubis cecinerunt poſt eos cum ſignificationibus (h):

46. Et exierunt de omnibus caſtellis Judææ in circuitu, & ventilabant eos cornibus, & convertebantur iterum ad eos, & ceciderunt omnes gladio, & non eſt relictus ex eis nec unus.

47. Et acceperunt ſpolia eorum in prædam: & caput Nicanoris amputaverunt, & dexteram ejus, quam extenderat ſuperbè, & attulerunt & ſuſpenderunt contra Jeruſalem.

48. Et lætatus eſt populus valdè, & egerunt diem illam in lætitia magna.

49. Et conſtituit agi omnibus annis diem iſtam, tertiadecima die menſis Adar.

50. Et ſiluit terra Juda dies paucos.

CAPUT VIII.

Romana Reſpublica ſic deſcribitur, ut erat ante bellum Punicum tertium. Miſſi legati Romam, cum Romanis fœdus ſanciunt.

1. ET audivit Judas nomen Romanorum (a), quia ſunt potentes viribus, & acquieſcunt ad omnia, quæ poſtulantur ab eis: & quicumque acceſſerunt ad eos, ſtatuerunt cum eis amicitias, & quia ſunt potentes viribus.

2. Et audierunt prælia eorum, & virtutes bonas, quas fecerunt in Galatia (b), quia obtinuerunt eos, & duxerunt ſub tributum:

3. Et quanta fecerunt in regione Hiſpaniæ, & quòd in poteſtatem redegerunt metalla (c) argenti & auri, quæ illic ſunt, & poſſederunt omnem locum conſilio ſuo, & patientia:

4. Locaque, quæ longè erant valdè ab eis, & reges qui ſupervenerant eis ab extremis terræ, contriverunt, & percuſſerunt eos plaga magna: cæteri autem dant eis tributum omnibus annis.

5. Et Philippum & Perſen Ceteorum regem, & cæteros, qui adversùm eos arma tulerant, contriverunt in bello, & obtinuerunt eos:

6. Et Antiochum magnum regem Aſiæ, qui eis pugnam intulerat habens centum viginti elephantos, & equitatum, & currus, & exercitum magnum valdè, contritum ab eis.

7. Et quia ceperunt (d) eum vivum, & ſtatuerunt ei ut daret ipſe, & qui regnarent poſt ipſum, tributum magnum, & daret obſides, & conſtitutum,

8. Et

40. (g) Vicus eſt in tribu Ephraim, ſed in confinio tribus Benjamin, qui & *Adazer* appellatur v. 45.

45. & 46. (h) Sono tubæ victoriam deſignaſſe. *Amputaverunt*; caput in arce, manum propè templum poſuerunt, ex L. 2. cap. ultimo.

CAPUT VIII.

1. (a) Hæc omnia dicuntur narrata Judæ, neq; ſacer hiſtoricus de rerum omnium veritate ſuam interponit auctoritatem. Quamquam & iis quoque ſua conſtat veritas. Nam acquieſcebant iis quæ legitimè poſtulabantur, ac præſertim cum de ſocietate ineunda agebatur. Philippum & Perſeum Ceteorum, ſeu Macedonum Regem, Philippum per T. Quintum Flaminium, & Perſeum per P. Æmilium bello contrivere. Quæ de Antiocho narrantur, qui 120. habuit Elephantos, & captus eſt vivus, à vero non ſunt aliena; tot enim habuit Elephantos vel in acie, vel in aliis locis. Teſte Polybio, l. 5. Elephantos 102. adversùs Ptolemæum eduxerat in aciem. Livius & alii non eum quidem captum, ſed in arctum redactum ſcribunt, adeò ut inſtar captivi, quæcumque L. Scipio injunxit, ea fecerit: nimirum 1000. talenta, quæ ſingulis annis pendere juſſus eſt, filium obſidem dare, regnorum diviſionem pati: adeò ut probabile videatur eum per breve tempus captum fuiſſe, mox dimiſſum: hinc forte eam ob cauſam L. Scipio fuit accuſatus. Deinde hæc proponuntur ut audita. Quòd autem curia eſſet 320. Senatorum uſque ad Gracchi ſeditiones; quòd committerent uni homini magiſtratum ſuum: utrumque verum eſt: nam duo quidem erant conſules, ſed in uno & eodem loco unus tantummodò faſces habebat, vel alternis diebus imperabant.

2. (b) Seu *in Gallogræcia*, quam ſubegit cap. 11. Manlius poſt pacem cum Antiocho M. initam.

3. (c) Hiſpaniam venis metallorum auri, argenti, cupri & ferri fœcacem teſtatur Plinius, L. 3. cap. 3.

7. (d) Evaſit quidem vivus, ut narrat T. Livius, ſed capi potuit & dimitti à Scipione: aut certè effecerunt, ut ipſe Romanis fide data ſe ſiſteret Lyſimachiæ, ut refert Polybius, L. 17. *Et daret obſides*, viginti, è quibus Antiochus ejus filius erat: *Et conſtitutum*, Gr. ἡ διαιρετὰ, *diviſionem*, partem regni daret Romanis, quæ eſt ultra Taurum montem.

8. Et regionem (e) Indorum, & Medos, & Lydos, de optimis regionibus eorum: & acceptas eas ab eis, dederunt Eumeni regi.

9. Et quia qui erant apud Helladam (f), voluerunt ire, & tollere eos: & innotuit ſermo his.

10. Et miſerunt ad eos ducem unum, & pugnaverunt contra illos, & ceciderunt ex eis multi, & captivas duxerunt uxores eorum, & filios, & diripuerunt eos, & terram eorum poſſederunt, & deſtruxerunt muros eorum, & in ſervitutem illos redegerunt uſque in hunc diem:

11. Et reſidua regna, & inſulas, quæ aliquando reſtiterant illis, exterminaverunt, & in poteſtatem redegerunt.

12. Cum amicis autem ſuis, & qui in ipſis requiem habebant, conſervaverunt amicitiam, & obtinuerunt regna, quæ erant proxima, & quæ erant longè: quia quicumque audiebant nomen eorum, timebant eos.

13. Quibus verò vellent auxilio eſſe, ut regnarent, regnabant: quos autem vellent, regno deturbabant: & exaltati ſunt valdè.

14. Et in omnibus iſtis nemo portabat diadema, nec induebatur purpura, ut magnificaretur in ea.

15. Et quia curiam fecerunt ſibi, & quotidie conſulebant trecentos (g) viginti, conſilium agentes ſemper de multitudine, ut quæ digna ſunt, gerant:

16. Et committunt uni homini magiſtratum ſuum per ſingulos annos dominari univerſæ terræ ſuæ: & omnes obediunt uni, & non eſt invidia, neque zelus inter eos.

17. Et elegit Judas Eupolemum, filium Joannis, filii Jacob, & Jaſonem, filium Eleazari, & miſit eos Romam conſtituere cum illis amicitiam, & ſocietatem:

18. Et ut auferrent ab eis jugum Græcorum, quia viderunt, quòd in ſervitutem premerent regnum Iſrael.

19. Et abierunt Romam viam multam valdè, & introierunt curiam, & dixerunt:

20. Judas Machabæus, & fratres ejus, & populus Judæorum miſerunt nos ad vos ſtatuere vobiſcum ſocietatem, & pacem, & conſcribere nos ſocios, & amicos veſtros.

21. Et placuit ſermo in conſpectu eorum.

22. Et hoc reſcriptum eſt, quod reſcripſerunt in tabulis æreis, & miſerunt in Jeruſalem, ut eſſet apud eos ibi memoriale pacis, & ſocietatis.

23. BENE SIT ROMANIS, & genti Judæorum, in mari, & in terra in æternum: gladiuſque & hoſtis procul ſit ab eis.

24. Quòd ſi inſtiterit bellum Romanis priùs, aut omnibus ſociis eorum in omni dominatione eorum:

25. Auxilium feret gens Judæorum, prout tempus dictaverit, corde pleno:

26. Et præliantibus non dabunt, neque ſubminiſtrabunt triticum, arma, pecuniam, naves, ſicut placuit Romanis, & cuſtodient mandata eorum, nihil ab eis accipientes (h).

27. Similiter autem, & ſi genti Judæorum priùs acciderit bellum, adjuvabunt Romani ex animo, prout eis tempus permiſerit:

28. Et adjuvantibus non dabitur triticum, arma, pecunia, naves, ſicut placuit Romanis: & cuſtodient mandata eorum abſque dolo.

29. Secundùm hæc verba conſtituerunt Romani populo Judæorum.

30. Quòd ſi poſt hæc verba hi, aut illi addere, aut demere ad hæc aliquid voluerint, facient ex propoſito ſuo: & quæcumque addiderint, vel dempſerint, rata erunt.

31. Sed & de malis, quæ Demetrius rex fecit in eos, ſcripſimus ei, dicentes: Quare gravaſti jugum tuum ſuper amicos noſtros, & ſocios Judæos?

32. Si ergo iterùm adierint nos adverſùm te, faciemus illis judicium, & pugnabimus tecum mari terraque.

CAPUT IX.

Hoc capite mors Judæ, & prælia cum Bacchide referuntur. In locum Judæ Jonathas ſufficitur.

1. INterea ut audivit Demetrius, quia cecidit Nicanor, & exercitus ejus in prælio,

8. (e) Ita Judas audierat. Suſpicatur Grotius vitium hic eſſe exſcriptoris, ac legendum eſſe *Ioniam*, *Myſiamque*, *& Lydiam*, quæ datæ ſunt Eumeni, ex Livio L. 38. neque enim *Media* aut *India* fuerunt Romanorum, aut Eumenis: tametſi Ortelius Mediam, Thraciam, & Stephanus Regionem Indicam circa Pontum deſignent.

9. (f) Apud Græcos: *Voluerunt ire, & tollere eos:* de Ætholis loquitur, qui anno 564 ab urbe condita defecerunt à Romanis ad Antiochum, quique à Glabrione victi ſunt. Quod autem ait, *Omnes obediunt uni*, ſeu conſuli, ſeu dictatori. *Et non eſt invidia*, hoc intelligendum eſt humano more, quamdiu ſtabat Reſpublica benè inſtituta: *Et acquieſcunt ad omnia, quæ poſtulantur ab eis*; ſi juſta ſint & rationi conſentanea.

15. (g) Modò plures, modò pauciores erant Senatores; ſed fortè tum temporis tot erant Senatores. Gracchorum temporibus tot ferè erant Senatores.

26. (h) Suis quique ſumptibus militabant. Quidam

prælio, appoſuit Bacchidem, & Alcimum rurſum mittere in Judæam, & dextrum cornu cum illis.

2. Et abierunt viam, quæ ducit in Galgala, & caſtra poſuerunt in Maſaloth, quæ eſt in Arbellis: & occupaverunt eam, & peremerunt animas hominum multas.

3. In menſe primo anni centeſimi, & quinquageſimi ſecundi applicuerunt exercitum ad Jeruſalem:

4. Et ſurrexerunt, & abierunt in Beream viginti millia virorum, & duo millia equitum.

5. Et Judas poſuerat caſtra in Laiſa, & tria millia viri electi cum eo:

6. Et viderunt multitudinem exercitus quia multi ſunt, & timuerunt valdè: & multi ſubtraxerunt ſe de caſtris, & non remanſerunt ex eis niſi octingenti viri.

7. Et vidit Judas quòd defluxit exercitus ſuus, & bellum perurgebat eum, & confractus eſt corde, quia non habebat tempus congregandi eos, & diſſolutus (a) eſt.

8. Et dixit his qui reſidui erant: Surgamus, & eamus ad adverſarios noſtros, ſi poterimus pugnare adversùs eos.

9. Et avertebant eum, dicentes: Non poterimus, ſed liberemus animas noſtras modò, & revertamur ad fratres noſtros, & tunc pugnabimus adversùs eos: nos autem pauci ſumus.

10. Et ait Judas: Abſit iſtam rem facere, ut fugiamus ab eis: & ſi appropiavit tempus noſtrum, moriamur in virtute propter fratres noſtros, & non inferamus crimen gloriæ noſtræ.

11. Et movit exercitus de caſtris, & ſteterunt illis obviàm: & diviſi ſunt equites in duas partes, & fundibularii, & ſagittarii præibant exercitum, & primi certaminis omnes potentes.

12. Bacchides autem erat in dextro cornu, & proximavit legio ex duabus partibus, & clamabant tubis:

13. Exclamaverunt autem & hi, qui erant ex parte Judæ, etiam ipſi, & commota eſt terra à voce exercituum: & commiſſum eſt prælium à manè uſque ad veſperam.

14. Et vidit Judas, quòd firmior eſt pars exercitus Bacchidis in dextris, & convenerunt cum ipſo omnes conſtantes corde.

15. Et contrita eſt dextera pars ab eis, & perſecutus eſt eos uſque ad montem Azoti (b).

16. Et qui in ſiniſtro cornu erant, viderunt quòd contritum eſt dextrum cornu, & ſecuti ſunt poſt Judam, & eos qui cum ipſo erant, à tergo:

17. Et ingravatum eſt prælium, & ceciderunt vulnerati multi ex his, & ex illis.

18. Et Judas cecidit, & cæteri fugerunt.

19. Et Jonathas, & Simon tulerunt Judam fratrem ſuum, & ſepelierunt eum in ſepulchro patrum ſuorum in civitate Modin.

20. Et fleverunt eum omnis populus Iſrael planctu magno, & lugebant dies multos,

21. Et dixerunt: Quomodo cecidit potens, qui ſalvum faciebat populum Iſrael!

22. Et cætera verba bellorum Judæ, & virtutum, quas fecit, & magnitudinis ejus, non ſunt deſcripta; multa enim erant valdè.

23. Et factum eſt: poſt obitum Judæ emerſerunt iniqui in omnibus finibus Iſrael, & exorti ſunt omnes qui operabantur iniquitatem.

24. In diebus illis facta eſt fames magna valdè, & tradidit ſe Bacchidi omnis (c) regio eorum cum ipſis.

25. Et elegit Bacchides viros impios, & conſtituit eos dominos regionis.

26. Et exquirebant, & perſcrutabantur amicos Judæ, & adducebant eos ad Bacchidem, & vindicabat in illos, & illudebat.

27. Et facta eſt tribulatio magna in Iſrael, qualis non fuit ex die, qua non eſt viſus propheta in Iſrael.

28. Et congregati ſunt omnes amici Judæ, & dixerunt Jonathæ:

29. Ex quo frater tuus Judas defunctus eſt, vir ſimilis ei non eſt, qui exeat contra inimicos noſtros, Bacchidem, & eos qui inimici ſunt gentis noſtræ.

30. Nunc itaque te hodie elegimus eſſe pro eo nobis in principem, & ducem, ad bellandum bellum noſtrum.

31. Et ſuſcepit Jonathas tempore illo principatum, & ſurrexit loco Judæ fratris ſui.

32. Et cognovit Bacchides, & quærebat eum occidere.

33. Et cognovit Jonathas, & Simon frater ejus, & omnes qui cum eo erant, & fu-

dubitant, an rectè fecerit Judas hoc inire fœdus: nam quamdiu ſpem ſuam in ſolo Deo collocavit, cuncta ei feliciter ſucceſſerunt, non item poſtea: ſed nulla huic culpa fuit cum infidelibus ſancire fœdus pro juſta patriæ defenſione, uti liquet ex Abrahamo & Davide.

7. (a) Vox Græca ἐξελύθη, verti poteſt, & retroceſſit, ut in tuto loco ſuos adhortaretur.

15. (b) Joſephus uſque ad montem Aſa: non enim de Philiſthinorum urbe hoc loco agitur.

24. (c) Pars major regionis.

CAP. IX.

Digitized by Google

& fugerunt in deſertum Thecuæ, & conſederunt ad aquam lacus Aſphar.

34. Et cognovit Bacchides, & die ſabbatorum venit ipſe, & omnis exercitus ejus trans Jordanem.

35. Et Jonathas miſit fratrem (d) ſuum ducem populi, & rogavit Nabuthæos amicos ſuos, ut commodarent illis apparatum ſuum, qui erat copioſus.

36. Et exierunt filii Jambri (e) ex Madaba, & comprehenderunt Joannem, & omnia, quæ habebat, & abierunt habentes ea.

37. Poſt hæc verba, renuntiatum eſt Jonathæ, & Simoni fratri ejus, quia filii Jambri faciunt nuptias magnas, & ducunt ſponſam ex Madaba, filiam unius de magnis principibus Chanaan, cum ambitione magna.

38. Et recordati ſunt ſanguinis Joannis fratris ſui: & aſcenderunt, & abſconderunt ſe ſub tegumento montis.

39. Et elevaverunt oculos ſuos, & viderunt: & ecce tumultus, & apparatus multus: & ſponſus proceſſit, & amici ejus, & fratres ejus obviàm illis cum tympanis, & muſicis, & armis multis.

40. Et ſurrexerunt ad eos ex inſidiis, & occiderunt eos, & ceciderunt vulnerati multi, & reſidui fugerunt in montes: & acceperunt omnia ſpolia eorum:

41. Et converſæ ſunt nuptiæ in luctum, & vox muſicorum ipſorum in lamentum.

42. Et vindicaverunt vindictam ſanguinis fratris ſui: & reverſi ſunt ad ripam Jordanis.

43. Et audivit Bacchides, & venit die ſabbatorum uſque ad oram Jordanis in virtute magna.

44. Et dixit ad ſuos Jonathas: Surgamus, & pugnemus contra inimicos noſtros: non eſt enim hodie ſicut heri (f), & nudiuſtertius.

45. Ecce enim bellum ex adverſo, aqua vero Jordanis hinc, & inde, & ripæ, & paludes, & ſaltus, & non eſt locus divertendi.

* 2. Par. 20. 3. 46. * Nunc ergo clamate in cœlum, ut liberemini de manu inimicorum veſtrorum. Et commiſſum eſt bellum.

47. Et extendit Jonathas manum ſuam percutere Bacchidem, & divertit ab eo retrò:

48. Et diſſiliit Jonathas, & qui cum eo erant, in Jordanem, & tranſnataverunt (g) ad eos Jordanem.

49. Et ceciderunt de parte Bacchidis die illa mille viri. Et reverſi ſunt in Jeruſalem (h).

50. Et ædificaverunt civitates munitas in Judæa, munitionem, quæ erat in Jericho, & in Ammaum, & in Bethoron, & in Bethel, & Thamnata, & Phara, & Thopo muris excelſis, & portis, & ſeris.

51. Et poſuit cuſtodiam in eis, ut inimicitias exercerent in Iſrael:

52. Et munivit civitatem Bethſuram, & Gazaram, & arcem, & poſuit in eis auxilia, & apparatum eſcarum:

53. Et accepit filios principum regionis obſides, & poſuit eos in arce in Jeruſalem in cuſtodiam.

54. Et anno centeſimo quinquageſimo tertio, menſe ſecundo, præcepit Alcimus deſtrui muros (i) domus ſanctæ interioris, & deſtrui opera prophetarum: & cœpit deſtruere.

55. In tempore illo percuſſus eſt Alcimus: & impedita ſunt opera illius, & occluſum eſt os ejus, & diſſolutus eſt paralyſi, nec ultrà potuit loqui verbum, & mandare de domo ſua.

56. Et mortuus eſt Alcimus in tempore illo, cum tormento magno.

57. Et vidit Bacchides quoniam mortuus eſt Alcimus: & reverſus eſt ad regem, & ſiluit terra annis duobus.

58. Et cogitaverunt omnes iniqui dicentes: Ecce Jonathas, & qui cum eo ſunt, in ſilentio habitant confidenter: nunc ergo adducamus Bacchidem, & comprehendet eos omnes una nocte.

59. Et abierunt, & conſilium ei dederunt.

60. Et ſurrexit ut veniret cum exercitu multo: & miſit occultè epiſtolas ſociis ſuis, qui erant in Judæa, ut comprehenderent Jonathan, & eos qui cum eo erant: ſed non potuerunt, quia innotuit eis conſilium eorum.

61. Et

35. (d) Joannem cognomine *Gaddi*; *ducem populi*, quem populo regendo præfecerat; *ut commodarent illis apparatum ſuum*; ut impedimenta ſervarent, vel ut commendarent, id eſt, ut apud eos deponerent.

36. (e) Gr. *υἱοὶ Ἰαμβρί*, *Filii Jambri*; Madaba urbs eſt in Arabia.

44. (f) Nobis non liberum eſt prælium detrectare, ut antea.

48. (g) In Græco eſt negatio *οὐ*: adeò ut hic ſit ſenſus: Jonathas fruſtrato ictu contra Bacchidem natando trajecit; nec Bacchides eum inſecutus eſt, ſed firmiora loca occupavit & munivit.

49. (h) In arcem, quam occupabat Bacchides cum ſuis militibus.

54. (i) Qui atrium ſacerdotum ab atrio gentium ſeparabant. Sic Alcimus idololatras cum Iſraelitis voluit confundere.

61. Et apprehendit de viris regionis, qui principes erant malitiæ, quinquaginta viros, & occidit eos:

62. Et ſeceſſit Jonathas, & Simon, & qui cum eo erant, in Bethbeſſen, quæ eſt in deſerto: & extruxit diruta ejus, & firmaverunt eam.

63. Et cognovit Bacchides, & congregavit univerſam multitudinem ſuam: & his, qui de Judæa erant, denuntiavit.

64. Et venit, & caſtra poſuit deſuper Bethbeſſen: & oppugnavit eam dies multos, & fecit machinas.

65. Et reliquit Jonathas Simonem fratrem ſuum in civitate, & exiit in regionem, & venit cum numero,

66. Et percuſſit Odaren, & fratres ejus, & filios Phaſeron in tabernaculis ipſorum: & cœpit cædere, & creſcere in virtutibus.

67. Simon verò, & qui cum ipſo erant, exierunt de civitate, & ſuccenderunt machinas,

68. Et pugnaverunt contra Bacchidem, & contritus eſt ab eis: & afflixerunt eum valdè, quoniam conſilium ejus & congreſſus ejus erat inanis.

69. Et iratus contra viros iniquos, qui ei conſilium dederant ut venirent in regionem ipſorum, multos ex eis occidit: ipſe autem cogitavit cum reliquis abire in regionem ſuam.

70. Et cognovit Jonathas, & miſit ad eum legatos componere pacem cum ipſo, & reddere ei captivitatem (k),

71. Et libenter accepit, & fecit ſecundùm verba ejus, & juravit ſe nihil facturum ei mali omnibus diebus vitæ ejus.

72. Et reddidit ei captivitatem, quam priùs erat prædatus de terra Juda: & converſus abiit in terram ſuam, & non appoſuit ampliùs venire in fines ejus.

73. Et ceſſavit gladius ex Iſrael: & habitavit Jonathas in Machmas, & cœpit Jonathas ibi judicare populum, & exterminavit impios ex Iſrael.

CAPUT X.

Res geſta ab anno 153. ad annum uſque 165. magna ex parte narrantur.

1. ET anno centeſimo ſexageſimo aſcendit Alexander (a) Antiochi filius, qui cognominatus eſt Nobilis: & occupavit Ptolemaidam: & receperunt eum, & regnavit illic.

2. Et audivit Demetrius rex, & congregavit exercitum copioſum valdè, & exivit obviàm illi in prælium.

3. Et miſit Demetrius epiſtolam ad Jonathan verbis pacificis, ut magnificaret eum.

4. Dixit enim: Anticipemus facere pacem cum eo, priuſquam faciat cum Alexandro adversùm nos:

5. Recordabitur enim omnium malorum, quæ fecimus in eum, & in fratrem ejus, & in gentem ejus.

6. Et dedit ei poteſtatem congregandi exercitum, & fabricare arma, & eſſe ipſum ſocium ejus: & obſides, qui erant in arce, juſſit tradi ei.

7. Et venit Jonathas in Jeruſalem, & legit epiſtolas in auditu omnis populi, & eorum, qui in arce (b) erant.

8. Et timuerunt timore magno, quoniam audierunt quòd dedit ei rex poteſtatem congregandi exercitum.

9. Et traditi ſunt Jonathæ obſides, & reddidit eos parentibus ſuis:

10. Et habitavit Jonathas in Jeruſalem, & cœpit ædificare & innovare civitatem.

11. Et dixit facientibus opera, ut extruerent muros, & montem Sion in circuitu lapidibus quadratis ad munitionem: & ita fecerunt.

12. Et fugerunt alienigenæ, qui erant in munitionibus, quas Bacchides ædificaverat:

13. Et reliquit unuſquiſque locum ſuum, & abiit in terram ſuam:

14. Tantùm in Bethſura remanſerunt aliqui ex his, qui reliquerant legem, & præcepta Dei: erat enim hæc eis ad refugium.

15. Et audivit Alexander rex promiſſa, quæ promiſit Demetrius Jonathæ: & narraverunt ei prælia, & virtutes, quas ipſe fecit, & fratres ejus, & labores, quos laboraverunt.

16. Et ait: Numquid inveniemus aliquem virum talem? & nunc faciemus eum amicum, & ſocium noſtrum.

17. Et ſcripſit epiſtolam, & miſit ei ſecundùm hæc verba, dicens:

18. REX Alexander fratri Jonathæ ſalutem.

19. Audivimus de te, quòd vir potens ſis viribus, & aptus es ut ſis amicus noſter;

20. Et

70. (k) Multitudinem captivorum.

CAP. X. 1. (a) Alexander dictus *Balas*, filius Antiochi, qui ſe filium Antiochi Illuſtris dicebat.

7. & 11. (b) Tum enim arx Jeruſalem erat in poteſtate Demetrii. *Sion*, Totam urbem, excepta arce & templo.

20. Et nunc conſtituimus (c) te hodie ſummum ſacerdotem gentis tuæ, & ut amicus voceris regis, (& miſit ei purpuram, & coronam auream) & quæ noſtra ſunt, ſentias nobiſcum, & conſerves amicitias ad nos.

21. Et induit (d) ſe Jonathas ſtola ſancta ſeptimo menſe, anno centeſimo ſexageſimo, in die ſolemni ſcenopegiæ: & congregavit exercitum, & fecit arma copioſa.

22. Et audivit Demetrius verba iſta, & contriſtatus eſt nimis, & ait:

23. Quid hoc fecimus, quòd præoccupavit nos Alexander apprehendere amicitiam Judæorum ad munimen ſui?

24. Scribam & ego illis verba deprecatoria, & dignitates, & dona: ut ſint mecum in adjutorium.

25. Et ſcripſit eis in hæc verba: Rex Demetrius genti Judæorum ſalutem:

26. Quoniam ſervaſtis ad nos pactum, & manſiſtis in amicitia noſtra, & non acceſſiſtis ad inimicos noſtros, audivimus, & gaviſi ſumus.

27. Et nunc perſeverate adhuc conſervare ad nos fidem, & retribuemus vobis bona pro his, quæ feciſtis nobiſcum:

28. Et remittemus vobis præſtationes multas, & dabimus vobis donationes.

29. Et nunc abſolvo vos, & omnes Judæos à tributis, & pretia ſalis indulgeo, (e) & coronas remitto, & tertias ſeminis:

30. Et dimidiam partem fructus ligni, quod eſt portionis meæ, relinquo vobis ex hodierno die, & deinceps, ne accipiatur à terra Juda, & à tribus civitatibus (f), quæ additæ ſunt illi ex Samaria & Galilæa, ex hodierna die, & in totum tempus:

31. Et Jeruſalem ſit ſancta, & libera cum finibus ſuis: & decimæ, & tributa ipſius ſint.

32. Remitto etiam poteſtatem arcis, quæ eſt in Jeruſalem: & do eam ſummo ſacerdoti, ut conſtituat in ea viros quoſcumque ipſe elegerit, qui cuſtodiant eam.

33. Et omnem animam Judæorum, quæ captiva eſt à terra Juda in omni regno meo, relinquo liberam gratis, ut omnes à tributis ſolvantur, etiam pecorum ſuorum.

34. Et omnes dies ſolemnes (g), & ſabbata, & neomeniæ, & dies decreti, & tres dies ante diem ſolemnem, & tres dies poſt diem ſolemnem, ſint omnes immunitatis, & remiſſionis omnibus Judæis, qui ſunt in regno meo:

35. Et nemo habebit poteſtatem agere aliquid, & movere negotia adversùs aliquem illorum in omni cauſa.

36. Et aſcribantur ex Judæis in exercitu regis ad triginta millia virorum: & dabuntur illis copiæ, ut oportet omnibus exercitibus regis, & ex eis ordinabuntur, qui ſint in munitionibus regis magni:

37. Et ex his conſtituentur ſuper negotia regni, quæ aguntur ex fide, & principes ſint ex eis, & ambulent in legibus ſuis, ſicut præcepit rex in terra Juda.

38. Et tres civitates, quæ additæ ſunt Judææ ex regione Samariæ, cum Judæa reputentur: ut ſint ſub uno, & non obediant alii poteſtati, niſi ſummi ſacerdotis,

39. Ptolemaida, & confines ejus, quas dedi donum ſanctis, qui ſunt in Jeruſalem, ad neceſſarios ſumptus ſanctorum.

40. Et ego do ſingulis annis quindecim millia ſiclorum argenti de rationibus regis, quæ me contingunt:

41. Et omne, quod reliquum fuerit, quod non reddiderant qui ſuper negotia erant annis prioribus, ex hoc dabunt in opera domus.

42. Et ſuper hæc quinque millia ſiclorum argenti, quæ accipiebant de ſanctorum ratione per ſingulos annos: & hæc ad ſacerdotes pertineant, qui miniſterio funguntur.

43. Et quicumque confugerint in templum, quod eſt Jeroſolymis, & in omnibus finibus ejus, obnoxii regi in omni negotio, dimittantur, & univerſa, quæ ſunt eis in regno meo, libera habeant.

44. Et ad ædificanda, vel reſtauranda opera ſanctorum, ſumptus dabuntur de ratione regis:

45. Et ad extruendos muros Jeruſalem, & communiendos in circuitu, ſumptus dabuntur de ratione regis, & ad conſtruendos muros in Judæa.

46. Ut

20. (c) Jam erat conſtitutus poſt mortem Judæ: ſed auctoritate regis fuit confirmatus.

21. (d) Non purpura, ſed ornamentis pontificiis.

29. (e) Tributum ex ſale: erant ſalinæ in Judæa: *Et coronas remitto*; aurum coronarium. Judæi ſolebant coronas aureas Regibus offerre quotannis. Id dicitur *aurum coronarium*; poſteà Patriarchis ſuis offerri ſolitum Imperatores ad ſe traxerunt, L. penul. Cod. de Judæis: *Et tertias ſeminis*, tertiam partem ſeminis; Joſephus, pro tertiis fructuum partibus.

30. (f) Ex quibus erant Lyda & Ramatha, ex c. 11. v. 34. ex tribus præfecturis.

34. (g) Ne cogantur cauſas agere diebus alicujus ſolemnitatis decretæ: *Et dies decreti*; Feſta ex certa inſtitutione, non ex lege decreta; *Et tres dies*, quibus Judæi ad ſolvendum compelli non poſſint. Ut tutus eſſet Jeroſolymam itus & reditus,

46. Ut audivit autem Jonathas (h) & populus ſermones iſtos, * non crediderunt eis, nec receperunt eos: quia recordati ſunt malitiæ magnæ, quam fecerat in Iſrael, & tribulaverat eos valdè.

* Supr. 7. 11.

47. Et complacuit eis in Alexandrum, quia ipſe fuerat eis princeps (i) ſermonum pacis, & ipſi auxilium ferebant omnibus diebus.

48. Et congregavit rex Alexander exercitum magnum, & admovit caſtra contra Demetrium.

49. Et commiſerunt prælium duo reges, & fugit exercitus Demetrii, & inſecutus eſt eum Alexander, & incubuit ſuper eos.

50. Et invaluit prælium nimis, donec occidit ſol: & cecidit Demetrius in die illa.

51. Et miſit Alexander ad Ptolemæum regem Ægypti legatos ſecundùm hæc verba, dicens:

52. Quoniam regreſſus ſum in regnum meum, & ſedi in ſede patrum meorum, & obtinui principatum, & contrivi Demetrium, & poſſedi regionem noſtram,

53. Et commiſi pugnam cum eo, & contritus eſt ipſe, & caſtra ejus à nobis, & ſedimus in ſede regni ejus,

54. Et nunc ſtatuamus ad invicem amicitiam: & da mihi filiam tuam uxorem, & ego ero gener tuus, & dabo tibi dona, & ipſi, digna te.

55. Et reſpondit rex Ptolemæus, dicens: Felix dies, in qua reverſus es ad terram patrum tuorum, & ſediſti in ſede regni eorum.

56. Et nunc faciam tibi quod ſcripſiſti: ſed occurre mihi Ptolemaidam, ut videamus invicem nos, & ſpondeam tibi, ſicut dixiſti.

57. Et exivit Ptolemæus de Ægypto, ipſe, & Cleopatra filia ejus, & venit Ptolemaidam, anno centeſimo ſexageſimo ſecundo.

58. Et occurrit ei Alexander rex, & dedit ei Cleopatram filiam ſuam: & fecit nuptias ejus Ptolemaidæ, ſicut reges, in magna gloria.

59. Et ſcripſit rex Alexander Jonathæ, ut veniret obviàm ſibi.

60. Et abiit cum gloria Ptolemaidam, & occurrit ibi duobus regibus, & dedit illis argentum multum, & aurum, & dona: & invenit gratiam in conſpectu eorum.

61. Et convenerunt adversùs eum viri peſtilentes ex Iſrael, viri iniqui interpellantes adversùs eum: & non intendit ad eos rex.

62. Et juſſit ſpoliari Jonathan veſtibus ſuis, & indui eum purpura, & ita fecerunt. Et collocavit eum rex ſedere ſecum.

63. Dixitque principibus ſuis: Exite cum eo in medium civitatis, & prædicate, ut nemo adversùs eum interpellet de ullo negotio, nec quiſquam ei moleſtus ſit de ulla ratione.

64. Et factum eſt, ut viderunt qui interpellabant gloriam ejus, quæ prædicabatur, & opertum eum purpura, fugerunt omnes.

65. Et magnificavit eum rex, & ſcripſit eum inter primos amicos, & poſuit eum ducem, & participem (k) principatus.

66. Et reverſus eſt Jonathas in Jeruſalem cum pace, & lætitia.

67. In anno centeſimo ſexageſimoquinto, venit Demetrius filius Demetrii à Creta in terram patrum ſuorum.

68. Et audivit Alexander rex, & contriſtatus eſt valdè, & reverſus eſt Antiochiam.

69. Et conſtituit Demetrius rex Apollonium ducem, qui præerat Cœleſyriæ: & congregavit exercitum magnum, & acceſſit ad Jamniam: & miſit ad Jonathan ſummum ſacerdotem,

70. Dicens: Tu ſolus reſiſtis nobis: ego autem factus ſum in deriſum, & in opprobrium, propterea quia tu poteſtatem adversùm nos exerces in montibus.

71. Nunc ergo ſi confidis in virtutibus tuis, deſcende ad nos in campum, & comparemus (l) illic invicem: quia mecum eſt virtus bellorum.

72. Interroga, & diſce quis ſum ego, & cæteri, qui auxilio ſunt mihi, qui & dicunt quia non poteſt ſtare pes veſter ante faciem noſtram, quia bis in fugam converſi ſunt patres tui in terra ſua:

73. Et nunc quomodo poteris ſuſtinere equitatum & exercitum tantum in campo, ubi non eſt lapis, neque ſaxum, neque locus fugiendi?

74. Ut audivit autem Jonathas ſermones

46. (h) Noverat Demetrii dolos.

47. (i) Ex v. 4. Demetrius prior de amicitia ſermonem fecerat: ſed Jonathas eum audire noluerat, ut hoſtem Judæorum infenſum. Alexander fœdus obtulerat.

65. (k) Menſæ regiæ præpoſitum.

71. (l) Certemus in æquis locis: *Virtus bellorum*, Gr. τῶν πόλεων, *Civitatum*. Interpres habuit in ſuo codice πολέμων, *bellorum*.

nes Apollonii, motus eſt animo: & elegit decem millia virorum, & exiit ab Jeruſalem, & occurrit ei Simon frater ejus in adjutorium:

75. Et applicuerunt caſtra in Joppen, & excluſit eum à civitate: quia cuſtodia (m) Apollonii Joppe erat, & oppugnavit eam.

76. Et exterriti qui erant in civitate, aperuerunt ei, & obtinuit Jonathas Joppen.

77. Et audivit Apollonius, & admovit tria millia equitum, & exercitum multum.

78. Et abiit Azotum tamquam iter faciens, & ſtatim exiit in campum, eò quòd haberet multitudinem equitum, & confideret in eis. Et inſecutus eſt eum Jonathas in Azotum, & commiſerunt prælium.

79. Et reliquit Apollonius in caſtris mille equites poſt eos occultè.

80. Et cognovit Jonathas quoniam inſidiæ ſunt poſt ſe, & circuierunt caſtra ejus, & jecerunt jacula in populum à manè uſque ad veſperam.

81. Populus autem ſtabat, ſicut præceperat Jonathas: & laboraverunt equi eorum.

82. Et ejecit Simon exercitum ſuum, & commiſit contra legionem: equites enim fatigati erant: & contriti ſunt ab eo, & fugerunt.

83. Et qui (n) diſperſi ſunt per campum, fugerunt in Azotum, & intraverunt in Bethdagon idolum ſuum, ut ibi ſe liberarent.

84. Et ſuccendit Jonathas Azotum, & civitates, quæ erant in circuitu ejus, & accepit ſpolia eorum, & templum Dagon: & omnes, qui fugerunt in illud, ſuccendit igni.

85. Et fuerunt qui ceciderunt gladio, cum his qui ſuccenſi ſunt, ferè octo millia virorum.

86. Et movit inde Jonathas caſtra, & applicuit ea Aſcalonem: & exierunt de civitate obviàm illi in magna gloria.

87. Et reverſus eſt Jonathas in Jeruſalem cum ſuis, habentibus ſpolia multa.

88. Et factum eſt: ut audivit Alexander rex ſermones iſtos, addidit adhuc glorificare Jonathan.

89. Et miſit ei fibulam auream, ſicut conſuetudo eſt dari cognatis regum. Et dedit ei Accaron, & omnes fines ejus, in poſſeſſionem.

CAPUT XI.

Alexander pugnans vincitur, & poſt fugam occiditur in Arabia. Regnat Demetrius. Jonathas magnam ab eo init gratiam, eumque periclitantem liberat; varia Jonathæ prælia & pericula.

1. ET rex Ægypti congregavit exercitum, ſicut arena, quæ eſt circa oram maris, & naves multas; & quærebat obtinere regnum Alexandri dolo, & addere illud regno ſuo.

2. Et exiit in Syriam verbis pacificis, & aperiebant ei civitates, & occurrebant ei: quia mandaverat Alexander rex exire ei obviàm, eò quòd ſocer ſuus eſſet.

3. Cùm autem introiret civitatem Ptolemæus, ponebat cuſtodias militum in ſingulis civitatibus.

4. Et ut appropiavit Azoto, oſtenderunt ei templum Dagon ſuccenſum igni, & Azotum & cætera ejus demolita, & corpora projecta, & eorum qui cæſi erant in bello tumulos, quos fecerant ſecus viam.

5. Et narraverunt regi quia hæc fecit Jonathas, ut invidiam facerent ei: & tacuit rex.

6. Et occurrit Jonathas regi in Joppen cum gloria, & invicem ſe ſalutaverunt, & dormierunt illic.

7. Et abiit Jonathas cum rege uſque ad fluvium, qui vocatur Eleutherus (a): & reverſus eſt in Jeruſalem.

8. Rex autem Ptolemæus obtinuit dominium civitatum uſque Seleuciam maritimam, & cogitabat in Alexandrum conſilia mala.

9. Et miſit legatos ad Demetrium, dicens: Veni, componamus inter nos pactum, & dabo tibi filiam meam, quam habet Alexander, & regnabis in regno patris tui.

10. Pœnitet enim me quòd dederim illi filiam meam: quæſivit enim me occidere.

11. Et vituperavit eum, propterea quòd concupierat regnum ejus.

12. Et abſtulit filiam ſuam, & dedit eam Demetrio, & alienavit ſe ab Alexandro, & manifeſtatæ ſunt inimicitiæ ejus.

13. Et intravit Ptolemæus Antiochiam, & impoſuit duo diademata capiti ſuo, Ægypti & Aſiæ.

14. Ale-

75. (m) Solebant Judæi è montanis locis hoſtem ſaxo petere.
83. (n) Gr. *Et equitatus diſperſus eſt in campo.*

7. (a) Fluvius eſt in Syria, cujus origo eſt in monte Libano.

CAP. XI.

14. Alexander autem rex erat in Cilicia illis temporibus: quia rebellabant qui erant in locis illis.

15. Et audivit Alexander, & venit ad eum in bellum: & produxit Ptolemæus rex exercitum, & occurrit ei in manu valida, & fugavit eum.

16. Et fugit Alexander in Arabiam, ut ibi protegeretur: Rex autem Ptolemæus exaltatus eſt.

17. Et abſtulit Zabdiel Arabs caput Alexandri, & miſit Ptolemæo.

18. Et rex Ptolemæus (b) mortuus eſt in die tertia: & qui erant in munitionibus, perierunt ab his qui erant intra caſtra.

19. Et regnavit Demetrius anno centeſimo ſexageſimo ſeptimo.

20. In diebus illis congregavit Jonathas eos qui erant in Judæa, ut expugnarent arcem (c), quæ eſt in Jeruſalem: & fecerunt contra eam machinas multas.

21. Et abierunt quidam qui oderant gentem ſuam viri iniqui ad regem Demetrium, & renuntiaverunt ei quòd Jonathas obſideret arcem.

22. Et ut audivit, iratus eſt: & ſtatim venit ad Ptolemaidam, & ſcripſit Jonathæ ne obſideret arcem, ſed occurreret ſibi ad colloquium feſtinatò.

23. Ut audivit autem Jonathas, juſſit obſidere (d): & elegit de ſenioribus Iſrael, & de ſacerdotibus, & dedit ſe periculo.

24. Et accepit aurum, & argentum, & veſtem, & alia xenia multa, & abiit ad regem Ptolemaidam, & invenit gratiam in conſpectu ejus.

25. Et interpellabant adversùs eum quidam iniqui ex gente ſua.

26. Et fecit ei rex, ſicut fecerant ei qui ante eum fuerant: & exaltavit eum in conſpectu omnium amicorum ſuorum.

27. Et ſtatuit ei principatum ſacerdotii, & quæcumque alia habuit priùs pretioſa, & fecit eum principem amicorum.

28. Et poſtulavit Jonathas à rege, ut immunem faceret Judæam, & tres toparchias (e), & Samariam, & confines ejus: & promiſit ei talenta trecenta.

29. Et conſenſit rex: & ſcripſit Jonathæ epiſtolas de his omnibus, hunc modum continentes:

30. REX Demetrius fratri Jonathæ ſalutem, & genti Judæorum.

31. Exemplum epiſtolæ, quam ſcripſimus Laſtheni parenti noſtro de vobis, miſimus ad vos ut ſciretis:

32. Rex Demetrius Laſtheni parenti ſalutem.

33. Genti Judæorum, amicis noſtris, & conſervantibus quæ juſta ſunt apud nos, decrevimus benefacere, propter benignitatem ipſorum, quam erga nos habent.

34. Statuimus ergo illis omnes fines Judææ, & tres civitates (f), Lydan, & Ramathan, quæ additæ ſunt Judææ ex Samaria, & omnes confines earum, ſequeſtrari omnibus ſacrificantibus in Jeroſolymis, pro his quæ ab eis priùs accipiebat rex per ſingulos annos, & pro fructibus terræ & pomorum.

35. Et alia quæ ad nos pertinebant decimarum & tributorum, ex hoc tempore remittimus eis: & areas (g) ſalinarum, & coronas quæ nobis deferebantur.

36. Omnia ipſis concedimus: & nihil horum irritum erit ex hoc, & in omne tempus.

37. Nunc ergo curate facere horum exemplum, & detur Jonathæ, & ponatur in monte ſancto, in loco celebri.

38. Et videns Demetrius rex quòd ſiluit terra in conſpectu ſuo, & nihil ei reſiſtit, dimiſit totum exercitum ſuum, unumquemque in locum ſuum, excepto peregrino exercitu, quem contraxit ab inſulis gentium: & inimici erant ei omnes exercitus patrum ejus.

39. Tryphon (h) autem erat quidam partium Alexandri priùs: & vidit quoniam omnis exercitus murmurabat contra Demetrium, & ivit ad Emalchuel Arabem, qui nutriebat Antiochum filium Alexandri.

40. Et

18. (b) Ex vulneribus acceptis in pugna cum Alexandro commiſſa: *Et qui erant in munitionibus*, quas ceperat Ptolemæus. *Perierunt ab his qui erant intra caſtra*, à copiis Ptolemæi, quas Demetrius pecunia corruperat.

20. (c) Demetrius juſſerat ut Jonathæ redderetur; ſed res executioni non mandata fuit, Jonatha contrarias partes ſecuto.

23. (d) Quidam legunt in Græco Codice, *Juſſit non obſidere*; vix enim credibile iis videtur Jonatham adire voluiſſe Regem, cùm obſideret arcem; obſidionem continuari juſſit.

28. (e) Samariæ, Peræ & Galilææ.

34. (f) In Græco, tertia additur ἀφαίρεμα, quæ videtur eſſe *Ephrem*, Joan. xi. v. 54. In Græco tres ſunt præfecturæ, duæ tantùm in Vulgata. Nullum hodie in Græco verbum reperitur, quod *ſequeſtrari* reſpondeat. Fortè pro ἀφαίρεμα, legit olim Interpres ἀφαιρεῖν, aut ἀφαιρεῖσθαι, quod *auferre*, *adimere*, & *ſequeſtrari* ſignificat. Remittit pecunias, quæ dari ſolebant ab offerentibus primitias, quæque dabantur pro tertia parte frugum.

35. (g) Græc. τὰς τοῦ ἁλὸς λίμνας, *Salis ſtagna*.

39. (h) Qui priùs *Diodote* vocabatur, ex Appiano. *Qui nutriebat Antiochum*: Appianus eum vocat *Alexandrum*, ex Cleopatra filia Ptolemæi Philometoris natus erat.

40. Et aſſidebat ei, ut traderet eum ipſi, ut regnaret loco patris ſui: & enuntiavit ei quanta fecit Demetrius, & inimicitias exercituum ejus adversùs illum. Et manſit ibi diebus multis.

41. Et miſit Jonathas ad Demetrium regem, ut ejiceret eos, qui in arce erant in Jeruſalem, & qui in præſidiis erant: quia impugnabant Iſrael.

42. Et miſit Demetrius ad Jonathan, dicens: Non hæc tantùm faciam tibi, & genti tuæ: ſed gloria illuſtrabo te, & gentem tuam, cùm fuerit opportunum.

43. Nunc ergo rectè feceris, ſi miſeris in auxilium mihi viros, quia diſceſſit omnis exercitus meus.

44. Et miſit ei Jonathas tria millia virorum fortium Antiochiam: & venerunt ad regem, & delectatus eſt rex in adventu eorum.

45. Et convenerunt qui erant de civitate, centum viginti millia virorum, & volebant interficere regem.

46. Et fugit rex in aulam: & occupaverunt qui erant de civitate, itinera civitatis, & cœperunt pugnare.

47. Et vocavit rex Judæos in auxilium, & convenerunt omnes ſimul ad eum, & diſperſi ſunt omnes per civitatem:

48. Et occiderunt in illa die centum millia hominum, & ſuccenderunt civitatem, & ceperunt ſpolia multa in die illa, & liberaverunt regem.

49. Et viderunt qui erant de civitate, quòd obtinuiſſent Judæi civitatem ſicut volebant: & infirmati ſunt mente ſua, & clamaverunt ad regem cum precibus, dicentes:

50. Da nobis dextras, & ceſſent Judæi oppugnare nos, & civitatem.

51. Et projecerunt arma ſua, & fecerunt pacem, & glorificati ſunt Judæi in conſpectu regis, & in conſpectu omnium qui erant in regno ejus, & nominati ſunt in regno: & regreſſi ſunt in Jeruſalem, habentes ſpolia multa.

52. Et ſedit Demetrius rex in ſede regni ſui: & ſiluit terra in conſpectu ejus.

53. Et mentitus eſt omnia quæcumque dixit, & abalienavit ſe à Jonatha, & non retribuit ei ſecundùm beneficia quæ ſibi tribuerat, & vexabat eum valdè.

54. Poſt hæc autem reverſus eſt Tryphon, & Antiochus cum eo puer adoleſcens, & regnavit: & impoſuit ſibi diadema.

55. Et congregati ſunt ad eum omnes exercitus, quos diſperſerat Demetrius, & pugnaverunt contra eum: & fugit, & terga vertit.

56. Et accepit Tryphon beſtias, & obtinuit Antiochiam:

57. Et ſcripſit Antiochus adoleſcens Jonathæ, dicens: Conſtituo tibi ſacerdotium, & conſtituo te ſuper quatuor civitates, ut ſis de amicis regis.

58. Et miſit illi vaſa aurea in miniſterium, & dedit ei poteſtatem bibendi in auro, & eſſe in purpura, & habere fibulam auream:

59. Et Simonem fratrem ejus conſtituit ducem à terminis Tyri uſque ad fines Ægypti.

60. Et exiit Jonathas, & perambulabat trans flumen civitates: & congregatus eſt ad eum omnis exercitus Syriæ in auxilium, & venit Aſcalonem, & occurrerunt ei honorificè de civitate.

61. Et abiit inde Gazam: & concluſerunt ſe qui erant Gazæ, & obſedit eam, & ſuccendit quæ erant in circuitu civitatis, & prædatus eſt ea.

62. Et rogaverunt Gazenſes Jonathan, & dedit illis dexteram; & accepit filios eorum obſides, & miſit illos in Jeruſalem: & perambulavit regionem uſque Damaſcum.

63. Et audivit Jonathas quòd prævaricati (1) ſunt principes Demetrii in Cades, quæ eſt in Galilæa, cum exercitu multo, volentes eum removere à negotio regni:

64. Et occurrit illis: fratrem autem ſuum Simonem reliquit intra provinciam.

65. Et applicuit Simon ad Bethſuram, & expugnabat eam diebus multis, & concluſit eos.

66. Et poſtulaverunt ab eo dextras accipere, & dedit illis: & ejecit eos inde, & cepit civitatem, & poſuit in ea præſidium.

67. Et Jonathas, & caſtra ejus applicuerunt ad aquam Geneſar, & ante lucem vigilaverunt in campo Aſor.

68. Et ecce caſtra alienigenarum occurrebant in campo, & tendebant ei inſidias in montibus: ipſe autem occurrit ex adverſo.

69. Inſidiæ verò exſurrexerunt de locis ſuis, & commiſerunt prælium.

70. Et fugerunt qui erant ex parte Jonathæ omnes, & nemo relictus eſt ex eis, niſi

63. (1) In Græco hodie legitur *παρῆσαν*, i. e. *aderant*. *advenerant*, quod quantum abſit à Vulgata, quiſque videt. Crediderim Interpretem legiſſe *παρέβησαν*, id eſt, *tranſgreſſi ſunt*, *prævaricati ſunt*: ex quo faciliimè exſcriptorum incuria ortum eſt illud *παρῆσαν*.

miſit Mathathias filius Abſalomi, & Judas filius Calphi, princeps militiæ exercitus.

71. Et ſcidit Jonathas veſtimenta ſua, & poſuit terram in capite ſuo, & oravit.

72. Et reverſus eſt Jonathas ad eos in prælium, & convertit eos in fugam, & pugnaverunt (k).

73. Et viderunt qui fugiebant partis illius, & reverſi ſunt ad eum, & inſequebantur cum eo omnes uſque Cades ad caſtra ſua, & pervenerunt uſque illuc.

74. Et ceciderunt de alienigenis in die illa tria millia virorum: & reverſus eſt Jonathas in Jeruſalem.

CAPUT XII.

Anno 170. Jonathas mittit Legatos Romam, qui fœdus initum renovarent; ad Spartiatas quoque ſcribit. Tryphon Jonatham dolo capit.

1. ET vidit Jonathas quia tempus eum juvat, & elegit viros, & miſit eos Romam ſtatuere, & renovare cum eis amicitiam.

2. Et ad Spartiatas, & ad alia loca miſit epiſtolas ſecundùm eamdem formam.

3. Et abierunt Romam, & intraverunt curiam, & dixerunt: Jonathas ſummus ſacerdos, & gens Judæorum miſerunt nos, ut renovaremus amicitiam, & ſocietatem ſecundùm priſtinum.

4. Et dederunt illis epiſtolas ad ipſos per loca, ut deducerent eos in terram Juda cum pace.

5. Et hoc eſt exemplum epiſtolarum, quas ſcripſit Jonathas Spartiatis:

6. JONATHAS ſummus ſacerdos, & ſeniores gentis, & ſacerdotes, & reliquus populus Judæorum, Spartiatis fratribus ſalutem.

7. Jampridem miſſæ erant epiſtolæ ad Oniam (a) ſummum ſacerdotem ab Ario, qui regnabat apud vos, quoniam eſtis fratres noſtri, ſicut reſcriptum continet, quod ſubjectum eſt.

8. Et ſuſcepit Onias virum, qui miſſus fuerat, cum honore: & accepit epiſtolas, in quibus ſignificabatur de ſocietate, & amicitia.

9. Nos, cùm nullo horum indigeremus (b), habentes ſolatio ſanctos libros, qui ſunt in manibus noſtris,

10. Maluimus mittere ad vos renovare fraternitatem, & amicitiam, ne forte alieni efficiamur à vobis: multa enim tempora tranſierunt, ex quo miſiſtis ad nos.

11. Nos ergo in omni tempore ſine intermiſſione in diebus ſolemnibus, & cæteris, quibus oportet, memores ſumus veſtri in ſacrificiis quæ offerimus, & in obſervationibus, ſicut fas eſt & decet meminiſſe fratrum.

12. Lætamur itaque de gloria veſtra.

13. Nos autem circumdederunt multæ tribulationes, & multa prælia, & impugnaverunt nos reges, qui ſunt in circuitu noſtro.

14. Noluimus ergo vobis moleſti eſſe, neque cæteris ſociis & amicis noſtris, in his præliis.

15. Habuimus enim de cœlo auxilium, & liberati ſumus nos, & humiliati ſunt inimici noſtri.

16. Elegimus itaque Numenium Antiochi filium, & Antipatrem Jaſonis filium, & miſimus ad Romanos renovare cum eis amicitiam & ſocietatem priſtinam.

17. Mandavimus itaque eis ut veniant etiam ad vos, & ſalutent vos: & reddant vobis epiſtolas noſtras de innovatione fraternitatis noſtræ.

18. Et nunc benefacietis reſpondentes nobis ad hæc.

19. Et hoc eſt reſcriptum epiſtolarum, quod miſerat Oniæ:

20. ARIUS, rex Spartiatarum, Oniæ ſacerdoti magno ſalutem.

21. Inventum eſt in ſcriptura de Spartiatis & Judæis, quoniam ſunt fratres, & quòd ſunt de genere Abraham.

22. Et nunc ex quo hæc cognovimus, benefacitis ſcribentes nobis de pace veſtra:

23. Sed & nos reſcripſimus vobis: Pecora noſtra, & poſſeſſiones noſtræ, veſtræ ſunt: & veſtræ, noſtræ: mandavimus itaque hæc nuntiari vobis.

24. Et audivit Jonathas, quoniam regreſſi ſunt principes Demetrii cum exercitu multo ſuprà quàm priùs, pugnare adverſùs eum.

25. Et exiit ab Jeruſalem, & occurrit eis in Amathite (c) regione: non enim dederat eis ſpatium ut ingrederentur regionem ejus.

26. Et miſit ſpeculatores in caſtra eorum: & reverſi renuntiaverunt, quòd conſtituunt ſupervenire illis nocte.

27. Cùm occidiſſet autem ſol, præcepit Jona-

71. (k) Gr. fugerunt.

CAPUT XII. 7. (a) Hic erat Onias ſecundus circa annum Græcorum 79.

9. (b) Nullo teſtimonio ad recognoſcendam eam cognationem, documentum habentes ſanctos libros, in quibus de Cethuræ poſteris ſcriptum eſt.

25. (c) Quæ eſt in Arabia.

Digitized by Google

Jonathas ſuis vigilare, & eſſe in armis paratos ad pugnam tota nocte, & poſuit cuſtodes per circuitum caſtrorum.

28. Et audierunt adverſarii quòd paratus eſt Jonathas cum ſuis in bello: & timuerunt, & formidaverunt in corde ſuo: & accenderunt focos in caſtris ſuis.

29. Jonathas autem, & qui cum eo erant, non cognoverunt uſque manè: videbant autem luminaria ardentia:

30. Et ſecutus eſt eos Jonathas, & non comprehendit eos: tranſierant enim flumen Eleutherum.

31. Et divertit Jonathas ad Arabas, qui vocantur Zabadæi, & percuſſit eos, & accepit ſpolia eorum.

32. Et junxit, & venit Damaſcum, & perambulabant omnem regionem illam.

33. Simon autem exiit, & venit uſque ad Aſcalonem, & ad proxima præſidia: & declinavit in Joppen, & occupavit eam,

34. (Audivit enim quòd vellent præſidium tradere partibus Demetrii) & poſuit ibi cuſtodes, ut cuſtodirent eam,

35. Et reverſus eſt Jonathas, & convocavit ſeniores populi, & cogitavit cum eis ædificare præſidia in Judæa,

36. Et ædificare muros in Jeruſalem, & exaltare altitudinem magnam inter medium arcis & civitatis, ut ſepararet eam à civitate, ut eſſet ipſa ſingulariter (d), & neque emant, neque vendant.

37. Et convenerunt, ut ædificarent civitatem: & cecidit murus, qui erat ſuper torrentem ab ortu ſolis, & reparavit eum, qui vocatur Caphetetha.

38. Et Simon ædificavit Adiada in Sephela, & munivit eam, & impoſuit portas, & ſeras.

39. Et cùm cogitaſſet Tryphon regnare Aſiæ, & aſſumere diadema, & extendere manum in Antiochum regem:

40. Timens ne fortè non permitteret eum Jonathas, ſed pugnaret adversùs eum, quærebat comprehendere eum, & occidere. Et exurgens abiit in Bethſan.

41. Et exivit Jonathas obviàm illi cum quadraginta millibus virorum electorum in prælium, & venit Bethſan.

42. Et vidit Tryphon quia venit Jonathas cum exercitu multo ut extenderet in eum manus, & timuit.

43. Et excepit eum cum honore, & commendavit eum omnibus amicis ſuis, & dedit ei munera: & præcepit exercitibus ſuis ut obedirent ei, ſicut ſibi.

44. Et dixit Jonathæ: Ut quid vexaſti univerſum populum, cùm bellum nobis non ſit?

45. Et nunc remitte eos in domos ſuas: elige autem tibi viros paucos, qui tecum ſint, & veni mecum Ptolemaidam, & tradam eam tibi, & reliqua præſidia, & exercitum, & univerſos præpoſitos negotii, & converſus abibo: proptereà enim veni.

46. Et credidit ei, & fecit ſicut dixit: & dimiſit exercitum, & abierunt in terram Juda.

47. Retinuit autem ſecum tria millia virorum: ex quibus remiſit in Galilæam duo millia, mille autem venerunt cum eo.

48. Ut autem intravit Ptolemaidam Jonathas, clauſerunt portas civitatis Ptolemenſes: & comprehenderunt eum: & omnes, qui cum eo intraverant, gladio interfecerunt.

49. Et miſit Tryphon exercitum & equites in Galilæam, & in campum magnum (e), ut perderent omnes ſocios Jonathæ.

50. At illi cùm cognoviſſent quia comprehenſus eſt Jonathas, & periit, & omnes qui cum eo erant, hortati ſunt ſemetipſos, & exierunt parati in prælium.

51. Et videntes hi, qui inſecuti fuerant, quia pro anima res eſt illis, reverſi ſunt:

52. Illi autem venerunt omnes cum pace in terram Juda. Et planxerunt Jonathan, & eos qui cum ipſo fuerant, valdè: & luxit Iſrael luctu magno.

53. Et quæſierunt omnes gentes, quæ erant in circuitu eorum, conterere eos, dixerunt enim:

54. Non habent principem, & adjuvantem: nunc ergo expugnemus illos, & tollamus de hominibus memoriam eorum.

CAPUT XIII.

Occiſo Jonatha, ſuffectus eſt Simon. Hic adversùs perfidum Tryphonem excivit Demetrium, cum quo pacem iniit; arcem Jeruſalem cepit anno 171. quam gentes ab anno 145. tenuerant.

1. ET audivit Simon quòd congregavit Tryphon exercitum copioſum, ut veniret in terram Juda, & attereret eam.

2. Videns quia in tremore populus eſt, & in

36. & 38. (d) Separata ab urbe, citra communicationem. *In Sephela*, in loco plano.

49. (e) Dictum Eſdrelon, & Mageddo.

& in timore, aſcendit Jeruſalem, & congregavit populum.

3. Et adhortans dixit: Vos ſcitis quanta ego, & fratres mei, & domus patris mei, fecimus pro legibus, & pro ſanctis prælia, & anguſtias quales vidimus:

4. Horum gratia perierunt fratres mei omnes propter Iſrael, & relictus ſum ego ſolus.

5. Et nunc non mihi contingat parcere animæ meæ in omni tempore tribulationis: non enim melior ſum fratribus meis.

6. Vindicabo itaque gentem meam, & ſancta, natos quoque noſtros, & uxores: quia congregatæ ſunt univerſæ gentes conterere nos inimicitiæ gratia.

7. Et accenſus eſt ſpiritus populi ſimul ut audivit ſermones iſtos:

8. Et reſponderunt voce magna, dicentes: Tu es dux noſter loco Judæ, & Jonathæ fratris tui:

9. Pugna prælium noſtrum: & omnia quæcumque dixeris nobis, faciemus.

10. Et congregans omnes viros bellatores, acceleravit conſummare univerſos muros Jeruſalem, & munivit eam in gyro.

11. Et miſit Jonathan filium Abſalomi (a), & cum eo exercitum novum in Joppen; & ejectis his, qui erant in ea, remanſit illic ipſe.

12. Et movit Tryphon à Ptolemaida cum exercitu multo, ut veniret in terram Juda, & Jonathas cum eo in cuſtodia.

13. Simon autem applicuit in Addus (b) contra faciem campi.

14. Et ut cognovit Tryphon quia ſurrexit Simon loco fratris ſui Jonathæ: & quia commiſſurus eſſet cum eo prælium, miſit ad eum legatos,

15. Dicens: Pro argento, quod debebat frater tuus Jonathas in ratione regis, propter negotia, quæ habuit, detinuimus eum.

16. Et nunc mitte argenti talenta centum, & duos filios ejus obſides, ut non dimiſſus fugiat à nobis, & remittemus eum.

17. Et cognovit Simon quia cum dolo loqueretur ſecum, juſſit tamen dari argentum, & pueros: ne inimicitiam magnam ſumeret ad populum Iſrael, dicentem:

18. Quia non miſit ei argentum, & pueros, propterea periit.

19. Et miſit pueros, & centum talenta: & mentitus eſt, & non dimiſit Jonathan.

20. Et poſt hæc venit Tryphon intra regionem, ut contereret eam: & gyraverunt per viam, quæ ducit Ador (c): & Simon, & caſtra ejus ambulabant in omnem locum quocumque ibant.

21. Qui autem in arce erant, miſerunt ad Tryphonem legatos, ut feſtinaret venire per deſertum (d), & mitteret illis alimonias.

22. Et paravit Tryphon omnem equitatum, ut veniret illa nocte: erat autem nix multa valdè, & non venit in Galaaditim.

23. Et cùm appropinquaſſet Baſcaman (e), occidit Jonathan & filios ejus illic.

24. Et convertit Tryphon, & abiit in terram ſuam.

25. Et miſit Simon, & accepit oſſa Jonathæ fratris ſui, & ſepelivit ea in Modin civitate patrum ejus.

26. Et planxerunt eum omnis Iſrael planctu magno, & luxerunt eum dies multos.

27. Et ædificavit Simon ſuper ſepulchrum patris ſui & fratrum ſuorum ædificium altum viſu, lapide polito retrò & antè:

28. Et ſtatuit ſeptem pyramidas, unam contra unam patri & matri, & quatuor fratribus:

29. Et his circumpoſuit columnas magnas: & ſuper columnas arma, ad memoriam æternam: & juxta arma naves ſculptas, quæ viderentur ab omnibus navigantibus mare.

30. Hoc eſt ſepulchrum, quod fecit in Modin, uſque in hunc diem.

31. Tryphon autem cùm iter faceret cum Antiocho (f) rege adoleſcente, dolo occidit eum.

32. Et regnavit loco ejus, & impoſuit ſibi diadema Aſiæ, & fecit plagam magnam in terra.

33. Et ædificavit Simon præſidia Judææ, muniens ea turribus excelſis, & muris magnis, & portis, & ſeris: & poſuit alimenta in munitionibus.

34. Et

CAPUT XIII.

11. (a) Qui frater erat Mathathiæ.

13. (b) Forſan eſt *Adiada* à Jonatha extructa. *Contra faciem campi*, Eſdrelon. Ex quo loco proſpectus erat in campeſtria.

20. (c) Quæ & *Dora* dicitur, quæque eſt duplex, una in Idumæa, altera in Phœnicia; eaque eſt urbs maritima.

21. & 22. (d) Idumææ. *Galaaditim*: Ex Græco textu, & Joſepho: *Præ nive non potuit venire Jeroſolymam*; ſed mutato itinere venit in Galaaditim.

23. (e) Hanc Joſephus vocat *Baſcha*, ſeu *Baſchat*, Joſue 15.

31. (f) Qui dictus eſt *Theos*, quique filius erat Alexandri Balæ.

34. Et elegit Simon viros, & miſit ad Demetrium regem, ut faceret remiſſionem (g) regioni: quia actus omnes Tryphonis per direptionem fuerant geſti.

35. Et Demetrius rex ad verba iſta reſpondit ei, & ſcripſit epiſtolam talem:

36. Rex Demetrius Simoni ſummo ſacerdoti, & amico regum, & ſenioribus, & genti Judæorum, ſalutem.

37. Coronam auream, & bahem (h), quam miſiſtis, ſuſcepimus: & parati ſumus facere vobiſcum pacem magnam, & ſcribere præpoſitis regis remittere vobis quæ indulſimus.

38. Quæcumque enim conſtituimus, vobis conſtant. Munitiones, quas ædificaſtis, vobis ſint.

39. Remittimus quoque ignorantias, & peccata uſque in hodiernum diem, & coronam quam debebatis: & ſi quid aliud erat tributarium in Jeruſalem, jam non ſit tributarium.

40. Et ſi qui ex vobis apti ſunt conſcribi inter noſtros, conſcribantur, & ſit inter nos pax.

41. Anno centeſimo ſeptuageſimo ablatum eſt jugum (i) gentium ab Iſrael.

42. Et cœpit populus Iſrael ſcribere in tabulis, & geſtis publicis, anno primo ſub Simone ſummo ſacerdote, magno duce, & principe Judæorum.

43. In diebus illis applicuit Simon ad Gazam, & circumdedit eam caſtris, & fecit machinas, & applicuit ad civitatem, & percuſſit turrem unam, & comprehendit eam.

44. Et eruperant, qui erant intra machinam, in civitatem: & factus eſt motus magnus in civitate.

45. Et aſcenderunt qui erant in civitate, cum uxoribus, & filiis ſupra murum, ſciſſis tunicis ſuis, & clamaverunt voce magna, poſtulantes à Simone dextras ſibi dari,

46. Et dixerunt: Non nobis reddas ſecundùm malitias noſtras, ſed ſecundùm miſericordias tuas.

47. Et flexus Simon non debellavit eos: ejecit tamen eos de civitate, & mundavit ædes, in quibus fuerant ſimulacra, & tunc intravit in eam cum hymnis benedicens Dominum:

48. Et ejecta ab ea omni immunditia, collocavit in ea viros, qui legem facerent: & munivit eam, & fecit ſibi habitationem.

49. Qui autem erant in arce Jeruſalem, prohibebantur egredi & ingredi regionem, & emere, ac vendere: & eſurierunt valdè, & multi ex eis fame perierunt.

50. Et clamaverunt ad Simonem ut dextras acciperent: & dedit illis: & ejecit eos inde, & mundavit arcem à contaminationibus:

51. Et intraverunt in eam tertia & vigeſima die ſecundi menſis, anno centeſimo ſeptuageſimo primo, cum laude, & ramis palmarum, & cinyris, & cymbalis, & nablis, & hymnis, & canticis, quia contritus eſt inimicus magnus ex Iſrael.

52. Et conſtituit ut omnibus annis agerentur dies hi cum lætitia.

53. Et munivit montem (k) templi, qui erat ſecùs arcem, & habitavit ibi ipſe, & qui cum eo erant.

54. Et vidit Simon Joannem filium ſuum, quòd fortis prælii vir eſſet: & poſuit eum ducem virtutum (l) univerſarum: & habitavit in Gazaris.

CAPUT XIV.

Simon Joppe, Gaza, & arce Jeruſalem expugnatis v. 7. dilatavit fines gentis ſuæ, & obtinuit regionem. Hæc erant loca munitiſſima, quæ liberum Judæ dominatum præbebant Jeruſalem.

1. ANno centeſimo ſeptuageſimo ſecundo congregavit rex Demetrius exercitum ſuum, & abiit in Mediam (a) ad contrahenda ſibi auxilia, ut expugnaret Tryphonem.

2. Et audivit Arſaces rex Perſidis & Mediæ, quia intravit Demetrius confines ſuos, & miſit unum de principibus ſuis ut comprehenderet eum vivum, & adduceret eum ad ſe.

3. Et abiit, & percuſſit caſtra Demetrii: & comprehendit eum, & duxit eum ad Arſacem; & poſuit eum in cuſtodiam.

4. Et ſiluit omnis terra Juda omnibus diebus Simonis, & quæſivit bona genti ſuæ: & placuit illis poteſtas ejus, & gloria ejus omnibus diebus.

5. Et

34. (g) Tributi ad id tempus debiti: prior enim immunitas à Demetrio conceſſa effectum non habuerat.

37. (h) Balteum quidam interpretantur: Gr. *βαΐνην*, aut *βάϊν*, ramum palmæ aureum.

41. & 42. (i) Ita ut nec regibus ſubeſſent, nec tributum ſolverent. Hinc annos numerare cœperant ab anno primo Simonis. *Ad Gazam*, Ad Gazæ portum.

53. (k) Ubi erat templum; vel ipſum munivit templum.

54. (l) Exercituum: dictus eſt Joannes Hircanus. *In Gazaris*, quæ eſt *Gadara* Straboni, non procul à Gaza.

1. (a) Quæ ſubdita erat Parthis.

CAPUT XIV.

5. Et cum omni gloria ſua accepit Joppen in portum, & fecit introitum in inſulis maris.

6. Et dilatavit fines gentis ſuæ, & obtinuit regionem.

7. Et congregavit captivitatem multam, & dominatus eſt Gazaræ, & Bethſuræ, & arci: & abſtulit immunditias ex ea, & non erat qui reſiſteret ei.

8. Et unuſquiſque colebat terram ſuam cum pace: & terra Juda dabat fructus ſuos, & ligna camporum fructum ſuum.

9. Seniores in plateis ſedebant omnes, & de bonis terræ tractabant, & juvenes induebant ſe gloriam, & ſtolas belli.

10. Et civitatibus tribuebat alimonias, & conſtituebat eas ut eſſent vaſa (b) munitionis, quoadusque nominatum eſt nomen gloriæ ejus uſque ad extremum terræ.

11. Fecit pacem ſuper terram, & lætatus eſt Iſrael lætitia magna.

12. Et ſedit unuſquiſque ſub vite ſua, & ſub ficulnea ſua: & non erat qui eos terreret.

13. Defecit impugnans eos ſuper terram: reges contriti ſunt in diebus illis.

14. Et confirmavit omnes humiles populi ſui, & legem exquiſivit, & abſtulit omnem iniquum, & malum:

15. Sancta glorificavit, & multiplicavit vaſa ſanctorum.

16. Et auditum eſt Romæ quia defunctus eſſet Jonathas, & uſque in Spartiatas: & contriſtati ſunt valdè.

17. Ut audierunt autem quòd Simon frater ejus factus eſſet ſummus ſacerdos loco ejus, & ipſe obtineret omnem regionem, & civitates in ea:

18. Scripſerunt ad eum in tabulis æreis, ut renovarent amicitias, & ſocietatem, quam fecerant cum Juda, & cum Jonatha fratribus ejus.

19. Et lectæ ſunt in conſpectu eccleſiæ in Jeruſalem. Et hoc exemplum epiſtolarum, quas Spartiatæ miſerunt:

20. SPARTIANORUM principes, & civitates, Simoni Sacerdoti magno, & ſenioribus, & ſacerdotibus, & reliquo populo Judæorum, fratribus, ſalutem.

21. Legati, qui miſſi ſunt ad populum noſtrum, nuntiaverunt nobis de veſtra gloria, & honore, ac lætitia: & gaviſi ſumus in introitu eorum.

22. Et ſcripſimus quæ ab eis erant dicta in conciliis populi (c), ſic: Numenius Antiochi, & Antipater Jaſonis filius, legati Judæorum, venerunt ad nos, renovantes nobiſcum amicitiam priſtinam.

23. Et placuit populo excipere viros glorioſè, & ponere exemplum ſermonum eorum in ſegregatis populi libris, ut ſit ad memoriam populo Spartiatarum. Exemplum autem horum ſcripſimus Simoni magno Sacerdoti.

24. Poſt hæc autem miſit Simon Numenium Romam, habentem clypeum aureum magnum, pondo mnarum mille, ad ſtatuendam cum eis ſocietatem. Cùm autem audiſſet populus Romanus

25. Sermones iſtos, dixerunt: Quam gratiarum actionem reddemus Simoni, & filiis ejus?

26. Reſtituit (d) enim ipſe fratres ſuos, & expugnavit inimicos Iſrael ab eis: & ſtatuerunt ei libertatem, & deſcripſerunt in tabulis æreis, & poſuerunt in titulis in monte Sion.

27. Et hoc eſt exemplum ſcripturæ: OCTAVA decima die menſis Elul, anno centeſimo ſeptuageſimo ſecundo, anno tertio ſub Simone ſacerdote magno in Aſaramel (e).

28. In conventu (f) magno ſacerdotum, & populi, & principum gentis, & ſeniorum regionis, nota facta ſunt hæc: Quoniam frequenter facta ſunt prælia in regione noſtra.

29. Simon autem Mathathiæ filius ex filiis Jarib, & fratres ejus dederunt ſe periculo, & reſtiterunt adverſariis gentis ſuæ, ut ſtarent ſancta ipſorum, & lex: & gloria magna glorificaverunt gentem ſuam.

30. Et congregavit Jonathas gentem ſuam, & factus eſt illis ſacerdos magnus, & appoſitus eſt ad populum ſuum.

31. Et voluerunt inimici eorum calcare, & atterere regionem ipſorum, & extendere manus in ſancta eorum.

32. Tunc reſtitit Simon, & pugnavit pro gente ſua, & erogavit pecunias multas,

10. (b) Hebraiis *vas* dicitur quidquid uſum aliquem præſtat.

22. & 24. (c) Gr. In actis publicis. *Romanus*; vox *Romanus* deeſt in Græco: vix tamen alii quàm Romani libertatem plenam conſtituere potuerunt. Serarius exiſtimat hanc vocem è margine in textum irrepſiſſe, & populum illum Judaicum intelligi oportere, cùm Romanorum reſponſum proximo capite habeatur.

26. (d) Ille & fratres reſtituerunt Iſrael. *Et ſtatuerunt ei libertatem*, Simoni & domui ejus omnem libertatem & poteſtatem ſtatuerunt. *Et deſcripſerunt*, prout deſcripſerunt ipſi Judæi.

27. (e) Forſan locus erat publici concilii. Vatablus cenſet corruptam eſſe vocem, & legendum eſſe *Jeruſalem*. Serarius opinatur retentam eſſe vocem Hebræam, quæ ſignificat *In principe Deo*: quòd Simon dicatur ſummus ſacerdos in Domino.

28. & 29. (f) Hic verborum apparatus penè perſuadet hanc non eſſe promulgationem Romani decreti, ſed Judaici. *Jarib*, Joarib.

Digitized by Google

tas, & armavit viros virtutis gentis ſuæ, & dedit illis ſtipendia:

33. Et munivit civitates Judææ, & Bethſuram, quæ erat in finibus Judææ, ubi erant arma hoſtium anteà: & poſuit illic præſidium viros Judæos.

34. Et Joppen munivit, quæ erat ad mare: & Gazaram, quæ eſt in finibus Azoti: in qua hoſtes anteà habitabant, & collocavit illic Judæos: & quæcumque apta erant ad correptionem (g) eorum, poſuit in eis.

35. Et vidit populus actum Simonis, & gloriam, quam cogitabat facere genti ſuæ, & poſuerunt eum ducem ſuum, & principem ſacerdotum, eò quòd ipſe fecerat hæc omnia, & juſtitiam, & fidem, quam conſervavit genti ſuæ, & exquiſivit omni modo exaltare populum ſuum.

36. Et in diebus ejus proſperatum eſt in manibus ejus, ut tollerentur gentes de regione ipſorum, & qui in civitate David erant in Jeruſalem, in arce, de qua procedebant, & contaminabant omnia quæ in circuitu ſanctorum ſunt, & inferebant plagam magnam caſtitati (h):

37. Et collocavit in ea viros Judæos ad tutamentum regionis, & civitatis, & exaltavit muros Jeruſalem.

38. Et rex Demetrius ſtatuit illi ſummum ſacerdotium.

39. Secundùm hæc fecit eum amicum ſuum, & glorificavit eum gloria magna.

40. Audivit enim, quòd appellati ſunt Judæi à Romanis amici, & ſocii, & fratres, & quia ſuſceperunt legatos Simonis glorioſè:

41. Et quia Judæi, & ſacerdotes eorum conſenſerunt eum eſſe ducem ſuum, & ſummum ſacerdotem in æternum, donec ſurgat propheta fidelis (i):

42. Et ut ſit ſuper eos dux, & ut cura eſſet illi pro ſanctis, & ut conſtitueret præpoſitos ſuper opera eorum, & ſuper regionem, & ſuper arma, & ſuper præſidia:

43. Et cura ſit illi de ſanctis: & ut audiatur ab omnibus, & ſcribantur in nomine ejus omnes conſcriptiones in regione: & ut operiatur purpura, & auro:

44. Et ne liceat ulli ex populo, & ex ſacerdotibus irritum facere aliquid horum, & contradicere his, quæ ab eo dicuntur, aut convocare conventum in regione ſine ipſo: & veſtiri purpura, & uti fibula aurea.

45. Qui autem fecerit extra hæc, aut irritum fecerit aliquid horum, reus erit.

46. Et complacuit omni populo ſtatuere Simonem, & facere ſecundùm verba iſta.

47. Et ſuſcepit Simon, & placuit ei ut ſummo ſacerdotio fungeretur, & eſſet dux & princeps gentis Judæorum, & ſacerdotum, & præeſſet omnibus.

48. Et ſcripturam iſtam dixerunt ponere in tabulis æreis, & ponere eas in peribolo (k) ſanctorum, in loco celebri:

49. Exemplum autem eorum ponere in ærario, ut habeat Simon, & filii ejus.

CAPUT XV.

Acta anno 173. ſub Simone ſummo ſacerdote.

1. ET miſit rex Antiochus (a) filius Demetrii epiſtolas ab inſulis maris Simoni ſacerdoti, & principi gentis Judæorum, & univerſæ genti:

2. Et erant continentes hunc modum: Rex Antiochus Simoni ſacerdoti magno, & genti Judæorum, ſalutem.

3. Quoniam quidem peſtilentes obtinuerunt regnum patrum noſtrorum, volo autem vindicare regnum, & reſtituere illud ſicut erat anteà: & electam feci multitudinem exercitus, & feci naves bellicas.

4. Volo autem procedere per regionem, ut ulciſcar in eos, qui corruperunt regionem noſtram, & qui deſolaverunt civitates multas in regno meo.

5. Nunc ergo ſtatuo tibi omnes oblationes, quas remiſerunt tibi ante me omnes reges, & quæcumque alia dona remiſerunt tibi:

6. Et permitto tibi facere percuſſuram proprii numiſmatis in regione tua:

7. Jeruſalem autem ſanctam eſſe, & liberam: & omnia arma quæ fabricata ſunt, & præſidia quæ conſtruxiſti, quæ tenes, maneant tibi.

8. Et omne debitum regis, & quæ futura ſunt regi, ex hoc & in totum tempus remittuntur tibi.

9. Cùm autem obtinuerimus regnum noſtrum, glorificabimus te, & gentem tuam, & templum gloria magna, ita ut manifeſtetur gloria veſtra in univerſa terra.

10. An-

34. (g) Ad correctionem, Ad morum diſciplinam.

36. & 38. (h) Loci & cultus divini ſanctitati. *Statuit*, Confirmavit.

41. & 42. (i) Fide dignus, qui doceret ad quem ſacerdotii dignitas pertineret; quod tunc evidens non erat ob bella & tumultus, Quod ſi enim id manifeſtum fuiſſet, nihil opus erat conſenſu Judæorum & ſacerdotum. *Cura*, illi eſſet & inſpectio.

48. (k) In porticibus templi.

CAPUT XV.

1. (a) Dictus *Sidetes*, à *Side* Pamphyliæ oppido; filius Demetrii Soteris, frater Demetrii Nicatoris. *Ab inſulis maris*, A Seleucia, & Media, quæ non procul eſt a mari. Hinc enim cœpit bellum, Alii à Rhodo.

10. Anno centeſimo ſeptuageſimo quarto exiit Antiochus in terram patrum ſuorum, & convenerunt ad eum omnes exercitus, ita ut pauci relicti eſſent cum Tryphone.

11. Et inſecutus eſt eum Antiochus rex, & venit Dotam (b) fugiens per maritimam.

12. Sciebat enim quòd congregata ſunt mala in eum, & reliquit eum exercitus.

13. Et applicuit Antiochus ſuper Doram cum centum viginti millibus virorum belligeratorum, & octo millibus equitum.

14. Et circuivit civitatem, & naves à mari acceſſerunt: & vexabant civitatem à terra & mari, & neminem ſinebant ingredi, vel egredi.

15. Venit autem Numenius, & qui cum eo fuerant, ab urbe Roma, habentes epiſtolas regibus & regionibus ſcriptas, in quibus continebantur hæc:

16. LUCIUS (c) conſul Romanorum, Ptolemæo regi ſalutem.

17. Legati Judæorum venerunt ad nos amici noſtri, renovantes priſtinam amicitiam & ſocietatem, miſſi à Simone principe Sacerdotum, & populo Judæorum.

18. Attulerunt autem & clypeum aureum mnarum mille.

19. Placuit itaque nobis ſcribere regibus, & regionibus, ut non inferant illis mala, neque impugnent eos & civitates eorum, & regiones eorum: & ut non ferant auxilium pugnantibus adverſus eos.

20. Viſum autem eſt nobis accipere ab eis clypeum.

21. Si qui ergo peſtilentes refugerunt de regione ipſorum ad vos, tradite eos Simoni principi Sacerdotum, ut vindicet in eos ſecundùm legem ſuam.

22. Hæc eadem ſcripta ſunt Demetrio regi, & Attalo, & Ariarathi, & Arſaci (d),

23. Et in omnes regiones: & Lampſaco (e), & Spartiatis, & in Delum, & in Myndum, & in Sicyonem, & in Cariam, & in Samum, & in Pamphyliam, & in Lyciam, & in Alycarnaſſum, & in Coo, & in Siden, & in Aradon, & in Rhodum, & in Phaſelidem, & in Gortynam, & Gnidum, & Cyprum, & Cyrenen.

24. Exemplum autem eorum ſcripſerunt Simoni principi ſacerdotum, & populo Judæorum.

25. Antiochus autem rex applicuit caſtra in Doram ſecundò, admovens ei ſemper manus, & machinas faciens: & concluſit Tryphonem, ne procederet:

26. Et miſit ad eum Simon duo millia virorum electorum in auxilium, & argentum, & aurum, & vaſa copioſa:

27. Et noluit ea accipere, ſed rupit omnia, quæ pactus eſt cum eo antea, & alienavit ſe ab eo.

28. Et miſit ad eum Athenobium unum de amicis ſuis, ut tractaret cum ipſo, dicens: Vos tenetis Joppen, & Gazaram, & arcem quæ eſt in Jeruſalem, civitates regni mei;

29. Fines earum deſolaſtis, & feciſtis plagam magnam in terra, & dominati eſtis per loca multa in regno meo.

30. Nunc ergo tradite civitates, quas occupaſtis: & tributa locorum, in quibus dominati eſtis extra fines Judææ.

31. Sin autem, date pro illis quingenta talenta argenti, & exterminii, quod exterminaſtis, & tributorum civitatum alia talenta quingenta: ſin autem, veniemus, & expugnabimus vos.

32. Et venit Athenobius amicus regis in Jeruſalem, & vidit gloriam Simonis, & claritatem in auro, & argento, & apparatum copioſum; & obſtupuit: & retulit ei verba regis.

33. Et reſpondit ei Simon, & dixit ei: Neque alienam terram ſumpſimus, neque aliena detinemus: ſed hæreditatem patrum noſtrorum, quæ injuſtè ab inimicis noſtris aliquo tempore poſſeſſa eſt.

34. Nos verò tempus habentes, vindicamus hæreditatem patrum noſtrorum.

35. Nam de Joppe & Gazara quæ expoſtulas, ipſi faciebant in populo plagam magnam, & in regione noſtra: horum damus talenta centum. Et non reſpondit ei Athenobius verbum.

36. Reverſus autem cum ira ad regem, renunciavit ei verba iſta, & gloriam Simonis, & univerſa quæ vidit: & iratus eſt rex ira magna.

37. Tryphon autem fugit navi in Orthoſiada (f).

38. Et conſtituit rex Cendebæum ducem mari-

11. (b) Quæ & *Adora* dicitur: urbs eſt maritima in Phœnicia.

16. (c) Quidam legunt *Lepidum*, qui anno 173. Conſul fuit. Calphurnius Piſo anno 174. erat Conſul, quem Valer. Maximus, Lib. 1. cap. 4. vocat *Lucium*. Ita legunt in faſtis Onuphrius & alii. Senatus conſulti Hebræus ſcriptor Hebræis Helleniſtis ſcribens ſenſum magis, quàm verba ipſa expreſſit. Sic enim Senatus conſulta incipiebant: *Quod Lucius Furius verba fecit*.

22. (d) Regi Perſarum, qui & *Phraates*.

23. (e) Urbs erat in Myſia: *Mindum*, urbem Cariæ portu celebrem: *Sicyonem*, urbem Peloponneſi: *Et in Phaſelidem*: urbs erat maritima in confinio Lyciæ & Pamphyliæ: *Et in Gortynam*, urbs erat Cretæ.

37. (f) Quæ eſt urbs Phœniciæ.

maritimum, & exercitum peditum, & equitum dedit illi:

39. Et mandavit illi movere caſtra contra faciem Judææ: & mandavit ei ædificare Gedorem (g), & obſtruere portas civitatis, & debellare populum. Rex autem perſequebatur Tryphonem.

40. Et pervenit Cendebæus Jamniam, & cœpit irritare plebem, & conculcare Judæam, & captivare populum, & interficere, & ædificare Gedorem.

41. Et collocavit illic equites, & exercitum: ut egreſſi perambularent viam Judææ, ſicut conſtituit ei rex.

CAPUT XVI.

Hoc capite mors Simonis, & duorum filiorum narratur, Joannes ejus filius, qui & Hircanus dictus eſt, Simoni patri ſucceſſit. In Simone Machabæorum deſinit hiſtoria anno Simonis 8. Joannes multa & præclara geſſit, quæ ab utroque Joſepho Flavio, & Gorionide referuntur. Antiochus Sidetes ſic dictus voce Syriaca, quòd venandi ſtudio teneretur, Jeroſolymam anno Sabbatico obſeſſurus venit. Cum Joanne inducias primum, tum pacem fecit. Hunc Joannes ad bellum Parthicum comitatus Hircani cognomen adeptus eſt: Ariſtobulo filio principatum reliquit, qui primus nomen Regis aſſumpſit, & cum ſummo ſacerdotio conjunxit.

1. ET aſcendit Joannes de Gazaris, & nuntiavit Simoni patri ſuo, quæ fecit Cendebæus in populo ipſorum.

2. Et vocavit Simon duos filios ſeniores, Judam & Joannem, & ait illis: Ego, & fratres mei, & domus patris mei expugnavimus hoſtes Iſrael ab adoleſcentia uſque in hunc diem: & proſperatum eſt in manibus noſtris liberare Iſrael aliquoties.

3. Nunc autem ſenui, ſed eſtote loco meo, & fratres (a) mei, & egreſſi pugnate pro gente noſtra: auxilium verò de cœlo vobiſcum ſit.

4. Et elegit de regione viginti millia virorum belligeratorum, & equites; & profecti ſunt ad Cendebæum: & dormierunt in Modin.

5. Et ſurrexerunt manè, & abierunt in campum: & ecce exercitus copioſus in obviàm illis peditum, & equitum, & fluvius torrens erat inter medium ipſorum.

6. Et admovit caſtra contra faciem eorum ipſe, & populus ejus, & vidit populum trepidantem ad transfretandum torrentem, & transfretavit primus: & viderunt eum viri, & tranſierunt poſt eum.

7. Et diviſit populum, & equites in medio peditum: erat autem equitatus adverſariorum copioſus nimis.

8. Et exclamaverunt ſacris tubis, & in fugam converſus eſt Cendebæus, & caſtra ejus: & ceciderunt ex eis multi vulnerati: reſidui autem in munitionem fugerunt.

9. Tunc vulneratus eſt Judas frater Joannis: Joannes autem inſecutus eſt eos, donec venit Cedronem, quam ædificavit:

10. Et fugerunt uſque ad turres, quæ erant in agris Azoti, & ſuccendit eas igni. Et ceciderunt ex illis duo millia virorum, & reverſus eſt in Judæam in pace.

11. Et Ptolemæus filius Abobi conſtitutus erat dux in campo Jericho, & habebat argentum, & aurum multum.

12. Erat enim gener ſummi ſacerdotis.

13. Et exaltatum eſt cor ejus, & volebat obtinere regionem, & cogitabat dolum adverſùs Simonem, & filios ejus, ut tolleret eos.

14. Simon autem, perambulans civitates, quæ erant in regione Judææ, & ſolicitudinem gerens earum, deſcendit in Jericho ipſe, & Mathathias filius ejus, & Judas, anno centeſimo ſeptuageſimo ſeptimo, menſe undecimo: hic eſt menſis Sabath.

15. Et ſuſcepit eos filius Abobi (b) in munitiunculam, quæ vocatur Doch, cum dolo, quam ædificavit: & fecit eis convivium magnum, & abſcondit illic viros.

16. Et cùm inebriatus (c) eſſet Simon, & filii ejus, ſurrexit Ptolemæus cum ſuis, & ſumpſerunt arma ſua, & intraverunt in convivium, & occiderunt eum, & duos filios ejus, & quoſdam pueros ejus.

17. Et fecit deceptionem magnam in Iſrael, & reddidit mala pro bonis.

18. Et ſcripſit hæc Ptolemæus, & miſit regi, ut mitteret ei exercitum in auxilium, & traderet ei regionem, & civitates eorum, & tributa.

19. Et

39. (g) In tribu Dan. *Et obſtruere portas civitatis.* Vox *civitatis* non eſt in Græco: unde quidam vertunt *Tinat, fauces montium.*

CAPUT XVI. 3. 4. & 8. (a) Gr. *Fratris mei*, nempè, Jonathæ. *In Modin*, Prope Gedor. *Fugerunt*, in Gedor.

15. (b) Ptolemæus, in munitiunculam, quæ vocatur *Doch.*

16. (c) Inebriatio pro *ſatietate* ſumitur, non quòd mente motus fuerit.

19. Et miſit alios in Gazaram tollere Joannem, & tribunis miſit epiſtolas, ut venirent ad ſe, & daret eis argentum, & aurum, & dona.

20. Et alios miſit occupare Jeruſalem, & montem templi.

21. Et præcurrens quidam, nuntiavit Joanni in Gazara, quia periit pater ejus, & fratres ejus, & quia miſit te quoque interfici.

22. Ut audivit autem, vehementer expavit: & comprehendit viros, qui venerant perdere eum, & occidit eos: cognovit enim quia quærebant eum perdere.

23. Et cætera ſermonum Joannis, & bellorum ejus, & bonarum virtutum, quibus fortiter geſſit, & ædificii murorum (d), quos extruxit, & rerum geſtarum ejus:

24. Ecce hæc ſcripta ſunt in libro dierum ſacerdotii ejus, ex quo factus eſt princeps ſacerdotum poſt patrem ſuum.

23. (d) Murorum Jeruſalem, quorum ſummas partes dejecerat, ut pacem ab Antiocho redimeret ex Joſepho.

LIBER SECUNDUS MACHABÆORUM.

CAPUT PRIMUM.

Utroque Capite primo, & ſecundo epiſtola ſcripta Jeroſolymis ad Judæos Helleniſtas per Ægyptum diſperſos continetur. In hac epiſtola fit mentio alterius v. 7. Scripſimus vobis, *quæ ſcripta eſt anno 169. hæc protrahitur uſque ad finem cap. 2. miſſa fuit anno 188. De illius auctore dubitatur, an Judas fuerit Eſſenus, qui tum temporis, teſte Joſepho, ob prophetiæ donum magnæ erat apud Judæos auctoritatis; an alius nobis incognitus: ſic incertum eſt quis ille fuerit* Ariſtobulus, *qui dicitur magiſter Ptolemæi, an Ariſtobulus Peripteticus, an quis alius ejuſdem ætatis. Ptolemæi, qui* Phycon *dictus eſt, annus viceſimus incidit in annum 188.*

1. FRATRIBUS, qui ſunt per Ægyptum, Judæis, ſalutem dicunt fratres, qui ſunt in Jeroſolymis Judæi, & qui in regione Judææ, & pacem bonam.

2. Benefaciat vobis Deus, & meminerit teſtamenti ſui, quod locutus eſt ad Abraham, & Iſaac, & Jacob ſervorum ſuorum fidelium.

3. Et det vobis cor omnibus, ut colatis eum, & faciatis ejus voluntatem, corde magno, & animo volenti.

4. Adaperiat cor veſtrum in lege ſua, & in præceptis ſuis, & faciat pacem.

5. Exaudiat orationes veſtras, & reconcilietur vobis, nec vos deſerat in tempore malo.

6. Et nunc hic ſumus orantes pro vobis.

7. Regnante Demetrio (a), anno centeſimo ſexageſimo nono, nos Judæi ſcripſimus vobis in tribulatione, & impetu, qui ſupervenit nobis in iſtis annis, ex quo receſſit Jaſon à ſancta terra, & à regno.

8. Por-

CAP. I. 7. (a) Nicanore, cujus partes Judæi tum ſequebantur contra Tryphonem, *Scripſimus vobis*, Antiochi & Epiphanis temporibus, poſtquam Jaſon receſſerat à fide, quam Patriæ ſuæ debebat, & ab amicitia Regum Ægypti.

8. Portam ſuccenderunt, & effuderunt ſanguinem innocentem: & oravimus ad Dominum, & exauditi ſumus, & obtulimus ſacrificium, & ſimilaginem, & accendimus lucernas, & propoſuimus panes.

9. Et nunc frequentate dies ſcenopegiæ menſis Casleu.

10. Anno centeſimo octogeſimo octavo, populus, qui eſt Jeroſolymis, & in Judæa, Senatuſque, & Judas (b), Ariſtobolo magiſtro Ptolemæi regis, qui eſt de genere chriſtorum ſacerdotum, & his, qui in Ægypto ſunt, Judæis, ſalutem & ſanitatem.

11. De magnis periculis à Deo liberati, magnificè gratias agimus ipſi, utpotè qui adversùs talem regem (c) dimicavimus.

12. Ipſe enim ebullire (d) fecit de Perſide eos, qui pugnaverunt contra nos, & ſanctam civitatem.

13. Nam cùm in Perſide eſſet dux (e) ipſe, & cum ipſo immenſus exercitus, cecidit in templo Naneæ conſilio deceptus ſacerdotum Naneæ.

14. Etenim cum ea habitaturus (f) venit ad locum Antiochus, & amici ejus, & ut acciperet pecunias multas dotis nomine.

15. Cùmque propoſuiſſent eas ſacerdotes Naneæ, & ipſe cum paucis ingreſſus eſſet intra ambitum fani, clauſerunt templum,

16. Cùm intraſſet Antiochus: apertoque occulto aditu templi, mittentes lapides percuſſerunt ducem, & eos qui cum eo erant, & diviſerunt membratim, & capitibus amputatis foras projecerunt.

17. Per omnia benedictus Deus, qui tradidit impios.

18. Facturi igitur quinta, & vigeſima die menſis Casleu purificationem (g) templi, neceſſarium duximus ſignificare vobis: ut & vos quoque agatis diem ſcenopegiæ, & diem ignis qui datus eſt quando Nehemias ædificato templo, & altari obtulit ſacrificia.

19. Nam cùm in Perſidem ducerentur patres noſtri, ſacerdotes, qui tunc cultores Dei erant, acceptum ignem de altari occultè abſconderunt in valle, ubi erat puteus altus & ſiccus, & in eo contutati ſunt eum, ita ut omnibus ignotus eſſet locus.

20. Cùm autem præteriſſent anni multi, & placuit Deo ut mitteretur Nehemias à rege Perſidis: nepotes ſacerdotum illorum, qui abſconderant, miſit ad requirendum ignem: & ſicut narraverunt nobis, non invenerunt ignem, ſed aquam craſſam.

21. Et juſſit eos haurire, & afferre ſibi: & ſacrificia quæ impoſita erant, juſſit ſacerdos Nehemias aſpergi ipſa aqua, & ligna, quæ erant ſuperpoſita.

22. Utque hoc factum eſt, & tempus affuit, quo ſol refulſit (h), qui priùs erat in nubilo, accenſus eſt ignis magnus, ita ut omnes mirarentur.

23. Orationem autem faciebant omnes ſacerdotes, dum conſummaretur ſacrificium, Jonatha (i) inchoante, cæteris autem reſpondentibus.

24. Et Nehemiæ erat oratio hunc habens modum: Domine Deus omnium creator, terribilis, & fortis, juſtus & miſericors, qui ſolus es bonus rex,

25. Solus præſtans, ſolus juſtus, & omnipotens, & æternus, qui liberas Iſrael de

10. (b) Joannis Hircani vicès gerens, Joanne in hoſtes bellum agente: *Chriſtorum*, ſacerdotum ex ſtirpe Aaron.

11. (c) Antiochus ille an fuit *Epiphanes*, ut multi opinantur, an potiùs *Sidetes*, qui anno 188. regnabat. Hic teſte Juſtino Lib. 36. bis in Perſidem irrupit, primùm quidem comitante Joanne Hircano, ut diximus, ac forte iterum eò perrexit, cùm ab eodem Joanne jam eſſet alienatus. Mors utriuſque Antiochi Illuſtris & Sidetis omninò diverſa eſt, & diſtincta tempora.

12. (d) Militas adversùs Judæos: alii legunt in Perſidem & Chaldæam; ſed Perſidis nomen latiùs interdum ſumitur, & complectitur Parthos & Medos.

13. (e) Hic eſt Antiochus *Soter*; qui & *Sidetes* frater Demetrii capti à Perſis, & filius prioris *Demetrii*: huic enim omnia conveniunt, quæ hoc in loco referuntur. Hic cùm templum *Nanæ* Veneris, ac *Dianæ* (nam utraque ibi colebatur) direptum iret cum exercitu, lapidibus obrutus eſt.

14. (f) Id utique uſitatum fuit nonnullis Regibus, ut cum Deabus matrimonium contraherent: ſic honeſto prætextu theſauros rapturus venerat Antiochus. Huic perſuaſerunt ſacerdotes ut templum cum paucis sociis ingrederetur; *Clauſerunt templum*, quaſi ſacros ritus facturi, eumque unà cum amicis lapidibus obruerunt. Mortem hujus Regis alii aliter narrant. Juſtinus ait eum à ſuis deſertum & occiſum, cùm pugnaret adversùs Parthos; Appianus ſcribit eum ſibi ipſi mortem conſciviſſe. Cædes ſecretò peracta eſt: hinc varii rumores de ejus nece ſparſi; ac credibile eſt ſacerdotes templi vulgaſſe Regem à numine ipſo occiſum.

18. (g) Feſtum dedicationis vocat *Scenopegiam*: nam ad modum Scenopegiæ celebrabatur. Itaque dies encæniorum is eſt, de quo 1. Machab. 4. dies verò ignis eſt dies encæniorum templi ſecundi: de quo Eſdræ, cap. 6. Gr. ϰ̀ τό πυρὸς. *Et diem ignis*: Is dies ſacrificiorum congruebat cum tempore feſti tabernaculorum, ut videre eſt Nehemiæ, cap. 8. Ita videtur Grotio, qui dubitat, an ea quæ ſequuntur uſque ad cap. 2. verſ. 19. ſint interjecta. Verùm id eſt extra omnem dubitationem poſitum, quæcumque hoc loco referuntur, ab Auctore Hagiographo eſſe conſcripta. Tabernaculorum, aut Scenopegiæ dies ad menſem *Tiſri* ſpectabat, Exodi, cap. 23.

22. (h) Ut aqua illa denſa ſole abſcondito aqua tantùm fuit, ſed ſole illuceſcente ſtatim in ignem converſa eſt: ſic Judæi peccatis ſuis Deum à ſe abalienârunt, & omnis eorum religio inſtar aquæ fuit, ſacrificiis inutilis. Sed ubi divina miſericordia iis affulſit, aqua illa in ignem converſa eſt, ac Deo accepta eſſe ſacrificia declaratur, Ambr. Lib. 3. de officiis. Hic ignis abſconditur captivitatis tempore, quo culpa regnat; tempore autem libertatis revelatur; & licèt in aquæ ſpeciem mutatus, tamen ſervat ignis naturam, ut conſumat ſacrificium.

23. (i) Hic erat præcentor, non Pontifex.

de omni malo, qui feciſti patres electos, & ſanctificaſti eos:

26. Accipe ſacrificium pro univerſo populo tuo Iſrael, & cuſtodi partem tuam, & ſanctifica.

27. Congrega diſperſionem noſtram, libera eos, qui ſerviunt gentibus, & contemptos, & abominatos reſpice: ut ſciant gentes quia tu es Deus noſter.

28. Afflige opprimentes nos, & contumeliam facientes in ſuperbia.

29. Conſtitue populum tuum in loco ſancto tuo, * ſicut dixit Moyſes. * Deut. 30. 3. & 5.

30. Sacerdotes autem pſallebant hymnos, uſquequò conſumptum eſſet ſacrificium. Inf. 2. 18.

31. Cùm autem conſumptum eſſet ſacrificium, ex reſidua aqua Nehemias juſſit lapides majores perfundi.

32. Quod ut factum eſt, ex eis flamma accenſa eſt: ſed ex lumine, quod refulſit ab altari, conſumpta eſt.

33. Ut verò manifeſtata eſt res, renuntiatum eſt regi Perſarum, quòd in loco, in quo ignem abſconderant hi, qui tranſlati fuerant ſacerdotes, aqua apparuit, de qua Nehemias, & qui cum eo erant, purificaverunt ſacrificia.

34. Conſiderans autem rex, & rem diligenter examinans, fecit ei templum (k), ut probaret quod factum erat.

35. Et cùm probaſſet, ſacerdotibus donavit multa bona, & alia atque alia munera, & accipiens manu ſua, tribuebat eis.

36. Appellavit autem Nehemias hunc locum Nephthar, quod interpretatur Purificatio. Vocatur autem apud plures Nephi.

CAPUT II.

Pars altera epiſtolæ, cujus fit mentio capite ſuperiore.

1. INvenitur autem in deſcriptionibus (a) Jeremiæ prophetæ, quòd juſſit eos ignem accipere qui tranſmigrabant: ut ſignificatum eſt, & ut mandavit tranſmigratis.

2. Et dedit illis legem ne obliviſcerentur præcepta Domini, & ut non exerrarent mentibus videntes ſimulacra aurea, & argentea, & ornamenta eorum.

3. Et alia hujuſmodi dicens, hortabatur ne legem amoverent à corde ſuo.

4. Erat autem in ipſa ſcriptura, quomodo tabernaculum, & arcam juſſit propheta divino reſponſo ad ſe facto comitari ſecum, uſquequò exiit in montem, * in quo Moyſes aſcendit, & vidit Dei hæreditatem. * Deut. 34. 1.

5. Et veniens ibi Jeremias, invenit locum ſpeluncæ: & tabernaculum, & arcam, & altare incenſi intulit illuc, & oſtium obſtruxit.

6. Et acceſſerunt quidam ſimul, qui ſequebantur, ut notarent ſibi locum: & non potuerunt invenire.

7. Ut autem cognovit Jeremias, culpans illos, dixit: Quòd ignotus erit locus, donec congreget (b) Deus congregationem populi, & propitius fiat:

8. Et tunc Dominus oſtendet hæc, & apparebit majeſtas Domini, & nubes erit, ſicut & Moyſi manifeſtabatur, & * ſicut cùm Salomon petiit ut locus ſanctificaretur magno Deo, manifeſtabat hæc. * 3. Reg. 8. 11. 2. Par. 6. 14.

9. Magnificè etenim ſapientiam tractabat: & ut ſapientiam habens, obtulit ſacrificium dedicationis, & conſummationis templi.

10. * Sicut & Moyſes orabat ad Dominum, & deſcendit ignis de cœlo, & conſumpſit holocauſtum, ſic & Salomon oravit, & deſcendit ignis de cœlo, & conſumpſit holocauſtum. * Lev. 9. 24. 2. Par. 7. 1.

11. Et dixit Moyſes, * eò quòd non ſit comeſtum quod erat pro peccato, conſumptum eſt. * Lev. 10. 16. &

12. Similiter & Salomon octo diebus celebravit dedicationem.

13. Inferebantur (c) autem in deſcriptionibus & commentariis Nehemiæ hæc eadem; & ut conſtruens bibliothecam congregavit de regionibus libros, & Prophetarum, & David, & epiſtolas Regum, & de donariis.

14. Similiter autem & Judas, ea quæ deciderant (d) per bellum, quod nobis acciderat, congregavit omnia, & ſunt apud nos.

15. Si ergo deſideratis hæc, mittite qui perferant vobis.

16. Acturi itaque purificationem ſcripſimus vobis: benè ergo facietis, ſi egeritis hos dies.

17. Deus

34. (k) Fortè *ſacellum*, aut potiùs, ut ſuſpicatur Serarius, *ſacrum* adjectum fuit.

CAP. II. 1. (a) Liber iſte non extat. Quo tempore captivitatis Jeremias ignem, arcam & tabernaculum ſubduxerit, incertum eſt.

7. (b) Fortè ſub mundi finem, cùm Judæi ad fidem convertentur: alii hæc inventa eſſe volunt, cùm Chriſtus, qui eſt vera arca, quique verum erexit tabernaculum, gentes congregavit. Hoc facto Deus oſtendit fore, ut fides & evangelium ad gentes transferrentur.

13. (c) Narrabantur. *In deſcriptionibus & commentariis*, in Annalibus, & in diariis; *& ut conſtruens bibliothecam*, in ipſo templo: *& de donariis*; poſterior copula, &c. abundat.

14. (d) Quæ per bellum disjecta erant, collegit.

Digitized by Google

17. Deus autem, qui liberavit populum ſuum, & reddidit hæreditatem omnibus, & regnnin, & ſacerdotium, & ſanctificationem.

*Deut. 30. 3. & 5. Sup. 1. 29. 18. * Sicut premiſit in lege, ſperamus quòd citò noſtri miſerebitur, & congregabit de ſub cœlo in locum ſanctum.

19. Eripuit enim nos de magnis periculis, & locum purgavit.

20. De Juda verò Machabæo, & fratribus ejus, & de templi magni purificatione, & de aræ dedicatione;

21. Sed & de præliis, quæ pertinent ad Antiochum Nobilem, & filium ejus Eupatorem;

22. Et de illuminationibus, quæ de cœlo factæ ſunt ad eos, qui pro Judæis fortiter fecerunt, ita ut univerſam regionem, cùm pauci eſſent, vindicarent, & barbaram multitudinem fugarent,

23. Et famoſiſſimum in toto orbe templum recuperarent, & civitatem liberarent, & leges, quæ abolitæ erant, reſtituerentur, Domino cum omni tranquillitate propitio facto illis;

24. Itemque ab Jaſone Cyrenæo quinque libris comprehenſa, tentavimus nos uno volumine breviare.

25. Conſiderantes enim multitudinem librorum, & difficultatem volentibus aggredi narrationes hiſtoriarum propter multitudinem rerum,

26. Curavimus volentibus quidem legere, ut eſſet animi oblectatio: ſtudioſis verò, ut faciliùs poſſint memoriæ commendare: omnibus autem legentibus utilitas conſeratur.

27. Et nobis quidem ipſis, qui hoc opus breviandi cauſa ſuſcepimus, non facilem laborem, imò verò negotium (e) plenum vigiliarum, & ſudoris aſſumpſimus.

28. Sicut hi, qui præparant convivium, & quærunt aliorum voluntati parere, propter multorum gratiam, libenter laborem ſuſtinemus.

29. Veritatem (f) quidem de ſingulis auctoribus concedentes, ipſi autem ſecundùm datam formam brevitati ſtudentes.

30. Sicut enim novæ domus architecto (g) de univerſa ſtructura curandum eſt: ei verò, qui pingere curat, quæ apta ſunt ad ornatum, exquirenda ſunt: ita æſtimandum eſt, & in nobis.

31. Etenim intellectum colligere, & ordinare ſermonem, & curioſiùs partes ſingulas quaſque diſquirere, hiſtoriæ congruit auctori:

32. Brevitatem verò dictionis ſectari, & executiones rerum vitare, brevianti concedendum eſt.

33. Hinc ergo narrationem incipiemus: de præfatione tantùm dixiſſe ſufficiat: ſtultum etenim eſt ante hiſtoriam effluere, in ipſa autem hiſtotia ſueciogi.

CAPUT III.

Hæc duo capita 3. & 4. ſuperioris libri capite 1. maxima ex parte continentur; initium turbarum à Simone præpoſito militiæ templi ortum eſt Seleuci temporibus, qui ad Apollonium retulit ingentem vim pecuniarum in templo aſſervari, eaſque è tributis eſſe collectas, profanas adeò eſſe, non rebus ſacris deſtinatas.

1. IGitur cùm ſancta civitas habitaretur in omni pace, leges etiam adhuc optimè cuſtodirentur, propter Oniæ pontificis pietatem, & animos odio habentes mala,

2. Fiebat ut & ipſi reges, & principes locum ſummo honore dignum ducerent, & tem-

17. (e) Ex hoc loco Heterodoxi perperam concludunt hunc Librum divino afflante Spiritu non eſſe ſcriptum. Nam, ut optime reſpondet Bellarminus, Lib. 1. de verbo Dei, cap. 15. Deus eſt auctor omnium ſcripturarum, ſed diverſa ratione. Nam Prophetæ non aliam habuerunt laborem, quam ſcribendi quæ ſibi erant revelata. Aliis non ſemper Deus revelabat verba, ſed excitabat eos ut ſcriberent, & aderat ne fallerentur in ſcribendo. Et quidem hujus Libri ſcriptor nullam deprecatur culpam contra hiſtoriæ veritatem: ſed de ſcribendi ratione tantum loquitur. Aliud eſt verè, aliud disertè dicere. Deus quidem ſic auctores ſacros regebat, ut illis ſtyli libertatem & ſcribendi modum relinqueret. *Negotium:* ut convivium paranti, ita & ei qui omnium utilitatem ſpectat, non leve negotium eſt.

29. (f) In Græco [illegible], *exactam pertractationem: veritatis* nomen deeſt: circumſtantias quidem rerum geſtarum Jaſoni, qui erat auctor ſacer relinquens, res ſummatim tractare voluit.

30. (g) Jaſonem cum architecto comparat, qui ædificii materiam parat, & formam operis animo deſignat: ſe verò inſtar pictoris eſſe innuit, qui hiſtoriam ab alio factam breviando jucundiorem & utiliorem vult efficere.

& templum maximis muneribus illuſtrarent:

3. Ita ut Seleucus Aſiæ rex de redditibus ſuis præſtaret omnes ſumptus ad miniſterium ſacrificiorum pertinentes.

4. Simon autem de tribu Benjamin præpoſitus templi conſtitutus, contendebat, obſiſtente ſibi principe ſacerdotum, iniquum aliquid in civitate moliri.

5. Sed cùm vincere Oniam non poſſet, venit ad Apollonium Tharſææ filium, qui eo tempore erat dux Cœleſyriæ, & Phœnicis:

6. Et nuntiavit ei, pecuniis innumerabilibus plenum eſſe ærarium Jeroſolymis, & communes copias immenſas eſſe, quæ non pertinent ad rationem ſacrificiorum: eſſe autem poſſibile ſub poteſtate regis cadere univerſa.

7. Cùmque retuliſſet ad regem Apollonius de pecuniis, quæ delatæ erant, ille accitum Heliodorum, qui erat ſuper negotia ejus, miſit cum mandatis, ut prædictam pecuniam transportaret:

8. Statimque Heliodorus iter eſt aggreſſus, ſpecie quidem quaſi per Cœleſyriam & Phœnicen civitates eſſet peragraturus, revera autem regis propoſitum perfecturus.

9. Sed, cùm veniſſet Jeroſolymam, & benignè à ſummo ſacerdote in civitate eſſet exceptus, narravit de dato indicio pecuniarum: &, cujus rei gratia adeſſet, aperuit: interrogabat autem, ſi verè hæc ita eſſent.

10. Tunc ſummus ſacerdos oſtendit depoſita eſſe hæc, & victualia (a) viduarum, & pupillorum:

11. Quædam verò eſſe Hircani Tobiæ viri valdè eminentis, in his, quæ detulerat impius Simon: univerſa autem argenti talenta eſſe quadringenta, & auri ducenta.

12. Decipi (b) verò eos, qui credidiſſent loco & templo, quod per univerſum mundum honoratur, pro ſui veneratione & ſanctitate omninò impoſſibile eſſe.

13. At ille pro his, quæ habebat in mandatis à rege, dicebat omni genere (c) regi ea eſſe deferenda.

14. Conſtituta autem die intrabat de his Heliodorus ordinaturus. Non modica verò per univerſam civitatem erat trepidatio.

15. Sacerdotes autem ante altare cum ſtolis ſacerdotalibus jactaverunt ſe, & invocabant de cœlo eum, qui de depoſitis legem poſuit, ut his, qui depoſuerant ea, ſalva cuſtodiret.

16. Jam verò qui videbat ſummi ſacerdotis vultum, mente vulnerabatur: facies enim, & color immutatus declarabat internum animi dolorem.

17. Circumfuſa enim erat mœſtitia quædam viro, & horror corporis, per quem manifeſtus aſpicientibus dolor cordis ejus efficiebatur.

18. Alii etiam gregatim de domibus confluebant, publica ſupplicatione obſecrantes, pro eo quòd in contemptum locus eſſet venturus.

19. Accinctæque mulieres ciliciis pectus, per plateas confluebant: ſed & virgines, quæ concluſæ (d) erant, procurrebant ad Oniam, aliæ autem ad muros, quædam verò per feneſtras aſpiciebant:

20. Univerſæ autem protendentes manus in cœlum, deprecabantur.

21. Erat enim miſera commiſtæ multitudinis, & magni ſacerdotis in agone conſtituti expectatio.

22. Et hi quidem invocabant omnipotentem Deum, ut credita ſibi, his qui crediderant, cum omni integritate conſervarentur.

23. Heliodorus autem, quod decreverat, perficiebat eodem loco ipſe cum ſatellitibus circa ærarium præſens.

24. Sed ſpiritus (e) omnipotentis Dei magnam fecit ſuæ oſtenſionis evidentiam, ita ut omnes, qui auſi fuerant parere ei, ruentes Dei virtute, in diſſolutionem & formidinem converterentur.

25. Apparuit enim illis quidam equus terribilem habens ſeſſorem, optimis operimentis adornatus: iſque cum impetu Heliodoro priores calces eliſit: qui autem ei ſedebat, videbatur arma habere aurea.

26. Alii etiam apparuerunt duo juvenes virtute decori, optimi gloria, ſpecioſique amictu: qui circumſteterunt eum, & ex utraque parte flagellabant, ſine intermiſſione multis plagis verberantes.

27. Subitò autem Heliodorus concidit in terram, eumque multa caligine circumfuſum rapuerunt, atque in ſella geſtatoria poſitum ejecerunt.

28. Et

CAP. III. 10. (a) Deſtinatas eſſe has opes viduis & pupillis ſublevandis.
12. (b) In Græco apertior eſt ſenſus; per injuriam autem fraudare eos, qui ſanctitati loci, & majeſtati templi confiſi eſſent, indignum eſſe nec prorsùs fieri debere: quod Latinus interpres minùs incommodè vertit per *impoſſibile*. Juriſconſulti *impoſſibilia* vocant quæ honeſtè fieri non poſſunt.
13 (c) Omni modo.
19. (d) I. ... Machab. additur *in thalamis*, Intra conclave virginum.
24 (e) Gr. Sed ſpiritum & omnis poteſtatis dominator magnum fecit oſtentum.

28. Et is, qui cum multis curſoribus, & ſatellitibus prædictum ingreſſus eſt ærarium, portabatur nullo ſibi auxilium ferente, manifeſta Dei cognita virtute:

29. Et ille quidem per divinam virtutem jacebat mutus: atque omni ſpe & ſalute privatus.

30. Hi autem Dominum benedicebant, quia magnificabat locum ſuum: & templum, quod paulò antè timore ac tumultu erat plenum, apparente omnipotente Domino, gaudio & lætitia impletum eſt.

31. Tunc verò ex amicis Heliodori quidam rogabant confeſtim Oniam, ut invocaret Altiſſimum, ut vitam donaret ei, qui in ſupremo ſpiritu erat conſtitutus.

32. Conſiderans autem ſummus ſacerdos, ne fortè rex ſuſpicaretur malitiam aliquam ex Judæis circa Heliodorum conſummatam, obtulit pro ſalute viri hoſtiam ſalutarem.

33. Cùmque ſummus ſacerdos exoraret, iidem juvenes eiſdem veſtibus amicti, aſtantes Heliodoro, dixerunt: Oniæ ſacerdoti gratias age: nam propter eum Dominus tibi vitam donavit.

34. Tu autem à Deo flagellatus, nuntia omnibus magnalia Dei, & poteſtatem. Et his dictis, non comparuerunt.

35. Heliodorus autem, hoſtia Deo oblata, & votis magnis promiſſis ei, qui vivere illi conceſſit, & Oniæ gratias agens, recepto exercitu, repedabat ad regem.

36. Teſtabatur autem omnibus ea, quæ ſub oculis ſuis viderat opera magni Dei.

37. Cùm autem rex interrogaſſet Heliodorum, quis eſſet aptus adhuc ſemel Jeroſolymam mitti, ait:

38. Si quem habes hoſtem, aut regni tui inſidiatorem, mitte illuc, & flagellatum eum recipies, ſi tamen evaſerit: eò quòd in loco ſit verè Dei quædam virtus.

39. Nam ipſe, qui habet in cœlis habitationem, viſitator & adjutor eſt loci illius, & venientes ad malefaciendum percutit, ac perdit.

40. Igitur de Heliodoro, & ærarii cuſtodia, ita res ſe habet.

CAPUT IV.

Onias ſummus ſacerdos ſub Seleuco impiè dejectus ab Andronico perimitur jubente Menelao.

1. SImon autem prædictus pecuniarum & patriæ delator, malè loquebatur de Onia, tamquam ipſe Heliodorum inſtigaſſet ad hæc, & ipſe fuiſſet incentor malorum:

2. Proviſoremque civitatis (a), ac defenſorem gentis ſuæ, & æmulatorem legis Dei, audebat inſidiatorem regni dicere.

3. Sed, cùm inimicitiæ in tantum procederent, ut etiam per quoſdam Simonis neceſſarios homicidia fierent:

4. Conſiderans Onias periculum contentionis, & Apollonium inſanire, utpotè ducem Cœleſyriæ & Phœnicis, ad augendam malitiam Simonis, ad regem ſe contulit,

5. Non ut civium accuſator, ſed communem utilitatem apud ſemetipſum univerſæ multitudinis conſiderans.

6. Videbat enim ſine regali providentia impoſſibile eſſe pacem rebus dari, nec Simonem poſſe ceſſare à ſtultitia ſua.

7. Sed poſt Seleuci vitæ exceſſum, cùm ſuſcepiſſet regnum Antiochus, qui Nobilis appellabatur, ambiebat Jaſon frater Oniæ ſummum ſacerdotium:

8. Adito rege, promittens ei argenti talenta trecenta ſexaginta, & ex redditibus aliis talenta octoginta,

9. Super hæc promittebat, & alia centum quinquaginta, ſi poteſtati ejus concederetur gymnaſium & ephebiam ſibi conſtituere, & eos, qui in Jeroſolymis erant, Antiochenos ſcribere (b).

10. Quod cùm rex annuiſſet, & obtinuiſſet principatum, ſtatim ad gentilem ritum contribules ſuos transferre cœpit.

11. Et amotis his, quæ humanitatis cauſa Judæis à regibus fuerant conſtituta, per Joannnem patrem Eupolemi, qui apud Romanos de amicitia & ſocietate functus eſt legatione legitima, civium jura deſtituens, prava inſtituta ſancicbat.

12. Etenim auſus eſt * ſub ipſa arce gymnaſium conſtituere, & optimos quoſque epheborum in lupanaribus ponere. * 1. Mach. 1. 15.

13. Erat autem hoc non initium, ſed incrementum quoddam, & profectus gentilis & alienigenæ converſationis, propter impii & non ſacerdotis Jaſonis nefarium & inauditum ſcelus.

14. Ita ut ſacerdotes jam non circa altaris officia dediti eſſent, ſed contempto templo, & ſacrificiis neglectis, feſtinarent participes fieri palæſtræ, & præbitionis ejus injuſtæ, & in exercitiis diſci.

15. Et patrios quidem honores nihil habentes, Græcas glorias optimas arbitrabantur.

16. Qua-

CAP. IV. 2. (a) Græcè, εὐεργέτην, *benefactorem*, bene meritum de civitate.

9. (b) Amicos ſuos civitate Antiochena donare.

16. Quarum gratia periculoſa eos contentio habebat, & eorum inſtituta æmulabantur, ac per omnia his conſimiles eſſe cupiebant, quos hoſtes & peremptores habuerant.

17. In leges enim divinas impiè agere impunè non cedit: ſed hoc tempus ſequens declarabit.

18. Cùm autem quinquennalis agon Tyri celebraretur, & rex præſens eſſet,

19. Miſit Jaſon (c) facinoroſus ab Jeroſolymis viros peccatores, portantes argenti didrachmas trecentas in ſacrificium Herculis: quas poſtulaverunt hi, qui aſportaverant ne in ſacrificiis erogarentur, quia non oporteret, ſed in alios ſumptus eas deputari.

20. Sed hæ oblatæ ſunt quidem ab eo, qui miſerat, in ſacrificium Herculis: propter præſentes autem datæ ſunt in fabricam navium triremium.

21. Miſſo autem in Ægyptum Apollonio Mneſthei filio, propter primates Ptolemæi Philometoris regis, cùm cognoviſſet (d) Antiochus alienum ſe à negotiis regni effectum, propriis utilitatibus conſulens, profectus inde venit Joppen, & inde Jeroſolymam.

22. Et magnificè ab Jaſone & civitate ſuſceptus, cum facularum luminibus & laudibus ingreſſus eſt: & inde in Phœnicen exercitum convertit.

23. Et poſt triennii tempus miſit Jaſon Menelaum, ſupradicti Simonis fratrem, portantem pecunias regi, & de negotiis neceſſariis reſponſa perlaturum.

24. At ille commendatus regi, cùm magnificaſſet (e) faciem poteſtatis ejus, in ſemetipſum retorſit ſummum ſacerdotium ſuperponens Jaſoni talenta argenti trecenta.

25. Acceptiſque à rege mandatis, venit, nihil quidem habens dignum ſacerdotio; animos verò crudelis tyranni, & feræ belluæ iram gerens.

26. Et Jaſon quidem, qui proprium fratrem captivaverat (f), ipſe deceptus profugus in Ammanitem expulſus eſt regionem.

27. Menelaus autem principatum quidem obtinuit: de pecuniis verò regi promiſſis, nihil agebat, cùm exactionem faceret Soſtratus, qui arci erat præpoſitus:

28. (Nam ad hunc exactio vectigalium pertinebat) quam ob cauſam utrique ad regem ſunt evocati.

29. Et Menelaus amotus eſt à ſacerdotio, ſuccedente (g) Lyſimacho fratre ſuo: Soſtratus autem prælatus eſt Cypriis.

30. Et cùm hæc agerentur, contigit Tharſenſes, & Mallotas (h) ſeditionem movere, eò quòd Antiochidi regis concubinæ dono eſſent dati.

31. Feſtinanter itaque rex venit ſedare illos, relicto ſuffecto uno ex comitibus ſuis Andronico.

32. Ratus autem Menelaus accepiſſe ſe tempus opportunum, aurea quædam vaſa è templo furatus donavit Andronico, & alia vendiderat Tyri, & per vicinas civitates.

33. Quod cùm certiſſimè cognoviſſet Onias, arguebat eum, ipſe in loco tuto ſe continens Antiochiæ ſecus Daphnem.

34. Unde Menelaus accedens ad Andronicum, rogabat ut Oniam interficeret. Qui cùm veniſſet ad Oniam, & datis dextris cum jurejurando (quamvis eſſet ei ſuſpectus) ſuaſiſſet de *aſylo* procedere, ſtatim eum peremit, non veritus juſtitiam.

35. Ob quam cauſam non ſolùm Judæi, ſed aliæ quoque nationes indignabantur, & moleſtè ferebant de nece tanti viri injuſta.

36. Sed regreſſum regem de Ciliciæ locis, adierunt Judæi apud Antiochiam, ſimul & Græci, conquerentes de iniqua nece Oniæ.

37. Contriſtatus itaque animo Antiochus propter Oniam, & flexus ad miſericordiam, lacrymas fudit, recordatus defuncti ſobrietatem, & modeſtiam.

38. Accenſiſque animis, Andronicum purpura exutum, per totam civitatem jubet circumduci: & in eodem loco, in quo in Oniam impietatem commiſerat, ſacrilegum vita privari, Domino illi condignam retribuente pœnam.

39. Multi autem ſacrilegiis in templo à Lyſimacho commiſſis Menelai conſilio, & divulgata fama, congregata eſt multitudo adversùm Lyſimachum, multo jam auro exportato.

40. Turbis autem inſurgentibus, & animis

19. (c) Græcè, θεωροὺς, *ſpectatores*, qui ad divinarum rerum curam mittebantur. *Didrachmas trecentas*, ſuſpicatur Grotius *trecentas* pro *ter mille* poſitas, uti in verſiculo proximè ſequenti, navium *triremium*, pro *trierium*, ubi erant tres ordines remorum, non tantùm tres remi, ut in naviculis. Sic v. 21. propter *primates*, Interpres forſitan ſcripſit *primatus*.

21. (d) Gr. Cùm cognoviſſet Antiochus à rebus ſuis alienum factum Ptolemæum.

24. (e) Cùm ei eſſet adulatus, atque ei perſuaſiſſet quidvis illum in ſacra libitu poſſe, ſummi ſacerdotii dignitatem in ſe tranſtulit, cùm is eſſet e tribu Benjamin.

26. (f) Vox Græca [illegible], etiam ſignificat, *ſeduxerat*, aut *circumvenerat*; ipſe deceptus, quod fecerat fratri, id ipſe paſſus eſt à fratre altero. *Profugus in Ammanitem*, ſuſpicatur Grotius ſcripſiſſe Interpretem *in Ammonidem*.

29. (g) Gr. Vicarium reliquit fratrem Lyſimachum.

30. (h) *Mallota*, Incolæ civitatis, cui nomen *Mallus* in Cilicia.

nis ira repletis, Lyſimachus armatis ferè tribus millibus iniquis manibus uti cœpit, duce quodam tyranno, ætate pariter & dementia provecto.

41. Sed, ut intellexerunt conatum Lyſimachi, alii lapides, alii fuſtes validos atripuere: quidam verò cinerem in Lyſimachum jecere.

42. Et multi quidem vulnerati, quidam autem & proſtrati, omnes verò in fugam converſi ſunt: ipſum etiam ſacrilegum ſecùs ærarium interfecerunt.

43. De his ergo cœpit judicium adverſùs Menelaum agitari.

44. Et cùm veniſſet rex Tyrum, ad ipſum negotium detulerunt miſſi tres viri à ſenioribus.

45. Et cùm ſuperaretur Menelaus, promiſit Ptolemæo multas pecunias dare ad ſuadendum regi.

46. Itaque Ptolemæus in quodam atrio poſitum quaſi refrigerandi gratia regem adiit, & deduxit à ſententia:

47. Et Menelaum quidem univerſæ malitiæ reum criminibus abſolvit: miſeros autem, qui etiamſi apud Scythas cauſam dixiſſent, innocentes judicarentur, hos morte damnavit.

48. Citò ergo injuſtam pœnam dederunt, qui pro civitate, & populo, & ſacris vaſis cauſam proſecuti ſunt.

49. Quam ob rem Tyrii quoque indignati, erga ſepulturam eorum liberaliſſimi extiterunt.

50. Menelaus autem propter eorum, qui in potentia erant, avaritiam, permanebat in poteſtate, creſcens in malitia ad inſidias civium.

CAPUT V.

Quæ Antiochi juſſu Jeroſolymæ factæ ſunt cædes, quæque prædixerat Angelus Danielis cap. 11. referuntur. Ita enim Angelus Dan. 11. v. 30. Et venient ſuper eum trieres, & Romani, & percutietur: *metu videlicet infirmatus, aut conſternatus. Nam Lena ex urbe Alexandriam miſſus juſſit Antiocho, qui ſecundam in Ægyptum profectionem paraverat, ut ex Ægypto excederet: paruit ille ira & dolore plenus, quem effudit in Judæos.*

1. EOdem tempore Antiochus ſecundam profectionem paravit in Ægyptum,

2. Contigit autem per univerſam Jeroſolymorum civitatem videri diebus quadraginta per aera equites diſcurrentes, auratas ſtolas habentes, & haſtis, quaſi cohortes, armatos.

3. Et curſus equorum per ordines digeſtos, & congreſſiones fieri cominùs, & ſcutorum motus, & galeatorum multitudinem gladiis diſtrictis, & telorum jactus, & aureorum armorum ſplendorem, omniſque generis loricarum.

4. Quapropter omnes rogabant in bonum monſtra converti.

5. Sed cùm falſus rumor exiſſet, tamquam vita exceſſiſſet Antiochus, aſſumptis Jaſon non minùs mille viris, repentè aggreſſus eſt civitatem: & civibus ad murum convolantibus, ad ultimum apprehenſa civitate, Menelaus fugit in arcem:

6. Jaſon verò non parcebat in cæde civibus ſuis, nec cogitabat proſperitatem adverſùm cognatos malum eſſe maximum, arbitrans hoſtium, & non civium ſe trophæa capturum.

7. Et principatum quidem non obtinuit, finem verò inſidiarum ſuarum confuſionem accepit, & profugus iterùm abiit in Ammaniten.

8. Ad ultimum, in exitium ſui concluſus ab Areta Arabum tyranno, fugiens de civitate in civitatem: omnibus odioſus, ut refuga legum, & execrabilis, ut patriæ, & civium hoſtis, in Ægyptum extruſus eſt:

9. Et qui multos de patria ſua expulerat, peregrè periit, Lacedæmonas profectus, quaſi pro cognatione ibi refugium habiturus:

10. Et qui inſepultos multos abjecerat, ipſe, & illamentatus, & inſepultus abjicitur, ſepultura neque peregrina uſus, neque patrio ſepulchro participans.

11. His itaque geſtis, ſuſpicatus eſt rex ſocietatem deſerturos Judæos (a): & ob hoc profectus ex Ægypto efferatis animis, civitatem quidem armis cepit.

12. Juſſit autem militibus interficere, nec parcere occurſantibus, & per domos aſcendentes trucidare.

13. Fiebant ergo cædes juvenum ac ſeniorum, & mulierum, & natorum exterminia, virginumque, & parvulorum neces.

14. Erant

CAP. V. 11. (a) Quòd de morte Antiochi rumorem ſparſiſſent, quòd Lyſimachum quem Pontificem conſtituerat, interfeciſſent, quòd ipſi advenienti portas occluſiſſent. Unde pergit Gabriel Angelus apud Danielem: *Et indignabitur contra teſtamentum ſanctuarii*; contra Jeroſolymam & templum, ubi divina lex, quæ eſt ſanctum Dei teſtamentum, ſervatur: *Et pollvent ſanctuarium fortitudinis*, templum Dei fortiſſimi: *Et dabunt abominationem in deſolationem*. Hebr. *ponent in templo abominationem deſolationis*: nempe ſimulacrum Jovis Olympii, ac profanos milites.

Digitized by Google

14. Erant autem toto triduo octoginta millia interfecti (b), quadraginta millia vincti, non minus autem venumdati.

15. Sed nec iſta ſufficiunt: auſus eſt etiam intrare templum univerſa terra ſanctius, Menelao ductore, qui legum & patriæ fuit proditor:

16. Et ſceleſtis manibus ſumens ſancta vaſa, quæ ab aliis regibus, & civitatibus erant poſita ad ornatum loci, & gloriam, contrectabat indignè, & contaminabat.

17. Ita alienatus mente Antiochus, non conſiderabat, quòd propter peccata habitantium civitatem, modicùm Deus fuerat iratus: propter quod, & accidit circa locum deſpectio:

18. Alioquin niſi contigiſſet eos multis peccatis eſſe involutos, * ſicut Heliodorus, qui miſſus eſt à Seleuco rege ad expoliandum ærarium, etiam hic ſtatim adveniens flagellatus, & repulſus utique fuiſſet ab audacia.

* Supr. 3. 25. & 27.

19. Verùm non propter locum, gentem; ſed propter gentem, locum Deus elegit.

20. Ideòque & ipſe locus particeps factus eſt populi malorum: poſteà autem fiet ſocius bonorum, & qui derelictus in ira Dei omnipotentis eſt, iterùm in magni Domini reconciliatione cum ſumma gloria exaltabitur.

21. Igitur Antiochus mille & octingentis ablatis de templo talentis, velociter Antiochiam regreſſus eſt, exiſtimans ſe præ ſuperbia terram ad navigandum, pelagus verò ad iter agendum deducturum propter mentis elationem.

22. Reliquit autem, & præpoſitos ad affligendam gentem: Jeroſolymis quidem Philippum genere Phrygem, moribus crudeliorem eo ipſo, à quo conſtitutus eſt:

23. In Garizim autem Andronicum & Menelaum, qui graviùs quàm cæteri imminebant civibus.

24. Cùmque appoſitus (c) eſſet contra Judæos, miſit odioſum principem Apollonium cum exercitu viginti & duobus millibus, præcipiens ei omnes perfectæ ætatis interficere, mulieres ac juvenes vendere.

25. Qui cùm veniſſet Jeroſolymam, pacem ſimulans, quievit uſque ad diem ſanctum ſabbati: & tunc feriatis Judæis, arma capere ſuis præcepit.

26. Omneſque, qui ad ſpectaculum proceſſerant, trucidavit: & civitatem cum armatis diſcurrens, ingentem multitudinem peremit.

27. Judas autem Machabæus, qui decimus (d) fuerat, ſeceſſerat in deſertum locum, ibique inter feras vitam in montibus cum ſuis agebat: & fœni cibo veſcentes, demorabantur, ne participes eſſent coinquinationis.

CAPUT VI.

Per ducem à Rege miſſum ad ſacrificia idolorum adiguntur Judæi: Templum profanatur, plures martyrium obeunt, Eleazarus in primis, & duæ mulieres, quæ filios circumciderant.

1. Sed non poſt multum temporis miſit rex ſenem quemdam Antiochenum, qui compelleret Judæos, ut ſe transferrent à patriis & Dei legibus:

2. Contaminare (a) etiam quod Jeroſolymis erat templum, & cognominare Jovis Olympii: & in Garizim, prout erant hi, qui locum inhabitabant, Jovis hoſpitalis.

3. Peſſima autem & univerſis gravis erat malorum incurſio:

4. Nam templum luxuria & comeſſationibus gentium erat plenum, & ſcortantium cum meretricibus, ſacratiſque ædibus mulieres ſe ultrò ingerebant, intrò ferentes ea, quæ non licebat.

5. Altare etiam plenum erat illicitis, quæ legibus prohibebantur.

6. Neque autem ſabbata cuſtodiebantur, neque dies ſolemnes patrii ſervabantur, nec ſimpliciter Judæum ſe eſſe quiſquam confitebatur.

7. Ducebantur autem cum amara neceſſitate in die natalis regis ad ſacrificia: & cùm Liberi ſacra celebrarentur, cogebantur hedera (b) coronati Libero circuire.

8. Decretum autem exiit in proximas Gen-

14. (b) Grotius putat vocem *interfectos*, poni pro *deſideratis*. Sed quæ ſequuntur de vinctis & venumdatis ſuadent 80000. fuiſſe interfectos.

24. (c) Forte oppoſitus, aut malè diſpoſitus erga Judæos.

27. (d) An decurio, aut cum decem ſociis, aut unus ex decem viris Aſſidæorum? *Et fœni cibo*, graminco victu paſti.

CAP. VI. 2. (a) Ut prædictum fuerat à Daniele, cap. 11. v. 37. *Jovis hoſpitalis*, quòd Samaritani eſſent alienigenæ.

7. & 8. (b) Nam hedera Baccho ſacra erat. *Ptolemais*; duo erant Ptolemæi fratres diviſo Ægypti regno, ex Juſtino, Lib. 34. Quidam in ſingulari legunt *Suggerente Ptolemæo*, [illegible], ita codex Alexandrinus. Fortè Ptolemæo Dorymenis filio, de quo Lib. 1. Machab. cap. 3. verſ. 38. *Ut ſacrificarent*, Gr. [illegible], *ad exta eos adducerent*: exta enim, ſeu interiora viſcera iis dabantur, qui victimas obtulerant.

Gentilium civitates, ſuggerentibus Ptolemæis, ut pari modo, & ipſi adversùs Judæos agerent, ut ſacrificarent:

9. Eos autem, qui nollent tranſire ad inſtituta gentium, interficerent: erat ergo videre miſeriam.

* 1. Mach. 1. 63. 10. Duæ enim mulieres * delatæ ſunt natos ſuos circumcidiſſe: quas, infantibus ad ubera ſuſpenſis, cùm publicè per civitatem circumduxiſſent, per muros præcipitaverunt.

11. Alii verò, ad proximas coeuntes ſpeluncas, & latenter ſabbati diem celebrantes, cùm indicati eſſent Philippo, flammis ſuccenſi ſunt, eò quòd verebantur, propter religionem, & obſervantiam, manu ſibimet auxilium ferre.

12. Obſecro autem eos, qui hunc librum lecturi ſunt, ne abhorreſcant propter adverſos caſus, ſed reputent ea, quæ acciderunt, non ad interitum, ſed ad correptionem eſſe generis noſtri.

13. Etenim multo tempore non ſinere peccatoribus ex ſententia agere, ſed ſtatim ultiones adhibere, magni beneficii eſt indicium.

14. Non enim, ſicut in aliis nationibus, Dominus patienter expectat, ut eas, cùm judicii (c) dies advenerit, in plenitudine peccatorum puniat:

15. Ita & in nobis ſtatuit, ut, peccatis noſtris in finem devolutis, ita demum in nos vindicet.

16. Propter quod numquam quidem à nobis miſericordiam ſuam amovet: corripiens verò in adverſis, populum ſuum non derelinquit.

17. Sed hæc nobis ad commonitionem legentium dicta ſint paucis. Jam autem veniendum eſt ad narrationem.

18. Igitur Eleazarus unus de primoribus ſcribarum, vir ætate provectus, & vultu decorus, aperto ore hians compellebatur carnem porcinam manducare.

19. At ille glorioſiſſimam mortem magis, quàm odibilem vitam complectens, voluntariè præibat ad ſupplicium.

20. Intuens autem, quemadmodum oporteret accedere; patienter ſuſtinens, deſtinavit non admittere illicita propter vitæ amorem.

21. Hi autem, qui aſtabant, iniqua miſeratione commoti, propter antiquam viri amicitiam, tollentes eum ſecretò rogabant afferri carnes, quibus veſci ei licebat, ut ſimularetur (d) manducaſſe, ſicut rex imperaverat, de ſacrificii carnibus:

22. Ut, hoc facto, à morte liberaretur: & propter veterem viri amicitiam, hanc in eo faciebant humanitatem.

23. At ille cogitare cœpit ætatis ac ſenectutis ſuæ eminentiam dignam, & ingenitæ nobilitatis canitiem, atque à puero optimæ converſationis actus: & ſecundùm ſanctæ, & à Deo conditæ legis conſtituta, reſpondit citò, dicens, præmitti ſe velle in infernum.

24. Non enim ætati noſtræ dignum eſt, inquit, fingere: ut multi adoleſcentium, arbitrantes Eleazarum nonaginta annorum tranſiſſe ad vitam alienigenarum:

25. Et ipſi propter meam ſimulationem, & propter modicum corruptibilis vitæ tempus decipiantur: & per hoc maculam atque execrationem meæ ſenectuti conquiram.

26. Nam etſi in præſenti tempore ſuppliciis hominum eripiar, ſed manum Omnipotentis nec vivus, nec defunctus effugiam.

27. Quam ob rem fortiter vita excedendo, ſenectute quidem dignus apparebo:

28. Adoleſcentibus autem exemplum forte relinquam, ſi prompto animo, ac fortiter pro graviſſimis ac ſanctiſſimis legibus honeſta morte perfungar. His dictis, confeſtim ad ſupplicium (e) trahebatur.

29. Hi autem, qui eum ducebant, & paulò antè fuerant mitiores, in iram converſi ſunt propter ſermones ab eo dictos, quos illi per arrogantiam prolatos arbitrabantur.

30. Sed, cùm plagis perimeretur, ingemuit, & dixit: Domine, qui habes ſanctam ſcientiam, manifeſtè tu ſcis, quia, cùm à morte poſſem liberari, duros corporis ſuſtineo dolores: ſecundùm animam verò propter timorem tuum libenter (f) hæc patior.

31. Et iſte quidem hoc modo vita deceſſit, non ſolùm juvenibus, ſed & univerſæ genti memoriam mortis ſuæ ad exemplum virtutis, & fortitudinis derelinquens.

C A-

14. (c) Menſura judicii, ut Hebræi loquuntur.
21. (d) Ut præ ſe ferret edentem de immolatitiis carnibus.
28. (e) Græcè τύμπανον, cujus ſupplicii meminit Apoſtolus Epiſt. ad Hebræos, cap. 11. verſ. 35. cùm dicit: *Alii autem diſtenti ſunt*, Græc. ἐτυμπανίσθησαν, quod alii de *fuſtibus*, alii de *verberibus* explicant: alii denique de *equuleo*, quo ſupplicio corpus velut tympani corium diſtendebatur. Calvinus & Beza fatentur Apoſtolum alludere ad ſupplicium Eleazari, & Machabæorum martyrium, de quibus cap. 7. proximo.
30. (f) *Senectus portus debet eſſe, non vitæ ſuperioris naufragium*. Ambr. Lib. 2. de Jacob.

CAPUT VII.

Septem fratrum martyrium hoc capite deſcribitur, qui Machabæi dicti ſunt, quòd Machabæorum tempore martyrium ſubierint Antiochiæ, paulò antequam Mathathias armaretur.

1. Contigit autem & ſeptem fratres unà cum matre ſua apprehenſos, compelli à rege edere contra fas carnes porcinas, flagris & taureis (a) cruciatos.

2. Unus autem ex illis, qui erat primus, ſic ait: Quid quæris, & quid vis diſcere à nobis? parati ſumus mori magis, quàm patrias Dei leges prævaricari.

3. Iratus itaque rex, juſſit ſartagines & ollas æneas ſuccendi: quibus ſtatim ſuccenſis,

4. Juſſit, ei qui prior fuerat locutus, amputari linguam; &, cute capitis abſtracta, ſummas quoque manus & pedes ei præſcindi, cæteris ejus fratribus, & matre inſpicientibus.

5. Et, cùm jam per omnia inutilis factus eſſet, juſſit ignem admoveri, & adhuc ſpirantem torreri in ſartagine: in qua cùm diu cruciaretur, cæteri unà cum matre invicem ſe hortabantur mori fortiter,

6. Dicentes: Dominus Deus aſpiciet veritatem (b), & conſolabitur in nobis, * quemadmodum in proteſtatione cantici declaravit Moyſes: Et in ſervis ſuis conſolabitur.

*Deut. 32. 36. & 43.

7. Mortuo itaque illo primo, hoc modo, ſequentem deducebant ad illudendum: &, cute capitis ejus cum capillis abſtracta, interrogabant, ſi manducaret priùs, quàm toto corpore per membra ſingula puniretur.

8. At ille, reſpondens patria voce, dixit: Non faciam. Propter quod, & iſte, ſequenti loco, primi tormenta ſuſcepit:

9. Et in ultimo ſpiritu conſtitutus, ſic ait: Tu quidem ſceleſtiſſime in præſenti vita nos perdis: ſed Rex mundi defunctos nos pro ſuis legibus in æternæ vitæ reſurrectione ſuſcitabit.

10. Poſt hunc tertius illuditur, & linguam poſtulatus citò protulit, & manus conſtanter extendit:

11. Et cum fiducia ait: E cœlo iſta poſſideo, ſed propter Dei leges nunc hæc ipſa deſpicio, quoniam ab ipſo me ea recepturum ſpero:

12. Ita ut rex, & qui cum ipſo erant, mirarentur adoleſcentis animum, quòd tamquam nihilum duceret cruciatus.

13. Et hoc ita defuncto, quartum vexabant ſimiliter torquentes.

14. Et, cùm jam eſſet ad mortem, ſic ait: Potius eſt ab hominibus morti datos ſpem expectare à Deo, iterùm ab ipſo reſuſcitandos: tibi enim reſurrectio ad vitam non erit.

15. Et cùm admoviſſent quintum, vexabant eum. At ille reſpiciens in eum, dixit:

16. Poteſtatem inter homines habens, cùm ſis corruptibilis, facis quòd vis: noli autem putare genus noſtrum à Deo eſſe derelictum.

17. Tu autem patienter ſuſtine, & videbis magnam poteſtatem ipſius, qualiter te, & ſemen (c) tuum torquebit.

18. Poſt hunc ducebant ſextum, & is mori incipiens, ſic ait: Noli fruſtrà errare: nos enim propter noſmetipſos hæc patimur, peccantes in Deum noſtrum, & digna admiratione facta ſunt in nobis:

19. Tu autem ne exiſtimes tibi impunè futurum, quòd contra Deum pugnare tentaveris.

20. Supra modum autem mater mirabilis, & bonorum memoria digna, quæ pereuntes ſeptem filios ſub unius diei tempore conſpiciens, bono animo ferebat, propter ſpem, quam in Deum habebat:

21. Sin-

CAP. VII. 1. (a) Flagra erant ex nervis taurinis. Auguſtinus ſerm. 109. de diverſ. *Nondum quidem erat mortuus Chriſtus, ſed eos martyres fecit moriturus Chriſtus.* Scutica dicuntur; ex tauri corio, vel ex nervis taurinis flagra illa erant confecta.

6. (b) Promiſſorum ſuorum. *Et in ſervis ſuis conſolabitur*, καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται. Ita 70. vertunt hunc cantici Moſaici locum Deuteron. cap. 32. v. 36. ubi Vulgata habet *Miſerebitur.*

17. (c) Antiochum Eupatorem.

21. Singulos illorum hortabatur voce patria (d) fortiter, repleta ſapientia: &, feminea cogitationi maſculinum animum inſerens,

22. Dixit ad eos: Neſcio qualiter in utero meo apparuiſtis: neque enim ego ſpiritum & animam donavi vobis & vitam, & ſingulorum membra non ego ipſa compegi:

23. Sed enim mundi Creator, qui formavit hominis nativitatem: quique omnium invenit originem, & ſpiritum vobis iterùm cum miſericordia reddet & vitam (e), ſicut nunc voſmetipſos deſpicitis propter leges ejus.

24. Antiochus autem, contemni ſe arbitratus, ſimul & exprobrantis (f) voce deſpecta, cum adhuc adoleſcentior ſupereſſet, non ſolùm verbis hortabatur, ſed & cum juramento affirmabat, ſe divitem & beatum facturum, & translatum à patriis legibus amicum habiturum, & res neceſſarias ei præbiturum.

25. Sed ad hæc cùm adoleſcens nequaquam inclinaretur, vocavit rex matrem, & ſuadebat ei ut adoleſcenti fieret in ſalutem.

26. Cùm autem multis eam verbis eſſet hortatus, promiſit ſuaſuram ſe filio ſuo.

27. Itaque inclinata ad illum, irridens crudelem tyrannum, ait patria voce: Fili mi, miſerere (g) mei, quæ te in utero novem menſibus portavi, & lac triennio dedi & alui, & in ætatem iſtam perduxi.

28. Peto, nate, ut aſpicias ad cœlum & terram, & ad omnia, quæ in eis ſunt: & intelligas, quia ex nihilo fecit illa Deus, & hominum genus:

29. Ita fiet, ut non timeas carnificem iſtum; ſed dignus fratribus tuis effectus particeps, ſuſcipe mortem, ut in illa miſeratione cum fratribus tuis te recipiam.

30. Cùm hæc illa adhuc diceret, ait adoleſcens: Quem ſuſtinetis? non obedio præcepto regis, ſed præcepto legis, quæ data eſt nobis per Moyſen.

31. Tu verò, qui inventor omnis malitiæ factus es in Hebræos, non effugies manum Dei.

32. Nos enim pro peccatis noſtris hæc patimur.

33. Et ſi nobis propter increpationem & correptionem Dominus Deus noſter modicum (h) iratus eſt: ſed iterum reconciliabitur ſervis ſuis.

34. Tu autem, ò ſceleſte, & omnium hominum flagitioſiſſime, noli fruſtrà extolli vanis ſpebus in ſervos ejus inflammatus.

35. Nondum enim omnipotentis Dei, & omnia inſpicientis, judicium effugiſti.

36. Nam fratres mei, modico nunc dolore ſuſtentato, ſub teſtamento æternæ vitæ effecti ſunt: tu verò judicio Dei juſtas ſuperbiæ tuæ pœnas exſolves.

37. Ego autem, ſicut & fratres mei, animam, & corpus meum trado pro patriis legibus: invocans Deum maturiùs genti noſtræ propitium fieri, teque cum tormentis, & verberibus confiteri, quòd ipſe eſt Deus ſolus.

38. In me verò, & in fratribus meis deſinet Omnipotentis ira, quæ ſuper omne genus noſtrum juſtè ſuperducta eſt.

39. Tunc rex accenſus ira, in hunc ſuper omnes crudeliùs deſæviit, indignè ferens ſe deriſum.

40. Et hic itaque mundus obiit, per omnia in Domino confidens.

41. Noviſſimè autem poſt filios, & mater conſumpta eſt.

42. Igitur de ſacrificiis, & de nimiis crudelitatibus ſatis dictum eſt.

CAPUT VIII.

Hoc capite Judæ Machabæi prælia adverſus Nicanorem, Bacchidem, & Timotheum, enarrantur.

1. JUdas verò Machabæus, & qui cum illo erant, introibant latenter in caſtella: & convocantes cognatos, & amicos, & eos qui permanſerunt in Judaiſmo, aſſumentes, eduxerunt ad ſe ſex millia virorum.

2. Et invocabant Dominum, ut reſpiceret in populum, qui ab omnibus calcabatur: & miſereretur templo, quod contaminabatur ab impiis:

3. Miſereretur etiam exterminio civitatis, quæ eſſet illicò complananda, & vocem ſanguinis ad ſe clamantis audiret:

4. Me-

21. & 22. (d) Lingua Hebraica. *Et animam*, Spiritum vitalem.

23. (e) Ita quidem eorum mater. In eamdem ſententiam ſecundus e fratribus inter tormenta fidem reſurrectionis profitetur verſ. 10. *Sed rex mundi defunctos nos pro ſuis legibus in æterna vita reſurrectione ſuſcitabit:* nec minùs apertè tertius fidem reſurrectionis declarat. Tum enim teſte Joſepho Sadducæi exorti fuerant, qui animam unà cum corpore mori aſſerebant. Horum pravum dogma martyres in ipſo vitæ exitu deteſtari ſe, & ea ſpe animatos ad tormenta perferenda conteſtantur. *Mater*, inquit Aug. Lib. 1. de anima, cap. 14 *fœcundior virtutibus, quando filii paſſi ſunt, quàm fœtibus, quando nati ſunt*, eos Dei opus eſſe his verbis declarat: *Et ſingulorum membra non ipſa compegi.*

24. (f) Gr. *Deſpiciens*, aut *ſuſpectam habens vocem exprobrantem*, metuens ne ſibi indecorum eſſet fœmineæ verba pluſquam ſua valere.

27. (g) Aug. ibid. *Qualis collocutio, quam pia, quàm materna, quam inter ſpiritales & carnales affectus in ambiguo ſuſpenſa!*

33. (h) Ad breve tempus.

Digitized by Google

4. Memoraretur quoque iniquiſſimas mortes parvulorum innocentum, & blaſphemias nomini ſuo illatas, & indignaretur ſuper his.

5. At Machabæus, congregata multitudine, intolerabilis gentibus efficiebatur: ira enim Domini in Miſericordiam converſa eſt.

6. Et ſuperveniens caſtellis & civitatibus improviſus, ſuccendebat eas: & opportuna loca occupans, non paucas hoſtium ſtrages dabat:

7. Maximè autem noctibus ad hujuſcemodi excurſus ferebatur, & fama virtutis ejus ubique diffundebatur.

8. Videns autem Philippus (a) paulatim virum ad profectum venire, ac frequentiùs res ei cedere proſperè, ad Ptolemæum ducem Cœleſyriæ & Phœnicis ſcripſit, ut auxilium ferret regis negotiis.

9. At ille velociter miſit Nicanorem Patrocli de primoribus amicum, datis ei de permiſtis gentibus, armatis (b) non minùs viginti millibus, ut univerſum Judæorum genus deleret, adjuncto ei & Gorgia viro militari, & in bellicis rebus experientiſſimo.

10. Conſtituit autem Nicanor, ut regi tributum, quod Romanis erat dandum, duo millia talentorum (c) de captivitate Judæorum suppleret:

11. Statimque ad maritimas civitates miſit, convocans ad coemptionem Judaicorum mancipiorum, promittens ſe nonaginta mancipia talento diſtracturum, non reſpiciens ad vindictam, quæ eum ab Omnipotente eſſet conſecutura.

12. Judas autem ubi comperit, indicavit his, qui ſecum erant Judæis, Nicanoris adventum.

13. Ex quibus quidam formidantes, & non credentes Dei Juſtitiæ, in fugam vertebantur:

14. Alii verò, ſi quid eis ſupererat, vendebant, ſimulque Dominum deprecabantur (d), ut eriperet eos ab impio Nicanore, qui eos, priùs quàm cominus veniret, vendiderat:

15. Et ſi non propter eos, propter teſtamentum tamen, quod erat ad patres eorum, & propter invocationem ſancti, & magnifici (e) nominis ejus ſuper ipſos.

16. Convocatis autem Machabæus ſeptem millibus, qui cum ipſo erant, rogabat ne hoſtibus reconciliarentur, neque metuerent iniquè venientium adversùm ſe hoſtium multitudinem, ſed fortiter contenderent,

17. Ante oculos habentes contumeliam, quæ loco ſancto ab his injuſtè eſſet illata, itemque, & ludibrio habitæ civitatis injuriam, adhuc etiam veterum inſtituta convulſa.

18. Nam illi quidem armis confidunt, ait, ſimul & audacia: nos autem in omnipotente Domino, qui poteſt, & venientes adversùm nos, & univerſum mundum uno nutu delere, confidimus.

19. Admonuit autem eos, & de auxiliis Dei, quæ facta ſunt erga parentes: & * quòd ſub Sennacherib centum octoginta quinque millia perierunt:

20. Et de prælio (f), quod eis adversùs Galatas fuit in Babylonia, ut omnes, ubi ad rem ventum eſt, Macedonibus ſociis hæſitantibus, ipſi ſex millia ſoli peremerunt centum viginti millia, propter auxilium illis datum de cœlo, & beneficia pro his plurima conſecuti ſunt.

* 4. Reg. 19. 35. Tob. 1. 21. Eccli. 48. 24. Iſa. 37. 36. 1. Mach. 7. 41.

21. His verbis conſtantes effecti ſunt, & pro legibus, & patria mori parati.

22. Conſtituit itaque fratres ſuos duces utrique ordini, Simonem, & Joſephum, & Jonathan, ſubjectis unicuique millenis & quingentenis.

23. Ad hoc etiam ab Eſdra lecto illis ſancto libro, & dato ſigno adjutorii Dei, in prima acie ipſe dux commiſit cum Nicanore.

24. Et facto ſibi Adjutore Omnipotente, interfecerunt (g) ſuper novem millia hominum: majorem autem partem exercitus Nicanoris vulneribus debilem factam fugere compulerunt:

25. Pecuniis verò eorum, qui ad emptionem ipſorum venerant, ſublatis, ipſos uſquequaque perſecuti ſunt,

26. Sed reverſi ſunt hora concluſi; nam erat ante ſabbatum: quam ob cauſam non perſeveraverunt inſequentes.

27. Arma autem ipſorum, & ſpolia congregantes, ſabbatum agebant: benedicentes Dominum, qui liberavit eos in iſto die, miſericordiæ initium ſtillans in eos.

28. Poſt

CAPUT VIII.

8. (a) Quem Antiochus reliquerat Jeroſolymæ, ut Judæos vexaret.

9. (b) Qui partem faciebant 40000. virorum, quorum fit mentio L. 1. c. 3. 39. & 7000. equitum.

10. (c) Pro penſione duorum annorum, quæ Romanis debebatur.

14. (d) Aug. ſerm. 110. *Sic ſanguine Martyrum impletus Orbis, prajactis ſeminibus ſeges Eccleſia pullulavit.*

15. (e) Quia populus Dei vocabatur.

20. (f) Quo tempore initum fuerit hoc prælium, incertum eſt. Appianus in Syriacis teſtatur Galatas ex Europa in Aſiam irruentes ab Antiocho ejectos fuiſſe. Gallorum in Aſiam incurſus meminit Juſtinus, Lib. 32.

24. (g) Lib. 1. cap. 4. Tria millia hominum occiſa legimus: utrumque verum eſt: nam in prælio 9000. hoſtium cæſa ſunt, & tria millia ex iis, qui fugerant. Vel ex 9000. tria millia in fuga interierunt.

28. Poſt ſabbatum verò, debilibus, & orphanis, & viduis diviſerunt ſpolia: & reſidua ipſi cum ſuis habuere.

29. His itaque geſtis, & communiter ab omnibus facta obſecratione, miſericordem Dominum poſtulabant, ut in finem ſervis ſuis reconciliaretur.

30. Et ex his, qui cum Timotheo & Bacchide erant contra ſe contendentes, ſuper viginti millia interfecerunt: & munitiones excelſas obtinuerunt: & plures prædas diviſerunt, æquam portionem debilibus, pupillis, & viduis, ſed & ſenioribus facientes.

31. Et cùm arma eorum diligenter collegiſſent, omnia compoſuerunt in locis opportunis, reſidua verò ſpolia Jeroſolymam detulerunt:

32. Et Philarchen, qui cum Timotheo erat, interfecerunt, virum ſceleſtum, qui in multis Judæos afflixerat.

33. Et cùm epinicia agerent Jeroſolymis, eum, qui ſacras januas incenderat, id eſt, Calliſthenem, cùm in quoddam domicilium refugiſſet, incenderunt, digna ei mercede pro impietatibus ſuis reddita.

34. Facinoroſiſſimus autem Nicanor, qui mille negotiantes ad Judæorum venditionem adduxerat,

35. Humiliatus auxilio Domini, ab his quos nullos exiſtimaverat, depoſita veſte gloriæ, per mediterranea fugiens, ſolus venit Antiochiam, ſummam infelicitatem (h) de interitu ſui exercitus conſecutus.

36. Et qui promiſerat Romanis ſe tributum reſtituere de captivitate Jeroſolymorum, prædicabat nunc protectorem Deum habere Judæos, & ob ipſum invulnerabiles eſſe, eò quòd ſequerentur leges ab ipſo conſtitutas.

CAPUT IX.

Mors Antiochi in Perſide, purgatio templi, de Gorgia, & Timotheo reportatæ victoriæ narrantur.

1. EOdem tempore Antiochus inhoneſtè revertebatur de Perſide.

2. Intraverat enim in eam, quæ dicitur Perſepolis, & tentavit expoliare templum, & civitatem opprimere: ſed multitudine ad arma concurrente, in fugam verſi ſunt: & ita contigit ut Antiochus poſt fugam turpiter rediret.

3. Et cùm veniſſet circa Ecbatanam (a), recognovit, quæ erga Nicanorem, & Timotheum geſta ſunt.

4. Elatus autem in ira, arbitrabatur ſe injuriam illorum, qui ſe fugaverant, poſſe in Judæos retorquere: ideòque juſſit agitari currum ſuum, ſine intermiſſione agens iter, cœleſti eum judicio perurgente, eò quòd ita ſuperbè locutus eſt ſe venturum Jeroſolymam, & congeriem ſepulchri Judæorum eam facturum.

5. * Sed qui univerſa conſpicit Dominus Deus Iſrael, percuſſit eum inſanabili & inviſibili plaga. Ut enim finivit hunc ipſum ſermonem, apprehendit eum dolor dirus viſcerum, & amara internorum tormenta: *2. Par. 16. 9.

6. Et quidem juſtè ſatis, quippe qui multis & novis cruciatibus aliorum torſerat viſcera, licèt ille nullo modo à ſua malitia ceſſaret.

7. Super hoc autem ſuperbia repletus, ignem ſpirans animo in Judæos, & præcipiens accelerari negotium, contigit illum impetu euntem de curru cadere, & gravi corporis colliſione membra vexari:

8. Iſque, qui ſibi videbatur etiam fluctibus maris imperare, ſupra humanum modum ſuperbia repletus, & montium altitudines in ſtatera appendere, nunc humiliatus ad terram in geſtatorio (b) portabatur, manifeſtam Dei virtutem in ſemetipſo conteſtans:

9. Ita ut de corpore impii vermes ſcaturirent, ac vivenis in doloribus carnes ejus effluerent, odore etiam illius & fœtore exercitus gravaretur.

10. Et qui paulò antè ſidera cœli contingere ſe arbitrabatur, eum nemo poterat propter intolerantiam fœtoris portare.

11. Hinc igitur cœpit ex gravi ſuperbia deductus ad agnitionem ſui venire, divina admonitus plaga, per momenta ſingula doloribus ſuis augmenta capientibus.

12. Et cùm nec ipſe jam fœtorem ſuum ferre poſſet, ita ait: Juſtum eſt ſubditum eſſe Deo, & mortalem non paria Deo ſentire.

13. Orabat autem hic ſceleſtus Dominum, à quo non eſſet miſericordiam conſecuturus.

14. Et civitatem, ad quam feſtinans veniebat, ut eam ad ſolum deduceret, ac ſepulchrum congeſtorum faceret, nunc optat liberam (c) reddere:

15. Et Judæos (d), quos nec ſepultura quidem ſe dignos habiturum, ſed avibus

35. (h) Interpres potuit ex Græco ſcribere *felicitatem:* ſe felicem exiſtimans Nicanor, quòd tantæ cladi ſuperſtes eſſet.

CAP. IX. 3. (a) Caput Mediæ, ex Plinio, Lib. 6. cap. 14.

8. (b) In ſella geſtatoria.

14. (c) Erant enim ſub Regibus quædam civitates liberæ, ut Seleucia.

15. (d) Legendum videtur ut in Græco textu *Idumæ*

bus ac feris diripiendos traditurum, & cum parvulis exterminaturum dixerat, æquales nunc Athenienſibus facturum pollicetur:

16. Templum etiam ſanctum, quod priùs expoliaverat, optimis donis ornaturum, & ſancta vaſa multiplicaturum, & pertinentes ad ſacrificia ſumptus de redditibus ſuis præſtaturum:

17. Super hæc, & Judæum (e) ſe futurum, & omnem locum terræ perambulaturum, & prædicaturum Dei poteſtatem.

18. Sed non ceſſantibus doloribus (ſupervenerat enim in eum juſtum Dei judicium) deſperans ſcripſit ad Judæos in modum deprecationis epiſtolam hæc continentem:

19. Optimis civibus Judæis plurimam ſalutem, & benè valere, & eſſe felices, rex & princeps Antiochus.

20. Si benè valetis, & filii veſtri, & ex ſententia vobis cuncta ſunt, maximas agimus gratias.

21. Et ego in infirmitate conſtitutus, veſtri autem memor benignè, reverſus de Perſidis locis, & infirmitate gravi apprehenſus, neceſſarium duxi pro communi utilitate curam habere.

22. Non deſperans memetipſum, ſed ſpem multam habens effugiendi infirmitatem.

23. Reſpiciens autem quòd & pater meus, quibus temporibus in locis ſuperioribus ducebat exercitum, oſtendit qui poſt ſe ſuſciperet principatum:

24. Ut ſi quid contrarium accideret, aut difficile nuntiaretur, ſcientes hi, qui in regionibus erant, cui eſſet rerum ſumma derelicta, non turbarentur.

25. Ad hæc conſiderans de proximo potentes quoſque & vicinos temporibus inſidiantes, & eventum expectantes, deſignavi filium meum Antiochum regem, quem ſæpè recurrens in ſuperiora regna multis veſtrùm commendabam: & ſcripſi (f) ad eum quæ ſubjecta ſunt.

26. Oro itaque vos, & peto memores beneficiorum publicè & privatim, ut unuſquiſque conſervet fidem ad me & ad filium meum.

27. Confido enim, eum modeſtè & humanè acturum, & ſequentem propoſitum meum, & communem vobis fore.

28. Igitur homicida, & blaſphemus peſſimè percuſſus, & ut ipſe alios tractaverat, peregrè in montibus miſerabili obitu vita functus eſt:

29. Transferebat autem corpus Philippus collactaneus ejus, qui metuens filium Antiochi, ad Ptolemæum Philometorem in Ægyptum abiit.

CAPUT X.

Agitur de purgatione templi. Ingens è cælo victoria.

1. Machabæus autem, & qui cum eo erant, Domino ſe protegente, templum quidem, & civitatem recepit (a):

2. Aras autem, quas alienigenæ per plateas extruxerant, itemque delubra demolitus eſt.

3. Et purgato templo, aliud altare fecerunt: & de igniris lapidibus igne concepto ſacrificia obtulerunt poſt biennium (b), & incenſum, & lucernas, & panes propoſitionis poſuerunt.

4. Quibus geſtis, rogabant Dominum proſtrati in terram: ne ampliùs talibus malis inciderent: ſed &, ſi quando peccaſſent, ut ab ipſo mitiùs corriperentur, & non barbaris ac blaſphemis hominibus traderentur.

5. Qua die autem templum ab alienigenis pollutum fuerat, contigit eadem die purificationem fieri, vigeſima quinta menſis, qui fuit Casleu.

6. Et cum lætitia diebus octo egerunt in modum tabernaculorum, recordantes quòd ante modicum temporis, diem ſolemnem tabernaculorum in montibus, & in ſpeluncis more beſtiarum egerant.

7. Propter quod thyrſos (c), & ramos virides, & palmas præferebant ei, qui proſperavit mundari locum ſuum.

8. Et decreverunt communi præcepto, & decreto, univerſæ genti Judæorum, omnibus annis agere dies iſtos.

9. Et Antiochi quidem, qui appellatus eſt Nobilis, vitæ exceſſus ita ſe habuit.

10. Nunc autem de Eupatore Antiochi impii filio, quæ geſta ſunt narrabimus, breviantes mala, quæ in bellis geſta ſunt.

11. Hic enim ſuſcepto regno, conſti-

tuit

qui Judæos apoſtatas recipiebant, & armis adversùs Judam inſtructi ad bellum eos ducebant: aut de Judæis perfidis loquitur. *Athenienſibus*; legendum putat Grotius *Antiochenſibus*.

17. (e) Hoc in loco eſt religionis nomen.

23. (f) In epiſtola quam huic adjunxerat.

CAP. X. 1. (a) Receperat: eſt enim retrogreſſio quædam.

3. (b) Videtur Grotio ſubeſſe error ſcribæ, & legendum eſſe *Poſt triennium*. Sed tamen purgatio templi bis narrari potuit: ut hic & L. 1. c. 4. 1. Machab. 4. anno 148. ante mortem Antiochi, quæ narrata ejus morte repetitur, & facta eſt poſt biennium, non à morte Antiochi, ſed à profanatione: ita P. Gordonus in præloquio.

7. (c) Haſtas foliis intextas.

nuit ſuper negotia regni Lyſiam quemdam, Phœnicis & Syriæ militiæ principem.

12. Nam Ptolemæus, qui dicebatur Macer, juſti tenax, erga Judæos eſſe conſtituit, & præcipuè propter iniquitatem, quæ facta erat in eos, & pacificè agere cum eis.

13. Sed ob hoc accuſatus ab amicis apud Eupatorem, cùm frequenter proditor audiret, eò quòd Cyprum creditam ſibi à Philometore deſeruiſſet, & ad Antiochum Nobilem translatus etiam ab eo receſſiſſet, veneno vitam finivit.

14. Gorgias autem, cùm eſſet dux locorum, aſſumptis advenis frequenter Judæos debellabat.

15. Judæi verò, qui tenebant opportunas munitiones, fugatos ab Jeroſolymis ſuſcipiebant, & bellare tentabant.

16. Hi verò, qui erant cum Machabæo, per orationes Dominum rogantes ut eſſet ſibi adjutor, impetum fecerunt in munitiones Idumæorum:

17. Multaque vi inſiſtentes, loca obtinuerunt, occurrentes interemerunt, & omnes ſimul non minùs viginti millibus trucidaverunt.

18. Quidam autem, cùm confugiſſent in duas turres valdè munitas, omnem apparatum ad repugnandum habentes,

19. Machabæus ad eorum expugnationem, relicto Simone, & Joſepho, itemque Zachæo, eiſque, qui cum ipſis erant ſatis multis, ipſe ad eas, quæ ampliùs perurgebant, pugnas converſus eſt.

20. Hi verò, qui cum Simone erant, cupiditate ducti, à quibuſdam, qui in turribus erant, ſuaſi ſunt pecunia, & ſeptuaginta millibus didrachmis acceptis, dimiſerunt quoſdam effugere.

21. Cùm autem Machabæo nuntiatum eſſet quod factum eſt, principibus populi congregatis, accuſavit, quòd pecunia fratres vendidiſſent, adverſariis eorum dimiſſis.

22. Hos igitur proditores factos interfecit, & confeſtim duas turres occupavit.

23. Armis autem ac manibus omnia proſperè agendo, in duabus munitionibus plus quàm viginti millia peremit.

24. At Timotheus, qui priùs à Judæis
*1. Mach. 5. 6. fuerat ſuperatus, * convocato exercitu peregrinæ multitudinis, & congregato equitatu Aſiano, advenit quaſi armis Judæam capturus.

25. Machabæus autem, & qui cum ipſo erant, appropinquante illo, deprecabantur Dominum, caput terra aſpergentes, lumboſque ciliciis præcincti,

26. Ad altaris crepidinem provoluti, ut ſibi propitius, inimicis autem eorum eſſet inimicus, & adverſariis adverſaretur, ſicut lex dicit.

27. Et ita poſt orationem, ſumptis armis, longiùs de civitate procedentes, & proximi hoſtibus effecti, reſederunt.

28. Primo autem ſolis ortu utrique commiſerunt: iſti quidem victoriæ & proſperitatis ſponſorem cum virtute Dominum habentes: illi autem ducem belli animum habebant.

29. Sed, cùm vehemens pugna eſſet, apparuerunt adverſariis de cœlo viri quinque in equis, frænis aureis decori, ducatum Judæis præſtantes:

30. Ex quibus duo Machabæum medium habentes, armis ſuis circumſeptum incolumem conſervabant: in adverſarios autem tela, & fulmina jaciebant, ex quo & cæcitate confuſi, & repleti perturbatione cadebant.

31. Interfecti ſunt autem viginti millia quingenti, & equites ſexcenti.

32. Timotheus verò confugit in Gazaram præſidium munitum, cui præerat Chæreas.

33. Machabæus autem, & qui cum eo erant, lætantes obſederunt præſidium diebus quatuor.

34. At hi qui intus erant, loci firmitate confiſi, ſupra modum maledicebant, & ſermones nefandos jactabant.

35. Sed cùm dies quinta illuceſceret, viginti juvenes ex his, qui cum Machabæo erant, accenſi animis propter blaſphemiam, viriliter acceſſerunt ad murum, & feroci animo incedentes aſcendebant:

36. Sed & alii ſimiliter aſcendentes, turres portaſque ſuccendere aggreſſi ſunt, atque ipſos maledicos vivos concremare.

37. Per continuum autem biduum præſidio vaſtato, Timotheum occultantem ſe, in quodam repertum loco (d) peremerunt: & fratrem illius Chæream, & Apollophanem occiderunt.

38. Quibus geſtis, in hymnis & confeſſionibus benedicebant Dominum, qui magna fecit in Iſrael, & victoriam dedit illis.

CA-

37. (d) Græcè, In lacu quodam necatur.

CAPUT XI.

Judas Lyſiæ exercitum delet; Lyſias pacem inter Judæos & regem componit.

1. SEd parvo poſt tempore, Lyſias (a) procurator regis, & propinquus, ac negotiorum præpoſitus, graviter ferens de his quæ acciderant,

2. Congregatis octoginta millibus, & equitatu univerſo, veniebat adversùs Judæos, exiſtimans ſe civitatem quidem captam gentibus habitaculum facturum,

3. Templum verò in pecuniæ quæſtum, ſicut cætera delubra gentium, habiturum, & per ſingulos annos venale ſacerdotium:

4. Nuſquam recogitans Dei poteſtatem, ſed mente effrænatus, in multitudine peditum, & in millibus equitum, & in octoginta elephantis confidebat.

5. Ingreſſus autem Judæam, & appropians Bethſuræ, quæ erat in anguſto loco, ab Jeroſolyma intervallo quinque ſtadiorum, illud præſidium expugnabat.

6. Ut autem Machabæus, & qui cum eo erant, cognoverunt expugnari præſidia, cum fletu & lacrymis rogabant Dominum, & omnis turba ſimul, ut bonum Angelum mitteret ad ſalutem Iſrael.

7. Et ipſe primus Machabæus, ſumptis armis, cæteros adhortatus eſt ſimul ſecum periculum ſubire, & ferre auxilium fratribus ſuis.

8. Cùmque pariter prompto animo procederent, Jeroſolymis apparuit præcedens eos eques in veſte candida, armis aureis haſtam vibrans.

9. Tunc omnes ſimul benedixerunt miſericordem Dominum, & convaluerunt animis: non ſolùm homines, ſed & beſtias ferociſſimas, & muros ferreos parati penetrare.

10. Ibant igitur prompti, de cœlo habentes adjutorem, & miſerantem ſuper eos Dominum.

11. Leonum autem more impetu irruentes in hoſtes, proſtraverunt ex eis undecim millia peditum: & equitum mille ſexcentos:

12. Univerſos autem in fugam verterunt, plures autem ex eis vulnerati nudi evaſerunt. Sed & ipſe Lyſias turpiter fugiens evaſit.

13. Et quia non inſenſatus erat, ſecum ipſe reputans, factam erga ſe diminutionem, & intelligens invictos eſſe Hebræos, omnipotentis Dei auxilio innitentes, miſit ad eos,

14. Promiſitque ſe conſenſurum omnibus, quæ juſta ſunt, & regem compulſurum amicum fieri.

15. Annuit autem Machabæus precibus Lyſiæ, in omnibus utilitati conſulens: & quæcumque Machabæus ſcripſit Lyſiæ de Judæis, ea rex conceſſit.

16. Nam erant ſcriptæ Judæis epiſtolæ à Lyſia quidem hunc modum continentes: LYSIAS populo Judæorum ſalutem.

17. Joannes & Abeſalom, qui miſſi fuerant à vobis, tradentes ſcripta, poſtulabant ut ea, quæ per illos ſignificabantur, implerem.

18. Quæcumque igitur regi potuerunt perferri, expoſui: & quæ res permittebat conceſſit.

19. Si igitur in negotiis fidem conſervaveritis, & deinceps bonorum vobis cauſa eſſe tentabo.

20. De cæteris autem per ſingula verbo mandavi, & iſtis, & his qui à me miſſi ſunt, colloqui vobiſcum.

21. Benè valete. Anno centeſimo quadrageſimo octavo, menſis Dioſcori (b) die vigeſima & quarta.

22. Regis autem epiſtola iſta continebat: REX Antiochus Lyſiæ fratri ſalutem.

23. Patre noſtro inter deos tranſlato, nos volentes eos, qui ſunt in regno noſtro, ſine tumultu agere, & rebus ſuis adhibere diligentiam,

24. Audivimus Judæos non conſenſiſſe patri meo ut transferrentur ad ritum Græcorum, ſed tenere velle ſuum inſtitutum, ac propterea poſtulare à nobis concedi ſibi legitima ſua.

25. Volentes igitur hanc quoque gentem quietam eſſe, ſtatuentes judicavimus, templum (c) reſtitui illis, ut agerent ſecundùm ſuorum majorum conſuetudinem.

26. Benè igitur feceris, ſi miſeris ad eos, & dexteram dederis: ut cognita noſtra voluntate, bono animo ſint, & utilitatibus propriis deſerviant.

27. Ad

CAP. XI. 1. & 5. (a) Procurator Regis, aut tutor, Juſtinus L. 34. pro tutore erat, non proprius tutor; *Expugnabat*, Oppugnabat.
21. (b) Jam ſuprà diximus epiſtolam Eupatoris referri poſſe ad Epocham 148. aut 149. juxta varias epochas, & variam computandi annos rationem. Præterquam quòd Chaldaica ſupputatio deſert ab Alexandrina, quam ſequitur auctor prioris libri. *Menſe Dioſcoro*, exiſtimat Serarius eum fuiſſe menſem *Dyſtrum*, qui partim Februario, partim Martio reſpondet, cùm Reges in Aſia ſolebant ad bellum proficiſci. Idque colligit Tirinus ex litteris Antiochi, & legatorum Romanorum ad Judæos, quæ menſe ſequenti, nempè *Xanthico*, datæ ſunt; ac forte idem menſis diverſis nominibus apud Græcos fuit deſignatus.
25. (c) Quod jam erat in poteſtate Judæorum; ſed liberum iis religionis cultum concedit.

Digitized by Google

27. Ad Judæos verò regis epiſtola talis erat:

REX Antiochus ſenatui Judæorum, & cæteris Judæis ſalutem.

28. Si valetis, ſic eſtis ut volumus: ſed & ipſi benè valemus.

29. Adiit nos Menelaus, dicens velle vos deſcendere (d) ad veſtros, qui ſunt apud nos.

30. His igitur, qui commeant uſque ad diem trigeſimum menſis Xanthici, damus dextras ſecuritatis,

31. Ut Judæi utantur cibis & legibus ſuis, ſicut & priùs: & nemo eorum ullo modo moleſtiam patiatur de his, quæ per ignorantiam (e) geſta ſunt.

32. Miſimus autem & Menelaum, qui vos alloquatur.

33. Valete. Anno centeſimo quadrageſimo octavo, Xanthici menſis quintadecima die.

34. Miſerunt autem etiam Romani epiſtolam, ita ſe habentem:

QUINTUS Memmius (f), & Titus Manilius legati Romanorum, populo Judæorum ſalutem.

35. De his, quæ Lyſias cognatus regis conceſſit vobis, & nos conceſſimus.

36. De quibus autem ad regem judicavit referendum, confeſtim aliquem mittite, diligentiùs inter vos conferentes, ut decernamus, ſicut congruit vobis: nos enim Antiochiam accedimus.

37. Ideòque feſtinate reſcribere, ut nos quoque ſciamus cujus eſtis voluntatis.

38. Benè valete. Anno centeſimo quadrageſimo octavo, quintadecima die menſis Xanthici.

CAPUT XII.

Judas expugnatis variis civitatibus, & devictis finitimis populis, feliciter pugnat adverſus Timotheum & Gorgiam. Cùm autem quidam è Judæis idolorum donaria ſuſtuliſſent, & in prælio cecidiſſent, Judas ſacrificia pro iis offerri juſſit.

1. HIs factis pactionibus, Lyſias pergebat ad regem: Judæi autem agriculturæ operam dabant (a).

2. Sed qui reſederant, Timotheus (b), & Apollonius Gennæi filius, ſed & Hieronymus, & Demophon ſuper hos, & Nicanor Cypriarches, non ſinebant eos in ſilentio agere, & quietè.

3. Joppitæ verò tale quoddam flagitium perpetrarunt: rogaverunt Judæos, cum quibus habitabant, aſcendere ſcaphas, quas paraverant, cum uxoribus, & filiis, quaſi nullis inimicitiis inter eos ſubjacentibus.

4. Secundùm commune itaque decretum (c) civitatis, & ipſis acquieſcentibus, paciſque cauſa nihil ſuſpectum habentibus: cùm in altum proceſſiſſent, ſubmerſerunt non minùs ducentos.

5. Quam crudelitatem Judas in ſuæ gentis homines factam ut cognovit, præcepit viris, qui erant cum ipſo: & invocato juſto judice Deo,

6. Venit adversùs interfectores fratrum, & portum quidem noctu ſuccendit, ſcaphas exuſſit, eos autem, qui ab igne refugerant, gladio peremit.

7. Et cùm hæc ita egiſſet, diſceſſit quaſi iterùm reverſurus, & univerſos Joppitas eradicaturus.

8. Sed cùm cognoviſſet, & eos, qui erant Jamniæ, velle pari modo facere habitantibus ſecum Judæis,

9. Jamnitis quoque nocte ſupervenit, & portum cum navibus ſuccendit: ita ut lumen ignis appareret Jeroſolymis à ſtadiis ducentis quadraginta.

10. Inde cùm jam abiiſſent novem ſtadiis, & iter facerent ad Timotheum, commiſerunt cum eo Arabes quinque millia viri, & equites quingenti.

11. Cùmque pugna valida fieret, & auxilio Dei proſperè ceſſiſſet, reſidui Arabes victi, petebant à Juda dextram ſibi dari, promittentes ſe paſcua daturos, & in cæteris profuturos.

12. Judas autem, arbitratus verè in multis eos utiles, promiſit pacem: dextriſque acceptis, diſceſſere ad tabernacula ſua.

13. Aggreſſus eſt autem, & civitatem quamdam firmam, pontibus muriſque circumſeptam, quæ à turbis habitabatur gentium promiſcuarum, cui nomen Caſphin.

14. Hi verò, qui intùs erant, confidentes

29. (d) Ut de rebus veſtris & religione conferatis.
31. (e) Quæ tamen ſuæ ſalutis & religionis tuendæ cauſa fecerant non ex ignorantia, ſed more regio loquitur.
34. (f) Tum erant in caſtris Lyſiæ, & Antiochiam petebant, fortè ut Antiochus trireme incenderet, & elephantes occideret, qui numerum à Romanis præſcriptum ſuperabant, ex Appiano in Syriacis.

CAP. XII. 1. (a) Cum legatis Romanorum: vel induciis per legatum factis.

2. (b) Alius eſt ab eo, cujus ſit mentio cap. 10. ſic *Apollonius* alius eſt ab eo, qui commemoratur Lib. 1. cap. 3. Hi in circumjectis Judææ regionibus reſederant: Ex collatione cap. 5. L. 1. Machab. Timotheus ille videtur idem eſſe cum eo, qui interfectus dicitur in hoc libro, cap. 10. v. 37. ſed Apollonius diverſus eſt ab eo, cujus ſæpè ſit mentio in hoc, & priori libro.
4. (c) Joppitæ novo decreto cum Judæis, qui in ea urbe erant, fœdus inierant, ut ſimul negotiarentur. Judæi nihil ſuſpicantes mali, huic ſtatuto acquieverunt.

tes in ſtabilitate murorum, & apparatu alimoniarum, remiſſiùs agebant, maledictis laceſſentes Judam, & blaſphemantes, ac loquentes quæ fas non eſt.

15. Machabæus autem, invocato magno mundi Principe, qui ſine arietibus, * Joſue 6. 20. & machinis * temporibus Jeſu præcipitavit Jericho, irruit ferociter muris:

16. Et capta civitate per Domini voluntatem, innumerabiles cædes fecit, ita ut adjacens ſtagnum ſtadiorum duorum latitudinis, ſanguine interſectorum fluere videretur.

17. Inde diſceſſerunt ſtadia ſeptingenta quinquaginta, & venerunt in Characa ad eos, qui dicuntur Tubianæi, Judæos:

18. Et Timotheum quidem in illis locis non comprehenderunt, nulloque negotio perfecto regreſſus eſt, relicto in quodam loco firmiſſimo præſidio.

19. Doſitheus autem, & Soſipater, qui erant duces cum Machabæo, peremerunt à Timotheo relictos in præſidio, decem millia viros.

20. At Machabæus, ordinatis circum ſe ſex millibus, & conſtitutis per cohortes, adversùs Timotheum proceſſit, habentem ſecum centum viginti millia peditum, equitumque duo millia quingentos:

21. Cognito autem Judæ adventu, Timotheus præmiſit mulieres, & filios, & reliquum apparatum, in præſidium, quod Carnion dicitur: erat enim inexpugnabile, & acceſſu difficile propter locorum anguſtias.

22. Cùmque cohors Judæ prima apparuiſſet, timor hoſtibus incuſſus eſt, ex præſentia Dei, qui univerſa conſpicit, & in fugam verſi ſunt alius ab alio, ita ut magis à ſuis dejicerentur, & gladiorum ſuorum ictibus debilitarentur.

23. Judas autem vehementer inſtabat puniens profanos, & proſtravit ex eis triginta millia virorum.

24. Ipſe verò Timotheus incidit in partes Doſithei, & Soſipatris: & multis precibus poſtulabat ut vivus dimitteretur, eò quòd multorum ex Judæis parentes haberent, ac fratres, quos morte ejus decipi eveniret.

25. Et cùm fidem dediſſet reſtituturum ſe eos ſecundùm conſtitutum, illæſum eum dimiſerunt propter fratrum ſalutem.

26. Judas autem egreſſus eſt ad Carnion, interfectis vigintiquinque millibus.

27. Poſt horum fugam, & necem, movit exercitum ad Ephron civitatem munitam, in qua multitudo diverſarum gentium habitabat: & robuſti juvenes pro muris conſiſtentes fortiter repugnabant: in hoc autem machinæ multæ, & telorum erat apparatus.

28. Sed, cùm Omnipotentem invocaſſent, qui poteſtate ſua vires hoſtium confringit, ceperunt civitatem: & ex eis qui intùs erant, vigintiquinque millia proſtraverunt.

29. Inde ad civitatem Scytharum abierunt, quæ ab Jeroſolymis ſexcentis ſtadiis aberat.

30. Conteſtantibus autem his, qui apud Scythopolitas (d) erant, Judæis, quòd benignè ab eis haberentur, etiam temporibus infelicitatis quòd modeſtè ſecum egerint:

31. Gratias agentes eis, & exhortati etiam de cætero erga genus ſuum benignos eſſe, venerunt Jeroſolymam die ſolemni ſeptimanarum inſtante.

32. Et poſt Pentecoſten abierunt contra Gorgiam præpoſitum Idumææ.

33. Exivit autem cum peditibus tribus millibus, & equitibus quadringentis.

34. Quibus congreſſis, contigit paucos ruere Judæorum.

35. Doſitheus verò quidam de Bacenoris eques, vir fortis, Gorgiam tenebat: &, cùm vellet illum capere vivum, eques quidam de Thracibus irruit in eum, humerumque ejus amputavit: atque ita Gorgias effugit in Mareſa.

36. At illis, qui cum Eſdrin erant, diutiùs pugnantibus, & fatigatis, invocavit Judas Dominum adjutorem, & ducem belli fieri:

37. Incipiens voce patria, & cum hymnis clamorem extollens, fugam Gorgiæ militibus incuſſit.

38. Judas autem collecto exercitu venit in civitatem Odollam: &, cùm ſeptima dies ſuperveniret, ſecundùm conſuetudinem purificati, in eodem loco ſabbatum egerunt.

39. Et ſequenti die venit cum ſuis Judas, ut corpora proſtratorum tolleret, & cum parentibus poneret in ſepulchris paternis.

40. Invenerunt autem ſub tunicis interfectorum de donariis (e) idolorum, quæ apud Jamniam fuerunt, * à quibus * Deut. 7. 25. lex prohibet Judæos: omnibus ergo manifeſtum factum eſt, ob hanc cauſam eos corruiſſe.

41. Om-

30. (d) Scythopolim, quæ & *Bethſan* L. 1. cap. 5. appellatur.

40. (e) E fanis Jamniæ, quæ urbs eſt maritima, quædam idolorum anathemata, ſeu donaria ſuſtulerunt, quod lege divina Deuter. cap. 7. prohibetur. *Jamniam* pro *Idumæa* poſitam, ex libro priori, & ex Joſepho Grotius putat.

41. Omnes itaque benedixerunt juſtum judicium Domini, qui occulta fecerat manifeſta.

42. Atque ita ad preces converſi, rogaverunt, ut id quod factum erat, delictum oblivioni traderetur. At verò fortiſſimus Judas hortabatur populum conſervare ſe ſine peccato, ſub oculis videntes, quæ facta ſunt pro peccatis eorum, qui proſtrati ſunt.

43. Et facta collatione, duodecim millia drachmas argenti miſit Jeroſolymam offerri pro peccatis mortuorum ſacrificium, benè & religioſè de reſurrectione cogitans:

44. (Niſi enim eos, qui ceciderant, reſurrecturos ſperaret, ſuperfluum videretur, & vanum orare pro mortuis)

45. Et quia conſiderabat quòd hi, qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repoſitam gratiam.

46. Sancta ergo, & ſalubris eſt cogitatio pro defunctis exorare, ut à peccatis ſolvantur.

CAPUT XIII.

Antiochus ſemel, & iterùm victus, cùm Philippus rebellaſſet, pacem cum Judæis firmat.

1. ANno (a) centeſimo quadrageſimo nono, cognovit Judas Antiochum Eupatorem venire cum multitudine adversùs Judæam,

2. Et cum eo Lyſiam procuratorem & præpoſitum negotiorum, ſecum habentem peditum centum (b) decem millia, & equitum quinque millia, & elephantos viginti duos, currus cum falcibus trecentos.

3. Commiſcuit autem ſe illis & Menelaus: & cum multa fallacia deprecabatur Antiochum, non pro patriæ ſalute, ſed ſperans ſe conſtitui in principatum.

4. Sed Rex regum ſuſcitavit animos Antiochi in peccatorem: & ſuggerente Lyſia hunc eſſe cauſam omnium malorum, juſſit (ut eis eſt conſuetudo) apprehenſum in eodem loco necari (c).

5. Erat autem in eodem loco turris quinquaginta cubitorum, aggeſtum undique habens cineris: hæc proſpectum habebat in præceps.

6. Inde in cinerem dejici juſſit ſacrilegum, omnibus eum propellentibus ad interitum.

7. Et tali lege prævaricatorem legis contigit mori, nec terræ dari Menelaum.

8. Et quidem ſatis juſtè: nam quia multa erga aram Dei delicta commiſit, cujus ignis & cinis erat ſanctus; ipſe in cineris morte damnatus eſt.

9. Sed rex mente effrænatus veniebat, nequiorem ſe patre ſuo Judæis oſtenſurus.

10. Quibus Judas cognitis, præcepit populo, ut die ac nocte Dominum invocarent, quòd, ſicut ſemper, & nunc adjuvaret eos:

11. Quippè qui lege, & patria, ſanctoque templo privari vererentur: ac populum, qui nuper paululùm reſpiraſſet, ne ſineret blaſphemis rursùs nationibus ſubdi.

12. Omnibus itaque ſimul id facientibus, & petentibus à Domino miſericordiam, cum fletu, & jejuniis per triduum continuum proſtratis, hortatus eſt eos Judas ut ſe præpararent.

13. Ipſe verò cum ſenioribus cogitavit, priùs quàm rex admoveret exercitum ad Judæam, & obtineret civitatem, exire, & Domini judicio committere exitum rei.

14. Dans itaque poteſtatem (d) omnium Deo mundi creatori, & exhortatus ſuos, ut fortiter dimicarent, & uſque ad mortem pro legibus, templo, civitate, patria, & civibus ſtarent, circa Modin exercitum conſtituit.

15. Et dato ſigno ſuis Dei victoriæ (e), juvenibus fortiſſimis electis, nocte aggreſſus aulam regiam, in caſtris interfecit viros quatuor millia, & maximum elephantorum cum his, qui ſuperpoſiti fuerant:

16. Summoque metu ac perturbatione hoſtium caſtra replentes, rebus proſperè geſtis abierunt.

17. Hoc autem factum eſt die illuceſcente, adjuvante eum Domini protectione.

18. Sed rex, accepto guſtu (f) audaciæ Judæorum, arte difficultatem locorum tentabat:

19. Et

CAPUT XIII.

1. (a) Suſpicatur Grotius eamdem eſſe hiſtoriam, quæ refertur cap. 10. 11. ſed ex alio ſcriptore decerptam.

2. (b) Ex Jaſone, ut prædicto videtur Auctori c. 11. habuimus 80000. ex Lib. 1. Machab. cap. 6. & ex Joſepho habemus 100000. Alii lixas & calones annumerant, alii eos prætermittunt. Deinde creſcunt exercitus ex auxiliis ſubinde adventantibus, aut decreſcunt ex morbis. *Elephantos* 22. Auctor L. primi plures numerat; ſed facilis eſt unius litteræ mutatio.

4. (c) Uſitato apud eos ſupplicio.

14. (d) Rem omnem Deo committente.

15. (e) Hac ſcilicet data teſſera militari: *Dei victoria*, quòd ab uno Deo expectanda ſit victoria. *Aulam regiam*, ubi erat Regis tentorium.

18. (f) Cùm ſpecimen virtutis Judæorum experimento haberet, Ante prælium devitans volebat oppidum capere, ex inſidiis, aut fame.

19. Et Bethſuræ, quæ erat Judæorum præſidium munitum, caſtra admovebat: ſed fugabatur (g), impingebat, minorabatur.

20. His autem, qoi intùs erant, Judas neceſſaria mittebat.

21. Enuntiavit autem myſteria hoſtibus Rhodocus quidam de Judaico exercitu, qui requiſitus comprehenſus eſt, & concluſus.

22. Iterùm rex ſermonem habuit ad eos qui erant in Bethſuris: dextram dedit: accepit: abiit.

23. Commiſit (h) cum Juda, ſuperatus eſt. Ut autem cognovit rebellaſſe Philippum Antiochiæ, qui relictus erat ſuper negotia, mente conſternatus, Judæos deprecans, ſubdituſque eis, jurat de omnibus, quibus juſtum viſum eſt: & reconciliatus obtulit ſacrificium, honoravit templum, & munera poſuit:

24. Machabæum amplexatus eſt, & fecit eum à Ptolemaide uſque ad Gerrenos (i) ducem & principem.

25. Ut autem venit Ptolemaidam, graviter ferebant Ptolemenſes amicitiæ conventionem, indignantes (k) ne forte fœdus irrumperent.

26. Tunc aſcendit Lyſias tribunal, & expoſuit rationem, & populum ſedavit, regreſſuſque eſt Antiochiam: & hoc modo regis profectio & reditus proceſſit.

CAPUT XIV.

Nicanor primùm amicitiam jungit cum Juda, quam poſteà ſolvit: Templi minatur everſionem. Raziæ hiſtoria.

1. SEd poſt triennii (a) tempus cognovit Judas, & qui cum eo erant, Demetrium Seleuci cum multitudine valida, & navibus, per portum Tripolis aſcendiſſe ad loca opportuna,

2. Et tenuiſſe regiones adversùs Antiochum, & ducem ejus Lyſiam.

3. Alcimus autem quidam, qui ſummus ſacerdos fuerat, ſed voluntariè coinquinatus eſt temporibus commiſtionis (b), conſiderans nullo modo ſibi eſſe ſalutem, neque acceſſum ad altare,

4. Venit ad regem Demetrium centeſimo quinquageſimo anno, offerens ei coronam auream, & palmam, ſuper hæc & thallos (c), qui templi eſſe videbantur. Et ipſa quidem die ſiluit.

5. Tempus autem opportunum dementiæ ſuæ nactus, convocatus à Demetrio ad conſilium, & interrogatus quibus rebus & conſiliis Judæi niterentur,

6. Reſpondit: Ipſi qui dicuntur Aſſidæi Judæorum, quibus præeſt Judas Machabæus, bella nutriunt, & ſeditiones movent, nec patiuntur regnum eſſe quietum.

7. Nam & ego defraudatus parentum gloria (dico autem ſummo ſacerdotio) huc veni:

8. Primò quidem utilitatibus regis fidem ſervans, ſecundò autem etiam civibus conſulens: nam illorum pravitate univerſum genus noſtrum non minimè vexatur.

9. Sed oro his ſingulis, ò rex, cognitis, & regioni, & generi, ſecundùm humanitatem tuam pervulgatam omnibus, proſpice.

10. Nam, quamdiu ſupereſt Judas, impoſſibile eſt pacem eſſe negotiis.

11. Talibus autem ab hoc dictis, & cæteri amici, hoſtiliter ſe habentes adversùs Judam, inflammaverunt Demetrium.

12. Qui ſtatim Nicanorem præpoſitum elephantorum ducem miſit in Judæam:

13. Datis mandatis, ut ipſum quidem Judam caperet: eos verò, qui cum illo erant, diſpergeret, & conſtitueret Alcimum maximi templi ſummum ſacerdotem.

14. Tunc gentes, quæ de Judæa fugerant Judam, gregatim ſe Nicanori miſcebant: miſerias & clades Judæorum, proſperitates rerum ſuarum exiſtimantes.

15. Audito itaque Judæi Nicanoris adventu, & conventu nationum, conſperſi terra rogabant eum, qui populum ſuum conſtituit, ut in æternum cuſtodiret, quique ſuam portionem ſignis evidentibus protegit.

16. Imperante autem duce, ſtatim inde moverunt, conveneruntque ad caſtellum Deſſau.

17. Simon verò frater Judæ commiſe- rat

19. (g) Modò agebatur in fugam, modò poſt colliſionem abibat cum damno.

23. (h) Id ipſum narratur Lib. 1. Machab. cap. 6. 42. Atque Judæ victoria anteceſſit deditionem Bethſuræ, adeò ut ordo hiſtoriæ videatur Grotio paululùm inverſus. *Philippum Antiochiæ*: Niſibim intelligi eidem placet Auctori. Hæc enim vicina erat Mediæ, & novo nomine vocabatur Antiochia, ex Plinio Lib. 6. cap. 11.

24. (i) Uſque ad lacum Geneſareth. *Ducem & principem*; juſſit ut regis nomine hanc regionem adminiſtraret.

25. (k) Gr. *Indignabantur, pro quibus voluerunt rumpere fœdera*: Graviter ferebant, quod tam amplum imperium datum eſſet Judæ Machabæo.

1. (a) A morte Antiochi Epiphanis. Demetrius Seleuci, qui *Soter* dictus eſt. CAPUT XIV.

3. (b) Cùm plures Judæi unà cùm gentilibus permiſti eorum ritus & mores induerunt.

4. (c) Ramos aureos, quos è templo ſuſtulerat.

tat cum Nicanore: ſed conterritus eſt repentino adventu adverſariorum.

18. Nicanor tamen, audiens virtutem comitum Judæ, & animi magnitudinem, quam pro patriæ certaminibus habebant, ſanguine judicium ſacere metuebat (d).

19. Quam ob rem præmiſit Poſidonium, & Theodotium, & Matthiam, ut darent dextras atque acciperent.

20. Et cùm diu de his conſilium ageretur, & ipſe dux ad multitudinem retuliſſet, omnium una fuit ſententia amicitiis innuere.

21. Itaque diem conſtituerunt, qua ſecretò inter ſe agerent: & ſingulis ſellæ prolatæ ſunt, & poſitæ.

22. Præcepit autem Judas armatos eſſe locis opportunis, ne fortè ab hoſtibus repentè mali aliquid oriretur: & congruum colloquium fecerunt.

23. Morabatur autem Nicanor Jeroſolymis, nihilque iniquè agebat, gregeſque turbarum, quæ congregatæ fuerant, dimiſit.

24. Habebat autem Judam ſemper charum ex animo, & erat viro inclinatus.

25. Rogavitque eum ducere uxorem, filioſque procreare. Nuptias fecit: quietè egit, communiterque vivebant.

26. Alcimus autem, videns charitatem illorum ad invicem, & conventiones, venit ad Demetrium, & dicebat, Nicanorem rebus alienis aſſentire, Judamque regni inſidiatorem ſucceſſorem ſibi deſtinaſſe.

27. Itaque rex exaſperatus, & peſſimis hujus criminationibus irritatus, ſcripſit Nicanori, dicens, graviter quidem ſe ferre de amicitiæ conventione, jubere tamen Machabæum citiùs vinctum mittere Antiochiam.

28. Quibus cognitis, Nicanor conſternabatur, & graviter ferebat, ſi ea, quæ convenerant, irrita faceret, nihil læſus à viro:

29. Sed, quia regi reſiſtere non poterat, opportunitatem obſervabat, qua præceptum perficeret.

30. At Machabæus, videns ſecum auſteriùs agere Nicanorem, & conſuetum occurſum ferociùs exhibentem, intelligens non ex bono eſſe auſteritatem iſtam, paucis ſuorum congregatis, occultavit ſe à Nicanore.

31. Quod cùm ille cognovit fortiter ſe à viro præventum, venit ad maximum & ſanctiſſimum templum; & ſacerdotibus ſolitas hoſtias offerentibus, juſſit ſibi tradi virum.

32. Quibus cum juramento dicentibus neſcire ſe ubi eſſet qui quærebatur, extendens manum ad templum,

33. Juravit, dicens: Niſi Judam mihi vinctum tradideritis, iſtud Dei fanum in planitiem deducam, & altare effodiam, & templum hoc Libero patri conſecrabo.

34. Et his dictis, abiit. Sacerdotes autem protendentes manus in cœlum, invocabant eum, qui ſemper propugnator eſſet gentis ipſorum, hæc dicentes:

35. Tu Domine univerſorum, qui nullius indiges, voluiſti templum habitationis tuæ fieri in nobis.

36. Et nunc ſancte ſanctorum omnium Domine, conſerva in æternum impollutam domum iſtam, quæ nuper mundata eſt.

37. Razias autem quidam de ſenioribus ab Jeroſolymis delatus eſt Nicanori, vir amator civitatis, & benè audiens: qui pro affectu pater Judæorum appellabatur.

38. Hic multis temporibus continentiæ propoſitum tenuit in Judaiſmo, corpuſque & animam tradere contentus pro perſeverantia.

39. Volens autem Nicanor manifeſtare odium, quod habebat in Judæos, miſit milites quingentos, ut eum comprehenderent.

40. Putabat enim, ſi illum decepiſſet, ſe cladem Judæis maximam illaturum.

41. Turbis autem irruere in domum ejus, & januam diſrumpere, atque ignem admovere cupientibus, cùm jam comprehenderetur, gladio ſe petiit;

42. Eligens nobiliter mori potiùs, quàm ſubditus fieri peccatoribus (e), & contra natales ſuos indignis injuriis agi.

43. Sed cùm per feſtinationem non certo ictu plagam dediſſet, & turbæ in-

tra

18. (d) Cum hoſte confligere.

42. (e) Hoc Raziæ facinus Auguſtinus reprehendit L. 2. contra duas epiſtolas Gaudentii, cap. 23. *Quamlibet accipiatur à vobis hujus Raziæ vita laudata, non habet mors ejus laudatricem ſapientiam, quia non habet dignam Dei famulis patientiam.* Hebræi tamen & multi è Catholicis excuſant hoc facinus, quod ſacer textus videtur non excuſare modò, ſed etiam laudare; *Ne ſubditus fieret peccatoribus*, ne blanditiis, aut tormentis in fraudem eum inducerent. Unde id potuit fieri peculiari Spiritus ſancti impulſu, ut de Samſone legimus; & Aug. Lib. 1. de civit. cap. 2. & 26. de quibuſdam virginibus ſcribit: *Quæ ne inſilatores ſua pudicitia devitarent, in flumen ſe projecerunt.* Sed communis tamen obſtat regula, neminem debere peccando aliena peccata impedire, atque, ut ait idem Auguſtinus epiſt. 61. *Scriptum eſt, Innocentem & juſtum ne occidas: ſi ergo iſte innocens & juſtus non fuit, cur proponitur imitandus? Si autem innocens & juſtus fuit, quare interfector innocentis & juſti inſuper putatur eſſe laudandus?* Et contra epiſt. Gaudentii: *Hoc facere debuit, quod in iiſdem litteris leguntur ſeptem illi fratres matre exhortante feciſſe, ut comprehenſus in dolore ſufficeret, & in humilitate patientiam haberet.* Intentio illius bona fuit, & pia moribundi oratio; ſed facinus ipſum nec imitandum eſt, nec laudandum, niſi Spiritus ſancti impulſu id egerit: nam ſui ipſius occiſio non eſt generoſi & virilis, ſed puſilli & abjecti animi.

tra oſtia itrumperent, recurrens audacter ad mutum, præcipitavit ſemetipſum viriliter in turbas:

44. Quibus velociter locum dantibus caſui ejus, venit (f) per mediam cervicem:

45. Et cùm adhuc ſpiraret, accenſus animo, ſurrexit: & cùm ſanguis ejus magno fluxu deflueret, & graviſſimis vulneribus eſſet ſaucius, curſu turbam pertranſiit:

46. Et ſtans ſupta quamdam petram præruptam, & jam exſanguis effectus, complexus inteſtina ſua, utriſque manibus projecit ſuper turbas, invocans dominatorem vitæ ac ſpiritus, ut hæc illi iterùm redderet: atque ita vita defunctus eſt.

C A P U T XV.

Judas Nicanorem & illius ingentem exercitum ſternit: cæſi Nicanoris caput & manum amputari jubet, & ſuſpendi Jeroſolymis in memoriam divinæ protectionis.

*1 Mach. 7. 26. 1. Nicanor autem, ut comperit Judam eſſe in locis Samariæ, cogitavit cum nmni impetu die ſabbati committere bellum.

2. Judæis verò, qui illum per neceſſitatem (a) ſequebantur, dicentibus: Ne ita ferociter & barbarè feceris, ſed honorem tribue diei ſanctificationis, & honora eum, qui univerſa conſpicit:

3. Ille infelix interrogavit, ſi eſt potens in cœlo, qui imperavit agi diem ſabbatorum?

4. Et reſpondentibus illis: Eſt Dominus vivus ipſe in cœlo potens, qui juſſit agi ſeptimam diem.

5. At ille ait: Et ego potens ſum ſuper terram, qui impero ſumi arma, & negotia regis impleri. Tamen non obtinuit ut conſilium perficeret.

6. Et Nicanor quidem cum ſumma ſuperbia erectus, cogitaverat commune trophæum ſtatuere de Juda.

7. Machabæus autem ſemper confidebat cum omni ſpe auxilium ſibi à Deo affuturum.

8. Et hortabatur ſuos ne formidarent ad adventum nationum, ſed in mente haberent adjutoria ſibi facta de cœlo, & nunc ſperarent ab Omnipotente ſibi affuturam victoriam.

9. Et allocutus eos de lege & prophetis, admonens etiam certamina, quæ fecerant priùs, promptiores conſtituit eos:

10. Et ita animis eorum erectis, ſimul oſtendebat gentium fallaciam, & juramentorum prævaricationem.

11. Singulos autem illorum armavit, non clypei & haſtæ munitione, ſed ſermonibus optimis, & exhortationibus, expoſito digno fide ſomnio, per quod univerſos lætificavit.

12. Erat autem hujuſcemodi viſus: Oniam, qui fuerat ſummus Sacerdos, virum bonum, & benignum, verecundum viſu, modeſtum moribus, & eloquio decorum, & qui à puero in virtutibus exercitatus ſit, manus protendentem, orare pro nmni populo Judæorum:

13. Poſt hoc apparuiſſe & alium virum, ætate & gloria mirabilem, & magni decoris habitudine circa illum:

14. Reſpondentem verò Oniam dixiſſe: Hic eſt fratrum amator, & populi Iſrael: hic eſt, qui multùm orat pro populo, & univerſa ſancta civitate, Jeremias propheta Dei.

15. Extendiſſe autem Jeremiam dextram, & dediſſe Judæ gladium aureum, dicentem:

16. Accipe ſanctum gladium munus à Deo, in quo dejicies adverſarios populi mei Iſrael.

17. Exhortati itaque Judæ ſermonibus bonis valdè, de quibus extolli poſſet impetus, & animi juvenum confortati, ſtatuerunt dimicare, & confligere fortiter, ut virtus de negotiis judicaret: eò quòd civitas ſancta, & templum periclitarentur.

18. Erat enim pro uxoribus, & filiis, itemque pro fratribus, & cognatis minor ſolicitudo: maximus verò & primus pro ſanctitate timor erat templi.

19. Sed & eos, qui in civitate erant, non minima ſolicitudo habebat pro his qui congreſſuri erant.

20. Et, cùm jam omnes ſperarent judicium futurum, hoſteſque adeſſent, atque exercitus eſſet ordinatus, beſtiæ equiteſque opportuno in loco compoſiti:

21. Conſiderans Machabæus adventum multitudinis, & apparatum varium armorum, & ferocitatem beſtiarum, extendens manus in cœlum, prodigia facientem Dominum invocavit, qui non ſecundùm armorum potentiam, ſed prout ipſi placet, dat dignis victoriam.

22. Di-

44. (f) Gr. [illegible], venit per medium ventrem, *pervenit in mediam turbæ aream*.

2. (a) Bello capti, aut deprehenſi in locis, ubi Macedones imperabant.

22. Dixit autem invocans hoc modo: *Sup. 8. 19.* * Tu Domine, qui miſiſti Angelum tuum ſub Ezechia rege Juda, & interfeciſti de caſtris Sennacherib centum octogintaquinque millia:

23. Et nunc dominator cœlorum mitte Angelum tuum bonum ante nos, in timore, & tremore magnitudinis brachii tui,

24. Ut metuant qui cum blaſphemia veniunt adversùs ſanctum populum tuum. Et hic quidem ita peroravit.

25. Nicanor autem, & qui cum ipſo erant, cum tubis, & canticis admovebant.

26. Judas verò, & qui cum eo erant, invocato Deo, per orationes congreſſi ſunt:

27. Manu quidem pugnantes, ſed Dominum cordibus orantes, proſtraverunt non minùs trigintaquinque millia, præſentia Dei magnificè delectati.

28. Cùmque ceſſaſſent, & cum gaudio redirent, cognoverunt Nicanorem ruiſſe cum armis ſuis.

29. Facto itaque clamore, & perturbatione excitata, patria voce omnipotentem Dominum benedicebant.

30. Præcepit autem Judas, qui per omnia corpore, & animo mori pro civibus paratus erat, caput Nicanoris, & manum cum humero abſciſſam, Jeroſolymam perferri.

31. Quò cùm perveniſſet, convocatis contribulibus, & ſacerdotibus ad altare, acceſſiir & eos, qui in arce (b) erant.

32. Et oſtenſo capite Nicanoris, & manu nefaria, quam extendens contra domum ſanctam omnipotentis Dei, magnificè gloriatus eſt:

33. Linguam etiam impii Nicanoris præciſam juſſit particulatim avibus dari: manum (c) autem dementis contra templum ſuſpendi.

34. Omnes igitur cœli benedixerunt Dominum, dicentes: Benedictus, qui locum ſuum incontaminatum ſervavit.

35. Suſpendit autem Nicanoris caput in ſumma arce, ut evidens eſſet, & manifeſtum ſignum auxilii Dei.

36. Itaque omnes communi conſilio decreverunt nullo modo diem iſtum abſque celebritate præterire:

37. Habere autem celebritatem tertiadecima die menſis Adar, quod dicitur voce Syriaca (d), pridie Mardochæi dici.

38. Igitur his erga Nicanorem geſtis, & ex illis temporibus ab Hebræis civitate poſſeſſa, ego quoque in his faciam finem ſermonis.

39. Et ſi quidem benè, & ut hiſtoriæ competit, hoc & ipſe velim: ſin autem minùs dignè, concedendum (e) eſt mihi:

40. Sicut enim vinum ſemper bibere, aut ſemper aquam, contrarium eſt: alternis autem uti, delectabile: ita legentibus, ſi ſemper exactus ſit ſermo, non erit gratus (f). Hìc ergo erit conſummatus.

31. (b) Quoſdam ex arce vocat ad ſe velut de pactis quibuſdam acturus; nam arcem adhuc tenebant Macedones.

33. (c) Suſpicatur Grotius pro *ἐνεχεῖρα* in Græco textu ſcriptum fuiſſe *ἐπιχείρια*, i. e. ſeu *præmia* victoriæ de amentia reportatæ teſtimonium.

37. (d) Sermone Judaico, quòd Judæa eſſet pars Syriæ.

39. (e) Auctor veniam petit, non quòd in dubium revocet quæ hoc in libro narrantur: ſed quòd ſtylo fortè minùs eleganti & polito ſcripſerit.

40. (f) Sermo nimis elaboratus & cultus, minùs ſæpe legentibus arridet. Spiritus ſanctus ſcribentium ſtylo utitur, qui varius eſt pro ingeniorum, doctrinæ, & uſus varietate. Auctor præ modeſtia veniam deprecatur, ſi fortè exilior videatur ſcribendi modus. At fruſtrà Novatores hac excuſatione ſacri ſcriptoris abutuntur, ut huic libro auctoritatem detrahant; nam & Paulus Apoſtolus 2. Cor. 11. dicere potuiſſet ſibi concedendum eſſe quod imperitus eſſet ſermone: nec propterea quidquam de auctoritate Epiſtolarum Pauli decederet. Græcè, ſic etiam ſtructura ſermonis partim ſublimis, quæ vino comparatur, partim tennior, quæ aquæ, delectat aures eorum, qui hiſtoriam legunt. Si quid ſublimius dictum, iis acceptum referri debet, unde illud Auctor excerpſit; ſi quid tenuius, id ſibi.

Digitized by Google

IN QUATUOR EVANGELIA PRÆFATIO.

I. QUÆ Prophetæ futura prædixerunt, hæc quatuor Evangeliſtæ Matthæus, Marcus, Lucas & Joannes facta commemorant; cum eo diſcrimine, quod ab Auguſtino Lib. 1. de conſenſu Evangeliſtarum, cap. 4. fuit obſervatum. Tres nimirum Evangeliſtas in his rebus maximè diverſatos, quas Chriſtus per humanam carnem temporaliter geſſit; Joannem porrò ipſam maximè divinitatem Domini, qua Patri eſt æqualis, intendiſſe: ita ut hos videas quodammodo in terra cum Chriſto Domino converſari, illum autem tranſcendiſſe nebulam, qua tegitur omnis terra, & perveniſſe ad liquidum cœlum.

II. Quatuor Evangelia, nec plura, nec pauciora, ſemper agnovit & venerata eſt Eccleſia. Quem enim ab initio tenuit tramitem, ait Illuſtriſs. Huetius in Demonſtratione Evangelica, huic conſtanter inſiſtere perſeverat: quæ autem ſuppoſuerunt Hæretici, delevit dies. Quòd verò quatuor Evangeliorum libri (a que eadem eſt ratio de reliquis novi Teſtamenti & Apoſtolorum ſcriptis) ſint genuini, eadem ratione demonſtratur, qua probatum fuit in Prolegomenis libros veteris Teſtamenti eſſe genuinos, atque eorum eſſe Auctorum, à quibus ſcriptos eſſe credit Eccleſia. Nam æquales eorum, atque iis proximi per conſequentes ætates ſcriptores ſancti, ut Clemens Romanus, Ignatius, Polycarpus, Juſtinus Martyr, Athenagoras, Irenæus & alii Apoſtolorum vicini temporibus, Evangelia Matthæi, Marci, Lucæ, & Joannis, uti & Acta Apoſtolorum, Epiſtolas Pauli, Petri, Jacobi, Joannis, & Judæ, ac demum Apocalypſim citant ut ſcripta canonica, atque ex iis varia promunt teſtimonia. De quibuſdam Epiſtolis à nonnullis olim fuit dubitatum; ſed de quatuor Evangeliis nulla unquam in Eccleſia fuit dubitatio.

Quidam Hæretici nonnullos novi Teſtamenti libros repudiarunt, alii novos commenti ſunt, ut Petri Evangelium, vel Acta; alii Andreæ, Philippo, Bartholomæo Evangelia falsò tribuerunt. Sed quæ ratio genuinos libros aſſerit, quæque ex ſuffragiis ætatis proximæ & continuata ſerie ſequentium reperitur, eadem, inquit Huetius propoſitione prima Demonſtrationis Evangelicæ, apocryphorum auctoritatem elevat. Hinc Evangelia, quæ mox recenſuimus Apoſtolorum nominibus falsò inſcripta, omninò eſſe ſubdititia, ex eo vel maximè colligimus, quòd ſuccedentia tempora conſtantem & perpetuum conſenſum iis non præbuerint, & falſitatem eorum prodiderint.

Eccleſiarum quippe conſenſus & traditio una eſt, & numquam fallens regula, ad quam ſancti Patres provocant, ubi refellunt Hæreticos, qui ſubdititia Evangelia, aut ſpuria Apoſtolorum ſcripta protulere. Hinc illud pervagatum Auguſtini effatum contra Epiſt. Manich. cap. 5. *Ego verò Evangelio non crederem, niſi me Catholicæ Eccleſiæ commoveret auctoritas.*

Evangelium quidem non ab Eccleſia, ſed à Deo ipſo habet divinæ auctoritatis pondus: verum ab Eccleſia diſcimus hoc ipſum eſſe Evangelium ab Apoſtolis conſcriptum, & ad nos uſque tranſmiſſum. Fides enim noſtra, ut alibi ſæpè diximus, in divinam auctoritatem ut ab Eccleſia propoſitam reſolvitur; quique ſint libri canonici, qui ſubditiii, ex unanimi Eccleſiarum conſenſu & traditione ipſa diſcimus. Quod ſi eruditorum omnium judicio ſtultum planè eſſet de Platonis, Ariſtotelis, Ciceronis, aut Titi Livii operibus dubitare,

quæ ſunt ab ipſis Auctorum temporibus per conſequentes ætates doctis omnibus probatas; multò major erit illorum amentia, qui negant, quatuor Evangeliorum, & alios novi Teſtamenti libros eſſe genuinos, & ab iis ſcriptos, quorum nomina præ ſe ferunt. Non enim unius, aut alterius Auctoris teſtimonio, ſed totius penè orbis conſenſu recepti ſunt, idque intra 40. aut 50. annos, viventibus adhuc Apoſtolis, ſtante Judæorum republica, Hieroſolyma nondum exciſa, cùm Auctores eorum agnoſci facilè poſſent, nec quiſquam de iis dubitaret, atque in omnibus extarent Eccleſiis horum librorum exemplaria.

III. Il quidem libri ſacroſancti ac divini ab omnibus Chriſtianis ſemper habiti ſunt, adeò ut ſumma religio his fuerit quidquam iis addere, aut detrahere. Ex quo id factum eſt, ut hæc Apoſtolorum monumenta licèt intra breve temporis ſpatium in varias ſint tranſlata linguas, atque inter Chriſtianos complures ſectæ & hæreſes exortæ fuerint; integra tamen, & incorrupta permanſerint, atque inter tot diverſarum nationum exemplaria, nulla penè facta ſit diſſenſio, niſi fortè ex eorum, qui hos libros exſcripſere incuria, aut inſcitia, idque in rebus levioris momenti, ut fieri ſolet, quædam lectionis varietas irrepſerit. Nam aliter fieri nequit citra novum, & continuatum miraculum.

Quòd autem quatuor Evangeliorum, & alii novi Teſtamenti libri ad nos uſque incorrupti pervenerint, iiſdem rationibus evincitur, quibus uſi ſumus in prolegomenis, ſeu in Biblicis Inſtitutionibus, quæ ad libros novi fœderis longè potiori jure adhiberi poſſunt.

Primùm enim autographa ſacrorum librorum in Eccleſiis præſertim Apoſtolicis, aut in iis, ad quas miſſa fuerant Apoſtolorum ſcripta, diligenter ſunt conſervata, & exemplaria ubique exſcripta. Si quæ majoris momenti in ectypis ab archetypis diverſa fuiſſent, hæc omnibus Eccleſiis ſtatim innotuiſſent, & rejecta, viventibus præſertim Apoſtolis. Ac poſt eorum obitum viri Apoſtolici, Clemens Romanus, Ignatius, Polycarpus, & alii his vicini temporibus, ut Juſtinus Martyr, Irenæus, Tertullianus, eadem proferunt loca quæ nunc legimus.

An fortè inter exſcriptores ubique terrarum diſperſos id convenire potuit, ut ſacros libros iiſdem erroribus, & mendis, quaſi ex condicto inquinarent? Nec video qua ratione tam ſibi æquabilis & uniuſmodi facta fuerit illa ſacri textus depravatio. An viventibus Apoſtolis, aut brevi poſt eorum obitum temporis ſpatio? An repentè & ſimul id factum fuit? An paulatim, & temporum lapſu? Nihil horum dici poteſt, quod in magna non incurrant incommoda. Quis ille fuit tot falſitatum auctor? Quibus id temporibus evenit? Et quidem omnes Eccleſiæ Ebionitas qui Matthæi, Marcionitas qui Lucæ Evangelium & Pauli Epiſtolas corruperant, ſtatim ut falſarios damnarunt.

IV. Accedit illud vel maximum, quod in prolegomenis veteris Teſtamenti & alibi fuſiùs fuit expoſitum, his libris omnes ineſſe veritatis & ſinceritatis characteres. Stylus ipſe ſimplex eſt & modeſtus, ab omni fuco alienus; nulla quippe in iis eſt mundanæ eloquentiæ affectatio; non vanis immorantur conjecturis; facta referunt nudè & apertè; nec demum veritas ipſa, ſi homines alloqui vellet, aliam ſcribendi rationem adhiberet.

Sed audio quoſdam incredulos, qui Auctores horum librorum, quicumque ii ſint, non res geſtas, ſed fictas ad libidinem, & commentitias ſcripſiſſe, non feriò egiſſe pertendunt.

Qua tandem ratione id probare poſſunt, Evangeliſtas non hiſtoriam, ſed ficta narraſſe miracula? Cùm ubique feriò & aſſeveranter, ut teſtes oculati ea referant, quæ ipſi viderint, aut ab iis qui viderant, acceperint, quæque publica fuerunt, & coram magna populorum multitudine facta. Quin & loca ipſa, perſonas, circumſtantias omnes ſic deſignant, ut omnibus palàm ſit, hoc

hoc iis fuiſſe propoſitum, ut viam ſalutis docerent, non ut oblectarent legentium animos.

V. Quæ narrant Chriſti & Apoſtolorum miracula; hæc primùm in Judæa, tum toto terrarum orbe intra paucorum annorum ſpatium ſunt perpetrata, & promulgata. Quòd ſi mores eorum, inſtituta, & vitæ rationem, quam à Chriſto Domino acceperant, intento animo intueamur, de horum teſtimoniis nullus eſſe poteſt dubitandi locus. Relictis omnibus ſecuti ſunt Chriſtum, qui eò venerat, ut teſtimonium perhiberet veritati; eam violare in iis maximè, quæ ad religionem pertinent, nefas eſſe, & ſcelus horrendum, perſuaſi omnia potiùs perferenda eſſe tormenta, quàm id ſceleris in ſe admittere.

Hoc ipſum à Chriſto Domino didicerant, nihil aliud in hoc mundo iis expectandum præter calamitates, perſecutiones, contumelias, ſupplicia, mortem denique, ſpem omnem ſuam & fidelium in futura, & beata vita eſſe collocandam.

Quamobrem qui Evangelia, vel alios novi Teſtamenti libros, aut Epiſtolas ſcripſere, nec falli, nec fallere potuerunt; atque iidem ſunt, quibus hi libris tribuuntur. Hoc unum illis fuit propoſitum, ut quæ revera ſunt geſta, aut dicta hominibus perſuaderent. Quæ eſſet Magiſtri ſui doctrina, apptimè noverant; in factis tam publicis, tam manifeſtis, decipi non potuerunt. Hujus generis fuit Chriſti reſurrectio, aut Spiritus Sancti in diſcipulos effuſio; nec ulla ſuberat cauſa, cur in tam manifeſtis, & recentis memoriæ rebus, in luce publica poſitis, toti orbi imponere conarentur. Quod enim ex iis commentis ſperare poterant emolumentum? An fortè tot homines id conſilii capere, aut exequi potuerunt, & terrarum orbem ea fide implere? An ex his, ut placet incredulis, laudem & nominis gloriam è commentis quæſierunt? A quibus tandem hanc gloriolam aucuparentur? Non ab aliis certè, quàm ab his qui Chriſti doctrinam & præcepta in honore habebant. Sed nulla res magis eorum exiſtimationem apud Chriſtianos deterrere potuiſſet, quàm ſi auſi eſſent in Judæa primùm, tum apud Gentiles ficta jactare miracula: cùm falſi revinci facilè potuiſſent vel ab ipſis Judæis, qui ſummis in Chriſtianam religionem odiis ardebant.

VI. Verùm ut ad Inſtitutum noſtrum redeamus, quatuor Evangelia ſemper agnovit & excepit Eccleſia, quamvis ex prologo Lucæ Evangeliſtæ conſtet complures id ſuſcepiſſe, ut quæ ad vitam Chriſti Domini & doctrinam ſpectant, mandarent litteris. Sed præter quatuor Evangeliſtas non judicavit Eccleſia alios à Deo ſic inſpiratos fuiſſe, ut eorum ſcriptis fidem adhibere, aut canonicam iis auctoritatem tribuere oporteret. Hinc Irenæus Lib. 3. c. 2. quatuor tantùm eſſe Evangelia docet, nec plura, nec pauciora, eaque eſſe velut quatuor Eccleſiæ columnas: idem tradit Clemens Alexandrinus Lib. 3. Stromatum. Hoc ipſum paſſim tradit Origenes, ut homil. 1. in Lucam; atque ea eſt conſtans omnium veterum ſententia.

VII. Cur autem non plures, aut pauciores Spiritu Sancto afflatos, qui Evangelia ſcripſerint, agnoverit Eccleſia, vix ulla afferri alia cauſa poteſt præter Dei voluntatem. Unus quidem cuncta ſcribere potuiſſet, quæ à pluribus referuntur Evangeliſtis: ſed in quatuor illis qui diverſis ſcripſere temporibus, ſumma conſenſio majus eſt quoddam veritatis argumentum, quàm ſi unus tantummodò eadem Domini facta & dicta retuliſſet. Quin etiam ſi quæ ſit in miraculis Chriſti proferendis inter Evangeliſtas varietas; ſi quædam ab uno narrentur, quæ ab aliis omittuntur; ſi inter eos nonnulla in locis, temporibus, & aliis circumſtantiis ſpecie diſſidentia videantur, bonam & ſinceram eorum fidem hæc omninò confirmant: adeò ut vel ex hoc ipſo palàm fiat non ex conventione, aut ex colluſione quadam eos ſcripſiſſe: ubique eadem fides, & idem candor ſe prodit. Sic Apoſtolorum contentiones, æmulationes,

lapſus,

lapſus, uti & patientiam, fidem, conſtantiam æquè commemorant. Quamobrem ſi quid ab uno omiſſum fuit, quod ab aliis traditum eſt; ſi quæ ſit in narrationis ordine diverſitas, ſi eamdem Chriſti Domini ſententiam non iiſdem verbis referant, nihil propterea de eorum auctoritate & veracitate decedit: ſed bonam eorum fidem & veracitatem magis adſtruit. Non enim pugnant ſcriptores, ſi fortè unus proferat, quod ab alio omittitur; neque ordinis in narrandis factis diverſitas veritati ipſi præjudicat: cùm idem eſt ſenſus, ſibi conſtat ſententia, licèt non iiſdem prorsùs verbis efferatur.

VIII. Primùm enim illud cum Auguſtino ſtatuendum eſt, ſæpè ab uno Evangeliſta prætermitti quod ab alio memoratur. Sic Matthæus cap. 1. hæc habet, *Antequam convenirent, inventa eſt in utero habens*: hoc quemadmodum factum ſit, quod hìc Matthæus prætermiſit, Lucas expoſuit, ut docet Auguſt. Lib. 2. de conſenſu Evangeliſtarum, cap. 51. ac viciſſim Matthæus connectit cap. 2. quod Lucas prætermiſit: *Cùm ergo natus eſſet Jeſus in Bethlehem*, &c. Quomodo autem & qua de cauſa Joſeph & Maria venerint Bethlehem, exponit Lucas cap. 2. ſed de Magis tacet: ex quibus Auguſtinus meritò concludit cap. 6. *Quemlibet eorum commemorando quod alter tacet, vel tacendo quod alter commemorat, non impedire intellectum veracis narrationis alterius.*

2. Si quando de eadem re diverſa dicere videantur, non idcircò pugnant inter ſe: non enim tam verborum, quàm rerum quærenda eſt, vel amplectenda veritas: quando eos qui non eadem locutione utuntur, rebus, ſententiiſque non diſcrepant, in eadem veritate conſtitiſſe approbamus.

3. In factis enarrandis interdum anticipatione, interdum utuntur recapitulatione. Sic Matthæus & Marcus, ille cap. 26. hic cap. 14. cœnam & unctionem in Bethania factam per recapitulationem referunt, quam Joannes cap. 12. ſuo loco commemorat. Joannes ubique ſervat ordinem temporum & locorum, nec ferè anticipatione utitur, aut recapitulatione.

Hinc Aug. cap. 21. Quid autem, inquit, intereſt quid, quo loco ponat, ſive quod ex ordine inſerit, ſive quod omiſſum recolit, ſive quod antea factum antè præoccupat: dum tamen non adverſetur eadem narranti nec ſibi, nec alteri?

Quæ quidem Auguſtini regula latiùs patet: non enim ſemper obſervatur ab Evangeliſtis temporum ratio. Sæpè occaſione accepta ea conjungunt, quæ ſunt affinia, licèt alio dicta, aut facta tempore. Unde non eſt curioſè laborandum, ut ſingula ſuperioribus certo ordine nectantur. Voces illæ, *tunc*, *in illis diebus*, aliquando indefinitè ſumuntur pro quovis tempore; nec ſemper ad tempus rei narratæ pertinent, ut idoneis dicetur locis.

IX. Illud in prolegomenis veteris Teſtamenti fuit à nobis obſervatum, temporum ordinem in libris hiſtoricis interdum non ſervari, vel ob materiæ connexionem, vel ut omnia, quæ ejuſdem ſunt narrationis, eodem quoque orationis filo pertexantur, quæque ſi minus temporibus, ſaltem inſigni aliqua circumſtantia ſunt conjuncta, in eamdem orationem includantur.

Jam ſi Evangeliſtas inter ſe conferamus, Matthæus Chriſti miracula paucis complectitur, ſed veteres Prophetias à Chriſto Domino impletas fuiſſe paſſim inſinuat. Verborum ordinem ſæpè commutat, quædam ſubinde addit, aut detrahit, eodem ſenſu reſervato. Sic verba Iſaiæ 8. 14. *Vocabis nomen ejus, Emmanuel*: Matthæus c. 1. 23. *Vocabunt*: eadem eſt ratio c. 2. 6. *Et tu Bethlehem*, &c. qui locus ex cap. 5. Michææ deſumptus eſt. Scribæ enim & ſacerdotes explicare maluerunt quod ſenſit Propheta, quàm ſenſum ejus ſubobſcurum ad verbum reddere. Interdum etiam duplicis Prophetiæ ſententias connectit, ut cap. 21. 5. *Dicite Filiæ Sion, Ecce Rex tuus venit*, &c. Prior eſt Iſaiæ cap. 62. poſterior Zachariæ 9. Sic aliquando adjicit quæ præſentem locum illuſtrare poſſunt, ut cap. 19. 5. *Erunt duo in carne una*: Vox, *duo*, ab Hebræo textu abeſt.

Lucas

Lucas omnium minimè temporum ordinem videtur ſervare. Sic c. 11. ſermonem Domini cap. 6. incœptum proſequitur; Scripturam citat magis juxta 70. interpretationem, quàm juxta textum Hebræum.

Joannes Hebraiſmis præter cæteros utitur: nam omnes penè ejus ſententiæ oratione directa ſine ulla circuitione concluduntur, ac licèt à ſe invicem pendeant, nullo tamen nexu plerumque inter ſe colligantur, niſi ſimplici conjunctione, *Et*, aut alia conſimili, ut cap. 17. v. 8. & ſequentibus: quæ omnes ſententiæ connecti poſſent per relativa Hebræis minùs uſitata. Unde hæ particulæ copulativæ plerumque eam vim habent, ut cauſam ſignificent, & argumentum inferant; cùmque ſæpè deſint, major Interdum in ſententiis eſt obſcuritas. Antitheſes illuſtrationis & confirmationis cauſa uſurpat, ut cap. 1. de luce & tenebris: Appoſitiones quoque plerumque aſciſcit, quas Latini per voculas *nempe*, *ſcilicet*, &c. annectunt; ut c. 1. 12. *His qui credunt*, nempè his qui credunt. Item cap. 3. 13. *Niſi qui deſcendit de cœlo*, nimirum Filius hominis. Antecedens nonnumquam pro relativo ponit, quod in Hebraico ſermone eſt uſitatum.

X. Hæc & alia hujus generis vir pereruditus in ſuis regulis ad intelligentiam novi Teſtamenti conſcriptis fuſiùs perſequitur, quæ leviter attigiſſe ſatis fuerit. Idem non minùs utiles de docendi modo, quo uſus eſt Chriſtus Dominus, præmiſit obſervationes, quæ apud Auctorem legi poſſunt, eaſque ſuis locis non omittemus, uti & quæ de parabolis ab eo ſunt prudenter annotata. His in docendo ſæpè utebatur Chriſtus Dominus: eſt quippè ſimpliciſſimum docendi genus, rudibus maximè accommodatum, & ab omni oſtentatione alienum. Philoſophi contortis magna arte ſyllogiſmis tenebras offundunt; Rhetores vim quamdam animis afferunt; Phariſæi apud Judæos retruſa quædam, & à populi captu remota congerebant. At divina Sapientia hoc ſimplex docendi genus ſelegit, ut gloria omnis renovati per Evangelium Mundi divinæ eſſet, non humanæ virtutis opus.

Illud in primis intuendum, quò ſpectet parabola; neque id anxiè nimis inquirendum, quid ſingula ſignificent verba. In iis enim quædam ſunt neceſſaria, ac velut propriæ cujuſque parabolæ partes; quædam adjectitia, & ad ornatum comparata, ut conſtet ſibi narrationis ordo. Solo vomere, ut ait Aug. L. 16. de civit. Dei cap. 2. terra proſcinditur; ſed ut hoc fieri poſſit, cætera aratri membra ſunt neceſſaria. Complures parabolæ non ſolùm benè vivendi documenta, ſed etiam permagni momenti Prophetias continent: ut parabola de grano Sinapis magnos Evangelii progreſſus prænotabat; altera de villicis infidis, Chriſti mortem, Judæorum ingens flagitium, ac pœnas, quas daturi erant, apertiſſimè deſignabat. Quod autem Chriſtus Dominus abrupta interdum differendi ratione uti videatur, id ab eo factum eſt, quòd cùm intima audientium cogitata penetraret, quæque ad finem ſibi propoſitum ſpectarent, intueretur, eorum qui audiebant utilitati ſermonem ſuum accommodare voluerit. Verùm iſta & alia hujus generis plurima circa parabolas, Prophetias, veteris Teſtamenti figuras, & earum uſum ſuis quæque locis commodiùs exponuntur: nunc inſtitutum noſtrum proſequamur.

XI. Hactenus de quatuor Evangeliis univerſim præfati ſumus; nunc de ſingulis dicturi, ab eo quod omnium primum ſcriptum fuit à Matthæo ordiamur. Illud patrio ſermone, ſeu Hebraico, qualis tum erat in Judæa uſitatus, ſcriptum fuiſſe communis eſt omnium ferè veterum & recentiorum ſententia. Paucis poſt Chriſti Aſcenſionem annis, antequam Apoſtoli in varias regiones diſcederent, ex aliorum Apoſtolorum conſenſu, & Judæorum, qui ad Chriſti fidem recens converſi fuerant, precibus adductus hoc ſcripſit Evangelium. In Græcam linguam ſtatim translatum fuit, atque una tantummodò verſio facta eſt, totius Eccleſiæ conſenſu recepta & probata, eaque vim habuit textus originalis, & archetypi. Quod enim Hieronymus textum Hebraicum

braicum Cæſareæ Palæſtinæ in bibliotheca S. Pamphylii Martyris aſſervatum docet, illud erat Evangelium, quo Nazaræi utebantur, & in quo multa extabant à noſtro textu, & genuino aliena. Unde cùm Hieronymus Latinam verſionem emendavit, non ad Hebraicum, vel Syriacum, ſed ad Græcum textum eam exegit, atque, ut ipſe loquitur, *Græcæ fidei reddidit*. Cajetanus tamen, Eraſmus & alii perpauci in ea ſunt opinione, ut putent Matthæi Evangelium Græcè exaratum fuiſſe, quòd in eo quædam voces Latinæ occurrant, quæ potiùs à ſcriptore Græco, quàm ab Hebræo erant uſurpatæ, quòd Græcorum cum Latinis majus eſſet, quàm cum Hebræis commercium, & inter eas linguas major eſſet cognatio. Sic vocis *Petri* ad *Petram* alluſio inter Græcum & Latinum ſermonem ineſt tantummodò. Addunt voces Hebræas, aut Syriacas ab Auctore ipſo Græcè exponi ſolitas, quod fieri vix potuit ab eo qui Syriacè ſcripſerit. Sed iſta non aliud evincunt, quàm Interpretem Græcum voces Syriacas expoſuiſſe, eaſque feciſſe Græcas, aut Latinas. Sic 70. Interpretes propria quædam nomina veteris Teſtamenti Græcè ſolent interpretari, idque in vulgata editione Latina non eſt infrequens, etiam in appellativis nominibus, ut Latinè explicentur.

At inquiunt, illud Matthæi Hebraicè, aut Syriacè ſcriptum Evangelium nulli è SS. Patribus viſum unquam fuit, aut cognitum: ſiquidem Nazaræorum Evangelium à Græco longè diverſum eſt. Hujus ſæpè mentionem facit Hieronymus, ut in dialogo 3. adversùs Pelagianos. *In Evangelio*, inquit, *juxta Hebræos, quod Chaldaico quidem ſermone, ſed Hebraicis litteris ſcriptum eſt, quo utuntur uſque hodie Nazaræi, ſecundùm Apoſtolos, ſive ut plerique autumant, juxta Matthæum*. Nec veriſimile eſt textum primigenium intra paucos annos ſic periiſſe, ut nulla extiterit ejuſmodi memoria primis Eccleſiæ ſæculis.

His & aliis conjecturis reſpondet vir perdoctus, Matthæi Evangelium vetuſtiſſimis Eccleſiæ ſcriptoribus, ut Papiæ, Irenæo & aliis, non fuiſſe incognitum; brevi poſt tempore Chriſtianos è Judæis converſos, Græcè magis quàm Syriacè, aut Chaldaicè locutos, & cum Græcis ad fidem converſis potiùs quàm cum aliis in priſtina perfidia obfirmatis familiariter vixiſſe: adeò ut jam textus Syriacus ferè iis eſſet inutilis, atque is tantummodò fuerit penès Nazaræos, qui eum variis in locis depravarunt. Nec dubium eſt, quin verſio Græca brevi poſt tempore, atque ut credibile eſt, Matthæi ipſius ætate facta fuerit, quam Marcus, ut par eſt credere, jam viderat: nam iiſdem ſæpè utitur Græcis vocibus. Itaque eſt illud vero proximum, Evangelium à Matthæo in gratiam Judæorum, qui Hieroſolymæ, & in Palæſtina degebant, lingua in ea regione magis uſitata ſcriptum eſſe; illudque eos uſque ad excidium Hieroſolymæ conſervaſſe, & ſecum Pellam uſque ante urbis obſidionem aſportaſſe. Plerique ex iis Judaicarum obſervationum tenaces ſectam Nazaræorum conflarunt, quæ poſteà in ſectam Ebionitarum degeneravit. Multas Nazaræi hiſtorias Evangelio adjecerunt, quas ex traditione acceperant. Itaque forſan ii habebant originalem textum, & integrum, ut videtur Epiphanio, ſed variis additionibus conſperſum: id Ebionitæ multò magis corruperunt, pleraque detrahentes.

Clemens Alexandrinus Lib. 2. Stromatum citat Evangelium juxta Hebræos: Illud Hieronymus non modò legerat, ſed etiam verterat in Græcam linguam, idque à Nazaræis Berœæ civitatis Syriæ acceperat. Complura additamenta ex eo deſumpta in ſuis commentariis in Matthæum commemorat; veteris Teſtamenti loca juxta Hebraicum textum citata, non ex 70. verſione profert: cujuſmodi eſt illud, *Nazaræus vocabitur*; item illud, *Ex Ægypto vocavi filium meum*, Oſee 11. Ad hoc Evangelium recurrit, ut exponat vocem ἐπιούσιον, Matth. cap. 6. ubi notat vocem illam in Evangelio Nazaræorum *panem craſtinum*, ſeu *quotidianum* exprimere, ut in vulgata veteri legebatur, & Lucæ c. 11.

adhuc

adhuc legitur. Sic Matth. 23. ubi habemus, *Zachariam filium Barachiæ*, ibi legebatur, *filium Joiadæ*.

XII. Quòd autem primus omnium ſcripſerit Evangelium Matthæus, idque Hebraica lingua, ſeu Syriaca, quæ tum erat in Judæa uſitata, id teſtatur Irenæus L. 3. cap. 1. Euſebius L. 3. cap. 39. citat Papiam in eamdem ſententiam; uti & Origenem L. 6. cap. 25. *Primum ſcilicet Evangelium ſcriptum eſſe à Matthæo, priùs quidem publicano, poſteà verò Apoſtolo Jeſu Chriſti, qui illud Hebræo ſermone conſcriptum, Judæis ad fidem converſis, publicavit.* Idem reſtantur veteres penè omnes: patrio ſermone eum ſcripſiſſe ajunt, qui uſitatus fuit in Judæa, & in uſum Hebræorum ſcripſit, ut eo abſente, Evangelium, quod prædicaverat, legerent. Lingua autem Syriaca erat Chaldaicæ dialectus, quæ in Syria erat in uſu. Hæc in Judæa quibuſdam Hebraicis vocibus erat permiſta, quales ab Evangeliſtis referuntur, ut *Haceldama*, ager ſanguinis, *Golgotha*, & aliæ quædam.

Ex quatuor Evangeliſtis duo ſunt Apoſtoli Matthæus & Joannes, duo itidem Apoſtolorum diſcipuli Marcus & Lucas, ille Petri, hic Pauli diſcipulus, & peregrinationis ejus comes; idque non ſine providentia peculiari factum eſt, ut liqueret omnibus nihil eſſe diſcriminis inter ea, quæ Apoſtoli mandarunt litteris, & illa, quæ viva voce docuerunt.

XIII. *Evangelii* vox, ut omnibus notum eſt, bonum nuntium ſignificat: quo quidem modo ſumitur apud Iſaiam cap. 52. *Quàm pulchri ſuper montes pedes annuntiantis, & prædicantis pacem!* Quem locum citat Apoſtolus Rom. 10. ut inſignem Prophetiam, qua prædicatio doctrinæ & vitæ Jeſu Chriſti prænuntiatur. Sic Paulus Timotheum adhortatur, ut opus faciat *Evangeliſtæ*, ſeu verbum Dei annuntiet. Quo quidem modo Philippus Diaconus in Actis Apoſtolorum *Evangeliſta* nominatur. Sed poſteà vox illa Evangelii ad hiſtoriam vitæ & doctrinæ Jeſu Chriſti reſtricta eſt, & ſolis quatuor vitæ & prædicationis Chriſti Domini ſcriptoribus *Evangeliſtæ* nomen tributum.

Utrùm tituli ipſi Evangeliorum à ſacris Auctoribus fuerint his libris præfixi, non auſim affirmare. Nam qui ſua nomina libris inſcripſere Prophetæ, aut Apoſtoli, hi textui ipſi eadem inſeruerunt. Nihilominùs tamen certum eſt hos titulos, qui Evangeliſtarum nomina præ ſe ferunt, jam à primis Eccleſiæ temporibus inſcriptos fuiſſe, atque ex veterum omnium teſtimoniis Auctores ipſi demonſtrantur. Vox illa, *Secundùm Matthæum*, Græcè κατ', non aliud ſignificat niſi hoc Evangelium à Matthæo fuiſſe conſcriptum. Hoc utique Matthæo & aliis Evangeliſtis fuit propoſitum, ut fidelibus notum facerent Chriſtum ipſum, atque ejus vitam, acta, & verba mandarent litteris, quæ Evangelii nomine expreſſerunt.

XIV. Matthæi vocatio ab eodem Evangeliſta refertur cap. 9. à Marco cap. 2. à Luca cap. 15. eodem prorsùs modo & cum iiſdem circumſtantiis. Sed Marcus & Lucas eumdem *Levi* appellant. Unde quidam è veteribus negarunt publicanum, cujus fit mentio apud Marcum & Lucam, eſſe *Matthæum*, ſed *Levi*, quem alium à Matthæo eſſe putant. Hanc opinionem tuetur Grotius, quòd Matthæus ipſe numquam ſe *Levi* nomine appellet, nec duo alii Evangeliſtæ, cùm hanc referunt hiſtoriam, eum hoc nomine deſignent, atque Apoſtolorum catalogo non *Levi*, ſed *Matthæus* adſcribatur.

Secus tamen veteres penè omnes ſentiunt, nempe ex ipſo hiſtoriæ contextu, & omnibus circumſtantiis, eumdem eſſe publicanum à Domino vocatum, & Matthæum, qui in telonio ſedebat, & ſtatim ſecutus eſt vocantem Jeſum. Idem igitur eſt Matthæus, qui domi ſuæ excepit Dominum, quique ante vocationem ſuam *Levi* dicebatur.

SAN-

Digitized by Google

SANCTUM JESU CHRISTI EVANGELIUM ſecundùm MATTHÆUM.

CAPUT PRIMUM.

Chriſti genealogia pertexitur, & ejus conceptio de Spiritu ſancto: Joſeph ab Angelo myſterium edocetur.

1. LIBER generationis (a) Jeſu
*Luc. 3. 3. Chriſti filii * David, filii
Abraham.
*Gen. 21. 3. 2. * Abraham genuit Iſaac.
* Gen. 25. 25. * Iſaac autem genuit Jacob.
* Jacob autem genuit Judam, & fra- * Gen. 29. 35.
tres ejus.
3. * Judas autem genuit Phares, & * Gen. 38. 29.
Zaram de Thamar. 1. Par. 2. 4.
* Phares autem genuit Eſron. * Ruth 4. 18.
Eſron autem genuit Aram. 1. Par. 2. 5.
4. Aram autem genuit Aminadab.
* Aminadab autem genuit Naaſſon. * Num. 7. 12.
Naaſſon autem genuit Salmon.
5. Salmon autem genuit Booz de Ra-
hab (b).
* Booz autem genuit Obed ex Ruth. * Ruth 4. 21.
Obed autem genuit Jeſſe.
* Jeſſe autem genuit David regem. * Ruth 4. 22.
6. * David autem rex genuit Salomo- 1. Reg. 16. 1.
nem ex ea, quæ fuit Uriæ. * 2. Reg. 12. 24.
7. * Salomon autem genuit Roboam (c). * 3. Reg. 11. 43.
* Roboam autem genuit Abiam. * 3. Reg. 14. 31.
* Abias autem genuit Aſa. * 3. Reg. 15. 8.
8. Aſa autem genuit Joſaphat.
Joſaphat autem genuit Joram.

Jo-

CAP. I. 1. (a) Genealogia Chriſti Domini ſecundùm carnem, ſeu Catalogus progenitorum Chriſti. *Filii David, filii Abraham*: hos duos præ cæteris commemorat, quòd utrique promiſſio ſpecialis facta fuerit, fore ut Chriſtus ex iis naſceretur, Abrahæ quidem ut gentis totius, Davidi ut familiæ ſuæ capiti. Ac primo quidem loco Davidem nominat, quòd Dei promiſſio non ad gentem tantummodò Judaicam, ſed ad privatam Davidis familiam pertineret. Hæc genealogia incipit ab Abraham, & deſinit in Joſeph virum Mariæ. Uterque Evangeliſta Matthæus & Lucas non Mariæ, ſed Joſephi ſtirpem expoſuit, cùm Joſeph ut pater Jeſu haberetur, neque id moris eſſet apud Judæos, ut mulierum genus deſcriberetur, ſed virorum tantummodò: unde vel nulla, vel Joſephi tantùm generis facienda erat deſcriptio; non enim aliam aut Judæi, aut Gentes recepiſſent. Itaque illud apud fideles conſtat, Mariam ut filiam unicam nupſiſſe viro non ſolùm ejuſdem Tribus, ſed etiam ejuſdem familiæ, idque ex lege Dei, cap. 36. Numer. Joſeph & Maria conſobrini fuerunt, qui eumdem habuerunt avum, Mathan nimirùm. Unde in eadem ſtirpe ambo conveniunt.

5. (b) Mulieres quædam ex occaſione poſitæ ſunt in genealogia Chriſti, quia de iis peculiare quiddam in Scripturis memoratur.

7. (c) Vetus eſt infidelium calumnia duos Evangeliſtas Matthæum & Lucam inter ſe non convenire, cùm Matthæus ad Salomonem, Lucas ad Nathan Chriſti genus referant. Communis eſt reſponſio à Matthæo naturalem generationem, à Luca vero legalem proferri, atque hinc nominum & perſonarum diverſitatem manare. Unde Joſeph ex Matthæo filius erat Jacob, ex Luca filius Heli. Hanc conciliandi utrumque Evangeliſtam rationem Julius Africanus ex lege Deuteron. cap. 25. depromit, quæ his verbis concepta eſt: *Quando habitaverint fratres ſimul*, in eadem regione,

Digitized by Google

Joram autem genuit Oziam (d).
*2. Par. 26. 23. 9. * Ozias autem genuit Joatham.
*2. Par. 27. 9. * Joatham autem genuit Achaz.
*2. Par. 28. 27. * Achaz autem genuit Ezechiam.
*2. Par. 32. 33. 10. * Ezechias autem genuit Manaſſen.
*2. Par. 33. 20. * Manaſſes autem genuit Amon.
*2. Par. 33. 25. * Amon autem genuit Joſiam.
*2. Par. 36. 1. & 2. 11. * Joſias autem genuit Jechoniam (e), & fratres ejus in tranſmigratione Babylonis.

12. Et poſt tranſmigrationem Babylonis: Jechonias genuit Salathiel.
Salathiel autem genuit Zorobabel.
13. Zorobabel autem genuit Abiud (f).
Abiud autem genuit Eliacim.
Eliacim autem genuit Azor.
14. Azor autem genuit Sadoc.
Sadoc autem genuit Achim.
Achim autem genuit Eliud.
15. Eliud autem genuit Eleazar.
Eleazar autem genuit Mathan.
Mathan autem genuit Jacob.
16. Jacob autem genuit Joſeph virum Mariæ, de qua natus eſt JESUS, qui vocatur (g) Chriſtus.

17. Omnes itaque generationes ab Abraham uſque ad David, generationes quatuordecim: & à David uſque ad tranſmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim: & à tranſmigratione Babylonis uſque ad Chriſtum, generationes quatuordecim.

18. Chriſti autem generatio (h) ſic erat: * Cùm eſſet deſponſata mater ejus Maria Joſeph, antequam convenirent, in- *Luc. 1. 27.

in eadem familia, *& unus abſque liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri: ſed accipiet eam frater ejus, & ſuſcitabit ſemen fratris ſui*. Hinc duo poſſunt eſſe ejuſdem filii patres, unus, à quo genitus eſt, alter legalis, cujus nomen & bona poſſidet. Exemplum habemus de Obed in libro Ruth. Sic Joſeph fuit filius Jacob, & ſub ea ratione genus ejus ad Davidem per Salomonem refertur; ut filius Heli, per Nathan ad Davidem perducitur. Mathan & Mathat ex eadem uxore filios genuerunt, Mathan quidem Jacob, Mathat autem Heli: Jacob ex uxore Heli ſine liberis defuncti genuit Joſeph natura quidem ſuum, ſed ſecundùm legem Heli filium. *Quidam tamen*, ait Mariana in hunc locum, *arbitrantur Matthæum genealogiam Chriſti per Joſeph deduxiſſe, Lucam per Mariam, atque Heli fuiſſe Joachimum patrem virginis, Joſephi ſocerum, quare vocatur ejus pater*. Qua de re nolo hoc loco diſputare: indicaſſe ſatis fuerit hanc, qualiſcumque ſit, ſolutionem. Quòd ſi tamen communior & pene recepta ſententia Julii Africani magis arrideat, non intercedam: nam ea veterum traditione nititur & promiſſionibus quæ factæ ſunt Davidi 2. Regum 7. Pſalmis 88. & 131. ex quibus colligitur regnum Salomonis fore perpetuum, ſemen ejus in æternum manſurum. Quod in Chriſto completum eſt, commutato temporali in ſpirituale regnum. Unde Africanus apud Euſebium hanc traditionem à cognatis Domini acceptam eſſe teſtatur: *Supradictam generis ſeriem ex Ephemeridum libris quàm poterant fideliſſimè deſcripſerunt*.

8. (d) Quæritur cur tres omittantur reges, Ochozias, Joas, & Amaſias. Reſp. ab Elia Propheta prædictum fuiſſe Achab, fore, ut ſtirps ejus deficeret. Unde & Evangeliſta ad quartam uſque generationem Reges Juda ex Achab impiiſſimo Rege Iſrael per fœmineum genus prognatos rejicit, ob maledictionem à Deo per Eliam domui Achab prædictam: vel etiam quia Evangeliſtæ propoſitum erat tres tantùm teſſara decadas, ſeu triplicem generationum ſeriem ab Abraham ad Joſeph uſque recenſeri: Quæ autem à Davide uſque ad captivitatem Babylonicam numerantur, cùm ſint 17. tribus his reſectis ad 14. rediguntur. Nam poſtea alias quoque generationes omittit: cùm autem ratio illius numeri occulta ſit, non eſt cur eam curioſiùs ſcrutemur.

11. (e) Duos fuiſſe Jechonias, alibi diximus; primus Joſiæ filius poſt primam tranſmigrationem occiſus fuit, qui & Joakim dictus eſt; alter fuit hujus Jechoniæ filius, quem Evilmerodach habuit in honore, atque hic ſecundo loco ponitur. Hujus filius, aut nepos fuit Salathiel, qui Zorobabelem genuit. In quibuſdam Mss. Græcis inter Joſiam & Jechoniam interpoſitum eſt nomen Jachim: ſed hanc lectionem inſuper habuit Hieronymus, ea quippe contraria eſt optimis exemplaribus & antiquis verſionibus.

13. (f) L. 1. Paralip. ponitur Ananias, qui ut videtur Abulenſi, idem eſt cum Abiud, aut fortè Abiud alius eſt ex filiis Zorobabel, cujus poſteritas eo loco Paralip. rejicitur. Nam ab Abiud uſque ad Joſeph nulla in ſacris litteris eorum fit mentio. Sed erant in unaquaque familia aliæ genealogiæ, ex quibus hi ſumpti ſunt ab Evangeliſta. Deeſt in hac tertia teſſaradecade una generatio, quam expleret Phadajas, quæ vel excidit, vel de induſtria ille omiſſus fuit à Matthæo, quòd apud Eſdram L. 1. cap. 3. & L. 2. cap. 7. à duobus Prophetis fuerit prætermiſſus, qui Zorobabel ad templi extructionem excitarunt, patris verò Phadajæ obſcuri hominis non meminerint; tametſi quodammodo expreſſus fuit in tertia teſſara-decade, cùm 14. generationes numerentur. Unde non abhorret à veriſimili eam generationem temporum lapſu excidiſſe; nec Porphyrius id umquam objecit, unam generationem à Matthæo omiſſam fuiſſe, niſi forte Zorobabel alius eſt ab eo, cujus fit mentio Lib. 1. Paralip. 3. 19.

16. (g) Qui eſt Chriſtus. Idem enim in Scriptura eſt vocari & eſſe.

18. & 19. (h) Quæ referri poſſunt vel ad genealogiam Chriſti jam poſitam, vel ad ejus nativitatem, de qua mox dicturus eſt. Græcè. *Chriſti nativitas hæc erat ſic: Cùm eſſet deſponſata:* Sponſi & Sponſæ voces in Scriptura iis tantummodò, qui juncti ſunt matrimonio, tribuuntur, idque maximè cùm matrimonium ratum eſt. Sic Eccleſia *Sponſa Chriſti* dicitur, cùm ſit Chriſto deſponſata: *Deſpondi enim vos uni viro Virginem caſtam*, 2. Cor. 11. In veteri Teſtamento Sponſæ nomen ſic uſurpatur, ut Deuter. 22. *Si puellam virginem deſponderit vir*. Item Oſee 4. *Fornicabuntur Filiæ veſtræ, & ſponſæ veſtræ adulterabunt*. Evangeliſtæ autem Sponſæ nomen, & uxoris Mariæ, ut viri nomen Joſepho tribuunt. *Antequam convenirent*. Antequam

Digitized by Google

inventa eſt in utero habens de Spiritu ſancto.

19. Joſeph autem vir ejus cùm eſſet juſtus, & nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam.

20. Hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Domini apparuit in ſomnis ei, dicens: Joſeph fili David, noli timere accipere (i) Mariam conjugem tuam: quod enim in ea natum eſt, de Spiritu Sancto eſt.

* Luc. 1. 31. Act. 4. 12. 21. Pariet autem filium, * & vocabis nomen ejus JESUM (k): ipſe enim ſalvum faciet populum ſuum à peccatis eorum.

22. Hoc autem totum factum eſt, ut adimpleretur quod dictum eſt à Domino per Prophetam, dicentem:

* Iſa. 7. 14. 23. * Ecce virgo in utero habebit, & pariet filium, & vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod eſt interpretatum Nobiſcum Deus.

24. Exurgens autem Joſeph à ſomno, fecit ſicut præcepit ei Angelus Domini, & accepit conjugem ſuam.

25. Et non cognoſcebat eam, donec (l) peperit filium ſuum primogenitum, & vocavit nomen ejus JESUM.

CAPUT II.

Magi ex Oriente profecti veniunt cum muneribus, Jeſum adorant: Herodes ab iis deluſus infantes necari jubet; Chriſtus fugit in Ægyptum; illius reditus.

1. CUm ergo natus eſſet Jeſus in Bethlehem Juda in diebus (a) Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Jeroſolymam, Luc. 2. 8.

2. Di-

congreſſu conjugali *convenirent*; *inventa eſt in utero habens de Spiritu Sancto*. Nonnulli has voces *Antequam convenirent*, ſic interpretantur, antequam Maria domum duceretur, atque in eaſdem ædes convenirent. Ut ut ſit, voce illa, *Antequam*, quæ in dubium revocari poterat, humanam excludit operationem, more in Scripturis uſitato, non quòd poſteà convenerint: non enim ea de re agebatur. *Inventa eſt*, forſan poſt reditum Mariæ è domo Eliſabeth: *Et nollet eam traducere*, perſpecta quippe illi erat Mariæ virtus. Quò autem honori ſuo, & ſaluti conjugis conſuleret: *Voluit eam occultè dimittere*, in aliam fortè regionem commeando. Silentium Mariæ magnum fuit virtutis ejus documentum, quæ myſterium Joſepho non indicavit, nec purgare ſe feſtinavit.

20. (i) Nam de illa dimittenda cogitabat. *Mariam conjugem tuam*; Hæ voces in ſponſalia de futuro ex uſitato hominum ſermone non conveniunt. Quare verum inter eos matrimonium, idque ratum, non conſummatum, interceſſit. Neque id contrarium fuit continentiæ voto: alioquin & ipſa ſponſalia eidem voto oppoſita quoque fuiſſent. Itaque Maria cum Joſeph vero connubio juncta erat ex divinæ ſapientiæ conſilio, ut filii & matris honori conſultum foret. Quid enim Judæi adversùs Chriſtum non dixiſſent, ſi ſponſalia tantum, non verum fuiſſet matrimonium? Eam controverſiam eruditè pertractat Auctor Analyſeos Gallicæ diſſert. 1. ac ſubinde monet hanc quæſtionem ortam ex homonymia, ſeu ex *æquivocatione*, ut loqui ſolemus, earum vocum ſponſi & ſponſæ, quæ interim pro iis, qui in futurum matrimonium ſibi invicem fidem dederunt, interim pro iis qui reipſa matrimonio juncti ſunt, accipiuntur. *Quod enim in ea natum eſt*, id eſt, conceptum, *de Spiritu Sancto eſt*: non ex fide violata, non ex vi extranea, ſed ex virtute Spiritus Sancti in momento formatum eſt Chriſti Corpus, natum quodammodo & omnibus ſuis partibus abſolutum.

21. & 23. (k) Quod ſolius Dei eſt. *In utero*: Hoc Iſaiæ teſtimonio evincit Evangeliſta Jeſum eſſe Meſſiam & Dei Filium, qui locus expoſitus fuit cap. 7. Iſaiæ. Græcè, *Illa virgo*: quo quidem articulo ſingularem & certam, imò & Beatiſſimam Virginem deſignari valde eſt probabile, uti à viro docto fuit annotatum. *Et vocabitur nomen ejus Emmanuel*, Phraſi Hebraica nomen pro re ſumitur: erit verus Emmanuel Deus & homo.

25. (l) Vox, *donec*, id tantùm indicat, quod antea factum non fuit, non quòd eam poſtea cognoverit: id unum deſignat, non eam cognoviſſe: & illæ particulæ, *antequam*, *donec*, indefinitum relinquunt quid poſtea factum ſit. Sola Virginis fides, cum Spiritus Sancti operatione, quaſi umbra, ut ait Angelus Gabriel apud Lucam, in hoc myſterio renitule. *Filium ſuum primogenitum*, non quòd alios habuerit fratres, ſed quia nullum antè. Sic omnis unigenitus eſt primogenitus: Num. 18. 15. primogenitus eſt ante quem nullus.

CAP. II.

1. (a) Mortuus eſt Herodes anno correctionis Julianæ 42. ab urbe condita 750. menſe Novembri: unde & Chriſtus natus eſt anno 749. Annus verò æræ vulgaris conſulatu Caji Cæſaris, & Æmilii Pauli, incidit in annum 46 correctionis, & 754. urbis conditæ: adeò ut Nativitas Chriſti antevertat æram communem 4. annis & 7. diebus. Atque hic error in computanda æra Chriſtianorum circa annum 525. Juſtino imperante irrepſit, cùm Dionyſius exiguus annos computare cœpit ab Incarnatione Chriſti, quòd huic anno numeri aurei, ſeu cycli lunaris annum primum illigare voluiſſet. Nunc verò à primo die Januarii anni 46. Juliani poſt Nativitatem Chriſti jam ab aliquot ſæculis æra Chriſtiana incipit. Inter eruditos noſtræ ætatis illud ferè convenit Chriſtum natum eſſe anno 33. Herodis ab expugnata Hieroſolyma, & à capto Antigono, à primo conſulatu Auguſti 39. qui erat duodecimus ejus conſulatus; qua de re alibi fuſiùs. *Ecce Magi*: Sic vocari ſolebant in Oriente, qui ſingularem profitebantur *ſapientiam*, *& prudentiam*, *quæ de terra eſt*, Baruch 3. Atque in Arabia tam frequentes erant Magi, ut juxta Ptolemæum, L. 6. Geogr. cap. 8. nomen dederint ſinui in parte Orientali Arabiæ ſito. Utrùm reges ii fuerint, an reguli tantummodò & potentes, ut Job 2. amici ejus reges vocitantur, dubitari ſolet. Nec fuiſſe Magos propriè dictos, qui artem magicam exercerent, certum eſt. Porrò, inquit Eraſmus, quòd Magi nominentur, nemo maleficas artes, quas vulgò magicas dicimus, ſomniet. Si quidem quos Græci *Sophos*, aut Philoſophos, Chaldæi Magos vocant, ut te-

2. Dicentes: Ubi eſt qui natus eſt rex Judæorum? vidimus enim ſtellam (b) ejus in Oriente, & venimus adorare eum.

3. Audiens autem Herodes rex, turbatus eſt, & omnis Jeroſolyma cum illo.

4. Et congregans omnes principes (c) ſacerdotum, & ſcribas populi, ſciſcitabatur ab eis ubi Chriſtus naſceretur.

5. At illi dixerunt ei: In Bethlehem Judæ: Sic enim ſcriptum eſt per Prophetam:

* Mic. 5. 2. Joan. 7. 42. 6. * Et tu Bethlehem (d) terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda: ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Iſrael.

7. Tunc Herodes clàm vocatis Magis diligenter didicit ab eis tempus ſtellæ, quæ apparuit eis:

8. Et mittens illos in Bethlehem, dixit: Ite, & interrogate diligenter de puero: & cùm inveneritis, renuntiate mihi, ut & ego veniens adorem eum.

9. Qui cùm audiſſent regem, abierunt, & ecce ſtella, quam viderant in Oriente, antecedebat eos, uſquedum veniens ſtaret ſuprà, ubi erat puer.

10. Videntes autem ſtellam, gaviſi ſunt gaudio magno valdè.

11. Et intrantes domum, invenerunt puerum cum Maria matre ejus, & procidentes adoraverunt (e) eum: * & apertis theſauris ſuis obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrham. * Pſal. 71. 10.

12. Et reſponſo (f) accepto in ſomnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam reverſi ſunt in regionem ſuam.

13. Qui cùm receſſiſſent, ecce Angelus Domini apparuit in ſomnis Joſeph, dicens: Surge, & accipe puerum, & matrem ejus, & fuge in Ægyptum, & eſto ibi uſque dum dicam tibi. Futurum eſt enim ut Herodes quærat puerum ad perdendum eum.

14. Qui conſurgens accepit puerum, & matrem ejus nocte, & ceſſit in Ægyptum:

15. Et

ſtatur D. Hieronymus in Danielem. Aliis videntur fuiſſe ſiderum obſervatores. Hinc Munſterus: Hi magi noſtri fuerunt præcipue ſiderum contemplatores, quorum Dominus miſertus novam condidit ſtellam, quæ ipſos ad Chriſtum perduceret. Non fuiſſe proprie reges, hinc conjici poteſt, quòd Evangeliſta id ipſum non tacuiſſet. Ac longè probabilius videtur ex Arabia Magos veniſſe, quàm è Perſide, quæ 500. fermè leucis diſtat Hieroſolyma. Deinde Prophetis Balaam, Num. 24. *Orietur ſtella ex Jacob*, quæ ſuo loco fuit expoſita, iis erat notior, quàm Perſis, aut Chaldæis. Hanc verò Magorum adorationem paucis poſt Nativitatem diebus factam eſſe Matthæus his verbis innuere videtur: *Cùm natus eſſet Jeſus*, &c. Huic ſententiæ favent Juſtinus Martyr in dialogo cum Tryphone, Tertull. contra Judæos, cap. 9. qui hæc verba Pſalm. 71. his aptat, *Reges Arabum & Saba munera efferent*. In textu Hebræo ſic legitur, *Reges Tharſis & inſularum munus reddent, Reges Saba & Saba donum offerent*. Id obſervat Abbas Fearonius in Evangelicis Hiſtoria Gallice edita, primum Saba per *Sin*, alterum per *Samech* ſcriptum eſſe: adeò ut duo populi diverſi his vocibus deſignentur, ambo in Arabia, qui Geneſ. 10. 7. indicantur. Saba per Samech filius erat Chus, alter Saba natus eſt è Regma, & nepos erat Nemrod, ſeu ex fratre filius. Pomponius Mela L. 3. cap. 8. loquens de Arabia Felice, Majorem, inquit, Sabæi tenent partem oſtio proximam. Quin & Ezechiel cap. 27. loquens de Tyriis teſtatur Saba & Regma eò inferre aurum, & gemmas, & aromata. Gerræi, & Sabæi uns permiſti, auro, thure, & myrrha optima abundabant, uti & vicinæ inſulæ. Atque hi reguli inſularum reges terræ & maris adumbrarunt, qui Chriſtum poſtea coluere fide, ſpe, & charitate.

2. (b) Nativitatis ejus indicem. *In Oriente*: Illud eſt probabilius tum viſam fuiſſe ſtellam, cùm natus eſt Jeſus; nec credibile eſt eam ante biennium, aut plures menſes apparuiſſe, ut multis videtur. Locum enim inquirunt Magi, ubi natus ſit Chriſtus, in cujus rei argumentum afferunt ejus ſtellam à ſe viſam, quam utique viderunt, non ut futuræ, ſed ut præteritæ nativitatis indicem. Neque ulla ſubeſt ratio, cur profectionem ſuam tamdiu produxiſſent, ſi ante biennium, aut ſaltem à conceptu Joannis ſtellam ipſam conſpexiſſent. Quamobrem ante paucos dies ſtella tum viſa ab iis fuit, cùm eſſent in Oriente, ſive ea ſtaret in loco, ubi tum erant, & iis præiret, ſive è regione Judææ ab iis cerneretur, eamque in ſublimi aere extitiſſe veriſimillimum eſt. Veteres plerique Magorum hiſtoriam poſt Purificationem contigiſſe putant, ut vetuſtiſſima Evangeliorum concordia, quæ Ammonio tribuitur. S. Leo poſt Euſebium in Chronico rerum hunc ordinem conſtituere videtur, cùm ait Epiſt. 16. *Aliud eſſe tempus quo infans circumciditur, aliud quo hoſtia pro eo legalis offertur, aliud cum tres Magi*, &c. Communis tamen ſententia eſt ante diem Purificationis Magos Jeſum adoraſſe, cùm ex veteri Eccleſiæ traditione dies ſextus Januarii huic manifeſtationi ſit conſecratus, neque ii è Perſide, ſed ex Arabia, quæ eſt ad ortum hibernum Palæſtinæ habita ratione, advenerint. Quamquam fateor non ſatis firmum hinc duci argumentum, eos ante diem Purificationis veniſſe, quòd diem Epiphaniæ ſexto Januarii Eccleſia Latina ante 1300. annos concelebret. Nam in Oriente feſtum Nativitatis Domini, & manifeſtationem, & myſteria penè omnia, quæ ad Chriſti infantiam pertinent, Baptiſma quoque ejus eodem die celebrabant, teſte Caſſiano, collat. 10. Nunc etiam die 25. Decembris Epiphaniam cum nativitate conjungunt. Eccleſia quidem Latina ab initio ſaltem quinti ſæculi Epiphaniam diei ſexto Januarii affixit, cui & Baptiſma Chriſti, & miraculum in Cana Galilææ factum adjunxit. Sic Innocentes die 28. Decembris occiſi non ſunt, tametſi is dies eorum martyrio conſecratur. Probabilius itaque videtur paucis ante Purificationem diebus Magos adveniſſe.

4. (c) 24. Familiarum ſacerdotalium principes, qui primi erant inter ſacerdotes.

6. (d) Sic locus ille Michææ 5. 2. profertur à ſcribis, ut pro *Ephrata* poſuerunt *terra Juda*, & pro *minima es*, *nequaquam minima es*. Scribæ & Phariſæi explicare maluerunt quod ſentit Propheta, quàm ſenſum ejus subobſcurum reddere. In Hebræo, & in 70. deeſt negatio: ſic habet Propheta: *Et tu Bethlehem Ephrata*, quæ alio nomine vocaris Ephrata, cùm eſſet altera Bethlehem in tribu Zabulon: *Parvulus es*, Matth. 2. *Nequaquam minima es*. Sunt qui ob eam rationem hunc locum à Judæis corruptum velint; alii legunt per interrogationem. *Numquid parvula es?* Iſidorus L. 2. contra Judæos, cap. 11. Sic tamen commodè poteſt explicari; licèt ſis exigua civium numero, ex te tamen dux magnus orietur, nec dignitate parva es. *In millibus Juda*; in oppidis Juda: Matth. 2. *In principibus Juda*; vox Hebræa utroque modo verti poteſt. Idem eſt Bethlehem eſſe in principibus, & in millibus exiguam comparate ad urbes majores, non minimam dignitate: exiguum licèt oppidum, inſignem tamen dabis principem. Tribus Juda in cœtus 5000. hominum diſtincta erat.

11. (e) Ergo Chriſtus ubicumque ſit, eſt adorandus, & in Euchariſtia maxime ſub ſpeciebus panis, & vini.

12. & 15. (f) Divinitùs admoniti: *Ex Ægypto*, Ex Oſee cap. 11. v. 1. ſed juxta alios ex cap. 23. vers. 22.

Digitized by Google

15. Et erat ibi uſque ad obitum Herodis: ut adimpleretur quod dictum eſt à Domino per Prophetam dicentem: * Ex Ægypto vocavi filium meum. *Oſe 11. 1.*

16. Tunc Herodes videns quoniam illuſus eſſet à Magis, iratus eſt valdè, & mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem, & in omnibus finibus ejus, à bimatu & infrà, ſecundùm tempus (g), quod exquiſierat à Magis.

17. Tunc adimpletum eſt quod dictum eſt per Jeremiam prophetam dicentem:

18. * Vox in Rama audita (h) eſt, ploratus & ululatus multus: Rachel plorans filios ſuos, & noluit conſolari, quia non ſunt. *Jer. 31. 15.*

19. Defuncto autem Herode, ecce Angelus Domini apparuit in ſomnis Joſeph in Ægypto,

20. Dicens: Surge, & accipe puerum, & matrem ejus, & vade in terram Iſrael: defuncti ſunt (i) enim, qui quærebant animam pueri.

21. Qui conſurgens, accepit puerum, & matrem ejus, & venit in terram Iſrael.

22. Audiens autem quòd Archelaus regnaret in Judæa pro Herode patre ſuo, timuit illò ire: & admonitus in ſomnis, ſeceſſit in partes Galilææ.

23. Et veniens habitavit in civitate, quæ vocatur Nazareth: ut adimpleretur quod dictum eſt per Prophetas: Quoniam Nazaræus (k) vocabitur.

C A P U T III.

Joannis Baptiſtæ in deſerto vivendi ratio; ad pœnitentiam Judæos omnes adhortatur; Chriſtum annuntiat, eumque baptizat.

1. IN diebus autem illis (a) venit Joannes Baptiſta prædicans in deſerto Judææ,

2. Et dicens: * Pœnitentiam (b) agite: appropinquavit enim regnum cœlorum. *Marc. 1. 4. Luc. 3. 3.*

3. Hic eſt enim, qui dictus eſt per Iſaiam prophetam dicentem: * Vox clamantis (c) in deſerto: Parate viam Domini, rectas facite ſemitas ejus. *Iſa. 40. 3. Marc. 1. 3. Luc. 3. 4.*

4. Ipſe

Numeror. ſumitur hic locus. Quem locum etſi ad litteram de reditu Iſraëlitarum ex Ægypto interpretari liceat, optimè tamen de Chriſti reditu intelligitur, ſaltem per allegoriam, cùm ſit verus Dei Filius.

16. (g) Ex ipſo tempore, quo viſa eſt ſtella, Herodes conſtituit occidere infantes à bimatu & infrà, ne fortè is quem timebat, ante hoc tempus à Magis indicatum illius ſævitiam eluderet: non autem poſt tempus viſæ ſtellæ editos juſſit occidi: id enim erat prorſus inutile.

18. (h) Jerem. 31. Rama urbs erat in excelſo loco poſita in finibus Benjamin. Rachel mater Benjamin ſepulta fuit in via, quæ ducit Bethlehem paucis millibus ab urbe Rama. Per hanc urbem in tribu Benjamin ſitam ductus eſt populus in captivitatem Babylonicam, ſuaque eam urbem ululatus captivorum implevit. Unde hæc Prophetia ex parte impleta eſt tempore Nabuchodonoſoris, ſed ultimum habuit complementum in ipſo Infanticidio. Macrob. Lib. 2. Saturnal. cap. 4. *Cum audiiſſet*, inquit, *Auguſtus inter pueros quos in Syria Herodes rex Judæorum intra bimatum juſſit occidi, filium quoque ejus occiſum, ait: Melius eſt Herodis porcum eſſe quàm filium*. Non quòd Antipater Herodis filius unà cum Innocentibus occiſus fuerit: ſed Auguſtus illius necem ſimul accepit cum Infanticidio, ac jam alios ejus liberos neci datos noverat. Joſephus hujus nefarii ſceleris nullam facit mentionem, quòd fortè id parvi duxerit, infantes illius urbis occiſos fuiſſe; vel quòd Nicolaus Damaſcenus, qui Herodi erat ab intimis, eam necem ſilentio prætermiſerit.

20. (i) Numerus pluralis pro ſingulari, quæ eſt enallage numeri.

23. (k) Vox in Scripturis uſitata, Deo conſecratum & à ſæculo ſecretum ſignificat: utrumque Chriſto optimè convenit. *Quod dictum eſt per Prophetas*; per unum è Prophetis forma loquendi uſitata. Joan. 6. 45. *Eſt ſcriptum in Prophetis, Erunt omnes docibiles Dei*, Iſaiæ 54. Sic Act. 13. 40. *Dictum eſt in Prophetis, Videte contemptores*, Habacuc 1. 5. *Nazaræus vocabitur*, ad Iſaiæ c. 11. alludit, *& flos de radice ejus aſcendet*, Hebraicè *Nezer*. Chriſtus *flos ille* fuit, qui virtutum & doctrinæ ſuæ odore totum implevit orbem. In Syriaca verſione, *Dictum eſt per Prophetam*: Quamvis Scriptura ſæpè numerum pluralem pro ſingulari uſurpet. Vox etiam *Nazaræus* de Chriſto ab ipſa urbe *Nazareth* ducitur. Antiqui *Nazaræi* à verbo *Nazar*, hoc eſt, ſeparare, dicti ſunt.

CAP. III.

1. (a) Euthymius notat, perſæpè hunc loquendi modum continuatam temporum ſeriem non deſignare.

2. (b) Non ſolam fidem prædicat, ſed legationem ſuam à prædicatione pœnitentiæ auſpicatur. Cùm apud infideles agitur, tum à fide ipſa incipiendum, ut Apoſtoli in Actis præſtiterunt: ſed apud Judæos, qui verum Deum colebant, à pœnitentia exordium ſumitur. Chriſtus nondum erat manifeſtatus, ac fides in Chriſtum paulatim erat declaranda.

3. (c) Locus ex cap. 40. Iſaiæ deſumitur, ubi nonnulli ſic legunt, *Vox clamantis in deſerto: Parate viam Domino*, ſcilicet Chriſto venturo: ſed communis lectio eſt apertior. Quatuor Evangeliſtæ Præcurſoris acta referunt, quæ ad hæc ſumma capita referuntur, 1. Ad miniſterium ejus, prædicationem ſcilicet & Baptiſmum, 2. Ad vitæ auſteritatem, 3. Ad fructum prædicationis, 4. Ad ea quæ unicuique hominum conditioni dabat vitæ regendæ conſilia, 5. Ad complura, eaque de Chriſto illuſtria teſtimonia referuntur.

Digitized by Google

4. Ipſe autem Joannes habebat veſtimentum de pilis camelorum (d), & zonam pelliceam circa lumbos ſuos: eſca autem ejus erat locuſtæ, & mel ſilveſtre.

* Marc. 1. 5. 5. * Tunc exibat ad eum Jeroſolyma, & omnis Judæa, & omnis regio circa Jordanem;

6. Et baptizabantur (e) ab eo in Jordane, confitentes peccata ſua.

7. Videns autem multos Phariſæorum,
* Luc. 3. 7. & Sadducæorum, * venientes ad baptiſmum ſuum, dixit eis: Progenies (f) viperarum quis demonſtravit vobis fugere à ventura ira?

8. Facite ergo fructum (g) dignum pœnitentiæ.

* Joan. 8. 39. 9. Et ne velitis dicere intra vos: * Patrem habemus Abraham: dico enim vobis, quoniam potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ (h).

10. Jam enim ſecuris (i) ad radicem arborum poſita eſt. Omnis ergo arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.

* Marc. 1. 8. Luc. 3. 16. Joan. 1. 26. Act. 1. 5. 11. * Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam: qui autem poſt me venturus eſt, fortior me eſt, cujus non ſum dignus calceamenta (k) portare: ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto, & igni.

12. Cujus ventilabrum in manu ſua: & permundabit aream ſuam: & congregabit triticum ſuum in horreum, paleas autem comburet (l) igni inextinguibili.

13. * Tunc venit (m) Jeſus à Galilæa in Jordanem ad Joannem, ut baptizaretur ab eo. * Marc. 1. 9.

14. Joannes autem prohibebat eum, dicens: Ego à te debeo (n) baptizari, & tu venis ad me?

15. Reſpondens autem Jeſus dixit ei: Sine modò: ſic enim decet nos implere omnem (o) juſtitiam. Tunc dimiſit eum.

16. Baptizatus autem Jeſus, confeſtim aſcendit de aqua: & ecce aperti ſunt ei cœli: & vidit (p) * Spiritum Dei deſcendentem ſicut columbam, & venientem ſuper ſe. * Luc. 3. 22.

17. * Et ecce vox de cœlis dicens: Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui (q). * Luc. 9. 35. 2. Petr. 1. 17.

C A P U T IV.

Chriſti jejunium & tentatio; item vocatio Petri & Andreæ, Jacobi & Joannis. Annuntiat Evangelium; varias curat infirmitates.

1. TUnc Jeſus ductus eſt in deſertum à Spiritu (a), ut tentaretur à diabolo. Marc. 1. 12. Luc. 4. 1.

2. Et

4. (d) Veſtitus non inſtar cilicii textilis, vulgò *du Camelot*, ſed ex pellibus camelorum confutis, ut olim Prophetæ, ait vir doctus R. Simon: [illegible] & veſtitum Joannis deſcribit Matthæus. Inſtar Eliæ veſtitus primum Chriſti adventum annuntiabat, ut Elias ſecundum prænuntiabit. *Eſca autem ejus erat locuſtæ:* Levit. 11. 22. inter volucres mundas locuſtæ recenſentur. Bochartus in deſcriptione terræ ſanctæ ait in Paleſtina herbæ eſſe eo nomine ad Jordanem, iſtis veſci Monachos. Communior ſententia eſt fuiſſe veras locuſtas, quibus ſale conditis multis in regionibus veſci populos teſtatur Plinius, l. 6. cap. 30. & l. 11. cap. 2. *Mel ſilveſtre* eſt mel ab apibus agreſtibus arborum truncis, aut rupibus depoſitum. Non magis ille verbis quam durioris vitæ genere & exemplo ſuo ad pœnitentiam hortabatur.

6. (e) Baptiſma Joannis velut medium erat loco inter baptiſmata Judæorum, ſeu legales ablutiones omnino ſteriles, & baptiſma Chriſti, quod ſolum juſtitiam confert. Ad hoc baptiſma Joannes præparabat Judæos, & pœnitentiæ prædicatione diſponebat, ut remiſſionem peccatorum acciperent a Chriſto. *Confitentes peccata ſua*: Falſa eſt calumnia Proteſtantium Catholicos doctores ex hoc loco probare Confeſſionem Sacramentalem: non enim Sacramenta novæ legis inſtituta ſunt vivo Joanne. Sed hinc colligitur quamdam peccatorum Confeſſionem tum in uſu fuiſſe, eamque ſingillatim factam. Hoc enim proprie eſt confiteri peccata ſua, non univerſim peccatores ſe eſſe profiteri. Neque id erat Joannis munus, ut novæ legis Sacramenta inſtitueret, ſed ut viam ad illa muniret: ac baptiſmus Joannis erat externa quædam pœnitentiæ profeſſio; eumque conſilium vitæ in melius mutandæ a Joanne peterent, actus vitæ præteritæ exponebant.

7. (f) Malorum parentum pejores filii, pleni iniquitatis veneno.

8. (g) Ergo ſola fides non ſufficit, ſed bonis operibus eſt ſocianda.

9. (h) In dativo caſu: poteſt Deus alios ſuſcitare Abrahæ filios, gentes nimirum, & promiſſionem ei factam implere.

10. (i) Inſtat ultio divina: Iterum bona commendat opera, ut neceſſaria, non ſolùm in teſtimonium, & profeſſionem fidei.

11. (k) Alii Evangeliſtæ, *corrigiam calceamenti ſolvere*, in eamdem ſententiam. *Potuit ſic dicere, cujus non ſum dignus corrigiam calceamenti ſolvere, nec calceamenta portare: ut unus Evangeliſtarum hinc aliud, alii vero aliud, omnes tamen verum narraverint*, inquit Aug. l. 2. de conſ. cap. 12. idque ex iiſdem libro ſæpiùs inculcat, cùm *non tam verborum*, *quàm rerum quærenda*, *vel amplectenda ſit veritas*. Hinc Maldonatus in cap. 21. Joannis, *Per ſanctos ſcriptores ita accommodè locutus eſt Spiritus Sanctus, ac ſi ipſi ſuo modo, conceptu, voce, loquerentur & ſcriberent*. Baptiſmus mentionem ſignificat. *Baptizabit*; Quod nunc confero baptiſma, externum eſt tantummodo, idque ad aliud præparat longe præſtantius, quod purgabit animam, & jus illi in cœleſtem hæreditatem dabit. Joannes baptiſmo ſuo & prædicatione excitabat ad pœnitentiam, non peccata abſterebat.

12. (l) Supplicium æternum hoc in loco indicat: nec tamen, inquit Eſtius, pœna ignis materialis hinc apertè colligitur: cùm totus ſermo ſit metaphoricus.

13. (m) Ut baptiſmo Joannis auctoritatem daret, aquam ſanctificaret, ac manifeſtus fieret populo

14. (n) Baptiſmo Chriſti opus habebat, ſaltem inviſibili.

15. (o) Perfectam juſtitiam, ut Jacobi 1. 2. *Omne gaudium*: Decet nos omne quod juſtum eſt. *Dimiſit*, Sivit eum facere.

16. (p) An Chriſtus ipſe? tum verò legendum eſſet, ut in Vulgata, *deſcendentem ſuper ſe*. An Joannes? tumque legendum eſſet, *ſuper ipſum*, ut eſt in Græco & in Syro. Ex Marco cap. 1. Jeſus ipſe vidit cœlos apertos, &c. Sed & Joannes ipſe vidit, ex Joan. cap. 1.

17. (q) Qui mihi ſingulari modo gratus eſt, & acceptus. In Græco: *Hic filius meus*, non adoptivus, ſed naturalis, ex me genitus. Quod Patris de Filio teſtimonium repetitur cap. 17. idque non ſolùm à tribus Evangeliſtis, ſed etiam à Petro Apoſtolo 2. Epiſt. c. 1. [illegible], ut res maximi momenti.

1. (a) A Spiritu Sancto, cujus mentio facta eſt in CAP. IV.

2. Et cùm jejunaſſet quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, poſteà eſuriit (b);

3. Et accedens tentator dixit ei: Si filius Dei es, dic ut lapides iſti panes fiant.

4. Qui reſpondens dixit: Scriptum eſt:
* Deut. 4. 4. Luc. 4. 4. * Non in ſolo pane vivit homo, ſed in omni verbo (c), quod procedit de ore Dei.

5. Tunc aſſumpſit eum diabolus in ſanctam civitatem, & ſtatuit eum ſuper pinnaculum templi,

6. Et dixit ei: Si filius Dei es, mitte te deorſum. Scriptum eſt enim: * Quia
* Pſal. 90. 11. Angelis ſuis mandavit de te, & in manibus tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum.

7. Ait illi Jeſus: Rurſum ſcriptum eſt:
* Deut. 6. 16. * Non tentabis (d) Dominum Deum tuum.

8. Iterùm aſſumpſit eum diabolus in montem excelſum valdè: & oſtendit (e) ei omnia regna mundi, & gloriam eorum,

9. Et dixit ei: Hæc omnia tibi dabo, ſi cadens adoraveris me.

10. Tunc dicit ei Jeſus: Vade Satana:
* Deut. 6. 13. Scriptum eſt enim: * Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſervies (f).

11. Tunc reliquit eum diabolus, & ecce Angeli acceſſerunt, & miniſtrabant ei.

12. Cùm autem audiſſet Jeſus quòd Joannes traditus eſſet, * ſeceſſit (g) in Galilæam: * Marc. 1. 14. Luc. 4. 14. Joan. 4. 43.

13. Et, relicta civitate Nazareth, venit, & habitavit in Capharnaum (h) maritima, in finibus Zabulon, & Nephthalim:

14. Ut adimpleretur quod dictum eſt per Iſaiam prophetam:

15. * Terra Zabulon, & terra Nephthalim, via maris trans Jordanem, Galilææ gentium, * Iſa. 9. 1.

16. Populus qui ſedebat in tenebris, vidit lucem magnam: & ſedentibus in regione umbræ (i) mortis, lux orta eſt eis.

17. * Exinde cœpit Jeſus prædicare, & dicere: Pœnitentiam agite: appropinquavit enim regnum cœlorum. * Marc. 1. 15.

18. Ambulans autem Jeſus juxta mare Galilææ, * vidit duos fratres (k), Simonem, qui vocatur Petrus, & Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare, (erant enim piſcatores) * Marc. 1. 16. Luc. 5. 2.

19. Et ait illis: Venite poſt me, & faciam vos fieri piſcatores hominum.

20. At illi continuò, relictis retibus, ſecuti (l) ſunt eum.

21. Et procedens inde, vidit alios duos fratres, Jacobum Zebedæi, & Joannem fratrem ejus, in navi cum Zebedæo patre eorum, reficientes retia ſua: & vocavit eos.

22. Illi autem ſtatim, relictis retibus & patre, ſecuti ſunt eum.

23. Et

ſine ſuperioris capitis: docere nos voluit, quibus armis tentationes ſuperentur, jejunio nimirum, oratione, & Scripturarum meditatione. Deſertum illud, in quod ſe recepit Jeſus, inter mare mortuum & urbem Jericho ſitum eſt, idque poſteà vocatum fuit deſertum tentationis. Tentavit diabolus, non ſolùm ut probaret, ſed etiam ut in peccatum induceret.

2. (b) Antea non eſurierat: Diabolus cognoſcere voluit, an eſſet verè Filius Dei: ac fortè non dubitabat, quin eſſet Filius Dei poſt tam illuſtre Patris æterni in baptiſmo teſtimonium: ſed incertus erat, an naturalis eſſet Dei Filius, an per adoptionem quamdam excellentem. Chriſtus ſic eum repulit, ut in eadem illum ambiguitate reliquerit.

4. & 5. (c) In omni re: *Quod procedit*, quod jubetur à Deo: ſic 70. pro *re* ſæpe ponunt *verbum*. Aſſumpſit ut duceret eum ſupra *pinnaculum templi*. Illud veriſimile eſt pinnaculum templi, aut loricam fuiſſe, Gallicè *vulgò le Parapet*, in ſummo templi faſtigio poſitam; aut potiùs porticus ad meridiem ſitæ tectum, vel ſolarium pionis, ſeu lorica ſeptum indicat. Quæ porticus altero tanto aliis ſublimior erat; vallis profunda erat huic ſubjecta. *Mitte te deorſum*, coram omni populo, ut credat te Meſſiam eſſe Patribus à Deo promiſſum.

7. (d) Deuteron. 6. Is Deum tentat, qui potentiæ divinæ vult facere periculum, aut quærit miraculum, cùm nihil opus eſt.

8. (e) An digito deſignans, aut narrando, aut per ſpecies objectas oculis Chriſti ſubjiciens? Græcè, *In momento temporis*, ſeu breviſſimo temporis ſpatio. Sunt qui mundi nomine Romanum interpretantur imperium.

10. (f) Vox Græca cultum uni Deo debitum ſignificat. Deuter. 6. Ec habetur, *Dominum tuum timebis*: timere Deum eſt eum colere. Chriſtus ſenſum reddidit magis quàm verba. Prima quidem tentatio eam præ ſe ferebat ſpeciem, ut inſtanti neceſſitati fieret ſatis; ſecunda ad vanam curioſitatem, tertia ad idololatriam inducebat. Primùm tentavit ut Filium Dei, ſecundò ut Prophetam, tertiò ut hominem è vulgo. Auguſt. Lib. 2. de conſenſu Evang. cap. 16. *Totum hoc ſimiliter Lucas narrat, etſi non eodem ordine: unde incertum eſt, quid prius factum ſit, utrum regna priùs demonſtrata ſint ei, & poſteà in pinnam templi levatus ſit; an hoc prius, & illud poſtea: nihil tamen ad rem, cùm omnia facta eſſe manifeſtum ſit*. Quæ Joannes refert quatuor primis capitibus, omittuntur.

12. (g) Ceſſis inſidiæ Phariſæorum, qui Joannem tradiderant. Sermo autem eſt de Galilæa gentium, quæ erat extra ditionem Herodis.

13. & 15. (h) Urbs erat in ditione Philippi, qui à Joſepho ut pacis amans, modeſtus, & juſtus deſcribitur. Unde Jeſus in ejus tetrarchia diutiùs eſt commoratus, in finibus Zabulon & Nephthali, juxta Prophetiam Iſaiæ, cap. 9. ex qua Matthæus ea tantùm citat, quæ ſunt neceſſaria. *Via maris*, Gr. *Juxta viam maris*. Ibi patens erat via mercatoribus à Syria & Arabia profectis: adeò ut populi ex variis nationibus eò confluerent, ac merces ſuas Ptolemaida comportarent. *Trans Jordanem*; vox Græca ripam fluminis citeriorem, aut ulteriorem perinde ſignificat; citeriorem, habita ratione Hieroſolymæ; ulteriorem, ſi ſpectemus nomen inditum ab Iſraelitis, cùm ingreſſi ſunt Palæſtinam.

16. (i) Mortalis ob denſiſſimas ignorantiæ tenebras.

18. (k) Quos jam ad familiaritatem ſuam admiſerat, Joan. 1. 37. Hæc enim fuit Petri & Andreæ ſecunda vocatio. Auguſt. loco citato cap. 17. *Proinde fieri poteſt ut poſteà narraverit, non quod poſteà factum erat, ſed quod priùs prætermiſerat, ut cum illo intelligantur veniſſe Capharnaum, quò Joannes dicit & ipſum, & matrem ejus, & diſcipulos veniſſe.*

20. (l) Lucas cap. 5. fuſiùs hæc enarrat, & capturam piſcium.

23. Et circuibat Jeſus totam Galilæam, docens in ſynagogis eorum, & prædicans evangelium regni: & ſanans omnem languorem, & omnem infirmitatem in populo.

24. Et abiit opinio ejus in totam Syriam, & obtulerunt ei omnes malè habentes, variis languoribus, & tormentis comprehenſos, & qui dæmonia habebant, & lunaticos (m), & paralyticos, & curavit eos:

* Mar. 3. 7. Luc. 6. 17. 25. * Et ſecutæ ſunt eum turbæ multæ de Galilæa, & Decapoli, & de Jeroſolymis, & de Judæa, & de trans Jordanem.

C A P U T V.

In hoc capite quod ſit ſummum hominis bonum, & quibus mediis ad illud pervenitur, Chriſtus Dominus nos docet. Sermo ipſe partim ad diſcipulos, partim ad fideles omnes pertinet.

1. VIdens autem Jeſus turbas, aſcendit in montem, & cùm ſediſſet, acceſſerunt ad eum diſcipuli ejus.

2. Et aperiens os ſuum docebat eos, dicens:

* Luc. 6. 20. 3. * Beati pauperes (a) ſpiritu: quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum.

* Pſal. 36. 11. 4. * Beati mites (b): quoniam ipſi poſſidebunt terram.

* Iſa. 61. 2. 5. * Beati qui lugent (c): quoniam ipſi conſolabuntur.

6. Beati qui eſuriunt, & ſitiunt juſtitiam: quoniam ipſi ſaturabuntur.

7. Beati miſericordes: quoniam ipſi miſericordiam conſequentur.

* Pſ. 23. 4. 8. * Beati mundo corde (d): quoniam ipſi Deum videbunt.

9. Beati pacifici (e): quoniam filii Dei vocabuntur.

10. * Beati qui perſecutionem patiuntur propter juſtitiam: quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum. * 1. Petr. 3. 14. & 4. 14.

11. Beati eſtis cùm maledixerint vobis, & perſecuti vos fuerint, & dixerint omne malum adverſùm vos, mentientes (f), propter me:

12. Gaudete, & exultate, quoniam merces veſtra copioſa eſt in cœlis: ſic enim perſecuti ſunt prophetas, qui fuerunt ante vos.

13. Vos eſtis ſal (g) terræ. * Quòd ſi ſal evanuerit, in quo ſalietur? ad nihilum valet ultrà, niſi ut mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. * Marc. 9. 49. Luc. 14. 34.

14. Vos eſtis lux (h) mundi. Non poteſt civitas abſcondi ſupra montem poſita.

15. * Neque accendunt lucernam, & ponunt eam ſub modio, ſed ſuper candelabrum, ut luceat omnibus, qui in domo ſunt. * Marc. 4. 21. Luc. 8. 16. & 11. 33.

16. Sic luceat lux veſtra coram hominibus, * ut videant opera veſtra bona, & glorificent Patrem veſtrum, qui in cœlis eſt. * 1. Petr. 2. 12.

17. Nolite putare quoniam veni ſolvere (i) legem, aut prophetas: non veni ſolvere, ſed adimplere.

18. * Amen quippe dico vobis, donec tranſeat cœlum, & terra, iota (k) unum, aut unus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant. * Luc. 16. 17.

19. * Qui ergo ſolverit unum de mandatis iſtis (l) minimis, & docuerit ſic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum: qui autem fecerit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. * Jac. 2. 10.

20. Dico enim vobis, quia niſi abundaverit (m) juſtitia veſtra * plus quàm Scri- * Luc. 11. 39.

24. (m) Comitiali morbo laborantes: qui morbus cum lunæ incremento, aut decremento ſolet ingraveſcere.

CAP. V. 3. (a) Beatos eſſe teſtatur, qui vulgò miſeri habentur, ſi modò voluntate ſint pauperes. Aug. L. de Sermone Domini in monte: *Rectè intelliguntur pauperes ſpiritu, humiles & timentes Deum, id eſt, non habentes inflantem ſpiritum.* Ii ſunt pauperes ſpiritu, qui omnem affectum divitiarum exuerunt.

4. (b) Aug. *Mites ſunt qui cedunt improbitatibus, & non reſiſtunt malo, ſed vincunt in bono malum.*

5. & 6. (c) Propter juſtorum calamitates. *Juſtitiam.* Qui ſtudio virtutis & juſtitiæ ardent. Aug. *Iſtos amatores dicit veri & inconcuſſi boni.*

8. (d) Aug. *Hoc eſt mundum cor, quod eſt ſimplex cor: & quemadmodum lumen hoc videri non poteſt niſi oculis mundis, ita nec Deus videtur, niſi mundum ſit illud, quo videri poteſt.*

9. (e) Gr. Qui pacem inter homines conciliant.

11. (f) Si falſum dixerint maledicentes, magna vos merces manet, ſi propter Deum hæc patiamini.

13. (g) Aug. *Oſtendens fatuos eſſe judicandos, qui temporalium bonorum vel copiam ſectantes, vel inopiam metuentes, amittunt æterna, quæ nec dari ab hominibus poſſunt, nec auferri.* Vos eſtis condiendis animis & à corruptione vindicandis deſtinati. *Quòd ſi ſal evanuerit:* ſi inſipidum factum fuerit, & ſaporem amiſerit: *ad nihilum valet, niſi ut mittatur foras:* ſed foras projicitur, phraſi Hebraica. *In quo ſalietur?* Quo alio ſale condietur, aut reparabitur ſal ipſum? Quid ei reddet acumen priſtinum?

14. (h) Sal ad mores, lux ad doctrinam pertinet.

17. (i) Legem implevit hanc obſervando, gratiam nobis impertiendo, figuras omnes ad veteris legis ſignificationem in ſeipſo, & in Eccleſia exprimendo, quæ tacitè tantùm in lege continebantur, quique verus eſſet legis ſenſus, demonſtrando.

18. (k) Aug. *Quibus verbis oſtendit, in lege ad effectum etiam minima quæque perduci.* Vox Græca litteræ apicem ſignificat.

19. (l) Quæ traditurus ſum, quæque Phariſæis videntur minima: vel qui doctrinam divinam corruperit: aut loquitur de ſolutione mandatorum, quæ fit per ſolam tranſgreſſionem. *Qui prædicas non furandum, furaris*, Rom. 2. Hic Dei judicio vilis erit & in Eccleſia. *Vocabitur*, futurus eſt, vel non erit in regno cœlorum: ſeu in regno Dei.

20. (m) Niſi mandata Dei longè meliùs quàm Phariſæi cuſtodiatis.

Scribarum, & Phariſæorum, non intrabitis in regnum cœlorum.

21. Audiſtis quia dictum eſt antiquis:
*Exod. 20. 13. Deut. 5. 17. * Non occides (n): qui autem occiderit, reus erit judicio.

22. Ego autem dico vobis: quia omnis, qui iraſcitur fratri ſuo, reus erit judicio. Qui autem dixerit fratri ſuo, raca: reus erit concilio. Qui autem dixerit, fatue; reus erit gehennæ ignis.

23. Si ergo offers munus tuum ad altare (o), & ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adverſùm te:

24. Relinque ibi munus tuum ante altare, & vade priùs reconciliari fratri tuo: & tunc veniens offeres munus tuum.

25. * Eſto conſentiens adverſario (p)
*Luc. 12. 58. tuo citò dum es in via cum eo: ne fortè tradat te adverſarius judici, & judex tradat te miniſtro: & in carcerem mittaris.

26. Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas noviſſimum quadrantem.

27. Audiſtis (q) quia dictum eſt antiquis: * Non mœchaberis. *Exod. 20. 14.

28. Ego autem dico vobis: quia omnis qui viderit (r) mulierem ad concupiſcendum eam, jam mœchatus eſt eam in corde ſuo.

29. * Quòd ſi oculus (ſ) tuus dexter *Marc. 9. 46.
ſcandalizat te, erue eum, & projice abs *Inf. 18. 9.
te: expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quàm totum corpus tuum mittatur in gehennam,

30. Et ſi dextra manus tua ſcandalizat te, abſcide eam, & projice abs te: expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuo-

21. (n) Aug. *Juſtitia Phariſæorum eſt ut non occidant, juſtitia eorum qui intraturi ſunt in regnum cælorum, ut non iraſcantur ſine cauſa.* Illud præceptum, non occides, ut alia quæque præcepta, non exteriori modò actione, ſed & interiore animi motu violari nos docet. Phariſæi in gratiam eorum qui ulciſcendi libidine ardebant, ea quæ ſequuntur, addebant ad præcepta divina: *Qui autem occiderit, reus erit judicio:* Nempè in judicium vocabitur, ut cauſam perpetrati homicidii dicat; iræ verò & odii nullam habebant rationem. Chriſtus quod ipſius præcepti verbis deeſſe videbatur, quodque neceſſarium effecerat prava Phariſæorum interpretatio, ſuppler, alludens ad ipſam Judæorum politiam, antequam Romanorum ditioni ſubderentur. Triplex enim erat apud eos tribunal: primum triumvirorum in ſingulis oppidis, cùm numerus civium erat ſaltem 120. hominum. Secundum erat Synedrii parvi in majoribus oppidis, idque conſtabat è 23. judicibus: hæc concilium appellatur. Tertium erat magni concilii in urbe Jeruſalem conſtituti, ad quod majores cauſæ referri ſolebant. Primi tribunalis nullam hoc loco rationem videtur habere Chriſtus Dominus, ſed ſecundi tantùm & tertii, quod concilium vocat. Ad utrumque pertinebat litis diſcuſſio, & ſententia. Phariſæi & Scribæ homicidia legi divinæ ſubjiciebant; iram verò & convicia, quæ ad homicidia viam ſternunt, pro nihilo habebant. Chriſtus Dominus hanc traditionem in eo ipſo emendat, quòd hujus criminis horrorem animis, ut par eſt, non incuteret: ac tribunalium diſtinctioni apud Judæos uſitatæ doctrinam ſuam ſic accommodat, ut à diſpoſitione magis remota, quæ tamen homines ſæpè ad homicidia ducit, initium capiens, eam divinæ juſtitiæ tamquam 23. judicum tribunali ſubjiciat, nempe ut reus, ſeu accuſatus rationem reddat, an juſtam habuerit iraſcendi cauſam, & pœnam ſubeat peccato debitam. Nam in Chriſtiana Religione non tam iræ motus, quàm cauſa ipſa expenditur. Itaque varios iræ gradus ſic diſtinguit Dominus, ut eam judicio, cùm eſt vehemens, ſubjiciat: 2. Cùm in vocem contemptus & convicii erumpit: *Qui dixerit fratri ſuo, Raca,* quæ vox in Hebræo & in Græco nullum habet ſignificatum, & commoti tantùm animi affectum ſignificat, ut pleræque interjectiones, uti Hebræus quidam Auguſtino reſpondit interroganti. Sunt qui ſputum ea voce deſignari putent. 3. *Qui autem;* vox illa fatuus in Scripturis interdum pro impio ſumitur. *In judicio,* ait Aug. cap. 9. *adhuc defenſioni datur locus; in concilio autem quamquam & judicium eſſe ſoleat; tamen quia intereſſe aliquid hoc loco fateri cogit ipſa diſtinctio, videtur ad concilium pertinere ſententiæ prolatio ... Gehenna verò ignis certa eſt & damnatio & pœna damnati.* Videtur Auguſtinus judicium à concilio hac in re diſtinguere, quod priori ſolam diſcuſſionem, ſeu inſtructionem litis, poſteriori ſententiam definitivam tribuat: tametſi ſatis eſt probabile hæc tribunalia ea cauſarum, de quibus judicabant, diverſitate diſtingui; aut certè una erat inferior juriſdictio, & ſubalterna; altera ſuperior. Græcè additur, εἰκῆ, temerè, ſine cauſe: Hieron. negat in vetuſtioribus codicibus hanc vocem reperiri. Senſus quoque hic verborum eſſe poteſt: Vos dicitis, qui occiderit, reus erit judicio: Ego, qui iraſcitur, reus erit judicio, &c. Alii tamen negant Dominum hoc in loco conſtituere gradus & incrementa peccati, ſed legem explicare. Ego dico vobis quòd non ſolùm qui occiderit, ſed etiam qui voluntatem habuerit occidendi, vel grave malum inferendi proximo, & ſeſe vindicandi, is judicio, ſeu condemnatione dignus ſit: ut qui videt mulierem ad concupiſcendum eam. Ita quidem Titius in hunc locum; ſed prior ſententia magis recepta eſt. Docet quidem Chriſtus graviores pœnas deberi peccatis, quàm vulgò crederent. Non omnes qui aliquo iræ impetu commoventur, aut levem inferunt contumeliam, æternæ mortis pœna ſunt puniendi; ſed de iis, qui conſenſu deliberato iraſcuntur perſonæ, non vitiis, eamque ex ira contumeliis afficiunt, ſermonem habet Dominus: ita Menochius.

23. (o) Quod huic malo ſit adhibendum remedium, mox ſubjicit, ut qui proximum læſerit verbis, aut factis, quamprimùm illi ſatisfaciat. Auguſt. cap. 10. *Si in mentem venerit, quòd aliquid habeat adverſum nos frater, id eſt, ſi eum in aliquo læſimus: tunc enim ipſe habet adverſùm nos. Nam nos adverſus illum habemus, ſi ille nos læſerit.* Id autem faciendum ſaltem dilectionis affectu, ſi aliter fieri non expedit, aut non poteſt.

25. (p) Græcè *ἀντιδίκῳ:* Quo quidem ſermone parabolico nos admonet Dominus inimicis noſtris antè nos reconciliari oportere, quàm ad Deum judicem veniatur. Quamdiu vivimus, in via ſumus; trahi ad judicem eſt Dei juſtitiam experiri. Exactores ſunt miniſtri juſtitiæ divinæ: carcer, gehenna inferorum, aut purgatorii, penès culpæ gravitatem: nec reus inde exibit, niſi debitum omne antè ſolverit.

27. (q) Scribæ opus tantùm externum prohiberi cenſebant; Chriſtus Dominus omnem impudicitiam vetari hoc præcepto docet.

28. (r) Deliberato concupiſcentiæ affectu. Auguſtin. cap. 12. *Hoc fine, & hoc animo attenderit, ut eam concupiſcat; quod jam non eſt titillari delectatione carnis, ſed plenè conſentire libidini, ita ut non refrænetur illicitus appetitus, ſed ſi facultas data fuerit, ſatietur.* Tum docet tria eſſe, quibus impletur peccatum, *ſuggeſtione, delectatione, & conſenſione ... Ut quaſi à ſerpente fiat ſuggeſtio, & quadam ſuaſio; in appetitu autem carnali tamquam in Eva delectatio; in ratione verò tamquam in viro conſenſio ... Sicut ergo tribus gradibus ad peccatum pervenitur, ſuggeſtione, delectatione, conſenſione; ita ipſius peccati tres ſunt differentiæ, in corde, in facto, in conſuetudine; tamquam tres mortes. Una quaſi in domo, id eſt, cùm in corde conſentitur libidini; altera jam prolata, quaſi extra portam, cùm in factum procedit aſſenſio; tertia, cum vi conſuetudinis malæ tamquam mole terrena premitur animus quaſi in ſepulchro jam putens. Quæ tria genera mortuorum Dominum reſuſcitaſſe, quiſquis Evangelium legit, agnoſcit.*

29. (ſ) Auguſt. cap. 13. *Quidquid eſt quod ſignificat*

Digitized by Google

tuorum, quàm totum corpus eat in gehennam.

[*Deut. 24. 1. Inf. 19. 7.] 31. Dictum eſt autem: * Quicumque dimiſerit (t) uxorem ſuam, det ei libellum repudii.

[*Marc. 10. 11. Luc. 16. 18. 1. Cor. 7. 10.] 32. Ego autem dico vobis: * quia omnis, qui dimiſerit uxorem ſuam, excepta fornicationis cauſa, facit eam mœchari: & qui dimiſſam duxerit, adulterat.

[*Exod. 20. 7. Lev. 19. 12. Deut. 5. 11. Jac. 5. 12.] 33. Iterùm audiſtis quia dictum eſt antiquis: * Non perjurabis: reddes autem Domino juramenta tua.

34. Ego autem dico vobis, non jurare (u) omninò, neque per cœlum, quia thronus Dei eſt:

35. Neque per terram, quia ſcabellum eſt pedum ejus: neque per Jeroſolymam, quia civitas eſt magni regis:

36. Neque per caput tuum (x) juraveris, quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum.

[*Jac. 5. 12.] 37. * Sit autem ſermo veſter, eſt, eſt: non, non: quod autem his abundantius eſt, à malo (y) eſt.

[*Exod. 21. 24. Lev. 24. 20. Deut. 19. 21.] 38. Audiſtis quia dictum eſt: * Oculum (z) pro oculo, & dentem pro dente.

[*Luc. 6. 29.] 39. Ego autem dico vobis, non reſiſtere malo (a): * ſed ſi quis te percuſſerit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram.

[*1. Cor. 6. 7.] 40. * Et ei, qui vult tecum judicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium (b).

41. Et quicumque te angariaverit (c) mille paſſus, vade cum illo & alia duo.

[*Deut. 15. 8.] 42. * Qui petit à te, da ei (d): & volenti mutuari à te, ne avertaris.

[*Lev. 19. 18.] 43. Audiſtis quia dictum eſt: * Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.

[*Luc. 6. 27. *Rom. 12. 20. *Luc. 23. 34. Act. 7. 59.] 44. Ego autem dico vobis: * Diligite inimicos veſtros, * benefacite his, qui oderunt vos: * & orate pro perſequentibus, & calumniantibus vos:

45. Ut ſitis filii Patris veſtri, qui in cœlis eſt: qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos, & malos, & pluit ſuper juſtos & injuſtos.

46. Si enim diligitis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? nonne & publicani hoc faciunt?

47. Et ſi ſalutaveritis fratres veſtros tantùm, quid amplius facitis? nonne & Ethnici hoc faciunt?

48. Eſtote ergo vos perfecti, ſicut & Pater veſter cœleſtis perfectus eſt.

CAPUT VI.

Quomodo facienda ſit eleemoſyna; Oratio Dominica; ſimplex oculus; quærendum eſt in primis regnum Dei.

1. ATtendite ne juſtitiam (a) veſtram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis apud Patrem veſtrum, qui in cœlis eſt.

2. Cùm

oculus, ſine dubio tale eſt, quod vehementer diligitur. Quidquid nobis charum eſt, aut neceſſarium, ſi pietati obſit, omninò eſt abjiciendum. Oculus etiam ſumi poteſt pro re omni quæ videtur, ut manus pro re quæ tangitur. Multa ſunt per Epitaſim, vel exaggerationem intelligenda. Non enim jubet Dominus ut eruamus oculos; ſed ut id omne abjiciamus, quod exitii eſt occaſio.

31. (t) Permiſit olim Deus, non præcepit dimittere uxorem, idque non licebat niſi dato libello repudii, quo alteri viro ſuæ uxoris poteſtatem faciens avocaretur à divortio, atque ut ait Aug. cap. 14. *Ut iracundiam temerariam projicientis uxorem, libelli cogitatio temperaret.* Qui ergo dimittendi moram quæſivit, ſignificavit quantum potuit duris hominibus ſe nolle diſſidium. *Quantumvis enim durus eſſet qui vellet dimittere uxorem, cum cogitaret libello repudii dato jam ſine periculo eam poſſe nubere alteri, facile placaretur.*

34. (u) Aug. cap. 17. *Ita ergo intelligitur* præcepiſſe *Dominum, ne juretur, ne quiſquam ſicut bonum appetat jusjurandum, & aſſiduitate jurandi ad perjurium per conſuetudinem delabatur... Sed nemo novit, niſi qui expertus eſt, quàm ſit difficile & conſuetudinem jurandi extinguere, & numquam temere facere, quod nonnumquam facere neceſſitas cogit. Neque per cœlum*, Auguſt. ibidem. *Credo propterea, quod non putabant Judæi ſe teneri jurejurando, ſi per iſta juraſſent: cùm tamen per Deum juretur, cujus ſunt omnia, cum juratur per creaturas.*

36. (x) Quaſi tuum ſic. *Quid enim poterat, quiſque magis ad ſe pertinere arbitrari, quàm caput ſuum? Sed quomodo noſtrum eſt, ubi poteſtatem faciendi unius capilli albi, aut nigri non habemus?*

37. (y) Vel alieno propter incredulitatem alterius, aut proprio, cùm temerè juratur: aut à Diabolo, qui ad ea peccata inſtigat maximè, in quibus honor Dei aliquo modo læditur.

38. (z) Reſtituet. Aug. cap. 19. *Phariſæorum juſtitia minor eſt non excedere vindictæ modum, ne plus rependat quiſque quàm accepit; & magnus hic gradus eſt. Nemo enim facile invenerit, qui pugno accepto pugnum reddere velit... Talem animum magna ex parte ſedaverit... ut vindicta non tranſeat, & hæc eſt pacis inchoatio: perfecta autem pax eſt talem penitus nolle vindictam.* Scribæ & Phariſæi hoc præceptum ſic intelligebant, quaſi liceret eam vindictam à judice petere, cùm lex ad ſolum judicem referatur, & ipſa doceat contrarium, Levit. 19. *Non quæras ultionem.*

39. (a) Ut ira deferveat: vult tantùm ut nullis injuriis à fraterna concordia abducamur. *In dexteram maxillam*, Illatam patienter feras injuriam. Jam tum fuiſſe loquendi rationem, quæ in proverbium abierat, admodum eſt veriſimile.

40. (b) Aug. *Ad præparationem cordis, non ad oſtentationem operis, præcep um rectè intelligitur.* Tunica interiorem veſtem, pallium exteriorem ſignificat: hoc quoque forſan erat uſu tritum proverbium.

41. (c) Auguſt. *Et hoc utique non tam pedibus agas, quam ut animo ſis paratus. Nam in ipſa Chriſtiana hiſtoria, in qua eſt auctoritas, nihil tale invenies factum à Sanctis.*

42. (d) Indigenti da quod ei convenit accipere, & tibi dare. Aug. *Omni petenti*, inquit, *non omnia petenti, ut id des, quod dare honeſtè, & juſtè potes.... Et cui juſte negaveris quod petit, indicanda eſt ipſa juſtitia, ut non eum inanem dimittas. Ne avertaris*, vultu triſti, aut uſuras exigendo: ne repellas eum, qui à te mutuo petit.

CAP. VI. 1. (a) Gr. *Eleemoſynam*, quæ eſt quoddam genus juſtitiæ, & omne opus bonum complectitur.

2. Cùm ergo facis eleemoſynam, noli tuba canere ante te, ſicut hypocritæ faciunt in ſynagogis, & in vicis, ut honorificentur ab hominibus: Amen dico vobis, receperunt mercedem ſuam.

3. Te autem faciente eleemoſynam, neſciat (b) ſiniſtra tua quid faciat dextera tua:

4. Ut ſit eleemoſyna tua in abſcondito, & Pater tuus, qui videt in abſcondito (c), reddet tibi.

5. Et cùm oratis, non eritis ſicut hypocritæ, qui amant in ſynagogis & in angulis platearum ſtantes orare, ut videantur ab hominibus: amen dico vobis, receperunt mercedem ſuam.

6. Tu autem cùm oraveris, intra in cubiculum (d) tuum, & clauſo oſtio, ora Patrem tuum in abſcondito: & Pater tuus, qui videt in abſcondito, reddet tibi.

7. Orantes autem, nolite multum loqui (e), ſicut Ethnici: putant enim quòd in multiloquio ſuo exaudiantur.

8. Nolite ergo aſſimilari eis: ſcit enim Pater veſter quid opus ſit vobis, antequam petatis eum.

* Luc. 11. 2. 9. Sic ergo vos orabitis: * Pater noſter (f), qui es in cœlis: ſanctificetur nomen tuum.

10. Adveniat (g) regnum tuum. Fiat voluntas tua, ſicut in cœlo, & in terra.

11. Panem noſtrum ſuperſubſtantialem (h) da nobis hodie.

12. Et dimitte nobis debita (i) noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris.

13. Et ne nos inducas (k) in tentationem. Sed libera nos à malo. Amen.

14. * Si enim dimiſeritis hominibus peccata eorum: dimittet & vobis Pater veſter cœleſtis delicta veſtra. * Eccli. 28. 1. & 4. 5. Inf. 18. 35. Marc. 11. 25.

15. Si autem non dimiſeritis hominibus: nec Pater veſter dimittet vobis peccata veſtra.

16. Cùm autem jejunatis, nolite fieri ſicut hypocritæ, triſtes (l): exterminant enim facies ſuas, ut appareant hominibus jejunantes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedem ſuam.

17. Tu autem, cùm jejunas, unge (m) caput tuum, & faciem tuam lava,

18. Ne videaris hominibus jejunans, ſed Patri tuo, qui eſt in abſcondito: & Pater tuus, qui videt in abſcondito, reddet tibi:

19. Nolite theſaurizare vobis theſauros in terra, ubi ærugo, & tinea (n) demolitur: & ubi fures effodiunt, & furantur.

20. * Theſaurizate autem vobis theſauros in cœlo, ubi neque ærugo, neque tinea demolitur: & ubi fures non effodiunt, nec furantur. * Luc. 12. 33. 1. Tim. 6. 19.

21. Ubi enim eſt theſaurus tuus, ibi eſt & cor tuum.

22. Lucerna corporis tui eſt oculus (o) tuus. Si oculus tuus fuerit ſimplex, totum corpus tuum lucidum erit. * Luc. 11. 34.

23. Si

3. (b) Omnis oſtentatio in bonis operibus fugienda eſt: hyperbolica quædam locutio eſt. Si oculos haberet manus, ſiniſtra videre non deberet quæ facit dextera.

4. (c) Aug. *Quid eſt in abſcondito, niſi in ipſa bona conſcientia, quæ humanis oculis demonſtrari non poteſt, nec verbis aperiri?* *Reddet tibi*, Gr. addit, *in aperto*. Lucas, *in reſurrectione mortuorum*: jubet tantummodò ut inanem gloriam fugiamus.

6. (d) *Clauſo oſtio.* Auguſt. cap. 3. *Parum eſt intrare cubicula, ſi oſtium pateat importunis, per quod oſtium ea quæ foris ſunt, improbè ſe immergunt, & interiora noſtra appetunt. Foris autem diximus eſſe omnia temporalia & viſibilia, quæ per oſtium, id eſt, per carnalem ſenſum in cogitationes noſtras penetrant, & turba vanorum phantaſmatum orantibus obſtrepunt.*

7. (e) Ne verba futilia profundatis. Aug. *Et reverà omnis multiloquium à gentilibus venit, qui exercenda linguæ potiùs, quàm mundando animo dant operam. Et hoc nugatorii ſtudii genus etiam ad Deum prece flectendum transferre conantur. Arbitrantes Deum ſicut hominem judicem verbis adduci in ſententiam ... Fit ergo in oratione converſio cordis ad eum, qui ſemper dare paratus eſt, ſi nos capiamus quod dederit.* Itaque animus ipſa oratione purgatur, & fit capacior ad ea excipienda quæ dare vult Deus. Nam qui orat ut debet, jam aliquo modo dignus eſt qui accipiat.

9. (f) Aug. cap. 4. *Quo nomine & charitas excitatur. Quid enim charius filiis eſſe poteſt, quàm pater? Et ſupplex affectus. Quid enim jam non det filio, cùm hoc ipſum ante dederit, ut filii eſſent?* Quæ vox patris communis eſt toti Trinitati, ac Deus eſt pater noſter non ſolùm creatione, ſed etiam adoptione. *Qui es in cœlis*, ubi præſentem ſe exhibet; *noſter*, & non *meus*, ut intelligamus nos omnes fratres eſſe, unius patris filios; *Sanctificetur*, Sanctè colatur, Auguſt. *Quid non ſit petitur, quaſi non ſit ſanctum nomen Dei; ſed ut ſanctum habeatur ab hominibus, non in Judæa, ſed in univerſa terra.*

10. (g) Gr. *Veniat*: Regnes in omnibus. *Sicut in cœlo & in terra*, Ut ab Angelis, ſic ab hominibus voluntas tua impleatur. Tres primæ petitiones ad glorificandum Deum pertinent: petimus primò ut nomen ejus quaquaverſum celebretur, longè latèque propagetur, & promoveatur, fidelium augeatur numerus: 2. ut homines perfectè Deo ſubjiciantur. Innoc. III. Lib. 5. Myſter. Miſſæ, c. 25. *Fiat voluntas tua, id eſt, opere compleatur quod præcipis, quod conſulis, quod ſuades.* Auguſt. L. de dono perſever. cap. 7. ex hac petitione ſtatuit gratiæ neceſſitatem.

11. (h) Gr. ἐπιούσιον, eamdem vocem Interpres apud Lucam *quotidianum* vertit; ac dicitur ſuperſubſtantialis loco ſubſtantialis.

12. (i) Lucæ 11. *Peccata*, pœnas quoque culpis debitas. S. Petrus Chryſol. Serm. 71. *Homo, tu tibi miſericordia factus es ipſe menſura; quantum quæris miſericordiæ, fac tantum.*

13. (k) Aug. *Multi dicunt, ne nos patiaris induci in tentationem ... Non enim per ſeipſum inducit Deus, ſed induci patitur eum quem ſuo auxilio deſeruerit*: cùm ſcilicet à nobis ante deſeritur. Græci addunt, *Quoniam tuum eſt regnum, &c.* Quæ verba textui inſerta eſſe ex Græcorum liturgiis veriſimile eſt.

16. (l) Gr. tetrici. *Exterminant*, Gr. obſcurant, deformant, corrumpunt.

17. (m) Mos Orientalium: ab iis Judæi jejunii tempore abſtinebant. Unctio fiebat ſine veſtium injuria, quòd balſamum non macularet. Nec jubet Chriſtus ut caput ungant, ſed ut hilaritatem potiùs, quam triſtitiam vultus præ ſe ferant.

19. (n) Gr. Eroſio, adeſio; neque eſt vermiculi nomen.

22. (o) Intentio. *Corpus*, ſunt opera. Auguſt. cap. 23. *Oculum ergo hic accipere debemus ipſam intentionem.*

Digitized by Google

23. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebroſum erit. Si ergo lumen, quod in te eſt, tenebræ ſunt: ipſæ tenebræ quantæ erunt?

* Luc. 16. 13. 24. * Nemo (p) poteſt duobus dominis ſervire: aut enim unum odio habebit, & alterum diliget: aut unum ſuſtinebit, & alterum contemnet. Non poteſtis Deo ſervire, & mammonæ.

* Pſ. 54. 23. Luc. 12. 22. Phil. 4. 6. 1. Tim. 6. 7. 1. Pet. 5. 7. 25. * Ideò dico vobis, ne ſoliciti ſitis animæ veſtræ quid manducetis, neque corpori veſtro quid induamini. Nonne anima plus eſt quàm eſca (q)? & corpus plus quàm veſtimentum?

26. Reſpicite volatilia cœli, quoniam non ſerunt, neque metunt, neque congregant in horrea: & Pater veſter cœleſtis paſcit illa. Nonne vos magis pluris eſtis illis?

27. Quis autem veſtrûm cogitans poteſt adjicere ad ſtaturam (r) ſuam cubitum unum?

28. Et de veſtimento quid ſoliciti eſtis? Conſiderate lilia agri quomodo creſcunt: non laborant, neque nent.

29. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria ſua coopertus eſt ſicut unum ex iſtis.

30. Si autem fœnum (ſ) agri, quod hodie eſt, & cras in clibanum mittitur, Deus ſic veſtit: quantò magis vos modicæ fidei?

31. Nolite ergo ſoliciti eſſe, dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur?

32. Hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim Pater veſter: quia his omnibus indigetis.

33. Quærite ergo primùm regnum Dei, & juſtitiam ejus (t): & hæc omnia adjicientur vobis.

34. Nolite ergo ſoliciti eſſe in craſtinum. Craſtinus enim dies ſolicitus erit ſibi ipſi; ſufficit diei malitia (u) ſua.

C A P U T VIII.

De judicio temerario; petendum nobis eſt, quærendum, & pulſandum. Arbor bona & mala; via arcta; de domo ſupra petram ædificata.

1. NOlite judicare (a), ut non judicemini. Luc. 6. 37. Rom. 2. 1.

2. In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini (b): * & in qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis. * Marc. 4. 24.

3. Quid autem vides feſtucam (c) in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides?

4. Aut quomodo dicis fratri tuo: Sine ejiciam feſtucam de oculo tuo, & ecce trabs eſt in oculo tuo?

5. Hypocrita, ejice primùm trabem (d) de oculo tuo, & tunc videbis ejicere feſtucam de oculo fratris tui.

6. Nolite dare ſanctum (e) canibus: neque mittatis margaritas veſtras ante porcos: ne fortè conculcent eas pedibus ſuis, & converſi dirumpant vos.

7. * Petite (f), & dabitur vobis: quærite, & invenietis: pulſate, & aperietur vobis. * Infr. 21. 22. Marc. 11. 24.

8. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, invenit: & pulſanti aperietur. Luc. 11. 9. Joan. 14. 13. Jac. 1. 6.

9. * Aut quis eſt ex vobis homo, quem ſi petierit filius ſuus panem, numquid lapidem porriget ei? * Luc. 11. 11.

10. Aut ſi piſcem petierit, numquid ſerpentem porriget ei?

11. Si

24. (p) Gr. uni adhærebit. Aug. *Mammona apud Hebræos divitiæ appellari dicuntur: congruit & Punicum nomen: Nam lucrum punicè mammon dicitur.*

25. (q) Animam pro vita: qui vitam dedit, eſcam non negabit: anxiam damnat ſolicitudinem, non providam diligentiam, Aug. cap. 14. *Ut tu intelligas, eum qui dedit animam, multò faciliùs eſcam eſſe daturum.* Non id prohibet, ut honeſto labore victus quæratur: ſed inordinatam vetat ſolicitudinem.

27. (r) Si Deus efficit quæ minùs ſunt neceſſaria citra operam noſtram, multò magis corpus & animum ipſe tuebitur. *Cogitans*, Gr. *Solicitè agens.*

30. (ſ) Vox Hebræa, inquit Mariana, frumentum ſignificat: nam ſomi nullus eſt uſus in clibano. Pſ. 103. *Et fœnum ſervituti hominum.* Quamquam arentes ſtipulæ mittuntur in clibanum, ad calefaciendum.

33. (t) Gr. *αὐτοῦ*, Dei juſtitiam, quæ nobis eſt à Deo. Quam Deus nobis præſcribit mandatorum obſervationem.

34. (u) Afflictio & moleſtia quam affert dies. Aug. *Sufficit quod ſumere urgebit neceſſitas ipſa.*

CAP. VII. 1. (a) Temerè. *Ut non judicemini*, à Deo. Auguſt. cap. 18. *Hoc loco nihil aliud nobis præcipi exiſtimo, niſi ut ea facta, quæ dubium eſt quo animo fiant, in meliorem partem interpretemur .... Maximè autem ii temerè judicant de incertis, & facilè reprehendunt, qui magis amant vituperare, & damnare, quàm emendare, atque corrigere; quod vitium vel ſuperbiæ eſt, vel invidentiæ. Vox judicare, eadem condemnare ſignificat.*

2. (b) A Deo ſemper, ab hominibus ſæpè: proverbium eſt Hebræorum in Lib. Zoar. Deus enim peccata ſuppliciis compenſat, ac menſura eadem eſt, ſi minùs gradu, ſaltem proportione quadam: durè & ſine miſericordia judicabitur, qui in judicando proximo durum ſe præbuerit.

3. (c) Leviorem iræ motum, leviores in fratre defectus. Aug. cap. 19. *Ut ſi fortè ille ira peccavit, tu odio reprehendas. Quantum autem inter feſtucam & trabem, quaſi tantum inter iram diſtat & odium. Odium enim eſt ira inveterata; & tamen peccator admonens ex ſincera charitate, non facit contra hoc præceptum; ſed prius ejicere debet trabem ex oculo cogitans à fratre, & oſtendere ſe verè eſſe converſum, ut videatur ex faſtu fratrem corripere.*

5. (d) Aug. *Primò abs te expelle odium, deinde jam poteris eum quem diligis, emendare.*

6. (e) Aug. cap. 20. *Sanctum eſt, quod violare atque corrumpere nefas eſt .... Ante porcos*, Aug. *Canes ergo pro oppugnatoribus veritatis, porcos pro contemptoribus poſitos non incongruè accipimus. Doctrina cœleſtis oblatrantibus, aut impuris hominibus proſtitui non debet.*

7. (f) Aug. *Perſeverantia opus eſt, ut accipiamus quod*

11. Si ergo vos, cùm ſitis mali, noſtis bona data dare filiis veſtris: quantò magis Pater veſter, qui in cœlis eſt, dabit bona petentibus ſe?

* Tob. 4. 16. Luc. 6. 31. 12. * Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis. Hæc eſt enim lex (g), & prophetæ.

* Luc. 13. 24. 13. * Intrate per anguſtam portam: quia lata porta, & ſpatioſa via eſt, quæ ducit ad perditionem, & multi ſunt, qui intrant per eam.

14. Quàm anguſta porta, & arcta via eſt, quæ ducit ad vitam: & pauci ſunt, qui inveniunt eam.

15. Attendite à falſis prophetis, qui veniunt (h) ad vos in veſtimentis ovium, intrinſecus autem ſunt lupi rapaces:

16. A fructibus eorum cognoſcetis eos. Numquid colligunt de ſpinis uvas, aut de tribulis ficus?

17. Sic omnis arbor bona fructus bonos facit: mala autem arbor malos fructus facit.

18. Non poteſt arbor bona malos fructus facere: neque arbor mala bonos fructus facere.

* Sup. 3. 10. 19. * Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.

20. Igitur ex fructibus eorum cognoſcetis eos.

* Inf. 25. 11. Luc. 6. 46. 21. * Non omnis, qui dicit (i) mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum: ſed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis eſt, ipſe intrabit in regnum cœlorum.

* Act. 19. 13. 22. Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine (k) tuo prophetavimus, & * in nomine tuo dæmonia ejecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus?

* Pſal. 6. 9. Inf. 25. 41. Luc. 13. 27. 23. Et tunc confitebor illis: Quia numquam novi vos: * diſcedite à me qui operamini iniquitatem.

* Luc. 6. 48. Rom. 2. 13. Jac. 1. 22. 24. * Omnis ergo, qui audit verba mea hæc, & facit ea, aſſimilabitur viro ſapienti, qui ædificavit domum ſuam ſupra petram,

25. Et deſcendit pluvia, & venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat ſuper petram.

26. Et omnis, qui audit verba mea hæc, & non facit ea, ſimilis erit viro ſtulto, qui ædificavit domum ſuam ſuper arenam:

27. Et deſcendit pluvia, & venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit, & fuit ruina illius magna.

28. Et factum eſt: cùm conſummaſſet Jeſus verba hæc, admirabantur turbæ ſuper doctrina ejus.

29. * Erat enim docens eos ſicut poteſtatem habens, & non ſicut Scribæ eorum, & Phariſæi. * Marc. 1. 22. Luc. 4. 32.

C A P U T VIII.

Leproſus, puer Centurionis, ſocrus Petri, & ægri omnes ſanantur à Chriſto; ejiciuntur dæmonia; ſedatur tempeſtas.

1. CUm autem deſcendiſſet (a) de monte, ſecutæ ſunt eum turbæ multæ:

2. * Et ecce leproſus veniens, adorabat eum, dicens: Domine, ſi vis, potes me mundare. * Marc. 1. 40. Luc. 5. 12.

3. Et

petimus, & inveniamus quod quærimus, & quod pulſamus aperiatur: non ſemper id quod petimus, accipimus; ſed vel illud ipſum, vel aliud bonum, ſi petimus, ſicut oportet.

12. (g) Ut diligamus proximum propter Deum: huc lex omnis dirigitur.

15. (h) A ſeipſis, non à Deo miſſi. *Indumentis ovium*; Pellibus ovium, quibus Prophetæ indui ſolebant, ait vir doctus.

21. (i) Deus fructus ipſos, non folia tantùm; opera, non verba exigit.

22. & 23. (k) Publicæ functiones in malis miniſtris vim habent & efficaciam, ac vera fides ſine charitate eſſe poteſt. Aug. *Non ergo cognoſcet niſi eum qui operatur æquitatem.* *Confitebor*, palàm declarabo me eos pro meis agnoſcere.

CAPUT VIII. 1. (a) Luc. cap. 6. ait ſtetiſſe eum in loco campeſtri. Utrum idem ſit ſermo habitus à Domino, qui à Matthæo commemoratur, dubitat Aug. quòd *Matthæus dicat in monte hunc habitum eſſe ſermonem à Domino ſedente, Lucas autem in loco campeſtri à Domino ſtante. … Quamquam etiam illud poſſit occurrere in aliqua excelſiore parte montis primò cum ſolis diſcipulis Dominum fuiſſe, quando ex eis illos duodecim elegit: deinde cum eis deſcendiſſe, non de monte, ſed de ipſa montis celſitudine in campeſtrem locum, id eſt, in aliquam æqualitatem, quæ in latere montis erat, & multas turbas capere poterat, atque ibi ſtetiſſe, donec ad eum turbæ congregarentur. Ac poſtea cùm ſediſſet, acceſſiſſe propinquiùs diſcipulos ejus, atque ita illis, cæteriſque turbis præſentibus unum habuiſſe ſermonem, quem Matthæus Lucaſque narraverunt, diverſo narrandi modo, ſed eadem veritate rerum & ſententiarum, quas ambo dixerunt.* L. 2. de conſenſu Evang. cap. 19.

Digitized by Google

3. Et extendens Jeſus manum, tetigit eum, dicens: Volo. Mundare (b). Et confeſtim mundata eſt lepra ejus.

4. Et ait illi Jeſus: Vide, nemini di-
*Lev.14.2. xeris: ſed vade, * oſtende te ſacerdoti, & offer munus, quod præcepit Moyſes, in teſtimonium illis.

*Luc.7.1. 5. * Cùm autem introiſſet Capharnaum (c), acceſſit ad eum Centurio, rogans eum,

6. Et dicens: Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, & malè torquetur.

7. Et ait illi Jeſus: Ego veniam (d), & curabo eum.

*Luc.7.6. 8. Et reſpondens Centurio, ait: * Domine, non ſum dignus ut intres ſub tectum meum: ſed tantùm dic verbo, & ſanabitur puer meus.

9. Nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus (e), habens ſub me milites, & dico huic: Vade, & vadit: & alii, Veni, & venit: & ſervo meo, Fac hoc, & facit.

10. Audiens autem Jeſus miratus (f) eſt, & ſequentibus ſe dixit: Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Iſrael.

*Malac.1.11. 11. Dico autem vobis, quòd multi * ab Oriente, & Occidente venient, & recumbent (g) cum Abraham, & Iſaac, & Jacob in regno cœlorum:

12. Filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores: ibi erit fletus, & ſtridor dentium.

13. Et dixit Jeſus Centurioni: Vade, & ſicut credidiſti, fiat tibi. Et ſanatus eſt puer in illa hora.

14. Et cùm veniſſet (h) Jeſus in domum Petri, vidit ſocrum ejus jacentem, & febricitantem:

15. Et tetigit manum ejus, & dimiſit eam febris, & ſurrexit, & miniſtrabat eis.

16. * Veſpere autem facto, obtulerunt *Marc.1.32.
ei multos dæmonia habentes, & ejiciebat ſpiritus verbo: & omnes malè habentes curavit:

17. Ut adimpleretur (i) quod dictum eſt per * Iſaiam prophetam, dicentem: *Iſa.53.4.
Ipſe infirmitates noſtras accepit: & ægro- 1.Pet.2.2.
tationes noſtras portavit.

18. Videns autem Jeſus turbas multas circum ſe, juſſit ire trans fretum (k).

19. Et accedens (l) unus Scriba, ait illi: Magiſter, ſequar te, quocumque ieris.

20. Et dicit ei Jeſus: * Vulpes foveas *Luc.9.58.
habent, & volucres cœli nidos: filius autem hominis non habet ubi caput reclinet.

21. Alius autem de diſcipulis ejus ait illi: Domine, permitte me primùm ire, & ſepelire patrem meum.

22. Jeſus autem ait illi: Sequere me, & dimitte (m) mortuos ſepelire mortuos ſuos.

23. * Et aſcendente eo in naviculam, *Marc.4.36.
ſecuti ſunt eum diſcipuli ejus: Luc.8.22.

24. Et ecce motus magnus factus eſt in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus, ipſe verò dormiebat (n).

25. Et acceſſerunt ad eum diſcipuli ejus, & ſuſcitaverunt eum, dicentes: Domine, ſalva nos, perimus.

26. Et dicit eis Jeſus: Quid timidi eſtis, modicæ fidei? Tunc ſurgens, imperavit

ventis

3. & 4. (b) Mundus eſto. *Dixeris*: Exemplum fugiendæ jactantiæ præbere voluit. *Munus, quod præcepit Moyſes*, Levit. 14. *Duos paſſerculos*, &c. *In teſtimonium*: quemadmodum præcepit Moyſes: vel *in teſtimonium*: ut eorum incredulitas hoc miraculo revincatur; aut *in teſtimonium*, quòd Chriſtus ſervaret legem, non deſtrueret.

5. (c) Per amicos, qui, ut notat Auguſt. eſt uſitatus loquendi modus: non enim exprimit an per ſe, aut per alios acceſſerit. Quod Matthæus breviter, Lucas diſtinctiùs enarrat, cap. 7. Centurio typum populi gentilis geſſit, qui propiùs acceſſit ad Chriſtum abſentem, quàm Judæi ad præſentem. Nihil in Scriptura uſitatum magis, quàm id homini tribuere, quod per alios facit.

7. (d) Si volueris: quod cùm ex humilitate recuſaſſet Centurio, Dominus puerum ſanavit abſens. *Dic verbo*, Tantùm impera: Gr. Dic tantùm unum verbum.

9. (e) Etenim abſens ſanare poteris, qui nulli ſubditus es, cùm ego vel abſens imperare ſoleam, tametſi alienæ poteſtati ſubditus. *Et dico*, cùm dico, *Vade*, obedit mihi.

10. (f) Non fiduciam Centurionis, ſed fidem. Nam poſteà Chriſtus addidit v. 13. *Vade, & ſicut credidiſti, fiat tibi*. Miratus eſt Chriſtus illam fidem, non ex ignoratione cauſæ, nihil enim eum fugiebat; ſed in modum admirantis ſe compoſuit, & hoc egit quod admirantes ſolent. *Non inveni tantam fidem*; tacita eſt exprobratio in populum Judaicum.

11. (g) Chriſtus figuratis utitur locutionibus, quæ tum erant in uſu. Judæi rerum omnium abundantiam ſub Meſſia futuram animo præceperant.

14. (h) Aug. loco citato: *Hic quando factum ſit, id eſt, poſt quid, vel antè quid, non expreſſit Matthæus. Non enim poſt quod narratur, poſt hoc etiam factum neceſſe eſt ut intelligatur*: Ac veriſimile eſt, quæ ſequuntur uſque ad v. 35. capitis ſequentis, ante Sermonem Domini in monte acta fuiſſe.

17. (i) Verba Iſaiæ, cap. 53. juxta textum Hebræum potiùs citantur, quàm juxta 70. *Ipſe infirmitates noſtras accepit*: in ſe ſuſcepit, ac pertulit, ut loquitur Petrus 1. Epiſt. 2. Et morbos peccatorum effectus ſuſtulit.

18. (k) Gr. *Trans lacum*, ubi erat ſolitudo. Hinc Marcus & Lucas ſcribunt eum in deſertum receſſiſſe.

19. (l) Miraculis commotus Chriſtum ſequi affectabat, cujus ambitionem & doloſum animum Dominus perſtringit: nam gloria & lucri cupiditate tenebatur.

22. (m) Non prohibet officium pietatis, ſed Evangelizandi officium præferendum inſinuat. Ac fortè petiit ille ut patris curam gereret uſque ad ejus mortem: mortui penès animum mortuos corpore ſepeliant: tu quæ magis ſunt neceſſaria, cura. Priùs illi dixerat Chriſtus, *Sequere me*, Lucæ 9. ideò petit facultatem patris ſepeliendi.

24. (n) Somno voluntario, ut ad illius opem diſcipuli confugerent, & ſuæ fidei tenuitatem agnoſcerent. Atque hoc loco fides non ſumitur pro fiducia, cùm res ipſis deſperata videretur.

Digitized by Google

ventis, & mari, & facta eſt tranquillitas magna.

27. Porrò homines mirati ſunt, dicentes: Qualis eſt hic, quia venti, & mare obediunt ei?

*Mar. 5. 1. Luc. 8. 26. 28. * Et cùm veniſſet trans fretum in regionem Geraſenorum (o), occurrerunt ei duo habentes dæmonia, de monumentis exeuntes, ſævi nimis, ita ut nemo poſſet tranſire per viam illam.

29. Et ecce clamaverunt, dicentes: Quid nobis, & tibi, Jeſu fili (p) Dei? Veniſti huc ante tempus torquere nos?

* Marc. 5. 11. Luc. 8. 32. 30. * Erat autem non longè ab illis grex multorum porcorum paſcens.

31. Dæmones autem rogabant eum, dicentes: Si ejicis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum.

32. Et ait illis: Ite (q). At illi exeuntes abierunt in porcos, & ecce impetu abiit totus grex per præceps in mare: & mortui ſunt in aquis.

33. Paſtores autem fugerunt: & venientes in civitatem, nuntiaverunt omnia, & de eis, qui dæmonia habuerant.

34. Et ecce tota civitas exiit obviàm
* Marc. 5. 17. Luc. 8. 37. Jeſu: & * viſo eo rogabant, ut tranſiret à finibus eorum.

C A P U T IX.

Chriſtus ſanat Paralyticum; vocat Matthæum; obmurmurantes Phariſæos compeſcit; hæmorrhoiſſam ſanat; principis filiam ſuſcitat; duobus cæcis viſum reſtituit.

1. ET aſcendens in naviculam, tranſfretavit, & venit in civitatem ſuam (a).

2. * Et ecce offerebant ei paralyticum jacentem in lecto. Et videns Jeſus fidem illorum, dixit paralytico: Confide fili, remittuntur (b) tibi peccata tua. * Mar. 5. 3. Luc. 5. 18.

3. Et ecce quidam de Scribis dixerunt intra ſe: Hic blaſphemat (c).

4. Et cùm vidiſſet Jeſus cogitationes eorum, dixit: Ut quid cogitatis mala in cordibus veſtris?

5. Quid eſt facilius, dicere: Dimittuntur tibi peccata tua; an dicere: Surge, & ambula?

6. Ut autem ſciatis, quia filius hominis habet poteſtatem (d) in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam.

7. Et ſurrexit, & abiit in domum ſuam.

8. Videntes autem turbæ timuerunt (e), & glorificaverunt Deum, qui dedit poteſtatem talem hominibus.

9. * Et cùm tranſiret inde Jeſus, vidit hominem ſedentem in telonio (f), Matthæum nomine. Et ait illi: Sequere me. Et ſurgens, ſecutus eſt eum. * Marc. 2. 14. Luc. 5. 27.

10. Et factum eſt diſcumbente eo in domo (g), ecce multi publicani, & peccatores venientes, diſcumbebant cum Jeſu, & diſcipulis ejus.

11. Et videntes Phariſæi, dicebant diſcipulis ejus: Quare cum publicanis & peccatoribus manducat Magiſter veſter?

12. At Jeſus audiens, ait: Non eſt opus valentibus medicus, ſed malè habentibus.

13. Euntes autem diſcite quid eſt: * Miſericordiam volo, & non ſacrificium. Non enim veni vocare juſtos (h), * ſed peccatores. * Oſee 6. 6. Infr. 12. 7. * 1. Tim. 1. 15.

14. Tunc

28. (o) Græcè *Gergeſenorum*; Marcus & Lucas Gadarenorum, Geneſ. 10. *Gergeſæi* vocantur in textu Hebræo, quam vocem retinuit Matthæus, qui ſcripſit Hebraice. Urbs autem *Gergeſa* nulla ampliùs tum erat, propè illam Syri condiderunt Geraſam, ut eam vocat Joſephus L. 2. belli Judaici, cap. 35. ac primis Eccleſiæ temporibus ſic vocata eſt: Unde vulgata editio regionem Geraſenorum vertit. Lucas verò Antiochenſis regionem Gadarenorum Græcè ſcripſit. Hoc enim nomine apud Syro-Macedonas nota erat, inter præcipuas urbes Decapoleos. Nam regio Geraſenorum à Pompeji temporibus ſubdita erat Gadarenis, quorum urbem Pompejus inſtaurari juſſerat, in gratiam Demetrii liberti ſui hinc oriundi. Ita Pezronius Abbas, qui addit in eam regionem gentium ſe contuliſſe Dominum, quòd ibi plures eſſent Judæi, in quos humaniores erant Geraſeni, ex Joſepho L. citato, cap. 33. & 35. Decapolens autem quinque urbes ſitæ erant propè Jordanis fontes, aliæ ultra lacum, atque hæ urbes ad Græcos Syriæ pertinebant ex Plinio L. 5. cap. 18. Unius tantùm Energumeni mentionem faciunt Marcus & Lucas, quòd fortè alter ex iis multò notior eſſet, in quo erat legio dæmonum, uti reſpondet Auguſtinus; aut quòd hic ſolus à Chriſto curatus fuerit.

29. (p) Ex miraculis ſuſpicabantur eſſe Filium Dei. *Veniſti huc ante tempus*, ante ultimum judicii diem; vel quia non putabant tam citò Chriſtum venturum.

32. (q) Permiſit Chriſtus, tum ut oſtenderet quantum dæmones in homines ſævirent, ſi Deus ſineret; tum ut liqueret contra Sadducæos extare ſpiritus. Quod malè petebant dæmones, ut nocerent; permiſit Chriſtus, ut illuſtrius fieret miraculum: Dæmones verò id petierunt, ut regionis illius incolæ damno porcorum affecti Dominum non reciperent.

CAP. IX.

1. (a) Capharnaum, ubi frequentiùs habitabat. Civitas ejus dicitur ratione habitationis, ut Nazareth ratione educationis.

2. (b) Hanc poteſtatem ſe habere probat, ſanitatem homini ſolo juſſu impertiendo.

3. & 5. (c) Sibi tribuendo quod ſolius Dei proprium eſt. *Dicere*, cùm ſimul res executioni mandetur.

6. (d) Divinam, qua etiam Paralyticum mox erat ſanaturus.

8. (e) Gr. *Admirati ſunt*: Qui duo affectus ſunt cognati maximè. Quædam exemplaria Latina cum Græcis conſentiunt.

9. (f) Locus erat, ubi vectigalia ſolvebantur. Aug. libro citato, cap. 26. *Hinc autem probabilius videtur, quod hæc prætermiſſa recordando Matthæus commemorat, quia utique ante illum ſermonem habitum in monte credendum eſt, vocatum eſſe Matthæum. In eo quippe monte tunc Lucas commemorat omnes duodecim ex pluribus diſcipulis electos, quos & Apoſtolos nominavit.* Qua de re diximus in præfatione.

10. (g) Matthæi: Lucas & Marcus id apertiſſimè teſtantur.

13. & 14. (h) Juſtitiæ falſa perſuaſione inflatos, *Non*

Digitized by Google

14. Tunc acceſſerunt ad eum diſcipuli
* Marc. 2. 18. Joannis, dicentes: * Quare nos, & Pha-
Luc. 5. 33. riſæi jejunamus frequenter: diſcipuli autem tui non jejunant?

15. Et ait illis Jeſus: Numquid poſſunt filii ſponſi (i) lugere quamdiu cum illis eſt ſponſus? Venient autem dies, cùm auferetur ab eis ſponſus, & tunc jejunabunt.

16. Nemo autem immittit commiſſuram (k) panni rudis in veſtimentum vetus: tollit enim plenitudinem ejus à veſtimento, & pejor ſciſſura fit.

17. Neque mittunt vinum novum in utres veteres, alioquin rumpuntur utres, & vinum effunditur, & utres pereunt. Sed vinum novum in utres novos mittunt, & ambo conſervantur.

* Marc. 5. 22. 18. * Hæc illo loquente ad eos, ecce
Luc. 8. 41. princeps unus acceſſit, & adorabat eum, dicens: Domine, filia mea modò defuncta (l) eſt: ſed veni, impone manum tuam ſuper eam, & vivet.

19. Et ſurgens Jeſus, ſequebatur eum, & diſcipuli ejus.

* Marc. 5. 25. 20. * Et ecce mulier, quæ ſanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, acceſſit
Luc. 8. 43. retrò, & tetigit fimbriam veſtimenti ejus.

21. Dicebat enim intra ſe: Si tetigero tantùm veſtimentum ejus, ſalva ero.

22. At Jeſus converſus, & videns eam, dixit: Confide filia, fides tua te ſalvam fecit. Et ſalva facta eſt mulier ex illa hora.

23. Et cùm veniſſet Jeſus in domum principis, & vidiſſet tibicines (m) & turbam tumultuantem, dicebat:

24. Recedite: non eſt enim mortua puella, ſed dormit (n). Et deridebant eum.

25. Et cùm ejecta eſſet turba, intravit: & tenuit manum ejus. Et ſurrexit puella.

26. Et exiit fama hæc in univerſam terram illam.

27. Et tranſeunte inde Jeſu, ſecuti ſunt eum duo cæci, clamantes, & dicentes: Miſerere noſtri, fili David.

28. Cùm autem veniſſet domum, acceſſerunt ad eum cæci. Et dicit eis Jeſus: Creditis quia hoc poſſum facere vobis? Dicunt ei: Utique, Domine.

29. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: Secundùm fidem veſtram fiat vobis.

30. Et aperti ſunt oculi eorum: & comminatus eſt illis Jeſus, dicens: Videte ne quis ſciat.

31. Illi autem exeuntes, diffamaverunt eum in tota terra illa.

32. Egreſſis autem illis, * ecce obtulerunt ei hominem mutum (o), dæmonium habentem. * Inf. 12. 22. Luc. 11. 14.

33. Et ejecto dæmonio, locutus eſt mutus, & miratæ ſunt turbæ, dicentes: Numquam apparuit ſic in Iſrael.

34. Phariſæi autem dicebant: In principe dæmoniorum ejicit dæmones.

35. * Et circuibat Jeſus omnes civita- * Mar. 6. 6.
tes & caſtella, docens in ſynagogis eorum, & prædicans evangelium regni, & curans omnem languorem, & omnem infirmitatem.

36. Videns autem turbas, miſertus eſt eis: quia erant vexati, & jacentes ſicut oves non habentes paſtorem.

37. Tunc dicit diſcipulis ſuis: * Meſſis * Luc. 10. 2.
quidem multa, operarii autem pauci.

38. Rogate ergo Dominum meſſis, ut mittat operarios in meſſem ſuam.

CA-

jejunant, tam frequenter ac Phariſæi: non enim de jejuniis a lege præſcriptis hoc loco agitur.

15. (i) Græc. *Filii thalami nuptialis*: qui cum novo ſponſo verſantur, filii nuptiarum dicuntur Hebræa phraſi, ut filius pacis. Hac comparatione uti voluit Dominus loquens ad diſcipulos Joannis, ut innueret ſe eſſe verum Eccleſiæ ſponſum, & ad teſtimonium Joannis de ſe reſpexit.

16. (k) Gr. Additamentum, *Panni rudis*, nondum à fullone ſubacti: *Tollit enim plenitudinem ejus*, integritatem panni lacerat. Diſcipulis meis nondum impono graviora præcepta, donec ſint ad ea excipienda paratiores.

18. (l) Marcus cap. 5. in extremis fuiſſe ait. Rogavit primò pro filia animam agente, deinde nuntiata ejus morte, pro mortua deprecatus eſt. Matthæus uno verbo utrumque ſignificavit brevitatis cauſa: aut dixit mortuam eſſe, quòd adeò male affectam reliquerit, ut eam expiraſſe crederet.

23. (m) Is fuit mos antiquorum, ut ad funus lamentatrices & tibicines adhiberent.

24. (n) Quòd tam facile poſſet illam à morte, quàm à ſomno excitare, vel quòd ea eſſet ſtatim ſuſcitanda, velut à ſomno.

32. (o) Vox Græca ſurdum potiùs, quam mutum ſignificat; quod hæc duo ſint inter ſe conjuncta: nam qui ſurdi ſunt à nativitate, iidem ſunt muti: is verò alius eſt ab eo, cujus ſit mentio Matth. 12. & Lucæ 11.

Digitized by Google

CAPUT X.

Chriſtus duodecim Apoſtolos inſtructos mittit ad evangelizandum Judæis; infirmos ſanandi poteſtatem iis impertit; ſimplicem prudentiam commendat, & alias virtutes Chriſtianas.

Matth. 3. 13. Luc. 6. 13. & 9. 1. 1. ET convocatis (a) duodecim diſcipulis ſuis, dedit illis poteſtatem ſpirituum immundorum, ut ejicerent eos, & curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem.

2. Duodecim autem Apoſtolorum nomina ſunt hæc. Primus (b), Simon, qui dicitur Petrus, & Andreas frater ejus,

3. Jacobus Zebedæi, & Joannes frater ejus, Philippus, & Bartholomæus, Thomas, & Matthæus publicanus, Jacobus Alphæi, & Thaddæus,

4. Simon Chananæus, & Judas Iſcariotes, qui & tradidit eum.

5. Hos duodecim miſit Jeſus, præcipiens eis, dicens: In viam gentium (c) ne abieritis, & in civitates Samaritanorum ne intraveritis:

Act. 13. 46. 6. Sed potiùs ite * ad oves, quæ perierunt domus Iſraël.

7. Euntes autem prædicate, dicentes: Quia appropinquavit regnum cœlorum.

8. Infirmos curate, mortuos ſuſcitate, leproſos mundate, dæmones ejicite: gratis accepiſtis, gratis date (d).

Mar. 6. 8. Luc. 9. 3. & 10. 4. 9. * Nolite poſſidere aurum, neque argentum, neque pecuniam (e) in zonis veſtris:

10. Non peram (f) in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam: dignus enim eſt operarius cibo ſuo.

11. In quamcumque autem civitatem, aut caſtellum intraveritis, interrogate quis in ea dignus (g) ſit; & ibi manete donec exeatis.

12. Intrantes autem in (h) domum, ſalutate eam, dicentes: Pax huic domui.

13. Et ſi quidem fuerit domus illa digna, veniet pax veſtra ſuper eam: ſi autem non fuerit digna, pax veſtra revertetur ad vos.

14. Et quicumque non receperit vos, neque audierit ſermones veſtros: exeuntes foras de domo, vel civitate, excutite pulverem de pedibus veſtris.

15. Amen dico vobis: Tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die judicii, quàm illi civitati.

16. * Ecce ego mitto vos ſicut oves in medio luporum. Eſtote ergo prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices (i) ſicut columbæ. *Luc. 10. 3.*

17. Cavete autem ab hominibus. Tradent enim vos in conciliis (k), & in ſynagogis ſuis flagellabunt vos.

18. Et ad præſides, & ad reges ducemini propter me, in teſtimonium illis, & gentibus.

19. * Cùm autem tradent vos, nolite cogitare (l) quomodo, aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. *Luc. 12. 11.*

20. Non

CAP. X. 1. (a) Electiò Apoſtolorum è diſcipulis facta refertur Lucæ 6. 13. quos veriſimile eſt electos fuiſſe anno 2. à prædicatione Chriſti incœpta, circa menſem Januarium. *Poteſtatem*, contra ſpiritus immundos. *Et curarent*, quæ poteſtas extraordinaria miſſionis Apoſtolicæ erat argumentum.

2. 3. & 4. (b) Primus dignitate. Nam Andreas ejus frater priùs vocatus dicitur a Joanne. Primatus autem illi non fuit datus cùm hæc facta ſunt, ſed cùm ab Evangeliſta ſcriptum eſt. Evangeliſtæ eum primo loco recenſent ob ejus primatum. *Qui dicitur Petrus*, poſteà ſic dictus cap. 16. *Bartholomæus*, Filius Tolmai, ſeu Ptolemæi. *Simon*, Qui & Zelotes, è vico *Cana*, qui Syriacè *Zelum* ſignificat. *Thaddæus*, qui & Judas, & Lebbæus, frater Jacobi Alphæi, Chriſti conſanguineus; *Et Judas Iſcariotes*, Filius Simonis è vico Carioth in tribu Juda, cujus fit mentio Joſue 15. Hebr. virum ſignificat.

5. (c) Quæ ducit ad gentes. *Ne abieritis*: Quia Judæis primùm prædicare Evangelium oportuit.

8. (d) Ratio affertur cur gratis miracula patrare debeant, quòd gratis hanc poteſtatem acceperint. Sic avaritiam, & ſimoniam coercet. *Mortuos ſuſcitate*; hinc ſequitur quoſdam mortuos ab Apoſtolis eſſe ſuſcitatos.

9. (e) Gr. Neque æs, neque ullam aliam pecuniam: ea quippe ex auro, argento, vel ære conflatur. Senſus eſt: Cùm ad prædicandum Evangelium proficiſcemini, ne ſitis ſoliciti de cibo, potu, & aliis neceſſariis: ea quippè vobis ſuppeditabunt, quibus annuntiabitis Evangelium. Quod præceptum Chriſtus dedit Apoſtolis ad tempus miſſionis, quotieſcumque iter ſuſciperent ad prædicandum Evangelium: ea verò commemorat quæ viatores ſecum deferre ſolent.

10. (f) Non circumferatis cibos, Gr. *Ad viam* comparetis, aut pocula. *Neque virgam*, Matth. 6. *Sed virgam tantùm*. Maldonatus putat, Evangeliſtas non numeraſſe verba, ſed ſenſum exhibuiſſe. Dominus enim id tantùm voluit, ne Apoſtoli quicquam ferrent, præter ea quæ eſſent in præſentem uſum neceſſaria. Quædam editiones Græcæ habent, *Neque virgas*: Sic Matth. habet: *Neque calceamenta*: Marcus, *Calceatos ſandaliis*. Itaque Chriſtus præcipit, ut virgam tantum, ſandalia, tunicam ſecum ferant, non ſuperflua, aut duo calceamenta. Hinc Juvencus L. 2. Hiſt. Evangel. *Nec plantis tegmina plura*. Virgæ etiam nomine intelligi poteſt virga ſeu prafixa, qua ſe tuerentur. *Operarius*; ergo ut operario merces debetur, ſic prædicatori ſtipendium: neque adeò proventus Eccleſiaſtici ſunt meræ eleemoſynæ intuitu paupertatis conceſſæ, ſed ut laborum ſtipendia honoraria.

11. (g) Qui famæ commendatione dignior ſit hoſpitio veſtro: ne forte labes in vos redundet, ſi ex fama laboret. *Donec exeatis*, à civitate, aut e pago: ne temere mutetis hoſpitium.

12. (h) Hæc deſunt in Græco vulgari: ſed in pleriſque exemplaribus occurrunt.

16. (i) Gr. *Sine cornibus*, innoxii, ut agni: itaque malum vobis illatum non referatis.

17. (k) In Synedria. Sæpè Apoſtoli coram Senatu magno adducti ſunt, ut fidei ſuæ rationem redderent.

19. (l) Gr. *Ne ſoliciti ſitis & anxii*; non præparationem, ſed anxietatem prohibet.

Digitized by Google

20. Non (m) enim vos eſtis qui loquimini, ſed Spiritus Patris veſtri, qui loquitur in vobis.

21. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & inſurgent filii in parentes, & morte eos afficient:

22. Et eritis odio omnibus propter nomen meum: qui autem perſeveraverit uſque in finem, hic ſalvus erit.

23. Cùm autem perſequentur vos in civitate iſta, fugite (n) in aliam. Amen dico vobis, non conſummabitis civitates Iſrael, donec veniat filius hominis.

* Luc. 6. 40. Joan. 13. 16. & 15. 20. 24. * Non eſt diſcipulus ſuper magiſtrum, nec ſervus ſuper dominum ſuum.

25. Sufficit diſcipulo, ut ſit ſicut magiſter ejus: & ſervo, ſicut dominus ejus. Si patremfamilias Beelzebub vocaverunt, quantò magis domeſticos ejus?

* Marc. 4. 22. Luc. 8. 17. & 12. 2. 26. Ne ergo timueritis eos: * Nihil enim eſt opertum, quod non revelabitur: & occultum, quod non ſcietur.

27. Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate ſuper tecta.

28. Et nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non poſſunt occidere: ſed potiùs timete eum, qui poteſt, & animam, & corpus perdere in gehennam.

* 2. Reg. 14. 11. Act. 27. 35. 29. * Nonne duo paſſeres aſſe væneunt: & unus ex illis non cadet ſuper terram ſine patre veſtro?

30. Veſtri autem capilli capitis omnes numerati ſunt.

31. Nolite ergo timere: multis paſſeribus meliores eſtis vos.

* Marc. 8. 38. Luc. 9. 26. & 12. 8. 2. Tim. 2. 12. 32. * Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo, qui in cœlis eſt:

33. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo & ego eum coram Patre meo, qui in cœlis eſt.

* Luc. 12. 51. 34. * Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere (o) in terram: non veni pacem mittere, ſed gladium.

35. Veni enim ſeparare hominem adversùs patrem ſuum, & filiam adversùs matrem ſuam, & nurum adversùs ſocrum ſuam:

36. * Et inimici hominis, domeſtici (p) ejus. * Mich. 7. 6.

37. * Qui amat patrem, aut matrem plus quàm me, non eſt me dignus: & qui amat filium, aut filiam ſuper me, non eſt me dignus. * Luc. 14. 26.

38. * Et qui non accipit (q) crucem ſuam, & ſequitur me, non eſt me dignus. * Inf. 16. 24. Mar. 8. 34. Luc. 14. 27.

39. Qui invenit (r) animam ſuam, perdet illam: & qui * perdiderit animam ſuam propter me, inveniet eam. * Luc. 9. 24. & 17. 33. Joan. 12. 25.

40. * Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me miſit. * Luc. 10. 16. Joann. 13. 20.

41. Qui recipit (ſ) prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet: & qui recipit juſtum in nomine juſti, mercedem juſti accipiet.

42. * Et quicumque potum dederit uni ex minimis iſtis calicem aquæ frigidæ tantùm in nomine diſcipuli (t): amen dico vobis, non perdet mercedem ſuam. * Mar. 9. 40.

CAPUT XI.

Joannes è carcere mittit diſcipulos ad Chriſtum, qui laudato Joanne jubet huic renuntiari, quæ patret miracula; civitatibus incredulis exprobrat infidelitatem; omnes invitat ut ad ſe veniant; jugum ejus ſuave, & onus leve.

1. ET factum eſt, cùm conſummaſſet Jeſus, præcipiens duodecim diſcipulis ſuis, tranſiit inde ut doceret, & prædicaret in civitatibus eorum (a).

2. * Joannes autem cùm audiſſet in vinculis opera Chriſti, mittens duos de diſcipulis ſuis, * Luc. 7. 18.

3. Ait

20. (m) Vox negativa ſæpè comparationem ſignificat. Spiritus ſanctus magis loquetur in vobis, quam vos ipſi.

23. (n) Non debetis temerè adire vitæ pericula, nec perſequentium furorem manendo accendere, niſi ſalus aliquorum ex veſtra fuga in periculum vocetur; qua de re Aug. Epiſt. 18. ad Honoratum. Non propterea miſſionem veſtram deſeratis, ſed in alias urbes migrate. *Donec veniat filius hominis*, donec adſit vobis. Alii de Spiritus Sancti miſſione id interpretantur: Donec veniam ad vos per Spiritum Paracletum.

34. (o) Futurum erat ut doctrina Chriſti Judæis & Gentibus annuntiata in familias diviſionem & diſcordiam induceret, aliis credentibus, aliis incredulis.

36. (p) Propinqui infideles. Venit Chriſtus non ut pacem terrenam, in qua non habetur ratio pietatis, ſtabiliret: diſſenſio verò illa, cujus meminit, non eſt ſeditioſa, ſed patiens injuriarum; ex parte infidelium impia, ex parte fidelium juſta & ſancta. Chriſtus diſſenſionum occaſio fuit, non cauſa: eventum ſæpè Scriptura, non intentionem, aut cauſam profert.

38. (q) Qui non patienter adverſa perfert. Qua locutione Chriſtus primus uſus eſt, eaque crucis myſterium commendavit. Eadem vox Hebræa utrumque ſignificat, accipere & ferre.

39. (r) Phraſi Hebraica invenire eſt acquirere, aut ſervare.

41. (ſ) Qui eo nomine Prophetam ſuſcipit, quòd ſit Propheta, mercedem accipiet, non in pari gradu, ſed juxta affectus & officii magnitudinem: Prophetæ nomine doctor, aut prædicator Evangelii rectè intelligitur.

42. (t) Quia diſcipulus eſt. Hæc Chriſti documenta in monte ipſo inter Capharnaum & Bethſaidam data ſunt, cùm Apoſtolos elegit.

CAP. XI 1. (a) Judæorum. Quid autem fecerint Apoſtoli à Chriſto dimiſſi, Marcus cap. 6. & Lucas cap. 9. referunt.

3. Ait illi: Tu es, qui venturus (b) es, an alium expectamus?

4. Et reſpondens Jeſus ait illis: Euntes renuntiate Joanni quæ audiſtis & vidiſtis.

*Iſa.35.5. 5. * Cæci vident (c), claudi ambulant, leproſi mundantur, ſurdi audiunt, *Iſai.61.1. mortui reſurgunt, * pauperes evangelizantur:

6. Et beatus eſt, qui non fuerit ſcandalizatus (d) in me.

* Luc. 7. 24. 7. * Illis autem abeuntibus, cœpit Jeſus dicere ad turbas de Joanne: Quid exiſtis in deſertum videre? arundinem (e) vento agitatam?

8. Sed quid exiſtis videre? hominem mollibus veſtitum? Ecce qui mollibus veſtiuntur, in domibus regum ſunt.

9. Sed quid exiſtis videre? prophetam? Etiam dico vobis, & plus quàm prophetam (f).

10. Hic eſt enim, de quo ſcriptum eſt: *Mal.3.1. Mar.1.2. Luc.7.27. * Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.

11. Amen dico vobis, non ſurrexit inter natos mulierum (g) major Joanne Baptiſta: qui autem minor eſt in regno cœlorum, major eſt illo.

12. A diebus autem Joannis (h) Baptiſtæ uſque nunc, regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.

13. Omnes enim prophetæ & lex uſque ad Joannem prophetaverunt (i):

14. Et ſi vultis recipere (k), * ipſe eſt Elias, qui venturus eſt. *Mal.4.5.

15. Qui habet aures (l) audiendi, audiat.

16. Cui autem ſimilem æſtimabo generationem (m) iſtam? Similis eſt pueris ſedentibus in foro, qui clamantes coæqualibus

17. Dicunt: Cecinimus (n) vobis, & non ſaltaſtis: lamentavimus, & non planxiſtis.

18. Venit enim Joannes neque manducans, neque bibens, & dicunt: Dæmonium habet.

19. Venit filius hominis manducans & bibens, & dicunt: Ecce homo vorax, & potator vini, publicanorum & peccatorum amicus. Et juſtificata (o) eſt ſapientia à filiis ſuis.

20. Tunc cœpit exprobrare civitatibus, in quibus factæ ſunt plurimæ virtutes ejus, quia non egiſſent pœnitentiam.

21. * Væ tibi Corozain, væ tibi Bethſaida: quia ſi in Tyro & Sidone factæ eſſent virtutes, quæ factæ ſunt in vobis, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egiſſent (p). * Luc. 10. 13.

22. Verumtamen dico vobis: Tyro & Sidoni remiſſius erit in die judicii, quàm vobis.

23. Et

3. (b) Joannes qui tum erat in carcere, in arce Machæronta, ubi Herodes Antipas hujus anni initium exegit, duos è diſcipulis ſuis miſit ad Chriſtum: non quòd dubitaret an is eſſet Meſſias. *Tu es qui venturus es*, ὁ ἐρχόμενος, tu es Meſſias; ſed ut diſcipuli ea de re convicti non dubitarent.

5. (c) Alludit ad cap. 35. & 61. Iſaiæ, ubi hæc de Chriſto prædicuntur. *Mortui reſurgunt*: hinc nonnulli colligunt plures quam tres mortuos à Chriſto fuiſſe ſuſcitatos. *Pauperes Evangelizantur*: Humilibus Evangelium annuntiatur.

6. (d) Qui offenſus non fuerit vitæ meæ & mortis humilitate. Beatus, cui non fuero ſcandali & ruinæ occaſio.

7. (e) Num hominem levem & inconſtantem? ne fortè exiſtimarent Joannem mutaſſe ſententiam: non fruſtra Joannem adiiſtis.

9. (f) Aliis Prophetis excellentiorem: præſentem vidit, & nondum à populo agnitum demonſtravit.

11. (g) Lucas 7. 28. *Major inter natos mulierum Propheta Joanne Baptiſta nemo eſt*. De ſanctis veteris Teſtamenti id intelligit Maldonatus, ſi fiat comparatio in ſanctitate.

12. (h) Primus Joannes pœnitentiam prædicavit, & docuit homines regnum cœlorum vi quadam rapi. *Major eſt illo*: juxta communiorem interpretationem, quantò Joannes alios Prophetas ſuperavit, tantò novi fœderis Propheta Joannem notitia Myſteriorum poſt deſcenſum Spiritus Sancti ſuperarunt. Alii Prophetæ quaſi eminùs futura bona, & liberationem mundi viderunt: ſed ex quo Joannes apparuit, jam promiſſa divina impleri cœperunt; cœlum antè occluſum apertum eſt; *Et violenti rapiunt illud*, dum libidines vincunt ſuas, & intellectum redigunt in obſequium fidei, carnis & diaboli tentationes elidunt, & cœlum expugnant quaſi arcem munitiſſimam. Regnum cœlorum ſumi poteſt pro Eccleſia, aut pro vita æterna. Ex quo venit Joannes, mutata ſunt tempora; non jam terrena, ſed cœleſtia, & majori vigilantia quærenda ſunt; novam legem veteri videtur opponere.

13. (i) Loquitur de Prophetis, qui primum Chriſti adventum prædixere, quique extiterunt uſque ad Joannem: ex quo regnum cœlorum omnibus eſt patefactum.

14. (k) Si benè accipitis quod dico, *Ipſe eſt Elias qui venturus eſt*, præcurſoris officio: ut Elias ſecundum, ſic Joannes primum Chriſti adventum prævenit; Ipſe eſt Elias veſtitu, vita, ſpiritu.

15. (l) Donum intelligentiæ; Qui docilis eſt.

16. (m) Hoc ipſum egerunt Judæi, quod ſolent pueri. Joannes clamavit, & Judæi, non ut par erat, reſponderunt.

17. (n) Iis exprobrat, quòd Joannem rejecerint propter ſeverioris vitæ genus: ac ſimilitudinem affert puerorum, qui in duos diſtributi choros, alii aliis exprobrant, quòd præ moroſitate ſua neque cantus lugubres, ſeu nænias occinere noluerint, neque ad tibiæ ſonum ſaltare. Sic Phariſæi plerique nec Chriſtum ob communis vitæ inſtitutum, nec Joannem propter auſterioris vitæ rationem audire voluerunt: ſimiles moroſis pueris, quibus nulla placet cantilena, ſeu læta, ſeu triſtis.

19. (o) Sed divinæ ſapientiæ, & conſiliorum erga Judæos ratio declarata & approbata fuit ab Apoſtolis, & ab iis omnibus qui crediderunt: tametſi pars major divinum hoc beneficium rejecit. Quod utique & civitatibus exprobrat, quæ poſt tot prodigia à ſe viſa, nec crediderunt, neque egerunt pœnitentiam. Particula, *&*, videtur disjunctiva potiùs, quam copulativa: ita ut vim habeat particulæ, *ſed*. Mox idem exprobrat urbi Corozain, quæ in lacus Genezareth ingreſſu ſita erat ultra Jordanem, è regione Capharnaum, ut Bethſaida citra Jordanem.

21. (p) Non ſine ſpeciali Dei auxilio, quod daturus iis fuiſſet. Alii id populariter intelligendum volunt, adeò ut dixerit Dominus, quod humano judicio omninò erat probabile futurum fuiſſe: ſed Judæos arguit ob duritiem cordis, quæ in iis major erat, quàm in Tyriis, & Sidoniis. Hæc durities erat omninò vo-

Digitized by Google

23. Et tu Capharnaum, numquid uſque in cœlum exaltaberis (q)? uſque in infernum deſcendes? quia ſi in Sodomis factæ fuiſſent virtutes, quæ factæ ſunt in te, fortè manſiſſent uſque in hanc diem.

24. Verumtamen dico vobis, quia terræ Sodomorum remiſſius erit in die judicii, quàm tibi.

25. In illo tempore reſpondens (r) Jeſus dixit: Confiteor tibi, Pater, Domine cœli, & terræ? quia abſcondiſti hæc à ſapientibus, & prudentibus, & revelaſti ea parvulis.

26. Ita Pater: quoniam ſic fuit placitum ante te.

27. Omnia mihi tradita ſunt à Patre
* Joan. 6. 46. & 7. 28. & 8. 19. & 10. 15. meo. * Et nemo novit Filium, niſi (ſ) Pater: neque Patrem quis novit, niſi Filius, & cui voluerit Filius revelare.

28. Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati eſtis, & ego reficiam vos.

29. Tollite jugum meum ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis
* Jer. 6. 16. corde: & * invenietis requiem animabus veſtris.

* 1. Joan. 5. 3. 30. * Jugum enim meum ſuave eſt, & onus meum leve (t).

CAPUT XII.

Chriſtus diſcipulos adverſùs Phariſæorum criminationes defendit. Die ſabbati manum aridam ſanat; dæmoniacum cæcum & mutum curat; Phariſæorum blaſphemiam repellit; petentibus ſignum, Jonam Prophetam in ſignum futuræ ſuæ reſurrectionis iis proponit.

Marc. 2. 23. Luc. 6. 1. 1. IN illo tempore abiit Jeſus per ſata ſabbato: diſcipuli autem ejus eſurientes cœperunt vellere ſpicas, & manducare.

2. Phariſæi autem videntes, dixerunt ei: Ecce diſcipuli tui faciunt quod non licet facere ſabbatis.

3. At ille dixit eis: Non legiſtis * quid fecerit David, quando eſuriit, & qui cum eo erant: * 1. Reg. 21. 6.

4. Quomodo intravit (a) in domum Dei, & panes propoſitionis comedit, quos non licebat ei edere, neque his, qui cum eo erant, * niſi ſolis ſacerdotibus? * Lev. 24. 9.

5. Aut non legiſtis in lege, * quia ſabbatis ſacerdotes in templo ſabbatum violant (b), & ſine crimine ſunt? * Num. 28. 9.

6. Dico autem vobis, quia templo major eſt hic (c).

7. Si autem ſciretis, quid eſt: * Miſericordiam volo, & non ſacrificium: numquam condemnaſſetis innocentes: * 1. Reg. 15. 22. Eccleſ. 4. 17. Oſee 6. 6. Sup. 9. 13.

8. Dominus (d) enim eſt filius hominis etiam ſabbati.

9. Et cùm inde tranſiſſet (e), venit in ſynagogam eorum.

10. * Et ecce homo manum habens aridam, & interrogabant eum, dicentes: Si licet ſabbatis curare? ut accuſarent eum. * Marc. 3. 1. Luc. 6. 6.

11. Ipſe autem dixit illis: * Quis erit ex vobis homo, qui habet ovem unam, & ſi ceciderit hæc ſabbatis in foveam, nonne tenebit, & levabit eam? * Deut. 22. 4.

12. Quantò magis melior eſt homo ove? Itaque licet ſabbatis benefacere.

13. Tunc ait homini: Extende manum tuam. Et extendit, & reſtituta eſt ſanitati ſicut altera.

14. Exeuntes autem Phariſæi, conſilium faciebant adverſùs eum, quomodo perderent eum.

15. Jeſus autem ſciens receſſit inde: & ſecuti ſunt eum multi, & curavit eos omnes:

16. Et præcepit eis ne manifeſtum eum facerent (f).

17. Ut adimpleretur quod dictum eſt per Iſaiam Prophetam, dicentem:

18. Ecce

lumaria; pravam vivendi rationem harum civitatum inſinuat ſimplici illa comparatione cum Tyriis & Sidoniis.

23. (q) Græc. *Exaltata es*, prædicatione mea, & miraculis illuſtrata. Bethſaida & Corozain cum Tyriis & Sidoniis, Capharnaitas cum Sodomitis comparat, & graviores eos daturos pœnas denuntiat, quòd tam præclaras ſalutis occaſiones ſpreverint. *Forte manſiſſent*: Græcè *al*, vox eſt, inquiunt nonnulli, potentialis, manere potuiſſent; ſed ea potiùs videtur, ut loquuntur Grammatici, expletiva, *utique & ſine dubio* ſignificat. Exiſtimat R. Simo non aliud quam ſummam Judæorum improbitatem uſitati ſermonis more hoc in loco exprimi.

25. (r) Sermonem ſuum proſequens, phraſi Hebraica. *Confiteor*, Gratias ago. Reſpondere is dicitur, qui non ſolùm ad interrogata ſermonem ſuum convertit, ſed etiam qui inſtitutum ſermonem continuat, aut in ea verba erumpit, quæ præviæ cogitationi reſpondent. *Parvulis*, Humilibus.

27. (ſ) Non excluditur Spiritus Sanctus, ſed excluditur tantùm quidquid eſt natura diverſum. Hæc dicit, rationem reddens eorum, quæ mox dicturus eſt.

30. (t) Quod unctio gratiæ ſublevat, & amore ipſo ſuſtinetur. Sed mitis & humilis corde is eſſe debet, qui ad Chriſtum vult pertinere.

CAP. XII.

4. (a) Panes præbente Sacerdote accepit, oblatos poſteà comedit extra domum Dei: *Panes propoſitionis*, ſeu propoſitos, aut expoſitos. Panes, quorum hoc in loco fit mentio, erant in domo ſummi Sacerdotis.

5. (b) Non ceſſant ab opere, quod facere non liceret, niſi id præceptum eſſet, atque ad cultum Dei pertineret: eaque eſt compendiaria quædam locutio.

6. & 7. (c) Qui eſt hoc in loco. *Miſericordiam*, Charitatem erga proximos malim, quàm ſola ſacrificia.

8. (d) Qui ſabbatum inſtituit, quique illud abrogare poteſt.

9. (e) Tum fortè Chriſtus adhuc erat circa Judææ confinia, atque inde in Galilæam migraturus.

16. (f) Ante reſurrectionis ſuæ tempus, atque ut hominum turbam declinaret.

Digitized by Google

* Iſai.42.1. 18. * Ecce puer (g) meus, quem ele-
gi, dilectus meus, in quo benè complacuit
animæ meæ. Ponam ſpiritum meum ſuper
eum, & judicium gentibus nuntiabit.

19. Non contendet (h), neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem ejus:

20. Arundinem quaſſatam non confringet (i), & linum fumigans non extinguet, donec ejiciat ad victoriam judicium.

21. Et in nomine ejus gentes ſperabunt (k).

22. Tunc oblatus eſt ei dæmonium habens, cæcus, & mutus: & curavit eum, ita ut loqueretur, & videret.

23. Et ſtupebant omnes turbæ, & dicebant: Numquid hic eſt filius David?

* Sup. 9. 34. Mar. 3. 22. Luc. 11. 15. 24. * Phariſæi autem audientes, dixe-
runt: Hic non ejicit dæmones niſi in Beel-
zebub principe dæmoniorum.

* Luc. 11. 17. 25. Jeſus autem ſciens cogitationes eo-
rum, dixit eis: * Omne regnum diviſum
contra ſe, deſolabitur: & omnis civitas, vel domus diviſa contra ſe, non ſtabit.

26. Et ſi ſatanas ſatanam ejicit, adverſùs ſe diviſus eſt: quomodo ergo ſtabit regnum ejus?

27. Et ſi ego in Beelzebub ejicio dæmones, filii (l) veſtri in quo ejiciunt? Ideò ipſi judices veſtri erunt.

28. Si autem ego in ſpiritu Dei ejicio dæmones, igitur pervenit in vos regnum Dei.

29. Aut quomodo poteſt quiſquam intrare in domum fortis, & vaſa ejus diripere, niſi priùs alligaverit fortem? & tunc domum illius diripiet.

30. Qui non eſt mecum, contra (m) me eſt: & qui non congregat mecum, ſpargit.

31. * Ideò dico vobis: Omne peccatum * Mar. 3.
& blaſphemia remittetur hominibus, ſpiri- 28. 29.
tus (n) autem blaſphemiæ non remittetur. Luc. 12. 10.

32. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit contra Spiritum ſanctum, non remittetur ei, neque in hoc ſæculo, neque in futuro. (o)

33. Aut facite arborem (p) bonam, & fructum ejus bonum: aut facite arborem malam, & fructum ejus malum: ſiquidem ex fructu arbor agnoſcitur.

34. Progenies viperarum, quomodo po-
teſtis (q) bona loqui, cùm ſitis mali? * * Luc. 6.
ex abundantia enim cordis os loquitur. 45.

35. Bonus homo de bono theſauro (r) profert bona: & malus homo de malo theſauro profert mala.

36. Dico autem vobis, quoniam omne verbum otioſum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii.

37. Ex verbis enim tuis juſtificaberis, & ex verbis tuis (ſ) condemnaberis.

38. Tunc reſponderunt ei quidam de Scribis, & Phariſæis, dicentes: Magiſter, volumus à te ſignum videre.

39. Qui reſpondens ait illis: * Gene- * Inf. 16. 4.
ratio mala, & adultera (t) ſignum quæ- Luc. 11. 29.
rit: & ſignum non dabitur ei, niſi ſi- 1. Cor. 1. 22.
gnum Jonæ Prophetæ. * Jon. 2. 1.

40. Sicut

18. (g) Vox Hebræa *Hebed*, עבד, *ſervum* ſignificat, quòd ſervi formam aſſumpſerit. *Nuntiabit*, Veram annuntiabit religionem. Miniſterium ejus his verbis prænuntiat: *Et judicium meum*; Non Judæorum tantum, ſed & gentium legiſlator futurus eſt.

19. (h) Non erit contentioſus, aut clamoſus: moderationem & manſuetudinem Chriſti exprimit. *Non contendet*, cum adverſariis, *non clamabit*, ut qui rixantur, ſolent.

20. (i) Non opprimet, non dejiciet, *Linum fumigans non extinguet*, licèt naribus moleſtum: quibus omnibus Chriſti lenitatem commendat. *Donec ejiciat*, In extremo judicio adverſarios vincat, ubi terribilis inimicis ſuis videbitur, & Evangelio toto orbe prædicato victor appareat.

21. (k) Interim propagato Evangelio Gentes in eo ſpem omnem ſuam collocabunt.

27. (l) Veſtri diſcipuli, aut exorciſtæ, quorum fit mentio Actor. 19. vel diſcipuli Chriſti, quorum multi erant aut familiares, aut agnati calumniantium Phariſæorum; nam 72. diſcipuli ex Lucæ cap. 10. ejiciebant dæmonia, quorum obſeſſiones tum erant frequentiores. Cur me potiùs quàm filios veſtros dicitis in Beelzebub ejicere dæmonia? Veriſimile eſt Chriſtum loqui de exorciſtis Judæorum, quorum multi erant è ſecta Phariſæorum. Illi, teſte Irenæo L. 2. cap. 5. dæmones ejiciebant, Altiſſimi & Omnipotentis invocatione: ac ſuis adhuc temporibus Judæos ita dæmones ejicere ſolitos ait: *Judæi*, inquit, *uſque nunc hac ipſa advocatione dæmones effugant*.

30. (m) Aug. Aut Dei ſumus, aut diaboli, nihil medium. *Et qui non congregat mecum*. Qui homines colligit non mihi, ſpargit.

31. (n) Quo Spiritus Sancti opera dæmoni tribuuntur; *Non remittetur*, vix & ægrè dimittitur: raro ejuſmodi peccatores pœnitet, ut par eſt; hæc peccata nihil ferè in homine relinquunt, ex quo ſperari poſſit vera pœnitentia. Phariſæi dæmoni tribuebant, quæ certò ſciebant à ſolo Deo proficiſci poſſe.

32. (o) Ergo quædam peccata remittuntur in futuro ſæculo, ut ex hoc loco probat Auguſt. L. 21. de Civit. cap. 24. & Gregorius L. 4. dialog. cap. 39. alioqui ſuperflua eſſet iſta adjectio. Chriſti temporibus futuram aliam vitam agnoſcebant Judæi.

33. (p) Quòd ſi ad præcedentia id referatur, cùm me reprehendere non poſſitis, nec opera mea, quid eſt cur me non recipiatis? vel me cum operibus laudate, vel ſi me damnatis, opera ipſa condemnate.

34. (q) Id neque eſt uſitatum, neque diuturnum, ut mali bona proferant, & loquantur.

35. & 36. (r) Gr. additur *καρδίας*, cordis. *Otioſum*. Si de verbo otioſo, quod ſine utilitate audientis, aut loquentis dicitur, ratio reddenda eſt, quantò magis de blaſphemia! Chryſoſtomus otioſum verbum non inutile modò, ſed & falſum, & cum calumnia conjunctum interpretatur.

37. (ſ) Non quòd ſola verba unumquemque aut juſtificent, aut condemnent: ſed ad complures puniendos, aut juſtificandos ſufficiunt, tametſi ex multis aliis prodire ſoleat juſtificatio, aut condemnatio.

39. (t) Quod Chryſoſtomus ad eorum infidelitatem refert, aut ita vocatur, quæ fruſtrà Abrahamum & alios

Digitized by Google

40. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus: ſic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus.

*Jon. 3. 5. 41. * Viri Ninivitæ ſurgent in judicio cum generatione iſta, & condemnabunt (u) eam: quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Jonæ. Et ecce plus quàm Jonas hic.

*3. Reg. 10. 1. 2. Par. 9. 1. 42. Regina Auſtri ſurget in judicio cum generatione iſta, & condemnabit eam: * quia venit à finibus terræ audire ſapientiam Salomonis, & ecce plus quàm Salomon hic.

* Luc. 11. 24. 43. * Cùm autem immundus ſpiritus exierit ab homine, ambulat per loca (x) arida, quærens requiem, & non invenit.

44. Tunc dicit: Revertar in domum meam, unde exivi. Et veniens invenit eam vacantem, ſcopis mundatam, & ornatam.

*2. Pet. 2. 20. 45. Tunc vadit, & aſſumit ſeptem alios ſpiritus ſecum nequiores ſe, & intrantes habitant ibi: * & fiunt noviſſima hominis illius pejora prioribus. Sic erit & generationi huic peſſimæ.

* Marc. 3. 31. Luc. 8. 19. 46. * Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater ejus, & fratres ſtabant foris, quærentes loqui ei.

47. Dixit autem ei quidam: Ecce mater tua, & fratres tui foris ſtant quærentes te.

48. At ipſe reſpondens dicenti ſibi, ait: Quæ eſt mater (y) mea, & qui ſunt fratres mei?

49. Et extendens manum in diſcipulos ſuos, dixit: Ecce mater mea, & fratres mei.

50. Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in cœlis eſt, ipſe meus frater, & ſoror, & mater eſt.

C A P U T XIII.

Septem à Chriſto Domino proponuntur parabolæ: propheta eſt in patria ſua ſine honore.

1. IN illo die exiens Jeſus de domo, ſedebat ſecùs mare.

* Marc. 4. 1. Luc. 8. 4. 2. * Et congregatæ ſunt ad eum turbæ multæ, ita ut in naviculam aſcendens ſederet: & omnis turba ſtabat in littore;

3. Et locutus eſt eis multa in parabolis (a), dicens: Ecce exiit qui ſeminat, ſeminare.

4. Et dum ſeminat, quædam ceciderunt ſecùs viam: & venerunt volucres cœli, & comederunt ea.

5. Alia autem ceciderunt in petroſa, ubi non habebant terram multam: & continuò exorta ſunt, quia non habebant altitudinem terræ.

6. Sole autem orto æſtuaverunt (b): & quia non habebant radicem, aruerunt.

7. Alia autem ceciderunt in ſpinas: & creverunt ſpinæ, & ſuffocaverunt ea.

8. Alia autem ceciderunt in terram bonam: & dabant fructum, aliud centeſimum, aliud ſexageſimum, aliud trigeſimum.

9. Qui habet aures audiendi, audiat.

10. Et accedentes diſcipuli dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris eis?

11. Qui reſpondens, ait illis: Quia vobis datum eſt noſſe myſteria regni cœlorum: illis autem non eſt datum.

12. * Qui enim habet (c), dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet, & quod habet, auferetur ab eo. * Inf. 25. 29.

13. Ideò in parabolis loquor eis: quia videntes (d) non vident, & audientes non audiunt, neque intelligunt.

14. Et

jactabat Patriarchis. *Niſi ſignum*, Non dabo aliud ſignum, niſi mortem & reſurrectionem meam. *In corde terræ*, In ſepulchro.

41. & 42. (u) Eorum condemnationi inſtabunt. *Regina Auſtri*, E confinibus Arabiæ felicis verſus Oceanum ad Auſtrum poſitæ. Unde à finibus terræ veniſſe dicitur.

43. (x) Humano more loquitur: idque inſinuat longè gravius peccare Judæos, quam ſi nullam Dei legem accepiſſent: ac dæmon ipſe magis affectat præ ſuperbia redire ad domum, unde ejectus eſt, quam novam occupare. *Requiem*, Locum habitationi idoneum.

48. (y) Beatior eſt Virgo quod mente, quàm quòd carne Chriſtum conceperit; ſpiritualem præfert cognationem carnali.

CAPUT XIII. 3. (a) Tres ſunt velut partes parabolæ; prœmium quod ſæpè omittitur, ut in hac parabola de ſemine. Secunda eſt fabula, tertia applicatio. In nonnullis argumentum ſumitur à ſimilibus, ut in hac parabola de ſemine; In aliis ex diſſimilitudine, argumento ſumpto, vel à minori affirmativè, ut Lucæ 11. vel à majori negativè, ut Lucæ cap. 16. de divite epulone. In Evangelio ſæpe dicitur: *Simile eſt regnum cœlorum*, non quòd Eccleſia cum iis rebus conferatur: ſed quia in Eccleſia tale aliquid contingit. Sic in hoc capite, verſ. 24. ſator non comparatur regno cœlorum, ſed rem ita ſe habere docet Dominus, ut ſi aliquis ſerat, &c. Marci cap. 4. apertiùs id exprimitur: *Sic eſt regnum Dei, quemadmodum ſi homo faciat ſementem in terram*. Hac omnibus, quæ ſequuntur parabolis vir doctus in ſuis regulis proferre operæ pretium duxit, ad earum faciliorem intelligentiam: prima parabola fuit de ſemine, quod ut terra varia erat diſpoſita, ſic diverſam habuit ſortem, eaque ad verbum Dei pertinet, quod penès diverſam animorum diſpoſitionem variè procedit.

6. (b) Æſtu percuſſa ſunt, & exuſta. *Audiendi*, Aurea mentis ad intelligendum.

12. (c) Quod habere debet, & eo benè utitur, plus meretur. *Qui autem non habet*: quia indignus eſt ut habeat. Proverbium uſu tritum, ditioribus dari, pauperibus auferri. Quæ proverbia negat vir doctus ſummo jure accipi oportere.

13. (d) Cum videant miracula, iis nolunt credere: unde in pœnam incredulitatis obſcurè loquitur; ſic tenebræ tenebris, & obſtinatio voluntariæ cæcitati [illegible]ditur.

* Iſai.6.9. Marc.4.12. Luc.8.10. Joan.12.40. Act.28.26. Rom.11.8. 14. Et adimpleretur in eis prophetia Iſaiæ dicentis: * Auditu audietis (e), & non intelligetis: & videntes videbitis, & non videbitis.

15. Incraſſatum eſt enim cor populi hujus, & auribus graviter audierunt, & oculos ſuos clauſerunt: nequando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & convertantur, & ſanem eos.

16. Veſtri autem beati oculi, quia vident (f), & aures veſtræ quia audiunt.

* Luc.10.24. 17. * Amen quippe dico vobis, quia multi prophetæ & juſti cupierunt videre, quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.

18. Vos ergo audite parabolam ſeminantis.

19. Omnis (g) qui audit verbum regni, & non intelligit, venit malus, & rapit quod ſeminatum eſt in corde ejus: hic eſt qui ſecùs viam ſeminatus eſt.

20. Qui autem ſuper petroſa ſeminatus (h) eſt, hic eſt, qui verbum audit, & continuò cum gaudio accipit illud:

21. Non habet autem in ſe radicem, ſed eſt temporalis: facta autem tribulatione & perſecutione propter verbum, continuò ſcandalizatur.

22. Qui autem ſeminatus eſt in ſpinis, hic eſt, qui verbum audit, & ſolicitudo ſæculi iſtius, & fallacia divitiarum ſuffocat verbum, & ſine fructu efficitur.

23. Qui verò in terram bonam ſeminatus eſt, hic eſt, qui audit verbum, & intelligit, & fructum affert, & facit aliud quidem centeſimum (i), aliud autem ſexageſimum, aliud verò trigeſimum.

* Marc.4.26. 24. * Aliam parabolam propoſuit illis, dicens: Simile (k) factum eſt regnum cœlorum homini, qui ſeminavit bonum ſemen in agro ſuo.

25. Cùm autem dormirent homines, venit inimicus ejus, & ſuperſeminavit zizania in medio tritici, & abiit.

26. Cùm autem creviſſet herba & fructum feciſſet, tunc apparuerunt & zizania.

27. Accedentes autem ſervi patrisfamilias, dixerunt ei: Domine, nonne bonum ſemen ſeminaſti in agro tuo? Unde ergo habet zizania?

28. Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit. Servi autem dixerunt ei: Vis, imus, & colligimus (l) ea?

29. Et ait: Non: ne fortè colligentes zizania, eradicetis ſimul cum eis & triticum.

30. Sinite utraque creſcere uſque ad meſſem, & in tempore meſſis dicam meſſoribus: Colligite primùm zizania, & alligate ea in faſciculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum.

31. * Aliam parabolam propoſuit eis, * Marc.4.31. Luc.13.19.
dicens: Simile eſt regnum cœlorum grano ſinapis (m), quod accipiens homo ſeminavit in agro ſuo:

32. Quod minimum (n) quidem eſt omnibus ſeminibus: cùm autem creverit, majus eſt omnibus oleribus, & fit arbor, ità ut volucres cœli veniant, & habitent in ramis ejus.

33. Aliam parabolam locutus eſt eis: * * Luc.13.21.
Simile eſt regnum cœlorum fermento (o), quod acceptum mulier abſcondit in farinæ ſatis tribus, donec fermentatum eſt totum.

34. Hæc omnia locutus eſt Jeſus in parabolis ad turbas: & ſine parabolis non loquebatur (p) eis:

35. Ut impleretur quod dictum erat per Prophetam dicentem: * Aperiam in parabolis * Pſ.77.2.

14. (e) Ex Iſaiæ cap. 6. 9. juxta 70. verſionem; *Non videbitis*, Non intelligetis. Matthæus cauſam affert cur non intelligant, nec credant, Marcus & Lucas eventum, *Ut videntes non videant*.

16. (f) Et corporis & mentis oculis. Quod quidem non adverſatur verbis Chriſti Joan. 20. *Beati qui non viderunt*: ſenſus enim hic eſt; ii Deo ſunt gratiores, qui non viſis, nec ratione naturali demonſtratis crediderunt, ſed propter auctoritatem divinam.

19. (g) Omnis, πάντος; Phraſis eſt Hebraica, qua antecedenti poſito ſine dictione regente, attexitur relativum. Senſus eſt: De corde cujuſcumque hominis audientis, & non intelligentis, i. e. non fide ſuſcipientis, venit diabolus, qui rapit quod ſeminatum eſt; *Verbum regni*, Evangelii.

20. (h) Seminatum eſſe, ad perſonam refertur, inſtar agri, aut terræ ſecùs viam poſitæ.

23. (i) Hieron. l. 1. contra Jovinianum: *Triginta referuntur ad nuptias, ſexaginta vero ad viduas: porrò centeſimus numerus exprimit virginitatis coronam*.

24. & 25. (k) Simile quiddam contingit in Eccleſia. *Cùm autem dormirent homines*: Cùm præpoſiti Eccleſiæ negligentiùs ſe haberent: *Superſeminavit zizania*, malos, aut hæreticos latentes.

28. (l) Non ſtatim, nec mali omnes eradicandi: multi ſunt occultè mali, multi non ita perverſi, quin ſperanda ſit eorum ſalus, neque adeò poſſibile eſt, imò nec expedit malos omnes a bonis ſeparare; ſed per diſciplinam Eccleſiaſticam & civilem ſic agendum, ut atrocia quæque plectantur ſcelera.

31. (m) Profectum doctrinæ Evangelicæ, & illius efficaciam, hac parabola deſignat.

32. (n) Proportione quadam: nam pro mole ſua magnam producit plantam, præſertim in locis calidioribus: Proverbium eſt apud Judæos uſitatum, ut rem minimam granum ſinapis vocitent.

33. (o) Hæc parabola uti & præcedens progreſſum Eccleſiæ à tenuibus initiis & vim illius demonſtrat. *Abſcondit*: S. Chryſologus ſermon. 99. *Res de uſu geritur, vir in agro ſinapis arborem ſerit; domi mulier fermentum procurat, & panes præparat alimonia: quia virum foris expectat labor, intus mulierem domeſtica cura conſtringit*. *In farina ſatis tribus*: tria ſata efficiebant menſuram Ephi, quæ ſimul piſti ſolebat, Geneſ. 18. vel ut aliis placet, Ephi tantum capiebat, quantum homo humeris ſuis portare poterat.

34. & 35. (p) Idque ut plurimùm. *Ut impleretur*, Ita ut illud impletum fuerit, quod Pſalm. 77. ſcriptum eſt, *Aperiam in parabolis os meum*; myſteria nemini adhuc reſerata.

Digitized by Google

bolis os meum, eructabo abſcondita à conſtitutione mundi.

* Marc. 4. 34. 36. * Tunc, dimiſſis turbis, venit in domum: & acceſſerunt ad eum diſcipuli ejus, dicentes: Ediſſere nobis parabolam zizaniorum agri.

37. Qui reſpondens ait illis: Qui ſeminat bonum ſemen, eſt Filius hominis.

38. Ager autem, eſt mundus. Bonum verò ſemen, hi ſunt filii (q) regni. Zizania autem, filii ſunt nequam.

39. Inimicus autem, qui ſeminavit ea, eſt diabolus, * Meſſis verò, conſummatio ſæculi eſt. Meſſores autem, Angeli ſunt. * Apoc. 14. 15.

40. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur: ſic erit in conſummatione ſæculi.

41. Mittet filius hominis Angelos ſuos, & colligent de regno ejus omnia ſcandala, & eos qui faciunt iniquitatem:

42. Et mittent eos in caminum ignis. Ibi erit fletus, & ſtridor dentium.

* Sap. 3. 7. Dan. 12. 3. 43. * Tunc juſti fulgebunt ſicut ſol in regno Patris eorum. Qui habet aures audiendi, audiat.

44. Simile eſt regnum cœlorum theſauro abſcondito in agro: quem qui invenit homo, abſcondit, & præ gaudio illius vadit, & vendit univerſa, quæ habet, & emit agrum illum.

45. Iterùm ſimile eſt regnum cœlorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas.

46. Inventa autem una pretioſa margarita, abiit, & vendidit omnia, quæ habuit, & emit eam.

47. Iterùm ſimile eſt regnum cœlorum ſagenæ (r) miſſæ in mare, & ex omni genere piſcium congreganti.

48. Quam, cùm impleta eſſet, educentes, & ſecùs littus ſedentes, elegerunt bonos in vaſa, malos autem foras miſerunt.

49. Sic erit in conſummatione ſæculi: exibunt Angeli, & ſeparabunt malos de medio juſtorum,

50. Et mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus, & ſtridor dentium.

51. Intellexiſtis hæc omnia? Dicunt ei: Etiam.

52. Ait illis: Ideò omnis ſcriba doctus in regno cœlorum, ſimilis eſt homini patrifamilias, qui profert de theſauro ſuo nova (ſ) & vetera.

53. Et factum eſt, cùm conſummaſſet Jeſus parabolas iſtas, tranſiit inde.

54. Et * veniens in patriam ſuam, docebat eos in ſynagogis eorum, ita ut mirarentur, & dicerent: Unde huic ſapientia hæc, & virtutes? * Mar. 6. 1. Luc. 4. 1.

55. * Nonne hic eſt fabri filius? Nonne mater ejus dicitur Maria: & fratres ejus Jacobus, & Joſeph, & Simon, & Judas? * Joan. 6. 42.

56. Et ſorores ejus, nonne omnes apud nos ſunt? Unde ergo huic omnia iſta?

57. Et ſcandalizabantur (t) in eo. Jeſus autem dixit eis: Non eſt propheta ſine honore, niſi in patria ſua, & in domo ſua.

58. Et non fecit ibi virtutes multas, propter incredulitatem illorum.

CAPUT XIV.

Mors Joannis Baptiſtæ; miraculum de quinque panibus, Chriſtus de nocte venit ambulans ſuper aquas.

1. IN illo tempore audivit Herodes Tetrarcha (a) famam Jeſu: Mar. 6. 14. Luc. 9. 7.

2. Et

38. 41. & 44. (q) Juſti, ad regnum cœleſte præparati. *Scandala*, Qui aliis ſunt ſcandalo. *Theſauro*; nunc pretium Evangelicæ doctrinæ oſtendit.

47. & 48. (r) Gallice, *une ſeine*. Sagena eſt Eccleſia, quæ ſinu ſuo bonos & malos complectitur. *Malos*, Minutiores piſces, viles & nullius pretii.

52. & 54. (ſ) Cuncta alendæ familiæ neceſſaria. *In patriam ſuam*, Nazareth; *Synagogis*, Græcè Synagoga.

57. (t) Offendebantur ob generis, ut iis videbatur, humilitatem. *Non eſt Propheta ſine honore*, Nuſquam minus eſt in honore. Videtur Chriſtus Dominus tum in civitatem ſuam tertiò veniſſe cum diſcipulis, ex quo miniſterium ſuum incœperat. Conſobrini ejus hoc loco, & Marci cap. 6. recenſentur: *Jacobus minor*, Epiſcopus Hieroſolymitanus, cujus eſt epiſtola Canonica: *Et Joſeph*, Græcè *Joſes*; *Et Simon*, Cleophæ filius: *Et Judas*, qui & Thaddæus: *Et ſorores ejus*, cognatæ, fortè filiæ fratris Joſeph. Aut certè Maria Cleophæ, Mariæ ſoror, vel ſponſi ſoror, quæ primum Alphæo Jacobi & Joſephi patri, tum Cleophæ nupſerat: cujus filii fuerunt Judas Apoſtolus & Simeon ſecundus Epiſcopus Hieroſolymæ, adeò ut hi quatuor fuerint Chriſti Domini conſobrini; ſique interdum dicuntur fratres, ex patribus Alphæo, & Cleopha. Ita Pezronius Abbas in Hiſtoria Evangelica, qui in ea quoque eſt ſententia, Chriſtum non ſtatim ex urbe Capharnaum ſe Nazareth contuliſſe. Nam ex Marco cap. 4. & 6. diſcimus, Chriſtum eo ipſo die, quo parabolas expoſuit, in lacum una cum diſcipulis eſſe profectum, ubi juſſu ſuo tempeſtatem ſedavit: tum in regionem Geraſenorum appulit, legionem dæmonum ejecit, & ſtatim citra lacum reverſus eſt. Quare Matthæus videtur per anticipationem locutus cap. 8. de ſedata tempeſtate, & profectione ad Geraſenos.

CAPUT XIV. 1. (a) Herodes Antipas filius Herodis magni, cui regni paterni pars quarta obtigerat. Hic ante annum duxerat in uxorem Herodiadem neptem Herodis magni, ex Ariſtobulo prognatam. Hæc Philippum conjugem fratris Herodis Antipæ, ſed ex alia matre natum, deſeruerat, ut nuptias lege divina prohibitas cum Herodes Antipa contraheret. Quod Judæis omnibus magno fuit ſcandalo; id enim Lev. 18. omninò erat prohibitum. Propterea is fuit à Joanne graviter reprehenſus. In carcerem conjecit Joannem in arce Macheronta, atque Herodiadis artibus die ipſo natalis Antipæ neci datus eſt, uti in hoc capite Matthæus à v. 3. ad 14. uſque, Marcus c. 6. & Lucas cap. 9. fuſius referunt.

2. Et ait pueris (b) ſuis, Hic eſt Joannes Baptiſta: ipſe ſurrexit à mortuis, & ideò virtutes operantur in eo.

* Marc. 6. 17. Luc. 3. 19. 3. * Herodes enim tenuit Joannem, & alligavit eum: & poſuit in carcerem propter Herodiadem uxorem fratris (c) ſui.

4. Dicebat enim illi Joannes: Non licet tibi habere eam.

* Infr. 21. 26. 5. Et volens illum occidere, timuit populum: * quia ſicut prophetam eum habebant.

6. Die autem natalis Herodis ſaltavit filia (d) Herodiadis in medio, & placuit Herodi.

7. Unde cum juramento pollicitus eſt ei dare quodcumque poſtulaſſet ab eo.

8. At illa præmonita à matre ſua, Da mihi, inquit, hìc in diſco caput Joannis Baptiſtæ:

9. Et contriſtatus eſt rex: propter juramentum autem, & eos qui pariter recumbebant, juſſit dari.

10. Miſitque & decollavit Joannem in carcere.

11. Et allatum eſt caput ejus in diſco, & datum eſt puellæ, & attulit matri ſuæ.

12. Et accedentes diſcipuli ejus, tulerunt corpus ejus, & ſepelierunt illud: & venientes nuntiaverunt Jeſu.

* Marc. 6. 31. Luc. 9. 10. Joan. 6. 1. 13. * Quod cùm audiſſet Jeſus, ſeceſſit (e) inde in navicula, in locum deſertum ſeorsùm: & cùm audiſſent turbæ, ſecutæ ſunt eum pedeſtres de civitatibus.

14. Et exiens (f) vidit turbam multam, & miſertus eſt eis, & curavit languidos eorum.

15. Veſpere autem facto, acceſſerunt ad eum diſcipuli ejus, dicentes: Deſertus eſt locus, & hora jam præteriit: dimitte turbas, ut euntes in caſtella, emant ſibi eſcas.

16. Jeſus autem dixit eis: Non habent neceſſe ire: date illis vos manducare.

17. Reſponderunt ei: * Non habemus hìc niſi quinque panes, & duos piſces. * Joan. 6. 9.

18. Qui ait eis: Afferte mihi illos huc.

19. Et cùm juſſiſſet turbam diſcumbere ſuper fœnum, acceptis quinque panibus, & duobus piſcibus, aſpiciens in cœlum benedixit, & fregit, & dedit diſcipulis panes, diſcipuli autem turbis.

20. Et manducaverunt omnes, & ſaturati ſunt. Et tulerunt reliquias, duodecim cophinos fragmentorum plenos.

21. Manducantium autem fuit numerus, quinque millia (g) virorum, exceptis mulieribus, & parvulis.

22. * Et ſtatim compulit Jeſus diſcipulos aſcendere in naviculam, & præcedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas. * Marc. 6. 45.

23. Et dimiſſa turba, * aſcendit in montem ſolus orare. Veſpere (h) autem facto ſolus erat ibi. * Joan. 6. 15. Mar. 6. 46.

24. Navicula autem in medio mari jactabatur fluctibus: erat enim contrarius ventus.

25. Quar-

---

2. (b) Domeſticis. *Hic eſt Joannes Baptiſta*; Lucas eum dubitaſſe ait: ſi fieri poteſt ut primùm addubitaverit, tum id ipſum in animum induxerit ſuum: niſi fortè id legendum ſit per interrogationem. Aut certè quæ Herodes & Judæi de reſurrectione acceperant è Scripturis, cum Philoſophorum quorumdam placitis de tranſmigratione animorum confundere potuerunt. *Operantur*; vox Græca efficaciam in miraculis patrandis deſignat. Illud prorsùs ſtupendum videtur, Herodi ante Joannis mortem Jeſum planè fuiſſe incognitum. Sed Chryſoſtomus præclarè advertit Homil. 49. in Matth. id ſolemne eſſe multis principibus, ut ad ea quæ ad Deum tantummodò & religionem ſpectant, non magnoperè attendant animum. Videre poſteà cupiebat Jeſum, mera curioſitate adductus.

3. (c) Philippi, à quo Herodes Tetrarcha eam abduxerat.

6. (d) Hæc Salome dicta eſt è priori connubio cum Philippo nata. Qui Philippus non fuit Tetrarcha Trachonitidis, ſed alius Herodis M. Filius ex Mariamne uxore. Hæc Salome poſteà nupſit Philippo Tetrarchæ, ex Joſepho L. 18. cap. 7. qui cùm ſine liberis obiiſſet, Ariſtobolo regi Chalcidis nupſit. Circa menſem Februarium Joannis necem contigiſſe, ex ipſa rerum ſerie conjicit Pezronius, anno Chriſti 31. adeò ut per 7. aut 8. menſes Joannes carcere concluſus videatur. Hanc necem Joannis factam eſſe Macheronte, & adeò iniquam Judæis eſſe viſam teſtatur Joſephus, ut Herodis exercitum poſt aliquot annos ab Areta rege Arabum penitùs deletum fuiſſe in pœnam hujus nefarii ſceleris perſuaſum habuerint.

13. (e) Tum Jeſus in Galilææ civitatibus verbum prædicabat: paulò antè miſerat Apoſtolos, qui regnum Dei annuntiarent: jam ad eum redierant, cùm illi mors Joannis Baptiſtæ fuit annuntiata, & legationis ſuæ rationem reddiderant, uti ex cap. 6. Matci diſcimus: *Et* convenientes Apoſtoli ad Jeſum renuntiaverunt ei omnia quæ egerant. Chriſtus itaque ſeceſſit unà cum Apoſtolis in deſertum Bethſaidæ, ex Luca cap. 9. verſ. 10. Hoc deſertum ultra lacum Geneſareth patebat. Chriſtus Herodis ſævitiam, & Phariſæorum inſidias vitare voluit, quòd nondum veniſſet hora ejus. Aliam quoque hujus receſſus rationem Marcus affert, quòd diſcipuli ex ſua legatione fatigati rediiſſent, & requie indigerent, quam ibi conſequi non poterant ob hominum frequentiam. *Turba ſecuta ſunt eum pedeſtres de civitatibus*. Quocirca videtur Dominus non integrum lacum trajeciſſe, ſed ſinum ejus tantummodo, ac turbas pedibus juxta lacus littora eò veniſſe: imò quidam prævenerunt, ex Marcì cap. 6. adeò ut Chriſtus & Apoſtoli videantur paulisper in littore conſediſſe, priuſquam in deſertum ſe conferrent.

14. & 15. (f) Exiens è navi. *Veſpere*, Inclinata die, quæ poſt meridiem jam proceſſerat. Sequitur inſigne miraculum de multiplicatione quinque panum, quod ab omnibus Evangeliſtis enarratur. Joannes cap. 6. v. 4. tempus ipſum deſignat; *Erat autem proximum Paſcha Judæorum*. Quare ineunte Martio hoc factum videtur miraculum: nam eo anno Paſcha die 25. Martii contigiſſe exiſtimat Pezronius: atque hinc necem Joannis Baptiſtæ circa menſem Februarium eveniſſe colligit.

21. & 22. (g) Græcè, *Quaſi quinque millia*, uti & March. 6. 44. *Compulit diſcipulos aſcendere*: quòd ſolus orare vellet, ac ſe populo ſubducere. *Et præcedere eum trans fretum*; E Galilæa exire, & Herodis inſidias fugere.

23. (h) Duplicem veſperam Judæi ſolent diſtinguere: prioris fit mentio v. 15. ab hora tertia de meridie incipit; hoc loco ſecunda veſpera commemoratur ſub occaſum ſolis.

25. Quarta autem vigilia noctis, venit ad eos ambulans ſuper mare.

26. Et videntes eum ſuper mare ambulantem, turbati ſunt, dicentes: Quia phantaſma eſt. Et præ timore clamaverunt.

27. Statimque Jeſus locutus eſt eis, dicens: Habete fiduciam: Ego ſum, nolite timere.

28. Reſpondens autem Petrus dixit: Domine, ſi tu es, jube me ad te venire ſuper aquas.

29. At ipſe ait: Veni. Et deſcendens Petrus de navicula, ambulabat ſuper aquam, ut veniret ad Jeſum.

30. Videns verò ventum validum, timuit: & cùm cœpiſſet mergi, clamavit dicens: Domine, ſalvum me fac.

31. Et continuò Jeſus extendens manum, apprehendit eum: & ait illi: Modicæ fidei, quare dubitaſti?

32. Et cùm aſcendiſſent in naviculam, ceſſavit ventus.

33. Qui autem in navicula erant, venerunt, & adoraverunt eum, dicentes: Verè Filius Dei es.

* Marc. 6. 53. 34. * Et cùm transfretaſſent, venerunt in terram Geneſar.

35. Et cùm cognoviſſent eum viri loci illius, miſerunt in univerſam regionem illam, & obtulerunt ei omnes malè habentes.

36. Et rogabant eum ut vel fimbriam veſtimenti ejus tangerent. Et quicumque tetigerunt, ſalvi facti ſunt.

CAPUT XV.

Humanæ traditiones; inſignia duo miracula, de Syrophœniſſa, & ſeptem panibus.

1. TUnc acceſſerunt ad eum ab Jeroſolymis Scribæ, & Phariſæi, dicentes: Marc. 7. 1.

2. * Quare diſcipuli tui tranſgrediuntur traditionem ſeniorum (a)? non enim lavant manus ſuas cùm panem manducant. * Marc. 7. 5.

3. Ipſe autem reſpondens ait illis: Quare & vos tranſgredimini (b) mandatum Dei propter traditionem veſtram? Nam Deus dixit:

4. * Honora patrem, & matrem; & * Qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur. * Exod. 20. 12. Deut. 5. 16. Epheſ. 6. 2. * Exod. 21. 17. Lev. 20. 9. Prov. 20. 20.

5. Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri, vel matri, Munus quodcumque eſt ex me (c), tibi proderit:

6. Et non honorificabit patrem ſuum, aut matrem ſuam: & irritum feciſtis mandatum Dei propter traditionem veſtram.

7. Hypocritæ, benè prophetavit de vobis Iſaias, dicens:

8. * Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè eſt à me. * Iſa. 29. 13. Marc. 7. 6.

9. Sine cauſa (d) autem colunt me, docentes doctrinas, & mandata hominum.

10. Et convocatis ad ſe turbis, dixit eis: Audite, & intelligite.

11. Non quod intrat in os, coinquinat (e) hominem: ſed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem.

12. Tunc

CAPUT XV.

2. (a) Antiquorum qui ante nos fuerunt, quæ partim erant præter legem a Deo datam, & nihil ad pietatem conferentes, partim contra legem. *Lavant*: crebras enim manuum lotiones induxerant, etiam inter edendum. Hujuſmodi *traditiones* legis erant explicationes quædam à doctoribus legis factæ, quas *legem oris* vocitabant.

3. (b) Querelam levem ſolida reprehenſione repellit, quòd præceptum Dei de colendis parentibus per ſuas traditiones violarent.

5. & 6. (c) Quod Deo vovi, æquè tibi proderit, at ſi tibi dediſſem. Sic egenis parentibus nullam ferebant opem. Alii aliter hunc locum exponunt, ex c. 7. Marci, *Et ultrà non dimiſiſtis eum quidquam facere Patri ſuo*. Id videtur colligi, Phariſæorum hoc fuiſſe dogma, ut filii aliquid donarent parentibus, ſed non quantum pietas erga parentes, aut eorum neceſſitas exigebat. Locus eſt obſcurior, qui Chriſti temporibus erat apertior. Eſt enim ſententia tum nota, quæ non tota profertur. *Tibi proderit*, ſeu proſit. Præceptum de colendis parentibus implet. *Non honorificabit*. Et ſi non juvet eum.

9. (d) Gr. Fruſtrà, & ſine ullo fructu. Hinc locum perperam detorquent Novatores contra conſtitutiones Eccleſiaſticas: cùm eadem ratione principum leges vel optimè conſtitutas convellant. Itaque mandata hominum vocat Dominus, quæ pietati nihil conferunt, aut quæ legi divinæ adverſantur.

11. (e) Niſi fortè ob intemperantiam, aut ſcandalum, aliàque ratione circumſtantiarum. *Sed quod procedit ex ore*. Marcus, *ex homine*: Matthæus ad retinendam antitheſim poſuit, *ex ore*. Itaque ſynecdoche eſt, os pro homine, & os cordis rectè intelligitur. Unde ſubdit, *homicidia, adulteria, fornicationes*, ut falſam quorumdam Judæorum opinionem rejiciat, qui ſimplicem fornicationem inter peccata non annumerabant. Hinc primo loco poſuit cogitationes malas, ſimul oſtendens omnium ſcelerum fontem. Quòd cùm minùs intelligerent diſcipuli; poſtea Chriſtus iis expoſuit v. 17. 18. & 19. *Stulta omne quod in os intrat*; Marcus, *& non intrat in*

12. Tunc accedentes diſcipuli ejus, dixerunt ei: Scis quia Phariſæi, audito verbo hoc, ſcandalizati ſunt?

* Joan. 15. 2. 13. At ille reſpondens ait: * Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus cœleſtis, eradicabitur.

* Luc. 6. 39. 14. Sinite illos: * cæci ſunt, & duces cæcorum; cæcus autem ſi cæco ducatum præſtet, ambo in foveam cadunt.

* Marc. 7. 17. 15. * Reſpondens autem Petrus dixit ei: Ediſſere nobis parabolam iſtam.

16. At ille dixit: Adhuc & vos ſine intellectu eſtis?

17. Non intelligitis, quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in ſeceſſum emittitur?

18. Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem:

19. De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falſa teſtimonia, blaſphemiæ.

20. Hæc ſunt quæ coinquinant hominem. Non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem.

* Marc. 7. 24. 21. * Et egreſſus inde Jeſus, ſeceſſit in partes (f) Tyri & Sidonis.

22. Et ecce mulier Chananæa à finibus illis egreſſa clamavit, dicens ei: Miſerere mei, Domine fili David: filia mea malè à dæmonio vexatur.

23. Qui non reſpondit (g) ei verbum. Et accedentes diſcipuli ejus rogabant eum, dicentes: Dimitte eam: quia clamat poſt nos.

* Sup. 10. 6. Joan. 10. 3. 24. Ipſe autem reſpondens ait: Non ſum miſſus (h) niſi * ad oves, quæ perierunt domus Iſrael.

25. At illa venit, & adoravit eum, dicens: Domine, adjuva me.

26. Qui reſpondens ait: Non eſt bonum ſumere panem filiorum, & mittere canibus.

27. At illa dixit: Etiam Domine: nam & catelli edunt de micis, quæ cadunt de menſa dominorum ſuorum.

28. Tunc reſpondens Jeſus, ait illi: O mulier, magna eſt fides tua: fiat tibi ſicut vis. Et ſanata eſt filia ejus ex illa hora.

29. Et cùm tranſiſſet inde Jeſus, venit ſecus Mare Galilææ: & aſcendens in montem, ſedebat ibi.

30. * Et acceſſerunt ad eum turbæ multæ, habentes ſecum mutos, cæcos, claudos, debiles, & alios multos: & projecerunt eos ad pedes ejus, & curavit eos: * Iſa. 35. 6.

31. Ita ut turbæ mirarentur, videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes: & magnificabant Deum Iſrael.

32. * Jeſus autem, convocatis diſcipulis ſuis, dixit: Miſereor turbæ, quia triduo jam perſeverant mecum, & non habent quod manducent: & dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via. * Marc. 8. 1.

33. Et dicunt ei diſcipuli: Unde ergo nobis in deſerto panes tantos, ut ſaturemus turbam tantam?

34. Et ait illis Jeſus: Quot habetis panes? At illi dixerunt: Septem, & paucos piſciculos.

35. Et præcepit turbæ, ut diſcumberent ſuper terram.

36. Et accipiens ſeptem panes, & piſces, & gratias agens, fregit (i), & dedit diſcipulis ſuis, & diſcipuli dederunt populo.

37. Et comederunt omnes, & ſaturati ſunt. Et quod ſuperfuit de fragmentis, tulerunt ſeptem ſportas plenas.

38. Erant autem qui manducaverunt, quatuor millia hominum, extra parvulos & mulieres.

39. Et, dimiſſa turba, aſcendit in (k) naviculam: & venit in fines Magedan.

CAPUT XVI.

Signum de cœlo petunt Judæi; confeſſio & Primatus Petri; paſſionis prædictio.

1. ET acceſſerunt ad eum Phariſæi, & Sadducæi tentantes (a): & rogaverunt eum ut ſignum de cœlo oſtenderet eis. Marc. 8. 11.

2. At

cor ejus: quod animum non afficit. Cùm diſcipuli ex vultu Phariſæorum colligerent illos hinc offendi, idque forſan ipſi ægrè ferrent, quòd eorum Magiſter tam liberè Phariſæos increparet, Chriſtus illis reſpondens ait: *Omnis plantatio*, &c. doctrina omnis a Deo non profecta delebitur. Sic Phariſæorum doctrina extinguetur aliquando, Chriſtiana religio perpetuò futura eſt: quia hæc Deum habet auctorem, non item illa. Vel omnis plantatio ad Phariſæos refertur, de quibus minimè curandum eſt. Nam melius eſt ut ſcandalum oriatur, quàm veritas relinquatur, ut ait Gregorius. Et ſcandalo accepto, non dato, angi non oportere hinc liquet: tametſi infirmorum magna eſt habenda ratio, ſique ſunt inſtruendi, cùm ex ignorantia vel bonæ actiones illos offendunt.

21. & 22. (f) In tribum *Aſer*; quò nondum venerat. *Miſerere*; Hæc mulier conſtantia, humilitate, fervore, fide ipſa impetravit filiæ ſanitatem, eaque gentium vocationi prælùdere viſa eſt, & exemplo ſuo Judæos confundere.

23. (g) Ut conſtantiam & fidem ejus exerceret, eamque in exemplum proponeret.

24. 26. & 30. (h) Ante mortem ſuam ad Judæos ſolos miſſus eſt a Patre. *Mittere canibus*; Sic Judæi gentiles vocabant ob impuros mores. *Debiles*, Membris mulctatos, Gr. κυλλοὺς, *mutilos*. Sic cap. 18. 8.

36. (i) Quod apud unum Evangeliſtam dicitur *benedicere*, apud alium *gratias agere*, interdum ponitur: Neque hæc duo ſunt omninò diverſa: Græcè, *cùm gratias egiſſet*: ſimul gratias agebat, & benedicebat.

39. (k) Aut *Magadan*, Græcè *Magdala*: ita fortè à Syris vocabatur. Marcus cap. 8. in partes *Dalmanutha*: duo erant vici inter Juliadem & Geraſam ſiti & vicini ultra lacum Genaſareth.

1. (a) Ut periculum facerent potentiæ ejus, & eum calumniarentur, ſi id quod petebant, non efficeret. CAPUT XVI.

Digitized by Google

* Luc. 11. 54. 2. At ille reſpondens, ait illis: * Facto veſpere dicitis: Serenum erit; rubicundum eſt enim cœlum.

3. Et manè: Hodie tempeſtas, rutilat enim triſte cœlum.

* Sup. 11. 39. 4. Faciem * ergo cœli dijudicare noſtis: ſigna autem temporum non poteſtis
* Jona 2. ſcire? * Generatio mala, & adultera ſignum quærit: & ſignum non dabitur ei (b), niſi ſignum Jonæ Prophetæ. Et relictis illis, abiit.

5. Et cùm veniſſent diſcipuli ejus trans fretum, obliti ſunt panes accipere.

* Marc. 8. 15. Luc. 12. 1. 6. Qui dixit illis: * Intuemini, & cavete à fermento (c) Phariſæorum, & Sadducæorum.

7. At illi cogitabant intra ſe dicentes: Quia panes non accepimus.

8. Sciens autem Jeſus, dixit: Quid cogitatis intra vos modicæ fidei, quia panes non habetis?

9. Nondum intelligitis, neque recordamini * quinque panum in quinque
* Sup. 14. 17. Joan. 6. 9. millia hominum, & quot cophinos ſumpſiſtis?

* S p 15. 34. 10. Neque * ſeptem panum in quatuor millia hominum, & quot ſportas ſumpſiſtis?

11. Quare non intelligitis, quia non de pane dixi vobis: Cavete à fermento Phariſæorum, & Sadducæorum?

12. Tunc intellexerunt, quia non dixerit cavendum à fermento panum, ſed à doctrina Phariſæorum, & Sadducæorum.

13. * Venit autem Jeſus in partes Cæſareæ (d) Philippi: & interrogabat diſcipulos ſuos, dicens: Quem dicunt homines eſſe Filium hominis? * Marc. 8. 27.

14. At illi dixerunt: * Alii (e) Joannem Baptiſtam, alii autem Eliam, alii verò Jeremiam, aut unum ex prophetis. * Marc. 8. 28. Luc. 9. 19.

15. Dicit illis Jeſus: Vos autem quem me eſſe dicitis?

16. Reſpondens Simon Petrus dixit: * Tu es Chriſtus, Filius (f) Dei vivi. * Joan. 6. 70.

17. Reſpondens autem Jeſus, dixit ei: Beatus es Simon Bar-Jona (g): quia caro & ſanguis non revelavit tibi, ſed Pater meus, qui in cœlis eſt.

18. * Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & ſuper hanc petram (h) ædificabo Eccleſiam meam, & portæ inferi non prævalebunt adverſùs eam. * Joan. 1. 42.

19. * Et tibi dabo claves (i) regni cœlorum. Et * quodcumque ligaveris ſuper terram, erit ligatum & in cœlis: & quodcumque ſolveris ſuper terram, erit ſolutum & in cœlis. * Iſai. 22. 22. * Joan. 20. 23.

20. Tunc præcepit diſcipulis ſuis, ut nemini dicerent quia ipſe eſſet Jeſus Chriſtus.

21. Exin-

4. (b) Signa adventus mei à Prophetis prædicta, ut tempus à Daniele definitum, cap. 9. locum nativitatis à Michæa deſignatum, miracula a Prophetis omnibus prænuntiata, quæ Chriſtus diſcipulis Joannis ex Iſaia, ut ſigna manifeſta ſuæ Miſſionis protulit. *Niſi Jonæ Prophetæ:* Signum illud fuit reſurrectio Chriſti. Duplex ſignorum genus iis exhibuit, unum Phariſæis, alterum Sadducæis: illis Prophetarum oracula, quæ jam impleri cœperant. Uſus erat illorum ſtudiis in prænuntiandis aëris mutationibus, quo tempus rebus ſuis faciendis opportunum obſervabant, cùm interim negligerent, quæ ad ſalutem pertinebant. Sadducæis verò, qui negabant reſurrectionem corporum, Jonæ figuram in ſignum reſurrectionis ſuæ dedit.

6. (c) Hinc occaſionem cepit Dominus diſcipulos admonendi, ne prava Phariſæorum dogmata admitterent. Hi quidem in ſua origine nihil habebant damnabile, ſed ſanctioris vitæ inſtitutum profitebantur. Unde Phariſæi quaſi à vulgo ſeparati dicebantur. Sed poſteà traditiones hominum, & vanas obſervationes induxere, & per hypocriſim ſe plebi inſinuarunt. Hac metaphorica *fermenti* voce Judæi uti ſolent in malam partem.

13. (d) Quæ urbs ſita eſt ad radices montis Libani. Syromacedones eam *Paneada* antè appellarunt, à Deo *Pan*, quem in ſpeluncis vicinis colebant. Philippus Tetrarcha hanc inſtauraverat, & in honorem Tiberii Cæſaream vocaverat: ut Cæſarea ad mare mediterraneum poſita, quæ ante turris Stratonis dicebatur, ab Herode ſeniore in honorem Auguſti eo nomine fuerat inſignita. *Interrogabat diſcipulos ſuos:* non ut diſceret quid aliis videretur, ſed ut eos doceret quis eſſet.

14. (e) Ut Herodes cum ſuis: vivente adhuc Joanne nondum Jeſus erat adeò celebratus, & cognitus.

16. (f) Non adoptione, ſed generatione, ac Deus de Deo. Petrus de filio hominis interrogatus, agnoſcit filium hominis eſſe filium Dei: ſic Neſtorii hæreſim in anteceſſum deſtruxit, unum & eumdem filium hominis & filium Dei profeſſus. Non ſolùm ut cæteris promptior & fervidior ita reſpondit, ſed ut caput viſibile Eccleſiæ deſtinatum, & ſublimiùs ſentiens etiam qui Chriſtum filium Dei antè profeſſi erant, ita reſpondit.

17. (g) Filius Joannis: nam Johanna contrahitur in Jona ex uſu illorum temporum.

18. (h) Alluſio eſt ad confeſſionem Petri, cui hæc velut merces redditur à Chriſto, quòd ſit *Petrus*, ſeu *Petra:* hæ quippe voces apud Hebræos & Syros rem eamdem ſignificant. Ego te Petrum, ſeu Petram voco, *& ſuper hanc Petram ædificabo Eccleſiam meam:* Quæ præcedunt & ſequuntur, ad Petrum referuntur, tanquam explicatio quædam nominis à Chriſto impoſiti. Dominus confeſſionem Petri inſigni prærogativa remuneratur. Chriſtus quidem eſt Petra ſolidiſſima Eccleſiæ, lapis angularis, & fundamentum principale: ſed caput miniſteriale, & viſibile conſtituit Petrum, cui poteſtatis ſuæ miniſterium tradidit; idque merito fidei tam vivæ, & confeſſionis adeò glorioſæ illi conceſſum eſt, ut ædificium Eccleſiæ viſibile, & in omnes ætates duraturum viſibili quoque fundamento & firmo ſuperſtrueretur, quod ad Petri ſucceſſores pertineret. Chriſtus quidem ſolus eſt paſtor, ſolus eſt fundamentum: Si quidem *fundamentum aliud non poteſt ponere, præter id quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus*, 1. Cor. 3. 11. ſed participatione quadam miniſterii alii ſunt paſtores, & alii fundamenta, Apocal. 21. verſ. 14. Apoſtoli dicuntur eſſe fundamenta novæ civitatis. Particula conjunctiva, *et* & pronomen demonſtrativum, *hanc*, manifeſtè oſtendunt Chriſtum loqui de Petro. *Adverſùs eam*, ſcilicet Eccleſiam. Qui perverſis doctrinis homines inficiunt, ut hæretici, ii portas inferni hominibus in errorem inductis aperiunt: ſed ſtabis ſemper Eccleſia Petræ firmitate fundata, & conatus omnes diaboli irriti ſunt. Quidquid urbis, aut ſocietatis defenſioni utile eſt, id per metaphoram portæ nomen uſurpare poteſt. *Qui confregit portas æreas:* per eas quippe partes firmiſſimæ civitatis deſignantur. Præcipuus earum uſus eſt, ut apertæ liberum civibus præbeant aditum, & claudantur adverſùs hoſtium impetus. Eccleſiæ perpetuitas his vocibus omninò deſignatur.

19. (i) Non ſolam remittendi peccata poteſtatem,

21. Exinde cœpit Jeſus oſtendere diſcipulis ſuis, quia oporteret eum ire Jeroſolymam, & multa pati à ſenioribus, & Scribis, & principibus ſacerdotum, & occidi, & tertia die reſurgere.

22. Et aſſumens eum Petrus, cœpit increpare illum dicens: Abſit à te, Domine: non erit tibi hoc.

Marc. 8. 33. 23. Qui converſus, dixit Petro: * Vade poſt me ſatana (k), ſcandalum es mihi: quia non ſapis ea quæ Dei ſunt, ſed ea quæ hominum.

Sup. 10. 38. Luc. 9. 23. & 14. 27. 24. Tunc Jeſus dixit diſcipulis ſuis: * Si quis vult poſt me venire, abneget ſemetipſum (l), & tollat crucem ſuam, & ſequatur me.

Luc. 17. 33. Joan. 12. 25. 25. * Qui enim voluerit animam ſuam ſalvam facere, perdet eam: qui autem perdiderit animam ſuam propter me, inveniet eam.

26. Quid enim prodeſt homini, ſi mundum univerſum lucretur, animæ verò ſuæ detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo commutationem pro anima ſua?

Act. 17. 31. Rom. 2. 6. 27. Filius enim hominis venturus eſt in gloria Patris ſui cum Angelis ſuis: * & tunc reddet unicuique ſecundùm opera ejus.

Marc. 8. 39. Luc. 9. 27. 28. Amen dico vobis, * ſunt quidam de hic ſtantibus (m), qui non guſtabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno ſuo.

CAPUT XVII.

Transfiguratio; adventus Eliæ; puer lunaticus: quæ ſit vis fidei, ubi jejunio, & orationi ſociatur: didrachma ſolvit Dominus.

Marc. 9. 1. Luc. 9. 28. 1. ET poſt dies ſex (a) aſſumit Jeſus Petrum, & Jacobum, & Joannem fratrem ejus, & ducit illos in montem excelſum ſeorsùm:

2. Et transfiguratus (b) eſt ante eos. Et reſplenduit facies ejus ſicut ſol: veſtimenta autem ejus facta ſunt alba ſicut nix.

3. Et ecce apparuerunt (c) illis Moyſes & Elias cum eo loquentes.

4. Reſpondens autem Petrus, dixit ad Jeſum: Domine, bonum eſt nos hic eſſe: ſi vis, faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, Moyſi unum, & Eliæ unum.

Supr. 3. 17. 2. Petr. 1. 17. 5. Adhuc eo loquente, ecce nubes (d) lucida obumbravit eos. * Et ecce vox de nube, dicens: Hic eſt Filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui: ipſum audite.

6. Et audientes diſcipuli (e) ceciderunt in faciem ſuam, & timuerunt valdè.

7. Et acceſſit Jeſus, & tetigit eos, dixitque eis: Surgite, & nolite timere.

8. Le-

quæ communis fuit omnibus Apoſtolis, ſed primatum in Eccleſiæ regimine, qui ad ſucceſſores Petri pertinet, ut firmum ſit ac ſtabile illud regimen; *Et quodcumque ligaveris*; alia utitur metaphora, qua excellentiam illius poteſtatis declarat. Vincula ſunt peccata quæ remittuntur, pœnæ ſatisfactoriæ injunctio, aut relaxatio legitima, leges & præcepta quæ fideles obligant.

23. (k) *Satanas* ſignificat adverſarium, qui reſiſtit in re aliqua: *Non eſt Satan, neque occurſus malus*, 3. Reg. 5. 4. Non ſapis ea quæ Dei ſunt: Humana ſapis; nec conſilium Dei intelligis, dum mortem & opprobria reformidas, quæ futura ſunt ſalutis humanæ inſtrumenta. Cùm diſcipulorum animos firmaſſet, tum apertè mortem ſuam & paſſionem futuram prænuntiavit: cui Petrus ut dignitate, ſic amore in Chriſtum princeps, *Abſit*, inquit, *Domine, non erit tibi hoc*: Chriſtus Petrum objurgat, quòd voluntati Dei, & generis humani redemptioni adverſetur.

24. (l) Propriam ſcilicet voluntatem, quatenus Dei voluntati repugnat: *Et tollat crucem ſuam*: patienter ferat hujus vitæ incommoda, & ea maximè, quæ propter me patietur: alludit quoque ad genus mortis, quod perpeſſurus erat.

28. (m) An de transfiguratione ſua poſt paucos dies futura loquitur? An de Eccleſiæ regno poſt Jeroſolymæ & Synagogæ deſtructionem? An demum de regno gloriæ ſuæ, quod poſt reſurrectionem eſt adeptus, cùm in cœlum glorioſus aſcendit? Hæc quidem omnia commodè intelligi poſſunt.

CAPUT XVII. 1. (a) Poſt ſex integros dies, & partem utriuſque extremi. Hinc Lucas cap. 9. poſt dies ferè octo id factum ait. *Et duxit eos in montem excelſum ſeorſum*: communis eſt opinio montem illum fuiſſe Thabor. Fr. Lucas Brugenſis exiſtimat hunc montem fuiſſe Libanum. Priori opinioni id favet, quòd in Galilæa hæc transfiguratio facta videatur. Nam in hoc capite verſ. 21. id habemus, *Converſantibus autem eis in Galilæa*: Thabor in medio Galilææ ſitus eſt. Sed poſterior opinio ex ſuperiori capite magnam habet probabilitatem, quòd Chriſtus prope Cæſaream Philippi verſaretur, cùm Petro promiſit claves regni cœlorum, nec videtur hinc receſſiſſe. Cæſarea autem ad radices montis Libani, vel potiùs Antilibani ſita eſt. Marcus poſt hiſtoriam transfigurationis, & mox ſubſecutam lunatici curationem, ſtatim hæc ſubjicit: *Et inde profecti prætergrediebantur Galilæam*; adeò ut quæ ſuperiùs narrantur, non videantur facta in Galilæa.

2. (b) Teſtes hujus miraculi adhibuit Petrum, Jacobum & Joannem, ut regni cœleſtis quod promittebat, ſpecimen daret coram tribus teſtibus, qui rem ipſam poſt reſurrectionem vulgarent. Alios Apoſtolos non duxit ſecum in montem; excludendus enim erat Judas ab hoc ſpectaculo, quod occultum eſſe voluit, donec reſurgeret; nec ſolus excludi poterat ſine offenſione. Hoc autem ſpecimen gloriæ ſuæ dare voluit, *ut de cordibus diſcipulorum crucis ſcandalum tolleretur*, ait Leo M. Homil. de Transfiguratione. Secundam addit rationem non minùs gravem: *Sed non minore providentia ſpes Eccleſiæ ſancitæ fundabatur, ut totum Chriſti corpus agnoſceret, quali eſſet commutatione donandum; ut ejus ſibi honoris conſortium membra promitterent, qui in capite præfulſiſſet.*

3. (c) Lex & Prophetæ. Duo illi erant veteris Teſtamenti inter Prophetas præcipui, qui de morte Chriſti cum eo diſſerebant, atque ex illo colloquio Apoſtoli eos agnoverunt. Elias in proprio corpore, Moyſes in aſſumpto, aut reſuſcitato, (utrumque enim æquè facile eſt Deo) apparuerunt. Sic Dominus paulatim Apoſtolos ſuos inſtituebat, ut mortis brevi poſt tempore futuræ eventum ex æterno Dei conſilio conſtitutum, atque iiſdem Prophetarum oraculis annuntiatum, qui ejus promiſerant ſalutarem adventum, intelligerent.

5. (d) Hæc lucida erat, non denſa & caliginoſa, ut in veteri Teſtamento. Neque illud exiſtimare debemus, eos nube circumfuſos fuiſſe, ſed eorum capitibus nubes inſedit inſtar tabernaculi. Unde Apoſtoli viderunt Moyſen & Eliam nubem ſubeuntes; ita ut ambo ſublati in nubem ex Apoſtolorum oculis evanuerint. *Et ecce vox*; extra nubem erant Apoſtoli.

6. (e) *Quia humana fragilitas*, ait Hieron. *conſpectum majoris gloriæ ferre non ſuſtinet.*

8. Levantes (f) autem oculos ſuos, neminem viderunt, niſi ſolum Jeſum.

9. Et deſcendentibus illis de monte, præcepit eis Jeſus dicens, Nemini dixeritis viſionem (g), donec Filius hominis à mortuis reſurgat.

10. Et interrogaverunt eum diſcipuli,
* Marc. 9. 10. dicentes: * Quid ergo Scribæ dicunt, quòd Eliam (h) oporteat primùm venire?
* Mal. 4. 5. 11. * At ille reſpondens, ait eis: Elias quidem venturus eſt, & reſtituet (i) omnia.
* Sup. 11. 14. 12. Dico autem vobis, * quia Elias
* Sup. 14. 10. jam venit, & non cognoverunt eum, * ſed fecerunt in eo quæcumque voluerunt. Sic & Filius hominis paſſurus eſt ab eis.

13. Tunc intellexerunt diſcipuli, quia de Joanne Baptiſta dixiſſet eis.
* Marc. 9. 16. 14. * Et cùm veniſſet ad turbam, ac-
Luc. 9. 38. ceſſit ad eum homo genibus provolutus ante eum, dicens: Domine, miſerere filio meo, quia lunaticus (k) eſt, & malè patitur: nam ſæpè cadit in ignem, & crebrò in aquam.

15. Et obtuli eum diſcipulis tuis, & non potuerunt curare eum.

16. Reſpondens autem Jeſus, ait: O generatio incredula, & perverſa, quouſque (l) ero vobiſcum? uſquequò patiar vos? Afferte huc illum ad me.

17. Et increpavit illum Jeſus, & exiit ab eo dæmonium, & curatus eſt puer ex illa hora.

18. Tunc acceſſerunt diſcipuli ad Jeſum ſecretò, & dixerunt: Quare nos non potuimus ejicere illum?

19. Dixit illis Jeſus: Propter incredu-
* Luc. 17. 6. litatem (m) veſtram. * Amen quippe dico vobis, ſi habueritis fidem ſicut granum ſinapis, dicetis monti huic: Tranſi hinc illuc, & tranſibit, & nihil impoſſibile erit vobis.

20. Hoc autem genus non ejicitur (n), niſi per orationem, & jejunium.

21. Converſantibus autem eis in Galilæa, dixit illis Jeſus: * Filius hominis tra- * Inf. 20. 18. Mar. 9. 30. Luc. 9. 44.
dendus eſt in manus hominum.

22. Et occident eum, & tertia die reſurget. Et contriſtati ſunt vehementer.

23. Et cùm veniſſent Capharnaum, acceſſerunt qui didrachma (o) accipiebant, ad Petrum, & dixerunt ei: Magiſter veſter non ſolvit didrachma?

24. Ait: Etiam. Et cùm intraſſet in domum, prævenit eum Jeſus, dicens: Quid tibi videtur Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributum, vel cenſum? à filiis ſuis, an ab alienis?

25. Et ille dixit: Ab alienis. Dixit illi Jeſus: Ergo liberi ſunt filii.

26. Ut autem non ſcandalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamum: & eum piſcem, qui primus aſcenderit, tolle; & aperto ore ejus, invenies ſtaterem: illum ſumens, da eis pro me, & te.

CAPUT XVIII.

Humiles in regno cœlorum aliis anteponuntur; vitandum eſt ſcandalum puſillorum; de correctione fraterna: clavium poteſtas; de rege, qui rationem ponit cum ſervis ſuis.

1. IN illa hora acceſſerunt diſcipuli ad Jeſum, dicentes: Quis, putas, major (a) eſt in regno cœlorum? Mar. 6. 33. Luc. 9. 46.

2. Et

8. (f) Ne ſi Moyſes & Elias perſeveraſſent cum Domino, Patris vox videretur incerta, cui potiſſimum daret teſtimonium; ait idem Hieronymus.

9. (g) Pergit Hieron. Non vult hoc in populos prædicari, ne & incredibile eſſet pro rei magnitudine, & poſt tantam gloriam apud rudes animos ſequens crux ſcandalum faceret.

10. (h) Cùm Eliam unà cum Moyſe diſcedentem vidiſſent, neque id conciliare poſſent cum iis, quæ acceperant à doctoribus de Elia venturo, qui Meſſiæ adventum anteverteret, Chriſtum interrogant: *Quid ergo*, &c. Chriſtus Dominus Malachiæ Prophetiam iis expoſuit, atque id futurum docuit, ut Elias poſteriori adventui præcurreret. *Et reſtituet omnia*, Judæos ſcilicet in Eccleſiam adducendo, ut Henoch gentiles. Phariſæi autem & Scribæ negabant Meſſiam adveniſſe, quòd nondum veniſſet Elias, iique primum adventum cum ſecundo confundebant. Judæorum libri, ait vir doctus R. Simon, ubique Eliæ adventum ante Meſſiam inſinuant, qui eos edoceat quid faciendum ſit.

11. & 12. (i) Cuncta in ordinem diſponet. *Jam venit*; Quaſi diceret, Eliam vultis Meſſiæ adventum prævertere, jam is venit, nimirum Joannes Baptiſta in ſpiritu Eliæ. *Quæcumque voluerunt*: Hinc colligimus inſidiis & invidia Phariſæorum Joannem traditum & occiſum fuiſſe.

14. (k) Sic dicuntur vexati à Dæmone certis Lunæ temporibus.

16. (l) Non quòd tædio ſuperatus ſit, ait Hieron. manſuetus ac mitis: ſed quòd in ſimilitudinem medici, ſi ægrotum videat contra ſua præcepta ſe gerere, dicat: Uſquequò accedam ad domum iſtam? quouſque artis perdam induſtriam, me aliud jubente, te aliud perpetrante? Hæc verba non ad Apoſtolos, ſed ad patrem Lunatici, & ad Judæos diriguntur.

19. (m) Fidem minorem quam oporteret. *Granum Sinapis*, Fervens & acre: ad captum eorum ſe demittens, rei omninò ſpiritali molem tribuit.

20. (n) Eos conſolatur quòd puerum coram tanta multitudine ſanare non potuerint: videtur Chriſtus de peculiari aliquo genere dæmonum obſtinatiore loqui.

23. (o) Seu dimidium ſicli. Hoc tributum non Romanis, ſed templo ſolvebatur, ex Joſepho L. 18. c. 11. didrachma quod more patrio Deo ſolent offerre. Nec Romani in Galilæa, & Trachonitide tributa exigebant. Capharnaum verò in ditione erat Philippi Tetrarchæ. Veſpaſianus è debellatis Judæis hoc tributum ab iis poſteà ſolvi juſſit.

CAPUT XVIII.

1. (a) In via contenderant inter ſe Apoſtoli, quis eorum eſſet major: nondum enim intelligebant quodnam illud eſſet regnum cœlorum, idque fingebant animo, ut quoddam hujus mundi imperium. Itaque vocati à Domino, & interrogati qua de re in via contendiſſent, hi viciſſim à Domino petierunt, quis major eſſet in regno cœlorum. Hujus contentionis occaſio hinc videtur orta, quòd ſuperiori capite Chriſtus ſe moriturum & tertia die reſurrecturum dixiſſet: hinc prope adfuturum hoc regnum in animum induxerant. *In regno*

* Inf. 19. 14. 2. * Et advocans (b) Jeſus parvulum,
ſtatuit eum in medio eorum,
3. Et dixit: Amen dico vobis, niſi
* 1. Cor. 14. 20. converſi fueritis (c), & * efficiamini ſic-
ut parvuli, non intrabitis in regnum cœ-
lorum.
4. Quicumque ergo humiliaverit ſe ſic-
ut parvulus iſte, hic eſt major in regno
cœlorum.
5. Et qui ſuſceperit unum parvulum ta-
lem in nomine meo, me ſuſcipit.
* Marc. 9. 41. 6. * Qui autem ſcandalizaverit unum
Luc. 17. 2. de puſillis iſtis, qui in me credunt, ex-
pedit ei ut ſuſpendatur mola (d) aſinaria
in collo ejus, & demergatur in profun-
dum maris.
7. Væ mundo à ſcandalis (e). Neceſ-
ſe eſt enim ut veniant ſcandala: verum-
tamen væ homini illi, per quem ſcanda-
lum venit.
*Sup. 5. 30. 8. * Si autem manus tua, vel pes tuus
Marc. 9. 42. ſcandalizat (f) te: abſcide eum, & pro-
jice abs te: bonum tibi eſt ad vitam in-
gredi debilem, vel claudum, quàm duas
manus, vel duos pedes habentem mitti in
ignem æternum.
9. Et ſi oculus tuus ſcandalizat te,
erue eum, & projice abs te: bonum tibi
eſt cum uno oculo in vitam intrare,
quàm duos oculos habentem mitti in ge-
hennam ignis.
10. Videte ne contemnatis unum ex
* Pſ. 33. 8. his puſillis: dico enim vobis: * quia
Angeli eorum in cœlis ſemper vident fa-
ciem Patris mei, qui in cœlis eſt.
11. * Venit enim filius hominis ſalva- * Luc. 19. 10.
re (g) quod perierat.
12. * Quid vobis videtur? ſi fuerint * Luc. 15. 4.
alicui centum oves, & erraverit una ex
eis: nonne relinquit nonaginta novem
in montibus, & vadit quærere eam, quæ
erravit?
13. Et ſi contigerit ut inveniat eam:
Amen dico vobis, quia gaudet ſuper eam
magis quàm ſuper nonaginta novem, quæ
non erraverunt.
14. Sic non eſt voluntas ante Patrem
veſtrum, qui in cœlis eſt, ut pereat unus
de puſillis iſtis.
15. * Si autem peccaverit (h) in te * Lev. 19. 17.
frater tuus, vade, & corripe eum inter Eccli. 19. 13.
te & ipſum ſolum: ſi te audierit, lucra- Luc. 17. 3.
tus eris fratrem tuum. Jac. 5. 19.
16. Si autem te non audierit (i), ad-
hibe tecum adhuc unum, vel duos, * ut *Deut. 19. 15.
in ore duorum, vel trium teſtium ſtet Joan. 8. 17.
omne verbum. 2. Cor. 13. 1. Heb. 10. 28.
17. * Quòd ſi non audierit eos, die * 1. Cor. 5. 9.
eccleſiæ (k): ſi autem eccleſiam non au- 2. Theſ. 3. 14.
dierit, ſit tibi ſicut ethnicus, & publica-
nus.
18. * Amen dico vobis, quæcumque * Joan. 20. 23.
alligaveritis (l) ſuper terram, erunt li-
gata & in cœlo: & quæcumque ſolve-
ritis ſuper terram, erunt ſoluta & in
cœlo.

19. Ite-

cœlorum, quod ſplendidum fore & glorioſum unà cum Judæis opinabantur.

2. (b) Non infantem, ſed grandiuſculum, qui vocatus venire poſſet, imò & credere. Hunc in exemplum veræ humilitatis propoſuit, ſimplicem, innoxium, ab omni ambitione remotum, cedentem omnibus, de aliis benè ſentientem.

3. (c) Ab iſta ambitione, qua ſuperiorem quæritis locum in regno meo: quamvis non eſſet peccatum damnabile, gravem tamen merebatur increpationem. *Et efficiamini ſicut parvuli*, præ morum innocentia, & humilitate, quales ſunt parvuli per ætatem. *In regnum cœlorum*, quod humilibus tantùm deſtinatur. Deinde quàm pernicioſum ſit ſcandalum, quo infirmi ad peccatum inducuntur aut exemplo, aut conſilio, aut doctrina, oſtendit: quo ſibi caveant, ne aliis ſint offendiculo.

6. (d) Mola quam aſinus agebat in piſtrino obductis oculis, quæque longè major erat, quàm mola brachiis hominum circumacta.

7. (e) Quæ mundus bonis creat. *Neceſſe*; Ea quippe eſt bonorum & malorum permiſtio, ut vitari via poſſint. Sed Deus illa ſcandala in Eccleſiæ & electorum bonum convertit.

8. & 10. (f) Tibi eſt ruinæ occaſio. *Ne contemnatis*, Id nos admonet Chriſtus, ut eos revereamur, quorum tutelæ Angeli ſunt præpoſiti, quippe exitium animabus illatum ulciſcuntur. Quin & illud animo reputandum, propter eorum ſalutem Verbum Dei incarnatum fuiſſe, nec velle quemquam eorum perire.

11. & 12. (g) Ingentem ſuum in homines amorem exemplo paſtoris exprimit. Nam paſtor optimus innumerabiles Angelorum in cœlo exercitus reliquit, ut naturam humanam, quæ perierat, repararet, de cujus ſalute majorem capit lætitiam, quàm de Angelorum in bono perſeverantia.

15. (h) Si te læſerit, aut peccando ſcandalum fecerit. A ſcandalis quæ proximo bona ſpiritalia adimunt, ad eas deſcendit injurias, quæ honori, aut bonis corporis vim afferunt; ſatisfaciendi neceſſitatem in eo qui læſit, & paratum ad ignoſcendum animum in eo qui læſus eſt, exigit. *Corripe*, Famæ illius conſule, & peccatum corrige: ſeorſum antè monendus eſt, quàm deferatur ad Eccleſiam. Conſimile quid Levit. 19. 17. præcipitur, ut omne odium inter privatos deleatur.

16. (i) Hic eſt ſecundus correptionis gradus: adhibendi ſunt teſtes. *Stabit omne verbum*: ut de re ipſa conſtet, ac duorum teſtium teſtimonio revinci poſſit. Cùm ſcilicet peccatum pluribus poteſt innoteſcere, ſaltem per iterationem facti, ut exponit Auguſtin. in Regula. Nam ſi crimen eſt occultum, quod tu ſolus ſcias, nec iteretur, quomodo adhibebis teſtes, ut coram iis moneas, & qua utilitate, cùm palàm ſit negaturus, & te odio magis ſit habiturus ob injuriam? Sunt tamen peccata quædam occulta Eccleſiæ, vel reipublicæ pernicioſa, quæ ſunt penſitanda.

17. (k) Tertius eſt correptionis gradus, cùm in detrimentum communitatis damnum cedit, nec locus eſt ſecretæ admonitioni, nec ſpes ulla correctionis: tum enim ei qui curam gerit Eccleſiæ, denuntiandum. Quartus erit correptionis gradus, ejectio ab Eccleſia, ſeu excommunicatio, ſi Eccleſiam non audierit. Tum eo loco habendus eſt, quo Judæi ſolebant Ethnicos & publicanos.

18. (l) Ne ſcilicet peccatores paſtorum judicia ſpernant, declarat Dominus fore, ut quæcumque Apoſtoli & eorum ſucceſſores ligaverint, aut ſolverint, ſeu interius in foro conſcientiæ abſolvendo, aut retinendo peccata; ſeu in foro exteriori per excommunicationem, ſoluta ſint, aut ligata in cœlo.

Digitized by Google

19. Iterùm (m) dico vobis, quia ſi duo ex vobis conſenſerint ſuper terram, de omni re quamcumque petierint, fiet illis à Patre meo, qui in cœlis eſt.

20. Ubi enim ſunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi ſum in medio eorum.

21. Tunc accedens Petrus ad eum, di-
*Luc.17,4. xit: * Domine, quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? uſque ſepties?

22. Dicit illi Jeſus: Non dico tibi uſque ſepties; ſed uſque ſeptuagies ſepties (n).

23. Ideò aſſimilatum eſt regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum ſervis ſuis.

24. Et cùm cœpiſſet rationem ponere, oblatus eſt ei unus, qui debebat ei decem millia talenta.

25. Cùm autem non haberet unde redderet, juſſit eum dominus ejus venumdari, & uxorem ejus, & filios, & omnia quæ habebat, & reddi.

26. Procidens autem ſervus ille, orabat eum, dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi.

27. Miſertus autem dominus ſervi illius, dimiſit eum, & debitum dimiſit ei.

28. Egreſſus autem ſervus ille invenit unum de conſervis ſuis, qui debebat ei centum denarios: & tenens ſuffocabat eum, dicens: Redde quod debes.

29. Et procidens conſervus ejus, rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi.

30. Ille autem noluit: ſed abiit, & miſit eum in carcerem, donec redderet debitum.

31. Videntes autem conſervi ejus quæ fiebant, contriſtati ſunt valdè: & venerunt, & narraverunt domino ſuo omnia quæ facta fuerant.

32. Tunc vocavit illum dominus ſuus, & ait illi: Serve nequam, omne debitum dimiſi tibi quoniam rogaſti me:

33. Nonne ergo oportuit, & te miſereri conſervi tui, ſicut & ego tui miſertus ſum?

34. Et iratus dominus ejus tradidit eum tortoribus (o), quoadusque redderet univerſum debitum.

35. Sic & Pater meus cœleſtis faciet vobis, ſi non remiſeritis unuſquiſque fratri ſuo de cordibus veſtris.

CAPUT XIX.

Matrimonium ex inſtitutione ſua indiſſolubile. Adoleſcens dives auditis Chriſti conſiliis triſtis diſcedit. Quàm difficile ſit diviti intrare in regnum cœlorum.

1. ET factum eſt, cùm conſummaſſet Jeſus ſermones iſtos, migravit à
Galilæa, & * venit (a) in fines Judææ *Marc.10,
trans Jordanem, 1.

2. Et ſecutæ ſunt eum turbæ multæ, & curavit eos ibi.

3. * Et acceſſerunt (b) ad eum Pha-
riſæi tentantes eum, & dicentes: Si licet *Marc.10,
homini dimittere uxorem ſuam, quacum- 2.
que ex cauſa?

4. Qui reſpondens, ait eis: Non legi-
ſtis, quia * qui fecit hominem ab ini- *Gen.1,27.
tio, maſculum & fœminam fecit eos? & dixit:

5. * Propter hoc dimittet homo patrem *Gen. 2,
& matrem, & adhærebit uxori ſuæ, & 24.
erunt duo in carne (c) una. 1. Cor. 6,
16.

6. Itaque jam non ſunt duo, ſed una Epheſ. 5,
caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo 31.
non ſeparet.

7. Di-

19. (m) Non ſolùm id vobis promitto, ſed quod ampliùs eſt, id quoque efficiam, ut quidquid per me, & propter me petieritis, id fiat vobis, cùm ea petieritis, quæ ad ſalutem ſpectant, idque meo nomine.

22. (n) Numerus finitus pro infinito: Quoties peccaverit: nullum enim in offenſis fratrum veniæ terminum præfigi oportere doces, & confirmat parabola regis, cui ſervus debebat 10000. talenta; ſeu maximam pecuniæ vim, quæcumque illa ſit. Quo quidem hominem deſignat, qui innumeris peccatis Deum offendit, quique conſervo ſuo debitum noluit dimittere. *Sed nequam*: Non quod cedeant dimiſſa peccata, ſed duciùs ille punietur ob male memorem animum, æternas dabit pœnas ob inhumanitatem. Hoc ad eos in primis ſpectat, qui morti proximi veniam petunt, ſed ubi convaluere, tanti beneficii immemores inopina morte opprimuntur.

34. (o) Ut eas ſubeant pœnas, quibus obnoxii erant qui creditores fraudaverant.

CAPUT XIX. 1. (a) Non in Judæam, ſed in fines Judææ, in Peræam nempe è regione Jericho, uti ex Marci c. 10. diſcimus: ſed eò tamen non pervenit niſi poſt feſtum tabernaculorum, adeò ut Capharnaum & Galilæam non ampliùs rediturus omninò reliquerit menſe Auguſto, paucis poſt transfigurationem diebus, atque in confiniis Galilææ, & Judææ prædicaverit uſque ad feſtum tabernaculorum, quod circa 19. Septembris eo anno celebratum fuiſſe exiſtimat Pezronius. Poſt feſtum tabernaculorum urbem Hieroſolymam adiit, ubi multa cum Judæis diſſeruit, quæ à Joanne referuntur: in Peræam poſteà ſe recepit. Non enim vita illius in tuto erat Hieroſolymæ, neque in Judæa, neque in Galilæa, ubi erat Herodes Antipas, qui Sephoris Galilææ in urbe habitabat. Quare in Peræam ſe contulit, ubi nondum Evangelium annuntiatum fuerat: ſed priùs quaſi iter agendo in Galilææ & Judææ finibus ea fecit & dixit quæ Lucas à cap. 9. v. 51. ad caput uſque 19. proſequitur, quæque ſuis locis exponentur: Nunc ſeriem narrationis Matthæi retexamus. Itaque poſt feſtum Tabernaculorum, cùm in ejus necem Judæi conjuraſſent, ultra Jordanem ſe recepit versùs Bethabara, non procul Jericho, ubi Joannes baptizaverat per duos menſes uſque ad feſtum Encæniorum, ibi commoratus ad finem uſque Novembris. Hinc Joannes cap. 10. 40. docet eum *abiiſſe iterùm trans Jordanem*, quò jam antè eſſet profectus: non enim in Judæa moratus eſt. In Peræam itaque *ſecutæ ſunt eum turbæ*.

3. (b) Chriſti reſponſio matrimonii leges ad primam ſui inſtitutionem revocat. Deus enim uni viro unam deſtinavit uxorem, non plures, is adeò indiſſolubilem inter eos ſocietatem conſtituit.

5. (c) Gr. *In carnem unam*. In Hebræo: *Et erunt in*

*Deut.24. 1. 7. Dicunt illi : * Quid ergo Moyſes mandavit (d) dare libellum repudii, & dimittere?

8. Ait illis : Quoniam Moyſes ad duritiam cordis veſtri permiſit vobis dimittere uxores veſtras : ab initio autem non fuit ſic.

* Sup.5. 32. Marc. 10. 11. Luc.16.18. 1. Cor. 7. 10. 9. * Dico autem vobis, quia quicumque dimiſerit uxorem ſuam, niſi ob fornicationem (e), & aliam duxerit, mœchatur : & qui dimiſſam duxerit, mœchatur.

10. Dicunt ei diſcipuli ejus : Si ita eſt cauſa hominis cum uxore, non expedit nubere (f).

11. Qui dixit illis : Non omnes capiunt (g) verbum iſtud, ſed quibus datum eſt.

12. Sunt enim eunuchi (h), qui de matris utero ſic nati ſunt : & ſunt eunuchi, qui facti ſunt ab hominibus : & ſunt eunuchi, qui ſeipſos caſtraverunt propter regnum cœlorum. Qui poteſt capere, capiat.

*Mar.10. 13. Luc.18.15. 13. * Tunc oblati ſunt ei parvuli, ut manus eis imponeret (i), & oraret. Diſcipuli autem increpabant eos.

*Sup.18.3. 14. Jeſus verò ait eis : * Sinite parvulos, & nolite eos prohibere ad me venire : talium eſt enim regnum cœlorum.

15. Et cùm impoſuiſſet eis manus, abiit inde.

*Marc.10. 17. Luc.18.18. 16. * Et ecce unus accedens, ait illi : Magiſter bone, quid boni faciam ut habeam vitam æternam?

17. Qui dixit ei : Quid me interrogas (k) de bono? Unus eſt bonus, Deus. Si autem vis ad vitam ingredi, ſerva mandata.

18. Dicit illi : Quæ? Jeſus autem dixit : * Non homicidium facies : Non adulterabis : Non facies furtum : Non falſum teſtimonium dices : *Exod.20. 13.

19. Honora patrem tuum, & matrem tuam : &, Diliges proximum tuum ſicut teipſum.

20. Dicit illi adoleſcens : Omnia hæc cuſtodivi à juventute mea, quid adhuc mihi deeſt?

21. Ait illi Jeſus : Si vis perfectus (l) eſſe, vade, vende quæ habes, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cœlo : & veni, ſequere me.

22. Cùm audiſſet autem adoleſcens verbum, abiit triſtis : erat enim habens multas poſſeſſiones.

23. Jeſus autem dixit diſcipulis ſuis : Amen dico vobis, quia dives difficilè intrabit (m) in regnum cœlorum.

24. Et iterùm dico vobis : Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire, quàm divitem intrare in regnum cœlorum.

25. Auditis autem his, diſcipuli mirabantur valdè, dicentes : Quis ergo poterit ſalvus eſſe?

26. Aſpiciens autem Jeſus, dixit illis : Apud homines hoc impoſſibilè (n) eſt : apud Deum autem omnia poſſibilia ſunt.

27. Tunc

carnem unam ; *Gr.* addiderunt, *duo*, & ſenſus ipſe id exigit ; nam dictum erat : *Et adhærebit uxori ſuæ*, non uxoribus. Hebræi ſæpe carnis nomine totum hominem intelligunt.

7. & 8. (d) Chriſtus Dominus apertè diſtinguit ; quæ illi confundebant. Repudii conditionem neceſſariam præſcripſit Deus per Moyſen, non illud præcepit. *Et ad duritiam cordis veſtri* ; Neque Adamo, neque Patriarchis illud permiſit divortium. Sæpe vox illa *præcepit*, aut *mandavit*, permiſſionem tantummodo ſignificat.

9. (e) Aut gravius aliud crimen. *Adulteratur* ; Quod videtur ad novam legem pertinere, & revocare matrimonium ad primam ſui inſtitutionem : nam ſi in veteri lege licebat plures ducere uxores, priori retenta, cur non etiam dimiſſa? Adulterium uxoris divortium excuſare poteſt, ſed ſecundas nuptias non efficit legitimas, quamdiu ambo conjuges vivunt. Quamobrem exceptio illa, *niſi ob fornicationem*, ad divortium omninò pertinet, quod immediate præcedit : non ad integram propoſitionem, quæ repudium & novum matrimonium complectitur. Chriſtus Dominus quæ apud Judæos invaluerat duplicem conſuetudinem condemnat, unam repudiandi uxorem quacumque ex cauſa : hanc verò licentiam ad adulterium reſtringit, & accurata ejus reſponſio id exigebat, ut exceptio fornicationis ad ipſum repudium pertineret. Alteram quoque conſuetudinem novi ineundi matrimonii damnat, priorem. cap. 5. *Omnis qui dimiſerit uxorem ſuam, facit eam mœchari* ; poſteriorem hoc loco : *Quicumque dimiſerit uxorem ſuam, & aliam duxerit, mœchatur ; & qui dimiſſam duxerit, mœchatur* : Quòd prius matrimonium adhuc perſiſtet ; nec divortio ſolvatur quoad vinculum matrimonii, ſed tantùm quoad thorum, ſeu cohabitationem. Idem docet Marci c. 10. & Lucæ cap. 16.

10. (f) Si ea ſit mariti conditio, ut non liceat pro arbitrio uxorem dimittere. Hinc Dominus occaſionem ſumit commendandæ virginitatis.

11. (g) Continentiam eſſe peculiare Dei donum, non omnibus datum inſinuat.

12. (h) Tria Eunuchorum diſtinguit genera : Nam alii ita nati ſunt ; alii ex neceſſitate, & vi extraria ; alii demùm ex voluntate ſua propter regnum cœlorum. *Qui poteſt capere, capiat* ; Qui poſſunt perpetuam ſervare continentiam, ſeu ex voto, ſeu ex devotione, opus præſtantiſſimum exercent, omni concupiſcentiæ uſu detracto. Divina adjuti gratia ita ſe gerunt, ac ſi à natura facti eſſent ad matrimonii uſum inhabiles, aut à vi quadam extraria.

13. (i) More tum uſitato : nam Judæi manus imponebant benedicturi.

17. (k) Gr. *Quid me dicis bonum? unus bonus, Deus*, natura & per eſſentiam : cur me bonum dicitis, cùm me Deum eſſe non credatis, qui ſolus bonus eſt? Ambroſius in hunc locum : *Non ergo bonum ſe negat, ſed Deum ſignat*.

21. (l) Marcus & Lucas : *Unum tibi deeſt*, quòd addictus ſis divitiis ; hoc tibi deeſt ad ſalutem.

23. & 24. (m) Quæ ſequuntur ſententiæ, ex hac ipſa exponi debent : nam impoſſibile rectiùs per difficile, quam vice verſâ intelligitur. Res eſt valdè difficilis divitibus non confidere in divitiis. *Facilius eſt camelum* ; Benè vertit vulgata *camelum* : nam κάμηλος per iota, ſignificat *rudentem*, aut funem craſſiorem. Proverbium erat tum apud Judæos uſitatum, cum rem impoſſibilem eſſe affirmabant ; idque in vetuſtioribus eorum libris occurrere teſtatur Ricardus Simon.

26. (n) Poteſt Deus gratiæ ſuæ vi cupiditatem illam abuſum, corruptionem ab ipſis divitiis divellere, & contemptum earum impertiri.

Digitized by Google

27. Tunc reſpondens Petrus, dixit ei: Ecce nos reliquimus (o) omnia, & ſecuti ſumus te: quid ergo erit nobis?

28. Jeſus autem dixit illis: Amen dico vobis, quòd vos, qui ſecuti eſtis me, in regeneratione, cùm ſederit Filius hominis in ſede majeſtatis ſuæ, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim, judicantes duodecim tribus Iſrael.

29. Et omnis, qui reliquerit domum, vel fratres, aut ſorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros, propter nomen meum, centuplum (p) accipiet, & vitam æternam poſſidebit.

* *Inf.* 20. 16. *Marc.* 10. 31. *Luc.* 13. 30. 30. * Multi autem erunt primi noviſſimi (q), & noviſſimi primi.

CAPUT XX.

Parabola de denario diurno: Chriſtus prædicit diſcipulis paſſionem, & reſurrectionem ſuam: filii Zebedæi primas optant ſedes, cæci illuminati.

1. Simile (a) eſt regnum cœlorum homini patrifamilias, qui exiit primo manè conducere operarios in vineam ſuam.

2. Conventione autem facta cum operariis ex denario (b) diurno, miſit eos in vineam ſuam.

3. Et egreſſus circa horam tertiam, vidit alios ſtantes in foro otioſos.

4. Et dixit illis: Ite & vos in vineam meam, & quod juſtum fuerit, dabo vobis.

5. Illi autem abierunt. Iterùm autem exiit circa ſextam, & nonam horam, & fecit ſimiliter.

6. Circa undecimam verò exiit, & invenit alios ſtantes, & dicit illis: Quid hìc ſtatis tota die otioſi (c)?

7. Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit. Dicit illis: Ite & vos in vineam meam.

8. Cùm ſerò autem factum eſſet, dicit dominus vineæ procuratori ſuo: Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens à noviſſimis uſque ad primos.

9. Cùm veniſſent ergo qui circa undecimam horam venerant, acceperunt ſingulos denarios.

10. Venientes autem & primi, arbitrati ſunt quòd plus eſſent accepturi: acceperunt autem & ipſi ſingulos denarios.

11. Et accipientes murmurabant (d) adverſùs patremfamilias,

12. Dicentes: Hi noviſſimi una hora fecerunt, & pares illos nobis feciſti, qui portavimus pondus diei & æſtus.

13. At ille reſpondens uni eorum, dixit: Amice, non facio tibi injuriam: nonne ex denario conveniſti mecum?

14. Tolle quod tuum eſt, & vade: volo autem & huic noviſſimo dare ſicut & tibi.

15. Aut non licet mihi quod volo, facere? an oculus tuus nequam (e) eſt, quia ego bonus ſum?

16. * Sic erunt noviſſimi (f) primi, & primi noviſſimi: multi enim ſunt vocati, pauci verò electi. * *Sup.* 19. 30. *Marc.* 10. 31. *Luc.* 13. 30.

17. Et

27. (o) Auguſt. Epiſt. ad Paulinum: *Revera omnia contemnit, qui non ſolum quantum potuit, ſed etiam quantum voluit, habere contemnit.*

29. (p) Multò plura eſt accepturus, tranquillitatem videlicet animi, ſpem magnam ſalutis, internas conſolationes: parva & pauca relicturus, magna & multa eſt accepturus. Centuplum accipiet non in bonis temporalibus, ſed in cœleſti delectatione, & in firma ſpe æternæ beatitudinis.

30. (q) Quod fortè ad eos pertinet, qui omnia reliquerunt actu, non affectu: vel potiùs, multi qui nunc opibus præſtant, erunt viliſſimi, & contrà. Judæi qui ſe populum Dei jactabant, infimo loco futuros inſinuat.

CAP. XX. 1. (a) Gr. *Simile eſt enim*: ſuperioris ſententiæ quaſi ratio redditur. Paterfamilias Deus eſt, forum mundus, in quo ante vocationem Dei omnes erant pene otioſi, & inutiles; vinea eſt Eccleſia, fidelis quiſque eſt velut palmes; operarii vocantur & conducuntur, Prophetæ & Apoſtoli; procurator domus eſt Chriſtus ipſe, qui unicuique operario mercedem tribuit.

2. (b) Denarius vitam æternam ſignificat: cùm diſpares ſint merita, omnes tamen ſunt beati: non quòd omnium ſit par felicitas. Ex hac parabola hæc colliguntur, 1. Bona opera eſſe vitæ æternæ meritoria: *Voca operarios, & redde illis mercedem*; 2. Temporis diuturnitatem, moleſtiæ & laboris magnitudinem, ad majorem mercedem per ſe non valere; niſi major adſit charitas.

6. (c) Gentiles noviſſima hora vocantur: nam dies ſinguli in 12. horas erant diviſi, adeò ut horæ æſtate eſſent longiores.

11. (d) In cœlo nullus erit obmurmurationi locus, neque ulla erit querelæ cauſa. Hoc murmur Judæis adverſùs Gentiles convenit.

15. (e) Invidus eſt & malus, phraſi Hebraica: An illis meam benignitatem invides?

16. & 17. (f) Eos ſic vocat, non quibus pars minor, ſed quibus nulla felicitas futura eſt. *Multi enim ſunt vocati*; Quamvis multi ſint vocati, primi & noviſſimi dicuntur reſpectu Dei & hominum: multi judicio hominum primi erunt, coram Deo noviſſimi. *Aſcendens*, Ex civitate Ephrem, Joan. 11.

* Mar. 10. 32. Luc. 18. 31. 17. * Et aſcendens Jeſus Jeroſolymam, aſſumpſit duodecim diſcipulos ſecretò, & ait illis:

18. Ecce aſcendimus Jeroſolymam, & filius hominis tradetur principibus ſacerdotum, & Scribis & condemnabunt eum morte,

19. Et tradent eum gentibus ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum, & tertia die reſurget.

* Mar. 10. 35. 20. * Tunc acceſſit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis ſuis, adorans & petens aliquid ab eo.

21. Qui dixit ei: Quid vis? Ait illi: Dic ut ſedeant (g) hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, & unus ad ſiniſtram in regno tuo.

22. Reſpondens autem Jeſus, dixit: Neſcitis quid petatis. Poteſtis bibere calicem (h), quem ego bibiturus ſum? Dicunt ei: Poſſumus.

23. Ait illis: Calicem quidem meum bibetis: ſedere autem ad dexteram meam, vel ſiniſtram, non eſt meum dare vobis, ſed quibus paratum (i) eſt à Patre meo.

* Marc. 10. 41. 24. * Et audientes decem, indignati ſunt de duobus fratribus.

* Luc. 22. 25. 25. * Jeſus autem vocavit eos ad ſe, & ait: Scitis quia principes gentium dominantur eorum (k): & qui majores ſunt, poteſtatem exercent in eos.

26. Non ita erit inter vos: ſed quicumque voluerit inter vos major fieri, ſit veſter miniſter.

27. Et qui voluerit inter vos primus eſſe, erit veſter ſervus.

* Phil. 2. 7. 28. * Sicut filius hominis non venit miniſtrari, ſed miniſtrare, & dare animam ſuam, redemptionem (l) pro multis.

* Marc. 10. 46. Luc. 18. 35. 29. * Et egredientibus illis ab Jericho, ſecuta eſt eum turba multa:

30. Et ecce duo (m) cæci ſedentes ſecùs viam, audierunt quia Jeſus tranſiret: & clamaverunt: dicentes: Domine, miſerere noſtri, fili David.

31. Turba autem increpabat eos ut tacerent. At illi magis clamabant, dicentes: Domine, miſerere noſtri, fili David.

32. Et ſtetit Jeſus, & vocavit eos, & ait: Quid vultis ut faciam vobis?

33. Dicunt illi: Domine, ut aperiantur oculi noſtri.

34. Miſertus autem eorum Jeſus, tetigit oculos eorum. Et confeſtim viderunt, & ſecuti ſunt eum.

C A P U T XXI.

Jeſus inſidens aſino, acclamante multitudine, ingreditur Jeroſolymam; ejicit è templo vendentes & ementes. Indignantibus Phariſæis reſpondet. Ficus areſacta. Agricolæ homicidæ. Lapis angularis reprobatus ab ædificantibus.

1. ET cùm appropinquaſſent Jeroſolymis, & veniſſent Bethphage ad Montem oliveti: tunc Jeſus miſit duos diſcipulos, Marc. 11. 1. Luc. 19. 29.

2. Dicens eis: Ite in caſtellum, quod contra vos eſt, & ſtatim invenietis aſinam alligatam, & pullum cum ea: ſolvite, & adducite mihi:

3. Et ſi quis vobis aliquid dixerit, dicite quia Dominus his opus habet (a): & confeſtim dimittet eos.

4. Hoc autem totum factum eſt, ut adimpleretur quod dictum eſt per Prophetam (b), dicentem:

5. * Dicite filiæ Sion: Ecce rex tuus venit tibi manſuetus, ſedens ſuper aſinam, & pullum filium ſubjugalis. * Iſa. 62. 11. Zach. 9. 9. Joan. 12. 15.

6. Euntes autem diſcipuli fecerunt ſicut præcepit illis Jeſus.

7. Et adduxerunt aſinam, & pullum: & impoſuerunt ſuper (c) eos veſtimenta ſua, & eum deſuper ſedere fecerunt.

8. Plu-

21. (g) In regno illo, quod terrenum fore exiſtimabant.

22. (h) Ferre tormenta, quæ ego paſſurus ſum: ea eſt una eloquendi quod cupitis ratio. *Poſſumus*; nec poterant tamen, nondum enim eas acceperant vires, quibus Chriſtum ſequerentur uſque ad mortem, & biberent calicem paſſionis ejus.

23. (i) Niſi his, quibus paratum eſt à Patre meo: etſi hæc vox *vobis*, in Græco deeſt, & in Syriaco: *Non eſt meum*, quatenus homo ſum.

25. (k) Earum gentium, cum poteſtate & ambitione: ac ſubinde monet ſacerdotum imperium benignum eſſe oportere, & modeſtum: ſimul docet, diſcipulos, non aliud ſpectare oportere quàm ſalutem ſubditorum, & eorum utilitati ſervire.

28. (l) Vox Græca λύτρον, *pretium* ſignificat: *pro multis*, pro omnibus; ſic Rom. 5. 19. *Peccatores conſtituti ſunt multi*, i. e. omnes.

30. (m) Unius tantùm mentionem faciunt Marcus & Lucas, qui erat notior altero. Deinde Marcus unius tantùm meminit, quem Dominus ſanavit exiens ex urbe, cùm alterum ſanaſſet in ipſo ingreſſu: utrumque conjungit Matthæus.

CAPUT XXI.

3. (a) Quia Dominus his vult uti ad glorioſum ingreſſum ſuum in Jeruſalem.

4. & 5. (b) Teſtimonium hoc partim ex Iſaia c. 62. partim è Zacharia cap. 9. deſumptum eſt. *Dicite filiæ Sion*, Civibus Jeruſalem: frequens Hebraiſmus, quo civitates filiæ appellantur. *Manſuetus*; vox Hebræa *Hanav*, ענו, *manſuetum & pauperem* ſignificat. *Sedens ſuper aſinam & pullum*, viciſſim. Aſinæ inſidens in aſcenſu montis: pullo, in deſcenſu. Alii Evangeliſtæ ſolius pulli mentionem faciunt: cùm eadem vox apud Hebræos & aſino & aſinæ communis ſit, quidam putant per appoſitionem, aſinam appellari & pullum. Aut certè cùm tres Evangeliſtæ pulli mentionem faciant, ſaltem aſina ſequebatur, juxta Matthæum, & Prophetiam Zachariæ, cap. 9. juxta verſionem 70. ac frequens eſt in Scriptura uſus pluralis pro ſingulari.

7. (c) Gr. Super ſummas veſtes, ſeu pallia.

8. Plurima autem turba ſtraverunt veſtimenta ſua in via: alii autem cædebant ramos de arboribus, & ſternebant in via.

9. Turbæ autem, quæ præcedebant, & quæ ſequebantur, clamabant, dicentes: Hoſanna (d) filio David: * benedictus qui venit in nomine Domini: hoſanna in altiſſimis.

* Pſal. 117. 26. Marc. 11. 10. Luc. 19. 38.

10. Et cùm intraſſet Jeroſolymam, commota eſt univerſa civitas, dicens: Quis eſt hic?

11. Populi autem dicebant: Hic eſt Jeſus propheta à Nazareth Galilææ.

* Mar. 11. 11. Luc. 19. 45. Joan. 2. 14.

12. * Et intravit Jeſus in templum (e) Dei, & ejiciebat omnes vendentes, & ementes in templo: & menſas nummulariorum, & cathedras vendentium columbas evertit:

* Iſa. 56. 7. Jer. 7. 11. Luc. 19. 46.

13. Et dicit eis: Scriptum eſt: * Domus mea domus orationis (f) vocabitur: vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum.

14. Et acceſſerunt ad eum cæci, & claudi in templo: & ſanavit eos.

15. Videntes autem principes ſacerdotum, & Scribæ mirabilia, quæ fecit, & pueros clamantes in templo, & dicentes: Hoſanna filio David: indignati ſunt,

* Pſ. 8. 3.

16. Et dixerunt ei: Audis quid iſti dicunt? Jeſus autem dixit eis: Utique. Numquam legiſtis: * Quia ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem (g)?

17. Et relictis illis, abiit foras extra Civitatem in Bethaniam, ibique manſit.

18. Manè autem revertens in Civitatem eſuriit.

* Mar. 11. 13.

19. * Et videns fici arborem (h) unam ſecùs viam, venit ad eam: & nihil invenit in ea niſi folia tantùm, & ait illi: Numquam ex te fructus naſcatur in ſempiternum. Et areſacta eſt continuò ficulnea.

* Mar. 11. 20.

20. * Et videntes diſcipuli, mirati ſunt, dicentes: quomodo continuò aruit?

21. Reſpondens autem Jeſus, ait eis: Amen dico vobis, ſi habueritis fidem, & non hæſitaveritis, non ſolùm de ficulnea facietis, ſed & ſi monti huic dixeritis, Tolle, & jacta te in mare, fiet.

* Sup. 7. 7. Marc. 11. 24. Joann. 14. 13. & 16. 23. 1. Joan. 3. 22.

22. * Et omnia quæcumque petieritis in oratione credentes, accipietis.

* Mar. 11. 28. Luc. 20. 2.

23. Et cùm veniſſet in templum, acceſſerunt ad eum docentem, principes ſacerdotum, & ſeniores populi, dicentes: * In qua poteſtate hæc facis? Et quis tibi dedit hanc poteſtatem?

24. Reſpondens Jeſus dixit eis: Interrogabo vos & ego unum ſermonem: quem ſi dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua poteſtate hæc facio.

25. Baptiſmus Joannis unde erat? è cœlo, an ex hominibus? At illi cogitabant inter ſe, dicentes:

* Sup. 14. 5.

26. Si dixerimus, è cœlo, dicet nobis: Quare ergo non credidiſtis illi? Si autem dixerimus, ex hominibus, timemus turbam: * omnes enim habebant Joannem ſicut prophetam.

27. Et reſpondentes Jeſu, dixerunt: Neſcimus. Ait illis & ipſe: Nec ego dico vobis in qua poteſtate hæc facio.

28. Quid autem vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios, & accedens ad primum, dixit: Fili, vade hodie, operare (i) in vinea mea.

29. Ille autem reſpondens, ait: Nolo. Poſteà autem, pœnitentia motus, abiit.

30. Accedens autem ad alterum, dixit ſimiliter. At ille reſpondens, ait: Eo, domine, & non ivit.

31. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei: Primus. Dicit illis Jeſus: Amen dico vobis, quia publicani, & meretrices præcedent vos in regnum Dei.

32. Venit

9. (d) Salvum fac filium David. Id ſumptum eſt à
Pſal. 117. Verbum Hebræum regit dativum, atque hunc
Hebraiſmum interpretes retinuerunt. *Hoſanna in alt-ſi-*
mis, Tu qui habitas in altiſſimis, vel, in, ponitur pro
de altiſſimis.
12. (e) In atrium templi, ut probabile eſt, in atrium
Iſraelitarum; vel, ut aliis placet, gentilium: *Et ejicie-*
bat omnes vendentes; Licebat quidem hoſtias emere, ſed
non in templo. Cùm autem aliqui non haberent unde
emerent, ſacerdotes conſtituerunt nummularios, qui darent
mutuo pecuniam, accepta cautione. In feſtis ſo-
lemnibus atrium, vulgò *le parvis*, erat inſtar fori, ubi
venibant quæque ſacrificiis neceſſaria.
13. (f) *Speluncam latronum*, ex Jerem. cap. 7. quòd
vendentes plus juſto venderent, atque ad ſacerdotes templi
hujus lucri pars melior rediret.
16. & 17. (g) Perfectam laudem confecuus es. *Manſit*, Pernoctavit.
19. (h) Ut multa dixit Dominus parabolicè, ita & feci,
hoc imprimis, ut ſterilitatem Synagogæ inſinuaret.
28. (i) Judaicum populum deſignat, qui legem poſſidebatur
divinam, ſed huic non parebat.

32. Venit enim ad vos Joannes in via juſtitiæ, & non credidiſtis ei: publicani (k) autem, & meretrices crediderunt ei: vos autem videntes, nec pœnitentiam habuiſtis poſteà, ut crederetis ei.

Iſai. 5. 1. Jer. 2. 21. Mar. 12. 1. Luc. 20. 5.

33. Aliam parabolam audite: * Homo erat paterfamilias, qui plantavit vineam (l), & ſepem circumdedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificavit turrim, & locavit eam agricolis, & peregrè profectus eſt.

34. Cum autem tempus fructuum appropinquaſſet, miſit ſervos ſuos ad agricolas, ut acciperent fructus ejus.

35. Et agricolæ, apprehenſis ſervis ejus, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium verò lapidaverunt.

37. Iterùm miſit alios ſervos plures prioribus, & fecerunt illis ſimiliter.

37. Noviſſimè autem miſit ad eos filium ſuum, dicens: Verebuntur filium meum.

Gen. 37. 20. & 27. 2. Joann. 11. 53.

38. Agricolæ autem videntes filium, dixerunt intra ſe: * Hic eſt hæres, venite, occidamus eum, & habebimus hæreditatem ejus.

39. Et apprehenſum eum ejecerunt extra vineam (m), & occiderunt.

40. Cùm ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?

41. Ajunt illi: Malos malè perdet, & vineam ſuam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus ſuis.

Pſ. 117. 22. Act. 4. 11. Rom. 9. 33. 1. Petr. 2. 7.

42. Dicit illis Jeſus: Numquam legiſtis in Scripturis: * Lapidem (n) quem reprobaverunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli? A Domino factum eſt iſtud, & eſt mirabile in oculis noſtris?

43. Ideò dico vobis, quia auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus ejus.

44. Et qui ceciderit ſuper lapidem iſtum, confringetur: ſuper quem verò ceciderit, conteret eum.

45. Et cùm audiſſent principes ſacerdotum & Phariſæi parabolas ejus, cognoverunt quòd de ipſis diceret.

46. Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas: quoniam ſicut prophetam eum habebant.

CAPUT XXII.

Parabola de rege, qui nuptias fecit filio; de cenſu Cæſari ſolvendo. Quis ſit reſurrectionis ſtatus. Chriſtus filius David, & ejus Dominus.

1. ET reſpondens (a) Jeſus, dixit iterùm in parabolis eis, dicens:

Luc. 14. 16. Apoc. 19. 9.

2. * Simile (b) factum eſt regnum cœlorum homini regi, qui fecit nuptias filio ſuo.

3. Et miſit ſervos ſuos vocare invitatos ad nuptias, & nolebant venire.

4. Iterùm miſit alios ſervos, dicens: Dicite invitatis: Ecce prandium meum paravi, tauri mei & altilia occiſa ſunt, & omnia parata: venite ad nuptias.

5. Illi autem neglexerunt: & abierunt (c), alius in villam ſuam, alius verò ad negotiationem ſuam:

6. Reliqui verò tenuerunt ſervos ejus, & contumeliis affectos occiderunt.

7. Rex autem cùm audiſſet, iratus eſt: & miſſis exercitibus ſuis, perdidit homicidas illos, & civitatem illorum ſuccendit.

8. Tunc ait ſervis ſuis: Nuptiæ quidem paratæ ſunt, ſed qui invitati erant, non fuerunt digni.

9. Ite ergo ad exitus viarum, & quoſcumque inveneritis, vocate ad nuptias.

10. Et egreſſi ſervi ejus in vias, congregaverunt omnes, quos invenerunt, malos & bonos: & impletæ ſunt nuptiæ diſcumbentium.

11. Intravit autem rex ut videret diſcumbentes, & vidit ibi hominem non veſtitum veſte nuptiali (d).

12. Et

32. (k) Pœnitentiam præfert ſimulatæ juſtitiæ. *In via juſtitia*, In quo nihil erat, quod reprehendi meritò poſſet.

33. & 34. (l) Synagogam: *Vinea Domini exercituum, domus Iſrael eſt*, Iſai. 5. 7. *Sepem circumdedit*, præcepta legis, aut divinæ providentiæ protectionem: *Et fodit in ea torcular*, Marcus *Lacum*: qui expreſſum vinum excipiebat: Iſaias habet, *Torcular extruxit*. *Ædificavit turrim*, templum. *Servos*, Prophetas & Apoſtolos.

39. (m) Extra civitatem, in montem Calvariæ.

42. & 43. (n) Ex Pſalm. 117. Hebraiſmus, pro *lapis*. *Regnum Dei*, Vera religio: *Et dabitur genti facienti fructus ejus*, non ex ſe, ſed ex gratia Dei.

CAPUT XXII.

1. (a) Hebraiſmus: Sermonem exorſus, vel præcedentibus hæc ſubjiciens.

2. (b) Idem evenit in Eccleſia, ac ſi quis rex feciſſet nuptias filio ſuo. Eò ſpectat parabola, ut multos ad Eccleſiam vocari, paucos ad eam venire inſinuet, & inter eos qui invitati veniunt, perpaucos eſſe cœleſti convivio dignos, ac veſte nuptiali, ſeu charitate indutos, aut vitæ integritate præditos. Judæi primùm invitati venire noluerunt: Gentes poſteà vocatæ ſunt. Quòd unus tantùm notetur veſte nuptiali deſtitutus, non proptereà ſequitur inter invitatos unum tantummodò fuiſſe indignum: non enim unus dicitur, ſed homo, & verba regis ad unum aptiùs diriguntur, quàm ad multos. Nuptiæ illæ propter Chriſti & Eccleſiæ conjugium per Incarnationem ſunt celebratæ. Miſit primùm Prophetas, qui Judæos ad nuptias invitarent; poſt Aſcenſionem miſit Apoſtolos, qui dicerent invitatis, *Prandium meum paratum eſt*: Chriſtiana religio eſt conſtituta, aditus in cœlum reſeratus, æterna felicitas omnibus expoſita, agnus occiſus, corpus ejus in altaris Sacramento manducandum, & ſanguis potandus.

5. 7. & 10. (c) Quò ſua quemque vocabat libido. *Succendit*, ſub Veſpaſiano & Tito. *Et bonos*, Nulla conditionis habita ratione; bonos ſecundùm officia virtutum.

11. & 14. (d) Solebant in his conviviis indui certis veſtibus. *At ille obmutuit*; Nulla erit in die judicii apud Deum excuſatio: nam veritas ipſa judex erit, veſtis nuptialis bona opera deſignat. *Vocati*: Ad ſuperio-

Digitized by Google

12. Et ait illi: Amice, quomodo huc intraſti non habens veſtem nuptialem? At ille obmutuit.

* Sup. 8. 12. & 13. 42. Inf. 25. 30.
13. Tunc dixit rex miniſtris: * Ligatis manibus, & pedibus ejus, mittite eum in tenebras exteriores: ibi erit fletus, & ſtridor dentium.

14. Multi enim ſunt vocati, pauci verò electi.

* Marc. 12. 13. Luc. 20. 20.
15. * Tunc abeuntes Phariſæi, conſilium inierunt ut caperent eum in ſermone.

16. Et mittunt ei diſcipulos ſuos cum Herodianis (e), dicentes: Magiſter, ſcimus quia verax es, & viam Dei in veritate doces, & non eſt tibi cura de aliquo: non enim reſpicis perſonam hominum:

17. Dic ergo nobis quid tibi videtur, licet cenſum dare Cæſari, an non?

18. Cognita autem Jeſus nequitia eorum, ait: Quid me tentatis hypocritæ?

19. Oſtendite mihi numiſma (f) cenſus. At illi obtulerunt ei denarium.

20. Et ait illis Jeſus: Cujus eſt imago hæc, & ſuperſcriptio?

* Rom. 13. 7.
21. Dicunt ei: Cæſaris. Tunc ait illis: * Reddite (g) ergo quæ ſunt Cæſaris, Cæſari, & quæ ſunt Dei, Deo.

22. Et audientes mirati ſunt, & relicto eo abierunt.

* Act. 23. 6. & 8.
23. In illo die acceſſerunt ad eum Sadducæi, qui dicunt * non eſſe reſurrectionem, & interrogaverunt eum,

* Deut. 25. 5. Marc. 12. 19. Luc. 20. 28.
24. Dicentes: Magiſter, Moyſes dixit: * Si quis mortuus fuerit non habens filium, ut ducat frater ejus uxorem illius, & ſuſcitet ſemen fratri ſuo.

25. Erant autem apud nos ſeptem (h) fratres: & primus, uxore ducta, defunctus eſt: & non habens ſemen, reliquit uxorem ſuam fratri ſuo.

26. Similiter ſecundus, & tertius, uſque ad ſeptimum.

27. Noviſſimè autem omnium, & mulier defuncta eſt.

28. In reſurrectione ergo cujus erit de ſeptem uxor? omnes enim habuerunt eam.

29. Reſpondens autem Jeſus, ait illis: Erratis, neſcientes Scripturas, neque virtutem Dei.

30. In reſurrectione enim neque nubent, neque nubentur: ſed erunt ſicut Angeli Dei in cœlo.

31. De reſurrectione autem mortuorum non legiſtis quod dictum eſt à Deo dicente vobis:

32. * Ego ſum Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Jacob: Non eſt Deus mortuorum (i), ſed viventium. * Exod. 3. 6.

33. Et audientes turbæ, mirabantur in doctrina ejus.

34. Phariſæi autem audientes quòd ſilentium impoſuiſſet Sadducæis, convenerunt in unum:

35. * Et interrogavit eum unus ex eis legis doctor, tentans eum: * Marc. 12. 28. Luc. 10. 25.

36. Magiſter, quod eſt mandatum magnum (k) in Lege?

37. Ait illi Jeſus: * Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua. * Deut. 6. 5.

38. Hoc eſt maximum, & primum mandatum.

39. Secundum autem ſimile eſt huic: * Diliges proximum tuum ſicut teipſum. * Lev. 19. 18. Marc. 12. 31.

40. In his duobus mandatis univerſa lex pendet (l), & prophetæ.

41. Congregatis autem Phariſæis, interrogavit eos Jeſus,

42. Dicens: Quid vobis videtur (m) de Chriſto? cujus filius eſt? Dicunt ei: David.

43. Ait

rem parabolam hæc referuntur, atque unus ejectus reproborum typus eſt.

16. (e) Ex aula fortè Herodis: qui tributum Cæſari perſolvendum cenſebant; quique erant ſecta Sadducæi, aut potiùs qui partes Herodis ſequebantur.

19. (f) Quod ſolet pro cenſu dari, & Cæſaris imagine percuſſum eſt.

21. (g) Nam eo ipſo, quòd externi principis nummo utebantur, ſe illi ſubditos profitebantur: non enim propriam monetam cudebant. Quemadmodum Cæſar à vobis exigit impreſſionem imaginis ſuæ, ſic & Deus; atque ut illi redditur nummus, ſic Deo anima lumine ejus ſignata, ex Aug. in Pſalm. 4.

25. (h) Hoc Sadducæorum argumento reſpondere non poterant Phariſæi, quod poſt reſurrectionem putarent fore vitam animalem, in qua conjugia jungerentur, & liberis procreandis operam darent. Solvit autem Chriſtus uno verbo, quod homines futuri ſint immortales, nec ulla opus ſit generatione.

32. (i) Nemo dicitur dominus rei quæ omninò periit; Ergo Abraham, Iſaac, & Jacob vivi ſunt, non corpore, ſed anima: immortalitas animæ, quam negabant Sadducæi, probat corporis reſurrectionem: utrumque enim eſt pars hominis. Cum Sadducæi non reciperent alios libros præter legem Moyſis, inde Chriſtus protulit argumentum. Dicitur Deus Abraham cujus vivit anima, & corpus ad vitam deſtinatum vivit Deo: eùm autem dicitur eſſe Deus vivorum, palam eſt, Abraham, Iſaac & Jacob adhuc vivere, & Deo ſubditos eſſe: ita Auguſt. q. 5. in Deuter. Præcipuus error Sadducæorum is erat, quod negarent immortalitatem animorum, atque hinc reſurrectionem ut impoſſibilem concludebant. Contra Chriſtus hinc reſurrectionem eſſe poſſibilem probat, quod poſt mortem animi ſint incorrupti. Animas autem non interire evincit ex iis Scripturæ locis, *Ego ſum Deus Abraham*, &c. Atqui non eſt Deus rerum creatarum, quæ omninò periere, & in nihilum redactæ ſunt: Ergo illi adhuc vivunt Patriarchæ, & poſſunt reſurgere; ſiquidem animam cum corpore iterùm conjungi nihil vetat.

36. & 37. (k) Poſitivum pro ſuperlativo, quo Hebræi carent. *Corde tuo*, in diverſos amores non diſtracto, nec languido: quod his verbis exprimitur, *Et in tota anima tua*; ita ut nullus alius amor ei præferatur, vel æquetur.

40. (l) Hæc eſt totius Scripturæ ſumma: ad hæc duo referuntur Lex & Prophetæ: nam plenitudo legis eſt dilectio. *Proximum diliges ſicut teipſum*; diligis nolens tibi fieri injuriam, & volens ab aliis tibi benè fieri. Eſtque præceptum legis naturæ, quod à Chriſtianis ſupernaturali modo obſervari debet: in charitate ſcilicet ad vitam æternam nobis à Chriſto promiſſam.

42. (m) Occaſionem iis præbere voluit inquirendi an non ipſe eſſet Chriſtus. De Joanne id quæſiviſſe,

Digitized by Google

* Luc. 20. 41. 43. Ait illis: * Quomodo ergo David in ſpiritu vocat eum Dominum, dicens (n):
* Pſ. 109. 1. 44. * Dixit Dominus Domino meo: ſede à dextris (o) meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum?
45. Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus eſt?
46. Et nemo (p) poterat ei reſpondere verbum: neque auſus fuit quiſquam ex illa die eum ampliùs interrogare.

CAPUT XXIII.

Unus Magiſter noſter Chriſtus; duces cæci. Væ hypocritis; de juramento; de cæde prophetarum.

1. TUnc Jeſus locutus eſt ad turbas, & ad diſcipulos ſuos,
2. Dicens: Super cathedram Moyſi ſe-
* 2. Eſ. 8. 4. derunt (a) * Scribæ, & Phariſæi.
3. Omnia (b) ergo quæcumque dixerint vobis, ſervate, & facite: ſecundùm opera verò eorum nolite facere: dicunt enim, & non faciunt.
* Luc. 11. 46. Act. 15. 10. 4. * Alligant (c) enim onera gravia, & importabilia, & imponunt in humeros hominum: digito autem ſuo nolunt ea movere.
* Numer. 15. 38. Deut. 22. 12. 5. Omnia verò opera ſua faciunt ut videantur ab hominibus: * dilatant enim phylacteria (d) ſua, & magnificant fimbrias.
6. * Amant autem primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in ſynagogis, * Marc. 12. 39. Luc. 11. 43. & 20. 46.
7. Et ſalutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi.
8. * Vos autem nolite vocari Rabbi (e): unus eſt enim Magiſter veſter, omnes autem vos fratres eſtis. * Jac. 3. 1.
9. * Et patrem nolite vocare vobis ſuper terram: unus eſt enim Pater veſter, qui in cœlis eſt. * Mal. 1. 6.
10. Nec vocemini magiſtri: quia Magiſter veſter unus eſt, Chriſtus.
11. Qui major eſt veſtrùm, erit miniſter veſter.
12. * Qui autem ſe exaltaverit (f), humiliabitur: & qui ſe humiliaverit, exaltabitur. * Luc. 14. 11. & 18. 14.
13. Væ autem vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ (g): quia clauditis regnum cœlorum ante homines: vos enim non intratis, nec introeuntes ſinitis intrare.
14. Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ: * quia comeditis domos viduarum, orationes longas orantes (h): propter hoc amplius accipietis judicium. * Marc. 12. 40. Luc. 20. 47.
15. Væ vobis Scribæ, & Phariſæi hypocritæ: quia circuitis mare & aridam, ut faciatis unum proſelytum: & cùm fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo (i) quàm vos.

16. Væ

quem ſciebatis non eſſe Filium David: de me, quem tot miraculis clareſcere videtis, cui tam illuſtre teſtimonium perhibuit Joannes ipſe, cur non id quæritis?

43. (n) Spiritu Dei afflatus; dixit Deus Chriſto filio ſuo: quem idcircò Deum agnovit.

44. (o) Ad dexteram meam: ratione humanitatis divinitati conjunctæ. Meſſiam non modo Davidis filium, ſed etiam Dei filium, atque adeo Davidis Dominum, probat Chriſtus alium à Davide Patrem, Deum ſcilicet, à quo genitus eſt in ſplendoribus Sanctorum. Hinc Calvinus ipſe in hunc locum: Fatemur quidem hic diſertè, & ad verbum non exprimi divinam ejus eſſentiam, ſed inferre promptum eſt Deum eſſe, qui ſupra omnes creaturas locatur.

46. (p) Ex adverſariis: *Neque auſus eſt quiſquam*, illorum. *Interrogare*, ut ſolebant, ad illius ſapientiam explorandam.

CAPUT XXIII. 2. (a) Præteritum pro præſenti, ſedent cum auctoritate. Gregor. L. 13. Mor. cap. 35. *Malis doctoribus bonus ſermo datur* in auditorum gratiam.

3. (b) Quæcumque præceperint vobis, phraſi Hebraica, niſi lex ſuperior obſtet, qualis eſt illa, obediendum eſſe magis Deo quàm hominibus. Quo quidem modo illud Apoſtoli Coloſſ. 3. intelligendum: *Filii obedite parentibus per omnia*. Nam in rebus evidenter malis nemini credendum eſt; in dubiis obſequi oportet præpoſitis à Deo: quorum vita perverſa nos non eximit ab obſequio; dignitati quippe debetur reverentia.

4. (c) Minuta quæque legis ſeverè exigunt, præcipua verò negligunt: ſed ad vitandum ſcandalum, & omnem rebellionis ſpeciem, etiam leviora ſervanda ſunt, ſalva lege divina & naturali.

5. (d) Membranæ erant, quibus præcepta Decalogi erant inſcripta, quas brachiis & fronti circumligatas gerebant, ex Deuter. 6. 8. malè intellecto; quo quidem jubebantur præcepta divina ſemper ante oculos habere, ut ea factis & operibus præſtarent. *Et magnificant*: magnas faciunt fimbrias, quas è pallii quatuor angulis ſuſpendebant, eæque filis hyacinthini coloris textæ erant, cap. 15. Numer.

8. (e) Nolite delectari hujuſmodi titulis, ut Phariſæi, qui ambitiosè ſic appellari cupiebant. *Unus enim Magiſter veſter*, qui docet omnem ſcientiam, & novit omnia: vos autem omnes fratres eſtis, & diſcipuli ſub uno Patre & Magiſtro. Itaque non vetat vocari patres & magiſtros: nam & Paulus hos dignitatis titulos ſibi ſumit, & ſe magiſtrum gentium appellat; nec damnat titulos eruditionis, qui uſurpantur in Academiis: ſed comparatè ad Deum loquitur; omnes enim ſunt unius magiſtri, qui veritatem intus docet, diſcipuli, uti Auguſt. L. de magiſtro fusè proſequitur: cùm alii foris tantùm admoneant; *Intùs is docet, qui ſolus cathedram habet in cœlo*.

12. (f) Non qui exaltatur, ſed qui ſe exaltat, humiliabitur; nec qui humiliatur, ſed qui ſe humiliat, exaltabitur.

13. (g) Non eſt dicenda contumelia, ſed zelus juſtus, cùm ſuperior increpat manifeſtum & incorrigibilem peccatorem, ut alii timeant, & ſibi caveant. Præterquam Chriſtus non ſolùm prædicere, ſed etiam æternum *Væ* inferre poterat propter Phariſæorum flagitia. *Qui clauditis regnum cœlorum*, à fide in Chriſtum avocatis: Lucæ 11. 52. *Tuliſtis clavem ſcientiæ*. Il prætendebant neminem niſi ipſis aperientibus & docentibus intrare poſſe. Sic traditiones ſuas ut gravia onera imponebant, & falſa interpretatione Prophetias de Meſſia eludebant.

14. (h) Simulatione ſanctitatis. Facultates viduarum, quæ faciliùs decipiuntur, in rem veſtram vertere ſoletis, obtentu longarum orationum, quas pro iis funditis, ut Marcus habet cap. 12. *Et propter hoc*, amplius accipietis judicium, quam cæteri, quia viduas exhauritis pietate ſimulata.

15. (i) Nam offenſi perverſa Phariſæorum vita & hypocriſi redibant ad idololatriam; aut exemplo eorum ſuperſtitioſiores facti magis reſiſtebant doctrinæ Evangelicæ.

16. Væ vobis, duces cæci, qui dicitis: Quicumque juraverit per templum, nihil eſt: qui autem juraverit in auro templi, debet.

17. Stulti, & cæci: Quid enim majus eſt, aurum, an templum, quod ſanctificat aurum?

18. Et quicumque juraverit in altari, nihil eſt: quicumque autem juraverit in dono, quod eſt ſuper illud, debet.

19. Cæci: Quid enim majus eſt, donum, an altare, quod ſanctificat donum?

20. Qui ergo jurat in altari, jurat in eo, & in omnibus, quæ ſuper illud ſunt.

21. Et quicumque juraverit in templo, jurat in illo, & in eo qui habitat in ipſo:

22. Et qui jurat in cœlo, jurat in throno Dei, & in eo qui ſedet ſuper eum.

* Luc. 11. 42. 23. * Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, qui decimatis mentham (k), & anethum, & cyminum, & reliquiſtis quæ graviora ſunt legis, * judicium, & miſericordiam, & fidem: hæc oportuit facere, & illa non omittere. * Mich. 6. 8. Zach. 7. 9.

24. Duces cæci, excolantes (l) culicem, camelum autem glutientes.

25. Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia mundatis quod deforis eſt calicis & paropſidis: intùs autem pleni eſtis rapina & immunditia:

26. Phariſæe cæce, munda (m) priùs quod intùs eſt calicis & paropſidis, ut fiat id, quod deforis eſt, mundum.

27. Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus ſpecioſa, intùs verò plena ſunt oſſibus mortuorum, & omni ſpurcitia.

28. Sic & vos à foris quidem paretis hominibus juſti: intùs autem pleni eſtis hypocriſi, & iniquitate.

29. Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, qui ædificatis ſepulchra (n) prophetarum, & ornatis monumenta juſtorum;

30. Et dicitis: Si fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, non eſſemus ſocii eorum in ſanguine prophetarum.

31. Itaque teſtimonio eſtis vobiſmetipſis, quia filii eſtis eorum, qui prophetas occiderunt.

32. Et vos implete (o) menſuram patrum veſtrorum.

33. * Serpentes, genimina viperarum, quomodo fugietis à judicio gehennæ? * Sup. 3. 7.

34. Ideò ecce ego mitto ad vos prophetas, & ſapientes, & ſcribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in ſynagogis veſtris, & perſequemini de civitate in civitatem.

35. Ut veniat ſuper vos omnis ſanguis juſtus, qui effuſus eſt ſuper terram, * à ſanguine Abel juſti uſque ad ſanguinem * Zachariæ, filii Barachiæ (p), quem occidiſtis inter templum & altare. * Gen. 4. 8. * Heb. 11. 4. * 2 Par. 24. 21.

36. Amen dico vobis, venient hæc omnia ſuper generationem iſtam.

37. * Jeruſalem, Jeruſalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos, qui ad te miſſi ſunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos ſuos ſub alas, & noluiſti? * Luc. 13. 34.

38. Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta.

39. Dico enim vobis, non me videbitis (q) amodò, donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini.

CAPUT XXIV.

Everſio templi: cavendum à ſeductoribus, & à pſeudoprophetis; abominatio deſolationis; adventus Chriſti.

1. ET egreſſus Jeſus de templo, ibat (a). Et acceſſerunt diſcipuli ejus, ut oſtenderent ei ædificationes templi. Marc. 13. 1. Luc. 21. 5.

2. Ipſe

23. (k) Qui decimas ſolvitis: non erat in lege præceptum ſolvere ejuſmodi decimas, ſed tantùm ex area & torculari; ſed cùm in gravioribus eſſent negligentes, ut in jure reddendo; *Judicium*, in ſervandis pactis fidem violabant.

24. (l) Vinum per linteum trajicientes, ne fortè immunda animalcula una cum vino haurirent.

26. (m) A rapina & gula priùs abſtine, tum poterit exterior placere mundities, quæ interiori reſpondebit.

29. (n) Græcè, *Quia ædificatis*: non ut malam reprehendit conſtructionem, aut inſtaurationem ſepulchrorum: ſed quòd ea hypocriſi id facerent, & in Chriſtum eamdem exercerent ſævitiam, quam majores eorum in prophetas, nec recederent ab eorum crudelitate. Quamvis ea Lucæ verba illa: *Et teſtimonio eſtis vobis*, magis ad facta, quàm ad dicta Phariſæorum referantur. Prophetarum ſepulchra ædificantes, ab eorum doctrina penitus erant alieni, Chriſtum perſequentes.

32. & 33. (o) Implebitis. *Genimina*: Ut è viperis naſcuntur viperæ, ſic ex homicidis homicidæ.

35. (p) Qui, ut probabile videtur, erat filius Jojadæ: hic potuit etiam vocari Barachias. Tres Zachariæ filii Barachiæ in Scripturis nominantur; primus Iſaiæ 8. 2. vir magnus, de cujus morte nulla fit mentio; alius eſt inter minores Prophetas, qui in pace quievit; tertius apud Joſephum, L. 4. de bello Judaico, cap. 5. Zacharias filius Baruch, quem in templo Zelotæ occiderunt. Dubitant nonnulli, an fortè Chriſtus de illo more prophetico, futurum per præteritum exprimens loquatur, ut cædes omnes uſque ad templi excidium comprehendat. *Barachia*, Hebr. benedictum Domini ſignificat.

39. (q) Benignum, ut modò; ſed ut ſeverum judicem in ſecundo adventu, cùm vel inviti gloriam meam agnoſcetis.

CAPUT XXIV. 1. (a) Gr. *Abibat è templo*. *Ut oſtenderent*: Fortè dubitabant de his, quæ dixerat Dominus de ejus ruina; ille verò excidium mox futurum prædicit. Mirabilis erat ſtructura templi è lapidibus duris, & candidis, ferro & plumbo ita connexis, ut in omne ævum duraturi viderentur. Vide Joſephum L. 15. cap. 14.

2. Ipſe autem reſpondens dixit illis: Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, * non relinquetur hic lapis ſuper lapidem, qui non deſtruatur.

** Luc. 19. 44.*

3. Sedente autem eo ſuper Montem oliveti, acceſſerunt ad eum diſcipuli ſecretò, dicentes: Dic nobis, quando hæc erunt (b), & quod ſignum adventus tui, & conſummationis ſæculi?

** Eph. 5. 6. Coloſs. 2. 18.*

4. Et reſpondens Jeſus, dixit eis: * Videte ne quis vos ſeducat (c).

5. Multi enim venient in nomine meo, dicentes: Ego ſum Chriſtus, & multos ſeducent.

6. Audituri (d) enim eſtis prælia, & opiniones præliorum. Videte ne turbemini: oportet enim hæc fieri, ſed nondum eſt finis.

7. Conſurget enim gens in gentem, & regnum in regnum, & erunt peſtilentiæ, & fames, & terræmotus per loca.

8. Hæc autem omnia initia ſunt dolorum.

** Sup. 10. 17. Luc. 21. 12. Joan. 15. 20. & 16. 2.*

9. * Tunc tradent vos in tribulationem, & occident vos: & eritis odio omnibus gentibus (e) propter nomen meum.

10. Et tunc ſcandalizabuntur multi, & invicem tradent, & odio habebunt invicem.

11. Et multi pſeudoprophetæ ſurgent, & ſeducent multos.

12. Et quoniam abundavit iniquitas, refrigeſcet charitas multorum.

13. Qui autem perſeveraverit uſque in finem, hic ſalvus erit.

14. Et prædicabitur (f) hoc Evangelium regni in univerſo orbe, in teſtimonium omnibus gentibus: & tunc veniet conſummatio.

** Marc. 13. 14. Luc. 21. 20. * Dan. 9. 27.*

15. * Cùm ergo videritis abominationem (g) deſolationis, quæ dicta eſt à * Daniele propheta, ſtantem in loco ſancto: qui legit, intelligat:

16. Tunc qui in Judæa ſunt, fugiant ad montes (h):

17. Et qui in tecto (i), non deſcendat tollere aliquid de domo ſua:

18. Et qui in agro, non revertatur tollere tunicam ſuam.

19. Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus.

20. Orate (k) autem ut non fiat fuga veſtra in hieme, * vel ſabbato.

** Act. 1. 12.*

21. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi uſque modò, neque fiet.

22. Et niſi breviati fuiſſent dies illi, non fieret ſalva omnis (l) caro: ſed propter electos breviabuntur dies illi.

** Marc. 13. 21. Luc. 17. 23.*

23. * Tunc ſi quis vobis dixerit (m): Ecce hic eſt Chriſtus, aut illic: nolite credere:

24. Surgent enim pſeudochriſti, & pſeudoprophetæ: & dabunt ſigna magna (n), & prodigia, ita ut in errorem inducantur (ſi fieri poteſt) etiam electi.

25. Ecce prædixi vobis.

26. Si ergo dixerint vobis, Ecce in deſerto eſt, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere.

27. Sic-

3. (b) Hæc mala, quæ urbi & templo eventura prædixiſti: *Et quod ſignum adventus tui?* exiſtimabant enim hæc penè iiſdem temporibus eventura ante terrenum Chriſti regnum, quod vehementer optabant.

4. (c) Reſpondit Dominus non præciſè ad id, quod rogabant, ſed ad ea quæ ſcire eorum plurimùm intererat. Auguſt. Epiſt. 80. cenſet Chriſtum Dominum permixtim agere de excidio Jeroſolymæ, & de extremo judicio. Illud Judæis perſuaſum erat tempus adeſſe adventus Meſſiæ: hanc occaſionem arripuerunt ſeductores ſe pro Meſſia venditandi. Inter eos fuerunt Judas, Theudas, tum Simon magus, poſtremò temporibus Adriani Barcochebas.

6. (d) Pſeudoprophetas, perſecutores, bella, & magnam morum mutationem fore prædicit: quæ ſigna communia ſunt urbis excidio, & mundi conſummationi. *Sed nondum eſt finis*, malorum, quæ Judæis eventura ſunt ante urbis ruinam.

9. (e) Hæc omnia Apoſtolis & aliis diſcipulis evenerunt ante urbem expugnatam.

14. (f) Apud omnes gentes notas prædicatum eſt Evangelium ante excidium Jeroſolymæ: *In teſtimonium omnibus gentibus*; Ad teſtificandam gentibus veritatem Evangelii: *Et tunc veniet conſummatio*, Gr. *finis*, urbis primò, tum orbis. Unde primùm quæſtionem ſolvit Dominus de excidio Jeroſolymæ. Priuſquam id eveniret, in magna orbis parte prædicatum eſt Evangelium, & ante extremum judicium in univerſo orbe prædicabitur; & quidem hæc omnia ante urbis ruinam evenerunt, & lex vetus in iis ruinis ſepulta eſt.

15. (g) Abominatio, Hebræis eſt idolum. An Caji Caligulæ ſtatua, quæ in templo poſita eſt, ex Joſepho L. 18. de bello Jud. cap. 8. An templi profanatio facta a Zelotis intelligitur, ex Joſepho L. 6. cap. 1. Lucas exercitum Romanum indicat, cùm Ceſtius Florus cinxit Jeroſolymam. *Stantem*: Quæ abominatio erat in loco ſancto.

16. (h) In ſpeluncis montium ſe abſcondant. Chriſtiani in urbem ditionis Agrippæ ſe receperunt, Pellam nomine. *Abominatio deſolationis*, Deſolatio abominabilis, phraſi Hebraica. *Qui legit, intelligat*: nam intellectus ejus eſt multiplex, & difficilis.

17. (i) In loco munito maneat, vel non deſcendat ut ſarcinas colligat, ſed ut fugiat quam citiſſimè.

20. (k) In tempore minùs commodo, ut liberè fugere liceat: loquitur de Sabbato juxta vulgarem Judæorum ſententiam: non enim die Sabbati longum iter facere licebat.

22. (l) Nullus Judæorum ſupereſſet, niſi accelerata eſſet urbis obſidio. Ex mutuis cædibus, vel ex fame omnes abſumpti fuiſſent, ſi diutiùs obſidio eſſet protracta: *Propter electos*, qui tum erant, vel qui naſcituri erant.

23. (m) Videtur de regno Meſſiæ ab excidio Jeruſalem ad finem uſque mundi jam loqui, quaſi futurus ſit brevi ſecundus illius adventus, ut eum ſemper expectarent. Nam mille anni apud Deum quaſi unus dies; vel fortè adhuc de excidio urbis diſſerit uſque ad verſ. 29.

24. (n) Sed mendacia, ex Apoſtolo 2. Theſſal. 2. Ita ut ſæpè electi in errorem inducantur ad tempus: qui in eo errore non perſtiterunt, cùm innumerabiles Judæi ante bellum Romanum fidem Chriſti amplexi fuerint; & hi fortaſſe vocantur electi.

Digitized by Google

27. Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & paret uſque in Occidentem: ita erit & adventus Filii hominis.

** Luc. 17. 37.* 18. * Ubicumque fuerit corpus (o), illic congregabuntur & aquilæ.

** Iſa. 13. 10. Ezech. 32. 7. Joel. 2. 10. & 3. 15. Marc. 13. 24. Luc. 21. 25.* 29. * Statim autem poſt tribulationem (p) dierum illorum, ſol obſcurabitur, & luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ cadent de cœlo, & virtutes cœlorum commovebuntur:

30. Et tunc parebit ſignum (q) Filii hominis in cœlo: & tunc plangent omnes tribus terræ: & * videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli cum virtute multa, & majeſtate. ** Apoc. 1. 7.*

** 1. Cor. 15. 52. 1. Theſ. 4. 15.* 31. * Et mittet Angelos ſuos cum tuba, & voce magna: & congregabunt electos ejus à quatuor ventis, à ſummis cœlorum uſque ad terminos eorum.

32. Ab arbore autem fici diſcite parabolam: cùm jam ramus ejus tener fuerit, & folia nata, ſcitis quia propè eſt æſtas:

33. Ita & vos, cùm videritis hæc omnia, ſcitote quia propè eſt in januis (r).

34. Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia hæc fiant.

** Marc. 13. 31.* 35. * Cœlum & terra tranſibunt (ſ), verba autem mea non præteribunt.

36. De die autem illa, & hora nemo ſcit, neque Angeli cœlorum, niſi ſolus Pater.

** Gen. 7. 7. Luc. 17. 26.* 37. * Sicut autem in diebus Noe, ita erit & adventus Filii hominis.

38. Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes, uſque ad eum diem, quo intravit Noe in arcam,

39. Et non cognoverunt donec venit diluvium, & tulit omnes: ita erit & adventus Filii hominis.

40. Tunc duo erunt in agro: unus aſſumetur, & unus relinquetur.

41. Duæ molentes in mola: una aſſumetur, & una relinquetur.

42. Vigilate ergo, quia neſcitis qua hora Dominus veſter venturus ſit.

43. Illud autem ſcitote, * quoniam ſi ſciret paterfamilias qua hora fur venturus eſſet, vigilaret utique, & non ſineret perfodi domum ſuam. ** Marc. 13. 33. Luc. 12. 39.*

44. Ideò, & vos eſtote parati: quia qua neſcitis hora, Filius hominis venturus eſt.

45. Quis, putas, eſt fidelis ſervus, & prudens, quem conſtituit dominus ſuus ſuper familiam ſuam, ut det illis cibum in tempore?

46. * Beatus ille ſervus, quem, cùm venerit Dominus ejus, invenerit ſic facientem. ** Apoc. 16. 15.*

47. Amen dico vobis, quoniam ſuper omnia bona ſua conſtituet eum.

48. Si autem dixerit malus ſervus ille in corde ſuo: Moram facit dominus meus venire:

49. Et cœperit percutere conſervos ſuos, manducet autem, & bibat cum ebrioſis:

50. Veniet dominus ſervi illius, in die qua non ſperat, & hora qua ignorat:

51. Et dividet eum (t), partemque ejus ponet cum hypocritis: * illic erit fletus, & ſtridor dentium. ** Sup. 13. 42. Inf. 25. 30.*

CAPUT XXV.

Decem virginum & talentorum parabola: extremum judicium.

1. TUnc ſimile (a) erit regnum cœlorum decem virginibus, quæ accipientes lampades ſuas, exierunt obviàm ſponſo, & ſponſæ.

2. Quin-

28. (o) Gr. πτῶμα, Cadaver. Quòd ſi adhuc eſt ſermo de excidio Hieroſolymæ, ubicumque cadavera fuerint, ſtatim vultures & aquilæ aderunt. Adventus Romanorum exercitus certum excidii ſignum futurum eſt: horum vexilla erant aquilæ: Nam hunc locum de corpore mortuo, ſeu de cadavere plerique intelligunt. Alii de Chriſto ipſo, qui ubicumque fuerit, ad eum juſti quaſi aquilæ congregandi ſunt, eaque eſt proverbialis locutio.

29. (p) Nunc ſine dubitatione de ſecundo adventu Dominus ſermonem inſtituit, ac de ſignis, quæ diem judicii præcedent. *Statim autem*, poſt ea tempora quibus ſurgent Pſeudoprophetæ. Sermo ille cùm ſit propheticus, nihil mirum eſt ſi ſit obſcurior, & ab uno ad aliud remotius tranſeat. *Stellæ cadent de cœlo*, retrahent lumen ſuum: *Et virtutes cœlorum commovebuntur*; Gr. *δυνάμεις*: Cœlorum cardines trement: vel ut aliis placet, Angeli obſtupeſcent. Iſa. 13. *Stellæ cœli non expandent lumen ſuum*. Alii de malis angelis, qui ſunt *aereæ* poteſtates, & nequitiæ ſpirituales in cœleſtibus, id ſatis commodè intelligunt: hi quippe turbabuntur, quòd eorum inſtet judicium, & poſſeſſione ſua dejicientur.

30. & 31. (q) Vexillum crucis, vel majeſtas ejus. *Voce magna*, Gr. *Cum tuba vocis magnæ*. Vox magna erit inſtar tubæ.

33. & 34. (r) Proverbialis locutio: Prope eſt redemptio veſtra. *Generatio*, Gens Judaica, quæ ad finem uſque mundi permanebit. Quòd ſi de excidio urbis ſermo fiat, generatio hæc erit hominum ætas uſque ad everſionem civitatis, quò videtur redire ſermo Domini.

35. & 36. (ſ) In alium ſtatum reformata & igne conflagrationis repurgata: vel citiùs cœlum & terra tranſierunt, quàm verba mea. *Solus Pater*, Niſi ſolus Deus.

51. (t) Ab officio amovebit: Phraſi Hebraica dividere interdum pro interficere, aut diſperdere ſumitur: ut 1. Paral. 13.

1. (a) A ſuperiore capite trium quæ ſequuntur parabolarum ſententia pendet, atque eò ſpectat, ut vigilantes, & bonis operibus intenti adventum Domini CAPUT XXV.

2. Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes:

3. Sed quinque fatuæ, acceptis lampadibus, non ſumpſerunt oleum ſecum (b):

4. Prudentes verò acceperunt oleum in vaſis ſuis cum lampadibus.

5. Moram autem faciente ſponſo, dormitaverunt omnes, & dormierunt.

6. Media autem nocte clamor factus eſt: Ecce ſponſus venit, exite obviam ei.

7. Tunc ſurrexerunt omnes virgines illæ, & ornaverunt lampades ſuas.

8. Fatuæ autem ſapientibus dixerunt: Date nobis de oleo veſtro: quia lampades noſtræ extinguuntur.

9. Reſponderunt prudentes, dicentes: Ne fortè non ſufficiat nobis & vobis, ite potiùs ad vendentes, & emite vobis.

10. Dum autem irent emere, venit ſponſus: & quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias, & clauſa eſt janua.

11. Noviſſimè verò veniunt & reliquæ virgines, dicentes: Domine, Domine, aperi nobis.

12. At ille reſpondens ait: Amen dico vobis, neſcio (c) vos.

*Marc. 13. 35. 13. * Vigilate itaque, quia neſcitis diem, neque horam.

* Luc. 19. 12. 14. * Sicut enim homo peregrè proficiſcens, vocavit ſervos ſuos, & tradidit illis bona ſua.

15. Et uni dedit quinque talenta (d), alii autem duo, alii verò unum, unicuique ſecundùm propriam virtutem, & profectus eſt ſtatim:

16. Abiit autem qui quinque talenta acceperat, & operatus eſt in eis, & lucratus eſt alia quinque.

17. Similiter, & qui duo acceperat, lucratus eſt alia duo.

18. Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram, & abſcondit pecuniam domini ſui.

19. Poſt multùm verò temporis venit dominus ſervorum illorum, & poſuit rationem cum eis.

20. Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens: Domine, quinque talenta tradidiſti mihi, ecce alia quinque ſuperlucratus ſum.

21. Ait illi dominus ejus: Euge ſerve bone, & fidelis, quia ſuper pauca fuiſti fidelis, ſuper multa te conſtituam, intra in gaudium (e) domini tui.

22. Acceſſit autem, & qui duo talenta acceperat, & ait: Domine, duo talenta tradidiſti mihi, ecce alia duo lucratus ſum.

23. Ait illi dominus ejus: Euge ſerve bone, & fidelis, quia ſuper pauca fuiſti fidelis, ſuper multa te conſtituam, intra in gaudium domini tui.

24. Accedens autem, & qui unum talentum acceperat, ait: Domine, ſcio quia homo durus es, metis ubi non ſeminaſti, & congregas ubi non ſparſiſti:

25. Et timens abii, & abſcondi talentum tuum in terra: ecce habes quod tuum eſt.

26. Reſpondens autem dominus ejus, dixit ei: Serve male, & piger, ſciebas quia meto ubi non ſemino, & congrego ubi non ſparſi:

27. Oportuit (f) ergo te committere pecuniam meam nummulariis, & veniens ego recepiſſem utique quod meum eſt cum uſura.

28. Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta.

29. * Omni enim habenti dabitur (g), * Sup. 13. 12.
& abundabit: ei autem qui non habet, Mar. 4. 25.
& quod videtur habere, auferetur ab eo. Luc. 8. 18.
30. Et inutilem ſervum ejicite in tene- & 19. 26.
bras exteriores: illic erit fletus, & ſtridor dentium.

31. Cùm autem venerit Filius hominis in majeſtate ſua, & omnes Angeli cum eo, tunc ſedebit ſuper ſedem majeſtatis ſuæ:

32. Et

aperiamur. Hic veniet ut ſponſus, quem virgines, ſeu fideles expectant; ut dominus, qui à ſervis rationem exigit; ut judex, qui bonos à malis ſecernet. *Lampades ſuas*; Lampadis nomine fides intelligitur omnibus communis.

3. (b) Fidem habentes ſine charitate; virgines dicuntur ob fidei puritatem.

12. & 14. (c) Vos ut virgines ad nuptias vocatas non novi. *Sicut enim*; videtur ſuſpenſa oratio, & ita ſubintelligendum: Sic faciet Chriſtus, qui in cœlum aſcendet, multo poſt tempore ad judicium redit[u]rus.

15. (d) Talenti nomine non gratia gratum faciens, ſed gratis data intelligi debet, quæ ad aliorum utilitatem conceditur. *Virtutem*: Gr. *δύναμιν*, *facultatem*: non quòd dona ſupernaturalia dentur à Deo ſecundùm vires naturales; ſed more humano loquitur, quòd homines ſoleant pecuniam ſervis ad lucrum faciendum diſtribuere, ſpectata ſingulorum induſtria. Quamquam plerumque gratiæ gratis datæ ad aliorum utilitatem conceſſæ pro ratione facultatis naturalis dari ſolent, ut ſcientia major iis qui plus ingenio valent: ſed ipſe nos ad accipienda dona facit idoneos.

21. (e) Intra in domum, ut ſis particeps gaudii mei, fruere bonis meis.

27. (f) More humano loquitur, ut ſolent domini divites & avari. Deus à nobis exigit lucrum non uſurarium, ut ille dives, ſed verum & ſanctum: cui plus datum, ab eo plus requiritur. *Cum uſura*; Malus ille ſervus hero ſævitiam & avaritiam exprobrando ſe excuſatum putabat; in quo ipſe ſe condemnabat: nam ſi ita res erat, debuit trapezitis pecuniam tradere.

29. (g) Merces ampla dabitur pro bono uſu talenti à Deo accepti.

Digitized by Google

32. Et congregabuntur ante eum omnes gentes, & ſeparabit eos ab invicem, ſicut paſtor ſegregat oves ab hœdis.

33. Et ſtatuet oves quidem à dextris ſuis, hœdos autem à ſiniſtris.

34. Tunc dicet (h) rex his, qui à dextris ejus erunt: Venite benedicti Patris mei, poſſidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi.

* Iſa.58.7. Ezech.18. 7. 16.
35. * Eſurivi enim, & dediſtis mihi manducare: ſitivi, & dediſtis mihi bibere: hoſpes eram, & collegiſtis me:

* Eccli. 7. 39.
36. Nudus, & cooperuiſtis me: * infirmus, & viſitaſtis me: in carcere eram, & veniſtis ad me.

37. Tunc reſpondebunt ei juſti, dicentes: Domine, quando te vidimus eſurientem, & pavimus te: ſitientem, & dedimus tibi potum?

38. Quando autem te vidimus hoſpitem, & collegimus te: aut nudum, & cooperuimus te?

39. Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus ad te?

40. Et reſpondens rex, dicet illis: Amen dico vobis, quamdiu (i) feciſtis uni ex his fratribus meis minimis, mihi feciſtis.

* Pſal.6.9. Sap.7.23. Luc.13.27.
41. Tunc dicet & his, qui à ſiniſtris erunt: * Diſcedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo, & angelis ejus.

42. Eſurivi enim, & non dediſtis mihi manducare: ſitivi, & non dediſtis mihi potum:

43. Hoſpes eram, & non collegiſtis me: nudus, & non cooperuiſtis me: infirmus, & in carcere, & non viſitaſtis me.

44. Tunc reſpondebunt ei & ipſi, dicentes: Domine, quando te vidimus eſurientem, aut ſitientem, aut hoſpitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non miniſtravimus tibi?

45. Tunc reſpondebit illis, dicens: Amen dico vobis: Quamdiu non feciſtis uni de minoribus his, nec mihi feciſtis.

46. * Et ibunt hi in ſupplicium æternum: juſti autem in vitam æternam. * Dan.12. 2. Joan.5.29.

CAPUT XXVI.

Chriſtus prædicit paſſionem ſuam poſt biduum futuram. Judæorum adverſus eum conſpiratio: unguenti pretioſi effuſio: proditio Judæ: cœna Paſchalis; Euchariſtiæ inſtitutio: oratio Chriſti in horto: diſcipulorum fuga, ducitur Jeſus ad Caipham; Petrus negat, ſed eum mox pœnitet.

1. ET factum eſt, cùm conſummaſſet Jeſus ſermones hos omnes, dixit diſcipulis ſuis:

2. * Scitis quia poſt biduum (a) Paſcha fiet, & Filius hominis tradetur ut crucifigatur. * Marc.14. 1. Luc.22.1.

3. Tunc congregati ſunt principes ſacerdo-

34. & 35. (h) Etſi hæc narratio eſt captui noſtro accommodata; non dubium tamen eſt, quin Chriſtus hæc & alia ejuſmodi ſit dicturus. *Eſurivi*. Hæc ad ſolos qui crediderunt, & ſecundum fidem non vixerunt, pertinere, Auguſt. L. de fide & operibus cap. 15. exiſtimat.

40. & 41. (i) Gr. *In quantùm feciſtis*. *Diſcedite à me*; Pœna damni hac voce exprimitur, ut pœna ſenſus per ignem paratum diabolo.

CAPUT XXVI.
2. (a) Sub finem feriæ tertiæ, aut initium quartæ, ut nonnullis placet. Eo anno Paſcha erat feria ſexta: unde feria quinta ab hora nona ad undecimam uſque immolabatur agnus. Id enim nobis longè probabilius videtur Chriſtum unà cum diſcipulis, pridie quàm moreretur, agnum paſchalem comediſſe ex legis præſcripto. Nam Matthæus, Marcus, & Lucas id apertiſſimè teſtantur: *Quò vis eamus, & paremus tibi, ut manducas Paſcha?* Item, *Tempus meum propè eſt, apud te facio Paſcha*. Vox illa *Paſcha*, iteratur, & eamdem habet ſignificationem, ſeu de ejus præparatione, ſeu de immolatione, ſeu demum de manducatione agatur; ubique agni immolationem, vel eſum ſignificat. Sic v. 17. 18. & 19. hujus capitis primus dies Azymorum erat feria quinta, & dies decimus quintus à veſpere hujus diei incipiebat. Sic dies ſecundus Azymorum erat dies 16. ex Joſepho L. 3. cap. 10. Dies feſti incipiebant à veſpere diei præcedentis: tametſi Judæi, ut omnis fere nationes, diem civilem à media nocte præcedentis diei ad ſubſequentis mediam uſque noctem protendebant. Hinc Pererio in cap. 1. Geneſ. propè certum eſt, & ſi id nunc ageretur, multis exemplis Scripturarum, multiſque argumentis probari poſſe, apud Judæos fuiſſe olim in uſu triplex genus dierum, diem ſcilicet legalem à veſpera in veſperam, diem naturalem ab ortu ſolis in ortum, diem uſualem à media nocte ad mediam noctem; & quidem voces uſitatæ, *pridie*, *hodie*, *cras*, non ex veſpere, ſed ex media nocte diſtinguuntur. Si quid actum fuerit poſt ſolis occaſum, nemo dixerit id factum fuiſſe heſterno die. Quare primus dies Paſchalis uſualis non à veſpera, ſed à media nocte incipiebat. Unde Agnus Paſchalis extrema parte diei 14. lunæ immolabatur, & prima parte diei 15. edebatur: adeò ut duo illi dies ſibi ſuccedentes idem ſibi nomen communicarent ex communi loquendi uſu; & pars extrema diei 14. celebris ob manducationem agni & feſti Azymorum no-

cerdotum, & ſeniores populi, in atrium principis ſacerdotum, qui dicebatur Caiphas:

4. Et conſilium fecerunt ut Jeſum dolo tenerent & occiderent.

5. Dicebant autem: Non in die feſto (b), ne fortè tumultus fieret in populo.

6. Cùm autem Jeſus eſſet in Bethania (c) in domo Simonis lepróſi,

7. Acceſſit ad eum mulier (d) habens alabaſtrum unguenti pretioſi, & * effudit ſuper caput ipſius recumbentis.

*Marc.14.3. Joan.12.3. & 12.3.

8. Videntes autem diſcipuli, indignati (e) ſunt, dicentes: Ut quid perditio hæc?

9. Potuit enim iſtud venumdari multò, & dari pauperibus.

10. Sciens autem Jeſus, ait illis: Quid moleſti eſtis huic mulieri? opus enim bonum operata eſt in me.

11. Nam ſemper pauperes habetis vobiſcum: me autem non ſemper habetis (f).

12. Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum: ad ſepeliendum (g) me fecit.

13. Amen dico vobis, ubicumque prædicatum (h) fuerit hoc Evangelium, in toto mundo dicetur, & quod hæc fecit in memoriam ejus.

14. * Tunc abiit unus (i) de duodecim, qui dicebatur Judas Iſcariotes, ad principes ſacerdotum:

*Marc.14.10. Luc.22.3.

15. Et ait illis: Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam (k)? At illi conſtituerunt ei triginta argenteos.

16. Et exinde quærebat opportunitatem ut eum traderet.

17. * Prima (l) autem die azimorum acceſſerunt diſcipuli ad Jeſum, dicentes: Ubi vis paremus tibi comedere Paſcha?

*Marc.14.12. Luc.22.7.

18. At

men interdum tribuebat diei integro 14. breviandi ſermonis cauſa. Unde Evangeliſtæ potuerunt vocare diem Azymorum primum diem 14. in quo neceſſe erat occidere Paſcha, & extenſione quadam nominis pars illius diei quarta in totum diem refluabat. Nec tamen feſtus erat dies ad ſextam uſque horam. Aliis tamen videtur, primum diem Azymorum, qui præ cæteris feſtis erat ſolemnis, fuiſſe Sabbatum, neque eo ipſo die Chriſtum Dominum morti fuiſſe condemnatum: cui ſententiæ videtur favere Joannes Evangeliſta, ut ſuo loco dicemus. Atque ii videntur ſatis apte tres Evangeliſtas cum Joanne conciliare, qui duos proximè ſibi dies conſequentes Azymorum à Judæis obſervatos volunt, cùm alii & plebs ipſa à conjunctione lunæ cum ſole, alii a prima lunæ phaſi menſem inciperent. Unde priores à die Jovis ſub veſperam, poſteriores, iique magis ſpectabiles, ut ſacerdotes, Phariſæi & Scribæ à veſpera die Veneris diem primum Azymorum numerabant, ut ex Joanne Evangeliſta colligi videtur. Unde & uſus Judæorum duplica Paſcha induxerat, quòd incertum eſſet dies primus lunæ, & innumerabilis multitudo tum Jeroſolymam conveniret.

5. (b) Et tamen in die feſto Chriſtus voluit occidi juxta communiorem ſententiam, non item ſi Chriſtus paſcha, ſeu agnum Paſchalem unà cum diſcipulis manducavit die Jovis, & ſacerdotes die tantùm Veneris, ut viris pereruditis videtur, ſeu de primo die lunæ inter Judæos non convenerit; adeò ut alii à medio lunæ motu, alii à vero motu eum deſignaverint; aut potiùs quidam ab ipſa ſyzygia, ſeu à conjunctione, alii à prima lunæ phaſi menſem inchoarint, & Chriſtus Dominus priori computandi ratione uſus fuerit, quòd legi eſſet magis conſentanea: ſeu potiùs, ut viſum eſt Ruperto, Petavio, & nuper Auctori Analyſeos Gallicæ, ſacerdotes ex traditione quadam feſtum Paſchatis, quod die Veneris inciderat, in Sabbatum tranſtulerint, ne duo feſta proximè conſequentia populo eſſent impedimento. Hoc enim præter alia habebat incommodi, ut mortuorum cadavera in fervidis illis regionibus diu manerent inſepulta. Utcumque ea res ſit, Chriſtus eùm voluit, occiſus eſt, etiam die feſto, cùm ejus inimicis tam commodè oblata eſſet occaſio: nec tanta erat religio Judæorum in feſtis obſervandis, atque in Sabbato, cùm in feſtis diebus ea paterent, quæ ad veſcendum erant neceſſaria, uti ex cap. 34. Exodi colligitur. Nec feſtivi diei religione, ſed metu populi, ne tumultus fieret, id ab initio decreverant, ut in die feſto Chriſtum non interficerent. Sed oblata ea occaſione prius conſilium deſeruerunt. Verùm ea eſt conſtans veterum ſententia, Chriſtum unà cum diſcipulis agnum Paſchalem manducaſſe, antequam inſtitueret Euchariſtiam, quæ eſt verum Paſcha Chriſtianorum.

6. (c) Sexto nimirùm antè die, putà die Sabbati præcedente: quod ab Evangeliſta per recapitulationem memoratur, ut quid Judæ proditioni occaſionem dederit, aperiat. *In domo Simonis Lepróſi*: An Simon ille fuerit olim Lepróſus, an familiæ cognomen fuerit, incertum.

7. (d) Maria ſoror Marthæ, & Lazari: *Habens alabaſtrum unguenti pretioſi*: Pyxidem ex alabaſtrite lapide, qui à Plinio l. 36. cap. 8. onyx appellatur, quod unguem colore & levitate ſua referat. Alii tamen ἀλάβαστρον, Græcè dictum volunt, quòd vas eſſet ſine anſa, idque è materia fragili conflatum, ut cum opus eſſet, effunderetur liquor in eo contentus: Marcus ait, *Nardi piſtici*. i. e. Sinceri, non mixti.

8. (e) Aut ſolus Judas, per ſyllepſim, diſcipuli pro diſcipulus, vel is præcipuè, & eo impellente alii quidam obmurmurabant.

11. (f) Pro habebitis, humana & viſibili carne indutum.

12. (g) Non quòd ea de re cogitaverit Maria, ſed ignara myſterii, impellente Spiritu ſancto, quod poſteà facere non potuit, ut ungeret Corpus Chriſti, tum prævenit.

13. (h) En illuſtre Chriſti Domini vaticinium: quod paucis poſt annis Matthæus æternæ mandavit memoriæ, & eventu ipſo eſt comprobatum.

14. (i) Judas offenſus eam pretioſi unguenti jacturâ adiit ad Sacerdotes congregatos, idque feria quarta, nempe biduo ante Paſcha.

15. (k) Operam ſuam locavit triginta argenteis, ſeu ſiclis. Nonnullis videtur nummos fuiſſe aureos, quibus cœmeterium peregrinorum emi potuit, iique communi & uſitata voce argentei dicti ſunt. Sed ager ſterilis & deſertus potuit etiam tam vili pretio æſtimari.

17. (l) Feria quinta, ſub finem lunæ 14. cùm uſus Azymorum futurus erat, & agnus Paſchalis occidendus. Utrùm verò Chriſtus diem Paſchatis præverterit, tum ut eo ipſo die & eadem hora, qua Judæi agnum typicum occidebant, ipſe in cruce moreretur, tum fortè quia cum multis aliis quem lex præſcribebat, diem obſervare voluit, non auſim ea de re præcipitare ſententiam, cùm utrimque probabiles non deſint rationes. Quæ ab Auctore Analyſeos Gallicæ proferuntur diſſert. 32. minimè ſunt contemnendæ. His adducitur ut putet Judæos die tantùm Veneris Paſcha immolaſſe, ne duo feſti dies proximè conſequerentur. Atque ita omnis quæ primâ ſpecie apparet inter Joannem & tres alios Evangeliſtas, tollitur repugnantia. Hi quippe Paſcha à Domino celebratum memorant, Joannes de hoc Paſchate nihil ſcripſit: ac fortè alii aliter diem Azymorum, ſeu 15. lunæ deſignabant. Cùm autem Joannes ſic ait, *Ante diem feſtum Paſchæ*, de Paſchate à Domino & ab Apoſtolis celebrato non videtur loqui, cùm illud jam

18. At Jeſus dixit: Ite in civitatem ad quemdam (m), & dicite ei: Magiſter dicit, Tempus meum propè eſt, apud te facio Paſcha cum diſcipulis meis.

19. Et fecerunt diſcipuli ſicut conſtituit illis Jeſus, & paraverunt Paſcha.

*Marc.14. 17. Luc.22.14. 20. * Veſpere (n) autem facto, diſcumbebat cum duodecim diſcipulis ſuis.

21. Et edentibus (o) illis, dixit: *Joan.13. 21. Amen dico vobis, * quia unus veſtrûm me traditurus eſt.

22. Et contriſtati valdè, cœperunt ſinguli dicere: Numquid ego ſum Domine?

23. At ipſe reſpondens, ait: Qui intingit (p) mecum manum in paropſide, hic me tradet.

*Pſ.40.10. 24. Filius quidem hominis vadit, * ſicut ſcriptum eſt de illo: væ autem homini illi, per quem Filius hominis tradetur: bonum erat ei, ſi natus non fuiſſet homo ille.

25. Reſpondens autem Judas, qui tradidit eum, dixit: Numquid ego ſum Rabbi? Ait illi: Tu dixiſti.

26. * Cœnantibus (q) autem eis, accepit Jeſus panem, & benedixit, ac fregit, deditque diſcipulis ſuis, & ait: Accipite, & comedite: hoc eſt corpus meum. *1.Cor.11. 24.

27. Et accipiens calicem, gratias (r) egit, & dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes.

28. Hic eſt enim ſanguis meus novi teſtamenti (ſ), qui pro multis effundetur in remiſſionem peccatorum.

29. Dico autem vobis: non bibam amodò de hoc genimine vitis (t), uſque in diem illum, cùm illud bibam vobiſcum novum in regno Patris mei.

30. Et hymno (u) dicto, exierunt in Montem Oliveti.

33. Tunc

à Domino factum eſſet, quando Euchariſtiam inſtituit. Sed Paſchatis, uti à ſacerdotibus, & magna parte populi celebratum fuit, mentionem habet. Nec abhorret à veroſimili Deum permiſiſſe, ut quod animo conceperant, Judæi prodeunte perficerent, & eadem hora Chriſtus occideretur, qua ſacerdotes agnum typicum immolabant. Sed eâ de re jam diximus, & identidem recitare ſermo, nunc hiſtoriam Paſſionis Dominicæ proſequamur. *Acceſſerunt diſcipuli ad Jeſum*. Vocati ab eo, nempè Petrus & Joannes, Lucæ 22. 8.

18. (m) Gr. πρὸς τὸν δεῖνα, *Ad certum quemdam*, eumque deſignaverat.

20. (n) Poſt occaſum ſolis. *Diſcumbebat*, Romano more, qui à Perſis ad Hebræos olim tranſierat. Nec lege conſtitutum erat, ut agnus à ſtantibus comederetur: diſcumbere etiam, vel accumbere dicimus, ad menſam cum aliis accedere.

21. (o) Poſt inſtitutam Euchariſtiam: Lucas rerum ordinem videtur ſervaſſe, Matthæus verò & Marcus anticipatione ..., in Græco, *cum ederent*: nam poſt cœnam agni ... de proditore dixit Dominus.

23. (p) Judas propè Chriſtum videtur accubuiſſe: unde & alii non audierunt, vel non attenderunt ad ea verba, *Tu dixiſti*, verſ. 25. Qui modus loquendi eſt Hebræis familiaris: voce ſummiſſa locutus eſt Dominus. S. Leo ſerm. 7. de Paſſione Domini: Ecce parcit auribus tuis Dominus & nulli te niſi tibi indicat Chriſtus; nec nomen tuum, nec perſona detegitur: ſed veritatis & miſericordiæ verbo cordis tui tantùm arcana tanguntur.

26. (q) Gr. ἐσθιόντων, *Cùm ederent*: Tres fuiſſe cœnas plerique interpretes ducent, eſum agni admodum frugalem, cœnam communem, & Sacramenti ſumptionem. *Benedixit*, Græcè εὐλογήσας, *Cum benedixiſſet*, per gratiarum actionem, & invocationem Dei pro inſtitutione tanti Sacramenti: unum pro altero uſurpari ſolet, benedictio pro gratiarum actione: *Deditque diſcipulis ſuis*, i. e. porrexit: nondum enim illum diſcipuli habebant in manibus, quando dixit: *Hoc eſt corpus meum*, &c. Quæ eſt oratio ſimul enuntiativa, & efficax ejus quod enuntiatur, enuntiatio nempe operatrix: ut ſi quis voluntate donandi dicat, hic eſt ager tuus; aut cùm Dominus aquam convertit in vinum, ſi dixiſſet, hoc eſt vinum: tum enim vera eſt hujuſmodi propoſitio, cùm id fit, quod dicitur.

27. (r) Gr. εὐχαριστήσας, unde & dicta eſt *Euchariſtia*, ob præviam gratiarum actionem.

28. (ſ) Quo ſancitur novum Teſtamentum. Alludit ad hæc verba Exodi 24. *Hic eſt ſanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiſcum*. Sed cum eo diſcrimine, quòd in veteri Teſtamento Deus promiſerit ſe illis daturum terram Chananæorum, & Iſraelitæ ſeſe obſtrinxerint ad ſervandam legem Moſis: in novo Teſtamento Chriſtus promittit æternam hæreditatem, nos verò ipſos de lege nova obſervanda obſtringimus. *Effundetur*, Gr. *Effunditur*; Pro vobis Deo libatur & offertur. Poteſt etiam intelligi, effundetur in cruce. Illud verò ex perpetua & conſtanti Eccleſiæ traditione conſtat, Chriſtum Dominum Euchariſtiam non ſolùm ut Sacramentum, ſed etiam ut ſacrificium inſtituiſſe, quod in Eccleſia pro vivis & mortuis ſemper oblatum eſt: *Ipſe ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech*, Sacerdotes conſtituit Apoſtolos, qui alios ſibi ſucceſſuros ordinarent. His autem verbis à Luca relatis eos conſecravit Sacerdotes, *Hoc facite in meam commemorationem*. Hanc fidem ut acceptam à Domino, Paulus Corinthiis, & alii Apoſtoli omnibus fidelibus tradiderunt.

29. (t) Quod ultimùm fuit materia conſecrationis: ex Lucæ narratione, qui rerum ordinem deſcripſit, de calice profano, non de conſecrato ea verba intelliguntur. Cyrillus L. 7. in Levit. hinc colligit Chriſtum non bibiſſe ex calice, quem diſcipulis propinavit. *Cùm illud bibam vobiſcum novum*, ſpiritale nempe & cœleſte. Tranſit à ſignificatione vini propria ad metaphoricam & figuratam, qualis futura eſt, cùm nos inebriabit ubertate cœleſtis beatitudinis. Alii tamen per fructum vitis proprium Chriſti ſanguinem intelligi oportere exiſtimant, cùm ſit ipſe vitis vera, idque futurum polliceatur, ut novum bibat cum diſcipulis, poſtquam reſurrexerit. Verba quidem Lucæ 22. de legali calice, quem paterfamilias bibendum porrigebat accumbentibus, ſunt intelligenda, cùm ante conſecrationem prolata fuerint, & ad Euchariſtiæ myſterium præpararent Apoſtolorum animos, uti & hæc verba Chriſti, quæ ad agnum Paſchalem referuntur: *Dico enim vobis*, &c. ad corporis ſui conſecrationem præparabant. Itaque negant viri docti utriuſque Evangeliſtæ textus ſuis locis dimoveri oportere. Sic præparatis animis per agni Paſchalis eſum, & calicis legalis potum, ita ut non ampliùs cum diſcipulis vinum bibiturus eſſet, Euchariſtiæ Sacramentum inſtituit. Siquidem per hæc verba: *Non bibam amodò de hoc genimine vitis*, non abſolutè, ſed cum reſtrictione loquitur, *de hoc genimine*, pronomen demonſtrativum adhibens. Deinde certum præfigit tempus, cùm ex illo bibiturus eſſet una cum diſcipulis ſuis: quod poſteà bibit, novum illud fuit, & incorruptum. Obſervat illud vir doctus Judæos *novum* appellare quidquid præcellit. Regnum Patris eſt ſtatus gloriæ, quem Chriſtus poſt reſurrectionem ſuam adeptus eſt.

30. (u) Eraſmus vertit, *Cùm hymnum cecinissent*. Auguſtin. in Pſalm. 72. docet de ratione hymni eſſe ut canatur.

Digitized by Google

*Marc. 14. 27. Jo. 16. 32. * Zach. 13. 7. — 31. Tunc dicit illis Jeſus: * Omnes vos ſcandalum (x) patiemini in me in iſta nocte. Scriptum eſt enim: * Percutiam paſtorem: & diſpergentur oves gregis.

*Marc. 14. 28. & 16. 7. — 32. Poſtquam autem reſurrexero, * præcedam vos in Galilæam.

33. Reſpondens autem Petrus, ait illi: Etſi omnes ſcandalizati fuerint in te, ego numquam ſcandalizabor (y).

*Marc. 14. 30. Joan. 13. 38. — 34. Ait illi Jeſus: * Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cantet, ter (z) me negabis.

*Marc. 14. 31. Luc. 22. 33. — 35. Ait illi Petrus: * Etiam ſi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter, & omnes diſcipuli dixerunt.

36. Tunc venit Jeſus cum illis in villam (a), quæ dicitur Gethſemani, & dixit diſcipulis ſuis: Sedete hic, donec vadam illuc, & orem.

37. Et aſſumpto Petro, & duobus filiis Zebedæi, cœpit contriſtari, & mœſtus eſſe.

38. Tunc ait illis: Triſtis eſt anima mea uſque ad mortem: ſuſtinete hic, & vigilate mecum.

39. Et progreſſus puſillum, procidit in faciem ſuam, orans, & dicens: Pater mi, ſi poſſibile (b) eſt, tranſeat à me calix iſte: verumtamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu.

40. Et venit ad diſcipulos ſuos, & invenit eos dormientes, & dicit Petro: Sic non potuiſtis una hora vigilare mecum?

41. Vigilate, & orate, ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus (c) eſt, caro autem infirma.

42. Iterùm ſecundò abiit, & oravit, dicens: Pater mi, ſi non poteſt hic calix tranſire, niſi bibam illum, fiat voluntas tua.

43. Et venit iterùm, & invenit eos dormientes: erant enim oculi eorum gravati.

44. Et relictis illis, iterùm abiit, & oravit tertiò, eumdem ſermonem dicens.

45. Tunc venit ad diſcipulos ſuos, & dicit illis: Dormite (d) jam, & requieſcite: ecce appropinquavit hora, & Filius hominis tradetur in manus peccatorum.

46. Surgite eamus: ecce appropinquavit qui me tradet.

47. * Adhuc eo loquente, ecce Judas unus de duodecim venit, & cum eo turba multa cum gladiis & fuſtibus, miſſi à principibus ſacerdotum, & ſenioribus populi. — *Marc. 14. 43. Luc. 22. 47. Joan. 18. 3.

48. Qui autem tradidit eum, dedit illis ſignum, dicens: Quemcumque oſculatus fuero, ipſe eſt, tenete eum.

49. Et confeſtim accedens ad Jeſum, dixit (e): Ave Rabbi. Et oſculatus eſt eum.

50. Dixitque illi Jeſus: Amice, ad quid veniſti? Tunc acceſſerunt, & manus injecerunt in Jeſum, & tenuerunt eum.

51. Et ecce unus ex his, qui erant cum Jeſu, extendens manum, exemit gladium ſuum, & percutiens ſervum principis ſacerdotum amputavit auriculam ejus.

52. Tunc ait illi Jeſus: Converte gladium tuum in locum ſuum. * Omnes enim qui acceperint gladium (f), gladio peribunt. — * Gen. 9. 6. Apoc. 13. 10.

53. An putas, quia non poſſum rogare patrem meum, & exhibebit mihi modò pluſquam duodecim legiones Angelorum?

54. Quomodo ergo implebuntur Scripturæ, quia ſic oportet fieri?

55. * In illa hora dixit Jeſus turbis: Tamquam ad latronem exiſtis cum gladiis & fuſtibus comprehendere me: quotidie apud — * Iſ. 53. 10.

vos

31. (x) Non ſolùm fugiendo, ſed etiam ſpem reſurrectionis amittendo. *Percutiam paſtorem*, Zachar. 13. *Percute Paſtorem*: quod dicitur ad frameam Domini de qua illud præceſſit: *Suſcitare framea*.

33. (y) In eo peccat Petrus, quòd Domino contradicat, quòd ſe aliis præponat: ac de viribus ſuis nimiùm præſumat.

34. (z) Marcus cap. 14. *Priuſquam gallus bis vocem dederit*: Joannes cap. 13. *Antequam gallus cantet, ter me negabis*: Ante gallicinium, paulò ante diluculum: tametſi etiam galli media nocte cantare ſolent: quod tempus non dicitur gallicinium.

36. (a) Gr. *εἰς χωρίον*, in locum, ſeu in prædium ad radices montis Oliveti poſitum.

39. (b) Lucæ 22. Chriſtus ſciebat conditionem non ſubſiſtere, ſed voluit ſic orare inſtructionis & conſolationis noſtræ cauſa: neque inefficax illud deſiderium non moriendi, aut declaratio naturalis deſiderii, pugnat cum efficaci voluntate moriendi: *Verumtamen non ſicut ego volo*, deſiderio naturali: *Sed ſicut tu*, id volo voluntate rationali & deliberata, quæ ſemper eſt divinæ voluntati conformis, & naturali deſiderii voluntati perfectè dominatur. Unde nulla eſt inter utramque pugna; nec voluntas illa deſiderii naturalis erat abſoluta, ſed tantùm conditionalis. Naturæ ipſius ſenſum & carnis innoxiæ, ut à morte tam acerba immunis eſſet, Patri exponit: ſed divinæ voluntati ſuam ſtatim ſubjicit.

41. (c) Quamvis ſitis prompto & alacri animo ad ſubeunda mortis pericula, caro tamen eſt imbecilla, ac proinde vobis neceſſarium eſt orationis præſidium.

45. (d) *Dormite jam*: ſi poteſtis: nam ſtatim erant excitandi. Alii legunt per interrogationem: An dormitis?

49. (e) Ex uſu Judæorum oſculo ſe invicem ſalutabant: Lucæ 7. *Oſculum mihi non dediſti*.

52. (f) Privata auctoritate, ii mori debent, ex lege ſancita Gen. 9. mortis rei ſunt. Id fecit Petrus per modum defenſionis, ſed non expectato Domini reſponſo, cujus fortè ſilentium pro conſenſu accipiebat. Verba autem illa: *Omnes enim qui acceperint gladium*, ſic intelligenda ſunt, ut Deo, aut hominibus dent pœnas, & ſæpiſſimè violenta morte pereant qui privata auctoritate humanum fundunt ſanguinem.

Digitized by Google

vos ſedebam docens in templo, &c. non me tenuiſtis.

*Thren. 4. 20. *Marc. 14. 50.

56. Hoc autem totum factum eſt, * ut adimplerentur Scripturæ prophetarum. Tunc diſcipuli omnes *, relicto eo, fugerunt.

*Luc. 22. 54. Joann. 18. 24.

57. At illi tenentes Jeſum, * duxerunt ad Caipham (g) principem ſacerdotum, ubi Scribæ, & ſeniores convenerant.

58. Petrus autem ſequebatur eum à longè, uſque in atrium principis ſacerdotum. Et ingreſſus intrò, ſedebat cum miniſtris, ut videret finem.

59. Principes autem ſacerdotum, & omne concilium quærebant falſum teſtimonium contra Jeſum, ut eum morti traderent:

60. Et non invenerunt, cùm multi falſi teſtes (h) acceſſiſſent. Noviſſimè autem venerunt duo falſi teſtes,

*Joan. 2. 19.

61. Et dixerunt: Hic dixit: * Poſſum deſtruere templum Dei, & poſt triduum reædificare illud.

62. Et ſurgens princeps ſacerdotum, ait illi: Nihil reſpondes ad ea, quæ iſti adverſùm te teſtificantur?

63. Jeſus autem tacebat (i). Et princeps ſacerdotum ait illi: Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis ſi tu es Chriſtus Filius Dei.

*Sup. 16. 27. Rom. 14. 10. 1. Theſſ. 4. 15.

64. Dixit illi Jeſus: Tu dixiſti: verumtamen dico vobis, * amodò videbitis (k) Filium hominis ſedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli.

65. Tunc princeps ſacerdotum ſcidit veſtimenta ſua, dicens: Blaſphemavit: quid adhuc egemus teſtibus? ecce nunc audiſtis blaſphemiam:

66. Quid vobis videtur? At illi reſpondentes dixerunt: Reus eſt mortis.

*Iſa. 50. 6. Marc. 14. 65.

67. * Tunc expuerunt (l) in faciem ejus, & colaphis eum cæciderunt, alii autem palmas in faciem ejus dederunt,

68. Dicentes: Propheti za nobis, Chriſte, quis eſt qui te percuſſit?

*Luc. 22. 55. Joann. 18. 17.

69. * Petrus verò ſedebat foris in atrio (m): & acceſſit ad eum una ancilla, dicens: Et tu cum Jeſu Galilæo eras.

70. At ille negavit coram omnibus, dicens: Neſcio (n) quid dicis.

71. Exeunte autem illo januam, vidit eum alia ancilla (o), & ait his, qui erant ibi: Et hic erat cum Jeſu Nazareno.

72. Et iterùm negavit cum juramento: Quia non novi hominem.

73. Et poſt puſillum (p) acceſſerunt qui ſtabant, & dixerunt Petro: Verè & tu ex illis es: nam & loquela tua manifeſtum te facit.

74. Tunc cœpit deteſtari (q), & jurare quia non noviſſet hominem. Et continuò gallus cantavit.

75. Et recordatus (r) eſt Petrus verbi Jeſu, quod dixerat: Priùs quàm gallus cantet, ter me negabis. Et egreſſus foras, flevit amarè.

CAPUT XXVII.

Judas miſerè perit. Jeſus coram Pilato ſiſtitur; Barabbas ei præfertur. Jeſus flagellatur, ſpinis coronatur, crucem portat; veſtimenta ejus diviſa: crucifigitur cum latronibus.

1. MAnè autem facto, conſilium inierunt (a) omnes principes ſacer-

57. (g) Priùs ad Annam Caiphæ ſocerum duxerant, quem ille ad Caipham miſit.

60. (h) Qui eo animo venerant, ut Chriſtum perderent, & verba ejus immutabant: quodque de templo corporis ſui dixerat, ad templum ipſum materiale pravè detorquent: Joann. 2. *Solvite templum hoc*, i. e. ſi ſolveritis, *in tribus diebus excitabo illud*; quod utique objectum fuit imprimis Chriſto, ut exoſus plebi fieret.

63. (i) Nam ſciebat nihil profuturam reſponſionem. *Adjuro te*: Chriſtus ob Patris reverentiam ſilentium abrumpit.

64. (k) In extremo judicio. *A dextris virtutis Dei*, ad dexteram Dei omnipotentis.

67. (l) Graviſſimum ignominiæ genus, ex Numer. cap. 12. v. 14. uſitatum.

69. (m) Joannes cap. 18. verſ. 25. ait eum ſtetiſſe: utrumque verum eſt: ad ignem, ut fit, modò ſtans, modò ſedens, unà cum ſervis & miniſtris.

70. (n) Non intelligo quid dicis: quæ fuit prima negatio. Ancilla oſtiaria quæ illum introduxerat, ad lumen eum videns interrogavit obiter, & quaſi aliud agens, ex Luca: *Numquid & tu ex diſcipulis es hominis iſtius?* Quod & poſteà confirmavit, ex Matthæo & Marco: *Et tu cum Jeſu Galilæo eras*. Petrus ſe eum noſſe negavit primò: tum exiit ex atrio, non è domo: Marcus, *ante aulam*, i. e. in atrii veſtibulum, tumque gallus primum cantavit circa mediam noctem: niſi fortè poſt ſecundam negationem, aut paulò antè gallus cantaverit: nam ex Marco, jam Petrus veſtibulum domus ingreſſus fuerat.

71. (o) Et alius quidam, ex Luca: & ait ancilla circumſtantibus; *Et hic erat cum Jeſu Nazareno*. Quidam verbis ancillæ moti Petrum ad ignem reverſum interrogaverunt: *Numquid tu ex diſcipulis ejus es?* ex Joanne, cum urgeretur Petrus.

73. (p) Alius affirmabat eum cum Jeſu verè fuiſſe, Lucæ 22. 59. alii qui itidem adſtabant, id ipſum ex ejus loquela confirmabant, & cognatus Malchi imprimis, ut refert Joannes; is tamen ignorabat caſum fuiſſe à Petro cognatum; id enim illi objeciſſet.

74. (q) Gr. Mala imprecari, mendacio adjiciens perjurium.

75. (r) Jeſus reſpexit Petrum, cor ejus ad pœnitentiam movendo.

CAPUT XXVII.

1. & 2. (a) Cùm de crimine, cui judicium mortis erat addictum, agebatur: ſi ad legem Moſis id pertineret, de illo judicium ferre poterant; ſed executionem illud mandare citra præſidis auctoritatem non licebat. Jam utique ſtatuerant Chriſtum occidere: ſed manè facto, de mortis genere & modo deliberant; præterquàm aliquam juris formulam ſervare voluerunt, ne judicium illud de nocte factum, violentæ potius & tumultuoſæ necis ſpeciem, quam veri judicii formam habere videretur. Unde mane in templum convenerunt, ubi Synedrion erat congregatum.

Digitized by Google

cerdotum, & ſeniores populi adverſus Jeſum, ut eum morti traderent.

*Marc.15.1. Luc.23.1. Joann.18.28. 2. * Et vinctum adduxerunt eum, & tradiderunt Pontio Pilato præſidi.

3. Tunc videns Judas, qui eum tradidit, quòd damnatus eſſet; pœnitentia (b) ductus, retulit triginta argenteos principibus ſacerdotum, & ſenioribus,

4. Dicens: Peccavi, tradens ſanguinem juſtum. At illi dixerunt: Quid ad nos? tu videris.

5. Et projectis argenteis in templo, receſſit: * & abiens laqueo ſe ſuſpendit (c). *Act.1.18.

6. Principes autem ſacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam (d): quia pretium ſanguinis eſt.

7. Conſilio autem inito, emerunt (e) ex illis agrum figuli, in ſepulturam peregrinorum.

*Act.1.19. 8. * Propter hoc vocatus eſt ager ille, Haceldama (f), hoc eſt, ager ſanguinis, uſque in hodiernum diem.

9. Tunc impletum eſt, quod dictum eſt per Jeremiam (g) prophetam, dicentem: * Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, quem appretiaverunt à filiis Iſrael: *Zach.11.12.

10. Et dederunt eos in agrum figuli, ſicut conſtituit mihi Dominus.

*Marc.15.2. Luc.23.3. Joann.18.33. 11. Jeſus autem ſtetit ante præſidem, * & interrogavit eum præſes, dicens: Tu es Rex Judæorum? Dicit illi Jeſus: Tu dicis (h).

12. Et cùm accuſaretur à principibus ſacerdotum, & ſenioribus, nihil reſpondit.

13. Tunc dicit illi Pilatus: Non audis quanta adverſùm te dicunt teſtimonia?

14. Et non reſpondit ei ad ullum verbum, ita ut miraretur præſes vehementer.

15. Per diem autem ſolemnem conſueverat præſes populo dimittere unum vinctum, quem voluiſſent.

16. Habebat autem tunc vinctum inſignem, qui dicebatur Barabbas.

17. Congregatis ergo illis, dixit Pilatus: Quem vultis dimittam vobis, Barabbam (i), an Jeſum, qui dicitur Chriſtus?

18. Sciebat enim, quòd per invidiam tradidiſſent eum.

19. Sedente autem illo pro tribunali, miſit ad eum uxor ejus, dicens: Nihil tibi, & juſto illi: multa enim paſſa ſum hodie per viſum propter eum.

20. * Principes autem ſacerdotum, & ſeniores perſuaſerunt populis, ut peterent Barabbam, Jeſum verò perderent. *Marc.15.11. Luc.23.18. Joann.18.40.

21. Reſpondens autem præſes, ait illis: Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt: Barabbam. *Act.3.14.

22. Dicit illis Pilatus: Quid igitur faciam de Jeſu, qui dicitur Chriſtus?

23. Dicunt omnes: Crucifigatur (k). Ait illis præſes: Quid enim mali fecit? At illi

3. (b) Hic fortè ſperaverat fore ut Jeſus aliquo miraculo Sacerdotum conſilium eluderet. *Pœnitentia ductus*, ſed infructuoſa, non ſalutari, vel ex eo maximè, quòd eſſet ſpe veniæ & amore Dei deſtituta: nam, ut pulchrè S. Leo: *Nihil præter ſuum facinus cogitabat, habens timorem, non quo ſcelus vera juſtificatur, ſed quo conſcientia iniqua torquetur.* Infidelis ſæpe ex conſcientiæ ſtimulo dolet, idque maximè, ſi hominem innocentem & de ſe optimè meritum inſigni injuria affecerit. Cùm etiam in templo congregati, argenteos projecit ante pedes miniſtrorum. Idque longe eſt probabilius factum fuiſſe ante mortem Chriſti: non enim ait Evangeliſta Judam vidiſſe quod Chriſtus eſſet mortuus, ſed damnatus, ſcilicet in concilio Judæorum. Atque ex hoc Judæ facto colligitur, Synedrion, cui præerat Anna, in templo fuiſſe coactum.

5. (c) Petrus Act. 1. id ſupplet quod deeſt narrationi Matthæi, & hujus facti finem exprimit, cujus initium Matthæus enarravit.

6. (d) *Corban* קרבן, Hebr. & Syr. donum ſacrum ſignificat; eaque vox ad gazophylacium, ubi ſacra dona erant repoſita, tranſlata eſt.

7. (e) Illud admodùm veriſimile eſt, hoc factum fuiſſe poſt mortem Chriſti: ager autem ille exigui fuit pretii, quod exhauſtus eſſet & inutilis prorſus.

8. (f) Suſpicatur Mariana, hanc vocem ex Act. 1. inſertam fuiſſe narrationi Matthæi, cùm deſit in exemplaribus Græcis & Syriacis: *Uſque in hodiernum diem*; Perpetuò vocatus eſt, quaſi monimentum publicum iniquitatis.

9. (g) Plerique putant *Jeremiæ* nomen loco *Zachariæ*, cujus hoc eſt vaticinium cap. 11. incuria exſcriptorum irrepſiſſe: alii nec Jeremiam, nec Zachariam ab Evangeliſta nominatum, ſed ut plerumque alias, ſcriptum eſſe *per Prophetam dicentem*. Sic legitur in textu Syriaco, & quidam codices olim ita habuerunt, ex Auguſt. L. 3. de conſenſu Evangeliſtarum cap. 7. Alii id potiùs dictum eſſe à Jeremia volunt. Sed pro Zacharia ſcribas poſuiſſe Jeremiam veriſimilius eſt, quòd apud eum cap. 32. v. 9. fiat venditi agri mentio; cumque in tranſlatione 70. vix ullum hujus teſtimonii veſtigium reperirent. *Quem appretiaverunt*, ſeu æſtimaverunt: *Sicut præcepit mihi Dominus*, ut figura eſſet ejus quod aliquando futurum erat in paſſione Chriſti; adeò ut Zacharias hac in re fuerit typus Chriſti Domini, cujus pretium datum eſt figulo. Ac ſemper extiterunt codices, quibus nomen *Jeremiæ* deeſt, neque in Syriacis illud occurrit. Fieri etiam potuit, ut compendiaria ſcriptione pro *Zeja*, facta ſit *Ieja* lectio; aut quod videtur Sanctio, pars Prophetiæ extet apud Jeremiam, unde ſolum Jeremiam Matthæus citaverit, quod in aliis Evangeliſtis occurrit. Hujus verò Prophetiæ ſenſum magis quam verba reddidit Evangeliſta.

11. (h) Hebraiſmus, Verè dicis: ſed hoc ipſum interpretatur apud Joannem, *Regnum meum non eſt de hoc mundo*. Interrogationibus à Pilato identidem repetitis ſic Chriſtus ſuas aptavit reſponſiones, ut quæ vera erant, licèt Judæis odioſa, fateretur, calumnias judicio præſidis relinqueret; quæ ad cauſam nihil pertinebant, ſilentio involveret.

17. & 19. ([illegible]) Sceleratum, an innoxium. *Nihil*, Somnium terroribus plenum Deus huic mulieri injecerat, non ut Jeſum à morte eximeret, ſed ut ejus innocentiam hoc teſtimonio comprobaret.

23. 25. 26. 27. & 28. (k) Quod ſupplicium erat Romanis uſitatum adverſùs ſeditioſos. *Super nos*, Mors ejus vindicetur in nos, & filios noſtros, ſi hic eſt innocens: quæ ultio eſt conſecuta. *Flagellatum*, more Romanorum. *Univerſam cohortem*, Cohors erat pars decima legionis. *Chlamydem*, Veſtis erat regia & militaris, ut veriſimillimum eſt, valdè detrita.

Digitized by Google

illi magis clamabant, dicentes: Crucifigatur.

24. Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, ſed magis tumultus fieret: accepta aqua, lavit manus coram populo, dicens: Innocens ego ſum à ſanguine juſti hujus: vos videritis.

25. Et reſpondens univerſus populus, dixit: Sanguis ejus ſuper nos, & ſuper filios noſtros.

26. Tunc dimiſit illis Barabbam: Jeſum autem flagellatum tradidit eis, ut crucifigeretur.

27. Tunc milites præſidis ſuſcipientes
*Marc.15.16. Jeſum in prætorium, * congregaverunt ad eum univerſam cohortem.

Pſ.21.17. 28. Et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei:

*Joan.19.2. 29. * Et plectentes coronam de ſpinis, poſuerunt ſuper caput ejus, & arundinem in dextera ejus. Et genu flexo ante eum, illudebant ei, dicentes: Ave rex Judæorum.

30. Et exſpuentes in eum, acceperunt arundinem, & percutiebant caput ejus.

31. Et poſtquam illuſerunt ei, exuerunt eum chlamyde, & induerunt eum veſtimentis ejus, & duxerunt eum ut crucifigerent.

*Marc.15.21. Luc.23.26. 32. * Exeuntes autem invenerunt hominem (l) Cyrenæum, nomine Simonem: hunc angariaverunt ut tolleret crucem ejus.

*Marc.15.22. Luc.23.33. Joann.19.17. 33. * Et venerunt in locum, qui dicitur Golgotha, quod eſt Calvariæ locus.

34. Et dederunt ei vinum bibere cum felle miſtum. Et cùm guſtaſſet, noluit bibere.

35. Poſtquam autem crucifixerunt (m)
*Marc.15.24. Luc.23.34. Joan.19.23. *Pſ.21.19. eum, * diviſerunt veſtimenta ejus, ſortem mittentes: ut impleretur quod dictum eſt per Prophetam dicentem, * Diviſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem.

36. Et ſedentes ſervabant eum.

37. Et impoſuerunt ſuper caput ejus cauſam ipſius ſcriptam: HIC EST JESUS REX JUDÆORUM.

38. Tunc crucifixi ſunt cum eo duo latrones: unus à dextris, & unus à ſiniſtris.

39. Prætereuntes autem blaſphemabant eum, moventes capita ſua,

40. Et dicentes: * Vah qui deſtruis templum Dei, & in triduo illud reædificas: ſalva temetipſum: ſi Filius Dei es, deſcende (n) de cruce. *Joan.2.19.

41. Similiter & principes ſacerdotum illudentes cum Scribis, & ſenioribus dicebant:

42. Alios ſalvos fecit, ſeipſum non poteſt ſalvum facere: * ſi rex Iſrael eſt, deſcendat nunc de cruce, & credimus ei: *Sap.2.18.

43. * Confidit in Deo, liberet nunc, ſi vult (o) eum: dixit enim: Quia Filius Dei ſum. *Pſ.21.9.

44. Idipſum autem & latrones, qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei.

45. A ſexta (p) autem hora tenebræ factæ ſunt ſuper univerſam terram uſque ad horam nonam.

46. Et circa horam nonam clamavit (q) Jeſus voce magna, dicens: * Eli, Eli, lamma ſabacthani? hoc eſt: Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquiſti me? *Pſ.21.2.

47. Quidam autem illic ſtantes, & audientes, dicebant: Eliam vocat iſte.

48. Et continuò currens unus ex eis acceptam ſpongiam (r) implevit aceto, & impoſuit arundini, & dabat ei bibere.

49. Cæteri verò dicebant: Sine, videamus an veniat Elias liberans eum.

50. Jeſus autem iterùm clamans voce magna, emiſit ſpiritum.

51. * Et ecce velum templi ſciſſum eſt in duas partes à ſummo uſque deorſum, & terra (ſ) mota eſt, & petræ ſciſſæ ſunt. *2.Par.3.14.

52. Et

32. & 34. (l) Ruſticum: vox Syriaca oppidum, aut villam ſignificat. *Vinum*. Myrrhatum, ait Marcus, nempe amarum valdè, & forſan abſinthio, imò & felle miſtum: Gr. ὄξος μετὰ χολῆς, acetum forte, aut vinum evanidum myrrha dilutum.

35. (m) Quatuor clavis affixerunt: non enim ligabant pedes & manus, ſed figebant, ſuppedaneo ſubjecto. Plautus in Moſtellaria actu 2. Ego dabo ei talentum primus qui in crucem excucurrerit, ſed ea lege, ut affigantur bis pedes, bis brachia. Cùm hæc verba, *Ut impleretur*, deſint in pleriſque MSS. Græcis, multi exiſtimant ex Joannis cap. 19. ea eſſe deſumpta. *Diviſerunt ſibi veſtimenta ejus*; nudus adeò crucifixus eſt, & impleta eſt Prophetia Pſalmi 21. & Iſaiæ 53. *Et cum iniquis deputatus eſt*.

40. (n) Non fecit quod petebant, ut nos ſalvos faceret, & majus aliquid facturus erat è ſepulchro ſurrecturus. Quin etiam ſi de cruce deſcendiſſet, non proptereà credidiſſent, cùm non crediderint reſurgenti, & tot miraculis in cruce factis.

43. (o) Græc. *Si diligit eum*. *Latrones*, ſub initium fortaſſe, aut per ſyllepſim pluralis numerus pro ſingulari uſurpatur.

45. (p) In ipſo meridie: *Super univerſam terram*, cujus rei meminit Phlegon Adriani libertus apud Euſebium.

46. (q) Voce magna: ut palàm faceret ſe ſua voluntate mori: *Eli, Eli, lamma ſabacthani*, quod eſt initium Pſalmi 21. ut omnes intelligerent Pſalmum integrum ad ſe pertinere. Vulgari idiomate hæc verba Jeſus protulit: quem nec milites, qui aderant, nec Judæi peregrini, ſeu Helleniſtæ intelligebant. *Eli* אלי, *Lamma* למא, *Sebach* שבק, voces illæ erant Syriacæ, non Hebraicæ, quales ſunt in Pſalmo 21.

48. (r) Quam arundini impoſuit, ut vitam ejus produceret, expectans an veniret Elias ad deponendum eum.

51. (ſ) *Toto orbe*: ut de Bithynia teſtatur Phlegon apud Euſebium. *Et velum*, quod erat ante propitiatorium, magno argumento Judaicas cæremonias, & ſa-

Digitized by Google

52. Et monumenta aperta (t) ſunt: & multa corpora Sanctorum, qui dormierant, ſurrexerunt.

53. Et exeuntes de monumentis poſt reſurrectionem ejus, venerunt in ſanctam civitatem, & apparuerunt multis.

54. Centurio autem, & qui cum eo erant, cuſtodientes Jeſum, viſo terræmotu, & his quæ fiebant, timuerunt valdè, dicentes: Verè Filius Dei erat iſte.

55. Erant autem ibi mulieres multæ à longè, quæ ſecutæ erant Jeſum à Galilæa, miniſtrantes ei:

56. Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Jacobi & Joſeph (u) mater, & mater filiorum Zebedæi.

* Mar.15. 42. Luc.23.50. Joann.19.38. 57. * Cùm autem ſerò factum eſſet, venit quidam homo dives ab Arimathæa (x), nomine Joſeph, qui & ipſe diſcipulus erat Jeſu.

58. Hic acceſſit ad Pilatum, & petiit corpus Jeſu. Tunc Pilatus juſſit reddi corpus.

59. Et accepto corpore, Joſeph involvit illud in ſindone munda.

60. Et poſuit illud in monumento ſuo novo (y), quod exciderat in petra. Et advolvit ſaxum magnum ad oſtium monumenti, & abiit.

61. Erat autem ibi Maria Magdalene, & altera Maria, ſedentes contra ſepulchrum.

62. Altera autem die, quæ eſt poſt Paraſceven, convenerunt principes ſacerdotum & Phariſæi ad Pilatum,

63. Dicentes: Domine, recordati (z) ſumus, quia ſeductor ille dixit adhuc vivens: Poſt tres dies reſurgam.

64. Jube ergo cuſtodiri ſepulchrum uſque in diem tertium: ne fortè veniant diſcipuli ejus, & furentur eum, & dicant plebi: Surrexit à mortuis: & erit noviſſimus error pejor priore.

65. Ait illis Pilatus: Habetis cuſtodiam, ite, cuſtodite ſicut ſcitis.

66. Illi autem abeuntes, munierunt ſepulchrum, ſignantes lapidem, cum cuſtodibus.

CAPUT XXVIII.

Chriſti reſurrectio, cuſtodibus perterritis, & revoluto lapide ab Angelo. Apparitio Angelorum ſanctis mulieribus; Jeſus undecim Apoſtolis ſe videndum præbet, Baptiſmum inſtituit, ac pollicetur ſe Eccleſiæ ſemper affuturum.

1. VEſpere (a) autem ſabbati, quæ luceſcit in prima ſabbati, venit Maria Magdalene, & altera Maria, videre ſepulchrum. Mar.16.1. Joann.20.1.

2. Et ecce terræmotus factus (b) eſt magnus: Angelus enim Domini deſcendit de cœlo: & accedens revolvit lapidem, & ſedebat ſuper eum:

3. Erat autem aſpectus ejus ſicut fulgur, & veſtimentum ejus ſicut nix.

4. Præ-

---

criſicia ceſſaſſe, velamen legis ſublatum, cœlum antea clauſum per Chriſti mortem eſſe apertum.

52. (t) Non veterum Sanctorum, qui agnitì non fuiſſent, ſed eorum qui in Chriſtum crediderant, nec ita pridem mortui fuerant, quique poſt reſurrectionem Chriſti multis apparuerunt. Erant apud Judæos ſepulchra communia, quæ aperta ſunt in morte Chriſti: poſt reſurrectionem quidam ex iis, qui fideles erant, multis apparuerunt ingreſſi civitatem.

56. (u) Gr. Ἰωσῆ, Joſe; *Mater filiorum Zebedæi*, quæ à Marco *Salome* appellatur: ut Maria mater Jacobi minoris, Maria Cleophæ.

57. (x) Quidam putant eſſe Ramatha patriam Samuelis.

60. (y) Quare in novo? Reſp. Ambroſius ſcribens in Lucam: Ne alius ſuſcitatus à perfidis diceretur.

63. & 64. (z) Joan. 2. *Solvite templum hoc*. Vel ex fama ab Apoſtolis ſparſa: recordati ſunt Judæi non fide, ſed metu inducti. *Pejor priore*, Firmior eu reſurrectionis perſuaſione.

CAPUT XXVIII

1. (a) Gr. *Serò Sabbatorum*, dies hebdomadæ, dies Sabbatorum dicuntur. Itaque ſub finem hebdomadæ, vel *veſpere*, id eſt, de nocte, *quæ luceſcit in prima ſabbati*, ſub finem noctis: Græc. *illuceſcente*, n mirum die, *in primam Sabbatorum*, ſeu in primum hebdomadæ diem: vel illuceſcente diluculo in prima Sabbati. *Et altera Maria*, Ambroſ. L. 3. de virginitate, exiſtimat eam fuiſſe Matrem Domini. Alii matrem Jacobi eſſe cenſent, ex Luca cap. 24. 10. Matthæus duas tantùm commemorat, Marcus his addit Mariam Salome; Lucas hoc pietatis officium iis tribuit mulieribus, quæ à Galilæa ſecutæ erant Jeſum. Habita ratione temporis, quo profectæ ſunt, nulla eſt inter Evangeliſtas diſſenſio. Matthæus eas adveniſſe *nocte Sabbatorum*, ut dictum eſt, aut exacto die Sabbbati; Joannes, *cùm adhuc tenebræ eſſent*, quod de profectione earum eſt intelligendum: ex Luca & Marco profectæ ſunt valdè manè: Marcus addit eas adveniſſe *orto jam ſole*, nempe jam de die.

2. (b) Factus fuerat. *Deſcendit*, Deſcenderat, ut veritatem reſurrectionis demonſtraret, & ſanctis mulieribus aditum ad ſepulchrum pararet. Nam Chriſtus è ſepulchro clauſo, ex omnium SS. Patrum conſenſu reſurrexit.

4. Præ timore autem ejus exterriti (c) ſunt cuſtodes, & facti ſunt velut mortui.

5. Reſpondens autem Angelus dixit mulieribus (d): Nolite timere vos: ſcio enim, quòd Jeſum, qui crucifixus eſt, quæritis:

6. Non eſt hìc: ſurrexit enim, ſicut dixit: venite, & videte locum, ubi poſitus erat Dominus.

7. Et citò euntes dicite diſcipulis ejus, quia ſurrexit: & ecce præcedit vos in Galilæam: ibi eum videbitis: ecce prædixi (e) vobis.

8. Et exierunt citò de monumento cum timore, & gaudio magno, currentes nuntiare diſcipulis ejus (f).

9. Et ecce Jeſus occurrit (g) illis, dicens: Avete. Illæ autem acceſſerunt, & tenuerunt pedes ejus, & adoraverunt eum.

10. Tunc ait illis Jeſus: Nolite timere; ite, nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam, ibi me videbunt.

11. Quæ cùm abiiſſent, ecce quidam de cuſtodibus venerunt in civitatem, & nuntiaverunt principibus ſacerdotum omnia, quæ facta fuerant.

12. Et congregati cum ſenioribus, conſilio accepto, pecuniam copioſam dederunt militibus,

13. Dicentes: Dicite quia diſcipuli ejus nocte venerunt, & furati ſunt eum, nobis dormientibus.

14. Et ſi hoc auditum fuerit à præſide, nos ſuadebimus ei, & ſecuros vos faciemus.

15. At illi accepta pecunia, fecerunt ſicut erant edocti. Et divulgatum eſt verbum iſtud apud Judæos, uſque in hodiernum diem.

16. Undecim autem diſcipuli abierunt in Galilæam (h) in montem, ubi conſtituerat illis Jeſus.

17. Et videntes eum adoraverunt: quidam autem dubitaverunt (i).

18. Et accedens Jeſus locutus eſt eis, dicens: Data eſt mihi omnis poteſtas (k) in cœlo, & in terra.

19. * Euntes ergo docete (l) omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti: *Marc. 16. 15.

20. Do-

4. (c) Non Chriſto reſurgente: neque enim congruum erat, ut impia illa militum turba Chriſtum glorioſe reſurgentem primùm videret: ſed Angelo viſo, & terræ motu ſunt exterriti, quaſi viſo ſpectro.

5. (d) Quæ ex Marco ingreſſæ erant monumentum, ſeu anteriorem cryptam: nam duplici crypta ſepulchrum conſtabat.

7. (e) Marcus, *Sicut dixit vobis*: Matth. εἶπον, *dixi*, fortè pro εἶπεν, *dixit*; non enim Angelus prædixerat. *Præcedit*, Mox præceſſurus eſt.

8. (f) A monumento redeuntibus. Voluit Dominus reſurrectionem primùm diſcipulis innoteſcere per mulieres, ut habeant cauſam dubitandi & explorandi antequam crederent, & per illorum dubitationem fides reſurrectionis magis in nobis firmaretur: quæ autem viderint piæ mulieres, ad Apoſtolos referunt. Summa eſt, *Angelum deſcendiſſe*; duos eſſe viſos Angelos ſcribunt Lucas & Joannes: ſed Matthæus & Marcus illius tantùm meminere, qui mulieres eſt allocutus. Et quidem ea eſt commoda rem omnem, ut geſta fuit, diſponendi ratio, quam Auctor Analyſeos Gallicæ ſic exponit: Cùm mulieres ad ſepulchrum veniſſent, & intraſſent, neminem viderunt; nam Angelus qui ſuper lapidem ſedebat, iis ſe manifeſtum non fecit. Ingreſſæ in monumentum, & non invento Chriſti corpore, quid agerent, incertæ prorſùs erant. Maria Magdalene, relictis aliis ad ſepulchrum, cucurrit ad Petrum & Joannem, ut legimus Joann. 20. Aliò tranſlatum corpus exiſtimabat. Tum exiit Petrus cum Joanne, & ambo venerunt ad monumentum, quos ſecuta eſt Maria: illi ſudarium & linteamina ſeparatim poſita invenerunt, tum domum redière relictis mulieribus: Maria longiùs in hortum progreſſa, ſi fortè locum ubi corpus Domini abſcondiſſent, inveniret. Aliæ mulieres paulò pòſt euntes, in priori ſpelunca, ſeu in veſtibulo offenderunt Angelos. Maria poſtquam fruſtrà quæſiiſſet corpus Chriſti, rediit ad monumentum, cùm aliæ mulieres juſſu Angelorum ad Apoſtolos nuntiatum iviſſent, quæ ab Angelis acceperant. Cùm Maria inclinata vidiſſet Angelos, exiſtimavit hos eſſe homines eò miſſos, poſtquam ipſa egreſſa fuerat. Cùm reverteretur, vidit Jeſum, quem hortulanum eſſe credidit, cùm aliæ mulieres eſſent adhuc in via.

9. (g) Maria interim ſuperveniens, earum teſtimonio ſuum quoque adjecit. Sic omnia ſibi conſtant: obſcurior autem viſa eſt rei geſtæ hiſtoria, quòd citiùs, quàm par eſſet, Angelos mulieribus apparuiſſe, & Magdalenam ſemper cum iis fuiſſe plerique exiſtimarint. Sed expoſito reditu ejus ad ſepulchrum, res ſuo quæque ordine, ritè diſponuntur. Alii paulo aliter ſeriem ipſam narrationis pertexunt: conſenſus quidem Evangeliſtarum non nimis eſt perſpicuus Ingreſſis mulieribus in ſepulchri anterius cubiculum; Angelus ſpecie juvenis apparuit, qui ita illas eſt affatus: *Nolite timere*, Matth. v. 5. & ſequentibus: cùm autem in ſepulchrum ipſum introeuntes corpus Domini non invenirent, in ipſo egreſſu duos vident Angelos lumine fulgentes, qui illas ſic affati ſunt, ut habemus Lucæ 24. 6. tum ex metu & gaudio concuſſæ citò abierunt Jeroſolymam, quæque viderant & audierant, Apoſtolis narravere; *Et viſa ſunt ante illos ſicut deliramentum*, Lucæ 24. Ex cap. 20. 2. Joannis, Maria Magdalene venit ad Petrum & Joannem, tum ambo Apoſtoli cucurrerunt, eaque rurſùs ad monumentum rediit orto jam ſole, ubi vidit duos Angelos ſedentes in ſepulchro, qui eam rogarunt cur fleret; tum ea è ſpecu egreſſa Jeſum vidit, quem hortulanum putabat. Unde Marcus, cap. 16. ait Jeſum apparuiſſe primò Mariæ Magdalenæ, tum aliis mulieribus, vel prope ſepulchrum, vel in via.

16. (h) Ea videtur ſolemnis apparitio, in qua viſus eſt plus quingentis fratribus, 1. Cor. 15. 6.

17. (i) Vel eſt enallage, pluralis numerus pro ſingulari; vel alii ab Apoſtolis dubitaverunt.

18. (k) Super omnem Eccleſiam: *Et ipſum dedit caput ſuper omnem Eccleſiam*, Epheſ. 1. 22. Data quidem illi eſt poteſtas, *& conſtitutus eſt rex ſuper Sion montem ſanctum ejus*, in ipſa Incarnatione, *cùm Verbum caro factum eſt*; tum enim rex & ſacerdos fuit conſtitutus. Sed executio utriuſque poteſtatis in opportunum tempus dilata eſt. Atque hujus poteſtatis participes fecit Apoſtolos, & ejus ſucceſſores, non regni temporalis, quod regnum Pilato dixit non eſſe de hoc mundo.

19. & 20. (l) Apoſtolicas functiones his verbis complectitur; poteſtatem docendi non ſolùm quæ ad fidem, ſed etiam quæ ad mores pertinent: *Omnia quæcumque mandavi vobis*, ut adminiſtrationem Sacramentorum, quorum primum & maximè neceſſarium eſt Baptiſmus. *In nomine Patris*, in virtute, efficacia, auctoritate, ut Marci 16. *In nomine meo ejicient dæmonia*, Græc. εἰς τὸ ὄνομα, in nomen Patris, adſcribentes

Digitized by Google

20. Docentes eos ſervare omnia quæcumque mandavi vobis. Et ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus, uſque ad conſummationem ſeculi.

eorum numero : *Et interpretantes eos*, qui SS. Trinitatis fidem profitentur ; idque invocato nomine Patris, &c. Quæ eſt forma Apoſtolis tradita. *Et ecce ego vobiſcum ſum* ; adeſt in Eccleſia perpetua ſucceſſio & promiſſio, qua ſe adfuturum Eccleſiæ ad finem uſque mundi pollicetur. Quæ promiſſio Synagogæ numquam facta fuit. Promiſſio eſt abſoluta, non ex conditione ſuſpenſa : hæc cùm ad fidei integritatem, tum ad vitæ ſanctitatem pertinet, cùm utraque ad ſalutem ſit neceſſaria.

SANCTUM JESU CHRISTI EVANGELIUM SECUNDUM MARCUM.

M*ARCUS Petri diſcipulus Romæ ſcripſit Evangelium, quod Petrus approbavit, ut Lib. 13. cap. 7. Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ teſtatur Euſebius. Veteres penè omnes in eadem fuerunt ſententia, ea ſcripſiſſe, quæ à Petro, & ab aliis acceperit Apoſtolis.* Marcus, *ait Irenæus*, Interpres, & ſectator Petri, Evangelium ſuum à prædicatione Joannis incipit. *Hoc enim illi erat propoſitum, ut acta Jeſu Chriſti enarraret, ex quo Dominus miniſterium ſuum obire cœpit. Latinè, an Græcè ſcripſerit, incertum eſt. Alius eſt à Marco, qui Act. 12. vocatur Joannes. Miſſus eſt à Petro Alexandriam, cujus per 19. annos rexit Eccleſiam.*

CAPUT PRIMUM.

Marcus à prædicatione Joannis ſuum orditur Evangelium. Jeſus ab eo baptizatus in deſertum ſe recipit, ubi poſt 40. dierum jejunium tentatur à diabolo. Tum Joanne in carcerem conjecto prædicat regnum Dei in Galilæa. Petrum & Andream, Jacobum & Joannem vocat ad Apoſtolatum; ejicit dæmones, & varios ſanat languores.

1. INITIUM (a) Evangelii Jeſu Chriſti, Filii Dei.
2. Sicut ſcriptum eſt in Iſaia propheta : * Ecce ego
mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.
3. * Vox clamantis in deſerto : Parate viam Domini, rectas facite ſemitas ejus.
4. Fuit

* *Malach.* 3. 1.

* *Iſ.* 40. 3. *Mat.* 3. 3. *Luc.* 3. 4. *Joan.* 1. 23.

CAP. I. 1. & 2. (a) Hic titulus Libri videtur eſſe, cujus hæc eſt ſententia : Hoc evangelium, ſeu Evangelica prædicatio incipit ab eo ipſo, quod ſcriptum eſt in Iſaia Propheta : vel prædicatio Evangelica hoc habuit principium, quod Prophetæ, Iſaias nimirùm & Malachias habiturum eſſe prædixerant. Nam quæ referuntur verba in Iſaia & in Malachia occurrunt. Unde Græci codices habent, In Prophetis. Pars prior eſt Malachiæ : *Ego mitto Angelum meum*, &c. Pars poſterior Iſaiæ, quem ſolum codices Latini nominant, quòd vis probationis præcipuè his verbis continetur : *Vox clamantis in deſerto*, quæ ex cap. 40. Iſaiæ deſumuntur. Suſpicatur Mariana has voces *in Prophetis*, & *in Iſaia* ex margine tranſiiſſe in contextum, quòd codex Gothicus & vetus, quo utebatur, hoc tantùm habeat, *Sicut ſcriptum eſt*. Sed utriuſque Prophetæ teſtimonium cùm idem ſit, potuit illi Prophetæ attribui, qui antiquior eſt tempore, Iſaiæ nimirum.

Digitized by Google

4. Fuit Joannes in deſerto baptizans, & prædicans baptiſmum pœnitentiæ (b) in remiſſionem peccatorum.

* Matth. 3. 5.
5. * Et egrediebatur ad eum omnis Judææ regio, & Jeroſolymitæ univerſi, & baptizabantur ab illo in Jordanis flumine confitentes peccata ſua.

* Matth. 3. 4. * Lev. 11. 22.
6. * Et erat Joannes veſtitus pilis cameli, & zona pellicea circa lumbos ejus, & * locuſtas & mel ſilveſtre edebat. Et prædicabat dicens:

* Matth. 3. 11. Luc. 3. 16. Joan. 1. 27. * Act. 1. 5. & 2. 4. & 11. 16. & 19. 4.
7. * Venit fortior me poſt me: cujus non ſum dignus procumbens ſolvere corrigiam calceamentorum ejus.

8. * Ego baptizavi vos aqua, ille verò baptizabit vos Spiritu ſancto.

9. Et factum eſt: in diebus illis venit Jeſus à Nazareth Galilææ: & baptizatus eſt à Joanne in Jordane.

* Luc. 3. 21. Joan. 1. 32.
10. Et ſtatim aſcendens de aqua, vidit cœlos apertos, * & Spiritum tamquam columbam deſcendentem, & manentem in ipſo.

11. Et vox facta eſt de cœlis: Tu es filius meus dilectus, in te complacui.

* Matth. 4. 1. Luc. 4. 1.
12. * Et ſtatim Spiritus expulit (c) eum in deſertum.

13. Et erat in deſerto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: & tentabatur à ſatana, eratque cum beſtiis, & Angeli miniſtrabant illi.

* Matth. 4. 12. Luc. 4. 14. Joan. 4. 43.
14. * Poſtquam autem traditus eſt Joannes, venit Jeſus in Galilæam, prædicans Evangelium regni Dei,

15. Et dicens: Quoniam impletum eſt tempus (d), & appropinquavit regnum Dei: pœnitemini, & credite Evangelio.

* Matth. 4. 18. Luc. 5. 2.
16. * Et præteriens ſecus Mare Galilææ, vidit Simonem, & Andream fratrem ejus, mittentes retia in mare, (erant enim piſcatores.)

17. Et dixit eis Jeſus: Venite poſt me, & faciam vos fieri piſcatores hominum.

18. Et protinùs relictis retibus, ſecuti ſunt eum.

19. Et progreſſus inde puſillum, vidit Jacobum Zebedæi, & Joannem fratrem ejus, & ipſos componentes retia in navi:

20. Et ſtatim vocavit illos. Et relicto patre ſuo Zebedæo in navi cum mercenariis, ſecuti ſunt eum.

* Matth. 4. 13. Luc. 4. 31.
21. * Et ingrediuntur Capharnaum: & ſtatim ſabbatis ingreſſus in ſynagogam, docebat eos.

* Matth. 7. 28. Luc. 4. 32.
22. * Et ſtupebant ſuper doctrina ejus: erat enim docens eos, quaſi poteſtatem habens (e), & non ſicut Scribæ.

* Luc. 4. 33.
23. * Et erat in ſynagoga eorum homo in ſpiritu immundo: & exclamavit,

24. Dicens: Quid nobis, & tibi Jeſu Nazarene: veniſti perdere nos? ſcio qui ſis, Sanctus Dei.

25. Et comminatus eſt ei Jeſus, dicens: Obmuteſce, & exi de homine.

26. Et diſcerpens eum ſpiritus immundus, & exclamans voce magna exiit ab eo.

27. Et mirati ſunt omnes, ita ut conquirerent inter ſe dicentes: Quidnam eſt hoc? quænam doctrina hæc nova? quia in poteſtate etiam ſpiritibus immundis imperat, & obediunt ei.

28. Et proceſſit rumor ejus ſtatim in omnem regionem Galilææ.

* Matth. 8. 14. Luc. 4. 38.
29. * Et protinùs egredientes de ſynagoga, venerunt in domum Simonis, & Andreæ, cum Jacobo, & Joanne.

30. Decumbebat autem ſocrus Simonis febricitans: & ſtatim dicunt ei de illa.

31. Et accedens elevavit eam, apprehenſa manu ejus: & continuò dimiſit eam febris, & miniſtrabat eis.

32. Veſpere autem facto cùm occidiſſet ſol, afferebant ad eum omnes malè habentes, & dæmonia habentes:

33. Et erat omnis civitas congregata ad januam.

34. Et curavit multos (f), qui vexabantur

4. (b) Ut peccatorum remiſſionem conſequerentur per Chriſtum, per Baptiſmum cum pœnitentia conjunctum, nimirùm unà cum peccatorum confeſſione, & actionibus exterioribus pœnitentiæ.

12. (c) Non vim, ſed efficaciam Spiritus, quo agebatur, deſignat.

15. (d) A Prophetis prædictum, tempus nimirùm adventus Meſſiæ.

22. 23. 24. & 25. (e) In docendi modo, & auctoritate cum miraculis conjuncta. *In ſpiritu immundo*; Qui ad libidines & ſpurcitias incitabat. *Scio qui ſis*; Vehementer ſuſpicabatur eum filium Dei eſſe. Gr. *Ille ſanctus*. *Obmuteſce*; Nolebat ſe mendacis dæmonis teſtimonio approbari.

34. 44. & 45. (f) Matth. 8. 16. Gr. *Omnes*, qui ſeſe offerebant. *Principi*, Gr. *Sacerdoti*: nam jus illud erat cujuslibet Sacerdotis. *Nemini dixeris*, Hæc verba non ſunt prohibentis, ſed ad inſtructionem noſtram dicta, ne quæramus humanam gloriam. *Diffamare*, eſt *publicare*.

*Luc. 4. 41. tur, variis languoribus, * & dæmonia multa ejiciebat, & non ſinebat ea loqui, quoniam ſciebant eum.

35. Et diluculò valdè ſurgens, egreſſus abiit in deſertum locum, ibique orabat.

36. Et proſecutus eſt eum Simon, & qui cum illo erant.

37. Et cùm inveniſſent eum, dixerunt ei: Quia omnes quærunt te.

38. Et ait illis: Eamus in proximos vicos, & civitates, ut & ibi prædicem: ad hoc enim veni.

39. Et erat prædicans in ſynagogis eorum, & in omni Galilæa, & dæmonia ejiciens.

* Matth. 8. 2. 40. * Et venit ad eum leproſus deprecans eum: & genu flexo dixit ei: Si vis, potes me mundare.
Luc. 5. 12.

41. Jeſus autem miſertus ejus, extendit manum ſuam: & tangens eum, ait illi: Volo. Mundare.

42. Et cùm dixiſſet, ſtatim diſceſſit ab eo lepra, & mundatus eſt.

43. Et comminatus eſt ei, ſtatimque ejecit illum:

44. Et dicit ei: Vide nemini dixeris: ſed vade, oſtende te principi ſacerdotum,
* Lev. 14. 2. & offer pro emundatione tua, * quæ præcepit Moyſes in teſtimonium illis.

45. At ille egreſſus cœpit prædicare, & diffamare ſermonem, ita ut jam non poſſet manifeſtè introire in civitatem, ſed foris in deſertis locis eſſet, & conveniebant ad eum undique.

CAPUT II.

Chriſtus ſanat paralyticum, cujus primum peccata dimittit: Matthæum ſedentem in telonio vocat: murmur Phariſæorum: ſpicæ velluntur à diſcipulis.

Matth. 9. 1. 1. ET iterùm intravit Capharnaum poſt dies,

2. Et auditum eſt quòd in domo eſſet, & convenerunt multi, ita ut non caperet neque ad januam (a), & loquebatur eis verbum.

* Luc. 5. 18. 3. * Et venerunt ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur.

4. Et cùm non poſſent offerre eum illi præ turba, nudaverunt tectum ubi erat: & patefacientes ſubmiſerunt grabatum, in quo paralyticus jacebat.

5. Cùm autem vidiſſet Jeſus fidem illorum, ait paralytico: Fili, dimittuntur tibi peccata tua.

6. Erant autem illic quidam de Scribis ſedentes, & cogitantes in cordibus ſuis:

7. Quid hic ſic loquitur? blaſphemat.
* Quis poteſt dimittere peccata, niſi ſolus Deus? * Job 14. 4. Iſa. 43. 25.

8. Quo ſtatim cognito Jeſus ſpiritu ſuo (b), quia ſic cogitarent intra ſe, dicit illis: Quid iſta cogitatis in cordibus veſtris?

9. Quid eſt facilius (c) dicere paralytico: Dimittuntur tibi peccata; an dicere: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula?

10. Ut autem ſciatis quia Filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata, (ait paralytico)

11. Tibi dico: Surge, tolle grabatum tuum, & vade in domum tuam.

12. Et ſtatim ſurrexit ille: & ſublato grabato, abiit coram omnibus, ita ut mirarentur omnes, & honorificarent Deum, dicentes: Quia numquam ſic vidimus.

13. Et egreſſus eſt rurſus ad mare: omniſque turba veniebat ad eum, & docebat eos.

14. * Et cùm præteriret, vidit Levi (d) Alphæi ſedentem ad telonium, & ait illi: Sequere me. Et ſurgens ſecutus eſt eum. * Matth. 9. 9. Luc. 5. 27.

15. Et factum eſt, cùm accumberet in domo illius, multi publicani, & peccatores ſimul diſcumbebant cum Jeſu, & diſcipulis ejus: erant enim multi, qui & ſequebantur eum.

16. Et

CAP. II. 2. & 4. (a) Gr. *Nec qua ad januam*; Loca caperent eos qui aderant. *Nudaverunt*: Gr. *Detexerunt*.

8. (b) Spiritu ſancto, aut ſuo, non alieno: nemo enim id illi renuntiare potuit quod cogitabant. Quod magnum erat Divinitatis argumentum, aliorum cogitationes ſpiritu ſuo cognoſcere.

9. (c) Ut ſciatis me id poſſe facere, ac dimittere ejus peccata, mox id effectum dabo, idque ſigno manifeſto. Loquitur ſecundùm eorum opinionem. Apertè demonſtrari non poterat dimiſſa eſſe peccata; ſed dicendo, *Surge & ambula*, adeò ut dictum res ſequeretur, difficilius iis videbatur: cùm tamen ſanare ægrotum facilius eſſet, quam peccata dimittere.

14. (d) Matthæum filium Alphæi. Hoc nomine Marcus & Lucas Matthæum deſignant.

Digitized by Google

16. Et Scribæ & Phariſæi videntes quia manducaret cum publicanis, & peccatoribus, dicebant diſcipulis ejus: Quare cum publicanis, & peccatoribus manducat, & bibit Magiſter veſter?

17. Hoc audito Jeſus ait illis: Non neceſſe habent ſani medico, ſed qui ma-
*1.Tim.1. lè habent: * non enim veni vocare ju-
15. ſtos (e), ſed peccatores.

18. Et erant diſcipuli Joannis & Phariſæi jejunantes: & veniunt, & dicunt illi: Quare diſcipuli Joannis & Phariſæorum jejunant, tui autem diſcipuli non jejunant (f)?

19. Et ait illis Jeſus: Numquid poſſunt filii nuptiarum (g), quamdiu ſponſus cum illis eſt, jejunare? Quanto tempore habent ſecum ſponſum, non poſſunt jejunare.

* Matt 9. 20. * Venient autem dies cùm auferen-
15. tur ab eis ſponſus: & tunc jejunabunt in
Luc.5.35. illis diebus.

21. Nemo aſſumentum (h) panni rudis aſſuit veſtimento veteri: alioquin aufert ſupplementum novum à veteri, & major ſciſſura fit.

22. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres: alioquin dirumpet vinum utres, vinum effundetur, & utres peribunt: ſed vinum novum in utres novos mitti debet.

*Matt.12. 23. * Et factum eſt iterùm (i) cùm
1. Dominus ſabbatis ambularet per ſata, &
Luc. 6. 1. diſcipuli ejus cœperunt progredi, & vellere ſpicas.

24. Phariſæi autem dicebant ei: Ecce, quid faciunt ſabbatis, quod non licet?

*1.Reg.21. 25. Et ait illis: * Numquam legiſtis
6. quid fecerit David, quando neceſſitatem habuit, & eſuriit ipſe, & qui cum eo erant?

26. Quomodo introivit in domum Dei ſub Abjathar (k) principe ſacerdotum, & panes propoſitionis manducavit, quos non
* Lev.24. licebat manducare, * niſi ſacerdotibus, &
9. dedit eis, qui cum eo erant?

27. Et dicebat eis: Sabbatum (l) propter hominem factum eſt, & non homo propter ſabbatum.

28. Itaque Dominus eſt Filius hominis, etiam ſabbati.

C A P U T III.

Chriſtus in Synagoga ſanat manum hominis aridam: ſequitur Apoſtolorum electio: Phariſæorum blaſphemiam refellit: Mater & fratres eum quærunt.

1. ET introivit iterum in ſynagogam: Matt.12.
& erat ibi homo habens manum 9.
aridam. Luc. 6. 6.

2. Et obſervabant eum ſi ſabbatis curaret, ut accuſarent illum.

3. Et ait homini habenti manum aridam: Surge in medium.

4. Et dicit eis: Licet ſabbatis benè facere (a), an malè? animam ſalvam facere, an perdere? At illi tacebant.

5. Et circumſpiciens eos cum ira (b), contriſtatus ſuper cæcitate cordis eorum, dicit homini: Extende manum tuam. Et extendit, & reſtituta eſt manus illi.

6. * Exeuntes autem Phariſæi, ſtatim
cum Herodianis conſilium faciebant ad- * Matth.
versùs eum, quomodo eum perderent. 12.14.

7. Jeſus autem cum diſcipulis ſuis ſeceſſit ad mare: & multa turba à Galilæa & Judæa ſecuta eſt eum,

8. Et ab Jeroſolymis, & ab Idumæa, & trans Jordanem: & qui circa Tyrum & Sidonem, multitudo magna, audientes quæ faciebat, venerunt ad eum.

9. Et dixit diſcipulis ſuis, ut navicula ſibi deſerviret (c) propter turbam, ne comprimerent eum.

10. Multos enim ſanabat, ita ut irruerent in eum, ut illum tangerent quotquot habebant plagas.

11. Et ſpiritus immundi; cùm illum videbant, procidebant ei: & clamabant dicentes:

12. Tu

17. (e) Juſtos vocat, qui ſe juſtos putabant. *Sed peccatores*, qui remedium quærebant, & animæ ſalutem; Gr. additur, *Ad pœnitentiam*.

18. (f) Sermo eſt de iis, quæ præſcriptis à Moſe jejuniis addebant diſcipuli Joannis, & Phariſæi.

19. (g) Qui nuptiis interſunt. Qua quidem parabola Chriſtus ſe ſponſum eſſe à Joanne deſignatum inſinuat.

21. (h) His quidem centonis & vini novi ſimilitudinibus inſinuat, rudibus & imperfectis ſeverum vivendi genus præcipi non oportere, aut certè moribus novis & Evangelio non benè convenire cum veteris legis inſtitutis. *Alioqui aufert ſupplementum*; Pars novi panni aufert aliquid de veteri.

23. (i) Ea vox additur propter calumniam è ſpicis evulſis captatam.

26. (k) L. 2. Reg. 8. & 1. Paral. 18. Pater filii nomine vocatur, & viciſſim, quòd hæc nomina utriſque fuerint communia: aut certè Achimelech dedit panes Davidi, 1. Reg. 21. quia cum patre ſummus ſacerdos erat Abjathar.

27. (l) Inſtitutum fuit Sabbatum, ut benè ſit homini, ut quieſcat, & vacet cultui Dei, non ut pereat.

CAP. III. 4. (a) Gr. *Prodeſſe*, beneficium conferre, homini ægroto, aut debili ſubvenire.

5. (b) Quæ in Chriſto nec præveniebat, nec turbabat rationem, ut in nobis: ſed menti ſubjecta erat, & ad ejus imperium excitata; peccatis condolens, vitiis iraſcens, non hominibus. *Super cæcitate*: Vox Græca *πωρώσει*, *obdurationem* etiam & pertinaciam ſignificat.

9. & 10. (c) Gr. *Ut navicula ibi remaneret ipſi*, ad uſum ſuum. *Plagas*, Gr. *Flagella*: quotquot morbis vexabantur.

12. Tu es Filius Dei. Et vehementer comminabatur eis ne manifeſtarent illum.

*Matt.10. 1. Luc.6.13. & 9.1. 13. * Et aſcendens in montem vocavit ad ſe quos voluit (d) ipſe: & venerunt ad eum.

14. Et fecit ut eſſent duodecim cum illo: & ut mitteret eos prædicare.

15. Et dedit illis poteſtatem curandi infirmitates, & ejiciendi dæmonia.

16. Et impoſuit Simoni nomen Petrus:

17. Et Jacobum Zebedæi, & Joannem fratrem Jacobi, & impoſuit eis nomina Boanerges (e), quod eſt, Filii tonitrui.

18. Et Andream, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomam, & Jacobum Alphæi, & Thaddæum, & Simonem Cananæum,

19. Et Judam Iſcariotem (f), qui & tradidit illum.

20. Et veniunt ad domum: & convenit iterùm turba, ita ut non poſſent neque panem manducare.

21. Et cùm audiſſent ſui (g), exierunt tenere eum: dicebant enim: Quoniam in furorem verſus eſt.

22. Et Scribæ, qui ab Jeroſolymis deſcendetant, dicebant: * Quoniam Beelzebub habet, & quia in principe dæmoniorum ejecit dæmonia. *Matth.9. 34.

23. Et convocatis eis, in parabolis dicebat illis: Quomodo poteſt ſatanas ſatanam ejicere?

24. Et ſi regnum in ſe dividatur, non poteſt regnum illud ſtare.

25. Et ſi domus ſuper ſemetipſam diſpertiatur, non poteſt domus illa ſtare.

26. Et ſi ſatanas conſurrexerit in ſemetipſum, diſpertitus eſt, & non poterit ſtare, ſed finem habet.

27. Nemo poteſt vaſa fortis ingreſſus in domum diripere, niſi priùs fortem alliget, & tunc domum ejus diripiet.

*Matt.12. 31. Luc.12.10. 1.Joan.5. 16. 28. * Amen dico vobis, quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata, & blaſphemiæ, quibus blaſphemaverint.

29. Qui autem blaſphemaverit in Spiritum ſanctum, non habebit remiſſionem in æternum (h), ſed reus erit æterni delicti.

30. Quoniam dicebant: Spiritum immundum habet.

31. * Et veniunt mater ejus, & fratres: & foris ſtantes miſerunt ad eum vocantes eum, *Matt.12. 46. Luc.8.19.

32. Et ſedebat circa eum turba: & dicunt ei: Ecce mater tua, & fratres tui foris quærunt te.

33. Et reſpondens eis ait: Quæ eſt mater mea, & fratres mei?

34. Et circumſpiciens eos, qui in circuitu ejus ſedebant, ait: Ecce mater mea, & fratres mei.

35. Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus, & ſoror mea, & mater eſt.

C A P U T IV.

Parabola de ſemine, quam explicat diſcipulis. Lucerna ſub modio, granum ſinapis; tempeſtatem ſedat.

1. ET iterùm cœpit (a) docere ad mare: & congregata eſt ad eum turba multa, ita ut navim aſcendens ſederet in mari, & omnis turba circa mare ſuper terram erat: Matth.13. 1. Luc.8.5.

2. Et docebat eos in parabolis multa, & dicebat illis in doctrina ſua:

3. Audite: ecce exiit ſeminans ad ſeminandum.

4. Et

13. 14. & 16. (d) Diſcipulos: nam reliquam plebem in planitie reliquerat. *Et fecit*, Elegit, inſtituit. *Impoſuit Simoni nomen*; Jam impoſitum erat, ex Joanne, cap. 1. v. [illegible] quod à Marco hic repetitur, ut à Matth. cap. 16. [illegible] certè Joannis 1. id promiſerat Chriſtus, quod h[illegible] præſtat: atque ut Dei benedicere eſt benefac[illegible] conferre nomen, eſt rem nomine ſignificatam [illegible] ut Abrahamo benedictionem gentium, Petro [illegible] firmitatem.

1[illegible] (e) Seu *Filii tonitrui*, quaſi tonantes: vox eſt Syri[illegible]a, quæ eos prædicatione Evangelii inſignes futuros deſignabat. His ſolis mutavit nomina, quos regni ſui columnas fecit.

19. (f) A vico ſic dicto, aut à tribu Iſſachar. Nam Joann. 6. vocatur filius Simonis.

21. (g) Propinqui; *In furorem verſus eſt*, Gr. [illegible], extra ſe factus eſt quaſi mente alienatus, quòd nova & inaudita doceret, & faceret. Sic populus ſanctos homines inſanire putat. An fortè, ut aliis videtur, ejus cognati finxerunt furorem, ut periculo, quod à Phariſæis imminere exiſtimabant, eum eriperent?

29. (h) Id eſt, fere numquam: ſunt enim obdurati: *Sed reus erit æterni delicti*: Gr. *Judicio*, æternæ pœnæ obnoxius erit ob delictum. Aliud eſt Peccatum in Spiritum ſanctum, quod fit ex certa & deſtinata malitia; aliud blaſphemia in Spiritum ſanctum, quale eſt convicium illud Scribarum, quo Dei opera tribuuntur dæmoni.

CAP. IV. 1. & 2. (a) Iterum docuit, ut in multis aliis Evangelii locis. *Doctrina ſua*: More ſolito docens, nempe in parabolis.

Digitized by Google

4. Et dum ſeminat, aliud cecidit circa viam, & venerunt volucres cœli, & comederunt illud.

5. Aliud verò cecidit ſuper petroſa, ubi non habuit terram multam: & ſtatim exortum eſt, quoniam non habebat altitudinem (b) terræ.

6. Et quando exortus eſt ſol, exæſtuavit: & eò quòd non habebat radicem, exaruit.

7. Et aliud cecidit in ſpinas: & aſcenderunt ſpinæ, & ſuffocaverunt illud, & fructum non dedit.

8. Et aliud cecidit in terram bonam: & dabat fructum aſcendentem, & creſcentem: & afferebat unum triginta, unum ſexaginta, & unum centum.

9. Et dicebat: Qui habet aures audiendi, audiat.

10. Et cùm eſſet ſingularis (c), interrogaverunt eum hi, qui cum eo erant duodecim, parabolam.

11. Et dicebat eis: Vobis datum eſt noſſe myſterium regni Dei: illis autem, qui foris (d) ſunt, in parabolis omnia fiunt:

*Iſa. 6. 9. Matth. 13. 14. Joann. 12. 40. & 12. 40. Act. 28. 26. Rom. 11. 8. 12. * Ut videntes videant, & non videant: & audientes audiant, & non intelligant: nequando (e) convertantur, & dimittantur eis peccata.

13. Et ait illis: Neſcitis parabolam hanc? & quomodo omnes parabolas cognoſcetis?

14. Qui ſeminat, verbum ſeminat.

15. Hi autem ſunt, qui circa viam, ubi ſeminatur verbum, & cùm audierint, confeſtim venit ſatanas, & aufert verbum, quod ſeminatum eſt in cordibus eorum.

16. Et hi ſunt ſimiliter, qui ſuper petroſa ſeminantur: qui cùm audierint verbum, ſtatim cum gaudio accipiunt illud:

17. Et non habent radicem in ſe, ſed temporales (f) ſunt: deinde orta tribulatione, & perſecutione propter verbum, confeſtim ſcandalizantur.

18. Et alii ſunt qui in ſpinis ſeminantur: hi ſunt qui verbum audiunt,

19. Et ærumnæ (g) ſæculi, & * deceptio divitiarum, & circa reliqua concupiſcentiæ introeuntes ſuffocant verbum, & ſine fructu efficitur. *1. Tim. 6. 17.

20. Et hi ſunt, qui ſuper terram bonam ſeminati ſunt, qui audiunt verbum, & ſuſcipiunt, & fructificant, unum triginta, unum ſexaginta, & unum centum.

21. * Et dicebat illis: Numquid venit (h) lucerna ut ſub modio ponatur, aut ſub lecto? nonne ut ſuper candelabrum ponatur? *Matt. 5. 15. Luc. 8. 16. & 11. 33.

22. * Non eſt enim aliquid abſconditum, quod non manifeſtetur: nec factum eſt occultum (i), ſed ut in palàm veniat. *Matt. 10. 26. Luc. 8. 17.

23. Si quis habet aures audiendi, audiat.

24. Et dicebat illis: Videte quid audiatis (k). * In qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis, & adjicietur vobis. *Matt. 7. 2. Luc. 6. 38.

25. * Qui enim habet (l), dabitur illi: & qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo. *Matt. 13. 12. & 25. 29. Luc. 8. 18. & 19. 26.

26. Et dicebat: Sic eſt regnum (m) Dei, quemadmodum ſi homo jaciat ſementem in terram,

27. Et dormiat (n), & exurgat nocte & die, & ſemen germinet, & increſcat dum neſcit ille.

28. Ultrò enim terra fructificat (o), primùm herbam, deinde ſpicam, deinde plenum frumentum in ſpica.

29. Et cùm produxerit fructus, ſtatim mittit falcem, quoniam adeſt meſſis.

30. Et dicebat: Cui aſſimilabimus regnum

5. 6. & 8. (b) Solum profundum non erat. *Exæſtuavit:* Æſtu ſolis adustum eſt. *Fructum;* Numerorum diverſitas ad meritorum diſtinctionem pertinet.

10. (c) Gr. *Solitarie*, ſolus extra turbas. *Duodecim*, Gr. *Qui circa eum erant, cum duodecim*, nempe diſcipuli præter duodecim Apoſtolos.

11. (d) Extraneis, extra cœtum veſtrum: *In parabolis omnia fiunt*, proponuntur.

12. (e) Gr. μήποτε: quidam exponunt, ſi quando, ut 2. Timoth. 2. *Ne quando det eis Deus pœnitentiam.* Sed ex Matth. cap. 13. videtur eſſe ſenſus negans: Matthæus cauſam, Marcus eventum affert, ob eorum peccata, & obſtinationem.

17. (f) Ad breve tempus credunt; in ſe non habent radicem, ſed ſuperficie tenùs emolliti videntur.

19. (g) Gr. Sollicitudines; *Et deceptio divitiarum:* Fallaces divitiæ; *Et introeuntes*, Supercreſcentes; *concupiſcentia*, circa reliqua quæ non habemus; *ſollicitudines*, circa ea quæ habemus; utræque nocent, & ſuffocant verbum.

21. (h) Numquid accenditur? Quæ vos in ſecréto doceo, erunt aliquandò hominibus per vos publicanda, neque manebunt occulta.

22. (i) Non ut occultum maneat, ſed ut palàm fiat: ea quæ dixi vobis, ne occulta retineatis, ſed prædicate publicè.

24. (k) Attendite ad ea, quæ dico. *In qua menſura*, hoc in bonis intelligitur. Nam operanti juxta illa ſalutis monita, quæ diligenter ſunt audienda & ſervanda, remetietur præmium juxta ejus meritum.

25. (l) Qui bene utitur dono ſibi conceſſo, dabitur ei præmium; qui autem non utitur, talentum etiam ei commiſſum auferetur ab eo. Figuratus eſt ſermo, qui tamen ab uſitato loquendi modo non eſt alienus. Nam is non habere dicitur, qui non utitur, eum qui non loquitur, ubi opus eſt, dicimus non habere linguam, ut pigrum non habere manus aut pedes.

26. (m) Simile quiddam accidit in regno Dei, ſeu in Eccleſia. Hæ duæ ſimilitudines vim & efficaciam Evangelii, aut verbi divini indicant, quod per gratiam in corde operatur, & paulatim creſcit, ſine cura ſatoris, dum ad maturitatem perveniat: ſimul Eccleſiam à parvis initiis magna capere incrementa inſinuat.

27. (n) Secum agat, dormiat nocte, ſurgat die; vel dum aliud agit, ſemen occulta naturæ vi creſcit: *Dum neſcit ille*, Gr. *Quomodo neſcit ille.*

28. (o) Ubi cor eſt bene diſpoſitum, *Deinde plenum*

gnum Dei? aut cui parabolæ comparabimus illud?

* Matth. 13. 31. Luc. 13. 19. 31. * Sicut granum ſinapis, quod cùm ſeminatum fuerit in terra, minus eſt omnibus ſeminibus, quæ ſunt in terra:

32. Et cùm ſeminatum fuerit, aſcendit, & fit majus omnibus oleribus, & facit ramos magnos, ita ut poſſint ſub umbra ejus aves cœli habitare.

33. Et talibus multis parabolis loquebatur eis verbum, prout poterant audire:

34. Sine parabola (p) autem non loquebatur eis: ſeorſum autem diſcipulis ſuis diſſerebat omnia.

35. Et ait illis in illa die, cùm ſerò eſſet factum: Tranſeamus contrà.

* Matth. 8. 23. Luc. 8. 22. 36. * Et dimittentes turbam, aſſumunt (q) eum ita ut erat in navi: & aliæ naves erant cum illo.

37. Et facta eſt procella magna venti, & fluctus mittebat in navim, ita ut impleretur navis.

38. Et erat ipſe in puppi ſuper cervical (r) dormiens: & excitant eum, & dicunt illi: Magiſter, non ad te pertinet, quia perimus?

39. Et exurgens comminatus eſt vento, & dixit mari: Tace, obmuteſce. Et ceſſavit ventus: & facta eſt tranquillitas magna.

40. Et ait illis: Quid timidi eſtis? necdum habetis fidem? Et timuerunt timore magno, & dicebant ad alterutrum: Quis, putas, eſt iſte, quia & ventus & mare obediunt ei?

CAPUT V.

Legio dæmonum ex uno homine ejecta; porci in mare præcipitati; mulier à profluvio ſanguinis curata; filia Jairi ad vitam revocatur.

Matth. 8. 28. Luc. 8. 26. 1. ET venerunt trans fretum maris in regionem Geraſenorum.

2. Et exeunti ei de navi, ſtatim occurrit de monumentis (a) homo in ſpiritu immundo,

3. Qui domicilium habebat in monumentis, & neque catenis jam quiſquam poterat eum ligare:

4. Quoniam ſæpè compedibus & catenis vinctus, dirupiſſet catenas, & compedes comminuiſſet, & nemo poterat eum domare.

5. Et ſemper die ac nocte in monumentis, & in montibus erat, clamans, & concidens ſe lapidibus.

6. Videns autem Jeſum à longè, cucurrit, & adoravit eum:

7. Et clamans voce magna dixit: Quid mihi, & tibi, Jeſu fili Dei altiſſimi? adjuro te per Deum, ne me torqueas.

8. Dicebat enim illi: Exi ſpiritus immunde ab homine.

9. Et interrogabat eum: Quod tibi nomen (b) eſt? Et dicit ei: Legio mihi nomen eſt, quia multi ſumus.

10. Et deprecabatur eum multùm, ne ſe expelleret extra regionem.

11. Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus, paſcens.

12. Et deprecabantur eum ſpiritus, dicentes: Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus.

13. Et conceſſit eis ſtatim Jeſus. Et exeuntes ſpiritus immundi introierunt in porcos: & magno impetu grex præcipitatus eſt in mare ad duo millia, & ſuffocati ſunt in mari.

14. Qui autem paſcebant eos, fugerunt, & nuntiaverunt in civitatem, & in agros. Et egreſſi ſunt videre quid eſſet factum:

15. Et veniunt ad Jeſum: & vident illum, qui à dæmonio vexabatur, ſedentem, veſtitum, & ſanæ mentis, & timuerunt (c).

16. Et narraverunt illis, qui viderant, qualiter factum eſſet ei, qui dæmonium habuerat, & de porcis.

17. Et rogare cœperunt eum ut diſcederet de finibus eorum.

18. Cùmque aſcenderet navim, cœpit illum deprecari, qui à dæmonio vexatus fuerat, ut eſſet cum illo:

19. Et non admiſit (d) eum, ſed ait illi: Vade in domum tuam ad tuos, & annuntia illis quanta tibi Dominus fecerit, & miſertus ſit tui.

20. Et abiit, & cœpit prædicare in Decapoli,

frumentum, perfectum. Herba fidem, aut timorem Dei, plenum frumentum charitatem, ſpica ſpem ſignificat.

34. & 35. (p) Doctrinam ſuam parabolis tegebat. *In illa die*, in illo tempore, quo prædicavit in Galilæa: aliis aliter videtur. Qua de re alibi diximus.

36. (q) Matthæi cap. 8. in altum ducunt, in eo ſitu quo erat in navi, docens plebem e navi.

38. (r) Seu pulvillum capiti ejus ſuppoſuerint, ſeu lignum in puppi poſitum, in quod caput poſſet reclinari.

CAP. V. 2. (a) E loco ubi erant monumenta, quem locum diabolus elegerat, ut magis terreret homines.

9. (b) Quis es? *Legio*; Non determinatus aliquis numerus, ſed numeroſa multitudo hoc nomine deſignatur, quo ut beneficii magnitudo, ita & Chriſti potentia declaratur.

15. & 17. (c) Gr. *Admirati ſunt*. *Ut diſcederet*; perculſi fortè damni magnitudine, & graviora mala metuentes, quod gentiles eſſent.

19. (d) Non permiſit: Quòd magis expediret eum apud ſuos manere, ut ad Chriſti fidem perpetua quadam hujus miraculi commemoratione populares ſuos excitaret, ſimul ut nos admoneret vitari oportere omnem inanis gloriæ ſpeciem.

capoli, quanta ſibi feciſſet Jeſus: & omnes mirabantur.
21. Et cùm tranſcendiſſet Jeſus in navi rurſum trans fretum, convenit turba multa ad eum, & erat circa mare.
* Matt. 9. 18. 22. * Et venit quidam de archiſynago-
Luc. 8. 41. gis nomine Jairus: & videns eum, procidit ad pedes ejus,
23. Et deprecabatur eum multùm, dicens: Quoniam filia mea in extremis eſt: Veni, impone manum ſuper eam, ut ſalva ſit, & vivat.
24. Et abiit cum illo, & ſequebatur eum turba multa, & comprimebant eum.
25. Et mulier, quæ erat in profluvio ſanguinis annis duodecim,
26. Et fuerat multa perpeſſa à compluribus medicis: & erogaverat omnia ſua, nec quidquam profecerat, ſed magis deteriùs habebat:
27. Cùm audiſſet de Jeſu, venit in turba retro, & tetigit veſtimenta (e) ejus:
28. Dicebat enim: Quia ſi vel veſtimentum ejus tetigero, ſalva ero.
29. Et confeſtim ſiccatus eſt fons ſanguinis ejus: & ſenſit corpore quia ſanata eſſet à plaga.
30. Et ſtatim Jeſus in ſemetipſo cognoſcens virtutem, quæ exierat de illo, converſus ad turbam, ajebat: Quis tetigit veſtimenta mea?
31. Et dicebant ei diſcipuli ſui: Vides turbam comprimentem te, & dicis: Quis me tetigit?
32. Et circumſpiciebat videre eam, quæ hoc fecerat.
33. Mulier verò timens & tremens, ſciens quod factum eſſet in ſe, venit & procidit ante eum, & dixit ei omnem veritatem.
* Luc. 7. 34. Ille autem dixit ei: * Filia, fides
50. & 8. tua te ſalvam fecit: vade in pace, &
48. eſto (f) ſana à plaga tua.
35. Adhuc eo loquente, veniunt ab archiſynagogo, dicentes: Quia filia tua mortua eſt: quid ultrà vexas Magiſtrum?
36. Jeſus autem audito verbo, quod dicebatur, ait archiſynagogo: Noli timere: tantummodò crede.
37. Et non admiſit quemquam ſe ſequi, niſi Petrum, & Jacobum, & Joannem fratrem Jacobi.
38. Et veniunt in domum archiſynagogi, & videt tumultum, & flentes, & ejulantes multùm.
39. Et ingreſſus, ait illis: Quid turbamini, & ploratis? puella non eſt mortua, ſed dormit.
40. Et irridebant eum. Ipſe verò, ejectis omnibus, aſſumit patrem, & matrem puellæ, & qui ſecum erant, & ingreditur ubi puella erat jacens.
41. Et tenens manum puellæ, ait illi: Talitha cumi, quod eſt interpretatum: Puella (tibi dico) ſurge.
42. Et confeſtim ſurrexit puella, & ambulabat: erat autem annorum duodecim: & obſtupuerunt ſtupore magno.
43. Et præcepit illis vehementer ut nemo id ſciret: & dixit dari illi manducare.

C A P U T VI.

Nemo propheta in patria; Apoſtolorum miſſio; mors Joannis; quinque panum miraculum; Chriſtus orat in monte, ambulat ſuper mare, ægros ſanat.

1. ET egreſſus inde, abiit (a) in pa- Matt. 13.
triam ſuam: & ſequebantur eum 54.
diſcipuli ſui: Luc. 4. 16.
2. Et facto ſabbato cœpit in ſynagoga docere: & multi audientes admirabantur in doctrina ejus: dicentes: Unde huic hæc omnia? & quæ eſt ſapientia, quæ data eſt illi: & virtutes tales, quæ per manus ejus efficiuntur?
3. * Nonne hic eſt faber (b), filius Ma- * Joann. 6.
riæ, frater Jacobi, & Joſeph, & Judæ, & 42.
Simo-

27. & 30. (e) Fimbriam pallii: id fecit clam, quòd immunda eſſet ex lege. *Quæ exierat*, ſeu virtutis effectum: Gr. *ex ſemetipſo*.
34. & 39. (f) Sunt verba non ſanantis, ſed ſanitatem confirmantis. *Mortua*: Chriſto non erat mortua, ſed inſtar dormientis, nec parenti, cui mox erat reddenda.

1. (a) Non ſtatim, ſed multis interjectis diebus Capharnao in patriam ſuam Nazareth ſe contulit, ut ex Matth. cap. 13. perſpicuum eſt. CAP. VI.
3. (b) Matth. 13. *Nonne hic eſt fabri filius?* [illegible] dicebant. Ipſe cum Joſeph & matre victum opere aliquo honeſto quæſivit, & laborem manuum exemplo ſuo docuit. *Frater Jacobi*, conſobrinus Jaco-

Simonis? nonne & ſorores ejus hìc no-
biſcum ſunt? Et ſcandalizabantur in illo.
*Matt.13.57. 4. Et dicebat illis Jeſus: * Quia non
Luc.4.24. eſt propheta ſine honore niſi in patria
Joan.4.44. ſua, & in domo ſua, & in cognatione
ſua.

5. Et non poterat (c) ibi virtutem ul-
lam facere, niſi paucos infirmos impoſitis
manibus curavit:

6. Et mirabatur propter incredulitatem
eorum, & circuibat caſtella in circuitu
docens.

*Matt.10.1. 7. * Et vocavit duodecim: & cœpit
Sup. 3.15. eos mittere binos, & dabat illis poteſta-
Luc. 9.1. tem ſpirituum immundorum.

8. Et præcepit eis ne quid tollerent (d)
in via, niſi virgam tantùm: non peram,
non panem, neque in zona æs,

*Act.12.8. 9. * Sed calceatos ſandaliis (e), & ne
induerentur duabus tunicis.

10. Et dicebat eis: Quocumque intro-
ieritis in domum, illic manete, donec
exeatis inde:

11. Et quicumque non receperint vos,
*Matt.10.14. nec audierint vos, * exeuntes inde, ex-
Luc. 9. 5. cutite pulverem de pedibus veſtris in te-
Act.13.51. & 18.6. ſtimonium illis.

12. Et exeuntes prædicabant ut pœni-
tentiam agerent:

*Jac.5.14. 13. Et dæmonia multa ejiciebant *,
& ungebant (f) oleo multos ægros, &
ſanabant.

*Matt.14.1. 2. 14. * Et audivit rex Herodes, (mani-
Luc.9.7. feſtum enim factum eſt nomen ejus). &
dicebat: Quia Joannes Baptiſta reſurrexit
à mortuis: & propterea virtutes operan-
tur in illo.

15. Alii autem dicebant: Quia Elias eſt.
Alii verò dicebant: Quia propheta (g)
eſt, quaſi unus ex prophetis.

16. Quo audito Herodes ait: Quem
ego decollavi Joannem, hic à mortuis
reſurrexit.

17. * Ipſe enim Herodes miſit, ac te- *Luc.3.19.
nuit Joannem, & vinxit eum in carcere,
propter Herodiadem uxorem Philippi fra-
tris ſui, quia duxerat eam.

18. Dicebat enim Joannes Herodi: * *Lev.18.16.
Non licet tibi habere uxorem fratris tui.

19. Herodias autem inſidiabatur (h)
illi: & volebat occidere eum, nec pote-
rat.

20. Herodes enim metuebat Joannem,
ſciens eum virum juſtum, & ſanctum: &
cuſtodiebat eum, & audito eo multa fa-
ciebat, & libenter eum audiebat.

21. Et cùm dies opportunus accidiſſet,
Herodes natalis ſui cœnam fecit principi-
bus, & tribunis, & primis Galilææ.

22. Cùmque introiſſet filia ipſius Hero-
diadis, & ſaltaſſet, & placuiſſet Herodi,
ſimulque recumbentibus; rex ait puellæ:
Pete à me quod vis, & dabo tibi:

23. Et juravit illi: Quia quidquid petie-
ris, dabo tibi, licèt dimidium regni mei.

24. Quæ cùm exiſſet, dixit matri ſuæ:
Quid petam? At illa dixit: Caput Joan-
nis Baptiſtæ.

25. Cùmque introiſſet ſtatim cum feſti-
natione ad regem, petivit dicens: Volò
ut protinùs des mihi in diſco caput Joan-
nis Baptiſtæ.

26. Et contriſtatus eſt rex propter jus-
jurandum, & propter ſimul diſcumbentes,
noluit eam contriſtare:

27. Sed miſſo ſpiculatore (i) præcepit
afferri caput ejus in diſco. Et decollavit
eum in carcere.

28. Et attulit caput ejus in diſco: &
dedit illud puellæ, & puella dedit matri ſuæ.

29. * Quo audito, diſcipuli ejus vene- *Matt.14.12.
runt, & tulerunt corpus ejus: & poſue-
runt illud in monumento.

30. * Et convenientes Apoſtoli ad Je- *Luc.9.10.
ſum, renuntiaverunt ei omnia, quæ ege-
rant, & docuerant.

31. Et

bi minoris, *Et Joſeph*. Gr. *Joſes*, *& Juda*, qui & Thaddæus, *Et Simonis*, aut Simeonis, qui ſecundus fuit Jeroſolymæ Epiſcopus: *Et ſcandalizabantur in illo*, ob educationis, & generis, ut ipſis videbatur, humilitatem: ac propterea non credebant eum eſſe Meſſiam. Fratres quatuor, ſeu conſobrinos Domini numerant. Maria Cleophæ, ut videtur viris doctis, ſeu ea ſoror Joſeph, aut matris Domini fuerit, duos videtur habuiſſe maritos, Alphæum primò Jacobi minoris & Joſephi, ſeu Joſes patrem, deinde Cleopham, qui Judam Apoſtolum, & Simeonem ſecundum Jeroſolymæ Epiſcopum genuit, adeò ut quatuor illi fratres uterini fuerint.

5. (c) Non erat illi animus miracula faciendi: quaſi non poſſet, ita ſe gerebat: vel ipſe noluit, quòd populares ſe indignos præſtiterint hac gratia; vel denique *non poterat*, quia non expediebat. Sic dicimus ſæpè nos non poſſe, quod juſta ea cauſa facere nolumus.

8. (d) Præter ea quæ erant uſus quotidiani. *Niſi virgam tantùm*, ad ſuſtentandum corpus. Nam Matth. 10. vetat ferre virgam ferro præfixam ad ſui defenſionem: noluit enim Chriſtus hac de re eos eſſe ſolicitos, quòd ejus præſidio ſatis eſſent tuti. *Non peram*, cibis circumferendis.

9. (e) Quæ plantas tegunt; non calceii, quibus pedes toti muniuntur. *Et ne induerentur duabus tunicis*, mutatoriis veſtibus. Quod præceptum iis ad tempus datum eſt, cùm primò miſſi ſunt.

13. (f) Multos ægros. *Et ſanabant*, quæ unctio cum corporis ſanitate aliquid animæ conferebat. Seu ea tum fuerit Sacramenti unctionis inſtitutio, a Jacobo poſtea promulgata; ſeu unctionis infirmorum ea typica fuerit ſignificatio, & quaſi præambula: nondum enim Apoſtoli erant ſacerdotes.

15. (g) Unus aliquis ex Prophetis revixit.

19. & 20. (h) Gr. *Exitio ejus imminebat*. *Metuebat Joannem*, propter ejus auctoritatem apud populum: *Et cuſtodiebat eum*. Gr. Obſervabat, reverebatur; aut conſervabat, ne ab Herodiade interficeretur.

27. (i) Prætoriano ſatellite: ſic dicti cuſtodes corporis, quòd ſpicula, ſeu lanceas geſtarent.

Digitized by Google

*Matt.14. 13. Luc.9.10. Joan.6.2. 31. Et ait illis: * Venite ſeorsùm in deſertum locum, & requieſcite puſillùm. Erant enim qui veniebant, & redibant multi: & nec ſpatium manducandi habebant.

32. Et aſcendentes in navim, abierunt in deſertum locum ſeorſum.

33. Et viderunt eos abeuntes, & cognoverunt multi: & pedeſtres de omnibus civitatibus concurrerunt illuc, & prævenerunt eos.

*Matth.9. 36. & 14. 14. 34. * Et exiens vidit turbam multam Jeſus: & miſertus eſt ſuper eos, qui erant ſicut oves non habentes paſtorem, & cœpit illos docere multa.

35. Et cùm jam hora multa fieret, acceſſerunt diſcipuli ejus, dicentes: Deſertus eſt locus hic: & jam hora præteriit:

*Luc.9.12. 36. * Dimitte illos, ut euntes in proximas villas, & vicos, emant ſibi cibos, quos manducent.

37. Et reſpondens ait illis: Date illis vos manducare. Et dixerunt ei: Euntes emamus ducentis denariis panes, & dabimus illis manducare.

38. Et dicit eis: Quot panes habetis? ite, & videte. Et cùm cognoviſſent, dicunt: Quinque, & duos piſces.

*Joan.6. 10. 39. * Et præcepit illis, ut accumbere facerent omnes ſecundùm contubernia (k) ſuper viride fœnum.

40. Et diſcubuerunt in partes, per centenos & quinquagenos.

41. Et acceptis quinque panibus, & duobus piſcibus, intuens in cœlum, benedixit, & fregit panes, & dedit diſcipulis ſuis, ut ponerent ante eos: & duos piſces diviſit omnibus.

42. Et manducaverunt omnes, & ſaturati ſunt.

43. Et ſuſtulerunt reliquias fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piſcibus.

44. Erant autem, qui manducaverunt quinque millia virorum.

45. Et ſtatim coegit diſcipulos ſuos aſcendere navim, ut præcederent eum trans fretum ad Bethſaidam, dum ipſe dimitteret populum.

46. Et cùm dimiſiſſet eos, abiit in montem orare.

47. Et cùm ſerò eſſet, erat navis in medio mari, & ipſe ſolus in terra.

48. * Et videns eos laborantes in remigando (erat enim ventus contrarius eis) & circa quartam vigiliam noctis venit ad eos ambulans ſuper mare: & volebat præterire eos. *Matt.14. 24.

49. At illi ut viderunt eum ambulantem ſupra mare, putaverunt phantaſma eſſe, & exclamaverunt.

50. Omnes enim viderunt eum, & conturbati ſunt. Et ſtatim locutus eſt cum eis, & dixit eis: Confidite, ego ſum, nolite timere.

51. Et aſcendit (l) ad illos in navim, & ceſſavit ventus. Et plus magis intra ſe ſtupebant:

52. Non enim intellexerunt (m) de panibus: erat enim cor eorum obcæcatum.

53. * Et cùm transfretaſſent, venerunt in terram Geneſareth, & applicuerunt. *Matt.14. 34.

54. Cùmque egreſſi eſſent de navi, continuò cognoverunt eum:

55. Et percurrentes univerſam regionem illam, cœperunt in grabatis eos, qui ſe malè habebant, circumferre, ubi audiebant eum eſſe.

56. Et quocumque introibat, in vicos, vel in villas, aut civitates, in plateis ponebant infirmos, & deprecabantur eum, ut vel fimbriam veſtimenti ejus tangerent: & quotquot tangebant eum, ſalvi fiebant.

CAPUT VII.

De manibus non lotis, & de aliis Judæorum ceremoniis; de humanis traditionibus; quæ coinquinent hominem; mulier Chananæa; homo ſurdus & mutus curatur.

1. ET conveniunt ad eum Phariſæi, & quidam de Scribis, venientes ab Jeroſolymis.

2. * Et cùm vidiſſent quoſdam ex diſcipulis ejus, communibus (a) manibus, id eſt non lotis, manducare panes, vituperaverunt. *Matt. 15. 2.

3. Phariſæi enim, & omnes Judæi, niſi crebrò laverint manus, non manducant, tenentes traditionem ſeniorum:

4. Et à foro (b) niſi baptizentur, non comedunt: & alia multa ſunt, quæ tradita ſunt illis ſervare, baptiſmata calicum,

39. & 40. (k) Gr. Convivia, diviſi in multas turmas. *In partes*, Gr. *In areolas*: inter ſingulas ſpatia erant, per quæ tranſiri poſſet.

51. (l) Edito miraculo, Matth. 14. 28. *Et plus magis ſupra modum ſtupebant.*

52. (m) Præ mentis tarditate magis obſtupeſcebant, quod ambularet ſuper aquas, quam quòd tam paucis panibus tot homines paviſſet: *Obcæcatum*, quaſi obductis oculis.

2. (a) Immundis manibus: quæ ab omnibus cùm Judæis, tum gentilibus contrectari ſolent.

4. (b) Rerum venalium, ubi facilè contaminabantur rerum immundarum contactu. *Baptizentur*, Manus lavent.

CAP. VII.

licum, & urceorum, & æramentorum, & lectorum:

5. Et interrogabant eum Phariſæi, & Scribæ: Quare diſcipuli tui non ambulant juxta traditionem ſeniorum, ſed communibus manibus manducant panem?

6. At ille reſpondens, dixit eis: Benè prophetavit Iſaias de vobis hypocritis, ſicut ſcriptum eſt: * Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè eſt à me. (* Iſa. 29. 13.)

7. In vanum (c) autem me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum.

8. Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditionem hominum, baptiſmata urceorum, & calicum: & alia ſimilia his facitis multa.

9. Et dicebat illis: Benè irritum facitis præceptum Dei, ut traditionem veſtram ſervetis.

10. Moyſes enim dixit: * Honora patrem tuum, & matrem tuam. Et: * Qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur. (*Exod. 20. 12. Deut. 5. 16. Epheſ. 6. 2. *Exod. 21. 17. Lev. 20. 9. Prov. 20. 20.)

11. Vos autem dicitis: Si dixerit (d) homo patri, aut matri, Corban, (quod eſt donum) quodcumque ex me, tibi profuerit:

12. Et ultrà non dimittitis eum quidquam facere patri ſuo, aut matri.

13. Reſcindentes verbum Dei per traditionem veſtram, quam tradidiſtis: & ſimilia hujuſmodi multa facitis.

14. * Et advocans iterùm turbam, dicebat illis: Audite me omnes, & intelligite. (* Matth. 15. 10.)

15. Nihil eſt extra hominem introiens (e) in eum, quod poſſit eum coinquinare, ſed quæ de homine procedunt, illa ſunt quæ communicant hominem.

16. Si quis habet aures audiendi, audiat.

17. Et cùm introiſſet in domum à turba, interrogabant eum diſcipuli ejus parabolam.

18. Et ait illis: Sic & vos imprudentes eſtis? Non intelligitis, quia omne extrinſecùs introiens in hominem, non poteſt eum communicare (f):

19. Quia non intrat in cor ejus, ſed in ventrem vadit, & in ſeceſſum exit, purgans omnes eſcas?

20. Dicebat autem, quoniam quæ de homine exeunt, illa communicant hominem.

21. * Ab intus enim de corde hominum malæ cogitationes procedunt, adulteria, fornicationes, homicidia, (* Gen. 6. 5.)

22. Furta, avaritiæ, nequitiæ, dolus, impudicitiæ, oculus malus (g), blaſphemia, ſuperbia, ſtultitia.

23. Omnia hæc mala ab intus procedunt, & communicant hominem.

24. * Et inde ſurgens abiit in fines Tyri & Sidonis: & ingreſſus domum, neminem voluit ſcire, & non potuit latere. (* Matth. 15. 21.)

25. Mulier enim ſtatim ut audivit de eo, cujus filia habebat ſpiritum immundum, intravit (h), & procidit ad pedes ejus.

26. Erat enim mulier Gentilis, Syrophœniſſa genere. Et rogabat eum ut dæmonium ejiceret de filia ejus.

27. Qui dixit illi: Sine priùs ſaturari filios: non eſt enim bonum ſumere panem filiorum, & mittere canibus.

28. At illa reſpondit, & dixit illi: Utique, Domine, nam & catelli comedunt ſub menſa de micis puerorum.

29. Et ait illi: Propter hunc ſermonem vade, exiit dæmonium à filia tua.

30. Et cùm abiiſſet domum ſuam, invenit puellam jacentem ſupra lectum, & dæmonium exiiſſe.

31. Et iterùm exiens de finibus Tyri (i), venit per Sidonem ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos.

32. * Et adducunt ei ſurdum, & mutum (k), & deprecabantur eum, ut imponat illi manum. (* Matth. 9. 32.)

33. Et

7. (c) Nullo fructu. *Benè*, Valdè, aut ironicè dictum, vos admodum religioſi eſtis.

11. & 12. (d) Supplendum videtur, benè facit, aut legi ſatisfacit. *Non dimittitis*, Juvando parentes: nihil ei opus eſt, ut adjuvet parentes, quoniam Deo vovit facultates ſuas.

15. (e) Voluntas eſt fons omnis immunditiei: quod eam non attingit, non eam coinquinat. Eccleſia nullos cibos prohibet tamquam immundos vel natura, vel contrectatione; ſed quoſdam prohibet certis diebus, carnis domandæ ſtudio, ut liberiùs ſerviamus Deo: cùm autem homo eas leges tranſgreditur præ intemperantia, aut contumacia, non cibus propriè coinquinat hominem, ſed ſuperbia, aut ſcandalum, aut inobedientia, & voluntas utendi his cibis, cùm non licet.

18. & 19. (f) Inquinare. *In ſeceſſum*: Gr. *In latrinam*. *Purgans omnes eſcas*: Purgatos relinquit cibos nutritioni deſtinatos.

21. & 24. (g) Invidus, vel cupidus: *Stultitia*, Gr. Petulantia. *Neminem voluit ſcire*: Id fecit quod faciunt homines, qui latere volunt: hi clanculum ſe ſubducunt: fecit quantum voluit, non quantum potuit; voluit voluntate ſigni, non abſoluta.

25. & 26. (h) Gr. *Veniens*: nam extra domum factum eſt miraculum, ex cap. 15. Matthæi. *Gentilis*, Gr. Ἑλληνὶς, ſeu Græca, quo nomine gentiles à Judæis tum ſecernebant.

31. (i) Gr. Tyri & Sidonis, venit ad mare. Non erat iter faciendum per Sidonem, niſi fortè intelligamus per loca Sidoni vicina. Nam veriſimile eſt Chriſtum urbem non ingreſſum fuiſſe. *Inter medios fines Decapoleos*: quæ partim erat cis Jordanem, partim ultra.

32. (k) Vox Græca μογιλάλον, hominem ferè mutum, & verba vix proferentem ſignificat.

33. Et apprehendens eum de turba ſeorſùm, miſit digitos ſuos in auriculas ejus: & expuens (l), tetigit linguam ejus.

34. Et ſuſpiciens in cœlum, ingemuit, & ait illi: Ephphetha, quod eſt, adaperire.

35. Et ſtatim apertæ ſunt aures ejus, & ſolutum eſt vinculum linguæ ejus, & loquebatur rectè.

36. Et præcepit illis ne cui dicerent. Quantò autem eis præcipiebat, tantò magis plus prædicabant:

37. Et eò ampliùs admirabantur, dicentes: Benè omnia fecit: & ſurdos fecit audire, & mutos loqui.

C A P U T VIII.

Miraculum ſeptem panum, & paucorum piſcium; Phariſæi ſignum de cœlo petunt; cæcus ſanatur; paſſionem ſuam prædicit Chriſtus. Fidei profeſſio, & merces huic propoſita.

* Matth. 15. 32. 1. IN diebus illis iterùm * cùm turba multa eſſet, nec haberent quod manducarent, convocatis diſcipulis, ait illis:

2. Miſereor ſuper turbam: quia ecce jam triduo ſuſtinent (a) me, nec habent quod manducent:

3. Et ſi dimiſero eos jejunos in domum ſuam, deficient in via: quidam enim ex eis de longè venerunt.

4. Et reſponderunt ei diſcipuli ſui: Unde illos quis poterit hìc ſaturare panibus in ſolitudine?

5. Et interrogavit eos: Quot panes habetis? Qui dixerunt: Septem.

6. Et præcepit turbæ diſcumbere ſuper terram. Et accipiens ſeptem panes, gratias agens fregit, & dabat diſcipulis ſuis ut apponerent, & appoſuerunt turbæ.

7. Et habebant piſciculos paucos: & ipſos benedixit, & juſſit apponi.

8. Et manducaverunt, & ſaturati ſunt, & ſuſtulerunt quod ſuperaverat de fragmentis, ſeptem ſportas.

9. Erant autem qui manducaverant, quaſi quatuor millia: & dimiſit eos.

10. Et ſtatim aſcendens navim cum diſcipulis ſuis, venit in partes Dalmanutha (b).

11. * Et exierunt Phariſæi, & cœperunt conquirere (c) cum eo, quærentes ab illo ſignum de cœlo, tentantes eum. * Matth. 16. 1. Luc. 11. 54.

12. Et ingemiſcens ſpiritu, ait: Quid generatio iſta ſignum quærit? Amen dico vobis, ſi dabitur (d) generationi iſti ſignum.

13. Et dimittens eos, aſcendit iterùm navim, & abiit trans fretum.

14. * Et obliti ſunt panes ſumere: & niſi unum panem non habebant ſecum in navi. * Matth. 16. 5.

15. Et præcipiebat eis, dicens: Videte, & cavete à fermento Phariſæorum, & fermento Herodis (e).

16. Et cogitabant ad alterutrum, dicentes: Quia panes non habemus.

17. Quo cognito, ait illis Jeſus: Quid cogitatis, quia panes non habetis? nondum cognoſcitis, nec intelligitis? adhuc cæcatum habetis cor veſtrum?

18. Oculos habentes non videtis? & aures habentes non auditis? * Nec recordamini, * Sup. 6. 41. Joan. 6. 13.

19. Quando quinque panes fregi in quinque millia, quot cophinos fragmentorum plenos ſuſtuliſtis? Dicunt ei: Duodecim.

20. Quando & ſeptem panes in quatuor millia, quot ſportas fragmentorum tuliſtis? Et dicunt ei: Septem.

21. Et dicebat eis: Quomodo nondum intelligitis?

22. Et veniunt Bethſaidam, & adducunt ei cæcum, & rogabant eum ut illum tangeret.

23. Et

33. & 34. (l) Tetigit digito ſuo ſaliva tincto. *Ephpheta*, אתפתח, Syr. apertus eſto: quas ceremonias in Baptiſmo adhibet Eccleſia: Ingemiſcit ut homo, imperat ut Deus.

CAP. VIII. 2. (a) Permanent mecum. Quæ hiſtoria jam expoſita fuit Matthæi 15.

10. (b) Matth. 15. 39. *In fines Magedam*: duo ſunt oppida inter Juliadem & Geraſam ſita: multi codices habent Magedon, atque eumdem eſſe vicum exiſtimat Auguſt. l. 2. de conſenſu Evang. cap. 51.

11. (c) Diſputare: *Tentantes eum*, ſignum ab eo petentes, non ut crederent, ſed ut potentiam ejus experirentur.

12. (d) Non dabitur, phraſi Hebrais uſitata: *Si David mentiar*: Non mentiar Davidi, Pſalm. 86.

15. (e) Qui Sadducæis favebat. Quod enim Matthæus cap. 16. poſuit, à fermento Sadducæorum, Marcus dixit, à fermento Herodis: adeò ut in Herodis aula Sadducæorum doctrina vigeret.

23. Et apprehenſa manu cæci, eduxit eum extra vicum: & expuens in oculos ejus, impoſitis manibus ſuis, interrogavit eum ſi quid videret.

24. Et aſpiciens, ait: Video (f) homines velut arbores ambulantes.

25. Deinde iterùm impoſuit manus ſuper oculos ejus: & cœpit videre (g): & reſtitutus eſt, ita ut clarè videret omnia.

26. Et miſit illum in domum ſuam, dicens: Vade in domum tuam: & ſi in vicum introieris, nemini dixeris.

Matth. 16. 13. 27. * Et egreſſus eſt Jeſus, & diſcipuli ejus in caſtella Cæſareæ Philippi: & in via interrogabat diſcipulos ſuos, dicens
Luc. 9. 18. eis: * Quem me dicunt eſſe homines?

28. Qui reſponderunt illi, dicentes: Joannem Baptiſtam, alii Eliam (h), alii verò quaſi unum de prophetis.

29. Tunc dicit illis: Vos verò quem me eſſe dicitis? Reſpondens Petrus, ait ei: Tu es Chriſtus (i).

30. Et comminatus (k) eſt eis, ne cui dicerent de illo.

31. Et cœpit docere eos, quoniam oportet Filium hominis pati multa, & reprobari à ſenioribus, & à ſummis ſacerdotibus, & Scribis, & occidi: & poſt tres dies reſurgere (l).

32. Et palàm verbum loquebatur. Et apprehendens eum Petrus, cœpit increpare (m) eum.

33. Qui converſus, & videns diſcipulos ſuos, comminatus eſt Petro, dicens: Vade retrò me, Satana, quoniam non ſapis quæ Dei ſunt, ſed quæ ſunt hominum.

34. Et convocata turba cum diſcipulis
Matth. 10. 18. & 16. 24. Luc. 9. 23. & 14. 27. ſuis, dixit eis: * Si quis vult me ſequi, deneget ſemetipſum: & tollat crucem ſuam, & ſequatur me.

35. * Qui enim voluerit animam ſuam
Luc. 17. 33. Joann. 12. 25. ſalvam facere, perdet eam: qui autem perdiderit animam ſuam propter me & Evangelium (n), ſalvam faciet eam.

36. Quid enim proderit homini, ſi lucretur mundum totum: & detrimentum animæ ſuæ faciat?

37. Aut quid dabit homo commutationis pro anima ſua?

38. * Qui enim me confuſus (o) fuerit, & verba mea, in generatione iſta adultera & peccatrice: & Filius hominis confundetur eum, cùm venerit in gloria Patris ſui cum Angelis ſanctis. *Matth. 10. 31. Luc. 9. 26. & 12. 9.*

39. Et dicebat illis: * Amen dico vobis, quia ſunt quidam de hic ſtantibus, qui non guſtabunt mortem, donec videant regnum Dei veniens in virtute. *Matth. 16. 28. Luc. 9. 27.*

CAPUT IX.

Transfiguratio Domini, vox de cœlo, de adventu Eliæ; ſpiritus mutus ejicitur, qui non potuerat ejici à diſcipulis. Iterùm de Paſſione Domini prædictio; ſcandali occaſio amputanda: vermis & ignis æterni: de ſale & illius vi.

1. ET poſt dies ſex aſſumit Jeſus Petrum, & Jacobum, & Joannem: & ducit illos in montem excelſum ſeorſum (a) ſolos, & transfiguratus eſt coram ipſis. *Matth. 17. 1. Luc. 9. 28.*

2. Et veſtimenta ejus facta ſunt ſplendentia, & candida nimis velut nix, qualia fullo non poteſt ſuper terram candida facere.

3. Et apparuit (b) illis Elias cum Moyſe: & erant loquentes cum Jeſu.

4. Et reſpondens Petrus, ait Jeſu: Rabbi,

24. (f) Primùm ſubobſcurè homines ambulantes videbat eos arborum ſpecie.

25. (g) Perfectè: Paulatim eum curavit, ut fidem ejus accenderet.

28. (h) Phariſæi quidam transmigrationem animorum crediderunt, ex Joſepho L. 2. de bello Judaico cap. 7. *Quaſi Prophetam*: Vox, *quaſi*, deeſt in Græco.

29. (i) Marcus omittit magnifica promiſſa Petro à Chriſto facta, quæ alii Evangeliſtæ commemorant, quæque ad Petri prærogativam referuntur: ſed Petrus forſan præ humilitate & modeſtia noluit ea referri à Marco: ita Euſebius L. 3. Demonſtr. Evangelicæ, cap. 7.

30. (k) Quia priùs oportuit impleri myſterium redemptionis. Veritatis doctorem & prophetam ſe dici voluit; Meſſiam verò ſe eſſe paucis aperuit.

31. (l) Id eſt, tertio die, more Hebræorum, qui poſt tempus aliquod factum dicunt, quod ſit eo tempore: Exibit tertius dies.

32. & 33. (m) Ex amore, non ex indignatione. *Satana*: Hoc nomine in Scripturis deſignari ſolet qui alteri obſiſtit. Nam *adverſarium* ſignificat, ſeu diabolus ſit, ſeu homo.

35. (n) Ob Evangelii fidem, aut bona, quæ per Evangelium annuntiantur.

38. & 39. (o) Erubueris: *In generatione iſta adultera*, Inter idololatras & peccatores. *In virtute*, In majeſtate transfigurationis, aut reſurrectionis.

CAP. IX. 1. (a) Vox *ſeorſum* deeſt in nonnullis codicibus, & videtur redundare. Hæc autem Matth. 17. fuerunt expoſita.

3. (b) Duo teſtes ſecundum Chriſti adventum præcurrent, ex Apocal. cap. 11. Hilarius in Matth. can. 17.

Digitized by Google

bi, bonum eſt nos hic eſſe: & faciamus tria tabernacula, Tibi unum, & Moyſi unum, & Eliæ unum.

5. Non enim ſciebat quid diceret: erant enim timore exterriti (c).

6. Et facta eſt nubes obumbrans eos: & venit vox de nube, dicens: Hic eſt filius meus chariſſimus: audite illum.

7. Et ſtatim circumſpicientes, neminem ampliùs viderunt, niſi Jeſum tantùm ſecum.

* Matth. 17. 9. 8. * Et deſcendentibus illis de monte, præcepit illis ne cuiquam quæ vidiſſent, narrarent: niſi cùm Filius hominis à mortuis reſurrexerit.

9. Et verbum continuerunt apud ſe, conquirentes (d) quid eſſet: Cùm à mortuis reſurrexerit.

* Malach. 4. 5. 10. Et interrogabant eum, dicentes: * Quid ergo dicunt (e) Phariſæi & Scribæ, quia Eliam oportet venire primùm?

11. Qui reſpondens, ait illis: Elias, cùm venerit (f) primò, reſtituet omnia: & quo
* Iſ. 53. 3. 4. modo * ſcriptum eſt in Filium hominis, ut multa patiatur & contemnatur.

* Matth. 17. 12. 12. Sed dico vobis, quia & * Elias (g) venit (& fecerunt illi quæcumque voluerunt) ſicut ſcriptum eſt de eo.

13. Et veniens ad diſcipulos ſuos, vidit turbam magnam circa eos, & Scribas conquirentes cum illis.

14. Et confeſtim omnis populus videns Jeſum, ſtupefactus eſt, & expaverunt (h), & accurrentes ſalutabant eum.

15. Et interrogavit eos: Quid inter vos conquiritis?

* Luc. 9. 38. 16. * Et reſpondens unus de turba, dixit: Magiſter, attuli filium meum ad te habentem ſpiritum mutum:

17. Qui ubicumque eum apprehenderit, allidit illum, & ſpumat, & ſtridet dentibus, & areſcit (i): & dixi diſcipulis tuis ut ejicerent illum, & non potuerunt.

18. Qui reſpondens eis, dixit: O generatio incredula, quamdiu apud vos ero? quamdiu vos patiar? afferte illum ad me.

19. Et attulerunt eum (k). Et cùm vidiſſet eum, ſtatim ſpiritus conturbavit illum: & eliſus in terram, volutabatur ſpumans.

20. Et interrogavit patrem ejus: Quantum temporis eſt ex quo ei hoc accidit? At ille ait: Ab infantia:

21. Et frequenter eum in ignem, & in aquas miſit, ut eum perderet: ſed ſi quid potes, adjuva nos, miſertus noſtri.

22. Jeſus autem ait illi: Si potes credere, omnia poſſibilia ſunt credenti.

23. Et continuò exclamans pater pueri, cum lacrymis ajebat: Credo, Domine: adjuva incredulitatem meam.

24. Et cùm videret Jeſus concurrentem turbam, comminatus (l) eſt ſpiritui immundo, dicens illi: Surde & mute ſpiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo: & ampliùs ne introeas in eum.

25. Et exclamans, & multùm diſcerpens eum, exiit ab eo, & factus eſt ſicut mortuus, ita ut multi dicerent: Quia mortuus eſt.

26. Jeſus autem tenens manum ejus, elevavit eum, & ſurrexit.

27. Et cùm introiſſet in domum, diſcipuli ejus ſecretò interrogabant eum: Quare nos non potuimus ejicere eum?

28. Et dixit illis: Hoc genus (m) in nullo poteſt exire, niſi in oratione, & jejunio.

29. Et inde profecti prætergrediebantur Galilæam: nec volebat quemquam ſcire.

30. * Docebat autem diſcipulos ſuos, & dicebat illis: Quoniam filius hominis tradetur in manus hominum, & occident eum, & occiſus tertia die reſurget. * Matth. 17. 21. Luc. 9. 22. 44.

31. At illi ignorabant verbum (n): & timebant interrogare eum.

32. Et

exiſtimat Moſen unà cum Elia deſignari: alii Patres per duos teſtes, Henoch & Eliam intelligunt.

5. (c) Rei novitate quaſi extra ſe facti. *Audite illum*; Doctor à Deo eſt conſtitutus, qui ſolus eſt audiendus, & ii quos ipſe miſerit.

9. (d) Diſceptantes ob præſumptam de temporali regno opinionem.

10. (e) Reſurrectionem mortuorum ex traditione credebant: ſed qualis ea futura eſſet, non intelligebant. Nondum Elias venit, & tamen Phariſæi dicunt eum venturum eſſe ante diem judicii: quid ergo nunc de reſurrectione loqueris, cùm Elias nondum venerit?

11. (f) Syriacè, *Elias venturus eſt primò, ut præparet omnia*. Convertet enim gentes & judæos. *Et quomodo ſcriptum eſt in Filium hominis*, de filio hominis; *Ut multa patiatur*, exemplo Chriſti. *Quomodo*, Sicut.

12. (g) Joannes Baptiſta: Hieron. in fine commentar. in Malachiam videtur negare Eliam venturum eſſe in perſona propria: at ſe ipſum explicat ſcribens in Matthæum; ac ſubinde docet Eliam in ſecundo Chriſti adventu venturum juxta corporis fidem, per Joannem veniſſe in virtute & ſpiritu.

14. (h) Ob inſperatum ejus adventum, & forte ob majeſtatis fulgorem, qui ex transfiguratione in vultu apparebat, ut in Moſe contigit.

17. & 18. (i) Sine ſenſu efficitur, aut contabeſcit. *Incredula*, Matth. & Lucas addunt, *Et perverſa*: quæ quidem turbis tribuuntur, non diſcipulis: quorum incredulitatem, ſeu minorem quàm par eſſet fidem, ſeorſum exprobrat.

19. & 22. (k) Ad Jeſum. An puer viciſſim? *Poſſibilia*, Impetratu. *Credenti*: non quod is qui credit, omnia poſſit efficere, ſed Chriſtus cuncta poteſt efficere in gratiam ejus qui credit.

24. (l) Cum imperio præcepit ei. Paulò antè dubitabat an Chriſtus tum corporis morbum poſſet depellere; nunc adeo profecit, ut eum invocet tamquam unicum animæ medicum, qui infidelitatem ipſam curare poſſit, quod eſt ſolius Dei. Adjuvatur incredulitas, cùm adjuvatur incredulus ut credat: Adjuva meam fidem.

28. & 29. (m) Hoc genus dæmoniorum peſſimum non poteſt ejici, *Niſi oratione & jejunio*. *Galilæam*; Volebat clam tranſire, ut Jeroſolymam veniret.

31. (n) Paſſionem, & paſſionis modum, & regnum poſt reſurrectionem venturum.

32. Et venerunt Capharnaum. Qui cùm domi eſſent, interrogabat eos: Quid in via tractabatis?

33. At illi tacebant; ſiquidem in via inter ſe diſputaverant, * quis eorum major eſſet. (* Matth. 18. 1. Luc. 9. 46.)

34. Et reſidens, vocavit duodecim, & ait illis: Si quis vult primus eſſe, erit omnium noviſſimus, & omnium miniſter.

35. Et accipiens puerum, ſtatuit eum in medio eorum: quem cùm complexus eſſet, ait illis:

36. Quiſquis unum ex hujuſmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit: & quicumque me ſuſceperit, non me ſuſcipit (o), ſed eum, qui miſit me.

(* Luc. 9. 49.) 37. * Reſpondit illi Joannes, dicens: Magiſter, vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem dæmonia, qui non ſequitur nos, & prohibuimus eum.

38. Jeſus autem ait: Nolite prohibere eum: * nemo eſt enim qui faciat virtutem in nomine meo, & poſſit citò malè loqui (p) de me. (* 1. Cor. 12. 3.)

39. Qui enim non eſt adverſùm vos, pro vobis eſt.

(* Matth. 10. 42.) 40. * Quiſquis enim potum dederit vobis calicem aquæ in nomine meo, quia Chriſti eſtis: amen dico vobis, non perdet mercedem ſuam.

(* Matth. 18. 6. Luc. 17. 2.) 41. * Et quiſquis ſcandalizaverit unum ex his puſillis credentibus in me: bonum eſt ei magis ſi circumdaretur mola aſinaria collo ejus, & in mare mitteretur.

(* Matth. 5. 30. & 18. 8.) 42. * Et ſi ſcandalizaverit te manus tua, abſcide illam: bonum eſt tibi debilem introire in vitam, quàm duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem (q):

43. Ubi vermis (r) eorum non moritur, & ignis non extinguitur.

44. Et ſi pes tuus te ſcandalizat, amputa illum: bonum eſt tibi claudum introire in vitam æternam, quàm duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis:

45. * Ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. (* Iſ. 66. 24.)

46. Quòd ſi oculus tuus ſcandalizat te, ejice eum: bonum eſt tibi luſcum introire in regnum Dei, quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis.

47. Ubi vermis (ſ) eorum non moritur, & ignis non extinguitur.

48. * Omnis enim igne ſalietur, & omnis victima ſale ſalietur. (* Lev. 2. 13.)

49. * Bonum eſt ſal (t): quòd ſi ſal inſulſum fuerit: in quo illud condietis? Habete in vobis ſal, & pacem habete inter vos. (* Matth. 5. 13. Luc. 14. 34.)

CAPUT X.

Matrimonium indiſſolubile; divites in magno ſalutis periculo verſantur; primi erunt noviſſimi; Paſſionis iterata prædictio: diſcipulorum ambitio reprimitur; cæcus illuminatur.

1. ET inde exurgens venit in fines (a) Judææ ultra Jordanem: & conveniunt iterùm turbæ ad eum: & ſicut conſueverat, iterùm docebat illos. (Matt. 19. 1.)

2. Et accedentes Phariſæi interrogabant eum: Si licet viro uxorem dimittere? tentantes eum.

3. At ille reſpondens, dixit eis: Quid vobis præcepit (b) Moyſes?

4. Qui dixerunt: * Moyſes permiſit libellum repudii ſcribere, & dimittere. (* Deut. 24. 1.)

5. Quibus reſpondens Jeſus, ait: Ad duritiam (c) cordis veſtri ſcripſit vobis præceptum iſtud.

6. Ab initio autem creaturæ, * maſculum & fœminam fecit eos Deus. (* Gen. 1. 27.)

7. Propter hoc * relinquet homo patrem ſuum (* Gen. 2. 24.)

36. & 37. (o) Non tam me ſuſcipit, quàm eum qui me miſit. *Reſpondit*; Vox illa Hebræis communis eſt ad omne ſermonis novum exordium; Joannes alia de materia ſermonem inſtituit.

38. (p) Hæc enim non inter ſe conſentiunt, virtutes facere in nomine Chriſti, aut invocato ejus nomine dæmones ejicere, & de eo malè loqui, ut ſolebant Phariſæi.

42. (q) Baſilius Hom. 6. in Hexameron, & Ambroſius ignem illum eſſe corporeum docent; contrarium videtur Damaſceno: Auguſt. L. 21. de civit. cap. 9. ea de re videtur dubitare. His verbis Chriſtus vocem gehennæ, quæ præceſſit, explicat.

43. (r) Chriſtus utitur vocibus ignis & vermis apud Judæos uſitatis vermis apud Iſaiam 66. 24.

47. & 48. (ſ) Conſcientiæ morſus animum excrucians. *Salietur*, Omnis damnatus igne, quaſi ſale condietur, perpetuò duraturus in ſupplicio. *Et omnis victima*, *Et*, pro *Sicut*; quemadmodum juxta legem omnis victima ſale condiri debet: ſic impii quaſi juſtitiæ divinæ victimæ igne condientur.

49. (t) Quia ſalis mentionem fecit Evangeliſta, aliud Chriſti dictum de ſale commemorat; *Habete in vobis ſal*, Eſtote acres in agendo, & prudentes; ſic tamen ut pax non violetur. Præcedenti ſententiæ hanc adjicit, ubi vocem ſalis ex occaſione uſurpat in alia ſignificatione. Commendat uſum ſalis & ſapientiæ: alioqui victima, quæ tranſire debet per ignem tribulationum, inſipida erat.

CAP. X. 1. (a) Hic locus expoſitus fuit Matth. 19. Venit in fines Judææ, ſeu in Peræam, quæ eſt Judææ finitima: *Ultra Jordanem*, Gr. *Per locum qui eſt trans Jordanem*, ſecus Peræam.

3. (b) Præceptum ponit pro permiſſione, ut ex Matthæi cap. 19. & ex hoc loco inter ſe collatis liquet: non enim quærebant, an oporteret dimittere, ſed an liceret.

5. 8. & 11. (c) Propter duritiam. *In carne*, Gr. *In carnem unam*, Una caro reputabuntur, vel in unam prolis carnem. *Super eam*, Contra eam: vox Hebræa utrumque ſignificat, *ſuper*, &, *contra eam*, quam repudio ejecit.

Digitized by Google

Mar. 19. 5. ſuum & matrem, & adhærebit ad uxorem
1. Cor. 7. 10. ſuam:
Epheſ. 5. 31. 8. Et * erunt duo in carne una. Ita-
* 1. Cor. 6. 16. que jam non ſunt duo, ſed una caro.

9. Quod ergo Deus conjunxit, homo non ſeparet.

10. Et in domo iterùm diſcipuli ejus de eodem interrogaverunt eum.

11. Et ait illis: Quicumque dimiſerit uxorem ſuam, & aliam duxerit, adulterium committit ſuper eam.

12. Et ſi uxor dimiſerit virum ſuum, & alii nupſerit, mœchatur.

13. Et offerebant illi parvulos, ut tangeret illos. Diſcipuli autem comminabantur offerentibus.

14. Quos cùm videret Jeſus, indignè tulit, & ait illis: Sinite parvulos venire ad me, & ne prohibueritis eos: talium enim eſt regnum Dei.

15. Amen dico vobis: Quiſquis non receperit regnum Dei velut parvulus, non intrabit in illud.

16. Et complexans eos, & imponens manus ſuper illos, benedicebat (d) eos.

17. Et cùm egreſſus eſſet in viam, procurrens quidam genu flexo ante eum, ro-
* Matth. 19. 16. gabat eum: * Magiſter bone, quid faciam
* Luc. 18. 18. ut vitam æternam percipiam?

18. Jeſus autem dixit ei: Quid me dicis bonum? Nemo bonus, niſi unus Deus.

* Exod. 20. 13. 19. * Præcepta noſti: Ne adulteres, Ne occidas, Ne fureris, Ne falſum teſtimonium dixeris, Ne fraudem feceris, Honora patrem tuum & matrem.

20. At ille reſpondens, ait illi: Magiſter, hæc omnia obſervavi à juventute mea.

21. Jeſus autem intuitus eum, dilexit (e) eum, & dixit ei: Unum tibi deeſt: vade, quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cœlo: & veni, ſequere me.

22. Qui contriſtatus in verbo, abiit mœrens: erat enim habens multas poſſeſſiones.

23. Et circumſpiciens Jeſus, ait diſcipulis ſuis: Quàm difficilè qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt!

24. Diſcipuli autem obſtupeſcebant in verbis ejus. At Jeſus rurſùs reſpondens ait illis: Filioli, quàm difficile eſt, confidentes in pecuniis, in regnum Dei introire!

25. Facilius eſt, camelum per foramen acus tranſire, quàm divitem intrare in regnum Dei.

26. Qui magis admirabantur, dicentes ad ſemetipſos: Et quis poteſt ſalvus fieri?

27. Et intuens illos Jeſus, ait: Apud homines impoſſibile eſt, ſed non apud Deum: omnia enim poſſibilia ſunt apud Deum.

28. * Et cœpit ei Petrus dicere: Ecce * Matth. 19. 27.
nos dimiſimus omnia, & ſecuti ſumus te. Luc. 18. 28.
29. Reſpondens Jeſus, ait: Amen dico vobis: Nemo eſt, qui reliquerit domum, aut fratres, aut ſorores, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut agros, propter me, & propter evangelium,

30. Qui non accipiat centies tantùm, nunc in tempore hoc: domos, & fratres, & ſorores, & matres, & filios, & agros, cum perſecutionibus, & in ſæculo futuro vitam æternam.

31. * Multi autem erunt primi noviſſi- * Matth. 19. 30.
mi, & noviſſimi primi.

32. Erant autem in via aſcendentes Jeroſolymam: & præcedebat illos Jeſus, & ſtupebant (f): & ſequentes timebant.
* Et aſſumens iterùm duodecim, cœpit il- * Luc. 18. 31.
lis dicere quæ eſſent ei eventura.

33. Quia ecce aſcendimus Jeroſolymam, & Filius hominis tradetur principibus ſacerdotum, & Scribis, & ſenioribus, & damnabunt eum morte, & tradent eum gentibus:

34. Et illudent ei, & conſpuent eum, & flagellabunt eum, & interficient eum: & tertia die reſurget.

35. * Et accedunt ad eum Jacobus, & * Matth. 20. 20.
Joannes (g) filii Zebedæi, dicentes: Magiſter, volumus, ut quodcumque petierimus, facias nobis.

36. At ille dixit eis: Quid vultis ut faciam vobis?

37. Et dixerunt: Da nobis, ut unus ad dexteram tuam, & alius ad ſiniſtram tuam, ſedeamus in gloria tua.

38. Jeſus autem ait eis: Neſcitis quid petatis: poteſtis bibere calicem, quem ego bibo; aut baptiſmo, quo ego baptizor, baptizari (h)?

39. At illi dixerunt ei: Poſſumus. Jeſus autem ait eis: Calicem quidem, quem ego bibo, bibetis, & baptiſmo, quo ego baptizor, baptizabimini:

40. Se-

16. (d) Benedicere Dei eſt benefacere. Hinc parvuli, qui needum ratione ſua utuntur, gratiæ tamen capaces eſſe poſſunt.

21. (e) Vultu eum à ſe diligi oſtendit, non humana tantùm dilectione, ſed & divina, qua Chriſtus dona ſua diligebat, & ſtudium obſervandæ legis. *Unum tibi deeſt* ad perfectionem, imò ad ſalutem, ut affectum divitiarum & cupiditatem exuas.

32. (f) Diſcipuli, quòd eundo Jeroſolymam tantum adiret periculum, & tam firmo eſſet animo.

35. (g) Matth. 20. dicitur mater eorum acceſſiſſe: ſed illud perinde eſt: nam eorum impulſu mater adiit Dominum.

38. & 42. (h) Paſſione, qua velut imbre copioſo deſuper irruente inundabor: adeò ut baptiſmus hoc loco non ſimpliciter paſſionem, ſed malorum inundatio-

40. Sedere autem ad dexteram meam, vel ad ſiniſtram, non eſt meum dare vobis, ſed quibus paratum eſt.

41. Et audientes decem, cœperunt indignari de Jacobo & Joanne.

* Luc. 22. 25. 42. Jeſus autem vocans eos, ait illis: * Scitis quia hi, qui videntur principari gentibus, dominantur eis: & principes eorum poteſtatem habent ipſorum.

43. Non ita eſt autem in vobis, ſed quicumque voluerit fieri major, erit veſter miniſter:

44. Et quicumque voluerit in vobis primus eſſe, erit omnium ſervus.

45. Nam & Filius hominis non venit ut miniſtraretur ei, ſed ut miniſtraret, & daret animam ſuam redemptionem pro multis.

* Matth. 20. 29. Luc. 18. 35. 46. * Et veniunt Jericho, & proficiſcente eo de Jericho, & diſcipulis ejus, & plurima multitudine, filius Timæi Bartimæus cæcus, ſedebat juxta viam mendicans.

47. Qui cùm audiſſet, quia Jeſus Nazarenus eſt, cœpit clamare, & dicere: Jeſu fili David, miſerere mei.

48. Et comminabantur ei multi ut taceret. At ille multò magis clamabat: Fili David miſerere mei.

49. Et ſtans Jeſus præcepit illum vocari. Et vocant cæcum dicentes ei: Animæquior eſto: ſurge, vocat te.

50. Qui projecto veſtimento ſuo exiliens, venit ad eum.

51. Et reſpondens Jeſus dixit illi: Quid tibi vis faciam? Cæcus autem dixit ei: Rabboni, ut videam.

52. Jeſus autem ait illi: Vade, fides tua te ſalvum fecit. Et confeſtim vidit, & ſequebatur eum in via.

C A P U T XI.

Jeſus ingreditur Jeroſolymam; ficus areſacta; ejicit vendentes è templo. Quærentibus qua poteſtate id agat, alia interrogatione ſilentium imponit.

Matth. 21. 1. Luc. 19. 29. 1. ET cùm appropinquarent Jeroſolymæ, & Bethaniæ (a) ad Montem Olivarum, mittit duos ex diſcipulis ſuis.

2. Et ait illis: Ite in caſtellum, quod contra vos eſt, & ſtatim introeuntes illuc, invenietis pullum ligatum, ſuper quem nemo adhuc hominum ſedit: ſolvite illum, & adducite.

3. Et ſi quis vobis dixerit: Quid facitis? dicite, quia Domino neceſſarius (b) eſt: & continuò illum dimittet huc.

4. Et abeuntes invenerunt pullum ligatum ante januam foris in bivio: & ſolvunt eum.

5. Et quidam de illic ſtantibus dicebant illis: Quid facitis ſolventes pullum?

6. Qui dixerunt eis ſicut præceperat illis Jeſus, & dimiſerunt eis.

7. * Et duxerunt pullum ad Jeſum: & imponunt illi veſtimenta ſua, & ſedit ſuper eum. * Joan. 12. 14.

8. Multi autem veſtimenta ſua ſtraverunt in via: alii autem frondes cædebant de arboribus, & ſternebant in via.

9. Et qui præibant, & qui ſequebantur clamabant, dicentes: * Hoſanna: * Pſal. 117. 26.

10. Benedictus qui venit in nomine Domini: Benedictum quod venit regnum (c) patris noſtri David: Hoſanna in excelſis. Matth. 21. 9. Luc. 19. 38.

11. * Et introivit Jeroſolymam in templum: & circumſpectis (d) omnibus, cùm jam veſpera eſſet hora, exiit in Bethaniam cum duodecim. * Matth. 21. 10.

12. Et alia die cùm exirent à Bethania, eſuriit.

13. * Cùmque vidiſſet à longè ficum habentem folia, venit ſi quid fortè inveniret in ea, & cùm veniſſet ad eam, nihil invenit præter folia: non enim erat tempus ficorum. * Matth. 21. 19.

14. Et reſpondens dixit ei: Jam non amplius in æternum ex te fructum quiſquam manducet. Et audiebant diſcipuli ejus.

15. Et veniunt Jeroſolymam. Et cùm introiſſet in templum, cœpit ejicere vendentes & ementes (e) in templo: & menſas nummulariorum, & cathedras vendentium columbas evertit.

16. Et non ſinebat ut quiſquam transferret (f) vas per templum:

17. Et

nem ſignificet. *Videntur*, Qui ſpectantur ut principes.

CAP. XI. 1. (a) Inter Jeroſolymam & Bethaniam, unde jam exierat, ex cap. 21. Matth.

3. (b) Ut ſe Meſſiam expectatum probet, ex cap. 9. Zachariæ.

10. (c) Meſſiam regnaturum in domo David ſciebant, illius reſtitutionem mox à Chriſto futuram expectabant: licèt quo is modo regnaturus eſſet, omninò ignorarent.

11. & 13. (d) Quæ fiebant in templo, *Vidiſſet*: Sic oculis luſtravit, ut facere ſolent homines, qui ſperant ſe aliquid inventuros. Significare voluit populi Judaici reprobationem, in quo fructus fidei & bonorum operum non invenit. *Non enim erat tempus ficorum*: unde in hoc facto latere myſterium eſt manifeſtum.

15. (e) Qui lucri ſtudio vendebant: cùm in ſacris tractandis cupiditas omnis abeſſe debeat.

16. (f) Ne ſarcinæ, utenſilia, aut inſtrumenta, quæ profanis uſibus ſerviebant, huc illuc transferrentur.

17. Et docebat, dicens eis: Nonne ſcri-
* *Iſa.* 56. 7. ptum eſt: * Quia domus mea, domus
orationis vocabitur omnibus gentibus (g)?
Jerem. 7. 11. Vos autem feciſtis eam ſpeluncam latro-
num.

18. Quo audito principes ſacerdotum & Scribæ quærebant quomodo eum perderent: timebant enim eum, quoniam univerſa turba admirabatur ſuper doctrina ejus.

19. Et cùm veſpera facta eſſet, egrediebatur de civitate.

20. Et cùm manè tranſirent, viderunt ficum aridam factam à radicibus.

21. Et recordatus Petrus, dixit ei: Rabbi, ecce ficus, cui maledixiſti, aruit.

* *Matth.* 20. 21. 22. Et reſpondens Jeſus, ait illis: * Habete fidem (h) Dei.

23. Amen dico vobis, quia quicumque dixerit huic monti: Tollere, & mittere in mare; & non hæſitaverit in corde ſuo, ſed crediderit, quia quodcumque dixerit, fiat, fiet ei.

* *Matth.* 7. 7. & 21. 22. 24. * Propterea dico vobis, omnia quæcumque orantes petitis, credite quia accipietis, & evenient vobis.

* *Matth.* 6. 14. & 18. 35. *Luc.* 11. 9. 25. * Et cùm ſtabitis (i) ad orandum, dimittite ſi quid habetis adversùs aliquem: ut & Pater veſter, qui in cœlis eſt, dimittat vobis peccata veſtra.

26. Quòd ſi vos non dimiſeritis: nec Pater veſter, qui in cœlis eſt, dimittet vobis peccata veſtra.

27. Et veniunt rursùs Jeroſolymam. Et cùm ambularet in templo, accedunt ad eum ſummi ſacerdotes, & Scribæ, & ſeniores:

* *Luc.* 20. 2. 28. Et dicunt ei: * In qua poteſtate hæc facis? & quis dedit tibi hanc poteſtatem ut iſta facias?

29. Jeſus autem reſpondens, ait illis: Interrogabo vos & ego unum verbum: & reſpondete mihi: & dicam vobis in qua poteſtate hæc faciam.

30. Baptiſmus Joannis, de cœlo erat: an ex hominibus? Reſpondete mihi.

31. At illi cogitabant ſecum, dicentes: Si dixerimus, De cœlo, dicet: Quare ergò non credidiſtis ei?

32. Si dixerimus, Ex hominibus, timemus populum: omnes enim habebant Joannem quia verè propheta eſſet.

33. Et reſpondentes dicunt Jeſu: Neſcimus. Et reſpondens Jeſus ait illis: Neque ego dico vobis in qua poteſtate hæc faciam.

CAPUT XII.

Vinea agricolis locata; cæſi ſervi; reddenda quæ ſunt Cæſaris Cæſari, quæ ſunt Dei Deo. Meſſias quomodo filius eſt David: reſurrectio.

Iſa. 5. 1. *Jer.* 2. 21. *Matth.* 21. 33. *Luc.* 20. 9. 1. ET cœpit illis in parabolis (a) loqui: Vineam paſtinavit homo, & circumdedit ſepem, & fodit lacum, & ædificavit turrim, & locavit eam agricolis, & peregrè profectus eſt.

2. Et miſit ad agricolas in tempore ſervum, ut ab agricolis acciperet de fructu vineæ.

3. Qui apprehenſum eum cæciderunt, & dimiſerunt vacuum.

4. Et iterùm miſit ad illos alium ſervum: & illum in capite vulneraverunt, & contumeliis affecerunt.

5. Et rursùm alium miſit, & illum occiderunt: & plures alios: quoſdam cædentes, alios verò occidentes.

6. Adhuc ergo unum habens filium chariſſimum, & illum miſit ad eos noviſſimum, dicens: Quia reverebuntur filium meum.

7. Coloni autem dixerunt ad invicem: Hic eſt hæres: venite, occidamus eum: & noſtra erit hæreditas.

8. Et apprehendentes eum, occiderunt: & ejecerunt extra vineam.

9. Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet, & perdet colonos: & dabit vineam aliis.

* *Pſal.* 117. 22. *Iſa.* 28. 16. *Matth.* 21. 42. *Act.* 4. 11. *Rom.* 9. 33. *1. Pet.* 2. 7. 10. Nec ſcripturam hanc legiſtis: * Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli:

11. A Domino factum eſt iſtud, & eſt mirabile in oculis noſtris?

12. Et quærebant eum tenere, & timuerunt turbam: cognoverunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit. Et relicto eo abierunt.

* *Matth.* 22. 15. *Luc.* 20. 20. 13. * Et mittunt ad eum quoſdam ex Phariſæis, & Herodianis, ut eum caperent in verbo.

14. Qui venientes dicunt ei: Magiſter, ſcimus quia verax es, & non curas (b) quemquam: nec enim vides in faciem hominum,

---

17. (g) Prædicit Chriſtus his verbis, & ante prædixerat Iſaias cap. 56. futurum aliquando ut templa Deo extruantur in univerſo orbe. Id itaque de Eccleſia intelligi debet, cujus typus fuit templum Judæorum: *Vocabitur*, futura eſt.

22. (h) Qua Deo credatis, eum eſſe omnipotentem, & veracem: ſic dicitur timor Dei, quo Deus timetur.

25. (i) Stationes vocabant Judæi cœtus ad orationem congregatos: quæ vox a Synagoga tranſiit ad Eccleſiam.

CAP. XII. 1. (a) Unam memorat: alias à ſe omitti inſinuat. *Vineam paſtinavit*, Gr. *Plantavit*. *Et fodit lacum*, ad excipiendum vinum ex uvis expreſſum.

14. (b) Non vereris: nulla apud te eſt perſonarum acceptio. *Licet dari tributum Cæſari?* Reſpondet Chri-

minum, ſed in veritate viam Dei doces: licet dari tributum Cæſari, an non dabimus?

15. Qui ſciens verſutiam illorum, ait illis: Quid me tentatis? afferte mihi denarium ut videam.

16. At illi attulerunt ei. Et ait illis: Cujus eſt imago hæc, & inſcriptio? Dicunt ei: Cæſaris.

17. Reſpondens autem Jeſus dixit illis: * Reddite igitur quæ ſunt Cæſaris, Cæſari: & quæ ſunt Dei, Deo. Et mirabantur ſuper eo.

* Rom. 13. 7.

18. * Et venerunt ad eum Sadducæi, qui dicunt reſurrectionem non eſſe: & interrogabant eum dicentes:

* Matth. 22. 23. Luc. 20. 27.

19. Magiſter, Moyſes nobis ſcripſit, * ut ſi cujus frater mortuus fuerit, & dimiſerit uxorem, & filios non reliquerit, accipiat frater ejus uxorem ipſius, & reſuſcitet ſemen fratri ſuo.

* Deut. 25. 5.

20. Septem ergo fratres erant: & primus accepit uxorem, & mortuus eſt, non relicto ſemine.

21. Et ſecundus accepit eam, & mortuus eſt: & nec iſte reliquit ſemen. Et tertius ſimiliter.

22. Et acceperunt eam ſimiliter ſeptem, & non reliquerunt ſemen. Noviſſima omnium defuncta eſt & mulier.

23. In reſurrectione ergo cùm reſurrexerint, cujus de his erit uxor? ſeptem enim habuerunt eam uxorem.

24. Et reſpondens Jeſus, ait illis: Nonne ideò erratis, non ſcientes Scripturas, neque virtutem Dei?

25. Cùm enim à mortuis reſurrexerint, neque nubent, neque nubentur, ſed ſunt ſicut Angeli in cœlis.

26. De mortuis autem quòd reſurgant, non legiſtis in libro Moyſi, ſuper rubum quomodo dixerit illis Deus, inquiens: * Ego ſum Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Jacob?

* Exod. 3. 6. Matth. 22. 32.

27. Non eſt Deus mortuorum, ſed vivorum. Vos ergo multùm erratis.

28. * Et acceſſit unus de Scribis, qui audierat illos conquirentes, & videns quoniam benè illis reſponderit, interrogavit eum quod eſſet primum omnium mandatum.

* Matth. 22. 35.

29. Jeſus autem reſpondit ei: Quia primum omnium mandatum eſt: * Audi Iſrael; Dominus Deus tuus, Deus unus eſt:

* Deut. 6. 4.

30. Et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota virtute tua. Hoc eſt primum mandatum.

31. * Secundum autem ſimile eſt illi: Diliges proximum tuum tamquam teipſum. Majus horum aliud Mandatum non eſt.

* Lev. 19. 18. Matth. 22. 39. Rom. 13. 9. Galat. 5. 14. Jac. 2. 8.

32. Et ait illi Scriba: Benè Magiſter, in veritate dixiſti, quia unus eſt Deus, & non eſt alius præter eum.

33. Et ut diligatur ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine: & diligere proximum tamquam ſeipſum, majus eſt omnibus holocautomatibus, & ſacrificiis.

34. Jeſus autem videns quòd ſapienter reſpondiſſet, dixit illi: Non es longè à regno (c) Dei. Et nemo jam audebat eum interrogare.

35. Et reſpondens Jeſus dicebat, docens in templo: Quomodo (d) dicunt Scribæ Chriſtum filium eſſe David?

36. Ipſe enim David dicit in Spiritu ſancto: * Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.

* Pſ. 109. 1. Matth. 22. 44. Luc. 20. 42.

37. Ipſe ergo David dicit eum Dominum, & unde eſt filius ejus? Et multa turba eum libenter audivit.

38. Et dicebat eis in doctrina ſua: * Cavete à Scribis, qui volunt in ſtolis ambulare, & ſalutari in foro.

* Matth. 23. 6. Luc. 11. 43. & 20. 46.

39. Et in primis cathedris ſedere in ſynagogis, & primos diſcubitus in cœnis:

40. Qui devorant domos viduarum ſub obtentu prolixæ orationis: hi accipient prolixius judicium.

41. * Et ſedens Jeſus contra gazophylacium, aſpiciebat quomodo turba jactaret æs in gazophylacium, & multi divites jactabant multa.

* Luc. 21. 1.

42. Cùm veniſſet autem vidua una pauper, miſit duo minuta, quod eſt quadrans (e).

43. Et

ſtus non ſolùm quid liceat, ſed etiam quid facere oporteat. *Reddite igitur*, &c. Simul eorum rationem elidit, qua putabant indignum illud eſſe, ut populus Dei ſerviat alienis: cùm hæc duo non pugnent, ſed inter ſe conſentiant maxime, reddere quæ ſunt Cæſaris, Cæſari; quæ ſunt Dei, Deo.

34. (c) Primùm quidem tentandi animo venerat, experiri volens quid de hac quæſtione inter legis peritos agitata reſponderet Chriſtus; laudavit Domini reſponſum, & viciſſim ab eo laudatus eſt: *Non longè abes à regno Dei*: quòd propè eſſet ut crederet in Chriſtum: jam in eo erat fides quædam implicita, & inchoata: reliquum erat ut in eum præſentem expreſſa hic crederet.

35. (d) Benè advertit Eſtius, numquam Dominum interrogare, niſi ut magnum aliquid doceat. Sic hoc loco magnum myſterium de Chriſti natura inſinuat, qui ut homo filius eſt David, ut Deus eſt ejus Dominus. Nec ſcribæ poterant ullam reddere rationem cur Meſſias eſſet Dominus David: nam illius divinitatem, & regnum ſpiritale, quod ad omnes temporum differentias, & redemptionem humani generis pertinet, ignorabant: neque illi dubitabant, quin hic Pſalm. 109. ad Meſſiam pertineret.

42. & 44. (e) Id eſt quarta pars aſſis. *De penuria ſua*; Nec tamen tentavit Deum: quia poterat operandis manibus ſurſum luctari quæ ad victum erant neceſſaria.

Digitized by Google

43. Et convocans diſcipulos ſuos, ait illis: Amen dico vobis, quoniam vidua hæc pauper plus omnibus miſit, qui miſerunt in gazophylacium.

44. Omnes enim ex eo quod abundabat illis, miſerunt: hæc verò de penuria ſua omnia quæ habuit, miſit totum victum ſuum.

C A P U T XIII.

Mirantibus diſcipulis ſtructuram Templi prædicit Dominus urbis & Templi excidium, ſimul bella & perſecutiones, ſigna de cælo futura; orandum & vigilandum præcipit: dies incertus.

Matth. 24. 1. 1. ET cùm egrederetur de templo, ait illi unus ex diſcipulis ſuis: Magiſter, aſpice quales lapides, & quales ſtructuræ.

2. Et reſpondens Jeſus, ait illi: Vides
* Luc. 19. 44. & 21. 6. has omnes magnas ædificationes? * Non relinquetur lapis (a) ſuper lapidem, qui non deſtruatur.

3. Et cùm ſederet in Monte Olivarum contra templum, interrogabant eum ſeparatim Petrus, & Jacobus, & Joannes, & Andreas:

4. Dic nobis, quando iſta fient? & quod ſignum erit, quando hæc omnia incipient conſummari (b)?

5. Et reſpondens Jeſus cœpit dicere il-
* Epheſ. 5. 6. 2. Theſ. 2. 3. lis: * Videte ne quis vos ſeducat:

6. Multi enim venient in nomine meo dicentes, quia ego ſum: & multos ſeducent.

7. Cùm audieritis autem bella, & opiniones (c) bellorum, ne timueritis: oportet enim hæc fieri: ſed nondum finis.

8. Exurget enim gens contra gentem, & regnum ſuper regnum, & erunt terræmotus per loca, & fames. Initium dolorum hæc.

9. Videte (d) autem voſmetipſos. Tradent enim vos in conciliis, & in ſynagogis vapulabitis, & ante præſides & reges ſtabitis propter me, in teſtimonium illis.

10. Et in omnes gentes primùm oportet prædicari Evangelium.

11. * Et cùm duxerint vos tradentes, * Matth. 10. 19. Luc. 12. 11. & 21. 14.
nolite præcogitare (e) quid loquamini: ſed quod datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini: non enim vos eſtis loquentes, ſed Spiritus ſanctus.

12. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & conſurgent filii in parentes, & morte afficient eos.

13. Et eritis odio omnibus propter nomen meum. Qui autem ſuſtinuerit in finem, hic ſalvus erit.

14. * Cùm autem videritis abomina- * Dan. 9. 27. Matt. 24. 15. Luc. 21. 20.
tionem (f) deſolationis, ſtantem ubi non debet: qui legit, intelligat: tunc qui in Judæa ſunt, fugiant in montes:

15. Et qui ſuper tectum, ne deſcendat in domum, nec introeat ut tollat quid de domo ſua:

16. Et qui in agro erit, non revertatur retrò tollere veſtimentum ſuum.

17. Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus.

18. Orate verò ut hieme non fiant.

19. Erunt enim dies illi tribulationes (g) tales, quales non fuerunt ab initio creaturæ, quam condidit Deus, uſque nunc, neque fient.

20. Et niſi breviaſſet Dominus dies, non fuiſſet ſalva omnis caro (h): ſed propter electos, quos elegit, breviavit dies.

21. Et

CAPUT XIII.

2. (a) Poſt expugnatam urbem à Tito. Sub Juliano Apoſtata fundamenta templi eruta ſunt à Judæis novum templum extruere parantibus: ſed prohibiti ſunt flammarum globis è terra erumpentibus, ut referunt Ammianus Marcellinus, iſque Ethnicus, L. 18. Nazianzenus, orat. 2. in Julianum.

4. & 6. (b) Gr. *Conſummanda ſunt. Ego ſum*, Meſſias. Ante excidium Jeroſolymæ multi extiterunt pſeudo-Chriſti.

7. (c) Gr. *Rumores, ſeditiones*, & motus populorum ſub Floro præſide per totam Syriam excitati: *Ne timueritis*, Gr. *Ne turbemini*.

9. (d) Id eſt, cavete vobiſmetipſis, ne terroribus & minis fidem deſeratis. *In teſtimonium illis*, id eſt, ad teſtificandum illis de me.

11. (e) Gr. Ne ſitis ſoliciti: vult eos præſidio ſuo confidere, non negligentes eſſe, aut inertes.

14. (f) Deſolationem *abominabilem*, Gr. additur, *Quæ dicta eſt à Daniele Propheta: Stantem ubi non debet*, Gr. *ubi non oportet*, ſcilicet in templo.

19. (g) Gr. Tribulatio, qualis non fuit. Quidam codices legunt, *Erunt enim dies illi tribulationis*.

20. (h) Phraſi Hebraica, nullus homo evaderet, niſi accelerata eſſet obſidio. *Breviavit dies*, id eſt, breviabit.

* *Matth. 24. 23. Luc. 17. 23. & 21. 8.* 21. * Et tunc ſi quis vobis dixerit: Ecce hic eſt Chriſtus (i), ecce illic, ne credideritis.

22. Exurgent enim pſeudochriſti, & pſeudoprophetæ, & dabunt ſigna & portenta ad ſeducendos, ſi fieri poteſt, etiam electos.

23. Vos ergo videte: ecce prædixi vobis omnia.

* *Iſa. 13. 10. Ezech. 32. 7. Joel. 2. 10.* 24. * Sed in illis diebus, poſt tribulationem illam, ſol contenebrabitur, & luna non dabit ſplendorem ſuum:

25. Et ſtellæ cœli erunt decidentes, & virtutes, quæ in cœlis ſunt, movebuntur.

26. Et tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum virtute multa, & gloria.

* *Matth. 24. 31.* 27. * Et tunc mittet Angelos ſuos, & congregabit electos ſuos à quatuor ventis, à ſummo terræ, uſque ad ſummum cœli.

28. A ficu autem diſcite parabolam. Cùm jam ramus ejus tener fuerit, & nata fuerint folia, cognoſcitis quia in proximo ſit æſtas:

29. Sic & vos cùm videritis hæc fieri, ſcitote quòd in proximo ſit in oſtiis.

30. Amen dico vobis, quoniam non tranſibit generatio hæc, donec omnia iſta fiant.

31. Cœlum & terra tranſibunt, verba autem mea non tranſibunt.

32. De die autem illo, vel hora nemo ſcit, neque Angeli (k) in cœlo, neque Filius, niſi Pater.

* *Matth. 24. 42.* 33. * Videte, vigilate, & orate: neſcitis enim quando tempus ſit.

34. Sicut homo, qui peregrè profectus reliquit domum ſuam, & dedit ſervis ſuis poteſtatem cujuſque operis, & janitori præcepit ut vigilet.

35. Vigilate ergo, (neſcitis enim quando dominus domus veniat: ſerò, an media nocte, an galli cantu, an manè,)

36. Ne cùm venerit repentè, inveniat vos dormientes.

37. Quod autem vobis dico, omnibus (l) dico: Vigilate.

CAPUT XIV.

De nece Domini cogitant ſacerdotes; unguentum pretioſum in caput ejus effunditur fremente Juda. Cœna Paſchalis; panis & vini conſecratio. Orat Chriſtus in horto, & pavet; apprehenditur prodente Juda: Jeſus ad Caipham ducitur; Petri negatio & pœnitentia.

1. ERat autem Paſcha & Azyma poſt biduum (a), & quærebant ſummi ſacerdotes, & Scribæ, quomodo eum dolo tenerent, & occiderent. *Matth. 26. 2. Luc. 22. 1.*

2. Dicebant autem: Non in die feſto, ne fortè tumultus fieret in populo.

3. * Et cùm eſſet Bethaniæ in domo Simonis leproſi, & recumberet: venit mulier habens alabaſtrum unguenti nardi ſpicati (b) pretioſi, & fracto alabaſtro, effudit ſuper caput ejus. * *Matth. 26. 6. Joan. 12. 3.*

4. Erant autem quidam indignè ferentes intra ſemetipſos, & dicentes: Ut quid perditio iſta unguenti facta eſt?

5. Poterat enim unguentum iſtud venumdari plus quàm trecentis denariis, & dari pauperibus. Et fremebant in eam.

6. Jeſus autem dixit: Sinite eam, quid illi moleſti eſtis? Bonum opus operata eſt in me.

7. Semper enim pauperes habetis vobiſcum: & cùm volueritis, poteſtis illis benefacere: me autem non ſemper habetis.

8. Quod habuit hæc, fecit: prævenit ungere corpus meum in ſepulturam.

9. Amen dico vobis: Ubicumque prædicatum fuerit Evangelium iſtud in univerſo mundo, & quod fecit hæc, narrabitur in memoriam ejus.

10. * Et Judas Iſcariotes unus de duodecim abiit ad ſummos ſacerdotes, ut proderet eum illis. * *Matth. 26. 14.*

11. Qui audientes gaviſi ſunt: & promiſerunt ei pecuniam ſe daturos. Et quærebat quomodo illum opportunè traderet.

12. * Et primo die Azymorum quando Paſcha immolabant, dicunt ei diſcipuli: Quò vis eamus, & paremus tibi ut manduces Paſcha? * *Matth. 26. 17. Luc. 22. 7.*

13. Et

21. & 24. (i) Hoc in loco eſt Meſſias, qui vos liberet. *Diebus*, Hactenus de excidio Jeruſalem, nunc de die judicii.

32. (k) Qui nullo modo ſciunt; *Neque Filius*, qui neſcit ad revelandum. Filius enim homo eſt quaſi non ſciens, quia non ſcit, ut alios ſcire faciat. Sic Joan. 15. 15. *Quia omnia quæcumque audivi à Patre meo, nota feci vobis:* quæ audivi ut nota vobis facerem. Sic illud Joan. 16. 13. *Quæcumque audiet, loquetur*, Quæcumque dicenda audiet. Fruſtra quæſtiones iis de rebus ſeritis, quæ ad Patrem pertinent.

37. (l) Non vobis tantùm, ſed & omnibus, qui venturi ſunt, dico: nam ut quiſque moritur, ita judicabitur.

CAPUT XI.

1. (a) Mariana: *Id dixit Chriſtus die Martis, biduo ante diem Jovis, quo ipſe celebravit Paſcha, Luna 14 ſecundum legem, quod credo feciſſe plures alios. Judæi vulgò per eorum traditiones, quia Sabbatum ſequebatur, Luna 15. celebrarunt; ea*, inquit Mariana, *veriſſima ratio eſt Evangeliſtas conciliandi.*

3. (b) Non è foliis, ſed è ſpicis expreſſi, quod pretioſius eſt: Gr. [illegible], per metatheſim litterarum, pro [illegible], ſpicatum, voce latina ſervata: eamdem vocem interpres locis diverſis aliter atque aliter Latinè reddit. Vox Græca ad nardum refertur.

13. Et mittit duos ex diſcipulis ſuis,
& dicit eis: Ite in civitatem: & occur-
ret vobis homo lagenam aquæ bajulans,
ſequimini eum:
14. Et quocumque introierit, dicite
domino domus, quia magiſter dicit:
Ubi eſt refectio (c) mea, ubi Paſcha
cum diſcipulis meis manducem?
15. Et ipſe vobis demonſtrabit cœna-
culum (d) grande, ſtratum: & illic pa-
rate nobis.
16. Et abierunt diſcipuli ejus, & vene-
runt in civitatem: & invenerunt ſicut di-
xerat illis, & paraverunt Paſcha.
* Matth. 26. 20. 17. * Veſpere autem facto, venit cum
Luc. 22. 14. duodecim.
18. Et diſcumbentibus eis, & mandu-
* Joan. 13. 21. cantibus, ait Jeſus: Amen dico vobis, *
quia unus ex vobis tradet (e) me, qui
manducat mecum.
19. At illi cœperunt contriſtari, & di-
cere ei ſingulatim: Numquid ego?
20. Qui ait illis: Unus ex duodecim,
qui intingit mecum manum in catino.
* Pſ. 40. 10. 21. Et filius quidem hominis vadit, *
Act. 1. 16. ſicut ſcriptum eſt de eo: væ autem ho-
mini illi, per quem filius hominis trade-
tur: bonum erat ei, ſi non eſſet natus ho-
mo ille.
* Matth. 26. 26. 22. * Et manducantibus (f) illis, ac-
1 Cor. 11. 24. cepit Jeſus panem: & benedicens fregit,
& dedit eis, & ait: Sumite, hoc eſt cor-
pus meum.
23. Et accepto calice, gratias agens de-
dit eis: & biberunt ex illo omnes.
24. Et ait illis: Hic eſt ſanguis meus
novi teſtamenti (g), qui pro multis ef-
fundetur.
25. Amen dico vobis, quia jam non
bibam de hoc (h) genimine vitis, uſque
in diem illum, cùm illud bibam novum
in regno Dei.
26. Et hymno dicto exierunt in Mon-
tem olivarum.
* Joan. 16. 32. 27. Et ait eis Jeſus: * Omnes ſcanda-
lizabimini in me in nocte iſta: quia ſcri-
* Zach. 13. 7. ptum eſt: * Percutiam paſtorem, & diſ-
pergentur oves.
28. Sed poſtquam reſurrexero, præce-
dam vos in Galilæam.
29. Petrus autem ait illi: Et ſi omnes
ſcandalizati fuerint in te, ſed non ego.
30. Et ait illi Jeſus: Amen dico tibi,
quia tu hodie in nocte hac, priuſquam
gallus vocem bis dederit, ter me es ne-
gaturus.
31. At ille ampliùs loquebatur: Et ſi
oportuerit me ſimul commori tibi, non
te negabo. Similiter autem & omnes di-
cebant.
32. * Et veniunt in prædium, cui no- * Matth. 26. 36.
men Gethſemani. Et ait diſcipulis ſuis: * * Luc. 22. 40.
Sedete hìc, donec orem (i).
33. Et aſſumit Petrum, & Jacobum,
& Joannem ſecum: & cœpit pavere, &
tædere.
34. Et ait illis: Triſtis eſt anima mea
uſque ad mortem: ſuſtinete hìc, & vigi-
late.
35. Et cùm proceſſiſſet paululùm, pro-
cidit ſuper terram: & orabat, ut ſi fieri
poſſet, tranſiret ab eo hora:
36. Et dixit: Abba pater, omnia tibi
poſſibilia ſunt, transfer calicem hunc à
me, ſed non quod ego volo, ſed quod
tu.
37. Et venit, & invenit eos dormien-
tes. Et ait Petro: Simon dormis? non
potuiſti una hora vigilare?
38. Vigilate, & orate ut non intretis
(k) in tentationem. Spiritus quidem
promptus eſt, caro verò infirma.
39. Et iterùm abiens oravit, eumdem
ſermonem dicens.
40. Et reverſus, denuò invenit eos dor-
mientes, (erant enim oculi eorum gra-
vati) & ignorabant quid reſponderent
ei.
41. Et venit tertiò, & ait illis: Dor-
mite jam, & requieſcite. Sufficit: venit
hora: ecce Filius hominis tradetur in ma-
nus peccatorum.
42. Surgite, eamus: ecce qui me tra-
det, propè eſt.
43. Et, adhuc eo loquente, venit Judas
Iſcariotes, unus de duodecim, & * cum * Matth. 26. 47.
co-

14. (c) Gr. Diverſorium: Syr. Locus convivii. Interpres ſenſum loquentis exprimit.

15. (d) In ſuperiori domus parte: Gr. Cubiculum ſurſum poſitum.

18. (e) Quod per anticipationem videtur à Matthæo & Marco poſitum.

22. (f) Gr. Cùm manducaſſent, poſt eſum agni Paſchalis.

24. (g) Quo fœdus inter Deum & homines ſancitum eſt, & voluntas Chriſti ultima declarata. Aderant Apoſtoli, qui illud fœdus acceptarent Eccleſiæ nomine. Apud Lucam 22. & Paulum 1. Cor. 11. dicitur ſanguis novum Teſtamentum; ſeu res ipſa Teſtamento relicta. Quod Teſtamentum in cœna conditum, in cruce obſignatum eſt, & confirmatum morte teſtatoris. *Qui pro multis effundetur*, Gr. *Effunditur*.

25. (h) Gr. pronomen, *hoc*, non exprimitur, atque his verbis inſinuat ſe cum illis non amplius futurum.

32. 33. & 35. (i) Donec oravero. *Tædere*: Vox Græca, inſigni timore, & anxietate percelli ſignificat. *Hora*, Paſſionis: quæ oratio erat ſub conditione, quam addidit his verbis, *Fiat voluntas tua*. deſiderium naturæ, quod impropriè voluntatem ſolemus dicere, tantùm exprimit, non voluntatem, ut rationalis eſt, qua nihil aliud volebat, quàm id ipſum, quod erat ordinatum à Patre.

38. & 44. (k) Per conſenſum: intrat verò tenta-

Luc.22.47. Joan.18.3. eo turba multa, cum gladiis & lignis, à ſummis ſacerdotibus, & Scribis, & ſenioribus.

44. Dederat autem traditor ejus ſignum eis, dicens: Quemcumque oſculatus fuero, ipſe eſt, tenete eum, & ducite cautè.

45. Et cùm veniſſet, ſtatim accedens ad eum, ait: Ave Rabbi: & oſculatus eſt eum.

46. At illi manus injecerunt in eum, & tenuerunt eum.

47. Unus autem quidam de circumſtantibus educens gladium, percuſſit ſervum ſummi ſacerdotis: & amputavit illi auriculam.

48. Et reſpondens Jeſus, ait illis: Tamquam ad latronem exiſtis cum gladiis & lignis comprehendere me?

49. Quotidie eram apud vos in templo docens, & non me tenuiſtis. Sed ut impleantur Scripturæ.

* Matth. 26.56. 50. * Tunc diſcipuli ejus relinquentes eum, omnes fugerunt.

51. Adoleſcens (l) autem quidam ſequebatur eum amictus ſindone ſuper nudo: & tenuerunt eum.

52. At ille rejecta ſindone, nudus profugit ab eis.

* Matth. 26. 57. Luc.22.54. Joann. 18. 13. 53. * Et adduxerunt Jeſum ad ſummum Sacerdotem: & convenerunt omnes ſacerdotes, & Scribæ, & ſeniores.

54. Petrus autem à longè ſecutus eſt eum, uſque intrò in atrium ſummi ſacerdotis: & ſedebat cum miniſtris ad ignem, & calefaciebat ſe.

*Matth. 26. 59. 55. * Summi verò ſacerdotes, & omne concilium quærebant adversùs Jeſum teſtimonium, ut eum morti traderent, nec inveniebant.

56. Multi enim teſtimonium falſum dicebant adversùs eum: & convenientia teſtimonia non erant.

57. Et quidam ſurgentes, falſum teſtimonium ferebant adversùs eum, dicentes:

58. Quoniam nos audivimus eum dicentem: * Ego diſſolvam templum hoc manu factum, & per triduum aliud non manu factum ædificabo. * Joann.2. 19.

59. Et non erat conveniens (m) teſtimonium illorum.

60. Et exurgens ſummus ſacerdos in medium, interrogavit Jeſum, dicens: Non reſpondes quidquam ad ea, quæ tibi objiciuntur ab his?

61. Ille autem tacebat, & nihil reſpondit. Rurſum ſummus ſacerdos interrogabat eum, & dixit ei: Tu es Chriſtus Filius Dei benedicti?

62. Jeſus autem dixit illi: Ego ſum (n): * & videbitis Filium hominis ſedentem à dextris virtutis Dei, & venientem cum nubibus cœli. * Matth. 24. 30. & 26. 64.

63. Summus autem ſacerdos ſcindens veſtimenta ſua, ait: Quid adhuc deſideramus teſtes?

64. Audiſtis blaſphemiam: quid vobis videtur? Qui omnes condemnaverunt eum eſſe reum mortis.

65. Et cœperunt quidam conſpuere eum, & velare faciem ejus, & colaphis eum cædere, & dicere ei: Prophetiza: & miniſtri alapis eum cædebant.

66. * Et cùm eſſet Petrus in atrio deorſum, venit una ex ancillis ſummi ſacerdotis: * Matth. 26. 69. Luc. 22.56. Joann. 18. 17.

67. Et cùm vidiſſet Petrum calefacientem ſe, aſpiciens illum, ait: Et tu cum Jeſu Nazareno eras.

68. At ille negavit, dicens: Neque ſcio, neque novi quid dicas. Et exiit foras ante atrium, & gallus cantavit.

69. * Rurſus autem cùm vidiſſet illum ancilla, cœpit dicere circumſtantibus: Quia hic ex illis eſt. * Matth. 26. 71.

70. At ille iterùm negavit. * Et poſt puſillum rursùs qui aſtabant, dicebant Petro: Verè ex illis es: nam & Galilæus es. * Luc. 22. 59. Joann. 18. 25.

71. Ille autem cœpit anathematizare, & jurare: Quia neſcio hominem iſtum, quem dicitis.

72. Et ſtatim gallus iterùm cantavit. * Et recordatus eſt Petrus verbi, quod dixerat ei Jeſus: Priùs quàm gallus cantet bis, ter me negabis. Et cœpit flere. * Matth. 26. 75. Joann. 13. 38.

CAPUT XV.

Paſſio Chriſti Domini.

1. ET confeſtim manè conſilium facientes ſummi ſacerdotes, cum ſeniori- Matth. 27. 1. Luc. 22. 66. Joann. 18. 28.

---

tio per cogitationem. *Ducite cautè*, Gr. ἀσφαλῶς, ſecurè, tuto.

51. (l) Videtur fuiſse ex villa, quæ horto adjacebat, quique militum ſtrepitu excitatus è lecto proſiliens ſpectatum accurrerat; neque is fuit è numero Apoſtolorum.

59. (m) Ad mortem ſufficiens: vel non erant convenientia inter ſe teſtimonia.

62. (n) Priùs dixerat, *Tu dicis*, ex Matth. c. 27. 11. tum addidit quod hoc loco ponitur: *Ego ſum*; quæ fuit cauſa cur adeò excandeſceret Princeps Sacerdotum, quòd ſe Filium Dei & Patri æqualem diceret. Hoc ipſis videbatur crimen blaſphemiæ, quod Deo eſset injurium, non autem quòd ſe Meſſiam prædicaret: id enim non ut blaſphemum, ſed inſtar fraudis, aut fallaciæ habebant.

Digitized by Google

nioribus, & Scribis, & univerſo concilio, vincientes (a) Jeſum, duxerunt, & tradiderunt Pilato.

2. Et interrogavit eum Pilatus: Tu es Rex Judæorum? At ille reſpondens, ait illi: Tu dicis (b). *Matth. 27. 11. Luc. 23. 3. *Joan. 18. 33.*

3. * Et accuſabant eum ſummi ſacerdotes in multis.

4. * Pilatus autem rurſum interrogavit eum, dicens: Non reſpondes quidquam? vide in quantis te accuſant.

5. Jeſus autem ampliùs nihil reſpondit, ita ut miraretur Pilatus.

6. Per diem autem feſtum ſolebat dimittere illis unum ex vinctis, quemcumque petiſſent.

7. Erat autem qui dicebatur Barabbas, qui cum ſeditioſis erat vinctus, qui in ſeditione fecerat homicidium.

8. Et cùm aſcendiſſet (c) turba, cœpit rogare, ſicut ſemper faciebat illis.

9. Pilatus autem reſpondit eis, & dixit: Vultis dimittam vobis regem Judæorum?

10. Sciebat enim quòd per invidiam tradidiſſent eum ſummi ſacerdotes.

11. Pontifices autem concitaverunt turbam, ut magis Barabbam dimitteret eis.

12. * Pilatus autem iterùm reſpondens, ait illis: Quid ergo vultis faciam regi Judæorum? *Matth. 27. 21. Luc. 23. 24.*

13. * At illi iterùm clamaverunt: Crucifige eum. *Joan. 18. 39. & 40.*

14. Pilatus verò dicebat illis: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant: Crucifige eum.

15. Pilatus autem volens populo ſatiſfacere, dimiſit illis Barabbam, & tradidit Jeſum flagellis cæſum, ut crucifigeretur.

16. * Milites autem duxerunt eum in atrium prætorii, & convocant totam cohortem, *Matth. 27. 27. Joan. 19. 2.*

17. Et induunt eum purpura, & imponunt ei plectentes ſpineam coronam (d).

18. Et cœperunt ſalutare eum: Ave rex Judæorum.

19. Et percutiebant caput ejus arundine: & conſpuebant eum, & ponentes genua, adorabant eum.

20. Et poſtquam illuſerunt ei, exuerunt illum purpura, & induerunt eum veſtimentis ſuis: & educunt illum ut crucifigerent eum.

21. * Et angariaverunt prætereuntem quempiam, Simonem Cyrenæum (e), venientem de villa, patrem Alexandri, & Rufi, ut tolleret crucem ejus. *Matth. 27. 32. Luca 23. 26.*

22. Et perducunt illum in Golgotha locum, quod eſt interpretatum Calvariæ locus.

23. Et dabant ei bibere myrrhatum vinum: & non accepit.

24. * Et crucifigentes eum, diviſerunt veſtimenta ejus, mittentes ſortem ſuper eis, quis quid tolleret. *Matth. 27. 35. Luca 23. 34. Joann. 19. 23.*

25. Erat autem hora tertia (f): & crucifixerunt eum.

26. Et erat titulus cauſæ ejus inſcriptus: REX JUDÆORUM.

27. Et cum eo crucifigunt duos latrones: unum à dextris, & alium à ſiniſtris ejus.

28. * Et impleta eſt Scriptura, quæ dicit: Et cum iniquis reputatus eſt. *Iſa. 53. 12.*

29. Et prætereuntes blaſphemabant eum, moventes capita ſua, & dicentes: * Vah qui deſtruis templum Dei, & in tribus diebus reædificas: *Joann. 2. 19.*

30. Salvum fac temetipſum deſcendens de cruce.

31. Similiter & ſummi ſacerdotes illudentes, ad alterutrum cum Scribis dicebant:

1. (a) Cùm vinxiſſent: videntur ſoluta priora vincula in domo Caiphæ.

2. & 6. (b) Id quod res eſt. *Feſtum*, Paſchatis: Syriacè tamen legitur, *In omni feſto*.

8. (c) Gr. *Acclamaſſet*, Interpres fortè pro ἀναβοήσας legit ἀναβάς, vel populus cœpit cum acclamatione petere, ut Pilatus pro more dimitteret reum.

17. (d) Circumponunt ei coronam ſpineam, quam plexuerant.

21. (e) Simon ille ex filiis ſuis nominatur, qui celebres fuerunt inter Chriſtianos: quod tamen incertum eſt.

25. (f) Sic deſignat ſpatium temporis inter horam tertiam & ſextam interjectum. Hieronym. vel quiſquis alius in Pſal. 77. putat errore ſcriptorum pro *ſexta* poſitum, *tertia*, quod numerorum notæ Græcè ſint ſimiles. Ex Joanne, Chriſtus condemnatus fuit hora quaſi ſexta, ſeu hora ſexta incipiente: tenebræ factæ ſunt hora ſexta: jam per aliquod temporis ſpatium Chriſtus affixus erat cruci: neque id abhorret à veriſimili, quod conjicit Auctor Analyſeos Gallicæ poſt Petavium, Librarium loco ἕκτῃ, ſeu ſexta, poſuiſſe τρίτῃ: quòd ſtatim Marcus ſubjecerit: *Et facta hora ſexta, tenebræ factæ ſunt*; eamdem horam ſtatim repetitam non fuiſſe forſan exiſtimavit.

bant : Alios ſalvos fecit, ſeipſum non poteſt ſalvum facere.

32. Chriſtus rex Iſraël deſcendat nunc de cruce, ut videamus, & credamus. Et qui cum eo crucifixi erant, convitiabantur ei.

33. Et factâ hora ſexta, tenebræ factæ ſunt per totam terram uſque in horam nonam.

34. Et hora nona exclamavit Jeſus vo-
*Pſal. 21. 2. Matt. 27. 46. ce magna, dicens: * Eloi, eloi, lamma ſabacthani? quod eſt interpretatum: Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquiſti me?

35. Et quidam de circumſtantibus audientes dicebant: Ecce Eliam vocat.

36. Currens autem unus, & implens ſpongiam aceto, circumponenſque calamo, potum dabat ei, dicens: Sinite, videamus, ſi veniat Elias ad deponendum eum.

37. Jeſus autem emiſſa voce magna expiravit.

38. Et velum templi ſciſſum eſt in duo, à ſummo uſque deorſum.

39. Videns autem Centurio, qui ex adverſo ſtabat, quia ſic clamans expiraſſet, ait : Verè hic homo Filius Dei erat.

*Matt. 27. 55. 40. * Erant autem & mulieres de longè aſpicientes: inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Jacobi minoris, & Joſeph mater, & Salome (g):

41. Et cùm eſſet in Galilæa, ſeque-
*Luc. 8. 2. bantur eum, * & miniſtrabant ei, & aliæ multæ, quæ ſimul cum eo aſcenderant Jeroſolymam.

*Matt. 27. 57. Luc. 23. 50. Joan. 19. 38. 42. * Et cùm jam ſerò eſſet factum (quia erat paraſceve, quod eſt ante ſabbatum)

43. Venit Joſeph ab Arimathæa nobilis decurio, qui & ipſe erat expectans regnum Dei, & audacter introivit ad Pilatum, & petiit corpus Jeſu.

44. Pilatus autem mirabatur ſi jam obiiſſet. Et accerſito Centurione, interrogavit eum ſi jam mortuus eſſet.

45. Et cùm cognoviſſet à Centurione, donavit corpus Joſeph.

46. Joſeph autem mercatus ſindonem, & deponens eum involvit ſindone, & poſuit eum in monumento, quod erat excisum de petra, & advolvit lapidem ad oſtium monumenti.

47. Maria autem Magdalene, & Maria Joſeph, aſpiciebant ubi poneretur.

CAPUT XVI.

Reſurrectio Domini.

1. ET cùm tranſiſſet ſabbatum, Maria Magdalene, & Maria Jacobi, & Salome emerunt (a) aromata, ut venientes ungerent Jeſum. Matt. 28. 1. Luc. 24. 1. Joan. 20. 1.

2. Et valdè manè una ſabbatorum, veniunt ad monumentum, orto (b) jam ſole.

3. Et dicebant ad invicem: Quis revolvet nobis lapidem ab oſtio monumenti?

4. Et reſpicientes viderunt revolutum lapidem: Erat quippè magnus valdè.

5. * Et introeuntes (c) in monumen- *Matt. 28. 5.
tum viderunt juvenem ſedentem in dex- Luc. 24. 4.
tris, coopertum ſtola candida, & obſtu- Joan. 20. 12.
puerunt.

6. Qui dicit illis: Nolite expaveſcere: Jeſum quæritis Nazarenum, crucifixum: ſurrexit, non eſt hic, ecce locus ubi poſuerunt eum.

7. Sed ite, dicite diſcipulis ejus, & Petro, quia præcedit vos in Galilæam: ibi eum videbitis, * ſicut dixit vobis. * Sup. 14. 28.

8. At illæ exeuntes, fugerunt (d) de monumento: invaſerat enim eas tremor & pavor: & nemini quidquam dixerunt: timebant enim.

9. Sur-

40. & 43. (g) Ex Græco liquet nomen non in genitivo, ſed in nominativo poni: adeò ut Maria non vocaretur: eaque fuit mater filiorum Zebedæi. Nam Matth. cap. 27. eadem mulier dicitur mater filiorum Zebedæi; *Joſeph Mater*, ſeu Joſe. *Decurio*, Gr. conſiliarius è Synedrio.

CAPUT XVI. 1. (a) Paraverunt aromata jam ipſo die mortis, ex Luca cap. 23. ſed alia quoque emerunt ſub veſperam Sabbati, quod priora non ſufficerent.

2. (b) Pervenerunt ad monumentum: vel oriente ſole, i. e. cùm jam illuceſceret.

5. (c) Poſtquam introiiſſent: *Viderunt juvenem*, anteà non conſpicuum: unius tantùm meminerunt Matthæus & Marcus, cùm duo eſſent ex Luca & Joanne: illi mentionem tantummodò faciunt ejus, qui pias mulieres eſt allocutus.

8. & 9. (d) Chriſtum habuerunt obvium, Matth. 28. *Surgens*, Cùm reſurrexiſſet.

Digitized by Google

* Joan. 20. 16. 9. Surgens autem manè, * prima ſabbati, apparuit primò Mariæ Magdalenæ, de qua ejecerat ſeptem dæmonia.

10. Illa vadens nuntiavit his, qui cum eo fuerunt, lugentibus & flentibus.

11. Et illi audientes quia viveret, & viſus eſſet ab ea, non crediderunt.

* Luc. 24. 13. 12. * Poſt hæc autem duobus ex his ambulantibus oſtenſus (e) eſt in alia effigie, euntibus in villam.

13. Et illi euntes nuntiaverunt cæteris: nec illis crediderunt.

14. Noviſſimè recumbentibus (f) illis undecim apparuit: & exprobravit incredulitatem eorum & duritiam cordis, quia iis, qui viderant eum reſurrexiſſe, non crediderunt.

15. Et dixit eis: Euntes in mundum univerſum prædicate Evangelium omni creaturæ.

16. Qui crediderit (g), & baptizatus fuerit, ſalvus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur.

17. Signa autem eos, qui crediderint, hæc ſequentur: * In nomine meo dæmonia * Act. 16. 18.
ejicient: * linguis loquentur novis:

18. * Serpentes tollent: & ſi mortiferum quid biberint, non eis nocebit: * ſuper ægros manus imponent, & benè habebunt. * Act. 2. 4. & 10. 46. * Act. 28. 5. * Act. 28. 8.

19. Et Dominus quidem Jeſus poſtquam locutus eſt eis, * aſſumptus eſt in cœlum, * Luc. 24. 51.
& ſedet à dextris Dei.

20. Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante, & ſermonem confirmante, ſequentibus ſignis.

12. & 13. (e) In habitu peregrino. *Nec illis crediderunt*, Quidam ex iis, ut liquet ex Luca, cap. 24.

14. (f) Veriſimile eſt hæc ipſo die reſurrectionis contigiſſe, vel paulò poſt: & eamdem eſſe apparitionem, quam Joannes commemorat: licèt Thomas abeſſet: ſed collegium Apoſtolorum eo numero conſtabat: ſic ante caſum Judæ collegium duodecim vocabatur. *Qui viderant eum reſurrexiſſe*, Gr. *Suſcitatum*. Pauci non crediderant.

16. (g) Qui crediderit cum voluntate obſervandi mandata, ſi ſit adultus: nam infantibus Eccleſia ſuam adhibet fidem.

SANCTUM JESU CHRISTI EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM.

U*T Marcus Petri, ſic Lucas Pauli juſſu Græcè ſcripſit Evangelium: quo anno incertum, an tertio Neronis anno, an forsè ſalutis; ut nonnullis videtur, anno 53. in Achaja ſcriptum ſuit, cùm Paulus Corinthi degeret. Fieri poteſt ut Lucas anno 43. Evangelium & Acta vulgaverit in Achaja poſt reditum Pauli ab urbe Roma, ubi per biennium captivus fuerat. Is profeſſione medicus fuit, teſte Apoſtolo ipſo, Coloſſ. cap. 4.* Salutat vos Lucas medicus chariſſimus. *Inter adjutores ſuos in Evangelii prædicatione eum annumerat in Epiſt. ad Philemonem:* Marcus, Ariſtarchus, Demas & Lucas adjutores mei. *Paulum ſecutus videtur, cùm Troade in Macedoniam profectus eſt: tum enim prima illius habetur mentio Act. 16. ut comitis Pauli:* Navigantes autem à Troade recto curſu venimus Samotraciam. *Ex ipſo Evangelii ſui exordio palàm eſt eum non fuiſſe unum è 72. diſcipulis Chriſti: non enim ait ſe ea ſcribere, quæ ipſe vidit, vel audivit à Chriſto Domino, ſed quæ ab aliis accepit. Hinc Tertull. L. 4. contra Marcionem, qui ſolum Lucæ Evangelium admittebat, idque variis in locis corruptum:* Porrò, *inquit*, Lucas non Apoſtolus, ſed Apoſtolicus; non magiſter, ſed diſcipulus, utique magiſtro minor, certè tantùm poſterior, quantò poſterioris Apoſtoli ſectator.

Quæ autem illi fuerit ſcribendi Evangelii occaſio, ipſe in proœmio aperit: Quoniam,

niam, *inquit*, multi conati ſunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ ſunt rerum. *Quidam enim res à Chriſto geſtas ſcribere aggreſſi, falſis rumoribus narrationes ſuas aſperſerant, & Apoſtolicam traditionem variis fabulis fœdaverant. Qua de re conqueritur Apoſtolus* 1. *Timoth. cap.* 1. *Apoſtolorum nomine Evangelia texuerant, quorum in Eccleſia nulla extat auctoritas.* Quia id quod conati ſunt, implere non potuerunt, *ut ait Auguſt. Lib.* 1. *de conſenſu Evangel. cap.* 8. *& Ambroſius ſcribens in hoc proœmium. Ita quidem magna pars veterum poſt Origenem Homil.* 1. *in Lucam, Hieron. Præfat. in Matthæum. Aug. L.* 4. *de conſenſu Evang. cap.* 8.

Illud tamen non abhorret à veriſimili, quod in prolegomenis ſuis, cap. 2. *ſuſpicatur Doctor Pariſienſis, Lucam indefinitè loqui de multis Chriſtianis, qui Apoſtolorum ætate ea mandaverant litteris, quæ acceperant de vita & prædicatione Chriſti Domini. Non enim de ſolis hæreticis loqui videtur, cùm eos non reprehendat, necdum pleraque ab iis conficta, aut adulterata Evangelia prodiiſſent. Vox Græca non ſolùm incipere, aut tentare, ſed etiam facere, aut perficere ſignificat. Sic Lucas Act.* 1. *cùm ait de Chriſto.* Quæ cœpit facere, & docere, *ea intelligit*, quæ Jeſus fecit & docuit: *pergit Evangeliſta:* Sicut tradiderunt nobis &c. . . . *hæc ad ipſum Lucam pertinent, qui in hoc Evangelio quæ audierat ab Apoſtolis, ut in Actis, quæ ipſe viderat, expoſuit. Hæc itaque illi ſcribendi cauſa fuit, quòd diligenter totam hanc hiſtoriam ab initio ad finem uſque ſit aſſecutus, à Paulo quidem, & ab aliis Apoſtolis, imo ut veriſimillimum eſt à beatiſſima Virgine omnia edoctus, aut certè cuncta illi fuerint divinitùs revelata, ut docet Chryſoſtomus; quod tamen non impedit, quominus ipſe ſtudium, conatum, meditationem, & diligentiam adhibuerit ſuam. Veritates Chriſtianæ è Scripturis & traditione tamquam è fontibus manant; ſed traditio prævertit Scripturæ.*

Quis autem fuerit ille Theophilus, an vir aliquis primarius, & magiſtratum gerens; tales enim eo titulo, κράτιστε, ſeu præſtantiſſimè, ornari ſolebant; an Chriſtianus aliquis recèns ad fidem converſus, eo nomine ab Evangeliſta deſignatus, ut amator Dei, id planè incertum eſt. Itaque Lucas quæ Chriſtus geſſit, & ſibi comperta erant, mandavit litteris, cùm ait. Quæ in nobis completæ ſunt, rerum; *quas narrare ex ordine conſtituit, nempè in rebus præcipuis & in totius hiſtoriæ complexu: non quòd cuncta etiam minutiora eo recenſere ordine, quo geſta ſunt, ſuſceperit. Non enim Lucas, uti nec cæteri Evangeliſtæ, temporum ordinem ubique ſervare pleriſque videtur, neque hanc ſibi neceſſitatem impoſuit. Atque hæc de Præfatione, aut proœmio.*

CAPUT PRIMUM.

Poſt proœmium, Lucas quæ in nativitate Joannis evenerint narrat ex ordine.

1. QUONIAM quidem multi conati ſunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ ſunt, rerum:

2. Sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipſi viderunt, & miniſtri fuerunt ſermonis:

3. Viſum eſt & mihi, aſſecuto omnia à principio diligenter, ex ordine tibi ſcribere, optime Theophile,

4. Ut cognoſcas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.

5. Fuit in diebus Herodis (a), regis Judææ, ſacerdos quidam nomine Zacharias, * de vice Abia: & uxor illius de filiabus Aaron, & nomen ejus Eliſabeth. ** Paralip. 24. 10.*

6. Erant

CAP. I. 5. (a) Joannis conceptio, anno 32. Herodis contigit, quindecim ferè menſibus ante nativitatem Chriſti Domini. Ex Lucæ narratione liquet Zachariam fuiſſe ſacerdotem *de vice Abia*, quæ octava erat è 24. quas David ſorte ſelegerat, ut unaquæque ordine ſuo in templo miniſtraret, idque per ſingulas hebdomadas: adeò ut 168. diebus exactis prima claſſis ad functiones ſuas in templo obeundas rediret. Illæ quidem familiæ ex

6. Erant autem juſti ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis & juſtificationibus Domini ſine querela,

7. Et non erat illis filius, eò quòd eſſet Eliſabeth ſterilis, & ambo proceſſiſſent in diebus ſuis.

8. Factum eſt autem, cùm ſacerdotio fungeretur in ordine vicis ſuæ ante (b) Deum,

9. Secundùm conſuetudinem ſacerdotii, ſorte exiit ut incenſum poneret, ingreſſus in templum Domini:

*Exod. 30. 7. Levit. 16. 17. 10. Et * omnis multitudo populi erat orans foris hora incenſi.

11. Apparuit autem illi Angelus (c) Domini, ſtans à dextris altaris incenſi.

12. Et Zacharias turbatus eſt videns, & timor irruit ſuper eum.

13. Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita eſt deprecatio (d) tua: & uxor tua Eliſabeth pariet tibi filium, & vocabis nomen ejus Joannem:

14. Et erit gaudium tibi, & exultatio, & multi in nativitate ejus gaudebunt (e):

15. Erit enim magnus coram Domino: & vinum & ſiceram non bibet, & Spiritu ſancto replebitur adhuc ex utero matris ſuæ:

16. Et multos filiorum Iſrael convertet ad Dominum Deum ipſorum:

17. Et ipſe præcedet ante illum in ſpiritu & virtute (f) Eliæ: * ut convertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam juſtorum, parare Domino plebem perfectam. *Mal. 4. 6. Matth. 11. 14.

18. Et dixit Zacharias ad Angelum: Unde hoc ſciam (g)? ego enim ſum ſenex, & uxor mea proceſſit in diebus ſuis.

19. Et reſpondens Angelus dixit ei: Ego ſum Gabriel (h), qui aſto ante Deum: & miſſus ſum loqui ad te, & hæc tibi evangelizare.

20. Et ecce eris tacens (i), & non poteris loqui, uſque in diem quo hæc fiant, pro eo quòd non credidiſti verbis meis, quæ implebuntur in tempore ſuo.

21. Et erat plebs expectans Zachariam: & mirabantur quòd tardaret ipſe in templo.

22. Egreſſus autem non poterat loqui ad illos, & cognoverunt quòd viſionem vidiſſet in templo. Et ipſe erat innuens illis, & permanſit mutus.

23. Et factum eſt, ut impleti ſunt dies officii ejus, abiit in domum ſuam:

24. Poſt hos autem dies concepit Eliſabeth uxor ejus, & occultabat ſe menſibus quinque, dicens:

25. Quia ſic fecit mihi Dominus in diebus, quibus reſpexit auferre opprobrium meum inter homines.

26. In menſe autem ſexto, miſſus eſt Angelus Gabriel à Deo in civitatem Galilææ, cui nomen Nazareth,

27. Ad

Eleazaro & Ithamare filiis Aaron erant oriundæ, ſexdecim ex Eleazaro, octo ex Ithamare, uti ex L. 1. Paralip. cap. 24. diſcimus. Atque hæ ſacerdotum claſſes ex Joſepho, L. 7. Antiq. cap. 11. ad excidium uſque templi perſtiterunt. In unaquaque familia plures erant ſacerdotes, & functionem quiſque ſuam ſortiebatur: incenſi oblatio Zachariæ ſorte contigit.

8. (b) Gr. *Contra Deum*: ſcilicet è regione tabernaculi fœderis, qui locus Dei præſentiam exhibebat. Hoc muneris obtigerat Zachariæ, ut adoleret incenſum in altari thymiamatis veſpere & manè.

11. (c) Ambroſius in hunc locum: *Utinam nobis quoque adolentibus altaria, ſacrificium deferentibus aſſiſtat Angelus, imò præbeat ſe videndum. Non enim dubites aſſiſtere Angelum, quando Chriſtus aſſiſtit, quando Chriſtus immolatur.*

13. (d) An pro ſuſcipienda prole? Sed cùm eſſent ambo ſenes, id minimè ſperabat Zacharias; cùmque Angelus id ei nuntiavit, non credidit: ergo deprecatio videtur fuiſſe pro ſalute populi, & adventu Meſſiæ. Cùm autem Angelus ait, *Uxor tua Eliſabeth pariet tibi filium*, explicare incipit qua ratione deprecatio Zachariæ pro ſalute populi implenda ſit. *Et vocabis*: Nomen accipit à gratia: nam per gratiam datus, Auctoris gratiæ præco futurus erat.

14. 15. & 15. (e) Ob ejus nativitatem publicum erit omni populo gaudium. *Et ſiceram non bibet*, more Nazaræorum: vox Hebræa *Sechar*, שכר, id omne ſignificat, quod inebriare poteſt. *Ad Deum*, Ad Jeſum Chriſtum Dominum & Deum Judæorum.

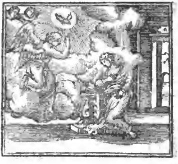
17. (f) Eodem zelo: *Et virtute*, ſeu poteſtate. Quod Elias in ſecundo, hoc Joannes in primo Chriſti adventu præſtabit: *Ut convertat corda patrum in filios*: Efficiet ut filii Patriarchas imitentur. *Parare Domino*: Ut paret plebem perfectè inſtructam ad excipiendam Dei gratiam. Joannes præparavit plebem per pœnitentiam, baptiſmum, verbum & exemplum. Ambroſius unum cum altero confert. *In deſerto*, inquit, *Elias, in deſerto Joannes; ille corvis paſcebatur, hic dumis*, &c.

18. (g) Culpa non vacavit ob incredulitatem, quòd fidem non habuerit Angelo tam manifeſtè ſe oſtendenti: quod dubitaverit non ſolùm de modo, ut Abraham, & Gedeon, imò & B. Virgo: ſed etiam de eventu, & de re ipſa: Ambr. *Condemnatur ſilentio incredulitas Sacerdotis, & fides Prophetarum probatur oraculo.*

19. (h) Ex perſona & officio fidem ſibi adſtruit: ſimul Zachariam admonet revelationum, quas ipſe fecit Danieli.

20. (i) Surdum & mutum fuiſſe, ait Ambroſius; ideò per nutus loquuntur ei.

27. Ad Virginem deſponſatam (k) viro, cui nomen erat Joſeph, de domo David, & nomen Virginis, Maria.

28. Et ingreſſus Angelus ad eam dixit: Ave gratia (l) plena: Dominus tecum: Benedicta tu in mulieribus.

29. Quæ cùm audiſſet (m), turbata eſt in ſermone ejus, & cogitabat qualis eſſet iſta ſalutatio.

30. Et ait Angelus ei: Ne timeas Maria; inveniſti (n) enim gratiam apud Deum.

31. * Ecce concipies in utero, & paries filium, & * vocabis nomen ejus Jesum. * Iſa. 7. 14. * Inf. 2. 21.

32. Hic erit magnus (o), & Filius Altiſſimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus ſedem David patris ejus: * * Dan. 7. 14. 27. Mich. 4. 7.

& regnabit in domo Jacob in æternum,

33. Et regni ejus non erit finis.

34. Dixit autem Maria ad Angelum: Quomodo (p) fiet iſtud, quoniam virum non cognoſco?

35. Et reſpondens Angelus dixit ei: Spiritus ſanctus ſuperveniet (q) in te, & virtus Altiſſimi obumbrabit tibi. Ideòque & quod naſcetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei.

36. Et ecce Eliſabeth cognata tua, & ipſa concepit filium in ſenectute ſua: & hic menſis ſextus eſt illi, quæ vocatur ſterilis:

37. Quia non erit impoſſibile apud Deum omne verbum (r).

38. Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini, fiat mihi ſecundùm verbum tuum. Et diſceſſit ab illa Angelus.

39. Exurgens autem Maria in diebus illis abiit in montana (ſ) cum feſtinatione, in civitatem Juda:

40. Et

27. (k) Ambroſ. *Et benè utrumque poſuit Scriptura, ut & deſponſata eſſet, & virgo. Virgo, ut expers virilis conſortii videretur; deſponſata, ne temerata virginitatis adureretur infamia . . . Maluit autem Dominus aliquos de ſuo ortu quàm de matris pudore dubitare. Nomen virginis, Maria*, quod Syriacè *Dominam* ſignificat.

28. (l) Deo gratiſſima. *Benedicta tu in mulieribus*, Præ omnibus mulieribus. Triplicem gratiæ plenitudinem S. Bonaventura agnoſcit, L. 3. ſent. diſt. 13. q. 3. ſuperabundantiæ, quæ uni Christo utpote ejus prærogativa convenit: abundantiæ, quæ B. Virgini; & ſufficientiæ, quæ reliquis Sanctis.

29. (m) *Cùm vidiſſet*: duplici nomine turbata eſt, aſpectu Angeli, & inſolita ſalutatione. *In ſermone ejus*, Propter ſermonem ejus. *Et cogitabat*, quorſum ſpectaret ea ſalutatio, & unde proficiſci poſſet? Ambr. *Erat cogitans cum verecundia, quia pavebat: cum prudentia, quia benedictionis novam formulam mirabatur, quæ nuſquam lecta eſt, nuſquam ante comperta.*

30. & 31. (n) Hebraiſmus, quo quis eximiè gratus alteri dici ſolet. *Concipies*, Alludit ad vaticinium Iſaiæ cap. 7: *Ecce Virgo concipiet*, &c.

32. (o) Rationem unam ſubjicit: *Et filius Altiſſimi vocabitur*: Neque enim alium Patrem agnoſcet: *Et dabit*, Non temporale regnum, ſed ſpirituale. Quod in domo David firmabit longe præſtantiori ratione, quam Judæi carnales expectent. Nam regnum ejus ad univerſam pertinebit Eccleſiam. Ambroſ. *Dictum eſt quidem etiam de Joanne ab Angelo, quod erit magnus: ſed ille quaſi homo magnus, hic quaſi Deus magnus.*

34. (p) De re non dubitat, ſed quærit modum B. Virgo, cui nulla erat hujus conceptionis via cognita præter communem, quam voto virginitatis emiſſo ſibi interdixerat. Non ex vana curioſitate, aut ex infidelitate, ſed ex cœleſti prudentia ab Angelo petit: *Quomodo fiet iſtud?* Ex quibus verbis Auguſt. L. de ſancta Virginitate, cap. 4. Mariam voviſſe Virginitatem colligit: alioquin non apta videretur reſponſio, ſi de præſenti tantum, aut de præterito loqueretur, non de futuro. Ambroſ. *Quanto temperatior iſta reſponſio, quàm verba ſunt ſacerdotis? Hæc ait: Quomodo fiet iſtud? Ille reſpondit: Unde hoc ſciam? Hæc jam de negotio tractat, ille adhuc de nuntio dubitat; negat ille ſe credere, quod negat ſe ſcire, & quaſi fidei adhuc alium quærit auctorem; iſta ſe factum profitetur, ſed quomodo fieri poſſit, inquirit.*

35. (q) Illabetur in te. *Obumbrabit*, Non alium habebis ſponſum, quam Deum ipſum; Pater æternus per Spiritum ſuum tantum opus in te perficiet. Auguſt. tract. 99. in Joan. intelligit Spiritum ſanctum, adeò ut ſit repetitio eorum verborum, *Spiritus Sanctus ſuperveniet in te*. Sed ſatis commodè virtute Patris æterni per Spiritum Sanctum fœcundatam B. Virginem intelligimus, adeò ut Pater, qui in ſe ab æterno genuit Verbum, ipſummet per Incarnationem gignat in utero Virginis, quæ idcircò & ſponſa Patris æterni, & Mater Filii ejus, & templum eſt ſingulare Spiritus ſancti. *Obumbrabit tibi*, Proteget te, ut concipias ſine viro: honeſtè dixit, quod vulgò gravidare, aut fœtare dici ſolet. Obumbrabit etiam pro fovebit: Virgil. L. Æneid. 11. Reginæ nomen obumbrat. *Ex te Sanctum*: Vox illa, *Sanctum*, vim habet nominis, non adverbii, ut viſum eſt Maldonato: nam de perſona naſcitura loquitur Angelus. Quod ex te naſcetur Sanctum, vocabitur Filius Dei. Alludit Angelus ad Prophetiam Iſaiæ, ubi ſit mentio divinitatis Chriſti. Itaque vox, *Sanctum*, perſonam eamque ſanctam ſignificat, non modum tantummodo, quo Chriſtus naſciturus eſt, ut fusè probat vir doctiſſimus.

37. & 38. (r) Nulla res eſt Deo impoſſibilis. *Fiat mihi*; Quo quidem conſenſu dato ſtatim concepit Deum & hominem, perfectum hominem, & verum Deum.

39. (ſ) In montanam Judææ regionem. Annuntiatio quidem facta eſt circa tempus Paſchale: atque illud valde credibile eſt Mariam una cum Joſepho conjuge ad ſolemnitatem feſti veniſſe Jeruſalem; peracto feſto ſola in montana Judææ perrexit, ut veriſimile eſt, in civitatem Hebron, quæ urbs erat ſacerdotalis, ex c. 21. Joſue, ubi domus erat Zachariæ, ut cognatam ſuam inviſeret, eique gratularetur: per tres menſes ibi eſt commorata. *Mariam quæ ante in penetralibus ſola verſabatur, non a publico virginitatis pudor, non à ſtudio aſperitas montium, non ab officio prolixitas itineris retardavit.* Ambroſius.

Digitized by Google

40. Et intravit in domum Zachariæ, & ſalutavit Eliſabeth.

41. Et factum eſt, ut audivit ſalutationem Mariæ Eliſabeth, exultavit (t) infans in utero ejus; & repleta eſt Spiritu ſancto Eliſabeth;

42. Et exclamavit voce magna, & dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui.

43. Et unde hoc mihi ut veniat mater Domini mei ad me?

44. Ecce enim ut facta eſt vox ſalutationis tuæ in auribus meis, exultavit in gaudio infans in utero meo.

45. Et beata, quæ credidiſti, quoniam perficientur ea, quæ dicta ſunt tibi à Domino.

46. Et ait Maria:

Magnificat (u) anima mea Dominum:

47. Et exultavit ſpiritus meus in Deo ſalutari meo.

48. Quia reſpexit humilitatem (x) ancillæ ſuæ: ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.

49. Quia fecit mihi magna (y) qui potens eſt, & ſanctum nomen ejus.

50. Et miſericordia (z) ejus à progenie in progenies timentibus eum.

* Iſa. 51. 9. 51. Fecit potentiam in * brachio (a)
* Pſ. 32. 10. ſuo: * diſperſit ſuperbos mente cordis ſui.

52. Depoſuit potentes de ſede, & exaltavit humiles.

53. * Eſurientes (b) implevit bonis: & divites dimiſit inanes. * 1. Reg. 2. 5. Pſ. 33. 11.

54. Suſcepit (c) Iſrael puerum ſuum, recordatus miſericordiæ ſuæ.

55. Sicut locutus (d) eſt ad patres noſtros, * Abraham, & ſemini ejus in ſæcula. * Gen. 17. 9. & 22. 16. Pſ. 131. 11. Iſai. 41. 8.

56. Manſit autem Maria cum illa quaſi menſibus tribus: & reverſa eſt in domum ſuam.

57. Eliſabeth autem impletum eſt tempus pariendi, & peperit filium.

58. Et audierunt vicini & cognati ejus, quia magnificavit Dominus miſericordiam ſuam cum illa, & congratulabantur ei.

59. Et factum eſt in die octavo, venerunt circumcidere puerum, & vocabant eum nomine patris ſui Zachariam.

60. Et reſpondens mater ejus, dixit: Nequaquam, ſed vocabitur Joannes.

61. Et dixerunt ad illam: Quia nemo eſt in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine.

62. Innuebant autem patri ejus, quem vellet vocari eum.

63. Et poſtulans pugillarem ſcripſit, * dicens: Joannes eſt nomen ejus. Et mirati ſunt univerſi. * Sup. 13.

64. Apertum eſt autem illicò os ejus, & lingua ejus, & loquebatur benedicens Deum.

65. Et factus eſt timor (e) ſuper omnes vicinos eorum: & ſuper omnia montana Judææ divulgabantur omnia verba hæc:

66. Et poſuerunt omnes, qui audierant in corde ſuo, dicentes: Quis, putas, puer iſte erit? Etenim manus (f) Domini erat cum illo.

67. Et Zacharias pater ejus repletus eſt Spiritu ſancto: & prophetavit, dicens:

68. * Benedictus Dominus Deus Iſrael, quia viſitavit, & fecit redemptionem plebis ſuæ: * Pſ. 71. 18.

69. Et

41. (t) Gr. *Subſiliit*, præ gaudio, & intelligendi ſenſu. Exultavit infans: *Et repleta eſt: Non prius Mater repleta, quam Filius: ſed cùm Filius eſſet repletus Spiritu ſancto, replevit & Matrem.* Ambr. *Et ait Maria*, Prophetico afflatu.

46. & 47. (u) Domini magnificentiam prædicat. *Et exultavit*, Gr. Exultat: *In Deo*, Propter Deum Salvatorem noſtrum.

48. (x) Gr. *Abjectionem*, vilitatem: Me vilem licèt & abjectam Deus reſpexit. *Ecce enim*: Ex hoc tempore; deinceps. *Omnes generationes*, Omnes ætates, fideles omnes. Quæ Prophetia eſt valdè inſignis.

49. (y) Maternitatem cum virginitate conjunctam, Dei hominiſque conceptionem: *Et ſanctum nomen ejus*, Is cujus nomen ſanctum eſt.

50. (z) Cujus miſericordia perennis eſt; *Timentibus eum*, Religiosè eum colentibus.

51. (a) Græc. *Proceres, principes, dominos*; Ipſorum conſilia & cogitationes vanas & elatas disjecit.

53. (b) Pauperes; quod de beneficiis divinis in gentes effuſis rectè intelligitur.

54. (c) Vox Græca inſinuat populum ſuum dejectum quaſi porrecta manu ſuſtentaſſe & erexiſſe, cùm à dæmonis tyrannide eum liberavit. *Recordatus*, Gr. *Ut recordaretur*. Ut declararet ſe ſuæ miſericordiæ non eſſe oblitum.

55. (d) Sicut promiſit. *Semini Abraham*, & omnibus ejus poſteris fœdere ſempiterno.

65. (e) Phraſi Hebr. Reverentia & religione impleti ſunt omnes; *Lingua ejus*. *Quia quam vinxerat incredulitas, fides ſolvit*. Ambroſius.

66. (f) Potentiam enim ſuam Deus in ejus pueri nativitate oſtenderat.

Digitized by Google

* Pſ. 131. 17. 69. * Et erexit cornu (g) ſalutis nobis: in domo David pueri ſui.

* Jer. 23. 6. & 30. 10. 70. * Sicut (h) locutus eſt per os ſanctorum, qui à ſæculo ſunt, prophetarum ejus:

71. Salutem ex inimicis noſtris, & de manu omnium, qui oderunt nos:

72. Ad faciendam (i) miſericordiam cum patribus noſtris: & memorari teſtamenti ſui ſancti.

* Gen. 22. 16. Jer. 31. 33. Hebr. 6. 13. 73. * Jusjurandum (k), quod juravit ad Abraham patrem noſtrum, daturum ſe nobis:

* 17. 74. Ut ſine timore, de manu inimicorum noſtrorum liberati, ſerviamus illi,

75. In ſanctitate & juſtitia coram (l) ipſo, omnibus diebus noſtris.

76. Et tu puer, propheta Altiſſimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus:

* Mal. 4. 5. ſup. 17. 77. * Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi ejus, in remiſſionem peccatorum eorum:

78. Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri: in quibus viſitavit nos, * oriens (m) ex alto: * Zach. 3. 9. & 6. 12. Mal. 4. 2.

79. Illuminare (n) his, qui in tenebris, & in umbra mortis ſedent: ad dirigendos pedes noſtros in viam pacis.

80. Puer autem creſcebat, & confortabatur ſpiritu: & erat in deſertis uſque in diem oſtenſionis ſuæ ad Iſrael.

CAPUT II.

Chriſti nativitas, quæque acta ſunt uſque ad annum Chriſti triceſimum; edictum Cæſaris ut deſcriberetur orbis Romanus: Maria parit Filium primogenitum: adſunt paſtores; Circumciſio, Purificatio; Simeon & Anna prophetizant; puer Jeſus in templo inter Doctores.

1. Factum eſt autem in diebus illis, exiit edictum à Cæſare Auguſto, ut deſcriberetur (a) univerſus orbis.

2. Hæc deſcriptio (b) prima facta eſt à præſide Syriæ Cyrino:

3. Et

69. (g) Cornu pro potentia & gloria; *Cornu ſalutis*, potentiam ſalutarem, florentem rerum ſtatum *erexit*: Nam hoc regnum antè dejectum erat, & afflictum: *In domo David*; In familia David Potentem ſuſcitavit ſucceſſorem, Meſſiam nimirùm.

70. & 71. (h) Quemadmodum antè promiſerat. *Salutem*, Promiſerat enim fore ut nos ab inimicis noſtris liberaret.

71. (i) Gr. *Ut faceret miſericordiam*: quæ enim patribus promiſerat, hæc adimplevit: *Et memorari*, Et ſe memorem eſſe fœderis cum Abrahamo ictî declaravit.

73. (k) Juxta jusjurandum quod Deus fecerat, fore ut hoc nobis beneficium largiretur.

75. & 77. (l) Non ficta, ſed vera pietate. *In remiſſionem*, Per Chriſtum.

78. (m) Vox Hebræa eſt nomen proprium Meſſiæ, Zachar. 3. Græcè nomen eſt ſubſtantivum, non participium.

79. (n) Ad illuminandum. In hoc cantico Zacharias gratias agit Deo ob Incarnationis beneficium, quæque ad filii ſui miniſterium ſpectant, hæc prædicit.

CAP. II. 1. (a) Auguſtus cenſum illum indixit, ut Imperii Romani vires & opes perſpectas haberet, quotva eſſent viri ferendis armis idonei. Sed Deus ipſe hunc cenſum faciendum decrevit, quò Joſeph & Maria ſe in oppidum Bethlehem communem utriuſque Patriam recipere cogerentur, & Michææ Prophetiam implerent; ſimul ut ex tabulis publici cenſus liqueret, Chriſtum Jeſum ex ſtirpe David eſſe prognatum. Hinc Tertul. ſcribens contra Marcionem Lib. 4. cap. 7. *Cenſum Auguſti teſtem fideliſſimum Dominicæ nativitatis Romana Archivia cuſtodiunt*.

2. (b) Hic multæ & graves oriuntur difficultates. Primùm enim opponunt nonnulli, profanos hiſtoricos hujus cenſus non meminiſſe. Quibus reſpondetur primùm à viro perdocto, nihil mirum eſſe ſi apud Hiſtoricos vix ulla hujus deſcriptionis mentio habeatur: nam ex iis qui extant, ſolus Dio Caſſius hiſtoriam Auguſti integram conſcripſit, ac decem ejus libri, qui acta Auguſti ab anno Urbis conditæ 738. ad annum uſque 748. continent, temporum injuria perierunt: quo quidem temporum intervallo hæc deſcriptio facta eſt. Reſp. 2. Juſtinum Martyrem & Tertull. his vicinos temporibus Ethnicos & hæreticos ad tabularia publica, quæ tum integra ſervabantur, provocare, ut Chriſti ſtirpem regiam è ſemine David evincant. Plinius L. 4. cap 9. deſcriptionis Italiæ ab Auguſto factæ meminit. Quin & C. Tacitus, Lib. 1. Annal. cap. 11. & Sueton. in Auguſto, cap. 101. teſtantur Auguſtum in commentarios redegiſſe Imperii Provincias, civitates, tributa, civium & ſociorum nomina, onera, &c. Ita quidem D. de Naim in notis ſuis, p. 443. eam ſolvit objectionem. *A Cyrino præſide*; præpoſitio *a*, deeſt in Græco. Cyrino præſidente in Syria. Oppon. 3. Cyrinum, aut Quirinum tunc Syriæ præſidem non fuiſſe, ſed Sentium Saturninum ex Tertull. aut Quintilium Verum clade in Germania poſt aliquot annos accepta nobilem; idque numiſmatum inſcriptiones, quas vir Doctiſs. P. Pagi edidit, omninò perſuadent: Nam litteræ numerales E, K, præ ſe ferunt annum vigeſimum quintum æræ Antiochenæ, quæ die 2. Septembris incipit, hoc eſt, anno ab orbe condita 747. Itaque Varus videtur præfuiſſe Syriæ ante diem 2. Septembris anni 747. qui præceſſit natalem Domini. Hunc nodum ita ſolvit Abbas Petronius. Duo quippe tum temporis fuerunt præfecti Syriæ, Varus ſuperioris, Sentius Saturninus inferioris. De hoc conſtat ex Joſepho, cap. 18. ubi Joſephus ait tres teſtes ab Herode ad Saturninum miſſos, qui Syriam adminiſtrabat, & Beryti tum agebat; idque factum eſt ineunte hoc ipſo anno, quo Chriſtus natus eſt; ſed & numiſmata Vari nomine inſcripta fidem faciunt Varum Syriæ præfuiſſe jam ab anno præcedenti, iſque per quatuor, aut quinque annos inſequentes huic Provinciæ præfectus fuit, teſte Joſepho, L. 17. Antiq. cap. 7. & 11. Duo igitur ſimul extiterunt Syriæ præfecti. Quod aliter via ſolvi poteſt, quàm hac diſtinctione adhibita, nempe Saturninum Syriæ inferiori, & vicinis Provinciis, Phœniciæ nimirum, & Palæſtinæ, Varum autem ſuperiori Syriæ, quæ ad Euphratem uſque & Armeniæ fines porrigebatur, præpoſitos fuiſſe. Anno 740. Berytum Auguſtus ſuadente Agrippa propter opportunitatem portus, & ſitum urbis, coloniam Romanam deduxerat anno tertio Olympiadis 191. teſte Euſebio in Chronico; Coloniæ, inquit, Berytum, & Patras deductæ. Idque Strabo qui ea ferè ætate ſcripſit, Lib. 16. Geogr. teſtatur. Berytus tunc à Romanis inſtaurata duas legiones ſuſcepit ibi ab Agrippa collocatas, cùm in tota Syria tres tantùm eſſent legiones, adeò ut Antiochiæ una tantummodo ſupereſſet. Quamobrem nihil mirum eſt ſi Saturninus Beryti ſedem haberet, & cenſum Provinciarum ſibi ſubjectarum fecerit, Sulpitio Quirino, aut Cyrino in partem hujus laboris vocato: quemadmodum Germanicus anno 16. Chriſti P. Vitellium, & C. Antium in idem opus ſibi adjunxit, ut Tacitus, L. 2. Annal. commemorat. Itaque circa nativitatem Joannis exiis

3. Et ibant omnes ut profiterentur ſinguli in ſuam civitatem (c).

4. Aſcendit autem & Joſeph à Galilæa de civitate Nazareth, in Judæam in civi-
* Mich. 5. 2. tatem David, quæ vocatur * Bethlehem:
Matt. 2. 6. eò quòd eſſet de domo & familia David.

5. Ut profiteretur cum Maria deſponſata ſibi uxore prægnante.

6. Factum eſt autem, cùm eſſent ibi, impleti ſunt dies ut pareret.

7. Et peperit filium ſuum primogenitum (d), & pannis eum involvit, & reclinavit eum in præſepio: quia non erat eis locus in diverſorio.

8. Et paſtores erant in regione (e) eadem vigilantes, & cuſtodientes vigilias noctis ſuper gregem ſuum.

9. Et ecce Angelus Domini ſtetit juxta illos, & claritas Dei circumfulſit illos, & timuerunt timore magno.

10. Et dixit illis Angelus: Nolite timere: ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo:

11. Quia natus eſt vobis hodie Salvator, qui eſt Chriſtus Dominus, in civitate David.

12. Et hoc vobis ſignum: Invenietis infantem pannis involutum, & poſitum in præſepio.

13. Et ſubitò facta eſt cum Angelo multitudo militiæ cœleſtis, laudantium Deum, & dicentium:

14. Gloria (f) in altiſſimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.

15. Et factum eſt, ut diſceſſerunt ab eis Angeli in cœlum: paſtores loquebantur ad invicem: Tranſeamus uſque Bethlehem, & videamus hoc verbum, quod factum eſt, quod Dominus oſtendit nobis.

16. Et venerunt feſtinantes: & invenerunt Mariam, & Joſeph, & infantem poſitum in præſepio.

17. Videntes autem cognoverunt de verbo, quod dictum erat illis de puero hoc.

18. Et omnes, qui audierunt, mirati ſunt: & de his quæ dicta erant à paſtoribus ad ipſos.

19. Ma-

edictum à Cæſare, ut deſcriberetur univerſus orbis Romanis ſubjectus: *Atque hæc deſcriptio prima facta eſt à præſide Syriæ Cyrino.* Nam Auguſtus Quirino id muneris injunxit, ut unà cum Saturnino, qui huic Provinciæ erat præfectus ordinarius, hunc cenſum ageret extraordinarie, ſeu delegata poteſtate munitus. Atque idem Quirinus undecimo poſt anno eidem provinciæ præpoſitus fuit, iſque Archelao depoſito novum iniit cenſum, quem Lucas innuit his verbis: *Hæc deſcriptio prima facta eſt à Præfecto Syriæ Cyrino;* tumque tributum in capita fuit indictum, quod antea in Judæa non ſolvebatur. Occaſione hujus tributi Judas Galilæus ſeditionem commovit, quòd populi libertatem infringere videretur. Alii exiſtimant, hanc deſcriptionem inchoatam fuiſſe à Saturnino, perfectam à Quirino: ac ſubinde fieri potuit ut Quirinus Syriæ Præſes à Luca nominetur, quòd huic Provinciæ poſteà præfectus fuerit, cùm in Judæam tantùm venerit, poſteriorem cenſum acturus, anno Chriſti undecimo, ex Joſepho Lib. 18. cap. 1. Tum enim in Judæam venit, cùm jam attributa eſſet Syriæ Provinciæ, nempe ut percenſeret Judæorum facultates, atque ut res Archelai in ſuam redigeret poteſtatem. In priori cenſu perſonæ tantùm, in hoc poſteriori facultates etiam in tabulas ſunt relatæ: priorem fecit ut Saturnino adjunctus, poſteriorem ex ordinaria poteſtate ſua; priorem tantùm deſcriptionem commemoravit Lucas, quòd hæc ſola ad Chriſti nativitatem pertineret. Joſephus poſterioris tantùm meminit, quòd prior orbi Romano communis eſſet, poſterior ad gentem Judaicam ſpectaret. Ex priore deſcriptione Juſtinus Martyr in Apologia ad Antoninum circa medium ſecundi ſæculi probat Chriſtum natum eſſe in urbe Bethlehem: *Quemadmodum*, inquit, *ex deſcriptionibus cenſus acti, quæ ſub Quirino ſunt confecta cognoſcere poteſtis:* tumque verborum ſenſus multò erit apertior. Illud addit R. Simo in veteribus quibuſdam MSS. non legi, à præſide Quirino, ſed uti jam dictum eſt, ſublata præpoſitione, à, Quirino præſide facta eſt; tumque ſenſus multò erit illuſtrior. Hic verò cenſus toto orbe pacato factus eſt, & Jani templum occluſum, ut docet Auguſtinus, L. 18. de civit. cap. 46. Idem ſcribit Hieron. in cap. 2. Iſaiæ. Suetonius in Auguſto, cap. 22. *Auguſtus Janum Quirinum ſemel atque iterùm à condita urbe memoriam ante ſuam clauſum in multo breviori temporis ſpatio terra mariqne pace parta ter clauſit.* Primùm videlicet poſt pugnam Actiacam anno 725. Secundò ex Dione, L. 51. poſt confectum bellum Hiſpanicum anno urbis 729. Tertiò denique anno 746. Jam ab anno 744. id decretum fuerat ex Dione, L. 54. ſed ob bella Pannoniæ & Germaniæ executioni mandatum non fuit, niſi anno 746. Hinc Horatius ode 15.

Et vacuum duellis
Janum Quirini clauſum.

Idque factum eſt poſtquam Catti & Sicambri pacem poſtulaſſent:

Te cæde gaudentes Sicambri
Compoſitis venerantur armis.

Quæ pax anno ipſo, quo Chriſtus natus eſt, nullo bello turbata eſt, & portæ Jani per 12. annos ſunt occluſæ uſque ad annum 758. In iis paulò longiores fuimus quòd permagni ſint momenti ad hiſtoriæ Evangelicæ intelligentiam, atque ut æra Chriſtiana conſtituatur. Natus eſt enim Chriſtus anno ab urbe condita 749. Auguſti à primo conſulatu 39. anno 34. Herodis ab expugnata Hieroſolyma & capto Antigono: ante æram vulgarem annis quatuor. Cùm enim ſub Herode natus ſit, ante annum 42. correctionis Julianæ, & anno 750. urbis Romæ, quo mortuus eſt Herodes, natum eum fuiſſe neceſſe eſt. Æra autem vulgaris cadit in annum 46. correctionis, & 754. urbis. Itaque anno 749. ab urbe condita die 25. Decembris juxta conſtantem Eccleſiæ traditionem Salvator noſter natus eſt: anno inſequenti exeunte menſe Novembri mortuus eſt Herodes.

3. & 4. (c) In qua erat familiæ caput. *In civitatem David*, In qua natus erat David.

7. (d) Non quòd poſt illum filios genuerit, ſed quòd ante illum neminem genuiſſet: *Et pannis eum involvit:* Sine dolore peperit, aut ulla partium læſione. Nam aliæ mulieres præ partus doloribus id facere non poſſunt. Origenes Lib. 1. contra Celſum: Oſtenditur, inquit, apud Bethlehem ſpelunca, ubi natus eſt, & in ea præſepe, ubi faſciis obvolutus eſt: Atque hæc ſpelunca fuit extra oppidum. Et quidem ſtabula olim erant antra quædam extra oppida poſita, ut teſtatur Julius Pollux, Lib. 9. cap. 4. Ambr. *Ex utero funditur, ſed coruſcat è cœlo; terreno in diverſorio jacet, ſed cœleſti lumine fulget; nupta peperit, ſed Virgo concepit; nupta concepit, ſed Virgo generavit.*

8. & 9. (e) In agro vicino; *Vigilantes*, Gr. In agro pernoctantes. *Claritas Dei*, Majeſtas divina in Angelo refulgens.

14. & 15. (f) Gloria ſit Deo ob Chriſtum natum. *Bonæ voluntatis*, Gr. εὐδοκία, quæ vox in Scripturis ſignificare ſolet propenſam Dei erga homines voluntatem, qua ſcilicet miſit hominibus Salvatorem. Hieron. tamen & veteres Latini legunt, bonæ voluntatis, ſeu ex bona Dei voluntate. *Verbum*, Rem novam quæ evenit.

19. Maria autem conſervabat (g) omnia verba hæc, conferens in corde ſuo.

20. Et reverſi ſunt paſtores glorificantes & laudantes Deum in omnibus, quæ audierant & viderant, ſicut dictum eſt ad illos.

* Gen. 17. 12. Lev. 12. 3. * Matth. 1. 21. Sup. 1. 31.

21. * Et poſtquam conſummati ſunt dies octo ut circumcideretur puer, vocatum eſt nomen ejus * Jeſus, quod vocatum eſt ab Angelo priùs quàm in utero conciperetur.

* Lev. 12. 6.

22. Et poſtquàm impleti ſunt dies (h) purgationis ejus * ſecundùm legem Moyſi, tulerunt illum in Jeruſalem, ut ſiſterent eum Domino,

* Exod. 13. 2. Num. 8. 16.

23. Sicut ſcriptum eſt in lege Domini: * Quia omne maſculinum (i) adaperiens vulvam, ſanctum Domino vocabitur:

* Lev. 12. 8.

24. Et ut darent hoſtiam (k) ſecundùm quod dictum eſt * in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.

25. Et ecce homo erat in Jeruſalem, cui nomen Simeon, & homo iſte juſtus, & timoratus, expectans conſolationem Iſrael, & Spiritus ſanctus erat in eo.

26. Et reſponſum acceperat à Spiritu ſancto, non viſurum ſe mortem, niſi priùs videret Chriſtum Domini.

27. Et venit in ſpiritu in templum. Et cùm inducerent puerum Jeſum parentes ejus, ut facerent ſecundùm conſuetudinem legis pro eo:

28. Et ipſe accepit eum in ulnas ſuas, & benedixit Deum, & dixit:

29. Nunc dimittis ſervum tuum, Domine, ſecundùm verbum tuum in pace:

30. Quia viderunt oculi mei ſalutare tuum,

31. Quod paraſti (l) ante faciem omnium populorum:

32. Lumen ad revelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Iſrael.

33. Et erat pater (m) ejus & mater mirantes ſuper his, quæ dicebantur de illo.

* Iſa. 8. 14. Rom. 9. 33. 1. Petr. 2. 7.

34. Et benedixit illis Simeon, & dixit ad Mariam matrem ejus: * Ecce poſitus eſt hic in ruinam (n), & in reſurrectionem multorum in Iſrael: & in ſignum, cui contradicetur:

35. Et tuam ipſius animam (o) pertranſibit gladius, ut revelentur ex multis cordibus cogitationes.

36. Et erat Anna propheteſſa, filia Phanuel, de tribu Aſer: hæc proceſſerat in diebus multis, & vixerat cum viro ſuo annis ſeptem à virginitate ſua.

37. Et hæc vidua uſque ad annos (p) octoginta quatuor: quæ non diſcedebat de templo, jejuniis & obſecrationibus ſerviens nocte ac die.

38. Et hæc, ipſa hora ſuperveniens, confitebatur Domino: & loquebatur de illa omnibus, qui expectabant redemptionem Iſrael.

39. Et ut perfecerunt omnia ſecundùm legem Domini, reverſi ſunt in Galilæam in civitatem ſuam Nazareth.

40. Puer

19. (g) Quibus verbis commendatur modeſtia ſimul & prudentia B. Virginis: modeſtia, quia humili ſilentio ſe continet, nec ſuam jactat felicitatem muliebri loquacitate; prudentia, qua cuncta animo meditatur, & confert ad invicem.

22. (h) Matris & Filii: qui ritus obſervabatur poſt 40. dies à partu maſculi, ex cap. 12. Levit. tametſi hac lege non tenebatur Beatiſſima Virgo, quòd non peperiſſet ſuſcepto ſemine, nec obnoxia fuiſſet iis ſordibus, quæ partum ſubſequuntur. *Tulerunt illum in Jeruſalem*, juxta legem Exodi 13.

23. (i) Id eſt, omne primogenitum, ſeu vulva aperiatur, ſeu clauſa remaneat. Chriſtus verò exiit ex utero Virginis, illæſo materno corpore: hæc ſola ſine corruptione concepit, & ſine Virginitatis detrimento peperit: Chriſtus exiit ex utero, ut radius ſolis è nube; Virgo concepit & peperit, Iſaiæ cap. 7.

24. (k) Pro matre: nam primogenitus redimebatur quinque ſiclis, qui non offerebantur pro ipſa prole, ſed quia eo pretio redimi debebat. *Vocabitur*, Sanctificabitur, & à communi uſu ſeparatum Deo dicabitur.

31. & 32. (l) Exhibuiſti omnibus gentibus. *Ad revelationem gentium*, Ad illuſtrationem gentium: hoc lumen, quod eſt Chriſtus, gentibus eſt revelatum.

33. (m) Non ſolùm hominum opinione, ſed multò etiam magis ratione conjugii, quod ex Maria abſque injuria conjugii conceptus natus ſit: item ratione educationis, Origenes Hom. 12. in Levit. *Pro fideli miniſterio Patris ei vocabulum Scriptura conceſſit.*

34. (n) Multi non credentes in Chriſtum offendent vitio ſuo, Iſa. 8. alii credentes ſalvabuntur. *Et in ſignum*; Erit quaſi in ſcopum, in quem omnes penè dirigent ſagittas contradictionis: erit inſtar vexilli, quod multi evertere conabuntur.

35. (o) Hæc videntur legenda per parentheſim, adeò ut hæc verba, *Ut revelentur*, &c. ad ſuperiora referantur. *Poſitus eſt in ſignum cui contradicetur*; & lingua, & manu, ut hinc manifeſtum fiat, quo quiſque ſit animo in Chriſtum. *Gladius* autem ſæpè pro perſecutione, aut dolore ponitur in Scripturis.

37. & 39. (p) Ætatis, non viduitatis. *Reverſi ſunt in Galilæam*, Poſt fugam in Ægyptum. Ante cædem infantium, & priuſquam Varus Syriæ præfectus veniret in Judæam, hæc facta eſt fuga. Varus enim Saturnino ſucceſſit, utrique Syriæ præfectus. Herodes exeunte hoc anno tot ſcelerum pœnas dedit dira morte.

40. Puer autem creſcebat (q), & confortabatur, plenus ſapientia: & gratia Dei erat in illo.

41. Et ibant parentes ejus per omnes annos in Jeruſalem, * in die ſolemni Paſchæ.

*Exod. 23. 15. & 34. 18. Deut. 16. 1.

42. Et cùm factus eſſet annorum duodecim, aſcendentibus illis Jeroſolymam ſecundùm conſuetudinem diei feſti,

43. Conſummatiſque diebus, cùm redirent, remanſit (r) puer Jeſus in Jeruſalem, & non cognoverunt parentes ejus.

44. Exiſtimantes autem illum eſſe in comitatu, venerunt iter diei, & requirebant eum inter cognatos & notos.

45. Et non invenientes, regreſſi ſunt in Jeruſalem, requirentes eum.

46. Et factum eſt, poſt triduum invenerunt illum in templo ſedentem in medio doctorum, audientem illos, & interrogantem eos.

47. Stupebant autem omnes, qui eum audiebant, ſuper prudentia, & reſponſis ejus:

48. Et videntes admirati ſunt. Et dixit mater ejus ad illum: Fili, quid feciſti (ſ) nobis ſic? ecce pater tuus, & ego dolentes quærebamus te.

49. Et ait ad illos: Quid eſt quòd me quærebatis? neſciebatis quia in his, quæ Patris mei ſunt, oportet me eſſe?

50. Et ipſi non intellexerunt (t) verbum, quod locutus eſt ad eos.

51. Et deſcendit cum eis, & venit Nazareth: & erat ſubditus (u) illis. Et mater ejus conſervabat omnia verba hæc in corde ſuo.

52. Et Jeſus proficiebat ſapientia, & ætate, & gratia apud Deum, & homines.

CAPUT III.

Joannes Baptiſta prædicat in deſerto; teſtimonium ejus de Chriſto. Baptiſmus & genealogia Chriſti.

1. ANno (a) autem quintodecimo imperii Tiberii Cæſaris, procurante Pontio Pilato Judæam, tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre ejus tetrarcha Ituræ & Trachonitidis regionis, & Lyſania Abilinæ tetrarcha,

2. Sub

40. (q) Plenus erat ſapientia, & tamen proficiebat quoad uſum, non quoad habitum: Majora in dies edebat ſapientiæ opera. Non ut augmentum aliquod acciperet, ait Nazianzenus, cùm ab initio gratia ſapientiaque abſolutus eſſet; ſed quòd hæc hominibus ignaris paulatim appareat, atque ut infrà loquitur Lucas; *Stupebant omnes qui audiebant, ſuper prudentia & reſponſis ejus*. Itaque profectus ille non erat aliud quiddam, quàm manifeſtatio divinæ illius ſapientiæ, & ſcientiæ, quæ inſtar theſauri erant in Chriſto abſconditæ.

43. & 44. (r) Ut oſtenderet quale munus ſibi eſſet à Patre creditum. *In comitatu*; Fortè accidit, ut Joſeph & Maria certis de cauſis reſtiterint, Jeſum & cognatos cum quibus unà venerant, brevi ſe aſſecuturos ſperantes: Interim Chriſtus ſe comitatui ſubduxit.

48. (ſ) Huic veluti expoſtulationi amantiſſimæ Matris ſic reſpondit Chriſtus, ut doctores, & qui aderant, poſſent intelligere alium eſſe ejus Patrem. Nec verba materia ſunt reprehendentis, ſed admirantis, & dolentis; cauſam hujus abſentiæ inquirebat.

50. (t) Quæ res eſſent illæ Patris, quibus eum vacare oporteret: nec ob ſummam in eum reverentiam auſi ſunt interrogare. Dolentes quærebant Jeſum, non quòd metuerent, ne ab itinere aberraſſet, aut eos deſeruiſſet, ut videtur Origeni; ſed amor urgebat, & eum quærebant priùs, quàm cauſam ipſam, cur tam ſolicitè eum quærerent, seriò expendiſſent. Simul nos docuerunt Jeſum non negligenter, ſed ſummo ſtudio quæri oportere, hunc adeò in ipſa Eccleſia inveniri, non extra Eccleſiam.

51. (u) In omnibus officiis liberorum erga parentes. Ambr. *Quid enim magiſter virtutis, niſi officium pietatis impleret? Non utique infirmitatis, ſed pietatis iſta ſubjectio eſt*. *Conſervabat omnia verba hæc*, quæ poſteà doceret Apoſtolos: nec quidquam dici probabilius poteſt, quam Evangeliſtam hæc accepiſſe ex ore B. Virginis.

1. (a) Id verò permagni eſſe momenti tempus conſtituere, quo Præcurſor Domini implere cœpit miniſterium ſuum; hinc licet colligere, quòd Spiritus Sanctus annum ipſum tam accuratè deſignatum voluerit; hoc enim ipſum tempus fuit initium Evangelii. Sed gravis hoc loco oritur quæſtio, unde annus ille decimus quintus imperii Tiberii Cæſaris ſuum ducat initium, an ab Auguſti obitu, quæ vulgaris penè & recepta eſt recentiorum interpretum ſententia; an potius ab eo ipſo tempore, quo ab Auguſto in ſocietatem imperii aſcitus eſt Tiberius, idque triennio ante Auguſti obitum, anno æræ vulgaris 26. cui ſententiæ veteres Patres adſtipulari videntur, & paucis abhinc annis viri inprimis docti non infirmis argumentis eam confirmarunt; ac præter alios Abbas Pezronius in Hiſtoria Evangelica id fuſiùs perſequitur. Primùm enim Lucas Joannis miniſterium anno decimo quinto imperii Tiberii Cæſaris incepiſſe ait, Græcè ἡγεμονίας, ſeu principatus, aut regiminis. Quæ vox non abſolutum, aut ſummum ſignificat imperium, quod voce μοναρχίας, exprimi ſolet. Tempus enim deſignat, quo ab Auguſto in ſocietatem regiminis vocatus eſt Tiberius, idque anno ab urbe condita 764. Nam anno 763. ædem Concordiæ dedicavit ſuo & Druſi nomine, ex Dione Caſſio Lib. 56. CAP. III.

* Act. 4. 6. 2. * Sub principibus ſacerdotum Anna (b) & Caipha: factum eſt verbum Domini ſuper Joannem, Zachariæ filium, in deſerto.

* Matth. 3. 1. Marc. 1. 4. 3. * Et venit in omnem regionem Jordanis, prædicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem (c) peccatorum,

4. Sicut ſcriptum eſt in Libro ſermonum
* Iſ. 40. 3. Joan. 1. 23. Iſaiæ prophetæ: * Vox clamantis in deſerto: Parate viam Domini: rectas facite ſemitas ejus:

5. Omnis vallis implebitur: & omnis mons, & collis humiliabitur: & erunt prava in directa, & aſpera in vias planas:

6. Et videbit omnis caro ſalutare Dei.

7. Dicebat ergo ad turbas, quæ exi-
* Matth. 3. 7. & 23. 33. bant ut baptizarentur ab ipſo: * Genimina viperarum, quis oſtendit vobis fugere à ventura ira?

8. Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ, & ne cœperitis dicere: Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ.

9. Jam enim ſecuris ad radicem arborum poſita eſt. Omnis ergo arbor non faciens fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.

10. Et interrogabant eum turbæ, dicentes: Quid ergo faciemus?

11. Reſpondens autem dicebat illis:
* Qui habet duas tunicas (d), det non habenti: & qui habet eſcas, & ſimiliter faciat. * Jac. 2. 15. 1. Joan. 3. 17.

12. Venerunt autem & publicani ut baptizarentur, & dixerunt ad illum: Magiſter, quid faciemus?

13. At ille dixit ad eos: Nihil amplius, quàm quod conſtitutum (e) eſt vobis, faciatis.

14. In-

idque factum eſt die 16. Januarii ex Ovidio, L. 1. Faſtorum, Dolabella & Silano conſulibus. Tum reverſus eſt in Germaniam, ubi hujus populi furorem repreſſit, in Galliam profectus exortos ſedavit motus; mox ab Auguſto in ſocietatem imperii eſt aſcitus. Ac non multò poſt, ait Suetonius in Tiberio, cap. 21. lege per conſules lata ut Provincias cum Auguſto communiter adminiſtraret, ſimulque cenſum ageret, condito luſtro in Illyricum profectus eſt. Itaque anno Chriſti 15. ſeu æræ vulgaris 11. conſulibus Æmilio Lepido, & Statilio Tauro, collega imperii, ut loquitur Tacitus, factus eſt, Huc, inquit, cuncta vergere, Annal. 1. cap. 3. Illius, collega Imperii, conſors Tribunitiæ poteſtatis adſumitur, omneſque per exercitus oſtentatur. Id confirmat Vellejus Paterculus cap. 123. Senatus populuſque Romanus poſtulante patre ejus: ut æquum ei jus in omnibus provinciis, exercitibuſque eſſet, &c. Jam antè Cæſar erat, nunc æqua cum Auguſto poteſtas ei datur. Anno inſequenti 765. Tiberius creavit Lucium Piſonem Romæ præfectum, ex Suetonio, cap. 42. & Tacito Annal. L. 6. cap. 10 deinde Piſo per viginti annos pariter probatus. At, inquiunt, nemo ex veteribus Tiberii annos ex illa imperii ſocietate enumerat. Reſpondet Pezronius in Tito & Trajano annos ab illa ſocietate olim fuiſſe computatos. P. Pagi profert numiſmata, quibus annus Titi undecimus inſcribitur, cùm per biennium tantummodò à Veſpaſiani morte regnaverit, poſt Auguſti obitum. Tiberius videbatur cunctanter agere, & Senatus expectare decretum, ſeu ipſe Senatus auctoritatem, cui Auguſtus plurimùm tribuerat, ſeu Germanicum tot legionum ducem militibus & populo charum pertimeſceret. Nihilominùs tamen prætorianæ cohortes ejus cuſtodiæ aderant. 2. Qui mortem Chriſti ad conſulatum duorum Geminorum referunt, annos Tiberii aliter computare non potuerunt: ſecùs eodem anno baptizatus fuiſſet Chriſtus & mortuus. Auguſtin. lib. 18. de Civit. Dei, cap. 54. Mortuus eſt ergo Chriſtus duobus Geminis conſulibus .... Clemens Alex. ait: Chriſtum mortuum eſſe anno 15. Tiberii; nempe ab Auguſti obitu. Idem docet Julius Africanus apud Hieronymum in cap. 9. Danielis. Is verò annus decimus quintus Tiberii duorum Geminorum conſolatu in Faſtis & in Romana ſignatur hiſtoria. Tertull. Lib. contra Judæos, cap 8. Chriſti paſſio perfecta eſt ſub Tiberio Cæſare, Conſulibus Rubellio Gemino & Rufino Gemino. Idem tradunt Lactantius, L. 4. Inſtit. cap. 10. Sulpitius Severus, L. 2. Hiſtor. Sacræ, & alii quos profert Pezronius, diſſertatione 4. ubi annum quo paſſus eſt Chriſtus, eum probat eſſe qui à morte Auguſti eſt decimus quintus. 3. Hoc ipſum confirmatur ex profeſſione, quam Herodes Antipas anno æræ vulgaris 26. Romam ſuſcepit. Cœpta eſt anno 26. æra vulgaris: qua quidem annus miſſionis Joannis, Baptiſmi, & mortis Chriſti ſic conſtituitur, ut veterum ea de re ſententiæ nullo penè negotio conciliantur; idque ex ſequentibus fiet illuſtrius. Procurante Pontio Pilato; Joſephus L. 18. Antiq. cap. 3. His ita geſtis Gratus Romam reverſus eſt, exactis in Judæa annis undecim, cujus ſucceſſor fuit Pontius Pilatus. Valerius iſte Gratus quartus fuit Judææ præſes jam à morte Auguſti in eo munere conſtitutus. Undecimus annus Grati adminiſtrationis deſiit in annum Chriſti tricesimum, ſeu vigeſimum ſextum æræ communis. Pilatus verò eodem Joſepho teſte decem annos Judæam adminiſtravit. Tetrarcha autem Galilææ Herode, Antipa Herodis magni filio. Philippo autem fratre ejus Tetrarcha Ituræ, citra Jordanem, & Trachonitidis ultra Jordanem poſitæ, & Lyſania Abilinæ Tetrarcha: De his dictum eſt in prolegomenis Veteris Teſtamenti, diſſert. 4. Galilæa cum ſuperior, tum inferior, & Peræa ultra Jordanem Antipæ ceſſerunt: Philippo regio omnis a Cæſarea Philippi, ſeu à Jordanis fontibus Capharnaum uſque ad lacum Galilææ parebat. Lyſanias verò ille videtur filius alterius Lyſaniæ, qui Antonii juſſu occiſus fuit; idque à vero non abhorret, partem avitæ ditionis huic eſſe reſtitutam ab Auguſto, cùm Archelaus regno dejectus eſt, & alii Herodis filii idem adierunt diſcrimen. Rem omnem ab altiori principio deducit Vir clariſſ. D. le Naim, in ſuis notis, nempè à Ptolemæo quodam Mennææ filio, cujus identidem meminit Joſephus, quique ex Strabone, l. 16. civitates quaſdam Ituræ invaſerat, cùm reges Syriæ bellis civilibus ſeſe mutuò attererent. Hic Lyſaniam filium hæredem habuit, ſed eo poſteà occiſo Antonii juſſu Zenodorus hunc principatum certo pretio à Romanis conduxit, cui ab Auguſto ereptus, & Herodi traditus, parte tantummodò Zenodoro relicta: quæ, ut veriſimile eſt, Abilinæ erat Tetrarcha, quam Lyſanias aut filius, aut nepos prioris Lyſaniæ anno 12. Tiberii obtinebat.

2. (b) Anna ſeu Ananus, anno Chriſti 11. æræ communis 7. Pontifici ſucceſſor datus eſt à Quirinio poſt ſecundum cenſum populi, qui magnos in Judæa tumultus excitaverat, iſque per 15. aut 16. annos Pontificatum geſſit, ac titulum ſummi ſacerdotis ſemper retinuit, cùm magno Synedrii concilio præeſſet. Secta erat Sadducæus & dives: ex ea ſecta Romani Pontifices eligebant, quod minùs eſſent ad ſeditionem prompti: nam erant opulenti. Deinde ea ratione Phariſæorum potentiam librabant, qui apud plebem in magna erant auctoritate. Caiphas erat Annæ gener.

3. (c) Quod jungendum videtur cum voce pœnitentiam, non utique cum voce baptiſmum; qua de re alibi.

11. (d) Plures quàm ſit neceſſarium, quæ eo ſpectant, ut dentur ſuperflua indigantibus: idque præceptum eſt, non conſilium tantummodò: Nam reſpondet Joannes quærentibus quid faciemus, ut vitetur ira Dei; & cætera omnia quæ hoc in loco à Joanne dicuntur, ſunt de præcepto.

13. & 15. (e) A principe, aut magiſtratu, Faciatis

14. Interrogabant autem eum & milites, dicentes: Quid faciemus & nos? Et ait illis: Neminem concutiatis; neque calumniam faciatis: & contenti eſtote ſtipendiis veſtris.

15. Exiſtimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus ſuis de Joanne, ne fortè ipſe eſſet Chriſtus:

16. Reſpondit Joannes, dicens omni-
* Matth. bus: * Ego quidem aqua baptizo vos: ve-
3. 11. niet autem fortior me, cujus non ſum
Marc. 1. 8. dignus ſolvere corrigiam calceamentorum
Joan. 1. 26. * Matth. ejus: * ipſe vos baptizabit in Spiritu ſan-
3. 11. Act. 1. 5. & cto & igni:
11. 16. & 19. 4. 17. Cujus ventilabrum in manu ejus, & purgabit aream ſuam, & congregabit triticum in horreum ſuum, paleas autem comburet igni inextinguibili.

18. Multa quidem & alia exhortans evangelizabat populo.

* Matth. 19. * Herodes autem tetrarcha, cùm
14. 4. corriperetur ab illo de Herodiade uxore
Marc. 6. 17. fratris ſui: & de omnibus malis (f), quæ fecit Herodes,

20. Adjecit & hoc ſuper omnia, & incluſit Joannem in carcere.

* Matth. 21. * Factum eſt autem cùm baptizare-
3. 16. tur omnis populus, & Jeſu baptizato, &
Mar. 1. 10. Joan. 1. 32. orante, apertum eſt cœlum:

22. Et deſcendit Spiritus ſanctus corporali ſpecie ſicut columba in ipſum: & vox
* Matth. 3. de cœlo facta eſt: * Tu es filius meus di-
17. & 17. 5. lectus, in te complacui mihi.
Infr. 9. 35. 2. Pet. 1. 17. 23. Et ipſe Jeſus erat incipiens (g) quaſi annorum triginta, ut putabatur, filius Joſeph, qui fuit Heli, qui fuit Mathat,

24. Qui fuit Levi, qui fuit Melchi, qui fuit Janne, qui fuit Joſeph,

25. Qui fuit Mathathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Nahum, qui fuit Heſli, qui fuit Nagge,

26. Qui fuit Mahat, qui fuit Mathathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Joſeph, qui fuit Juda,

27. Qui fuit Joanna, qui fuit Reſa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,

28. Qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Coſan, qui fuit Elmadan, qui fuit Her,

29. Qui fuit Jeſu, qui fuit Eliezer, qui fuit Jorim, qui fuit Mathat, qui fuit Levi,

30. Qui fuit Simeon, qui fuit Juda, qui fuit Joſeph, qui fuit Jona, qui fuit Eliakim,

31. Qui fuit Melea, qui fuit Menna, qui fuit Mathatha, qui fuit Nathan, qui fuit David,

32. Qui fuit Jeſſe, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naaſſon,

33. Qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Eſron, qui fuit Phares, qui fuit Judæ,

34. Qui fuit Jacob, qui fuit Iſaac, qui fuit Abrahæ, qui fuit Thare, qui fuit Nachor,

35. Qui fuit Sarug, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sale,

36. Qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech,

37. Qui fuit Mathuſale, qui fuit Henoch, qui fuit Jared, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainan,

38. Qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

CAPUT IV.

Chriſti jejunium in deſerto: tentatur à Diabolo, venit Nazareth, legit in Synagoga locum Iſaiæ, cap. 61. indignati Nazareni præcipitem eum dare volunt: venit Capharnaum, ibi docet, ejicit dæmones, ægros ſanat; tum ſecedit in deſertum.

1. JEſus autem plenus Spiritu ſancto re- Matth. 4. 1.
greſſus eſt à Jordane: & agebatur Mar. 1. 12.
à Spiritu (a) in deſertum.

2. Die-

Gr. *Exigatis*. Ex hoc loco Auguſt. Epiſt. 5. oſtendit, militiam non eſſe Chriſtianis prohibitam. *Exiſtimante* Expectante adventum Meſſiæ imminentem.

19. (f) Libertate Prophetica de omnibus, quæ publicè nota erant, & reprehenſione digna, Regem corripere non veritus.

23. (g) Gr. Et ipſe Jeſus erat quaſi annorum triginta: *Incipiens*; ἀρχόμενος, ſuppleri poteſt, miniſterium ſuum. Nam Lucas, Act. 10. hac voce utitur, incipiens miniſterium, quod ſtatim poſt Baptiſmum incœpit. Atque hac in re veteres omnes conſentiunt. Hinc Auguſt. Lib. 2. de Doctr. Chriſti cap. 28. *Dominum annorum triginta fere baptizatum eſſe retinemus auctoritate Evangelica*. Non anno ætatis 34. baptizatus eſt, uti Uſſerius & poſt eum viſi quidam docti opinantur: atque ea videtur conſtans Eccleſiæ traditio. Iren. L. 2. cap. 35. refellit Valentinianos, qui 30. Æonas fabuloſos ex 30. annis Chriſti ſtatuebant: *Non ergo triginta Æones ſunt; nec ob hoc Salvator triginta annorum exiſtens venit ad Baptiſmum*. Concil. Neocæſar. Canone 11. *Preſbyter ante 30. annos non ordinetur: Dominus enim Jeſus Chriſtus trigeſimo anno baptizatus eſt, & cœpit docere*. Complures poſt Julium Africanum utramque genealogiam Matthæ & Lucæ exponunt eo quo alibi diximus modo. Ex Salomone deſcendit Mathan per Abiud filium Zorobabel; ex Mathan deſcendit Melchi per Reſa, qui alter fuit Zorobabelis filius. Mathan uxorem duxit Eſtham, ex qua natus eſt Jacob: mortuo Mathan hæc alium duxit cognatum Mathan, qui fuit Mathat, ex quo natus eſt Eli: ſicque Jacob & Eli erant uterini fratres: Eli ſine liberis mortuo, viduam ejus duxit Jacob, ut ſuſcitaret ſemen fratri ſuo juxta legem: ex ea genuit Joſeph, qui natura fuit filius Jacob, ex lege filius Eli. Julius Africanus apud Euſebium, Lib. 1. cap. 7. rem ita eſſe ex traditione probat. Cognati enim, inquit, Servatoris noſtri, ſive ad oſtendendam generis ſui nobilitatem, ſive ut ſimpliciter rem docerent, veraci eodem que ſermone hæc nobis tradiderunt.

CAP. IV. 1. (a) Vi Spiritus ſancti, quo plenus erat: deſertum illud, quod poſtea Quadrageſimæ eſt appellatum, erat in tribu Benjamin inter Bethel & Jericho.

2. Diebus quadraginta, & tentabatur à diabolo. Et nihil manducavit in diebus illis: & conſummatis illis eſuriit.

3. Dixit autem illi diabolus: Si Filius Dei es, dic lapidi huic, ut panis fiat.

* Deut. 8. 3. Matth. 4. 4. 4. Et reſpondit ad illum Jeſus: Scriptum eſt: * Quia non in ſolo pane (b) vivit homo, ſed in omni verbo Dei.

5. Et duxit illum diabolus in montem (c) excelſum, & oſtendit illi omnia regna orbis terræ in momento temporis,

6. Et ait illi: Tibi dabo poteſtatem hanc univerſam, & gloriam illorum: quia mihi tradita ſunt; & cui volo, do illa.

7. Tu ergo ſi adoraveris coram me, erunt tua omnia.

* Deut. 6. 13. & 10. 20. 8. Et reſpondens Jeſus, dixit illi: * Scriptum eſt: Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſervies.

9. Et duxit (d) illum in Jeruſalem, & ſtatuit eum ſuper pinnam templi, & dixit illi: Si Filius Dei es: mitte te hinc deorſum.

* Pſ. 90. 11. 10. * Scriptum eſt enim quòd Angelis ſuis mandavit de te, ut conſervent te:

11. Et quia in manibus tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum.

12. Et reſpondens Jeſus, ait illi: Dictum eſt: * Non tentabis Dominum Deum tuum. * Deut. 6. 16.

13. Et conſummata omni tentatione, diabolus receſſit ab illo, uſque ad tempus (e).

14. * Et regreſſus eſt Jeſus in virtute Spiritus in Galilæam, & fama exiit per univerſam regionem de illo. * Matth. 4. 12. Marc. 1. 14.

15. Et ipſe docebat in ſynagogis eorum, & magnificabatur ab omnibus.

16. * Et venit Nazareth (f), ubi erat nutritus, & intravit ſecundùm conſuetudinem ſuam die ſabbati in ſynagogam, & ſurrexit legere. * Matth. 2. 54. Marc. 6. 1. Joann. 4. 45.

17. Et traditus eſt illi Liber Iſaiæ prophetæ. Et ut revolvit librum, invenit locum ubi ſcriptum erat:

18. * Spiritus Domini ſuper me: propter quod unxit (g) me, evangelizare pauperibus miſit me, ſanare contritos corde, * Iſa. 61. 1.

19. Prædicare captivis remiſſionem (h), & cæcis viſum, dimittere confractos in remiſſionem, prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis.

20. Et cùm plicuiſſet librum, reddidit miniſtro, & ſedit. Et omnium in ſynagoga oculi erant intendentes in eum.

21. Cœpit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta eſt hæc ſcriptura in auribus veſtris.

22. Et omnes teſtimonium illi dabant: & mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipſius, & dicebant: Nonne hic eſt filius Joſeph?

23. Et ait illis: Utique (i) dicetis mihi hanc ſimilitudinem: Medice cura teipſum: quanta audivimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua.

24. Ait autem: Amen dico vobis, quia nemo propheta (k) acceptus eſt in patria ſua.

25. In veritate dico vobis, multæ (l) viduæ erant in diebus Eliæ in Iſrael, quando clauſum eſt cœlum annis tribus, & menſibus ſex: cùm facta eſſet fames magna in omni terra:

26. Et

4. (b) Benedictio Dei vim ad alendum tribuit pani. Tentationum ordinem paulò aliter Lucas, ac Matthæus deſcribit. Et tamen Ambroſius Lucam exponens, Matthæi ſequitur ordinem, cùm in textu, tum in commentariis: adeò ut ordo tentationis in Luca forſitan mutatus fuerit à librariis, ſeu ab exſcriptoribus.

5. & 6. (c) In eodem deſerto inter Jericho & Galgala. *De illa*, Gr. *De ſuis ipſis*, *De illam*, ſcilicet poteſtatem.

9. (d) Quæ hic tertia tentatio eſt, apud Matthæum eſt ſecunda.

13. & 14. (e) Tentavit poſteà Chriſtum per ſe, & miniſtros ſuos. *In virtute*, in magna poteſtate Spiritus, quam mox erat oſtenſurus per prædicationem & miracula.

16. & 17. (f) Poſtquam alia Galilææ loca peragraſſet; Joanne jam tradito; quæ per anticipationem narrantur à Luca. *Librum*, antè involutum. Gr. Explicans librum: *Ubi ſcriptum erat*, Iſaiæ cap. 61.

18. (g) Plenitudine donorum implevit, divinitate ipſa unxit me: *Miſit me*; Omnibus annuntiatur Evangelium, pauperes ſpiritu illud ſuſcipiunt. *Sanare contritos corde*: vel humiles, vel afflictos, & omni ſpe deſtitutos; ad alliganda vulnera peccatorum.

19. (h) Humilibus peccata dimittere. *Annum Domini*: Alludit ad annum Jubilæi: *Et diem tributionis*. Ultionis de hoſte humani generis. Hæc poſtrema verba deſunt in Græco. Ex his liquet Miſſionem omnem extraordinariam rejici oportere, niſi miraculis confirmetur, quæ ſunt quaſi vox Dei.

23. (i) Gr. *Omnino*: hinc liquet Jeſum veniſſe Nazareth poſtquam multa fecit miracula Capharnai.

24. (k) Alio reſpondit proverbio, quo innuit eorum culpa evenire, quod miracula non faciat, cum ab iis contemnatur.

25. (l) Deum ſæpe externos domeſticis præponere inſinuat, neque adeo mirum eſſe ſi popularibus ſuis alios præferat: *Niſi in Sarepta*; inter Tyrum & Sidonem.

Digitized by Google

4. Reg. 17. 9. 26. * Et ad nullam illarum miſſus eſt Elias, niſi in Sarepta Sidoniæ, ad mulierem viduam.

** 4. Reg. 5. 14.* 27. * Et multi leproſi erant in Iſrael ſub Eliſæo propheta: & nemo eorum mundatus eſt niſi Naaman Syrus.

28. Et repleti ſunt omnes in ſynagoga ira, hæc audientes.

29. Et ſurrexerunt, & ejecerunt illum extra civitatem: & duxerunt illum uſque ad ſupercilium montis, ſuper quem civitas illorum erat ædificata, ut præcipitarent eum.

30. Ipſe autem tranſiens per medium illorum, ibat.

** Matth. 4. 13. Marc. 1. 21.* 31. * Et deſcendit in Capharnaum civitatem Galilææ, ibique docebat illos ſabbatis.

** Matth. 7. 28.* 32. * Et ſtupebant in doctrina ejus, quia in poteſtate erat ſermo ipſius.

** Marc. 1. 23.* 33. * Et in ſynagoga erat homo habens dæmonium immundum, & exclamavit voce magna,

34. Dicens: Sine (m), quid nobis, & tibi Jeſu Nazarene? veniſti perdere nos? ſcio te, qui ſis Sanctus Dei.

35. Et increpavit illum Jeſus, dicens: Obmuteſce, & exi ab eo. Et cùm projeciſſet illum dæmonium in medium, exiit ab illo, nihilque illum nocuit.

36. Et factus eſt pavor in omnibus, & colloquebantur ad invicem, dicentes: Quod eſt hoc verbum, quia in poteſtate, & virtute imperat immundis ſpiritibus, & exeunt?

37. Et divulgabatur fama de illo in omnem locum regionis.

** Matth. 8. 14. Marc. 1. 30. & 31.* 38. Surgens autem Jeſus de ſynagoga, introivit in domum Simonis. * Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus: & rogaverunt illum pro ea.

39. Et ſtans ſuper (n) illam, imperavit febri: & dimiſit illam. Et continuò ſurgens miniſtrabat illis.

40. Cùm autem ſol occidiſſet, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum. At ille ſingulis manus imponens, curabat eos.

** Marc. 1. 34.* 41. * Exibant autem dæmonia à multis, clamantia & dicentia: Quia (o) tu es Filius Dei: & increpans non ſinebat ea loqui: quia ſciebant ipſum eſſe Chriſtum.

42. Facta autem die egreſſus ibat in deſertum locum, & turbæ requirebant eum, & venerunt uſque ad ipſum: & detinebant illum ne diſcederet ab eis.

43. Quibus ille ait: Quia & aliis civitatibus oportet me evangelizare regnum Dei: quia ideò miſſus ſum.

44. Et erat prædicans in ſynagogis Galilææ.

C A P U T V.

Chriſtus è navicula docet turbas; piſcium multitudo capta. Petrus ſtupens Chriſtum adorat, & eum ſequitur. Leproſus primùm, tum paralyticus per tectum demiſſus ſanantur. Matthæi vocatio; murmur Phariſæorum.

1. FActum eſt autem, cùm turbæ irruerent (a) in eum, ut audirent verbum Dei, & ipſe ſtabat ſecùs ſtagnum Geneſareth.

2. * Et vidit duas naves ſtantes ſecùs ſtagnum: piſcatores autem deſcenderant, & lavabant retia. ** Matth. 4. 18. Marc. 1. 16.*

3. Aſcendens autem in unam navim, quæ erat Simonis (b), rogavit eum à terra reducere puſillum. Et ſedens docebat de navicula turbas.

4. Ut ceſſavit autem loqui, dixit ad Simonem: Duc (c) in altum, & laxate retia veſtra in capturam.

5. Et reſpondens Simon, dixit illi: Præceptor, per totam noctem laborantes, nihil cepimus: in verbo autem tuo laxabo rete.

6. Et cùm hoc feciſſent, concluſerunt piſcium multitudinem copioſam, rumpebatur autem rete eorum.

7. Et annuerunt ſociis, qui erant in alia navi, ut venirent, & adjuvarent eos. Et venerunt, & impleverunt ambas naviculas, ita ut penè mergerentur.

8. Quod cùm videret Simon Petrus, procidit ad genua Jeſu, dicens: Exi (d) à me, quia homo peccator ſum, Domine.

9. Stu-

34. (m) Ne me torqueas, deſine mihi moleſtus eſſe: *Sanctus Dei*, Gr. ὁ Ἅγιος τοῦ Θεοῦ, *Ille Sanctus*, nempe Meſſias: id ſuſpicabatur dæmon adhuc fluctuans.

39. (n) Prope illam, ut Pſalm. 103. *Qui fundavit terram ſuper aquas.*

41. & 42. (o) Non ſinebat eos dicere, quòd eum noſſent, nec teſtimonium veritatis ab iis accipere volebat. *Requirebant:* in eadem urbe erat fidelis populus infideli admiſtus.

CAP. V. 1. (a) Cùm eum premerent. Primò vocati ſunt diſcipuli, tum hæc captura piſcium contigit: ac tandem ſecuti ſunt eum diſcipuli, & Chriſto adhæſerunt, *Matthæi* 4. 18.

3. (b) Ambroſ. *Hæc eſt illa navis, quæ ſecundùm Matthæum fluctuat, ſecundùm Lucam repletur piſcibus, ut & principia Eccleſiæ fluctuantis, & poſteriora exuberantis agnoſcas.*

4. (c) Ambroſ. *Etſi aliis imperatur, ut laxent retia ſua; ſoli tamen Petro dicitur, Duc in altum, hoc eſt, in profundum diſputationum. Quid enim tam altum, quàm altitudinem divitiarum videre, ſcire Dei Filium, & profeſſionem divinæ generationis aſſumere?*

8. (d) Præſentiam corporalem deprecatur, quòd ea

9. Stupor enim circumdederat eum, & omnes qui cum illo erant, in captura piſcium, quam ceperant:

10. Similiter autem Jacobum, & Joannem, filios Zebedæi, qui erant ſocii Simonis. Et ait ad Simonem Jeſus: Noli timere: ex hoc jam homines eris capiens (e).

11. Et ſubductis ad terram navibus, relictis omnibus ſecuti (f) ſunt eum.

* Matth. 8. 2. Mar. 1. 40. 12. * Et factum eſt, cùm eſſet in una (g) civitatum, & ecce vir plenus lepra, & videns Jeſum, & procidens in faciem, rogavit eum, dicens: Domine, ſi vis, potes me mundare:

13. Et extendens manum, tetigit eum, dicens: Volo: Mundare. Et confeſtim lepra diſceſſit ab illo.

14. Et ipſe præcepit illi ut nemini diceret: ſed, Vade, oſtende te ſacerdoti, & offer pro emundatione tua, * ſicut præcepit Moyſes, in teſtimonium illis. * Lev. 14. 4.

15. Perambulabat autem magis ſermo de illo: & conveniebant turbæ multæ ut audirent, & curarentur ab infirmitatibus ſuis.

16. Ipſe autem ſecedebat in deſertum, & orabat.

17. Et factum eſt in una dierum, & ipſe ſedebat docens. Et erant Phariſæi ſedentes, & legis doctores, qui venerant ex omni caſtello Galilææ, & Judææ, & Jeruſalem: & virtus Domini erat ad ſanandum eos.

* Matth. 9. 2. Mar. 2. 3. 18. * Et ecce viri portantes in lecto hominem, qui erat paralyticus: & quærebant eum inferre, & ponere ante eum.

19. Et non invenientes qua parte illum inferrent præ turba, aſcenderunt ſupra tectum, & per tegulas ſummiſerunt eum cum lecto in medium ante Jeſum.

20. Quorum fidem (h) ut vidit, dixit: Homo, remittuntur tibi peccata tua.

21. Et cœperunt cogitare Scribæ, & Phariſæi, dicentes: Quis eſt hic, qui loquitur blaſphemias? Quis poteſt dimittere peccata, niſi ſolus Deus?

22. Ut cognovit autem Jeſus cogitationes eorum, reſpondens, dixit ad illos: Quid cogitatis in cordibus veſtris?

23. Quid eſt facilius dicere: Dimittuntur tibi peccata: an dicere: Surge, & ambula?

24. Ut autem ſciatis (i) quia Filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata, (ait paralytico) Tibi dico, ſurge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam.

25. Et confeſtim conſurgens coram illis, tulit lectum, in quo jacebat: & abiit in domum ſuam, magnificans Deum.

26. Et ſtupor apprehendit omnes, & magnificabant Deum. Et repleti ſunt timore, dicentes: Quia vidimus mirabilia hodie.

27. * Et poſt hæc exiit, & vidit publicanum nomine Levi, ſedentem ad telonium, & ait illi: Sequere me. * Matth. 9. 9. Mar. 2. 14.

28. Et relictis (k) omnibus, ſurgens ſecutus eſt eum.

29. Et fecit ei convivium magnum Levi in domo ſua: & erat turba multa publicanorum, & aliorum, qui cum illis erant diſcumbentes.

30. * Et murmurabant Phariſæi & Scribæ eorum, & dicentes ad diſcipulos ejus: Quare cum publicanis & peccatoribus manducatis & bibitis? * Marc. 2. 16.

31. Et reſpondens Jeſus, dixit ad illos: Non egent qui ſani ſunt medico (l), ſed qui malè habent.

32. Non veni vocare juſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam.

33. At illi dixerunt ad eum: * Quare diſcipuli Joannis jejunant frequenter, & obſecrationes faciunt, ſimiliter & Phariſæorum: tui autem edunt & bibunt? * Marc. 2. 18.

34. Quibus ipſe ait: Numquid poteſtis filios ſponſi, dum cum illis eſt ſponſus, facere jejunare?

35. Venient autem dies, cùm ablatus fuerit ab illis ſponſus, tunc jejunabunt (m) in illis diebus.

36. Di-

ſit indignus: Deum honore proſequimur, quando ad eum cum fiducia accedimus, & ab eo cum humilitate recedimus.

10. (e) Hæc vocatio Petri eadem videtur, quæ à Matthæo & à Marco refertur; quaſdam tantummodò circumſtantias addit Lucas. Quod autem Joan. 1. narratur, ab hujus loci hiſtoria diverſum videtur.

11. (f) Quatuor diſcipuli. Viſibilia quæ ſunt miracula, tum ſunt utilia, cùm inviſibili miraculo converſioni cordis ſocientur.

12. (g) Prope illam. Siquidem leproſis non licebat ingredi civitates, Levit. 13. Quod miraculum Lucas narrat per anticipationem: nam ſermonem Domini in monte ſubſecutum id videtur.

20. (h) Ergo fides vel aliena etiam adultis prodeſt ad conſequendam animæ & corporis ſanitatem.

24. (i) Primò quidem animo & voluntate omnia reliquit, poſtea rebus ſuis diſpoſitis ſeipſa omninò reliquit. *Et fecit ei convivium magnum*; non valdè ſplendidum, ſed magnum, ob multitudinem eorum, qui ſunt invitati.

28. (k) J. C. non ſolùm cùm mortalem in terra vitam ageret, ſed etiam poſt mortem ſuam in Eccleſia per miniſtros ſuos hanc exercet poteſtatem dimittendi peccata. *Itaque ille priùs avara de mercedibus, dura de laboribus & periculis nautarum emolumenta converrens, verbo vocatus, propria derelinquit, qui rapiebat aliena*, Ambr. Hic eſt veræ converſionis ordo: intuitus Domini, vocatio, obſequium.

31. & 32. (l) Jeſus eos tantùm ſanat, qui ſe ægrotos agnoſcunt. *Juſtos*, Omnes enim peccaverunt, & egent gratia Dei. Ambr. *Quæ eſt iſta æquitas, ſi juſtus relinquitur, peccator adſciſcitur, niſi intelligas quòd eos juſtos dicit, qui ex lege præſumunt, & Evangelii gratiam non requirunt?*

35. (m) Non eximebat diſcipulos à jejuniis lege

Digitized by Google

36. Dicebat autem & ſimilitudinem ad illos: Quia nemo commiſſuram à novo veſtimento immittit in veſtimentum vetus: alioquin & novum rumpit, & veteri non convenit commiſſura à novo.

37. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres: alioquin rumpet vinum novum utres, & ipſum effundetur, & utres peribunt.

38. Sed vinum novum in utres novos mittendum eſt, & utraque conſervantur.

39. Et nemo bibens (n) vetus, ſtatim vult novum, dicit enim: Vetus melius eſt.

CAPUT VI.

Diſcipuli die ſabbati vellunt ſpicas; manus aridæ ſanatio; Apoſtoli recenſentur; beatitudines; dilectio inimicorum; cæci cæcorum duces; feſtuca in oculo; fructus boni ex arbore bona.

Matth. 12. 1. Mar. 2. 23. 1. FActum eſt autem in ſabbato (a) ſecundo, primo, cùm tranſiret per ſata, vellebant diſcipuli ejus ſpicas, & manducabant confricantes manibus.

2. Quidam autem Phariſæorum dicebant illis: Quid facitis quod non licet in ſabbatis?

3. Et reſpondens Jeſus ad eos, dixit: Nec hoc legiſtis quod fecit David, cùm eſuriſſet ipſe, & qui cum illo erant:

* 1. Reg. 21. 9. 4. * Quomodo intravit in domum Dei, & panes propoſitionis ſumpſit, & manducavit, & dedit his, qui cum ipſo

* Exod. 29. erant: quos non licet manducare * niſi

Lev. 24. 9. tantùm ſacerdotibus?

5. Et dicebat illis: Quia Dominus eſt Filius hominis, etiam ſabbati.

6. Factum eſt autem & in alio ſabbato ut intraret in ſynagogam, & doceret: * Et erat ibi homo, & manus ejus * Matth. 12. 10. Marc. 3. 1.
dextra erat arida.

7. Obſervabant autem Scribæ, & Phariſæi, ſi in ſabbato curaret: ut invenirent unde accuſarent eum.

8. Ipſe verò ſciebat cogitationes eorum: & ait homini, qui habebat manum aridam: Surge, & ſta in medium. Et ſurgens ſtetit.

9. Ait autem ad illos Jeſus: Interrogo vos, ſi licet ſabbatis benefacere, an male; animam ſalvam facere, an perdere?

10. Et circumſpectis omnibus dixit homini: Extende manum tuam. Et extendit: & reſtituta eſt manus ejus.

11. Ipſi autem repleti ſunt inſipientia, & colloquebantur ad invicem, quidnam facerent Jeſu.

12. Factum eſt autem in illis diebus, exiit in montem orare, & erat pernoctans (b) in oratione Dei.

13. * Et cùm dies factus eſſet, vocavit * Matth. 10. 1. Marc. 3. 13.
diſcipulos ſuos: & elegit (c) duodecim ex ipſis (quos & Apoſtolos nominavit)

14. Simonem, quem cognominavit Petrum (d), & Andream fratrem ejus, Jacobum, & Joannem, Philippum, & Bartholomæum,

15 Matthæum, & Thomam, Jacobum Alphæi, & Simonem, qui vocatur Zelotes,

16. Et Judam Jacobi, & Judam (e) Iſcariotem, qui fuit proditor.

17. Et

præſcriptis: ſed præter illa non imponebat alia, ut Phariſæi: non eos ab auſteritate pœnitentiæ immunes facit, ſed illos præparat ad labores.

39. (n) Gr. *Qui biberit*: Aſſuetus vino veteri, paulatim aſſueſcit novo: ſic diſcipulos paulò laxiori vitæ generi aſſuetos, paulatim ducendos eſſe ad vitæ ſeverioris inſtitutum docet. Quæ ſunt in pietate exteriora, interiori diſpoſitioni ſunt attemperanda, pœnitentiæ labores cujuſque viribus; habitus paulatim & per contrarios actus deleri ſolent.

CAP. VI. 1. (a) Quodnam illud ſit Sabbatum, gravis eſt difficultas, quam Scaliger ſic diſſolvi poſſe putat, ut ſit primum Sabbatum poſt ſecundum diem Azymorum, qui dies ſecundus, Levit. 23. v. 11. dicitur juxta textum Hebræum, *Craſtinus Sabbati*, ſeu *Dies alter Sabbati*. Hic erat dies 16. menſis Niſan, quo manipulus ſpicarum offerebatur in templo. Quamobrem primum Sabbatum à ſecundo die Azymorum illud erat, quod Lucas Sabbatum ſecundo primum, ſeu *δευτερόπρωτον* appellat, quaſi ſecundo die Azymorum primum: ac Judæi nunc temporis Hebraica lingua illud ita deſignant, Sabbatum à ſecunda primum. Nam lex jubet ut ſeptem hebdomadæ plenæ numerentur à ſecunda die Azymorum ad Pentecoſten: unde Sabbatum à die ſecunda Paſchatis primum, ſecundum, tertium, uſque ad octavam hebdomadam dicebatur; & Sabbatum ſecundo primum illud erat, quod primum occurrebat poſt ſecundum diem Azymorum; ſecundum, quod ſecundo loco occurrebat. Id verò factum eſt cùm Jeſus rediret Hieroſolymis in Galilæam. Alii exiſtimant tria fuiſſe ſabbata majori ſolemnitate celebrata, quòd ea in tribus feſtis Paſchatis, Pentecoſtes & tabernaculorum occurrerent: ex iis ſecundum erat Sabbatum Pentecoſtes.

12 (b) Qua Deus oratur, ut charitas Dei eſt, quâ diligitur Deus.

13. (c) Primos ſuos miniſtros Chriſtus voluit eo nomine deſignari, quod *miſſos* ſignificat, ut omnes intelligerent miſſionem omninò eſſe neceſſariam, ut auctoritas legitima in Eccleſia exerceatur, nec veram eſſe in Eccleſia miſſionem præter eam, quæ ineſt ſucceſſoribus Apoſtolorum. Ambroſ. *Non ſapientes aliquos, non divites, non nobiles, ſed piſcatores & publicanos, quos dirigeret, elegit: ne traduxiſſe prudentia, ne redemiſſe divitiis, ne potentia nobilitatiſve auctoritate traxiſſe aliquos ad ſuam gratiam videretur; ut veritatis ratio, non diſputationis gratia prævaleret. Elegit & Judam non per imprudentiam, ſed providentiam.*

14. (d) Hæc nominis mutatio eſt diſtinctionis. Petri primatus ubique deſignatus occurrit, & ubique non ſchiſmatis, ut in hæreticis, nec diſſenſionis inter Catholicos occaſio eſſe debet; ſed reverentiam, & unitatis amorem excitare.

16. (e) Hujus vocatio fuit legitima, ſi quæ alia, ſed inutilis, quòd vita ipſa vocationi non reſponderit: fundamentum eſt inutile, cui nullum ædificium ſuperſtruitur, ut ædificium ſine fundamento ruit.

Digitized by Google

17. Et deſcendens cum illis, ſtetit in loco campeſtri (f), & turba diſcipulorum ejus, & multitudo copioſa plebis ab omni Judæa, & Jeruſalem, & maritima, & Tyri, & Sidonis,

18. Qui venerant ut audirent eum, & ſanarentur à languoribus ſuis. Et qui vexabantur à ſpiritibus immundis, curabantur.

19. Et omnis turba quærebat eum tangere: quia virtus de illo exibat, & ſanabat omnes.

* Matth. 5. 3. 20. * Et ipſe elevatis oculis in diſcipulos ſuos, dicebat: Beati pauperes (g): quia veſtrum eſt regnum Dei.

* Matth. 5. 6. 21. * Beati qui nunc eſuritis (h): quia ſaturabimini. Beati qui nunc fletis: quia ridebitis.

* Matth. 5. 11. 22. * Beati eritis (i) cùm vos oderint homines, & cùm ſeparaverint vos, & exprobraverint, & ejecerint nomen veſtrum tamquam malum, propter Filium hominis.

23. Gaudete in illa die, & exultate: ecce enim merces veſtra multa eſt in cœlo: ſecundùm hæc enim faciebant Prophetis patres eorum.

* Eccli. 31. 8. Amos 6. 1. 24. * Verumtamen væ vobis divitibus (k), quia habetis conſolationem veſtram.

* Iſai. 65. 13. 25. * Væ vobis, qui ſaturati eſtis: quia eſuritis. Væ vobis, qui ridetis nunc: quia lugebitis & flebitis.

26. Væ cùm benedixerint (l) vobis homines: ſecundùm hæc enim faciebant pſeudoprophetis patres eorum.

27. Sed vobis dico, qui auditis: * Diligite (m) inimicos veſtros, benefacite his qui oderunt vos. * Matth. 5. 44.

28. Benedicite maledicentibus vobis, & orate pro calumniantibus vos.

29. * Et qui te percutit in maxillam, præbe & alteram. Et ab eo, qui aufert tibi veſtimentum, etiam tunicam noli prohibere. * Matth. 5. 39. 1. Cor. 6. 7.

30. Omni autem petenti te, tribue (n): & qui aufert quæ tua ſunt, ne repetas.

31. * Et prout vultis ut faciant vobis homines, & vos facite (o) illis ſimiliter. * Tob. 4. 16. Matth. 7. 12.

32. * Et ſi diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis eſt gratia? nam & peccatores diligentes ſe diligunt. * Matth. 5. 46.

33. Et ſi benefeceritis his, qui vobis benefaciunt: quæ vobis eſt gratia? ſiquidem & peccatores hoc faciunt.

34. * Et ſi mutuum dederitis his, à quibus ſperatis recipere: quæ gratia eſt vobis? nam & peccatores peccatoribus fœnerantur (p), ut recipiant æqualia. * Deut. 15. 8. Matth. 5. 42.

35. Verumtamen diligite inimicos veſtros: benefacite, & mutuum date, nihil inde ſperantes (q): & erit merces veſtra multa, & eritis filii Altiſſimi, quia ipſe benignus eſt ſuper ingratos & malos.

36. Eſtote ergo miſericordes, ſicut & Pater veſter miſericors eſt.

37. * Nolite judicare (r), & non judicabimini: nolite condemnare, & non condemnabimini. Dimittite, & dimittemini. * Matth. 7. 1.

38. Date, & dabitur vobis: menſuram (ſ) bonam, & confertam, & coagitatam, & ſupereffluentem dabunt in ſi-

num

17. (f) Plano & æquabili: Munus Paſtorum his duobus continetur, verbo divino fideles inſtruere & alere, tum Sacramentis eos curare. Quæ ſequuntur, ea ferè Matth. cap. 5. Marci cap. 3. ſunt explicata.

20. (g) Idem eſt ſermo, qui Matth. 5. tametſi pauciores beatitudines refert Lucas. *Beati pauperes*, omni præſidio deſtituti. Amor divitiarum & Dei amor in eodem pectore non morantur.

21. (h) Juſtitiam, ex Matthæo: qui eam expetitis, qui propter eam & famem & ſitim perpeti non timetis: paupertati regnum, fami abundantiam promittit. *Beati qui nunc fletis*: nati ſumus ad fletum, quia naſcimur peccatores, renaſcimur ad gaudium, qui regeneramur filii Dei.

22. (i) *Ergo temperantia cordis habet animi munditiem, juſtitia miſericordiam, pacem prudentia, manſuetudinem fortitudo.*

24. (k) Ambr. *Licèt in pecuniariis copiis multa ſint lenocinia delictorum, pleraque tamen ſunt etiam incentiva virtutum ... Non cenſus igitur, ſed affectus in crimine eſt.*

26. (l) Adulatione: nam homines pravi laudant ſui ſimiles. Adulatio obſtat, quominùs divites ad meliorem frugem ſe recipiant.

27. (m) Inimicos diligimus, ſi iis benè velimus, & faciamus, non procurando iis bona, quibus pejores fiant, ſed quæ eorum ſaluti proſint.

30. (n) Sive amico, ſive inimico; tribue ſaltem id quod ei vel ex juſtitia debetur, vel ex charitate convenit, ac petenti rem ſibi neceſſariam & honeſtam præbe. *Ne repetas*, cum detrimento charitatis, præſertim ſi urgente neceſſitate compulſus abſtulerit: non item latroni cedere debeo quod abſtulerit: nam illi & populo utile eſt, ut coerceatur. Ambroſ. *Lex viciſſitudinem imperat ultionis; Evangelium inimicis charitatem, benignitatem odiis, vota maledictis, ſubſidia perſequentibus, patientiam eſurientibus, & gratiam remunerationis impertit.* Chriſtus nec leges, nec uſum legum reprehendit; ſed perfectionis legem demonſtrat.

31. & 32. (o) Hæc eſt æquitatis norma, quæ ſi bona fide conſuleretur, quot conſcientiæ caſus vel ſola diſſolveret? *Gratia*. Si non alios diligimus, quam eos qui nos diligunt, aut ſunt in nos benefici.

34. (p) Hoc eſt, ex alterius miſeria ſuum quærere commodum, cùm opem noſtram emere compellitur, aut illi benefaciendo aliud à Deo quæritur.

35. (q) Etiamſi beneficium ſimile viciſſim non exſpectetis. Ex conſequenti uſura prohibetur, cùm quis mutuum dat, & uſuram tamquam debitam, & lucrum ultra ſortem expectat. Non autem ſenſus eſt, ut mutuum demus non id expectantes, ut ſors nobis reſtituatur, tum enim non erit mutuum, ſed donatio, niſi is cui mutuò datur, reddere non poſſit. Nam in neceſſitate, cuncta iis communia eſſe debent, qui Chriſtum unà poſſident.

37. (r) De intentione ipſa, cùm occulta eſt, nec ſe operibus prodit. *Nolite condemnare*, ſeverè, & duriter aliorum peccata arguendo: cum minuenda ſint potiùs, & occultanda, illæſa veritate, aut juſtitia, non vulganda, vel augenda. *Dimitte*; quod ut præceptum divinæ miſericordiæ conſequendæ neceſſarium proponitur.

38. (ſ) Quod ad duo poſtrema præcepta pertinet; nam duo priora ſunt prohibitiva: & quomodo unuſquiſque vult à Deo tractari, ita ſe gerat erga proximum. *Eadem quippe menſura*, &c. Certa ratione & proportione; quemadmodum dicit Apoſtolus, *Qui parcè*

Digitized by Google

** Matth. 7. 2. Marc. 4. 24.* num veſtrum. * Eadem quippè menſura, qua menſi fueritis, remetietur vobis.

39. Dicebat autem illis & ſimilitudinem: Numquid poteſt cæcus cæcum ducere? nonne ambo in foveam cadunt?

** Marc. 10. 24. Joann. 13. 16.* 40. * Non eſt diſcipulus (t) ſuper magiſtrum: perfectus autem omnis erit, ſi ſit ſicut magiſter ejus.

** Matth. 7. 3.* 41. * Quid autem vides feſtucam in oculo fratris tui, trabem autem, quæ in oculo tuo eſt, non conſideras?

42. Aut quomodo potes dicere fratri tuo: Frater, ſine ejiciam feſtucam de oculo tuo: ipſe in oculo tuo trabem non videns? Hypocrita (u), ejice primùm trabem de oculo tuo: & tunc perſpicies ut educas feſtucam de oculo fratris tui.

** Matth. 7. 18. & 12. 33.* 43. * Non eſt enim arbor bona, quæ facit fructus malos: neque arbor mala (x), faciens fructum bonum.

44. Unaquæque enim arbor de fructu ſuo cognoſcitur. Neque enim de ſpinis colligunt ficus: neque de rubo vindemiant uvam.

45. Bonus homo de bono theſauro cordis ſui profert bonum: & malus homo de malo theſauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur.

** Matth. 7. 21. Rom. 2. 13. Jac. 1. 22.* 46. Quid autem vocatis me: * Domine, Domine: & non facitis quæ dico?

47. Omnis qui venit ad me, & audit ſermones meos, & facit eos, oſtendam vobis cui ſimilis ſit:

48. Similis eſt homini ædificanti domum, qui fodit in altum, & poſuit fundamentum ſuper petram: inundatione autem facta, illiſum eſt flumen domui illi, & non potuit eam movere: fundata enim erat ſuper petram.

49. Qui autem audit, & non facit: ſimilis eſt homini ædificanti domum ſuam ſuper terram ſine fundamento: in quam illiſus eſt fluvius, & continuò cecidit: & facta eſt ruina domus illius magna.

CAPUT VII.

Centurionis fides; viduæ Naim filius à morte excitatus: Joannes à Christo laudatur: mulier peccatrix.

1. CUm autem impleſſet (a) omnia verba ſua in aures plebis, intravit Capharnaum. *Matth. 8. 5.*

2. Centurionis autem cujuſdam ſervus malè habens, erat moriturus: qui illi erat pretioſus.

3. Et cùm audiſſet de Jeſu, miſit (b) ad eum ſeniores Judæorum, rogans eum ut veniret, & ſalvaret ſervum ejus.

4. At illi cùm veniſſent ad Jeſum, rogabant eum ſolicitè, dicentes ei: Quia dignus eſt ut hoc illi præſtes:

5. Diligit enim gentem noſtram: & ſynagogam ipſe ædificavit nobis.

6. Jeſus autem ibat cum illis. Et cùm jam non longè eſſet à domo, miſit ad eum Centurio amicos, dicens: * Domine, noli vexari: Non enim ſum dignus ut ſub tectum meum intres. ** Matth. 8. 8.*

7. Propter quod & meipſum non ſum dignum arbitratus ut venirem ad te: ſed dic verbo (c), & ſanabitur puer meus.

8. Nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus, habens ſub me milites: & dico huic, vade & vadit: & alii, veni, & venit: & ſervo meo, fac hoc, & facit.

9. Quo audito Jeſus miratus eſt: & converſus ſequentibus ſe turbis, dixit: Amen dico vobis, nec in Iſrael tantam fidem inveni.

10. Et reverſi qui miſſi fuerant domum, invenerunt ſervum, qui languerat, ſanum.

11. Et factum eſt: deinceps ibat in civitatem, quæ vocatur Naim: & ibant cum eo diſcipuli ejus, & turba copioſa.

12. Cùm autem appropinquaret portæ civitatis, ecce defunctus efferebatur (d) filius unicus matris ſuæ: & hæc vidua erat: & turba civitatis multa cum illa.

13. Quam

ſeminat, parcè & metet: Eadem autem menſura remetietur quæ reſpondebit meritis noſtris; ſed conferta erit ut a Deo benigno & magnifico profecta. *Cogitaram*, Bene concuſſam.

40. (t) Si tu cæcus & vitioſus te alteri magiſtrum præbes, dum illum reprehendis, non eum meliorem efficies, quam tu ipſe es: non enim relinquet vitia ſua videns tua.

42. (u) Qui affectata ſanctitatis opinione leviora fratris vitia carpis, non ex charitate: vitia primùm tua & graviora quidem emenda, tum fratrem invitabis ad pœnitentiam.

43. (x) Mali non ſunt idonei, qui alios reddant bonos: bonorum operum vocem, quæ ſunt cordis lingua, nihil poteſt extinguere.

CAP. VII. 1. (a) Verba animo, opera cordi ipſi loquuntur.

3. (b) Se indignum credidit qui veniret ad Jeſum, aut venientem tecto ſuo exciperet. Ac fortè ſeniores Judæorum Chriſtum rogant de ſuo, ut veniat, nam v. 6. per amicos rogat ne veniat; aut certè humilitas in eo creſcebat: *Domine noli vexari*: Gr. Ne fatigeris: Ambr. *Dominus pergit, excuſat Centurio, militarique depoſito tumore reverentiam ſumit, ad fidem facilis, ad honorificentiam promptus.*

7. (c) Præcipe: divinam in Chriſto agnoſcit potentiam. Ambroſ. *Et bene Lucas etiam in occurſum amicos dicit à Centurione tranſmiſſos, ne præſentia ſua gravare Domini verecundiam videretur.*

12. (d) Extra urbem: mos enim erat omnibus penè gentibus, ut extra oppida mortuos ſepelirent. Hinc lex illa 12. Tabul. *In urbe ne ſepelito.*

13. Quam cùm vidiſſet Dominus, miſericordia motus ſuper eam, dixit illi: Noli flere.

14. Et acceſſit, & tetigit loculum. (Hi autem, qui portabant, ſteterunt.) Et ait: Adoleſcens, tibi dico, ſurge.

15. Et reſedit qui erat mortuus, & cœpit loqui. Et dedit illum matri ſuæ.

16. Accepit autem omnes timor: & magnificabant Deum, dicentes: * Quia propheta magnus ſurrexit in nobis: & quia Deus viſitavit plebem ſuam.

* Infr. 24. 19. Joan. 4. 19.

17. Et exiit hic ſermo in univerſam Judæam de eo, & in omnem circà regionem.

18. Et nuntiaverunt (e) Joanni diſcipuli ejus de omnibus his.

19. * Et convocavit duos de diſcipulis ſuis Joannes, & miſit ad Jeſum, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus?

* Matth. 11. 2.

20. Cùm autem veniſſent ad eum viri, dixerunt: Joannes Baptiſta miſit nos ad te, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus?

21. (In ipſa autem hora multos curavit à languoribus, & plagis, & ſpiritibus malis, & cæcis multis donavit viſum.)

22. Et reſpondens, dixit illis: Euntes renuntiate Joanni quæ audiſtis, & vidiſtis: * Quia cæci vident (f), claudi ambulant, leproſi mundantur, ſurdi audiunt, mortui reſurgunt, pauperes evangelizantur.

* Iſa. 35. 5.

23. Et beatus eſt quicumque non fuerit ſcandalizatus in me.

24. Et cùm diſceſſiſſent nuntii Joannis, cœpit de Joanne dicere ad turbas: Quid exiſtis in deſertum videre? arundinem vento agitatam?

25. Sed quid exiſtis videre? hominem mollibus veſtimentis indutum? Ecce qui in veſte pretioſa ſunt & deliciis, in domibus regum ſunt.

26. Sed quid exiſtis videre? Prophetam? Utique dico vobis, & pluſquam (g) Prophetam.

27. * Hic eſt, de quo ſcriptum eſt: Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.

* Mal. 3. 1. Matth. 11. 10. Marc. 1. 2.

28. Dico enim vobis: Major inter natos mulierum propheta Joanne Baptiſta nemo eſt: qui autem minor eſt in regno Dei, major eſt illo.

29. Et omnis populus audiens & publicani juſtificaverunt (h) Deum, baptizati baptiſmo Joannis.

30. Phariſæi autem, & legiſperiti conſilium Dei ſpreverunt in ſemetipſos (i), non baptizati ab eo.

31. Ait autem Dominus: * Cui ergo ſimiles dicam homines generationis hujus? & cui ſimiles ſunt?

* Matth. 11. 16.

32. Similes ſunt pueris ſedentibus in foro, & loquentibus ad invicem, & dicentibus: Cantavimus vobis tibiis, & non ſaltaſtis: lamentavimus, & non ploraſtis.

33. * Venit enim Joannes Baptiſta, neque manducans panem, neque bibens vinum, & dicitis: Dæmonium habet.

* Matth. 3. 4. Marc. 1. 6.

34. Venit Filius hominis manducans, & bibens, & dicitis: Ecce homo devorator, & bibens vinum, amicus publicanorum, & peccatorum.

35. Et juſtificata eſt ſapientia ab omnibus filiis ſuis.

36. Rogabat autem illum quidam de Phariſæis ut manducaret cum illo. Et ingreſſus domum Phariſæi diſcubuit.

37. * Et ecce mulier (k), quæ erat in civitate peccatrix, ut cognovit quòd accubuiſſet in domo Phariſæi, attulit alabaſtrum unguenti:

* Matth. 26. 7. Mar. 14. 3. Joan. 11. 2. & 12. 3.

38. Et

18. (e) Fortè ex quadam æmulatione: ſed Joannes in Domini ſui laudem hanc convertit diſcipulorum æmulationem, & ſcientia omnis ſcholæ Joannis eò ſpectabat, ut ad Chriſtum diſcipulos ſuos perduceret, tamquam ad liberatorem hominum, auctorem fidei, & juſtitiæ noſtræ.

22. (f) Hoc ipſum intus in anima operatur, intellectum illuminat, voluntatem dirigit, peccata delet, cordis aures aperit, vitam peccatoribus etiam obduratis reddit, & humiles ſpiritu vias ſuas docet.

26. 27. & 28. (g) Nam lex & Prophetæ uſque ad Joannem, iſque digito indicavit quem Prophetæ annuntiaverunt. *Angelum*, Cui nihil eſt cum terra commercii. *Major*, Inter homines non exortus eſt Propheta, neque adeò ne ullus homo major Joanne tam vitæ ſanctitate, quàm officio Prophetæ: *Major eſt illo*; Magnum eſt inter Sanctos hujus vitæ & alterius diſcrimen.

29. (h) Joannis laudes à populo cum plauſu acceptæ ſunt: vel ſunt verba Chriſti, qui laboris à Joanne ſuſcepti eventum narrat. *Juſtificaverunt Deum*, Conſilium Dei probaverunt & laudaverunt, qui Joannem miſerit.

30. 32. & 35. (i) Fortè in ſuum exitium: Gr. *Rejecerunt*, Dei conſilium, aut propoſitum, quo Deus illis conſulere volebat. *In foro*, Sibi invicem acclamantibus. *Et juſtificata*, Sapientia Dei laudata eſt ab omnibus electis.

37. (k) Hanc nomine ſuo non deſignat Lucas, quòd forte adhuc in vivis eſſet, cùm Lucas ſcriberet Evangelium. An tres illæ mulieres, nimirùm hæc ipſa cujus fit mentio hoc in loco, quæque ab Evangeliſta ſuppreſſo nomine *peccatrix* appellatur; Maria ſoror Lazari & Marthæ, de qua Lucas hoc capite, Joannes cap. 11. & 12. & Maria Magdalene, quam cap. 8. Lucas, & alii Evangeliſtæ Matthæus, & Marcus identidem ſuo nomine deſignant, utrum inquam ſint una & eadem, nimirùm Maria Magdalene; an potius tres ſint diſtinctæ mulieres, magna eſt controverſia, quæ noſtra hac ætate viros doctiſſimos exercet, quamve dirimere non præſumo, cùm permagna utrimque rationum momenta proferantur. Quid autem ea de re probabilius mihi videatur, brevi complectar. Et quidem cùm paucis ante annis Theologiam Clericorum Seminariis accommodatam evulgarem, in quinto volumine hanc quæſtionem leviter, & quaſi in tranſitu perſtrinxi, atque in communi, & recepta magis opinione, quæ à Gregorii Magni temporibus ad hanc uſque ætatem in Latina Eccleſia penè obtinuit, quæque mihi probabilior videbatur, acquievi: ſed cùm variæ poſterioribus his annis ex utraque parte diſſertationes prodierint, quid ea de re ſen-

38. Et ſtans retrò ſecùs pedes ejus, lacrymis cœpit rigare pedes (l) ejus, & capillis capitis ſui tergebat, & oſculabatur pedes ejus, & unguento ungebat.

39. Videns autem Phariſæus, qui vocaverat eum, ait intra ſe dicens: Hic ſi eſſet propheta, ſciret utique, quæ, & qualis eſt mulier, quæ tangit eum, quia peccatrix eſt.

40. Et reſpondens Jeſus, dixit ad illum: Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait: Magiſter, dic.

41. Duo debitores erant cuidam fœneratori: unus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta.

42. Non habentibus illis unde redderent, donavit utriſque. Quis ergo eum plus diligit (m)?

43. Reſpondens Simon dixit: Æſtimo quia is, cui plus donavit. At ille dixit ei: Rectè judicaſti.

44. Et converſus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intravi in domum tuam, aquam pedibus meis non dediſti: hæc autem lacrymis rigavit pedes meos, & capillis ſuis terſit.

45. Oſculum mihi non dediſti: hæc autem ex quo intravit, non ceſſavit oſculari pedes meos.

46. Oleo caput meum non unxiſti: hæc autem unguento unxit pedes meos.

47. Propter quod dico tibi: Remittuntur (n) ei peccata multa, quoniam dilexit multùm. Cui autem minus dimittitur, minùs diligit.

48. Dixit autem ad illam: * Remittuntur tibi peccata. * Matth. 9. 2.

49. Et cœperunt, qui ſimul accumbebant, dicere intra ſe: Quis eſt hic, qui etiam peccata dimittit?

50. Dixit autem ad mulierem (o): Fides tua te ſalvam fecit: vade in pace.

CA

tiam, paulò accuratius ediſſeram. Ac primùm id ſtatuendum puto cum viro peteruditio, qui ſcienter & eleganter hoc tractavit argumentum in diſſertatione Gallica nuper edita de Sanctæ Maria Magdalena, hanc quæſtionem ex ipſis Evangeliſtis, non ex eorum auctoritate qui multis poſt ſæculis ſcripſere, dirimi oportere: cum quæſtio ſit mere hiſtorica & critica, neque ad fidem, vel ad Eccleſiæ diſciplinam ullo modo pertineat, nec demùm ex populari quadam traditione, aut ex aliquot veterum, qui poſt multas ætates vixerunt, auctoritate ſit dijudicanda: idque maximè cùm plerique è veteribus eam quæſtionem leviter attigerint, iique in diverſas abierint ſententias. Nam Græci penè omnes non unam eſſe & eamdem mulierem, ſed diſtinctas planè exiſtimant, nec confundunt mulierem peccatricem, cujus meminit Lucas in hoc capite, cum Maria ſorore Marthæ, aut utramque cum Maria Magdalena. Atque ut alios omittam, Origenes tract. 35. in Levit. eas omninò diſtinguit mulieres: Neque enim, inquit, credibile eſt, ut Maria, quam diligebat Jeſus, ſoror Marthæ, quæ meliorem partem elegerat, peccatrix in civitate fuiſſe dicatur. Idem docet Homil. 1. & 2. in Cantica. Eadem eſt ſententia Chryſoſtomi, Homil. 25. in Matthæum, & Hom. 61. in Joannem: Theophylacti in c. 14. Matth, ut alios omittam; e Latinis Patribus. Hieron. ſcribens in caput 26. Matthæi: *Nemo putet*, inquit, *eamdem eſſe quæ ſuper caput effudit unguentum, & quæ ſuper pedes*. Oppoſitæ tamen ſententiæ in præfatione in Oſeam videtur adſtipulari: ſed eo in loco obiter tantùm, non ex profeſſo ea de re loquitur. Sic Ambroſius in L. de Virginibus, Mariam Magdalenam in numero Virginum recenſet, tametſi L. 6. in Lucam utramque unctionem Lucæ cap. 7. & Joann. cap. 12. videtur confundere: ſic tamen ut dubitanter, non aſſeveranter id proponat. Auguſtinus apertè favet opinioni, quæ peccatricem cum ſorore Marthæ confundit. Tractat. 49. in Joannem aſſenſum ſuum videtur cohibere: *Ecce*, inquit, *ipſa ſoror, ſi tamen ipſa eſt, quæ unxit pedes Domini unguento, & terſit capillis quos laverat lacrymis*. Gregorius Magnus primus, ut videtur Auctori diſſertationis Gallicæ jam laudato *D. Anquetin*, non ſolùm Mariam Lazari ſororem cum peccatrice, ſed etiam Mariam Magdalenam cum utraque conjunxit, adeò ut ex iis tribus unam & eamdem effecerit; ut Homil. 33. Cùm autem nullus ex Evangeliſtis perſpicuè aſſerat Mariam Magdalenam fuiſſe peccatricem, aut eam fuiſſe ſororem Marthæ, aut ab ea factas eſſe unctiones, quæ in Evangeliis commemorantur: contendit vir doctus, iis ipſis qui has mulieres confundunt, probandi munus incumbere, quòd de una & eadem muliere Evangeliſtæ verba fecerint: ſilentium Scripturæ iis prorsùs favere, qui eas mulieres diſtinguunt. Nam Evangeliſtæ, quæ eſſet Maria Magdalena, quæ erga Dominum præſtiterit officia, docuerunt; quid autem non fecerit, & quæ non eſſet, ſcribere non tenebantur. Et quidem inter omnes penè convenit, non unam, ſed duas ſaltem unctiones ab Evangeliſtis referri. Quam enim hoc in loco Lucas commemorat, hæc neque tempore, neque loco, aut perſonis, aut circumſtantiis convenit cum unctione à Joanne, & ab aliis Evangeliſtis deſcripta. Illa fit in Galilæa, ante Joannis Baptiſtæ necem, apud Simonem Phariſæum: ibi ea mulier, quæ erat in civitate peccatrix, ungit pedes Salvatoris, lacrymis ſuis tergit, unguento perfundit: Id quidem Phariſæum offendit, quod Dominus ſineret peccatricem mulierem ad pedes ſuos provolvi. Poſterior unctio fit Bethaniæ, ſex diebus ante paſſionem Domini, in convivio apud Simonem cognomine leproſum. Pretioſum unguentum ſoror Marthæ Maria effundit, qua de re quidam diſcipuli, & Judas in primis offenduntur, quòd iis non neceſſaria videretur tanta profuſio, atque id prætexerent, multò ſatius futurum fuiſſe, ſi ejus pretium daretur pauperibus: quæque a Domino fiunt & dicuntur; ea ſunt planè diverſa. Quamobrem diſtinctæ prorsùs videntur unctiones, diſtinctæ perſonæ, & convivia diverſa. Itaque ſubductis omnibus rationibus, illud probabilius videtur, mulierem peccatricem non eſſe Mariam Marthæ & Lazari ſororem, tametſi utraque unxit Salvatorem; ſed diverſis temporibus & locis. Utrùm eadem ſit peccatrix illa mulier, quæ Maria Magdalene, paulò pòſt excutiemus; nunc ad ſacrum textum redeamus.

38. (l) Accumbebant, inquit Mariana, detractis calceis, & pedes levabant. *Tergebat*, Erat, inquit idem Auctor, ritus, & adorationis, capillis, qui fœminis ſunt pretioſi, aras & templa tergere.

42. (m) Gr. *Diliget*: adeò ut intelligendum videatur de dilectione, quæ debiti relaxationem ſequitur.

47. (n) Unde factum eſt ut multùm diligat, Chriſtum ſcilicet. Dilectio eſt cauſa remiſſionis peccatorum, & viciſſim remiſſio cauſa dilectionis: quod verba quæ proximè ſequuntur, perſuadent. *Minùs diligit*, Gr. ὀλίγον, Paululùm, et ſcilicet qui putat ſe pauca & leviora habere peccata, uti Phariſæus. Ingens beneficium vehementem parit dilectionem.

50. (o) Quod paulò antè dilectioni tribuerat, id nunc fidei tribuit, quòd fides non impetret Dei beneficia ſine dilectione: tametſi fortè ad ſanitatem corporis aſſequendam non erat neceſſaria. Sed hæc mulier penè ſola eſt quæ ad Dominum accedit, ut beneficium ſpiritale, ſeu remiſſionem peccatorum & ſanitatem animæ recipiat.

CAPUT VIII.

Maria Magdalene: parabola ſeminum: lucerna ſupra candelabrum non in abſcondito poſita: tempeſtas ſedata, & alia, quæ ſuperiùs ſunt expoſita, Matthæi cap. 5. Marci cap. 4.

1. ET factum eſt deinceps, & ipſe iter faciebat per civitates & caſtella, prædicans & evangelizans regnum Dei: & duodecim cum illo,

2. Et mulieres aliquæ, quæ erant curatæ à ſpiritibus malignis, & infirmitatibus: * Maria, quæ vocatur Magdalene (a), de qua ſeptem dæmonia exierunt, * Marc. 16. 9.

3. Et Joanna uxor Chuſæ procuratoris Herodis, & Suſanna, & aliæ multæ, quæ miniſtrabant ei de facultatibus ſuis.

4. Cùm autem turba plurima conveniret, & de civitatibus properarent ad eum, dixit per ſimilitudinem:

5. * Exiit qui ſeminat (b), ſeminare ſemen ſuum: & dum ſeminat, aliud cecidit ſecùs viam, & conculcatum eſt, & volucres cœli comederunt illud. * Matth. 13. 3. Marc. 4. 3.

6. Et

CAPUT VIII. 2. (a) Hoc loco percelebris redit quæſtio, quam ſuperiori capite attigimus, an Maria Magdalene eadem ſit, quæ capite ſuperiori mulier peccatrix dicta eſt. Ac primùm an peccatricis vocabulo vitium pudicitiæ oppoſitum intelligi debeat, inter recentiores non convenit. Nam viri docti, qui peccatricem cum Maria Magdalene confundunt, iidem negant eam in libidinem projectam fuiſſe, aut infamem & indecoram egiſſe vitam: tametſi in adoleſcentia ſua, ut pleræque aliæ virgines, mundanas vanitates, ſumptus immodicos, luxum, & molliùs vivendi genus ſecuta eſt. Quæ quidem ſevere admodum Deus Iſaiæ, cap. 3. in filiabus Jeruſalem reprehendit. Unde placuit Deo dæmonum tyrannidi ad certum tempus eam tradere, ut elatum ſuperbia animum frangeret, eamque ad meliorem mentem revocaret. Verùm multa ſunt quæ ſuadent peccatricis nomine mulierem impudicam, quæque in ea civitate Galilææ omnibus erat ſcandalo, ſatis apertè deſignari. Ita cenſent veteres penè omnes, & recentiores pleríque interpretes: verba ipſa Phariſæi mulierem fuiſſe eo nomine infamem, in eadem civitate publicè notam, ſatis indicant. Chriſtus ipſe mulieris peccata multa fuiſſe & magna inſinuat: *Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multùm.* Cùm autem Maria Magdalene jam ferè ab initio ſecuta fuerit Dominum, eique ſemper miniſtraverit de ſuis facultatibus, quam Phariſæis & Sacerdotibus calumniandi occaſionem præbuiſſet, ſi ea non fuiſſet peccatrix, & eo nomine omnibus nota? cùm Scribæ & Phariſæi ei exprobrarent, quòd cum peccatoribus manducaret. 2. Mariam Magdalenam à ſeptem dæmonibus liberatam fuiſſe Lucas hoc in loco, & Marcus cap. 16. apertiſſimè teſtantur, ac licèt Gregor. Magnus Homil. 25. univerſis vitiis plenam eam fuiſſe dicat, non is tamen negat realem & veram dæmonum poſſeſſionem: ſed Hom. 33. id ipſum ex Marco Evangeliſta confirmat: *De qua ſeptem dæmonia ejecta eſſe teſtatur Marcus.* Itaque ad ſenſum moralem Gregorius in homiliis ſuis pleraque Chriſti miracula hic applicat, ut ea quoque reipſa facta non inficietur, juxta regulam quam ipſe præſcribit Homil. 32. Cùm igitur Mariæ Magdalenæ, uti & quarumdam aliarum mulierum vera poſſeſſio, Evangelii auctoritate ut teſtata, hinc colligit Auctor Diſſertationis Gallicæ aliam prorsùs eſſe à peccatrice muliere. Primùm enim vix aſſignari poteſt tempus, quo à Chriſto mulier peccatrix liberata fuit ab ea poſſeſſione: ille vitæ libidinoſæ ſtatus cum tyrannica dæmonum poſſeſſione ſtare poteſt; nec benè convenit muliebribus illecebris cum energumenæ vexatione & tortionibus horrendis. An fortè poſt illud convivium hoc accepit beneficium a Chriſto? Nequaquam id credibile eſt, Chriſtum huic mulieri peccatrici, & à dæmonibus vexatæ, dimidiatam dumtaxat & imperfectam animæ & corporis ſanationem contuliſſe. Lucas ſtatim nobis exhibet Magdalenam ut unam è piis mulieribus, quæ erant in comitatu Salvatoris, quæque à dæmonum poſſeſſione olim liberata fuerat: *De qua ſeptem dæmonia exierant.* Lucas, qui ſolus de muliere peccatrice mentionem habuit, nuſquam docuit eam vocari Mariam Magdalenam. Unde ergo didicimus hoc peccatricis nomen potiùs Magdalenæ, quàm aliis mulieribus convenire? Idem Evangeliſta ſtatim poſt peccatricis hiſtoriam, de Chriſti in varias civitates & vicos peregrinatione, ac de iis qui eum comitabantur, ediſſerit, nempe de 12. Apoſtolis, & quibuſdam mulieribus, *Quæ erant curatæ a ſpiritibus malignis, & infirmitatibus*, & inter alias de *Maria quæ vocatur Magdalene, de qua ſeptem dæmonia exierant.* Nullo is verbo innuit, eamdem eſſe, de qua paucis antè lineis verba fecerat. Quin potiùs Magdalenam deſcribit, ut jamdiu in comitatu Salvatoris commorantem, cùm peccatrix vix ad eum auderet accedere, eamque Chriſtus dimiſerat his verbis, *Vade in pace*: in tuam domum te recipe. Atque hæc de peccatricis mulieris à Maria Magdalene diſtinctione. Non levioribus argumentis probari poteſt Mariam Magdalenam cum Maria ſorore Marthæ & Lazari confundi non oportere. Primùm enim diverſa utriuſque eſt patria. Hanc eſſe è Judæa, nempe è Bethania, non obſcurè docet Joannes, cap. 11. *Erat quidam languens Lazarus à Bethania, de Caſtello Mariæ & Marthæ ſororis ejus.* Non erat, in Bethania, quaſi peregrina, vel quæ ab aliquot tantùm menſibus ibi degeret; ſed à Bethania, ut Chriſtus dicitur à Nazareth, & Petrus à Bethſaida. Mariæ verò Magdalenæ patria erat Galilæa: unde ſatis eſt probabile hoc cognomen duxiſſe à Caſtello Magdalo in Galilæa ſito. Chriſtum in Galilæa iter facientem cum aliis mulieribus ſequebatur, eumque comitata eſt uſque ad illius paſſionem, Matth. cap. 27. 55. *Erant autem ibi mulieres multæ à longè, quæ ſecutæ erant Jeſum à Galilæa miniſtrantes ei, inter quas erat Maria Magdalene, Maria Jacobi*, &c. Idem teſtatur Marcus cap. 15. 40. *Erant autem mulieres de longè aſpicientes, inter quas erat Maria Magdalene ... Et cùm eſſet in Galilæa, ſequebantur eum; & miniſtrabant ei.* Quæ nominantur aliæ mulieres, erant è Galilæa, atque in ea Provincia verſabantur, ex qua exierant in ultima Chriſti Domini profectione: ac nihil eſt cauſæ, cur Magdalenam ab aliis mulieribus ſejungamus. Nec ſanè apud Evangeliſtas legimus ullam mulierem ex Judæa Provincia ſecutam fuiſſe Chriſtum Dominum. Maria autem Marthæ ſoror tum erat Bethaniæ, cùm ad Chriſtum miſerunt, qui illi nuntiarent infirmitatem Lazari. Tum verò Chriſtus erat in Peræa ultrà Jordanem, quæ regio erat ditionis Herodis Antipæ: unde & pars Galilææ habebatur. Nam Judas auctor ſectæ Zelantium, aut juſtorum, Galilæus dicebatur, cùm eſſet ex urbe Gamala ultra Jordanem ſita. Maria autem poſt reſurrectionem fratris Lazari paulò ante Paſſionem Chriſti non eſt reverſa in Galilæam, neque adeò illa eſt Maria Magdalene, quæ cum aliis mulieribus venerat è Galilæa unà cum Chriſto Domino. Cùm igitur Maria ſoror Marthæ eſſet è Judæa, atque in alia regione habitaret, Maria autem Magdalene à Galilæa Chriſtum ubique comitata, præſertim in ultima ejus profectione; cùmque Maria ſoror Marthæ Bethaniæ degeret, palàm eſt duas eſſe mulieres patria, cognomine, vitæ ratione diſtinctas. Cùm autem Mariæ nomen commune admodum eſſet, Evangeliſtæ ubique mulieres ejus nominis accuratè diſtinguunt, addito cognomine, aut patriæ, vel cognationis adhibito diſcrimine. Sic Mariam Galilæam ubique Magdalenam, Mariam Bethaniæ ſororem Marthæ deſignant. In paſſione Chriſti paſſim Maria occurrit, & ab omnibus Evangeliſtis Magdalenæ cognomento ſignatur, nuſquam ut ſoror Marthæ memoratur: Neque ii nos admonent eamdem eſſe quæ Chriſti Domini pedes, & caput unxit Bethaniæ; ac mirari ſubit, quid cauſæ ſit cur Joannes in paſſionis & reſurrectionis hiſtoria ubique Mariam Magdalenam vocet, quam antea ut Marthæ ſororem deſignaverat, ſi eadem prorsùs eſt Maria.

5. (b) Qui ſeminabat: Græc. Seminans: eò ſpectat

6. Et aliud cecidit ſuper petram: & natum aruit, quia non habebat humorem.

7. Et aliud cecidit inter ſpinas, & ſimul exortæ ſpinæ ſuffocaverunt illud.

8. Et aliud cecidit in terram bonam: & ortum fecit fructum (c) centuplum. Hæc dicens clamabat: Qui habet aures audiendi, audiat.

9. Interrogabant autem eum diſcipuli ejus, quæ eſſet hæc parabola.

10. Quibus ipſe dixit: Vobis datum eſt
noſſe myſterium regni Dei, cæteris autem
* Iſa. 6.9. in parabolis: * ut videntes non videant,
Matth.13. & audientes non intelligant.
14. Mar.4.12. 11. Eſt autem hæc parabola: Semen eſt
Joann.12. verbum (d) Dei.
40. Act. 28. 12. Qui autem ſecùs viam, hi ſunt qui
26. Rom.11.8. audiunt: deinde venit diabolus, & tollit
verbum de corde eorum, ne credentes ſalvi fiant.

13. Nam qui ſupra petram: qui cùm audierint, cum gaudio ſuſcipiunt verbum: & hi radices non habent: qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt.

14. Quod autem in ſpinas cecidit: hi ſunt, qui audierunt, & à ſolicitudinibus, & divitiis, & voluptatibus vitæ, euntes, ſuffocantur, & non referunt fructum (e).

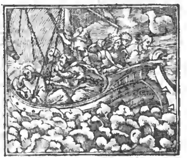
15. Quod autem in bonam terram: hi ſunt, qui in corde bono, & optimo audientes verbum retinent, & fructum afferunt in patientia.

16. * Nemo autem lucernam accen-
* Matth.5. 15. dens, operit eam vaſe, aut ſubtus lectum
Marc. 4. 21. ponit: ſed ſupra candelabrum ponit, ut
intrantes videant lumen.
* Matt.10. 17. * Non eſt enim occultum, quod
26. Mar.4.22. non manifeſtetur: nec abſconditum, quod
non cognoſcatur, & in palàm veniat.
18. Videte ergo quomodo audiatis (f).
* Matt.13. * Qui enim habet, dabitur illi, & qui-
12. & 25. 29. cumque non habet, etiam quod putat ſe
habere, auferetur ab illo.
* Matt.12. 19. * Venerunt autem ad illum mater,
46. & fratres ejus, & non poterant adire eum
præ turba.

20. Et nuntiatum eſt illi: Mater tua, & Mar.3.32.
fratres tui ſtant foris, volentes te videre.

21. Qui reſpondens, dixit ad eos: Mater (g) mea, & fratres mei hi ſunt, qui verbum Dei audiunt, & faciunt.

22. * Factum eſt autem in una dierum:
& ipſe aſcendit in naviculam, & diſcipuli * Matth.8. 13.
ejus, & ait ad illos: Transfretemus trans Mar.4.36.
ſtagnum. Et aſcenderunt.

23. Et navigantibus illis, obdormivit: & deſcendit procella venti in ſtagnum, & complebantur, & periclitabantur.

24. Accedentes autem ſuſcitaverunt eum, dicentes: Præceptor, perimus. At ille ſurgens, increpavit ventum, & tempeſtatem aquæ, & ceſſavit: & facta eſt tranquillitas.

25. Dixit autem illis: Ubi eſt fides veſtra? Qui timentes, mirati ſunt ad invicem, dicentes: Quis putas hic eſt, quia & ventis & mari imperat, & obediunt ei?

26. Et navigaverunt ad regionem Geraſenorum, quæ eſt contra Galilæam.

27. Et cùm egreſſus eſſet ad terram, occurrit illi vir quidam, qui habebat dæmonium jam temporibus multis, & veſtimento non induebatur, neque in domo manebat, ſed in monumentis.

28. Is, ut vidit Jeſum, procidit ante illum: & exclamans voce magna, dixit: Quid mihi, & tibi eſt, Jeſu Fili Dei Altiſſimi? obſecro te, ne me torqueas.

29. Præ-

parabola in rationes afferat cur verbum Dei aut nullum aut parvum, aut multum fructum afferat. Nullum, vel parvum affert vitio terræ ipſius, ſeu liberi arbitrii, ob innatam cordis duritiam. Proverbium erat, qui inaniter laborat, in ſaxis ſeminare: Plato Lib. 8. de legibus. 2. Ob ſpinas occupationum mundanarum. 3. Secus viam, ob neglectum & pericula: exortæ ſpinæ ſuffocant verbum Dei; *Secus viam*: Qui negligit, aut contemnit verbum Dei, quique bonos affectus a Deo inſpiratos, prorsùs inutiles efficit.

8. (c) Quæ fructum affert verum, ad maturitatem uſque non perducit: tentationis ventus ſæpè eum dejicit, aut vermis ſuperbiæ exedit, aut libidinum putredo corrumpit.

11. (d) Id quod per ſe non ſignificatur, eſt verbum Dei: ut Petra erat Chriſtus.

14. & 15. (e) Gr. *Fructum perfectum*. *In corde bono*. Gr. *Honeſto ac bono*, ſeu perfecto & integro: *Retinent*, Qui in juſtitia perſeverant: *Et fructum afferunt*, præmium vitæ æternæ: *In patientia*: ad electos id pertinet. Cor bonum eſt in amando & obſervando verbo Dei.

18. (f) Attendite ut doctrinam meam bene intelligatis, non negligenter eam excipiatis, aut otiosè. *Aut audiat*, Qui non operatur: qui Scripturarum ſcientia non utitur ad ſalutem, is nihil habet.

21. (g) Ambroſ. *Non quò materna refutet pietatis obſequia, ſed quo paternis ſe miniſteriis amplius quàm maternis affectibus ſub eſſe cognoſcat.*

29. Præcipiebat enim ſpiritui immundo ut exiret ab homine. Multis enim temporibus arripiebat illum, & vinciebatur catenis & compedibus cuſtoditus: & ruptis vinculis agebatur à dæmonio in deſerta.

30. Interrogavit autem illum Jeſus, dicens: Quod tibi nomen eſt? At ille dixit: Legio: quia intraverant dæmonia multa in eum.

31. Et rogabant illum ne imperaret illis ut in abyſſum irent.

32. Erat autem ibi grex porcorum multorum paſcentium in monte: & rogabant eum, ut permitteret eis in illos ingredi. Et permiſit illis.

33. Exierunt ergo dæmonia ab homine, & intraverunt in porcos: & impetu abiit grex per præceps in ſtagnum, & ſuffocatus eſt.

34. Quod ut viderunt factum qui paſcebant, fugerunt, & nuntiaverunt in civitatem & in villas.

35. Exierunt autem videre quod factum eſt, & venerunt ad Jeſum: & invenerunt hominem ſedentem, à quo dæmonia exierant, veſtitum (h), ac ſana mente ad pedes ejus. & timuerunt.

36. Nuntiaverunt autem illis, & qui viderant, quomodo ſanus factus eſſet à legione:

37. Et rogaverunt illum omnis multitudo regionis Geraſenorum, ut diſcederet ab ipſis: quia magno timore tenebantur. Ipſe autem aſcendens navim, reverſus eſt.

38. Et rogabat illum vir, à quo dæmonia exierant, ut cum eo eſſet. Dimiſit autem eum Jeſus, dicens:

39. Redi in domum tuam, & narra quanta tibi fecit Deus. Et abiit per univerſam civitatem, prædicans quanta illi feciſſet Jeſus.

40. Factum eſt autem cùm rediiſſet Jeſus, excepit (i) illum turba: erant enim omnes expectantes eum.

Matth. 9. 18. Marc. 5. 22. 41. * Et ecce venit vir, cui nomen Jairus, & ipſe princeps ſynagogæ erat: & cecidit ad pedes Jeſu, rogans eum ut intraret in domum ejus,

42. Quia unica filia erat ei ferè annorum duodecim, & hæc moriebatur. Et contigit, dum iret, à turbis comprimebatur.

43. Et mulier (k) quædam erat in fluxu ſanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogaverat omnem ſubſtantiam ſuam, nec ab ullo potuit curari:

44. Acceſſit retrò, & tetigit fimbriam veſtimenti ejus: & confeſtim ſtetit fluxus ſanguinis ejus.

45. Et ait Jeſus: Quis eſt, qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus, & qui cum illo erant: Præceptor, turbæ te comprimunt, & affligunt, & dicis: Quis me tetigit?

46. Et dixit Jeſus: Tetigit me aliquis: nam ego novi virtutem de me exiiſſe.

47. Videns autem mulier, quia non latuit, tremens venit, & procidit ante pedes ejus: & ob quam cauſam tetigerit eum, indicavit coram omni populo: & quemadmodum confeſtim ſanata ſit.

48. At ipſe dixit ei: Filia (l), fides tua ſalvam te fecit: vade in pace.

49. Adhuc illo loquente, venit quidam ad principem ſynagogæ, dicens ei: Quia mortua eſt filia tua, noli vexare illum.

50. Jeſus autem audito hoc verbo, reſpondit patri puellæ: Noli timere, crede tantùm, & ſalva erit.

51. Et cùm veniſſet domum, non permiſit intrare ſecum quemquam, niſi Petrum, & Jacobum, & Joannem, & patrem & matrem puellæ.

52. Flebant autem omnes, & plangebant (m) illam. At ille dixit: Nolite flere, non eſt mortua puella, ſed dormit.

53. Et deridebant eum, ſcientes quòd mortua eſſet.

54. Ipſe autem tenens manum ejus clamavit, dicens: Puella, ſurge.

55. Et reverſus eſt ſpiritus ejus, & ſurrexit continuò. Et juſſit illi dari manducare.

56. Et ſtupuerunt parentes ejus, quibus præcepit ne alicui dicerent quod factum erat.

CAPUT IX.

Quæ ſequuntur, habemus Matth. 10. expoſita.

1. Convocatis autem duodecim Apoſtolis, dedit illis virtutem, & poteſta- *Matth. 10. 1. Marc. 3. 15.*

35. & 36. (h) Ab Apoſtolis. *Legione*; Vox illa deeſt in Græco textu.

40. & 41. (i) Multitudo eum læta excepit. *Jairus*; Poſt verba Domini de jejunio, Matth. 9. hæc Jairi ſubjicitur hiſtoria: nam Matthæus ſic habet: *Hæc illo loquente, ecce princeps unus acceſſit*.

43. (k) Euſebius L. 5. Hiſt. cap. 14. æneam Chriſto ab ea erectam eſſe ſtatuam Cæſareæ ſcribit.

48. & 50. (l) Gr. *Confide filia. Crede*; Fiduciam exigit: ſpem & charitatem, aut alios actus virtutum non excludit, ſed dubitationem & triſtitiam. Fruſtra hæc verba afferunt Novatores, ut perſuadeant ſolam fidem ad juſtificationem ſufficere: neque enim de ea fide, qua credimus, nos juſtificari per Chriſtum, hoc loco agitur.

52. (m) Gr. *Cædebant*: qui mos erat lugentium in funeribus ſe ipſos ferire.

Digitized by Google

teſtatem ſuper omnia dæmonia, & ut languores curarent.

2. Et miſit illos prædicare regnum Dei, & ſanare infirmos.

*Matt.10. 9. Marc.6. 8. 3. * Et ait ad illos: Nihil tuleritis in via, neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecuniam, neque duas tunicas habeatis.

4. Et in quamcumque domum intraveritis (a), ibi manete, & inde ne exeatis.

5. Et quicumque non receperint vos, * Act. 13. 51. * exeuntes de civitate illa, etiam pulverem pedum veſtrorum excutite in teſtimonium ſupra illos.

6. Egreſſi autem circuibant per caſtella, evangelizantes & curantes ubique.

*Matt.14. 1. Mar.6,14. 7. * Audivit autem Herodes tetrarcha omnia, quæ fiebant ab eo, & hæſitabat eò quòd diceretur

8. A quibuſdam: Quia Joannes ſurrexit à mortuis: à quibuſdam verò: Quia Elias apparuit: ab aliis autem: Quia propheta unus de antiquis ſurrexit.

9. Et ait Herodes: Joannem ego decollavi: Quis eſt autem iſte, de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum.

10. Et reverſi Apoſtoli, narraverunt illi quæcumque fecerunt: & aſſumptis illis ſeceſſit ſeorſum in locum deſertum, qui eſt Bethſaidæ (b).

11. Quod cùm cognoviſſent turbæ, ſecutæ ſunt illum: & excepit eos, & loquebatur illis de regno Dei, & eos, qui cura indigebant, ſanabat.

12. Dies autem cœperat declinare. Et accedentes duodecim dixerunt illi: * Di- *Matt.14. 15. Mar. 6.36. mitte turbas, ut euntes in caſtella villaſque quæ circà ſunt, divertant, & inveniant eſcas, quia hìc in loco deſerto ſumus.

13. Ait autem ad illos: Vos date illis *Joan.6.9. manducare. At illi dixerunt: * Non ſunt nobis plus quàm quinque panes, & duo piſces: niſi fortè nos eamus, & emamus in omnem hanc turbam eſcas.

14. Erant autem ferè viri quinque millia. Ait autem ad diſcipulos ſuos: Facite illos diſcumbere per convivia (c) quinquagenos.

15. Et ita fecerunt. Et diſcumbere fecerunt omnes.

16. Acceptis autem quinque panibus, & duobus piſcibus, reſpexit in cœlum, & benedixit illis: & fregit, & diſtribuit diſcipulis ſuis, ut ponerent ante turbas.

17. Et manducaverunt omnes, & ſaturati ſunt. Et ſublatum eſt quod ſuperfuit illis, fragmentorum cophini duodecim.

18. * Et factum eſt, cùm ſolus eſſet *Matt.16. 13. Mar.8.27. orans, erant cum illo & diſcipuli: & interrogavit illos, dicens: Quem me dicunt eſſe turbæ?

19. At illi reſponderunt (d), & dixerunt: Joannem Baptiſtam, alii autem Eliam, aliis verò quia unus propheta de prioribus ſurrexit.

20. Dixit autem illis: Vos autem quem me eſſe dicitis? Reſpondens Simon Petrus dixit: Chriſtum (e) Dei.

21. At ille increpans illos, præcepit (f) ne cui dicerent hoc,

22. Dicens: * Quia oportet (g) Filium *Matt.17. 21. Mar. 8.31. & 9. 30. hominis multa pati, & reprobari à ſenioribus, & principibus ſacerdotum, & Scribis, & occidi, & tertia die reſurgere.

23. * Dicebat autem ad omnes: Si quis *Matt.10. 38. & 16. 24. Mar. 8.34. Inf. 14.27. vult poſt me venire (h), abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam quotidie, & ſequatur me.

24. * Qui enim voluerit animam ſuam * Inf. 17. 33. Joann. 12. 25. ſalvam facere, perdet illam: nam qui perdiderit animam ſuam propter me, ſalvam faciet illam.

25. Quid enim proficit homo, ſi lucretur univerſum mundum, ſe autem ipſum perdat, & detrimentum ſui faciat?

26. Nam

CAP. IX. 4. (a) Verſè in eodem oppido mutate hoſpitium, ne tamquam inſtabiles contemnantur. *Et inde ne exeatis*: Gr. *Et inde exeatis*: Donec exeatis, adeò ut idem ſit ſenſus.

10. (b) Ultra lacum Geneſareth, in cujus littore erat vicus Bethſaida, uti à Joſepho vocitatur, L. 18. cap. 3. In hoc vico Philippus Tetrarcha urbem condidit, quam Juliadem appellavit.

14. & 15. (c) Gr. *Per diſcubitus quinquagenos*. *Solus eſſet*, Solus cum diſcipulis, vel priuſquam ſe cum diſcipulis in viam daret; ſolus & à diſcipulis remotus oravit.

19. (d) *Incerta ſunt omnia, cum de Deo ſine Deo loquimur*, ait Hilarius.

20. (e) Quem miſit Deus: pleniùs id refert Matthæus, quod Lucas compendiosè. Ambr. *Non licet mihi ſcire generationis ſeriem, non licet tamen neſcire generationis fidem*. Chriſtus fidem Incarnationis in Apoſtolis firmat: hæc integra his verbis continetur, *Chriſtum Dei*, hominem divinitate unctum, miſſum à Deo.

21. (f) Apoſtolis, ne Judæi qui in Chriſto expectabant regem gloria & opibus ſplendidum, oſtenſi ejus morte & ſpe ſua fruſtrati difficiliùs crederent, aut illius paſſio impediretur: quod ſequentia indicant.

22. (g) Deinde illud rectiùs judicabat, factis id demonſtrare, quàm verbis: Ambr. *Prohibentur Apoſtoli evangelizare eum Dei filium, ut evangelizarent poſtea crucifixum*.

23. (h) Præceptum illud eſt: omnes enim tenentur venire poſt Chriſtum, abnegare voluntatem carnis, Dei voluntati ſe ſubjicere, quotidianas tribulationes patienter ferre. Tenentur omnes ad perfectionem niti, crucem ſuam quotidie ferre: nam Deo ſic diſponente crux crucem excipit, ne mens noſtra ulli rei creatæ plus ſatis inhæreat: tametſi omnia, quæ ad perfectionem ducunt, non ſint de præcepto. Quotidiana eſt hominis afflictio. Sic verſiculus iſte cum ſuperiore nectitur: capitis myſteria, paſſio, mors, reſurrectio, in membris impleri debent.

*Matt. 10. 33. Marc. 8. 38. 2. Tim. 2. 12. 26. * Nam qui me erubuerit (i), & meos ſermones: hunc Filius hominis erubeſcet, cùm venerit in majeſtate ſua, & Patris, & ſanctorum Angelorum.

*Matt. 16. 28. Marc. 8. 39. 27. * Dico autem vobis verè: ſunt aliqui hìc ſtantes, qui non guſtabunt mortem donec videant regnum Dei.

*Matt. 17. 1. Marc. 9. 1. 28. * Factum eſt autem poſt hæc verba ferè dies octo, & aſſumpſit Petrum, & Jacobum, & Joannem, & aſcendit in montem ut oraret.

29. Et facta eſt, dum oraret, ſpecies vultus ejus altera: & veſtitus ejus albus & refulgens.

30. Et ecce duo viri loquebantur cum illo. Erant autem Moyſes, & Elias,

31. Viſi in majeſtate (k): & dicebant exceſſum ejus, quem completurus erat in Jeruſalem.

32. Petrus verò, & qui cum illo erant gravati erant ſomno. Et evigilantes viderunt majeſtatem ejus, & duos viros, qui ſtabant cum illo.

33. Et factum eſt cùm diſcederent ab illo, ait Petrus ad Jeſum: Præceptor, bonum eſt nos hìc eſſe: & faciamus tria tabernacula, unum Tibi, & unum Moyſi, & unum Eliæ: neſciens quid diceret.

34. Hæc autem illo loquente, facta eſt nubes, & obumbravit eos: & timuerunt, intrantibus illis in nubem.

35. Et vox facta eſt de nube, dicens: *2. Pet. 1. 17. * Hic eſt Filius meus dilectus, ipſum audite.

36. Et dum fieret vox, inventus eſt Jeſus ſolus. Et ipſi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quidquam ex his quæ viderant.

37. Factum eſt autem in ſequenti die, deſcendentibus illis de monte, occurrit illis turba multa.

*Matt. 17. 14. Marc. 9. 16. 38. * Et ecce vir de turba exclamavit, dicens: Magiſter, obſecro te, reſpice in filium meum, quia unicus eſt mihi:

39. Et ecce ſpiritus apprehendit eum, & ſubitò clamat, & elidit, & diſſipat eum cum ſpuma, & vix diſcedit dilanians eum:

40. Et rogavi diſcipulos tuos ut ejicerent illum, & non potuerunt.

41. Reſpondens autem Jeſus, dixit: O generatio infidelis, & perverſa, uſquequò ero apud vos, & patiar vos? Adduc huc filium tuum.

42. Et cùm accederet, eliſit illum dæmonium, & diſſipavit.

43. Et increpavit Jeſus ſpiritum immundum, & ſanavit puerum, & reddidit illum patri ejus.

44. Stupebant autem omnes in magnitudine Dei: omnibuſque mirantibus in omnibus quæ faciebat, dixit ad diſcipulos ſuos: Ponite vos in cordibus veſtris ſermones iſtos: Filius enim hominis futurum eſt ut tradatur in manus hominum.

45. At illi ignorabant verbum iſtud, & erat velatum ante eos ut non ſentirent illud; & timebant eum interrogare de hoc verbo.

46. * Intravit autem cogitatio (l) in eos, quis eorum major eſſet. *Matt. 18. 1. Mar. 9. 33.

47. At Jeſus videns cogitationes cordis illorum, apprehendit puerum, & ſtatuit illum ſecùs ſe,

48. Et ait illis: Quicumque ſuſceperit puerum iſtum in nomine meo, me recipit: & quicumque me receperit, recipit eum, qui me miſit. Nam qui minor (m) eſt inter vos omnes, hic major eſt.

49. Reſpondens autem Joannes, dixit: Præceptor, vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem dæmonia, & prohibuimus eum: quia non ſequitur nobiſcum.

50. Et ait ad illum Jeſus: Nolite prohibere: qui enim non eſt adverſùm vos, pro vobis (n) eſt.

51. Factum eſt autem dum complerentur dies aſſumptionis ejus, & ipſe faciem ſuam firmavit (o) ut iret in Jeruſalem.

52. Et

26. & 28. (i) Non eſt dignus Deo, qui Deum ſeipſo indignum judicavit. *Dies octo*; utroque die extremo comprehenſo. Alii Evangeliſtæ ſex tantùm dies interjectos numerant.

31. (k) Gr. *In gloria*: in majeſtate non ſua, ſed Chriſti, quæ in eos redundabat. Unde v. 32. *Et viderunt majeſtatem ejus*. *Exceſſum ejus*: Gr. ἔξοδον, exitum è vita, ſeu mortem: dicebant Chriſto propter diſcipulos qui aderant. Sic Moſes & Elias funguntur munere prophetico, ut Samuel & Eliſæus poſt mortem quodammodo prophetaverunt. Lex & Prophetæ non aliud quàm Chriſtum ſpirant.

46. (l) Hæc cogitatio quater diſcipulorum animos ſubiit: 1. hoc in loco, cùm tres ſoli ducti ſunt in montem, qui noluerunt alia patefacere, quæ viderant; atque alii hinc ſingulare quiddam ab iis viſum eſſe facilè ſuſpicati ſunt: 2. Poſt petitionem matris Zebedæorum: 3. Poſt ſtaterem pro Domino à Petro datum, Matth. 17. exponente Hieronymo: 4. In cœna ultima, Lucæ 22. Cæterùm Dominus Matth. 16. Lucæ 22. & Joan. cap. ultimo ſatis apertè teſtatus eſt qua dignitate Petrum eſſe vellet. Hoc in loco ad diſcipulorum interrogationem noluit reſpondere, ne invidiam eorum & contentionis cauſas accenderet: ſed ea reſpondit, quæ huic morbo ſanando erant aptiora, & antidotum humilitatis his præbuit: Chriſtianam pueritiam propoſuit, quæ humilis & ſimplex eſſe debet.

48. (m) Ad parvulorum imitationem eos invitat, quorum mores à ſuperbia & ambitione ſunt alieni. Qui magis ſe demiſerit, hic major erit: nam vera excellentia in humilitate poſita eſt.

50. (n) Gr. *Pro nobis*: nam qui in Dei nomine ejicit dæmones, per fidem nobis conjungitur: nemo quippe ſine aliqua fide in Chriſtum dæmones ejicit. Matth. 12. *Qui non eſt mecum, contra me eſt*: Qui mihi per fidem non conjungitur, is mihi contrarius eſt. Cor ipſum, aut Dei partes ſequitur, aut inimici Dei; nihil eſt medium.

51. (o) Rectà iter inſtituit in Jeruſalem, firmo ani-

52. Et miſit nuntios ante conſpectum ſuum; & euntes intraverunt in civitatem Samaritanorum ut pararent (p) illi.

53. Et non receperunt eum, quia facies (q) ejus erat euntis in Jeruſalem.

54. Cùm vidiſſent autem diſcipuli ejus Jacobus & Joannes, dixerunt: Domine, vis dicimus ut ignis deſcendat de cœlo (r), & conſumat illos.

55. Et converſus increpavit illos, dicens: Neſcitis (ſ) cujus ſpiritus eſtis.

*Joan. 3. 17. & 12. 47. 56. * Filius hominis non venit animas perdere, ſed ſalvare. Et abierunt in aliud caſtellum.

57. Factum eſt autem: ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum: Sequar (t) te quocumque ieris.

*Matth. 8. 20. 58. Dixit illi Jeſus: * Vulpes foveas habent, & volucres cœli nidos: Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet.

59. Ait autem ad alterum: Sequere me. Ille autem dixit: Domine, permitte mihi primùm ire, & ſepelire patrem meum.

60. Dixitque ei Jeſus: Sine ut mortui ſepeliant mortuos ſuos: tu autem vade, & annuntia regnum Dei.

61. Et ait alter: Sequar te, Domine, ſed permitte mihi primùm renuntiare his quæ domi ſunt.

62. Ait ad illum Jeſus: Nemo mittens (u) manum ſuam ad aratrum, & reſpiciens retrò, aptus eſt regno Dei.

CAPUT X.

Quæ hoc capite continentur, ea ferè ſunt explicata cap. 9. 10. & 11. Matthæi, præter extremam hujus capitis partem de Martha & Maria.

1. POſt hæc autem deſignavit Dominus & alios ſeptuaginta duos (a): & miſit illos binos ante faciem ſuam, in omnem civitatem, & locum, quò erat ipſe venturus.

2. Et dicebat illis: * Meſſis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo dominum meſſis, ut mittat operarios in meſſem ſuam. *Matth. 9. 37.

3. Ite: * Ecce ego mitto vos ſicut agnos inter lupos. *Matt. 10. 16.

4. * Nolite portare ſacculum (b), neque peram, neque calceamenta, & * neminem per viam ſalutaveritis. *Matt. 10. Marc. 6. 8. *4. Reg. 4. 29.

5. In quamcumque domum intraveritis, primùm dicite: Pax huic domui:

6. Et ſi ibi fuerit filius pacis (c), requieſcet ſuper illum pax veſtra: ſin autem, ad vos revertetur.

7. In eadem autem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos ſunt: * dignus eſt enim operarius mercede ſua. Nolite tranſire de domo in domum. *Deut. 24. 15. Matth. 10. 10. 1. Tim. 5. 18.

8. Et in quamcumque civitatem intraveritis, & ſuſceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis,

9. Et curate infirmos, qui in illa ſunt, & dicite illis: Appropinquavit (d) in vos regnum Dei.

10. In quamcumque autem civitatem intraveritis, & non ſuſceperint vos, exeuntes in plateas ejus, dicite:

11. * Etiam pulverem, qui adhæſit nobis de civitate veſtra, extergimus in vos: tamen hoc ſcitote, quia appropinquavit regnum Dei. *Act. 13. 51.

12. Dico vobis, quia Sodomis in die illa (e) remiſſius erit, quàm illi civitati.

13. * Væ tibi Corozain, væ tibi Bethſaida: quia ſi in Tyro & Sidone factæ fuiſſent virtutes, quæ factæ ſunt in vobis, olim in cilicio & cinere ſedentes pœniterent. *Matt. 11. 21.

14. Verumtamen Tyro & Sydoni remiſſius erit in judicio, quàm vobis.

15. Et

mo, & imperterrito vultu, contumelias omnes, & mortis acerbitatem proſpiciens.

52. (p) Hoſpitium: Chriſtus iter ſuum per Samariam inſtituit.

53. (q) Præ ſe ferebat velle ire Jeroſolymam.

54. (r) Cognominati fuerant à Domino *Boanerges*, ſeu *filii tonitrui*, ut Chriſti Evangelium intonarent, non ut ignem & fulgura è cœlo demitterent.

55. (ſ) Hæc non vobis ſuggerit Spiritus Patris mei, ſed caro & ſanguis; Spiritu Evangelico & manſuetudinis animati eſſe debetis, non ultionis: neſcitis quis Spiritus vos agat. Vultis imitari zelum Eliæ, qui Spiritus non eſt perſonæ meæ, aut novi Teſtamenti: veni quippe ut ſalvarem, non ut perderem.

57. 58. & 59. (t) Præſumenti de ſuis viribus nihil videtur difficile. *Vulpes*, Multi Jeſu Chriſti nomine quietem quærunt, & vitæ commoda: qui aliud quærit ab eo, indignus eſt ejus miniſterio. *Sepelire*, Manere cum patre uſque ad ejus mortem; vel ſepelire jam mortuum.

62. (u) Hac ſimilitudine ducta ab aratoribus, qui oculos habent in ſulcum intentos, docet bonum Eccleſiæ miniſtrum ad alias curas avocari non oportere. *Aptus eſt regno Dei*, aut prædicando, aut promerendo.

CAP. X.

1. (a) Gr. *Septuaginta*: duo omittuntur, ut numerus ponatur rotundior. Electio hæc facta eſt ad eum modum, quo Moyſes, Numer. cap. 11. ſeptuaginta duos elegit judices, ubi v. 16. & 17. tantùm 70. dicuntur, ſed v. 26. duo ſunt adjecti: Is jam antea duodecim principes tribuum adjutores habebat. Iiſdem mandatis eos inſtruxit Dominus, quibus 12. Apoſtolos in Galilæa: inferiores erant Apoſtolis, ut Epiſcopis Presbyteri. *Et miſit illos binos*, ut ſibi mutuo eſſent auxilio.

4. (b) Ad litteram eſt hyperbole: non enim prohibet eos officio humanitatis; ſed ne impediantur rebus minimè neceſſariis, neve quicquam iis moræ ſit.

6. & 7. (c) Dignus pace, & ſalute Evangelica. *Edentes*. Ut obviis quibuſque cibis contenti, non ut mendici, ſed ut jus accipiendi habentes: mox enim ſubjicit: *Dignus eſt enim operarius mercede ſua*. Quòd cibus ab iis debeatur, ut merces operario: tametſi Deus ipſe eſt merces eorum.

9. (d) Prope eſt Meſſias à Deo promiſſus, regni cœleſtis dator, & auctor.

12. & 13 (e) In extremo & tremendo Dei judicio. *Pœniterent*, Pœnitentiam egiſſent.

Digitized by Google

15. Et tu Capharnaum uſque ad cœ-
lum exaltata, uſque ad infernum demer-
geris.
*Matt. 11. 40. Joann. 13. 20. 16. * Qui vos audit, me audit (f): &
qui vos ſpernit, me ſpernit. Qui autem
me ſpernit, ſpernit eum qui miſit me.
17. Reverſi (g) ſunt autem ſeptuagin-
ta duo cum gaudio, dicentes: Domine,
etiam dæmonia ſubjiciuntur nobis in no-
mine tuo.
18. Et ait illis: Videbam ſatanam ſic-
ut fulgur de cœlo cadentem (h).
19. Ecce dedi (i) vobis poteſtatem cal-
candi ſupra ſerpentes, & ſcorpiones, &
ſuper omnem virtutem inimici: & nihil
vobis nocebit.
20. Verumtamen in hoc nolite gaude-
re, quia ſpiritus vobis ſubjiciuntur: gau-
dete (k) autem, quòd nomina veſtra ſcri-
pta ſunt in cœlis
*Matt. 11. 25. 21. * In ipſa hora exultavit Spiritu
ſancto, & dixit: Confiteor tibi Pater,
Domine cœli & terræ, quòd abſcondiſti
hæc à ſapientibus, & prudentibus, & re-
velaſti ea parvulis. Etiam Pater: quoniam
ſic placuit ante te.
22. Omnia mihi tradita ſunt à Patre
meo. Et nemo ſcit quis ſit Filius, niſi
Pater: & quis ſit Pater, niſi Filius, &
cui voluerit Filius revelare.
23. Et converſus ad diſcipulos ſuos,
*Matt. 13. 16. dixit: * Beati oculi, qui vident (l) quæ
vos videtis.
24. Dico enim vobis, quòd multi pro-
phetæ & reges voluerunt videre quæ vos
videtis, & non viderunt: & audire quæ
auditis, & non audierunt.
*Matt. 22. 35. Marc. 12. 28. 25. * Et ecce quidam Legiſperitus ſur-
rexit tentans (m) illum, & dicens: Ma-
giſter, quid faciendo vitam æternam poſ-
ſidebo?
26. At ille dixit ad eum: In lege quid
ſcriptum eſt? quomodo legis?
27. Ille reſpondens dixit: * Diliges Do- * Deut. 6. 5.
minum Deum tuum ex toto corde (n)
tuo, & ex tota anima tua, & ex omni-
bus viribus tuis, & ex omni mente tua:
& proximum tuum ſicut teipſum.
28. Dixitque illi: Rectè reſpondiſti:
hoc fac, & vives (o).
29. Ille autem volens juſtificare (p)
ſeipſum, dixit ad Jeſum: Et quis eſt meus
proximus?
30. Suſcipiens (q) autem Jeſus, dixit:
Homo qoidam deſcendebat ab Jeruſalem
in Jericho, & incidit in latrones, qui
etiam deſpoliaverunt eum: & plagis im-
poſitis abierunt ſemivivo relicto.
31. Accidit autem, ut ſacerdos quidam de-
ſcenderet eadem via: & viſo illo præterivit.
32. Similiter & Levita, cùm eſſet ſecùs
locum, & videret eum, pertranſiit.

33. Samaritanus autem quidam iter fa-
ciens, venit ſecùs eum: & videns eum,
miſericordia motus eſt.

34. Et

16. (f) Hinc colligitur præpoſitis Eccleſiæ datam eſſe à Deo poteſtatem non docendi modò, ſed & præcipiendi, ac leges condendi pro locorum & temporum opportunitate. Paſtoralis auctoritatis, uti & veritatis, in Deo ipſo fons eſt, & origo; Chriſto à Patre eſt communicata per Incarnationem, Apoſtolis data eſt per miſſionem à Filio, Epiſcopis per ſucceſſionem non interruptam. Vox *audire* in Scripturis non ſolùm ſignificat acquieſcere docenti, ſed & parere. Sic Pater de Filio loquens, *Ipſum audite*. Item Deuter. *Audi Iſrael.*

17. (g) Reverſis cum ingenti gaudio diſcipulis, quòd dæmonia iis ſubjicerentur. *In nomine tuo*, vel nomine tuo pronuntiato.

18. (h) Id eſt, cùm dæmones à corporibus hominum ejiciebatis, hos quaſi e cœlo, ſeu è gloriæ loco inſtar fulguris præcipites in ſpiritu videbam. Nam ex iis corporibus quibus inſederant, quaſi è cœlo iterum dejecti videbantur: vel inſtar fulguris ſubito cadentem Satanam ex aere videbam.

19. (i) Gr. *Ecce do vobis poteſtatem calcandi ſupra ſerpentes*, quibus diabolus poſt peccatum utitur, ut noceat hominibus. *Inimici*, Qua poteſtate nunc etiam utitur in aquæ & ſalis benedictione, in exorciſmis, quæ his Chriſti verbis tamquam titulo innituntur. Preces Eccleſiæ ſunt quaſi archivia, aut tabularia publica, quibus jus illud, aut poteſtas continetur.

20. (k) Cùm amor Dei cordibus noſtris eſt inſcriptus per Spiritum ſanctum, & in manibus per bona opera, tùm ſpes magna manet in cœlo nos ſcriptos eſſe ad æternitatem: vel, gaudete quòd inter fideles adſcripti eſtis, quibus cœlum eſt deſtinatum.

23. (l) Oculis fidei: quæ Judæi non videbant, niſi carnis oculis.

25. (m) Experiri volens an aliquid doceret à lege alienum: id alio tempore factum eſt, ex Matth. 22.

27. (n) Idem pluribus vocibus exprimitur, ad rem magis inculcandam, & majorem explicationem. *Sicut teipſum*, Eo modo quo teipſum diligis.

28. (o) Non vivimus ſine charitate, nec charitas diu manet ſine bonis operibus.

29. (p) Se juſtum oſtendere, quòdque de ſalute ſua eſſet ſollicitus.

30. & 31. (q) Vices reſpondendi. *Homo quidam deſcendebat*: Hiſtoria ſit an parabola, incertum. *Ab Jeruſalem in Jericho*: qui locus, ut docet Hieron. latrociniis infamis erat. *Præterivit*, Gr. ἀντιπαρῆλθεν, È via deflexit, ne ad eum accederet.

34. Et appropians alligavit vulnera ejus, infundens (r) oleum, & vinum: & imponens illum in jumentum ſuum, duxit in ſtabulum, & curam ejus egit.

35. Et altera die protulit duos denarios, & dedit ſtabulario, & ait: Curam illius habe: & quodcumque ſupererogaveris, ego cùm rediero, reddam tibi.

36. Quis horum trium videtur tibi proximus (ſ) fuiſſe illi, qui incidit in latrones?

37. At ille dixit: Qui fecit miſericordiam in illum. Et ait illi Jeſus: Vade, & tu fac ſimiliter.

38. Factum eſt autem, dum irent, & ipſe intravit in quoddam caſtellum (t): & mulier quædam Martha nomine, excepit illum in domum ſuam:

39. Et huic erat ſoror nomine Maria, quæ etiam ſedens (u) ſecus pedes Domini, audiebat verbum illius.

40. Martha autem ſatagebat circa frequens miniſterium: quæ ſtetit, & ait: Domine, non eſt tibi curæ, quòd ſoror mea reliquit me ſolam miniſtrare? dic ergo illi, ut me adjuvet.

41. Et reſpondens dixit illi Dominus: Martha, Martha, ſolicita es, & turbaris erga plurima.

42. Porrò unum eſt neceſſarium (x) Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

CAPUT XI.

Quæ in hoc capite enarrantur uſque ad v. 51. eadem ſunt in Matthæo, cap. 7. 9. 12. 23. imò & in cap. 5. & 6. narrata & explicata.

1. ET factum eſt cùm eſſet in quodam loco orans, ut ceſſavit, dixit unus ex diſcipulis ejus ad eum: Domine, doce nos orare, ſicut docuit & Joannes diſcipulos ſuos.

2. Et ait illis: Cùm oratis (a), dicite: * Pater, ſanctificetur nomen tuum, Adveniat regnum tuum. *Matth. 6. 9.

3. Panem noſtrum quotidianum (b) da nobis hodie.

4. Et dimitte nobis peccata noſtra, ſiquidem & ipſi dimittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem.

5. Et ait ad illos: Quis veſtrùm habebit amicum (c), & ibit ad illum media nocte, & dicet illi: Amice, commoda mihi tres panes;

6. Quoniam (d) amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum?

7. Et

34. (r) Quod viatores ad uſum itineris ſolebant ſecum portare. Hoc unguentum Chriſti vocant chirurgi vulneribus utile. ſeveritati jungenda lenitas: ſic ſanantur vulnera. *Duxit in ſtabulum*: Gr. diverſorium. Ambr. *In quo*, Adamo, *omne genus occidiſſet humanum*, *niſi Samaritanus ille deſcendens vulnera ejus acerba curaſſet*.

36. (ſ) Proximum facit charitas, ac Samaritanus proximi functus eſt officio.

38. (t) Bethaniam eſſe vulgò creditur: qua de re quid nobis videretur, ſuprà diximus. Ex hoc ipſo loco Auctor diſſertat. Gallicæ à nobis identidem laudatus non abſurdè colligit Mariam Magdalenam, & ſororem Marthæ, diſtinctas eſſe perſonas. Primùm enim ex cap. 9. Jeſus jam è Galilæa exierat, & per Samariam tranſierat, neque illud Caſtellum videtur aliud eſſe à Bethania prope Jeruſalem ſita. Quin & ea verba, *Mulier quædam Martha nomine, excepit illum in domum ſuam, & huic erat ſoror nomine Maria*, cum menti ſubjiciunt intellectum, nondum ab Evangeliſta harum ſororum factam eſſe mentionem, nondum viſas eſſe à Domino, aut ſaltem jamdiù eſſe, ex quo illas inviſerat: cùm tamen Maria Magdalene in comitatu ejus aſſidua eſſet, eique de ſuis facultatibus miniſtraret. Actuoſa Magdalene vita cum alterius Mariæ tranquilla contemplatione non benè cohæret. Mariæ à Bethania vivendi ratio omninò diverſa eſt ab ea, quam in Magdalena obſervat Evangeliſta: Illa enim tota eſt interior, & vitæ contemplativæ ſymbolum: hæc Salvatorem ubique ſequitur, cruento ejus ſacrificio præſens adeſt cum Beatiſſima Virgine; parat aromata corpori ejus pollinciendo; prima reſurgentem videt, ad ſepulchrum properat. Nihil ex his ad Mariam à Bethania pertinet, quæ huic tribuuntur: omnia Bethaniæ aguntur in ſororis præſentia.

39. (u) Aug. ſerm. 27. de verbis Domini: *Quantò humiliùs ſedebat, tantò ampliùs capiebat: confluit enim aqua ad humilitatem convallis*.

42. & 43. (x) Nempe rerum divinarum ſtudium. *Optimam*, Gr. bonam, excellentem, & meliorem partem ipſius Marthæ, quæ etiam bona erat. Hoc Evangelium legitur in Aſſumptione B. Virginis: quia totius vitæ decurſu & in omni negotio optimam partem ſtudioſiſſimè elegit.

2. (a) Orandi modum jam docuerat Jeſus in monte. Sed in gratiam eorum, qui tum non aderant, placuit illi hunc repetere, & iiſdem penè verbis. In Græco ſeptem Dominicæ Orationis partes continentur: etſi in vulgata editione tertia & ſeptima videntur omiſſæ, quæ tamen ad proximè præcedentes referuntur. Nam ex duabus primis tertia ſequitur, & ſeptima apud Matthæum una eſt cum præcedente: ut docet Aug. Enchir. cap. 115. & 116. *Pater*, Gr. additur, *noſter*, *qui es in cœlis*. Deus vult coli à filiis, non à ſervis tantummodo, & adorari in ſpiritu & veritate. Quæ à Deo petenda ſunt, primùm nos docet, quæ nimirùm ad ejus gloriam & hominum neceſſitates ſpectant: ſic tamen ut quæ ad Dei gloriam, regnum ejus & voluntatem pertinent, omninò præire debeant indigentiæ noſtræ, reconciliationi cum Deo, periculis & malis vitandis. Tres perſonæ hoc Patris nomine invocantur: *Sanctificetur nomen tuum*, Sanctè colatur. Hoc ſit primum animæ deſiderium, Dei gloria. Hoc excipit adventus regni Dei, & ſanctificationis noſtræ, quæ in nobis per Baptiſmum incipit, uti & adoptio noſtra in cœlo perficienda. CAP. XI.

3. (b) Gr. ἐπιούσιον, panem, quo ſingulis diebus egemus: Tum remiſſionem peccatorum, & Dei miſericordiam imploramus, atque ut omnes obices & pericula amoveat, quæ nos arcent ab ingreſſu patriæ cœleſtis. Nam in hac vita peregrinamur à Domino, & cuncta ſunt periculis plena; dæmones ubique nobis ut latrones inſidias ſtruunt, ut nos ſpolient gratia, & mactent.

5. (c) Præcipuam orationis conditionem, perſeverantiam videlicet, ejus vim & neceſſitatem nobis commendat, atque utitur ſimilitudine hominis, qui ab amico nocte intempeſta poſtulat ut ſibi tres panes commodet. Vis illa, quam preces Deo afferunt, illi pergrata eſt, non moleſta.

6. (d) Cauſa quidem juſta erat, ſed multa obſtabant

7. Et ille de intùs reſpondens dicat: Noli mihi moleſtus eſſe, jam oſtium clauſum eſt, & pueri mei mecum ſunt in cubili, non poſſum ſurgere, & dare tibi.

8. Et ſi ille perſeveraverit pulſans: dico vobis, & ſi non dabit illi ſurgens, eò quòd amicus ejus ſit, propter improbitatem (e) tamen ejus ſurget, & dabit illi quotquot habet neceſſarios.

*Matth. 7. 7. & 21. 22. Marc. 11. 24. Joan. 14. 13. Jac. 1. 5.

9. * Et ego dico vobis: Petite (f), & dabitur vobis: quærite, & invenietis: pulſate, & aperietur vobis.

10. Omnis enim qui petit, accipit (g): & qui quærit, invenit: & pulſanti aperietur.

*Matth. 7. 9.

11. * Quis autem ex vobis patrem petit panem (h), numquid lapidem dabit illi? aut piſcem: numquid pro piſce ſerpentem dabit illi?

12. Aut ſi petierit ovum: numquid porriget illi ſcorpionem?

13. Si ergo vos, cùm ſitis mali, noſtis bona data dare filiis veſtris: quantò magis Pater veſter de cœlo dabit ſpiritum bonum (i) petentibus ſe?

*Matth. 9. 32. & 12. 22.

14. * Et erat ejiciens dæmonium, & illud erat mutum. Et cùm ejeciſſet dæmonium, locutus eſt mutus, & admiratæ ſunt turbæ.

*Matth. 9. 34. Mar. 3. 22.

15. Quidam autem ex eis dixerunt: * In Beelzebub principe dæmoniorum ejicit dæmonia.

16. Et alii tentantes, ſignum (k) de cœlo quærebant ab eo.

17. Ipſe autem ut vidit cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum in ſeipſum diviſum deſolabitur, & domus ſupra domum cadet.

18. Si autem & Satanas in ſe ipſum diviſus eſt, quomodo ſtabit regnum ejus? quia dicitis in Beelzebub me ejicere dæmonia.

19. Si autem ego in Beelzebub ejicio dæmonia: filii veſtri in quo ejiciunt? Ideò ipſi judices veſtri erunt.

20. Porrò ſi in digito Dei ejicio dæmonia: profectò pervenit in vos regnum Dei.

21. Cùm fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, in pace ſunt ea, quæ poſſidet.

22. Si autem fortior eo ſuperveniens vicerit eum, univerſa arma (l) ejus auferet, in quibus confidebat, & ſpolia ejus diſtribuet.

23. Qui non eſt mecum, contra (m) me eſt: & qui non colligit mecum, diſpergit.

24. Cùm immundus ſpiritus exierit de homine, ambulat per loca inaquoſa, quærens requiem, & non inveniens dicit: Revertar in domum meam unde exivi.

25. Et cùm venerit, invenit eam ſcopis mundatam, & ornatam.

26. Tunc vadit, & aſſumit ſeptem alios ſpiritus ſecum, nequiores ſe, & ingreſſi habitant ibi. Et fiunt noviſſima hominis illius pejora prioribus.

27. Factum eſt autem, cùm hæc diceret: extollens vocem quædam mulier de turba, dixit illi: Beatus venter, qui te portavit, & ubera quæ ſuxiſti.

28. Ait ille dixit: Quinimmò (n) beati, qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud.

29. Tur-

quominùs his precibus acquieſceret: clauſum erat oſtium, pueri dormiebant, ſed oſtium miſericordiæ divinæ in hac vita ſemper patet.

8. (e) Gr. *Impudentiam*, inverecundiam ejus; propter importunam perſeverantiam: nam improbitas etiam in bonam partem quandoque accipitur.

9. (f) Terna repetitione ejuſdem rei, petere, quærere, pulſare, quæ verbis, non ſenſu differunt, ad inſtantiſſimam petitionem nos adhortatur, ut docet Aug. L. 1. Retract. cap. 19. retractans locum quemdam, ubi hæc tria ſolicitè diſtinxerat. Etſi petere ad orationem, quærere ad bona *opera*; pulſare ad perſeverandam in utriſque commodè referri poſſunt. In petendo adhibenda eſt pauperis humilitas, in quærendo ſervi boni diligentia, in pulſando amici fiducia. Præ ſuperbia, aut impotentia, homines diu differunt ſua beneficia; Deus verò benignitate ſua & ſapientia differt, ut majoribus donis nos cumulet.

10. (g) Si petit, quæ oportet, & quomodo oportet, nimirum perſeveranter, idque cum ſimplicitate, & rectitudine cordis. Cum id non accipimus quod petimus, id fit, vel quòd malè petamus, vel quod è re noſtra ſit, ut id non accipiamus, quò malè uteremur.

11. (h) Quæ à Deo petuntur, nec inutilia, nec periculoſa, nec demum omninò noxia eſſe debent: hæc Dominus per lapides, ſerpentes, & ſcorpiones exprimit. Ea verò ſint neceſſaria, ut panis, aut utilia, ut piſces, aut ſalobria, ut *ova*. At ſæpè caduca pro æternis, noxia pro utilibus poſtulamus.

13. (i) Bona vera, ſpiritum pietatis, juſtitiæ, & charitatis, qui ſolus dignus eſt Deo.

16. 17. 18. & 20. (k) Quaſi illa quæ Chriſtus dederat, non ſufficerent. *Domus*, familia adverſùs ſeipſam diviſa. *Dicitis*, Hoc vobis ideo dico, quia dicitis. *Pervenit in vos*; in quibuſdam codicibus & Græcè legitur, *Prævenit*, id eſt, ſupervenit vobis nec cogitantibus regnum Dei.

22. (l) Omnem apparatum hominis armati. Chriſtus è corde aufert arma dæmonis, cùm voluptatum amorem, divitiarum cupiditatem, & vitæ ſuperbiam evellit.

23. (m) Nam ſi juſtus eſt, cum Chriſto erit; ſi injuſtus, contra Chriſtum; ſententia eſt generalis, ſed ea contextu ipſo liquet dictam eſſe contra diabolum.

28. (n) Quæ particula Græcè non corrigit, quod dictum erat, ſed confirmat. Noluit Chriſtus applaudere verbis mulieris, dicendo, verè beatus eſt venter, qui me portavit, ne ſeipſum laudare videretur: ſed illud ſubjecit, quod poteſt omnibus eſſe commune, audire & facere. Transfert beatitudinem ad eos, qui audiunt & cuſtodiunt verbum Dei. Stultum eſt exiſtimare injuriam fieri Filio, cùm Matri tribuuntur laudes, quæ in Filium redundant: Beata eſt virgo Maria, quæ in utero concepit, portavit, peperit, educavit Sanctum Sanctorum, qui eam ſanctificans dignam effecit, ut eſſet Mater Dei.

Digitized by Google

29. Turbis autem concurrentibus cœpit dicere: * Generatio hæc, generatio nequam eſt: ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Jonæ (o) Prophetæ: *Matt.12.39.

30. * Nam ſicut fuit Jonas ſignum Ninivitis: ita erit & Filius hominis generationi iſti: *Jon.2.1.

31. * Regina Auſtri ſurget in judicio cum viris generationis hujus, & condemnabit illos: quia venit à finibus terræ audire ſapientiam Salomonis: & ecce plus quàm Salomon hic (p). *3.Reg.10.1. 2.Par.9.1.

32. Viri Ninivitæ ſurgent in judicio cum generatione hac, & condemnabunt (q) illam: * quia pœnitentiam egerunt ad prædicationem Jonæ: & ecce plus quàm Jonas hic. *Jon.3.5.

33. * Nemo lucernam accendit (r), & in abſcondito ponit, neque ſub modio: ſed ſupra candelabrum, ut qui ingrediuntur, lumen videant. *Matth.5.15. Mar.4.21.

34. * Lucerna corporis tui, eſt oculus tuus. Si oculus (ſ) tuus fuerit ſimplex, totum corpus tuum lucidum erit: ſi autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebroſum erit. *Matth.6.

35. Vide ergo ne lumen (t), quod in te eſt, tenebræ ſint.

36. Si ergo corpus (u) tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebratum, erit lucidum totum, & ſicut lucerna fulgoris illuminabit te.

37. Et cum loqueretur, rogavit illum quidam Phariſæus ut pranderet apud ſe. Et ingreſſus recubuit.

38. Phariſæus autem cœpit intra ſe reputans dicere, quare non baptizatus eſſet ante prandium.

39. Et ait Dominus ad illum: * Nunc vos Phariſæi, quod deforis eſt calicis & catini mundatis: quod autem intus eſt veſtrum, plenum eſt rapina, & iniquitate. *Matt.23.

40. Stulti, nonne qui fecit quod deforis eſt, etiam id quod deintus eſt, fecit?

41. Verumtamen quod ſupereſt, date eleemoſynam: & ecce omnia munda ſunt vobis.

42. Sed væ vobis Phariſæis, quia decimatis (x) mentham, & rutam, & omne olus, & præteritis judicium & charitatem Dei: hæc autem oportuit facere, & illa non omittere.

43. Væ * vobis Phariſæis, quia diligitis primas cathedras in ſynagogis, & ſalutationes in foro. *Matt.23.6. Marc.12.39.

44. Væ vobis, quia eſtis ut monumenta, quæ non apparent (y), & homines ambulantes ſuprà, neſciunt. Inf.20.46.

45. Reſpondens autem quidam ex Legiſperitis, ait illi: Magiſter, hæc dicens etiam contumeliam nobis facis.

46. At ille ait: Et vobis Legiſperitis væ: * quia oneratis homines oneribus, quæ portare non poſſunt, & ipſi uno digito veſtro non tangitis ſarcinas. *Matt.23.4.

47. Væ vobis, qui ædificatis monumenta Prophetarum: patres autem veſtri occiderunt illos.

48. Profectò teſtificamini (z) quòd conſentitis operibus patrum veſtrorum: quoniam ipſi quidem eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum ſepulchra.

49. Proptereà & ſapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas, & Apoſtolos, & ex illis occident, & perſequentur:

50. Ut inquiratur ſanguis omnium Prophetarum, qui effuſus eſt à conſtitutione mundi à generatione iſta,

51. * A ſanguine Abel, uſque ad ſanguinem * Zachariæ, qui periit inter altare *Gen.4.8. *2.Par.24.22.

29. (o) Chriſti reſurrectio ultimum fuit ejus miraculum, Judæis primò, tum Gentibus, ut converſionis eorum fons & exemplar propoſitum, in Ninivitarum qui gentiles erant, converſione figuratum.

31. (p) Gr. *Hic* eſt adverbium ὧδε. Hujus Reginæ exemplo Chriſtiani pudore affici debent, qui Sapientiam incarnatam in novo Teſtamento audire nolunt per os Eccleſiæ ubique diffuſæ.

32. (q) Comparatione meritorum. Beneficiorum Dei oblivio, aut abuſus cor indurat.

33. (r) Lucerna noſtra a Spiritu ſancto accenſa, & ſupra Eccleſiæ candelabrum poſita, eſt Scriptura ſancta, & Evangelium in primis.

34. (ſ) Intentio pura, qua diriguntur actiones: mentis oculus ſimplex eſt, qui cum pura intentione jungit etiam operis bonitatem, uti Bernardus L. de præcepto & diſpenſatione docet. Dominus etiam videtur loqui non de ſingulis actionibus, ſed de toto corpore actionum, quod bonum erit, & lucidum, ſi intentio ubique ſit ſimplex & recta, etiamſi per ignorantiam in quibuſdam venialiter peccemus: per corpus etiam affectus omnes, ut per oculum mentem puram rectè intelligimus.

35. (t) Ne mens tua ſit excæcata falſis præjudiciis: unde judicia temeraria, & diſſenſiones.

36. (u) Maldonatus exiſtimat mendum irrepſiſſe in textum Græcum mutatione vocis ὄμμα, in σῶμα, quod factu facile eſt, ac legendum putat: *Si ergo oculus tuus totus lucidus fuerit*, ne ſit quædam tautologia: ſed ipſemet aliam ſubjicit expoſitionem, & verba illa repetita: *Erit lucidum totum*, non ad corpus, ſed ad corporis & animæ facultates referuntur; adeò ut nihil ſit, quod non ſit lucidum.

42. (x) Decimas ſolvitis: Illos reprehendit, quòd in pietatis officio iniqui admodum eſſent, in pleriſque ſeveriores quàm par ſit, & ſuperſtitioſiores, in aliis remiſſiores. Quæ nullius ſunt momenti, religiosè obſervatis; juſtitiam, aut miſericordiam, aut bonam fidem in negotiis tractandis, vel in promiſſis non ſervatis. *Hæc oportuit facere*, tamquam in primis neceſſaria: *Et illa non omittere*; potuiſtis non omittere.

44. (y) Cujuſmodi plura erant in Palæſtina, in terra defoſſa, & pretioſa.

48. & 49. (z) Cum Prophetarum Dominum occidere in animo habetis, & à parentum ſceleribus non receditis: cùm vita omni, & Chriſti perſecutione ſatis declaratis vos ſanctitatem Prophetarum odiſſe. Hæc ſunt totidem teſtimonia veſtræ pravitatis: Idem enim Spiritus adverſus veritatis præcones vos impellit, qui pa-

tare & ædem. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione.

52. Væ vobis Legiſperitis, quia tuliſtis clavem (a) ſcientiæ, ipſi non introiſtis, & eos, qui introibant, prohibuiſtis.

53. Cùm autem hæc ad illos diceret, cœperunt Phariſæi & Legiſperiti graviter inſiſtere, & os ejus opprimere (b) de multis,

54. Inſidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore ejus, ut accuſarent eum.

CAPUT XII.

Quæ hoc capite continentur, in Matthæo, & Marco fuerunt expoſita, uti in margine annotatur.

1. MUltis autem turbis circumſtantibus, ita ut ſe invicem conculcarent, cœpit dicere ad diſcipulos ſuos: * Attendite (a) à fermento Phariſæorum, quod eſt hypocriſis. *Matt. 16. 6. Marc. 8. 15.*

2. * Nihil autem opertum (b) eſt, quod non reveletur: neque abſconditum, quod non ſciatur. *Matt. 10. 26. Mar. 4. 22.*

3. Quoniam quæ in tenebris dixiſtis, in lumine dicentur, & quod in aurem locuti eſtis in cubiculis, prædicabitur in tectis.

4. Dico autem vobis amicis meis: Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus, & poſt hæc non habent ampliùs quid faciant.

5. Oſtendam autem vobis quem timeatis: timete eum, qui, poſtquam occiderit, habet poteſtatem mittere in gehennam: ita dico vobis, hunc timete.

6. Nonne quinque paſſeres væneunt dipondio (c), & unus ex illis non eſt in oblivione coram Deo?

7. Sed & capilli capitis veſtri omnes numerati ſunt. Nolite ergo timere: multis paſſeribus pluris eſtis vos.

8. Dico autem vobis: * Omnis quicumque confeſſus fuerit me coram hominibus, & Filius hominis confitebitur illum coram Angelis Dei: *Matt. 10. 32. Mar. 8. 38. 2. Tim. 2. 12.*

9. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabitur coram Angelis Dei.

10. * Et omnis, qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur illi: ei autem, qui in Spiritum ſanctum blaſphemaverit, non remittetur. *Matt. 12. 32. Mar. 3. 29.*

11. Cùm autem inducent vos in ſynagogas, & ad magiſtratus, & poteſtates, nolite ſoliciti eſſe qualiter, aut quid reſpondeatis (d), aut quid dicatis.

12. Spiritus enim ſanctus docebit vos in ipſa hora quid oporteat vos dicere.

13. Ait autem ei quidam de turba: Magiſter, dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem.

14. At ille dixit illi: Homo, quis me conſtituit judicem (e), aut diviſorem ſuper vos?

15. Dixitque ad illos: Videte (f), & cavete ab omni avaritia: quia non in abundantia cujuſquam vita ejus eſt, ex his quæ poſſidet.

16. Dixit autem ſimilitudinem ad illos, dicens: * Hominis cujuſdam divitis uberes fructus ager attulit: *Eccli. 11. 19.*

17. Et cogitabat intra ſe, dicens: Quid faciam, quia non habeo quò congregem fructus meos?

18. Et dixit: Hoc faciam: Deſtruam horrea mea, & majora faciam: & illuc congregabo omnia, quæ nata ſunt mihi, & bona mea,

19. Et dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona poſita in annos plurimos: requieſce, comede, bibe, epulare.

20. Dixit autem illi Deus: Stulte (g), hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem paraſti, cujus erunt?

21. Sic

---

tres veſtros adverſùs Prophetas. *Sapientia*, Ego qui Dei ſum ſapientia.

52. (a) Hoc nomine eos condemnat, quòd jus interpretandi Scripturas in perniciem animarum, & clavem ſcientiæ ſic uſurpaſſent, ut regnum cœlorum hominibus occluderent, fidem in Meſſiam iis adimentes.

53. (b) Per frequentes interrogationes, & quæſtiones: Gr. *ἀποστοματίζειν*, *Os ejus obſtruere*, ſilentium imponere.

CAP. XII. 1. (a) Seu ſimulatio pietatis: fermentum illud, ut dictum fuit apud Matthæum, cap. 16. doctrina Phariſæorum plena ſimulatione ſanctitatis, & hominibus placendi ſtudio, eo ſignatur nomine. Hoc fermentum actiones omnes corrumpit, & ſub ſpecie pietatis horrenda tegit vitia.

2. (b) Nihil enim adeò tectum, quod aliquando non retegatur, ac larva illa falſæ pietatis detrahetur, vel in præſenti vita, vel in futura.

6. (c) Gr. *Aſſariis duobus*. Aſſarium eſt minutum aſſis: duo itaque minuta erant aſſaria, quæ quadrantem efficiebant, ex Heſychio.

11. (d) Nam qui ad judicia producendi erant, ſcire non poterant de quibus eſſent interrogandi: alia eſt ratio doctorum, & concionatorum, qui antè meditari debent quæ dicturi ſunt; tametſi utrique totum à Deo expectare debent, illi per orationem, & piam fiduciam, hi verò ſimul adhibito ſtudio & meditatione.

14. (e) Non venerat Dominus ad hujuſmodi controverſias dirimendas: ambos tamen fratres admonuit, ne aliena bona retinendo graviter peccarent. Vulgare hoc malum, inquit Menochius, ut à ſpiritualibus magiſtris temporalia petantur, ſpiritualia verò non recipiantur. Conceſſa olim fuit à principibus judicandi poteſtas ipſis Epiſcopis, ut fideles à litigando abſtraherent.

15. (f) Omnem avaritiam prohibet, etiam parſimoniæ & frugalitatis prætextu fucatam. *Quæ poſſidet*; Natura paucis contenta eſt, nec vita hominis eſt poſita in multis poſſeſſionibus, ſed in bono earum uſu, cui pauca ſufficiunt: nec propterea quis diutiùs, aut feliciùs vivit, quòd abundet opibus.

20. (g) Gr. *Amens*. *Hac nocte*, auferetur à te vita, quæ alieni eſt juris, & tibi commodata.

Digitized by Google

21. Sic eſt qui ſibi theſaurizat, & non eſt in Deum dives (h).

22. Dixitque ad diſcipulos ſuos: Ideò dico vobis: * Nolite ſoliciti eſſe animæ veſtræ quid manducetis, neque corpori quid induamini. *Pſ. 54. 23. Matth. 6. 25. 1. Pet. 5. 7.

23. Anima plus eſt quàm eſca, & corpus plus quàm veſtimentum.

24. Conſiderate (i) corvos, quia non ſeminant, neque metunt, quibus non eſt cellarium, neque horreum, & Deus paſcit illos. Quantò magis vos pluris eſtis illis?

25. Quis autem veſtrùm cogitando poteſt adjicere ad ſtaturam ſuam cubitum unum?

26. Si ergo neque quod minimum eſt, poteſtis, quid de cæteris ſoliciti eſtis?

27. Conſiderate lilia, quomodo creſcunt, non laborant, neque nent: dico autem vobis, nec Salomon in omni gloria ſua veſtiebatur ſicut unum ex iſtis.

28. Si autem fœnum, quod hodie eſt in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus ſic veſtit: quantò magis vos puſillæ fidei?

29. Et vos nolite quærere quid manducetis, aut quid bibatis: & nolite in ſublime tolli (k):

30. Hæc enim omnia gentes mundi quærunt (l). Pater autem veſter ſcit quoniam his indigetis.

31. Verumtamen quærite primùm regnum Dei, & juſtitiam ejus: & hæc omnia adjicientur vobis.

32. Nolite timere puſillus grex (m), quia complacuit Patri veſtro dare vobis regnum.

33. * Vendite quæ poſſidetis, & date eleemoſynam. Facite vobis ſacculos, qui non veteraſcunt, * theſaurum non deficientem in cœlis: quò fur non appropiat, neque tinea corrumpit. *Matt. 19. 21. *Matth. 6. 20.

34. Ubi enim theſaurus veſter eſt, ibi & cor veſtrum erit.

35. Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes (n) in manibus veſtris,

36. Et vos ſimiles hominibus expectantibus dominum ſuum quando revertatur à nuptiis: ut, cùm venerit, & pulſaverit, confeſtim aperiant ei.

37. Beati ſervi illi, quos cùm venerit dominus, invenerit vigilantes: amen dico vobis, quòd præcinget ſe, & faciet illos diſcumbere, & tranſiens miniſtrabit illis.

38. Et ſi venerit in ſecunda vigilia, & ſi in tertia vigilia venerit, & ita invenerit, beati ſunt ſervi illi.

39. * Hoc autem ſcitote, quoniam ſi ſciret paterfamilias, qua hora fur veniret, vigilaret utique, & non ſineret perfodi domum ſuam. *Matt. 24. 43.

40. Et vos eſtote parati: * quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet. *Apoc. 16. 15.

41. Ait autem ei Petrus: Domine, ad nos dicis hanc parabolam (o): an & ad omnes?

42. Dixit autem Dominus: Quis, putas, eſt fidelis diſpenſator, & prudens, quem conſtituit dominus ſupra familiam ſuam, ut det illis in tempore tritici menſuram (p)?

43. Beatus ille ſervus, quem, cùm venerit dominus, invenerit ita facientem.

44. Verè dico vobis, quoniam ſupra omnia quæ poſſidet, conſtituet illum.

45. Quòd ſi dixerit ſervus (q) ille in corde ſuo: Moram facit dominus meus venire: & cœperit percutere ſervos & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari:

46. Ve-

21. (h) Parabolam propoſito ſuo accommodat. Ille autem eſt in Deum dives; qui divitiarum ſuarum uſum in Deum refert, & ad proximorum neceſſitates eas expendit. Hic enim multa apud Deum merita comparat; non ſibi theſaurizat, neque opes congerit, ut ſuis commodis, voluptatibus, & ambitioni ſerviant.

24. (i) Sollicitudines inordinatas jubet exuere, non curam, & opus: ad quod Sapiens pigrum & inertem exemplo formicæ extimulat. *Quanto magis vos*, inquam, qui ad imaginem Dei conditi eſtis? Illud eodem pertinet: *Nonne quinque paſſeres?* Ambr. *Nam ſi Deus oblivionem paſſerum non habet, hominum habere qui poteſt?* Et infrà, *Aves cœli ſpeciale ſibi nihil vindicant, & ideò pabulis indigere neſciunt, quia aliis invidere non poſſunt.*

29. (k) Aut continua futuri expectatione ſuſpendi: ſolent enim homines vitæ neceſſaria adepti non ibi ſiſtere, concupiſcentia ſemper anxia, ſolicita, numquam quieſcente.

30. (l) Cum anxietate & perturbatione animi: vobis autem fidelibus indigna eſt ejuſmodi inordinata ſollicitudo, quaſi nulla eſſet divina veſtrùm cura & providentia. Qui vobis regnum æternum dedit, neceſſaria hujus vitæ non denegabit.

32. 33. & 34. (m) Electi cum reprobis comparati, puſilli gregis nomine à Domino appellantur. Qui Domini doctrinam amplectebantur, pauci erant numero. *Sacculos*, In ſacculis pauperum repoſitæ divitiæ non pereunt, ut avarorum ſacculi uſu deficiunt. *Theſaurus*. Ubi eſt felicitas noſtra, ibi cor noſtrum eſſe debet.

35. (n) Hæc verba. *In manibus veſtris*, deſunt in Græco, & apud Auguſt. L. de Contin. cap. 7. ubi hoc præceptum exponit. Conditiones proponit neceſſarias diſcipulis, ut ſuo miniſterio ritè defungantur. 1. Continentiam, quæ affectus omnes pravos coerceat: 2. Ut bonorum operum exemplis fulgeant: 3. Ut ſibi & ſuis actionibus invigilent, à falſa & inſida ſecuritate ſibi caveant, in legem Dei ſemper intenti.

41. (o) Cùm ſcilicet boni & mali ſervi imaginem deſcripſit. Rem ita eſſe apertè declarat Dominus, ac boni Paſtoris dotes exprimit, qui primùm fidelis eſſe debet, nec ſinere ut bona domini ſui diſſipentur, remiſſiùs agendo, & ultrà quàm par ſit, indulgendo.

42. (p) Ut verbo Dei eos paſcat. Metaphora utitur ex illius temporis uſu deſumpta, cùm procurator domeſticis certam tritici menſuram, ſeu demenſum unoquoque menſe ſuppeditabat. Bern. Lib. 4. de Conſid. *Si non fidelis, fraudabit; ſi non prudens, fraudabitur.*

45. (q) Bono ſervo malum opponit, qui falſam ſecuritatem, aut longioris vitæ fiduciam criminibus ſuis obtendit.

Digitized by Google

46. Veniet dominus ſervi illius in die qua non ſperat, & hora qua neſcit, & dividet (r) eum, partemque ejus cum infidelibus ponet.

47. Ille autem ſervus, qui cognovit voluntatem domini ſui, & non præparavit, & non fecit ſecundùm voluntatem ejus, vapulabit multis:

48. Qui autem non cognovit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem, cui multum datum eſt, multum quæretur ab eo: & cui commendaverunt multum, plus petent ab eo.

49. Ignem (ſ) veni mittere in terram, & quid volo niſi ut accendatur?

50. Baptiſmo autem habeo baptizari: & quomodo coarctor uſque dum perficiatur?

Matth. 10. 51. * Putatis quia pacem veni dare in terram? Non, dico vobis, ſed ſeparationem:

52. Erunt enim ex hoc quinque in domo una diviſi, tres in duos, & duo in tres.

53. Dividentur pater in filium, & filius in patrem ſuum, mater in filiam, & filia in matrem, ſocrus in nurum ſuam & nurus in ſocrum ſuam.

*Matth. 16. 2. 54. * Dicebat autem & ad turbas: Cùm videtis nubem orientem ab occaſu, ſtatim dicitis: Nimbus venit: & ita fit:

55. Et cùm auſtrum flantem, dicitis: Quia æſtus erit: & fit.

56. Hypocritæ, faciem cœli & terræ noſtis probare (t): hoc autem tempus quomodo non probatis?

57. Quid autem & à vobis ipſis non judicatis quod juſtum eſt:

58. * Cùm autem vadis cum adverſario tuo ad principem, in via da operam liberari ab illo, ne fortè trahat te ad judicem; & judex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem. *Matth. 5. 25.

59. Dico tibi, non exies inde, donec etiam noviſſimum minutum reddas.

CAPUT XIII.

De pœnitentia agenda: ficus infructuoſa: mulierem ſabbato ſanat; parabola de grano ſinapis; regnum Dei eſt fermento ſimile; anguſta porta: de Paſſione ſua brevi futura.

1. ADerant autem quidam ipſo in tempore, nuntiantes illi de Galilæis (a), quorum ſanguinem Pilatus miſcuit cum ſacrificiis eorum.

2. Et reſpondens dixit illis: Putatis quòd hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint, quia talia paſſi ſunt?

3. Non, dico vobis: ſed niſi pœnitentiam (b) habueritis, omnes ſimiliter peribitis.

4. Sicut illi decem & octo (c), ſupra quos cecidit turris in Siloe, & occidit eos: putatis quia & ipſi debitores fuerint præter omnes homines habitantes in Jeruſalem?

5. Non, dico vobis: ſed ſi pœnitentiam non egeritis, omnes ſimiliter peribitis (d).

6. Dicebat autem & hanc ſimilitudinem: Arborem (e) fici habebat quidam plantatam in vinea ſua, & venit quærens fructum in illa, & non invenit.

7. Dixit autem ad cultorem vineæ: Ecce-

46. (r) Ab officio ſuo ejiciet, & ab aliis ſervis ſeparabit. Græcè *In duas ſcindet partes*; corpus ab anima ſeparabit.

49. (ſ) Evangelium quod perſecutiones accendit. Quæ ſequuntur, alio tempore à Domino pronuntiata exiſtimat Maldonatus, ac ſubinde negat cum ſuperioribus nexum anxiè quæri oportere. *Quid volo niſi ut accendatur?* ut boni probentur; mali quales ſunt, appareant. Gr. *Quid volo, ſi jam accenſus eſt?* utinam is jamjam accendatur: nam hæc particula *ei* interdum *utinam* ſignificat ut Lucæ 19. 42. *Si cognoviſſes & tu*: mortem ſuam & paſſionem metaphoricis vocibus exprimit.

56. & 57. (t) Tempus ſalutis veſtræ. *Non judicatis*, Ex vobiſmetipſis, ex iis quæ facere ſoletis, non judicatis quod juſtum eſt fieri à vobis. Objectioni quoque vulgi fortaſſis occurrit, qua dicerent ſe Scripturarum imperitos tempus adventus Meſſiæ ſcire non poſſe: quibus reponit, ea quæ quotidie viderent miracula ſufficere, ut de illius adventu certiores fierent.

CAPUT XIII. 1. (a) An illi fuerint è ſecta Judæ Galilæi, qui ante aliquot annos commoverat populum, docens tributa à populo Dei non Cæſari, ſed uni Deo ſolvi oportere? An potiùs tum Pilatus ſacrum ærarium cùm vellet diripere, eo prætextu ut aquam è fontibus, qui 300. ſtadiis Jeroſolyma diſtabant, per aquæductus in urbem deduceret, id vehementer populum offendit, iique turmatim ad Pilatum adiere conviciis eum laceſſentes. Pilatus milites cum fuſtibus immiſit, qui ſine diſcrimine percutientes quoſdam occiderunt Galilæos; qui ad ſeditionem erant promptiores, quique in templum venerant ut offerrent ſacrificia.

3. (b) Chriſtus primùm docet ex punitionis modo peccati gravitatem non eſſe metiendam: ſed tamen calamitates plerumque eſſe peccatorum pœnas, adeò ut niſi reſipiſcerent, ira divina in eos ſeveriùs animadverteret: omnes enim impœnitentes ſimiliter perituri ſunt, vel in hoc ſeculo, vel in futuro.

4. (c) Fons erat extra urbem, qui Siloe dicebatur, quique piſcinam efficiebat: hæc natatoria Siloe eſt appellata: aut quod aliis viſum eſt, duo hujus nominis fontes prope urbem extabant, unus è monte Gihon versùs Occidentem profluens, alter è monte Sion manabat, inter Auſtrum & Orientem, prope vallem Ennom: in altero ex iis fontibus turris erat, quæ ruina ſua 18. homines occidit.

5. (d) Urbis ipſius ruinam, cujus imago eſt illa Siloes turris, indicat.

6. (e) Synagogam hac parabola ſterilem & infructuoſam deſignat, quæ à tribus annis plantata nullum extulerat fructum: cùm ficus, quæ fructum non affert anno tertio, numquam latura videatur. Placet nonnullis tertio anno prædicationis Chriſti hanc ab eo uſurpari parabolam. Ut ut ſit; Dei patientia & longanimitate nos abuti non oportere ſubinde admonet; ſterilitatem animæ, patientiam Domini, ac tandem animæ infructuoſæ condemnationem inſinuat.

Digitized by Google

ecce anni tres ſunt ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, & non invenio: ſuccide ergo illam: ut quid etiam terram occupat?

8. At ille reſpondens, dicit illi: Domine, dimitte illam & hoc anno, uſque dum fodiam circa illam, & mittam ſtercora:

9. Et ſi quidem fecerit fructum (f): ſin autem, in futurum ſuccides eam.

10. Erat autem docens in ſynagoga eorum ſabbatis.

11. Et ecce mulier, quæ habebat ſpiritum infirmitatis annis decem, & octo: & erat inclinata, nec omninò poterat ſurſum reſpicere.

12. Quam cùm videret Jeſus, vocavit eam ad ſe, & ait illi: Mulier, dimiſſa (g) es ab infirmitate tua.

13. Et impoſuit illi manus, & confeſtim erecta eſt, & glorificabat Deum.

14. Reſpondens autem archiſynagogus, indignans quia ſabbato curaſſet Jeſus, dicebat turbæ: Sex dies ſunt, in quibus oportet operari: in his ergo venite, & curamini, & non in die ſabbati.

15. Reſpondens autem ad illum Dominus dixit: Hypocritæ, unuſquiſque veſtrùm ſabbato non ſolvit bovem ſuum, aut aſinum à præſepio, & ducit adaquare?

16. Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligavit ſatanas, ecce decem & octo annis, non oportuit ſolvi à vinculo iſto die ſabbati?

17. Et cùm hæc diceret, erubeſcebant omnes adverſarii ejus: & omnis populus gaudebat in univerſis, quæ glorioſè fiebant ab eo.

18. Dicebat ergo: Cui ſimile eſt regnum Dei, & cui ſimile æſtimabo illud?

*Matt. 13. 31. Marc. 4. 31. 19. * Simile eſt grano ſinapis (h), quod acceptum homo miſit in hortum ſuum, & crevit, & factum eſt in arborem magnam: & volucres cœli requieverunt in ramis ejus.

20. Et iterùm dixit: Cui ſimile æſtimabo regnum Dei?

*Matt. 13. 33. 21. * Simile eſt fermento, quod acceptum mulier abſcondit in farinæ ſata tria, donec fermentaretur totum.

22. Et ibat (i) per civitates & caſtella docens, & iter faciens in Jeruſalem.

23. Ait autem illi quidam: Domine, ſi pauci ſunt, qui ſalvantur? Ipſe autem dixit ad illos:

24. * Contendite intrare per anguſtam portam: quia multi, dico vobis, quærent (k) intrare, & non poterunt. *Matth. 7. 13.

25. * Cùm autem intraverit paterfamilias, & clauſerit oſtium, incipietis foris ſtare, & pulſare oſtium, dicentes: Domine, aperi nobis: & reſpondens dicet vobis: Neſcio vos unde ſitis: *Matth. 25. 10.

26. Tunc incipietis dicere: Manducavimus coram te, & bibimus, & in plateis noſtris docuiſti.

27. Et dicet vobis: * Neſcio vos unde ſitis: * diſcedite à me omnes operarii iniquitatis. *Matth. 7. 23. * Pſ. 6.

28. Ibi erit fletus, & ſtridor dentium: cùm videritis Abraham, & Iſaac, & Jacob, & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras. Matth. 25. 41.

29. Et venient ab Oriente, & Occidente, & Aquilone, & Auſtro, & accumbent in regno Dei.

30. * Et ecce ſunt noviſſimi qui erunt primi, & ſunt primi qui erunt noviſſimi. *Matt. 19. 30 & 20. 16. Marc. 10. 31.

31. In ipſa die acceſſerunt quidam Phariſæorum, dicentes illi: Exi, & vade hinc: quia Herodes vult te occidere.

32. Et ait illis: Ite, & dicite vulpi (l) illi: Ecce ejicio dæmonia, & ſanitates perficio hodie & cras, & tertia die conſummor.

33. Verumtamen oportet me hodie, & cras, & ſequenti die ambulare: quia non capit prophetam perire extra Jeruſalem.

34. * Jeruſalem, Jeruſalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos, qui mittuntur ad te, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum avis nidum ſuum ſub pennis, & noluiſti? *Matt. 23. 37.

35. Ecce

9. & 11. (f) Ellipſis: Ibi manebit. *Infirmitatis*. Illam diabolus huic morbo illigaverat. Nam & corporis incommoda interdum a dæmone immittuntur, permittente Deo.

12. (g) Libera es ab infirmitate; quod repentè factum eſt.

19. (h) Magna fore Evangelii incrementa, & præter hominum opinionem, prædicit Chriſtus Dominus.

22. (i) Iter faciens Jeroſolymam. Hæc Chriſti miracula & documenta facta ſunt in confiniis Galilææ, cùm adhuc eſſet in Galilææ parte auſtrali, & peteret Jeroſolymam: tum enim nuntiatum fuit, ab Herode eum quæri ad necem. Id fortè angebat Herodem, quòd Chriſtum tanta populi multitudo ſequeretur.

24. & 27. (k) Non quærent intrare per anguſtam portam: non enim quærunt viam ſalutis, quæ arcta eſt. *Non poterunt*, Quia noluerunt intrare per eam portam, quæ ducit ad ſalutem: pauci inveniunt, quia pauci quærunt. *Operarii*, Qui in pravis actionibus vitam agitis.

32. & 33. (l) Herodi, qui Chriſto inſidias ſtruebat, & erat magnus veterator; Idque dicit Dominus auctoritate ſua, & fretus Patris potentia. Invito Herode & Phariſæis indignantibus opus meum peragam: *Et tertia die conſummor*. Poſt breve temporis ſpatium conſummabor per paſſionem, & mortem, in qua omnia conſummabuntur. *Non capit*, Non decet, Gr. οὐκ ἐνδέχεται, *Non eſt poſſibile*.

35. Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta (m). Dico autem vobis, quia non videbitis me, donec veniat: cùm dicetis: Benedictus qui venit in nomine Domini.

C A P U T XIV.

Sanatur hydropicus: invitandi pauperes, non divites; crux nobis tollenda; de ædificante turrim; de geſturo bellum; de ſale, quod evaneſcit.

1. ET factum eſt cùm intraret Jeſus in domum cujuſdam principis Phariſæorum ſabbato manducare panem, & ipſi obſervabant eum.

2. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.

3. Et reſpondens (a) Jeſus dixit ad Legiſperitos, & Phariſæos, dicens: Si licet ſabbato curare?

4. At illi tacuerunt. Ipſe verò apprehenſum ſanavit eum, ac dimiſit.

5. Et reſpondens ad illos, dixit: Cujus veſtrùm aſinus, aut bos in puteum cadet, & non continuò extrahet illum die ſabbati?

6. Et non poterant ad hæc reſpondere illi.

7. Dicebat autem & ad invitatos parabolam (b), intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos:

8. Cùm invitatus fueris ad nuptias, non diſcumbas in primo loco, ne fortè honoratior te ſit invitatus ab illo;

9. Et veniens is, qui te & illum vocavit, dicat tibi; Da huic locum: & tunc incipias cum rubore noviſſimum locum tenere.

10. Sed cùm vocatus fueris, vade, recumbe (c) in noviſſimo loco: ut, cùm
* Prov. 25. 7. venerit qui te invitavit, dicat tibi: * Amice, aſcende ſuperiùs. Tunc erit tibi gloria coram ſimul diſcumbentibus:

11. * Quia omnis qui ſe exaltat, humiliabitur; & qui ſe humiliat, exaltabitur. * Matth. 23. 12. Inf. 18. 14.

12. Dicebat autem & ei, qui ſe invitaverat: * Cùm facis prandium (d), aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos divites: ne fortè te & ipſi reinvitent, & fiat tibi retributio. * Tob. 4. 7. Prov. 3. 9.

13. Sed cùm facis convivium, voca pauperes, debiles, claudos, & cæcos:

14. Et beatus eris, quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in reſurrectione (e) juſtorum.

15. Hæc cùm audiſſet quidam de ſimul diſcumbentibus, dixit illi: Beatus, qui manducabit panem (f) in regno Dei.

16. At ipſe dixit ei: * Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocavit multos. * Matth. 22. 2. Apoc. 19. 9.

17. Et miſit ſervum ſuum hora cœnæ dicere invitatis ut venirent, quia jam parata ſunt omnia.

18. Et cœperunt ſimul omnes excuſare. Primus dixit ei: Villam emi (g), & neceſſe habeo exire, & videre illam: rogo te habe me excuſatum.

19. Et alter dixit: Juga boum emi quinque, & eo probare illa: rogo te habe me excuſatum.

20. Et alius dixit: Uxorem duxi, & ideò non poſſum venire.

21. Et reverſus ſervus nuntiavit hæc domino ſuo. Tunc iratus paterfamilias, dixit ſervo ſuo: Exi citò in plateas & vicos civitatis, & pauperes, ac debiles, & cæcos, & claudos introduc huc.

22. Et ait ſervus: Domine, factum eſt ut imperaſti, & adhuc locus eſt.

23. Et ait dominus ſervo: Exi in vias, & ſepes (h): & compelle intrare, ut impleatur domus mea.

24. Di-

35. (m) Id factum eſt in excidio Jeroſolymæ. *Benedictus*, ita dicent, qui agnoſcent Dei vindictam.

CAPUT XIV.

3. (a) Jeſus incipiens loqui dixit: Ad hoc convenerant, ut obſervarent eum. Itaque Jeſus ad eorum cogitationes, quæ ſequuntur, parabolas propoſuit.

7. (b) Qua eos docuit humilitatem, & modeſtiam: *Intendens quomodo*: Conſiderans.

10. (c) Eò ſpectat parabola, non tam ut doceat quem locum in conviviis eligere debeant homines, quod ad mores civiles pertinet, quàm ut ad veram humilitatem hos inſtituat. Ex concluſione ipſa, *Omnis qui ſe exaltat, humiliabitur*, palàm eſt majus quiddam nos docere velle, cùm ait: *Recumbe in noviſſimo loco*: id videlicet, ut aliis noſmetipſos non anteponamus. Sic Paulus, cùm ajebat, *ſe nihil eſſe*, recumbebat in noviſſimo loco: interiorem modeſtiam potiùs quàm exteriorem præcipit.

12. (d) Non prohibet Dominus, ne invitemus ad prandium amicos, vicinos, aut cognatos etiam divites, humanæ ſocietatis conſervandæ cauſa: ſed nos admonet mercedem hujus ſæculi ſæpè in cauſa eſſe, cur præmium futuri ſæculi amittamus, quòd illa præcipuè à nobis quæratur. Itaque hæc verba, *Noli vocare*, non ſunt prohibentis; ſed ſi volumus apud Deum mereri, pauperes & debiles potiùs invitemus. Eo quidem modo, quo hæc verba c. 6. exponuntur: *Si benè feceritis his, qui vobis benefaciunt, quæ vobis eſt gratia?* Vox autem illa, *divites*, ad quatuor præcedentia refertur, amicos, fratres, cognatos, vicinos: nam ſi ii fuerint pauperes, præ cæteris invitari debent. *Ne fortè te & ipſi reinvitent*, Gr. *Ne aliquando*.

14. (e) Ergo opera bona ſunt meritoria vitæ æternæ. Ac rectè & laudabiliter fiunt opera ſpe retributionis, quæ Deus eſt ipſe.

15. (f) Gr. *Prandium*: qui particeps erit regni cœleſtis. Quod confirmat Chriſtus Dominus ſimul, & ſubjecta parabola cauſam affert, cur plerique Judæi ex eo numero non futuri ſint: ſimilis parabola Matth. 22. proponitur.

18. (g) Non eſt illicitum villam, aut boves emere: ſed nimia ſollicitudo rerum temporalium nos à cœleſti convivio alienos facit. *Cœperunt omnes ſimul excuſare*, Gr. ἀπὸ μιᾶς, ex una ſcilicet ſententia, & quaſi ex compacto.

23. (h) In pagos & loca cincta ſepibus, Gentium

24. Dico (i) autem vobis, quòd nemo virorum illorum, qui vocati ſunt, guſtabit cœnam meam.

25. Ibant autem turbæ multæ cum eo: & converſus dixit ad illos:

*Matt.10. 37. 26. * Si quis venit ad me, & non odit (k) patrem ſuum, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & ſorores, adhuc autem & animam ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus.

*Matt.10. 38. & 16. 24. Mar.8.34. 27. * Et qui non bajulat crucem ſuam, & venit poſt me, non poteſt meus eſſe diſcipulus.

28. Quis enim ex vobis volens turrim ædificare (l), non priùs ſedens computat ſumptus, qui neceſſarii ſunt, ſi habeat ad perficiendum;

29. Ne, poſteaquàm poſuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui vident, incipiant illudere ei,

30. Dicentes: Quia hic homo cœpit ædificare, & non potuit conſummare?

31. Aut quis rex iturus committere bellum adversùs alium regem, non ſedens priùs cogitat, ſi poſſit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit ad ſe?

32. Alioquin adhuc illo longè agente, legationem mittens, rogat ea quæ pacis ſunt.

33. Sic ergo omnis ex vobis, qui non renuntiat (m) omnibus quæ poſſidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus.

*Matth.5. 13. Mar.9.49. 34. * Bonum eſt ſal. Si autem ſal evanuerit, in quo condietur?

35. Neque in terram, neque in ſterquilinium utile eſt, ſed foras mittetur. Qui habet aures audiendi, audiat.

C A P U T XV.

Chriſtus Dominus Phariſæos revincit, qui indignabantur, quòd peccatores reciperet; ac ſubinde tres proponit parabolas, ovem perditam & quæſitam à bono paſtore, drachmam itidem perditam & inventam, filium prodigum.

1. ERant autem appropinquantes ei publicani, & peccatores, ut audirent illum.

2. Et murmurabant Phariſæi, & Scribæ, dicentes: Quia hic peccatores recipit, & manducat cum illis.

3. Et ait ad illos parabolam iſtam, dicens:

4. * Quis ex vobis homo, qui habet centum oves: & ſi perdiderit unam ex illis, nonne dimittit nonaginta novem in deſerto, & vadit ad illam, quæ perierat, donec inveniat eam? *Matt.18. 12.

5. Et cùm invenerit eam, imponit in humeros ſuos gaudens:

6. Et veniens domum convocat amicos & vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam, quæ perierat?

7. Dico vobis, quòd ita gaudium erit (a) in cœlo ſuper uno peccatore pœnitentiam agente, quàm ſuper nonaginta novem juſtis, qui non indigent pœnitentia.

8. Aut quæ mulier habens drachmas decem, ſi perdiderit drachmam unam, nonne accendit lucernam, & everrit domum, & quærit diligenter, donec inveniat?

9. Et cùm invenerit, convocat amicas & vicinas, dicens: Congratulamini mihi, quia inveni drachmam, quam perdideram?

10. Ita dico vobis, gaudium erit coram Angelis Dei ſuper uno peccatore pœnitentiam agente.

11. Ait

vocationem innuit: *Et compelle intrare*; ſæpè hoc loco utitur Auguſt. ut probet hæreticos pœnis compelli poſſe, ut intrent in Eccleſiam Catholicam. Sic Epiſt. 204. *Qui compellitur, qui non vult, cogitur, ſed cùm intraverit, jam volens paſcitur.* Ambroſ. *Poſt divitum reſupina faſtidia ſe contulit ad gentes; jubet bonos & malos intrare, ut bonos augeat, malorum affectum in meliora commutet.*

24. (i) Videtur Chriſtus in perſona ſua loqui, & parabolam ſic applicare, ut ii omnes, qui ſe perperam excuſarunt, regni cœleſtis ſint expertes.

26. (k) Quatenus Chriſto contrarii ſunt, qui non valedicunt pravis cupiditatibus.

28. (l) Suſceptio rei arduæ his metaphoris ſignificatur, & magna deliberatione opus eſt, cùm quis virtutis viam arripit.

33. (m) In præparatione animi: eitiùs omnia amittere paratus eſſe debet, quàm me offendere. Quemadmodum is odit patrem & matrem & animam ſuam, qui propter eos non vult Chriſtum negare, aut offendere: Ita is renuntiat omnibus quæ poſſidet, qui paratus eſt ea potiùs relinquere, quàm in Deum peccare.

CAP. XV. 7. (a) Supple, majus erit: novum enim gaudium excitat inventio ovis errantis. Sic mater plus gaudet de ſanitate recuperata filii, quàm de aliorum firma ſanitate. Allatæ verò ſunt ab eo hæc, & duæ ſequentes parabolæ, ut murmur Phariſæorum injuſtum planè

Digitized by Google

11. Ait autem: Homo quidam habuit duos filios (b):

12. Et dixit adoleſcentior ex illis patri: Pater, da mihi portionem ſubſtantiæ, quæ me contingit (c). Et diviſit illis ſubſtantiam.

13. Et non poſt multos dies congregatis omnibus, adoleſcentior filius peregrè profectus (d) eſt in regionem longinquam, & ibi diſſipavit ſubſtantiam ſuam vivendo luxurioſè.

14. Et poſtquam omnia conſummaſſet, facta eſt fames valida in regione illa, & ipſe cœpit egere.

15. Et abiit, & adhæſit uni civium regionis illius. Et miſit illum in villam ſuam, ut paſceret porcos.

16. Et cupiebat implere ventrem ſuum de ſiliquis (e), quas porci manducabant: & nemo illi dabat.

17. In ſe autem reverſus, dixit: Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo!

18. Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei: Pater, peccavi in cœlum, & coram te:

19. Jam non ſum dignus vocari filius tuus: fac me ſicut unum de mercenariis tuis.

20. Et ſurgens venit ad patrem ſuum. Cùm autem adhuc longè eſſet, vidit illum pater ipſius, & miſericordia (f) motus eſt: & accurrens cecidit ſuper collum ejus, & oſculatus eſt eum.

21. Dixitque ei filius: Pater peccavi in cœlum, & coram te, jam non ſum dignus vocari filius tuus.

22. Dixit autem pater ad ſervos ſuos: Citò proferte ſtolam primam (g), & induite illum, & date annulum in manum ejus, & calceamenta in pedes ejus:

23. Et adducite vitulum ſaginatum, & occidite, & manducemus, & epulemur:

24. Quia hic filius meus mortuus erat, & revixit: perierat, & inventus eſt. Et cœperunt epulari.

25. Erat autem filius ejus ſenior in agro: & cùm veniret, & appropinquaret domui, audivit ſymphoniam & chorum:

26. Et vocavit unum de ſervis, & interrogavit quid hæc eſſent.

27. Iſque dixit illi: Frater tuus venit, & occidit pater tuus vitulum ſaginatum, quia ſalvum illum recepit.

28. Indignatus eſt autem, & nolebat introire. Pater ergo illius egreſſus, cœpit rogare illum.

29. At ille reſpondens, dixit patri ſuo: Ecce tot annis ſervio (h) tibi, & numquam mandatum tuum præterivi, & numquam dediſti mihi hœdum, ut cum amicis meis epularer:

30. Sed poſtquam filius tuus hic, qui devoravit ſubſtantiam ſuam cum meretricibus, venit, occidiſti illi vitulum ſaginatum.

31. At ipſe dixit illi: Fili, tu ſemper mecum es, & omnia mea tua ſunt.

32. Epulari autem & gaudere oportebat, quia frater tuus hic, mortuus erat, & revixit: perierat, & inventus eſt.

CAPUT XVI.

Villici iniquitatis parabola: item de divite epulone. De fideli ſervo; vis cœlo inferenda; de matrimonio.

1. Dicebat autem & ad diſcipulos ſuos: Homo quidam erat dives, qui habe-

eſſe demonſtraret. *Qui non indigent pœnitentia*, tametſi egent quotidiana quadam pœnitentia ob leviora peccata. Quæ pœnitentia juſtorum ſpectat ad profectum pietatis, non ad vitæ, aut voluntatis in diverſum mutationem.

11. (b) In prima parabola Chriſtus ut paſtor errantes oves propriis geſtat humeris; In ſecunda, Eccleſia quæ drachmam perditam ſollicitè quærit; In tertia de filio prodigo Deus quaſi pater filium juniorem & prodigum benignè recipit, fremente filio natu majore, qui Scribas & Phariſæos repræſentat. Diſcedentes à ſe Deus non prohibet, redeuntes amplectitur. Itaque filius ille minor natu gentes in omnes libidines effuſas nobis exhibet.

12. (c) Quæ ad me pertinet, forſan maternæ hæreditatis partem poſtulat.

13. (d) Regio longinqua eſt oblivio Dei, ut ait Aug. Lib. 2. q. q. 4. Evangel. cap. 33. Ambr. *Qui recedit à fonte, ſitit: qui recedit à theſauro, eget; qui recedit a ſapientia, hebetatur. Eò egere ergo cœpit, & famem pati, quia nihil prodigo ſatis eſt voluptatis: ſemper famem patitur ſui, qui alimentis perpetuis neſcit impleri.*

16. (e) Fructus eſt oblongus, colore fuſco, ſapore dulci, cornu ſimilis: in regionibus calidioribus, ubi hi fructus abundant, porcis dari ſolent. Miſerabilis ſtatus peccatoris deſcribitur, dum omni cibo ſpirituali defraudatur.

20. & 21. (f) Ut eum divina prævenit gratia. *Peccavi*, palam & impudice vivendo. *Et coram te*, mandatis tuis non obtemperans.

22. (g) Præcipua juſtitiæ ſtola induatur: *Et date annulum in manum ejus*, ut arrham inhabitantis Spiritus & fidelis animæ.

29. & 32. (h) Illa expoſtulatio fratris ſenioris, Judæorum adverſus gentium reconciliationem, aut eorum,

habebat villicum (a): & hic diffamatus eſt apud illum quaſi diſſipaſſet bona ipſius:

2. Et vocavit illum, & ait illi: Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis tuæ: jam enim non poteris villicare (b).

3. Ait autem villicus intra ſe: Quid faciam, quia dominus meus aufert à me villicationem? fodere non valeo, mendicare erubeſco.

4. Scio quid faciam; ut, cùm amotus fuero à villicatione, recipiant me in domos ſuas.

5. Convocatis itaque ſingulis debitoribus domini ſui, dicebat primo: Quantùm debes domino meo?

6. At ille dixit: Centum cados (c) olei. Dixitque illi: Accipe cautionem tuam: & ſede citò, ſcribe quinquaginta.

7. Deinde alii dixit: Tu verò quantum debes? Qui ait: Centum coros (d) tritici. Ait illi: Accipe litteras tuas, & ſcribe octoginta.

8. Et laudavit Dominus villicum iniquitatis (e), quia prudenter feciſſet: quia filii hujus ſæculi prudentiores filiis lucis in generatione ſua ſunt.

9. Et ego vobis dico: facite vobis amicos de mammona iniquitatis (f): ut, cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.

10. Qui fidelis (g) eſt in minimo, & in majori fidelis eſt: & qui in modico iniquus eſt, & in majori iniquus eſt.

11. Si ergo in iniquo (h) mammona fideles non fuiſtis: quod verum eſt, quis credet vobis?

12. Et ſi in alieno fideles non fuiſtis: quod veſtrum eſt, quis dabit vobis?

13. * Nemo ſervus poteſt duobus dominis ſervire (i): aut enim unum odiet, & alterum diliget: aut uni adhærebit, & alterum contemnet: non poteſtis Deo ſervire, & mammonæ. *Matth. 6. 24.

14. Audiebant (k) autem omnia hæc Phariſæi, qui erant avari: & deridebant illum.

15. Et ait illis: Vos eſtis, qui juſtificatis vos coram hominibus: Deus autem novit (l) corda veſtra: quia quod hominibus altum eſt, abominatio eſt ante Deum.

16. * Lex & Prophetæ uſque ad Joannem (m): ex eo regnum Dei evangelizatur, & omnis in illud vim facit. *Matth. 11. 12.

17. Fa-

qui juſtos ſe putant, querelas injuſtas exprimit. *Mortuus*, Pro mortuo habebatur.

CAPUT XVI. 1. (a) Gr. *œconomum*, cui ſcilicet bonorum adminiſtratio credita eſt, præfectum domus. Qua quidem voce nos admonet bonorum temporalium nos non eſſe dominos, ſed diſpenſatores tantummodò.

2. & 3. (b) Domus curam habere. *Fodere non valeo*, Laboru manuum mearum victum quærere non poſſum.

6. (c) Gr. *Batus*: Batus autem non idem eſt qui cadus. Hic, ut nonnullis videtur, ſextarios Romanos 48. ſeu uncias 960. continebat, & erat ejuſdem capacitatis cùm amphora Romana: juxta alios batus ſextarios 72. cadus verò 60. ſeu decem congios, aut 28. pintas Pariſienſes capit. *Accipe cautionem*, Gr. *Scripturam tuam*, tabulas tuas, quibus haro meo es obligatus.

7. (d) Corus tam aridorum quàm liquidorum continet 80. libras Romanas.

8. (e) Iniquum, idque duplici nomine, quòd cùm bona domini decoxiſſet, & debitoribus partem injuſtè condonaſſet: *Quia prudenter feciſſet*, callidè: factum non laudat, ſed ingenium. Sic in furibus quandoque ingenium laudamus. Ità quidem homo qui vitam ſuam in voluptatibus hujus ſæculi exigit, ſiſque mox rationem ſe Deo redditurum videt, quòd bona à Deo accepta miſerè decoxerit, nec præ corporis infirmitate fodere terram, ſeu carnem jejuniis & laboribus domare poſſit, nec præ pudore mendicare, aut duros pœnitentiæ labores ſubire, eò tandem ſe recipit, ut bona ſibi credita egenis largiatur. *Quia filii hujus ſæculi*: qui ad leges hujus ſæculi vitam ſuam agunt. *Prudentiores*, Non abſolutè ſunt prudentiores, ſed in ſuo quique genere; ſiquidem aptas ad fines ſuos rationes magis accommodant. Nam ad fines ſibi propoſitos & temporales majori prudentia & calliditate contendunt, quàm filii lucis, juſtitiæ & veritatis legibus informati illi in rebus ſuis gerendis ſunt attentiores, quàm iſti in ſalute animæ quærenda.

9. (f) De mammona iniquo: quia divites plerùmque aut iniqui ſunt, aut iniquorum heredes. Vix enim fieri poteſt, inquit Hieron. ut divitiæ ſine uliqua, ſi non injuſtitia, ſaltem iniquitate colligantur, cùm eas ut nobis proprias tribuimus, & nimia cupiditate quærimus, vel retinemus. Sunt etiam divitiæ iniquæ, quòd illæ ad iniquitatem nos ſolicitent, & corruptos cupiditate animos impellant. *Ut cùm defeceritis*: Ea illè concludit Dominus quantùm eleemoſynarum largitio iis neceſſaria ſit, qui bonis acceptis à Deo nunquam fideles œconomi male uſi ſunt; cùm meritis ſuis cœlum conſequi non poſſunt, nec judicii divini experiri ſeveritatem, opes ſuas in egenos conferunt. Neque eò ſententia Domini trahenda, ut bona per injuſtitiam parta in eleemoſynas erogentur, cùm veris dominis reſtitui poſſunt. *Recipiant vos*, Nam ſi ſolus fueris, nec pauperum precibus adjutus, in ſupremo Dei judicio ſuccumbas neceſſe eſt. Auguſtin. Lib. 21. de civit. cap. 27. hanc ſententiam, *Facite vobis*, &c. hoc verſu Virgilii contineri ait:

Quique ſui memores alios fecere merendo:

Divitum eſt terra, pauperum eſt cœlum; date de veſtro, ut illi tribuant vobis de ſuo.

10. (g) Alteram mox addit rationem, qua eleemoſynæ neceſſitatem confirmat, quòd ea ſit velut fidelitatis noſtræ probatio: adeò ut Deus majora bona fidei noſtræ committat, ſi in minimis ſimus fideles.

11. & 12. (h) Primùm divitiæ vocantur iniquæ, tum modicæ, & falſæ: *Quod verum eſt, quis dabit vobis?* Poſtremò alienæ, v. 12 *Et ſi in alieno fideles non fuiſtis*: Opes enim ſunt perparva bona, nec magni eas facit, niſi qui ſe parvi æſtimat. Sunt fallaces, & alienæ; falſam habent bonorum ſpeciem, non rem ipſam. Quòd ſi igitur in earum adminiſtratione fideles non fuerimus, quis veras, ſolidas, & cæleſtes opes, nempe dona ſpiritalia nobis committat? quæ veræ & noſtræ dicuntur divitiæ, quia perpetuæ, & explent animum; temporales alienæ dicuntur, quia ad tempus dantur.

13. (i) Qui præ amore pecuniæ non facit eleemoſynam, hoc ipſo probat ſe Chriſti ſervum non eſſe, at pecuniam ut idolum colere. *Mammona* ממונא, eſt vox Syriaca, quam editio vulgata retinuit.

14. (k) Hos Chriſtus admonet pravam animorum diſpoſitionem Deo perſpectam eſſe, eoſque falſa pietatis ſpecie ſibi & aliis illudere.

15. (l) Cùm autem legis auctoritatem, quæ magnam bonorum temporalium copiam iis promittit, qui eam obſervant, in ſuæ avaritiæ patrocinium afferre poſſent, hanc exceptionem prævertit Dominus his verbis.

16. (m) Lex ceſſavit & Prophetæ præſente Chriſto:

* Matth. 5. 18. 17. * Facilius (n) eſt autem cœlum, & terram præterire, quàm de Lege unum apicem cadere.

* Matth. 5. 32. Marc. 10. 11. 1. Cor. 7. 10. & 11. 18. * Omnis qui dimittit uxorem ſuam, & alteram ducit, mœchatur: & qui dimiſſam à viro ducit, mœchatur.

19. Homo (o) quidam erat dives, qui induebatur purpura & byſſo: & epulabatur quotidie ſplendidè.

20. Et erat quidam mendicus, nomine Lazarus, qui jacebat ad januam ejus, ulceribus plenus,

21. Cupiens ſaturari de micis, quæ cadebant de menſa divitis, & nemo illi dabat: ſed & canes veniebant, & lingebant ulcera ejus.

22. Factum eſt autem ut moreretur mendicus, & portaretur ab Angelis in ſinum (p) Abrahæ. Mortuus eſt autem & dives, & ſepultus eſt in inferno.

23. Elevans autem oculos ſuos, cùm eſſet in tormentis, vidit Abraham à longè, & Lazarum in ſinu ejus:

24. Et ipſe clamans dixit: Pater Abraham, miſerere mei, & mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti ſui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma.

25. Et dixit illi Abraham: Fili, recordare quia recepiſti (q) bona in vita tua, & Lazarus ſimiliter mala: nunc autem hic conſolatur, tu verò cruciaris.

26. Et in his omnibus (r) inter nos & vos chaos magnum firmatum eſt: ut hi qui volunt hinc tranſire ad vos, non poſſint, neque inde huc tranſmeare.

27. Et ait: Rogo ergo te pater ut mittas eum in domum patris mei.

28. Habeo enim quinque fratres, ut teſtetur illis, ne & ipſi veniant in hunc locum tormentorum.

29. Et ait illi Abraham: Habent Moyſen, & Prophetas: audiant illos.

30. At ille dixit: Non, pater Abraham: ſed ſi quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent.

31. Ait autem illi: Si Moyſen & Prophetas non audiunt (ſ): neque ſi quis ex mortuis reſurrexerit, credent.

C A P U T XVII.

Vitandum ſcandalum; pœnitenti condonandum, augenda fides; ſervi inutiles ſumus; decem leproſi curantur.

1. ET ait ad diſcipulos ſuos: Impoſſibile (a) eſt ut non veniant ſcandala: væ autem illi, per quem veniunt. Matth. 18. 7. Marc. 9. 41.

2. Utilius eſt illi, ſi lapis molaris (b) imponatur circa collum ejus, & projiciatur in mare, quàm ut ſcandalizet unum de puſillis iſtis.

3. Attendite vobis: * Si peccaverit in te frater tuus, increpa illum: & ſi pœnitentiam egerit, dimitte (c) illi. * Lev. 19. 17. Eccli. 19. 13. Matth. 18. 15.

4. Et

hic non ampliùs eget præconibus, qui ejus adventum prænuntient: *Evangelizatur*: Ex quo venit Joannes, Evangelium palam annuntiatur. *Et omnis in illud vim facit*: Qui hoc regnum adipiſci volunt, vim ſibi faciant, & cupiditates ſuas inhibeant neceſſe eſt. Chriſtus ſe Meſſiam eſſe, qui Legi & Prophetis novam affert lucem, his verbis declarat.

17. (n) Nec tamen Evangelio lex extinguitur, quod Phariſæi muſſitabant: nam divitiæ temporales, quas lex promittebat, non aliud quiddam erant, quàm bonorum cœleſtium umbræ & figuræ, quæ in Evangelio adimplentur.

19. (o) Hiſtoria ſit, an parabola, non conſtat: probabile eſt hiſtoriam eſſe, cui adjuncta ſit parabola, ut quòd dives cum Abrahamo locutus fuerit, & eum rogaverit. Hanc vero hiſtoriam divitis epulonis adjecit Dominus, ut miſerandam eſſe eorum conditionem, qui divitiis abundant, & in egenos ſunt duri, velut oculis ſubjiceret. Divitem in hac vita deſcribit, ut indutum purpura, qua reges uti ſolebant, & byſſo, ſeu lino tenuiſſimo. Quo quidem nos admonet vix quemquam in hac vita ſimul & in altera felicem eſſe poſſe, ac Deum divites creaſſe, ut pauperes ſublevarent, & pauperes qui divitum ſaluti conſulerent.

22. (p) In locum quietis, cui præerat Abraham, qui eſt pater credentium, & filii ejus mortui in ſinu Patris excipiuntur. *Mortuus eſt autem & dives*. Quæ ſequuntur, figurate deſcribuntur ad exemplum hujus mortalis vitæ.

25. (q) Hic ordo eſt à Deo conſtitutus inter præſentem & futuram vitam, ut felicitas, tribulationes alterius vitæ, cruciatus, voluptates hujus ſæculi excipiant. Gr. *Bona tua*, in quibus ſummum bonum conſtituiſti.

26. (r) Gr. *Præter hæc omnia: Chaos magnum*, Gr. *χάσμα*, *hiatus*, ſeu inane, non maximum intervallum: *Firmatum eſt*, decreto Dei non auferendum unquam. Legendum eſſe *chaſma* in vulgata, non *chaos*, ſuſpicatur Maldonatus.

31. (ſ) Certior eſt Scripturæ & Eccleſiæ auctoritas quovis oculato teſte: mortuo reſurgenti non credet, qui Chriſto non credit.

CAPUT XVII. 1. (a) Matth. 18. *Neceſſe eſt*, poſita hominum malitia impoſſibile eſt ut non ſuperveniant ſalutis impedimenta. Fieri non poteſt, quin herbæ inutiles naſcantur inter ſegetes: eæ tamen, quantum fieri poteſt, ſunt evellendæ.

2. (b) Frequens tum fuiſſe ſupplicium in Palæſtina, ait Mariana.

3. (c) Cum agnoſcit culpam & veniam petit: Idque

4. Et ſi ſepties in die peccaverit in te, & ſepties in die converſus fuerit ad te, dicens: Pœnitet me: dimitte illi.

5. Et dixerunt Apoſtoli Domino: Adauge nobis fidem (d).

*Matt. 17. 19. 6. * Dixit autem Dominus: Si habueritis fidem ſicut granum ſinapis, diceretis huic arbori moro: Eradicare, & transplantare in mare: & obediet vobis.

7. Quis autem veſtrûm habens ſervum arantem, aut paſcentem, qui regreſſo de agro dicat illi: Statim tranſi, recumbe:

8. Et non dicat ei: Para quod cœnem, & præcinge te, & miniſtra mihi donec manducem, & bibam: & poſt hæc tu manducabis, & bibes?

9. Numquid gratiam habet ſervo illi, quia fecit quæ ei imperaverat?

10. Non puto. Sic & vos, cùm feceritis omnia quæ præcepta ſunt vobis, dicite: Servi inutiles (e) ſumus: quod debuimus facere: fecimus.

11. Et factum eſt, dum iret in Jeruſalem, tranſibat per mediam Samariam & Galilæam.

12. Et cùm ingrederetur quoddam caſtellum, occurrerunt ei decem viri leproſi, qui ſteterunt à longè:

13. Et levaverunt vocem, dicentes: Jeſu præceptor, miſerere noſtri.

*Lev. 14. 2. 14. Quos ut vidit, dixit: * Ite, oſtendite vos ſacerdotibus (f). Et factum eſt, dum irent, mundati ſunt.

15. Unus autem ex illis, ut vidit quia mundatus eſt, regreſſus eſt, cum magna voce magnificans Deum.

16. Et cecidit in faciem ante pedes ejus, gratias agens: & hic erat Samaritanus.

17. Reſpondens autem Jeſus, dixit: Nonne decem mundati ſunt? & novem ubi ſunt?

18. Non eſt inventus qui rediret, & daret gloriam Deo, niſi hic alienigena.

19. Et ait illi: Surge, vade: quia fides tua te ſalvum (g) fecit.

20. Interrogatus autem à Phariſæis: Quando venit regnum (h) Dei? reſpondens eis, dixit: Non venit regnum Dei cum obſervatione:

21. Neque dicent (i): Ecce hic, aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos eſt.

22. Et ait diſcipulis ſuis: Venient dies quando deſideretis videre unum diem Filii hominis, & non videbitis.

23. * Et dicent vobis: Ecce hic, & ecce illic. Nolite ire, neque ſectemini: *Matt. 24. 23. Marc. 13. 21.

24. Nam ſicut fulgur (k) coruſcans de ſub cœlo, in ea quæ ſub cœlo ſunt, fulget: ita erit Filius hominis in die ſua.

25. Primùm autem oportet illum multa pati, & reprobari à generatione hac.

26. * Et ſicut factum eſt in diebus Noe, ita erit & in diebus Filii hominis. *Gen. 7. 7. Matth. 24. 37.

27. Edebant, & bibebant: uxores ducebant, & dabantur ad nuptias, uſque in diem, qua intravit Noe in arcam: & venit diluvium, & perdidit omnes.

28. * Similiter ſicut factum eſt in diebus Lot: Edebant, & bibebant: emebant, & vendebant: plantabant, & ædificabant: * Gen. 19. 25.

29. Qua die autem exiit Lot à Sodomis, pluit ignem, & ſulphur de cœlo, & omnes perdidit:

30. Secundùm hæc erit qua die Filius hominis revelabitur.

31. In illa hora, qui fuerit in tecto (l), & vaſa ejus in domo, ne deſcendat tollere illa: & qui in agro, ſimiliter non redeat retrò.

32. Memores eſtote uxoris Lot.

33. Qui-

faciendum juxta prudentiæ, & fraternæ correctionis leges. *Increpa illum*, admone: Ambr. *Plus enim proficit amica correptio, quam accuſatio turbulenta; illa pudorem incutit, hæc indignationem movet ..... infirmus enim cuſtos diuturnæ bonitatis eſt timor: pudor autem bonus magiſter officii. Qui enim metuit, reprimitur, non emendatur; quem pudet facere in naturam vertit .... Pulchrè autem poſuit, ſi peccaverit in te: non enim æqua conditio in Deum hominemque peccare.*

5. (d) Cum fiducia conjunctam: id jam erat magnæ fidei, petere à Chriſto, ut fidem perficeret in eorum cordibus, quod ſolus Deus præſtare poteſt.

10. (e) Deo quippè nemo utilis eſſe poteſt, per Dei gratiam ſervi boni & fideles ſumus, ſed ex nobis prorſus inutiles. Neque hinc ſequitur juſtorum actiones omnes eſſe peccata: alioqui non dicerent, *Quod debuimus facere, fecimus*; ac ſi præcepta divina ſervari nequeunt, non diceret Dominus, *Cum feceritis omnia quæ præcepi vobis*. Et alibi eum qui talenta Domini utiliter expenderat, non ſic alloqueretur: *Euge ſerve bone*, &c. *Quod debuimus facere, fecimus*: non propterea nobis obſtrictus eſt Deus, uti nec herus ſervo, qui quod debuit facere, id fecit: ſed nos tamen remunerat Deus, qui vitam æternam nobis promiſit.

14. (f) Uni ex ſacerdotibus. Qui reverſus eſt, Samaritanus erat, ſed conjunctus cum aliis novem: nec fortè omnes Samaritani erant ſchiſmatici.

19. (g) A lepra liberavit; fidem aliorum non condemnat, ſed ingrati animi labem.

20. (h) Fortè irridendi animo interrogabant Phariſæi, quòd Chriſtus frequenter appropinquare regnum Dei diceret: vel regnum Dei ponitur, pro Meſſia, ſeu rege venturo. *Cum obſervatione*, cum pompa mundana & oſtentatione: ut in regibus ſolet; neque cum iis ſignis, quæ expectatis. Subinde docet regnum ſuum longè diverſum eſſe à terrenis, neque id temporibus ſubjici.

21. (i) Nec poterunt homines verè dicere, ecce in hoc, vel in illo loco regnat Meſſias. *Ecce enim regnum Dei intra vos eſt*; jam præſens adeſt: in medio veſtri, vel intra vos id verſatur. Tum venturum tempus prædicit diſcipulis, quo apoſtaſia graſſante diem unum à perſecutione vacuum videre cupient, cùm Pſeudoprophetæ ubique erunt.

24. (k) Græcè: ex una cœli regione coruſcans fulget uſque in alteram: *Ita erit Filius hominis in die ſuo*, in noviſſimo die, cùm ad judicandum venerit.

31. (l) Ne cujuſquam rei amore teneamur, nos admonet. An fortè de excidio urbis loquitur Chriſtus?

Digitized by Google

*Matt. 10. 39. Mar. 8. 35. Sup. 9. 24. Joann. 12. 25. 33. * Quicumque quæſierit animam ſuam ſalvam facere, perdet illam: & quicumque perdiderit illam, vivificabit eam.

*Matt. 24. 40. 34. Dico vobis: * In illa nocte erunt duo in lecto (m) uno: unus aſſumetur, & alter relinquetur:

35. Duæ erunt molentes in unum: una aſſumetur, & altera relinquetur: duo in agro: unus aſſumetur, & alter relinquetur.

36. Reſpondentes dicunt illi: Ubi Domine?

37. Qui dixit illis: Ubicumque fuerit corpus (n), illuc congregabuntur & aquilæ.

CAPUT XVIII.

Orationis aſſiduitas exemplo judicis, & viduæ importunæ adſtruitur; de Publicano & Phariſæo parabola; divitiarum periculum; prædicit paſſionem ſuam; cæcum illuminat.

Eccli. 18. 22. 1. Theſſ. 5. 17. 1. DIcebat autem & parabolam ad illos, quoniam oportet ſemper orare (a) & non deficere:

2. Dicens: Judex quidam erat in quadam civitate, qui Deum non timebat, & hominem non reverebatur.

3. Vidua autem quædam erat in civitate illa, & veniebat ad eum, dicens: Vindica (b) me de adverſario meo.

4. Et nolebat per multum tempus. Poſt hæc autem dixit intra ſe: Etſi Deum non timeo, nec hominem revereor.

5. Tamen quia moleſta eſt mihi hæc vidua, vindicabo illam: ne in noviſſimo (c) veniens ſugillet me.

6. Ait autem Dominus: Audite quid judex iniquitatis dicit:

7. Deus autem non faciet vindictam electorum ſuorum clamantium ad ſe die ac nocte, & patientiam (d) habebit in illis?

8. Dico vobis, quia citò faciet vindictam (e) illorum. Veruntamen Filius hominis veniens, putas, inveniet fidem in terra?

9. Dixit autem & ad quoſdam (f), qui in ſe confidebant tamquam juſti, & aſpernabantur cæteros, parabolam iſtam:

10. Duo homines aſcenderunt in templum ut orarent: unus Phariſæus, & alter Publicanus.

11. Phariſæus ſtans, hæc apud ſe orabar (g): Deus, gratias ago tibi, quia non ſum ſicut cæteri hominum: raptores, injuſti, adulteri: velut etiam hic Publicanus.

12. Jejuno bis in ſabbato: decimas do omnium, quæ poſſideo.

13. Et Publicanus à longè ſtans, nolebat nec oculos ad cœlum levare, ſed percutiebat pectus ſuum, dicens: Deus propitius eſto mihi peccatori.

14. Dico vobis, deſcendit (h) hic juſtificatus in domum ſuam ab illo: * quia omnis qui ſe exaltat, humiliabitur: & qui ſe humiliat, exaltabitur. *Matt. 23. 12. Sup. 14. 11.

15. * Afferebant autem ad illum & infantes, ut eos tangeret. Quod cùm viderent diſcipuli, increpabant illos. *Matt. 19. 13. Marc. 10. 13.

16. Jeſus autem convocans illos, dixit: Sinite pueros venire ad me, & nolite vetare eos: talium eſt enim regnum Dei.

17. Amen

34. & 36. (m) Matth. *In agro*, utrumque Chriſtus dixit: *Ubi Domine*, quò Domine aſſumentur? regnum humanum fingebant animæ.

37. (n) Qua de re diximus Matth. cap. 24. ſed tamen ubi Matthæus ponit πτῶμα, *cadaver*, Lucas habet σῶμα, corpus. Ambr. *Eſt etiam corpus, de quo dictum eſt; Caro mea verè eſt cibus, & ſanguis meus verè eſt potus. Verè aquilæ ſunt, quæ alis circumvolant ſpiritalibus ... Eſt etiam corpus Eccleſia, in qua per baptiſmi gratiam renovamur.*

CAPUT XVIII. 1. (a) Quæ parabola eò ſpectabat, ut doceret perſeverandum eſſe in oratione, *Et non deficere*: Gr. Non tædio affici, aut animum deſpondere ob dilationem rei quam petimus. Vox illa *ſemper*, non ſignificat temporis continuationem, uti Euchitis viſum eſt, ab oratione ſic dictis, quòd perpetuam orationem & ſine ulla intermiſſione faciendam pertenderent. Sed perſeverantiam & conſtantiam in orando poſtulat: cùm impoſſibile ſit perpetuò ſic vacare orationi, ut nullo temporis ſpatio intermittatur. Auguſt. Hæreſi 54. quæ eſt Euchitarum, de hoc Domini præcepto, & de Apoſtoli loco 1. Theſſal. 5. *Sine intermiſſione orantes*, diſſerens: *Sic*, inquit, *ſaniſſimè accipitur, ut nullo die interponantur certa tempora orandi*. Idem Epiſt. 121. cap. 9. illi dum orationem intelligit perpetuum deſiderium rerum cœleſtium, quod certis temporum intervallis vocali etiam oratione ad Deum explicatur.

3. (b) Jus meum tueatur adverſùs eum, qui judicio mecum certat.

5. (c) Ne tandem: Gr. *In finem*, perpetuò: *ſugillet me*; obtundat, tædio afficiat, probris oneret. Vox enim Græca ὑπωπιάζῃ, faciem pugnis tundere ſignificat: ne in furorem verſa manibus & unguibus involet in faciem meam.

7. (d) Eraſmus vertit è Græco, *etiam cùm patiens fuerit in illis*, quantumcumque diſtulerit vindictam, tamen aliquando vindicabit: nam participium in Græco textu ut futurum rectè accipitur.

8. (e) Poſſunt electi petere à Deo ultionem impiorum, ut emendentur, aut poteſtas nocendi iis eripiatur; vel poſita eorum impœnitentia: ut Apoc. 6. *Vindica ſanguinem noſtrum*, veniens in ſecundo adventu, uti ex præcedentibus liquet. *Inveniet fidem*, conſtantem & charitate firmatam, ut Matth. 24. *Refrigeſcet charitas multorum*: non quòd deficiat prorſus fides, ſed quia erit admodum rara, & paucos inveniet, in quibus ſit perfecta fides.

9. (f) De quibuſdam, *Qui in ſe confidebant*: ut prior parabola perſeverantiam, ſic iſta humilitatem in oratione exigit: ex Græco: Qui ſibi ipſis perſuaſerant ſe juſtos eſſe. Seu hiſtoria ſit, ſeu parabola, quæ pro exemplo ad alios homines accommodari poteſt.

11. & 12. (g) Oratione generatim accepta, ut gratiarum actionem, & ſublatum in Deum animum comprehendit. *Sabbato*, Qualibet hebdomada: *Decimas do*, dare conſuevi.

14. (h) Poſt orationem in templo factam: *Juſtificatus ab illo*, præ illo, plus quàm Phariſæus.

17. Amen dico vobis: Quicumque non acceperit regnum Dei ſicut puer (i), non intrabit in illud.

* Matth. 19. 16. 18. * Et interrogavit eum quidam princeps, dicens: Magiſter bone, quid faciens vitam æternam poſſidebo?

19. Dixit autem ei Jeſus: Quid me dicis bonum? nemo bonus niſi ſolus Deus.

* Exod. 20. 13. 20. Mandata noſti: * Non occides: Non mœchaberis: Non furtum facies: Non falſum teſtimonium dices: Honora patrem tuum, & matrem.

21. Qui ait: Hæc omnia cuſtodivi à juventute mea.

22. Quo audito, Jeſus ait ei: Adhuc unum tibi deeſt: omnia quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cœlo: & veni, ſequere (k) me.

23. His ille auditis, contriſtatus eſt: quia dives erat valdè.

24. Videns autem Jeſus illum triſtem factum, dixit: Quàm difficile, qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt!

25. Facilius eſt enim camelum per foramen acûs tranſire, quàm divitem intrare in regnum Dei.

26. Et dixerunt qui audiebant: Et quis poteſt ſalvus fieri?

27. Ait illis: Quæ impoſſibilia ſunt apud homines, poſſibilia ſunt apud Deum.

28. Ait autem Petrus: Ecce nos dimiſimus omnia, & ſecuti ſumus te.

29. Qui dixit eis: Amen dico vobis, nemo eſt, qui reliquit domum, aut parentes, aut fratres, aut uxorem, aut filios propter regnum Dei,

30. Et non recipiat multò plura in hoc tempore, & in ſæculo venturo vitam æternam.

* Matth. 20. 17. Marc. 10. 32. 31. * Aſſumpſit autem Jeſus duodecim, & ait illis: Ecce aſcendimus (l) Jeroſolymam, & conſummabuntur omnia, quæ ſcripta ſunt per prophetas de Filio hominis.

32. Tradetur enim gentibus, & illudetur, & flagellabitur, & conſpuetur:

33. Et poſtquam flagellaverint, occident eum, & tertia die reſurget.

34. Et ipſi nihil horum intellexerunt, & erat verbum iſtud abſconditum ab eis, & non intelligebant quæ dicebantur.

35. * Factum eſt autem, cùm appropinquaret Jericho (m) cæcus quidam ſedebat ſecùs viam, mendicans. * Matth. 20. 29. Marc. 10. 46.

36. Et cùm audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc eſſet.

37. Dixerunt autem ei, quòd Jeſus Nazarenus tranſiret.

38. Et clamavit, dicens: Jeſu fili David, miſerere mei.

39. Et qui præibant, increpabant eum ut taceret. Ipſe verò multò magis clamabat: Fili David, miſerere mei.

40. Stans autem Jeſus juſſit illum adduci ad ſe. Et cùm appropinquaſſet, interrogavit illum,

41. Dicens: Quid tibi vis faciam? At ille dixit: Domine, ut videam.

42. Et Jeſus dixit illi: Reſpice, fides tua te ſalvum fecit.

43. Et confeſtim vidit, & ſequebatur illum magnificans Deum. Et omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo.

CAPUT XIX.

Zachei hiſtoria: parabola decem mnarum. Jeſus ingreditur Jeroſolymam: deflet civitatis excidium: ingreſſus templum ejicit vendentes.

1. ET ingreſſus perambulabat Jericho.

2. Et ecce vir nomine Zachæus: & hic princeps (a) erat publicanorum, & ipſe dives:

3. Et quærebat videre Jeſum, quis eſſet: & non poterat præ turba, quia ſtatura puſillus erat.

4. Et præcurrens aſcendit in arborem ſycomorum (b) ut videret eum: quia inde erat tranſiturus.

5. Et cùm veniſſet ad locum, ſuſpiciens Jeſus vidit illum, & dixit ad eum: Zachæe,

17. & 18. (i) Ea ſimplicitate & docilitate, qua puer iſte. *Quidam princeps*, Vir primarius, magiſtratu inſignis, Matth. 19.

22. (k) Hæc ad perfectionem ducunt, mandata ſervare, omnia pro Deo relinquere, & paratum eſſe pro eo cuncta pati, quod eſt ſequi Chriſtum.

31. (l) Hæc dicta eſſe à Domino poſt feſtum tabernaculorum, cùm ultra Jordanem eſſet, admodum eſt probabile. Id verò prædixit Apoſtolis, ut eorum animos confirmaret, ſeque ultrò mortem pati oſtenderet.

35. (m) Ex quo id colligi poteſt, Chriſtum ex regione ultra Jordanem prope Bethabaram, ubi Joannes olim baptizabat, profectum, & Jordane tranſmiſſo appropinquaſſe Jericho. *Cæcus quidam ſedebat ſecus viam*: Id factum dicunt Matthæus cap. 20. & Marcus cap. 10 cùm Jeſus egrederetur; aut forte Chriſtus paulo poſt reverſus eſt in urbem & ingrediens cæcum ſanavit; vel denique alium ingrediens urbem, alium egrediens ſanavit; ac poſterior erat filius Timæi nomine *Bartimæus*, ex Marco cap. 10. nec mirum ſi Matthæus duorum meminerit. *Et ecce duo cæci*, Marcus unius tantùm, quem noverat, Matthæus duos commemorat, quorum unus viſum recuperavit, cùm Dominus ad urbem accederet, ex Luca; Marcus illius tantùm mentionem fecit, qui notior erat.

CAPUT XIX. 2. (a) Pluribus publicanis præfectus. Ambr. *Et ipſe dives: ut ſcias non omnes divites avaros, & diſcant divites, non in facultatibus crimen hærere, ſed in iis qui uti neſciunt facultatibus: nam divitiæ ut impedimenta improbis, ita bonis ſunt adjumenta virtutis.*

4. (b) In arborem moro ſimilem, quoad folia, & ficui, propter fructum: de qua Amos Propheta. Plinius

chæ, feſtinans deſcende: quia hodie in domo tua oportet me manere.

6. Et feſtinans deſcendit, & excepit illum gaudens.

7. Et cùm viderent omnes, murmurabant, dicentes quòd ad hominem peccatorem divertiſſet.

8. Stans autem Zachæus, dixit ad Dominum: Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus (c): & ſi quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum.

9. Ait Jeſus ad eum: Quia hodie ſalus domui huic facta eſt: eò quòd & ipſe filius ſit Abrahæ.

*Matth. 18. 11. 10. * Venit enim Filius hominis quærere, & ſalvum facere quod perierat.

11. Hæc illis audientibus adjiciens, dixit parabolam, eò quòd eſſet prope Jeruſalem: & quia exiſtimarent quòd confeſtim regnum Dei manifeſtaretur.

*Matt. 25. 14. 12. Dixit ergo: * Homo (d) quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere ſibi regnum, & reverti.

13. Vocatis autem decem ſervis ſuis, dedit eis decem mnas, & ait ad illos: Negotiamini dum venio.

14. Cives (e) autem ejus oderant eum: & miſerunt legationem poſt illum, dicentes: Nolumus hunc regnare ſuper nos.

15. Et factum eſt ut rediret accepto regno: & juſſit vocari ſervos, quibus dedit pecuniam, ut ſciret quantum quiſque negotiatus eſſet.

16. Venit autem primus dicens: Domine, mna tua decem mnas acquiſivit.

17. Et ait illi: Euge bone ſerve, quia in modico fuiſti fidelis, eris poteſtatem habens ſuper decem civitates.

18. Et alter venit, dicens: Domine, mna tua fecit quinque mnas.

19. Et huic ait: Et tu eſto ſuper quinque civitates.

20. Et alter venit, dicens: Domine, ecce mna tua, quam habui repoſitam (f) in ſudario.

21. Timui enim te, quia homo auſterus es: tollis quod non poſuiſti, & metis quod non ſeminaſti:

22. Dicit ei: De ore tuo te judico, ſerve nequam: ſciebas quòd ego homo auſterus (g) ſum, tollens quod non poſui, & metens quod non ſeminavi:

23. Et quare non dediſti pecuniam meam ad menſam, ut ego veniens cum uſuris (h) utique exegiſſem illam?

24. Et aſtantibus dixit: Auferte ab illo mnam, & date illi, qui decem mnas habet.

25. Et dixerunt ei: Domine, habet decem mnas.

26. * Dico autem vobis, quia omni habenti dabitur, & abundabit: ab eo autem qui non habet, & quod habet, auferetur ab eo. *Matt. 13. 12. & 25. 29. Mar. 4. 25. Sup. 8. 18.

27. Verumtamen inimicos meos illos, qui noluerunt me regnare ſuper ſe, adducite huc: & interficite ante me.

28. Et his dictis, præcedebat aſcendens Jeroſolymam.

29. Et factum eſt, * cùm appropinquaſſet ad Bethphage, & Bethaniam, ad montem qui vocatur Oliveti, miſit duos diſcipulos ſuos, *Matt. 21. 1. Marc. 11. 1.

30. Dicens: Ite in caſtellum, quod contra eſt: in quod introeuntes invenietis pullum aſinæ alligatum, cui nemo umquam hominum ſedit: ſolvite illum, & adducite.

31. Et ſi quis vos interrogaverit: Quare ſolvitis? ſic dicetis ei: Quia Dominus operam ejus deſiderat.

32. Abierunt autem qui miſſi erant: & invenerunt, ſicut dixit illis, ſtantem pullum.

33. Solventibus autem illis pullum, dixerunt domini ejus ad illos: Quid ſolvitis pullum?

34. At illi dixerunt: Quia Dominus eum neceſſarium habet.

35. * Et duxerunt illum ad Jeſum. Et jactan- *Joan. 12. 14.

ficum Ægyptiam vocat. Eadem vox ſignificat ficum fatuam, cum ſcribitur per ω, ſed ſcripta per ο, deſignat arborem moro ſimilem; ut docet Mariana.

8. (c) Dare conſtituit: *Et ſi quem defraudavi*: Gr. Si quid per calumniam eripui. *Reddo quadruplum*: Utrumque neceſſarium eſt iis qui per injuſtitiam aliena ceperunt, ut injuſtè ablata reſtituant, & ex ablatis detrimenta; atque ut peccata ſua eleemoſynis rediment: propoſitum fortè ſuum & affectum declarat Zachæus, non quòd antea id effecerit: *Et ſi quem defraudavi*; Ambr. *Alterum enim non ſat eſt, nec habet gratiam liberalitas, ſi injuria perſeverat, quia non ſpolia, ſed dona quæruntur.*

12. (d) Hæc parabola ut in multis ſimilis ſit parabolæ quæ Matth. 25. habetur, alio tamen & loco & tempore prolata fuit, & in multis differt ab illa parabola, quæ Matth. 25. dicta eſt Jeroſolymæ: hæc ante ingreſſum in urbem. *Mna* juxta quoſdam eſt libræ ſemiſſis, juxta alios 100. drachmas continet, libra verò 104.

14. (e) Judæi ejuſdem generis & tribus Chriſtum regem recuſarunt: *Non habemus regem niſi Cæſarem*; multas excitarunt adversùs Eccleſiam perſecutiones.

20. (f) Hoc dicunt qui amore otii, & laboris metu, ſibi ſolis vivere amant.

22. (g) Quaſi plura exigat Deus, quàm humana fert infirmitas.

23. (h) *Uſuras* vocat lucrum omne ſupra ſortem, ſive juſtum ex negotiatione, ſive injuſtum ex mutuo. Ambr. *Quare non dediſti pecuniam meam ad menſam? non noſtra, ſed ſua pecunia quærit uſuram.*

jactantes veſtimenta ſua ſupra pullum, impoſuerunt Jeſum.

36. Euntes autem illo, ſubſternebant veſtimenta ſua in via.

37. Et cùm appropinquaret jam ad deſcenſum Montis Oliveti, cœperunt omnes turbæ diſcipulorum gaudentes laudare Deum voce magna ſuper omnibus, quas viderant, virtutibus,

38. Dicentes: Benedictus, qui venit rex in nomine Domini, pax in cœlo (i), & gloria in excelſis.

39. Et quidam Phariſæorum de turbis, dixerunt ad illum: Magiſter, increpa diſcipulos tuos.

40. Quibus ipſe ait: Dico vobis, quia ſi hi tacuerint, lapides clamabunt (k).

41. Et ut appropinquavit, videns civitatem, flevit ſuper illam, dicens:

42. Quia ſi cognoviſſes & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi, nunc autem abſcondita ſunt ab oculis tuis.

43. Quia venient dies in te: & circumdabunt te inimici tui vallo, & circumdabunt te: & coanguſtabunt te undique:

44. Et ad terram proſternent te, &
*Matt. 24. 2. filios tuos, qui in te ſunt, * & non re-
Mar. 13. 2. linquent (l) in te lapidem ſuper lapi-
Infr. 21. 6. dem: eò quòd non cognoveris tempus
viſitationis tuæ.

*Matt. 21. 12. 45. * Et ingreſſus in templum, cœ-
Marc. 11. 15. pit ejicere vendentes in illo, & emen-
tes,

*Iſa. 56. 7. 46. Dicens illis: Scriptum eſt: *
Jer. 7. 11. Quia domus mea domus orationis eſt. Vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum.

47. Et erat docens quotidie in templo. Principes autem ſacerdotum, & Scribæ, & Principes plebis quærebant illum perdere:

48. Et non inveniebant quid facerent illi. Omnis enim populus ſuſpenſus erat, audiens illum.

CAPUT XX.

Idem eſt argumentum hujus capitis, quod capitis 21. Matthei à verſu 23. uſque ad finem, & apud Marcum, capite 11. & 12. de Baptiſmo Joannis, de vinea colonis, iiſque homicidis, de lapide angulari, de Deo & Cæſare, de reſurrectione mortuorum, de Chriſto Davidis filio & Domino.

1. ET factum eſt in una dierum, do- Matth. 21. 23.
cente illo populum in templo, & Marc. 11. 27.
evangelizante, convenerunt principes ſacerdotum, & Scribæ cum ſenioribus,

2. Et ajunt dicentes ad illum: Dic nobis, in qua poteſtate hæc facis? aut: Quis eſt, qui dedit tibi hanc poteſtatem?

3. Reſpondens autem Jeſus, dixit ad illos: Interrogabo vos & ego unum verbum. Reſpondete mihi:

4. Baptiſmus (a) Joannis de cœlo erat, an ex hominibus?

5. At illi cogitabant intra ſe, dicentes: Quia ſi dixerimus, De cœlo; dicet, Quare ergo non credidiſtis illi?

6. Si autem dixerimus, Ex hominibus; plebs univerſa lapidabit nos: certi (b) ſunt enim, Joannem prophetam eſſe.

7. Et reſponderunt ſe neſcire unde eſſet.

8. Et Jeſus ait illis: Neque ego dico vobis in qua poteſtate hæc facio.

9. Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc: * Homo plantavit vineam, *Iſa. 5. 1.
& locavit eam colonis, & ipſe peregrè Jer. 2. 21.
fuit multis temporibus. Matth. 21. 33.

10. Et in tempore miſit ad cultores ſer- Mar. 12. 1.
vum, ut de fructu vineæ darent illi. Qui cæſum dimiſerunt eum inanem.

11. Et addidit alterum ſervum mittere. Illi autem hunc quoque cædentes, & afficientes contumelia, dimiſerunt inanem.

12. Et addidit tertium mittere: qui & illum vulnerantes ejecerunt.

13. Dixit autem dominus vineæ: Quid faciam? mittam filium meum dilectum: forſitan, cùm hunc viderint, verebuntur.

14. Quem

38. (i) De cœlo ſit pax vobis: *Et gloria in excelſis*, glorificetur Deus, qui habitat in excelſis. Meſſiam potentem expectabant, & glorioſum regnum; expectationi ſuæ vota reſpondebant.

40. 42. & 43. (k) Hyperbolica locutio in proverbium uſitata. *Quia*, vox *quia*, videtur abundare, ô ſi ſcires. *Quæ ad pacem tibi*: quæ ad ſalutem tuam pertinent, hoc ipſo tempore. *In te*. Tibi, ſuper te: *Circumdabunt te inimici tui vallo*: tempore obſidionis ſub Tito: ita ut nemini pateat exitus: Joſephus L. 6. cap. 13. de bello Judaico.

44. 45. & 48. (l) Funditùs everteris, hyperbole: ſed civitas alio tranſlata eſt. *Cœpit ejicere*: Et hoc alio die factum narrat Marcus cap. 13. poſt ficum areſactam. *Deus templum ſuum non mercatoribus vult eſſe diverſorium, ſed domicilium ſanctitatis; nec vendibili religionis officio, ſed obſequio gratuito uſum miniſterii ſacerdotalis informat*; Ambr. *Suſpenſus*, ab ore ejus pendebat.

4. (a) Qua poteſtate id faceret Dominus, quæſtionem alia quæſtione ſolvit de baptiſmo Joannis propoſita, ex cujus ſolutione pendebat ſolutio quæſtionis ab iis propoſitæ. Si dixiſſet Chriſtus ſe hanc poteſtatem à Deo accepiſſe, ſtatim excepiſſent, id ipſum à Pſeudoprophetis dici ſolitum; ſi miracula protuliſſet, hæc diabolo adſcribebant. CAP. XX.

6. & 9. (b) Nam iis perſuaſum eſt Joannem habendum eſſe ut prophetam. *Vineam*: *Quid ergo illis faciet dominus vineæ?* Pulchrè interrogat, ut ſua ſe ipſi damnent ſententia .... *Agricola quippe Pater, vitis eſt Chriſtus, at verò nos palmites, qui niſi fructum feramus in Chriſto, cultoris æterni falce ſuccidemur*. Ambroſ.

Digitized by Google

14. Quem cùm vidiſſent coloni, cogitaverunt intra ſe, dicentes: Hic eſt hæres, occidamus (c) illum, ut noſtra fiat hæreditas.

15. Et ejectum illum extra vineam, occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineæ?

16. Veniet, & perdet colonos iſtos, & dabit vineam aliis. Quo audito, dixerunt illi: Abſit (d).

17. Ille autem aſpiciens eos, ait: Quid (e) eſt ergo hoc, quod ſcriptum eſt: * Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli? (* Pſ. 117. 22. Iſa. 28. 16. Matth. 21. 42. Act. 4. 11. Rom. 9. 33. 1. Pet. 2. 7.)

18. Omnis qui ceciderit ſuper illum lapidem, conquaſſabitur: ſuper quem autem ceciderit, comminuet illum.

19. Et quærebant principes ſacerdotum, & Scribæ mittere in illum manus in illa hora: & timuerunt populum: cognoverunt enim quòd ad ipſos dixerit ſimilitudinem hanc.

20. * Et obſervantes miſerunt inſidiatores, qui ſe juſtos ſimularent, ut caperent eum in ſermone, ut traderent illum principatui & poteſtati præſidis. (* Matth. 22. 15. Marc. 12. 13.)

21. Et interrogaverunt eum, dicentes: Magiſter, ſcimus quia rectè dicis, & doces: & non accipis perſonam, ſed viam Dei in veritate doces:

22. Licet nobis tributum dare Cæſari, an non?

23. Conſiderans autem dolum illorum, dixit ad eos: Quid me tentatis?

24. Oſtendite (f) mihi denarium. Cujus habet imaginem, & inſcriptionem? Reſpondentes dixerunt ei: Cæſaris.

25. Et ait illis: * Reddite ergo quæ ſunt Cæſaris, Cæſari: & quæ ſunt Dei, Deo. (* Rom. 13. 7.)

26. Et non potuerunt verbum ejus reprehendere coram plebe: & mirati in reſponſo ejus, tacuerunt.

27. * Acceſſerunt autem quidam Sadducæorum, qui negant eſſe reſurrectionem, & interrogaverunt eum, (* Matth. 22. 23. Marc. 12. 18.)

28. Dicentes: Magiſter, Moyſes ſcripſit nobis: * Si frater alicujus mortuus fuerit habens uxorem, & hic ſine liberis fuerit, ut accipiat eam frater ejus uxorem, & ſuſcitet ſemen fratri ſuo. (* Deut. 25. 5.)

29. Septem ergo fratres erant: & primus accepit uxorem, & mortuus eſt ſine filiis.

30. Et ſequens accepit illam, & ipſe mortuus eſt ſine filio.

31. Et tertius accepit illam. Similiter, & omnes ſeptem, & non reliquerunt ſemen, & mortui ſunt.

32. Noviſſimè omnium mortua eſt & mulier.

33. In reſurrectione ergo, cujus eorum erit uxor? ſiquidem ſeptem habuerunt eam uxorem.

34. Et ait illis Jeſus: Filii hujus ſæculi (g) nubunt, & traduntur ad nuptias.

35. Illi verò qui digni habebuntur ſæculo illo, & reſurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent uxores.

36. Neque enim ultrà mori poterunt: æquales enim Angelis ſunt, & filii ſunt Dei: cùm ſint filii reſurrectionis.

37. Quia verò reſurgant mortui, & Moyſes oſtendit ſecùs rubum, * ſicut dicit Dominum, Deum Abraham, & Deum Iſaac, & Deum Jacob. (* Exod. 3. 6.)

38. Deus autem non eſt mortuorum, ſed vivorum (h): omnes enim vivunt ei.

39. Reſpondentes autem quidam Scribarum, dixerunt ei: Magiſter, benè dixiſti.

40. Et ampliùs non audebant eum quidquam interrogare.

41. Dixit autem ad illos: Quomodo dicunt Chriſtum, filium eſſe David?

42. Et ipſe David dicit in libro Pſalmorum: * Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis, (* Pſ. 109. 1. Matth. 22. 44. Marc. 12. 36.)

43. Donec ponam inimicos tuos, ſcabellum pedum tuorum.

44. David ergo Dominum illum vocat: & quomodo filius ejus eſt?

45. Audiente autem omni populo, dixit diſcipulis ſuis:

46. At-

14. & 15. (c) Principes Judæorum aliquo modo cognoverunt, aut certè ſuſpicati ſunt Chriſtum eſſe Meſſiam, & hæredem regni populi Dei: ſed illud regnum terrenum eſſe, non ſpiritale; in animum ſuum induxerant. Cùm de Meſſia tam demiſsè ſentirent, non veriti ſunt eum occidere, ne mutato per eum rerum Judaicarum ſtatu ipſi honoribus & emolumentis ſuis exciderent. Unde quæſtionem de Chriſto, cujus filius eſſet, explicare non potuerunt, quòd ejus dignitatem ignorarent. *Ut noſtra fiat hæreditas:* ut nos ea bona tamquam noſtra poſſideamus: metuebant enim ne Jeſu ad regnum evecto ipſi è ſtatu ſuæ dignitatis & potentiæ dejicerentur. *Ejectum*, Chriſtus extra Jeruſalem paſſus eſt.

16. (d) Auditores una voce dixerunt, *Malos malè perdet*, & Dominus eorum reſponſum ſuo calculo comprobavit. Tum vel omnes, vel aliqui dixere. *Abſit:* Deus avertat, ut tantum ſcelus admittant. Quibus reſpondet Dominus aſpiciens eos, nempè ſacerdotes & Scribas, qui poſt triduum hoc ſceleris erant perpetraturi.

17. (e) Scelus illud quantumvis grave admiſſuri eſtis, & quod prædixit David, futurum eſt: *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes:* Vos quorum erat ædificare & inſtruere populum Dei, lapidem illum reprobaſtis, filium occidiſtis.

24. (f) Ambr. *Docet hoc loco Dominus, circumſpectos nos in reſpondendo adverſus hæreticos eſſe debere.*

34. (g) Qui mortalem hanc vitam agunt: his opponuntur filii reſurrectionis, qui cùm ſint immortales, nuptiis operam non dabunt: hos Deus ad vitam æternam ſuſcitat & gignit, dum vitæ ſuæ participes facit.

35. (h) Vivunt quoad animam, mortui quidem quoad corpus, Deo tamen vivunt, qui eos ſuſcitabit ad beatam vitam, & cui noſtra non pereunt corpora.

Digitized by Google

* Matt. 23. 6. Marc. 12. 38. ſup. 11. 43.

46. * Attendite à Scribis, qui volunt ambulare in ſtolis, & amant ſalutationes in foro, & primas cathedras in ſynagogis, & primos diſcubitus in conviviis:

47. Qui devorant domos viduarum, ſimulantes longam orationem. Hi accipient damnationem majorem.

CAPUT XXI.

Idem eſt argumentum, quod cap. 24. apud Matthæum, quod capitis 12. & 13. apud Marcum: excidium templi, quæque futura ſint extremi judicii ſigna.

Marc. 12. 41.

1. RESpiciens autem vidit eos, qui mittebant munera ſua in gazophylacium, divites.

2. Vidit autem & quamdam viduam pauperculam mittentem æra minuta duo.

3. Et dixit: Verè dico vobis, quia vidua hæc pauper, plus quàm (a) omnes miſit.

4. Nam omnes hi ex abundanti ſibi miſerunt in munera Dei: hæc autem ex eo quod deeſt illi, omnem victum ſuum, quem habuit, miſit.

5. Et quibuſdam dicentibus de templo, quòd bonis lapidibus & donis ornatum eſſet, dixit:

* Matt. 24. 2. Mar. 13. 2. ſup. 19. 44.

6. Hæc quæ videtis, * venient dies, in quibus non relinquetur lapis ſuper lapidem, qui non deſtruatur.

7. Interrogaverunt autem illum, dicentes: Præceptor, quando hæc erunt, & quod ſignum cùm fieri incipient (b)?

8. Qui dixit: Videte ne ſeducamini: multi enim venient in nomine meo, dicentes quia ego ſum (c), & tempus appropinquavit: nolite ergo ire poſt eos.

9. Cùm autem audieritis prælia (d), & ſeditiones, nolite terreri; oportet primùm hæc fieri, ſed nondum ſtatim finis.

10. Tunc dicebat illis: Surget gens contra gentem, & regnum adversùs regnum.

11. Et terræmotus magni erunt per loca, & peſtilentiæ, & fames, terroreſque de cœlo, & ſigna magna erunt.

12. Sed ante hæc omnia injicient vobis manus ſuas, & perſequentur, tradentes in ſynagogas, & cuſtodias, trahentes ad reges & præſides, propter nomen meum:

13. Continget autem vobis in teſtimonium (e).

14. Ponite ergo in cordibus veſtris, non præmeditari quemadmodum reſpondeatis.

15. Ego enim dabo vobis os & ſapientiam, cui non poterunt reſiſtere & contradicere omnes adverſarii veſtri.

16. Trademini autem à parentibus, & fratribus, & cognatis, & amicis, & morte afficient ex vobis:

17. Et eritis odio omnibus propter nomen meum:

18. Et capillus de capite veſtro non peribit.

19. In patientia veſtra poſſidebitis (f) animas veſtras.

20. * Cùm autem videritis circumdari (g) ab exercitu Jeruſalem, tunc ſcitote quia appropinquavit deſolatio ejus: * Dan. 9. 27. Matth. 24. 15. Marc. 13. 14.

21. Tunc qui in Judæa ſunt, fugiant ad montes: & qui in medio ejus, diſcedant: & qui in regionibus, non intrent in eam.

22. Quia dies ultionis hi ſunt, ut impleantur omnia, quæ ſcripta ſunt.

23. Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus: erit enim preſſura magna ſuper terram, & ira populo huic.

24. Et cadent in ore gladii: & captivi ducentur in omnes gentes, & Jeruſalem calcabitur à gentibus, donec impleantur tempora nationum (h).

25. * Et erunt ſigna (i) in ſole, & luna, * Iſai. 13. 10.

CAPUT XXI.

3. & 4. (a) Ratione habita ſuarum facultatum. *Ex eo quod deeſt illi*, Gr. *Ex penuria ſua*, ut vertit Eraſmus: ex eo quòd ipſi neceſſarium erat ad victum. Hinc major illius devotio. Notant Interpretes Chriſtum non improbaſſe oblationes, quarum pars in uſum ſacerdotum cedebat: etſi ſacerdotes Chriſtum ad necem quærerent, & oblationibus malè uterentur.

7. (b) Jam egreſſus erat Jeſus è templo ſub veſperam, & perrexerat in montem Oliveti; varias quæſtiones congerunt, ex Matth. Marco, & Luca, quas Chriſtus non disjunxit. De tempore, quo templum diruendum foret, nihil reſpondere voluit. De ſignis, quæ præcederent urbis everſionem, & de Eccleſiæ per Antichriſtum deſolatione, ſic agit, ut multa ſigna utrique deſolationi ſint communia: ex quibus illud primùm commemorat, fore ut multi ſeductores in fraudem illiciant fideles.

8. (c) Multi venient, qui ſibi adſcribent nomen Chriſti, aut Meſſiæ.

9. (d) Quatuor ante urbis excidium annis in Judæa cruenta aſſerunt bella, quæ in una tantùm provincia ſæviebant. Sed appropinquante ultionis die *ſurget gens contra gentem*.

13. & 15. (e) Fidei, & veſtri in me amoris, vel contra Judæos. *Sapientiam*, Os ſapiens.

19. (f) Salvabitis, lucrifacietis: nam Geneſ. 4. *Poſſedi hominem per Deum*.

20. (g) Matthæus, *Cum videritis abominationem deſolationis*, ſeu violationem templi à Zelotis factam. Utrumque dicit Dominus, & primò quidem illud quod refert Lucas, cùm circumdata eſt civitas à Ceſtio Gallo, quæ obſidio ſoluta eſt: ſed poſteà ſecuta eſt abominanda templi violatio. Fideles Judæi Pellam ultra Jordanem ſe receperunt, Euſeb. l. 3. cap. 5.

24. (h) Ad finem uſque mundi: numquam enim Judæi reſtituentur.

25. (i) Ab excidio Jeroſolymæ tranſit ad mundi excidium. Dies autem Domini, qui ſuperveniet, fortè comprehendit univerſum tempus, ex quo ſigna illa incipient, uſque ad judicium: quod comparatio de diebus Noe Matth. 24. efficit probabile. Chriſti diſcipuli una conjunxerant duos eventus admodùm diverſos, ci-

Digitized by Google

Ezech. 32. 7. Joel. 2. 10. & 3. 15. Matth. 24. 29. Marc. 13. 24. luna, & ſtellis, & in terris preſſura gentium præ confuſione ſonitus maris, & fluctuum:

26. Areſcentibus hominibus præ timore, & expectatione, quæ ſupervenient univerſo orbi: nam virtutes (k) cœlorum movebuntur:

27. Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum poteſtate magna, & majeſtate.

* Rom. 8. 23. 28. His autem fieri incipientibus, reſpicite, & levate capita veſtra: * quoniam appropinquat redemptio veſtra:

29. Et dixit illis ſimilitudinem: Videte ficulneam, & omnes arbores:

30. Cùm producunt (l) jam ex ſe fructum, ſcitis quoniam propè eſt æſtas.

31. Ita & vos cùm videritis hæc fieri, ſcitote quoniam propè eſt regnum Dei.

32. Amen dico vobis, quia non præteribit generatio (m) hæc, donec omnia fiant.

33. Cœlum & terra tranſibunt: verba autem mea non tranſibunt.

34. Attendite autem vobis, ne fortè graventur (n) corda veſtra in crapula, & ebrietate, & curis hujus vitæ: & ſuperveniat in vos repentina dies illa:

35. Tamquam laqueus enim ſuperveniet in omnes, qui ſedent ſuper faciem omnis terræ.

36. Vigilate itaque, omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere iſta omnia, quæ futura ſunt, & ſtare ante Filium hominis.

37. Erat autem diebus docens in templo: noctibus verò exiens, morabatur in monte, qui vocatur Oliveti.

38. Et omnis populus manicabat (o) ad eum in templo audire eum.

C A P U T XXII.

Idem argumentum quod Matthei cap. 26. & Marci 14. pactio Judæ cum Judæis: Cœna Paſchalis, Euchariſtia, oratio pro fide Petri; Chriſto agonia in horto, Judæ oſculum, negatio Petri, & ejus pœnitentia; Jeſus illuſus, & morte condemnatus.

1. APpropinquabat (a) autem dies feſtus Azymorum, qui dicitur Paſcha: Matth. 26. 2. Marc. 14. 1.

2. Et quærebant principes ſacerdotum, & Scribæ, quomodo Jeſum interficerent: timebant verò plebem.

3. * Intravit (b) autem ſatanas in Judam, qui cognominabatur Iſcariotes, unum de duodecim: * Matth. 26. 14. Marc. 14. 10.

4. Et abiit, & locutus eſt cum principibus ſacerdotum, & magiſtratibus, quemadmodum illum traderet eis.

5. Et gaviſi ſunt, & pacti ſunt pecuniam illi dare.

6. Et ſpopondit. Et quærebat opportunitatem ut traderet illum ſine turbis.

7. Venit autem dies Azymorum, in qua neceſſe erat occidi Paſcha.

8. Et

vitatis Jeruſalem, & mundi excidium, quòd tum falſò apud Judæos opinio obtineret, urbem ſanctam una cum terrarum orbe perituram: legem enim ſuam non deſituram niſi cum mundo perſuaſum habebant. Ac diſcipuli ipſi poſt adventum Spiritus Sancti hoc præjudicium tandem exuerunt. *Et ſigna erunt*: nempe poſt tempora nationum: nam gentes uſque ad id tempus ſemper intrabunt in Eccleſiam. *Et in terris*, Gr. *in terra*, quod nonnulli de Judæa interpretantur: cui ut aliis regionibus ſæpè in Scriptura commune terræ nomen tribuitur.

26. & 28. (k) Sidera. *Levate*, animos erigite.

30. & 31. (l) Gr. *Protrudunt*, gemmam ſcilicet, in qua fructus jam continetur. Vox illa, *fructum*, deeſt in Græco. *Propè*, Quod in primo adventu Chriſti incœpit.

32. (m) Si de excidio templi loquitur, generatio hæc ad eos qui tum vivebant, pertinet. Nam plerique ex his teſtes fuerunt hujus deſolationis: ſi de mundi extremo die verba faciat Dominus, per generationem hanc Judæorum gentem, quæ tum fidelis fiet, omninò intelligit.

34. (n) Gr. Ne aliquando deprimantur corda veſtra. *Et ſuperveniat*: Noverat Chriſtus non superventurum diem judicii iis, quos alloquebatur: ſed qualis quiſque in morte reperitur, talis in die judicii coram Deo ſiſtendus.

38. (o) Vox Græca ὤρθριζεν, ſignificat ante lucem ſurgere, manè ibat.

CAPUT XXII.

1. (a) Dies erat Mercurii, ſeu feria quarta, cumque paſſio Domini incœpit, cùm ſacerdotes in necem Chriſti conſpirarunt. Hinc fideles olim feriis 4. & 6. jejunabant, teſte Auguſt. Epiſt. 86.

3. (b) Quoties diabolus homini perſuadet grave aliquod peccatum, intrare in eum dicitur: Joannes cap. 13. ait poſt buccellam Satanam introiiſſe in Judam. Sed priùs jam introierat, quando pactus eſt cum ſacerdotum principibus, & poſteà, quando cum iis venit, ut eum traderet. Impellente igitur diabolo Chriſtus traditus eſt, ac myſterium illud divinæ ſapientiæ ignoravit diabolus, ex cap. 1. Cor. 2.

8. Et miſit Petrum & Joannem, dicens: Euntes parate nobis paſcha, ut manducemus.

9. At illi dixerunt: Ubi vis paremus?

10. Et dixit ad eos: Ecce introeuntibus vobis in civitatem, occurret vobis homo quidam amphoram aquæ portans: ſequimini eum in domum, in quam intrat,

11. Et dicetis patrifamilias domus: Dicit tibi Magiſter: Ubi eſt diverſorium, ubi paſcha cum diſcipulis meis manducem?

12. Et ipſe oſtendet vobis cœnaculum magnum ſtratum, & ibi parate.

13. Euntes autem, invenerunt ſicut dixit illis, & paraverunt paſcha.

*Matt. 26. 20. Marc. 14. 17. 14. * Et cùm facta eſſet hora, diſcubuit, & duodecim Apoſtoli cum eo.

15. Et ait illis: Deſiderio deſideravi (c) hoc paſcha manducare vobiſcum, antequam patiar.

16. Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur (d) in regno Dei.

17. Et accepto calice (e) gratias egit, & dixit: Accipite, & dividite inter vos.

18. Dico enim vobis quòd non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat.

*Matt. 26. 26. 19. * Et accepto pane gratias egit, & fregit, & dedit eis, dicens: Hoc eſt corpus meum, quod pro vobis datur: hoc facite (f) in meam commemorationem.

20. Similiter & calicem, poſtquam cœnavit, dicens: Hic eſt calix (g) novum teſtamentum in ſanguine meo, qui pro vobis fundetur.

21. * Verumtamen ecce manus (h) tradentis me, mecum eſt in menſa. *Matt. 26. 21. Marc. 14. 18.

22. Et quidem Filius hominis, * ſecundùm quod definitum eſt, vadit: verumtamen væ homini illi, per quem tradetur. Joan. 13. 21. *Pſ. 40. 9.

23. Et ipſi cœperunt quærere inter ſe, quis eſſet ex eis qui hoc facturus eſſet.

24. Facta eſt autem & contentio (i) inter eos, quis eorum videretur eſſe major.

25. Dixit autem eis: * Reges (k) gentium dominantur eorum: & qui poteſtatem habent ſuper eos, benefici vocantur. *Matt. 20. 25. Marc. 10. 42.

26. Vos (l) autem non ſic: ſed qui major eſt in vobis, fiat ſicut minor: & qui præceſſor eſt, ſicut miniſtrator.

27. Nam quis major eſt, qui recumbit? an qui miniſtrat? nonne qui recumbit? Ego autem in medio veſtrùm ſum, ſicut qui miniſtrat.

28. Vos autem eſtis, qui permanſiſtis mecum in tentationibus meis:

29. Et ego diſpono (m) vobis, ſicut diſpoſuit mihi Pater meus regnum,

30. Ut edatis (n), & bibatis ſuper menſam meam in regno meo: & ſedeatis ſuper thronos judicantes duodecim tribus Iſrael.

31. Ait

15. (c) Summoperè deſideravi *hoc Paſcha manducare vobiſcum*, agnum Paſchalem, hujus anni & diei, quo Euchariſtia erat inſtituenda. Manducare Paſcha in Scripturis de agno Paſchali ſemper intelligitur. Neque dici poteſt hoc vehemens Chriſti deſiderium impletum non fuiſſe. Primo enim die Azymorum hæc cœna fuit celebrata, cùmque Dominus ea verba protulit, jam cum Apoſtolis accumbebat. Atque ea fuit unanimis Sanctorum Patrum ſententia, Chriſtum Paſcha, ſeu agnum Paſchalem unà cum Apoſtolis ſuis manducaſſe: etſi hæc verba ad Euchariſtiam referri poſſunt ex parte, illud tamen dixit Apoſtolis, ut intelligere poſſent agni Paſchalis & aliarum rerum apparatum.

16. (d) Tum enim verè implebitur Paſcha, aut phaſe Domini, cùm ex hac vita in æternam felicitatem tranſlati à ſervitute peccati liberi omninò erimus, atque illud v. 29. implebitur: *Ego diſpono vobis*, &c.

17. (e) Auguſt. intelligit de ſacro calice: probabilius tamen videtur hæc verba pertinere ad finem cœnæ Paſchalis: alioqui ordinem inter duas Euchariſtiæ partes invertiſſet, & bis conſecrationem calicis narraſſet Lucas.

19. (f) Benedicens: conſecrans, offerens in ſacrificium, dat eis poteſtatem, & præcipit ut utantur ea poteſtate: ita Conc. Trid. Seſſ. 22. cap. 1. Benedictio illa ab eo facta eſt, ut novam & realem panis & vini mutationem efficeret: quemadmodum in deſerto præſtitit, cùm panes benedixit. *Hoc facite*, &c. In mei memoriam renovandam, in paſſionis meæ repræſentationem; quæ fides eſt Eccleſiæ, quæque ex Apoſtolo 1. Cor. 11. 24. à Chriſto accepta illi tradita eſt. Hæc verba ſuo modo pertinent ad fideles omnes, qui ſumere debent in memoriam Paſſionis Dominicæ, & unà cum ſacerdote offerre.

20. (g) Eadem ſunt verba Apoſtoli 1. Corint. 11. 25. quorum hic eſt ſenſus: Calix ſanguinis mei Novi Teſtamenti, ut in canone Miſſæ: Id quod hoc calice continetur, eſt ſanguis meus, quo Novum Teſtamentum confirmatur: Hic calix ob ſanguinem quem continet, eſt ſignaculum, quo novum ſancitur fœdus. *Qui pro vobis fundetur*: *Qui*, ad calicem refertur, ut ex ipſo textu liquet, quod pro vobis funditur: ut de corpore anteà dixit. *Quod pro vobis datur*. Quòd ſi calix pro Apoſtolis, imò ex Matthæi verbis, pro multis fundebatur in cœna, verus erat ſanguis in calice, & verum ſacrificium.

21. & 22. (h) Ergo Dominus de traditore locutus eſt poſt miniſtratam Euchariſtiam. Judas dum prodit, Judæi qui Chriſtum Pilato tradunt, Pilatus qui Dominum condemnat, hi omnes Dei conſilium exequuntur. *Secundùm quod definitum eſt, vadit*. Sponte ad mortem.

24. (i) Jam anteà illa inter eos de primatu orta erat contentio: nunc ex iis quæ apud Joannem, cap. 13. v. 31. mox ſe clarificandum à Deo fore, quæque in loco de morte ſua mox futura prædixit, regnum Chriſti in terris incœpturum putabant, diſceptatio iterùm exorta eſt, *Quis eorum videretur major?*

25. (k) Chriſtus Dominus quis eſſet regni ſui ſtatus, cùm in hac vita, tum in futura, iis expoſuit. *Benefici vocantur*, munifici: Titulos grandes ſibi vindicant. *Dominantur eorum*, pro *earum*: nam Græca vox ἔθνη, eſt neutrius generis.

26. (l) Poteſtas quam vobis dabo, exerceri non debet, ut civilis poteſtas. *Sicut minor*, Gr. *Sicut junior*. Voluit itaque inter ſuos diſcipulos, alios eſſe aliis majores, & primatum eſſe in Eccleſia, quod ſuo exemplo declarat. Non vetat alios eſſe dominos, alios ſubditos: ſed ambitionem condemnat.

29. (m) Æternam eis felicitatem promittit, & eorum animos ſpe erigit, ne deficiant. *Regnum*, Variis laboribus quæſitum. Vox Græca, paciſcor, fœdus facio, propriè ſignificat.

30. (n) Quæ omnia ſpiritali modo ſunt intelligenda: ut mihi ſitis proximi tanquam in regno meo.

31. Ait autem Dominus: Simon, Simon, ecce ſatanas expetivit (o) vos ut cribraret ſicut triticum:

32. Ego autem rogavi (p) pro te, ut non deficiat fides tua: & tu aliquando converſus confirma fratres tuos.

33. Qui dixit ei: Domine, tecum paratus ſum, & in carcerem, & in mortem ire.

*Matt. 26. 34. Marc. 14. 34. * At ille dixit: Dico tibi, Petre, non cantabit hodie gallus, donec ter abneges noſſe me. Et dixit eis:

*Matt. 10. 9. 35. * Quando miſi vos ſine ſacculo, & pera, & calceamentis, numquid aliquid defuit vobis?

36. At illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet ſacculum, tollat (q) ſimiliter & peram: & qui non habet, vendat tunicam ſuam, & emat gladium.

37. Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc quod ſcriptum eſt, oportet impleri (r) in me: * Et cum iniquis deputatus eſt. Etenim ea quæ ſunt de me, finem habent.

*Iſa. 53. 12.

38. At illi dixerunt: Domine, ecce duo gladii hic. At ille dixit eis: Satis eſt.

*Matt. 26. 36. Marc. 14. 32. Joan. 18. 1. 39. * Et egreſſus ibat ſecundùm conſuetudinem in Montem Olivarum. Secuti ſunt autem illum & diſcipuli.

40. Et cùm perveniſſet ad locum, dixit illis: Orate ne intretis in tentationem.

*Matt. 26. 39. Marc. 14. 35. 41. * Et ipſe avulſus eſt ab eis quantum jactus eſt lapidis: & poſitis genibus orabat,

42. Dicens, Pater, ſi vis, transfer (ſ) calicem iſtum à me: Verumtamen non mea voluntas, ſed tua fiat.

43. Apparuit autem illi Angelus (t) de cœlo, confortans eum. Et factus in agonia prolixiùs orabat.

44. Et factus eſt ſudor ejus, ſicut guttæ (u) ſanguinis decurrentis in terram.

45. Et cùm ſurrexiſſet ab oratione, & veniſſet ad diſcipulos ſuos, invenit eos dormientes præ triſtitia.

46. Et ait illis: Quid dormitis? ſurgite, orate, ne intretis in tentationem.

47. * Adhuc eo loquente, ecce turba: & qui vocabatur Judas, unus de duodecim, antecedebat eos: & appropinquavit Jeſu ut oſcularetur eum. *Matt. 26. 47. Marc. 14. 43. Joan. 18. 3.

48. Jeſus autem dixit illi: Juda, oſculo Filium hominis tradis?

49. Videntes autem hi, qui circa ipſum erant, quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, ſi percutimus in gladio?

50. Et percuſſit unus ex illis ſervum principis ſacerdotum, & amputavit auriculam ejus dexteram.

51. Reſpondens autem Jeſus, ait: Sinite (x) uſque huc. Et cùm tetigiſſet auriculam ejus, ſanavit eum.

52. Dixit autem Jeſus ad eos, qui venerant ad ſe, principes ſacerdotum, & magiſtratus templi, & ſeniores: Quaſi ad latronem exiſtis cum gladiis & fuſtibus?

53. Cùm quotidie vobiſcum fuerim in templo, non extendiſtis manus in me: ſed hæc eſt hora (y) veſtra, & poteſtas tenebrarum.

54. * Comprehendentes autem eum, duxerunt ad domum principis ſacerdotum: Petrus verò ſequebatur à longè. *Matt. 26. 57. Marc. 14. 53.

55. * Accenſo autem igne in medio atrii, & circumſedentibus illis, erat Petrus in medio eorum. Joan. 18. 24. *Matt. 26. 69. Marc. 14. 66.

56. Quem cùm vidiſſet ancilla quædam ſedentem ad lumen, & eum fuiſſet intuita, dixit: Et hic cum illo erat. Joan. 18. 25.

57. At ille negavit eum, dicens: Mulier, non novi illum.

58. Et

31. (o) Satanas popoſcit à Deo, & impetravit, ut vos tentationibus ſuis commoveret, ut agitatur in cribro triticum, quando ſeparatur à pulvere. Cogitas de Primatu, & inſtat animæ tuæ periculum. Locutio illa metaphorica occurrit cap. 9. Prophetæ Amos.

32. (p) Chriſtus rogavit pro omnibus, Joan. 17. ſed ſingulari quodam modo pro Petro, quia Petrus caput aliorum & firmamentum erat conſtituendus. Confirma fratres tuos, terrore nimio perculſos; imò & totam Eccleſiam, & coepiſcopos tuos: Ut non deficiat fides tua, ne omnino deficiat. Non enim diù defecit fides ejus, ſed ſtatim reſipuit. Confirma autem fratres tuos, non Apoſtolos tantum, ſed & fideles omnes.

36. (q) Secum auferat. Græcè tamen eſt, Tollet, vendet, ut erat quò abire voluerit. Non jubentis ſunt verba, ſed eorum ſolicitudo & anxietas vitæ conſervandæ cauſa indicatur. Et qui non habet, ſcilicet gladium: nam Chriſto capto, vitæ ſuæ timere cœperunt, ne ut ſeditioſi hominis ſocii ad mortem raperentur. Temporis imminentis periculum more Prophetarum, non ſolum verbis, ſed & rebus deſignat. Non enim jubet ut emant gladios, ſed veniſſe tempus, quò ſi humanis utendum eſſet præſidiis, arma paranda forent. Per ſacculum, ſeu marſupium, peram & gladium, iniquam temporum conditionem deſignat.

37. & 38. (r) Cauſam mutati temporis affert. Duo gladii, Duo ſint, an plures gladii, perinde eſt. Non enim fortè militares gladii erant, ſed ruſtici, quales ferè lanii ſecum ferunt. Cùm abrumpere volumus ſermonem eorum, qui non intelligunt quæ à nobis dicta ſunt, id ſolemus dicere, Satis eſt: nec intelligebant Apoſtoli, quid Chriſtus ſignificare vellet.

42. (ſ) Naturæ ipſius ſenſum & carnis innoxiæ, ut à morte tam acerba immunis fiat, Patri exponit.

43. (t) Sicut in ſe admiſit triſtitiam, ſic admiſit externam conſolationem è cœlo, quam inter homines reperire non poterat; neque ea tamen erat abſolutè neceſſaria, etiam ut homini. Nam ratio parti inferiori perfectè dominabatur. Et factus in agonia, in magno animi angore, ob appetitus ſentientis fugam, cui tamen voluntas rationalis planè dominabatur.

44. (u) Guttæ etiam mixtæ ſanguine, quæ tam copioſæ erant, ut quaſi grumi, Gr. θρόμβοι, viderentur.

51. (x) Huc uſque ſuffecerit: nolite ultrà progredi: Petrum alloquitur.

53. (y) Tempus adeſt, quo vobis permittitur facere quod libet.

58. Et poſt puſillum alius videns eum dixit: Et tu de illis es. Petrus verò ait: O homo non ſum.

* Joan. 18. 26. 59. * Et intervallo facto quaſi horæ unius, alius quidam affirmabat, dicens: Verè & hic cum illo erat: nam & Galilæus eſt.

60. Et ait Petrus: Homo, neſcio quid dicis. Et continuò adhuc illo loquente cantavit gallus.

61. Et converſus Dominus reſpexit Petrum. Et recordatus eſt Petrus verbi Domini, ſicut dixerat: * Quia priùs quàm gallus cantet, ter me negabis:

* Matt. 26. 34. Marc. 14. 30. Joann. 13. 38.

62. Et egreſſus foras Petrus flevit amarè.

63. Et viri, qui tenebant illum, illudebant ei, cædentes.

64. Et velaverunt eum, & percutiebant faciem ejus: & interrogabant eum, dicentes: Propheтiza, quis eſt, qui te percuſſit?

65. Et alia multa blaſphemantes dicebant in eum.

* Matt. 27. 1. Mar. 15. 1. Joann. 16. 28. 66. * Et ut factus eſt dies, convenerunt ſeniores plebis, & principes ſacerdotum, & Scribæ, & duxerunt illum in concilium ſuum, dicentes: Si tu es Chriſtus, dic nobis.

67. Et ait illis: Si vobis dixero, non credetis mihi:

68. Si autem & interrogavero, non reſpondebitis mihi, neque dimittetis.

69. Ex hoc autem erit Filius hominis ſedens à dextris virtutis Dei.

70. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es Filius Dei? Qui ait: Vos dicitis, quia ego ſum.

71. At illi dixerunt: Quid adhuc deſideramus teſtimonium? ipſi enim audivimus de ore ejus.

CAPUT XXIII.

Paſſionis ſeries continuata, mors Chriſti, quæque eam conſecuta ſunt prodigia enarrantur.

1. ET ſurgens omnis multitudo eorum, duxerunt illum ad Pilatum.

2. Cœperunt autem illum accuſare, dicentes: Hunc invenimus ſubvertentem gentem noſtram, * & prohibentem tributa dare Cæſari, & dicentem ſe Chriſtum regem eſſe.

* Matt. 22. 21. Marc. 12. 17.

3. * Pilatus autem interrogavit eum, dicens: Tu es rex Judæorum? At ille reſpondens ait: Tu dicis.

* Matth. 27. 11. Mar. 15. 2. Joann. 18. 33.

4. Ait autem Pilatus ad principes ſacerdotum, & turbas: Nihil invenio cauſæ in hoc homine.

5. At illi invaleſcebant, dicentes: Commovet populum, docens per univerſam Judæam, incipiens à Galilæa uſque huc.

6. Pilatus autem audiens Galilæam, interrogavit ſi homo Galilæus eſſet.

7. Et ut cognovit quòd de Herodis poteſtate eſſet, remiſit (a) eum ad Herodem, qui & ipſe Jeroſolymis erat illis diebus.

8. Herodes autem viſo Jeſu, gaviſus eſt valdè. Erat enim cupiens ex multo tempore videre eum, eò quòd audierat multa de eo, & ſpectabat ſignum aliquod videre ab eo fieri.

9. Interrogabat autem eum multis ſermonibus. At ipſe nihil illi reſpondebat (b).

10. Stabant autem principes ſacerdotum & Scribæ conſtanter (c) accuſantes eum.

11. Sprevit autem illum Herodes cum exercitu ſuo: & illuſit indutum veſte alba, & remiſit ad Pilatum.

12. Et facti ſunt amici Herodes & Pilatus in ipſa die: nam anteà inimici erant ad invicem.

13. Pilatus autem convocatis principibus

CAPUT XXIII. 7. (a) Fortè ut eum placaret, ac ſibi reconciliaret offenſum. Ob hanc cauſam fuerunt inimici, quòd anno 27. æræ communis Herodes ſcripſerit ad Tiberium, & rogaverit, ut juberet tolli clypeos deauratos, quos Pilatus intulerat; idque factum à Tiberio, qui juſſit ut clypei Cæſaream aſportarentur, & in Templo quod Auguſto dicaverat, collocarentur. Idque ægrè tulit Pilatus.

9. (b) Quòd Herodes nihil dignum reſponſione quæreret; ſigna tantùm & prodigia videre cupiebat, ut curioſitati ſuæ ſatisfaceret.

10. & 11. (c) Vehementer, acriter. *Cum exercitu.* Vox Græca [illegible], aliquando uſurpatur pro comitatu, ſeu ſatellitio, quo cingebatur: Syrus vertit, *Cum miniſtris ſuis. Et illuſit indutum veſte alba*: Græcè [illegible], id eſt, *ſplendida*, quam adhibuit, ut fatuus potiùs, quàm ut facinoroſus judicaretur.

bus ſacerdotum, & magiſtratibus, & plebe,

14. Dixit ad illos: Obtuliſtis mihi hunc hominem, quaſi avertentem populum, & ecce ego coram vobis interrogans, * nullam cauſam inveni in homine iſto ex his, in quibus eum accuſatis.

* Joan. 18. 38. & 19. 4.

15. Sed neque Herodes: nam remiſi vos ad illum, & ecce nihil dignum morte actum eſt ei.

16. Emendatum ergo illum dimittam.

17. Neceſſe autem habebat dimittere eis per diem feſtum, unum.

18. Exclamavit autem ſimul univerſa turba, dicens: Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbam,

19. Qui erat propter ſeditionem quamdam factam in civitate, & homicidium, miſſus in carcerem.

20. Iterùm autem Pilatus locutus eſt ad eos, volens dimittere Jeſum.

21. At illi ſucclamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum.

22. Ille autem tertiò dixit ad illos: * Quid enim mali fecit iſte? nullam cauſam mortis invenio in eo: corripiam ergo illum, & dimittam.

* Matt. 27. 23. Marc. 15. 14.

23. At illi inſtabant vocibus magnis poſtulantes ut crucifigeretur: & invaleſcebant voces eorum.

24. Et Pilatus adjudicavit fieri petitionem eorum.

25. Dimiſit autem illis eum, qui propter homicidium, & ſeditionem miſſus fuerat in carcerem, quem petebant: Jeſum verò tradidit voluntati eorum.

26. * Et cùm ducerent eum, apprehenderunt Simonem (d) quemdam Cyrenenſem, venientem de villa: & impoſuerunt illi crucem portare poſt Jeſum.

* Matt. 27. 32. Marc. 15. 21.

27. Sequebatur autem illum multa turba populi, & mulierum: quæ plangebant, & lamentabantur eum.

28. Converſus autem ad illas Jeſus, dixit: Filiæ Jeruſalem, nolite flere (e) ſuper me, ſed ſuper vos ipſas flete, & ſuper filios veſtros.

29. Quoniam ecce venient dies, in quibus dicent: Beatæ ſteriles, & ventres qui non genuerunt, & ubera quæ non lactaverunt.

30. Tunc incipient dicere montibus: * Cadite ſuper nos; & collibus: Operite nos.

* Iſa. 2. 19. Oſee 10. 8. Apoc. 6. 16.

31. Quia ſi in viridi (f) ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?

32. Ducebantur autem, & alii duo nequam cum eo, ut interficerentur.

33. * Et poſtquam venerunt in locum, qui vocatur Calvariæ, ibi crucifixerunt eum; & latrones, unum à dextris, & alterum à ſiniſtris.

* Matt. 27. 33. Marc. 15. 22. Joann. 19. 17.

34. Jeſus autem dicebat: Pater, dimitte illis: non enim ſciunt (g) quid faciunt. Dividentes verò veſtimenta ejus, miſerunt ſortes.

35. Et ſtabat populus ſpectans, & deridebant eum principes cum eis, dicentes: Alios ſalvos fecit, ſe ſalvum faciat, ſi hic eſt Chriſtus Dei electus.

36. Illudebant autem ei & milites accedentes, & acetum offerentes ei,

37. Et dicentes: Si tu es rex Judæorum, ſalvum te fac.

38. Erat autem & ſuperſcriptio ſcripta ſuper eum litteris Græcis, & Latinis, & Hebraicis: Hic eſt rex Judæorum.

39. Unus autem de his, qui pendebant, latronibus, blaſphemabat eum, dicens: Si tu es Chriſtus, ſalvum fac temetipſum, & nos.

40. Reſpondens autem alter increpabat eum, dicens: Neque tu times Deum, quòd in eadem damnatione (h) es.

41. Et nos quidem juſtè, nam digna factis recipimus: hic verò nihil mali geſſit.

42. Et dicebat ad Jeſum: Domine, memento (i) mei, cùm veneris in regnum tuum.

43. Et dixit illi Jeſus: Amen dico tibi: Hodie (k) mecum eris in paradiſo.

44. Erat autem ferè hora ſexta, & tenebræ factæ ſunt in univerſam terram uſque in horam nonam.

45. Et

26. (d) Joannes nullam faciens mentionem Simonis, ait, *Et bajulans ſibi crucem*: ſeu Jeſus præiret portans partem ſuperiorem crucis, & manibus tolleret; ſeu potiùs cùm Jeſus præ debilitate ferre onus non poſſet, milites impoſuerunt crucem humeris Simonis: ſic enim facile eſt conciliare alios Evangeliſtas cum Joanne.

28. (e) Non eas reprehendit, quòd flerent, ſed eas admonet fletum illum proficiſci ex ignorantia cauſæ cur pateretur. Atque hic eſt verborum ſenſus: Non tam ſuper me, quam ſuper vos flete: nam tertio die ad ſummam gloriam reſurrecturus erat, & graviſſima populo Judaico imminebant mala.

31. (f) Per lignum viride, quod nec debet excidi, nec comburi, juſtus deſignatur, & per aridum lignum, impius. Unde Ezechiel. 20. 47. *Succendam in te ignem & comburam in te omne lignum viride, & omne lignum aridum*; quod cap. 21. 3. exponit, *Occidam*, inquit, *juſtum & impium*.

34. (g) Non excuſat eos, ſed magnam eorum miſeriam declarat, ob quam magna iis opus ſit miſericordia, his in primis qui utcumque ſciebant ex Prophetiis eum eſſe Chriſtum, ſi tamen neſciebant quid facerent; magnitudinem ſui ſceleris ignorabant, & laborabant eo errore judicii, qui ineſt omni peccato.

40. (h) Morti proximus: *Quod in eadem damnatione es*; Græc. *Judicio*; eodem ſupplicio condamnatus.

42. (i) Miranda confeſſio latronis, qui tam inſigne Chriſto teſtimonium perhibuit, cùm extrema afficiebatur ignominia. Ambroſ. Serm. in feria quarta ſacræ hebdomadæ: *Hæc perfecta fides eſt Chriſtum in Cruce Deum, non reum credere.*

43. (k) Eris ſecundùm animam beatus, in loco quie-

45. Et obſcuratus eſt ſol: & velum templi ſciſſum eſt medium.

46. Et clamans voce magna Jeſus ait:
* Pſ. 30.6. * Pater, in manus tuas commendo ſpiritum meum. Et hæc dicens, expiravit.

47. Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum, dicens: Verè hic homo juſtus erat.

48. Et omnis turba eorum, qui ſimul aderant ad ſpectaculum iſtud, & videbant quæ fiebant, percutientes pectora ſua revertebantur.

49. Stabant autem omnes noti ejus à longè, & mulieres, quæ ſecutæ eum erant à Galilæa, hæc videntes.

* Matt. 27. 57. 50. * Et ecce vir nomine Joſeph, qui erat decurio, vir bonus & juſtus:
Marc. 15. 43. 51. Hic non conſenſerat conſilio, & actibus eorum, ab Arimathæa civitate Ju-
Joann. 19. 38. dææ, qui expectabat & ipſe regnum Dei.

52. Hic acceſſit ad Pilatum, & petiit corpus Jeſu:

53. Et depoſitum involvit ſindone, & poſuit eum in monumento exciſo, in quo nondum quiſquam poſitus fuerat.

54. Et Dies erat paraſceves, & ſabbatum illuceſcebat.

55. Subſecutæ autem mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum, & quemadmodum poſitum erat corpus ejus.

56. Et revertentes paraverunt aromata, & unguenta: & ſabbato quidem ſiluerunt (l) ſecundùm mandatum.

CAPUT XXIV.

Reſurrectionis Chriſti circumſtantiæ, & variæ illius apparitiones.

Matth. 28. 1. 1. UNa (a) autem ſabbati valdè dilu-
culò venerunt ad monumentum,
Mar. 16. 2. Joan. 20. 1. portantes, quæ paraverant, aromata:

2. Et invenerunt lapidem revolutum à monumento.

3. Et ingreſſæ non invenerunt corpus Domini Jeſu.

4. Et factum eſt, dum mente conſternatæ eſſent de iſto, ecce duo viri ſteterunt (b) ſecùs illas in veſte fulgenti.

5. Cùm timerent autem, & declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas: Quid quæritis viventem cum mortuis?

6. Non eſt hìc, ſed ſurrexit: recordamini qualiter locutus eſt vobis, cùm adhuc in Galilæa eſſet,

7. Dicens: * Quia oportet Filium ho- * Matt. 16. 21. & 17. 21.
minis tradi in manus hominum peccato-
rum, & crucifigi, & die tertia reſurgere. Mar. 8. 31. & 9. 30.
8. Et recordatæ ſunt verborum ejus. Sup. 9. 22.

9. Et regreſſæ à monumento nuntiaverunt (c) hæc omnia illis undecim, & cæteris omnibus.

10. Erat autem Maria Magdalene, & Joanna, & Maria Jacobi, & cæteræ, quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apoſtolos hæc.

11. Et viſa ſunt ante illos, ſicut deliramentum, verba iſta: & non crediderunt illis.

12. Petrus autem ſurgens cucurrit (d) ad monumentum: & procumbens vidit linteamina ſola poſita, & abiit ſecum mirans quod factum fuerat.

13. * Et ecce duo ex illis ibant ipſa die * Marc. 16. 12.
in caſtellum (e), quod erat in ſpatio ſtadiorum ſexaginta ab Jeruſalem, nomine Emmaus.

14. Et ipſi loquebantur ad invicem de his omnibus, quæ acciderant.

15. Et factum eſt, dum fabularentur, & ſecum quærerent; & ipſe Jeſus appropinquans ibat cum illis:

16. Oculi autem illorum tenebantur ne eum agnoſcerent.

17. Et ait ad illos: Qui ſunt hi ſermones, quos confertis ad invicem ambulantes, & eſtis triſtes?

18. Et reſpondens unus, cui nomen Cleophas, dixit ei: Tu ſolus peregrinus es in Jeruſalem, & non cognoviſti quæ facta ſunt in illa his diebus?

19. Quibus ille dixit: Quæ: Et dixerunt: De Jeſu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere & ſermone, coram Deo, & omni populo.

20. Et

tiæ & pacis, ubi ſunt animæ juſtorum poſt hanc vitam; nam ibi eſt Paradiſus, ubi felicitatis ſtatus. Chriſtus ad inferos deſcendens limbum Patrum vertit in Paradiſum, quia felicitatem iis attulit.

56. (l) *Quieverunt*, ut vertit Eraſmus. *Secundùm mandatum*, legis ſcilicet, quæ omnibus id prohibet. Unde nihil paraverunt ea aromatibus, quæ emerant. Quamquam opera quæ faciebant piæ mulieres, non erant ſervilia, nec per legem prohibita, ſervaverunt mandatum ſecundùm conſuetudinem & traditionem Judæorum, qui ſabbatum colebant arctiùs, quàm lex ipſa præciperet. Sic noluerunt ingredi prætorium, ne contaminarentur; quaſi immundi eſſent, ſi domum Gentilis intrarent, quod lege non prohibetur.

CAPUT XXIV.

1. (a) Prima die hebdomadæ, qui eſt dies Dominica.

4. (b) Joannes ſediſſe eos ait: ſed vox Græca ἐπέστησαν, propriè ſupervenire ſignificat.

9. (c) Non ſimul hæc nuntiata ſunt; nam primò quidem nuntiatum fuit corpus Chriſti ſublatum fuiſſe; deinde Magdalena nuntiavit ſe Dominum vidiſſe; poſt primum nuntium videtur Petrus & Joannes cucurriſſe: ſingula expoſita ſunt ad cap. 28. Matthæi.

12. (d) Unà cum Joanne. *Linteamina*, quibus corpus Chriſti fuerat involutum.

13. (e) Vicus ille ab Adriano poſteà in celebrem urbem mutatus Nicopolis dictus eſt, ac ſeptem milliaribus Jeroſolyma diſtabat. Dicta eſt Nicopolis in monumentum devictæ à Romanis Judææ.

Digitized by Google

20. Et quomodo eum tradiderunt ſummi ſacerdotes & principes noſtri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum.

21. Nos autem ſperabamus quia ipſe eſſet redempturus Iſrael: & nunc ſuper hæc omnia, tertia dies eſt hodie quòd hæc facta ſunt.

22. Sed & mulieres quædam ex noſtris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum.

23. Et, non invento corpore ejus, venerunt, dicentes ſe etiam viſionem Angelorum vidiſſe, qui dicunt eum vivere.

24. Et abierunt quidam ex noſtris ad monumentum: & ita invenerunt ſicut mulieres dixerunt, ipſum verò non invenerunt.

25. Et ipſe dixit ad eos: O ſtulti, & tardi corde ad credendum in omnibus, quæ locuti ſunt Prophetæ!

26. Nonne hæc oportuit pati (f) Chriſtum, & ita intrare in gloriam ſuam?

27. Et incipiens à Moyſe, & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus ſcripturis, quæ de ipſo erant.

28. Et appropinquaverunt caſtello quò ibant: & ipſe ſe finxit (g) longiùs ire.

29. Et coegerunt illum dicentes: Mane nobiſcum, quoniam adveſperaſcit, & inclinata eſt jam dies. Et intravit cum illis.

30. Et factum eſt, dum recumberet cum eis, accepit panem, & benedixit, ac fregit, & porrigebat illis.

31. Et aperti ſunt oculi eorum, & cognoverunt eum: & ipſe evanuit ex oculis eorum.

32. Et dixerunt ad invicem: Nonne cor noſtrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, & aperiret nobis Scripturas?

33. Et ſurgentes eadem hora regreſſi ſunt in Jeruſalem: & invenerunt congregatos undecim, & eos qui cum illis erant,

34. Dicentes: Quòd ſurrexit Dominus verè, & apparuit Simoni.

35. Et ipſi narrabant quæ geſta erant in via: & quomodo cognoverunt eum in fractione panis (h).

36. * Dum autem hæc loquuntur, ſte- * Marc. 16.
tit Jeſus in medio eorum, & dicit eis: 14.
Pax vobis: ego ſum, nolite timere. Joan. 20. 19.

37. Conturbati verò, & conterriti, exiſtimabant ſe ſpiritum videre.

38. Et dixit eis: Quid turbati eſtis, & cogitationes aſcendunt in corda veſtra?

39. Videte manus meas, & pedes, quia ego ipſe ſum: palpate, & videte: quia ſpiritus carnem, & oſſa non habet, ſicut me videtis habere.

40. Et cùm hoc dixiſſet, oſtendit eis manus, & pedes.

41. Adhuc autem illis non credentibus, & mirantibus præ gaudio, dixit: Habetis hìc aliquid, quod manducetur?

42. At illi obtulerunt ei partem piſcis aſſi, & favum mellis.

43. Et cùm manducaſſet (i) coram eis: ſumens reliquias dedit eis.

44. Et dixit ad eos: Hæc ſunt verba, quæ locutus ſum ad vos, cùm adhuc eſſem vobiſcum, quoniam neceſſe eſt impleri omnia, quæ ſcripta ſunt in lege Moyſi, & Prophetis, & Pſalmis de me.

45. Tunc aperuit illis ſenſum, ut intelligerent Scripturas (k).

46. Et dixit eis: * Quoniam ſic ſcri- * Pſ. 18. 6.
ptum eſt, & ſic oportebat Chriſtum pati,
& reſurgere à mortuis tertia die:

47. Et prædicari in nomine ejus pœnitentiam, & remiſſionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Jeroſolyma.

48. * Vos autem teſtes eſtis horum. * Act. 1. 8.

49. * Et ego mitto promiſſum Patris * Joan. 14.
mei in vos: vos autem ſedete in civitate, 26.
quoadusque induamini virtute ex alto.

50. Eduxit autem eos foras (l) in Bethaniam: & elevatis manibus ſuis benedixit eis.

51. * Et factum eſt, dum benediceret * Marc. 16.
illis, receſſit ab eis, & ferebatur in cœ- 19.
lum. Act. 1. 9.

52. Et ipſi adorantes, regreſſi ſunt in Jeruſalem cum gaudio magno:

53. Et erant ſemper (m) in templo, laudantes, & benedicentes Deum. Amen.

26. (f) Quibus obtineret regnum ſuum in cœlo & in terra; quod regnum eſt Eccleſia. Regnum illud Eccleſiæ conſtitui per paſſionem ex æterno Dei decreto oportuit.

28. (g) Ita ſe compoſuit, quaſi longiùs iturus: ut eorum in ſe amorem magis accenderet.

35. (h) Dum ſimul comederemus; an potiùs in uſu Sacro-ſanctæ Euchariſtiæ?

43. (i) Quæ vera fuit manducatio, non nutritio.

45. 46. & 47. (k) Ergo Scripturæ obſcuritatem habent ſibi adjunctam; neque eas intellexiſſent Apoſtoli, niſi Dominus iis aperuiſſet earum intellectum ... Præter alia Scripturæ loca, Iſaias cap. 53. prædixerat ejus mortem, & crucem. Reſurrectionis typus fuit Jonas, eamque prædixit Michæas cap. 4. *In nomine ejus*, auctoritate, & juſſu; *Teſtes eſtis*, eritis.

50. (l) Extra Jeruſalem; *In Bethaniam*, unde reverſus eſt in montem Oliveti.

53. (m) Horis orationi deſtinatis, & temporibus opportunis; idque maximè ante acceptum Spiritum ſanctum.

Digitized by Google

SANCTUM JESU CHRISTI EVANGELIUM SECUNDUM JOANNEM.

JOANNES Apoſtolus & Evangeliſta, filius Zebedæi, frater Jacobi Majoris, è Bethſaida Galilææ oppido ad mare Tiberiadis oriundus, poſtremus omnium Græcè ſcripſit Evangelium, cùm ex Inſula Patmos Epheſum rediiſſet, diſcipulorum ſuorum & vicinarum Eccleſiarum precibus adductus, & paucis ante obitum annis. Cur ſcriberet, id potiſſimùm in cauſa fuit, ut Cerinthi, Ebionis, & Nicolaitarum, qui Chriſto Domino divinitatem detrahebant, impios errores refelleret; tum etiam ut quæ in aliis Evangeliſtis deeſſe videbantur, ſuppleret; & ea maximè, quæ Chriſtus Dominus primo ſuæ prædicationis anno geſſit, & dixit magis inſignia: cùm alii Evangeliſtæ ab Incarnatione Domini Hiſtoriam Evangelicam incœperint, Joannes ab æterna Verbi generatione eam orditur, & brevi verborum complexu illam ſic exponit, ut omnes penè hæreſes circa divinam & humanam Jeſu Chriſti generationem ortas penitùs everterit.

CAPUT PRIMUM.

Verbi æterna generatio & divinitas; Joannis de Chriſto illuſtre teſtimonium. Andreas Simonem fratrem adducit ad Jeſum, ut Philippus Nathanaelem.

1. IN principio (a) erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.
2. Hoc erat in principio apud (b) Deum.
3. Omnia per ipſum facta (c) ſunt; & ſine ipſo factum eſt nihil, quod factum eſt,
4. In ipſo vita erat, & vita erat lux (d) hominum:

5. Et

CAP. I. 1. (a) *In* ipſa æternitate, ante omnia tempora, cùm nullum eſſet tempus. Sic æternum eſſe Verbum Dei apertè docet Evangeliſta. *Et Verbum erat apud Deum*, diſtincta nimirùm à Patre perſona, non diverſæ naturæ. *Et Deus erat Verbum*, unus & idem cum Patre Deus. Sic cap. 4. *Spiritus eſt Deus*, id eſt, Deus eſt Spiritus. Hinc D. Auguſt. Tract. 1. in Joan. *Evangeliſta dicit: In principio erat Verbum: & tu dicis, quia & ipſum Verbum factum eſt. Ille, Omnia per ipſum facta ſunt, dicit: & tu dicis, quia & ipſum Verbum factum eſt. Poterat dicere Evangeliſta: In principio factum eſt Verbum: ſed quid ait? In principio erat Verbum. Si erat, non eſt factum.* Idem tract. 3. *In principio erat Verbum. In quo principio? Et Verbum erat apud Deum: & quale Verbum? Et Deus erat Verbum.*

2. (b) Verbum erat Deus, quia in principio erat apud Deum: vel hoc Verbum, quod erat Deus, apud Patrem & cum Patre erat, necdum humanam carnem aſſumpſerat. *In principio*, ab æterno, ante rerum omnium creationem. Perſona erat à Patre diſtincta, ſed ejuſdem naturæ & ſubſtantiæ.

3. (c) Jam Verbum ut omnium rerum principium & creatorem exprimit Evangeliſta. *Et ſine ipſo factum eſt nihil*: Gr. *Ne unum quidem eorum quæ facta ſunt, ſine ipſo factum eſt.* Latini ſic diſtinguunt; & punctum voci, *nihil*, ſubjiciunt: tum puncto interpoſito; *Quod factum eſt, in ipſo vita erat.* Ita Auguſtinus. Vulgata utrique interpretationi aptatur. Græci Patres, ut Chryſoſtomus, hæc verba, *Quod factum eſt*, jungunt cum præcedentibus, adeò ut hic ſit ſenſus: *Nihil eorum quæ facta ſunt, ſine illo factum eſt*: tum ſequitur altera ſententia, *in ipſo vita erat*, fons vitæ, uti & veritas ipſa.

4. (d) Qua intelligimus, quæ adeſt omnibus, etiam cæcis corde & peccatoribus, ut ſolis lumen præſens eſt cæco, qui ſoli abſens eſt, ut ait Aug. ſcribens in hunc locum, qui & Tract. 3. hæc habet: Quod factum eſt, non eſt vita, ſed in arte, hoc eſt, in ſapientia Dei, antequam fieret, vita erat. Quid abſonum magis, quàm Joannem his verbis tam magnificis non aliud efficere, & perſuadere voluiſſe, quam Chriſtum eſſe merum hominem, non Deum, ſed à Deo miſſum inſtar legati, ad cœlum uſque ſublatum inſtar Pauli Apoſtoli, atque ibi cum Deo contuliſſe paucis ante Evangelii prædicationem annis, ut ſomniant Sociniani; hominum Magiſtrum inſtar Moſis conſtitutum, & Deum dici, ut Moſes Deus Pharaonis dictus eſt, idque ſublimiori quadam ratione;

Digitized by Google

5. Et lux in tenebris lucet, & tenebræ (e) eam non comprehenderunt.

*Matth. 3. 1. [illegible] c. 1. 2. 6. * Fuit homo miſſus à Deo, cui nomen erat Joannes.

7. Hic venit in teſtimonium, ut teſtimonium (f) perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum.

8. Non erat ille lux, ſed ut teſtimonium perhiberet de lumine.

Inf. 3. 19. 9. Erat lux vera (g), quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.

*Heb. 11. 3. 10. In mundo erat (h), * & mundus per ipſum factus eſt, & mundus eum non cognovit.

11. In propria (i) venit, & ſui eum non receperunt.

12. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem (k) filios Dei fieri, his, qui credunt in nomine ejus:

13. Qui non ex ſanguinibus (l), neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt.

14. * Et Verbum caro (m) factum eſt, & habitavit in nobis: & vidimus gloriam ejus, gloriam quaſi unigeniti à Patre, plenum gratiæ & veritatis. *Matth. 1. 16. Luc. 2. 7.

15. Joannes teſtimonium perhibet de ipſo, & clamat (n), dicens: Hic erat, quem dixi: Qui poſt me venturus eſt, ante me factus eſt: quia prior me erat.

16. * Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia. *1. Tim. 6. 17.

17. Quia lex (o) per Moyſen data eſt, gratia & veritas per Jeſum Chriſtum facta eſt.

18. * Deum nemo vidit umquam: unigenitus Filius, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarravit (p). *1. Tim. 6. 16. 1. Joan. 4. 12.

19. Et hoc eſt teſtimonium (q) Joannis, quando miſerunt Judæi ab Jeroſolymis ſacerdotes & Levitas ad eum, ut interrogarent eum: Tu quis es?

20. Et confeſſus eſt, & non negavit (r): & confeſſus eſt: Quia non ſum ego Chriſtus.

21. Et interrogaverunt eum: Quid ergo? Elias (ſ) es tu? Et dixit: Non ſum. Propheta es tu? Et reſpondit: Non.

22. Dixerunt ergo ei: Quis es, ut reſponſum

cuncta per ipſum facta, quæ ad mundi renovationem ſpectant, non quòd mundus ab eo conditus ſit. Hæc & alia hujuſmodi monſtra fingunt Sociniani, ſed fingunt tamen, & verbis Evangeliſtæ vim afferunt.

5. (e) Homines errorum offuſi tenebris hanc lucem non receperunt; occluſerunt enim mentis oculos ne viderent.

7. (f) Ut teſtis & præco adventus Domini. Teſtimonium Joannis Baptiſtæ ubique commendans Evangeliſta, quòd permagni eſſet ponderis ad Judæos revincendos: in magna quippe erat apud eos ſanctitatis opinione, & omnes illum ut Prophetam habebant.

9. (g) Paululùm digreſſus, ut de Joanne loqueretur, redit ad verbum æternum: *Erat lux vera*, per eſſentiam, & participabilis, non participata. *Quæ illuminat omnem hominem*, ſeu lumine naturali, cujus facultas, aut ratio cuique homini inſita eſt, ut exponit Cyrillus; ſeu gratiæ lumine, quantum in ſe eſt, ut interpretatur Chryſoſtomus. Illud quoque è Græco textu licet interpretari, ἐρχόμενον, *veniens*, quod referri poteſt ad τὸ φῶς, *lumen*; ita ut hic ſit ſenſus: lumen illud verum veniens in hunc mundum, ut illuminet omnem hominem. Quæ ſequuntur, huic favent expoſitioni: nam de Verbo divino manifeſtè intelliguntur.

10. (h) Ante incarnationem erat ubique præſens per ſuam divinitatem, qua mundum condidit, & cum regit; unde & mundus Verbum ipſum, à quo factus eſt, noſſe debebat.

11. (i) In mundum à ſe conditum: vel *in propria venit*, ad Judæos, ex quibus natus eſt ſecundùm carnem, quique erant populus Dei.

12. (k) Vox Græca ἐξουσία, poteſtatem cum auctoritate, vel dignitate conjunctam ſignificat.

13. (l) Qui non ut cæteri homines, vel ex humano ſemine, vel ex concupiſcentia, vel ex hominis voluntate per adoptionem humanam, ſed ex Deo nati ſunt per divinam adoptionem.

14. (m) Homo factus eſt: *Quaſi unigeniti*, vox *quaſi*, apud Hebræos ſæpè eſt particula affirmans. Splendor & gloria Jeſu Chriſti non ut Moſis & Prophetarum, ſed ut filii unigeniti à Patre, in Transfiguratione, Reſurrectione & Aſcenſione perſpicuè & clare viſa, quaſi unigeniti, ut par erat illum apparere, qui verè eſt unigenitus Dei Patris, ejuſdem cum eo naturæ.

15. (n) Alludit ad ea verba Iſaiæ, cap. 40. *Vox clamantis in deſerto. Qui poſt me venturus eſt*, ad prædicandum & annunciandum Evangelium. *Ante me factus eſt*, vox Græca ἔμπροσθέν μου. Quod ait, *ante me*, inquit Beda, non ad ordinem temporis, ſed ad diſtantiam pertinet dignitatis: *Quia prior me erat*, non ſolùm æternitate, ut Deus, ſed etiam ut homo longè præſtantior.

17. (o) Auguſt. Lib. 17. contra Fauſtum, cap. 6. *Ipſa lex, cum impleta eſt, gratia & veritas facta eſt per Jeſum Chriſtum. Gratia qua lex veritate impletur; veritas, qua figuras & Prophetias implevit.*

18. (p) Quæ de Verbo dixi, non aliunde quàm ab ipſomet Verbo accepi, ſeu ab unigenito, qui eſt in ſinu Patris. *Ipſe enarravit nobis*: Gr. ἐξηγήσατο, expoſuit, dilucidè declaravit: ſeu poſtrema illa verba ſint à Joanne Baptiſta prolata, ſeu ea ſint ipſius Evangeliſtæ verba. Auguſt. *Quid eſt in ſinu Patris? In ſecreto Patris ..... qui Patrem novit, ipſe enarravit.*

19. (q) Redit ad Joannis teſtimonium clariùs explicandum. Auguſt. *Tamen quia quaſi in nocte apparuit in corpore mortali, lucernam ſibi accendit, unde videretur.*

20. (r) Hebraiſmus, quo reſponſi conſtantia exprimitur: ex reſponſione Joannis palàm eſt eum interrogatum fuiſſe an is eſſet Chriſtus.

21. (ſ) Quem ex Malachia, cap. 4. venturum ante

ſponſum demus his, qui miſerunt nos? quid dicis de te ipſo?

*Iſa.40.3. 23. * Ait: Ego vox clamantis in de-
Matt.3.3. ſerto: Dirigite viam Domini, ſicut dixit
Marc.1.3. Iſaias Propheta.
Luc.3.4.

24. Et qui miſſi fuerant, erant ex Phariſæis.

25. Et interrogaverunt eum, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, ſi tu non es Chriſtus, neque Elias, neque Propheta?

26. Reſpondit eis Joannes, dicens:
*Matth.3.11. * Ego baptizo in aqua: medius autem veſtrùm ſtetit, quem vos neſcitis.

Mar.1.7. Luc.3.16. Act.1.5. & 11.16. & 19.4. 27. * Ipſe eſt, qui poſt me venturus eſt, qui ante me factus eſt: cujus ego non ſum dignus ut ſolvam ejus corrigiam calceamenti.

28. Hæc in Bethania (t) facta ſunt trans Jordanem, ubi erat Joannes baptizans.

29. Altera (u) die vidit Joannes Jeſum venientem ad ſe, & ait: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.

30. Hic eſt, de quo dixi: Poſt me venit vir, qui ante me factus eſt: quia prior me erat.

31. Et ego neſciebam (x) eum, ſed ut manifeſtetur in Iſrael, propterea veni ego in aqua baptizans.

32. Et teſtimonium perhibuit Joannes,
Matth.3.16. Mar.1.10. Luc.3.22. dicens: * Quia vidi Spiritum deſcendentem quaſi columbam de cœlo, & manſit ſuper eum.

33. Et ego neſciebam eum: ſed qui miſit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum deſcendentem, & manentem ſuper eum, hic eſt, qui baptizat in Spiritu ſancto.

34. Et ego vidi: & teſtimonium perhibui quia hic eſt Filius Dei.

35. Altera die iterùm ſtabat Joannes, & ex diſcipulis ejus duo.

36. Et reſpiciens Jeſum ambulantem, dicit: Ecce Agnus Dei.

37. Et audierunt eum duo diſcipuli loquentem, & ſecuti ſunt Jeſum.

38. Converſus autem Jeſus, & videns eos ſequentes ſe, dicit eis: Quid quæritis? Qui dixerunt ei: Rabbi, (quod dicitur interpretatum Magiſter) ubi habitas?

39. Dicit eis: Venite, & videte. Venerunt, & viderunt ubi maneret, & apud eum manſerunt die illo: hora autem erat quaſi decima.

40. Erat autem Andreas frater Simonis Petri unus ex duobus, qui audierant à Joanne, & ſecuti fuerant eum.

41. Invenit hic primùm fratrem ſuum Simonem: & dicit ei: Invenimus Meſſiam (quod eſt interpretatum Chriſtus.)

42. Et adduxit eum ad Jeſum. Intuitus autem eum Jeſus, dixit: Tu es Simon filius Jona (y): tu vocaberis Cephas, (quod interpretatur Petrus.)

43. In craſtinum voluit exire in Galilæam, & invenit Philippum. Et dicit ei Jeſus: Sequere me.

44. Erat autem Philippus à Bethſaida, civitate Andreæ & Petri.

45. Invenit Philippus Nathanael, & dicit ei: Quem ſcripſit * Moyſes in lege, *Gen.49.10. Deut.18.18.*
& * Prophetæ, invenimus Jeſum filium *Iſ.40.10. & 45.8. Jer.23.5. Ezech.34.23. & 37.24. Dan.9.24. & 25.*
Joſeph à Nazareth.

46. Et dixit ei Nathanael: A Nazareth (z) poteſt aliquid boni eſſe? Dicit ei Philippus: Veni, & vide.

47. Vidit Jeſus Nathanael venientem ad ſe, & dicit de eo: ecce verè Iſraelita, in quo dolus non eſt.

48. Dicit ei Nathanael: Unde me noſti? Reſpondit Jeſus, & dixit ei: Priuſquam te Philippus vocaret, cùm eſſes ſub ficu, vidi te.

49. Reſpondit ei Nathanael, & ait: Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Iſrael.

50. Reſpondit Jeſus, & dixit ei: Quia dixi tibi: Vidi te ſub ficu, credis: majus (a) his videbis.

51. Et dicit ei: Amen, amen dico vobis,

Meſſiam acceperant: cùm abſtinentia cibi, veſtitu, zelo Dei eum referret. Quidam ex iis forſitan animarum tranſmigrationem admittebant. *Non ſum*, propriè Elias, ſed virtute, ſpiritu & officio. *Propheta es tu?* Græcè propter articulum. Propheta ille à Judæis expectatus, & promiſſus, de quo Deuteronom. 18. quem Judæi à Meſſia diſtinguebant, & Meſſiæ comitem futurum putabant.

28. (t) Gr. *Bethara*, qui locus erat trans Jordanem. Vox Gr. πέραν, poteſt etiam *cis Jordanem* deſignare, ad littus ſcilicet Jordanis. Per ſex menſes baptizaverat in Judæa: ſed forte concurſus populorum Romanis ſuſpectum fecerat: unde Joannes ultrà fluvium in Peræa baptizavit. *Bethabara*, Hebraicè domum tranſitus ſignificat: frequentes populi eò confluebant.

29. (u) Poſtero die. *Agnus Dei*, Græcè ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ *Ille Agnus Dei*, de quo Iſaiæ 53. Sola Deo digna victima, quæ poteſt Deo reconciliare homines: *Ecce qui tollit*, Gr. ὁ αἴρων, qui portat, qui portando aufert peccata mundi.

31. (x) Oculis corporis non videram eum, licèt ſcirem adveniſſe Meſſiam. Propterea veni baptizatum, ut ex occaſione baptiſmi eum manifeſtarem. Cùm Joannes à prima ætate in deſerto vitam egiſſet, Chriſtum ex facie non noverat. Ubi Chriſtus ab eo baptizari voluit, tum quis eſſet, Deus illi revelavit: ſed poſteà cùm Spiritus ſanctus in eum columbæ ſpecie deſcendiſſet, & vox Patris de cœlo intonuiſſet, ad publicam illam manifeſtationem, Joannes refert eam, quam de Chriſto habuerat notitiam.

42. (y) Seu Johanna, aut Joannis, per contractionem: vocaberis *Cephas*, Cald. *Cepha*, כיפא, *eſt Petra*.

46. (z) Sciebant Meſſiam in Bethlehem naſciturum.

50. & 51. (a) Majora: Gr. μείζω. *Videbitis*, ei ſervientes Angelos. *Suprà*, vox Hebr. *al*, עַל, *juxta*

bis: videbitis cœlum apertum, & Angelos Dei aſcendentes, & deſcendentes ſupra Filium hominis.

CAPUT II.

Jeſus invitatus ad nuptias aquam in vinum convertit; tum venit Capharnaum, hinc Jeroſolymam; ubi è templo ejicit vendentes, ac multa ſigna facit.

1. ET die tertia (a) nuptiæ factæ ſunt in Cana Galilææ: & erat mater Jeſu ibi.

2. Vocatus eſt autem & Jeſus, & diſcipuli ejus, ad nuptias.

3. Et deficiente vino, dicit mater (b) Jeſu ad eum: Vinum non habent.

4. Et dicit ei Jeſus: Quid (c) mihi, & tibi eſt, mulier? nondum venit hora mea.

5. Dicit mater ejus miniſtris: Quodcumque dixerit vobis, facite.

6. Erant autem ibi lapideæ hydriæ ſex poſitæ ſecundùm purificationem Judæorum, capientes ſingulæ metretas (d) binas, vel ternas.

7. Dicit eis Jeſus: Implete hydrias aqua. Et impleverunt eas uſque ad ſummum.

8. Et dicit eis Jeſus: Haurite nunc, & ferte architriclino (e). Et tulerunt.

9. Ut autem guſtavit architriclinus aquam vinum factam, & non ſciebat unde eſſet, miniſtri autem ſciebant, qui hauſerant aquam: vocat ſponſum architriclinus,

10. Et dicit ei: Omnis homo primùm bonum vinum ponit: & cùm inebriati fuerint, tunc id, quod deterius eſt: Tu autem ſervaſti bonum vinum uſque adhuc.

11. Hoc fecit initium ſignorum Jeſus in Cana Galilææ: & manifeſtavit gloriam ſuam, & crediderunt in eum diſcipuli ejus.

12. Poſt (f) hoc deſcendit Capharnaum ipſe, & mater ejus, & fratres ejus, & diſcipuli ejus: & ibi manſerunt non multis diebus.

13. Et propè erat Paſcha (g) Judæorum, & aſcendit Jeſus Jeroſolymam:

14. Et invenit in templo vendentes boves, & oves, & columbas, & nummularios ſedentes.

15. Et cùm feciſſet quaſi flagellum (h) de funiculis, omnes ejecit de templo, oves quoque, & boves, & nummulariorum effudit æs, & menſas ſubvertit.

16. Et his, qui columbas vendebant, dixit: Auferte iſta hinc, & nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis.

17. Recordati ſunt verò diſcipuli ejus, quia ſcriptum eſt: * Zelus domus tuæ comedit me. * Pſal. 68. 10.

18. Reſponderunt ergo Judæi, & dixerunt ei: Quod ſignum oſtendis nobis, quia hæc facis?

19. Re-

etiam, ſeu *propè* ſignificat. Bernardus in Pſal. 90. ſerm. 15. *Beati illi Spiritus aſcendunt per contemplationem Dei, deſcendunt per compaſſionem tui, ut cuſtodiant te in omnibus viis tuis. Aſcendunt ad vultum ejus, deſcendunt ad nutum ejus.*

CAP. II. 1. (a) Poſtquam in Galilæam venit circa 21. Februarii, vel die tertia ab egreſſu è deſerto, ubi tentatus fuit a diabolo, juxta Euthymium. *In Cana Galilææ*: nam aliud erat oppidum ejuſdem nominis in Tribu Ephraim, Joſue 15. 18. Cana Galilææ oppidum erat, quod trium horarum ſpatio diſtrabat Nazareth, juxta Hieronymum in locis Hebraicis, in finibus ſcilicet Galilææ & Phœniciæ.

3. (b) Mariæ erga convivas miſeratio in filium fides, modeſtia in proponendo & exponendo quid facto opus eſſet, eluceſcit: ubi formam orandi nobis præbet, nempe ut indigentiam noſtram ſimpliciter Deo exponamus. Fors eſt ut pauperes eſſent conjuges: nam ſubmiſſa voce hoc filio inſinuavit, eorum pudori conſulens.

4. (c) Quæ verba non ſunt reprehendentis, ſed docentis. Mater miraculum depoſcebat, quod Divinitatis erat opus: docere diſcipulos ſuos voluit in obeundis miniſterii ſui functionibus nullam carnis & ſanguinis habendam eſſe rationem. *Nondum venit hora mea*, nondum venit tempus, quo miraculum à te poſtulatum ſit faciendum. Nondum venit hora edendi miracula publica, quæ fieri debent, ut Evangelica prædicatio confirmetur. Nondum publicè docuerat, nec ſe ut Meſſiam oſtenderat. Quod poſtulabat B. Virgo ex charitate & miſericordia, illud videtur negare Chriſtus: quod præſcripto tantum tempore edenda eſſent miracula. Nec mirum ſi variis virtutibus res diverſæ, imò & quandoque contrariæ ſubjiciantur, utrinque laudabiles. Voto nihilominùs Matris annuit Chriſtus: neque Maria præcipitatione, aut quavis alia ratione peccavit, ut calumniantur quidam Novatores.

6. (d) *Metreta* erat menſura quædam Attica, quæ Hebræorum eado penè æqualis erat, quadraginta ferè librarum Pariſienſium, ut pleriſque videtur. Nuptias vero per aliquot dies Judæi ſolebant producere.

8. & 10. (e) Qui præfectus erat convivio. *Inebriati*. Cùm exhilarati paululum incaluerint. Sic enim vox illa ſæpe in Scripturis uſurpatur etiam in bonam partem.

12. (f) Brevi poſt tempore: *Fratres ejus*, cognati: *Non multis diebus*: Inſtabat enim feſtum Paſchatis, quod eo anno incidit in diem ſextam Aprilis, ut Petronio videtur. Itaque exeunte Februario, Capharnao profectus eſt Jeroſolymam, ut ibi Evangelii prædicandi munus auſpicaretur.

13. (g) Primùm poſt bapeiſmum, nondum tradito Joanne in carcerem.

15. & 16. (h) Oves & boves flagello expulſas, non homines; vox, *quaſi*, deeſt in Græco. *Negotiationis*, Fori publici.

Digitized by Google

*Matt. 26. 61. & 27. 40. Marc. 14. 58. & 15. 29. 19. Reſpondit Jeſus, & dixit eis: * Solvite (i) templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.

20. Dixerunt ergo Judæi: Quadraginta (k) & ſex annis ædificatum eſt templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?

21. Ille autem dicebat de templo corporis ſui.

22. Cùm ergo reſurrexiſſet à mortuis, recordati ſunt diſcipuli ejus, quia hoc dicebat, & * crediderunt ſcripturæ, & ſermoni, quem dixit Jeſus. *Pſal. 15. 6. & 16. 9.

23. Cùm autem eſſet Jeroſolymis in paſcha in die feſto, multi crediderunt in nomine ejus, videntes ſigna ejus quæ faciebat.

24. Ipſe autem Jeſus non credebat (l) ſemetipſum eis, eò quòd ipſe noſſet omnes,

25. Et quia opus ei non erat ut quis teſtimonium perhiberet de homine: ipſe enim ſciebat quid eſſet in homine.

C A P U T III.

Nicodemum, qui de nocte venerat, Chriſtus de neceſſitate baptiſmi, & de redemptione generis humani inſtruit: Joannis teſtimonium.

1. ERat autem homo ex Phariſæis, Nicodemus nomine, princeps (a) Judæorum.

2. Hic venit ad Jeſum nocte, & dixit ei: Rabbi, ſcimus quia à Deo veniſti magiſter: nemo enim poteſt hæc ſigna facere, quæ tu facis, niſi fuerit Deus cum eo.

3. Reſpondit Jeſus, & dixit ei: Amen, amen dico tibi, niſi quis renatus fuerit denuò (b), non poteſt videre regnum Dei.

4. Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo poteſt homo naſci, cùm ſit ſenex? numquid poteſt in ventrem matris ſuæ iteratò introire, & renaſci?

5. Reſpondit Jeſus: Amen, amen dico tibi, niſi (c) quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu ſancto, non poteſt introire in regnum Dei.

6. Quod natum eſt ex carne, caro (d) eſt: & quod natum eſt ex ſpiritu, ſpiritus eſt.

7. Non mireris quia dixi tibi: Oportet vos naſci denuò.

8. Spiritus ubi vult, ſpirat: & vocem ejus audis, * ſed neſcis unde veniat, aut *Pſal. 134. 7.
quò vadat: ſic eſt omnis, qui natus eſt ex ſpiritu (e).

9. Reſpondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo poſſunt hæc fieri?

10. Reſpondit Jeſus, & dixit ei: Tu es magiſter in Iſraël, & hæc ignoras?

11. Amen,

19. (i) Si ſolveritis, vel ſolvetis, Imperativus modus pro futuro tempore. Templum vocat corpus ſuum propter inhabitantem divinitatem per unionem hypoſtaticam. Ubique Joannes intimat Chriſti divinitatem. Præ ardenti in Deum amore Templum violari non ſinebat.

20 (k) Sex & quadraginta effluxerunt anni, cùm Templum hoc ædificari cœpit, nec tamen ex omni parte eſt abſolutum, & intra triduum illud reſtitues? Templum illud, in quo hæc omnia agebantur, hoc ipſum erat, quod ab Herode à fundamentis ædificari cœpit anno regni ſui decimo octavo, nempe ut Joſephus computare ſolet, à capta Jeroſolyma, & à morte Antigoni. Sic enim quatuor & triginta annos regni Herodis enumerat. Porrò annus ille erat vigeſimus ante æram vulgarem. His 20. annis ſi addas 26. æræ communis jam elapſos, ſumma erit 46. annorum ab initio hujus operis ſuſcepti. Hoc templum magnitudine ſua æquabat templum Salomonis. Nam centum cubitos longum erat, & altum 120. cùm templi à Zorobabele extructi altitudo eſſet duntaxat ſexaginta cubitorum. Illud itaque templum, cujus mentionem faciunt Judæi, id ipſum eſt, quod ab Herode fuit extructum. Non enim per tot annorum ſpatium templum ſecundum fuit ædificatum. Id quidem concedimus, hujus ædificii molem intra octo annorum ſpatium fuiſſe abſolutam; ſed exteriora quæque opera, ornamenta, portæ, &c. nondum erant abſoluta: nam uſque ad Neronis tempora continuata fuit horum operum fabrica. Judæi autem ob hujus vocis homonymiam decepti, hanc reſtitutionem templo, quod tunc temporis extabat, applicant. Aliis tamen videtur de ſecundo templo à Zorobabele poſt captivitatem extructo Judæos verba facere, eoſque 46. annorum, quibus intermiſſa fuit ædificatio, habere rationem.

24. & 25. (l) Judæis, quorum pars maxima non credebat Jeſum eſſe verum Meſſiam. Occultarum verò cogitationum notitia argumentum eſt divinitatis.

CAP. III. 1. & 2. (a) Senator magni concilii, ſeu ſynedrii. Noctu. Id videtur actum Jeroſolymæ; eſt enim præcedentis hiſtoriæ continuatio. *Nemo enim poteſt*, &c. .... Ergo ſunt quædam ſigna, aut miracula, quæ ab iis fieri non poſſunt, qui falſam doctrinam per ea confirmare nituntur. Hæc ſigna ſunt velut quædam ſigilla, quibus Deus veram doctrinam confirmat, eaque ſic vocat, ut diſtinguantur à præſtigiis dæmonum.

3. (b) Gr. [illegible], quod poſteà vertit interpres *ſurſum*. Sed ex verbis ſequentibus Nicodemi palam eſt Dominum locutum fuiſſe de iterata nativitate: adeò ut ad regnum Dei poſſidendum prima nativitas non ſufficiat, ſed opus ſit ſecunda. Unde prima veræ Religionis elementa hoc loco Nicodemum docet Chriſtus Dominus.

5. (c) Quaſi ex Patre & Matre, Gr. naſcatur. *Non poteſt intrare*, aqua corpus, Spiritus verò animum mundat. Cùm autem corporalis nativitatis idea Nicodemi mentem confunderet, hunc illi ſcrupulum eximit Chriſtus Dominus, primò quidem eo lato diſcrimine, quod carnalem inter & ſpiritualem generationem intercedit.

6. (d) Ex homine, carnale eſt. Auguſt. *Caro hic ſpiritui opponitur. Quod natum eſt ex carne, caro eſt; nam illi cum ſua origine convenit. Quod natum eſt ex ſpiritu, Spiritus eſt, ſeu ſpirituale. Siquidem ſimile ex ſimili naſcitur. Cùm homo ſervit legi Dei, ſpiritualis eſt, idque habet à ſecunda illa nativitate.*

8. (e) Non ventus, ſed Spiritus ſanctus hoc nomine deſignatur. Tametſi alludit ad ventum, qui in varias ſpirat partes: ſed nemo dixerit ventum ſpirare ubi vult. Deus quidem facit omnia pro ſua voluntate, & in primis regenerationem noſtram, cujus characteres & effectus venti ſimilitudine exprimit. Spiritus ſancti opera per effectus duntaxat percipiuntur. *Unde veniat*, Doctrina foris ſonat per prædicatores: ex effectis tamquam ex voce quadam Spiritus ille cognoſcitur, ſed horum effectuum principium, aut finem, in quem tendunt, non intuemur. *Sic eſt omnis, qui natus eſt ex Spiritu:* eſt enim illius nativitas occulta, inviſibilis & interior: Auctor ejus eſt Spiritus ſanctus. Ex effectis probat Dominum novam hanc regenerationem propterea rejici non [illegible], quod mente non comprehenditur.

11. Amen, amen dico tibi, quia quod ſcimus loquimur (f), & quod vidimus teſtamur, & teſtimonium noſtrum non accipitis.

12. Si terrena dixi vobis, & non credidiſtis: quomodo, ſi dixero vobis cœleſtia, credetis (g)?

13. Et nemo aſcendit in cœlum, niſi qui deſcendit (h) de cœlo, Filius hominis, qui eſt in cœlo.

* Num. 21. 9. 14. * Et ſicut Moyſes exaltavit ſerpentem in deſerto; ita exaltari (i) oportet Filium hominis:

15. Ut omnis, qui credit in ipſum, non pereat, ſed habeat vitam æternam.

* 1 Joan. 4. 9. 16. * Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium ſuum unigenitum daret: ut omnis qui credit (k) in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam:

17. Non enim miſit Deus Filium ſuum in mundum, ut judicet mundum, ſed ut ſalvetur mundus per ipſum.

18. Qui credit in eum, non judicatur: qui autem non credit, jam judicatus (l) eſt: quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei.

19. Hoc eſt autem judicium (m): * quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem: erant enim eorum mala opera. * Sup. 1. 9.

20. Omnis enim qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus.

21. Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifeſtentur opera ejus, quia in Deo ſunt facta.

22. Poſt hæc venit Jeſus, & diſcipuli ejus in terram Judæam (n): & illic demorabatur cum eis, * & baptizabat. * Inf. 4. 2.

23. Erat autem & Joannes baptizans (o) in Ænnon, juxta Salim: quia aquæ multæ erant illic, & veniebant, & baptizabantur.

24. Nondum enim miſſus fuerat Joannes in carcerem (p).

25. Facta eſt autem quæſtio (q) ex diſcipulis Joannis cum Judæis de Purificatione.

26. Et venerunt ad Joannem, & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem, * cui tu teſtimonium perhibuiſti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum. * Sup. 1. 19.

27. Re-

11. (f) Cùm myſticam illam regenerationem minùs intelligeret Nicodemus, Chriſtus doctrinam ſuam cum auctoritate tot ſignis & miraculis munitam, tum illuſtri veteris Teſtamenti figura confirmat. *Quod ſcimus, loquimur*, id eſt, non audita, ſed viſa.

12. (g) Humilia quidem, ſi cum altioribus myſteriis, ut cum Reſurrectione & Aſcenſione comparentur: nam Phariſæi ſuis baptiſmis & ablutionibus animam purgari ſibi perſuaſerant. *Non credidiſtis*, non intellexiſtis.

13. (h) Ut hæc doceret; nemo ſcrutatus eſt arcana Dei qui eſt in cœlis: *Niſi qui deſcendit de cœlo*, niſi qui ex Deo ſuam habet originem. Deſcendit quodammodo Verbum Incarnatum per unionem perſonalem divinitatis cum humanitate. *Qui eſt in cœlo*, ratione ſuæ divinitatis. Ego unus Patrem in cœlo vidi, & mihi uni fides adhibenda, cùm de rebus divinis loquor. Neque audiendi ſunt Sociniani, cùm hæc Chriſti verba in figurato, aut metaphorico ſenſu intelligi oportere pertendunt, quòd cœleſtem doctrinam & divinam à Deo accepiſſet. Nam ſi id recipimus, nihil erit in Evangelio tam apertè enuntiatum, quod ejuſmodi diverticulis ad ſenſum metaphoricum non detorqueatur. Nec minùs infulſum eſt, quod ea labe contacti ſomniant, Chriſtum inſtar Eliæ in cœlum tranſlatum fuiſſe, ubi hæc ſibi revelata hauſit myſteria. Quod quidem cùm gratis & ad libidinem efſictum ſentiant ipſi, ad figuratam dictionem ſe recipiunt, atque hunc locum ſic interpretantur, ut cognitionem tantummodò rerum cœleſtium Chriſto concedant, quam hominibus aperit. Sic vim affert textui Evangelico & cuncta ad libitum in ſenſum metaphoricum & figuratum torquet Socinus Tomo 1. f. 140. editionis Batavicæ. Hæc utique & alia ejuſmodi plurima figuratè dicta contendit, ne in Chriſto unitatem perſonæ in duabus naturis, & idiomatum communicationem fateri cogatur. Cùm autem illum dimorem eſſe, quàm ut viris cordatis probari poſſit, ipſe ſentiat, fabulam comminiſcitur; Nihil, inquit, aliud reſtat, niſi ut filium hominis, ſive hominem illum & verè & propriè jam tùm & de cœlo deſcendiſſe, & in cœlo fuiſſe dicamus, quod nos non modò libenter concedimus, ſed etiam planè contendimus. Quid hoc eſt niſi divinare, aut delirare potiùs?

14. (i) Hujus regenerationis cauſam meritoriam, mortem nimirùm ſuam, in ſerpente æneo à Moſe erecto figuratam Nicodemo exhibet. Siquidem ut ſerpens ille æneus, Numer. cap. 21. & ſine veneno Hebræos ab ignitis ſerpentibus vulneratos ſolo aſpectu ſanavit; ita ſerpens innoxius homines, qui in ipſum exaltatum in cruce credunt, & lethali vulnere ſunt percuſſi, ſanat; idque ex ingenti Dei in homines amore profectum eſt.

16. & 17. (k) Fide, quæ per dilectionem operatur. *Ut judicet*. Id eſt, condemnet; quod intelligitur de primo adventu.

18. (l) Qui Chriſtum non recipit, ejus damnatio certa eſt; nam fides in Salvatorem unicum eſt ſalutis præſidium: adeò ut nullus jam ſit diſceptationi locus, cùm infidelitas eſt poſitiva.

19. & 20. (m) Hæc eſt condemnandi ratio & cauſa. *Odit lucem*, Nec vult pravos habitus exuere: *Facit veritatem*, Qui benè agit.

22. (n) Hoc Chriſti colloquium cum Nicodemo Jeroſolymæ peractum eſt: tum venit Jeſus in regionem Judææ, quam hoc loco diſtinguit ab urbe Jeroſolyma, unde exierat: *Et baptizabat*, non per ſe, ſed per diſcipulos, ut dicitur cap. ſequenti. Sed ipſe tamen diſcipulos baptizavit, aut quoſdam ex illis. Sic Apoſtoli cùm gentibus prædicabant, perpaucos baptizabant, ut diſcimus ex verbis Apoſtoli, 1. Corinth. 1. *Non enim miſit me Dominus baptizare, ſed Evangelizare*.

23. (o) Per ſex menſes in Judæa baptizavit, ubi Judæi ſalutaria ejus monita exceperunt: tum Bethaniam, ſeu Bethabara perrexit ultra Jordanem, ac tandem in Ænon citra Jordanem venit: *Et baptizabantur*, immergendo nimirùm, cùm profundior aqua ab eo ſeligeretur. Ænon ad auſtrum Scythopolis, olim Bethſan, ſita erat octavo ab urbe milliari.

24. (p) Quæ Dominus à jejunio uſque ad vincula Præcurſoris egerat, alii Evangeliſtæ prætermiſerant. Hoc ipſum nos admonere voluit Evangeliſta, ne Chriſti actorum hiſtoria à jejunio ad tempus uſque, quo Joannes conjectus fuit in carcerem, aliorum Evangeliſtarum hiſtoriæ contraria videretur: ſimul & quoſdam Judæos Chriſto addictos de utroque baptiſmo commemoravit. Judæi quippe baptiſmum inter purificationes legales recenſebant.

25. (q) Utrum baptiſmus Chriſti an Joannis eſſet præſtantior. Rem ipſam ad Joannem detulerant, ac ſubinde diſcipuli ejus zelo in ſuum præceptorem incitati queſti ſunt quod Jeſus baptizaret.

27. Reſpondit Joannes, & dixit: Non
poteſt homo accipere quidquam, niſi fue-
rit ei datum (r) de cœlo.
28. Ipſi vos mihi teſtimonium perhibe-
* Sup. 1. 20. tis, * quòd dixerim: Non ſum ego Chri-
ſtus: ſed quia miſſus ſum ante illum.
29. Qui habet ſponſam, ſponſus eſt:
amicus (ſ) autem ſponſi, qui ſtat, & au-
dit eum, gaudio gaudet propter vocem
ſponſi. Hoc ergo gaudium meum imple-
tum eſt.
30. Illum oportet creſcere (t), me au-
tem minui.
31. Qui deſurſum venit, ſuper (u)
omnes eſt. Qui eſt de terra, de terra eſt,
& de terra loquitur. Qui de cœlo venit,
ſuper omnes eſt.
32. Et quod vidit, & audivit, hoc te-
ſtatur: & teſtimonium ejus nemo (x)
accipit.
33. Qui accepit ejus teſtimonium, ſi-
* Rom. 3. 4. gnavit (y) quia * Deus verax eſt.
34. Quem enim miſit Deus, verba Dei
loquitur: non enim ad menſuram dat
Deus ſpiritum.
35. Pater diligit Filium: & omnia de-
dit in manum ejus.
36. * Qui credit in Filium: habet vi-
* Joan. 5. 24. tam æternam (z): qui autem incredulus
eſt Filio, non videbit vitam, ſed ira Dei
manet ſuper eum.

C A P U T IV.

Chriſti cum muliere Samaritana colloquium, quæque ſunt conſecuta; multorum fides; reguli filii curatio.

1. UT ergo cognovit Jeſus, quia au-
dierunt Phariſæi quòd Jeſus plu-
* Sup. 3. 22. res diſcipulos facit, * & baptizat, quàm
Joannes,
2. (Quamquam Jeſus non baptizaret,
ſed diſcipuli (a) ejus)
3. Reliquit Judæam (b), & abiit ite-
rùm in Galilæam.
4. Oportebat autem eum tranſire per
Samariam.
5. Venit ergo in civitatem Samariæ,
quæ dicitur Sichar (c): juxta prædium, * * Gen. 33. 19. & 48. 22.
quod dedit Jacob Joſeph filio ſuo.
6. Erat autem ibi fons Jacob. Jeſus er- Joſ. 24. 32.
go fatigatus ex itinere, ſedebat ſic ſupra
fontem. Hora erat quaſi ſexta.

7. Venit mulier de Samaria haurire
aquam. Dicit ei Jeſus: Da mihi bibere.
8. (Diſcipuli enim ejus abierant in ci-
vitatem ut cibos emerent.)
9. Dicit ergo ei mulier illa Samarita-
na: Quomodo tu Judæus cùm ſis, bibe-
re à me poſcis, quæ ſum mulier Sama-
ritana? non enim coutuntur Judæi Sama-
ritanis.
10. Reſpondit Jeſus, & dixit ei: Si ſci-
res donum Dei, & quis eſt, qui dicit ti-
bi: Da mihi bibere: tu forſitan petiſſes ab
eo, & dediſſet tibi aquam (d) vivam.

11. Dicit

27. (r) Illam itaque hominum multitudinem à Deo moveri inſinuat, ſe miſſum ut ſponſi amicum, qui Eccleſiam virginem caſtam Chriſto ſponſo exhiberet. *Accipere*, pro *habere* ponitur. Quod ego habeo, aliunde habeo: ille de ſe habet, & proprium.

29. (ſ) Propter ingentem actionum & miraculorum Chriſti ſplendorem. Amicus ſponſi citra invidiam, adſtat ſponſo honoris cauſa, ut in ejus obſequium intentus.

30. (t) Illum creſcere oportet in nominis ſui gloria, & gentium converſione, me autem obſcuritata quadam involvi.

31. (u) Gr. ἐπάνω πάντων, *Super omnia*, reddi poteſt. *De terra loquitur*: nihil aliud quàm homo eſt, humana & humilia loquitur, quibuſcumque gratiæ ornetur donis: quæque de cœleſtibus dicturus eſt, ab eo docetur qui è cœlo venit.

32. (x) Pauciſſimi doctrinam ejus accipiunt. Eſt hyperbole Joanni uſitata, ut verſ. 20. *Omnes veniunt ad eum*.

33. & 34. (y) Gr. ἐσφράγισεν, quaſi ſigillo ſuo declaravit Deum eſſe veracem: non enim credimus, niſi ei quem veracem judicamus. Is igitur doctrinam Chriſti a Deo profectam quaſi ſigillo ſuo confirmat. *Non enim ad menſuram dat Deus*. ſemper & ſpiritu Dei loquitur, & quidquid loquitur, verbum Dei eſt. Non eadem eſt ratio eorum qui ad menſuram habent ſpiritum, quales ſunt Prophetæ. Unde Auguſt. Tract. 14. in Joan. *Hominibus ad menſuram dat: unico filio non dat ad menſuram*.

36. (z) Inchoatam, cùm operatur juxta ea quæ credit: *Manet ſuper eum*: Auguſtin. *Non dixit, Ira Dei venit ad eum, ſed ira Dei manet ſuper eum. Omnes qui naſcuntur, ut mortales, habent ſecum iram Dei. Quam iram Dei? Quam excepit primus homo Adam. Quæ ira? de qua dicit Apoſtolus, Fuimus & nos filii iræ*. Vel manet, id eſt, permanet.

CAP. IV.

2. (a) Quamquam Dominus uſus eſt diſcipulis ut baptizaret.

3. (b) Sic Phariſæorum invidiam non irritabat, cùm in Provinciam remotam ſecederet.

5. (c) Cùm antea diceretur *Sichem*: *Juxta prædium*, quod Jacob emerat centum agnis à filiis Hemor.

10. (d) Gratiam Spiritus ſancti, aut verbum vitæ,

11. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus eſt: unde ergo habes aquam vivam?

12. Numquid tu major es patre noſtro Jacob (e), qui dedit nobis puteum, & ipſe ex eo bibit, & filii ejus, & pecora ejus?

13. Reſpondit Jeſus, & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, ſitiet iterùm: qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non ſitiet in æternum (f):

14. Sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis (g) in vitam æternam.

15. Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, ut non ſitiam, neque veniam huc haurire.

16. Dicit ei Jeſus: Vade, voca virum tuum, & veni huc.

17. Reſpondit mulier, & dixit: Non habeo virum. Dicit ei Jeſus: Benè dixiſti, quia non habeo virum:

18. Quinque enim viros habuiſti; & nunc quem habes, non eſt tuus vir: hoc verè dixiſti.

19. Dicit ei mulier: Domine, video quia Propheta es tu.

20. Patres noſtri in monte hoc adoraverunt, & vos dicitis, * quia Jeroſolymis eſt locus, ubi adorare (h) oportet.

*Deut. 12. 5.

21. Dicit ei Jeſus: Mulier crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Jeroſolymis adorabitis Patrem.

22. * Vos adoratis quod neſcitis (i): nos adoramus quod ſcimus, quia ſalus ex Judæis eſt.

*4. Reg. 17. 41.

23. Sed venit hora, & nunc eſt, quando veri adoratores adorabunt (k) Patrem in ſpiritu & veritate. Nam & Pater tales quærit, qui adorent eum.

24. * Spiritus eſt Deus: & eos, qui adorant eum, in ſpiritu & veritate oportet adorare.

*1. Cor. 3. 17.

25. Dicit ei mulier: Scio quia Meſſias venit (l) (qui dicitur Chriſtus) cùm ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia.

26. Dicit ei Jeſus: Ego ſum, qui loquor tecum.

27. Et continuò venerunt diſcipuli ejus: & mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit: Quid quæris, aut quid loqueris cum ea?

28. Reliquit ergo hydriam ſuam mulier, & abiit in civitatem, & dicit illis hominibus:

29. Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci: numquid ipſe eſt Chriſtus?

30. Exierunt ergo de civitate, & veniebant ad eum.

31. Intereà rogabant eum diſcipuli, dicentes: Rabbi, manduca.

32. Ille autem dicit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos neſcitis.

33. Dicebant ergo diſcipuli ad invicem: Numquid aliquis attulit ei manducare?

34. Dicit eis Jeſus: Meus cibus eſt, ut faciam voluntatem ejus, qui miſit me, ut perficiam opus ejus.

35. Nonne vos dicitis, quòd adhuc quatuor menſes ſunt, & meſſis venit (m)? Ecce dico vobis: Levate oculos veſtros, & videte regiones, * quia albæ ſunt jam ad meſſem.

*Matth. 9. 37. Luc. 10. 2.

36. Et

atque ut loquitur Sapiens, *aquam ſapientiæ ſalutaris*, quæ ſitim rerum terrenarum extinguit. Mulier non intelligens quanam eſſet aqua illa viva, ſeu gratiæ, ſeu doctrinæ, ab eo petit unde habeat aquam illam vivam.

12. (e) Dicebant enim Samaritani ſe è Patre Jacob eſſe prognatos, poſteaquam multi ex Judæis cum Samaritanis mulieribus junxerant connubia.

13. (f) Auguſtinus Ibid. *Etenim aqua in puteo, voluptas ſæculi eſt in profunditate tenebroſa: hinc hauriunt homines hydria cupiditatum*. Qui ex aqua ſpiritali biberit ad ſatietatem, quod erit in futuro ſæculo, non ſitiet iterum; ſitis non recurret.

14. (g) Perducet eum ad vitam æternam, ac futurum eſt ut numquam ſitiat. Aqua naturalis ad tempus ſedat ſitim, ſpiritalis autem ex ſe, niſi eam homo abjiciat, in perpetuum ſitim extinguit. Nam hujus vitæ juſtitiam tribuit, quæ æternæ initium eſt: *in vitam æternam*: ſuam ad locum ſuæ originis aſcendet, & ſuſcepta ad vitam æternam perducet.

20. & 21. (h) Sacrificare. *Adorabitis Patrem*: De cultu exteriore atque publico inter Judæos & Samaritanos erat quæſtio, non utrùm ubique Deum adorare fas eſſet. Nec Chriſtus hoc loco tollit cultum exteriorem, ſed interiorem præcipuè commendat: ſimul inſinuat externum Dei cultum per omnes gentes in locis ad eam rem conſecrandis mox futurum, novi ſcilicet Teſtamenti temporibus, ac fore ut cultus omnis exterior Judæorum & Samaritanorum deſineret.

22. (i) Neque enim probare poterant Samaritani Deum eſſe cultus illius Templi, aut rituum quibus utebantur, auctorem: Ignoratis quis ille ſit Deus quem colitis. *Quia ſalus ex Judæis eſt*; apud Judæos conſervata erat vera Religio, atque inde ſalus propaganda in universum orbem.

23. (k) Non proptereà Dominus rejicit uſum cæremoniarum, ut Sectarii perperàm concludunt; ſed ſpiritalem cultum ut potiorem agnoſcit, ſine quo exterior cultus eſt omninò inutilis. Nam verus & ſpiritalis cultus cognoſcendo & amando Deum perficitur. Spiritus carni opponitur, veritas ſuperſtitioni & errori Gentilium: Spiritus quoque & veritas hoc in loco pro cultu vero & ſincero, ab omni hypocriſi & ſuperſtitione remoto, accipi poteſt. Vel adoratio in ſpiritu ea dicitur, quæ propria eſt novi Teſtamenti, & nudis ſacrificiis & ritibus veteris Teſtamenti opponitur.

25. (l) Gr. ἔρχεται, quod etiam ſignificat: Mox venturus eſt. Atque hinc liquet opinionem Meſſiæ adventuri apud Samaritanos increbuiſſe.

35. (m) Vox eadem Græca ponitur quæ paulò antè, ἔρχεται, Mox veniet: Diſcipulos ad laborem adhortatur; ac ſimul docet nihil loci eſſe trito huic proverbio apud otioſos uſurpato, Quatuor adhuc menſes ad meſſem uſque intercedunt; adeò ut nihil neceſſe ſit ante tempus ſe excruciare. *Ad meſſem*; id dixit de ſpiritali meſſe, cùm jam videret illius urbis cives turmatim accedere ad doctrinam ſalutis capeſſendam diſpoſitos. Nec neceſſe eſt fingere hoc colloquium circa menſem Decembrem habitum fuiſſe, cùm circa meridiem Chriſtus præ æſtu & itinere fatigatus eſſet; adeo ut longè

36. Et qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam: ut, & qui ſeminat, ſimul gaudeat, & qui metit.

37. In hoc enim eſt verbum verum: quia alius eſt qui ſeminat (n), & alius eſt qui metit.

38. Ego miſi vos metere quod vos non laboraſtis: alii laboraverunt, & vos in labores eorum introiſtis.

39. Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris teſtimonium perhibentis: Quia dixit mihi omnia quæcumque feci.

40. Cùm veniſſent ergo ad illum Samaritani, rogaverunt eum ut ibi maneret. Et manſit ibi duos dies.

41. Et multò plures crediderunt in eum propter ſermonem ejus.

42. Et mulieri dicebant: Quia jam non propter tuam loquelam credimus: ipſi enim audivimus, & ſcimus, quia hic eſt verè Salvator mundi.

43. Poſt duos autem dies exiit inde: & abiit in Galilæam.

* Matt. 13. 57. Marc. 6. 4. Luc. 4. 24. 44. * Ipſe enim (o) Jeſus teſtimonium perhibuit, quia Propheta in ſua patria honorem non habet.

* Matth. 4. 12. Mar. 1. 14. Luc. 4. 14. 45. * Cùm ergo veniſſet in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cùm omnia vidiſſent quæ fecerat Jeroſolymis in die feſto: & ipſi enim venerant ad diem feſtum.

46. Venit ergo iterùm in Cana Galilææ, * ubi fecit aquam vinum. Et erat quidam Regulus (p), cujus filius infirmabatur Capharnaum. * Sup. 2. 9.

47. Hic cùm audiſſet quia Jeſus adveniret à Judæa in Galilæam, abiit ad eum, & rogabat eum ut deſcenderet, & ſanaret filium ejus: incipiebat enim mori.

48. Dixit ergo Jeſus ad eum: Niſi ſigna & prodigia videritis, non creditis (q).

49. Dicit ad eum Regulus: Domine, deſcende priùs quàm moriatur filius meus.

50. Dicit ei Jeſus: Vade, filius tuus vivit. Credidit homo ſermoni, quem dixit ei Jeſus, & ibat.

51. Jam autem eo deſcendente, ſervi occurrerunt ei, & nuntiaverunt dicentes, quia filius ejus viveret.

52. Interrogabat ergo horam ab eis, in qua meliùs habuerit. Et dixerunt ei: Quia heri hora ſeptima reliquit eum febris.

53. Cognovit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Jeſus: Filius tuus vivit: & credidit ipſe, & domus ejus tota.

54. Hoc iterùm ſecundum ſignum (r) fecit Jeſus, cùm veniſſet à Judæa in Galilæam.

C A P U T V.

Chriſtus ægrotum ſanat, qui ab octo & triginta annis langueſcebat; jubet grabatum tollere die ſabbati, quod Judæos offendit.

1. POſt hæc erat dies feſtus (a) Judæorum, & aſcendit Jeſus Jeroſolymam. Lev. 23. 5. Deut. 16. 1.

2. Eſt

probabilius videatur hæc exeunte Junio contigiſſe: alioquin Chriſtus totius penè anni decurſu in Judæa manſiſſet baptizans, & quatuor ejus diſcipulos ſecundo tantùm anno prædicationis in familiam ſuam adſcíviſſet: quod non eſt veriſimile. Itaque Dominus de ſpiritali meſſe loquitur. Nam ſi quatuor adhuc erant menſes uſque ad ſegetum meſſem, quomodo Chriſtus hunc apud eos ſermonem habuiſſet: *Quia alba ſunt ad meſſem?* Alii hæc acta fuiſſe volunt inter Paſcha & Pentecoſtem, quod tum ſegetes matureſcerent. Utcumque ea res ſit, proverbium illud de quatuor menſibus ad litteram ſumendum non videtur.

37. (n) Prophetæ qui ſeminaverunt primi, & Apoſtoli qui fruges ex illo ſemine meſſuerunt.

44. (o) Particula *enim* videtur tantùm expletiva; adeo ut hic ſit ſenſus: Abiit in Galilæam, in qua, licèt patria ſua, non eſt in honore habitus, ſicut ipſe Jeſus teſtimonium perhibuit. Sic relicta patria ſua, ubi diu non eſt commoratus, reliquam Galilæam percurrit, Matth. 4.

46. (p) Græc. *Regius*, Βασιλικὸς, quòd eſſet Aulicus, de regio comitatu Philippi Tetrarchæ, Judæus tamen: nam ſi gentilis fuiſſet, id non reticuiſſet Evangeliſta. Deinde quod ſubjicit Dominus, illud ipſum ſuadet.

48. (q) Nam ad Judæos id propriè pertinebat. Jam credere incipiebat regulus, cùm ad Jeſum confugeret: ſed fides illius adhuc infirma erat, non ut in Centurione plena; non enim ſanari filium poſſe credebat, niſi Jeſus eò deſcenderet. Jeſus vacillantem ejus fidem confirmans ait: *Vade, filius tuus vivit.* Signa verò & prodigia ſic diſtinguit Ammonius, ut prodigium ſit præter naturam, qualis eſt cæci illuminatio; ſignum, quod alioqui per naturam fieri poteſt, ut morbi curatio.

54. (r) Nam primum ſignum in Cana Galilææ fecerat, mutata in vinum aqua; cùm iterùm veniſſet in Galilæam, hoc ſecundum ſignum fecit. Hæc utique unus Joannes ſcripſit, quæ acta ſunt à medio menſe Februario uſque ad Julii initium. Unde Hieronymus, Lib. de Script. Eccleſiaſt. cap. 9. Superioris temporis, antequam Joannes clauderetur in carcere, geſta narravit, ſicut manifeſtum eſſe poterit his, qui diligenter quatuor Evangeliorum volumina legerint: tum quod omnem, quæ inter Joannem & alios Evangeliſtas videtur eſſe, diſcrepantiam tollit, ut mox ſubjicit. Hæc igitur quatuor capitibus comprehenſa Joannis incarcerationem præcedunt.

CAP. V. 1. (a) Quis ille fuerit dies feſtus, an Paſchatis, an Pentecoſtes, an ſortium, ſeu *Phurim* פורים, an denique Encæniorum ſeu dedicationis Templi, variant ſententiæ. Plerique è veteribus & recentioribus illud fuiſſe Paſcha ſecundi anni prædicationis Chriſti opinantur, ut quatuor Paſchata invenian. Verùm nonnulla obſtant huic ſententiæ minimè contemnenda, quæ in Hiſtoria ſua Evangelica proſequitur Pezronius; illud in primis quòd Evangeliſta feſtum Paſchatis proprio nomine deſignare ſoleat, ut cap. 2. verſ. 13. & cap. 6. v. 4. c. 11. v. 55. ubi ſemper uſurpat has voces *Paſcha Judæorum*. 2. Chryſoſtomus, Cyrillus, & alii complures Interpretes hoc feſtum de Paſchate non exponunt, & plerique veteres tria tantùm agnoſcunt Paſchata, non quatuor. 3. Initio capitis ſexti Paſcha Judæorum commemorat: *Erat autem proximum Paſcha, dies feſtus Judæorum.* Nec veriſimile eſt annum integrum ab Evangeliſta ſtatim

Digitized by Google

2. Eſt autem Jeroſolymis Probatica (b) piſcina, quæ cognominatur Hebraicè Bethſaida, quinque porticus habens:

3. In his jacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum.

4. Angelus autem Domini deſcendebat ſecundùm tempus (c) in piſcinam: & movebatur aqua. Et qui prior deſcendiſſet in piſcinam poſt motionem aquæ ſanus fiebat à quacumque detinebatur infirmitate.

5. Erat autem quidam homo ibi, triginta & octo annos habens in infirmitate ſua.

6. Hunc cùm vidiſſet Jeſus jacentem, & cognoviſſet quia jam multum tempus haberet, dicit ei: Vis ſanus fieri?

7. Reſpondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, ut, cùm turbata fuerit aqua, mittat me in piſcinam: dum venio enim ego, alius ante me deſcendit.

8. Dicit ei Jeſus: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula.

9. Et ſtatim ſanus factus eſt homo ille: & ſuſtulit grabatum ſuum, & ambulabat. Erat autem ſabbatum in die illo.

10. Dicebant ergo Judæi illi, qui ſanatus fuerat: * Sabbatum eſt, non licet tibi tollere grabatum tuum.

*Exod. 20. 25. Jerem. 19. 24.

11. Reſpondit eis: Qui me ſanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula.

12. Interrogaverunt ergo eum: Quis eſt ille homo, qui dixit tibi, Tolle grabatum tuum, & ambula?

13. Is autem, qui ſanus fuerat effectus, neſciebat quis eſſet. Jeſus enim declinavit à turba conſtituta in loco.

14. Poſteà invenit eum Jeſus in templo, & dixit illi: Ecce ſanus factus es: jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.

15. Abiit ille homo, & nuntiavit Judæis, quia Jeſus eſſet, qui fecit eum ſanum.

16. Propterea perſequebantur Judæi Jeſum, quia hæc faciebat in ſabbato.

17. Jeſus autem reſpondit eis: Pater meus uſque modò operatur (d), & ego operor.

18. Propterea ergo magis quærebant eum Judæi interficere: quia non ſolùm ſolvebat ſabbatum, ſed & Patrem ſuum (e) dicebat Deum, æqualem ſe faciens Deo. Reſpondit itaque Jeſus, & dixit eis:

19. Amen, amen dico vobis: non poteſt Filius à ſe facere quidquam, niſi (f) quod viderit Patrem facientem: quæcumque enim ille fecerit, hæc & Filius ſimiliter facit.

20. Pater enim diligit Filium, & omnia demonſtrat (g) ei, quæ ipſe facit: & majora his demonſtrabit ei opera, ut vos miremini.

21. Sicut

tranſiliri, una tantùm ejus actione intra uſum anni decurſum commemorata. Quamobrem dies ille feſtus non omnino diſtabat ab eo Paſchate, cujus mentionem facit capite proximo, ſeu feſtum illud fuerit ſortium, dictum *Purim*: quod Chriſti temporibus non erat admodùm celebratum; ſeu potiùs id fuerit Encæniorum, ac dedicationis feſtum, quod menſe Decembri ferè ſemper celebrabatur tribus & ampliùs ante Paſcha menſibus, quibus multa, eaque memoranda, in Galilæam reverſus patravit miracula.

2. (b) Seu *Pecuaria*: Græc. ἐπὶ τῇ προβατικῇ, ad *probaticam*, ſupple portam, quæ dicitur *porta gregis*: Hebr. *Bethſeda* ביתצרא, aut Bethſaida. Habemus Lib. 2. Eſdræ, cap. 3. & cap. 12. v. 39. juxta editionem Septuaginta interpretum, Jeroſolymæ extitiſſe portam probaticam, Hebr. *portam pecoris*, quæ in Vulgata editione dicitur *porta gregis*. Eo nomine videtur donata, quòd per eam greges pecorum in urbem intrarent. Hæc porta ad Orientem ſita erat versùs torrentem Cedron. Hinc fortè nomen ſuum duxit piſcina huic portæ vicina. Itaque ſeu intelligamus Jeroſolymæ fuiſſe piſcinam probaticam, ſeu eam prope portam pecuariam extitiſſe juxta textum originalem, perinde eſt. Hæc piſcina Hebraicè dicta eſt vel *Bethesda* בית חסדא, id eſt, miſericordiæ, ut Hieronymus & Græca legunt, vel *Bethſaida* בית צירא, ut vulgata, quæ vox ſignificat domum, ſeu locum venationis, aut piſcationis, quod minùs convenit huic piſcinæ. Sed vox *Bethſeda*, vel *Betheſda*, domum miſericordiæ, fortè *noſocomium*, aut juxtà alios locum effuſionis ſignificat, quòd in illud ſtagnum multis undique ſubterraneis ductibus è templo aquæ ſe diffunderent, quibus victimæ lotæ fuerant. Hieronymus, Lib. de locis Hebraicis geminos ibi fuiſſe lacus ait; quorum unus hibernis aquis repleri ſolet, alterius aquas ſubrubras eſſe. Nam hoſtias in eo lavari à ſacerdotibus ſolitas ferunt. In priorem, ut veriſimile eſt, Angelus deſcendebat hiberno tempore.

4. (c) Identidem, ſtatis temporibus. Quo tempore hoc miraculum inceperit, incertum eſt. Non abhorret à veriſimili hoc advenientis Meſſiæ indicium fuiſſe, ac fortè ad fidem Baptiſmi adſtruendam, quo ſanitas animæ reſtituitur, & maculæ peccatorum divina virtute abluuntur. Voces illæ *ſecundum tempus*, deſunt in Græco textu.

17. (d) Occupat Judæorum objectionem, ceſſandum ab omni opere die ſabbati: Reſpondet Chriſtus Deum non ceſſare ab omni opere, cùm cuncta conſervet & regat die ſabbati. *Et ego operor*, quæ ad hominum ſalutem conferunt, nullo dierum habito diſcrimine.

18. (e) Gr. ἴδιον, *proprium*, unicum & verum: Sic Apoſtolus, Roman. 8. 32. *Qui proprio Filio non pepercit*: quem locum meritò urget Ambroſius adversùs Arianos, Lib. 2. de Fide, cap. 4. Tum verò intellexerunt Judæi Patris nomine Deum ipſum à Chriſto exprimi: unde & quærebant eum interficere, quòd non ſolùm ſolveret ſabbatum, ſed ob hoc maximè quòd ſe æqualem Deo faceret. Sic Auguſt. Tract. 17. *Ecce intelligunt Judæi, quod non intelligunt Ariani. Quis erat, neſciebant: talem tamen prædicari agnoſcebant, quia Patrem ſuum dicebat Deum æqualem ſe faciens Deo.*

19. (f) Vox illa non exceptionem ſignificat, ſed adverſantis particulæ vim habet: Quidquid facit, Patre in ſe operante facit: à ſe quidem facit ut Deus, ſed ab alio, perſona quidem, non natura diſtinctio, id habet. Quod addit, *Hæc & Filius ſimiliter facit*, id eſt, ſimul cum eo facit. unde Auguſt. ait: *Si per Filium facit, quæ Pater facit, non alia Pater, alia Filius facit.*

20. (g) Gr. μείζονα, oſtendet ei majora opera, quàm ſit ſanatio paralytici, ut mortuorum ſuſcitationem.

Digitized by Google

21. Sicut enim Pater ſuſcitat mortuos, & vivificat: ſic & Filius, quos vult, vivificat (h).

22. Neque enim Pater judicat quemquam: ſed omne judicium dedit Filio,

23. Ut omnes honorificent (i) Filium, ſicut honorificant Patrem: qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui miſit illum.

24. Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui miſit me, habet vitam æternam, & in judicium non venit, ſed tranſiit à morte in vitam.

25. Amen, amen dico vobis, quia venit (k) hora, & nunc eſt, quando mortui audient vocem Filii Dei: & qui audierint, vivent.

26. Sicut enim Pater habet vitam in ſemetipſo: ſic dedit, & filio habere vitam (l) in ſemetipſo.

27. Et poteſtatem dedit ei judicium facere, quia (m) Filius hominis eſt.

28. Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis ſunt, audient vocem Filii Dei:

*Matth. 25, 46. 29. * Et procedent, qui bona fecerunt, in reſurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in reſurrectionem judicii.

30. Non poſſum (n) ego à me ipſo facere quidquam. Sicut audio, judico: & judicium meum juſtum eſt: quia non quæro voluntatem meam, ſed voluntatem ejus, qui miſit me.

31. Si ego teſtimonium (o) perhibeo de meipſo, teſtimonium meum non eſt verum.

32. * Alius (p) eſt, qui teſtimonium perhibet de me: & ſcio quia verum eſt teſtimonium, quod perhibet de me. *Matth. 3, 17. Sup. 1. 15.

33. Vos miſiſtis ad Joannem: & teſtimonium perhibuit veritati.

34. Ego autem non ab homine teſtimonium accipio (q): ſed hæc dico ut vos ſalvi ſitis.

35. Ille erat lucerna (r) ardens, & lucens. Vos autem voluiſtis ad horam exultare in luce ejus.

36. Ego autem habeo teſtimonium majus (ſ) Joanne. Opera enim, quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea: ipſa opera, quæ ego facio, teſtimonium perhibent de me, quia Pater miſit me:

37. Et qui miſit me Pater, * ipſe teſtimonium perhibuit (t) de me: neque vocem ejus umquam audiſtis, * neque ſpeciem ejus vidiſtis. *Matth. 3, 17. & 17, 5. *Deut. 4, 12.

38. Et verbum ejus non habetis (u) in vobis manens: quia quem miſit ille, huic vos non creditis.

39. Scrutamini (x) Scripturas, quia vos putatis in ipſis vitam æternam habere: & illæ ſunt, quæ teſtimonium perhibent de me:

40. Et non vultis venire ad me ut vitam habeatis.

41. Claritatem (y) ab hominibus non accipio.

42. Sed cognovi vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis.

43. Ego veni in nomine Patris mei, & non accipitis me: ſi alius venerit in nomine ſuo, illum accipietis.

44. Quo-

21. & 22. (h) Sic Filius ſuſcitabit mortuos, cùm corpore, tum Spiritu, idque voluntate ſua, eoſque vivificabit. Pater non judicat quemquam ſeorſum à Filio, ſed judicium omne ſuum exequitur per Filium.

23. (i) Ut eum revereantur: in quo poſita eſt hominum ſalus.

25. (k) Jam inſtat hora, tempus incipit, quando mortui audient vocem Filii Dei.

26. (l) Non ſolùm vita ipſa eſt, ſed & fons vitæ per Incarnationem. Vox illa *ſicut*, perfectam æqualitatem indicat.

27. (m) Secundùm quòd eſt homo. Superiora enim videtur de ſe ipſo dixiſſe, ut Filio Dei.

30. (n) Quòd non alia ſit voluntas Filii, quàm voluntas Patris.

31. (o) Non eſt fide dignum, ut putatis: Ille noverat verum eſſe, ſed propter infirmos ſol lucernas quærebat, Auguſt. ſerm. 43. de verbis Domini.

32. (p) Pater cœleſtis, qui in baptiſmo teſtimonium perhibuit de me, his verbis: *Hic eſt Filius meus dilectus*. Eſt etiam inter homines Joannes, qui tot illuſtria de me edidit teſtimonia, cujus teſtimonio utor, non quòd illo indigeam, cùm Pater æternus per tot miracula miſſionem meam teſtatam faciat.

34. (q) Veſtri cauſa illud teſtimonium Joannis accipio, ad quem miſiſtis rogantes, an fortè is eſſet Chriſtus: id verò negavit, meque ut Meſſiam agnovit.

35. (r) Non lux ipſa, ſed lucerna ab alio lumine accenſa, quæ lucebat doctrina & exemplo, ardebat charitate. *In luce ejus*: hoc ſplendore perſtricti ad eum veniſtis; ſed citò ardor ille refrixit, quòd vitia veſtra acriùs reprehenderet, & miſſionem meam ut præco annuntiaret: unde hunc ſprevistis, & dixistis eum dæmonium habere.

36. (ſ) Id eſt, majus Joannis teſtimonio: opera enim, quorum efficiendorum poteſtatem a Patre accepi, ſunt teſtimonia omni exceptione majora. Nam opera ipſa adeò mirabilia, me Filium Dei verum eſſe demonſtrant, cùm Patris nomine, atque ut ab eo miſſus hæc faciam.

37. (t) Cùm cœlum apertum fuit, & vox ejus audita in meo baptiſmate. *Neque ejus vocem umquam audiſtis*: Deus per ſe non loquitur hominibus, ſed per Prophetas & doctores. Ut olim miſit Moſen & Prophetas, ita nunc miſit Unigenitum ſuum, quem videre potuiſtis, & audire; & tamen noluiſtis eum recipere: cùm Pater meus vobis loquatur, ac tot miracula, quæ vobis coram fiunt, fidem ejus adſtruant. Deus ipſe videri nequit; per miracula miſſio mea innoteſcit.

38. (u) Quem miſit ille, huic non creditis: Etenim ego ſum quem ille miſit, nec mandata, quæ per me vobis dedit, recipitis.

39. (x) Vox Gr. ἐρευνᾶτε, anceps eſt, cùm poſſit eſſe indicativi, & imperativi modi: fruſtrà ſcrutamini Scripturas: vel excutite Scripturas, quæ teſtantur me eſſe Chriſtum à Deo promiſſum: Prophetas evolvite, qui uno ore omnes tempus adventus mei, vitam, prædicationem, miracula prænuntiant.

41. & 43. (y) Gr. δόξαν, gloriam non requiro, nec mihi opus eſt hominum laude. *Venerit*, Non miſſus à Deo, hunc recipietis.

44. Quomodo vos poteſtis credere, qui
* Inf. 12. 43. gloriam ab invicem accipitis (z): * & gloriam, quæ à ſolo Deo eſt, non quæritis?

45. Nolite putare quia ego accuſaturus (a) ſim vos apud Patrem: eſt qui accuſat vos Moyſes, in quo vos ſperatis.

46. Si enim crederetis Moyſi, crederetis forſitan (b) & mihi: * de me enim illc ſcripſit.
* Gen. 3. 15. & 22. 18. & 49. 10. Deut. 18. 15.

47. Si autem illius litteris non creditis: quomodo verbis meis credetis?

CAPUT VI.

Miraculum de quinque panibus & duobus piſcibus multiplicatis: Sacramenti Euchariſtici promiſſio.

Matth. 14. 13. Mar. 6. 32. Luc. 9. 10. 1. POſt hæc abiit Jeſus trans mare (a) Galilææ, quod eſt Tiberiadis:

2. Et ſequebatur eum multitudo magna, quia videbant ſigna, quæ faciebat ſuper his, qui infirmabantur.

3. Subiit ergo in montem Jeſus: & ibi ſedebat cum diſcipulis ſuis.

4. Erat autem proximum Paſcha (b), dies feſtus Judæorum.

5. Cùm ſublevaſſet ergo oculos Jeſus, & vidiſſet quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum: Unde ememus panes, ut manducent hi?

6. Hoc autem dicebat tentans eum: ipſe enim ſciebat quid eſſet facturus.

7. Reſpondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non ſufficiunt eis, ut unuſquiſque modicum quid accipiat.

8. Dicit ei unus ex diſcipulis ejus, Andreas frater Simonis Petri:

9. Eſt puer unus hìc, qui habet quinque panes hordeaceos, & duos piſces: ſed quid ſunt inter tantos?

10. Dixit ergo Jeſus: Facite homines diſcumbere. Erat autem fœnum multum in loco. Diſcubuerunt ergo viri, numero quaſi quinque millia.

11. Accepit ergo Jeſus panes: & cùm gratias egiſſet, diſtribuit diſcumbentibus: ſimiliter & ex piſcibus quantum volebant.

12. Ut autem impleti ſunt, dixit diſcipulis ſuis: Colligite quæ ſuperaverunt fragmenta, ne pereant.

13. Collegerunt ergo, & impleverunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis, quæ ſuperfuerunt his, qui manducaverant.

14. Illi ergo homines cùm vidiſſent quod Jeſus fecerat ſignum, dicebant: Quia hic eſt verè propheta, qui venturus eſt in mundum.

15. Jeſus ergo cùm cognoviſſet, quia venturi eſſent ut raperent eum, & facerent eum regem, * fugit (c) iterùm in * Matt. 14. 23. Mar. 6. 46.
montem ipſe ſolus.

16. Ut autem ſerò factum eſt, deſcenderunt diſcipuli ejus ad mare.

17. Et cùm aſcendiſſent navim, venerunt trans mare in Capharnaum: & tenebræ jam factæ erant: & non venerat ad eos Jeſus.

18. Mare autem, vento magno flante, exſurgebat.

19. Cùm remigaſſent ergo quaſi ſtadia vigintiquinque, aut triginta, vident Jeſum ambulantem ſupra mare, & proximum navi fieri, & timuerunt.

20. Ille

44. (z) Eſt enim humanæ gloriæ cupiditas magnum ad credendum impedimentum. Scribæ & Pharifæi metuebant, ne eorum exiſtimatio apud populum minueretur, ſi Chriſti pauperis diſcipuli fierent, quem ut ſabbati violatorem habebant.

45. (a) Non erit neceſſe, ut ego vos accuſem; ſolus Moſes, aut lex ipſa vos reos peraget.

46. (b) Vox Græca ἄν, *utique*, & *forſitan* ſignificat. *De me enim ille ſcripſit*, idque potiſſimùm Geneſ. 49. in prophetia Jacob, & Deuteron. 18. v. 15. 18. *Prophetam ſuſcitabo eis de medio fratrum ſuorum*. Non dubitabant, quin vera eſſent, quæ Moſes ſcripſerat; ſed multa non intelligebant, & ea maximè, quæ de Chriſto prædixerat: quæ ſi intellexiſſent, aut Chriſto credidiſſent, aut Moſi fidem adhibuiſſent. Cùm igitur nec Chriſti teſtimonio de ſeipſo, quamvis tot miraculis & vaticiniis confirmato, nec Joannis toties repetitis teſtimoniis, nec Patris æterni voci, quam in baptiſmo Chriſti protulit coram magna populi multitudine, nec Scripturis demum univerſis, quas legebant, fidem haberent: quid reliquum erat, niſi ut ſe obcæcatos eſſe faterentur?

CAP. VI. 1. (a) In deſertum, ultra lacum Geneſareth, quod Betſaida dicebatur: vicus is erat, quem, ut diximus, Philippus Tetrarcha in urbem Juliadis nomine poſtea extruxit. Idque factum eſt poſt necem Joannis Baptiſtæ, quæ exeunte Februario accidit. Duplex erat Bethſaida: una ultra mare, altera citra lacum, ex qua urbe quidam diſcipuli erant oriundi.

4. (b) Secundum videlicet à prædicatione Chriſti, ut veriſimillimum eſt.

15. (c) Seceſſit in montem, unde venerat, & noctem orationi impendit.

Digitized by Google

20. Ille autem dicit ei : Ego ſum , nolite timere.

21. Voluerunt ergo accipere (d) eum in navim: & ſtatim navis fuit ad terram, in quam ibant.

22. Altera die , turba quæ ſtabat trans mare , vidit quia navicula alia non erat ibi niſi una , & quia non introiſſet cum diſcipulis ſuis Jeſus in navim , ſed ſoli diſcipuli ejus abiiſſent :

23. Aliæ verò ſupervenerunt naves à Tiberiade , juxta locum ubi manducaverant panem, gratias agentes Domino.

24. Cùm ergo vidiſſet turba , quia Jeſus non eſſet ibi , neque diſcipuli ejus , aſcenderunt in naviculas, & venerunt Capharnaum quærentes Jeſum.

25. Et cùm inveniſſent eum trans mare, dixerunt ei : Rabbi , quando huc veniſti ?

26. Reſpondit eis Jeſus , & dixit : Amen , amen dico vobis : quæritis me, non quia vidiſtis ſigna, ſed quia manducaſtis ex panibus, & ſaturati eſtis.

27. Operamini (e) non cibum qui perit , ſed qui permanet in vitam æternam,
*Matth. 3. quem Filius hominis dabit vobis: * Hunc
Sup. 1. 32. enim Pater ſignavit Deus.

28. Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus (f) ut operemur opera Dei ?

*1. Joan. 3. 23. 29. Reſpondit Jeſus , & dixit eis : * Hoc eſt opus Dei, ut credatis (g) in eum, quem miſit ille.

30. Dixerunt ergo ei : Quod ergo tu facis ſignum (h) ut videamus , & credamus tibi ? quid operaris?

31. Patres noſtri manducaverunt manna
*Exod. 16. 14. in deſerto , ſicut ſcriptum eſt : * Panem
Num. 11. 7. de cœlo dedit eis manducare:
Pſ. 77. 24. 32. Dixit ergo eis Jeſus : Amen, amen
Sap. 16. 20. dico vobis : Non Moyſes dedit vobis panem de cœlo , ſed Pater meus dat vobis panem de cœlo (i) verum.

33. Panis enim Dei eſt , qui de cœlo deſcendit, & dat vitam mundo.

34. Dixerunt ergo ad eum : Domine, ſemper da (k) nobis panem hunc.

35. Dixit autem eis Jeſus : Ego ſum panis vitæ: * qui venit ad me, non eſuriet : & qui credit in me, non ſitiet unquam. *Eccli. 24. 29.

36. Sed dixi vobis, quia & vidiſtis me, & non creditis.

37. Omne , quod dat mihi Pater , ad me veniet (l): & eum, qui venit ad me, non ejiciam foras:

38. Quia deſcendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam , ſed voluntatem ejus, qui miſit me.

39. Hæc eſt autem voluntas ejus, qui miſit me , Patris : ut omne , quod dedit mihi , non perdam ex eo , ſed reſuſcitem illud in noviſſimo die.

40. Hæc eſt autem voluntas Patris mei, qui miſit me : ut omnis, qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego reſuſcitabo eum in noviſſimo die.

41. Murmurabant ergo Judæi de illo , quia dixiſſet : Ego ſum panis vivus , qui de cœlo deſcendi.

42. Et dicebant: * Nonne hic eſt Jeſus *Matt. 13. 55.
filius Joſeph, cujus nos novimus patrem, Marc. 6. 3.
& matrem ? Quomodo ergo dicit hic : Quia de cœlo deſcendi?

43. Reſpondit ergo Jeſus, & dixit eis: Nolite murmurare in invicem:

44. Nemo poteſt venire ad me , niſi Pater, qui miſit me, traxerit (m) eum : & ego reſuſcitabo eum in noviſſimo die:

45. Eſt ſcriptum in Prophetis (n): * Et *Iſai. 54.
erunt omnes docibiles Dei . Omnis , qui 13.
audivit à Patre, & didicit, venit ad me.

46. * Non quia Patrem vidit quiſquam, *Matt. 11.
niſi is, qui eſt à Deo , hic vidit Patrem. 27.

47. Amen, amen dico vobis: Qui credit in me, habet (o) vitam æternam.

48. Ego ſum panis vitæ.

49. * Patres veſtri manducaverunt man- *Exod. 16.
na in deſerto, & mortui ſunt. 15.

50. Hic

21. & 22. (d) Imò eum acceperunt, Marc. 6. *Niſi una*, in quam intraverant diſcipuli , ut habet Syrus codex, Unde plebs ipſa Chriſtum adhuc eſſe in deſerto Bethſaidæ ſibi perſuaſerat , eumque ibi quærebat.

27. (e) Saluti potiùs animæ , quàm corporis curæ ſerviendum. *Signavit Deus*. Quaſi ſigillo appoſito, ſic teſtimonio ſuæ vocis & Prophetarum , prodigiis denique & miraculis obſignavit in mundi ſalutem, & declaravit me eſſe ejus filium. *Signavit*, ſua auctoritate munivit.

28. (f) Deo grata , ut operemur cibum incorruptum , cujus mentionem feciſti.

29. (g) Illud opus exigit , quod antè omnia eſt neceſſarium , fidem nimirum : opus Dei vocat , quòd ſit donum Dei, & fundamentum cæterorum.

30. (h) Aſſentiuntur illi , dummodo miraculis ſibi fidem adſtruat.

31. (i) Panem qui dat vitam mundo æternam : non panem è cœlo aereo, ut manna, quod è ſublimi quidem aere depluit, ſed comparatum cum vero pane , nec cœleſtis panis dici poteſt.

34. & 35. (k) Volebant paſci ſine labore . *Ego ſum panis vitæ*, id eſt Panis vivus.

37. (l) Quem Pater elegerit electione æterna , ad me veniet , per fidem vivam , eumque benignè excipiam : non repellam , non ejiciam foras , poſtquam venerit. Vel in numerum diſcipulorum eum adſcribam.

44. (m) Niſi cor à fide averſum ad ſe convertat per gratiam ſuam citra neceſſitatem ullam.

45. (n) In volumine Prophetarum . *Et erunt omnes docibiles Dei* : Gr. [illegible] , *Docti Dei* , ſeu à *Deo* , per gratiam . Legitur in Iſaia cap. 54. verſ. 13. *Ponam univerſos filios tuos doctos à Domino* , id eſt , interiùs docendos . *Omnis* , Qui interiore auditu Patrem ſic audivit , ut diſceret. Alii exponunt , *Doctos Dei* , à Deo , ut vox illa *docti* , vim potiùs habeat nominis , quàm participii , id eſt , docti in iis, quæ ad Deum ſpectant.

47. (o) Habet in ſpe , quamdiu vivit in hoc ſæculo : & reipſa poſt mortem , ſi ejus præceptis pareat , & in iis perſeveret.

Digitized by Google

50. Hic eſt panis de cœlo deſcendens: ut ſi quis ex ipſo manducaverit, non moriatur.

51. Ego ſum panis vivus, qui de cœlo deſcendi.

52. Si quis manducaverit (p) ex hoc pane, vivet in æternum: & panis, quem ego dabo, caro mea eſt pro mundi vita.

53. Litigabant ergo Judæi ad invicem, dicentes: Quomodo poteſt hic nobis carnem ſuam dare ad manducandum?

54. Dixit ergo eis Jeſus: Amen, amen dico vobis. Niſi manducaveritis (q) carnem Filii hominis, & biberitis ejus ſanguinem, non habebitis vitam in vobis.

55. Qui manducat meam carnem, & bibit meum ſanguinem, habet vitam æternam: & ego reſuſcitabo eum in noviſſimo die.

*1.Cor.11.27. 56. * Caro enim mea, verè eſt cibus (r): & ſanguis meus, verè eſt potus.

57. Qui manducat meam carnem, & bibit meum ſanguinem, in me manet, & ego in illo.

58. Sicut miſit me vivens Pater, & ego vivo propter (ſ) Patrem: & qui manducat me, ipſe vivet propter me.

59. Hic eſt panis, qui de cœlo deſcendit. Non ſicut manducaverunt Patres veſtri manna (t), & mortui ſunt. Qui manducat hunc panem, vivet in æternum.

60. Hæc dixit in ſynagoga docens, in Capharnaum.

61. Multi ergo audientes ex diſcipulis ejus, dixerunt: Durus (u) eſt hic ſermo, & quis poteſt eum audire?

72. Sciens autem Jeſus apud ſemetipſum, quia murmurarent de hoc diſcipuli ejus, dixit eis: Hoc vos ſcandalizat?

63. Si ergo videritis (x) Filium hominis aſcendentem ubi erat prius?

64. Spiritus eſt, qui vivificat: caro (y) non prodeſt quidquam: verba quæ ego locutus ſum vobis, ſpiritus & vita ſunt.

65. Sed ſunt (z) quidam ex vobis, qui non credunt. Sciebat enim ab initio Jeſus qui eſſent non credentes, & quis traditurus eſſet eum.

66. Et dicebat: Propterea dixi vobis, quia

52. (p) Jam partè de manducatione ſacramentali loquitur, cùm hactenus ferè de manducatione ſpiritali per fidem verba fecerit. Ac potiſſimùm verſ. 35. *Ego ſum panis vitæ.* Nam Chriſtus fidem exigit, ut caro ſua dignè manducetur. Hoc enim eſt opus Dei, quod verſ. 29. poſtulavit, ut panem illum ciltæ præberet, fides ipſa. Quocirca merces huic operi propoſita aliud quiddam erit à fide; non enim idem eſt opus faciendum, & merces huic operi deſtinata. Panem illum eſſe carnem ſuam declarat: *Ego ſum panis vivus, &c. Norunt fideles corpus Chriſti, ſi corpus Chriſti non negligant eſſe. O Sacramentum pietatis! ô ſignum unitatis! ô vinculum charitatis!* August.

54. (q) Hic ſermo durior videretur, ſi non aliud quàm fidem his verbis intelligeret Chriſtus.

56. (r) Qui vitam æternam animæ operatur: ut cibus corpori hanc vitam tribuit, dum in corpus noſtrum mutatur; ſic Chriſti caro ritè ſuſcepta, nos in ipſum convertit, in nobis manet, ut nos in eo.

58. (ſ) Cujus ciba vivo: *Et ego vivo propter Patrem,* Græc. per Patrem.

59. (t) In aere formatum. *Vivet in æternum:* in eo quippè erit germen immortalitatis. In hoc autem cum Capharnaitis colloquio, Chriſtus Dominus corpus ſuum & ſanguinem daturum ſe in cibum & potum apertiſſimis verbis pollicetur. Quæ promiſſio verſibus 27. 35. 50. & ſequentibus repetitur. Nuſquam alibi Joannes Euchariſtiæ meminit, qui alia fidei myſteria tam enucleatè commemorat: Cùm tamen tres alii Evangeliſtæ illius inſtitutionem diſertis verbis ſcripto tradiderint. Nec ferè quicquam dictum eſt, aut factum creditu arduum, ad cujus fidem diſcipulorum animi ad credendum antea præparati à Domino non fuerint. An quiſquam id ſibi perſuadeat, hoc Sacramentum à Chriſto tam ſubitò inſtitutum fuiſſe, ut illius nullam antè fecerit mentionem, aut non promiſerit prius? Nulla poteſt eſſe major ſimilitudo inter promiſſionem & donationem, quam quæ eſt inter hæc verba promiſſionis, *Panis quem ego dabo, caro mea eſt,* & illa inſtitutionis, *Accipite, & manducate, Hoc eſt corpus meum.* Manducationem ſpiritalem, quæ fide, & ſacramentalem, quæ ore perficitur, Chriſtus non ſeparat in hoc capite, ſed unà conjungit: cùm utraque realem & integram manducationem efficiat. A verſu 27. ad 48. uſque, priorem ut conditionalem exigit, & præmii loco realem pollicetur. Futurum tempus quo utitur, non aliud quàm promiſſionem deſignat. Nec manducationem ſpiritalem promittit, quæ non deerat diſcipulis, imò & in veteri Teſtamento erat uſitata, quæque ut conditio præviа requiritur.

61. (u) Quod ſi Chriſtus non aliud intellexiſſet per carnis ſuæ manducationem, quàm fidem cui jam aſſueverant diſcipuli, nihil erat facilius, quàm eos revocare in viam. Verùm nihil ejuſmodi affert Dominus molliendi ſermonis gratia. *Secretum Dei intentos debet facere, non adverſos.* Auguſt. Tract. 27.

63. (x) Aug. *Quid ergo tum dicetis? an vobis incredibile videbitur me inde deſcendiſſe? Tunc intelligetis me potuiſſe carnem meam vim vivificantem dare. Sic erit filius hominis in cælo: quemadmodum Filius Dei erat in terra.*

64. (y) De his minimè ex ſenſuum carnali perceptione, aut humana ratione voltis judicare, cùm hæc myſteria percipiantur ſolo Dei ſpiritu, qui unus dat intelligentiam & vitam. Quod vobis dixi de manducatione carnis inviſibili, externâ ſpecie tamquam velo obductæ, non de carne mortua & in fruſta conciſa. *Spiritus & vita ſunt,* ac res planè ſpiritales & vivas exprimunt. Non dixit Chriſtus ſuam nihil prodeſſe carnem, quam dare vitam æternam toties affirmavit. Hic itaque eſt verborum ſenſus: Carnalis veſter intellectus nihil prodeſt; ſolus Dei Spiritus veræ fidei lumen procreat. Quo quidem modo *Caro* in Scripturis paſſim uſurpatur, ut Matth. 16. 17. *Caro & ſanguis non revelavit tibi.* Illi autem ſunt increduli, qui realem manducationem non credunt. Nam ſpiritalis manducatio per fidem neminem offendebat: an in cauſa fuit cur multi ex diſcipulis à Chriſto diſceſſerint? Quæ enim erat cauſa hujus defectionis, ſi nihil haberet ea manducatio, quod rationem humanam offendat? Itaque caro ſine ſpiritu non prodeſt quidquam: ut ſcientia inflat ſine charitate. Non propterea eſt inutilis ſcientia: at cùm ſola eſt, inflat. *Proinde ſic dictum eſt, Caro non prodeſt quidquam, quomodo dictum eſt, Scientia inflat: jam ergo debemus odiſſe ſcientiam? Abſit. Et quid eſt, Scientia inflat? Sola ſine charitate. Ideò adjunxit, Charitas ædificat. Adde ergo ſcientiæ charitatem, & utilis erit ſcientia, non per ſe, ſed per charitatem.* Auguſt. Itaque ſpiritali modo, non carnali ſunt intelligenda. Sic tamen ut non ſpiritalis tantùm, ſed etiam realis & vera ſit manducatio, ut ex præcedentibus liquet: *Panis quem ego dabo, &c.*

65. (z) In me, & ficto animo acceſſerunt. *Non dixit, ſunt quidam ex vobis qui non intelligunt, ſed cauſam dixit cur non intelligant.* Auguſt. Ibidem.

quia nemo poteſt venire ad me, niſi fuerit ei datum à Patre meo.

67. Ex hoc multi (a a) diſcipulorum ejus abierunt retrò: & jam non cum illo ambulabant.

68. Dixit ergo Jeſus ad duodecim: Numquid & vos vultis abire?

69. Reſpondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes.

* Matth. 16. 16. Marc. 8. 29. Luc. 9. 20.

70. * Et nos credidimus, & cognovimus, quia tu es Chriſtus Filius Dei.

71. Reſpondit eis Jeſus: Nonne ego vos duodecim elegi: & ex vobis unus diabolus eſt?

72. Dicebat autem Judam Simonis Iſcariotem: hic enim erat traditurus eum, cùm eſſet unus ex duodecim.

C A P U T VII.

Chriſtus injuſtas Judæorum calumnias, quòd hominem die ſabbati ſanaſſet, reprimit. Miniſtri, qui ad eum capiendum miſſi erant, laudes ejus prædicant.

1. POſt hæc autem ambulabat Jeſus in Galilæam; non enim volebat in Judæam ambulare, quia quærebant eum Judæi interficere.

2. Erat autem in proximo dies feſtus (a) Judæorum, * Scenopegia.

* Levit. 23. 34.

3. Dixerunt autem ad eum fratres (b) ejus: Tranſi hinc, & vade in Judæam, ut & diſcipuli tui videant opera tua, quæ facis.

4. Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipſe in palàm eſſe: ſi hæc facis, manifeſta teipſum mundo.

5. Neque enim fratres ejus credebant (c) in eum.

6. Dicit ergò eis Jeſus: Tempus meum nondum advenit (d): tempus autem veſtrum ſemper eſt paratum.

7. Non poteſt mundus odiſſe (e) vos: me autem odit: quia ego teſtimonium perhibeo de illo, quòd opera ejus mala ſunt.

8. Vos aſcendite ad diem feſtum hunc, ego autem non aſcendo ad diem feſtum iſtum: quia meum tempus nondum impletum eſt.

9. Hæc cùm dixiſſet, ipſe manſit (f) in Galilæa.

10. Ut autem aſcenderunt fratres ejus, tunc & ipſe aſcendit ad diem feſtum, non manifeſtè, ſed quaſi in occulto.

11. Judæi ergo quærebant eum in die feſto, & dicebant: Ubi eſt ille?

12. Et murmur multum erat in turba de eo. Quidam enim dicebant: Quia bonus eſt. Alii autem dicebant: Non, ſed ſeducit turbas.

13. Nemo tamen palàm loquebatur de illo, propter metum Judæorum.

14. Jam autem die feſto mediante (g), aſcendit Jeſus in templum, & docebat.

15. Et mirabantur Judæi, dicentes: Quomodo hic litteras ſcit, cùm non didicerit?

16. Reſpondit eis Jeſus, & dixit: Mea doctrina non eſt mea, ſed ejus, qui miſit me.

17. Si quis voluerit (h) voluntatem ejus facere: cognoſcet de doctrina, utrùm ex Deo ſit, an ego à meipſo loquar.

18. Qui à ſemetipſo loquitur, gloriam propriam quærit: qui autem quærit gloriam ejus, qui miſit eum, hic verax (i) eſt, & injuſtitia in illo non eſt.

19. * Nonne Moyſes dedit vobis legem (k): & nemo ex vobis facit legem? * Exod. 24. 3.

20. Quid

67. (a a) Non è ſeptuaginta diſcipulis, qui juxta Janſenium Gandavenſem nondum erant electi; è quorum numero fuerunt Mathias & Barnabas, qui ab initio ſequuti ſunt Dominum, ex cap. 1. Actorum.

CAPUT VII.

2. (a) Feſtum Tabernaculorum, quod circa medium Septembris per octo dies celebrabant. Hoc feſtum Levit. cap. 23. v. 36. inſtitutum fuit à Deo in memoriam peregrinationis filiorum Iſrael per quadraginta annos in deſerto, *Ut diſcant poſteri veſtri, quod in tabernaculis habitare fecerim filios Iſrael*: & Levit. 23. v. 43. *Cùm educerem eos de terra Ægypti*. Die octavo, relictis tabernaculis, in Templum conveniebant gratias Deo acturi, qui dies Levit. 23. verſ. 36. dicitur. *Dies cœtus atque collectæ*.

3. (b) Propinqui Domini ambitione ducti, ut gloriam ex ejus operibus captarent, id ſuadebant; quod eorum cupiditati, non fidei tribuendum. *Quæ facis*, vel diſcipuli, qui ab eo receſſerant, aut qui baptizati quidem fuerant, quique non ſequebantur Chriſtum.

5. (c) Nondum fides eorum ſatis firma erat, eumque eſſe Meſſiam nondum iis perſuaſum; ſed poſteà crediderunt, ut patet ex cap. 1. Actor. ubi dicitur Mariam matrem Jeſu & fratres ejus fuiſſe in cœnaculo expectantes promiſſum Spiritum ſanctum.

6. (d) Tempus à Patre præſcriptum. Deinde hoſtes mihi infenſos illic inveniam, vos non item. *Semper eſt paratum*; Vobis perindè eſt, quocumque tempore volueritis.

7. & 8. (e) Ea ratione quâ me odit: non odit quod ſuum eſt. *Non aſcendo*, Gr. οὔπω ἀναβαίνω, *nondum aſcendo*: nec manifeſtè aſcendam, ſed in occulto.

9. (f) Per aliquot dies expectans 72. diſcipulos, quos miſerat ad Prædicandum Evangelium, qui tum læti redierunt, ex cap. 10. Lucæ.

14. 15. & 16. (g) Quarto die ſolemnitatis. *Non didicerit*, ſacras litteras, qui nullo uſus eſt præceptore. *Doctrina*. Non eſt à me: non eam propria induſtria comparavi. Auguſt.

17. (h) Bona hominis voluntas, & ſtudium illi obſequendi, multùm confert ad cognoſcendum, utrùm doctrina aliqua ſit ex Deo.

18. (i) Qui ea tantùm dicit, quæ Deus præcipit, & ejus tantummodò gloriam quærit, huic credi debet: nullam enim fallendi cauſam habet. *Et injuſtitia*, procul eſt a mendacio.

19. (k) Quam nemo ex vobis ſervat. Et tamen tumultuamini, quaſi legem violem, cùm ſano hominem die ſabbati.

Digitized by Google

* Sup. 5. 18. 20. * Quid me quæritis interficere? Reſpondit turba (l), & dixit: Dæmonium habes: quis te quærit interficere?

21. Reſpondit Jeſus, & dixit eis: Unum opus feci, & omnes miramini:

* Lev. 12. 3. 22. Propterea (m) * Moyſes dedit vobis circumciſionem; (non quia ex Moy-
* Gen. 17. 10. ſe eſt, ſed ex patribus) & in ſabbato circumciditis hominem.

23. Si circumciſionem accipit homo in ſabbato, ut non ſolvatur lex Moyſi; mihi indignamini quia totum hominem ſanum feci in ſabbato?

* Deut. 1. 16. 24. * Nolite judicare ſecundùm faciem, ſed juſtum judicium judicate (n).

25. Dicebant ergo quidam ex Jeroſolymis: Nonne hic eſt, quem quærunt interficere?

26. Et ecce palàm loquitur, & nihil ei dicunt. Numquid verè cognoverunt principes quia hic eſt Chriſtus?

27. Sed hunc ſcimus (o) unde ſit: Chriſtus autem cùm venerit, nemo ſcit unde ſit.

28. Clamabat ergo Jeſus in templo docens, & dicens: Et me ſcitis (p), & unde ſim ſcitis: & à me ipſo non veni, ſed eſt verus, qui miſit me, quem vos neſcitis.

29. Ego ſcio eum: quia ab ipſo ſum, & ipſe me miſit.

30. Quærebant ergo eum apprehendere: & nemo miſit in illum manus, quia nondum venerat hora ejus.

31. De turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant: Chriſtus cùm venerit, numquid plura ſigna faciet quàm quæ hic facit?

32. Audierunt Phariſæi turbam murmurantem de illo hæc: & miſerunt Principes & Phariſæi miniſtros, ut apprehenderent eum.

33. Dixit ergo eis Jeſus: Adhuc modicum tempus vobiſcum ſum: & vado ad eum, qui me miſit.

34. * Quæretis me, & non invenietis: * Inf. 13. 33.
& ubi ego ſum (q), vos non poteſtis venire.

35. Dixerunt ergo Judæi ad ſemetipſos: Quò hic iturus eſt, quia non inveniemus eum? numquid in diſperſionem gentium iturus eſt, & docturus gentes?

36. Quis eſt hic ſermo, quem dixit: Quæretis me, & non invenietis: & ubi ſum ego, vos non poteſtis venire?

37. In noviſſimo autem * die (r) ma- * Lev. 23.
gno feſtivitatis, ſtabat Jeſus, & clamabat, 37.
dicens: Si quis ſitit, veniat ad me, & bibat.

38. * Qui credit in me, ſicut dicit * Deut. 18.
Scriptura, flumina (ſ) de ventre ejus fluent 15. Joel. 2. 28.
aquæ vivæ. Act. 2. 17.

39. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum: nondum enim erat Spiritus datus (t), quia Jeſus nondum erat glorificatus.

40. Ex illa ergo turba cùm audiſſent hos ſermones ejus, dicebant: Hic eſt verè propheta.

41. Alii dicebant: Hic eſt Chriſtus. Quidam autem dicebant: Numquid à Galilæa venit Chriſtus?

42. * Nonne Scriptura dicit: Quia ex * Mich. 5.
ſemine David, & de Bethlehem caſtello, 1. Matth. 2.
ubi erat David, venit Chriſtus? 6

43. Diſſenſio itaque facta eſt in turba propter eum.

44. Quidam autem ex ipſis volebant apprehendere eum: ſed nemo miſit ſuper eum manus.

45. Venerunt ergo miniſtri ad Pontifices, & Phariſæos. Et dixerunt eis illi: Quare non adduxiſtis illum?

46. Reſponderunt miniſtri: Numquam ſic locutus eſt homo, ſicut hic homo.

47. Reſponderunt ergo eis Phariſæi: Numquid & vos ſeducti eſtis?

48. Numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariſæis?

49. Sed

20. (l) Plebs ſcilicet, quæ ignorabat conſilium Principum. *Dæmonium habes*, inſania. *Quid poſſet aliud dicere turba turbulenta? Quid poſſet aliud olere cœnum commotum?* Auguſt.

22. (m) Et tamen Moſes dedit vobis circumciſionem, cujus ipſe non eſt Autor; ſed ab Abrahamo & Patriarchis tradita vobis fuit. Quòd ſi infans naſcatur ſabbato, hunc octavo die circumciditis, vulnus adhibitis medicamine curatis. Quia circumciſio pertinet ad aliquod ſignaculum ſalutis, & non debent homines ſabbato vacare à ſalute. Auguſt.

24. 25. & 26. (n) Ex operibus ipſis judicate, & re penitùs perſpecta. *Quidam*, Quibus nota erant principum conſilia. *Principes*, Sacerdotum, aut Synedrii.

27. (o) Nam ſcimus quo patre, & ex qua patria natus ſit. Natum eſſe in Bethlehem neſciebant. *Chriſtus autem cùm venerit, nemo ſcit unde ſit.* Iſta ex vulgari plebis errore dicebant, & ex malè intellectis quibuſdam Scripturæ locis hauſerant, cujuſmodi eſt iſte Iſaiæ locus, cap. 53. 8. *Generationem ejus quis enarrabit?* Chriſtum in Bethlehem naſciturum, ſtatim in remotas terras transferendum, unde repentè prodiret, fortè ſibi perſuaſerant.

28. (p) Creditis vos ſcire unde ſim? Docet ſe aliquid habere ſuprà id quod ſciebant, & ſe Filium Dei eſſe. *Sed eſt verus*, Verax eſt, & promiſſa ſua ſervat: ideò miſit me, ut quod promiſerat Patribus, præſtaret.

34. & 35. (q) Ubi ego erò. *Quò iturus eſt?* Ad Judæos inter gentes ſparſos?

37. (r) Qui erat celeberrimus. *Si quis ſitit*, Si quis optat ſalutem æternam. Videtur alludere ad verba Iſaiæ, cap. 55. 1. *Omnes ſitientes venite ad aquas*. Neque illud abhorret à veriſimili, quod quidam interpretes obſervant, tum temporis plebem extra muros urbis turmatim prodire ſolitam, ut aquam è fonte *Siloës* haurirent. Chriſtus enim qui ex caſibus obviis occaſionem ſermonis capere ſolebat, docet eos, quis ſit fons ſalutaris, cujus meminit Zacharias, capite 13. v. 1.

38. (ſ) Alludit ad varia Scripturæ loca, in quibus Prophetæ Spiritus ſancti effuſionem ſub fluminis, aut fontis ſimilitudine expreſſerant, ut Iſaias, cap. 58. v. 11. *Et eris quaſi hortus irriguus, & ſicut fons aquarum, cujus non deficient aquæ.*

39. (t) Palam & cum effuſione ad conſummationem Sanctorum, ut in die Pentecoſtes.

49. Sed turba hæc, quæ non novit legem, maledicti (u) ſunt.

* Sup. 3. 2. 50. Dixit Nicodemus ad eos, * ille qui venit ad eum nocte, qui unus erat ex ipſis:

51. Numquid lex noſtra judicat hominem, niſi priùs audierit ab ipſo, * & cognoverit quid faciat? * Deut. 17. 8. & 19. 15.

52. Reſponderunt, & dixerunt ei: Numquid & tu Galilæus (x) es? Scrutare Scripturas, & vide quia à Galilæa propheta non ſurgit.

53. Et reverſi ſunt unuſquiſque in domum ſuam.

CAPUT VIII.

Mulierem in adulterio deprehenſam adducunt ad Chriſtum, qui eam abſolvit. Quòd ſe ante Abraham genitum diceret, lapidare volunt.

1. JEſus autem perrexit in Montem Oliveti:

2. Et diluculò iterùm venit in templum, & omnis populus venit ad eum, & ſedens docebat eos.

3. Adducunt (a) autem Scribæ, & Phariſæi mulierem in adulterio deprehenſam: & ſtatuerunt eam in medio.

4. Et dixerunt ei: Magiſter, hæc mulier modò deprehenſa eſt in adulterio.

5. * In lege autem Moyſes mandavit (b) nobis hujuſmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? * Lev. 20. 10.

6. Hoc autem dicebant tentantes (c) eum, ut poſſent accuſare eum. Jeſus autem inclinans ſe deorsùm, digito ſcribebat in terra.

7. Cùm ergo perſeverarent interrogantes eum, erexit ſe, & dixit eis: * Qui ſine peccato (d) eſt veſtrùm, primus in illam lapidem mittat. * Deut. 17. 7.

8. Et iterùm ſe inclinans, ſcribebat in terra.

9. Audientes autem, unus poſt unum exibant, incipientes à ſenioribus: & remanſit ſolus (e) Jeſus, & mulier in medio ſtans.

10. Erigens autem ſe Jeſus, dixit ei: Mulier, ubi ſunt, qui te accuſabant? nemo te condemnavit.

11. Quæ dixit: Nemo, Domine. Dixit autem Jeſus: Nec ego te condemnabo: Vade, & jam ampliùs noli peccare.

12. Iterùm ergo locutus eſt eis Jeſus, dicens: * Ego ſum lux (f) mundi: qui ſequitur me, non ambulat in tenebris, ſed habebit lumen vitæ. * 1. Joan. 1. 5.

13. Dixerunt ergo ei Phariſæi: Tu de te ipſo teſtimonium perhibes: teſtimonium tuum non eſt verum (g).

14. Re-

49. (u) Qui contra legem hunc velut Meſſiam recipiunt.

52. (x) Aut factione, aut patria, tu qui Galilæis partibus faves? An non ſeductus es, ut multi ex Galilæa? *Scrutare Scripturas*; hiſtoriam temporum revolve. *Et vide num ſurgit*: quod falſum erat: nam & Jonas & Nahum erant Galilæi.

CAPUT VIII. 3. (a) Hanc olim mulieris adulteræ hiſtoriam codices quidam Græci non habuerunt. Antiquiores tamen ac melioris notæ hanc etiamnum exhibent. Et plurimi ex ſanctis Patribus, ut Ambroſius L. 3. de Spiritu, Auguſtinus Tract. 33. in Joan. Hieronymus contra Pelag. L. 2. hanc referunt. Denique Concilium Tridentinum Seſſ. 4. cum Eccleſia univerſa eam genuinam agnoſcit.

5. (b) Jubet lex ipſa Levit. cap. 20. eam unà cum mœcho occidi: ſed quo mortis genere, non exprimit. At Ezechielis cap. 16. v. 38. lapidibus obruebantur, forte ex traditione quadam. Nec tamen Judæi tum habuerunt poteſtatem occidendi, niſi ex Præſidis conſenſu. Hinc Origenes ait in cap. 7. Epiſtolæ ad Rom. Homicidam punire non poteſt, nec adulteram lapidare: hoc enim ſibi vindicat Romanorum poteſtas, & dubitas adhuc ſi mortua ſit litteræ lex?

6. (c) Doloſa hac interrogatione Chriſto ſtruebant inſidias. Nam ſi morte eam condemnandam eſſe mulierem diceret, ut inhumanus & crudelis haberetur: ſi abſolveret, eum ut inimicum legis accuſarent. *Scribebat in terra*: judicium ſuum paulìſper diſtulit, ut illos pudore ſuffunderet, atque ut cauſam aliquam ſui ſilentii prætexeret, & elabendi occaſionem iis præberet, *in terra*: quo quidem ſignificabat eorum aſtutiam non ſibi eſſe incognitam, ſeque eorum honori parcere non reſpondendo. Quid ſcriberet, noſtrum non eſt divinare.

7. (d) Nempe ab adulterio immunis: nam tum temporis erant perditiſſimis moribus, teſte Joſepho. *Mittat*. Non illud quidem exigit Dominus, ut innoxii ſoli ſententiam ferant, & judicent de facinoroſis, qui error fuit Vviclefi & Joannis Hus. Sed negat æquum eſſe ut ejuſdem flagitii rei, quales tum erant Scribæ & Phariſæi, eam poteſtatem exercerent, niſi priùs pœnitentiam agerent. Qua quidem ſententia plena ſapientiæ juſtitiam vindicem cum miſericordia conciliabat. Sic enim ſalutem adulteræ in accuſatorum criminibus collocavit, eaque utut mortis rea eſſet, eorum manibus non erat occidenda, qui eodem crimine tenebantur. Hæc vox juſtitiæ eſt.

9. & 11. (e) Non omninò ſolus: nam Apoſtoli aderant & turba: ſed ſine Scribis & Phariſæis. *Nec condemnabo*: Non ſuſcipiam perſonam judicis.

12. (f) Non ſolùm ut Deus, ſed ut Deus homo. Ego humanis mentibus credenda & facienda manifeſto, tenebris involutos doctrina & exemplo illuſtrans. *Tenebra metuenda ſunt morum, non oculorum: & ſi oculorum, non exteriorum, ſed interiorum, unde diſcernitur non album & nigrum, ſed juſtum, & injuſtum*. Auguſt. Tract. in Joan. 35. Interruptum Chriſti ſermonem proſequitur Evangeliſta.

13. & 14. (g) Non eſt legitimum. *Verum eſt*, Con-

14. Reſpondit Jeſus, & dixit eis: Et ſi ego teſtimonium perhibeo de meipſo, verum eſt teſtimonium meum: quia ſcio unde veni, & quò vado: vos autem neſcitis unde venio, aut quò vado.

15. Vos ſecundùm carnem judicatis: ego non judico quemquam:

16. Et ſi judico ego, judicium meum verum eſt, quia ſolus non ſum: ſed ego, & qui miſit me, Pater.

*Deut. 17. 6. & 19. 15. Matth. 18. 16. 2. Cor. 13. 1. Hebr. 10. 28.

17. Et in lege veſtra ſcriptum eſt, * quia duorum hominum teſtimonium verum eſt.

18. Ego ſum, qui teſtimonium perhibeo de meipſo: & teſtimonium perhibet de me, qui miſit me, Pater.

19. Dicebant ergo ei: Ubi eſt Pater tuus? Reſpondit Jeſus: Neque me ſcitis, neque Patrem meum: ſi me ſciretis, forſitan (h) & Patrem meum ſciretis.

20. Hæc verba locutus eſt Jeſus in gazophylacio, docens in templo: & nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora ejus.

21. Dixit ergo iterùm eis Jeſus: Ego vado, & quæretis me, & in peccato veſtro moriemini. Quò ego vado, vos non poteſtis venire.

22. Dicebant ergo Judæi: Numquid interficiet ſemetipſum, quia dixit: Quò ego vado, vos non poteſtis venire?

23. Et dicebat eis: Vos de deorſum eſtis, ego de ſupernis ſum. Vos de mundo hoc eſtis, ego non ſum de hoc mundo.

24. Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis veſtris: ſi enim non credideritis quia ego ſum, moriemini in peccato veſtro.

25. Dicebant ergo ei: Tu quis es? Dixit eis Jeſus: Principium, qui & loquor vobis.

*Rom. 3. 4.

26. Multa habeo de vobis loqui, & judicare: ſed qui me miſit, * verax eſt: & ego quæ audivi ab eo, hæc loquor in mundo.

27. Et non cognoverunt quia Patrem ejus dicebat Deum.

28. Dixit ergo eis Jeſus: Cùm exaltaveritis (i) Filium hominis, tunc cognoſcetis quia ego ſum, & à meipſo facio nihil; ſed ſicut docuit me Pater, hæc loquor:

29. Et qui me miſit, mecum eſt, & non reliquit me ſolum: quia ego quæ placita ſunt ei, facio ſemper.

30. Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.

31. Dicebat ergo Jeſus ad eos, qui crediderunt ei, Judæos: Si vos manſeritis in ſermone meo, verè diſcipuli mei eritis:

32. Et cognoſcetis veritatem, & veritas liberabit vos.

33. Reſponderunt ei: Semen Abrahæ ſumus, & nemini ſervivimus umquam: quomodo tu dicis: Liberi (k) eritis?

34. Reſpondit eis Jeſus: Amen, amen dico vobis: * quia omnis, qui facit peccatum, ſervus eſt peccati.

*Rom. 6. 16. & 20. 2. Petr. 2. 19.

35. Servus autem non manet in domo in æternum: filius autem manet in æternum.

36. Si ergo vos filius liberaverit, verè liberi eritis.

37. Scio quia filii Abrahæ eſtis: ſed quæritis me interficere, quia ſermo meus non capit in vobis.

38. Ego quod vidi apud Patrem meum, loquor: & vos quæ vidiſtis apud Patrem veſtrum, facitis.

39. Reſponderunt, & dixerunt ei: Pater noſter Abraham eſt. Dicit eis Jeſus: Si filii Abrahæ eſtis, opera Abrahæ facite.

40. Nunc autem quæritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus ſum, quam audivi à Deo: hoc Abraham non fecit.

41. Vos facitis opera patris veſtri. Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione (l) non ſumus nati: unum Patrem habemus Deum.

42. Dixit ergo eis Jeſus: Si Deus Pater veſter eſſet, diligeretis utique me: ego enim ex Deo proceſſi, & veni: neque enim à meipſo veni, ſed ille me miſit.

43. Quare loquelam meam non cognoſcitis? Quia non poteſtis audire ſermonem meum.

*1. Joan. 3. 8.

44. * Vos ex patre diabolo eſtis: & deſideria patris veſtri vultis facere: ille homicida erat ab initio, & in veritate non ſtetit: quia non eſt veritas in eo, cùm loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax eſt, & pater ejus.

45. Ego

ditiones omnes ad verum teſtimonium requiſitæ adſunt. Prima eſt ut teſtis probè id ſciat, de quo fert teſtimonium. *Scio unde veni*, Miſſionis meæ originem: *Et quò vado*; Illius finem: ſcio me eſſe Filium Dei, qui in hunc mundum veni, ut ſalutem humano generi afferam; & peracta redemptione, ſcio me ad patrem rediturum, atque eò fideles & juſtos tracturum: *Aut quò vado*, Hæc utique ignoratis, ô Judæi, neque adeò mirum eſt, ſi mihi non credatis: *Lumen & alia demonſtrat & ſeipſum*.

19. 25. & 27. (h) Hæc particula non eſt dubitantis, ſed affirmantis. *Principium*, Gr. *à principio*, ab æterno, quod modò dixi vobis: vel is ſum, quem jam ab initio dixi vobis. *Verax*; Non intelligebant hæc eum de Patre ſuo dicere.

28. (i) In cruce: tum enim ſecuta ſunt miracula, ac plurimi crediderunt.

33. 35. & 37. (k) A ſervitute peccati. *Non manet*, ut filius: *In vobis*, Spiritalia non capitis: non invenit locum in vobis, ex Græco.

41. & 44. (l) Non ſumus idololatræ; & Patrem habemus Deum, *Ex Patre*, per imitationem: *Homicida*,

Digitized by Google

45. Ego autem ſi veritatem dico, non creditis mihi.

46. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi?

*1. Joan 4. 6. 47. * Qui ex Deo eſt, verba Dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non eſtis.

48. Reſponderunt ergo Judæi, & dixerunt ei: Nonne benè dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes?

49. Reſpondit Jeſus: Ego dæmonium non habeo: ſed honorifico Patrem meum, & vos inhonoraſtis me.

50. Ego autem non quæro gloriam meam, eſt qui quærat, & judicet.

51. Amen, amen dico vobis: ſi quis ſermonem meum ſervaverit, mortem non videbit in æternum.

52. Dixerunt ergo Judæi: Nunc cognovimus quia dæmonium habes. Abraham mortuus eſt, & Prophetæ: & tu dicis: Si quis ſermonem meum ſervaverit, non guſtabit mortem in æternum.

53. Numquid tu major es patre noſtro Abraham, qui mortuus eſt? & Prophetæ mortui ſunt. Quem te ipſum facis?

54. Reſpondit Jeſus: Si ego glorifico (m) me ipſum, gloria mea nihil eſt: eſt Pater meus, qui glorificat me, quem vos dicitis, quia Deus veſter eſt,

55. Et non cognoviſtis eum: ego autem novi eum: Et ſi dixero quia non ſcio eum, ero ſimilis vobis, mendax. Sed ſcio eum, & ſermonem ejus ſervo.

56. Abraham pater veſter exultavit, ut videret diem meum: vidit, & gaviſus eſt.

57. Dixerunt ergo Judæi ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidiſti?

58. Dixit eis Jeſus: Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego ſum (n).

59. Tulerunt ergo lapides, ut jacerent in eum: Jeſus autem abſcondit ſe, & exivit de templo.

CAPUT IX.

Jeſus cæcum à nativitate ſanat die ſabbati; cujus miraculi occaſione Phariſæi Chriſto detrahunt.

1. ET præteriens Jeſus vidit hominem cæcum à nativitate:

2. Et interrogaverunt eum diſcipuli ejus: Rabbi, quis peccavit, hic, aut parentes ejus, ut cæcus naſceretur?

3. Reſpondit Jeſus: Neque hic peccavit (a), neque parentes ejus: ſed ut manifeſtentur opera Dei in illo.

4. Me oportet operari opera ejus, qui miſit me, donec dies eſt: venit nox, quando nemo poteſt operari.

5. Quamdiù ſum in mundo, lux ſum mundi.

6. Hæc cùm dixiſſet, expuit (b) in terram, & fecit lutum ex ſputo, & linivit lutum ſuper oculos ejus.

7. Et dixit ei: Vade, lava in natatoria Siloe (quod interpretatur Miſſus (c).) Abiit ergo, & lavit, & venit videns.

8. Itaque vicini, & qui viderant eum priùs, quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic eſt, qui ſedebat, & mendicabat? Alii dicebant: Quia hic eſt.

9. Alii autem: Nequaquam, ſed ſimilis eſt ei. Ille verò dicebat: Quia ego ſum.

10. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti ſunt tibi oculi?

11. Reſpondit: Ille homo, qui dicitur Jeſus, lutum fecit, & unxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad natatoria Siloe, & lava. Et abii, lavi, & video.

12. Et dixerunt ei: Ubi eſt ille? Ait: Neſcio.

13. Adducunt eum ad Phariſæos, qui cæcus fuerat.

14. Erat autem ſabbatum, quando lutum fecit Jeſus, & aperuit oculos ejus.

15. Iterùm ergo interrogabant eum Phariſæi quomodo vidiſſet. Ille autem dixit eis:

cùm homines in peccatum induxit. *Et Pater ejus*, mendacii auctor; *ſi veritatem dico*, Græc. quia veritatem dico.

54. & 56. (m) Dictis & factis humanis tantummodò. *Diem meum*: Diem, tempus adventus mei.

58. (n) Vox Græca non ſolum *gigni*, ſed etiam *eſſe* ſignificat. *Ego ſum*, verè & reipſa, non tantùm in decreto Dei, aut in ideis divinis, ut perperàm Grotius interpretatur; id enim eſt commune rebus omnibus creatis; ſed ut Deus: *Ego ſum qui ſum*, Exod. 3. 14. & Pſalm. 38. *Antequam fierent montes, tu es*.

CAP. IX. 3. (a) Cæcitas in pœnam alicujus peccati, præcipuè à Deo non eſt immiſſa. Erant enim alii homines æquè & magis peccatores, quorum filii cæci non naſcebantur: ſed ita natus eſt, ut gloria Dei oſtenderetur, uti de Lazaro ait: *Infirmitas hæc non eſt ad mortem, ſed ut glorificetur Filius Dei*. Itaque hinc diſcimus infirmitates aliquando immitti ad vindictam peccatorum, interdum ad oſtenſionem gloriæ Dei, ut in hoc cœco, quandoque ad probandam & exercendam virtutem, ut in Jobo, Tobia, &c.

6. (b) Quo quidem medicamine juxta communem naturæ ordinem homo videns excæcari magis poterat, quàm cæcus ſanari: ſed ut oſtenderet totum illud miraculum divinæ eſſe potentiæ: Deinde exemplo ſuo confirmavit rectè in ſacris functionibus adhiberi externas cæremonias, & per quoſdam ritus corporales tribui effectus ſpirituales. Unde in baptiſmate hanc cæremoniam adhibet Eccleſia.

7. (c) Figura erat Baptiſmi ad abluenda peccata deſtinati. Non omiſit Evangeliſta interpretationem hujus vocis, quòd ibi lateret myſterium, ſcilicet per Chriſtum à Patre miſſum genus humanum illuminandum eſſe per fidem & baptiſmum.

cis: Lutum mihi poſuit ſuper oculos, & lavi, & video.

16. Dicebant ergo ex Phariſæis quidam: Non eſt hic homo à Deo, qui ſabbatum non cuſtodit. Alii autem dicebant: Quomodo poteſt homo peccator hæc ſigna facere? Et ſchiſma erat inter eos.

17. Dicunt ergo cæco iterùm: Tu quid dicis de illo, qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit: Quia propheta eſt.

18. Non crediderunt ergo Judæi (d) de illo, quia cæcus fuiſſet, & vidiſſet, donec vocaverunt parentes ejus, qui viderat:

19. Et interrogaverunt eos, dicentes: Hic eſt filius veſter, quem vos dicitis quia cæcus natus eſt? Quomodo ergo nunc videt?

20. Reſponderunt eis parentes ejus, & dixerunt: Scimus quia hic eſt filius noſter, & quia cæcus natus eſt:

21. Quomodo autem nunc videat, neſcimus: aut quis ejus aperuit oculos, nos neſcimus: ipſum interrogate: ætatem habet, ipſe de ſe loquatur.

22. Hæc dixerunt parentes ejus, quoniam timebant Judæos: jam enim conſpiraverant Judæi, ut ſi quis eum confiteretur eſſe Chriſtum, extra ſynagogam fieret.

23. Propterea parentes ejus dixerunt: Quia ætatem habet, ipſum interrogate.

24. Vocaverunt ergo rurſum hominem, qui fuerat cæcus, & dixerunt ei: Da gloriam (e) Deo: nos ſcimus quia hic homo peccator eſt.

25. Dixit ergo eis ille: Si peccator eſt, neſcio: unum ſcio, quia cæcus cùm eſſem, modò video.

26. Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos?

27. Reſpondit eis: Dixi vobis jam, & audiſtis: quid iterùm vultis audire? numquid & vos vultis diſcipuli ejus fieri?

28. Maledixerunt (f) ergo ei, & dixerunt: Tu diſcipulus illius ſis: nos autem Moyſi diſcipuli ſumus.

29. Nos ſcimus quia Moyſi locutus eſt Deus; hunc autem neſcimus unde ſit.

30. Reſpondit ille homo, & dixit eis: In hoc enim mirabile eſt, quia vos neſcitis unde ſit, & aperuit meos oculos.

31. Scimus autem quia peccatores Deus non audit (g): ſed ſi quis Dei cultor eſt, & voluntatem ejus facit, hunc exaudit.

32. A ſæculo non eſt auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati.

33. Niſi eſſet hic à Deo, non poterat facere quidquam.

34. Reſponderunt, & dixerunt ei: In peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et ejecerunt (h) eum foras.

35. Audivit Jeſus quia ejecerunt eum foras: & cùm inveniſſet eum, dixit ei: Tu credis in Filium Dei?

36. Reſpondit ille, & dixit: Quis eſt, Domine, ut credam in eum?

37. Et dixit ei Jeſus: Et vidiſti eum, & qui loquitur tecum, ipſe eſt.

38. At ille ait: Credo, Domine. Et procidens adoravit eum.

39. Et dixit Jeſus: In judicium ego in hunc mundum veni (i): ut qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant.

40. Et audierunt quidam ex Phariſæis, qui cum ipſo erant, & dixerunt ei: Numquid & nos cæci ſumus?

41. Dixit eis Jeſus: Si cæci eſſetis, non haberetis peccatum. Nunc verò dicitis: Quia videmus. Peccatum (k) veſtrum manet.

CAPUT X.

Veri paſtoris, & mercenarii diſcrimina: Judæi Chriſtum lapidare volunt, quòd ſe unum cum Patre eſſe diceret.

1. Amen, amen dico vobis: qui non intrat per oſtium in ovile ovium, ſed aſcendit aliunde: ille fur (a) eſt, & latro.

2. Qui

18. (d) Phariſæi, qui eum interrogabant.

24. (e) Modus adjurandi apud Judæos uſitatus, cùm veritatem inquirebant, ut Joſue 7. 19. nam veritas Deum glorificat.

28. (f) Gr. ἐλοιδόρησαν οὖν αὐτὸν, *convicìati ſunt ei*.

31. (g) Qui ad aſtruendam falſam doctrinam miracula facere conantur. Sed forſan nihil neceſſe eſt anxie defendere veritatem omnimodam eorum, quæ dixit cæcus. Non ſolet Deus audire peccatores in peccatis ſuis perſeverantes, nec pœnitentes peccatores etiam pro impiis fundi poſſunt, qui Religionis omnis ſunt expertes: quo quidem modo Phariſæi hanc vocem *peccator*, v. 24. uſurparunt.

34. (h) Extra templum, aut extra Synagogam.

39. (i) Veni ad declaranda Dei judicia, & ejus providentiam, quæ in hoc maximè ſpectatur, ut qui cæci ſunt, videant, quique ſe imperitos agnoſcunt, intelligentiæ dono illuſtrentur: ſuperbi autem cæcitate mulctentur. Hæc ad Gentilium converſionem, & reprobationem Judæorum, qui legis habent ſcientiam, referuntur. Auguſt. *Quid eſt, Qui non vident videant? qui ſe non videre confitentur, & medicum quærunt, ut videant.*

41. (k) Infidelitatis poſitivæ. Si vos cæcos eſſe agnoſceretis, peccatum incredulitatis non haberetis. *Quia videmus*: Scientiam legis vobis tribuitis. *Peccatum veſtrum manet*; Scientia illa vobis eſt occaſio permanendi in peccato. Sat doctos & inſtructos vos eſſe arbitramini, ac peccatum infidelitatis perſeverat in vobis. *Peccatum veſtrum manet*, non remittitur, & gravius eſt, quia non ex ignorantia cæci eſtis, ac propterea eſtis inexcuſabiles.

CAP. X. 1. (a) Cùm ſcribæ & ſacerdotes Chriſtum ut ſeductorem haberent, & cæcum ejeciſſent; occaſione acce-

2. Qui autem intrat per oſtium (b), paſtor eſt ovium.

3. Huic oſtiarius aperit, & oves vocem ejus audiunt, & proprias oves (c) vocat nominatim, & educit eas.

4. Et cùm proprias oves emiſerit, ante eas vadit: & oves illum ſequuntur, quia ſciunt vocem ejus.

5. Alienum autem non ſequuntur, ſed fugiunt ab eo: quia non noverunt vocem alienorum.

6. Hoc proverbium (d) dixit eis Jeſus. Illi autem non cognoverunt quid loqueretur eis.

7. Dixit ergo eis iterùm Jeſus: Amen, amen dico vobis, quia ego ſum oſtium ovium.

8. Omnes quotquot venerunt (e), fures ſunt, & latrones, & non audierunt eos oves.

9. Ego ſum oſtium. Per me ſi quis introierit, ſalvabitur: & ingredietur (f), & egredietur, & paſcua inveniet.

10. Fur non venit niſi ut furetur, & mactet, & perdat. Ego veni ut vitam habeant, & abundantiùs habeant.

11. Ego ſum paſtor (g) bonus. * Bonus paſtor animam ſuam dat pro ovibus ſuis. * Iſai. 40. 11. Ezech. 34. 23. & 37. 24.

12. Mercenarius autem, & qui non eſt paſtor, cujus non ſunt oves propriæ, videt lupum venientem, & dimittit oves, & fugit: & lupus rapit, & diſpergit oves:

13. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius eſt, & non pertinet ad eum de ovibus.

14. Ego ſum paſtor bonus, & cognoſco meas, & cognoſcunt me meæ.

15. * Sicut novit me Pater, & ego agnoſco Patrem: & animam meam pono pro ovibus meis. * Matt. 11. 27. Luc. 10. 22.

16. Et alias oves habeo, quæ non ſunt ex hoc ovili (h): & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet unum ovile, & unus paſtor.

17. Propterea me diligit Pater: * quia ego pono (i) animam meam, ut iterùm ſumam eam. * Iſa. 53. 7.

18. Nemo tollit (k) eam à me: ſed ego pono eam à meipſo, & poteſtatem habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam: Hoc mandatum accepi à Patre meo.

19. Diſſenſio iterùm facta eſt inter Judæos propter ſermones hos.

20. Dicebant autem multi ex ipſis: Dæmonium habet, & inſanit: quid eum auditis?

21. Alii dicebant: Hæc verba non ſunt dæmonium habentis: numquid dæmonium poteſt cæcorum oculos aperire?

22. * Facta ſunt autem Encænia (l) in Jeroſolymis: & hiems erat. * 1. Mach. 4. 56. 59.

23. Et

pta, oſtendit Dominus ſe verum eſſe paſtorem, ac quærere ſalutem ovium: eos qui antè venerunt, quique non ſunt miſſi à Deo, eſſe fures & latrones: fures, qui gregem volunt abigere; latrones, qui mactare. Veri & falſi paſtoris affert diſcrimina. Ac prima quidem veri Paſtoris nota eſt vocatio.

2. (b) Per Chriſtum: nam & Paſtor eſt, & Oſtium; aut quod aliis videtur, Deus Pater eſt Dominus ovium: Filius Paſtor; Spiritus ſanctus Oſtiarius, qui paſtoribus, aut miniſtris ritè vocatis aditum aperit in corda fidelium, dum eas dociles efficit. Oves ſunt fideles: Ovile Eccleſia. Chriſtus ſe oſtium dicit, quatenus per ipſum intramus ad Deum, & ad beatitudinem. Vero Paſtori oſtiarius aperit oſtium. Hunc enim qui à Deo ipſo vocatus eſt, Spiritus ſanctus introducit.

3. (c) Seu fideles, ſeu juſti, ſeu electi eo nomine deſignentur. Et cognoſcunt paſtoris vocem, ab aliis eum ſecernunt, ut Latronis voce terreantur. *Et proprias oves vocat nominatim*, ſigillatim.

6. (d) Hanc parabolam, ſeu occultam ſententiam, cujus ſenſum non perceperunt. Aug. *Paſcit enim manifeſtis, exercet obſcuris.*

8. (e) Non à me, ſed à ſe ipſis miſſi. *Sed non audierunt eos oves*: Legitimi paſtores ejus authoritate muniuntur.

9. (f) Phraſis eſt Hebraica, quæ totius vitæ actiones & quotidianam hominis converſationem ſignificat. *Et paſcua inveniet*, cibum ſpiritalem, verbum Dei, & Sacramenta, ac tandem vitam æternam, ut Pſalm. 22. *Dominus regit me, & nihil mihi deerit; in loco paſcuæ ibi me collocavit.* Tum boni paſtoris & mercenarii characteres deſcribit.

11. (g) Idem eſt oſtium, per quod fideles intrant in Ovile, ſeu in Eccleſiam, & Paſtor, quatenus nobis præbet paſcua doctrinæ & vitæ æternæ. Seſe antea oppoſuit pſeudoprophetis, cùm ſe dixit oſtium; nunc ſe Paſtorem vocat, ſeque opponit mercenariis, qui metu amittendi commoda ſilent & fugiunt. Quin & ſe ſolum Meſſiam inſinuat. *Animam ſuam dat*: Vitam exponit ſuam pro ovibus ſuis, ut à lupis & latronibus eas defendat. Aug. Tract. 47. *Audite autem quia & mercenarii neceſſarii ſunt. Multi quippe in Eccleſia commoda terrena ſectantes, Chriſtum tamen prædicant, & per eos vox Chriſti auditur, & ſequuntur oves non mercenarium, ſed vocem paſtoris per mercenarium.*

16. (h) E Gentibus, ex quibus & Judæis fiet unum Ovile. *Et illas oportet me adducere*. Per Apoſtolos & diſcipulos.

17. (i) Ponet volens, qui reſumendi habet poteſtatem. Impendo vitam pro ovibus.

18. (k) Hoc mandatum accepi à Patre meo, ut ponam animam meam; etſi libertimè huic mandato obſequar: præceptum Patris cum ſumma libertate conciliat.

22. (l) Templum à Salomone conſtructum, ſolemni ritu dedicatum fuit anno octavo à jactis fundamentis.

23. Et ambulabat Jeſus in templo, in porticu (m) Salomonis.

24. Circumdederunt ergo eum Judæi, & dicebant ei: Quouſque animam noſtram tollis? ſi tu es Chriſtus, dic nobis palàm.

25. Reſpondit eis Jeſus: Loquor vobis, & non creditis. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc teſtimonium perhibent de me.

26. Sed vos non creditis, quia non eſtis ex ovibus meis.

27. Oves meæ vocem meam audiunt: & ego cognoſco eas, & ſequuntur me:

28. Et ego vitam æternam do eis: & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quiſquam de manu mea.

29. Pater meus quod dedit mihi, majus (n) omnibus eſt: & nemo poteſt rapere de manu Patris mei.

30. Ego & Pater unum ſumus (o).

31. Suſtulerunt ergo lapides Judæi, ut lapidarent eum.

32. Reſpondit eis Jeſus: Multa bona opera oſtendi vobis ex Patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis?

33. Reſponderunt ei Judæi: De bono opere non lapidamus te, ſed de blaſphemia: & quia tu homo cùm ſis, facis (p) teipſum Deum.

34. Reſpondit eis Jeſus: Nonne ſcriptum eſt in lege veſtra: * quia Ego dixi, Dii (q) eſtis? * Pſ. 81. 6.

35. Si illos dixit deos, ad quos ſermo Dei factus eſt, & non poteſt ſolvi Scriptura:

36. Quem Pater ſanctificavit, & miſit in mundum, vos dicitis: Quia blaſphemas: quia dixi, Filius Dei ſum?

37. Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi.

38. Si autem facio: & ſi mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoſcatis, & credatis quia Pater in me eſt, & ego in Patre.

39. Quærebant ergo eum apprehendere: & exivit de manibus eorum.

40. Et abiit (r) iterùm trans Jordanem, in eum locum, ubi erat Joannes baptizans primùm: & manſit illic.

41. Et multi venerunt ad eum, & dicebant: Quia Joannes (ſ) quidem ſignum fecit nullum.

42. Omnia autem quæcumque dixit Joannes de hoc, vera erant. Et multi crediderunt in eum.

Cùm dirutum fuiſſet à Rege Nabuchodonoſore, reſtitutum fuit ſub Zorobabel, & à ſummo ſacerdote Jeſu filio Joſedec, ut habetur L. 1. Eſdræ, cap. 3. Quæ quidem dedicatio ante annos 540. facta fuerat. Poſt 344. annos cùm Templum ab Antiocho profanatum fuiſſet, Judas Machabæus deleto exercitu Antiochi, & everſo altari quod Jovi Olympio Antiochus erexerat, expugnavit Templum, & novam ejus dedicationem eſt aggreſſus, quæ memoratur L. 1. Machab. cap. 4. v. 59. *Et ſtatuit Judas & fratres ejus & univerſa Eccleſia Iſrael, ut agatur dies dedicationis altaris in temporibus ſuis ab anno in annum per dies octo à quinta & vigeſima die menſis Caſleu, cum lætitia & gaudio.* Hic nonus erat menſis ab æquinoctio verno. Græci hoc feſtum vocabant Ἐγκαίνια, quaſi *Renovationem*. Joſephus Lib. 12. cap. 11. docet per dies octo hoc feſtum celebrari, & feſtum appellari *Luminum*, quòd fortè in Templo arderet magna cereorum copia.

23. (m) Sic dicta, quòd eodem in loco, & eadem forma eſſet cum porticu à Salomone erecta, eaque ad Orientem vergebat: unde & *Orientalis* à Joſepho vocitatur Lib. 20. cap. 8.

29. (n) Græc. μείζων, Pater, qui dedit mihi ſervandas oves, major omnibus eſt.

30. (o) Adeſt perſonarum diſtinctio. *Unum ſumus*, naturæ unitas exprimitur. Aug. Tract. 48. *Cur Judæi intellexerunt quod non intelligunt Ariani? Ideò enim irati ſunt, quoniam ſenſerunt non poſſe dici, Ego & Pater unum ſumus, niſi ubi eſt æqualitas Patris & Filii.*

33. (p) Quòd ſi Chriſtus agnoviſſet verum eſſe quod objiciebant, ex honore & gloria Dei erat crimen objectum apertè refellere, dicendo: *Non ſum Deus*, uti fecerunt Paulus & Barnabas, Act. 14.

34. (q) Quod verum eſt, non dignatus eſt indignis aperire: nec Divinitatis ſuæ fidem hoc argumento elevat, neque eam apertè probare vult hominibus, qui pravo affectu veritatem requirebant, ut de blaſphemia eum condemnarent. Sed oſtendit ſe non inconvenienter filium Dei dixiſſe. Si enim homines, quibus munus datum eſt aliis imperandi, & judicandi, in Scriptura Dii appellantur; quantò juſtiùs ille, quem Pater ſanctificavit, cujus humanitatem Divinitatis ipſi in eadem perſona ſingulari quadam ratione copulavit, quem purum ab omni inquinamento miſit in mundum, abſque ulla blaſphemiæ nota potuit ſe *Filium Dei* dicere. Auguſt. *Vidit eos non ferre ſplendorem veritatis, & eum temperavit in verbis... Si ſermo Dei factus eſt ad homines, ut dicerentur Dii, ipſum Verbum Dei quod eſt apud Deum, quomodo non eſt Deus?* Vox Hebræa *Elohim*, אלהים, in Scriptura miniſtris Dei, ac potiſſimum magiſtratibus tribui ſolet.

40. (r) Poſt feſtum Tabernaculorum Chriſtus ultra Jordanem ſe receperat prope Judææ confinia. Ibi duos menſes exegit uſque ad Encænia, quibus peractis abiit iterùm trans Jordanem verſus Bethabara, ubi Joannes primùm baptizaverat. In Peræam primùm ſe contulerat poſt feſtum Tabernaculorum: ubi acta ſunt quæ Matthæus cap. 19. & Marcus cap. 10. referunt. Circa Encænia rediit Jeroſolymam. In ipſo itinere diſcipulis quæ ventura erant, mortem nempè ſuam & paſſionem prænuntiat, quæ Lucæ cap. 18. à verſu 31. & c. 19. ſcripta ſunt. Poſt Encænia cùm Judæi vellent eum apprehendere, iterùm in Peræam ſe contulit ineunte Decembri, atque ibi manſit uſque ad finem Martii, cùm Lazari mors contigit. Itaque iterùm ſe contulit Bethabara, ubi primùm baptizavit Joannes trans fluvium, antequam baptizaret in Ennon propè Salim. Siquidem nunc inter eruditos ferè convenit Chriſtum natum eſſe in Bethlehem die 25. Decembris, anno urbis conditæ 749. duodecimo conſulatu Auguſti, cujus Collega in Faſtis fuit Cornelius Sulla. Anno 781. urbis conditæ, ineunte Decembri, Jeſus annum trigeſimum ſecundum penè exegerat, & die 25. Decembris annus 33. ætatis incipiebat. Ineunte Januario Rubellius Geminus, & Fuſius Geminus conſulatum inierunt. Chriſtum his conſulibus paſſum eſſe veteres primorum ſæculorum Patres cenſuerunt, uti ſuo loco à nobis eſt obſervatum.

41. (ſ) Quod manifeſtè indicat Chriſtum ibi more ſolito docuiſſe, miracula edidiſſe, cùm Joannes nullum feciſſet miraculum. Hic enim Chriſto ſervatus eſt honos. Sed is fuit vitæ Joannis tenor, qui magnam auctoritatem ei conciliaret, tanquam teſti veritatis idoneo, & omni exceptione majori.

CAPUT XI.

Jeſus Lazarum excitat à mortuis: quo inſigni miraculo complures moti in Chriſtum credunt. Hinc Pontificum & Phariſæorum odia, & inito conſilio, necem illi meditantur.

1. Erat autem quidam languens Lazarus à Bethania, de caſtello Mariæ, & Marthæ ſororis ejus.

*Matt.26.7. Luc.7.37. Infr.12.3. 2. (Maria autem erat, * quæ unxit Dominum unguento, & extersit pedes ejus capillis ſuis: cujus frater Lazarus infirmabatur.)

3. Miſerunt ergo ſorores ejus ad eum dicentes: Domine, ecce quem amas, infirmatur.

4. Audiens autem Jeſus dixit eis: Infirmitas (a) hæc non eſt ad mortem, ſed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam.

5. Diligebat autem Jeſus Martham, & ſororem ejus Mariam, & Lazarum.

6. Ut ergo audivit quia infirmabatur, tunc quidem manſit in eodem loco duobus diebus.

7. Deinde poſt hæc dixit diſcipulis ſuis: Eamus in Judæam iterùm.

8. Dicunt ei diſcipuli: Rabbi, nunc quærebant te Judæi lapidare, & iterùm vadis illuc?

9. Reſpondit Jeſus: Nonne duodecim ſunt horæ (b) diei? Si quis ambulaverit in die, non offendit, quia lucem hujus mundi videt:

10. Si autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux non eſt in eo.

11. Hæc ait, & poſt hæc dixit eis: Lazarus amicus noſter dormit: ſed vado ut à ſomno excitem eum.

12. Dixerunt ergo diſcipuli ejus: Domine, ſi dormit, ſalvus erit.

13. Dixerat autem Jeſus de morte ejus: illi autem putaverunt quia de dormitione ſomni diceret.

14. Tunc ergo Jeſus dixit eis manifeſtè: Lazarus mortuus eſt:

15. Et gaudeo propter vos, ut credatis, quoniam non eram ibi: ſed eamus ad eum.

16. Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiſcipulos: Eamus & nos, ut moriamur cum eo.

17. Venit itaque Jeſus: & invenit eum quatuor dies jam in monumento habentem.

18. (Erat autem Bethania juxta Jeroſolymam quaſi ſtadiis quindecim.)

19. Multi autem ex Judæis venerant ad Martham & Mariam, ut conſolarentur eas de fratre ſuo.

20. Martha ergo ut audivit quia Jeſus venit, occurrit illi: Maria autem domi ſedebat.

21. Dixit ergo Martha ad Jeſum: Domine, ſi fuiſſes hìc, frater meus non fuiſſet mortuus.

22. Sed & nunc ſcio, quia quæcumque popoſceris à Deo, dabit tibi Deus.

23. Dicit illi Jeſus: Reſurget frater tuus.

24. Dicit ei Martha: Scio quia reſurget * in reſurrectione in noviſſimo die. * Luc.14.14. Sup.5.29.

25. Dixit ei Jeſus: Ego ſum reſurrectio, & vita: * qui credit in me, etiamſi mortuus fuerit, vivet: *Sup.6.40.

26. Et omnis, qui vivit, & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc?

27. Ait illi: Utique Domine, ego credidi, quia tu es Chriſtus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum veniſti.

28. Et cùm hæc dixiſſet, abiit, & vocavit Mariam ſororem ſuam ſilentio, dicens: Magiſter adeſt, & vocat te.

29. Illa ut audivit, ſurgit citò, & venit ad eum:

30. Nondum enim venerat Jeſus in caſtellum: ſed erat adhuc in illo loco, ubi occurrerat ei Martha.

31. Judæi ergo, qui erant cum ea in domo, & conſolabantur eam, cùm vidiſſent Mariam quia citò ſurrexit, & exiit, ſecuti ſunt eam, dicentes: Quia vadit ad monumentum, ut ploret ibi.

32. Maria ergo cùm veniſſet ubi erat Jeſus, videns eum, cecidit ad pedes ejus, & dicit ei: Domine, ſi fuiſſes hìc, non eſſet mortuus frater meus.

33. Jeſus ergo, ut vidit eam plorantem, & Judæos qui venerant cum ea, plorantes, infremuit ſpiritu (c), & turbavit ſeipſum,

34. Et

CAP. XI. 4. (a) Nam, ut ait Aug. mors ipſa Lazari non erat ad mortem, ut mortuus maneret, ſed pro gloria Dei; ut gloria filii Dei per ejus reſurrectionem palàm fieret. *Per eam*, Infirmitatem, non mortem, Gr. δι' αὐτῆς, quod refertur ad vocem ἀσθένεια, cùm θάνατος, Græcè ſit maſculini generis. Hoc eſt ergo quod ait, *Non eſt ad mortem*, quia & ipſa mors non erat ad mortem, ſed potiùs ad miraculum.

9. (b) Diem artificialem ab ortu ſolis ad occaſum, in horas duodecim dividebant, quæ longiores erant æſtate, hieme breviores. Intra id tempus ſi quis ambulet, non offendit. Nam is videt quo loco ponat pedem. Sic antequam vitæ meæ occaſus advenerit, & conſtitutum à Patre tempus, nihil mihi periculi imminet, nec quidquam à Judæis metuendum.

33. (c) Motum aliquem vehementiorem in ſeipſo excitavit, ut oſtenderet ſe humanos affectus induiſſe, qui tamen in ejus eſſent poteſtate. Auguſtinus: *Turbaris tu nolens; turbatus eſt Chriſtus, quia voluit.*

34. Et dixit: Ubi poſuiſtis eum? Dicunt ei: Domine, veni, & vide.

35. Et lacrymatus eſt Jeſus.

36. Dixerunt ergo Judæi: Ecce quomodo amabat eum.

37. Quidam autem ex ipſis dixerunt:
* Sup. 9. 6. * Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere ut hic non moreretur?

38. Jeſus ergo rurſum fremens in ſemetipſo, venit ad monumentum: erat autem ſpelunca: & lapis ſuperpoſitus erat ei.

39. Ait Jeſus: Tollite lapidem. Dicit ei Martha, ſoror ejus qui mortuus fuerat: Domine, jam fœtet, quatriduanus eſt enim.

40. Dicit ei Jeſus: Nonne dixi tibi, quoniam ſi credideris, videbis gloriam Dei?

41. Tulerunt ergo lapidem: Jeſus autem elevatis ſurſum oculis, dixit: Pater gratias ago tibi, quoniam audiſti (d) me.

42. Ego autem ſciebam quia ſemper me audis, ſed propter populum, qui circumſtat, dixi: ut credant quia tu me miſiſti.

43. Hæc cùm dixiſſet, voce magna clamavit (e): Lazare, veni foras.

44. Et ſtatim prodiit qui fuerat mortuus, ligatus pedes & manus inſtitis (f), & facies illius ſudario erat ligata. Dixit eis Jeſus: Solvite eum, & ſinite abire.

45. Multi ergo ex Judæis, qui venerant ad Mariam & Martham, & viderant quæ fecit Jeſus, crediderunt in eum.

46. Quidam autem ex ipſis abierunt ad Phariſæos, & dixerunt eis quæ fecit Jeſus.

47. Collegerunt ergo Pontifices & Phariſæi concilium, & dicebant: Quid facimus, quia hic homo multa ſigna facit?

48. Si dimittimus eum ſic, omnes credent (g) in eum, & venient Romani, & tollent noſtrum locum, & gentem.

49. * Unus autem ex ipſis Caiphas nomine, cùm eſſet Pontifex anni illius, dixit eis: Vos neſcitis quidquam, * Infr. 18. 14.

50. Nec cogitatis quia expedit vobis, ut unus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.

51. Hoc autem à ſemetipſo non dixit: ſed cùm eſſet Pontifex (h) anni illius, prophetavit, quòd Jeſus moriturus erat pro gente,

52. Et non tantùm pro gente, ſed ut filios Dei, qui erant diſperſi (i), congregaret in unum.

53. Ab illo ergo die cogitaverunt, ut interficerent eum.

54. Jeſus ergo jam non in palàm ambulabat apud Judæos, ſed abiit in regionem juxta deſertum, in civitatem, quæ dicitur Ephrem (k), & ibi morabatur cum diſcipulis ſuis.

55. Proximum autem erat Paſcha Judæorum, & aſcenderunt multi Jeroſolymam de regione ante Paſcha, ut ſanctificarent (l) ſeipſos.

56. Quærebant ergo Jeſum: & colloquebantur ad invicem, in templo ſtantes: Quid putatis, quia non venit ad diem feſtum? Dederant autem Pontifices & Phariſæi mandatum, ut ſi quis cognoverit ubi ſit, indicet, ut apprehendant eum.

CAPUT XII.

Jeſus venit Bethaniam; ungitur à Maria ſorore Marthæ; ingreditur Jeroſolymam magno populi plauſu: Vox Patris æterni auditur de Chriſti clarificatione.

1. JEſus ergo ante ſex dies Paſchæ venit (a) Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem ſuſcitavit Jeſus. Matth. 26. 6. Marc. 14. 3.

2. Fecerunt autem ei cœnam ibi: & Martha miniſtrabat, Lazarus verò unus erat ex diſcumbentibus cum eo.

3. Ma-

41. (d) Chriſtum ſemper exauditum eſſe à Patre, ex hoc loco colligitur; neque enim Filius unigenitus & dilectus repelli poterat, qui nihil niſi juſtum poſtulabat.

43. (e) Idque propter myſterium: nam mortuus quatriduanus & ſepultus ſignificat peccatorem inveteratum, conſuetudinis mole oppreſſum, qui è ſepulchro non exit, niſi multis Eccleſiæ precibus & lacrymis.

44. (f) Id eſt, faſciis & involucris. *Solvite eum, & ſinite abire.* Hoc dictum Apoſtolis exiſtimat Auguſt. *Iis nimirum, quibus ſolvendi peccata poteſtatem daturus erat. Quando contemnis, mortuus jaces: & ſi tanta, quanta dixi, contemnis, ſepultus jaces. Quando confiteris, procedis. Quid enim eſt procedere, niſi ab occulto velut exeundo manifeſtari? Sed ut confitearis, Deus facit magna voce clamando, id eſt, magna gratia vocando. Ideo cum proceſſiſſet mortuus adhuc ligatus, confitens & adhuc reus, ut ſolverentur peccata ejus, miniſtris hoc dixit Dominus: Solvite illum, & ſinite abire. Quid eſt, Solvite, & ſinite abire? Quæ ſolveritis in terra, ſoluta erunt & in cælis.*

48. (g) Putabant Chriſti, ſeu Meſſiæ regnum eſſe temporale: metuebant ergo, ne defectionis & rebellionis rei haberentur à Romanis, ſi omnes in Chriſtum crederent.

51. (h) Voluit quidem Caiphas Jeſum occidi, ne populus Chriſto tamquam Regi ſuo addictus à Romanis exterminaretur. Sed cùm ea verba alium ſenſum eumque divinum continerent, motus à Spiritu ſancto, inſcius tamen hæc verba protulit, quorum verum ſenſum non intelligebat. *Cùm enim eſſet Pontifex anni illius:* nam ad nutum Præſidum Pontifices mutabantur. Voluit Deus ejus ore tamquam inſtrumento uti, & per eum potiùs quàm per alium hoc proferri oraculum.

52. & 53. (i) Gentiles. *Cogitaverunt*, id planè conſtituerant.

54. (k) Gr. *ἐφραίμ*, ab aliis *Ephraim*. Urbs illa erat in deſerto Judææ, in finibus tribuum Ephraim & Benjamin, prope urbem Hai.

55. & 56. (l) Ut ſacrificiis & purificationibus ſe compararent ad ſolemnitatem feſti. *Non venit*, Quòd Jeſus ante eos eſſet profectus.

CAP. XII. 1. (a) Die Veneris, ut veriſimile eſt, ac die Sabbati exceptus eſt in domo Simonis leproſi, ex Matthæi c. 26.

3. Maria ergo accepit libram unguenti nardi piſtici (b), pretioſi, & unxit pedes Jeſu, & extерſit pedes ejus capillis ſuis: & domus impleta eſt ex odore unguenti.

4. Dixit ergo unus ex diſcipulis ejus, Judas (c) Iſcariotes, qui erat eum traditurus:

5. Quare hoc unguentum non veniit trecentis denariis, & datum eſt egenis?

6. Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, ſed quia fur erat, & loculos habens, ea quæ mittebantur, portabat (d).

7. Dixit ergo Jeſus: Sinite illam, ut in diem ſepulturæ meæ ſervet illud.

8. Pauperes enim ſemper habetis vobiſcum: me autem non ſemper habetis (e).

9. Cognovit ergo turba multa ex Judæis quia illic eſt: & venerunt, non propter Jeſum tantùm, ſed ut Lazarum viderent, quem ſuſcitavit à mortuis.

10. Cogitaverunt autem principes ſacerdotum, ut & Lazarum interficerent:

11. Quia multi propter illum abibant ex Judæis, & credebant in Jeſum.

12. In craſtinum autem turba multa, quæ venerat ad diem feſtum, cùm audiſſent quia venit Jeſus Jeroſolymam:

13. Acceperunt ramos palmarum, & proceſſerunt obviàm ei, & clamabant: Hoſanna, benedictus, qui venit in nomine Domini, Rex Iſrael.

14. * Et invenit Jeſus aſellum, & ſedit ſuper eum, ſicut ſcriptum eſt: *Zach 9. 7. Matth. 21. 7.

15. Noli timere filia Sion: ecce rex (f) tuus venit ſedens ſuper pullum aſinæ. Mar. 11. 7. Luc. 19. 35.

16. Hæc non cognoverunt diſcipuli ejus primùm: ſed quando glorificatus eſt Jeſus, tunc recordati ſunt, quia hæc erant ſcripta de eo: & hæc fecerunt ei.

17. Teſtimonium ergo perhibebat turba, quæ erat cum eo, quando Lazarum vocavit de monumento, & ſuſcitavit eum à mortuis.

18. Propterea & obviàm venit turba: quia audierunt eum feciſſe hoc ſignum.

19. Phariſæi ergo dixerunt ad ſemetipſos: Videtis quia nihil proficimus? ecce mundus totus poſt eum abiit.

20. Erant autem quidam Gentiles, ex his, qui aſcenderant ut adorarent in die feſto.

21. Hi ergo acceſſerunt ad Philippum, qui erat à Bethſaida Galilææ, & rogabant eum, dicentes: Domine, volumus Jeſum videre.

22. Venit Philippus, & dicit Andreæ: Andreas rurſum & Philippus dixerunt Jeſu.

23. Jeſus autem reſpondit eis, dicens: Venit hora, ut clarificetur (g) Filius hominis.

24. Amen, amen dico vobis, niſi granum (h) frumenti cadens in terram, mortuum fuerit,

25. Ipſum ſolum manet: ſi autem mortuum fuerit, multum fructum affert. * *Matt 10. 39. & 16. 25.
Qui amat animam ſuam, perdet eam: & Mar. 8. 35.
qui odit animam ſuam in hoc mundo, Luc. 9. 24.
in vitam æternam cuſtodit eam. & 17. 33.

26. Si quis mihi miniſtrat, me ſequatur: & ubi ſum ego, illic & miniſter meus erit. Si quis mihi miniſtraverit, honorificabit eum Pater meus.

27. Nunc anima mea turbata (i) eſt. Et quid dicam? Pater, ſalvifica me ex hac hora. Sed propterea veni in horam hanc.

28. Pa-

3. (b) Sinceri, non adulterati, aut magni pretii, ut habent alii Evangeliſtæ.

4. (c) Cœpit obloqui. Auguſt. Tract. 50. *Væ tibi miſer; latro ſed occidit te.*

6. (d) Tanquam diſpenſator familiæ Chriſti; injunctum erat illi officium, quæ à piis hominibus & mulieribus offerebantur, in ſuſtentationem ſanctæ familiæ, quæque jure naturæ erant debita iis qui prædicant verbum Dei, recipiendi & erogandi ad arbitrium Chriſti. Nota erat Chriſto Judæ avaritia; ſed quàm parvi facienda ſit pecunia, voluit oſtendere. *Portabat*; vox Græca ἐβάσταζε, ſignificat etiam *auferebat*: idque contextus ipſe inſinuat.

8. & 10. (e) Præſens pro futuro. *Interficerent*; Vel eò id maximè quod eſſent Sadducæi, ac reſurrectionem mortuorum negarent: quam Hæreſim funditùs evertebat Lazari reſurrectio.

15. & 16. (f) Meſſias. *Tunc recordati ſunt*. Poſt effuſionem Spiritus ſancti intellexerunt prophetiam de regno Chriſti ſpiritali & potentiſſimo.

23. (g) Ut Gentes convertantur ad fidem, quæ eſt Dei gloria, & mortis Chriſti fructus.

24. 25. & 26. (h) Mortis ſuæ neceſſitatem ex grani ſimilitudine oſtendit. *Qui amat*, Præ me, & regno divinis. Diſcipulos ad mortem pro nomine ſuo perferendam adhortatur, propoſito æternæ vitæ præmio. *Me ſequatur*; Si quis meum miniſtrum ſe profitetur, me imitetur.

27. (i) Videtur eadem eſſe oratio, quæ in horto. Paſſionis imminentis [illegible] turbatur, vel [illegible] gitatur horrore mortis

28. Pater, clarifica (k) nomen tuum. Venit ergo vox de cœlo: Et clarificavi, & iterùm clarificabo.

29. Turba ergo, quæ ſtabat: Et audierat, dicebat tonitruum eſſe factum. Alii dicebant: Angelus ei locutus eſt.

30. Reſpondit Jeſus, & dixit: Non propter me hæc vox venit, ſed propter vos.

31. Nunc judicium eſt mundi (l): nunc princeps hujus mundi ejicietur foras.

32. Et ego ſi exaltatus fuero à terra, omnia traham (m) ad meipſum.

33. (Hoc autem dicebat, ſignificans qua morte eſſet moriturus.)

34. Reſpondit ei turba: Nos audivi-
* Pſ. 109. 3. mus * ex lege (n), quia Chriſtus manet
& 116. 1. in æternum: & quomodo tu dicis, Opor-
Iſa. 40. 8. tet exaltari Filium hominis? Quis eſt iſte
Ezech. 37. 25. Filius hominis?

35. Dixit ergo eis Jeſus: Adhuc modicum (o) lumen in vobis eſt. Ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebræ comprehendant: & qui ambulat in tenebris, neſcit quò vadat.

36. Dum lucem habetis (p), credite in lucem, ut filii lucis ſitis. Hæc locutus eſt Jeſus: & abiit, & abſcondit ſe ab eis.

37. Cùm autem tanta ſigna feciſſet coram eis, non credebant in eum:

38. Ut ſermo Iſaiæ prophetæ impleretur (q), quem dixit: * Domine, quis
* Iſa. 53. 1. Rom. 10. 16. credidit auditui noſtro? & brachium Domini, cui revelatum eſt?

39. Propterea non poterant credere (r), quia iterùm dixit Iſaias:

40. * Excæcavit oculos eorum, & in- * Iſa. 6. 9.
duravit cor eorum: ut non videant ocu- Matth. 13. 14.
lis, & non intelligant corde, & conver- Mar. 4. 12.
tantur, & ſanem eos. Luc. 8. 10. Actor. 28. 26.

41. Hæc dixit Iſaias, quando vi-
dit gloriam ejus (ſ), & locutus eſt de Rom. 11. 8.
eo.

42. Verumtamen & ex principibus multi crediderunt in eum: ſed propter Phariſæos non confitebantur, ut è ſynagoga non ejicerentur.

43. Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quàm gloriam Dei.

44. Jeſus autem clamavit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me, ſed in eum qui miſit (t) me.

45. Et qui videt (u) me, videt eum qui miſit me.

46. Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.

47. Et ſi quis audierit verba mea, & non cuſtodierit: ego non judico (x) eum: non enim veni ut judicem mundum, ſed ut ſalvificem mundum.

48. Qui ſpernit me, & non accipit
verba mea: habet qui judicet eum: * ſer- * Marc. 16. 16.
mo quem locutus ſum, ille judicabit eum in noviſſimo die.

49. Quia ego ex me ipſo non ſum locutus, ſed qui miſit me Pater, ipſe mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar,

50. Et

naturalis. *Ex hac hora*: hora illa adeò tremenda, eſt paſſio tam acerba. *Sed propterea veni in hanc horam*: Imo non dicam: propterea enim veni ut patiar. Naturæ ſenſum ſic premi oportere docet, ut una Dei gloria quæratur. Senſum carnis, quo fugiebat mortem, ipſe corrigit.

28. (k) Potiùs id petam, ut nomen tuum ex mea paſſione glorificetur, & quidvis patiar quod in gloriam tuam cedat, ac demum ut in me fiat voluntas tua. Conciſæ ſunt ſententiæ quaſi animi æſtuantis. *Et clarificavi*, per miracula, & iterùm clarificabo per reſurrectionem & aſcenſionem. Vita Chriſti omnia gloriam dedit Deo; ſed ex ejus morte, reſurrectione, & Gentium converſione, ſe in Filio glorificatum iri declarat Deus.

31. (l) Qui liberandus eſt à poteſtate diaboli. *Ejicietur foras*, Non regnabit ampliùs in cordibus hominum, Principatum ſuum amittet. Ad judicium Dei hominibus ſalutare, & dæmonibus exitiale, hæc divini nominis clarificatio pertinet.

32. (m) Græcè *πάντας ἑλκύσω*, *omnes traham*, & Judæos & Gentiles. Ex illa cœlum inter & terram exaltatione funeſtum quiddam ſuſpicati ſunt Judæi.

34. (n) E Sacris Scripturis, ut Pſalm. 71. 109. & Iſaiæ cap. 9. *Quia Chriſtus manet in æternum*: Judæis perſuaſum erat Meſſiam non moriturum. Id verò colligebant ex verbis præcedentibus Chriſtum de morte ſua loqui, cùm ait, *Niſi granum frumenti*, &c... aut ſuſpicati ſunt de quodam alio eum verba feciſſe. Nam Meſſiæ mortem tribuere non audebant, quòd ea peccatoris character iis videretur, & aliena prorsùs à Meſſiæ gloria. Cùm igitur quærerent quis ille eſſet filius hominis, non judicavit Dominus ea de re apertiùs diſſerere; eos tantummodo ad fidem eſt adhortatus.

35. (o) Gr. *Ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν*, *adhuc modico tempore lux vobiſcum*: ad breve tempus vobiſcum ſum, ſalutem veſtram operemini.

36. (p) Ut hujus lucis ſitis participes: *Et abſcondit ſe*, ab iis ſub veſperam. Cùm ii eſſent indociles, nec tot viſis miraculis flecterentur, ab iis receſſit.

38. (q) Ita ut ſermo Iſaiæ impletus ſit: *Quis credidit auditui noſtro*, rebus quas ex nobis audierunt? *Brachium Domini*, potentia, aut miracula.

39. (r) Propter cæcitatem ſuam, quam prædixit Iſaias.

41. & 42. (ſ) Chriſti, nempe cap. 6. Iſaiæ. Ex quo Chriſti divinitas confirmatur. Hujus obdurationis cauſa præcipua & naturalis fuit perverſa eorum voluntas: Dæmonis ſeductio fuit cauſa proxima; Deus cauſa negativa, non removendo obices. Etſi è principibus omnium ordinum multi crediderunt in eum, ſed fide admodum infirma & languida. Adversùs hos incredulos, aut timidos, Chriſtus vocem extollens dixit: *Qui credit in me*, &c.

44. (t) Non tantùm credit in me, ſed etiam in eum qui miſit me, in Deum ſcilicet, cùm ſim ipſe Deus. *Non credit in me*, id eſt, in hoc quod videt, ſed in eum qui miſit me.

45. (u) Qui per fidem me novit ut Filium Dei: *Videt eum qui miſit me*; cujus majeſtas in doctrina mea & miraculis fulget. Is videt Deum, cùm eadem ſit utriuſque natura, atque eadem fides in Patrem & Filium tendat.

47. & 48. (x) Non punio in primo adventu meo. *Judicabit*, Condemnabit eum.

50. Et ſcio quia mandatum ejus vita æterna eſt (y). Quæ ergo ego loquor, ſicut dixit mihi Pater, ſic loquor.

C A P U T XIII.

Jeſus poſt cœnam lavat pedes diſcipulorum, & linteo abſtergit; proditorem Joanni indicat; novum mutuæ dilectionis mandatum commendat; & Petro trinam prædicit negationem.

Matth. 26. 2. Marc. 14. 1. Luc. 22. 1. 1. ANte diem feſtum (a) Paſchæ, ſciens Jeſus quia venit hora ejus ut tranſeat ex hoc mundo ad Patrem: cùm dilexiſſet ſuos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos.

2. Et cœna (b) facta, cùm diabolus jam miſiſſet in cor, ut traderet eum Judas Simonis Iſcariotæ:

3. Sciens quia omnia dedit (c) ei Pater in manus, & quia à Deo exivit, & ad Deum vadit.

4. Surgit à cœna, & ponit veſtimenta (d) ſua: & cùm accepiſſet linteum, præcinxit ſe.

5. Deinde mittit aquam (e) in pelvim, & cœpit lavare pedes diſcipulorum, & extergere linteo, quo erat præcinctus.

6. Venit ergo ad Simonem Petrum (f). Et dicit ei Petrus: Domine, tu mihi lavas pedes?

7. Reſpondit Jeſus, & dixit ei: Quod ego facio, tu neſcis (g) modò, ſcies autem poſteà.

8. Dicit ei Petrus: Non lavabis mihi pedes in æternum. Reſpondit ei Jeſus: Si non lavero te, non habebis partem mecum.

9. Dicit ei Simon Petrus: Domine, non tantùm pedes meos, ſed & manus, & caput.

10. Dicit

50 (y) Eſt cauſa vitæ æternæ, dat vitam æternam. *Sic loquor*, ut ipſe præſcripſit mihi.

CAPUT XIII. 1. (a) Gr. πρὸ τῆς ἑορτῆς, *ante feſtivitatem*, ſeu ſolemnitatem azymorum. Quotus iſte fuerit dies menſis, qui hebdomadæ dies, gravis eſt inter eruditos controverſia, de qua jam egimus in cap. 26. Matthæi. Difficultas in eo præcipuè eſt poſita, ut Joannes cum tribus aliis Evangeliſtis concilietur, qui certe nullo inter ſe modo pugnant. Omiſſis variis diſſertationibus, quas alio in loco attigimus, Pezronius hanc controverſiam ſic videtur aptè dirimere in erudita admodùm diſſertatione, quam Hiſtoriæ Evangelicæ ſubjecit. Hujus ſumma ea eſt, Judæos per duos dies ſibi proximè conſequentes agnum Paſchalem immolaſſe, & feſtum Azymorum celebraſſe; tametſi duo illi dies pro uno & eodem; nempe pro decimo quarto lunæ die haberentur. Quod ut probet, principii loco id ponit, quod via negari poteſt, veteres Hebræos uſos eſſe & annis & menſibus lunaribus, ſic tamen ut menſis lunaris vel ab ipſa conjunctione cum ſole, ubi eſt interlunium, vel à prima ejus phaſi inciperet. Hinc duæ erant neomeniæ, prior à conjunctione ipſa, poſterior à prima Lunæ phaſi computata. Unde & duo quoque erant dies, qui initium anni conſtituebant, ſeu duplex dies decimus quartus Lunæ, quo feſtum Azymorum celebrandum erat, de quo Levit. cap. 23. *Menſe primo quarta decima die ad veſperam Phaſe Domini eſt*. Agnus Paſchalis à tertia uſque ad quintam horam mactabatur, & ineunte nocte cum panibus azymis edebatur, ex Joſepho, Lib. 7. de Bello Judaico, cap. 7. Ex quibus & aliis quæ in eadem diſſertatione legi poſſunt, concludit vir doctus per illud effici Chriſtum Dominum celebraſſe ultimum Paſcha, ſeu agnum Paſchalem comediſſe cum ſuis diſcipulis die 14. Lunæ ab ipſa conjunctione, qui erat dies Jovis, cùm principes ſacerdotum die inſequenti, nempè die 14. à prima lunæ Phaſi Paſcha comederint, uti ex Joanne colligitur. Nam die Veneris nondum Paſcha ab iis celebratum eſſe innuit Joannes cap. 18. v. 28. cum ait eos non intraſſe in prætorium *ut non contaminarentur, ſed ut manducarent Paſcha*. Et cap. 19. v. 14. *Erat autem paraſceve Paſcha hora quaſi ſexta*. Nondum igitur feſtum iis advenerat; nec veriſimile eſt in die tam ſolemni Chriſti condemnationem procuraſſe. Quæ difficultates ſtatim evaneſcunt, cùm duplicem Neomeniam & duos feſtos Paſchatis dies agnoſcimus. Dies quidem menſis a prima phaſi numerabantur: ex uſu ipſo dies octavus Azymorum inductus fuit ob innumerabilem hominum multitudinem, qui tum temporis Jeroſolymam confluebant, cùm incertum eſſet quo die computandæ eſſent Neomeniæ. Atque ea ratione loca Scripturæ difficiliora illuſtrantur, & Evangeliſtæ ſpecie quidem diſſidentes, nullo negotio conciliantur. Dies igitur Veneris erat decimus quartus à phaſi lunæ incipienti, & dies ſabbati feſtus duplici nomine. Nam erat primus dies Azymorum ab iis celebratus, qui die Veneris ad veſperam manducaverant Paſcha, dies ſecundus Azymorum erat dies Dominicus. Ac poſt ſeptem hebdomadas dies Pentecoſtes incidit in diem Dominicum juxta unanimem Eccleſiarum conſenſum. Propter utriuſque feſti concurſum magnus dies ſabbati à Joanne dictus eſt. Sed, inquiunt, die ipſo feſti Barabbas fuit dimiſſus, ut tres Evangeliſtæ teſtantur. R. propter feſtum, κατὰ, eum fuiſſe dimiſſum, idque in pervigilio feſti commodiùs fieri ſolebat, quàm die feſto. Nunc textum ipſum proſequamur. *Dilexit*, id eſt ſummoperè; nomen pro adverbio, vel, uſque ad mortem.

2. (b) Poſt eſum agni Paſchalis ante Euchariſtiæ inſtitutionem: Sunt qui hæc verba ſic exponunt, *cœna facta*, id eſt, *parata*, cùm cœnæ tempus adeſſet.

3. (c) Ut Deo per æternam generationem, ut homini per unionem hypoſtaticam.

4. (d) Exteriora, ut ſervi miniſterium liberiùs obiret.

5. (e) Significans qua animi puritate ad illam menſam accedere oporteat, lavit pedes eorum, & iutùs in anima perfecit, quod in una corporis parte exprimebat, eorum affectus mundans, Auguſtinus Tract. 56. *Locuturus Evangeliſta de tanta Domini humilitate, prius celſitudinem ejus voluit commendare*.

6. (f) Omnium primo: unde Petrus exhorruit tam humilè erga ſe officium. *Tu mihi lavas pedes? Aug. Quid eſt, tu? quid eſt, mihi? cogitanda potius quàm dicenda*.

7. & 8. (g) Non intelligis quorsùm hæc fiant. *Lavero*, Lotione corporali. quæ ſecundùm ſe non eſt neceſſaria ad ſalutem: ſed quia parendum erat Chriſti

10. Dicit ei Jeſus: Qui lotus (h) eſt, non indiget niſi ut pedes lavet, ſed eſt mundus totus. Et vos mundi eſtis, ſed non omnes.

11. Sciebat enim quiſnam eſſet qui traderet eum: propterea dixit: Non eſtis mundi omnes.

12. Poſtquam ergo lavit pedes eorum, & accepit veſtimenta ſua: cùm recubuiſſet iterum, dixit eis: Scitis quid fecerim vobis?

13. Vos vocatis me Magiſter, & Domine: & benè dicitis: ſum etenim.

14. Si ergo ego lavi pedes veſtros, Dominus, & Magiſter: & vos debetis alter alterius lavare (i) pedes.

15. Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis.

*Matt. 10. 24. Luc. 6. 40. Inf. 15. 20. 16. * Amen, amen dico vobis: Non eſt ſervus major domino ſuo: neque Apoſtulus major eſt eo, qui miſit illum.

17. Si hæc ſcitis (k), beati eritis ſi feceritis ea.

18. Non de omnibus vobis dico (l): ego ſcio quos elegerim: ſed ut adimpleatur Scriptura. *Pſ. 40. 10. * Qui manducat mecum panem, levabit contra me calcaneum ſuum.

19. Amodò dico vobis, priuſquam fiat (m): ut cùm factum fuerit, credatis, quia ego ſum.

*Matt. 10. 40. Luc. 10. 16. 20. * Amen, amen dico vobis: Qui accipit ſi quem miſero, me accipit: qui autem me accipit, accipit eum qui me miſit.

21. Cùm hæc dixiſſet Jeſus, turbatus (n) eſt ſpiritu: & proteſtatus eſt, & dixit: * Amen, amen dico vobis: Quia unus ex vobis tradet me. *Matt. 26. 21. Marc. 14. 18. Luc. 22. 21.

22. Aſpiciebant ergo ad invicem diſcipuli, hæſitantes de quo diceret.

23. Erat ergo recumbens unus ex diſcipulis ejus in ſinu Jeſu, quem diligebat Jeſus.

24. Innuit ergo huic Simon Petrus: & dixit ei: Quis eſt, de quo dicit?

25. Itaque cùm recubuiſſet ille ſupra pectus Jeſu, dicit ei: Domine, quis eſt?

26. Reſpondit Jeſus: Ille eſt, cui ego intinctum panem porrexero. Et cùm intinxiſſet panem, dedit Judæ Simonis Iſcariotæ.

27. Et poſt buccellam introivit (o) in eum ſatanas: Et dixit ei Jeſus: Quod facis, fac citiùs.

28. Hoc autem nemo ſcivit diſcumbentium ad quid dixerit ei.

29. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Judas, quòd dixiſſet ei Jeſus: Eme ea, quæ opus ſunt nobis ad diem feſtum: aut egenis ut aliquid daret.

30. Cùm ergo accepiſſet ille buccellam, exivit (p) continuò. Erat autem nox.

31. Cùm ergo exiſſet, dixit Jeſus: Nunc clarificatus eſt Filius hominis: & Deus clarificatus eſt in eo:

32. Si Deus clarificatus eſt in eo, & Deus clarificabit eum in ſemetipſo (q): & continuò clarificabit eum.

33. Filioli, adhuc modicum vobiſcum ſum. * Quæretis me: & ſicut dixi Judæis: Quò ego vado, vos non poteſtis venire: & vobis dico modò. *Sup. 7. 34.

34. * Mandatum novum (r) do vobis: Ut diligatis invicem, ſicut dilexi vos, ut & vos diligatis invicem. * Lev. 19. 18. Matth. 22. 39. Inf. 15.

35. In hoc cognoſcent (ſ) omnes quia diſcipuli mei eſtis, ſi dilectionem habueritis ad invicem.

36. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quò vadis? Reſpondit Jeſus: Quò ego vado, non potes me modò ſequi: ſequeris (t) autem poſteà.

37. Dicit

præcepto, in quo latebat hoc myſterium, quod nemo poſſit partem habere cum Chriſto, quem non laverit à peccatis.

10. (h) Qui ablutus eſt à peccatis in Sacramento Baptiſmi, is tantum neceſſe eſt, ut purget affectus animi, & quotidiana peccata: *Sed eſt mundus totus*, per Baptiſmum: *Et vos mundi eſtis*, per fidem & animi propoſitum: Tranſit à lotione exteriori ad interiorem more ſuo, à corporeis ad ſpiritalia.

14. (i) In lotione pedum, quodcumque genus abjecti miniſterii intelligitur ſaltem in præparatione animi: cum de ſalute proximi agitur, non recuſemus viliſſima quæque miniſteria & officia.

17. (k) Si hoc faciendum eſſe vobis perſuaſum eſt.

18. (l) Quaſi omnes facturi ſitis quæ vos monui. *Ego ſcio quos elegerim*, ad gratiam & gloriam. *Sed ut adimpleatur Scriptura, Elevavit contra me calcaneum ſuum*. Pſalm. 40. v. 10. *Magnificavit ſuper me ſupplantationem*; mihi magnas ſtruxit inſidias. *Illi manducabant panem Dominum: ille, Judas, panem Domini contra Dominum*, Auguſt. Tract. 59.

19. (m) Nunc prædico vobis: *Ut credatis, quia Ego ſum Filius Dei*, vel is de quo id prædictum erat.

21. (n) Præ horrore ſceleris Judæ: vicem ejus dolens, & teſtatus eſt palàm. *Affectum quippè humanum, quando oportuit, in ſe indicavit, in ſe ipſo poteſtate commovit*. Auguſt.

27. (o) Jam antè introierat: ſed tunc totum ſe præbuit dæmoni. *Quod facis, fac citius*: Quod paras animo, exequere. Verba ſunt non jubentis, ſed permittentis; non trepidi, ſed parati ad paſſionem. Noverat prava Judæ conſilia, è quibus Deus ſuam gloriam erueret.

30. & 31. (p) Dæmone illum incitante. *Clarificatus eſt*, Jam morte mea glorificabor, nunc prodente Juda paſſio cœpta eſt mea, & Patris glorificatio: nam morte mea deſtruam mortem, mox reſurgam, & omnia ad me traham.

32. (q) Per ſemetipſum, ſua potentia, Reſurrectione, Aſcenſione, Spiritus ſancti effuſione.

34. (r) Vetus eſt, ab initio mundi traditum: novum quoque dicitur in Scriptura quod præcellit. Nunc datur ut proprium novi fœderis, ſi minùs quoad ſubſtantiam, ſaltem quoad modum perfectiorem. *Ut diligatis invicem, ſicut dilexi vos*: Nullis meritis præcedentibus veſtram ſalutem quærens.

35. (ſ) Eo ſigno, ea nota, veri Chriſtiani ab omnibus aliis diſtinguuntur. Diſcipuli Joannis dignoſcebantur ex vitæ auſteritate & jejuniis, diſcipuli Phariſæorum ex variis obſervationibus; vos ex mutua dilectione.

36. (t) Auguſt. *Quid feſtinas Petre? nondum te ſuo Spiritu ſolidavit Petra: noli extolli præſumendo: non potes modò, noli dejici deſperando: ſequeris poſteà*.

37. Dicit ei Petrus: Quare non poſſum te ſequi modò? * animam meam pro te ponam.
*Matt. 26. 35. Marc. 14. 29. Luc. 22. 33.

38. Reſpondit ei Jeſus: Animam tuam pro me pones? Amen, amen dico tibi: Non cantabit (u) gallus, donec ter me neges.

CAPUT XIV.

Multa in domo patris manſiones: Chriſtus eſt via, veritas & vita; qui videt Chriſtum, videt & Patrem; Pater mittet Paraclitum in nomine Chriſti. Chriſtus pacem relinquit diſcipulis.

1. NOn turbetur (a) cor veſtrum. Creditis in Deum, & in me credite.

2. In domo Patris mei manſiones multæ ſunt. Si quò minùs (b), dixiſſem vobis: Quia vado parare vobis locum.

3. Et ſi abiero (c), & præparavero vobis locum: iterùm venio, & accipiam vos ad me ipſum, ut ubi ſum ego, & vos ſitis.

4. Et quò ego vado (d) ſcitis, & viam ſcitis.

5. Dicit ei Thomas: Domine, neſcimus quò vadis: & quomodo poſſumus viam ſcire?

6. Dicit ei Jeſus: Ego ſum via (e), & veritas, & vita. Nemo venit ad Patrem, niſi per me.

7. Si cognoviſſetis (f) me, & Patrem meum utique cognoviſſetis: & amodò cognoſcetis eum, & vidiſtis eum.

8. Dicit ei Philippus (g): Domine, oſtende nobis Patrem, & ſufficit nobis.

9. Dicit (h) ei Jeſus: Tanto tempore vobiſcum ſum: & non cognoviſtis me? Philippe, qui videt me, videt & Patrem. Quomodo tu dicis: Oſtende nobis Patrem?

10. Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me eſt? Verba, quæ ego loquor vobis, à me ipſo non loquor. Pater autem in me manens, ipſe facit (i) opera.

11. Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me eſt?

12. Alioquin propter opera ipſa credite. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipſe faciet, & majora horum faciet: quia ego ad Patrem vado (k).

13. * Et quodcumque petieritis (l) Patrem in nomine meo, hoc faciam; ut glorificetur Pater in Filio.
*Matth. 7. 7. & 21. 22. Marc. 11. 24. Infr. 16. 3.

14. Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam.

15. Si diligitis me, mandata mea ſervate.

16. Et ego rogabo Patrem, & alium Paraclitum (m) dabit vobis, ut maneat vobiſcum in æternum,

17. Spiritum (n) veritatis, quem mundus non poteſt accipere, quia non videt eum, nec ſcit eum. Vos autem cognoſcetis eum: quia apud vos manebit, & in vobis erit.

18. Non

38. (u) Cantu illo magis noto, qui gallicinium appellatur: *Donec ter me neges*: Gr. *Quin ter me neges*.

CAPUT XIV.

1. (a) His auditis, triſtitia & mœrore ſunt perculſi. *Creditis in Deum*, fide opus eſt. Sed ſicut creditis in Deum, ut veracem, ita & in me credite, & confidite: abſens licèt vos non deſeram. Eorum animos confirmat ſimul & adhortatur, ut in ſe ipſum fidem & ſpem omnem ut in Deum conjiciant, nec promiſſis à ſe factis diffidant. *Et in me credite*: conſequens eſt enim, ut qui in Deum creditis, & in me credere debeatis; quod non eſſet conſequens, niſi Chriſtus eſſet Deus. Vel credite in Deum & in me, perſeverate in fide veſtra.

2. (b) Gr. εἰ δὲ μή, *alioqui*, vel, *niſi ita eſſet*, i. e. niſi in domo Patris mei multæ eſſent manſiones ſervis meis deſtinatæ, non ego vana ſpe vos lactaſſem; ſed eo vobis paratum locum, cœlum hactenùs ob peccata hominum clauſum ſanguine meo reſeraturus.

3. (c) Credenti colligitur meritum, videnti redditur præmium. *Iterum venio*, Vos in manſiones meas & in conſortium meum aſſumam: vel ex Euthymio, Quòd ſi abiero parare vobis locum, veniam iterùm.

4. (d) Nempè ad Patrem meum: *Et viam ſcitis*, per mortem nimirum meam, ut ſæpè ex me audiſtis, vel per mei imitationem & præcepta; viam ſcitis, qua me ſequi debetis. *Sciebant illi, ſed imperfectè: illi ſciebant, ſed ſe ſcire neſciebant*. Auguſt.

6. (e) Quæ per veritatem ducit ad vitam: via per quam venitur, veritas ad quam pervenitur; Vita in qua manetur, ex Auguſtino. Vita converſationis ſanctæ, veritas divinæ doctrinæ, & vita beatitudinis æternæ, ex S. Leone ſerm. 2. de Reſurr. Dom. Tribus illis in Græco textu unus articulus, ἡ, *illa*, affixus eſt. Ut homo via eſt per quam ad ipſum itur, ut ad Deum.

7. (f) Perfectè, non tantùm ut homo ſum, ſed etiam ut Deum, & Verbum æternum: *Cognoviſſetis*, ex miraculis utcumque noſtis, ſed longè perfectiori modo eum paulò poſt cognoſcetis, cùm Spiritus ſanctus in vos deſcenderit. *Et vidiſtis eum*; Imò jam vidiſtis, teſtes fuiſtis ejus potentiæ.

8. (g) Qui non intelligebat ſenſum verborum Domini: de cognitione per fidem, non de clara Dei viſione agebatur. Hinc Dominus.

9. (h) Verbis & operibus eos docens. *Philippe, qui videt me, videt & Patrem*: Non quòd Filius idem ſit qui Pater, ſed quia idem quod Pater, ratione naturæ divinæ.

10. (i) Nihil ago, aut loquor, niſi imperatum à Patre, qui per me operatur. Aug. Tract. 71. *Sed quid eſt, à meipſo non loquor, niſi à meipſo non ſum, qui loquor? Ego in Patre*: Hæc eſt περιχώρησις, ſeu circuminceſſio perſonarum, qua Pater eſt in Filio, & Filius in Patre citra mixtionem ullam, aut confuſionem; qua Patres poſt Nicænum Concilium uſi ſunt adversùs Arianos, quæque penitùs hujus Evangelii verbis clare exprimitur. *In principio erat Verbum*, & in iis quæ ſequuntur: item *Ego & Pater unum ſumus*.

12. (k) Regnaturus cum Patre. *Quia vado ad Patrem*: Poſtquàm diſceſſero, majora faciam opera.

13. (l) Gloria Dei eſt finis omnium miraculorum. Unde Auguſt. Tract. 73. *Quodcumque petimus adverſùs utilitatem ſalutis, non petimus in nomine Salvatoris*. Hactenus Judæi in nomine Abraham, Iſaac & Jacob petierunt; ſed in nomine Chriſti deinceps petendum eſt.

16. (m) Paracliti nomen interdum commune eſt toti Trinitati. Et Chriſtus propriè ille eſt Advocatus ratione humanæ naturæ.

17. (n) Omnis veritatis doctorem. *Quia non videt eum*; non novit; unde nec deſiderat.

Digitized by Google

18. Non relinquam vos orphanos: veniam ad vos.

19. Adhuc modicum, & mundus me jam non videt. Vos autem videtis (o) me: quia ego vivo, & vos vivetis.

20. In illo die vos cognoſcetis, quia ego ſum (p) in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis.

21. Qui habet (q) mandata mea, & ſervat ea: ille eſt qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur à Patre meo: & ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum.

22. Dicit ei Judas (r), non ille Iſcariotes: Domine, quid factum eſt, quia manifeſtaturus es nobis teipſum, & non mundo?

23. Reſpondit Jeſus, & dixit ei: Si quis diligit (ſ) me, ſermonem meum ſervabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus:

24. Qui non diligit me, ſermones meos non ſervat. Et ſermonem, quem audiſtis, non eſt meus: ſed ejus, qui miſit me, Patris.

25. Hæc locutus ſum vobis, apud vos manens.

26. Paraclitus autem Spiritus ſanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & ſuggeret vobis omnia, quæcumque (t) dixero vobis.

27. Pacem (u) relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quomodo mundus dat, ego do vobis. Non turbetur cor veſtrum, neque formidet.

28. Audiſtis quia ego dixi vobis: Vado (x), & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem: quia Pater major me eſt.

29. Et nunc dixi vobis priùs quàm fiat: ut cùm factum fuerit, credatis (y).

30. Jam non multa loquar vobiſcum: venit enim princeps (z) mundi hujus, & in me non habet quidquam.

31. Sed ut cognoſcat mundus quia diligo Patrem, & * ſicut mandatum dedit mihi Pater, ſic facio. Surgite, eamus hinc. * Aff. 28 13.

CAPUT XV.

Chriſtus vitis vera, Pater agricola, diſcipuli palmites: mutua dilectio, Apoſtolos elegit ut fructum afferant, iſque maneat.

1. EGo ſum vitis (a) vera: & Pater meus agricola eſt.

2. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum: & omnem, qui fert fructum, purgabit eum, ut fructum plus afferat.

3. * Jam vos mundi eſtis (b) propter ſermonem, quem locutus ſum vobis. * Sup. 13. 10.

4. Manete in me: & ego in vobis: Sicut palmes non poteſt ferre fructum à ſemetipſo, niſi manſerit in vite (c): ſic nec vos, niſi in me manſeritis.

5. Ego ſum vitis, vos palmites: qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: quia ſine me nihil poteſtis facere.

6. Si

19. (o) Græcè Θεωρεῖτε, *videbitis*. *Quia ego vivo*: Vivam ſcilicet poſt reſurrectionem meam. Aug. Tr. 75. *Duas ergo reſurrectiones, ſuam ſcilicet mox futuram, & noſtram in ſæculi fine venturam, duobus verbis præſentis & futuri eleganter breviterque promiſit.*

20. (p) Per unitatem naturæ: *Et vos in me*, ut membra cum ſuo capite: *Et ego in vobis*, ut caput in membra influens. Quod myſterium unionis noſtræ cum Chriſto non cognoſcitur, niſi per Spiritum ſanctum.

21. (q) Qui ea didicit. Auguſt. *Qui habet in memoria, & ſervat in vita: qui habet in ſermonibus, & ſervat in moribus; qui habet audiendo, & ſervat faciendo.*

22. (r) Thaddæus frater Jacobi. *Quid factum eſt?* Hebraiſmus, Quæ cauſa eſt, qui fit, quam ob cauſam te manifeſtare vis nobis, & non mundo?

23. (ſ) Non aliud eſt certius argumentum amoris in Deum noſtri, quàm mandatorum obſervatio. Auguſtin. *Quæſierat de Chriſti manifeſtatione, & audivit de dilectione atque manſione. Eſt ergo quædam Dei manifeſtatio interior, quam prorſus impii non noverunt.*

26. (t) Græcè πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν, *omnia quæ dixi vobis*.

27. (u) Pacis nomine omne bonum, ac ſalus ipſa deſignatur, phraſi Hebraica. Pax autem eſt tranquillitas ordinis, quam mundus polliceri poteſt, non dare. Inter fructus Spiritus ſancti recenſetur ab Apoſtolo, Galat. 5.

28. (x) Rediturus poſt reſurrectionem. *Si diligeretis me*: Non quòd eum non diligerent, ſed eſt uſitatus loquendi modus amici cum amicis dolentibus ob diſceſſum, qui majorem ipſi gloriam eſt allaturus. *Quia Pater major me eſt*, me homine ſcilicet: nam ratione humanitatis ad Deum vadit, non ratione divinitatis. Auguſt. Tract. 78. *Quid igitur, Hæretice? Cùm Chriſtus Deus ſit & homo, loquitur ut homo, & calumniaris Deo? Ille in ſe naturam commendat humanam, tu in illo audes deformare divinam?*

29 (y) Auguſtinus; *Creditur hoc non fide nova, ſed aucta.*

30. (z) Qui 2. ad Corinth. cap. 4. vocatur *Deus hujus ſæculi*: venit per miniſtros ſuos. *Sed ut cognoſcat mundus*: ut ſciant omnes ultrò & ex mandato Patris mori me. *Surgite, eamus*: adeò ut virgula tantummodò, non puncto diſtinguantur hæc duo verba: *Surgite, eamus*. Secus enim ſuſpenſus & imperfectus videtur horum verborum ſenſus. Ac ſubinde probabile eſt ſe ad diſcedendum comparaſſe, & diſcedere incœpiſſe, aut reliquum ſermonem in via ad hortum habuiſſe.

CAP. XV. 1. (a) Hortatur diſcipulos, ut per fidem & amorem ſibi conſtanter adhæreant, quò fructum afferant. Chriſtus ut caput Eccleſiæ vitis eſt, quæ vitalem ſuccum fidelibus tanquam palmitibus ſuggerit. Fideles Chriſto inſiti fide & charitate uberrimos afferunt fructus.

3. (b) Per fidem quæ per charitatem operatur. *Quare non ait, mundi eſtis propter baptiſmum, quo loti eſtis: ſed, ait propter verbum, quod locutus ſum vobis? Niſi quia & in aqua verbum mundat: detrahe verbum, & quid eſt aqua, niſi aqua?* Auguſt.

4. & 5. (c) Quod ad vitam conducat æternam, nec tantùm conditionem ſine qua non, ſed cauſam præcipuam indicat, ſine qua nec perficere, nec incipere poſſumus. Continuo gratiæ meæ influxu vobis opus eſt, Auguſt. Tract. 81. Sive ergo parum, ſive multum, ſine illo fieri non poteſt, ſine quo nihil fieri poteſt.

6. Si quis in me non manſerit: mittetur foras ſicut palmes, & areſcet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet (d).

7. Si manſeritis in me, & verba mea in vobis manſerint: quodcumque volueritis (e), petetis, & fiet vobis.

8. In hoc clarificatus (f) eſt Pater meus, ut fructum plurimum afferatis, & efficiamini mei diſcipuli.

9. Sicut (g) dilexit me Pater, & ego dilexi vos. Manete in dilectione mea.

10. Si præcepta mea ſervaveritis, manebitis in dilectione mea, ſicut & ego Patris mei præcepta ſervavi, & maneo in ejus dilectione.

11. Hæc locutus ſum vobis, ut gaudium (h) meum in vobis ſit, & gaudium veſtrum impleatur.

* Sup. 13. 34. Eph. 5. 2. 1. Theſſ. 4. 9. 12. * Hoc eſt præceptum meum, ut diligatis invicem, ſicut dilexi vos.

13. Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis.

14. Vos amici mei eſtis, ſi feceritis quæ ego præcipio vobis.

15. Jam non dicam vos ſervos (i): quia ſervus neſcit quid faciat dominus ejus. Vos autem dixi amicos: quia omnia quæcumque audivi à Patre meo, nota feci vobis.

* Matt. 28. 19. 16. Non vos me elegiſtis: ſed ego elegi vos, & poſui vos * ut eatis, & fructum afferatis: & fructus veſter maneat: ut quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis.

* 1. Joan 3. 11. 23. & 4. 7. 17. * Hæc mando vobis, ut diligatis invicem.

18. Si mundus vos odit, ſcitote quia me priorem vobis odio habuit.

19. Si de mundo fuiſſetis (k): mundus quod ſuum erat, diligeret: quia verò de mundo non eſtis, ſed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.

20. Mementote ſermonis mei, quem ego dixi vobis: * Non eſt ſervus major domino ſuo. Si me perſecuti ſunt, * & vos perſequentur: ſi ſermonem meum ſervaverunt, & veſtrum ſervabunt. * Sup. 13. 16. Matth. 10. 24. * Matth. 24. 9.

21. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum: quia neſciunt eum, qui miſit me.

22. Si non veniſſem, & locutus fuiſſem eis, peccatum non haberent: nunc autem excuſationem non habent de peccato ſuo.

23. Qui me odit: & Patrem meum odit.

24. Si opera non feciſſem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt & me, & Patrem meum.

25. Sed ut adimpleatur ſermo, qui in lege (l) eorum ſcriptus eſt: * Quia odio habuerunt me gratis. * Pſ. 34. 19.

26. * Cùm autem venerit Paraclitus, quem ego mittam (m) vobis à Patre, ſpiritum veritatis, qui à Patre procedit, ille teſtimonium perhibebit de me: * Luc. 24. 48.

27. Et vos teſtimonium perhibebitis (n), quia ab initio mecum eſtis.

CAPUT XVI.

Futuras prædicit perſecutiones, & adventum Spiritus ſancti, qui mundum arguat, eos doceat, & Chriſtum clarificet.

1. HÆc locutus (a) ſum vobis, ut non ſcandalizemini.

2. Abſque ſynagogis (b) facient vos: ſed venit hora, ut omnis qui interficit vos, arbitretur obſequium ſe præſtare Deo.

3. Et

6. (d) Ergo palmites præcidi poſſunt à vite: & homines Chriſto inſiti per gratiam, poſſunt ab ea excidere. Auguſt. *Unum de duobus palmiti congruit, aut vitis, aut ignis.*

7. (e) Quod ad ſalutem pertineat, ac poſtuletis quæ Deus vult ut petatis.

8. (f) Glorificabitur: præteritum pro futuro. Ex ubertate fructuum quos proferetis, Pater meus gloriam ſuam elicier.

9. (g) Vox illa ſimilitudinem notat, non æqualitatem: *Et ego*. ſic dilexi vos. *Manete*. Ad amorem Dei & proximi exemplo ſuo inducit diſcipulos ſuos.

11. (h) Quo gaudeo de vobis: *Et gaudium veſtrum*, quo de me gaudetis, *impleatur*, & perfectum ſit; ut gaudii mei ſitis participes, idque magis ac magis creſcat in cœlo perficiendum. Auguſt. Tract. 83. *Inchoatur in fide renaſcentium, implebitur in præmio reſurgentium.*

15. (i) Deinceps non tantùm ſervos, ſed & amicos dicam. *Quæcumque audivi à Patre*: quæcumque ad inſtructionem veſtram pertinent, ut homo & legatus à Patre dixi vobis. Auguſt. Tract. 86. *Sed nimirum quod facturus eſt, feciſſe ſe dicit, quia ea quæ futura ſunt, fecit.*

19. & 22. (k) Græcè *Ἦτε*, *fuiſſetis*, *eſſetis*. *Haberent*, peccatum incredulitatis, quo me ut Meſſiam agnoſcere noluerunt.

25. (l) Pſalm. 34. & 68. *Lex* ſumitur pro veteri Teſtamento: *Ut*, eventum ſignificat, non cauſam.

26. (m) Hoc ipſum habens à Patre, quòd cum mittam, quem non mitterem, niſi à me procederet: *Perhibebit de me*, tum viſibili modo per dona gratuita & miracula, tum inviſibiliter operando in cordibus hominum, movendo & perſuadendo.

27. (n) Auguſtin. Tract. 93. *Ille in cordibus veſtris, vos in vocibus veſtris; ille inſpirando, vos ſonando. Parum quippè fuerat eos adhortari exemplo, niſi impleret Spiritu ſuo.*

CAPUT XVI. 1. (a) Hæc dixi vobis de odio hominum & futuris perſecutionibus, ne cùm venerint, vos imparatos offendant. Venturas perſecutiones iterùm prædicit, ne deſpondeant animum, cùm eas experientur. *Ut non ſcandalizemini*, ne à fide excidatis.

2. (b) Per excommunicationes. *Sed venit hora*, jam inſtat tempus: *Ut omnis*, cum omnis, &c. *Obſequium*, Græcè *λατρείαν*, cultum Deo gratum exhibere putet, & ſacrificium illi offerre.

3. Et hæc facient vobis, quia non noverunt (c) Patrem, neque me.

4. Sed hæc locutus ſum vobis, ut cùm venerit hora eorum, reminiſcamini, quia ego dixi vobis.

5. Hæc autem vobis ab initio non dixi (d), quia vobiſcum eram: & nunc vado ad eum, qui miſit me: & nemo ex vobis interrogat me: Quò vadis?

6. Sed quia hæc locutus ſum vobis, triſtitia implevit cor veſtrum.

7. Sed ego veritatem dico vobis: expedit (e) vobis ut ego vadam: ſi enim non abiero, Paraclitus non veniet ad vos: ſi autem abiero, mittam eum ad vos.

8. Et cùm venerit ille, arguet mundum de peccato (f), & de juſtitia, & de judicio.

9. De peccato quidem, quia non crediderunt in me.

10. De juſtitia (g) verò, quia ad Patrem vado: & jam non videbitis me:

11. De judicio autem, quia princeps (h) hujus mundi jam judicatus eſt.

12. Adhuc multa habeo vobis dicere: ſed non poteſtis portare modò.

13. Cùm autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit (i) vos omnem veritatem: non enim loquetur à ſemetipſo: ſed quæcumque audiet loquetur, & quæ ventura ſunt annuntiabit vobis.

14. Ille me clarificabit: quia de meo accipiet (k): & annuntiabit vobis.

15. Omnia quæcumque habet Pater, mea ſunt (l). Propterea dixi: quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.

16. Modicum, & jam non videbitis me: & iterùm modicum, & videbitis me, quia vado (m) ad Patrem.

17. Dixerunt ergo ex diſcipulis ejus ad invicem: Quid eſt hoc, quod dicit (n) nobis: Modicum, & non videbitis me: & iterùm modicum, & videbitis me, & quia vado ad Patrem?

18. Dicebant ergo: Quid eſt hoc, quod dicit, Modicum? neſcimus quid loquitur.

19. Cognovit autem Jeſus, quia volebant eum interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter vos, quia dixi: Modicum, & non videbitis me: & iterùm modicum, & videbitis me.

20. Amen, amen dico vobis: quia plorabitis (o), & flebitis vos, mundus autem gaudebit: vos autem contriſtabimini, ſed triſtitia veſtra vertetur in gaudium.

21. Mulier cùm parit, triſtitiam habet, quia venit hora ejus: cùm autem pepererit puerum, jam non meminit preſſuræ propter gaudium, quia natus eſt homo in mundum.

22. Et vos igitur nunc quidem triſtitiam habetis, iterùm autem videbo vos, & gaudebit cor veſtrum: & gaudium veſtrum nemo tollet à vobis.

23. Et in illo die me non rogabitis (p) quidquam. * Amen, amen dico vobis: ſi quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. *Matth. 7. & 21. 22. Marc. 11. 24. Luc. 11. 9. Sup. 14. 13. Jac. 1. 5.

24. Uſque modò non petiſtis quidquam in nomine (q) meo: Petite, & accipietis, ut gaudium veſtrum ſit plenum.

25. Hæc in proverbiis locutus ſum vobis.

3. (c) Deum eſſe Patrem meum, neque me eſſe ejus Filium.

5. (d) Apertè: de iis ſæpè locutus fuerat, ſed non tam manifeſtè. *Quia vobiſcum eram*: Neque id opus erat, ut vobis præpropere terrorem incuterem.

7. (e) Eorum triſtitiam lenit: hoc ipſo tempore, quo ad mortem feſtinat. *Paraclitus non veniet*: nam effuſio illa Spiritus ſancti fructus eſſe debuit mortis & reſurrectionis Chriſti.

8. (f) Incredulitatis & infidelitatis, quòd pro incredulitate ſua tot in eum facinora admiſerint.

10. (g) Mundum ex eo convincit, juſtum ſe eſſe & innoxium, quòd rediturus ſit ad Patrem per glorioſam Aſcenſionem ſuam, per doctrinam Apoſtolorum tot miraculis confirmatam, per converſionem gentium. Aug. *Quo pacto igitur mundus arguendus eſt de juſtitia, niſi de juſtitia credentium? .... Ipſa quippe fidelium comparatio, infidelium eſt vituperatio. Non videbitis me*, humilem, ſed excelſum; non videbitis mortalem, ſed ſempiternum.

11. (h) Et regnum ejus deſtructum eſt: exuendus eſt imperio, quod in homines exercet, & in abyſſum præcipitandus. Poſt Chriſti adventum dæmon obmutuit, ceſſarunt oracula; qua de re opuſculum conſcripſit Plutarchus, *Cur ceſſarint oracula*. Auguſt. *Credant itaque homines in Chriſtum, ne arguantur de peccato infidelitatis ſuæ, quæ peccata omnia continentur. Tranſeant in numerum fidelium, ne arguantur de juſtitia eorum, quos juſtificatos non imitantur. Caveant futurum judicium, ne cum mundi principe damnentur, quem judicatum mirantur.*

13. (i) Quæ ad veſtrum miniſterium eſt neceſſaria, & docebit eas, quæ nunc portare non poteſtis myſteria omnia Chriſtianæ religionis. *Loquetur*. Quæcumque audiet dicenda. *Docebit vos*: Græcè *Deducet vos in omnem veritatem*.

14. (k) Quia à me procedit ut à Patre: Aug. Tract. 99. *Non ergo loquetur à ſemetipſo, quia non eſt à ſemetipſo; ſed quæcumque audiet, loquetur. Ab illo audiet, à quo procedit: audire illi ſcire eſt, ſcire verò eſſe.*

15. (l) Ac proindè divinitas ipſa: eadem habeo ut filius ejus.

16. (m) Quia brevi moriar, craſtino die: *Et videbitis me*, poſt reſurrectionem meam.

17. (n) Quod cùm non intelligerent diſcipuli (nam mors Chriſti ſæpè eis prædicta fuit, numquam intellecta) quærebant inter ſe quid hoc eſſet. Noluit Chriſtus apertè mortem imminentem iis exponere, ne illorum augeret triſtitiam; ſed illud futurum admonuit, ut de abſentia ſua magno afficerentur dolore.

20. (o) Me capto & crucifixo. *Vertetur in gaudium*, Poſt reſurrectionem meam. Utrumque hunc ſtatum comparat cum muliere parturiente.

23. (p) Non me interrogabitis de diſceſſu meo, nec de morte; ea quippe ex eventu ipſo & per Spiritum ſanctum cognoſcetis, vos ſcientia implebit Spiritus ſanctus.

24. (q) Nihil adhuc petierant in nomine Chriſti ut mediatoris & redemptoris. Aug. Tract. 102. *Quoniam in comparatione rei, quam petere debuiſtis, pro nihilo habendum eſt, quod petiſtis. Ut gaudium veſtrum ſit plenum*, Græcè πεπληρωμένη, *repletum*, ita ut accipiatis quidquid petieritis. Hoc in nomine meo petite, ut gaudium veſtrum ſit plenum, & accipietis.

Digitized by Google

bis. Venit hora, cùm jam non in proverbiis loquar vobis, ſed palàm de Patre annuntiabo vobis.

26. In illo die in nomine meo petetis: & non dico vobis, quia ego rogabo (r) Patrem de vobis:

27. Ipſe enim Pater amat vos, quia vos me amaſtis (ſ), & credidiſtis quia ego à Deo exivi.

28. Exivi à Patre, & veni in mundum: iterùm (t) relinquo mundum, & vado ad Patrem.

29. Dicunt ei diſcipuli ejus: Ecce nunc palam loqueris, & proverbium nullum dicis.

30. Nunc ſcimus quia ſcis omnia, & non opus eſt tibi, ut quis te interroget: in hoc credimus quia à Deo exiſti.

31. Reſpondit eis Jeſus: Modò creditis (u)?

*Matt. 26. 31. Marc. 14. 27. 32. * Ecce venit hora, & jam venit, ut diſpergamini unuſquiſque in propria, & me ſolum relinquatis: & non ſum ſolus, quia Pater mecum eſt.

33. Hæc locutus ſum vobis, ut in me pacem (x) habeatis. In mundo preſſuram habebitis: ſed confidite, ego vici mundum.

CAPUT XVII.

Chriſti ad Patrem oratio, ut Pater Filium, & viciſſim Filius Patrem clarificet; item pro diſcipulis, & iis, qui per diſcipulos in eum erant credituri.

1. HÆc locutus eſt Jeſus: & ſublevatis oculis in cœlum, dixit: Pater venit hora (a), clarifica filium tuum, ut filius tuus clarificet te:

2. * Sicut dediſti ei poteſtatem omnis carnis, ut omne, quod dediſti ei, det eis vitam æternam. *Matt. 11. 27. & 28. 18.

3. Hæc eſt autem vita (b) æterna: Ut cognoſcant te ſolum Deum verum, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum.

4. Ego te clarificavi ſuper terram: opus conſummavi, quod dediſti mihi ut faciam:

5. Et nunc clarifica me tu Pater apud temetipſum, claritate, quam habui priùs quàm mundus eſſet, apud te.

6. Manifeſtavi (c) nomen tuum hominibus, quos dediſti mihi de mundo: Tui erant, & mihi eos dediſti: & ſermonem tuum ſervaverunt.

7. Nunc cognoverunt, quia omnia, quæ dediſti mihi, abs te ſunt:

8. Quia verba, quæ dediſti mihi, dedi eis, & ipſi acceperunt, & cognoverunt verè

---

26. (r) Pro vobis. Non negat ſe Patrem oraturum pro ipſis, ſed conſolatur eos, dicendo. *Pater amat vos.*

27. (ſ) Sed priùs amaverat Deus: eſt in vobis jam unde à Patre amemini: amavit priùs, ut bonos faceret; nunc amat propter bonum, quod in eis eſt, & vult eos remunerare.

28. & 30. (t) Non dixit, reliqui Patrem, & veni in mundum: nam ſemper cum Patre manſit: *Iterum*, vice verſa relinquo mundum, à Deo ipſo exivi. *Quia à Deo exiſti*, ut Deus de Deo, non ſolùm ut legatus à Deo miſſus, ut perperam interpretantur Sociniani: *Non opus eſt*: Nam antequam quis interroget, noſti quid interrogaturus ſit. Sic non opus eſt Deo, ut quis eum oret: ſcit enim quid oraturi ſimus; ſed opus eſt nobis.

31. (u) Sed paulò pòſt apparebit, quàm imperfecta ſit fides veſtra: vel itane modò creditis, & tam ſerò?

33. (x) Non te exprobrans hæc dixi vobis, ſed ut pacem & tranquillitatem veſtram in omnibus anguſtiis in me ſitam eſſe, nec vos à me deſertum iri credatis. *Ut in me pacem habeatis*, in me confiſi tranquillo & quieto ſitis animo. *In mundo preſſuram habebitis*: Auguſtinus in Pſalm. 96. *Tranquilliora & meliora tempora nolite ſperare fratres; fallitis vos. Quod vobis Evangelium non promittit, nolite promittere. Ego vici mundum*, vincam patientiſſimè mortem perferendo.

CAPUT XVII. 1. (a) Tempus a te præfixum. *Clarifica filium tuum*: Elata voce pronuntiavit hanc admirabilem orationem in gratiam Apoſtolorum & fidelium, primùm poſtulat à Patre reſurrectionis & nominis ſui gloriam, quæ in Patris honorem redundabit. *Venit hora*, paſſionis. *Clarifica*, Græcè δόξασον, glorifica, per Reſurrectionem, Aſcenſionem & Miſſionem Spiritus ſancti, & Evangelii per totum orbem prædicationem: *Ut clarificet*, ut divinitatem tuam & gloriam omnibus manifeſtam faciat.

3. (b) Hæc eſt vita æterna conſequendæ ratio duplex, unius Dei & veri, ac Chriſti ab eo miſſi cognitio. *Solum Deum verum*: ut per fidem vivam, quæque per dilectionem operatur, cognoſcant te eſſe illum, qui ſolus cum Filio & Spiritu ſancto verus eſt Deus. Nam vox, *ſolus*, excludit tantùm ea, quæ ſunt extra Patris naturam: non Filium, qui in Patre eſt, ut Pater in ipſo, non Spiritum ſanctum, qui ab utroque procedit. Unde & Ariani ac Novatores perperam abutuntur hoc loco, dum illi negant Filium eſſe verum Deum: hi verò malè colligunt ad vitam æternam ſufficere fidem in Deum & in mediatorem Chriſtum. Deinde fides non ſufficit ad conſequendam vitam æternam, ſed eſt via quæ ad illam ducit, eaque eſt ſalutis fundamentum. *Ut cognoſcant te ſolum Deum verum*; te eſſe illum, qui ſolus eſt verus Deus: adeò ut vox illa, *ſolum*, non ad Patrem tantummodò, ut Sociniani pertendunt, ſed ad Patrem & ad Jeſum Chriſtum referatur, τὸν μόνον, Articulus præfixus, & emphaſim habens, illum verum Deum a falſis Gentilium diis omninò diſtinguit: neque id tantummodo ſignificat, qui eſt ſolus: ſed ut vir doctus animadvertit, illud planè ſignificat ὁ εἷς ὁ μόνος, *qui ſolus es ille Deus*, cùm idola non ſunt dii. Rogat Patrem, ut per reſurrectionem & ſeſſionem ad ejus dexteram ſecundùm humanitatem, in ſe refundat eam gloriam, quam habuit ante mundum conditum, ut ab omnibus & ubique cognoſcatur, ut Filius unicus Patris, quam gloriam viſus eſt quodammodo deponere, cùm naturam induit humanam. Sic ordinanda videntur verba; Claritate, quam habui apud te, priuſquam mundus fieret, nunc me clarifica: eſt enim hyſteron-proteron.

6. (c) Diſcipulis meis, pro quibus ſecundo loco orat Patrem, ut eos conſervet in fide & charitate. Auguſt. Tract. 106. *Non illud nomen tuum, quò vocaris Deus; ſed illud quo vocaris Pater meus. Hoc nomen ejus priùs occultum omnibus, nunc manifeſtavit eis, quos dedit ei Pater ipſe de mundo.*

verè quia à te exivi, & crediderunt quia tu me miſiſti.

9. Ego pro eis rogo: Non pro mundo rogo (d), ſed pro his, quos dediſti mihi: quia tui ſunt:

10. Et mea omnia tua ſunt, & tua mea ſunt: & clarificatus ſum in eis.

11. Et jam non ſum in mundo, & hi in mundo ſunt, & ego ad te venio (e). Pater ſancte, ſerva eos in nomine tuo, quos dediſti mihi: ut ſint unum, ſicut & nos.

* Inf. 18. 9. 12. Cùm eſſem cum eis, ego ſervabam (f) eos in nomine tuo. * Quos
* Pſ. 108. 8. dediſti mihi, cuſtodivi: & nemo ex eis periit, niſi filius perditionis, ut Scriptura impleatur.

13. Nunc autem ad te venio: & hæc loquor in mundo, ut habeant (g) gaudium meum impletum in ſemetipſis.

14. Ego dedi eis ſermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non ſunt de mundo, ſicut & ego non ſum de mundo.

15. Non rogo ut tollas eos de mundo, ſed ut ſerves eos à malo (h).

16. De mundo non ſunt, ſicut & ego non ſum de mundo.

17. Sanctifica (i) eos in veritate. Sermo tuus veritas eſt.

18. Sicut tu me miſiſti in mundum, & ego miſi eos in mundum,

19. Et pro eis ego ſanctifico (k) meipſum: ut ſint & ipſi ſanctificati in veritate.

20. Non pro eis autem rogo tantùm, ſed & pro eis, qui credituri ſunt per verbum eorum in me:

21. Ut omnes unum ſint (l), ſicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipſi in nobis unum ſint: ut credat mundus, quia tu me miſiſti.

22. Et ego claritatem (m) quam dediſti mihi, dedi eis: ut ſint unum, ſicut & nos unum ſumus.

23. Ego in eis, & tu in me: ut ſint conſummati in unum: & cognoſcat mundus quia tu me miſiſti, & dilexiſti eos, ſicut (n) & me dilexiſti.

24. Pater, quos dediſti mihi, volo ut ubi ſum ego, & illi ſint mecum: ut videant claritatem (o) meam, quam dediſti mihi: quia dilexiſti me ante conſtitutionem mundi.

25. Pater juſte, mundus te non cognovit: ego autem te cognovi: & hi cognoverunt, quia tu me miſiſti.

26. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam: ut dilectio, quia dilexiſti me, in ipſis ſit, & ego in ipſis.

CAPUT XVIII.

Paſſionis Chriſti initium & progreſſus; captus à Judæis, ad Annam & Caipham ductus; interrogatus à Pontifice, reſpondet, & à ſervo Pontificis cæditur; à Petro negatur; ducitur in prætorium; necem ejus Judæi poſtulant à Pilato.

1. HÆc cùm dixiſſet Jeſus, egreſſus eſt cum diſcipulis ſuis trans Torrentem Cedron (a), ubi erat hortus, in quem introivit ipſe, & diſcipuli ejus. 2. Reg. 15. 23. Matth. 26. 36. Marc. 14. 32. Luc. 22. 39.

2. Sciebat autem & Judas, qui tradebat eum, locum: quia frequenter Jeſus convenerat illuc cum diſcipulis ſuis.

3. Judas

9. & 10. (d) Speciatim nunc pro Apoſtolis & diſcipulis meis rogo. *Tui ſunt.* Etſi dati ſunt mihi à Patre, cùm omnia ſint communia Patri & Filio. *Et clarificatus ſum in eis*, qui relictis omnibus ſecuti ſunt me, & per fidem mihi adhæſerunt.

11. (e) Cras moriturus, & paulò poſt reſurrecturus ad vitam immortalem. *Ut ſint unum, ſicut & nos:* unum ſint in unitate ſpiritus & voluntatis citra diviſionis notam, ſicut unum ſumus in unitate naturæ. Ut ſint unum corpus cum Chriſto, unus ſpiritus cum Deo.

12. (f) Præſentia humanitatis meæ, verbo, exemplo, miraculis; *In nomine tuo*: per virtutem operationis tuæ, tamquam à te miſſus. *Niſi filius perditionis*, ſed tantùm periit Judas. Sic Matth. 5. *Ad nihil valet ultrà, niſi ut mittatur foras*: nemo ex iis *periit* pro *peribit*. *Ut Scriptura impleatur*, particula *ut* eventum ſignificat, non cauſam.

13. (g) Ut gaudium, quod ex mea præſentia conceperunt, non minuatur, ſed creſcat.

15. (h) Ab hominum nequitia, vel à re mala, vel à tentationibus diaboli: *à maligno*, ἐκ τοῦ πονηροῦ. Sic enim vox Græca exponi poteſt.

17. (i) Unctione gratiæ tuæ, dignos effice hoc miniſterio, ut veritatis doctrinam annuntient.

19. (k) Offero me tibi, & conſecro in hoſtiam ſanctam, in ara crucis. *Sanctificare*, in veteri Teſtamento eſt ad rem ſacram præparare. *In veritate*, Veram eis apprecatur puritatem, ut ſint ſanctificati, initiati & conſecrati ad annuntiandam veritatem. Solebant victimæ ſanctificari, id eſt, ſegregari ad cultum Dei, priuſquam offerrentur.

21. (l) Ejuſdem fidei & charitatis vinculo conjuncti ad divinarum perſonarum ſimilitudinem. *Quia tu me miſiſti.* Hæc enim fidei & dilectionis conſenſio magno erit argumento hanc doctrinam planè cœleſtem eſſe, Filium è Patre miſſum: cùm tot nationes & moribus & locorum intervallis adeò disjunctæ in eoſdem ſenſus & affectus convenire non poſſent, niſi ab eodem fonte manarent. *Ut credat mundus*: Ut eorum exemplo alii perducantur ad fidem.

22. (m) Nempè ut ſint filii per adoptionem, quemadmodum filius ſum per naturam. Vel dedi eis poteſtatem edendi miracula; utraque filiatio & natura & adoptione, claritatis, ſeu gloriæ nomine deſignari ſolet in Scripturis. Sic Joan. 1. *Vidimus gloriam ejus, gloriam quaſi unigeniti à Patre*: & Rom. cap. 5. *Gloriamur in ſpe gloriæ Filiorum Dei.*

23. (n) Supple, ſicut tu in me. Similitudo ad ſuum exemplar inſinuatur. *Ut ſint conſummati in unum*, in unum corpus cum Chriſto perfectè conjuncti.

24. & 25. (o) Gloriam, quam mihi ut homini daturus es. *Pater juſte*, Qui reddis unicuique juxta opera ſua: *Mundus te non cognovit*, maxima pars hominum, & mundo addicti.

CAPUT XVIII. 1. (a) Torrens ille inter Jeruſalem, & montem Oliveti præterfluit vallem interjectam. Suſpicatur Merianus pro τῶν κέδρων, legendum eſſe Κεδρὼν, atque à

Matt.26. 47. Marc. 14. 43. Luc.22.47. 3. * Judas ergo cùm accepiſſet cohortem (b), & à Pontificibus & Phariſæis miniſtros, venit illuc cum laternis, & facibus, & armis.

4. Jeſus itaque ſciens omnia, quæ ventura erant ſuper eum, proceſſit, & dixit eis: Quem quæritis?

5. Reſponderunt ei: Jeſum Nazarenum. Dicit eis Jeſus: Ego ſum. Stabat autem & Judas, qui tradebat eum, cum ipſis.

6. Ut ergo dixit eis: Ego ſum: abierunt retrorſum (c), & ceciderunt in terram.

7. Iterùm ergo interrogavit eos: Quem quæritis? Illi autem dixerunt: Jeſum Nazarenum.

8. Reſpondit Jeſus: Dixi vobis, quia ego ſum: ſi ergo me quæritis, ſinite (d) hos abire.

9. Ut impleretur ſermo, quem dixit:
Sup.17. 12. * Quia quos dediſti mihi, non perdidi ex eis quemquam.

10. Simon ergo Petrus habens gladium eduxit eum: & percuſſit pontificis ſervum: & abſcidit auriculam ejus dexteram. Erat autem nomen ſervo Malchus.

11. Dixit ergo Jeſus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam. Calicem, quem dedit mihi Pater, non bibam illum?

12. Cohors ergo, & tribunus (e), & miniſtri Judæorum comprehenderunt Jeſum, & ligaverunt eum:

Luc.3.2. 13. Et adduxerunt eum ad * Annam primùm, erat enim ſocer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius.

Sup.11. 49. 14. Erat autem Caiphas, * qui conſilium dederat Judæis: Quia expedit, unum hominem mori pro populo.

15. Sequebatur autem Jeſum Simon Petrus, & alius diſcipulus (f). Diſcipulus autem ille erat notus pontifici, & introivit cum Jeſu in atrium pontificis.

16. Petrus autem ſtabat ad oſtium foris. * Exivit ergo diſcipulus alius, qui erat notus pontifici, & dixit oſtiariæ, & introduxit Petrum. *Matt.26. 58. Marc. 14. 54.*

17. Dixit ergo Petro ancilla oſtiaria: Numquid & tu ex diſcipulis es hominis iſtius? Dicit ille: Non ſum. *Luc.22.55.*

18. Stabant autem ſervi & miniſtri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant ſe: erat autem cum eis & Petrus ſtans, & calefaciens ſe.

19. Pontifex ergo interrogavit (g) Jeſum de diſcipulis ſuis, & de doctrina ejus.

20. Reſpondit ei Jeſus: Ego palàm (h) locutus ſum mundo: ego ſemper docui in ſynagoga, & in templo, quò omnes Judæi conveniunt: & in occulto locutus ſum nihil.

21. Quid me interrogas? interroga eos, qui audierunt quid locutus ſim ipſis: ecce hi ſciunt quæ dixerim ego.

22. Hæc autem cùm dixiſſet, unus aſſiſtens miniſtrorum dedit alapam Jeſu, dicens: Sic reſpondes pontifici?

23. Reſpondit ei Jeſus: Si malè locutus ſum, teſtimonium perhibe de malo: ſi autem benè: quid me cædis?

24. * Et miſit (i) eum Annas ligatum ad Caipham pontificem. *Matt.26. 57. Marc. 14. 53.*

25. Erat autem Simon Petrus ſtans, & calefaciens ſe. * Dixerunt ergo ei: Numquid & tu ex diſcipulis ejus es? Negavit ille, & dixit: Non ſum. *Luc.22.54. *Matt.26. 69. Marc. 14. 67.*

26. Dicit ei unus ex ſervis pontificis, cognatus ejus, cujus abſcidit Petrus auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo? *Luc.22.58.*

27. Iterùm ergo negavit Petrus: & ſtatim gallus cantavit.

28. * Adducunt ergo Jeſum à Caipha in prætorium (k). Erat autem manè: & ipſi non introierunt in prætorium, ut non con- *Matt.27. 2. Marc.15 1. Luc. 23.1.*

ſcriba additum fuiſſe articulum, ac τῶν poſuiſſe pro τῶ cùm exiſtimaret vocem *Cedron* ſignificare *Cedros*.

3. (b) Quæ ſolemnibus feſtis dari ſolebat à præſide principibus, ſeu ſenatoribus, ne quis tumultus fieret. Si minùs totam accepit cohortem, certè magnam ejus partem, cohors quæ erat pars decima legionis, Templi & urbis præſidio erat deſtinata, præſertim in feſto Paſchatis.

6. (c) Debilitate immiſſa, ita ut ſtare non poſſent. Nec præſentem Jeſum agnoſcerent: quo quidem miraculo oſtendit Jeſus ſe nulla vi coactum, ſed ultrò ad mortem properare.

8. & 10. (d) Verba ſunt jubentis & operantis efficaciter, non deprecantis, aut ſuadentis. *Percuſſit*, non expectato Chriſti reſponſo.

12. & 13. (e) Præfectus cohortis, Græc. χιλίαρχος *Adduxerunt*, Honoris gratia, aut fortè domus ejus erat in proximo. Cyrillus poſt hæc verba, *Pontifex anni illius*, interſerit ſequentia: *Miſerunt autem eum vinctum ad Caipham Pontificem*; quod inſinuat Evangeliſta, & clariùs exprimit v. 24.

15. (f) Civis Jeroſolymitanus, non Joannes, qui toto triennio palàm Chriſto adhæſerat.

19. (g) Cur diſcipulos colligeret, quidve eos doceret.

20. (h) Docuit aliquando in deſerto, in via & privatim: ſed nihil diverſum ab iis, quæ palàm docuit, nihil quod publicum fieri nollet.

24. (i) Miſerat: Idque dictum exiſtimat Cyrillus repetendo, & ad priora orationem reducendo, ut eam, quæ tertiò facta eſt, Petri negationem commodè recenſeret. *Et miſit eum Annas*, Gr. *Miſit igitur eum Annas*, ἀπέστειλεν οὖν αὐτὸν. Quæ Cyrilli lectio difficultatem ſolvit, quæ ex noſtra oritur lectione, utrùm in domo Annæ, aut in ædibus Caiphæ hæc acciderint. Sed ut ut lectio Cyrilli non recipiatur, tamen rectè intelligimus *miſit* pro *miſerat*. Nam Hebræi carent præterito plusquam perfecto.

28. (k) In domum præſidis. *Sed ut manducarent Paſcha*, id eſt agnum Paſchalem, quem feria ſexta manducabant ſacerdotes. & magna pars Judæorum, ut à nobis dictum eſt ad caput 13. & ad caput 26. Matthæi.

Digitized by Google

contaminarentur, ſed ut manducarent Paſcha.

* Act. 10. 28. & 11. 3. 29. Exivit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accuſationem affertis adverſus hominem hunc?

30. Reſponderunt, & dixerunt ei: Si non eſſet hic malefactor, non tibi tradidiſſemus eum.

31. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, & ſecundùm legem veſtram judicate eum. Dixerunt ergo ei Judæi: Nobis non licet (l) interficere quemquam.

32. * Ut ſermo (m) Jeſu impleretur, quem dixit, ſignificans qua morte eſſet moriturus. * Matt. 20. 19.

33. * Introivit ergo iterùm in prætorium Pilatus, & vocavit Jeſum, & dixit ei: Tu es Rex Judæorum? * Matt. 27. 11. Mar. 15. 2. Luc. 23. 3.

34. Reſpondit Jeſus: A temetipſo hoc dicis, an alii dixerunt tibi de me?

35. Reſpondit Pilatus: Numquid ego Judæus ſum? Gens tua, & Pontifices tradiderunt te mihi: quid feciſti?

36. Reſpondit Jeſus: Regnum meum non eſt de hoc mundo: ſi ex hoc mundo eſſet regnum meum, miniſtri mei utique decertarent ut non traderer Judæis: nunc autem regnum meum non eſt hinc.

37. Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu? Reſpondit Jeſus: Tu dicis (n) quia rex ſum ego. Ego in hoc natus ſum, & ad hoc veni in mundum, ut teſtimonium perhibeam veritati: omnis, qui eſt ex veritate, audit vocem meam.

38. Dicit ei Pilatus: Quid eſt veritas? Et cùm hoc dixiſſet, iterùm exivit ad Judæos, & dicit eis: Ego nullam invenio in eo cauſam.

39. * Eſt autem conſuetudo vobis ut unum dimittam vobis in Paſcha: vultis ergo dimittam vobis regem Judæorum? * Matt. 27. 15. Mar. 15. 6. Luc. 23. 17.

40. Clamaverunt ergo rurſum omnes, dicentes: Non hunc, ſed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

C A P U T XIX.

Pilati juſſu Jeſus eſt flagellatus, tum à militibus variis afflictus contumeliis, ſpinis coronatus, iterùm à Pilato interrogatus, tandem morte condemnatus, inter duos latrones crucifixus. Titulum ſcripſit Pilatus; veſtimenta ejus à militibus diviſa; ſors de tunica miſſa. Jeſus Matrem Joanni, & Joannem Matri in cruce commendat; aceto potatus, conſummatis omnibus emittit Spiritum; ex aperto ejus latere ſanguis, & aqua profluunt: corpus myrrha & aloe conditum ſepelitur.

1. TUnc ergo apprehendit Pilatus Jeſum, & flagellavit (a). Matth. 27. 17. Marc. 15. 16.

2. Et milites plectentes coronam de ſpinis, impoſuerunt capiti ejus: & veſte purpurea circumdederunt eum.

3. Et veniebant ad eum, & dicebant: Ave Rex Judæorum: & dabant ei alapas.

4. Exivit ergo iterùm Pilatus foras, & dicit eis: Ecce adduco vobis eum foras, ut cognoſcatis quia nullam invenio in eo cauſam.

5. (Exivit ergo Jeſus portans coronam ſpineam, & purpureum veſtimentum:) Et dicit eis: Ecce homo.

6. Cùm ergo vidiſſent eum Pontifices, & miniſtri, clamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non invenio in eo cauſam.

7. Re-

31. (l) Judæis ademerant Romani gladii poteſtatem: Stephanum quidem occiderunt populo tumultuante, ſed forſan abſente præſide. Litem tamen inſtituere poterant ipſi, & reum mortis pronuntiare.

32. & 34. (m) Matth. cap. 20. Tradent eum gentibus. *A ſemetipſo*. Videtur ex hoc colloquio ſecreto cum Pilato Chriſtus vel Græcè, vel Latinè locutus. An propria ſponte id quæris?

37. & 38. (n) Verè dicis: Hebraiſmus affirmantis. *Quid eſt veritas?* Quæſtionem propoſuit faſtidiosè, & inſtar contemnentis. Non expectato reſponſo foras egreditur.

CAPUT XIX. 1. (a) Græcè [illegible], loris cecidit lictorum manibus, ſi fortè ea flagellatione Judæorum plebs placari poſſet: crucifigendi priùs flagellabantur.

7. Reſponderunt ei Judæi: Nos legem habemus, & ſecundùm legem (b) debet mori, quia Filium Dei ſe fecit.

8. Cùm ergo audiſſet Pilatus hunc ſermonem, magis timuit.

9. Et ingreſſus eſt prætorium iterùm: & dixit ad Jeſum: Unde es tu? Jeſus autem reſponſum non dedit ei.

10. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? neſcis quia poteſtatem habeo crucifigere te, & poteſtatem habeo dimittere te?

11. Reſpondit Jeſus: Non haberes poteſtatem adverſum me ullam, niſi tibi datum (c) eſſet deſuper. Propterea qui me tradidit tibi, majus peccatum habet.

12. Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum. Judæi autem clamabant, dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Cæſaris: omnis enim, qui ſe regem facit, contradicit Cæſari.

13. Pilatus autem cùm audiſſet hos ſermones, adduxit foras Jeſum: & ſedit pro tribunali, in loco (d), qui dicitur Lithoſtrotos, Hebraicè autem Gabbatha:

14. Erat autem Paraſceve Paſchæ, hora quaſi ſexta, & dicit Judæis: Ecce Rex veſter.

15. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Regem veſtrum crucifigam? Reſponderunt Pontifices: Non habemus Regem, niſi Cæſarem.

16. Tunc ergo tradidit eis illum, ut crucifigeretur. Suſceperunt (e) autem Jeſum, & eduxerunt.

*Matt.27.32. Marc. 15.22. Luc.23.31. 17. * Et bajulans (f) ſibi crucem, exivit in eum, qui dicitur Calvariæ, locum, Hebraicè autem Golgotha:

18. Ubi crucifixerunt eum, & cum eo alios duos, hinc & hinc, medium autem Jeſum.

19. Scripſit autem, & titulum Pilatus: & poſuit ſuper crucem. Erat autem ſcriptum (g): Jeſus Nazarenus, Rex Judæorum.

20. Hunc ergo titulum multi Judæorum legerunt: quia prope civitatem erat locus, ubi crucifixus eſt Jeſus: Et erat ſcriptum Hebraicè, Græcè, & Latinè.

21. Dicebant ergo Pilato Pontifices Judæorum: Noli ſcribere, Rex Judæorum: ſed, Quia ipſe dixit: Rex ſum Judæorum.

22. Reſpondit Pilatus: Quod ſcripſi, ſcripſi.

23. Milites ergo cùm crucifixiſſent eum, * acceperunt veſtimenta (h) ejus, (& fecerunt quatuor partes: unicuique militi partem) & tunicam. Erat autem tunica inconſutilis, deſuper contexta per totum. *Matt.27.35. Marc. 15.24. Luc.23.34.

24. Dixerunt ergo ad invicem: Non ſcindamus eam, ſed ſortiamur de illa cujus ſit. Ut Scriptura impleretur, dicens: * Partiti ſunt veſtimenta mea ſibi: & in veſtem meam miſerunt ſortem. Et milites quidem hæc fecerunt. *Pſ.21.19.

25. Stabant autem juxta crucem Jeſu

mater

7. (b) Levit. cap. 24. verſ. 14. Blaſphemi lapidibus obrui debent: Quod ſi obtinere non poſſint ut crucifigatur, lapidari eum volunt, quòd dixerit ſe Filium Dei, & pœna capitis plecti debeat, cùm ſe æqualem Deo fecerit. In hoc enim poſita erat blaſphemia, quam obtendebant.

11. (c) Populus Judaicus: *Majus peccatum habet*, quam tu, qui invitus me condemnas.

13. & 14. (d) Græc. λιθόστρωτον, *lapidibus ſtratus*. *Paraſceve*, Dies veneris, quo parabantur ea, quæ ad feſtum Paſchatis ſimul & ſabbati erant neceſſaria. Magna quippè Judæorum pars, ut diximus, agnum edebat Paſchalem ſub veſperam ejus diei, quod à phaſi Lunæ prima, non ab ipſa conjunctione dies numerarent; vel ut aliis placet, ne duo feſti dies ſibi proximè ſuccederent. *Hora quaſi ſexta*: inter horam tertiam & ſextam, quam Marcus vocat *tertiam*. *Et dicit Judæis: Ecce Rex veſter*: Ironicè Regem appellabat, ut quocumque modo eum eriperet neci: nihil eſſe periculi ne miſer homo regnum affectaret. *Non habemus Regem, niſi Cæſarem*, Ergo ex prophetia Jacob jam Meſſias advenerat.

16. (e) Græc. παρέλαβον, *acceperunt*. *Et eduxerunt*, Græc. ἀπήγαγον, *abduxerunt*.

17. (f) Mos erat ut ſuas ſibi cruces damnati portarent. Cicero Divin. in Verrem: *ſervus per circum cum virgis cæderetur, furcam ferens, ductus eſt*.

19. (g) Ut Caiphas, cap. 11. prophetavit neſciens quid diceret, ſic Pilatus prophetavit neſciens quid ſcriberet, & uterque teſtimonio ſuo veritatem ipſam confirmavit. Titulus Chriſti nomen, Patriam, & ſupplicii cauſam continebat.

23. (h) Pro pallio, ſeu veſte exteriore, quæ quatuor partibus fibula junctis conſtabat: vel duæ erant veſtes, interior, quæ talaris erat, & exterior, ſeu pallium quadrangulum. *Erat autem tunica inconſutilis*, ita ut diſſui non poſſet à ſuperiori parte incipiendo texta, ut ſolent fieri quæ Gall. vulgò *Camiſoles*, dicunt filo texte. Hæc figura erat Eccleſiæ, quæ indiviſa eſt per unitatem fidei, & nexum charitatis. Hanc dividere conantur hæretici, dum ſe ab ea ſeparant; ſed una manet, & indiviſa.

mater (i) ejus, & ſoror matris ejus, Maria Cleophæ, & Maria Magdalene.

26. Cùm vidiſſet ergo Jeſus matrem, & diſcipulum ſtantem, quem diligebat, dicit matri ſuæ: Mulier, ecce filius (k) tuus.

27. Deinde dicit diſcipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam diſcipulus in ſua (l).

* Pſ.68.22. 28. Poſteà ſciens Jeſus quia omnia conſummata ſunt, ut conſummaretur Scriptura, dixit: Sitio.

29. Vas ergo erat poſitum aceto plenum. Illi autem ſpongiam plenam aceto, hyſſopo (m) circumponentes, obtulerunt ori ejus.

30. Cùm ergo accepiſſet Jeſus acetum, dixit: Conſummatum (n) eſt. Et inclinato capite tradidit ſpiritum.

31. Judæi ergo, (quoniam paraſceve erat) ut non remanerent in cruce corpora ſabbato, (erat enim magnus (o) dies ille ſabbati) rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura, & tollerentur.

32. Venerunt ergo milites: & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus eſt cum eo.

33. Ad Jeſum autem cùm veniſſent, ut viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura:

34. Sed unus militum lanceâ latus ejus aperuit, & continuò exivit ſanguis, & aqua.

35. Et qui vidit, teſtimonium perhibuit: & verum (p) eſt teſtimonium ejus. Et ille ſcit quia vera dicit: ut & vos credatis.

36. Facta ſunt enim hæc, ut Scriptura impleretur: * Os non comminuetis ex eo (q). * Exod.12. 46. Num. 9.12.

37. Et iterùm alia Scriptura dicit: * Videbunt (r) in quem transfixerunt. * Zach.12. 10.

38. * Poſt hæc autem rogavit Pilatum Joſeph ab Arimathæa, (eò quòd eſſet diſcipulus Jeſu, occultus autem propter metum Judæorum) ut tolleret corpus Jeſu. Et permiſit Pilatus. Venit ergo, & tulit corpus Jeſu. * Matt.27. 57. Marc. 15. 43. Luc.23.50.

39. Venit autem & Nicodemus, * qui venerat ad Jeſum nocte primùm, ferens mixturam myrrhæ & aloes (ſ), quaſi libras centum. * Sup. 3.2.

40. Acceperunt ergo corpus Jeſu, & ligaverunt illud linteis cum aromatibus, ſicut mos eſt Judæis ſepelire.

41. Erat autem in loco, ubi crucifixus eſt, hortus: & in horto monumentum novum, in quo nondum quiſquam poſitus erat.

42. Ibi ergo propter Paraſceven (t) Judæorum, quia juxtà erat monumentum, poſuerunt Jeſum.

CAPUT XX.

Reſurrectio Chriſti, & variæ ejus apparitiones, primùm Mariæ Magdalenæ, tum Petro & Joanni, deinde aliis Apoſtolis, quibus dat Spiritum ſanctum, & poteſtatem remittendi peccata; rurſum Thomæ & aliis ſe videndum præbet Apoſtolis.

1. Una (a) autem ſabbati, Maria Magdalene venit manè, cùm adhuc tenebræ eſſent, ad monumentum: & vidit lapidem ſublatum à monumento. Matth.28. 1. Mar.16.1. Luc.24.1.

2. Cu-

25. (i) Cæteris omnibus conſtantior, ſtabilis & animo infracta, tametſi filii vulneribus ſauciata. *Et ſoror matris ejus Maria Cleophæ*, quæ nupta erat Cleophæ. Fortè idem eſt Joanni *Cleophas*, qui aliis Evangeliſtis *Alphæus* Pater Jacobi minoris. Hic Κλεόπας, apud Lucam cap. 22. ſic dicitur per phraſim Græcis familiarem, ut *Simon Petrus* aliquando *Joannis*, aliquando *Jona* filius dicitur.

26. (k) Officio & charitate virginem virgini commendavit, ut omnia neceſſaria illi ſubminiſtraret.

27. (l) Græc. ἔλαβεν αὐτὴν εἰς τὰ ἴδια, *recepit illam in propria*, in domum ſuam, in curam ſuam.

29. (m) Nonnullis videtur legendum eſſe Græcè non ὑσσώπῳ, ſed ὑσσῷ, quod *haſtile*, ſeu *pilum* ſignificat, quodque alii Evangeliſtæ dixerunt καλάμῳ. Nam *Calami* aut *Arundinis* nomen apud Græcos & Latinos ſignificat *Virgam*, vel inſtrumentum oblongum. Sic Apocalypſ. cap. 21. verſ. 21. Jeruſalem cœleſtis menſurari dicitur *Arundine aurea*. Et quidem hyſſopus herba quædam eſt humilis: niſi fortè hæc planta illis in locis aſſurgat in majorem altitudinem: ſed hyſſopus erat cum calamo colligata.

30. (n) Id omne quod ad humani generis redemptionem fieri Prophetæ prædixerant. *Et inclinato capite tradidit ſpiritum*: In aliis hominibus mors à corpore animam extrudit, ſed ipſe in manus Patris animam ſuam tradidit. Inclinat caput, tum expirat, ut mortis Dominus & vitæ.

31. & 34. (o) Duplex enim erat ſolemnitas. *Lancea*, Aug. ſerm. 105. de diverſ. *In uno eſt mundatio tua, in altero redemptio tua. Per ſanguinem Sacramentum corporis & ſanguinis Domini, & per aquam Sacramentum baptiſmi deſignatur. Quibus ut præcipuis reliqua Sacramenta continentur, quæque virtutem omnem ſuam ex paſſione Chriſti deſumunt.*

35. (p) Teſtimonium ſuum allegat per omnes Eccleſias receptum, utpotè dilecti diſcipuli, qui tum ſolus ex Apoſtolis ſupererat.

36. (q) Secundùm myſticum ſenſum eumque certiſſimum & principalem à Spiritu Sancto intentum.

37. (r) Judæi ipſi qui Chriſtum lancea perforatum aſpexerunt: *Videbunt*, in extremo judicio, Apocal. 1. verſ. 7. *Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt* lancea & clavis: aut de iis, qui miſeratione commoti ſunt, Luc. 23. verſ. 48. *Et aſpicient ad me quem confixerunt*; Zachar. cap. 12. verſ. 10.

39. (ſ) Multis aromatibus opus erat, ut corpus integrum & non exenteratum ſervaretur: libra erat duodecim unciarum.

42. (t) Tempus erat paraſceves mox finituræ, & inſtabat Sabbatum.

CAPUT XX. 1. (a) Prima die hebdomadæ, die Dominica, *cùm adhuc tenebræ eſſent*, nimirùm quando profectæ ſunt piæ mulieres.

2. Cucurrit (b) ergo, & venit ad Simonem Petrum, & ad alium diſcipulum, quem amabat Jeſus, & dicit illis: Tulerunt Dominum de monumento, & neſcimus ubi poſuerunt eum.

3. Exiit (c) ergo Petrus, & ille alius diſcipulus, & venerunt ad monumentum.

4. Currebant autem duo ſimul, & ille alius diſcipulus præcucurrit citiùs Petro, & venit primus ad monumentum.

5. Et cùm ſe inclinaſſet, vidit poſita linteamina, non tamen introivit.

6. Venit ergo Simon Petrus ſequens eum, & introivit in monumentum, & vidit linteamina poſita,

7. Et ſudarium, quod fuerat ſuper caput ejus, non cum linteaminibus poſitum, ſed ſeparatim involutum in unum locum.

8. Tunc ergo introivit & ille diſcipulus, qui venerat primus ad monumentum: & vidit, & credidit (d):

9. Nondum enim ſciebant Scripturam, quia oportebat eum à mortuis reſurgere,

10. Abierunt ergo iterùm diſcipuli ad ſemetipſos.

11. *Maria autem ſtabat ad monumentum foris, plorans. Dum ergo fleret, inclinavit ſe, & proſpexit in monumentum: *Matt. 28. 1. Marc. 16. 5. Luc. 24. 4.

12. Et vidit duos Angelos in albis, ſedentes, unum ad caput, & unum ad pedes, ubi poſitum fuerat corpus Jeſu (e).

13. Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum: & neſcio ubi poſuerunt eum.

14. Hæc cùm dixiſſet, converſa eſt retrorſum, & vidit Jeſum ſtantem: & non ſciebat quia Jeſus eſt.

15. Dicit ei Jeſus: Mulier, quid ploras? quem quæris? Illa exiſtimans quia hortulanus eſſet, dicit ei: Domine, ſi tu ſuſtuliſti eum, dicito mihi ubi poſuiſti eum: & ego eum tollam.

16. Dicit ei Jeſus: Maria (f). Converſa illa, dicit ei: Rabboni (quod dicitur Magiſter.)

17. Dicit ei Jeſus: Noli me tangere; nondum enim aſcendi ad Patrem meum: vade autem ad fratres meos, & dic eis: Aſcendo ad Patrem meum, & Patrem veſtrum: Deum meum, & Deum veſtrum.

18. Venit Maria Magdalene annuntians diſcipulis: Quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi.

19. *Cùm ergo ſerò eſſet die illo, una ſabbatorum, & fores eſſent clauſæ (g), ubi erant diſcipuli congregati propter metum Judæorum: venit Jeſus, & ſtetit in medio, & dixit eis: Pax vobis. *Marc. 16. 14. Luc. 24. 36. 1. Cor. 15. 5.

20. Et cùm hoc dixiſſet, oſtendit eis manus, & latus. Gaviſi ſunt ergo diſcipuli, viſo Domino.

21. Dixit ergo eis iterùm: Pax vobis. Sicut miſit (h) me Pater, & ego mitto vos.

22. Hæc

2. (b) Qua ratione Joannes cum aliis Evangeliſtis concilietur; diximus ad caput 27. Matthæi. Mulieres illæ cùm intraſsent in ſepulchrum, neminem viderunt; neque enim adhuc Angelus ſeipſum videndum præbuerat. Maria Magdalene, relictis aliis ad ſepulchrum, cucurrit ad Apoſtolos, & prius quidem ad Simonem & Joannem. *Tulerunt*, inquit, *Dominum meum*, aliò translatum corpus exiſtimans.

3. (c) Hos ſecuta eſt Maria: ibi invenerunt ſudarium & linteamina ſeorſum poſita, tum demum redire, relictis ibi mulieribus: Maria interim in hortum paulò longiùs progreſsa eſt, ſi fortè inveniret corpus Domini. Tum aliæ mulieres in priori ſpelunca viderunt duos Angelos, quorum juſsu nuntiatum venerunt ad Apoſtolos. Intereà Maria rediit ad monumentum, & inclinata vidit Angelos, quos exiſtimabat eſse homines eò miſsos poſtquam egreſsa fuerat. Cùm reverteretur, vidit Jeſum, quem hortulanum eſse credidit, cùm aliæ mulieres adhuc eſsent in via. Nonnulli formam ſepulcri quadratam eſse exiſtimant, ac occluſum erat oſtium, quod claudebatur lapide, quem ſublatum invenit Magdalena: & quoniam oſtium erat humile, neceſse fuit ut Joannes ad videndum interiora ſe inclinaret: ita Mariana.

8. & 9. (d) Sublatum eſse Domini corpus, uti Maria nuntiaverat. Quòd ſi de fide reſurrectionis id intelligamus, hic ſenſus erit verſus ſequentis: *Nondum enim ſciebat Scripturam*, quæ de reſurrectione Chriſti loquitur.

12. (e) Luc. 24. 4. Vox Græca [illegible], *ſupervenire*, & *adeſſe*, ſignificat: unde patiùm refert quòd Lucas eos *ſtetiſſe*, Joannes *ſediſſe* dixerit.

16. (f) Voce ſua familiari & conſueta. *Noli me tangere*, Noli diutius morari in tactu pedum meorum. *Nondum enim aſcendi*, pro *aſcendo*: Tempus non deerit hujuſmodi affectus explendi: *Deum meum, & Deum veſtrum*: Deus ſpeciali quodam modo dicitur eorum, a quibus ſingulariter diligitur & colitur.

19. (g) Sicut clauſo Virginis utero natus eſt, & clauſo ſepulchro reſurrexit. Sic Patres intellexerunt hunc locum, neque puerlles & ſophiſticas has rationes attulerunt Chriſtum per feneſtram intraſse: ex quo ſequitur duo corpora in eodem loco divinitùs eſse poſſe.

21. (h) Qui è cœlo in terram ad vitam æternam hominibus largiendam me miſit: *Et ego mitto vos*, pari auctoritate, & ob eumdem finem, ut Legatos & Apoſtolos meos.

22. Hæc cùm dixiſſet, inſufflavit (i): & dixit eis: Accipite Spiritum ſanctum:

*Matt. 18. 18. 23. * Quorum remiſeritis (k) peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta ſunt.

24. Thomas autem unus ex duodecim, qui dicitur Didymus (l), non erat cum eis quando venit Jeſus.

25. Dixerunt ergo ei alii diſcipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Niſi videro in manibus ejus fixuram (m) clavorum, & mittam digitum meum in locum clavorum, & mittam manum meam in latus ejus, non credam.

26. Et poſt dies octo, iterùm erant diſcipuli ejus intùs; & Thomas cum eis. Venit Jeſus januis clauſis, & ſtetit in medio, & dixit: Pax vobis.

27. Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum: & noli eſſe incredulus, ſed fidelis.

28. Reſpondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus, & Deus (n) meus.

29. Dixit ei Jeſus: Quia vidiſti me Thoma, credidiſti: beati (o) qui non viderunt, & crediderunt.

30. * Multa quidem, & alia ſigna fecit Jeſus in conſpectu diſcipulorum ſuorum, quæ non ſunt ſcripta in libro hoc. *Inf. 21. 25.

31. Hæc autem ſcripta ſunt, ut credatis (p), quia Jeſus eſt Chriſtus Filius Dei: & ut credentes, vitam habeatis in nomine ejus.

CA-

22. (i) Quo quidem ſigno ſe id reipſa facere quod dicebat, & eumdem Spiritum ex ſe procedere ſignificabat.

23. (k) Tum acceperunt Spiritus ſancti gratiam, qua peccata dimitterent, & filios adoptionis per gratiam efficerent. Sed die Pentecoſtes acceperunt Spiritum ſanctum, quo *induerentur virtute ex alto*, ut acciperent operationum virtutem, gratiam ſanitatum, genera linguarum, &c.... Nunc poteſtatem promiſſam Matth. 18. his verbis contulit.

24. (l) Id eſt, *geminus*, quod *Thomas* תאומא, Hebraicè, Δίδυμος, Græcè ſignificat. Eadem poteſtas Thomæ abſenti data eſt, vel poſteà collata fuit. Cùm autem in Syriaca editione eadem occurrat interpretatio, hinc palam eſt novum Teſtamentum è Græco eſſe tranſlatum in linguam Syriacam.

25. (m) In vetuſtis codicibus legebant *figuram*, Gr. τύπον, vulnerum veſtigia.

28. (n) Gregorius Homil. 26. *Ille dubitando vulnerum cicatrices tetigit, & de noſtro pectore dubitationis vulnus amputavit: dubitavit ne dubitaremus*. Hæc vox *Deus*, primùm ab Apoſtolis tributa eſt Jeſu. Theodorus Mopſueſtenus hæc verba Thomam dixiſſe exiſtimabat, non de Chriſto; ſed ad Deum converſo ſermone, qui illum in vitam revocarat. Quæ explicatio ut impia in quinta Synodo rejecta eſt. Hic nominativus uſurpatur pro vocativo, ut multis in aliis Scripturæ locis, & apud auctores linguæ Latinæ.

29. (o) Id eſt, Beatiores ſunt. Aliud vidit, aliud credidit Thomas: vidit hominem, credidit Deum. Per fidem longè certiorem habuit perſuaſionem quàm per ſenſum, qui tamen induxit eum ad fidem; ut ſenſus ducunt nos ad cognitionem principiorum in ſcientiis, quorum aſſenſus longè certior eſt omni perceptione ſenſuum.

31. (p) Idcircò Joannes ſcripſit Evangelium, ut divinitatem Chriſti Domini adversùs Ebionem & Cerinthum vindicaret. Ac videtur hîc finem ſcribendi facere voluiſſe: ſed poſteà, Spiritûs ſancti impulſu, quæ ſequuntur, adjecit. Non defuere qui putarent caput ultimum hujus Evangelii ab Eccleſia Epheſina adjectum fuiſſe ex ſcriptis Apoſtoli, & hoc in capite finitum eſſe Evangelium Joannis. Caput ultimum ut à Joanne ſcriptum agnoſcit & veneratur Eccleſia. Quæri hoc loco ſolet, qua hora, quo die, quo demùm menſe Dominus ſurrexerit. De hora, nulla, aut perparva eſt contentio: nam ſummo manè ſurrexiſſe inter omnes ferè convenit, adeò ut tertio die inchoato exierit è ſepulchro clauſo. Angeli lapidem ſuperpoſitum removerunt, ut piis mulieribus & diſcipulis manifeſtum fieret eum verè ſurrexiſſe. 2. Illud quoque certum eſt die Dominica reſurrectionem factam, quæ proptereà Κυριακὴ ἡμέρα, à Græcis, & *Dies Domini*, à Latinis appellatur. Hunc diem Apoſtoli ſolemnibus conventibus poſteà dedicarunt, ut liquet ex Actis Apoſt. cap. 20. v. 7. *Una autem ſabbati, cum conveniſſemus ad frangendum panem*, id eſt, prima die hebdomadæ. Hic erat ſecundus dies Azymorum Judæis, & quinquageſimus ab eo dies fuit Pentecoſtes, qui in diem Dominicum incurrebat, ex omnium Eccleſiarum conſenſu. 3. Sed de menſe & de die menſis major eſt controverſia. Exiſtimat quidem Petronius hunc diem fuiſſe decimum ſeptimum Aprilis anni 29. æræ vulgaris, quod colligit ex cyclo apud Judæos uſitato, ad quem menſes & dies feſtos exigebant. Qua de re pereruditam diſſertationem Hiſtoriæ Evangelicæ ſubjecit, cujus hæc ferè ſumma eſt. 1. Chriſti temporibus cyclum 84. annorum à Judæis publicè expoſitum fuiſſe, in quo ſexies quatuordecim anni continentur, ut docet Epiphanius Hæreſi 51. quæ eſt Alogorum. In eo cyclo triginta menſes erant intercalati, quibus ineunte altero cyclo unus addebatur menſis. Unde illi annos quatuordecim ſexies multiplicantes in cyclo annorum 84. anno octogeſimo quinto menſem intercalant. Singuli anni erant Lunares 54. dierum, horarum octo, & aliquot minutorum. Intra quatuordecim annos quinque menſes intercalabant, adeò ut in cyclo integro triginta menſes inſeri oporteret. Initium & finem cujuſque cycli deſignat Proſper in Chronico majori, ita ut primus cyclus inceperit anno ſexto Claudii, poſt ſedecim annos a morte Chriſti, anno à mundo condito juxta Euſebii Chronicon 5247. qui eſt annus æræ vulgaris 46. *Incipit*, ait Proſper, *cyclus Paſchalis, qui annis conſtat 84. & poſt annos octoginta quatuor ad eamdem legem revertitur*. Secundum periodum ſtatuit anno 130. Finis eſt primi cycli, & ſecundi exordium. Sic anno 214. deſinit ſecundus cyclus, incipit initium tertii, & ita pergit uſque ad annum 381. conſulatu Antonii & Syagrii deſignatum. 2. Ad hunc cyclum Paſchatis feſtum exegit Eccleſia Romana quinque prioribus ſæculis. Qua de re conqueritur Cyrillus Alexandrinus in Prologo Paſchali, quòd cyclus ille quatuor & octoginta annorum minùs eſſet accuratus, ac ſæpè qui dies decimus quartus juxta cyclum habebatur, duobus diebus anteverteret, & Paſcha interdum ante initium primi menſis celebraretur; idque Conſtantinus magnus apud Euſebium, Lib. 3. de vita ejus, cap. 18. exprobrat. Atque hic cyclus jam integer è Bibliotheca Imperatoris publici juris factus nullum dubitationi locum relinquit, quin is ſit, cujus meminit Epiphanius, quique à Judæis fuit ante Chriſti tempora continuatus. Unde ſemper incipit à ſabbato, & duodecim annorum hebdomadas continet, qui numerus Judæis eſt familiaris, iſque ante adventum Chriſti incipit, & triginta menſes intercalares, quorum meminit Epiphanius, complectitur. Qua ratione ſit diſpoſitus, expoſuit vir omni genere doctrinæ excultus Cardinalis Noris nuper vita functus, ad calcem Epocharum Syro Macedonum. Hic deſinit anno 354. æræ Chriſtianæ, Conſtantii ſeptimo conſulatu, quo quidem tempore eaſcriptum illum fuiſſe admodùm eſt probabile. Is videtur conflatus ex periodo Calippi 76. annorum, & octaeritide ſeu octo annorum periodo, ſimul junctis. Hujus meminit Paſchaſinus in Epiſtola ad S. Leo-

CAPUT XXI.

Alia Chriſti apparitio ad mare Tiberiadis: Petrus Jeſu cognito mittit ſe in mare; ter interrogatus de ſuo in Chriſtum amore, paſcendas Chriſti oves accipit, ac de futuro vitæ exitu admonetur.

1. POſteà manifeſtavit ſe iterum Jeſus diſcipulis ad mare Tiberiadis. Manifeſtavit autem ſic:

2. Erant ſimul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanael (a), qui erat à Cana Galilææ, & filii Zebedæi, & alii ex diſcipulis ejus duo.

3. Dicit eis Simon Petrus: Vado piſcari. Dicunt ei: Venimus & nos tecum. Et exierunt, & aſcenderunt in navim: & illa nocte nihil prendiderunt.

4. Manè autem facto ſtetit Jeſus in littore: non tamen cognoverunt diſcipuli quia Jeſus eſt.

5. Dixit ergo eis Jeſus: Pueri, numquid pulmentarium (b) habetis? Reſponderunt ei: Non.

6. Dicit eis: Mittite in dexteram navigii rete, & invenietis. Miſerunt ergo: & jam non valebant illud trahere præ multitudine piſcium.

7. Dixit ergo diſcipulus ille, quem diligebat Jeſus, Petro: Dominus eſt. Simon Petrus (c), cùm audiſſet quia Dominus eſt, tunica ſuccinxit ſe (erat enim nudus) & miſit ſe in mare.

8. Alii autem diſcipuli navigio venerunt, (non enim longè erant à terra, ſed

nem, cùm de Paſchatis die ſtatuendo anni 444. quæſtio mota fuiſſet. *Nam cum Romana ſupputatio, quo cyclo concluditur, cujus ipſe, de quo agitur, erit annus 63. qui cœpit à conſulatu Antonii & Syagrii, nobis dubitatem aſſeret, &c...* Itaque hoc cyclo Romana utebatur Eccleſia, quod Cyrillus acriori ſtylo reprehendit: *Illi etiam qui Judæorum pravitati reſpondere conati ſunt, & octoginta quatuor annorum Paſchalem circulum inſtituerunt, ſi perfectæ rationis circulum tenuiſſent, &c.* 3. Contra ea quæ diximus, opponunt juxta Aſtronomicas tabulas Lunæ; menſis Niſan initium anno 59. æræ vulgaris, quo mortuum eſſe Chriſtum ſtatuimus, incidit in diem ſecundum Aprilis, circa horam octavam à meridie, adeò ut dies decimus quartus tum incideret in diem decimum ſextum Aprilis, qui erat dies ſabbati, ſub cujus diei finem agnus Paſchalis immolabatur. Quamobrem Chriſtus eo anno non eſt paſſus, aut agnum Paſchalem non comedit die Jovis una cum diſcipulis, cùm die Veneris fuerit crucifixus. Reſpondet optimè vir ſuprà laudatus, hujus argumenti vim ſibi facilè non poſſe, ſi menſes ad Lunæ phaſes, aut ad obſervationes Aſtronomicas, eaſque accuratas Judæi exegiſſent. Sed cùm cyclis errori obnoxiis uterentur, qui duobus diebus interdum à vero Lunæ loco aberrabant, non mirum eſt, ſi in ſupputationibus dierum Lunæ & menſium erraverint. Quod quidem Epiphanius loco citato non omiſit loquens de Judæis: *Siquidem*, inquit, *ante tempus Paſcha comederunt illi epulum Paſchale duobus diebus antequam deberent comedere, quòd cyclus ille tantumdem temporis anticiparet... Quod cum illis aberrandi cauſa tunc fuiſſet, non modò perturbantes omnia biduo legitimum Paſchatis tempus anteverterunt, ſed & uno inſuper die prætergreſſi maximis ſe erroribus implicuerunt.* Quod cum Evangeliſtis ſatis aptè cohæret. Nam ex iis quoſdam Paſcha celebraſſe die Jovis colligimus, alios autem die Veneris. Id verò ſatis erat legi implendæ, ſi die decimo quarto juxta civilem & popularem ſupputationem Paſcha celebrarent, qui dies cyclo uſitato apud eos erat deſtinatus. Nec mirum ſi idem Judæis evenerit quod Latinis, tametſi ex tabulis Aſtronomicis error in eorum calculo demonſtraretur, cùm dies primus juxta Lunæ motum jam tertius, & decimus quartus quaſi decimus ſextus haberetur; quod Cyrillus cum iis graviter expoſtulat: *Qualis ergo*, inquit, *eſt cæcitas mentis, vel dementia, ut cum videri non poſſit trigeſima, videatur adhuc deficiens, & dicatur prima, nonnunquam & ſecunda?* Ex R. Maimonide quidem diſcimus circa ſextum ſæculum ad phaſim apparentem neomenias ſuas & feſtos dies revocaſſe: ſed vix uno, aut altero ſæculo id in uſu fuit. Nam ſeptimo ſæculo Hillel enneade cæteridem induxit. Cùm autem & duplicem neomeniam celebrarent, duplex quoque iis erat dies Paſchatis. Alii priori die feſtum Azymorum incipiebant, alii ſequenti die, & ſæpè iidem duobus conſequentibus diebus feſtum celebrabant. Unde cùm Chriſtus Joan. cap 13. dixiſſet Judæ: *Quod facis, fac citiùs*; quidam ex Apoſtolis crediderunt eum de iis emendis, quæ neceſſaria erant ad diem feſtum, loqui, quod dies Veneris iis eſſet feſtivus. Et tamen dies ſabbati ex eodem Evangeliſta erat primus dies Azymorum iis, qui die Jovis agnum non comederant. Joan. 19. *Erat enim magnus dies ille ſabbati*, ob duplicem ſolemnitatem. Nam ſacerdotes die tantùm Veneris agnum immolarunt eo ipſo tempore, quo verus agnus fuit occiſus. Hi ſolè itaque duo primi dies Azymorum, qui apud Judæos hujus temporis celebrantur. Unde Joſephus dies octo Azymorum numerat. Tametſi ſecundus magis erat in honore, quòd decimus quintus eſſet menſis Niſan, & à phaſi ipſa computandus. Sunt qui commodè ſatis nodum hunc expediunt, quòd feria ſecunda, quarta, & ſexta non celebrarent feſtum Azymorum ex quadam traditione; cùm alii legis mandatum obſervarent, & die Veneris qui erat decimus quintus, Paſchatis feſtum celebrarent, agno die Jovis occiſo. Utcumque ea res ſit, conſulibus duobus Geminis, Chriſtus manducavit Paſcha die Jovis ad veſperam, qui erat decimus quartus menſis lunaris ex cyclo deſignati, & ab ipſa conjunctione numerati, ſeu a trigeſimo die menſis præcedentis, qui hoc anno erat intercalaris. Craſtino die ſacerdotes & principes populi agnum comederunt, qui erat decimus quartus ab ipſa phaſi: adeò ut dies ſabbati fuerit magnus dies Azymorum. Atque hoc ſyſtema cum uſu Judæorum Thalmudiſtarum; & Caraitarum omnino conſentit; quatuor Evangeliſtas appimè conciliat; ipſe demum auctoritate veterum ſubnixum, à viris doctis noſtræ & ſuperioris ætatis receptum eſt.

2. (a) Hic inter diſcipulos, imo inter Apoſtolos à nonnullis recenſetur, uti & cap. 1. cum Petro, Andrea & Philippo. Rupertus & alii ſuſpicantur ipſum eſſe Bartholomæum. Nam hactenus Apoſtolis tantummodò apparuit Chriſtus. Nec *Bartholomæus* videtur eſſe nomen proprium, uti nec *Barjona*; ſed *filius Tholomæi*, aut *Ptolomæi*. Joannes autem eum proprio nomine deſignare voluit; tametſi more Hebræorum uſitatiori vocabulo ex Patris nomine *Bartholomæus* diceretur, quod Chriſti tempore frequens erat. Poſtremò cùm de reliquis Apoſtolis aut factum aliquod, aut dictum, aut aliquid peculiare memoretur, de Bartholomæi actis, aut dotibus nulla ſit mentio, adeò ut ſatis probabile videatur *Bartholomæum* ipſum eſſe *Nathanaelem*, qui erat à Cana Galilææ, & cujus mentio honorifica habetur c. 1. Neque unus fuit ex 72. diſcipulis, qui longo poſt tempore ſelecti ſunt. Nathanael una cum Philippo vocatus eſt eodem tempore, quo Petrus & Andreas. Ita Eſtius in hunc locum. CAPUT XXI.

5. (b) Numquid vobis adeſt obſonium, quod ad panem addi ſolet?

7. (c) Chryſoſt. homil. 88. *Proprios mores referunt Petrus & Joannes: ille ferventior, hic altior erat: ille vehementior, hic perſpicacior: ideo Joannes prior agnovit Jeſum, Petrus prior ad illum properavit. Erat enim nudus*, exteriori depoſita, ſolà erat interiore tunica in-

Digitized by Google

ſed quaſi cubitis ducentis) trahentes rete piſcium.

9. Ut ergo deſcenderunt in terram, viderunt prunas poſitas, & piſcem ſuperpoſitum, & panem.

10. Dicit eis Jeſus: Afferte de piſcibus, quos prendidiſtis nunc.

11. Aſcendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis piſcibus (d) centum quinquaginta tribus, & cùm tanti eſſent, non eſt ſciſſum rete.

12. Dicit eis: Venite, prandete. Et nemo audebat diſcumbentium interrogare eum: Tu quis es? ſcientes, quia Dominus eſt.

13. Et venit Jeſus, & accipit panem, & dat eis, & piſcem ſimiliter.

14. Hoc jam tertiò (e) manifeſtatus eſt Jeſus diſcipulis ſuis, cùm reſurrexiſſet à mortuis.

15. Cùm ergo prandiſſent, dicit Simoni Petro Jeſus: Simon Joannis diligis (f) me plus his? Dicit ei: Etiam Domine, tu ſcis quia amo te. Dicit ei: Paſce agnos meos.

16. Dicit ei iterùm: Simon Joannis, diligis me? Ait illi: Etiam Domine, tu ſcis quia amo te. Dicit ei: Paſce agnos meos.

17. Dicit ei tertiò: Simon Joannis, amas me? Contriſtatus eſt Petrus, quia dixit ei tertiò, Amas me? & dixit ei: Domine tu omnia noſti: tu ſcis quia amo te. Dixit ei: Paſce oves (g) meas.

18. * Amen, amen dico tibi: cùm eſ- * 2. Pet. 1.
ſes junior, cingebas te, & ambulabas 14.
ubi volebas: cùm autem ſenueris, extendes (h) manus tuas, & alius te cinget, & ducet quò tu non vis.

19. Hoc autem dixit, ſignificans qua morte clarificaturus eſſet Deum. Et cùm hoc dixiſſet, dicit ei, Sequere me.

20. Converſus Petrus (i) vidit illum diſcipulum, quem diligebat Jeſus, ſequentem, * qui & recubuit in cœna ſuper pe- * Sup. 13.
ctus ejus, & dixit: Domine, quis eſt, qui 23.
tradet te?

21. Hunc ergo cùm vidiſſet Petrus, dixit Jeſu: Domine, hic autem quid (k)?

22. Dicit (l) ei Jeſus: Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me ſequere.

23. Exiit ergo ſermo iſte inter fratres, quia diſcipulus ille non moritur. Et non dixit ei Jeſus: Non moritur; ſed: Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te?

24. Hic eſt diſcipulus ille, qui teſtimonium perhibet de his, & ſcripſit hæc: & ſcimus (m), quia verum eſt teſtimonium ejus.

25. * Sunt autem & alia multa, quæ * Sup. 20.
fecit Jeſus: quæ ſi ſcribantur per ſingula, 30.
nec ipſum arbitror mundum capere (n) poſſe eos, qui ſcribendi ſunt, libros.

dutus: *Tunica ſuccinxit ſe*, tunica exteriori, lumbos ſuccingens, ut decentior eſſet habitus.

11. (d) Quibus electi deſignari videntur, ut rete Eccleſiam adumbrat: Ex iis nullus periit. *Et cùm tanti eſſent*, tot & tanti.

14. (e) Apoſtolis congregatis: nam die reſurrectionis multis ſeparatim apparuerat: & ſimul coactis, tum octavo die, tertiò ad mare Tiberiadis. Fors eſt ut non numerentur apparitiones, ſed dies, quibus apparuit.

15. (f) Ter interrogavit Petrum, qui ter negaverat: unde tertiò rogatus contriſtatus eſt, culpæ ſuæ memor. Non audet reſpondere ſe plus aliis Dominum diligere. *Paſce agnos meos*, in fide teneriores.

17. (g) Bernardus L. 2. de Conſiderat. Non deſignat aliquas, ſed aſſignat omnes. Petrum fecerat Eccleſiæ & fundamentum, Matth. 16. præclaram ob fidei confeſſionem; nunc paſtorem conſtituit ob amoris prærogativam: Petrus & Chriſto ſatisfacit, quem ter negaverat, & collegis, quibus ſe prætulerat. Totius Eccleſiæ regimen accipit; paſtor non ſolus, ſed primus conſtituitur.

18. (h) In cruce: *Et alius te cinget*, vinciet te, in crucem aget: *Et ducet quò tu non vis*, voluntate naturæ.

20. (i) Chriſtum ſequebatur Petrus in littore progredientem: *Vidit illum diſcipulum*, pone ſequentem.

21. (k) Quem habebit vitæ exitum, quid de eo futurum eſt?

22. (l) Græc. & Syriacè, *Si eum volo manere*: vel abſolutè, *Sic eum volo manere*, & tranquillam obire mortem, nihil ad te; tu me ſequere mortis meæ imitatione. Omnes ferè conſentiunt legendum eſſe, *Si eum volo manere*.

24. (m) Maximi ponderis erat apud omnes Eccleſias Joannis teſtimonium. In perſona fidelium hæc dicit: Eccleſiæ omnes ejus teſtimonium ut certum & indubitatum recipiunt.

25. (n) Intellectu. Id unum docet multos exarandos eſſe libros, ſi facta ſingula & dicta Chriſti Domini ſcriberentur, cùm nihil dixerit, aut fecerit, quod non eſſet memoria hominum digniſſimum, ac per hyperbolem in Scripturis frequentem, quæ legentium intellectum ſuperaret, librorum multitudinem exprimit: quæ hyperbole ex ſermone vulgi uſitato deſumitur: ſic cap. 12. Phariſæi dicunt: *Ecce totus mundus poſt eum abiit*.

ACTUS

Digitized by Google

ACTUS APOSTOLORUM.

HIC liber Actuum Apoſtolorum à Luca Evangeliſta conſcriptus, eſt velut continuatio quædam Evangelii. Unde ab Oecumenio Evangelium Spiritus ſancti *meritò appellatur. Nam quæ Spiritus Sanctus per Apoſtolos geſſit, Eccleſiæ naſcentis exordia, atque illius magna per triginta ferè annos incrementa, hoc in libro mira brevitate & perſpicuitate deſcribuntur. In eo promiſſiones Chriſti impletas legimus, Aſcenſionem ejus in Cælum, Spiritus Sancti illapſum, quo Eccleſia formata eſt, & quaſi animata, tot mirabiles qui ex illa Spiritus Sancti effuſione conſecuti ſunt effectus, Evangelii toto penè orbe noto prædicationem, invictam Apoſtolorum fortitudinem, portenta ferè innumerabilia & miracula, complures Petri & Pauli ſermones, horum varias perſecutiones: tametſi de Petro pauca, & de aliis Apoſtolis pauciora ſcripſit Lucas. Sed nobis cogitandum reliquit eadem, aut conſimilia, ab aliis Apoſtolis toto orbe diſperſis facta eſſe miracula, iiſdem laboribus eos eſſe defunctos, eaſdem ſubiiſſe perſecutiones. Nam ſacrorum ſcriptorum calamum ſic divina regebat providentia, ut ea tantùm ſcriberent, quæ ad fidem Chriſtianam alendam & roborandam erant neceſſaria: ne ſacrorum librorum multitudo de eorum pretio & auctoritate quicquam detraheret. Hinc Lucas aliorum Apoſtolorum acta, quibus non interfuit, quæque ab iiſdem Apoſtolis, aut viris Apoſtolicis conſcripta fuerant, non mandavit litteris. Petri hiſtoriam tantummodò delibavit; Paulum Romam uſque deduxit: quæ ſunt ſecuta, ſilentio prætermittens. Ex iis tamen, quæ hoc in libro ſunt ſimplici & candido, ſed eleganti ſtylo enarrata, de reliquis quæ ſcripta non fuerunt, facile eſt judicium; atque ea ſufficere viſa ſunt ſinceris & bonæ fidei hominibus omninò perſuadendis, ac de Chriſtianæ Religionis veritate convincendis; Traditio ipſa & viva vox, Scripturarum ſupplet ſilentium.*

Hic liber octo & viginti capita complectitur. In primo Aſcenſionem Domini in Cælum, Mathiæ in locum Judæ electionem cum omnibus circumſtantiis commemorat. In ſecundo Eccleſiæ ipſius quaſi partum deſcribit Evangeliſta, tamquam ex utero Synagogæ, in quo hactenus delituerat. Tum uſque ad caput decimum; Eccleſiæ velut incunabula, ac prima illius incrementa, & quaſi infantiam in urbe Jeroſolyma mentis oculis ſubjicit. Deinde Evangelii propagationem in Judæam & Samariam, populis anteà inimicis, in eamdem fidem coadunatis, ac tandem Chriſtianam Religionem longè latèque diffuſam in Romani Imperii provincias, Pauli in primis geſta & varias perſecutiones ſacer Scriptor proſequitur. Quò major rerum geſtarum ab Apoſtolis lux accedat, operæ pretium fuerit ſingulis tempus adſcribere, quod ex Chronico Canone Hiſtoriæ Apoſtolicæ Pezronii Abbatis nondum editæ mutuabimur: quæ omnia in Hiſtoria Apoſtolica idoneis probat teſtimoniis.

CAPUT

CAPUT PRIMUM.

Hoc capite duo permagni momenti continentur, Aſcenſio Chriſti Domini in cælum poſt quadraginta dies, & Mathiæ electio.

1. PRIMUM (a) quidem ſermonem feci de omnibus, ò Theophile, quæ cœpit Jeſus facere, & docere

2. Uſque in diem, qua præcipiens (b) Apoſtolis per Spiritum ſanctum, quos elegit, aſſumptus eſt:

3. Quibus, & præbuit ſeipſum vivum poſt paſſionem ſuam in multis argumentis (c), per dies quadraginta apparens eis, & loquens de regno Dei.

4. Et conveſcens (d), * præcepit eis, ab Jeroſolymis ne diſcederent, ſed expectarent promiſſionem Patris, * quam audiſtis (inquit) per os meum: * Luc. 24. 49. Joann. 24. 26. * Matth. 3. 11. Marc. 1. 8. Luc. 3. 16 Joan. 1. 26.

5. Quia Joannes quidem baptizavit aqua (e), vos autem baptizabimini Spiritu ſancto non poſt multos hos dies.

6. Igitur qui convenerant, interrogabant eum, dicentes: Domine, ſi in tempore hoc reſtitues regnum (f) Iſrael?

7. Dixit autem eis: Non eſt veſtrum (g) noſſe tempora, vel momenta, quæ Pater poſuit in ſua poteſtate:

8. * Sed accipietis virtutem ſupervenientis Spiritus ſancti in vos, & * eritis mihi teſtes in Jeruſalem, & in omni Judæa, & Samaria, & uſque ad ultimum terræ. * Inf. 2. 1. * Luc. 24. 48.

9. Et cùm hæc dixiſſet, videntibus illis, elevatus (h) eſt: & nubes ſuſcepit eum ab oculis eorum.

10. Cùm-

CAP. I. 1. (a) Gr. τὸ πρῶτον, Antea ſcripſi Evangelium. *De his omnibus;* per diſtributionem, ut loquuntur Dialectici, accommodam, quæ ſcilicet erant ad docendum neceſſaria, quæque poterant ſufficere ad fidem faciendam, & ad Chriſti doctrinam explicandam. Sic 1. Cor. 10. *Omnibus placeo,* fidelibus nempe, iiſque bonis. Sic Lucæ cap. 1. *Viſum eſt mihi aſſecuto omnia. O Theophile,* Quis ille fuerit, incertum eſt, an proprium nomen hominis inter Chriſtianos nobilis? Nam vox Græca aliquem aut dignitate, aut meritis præſtantem deſignat. An potiùs pium, & Dei amantem, voce communi appellat? *Facere & docere:* Quæ duæ extiterunt partes miniſterii Chriſti, geſta nempe illius & doctrina.

2. (b) Cùm præcepiſſet Apoſtolis, cùm præcepta dediſſet: *Per Spiritum ſanctum:* Hæc utique jungi poſſunt cum præceptis, quæ Chriſtus iis dedit Spiritu ſancto plena, quæque poſtremis capitibus Matthæi, Marci, & Lucæ, necnon hoc capite continentur. Aut certè *quos elegit per Spiritum ſanctum:* adeò ut in utroque ſenſu ſit hyperbaton, ſeu quædam vocum tranſpoſitio. Juxta priorem intellectum, ſic illud eſt reducendum, *Uſque in diem, qua præcipiens per Spiritum ſanctum Apoſtolis;* vel juxta poſteriorem ſenſum, *Uſque in diem, qua præcipiens Apoſtolis, quos elegit per Spiritum ſanctum, aſſumptus eſt;* nimirum vi propria per divinitatem ſibi in eadem perſona conjunctam. Itaque Chriſtus opus ſuum ab Incarnatione uſque ad Aſcenſionem in cælum, unde deſcenderat, omninò perduxit: cùm electis à ſe diſcipulis præcepta dediſſet neceſſaria de Spiritu ſancto, quem accepturi erant, quò ſe ad illius præpararent illapſum, quæque eo aſpirante didiciſſent, executioni mandarent.

3. (c) Gr. τεκμηρίοις, ſignis indubitatis. *Et loquens de regno Dei,* de iis quæ pertinebant ad Eccleſiam, & ad illius conſtitutionem. Hinc Apoſtolicarum traditionum origo: nam multa eos docuit, quæ ſcripta non ſunt, ut major eſſet Eccleſiæ auctoritati locus; eaque ad nos uſque per traditionem pervenerunt.

4. (d) Gr. συναλιζόμενος, quod interpres vertit *Conveſcens.* Valla & Eraſmus congregationem in unum locum eo verbo deſignari contendunt, ac legendum putant, *Congregans.* Rectè quidem intelligimus Chriſtum Apoſtolis in unum congregatis præcepiſſe, ut expectarent promiſſum Spiritum ſanctum, ſed tamen verſio Syriaca, Hieronymus, ac doctiſſimi Interpretes vulgatæ interpretationi favent.

5. (e) Quin etiam Apoſtoli jam baptizati erant Baptiſmo Chriſti: ſed præterea opus erat alio Baptiſmo fortitudinis, & charitatis, qui eos intrepidos, & ad perſecutiones omnes perferendas diſpoſitos efficeret, quique inſtar ignis ingenitum mortis & tormentorum metum conſumeret: unde & Spiritu ſancto uberiùs eos impleri oportuit.

6. (f) Regnum adhuc terrenum, ſibi unà cum aliis Judæis fingebant Apoſtoli. Quamobrem cum interrogarunt, utrùm more aliorum regum ipſe eſſet regnaturus, & Iſrael tùs à jugo Romanorum vindicaturus. Chriſtus verò hujus quæſtionis ſolutionem in adventum Spiritus ſancti diſtulit, à quo erant edocendi quodnam futurum eſſet regnum Iſrael.

7. & 8. (g) Non vobis expedit, neque ad vos pertinet. *Sed accipietis:* Hoc ipſum vos ſcire oportet, fore ut virtute Spiritus ſancti animati publicum reddatis teſtimonium Incarnationis meæ, Paſſionis, Reſurrectionis, atque hoc teſtimonium veſtro ſanguine obſignetis. Tam inſigne teſtimonium illapſus Spiritus ſancti fructus erit uberrimus, ac per illud regnum Iſraelis reſtituetur. Quod utique regnum interius in animis fidelium per fidem, ſpem & charitatem omninò eſt ſpiritale, atque in ejus regni reſtitutionem poſt Spiritus ſancti effuſionem toti incubuerunt Apoſtoli.

9. (h) Ex Evangelio Lucæ, cap. 24. v. 50. *Eduxit autem eos foras in Bethaniam,* extra Jeruſalem; unde.

Digitized by Google

10. Cùmque intuerentur in cœlum euntem illum, ecce duo viri aſtiterunt juxta illos in veſtibus albis;

11. Qui & dixerunt: Viri Galilæi, quid ſtatis aſpicientes in cœlum? hic Jeſus, qui aſſumptus eſt à vobis in cœlum, ſic veniet, quemadmodum (i) vidiſtis eum euntem in cœlum.

12. Tunc reverſi ſunt Jeroſolymam à monte, qui vocatur Oliveti, qui eſt juxta Jeruſalem, ſabbati (k) habens iter.

13. Et cùm introiſſent (l) in cœnaculum, aſcenderunt ubi manebant Petrus, & Joannes, Jacobus & Andreas, Philippus, & Thomas, Bartholomæus, & Matthæus, Jacobus Alphæi, & Simon Zelotes, & Judas Jacobi.

14. Hi omnes erant perſeverantes unanimiter (m) in oratione cum mulieribus, & Maria matre Jeſu, & fratribus ejus.

15. In diebus illis exurgens Petrus in medio fratrum dixit (n): (erat autem turba hominum ſimul, ferè centum viginti.)

16. Viri fratres, oportet (o) impleri

*Pſ.40.10. Joan.13.18. Scripturam *, quam prædixit Spiritus ſanctus per os David de Juda, qui fuit dux eorum, qui comprehenderunt Jeſum:

17. Qui connumeratus erat in nobis (p), & ſortitus eſt ſortem miniſterii hujus.

*Matt.27. 7. 18. * Et hic quidem poſſedit (q) agrum de mercede iniquitatis, & ſuſpenſus crepuit medius: & diffuſa ſunt omnia viſcera ejus.

19. Et notum factum eſt omnibus habitantibus Jeruſalem, ita ut appellaretur ager ille, lingua eorum, Haceldama, hoc eſt, ager ſanguinis.

20. Scriptum eſt enim in libro Pſalmorum: * Fiat commoratio eorum (r) de- *Pſ.68.26.
ſerta, & non ſit qui inhabitet in ea: * & *Pſ.108.8.
epiſcopatum ejus accipiat alter.

21. Oportet (ſ) ergo ex his viris, qui nobiſcum ſunt congregati in omni tempore, quo intravit & exivit inter nos Dominus Jeſus,

22. Incipiens à baptiſmate Joannis uſque in diem, qua aſſumptus eſt à nobis, teſtem reſurrectionis ejus nobiſcum fieri unum ex iſtis.

23. Et ſtatuerunt duos, Joſeph qui vocabatur Barſabas (t), qui cognominatus eſt Juſtus, & Mathiam.

24. Et orantes dixerunt: Tu Domine, qui corda noſti omnium, oſtende quem elegeris ex his duobus unum,

25. Accipere locum miniſterii hujus, & apoſtolatus, de quo prævaricatus eſt Judas ut abiret in locum ſuum.

26. Et dederunt (u) ſortes eis, & cecidit ſors ſuper Mathiam, & annumeratus eſt cum undecim Apoſtolis.

CAPUT II.

Deſcenſus Spiritus ſancti; linguæ ignitæ; Petri concio; ter mille ad fidem converſi, primorum fidelium mores; bona communia.

1. ET cùm complerentur dies Pentecoſtes (a), erant omnes pariter in eodem loco:

2. Et

reverſus videtur in montem Oliveti, in cujus clivo ſita erat Bethania. In eo ſcilicet loco elevatus eſt, ubi manſere pedum ejus impreſſa veſtigia, teſte Sulpicio Severo Lib. 2. & Paulino Epiſt. 11.

11. (i) In eadem forma, & fortè in eodem loco: quibus verbis eos de abſentia Domini conſolatur.

12. (k) Hoc eſt 1500. circiter paſſus Geometricos: cùm Bethania ultra montem poſita, duo milliaria diſtaret Jeroſolymis.

13. (l) Gr. *Ubi ingreſſi ſunt*, nempè domum; *Aſcenderunt in cœnaculum*, in ſupremum domus tabulatum, ſeu in ſolarium: Gall. *La plate forme*: quæ erat pars domus orationi magis idonea.

14. (m) In eadem domo erant congregati: Gratia Dei eſt efficacior, ubi eſt unanimis fratrum concordia, & orandi perſeverantia. *Et Maria matre Jeſu*: Inter quas prima & præcipua erat mater Jeſu; *Et fratribus Jeſu*, cognatis ejus.

15. (n) Petrus ut princeps Apoſtolorum jure ſuo utitur de Eccleſiæ regimine acturus, & duodecimi Apoſtoli electione, Eccleſiæ in unum congregatæ id proponit, quod ad myſtici corporis Chriſti perfectionem erat neceſſarium. *Hominum*, Gr. *nominum*, ſeu capitum.

16. (o) Gr. *Oportebat*: Loquitur Petrus de infelici Judæ exitu jam præterito, qui impellente avaritia illam Pſalmi 68. Prophetiam implevit.

17. (p) Nobiſcum. *Et ſortitus eſt*, Particeps fuit hujus miniſterii, quod nullus accipit, niſi ex voluntate Dei, non ex meritis ſuis.

18. (q) Ex ejus pecunia ager fuit acquiſitus. *Suſpenſus crepuit*. Gr. πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε, *pronus crepuit*, quòd ejus venter intumuerit; aut fortè fune diſrupto, & diſciſſo ventre, præceps corruerit effuſis viſceribus. *De mercede iniquitatis*; atque hunc perfidiæ ſuæ fructum recepit. Duplicem ob rationem vocatus eſt *ager ſanguinis*, quòd pretium fuerit proditionis Judæ, & ibi Judas miſeram obierit mortem.

20. (r) Non illud abhorret a vero, vocem, *eorum*, irrepſiſſe ex conſuetudine legendi hunc Pſalmi verſiculum, cùm Petrus illum ad Judam accommodet, quod univerſim ſcriptum eſt in Judæos parricidas; vel ut aliis placet, *Fiat commoratio ejus deſerta*, ſeu domus Judæ, a Romanis evertendæ. *Et Epiſcopatum*, munus paſtoris Judæ commiſſum. Quæ poſtrema verba ex Pſalmo 108. deſumpta.

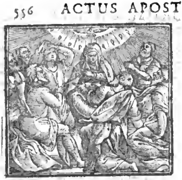
21. (ſ) Jam in præſenti tempore loquitur Petrus, ac ſubinde neceſſariam Apoſtoli in locum Judæ ſubſtitutionem inſinuat. *Quo intravit & exivit*: Phraſis eſt Hebraica: quo nobiſcum vixit, & converſatus eſt, ut firmius ſit teſtimonium, cùm teſtes oculati producuntur.

23. & 25. (t) Hoc eſt *Filius Saba*. *In locum ſuum*, in locum gehennæ.

26. (u) Electio jam præreſſerat, qua duo ex fratrum, ſeu diſcipulorum numero ſelecti fuerant, qui cùm viderentur meritis pares, hos ſortitio diſcrevit. Unde ſors illa fuit cum electione conjuncta, & diviſiva, ut ajunt, qua uti ſolent, cùm diviſæ hæreditatis quæ pars unicuique hæredi contingat, ſorti committitur. Auguſtinus ſermone 2. in Pſalmum 30. *Sors non aliquid mali eſt; ſed res eſt in dubitatione humana divinam indicans voluntatem*. Tum ſortem miſiſſe Apoſtolos ait, poſtquam duos elegerant virtutibus pares: *Electi ſunt duo judicio humano, electus eſt unus ex duobus judicio divino*.

CAP. II 1. (a) Cùm dies quinquageſimus poſt feſtum Azymorum compleretur. Qui dies cum ea conſtanti Eccleſiæ

Digitized by Google

2. Et factus eſt repentè de cœlo ſonus,
tamquam advenientis ſpiritus (b) vehe-
mentis, & replevit totam domum ubi
erant ſedentes.
3. Et apparuerunt illis diſpertitæ linguæ
tamquam ignis, ſeditque ſupra ſingulos
eorum:
* Matth. 3. 11. Marc. 1. 8. Luc. 3. 16. Joan. 7. 39. Inf. 1. 8. & 11. 16. & 19. 6.
4. * Et repleti ſunt omnes Spiritu ſan-
cto, & cœperunt loqui variis linguis
(c), prout Spiritus Sanctus dabat eloqui
illis.
5. Erant autem in Jeruſalem habitantes
Judæi, viri religioſi ex omni natione,
quæ ſub cœlo eſt.
6. Facta autem hac voce, convenit mul-
titudo, & mente confuſa eſt, quoniam
audiebat unuſquiſque lingua ſua illos lo-
quentes (d).
7. Stupebant autem omnes, & mira-
bantur, dicentes: Nonne ecce omnes iſti,
qui loquuntur, Galilæi ſunt?
8. Et quomodo nos audivimus unuſ-
quiſque linguam noſtram, in qua nati
ſumus?
9. Parthi, & Medi, & Ælamitæ, &
qui habitant Meſopotamiam, Judæam, &
Cappadociam, Pontum, & Aſiam,
10. Phrygiam, & Pamphyliam, Ægy-
ptum, & partes Libyæ (e), quæ eſt circa
Cyrenen, & advenæ Romani,
11. Judæi quoque, & Proſelyti, Cre-
tes, & Arabes: audivimus eos loquentes
noſtris linguis magnalia Dei.
12. Stupebant autem omnes, & mira-
bantur ad invicem dicentes: Quidnam
vult hoc eſſe?
13. Alii autem irridentes dicebant:
Quia muſto (f) pleni ſunt iſti.
14. Stans autem Petrus cum undecim
levavit vocem ſuam, & locutus eſt eis:
Viri Judæi, & qui habitatis Jeruſalem uni-
verſi, hoc vobis notum ſit, & auribus
percipite verba mea.
15. Non enim, ſicut vos æſtimatis, hi
ebrii ſunt, cùm ſit hora diei tertia (g):
16. Sed hoc eſt, quod dictum eſt per
prophetam Joel:
17. * Et erit in noviſſimis diebus (di- * Iſa. 44. 3. Joel. 2. 28.
cit Dominus) effundam (h) de Spiritu
meo ſuper omnem carnem: & propheta-
bunt filii veſtri, & filiæ veſtræ: & juve-
nes veſtri viſiones videbunt, & ſeniores
veſtri ſomnia ſomniabunt.
18. Et quidem ſuper ſervos meos, & ſu-
per

traditione fuerit Dominicus, hinc colligunt quidam viri docti feſtum Azymorum à pleriſque Judæis hoc anno die ſabbati fuiſſe celebratum, & agnum Paſchalem die Veneris fuiſſe immolatum. In textu Græco *dies* in ſingulari numero ponitur. Nam una tantùm erat dies in feſto Pentecoſtes, non plures, ut in Paſchate. *Pariter*, Gr. *unanimiter*, ſimul; eo die quaſi animata fuit Eccleſia Spiritu Sancto, à quo jam habuerat juſtitiam: ſed motum & vigorem nunc accipit.

2. (b) Venti vehementis, qui ſignum erat divini adventus, ut L. 3. Regum, cap. 19. eo ipſo die, quo legem Iſraelitis dedegat Deus.

4. (c) Utrùm una & eadem lingua, quæ ab omnibus intelligeretur, locuti ſint Apoſtoli, ita ut miraculum in iis fuerit qui audiebant; an potiùs diſtinctis linguis locuti ſint, adeò ut alii Græcè, Latine alii, & & ita de cæteris loquerentur, quæri meritò ſolet. Utrumque fieri potuit: nam accepto Spiritu ſancto ſtatim cœperunt loqui variis linguis Apoſtoli, cum diverſarum nationum homines eò confluerent, & permiſtim adeſſent. Sed illud quoque ſatis eſt veroſimile una & eadem lingua poſtea locutos eſſe, quæ ab omnibus, qui aderant, intelligebatur.

6. (d) Non adeò ſtupendum fuiſſet, ſi diverſi homines diverſis locuti fuiſſent linguis: ſed inauditum hactenus fuit miraculum, quòd idem homo eadem utens lingua ab omnibus intelligeretur. Quæ oratio a Petro habita eſt, una & eadem lingua fuit pronuntiata, ab omnibus tamen intellecta. Nec dubium tamen eſt, quin Apoſtoli donum linguarum acceperint, ut Evangelium toto orbe prædicarent. Hinc Apoſtolus 1. Cor. 14. *Gratias ago Deo meo, quòd omnium veſtrûm lingua loquor*. Quin & fideles poſtea accepto Spiritu ſancto variis locuti ſunt linguis, ut Actorum 10. & 19. cap. teſtatum habemus. Diviſio linguarum olim in pœnam facta eſt, cùm diſpersæ ſunt nationes: nunc linguarum donum in unitatem fidei, & in unum corpus fideles adducit.

10. (e) Lybia aliquando ſumitur pro tota Africa, interim pro ea regione, quæ eſt ad occaſum Ægypti: hujus metropolis erat Cyrenes, *Et advenæ Romani*, Judæi aut profeſſione, aut genere.

13. (f) Vox Græca γλεύκους, *liquorem dulcem* ſignificat. Non enim ex tempeſtate muſtum fuit expreſſum, aut factæ ſunt vindemiæ: ſed vinum erat nondum auſterum, aut forſan igne coctum, cujuſmodi eſt vinum Canarienſe, & alia pleraque.

15. (g) Hora nona matutina, qua quidem hora non ſolent homines inebriari, præſertim in ferv̂idis illis regionibus. Petrus verò hinc occaſionem ſumit docendi Judæos, hoc ipſum quod vino tribuebant, à Spiritu ſancto eſſe profectum, idque prædictum à Joele Propheta oſtendit, cujus verba ſuo loco ſunt expoſita. Et quidem quod ſolet vinum in hominibus, hoc Spiritus ſancti effuſio in Apoſtolis miro quodam efficiebat modo, lætitiam cordis incredibilem, verborum ubertatem, interritos in periculis animos, rerum terrenarum contemptum, ſinceritatem in reddendis teſtimoniis.

17. (h) Hæc effuſio Spiritus ſancti cœpit in Apoſtolis uſque ad mundi finem duratura. Vocatio Gentium his verbis inſinuatur: dies vocantur noviſſimi, novæ legis tempora. Vox Hebraica *Achare*, אחרי, *poſtea*, ſignificat. *Filii veſtri*, Spiritum propheticum accipient, & varia Spiritus Sancti dona, myſteria hactenus incognita penetrabunt.

per ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo, & prophetabunt:

19. Et dabo prodigia (i) in cœlo ſurſum, & ſigna in terra deorſum, ſanguinem, & ignem, & vaporem fumi.

20. Sol convertetur in tenebras, & luna in ſanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & manifeſtus.

*Joel.2.32. Rom.10.13. 21. * Et erit: omnis quicumque invocaverit (k) nomen Domini, ſalvus erit.

22. Viri Iſraelitæ, audite verba hæc: Jeſum (l) Nazarenum, virum approbatum à Deo in vobis, virtutibus, & prodigiis, & ſignis, quæ fecit Deus per illum in medio veſtri, ſicut & vos ſcitis:

23. Hunc definito conſilio (m), & præſcientia Dei traditum, per manus iniquorum affigentes interemiſtis:

24. Quem Deus ſuſcitavit, ſolutis (n) doloribus inferni, juxta quod impoſſibile erat teneri illum ab eo.

*Pſ.15.8. 25. David enim dicit (o) in eum: * Providebam Dominum in conſpectu meo ſemper: quoniam à dextris eſt mihi ne commovear:

26. Propter hoc lætatum eſt cor meum, & exultavit lingua mea, inſuper & caro mea requieſcet in ſpe (p):

27. Quoniam non derelinques animam meam in inferno (q), nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.

28. Notas mihi feciſti vias vitæ (r): & replebis me jucunditate cum facie tua.

*3. Reg.2.10. 29. Viri fratres, liceat audenter dicere ad vos de patriarcha David, * quoniam defunctus eſt, & ſepultus: & ſepulchrum ejus eſt apud nos uſque in hodiernum diem.

*Pſ.131.11. 30. Propheta igitur cùm eſſet, & ſciret quia jurejurando * juraſſet illi Deus de fructu lumbi ejus ſedere ſuper ſedem ejus:

*Pſ.15.10. Inf.13.35. 31. Providens locutus eſt de reſurrectione Chriſti, quia * neque derelictus eſt in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem.

32. Hunc Jeſum reſuſcitavit Deus, cujus omnes nos teſtes ſumus.

33. Dextera igitur Dei exaltatus, & promiſſione Spiritus ſancti accepta à Patre, effudit hunc, quem vos videtis, & auditis.

*Pſ.109.1. 34. Non enim David aſcendit in cœlum (ſ): dixit autem ipſe: * Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis:

35. Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.

36. Certiſſimè ſciat ergo omnis domus Iſrael, quia & Dominum eum, & Chriſtum fecit Deus, hunc Jeſum, quem vos crucifixiſtis.

37. His autem auditis, compuncti ſunt corde, & dixerunt ad Petrum, & ad reliquos Apoſtolos: Quid faciemus, viri fratres?

38. Petrus verò ad illos: Pœnitentiam (inquit) agite, & baptizetur unuſquiſque veſtrùm in nomine (t) Jeſu Chriſti, in remiſſionem peccatorum veſtrorum, & accipietis donum Spiritus ſancti.

39. Vobis enim eſt repromiſſio (u), & filiis veſtris, & omnibus qui longè ſunt, quoſ-

19. (i) Hæc ſpectant ad extremum judicium, aut ad ea quæ jam in morte Chriſti viſa ſunt prodigia, cujuſmodi fuit ſol obſcuratus, terræ motus, &c.

21. (k) Per verum Dei cultum, quique in fide, ſpe, & charitate ad finem uſque perſeveraverit.

22. (l) Dei teſtimonio, & innumeris miraculis comprobatum Meſſiam eſſe oſtendit.

23. (m) Non caſu fortuito, non ex imbecillitate, aut invitum, ſed divinæ voluntatis decreto traditum: adeò ut Chriſti mortem Deus voluerit, odium & invidiam Judæorum permiſerit. Non enim Judæ avaritiam, aut infeſtos Judæorum animos fecit Deus, ſed utriſque uſus eſt ad generis humani redemptionem perficiendam, quæ invenit in cordibus eorum. *Traditum*, Gr. ἔκδοτον, *deditum*, *expoſitum*.

24. (n) Gr. λύσας, *Solvens*. Dolores illi non aliud videntur eſſe, quàm dolores, quos perpeſſus eſt in cruce, quique illi mortem intulerunt. Hebraiſmus ille frequens eſt in Scripturis, ut *homo peccati*, eſt *peccator*; *dolores mortis*, ſunt *mortales dolores*: corpus ab anima ſeparavit dolor, reſurrectio doloris effectus ſolvit. Vel ut aliis videtur Interpretibus, vox Hebraica *Chevelim*, חבלים, quæ *dolores*, eadem & *vincula* exprimit, ſic Pſalm. 17. 6. ad quem fortè alludit Petrus, *dolores inferni*, in Vulgata, Hebr. ſunt *vincula*, aut *funes*. Petrus Hebraicè loquens potuit hunc locum citare, *Circumdederunt me funes mortis*. Lucas verò, qui verſione 70. uti ſolet, ita ſcripſit; *Solutis doloribus inferni*. Rupit enim Chriſtus per reſurrectionem ſuam mortis vincula, quibus mors eos conſtringit, qui ex hac vita excedunt. *Juxta quod*, eò quòd: *Ab eo*, à morte, ac probationis loco utitur Davidis teſtimonio.

25. (o) David in hoc Pſalmo 15. Chriſtum inducit loquentem: *In eum*, hoc eſt, in perſona Chriſti, vel ejus nomine: *Providebam Dominum*, Patrem æternum. Hæc utique ſuo loco ſunt expoſita ad Pſalmum 15. quem veteres Rabbini de Meſſia expoſuerunt.

26. (p) Futuræ reſurrectionis ſecurus; nec ô Deus! ſines ut corpus ſanctificatum per unionem Verbi hypoſtaticam corrumpatur.

27. (q) Deſcenſus Chriſti ad inferos hinc manifeſtè colligitur. Nuſquam enim legimus animam deſcendere in ſepulchrum. Unde hæc duo Petrus cum Pſalmiſta diſtinguit: *Quia non derelictus eſt in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem*, ſeu incinerationem; illud ad animam, hoc ad ejus corpus pertinet. Quamvis non inficiemur animam interdum pro homine accipi; nec defuerint qui hæc intellexerint de ſepulchro, hoc modo; *Non relinques me ſub regno mortis*.

28. (r) Revocabis me ad vitam: *Cum facie tua*, in cœlo. Tum Judæorum objectionem occupat, ac lubindè oſtendit Davidem non de ſeipſo loqui, ſed de Chriſto ejus filio ſecundùm carnem.

34. (ſ) Ita ut de eo verè dici poſſit: *Sede à dextris meis*. Hæc quippe verba in Davidem non cadunt.

38. (t) Profitentes nomen Chriſti. Fidem in Chriſtum exigit, ut miſſum à Deo, & hominum redemptorem, eamque ut conditionem ad Baptiſmum neceſſariam: non quòd Apoſtoli alia uterentur forma præter eam, quam Chriſtus ipſe inſtituerat. *Et accipietis* gratiam juſtificantem per Sacramentum Confirmationis. Unde præceſſit inſtructio quoad credenda & facienda.

39. (u) Hæc quidem *facta eſt Abrahæ & ſemini ejus*

Digitized by Google

quoſcumque advocaverit Dominus Deus noſter.

40. Aliis etiam verbis plurimis teſtificatus eſt, & exhortabatur eos, dicens; Salvamini à generatione iſta prava.

41. Qui ergo receperunt ſermonem ejus, baptizati ſunt: & appoſitæ (x) ſunt in die illa animæ circiter tria millia.

42. Erant autem perſeverantes in doctrina Apoſtolorum, & communicatione fractionis panis, & orationibus.

43. Fiebat autem omni animæ timor: multa quoque prodigia & ſigna per Apoſtolos in Jeruſalem fiebant, & metus erat magnus in univerſis.

44. Omnes etiam qui credebant, erant pariter, & habebant omnia communia.

45. Poſſeſſiones & ſubſtantias vendebant, & dividebant illa omnibus, prout cuique opus erat.

46. Quotidie quoque perdurantes unanimiter in templo, & frangentes circa domos panem (y), ſumebant cibum cum exultatione, & ſimplicitate cordis,

47. Collaudantes Deum, & habentes gratiam ad omnem plebem. Dominus autem augebat qui ſalvi fierent quotidie in idipſum (z).

CAPUT III.

Claudus ex utero matris ſuæ ſanatur à Petro; concurſus populi; Petri concio ſecunda.

1. PEtrus autem, & Joannes aſcendebant in templum, ad horam orationis nonam (a).

2. Et quidam vir, qui erat claudus ex utero matris ſuæ, bajulabatur: quem ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa (b), ut peteret eleemoſynam ab introeuntibus in templum.

3. Is cùm vidiſſet Petrum & Joannem incipientes introire in templum, rogabat ut eleemoſynam acciperet.

4. Intuens autem in eum Petrus cum Joanne, dixit: Reſpice in nos.

5. At ille intendebat in eos, ſperans ſe aliquid accepturum ab eis.

6. Petrus autem dixit: Argentum & aurum non eſt mihi: quod autem habeo, hoc tibi do: In nomine Jeſu Chriſti Nazareni ſurge, & ambula.

7. Et apprehenſa manu ejus dextera, allevavit eum, & protinùs conſolidatæ ſunt baſes ejus & plantæ.

8. Et exiliens ſtetit, & ambulabat: & intravit cum illis in templum ambulans, & exiliens, & laudans Deum.

9. Et vidit omnis populus eum ambulantem, & laudantem Deum.

10. Cognoſcebant autem illum, quòd ipſe erat, qui ad eleemoſynam ſedebat ad Speciosam portam templi: & impleti ſunt ſtupore & extaſi, in eo quod contigerat illi.

11. Cùm teneret autem Petrum & Joannem, cucurrit omnis populus ad eos, ad porticum, quæ appellatur Salomonis (c), ſtupentes.

12. Videns autem Petrus, reſpondit ad populum: Viri Iſraelitæ, quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quaſi noſtra virtute, aut poteſtate fecerimus hunc ambulare?

13. Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Jacob, Deus patrum noſtrorum glorificavit Filium ſuum Jeſum, quem vos quidem tradidiſtis, & negaſtis ante faciem Pilati, judicante illo dimitti.

14. * Vos autem ſanctum & & juſtum * Matt. 27.
negaſtis (d), & petiſtis virum homicidam 20. Marc. 15.
donari vobis: 11.

15. Auctorem verò vitæ (e) interfeci- Luc. 23. 18. Joan. 18.
ſtis, quem Deus ſuſcitavit à mortuis, cu- 40.
jus nos teſtes ſumus.

16. Et in fide (f) nominis ejus, hunc, quem vos vidiſtis, & noſtis, confirmavit nomen ejus: & fides, quæ per eum eſt, dedit integram ſanitatem iſtam in conſpectu omnium veſtrùm.

17. Et

quod eſt Chriſtus: tametſi in gratiam Judæorum facta eſt: *Et omnibus qui longe ſunt*: De Judæis propriè loqui videtur, qui toto orbe erant diſperſi. Nondum enim forſitan vocatio Gentium perſpecta erat Petro, uti ex cap. 10. colligitur: tametſi alii de Gentibus à fide alienis hæc intelligunt, ut Propheta & Chriſtus ipſe identidem prædixerant.

41. (x) Fidelium numero ſunt appoſitæ: qui à diſcipulis ſunt baptizati, non immerſione, ſed effuſione, vel aſperſione aquæ.

46. (y) Gr. *Per ſingulas domus*. Verſio Syriaca utitur voce *Pheriſta*, פתיתא, quæ *fractionem*, ſeu Euchariſtiam ſignificat, & clariùs.

47. (z) Hoc eſt, in eamdem vivendi rationem: vel juxta textum Græcum, qui ſalvarentur, fideles.

CAP. III. 1. (a) Hora erat poſt meridiem tertia, quæ precibus veſpertinis erat deſtinata.

2. (b) An fortè hæc porta extructa fuit in locum ejus quam Joathan Lib. 4. Reg. cap. 15. extruxerat in templo Salomonis? Joſephus Lib. 7. Antiq. cap. 12. eam factam ait ex ære Corinthio.

11. (c) De qua Ezechiel 40. & Joan. 10. 23. Hanc deſcribit Joſephus Lib. 8. cap. 2. & Lib. 20. cap. 8. Ea quidem in parte extima atrii Gentium, & eodem in loco, quo à Salomone fuerat extructa, ab Herode fuit reſtituta.

14. (d) Oblatum Meſſiam, Sanctum ſanctorum adeò exoptatum rejeciſtis. Verum hujus miraculi auctorem demonſtrat Petrus.

15. (e) Deum ſcilicet hominem factum interfeciſtis. Deus enim ſolus eſt auctor vitæ: eum qui vos creavit, occidiſtis. Non de vita æterna, ſed de temporali manifeſtè loquitur, atque ex ipſa antitheſi, qua Petrus utitur, palam eſt Petrum iis exprobrare Deicidium.

16. (f) Per fidem in Chriſtum, & invocationem nominis ejus, cui interiorem fidem conjunxerat; ac nomen

17. Et nunc, fratres, ſcio quia per ignorantiam (g) feciſtis, ſicut & principes veſtri.

18. Deus autem quæ prænuntiavit per os omnium prophetarum, pati Chriſtum ſuum, ſic implevit.

19. Pœnitemini igitur, & convertimini, ut deleantur peccata veſtra:

20. Ut cùm venerint tempora refrigerii (h) à conſpectu Domini, & miſerit eum, qui prædicatus eſt vobis, Jeſum Chriſtum,

21. Quem oportet quidem cœlum ſuſcipere (i) uſque in tempora reſtitutionis omnium, quæ locutus eſt Deus per os ſanctorum ſuorum à ſæculo prophetarum.

*Deut. 18. 15. Act. 7. 37. 22. Moyſes quidem dixit: * Quoniam Prophetam ſuſcitabit vobis Dominus Deus veſter de fratribus veſtris, tamquam me, ipſum audietis juxta omnia quæcumque locutus fuerit vobis.

23. Erit autem: omnis anima, quæ non audierit Prophetam illum, exterminabitur (k) de plebe:

24. Et omnes prophetæ à Samuel, & deinceps, qui locuti ſunt, annuntiaverunt dies iſtos.

*Gen. 12. 3. 25. Vos eſtis filii prophetarum, & teſtamenti, quod diſpoſuit Deus ad patres noſtros, dicens ad Abraham: * Et in ſemine tuo benedicentur omnes familiæ terræ.

26. Vobis primùm Deus ſuſcitans Filium ſuum, miſit eum benedicentem vobis: ut convertat ſe unuſquiſque à nequitia ſua.

CAPUT IV.

Ex prædicatione Petri quinquies mille ſunt ad fidem converſi: Petrus & Joannes in carcere conjecti: conſtantia eorum: Oratio fidelium qui replentur Spiritu ſancto: horum cor unum, anima una: de Barnaba.

1. Loquentibus autem illis ad populum, ſupervenerunt ſacerdotes, & magiſtratus (a) templi, & Sadducæi,

2. Dolentes quòd docerent populum, & annuntiarent in Jeſu reſurrectionem ex mortuis.

3. Et injecerunt in eos manus, & poſuerunt eos in cuſtodiam in craſtinum: erat enim jam veſpera.

4. Multi autem eorum, qui audierant verbum, crediderunt: & factus eſt numerus virorum quinque millia (b).

5. Factum eſt autem in craſtinum, ut congregarentur principes (c) eorum, & ſeniores, & Scribæ in Jeruſalem;

6. Et Annas princeps ſacerdotum, & Caiphas, & Joannes, & Alexander, & quotquot erant de genere ſacerdotali.

7. Et ſtatuentes eos in medio, interrogabant: In qua virtute, aut in quo nomine feciſtis hoc vos?

8. Tunc repletus Spiritu ſancto Petrus dixit ad eos: Principes populi, & ſeniores audite.

9. Si nos hodie dijudicamur (d) in benefacto hominis infirmi, in quo iſte ſalvus factus eſt,

10. No-

hoc loco non pro virtute tantùm & poteſtate, ſed propriè pro Chriſti nomine accipitur. *Confirmavit nomen ejus*: Hoc loco, ut ſæpe alias, eſt hyperbaton, ſeu quædam vocum tranſpoſitio, quæ ſic diſponi poteſt: Et nomen ejus confirmavit per illius fidem hunc quem videtis & noſtis: mox ad pœnitentiam eos adhortatur.

17. (g) Cùm ignorantia peccatum imminuat: nam major culpa & gravior extitiſſet, ſi contra conſcientiam, ac certam perſuaſionem de Chriſti miſſione & ſanctitate auctorem vitæ interemiſſent. Eamdem igitur Petrus affert excuſationem, quam Salvator in cruce. Et tamen ignorantia uſus eſt Deus, ut Prophetarum implerentur oracula, quæque Judæi adverſus Chriſtum fecerant, Deus in bonum converteret.

20. (h) Hic eſt ellipſis quædam, adeò ut ſupplendum aliquid videatur, quale eſt illud, ut perfruamini refrigerio, aut ubi tempus advenerit refrigerii; ſicque verſiculus 19. cum vigeſimo eſt conjungendus, ut deleantur peccata veſtra, cùm venerint tempora refrigerii; *A conſpectu Domini*, præſente & favente Domino: vel, ut aliis placet, *à conſpectu Domini*, adverſùs ignem illum, quo conflagraturus eſt orbis: quemadmodum in Pſalmis legimus *Umbraculum ab æſtu*, ut ſint tuti, & ſecuri ab æſtu: *à turbine, & à pluvia*. In Scripturis etiam *facies*, ſæpè pro *ira Dei* uſurpatur: ut Pſalm. 17. 9. *Ignis à facie ejus exarſit*.

21. (i) Cœlo recipi. Sic enim Deo placuit, ut fides veſtra exerceatur: *Uſque in tempora reſurrectionis*: Donec compleantur omnia, quæ dicta ſunt à Prophetis. Vox Græca δέξασθαι, ſignificat *ſuſcipere*, aut *admittere*: hæc publicam tantummodò & exteriorem præſentiam excludit Apoſtolus, non inviſibilem, quamvis realem, qua præſens eſt in Euchariſtia, de qua minimè agebat; aut extraordinariam, ut quando Paulo & aliis ſanctis apparuit, ut 1. Cor. 3. *Nonne Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum vidi?*

23. & 24. (k) Peribit, in populo Dei non cenſebitur. *Omnes Prophetæ*: Uſus auctoritate Moſis ex capite 18. Deuteronomii, idque confirmat ex Prophetis, quorum monumenta ad nos uſque pervenerunt.

CAP. IV. 1. (a) Gr. Στρατηγὸς, *Præfectus*, nimirum cuſtodibus Templi. Non is erat centurio cohortis, quæ præſidio erat in turre Antoniæ, quique non Templi, niſi fortè atrii Gentium excubiis præerat. Nam Levitæ erant Templi & atrii interioris cuſtodes præpoſiti, ne quis tumultus fieret. *Et Sadducæi*, qui cùm reſurrectionem mortuorum negarent, ægrè ferebant Chriſti reſurrectionem palàm annuntiari.

4. (b) An tria virorum millia, qui die Pentecoſtes fuerunt baptizati, in hunc numerum includuntur; an potiùs eo die quinque millia præter alia tria nomen Chriſto dederint, dubitatur. Hi verò diebus proximè ſequentibus ſunt baptizati per aquæ effuſionem, aut aſperſionem.

5. (c) Magni Synedrii Senatores, *& Seniores*, alii urbis Senatores, *& Scribæ*, Legis Doctores. An fortè 24. Claſſium Sacerdotalium capita ſeniorum nomine deſignantur?

9. (d) Syriacè, ſi in jus vocamur: *In benefacto*, quòd bene fecerimus. *In quo iſte ſalvus factus eſt*, ſupple, judicamur, quod ille ſanitatem receperit.

10. Notum ſit omnibus vobis, & omni plebi Iſrael: quia in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Nazareni, quem vos crucifixiſtis, quem Deus ſuſcitavit à mortuis, in hoc iſte aſtat coram vobis ſanus.

*Pſal.117.22. Iſ. 28. 16. Matth.21.42. Marc. 12.10. Luc.20.17. Rom.9.33. 1.Petr.2.7.

11. * Hic eſt lapis, qui reprobatus eſt à vobis ædificantibus, qui factus eſt in caput anguli:

12. Et non eſt in alio aliquo ſalus. Nec enim aliud nomen eſt ſub cœlo (e) datum hominibus, in quo oporteat nos ſalvos fieri.

13. Videntes autem Petri conſtantiam & Joannis, comperto quòd homines eſſent ſine litteris, & idiotæ, admirabantur, & cognoſcebant eos quoniam cum Jeſu fuerant:

14. Hominem quoque videntes ſtantem cum eis, qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere.

15. Juſſerunt autem eos foras extra concilium ſecedere: & conferebant ad invicem,

16. Dicentes: Quid faciemus hominibus iſtis? quoniam quidem notum ſignum (f) factum eſt per eos, omnibus habitantibus Jeruſalem: manifeſtum eſt, & non poſſumus negare.

17. Sed ne ampliùs divulgetur in populum, comminemur eis, ne ultrà loquantur in nomine hoc ulli hominum.

18. Et vocantes eos, denuntiaverunt ne omninò loquerentur, neque docerent in nomine Jeſu.

19. Petrus verò & Joannes reſpondentes, dixerunt ad eos: Si juſtum (g) eſt in conſpectu Dei, vos potiùs audire quàm Deum, judicate:

20. Non enim poſſumus quæ vidimus & audivimus non loqui.

21. At illi comminantes dimiſerunt eos: non invenientes quomodo punirent eos, propter populum, quia omnes clarificabant id quod factum fuerat in eo quod acciderat.

22. Annorum enim erat ampliùs quadraginta homo, in quo factum fuerat ſignum iſtud ſanitatis.

23. Dimiſſi autem venerunt ad ſuos: & annuntiaverunt eis, quanta ad eos principes ſacerdotum & ſeniores dixiſſent.

24. Qui cùm audiſſent, unanimiter levaverunt vocem ad Deum, & dixerunt: Domine, tu es qui feciſti cœlum, & terram, mare, & omnia quæ in eis ſunt:

25. Qui Spiritu ſancto per os patris noſtri David, pueri tui, dixiſti: * Quare *Pſal.2.1.
fremuerunt Gentes, & populi meditati ſunt inania?

26. Aſtiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum, adversùs Dominum, & adversùs Chriſtum ejus.

27. Convenerunt enim verè in civitate iſta adversùs ſanctum puerum tuum Jeſum, quem unxiſti, Herodes (h), & Pontius Pilatus, cum Gentibus, & populis Iſrael,

28. Facere quæ manus tua & conſilium tuum decreverunt (i) fieri.

29. Et nunc Domine reſpice in minas (k) eorum, & da ſervis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum.

30. In eo quòd manum tuam extendas ad ſanitates, & ſigna & prodigia fieri per nomen ſancti filii tui Jeſu.

31. Et cùm oraſſent, motus eſt locus, in quo erant congregati: & repleti (l) ſunt omnes Spiritu ſancto, & loquebantur verbum Dei cum fiducia.

32. Multitudinis autem credentium erat cor unum, & anima una: nec quiſquam eorum, quæ poſſidebat (m), aliquid ſuum eſſe dicebat, ſed erant illis omnia communia.

33. Et

12. (e) Ergo fides in Chriſtum eſt ad ſalutem omninò neceſſaria; qui nobis ſalutem æternam impartitur, is facilè potuit hunc ſanare claudum.

16. (f) Per eos factum, notum eſt omnibus habitantibus in Jeruſalem.

19. (g) An juſtum eſt Deo coram & teſte *vos potiùs audire, quàm Deum?*

27. (h) Ex hoc loco nonnulli Interpretes colligunt Herodem cum Pilato in Chriſti necem conſenſiſſe.

28. (i) Nefarium illud parricidium non decrevit Deus, ſed permiſit. Mortem quidem filii ſui decrevit ſanctiſſimo conſilio, quod illi impleverunt perverſiſſima voluntate: ſicut eleemoſynam facit Paterfamilias pia voluntate, quam interdum diſtribuit ſervus prava voluntate. Conſilia Dei, Pilatus, Herodes & Principes Sacerdotum promoverunt iis obſiſtendo. *Et fecerunt*, perfecerunt, *quæ manus Dei*, potentia, & conſilium, ſeu divina providentia, *decreverunt fieri*.

29. & 30. (k) Ut eas evertas, non ut vindices. *In eo quod*. Gr. ἐν τῷ, ſanationes & ſigna operando.

31. (l) Ut in die Pentecoſtes, & ob eumdem finem. Nam loquebantur verbum Dei cum fiducia. Hinc diſcimus nos quotidiana egere Dei gratia, ut quod ipſe dedit, conſervemus, quia ſemper deficimus.

32. (m) Ex iis nemo quæ poſſidebat, *aliquid ſuum eſſe dicebat*: atque hic erat religioſæ & monaſticæ vitæ progreſſus, quæ in Chriſti familia habuiſſe videtur initium. *Communia*, iis ſcilicet, qui bonis relictis ſe Deo totos dederant. Primùm enim non fideles omnes, qui in Judæa erant à Chriſto Domino ad fidem converſi, iis qui Jeroſolymis habitabant ſe adjunxere: atque illud ex Evangelio liquet plurimos ex iis qui crediderant, proprias habuiſſe poſſeſſiones. Sed neque omnes qui erant Jeroſolymis, ut Nicodemus, & Gamaliel, propria reliquerunt bona. Quod igitur generatim in hoc & ſecundo capite ſcriptum eſt, ad eos potiſſimum pertinet, qui poſt acceptum Spiritum Sanctum una item & altera Petri prædicatione converſi credidere; neque illos omnes ſine ulla exceptione complecti neceſſe eſt. Nam plerique erant filii familias, quorum parentes nondum erant fideles: alii conjugati, qui continere nollent ab opere conjugali. Nam qui fidem amplectebantur Chriſtianam, non omnes jubebantur ſuas relinquere facultates: ſiquidem Petrus poſteà dixit Ananiæ, *Nonne manens tibi manebat?* loquens de poſſeſſione quam vendiderat: liberum cuique erat fundos ſaltem ſuos retinere.

33. Et virtute magna reddebant Apoſtoli teſtimonium reſurrectionis Jeſu Chriſti Domini noſtri: & gratia (n) magna erat in omnibus illis.

34. Neque enim quiſquam egens (o) erat inter illos. Quotquot enim poſſeſſores agrorum, aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum, quæ vendebant,

35. Et ponebant ante pedes Apoſtolorum. Dividebatur autem ſingulis, prout cuique opus erat.

36. Joſeph (p) autem, qui cognominatus eſt Barnabas ab Apoſtolis (quod eſt interpretatum Filius conſolationis) Levites, Cyprius genere,

37. Cùm haberet agrum, vendidit eum, & attulit pretium, & poſuit ante pedes Apoſtolorum.

CAPUT V.

Ananias & Saphira ob fraudatum agri pretium puniuntur à Deo: Petri miracula: Apoſtoli in cuſtodiam dati ſtant in Concilio; intrepidè reſpondent; Gamalielis conſilium; ceſi gaudent.

1. VIr autem quidam nomine Ananias, cum Saphira uxore ſua vendidit agrum,

2. Et fraudavit (a) de pretio agri, conſcia uxore ſua: & afferens partem quamdam, ad pedes Apoſtolorum poſuit.

3. Dixit autem Petrus: Anania, cur tentavit (b) ſatanas cor tuum, mentiri te Spiritui ſancto, & fraudare de pretio agri?

4. Nonne manens tibi manebat (c), & venumdatum in tua erat poteſtate? Quare poſuiſti in corde tuo hanc rem? Non es mentitus hominibus, ſed Deo.

5. Audiens autem Ananias hæc verba, cecidit, & expiravit (d). Et factus eſt timor magnus ſuper omnes, qui audierunt.

6. Surgentes autem juvenes amoverunt eum, & efferentes ſepelierunt.

7. Factum eſt autem quaſi horarum trium ſpatium, & uxor ipſius, neſciens quod factum fuerat, introivit.

8. Dixit autem ei Petrus: Dic mihi mulier, ſi tanti agrum vendidiſtis? At illa dixit: Etiam tanti.

9. Petrus autem ad eam: Quid utique convenit vobis tentare (e) Spiritum Domini? Ecce pedes eorum, qui ſepelierunt virum tuum, ad oſtium: & efferent te.

10. Confeſtim cecidit ante pedes ejus, & expiravit. Intrantes autem juvenes, invenerunt illam mortuam, & extulerunt, & ſepelierunt ad virum ſuum.

11. Et factus eſt timor (f) magnus in univerſa Eccleſia, & in omnes, qui audierunt hæc.

12. Per manus autem Apoſtolorum fiebant ſigna, & prodigia multa in plebe. Et erant unanimiter omnes in porticu Salomonis.

13. Cæterorum autem nemo audebat ſe conjungere illis: ſed magnificabat eos populus.

14. Magis autem augebatur credentium in Domino multitudo virorum, ac mulierum.

15. Ita ut in plateas ejicerent infirmos, & ponerent in lectulis ac grabatis, ut, veniente Petro, ſaltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, & liberarentur ab infirmitatibus ſuis.

16. Concurrebat autem & multitudo vicinarum civitatum Jeruſalem, afferentes ægros, & vexatos à ſpiritibus immundis: qui curabantur omnes.

17. Exur-

33. (n) Grati erant Deo & hominibus: ſic Eccleſiæ velut infantia Chriſti infantiæ reſpondebat.

34. (o) Pauperes erant, quia nemo ex iis, qui ſe totos Deo addixerant, ſuum eſſe quicquam dicebant: non erant tamen egeni, cùm neceſſaria iis non deeſſent.

36. (p) Illuſtre hujus rei affert exemplum Barnabæ, qui cùm Cyprius eſſet genere, & Levita, poſſeſſionem habuit in Judæa, vel in Cypro Inſula, quam vendidit, & pretium attulit ad pedes Apoſtolorum.

CAP. V. 2. (a) Gr. *anteverrit*, partem pretii majorem uxore conſcia retinuit, quod fortaſſe totum conſecraverat; ut videtur Auguſtino ſermone 10. de diverſis, qui votum præceſſiſſe putat, eumque mentitum eſſe in fraudem voti. Quamquam illud ipſum ex textu non apertè colligitur. In eo ſaltem peccarunt, quòd timidi fuerint diſpenſatores, neceſſariis non contenti, commoda ſua ſectantes, meliorem pretii partem ſibi ſervantes, totum à ſe afferri ſimulaverint: imò & mentientes Apoſtolos & Eccleſiam ſe fallere poſſe crediderint, quaſi totum dediſſent: hypocriſim cum mendacio & fraude conjunxerunt. Quæ & quanta fuerit hujus peccati gravitas, noſtrum non eſt judicare.

3. (b) Gr. *Cur implevit?* Cur tentationis conſenſum adhibuiſti?

4. (c) Difficile eſt hæc verba cum voto, aut conſecratione pretii conciliare. Metuebant quidem egeſtatem divinæ providentiæ diffiſi, aut certè metuebant ne bonorum diſpenſatores ſatis cautè, aut fideliter ſe gererent. Hinc tamen rectè ſequitur Apoſtolos id fidelium libertati reliquiſſe, ut bona ſua in commune conferrent. *Sed Deo.* Hinc meritò colligunt ſancti Patres adversùs Macedonium, Spiritum ſanctum Deum eſſe. Petrus enim dixerat Ananiam mentitum eſſe Spiritui ſancto; atque is mentitus fuerat Eccleſiæ, cujus velut anima eſt Spiritus ſanctus.

5. (d) Non proptereà Ananias à Petro fuit occiſus. Quæ enim protulit verba, increpationem tantummodò continebant, nullam mortis mentionem: Saphiræ quidem ſententiam Dei declaravit. Ambos ea increpatione Petri ſalutari dolore percuſſos fuiſſe valdè credibile eſt: Petrus Apoſtolus, inquit Hieronymus in epiſtola ad Demetriadem, *Nequaquam his imprecatur mortem, ut ſtultus Porphyrius calumniatur; ſed Dei judicium prophetico ſpiritu annuntiat, ut pœna duorum hominum, ſit doctrina multorum.*

9. (e) An Spiritus ſanctus ipſis ineſſet Apoſtolis, an eorum fraudem detegeret?

11. (f) Illud permagni intererat ſeveriùs animadvertere in primos hujus peccati auctores, ad terrorem aliorum. Sic enim omnibus perſuaſum fuit Spiritum Dei in Eccleſia reſidere, quam per Apoſtolos regebat.

17. Exurgens autem princeps ſacerdotum, & omnes, qui cum illo erant (quæ eſt hæreſis Sadducæorum) repleti ſunt zelo:

18. Et injecerunt manus in Apoſtolos, & poſuerunt eos in cuſtodia publica.

19. Angelus autem Domini per noctem aperiens januas carceris, & educens eos, dixit:

20. Ite, & ſtantes loquimini in templo plebi omnia verba vitæ hujus.

21. Qui cùm audiſſent, intraverunt diluculò in templum, & docebant. Adveniens autem princeps ſacerdotum, & qui cum eo erant, convocaverunt concilium, & omnes ſeniores filiorum Iſrael: & miſerunt ad carcerem, ut adducerentur.

22. Cùm autem veniſſent miniſtri, & aperto carcere non inveniſſent illos, reverſi nuntiaverunt,

23. Dicentes: Carcerem quidem invenimus clauſum cum omni diligentia, & cuſtodes ſtantes ante januas: aperientes autem neminem intùs invenimus.

24. Ut autem audierunt hos ſermones magiſtratus templi, & principes ſacerdotum, ambigebant de illis quidnam fieret.

25. Adveniens autem quidam nuntiavit eis: Quia ecce viri, quos poſuiſtis in carcerem, ſunt in templo ſtantes, & docentes populum.

26. Tunc abiit magiſtratus cum miniſtris, & adduxit illos ſine vi: timebant enim populum ne lapidarentur.

27. Et cùm adduxiſſent illos, ſtatuerunt in concilio: & interrogavit eos princeps ſacerdotum,

28. Dicens: Præcipiendo præcepimus vobis ne doceretis in nomine iſto: & ecce repleſtis Jeruſalem doctrina veſtra: & vultis inducere ſuper nos ſanguinem hominis iſtius.

29. Reſpondens autem Petrus, & Apoſtoli, dixerunt: Obedire oportet Deo magis, quàm hominibus.

30. Deus patrum noſtrorum ſuſcitavit Jeſum, quem vos interemiſtis, ſuſpendentes in ligno.

31. Hunc principem & ſalvatorem (g) Deus exaltavit dextera ſua, ad dandam pœnitentiam Iſraeli, & remiſſionem peccatorum.

32. Et nos ſumus teſtes (h) horum verborum, & Spiritus ſanctus, quem dedit Deus omnibus obedientibus ſibi.

33. Hæc cùm audiſſent, diſſecabantur (i), & cogitabant interficere illos.

34. Surgens autem quidam in concilio Phariſæus, nomine Gamaliel, legiſdoctor honorabilis univerſæ plebi, juſſit foras ad breve homines fieri,

35. Dixitque ad illos: Viri Iſraelitæ, attendite vobis ſuper hominibus iſtis quid acturi ſitis.

36. Ante hos enim dies extitit Theodas (k), dicens ſe eſſe aliquem, cui conſenſit numerus virorum circiter quadringentorum, qui occiſus eſt: & omnes qui credebant ei diſſipati ſunt, & redacti ad nihilum.

37. Poſt hunc extitit Judas Galilæus in diebus profeſſionis, & avertit populum poſt ſe, & ipſe periit: & omnes, quotquot conſenſerunt ei, diſperſi ſunt.

38. Et nunc itaque dico vobis, diſcedite ab hominibus iſtis, & ſinite illos: quoniam ſi eſt ex hominibus conſilium hoc, aut opus, diſſolvetur (l):

39. Si

31. (g) Hunc per reſurrectionem glorioſam exaltatum ab omnipotentia Dei, in Principem & Salvatorem hominum conſtituit.

32. (h) Teſtes oculati nihil in hoc mundo ſpectantes, aut timentes, ſibi ubique conſtantes, quorum teſtimonium non variat, teſtes numero plures. In hoc teſtimonio ſunt omnes veritatis characteres, ſincerum eſt de his quæ viderunt, & audierunt; facta ab iis miracula eorum teſtimonium confirmabant.

33. (i) Fremebant. *Interficere eos*, de horum nece nulla ſervata juris forma cogitabant.

36. (k) Hujus filius aut nepos fuit alter Theodas, cujus meminit Joſephus Lib. 20. cap. 5. qui anno quarto Claudii rebellionem patris, aut avi ſui ſub Auguſto factam paulò poſt Herodis mortem renovare conatus eſt, quique à Caſpio Fado Judææ præſide occiſus fuit: niſi forte Joſephum memoria fefellerit, qui ſub Claudio hoc factum recenſuit, quod ſub Auguſto contigerat. Sed probabilius videtur duos extitiſſe impoſtores ejuſdem nominis, quod apud Judæos erat uſitatum, ac priorem, cujus meminit Gamaliel, iis temporibus rebellaſſe quæ variis ſeditionibus fuerunt obnoxia, nimirum paulò poſt Herodis obitum, cùm Archelaus Romam ſe contuliſſet, ut teſtamenti paterni confirmationem obtineret. Tum enim die Pentecoſtes orta eſt ſeditio in Judæa adversùs Sabinum Auguſti procuratorem, ac multi iis temporibus rebellarunt, qui ſe Reges & Meſſias venditabant. Decimo poſt anno cùm Quirinus cenſum Judææ juſſu Auguſti iniret, Judas Galilæus rebellavit. Primus quidem cenſus, ut alibi diximus fuit, factus eſt vivente Herode ſeniore, cùm deſcriptus eſt orbis terrarum, nulla capitatione indicta. Nam ſub Herode nullum à Romanis tributum Judæis fuit impoſitum: ſed Archelao ultra alpes relegato, bona ejus fiſco ſunt addicta, Judæa in provinciam redacta, ac Judæi tributum perſolvere coacti ſunt, quæ Judæ Galilæo rebellandi fuit occaſio. Tum verò Quirinus ſecundum cenſum inſtituit. Prior quidem ad potentiæ Romanæ oſtentationem factus eſt, ut vires Imperii perſpectæ haberentur. In eo homines tantùm, non facultates cenſebantur; poſterior ad fiſcum pertinebat: unde prior cenſus citra ullum tumultum factus eſt, non item poſterior.

38. (l) Ita quidem eſt: conſilium quod ex Deo non proficiſcitur, tandem diſſolvitur. Sed non proptereà ceſſare debet præpoſitorum vigilantia. Deinde in his quæ profert Gamaliel exemplis, Theodæ, & Judæ Galilæi ſeditiones non ſine auctoritate publica ſedatæ fuerunt. Gamaliel verò hac ratione & his uſus eſt exemplis, ut Apoſtolos ab inſtanti periculo eriperet, atque ejus verba non ſunt Spiritus ſancti. Hoc Gamalielis dilemma ab Heterodoxis fruſtra profertur, ut probent nihil licere poteſtatibus adversùs eorum ſchiſmata. Id quidem apud Synedrium valebat, cui jus non erat vi-

Digitized by Google

39. Si verò ex Deo eſt, non poteritis diſſolvere illud, ne fortè & Deo repugnare inveniamini. Conſenſerunt autem illi.

40. Et convocantes Apoſtolos, cæſis denuntiaverunt ne omninò loquerentur in nomine Jeſu, & dimiſerunt eos.

41. Et illi quidem ibant gaudentes à conſpectu concilii, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Jeſu contumeliam pati.

42. Omni autem die non ceſſabant, in templo & circa domos docentes, & evangelizantes Chriſtum Jeſum.

CAPUT VI.

Septem Diaconorum electio. Stephanus plenus fide & ſapientia, magna ſigna facit: falsò accuſatur. Quæ hoc capite & ſequenti proximo enarrantur, hæc anno primo à Paſſione Chriſti evenerunt.

1. IN diebus autem illis, creſcente numero diſcipulorum, factum eſt murmur Græcorum (a) adverſùs Hebræos, eò quòd deſpicerentur in miniſterio quotidiano viduæ eorum.

2. Convocantes autem duodecim multitudinem diſcipulorum, dixerunt: Non eſt æquum nos derelinquere verbum Dei, & miniſtrare menſis (b).

3. Conſiderate ergo fratres, viros ex vobis boni teſtimonii ſeptem, plenos Spiritu ſancto, & ſapientia, quos conſtituamus ſuper hoc opus.

4. Nos verò orationi, & miniſterio verbi inſtantes erimus.

5. Et placuit ſermo coram omni multitudine. Et elegerunt Stephanum, virum plenum fide & Spiritu ſancto, & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum advenam Antiochenum.

6. Hos ſtatuerunt ante conſpectum Apoſtolorum: & orantes impoſuerunt (c) eis manus.

7. Et verbum Domini creſcebat, & multiplicabatur numerus diſcipulorum in Jeruſalem valdè: multa etiam turba ſacerdotum obediebat fidei.

8. Stephanus autem plenus gratia, & fortitudine faciebat prodigia & ſigna magna in populo.

9. Surrexerunt autem quidam de ſynagoga, quæ appellatur Libertinorum (d), & Cyrenenſium, & Alexandrinorum, & eorum, qui erant à Cilicia, & Aſia, diſputantes cum Stephano:

10. Et non poterant reſiſtere ſapientiæ (e), & Spiritui, qui loquebatur.

11. Tunc ſummiſerunt viros, qui dicerent ſe audiviſſe eum dicentem verba blaſphemiæ in Moyſen, & in Deum.

12. Commoverunt itaque plebem, & ſeniores, & Scribas: & concurrentes rapuerunt eum, & adduxerunt in concilium,

13. Et ſtatuerunt falſos teſtes, qui dicerent: Homo iſte non ceſſat loqui verba adversùs locum ſanctum, & legem.

14. Au-

tæ & necis adversùs reos. Id quoque verum erat, hoc opus, ſi ex hominibus eſſet, non ex Deo, omninò diſſolutum iri, aut per ſe, cùm error ipſe per ſe manifeſtus fieret, aut per legitimas poteſtates, quibus uſurus eſſet Deus. Sed adverſus poteſtatem à Deo conſtitutam, ſchiſmati aut hæreſi deſtruendæ hoc dilemma perperam adhiberetur.

CAP. VI. 1. (a) Græci illi, ſeu Helleniſtæ erant Judæi, qui ſcilicet in aliis provinciis nati Græcè loquebantur: *Adverſus Hebræos*, qui in Judæa nati, Hebraicè, ſeu potius Syriacè loquebantur. Judæi dici ſolent tum genere, tum religione, Hebræi qui ex Abrahamo ſunt oriundi, adeò ut vox illa originis potiùs, quàm religionis videatur. Græcos, ſeu Helleniſtas eos vocat Evangeliſta, qui in iis regionibus, ubi Græcus ſermo erat uſitatus, nati & educati, ad fidem Chriſti erant converſi. *Deſpicerentur*: Quòd nimirùm divitum eleemoſynæ, non ut par erat, viduis diſtribuerentur, adeò ut jam quædam videretur fuiſſe perſonarum acceptio. Unde Apoſtoli viros ſeptem elegerunt, qui ex juſtitia quæque cibaria, & vitæ neceſſaria præberent. Creſcente multitudine incipiunt obmurmurationes: cùm hactenus fidelium cor unum fuerit.

2. & 4. (b) Ea ſcilicet, quæ ad vitam ſunt neceſſaria, tribuere. *Nos verò orationi*, ac præcipuè incruento altaris ſacrificio, quæ eſt oratio perfectiſſima, intenti erimus.

6. (c) Gr. Cùm oraſſent, ut ſeptem hos viros ordinarent ad hoc munus obeundum, non ſolùm ut menſæ communi præeſſent, ſed & ſacræ. Eleemoſynarum quidem diſtributio hujus electionis faciendæ fuit occaſio, ſed is non erat præcipuus Apoſtolorum finis, cùm viros Spiritu ſancto plenos & ſapientia eligi oportere ſtatuerunt. Illa eleemoſynarum diſtributio nihil admodùm ſpiritale, aut ſupra naturæ vires exigebat, quodque in quibuſdam Clericis non occurreret: quemdam dumtaxat juſtitiæ affectum requirebat. Majus quiddam Apoſtoli habebant in animo, nempè ut in miniſterio ſacro adjutores ſeligerent, qui in altaris ſacrificio adeſſent Epiſcopis, Euchariſtiam populo diſtribuerent, & alia obirent ſacra munera, quæ ex traditione Apoſtolica accepimus. Et quidem id peculiare fuit urbi Jeruſalem, quòd è divitum facultatibus in commune collatis vitæ neceſſaria viduis & pauperibus tribuerentur; & tamen in omnibus Eccleſiis ordinati ſunt Diaconi, ut Eccleſiæ miniſtri, in quibus Apoſtolus in priori Epiſtola ad Timotheum eaſdem penè dotes poſtulat, quas in Epiſcopis requirit: magno quidem argumento eos ad ſacra miniſteria electos fuiſſe. Unde Apoſtoli orantes iis manus imponunt, ut Moſes olim Joſue, ut poteſtatis ſuæ utcumque eos participes efficiant, & in partem aliquam ſpiritalis regiminis eos vocent. Id quidem Lucas ſilentio prætermiſit, & vivæ vocis traditioni integrum relinquit, ut pleraque alia. Nam ex perpetua Eccleſiæ traditione id facilè intelligimus Diaconos ad Hierarchiam Eccleſiaſticam pertinere; neque argumentis negativis dogma illud omnium Eccleſiarum traditione firmatum convelli ullo modo poteſt. Illud porrò ſatis eſt vero ſimile ſeptem Diaconos fuiſſe Helleniſtas: nam eorum nomina Græca ſunt, non Hebraica.

9. (d) Qui fortè è patribus libertate donatis erant oriundi. Nam Pompejus complures Judæos in ſervitutem abduxerat, quos alii Judæi in ſuas Synagogas nolebant admittere. Sunt qui per *Libertinos* intelligunt oriundos è Libya inter Cyrenen & Ægyptum, quorum fit mentio Actor. 2. atque hoc in loco junguntur Cyrenenſibus.

10. (e) Gr. *Qui loquebatur*: Sapientiæ reſiſtitur, cùm ſola eſt, nec ſpiritus ei adjungitur.

Digitized by Google

14. Audivimus enim eum dicentem: Quoniam Jeſus Nazarenus hic, deſtruet locum iſtum, & mutabit traditiones, quas tradidit nobis Moyſes.

15. Et intuentes eum omnes, qui ſedebant in concilio, viderunt faciem ejus tamquam faciem Angeli (f).

CAPUT VII.

Stephani in Concilio ſtantis contio: acriter eos objurgat, quòd veritati reſiſtant. Lapidatus orat pro lapidantibus.

1. Dixit autem princeps ſacerdotum: Si hæc ita ſe habent?

2. Qui ait: Viri fratres, & patres audite: Deus gloriæ apparuit patri noſtro Abrahæ, cùm eſſet in Meſopotamia (a), priùs quàm moraretur in Charan,

* Gen. 12. 1. 3. Et dixit ad illum: * Exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram, quam monſtravero tibi.

4. Tunc exiit de terra Chaldæorum, & habitavit in Charan. Et inde, poſtquam mortuus eſt pater ejus, tranſtulit (b) illum in terram iſtam, in qua nunc vos habitatis.

5. Et non dedit illi hæreditatem in ea, nec paſſum pedis: ſed repromiſit dare illi eam in poſſeſſionem, & ſemini ejus poſt ipſum, cùm non haberet filium.

* Gen. 15. 13. 6. Locutus eſt autem ei Deus: * Quia erit ſemen ejus accola in terra aliena, & ſervituti eos ſubjicient, & malè tractabunt eos annis quadringentis (c):

7. Et gentem, cui ſervierint, judicabo ego, dixit Dominus: & poſt hæc exibunt, & ſervient mihi in loco iſto.

8. * Et dedit illi teſtamentum circumciſionis (d): * & ſic genuit Iſaac, & circumcidit eum die octavo: & * Iſaac, Jacob: & * Jacob, duodecim Patriarchas. * Gen. 17. 10. * Gen. 21. 3. * Gen. 25. 25. * Gen. 29. 31. & 35. 22.

9. Et Patriarchæ æmulantes, * Joſeph vendiderunt in Ægyptum, & erat Deus cum eo: * Gen. 37. 28.

10. Et eripuit eum ex omnibus tribulationibus ejus: & * dedit ei gratiam & ſapientiam in conſpectu Pharaonis regis Ægypti, & conſtituit eum præpoſitum ſuper Ægyptum, & ſuper omnem domum ſuam. * Gen. 41. 37.

11. Venit autem fames in univerſam Ægyptum & Chanaan, & tribulatio magna: & non inveniebant cibos patres noſtri.

12. * Cùm audiſſet autem Jacob eſſe frumentum in Ægypto: miſit patres noſtros primùm: * Gen. 42. 2.

13. * Et in ſecundo (e) cognitus eſt Joſeph à fratribus ſuis, & manifeſtatum eſt Pharaoni genus ejus. * Gen. 45. 3.

14. Mittens autem Joſeph accerſivit Jacob patrem ſuum, & omnem cognationem ſuam in animabus ſeptuaginta quinque (f).

15. * Et deſcendit Jacob in Ægyptum, & * defunctus eſt ipſe, & patres noſtri. * Gen. 46. 5. * Gen. 49. 32.

16. Et tranſlati ſunt in Sichem, & poſiti (g) ſunt in ſepulchro, * quod emit Abraham pretio argenti à filiis Hemor filii Sichem. * Gen. 23. 16. & 50. 5. & 13. Jos. 24. 32.

17. Cùm

---

15. (f) Hujus ſplendorem ferre non potuerunt, uti nec olim Judæi faciem Moſis.

CAP. VII. 2. (a) Quæ inter Euphratem & Tigrim interjacet regio, propriè Meſopotamia dicitur: latè ſumpta Chaldæam complectitur, eaque ad Auſtrum ſita eſt: ex capite 12. Geneſeos palàm eſt Deum apparuiſſe Abraham, cùm eſſet in Ur Chaldæorum: capite 12. per recapitulationem loquitur Moſes, *Dixit autem Dominus*: quod licet interpretari, *Dixerat Dominus*: ſiquidem, ut identidem monuimus, Hebræi carent præterito pluſquam perfecto: adeò ut Thare præ ſenio, aut infirmitate coactus fuerit in Charan, ſeu in Haran, aut Carris habitare.

4. (b) Moſes præceptum Dei eo loco retulit, ubi executioni mandatum eſt: Stephanus verò ex recepta traditione cavet ne illa recapitulatio Moſis nos in errorem inducat, ac ſubinde admonet Deum apparuiſſe Abrahamo, priuſquam eſſet in Charan, cùm ſcilicet is eſſet in Ur Chaldæorum. Videntur quidem hæc cum utriuſque ætate Thare nimirùm & Abrahæ non omninò convenire. Quæ de re diximus alibi. Ulterius cui ſubſcribunt Auctor Analyſeos Gallicæ, & alii, probabilius exiſtimat Abrahamum non fuiſſe primogenitum Thare, licèt dignitatis causa primo loco nominetur. Cùm autem Moſes ait Thare anno ætatis ſeptuageſimo genuiſſe Abraham, Nachor & Aran, non aliud inſinuat, quam quòd id ætatis cœperit filios generare. Itaque anno 130. Thare genuit Abram. Nec ſanè tres filios genuit eodem anno ætatis ſuæ ſeptuageſimo. Addunt alii cum Rabbinis, cùm de Chronologia agitur, non ſcrupuloſè temporum ordini inſiſti oportere, Moſem ad res ipſas magis, quam ad exactam temporum ſeriem attendiſſe.

6. (c) Quod vaticinium cùm ad poſteros Abrahæ pertineat, videtur à nativitate Iſaac incipere, qui poſt annos 25. natus eſt: adeò ut ex eo tempore ad exitum uſque ex Ægypto 405. anni annumerentur, & rotundo numero expreſſo 5. anni negligantur. Alii numerant annos 400. ab eo ipſo tempore, quo hanc à Deo accepit promiſſionem; vel denique numerus 400. annorum tempus omne complectitur, quo poſteri Abrahæ in terra aliena peregrinati ſunt, ut 70. Interpretes verterunt, & textus ipſe Samaritanus expreſſit.

8. (d) Fœdus Circumciſionis. *Et ſic genuit Iſaac*: qui datus eſt Abrahæ vi promiſſionis illi factæ à Deo, iſque Chriſti Domini figura fuit, & gratiæ per Evangelium datæ. Tum adverſùs Judæorum calumnias Jeſum defendit, eumque cum Patriarcha Joſeph, quem fratres ſunt perſecuti, confert, & cum Moſe ipſo: ambo quippè inſignes typi fuerunt Jeſu Chriſti.

13. (e) Cùm iterùm fratres ejus rediiſſent in Ægyptum. Tum ea recenſet, quæ evenerunt Joſeph, quæque Jeſu Chriſto facilè applicari poterant, fratrum invidiam, venditionem, ſeu familiæ ſalutem.

14. (f) Textus Hebraicus tantùm 70. numerat Gen. 46. Illud porrò videtur Auctori Analyſeos Gallicæ id ſatis eſſe veriſimile textum 70. Interpretum à ſcriba quodam nonnihil eſſe immutatum, ut Stephanum cum Moſe conciliaret. Nam Deut. 10. 22. ſeptuaginta Interpretes cum textu Hebraico conveniunt, atque ſeptuaginta tantùm animas recenſent.

16. (g) Difficile pleriſque videtur hæc cum hiſtoria Geneſeos conciliare. Sed de iis diximus in notis ad Geneſim. Sunt qui ſuſpicentur mendum irrepſiſſe in nomen Abrahæ, quod poſitum fuit loco Jacob. Abraham quidem ſpeluncam duplicem emit ab Ephron He-

17. Cùm autem appropinquaret tempus promiſſionis (h), quam confeſſus erat Deus Abrahæ, * crevit populus, & multiplicatus eſt in Ægypto, [* Exod. 1. 17.]

18. Quoaduſque ſurrexit alius rex in Ægypto, qui non ſciebat Joſeph.

19. Hic circumveniens genus noſtrum, afflixit patres noſtros, ut exponerent infantes ſuos ne vivificarentur,

20. * Eodem tempore natus eſt Moyſes, & fuit gratus Deo (i), qui nutritus eſt tribus menſibus in domo patris ſui. [* Exod. 2. 2. Heb. 11. 23.]

21. Expoſito autem illo, ſuſtulit eum filia Pharaonis, & nutrivit eum ſibi in filium.

22. Et eruditus eſt Moyſes omni ſapientia Ægyptiorum, & erat potens in verbis, & in operibus ſuis.

23. Cùm autem impleretur ei quadraginta annorum tempus, aſcendit in cor ejus ut viſitaret fratres ſuos filios Iſrael.

24. * Et cùm vidiſſet quemdam injuriam patientem, vindicavit illum: & fecit ultionem ei, qui injuriam ſuſtinebat, percuſſo Ægyptio. [* Exod. 2. 12.]

25. Exiſtimabat autem intelligere fratres, quoniam Deus per manum ipſius daret ſalutem illis: at illi non intellexerunt.

26. * Sequenti verò die apparuit illis litigantibus, & reconciliabat eos in pace, dicens: Viri, fratres eſtis, ut quid nocetis alterutrum? [* Exod. 2. 13.]

27. Qui autem injuriam faciebat proximo, repulit eum, dicens: Quis te conſtituit principem & judicem ſuper nos?

28. Numquid interficere me tu vis, quemadmodum interfeciſti heri Ægyptium?

29. Fugit autem Moyſes in verbo iſto: & factus eſt advena in terra Madian, ubi generavit filios duos.

30. Et expletis annis quadraginta, * apparuit illi in deſerto montis Sina Angelus in igne flammæ rubi. [* Exod. 3. 2.]

31. Moyſes autem videns, admiratus eſt viſum: & accedente illo ut conſideraret, facta eſt ad eum vox Domini, dicens:

32. Ego ſum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Jacob. Tremefactus autem Moyſes, non audebat conſiderare.

33. Dixit autem illi Dominus: Solve calceamentum pedum tuorum: locus enim in quo ſtas, terra ſancta eſt.

34. Videns vidi afflictionem populi mei, qui eſt in Ægypto, & gemitum eorum audivi, & deſcendi liberare eos. Et nunc veni, & mittam te in Ægyptum.

35. Hunc Moyſen, quem negaverunt, dicentes: Quis te conſtituit principem & judicem? hunc Deus principem & redemptorem (k) miſit, cum manu Angeli, qui apparuit illi in rubo.

36. * Hic eduxit illos, faciens prodigia & ſigna in terra Ægypti, & in rubro mari, & in deſerto annis quadraginta. [* Exod. 7. 8. & 9. 10. & 11. 14.]

37. Hic eſt Moyſes, qui dixit filiis Iſrael; * Prophetam ſuſcitabit vobis Deus de fratribus veſtris, tamquam (l) me, ipſum audietis. [* Deut. 18. 15.]

38. * Hic eſt, qui fuit in Eccleſia in ſolitudine cum Angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, & cum patribus noſtris: qui accepit verba vitæ dare nobis. [* Exod. 19. 3.]

39. Cui noluerunt obedire patres noſtri: ſed repulerunt, & averſi ſunt cordibus ſuis in Ægyptum,

40. Dicentes ad Aaron: * Fac nobis deos, qui præcedant nos: Moyſes enim hic, qui eduxit nos de terra Ægypti, neſcimus quid factum ſit ei. [* Exod. 32. 1.]

41. Et vitulum fecerunt in diebus illis, & obtulerunt hoſtiam ſimulacro, & lætabantur in operibus manuum ſuarum.

42. Con-

thæo 400. ſiclis argenti, ubi ſepulti ſunt Sara, Abraham, Iſaac, Rebecca, Lia, Jacob: ſed Jacob emit agrum à filiis Hemor Hevæi Patris Sichem 100. agnis, ubi ſepultus eſt Joſeph: adeò ut diverſæ hiſtoriæ permiſtæ iis videantur. Sunt denique qui putent Ephronis patrem binomium fuiſſe, eumque Seor, & Hemor dictum. Hemor quidem filius fuit Sichem, non illius qui vendidit agrum Jacob, ſed longè antiquioris. Hemor quidem multos habuit filios, quorum primogenitus Ephron fratrum & ſuo nomine agrum vendidit Abrahæ. Quòd ſi res ita ſit, ut Hemor fuerit binomius, ſatis commodus futurus eſt ſenſus, Patriarchas primùm in Sichem eſſe ſepultos, tum eos translatos eſſe in Hebron, & ſepultos in ſpelunca, quam Abraham emerat à filio Hemor, qui in Geneſi dicitur Seor. Quamcumque ex iis amplectamur ſententiam, cavendum eſt ne Stephanum plenum ſapientia & Spiritu ſancto memoriæ lapſum temerè aſſeramus, & Jacobi acquiſitionem cum ea, quæ ante annos 120. facta fuerat, confudiſſe. Syriacæ ac Arabicæ verſiones pluralem numerum in ſingularem mutant, & loco, *poſiti ſunt*, in his legitur: *Tranſlatus eſt in Sichem, poſituſque in ſepulchro*. Grotius hæc verba, *Filii Sichem*, ex Syriaca verſione reſecat, & mutat: *Hemor in Ephron*, cùm in utroque vocabulo ſit idem numerus litterarum & ſyllabarum; ac proclivis fuerit illa vocum mutatio.

17. (h) 400. Annorum, quam *confeſſus erat Deus*, profeſſus, Gr. *quam juraverat*.

20. (i) Vox, *Deo*, eſt Hebraiſmus, pro valdè. Laudes Moſis fusè proſequitur Stephanus, ne videatur de legis abrogatione locutus, tum etiam ut exemplo Moſis toties à populo contempti & exaſperati tacitus iis exprobret immemorem Judæorum animum erga Chriſtum Dominum; ac demum ut tam magni Prophetæ teſtimonium illuſtre commendet.

35. (k) Moſes citra injuriam unius Redemptoris Chriſti, mediator & ſequeſter Deum inter & filios Iſrael, ut typus Salvatoris, appellatur. Atque in hoc Chriſtum expreſſit, quòd à Judæis reprobatus, horum princeps & redemptor factus fuerit. *Cum manu Angeli*, Cum protectione & tutela Angeli.

37 & 38. (l) Vox illa non æqualitatem, ſed ſimilitudinem deſignat. *In Eccleſia*, in totius populi cœtu.

Digitized by Google

42. Convertit autem Deus, & tradidit eos ſervire militiæ cœli, ſicut ſcriptum eſt
* Amos 5. 25. in Libro Prophetarum: * Numquid (m) victimas & hoſtias obtuliſtis mihi annis quadraginta in deſerto, domus Iſrael?

43. Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch, & ſidus Dei veſtri Rempham, figuras, quas feciſtis, adorare eas. Et transferam vos trans Babylonem.

44. Tabernaculum teſtimonii (n) fuit cum patribus noſtris in deſerto, ſicut diſ-
* Exod. 25. 40. poſuit illi Deus, * loquens ad Moyſen, ut faceret illud ſecundum formam, quam viderat.

* Joſ. 3. 14. Heb. 4. 9. 45. * Quod & induxerunt, ſuſcipientes patres noſtri cum Jeſu in poſſeſſionem gentium, quas expulit Deus à facie patrum noſtrorum, uſque in diebus David,

* 1. Reg. 16. 46. * Qui invenit gratiam ante Deum, * & petiit ut inveniret tabernaculum (o)
* Pſal. 131. 5. Deo Jacob.

* 3. Reg. 6. 1. Par. 3. 47. * Salomon autem ædificavit illi domum.

* Infr. 17. 48. * Sed non Excelſus in manufactis habitat, ſicut Propheta dicit:

* Iſa. 66. 1. 49. * Cœlum mihi ſedes eſt: terra autem ſcabellum pedum meorum. Quam domum ædificabitis mihi, dicit Dominus? aut quis locus requietionis meæ eſt?

50. Nonne manus mea fecit hæc omnia?

51. Dura cervice (p), & incircumciſis cordibus & auribus, vos ſemper Spiritui ſancto reſiſtitis, ſicut patres veſtri, ita & vos.

52. Quem Prophetarum non ſunt perſecuti patres veſtri? Et occiderunt eos, qui prænuntiabant de adventu Juſti, cujus vos nunc proditores (q) & homicidæ fuiſtis:

53. Qui accepiſtis legem in diſpoſitione (r) Angelorum, & non cuſtodiſtis.

54. Audientes autem hæc diſſecabantur cordibus ſuis, & ſtridebant dentibus in eum.

55. Cùm autem eſſet plenus Spiritu ſancto, intendens in cœlum, vidit gloriam (ſ) Dei, & Jeſum ſtantem à dextris Dei. Et ait: Ecce video cœlos apertos, & Filium hominis ſtantem à dextris Dei.

56. Exclamantes autem voce magna continuerunt aures ſuas, & impetum fecerunt unanimiter in eum.

57. Et ejicientes eum extra civitatem lapidabant: & teſtes depoſuerunt veſtimenta ſua ſecus pedes adoleſcentis (t), qui vocabatur Saulus.

58. Et lapidabant Stephanum invocantem, & dicentem: Domine Jeſu, ſuſcipe (u) Spiritum meum.

59. Poſitis autem genibus, clamavit voce magna, dicens: Domine, ne ſtatuas illis hoc peccatum. Et cùm hoc dixiſſet, obdormivit in Domino. Saulus autem erat conſentiens neci ejus.

CAPUT VIII.

Orta perſecutione diſperſi ſunt diſcipuli. Saulus Eccleſiam perſequitur. Philippus Samaritanos ad fidem convertit. Simon Magus ab eo baptizatur, poſteà ejicitur. Petrus & Joannes dant Spiritum ſanctum. Eunuchus à Philippo baptizatur.

1. FActa eſt autem in illa die perſecutio magna in Eccleſia, quæ erat Jeroſolymis, & omnes diſperſi (a) ſunt per regiones Judææ & Samariæ, præter Apoſtolos.

2. Cu-

42. & 43. (m) Citatur hìc locus Amos 5. juxta verſionem 70. Interpretum, exceptis verbis poſtremis. *Trans Babylonem*: in Hebræo & apud 70. habetur *trans Damaſcum*; ut non ſolùm ultra Damaſcum, ſed etiam ultra Babylonem transferantur.

44. (n) Cultus publici locum variaſſe oſtendit: quæ pars eſt altera ſui argumenti: nam eum accuſabant, quòd Templi futuram deſtructionem prædixiſſet: id verò eos admonet, nec tabernaculo, nec templo Deum indigere.

46. & 48. (o) Pſal. 131. Nimirum ſedem fixam. *Habitat*, Tamquam egens habitatione, ut exponit Paulus Act. 17. Habitat verò in templo Deus, quatenùs ibi exaudit preces noſtras, confert beneficia, ac peculiari quodam modo præſentiam ſuam exhibet; eòque nos convenire jubet, ut ei laudes, ſacrificia, & orationes offeramus. Verùm in templo non habitat, ut rex in palatio, quo ſit ab aeris injuriis tutus, ac præ immenſitate ſua templi anguſtiis contineri nequit.

51. (p) Præfracto animo, qui ſalutaria monita audire non vultis; *Incircumciſis cordibus*, qui ſanctas rejicitis admonitiones, & pleni eſtis pravis affectibus.

52. (q) Nam Judæi Chriſtum tradiderunt Pilato, & Gentibus; proditores fuerunt, Judæ miniſterio utentes, & homicidæ per Pilatum.

53. (r) Gr. In diſpoſitiones. Nam Angeli hujus legiſlationis miniſtri extiterunt.

55. (ſ) Fulgorem quemdam divinæ majeſtatis indicem. *Ecce*, dicuntur cœli aperti, quatenus Chriſtus in cœlo videbatur oculis corporeis; dicitur ſedere à dextris Dei, quando regia ejus poteſtas deſignatur; ſtans verò inſtar Ducis pro nobis pugnat, aut præmium cœleſtis gloriæ Athletis ſuis oſtendit. Nam ſtare eſt ſitus naturalis corporis valentis & glorioſi. Filium hominis vocat: nam Judæi Jeſum ut purum hominem habebant, cumque ſic appellat, ne dubitent ſe de Jeſu loqui: quod quidem illis fuit ſcandalo.

57. (t) Gr. *Juvenis*, ſeu adulti. Ex lege Deuteron. 17. teſtes ipſi lapidare incipiebant blaſphemos. Quò autem ii eſſent magis expediti, depoſuerunt veſtimenta ſua ſecùs pedes Sauli.

58. (u) Benè & piè moriendi formam nobis demonſtrat. Primùm enim non rerum temporalium, ſed animæ ſuæ curam gerit, actus fidei & ſpei in Jeſum exercit, ejus amore incenſus inimicis ignoſcit. Sic mortem Chriſti pulchrè imitatus, pro ſeipſo primùm, tum pro inimicis ſuis Deum interpellat; Jeſum invocat ut Dominum & Deum. Saulus verò in Stephani necem conſentiens, hanc inſtar ſacrificii Deo grati ſpectabat.

CAPUT VIII. 1. (a) Diſperſio illa divinæ miſericordiæ opus fuit, & occaſio propagandi Evangelii. Vox illa, *Omnes*, non omnes complectitur fideles: quorſum enim Apoſtoli ſoli remanſiſſent, ſi cuncti ſenes, pueri, mulieres fugiſſent? oves ſuas proculdubio ſecuti eſſent Paſtores.

Digitized by Google

2. Curaverunt autem Stephanum viri timorati, & fecerunt planctum (b) magnum ſuper eum.

3. Saulus autem devaſtabat Eccleſiam, per domos intrans, & trahens viros ac mulieres, tradebat in cuſtodiam.

4. Igitur qui diſperſi erant, pertranſibant, evangelizantes verbum Dei.

5. Philippus (c) autem deſcendens in civitatem Samariæ, prædicabat illis Chriſtum.

6. Intendebant autem turbæ his, quæ à Philippo dicebantur, unanimiter audientes, & videntes ſigna quæ faciebat.

7. Multi enim eorum, qui habebant ſpiritus immundos, clamantes voce magna exibant.

8. Multi autem paralytici & claudi curati ſunt.

9. Factum eſt ergo gaudium magnum in illa civitate. Vir autem quidam nomine Simon, qui antè fuerat in civitate magus, ſeducens gentem Samariæ, dicens ſe eſſe aliquem magnum:

10. Cui auſcultabant omnes à minimo uſque ad maximum, dicentes: Hic eſt virtus Dei, quæ vocatur magna.

11. Attendebant autem eum, propter quod multo tempore magiis ſuis dementaſſet eos.

12. Cùm verò credidiſſent Philippo evangelizanti de regno Dei, in nomine Jeſu Chriſti baptizabantur viri ac mulieres.

13. Tunc Simon & ipſe credidit (d): & cùm baptizatus eſſet, adhærebat Philippo. Videns etiam ſigna & virtutes maximas fieri, ſtupens admirabatur.

14. Cùm autem audiſſent Apoſtoli, qui erant Jeroſolymis, quòd recepiſſet Samaria verbum Dei, miſerunt ad eos Petrum & Joannem.

15. Qui cùm veniſſent, oraverunt pro ipſis ut acciperent (e) Spiritum ſanctum:

16. Nondum enim in quemquam illorum venerat, ſed baptizati tantùm erant in nomine Domini Jeſu.

17. Tunc imponebant manus ſuper illos, & accipiebant Spiritum ſanctum.

18. Cùm vidiſſet autem Simon, quia per impoſitionem manus Apoſtolorum daretur Spiritus ſanctus, obtulit eis pecuniam,

19. Dicens: Date & mihi hanc poteſtatem (f), ut cuicumque impoſuero manus, accipiat Spiritum ſanctum. Petrus autem dixit ad eum:

20. Pecunia tua tecum ſit in perditionem (g): quoniam donum Dei exiſtimaſti pecunia poſſideri.

21. Non eſt tibi pars, neque ſors in ſermone (h) iſto: cor enim tuum non eſt rectum coram Deo.

22. Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua: & roga Deum, ſi fortè remittatur (i) tibi hæc cogitatio cordis tui.

23. In felle enim amaritudinis (k), & obligatione iniquitatis video te eſſe.

24. Reſpondens autem Simon, dixit: Precamini vos pro me ad Dominum, ut nihil veniat ſuper me horum, quæ dixiſtis.

25. Et illi quidem teſtificati & locuti verbum Domini, redibant Jeroſolymam, & multis regionibus Samaritanorum evangelizabant.

26. An-

Itaque non fideles omnes, ſed diſcipuli, qui fidelium nomine comprehenduntur, relictâ Jeroſolyma in Judææ & Samariæ regiones ſe receperunt. In quo quidem Apoſtoli illuſtre paſtoribus præbuerunt exemplum, ut fugiant in communi perſecutione, niſi fortè ii ſoli ad necem quærantur. Tum enim exemplo Petri & Pauli fugere iis licet, dummodò non deſint qui fidelibus Sacramenta, & verbum Dei adminiſtrent.

2. & 3. (b) Solemnes exequiæ factæ ſunt in Protomartyre. *Tradebat in cuſtodiam*; in templi carcerem. Atque hinc perſpicuum eſt non fugiſſe fideles omnes, ſed pleroſque cum diſcipulis.

5. (c) Philippus unus è ſeptem Diaconis, non Apoſtolus: ſiquidem is manus impoſuiſſet baptizatis; neque id opus fuiſſet, ut Petrus & Joannes eò deſcenderent, ut darent Spiritum ſanctum baptizatis. Ex quo quidem duo colligimus, Epiſcopos ſolos eſſe Miniſtros ſaltem ordinarios Sacramenti Confirmationis, & munus Diaconorum ſacrum eſſe, ac procurandæ fidelium ſaluti deſtinatum. Philippus lucem Evangelii huic populo intulit, qui quidem legem Moſis agnoſcens, Meſſiam exſpectabat. Unde & Semi-Judæi quodammodò habebantur.

13. (d) Chriſtum reſurrexiſſe, ac fidem Chriſtianam profeſſus eſt. Ex ipſis Petri verbis, qui eum ad pœnitentiam eſt adhortatus, non ad credendum, colligitur eum vere credidiſſe.

15. (e) Jam quidem illum acceperant in baptiſmo ad ſanctificationem; ſed eum ab Apoſtolis accepturi erant ad robur per Confirmationis Sacramentum. Quo quidem modo in Apoſtolos effuſus eſt in die Pentecoſtes. Quiddam Samaritanis deerat ad Chriſtianiſmi perfectionem, quod iis datum eſt per Confirmationem. Hoc conferendi Spiritum ſanctum privilegium, Apoſtolorum dignitatem præ diſcipulis extollebat, & Eccleſiæ conſervabat unitatem.

19. (f) Id verò ſimillimum eſt, ſigno aliquo exteriori tum fuiſſe manifeſtatum, fideles accepiſſe Spiritum ſanctum: non quòd omnes linguis loquerentur, ſed fortè ſignis quibuſdam exterioribus illud palàm fiebat. Nec Simon valdè ſollicitus erat de interiori robore, ſed de patrandis miraculis, è quibus famam & lucrum quærebat.

20. (g) Peribis ſacrilege cum tua pecunia. *Poſſideri*, comparari: ſic enim vox poſſidere accipi ſolet in ſcripturis.

21. (h) In negotio iſto, in re iſta: dona Spiritus ſancti nec dare potes, nec recipere.

22. (i) Hinc colligimus difficilem admodùm Simonis & Simoniacorum omnium fuiſſe pœnitentiam, & reconciliationem.

23. (k) Amariſſimo; *Et obligatione iniquitatis*, Gr. *In colligatione iniquitatis*. Video te peccatis quaſi tot funibus & catenis conſtrictum; aut video te gravioribus pœnis deſtinatum. Fel illud videtur eſſe doctrina execranda; *Obligatio iniquitatis*. pacta cum diabolo facta.

Digitized by Google

26. Angelus autem Domini locutus eſt ad Philippum, dicens: Surge, & vade contra meridianum, ad viam, quæ deſcendit ab Jeruſalem in Gazam: hæc eſt deſerta (l).

27. Et ſurgens abiit. Et ecce vir Æthiops, eunuchus (m), potens Candacis reginæ Æthiopum, qui erat ſuper omnes gazas ejus, venerat adorare in Jeruſalem:

28. Et revertebatur ſedens ſuper currum ſuum, legenſque Iſaiam prophetam.

29. Dixit autem Spiritus Philippo: Accede, & adjunge te ad currum iſtum.

30. Accurrens autem Philippus, audivit eum legentem Iſaiam Prophetam, & dixit: Putaſne, intelligis quæ legis?

31. Qui ait: Et quomodo poſſum, ſi non aliquis oſtenderit mihi? Rogavitque Philippum ut aſcenderet, & ſederet ſecum.

32. Locus autem Scripturæ, quam legebat, erat hic: * Tamquam ovis ad occiſionem ductus eſt: & ſicut agnus coram tondente ſe, ſine voce, ſic non aperuit os ſuum.

* Iſ. 51. 7.

33. In humilitate judicium ejus ſublatum (n) eſt. Generationem ejus quis enarrabit, quoniam tolletur de terra vita ejus?

34. Reſpondens autem eunuchus Philippo, dixit: Obſecro te, de quo propheta dicit hoc? de ſe, an de alio aliquo?

35. Aperiens autem Philippus os ſuum, & incipiens à Scriptura iſta, evangelizavit illi Jeſum.

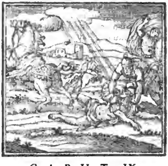
36. Et dum irent per viam, venerunt ad quamdam aquam (o): & ait Eunuchus: Ecce aqua, quid prohibet me baptizari?

37. Dixit autem Philippus: Si credis ex toto corde, licet. Et reſpondens ait: Credo (p), Filium Dei eſſe Jeſum Chriſtum.

38. Et juſſit ſtare currum: & deſcenderunt uterque in aquam, Philippus, & Eunuchus, & baptizavit eum.

39. Cùm autem aſcendiſſent de aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, & ampliùs non vidit eum Eunuchus. Ibat autem per viam ſuam gaudens.

40. Philippus autem inventus eſt in Azoto, & pertranſiens evangelizabat civitatibus cunctis, donec veniret Cæſaream.

CAPUT IX.

Sauli converſio; Jeſum prædicat; Judæorum vitat inſidias; Jeroſolymam proficiſcitur & Tarſum. Petrus ſanat Æneam; Tabitham à mortuis excitat.

1. SAulus autem adhuc ſpirans (a) minarum, & cædis in diſcipulos Domini, acceſſit ad principem ſacerdotum, Gal. 1. 13.

2. Et petiit ab eo epiſtolas in Damaſcum ad ſynagogas: ut ſi quos inveniſſet hujus viæ viros, ac mulieres, vinctos perduceret in Jeruſalem.

3. * Et cùm iter faceret, contigit ut appropinquaret Damaſco; & ſubitò circumfulſit eum lux de cœlo.

* Inf. 22. 6. 10. & 26. 12. 1. Cor. 15. 8. 2. Cor. 12. 2.

4. Et cadens in terram audivit (b) vocem dicentem ſibi: Saule, Saule, quid me perſequeris?

5. Qui dixit: Quis es Domine? Et ille: Ego ſum Jeſus, quem tu perſequeris: durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare (c).

6. Et

26. (l) Nempe Gaza ab Alexandro Magno vaſtata. Sed nova fuit Machabæorum temporibus, non procul à veteri, quæ hoc loco deſerta appellatur, ad veteris Gazæ rudera.

27. (m) Seu ſpado is fuerit, ſeu Princeps palatinus: Candacis Reginæ nomen commune erat reginis Meroes, quæ Æthiopiæ accenſebatur, & mulieribus Æthiopiæ erat ſubjecta, ex Strabone, lib. 17. Plinius, lib. 6. cap. 29. Reginam Æthiopiæ Candacem commemorat. Eunuchus, *venerat adorare in Jeruſalem*, ut proſelytus.

33. (n) Per reſurrectionem à morte liberatus, Hebr. *De carcere, & de judicio ſublatus eſt*; è ſepulchro, vel in paſſione ipſa & condemnatione, ſublatus eſt in crucem, in ſupplicii humilitate ſummam adeptus gloriam. *Generationem ejus*, numeroſam ejus ſobolem, poſtquam mortem ſubierit.

36. (o) Exiſtimat Abbas Pezronius Eunuchum Reginæ Candacis baptizatum fuiſſe in fonte, qui erat propè vicum Bethoron, viceſimo ab Jeroſolymis lapide, verſus Chebronem; uncto Eunucho raptus eſt Philippus Azotum.

37. (p) Non hoc ſolum fuit ei ad credendum propoſitum, ſed hoc ſolum exprimitur, quod erat inter credenda difficillimum.

1. & 2. (a) Minas & cædes in diſcipulos verſabat animo. *Epiſtolas*. Præfectus Damaſci Judæis favebat. CAP. IX.

4. (b) Vidit etiam Jeſum loquentem: etſi hoc in loco nullam facit mentionem viſionis: ſed in hoc ipſo capite Ananias id apertè teſtatur, uti & Paulus cap. 22. & 26. item 1. Cor. 15.

5. (c) Proverbium eſt à bobus, vel equis cervicoſis ductum, qui contra ſtimulum non impunè calcitrant. Nam ſi magis compungi ſolent. Sic Apoſtolorum miracula, & Stephani prædicatio tot erant ſtimuli, quibus Pauli conſcientia vellicata reſiſtebat.

6. Et tremens, ac ſtupens dixit: Domine, quid me vis facere?

7. Et Dominus ad eum: Surge, & ingredere civitatem, & ibi dicetur tibi quid te oporteat facere. Viri autem illi, qui comitabantur cum eo, ſtabant ſtupefacti, audientes quidem vocem, neminem autem videntes (d).

8. Surrexit autem Saulus de terra, apertiſque oculis nihil videbat. Ad manus autem illum trahentes, introduxerunt Damaſcum.

9. Et erat ibi tribus diebus non videns, & non manducavit, neque bibit.

10. Erat autem quidam diſcipulus Damaſci, nomine * Ananias: & dixit ad illum in viſu Dominus: Ananias. At ille ait: Ecce ego, Domine.

* Inf. 22. 12.

11. Et Dominus ad eum: Surge, & vade in vicum, qui vocatur rectus: & quære in domo Judæ Saulum nomine Tarſenſem: ecce enim orat.

12. (Et vidit virum Ananiam nomine, introeuntem, & imponentem ſibi manus ut viſum recipiat.)

13. Reſpondit autem Ananias: Domine, audivi à multis de viro hoc, quanta mala fecerit ſanctis tuis in Jeruſalem:

14. Et hic habet poteſtatem à principibus Sacerdotum alligandi omnes, qui invocant nomen tuum.

15. Dixit autem ad eum Dominus: Vade, quoniam vas electionis eſt mihi iſte, ut portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filiis Iſrael.

16. Ego enim oſtendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati.

17. Et abiit Ananias, & introivit in domum: & imponens ei manus (e), dixit: Saule frater, Dominus miſit me Jeſus, qui apparuit tibi in via, qua veniebas, ut videas, & implearis Spiritu ſancto.

18. Et confeſtim ceciderunt ab oculis ejus tamquam ſquamæ, & viſum recepit: & ſurgens baptizatus eſt.

19. Et cùm accepiſſet cibum, confortatus eſt. Fuit autem cum diſcipulis, qui erant Damaſci, per dies aliquot.

20. Et continuò in ſynagogis prædicabat Jeſum, quoniam hic eſt Filius Dei.

21. Stupebant autem omnes, qui audiebant, & dicebant: Nonne hic eſt, qui expugnabat in Jeruſalem eos, qui invocabant nomen iſtud: & huc ad hoc venit, ut vinctos illos duceret ad principes ſacerdotum?

22. Saulus autem multò magis convaleſcebat, & confundebat Judæos, qui habitabant Damaſci, affirmans, quoniam hic eſt Chriſtus.

23. Cùm autem implerentur dies multi (f), conſilium fecerunt in unum Judæi ut eum interficerent.

24. Notæ autem factæ ſunt Saulo inſidiæ eorum. * Cuſtodiebant autem & portas die ac nocte, ut eum interficerent.

* 2 Cor. 11. 32.

25. Accipientes autem eum diſcipuli nocte, per murum demiſerunt eum, ſubmittentes in ſporta.

26. Cùm autem veniſſet in Jeruſalem, tentabat ſe jungere diſcipulis, & omnes timebant eum, non credentes quòd eſſet diſcipulus.

27. Barnabas autem apprehenſum illum duxit ad Apoſtolos: & narravit illis quomodo in via vidiſſet Dominum, & quia locutus eſt ei, & quomodo in Damaſco fiducialiter egerit in nomine Jeſu.

28. Et erat cum illis intrans & exiens in Jeruſalem, & fiducialiter agens in nomine Domini.

29. Loquebatur quoque Gentibus (g), & diſputabat cum Græcis: illi autem quærebant occidere eum.

30. Quod cùm cognoviſſent fratres, deduxerunt eum Cæſaream, & dimiſerunt Tarſum.

31. Ec-

7. (d) Paulus c. 22. contrarium videtur innuere. Reſponſio facilis eſt, Pauli comitea ſonum confuſæ vocis audierunt, non diſtinctæ. Sic Joan. 12. Tubæ de cœlo vocem audierunt, ſed confusè, cum plerique tonitruum eſſe dicerent. Deinde Pauli comites vocem quidem ejus, cum Domino reſponderet, audire potuerant, non Chriſti loquentis: unde cap. 22. ait, *Ejus qui loquebatur mecum*. Hæc Paulus, cap. 26. aliis quidem verbis refert; ut hinc liquere poſſit non ſemper ad verbum res geſtas, aut dictas narrari, quæ in alio loco interdum ſupplentur.

17. & 19. (e) Marci ultimo capite, *Et ſuper ægros manus imponent*. Pergit Lucas, *tanquam ſquamæ*, quæ traditiones Phariſaicas, & falſa præjudicia, quibus mens ejus obducta fuerat, figurabant.

23. (f) An tres anni, quos egit in Arabia: videtur enim Paulus poſt converſionem ſuam ſe in Arabiam contuliſſe, ubi tres ferè annos egegit, ut Judæorum ira hoc temporis ſpatio leniretur, ac poſtea rediiſſe Damaſcum; tumque Judæi de illo interficiendo cogitarunt. Nam poſt tres annos à converſione ſua venit Jeroſolymam, ubi fideles nondum eum noverant. Quòd ſi Damaſci per triennium manſiſſet, ejus converſionem ignorare non potuiſſet, cùm tam propè eſſet Damaſcus, & inter duas illas urbes multa intercederent commercia: ſed Arabes cum Judæis vix ulla ſocietate jungebantur. Unde potuit facile Pauli converſio diu ignota permaneae. Fama quidem illius ut perſecutoris Eccleſiæ Damaſcum pervenerat. Sed cùm poſtea nulla ejus facta eſſet mentio, dubitare poterant fideles Jeroſolymæ, an ille in fide Chriſti conſtans permanſiſſet. Unde poſt ejus redditum eum fugiebant. Ita Auctor Analyſeos, Diſſert. 27. Idque conſtat ex cap. 1. Epiſtolæ ad Galataa 16. 21. Petrus autem tum erat Jeroſolymis, necdum Gentibus prædicaverat, ut liquet ex v. 32. ac toto hoc anno Paulus morabatur in Arabia. Herodis Antipæ exercitus deletus eſt ab Areta Arabiæ rege, qui præſidium habebat Damaſci, Joſephus L. 18. c. 7.

29. (g) Vox illa, *Gentibus*, deeſt in Græco textu, ac nonnulli exiſtimant ex alia verſione, quæ pro *Græcis* poſuit, *Gentibus*, eam vocem huc eſſe translatam. Nam Interpretes hanc vocem ἑλληνιστάς, interdum *Gentes* vertit.

Digitized by Google

31. Eccleſia quidem per totam Judæam, & Galilæam, & Samariam habebat pacem, & ædificabatur (h) ambulans in timore Domini, & conſolatione ſancti Spiritus replebatur.

32. Factum eſt autem, ut Petrus dum pertranſiret (i) univerſos, deveniret ad ſanctos, qui habitabant Lyddæ.

33. Invenit autem ibi hominem quemdam, nomine Æneam, ab annis octo jacentem in grabato, qui erat paralyticus.

34. Et ait illi Petrus: Ænea, ſanat te Dominus Jeſus Chriſtus: ſurge, & ſterne (k) tibi. Et continuò ſurrexit.

35. Et viderunt eum omnes, qui habitabant Lyddæ & Saronæ: qui converſi ſunt ad Dominum.

36. In Joppe autem ſuit quædam diſcipula, nomine Tabitha, quæ interpretata dicitur Dorcas (l). Hæc erat plena operibus bonis, & eleemoſynis, quas faciebat.

37. Factum eſt autem in diebus illis, ut infirmata moreretur. Quam cùm laviſſent, poſuerunt eam in cœnaculo.

38. Cùm autem propè eſſet Lydda ad Joppen, diſcipuli audientes quia Petrus eſſet in ea, miſerunt duos viros ad eum, rogantes: Ne pigriteris venire uſque ad nos.

39. Exurgens autem Petrus venit cum illis. Et cùm adveniſſet, duxerunt illum in cœnaculum: & circumſteterunt illum omnes viduæ flentes, & oſtendentes ei tunicas (m) & veſtes, quas faciebat illis Dorcas.

40. Ejectis autem omnibus foras, Petrus ponens genua oravit, & converſus ad corpus, dixit: Tabitha, ſurge. At illa aperuit oculos ſuos: & viſo Petro, reſedit.

41. Dans autem illi manum, erexit eam. Et cùm vocaſſet ſanctos, & viduas, aſſignavit eam vivam.

42. Notum autem factum eſt per univerſam Joppen: & crediderunt multi in Domino.

43. Factum eſt autem, ut dies multos moraretur in Joppe, apud Simonem (n) quemdam coriarium.

CAPUT X.

Cornelio Centurioni Angelus apparet; Petrus divina viſione admonitus Cornelium adit. Chriſtum illi annuntiat; baptizatur, & Spiritum ſanctum accipit unà cum familia ſua.

1. Vir autem quidam erat in Cæſarea, nomine Cornelius, Centurio cohortis, quæ dicitur Italica (a),

2. Religioſus (b), ac timens Deum cum omni domo ſua, faciens eleemoſynas multas plebi, & deprecans Deum ſemper:

3. Is vidit in viſu manifeſtè, quaſi hora diei nona, Angelum Dei introeuntem ad ſe, & dicentem ſibi, Corneli.

4. At ille intuens eum, timore correptus, dixit: Quid eſt, Domine? Dixit autem illi: Orationes tuæ & eleemoſynæ tuæ aſcenderunt in memoriam (c) in conſpectu Dei.

5. Et nunc mitte viros in Joppen, & accerſi Simonem quemdam, qui cognominatur Petrus:

6. Hic hoſpitatur apud Simonem quemdam coriarium, cujus eſt domus juxta mare: hic dicet tibi quid te oporteat facere.

7. Et cùm diſceſſiſſet Angelus, qui loquebatur illi, vocavit duos domeſticos ſuos,

31. (h) Vox Græca incrementum quoque ſignificat, & firmitatem.

32. (i) Tamquam caput viſibile cùm obiret Eccleſias. *Lydda*, cujus fit mentio L. 1. Machab. cap. 11. eaque poſteà dicta eſt Dioſpolis, ubi coacta fuit Synodus adversùs Pelagium: civitas erat ad mare poſita propè Joppen.

34. & 35. (k) Para lectum ad exportandum. *Sarona*, Gr. *Aſſaron*, mons eſt ſimul & urbs; ac tota regio campeſtris inter Cæſaream & Joppen ſaginandis pecoribus idonea hoc cenſetur nomine.

36. (l) Caprea, aut Damula. *Operibus bonis*, Ergo cuncta noſtra opera non ſunt immunda, aut peccata.

39. & 40. (m) Veſtes interiores. *Reſedit*, Vox eadem & Græca ſimilem ob rationem uſurpatur à Luca cap. 7. Evangelii, *Et reſedit qui erat mortuus*, hoc eſt ſedens ſurrexit, non recubuit, ut nonnullis viſum eſt: quæ jacebat reſedit. Quorſum enim recubuiſſet? an præ infirmitate, & velut moritura? Tumque non ſignum vitæ dediſſet, ac fruſtrà dixiſſet Petrus, *Tabitha ſurge*, neque illa Petro obtemperaſſet, ut probat Auctor Analyſeos, Diſſert. 28.

43. (n) Non apud unum è primariis civitatis, quò facilior eſſet ad eum aditus; ſimul ut doceret Paſtores, magnatum conſuetudinem non anteponi oportere pauperum aut mediæ ſortis hominum familiaritati. Hoc anno Herodes Antipas Tetrarcha Galilææ à Cajo Cæſare relegatus eſt Lugdunum in Galliis unà cum Herodiade.

CAP. X.

1. (a) Centurio ex cohorte, quæ dicebatur Italica. Erat legio Romana hoc nomine inſignita. Ac ſubinde illud eſt credibile Cornelium fuiſſe Centurionem primæ cohortis, ex decem quibus conſtabat legio. Eccleſia in Judæam & in Samariam propagata Princeps Apoſtolorum Gentibus lucem Evangelii immiſit.

2. (b) Juſtus adeò, qui credebat in Deum, non naturali tantùm fide, ſed etiam ſupernaturali, eaque implicita in Mediatorem, ut Judæi inter quos verſabatur. *Nec tamen*, inquit S. Aug. Lib. de Prædeſtinatione SS. *ſine aliqua fide donabat & orabat. Nam quomodo invocabat, in quem non crediderat? Sed ſi poſſet eſſe ſine fide Chriſti ſalvus, non ad eum mitteretur Architectus Petrus.* Sed quia tempus advenerat revelati Evangelii, fide in Chriſtum explicita opus illi fuit, ut docet S. Thomas 2. 2. q. 10. art. 4.

4. (c) Recordatus eſt: orationes, & eleemoſynæ tuæ, quaſi memoriale quoddam obverſantur conſpectui Dei.

Digitized by Google

ſuos, & militem metuentem Dominum, ex his qui illi parebant.

8. Quibus cùm narraſſet omnia, miſit illos in Joppen.

9. Poſtera autem die iter illis facientibus, & appropinquantibus civitati, aſcendit Petrus in ſuperiora (d) ut oraret circa horam ſextam.

10. Et cum eſuriret, voluit guſtare. Parantibus autem illis, cecidit ſuper eum mentis exceſſus (e):

11. Et vidit cœlum apertum, & deſcendens vas quoddam, velut linteum magnum, quatuor initiis (f) ſubmitti de cœlo in terram,

12. In quo erant omnia quadrupedia, & ſerpentia terræ, & volatilia cœli.

13. Et facta eſt vox ad eum: Surge (g) Petre, occide, & manduca.

14. Ait autem Petrus: Abſit Domine, quia numquam manducavi omne commune & immundum.

15. Et vox iterùm ſecundò ad eum: Quod Deus purificavit (h), tu commune ne dixeris.

16. Hoc autem factum eſt per ter: & ſtatim receptum eſt vas in cœlum:

17. Et dum intra ſe hæſitaret Petrus, quidnam eſſet viſio, quam vidiſſet: ecce viri, qui miſſi erant à Cornelio, inquirentes domum Simonis, aſtiterunt ad januam.

18. Et cùm vocaſſent, interrogabant, ſi Simon, qui cognominatur Petrus, illic haberet hoſpitium.

19. Petro autem cogitante de viſione, dixit Spiritus ei: Ecce viri tres quærunt te.

20. Surge itaque, deſcende, & vade cum eis nihil dubitans: quia ego miſi illos.

21. Deſcendens autem Petrus ad viros, dixit: Ecce ego ſum, quem quæritis: quæ cauſa eſt, propter quam veniſtis?

22. Qui dixerunt: Cornelius Centurio, vir juſtus, & timens Deum, & teſtimonium habens ab univerſa gente Judæorum, reſponſum accepit ab Angelo ſancto, acceſſire te in domum ſuam, & audire verba abs te.

23. Introducens ergo eos, recepit hoſpitio. Sequenti autem die ſurgens profectus eſt cum illis: & quidam ex fratribus ab Joppe comitati ſunt eum.

24. Altera autem die introivit Cæſaream. Cornelius verò expectabat illos, convocatis cognatis ſuis, & neceſſariis amicis.

25. Et factum eſt cùm introiſſet Petrus, obvius venit ei Cornelius & procidens ad pedes ejus adoravit (i).

26. Petrus verò elevavit eum, dicens: Surge, & ego ipſe homo ſum.

27. Et loquens cum illo intravit, & invenit multos, qui convenerant:

28. Dixitque ad illos: Vos ſcitis quomodo abominatum ſit viro Judæo, conjungi, aut accedere ad alienigenam: ſed mihi oſtendit Deus, neminem communem, aut immundum dicere hominem.

29. Propter quod ſine dubitatione veni acceſſitus. Interrogo ergo, quam ob cauſam acceſſiſtis me?

30. Et Cornelius ait: A nudiuſquarta die uſque ad hanc horam, orans eram hora nona in domo mea, & ecce vir ſtetit ante me in veſte candida, & ait:

31. Corneli, exaudita eſt oratio tua, & eleemoſynæ tuæ commemoratæ ſunt in conſpectu Dei.

32. Mitte ergo in Joppen, & acceſſi Simonem, qui cognominatur Petrus: hic hoſpitatur in domo Simonis coriarii juxta mare.

33. Confeſtim ergo miſi ad te: & tu benè feciſti veniendo. Nunc ergo omnes nos in conſpectu tuo adſumus, audire omnia quæcumque tibi præcepta ſunt à Domino.

34. Aperiens autem Petrus os ſuum, dixit: In veritate comperi (k), * quia non eſt perſonarum acceptor Deus:

35. Sed in omni gente, qui timet eum & operatur juſtitiam, acceptus eſt illi.

36. Verbum (l) miſit Deus filiis Iſrael, annuntians pacem per Jeſum Chriſtum: (hic eſt omnium Dominus.)

* Deut. 10. 17. 2. Par. 19. 7. Job 34. 19. Sap. 6. 8. Eccli. 35. 15. Rom. 2. 11. Gal. 2. 6. Epheſ. 6. 9. Col. 3. 25. 1. Pet. 1. 17.

37. Vos

9. (d) In tectum, vel potiùs in ſolarium, quod planum erat; *Circa horam ſextam*, circa meridiem, quæ hora erat orationis. Deus ad hoc opus non unum ex diſcipulis, de cujus miſſione dubitari potuiſſet, ſed principem Apoſtolorum mittit.

10. (e) Gr. ἔκστασις, *Averſa eſt mens ejus à conſuetudine corporali ad viſum quemdam contemplandum alienum à præſentibus*, ut ait Auguſtinus Conc. 3. in Pſalm. 103. ubi facta eſt illi quædam mentis alienatio.

11. (f) Gr. ἀρχαῖς, *exterioribus angulis, ut gratia Evangelii ad quatuor Orbis partes pertinere intelligatur*. Auguſt. ibid.

13. (g) Primitiæ Judæorum & Gentium datæ ſunt Petro.

15. (h) Per beſtias immundas Gentes ſunt deſignatæ: hos cibos Deus purificavit, abrogando ciborum delectum. Sed nihil hoc ad jejunia, aut ad carnis abſtinentiam in quadrageſima præſcriptam ab Eccleſia pœnitentiæ cauſa.

25. (i) Cultu civili & religioſo, ut ſolemus principibus & maximè Eccleſiaſticis nos ſummittere. Sed Petrus eum erexit, dicens: *ſurge, & ego ipſe homo ſum*.

34. (k) Comperio: *Quia non eſt perſonarum acceptor Deus*. In diſtribuendis fidei & gratiæ ſuæ donis non reſpicit natales; nec Judæos excluſis Gentibus ad Eccleſiam ſuam vocavit.

36. (l) Hoc eſt verbum Evangelii. *Annuntiare pacem per Jeſum Chriſtum*: Ergo pax & juſtitia ſine Chriſto non habentur.

Digitized by Google

37. Vos ſcitis (m) quod factum eſt verbum per univerſam Judæam: incipiens enim à * Galilæa, poſt baptiſmum, quod prædicavit Joannes,

* Luc. 4. 14.

38. Jeſum à Nazareth: quomodo unxit eum Deus Spiritu ſancto, & virtute, qui pertranſiit benefaciendo, & ſanando omnes oppreſſos à diabolo, quoniam Deus erat cum illo.

39. Et nos teſtes ſumus omnium, quæ fecit in regione Judæorum, & Jeruſalem, quem occiderunt ſuſpendentes in ligno.

40. Hunc Deus ſuſcitavit tertia die, & dedit eum manifeſtum fieri,

41. Non omni populo, ſed teſtibus præordinatis à Deo: nobis, qui manducavimus & bibimus cum illo, poſtquam reſurrexit à mortuis.

42. Et præcepit nobis prædicare populo, & teſtificari, quia ipſe eſt, qui conſtitutus eſt à Deo judex vivorum & mortuorum.

43. * Huic omnes Prophetæ teſtimonium perhibent, remiſſionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes, qui credunt in eum.

* Jer. 31. 34. Mich. 7. 18.

44. Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus ſanctus ſuper omnes, qui audiebant verbum.

45. Et obſtupuerunt ex circumciſione fideles, qui venerant cum Petro: quia & in nationes gratia Spiritus ſancti effuſa eſt.

46. Audiebant enim illos loquentes linguis, & magnificantes Deum.

47. Tunc reſpondit Petrus: Numquid aquam quis prohibere poteſt, ut non baptizentur hi, qui Spiritum ſanctum acceperunt ſicut & nos?

48. Et juſſit eos baptizari in nomine (n) Domini Jeſu Chriſti. Tunc rogaverunt eum ut maneret apud eos aliquot diebus.

CAPUT XI.

Petrus Jeroſolymam reverſus, quòd Gentes in Eccleſiam admiſerit, reprehenditur; quid ſecum actum fuerit, ex ordine enarrat. Fideles diſperſi Jeſum Judæis & Gentibus annuntiant; Barnabas & Paulus complures Antiochiæ convertunt ad fidem; ibi primùm Diſcipuli cognominantur Chriſtiani; Agabi prophetia; per manus Barnabæ & Sauli Judæis ſubſidium mittitur.

1. AUdierunt autem Apoſtoli, & fratres, qui erant in Judæa: quoniam & Gentes receperunt verbum Dei.

2. Cùm autem aſcendiſſet Petrus Jeroſolymam, diſceptabant adversùs illum, qui erant ex circumciſione,

3. Dicentes: Quare (a) introiſti ad viros præputium habentes, & manducaſti cum illis?

4. Incipiens autem Petrus exponebat illis ordinem, dicens:

5. Ego eram in civitate Joppe orans, & vidi in exceſſu mentis viſionem, deſcendens vas quoddam velut linteum magnum quatuor initiis ſummitti de cœlo, & venit uſque ad me.

6. In quod intuens conſiderabam, & vidi quadrupedia terræ, & beſtias, & reptilia, & volatilia cœli.

7. Audivi autem & vocem dicentem mihi: Surge Petre, occide, & manduca.

8. Dixi autem: Nequaquam, Domine: quia commune, aut immundum numquam introivit in os meum.

9. Reſpondit autem vox ſecundò de cœlo: Quæ Deus mundavit, tu ne commune dixeris.

10. Hoc autem factum eſt per ter: & recepta ſunt omnia rursùm in cœlum.

11. Et ecce viri tres confeſtim aſtiterunt in domo, in qua eram, miſſi à Cæſarea ad me.

12. Dixit autem Spiritus mihi, ut irem cum illis, nihil hæſitans. Venerunt autem mecum, & ſex fratres iſti, & ingreſſi ſumus in domum viri.

13. Narravit autem nobis, quomodo vidiſſet Angelum in domo ſua, ſtantem & dicentem ſibi: Mitte in Joppen, & accerſi Simonem, qui cognominatur Petrus,

14. Qui loquetur tibi verba, in quibus ſalvus eris tu, & univerſa domus tua.

15. Cùm autem cœpiſſem loqui, cecidit Spiritus ſanctus ſuper eos, ſicut & in nos in initio.

16. Recordatus ſum autem verbi Domini, ſicut dicebat: * Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu ſancto.

* Matth. 3. 11. Marc. 1. 8. Luc. 3. 16. Joan. 1. 26. Supr. 1. 5. Infr. 19. 4.

17. Si ergo eandem gratiam dedit illis Deus, ſicut & nobis, qui credidimus in Dominum Jeſum Chriſtum: ego quis eram, qui poſſem prohibere Deum?

18. His

37. (m) Ex fama quæ latè diffuſa eſt. *Quod factum eſt verbum*, quæ acciderint Jeſu prædicante.

48. (n) Per fideles, quos unà ſecum adduxerat, qui eos baptizarunt juxta Chriſti inſtitutionem, profitentes nomen & fidem Jeſu Chriſti, & invocata ſanctiſſima Trinitate.

CAP. XI. 3. (a) Nondum fideles Judæi Chriſtianæ religionis de vocatione Gentium myſterio, & de legis abrogatio-

18. His auditis, tacuerunt: & glorificaverunt Deum, dicentes: Ergo & Gentibus pœnitentiam (b) dedit Deus ad vitam.

19. Et illi quidem, qui diſperſi fuerant à tribulatione, quæ facta fuerat ſub Stephano (c), perambulaverunt uſque Phœnicen, & Cyprum, & Antiochiam, nemini loquentes verbum, niſi ſolis Judæis.

20. Erant autem quidam ex eis viri Cyprii, & Cyrenæi, qui cùm introiſſent Antiochiam, loquebantur & ad Græcos (d), annuntiantes Dominum Jeſum.

21. Et erat manus Domini cum eis: multuſque numerus credentium converſus eſt ad Dominum.

22. Pervenit autem ſermo (e) ad aures Eccleſiæ, quæ erat Jeroſolymis ſuper iſtis: & miſerunt Barnabam uſque ad Antiochiam.

23. Qui cùm perveniſſet, & vidiſſet gratiam Dei, gaviſus eſt: & hortabatur omnes in propoſito cordis permanere in Domino:

24. Quia erat vir bonus, & plenus Spiritu ſancto, & fide. Et appoſita eſt multa turba Domino.

25. Profectus eſt autem Barnabas Tarſum, ut quæreret Saulum: quem cùm inveniſſet, perduxit Antiochiam (f).

26. Et annum totum converſati ſunt ibi in Eccleſia: & docuerunt turbam multam, ita ut cognominarentur primùm Antiochiæ diſcipuli, Chriſtiani (g).

27. In his autem diebus ſupervenerunt ab Jeroſolymis prophetæ Antiochiam:

28. Et ſurgens unus ex eis nomine Agabus, ſignificabat per ſpiritum famem magnam futuram in univerſo orbe terrarum, quæ facta eſt ſub Claudio (h).

29. Diſcipuli autem, prout quis habebat, propoſuerunt ſinguli in miniſterium mittere (i) habitantibus in Judæa fratribus:

30. Quod & fecerunt, mittentes ad ſeniores (k) per manus Barnabæ, & Sauli.

CAPUT XII.

Sanctus Jacobus martyrium obit; Petrus in vincula conjicitur, tum liberatur; Herodes divinum admittens honorem, ab Angelo percuſſus moritur.

1. Eodem autem tempore miſit Herodes (a) rex manus, ut affligeret quoſdam de Eccleſia.

2. Occidit (b) autem Jacobum fratrem Joannis gladio.

3. Videns autem quia placeret Judæis, appoſuit, ut apprehenderet & Petrum. Erant autem dies Azymorum.

4. Quem cùm apprehendiſſet, miſit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum cuſtodiendum (c), volens poſt Paſcha producere eum populo.

5. Et

ne plenè inſtructi erant, de quibus perſuaderi debuerunt, non tam Apoſtolorum, quàm divinæ voluntatis teſtimonio: cujuſmodi illa fuit Petri viſio, & Spiritus ſancti in Gentes effuſio. Quòd ſi enim hæc ſtatim Judæis fuiſſent prædicta, vix hæc ſibi annuntiatam recepiſſent; paulatim hæc edoctos oportuit, nec Petrus dedignatur iis rationem facti ſui reddere, ut ipſe præcipit Epiſtola prima capite tertio.

18. (b) Gratiam, qua verè eos pœniteat, aditum ad pœnitentiam.

19. (c) Græc. Stephani tempore, ſeu poſt Stephani martyrium: Lucas ad priora tempora ſuam reſtringit hiſtoriam: Eccleſiæ Jeroſolymitanæ diſperſio ad ſalutem multarum Gentium profuit.

20. (d) Gr. Ἑλληνιστάς, Judæos nimirùm in Græcia natos, aut etiam ad Gentiles: communis eſt SS. PP. opinio poſt Chryſoſtomum, etſi Lucas nullam ejus rei facit mentionem, ſed multa alia reticet, quæ aliunde diſcimus: Petrum Antiochiæ, quæ erat Syriæ metropolis, Eccleſiam ex ſolis Judæis fundaſſe, eique præfuiſſe per ſeptem annos. Petri autem diſcipuli & proſelyti verbum Dei annuntiarunt omnibus, qui Græcè loquebantur, ac fortè Gentilibus.

22. (e) Ea res, ſeu converſio Antiochenſium pervenit ad fideles, qui erant Jeroſolymis. Id advertit Petronius, quòd hoc ipſo anno Cajus Imperator à Judæis vult adorari, quo tempore Chriſtus ut verus Deus agnoſcitur à Gentibus, Judæis repugnantibus.

25. (f) Ut Gentiles converſos in fide confirmaret, tanquam Gentium Apoſtolus. Nam Paulus venit Jeroſolymam, Petrum ut Apoſtolorum principem inviſurus, & Jacobum conſobrinum Domini. Nullum prætetea vidit Apoſtolum, quòd fortè in diverſas profecti eſſent regiones, ut Evangelium prædicarent.

26. (g) Qui hactenus fideles, credentes, aut Galilæi dicebantur.

28. (h) Anno ſcilicet ſecundo Claudii inchoato, ex Dione Caſſio, l. 60. eaque duravit ad annum uſque Claudii quartum: hanc prædixit Agabus, ut huic malo occurrerent Chriſtiani. Fames in Palæſtina graſſata eſt anno Claudii 4. ex Euſebio in Chronico.

29. (i) Hæc eſt prima Pauli legatio, quam perfecit unà cum Barnaba. *Mittere in miniſterium*, in ſubſidium fratrum, qui, ut veriſimile eſt, à Judæis fuerant ſpoliati, aut dira fame vexati.

30. (k) Ad Presbyteros, de quibus cap. 15. & 16, vel ad primores, ad Apoſtolos nimirum, Presbyteros, & Diaconos.

CAP. XII.

1. (a) Agrippa, qui erat Ariſtobuli filius, frater Herodiadis: huic Caligula Tetrarchias Herodis Antipæ & Philippi contulerat, Claudius adjecit Judææ regnum. Mors illius anno quarto Claudii contigit, ex Joſepho L. 19. cap. 7. Paulus jam venerat Jeroſolymam, & attulerat eleemoſynas, quòd fame ab Agabo prædicta premerentur. Nec ſtatim Agrippa poſt necem Jacobi interiit, ac veriſimile eſt eum poſt biennium ab Angelo percuſſum fuiſſe. Petri acta ad hunc annum uſque, quo in carcerem conjectus fuit, Lucas non commemorat. Ex Euſebio, L. 3. Hiſt. & ex aliis Scriptoribus Eccleſiaſticis diſcimus interjecto hoc tempore eum Judæis in Ponto, Galatia, Bithynia & Cappadocia diſperſis Evangelii lumen intuliſſe, idque ex Petri Epiſtola iis populis inſcripta colligunt.

2. (b) An fortè ob eam cauſam occidit eum præ cæteris, quòd cæteri abeſſent Apoſtoli Jeroſolymis?

4. (c) Sic tradiderat ſexdecim militibus cuſtodiendum, ut ternis horis quatuor vigilarent.

Digitized by Google

5. Et Petrus quidem ſervabatur in carcere. Oratio (d) autem fiebat ſine intermiſſione ab Eccleſia ad Deum pro eo.

6. Cùm autem producturus eum eſſet Herodes, in ipſa nocte erat Petrus dormiens (e) inter duos milites, vinctus catenis duabus: & cuſtodes ante oſtium cuſtodiebant carcerem.

7. Et ecce Angelus Domini aſtitit: & lumen refulſit in habitaculo: percuſſoque latere Petri, excitavit eum, dicens: Surge velociter. Et ceciderunt catenæ de manibus ejus.

8. Dixit autem Angelus ad eum: Præcingere (f), & calcea te caligas tuas. Et fecit ſic. Et dixit illi: Circumda tibi veſtimentum tuum, & ſequere me.

9. Et exiens ſequebatur eum, & neſciebat quia verum eſt, quod fiebat per Angelum: exiſtimabat autem ſe viſum videre.

10. Tranſeuntes autem primam & ſecundam cuſtodiam (g), venerunt ad portam ferream, quæ ducit ad civitatem: quæ ultrò aperta eſt eis. Et exeuntes proceſſerunt vicum unum: & continuò diſceſſit Angelus ab eo.

11. Et Petrus ad ſe reverſus, dixit: Nunc ſcio verè, quia miſit Dominus Angelum ſuum, & eripuit me de manu Herodis, & de omni expectatione plebis Judæorum.

12. Conſideranſque (h) venit ad domum Mariæ matris Joannis, qui cognominatus eſt Marcus, ubi erant multi congregati, & orantes.

13. Pulſante autem eo oſtium januæ, proceſſit puella ad audiendum, nomine Rhode.

14. Et ut cognovit vocem Petri, præ gaudio non aperuit januam, ſed intrò currens nuntiavit ſtare Petrum ante januam.

15. At illi dixerunt ad eam: Inſanis. Illa autem affirmabat ſic ſe habere. Illi autem dicebant, Angelus (i) ejus eſt.

16. Petrus autem perſeverabat pulſans. Cùm autem aperuiſſent, viderunt eum, & obſtupuerunt.

17. Annuens autem eis manu ut tacerent, narravit quomodo Dominus eduxiſſet eum de carcere, dixitque: Nuntiate Jacobo & fratribus hæc. Et egreſſus abiit in alium locum.

18. Facta autem die, erat non parva turbatio inter milites, quidnam factum eſſet de Petro.

19. Herodes autem cùm requiſiſſet eum, & non inveniſſet, inquiſitione facta de cuſtodibus, juſſit eos duci (k): deſcendenſque à Judæa in Cæſaream, ibi commoratus eſt.

20. Erat autem iratus Tyriis, & Sidoniis (l). At illi unanimes venerunt ad eum, & perſuaſo Blaſto, qui erat ſuper cubiculum regis, poſtulabant pacem, eò quòd alerentur regiones eorum ab illo.

21. Statuto autem die, Herodes veſtitus veſte regia, ſedit pro tribunali, & concionabatur ad eos.

22. Populus autem acclamabat: Dei voces, & non hominis.

23. Confeſtim autem percuſſit (m) eum Angelus Domini, eò quòd non dediſſet honorem Deo: & conſumptus à vermibus, expiravit.

24. Verbum autem Domini creſcebat, & multiplicabatur.

25. Barnabas autem, & Saulus reverſi (n) ſunt ab Jeroſolymis * expleto miniſterio, aſſumpto Joanne, qui cognominatus eſt Marcus. * Sup. 11. 29.

C A-

5. (d) Tamquam pro Eccleſiæ capite viſibili, & Apoſtolorum Principe, aſſidua & intenta oratione Deum precabatur Eccleſia.

6. (e) Securus vitæ, cùm ſe totum divinæ providentiæ committeret. Sciebat quoque ex prædictione Domini ſe non niſi ſenem jam factum moriturum.

8. (f) Dormituri laxabant cingulum, quo veſtes longas & diffluentes cingebant iter facturi. *Veſtimentum tuum*, veſtem ſuperiorem, aut pallium. *Caligas*, ſandalia, quæ plantas tegunt, caligæ etiam calceos ſignificant.

10. (g) Militum cuſtodientium carcerem. Ad portam Palatii Herodis, qua ex arce in civitatem iter erat.

12. (h) Beneficii à Deo accepti magnitudinem. *Venit ad domum Mariæ*, in qua erat cœtus fidelium, qui multis in locis habebantur. *Marcus*, non Evangeliſta, ſed Pauli & Barnabæ itinerum comes.

15. (i) Perſuaſum erat fidelibus unicuique Angelum datum eſſe cuſtodem. Quæ quidem perſuaſio à Synagoga, non ad Eccleſiam modò, ſed etiam ad Platonicos pervenerat. Hunc quidem Actorum locum Catholicæ favere ſententiæ fatetur Camero: ſed eum ſolum eſſe, temerè & falsò ſubjicit, cùm verba Chriſti Domini, Matth. 18. *Angeli eorum ſemper vident faciem Patris mei*, uti & Pſalmi 90. *Angelis ſuis mandavit de te*, ut alia omittam plurima, id ipſum planè confirment.

19. (k) Ad quæſtionem aut ſupplicium. Plinius junior in Epiſt. ad Trajanum de Chriſtianis loquens: *Perſeverantes*, inquit, *juſſi duci*.

20. (l) Horum territorium erat anguſtius, quàm ut alere frumento eos poſſet: unde ſolliciti erant de conciliandâ ſibi pace cum Herode, ne fame vexarentur, negata frumenti exportatione. Agrippa eò venit non ſtatim poſt Petrum è vinculis elapſum: illuc enim non venit niſi poſt tertium regni ſui annum, ex Joſepho L. 19. cap. 6. Illud veriſimillimum eſt hoc anno 42. & 2. Claudii vigente Agrippæ perſecutione quoſdam Apoſtolos in vicinas Gentium regiones diſperſos iis Evangelium annuntiaſſe, eoſque poſt mortem Agrippæ reverſos Jeroſolymam.

23. (m) Plaga lethali ad inſtar Antiochi, viſcerum torminibus, ut teſtatur Joſephus L. 19. cap. 8. *Et conſumptus*, ut avus ejus Herodes Aſcalonites: Noctuam ab eo viſam narrat Joſephus.

25. (n) Cùm eleemoſynas ſibi commiſſas attuliſſent Jeroſolymam, reverſi ſunt Antiochiam.

CAPUT XIII.

Paulus & Barnabas Domini juſſu ſegregati ad Gentiles mittuntur; Cyprum veniunt; Sergius Paulus Proconſul ad fidem convertitur. Elyma mago obcæcato, concio Pauli Antiochiæ Piſidiæ; veniunt Iconium unà cum Barnaba.

1. ERant autem in Eccleſia, quæ erat Antiochiæ, prophetæ (a), & doctores, in quibus Barnabas, & Simon, qui vocabatur Niger, & Lucius Cyrenenſis, & Manahen, qui erat Herodis Tetrarchæ collactaneus, & Saulus.

2. Miniſtrantibus (b) autem illis Domino, & jejunantibus, dixit illis Spiritus ſanctus: Segregate mihi Saulum & Barnabam in opus, ad quod aſſumpſi eos.

3. Tunc jejunantes, & orantes (c), imponenteſque eis manus, dimiſerunt illos.

4. Et ipſi quidem miſſi à Spiritu ſancto abierunt Seleuciam (d): & inde navigaverunt Cyprum.

5. Et cùm veniſſent Salaminam, prædicabant verbum Dei in ſynagogis Judæorum. Habebant autem & Joannem in miniſterio (e).

6. Et cùm perambulaſſent univerſam inſulam uſque Paphum, invenerunt quemdam virum magum pſeudoprophetam, Judæum, cui nomen erat Bar-jeſu,

7. Qui erat cum Proconſule Sergio Paulo viro prudente. Hic, accerſitis Barnaba & Saulo, deſiderabat audire verbum Dei.

8. Reſiſtebat autem illis Elymas magus (f), (ſic enim interpretatur nomen ejus) quærens avertere Proconſulem à fide.

9. Saulus autem, qui & Paulus (g), repletus Spiritu ſancto, intuens in eum,

10. Dixit: O plene omni dolo, & omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis juſtitiæ, non deſinis ſubvertere (h) vias Domini rectas.

11. Et nunc ecce manus Domini ſuper te, & eris cæcus, non videns ſolem uſque ad tempus. Et confeſtim cecidit in eum caligo, & tenebræ, & circuiens quærebat qui ei manum daret.

12. Tunc

CAPUT XIII. 1. (a) Malachiæ uſque temporibus Prophetiæ donum ferè ceſſaverat: Doctores quæ eſſent credenda & agenda fideles inſtruebant. Qui Prophetæ dicebantur, ii Scripturas interpretabantur, & reconditiora myſteria exponebant; Catechiſtæ edocebant religionis elementa. Tum temporis, ut videtur Pezronio, Saulus in tertium cœlum raptus eſt ante miſſionem ſuam ad Gentes.

2. (b) Gr. λειτουργούντων, ſacrificantibus. Vox ipſa λειτουργεῖν, munus publicum exercere univerſim ſignificat. Sed in novo Teſtamento ſic uſurpatur, ut huic voci, *Domino*, ſociata non aliud ſignificet, quam ſacrificare, ut in Epiſt. ad Hebr. 10. 11. 1. Cor. 9. 13. & hoc in loco *Miniſtrantibus Domino*. Quod enim aliud miniſterium ab iis exhiberi potuit Domino? Sic ad verum ſacrificium pertinebat, quod præſtabant Apoſtoli miniſterium; publica erat Miſſæ oratio cum jejunio conjuncta: hoc erat munus Apoſtolicum. Perperàm igitur Novatores hæc verba, *Miniſtrantibus illis*, ſic interpretantur, cùm munere ſuo fungerentur, docendi videlicet & prophetandi, ait Theodorus Beza; Quaſi munus illud indeſinenter non obirent: Quomodo utraque hæc functio tamquam epocha Apoſtolatus Pauli & Barnabæ conſtitui poteſt? Quorſum jejunium cum prædicandi munere conjungitur? At enim, inquit Beza, vox Græca munus publicum ſignificat: Ita eſt, ſed ſacrificium Deo oblatum totius Eccleſiæ nomine eſt munus, ſi quod aliud, publicum; cùmque munus illud publicum vagum ſit & indefinitum, multa ejuſmodi officia ſignificat, ac fortè ſacrificium altaris incruentum eo nomine deſignavit Evangeliſta, ne infidelibus proderetur. Sic de Zacharia patre Joannis Baptiſtæ loquens eamdem uſurpat vocem: *Et factum eſt, ut impleti ſunt dies officii ejus;* τῆς λειτουργίας αὐτοῦ. Hoc ſcilicet officium fuit offerendi ſacrificium, non docendi. Sic 2. Cor. 9. 12. eleemoſynis, quæ ſunt quoddam ſacrificii genus, vox eadem applicatur. Ita Philip. 2. 17. vox eadem ad fidem refertur, quæ corpus Deo immolat per pœnitentiam, intellectum per obſequium, & cordis affectus per charitatem. Quamobrem in novo Teſtamento vox illa ubique ferè ad ſacrificium, aut propriè dictum, aut metaphoricum, omninò pertinet. Unde vox eadem ſic accepta in Eccleſia Græca ſemper obtinuit. Nam Græci hoc Miſſæ ſacrificium *liturgia* nomine deſignant, idque lingua Gallica & Teutonica vocari ſolet, *La Service*, ut notat Eſtius in hunc locum. Jejunium erat quædam præparatio, quam excipiebat oratio cum ſacrificio conjuncta; tum manuum impoſitio, qua dabatur Spiritus ſanctus, character & poteſtas ſacras obeundi functiones ſimul conferebatur. Unde & videtur propriè dicta ordinatio, non ſimplex benedictio cum voto & precibus conjuncta: adeò ut Epiſcopatus iis planè videatur manuum impoſitione collatus: nondum enim videntur hoc munus accepiſſe. Hæc fusè Auctor ſæpè laudatus, diſſert. 20.

3. (c) Unde preces & jejunia ex Apoſtolica traditione miniſtrorum ordinationi præmittuntur: ubi orationis publicæ fit mentio, cultus Dei externus intelligi ſolet, cujus pars præcipua eſt ſacrificium.

4. (d) Vicinam Antiochiæ urbem, unde commodus eſt in Cyprum trajectus, cujus Metropolis eſt Salamina, à Conſtantino dicta Conſtantia, nunc *Famagoſta*. Saulus & Barnabas egreſſi Antiochia circa vernum tempus Seleuciam venerunt. Cyprum inde navigantes, inſulam peragrarunt toto hoc anno 44. Chriſti & 4. Claudii.

5. (e) Gr. ὑπηρέτην, *Miniſtrum*. Joannes cognomento Marcus juvabat eos in rerum temporalium cura, quo faciliùs prædicationis munus exercerent. Deinde eos inſtruebat, quos Saulus & Barnabas Chriſto acquiſierant.

8. (f) Vox barbara, quæ magum ſignificat: Arabes ſic vocant ſuos Philoſophos.

9. (g) Hac occaſione videntur nomen ſuum in Romanum & Græcum commutaſſe, ut faciliùs ſe Romanis & Græcis inſinuarent, idque ut probabile videtur, ex occaſione hujus victoriæ de diabolo reportatæ.

10. & 13. (h) Oppugnare Evangelium, quod eſt via Domini recta tendens ad ſalutem. *Diſcedens ab eis*, laboris fortè & periculorum pertæſus. Hoc ipſo anno videtur Marcus à Paulo & Barnaba diſceſſiſſe, & Jeroſolymam rediiſſe. Jam fortaſſis audierat mortem Agrippæ Regis, qui cùm annum ageret regni quartum, & octavum Tetrarchiæ à Cajo conceſſæ, in Palæſtina diem ſuum obiit, poſt ludos in honorem Cæſaris magnificè celebratos. Ita Joſephus Lib. 19. cap. 7. Poſt Agrippæ obitum Petrus videtur Jeroſolymam reverſus cum nonnullis Apoſtolis. Iſque hoc anno videtur Pezronio fundaſſe Eccleſiam Antiochenam uſque ad annum Claudii 11. Quo quidem tempore abiit in provincias Aſiæ minoris, in Pontum, Galatiam & alias regiones.

Digitized by Google

12. Tunc Proconſul cùm vidiſſet factum, credidit admirans ſuper doctrina Domini.

13. Et cùm à Papho navigaſſent Paulus, & qui cum eo erant, venerunt Pergen Pamphyliæ. Joannes autem diſcedens ab eis, reverſus eſt Jeroſolymam.

14. Illi verò pertranſeuntes Pergen, venerunt Antiochiam Piſidiæ: & ingreſſi ſynagogam die ſabbatorum, ſederunt.

15. Poſt lectionem autem legis, & Prophetarum, miſerunt principes ſynagogæ ad eos, dicentes: Viri fratres, ſi quis eſt in vobis ſermo exhortationis ad plebem, dicite.

16. Surgens autem Paulus, & manu ſilentium indicens, ait: Viri Iſraelitæ, & qui timetis Deum, audite:

17. Deus plebis Iſrael elegit patres noſtros, & plebem exaltavit (i) cùm eſſent incolæ * in terra Ægypti, * & in brachio excelſo eduxit eos ex ea, [* Exod. 1. 1. * Exod. 13. 21. & 2.]

18. * Et per quadraginta annorum tempus mores eorum ſuſtinuit in deſerto. [* Exod. 16. 3.]

19. Et deſtruens gentes ſeptem in terra Chanaan, * forte diſtribuit eis terram eorum, [* Joſ. 14. 2.]

20. Quaſi poſt quadringentos & quinquaginta annos: * & poſt hæc dedit judices, uſque ad Samuel Prophetam. [* Judic. 3. 9.]

21. Et exinde * poſtulaverunt regem: & dedit illis Deus Saul filium Cis, virum de tribu Benjamin, annis quadraginta (k). [* 1. Reg. 8. 5. & 9. 16. & 10. 1.]

22. Et amoto illo, * ſuſcitavit illis David regem: cui teſtimonium perhibens, dixit: * Inveni (l) David filium Jeſſe, virum ſecundùm cor meum, qui faciet omnes voluntates meas. [* 1. Reg. 13. 14. & 16. 13. * Pſ. 88. 21.]

23. Hujus Deus ex ſemine * ſecundùm promiſſionem eduxit Iſrael ſalvatorem Jeſum. [* Iſa. 11. 1.]

24. * Prædicante Joanne ante faciem adventus (m) ejus baptiſmum pœnitentiæ omni populo Iſrael. [* Matth. 3. 1. Marc. 1. 4.]

25. Cùm impleret autem Joannes curſum ſuum, dicebat: Quem me arbitramini eſſe, * non ſum ego: ſed ecce venit poſt me, cujus non ſum dignus calceamenta pedum ſolvere. [Luc. 3. 3. * Matth. 3. 11. Marc. 1. 7. Joan. 1. 27.]

26. Viri fratres, filii generis Abraham, & qui in vobis timent Deum, vobis verbum ſalutis hujus miſſum eſt.

27. Qui enim habitabant Jeruſalem, & principes ejus, hunc ignorantes, & voces prophetarum, quæ per omne ſabbatum leguntur, judicantes impleverunt:

28. Et nullam cauſam mortis invenientes in eo, * petierunt à Pilato, ut interficerent eum. [* Matth. 27. 22. Marc. 15. 13. Luc. 23. 21. 23. Joan. 19. 15.]

29. Cùmque conſummaſſent omnia, quæ de eo ſcripta erant, deponentes eum de ligno, poſuerunt eum in monumento. [* Matt. 19.]

30. * Deus verò ſuſcitavit eum à mortuis tertia die: qui viſus eſt per dies multos his, [Marc. 16. Luc. 24. Joan. 20.]

31. Qui ſimul aſcenderant cum eo de Galilæa in Jeruſalem: qui uſque nunc ſunt teſtes ejus ad plebem.

32. Et nos vobis annuntiamus eam, quæ ad patres noſtros repromiſſio facta eſt:

33. Quoniam hanc Deus adimplevit filiis noſtris (n), reſuſcitans Jeſum, ſicut & in Pſalmo ſecundo ſcriptum eſt: * Filius meus es tu, ego hodie genui te. [* Pſ. 2. 7.]

34. Quòd autem ſuſcitavit eum à mortuis, ampliùs jam non reverſurum (o) in corruptionem: ita dixit: * Quia dabo vobis ſancta David fidelia. [* Iſa. 55. 3.]

35. Ideò

17. 18. & 20. (i) Per Moyſen, & in magna potentia eduxit eos ex Ægypto. *Per 40. annorum tempus*, Gr. circiter, mores eorum ſuſtinuit rebelles. *Quaſi poſt 450. annos*: Qui numerantur à nato Iſaac, uſque ad terræ ſanctæ diviſionem. Sed cum nulla facta fuerit mentio Iſaaci, id multis non videtur probabile, Apoſtolum in Iſaaco Chronologiæ ſuæ Epocham collocare voluiſſe. Nam ea cujus meminit electio tam ſpectè ad Abrahamum, aut ad Jacob, quàm ad Iſaac ipſum refertur. Textus Græcus ab ea difficultate eſt immunis: Nam verſiculum 19. à viceſimo per interjectum punctum dirimit, & tempus illud ad Samuelem uſque profert hoc modo: *Et poſt hæc per 450. annos dedit Judices uſque ad Samuel Prophetam*. Quare 450. anni à Moſe incipiunt, & in Samuelem videntur deſinere. Sic enim textus videtur diſponendus. Poſt hæc dedit Judices, & facti ſunt circiter quadringenti quinquaginta anni uſque ad Samuelem.

21. (k) Quibus continentur anni Samuelis: Ita ut tempus Samuelis, non judicibus, ſed regibus qui eos ſunt conſecuti, annumeret, ac Samuel prophetico munere functus fuerit annis 40. partim ante regnum Saulis, partim regnante Saule.

22. (l) Hoc teſtimonium videtur è pluribus locis contextum: ex Lib. 1. Regum cap. 13. *Quæſivit ſibi Dominus virum ſecundùm cor ſuum, & voluntatem*. Et c. 16. *Providi in filiis Iſai mihi Regem*. Item Pſalmo 88. *Inveni David ſervum meum*. Quod autem addit Paulus, *Qui facit omnes voluntates meas*; illud ipſum explicat, quod dixerat Dominus, *Virum ſecundùm cor meum*. Hæc omnia de Patriarcharum electione, Iſraelis liberatione, Judicum regimine, Davidis electione commemorat Paulus, ut præambula ad ſtirpem regiam Jeſu Chriſti exponendam, atque ut hinc diſcant tot beneficia in populum Iſraeliticum eſſe collata, quod Chriſtus ex eo eſſet naſciturus. Mox probat Jeſum Nazarenum eſſe Meſſiam à Judæis expectatum; primùm ex promiſſionibus toties Davidi iteratis, fore ut ex ejus ſtirpe Meſſias oriretur: unde à Judæis filius David ſolet appellari. Deinde probat ex teſtimoniis Joannis & Prophetarum in Jeſu Chriſto impletis.

24. & 27. (m) Ante prædicationem Jeſu. *Impleverunt*, cùm eum condemnaſſent.

33. (n) Gr. *Nobis filiis eorum*. Deus èxcitando à mortuis Jeſum implevit promiſſiones factas Patriarchis de mittendo Liberatore, quæ in filiis Patriarcharum, in nobis ſcilicet completæ ſunt. *Genui te*, per reſurrectionem, quæ eſt quaſi nova generatio: unde & Chriſtus appellatur primogenitus mortuorum.

34. (o) Probat illud quoque Chriſtum poſt reſurrectionem ſuam non ampliùs moriturum, ex cap. 55. Iſaiæ: *Quia dabo vobis ſancta David fidelia*: promiſſa olim facta Davidi, rata faciam: cujuſmodi eſt illud Pſalm. 15. *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem*.

[* Pſ.15.10.] 35. Ideòque & aliàs dicit: * Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem.

36. David enim in ſua generatione (p) cùm adminiſtraſſet, voluntati Dei * dormivit: & appoſitus eſt ad patres ſuos, & vidit corruptionem. [* 3. Reg. 2. 10.]

37. Quem verò Deus ſuſcitavit à mortuis, non vidit corruptionem.

38. Notum igitur ſit vobis, viri fratres, quia per hunc vobis remiſſio peccatorum annuntiatur: & ab omnibus, quibus non potuiſtis in lege Moyſi juſtificari,

39. In hoc omnis, qui credit, juſtificatur.

40. Videte ergo ne ſuperveniat vobis quod dictum eſt in Prophetis:

[* Habac. 1. 5.] 41. * Videte (q) contemptores, & admiramini, & diſperdimini: quia opus operor ego in diebus veſtris, opus quod non credetis, ſi quis enarraverit vobis.

42. Exeuntibus autem illis, rogabant (r) ut ſequenti ſabbato loquerentur ſibi verba hæc.

43. Cùmque dimiſſa eſſet ſynagoga, ſecuti ſunt multi Judæorum, & colentium advenarum, Paulum & Barnabam: qui loquentes ſuadebant eis ut permanerent in gratia Dei.

44. Sequenti verò ſabbato penè univerſa civitas convenit audire verbum Dei.

45. Videntes autem turbas Judæi, repleti ſunt zelo, & contradicebant his, quæ à Paulo dicebantur, blaſphemantes.

46. Tunc conſtanter Paulus & Barnabas dixerunt: Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei: ſed quoniam repellitis illud, & indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad Gentes.

[* Iſa. 49. 6.] 47. Sic enim præcepit nobis Dominus: * Poſui te in lucem Gentium, ut ſis in ſalutem uſque ad extremum terræ.

48. Audientes autem Gentes gaviſæ ſunt, & glorificabant verbum Domini: & crediderunt quotquot erant præordinati (ſ) ad vitam æternam.

49. Diſſeminabatur autem verbum Domini per univerſam regionem.

50. Judæi autem concitaverunt mulieres religioſas, & honeſtas, & primos civitatis, & excitaverunt perſecutionem in Paulum & Barnabam: & ejecerunt eos de finibus ſuis.

51. * At illi, excuſſo pulvere pedum in eos, venerunt Iconium. [* Matt. 10. 14. Mar. 6. 11. Luc. 9. 5.]

52. Diſcipuli quoque replebantur gaudio, & Spiritu ſancto.

CAPUT XIV.

Iconii plures convertuntur; Paulus & Barnabas Iconio pulſi & lapidati Lyſtram petunt, ubi claudum ſanant; ſibi ſacrificare paratos vix impediunt; iterùm lapidibus appetiti redeunt Antiochiam.

1. FActum eſt autem Iconii (a), ut ſimul introirent in ſynagogam Judæorum, & loquerentur, ita ut crederet Judæorum & Græcorum copioſa multitudo.

2. Qui verò increduli fuerunt Judæi, ſuſcitaverunt, & ad iracundiam concitaverunt animas Gentium adversùs fratres.

3. Multo igitur tempore demorati ſunt, fiducialiter (b) agentes in Domino, teſtimonium perhibente verbo gratiæ ſuæ, dante ſigna & prodigia fieri per manus eorum.

4. Diviſa eſt autem multitudo civitatis: & quidam quidem erant cum Judæis, quidam verò cum Apoſtolis.

5. Cùm autem factus eſſet impetus Gentilium & Judæorum cum principibus ſuis, ut contumeliis afficerent, & lapidarent eos,

6. Intelligentes confugerunt ad civitates Lycaoniæ, Lyſtram (c), & Derben, & univerſam in circuitu regionem, & ibi evangelizantes erant.

7. Et quidam vir Lyſtris infirmus pedibus ſedebat, claudus ex utero matris ſuæ, qui numquam ambulaverat.

8. Hic

ac ſubinde oſtendit illud intelligi non poſſe de Davide ipſo, cujus corpus vidit corruptionem. Citat locum Iſaiæ juxta 70. interpretes; vulgata habet, *Miſericordias David fideles*.

36. & 38. (p) Quamdiu vixit, *Voluntati Dei*, cùm Dei conſiliis ſerviiſſet, & voluntati ejus eſſet obſecutus. Tum ad fidem eos adhortatur ob duas potiſſimùm rationes. Prima hæc eſt, quòd in eo ſolo ſit peccatorum remiſſio. *Juſtificari*. Solus enim Chriſtus, merita ejus, fides, gratia, Sacramenta juſtificant; alteram affert rationem, ne in iram Dei incurrant.

41. (q) Habac. 1. ne vobis idem eveniat, quod patribus veſtris, qui verbum Dei contempſerunt. *Et diſperdimini*, Gr. *deficite*, præ metu: vel *exterminemini*, Imperativum pro futuro, ut ſæpè: vel demùm abſcondite vos præ confuſione. *Quia opus operor*, ſcilicet reſurrectionem Chriſti, & omnem Verbi incarnati œconomiam. Quod Propheta Habacuc dixerat de Chaldæis, Paulus Judæis applicat. Hoc utique erat uſitatum apud Hebræos Doctores, inquit vir doctus, idque frequens eſt in novo Teſtamento.

42. & 43. (r) Gr. *Rogabant gentes*. Probabile videtur eam vocem, *gentes*, culpa librariorum in textum Græcum irrepſiſſe, cùm Gentes non intrarent Synagogas. Unde vox illa neque in textu Syriaco, neque in Latino reperitur, nec citatur à Chryſoſtomo, aut certè intelligenda eſt de Proſelytis, de quibus v. ſequenti, *Et colentium*.

48. (ſ) Non ait ſolos electos, ſed omnes electos credidiſſe, & fidem ſuſcepiſſe, [illegible], aut deſtinati, ut legit Chryſoſtomus.

1. (a) Iconium erat civitas Licaoniæ. *Multitudo*, Inter Gentiles qui crediderunt, S. Thecla à SS. Patribus valdè celebratur. CAPUT XIV.

3. (b) Liberè prædicantes Evangelium. *Verbo gratiæ ſuæ*, nempè Evangelio, quod Dei gratiam & ſalutem hominum annuntiat. *In Domino*, freti Domini auxilio, & auctoritate.

6. & 8. (c) Lycaonia Phrygiæ finitima eſt, ab ea montibus ſeparatur. *Ut ſalvus fieret*, credebat ſe poſſe ſanitatem conſequi.

8. Hic audivit Paulum loquentem. Qui intuitus eum, & videns quia fidem haberet ut ſalvus fieret,

9. Dixit magna voce: Surge ſuper pedes tuos rectus. Et exilivit, & ambulabat.

10. Turbæ autem cùm vidiſſent quod fecerat Paulus, levaverunt vocem ſuam, Lycaonicè dicentes: Dii ſimiles facti hominibus, deſcenderunt ad nos.

11. Et vocabant Barnabam Jovem, Paulum verò Mercurium (d): quoniam ipſe erat dux verbi.

12. Sacerdos quoque Jovis, qui erat ante civitatem, tauros & coronas ante januas afferens, cum populis volebat ſacrificare.

13. Quod ubi audierunt Apoſtoli, Barnabas & Paulus, conſciſſis (e) tunicis ſuis exilierunt in turbas, clamantes,

14. Et dicentes: Viri, quid hæc facitis? & nos mortales ſumus, ſimiles vobis homines, annuntiantes vobis ab his vanis converti ad Deum vivum, * qui fecit cœlum, & terram, & mare, & omnia quæ in eis ſunt: * Gen.1.1. Pſ. 145.6. Apoc.14.7.

15. Qui in præteritis generationibus (f) dimiſit omnes gentes ingredi vias ſuas.

16. Et quidem non ſine teſtimonio ſemetipſum reliquit (g), benefaciens de cœlo, dans pluvias & tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda noſtra.

17. Et hæc dicentes, vix ſedaverunt turbas ne ſibi immolarent.

18. Supervenerunt autem quidam ab Antiochia & Iconio Judæi: & perſuaſis turbis, lapidanteſque (h) Paulum, traxerunt extra civitatem, exiſtimantes eum mortuum eſſe.

19. Circumdantibus autem eum diſcipulis, ſurgens intravit civitatem, & poſtera die profectus eſt cum Barnaba in Derben.

20. Cùmque evangelizaſſent civitati illi, & docuiſſent multos, reverſi ſunt Lyſtram, & Iconium, & Antiochiam,

21. Confirmantes animas diſcipulorum, exhortanteſque ut permanerent in fide: & quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.

22. Et cùm conſtituiſſent illis per ſingulas Eccleſias presbyteros (i), & oraſſent cum jejunationibus, commendaverunt eos Domino, in quem crediderunt.

23. Tranſeunteſque Piſidiam, venerunt in Pamphyliam (k).

24. Et loquentes verbum Domini in Perge, deſcenderunt in Attaliam:

25. * Et inde navigaverunt Antiochiam, unde erant traditi (l) gratiæ Dei, in opus quod compleverunt. * Sup.13.1.

26. Cùm autem veniſſent, & congregaſſent Eccleſiam, retulerunt quanta feciſſet Deus cum illis, & quia aperuiſſet Gentibus oſtium fidei.

27. Morati ſunt autem tempus non modicum cum diſcipulis.

CAPUT XV.

Concilium Jeroſolymitanum, orta de ritibus Judaicis quæſtione, celebratur: eò Paulus, & Barnabas mittitur, quæſtione definita, Concilii Epiſtola mittitur ad Eccleſias. Paulus & Barnabas à ſe invicem diſcedunt, Paulus aſſumpto ſecum Sila, Barnabas aſſumpto Marco.

1. ET quidam deſcendentes de Judæa, docebant fratres: * Quia niſi circumcidamini ſecundùm morem Moyſi, non poteſtis ſalvari. * Gal.5.2.

2. Facta ergo ſeditione (a) non minima Paulo & Barnabæ adversùs illos, ſtatuerunt ut aſcenderent Paulus & Barnabas, & quidam alii ex aliis, ad Apoſtolos & Presbyteros in Jeruſalem, ſuper hac quæſtione.

3. Illi ergo deducti ab Eccleſia, pertranſibant Phœnicem & Samariam, narrantes converſionem Gentium: & faciebant gaudium magnum omnibus fratribus.

4. Cùm autem veniſſent Jeroſolymam, ſuſcepti ſunt ab Eccleſia, & ab Apoſtolis, & ſenioribus, annuntiantes quanta Deus feciſſet cum illis.

5. Sur-

11. (d) Mercurium enim putabant eſſe eloquentiæ Deum, qui Jovem comitari ſolebat: ac forſan Barnabas erat vultu & habitu corporis auguſtior, quam Paulus.

13. (e) Ut fieri ſolebat in ſummo dolore, cùm audiebant blaſphemias; ne gloria Dei transferretur ad homines.

15. (f) Sinit eos ſuo more vivere, nulla forma legis niſi naturalis præſcripta: Gentes in pœnam ſcelerum dimiſit, quò ferret naturæ impetus, abripi, & tenebris ſuis involvi.

16. (g) Quod teſtimonium in ſuo genere ſufficiens erat ad Deum cognoſcendum. Nam argumenta iis dedit, & beneficia, quæ Deum ipſum, ſi voluiſſent paulisper attendere, penitùs ignorare non ſinebant.

18. & 20. (h) Hujus rei meminit Paulus 2. Cor. 11. *Et Antiochiam*, Piſidiæ, obeunt Eccleſias à ſe conſtitutas.

22. (i) Cùm primi, tum ſecundi ordinis. Vox Græca χειροτονήσαντες. ordinationem per manuum impoſitionem deſignat. Iiſdem verbis utitur Apoſtolus Tit.1. ubi loquitur de Epiſcopis. Hæc ordinatio cum fidelium oratione & jejunio erat conjuncta.

23. (k) Quæ eſt minoris Aſiæ provincia, quæque unà cum Cilicia nunc dicitur Caramania.

25. (l) Unde diſceſſerant, cùm gratiæ Dei & fidelium precibus ſunt commendati, ut prædicarent Evangelium. Id porrò factum eſt Antiochiæ Syriæ, ubi toto anno 47. egerant Paulus & Barnabas.

CAP. XV. 2. (a) Gr. στάσεως καὶ συζητήσεως, facta contentione & diſceptatione: *Paulo & Barnaba adversus illos*: negantibus circumciſionem eſſe neceſſariam ad ſalutem. *Ad Apoſtolos & Presbyteros*, cùm inter Judæos gravis aliqua orta eſſet quæſtio, tum ad Synedrium ibatur, Deuter. 6. Huic in Eccleſia Concilia ſucceſſerunt.

5. Surrexerunt autem quidam de hæreſi (b) Phariſæorum, qui crediderunt, dicentes: Quia oportet circumcidi eos, præcipere quoque ſervare legem Moyſi.

6. Conveneruntque Apoſtoli & ſeniores (c) videre de verbo hoc.

7. Cùm autem magna conquiſitio fie-
* Sup. 10. 20. ret, ſurgens Petrus (d) dixit ad eos: * Viri fratres, vos ſcitis quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, per os meum audire Gentes verbum Evangelii, & credere.

8. Et qui novit corda Deus, teſtimo-
* Sup. 10. 45. nium perhibuit, * dans illis Spiritum ſanctum, ſicut & nobis.

9. Et nihil diſcrevit inter nos & illos, fide purificans (e) corda eorum.

10. Nunc (f) ergo quid tentatis Deum, imponere jugum ſuper cervices diſcipulorum, quod neque patres noſtri, neque nos portare potuimus?

11. Sed per gratiam Domini Jeſu Chriſti credimus ſalvari, quemadmodum (g) & illi.

12. Tacuit autem omnis multitudo: & audiebant (h) Barnabam & Paulum, narrantes quanta Deus feciſſet ſigna & prodigia in Gentibus per eos.

13. Et poſtquam tacuerunt, reſpondit Jacobus dicens: Viri fratres, audite me.

14. Simon narravit quemadmodum primùm Deus viſitavit (i) ſumere ex Gentibus populum nomini ſuo.

15. Et huic concordant verba Prophetarum (k), ſicut ſcriptum eſt:

* Amos 9. 11. 16. * Poſt hæc revertar, & reædificabo tabernaculum David, quod decidit: & diruta ejus reædificabo, & erigam illud:

17. Ut requirant (l) cæteri hominum Dominum, & omnes gentes, ſuper quas invocatum eſt nomen meum, dicit Dominus faciens hæc.

18. Notum à ſæculo eſt Domino opus ſuum.

19. Propter quod ego judico, non inquietari eos qui ex Gentibus convertuntur ad Deum,

20. Sed ſcribere ad eos ut abſtineant (m) ſe à contaminationibus ſimulacrorum, & fornicatione, & ſuffocatis, & ſanguine.

21. Moyſes enim à temporibus antiquis habet in ſingulis civitatibus qui eum
prædicent in ſynagogis, * ubi per omne * Sup. 13. 27.
ſabbatum legitur.

22. Tunc placuit Apoſtolis, & ſenioribus cum omni Eccleſia, eligere viros ex eis, & mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba, Judam, qui cognominabatur Barſabas, & Silam, viros primos in fratribus,

23. Scribentes per manus eorum: APOSTOLI & ſeniores fratres, his qui ſunt Antiochiæ, & Syriæ, & Ciliciæ, fratribus ex Gentibus, ſalutem.

24. Quoniam audivimus quia quidam ex nobis exeuntes, turbaverunt vos verbis, evertentes animas veſtras, quibus non mandavimus:

25. Placuit nobis collectis in unum, eligere viros, & mittere ad vos, cum chariſſimis noſtris Barnaba & Paulo,

26. Hominibus, qui tradiderunt animas ſuas pro nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti.

27. Mi-

5. (b) De ſecta Phariſæorum; quidam fideles hac erant ſeveriori diſciplina imbuti.

6. (c) Gr. Presbyteri, ut hanc controverſiam dirimerent. Tum habitum eſt Concilium, quod omnium, quæ poſteà ſunt celebrata, forma fuit & exemplar.

7. (d) Ratione Primatus jure ſuo primus ſententiam dixit, atque ex iis quæ ante aliquot annos in Cornelio Centurione Deus ipſe teſtatur fuerat, oſtendit, nullo diſcrimine inter Judæos & Gentiles facto omnes ad fidem æquè vocari, ac Circumciſionis jugo Gentiles eximi oportere, quemadmodum Deus in Cornelio & in ejus familia confirmavit.

9. (e) Fide, quæ per charitatem operatur, Gal. 5. Nam fides è corde ignorantiam tollit, charitas malam voluntatem, ut ait Aug. ſerm. 54. de diverſis. Videtur Petrus alludere ad ea verba, quæ in viſione, cùm eſſet Joppe, dicta ſibi ſunt: *Quod Deus purificavit, commune ne dixeris.* Quòd ſi corda eorum, qui unà cum Cornelio ſunt baptizati, purgata non fuiſſent, Spiritus ſanctus iis datus non eſſet.

10. (f) Cùm de voluntate Dei conſtet. *Quid tentatis Deum?* Illius voluntati non parendo: *Imponere jugum,* Judæis vix ferendum, nedum Gentibus non aſſuetis: *Quod neque nos, neque Patres noſtri portare potuimus,* niſi cum maxima difficultate: *Sarcinam*, ut ait Aug. *innumerabilium obſervationum.*

11. (g) Sed neque Judæi ad fidem converſi his legibus tenebantur, cùm deterioris non eſſent conditionis, quam Gentiles.

12. (h) Quæ per eos fecit Deus miracula, tot erant argumenta, quibus Deus nullam Circumciſionis exterioris ſe habere rationem teſtabatur.

14. (i) Sic videntur verba conſtruenda: *Deus viſitavit in Gentibus*, i. e. *Gentes*, ut ex iis ſumeret populum nomine ſuo, ut ſibi & Eccleſiæ ſuæ adjungeret.

15. & 16. (k) Amos, cujus textum magis quàm verba laudat. *Reædificabo tabernaculum David*, regnum Meſſiæ, ex quo Judæi exciderant, propter ſcelera ſua reprobati. Vox illa *revertar*, non legitur in Propheta; ſed Jacobus ſenſum ſpiritalem & genuinum profert potiùs quàm verba ipſa; quæque ſub Meſſia evenerunt, qui verus eſt David, commemorat. Vox Græca ἀναστρέψω, ait vir doctus, poteſt ſignificare, *evertam*. non duarum tribuum everſionem prædicit Amos.

17. & 18. (l) Ut non ſolùm Judæi, ſed etiam reliquæ nationes Dominum requirant. Hoc vaticinium ad litteram primò impletum eſt in Zorobabele, qui fuit Chriſti figura, quia reædificavit tabernaculum Davidis, Eccleſiam nimirum, in qua habitat & regnat Chriſtus filius David. Hebr. *Ut poſſideant reliquias Edom*. Pro *Edom* 70. legerunt Adam, aut forte in conſtructione verborum deeſt aliquid, nempè ut reliquiæ *Adam*, & omnes Gentes poſſideant, ſupple, Dominum. *Notum eſt*, Nota eſt ab æterno ipſi Deo Gentium converſio.

20. (m) Ab eſu eorum, quæ Idolis erant immolata, quòd dæmonibus eſſent conſecrata, atque etiam ob ſcandalum infirmorum: *Et fornicatione*, quam Gentiles illicitam non putabant, quòd legibus non eſſet vetita; *Et ſuffocatis & ſanguine*. Auguſt. L. 32. contra Fauſtum objicientem Catholicis, quòd comederent morticina & immolata, munda & immunda, cap. 13. agnoſcit Eccleſiæ ſuæ ætatis conſuetudinem de non edendo morticino. *Elegiſſe*, inquit, *mihi videntur Apoſtoli pro tempore rem facilem, & nequaquam obſervantibus oneroſam, in qua cum Judæis etiam Gentes aliquid communiter obſervarent. Atque id non ut letale præceptum, ſed ut mo-*

Digitized by Google

27. Miſimus ergo Judam & Silam, qui & ipſi vobis verbis referent eadem.

28. Viſum eſt enim Spiritui ſancto, & nobis, nihil ultrà imponere vobis oneris quàm hæc neceſſaria:

29. Ut abſtineatis vos ab immolatis ſimulacrorum, & ſanguine, & ſuffocato, & fornicatione: à quibus cuſtodientes vos, benè agetis. Valete.

30. Illi ergo dimiſſi, deſcenderunt Antiochiam, & congregata multitudine tradiderunt epiſtolam.

31. Quam cùm legiſſent, gaviſi ſunt ſuper conſolatione.

32. Judas autem & Silas, & ipſi cùm eſſent Prophetæ, verbo plurimo conſolati ſunt fratres, & confirmaverunt.

33. Facto autem ibi aliquanto tempore, dimiſſi ſunt cum pace à fratribus, ad eos, qui miſerant illos.

34. Viſum eſt autem Silæ ibi remanere: Judas autem ſolus abiit Jeruſalem.

35. Paulus autem & Barnabas demorabantur Antiochiæ, docentes, & evangelizantes cum aliis pluribus verbum Domini.

36. Poſt aliquot autem dies, dixit ad Barnabam Paulus: Revertentes viſitemus fratres per univerſas civitates, in quibus prædicavimus verbum Domini, quomodo ſe habeant.

37. Barnabas autem volebat ſecum aſſumere & Joannem, qui cognominabatur Marcus.

38. Paulus autem rogabat eum (ut qui diſceſſiſſet ab eis de Pamphylia, * & non iiſſet cum eis in opus) non debere recipi.

* Sup. 13. 13.

39. Facta eſt autem diſſenſio (n), ita ut diſcederent ab invicem, & Barnabas quidem aſſumpto Marco navigaret Cyprum.

40. Paulus verò electo Sila profectus eſt, traditus gratiæ Dei à fratribus.

41. Perambulabat autem Syriam, & Ciliciam, confirmans Eccleſias: præcipiens cuſtodire præcepta Apoſtolorum, & ſeniorum.

CAPUT XVI.

Paulus luſtrat Eccleſias. Viſu admonitus, in Macedoniam ſe confert; Philippis Lydiam purpurariam ad fidem convertit; ſanat Pythoniſſam; ipſe & Silas virgis cæduntur, cuſtos carceris convertitur, ipſi liberantur.

1. Pervenit autem Derben, & Lyſtram. Et ecce diſcipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, filius mulieris Judææ fidelis, patre Gentili.

2. Huic teſtimonium bonum reddebant, qui in Lyſtris erant, & Iconio fratres.

3. Hunc voluit Paulus ſecum proficiſci: & aſſumens circumcidit (a) eum, propter Judæos, qui erant in illis locis. Sciebant enim omnes quòd pater ejus erat Gentilis.

4. Cùm autem pertranſirent civitates, tradebant eis cuſtodire dogmata, quæ erant decreta ab Apoſtolis & ſenioribus, qui erant Jeroſolymis.

5. Et Eccleſiæ quidem confirmabantur fide, & abundabant numero quotidie.

6. Tranſeuntes autem Phrygiam, & Galatiæ regionem, vetati ſunt à Spiritu ſancto loqui verbum Dei in Aſia.

7. Cùm veniſſent autem in Myſiam, tentabant (b) ire in Bithyniam: & non permiſit eos Spiritus Jeſu.

8. Cùm autem pertranſiſſent Myſiam, deſcenderunt Troadem.

9. Et viſio per noctem Paulo oſtenſa eſt: Vir Macedo quidam erat ſtans, & deprecans eum, & dicens: Tranſiens in Macedoniam, adjuva nos.

10. Ut autem viſum vidit, ſtatim, quæſivimus (c) proficiſci in Macedoniam, certi facti quòd vocaſſet nos Deus evangelizare eis.

11. Na-

rale quiddam præſcriptum fuit; uti & Noemo & ejus poſteris ea lex data eſt, ut abſtinerent ab omni cæde. Auguſtinus eo loco morem hujus abſtinentiæ agnoſcit quoad morticina & ſuffocata, ac ſubinde docet omnes Chriſtianos nullam cibi naturam, quam ſocietas admittit humana, refugere. Neque id fuit Apoſtolis propoſitum, ut perpetuo Eccleſiam univerſalem hac lege obſtringerent, quam tamen complures Eccleſiæ propter reverentiam legis Apoſtolicæ diu retinuerunt. Atque ab iis abſtinebant Chriſtiani, ubi metus erat à ſcandalo: unde ea fuit tantummodò explicatio legis divinæ de vitando ſcandalo: ita Eſtius in hunc locum. Addi illud quoque poteſt nos legere in textu Græco & Latino, *à ſuffocatis & ſanguine*. Sed Irenæus, Tertull. Cyprianus, Auguſtinus, à ſuffocatis carnibus non legerunt. Hæc verò ad tempus vetita ſunt, ne Judæi, qui à ſanguine & ſuffocatis valdè abhorruerant, gravius offenderentur. In ſuffocatis cum ſanguis ſuperſit, propterea uſus eorum ad tempus prohibetur.

39. (n) Idque ceſſit in utilitatem Eccleſiæ: ſic enim divina providentia factum eſt, ut pluribus Evangelium nuntiaretur: ſua cuique & Paulo, & Barnabæ conſtabat ratio. Hieron. Dialogo 2. contra Pelagium, cap. 6. *Paulus ſeverior, ille clementior, uterque in ſuo ſenſu abundat: & tamen diſſenſio aliquid habet fragilitatis humanæ.* Vox Græca παροξυσμὸς, primam iræ commotionem ſignificat: ea voce utitur Paulus Hebr. 10. 24. ubi textus Latinus habet *provocationem charitatis*, adeò ut in bonam quoque partem vox illa accipiatur. Diſceſſio Barnabæ à Paulo videtur facta anno Chriſti 49. verno tempore. Sila comite Paulus obiit Eccleſias Syriæ & Ciliciæ.

CAPUT XVI.

3. (a) Quia Judæus erat ex matre. Quamobrem ne Judæi moram afferrent Evangelio, qui ab incircumciſis verbum Dei audire noluiſſent, eum circumcidit, non Titum, quia Gentilis erat, ne videretur jugum legis Gentilibus imponere.

7. (b) Non permiſit Deus, forſitan ob eam rationem, quòd in iis regionibus Evangelium jam annuntiaviſſet Petrus.

10. (c) Lucas hic primùm loquitur ut Pauli comes. An Troade expectabat Paulum, an ab Eccleſia Antiochena fuit conſtitutus comes peregrinationis Pauli, & ea Paulum convenerit?

Digitized by Google

11. Navigantes autem à Troade, rectò curſu venimus Samothraciam (d), & ſequenti die Neapolim;

12. Et inde Philippos (e), quæ eſt prima partis Macedoniæ civitas, colonia. Eramus autem in hac urbe diebus aliquot, conferentes.

13. Die autem ſabbatorum egreſſi ſumus foras portam juxta flumen, ubi videbatur oratio (f) eſſe: & ſedentes loquebamur mulieribus, quæ convenerant.

14. Et quædam mulier nomine Lydia (g), purpuraria civitatis Thyatirenorum, colens Deum, audivit: cujus Dominus aperuit cor intendere his, quæ dicebantur à Paulo.

15. Cùm autem baptizata eſſet, & domus ejus, deprecata eſt dicens: Si judicaſtis me fidelem Domino eſſe, introite in domum meam, & manete. Et coegit nos.

16. Factum eſt autem euntibus nobis ad orationem, puellam quamdam habentem ſpiritum pythonem (h) obviare nobis, quæ quæſtum magnum præſtabat dominis ſuis divinando.

17. Hæc ſubſecuta Paulum, & nos, clamabat dicens: Iſti homines ſervi Dei excelſi ſunt, qui annuntiant vobis viam ſalutis.

18. Hoc autem faciebat multis diebus. Dolens (i) autem Paulus, & converſus, ſpiritui dixit: Præcipio tibi in nomine Jeſu Chriſti exire ab ea. Et exiit eadem hora.

19. Videntes autem domini ejus quia exivit ſpes quæſtus eorum, apprehendentes Paulum & Silam perduxerunt in forum ad principes:

20. Et offerentes eos magiſtratibus, dixerunt: Hi homines conturbant civitatem noſtram, cùm ſint Judæi:

21. Et annuntiant morem, quem non licet nobis ſuſcipere, neque facere, cùm ſimus Romani.

22. Et cucurrit plebs adversùs eos: & magiſtratus, ſciſſis tunicis eorum, *juſſerunt eos virgis cædi.

* 2.Cor.11. 25. Philip. 1. 13. 1.Theſſ. 2. 2.

23. Et cùm multas plagas eis impoſuiſſent, miſerunt eos in carcerem, præcipientes cuſtodi ut diligenter cuſtodiret eos.

24. Qui cùm tale præceptum accepiſſet, miſit eos in interiorem carcerem, & pedes eorum ſtrinxit ligno.

25. Media autem nocte, Paulus & Silas orantes, laudabant Deum: & audiebant eos, qui in cuſtodia erant.

26. Subitò verò terræmotus factus eſt magnus, ita ut moverentur fundamenta carceris. Et ſtatim aperta ſunt omnia oſtia: & univerſorum vincula ſoluta ſunt.

27. Expergefactus autem cuſtos carceris, & videns januas apertas carceris, evaginato gladio volebat ſe interficere, æſtimans fugiſſe vinctos.

28. Clamavit autem Paulus voce magna, dicens: Nihil tibi mali feceris: univerſi enim hic ſumus.

29. Petitoque lumine, introgreſſus eſt: & tremefactus procidit Paulo & Silæ ad pedes:

30. Et producens eos foras, ait: Domini, quid me oportet facere, ut ſalvus fiam?

31. At illi dixerunt: Crede in Dominum Jeſum: & ſalvus eris tu, & domus tua.

32. Et locuti ſunt ei verbum Domini, cum omnibus, qui erant in domo ejus.

33. Et tollens eos in illa hora noctis, lavit plagas eorum: & baptizatus eſt ipſe, & omnis domus ejus continuò.

34. Cùmque perduxiſſet eos in domum ſuam, appoſuit eis menſam, & lætatus eſt cum omni domo ſua credens Deo.

35. Et cùm dies factus eſſet, miſerunt magiſtratus lictores, dicentes: Dimitte homines illos.

36. Nuntiavit autem cuſtos carceris verba hæc Paulo: Quia miſerunt magiſtratus ut dimittamini, nunc igitur exeuntes, ite in pace.

37. Paulus autem dixit eis: Cæſos nos publicè, indemnatos, homines Romanos miſerunt in carcerem, & nunc occultè nos ejiciunt? Non ita: ſed veniant (k),

38. Et ipſi nos ejiciant. Nuntiaverunt autem magiſtratibus lictores verba hæc. Timueruntque audito quòd Romani eſſent:

39. Et venientes deprecati ſunt eos, & educentes rogabant ut egrederentur de Urbe.

40. Exeuntes autem de carcere, introierunt ad Lydiam: & viſis fratribus conſolati ſunt eos, & profecti ſunt.

C A-

11. (d) Inſula eſt è regione Thraciæ: *Et ſequenti die Neapolim*, in confinio Thraciæ & Macedoniæ.

12. (e) Urbs erat ſic dicta à patre Alexandri. Prima eſt Macedoniæ, quæ occurrit venientibus è Samothracia, vel prima eſt Romana Colonia. *Conferentes*, ibi commorantes non otioſi, ſed de rebus Religionem ſpectantibus diſſerentes.

13. (f) Seu locus in quo fiebat oratio, aut conventus Synagogæ; *Die Sabbatorum*, quodam ſabbato. Mulieres eò priùs videntur conveniſſe.

14. (g) Quòd eſſet è Lydia oriunda; *Purpuraria*, quæ vendebat purpuram; *Civitatis Thyatirenorum*, quæ erat in Lydia; *Colens Deum*, fortè Proſelyta.

16. (h) Syrus, Spiritum divinationis, qui reſponſa dabat petentibus.

18. (i) Dæmonis fraudem, quòdque à patre mendacii laudaretur, præterquam id metuendum erat, ne Philippenſes ſibi perſuaderent Paulum & ſocios ejus eodem agi ſpiritu, cui miracula tribuerent.

37. (k) Honoris ſui ſæpè habenda eſt ratio. Quod utique fecit Paulus, tum ut ea ratione conſultum foret fidelibus, quos Magiſtratus vexare non auderent ſui facinoris conſcii; tum ut Chriſti gloriam & bonum ejus odorem ſpargeret, cum ejus cauſa tantam contumeliam paterentur, quam vitare facilè potuiſſent.

CAPUT XVII.

Paulus Philippis exiens Theſſalonicam venit, ubi multos convertit ad fidem; inde Berœam profectus, in Synagoga verbum Dei prædicat; tum Athenas venit; in Areopago verum Deum annuntiat; credunt nonnulli, in iis Dionyſius Areopagita.

1. Cum autem perambulaſſent Amphipolim (a), & Apolloniam, venerunt Theſſalonicam, ubi erat ſynagoga Judæorum.

2. Secundùm conſuetudinem (b) autem Paulus introivit ad eos, & per ſabbata tria diſſerebat eis de Scripturis,

3. Adaperiens & inſinuans quia Chriſtum oportuit pati, & reſurgere à mortuis: & quia hic eſt Jeſus Chriſtus, quem ego annuntio vobis (c).

4. Et quidam ex eis crediderunt, & adjuncti ſunt Paulo & Silæ, & de colentibus, Gentilibuſque (d) multitudo magna, & mulieres nobiles non paucæ.

5. Zelantes autem Judæi, aſſumenteſque de vulgo viros quoſdam malos, & turba facta, concitaverunt civitatem: & aſſiſtentes domui Jaſonis (e), quærebant eos producere in populum.

6. Et cùm non inveniſſent eos, trahebant Jaſonem & quoſdam fratres ad principes civitatis, clamantes: Quoniam hi, qui Urbem concitant, & huc venerunt,

7. Quos ſuſcepit Jaſon, & hi omnes contra decreta Cæſaris faciunt, regem (f) alium dicentes eſſe, Jesum.

8. Concitaverunt autem plebem, & principes civitatis audientes hæc.

9. Et accepta ſatisfactione (g) à Jaſone, & à cæteris, dimiſerunt eos.

10. Fratres verò confeſtim per noctem dimiſerunt Paulum & Silam in Berœam. Qui cùm veniſſent, in ſynagogam Judæorum introierunt.

11. Hi autem erant nobiliores (h) eorum, qui ſunt Theſſalonicæ, qui ſuſceperunt verbum cum omni aviditate, quotidie ſcrutantes Scripturas, ſi hæc ita ſe haberent.

12. Et multi quidem crediderunt ex eis, & mulierum Gentilium honeſtarum, & viri non pauci.

13. Cùm autem cognoviſſent in Theſſalonica Judæi, quia & Berœæ prædicatum eſt à Paulo verbum Dei, venerunt & illuc commoventes & turbantes multitudinem.

14. Statimque tunc Paulum dimiſerunt fratres, ut (i) iret uſque ad mare: Silas autem & Timotheus remanſerunt ibi.

15. Qui autem deducebant (k) Paulum, perduxerunt eum uſque Athenas, & accepto mandato ab eo ad Silam, & Timotheum, ut quàm celeriter venirent ad illum, profecti ſunt.

16. Paulus autem cùm Athenis eos exſpectaret, incitabatur ſpiritus ejus in ipſo, videns idololatriæ deditam civitatem.

17. Diſputabat igitur in ſynagoga cum Judæis, & colentibus, & in foro, per omnes dies, ad eos qui aderant.

18. Quidam autem Epicurei, & Stoici philoſophi diſſerebant cum eo, & quidam dicebant: Quid vult ſeminiverbius (l) hic dicere? Alii verò: Novorum dæmoniorum videtur annuntiator eſſe: quia Jeſum, & reſurrectionem annuntiabat eis.

19. Et apprehenſum eum ad Areopagum duxerunt, dicentes: Poſſumus ſcire quæ eſt hæc nova, quæ à te dicitur, doctrina?

20. Nova enim quædam infers auribus noſtris: Volumus ergo ſcire quidnam velint hæc eſſe.

21. (Athe-

CAPUT XVII.

1. (a) Græcè, cùm tranſiiſſent, cùm iter feciſſent Amphipoli, quæ eſt urbs Macedoniæ: *Et Apolloniam*, quæ urbs eſt Theſſalonicæ vicina.

2. (b) Paulus ſolebat Miſſionem ſuam à ſynagogis auſpicari, quòd in iis exponerentur Scripturæ, atque hinc occaſione accepta Jeſum eſſe Meſſiam demonſtrabat.

3. (c) Et Chriſtus, ſeu Meſſias. Primùm è Scripturis oſtendit Chriſtum pati oportuiſſe, & à mortuis reſurgere; hos eſſe genuinos Meſſiæ characteres, qui uni Jeſu Chriſto conveniunt, nulli alteri. Ordo verborum hic eſt: Jeſus quem annuntio vobis, eſt Chriſtus, ſeu Meſſias.

4. (d) Conjunctio, *que*, videtur abundare, aut colentes dicuntur Proſelyti, vel Gentiles, qui relictis Idolis unum Deum colebant.

5. & 6. (e) Qui hoſpitio exceperat Paulum & Silam. *Urbem concitant: Gr. [illegible], orbem.*

7. (f) Sic crimine læſæ-Majeſtatis eos poſtulant, ſævientes in Jaſonem, ut hujus criminis participem.

9. (g) Jaſon ſatiſdedit, non ut Paulum & Silam, ſed ut ſeipſum judicio ſiſteret, ſi de rege aliquo temporali tumultus oriretur. Nam Paulum & Silam confeſtim & de nocte dimiſit Berœam, quæ eſt urbs Macedoniæ, non procul Pella.

11. (h) Aut genere, aut proſapia, aut æquitate, & docilitate animi. *Quotidie ſcrutantes Scripturas.* Fruſtra hunc locum Catholicis opponunt Proteſtantes, ut probent omnia dogmata ad unius Scripturæ normam expendi oportere. Nam Berœenſes *ſuſceperunt verbum* cum omni aviditate, ſique ſcrutabantur Scripturas, ut in veritate magis ac magis firmarentur: Catholici quoque ſcrutantur Scripturas, non quaſi dubitantes, ſed ut Eccleſiæ conſenſum cum Scripturis recognoſcant: tametſi in eo qui dubitat, non reprehenditur inquiſitio veritatis, dummodo ea ſit cum humilitate conjuncta.

14. (i) Gr. *ὡς*, quod ſæpe redundat, & interdum particula eſt affirmans, aut ſpecie eundi ad mare, cùm reipſa terreſtri itinere Athenas profectus ſit; idque factum eſt ut ejus diſceſſus Judæis eſſet incognitus.

15. & 16. (k) Vel honoris, vel ſecuritatis cauſa Athenas uſque eum perduxerunt. *Idololatria*, Videns civitatem Idolis refertam, zelo incitabatur.

18. (l) Garrulus, verboſus: *Novorum dæmoniorum*, peregrinorum: extraneos Deos non licebat privatim admittere.

21. (Athenienſes autem omnes , & advenæ hoſpites , ad nihil aliud vacabant (m), niſi aut dicere, aut audire aliquid novi.)

22. Stans autem Paulus in medio Areopagi, ait : Viri Athenienſes , per omnia (n) quaſi ſuperſtitioſiores vos video.

23. Præteriens enim , & videns (o) ſimulacra veſtra, inveni & aram, in qua ſcriptum erat : IGNOTO DEO. Quod ergo ignorantes colitis , hoc ego annuntio vobis.

* Gen. 1.1. 24. * Deus , qui fecit mundum , & omnia quæ in eo ſunt , hic cœli & terræ cùm ſit Dominus , * non in manufactis templis habitat,

*Sup. 7.48.

25. Nec manibus humanis colitur (p) indigens aliquo , cùm ipſe det omnibus vitam, & inſpirationem, & omnia:

26. Fecitque ex uno (q) omne genus hominum inhabitare ſuper univerſam faciem terræ, definiens ſtatuta tempora , & terminos habitationis eorum,

27. Quærere (r) Deum, ſi fortè attrectent eum, aut inveniant , quamvis non longè ſit ab unoquoque noſtrûm.

28. In ipſo (ſ) enim vivimus , & movemur , & ſumus : ſicut & quidam veſtrorum Poetarum dixerunt : Ipſius enim & genus ſumus.

29. Genus ergo cùm ſimus Dei , non debemus æſtimare auro , aut argento , aut lapidi, ſculpturæ artis & cogitationis hominis, Divinum eſſe ſimile.

30. Et tempora (t) quidem hujus ignorantiæ deſpiciens Deus , nunc annuntiat hominibus ut omnes ubique pœnitentiam agant,

31. Eò quòd ſtatuit (u) diem, in quo judicaturus eſt orbem in æquitate, in viro , in quo ſtatuit, fidem præbens omnibus, ſuſcitans eum à mortuis.

32. Cùm audiſſent autem reſurrectionem mortuorum , quidam quidem irridebant , quidam verò dixerunt : Audiemus te de hoc iterùm.

33. Sic Paulus exivit de medio eorum.

34. Quidam verò viri adhærentes ei, crediderunt : in quibus & Dionyſius (x) Areopagita , & mulier nomine Damaris, & alii cum eis.

CAPUT XVIII.

Paulus venit Corinthum , multos ibi ad fidem convertit; purgat ſe apud Gallionem Proconſulem , tum Epheſum proficiſcitur unà cum Priſcilla & Aquila . Apollo ab his inſtitutus rem Chriſtianam promovet.

1. POſt hæc egreſſus ab Athenis , venit Corinthum:

2. Et

21. (m) Hyperbole, qua ſumma Athenienſium curioſitas exprimitur. *Areopagus*, quaſi Martis collis : una erat regio ex quinque , in quas urbs olim fuit diviſa. Ibi judices de majoribus cauſis judicabant.

22 (n) In omnibus plus ſatis religioſos : id etiam vox Græca δεισιδαιμονεστέρους, ſignificat.

23. (o) Gr. conſiderans. *Ignoto Deo*, complures fuiſſe aras, quarum aliæ in ſingulari, aliæ in plurali numero ſic erant inſcriptæ, valdè eſt probabile. Lucianus, vel quiſquis alius in Philopatride jurat per Deum ignotum, qui Athenis eſt. Quaſi diceret Paulus: Non nova annuntio dæmonia, ſed Deum veſtrum ac ignoto vobis notum facio. Sic crimen novæ religionis prudenter eludit; dum unum & verum Deum prædicat, ac præcipuos Philoſophorum errores circa divinitatem refellit. Ac primùm docet hoc Univerſum, quæque eo continentur, cœlum & terram ab uno Deo eſſe condita, Deum eſſe immenſum, & infinitum, neque adeò templis indigere, aut iis concludi poſſe, cum eſſe cœli & terræ Dominum.

25. (p) Vox Græca θεραπεύεται, In novo Teſtamento non tam prò honore, quàm pro miniſterio exhibito ſumitur. Atque ad eum ſenſum voces illæ, *Manibus humanis*, verbum illud determinant; non enim aliquis manibus honoratur. Quod ſequitur, *Indigens aliquo*, de miniſterio intelligi oportere confirmat; non indiget templis, aut ſacrificiis, cùm non egeat habitatione, aut cibo. *Inſpirationem*. Gr. πνοὴν *Spiritum*. Non enim ut principibus, Deo neceſſarius eſt ingens famulatus, qui cibum, potumque, ac vitæ adjumenta ſuppeditet; ſed omnibus eſt cauſa vivendi.

26. (q) Gr. *Ex uno ſanguine*, ex unius Adami ſtirpe. Quod quidem contra Præadamitas meritò urgeri poteſt. *Definiens ſtatuta tempora*, anni tempeſtates, vel ætates hominum, ac fines unicuique populo præſcriptos. *Ut inhabitent*, ſic cuncta ad providentiam divinam pertinere docet contra Epicureos.

27. (r) Ut Deum quærant, agnoſcant, ament, in quem conditi ſunt finem. *Si fortè*, quaſi explorando more cæcorum, qui palpando aliquid quærunt. Nos enim per creaturas ad Dei notitiam utcumque pervenimus, idque hoc facilius eſt, quòd Deus nobis ſit intimus, nos conſervet ac tueatur.

28. (ſ) Per ipſum, & in ipſo vivimus: cùm ſit nobis intimior, quam ipſi nobis, ac ſua immenſitate cuncta impleat. *Dixerunt*, Aratus in Phænomenis: *Ipſius enim & genus ſumus*, cognatione quadam naturæ: nam homo ad Dei imaginem eſt conditus, ac pater filios ſuos deteſt...

30. (t) Quæ lucem Evangelii præceſſerunt. *Deſpiciens Deus*, Gr. ὑπεριδὼν, diſſimulans, quaſi averſo vultu ea videre nollet: ſed poſteà quaſi ſubducto velo ſeipſum in Chriſto exhibuit: *Annuntiat hominibus*, per Apoſtolos: *Ut omnes ubique pœnitentiam agant*, de ſua idololatria, & aliis flagitiis.

31. (u) Neque enim inulta relinquit hominum ſcelera, ſed ſeverè puniet in die extremi judicii; *In æquo*, reddens unicuique juxta opera ſua: *In viro*, per Jeſum Chriſtum, quem huic præfecit muneri; *Fidem præbens omnibus*, fidem faciens, atque in hujus rei argumentum eum à mortuis excitavit. Jeſum viri nomine appellat, quòd Athenienſes nihil amplius animo complecti poſſent. Omnium reſurrectionem futuram, ac proinde omnes homines judicandos probat ex reſurrectione Chriſti tot argumentis comprobatâ.

34. (x) Unus è Senatoribus Areopagi, qui poſteà fuit Athenienſium Epiſcopus. Sic verbum Dei diverſos edidit effectus: quidam irriſerunt, qui ſuæ tradiri ſunt cæcitati; alii crediderunt, perſuaſi à Spiritu ſancto ìntùs aſpirante. Ambroſius Lib. 6. in Lucam pulchrè advertit, quod Paulus ante omnia Deum eſſe mundi auctorem docuerit. Nam ſi ſtatim voluiſſet deſtruere cæremonias Idolorum, ſermones ejus aures Gentilium reſpuiſſent. Ab uno igitur mundi Imperatore incipit dicens: *Deus qui fecit mundum, & cuncta quæ ſunt in eo*. Negare non poterant unum operatorem eſſe mun-

2. Et inveniens quemdam Judæum nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priſcillam uxorem ejus, (eò quòd præcepiſſet (a) Claudius diſcedere omnes Judæos à Roma) acceſſit ad eos.

3. Et quia ejuſdem erat artis, manebat apud eos, & operabatur: (erant autem ſcenofactoriæ (b) artis.)

4. Et diſputabat in ſynagoga per omne ſabbatum, interponens nomen Domini Jeſu, ſuadebatque Judæis, & Græcis.

5. Cùm veniſſent autem de Macedonia Silas & Timotheus, inſtabat (c) verbo Paulus, teſtificans Judæis eſſe Chriſtum Jeſum.

6. Contradicentibus autem eis, & blaſphemantibus, excutiens veſtimenta ſua, dixit ad eos: Sanguis veſter ſuper caput veſtrum: mundus ego, ex hoc ad Gentes vadam.

7. Et migrans inde, intravit in domum cujuſdam, nomine Titi (d) Juſti, colentis Deum, cujus domus erat conjuncta ſynagogæ.

8. Criſpus autem archiſynagogus credidit Domino cum omni domo ſua: & multi Corinthiorum audientes credebant, & baptizabantur.

9. Dixit autem Dominus nocte per viſionem Paulo: Noli timere, ſed loquere, & ne taceas:

10. Propter quod ego ſum tecum: & nemo apponetur (e) tibi ut noceat te: quoniam populus eſt mihi multus in hac civitate.

11. Sedit autem ibi annum & ſex menſes, docens apud eos verbum Dei.

12. Gallione (f) autem proconſule Achajæ, inſurrexerunt uno animo Judæi in Paulum, & adduxerunt eum ad tribunal,

13. Dicentes: Quia contra legem hic perſuadet hominibus colere Deum.

14. Incipiente autem Paulo aperire os, dixit Gallio ad Judæos: Si quidem eſſet iniquum aliquid, aut facinus peſſimum: ò viri Judæi, rectè vos ſuſtinerem.

15. Si verò quæſtiones ſunt de verbo, & nominibus (g), & lege veſtra, vos ipſi videritis: Judex ego horum nolo eſſe.

16. Et minavit eos à tribunali.

17. Apprehendentes (h) autem omnes Soſthenem principem ſynagogæ, percutiebant eum ante tribunal: & nihil eorum Gallioni curæ erat.

18. Paulus verò cùm adhuc ſuſtinuiſſet dies multos, fratribus valefaciens, navigavit (i) in Syriam, (& cum eo Priſcilla, & Aquila) qui ſibi * totonderat in Cenchris caput: habebat enim votum. *Num. 6. 18. Inf. 21.24.*

19. Devenitque Epheſum, & illos ibi reliquit. Ipſe verò ingreſſus ſynagogam, diſputabat cum Judæis.

20. Rogantibus autem eis ut ampliori tempore maneret, non conſenſit,

21. Sed valefaciens, & dicens, Iterùm revertar ad vos, Deo volente, profectus eſt ab Epheſo.

22. Et

di, unum Deum, unum omnium Creatorem. Tum venit ad Chriſtum: qui autem tractat, debet audientium conſiderare perſonas, ne priùs irrideatur, quàm audiatur. Quando enim Athenienſes crederent, quia Verbum caro factum eſt, & de Spiritu Virgo concepit, qui irridebant, quia reſurrectionem audiebant mortuorum? Quid intereſt quo quiſque credat ordine? non in principiis perfecta quæruntur: ſed de principiis ad ea quæ perfecta ſunt, pervenitur. Haſtenùs Ambroſius, qui ex hoc brevi, ſed præclaro Apoſtoli ſermone, formam Religionis infidelium animis inſinuandæ nobis tradit.

CAPUT XVIII. 2. (a) Suetonius in Claudio cap. 25. Claudius Judæos impulſore Chriſto aſſiduè tumultuantes Roma expulit. Quod ait, impulſore Chriſto, hunc habet ſenſum, quòd Ethnicis id perſuaſum eſſet ex Chriſti occaſione hos inter Judæos excitari tumultus. Joſephus hujus ejectionis Judæorum non meminit, quòd illud edictum Romæ diu non fuerit obſervatum. Edicti hæc cauſa eſſe potuit, quòd Judæi cum Chriſtianis frequenter altercarentur. Vel ob varias potiùs Judæorum cum Samaritanis ſeditiones edictum promulgavit, ut Judæi Roma excederent.

3. (b) Seu tentoria, ſeu aulæa pararent. Vox enim Græca σκηνοποιοὶ, utrumque ſignificat.

5. (c) Gr. Conſtringebatur ſpiritu: magno ſtudio prædicabat Jeſum Chriſtum eſſe Meſſiam, adversùs Judæos contradicentes verbis & miraculis confirmabat, 1. Cor. 2.

7. (d) Vox *Titi* deeſt in Græco; *Juſti* eſt nomen proprium: Græcè ὀνόματι Ἰούστου, Græca lectio forſan eſt mutila ea occaſione particulæ τι bis poſitæ, adeò ut vera lectio ſit ὀνόματι Τίτου Ἰούστου, cum prior ſyllaba, *Titi* eadem eſſet cum extrema præcedentis vocabuli. Neque hic eſt Titus, ad quem Epiſtola Pauli dirigitur, qui Corinthius non erat.

10. (e) Gr. *Imponet*, vel *injiciet manus*, ut noceat tibi.

12. (f) Totius Græciæ Proconſule, cujus tum Achæi erant principes. Hic frater erat Senecæ, ut liquet ex præfatione Senecæ in L. 4. quæſtionum naturalium: à Junio Gallione is fuerat adoptatus.

15. & 16. (g) Non multùm ſolicitus de Judæorum Meſſia. *Minavit à tribunali*, ſummovit. Hoc anno, vel in ſequenti creatus fuerat Conſul.

17. (h) Non Judæi, ſed Græci, qui erant in comitatu, aut negotia habebant coram Proconſule, quòd Judæi pertinaciùs inſtarent. Qui Soſthenes poſtea ad fidem eſt converſus, & quarto poſt anno prioris ad Corinthios Epiſtolæ initiò unà cum Paulo ſalutat Corinthios. Nam Corinthi diu commoratus Apoſtolus eum ad Chriſtianam fidem tandem adduxit.

18. (i) Sed ante ſcripſit Epiſtolam priorem ad Theſſalonicenſes, mox alteram. *In Cenchris*: portus erat Corinthi. *Habebat enim votum*; Dubitatur, de Paulo, an de Aquila id ſit accipiendum. Chryſoſtomus de Paulo, Hieronymus de Aquila hæc verba interpretantur. In textu Latino hæc verba nunc per parentheſim leguntur (*Habebat enim votum*) an Nazaræatus ad certum tempus, an verò in perpetuum; an quoddam aliud votum? Etſi commodè id intelligitur ex Græco textu de Aquila, potuit tamen Paulus votum exequi juxta legem Numer. 6. cùm in ea re nihil eſſet mali, quove Judæos faciliùs adduceret. *Navigavit in Syriam*, versùs Syriam: nam venit Epheſum. Hoc anno Petrus poſt ſeptem annos à fundatione Eccleſiæ Antiochenæ Evodium reli-

Digitized by Google

22. Et deſcendens Cæſaream (k), aſcendit, & ſalutavit Eccleſiam, & deſcendit Antiochiam.

23. Et facto ibi aliquanto tempore profectus eſt, perambulans ex ordine Galaticam regionem, & Phrygiam, confirmans omnes diſcipulos.

24. Judæus autem quidam, Apollo (l) nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, devenit Epheſum, potens in Scripturis.

25. Hic erat edoctus viam Domini: & fervens ſpiritu loquebatur, & docebat diligenter ea, quæ ſunt Jeſu, ſciens tantùm baptiſma Joannis (m).

26. Hic ergo cœpit fiducialiter agere in ſynagoga. Quem cùm audiſſent Priſcilla, & Aquila, aſſumpſerunt eum, & diligentiùs expoſuerunt ei viam Domini.

27. Cùm autem vellet ire Achajam, exhortati, fratres, ſcripſerunt diſcipulis, ut ſuſciperent eum. Qui cùm veniſſet, contulit multùm his qui crediderant.

28. Vehementer enim Judæos revincebat publicè, oſtendens per Scripturas eſſe Chriſtum Jeſum.

CAPUT XIX.

Paulus Epheſi duodecim baptizat, qui Joannis baptiſmo tantummodo tincti fuerant; multa ibi edit miracula; Judæi quidam exorciſtæ ab energumenis malè tractantur. Libri magiæ igni traduntur. Seditio contra Paulum excitatur.

1. FActum eſt autem, cùm Apollo eſſet Corinthi, ut Paulus peragratis (a) ſuperioribus partibus veniret Epheſum, & inveniret quoſdam diſcipulos:

2. Dixitque ad eos: Si Spiritum ſanctum accepiſtis (b) credentes? At illi dixerunt ad eum: Sed neque ſi Spiritus ſanctus eſt, audivimus.

3. Ille verò ait: In quo ergo baptizati (c) eſtis? Qui dixerunt: In Joannis baptiſmate.

4. Dixit autem Paulus: * Joannes baptizavit baptiſmo pœnitentiæ populum, dicens: In eum, qui venturus eſſet poſt ipſum, ut crederent, hoc eſt, in Jeſum.

* *Matth. 3. 11. Marc. 1. 8. Luc. 3. 16. Joan. 1. 26. Supr. 1. 5. & 11. 16.*

5. His auditis, baptizati (d) ſunt in nomine Domini Jeſu.

6. Et cùm impoſuiſſet illis manus Paulus, venit Spiritus ſanctus ſuper eos, & loquebantur linguis, & prophetabant.

7. Erant autem omnes viri ferè duodecim.

8. Introgreſſus autem ſynagogam, cum fiducia loquebatur per tres menſes, diſputans, & ſuadens de regno Dei.

9. Cùm autem quidam indurarentur, & non crederent, maledicentes viam Domini coram multitudine, diſcedens ab eis, ſegregavit diſcipulos, quotidie diſputans in ſchola tyranni (e) cujuſdam.

10. Hoc autem factum eſt per biennium, ita ut omnes, qui habitabant in Aſia, audirent verbum Domini, Judæi atque Gentiles.

11. Virtuteſque non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli:

12. Ita ut etiam ſuper languidos deferrentur à corpore ejus ſudaria, & ſemicinctia (f), & recedebant ab eis languores, & ſpiritus nequam egrediebantur.

13. Tentaverunt autem quidam, & de circumeuntibus Judæis exorciſtis (g), invocare ſuper eos, qui habebant ſpiritus malos, nomen Domini Jeſu, dicentes: Adjuro vos per Jeſum, quem Paulus prædicat.

14. Erant autem quidam Judæi Scevæ principis (h) ſacerdotum ſeptem filii, qui hoc faciebant.

15. Reſpondens autem ſpiritus nequam dixit eis: Jeſum novi, & Paulum ſcio: vos autem qui eſtis?

16. Et inſiliens in eos homo, in quo erat

quit adjutorem ſuum, qui hanc adminiſtraret Eccleſiam. Interim profectus eſt in Pontum, Cappadociam, & alias provincias, verbum Dei prædicaturus; quod videtur ex ejus Epiſtola prima colligi.

22. (k) Palæſtinæ, non Cappadociæ. Salutavit Eccleſiam Jeroſolymitanam, ex qua aliæ omnes ſuam duxerunt originem.

24. (l) Gr. Ἀπολλὼς, ita ut ſit nomen indeclinabile: *Potens in Scripturis*, exercitatus in Scripturis ſanctis.

25. & 26. (m) Baptizatus tantummodo baptiſmo Joannis. Is fortaſſis à Joanne ipſo baptizatus fuerat, tum reverſus erat Alexandriam, inde Romam. *Expoſuerunt*, Baptiſmum Chriſti, & alia fidei capita eum edocuerunt.

CAPUT XIX. 1. (a) Galatia, Ponto, Bithynia peragratis: fors eſt ut Apollo Epheſo Corinthum jam profectus fuerit.

2. (b) Per impoſitionem manuum in Sacramento Confirmationis, ubi Spiritus ſanctus præſentiam ſuam ſigno aliquo viſibili ſæpiùs teſtatam faciebat.

3. (c) Hinc palam eſt fideles non baptizatos fuiſſe niſi invocato Spiritus ſancti nomine.

5. & 6. (d) Baptiſmo, quem Chriſtus Dominus inſtituit, & forma ab eo præſcripta. *Impoſuiſſet*, in Sacramento Confirmationis, quod ſoli Epiſcopi Apoſtolorum ſucceſſores conferunt.

9. & 11. (e) Sophiſtæ, cujus nomen Tyrannus. *Virtuteſque*, illuſtria miracula.

12. (f) Seu ſint artiores zonæ, ſeu velamina, quibus præcingi ſolent opifices: Gall. *Un Tablier*. Atque hinc ſacrarum reliquiarum uſus, & applicatio ad ægros optimè colligitur.

13. (g) Nam Judæi ſuos habebant Exorciſtas: Matt. 12. *Filii veſtri in quo ejiciunt?*

14. (h) Principis alicujus familiæ ſacerdotalis, itque Epheſi morabantur.

Digitized by Google

erat dæmonium peſſimum, & dominatus amborum (i), invaluit contra eos, ita ut nudi & vulnerati effugerent de domo illa.

17. Hoc autem notum factum eſt omnibus Judæis, atque Gentilibus, qui habitabant Epheſi: & cecidit timor ſuper omnes illos, & magnificabatur nomen Domini Jeſu.

18. Multique credentium veniebant, confitentes (k), & annuntiantes actus ſuos.

19. Multi autem ex eis, qui fuerant curioſa (l) ſectati, contulerunt libros, & combuſſerunt coram omnibus: & computatis pretiis illorum, invenerunt pecuniam denariorum quinquaginta millium.

20. Ita fortiter creſcebat verbum Dei, & confirmabatur.

21. His autem expletis, propoſuit Paulus in Spiritu (m), tranſita Macedonia & Achaja, ire Jeroſolymam, dicens: Quoniam poſtquam fuero ibi, oportet me, & Romam videre.

22. Mittens autem in Macedoniam duos ex miniſtrantibus ſibi Timotheum & Eraſtum, ipſe remanſit ad tempus in Aſia.

23. Facta eſt autem illo tempore turbatio non minima de via Domini.

24. Demetrius enim quidam nomine, argentarius (n), faciens ædes argenteas Dianæ, præſtabat artificibus non modicum quæſtum:

25. Quos convocans, & eos qui hujuſmodi erant opifices, dixit: Viri, ſcitis quia de hoc artificio eſt nobis acquiſitio:

26. Et videtis, & auditis, quia non ſolùm Epheſi, ſed penè totius Aſiæ, Paulus hic ſuadens avertit multam turbam, dicens: Quoniam non ſunt dii, qui manibus fiunt.

27. Non ſolùm autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire (o), ſed & magnæ Dianæ templum in nihilum reputabitur, ſed & deſtrui incipiet majeſtas ejus, quam tota Aſia, & Orbis colit.

28. His auditis, repleti ſunt ira, & exclamaverunt dicentes: Magna Diana Epheſiorum.

29. Et impleta eſt civitas confuſione, & impetum fecerunt uno animo in theatrum (p), rapto Gajo, & Ariſtarcho Macedonibus, comitibus Pauli.

30. Paulo autem volente intrare in populum, non permiſerunt diſcipuli.

31. Quidam autem & de Aſiæ principibus (q), qui erant amici ejus, miſerunt ad eum rogantes ne ſe daret in theatrum:

32. Alii autem aliud clamabant. Erat enim Eccleſia confuſa: & plures neſciebant qua ex cauſa conveniſſent.

33. De turba autem detraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Judæis. Alexander autem manu ſilentio poſtulato, volebat reddere rationem populo.

34. Quem ut cognoverunt Judæum eſſe, vox facta una eſt omnium, quaſi per horas duas clamantium: Magna Diana Epheſiorum.

35. Et cùm ſedaſſet ſcriba (r) turbas, dixit: Viri Epheſii, quis enim eſt hominum, qui neſciat Epheſiorum civitatem cultricem eſſe magnæ Dianæ, Joviſque prolis?

36. Cùm ergo his contradici non poſſit, oportet vos ſedatos eſſe, & nihil temerè agere.

37. Adduxiſtis enim homines iſtos, neque ſacrilegos, neque blaſphemantes deam veſtram.

38. Quòd ſi Demetrius, & qui cum eo ſunt artifices, habent adversùs aliquem cauſam, conventus forenſes aguntur, & proconſules ſunt, accuſent invicem.

39. Si quid autem alterius rei quæritis: in legitima Eccleſia (ſ) poterit abſolvi.

40. Nam

16. (i) Ex ſeptem filiis Scevæ duo tantùm erant. Græcè *eorum*: duo tantum juxta vulgatam è ſeptem mali habiti ſunt. Juxta textum Græcum videntur omnes à dæmoniaco vulnerati, quod majori fuit miraculo, ut ſequenti verſ. inſinuatur. Neque id prodigio ſimile fuiſſet, ſi unus homo adversùs duos inſiluiſſet.

18. (k) Commemoratis etiam peccatis gravioribus, quod ii fecerant, qui ad Joannem Baptiſtam venerant. Quædam erat exterior pœnitentiæ profeſſio, & peccatorum deteſtatio, non Sacramentalis Confeſſio: nam baptiſmo prævertebat, & ad eum diſponebat.

19. (l) Artes vanas & ſuperſtitioſas. Hieronymus in præfatione Epiſt. ad Epheſios docet hanc civitatem artium magicarum præſtigiis deditam fuiſſe: Idque nonnullis videtur Apollonium Thyanæum tum Epheſi egiſſe. *Denariorum* 20000. librarum aut circiter.

21. (m) Inſtinctu Spiritus ſancti. *Oportet me & Romam videre*: Quo quidem tempore prior Epiſtola ad Corinthios videtur conſcripta. Nam cap. ultimo hujus propoſiti meminit. Anno ſequenti alteram ad eos miſit Epiſtolam. Atque his ferè temporibus ſcripſit Epiſtolam ad Galatas

24. (n) Auri faber, & ſculptor argenti, ædiculas faciebat, in quibus erat ſimulacrum Dianæ, & effigies templi Epheſini.

27. (o) Pars noſtra in periculum contemptus veniret, confutata à Paulo ut vana & ſuperſtitionis plena religione.

29. (p) Quò populi erat concurſus, ibi erat tribunal Magiſtratuum.

31. & 33. (q) Gr. *Aſiarchôn*, qui erant ſacerdotes è præcipuis Aſiæ civitatibus orti, & in Paulum benè affecti. *Detraxerunt Alexandrum*, Græcè *Progredi fecerunt*, promoverunt in eum locum unde audiri poſſet. *Volebat*, Suam & Judæorum cauſam defendere.

35. (r) Gr. *Grammateus*, legis doctor, aut quaſi Syndicus civitatis, qui illius jura callebat: *Civitatem cultricem*, Gr. *Æditituam*, templi ornatricem, *Joviſque Prolis*, Gr. à Jove demiſſi, ſimulacri nimirum è vite facti, teſte Plinio Lib. 16. cap. 40.

39. & 40. (ſ) In legitimo cœtu, *argui ſeditionis*; injicit metum Proconſulis in auctores tumultus: *Cum nullus obnoxius ſit*, cùm nulla afferri poſſit cauſa probabilis hujus tumultus.

40. Nam & periclitamur argui ſeditionis hodiernæ: cùm nullus obnoxius ſit (de quo poſſimus reddere rationem) concurſus iſtius. Et cùm hæc dixiſſet, dimiſit Eccleſiam.

CAPUT XX.

Paulus Epheſo diſcedens, in Macedoniam per varias Græciæ urbes ſe confert; inde Troadem, ubi à mortuis excitat Eutychum; hinc Miletum petit, ubi orationem habet.

1. POſtquam autem ceſſavit tumultus, vocatis Paulus diſcipulis, & exhortatus (a) eos, valedixit, & profectus eſt ut iret in Macedoniam.

2. Cùm autem perambulaſſet partes illas, & exhortatus eos fuiſſet multo ſermone, venit ad Græciam:

3. Ubi cùm feciſſet menſes (b) tres, factæ ſunt illi inſidiæ à Judæis navigaturo in Syriam: habuitque conſilium ut reverteretur per Macedoniam.

4. Comitatus eſt autem eum Sopater Pyrrhi Berœenſis, Theſſalonicenſium verò Ariſtarchus, & Secundus, & Gajus Derbeus, & Timotheus: Aſiani verò Tychicus & Trophimus.

5. Hi cùm præceſſiſſent, ſuſtinuerunt (c) nos Troade:

6. Nos verò navigavimus poſt dies azymorum à Philippis, & venimus ad eos Troadem in diebus quinque, ubi demorati ſumus diebus ſeptem.

7. Una (d) autem ſabbati cùm conveniſſemus ad frangendum panem, Paulus diſputabat cum eis, profecturus in craſtinum, protraxitque ſermonem uſque in mediam noctem.

8. Erant autem lampades (e) copioſæ in cœnaculo, ubi eramus congregati.

9. Sedens autem quidam adoleſcens nomine Eutychus ſuper feneſtram, cùm mergeretur ſomno gravi, diſputante diu Paulo, ductus ſomno cecidit de tertio cœnaculo deorſum, & ſublatus eſt mortuus.

10. Ad quem cùm deſcendiſſet Paulus, incubuit ſuper eum: & complexus dixit: Nolite turbari; anima enim ipſius in ipſo eſt.

11. Aſcendens autem, frangenſque panem, & guſtans, ſatiſque allocutus uſque in lucem, ſic profectus eſt.

12. Adduxerunt autem puerum viventem, & conſolati ſunt non minimè.

13. Nos autem aſcendentes navem, navigavimus in Aſſon (f), inde ſuſcepturi Paulum: ſic enim diſpoſuerat ipſe per terram iter facturus.

14. Cùm autem conveniſſet nos in Aſſon, aſſumpto eo, venimus Mitylenen.

15. Et inde navigantes, ſequenti die venimus contra Chium, & alia applicuimus Samum, & ſequenti die venimus Miletum.

16. Propoſuerat enim Paulus tranſnavigare Epheſum, ne qua mora illi fieret in Aſia. Feſtinabat enim, ſi poſſibile ſibi eſſet, ut diem Pentecoſtes faceret Jeroſolymis.

17. A Mileto autem mittens Epheſum, vocavit Majores (g) natu Eccleſiæ:

18. Qui cùm veniſſent ad eum, & ſimul eſſent, dixit eis: Vos ſcitis, à prima die, qua ingreſſus ſum in Aſiam, qualiter vobiſcum per omne tempus fuerim,

19. Serviens Domino cum omni humilitate, & lacrymis, & tentationibus, quæ mihi acciderunt ex inſidiis Judæorum:

20. Quo-

CAPUT XX.

1. (a) Gr. amplexatus, oſculatus. *Valedixit*, Timotheo priùs Epheſi conſtituto Epiſcopo. *Ut iret in Macedoniam*, per Troadem. Nam videtur bis in Macedoniam ſe contuliſſe, & multa ibi perpeſſum, ut liquet ex Epiſt. 2. ad Corinth. cap. 7. Profectus Epheſo Paulus in Macedoniam primùm, tum in Græciam ſe contulit: cùmque ei navigaturo in Syriam Judæi ſtruxiſſent inſidias, conſilium cepit redeundi in Macedoniam, atque inde venit Troadem. Cum autem eſſet in Macedonia, Titum excepit Philippis, tumque ſecundam ad Corinthios ſcripſit Epiſtolam juxta ea, quæ à Tito acceperat.

3. (b) Nempè in Græcia, ſeu in Achaja, ac præſertim Corinthi, tumque videtur ſcripſiſſe Epiſtolam ad Romanos. Atque ibi certior factus eſt ſibi in Syriam navigaturo inſidias ſtrui à Judæis, idque in cauſa fuit, cur mutato conſilio pedeſtri itinere in Syriam contenderit.

5. & 6. (c) Expectarunt nos Troade: *Nos verò navigavimus Troadem*: Hinc colligimus Lucam per aliquod tempus abfuiſſe à Paulo; nam tertiam perſonam in primam commutat: cauſam præ modeſtia reticet, fortè ad perferendas eleemoſynas Achæorum & Macedonum miſſus erat Jeroſolymam. *Poſt dies Azymorum à Philippis*, ubi celebrarunt Paſcha eodem tempore quo Judæi. Nulla tum videtur fuiſſe Philippis Synagoga. Agnus quidem Paſchalis Jeroſolymis tantummodò mactabatur: ſed Azymos panes ubique edebant Judæi, etiam qui ad fidem erant converſi: idque obſervabat Paulus, ne Judæos offenderet.

7. (d) Die Dominica, ſeu prima die à ſabbato: cùm veniſſemus *ad frangendum panem*, Euchariſticum. Jam enim cœtus Chriſtiani die Dominica celebrabantur.

8. (e) Non ſolùm ad pellendas noctis tenebras: neque enim opus fuiſſet copioſis lampadibus; ſed etiam ad decoranda myſteria. Quorſum enim illud commemoraſſet Lucas, ſi non alia fuiſſet ratio tot lampadum, quàm ut locus ille illuminaretur? Euchariſtiæ celebrationem claudebant Agapæ.

13. 14. & 15. (f) Quæ eſt in Æolide, ſeu in Myſia, quæ & Appollonia dicta eſt, teſte Hieronymo in locis Hebraicis. *Venimus Mitylenem*, inſula eſt in mari Ægeo, uti & Chio, & Samos. *Venimus Miletum*, in Caria, ad mare, in continenti Joniæ ad oſtium Mæandri fluminis.

17. & 19. (g) Non Epheſinæ tantùm, ſed & Aſianæ Eccleſiæ, Gr. Presbyteros, quos infra vocat Epiſcopos. Nam hæc nomina adhuc forſan erant communia. *Mittens Epheſum*, quæ erat Metropolis Aſiæ, juſſit vocari ſingularium urbium Epiſcopos. Nam ſingulis in locis unus erat Epiſcopus ob paucitatem fidelium. Necdum Diœceſes erant diſtinctæ, aut iiſdem limitibus, quibus hodie circumſcriptæ; mutuas ſibi præſtabant operas

Digitized by Google

20. Quomodo nihil ſubtraxerim utilium, quò minùs annuntiarem vobis, & docerem vos publicè, & per domos,

21. Teſtificans (h) Judæis atque Gentilibus in Deum pœnitentiam, & fidem in Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum.

22. Et nunc ecce alligatus (i) ego ſpiritu, vado in Jeruſalem: quæ in ea ventura ſint mihi, ignorans:

23. Niſi quòd Spiritus ſanctus (k) per omnes civitates mihi proteſtatur, dicens: quoniam vincula, & tribulationes Jeroſolymis me manent.

24. Sed nihil horum vereor: nec facio animam meam pretioſiorem quàm me, dummodò conſummem curſum meum, & miniſterium verbi, quod accepi à Domino Jeſu, teſtificari Evangelium gratiæ Dei.

25. Et nunc ecce ego ſcio, quia ampliùs non videbitis faciem meam vos omnes, per quos tranſivi prædicans regnum Dei.

26. Quapropter conteſtor vos hodierna die, quia mundus ſum à ſanguine omnium.

27. Non enim ſubterfugi, quò minùs annuntiarem omne conſilium Dei vobis.

28. Attendite (l) vobis, & univerſo gregi, in quo vos Spiritus ſanctus poſuit epiſcopos, regere Eccleſiam Dei, quam acquiſivit ſanguine ſuo.

29. Ego ſcio quoniam intrabunt poſt diſceſſionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi.

30. Et ex vobis ipſis exurgent viri loquentes perverſa, ut abducant diſcipulos poſt ſe.

31. Propter quod vigilate, memoria retinentes, quoniam per triennium nocte & die non ceſſavi, cum lacrymis monens unumquemque veſtrùm.

32. Et nunc commendo vos Deo, & verbo (m) gratiæ ipſius, qui potens eſt ædificare, & dare hæreditatem in ſanctificatis omnibus.

33. Argentum, & aurum, aut veſtem nullius concupivi, ſicut

34. Ipſi ſcitis: * quoniam ad ea, quæ * 1. Cor. 4.
mihi opus erant, & his qui mecum ſunt, 12.
miniſtraverunt manus iſtæ. 1. Theſ. 2.
9.

35. Omnia (n) oſtendi vobis, quoniam 2. Theſ. 3.
ſic laborantes oportet ſuſcipere infirmos, 8.
ac meminiſſe verbi Domini Jeſu, quoniam ipſe dixit: Beatius eſt magis dare, quàm accipere.

36. Et cùm hæc dixiſſet, poſitis genibus ſuis oravit cum omnibus illis.

37. Magnus autem fletus factus eſt omnium: & procumbentes ſuper collum Pauli, oſculabantur eum,

38. Dolentes maximè in verbo, quod dixerat, quoniam ampliùs faciem ejus non eſſent viſuri. Et deducebant eum ad navem.

CAPUT XXI.

Iter Pauli Mileto Jeroſolymam uſque; in ipſo itinere Agabus Paulo prædicit futura vincula. Jacobi monita ad Paulum, qui ſe purificat in templo.

1. Cum autem factum eſſet, ut navigaremus abſtracti ab eis, recto curſu venimus Coum (a), & ſequenti die Rhodum, & inde Pataram.

2. Et cùm inveniſſemus navem tranſfretantem in Phœnicem, aſcendentes navigavimus.

3. Cùm

Epiſcopi. Doctrinam cum exemplis conjungit: neque enim ea ſunt ſeparanda. *Serviens*, Paſtorum officia exemplo ſuo exhibet, humilitatem adverſus ſuperbiam, patientiam in tribulationibus, fidem in miniſterio.

21. (h) Pœnitentiam Judæis, qui jam fide aliqua erant inſtructi, fidem Gentilibus; converſionem inchoat pœnitentia, fides per baptiſmum & juſtificationem perficit.

22. (i) Vincula quæ me manent, animo proſpiciens: *Spiritu* impellente, vel alligatus ob firmum animi propoſitum.

23. & 24. (k) Per Prophetas: nam multi erant hoc dono inſtructi. *Quàm me*, qui totum me Chriſto devovi.

28. (l) Vobis primùm, deinde univerſo gregi; primùm ut ſancti ſitis, deinde ut omnibus qui curæ veſtræ ſunt commiſſi, conſulatis. *Regere Eccleſiam Dei, quam acquiſivit ſanguine ſuo:* Qui quidem locus Chriſti divinitatem apertè demonſtrat.

32. (m) Evangelio, vel gratiæ & benignitati divinæ: *Ædificare*, qui inceptum fidei ædificium poteſt abſolvere: *Et dare hæreditatem in ſanctificatis omnibus*; cum Sanctis omnibus, qui ſoli ſunt capaces hujus hæreditatis, vel quam Sanctis omnibus impartietur.

35. (n) Gr. omninò, vel in omnibus, κατὰ πάντα, *Suſcipere infirmos*, in fide, ne cadant; manus iis porrigere, eoſque retinere vacillantes. *Quàm accipere*, Id vero ex traditione acceperat Paulus. Hac ratione infirmis conſulit, atque omnem ſuſpicioni locum adimit, ne prædicationem Evangelii quæſtum putent. Hoc quidem anno Princeps Apoſtolorum Petrus, poſtquam Corintho diſceſſiſſet, venit Romam, ibique Cathedram ſuam conſtituit, ut videtur Pezronio: hoc ipſum colligit ex Lactantio Lib. de moribus perſecutorum, qui ita ſcribit: *Cumque jam Nero imperaret, Petrus advenit*. Multos in hanc ſententiam citat è veteribus. Euſebium, Hiſtor. L. 2. cap. 13. S. Leonem, ſerm. 1. Iſque Romæ priorem ſcripſit Epiſtolam; poſtremo quidem anno Claudii venit, & primo Neronis anno Simonem Magum debellavit. Hinc Euſebius, L. 2. cap. 13. ait, brevi magi impoſtoris potentiam fuiſſe extinctam. Anno 2. Neronis Romæ conſtitutam fuiſſe Eccleſiam Saturnino & Scipione Coſs. In domo Pudentis exiſtimat Pezronius; cùmque non poſſet Romæ ſemper remanere, Linum ordinaſſe Epiſcopum & adjutorem, ſed non cum ſumma auctoritate. Ita Catalogus primus & ſecundus Roman. Pontif. Irenæus, L. 3. cap. 3. Epiphanius, hæreſi 27. Num. 6.

CAP. XXI. 1. (a) Quæ eſt inſula maris Ægæi, principis medicorum Hippocratis patria. *Et inde Pataram*, quæ eſt Lyciæ metropolis.

Digitized by Google

3. Cùm apparuiſſemus autem Cypro, relinquentes eam ad ſiniſtram, navigavimus in Syriam, & venimus Tyrum (b): ibi enim navis expoſitura erat onus.

4. Inventis autem diſcipulis, manſimus ibi diebus ſeptem: qui Paulo dicebant per Spiritum ne aſcenderet Jeroſolymam.

5. Et expletis diebus profecti ibamus, deducentibus nos omnibus cum uxoribus, & filiis uſque foras civitatem: & poſitis genibus in littore, oravimus.

6. Et cùm valefeciſſemus invicem, aſcendimus navem: illi autem redierunt in ſua.

7. Nos verò navigatione expleta à Tyro deſcendimus Ptolemaidam (c): & ſalutatis fratribus, manſimus die una apud illos.

8. Alia autem die profecti, venimus Cæſaream. Et intrantes domum Philippi evangeliſtæ, * qui erat unus de ſeptem, manſimus apud eum.

* Sup. 6. 5. & 8. 5.

9. Huic autem erant quatuor filiæ virgines prophetantes (d).

10. Et cùm moraremur per dies aliquot, ſupervenit quidam à Judæa propheta, nomine Agabus.

11. Is cùm veniſſet ad nos, tulit zonam Pauli: & alligans (e) ſibi pedes & manus, dixit: Hæc dicit Spiritus ſanctus, Virum, cujus eſt zona hæc, ſic alligabunt in Jeruſalem Judæi, & tradent in manus Gentium.

12. Quod cùm audiſſemus, rogabamus nos, & qui loci illius erat, ne aſcenderet Jeroſolymam.

13. Tunc reſpondit Paulus, & dixit: Quid facitis flentes, & affligentes cor meum? Ego enim non ſolùm alligari, ſed & mori in Jeruſalem paratus ſum, propter nomen Domini Jeſu.

14. Et cùm ei ſuadere non poſſemus, quievimus, dicentes: Domini voluntas fiat.

15. Poſt dies autem iſtos præparati, aſcendebamus in Jeruſalem.

16. Venerunt autem & ex diſcipulis à Cæſarea nobiſcum, adducentes ſecum apud quem hoſpitaremur Mnaſonem quemdam Cyprium, antiquum diſcipulum.

17. Et cùm veniſſemus Jeroſolymam, libenter exceperunt nos fratres.

18. Sequenti autem die introibat Paulus nobiſcum ad Jacobum (f), omneſque collecti ſunt ſeniores.

19. Quos cùm ſalutaſſet, narrabat per ſingula, quæ Deus feciſſet in Gentibus per miniſterium ipſius.

20. At illi cùm audiſſent, magnificabant Deum: dixeruntque ei: Vides, frater, quot millia ſunt in Judæis, qui crediderunt, & omnes æmulatores ſunt legis.

21. Audierunt autem de te, quia diſceſſionem doceas à Moyſe eorum, qui per Gentes ſunt, Judæorum: dicens non debere eos circumcidere filios ſuos, neque ſecundùm conſuetudinem ingredi.

22. Quid ergo eſt? utique oportet convenire multitudinem: audient enim te ſuperveniſſe.

23. Hoc ergo fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor, votum (g) habentes ſuper ſe.

24. His aſſumptis, ſanctifica (h) te cum illis: & impende in illis * ut radant capita: & ſcient omnes quia quæ de te audierunt, falſa ſunt, ſed ambulas & ipſe cuſtodiens legem. * Num. 6. 18. Sup. 18. 18.

25. De his autem, qui crediderunt ex Gentibus, * nos ſcripſimus, judicantes, ut abſtineant (i) ſe ab idolis, immolato, & ſanguine, & ſuffocato, & fornicatione. * Sup. 15. 20. & 29.

26. Tunc Paulus, aſſumptis viris, poſtera die purificatus cum illis intravit in templum, annuntians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro unoquoque eorum oblatio.

27. Dum autem ſeptem dies conſummarentur, hi qui de Aſia erant, Judæi, cùm vidiſſent eum in templo, concitaverunt omnem populum, & injecerunt ei manus, clamantes.

18. Viri

3. & 4. (b) Pervenit Evangelium ad Tyrios, qui crediderunt. *Per Spiritum*, Quidam diſcipuli prædixerunt Paulo quæ paſſurus eſſet; alii conati ſunt eum à profectione revocare.

7. & 8. (c) Quæ dicta eſt Accho, Judic. 1. 31. *Cæſaream*, totius regionis caput, quæ olim fuit turris Stratonis. *Philippi Evangeliſtæ*, ſic dicti, quia prædicavit Evangelium.

9. (d) Futura prædicentes. Cùm autem Virgines appellentur, hoc admodùm eſt veriſimile, eas votum, aut ſaltem propoſitum habuiſſe perpetuæ Virginitatis.

11. (e) More Prophetarum, qui non ſolùm verbis, ſed & factis vaticinabantur. *Sic alligabunt*, per manus Gentium.

18. & 21. (f) Cur non ad Petrum? quòd abeſſet Petrus. *Judæorum*, diſperſis doceas à Moſe deficere, quod utique non prædicabat Paulus.

23. (g) Nazaræatus, ut vulgò creditur: nec tamen id certum eſt; aliud enim votum poteſt intelligi.

24. (h) Seu Paulus ipſe idem voviſſet votum, ſeu quatuor illis qui voverant, adeſſet tantummodò, & impenſas pro ſacrificiis faceret. Neque enim ſe geſſit ut Nazaræum, ſed facto ſuo palàm probavit quatuor illorum votum: ſiquidem Paulus ſeptimum non egerat diem. *Et ſcient omnes*: Non ergo aliqua Paulo ſuadetur ſimulatio, ſed vera legis obſervatio, quam Judæis eſſe illicitam non docuerat Paulus.

25. (i) Occurrit objectioni tacitæ. Nam Paulus obtendere poterat Gentilium ſcandalum, quaſi tenerentur ſervare legalia. Jacobus hanc occupat, & docet jam id ſcriptum fuiſſe ad Gentes, ut abſtinerent tantùm ab Idolothytis, ſanguine, & fornicatione, neque eos adſtringi lege Moſaica.

Digitized by Google

28. Viri Iſraelitæ, adjuvate: hic eſt homo, qui adverſùs populum, & legem, & locum hunc, omnes ubique docens, inſuper & Gentiles induxit in templum (k), & violavit ſanctum locum iſtum.

29. Viderant enim Trophimum Epheſium in civitate cum ipſo, quem æſtimaverunt quoniam in templum introduxiſſet Paulus.

30. Commotaque eſt civitas tota, & facta eſt concurſio populi. Et apprehendentes Paulum, trahebant eum extra templum: & ſtatim clauſæ (l) ſunt januæ.

31. Quærentibus autem eum occidere, nuntiatum eſt tribuno cohortis: Quia tota confunditur Jeruſalem.

32. Qui ſtatim aſſumptis militibus, & centurionibus, decurrit ad illos. Qui cùm vidiſſent tribunum, & milites, ceſſaverunt percutere Paulum.

33. Tunc accedens tribunus apprehendit eum, & juſſit eum alligari catenis duabus: & interrogabat quis eſſet, & quid feciſſet.

34. Alii autem aliud clamabant in turba. Et cùm non poſſet certum cognoſcere præ tumultu, juſſit duci eum in caſtra.

35. Et cùm veniſſet ad gradus, contigit ut portaretur à militibus propter vim populi.

36. Sequebatur enim multitudo populi, clamans: Tolle eum.

37. Et cùm cœpiſſet induci in caſtra Paulus, dicit tribuno: Si licet mihi loqui (m) aliquid ad te? Qui dixit: Græcè noſti?

38. Nonne tu es Ægyptius, qui ante hos dies tumultum concitaſti, & eduxiſti in deſertum quatuor millia virorum ſicariorum?

39. Et dixit ad eum Paulus: Ego homo ſum quidem Judæus à Tarſo Ciliciæ, non ignotæ civitatis municeps. Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum.

40. Et cùm ille permiſiſſet, Paulus ſtans in gradibus, annuit manu ad plebem, & magno ſilentio facto, allocutus eſt lingua Hebræa, dicens:

CAPUT XXII.

Pauli concio: Judæi exſcandeſcunt; flagellis cædendus, civem Romanum ſe declarat.

1. Viri fratres, & patres, audite quam ad vos nunc reddo rationem.

2. Cùm audiſſent autem quia Hebræa lingua loqueretur ad illos, magis præſtiterunt ſilentium (a).

3. Et dicit: Ego ſum vir Judæus, natus in Tarſo Ciliciæ, nutritus autem in iſta civitate, ſecùs pedes Gamaliel eruditus juxta veritatem (b) paternæ legis, æmulator legis, ſicut & vos omnes eſtis hodie:

4. * Qui hanc viam perſecutus ſum * Sup. 8. 3.
uſque ad mortem, alligans & tradens in cuſtodias viros ac mulieres,

5. Sicut princeps ſacerdotum mihi teſtimonium reddit (c), & omnes majores natu, à * quibus & epiſtolas accipiens, * Sup. 9. 2.
ad fratres Damaſcum pergebam, ut adducerem inde vinctos in Jeruſalem, ut punirentur.

6. Factum eſt autem, eunte me, & appropinquante Damaſco media die, ſubitò de cœlo circumfulſit me lux copioſa:

7. Et decidens in terram, audivi vocem dicentem mihi: Saule, Saule, quid me perſequeris?

8. Ego autem reſpondi: Quis es, Domine? Dixitque ad me: Ego ſum Jeſus Nazarenus, quem tu perſequeris.

9. Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt, vocem autem non audierunt (d) ejus, qui loquebatur mecum.

10. Et dixi: Quid faciam, Domine? Dominus autem dixit ad me: Surgens vade Damaſcum: & ibi tibi dicetur de omnibus, quæ te oporteat facere.

11. Et cùm non viderem præ claritate luminis illius, ad manum deductus à comitibus, veni Damaſcum.

12. Ananias autem quidam, vir ſecundùm legem teſtimonium habens ab omnibus cohabitantibus Judæis,

13. Ve-

28. (k) In atrium Judæorum; exiſtimabant Trophimum, quem cum Paulo in civitate viderant, ab eo introductum fuiſſe in templum.

30. 31. & 34. (l) A Janitoribus templi. *Tribuno cohortis*, qui arcem Antoniam cum præſidio cuſtodiebat. *Juſſit eum duci in caſtra*, in arcem.

37. (m) Paulus Græcè locutus eſt, non Syriacè; quod audiens Tribunus, ſtatim ait, *Græcè noſti?* non interrogando, cùm videret eum Græcè loqui: unde reſponſum Pauli non expectat, ſed hoc ſtatim in illius mentem venit eum eſſe Ægyptium, qui ante aliquot dies tumultum excitaverat, de quo Joſephus, Lib. 20. cap. 6. & de bello Judaico, Lib. 2. cap. 13.

CAPUT XXII.

2. (a) Inter alia, quæ Paulo objiciebant, hoc primum erat & præcipuum, quòd à Moſis religione defeciſſet, quódque Gentibus Chriſti Evangelium prædicaſſet: mutationem religionis primo loco purgat.

3. (b) Græc. juxta accuratam rationem, vel rigorem legis Moſaicæ, ſe Judæum natum eſſe, in Judaiſmo educatum, ac zelum ſuum pro lege oſtendit.

5. (c) Suiſmet litteris tum adhuc datis. *Majores natu*, Gr. Presbyterium, Senatus Judæorum.

9. (d) Niſi confusè admodùm: vel audierunt quidem vocem Pauli, non ejus qui loquebatur cum Paulo, ut mox ſubjicit.

13. Veniens ad me, & aſtans dixit mihi: Saule frater reſpice (e). Et ego eadem hora reſpexi in eum.

14. At ille dixit: Deus patrum noſtrorum præordinavit (f) te, ut cognoſceres voluntatem ejus, & videres juſtum, & audires vocem ex ore ejus:

15. Quia eris teſtis illius ad omnes homines, eorum quæ vidiſti, & audiſti.

16. Et nunc quid moraris? Exurge, & baptizare, & ablue peccata tua, invocato nomine ipſius.

17. Factum eſt autem revertenti mihi in Jeruſalem, & oranti in templo, fieri me in ſtupore mentis (g),

18. Et videre illum dicentem mihi: Feſtina, & exi velociter ex Jeruſalem: quoniam non recipient teſtimonium tuum de me.

19. Et ego dixi: Domine, ipſi ſciunt
* Sup. 9. 3. * quia ego eram concludens in carcerem, & cædens per Synagogas eos qui credebant in te:

20. Et cùm funderetur ſanguis Stephani
* Sup. 7. 57. ni teſtis tui, * ego aſtabam, & conſentiebam, & cuſtodiebam veſtimenta interficientium illum.

21. Et dixit ad me: Vade, quoniam ego in nationes longè mittam te.

22. Audiebant autem eum uſque ad hoc verbum, & levaverunt vocem ſuam, dicentes: Tolle de terra hujuſmodi: non enim fas eſt eum vivere.

23. Vociferantibus autem eis, & projicientibus veſtimenta ſua, & pulverem jactantibus in aerem,

24. Juſſit tribunus induci eum in caſtra, & flagellis cædi, & torqueri eum, ut ſciret propter quam cauſam ſic acclamarent ei.

25. Et cùm aſtrinxiſſent eum loris: dicit aſtanti ſibi Centurioni Paulus: Si hominem Romanum & indemnatum licet vobis flagellare?

26. Quo audito, Centurio acceſſit ad tribunum, & nuntiavit ei, dicens: Quid acturus es? hic enim homo, civis Romanus eſt.

27. Accedens autem tribunus, dixit illi: Dic mihi ſi tu Romanus es? At ille dixit: Etiam.

28. Et reſpondit tribunus: Ego multa ſumma civilitatem hanc conſecutus ſum. Et Paulus ait: Ego autem & natus (h) ſum.

29. Protinus ergo diſceſſerunt ab illo, qui eum torturi erant. Tribunus quoque timuit poſtquam reſcivit, quia civis Romanus eſſet, & quia alligaſſet eum.

30. Poſtera autem die volens ſcire diligentiùs, qua ex cauſa accuſaretur à Judæis, ſolvit eum, & juſſit ſacerdotes convenire, & omne concilium, & producens Paulum, ſtatuit inter illos.

CAPUT XXIII.

Paulus Phariſæos à Sadducæis divellit; huic Chriſtus apparet; Judæi cædem illius machinantur; Lyſias Paulum mittit ad Cæſaream.

1. INtendens (a) autem in concilium Paulus ait: Viri fratres, ego omni conſcientia bona converſatus ſum ante Deum uſque in hodiernum diem.

2. Princeps autem ſacerdotum Ananias præcepit aſtantibus ſibi percutere (b) os ejus.

3. Tunc Paulus dixit ad eum: Percutiet (c) te Deus, paries dealbate. Et tu ſedens judicas me ſecundùm legem, & contra legem jubes me percuti?

4. Et qui aſtabant, dixerunt: Summum ſacerdotem Dei maledicis?

5. Dixit autem Paulus: Neſciebam (d), fratres, quia princeps eſt ſacerdotum. Scriptum eſt enim: * Principem populi tui non maledices. * Exod. 22. 28.

6. Sciens

13. (e) Verbum eſt efficax ejus quod præcipitur, eoque viſus eſt reſtitutus Paulo, ut Lucæ 18. cum Dominus dixit cæco. *Reſpice.*

14. (f) Elegit te: *Et videres juſtum*, Chriſtum ſcilicet, quem vidit Paulus oculis corporeis, ut ipſe teſtatur 1. Cor. 15. ubi ſe cum iis annumerat, qui oculati teſtes fuerunt reſurrectionis Chriſti.

17. & 18. (g) Cùm veniſſet Jeroſolymam unà cum Barnaba, Actor. 11. Miſſionis ſuæ ad Gentes cauſam affert.

28. (h) Siquidem natus eſt Tharſi, quæ civitate Romana donata fuerat, quòd Cæſaris partes ſecuta eſſet, Plinius L. 5. cap. 27. Illud quidem erat civium Romanorum privilegium, ut verberibus cædi, aut in crucem agi non poſſent, ut docet Briſſonius L. 1. Antiquit. Juris Romani, cap. 13.

CAPUT XXIII. 1. (a) Gr. conſtanter eos intuens, & velut fixis oculis. *Omni conſcientia*, De vera juſtitia loqui videtur, quæ eſt coram Deo, & citra ullam hypocriſim.

2. (b) Quaſi impium & blaſphemum, quòd ſe innoxium diceret, qui totius populi judicio nocens habebatur.

3. (c) Non dixit, Percutiat te Deus, quaſi imprecando, ſed percutiet, quaſi prædicendo. Quæ verba nec maledictionem, nec contumeliam involvunt, ſed eorum quæ futura erant, vaticinium: præter quam ſacerdotium illud jam erat inutile, & abrogatum. Unde Paulus vocat eum parietem dealbatum, rem ſcilicet ſpecie tenùs pretioſam, ſed quæ re ipſa nullius eſſet pretii, ut paries e luto & argilla compactus, & calce vel gypſo illitus. Huic ſimilis prorſus eſt Evangelica locutio, *Sepulchra dealbata:* exteriùs ſpecioſa, intus plena oſſibus: quibus Chriſti & Pauli verbis Phariſæorum & ſacerdotum ſignatur hypocriſis. Erat Ananias e ſecta Sadducæorum, & gener Annæ.

5. (d) Videtur nonnullis ironicè dictum, & tamen verè, quia hunc non ampliùs agnoſcebat Paulus ut ſacerdotum Principem, cujus jam nullum erat ſacerdotium. Sed probabilius videtur Ananiam a Paulo agnitum non fuiſſe, cùm cœtus ille ſolemnis non eſſet, nec quicquam fieret ex ordine, ſed cuncta tumultua-

6. Sciens autem Paulus, quia una pars eſſet Sadducæorum, & altera Phariſæorum, exclamavit in concilio: Viri fra-
*Philipp. 3. 5. tres, * ego Phariſæus ſum, filius Phariſæorum, de ſpe & reſurrectione mortuorum ego judicor (e).

7. Et cùm hæc dixiſſet, facta eſt diſſenſio inter Phariſæos & Sadducæos, & ſoluta eſt multitudo.

*Matt. 22. 23. 8. * Sadducæi enim dicunt, non eſſe reſurrectionem, neque Angelum, neque Spiritum: Phariſæi autem utraque confitentur.

9. Factus eſt autem clamor magnus. Et ſurgentes quidam Phariſæorum (f), pugnabant, dicentes: Nihil mali invenimus in homine iſto: quid ſi Spiritus locutus eſt ei, aut Angelus?

10. Et cùm magna diſſenſio facta eſſet, timens tribunus ne diſcerperetur Paulus ab ipſis, juſſit milites deſcendere, & rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in caſtra.

11. Sequenti autem nocte aſſiſtens ei Dominus, ait: Conſtans eſto: ſicut enim teſtificatus es de me in Jeruſalem, ſic te oportet & Romæ teſtificari.

12. Facta autem die collegerunt ſe quidam ex Judæis, & devoverunt ſe dicentes neque manducaturos, neque bibituros, donec occiderent Paulum.

13. Erant autem plus quàm quadraginta viri, qui hanc conjurationem fecerant:

14. Qui acceſſerunt ad principes ſacerdotum, & ſeniores, & dixerunt: Devotione devovimus nos nihil guſtaturos, donec occidamus Paulum.

15. Nunc ergo vos notum facite tribuno cum concilio, ut producat illum ad vos, tamquam aliquid certius cognituri de eo. Nos verò priùs quàm appropiet, parati ſumus interficere illum.

16. Quod cùm audiſſet filius ſororis Pauli inſidias, venit, & intravit in caſtra, nuntiavitque Paulo.

17. Vocans autem Paulus ad ſe unum ex Centurionibus, ait: Adoleſcentem hunc perduc ad tribunum; habet enim aliquid indicare illi.

18. Et ille quidem aſſumens eum duxit ad tribunum, & ait: Vinctus Paulus rogavit me hunc adoleſcentem perducere ad te, habentem aliquid loqui tibi.

19. Apprehendens autem tribunus manum illius, ſeceſſit cum eo ſeorſum, & interrogavit illum: Quid eſt, quod habes indicare mihi?

20. Ille autem dixit: Judæis convenit rogare te, ut craſtina die producas Paulum in concilium, quaſi aliquid certius inquiſituri ſint de illo:

21. Tu verò ne credideris illis; inſidiantur enim ei ex eis viri ampliùs quàm quadraginta, qui ſe devoverunt non manducare, neque bibere, donec interficiant eum: & nunc parati ſunt, expectantes promiſſum tuum.

22. Tribunus igitur dimiſit adoleſcentem, præcipiens ne cui loqueretur, quoniam hæc nota ſibi feciſſet.

23. Et vocatis duobus Centurionibus, dixit illis: Parate milites ducentos, ut eant uſque Cæſaream, & equites ſeptuaginta, & lancearios ducentos à tertia hora noctis:

24. Et jumenta præparate, ut imponentes Paulum, ſalvum perducerent ad Felicem (g) præſidem.

25. (Timuit enim ne fortè raperent eum Judæi, & occiderent, & ipſe poſteà calumniam ſuſtineret, tamquam accepturus pecuniam)

26. Scribens epiſtolam continentem hæc: Claudius Lyſias optimo præſidi Felici, ſalutem.

27. Virum hunc comprehenſum à Judæis, & incipientem interfici ab eis, ſuperveniens cum exercitu eripui, cognito quia Romanus eſt:

28. Volenſque ſcire cauſam, quam objiciebant illi, deduxi eum in concilium eorum.

29. Quem inveni accuſari de quæſtionibus legis ipſorum, nihil verò dignum morte, aut vinculis habentem criminis.

30. Et cùm mihi perlatum eſſet de inſidiis, quas paraverant illi, miſi eum ad te, denuntians & accuſatoribus, ut dicant apud te. Vale.

31. Milites ergo, ſecundùm præceptum ſibi, aſſumentes Paulum, duxerunt per noctem in Antipatridem (h).

32. Et

riò. Præter quàm Paulus à viginti quatuor, aut circiter annis jam aberat Jeroſolymis, quò tantùm venerat non diu commoratus, adeò ut Ananiam numquam à ſe viſum non agnoverit.

6. (e) *Ego judicor*: ſic bonis arte vitæ & cauſæ ſuæ conſulit, ac Judices malè ſociatos inter ſe committit; dogma de reſurrectione Chriſti, dogmati de reſurrectione in univerſum ſubſtituit, hypotheſi theſim ipſam.

9. (f) Secta Phariſæus, Gamalielis diſcipulus, hoc quippe vocabulum ſeverioris diſciplinæ inſtitutum, non eruditum ſignificat; doctrinæ ipſius habita ratione erat Phariſæus, quatenùs reſurrectionem contra Sadducæos propugnabat.

24. 25. 26. & 30. (g) Pallantis liberti & Claudio chari fratrem. *Timuit enim*: hic verſiculus 25. textui Græco deeſt, ac nonnullis videtur è margine codicis in textum translatus. *Optimo præſidi*, Græc. κρατίστῳ, præſtantiſſimo, potentiſſimo. *Ut dicant apud te*, ut cauſam ſuam agant.

31. (h) Urbs erat ab Herode extructa in honorem patris, non procul Cæſarea. Parata erant jumenta ex cap. 24. quibus milites inſiderent: Nam longiùs diſta-

Digitized by Google

32. Et poſtera die dimiſſis equitibus ut cum eo irent, reverſi ſunt ad caſtra.

33. Qui cùm veniſſent Cæſaream, & tradidiſſent epiſtolam præſidi, ſtaterunt ante illum & Paulum.

34. Cùm legiſſet autem, & interrogaſſet de qua provincia eſſet: & cognoſcens quia de Cilicia,

35. Audiam te, inquit, cùm accuſatores tui venerint. Juſſitque in prætorio (i) Herodis cuſtodiri eum.

CAPUT XXIV.

Paulus coram Felice præſide ſuam agit cauſam; hunc Felix vinctum reliquit.

1. POſt quinque autem dies (a) deſcendit princeps ſacerdotum, Ananias, cum ſenioribus quibuſdam, & Tertullo quodam oratore, qui adierunt præſidem adversùs Paulum.

2. Et citato Paulo cœpit accuſare Tertullus, dicens: Cùm in multa pace agamus per te, & multa corrigantur per tuam providentiam;

3. Semper & ubique ſuſcipimus, optime Felix, cum omni gratiarum actione.

4. Ne diutiùs autem te protraham, oro, breviter audias nos pro tua clementia.

5. Invenimus hunc hominem peſtiferum, & concitantem ſeditiones omnibus Judæis in univerſo orbe, & auctorem ſeditionis ſectæ Nazarenorum:

6. Qui etiam templum violare conatus eſt, quem & apprehenſum voluimus ſecundùm legem noſtram judicare (b).

7. Superveniens autem tribunus Lyſias, cum vi magna eripuit eum de manibus noſtris,

8. Jubens accuſatores ejus ad te venire: à quo poteris ipſe judicans (c), de omnibus iſtis cognoſcere, de quibus nos accuſamus eum.

9. Adjecerunt autem & Judæi, dicentes hæc ita ſe habere.

10. Reſpondit autem Paulus, (annuente ſibi Præſide dicere:) Ex multis (d) annis te eſſe judicem genti huic ſciens, bono animo pro me ſatisfaciam.

11. Potes enim cognoſcere (e), quia non plus ſunt mihi dies, quàm duodecim, ex quo aſcendi adorare in Jeruſalem:

12. Et neque in templo invenerunt me cum aliquo diſputantem, aut concurſum facientem turbæ, neque in ſynagogis,

13. Neque in civitate: neque probare poſſunt tibi de quibus nunc me accuſant.

14. Confiteor autem hoc tibi, quòd ſecundùm ſectam (f), quam dicunt hæreſim, ſic deſervio Patri & Deo meo, credens omnibus, quæ in Lege & Prophetis ſcripta ſunt:

15. Spem habens in Deum, quam & hi ipſi expectant, reſurrectionem futuram juſtorum, & iniquorum.

16. In hoc (g) & ipſe ſtudeo ſine offendiculo conſcientiam habere ad Deum, & ad homines ſemper.

17. Poſt annos autem plures, eleemoſynas facturus in gentem meam, veni, & oblationes, & vota.

18. * In quibus invenerunt me purificatum in templo: non cum turba, neque cum tumultu. * Sup. 21. 26.

19. Quidam autem ex Aſia Judæi, quos oportebat apud te præſto eſſe, & accuſare ſi quid haberent adversùm me:

20. Aut hi ipſi dicant ſi quid invenerunt in me iniquitatis, cùm ſtem (h) in concilio,

21. Niſi

bat Antipatris, quàm ut intra unius noctis ſpatium eò pervenirent, ſi pedites fuiſſent.

35. (i) In palatio ab Herode extructo.

CAPUT XXIV. 1. 3. & 5. (a) Ex quo Paulus in carcere conjectus fuerat. *Suſcipimus*, Gr. amplectimur; vel ſuſcipimus, tuam videlicet providentiam. *Auctorem ſeditionis*, principem ſectæ.

6. (b) Damnatum tradere præſidi, penes quem erant judicia capitalia. Judæorum ſenatui relictum erat jus cognoſcendi & judicandi de reo in iis maximè, quæ ad legem pertinebant: hujuſmodi erat crimen, quo Paulum accuſabant, illud in primis quòd Gentiles induxiſſet in templum, quodque templi violationem dicebant.

8. (c) Gr. examinans, ſeu interrogans. Neque enim id negare poterit. Sed fortè Tertullus Judæorum patronus non erat adeò imperitus, ut cauſæ ſuæ judicium ad Paulum revocaret, quaſi ſe ipſemet reum peragerct. Exiſtimat quidem Auctor Analyſeos Gallicæ loco, [illegible], *à quo*, legendum eſſe [illegible], *à quibus*, nempè accuſatoribus, de quibus proximè verba fecerat. Iique erant Ananias & Senatores magni Synedrii, qui non expectarunt, dum interrogarentur, ſed ultrò confirmarunt quæ dicta erant à Tertullo. Unde Apoſtolus v. 19. eos ut teſtes rejicit, ſimul id contendit ad Judæos qui ex Aſia venerant, non ad Senatores jus accuſandi pertinere. Lectio autem illa, *à quibus*, ad marginem novi Teſtamenti à Roberto Stephano editi in folio fuit annotata, quæ videtur admodùm probabilis, & ſenſum efficit apertum.

10. (d) Nam multis præfuerat annis Trachonitidi, Bataneæ, Gaulanitidi & Judææ ipſi ante biennium. Quòd ſi turbas aliquas, aut tumultus commoviſſet Paulus, Felici ignotum illud eſſe non potuiſſet. Deinde Judæorum mores à multis annis perſpectos habebat Felix, iſque noverat, quàm prompti eſſent ad ſeditiones & tumultus.

11. (e) E teſtibus: *Quàm duodecim*, neque adeò potui tam brevi temporis ſpatio excitare ſeditiones.

14. (f) Gr. [illegible], viam, inſtitutum, & vivendi rationem, *quam vocant hæreſim*, ſeu factionem, aut ſectam vitioſam: *Sic deſervio Deo & Patri*, Gr. [illegible], Deo Patrum, ſeu patrio.

16. & 18. (g) Propterea, ob eam ſpem. *Purificatum*, Dum his rebus vacarem, invenerunt me purificatum, ea purificatione, de qua dictum eſt cap. 21.

20. & 21. (h) Gr. cùm ſtarem coram Concilio, Synedrio, ubi hæc cauſa acta fuit. Quod confirmant hæc verba [illegible], id est proximè ſequenti,

21. Niſi de una hac ſolummodò voce, qua clamavi inter eos ſtans: * Quoniam de reſurrectione mortuorum ego judicor hodie à vobis.

22. Diſtulit autem illos Felix, certiſſimè (i) ſciens de via hac, dicens: Cùm tribunus Lyſias deſcenderit, audiam vos.

23. Juſſitque Centurioni cuſtodire eum, & habere requiem (k), nec quemquam de ſuis prohibere miniſtrare ei.

24. Poſt aliquot autem dies veniens Felix cum Druſilla (l) uxore ſua, quæ erat Judæa, vocavit Paulum, & audivit ab eo fidem, quæ eſt in Chriſtum Jeſum.

25. Diſputante (m) autem illo de juſtitia, & caſtitate, & de judicio futuro, tremefactus Felix reſpondit: Quod nunc attinet, vade: tempore autem opportuno accerſam te:

26. Simul & ſperans, quòd pecunia ei daretur (n) à Paulo; propter quod & frequenter accerſens eum, loquebatur cum eo.

27. Biennio autem expleto (o), accepit ſucceſſorem Felix Portium Feſtum. Volens autem gratiam præſtare Judæis Felix, reliquit Paulum vinctum.

CAPUT XXV.

Paulus coram Feſto præſide cauſam agit; appellat Cæſarem; coram Agrippa ſiſtitur.

1. FEſtus ergo cùm veniſſet in provinciam, poſt triduum aſcendit Jeroſolymam à Cæſarea.

2. Adieruntque eum principes ſacerdotum, & primi Judæorum, adversùs Paulum: & rogabant eum,

3. Poſtulantes gratiam adversùs eum, ut juberet perduci eum in Jeruſalem, inſidias tendentes ut interficerent eum in via.

4. Feſtus autem reſpondit, ſervari Paulum in Cæſarea: ſe autem maturiùs profecturum.

5. Qui ergo in vobis, ait, potentes (a) ſunt, deſcendentes ſimul, ſi quod eſt in viro crimen, accuſent eum.

6. Demoratus autem inter eos dies non ampliùs quàm octo, aut decem, deſcendit Cæſaream, & altera die ſedit pro tribunali, & juſſit Paulum adduci.

7. Qui cùm perductus eſſet, circumſteterunt eum, qui ab Jeroſolyma deſcenderant Judæi, multas & graves cauſas objicientes, quas non poterant probare,

8. Paulo rationem reddente: Quoniam neque in legem Judæorum, neque in templum, neque in Cæſarem quidquam peccavi.

9. Feſtus autem volens gratiam præſtare Judæis, reſpondens Paulo, dixit: Vis Jeroſolymam aſcendere, & ibi de his judicari apud me?

10. Dixit autem Paulus, Ad tribunal Cæſaris ſto (b), ibi me oportet judicari: Judæis non nocui, ſicut tu meliùs noſti.

11. Si enim nocui, aut dignum morte aliquid feci, non recuſo mori: ſi verò nihil eſt eorum, quæ hi accuſant me, nemo poteſt me illis donare. Cæſarem appello.

12. Tunc Feſtus cum concilio locutus, reſpondit: Cæſarem appellaſti? ad Cæſarem ibis.

13. Et cùm dies aliquot tranſacti eſſent, Agrippa (c) rex & Bernice deſcenderunt Cæſaream ad ſalutandum Feſtum.

14. Et cùm dies plures ibi demorarentur, Feſtus regi indicavit de Paulo, dicens: Vir quidam eſt derelictus à Felice vinctus,

15. De quo cùm eſſem Jeroſolymis, adierunt me principes ſacerdotum, & ſeniores

Niſi de una, Nec Paulus de tribunali præſidis potuit aut dicere, aut cogitare, cùm Tertullus & Judæi eum accuſaverint ut peſtiferum & ſeditioſum hominem. Concilium igitur illud non aliud eſt, quàm Synedrium, in quo ſteterat Paulus; ac verba illa, *cum ſtarem*, ad præteritum, *invenerunt*, optimè referri poſſunt.

22. (i) An de inſtituto Chriſtianorum, & de Pauli moribus? Vox illa *dicens*, per parentheſim intelligi poteſt, adeò ut reſponſum incipiat ab his verbis, *certiſſimè ſciens*, cùm de hac ſecta diligentiùs inquiſiero, & tribunus Lyſias deſcenderit.

23. (k) Gr. *ἄνεσιν*, relaxationem: juſſit eum mitiùs tractari.

24. (l) Soror erat Agrippæ Junioris, neptis Antonii & Cleopatræ, ex horum filia Cypria nomine Druſilla videtur cognomen ſortita à Druſo patre Claudii. Hæc relicto marito Aziro Emeſſenorum Rege, & circumciſo, duxerat Felicem, idque contra legem. Hic per omnem ſævitiam ac libidinem jus regium ſervili ingenio exercebat, cuncta maleficia ſibi licere ratus, ait Tacitus.

25. (m) Cùm Felix vitiis oppoſitis deditus eſſet, cùmque has virtutes Chriſtiana religio in primis commendet.

26. (n) Quòd Paulum inter Chriſtianos Principem eſſe exiſtimaret, & audiſſet eleemoſynas ab eo allatas fuiſſe Jeroſolymam.

27. (o) Vel à captivitate Pauli, vel à præfectura Felicis, in Judæa. *Judæis*, quibus exoſus erat, & à quibus fuit accuſatus, & ad Neronem miſſus à Feſto ejus ſucceſſore: ſed Pallantis fratris potentia pœnas debitas non dedit.

5. (a) Vox Græca utrumque ſignificare poteſt, cùm eos qui apti ſunt ad dicendum & probandum, tum illos qui commodè poſſunt & ſine rerum ſuarum detrimento eò ſe conferre. CAPUT XXV.

10. (b) Jus appellandi erat civis Romani privilegium. Hinc diſcimus licitam eſſe appellationem, non audita Judicis inferioris ſententia, cùm ille ſuſpectus eſt.

13. (c) Filius Agrippæ ab Angelo percuſſi, Rex Chalcidis & Trachonitidis: *Et Bernice*, ſoror Agrippæ, quæ patruo ſuo Herodi dicto nupſerat primum, tum Polemoni Ciliciæ Regi, ex Joſepho, L. 20. cap. 5. Hæc poſtea placuit Veſpaſiano, ac propè abfuit ut nuberet Tito.

niores Judæorum, poſtulantes adversùs illum damnationem.

16. Ad quos reſpondi: Quia non eſt Romanis conſuetudo damnare aliquem hominem, priùs quàm is, qui accuſatur, præſentes habeat accuſatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina.

17. Cùm ergo huc conveniſſent ſine ulla dilatione, ſequenti die ſedens pro tribunali, juſſi adduci virum:

18. De quo, cùm ſtetiſſent accuſatores, nullam cauſam deferebant, de quibus ego ſuſpicabar malum:

19. Quæſtiones verò quaſdam de ſua ſuperſtitione (d) habebant adversùs eum, & de quodam Jeſu defuncto, quem affirmabat Paulus vivere.

20. Hæſitans autem ego de hujuſmodi quæſtione, dicebam ſi vellet ire Jeroſolymam, & ibi judicari de iſtis.

21. Paulo autem appellante ut ſervaretur ad Auguſti cognitionem, juſſi ſervari eum, donec mittam eum ad Cæſarem.

22. Agrippa autem dixit ad Feſtum: Volebam & ipſe hominem audire. Cras, inquit, audies eum.

23. Altera autem die, cùm veniſſet Agrippa, & Bernice, cum multa ambitione, & introiſſent in auditorium cum tribunis, & viris principalibus civitatis, jubente Feſto, adductus eſt Paulus.

24. Et dicit Feſtus: Agrippa rex, & omnes, qui ſimul adeſtis nobiſcum viri, videtis hunc, de quo omnis multitudo Judæorum interpellavit me Jeroſolymis, petentes & acclamantes non oportere eum vivere ampliùs.

25. Ego verò comperi nihil dignum morte eum admiſiſſe. Ipſo autem hoc appellante ad Auguſtum, judicavi mittere.

26. De quo quid certum ſcribam domino, non habeo. Propter quod produxi eum ad vos, & maximè ad te, rex Agrippa, ut interrogatione facta habeam quid ſcribam.

27. Sine ratione enim mihi videtur mittere vinctum, & cauſas ejus non ſignificare.

CAPUT XXVI.

Paulus coram Agrippa cauſam ſuam agit.

1. Agrippa verò ad Paulum ait: Permittitur tibi loqui pro temetipſo. Tunc Paulus extenta manu cœpit rationem reddere.

2. De omnibus, quibus accuſor à Judæis, rex Agrippa, æſtimo me beatum, apud te cùm ſim defenſurus me hodie,

3. Maximè te ſciente omnia, & quæ apud Judæos ſunt conſuetudines, & quæſtiones: propter quod obſecro patienter me audias.

4. Et quidem vitam meam à juventute, quæ ab initio fuit in gente mea in Jeroſolymis, noverunt omnes Judæi:

5. Præſcientes me ab initio (a) (ſi velint teſtimonium perhibere) quoniam ſecundùm certiſſimam ſectam noſtræ religionis vixi Phariſæus.

6. Et nunc in ſpe (b), quæ ad patres noſtros repromiſſionis facta eſt à Deo, ſto judicio ſubjectus:

7. In quam duodecim tribus (c) noſtræ, nocte ac die deſervientes, ſperant devenire. De qua ſpe accuſor à Judæis, rex.

8. Quid (d) incredibile judicatur apud vos, ſi Deus mortuos ſuſcitat?

9. Et ego quidem exiſtimaveram, me adversùs nomen Jeſu Nazareni debere multa contraria agere.

10. * Quod & feci Jeroſolymis, & multos ſanctorum ego in carceribus incluſi, à principibus ſacerdotum poteſtate accepta: & cùm occiderentur, detuli ſententiam (e). * Sup. 8. 3.

11. Et per omnes ſynagogas frequenter puniens eos, compellebam blaſphemare: & ampliùs inſaniens in eos, perſequebar uſque in exteras civitates.

12. In quibus (f) * dum irem Damaſcum cum poteſtate & permiſſu principum ſacerdotum, * Sup. 9. 1.

13. Die media in via, vidi, rex, de cœlo ſupra ſplendorem ſolis circumfulſiſſe me lumen, & eos qui mecum ſimul erant.

14. Omneſque nos cùm decidiſſemus in terram,

19. & 25. (d) Vox Græca à nonnullis ut anceps accipitur, ita ut & ſuperſtitionem & religionem ſignificare poſſit. *Cum multa ambitione*, Cum apparatu magno.

CAPUT XXVI.

5. (a) Qui noverunt me jam ab adoleſcentia, antequam eſſem Chriſtianus, *ſecundùm certiſſimam ſectam*, exactiſſimam, in Græco vox eſt αἵρεσις, quod tum generale erat vocabulum omnem ſectam ſignificans: ſed apud Chriſtianos tunc cœpit ſpecialem & vitioſam habere ſignificationem.

6. (b) Ob ſpem ſeu per Chriſtum partam ſalutem: ſpes enim pro re ſperata hic accipitur.

7. (c) Non Phariſæi ſolùm, ſed omnes Iſraelitæ ſalutem ſuam ſperant per Meſſiam ſe conſecuturos. *De qua ipſe accuſor*, quòd Jeſum eſſe Meſſiam affirmem, Judæi verò id negent.

8. (d) An illud eſt incredibile Deum omnipotentem, qui cuncta è nihilo creavit, Jeſum à mortuis excitaſſe?

10. (e) Latam à Judicibus detuli ad eos, quorum erat illam executioni mandare.

12. (f) Civitatibus, dum hæc agerem. *Cum permiſſu*, cum procuratione.

Digitized by Google

terram, audivi vocem loquentem mihi Hebraica lingua: Saule, Saule, quid me perſequeris? durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare.

15. Ego autem dixi: Quis es, Domine? Dominus autem dixit: Ego ſum Jeſus, quem tu perſequeris.

16. Sed exurge, & ſta ſuper pedes tuos: ad hoc enim apparui tibi, ut conſtituam te miniſtrum, & teſtem eorum, quæ vidiſti, & eorum quibus apparebo (g) tibi,

17. Eripiens (h) te de populo, & gentibus, in quas nunc ego mitto te,

18. Aperire (i) oculos eorum, ut convertantur à tenebris ad lucem, & de poteſtate ſatanæ ad Deum, ut accipiant remiſſionem peccatorum, & ſortem inter Sanctos, per fidem quæ eſt in me.

19. Unde, rex Agrippa, non fui incredulus cœleſti viſioni:

*Sup. 9. 20. 28. & 23. 29. 20. * Sed his, qui ſunt Damaſci primùm, & Jeroſolymis, & in omnem regionem Judææ, & Gentibus annuntiabam, ut pœnitentiam agerent, & converterentur ad Deum, digna pœnitentiæ opera facientes (k).

* Sup. 21. 32. 21. Hac ex cauſa me Judæi, cùm eſſem in templo, * comprehenſum tentabant interficere.

22. Auxilio autem adjutus Dei, uſque in hodiernum diem ſto, teſtificans minori, atque majori, nihil (l) extra dicens quàm ea quæ Prophetæ locuti ſunt futura eſſe, & Moyſes,

23. Si paſſibilis (m) Chriſtus, ſi primus ex reſurrectione mortuorum, lumen annuntiaturus eſt populo, & Gentibus.

24. Hæc loquente eo, & rationem reddente, Feſtus magna voce dixit: Inſanis Paule: multæ te litteræ ad inſaniam convertunt.

25. Et Paulus: Non inſanio (inquit) optime Feſte, ſed veritatis & ſobrietatis verba loquor.

26. Scit enim de his rex, ad quem & conſtanter loquor: latere enim eum nihil horum arbitror. Neque enim in angulo quidquam horum geſtum eſt.

27. Credis rex Agrippa prophetis? Scio quia credis.

28. Agrippa autem ad Paulum: In modico ſuades (n) me Chriſtianum fieri.

29. Et Paulus: Opto apud Deum, & in modico (o), & in magno, non tantùm te, ſed etiam omnes, qui audiunt, hodie fieri tales, qualis & ego ſum, exceptis vinculis his.

30. Et exurrexit rex, & præſes, & Bernice, & qui aſſidebant eis.

31. Et cùm ſeceſſiſſent, loquebantur ad invicem, dicentes: Quia nihil morte, aut vinculis dignum quid fecit homo iſte.

32. Agrippa autem Feſto dixit: Dimitti poterat homo hic, ſi non appellaſſet Cæſarem.

C A P U T XXVII.

Paulus Romam navigat; navigatio illa deſcribitur.

1. UT autem judicatum eſt navigare eum in Italiam, & tradi Paulum cum reliquis cuſtodiis (a) Centurioni nomine Julio cohortis Auguſtæ,

2. * Aſcendentes navem Adrumentinam (b), incipientes navigare circa Aſiæ loca, ſuſtulimus, perſeverante nobiſcum Ariſtarco Macedone Theſſalonicenſi. * 2. Cor. 11. 25.

3. Sequenti autem die devenimus Sidonem. Humanè autem tractans Julius Paulum, permiſit ad amicos ire, & curam (c) ſui agere.

4. Et

16. (g) Gr. quorum cauſa apparebo tibi: ut ſcilicet ea te doceam; unde Chriſtus ſæpè Paulo apparuit.

17. (h) Ita ut evadas mortem à Judaico populo tibi intentatam: licet multa eſſet paſſurus.

18. (i) Deus aperit ut cauſa princeps, Doctores ut miniſtri: *Per fidem quæ eſt in me*, quæ eſt initium juſtificationis.

20. (k) Non ſolam fidem, ſed & bona opera ad juſtificationem requirit Apoſtolus.

22. (l) Non quòd nihil præter Scripturas doceri, vel credi oporteat; ſed ut Paulus nihil extra Prophetas, ita & nos nihil extra Apoſtolos ut dogma fidei tradimus, nihil quòd non acceptum ſit ab Apoſtolis, & ab Eccleſia propoſitum. *Et Moyſes*, propter ejus excellentiam: ſeparatim eum nominat ut Prophetarum præcipuum.

23. (m) Gr. παθητὸς, Eraſmus vertit *paſſurus*: nam verbale interdùm ponitur pro participio: atque is eſt Hebraiſmus non infrequens.

28. (n) Propemodum ſuades me Chriſtianum fieri; ac ſubinde reſpondit Agrippa aulicorum more irridendo, ſed Paulus feriò inſtat.

29. (o) Non ſolùm te, ſed etiam omnes, qui audiunt hodie, tales fieri, qualis ego ſum, non ut aliquantulum, ſed ut omninò talis ſis, qualis ego ſum. In quo quidem zelum ſuum pro animarum ſalute declarat. Græcè *in parvo & in multo*, ſeu per omnem modum.

CAPUT XXVII.

1. (a) Vinctis, qui metonymicè ita dicuntur à Suetonio in Domitiano, uti & à Juriſconſultis. *Cohortis Auguſtæ*, ex legione Auguſtæ, ſeu Imperatricia: cohortes enim nominibus legionum, non propriis, ſignari ſolebant. Non cohors tota, ſed pars illius huic cuſtodiæ fuit deſtinata.

2. (b) Adrumetum eſt urbs maritima Africæ. Aliis tamen videtur urbem hoc loco deſignari in Æolide, ſeu in Myſia, quam Stephanus Adramitteum vocat. In Græco textu eſt Adramytina: idque videtur probabilius, cùm navis Adrumetina non Aſiæ littora legere, ſed ad ſiniſtram versùs Ægyptum flectere debuiſſet, aut medio mari ſe committere. *Suſtulimus*, Anchoram ſolvimus, vela dedimus. Et quidem navis mutata eſt, cùm Aſiæ minoris relicta eſt navigatio. *Circa Aſiæ loca*: Syrus, Ad Aſiæ loca navigaturi.

3. (c) Corpus feſſum curare, quæque erant navigationi neceſſaria, parare.

Digitized by Google

4. Et inde cùm ſuſtuliſſemus, ſubnavigavimus Cyprum (d), propterea quòd eſſent venti contrarii.

5. Et pelagus Ciliciæ, & Pamphyliæ navigantes, venimus Lyſtram (e), quæ eſt Lyciæ:

6. Et ibi inveniens centurio navem Alexandrinam navigantem in Italiam, tranſpoſuit nos in eam.

7. Et cùm multis diebus tardè navigaremus, & vix deveniſſemus contra Gnidum (f): prohibente nos vento, adnavigavimus Cretæ, juxta Salmonem:

8. Et vix juxtà navigantes, venimus in locum quemdam, qui vocatur Boniportus, cui juxtà erat civitas Thalaſſa (g).

9. Multo autem tempore peracto, & cùm jam non eſſet tuta navigatio, eò quòd & jejunium (h) jam præteriiſſet, conſolabatur eos Paulus,

10. Dicens eis: Viri, video quoniam cum injuria & multo damno, non ſolùm oneris & navis, ſed etiam animarum noſtrarum, incipit eſſe navigatio.

11. Centurio autem gubernatori & nauclero magis credebat, quàm his quæ à Paulo dicebantur.

12. Et cùm aptus portus non eſſet ad hiemandum, plurimi ſtatuerunt conſilium navigare inde, ſi quomodo poſſent, devenientes Phœnicen, hiemare, portum Cretæ reſpicientem ad Africum (i), & ad Corum.

13. Aſpirante autem Auſtro, æſtimantes propoſitum ſe tenere, cùm ſuſtuliſſent de Aſſon (k), legebant Cretam.

14. Non poſt multum autem miſit ſe contra ipſam ventus Typhonicus (l), qui vocatur Euroaquilo.

15. Cùmque arrepta (m) eſſet navis, & non poſſet conari in ventum, data nave flatibus, ferebamur.

16. In inſulam autem quamdam decurrentes, quæ vocatur Cauda, potuimus vix obtinere ſcapham.

17. Qua ſublata, adjutoriis utebantur, accingentes (n) navem, timentes ne in ſyrtim inciderent, ſummiſſo vaſe ſic ferebantur.

18. Valida autem nobis tempeſtate jactatis, ſequenti die jactum fecerunt (o):

19. Et tertia die ſuis manibus armamenta navis projecerunt.

20. Neque autem ſole, neque ſideribus apparentibus per plures dies, & tempeſtate non exigua imminente, jam ablata erat ſpes omnis ſalutis noſtræ.

21. Et cùm multa jejunatio fuiſſet, tunc ſtans Paulus in medio eorum, dixit: Oportebat quidem, ò viri, audito me, non tollere à Creta, lucrique facere injuriam hanc & jacturam.

22. Et nunc ſuadeo vobis bono animo eſſe: amiſſio enim nullius animæ erit ex vobis, præterquam navis.

23. Aſtitit enim mihi hac nocte Angelus Dei, cujus ſum ego, & cui deſervio,

24. Dicens: Ne timeas Paule, Cæſari te oportet aſſiſtere: & ecce donavit tibi Deus omnes qui navigant tecum.

25. Propter quod bono animo eſtote viri; credo enim Deo, quia ſic erit, quemadmodum dictum eſt mihi.

26. In inſulam autem quamdam oportet nos devenire.

27. Sed poſteàquam quartadecima nox ſupervenit, navigantibus nobis in Adria (p) circa mediam noctem, ſuſpicabantur nautæ apparere ſibi aliquam regionem.

28. Qui & ſummittentes bolidem (q), invenerunt paſſus viginti: & puſillum inde ſeparati, invenerunt paſſus quindecim.

29. Ti-

4. (d) Non recto itinere, prætermavigavimus, ſed circuitu quodam infra Cyprum Inſulam uti coacti ſumus.

5. (e) Quæ eſt urbs Lyciæ. Hæc latè ſumpta Lycaoniam complectitur ex Stephano, Gr. *eis Μύρα*, quæ eſt Lyciæ civitas ad mare: Lyſtra verò in continenti ſita eſt, & in Lycaonia. Unde non deſunt, qui putent Vulgatum hoc in loco ad textum Græcum corrigi oportere.

7. (f) Eſt Aſiæ promontorium Cretæ objectum. *Adnavigavimus Cretæ*, juxta Cretam; *Juxta Salmonem*: Ex Strabone, L. 2. eſt promontorium Cretæ orientale.

8. (g) In quodam MS. legitur Ἄλασσα: nuſquam enim occurrit civitas nomine Thalaſſa: quæ urbs erat in Cretæ littore juxta Gaignaum.

9. (h) Jejunium ſolemne menſis Tiſri, quod abſolutè dicitur jejunium; tumque jam minùs tuta erat navigatio. *Conſolabatur eos Paulus*, Gr. *Exhortabatur*, Syrus, *Conſilium dabat*, nempè de intermittenda navigatione.

12. (i) Ventus eſt inter Auſtrum, & Occidentem, iſque flat ab occaſu brumali: *Et ad Corum*, qui ab occaſu æſtivo.

13. (k) Locus eſt propè poſitus. *Legebant Cretam*, Cretæ oram quam proximè legebant.

14. (l) Gall. vulgò *un Ouragan*, qui vocatur Euroaquilo, in his regionibus *Nord* eſt.

15. & 16. (m) Acta in gyrum a typhone, vel in altum abrepta. *Cauda*, Gr. Clauda, quæque vicina eſt Cretæ, ventorum vi impulſa. *Potuimus vix obtinere ſcapham*, navi noſtræ illigatam vix potuimus è mari in navim attollere, ne illa in navim impacta frangeretur; aut à puppi divelleretur.

17. (n) Uncis, funibus, & aliis conſtringentes inſtrumentis, ne in ſyrtem impingens frangeretur. *Summiſſo vaſe ſic ferebantur*. Syrus, Submiſimus antennam; exiguam veli partem explicantes, ut parum venti exciperet inſtar vaſis; aut fortè vaſis nomine navis ipſa intelligitur, cujus demiſſo malo ſeſe fluctibus & ventis permiſerunt.

18. 19. & 21. (o) Sarcinas aliquas & merces in mare projicientes. *Armamenta*, vulgò *les agrès*. *Jejunatio*, ob nimiam navis jactationem faſtidium cibi conſequitur.

27. (p) In mari Adriatico, quod non modò ſinum Venetum, ſed & Jonium quoque mare complectitur, ex Strabone.

28. (q) Seu plumbum quo aquæ altitudo exploratur, vulgò *la ſonde*. *Invenerunt paſſus viginti*, Gall. 20.

29. Timentes autem ne in aſpera loca incideremus, de puppi mittentes anchoras quatuor, optabant diem fieri.

30. Nautis verò quærentibus fugere de navi, cùm miſiſſent ſcapham in mare, ſub obtentu quaſi inciperent à prora anchoras extendere,

31. Dixit Paulus centurioni, & militibus: Niſi hi in navi manſerint (r), vos ſalvi fieri non poteſtis.

32. Tunc abſciderunt milites funes ſcaphæ, & paſſi ſunt eam excidere.

33. Et cùm lux inciperet fieri, rogabat Paulus omnes ſumere cibum, dicens: Quartadecima die hodie expectantes jejuni permanetis (ſ), nihil accipientes.

34. Propter quod rogo vos accipere cibum pro ſalute veſtra: quia nullius veſtrûm capillus de capite peribit.

35. Et cùm hæc dixiſſet, ſumens panem, gratias egit Deo in conſpectu omnium: & cùm fregiſſet, cœpit manducare.

36. Animæquiores autem facti omnes, & ipſi ſumpſerunt cibum.

37. Eramus verò univerſæ animæ in navi ducentæ ſeptuaginta ſex.

38. Et ſatiati cibo alleviabant navem, jactantes triticum (t) in mare.

39. Cùm autem dies factus eſſet, terram non agnoſcebant: ſinum verò quemdam conſiderabant habentem littus, in quem cogitabant, ſi poſſent, ejicere navem.

40. Et cùm anchoras ſuſtuliſſent, committebant ſe mari, ſimul laxantes juncturas (u) gubernaculorum: & levato artemone ſecundùm auræ flatum, tendebant ad littus.

41. Et cùm incidiſſemus in locum dithalaſſum (x), impegerunt navem: & prora quidem fixa manebat immobilis, puppis verò ſolvebatur à vi maris.

42. Militum autem conſilium fuit ut cuſtodias occiderent: ne quis cùm enataſſet, effugeret.

43. Centurio autem volens ſervare Paulum, prohibuit fieri: juſſitque eos, qui poſſent natare, emittere ſe primos, & evadere, & ad terram exire:

44. Et cæteros alios in tabulis ferebant: quoſdam ſuper ea, quæ de navi erant. Et ſic factum eſt, ut omnes animæ evaderent ad terram.

CAPUT XXVIII.

Quæ Melitæ evenerint, enarrantur; Romam advenit; omnes ad ſe venientes fidem Chriſtianam docet.

1. ET cùm evaſiſſemus, tunc cognovimus quia Melita (a) inſula vocabatur. Barbari verò præſtabant non modicam humanitatem nobis.

2. Accenſa enim pyra, reficiebant nos omnes, propter imbrem, qui imminebat, & frigus.

3. Cùm congregaſſet autem Paulus ſarmentorum aliquantam multitudinem, & impoſuiſſet ſuper ignem, vipera à calore cùm proceſſiſſet, invaſit manum ejus.

4. Ut verò viderunt Barbari pendentem beſtiam de manu ejus, ad invicem dicebant: Utique homicida eſt homo hic, qui cùm evaſerit de mari, ultio non ſinit eum vivere.

5. Et ille quidem excutiens beſtiam in ignem, nihil mali paſſus eſt.

6. At illi exiſtimabant eum in tumorem convertendum, & ſubitò caſurum, & mori. Diu autem illis expectantibus, & videntibus nihil mali in eo fieri, convertentes (b) ſe, dicebant eum eſſe Deum.

7. In locis autem illis erant prædia principis (c) inſulæ, nomine Publii, qui nos ſuſcipiens, triduo benignè exhibuit.

8. Con-

baſſos, & puſillum inde ſe invenerunt *paſſus quindecim*, quod indicio erat ſe terræ eſſe viciniores.

31. (r) Salutem quidem iis promiſerat Deus, dummodò ea præſtarent, quibus promiſſi executio erat illigata.

35. (ſ) Quòd nihil per modum juſtæ refectionis accepiſſent, ſed tantùm perparùm quid, & carptim identidem delibaſſent ad vitam ſuſtentandam: niſi hoc fuerit miraculum.

38. & 39. (t) Qui tertius fuit jactus. *In quem cogitabant*, In quod littus (nam Græcè eſt maſculini generis;) cogitabantur navem deducere.

40. (u) Syrus. Solverunt vincula gubernaculorum: priùs enim videntur alligaſſe, ne tempeſtatis vi frangerentur. An fortè, ut videtur viro docto, olim duo erant in unaquaque navi gubernacula, ſuum cuique lateri, eaque in illis qui uſdam navi erant alligata, quibus laxatis in aquas deſcendebant. Quo loco navis poſita eſſent ea gubernacula, non eſt explicatu facile; niſi fortè ſic aptata erant, ut nuper vir nobilis excogitavit, adeò ut unum gubernaculum ad puppim, alterum ad proram poneretur. *Et levato artemone*: Syrus, Parvo velo, quod proræ proximum eſt, quove utuntur nautæ, cùm metuunt ne vela majora plus ſatis venti concipiant.

41. (x) Iſthmus eſt qui mare utrimque dividit: locum illum prope Melitam vocant *la Cala di S. Paulo*, portum, ſeu appulſum ſancti Pauli. *Et prora quidem*, in arenoſo ſolo.

1. 2. 3. & 4. (a) Hanc incolebant Africani. *Qui imminebat*, Gr. qui ſupervenerat: *Ultio*, Gr. *Δίκη*, juſtitia Dea, ultrix juſtitiæ. — CAPUT XXVIII.

6. (b) Mutata ſententia. Jam ab iis temporibus hujus regionis ſerpentes venenum omne ſuum exuerunt.

7. (c) Civis Romani, qui in ea inſula magiſtratum gerebat, aut vir erat primarius.

Digitized by Google

8. Contigit autem, patrem Publii febribus & dyſenteria vexatum jacere. Ad quem Paulus intravit: & cùm oraſſet, & impoſuiſſet ei manus, ſalvavit eum.

9. Quo facto, omnes, qui in inſula habebant infirmitates, accedebant, & curabantur.

10. Qui etiam multis honoribus nos honoraverunt, & navigantibus impoſuerunt quæ neceſſaria erant.

11. Poſt menſes autem tres, navigavimus in navi Alexandrina, quæ in inſula hyemaverat, cui erat inſigne Caſtorum (d).

12. Et cùm veniſſemus Syracuſam, manſimus ibi triduo.

13. Inde circumlegentes devenimus Rhegium: & poſt unum diem flante Auſtro, ſecundo die venimus Puteolos;

14. Ubi inventis fratribus (e) rogati ſumus manere apud eos dies ſeptem: & ſic venimus Romam.

15. Et inde cùm audiſſent fratres, occurrerunt nobis uſque ad Appii forum (f) ac tres Tabernas. Quos cùm vidiſſet Paulus, gratias agens Deo, accepit fiduciam.

16. Cùm autem veniſſemus Romam, permiſſum (g) eſt Paulo manere ſibimet cum cuſtodiente ſe milite.

17. Poſt tertium autem diem convocavit primos Judæorum. Cùmque conveniſſent, dicebat eis: Ego viri fratres, nihil adversùs plebem faciens, aut morem paternum, vinctus ab Jeroſolymis traditus ſum in manus Romanorum:

18. Qui cùm interrogationem de me habuiſſent, voluerunt me dimittere, eò quòd nulla eſſet cauſa mortis in me.

19. Contradicentibus autem Judæis, coactus ſum appellare Cæſarem, non quaſi gentem meam habens aliquid accuſare.

20. Propter hanc igitur cauſam rogavi vos videre, & alloqui. Propter ſpem (h) enim Iſrael catena hac circumdatus ſum.

21. At illi dixerunt ad eum: Nos neque litteras accepimus (i) de te à Judæa, neque adveniens aliquis fratrum nuntiavit, aut locutus eſt quid de te malum.

22. Rogamus autem à te audire quæ ſentis: nam de ſecta hac notum eſt nobis, quia ubique ei contradicitur.

23. Cùm conſtituiſſent autem illi diem, venerunt ad eum in hoſpitium plurimi, quibus exponebat teſtificans regnum Dei, ſuadenſque eis de Jeſu ex Lege Moyſi & Prophetis, à manè uſque ad veſperam.

24. Et quidam credebant his, quæ dicebantur: quidam verò non credebant.

25. Cùmque invicem non eſſent conſentientes, diſcedebant, dicente Paulo unum verbum: Quia benè Spiritus ſanctus locutus eſt per Iſaiam prophetam ad patres noſtros,

26. Dicens: * Vade ad populum iſtum, * Iſa. 6. 9.
& dic ad eos: Aure audietis (k), & non Matth. 13. 14.
intelligetis: & videntes videbitis, & non Marc. 4. 12.
perſpicietis. Luc. 8. 10.

27. Incraſſatum eſt enim cor populi Joann. 12. 40.
hujus, & auribus graviter audierunt, & Rom. 11. 8.
oculos ſuos compreſſerunt: ne forte videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & convertantur, & ſanem eos.

28. Notum ergo ſit vobis, quoniam Gentibus miſſum eſt hoc ſalutare Dei, & ipſi audient.

29. Et cùm hæc dixiſſet, exierunt ab eo Judæi, multam habentes inter ſe quæſtionem (l).

30. Man-

11. (d) Caſtoris & Pollucis, quos navigantibus præeſſe vulgò opinabantur.

14. (e) Ubi jam erant Chriſtiani à viris Apoſtolicis ad fidem converſi.

15. (f) Diſtans Roma 50. milliaribus, ſic dictum, quòd Appii Claudii ſtatua eſſet inſignitum. Sic enim vocabant loca, ubi Principum virorum ſtatuæ erant collocatæ, ut *Friuli*, forum Julii, forum Livii, vulgò *Forli*. *Tres tabernæ*, vulgò *Caſtorna*, 33. millibus ab urbe prope Veſtras, Auguſti Patriam. *Accepit fiduciam*, ſpem magnam fidei propagandæ, cùm tam benignos in ſe experiretur.

16. (g) Addunt Græca ſcholia, *Tradidit Centurio vinctos omnes Principi*, ſeu præfecto carcerum, qui tum erat præfectus prætorii, nomine Burras, excepto Paulo, cui ex commendatione Centurionis permiſſum eſt arbitratu ſuo ubi vellet manere, *cum cuſtodiente ſe milite*.

20. (h) Propter Meſſiam à Judæis expectatum, quem veniſſe docet, aut propter reſurrectionis dogma, quod in perſona Jeſu Chriſti propugno adversùs Judæos.

21. (i) Judæi Jeroſolymæ actores eſſe deſiderant, quòd de lege eorum ageretur, quæ Romæ facilè contemneretur, cùmque in Judæa ipſa ſpreta fuiſſet eorum accuſatio.

26. (k) Iſaiæ 6. Hebr. *Audite, neque intelligatis*, non ut occludant aures, ſed ex indignantis affectu, & cum aliqua imprecatione loquitur Propheta. Lucas ſequitur 70. Interpretum verſionem: *Et non percipietis*. Quid ea ſignificent, quæve ex iis conſequantur, non intelligent.

29. & 30. (l) Gr. diſceptationem. *In ſuo conducto*, in ædibus quas conduxerat, quò Judæorum turbæ quotidie confluebant: adeò ut non parva eſſet illa manſio. Lucas multa prætermittit à Paulo geſta, & dicta. Sic non meminit primæ ejus defenſionis, cujus mentionem facit 2. Timoth. 4. *In prima meâ defenſione nemo mihi adfuit*. Etſi probabilius videtur Chryſoſtomo primam illam Apologiam in ſecunda Pauli profectione factam eſſe. Nam ſecunda ad Timotheum Epiſtola non multò antè martyrium Pauli ſcripta creditur; neque id veriſimile eſt Paulum rem multis ante annis peractam, ut novam Timotheo ſcribere.

30. Manſit autem biennio toto in ſuo conducto: & ſuſcipiebat omnes, qui ingrediebantur ad eum,

31. Prædicans (m) regnum Dei, & docens quæ ſunt de Domino Jeſu Chriſto, cum omni fiducia, ſine prohibitione.

31. (m) Evangelii doctrinam: *Cum omni fiducia*, libertate, quam copia amicorum dabat, etiam ex aula Imperatoris, de quibus in Epiſt. ad Philipp. *Salutant vos omnes ſancti, maximè qui de domo Cæſaris ſunt*. Anno Chriſti 67. Jacobus Alphæi Jeroſolymorum Epiſcopus Martyrium obiit, ex Joſepho, L. 20. cap. 8. Euſebio Hiſt. L. 2. cap. 23. Anno jam affecto Timotheus è vinculis liber dimiſſus eſt. Exeunte hoc anno, aut inſequenti Lucam ſcripſiſſe Acta Apoſtolorum tradit Hieron. in Catalogo. Cùm Paulus ferè per biennium in libera fuiſſet cuſtodia, ineunte anno 68. videtur arctiori cuſtodia ſervatus, qua de re videtur loqui Epiſt. ad Philip. cap. 1. Suſpicatur Pezronius vivente Burra Prætorii Præfecto Paulum Romæ liberiùs prædicaſſe verbum Dei: ſed eo mortuo, Præfectis prætorii Rufo ſatis probo homine, & Tigellino nequiſſimo, tum fortè Pauli vincula preſſiora fuiſſe, & nota in toto prætorio: etſi paulò poſt dimiſſus eſt. Anno Neronis octavo Paulus plena libertate potitus, Roma egreſſus abiit in Macedoniam; manſit Philippis, ut promiſeras in Epiſt. ad Philip. cap. 2. v. 21. æſtivo tempore profectus eſt Troadem. Hinc Coloſſas venit. Petrus firmatis Aſiæ Eccleſiis videtur hoc anno Romam veniſse. Paulus circa vernum tempus Epheſo, ubi hiemem egerat, profectus eſt Miletum Cariæ, hinc in Cretam Inſulam transfretavit, illic Titum ordinavit Epiſcopum, ut hanc regeret Eccleſiam. Anno jam affecto, Creta relicta navigavit in Græciam, & Eccleſias à ſe fundatas viſitavit. Petrus dum Romæ eſset, ſecundam ſcripſit Epiſtolam, aut anno inſequenti, cap. 1. ubi innuit mortem ſuam inſtare. Paulus Romam ſecundò venit, Tit. 3. & 2. Timoth. 4. Iterùm in vincula conjectus, 2. Timoth. 1. non multò poſt coram Nerone ſiſtitur; divina ope *liberatus eſt de ore leonis*. 2. Timoth. 4. poſt primam defenſionem ſuam nondum planè ſolutus. Titus ab eo adhuc vincto miſſus in Dalmatiam; Creſcens in Galliam, ex Euſebio, L. 3. cap. 4. Lucas ſolus cum eo remanſit. Non multò poſt ſolutus eſt omninò vinculis, 2. Timoth. 4. profectus eſt in Hiſpaniam, quod jam ſæpè cogitaverat, Rom. 15. ad fines Occidentis, ut teſtatur Clemens Rom. in Epiſtola ad Corinthios. Petrus perſecutione audita venit Romam, non multò poſt in vincula conjectus, & cruci affixus capite in terram demiſſo, III. Calendas Julias Nerva & Veſtino Coſs. Catalogus 1. Pontificum, Lactantius de mortibus perſecut. cap. 2. Sulpicius Severus Hiſtor. L. 2. cap. 41. Euſeb. in Chronico. Paulus audita Neronis perſecutione Romam ex Hiſpania tertiò proficiſcitur, & anno proximè ſequenti Martyrium obiit eodem die, non eodem anno. Suſpicatur Pezronius, id factum eſſe ſententiis Præfectorum prætorii Sabini, & Tigellini τῶν ἡγουμένων, ut innuit Clemens Romanus in Epiſt. ad Corinthios. Hinc Prudentius, Lib. de Coronis, Hymn. 12.

Unus utrumque dies plenò tamen innovatus anno vidit ſuperba morte laureatum.

Ita quoque Arator in poemate, L. 2. in Actus Apoſtolorum anno 544. Vigilio Papæ dicato:

Non eadem tamen una dies, annique voluto
Tempore ſacravit repetitam paſſio lucem.

Ita quidem Pezronius utriuſque Apoſtoli Martyrium ex veteribus, certis addicit temporibus.

IN EPISTOLAS BEATI PAULI APOSTOLI

PRÆFATIO.

PRÆCIPUA Chriſtianæ religionis fundamenta his Epiſtolis contineri, atque hæreſes penè omnes, quæ poſteà emerſerunt, in iis jam compreſſas eſſe, & profligatas, communis eſt ſanctorum Patrum ſententia. Quæ ad morum informationem ex præſcipto Legis Evangelicæ ſpectant, & cuncta vitæ Chriſtianæ officia in clariſſima luce poſita complectuntur; virtutes quas ſequi, vitia quæ in quocumque hominum ſtatu, aut conditione fugere oporteat, ſic exequuntur, ut meritò primi & genuini in Evangelium Commentarii habeantur: nam doctrina Evangelica admirabili quadam ratione in his Epiſtolis eſt explicata, quæque in rebus agendis occurrunt difficultates, ſeu ad conſcientiæ dictamen, ſeu ad Legem divinam ſpectent, ſolutæ ſunt, & complanatæ.

Stylus ſimplex eſt & gravis: humanam eloquentiam Paulus 1. Cor. c. 1. & 2. à ſe deprecatur, ut Apoſtolico muneri contrariam; ſed divinam planè & nativam, non pigmentis Rhetorices fucatam adhibet, quæ vim infert animis gratam & ſalutarem, non attem oſtentat. Sæpè ab inſtituto ſermone paululùm digredi videtur, in ſcopum tamen ſuum ſemper intentus: ut v. 6. cap. 9. Epiſtolæ ad Romanos, *Non quòd exciderit verbum Dei, &c.* Idque ut objectioni, quæ ultrò ſe offert, occurrat, & illam occupet, vel ut rem propoſitam acriùs perſequatur, ſcrupulis è medio ſublatis. Quemadmodum, inquit vir doctus jam à nobis laudatus in Prolegomenis, cùm de ſtylo Scripturæ ageremus, flumina versùs mare properant, tametſi montium interjectu curſum ſuum aliorsùm inflectunt: ſed poſtquam terras fertili humore irrigarunt, intermiſſum iter denuò proſequuntur.

Hyperbatis quoque interdum utitur Apoſtolus præ impetu Spiritus ſancti, quo plenus erat, ut Prophetis evenit. Hinc fit ut ſententias quandoque convolvat, aut priores quaſi imperfectas relinquat, ut Gal. 2. v. 6. *Ab iis autem qui videbantur eſſe aliquid, &c.* Sic Epheſ. 3. v. 4. *Hujus rei gratia, &c.* uſque ad v. 19. ubi eſt continuatum hyperbaton. Quædam occurrunt apud eum proſopopœjæ, ſeu perſonarum fictiones. Sic Rom. cap. 7. Legem inducit quaſi regem nobis imperantem; & cap. 6. Peccatum ut tyrannum nobis exhibet, & cap. 8. v. 19. *Nam expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat;* & quæ ſequuntur. Apud eum quoque uſitata eſt figura, quam refractionem vocant, cùm vox eadem in diverſo ſignificatu uſurpatur, ut in eodem capite, v. 15. & cap. 11. v. 22.

Et quidem cùm duæ ſint partes eloquentiæ, una in cogitatis politè efferendis poſita, altera in rebus pro varietate materiæ, & auditorum ratione prudenter tractandis; illa eſt mutabilis pro varietate regionum & temporum, eaque fuit à ſancto Paulo & à ſacris Auctoribus uſurpata, quatenus eorum conſilio, & fini propoſito congruebat. Sed pars altera eloquentiæ in Sacris Litteris, & præſertim in Pauli Epiſtolis ubique fulget.

Cùm

Cùm verborum ornatus deeſt ; tum is nec deſideratur ; ac ſtylus ipſe nuda ſimplicitate pellucet, pigmentorum delectu longè auguſtior, quàm foret ex copia. Nam ut præclarè Auctor ſuperioris ſæculi doctus & diſertus, ſacræ divinæque Scripturæ puram, caſtam, ſimplicem habent orationem ; qualem mores deſiderant ; verba delecta, ſi vis, non tamen nimia cum cura exquiſita, & undique excerpta, ut dignitatis major, quàm gratiæ ac leporis ratio habita videatur.

EPISTOLÆ AD ROMANOS

ARGUMENTUM.

CUM inter Judæos ad Chriſti fidem converſos, & fideles è Gentibus vocatos, circa legalium obſervationem, ac ciborum delectum orta eſſet contentio, ac ſubinde metuendum eſſet ne in partes & factiones, atque inde in ſimultates contentionis ardor erumperet, utroſque ſic conciliat Paulus, ut Judæorum prærogativas & privilegia præ Gentilibus eſſe conceſſa fateatur : quòd illis credita ſint eloquia Dei, fœdus cum iis à Deo ſancitum, Prophetæ ad eos miſſi, ex iis demum Chriſtus natus ſit, qui promiſſa Patribus facta implevit. Sed cùm utrique & Judæi & Gentiles meritis ſuis gratiam vocationis tribuerent, eos hac in re ſic exæquat Paulus, ut eorum merita ante fidem nulla extitiſſe demonſtret. Quare id unum eſt hujus Epiſtolæ argumentum, ut Apoſtolus oſtendat, neque humanæ ſapientiæ documentis, nec Legis Moſaicæ præceptis, ſed ſola in Chriſtum fide, ſeu Chriſtiana religione, quatenus utrique opponitur, & Philoſophiæ & Legi veteri, veram acquiri juſtitiam, quæ nos Deo gratos efficiat ; idque ex Gentilium & Judæorum depravatis moribus primùm colligit, cùm illi naturæ, hi Moſis Legem violaverint. Tum in ſecunda Epiſtolæ parte ea præſcribit præcepta, quæ in formandis moribus ad veram pietatem ſunt neceſſaria. Judæos in primis admonet ut poteſtatibus ultrò ſe ſubjiciant ; Gentiles, ut Judæorum infirmitati circa delectum ciborum, quæ præcipua videtur fuiſſe diſſenſionis occaſio, ſeſe accommodent ; & utroſque ad virtutum exercitationem adhortatur.

Hæc Epiſtola Corinthi ſcripta eſt, nam in fine Epiſtolæ quoſdam Corinthios nominat, quo anno, incertum eſt.

CAPUT PRIMUM.

Præmiſſa ſalutatione, Evangelii prædicationem & neceſſitatem commendat.

1. PAULUS, ſervus Jeſu Chriſti, vocatus (a) Apoſtolus,
* Act. 13. 2. * ſegregatus in Evangelium Dei,
2. Quod antè promiſerat per Prophetas ſuos in Scripturis ſanctis,
3. De Filio ſuo, qui factus eſt ei ex ſemine David ſecundùm carnem,

4. Qui

CAP. I. 1. 2. & 3. (a) Ad muneris Apoſtolici dignitatem vocatus, aut vocatione divina Apoſtolus : *Segregatus*, delectus ad prædicandum Evangelium. *De filio ſuo*, Hæc enim eſt Evangelio ſubjecta materies : hoc utique Evangelium eſt doctrina de Filio Dei, qui Deus eſt & homo ; per quem Paulus vocatus eſt ad Apoſtolatum, ut illud prædicaret Gentibus, ex quibus ſunt Romani. Solet enim Paulus perpetua quadam oratione diffiniſſe periodos inter ſe connectere, & ex uno in aliud paulatim labi, ſic tamen ut cuncta ad rem propoſitam re-

4. Qui prædeſtinatus (b) eſt Filius Dei in virtute ſecundùm ſpiritum ſanctificationis, ex reſurrectione mortuorum Jeſu Chriſti Domini noſtri:

5. Per quem accepimus gratiam, & Apoſtolatum, ad obediendum fidei in omnibus Gentibus (c) pro nomine ejus,

6. In quibus eſtis (d) & vos vocati Jeſu Chriſti:

7. Omnibus qui ſunt Romæ, dilectis Dei, vocatis ſanctis (e). Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto.

8. Primùm quidem gratias ago Deo meo per Jeſum Chriſtum pro omnibus vobis: quia fides veſtra annuntiatur in univerſo mundo.

9. Teſtis enim mihi eſt Deus, cui ſervio (f) in ſpiritu meo in Evangelio filii ejus, quòd ſine intermiſſione memoriam veſtri facio

10. Semper in orationibus meis: obſecrans, ſi quomodo tandem aliquando proſperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos.

11. Deſidero enim videre vos, ut aliquid impertiar vobis gratiæ ſpiritualis ad confirmandos vos:

12. Id eſt, ſimul conſolari (g) in vobis, per eam, quæ invicem eſt, fidem veſtram atque meam.

13. Nolo autem vos ignorare fratres: quia ſæpè propoſui venire ad vos. (& prohibitus ſum uſque adhuc) ut aliquem fructum habeam & in vobis, ſicut & in cæteris gentibus.

14. Græcis ac Barbaris, ſapientibus & inſipientibus debitor ſum:

15. Ita (quod in me) promptum eſt & vobis, qui Romæ eſtis, evangelizare.

16. Non enim erubeſco (h) Evangelium, Virtus enim Dei eſt in ſalutem omni credenti, Judæo primùm & Græco.

17. Juſtitia (i) enim Dei in eo revelatur ex fide in fidem: ſicut ſcriptum eſt: * Juſtus autem ex fide vivit. * Hab. 2. 4. Gal. 3. 11. Heb. 10. 38.

18. Revelatur (k) enim ira Dei de cœlo ſuper omnem impietatem & injuſtitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in injuſtitia detinent:

19. Quia quod notum (l) eſt Dei, manifeſtum eſt in illis: Deus enim illis manifeſtavit.

20. Inviſibilia (m) enim ipſius, à creatura mundi, per ea quæ facta ſunt, intellecta, conſpiciuntur: ſempiterna quoque ejus virtus,

vocet, atque ex ultimis vocibus occaſionem ſumat inceptum ſermonem proſequendi in eamdem ſententiam. *Qui factus eſt ei*, Qui cùm ab æterno ſit Filius Dei, in tempore factus eſt, & genitus ſecundùm humanam naturam ex ſemine David. *ſecundùm carnem*. Calvinus quidem in hunc locum: Hæc, inquit, particula aliquid in Chriſto fuiſſe carne nobilius ſubindicat: ſic ergo ex ſemine Davidis progenitus eſt homo, ut ſuam interea Divinitatem retineat.

4. (b) ὁρισθέντος, qui definitus eſt, aut declaratus Filius Dei. Deinde, inquit Eraſmus, Chriſti geminam in eadem hypoſtaſi naturam miro verborum emphaſi deſcribit. De homine dixit, *factus eſt*, ut intelligas, aliquid acceſſiſſe quod non erat. De Divinitate dicit, *declaratus eſt*. Primùm ex virtute patrandi miracula, deinde *ſecundùm Spiritum ſanctificationis*, per Spiritum ſanctum, quo credentes ſanctificat. Signa edebat Jeſus per Spiritum illum ſanctificationis, id eſt, vim divinam, per quam ab initio conceptionis ſanctificatus fuerat. Ita Grotius; adeò ut Spiritus ſanctificationis ſit ipſa eſſentialis Divinitas, quâ ſanctificata eſt humanitas. Poſtremò, *ex reſurrectione mortuorum Jeſu Chriſti*, ex eo quòd ſuaptè virtute à mortuis ſurrexerit. Ex eo triplici effectu Divinitas palam fuit declarata & probata. Vel prædeſtinatum eſt ab æterno fore ut Chriſtus, ut filius David ſecundùm carnem, idem foret Filius Dei. In Græco textu voces illæ v. 3. *de Filio ſuo*, in eodem ſunt caſu cum ultimis vocibus v. 4. *Jeſu Chriſti Domini noſtri*: adeò ut ea ſit verborum conſtructio: *De Filio ſuo Jeſu Chriſto Domino noſtro*: quæque intercedunt, legenda videantur per parentheſim. Atque hæc eſt pars prior ſalutationis, in qua fidei ſuæ puritatem, & miſſionem, quæ à Chriſto ipſo manavit, ante omnia præmittit. *Vocatus Apoſtolus*, v. 1. qui & divina electione fuit confirmatus: *Segregatus in Evangelium Dei*: Qui quidem Apoſtolatus nullis circumſcribitur finibus.

5. (c) Ut Gentes adducantur ad fidem. Græc. εἰς ὑπακοὴν πίστεως, *ad obedientiam fidei*. *Pro nomine ejus*; ut Chriſti Legatus, vice ejus hoc fungar munere.

6. (d) Vocati à Chriſto: quemadmodum dicuntur dilecti Dei, id eſt, dilecti à Deo.

7. (e) Vocatis ad ſanctitatem. Atque in hac voce deſinit epigraphe, ſeu Epiſtolæ inſcriptio: Idque ſupplendum videtur, ut in aliis Epiſtolis, ſalutem dicit. *Gratia vobis*, gratia quæ nos cum Deo conjungit, & pax quæ cum proximo: quæ duo non ſeparat Apoſtolus.

9 & 10. (f) Mente pura & integra. *Si quomodo*, ſi quando proſpero itinere veniam ad vos; *In voluntate Dei*, Deo ita volente.

12. 14. & 15. (g) Gr. exhortari, ex mutua & communi fide. *Græcis*, Per Græcos politiores nationes, ut Romani, intelligi ſolent, tametſi Gentes omnes præter Græcos vocabant Barbaros; *Sapientibus*, doctis juxta & indoctis; *Promptum eſt*, quantum ad me attinet.

16. (h) Non me pudet Evangelii, tametſi pleriſque videatur vile & abjectum, prædicare Deum crucifixum. *Virtus enim*; nam Dei virtute & potentia ſalvat credentes: *Judæo primùm*, ſi minus dignitate, ſaltem tempore, *& Græco*, deinde Græco.

17. (i) Quæ nos juſtificat Deus per Evangelii prædicationem, non qua Deus juſtus eſt: non enim de juſtitia Dei ipſius in hac Epiſtola loquitur Apoſtolus; *Revelatur*, detegitur, aut manifeſtatur; *Ex fide in fidem*, quæ à fide incipit, & in fidem deſinit; vel eſt Hebraiſmus, ex fide augeſcente, ut Pſalmo 83. *Ibunt de virtute in virtutem*. *Vivit*, bonis ſenſu, homo ratione, Chriſtianus fide vivit; *Sicut ſcriptum eſt*, Habac. 2. verſ. 4. Hoc ipſum eſt, quod in hac Epiſtola probandum ſuſcipit Apoſtolus, poſtquam quæ huic propoſitioni adverſari videntur, diluerit. Itaque hoc loco juſtitiam Dei, quam ſolam dare poteſt Deus, adſtruit, eamque per fidem in Evangelio eſſe declaratam docet; ex quo id conſequitur, quod mox ſubjicit.

18. (k) Per Evangelium denuntiatur ultio Dei, *ſuper omnem impietatem*, in Deum & adversùs verum Dei cultum; *injuſtitiam hominum*, adversùs proximum, cùm Legem Dei perrumpunt; *& veritatem Dei*, aut cognitam celant, aut naturalem legem ſcientes & volentes violant, aut cultum uni Deo debitum Idolis tribuunt, aut demùm veri notitia abutuntur.

19. (l) Lumine naturali, *manifeſtum eſt*, in illorum mente fulget: veritas enim per ſe eſt manifeſta.

20. (m) Divinæ illius perfectiones, ſapientia, bonitas, juſtitia; *à creatura*, Gr. *à conditione mundi*, ex quo mundus conditus eſt.

tus, & divinitas: ita ut ſint inexcuſabiles.

* Eph. 4. 17. 21. * Quia cùm cognoviſſent Deum, non ſicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt: ſed evanuerunt in cogitationibus (n) ſuis, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum:

22. Dicentes enim ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt.

* Pſ. 105. 20. 23. * Et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis, volucrum, & quadrupedum, & ſerpentium.

24. Propter quod tradidit (o) illos Deus in deſideria cordis eorum, in immunditiam: ut contumeliis afficiant corpora ſua in ſemetipſis:

25. Qui commutaverunt (p) veritatem Dei in mendacium: & coluerunt, & ſervierunt creaturæ potiùs quàm Creatori, qui eſt benedictus in ſæcula. Amen.

26. Proptereà tradidit illos Deus in paſſiones ignominiæ. Nam fœminæ eorum immutaverunt naturalem uſum, in eum uſum qui eſt contra naturam.

27. Similiter autem & maſculi, relicto naturali uſu fœminæ, exarſerunt in deſideriis ſuis in invicem, maſculi in maſculos turpitudinem operantes, & mercedem (q) quam oportuit, erroris ſui in ſemetipſis recipientes.

28. Et ſicut non probaverunt Deum habere in notitia: tradidit illos Deus in reprobum ſenſum, ut faciant ea quæ non conveniunt,

29. Repletos omni iniquitate, malitia (r), fornicatione, avaritia, nequitia, plenos invidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, ſuſurrones,

30. Detractores, Deo odibiles (ſ), contumelioſos, ſuperbos, elatos, inventores malorum, parentibus non obedientes,

31. Inſipientes (t), incompoſitos, ſine affectione, abſque fœdere, ſine miſericordia.

32. Qui cùm juſtitiam (u) Dei cognoviſſent, non intellexerunt quoniam qui talia agunt, digni ſunt morte: & non ſolùm qui ea faciunt, ſed etiam qui conſentiunt facientibus.

CAPUT II.

Videtur Judæos ex æquo & Philoſophos compellare uſque ad v. 17. idque probare, utroſque eo ipſo eſſe inexcuſabiles, quòd eadem admitterent flagitia.

1. PRopter quod inexcuſabilis es ò homo omnis, qui judicas. * In quo enim judicas alterum, teipſum condemnas: eadem enim agis quæ judicas. * Matth. 7. 2.

2. Scimus enim quoniam judicium Dei eſt ſecundùm veritatem in eos, qui talia agunt.

3. Exiſtimas autem hoc ò homo, qui judicas eos qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies judicium Dei?

4. An divitias (a) bonitatis ejus, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?

5. Secundùm autem duritiam tuam, & impœnitens cor: theſaurizas tibi iram in die iræ, & revelationis juſti judicii Dei,

6. * Qui reddet unicuique ſecundùm opera ejus: * Matth. 16. 27.

7. Iis quidem, qui ſecundùm patientiam (b) boni operis, gloriam, & honorem, & incorruptionem quærunt, vitam æternam:

8. Iis autem, qui ſunt ex contentione (c), & qui non acquieſcunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio.

9. Tri-

21. 22. & 23. (n) Gr. διαλογισμοῖς, *ratiocinationibus*, diſquiſitionibus. *Dicentes*: Gr. exiſtimantes. *Et mutaverunt*, Idola pro Deo colentes.

24. (o) Pſalm. 80. *Dimiſit ſecundùm deſideria cordis eorum*: abire permiſit; pravos & inordinatos ſecuti ſunt affectus, *ut*, ita ut *contumeliis afficiant*.

25. & 26. (p) Idolis ſupremum cultum tribuentes; *Ignominiæ*, in fœdas libidines, quas parit oblivio Dei & contemptus.

27. & 28. (q) Pro meritis, *non probaverunt*: pro nihilo habuerunt, quòd Deus ignoret pravas eorum libidines; vel Dei beneficia noluerint agnoſcere; *tradidit eos*, deſerendo, *in reprobum ſenſum*, Gr. *in mentem reprobam*, de rebus agendis malè ſentientem: omnes juſtitiæ leges perruperunt, & innumerabilia admiſerunt flagitia.

29. (r) Gr. πορνείᾳ, πονηρίᾳ, *ſcortatione*: *nequitia* ubi eſt paronomaſia, corruptionem omnimodam cum in ſeipſis, tum erga proximos exhibentes; *malignitate*, Græc. κακοηθείας, quæ omnia in deteriorem partem accipiuntur.

30. (ſ) Vox Græca θεοστυγεῖς, etiam *Dei oſores* ſignificat; vellent Deum non eſſe; *elatos*, Gr. ἀλαζόνας. Cyprianus vertit *ſui jactantes*.

31. (t) Abſque judicio, *incompoſitos*, Gr. ἀσυνθέτους, inurbanos, turbulentos; *ſine affectione*, qui præter ſeipſos amant neminem.

32. (u) Leges divinas, jus naturale, *non intellexerunt*, noluerunt intelligere; *ſed qui conſentiunt facientibus*, ut Philoſophi, qui Idololatriam & alia ſcelera diſſimulabant, & publicè colebant idola, quæ ipſi irridebant.

CAP. II. 4. (a) An exuberantem Dei bonitatem & patientiam contemnis? *Et longanimitatis*, quæ pœnam in longum differt tempus, atque in ea ſecuritatem & impunitatem tibi promittis.

7. (b) Qui in bonis operibus conſtantes, *incorruptionem*, immortalitatem quærunt; *vitam æternam*. Græci Interpretes ſic exponunt, *vitam æternam quærentibus gloriam & honorem*, ſupple, *reddet*.

8. (c) Contentioſis, *ira & indignatio*, ſupple, *reddetur*, ſeu gravis punitio. *Judæi primum*; Quòd Judæi priores ſint vocatione, & à Deo majora acceperint beneficia.

Digitized by Google

9. Tribulatio & anguſtia in omnem animam hominis operantis malum, Judæi primùm & Græci:

10. Gloria autem, & honor, & pax omni operanti bonum, Judæo primùm, & Græco.

*Deut. 10. 17. 2. Par. 19. 7. Sap. 6. 8. Eccli. 35. 15. Actor. 10. 34. Gal. 2. 6 Epheſ. 6. 9 Col. 3. 25. 1 Pet. 1. 17. * Matth. 7. 21. Jac. 1. 22.*

11. * Non enim eſt acceptio (d) perſonarum apud Deum.

12. Quicumque enim ſine lege peccaverunt (e), ſine lege peribunt: & quicumque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur.

13. * Non enim auditores legis juſti ſunt apud Deum, ſed factores legis juſtificabuntur.

14. Cùm enim Gentes, quæ legem (f) non habent, naturaliter ea, quæ legis ſunt, faciunt, ejuſmodi legem non habentes, ipſi ſibi ſunt lex:

15. Qui oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, teſtimonium reddente illis conſcientia ipſorum, & inter ſe invicem cogitationibus (g) accuſantibus, aut etiam defendentibus,

16. In die (h), cùm judicabit Deus occulta hominum, ſecundùm Evangelium meum per Jeſum Chriſtum.

17. Si autem tu Judæus cognominaris (i), & requieſcis in lege, & gloriaris in Deo,

18. Et noſti voluntatem ejus, & probas utiliora, inſtructus per legem,

19. Confidis teipſum eſſe ducem cæcorum, lumen eorum, qui in tenebris ſunt,

20. Eruditorem inſipientium (k), magiſtrum infantium, habentem formam ſcientiæ & veritatis in lege.

21. Qui ergo alium doces, teipſum non doces: qui prædicas non furandum, furaris:

22. Qui dicis non mœchandum, mœcharis: qui abominaris idola, ſacrilegium facis:

23. Qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis Deum inhonoras (l).

24. (* Nomen enim Dei per vos blaſphematur inter Gentes, ſicut ſcriptum (m) eſt.) *Iſa. 52. 5. Ezech. 36. 20.*

25. Circumciſio quidem prodeſt (n), ſi legem obſerves: ſi autem prævaricator legis ſis, circumciſio tua præputium facta eſt.

26. Si igitur præputium juſtitias legis cuſtodiat: nonne præputium illius in circumciſionem reputabitur?

27. Et judicabit id quod ex natura eſt præputium, legem conſummans, te, qui per litteram & circumciſionem prævaricator legis es?

28. Non enim qui in manifeſto, Judæus eſt: neque quæ in manifeſto, in carne, eſt circumciſio (o):

29. Sed qui in abſcondito, Judæus eſt: & circumciſio cordis in ſpiritu, non littera: cujus laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt.

C A P U T III.

In quo Judæi Gentibus antecellunt; utrique ſunt in peccato, nec liberantur à peccato ex Legis operibus.

1. QUid ergo amplius (a) Judæo eſt? aut quæ utilitas circumciſionis?

2. Multùm (b) per omnem modum. Primùm quidem quia * credita ſunt illis eloquia Dei. *Inf. 9. 4.*

3. Quid enim ſi quidam illorum non cre-

11. (d) Non exteriora quædam, ut generis nobilitatem, aut opes, ſed merita tantummodò reſpicit Deus.

12. (e) Sine lege ſcripta, aut Moſaica, ut Gentiles: *ſine lege peribunt*, ne forte ſibi perſuaderent ſe forte impunitos, quòd legem non acceperint, ut Judæi.

14. (f) Quæ ſcriptam non habent legem, *naturaliter*, per liberum voluntatis motum divina adjutum gratia, *faciunt*, his conſcientia eſt vice legis, quæ eos excuſat, aut pungit, cùm benè, vel malè agunt.

15. (g) Gr. λογισμῶν, quæ vox ſignificat cogitationes cum diſceptatione, & ratiocinatione conjunctas: cogitationes illæ pro conſcientia, quæ præceſſit, ſumuntur.

16. (h) Gr. *In diem*, id manifeſtum fiet in die judicii. Sic videtur ordinanda lectio: *Cùm Deus judicabit occulta hominum per Jeſum-Chriſtum: ſecundum Evangelium meum*, ſicut prædicare, & docere ſoleo, Deus judicabit per Chriſtum, ut nunc per eum ſalvat.

17. (i) Jam ad Judæos ſolos ſermonem ſuum convertit. In Græcis quibuſdam codicibus legitur ἴδε, *ecce*, in aliis εἰ δὲ, *ſi autem*; an quia Judæus es, confidis te eſſe ducem cæcorum, & gloriaris in Deo, quòd unum colas Deum: in nuda ejus cognitione, & exteriore cultu confidis, de reliquo malè faciens, inflatus ſcientia, prævaricationi addens ſuperbiam?

20. (k) Gr. imperitorum. *Habentem formam in lege*, quæ eſt regula & norma rerum agendarum.

23. (l) Baſilius Homil. 16. *Contumelia legiſlatoris eſt legum contemptus.*

24. (m) Alludit ad locum Iſaiæ, cap. 52. v. 5. juxta 70. Interpretes, *Propter vos ſemper nomen meum blaſphematur in Gentibus.*

25. (n) Suo quidem tempore profuit, vel prodeſt, non carnali, ſed ſpiritali modo intellecta pro cordis circumciſione, quæ verum eſt fœdus cum Deo ſancitum.

28. & 29 (o) Duplex Judæorum & circumciſionis genus diſtinguit, exteriorem ſcilicet Judæum, aut circumciſionem, & interiorem in ſpiritu, non littera. Laus cùm Judæi, tum circumciſionis viſiorum, à Deo pendet, non ab hominibus.

CAP. III. 1. (a) Objectioni occurrit: nam videbatur ſuperiori capite circumciſionem omninò deprimere. *Quid ergo*, inquient, habet Judæus præ Gentili, ſi præputium Gentili credenti imputandum ſit circumciſione?

2. (b) Multæ ſunt Judæorum prærogativæ, de quibus cap. 9. verſ. 4. & 5. ſed ea præcipua eſt, quòd uni populo Judaico credita ſint & commiſſa Dei oracula.

Digitized by Google

* 2.Tim.2. 13. crediderunt (c)? * Numquid incredulitas
illorum fidem Dei evacuabit? Abſit.
* Joan. 3. 33. 4. * Eſt autem Deus verax (d): * om-
* Pſal.115. 11. nis autem homo mendax, ſicut ſcriptum
eſt: * Ut juſtificeris in ſermonibus tuis,
* Pſ. 50.6. & vincas cùm judicaris.

5. Si autem iniquitas noſtra juſti-
tiam Dei commendat (e), quid dicemus?
Numquid iniquus eſt Deus, qui infert
iram?

6. (Secundùm hominem dico). Abſit:
alioquin quomodo judicabit Deus hunc
mundum?

7. Si enim veritas (f) Dei in meo men-
dacio abundavit in gloriam ipſius: quid
adhuc & ego tamquam peccator judicor?

8. Et non (ſicut blaſphemamur, &
ſicut ajunt quidam nos dicere) faciamus
mala ut veniant bona: quorum damnatio
juſta eſt.

9. Quid ergo? præcellimus eos (g)?
* Gal.3.22. Nequaquam. * Cauſati enim ſumus Ju-
Sup. 1. 17. dæos & Græcos omnes ſub peccato eſſe,
Inf. 11. 9. * Pſ. 13. 3. 10. Sicut ſcriptum (h) eſt: * Quia non
eſt juſtus quiſquam:

11. Non eſt intelligens, non eſt re-
quirens Deum.

12. Omnes declinaverunt, ſimul inu-
tiles facti ſunt, non eſt qui faciat bo-
num, non eſt uſque ad unum (i).

13. * Sepulchrum patens eſt guttur eo- * Pſ.13.3.
rum, linguis ſuis doloſè agebant: * Ve- * Pſ. 5.11.
nenum aſpidum ſub labiis eorum: Jacob 3. 8.

14. * Quorum os maledictione, & * Pſ. 9. 7.
amaritudine plenum eſt:

15. * Veloces pedes (k) eorum ad * Iſa. 59.7.
effundendum ſanguinem: Prov.1.16.

16. Contritio, & infelicitas in viis eo-
rum:

17. Et viam pacis non cognoverunt:

18. * Non eſt timor Dei ante oculos * Pſ. 35. 2.
eorum.

19. * Scimus (l) autem, quoniam * Gal. 2. 16.
quæcumque lex loquitur, iis, qui in lege
ſunt, loquitur: ut omne os obſtruatur,
& ſubditus fiat omnis mundus Deo:

20. Quia ex operibus legis non juſtifi-
cabitur omnis caro (m) coram illo. Per
legem enim cognitio peccati.

21. Nunc autem ſine lege juſtitia (n)
Dei manifeſtata eſt: teſtificata à lege &
Prophetis.

22. Juſtitia autem Dei per fidem Jeſu
Chriſti, in omnes & ſuper omnes qui
credunt in eum: non enim eſt diſtinctio:

23. Omnes enim peccaverunt, &
egent (o) gloria Dei.

24. Juſtificati (p) gratis per gratiam
ipſius, per redemptionem, quæ eſt in
Chriſto Jeſu,

25. Quem

3. (c) Quid tum enim, ſi quidam eorum in ſua perſiterint perfidia, an irritas Dei promiſſiones efficiet eorum incredulitas? *Evacuabit*, quidam codices habent, *evacuavit*.

4. (d) Gr. *Sit verax*. Interpres forſan ſcripſerat, *eſto*, ac litera *o*, excidit, ut ſuſpicatur Galgnæus. Cùm omnis homo in verbis ſuis ſit mendax, & in promiſſis fallax; utrumque longè abeſt à Deo: *Ut juſtificeris*, ut: juſtus agnoſcaris, *& vincas: ut*, eventum ſignificat, non cauſam: ut victor in cauſa tua pronuntieris, cùm aliquis de tuis factis judicare auſus fuerit, quaſi non ſtes promiſſis. Exemplo Davidis probat ob Judæorum incredulitatem irritas non fieri Dei promiſſiones: cùm generatim populo Dei, non ſingulis Judæis factæ ſint à Deo promiſſiones. Incredulitas eorum, aut perfidia veritati & juſtitiæ divinæ in præſtandis promiſſis majorem affert ſplendorem, Juſtitiam Dei vocat, quam in liberanda fide promiſſorum ſibi debet Deus.

5. & 6. (e) Tacitam objectionem occupat, peccatores adeò juſte puniri non poſſe, ſi Dei juſtitiam magis commendant & illuſtrant quodammodo. *Qui infert iram*, ſeu pœnam, *ſecundùm hominem dico*: More carnalium hominum loquor: *Abſit*, hanc impiam ſtatim rejicit blaſphemiam manifeſtò falſam, ac breviter reſpondet mundum à Deo judicatum non iri, ſi Deus eſſet injuſtus.

7. & 8. (f) Objectionem adverſarii urget acriùs. Quòd ſi meum mendacium in Dei laudem cedit, & ejus veritatem in præſtandis promiſſis commendat magis, cur condemnor ut peccator? imò & hinc videtur concludi oportere facienda eſſe mala, ut majora inde eveniant bona, cùm ex iis Dei gloria fiat illuſtrior: uti malevoli nobis falsò tribuunt hanc impietatem. Reſponſione in caput ſextum dilata, id unum ſubjicit, *Quorum damnatio juſta eſt*; qui ſcilicet ita ſentiunt, quique eo nomine meritò damnandi ſunt, uti & ii qui falsò afferunt hæc à nobis prædicari. Nullum enim malum cujuſvis boni cauſa faciendum: tametſi id quandoque eſt tolerandum, ſed illud committendum non eſt, ut id faciamus quod Deus vetat, quodcumque ex eo veniat bonum.

9. (g) Gentiles? *Nequaquam*: Neque id pugnat cum ipſo hujus capitis initio. Hoc enim in loco agitur de meritis utriuſque, qua in re pares exiſtunt: tum verò de beneficiis in Judæos à Deo collatis agebatur. *Cauſati enim ſumus*, cauſas attulimus, quòd omnes æquè ſint peccatorum rei.

10. & 11. (h) Pſal. 13. ex variis Scripturæ teſtimoniis probat omnes eſſe peccatores, neminem eſſe juſtum, niſi ex gratia Dei, neminem eſſe ſapientem.

12. 13. & 14. (i) Ne unus quidem ex conditione ſua naturali, aut ex natura ſua. *Sepulchrum patens*: obſcœna ſunt eorum verba, dolis plena & calumniis, Pſalm. 13. *Linguis ſuis doloſè agebant*; amaritudine, verborum acerbitate, calumniis.

15. 16. & 17. (k) Iſaiæ 59. membra omnia peccatoris ſerviunt iniquitati. *Contritio*, eò tendunt ut alios opprimant. *Et viam pacis*, Proverb. 18. *Non eſt pax impiis*.

19. (l) Ne fortè Judæi ſibi perſuaderent hæc non ad ſe, ſed ad Gentes petinere; *ut omne os obſtruatur*, ne ſibi blandiantur, quaſi ſint ab iis peccatis immunes; *& ſubditus*, ut omnes ſe Deo obnoxios agnoſcant.

20. (m) Ex iis quod ſibi erat propoſitum concludit Apoſtolus, per legem juſtificari neminem coram Deo, per eam peccatum cognoſci, non deleri. Homini ſuam fœditatem occultat ſuperbia, lex detegit, mundat gratia.

21. (n) Poſtquam Apoſtolus oſtendit nec Philoſophorum placitis, nec Legis Moſaicæ præceptis juſtificari homines, id demùm colligit per ſolam fidem, ſeu Chriſtianam religionem nos juſtos effici, juſtitia Dei, qua juſti ſumus coram Deo: *Manifeſtata eſt*, cui juſtitiæ teſtimonium perhibent Lex & Prophetæ.

23. (o) Gr. *Deſtituuntur*, non habent unde coram Deo glorientur, vel egent gratia Dei.

24. (p) Quamobrem ex mera Dei miſericordia ſine meritis quæ præceſſerint, juſti efficimur; *Per redemptionem*, quam gratiam Chriſtus ſuo ſanguine nobis acquiſivit.

Digitized by Google

25. Quem propoſuit Deus propitiationem per fidem in ſanguine (q) ipſius, ad oſtenſionem juſtitiæ ſuæ, propter remiſſionem præcedentium delictorum

26. In ſuſtentatione Dei, ad oſtenſionem Juſtitiæ ejus in hoc tempore: ut ſit ipſe juſtus, & juſtificans eum, qui eſt ex fide Jeſu Chriſti.

27. Ubi eſt ergo gloriatio tua? Excluſa eſt. Per quam legem? Factorum (r)? Non: ſed per legem fidei.

28. Arbitramur enim juſtificari hominem per fidem ſine operibus legis.

29. An Judæorum Deus tantùm? nonne & Gentium? Imò & Gentium.

30. Quoniam quidem unus eſt Deus, qui juſtificat circumciſionem ex fide, & præputium per fidem.

31. Legem ergo deſtruimus (ſ) per fidem? Abſit: ſed legem ſtatuimus.

CAPUT IV.

Exemplo Abrahæ probat neminem juſtificari, niſi per fidem in Chriſtum.

1. QUid ergo dicemus inveniſſe Abraham patrem noſtrum ſecundùm carnem?

2. Si enim Abraham ex operibus (a) juſtificatus eſt, habet gloriam, ſed non apud Deum.

* *Gen. 15. 6. Gal. 3. 16. Jac. 2. 23.* 3. Quid enim dicit Scriptura? * Credidit Abraham (b) Deo: & reputatum eſt illi ad juſtitiam.

4. Ei autem, qui operatur, merces non imputatur ſecundùm gratiam, ſed ſecundùm debitum:

5. Ei verò, qui non operatur, credenti autem in eum, qui juſtificat impium, reputatur fides ejus ad juſtitiam ſecundùm propoſitum gratiæ Dei.

6. Sicut & David dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto (c) fert juſtitiam ſine operibus:

7. * Beati, quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. * *Pſ. 31. 1.*

8. Beatus vir, cui non imputavit Dóminus peccatum.

9. Beatitudo ergo hæc in circumciſione (d) tantùm manet, an etiam in præputio? Dicimus enim quia reputata eſt Abrahæ fides ad juſtitiam.

10. Quomodo ergo reputata eſt? in circumciſione, an in præputio? Non in circumciſione, ſed in præputio.

11. * Et ſignum (e) accepit circumciſionis, ſignaculum juſtitiæ fidei, quæ eſt in præputio: ut ſit pater omnium credentium per præputium, ut reputetur & illis ad juſtitiam. * *Gen. 17. 10. & 11.*

12. Et ſit pater circumciſionis, non iis tantùm, qui ſunt ex circumciſione, ſed & iis qui ſectantur veſtigia fidei, quæ eſt in præputio patris noſtri Abrahæ.

13. * Non enim per legem promiſſio Abrahæ, aut ſemini ejus, ut hæres eſſet mundi: ſed per juſtitiam fidei (f). * *Gal. 3. 18. Hebr. 11. 9.*

14. Si enim qui ex lege, hæredes ſunt: exinanita eſt fides, abolita eſt promiſſio.

15. Lex enim iram operatur. Ubi enim non eſt lex, nec prævaricatio.

16. Ideò ex fide, ut ſecundùm gratiam firma ſit promiſſio omni ſemini, non ei qui ex lege eſt ſolùm, ſed & ei qui ex fide eſt Abrahæ, qui pater eſt omnium noſtrùm,

17. (Sicut ſcriptum eſt: * Quia patrem multarum gentium poſui te) ante Deum, cui credidit, qui vivificat (g) mortuos, & vocat ea quæ non ſunt, tamquam ea quæ ſunt. * *Gen. 17. 4.*

18. Qui

25. & 26. (q) Oblato ſanguine ſuo in ſacrificium, ut per eum nos Deo reconciliaret. *In ſuſtentatione Dei*, poſtquam omnibus retrò ſæculis peccata hominum quaſi diſſimulando toleravit, tandem his temporibus, cum omnes eſſent in peccato conſtituti, juſtitiam ſuam oſtendit, quam illis largitus eſt, *qui ſunt ex fide Jeſu Chriſti*, qui credunt in Chriſtum Deum & hominem, quique ad oſtenſionem juſtitiæ Dei, veteris Adæ noxam eluit proprio ſanguine.

27. & 29. (r) Sic vocat legem Moſaicam: *Sed per legem fidei*, per Chriſtianam religionem. *Imò & Gentium*: Sic enim Deus & Judæos & Gentiles ex æquo ſalvat.

31. (ſ) Pervulgatæ Judæorum objectioni occurrit, quaſi hæc doctrina Legem deſtrueret: ſed reſpondet eam adeò non deſtrui per fidem, ut per eam ſtabiliatur, & perficiatur: quod enim Lex imperat, fides impetrat.

CAP. IV. 2. (a) *Legis*: Quòd ſi ex circumciſione ipſa Abraham fuit juſtificatus, gloriari potuit juſtam ſibi mercedem eſſe redditam: ſed Scripturæ teſtimonio contrarium evincitur.

3. & 5. (b) Promiſſioni Dei: *Et reputatum eſt ei ad juſtitiam*: Quare juſtitia non ut merces operi debita, ſed inſtar gratiæ huic reddita eſt: *Secundùm propoſitum gratiæ Dei*, prout decrevit Deus gratiam illi conferre: gratis eam accepit, non ex juſtitia, quaſi illi deberetur.

6. (c) Gr. λογίζεται, imputat, cui juſtitiam gratis largitur.

9. (d) Gr. *In circumciſionem, an in præputium?* An ad Judæos tantùm, non ad Gentiles pertinet? vel certe Apoſtolus tempus ipſum, quo Abraham juſtificatus eſt per fidem, videtur reſpicere. Cum enim promiſſioni Dei credidit, nondum erat circumciſus.

11. (e) *Sigillum*, quo gratia jam collata, ut rata habebatur, idque rei apponitur ad tempus occultandæ, & certo tempore declarandæ. Circumciſio ſigillum erat juſtitiæ fidei, quam habuerat Abraham in præputio, quæque in lege occultata, in Evangelio erat revelanda. *Credentium*, idcirco ante juſtificatus fuit, quàm circumciſus, ut eſſet incircumciſorum omnium Pater, uti & circumciſorum. Ante circumciſionem juſtificatus fuit, ut Pater eſſet Gentilium; poſt circumciſionem, ut Pater Judæorum; *Per præputium*, in præputio.

13. (f) Non legis merito, quæ nondum erat accepta; *ſed per juſtitiam fidei*, promiſſum fuit Abrahæ, *ut hæres eſſet mundi*, ut mundum univerſum poſſideret in ſemine ſuo, per Chriſtum videlicet, in totius mundi converſione. Quæ promiſſio impleta eſt non per legem, ſed per fidem.

17. 18. & 20. (g) Ex duplici capite fidem Abrahæ

Digitized by Google

18. Qui contra ſpem in ſpem credidit, ut fieret pater multarum gentium,
* Gen. 15. 5. ſecundùm quod dictum eſt ei: * Sic erit ſemen tuum.

19. Et non infirmatus eſt fide, nec conſideravit corpus ſuum emortuum, cùm jam ferè centum eſſet annorum, & emortuam vulvam Saræ:

20. In repromiſſione etiam Dei non hæſitavit diffidentia, ſed confortatus eſt fide, dans gloriam Deo:

21. Pleniſſimè ſciens quia quæcumque promiſit, potens eſt & facere.

22. Ideò & reputatum eſt illi ad juſtitiam.

23. Non eſt autem ſcriptum tantùm propter ipſum, quia reputatum eſt illi ad juſtitiam:

24. Sed & propter nos, quibus reputabitur
* 1. Petr. 1. 21. credentibus in eum, * qui ſuſcitavit Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum à mortuis;

* Iſ. 53. 6. 1. Petr. 2. 24. 25. * Qui traditus (h) eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter juſtificationem noſtram.

CAPUT V.

Qui ſint fidei fructus; antitheſes inter Adamum, & Chriſtum; per Legem abundavit delictum.

1. JUſtificati ergo ex fide (a), pacem habeamus ad Deum per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum:

* Epheſ. 2. 18. 2. * Per quem & habemus acceſſum per fidem in gratiam (b) iſtam, in qua ſtamus, & gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei.

* Jac. 1. 3. 3. Non ſolùm (c) autem, ſed & gloriamur in tribulationibus: * ſcientes quòd tribulatio patientiam operatur:

4. Patientia autem probationem (d), probatio verò ſpem,

5. Spes autem non confundit (e): quia charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis.

6. Ut quid (f) enim Chriſtus, cùm adhuc infirmi eſſemus, ſecundùm tempus * pro impiis mortuus eſt?
* Heb. 9. 14. 1. Petr. 3. 18.

7. Vix enim pro juſto quis moritur (g): nam pro bono forſitan quis audeat mori?

8. Commendat autem charitatem ſuam Deus in nobis: quoniam cùm adhuc peccatores eſſemus, ſecundùm tempus

9. Chriſtus pro nobis mortuus eſt: multò igitur magis nunc juſtificati in ſanguine ipſius, ſalvi erimus ab ira per ipſum.

10. Si enim cùm inimici eſſemus, reconciliati ſumus Deo per mortem filii ejus: multò magis (h) reconciliati, ſalvi erimus in vita ipſius.

11. Non ſolùm autem: ſed & gloriamur in Deo per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, per quem nunc reconciliationem accepimus (i).

12. Propterea (k) ſicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, & per peccatum mors, & ita in omnes

nes

commendat, ex filii ſacrificio, & ex ſenili ætate conjugis, cùm filium peperit. *Qui contra ſpem*; qui cùm naturaliter prolem ſperare non poſſet, Deo tamen promittenti credidit ſe patrem fore multarum Gentium. *In repromiſſione*, Gr. *Ad hanc Dei promiſſionem*.

25. (h) Ut noſtra expiaret delicta. *Et reſurrexit*; Chriſti reſurrectio fidem omnium myſteriorum complectitur.

CAP. V. 1. (a) Non ex Lege; *Habeamus* Gr. *Pacem habeamus cum Deo*, in gratiam redimus cum Deo. Atque hic eſt primus veræ juſtitiæ effectus, reconciliatio noſtra cum Deo, quam neque Lex, neque humana philoſophia potuerunt efficere.

2. (b) Juſtificationis, & reconciliationis; *In qua ſtamus*, in qua perſeveramus, & gloriamur in ſpe æternæ felicitatis; atque hic eſt ſecundus juſtificationis effectus.

3. (c) Supple, gloriamur *in ea ſpe filiorum Dei*, quam futuræ gloriæ habent filii Dei, ſed etiam in iis omnibus quæ ad eam perducunt; cujuſmodi ſunt quæ ſequuntur; nempè læto & ſecuro animo perpeti hujus vitæ afflictiones, quòd cum futura gloria ſint conjunctæ: *Scientes quòd tribulatio*, nos ad patientiam exercet.

4. (d) Nos à pravis affectibus tamquam à contractis ſordibus expurgat, ut ignis aurum in fornace purius efficit; *Probatio verò ſpem*, cujus eſt velut fundamentum, eamque firmam efficit.

5. (e) Nos non fallit, Gr. *Non pudefacit*, ut iis accidit, qui ſpem ſuam ponunt in hominibus; neque enim id conſequuntur quod ſperaverant: contrà iis evenit qui ſpem omnem ſuam in Deo collocant. Nam Spiritum ſanctum acceperunt ut pignus & arrhabonem Regni cœleſtis.

6. (f) Gr. *ἔτι γὰρ*, *Jam enim*, ut fortè legebatur *εἰς τί*, *Ad quid enim?* Quorsùm enim Chriſtus mortuus eſt, cùm adhuc peccatores eſſemus, niſi ut in eam ſpem nos erigeret? *Secundùm tempus*, tempore à Patre conſtituto, & à Prophetis prædicto; vel ad tempus, ſcilicet per triduum.

7. & 8. (g) Ut opponat ei quod dixerat Chriſtum pro impiis mortuum, cùm vix invenias qui pro juſti vita tuenda mori velit; *In nobis*, Gr. *εἰς ὑμᾶς*, *In nos*.

10. (h) Qui peccatores Deo reconciliavit per mortem ſuam glorioſam. Qui vitam inimicis ſuis dedit, hanc multo magis amicis dabit.

11. (i) Non ſolùm reconciliati ſumus Deo, ſed & in Deo gloriamur, quòd in ejus familiam aſciti ſumus per Chriſtum. Itaque hi ſunt juſtificationis noſtræ fructus, pax cum Deo, ſpes futuræ gloriæ, ſecurus & lætus animus in ipſis tribulationibus, & adoptio divina. Jam utrumque ſtatum juſtitiæ & peccati ſic confert inter ſe, ut juſtitiæ vim peccati ſtragi longè anteponat: ſed priùs ab utriuſque origine ſumit initium.

12. (k) Gr. *διὰ τοῦτο*, *propterea ſicut per unum hominem*; ut in oratione Dominica, *Sicut in Cœlo, & in terra*. Videtur Origeni hoc in loco eſſe ellipſis, *Sicut per unum hominem peccatum*, ita per ipſum hominem eſt juſtificatio: ſed alterum comparationis caput redditur v. 18. Duplex verò objectio illius occurrit animo adversùs hanc generalem peccati labem; primùm enim videntur excipiendi omnes, qui ante Moſis legem vixere, qui legem violare non potuerunt, cùm nulla iis da-

nes homines mors pertranſiit, in quo omnes peccaverunt.

13. Uſque ad legem enim peccatum (l) erat in mundo: peccatum autem non imputabatur, cùm lex non eſſet.

14. Sed regnavit (m) mors ab Adam uſque ad Moyſen etiam in eos, qui non peccaverunt in ſimilitudinem prævaricationis Adæ, qui eſt forma futuri.

15. Sed non ſicut delictum, ita & donum: ſi enim unius delicto multi mortui ſunt: multò magis gratia Dei & donum in gratia unius hominis Jeſu Chriſti in plures abundavit (n).

16. Et non ſicut per unum peccatum, ita & donum: nam judicium quidem ex uno in condemnationem (o): gratia autem ex multis delictis in juſtificationem.

17. Si enim unius delicto mors regnavit per unum: multò magis abundantiam gratiæ, & donationis, & juſtitiæ accipientes, in vita regnabunt per unum Jeſum Chriſtum.

18. Igitur ſicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem: ſic & per unius juſtitiam in omnes homines in juſtificationem (p) vitæ.

Phil. 2. 8. 19. * Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores conſtituti ſunt multi: ita & per unius obeditionem juſti conſtituentur multi.

20. Lex autem ſubintravit ut abundaret (q) delictum. Ubi autem abundavit delictum, ſuperabundavit gratia:

21. Ut ſicut regnavit peccatum in mortem: ita & gratia regnet per juſtitiam in vitam æternam, per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum.

CAPUT VI.

Dixerat Apoſtolus: Ubi abundavit delictum, ſuperabundavit & gratia. Hinc ſtatim animum ſubire potuit hæc cogitatio: Permanendum igitur eſt in peccato, ut ſuperabundet gratia. Huic tacitæ objectioni occurrit, quaſi nobis liceret eſſe malos, quia Deus bonus eſt.

1. QUid ergo dicemus? permanebimus in peccato ut gratia abundet?

2. Abſit. Qui enim mortui ſumus peccato (a), quomodo adhuc vivemus in illo?

3. An ignoratis quia quicumque baptizati ſumus in Chriſto (b) Jeſu, in morte ipſius baptizati ſumus?

4. * Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem (c): ut quomodo Chriſtus ſurrexit à mortuis per gloriam Patris, * ita & nos in novitate vitæ ambulemus. * Gal. 3. 27. Coloſſ. 2. 12. * Epheſ. 4. 23. Hebr. 12. 1. 1. Petr. 2. 1. & 4. 1.

5. Si enim complantati (d) facti ſumus ſimilitudini mortis ejus: ſimul & reſurrectionis erimus.

6. Hoc ſcientes, quia vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, ut deſtruatur corpus peccati, & ultrà non ſerviamus peccato (e).

7. Qui

ta eſſet; tum infantes ipſi, ut rationis, ſic peccati expertes: utrique objectioni reſpondet Apoſtolus, & omnes ante legem peccato obnoxios docet. *In quo*, in Adamo, *omnes peccaverunt*.

13. (l) Tametſi coram hominibus non imputabatur, quòd nulla lex poſitiva pœnam impoſuiſſet ſceleribus.

14. (m) Sed mors in genus humanum graſſata eſt, *etiam in eos*, adeò ut infantes ipſos, qui inſtar Adæ ultro & voluntariè prævaricati non ſunt, penitùs involvat. *Qui eſt forma futuri*, Typus ſecundi Adæ, ut mox dicturus eſt, ad interruptam comparationem rediturus, ſic tamen ut juſtitiæ vim præ peccati ruina extollat.

15. (n) Non enim ſolùm Adæ, ſed & cætera delevit peccata, ac præterea vitam donavit immeritis. *Multi*, id eſt, omnes; *Multò magis gratia Dei*, &c. Non quòd plures juſtificentur, quam condemnentur. Græcè enim non πλείονας, ſeu *plures*; ſed πολλούς, id eſt *multos*, legimus, quòd gratia Chriſti plus valuerit in juſtificando, quàm peccatum Adæ in occidendo: ita ut non comperetè plures, ſed poſitivè multi exprimantur.

16. & 17. (o) Juſtitiæ & peccati fontes ſuperiùs inter ſe contulit, nunc de ſubjecta utrique materia differit. Unius peccati commiſſio hominum condemnationi ſatis fuit; ſed gratiæ donum poſt innumera peccata juſtificavit homines. Græci legunt, *Et non ſicut per unum peccatorum donum*; ubi eſt ellipſis frequens in Epiſtolis Pauli: ſenſus hic eſt, non tale donum eſt, qualis fuit per unum peccatorem prævaricatio. *Ex uno*, vel *peccato*, ut noſter legit, vel *peccatore*, ut Græci legunt; ex uno tantùm delicto Adæ in judicium, ac condemnationem incurrimus: poſt multa autem delicta cùm originis, tum actu commiſſa, juſtitiam accipimus, eamque largitur Chriſti gratia.

18. (p) Inſtitutam occidentis peccati, & juſtitiæ vivificantis comparationem, quoad generalem utriuſque effectum, & principii unitatem proſequitur. *In omnes homines*: ſic manavit, ut quemadmodum peccati originis labes omnes infecit, qui naſcuntur per Adamum, ita omnes, qui juſtificantur, per Chriſtum vitam accipiunt: qui ſcilicet à Chriſto per ſpiritalem generationem deſcendunt; *In juſtificationem vitæ*, qua à morte peccati in gratiæ vitam revocantur.

20. & 21. (q) Particula, *ut*, eventum ſignificat, non cauſam: hoc eſt, propterea factum fuit, ut delictum abundaret ex occaſione. *In mortem*: Hominibus mortem inferens.

CAP. VI.

2. (a) In dativo caſu. Moritur enim peccato, qui penitùs abſtinet à peccato. Qui fieri poteſt, ut qui per baptiſmum vivimus, & peccatum abjecimus, vitam in peccato inveniamus?

3. (b) Gr. *In Chriſtum*, ad ſimilitudinem mortis ejus: *In morte*, Gr. *in mortem*: Baptiſmus id efficit quod ſignificat; immerſio ipſa quæ tum temporis erat uſitata, mortem & ſepulturam Chriſti exhibebat; emerſio illius reſurrectionem: adeò ut baptiſmus mortem, ſepulturam & Chriſti reſurrectionem exprimat.

4. (c) Ita ut omne cum peccato commercium abrumpatur, ut Chriſtus in ſepulchro ab omni hominum ſocietate ſejunctus fuit. *Per gloriam Patris*, virtute glorioſi & omnipotentis Patris ſui.

5. (d) Gr. *inſiti*, per ſimilitudinem mortis ejus, ad ſimilitudinem quoque reſurrectionis ejus erimus: ut ramus communi ſucco vivit cum arbore: moriente arbore hiemis tempore, ramus quoque huic inſitus moritur: ille veris tempore reviviſcente, ramus reviviſcit; Chriſtus reſurgendo vitam mortalem exuit.

6. & 7. (e) In cupiditate, & in peccatis ex ea naſcentibus; corpus peccati ſunt prava opera. *A peccato*

7. Qui enim mortuus eſt, juſtificatus eſt à peccato.

8. Si autem mortui ſumus cum CHRISTO: credimus quia ſimul etiam vivemus cum Chriſto:

9. Scientes quòd Chriſtus reſurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultrà non dominabitur.

10. Quòd enim mortuus eſt peccato (f), mortuus eſt ſemel: quòd autem vivit, vivit Deo.

11. Ita & vos exiſtimate, vos mortuos quidem eſſe peccato, viventes autem Deo, in Chriſto Jeſu Domino noſtro.

12. Non ergo regnet (g) peccatum in veſtro mortali corpore, ut obediatis concupiſcentiis ejus.

* Col. 3. 5. 13. * Sed neque exhibeatis membra veſtra arma iniquitatis peccato: ſed exhibete vos Deo, tamquam ex mortuis viventes: & membra veſtra arma juſtitiæ Deo.

14. Peccatum enim vobis non dominabitur (h): non enim ſub lege eſtis, ſed ſub gratia.

15. Quid ergo? peccabimus, quoniam non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia (i)? Abſit.

* Joan. 8. 34. 2. Petr. 2. 19. 16. * Neſcitis (k) quoniam cui exhibetis vos ſervos ad obediendum, ſervi eſtis ejus cui obeditis, ſive peccati ad mortem, ſive obeditionis ad juſtitiam?

17. Gratias autem Deo, quòd fuiſtis ſervi peccati, obeditis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi (l) eſtis.

18. Liberati autem à peccato, ſervi (m) facti eſtis juſtitiæ.

19. Humanum (n) dico, propter infirmitatem carnis veſtræ: ſicut enim exhibuiſtis membra veſtra ſervire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem; ita nunc exhibete membra veſtra ſervire juſtitiæ in ſanctificationem.

20. Cùm enim ſervi eſſetis peccati, liberi fuiſtis juſtitiæ (o).

21. Quem ergo fructum habuiſtis tunc in illis, in quibus nunc erubeſcitis? Nam finis illorum mors eſt.

22. Nunc verò liberati à peccato, ſervi autem facti Deo, habetis fructum veſtrum in ſanctificationem, finem verò vitam æternam.

23. Stipendia (p) enim peccati, mors. Gratia autem Dei, vita æterna, in Chriſto Jeſu Domino noſtro.

CAPUT VII.

Quæ & qualis ſit peccati ſervitus, idque ex Legis ſervitute illuſtrat; ſimul quod illi erat propoſitum, oſtendit per Legem Moſaicam juſtificari neminem coram Deo, noſque per fidem in Chriſtum Jeſum ab eo Legis jugo eſſe liberatos. Quia Lex homini, quamdiu vivit, dominatur; atque ex matrimonii ſimilitudine eos jam non eſſe Legi obnoxios probat. Lex eſt vice mariti, eaque mortua eſt per Chriſti mortem. Chriſtus eſt inſtar ſecundi mariti, cui nupſimus mortua Lege.

1. AN ignoratis, fratres, (ſcientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur quanto tempore vivit?

2. * Nam quæ ſub viro eſt mulier, vivente viro, alligata eſt legi: ſi autem mortuus fuerit vir ejus, ſoluta eſt à lege viri. * 1. Cor. 7. 39.

3. Igitur, vivente viro, vocabitur adultera, ſi fuerit cum alio viro: ſi autem mortuus fuerit vir ejus, liberata eſt à lege viri:

Qui mortuus eſt cum Chriſto per baptiſmum, is liberatus eſt à peccato.

10. (f) Ut id deſtrueret; *Mortuus eſt ſemel*, non ultrà moriturus: ſic peccatum ſemel per baptiſmum deletum, non debet iterum reviviſcere. *Vivit Deo*: de Deo, & propter Deum vivit vita immortali, cui participare debemus, ut ſuſcitati per Baptiſmum deinceps vivamus Deo, & propter Deum. Nobis vivimus in Adam vita quam accepimus ab eo; vivimus Deo per Chriſtum vita gratiæ quam accepimus in Baptiſmo.

12. & 13. (g) Objectionem initio propoſitam ex myſteriis Chriſtianæ Religionis hactenùs evertit; nunc ex libertate, quam lex nova nobis attulit, eamdem diluit objectionem; ſimul & nos adhortatur ne pravis affectibus pareamus, ſed ut nos totos Deo permittamus tamquam mortuos, & à Deo ſuſcitatos, ut membra noſtra exhibeamus, ut arma pietatis & juſtitiæ exercendæ deſtinata, non ut peccati inſtrumenta.

14. (h) Ne forte pravas obtenderent conſuetudines; in lege quidem peccatum veſtri dominabatur: ſed gratia vim ejus & tyrannidem infregit.

15. (i) Horum verborum occaſione. *Sed ſub gratia*, objectionem initio propoſitam repetit & refellit. *Abſit*, imò contrarium potiùs hinc colligi debet, nempe omninò abſtinendum à peccato.

16. (k) Peccati & juſtitiæ fructus inter ſe comparat. *Sive obeditionis*; obedientiam pro fide uſurpat.

17. (l) Quòd cùm fueritis ſervi peccati, obedìſtis ad eum modum, quem Evangelium præſcribit, ad ejus formam inſtituti fuiſtis; *in quam*, quæ vobis tradita eſt.

18. (m) Juſtitiæ legibus mancipati. Quamobrem peccatis ſervire vobis fas non eſt, niſi violata fide, quam dediſtis Deo per Baptiſmum.

19. (n) Quod in uſu & ſocietate hominum poſitum eſt, hoc tantùm vobis dico; ſervus non ſibi, ſed domino laborat: vel rem à vobis poſtulo non adeò difficilem. Id unum peto ut tantum juſtitiæ tribuatis, quantum immunditiæ & iniquitati tribuiſtis; *In ſanctificationem*, ut ſancti ſitis.

20. (o) In dativo caſu: tum à lege juſtitiæ liberi non ei ſerviebatis.

23. (p) Hic eſt peccati fructus, hoc ſtipendium, quod inſtar Regis militibus rependit ſuis; non addit, ut antitheſeos membra ſibi reſpondeant, ſtipendium juſtitiæ vita æterna, ne tantum bonum nobis tribuamus, tametſi ex meritis datur: ſed merita ipſa ſunt gratiæ dona. *In Chriſto Jeſu*, per Chriſtum & ejus merita.

ri: ut non ſit adultera, ſi fuerit cum alio viro.

4. Itaque fratres mei, & vos mortificati (a) eſtis legi per corpus Chriſti: ut ſitis alterius, qui ex mortuis reſurrexit, ut fructificemus Deo.

5. Cùm enim eſſemus in carne, paſſiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur (b) in membris noſtris, ut fructificarent morti.

6. Nunc autem ſoluti ſumus à lege (c) mortis, in qua detinebamur, ita ut ſerviamus in novitate ſpiritus, & non in vetuſtate litteræ.

7. Quid ergo dicemus? lex peccatum (d) eſt? Abſit. Sed peccatum non cognovi, niſi per legem: nam concupiſcentiam neſciebam, niſi lex diceret: * Non concupiſces.

*Exod. 20. 17. Deuter. 5. 21.

8. Occaſione autem accepta, peccatum per mandatum operatum eſt in me omnem concupiſcentiam (e). Sine lege enim peccatum mortuum erat.

9. Ego autem vivebam (f) ſine lege aliquando. Sed cùm veniſſet mandatum, peccatum revixit.

10. Ego autem mortuus (g) ſum: & inventum eſt mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc eſſe ad mortem.

11. Nam peccatum occaſione accepta per mandatum, ſeduxit me, & per illud occidit.

12. * Itaque lex quidem ſancta (h), & mandatum ſanctum, & juſtum, & bonum.

*1. Tim. 1. 8.

13. Quod ergo bonum eſt, mihi factum eſt mors (i)? Abſit. Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum operatum eſt mihi mortem: ut fiat ſupra modum peccans peccatum per mandatum.

14. Scimus enim quia lex ſpiritualis (k) eſt: ego autem carnalis ſum, venumdatus ſub peccato.

15. Quod enim operor, non intelligo: non enim quod volo bonum, hoc ago: ſed quod odi malum, illud facio (l).

16. Si autem quod nolo, illud facio; conſentio legi, quoniam bona eſt.

17. Nunc autem jam non ego operor illud, ſed quod habitat in me peccatum (m).

18. Scio enim quia non habitat in me, hoc eſt in carne mea, bonum (n). Nam velle, adjacet mihi: perficere autem bonum non invenio.

19. Non enim quod volo bonum, hoc facio: ſed quod nolo malum, hoc ago (o).

20. Si autem quod nolo, illud facio: jam non ego operor (p) illud, ſed quod habitat in me peccatum.

21. Invenio igitur legem volenti mihi facere bonum, quoniam mihi malum adjacet:

22. Con-

CAP. VII. 4. (a) Lex in vobis mortua eſt omni actione deſtituta; *Per Corpus Chriſti*, in cruce mortuum. *Ut fructificemus Deo*: Qui fructus ex hoc ſpirituali cum Chriſto conjugio naſcuntur uberrimi. Jam anima ſponſi gratia fœcundata, & Chriſto conjuncta, bona opera quaſi liberos parit.

5. (b) Non ita res ſe habuit in Synagogæ fœdere; cùm lex ſervabatur carnaliter, non ex amore Dei: tum enim ſecundum carnem ſub lege vivebamus. *Paſſiones peccatorum*, peccandi affectus, qui per legis prohibitionem acriùs inſurgebant, & quaſi irritati creſcebant: *Ut fructificarent morti*, ut fructus mortis afferrent, pravas videlicet actiones.

6. (c) Quæ cùm vivificare non poſſet, mortem ex occaſione inferebat tranſgreſſoribus, Gr. *Mortui eo in quo detinebamur*, quod nos tenebat captivos, in cujus poteſtate eramus. Vox Græca κατειχόμεθα, eos ſignificat, qui alieno ducuntur arbitrio: ſic lex vinctos innumeris cæremoniis tenebat Judæos.

7. (d) Id videbatur ſequi ex iis, quæ dixerat Apoſtolus, paſſiones peccatorum per legem ut cauſam irritatas operari in membris noſtris. Hanc itaque pravam rejicit conſecutionem, ſtatuit & exponit, quæ à lege ut à cauſa, quæque ab eâ ut ab occaſione manant. Lex per ſe efficit peccati cognitionem, *Sed peccatum non cognovi*: vim illius & tyrannidem non novi, *niſi per legem*. *Concupiſcentiam*, quæque eſſent prava deſideria neſciebam.

8. (e) Nam paſſiones inordinatæ, & pravi affectus tum minùs excitabantur: per quos nomine concupiſcentiam, aut peccati fomitem deſignat.

9. (f) Quaſi vivens mihi videbar: nondum eram prævaricator, tametſi peccator eram: ſed poſtquam lex data eſt, peccatum vitiatæ naturæ inhærens occaſione ſumpta revixit.

10. (g) Æternæ morti manifeſtò factus ſum obnoxius. Quod antè latebat, prohibitionis occaſione vim ſuam exeruit. Id verò non legi tribuendum, ſed corruptioni noſtræ, quam ſola ſanat gratia.

12. (h) Hinc concludit Apoſtolus legem ſanctam eſſe & mandatum ſanctum, ut à Deo ſancita, atque ut ſancta præcipiant. Sic objectionem propoſitam diluit, & concludit legem ex ſe bonam eſſe & ſanctam. Legem interdum pro jure poteſtatis, & dominio, interdum pro præcepto ſumit.

13. (i) Alteri occurrit objectioni, rem bonam & juſtam nobis mortem intuliſſe. Id verò negat Apoſtolus; non enim lex ipſa, ſed peccatum antè incognitum legis occaſione ſumpta nos occidit, tuncque id manifeſtò apparuit, & minimè excuſandum. *Ut fiat*, Gr. *Ut fieret ſupra modum peccator*; ut totum peccati ipſius venenum palam fieret; vel ut concupiſcentia fiat ſupra modum potens ad peccandum, irritata per legem.

14. (k) Ea præcipit, quæ ſancta ſunt, ut ſequamur virtutes, vitia fugiamus. *Carnalis ſum*, obnoxius affectibus, qui in peccatum nos ducunt. Non enim ab eo peccati fomite nos eximit lex nova; concupiſcentia in ſanctis non extinguitur. *Venumdatus ſub peccato*, quaſi ſervus emptitius, gemens ſub peccati tyrannide.

15. (l) In primis illis motibus qui rationi præveniunt; *Non intelligo*, non approbo, ut legi contrarium odi. Sed alia eſt ratio Judæi, qui eſt ſub lege; non deliberatò & voluntarie fructus mortis operatur; legis ſanctitatem agnoſcit, ſed præ concupiſcentia legis jugum ferre non poteſt.

17. (m) De ſeipſo ut de homine ſub gratia conſtituto loquitur, qui luctatur cum concupiſcentia.

18. (n) Propter innatam naturæ corruptionem; *In carne mea*, peccato corrupta.

19. (o) Per motus indeliberatos, Græc. κακόν, quod defectum magis, quam malitiam, ſeu vitioſitatem quamdam, quæ inclinat ad malum, ſignificat. *Non enim*, &c. quia imperfecta eſt voluntas, & concupiſcentiæ lex fortior eſt.

20. (p) Non igitur plena voluntate his motibus conſenſum adhibeo; Gr. *Non amplius ego*; idque ex verſiculo ſequenti fit manifeſtum.

Digitized by Google

22. Condelector enim legi Dei ſecundùm interiorem hominem (q):

23. Video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captivantem (r) me in lege peccati, quæ eſt in membris meis.

24. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore (ſ) mortis hujus?

25. Gratia Dei per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum. Igitur ego ipſe mente ſervio legi Dei: carne autem, legi peccati.

CAPUT VIII.

Vita ſecundùm carnem, & vita ſecundùm ſpiritum ſibi invicem oppoſita; Spiritus in nobis orat; Gratiæ vires.

1. Nihil (a) ergo nunc damnationis eſt iis, qui ſunt in Chriſto Jeſu, qui non ſecundùm carnem ambulant.

2. Lex enim ſpiritus vitæ (b) in Chriſto Jeſu liberavit me à lege peccati & mortis.

3. Nam quod impoſſibile erat legi, in quo (c) infirmabatur per carnem: Deus Filium ſuum mittens in ſimilitudinem carnis peccati, & de peccato damnavit peccatum in carne,

4. Ut juſtificatio (d) legis impleretur in nobis, qui non ſecundùm carnem ambulamus, ſed ſecundùm ſpiritum.

5. Qui enim ſecundùm carnem ſunt: quæ carnis ſunt, ſapiunt: qui verò ſecundùm ſpiritum ſunt: quæ ſunt ſpiritus, ſentiunt.

6. Nam prudentia carnis, mors (e) eſt: prudentia autem ſpiritus, vita & pax.

7. Quoniam ſapientia (f) carnis inimica eſt Deo: legi enim Dei non eſt ſubjecta: nec enim poteſt.

8. Qui autem in carne ſunt, Deo placere non poſſunt.

9. Vos autem in carne (g) non eſtis, ſed in ſpiritu: ſi tamen ſpiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Chriſti non habet, hic non eſt ejus.

10. Si autem Chriſtus in vobis eſt: corpus quidem mortuum eſt propter peccatum, ſpiritus verò vivit propter juſtificationem.

11. * Quòd ſi Spiritus ejus, qui ſuſcitavit Jeſum à mortuis, habitat (h) in vobis: qui ſuſcitavit Jeſum Chriſtum à mortuis, vivificabit & mortalia corpora veſtra, propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis. * *Act.* 2. 24. & 3. 15. & 5. 30. & 13. 37. *Sup.* 4. 24. 1. *Cor.* 6. 14.

12. Ergo fratres debitores ſumus non carni, ut ſecundùm carnem vivamus.

13. Si enim ſecundùm carnem vixeritis, moriemini: ſi autem ſpiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis.

14. Quicumque enim ſpiritu Dei aguntur (i), ii ſunt filii Dei.

15. * Non enim accepiſtis ſpiritum ſervitutis (k) iterùm in timore, ſed accepiſtis ſpiritum * adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba (Pater). * 2. *Tim.* 1. 7. * *Gal.* 4. 5.

16. Ipſe

22. (q) Etiam cùm experitur aliam legem in membris ſuis: Duplicem velut hominem nobis exhibet Apoſtolus, legem itidem duplicem, interiorem ſcilicet, ſeu ſpiritualem, & carnalem; legem carnis & mentis. Lex carnis eſt inſitus læſæ naturæ ad peccandum affectus, qui ſpiritui reſiſtit: interior homo dicitur quatenus agit ex recta ratione, & gratiæ ipſi obſequitur; exterior, quatenùs parti ſentienti obſequitur.

23. (r) Quod obſtet quominùs bona deſideria exequatur ut vellet: captivat autem non voluntaria conſenſione, ſed ſitinſa paſſionum commotione.

24. & 25. (ſ) Tot pravis affectibus obnoxio. *Gratia Dei*, Gr. *Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ*, *Gratias ago Deo*: quod cum iis quæ ſequuntur, magis cohæret. Igitur parte mei præcipua, ex qua manant actiones humanæ, legi Dei ſervio: quoad partem animalem, unde actus indeliberati naſcuntur, legi concupiſcentiæ obnoxius.

CAPUT VIII. 1. (a) Renati per Baptiſmum, etiamſi motus concupiſcentiæ ſentiant. *Nihil eſt damnationis*, qui pravis affectibus non obſequuntur: Legi quidem peccati ſubjiciuntur inviti, ſed ſecundùm carnem non ambulant.

2. (b) Lex Spiritus vivificantis, ut Lex peccati & mortis eſt Lex peccati occidentis. Lex itaque Spiritus, quam Spiritus ſanctus infundit animæ, liberavit me, ut non ampliùs ſerviam peccato. Hujus libertatis prima velut tentamina cœperunt à Lege Moſaica: ſed ea debilior fuit, ſeu juberet, ſeu prohiberet, ſeu denique minaretur, quàm ut naturæ corruptæ prava deſideria extingueret.

3. (c) Gr. ἐν ᾧ, *Quatenus*, infirmatur per carnalem ſui intellectum, vel potiùs per carnis infirmitatem: cùm propter carnem ipſi reluctantem præſtare non poſſit, ut inordinati affectus non dominentur. *Carnis peccati*. Quidam codices Græci habent, *In ſimilitudinem carnis peccatricis*: adeò ut vera eſſet caro, ſed peccatrici ſimilis. In qua utique carne, *de peccato damnavit peccatum in carne*, per corpus Filii ſui peccatum ſuſtulit, dum innoxius, & in cruce moriens vim peccati infregit. Atque hæc fuit efficax ratio, qua nos liberavit à Lege peccati, ut Chriſtus fieret hoſtia pro peccato; in carne innoxia carnem peccatricem crucifixit, ut nos ab ejus ſervitute liberaret.

4. & 5. (d) Quam Lex non dabat. *Sed ſecundùm ſpiritum*: eſſe ſecundùm ſpiritum, eſſe in carne, aut ſecundùm carnem, apud Apoſtolum, conſtantem & ſtabilem ſubjectionis ſtatum ſignificat, qualis fuit Judæorum ſtatus ſub Lege Moſaica: ſed vivere ſecundùm carnem eſt obſequi carnis deſideriis. Sic eſſe in ſpiritu, potentiam: vivere ſecundùm ſpiritum, actum ipſum ſignificat.

6. (e) Animæ, cùm ſecundùm carnem vivit, & humana pro magnis habet.

7. (f) Prudentia carnis, media, ut vocant, ſapientia finem ſpectat. *Inimica eſt Deo*, Gr. *in Deum*, quem odio habet quodammodo, ut auctorem præcepti, quòd carnis deſideriis adverſetur.

9. & 10. (g) Sub ejus tyrannide. *Mortuum eſt*, mortis affectibus obnoxium, propter peccatum Adæ: *Spiritus verò vivit*, Gr. *vita eſt*.

11. (h) Hoc probat ex reſurrectione Chriſti, in quo erat plenitudo Spiritus ſancti, qui corporibus noſtris vitam præſentia & inhabitatione ſua reddit: *Propter inhabitantem*, Gr. *Per Spiritum ſanctum qui inhabitat in vobis*. Hujus inhabitationis & præſentiæ certa præbet indicia.

14. (i) Hæc eſt inhabitantis in nobis Spiritus inſignis nota, cùm ejus impulſu agimus.

15. (k) Ut olim Judæi, qui timore tantùm, aut ſpe mercedis temporalis, ut ſervi, aut mercenarii mandata faciebant: *In quo clamamus*, per quem clamamus,

Digitized by Google

16. Ipſe enim Spiritus teſtimonium reddit (l) ſpiritui noſtro, quòd ſumus Filii Dei.

17. Si autem filii, & hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti, ſi tamen compatimur, ut & conglorificemur.

18. Exiſtimo enim, quòd non ſunt condignæ paſſiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur (m) in nobis.

19. Nam expectatio creaturæ, revelationem filiorum Dei expectat.

20. Vanitati enim creatura ſubjecta (n) eſt non volens, ſed propter eum, qui ſubjecit eam in ſpe:

21. Quia & ipſa creatura liberabitur à ſervitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei.

22. Scimus enim quòd omnis creatura ingemiſcit, & parturit (o) uſque adhuc.

23. Non ſolùm autem illa, ſed & nos ipſi primitias ſpiritus habentes; & ipſi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei expectantes (p), redemptionem corporis noſtri.

24. Spe enim ſalvi facti ſumus. Spes autem quæ videtur, non eſt ſpes: nam quod videt quis, quid ſperat?

25. Si autem quod non videmus, ſperamus: per patientiam expectamus.

26. Similiter autem & Spiritus adjuvat infirmitatem noſtram: nam quid oremus, ſicut oportet, neſcimus: ſed ipſe Spiritus poſtulat (q) pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

27. Qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid deſideret (r) Spiritus: quia ſecundùm Deum poſtulat pro Sanctis.

28. Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum (ſ) iis, qui ſecundùm propoſitum vocati ſunt Sancti.

29. Nam quos præſcivit (t), & prædeſtinavit conformes fieri imaginis Filii ſui, ut ſit ipſe primogenitus in multis fratribus.

30. Quos autem prædeſtinavit, hos & vocavit (u): & quos vocavit, hos & juſtificavit: quos autem juſtificavit, illos & glorificavit.

31. Quid ergo dicemus (x) ad hæc? ſi Deus pro nobis, quis contra nos?

32. * Qui etiam proprio Filio ſuo non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit? * Gen. xxii. 12.

33. Quis accuſabit adverſùs electos Dei? Deus qui juſtificat,

34. Quis eſt qui condemnet? Chriſtus Jeſus, qui mortuus eſt, imò qui & reſurrexit, qui eſt ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.

35. Quis ergo nos ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio? an anguſtia? an fames? an nuditas? an periculum? an perſecutio? an gladius?

36. (Sicut ſcriptum eſt: * Quia propter te mortificamur tota die: æſtimati ſumus ſicut oves occiſionis.) * Pſal. xliii. 22.

37. Sed in his omnibus ſuperamus, propter (y) eum, qui dilexit nos.

38. Certus ſum enim, quia neque mors, neque

affectu magis, quàm voce. *Abba, Pater*: vox illa geminatur, vel majoris affectus exprimendi cauſa: vel potiùs prima eſt vox ipſa Syriaca אבא, cui aliam pro interpretatione adjecit.

16. & 17. (l) Per eum clamorem, ſeu affectum occultum in conſcientiæ intimis nos eſſe filios Dei, atque adeò illius hæredes, & Chriſti cohæredes. Cui tamen hæreditati percipiendæ ea conditio apponitur, ut cum Chriſto patiamur.

18. & 19. (m) Quæ ſuo quidem tempore manifeſtabitur. *Expectat*: Ex vehementi, ut ita loquar, & anxia creaturarum etiam rationis expertium expectatione, per proſopopœjam quamdam nos ad patientiam adhortatur.

20. (n) Vel corruptioni, vel hominum vanitati quaſi invita ſubjacet: *Sed propter eum*, Vox Græca διὰ τὸν, ſignificat etiam, *per eum*, qui ſubjecit eam in ſpe, fore ut aliquando liberetur ab ea ſervitute.

22. (o) Quòd omnes creaturæ libertatem noſtram quodammodo exoptent.

23. & 24. (p) Hæreditatem nimirùm illam, quæ effectus eſt adoptionis noſtræ: quam ſpe jam tenemus.

26. (q) Hoc quoque aliud eſt præſentiæ Spiritus ſancti indicium, quod orandi nobis præbeat affectum, & pias nobis ſuggerat preces. *Poſtulat*, poſtulare nos facit, & docet: res ineffabiles modo quodam ineffabili poſtulat.

27. (r) Quid nos deſiderare faciat. *Quia ſecundùm Deum*: quod Deo gratum eſt, poſtulat.

28. (ſ) Jam de ultimo effectu juſtitiæ Chriſtianæ, ſeu de perſeverantia dicturus, cauſam illius in Dei providentia poſitam eſſe docet, quæ omnes eventus ſic diſponit, ut cuncta ad Sanctorum bonum conſpirent. *Qui ſecundùm propoſitum*; vox Græca πρόθεσιν, firmum & ſtabile conſilium, habita ratione finis alicujus propoſiti, ſignificat. *Vocati ſunt ſancti*; vox illa, *ſancti*, deeſt in Græco.

29. (t) Scientia approbationis, hos etiam prædeſtinavit, *conformes fieri*, quando reformabit corpus humilitatis noſtræ configuratum corpori claritatis ſuæ: ut, quemadmodùm Chriſtus eſt primogenitus Dei Patris Filius, ita & nos ejuſdem Patris per illum filii ſimus adoptione, ut ille eſt natura filius.

30. (u) A primo gradu ad ultimum pervenitur: non ait, quos præſcivit fore conformes Filio ſuo, hos prædeſtinavit, ut eſſent conformes Filio ſuo. Gradus omnes ad gloriam referuntur. Prædeſtinatio decernit media quæ electis præparantur. Prima hujus decreti executio eſt vocatio, tum juſtificatio, perſeverantia denique eſt ultimum mediorum, quæ in glorificationem deſinunt. Quæ omnia conformitate cum Chriſto includuntur. Nam in mente Apoſtoli incœpta cum Chriſto ſimilitudo ad perfectam cum eo conformitatem refertur. Vocatio & juſtificatio illam inchoant, gloria eſt ejus perfectio: vocatio & juſtificatio ſunt media, quibus utuntur præſcientia & prædeſtinatio, ut homines perducant ad gloriam, ut ad finem.

31. & 32. (x) Quid ergo ſalutem noſtram impedire poterit? an obſtabunt admiſſa crimina? ſed hæc Chriſti ſanguine ſunt expiata. *Donavit*, Gr. donabit.

37. & 38. (y) Per eum, qui dilexit nos. Neque mors, neque mortis metus, neque vita, aut ſpes vitæ hujus, neque Angeli, neque dæmones ipſi quos ſpoliavit, quos in numerum perſecutorum adſcribit, quique propria

Digitized by Google

neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque virtutes, neque inſtantia, neque futura, neque fortitudo,

39. Neque altitudo (z), neque profundum, neque creatura alia poterit nos ſeparare à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Jeſu Domino noſtro.

CAPUT IX.

Promiſſiones Judæis factæ non fruſtrantur, ſi impleantur in ſpiritali Iſraele; de vocatione gentium.

1. VEritatem (a) dico in Chriſto, non mentior, teſtimonium mihi perhibente conſcientia mea in Spiritu ſancto:

2. Quoniam triſtitia mihi magna eſt, & continuus dolor cordi meo.

* Act. 9. 2. 1 Cor. 15. 9. 3. * Optabam (b) enim ego ipſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis, qui ſunt cognati mei ſecundùm carnem,

4. Qui ſunt Iſraelitæ, quorum adoptio (c) eſt filiorum, & gloria, & teſtamentum, & legiſlatio, & obſequium, & promiſſa:

5. Quorum patres (d), & ex quibus eſt Chriſtus ſecundùm carnem, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſæcula. Amen.

6. Non autem quòd exciderit (e) verbum Dei. Non enim omnes qui ex Iſrael ſunt, ii ſunt Iſraelitæ:

7. Neque qui ſemen ſunt Abrahæ, omnes filii: * ſed in Iſaac vocabitur (f) tibi ſemen: * Gen. 21. 12.

8. Id eſt, non qui filii carnis, hi Filii Dei: ſed * qui filii ſunt promiſſionis (g), æſtimantur in ſemine. * Gal. 4. 28.

9. Promiſſionis enim verbum hoc eſt: * Secundùm hoc tempus veniam: & erit Saræ filius. * Gen. 18. 10.

10. Non ſolùm autem (h) illa: * ſed & Rebecca ex uno concubitu habens, Iſaac patris noſtri. * Gen. 25. 24.

11. Cùm enim nondum nati fuiſſent, aut aliquid boni egiſſent, aut mali, (ut ſecundùm electionem propoſitum Dei maneret)

12. Non ex operibus, ſed ex vocante (i) dictum eſt ei:

13. * Quia major (k) ſerviet minori, ſicut ſcriptum eſt: * Jacob dilexi, Eſau autem odio habui. * Gen. 25. 23. * Mal. 1. 2.

14. Quid ergo dicemus (l)? Numquid iniquitas apud Deum? Abſit.

15. Moyſi enim dicit (m): * Miſerebor cujus miſereor: & miſericordiam præſtabo cujus miſerebor. * Exod. 33. 19.

16. Igi-

retinuerunt nomina; *neque inſtantia*, Gr. *non præſentia*, aut futura hujus vitæ bona; *neque fortitudo*, deeſt in Græco; non violentiæ.

39. (z) Non altitudines & profunditates ſatanæ, de quibus Apocal. cap. 3. Vel potiùs non cœlum, non inferi.

CAP. IX. 1. (a) Teſte Chriſto; *In Spiritu ſancto*, per Spiritum ſanctum, qui eſt conſcientiæ meæ teſtis.

3. (b) Gr. ηὐχόμην. *Optaverim*, ſubaudi *ei*; *Optarim ego*, ſi liceret, ſeparari à Chriſto, non tamen ab ejus charitate. Quòd ſi illa ſeparatio cum pœnis æternis conjuncta intelligatur, erit hyperbolica locutio, qualis eſt Exodi 32. *Aut dimitte eis hanc noxam, aut ſi non facis, dele me de libro vitæ.* Sed longe probabilius eſt Apoſtolum de æterna damnatione non loqui, quæ cum juſtitia Dei conciliari non poteſt. Non enim pœnis æternis damnari poteſt, qui charitatem habet; ac profectò plus debeo ſalutem meam diligere, quam aliorum mille. Unde longè probabilior videtur Hieronymi interpretatio, qui *anathema* ſumit pro *corporis occiſione*. Nam *anathemata* Græcis erant homines ſceleſti, qui ad urbis luſtrationem diis manibus mactabantur, ſi quæ immineret urbi calamitas. Atque ad hujuſmodi ſacrificia Paulus videtur alludere. Eum dicebant hominem ſacrum, & *anathema*, à verbo ἀνατίθημι, *ſuſpendo, conſecro*, ἀνατιθέναι, *ſeponere*, vel *ſuſpendere* ſignificat, vel *donarium ſuſpendere*.

4. (c) Quos Deus adoptavit in filios, Exod. 4. *Et gloria*, quorum major eſt gloria, quam Gentilium, *& teſtamentum*, Gr. διαθῆκαι, *& teſtamenta*, ſeu fœdera cum iis ſancita; *& obſequium*, Gr. λατρεία, ſacrorum ritus; *& promiſſa*, ad quos factæ ſunt promiſſiones, quarum præcipua eſt Chriſti adventus.

5. (d) Subaudi, *ſunt*: *Et ex quibus*, conjunctio, *Et*, redundat; de quorum gente ſancti Patriarchæ prodierunt, ex quibus natus eſt Chriſtus. *Deus benedictus*, Deus ſuper omnia, aut benedictus ſuper omnia, Græc. ἐπὶ πάντων, fortè *ſuper omnes*.

6. (e) Hoc autem dico, non quòd exiſtimem Dei promiſſiones factas eſſe irritas. Nam ſolis veris Iſraelitis facta eſt promiſſio: neque omnes qui ſunt ex Iſrael ſecundùm carnem, ii ſunt veri Iſraelitæ.

7. (f) Non omnes qui ſemen ſunt Abrahæ, hi filii, aut heredes cenſentur. Non enim Iſmael filius, aut heres Abrahæ habitus eſt.

8. & 9. (g) Quos non tam ſemen Abrahæ, quàm illius fides genuit, habentur pro filiis Abrahæ. *Verbum hoc eſt*. De hac enim promiſſione ita ſcriptum eſt: *Secundùm hoc tempus*, hoc ipſo tempore veniam, Geneſ. 18.

10. (h) Sara nimirum: *Sed & Rebecca*. Alia quoque ratione probat Apoſtolus carnalem Abrahæ generationem non eſſe legitimum titulum, quo filii Dei habeantur; probat, inquam, ex electione Jacob præ Eſau, ut hæres fieret promiſſionis divinæ. *Ut ſecundùm electionem*: ut firmum eſſet decretum Dei juxta æternam electionem. Hoc inter Jacob & Eſau diſcrimine utitur, tanquam figura allegorica diſcriminis, quod eſt inter electos & reprobos. Nihil tamen obſtat, quominùs Eſau ſalutem æternam ſit conſecutus; ſed cùm ipſe & poſteri hujus à terra promiſſionis ſint excluſi, quæ Jacob & poſteritati ejus conceſſa eſt, ut Jacob electorum, ſic Eſau reproborum typus fuit.

12. (i) Dictum eſt Rebeccæ ex Dei vocatione, quam Apoſtolus juſtitiam gratuitam eſſe oſtendit, non datam ex meritis præcedentibus.

13. (k) Idumæi Iſraelitis; *Eſau autem odio habui*, in poſteris ſaltem, vel ut aliis placet, *minùs dilexi*, minorem natu majori prætuli, idque typice dictum eſt, quòd Jacob electos ſaltem ad gratiam, Eſau verò reprobos adumbret.

14. (l) An igitur injuſtitia erit in Deo, qui tantum poſuit diſcriminis inter eos, quorum eadem erat conditio, cauſa eadem? Hanc objectionem rejicit Apoſtolus; primùm quòd Deus eorum miſereatur, quorum vult miſereri, nec miſericordia ejus ab aliquo pendeat extraneo.

15. (m) Hebr. *Miſerebor cui voluero*, clemens ero in quem mihi placuerit; miſericordia miſeriam ſupponit, hæc peccatum; non enim exercetur miſericordia, niſi

16. Igitur non volentis (n), neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei.

17. Dicit enim Scriptura Pharaoni: * Exod. 9. 16. * Quia in hoc ipſum excitavi (o) te, ut oſtendam in te virtutem meam: & ut annuntietur nomen meum in univerſa terra.

18. Ergo cujus vult miſeretur, & quem vult indurat (p).

19. Dicis itaque mihi: Quid adhuc quæritur? voluntati enim ejus quis reſiſtit (q)?

20. O homo, tu quis es, qui reſpondeas (r) Deo? * Numquid dicit figmentum ei, qui ſe finxit: Quid me feciſti ſic? *Sap. 15. 7. Iſa. 45. 9. Jer. 18. 6.

21. An non habet poteſtatem figulus (ſ) luti, ex eadem maſſa facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam?

22. Quòd ſi Deus volens oſtendere (t) iram, & notam facere potentiam ſuam, ſuſtinuit in multa patientia, vaſa iræ, apta in interitum,

23. Ut oſtenderet divitias (u) gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ, quæ præparavit in gloriam.

24. Quos & vocavit (x) nos non ſolùm ex Judæis, ſed etiam ex Gentibus.

25. Sicut (y) in Oſee dicit: * Vocabo non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam: & non miſericordiam conſecutam, miſericordiam conſecutam. * Oſee 2. 24. 1. Petr. 2. 10.

26. * Et erit: In loco (z), ubi dictum eſt eis: Non plebs mea vos: ibi vocabuntur Filii Dei vivi. * Oſee 1. 10.

27. Iſaias autem clamat pro Iſrael: * Si fuerit numerus filiorum Iſrael tamquam arena maris, reliquiæ ſalvæ fient. * Iſa. 10. 22.

28. Verbum enim conſummans, & abbrevians in æquitate: quia verbum breviatum faciet (a) Dominus ſuper terram:

29. Et ſicut prædixit Iſaias: * Niſi Dominus ſabaoth reliquiſſet nobis ſemen, ſicut Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorrha ſimiles fuiſſemus (b). * Iſa. 1. 9.

30. Quid

in eos qui in peccati miſeriam ſunt demerſi, non erga innoxios, quibus divitias bonitatis ſuæ largitur Deus, & majorem felicitatem.

16. (n) Græci ſic illud exponunt, non eſt volentis ſolius, ſed divino opus eſt auxilio. At illud opus eſt gratiæ ut homo velit, & currat; quod tamen non fit ſine illius conſenſu.

17. (o) Hebr. *Hemadtica*, העמדתיך, *ſtare te feci*, Exod. 9. Pharaonis pertinacia Dei potentiam fecit illuſtriorem: vel, *excitavi te*, ad regnum te evexi.

18. (p) Ubi cor durum non emollit, indurat deſerendo; quod effectus eſt noſtræ rebellionis, quæ conſilium Dei, & juſtitiæ illius gloriam non impedit.

19. (q) Photius in hunc locum: Vides, inquit, quomodo dubitatis hujus ſolutio alterius eſt occaſio dubii. Idcirco præſtat hujuſmodi cauſas non inquirere, aut ſi inquiras, majorum dubiorum cauſas pro ſolutione affert. Eſt enim ingenui & non ingrati ſervi ab ipſo opifice & domino rerum cauſas non exigere, ſed de omnibus quæ agit, gratias illi reddere. Fruſtra pravitatem noſtram in Deum, qui eſt ſanctitas ipſa, conjicimus. Hinc potiùs concludamus, mandatis Dei nos obſequi oportere, quandoquidem voluntati ejus nemo reſiſtit. Sic enim Apoſtolus obſtruit os hominis, qui vult cum Deo contendere, cùm ſit vilis & abjecta creatura, in peccato nata.

20. (r) Suprema lex eſt voluntas Dei ſemper juſta, etſi non ſemper nobis cognita. Deus veritas eſt, huic credendum, juſtitia ejus & voluntas adoranda.

21. (ſ) Utrùm Apoſtolus eandem maſſam, ſive pura ſit, ſive corrupta, in univerſum intelligat, hoc loco non excutio. Quæſtio eſt latè fuſa, quæ in tam brevibus ſcholiis, ut par eſſet, tractari nequit.

22. (t) Si velit juſtam iram oſtendere, ac ſe ultorem eſſe ſcelerum, quid ad te? *Vaſa iræ apta in interitum*; aptata præ malitia eorum.

23. (u) Ad gloriam. Vaſis miſericordiæ præparavit Deus media ad gloriam, non item reprobis paravit media ad damnationem; ipſi enim ſuis criminibus aptarunt damnationis ſuæ merita. Unde Apoſtolus non ait *vaſa iræ* quæ aptavit in interitum, ſed *apta*, ſeu aptata, eaque à ſeipſis. In his omnibus ritè intelligendis, media ab occaſionibus ſunt ſecernenda. Illa ad finem propoſitum eliguntur; occaſionibus quæ ſeſe offerunt, utimur. Hanc enim homines ipſi ſuggerunt; media requirimus & eligimus, occaſiones invenimus. Peccatum & omnis ordinis perverſitas, occaſionis locum tenet, non medii ad gloriam Dei manifeſtandam; voluit Deus violentam mortem pati; Judæ avaritia, Sacerdotum odiis, militum ſævitia, populi ignorantia, Pilati ambitione uſus eſt ut occaſionibus, non ut media elegit.

24. (x) A v. 6. uſque ad hunc verſiculum demonſtravit Apoſtolus inanes non fuiſſe Dei promiſſiones: quæ conſecutio ex illius dictis erui poſſe videbatur; nunc probat populum Judaicum non fuiſſe omnino reprobatum: nam Deus electos ſuos habet cùm è Judæis, tum è Gentibus.

25. (y) Quoad Gentes, probat ex Oſee cap. 2. *Vocabo*: apud Hebræos *vocare* eſt *efficere*.

26. & 27. (z) Id ipſum quod ſequitur, eveniet. Item ex Iſaia cap. 10. ubi de Judæorum converſione loquitur: quidquid ſupererit in fine ſæculi, ſalvatum iri ait, etiamſi reliquiæ filiorum Iſrael arenæ maris numerum æquarent: vel ut aliis placet, reliquiæ ſalvæ fient, ſeu pauci in tanto Judæorum numero. Uter verior ſit ſenſus, ex intellectu verborum Iſaiæ colligi debet.

28. (a) Cùm ingentem populi multitudinem ad ſe vocaturus eſt. Non enim eadem erit Judæorum & Gentium ratio. Gentiles paulatim vocat in ſeriem ſæculorum: ſed in extremis temporibus vias ſuas Deus breviabit, & Judæos omnes ad ſe convertet; cùm Apoſtolorum temporibus perpauci Judæi ad fidem converterentur, ſi cum Gentilibus conferantur. Verbum enim Gr. λόγος, promiſſionem Dei, & ejus conſilium de ſalvandis Judæis videtur indicare. Vox *συντελῶν*, non *deſtructionem* ſignificat & conſumptionem, ſed *perfectionem*, ut *συντέμνων*, *abbrevians*, ſeu brevi temporis ſpatio efficiet Judæorum ſanctificationem.

29. (b) Idque maximè poſt excidium nationis, quod ſimile fuiſſet ſtragi Sodomæ & Gomorrhæ, ubi nulli relicti ſunt præter familiam Loth. *Reliquiſſet nobis ſemen*, poſteros ſcilicet, qui per orbem terrarum diſperſi ad finem uſque ſæculorum propagantur. Tum verò fiet generalis eorum converſio, juxta illud Danielis 12. *In tempore illo ſalvabitur populus tuus omnis, qui inventus fuerit in libro*, id eſt, populus tuus, cùm ſcriptus ſit in libro, ſalvabitur, adeò ut voces illæ, ſcriptus in libro, non determinent, ſed explicent tantummodò vocem, *omnis*. Alioqui nihil aliud diceret Propheta, quàm eos ſalvatum iri Judæos, qui in libro vitæ ſcripti reperientur: quod utique aliis omnibus commune eſt. Hæc fusè pertractat Auctor Analyſeo Gallicæ diſſertatione tertia adversùs Eſtium & alios qui hunc Apoſtoli locum & Iſaiæ vaticinium de paucitiſſimis Judæis ad fidem convertendis interpretatur.

Digitized by Google

30. Quid ergo dicemus? Quòd gentes, quæ non ſectabantur juſtitiam, apprehenderunt juſtitiam: juſtitiam autem, quæ ex fide (c) eſt.

31. Iſrael verò ſectando legem juſtitiæ, in legem juſtitiæ non pervenit.

32. Quare? Quia non ex fide, ſed quaſi ex operibus: offenderunt enim in lapidem offenſionis,

* Iſ. 8. 14. & 28. 16. 1. Petr. 2. 7. 33. Sicut ſcriptum eſt: * Ecce pono in Sion lapidem offenſionis, & petram ſcandali: & omnis, qui credit in eum, non confundetur.

C A P U T X.

Fidei in Christum neceſſitas; hujus juſtitia, quæ ex Lege eſt juſtitiæ, anteponenda: Gentilium vocatio; Judæorum incredulitas.

1. FRatres, voluntas (a) quidem cordis mei, & obſecratio ad Deum, fit pro illis in ſalutem.

2. Teſtimonium enim perhibeo illis, quòd æmulationem (b) Dei habent, ſed non ſecundùm ſcientiam.

3. Ignorantes enim juſtitiam Dei, & ſuam quærentes ſtatuere, juſtitiæ Dei non ſunt ſubjecti.

4. Finis (c) enim legis, Chriſtus, ad juſtitiam omni credenti.

5. Moyſes enim ſcripſit, quoniam juſtitiam, quæ ex lege eſt, * qui fecerit homo, vivet (d) in ea. * Lev. 18. 5. Ezech. 20. 11.

6. Quæ autem ex fide eſt juſtitia (e), ſic dicit: * Ne dixeris in corde tuo: Quis aſcendet in cœlum? id eſt, Chriſtum deducere: * Deut. 30. 12.

7. Aut quis deſcendet in abyſſum? hoc eſt Chriſtum à mortuis revocare.

8. Sed quid dicit Scriptura? * Propè (f) eſt verbum in ore tuo, & in corde tuo: hoc eſt verbum fidei, quod prædicamus. * Deut. 30. 14.

9. Quia ſi confitearis in ore tuo Dominum Jeſum, & in corde tuo credideris, quòd Deus illum ſuſcitavit à mortuis, ſalvus eris.

10. Corde (g) enim creditur ad juſtitiam: ore autem confeſſio fit ad ſalutem.

11. Dicit enim Scriptura: * Omnis (h), qui credit in illum, non confundetur. * Iſ. 28. 16.

12. Non enim eſt diſtinctio Judæi & Græci: nam idem Dominus omnium, dives in omnes, qui invocant illum.

13. * Omnis enim quicumque invocaverit (i) nomen Domini, ſalvus erit. * Joel. 2. 32. Act. 2. 21.

14. Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient ſine prædicante?

15. Quomodo (k) verò prædicabunt, niſi mittantur? ſicut ſcriptum eſt: * Quàm ſpecioſi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! * Iſ. 52. 7. Nah. 1. 15.

16. Sed non omnes obediunt Evangelio. Iſaias enim dicit: * Domine, quis credidit (l) auditui noſtro? * Iſ. 53. 1. Joann. 12. 38.

17. Ergo

30. (c) Hujus comparationis occaſione redit Apoſtolus ad id, quod præcipuo loco ſibi erat propoſitum, legis operibus juſtificari neminem.

CAP. X. 1. (a) Gr. Εὐδοκία, propenſus admodum ſum animi affectu ad Judæorum ſalutem, ne fortè ſibi perſuaderent ex invidia, aut odio in Judæos locutum eſſe Apoſtolum.

2. & 3. (b) Gr. *Zelum* pro lege ſua, zelum fervidum, ſed cæcum. *Ignorantes*; Hic eſt errorum fons & origo, quod ignorent in quo poſita ſit vera juſtitia, qua Deus nos juſtificat. *Statuere*, Gr. στῆσαι, *ſtabilire*, propriis ſcilicet ſuis viribus inniti; *Juſtitiæ Dei*, fidei nimirum, & mediis a Deo ad veram juſtitiam conſequendam inſtitutis, *non ſunt ſubditi*.

4. (c) Ab eo ſuam habet perfectionem, ad eum unum tendit, non in figuris modò, quæ in eum deſinunt, ſed etiam in præceptis. Qui legi obediunt, ii ſoli juſti ſunt, qui hanc implent in fide Chriſti.

5. (d) Id probat ex diſcrimine quod Scriptura ſtatuit inter juſtitiam quam aſſequuntur, qui Legem obſervare volunt ex naturæ viribus, & juſtitiam ipſam fidei; quòd illi in Legis obſervatione vitæ ſuæ conſulant, & pœnas à Lege impoſitas non ſubeant, atque iis bona temporalia promittantur, non æterna, ut *Levit.* 18. ea tamen præceptis conſtat penè innumeris.

6. (e) Obſervatu eſt facilior; corde tantummodò & ore opus eſt. *Ne dixeris*; verba ſunt Moſis Deuter. 30. quibus hortatur Judæos ad Legis obſervationem, eaque transfert Apoſtolus ad fidem ipſam & juſtitiam; quaſi Chriſtus de fide & religione nobis dicat, ne tibi perſuadeas fidei & Chriſtianæ religionis juſtitiam eſſe obſervatu impoſſibilem, aut adeò difficilem, ut opus tibi ſit in cœlum aſcendere, hoc eſt, Chriſtum deducere, & evocare è cœlo, quaſi id jam factum non fuerit per Incarnationem; aut ex abyſſis, ſeu ex inferis eum revocare, quod in reſurrectione impletum fuit. His fere duobus articulis, fidei noſtræ ſumma continetur.

8. (f) Res ipſa, ſeu negotium omne facile eſt, id tantummodò a te exigitur, ut corde credas, & ore confitearis. Id præcipuè in baptizandis adultis exigebant Apoſtoli, ut crederent Jeſum Chriſtum eſſe Filium Dei unigenitum, Meſſiam ſcilicet, Salvatorem, Legiſlatorem noſtrum. Quæ erat aperta religionis noſtræ profeſſio, ſcilicet ut crederent quæ Chriſtus docuit, & mandatis ejus parerent. Fides enim eſt ſolemnis obligatio ad obediendum; ac prima juſtitiæ infuſio eſt ex fide: ſed nec conſervari poteſt, nec augeri, niſi divinis præceptis pareamus, ac fides cum obedientia jungatur. *Propè eſt verbum*, quod annuntio vobis.

10. (g) Ad fidei juſtitiam; confeſſioni ſalutem adſcribit: neque enim ſalvi eſſe poſſumus, niſi cùm res poſcit, ut ore confiteamur. Fides itaque cùm interior, tum exterior, eſt neceſſaria. Fides cum amore conjuncta eſt, ubi eſt in corde, & opere, cùm in Chriſtum credimus.

11. & 12. (h) Sive Judæus ſit, ſive Gentilis: omnes enim ſine diſcrimine juſtificat Deus per fidem cum charitate conjunctam.

13. (i) Invocare, eſt orare Deum pro ſalute obtinenda, idque per fidem: Ac neceſſitas illa invocandi, neceſſitatem prædicationis involvit. Unde Apoſtolus miſſionem ſuam ad Gentes quaſi obiter inſinuat & tuetur adverſùs Judæorum calumnias.

15. (k) Hoc loco eſt ellipſis, ac ſupplendum videtur aliquid, quale eſt illud: Et jam miſſi ſunt prædicatores.

16. (l) Hactenus oſtendit juſtificari neminem, niſi

17. Ergo fides ex auditu (m), auditus autem per verbum Chriſti.

18. Sed dico: Numquid non audierunt? * Et quidem in omnem terram exivit (n) ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.

*Pſ. 18. 5.

19. Sed dico: Numquid Iſrael non cognovit? Primus Moyſes dicit: * Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem: in gentem inſipientem, in iram vos mittam.

*Deut. 32. 21.

20. Iſaias autem audet (o), & dicit: * Inventus ſum à non quærentibus me: palàm apparui iis, qui me non interrogabant.

*Iſ. 55. 1.

21. Ad Iſrael autem dicit: * Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.

*Iſ. 65. 2.

C A P U T XI.

Ex Judæis aliqui ſunt ad fidem converſi; ſed plures convertentur. Gentiles admonet ut cautè ambulent in ſua vocatione.

1. DIco ergo: Numquid Deus repulit (a) populum ſuum? Abſit. Nam & ego Iſraelita ſum ex ſemine Abraham, de tribu Benjamin:

2. Non repulit Deus plebem ſuam, quam præſcivit (b). An neſcitis in Elia quid dicit Scriptura: quemadmodum interpellat Deum adversùm Iſrael?

3. * Domine, Prophetas tuos occiderunt, altaria tua ſuffoderunt: & ego relictus ſum ſolus, & quærunt animam meam.

*3. Reg. 19. 10.

4. Sed quid dicit illi divinum reſponſum? * Reliqui mihi ſeptem millia (c) virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal.

*3. Reg. 19. 18.

5. Sic ergo & in hoc tempore, reliquiæ ſecundùm electionem gratiæ (d) ſalvæ factæ ſunt.

6. Si autem gratia, jam non ex operibus: alioquin gratia jam non eſt gratia.

7. Quid ergo? quod quærebat Iſrael, hoc non eſt conſecutus: electio (e) autem conſecuta eſt: cæteri verò excæcati ſunt.

8. Sicut ſcriptum eſt: * Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis: oculos ut non videant, & aures ut non audiant, uſque in hodiernum diem.

*Iſa. 6. 9. & 29. 10. Matth. 13. 14. Joann. 12. 40. Actor. 28. 26.

9. Et David dicit: * Fiat menſa (f) eorum in laqueum, & in captionem, & in ſcandalum, & in retributionem illis.

*Pſ. 68. 23.

10. Obſcurentur oculi eorum ne videant: & dorſum eorum ſemper incurva (g).

11. Dico ergo, Numquid ſic offenderunt ut caderent (h)? Abſit. Sed illorum delicto, ſalus eſt Gentibus, ut illos æmulentur.

12. Quòd ſi delictum illorum divitiæ ſunt mundi, & diminutio (i) eorum divitiæ Gentium: quantò magis plenitudo eorum?

13. Vobis enim dico Gentibus (k): Quamdiu quidem ego ſum Gentium Apoſtolus, miniſterium meum honorificabo.

*Act. 9. 15.

14. Si

qui legem obſervat in fide Chriſti. Nunc alteram ſubjicit propoſitionem, nempè Chriſtum à Judæis rejectum eſſe, ac perpaucos Evangelio paruiſſe. Quod probat ex cap. 53. Iſaiæ: *Domine, quis credidit auditui noſtro?* Quis credidit iis quæ audivit ex nobis, aut iis quæ ex te audivimus?

17. (m) Ex verbi Dei prædicatione, & ex viva traditione, non ex Scriptura ſola: non enim omnes poſſunt legere, aut quæ legunt intelligere. Mox id ſubjicit Judæos nullam poſſe excuſationem obtendere, cùm ubique prædicatum ſit Evangelium, atque Gentes penè innumerabiles Chriſti Evangelium fuerint amplexæ, iis ipſis videntibus. Ex auditu quidem fides ducit initium: ſed Deus aures cordis aptat ad intelligendum.

18. (n) Ubicumque erant Judæi, Evangelii prædicatio ad eos potuit pervenire, adeò ut ſint penitùs inexcuſabiles.

20. (o) Non veritus offenſionem populi ſui: & quidem Deus variis modis homines quærit etiam non cogitantes.

CAP. XI. 1. (a) Neque omnem populum, neque in omne tempus abjecit Deus. Id primum ſuo probat exemplo: atque ex Scriptura ipſa oſtendit populi Iſraelitici infidelitatem numquam adeò generalem fuiſſe, ut multas non admiſerit exceptiones.

2. (b) Quam acceptam habuit, quam ab æterno ſuam facere decrevit.

4. (c) Numerus finitus, & ſæpè ſeptenarius pro indefinito ponitur.

5. & 6. (d) Quos mihi reſervavi, & complures ſunt Judæi electi per gratiam. Vox, *Salva*, deeſt in Græco; Origenes tamen & Auguſtinus legunt cum noſtro interprete. *Non ex operibus*, Legis, nec abſolutè propter bona opera datur prima gratia.

7. & 8. (e) Qui è Judæis ſunt electi. *Cæteri verò*. Id probat ex Iſaia, cap. 6. *Compunctionis*, Hebr. *ſtuporis*, aut *ſoporis*: qui veterno, aut lethargo corripiuntur, ii pungi ſolent, ut à ſomno excitentur. *Oculos*, Deut. 29. 4. ad videndum.

9. (f) Pſalm. 68. Altare eorum quod adeò venerantur ob ſacrificia, quique præ illius zelo nolunt Evangelio credere. *In laqueum*, Ut cibus oblatus avibus in exitium cedit. Sic quæ ſunt optima, in perniciem vertuntur iis qui Dei abutuntur beneficiis; aut *in laqueum*: quæcumque in hac vita optant magis, vertuntur in contrarium.

10. (g) Præ amore rerum terrenarum, adeò ut cœleſtia iis non ſapiant.

11. (h) Sine ulla ſpe reſurgendi. *Abſit*. Non enim abjectio Judæorum erit perpetua, & citra ullum fructum: horum quippè occaſione Gentiles ſalutem ſunt conſecuti, quando Judæis Evangelium rejicientibus aſſumpti ſunt. *Ut illos æmulentur*, Gentiles Judæos, aut Judæi Gentiles: cùm promiſſiones ſibi factas ad Gentes tranſiiſſe videant, æmulationis zelo excitantur ad fidem amplectendam.

12. (i) Quòd ſi abjectio Judæorum ob ſua ſcelera, *divitiæ ſunt mundi*, tanta Gentibus intulerunt commoda; *quantò magis plenitudo eorum*, cùm Judæi ad fidem converſi, Gentes viciſſim ad imitandum provocabunt?

13. (k) Inceptum ſermonem interrumpit: *Honorificabo*: Græc. *illuſtrabo* munus meum prædicandi Gentibus.

14. Si quomodo ad æmulandum provocem (l) carnem meam, & ſalvos faciam aliquos ex illis.

15. Si enim amiſſio (m) eorum, reconciliatio eſt mundi: quæ aſſumptio, niſi vita ex mortuis?

16. Quòd ſi delibatio (n) ſancta eſt, & maſſa: & ſi radix, ſancta, & rami.

17. Quòd ſi aliqui ex ramis fracti ſunt, tu autem cùm oleaſter (o) eſſes, inſertus es in illis, & ſocius radicis, & pinguedinis olivæ factus es,

18. Noli gloriari adversùs ramos. Quòd ſi gloriaris: non tu radicem portas, ſed radix te.

19. Dices ergo: Fracti ſunt rami, ut ego inſerar.

20. Benè: propter incredulitatem fracti ſunt. Tu autem fide ſtas: noli altum ſapere (p), ſed time.

21. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit: ne fortè nec tibi parcat.

22. Vide ergo bonitatem, & ſeveritatem Dei: in eos quidem, qui ceciderunt, ſeveritatem: in te autem bonitatem Dei, ſi permanſeris in bonitate (q), alioquin & tu excideris.

23. Sed & illi, ſi non permanſerint in incredulitate, inſerentur: potens eſt enim Deus iterùm inſerere illos.

24. Nam ſi tu ex naturali exciſus es oleaſtro, & contra naturam inſertus es in bonam olivam: quantò magis ii, qui ſecundùm naturam inſerentur ſuæ olivæ?

25. Nolo enim vos ignorare, fratres, myſterium hoc, * (ut non ſitis vobis ipſis ſapientes), quia cæcitas ex parte contigit in Iſrael, donec plenitudo Gentium intraret, *Prov. 3. 7. Iſai. 5. 21.

26. Et ſic omnis Iſrael ſalvus fieret, ſicut ſcriptum eſt: * Veniet ex Sion, qui eripiat, & avertat impietatem à Jacob. * Iſa. 59. 20.

27. Et hoc illis à me teſtamentum: cùm abſtulero peccata eorum.

28. Secundùm (r) Evangelium quidem, inimici propter vos: ſecundùm electionem autem, chariſſimi propter patres.

29. Sine pœnitentia (ſ) enim ſunt dona & vocatio Dei.

30. Sicut enim aliquando & vos non credidiſtis Deo, nunc autem miſericordiam conſecuti eſtis propter incredulitatem illorum:

31. Ita & iſti (t) nunc non crediderunt in veſtram miſericordiam, ut & ipſi miſericordiam conſequantur.

32. Concluſit (u) enim Deus omnia in incredulitate: ut omnium miſereatur.

33. O altitudo divitiarum ſapientiæ, & ſcientiæ Dei: quàm incomprehenſibilia ſunt judicia ejus, & inveſtigabiles viæ ejus!

34. * Quis enim cognovit ſenſum Domini? Aut quis conſiliarius ejus fuit? *Sap. 9. 13. Iſa. 40. 13. 1. Cor. 2. 16.

35. Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?

36. Quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia: ipſi gloria in ſæcula. Amen.

CA-

14. (l) Ut ex Gentilium laudibus quoſdam è Judæis provocem ad imitationem.

15. (m) Si Judæorum abjectio per occaſionem reconciliatio eſt mundi, *quæ erit aſſumptio?* quanta futura eſt eorum reſtitutio; quæ lætitia, quaſi ii revixerint?

16. (n) Gr. ἀπαρχὴ, primitiæ; *& maſſa*, quòd ſi Apoſtoli, & primi diſcipuli ſancti ſunt, & maſſa ipſa ſancta erit: ſunt enim ejuſdem naturæ primitiæ & maſſa ipſa. *Radix ſancta eſt*, Patres & Patriarchæ, *& rami*, Judæi ex iis prognati.

17. (o) Vetat Gentiles gloriari, quòd in bonam oleam ſint inſiti. Nam ſi ramus oleaſtri præter naturam oleæ inſertus eſt, multò potiori ratione Judæi tanquam rami in eam inſerentur.

20. & 21. (p) Noli ſuperbire, *ſed time:* hoc utique eſt Dei beneficium, non tuum meritum: Cave ne Deus tibi non parcat; ut non pepercit ramis.

22. 24. 26. & 27. (q) In iis quæ tibi donavit. *Inſertus es;* non enim ſolet oleaſter in oleam inſeri. *Salvus fieret*, in fine ſæculorum, cùm plenitudo Gentium intraverit; *Sicut ſcriptum eſt*, Iſaiæ 59. 20. *Cùm venerit Sion*, cum Redemptor venerit Sioni. *Teſtamentum*, Jerem. 31. fœdus, aut pactum, ut vertunt 70. Interpretes.

28. (r) Propter Evangelium: *Propter vos*, ò Gentiles; illis enim neglectis aſſumpſit vos Deus: *Secundùm electionem autem*, qua Deus olim eos elegit, ut populum ſuum, *chariſſimi*, quoad Judæos qui à Deo ſunt electi. Auguſtin. L. de Prædeſtin. SS. cap. 16. inimici, quia permiſit Deus ut interficerent Chriſtum, & ſic redemptio in omnes redundaret: ſed ſecundùm electionem, id eſt, prædeſtinationem, amici propter patres, quia tandem convertentur.

29. & 30. (ſ) Deus non revocat quod promiſit. *Incredulitatem*; Illud fuit divinæ miſericordiæ: cùm enim aliis ſtantibus, alii excidant; qui ſtant in fide, dubitare non poſſunt, quin eorum ſalus ſit divinæ miſericordiæ opus.

31. (t) Ad veſtram miſericordiam, ut Deus veſtri miſereretur. *Conſequantur*, ut exemplo veſtro provocati crederent in Chriſtum; ſic Deus omnium miſeretur. Gentes olim fuerunt infideles, nunc Judæi. Futurum eſt ut Judæi nunc increduli, credant in Chriſtum; incredulitas non cauſa, ſed occaſio fuit cur Deus Gentibus miſericordiam præſtiterit: nam ſemper habere voluit, in quos beneficia ſua conferret.

32. (u) Permiſit Deus, ut omnes non ſimul, ſed ſucceſſivè eſſent increduli, quò miſericordiam ſuam exerceat. Nam ab initio homines Deum coluerunt, tum Gentes in Idololatriam lapſi ſunt; fœdus cum Abrahamo, & cum ejus poſteris ſancivit Deus, tum Judæi Chriſtum & ejus Evangelium reſpuerunt, quod apud Gentes translatum fuit; iique in fine ſæculorum majori ex parte fient increduli, ut docet Apoſtolus Epiſt. 2. ad Theſſalon cap. 3. tumque Judæos ad fidem vocaturus eſt. Sic duos populos ante inimicos in unum adducet corpus: ne ſibi juſtitiam tribuerent homines, permiſit Deus eos eſſe miſeros, quò digni eſſent miſericordia.

CAPUT XII.

Hactenùs Apoſtolus quæ ad doctrinam & fidei dogmata pertinent, expoſuit; nunc mores ad præſcriptum Chriſtianæ religionis informandi rationem docturus, primùm eos adhortatur ad cultum ſpiritalem & rationalem exhibendum Deo; ut & corpora ſua offerant Deo, tamquam hoſtias viventes, non mactando, ut legales victimas, ſed iis utentes ſanctè & piè.

1. OBſecro itaque vos, fratres, per miſericordiam Dei, * ut exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viventem, ſanctam, Deo placentem, rationabile obſequium (a) veſtrum. [* Phil. 4. 18.]

2. Et nolite conformari (b) huic ſæculo, ſed reformamini in novitate ſenſus veſtri: * ut probetis quæ ſit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta. [* Epheſ. 5. 10. 1. Theſſ. 4. 3.]

3. Dico enim per gratiam quæ data eſt mihi, omnibus qui ſunt inter vos: Non plus ſapere quàm oportet ſapere (c), ſed ſapere ad ſobrietatem: * & unicuique ſicut Deus diviſit menſuram fidei. [* 1. Cor. 12. 11. Epheſ. 4. 7.]

4. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus (d), omnia autem membra non eumdem actum habent:

5. Ita multi unum corpus ſumus in Chriſto, ſinguli autem alter alterius membra.

6. Habentes autem donationes ſecundùm gratiam, quæ data eſt nobis, differentes: ſive prophetiam (e) ſecundùm rationem fidei,

7. Sive miniſterium (f) in miniſtrando, ſive qui docet in doctrina.

8. Qui exhortatur (g) in exhortando, qui tribuit in ſimplicitate, qui præeſt in ſolicitudine, qui miſeretur in hilaritate.

9. Dilectio (h) ſine ſimulatione. * Odientes malum, adhærentes bono: [* Amos 5. 15.]

10. * Charitate fraternitatis invicem diligentes: Honore invicem prævenientes: [* Epheſ. 4. 3. 1. Pet. 2. 17.]

11. Solicitudine non pigri (i): Spiritu ferventes: Domino ſervientes:

12. Spe gaudentes: In tribulatione patientes: Orationi inſtantes:

13. Neceſſitatibus (k) ſanctorum communicantes: * Hoſpitalitatem ſectantes. [* Heb. 13. 2. 1. Petr. 4. 9.]

14. Benedicite perſequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere.

15. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus:

16. Idipſum invicem ſentientes (l): Non alta ſapientes, ſed humilibus conſentientes. Nolite eſſe prudentes apud voſmetipſos:

17. Nulli malum pro malo reddentes: * providentes (m) bona non tantùm coram Deo, ſed etiam coram omnibus hominibus. [* 2. Cor. 8. 21.]

18. * Si fieri poteſt (n), quod ex vobis eſt, cum omnibus hominibus pacem habentes. [* Hebr. 12. 14.]

19. * Non voſmetipſos defendentes (o) chariſſimi, ſed date locum iræ: ſcriptum eſt enim: * Mihi vindicta; ego retribuam, dicit Dominus. [* Eccli. 28. 1. 2. & 3. * Matth. 5. 39.]

20. * Sed ſi eſurierit inimicus tuus, ciba illum, ſi ſitit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones (p) ignis congeres ſuper caput ejus. [* Deut. 32. 35. Hebr. 10. 30.]

21. Noli

CAP. XII. 1. (a) Gr. *Rationalem cultum*, ſeu ſpiritale novæ in Chriſto legis ſacrificium, prout recta exigit ratio: quod alii turpitudini, vos date honeſtati.

2. (b) Quoad mores, conſuetudines, & vivendi rationem: *Sed reformamini*: Gr. *transformemini*, diſſimiles omninò fitis huic ſæculo per renovationem mentis veſtræ.

3. (c) Nolite altiùs de vobis exiſtimare, quàm par ſit: *Ad ſobrietatem*, cum modeſtia, de ſe, & ſobriè ſentire: *Et unicuique*, deeſt in Græco conjunctio, καὶ, ſicque commodior eſt connexio: videtur Paulus fidem pro donis gratuitis & viſibilibus hoc loco ſumere.

4. (d) In corpore myſtico, ſeu in Eccleſia ſinguli homines, ut diverſa membra diverſas obeunt functiones juxta diverſas donationes ſibi conceſſas; omnes ad bonum commune æquè conſpirant, ac unuſquiſque dono accepto contentus manere in eo debet, neque adversùs alium non habentem inſoleſcere. Uſus donorum ſit communis, ut aliis pro doni ſui ratione ſubveniatur.

6. (e) Ad prædicenda futura, vel ad Scripturarum interpretationem. *Secundùm rationem fidei*: Gr. *Analogiam*, ſeu proportionem, aut menſuram fidei, aut donorum viſibilium.

7. (f) Gr. *διακονίαν*, miniſterii Eccleſiaſtici gratiam. *In miniſtrando*, Gr. *In miniſterio*, ſupple, maneat, ita ut ſe ad laborem, non ad honorem vocatum ſciat. Miniſterium illud, character, aut poteſtas qua Deus paſtorem inſtruxit, rectè intelligitur. *In doctrina*, ſe exerceat, ut magis ac magis proficiat: de Catechiſtis videtur loqui, qui fidei elementa docent.

8. (g) Concionando; quiſque ad benè agendum alios excitat. *In ſimplicitate*, bona fide, ſine oſtentatione, aut perſonarum acceptione diſtribuet eleemoſynas ſibi creditas, vel ex propriis bonis, vel ex alienis, liberaliter. Cum vigilantia, & cura præſit. *In hilaritate*. Qui curandis ægris pauperibus vacat, id præſtet hilari animo, non triſti & moroſo.

9. (h) A miniſteriis Eccleſiæ tranſit ad officia Chriſtianis omnibus communia, quorum illud eſt primum, ut univerſim malum odio habeamus, bono adhæreamus; tum ut proximum ſincerè diligamus, honorificè de eo ſentiemus.

11. (i) Habita noſtri ratione, ut officio quiſque ſuo fungatur, excuſſa omni ſocordia: *Spiritu ferventes*, cum fervore animi Deo ſervientes: memineritis vos Deo ipſi ſervire.

13. (k) Gr. *uſibus Sanctorum*, neceſſariis, non ſupervacaneis, ſubvenientes. Origenes; nam uſibus ſanctorum honeſtè & decenter, non quaſi ſtipem indigentibus præbere, ſed cenſum noſtrum cum ipſis quodammodo habere communem conveniens videtur.

16. (l) Invicem concordes & unanimes, *Humilibus conſentientes*: Gr. *accommodantes* voſmetipſos humilibus, & abjectis, vel obſecundantes.

17. (m) Non ſolùm in conſcientia, *Sed etiam coram hominibus*, ut nullam iis ſcandali occaſionem præbeatis.

18. (n) Salva juſtitia, veritate, pietate. Vox Græca προνοούμενοι, ſignificat conſulere aut proſpicere.

19. (o) Gr. *Ulciſcentes*, quod cum ſequentibus convenit. *Date locum iræ*, iram cedite.

20. (p) Charitatem accendes, ad redamandum eum

Digitized by Google

* Prov. 25. 21. 21. * Noli vinci à malo, ſed vince in bono malum (q).

CAPUT XIII.

Quòd poteſtatibus & Magiſtratibus parendum ſit; quid proximo debeamus; ſumma legis eſt dilectio proximi; vitia fugienda; Chriſtum induamus.

Sap. 6. 4. 1. Petr. 2. 13. 1. OMnis anima poteſtatibus (a) ſublimioribus ſubdita ſit: Non eſt enim poteſtas niſi à Deo: quæ autem ſunt, à Deo ordinatæ ſunt.

2. Itaque qui reſiſtit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit. Qui autem reſiſtunt, ipſi ſibi damnationem acquirunt.

3. Nam principes non ſunt timori (b) boni operis, ſed mali. Vis autem non timere poteſtatem? Bonum fac: & habebis laudem ex illa:

4. Dei enim miniſter eſt tibi in bonum (c). Si autem malum feceris, time: non enim ſine cauſa gladium portat. Dei enim miniſter eſt: vindex in iram ei, qui malum agit.

5. Ideò neceſſitate (d) ſubditi eſtote, non ſolùm propter iram, ſed etiam propter conſcientiam.

6. Ideò enim & tributa præſtatis: miniſtri enim Dei ſunt, in hoc ipſum ſervientes.

* Matth. 22. 21. 7. * Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal, cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.

8. Nemini quidquam debeatis (e), niſi ut invicem diligatis; qui enim diligit proximum, legem implevit.

*Exod. 20. 14. Deuter. 5. 18. 9. Nam: * Non adulterabis: Non occides: Non furaberis: Non falſum teſtimonium dices: Non concupiſces (f): & ſi quod eſt aliud mandatum, in hoc verbo inſtauratur: * Diliges proximum tuum ſicut te ipſum. * Lev. 19. 18. Matth. 22. 39. Marc. 12. 31. Gal. 5. 14. Jac. 2. 8.

10. Dilectio proximi malum non operatur (g). Plenitudo ergo legis eſt dilectio.

11. Et hoc ſcientes tempus (h): quia hora eſt jam nos de ſomno ſurgere. Nunc enim propior eſt noſtra ſalus, quàm cùm credidimus.

12. Nox (i) præceſſit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis.

13. Sicut in die honeſtè ambulemus, * non in comeſſationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitiis (k), non in contentione & æmulatione. * Luc. 21. 34.

14. * Sed induimini (l) Dominum Jeſum Chriſtum, & carnis curam ne feceritis in deſideriis. * Gal. 3. 26. 1. Petr. 2. 11.

CAPUT XIV.

Inter fideles ex Judæis & Gentibus converſos orta erat diſſenſio de ciborum delectu, & feſtorum obſervatione. Qui æmulatores Legis erant, his cibos immundos edere religio erat: alii verò per Chriſtum ab eo jugo ſe immunes, atque ex Concilio Jeroſolymis coacto liberos ſe prædicabant, & Judæos ut infirmos in fide contemnebant. Apoſtolus fideles è Gentibus converſos hoc in capite adhortatur, ne Judæis ſint offendiculo.

1. INfirmum autem in fide aſſumite (a), non in diſceptationibus cogitationum.

2. Alius

provocabis, ac mutua charitas hinc accendetur. Congeres carbones, quibus ejus odium in te ut glacies reſolvetur.

21. (q) Gr. τὸ κακὸν, non hominem malum, ſed malitiam hominum benignitate tua vince.

CAPUT XIII. 1. (a) Publicis Magiſtratibus. Nam ex Judæis converſi quidam in hoc errore verſabantur, ut alium principem à Deo nollent agnoſcere, idque in primis poſtquam Meſſias adveniſſet, quod ex ſe malum erat, & Chriſtianam religionem in invidiam vocabat. Subditos eos eſſe oportere docet, quia omnis poteſtas eſt à Deo inſtituta. Sic Chriſtus religionem conſtituit, ut civilem ordinem non mutaret. Tertull. ad Scap. *Colimus imperatorem ſic & quomodo & nobis licet, & ipſi expedit, ut hominem à Deo ſecundum, & ſolo Deo minorem.*

3. (b) *Sed mali*; Poteſtates ſunt inſtitutæ ut bonum promoveant; quod malum eſt puniant: Gr. *Non ſunt terrori bonorum:* In bonorum gratiam ſunt conſtitutæ, in terrorem improborum.

4. (c) Ut pacificè vivamus, juvat & tuetur bonos: *Vindex in iram*, ut puniat, & vice Dei juſtitiam exerceat.

5. & 7. (d) Non ſolùm timore pœnæ: *Sed etiam propter conſcientiam*, quia id juſtum eſt. *Tributum*, pro prædiis; *Vectigal*, pro mercibus exportandis: *Timorem*, reverentiam.

8. (e) Ad officia erga proximum tranſit Apoſtolus, quæ omnia ad charitatem revocat. Charitatis debitum perpetuum eſt. *Sola etiam reddita ſemper debitorem tenet; nec cùm redditur, amittitur, ſed potiùs reddendo multiplicatur; habendo enim redditur, non carendo.* Auguſtin. Epiſt. 62.

9. (f) Quo quidem mandato omne deſiderium injuſtum adversùs proximum prohibetur. *Inſtauratur*, Gr. ſummatim colligitur, eaque velut ad caput, ſeu ad ſummam redigitur. Auguſtin. recapitulatur, & conſummatur.

10. (g) Gr. proximo non nocet.

11. (h) Opportunitatem adeſſe id faciendi, ut diligatis invicem. *Quàm cùm credidimus*: cùm credere incœpimus, cùm baptizati ſumus.

12. (i) Jam peccatorum tenebræ depulſæ ſunt, dies autem æternitatis appropinquavit velut in diluculo: nondum adeſt, ſed mox aderit: fortè legendum, *Non proceſſit*: id enim vox Græca προέκοψεν, ſignificat.

13. (k) Illicitos omnes concubitus, & petulantiam omnem, uti & epulas, non honeſtatis, ſed voluptatis cauſa & gulæ, ut & vinolentiam damnat.

14. (l) Ejus virtutes & exempla vita & moribus exprimite. *Ne feceritis*; nec prætexentes corporis neceſſitatem, cupiditates & inordinata deſideria expleatis.

CAPUT XIV. 1. (a) Tolerate, nolite abjicere, quòd infirmus ſit in fide; ſed eum benignè ſuſcipite. *Cogitationum*, Gr. non ad certamina diſceptationum, nec tempus teratis in altercationibus diſceptationum.

2. Alius enim credit (b) ſe manducare omnia: qui autem infirmus eſt, olus manducet.

3. Is qui manducat, non manducantem non ſpernat: & qui non manducat, manducantem non judicet (c): Deus enim illum aſſumpſit.

*Jac.4.13. 4. * Tu quis es, qui judicas (d) alienum ſervum? Domino ſuo ſtat, aut cadit: ſtabit autem; potens eſt enim Deus ſtatuere illum.

5. Nam alius judicat (e) diem inter diem: alius autem judicat omnem diem: unuſquiſque in ſuo ſenſu abundet.

6. Qui ſapit (f) diem, Domino ſapit. Et qui manducat, Domino manducat: gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, Domino non manducat, & gratias agit Deo.

7. Nemo enim noſtrûm ſibi vivit (g), & nemo ſibi moritur.

8. Sive enim vivimus, Domino vivimus: ſive morimur, Domino morimur. Sive ergo vivimus, ſive morimur, Domini ſumus.

9. In hoc enim Chriſtus mortuus eſt, & reſurrexit: ut & mortuorum & vivorum dominetur (h).

10. Tu autem quid judicas fratrem tuum? aut tu quare ſpernis fratrem

*2.Cor.5.10. tuum? * Omnes enim ſtabimus ante tribunal Chriſti.

*Iſ.45.24. Phil.2.10. 11. Scriptum eſt enim: * Vivo ego, dicit Dominus (i), quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.

12. Itaque unuſquiſque noſtrûm pro ſe rationem reddet Deo.

13. Non ergo ampliùs invicem judicemus: ſed hoc judicate (k) magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel ſcandalum.

14. Scio & confido in Domino Jeſu, quia nihil commune per ipſum, niſi ei qui exiſtimat quid commune eſſe, illi commune eſt.

15. Si enim propter cibum frater tuus contriſtatur: jam non ſecundùm charitatem ambulas. * Noli (l) cibo tuo illum perdere, pro quo Chriſtus mortuus eſt. *1.Cor.8.11.

16. Non ergo blaſphemetur bonum (m) noſtrum.

17. Non eſt enim regnum (n) Dei eſca & potus: ſed juſtitia, & pax, & gaudium in Spiritu ſancto:

18. Qui enim in hoc ſervit Chriſto, placet Deo, & probatus eſt hominibus.

19. Itaque quæ pacis ſunt, ſectemur: & quæ ædificationis ſunt, in invicem cuſtodiamus.

20. Noli propter eſcam deſtruere opus Dei: * Omnia quidem ſunt munda: ſed malum eſt homini, qui per offendiculum manducat (o). *Tit.1.15

21. * Bonum eſt non manducare carnem, & non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut ſcandalizatur, aut infirmatur. *1.Cor.8.13.

22. Tu fidem habes (p)? penès temetipſum habe coram Deo: Beatus qui non judicat ſemetipſum in eo, quod probat.

23. Qui

2. & 3. (b) Credit licere ſibi de quibuslibet cibis veſci. *Manducet*, Gr. manducat, idque ex conſcientia ſcrupuloſa; vel ſi exiſtimet periculum eſſe in carnibus edendis, veſcatur oleribus. Sic litem dirimit, ut unicuique libertatem relinquat ſuam. *Aſſumpſit*, non abjecit; ſed ad fidem vocavit, ac quiſque pro conſcientiæ ſuæ dictamine agat.

3. (c) Auguſt. Lib. 2. ſerm. in monte, cap. 18. *Maximè autem hi temerè judicant de incertis, & facilè reprehendunt, qui magis amant vituperare & damnare, quàm emendare & corrigere: quod vitium vel ſuperbiæ eſt, vel invidiæ.*

4. (d) Judæos primùm in eo reprehendit, quòd Gentiles converſos damnarent ob libertatem edendi de quibuſlibet cibis. *Domino ſuo.* Hoc nihil ad te. Domini judicio eſt relinquendus. *Statuere illum*, eum ſtabilire, & efficere ne cadat: Domini eſt judicare, reus ſit, necne.

5. (e) Alius exiſtimat diſcrimen eſſe inter diem & diem, ſecundùm Legem Moſaicam; alius cenſet omnem diem eſſe cuilibet rei gerendæ non malæ idoneum: ſic libertatem gentilium tuetur Apoſtolus. *Unuſquiſque*. Gr. *Unuſquiſque ſit certus mentis ſuæ*, ſeipſum conſulat, & agat quod ſibi dictat conſcientia: ſeu de ciborum delectu agat Apoſtolus, ut videtur Chryſoſtomo, ſeu de dierum & feriarum obſervatione, non ſtatim avocandos cenſet à conſuetis obſervationibus, ne deſerant fidem, ſed ad tempus tolerandos jubet.

6. (f) Qui dierum habet rationem, ad honorem Domini id facit, aut facere debet.

7. (g) Ad Dei gloriam vivere & mori debemus.

9. (h) Ut ex morte & reſurrectione ſua dominium in vivos & mortuos exerceat.

11. (i) Vox Hebræa apud Iſaiam, *Jehova*, eſt nomen Dei, quod Apoſtolus Chriſto Domino tribuit; *Et omnis lingua confitebitur Deo*, laudabit, me Deum agnoſcet.

13. (k) Hoc potiùs decernite, ne fratribus ſitis ſcandalo, nec judicate vos invicem, ſaltem in rebus non omninò manifeſtis. Temeraria judicia multis rationibus condemnat, quòd Deus ſibi uni cordis intentionem & arcana reſervarit. Qui temerè judicat, ſæpè eum damnat, quem Deus abſolvit; in rebus quæ ſunt indifferentes, unuſquiſque in ſuo ſenſu abundet, & ex conſcientiæ dictamine agat.

15. (l) Qui contra conſcientiam edit cibos in lege vetitos, aut ſcandalo offenſus redit ad Judaiſmum.

16. (m) Fides noſtra, ne ea ſit opprobrio infidelibus propter diſſenſiones. Gr. *bonum veſtrum*, ne libertas veſtra infirmorum maledictis ſit obnoxia; ne licentia potiùs immoderata, quàm libertas ab iis habeatur.

17. & 18. (n) Quo regnat in nobis, vel ſummum bonum non poſitum eſt in eſca & potu, ſed in juſtitia & gratia Dei, in pace cum proximo, & in ſpirituali gaudio, quod à Spiritu ſancto proficiſcitur. Unde qui abſtinet à cibis ob infirmorum ſcandalum, nihil veri & ſolidi amittit: imò multum is lucratur, qui in hoc placet Deo. *Vel qui in hoc ſervit Chriſto:* Gr. *per hæc*, nempe per juſtitiam, pacem, & gaudium in Spiritu ſancto; nec tamen delectus ciborum rejicitur, quem ſervat Eccleſia: tum non cibus & potus & ſecundùm ſe, ſed obedientia præcepti ad regnum Dei pertinet.

20. (o) Quod fidem illius infirmare poteſt, aut lædere.

22. (p) Græca ſcholia rectè admonent hoc in loco

Digitized by Google

23. Qui autem diſcernit (q), ſi manducaverit, damnatus eſt: quia non ex fide. Omne autem quod non eſt ex fide, peccatum eſt.

CAPUT XV.

Concludit Gentiles converſos infirmitatem Judæorum portare debere, & de ſcientia ſua non ita ſibi placere, ut alios contemnant, ſed ad eorum imbecillitatem in delectu ciborum, & dierum ſe dimittere; in iis quæ bona ſunt, & ædificationis, non ſuis tantùm commodis ſervire, ſed ad utilitatem proximi vitæ ſuæ rationem componere, & bonum proximi ſpiritale procurare.

1. DEbemus autem nos firmiores (a) imbecillitates infirmorum ſuſtinere, & non nobis placere.

2. Unuſquiſque veſtrûm proximo ſuo placeat in bonum (b), ad ædificationem.

3. Etenim Chriſtus non ſibi placuit, ſed ſicut ſcriptum eſt (c): * Improperia improperantium tibi ceciderunt ſuper me. * Pſ. 68. 10.

4. Quæcumque (d) enim ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt: ut per patientiam, & conſolationem Scripturarum, ſpem habeamus.

5. Deus autem patientiæ & ſolatii * det vobis idipſum ſapere in alterutrum ſecundùm Jeſum Chriſtum: * 1. Cor. 4. 28.

6. Ut unanimes, uno ore honorificetis Deum, & Patrem (e) Domini noſtri Jeſu Chriſti.

7. Propter quod ſuſcipite invicem, ſicut & Chriſtus ſuſcepit vos in honorem Dei.

8. Dico enim Chriſtum Jeſum miniſtrum fuiſſe circumciſionis (f) propter veritatem Dei, ad confirmandas promiſſiones patrum:

9. Gentes autem ſuper miſericordia (g) honorare Deum, ſicut ſcriptum eſt: * Propterea confitebor tibi in Gentibus, Domine, & nomini tuo cantabo. * 2. Reg. 22. 50. Pſ. 17. 50.

10. Et iterùm dicit: Lætamini Gentes cum plebe ejus.

11. Et iterùm: * Laudate omnes Gentes Dominum: & magnificate eum omnes populi. * Pſ. 116. 1.

12. Et rurſus Iſaias ait: * Erit radix Jeſſe, & qui exurget regere Gentes, in eum Gentes ſperabunt. * Iſai. 11. 10.

13. Deus (h) autem ſpei repleat vos omni gaudio, & pace in credendo: ut abundetis in ſpe, & virtute Spiritus ſancti.

14. Certus ſum autem fratres mei & ego ipſe de vobis, quoniam & ipſi pleni eſtis dilectione, repleti omni ſcientia, ita ut poſſitis alterutrum monere.

15. Audaciùs (i) autem ſcripſi vobis fratres ex parte, tamquam in memoriam vos reducens: propter gratiam quæ data eſt mihi à Deo,

16. Ut ſim miniſter (k) Chriſti Jeſu in Gentibus, ſanctificans Evangelium Dei, ut fiat oblatio Gentium accepta, & ſanctificata in Spiritu ſancto.

17. Ha-

non agi de fide circa dogmata: *Penes teipſum*, tibi ſerva cùm nulla erit occaſio ſcandali. *Beatus.* Quem propria conſcientia non condemnat in eo quod eligit, & perſuaſum habet id non adverſari religioni Chriſtianæ.

23. (q) Qui dubitat an ſibi liceat veſci tali cibo, & comedit tamen: *Damnatus eſt*; peccat, ſeipſum condemnat, quòd agat contra conſcientiam. *Quia non ex fide*, ſubaudi, manducat, nec credit hoc ſibi licitum eſſe. *Omne autem, quod non eſt ex fide*, quod fit contra propriam conſcientiam: Gr. πίστεως, quod perſuaſionem etiam ſignificat: *peccatum eſt*; vel ſi de fide propriè dicta illud intelligamus, quidquid fit contra fidei regulam, peccatum eſt.

CAPUT XV. 1. (a) Chryſ. *Rependo Deo mercedem qui talem te fecit: tunc autem rependes quando infirmitatem ægroti correxeris.*

2. (b) In his quæ proximum ædificare poſſunt, huic obſequaris.

3. (c) Non ſua ſpectavit commoda, non ſibi indulgens, imbecillitates infirmorum ipſe portavit. *Scriptum eſt*; Ellipſis hoc loco quædam videtur ineſſe ac ſupplendum, ſoli. *Non ſibi placuit, ſed Patri. Improperia*, Pſ. 68. Illatas tibi, ò Pater, contumelias meas eſſe duxi; peccata populi expiare volui, & eorum ſubire pœnas.

4. (d) Id obiter advertit, quæ ſcripta ſunt in veteri Teſtamento, ad utilitatem noſtram & inſtructionem ſcripta eſſe, ut patientia & conſolatione, quam nobis ſuppeditant Scripturæ adversùs hujus vitæ tentationes, ſpes noſtra confirmetur. Chryſ. *Nam viciſſim hæc duo, altera parit alteram, tolerantia ſpem, ſpes tolerantiam; utraque verò ex Scripturis naſcitur.*

6. & 7. (e) Deum, qui eſt Pater D. N. J. Chriſti. *Suſcipite:* Vos invicem amate ob gloriam Dei: ſitis inter vos conjunctiſſimi, vos præſertim Gentiles.

8. (f) Hinc manifeſtum eſt, vos ab eo ſuſceptos eſſe, quia utrique populo proſpexit: Judæis Evangelium miniſtravit: *Propter veritatem Dei*, ex juſtitia quadam & fide, qua implevit quod eorum patribus promiſerat, ut ſe veracem eſſe oſtenderet. Unde quamdiu vixit, intra Judæorum fines ſe continuit.

9. 10. 11. & 12. (g) Ex vera gratia & miſericordia ſua gentes aſſumpſit, quod variis probat Scripturæ teſtimoniis: ex Pſalm. 17. 50. *Propterea confitebor*: laudes tuas celebrabo: Ex Deuter. 32. 43. juxta 70. verſionem: *Lætamini gentes cum plebe ejus*, cum populo Iſraelitico, ut idem corpus efficiatis: ex Pſalmo 116. *Laudate Dominum omnes gentes*; ex Iſaiæ cap. 11. 10. *Erit radix Jeſſe*, Chriſtus, ex ſtirpe Jeſſe; idem eſt, *qui exurget regere gentes*. Iſa. 12.

13. (h) Auctor & objectum ſpei noſtræ. *In virtute*, Per virtutem Spiritus ſancti.

15. (i) Paulò liberiùs, non vos increpandi gratia, ſed ut in memoriam revocarem quæ vobis non erant incognita, atque ut ſatisfacerem officio Apoſtolatus mihi à Deo delegati.

16. (k) Ἱερουργοῦντα, Sacerdotio fungens, rem ſacram faciens ex gratia mihi data, ut ſim gentium Apoſtolus: *Sanctificans Evangelium*, ut Evangelii docendi munere defungar: *Oblatio*, ut Gentiles inſtar ſacrificii fiant Deo accepti. Alludit ad ritum veteris Sacerdotii, in quo hoſtiæ Deo offerendæ ſanctificabantur. Chryſoſt. *Sacerdoti verò nemo vitio vertit, quòd immaculatam hoſtiam offerre ſatagat. Machæra ſiquidem mea Evangelium eſt, prædicationis videlicet ſermo. Propterea omnia facio ne ignis iſte extinguatur: hoc enim in mandatis habeo.*

17. Habeo (l) igitur gloriam in Chriſto Jeſu ad Deum.

18. Non enim audeo (m) aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit Chriſtus in obedientiam Gentium, verbo & factis:

19. In virtute ſignorum & prodigiorum, in virtute Spiritus Sancti: ita ut ab Jeruſalem per circuitum uſque ad Illyricum repleverim Evangelium Chriſti.

20. Sic autem prædicavi (n) Evangelium hoc, non ubi nominatus eſt Chriſtus, ne ſuper alienum fundamentum ædificarem: ſed ſicut ſcriptum eſt:

* Iſai. 52. 15. 21. * Quibus non eſt annuntiatum de eo, videbunt: & qui non audierunt, intelligent.

22. Propter quod & impediebar plurimùm venire ad vos, & prohibitus ſum uſque adhuc.

23. Nunc verò ulteriùs locum non habens (o) in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis jam præcedentibus annis:

24. Cùm in Hiſpaniam proficiſci cœpero, ſpero quòd præteriens videam vos, & à vobis deducar illuc, ſi vobis primùm ex parte (p) fruitus fuero.

25. Nunc igitur proficiſcar in Jeruſalem miniſtrare Sanctis.

26. Probaverunt enim Macedonia & Achaja, collationem (q) aliquam facere in pauperes ſanctorum, qui ſunt in Jeruſalem.

27. Placuit enim eis: & debitores ſunt

* 1. Cor. 9. 11. eorum. * Nam ſi ſpiritualium eorum participes facti ſunt Gentiles: debent & in carnalibus miniſtrare illis.

28. Hoc igitur cùm conſummavero, & aſſignavero (r) eis fructum hunc: per vos proficiſcar in Hiſpaniam.

29. Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Evangelii Chriſti veniam.

30. Obſecro ergo vos fratres per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, & per charitatem ſancti Spiritus, ut adjuvetis (ſ) me in orationibus veſtris pro me ad Deum,

31. Ut liberer ab infidelibus qui ſunt in Judæa, & obſequii mei oblatio accepta fiat in Jeruſalem Sanctis,

32. Ut veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, & refrigerer (t) vobiſcum.

33. Deus autem pacis (u) ſit cum omnibus vobis. Amen.

C A P U T XVI.

Commendationes aliquot & ſalutationes familiares hoc poſtremo capite continentur: ſimul & admonet cavendum eſſe à ſeductoribus ſimplicium; ſapientes eſſe oportere in bonis operibus.

1. Commendo autem vobis Phœben ſororem noſtram, quæ eſt in miniſterio (a) Eccleſiæ, quæ eſt in Cenchris:

2. Ut eam ſuſcipiatis in Domino dignè ſanctis: & aſſiſtatis ei in quocumque negotio veſtri indiguerit: etenim ipſa quoque aſtitit multis, & mihi ipſi.

3. Salutate * Priſcam (b) & Aquilam adjutores meos in Chriſto Jeſu; * Act. 18. 2.

4. (Qui pro anima mea ſuas cervices ſuppoſuerunt: quibus non ſolus ego gratias ago, ſed & cunctæ Eccleſiæ Gentium)

5. Et domeſticam Eccleſiam eorum. Salutate Epænetum dilectum mihi, qui eſt primitivus Aſiæ in Chriſto.

6. Salutate Mariam, quæ multùm laboravit in vobis.

7. Salutate Andronicum & Juniam, cognatos (c) & concaptivos meos: qui ſunt nobiles in Apoſtolis, qui & ante me fuerunt in Chriſto.

8. Sa-

17. (l) Gr. *Habeo quod in Chriſto glorier*, in his quæ ad Deum pertinent. Quòd opus mihi à Deo impoſitum felicem habuerit exitum.

18. (m) Non enim audeo gloriari, aut loqui, niſi de iis quæ per me Chriſtus effecit: *In obedientiam gentium*; ut per me gentes Evangelio obedientes facerem, cùm verbis quæ iis annuntiavi, tum factis, quorum ipſi teſtes fuerunt.

20. (n) Sic laboravi, ut Evangelium prædicarem iis tantùm in locis, ubi Chriſtus non erat annuntiatus, ne viderer aliorum labores mihi tribuere. *Sed ſicut ſcriptum eſt*; hoc loco eſt Ellipſis, ac ſupplendum, in iis locis ubi Chriſtus nondum erat cognitus, ſicut ſcriptum eſt futurum eſſe.

23. (o) In oriente diutiùs manendi.

24. (p) Aliquantulùm veſtra conſuetudine. Gr. *Impletus fuero*, deſiderium meum expleturus.

26. (q) Seu de bonis ſuis largiri. Hujus collationis meminit in utraque Epiſtola ad Corinth. adeò ut illæ ſcriptæ videantur ante hanc Epiſtolam: nam de incæpta collatione in ſanctos non perfecta, in utraque Epiſtola ad Corinth. mentionem facit.

28. & 29. (r) Gr. Conſignavero, *Benedictionis*, Gr. Εὐλογίας, quæ largitatem & munificentiam ſignificat cum copioſo fructu donorum ſpiritualium.

30. & 31. (ſ) Græc. ut ſimul contendatis, ut certetis mecum. *Infidelibus*, A Judæis qui non credunt Evangelio. *Oblatio*, Græc. Miniſterium meum: eleemoſinæ quas deferam, acceptæ ſint fidelibus Judæis.

32. (t) Ut mutua conſuetudine nos conſolemur.

33. (u) Amator & auctor pacis. Hic videtur Apoſtolus finem imponere voluiſſe Epiſtolæ: ſed poſteà quæ ſequuntur adjeciſſe.

CAPUT XVI.

1. & 2. (a) Erga fideles benè affecta, & bonis officiis plena: Gr. *Miniſtram*, fortè diaconiſſam: quæ diaconiſſæ olim in Eccleſia ſunt inſtitutæ in ſubſidium mulierum: *Quæ eſt in Cenchris*: oppidum erat & ſtatio navalis Corinthiorum. *Sanctis*, Ut ſanctos ſuſcipere æquum eſt. *Aſtitit multis*. Gr. προστάτις, *patrona*: Sic dicebantur Athenis peregrinorum defenſores.

3. 4. & 5. (b) Gr. Priſcillam uxorem Aquilæ. *Primitivus*, Gr. *Primitiæ*, Achajæ.

7. (c) Vel ejuſdem generis, vel ſanguine propinquos: *Qui ſunt nobiles in Apoſtolis*: Inſignes inter Evangelii præcones.

Digitized by Google

8. Salutate Ampliatum dilectiſſimum mihi in Domino.

9. Salutate Urbanum adjutorem noſtrum in Chriſto Jeſu, & Stachyn dilectum meum.

10. Salutate Apellen probum in Chriſto.

11. Salutate eos, qui ſunt ex Ariſtoboli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui ſunt ex Narciſſi (d) domo, qui ſunt in Domino.

12. Salutate Tryphænam & Tryphoſam, quæ laborant in Domino. Salutate Perſidem chariſſimam, quæ multùm laboravit in Domino.

13. Salutate Rufum electum in Domino, & matrem ejus, & meam (e).

14. Salutate Aſyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, & qui cum eis ſunt, fratres.

15. Salutate Philologum & Juliam, Nereum & ſororem ejus, & Olympiadem, & omnes, qui cum eis ſunt, ſanctos.

16. Salutate invicem in oſculo (f) ſancto. Salutant vos omnes Eccleſiæ Chriſti.

17. Rogo (g) autem vos, fratres, ut obſervetis eos, qui diſſenſiones & offendicula, præter doctrinam quam vos didiciſtis, faciunt, & declinate ab illis.

18. Hujuſcemodi enim Chriſto Domino noſtro non ſerviunt, ſed ſuo ventri: & per dulces ſermones, & benedictiones ſeducunt corda innocentium.

19. Veſtra enim obedientia in omnem locum divulgata eſt. Gaudeo igitur in vobis (h). Sed volo vos ſapientes eſſe in bono, & ſimplices in malo.

20. Deus autem pacis conterat (i) Satanam ſub pedibus veſtris velociter. Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti vobiſcum.

21. * Salutat vos Timotheus adjutor meus, & Lucius, & Jaſon, & Soſipater, cognati mei. * Act. 16. 1.

22. Saluto vos ego Tertius (k), qui ſcripſi epiſtolam, in Domino.

23. Salutat vos Cajus hoſpes meus, & univerſa Eccleſia. Salutat vos Eraſtus arcarius civitatis, & Quartus, frater (l).

24. Gratia (m) Domini noſtri Jeſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.

25. Ei autem, qui potens (n) eſt vos confirmare juxta Evangelium meum, & prædicationem Jeſu Chriſti ſecundùm revelationem myſterii temporibus æternis taciti,

26. (Quod nunc patefactum eſt per Scripturas Prophetarum ſecundùm præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei) in cunctis Gentibus cogniti,

27. Soli ſapienti Deo, per Jeſum Chriſtum, cui (o) honor & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.

11. (d) Qui, ut veriſimile eſt, fuit libertus Claudii.

13. & 14. (e) Affectu, & piis officiis. *Hermam*, Is forte eſt auctor libri, qui *Paſtor* inſcribitur: ita ſuſpicatur Origenes.

16. (f) Sic Judæi ſe invicem ſalutabant. *Salutant vos omnes Eccleſiæ*: Theodoretus, Totiur, ut ſemel dicam, terrarum orbis nomine eam civitatem ſalutavit, quæ univerſo terrarum orbi præſidet.

17. (g) Rogat ut pſeudoapoſtolos & ſeductores fugiant, qui diſſenſiones faciunt, & ſanam doctrinam pervertunt. Origenes in hunc locum: Et ideò diligenter oportet intendere, quo proſpectu doceat ille qui docet, utrùm gratiam & honorem ab auditoribus quærens, an mercedem à Domino pro inſtructione & profectu diſcentium ſperans.

19. (h) De vobis: *Sed volo vos ſapientes eſſe in bono*: nam prudentia ſine ſimplicitate, aſtutia eſt; ſimpliciter ſine prudentia, ſtultitia. Cavendum igitur vobis, ne à bono quod accepiſtis, ſeductorum adulationibus, & benedictionibus excidatis. Itaque id optat, ut in diſcretione bonorum & uſu ſint prudentes, ſimplices in malo & innoxii. Origenes; Paulus indiſcretam & facilem Romanorum obedientiam notat; filii hujus ſæculi in malo ſunt ſapientes, intenti ad malum. Contrà Apoſtolus vult nos eſſe in bono ſapientes; ut, quod bonum eſt, id ſapienter efficiamus, tempus & occaſiones illud faciendi captantes, ut eo modo fiat, quo faciendum eſt.

20. (i) Gr. conteret omnem adverſarium, & dæmonem in primis, cujus caput conteres, ſi primam peccati ſuggeſtionem repellas.

22. (k) Hic fuit quaſi ſcriba, aut amanuenſis Apoſtoli: hanc ſaltem exſcripſit.

23. (l) Gr. œconomus, cui commiſſa erat cura publici ærarii.

24. (m) Hæc ſubſcriptio erat conſueta Apoſtolis: nam in ipſa fronte Epiſtolæ nomen erat inſcriptum.

25. (n) Longum hyperbaton ſenſum efficit ſubobſcurum: Hic verò eſt ſenſus: Ei qui poteſt vos ſtabilire in fide ſuſcepta, per quam adhæretis Evangelio de Chriſto Jeſu; qua quidem Evangelii prædicatione manifeſtatur myſterium omnibus retrò ſæculis tacitum: *Quodque nunc patefactum eſt per Scripturas Prophetarum*, qui Chriſtum, & vocationem gentium prædixerunt, prout Deus æternus ordinaverat, ut ſcilicet fidei ab omnibus obediatur; ſit illi, inquam, honor & gloria. *Secundùm præceptum*: ex mandato Dei.

27. (o) Hoc pronomen ſuperfluum videtur. Idem ſignificat, quod, *illi*: pleonaſmus eſt frequens apud Hebræos, & relativum abundat, cùm antecedens expreſſum fuit.

EPI-

Digitized by Google

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD CORINTHIOS PRIMA.

PAULUS Corinthi circa annum Chriſti 52. ut multis videtur, primus Evangelium prædicavit, tum diverſis temporibus Petrus Apoſtolus, & Apollo Corinthios in fide confirmarunt: Urbs erat Achajæ in Iſthmo, qui Peloponneſum cum Græcia jungit, poſita. In ea urbe Apoſtolus ſeſquiannum exegerat, & magnam hominum multitudinem ad Chriſti fidem adduxerat. Circa annum 57. Corinthii ad eum cùm eſſet Epheſi miſerunt Stephanam, Fortunatum, & Achaicum, qui illum de ſtatu Eccleſiæ ſuæ certiorem facerent, quique aliquas circa matrimonium, virgines, & viduas proponerent quæſtiones. Iidem, ut veriſimile eſt, abuſus inductos eum edocuerunt, quos in hac Epiſtola libertate Apoſtolica corrigit, ſimul & difficultates propoſitas ſolvit. Priorem ad Corinthios Epiſtolam Epheſi datam conſcripſit. Quæ ad mores pertinent, fuſiùs, & ad omnium captum accommodatè perſequitur; quæ paſtorum in Deum, & in plebem, quæ fidelium in Deum, in ſeipſos, & in paſtores conſtare debeant officia, ac duo præ cæteris Chriſtianæ religionis Myſteria, Euchariſtiam nimirum, & corporum reſurrectionem, apertiùs exponit: Corporis Chriſti realem præſentiam & manducationem, ut fidelibus notas, & ab omnibus receptas, paucis quidem verbis, ſed ita claris ediſſerit, ut in contrarium ſenſum trahi non poſſint. Mitto quæ de linguarum & prophetiæ donis ſubjicit, quæque in naſcentis Eccleſiæ exordio erant vulgata.

CAPUT PRIMUM.

Præmiſſa congratulatione, eorum reprehendit diſſidia.

1. PAULUS vocatus Apoſtolus Jeſu Chriſti per voluntatem Dei, & Soſthenes (a) frater,

2. Eccleſiæ Dei, quæ eſt Corinthi, ſanctificatis in Chriſto Jeſu, vocatis ſanctis, cum omnibus, qui invocant nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti, in omni loco ipſorum, & noſtro (b).

3. Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto.

4. Gratias ago Deo meo ſemper pro vobis in gratia (c) Dei, quæ data eſt vobis in Chriſto Jeſu:

5. Quòd in omnibus divites facti eſtis in illo, in omni verbo, & in omni ſcientia:

6. Sicut (d) teſtimonium Chriſti confirmatum eſt in vobis:

7. Ita ut nihil vobis deſit in ulla gratia, expectantibus revelationem Domini noſtri Jeſu Chriſti,

8. Qui & confirmabit vos uſque in finem ſine crimine, in die adventus Domini noſtri Jeſu Chriſti.

9. Fi-

CAP. I. 1. (a) Qui antè converſionem ad Chriſti fidem princeps Synagogæ extiterat, & coram tribunali Gallionis Proconſulis, à Judæis ipſis multis verberibus eſt affectus.

2. (b) Per aquas baptiſmi, & fidem in Chriſtum: *Vocatis ſanctis*, vocatione ſanctis.

4. (c) Ob gratiam Dei: *In Chriſto Jeſu*, per Chriſtum Jeſum.

6. (d) Gr. καθὼς, quod exponunt, *per quæ*, nempè ſermonem & intelligentiam myſteriorum Dei, teſtimonium Chriſti in vobis confirmatur. Ex quibus donis palàm eſt veram vos accepiſſe fidem. Atque hæc ſunt divinitatis Chriſti, quæ vobis eſt annuntiata, & Spiritus ſancti præſentiæ teſtimonia.

Digitized by Google

* 1. Theſſ. 5. 24. 9. * Fidelis (e) Deus: per quem vocati eſtis in ſocietatem filii ejus Jeſu Chriſti Domini noſtri.

10. Obſecro (f) autem vos, fratres, per nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti: ut idipſum dicatis omnes, & non ſint in vobis ſchiſmata: ſitis autem perfecti in eodem ſenſu, & in eadem ſententia.

11. Significatum eſt enim mihi de vobis fratres mei, ab iis qui ſunt Chloes (g), quia contentiones ſunt inter vos.

12. Hoc autem dico, quòd unuſquiſque veſtrùm dicit: Ego quidem ſum Pau-
* Act. 18. 24. li (h): ego autem * Apollo: ego verò Cephæ: ego autem Chriſti.

13. Diviſus (i) eſt Chriſtus? Numquid Paulus crucifixus eſt pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati eſtis!

14. Gratias ago Deo, quòd neminem
* Act. 18. 8. veſtrùm baptizavi, * niſi Criſpum & Cajum:

15. Ne quis dicat quòd in nomine meo baptizati eſtis.

16. Baptizavi autem & Stephanæ domum: cæterùm neſcio ſi quem alium baptizaverim.

17. Non enim miſit me Chriſtus bapti-
* 2. Petr. 1. 16. Inf. 2. 1. & 7. 13. zare, ſed evangelizare: * non in ſapientia verbi (k), ut non evacuetur crux Chriſti.

18. Verbum enim crucis pereuntibus quidem ſtultitia eſt: iis autem qui ſalvi ſiunt, id eſt nobis, * Dei virtus eſt.

* Rom. 1. 16. 19. Scriptum eſt enim: * Perdam ſa-
* Iſa. 29. 14. pientiam ſapientium, & prudentiam prudentium reprobabo.

20. * Ubi ſapiens (l)? ubi ſcriba? ubi * Iſ. 33. 18.
conquiſitor hujus ſæculi? Nonne ſtultam fecit Deus ſapientiam hujus mundi?

21. Nam quia in Dei ſapientia non cognovit (m) mundus per ſapientiam Deum: placuit Deo per ſtultitiam prædicationis ſalvos facere credentes.

22. Quoniam & Judæi ſigna (n) petunt, & Græci ſapientiam quærunt.

23. Nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum, Judæis quidem ſcandalum (o), Gentibus autem ſtultitiam;

24. Ipſis autem vocatis Judæis (p), atque Græcis, Chriſtum Dei virtutem, & Dei ſapientiam:

25. Quia quod ſtultum (q) eſt Dei, ſapientius eſt hominibus: & quod infirmum eſt Dei, fortius eſt hominibus.

26. Videte enim vocationem (r) veſtram, fratres, quia non multi ſapientes ſecundùm carnem, non multi potentes, non multi nobiles:

27. Sed quæ ſtulta ſunt mundi elegit Deus, ut confundat ſapientes: & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia:

28. Et ignobilia mundi, & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non ſunt (ſ), ut ea quæ ſunt deſtrueret:

29. Ut non glorietur omnis caro in conſpectu ejus.

30. Ex ipſo (t) autem vos eſtis in Chriſto Jeſu, qui factus eſt nobis ſapientia à Deo,
& * juſtitia, & ſanctificatio, & redemptio: * Jer. 23. 5.

31. Ut

6. (e) Verax eſt Deus: certum illud eſt & indubitatum fore ut opus inceptum perficiat. *In ſocietatem*, ejuſdem felicitatis. Hactenus congratulatio Apoſtoli, quæ ad corpus Eccleſiæ Corinthiorum univerſim pertinet, in qua multi erant donis ſancti Spiritus locupletati, tametſi complures erant in eadem Eccleſia his donis deſtituti.

10. (f) Diſſidia primùm inter Corinthios orta commemorat, eoſque obſecrat, ut omnia diviſionis ſemina abjiciant. *Sitis autem*, Ut ſitis concordes in eadem ſententia.

11. (g) Ex familia piæ mulieris; aut fortè locus aliquis deſignatur.

12. (h) Eos non reprehendit, quòd quiſque ſuo præceptore gauderet, ſed quòd ſalutem uni Deo acceptam non referant, eamque neglecto Chriſto ſuis magiſtris tribuant. *Ego autem Apollo*, qui poſt Apoſtolum fidem Corinthiorum confirmavit: *Ego verò Cepha*, propter ejus auctoritatem; ſeu Petrus Corinthum venerit, ſeu quoſdam Judæos Romæ, ut multis videtur, ad fidem converterit, qui propter edictum Claudii Corinthum ſe receperint.

13. (i) Quod uni debetur Chriſto, in plures dividitis. Meritò id metuebat Apoſtolus, ne inter Chriſtianos ſchiſmata, aut diſſidia orirentur, ut inter Philoſophos, qui nomina ſua ex cujuſque ſectæ auctore ſumpſerunt. An plures ſunt Chriſti? unus ille eſt magiſter noſter. *Numquid*, Redemptio hominum, & Sacramentorum inſtitutio ad unum Chriſtum pertinent, non ad Paulum, aut ad Petrum.

17. (k) Non in humana Eloquentia. *Evacuetur*. Ne homines ſalutem ſuam humanæ eloquentiæ tribuant, non paſſioni Chriſti.

20. (l) Iſaias cap. 33. 18. *Ubi ſapiens*, ubi profeſſor & doctor ſapientiæ? *Ubi ſcriba*, legiſperitus? *Ubi conquiſitor hujus ſæculi*, ubi Philoſophus, aut naturæ indagator? *Nonne ſtultam fecit*, Inanem prorſùs, cùm ad pravos mores corrigendos, & ad veram Dei cognitionem informandam Deus non elegerit hujus ſæculi ſapientes.

21. (m) Cùm Dei ſapientia in hujus mundi conditione & regimine ubique fulgeat, perpauci tamen ad eam intenderunt animum, ac nulli ferè ex operum Dei aſpectu fructum aliquem perceperunt. Placuit Deo aliam inire viam, rationi fidem, doctis abjectos & humiles ſubſtituere, & ſalvare homines prædicando Deum crucifixum, quod ſtultitiæ ſpeciem præſeferebat; *Et ſalvos facere credentes*: Id verò parùm videbatur idoneum perſuadendis hominibus.

22. (n) Miracula: *Et Græci ſapientiam quærunt*; Philoſophi rationes & ornatum orationis: Judæi auctoritate, Gentiles ratione perſuaderi volunt.

23. (o) Quod aliis infirmum, aliis ſtultum videtur; illis horrori eſt, his contemptui.

24. (p) Qui ſigna petunt, & prodigia, Chriſtum Dei virtutem; Græcis, qui rationes quærunt, Dei ſapientiam.

25. (q) Salvare homines per crucem: *Sapientius eſt hominibus*, qui per ſuam ſapientiam vel unum hominem probum efficere numquam potuerunt. *Fortius eſt*; Nullis enim obicibus à fine ſibi propoſito deduci potuit.

26. (r) Multitudinem vocatorum, & per quos vocati ſint: *Non multi ſapientes ſecundùm carnem*, humana ſapientia: *Non multi nobiles*, generis claritate.

28. (ſ) Quæ pro nihilo habentur. Ut ea quæ videntur ſublimia, deſtrueret.

30. (t) Per Dei gratiam vos eſtis vocati: *Et ſanctificatio, & redemptio*: Per quem ſanctificati ſumus & redempti.

Digitized by Google

31. Ut quemadmodum ſcriptum eſt : * Qui gloriatur, in Domino glorietur.

* Jer. 9. 23. & 24. 2. Cor. 10. 17.

CAPUT II.

Apoſtolus non in humana ſapientiæ verbis ſe Corinthios docuiſſe declarat, ſed miraculis, tamquam invictis uſum eſſe argumentis, ſapientiam loqui mundo abſconditam.

1. ET ego, cùm veniſſem ad vos, fratres, veni * non in ſublimitate ſermonis, aut ſapientiæ, annuntians vobis teſtimonium Chriſti.

* Sup. 1. 7.

2. Non enim judicavi (a) me ſcire aliquid inter vos, niſi Jeſum Chriſtum, & hunc crucifixum.

3. * Et ego in infirmitate (b) & timore, & tremore multo fui apud vos:

* Act. 18. 1.

4. Et ſermo meus, & prædicatio mea, * non in perſuaſibilibus (c) humanæ ſapientiæ verbis, ſed in oſtenſione ſpiritus & virtutis:

* 2. Petr. 1. 16.

5. Ut fides (d) veſtra non ſit in ſapientia hominum, ſed in virtute Dei.

6. Sapientiam autem loquimur inter perfectos (e): ſapientiam verò non hujus ſæculi, neque principum hujus ſæculi, qui deſtruuntur:

7. Sed loquimur Dei ſapientiam in myſterio, quæ abſcondita (f) eſt, quam prædeſtinavit Deus ante ſæcula in gloriam noſtram.

8. Quam nemo principum hujus ſæculi cognovit (g): ſi enim cognoviſſent, numquam Dominum gloriæ crucifixiſſent.

9. Sed (h) ſicut ſcriptum eſt: * Quòd oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcendit, quæ præparavit Deus iis, qui diligunt illum:

* Iſ. 64. 4.

10. Nobis autem revelavit (i) Deus per ſpiritum ſuum: Spiritus enim omnia ſcrutatur, etiam profunda Dei.

11. Quis enim hominum ſcit quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt? ita & quæ Dei ſunt, nemo cognovit, niſi ſpiritus Dei.

12. Nos autem non ſpiritum hujus mundi accepimus, ſed Spiritum, qui ex Deo eſt, ut ſciamus quæ à Deo donata ſunt nobis:

13. * Quæ & loquimur non in doctis humanæ ſapientiæ verbis, ſed in doctrina (k) ſpiritus, ſpiritualibus ſpiritualia comparantes.

* Sap. 1. 17. & 2. 8. 4. 2. Petr. 1. 16.

14. Animalis (l) autem homo non percipit ea quæ ſunt Spiritus Dei: ſtultitia enim eſt illi, & non poteſt intelligere: quia ſpiritualiter examinatur.

15. Spiritualis autem judicat (m) omnia: & ipſe à nemine judicatur.

16. * Quis enim cognovit (n) ſenſum Domini, qui inſtruat eum? Nos autem ſenſum Chriſti habemus.

* Sap. 9. 13. Iſ. 40. 13. Rom. 11. 34.

CA-

CAP. II. 2. (a) Non enim aliud vos docere ſtatui, niſi Jeſum Chriſtum, & hunc crucifixum. Ita me geſſi apud vos, ac ſi non aliud ſcirem. Quæ duo neque eloquentiam, neque humanam requirunt ſapientiam: ſed ea ſimplici fide & humili ſermone prædicari oportuit. *Chriſtus crucifixus & lac ſugentibus, & cibus eſt proficientibus.* Aug. Tract. 98. in Joann.

3. (b) Quod utique cum ſermonis, aut ſapientiæ humanæ oſtentatione, & pompa non convenit.

4. (c) Non verbis exquiſitis, & ad perſuadendum appoſitis. *Sed in oſtenſione*; Sed effuſis Spiritus ſancti donis, & miraculis, tamquam demonſtrationibus invictis, Evangelii prædicationem comprobans. Qua quidem agendi ratione uſus ſum.

5. (d) Ut fidem veſtram non humanæ ſapientiæ, ſed virtuti Dei per nos operanti tribueretis: nec tamen deeſt ſermonibus noſtris vera ſapientia.

6. (e) Inter fideles jam divinis imbutos myſteriis: ſapientiam loquimur juxta cujuſque ſtatum & conditionem, non humanam. *Neque principum*, non potentum; aut fortè dæmonum, quorum imperium magis ac magis quotidie exoleſcit.

7. (f) In myſterio Incarnationis; quam Deus ab æterno præparavit, ut nos gloriæ ſuæ participes efficeret.

8. (g) Non Philoſophi, non Oratores, & juxta Chryſ. non Herodes, aut Pilatus, aut Judæorum principes; nec juxta Ambroſ. Dæmones ipſi, qui ſi cognoviſſent Chriſtum eſſe Deum, & redemptorem, numquam ejus mortem procuraſſent: adeò ut hæc Dei ſapientia non in ſeipſa modò, ſed etiam in mediis, quæ elegit, omninò fuerit abſcondita. *Dominum gloriæ.* Sic Deus vocari ſolet in Scripturis, ac Paulus eodem titulo Chriſtum deſignat.

9. (h) Particula. *Sed*, in pleriſque codicibus Latinis deeſt, & ea ſublata non minùs commodus videtur ſenſus. *Loquimur Dei ſapientiam*, abſconditam rationi humanæ, aut ſenſibus inacceſſam: *Sicut ſcriptum eſt*, *Quod oculus non vidit*, Iſaiæ 6. *Quæ præparavit Deus*, vitam æternam ſolis Chriſtianis cognitam, & præparatam in Filii ſui Incarnatione. *Quod promittitur in futuro, non cernitur in præſenti:* Hieron. Epiſtol. 148. ad Marcellam.

10. & 12. (i) Nempe per Spiritum Sanctum. *Accepimus*, Non humana ſapientia, & mundana ſumus inſtituti, ſed divina. Nec fas eſt res divinas ad humanam rationem exigere.

13. (k) Quam nobis ſuggerit Spiritus ſanctus. *Spiritualia comparantes*, Si quæ oritur obſcuritas, unum Scripturæ locum cum alio apertiore conferimus: Chriſti reſurrectionem, ut exemplo utar Chryſoſtomi, cum Jonæ typo, qui ventri ceti per triduum incluſus fuit.

14. (l) Qui ſenſibus tantùm, & humanæ rationis lumine ducitur. *Examinatur*, Gr. *Dijudicatur*, lumine tantummodò ſpiritali.

15. (m) Quid bonum ſit, quid malum, ex lumine fidei dijudicat: *Et ipſe à nemine judicatur*: Chryſ. arguitur, vel diſcutitur: non à fidelibus, quòd ab iis non diſſideat: non ab incredulis, cùm eorum examine ſit ſuperior, quæque ſunt ſpiritualia, captum hominis carnalis ſuperent.

16. (n) Id verò ex teſtimonio Iſaiæ cap. 40. confirmat: ſoli ergo nolunt conſilia Dei, qui ejus Spiritum acceperunt, ut Apoſtoli, quique Spiritu Chriſti animantur.

Digitized by Google

C A P U T III.

Studium partium, & diſſenſionum radices evellendæ: carnales vocat contentionis amantes. Plantat & rigat miniſter, ſed Deus dat incrementa. Chriſtus eſt Eccleſiæ fundamentum. Nemo glorietur in hominibus.

1. ET ego, fratres, non potui vobis loqui quaſi ſpiritualibus, ſed quaſi carnalibus (a). Tamquam parvulis in Chriſto,

2. Lac (b) vobis potum dedi, non eſcam: nondum enim poteratis: ſed nec nunc quidem poteſtis: adhuc enim carnales eſtis.

3. Cùm enim ſit inter vos zelus, & contentio: nonne (c) carnales eſtis, & ſecundùm hominem ambulatis?

4. Cùm enim quis dicat: Ego quidem ſum Pauli; alius autem: Ego Apollo: nonne homines eſtis? Quid igitur eſt Apollo? quid verò Paulus?

5. Miniſtri ejus, cui credidiſtis, & unicuique ſicut Dominus dedit.

6. Ego plantavi (d), Apollo rigavit: ſed Deus incrementum dedit.

7. Itaque neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat: ſed, qui incrementum dat, Deus.

8. Qui autem plantat, & qui rigat, unum ſunt. * Unuſquiſque autem (e) propriam mercedem accipiet ſecundùm ſuum laborem. *Pſ. 61. 13. Matth. 16. 27. Rom. 2. 6. Gal. 6. 5.

9. Dei enim ſumus adjutores (f): Dei agricultura eſtis, Dei ædificatio eſtis.

10. Secundùm gratiam Dei, quæ data eſt mihi, ut ſapiens architectus (g) fundamentum poſui: alius autem ſuperædificat. Unuſquiſque autem videat quomodo ſuperædificet.

11. Fundamentum (h) enim aliud nemo poteſt ponere, præter id quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus Jeſus.

12. Si quis autem ſuperædificat (i) ſuper fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretioſos, ligna, fœnum, ſtipulam:

13. Uniuſcujuſque opus manifeſtum erit: Dies (k) enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur: & uniuſcujuſque opus quale ſit, ignis probabit.

14. Si cujus opus manſerit quod ſuperædificavit, mercedem accipiet.

15. Si cujus opus arſerit, detrimentum patietur (l): ipſe autem ſalvus erit: ſic tamen quaſi per ignem.

16. Neſcitis quia templum Dei eſtis, & Spiritus (m) Dei habitat in vobis?

17. Si quis autem templum Dei violaverit (n), diſperdet illum Deus. * Templum enim Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos. *Inf. 6. 19. 2. Cor. 6. 16.

18. Nemo ſe ſeducat (o): ſi quis videtur inter vos ſapiens eſſe in hoc ſæculo, ſtultus fiat, ut ſit ſapiens.

19. Sapientia enim hujus mundi, ſtultitia eſt apud Deum. Scriptum eſt enim: * Comprehendam ſapientes in aſtutia eorum. *Job. 5. 13.

20. Et iterùm: * Dominus novit cogitationes ſapientium, quoniam vanæ ſunt. *Pſ. 93. 11.

21. Nemo itaque glorietur in hominibus.

22. Om-

CAP. III.

1. (a) Carnales vocat, quos anteà animales dixit, quibus ſublimia & ſupra eorum captum prædicare non debuit, ſed ad eorum infirmitatem ſe demittere. *Tamquam parvulis in Chriſto*, Tamquam infantibus.

2. (b) Gr. Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, *potavi vos lacte*, Non ſolidum cibum, ſed facilem & ſimplicem doctrinam dedi, ut in catechiſmis fieri ſolet; in ſacris concionibus ſolidior traditur cibus. Altiora Dei myſteria nondum vos docere potui.

3. & 5. (c) Cujus rei contentiones veſtræ & æmulationes magno ſunt argumento. *Cui credidiſtis*, Gr. *per quem credidiſtis*; alii cod. *per quos credidiſtis*; non ii ſunt auctores fidei, ſed per eos tamquam per canales ad vos illa manavit.

6. (d) Primus omnium vobis Chriſtum annuntiavi, & fidei elementa tradidi. *Apollo rigavit*, ſermonis ubertate, & præceptis fidem aluit veſtram. *Sed Deus*, Fidei veſtræ ut plantis incrementum dat, quam ſerunt ejus miniſtri, & rigant verbo prædicationis, orationibus ſuis & Sacramentorum adminiſtratione.

8. (e) Ambo nihil aliud ſunt quàm miniſtri unius & ejuſdem Domini.

9. (f) Operarii à Deo miſſi; vos autem Dei opus eſtis, & ejus agricultura, ad quam ille nos applicat; ager eſtis quem ipſe colit, ædificium quod noſtris manibus extruit.

10. (g) Ædificii ſpiritualis, fidem in Jeſum Chriſtum: Templum illud Eccleſia eſt, cujus fundamentum Chriſtus, Architecti ſunt Apoſtoli.

11. (h) Ac ne hæretici quidem commenta ſua, niſi ſub Chriſti nomine, commendant: vel non aliud poteſt legitimum ſubſterni hujus ædificii fundamentum, quam Chriſti doctrina.

12. (i) Doctrinam puram, & ſanam, is mercedem amplam accipiet. Ligna, fœnum, ſtipulæ, ſunt doctrinæ pravæ, aut inanes.

13. (k) Dies extremi judicii, qui illuceſcet cum igne. Vox *Domini*, deeſt in Græco. Unde quidam interpretantur, tempus futurum. Sed longè probabilior eſt prior expoſitio de die extremi judicii.

15. (l) Ut Architectus qui parietem malè compaginatum erexit, is mulctabitur: *Sic tamen quaſi per ignem*: Quod quidem de doctrina non prava, ſed plus ſatis curioſa nonnulli interpretantur. *Salvus erit quaſi per ignem*: Ut qui ex incenſa domo elabuntur: ut non item qui templum Dei falſis doctrinis evertunt, ut pſeudo apoſtoli & hæretici. Vox, *quaſi*, apud Hebræos & Helleniſtas interdum eſt affirmans.

16. (m) Ergo Spiritus ſanctus eſt Deus; nam Deus ſolus templum habet.

17. (n) Profanaverit per falſas doctrinas, aut corrumpens mores, Deus æternis ſuppliciis illum condemnabit. *Templum*: *Hoc Templum*, inquit Auguſt. ſerm. 20. de verbis Apoſt. *credendo fundatur, ſperando erigitur, diligendo perficitur.*

18. (o) Ne fortè ſibi blandientes de humana ſapientia, reſpondeant ſatis ſe eſſe inſtructos, ut ſanam doctrinam à perverſa ſecernant: hos admonet mundi hujus ſapientiam ſtultitiam eſſe coram Deo; idque probat ex cap. 5. Job, & ex Pſalm. 93.

22. Omnia enim veſtra (p) ſunt, ſive Paulus, ſive Apollo, ſive Cephas, ſive mundus, ſive vita, ſive mors, ſive præſentia, ſive futura: omnia enim veſtra ſunt:

23. Vos autem Chriſti (q): Chriſtus autem Dei.

CAPUT IV.

Cùm ex occaſione prædicatorum Evangelii orta eſſet inter Corinthios diſſenſio, quid de iis ſentiendum ſit docet: non eos ut ſalutis auctores, ſed ut Dei miniſtros, & Sacramentorum diſpenſatores ſpectari oportere.

1.Cor. 6. 4. 1. SIc nos exiſtimet homo ut miniſtros Chriſti, & diſpenſatores myſteriorum Dei.

2. Hic jam quæritur inter diſpenſatores, ut fidelis quis inveniatur (a).

3. Mihi autem pro minimo (b) eſt ut à vobis judicer, aut ab humano die: ſed neque meipſum judico.

4. Nihil enim mihi conſcius ſum: ſed non in hoc juſtificatus (c) ſum: qui autem judicat me, Dominus eſt.

5. Itaque nolite ante tempus judicare, quoadusque veniat Dominus: qui & illuminabit abſcondita (d) tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium: & tunc laus erit unicuique à Deo.

6. Hæc autem, fratres, transfiguravi (e) in me & Apollo, propter vos: ut in nobis diſcatis, ne ſuprà quàm ſcriptum eſt, unus adversùs alterum infletur pro alio.

7. Quis enim te diſcernit (f)? Quid autem habes quod non accepiſti? Si autem accepiſti, quid gloriaris quaſi non acceperis?

8. Jam ſaturati (g) eſtis, jam divites facti eſtis: ſine nobis regnatis: & utinam regnetis, ut & nos vobiſcum regnemus.

9. Puto enim quòd Deus nos Apoſtolos noviſſimos oſtendit, tamquam morti deſtinatos (h): quia ſpectaculum facti ſumus mundo, & Angelis, & hominibus.

10. Nos (i) ſtulti propter Chriſtum, vos autem prudentes in Chriſto: nos infirmi, vos autem fortes: vos nobiles, nos autem ignobiles.

11. Uſque in hanc horam & eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus, & colaphis cædimur, & inſtabiles (k) ſumus,

12. Et * laboramus operantes manibus noſtris: maledicimur, & benedicimus: perſecutionem patimur, & ſuſtinemus: * Act. 20. 34. 1 Theſſ. 2. 9. 2. Theſ. 3. 8.

13. Blaſphemamur, & obſecramus: tamquam purgamenta hujus mundi facti ſumus, omnium peripſema uſque adhuc.

14. Non ut confundam vos, hæc ſcribo, ſed ut filios meos chariſſimos moneo.

15. Nam ſi decem millia pædagogorum habeatis in Chriſto, ſed non multos patres. Nam in Chriſto Jeſu per Evangelium ego vos genui.

16. Rogo ergo vos, imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti.

17. Ideò miſi (l) ad vos Timotheum, qui eſt filius meus chariſſimus, & fidelis in Domino, qui vos commonefaciet vias meas, quæ ſunt in Chriſto Jeſu, ſicut ubique in omni Eccleſia doceo.

18. Tamquam non venturus ſim ad vos, ſic inflati ſunt quidam.

19. Veniam autem ad vos citò, ſi Dominus voluerit: & cognoſcam non ſermonem eorum, qui inflati ſunt, ſed virtutem.

20. Non

22. (p) Ad veſtram ſalutem ordinata; nulli enim addicti eſtis, imò omnia veſtra ſunt.

23. (q) Ut Dei & hominis: *Chriſtus autem Dei*, ut homo ad Deum ordinatur. Vel Chriſto in omnibus placere, & parere debetis, ut ipſe Patri placuit.

CAP. IV. 2. (a) Ut non deſit muneri ſuo, vel utilitati proximi, non rebus ſuis ſerviat.

3. (b) Quod ad me attinet, non reformido hominum de me judicia: *Aut ab humano die*, hominum favore approbari. Sic Jeremiæ 17. *Tu es laus mea, & diem hominis non deſideravi, tu ſcis*: dies quoque pro judicio ſubeundo in tribunali ſumitur. Sic dies dicitur hominis ut judicio ſe ſiſtat: dies Domini in Scripturis pro extremo Dei judicio ſumitur. *Judico*: Gr. *dijudico*; ut me cum aliis conferam.

4. (c) Fieri enim poteſt, ut quædam mihi peccata inſint, quæ me fugiant. Vel in iis, quæ ſunt miniſterii mei, nihil mihi conſcius ſum.

5. (d) Obſcuras, & tenebroſas hominum cogitationes, actiones, & quo fine fiant.

6. (e) Meo & Apollo nomine uſus ſum propter vos, ne ſi veſtrorum Doctorum, aut Pſeudo-apoſtolorum nomina appellarem, majorem vobis præberem diſſenſionum occaſionem: atque id etiam feci ut veſtro pudori conſulerem. Gr. *in figuram*, tranſtuli in typum, aut in exemplum eorum me & Apollo conſtitui. *Ut in nobis diſcatis*, non cuiquam noſtrùm plus tribui oportere quàm miniſtris Dei.

7. (f) Quis te ab aliis, quibus te anteponis, ſecernit, niſi ipſe Deus? *Accepiſti*: Aliquis forſan reſpondeat ſe ſuo labore, aut ſtudio ab aliis fuiſſe ſecretum; id preſſiùs urget Apoſtolus: ſi accepiſti à Deo ipſo naturæ, aut gratiæ dona, *quid gloriaris?* Ex ſuperiori verſiculo, & ex iis qui ſequuntur, palàm eſt hæc ad Corinthios, ſeu ad diſcipulos, non ad pſeudo apoſtolos, quos in ſecunda Epiſtola reprehendit, omninò referri oportere.

8. (g) Jam cœleſtibus donis repleti eſtis, cùm antea pauperes eſſetis.

9. (h) Ut qui feris ſunt expoſiti, quos Tertull. beſtiarios vocat.

10. (i) Hominum judicio. *Vos autem prudentes*: Veſtro quidem judicio. Hæc autem ſunt verba indignantis, & ironice dicta.

11. & 13. (k) Nullam certam ſedem habentes. *Purgamenta*, Quaſi ſordes: *Omnium peripſema*, inſtar pulveris, aut ſcobis è ligno abraſæ. Aut juxta alios, ut victimæ expiandis populi peccatis deſtinatæ.

17. (l) Ut ab eo diſcatis vitæ meæ rationem. *Fidelis in Domino*: in iis quæ ad cultum Dei pertinent.

20. Non enim in ſermone eſt regnum (m) Dei, ſed in virtute.

21. Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate, & ſpiritu manſuetudinis?

C A P U T V.

De inceſtuoſo primùm agit, quem excommunicari jubet, tum de aliis peccatis; pravos Chriſtianos vitari oportere.

Lev. 18. 7. v. & 20. 11. 1. Omninò auditur (a) inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter Gentes, ita ut uxorem patris ſui aliquis habeat.

2. Et vos inflati eſtis: & non magis luctum habuiſtis, ut tollatur de medio veſtrùm qui hoc opus fecit.

* Col. 2. 5. 3. * Ego quidem abſens corpore, præſens (b) autem ſpiritu, jam judicavi ut præſens eum, qui ſic operatus eſt,

4. In nomine (c) Domini noſtri Jeſu Chriſti, congregatis vobis & meo ſpiritu, cum virtute Domini noſtri Jeſu,

5. Tradere (d) hujuſmodi ſatanæ in interitum carnis, ut ſpiritus ſalvus ſit in die Domini noſtri Jeſu Chriſti.

* Gal. 5. 9. 6. Non eſt bona gloriatio veſtra. * Neſcitis quia modicum fermentum (e) totam maſſam corrumpit?

7. Expurgate (f) vetus fermentum, ut ſitis nova conſperſio, ſicut eſtis azymi. Etenim Paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus.

8. Itaque epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ: ſed in azymis ſinceritatis & veritatis.

9. Scripſi (g) vobis in epiſtola: Ne commiſceamini fornicariis.

10. Non utique fornicariis hujus mundi, aut avaris, aut rapacibus, aut idolis ſervientibus: alioquin debueratis de hoc mundo exiiſſe.

11. Nunc autem ſcripſi vobis non commiſceri; ſi is, qui frater nominatur (h), eſt fornicator, aut avarus, aut idolis ſerviens, aut maledicus, aut ebrioſus, aut rapax: cum ejuſmodi nec cibum ſumere.

12. Quid enim mihi de iis, qui foris ſunt, judicare? Nonne de iis, qui intus ſunt, vos judicatis?

13. Nam eos, qui foris ſunt, Deus judicabit. Auferte malum (i) ex vobis ipſis.

C A P U T VI.

Lites fugiendas: ac præſertim coram Judice Ethnico; iniquitatem omnem, quæque cæli aditu prohibent, fornicationem in primis exagitat, quæ proprium corpus dedecorat.

1. Audet (a) aliquis veſtrùm habens negotium adverſus alterum, judicari apud iniquos, & non apud ſanctos?

2. An neſcitis quoniam ſancti de hoc mundo judicabunt? Et ſi in vobis judicabitur mundus, indigni eſtis qui de minimis judicetis?

3. Ne-

20. (m) Chriſtiana perfectio: ſed in morum ſanctimonia, & in potenti operatione.

CAP. V. 1. (a) Conſtanti & certa fama; paulò antè quaſi optionem iis dederat, utrum veniret ad eos cum ſevera & paterna correptione, ut decet venire Patrem ad filios malæ indolis: an cum lenitate, ut ad filios bene moratos. Atque hinc occaſionem ſumit puniendi inceſtuoſum & adulterum: Flagitium erat publicum, & inter Ethnicos ſaltem ejus loci & temporis penè inauditum.

3. (b) Seu mente Sancto Spiritu Dei illuſtrata, ſeu poteſtate & auctoritate Apoſtolica munitus. *Judicavi*, Sententiam excommunicationis tuli adverſùs hunc hominem.

4. (c) Formam excommunicationis, & abſciſſionis, Chriſti auctoritate ſibi conceſſa pronuntiat, quaſi in cœtum fidelium eſſet ſpiritu translatus. Cùm hæc punitio ſit omnium maxima, in paucos atque ob gravia ſcelera eſt decernenda. Multi erant Corinthii ſcelerum rei, unus tamen ab Apoſtolo abſcinditur, quòd excommunicatio ex Tertull. Apolog. cap. 39. *Summum ſit futuri judicii præjudicium, ſi quis ita deliquerit, ut a communicatione orationis & conventus, & omnis ſancti commercii relegetur.* Itaque non paſſim & temerè ſed circumſpectè fulmen illud vibrandum. *Et in ſpiritu & in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti*, ut ait Apoſtolus.

5. (d) Vel obſidendum ad aliorum terrorem, vel ab Eccleſiæ conſortio eum repeliendo, ita ut in poteſtatem ſatanæ veniat indirectè. *In interitum carnis*, ut carne ſit afflictus, ſive per pœnitentiæ labores ſive per vexationem obſidentis dæmonis: *Ut ſpiritus ſalvus fiat*, qui finis eſt excommunicationis, ſalus nimirùm animæ pœnitentis, & Eccleſiæ utilitas.

6. (e) Aut malæ doctrinæ, uti Dominus de fermento Phariſæorum dixit; vel pravi exempli, uti de hoc inceſtuoſo; *Totam maſſam corrumpit*: Gr. *conſperſionem fermentat*: ſuo ſapore inficit.

7. & 8. (f) Alludit ad ritum Judæorum, qui circa feſtum Paſchatis fermentatum omne è domibus ſuis abjiciebant. *Immolatus*: Gr. *pro nobis*; iſque ſemper pro nobis, & in uſus noſtros immolatur, in altari; vita Chriſtianis, quos panes azymi adumbrabant, & pura & ſancta agenda eſt, omni malitia & hypocriſi abjectis.

9. & 10. (g) Quæ forſan excidit: *Ne commiſceamini*. Non gentilibus, & ab Eccleſia alienis: Chryſoſtomus, Theodoretus & alii exiſtimant, in hac ipſa Epiſtola id ſcriptum eſſe.

11. (h) Qui tam manifeſtè peccat, ut talis nominetur, & paſſim audiat ut fornicator.

13. (i) Gr. τὸν πονηρόν, quod ad malum, & ad fornicatorem, qui novercam ſuam pro concubina habebat, referri poteſt.

CAP. VI. 1. 2. & 3. (a) Adverſùs litigantes, qui apud Infideles cauſas ſuas agebant, uſque ad v. 15. invehitur, eoſque acriter reprehendit, quòd res indigna videretur, & Eccleſiæ injurioſa: quaſi deeſſent idonei inter Chriſtianos arbitri, qui has lites dirimerent. *Et ſi in vobis*, Si per vos judicabitur mundus; indigni eſtis, *qui de minimis judicetis? Quantò magis ſæcularia?* Quæ ad vitæ hujus uſum pertinent, quæque ſunt peritura.

3. Neſcitis quoniam Angelos judicabimus? quantò magis ſæcularia?

4. Sæcularia igitur judicia ſi habueritis: contemptibiles (b) qui ſunt in Eccleſia, illos conſtituite ad judicandum.

5. Ad verecundiam (c) veſtram dico. Sic non eſt inter vos ſapiens quiſquam, qui poſſit judicare inter fratrem ſuum?

6. Sed frater cum fratre judicio contendit: & hoc apud infideles.

* Matth. 5. 19. Luc. 6. 29. Rom. 12. 17. 1. Theſſ. 4. 6.

7. * Jam quidem omninò delictum (d) eſt in vobis, quòd judicia habetis inter vos. Quare non magis injuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini?

8. Sed vos injuriam facitis, & fraudatis: & hoc fratribus.

9. An neſcitis quia iniqui regnum Dei non poſſidebunt? Nolite errare: Neque fornicarii, neque idolis ſervientes, neque adulteri,

10. Neque molles (e), neqoe maſculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebrioſi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei poſſidebunt.

11. Et hæc quidam fuiſtis: ſed abluti eſtis, ſed ſanctiſicati eſtis, ſed juſtificati eſtis, in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, & in Spiritu Dei noſtri.

12. Omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt (f): Omnia mihi licent, ſed ego ſub nullius redigar poteſtate.

13. Eſca ventri, & venter eſcis (g): Deus autem & hunc & has deſtruet: corpus autem non fornicationi, ſed Domino: & Dominus corpori.

14. Deus verò & Dominum ſuſcitavit: & nos ſuſcitabit per virtutem ſuam.

15. Neſcitis quoniam corpora veſtra membra ſunt Chriſti? Tollens (h) ergo membra Chriſti, faciam membra meretricis? Abſit.

16. An neſcitis quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur? * Erunt enim (inquit) duo in carne una. * Gen. 2. 24. Matth. 19. 5. Marc. 10. 8. Eph. 5. 31.

17. Qui autem adhæret (i) Domino, unus ſpiritus eſt.

18. Fugite (k) fornicationem. Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus eſt: qui autem fornicatur, in corpus ſuum peccat.

19. An neſcitis quoniam * membra veſtra, templum (l) ſunt Spiritus ſancti, qui in vobis eſt, quem habetis à Deo, & non eſtis veſtri? * Sup. 3. 16. 2. Cor. 6. 16.

20. * Empti enim eſtis pretio magno. Glorificate (m) & portate Deum in corpore veſtro. * [illegible] 1. Pet. 1. 18. [illegible]

CAPUT VII.

Quatuor quæſtiones de matrimonio ſibi propoſitas ſolvit Apoſtolus, & nuptis dat conſilia, illud in primis ut quiſque maneat in quo vocatus eſt ſtatu; virginitatis affert commoda, nuptiarum incommoda; de viduis quoque edifferit.

1. DE quibus autem ſcripſiſtis (a) mihi: Bonum eſt homini mulierem non tangere:

2. Pro-

4. (b) Cùm de rebus minimis agatur. Quod ironicè, & quaſi indignans dicit, ut iis pudorem incutiat.

5. (c) Non ut ea de re ſtatuat abjectos homines, quique nullo habentur loco, judices conſtitui oportere, qui lites ortas componant: at ſi nulli ſint judices domeſtici, malim apud infirmos Chriſtianos litem dijudicari, quàm apud infideles vel potentiſſimos.

7. (d) Gr. defectus, imbecillitas, & impotentia animi, qua cupiditati ſuccumbitis.

10. & 11. (e) Illi ſunt qui ſe ultrò polluunt, vel qui turpia patiuntur; hi verò turpia peragunt; utrique in crimen abominandum incurrunt. *Neque maledici*: vox Græca eos ſignificat, qui alios conviciis inſectantur. *Fuiſtis*, Alii alio vitio inquinati.

12. (f) Unicuique licet, quod ſuum eſt, judicio repetere; idque per ſe malum non eſt, nec præcepto vetitum: ſed ſæpius non expedit. *Poteſtate*, quod fit cùm lites ſequimur: nolim vos ſub infidelium poteſtate redigi; idque ob bona temporalia, quæ corpori tantùm ſerviunt. Multa nobis licent, ſed ad populorum, aut ad noſtram utilitatem non expediunt. *Sapienter enim illicita ſaperat, qui didicerit etiam non uti cùm ſit.* Gregor. M. Lib. 7. Epiſt. 39.

13. (g) Sibi mutuò facta ſunt. Sed eorum uſum Deus abolebit: duo vitia ſibi cognata impudicitiam cum intemperantia jungit Apoſtolus: nam, ut præclarè Tertull. L. de Jejuniis, cap. 1. *Monſtrum ſcilicet haberetur libido ſine gula: cùm hæc duo tam unita, atque concreta ſint.* *Corpus autem non fornicationi*: Ne fortè ſimpliciter fornicationem inter res indifferentes & uſibus promiſcui haberent: *Sed Domino*, ut membrum capiti ſuo ſubditum eſſe debet, & illi ſervire; *Et Dominus corpori*, Aug. ſerm. 18. de verbis Apoſt. *Si ergo unuſquiſque corpus ſuum fornicari, ulciſcat ſibi, & in ſeipſo contemnat ſeipſum, ſaltem non in ſe contemnat Chriſtum*: Corpus itaque non fornicationi, ſed Domino ſervire debet, ac Dominus illud ſuæ gloriæ particeps efficiet.

15. (h) Id ſine quodam ſacrilegio fieri nequit, quod tamen fit, cùm fornicatione corpus contaminatur.

17. (i) Nam unuſquiſque id fit, quod vehementer amat: *Unus eſt ſpiritus*, voluntatum conjunctione, gratia, charitate.

18. (k) Hoc vitium potiùs fugiendo, quàm pugnando vincitur. *In corpus ſuum peccat*; quod ignominia afficit.

19. (l) Ergo Spiritus ſanctus eſt Deus: nam uni Deo templum & altare conſecrantur.

20. (m) Græce, *In corpore veſtro, & ſpiritu veſtro*, quæ ſunt Dei, non veſtri: corporis & animi puritate Deum colite; caſtum ſervate corpus veſtrum in obſequium Dei. Flagitium eſt, iis quæ Dei ſunt, contra ipſum pravè uti.

CAP. VII. 1. (a) Poſtquam Apoſtolus de iis, quæ corrigenda in Corinthiorum Eccleſia videbantur, ſermonem habuit, nunc quæſtionibus in Epiſtola quæ excidit, propoſitis ſigillatim reſpondet. Prima ex iis quæſtionibus hæc fuit, utrùm matrimonio jungi bonum eſſet, & ad ſalutem utile. Generatim reſpondet continentiam matrimonio anteponi oportere. Aliis tamen videtur quæſtionem de conjugatis eſſe propoſitam, an poſt fidem acceptam à re uxoria eſſet abſtinendum. Sic enim reſpondet: *Bonum eſt homini mulierem non tangere*: Gr. *mulieri non adhærere*, ſi per utriuſque conſenſum liceat τὸ [illegible], res eſſet egregia, ſi id fieri poſſet ſine periculo. Ita Græcorum ſcholia. Scripſerant Paulo, ſi oporteret ab uxore abſtinere, an non. Theodoretus in hunc locum: *Scribit autem, continentiam quidem laudans, fornicationem vero vituperans, conjugalem autem conjunctionem concedens.*

2. Propter fornicationem autem unuſquiſque ſuam uxorem habeat, & unaquæque ſuum virum habeat (b).

* 1. Pet. 3. 7. 3. * Uxori vir debitum (c) reddat: ſimiliter autem & uxor viro.

4. Mulier (d) ſui corporis poteſtatem non habet, ſed vir. Similiter autem & vir ſui corporis poteſtatem non habet, ſed mulier.

5. Nolite fraudare (e) invicem, niſi fortè ex conſenſu ad tempus, ut vacetis orationi: & iterùm revertimini in idipſum, ne tentet vos ſatanas propter incontinentiam veſtram.

6. Hoc autem dico ſecundùm indulgentiam (f), non ſecundùm imperium.

7. Volo (g) enim omnes vos eſſe ſicut meipſum: ſed unuſquiſque proprium donum habet ex Deo: alius quidem ſic, alius verò ſic.

8. Dico autem non nuptis, & viduis: bonum eſt illis, ſi ſic permaneant (h), ſicut & ego.

9. Quòd ſi non ſe continent, nubant. Melius eſt enim nubere (i), quàm uri.

10. Iis autem, qui matrimonio juncti (k) ſunt, præcipio non ego, ſed Dominus, * uxorem à viro non diſcedere: * Matth. 5. 32. & 19. 9. Marc. 10. 11. Luc. 16. 18.

11. Quòd ſi diſceſſerit, manere innuptam, aut viro ſuo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat.

12. Nam cæteris ego dico, non Dominus (l). Si quis frater uxorem habet infidelem, & hæc conſentit habitare cum illo, non dimittat illam.

13. Et ſi qua mulier fidelis habet virum infidelem, & hic conſentit habitare cum illa, non dimittat virum:

14. Sanctificatus (m) eſt enim vir infidelis per mulierem fidelem, & ſanctificata eſt mulier infidelis per virum fidelem: alioquin filii veſtri immundi eſſent, nunc autem ſancti ſunt.

15. Quòd ſi infidelis diſcedit, diſcedat: non enim ſervituti ſubjectus eſt frater, aut ſoror in hujuſmodi: in pace (n) autem vocavit nos Deus.

16. Unde enim ſcis mulier, ſi virum ſalvum facies (o)? aut unde ſcis vir, ſi mulierem ſalvam facies?

17. Niſi (p) unicuique ſicut diviſit Dominus, unumquemque ſicut vocavit Deus, ita ambulet, & ſicut in omnibus Eccleſiis doceo.

18. Cir-

2. (b) Non relinquat, ea utatur. Quem locum exponens Hieron. L. 1. contra Jovin. *Non dixit, unuſquiſque propter fornicationes ducat uxorem, ſed unuſquiſque ſuam uxorem habeat, ſuam, inquit, habeat, ſua utatur, quam habebat antequam crederet.* Item Chryſoſtom. *Habeat. Id eſt, utatur ſua.* Gr. *Propter fornicationes*, propter varias libidinum ſpecies vitandas.

3. (c) Mutua viri & uxoris officia deſignat; primum eſt ut ſibi mutuum amoris conjugalis debitum reddant: Gr. *debitum benevolentiam*, quæ omnia conjugii officia complectitur, debitum in primis conjugalis copulæ, cùm exigitur.

4. (d) Uxor, eadem voce Græca γυνὴ, utitur, qua priùs, cùm ait: *Bonum eſt homini mulierem non tangere.*

5. (e) Debito conjugali adeò ut ſemper de conjugatis loquatur: *Ut vacetis orationi*: diebus præcipuè Dominicis, & ſolemnibus, cùm Euchariſtiam ſumebant. Tum enim fiebat oratio publica: Græcè additur, *& jejunio. Propter incontinentiam veſtram*; ne Satanas vos in peccatum inducat propter veſtram continendi impotentiam.

6. (f) Nempe ut ſe invicem non fraudent, *Et iterum revertantur*: Hoc autem non ut præceptum tradit, ut illud, Non occides: *Sed ſecundùm indulgentiam*, quaſi ad infirmitatem eorum ſe demittens, & ſecundùm conceſſionem: non utique matrimonium indulgentia eget, cùm ſit ſanctum; ſed conjuges, cùm limites ipſos, & finem inſtitutionis conjugii excedunt.

7. (g) Vellem vos eſſe continentes, ſicut ego ſum, virgines nempè.

8. (h) Quod autem præmiſit: *Dico non nuptis, & viduis*; hinc colligi poteſt de conjugatis ante locutum fuiſſe.

9. (i) Quàm libidinis flamma non tentari modò, ſed & ſuperari, & vaſtari. Nam pugnare & vincere glorioſum eſt; idque intelligi debet de iis, quibus licet nubere. Si continere ſe non poſſint, nubant. Nec propterea licet nubere, ſi continentiam voverit. Sed is jejunium, orationem, & alia adhibeat remedia. Cùm ait poſtea Apoſtolus, *Si nupſerit virgo, non peccat*, de virginibus ſacris non loquitur.

10. (k) De conjugatis tantummodò Chriſtianis agit, ut videtur Auguſtino. Nam alteri quæſtioni à Corinthiis propoſitæ reſpondet, quæ ad divortia ſpectat. Si quæ juſta ſeparationis cauſa occurrat, ne conjuges alterum ineant matrimonium. *Cauſa verò una eſt, adulterium. Cæteras verò univerſas moleſtias, ſiqua fortè extiterint, jubet pro fide conjugali, & pro caſtitate fortiter ſuſtinere.* Auguſtin. L. 1. de ſermon. Domin. in monte, cap. 14.

12. (l) Dubium tertium de conjugio inter fidelem & infidelem proponit; idque in Evangelio non eſſe definitum ait, ſed Apoſtolus negat ejuſmodi matrimonia dirimi, aut infidelem abjici oportere, dummodo is conſentiat, neque ullum ſit fideli periculum. Quod autem ait, *Dico ego, non Dominus*, conſilium tantùm eſſe exiſtimat Auguſtinus, ut fidelis infidelem conſentientem retineat. Præceptum eſſe contendit Theodoretus: adeò ut Apoſtolus dicat ſe non invenire ea de re præceptum in Evangelio, ſed eam à ſe legem ferri. Id verò advertit Theodoretus poſt Chryſoſtomum, non ſtatuere Apoſtolum, nec jubere ut mulier fidelis infideli jungatur: nam contrarium præcipit: paulò poſt enim viduis legem ferens ſubjungit: tantùm in Domino, hoc eſt, fideli.

14. (m) Verus eſt & legitimus maritus. Fidelis etiam conſuetudine ad fidem præparatur infidelis. *Immundi eſſent*, haberentur adulterini, non legitimi; vel filii veſtri in fide educati infideles fierent, iis potiſſimùm, qui facto divortio parentem infidelem ſequerentur: torus ipſe a fideli conjuge mundatur: unde qui naſcuntur filii, ad Baptiſmum præparantur bona inſtitutione, conjugis fidelis pietate, & exemplis: ob alterius ſanctitatem ſanctificatur matrimonii uſus.

15. (n) Ad pacem nos vocavit. Quòd ſi infidelis habitare ſimul non conſentit, nec ſine periculo ſalutis id fieri poteſt, tum diſcedendum eſt; ne tranquillitas animi, & pax, ad quam nos vocavit Deus, continuis jurgiis turbetur, ac fides ipſa periculo exponatur.

16. (o) Occurrit tacitæ objectioni, Forſan virum infidelem lucrabor. *Unde ſcis*, inquit, *ſi virum ſalvum facies?* Cùm te ad defectionem à fide ſollicitet, tutius eſt ab eo diſcedere.

17. (p) Græci legunt, *an non*, idque referunt ad præcedentia: unde ſcis ſi uxorem ſalvam facies, an non? Unde ſperas fore ut uxorem ſalvam facias? *Niſi unicuique ſicut diviſit Dominus*, ſupple, *gratiam*: ita quiſque

18. Circumciſus aliquis vocatus eſt? non adducat (q) præputium. In præputio aliquis vocatus eſt? non circumcidatur.

19. Circumciſio nihil eſt, & præputium nihil eſt: ſed obſervatio mandatorum Dei.

* Eph. 4. 1. 20. * Unuſquiſque in qua vocatione vocatus eſt, in ea permaneat.

21. Servus vocatus es? non ſit tibi curæ: ſed & ſi potes fieri liber, magis utere (r).

22. Qui enim in Domino vocatus (ſ) eſt ſervus, libertus eſt Domini: ſimiliter qui liber vocatus eſt, ſervus eſt Chriſti.

* Sup. 6. 20. 1. Pet. 1. 18. 23. * Pretio empti eſtis, nolite (t) fieri ſervi hominum.

24. Unuſquiſque in quo vocatus eſt, fratres, in hoc permaneat apud Deum.

25. De virginibus autem præceptum (u) Domini non habeo: conſilium autem do, tamquam miſericordiam conſecutus à Domino, ut ſim fidelis.

26. Exiſtimo ergo hoc bonum eſſe propter inſtantem neceſſitatem (x), quoniam bonum eſt homini ſic eſſe.

27. Alligatus es uxori? noli quærere ſolutionem. Solutus es ab uxore? noli quærere uxorem.

28. Si autem acceperis uxorem, non peccaſti. Et ſi nupſerit virgo, non peccavit: tribulationem tamen carnis habebunt hujuſmodi. Ego autem vobis parco.

29. Hoc itaque dico, fratres: Tempus breve eſt: reliquum eſt, ut & qui habent uxores, tamquam non habentes ſint:

30. Et qui flent, tamquam non flentes: & qui gaudent, tamquam non gaudentes: & qui emunt, tamquam non poſſidentes:

31. Et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utantur: præterit enim figura (y) hujus mundi.

32. Volo (z) autem vos ſine ſolicitudine eſſe. Qui ſine uxore eſt, ſolicitus eſt quæ Domini ſunt, quomodo placeat Deo.

33. Qui autem cum uxore eſt, ſolicitus eſt quæ ſunt mundi, quomodo placeat uxori, & diviſus (a) eſt.

34. Et mulier innupta, & virgo cogitat quæ Domini ſunt, ut ſit ſancta corpore, & ſpiritu. Quæ autem nupta eſt, cogitat quæ ſunt mundi, quomodo placeat viro.

35. Porrò hoc ad utilitatem veſtram dico: non ut laqueum vobis injiciam, ſed ad id, quod honeſtum eſt, & quod facultatem præbeat ſine impedimento Dominum obſecrandi.

36. Si quis autem turpem ſe videri exiſtimat (b) ſuper virgine ſua, quòd ſit ſuperadulta, & ita oportet fieri: quod vult faciat: non peccat, ſi nubat.

37. Nam qui ſtatuit in corde ſuo firmus, non habens neceſſitatem (c), poteſtatem autem habens ſuæ voluntatis, & hoc judicavit in corde ſuo, ſervare virginem ſuam, benè facit.

38. Igitur & qui matrimonio jungit virginem ſuam, benè facit: & qui non jungit, melius facit.

39. Mu-

ambulet, ſicut unumquemque vocavit. Vox, *niſi*, idem ſignificare poteſt, quod veruntamen. De diſceſſione & divortio fidelis ab infideli dixit: ſi pax eſſe non poſſit ſine divortio; alioquin vult unumquemque in vocatione ſua & ſtatu permanere. Nam fides conditionem cujuſque non mutat. *Sicut in omnibus Eccleſiis doceo*: Græc. *præcipio*: quod variis poſtea illuſtrat exemplis.

18. (q) Quod fieri poſſe tradit Epiphanius Lib. de ponderibus & menſuris, & Cenſus, Lib. 7. cap. 25. uno verbo, non id affectet, ut incircumciſus videatur. Hoc enim, ut ait Chryſoſt. ad fidem nihil confert.

21. (r) Servitute utere ad animi ſalutem, in uſum bonum eam confer; vel ut aliis videtur, ſi ſe offerat occaſio conſequendæ libertatis, illa utere, & in libertatem te aſſere. Aliter Chryſoſtom. *Magis utere, magis ſervi, volens oſtendere, quod nihil lædit ſervitus*; ſed magis prodeſt.

22. (ſ) Is à Chriſto in libertatem filiorum Dei eſt aſcitus, & manumiſſus; atque hæc verba ad præcedentia referuntur: *Non ſit tibi curæ*.

23. (t) Non de civili ſervitute loquitur Apoſtolus, juxta S. Chryſoſt. ſed de vitiorum ſervitute: *Non eam tollit ſervitutem, ſed eam, quæ eſt à vitio, in qua ſunt etiam liberi.*

25. (u) Quæſitum ab eo fuerat, an perpetua virginitas à Domino præcepta fuerit. Id verò negat: ſed tamen hanc ſuadet iis qui in eo ſunt ſtatu, ut virginitatem ſuam Deo conſecrare poſſint. *Ut ſim fidelis*; gratiam Apoſtolici muneris in Gentes conſecutus, ut fideliter iis conſulam.

26. 28. 29. (x) Ob difficultates & incommoda, quibus obnoxii ſunt conjugati. *Peccaſti*, Hieron. Lib. 1. contr. Jovin. *Non illa virgo*, inquit, *quæ ſemet Dei cultui dedicavit*. Virgines enim, quæ poſt conſecrationem nupſerunt, non tam ſunt adulteræ quam inceſtæ. *Tribulationem*. Dolores partus, & mille incommoda matrimonii, quæ quidem obſtant, quominus pietati penitùs incumbant. Ab iis vellem vos immunes eſſe: *Vobis parco*. *Non habentes*, Ob brevitatem vitæ, non magnoperè iis ſint addicti.

31. (y) Gr. Σχῆμα, ſpecies, diſpoſitio, habitus: *Incaſſum cor quaſi amantes figitis, dum fugit ipſe quem amatis*; Gregor. Paſtor. part. 3. cap. 27.

32. (z) Velim, *Vos eſſe ſine ſolicitudine*; unde & continentiam ſuadeo. Hieron. L. 1. adverſus Jovin. *Ut nihil aliud eſſet, ut nulla merces amplior Virginem ſequeretur, ſufficeret hæc ſola prælatio, cogitare quæ Domini ſunt.*

33. & 35. (a) In varias diſtractus curas. *Injiciam*, non ut vobis neceſſitatem imponam. *Dominum obſecrandi*, vel obſervandi. Ut in obſequio aſſidui ſitis: Gr. *Aſſidui adeſſe Domino, ſine diſtractione.*

36. (b) Quòd ſi quis in animum ſuum induxerit ſibi probro eſſe, quòd filiam jam ætate provectam non collocet. *Et ita oportet fieri*, quòd filia nolit virginitatem ſervare: *Non peccat, ſi nubat.*

37. (c) Eam collocandi in matrimonium: *Poteſtatem autem habens*, nec movetur vulgi ſermonibus, & huic propoſito conſentit filia: *Benè facit.*

Digitized by Google

* Rom. 7. 2. 39. * Mulier alligata eſt legi (d) quanto tempore vir ejus vivit: quòd ſi dormierit vir ejus, liberata eſt: cui vult nubat, tantùm in Domino.

40. Beatior autem erit ſi ſic permanſerit, ſecundùm meum conſilium: puto (e) autem quòd & ego Spiritum Dei habeam.

CAPUT VIII.

Aliam ſolvit quæſtionem de idolothyto; illud non eſſe illicitum per ſe de idolothytis edere, niſi id contra conſcientiam, vel cum aliorum ſcandalo fiat.

1. DE iis autem, quæ idolis ſacrificantur (a), ſcimus quia omnes ſcientiam habemus. Scientia inflat, charitas verò ædificat.

2. Si quis autem ſe exiſtimat ſcire (b) aliquid, nondum cognovit quemadmodum oporteat eum ſcire.

3. Si quis autem diligit (c) Deum, hic cognitus eſt ab eo.

4. De eſcis autem, quæ idolis immolantur, ſcimus quia nihil eſt idolum (d) in mundo, & quòd nullus eſt Deus, niſi unus.

5. Nam etſi ſunt qui dicantur dii, ſive in cœlo, ſive in terra (ſiquidem ſunt dii multi, & domini multi:)

6. Nobis tamen unus Deus, Pater, ex quo omnia (e), & nos in illum: & unus Dominus Jeſus Chriſtus, per quem omnia, & nos per ipſum.

7. Sed non in omnibus eſt ſcientia (f). Quidam autem cum conſcientia uſque nunc idoli, quaſi idolothytum manducant: & conſcientia ipſorum, cùm ſit infirma, polluitur.

8. Eſca autem nos non commendat (g) Deo. Neque enim ſi manducaverimus, abundabimus: neque ſi non manducaverimus, deficiemus.

9. Videte autem ne fortè hæc licentia veſtra offendiculum fiat infirmis.

10. Si enim quis viderit eum, qui habet ſcientiam, in idolio (h) recumbentem: nonne conſcientia ejus, cùm ſit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta?

11. * Et peribit infirmus in tua ſcientia frater, propter quem Chriſtus mortuus eſt? * Rom. 14. 15.

12. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conſcientiam eorum infirmam, in Chriſtum peccatis.

13. * Quapropter ſi eſca ſcandalizat fratrem meum: non manducabo (i) carnem in æternum, ne fratrem meum ſcandalizem. * Rom. 14. 21.

CAPUT IX.

Exemplo ſuo docet quàm vitandum ſit ſcandalum, & promovenda proximi ædificatio; ſe omnibus omnia factum; in hoc niti, ut præmium propoſitum aſſequatur.

1. NOn ſum liber (a)? Non ſum Apoſtolus? Nonne Chriſtum Jeſum Dominum noſtrum vidi? Nonne opus meum vos eſtis in Domino?

2. Et

39. (d) Matrimonii, vivente viro; adeò ut alteri nubere non poſſis, quamdiu vir ejus vivit: ſed eo mortuo, *liberata eſt à lege*; Gr. libertatem habet nubendi cui volet: *Tantum in Domino*, ſecundùm Dominum; Chriſtiano, non infideli, caſtis & honeſtis nuptiis, juxta leges Chriſtianæ religionis.

40. (e) Ea voce utitur ex modeſtia; non enim dubitabat quin ſpiritu Dei ageretur in conſiliis dandis. Simul id inſinuat in conſiliis quæ dedit, ſibi fidem potiùs adhibendam, quàm iis qui diverſa conſulebant.

CAPUT VIII. 1. (a) Conſultus fuerat Apoſtolus, an liceret de idolothytis edere: erant enim qui ſibi videbantur aliis peritiores, qui citra ſcrupulum & cum ſcandalo infirmorum idolothyta palam edere non dubitabant, de ſua ſcientia nimiùm præſumentes. Hunc abuſum hoc in capite, & in duobus, quæ proximè ſequuntur, evellere volens Apoſtolus, primùm à præjudicata eorum opinione, qua de ſcientia ſua nimium ſibi tribuebant, eos deducit. *Scientiam habemus*, qua novimus idola nihil eſſe. Verùm id non ſufficit: *nam ſcientia inflat*, cùm ſola eſt, & à charitate ſecreta; *charitas verò ædificat*; aliorum ſalutem promovet. *Scientiam habemus omnes*; pars major fidelium.

2. (b) In quo ſibi blandiatur, hic necdum ſcit, quis ſit finis & uſus ſcientiæ, ut ſcilicet aliis proſit, obſit nemini, nec de ſua ſcientia ſuperbiat.

3. (c) Deum & proximum propter Deum; *Hinc cognitus eſt ab eo*; approbatus ac dilectus.

4. (d) Nihil eſt in eo numinis, nihil divinum exprimit, aut repræſentat.

6. (e) Prodierunt: *Et nos in illum*, redimus per veram religionem. *Et unus Dominus Jeſus Chriſtus, per quem omnia*, creata ſunt, & nos per ipſum conditi ſumus, & redempti. Hæc ſumma fidei noſtræ, Deus Creator, unus Chriſtus Redemptor: de Spiritu ſancto non loquitur, de quo alibi ſæpè.

7. (f) Hæc ſcientia quod idolum nihil ſit: Quidam autem cum conſcientia erronea carnes idolis oblatas edunt, ſeu idolothyta, & repugnante conſcientia manducant alienis exemplis inducti. Itaque propter infirmorum conſcientiam, qua putant eſcas illas inquinatas eſſe, omnino ab iis abſtinere debetis.

8. & 9. (g) Per ſe nos non commendat Deo: qui ex idolothytis edunt, non propterea Deo ſunt gratiores. Unde ab iis facilè poſſunt & debent abſtinere, cùm infirmis ſint offendiculo. Abſtinentia, quidem ſæpè eſt actus virtutis; ſed eſus idolothyti pietatem noſtram non promovet; imò infirmis eſt ruinæ occaſio.

10. & 11. (h) In loco ubi de idolothytis convivia faciebant. *In tua ſcientia*, Per tuam ſcientiam.

13. (i) Paratus ſum per totam vitam abſtinere à carnibus potiùs quam fratribus infirmis eſſe offendiculo: Maligni & invidi ſunt contemnendi, Chriſti exemplo Matth. 15. Sed cavendum ne infirmis ſimus ſcandalo.

1. (a) Objectionem occupat durum eſſe libertate ſua non uti in iis quæ ſunt conceſſa, ne infirmos offendamus; qui infirmi debent & falſas perſuaſiones exuere. Exemplo ſuo eos refellit, quave charitate, & œconomia erga infirmos uſus fuerit, cùm eſſet Apoſtolus, oſtendit: ſed priùs Apoſtolatum ſuum, & poteſtatem ſibi à Chriſto traditam adversùs pſeudo-apoſtolos conſtituit. *Non ſum liber*? Non ſum mei juris? *Non ſum Apoſtolus*? quod duplici probat argumento. *Nonne Chriſtum Jeſum Dominum noſtrum vidi*? qui me immediatè CAP. IX.

Digitized by Google

2. Et ſi aliis non ſum Apoſtolus, ſed tamen vobis ſum: nam ſignaculum (b) Apoſtolatus mei vos eſtis in Domino.

3. Mea defenſio (c) apud eos, qui me interrogant, hæc eſt.

4. Numquid non habemus poteſtatem manducandi, & bibendi?

5. Numquid non habemus poteſtatem mulierem (d) ſororem circumducendi, ſicut & cæteri Apoſtoli, & fratres Domini, & Cephas?

6. Aut ego ſolus, & Barnabas, non habemus poteſtatem hoc operandi?

7. Quis militat ſuis ſtipendiis umquam? Quis plantat vineam, & de fructu ejus non edit? Quis paſcit gregem, & de lacte gregis non manducat?

8. Numquid ſecundùm hominem (e) hæc dico? An & lex hæc non dicit?

9. Scriptum eſt enim in lege Moyſi: * Non alligabis os bovi trituranti. Numquid de bobus (f) cura eſt Deo? (* Deut. 25. 2. 1. Tim. 4. 18.)

10. An propter nos utique hoc dicit? Nam propter nos ſcripta ſunt, quoniam debet in ſpe, qui arat, arare: & qui triturat, in ſpe fructus percipiendi.

11. * Si nos vobis ſpiritualia ſeminavimus, magnum eſt ſi nos carnalia veſtra metamus? (* Rom. 5. 27.)

12. Si alii poteſtatis (g) veſtræ participes ſunt, quare non potiùs nos? ſed non uſi ſumus hac poteſtate: ſed omnia ſuſtinemus, ne quod offendiculum demus Evangelio Chriſti.

13. * Neſcitis, quoniam qui in ſacrario (h) operantur, quæ de ſacrario ſunt, edunt: & qui altari deſerviunt, cum altari participant? (* Deut. 18. 1.)

14. Ita & Dominus ordinavit (i) iis qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere.

15. Ego autem nullo horum uſus ſum. Non autem ſcripſi hæc ut ita fiant (k) in me: bonum eſt enim mihi magis mori, quàm ut gloriam meam quis evacuet.

16. Nam ſi evangelizavero, non eſt mihi gloria (l): neceſſitas enim mihi incumbit: væ enim mihi eſt, ſi non evangelizavero.

17. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: ſi autem invitus, diſpenſatio mihi credita eſt.

18. Quæ eſt ergo merces (m) mea? Ut Evangelium prædicans, ſine ſumptu ponam Evangelium, ut non abutar poteſtate mea in Evangelio.

19. Nam cùm liber (n) eſſem ex omnibus, omnium me ſervum feci, ut plures lucrifacerem.

20. Et factus ſum Judæis tamquam Judæus, ut Judæos lucrarer:

21. Iis qui ſub lege ſunt, quaſi ſub lege eſſem (cùm ipſe non eſſem ſub lege) ut eos, qui ſub lege erant, lucrifacerem: iis qui ſine lege erant, tamquam ſine lege eſſem (cùm ſine lege Dei non eſſem: ſed in lege eſſem Chriſti) ut lucrifacerem eos, qui ſine lege erant.

22. Factus ſum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem. Omnibus (o) omnia factus ſum, ut omnes facerem ſalvos.

23. Omnia autem facio propter Evangelium (p): ut particeps ejus efficiar.

24. Neſcitis quòd ii qui in ſtadio currunt (q), omnes quidem currunt, ſed unus accipit bravium? Sic currite ut comprehendatis.

25. Om-

miſit. Deinde ex ipſa Corinthiorum ad fidem converſione id probat. *In Domino*. In iis, quæ ad Chriſtianam pertinent religionem.

2. (b) Quaſi ſigillum quo litteræ mei Apoſtolatus ſunt obſignatæ; apud quos Apoſtolatus opera geſſi, ac dona Spiritus Sancti, quæ accepiſtis, ſunt velut ſigilla & characteres mei Apoſtolatus.

3. (c) Gr. Apologia hæc eſt apud eos qui diſcutiunt an ſim Apoſtolus. Quæ apud vos per me Deus operatus eſt miracula, id ipſum evincunt.

5. (d) Mulieres pias qui Apoſtolis miniſtrabant, quales Chriſtum ſequebantur; qui mos erat Judæorum.

8. (e) An tantummodò humanis rationibus hanc poteſtatem aſſerimus? An non potiùs jus illud lege ipſa ſancitum eſt?

9. (f) An propter boves hæc facta eſt lex? An potiùs propter homines in ſenſu ſublimiori, & intento à Spiritu ſancto?

12. (g) Facultatum, aut bonorum veſtrorum. *Sed non uſi ſumus*: Ne moram afferremus prædicationi Evangelii.

13. (h) In templo, *operantur*: Bernardus de vita & mor. Cleric. *De altari, inquam, vivat, non ſuperbiat, non luxurietur, denique non ditetur.*

14. (i) Conſtituit, & eo præcepto ii tenentur quibus Evangelium annuntiatur, Matth. 10. Bernardus ibidem: *Nec enim ordinavit Deus his qui Evangelio ſerviunt, aut habere delicias, vel ornatum; ſed vivere, ait Paulus, ex eo, ut videlicet ſint contenti alimenta corporis, non irritamenta gulæ, aut incitamenta libidinis, & quibus tegantur, non quibus ornentur, accipere.*

15. (k) Ut mihi à vobis ſumptus exhiberi velim. Id unum mihi aſſumo, hanc unam mihi tribuo gloriam ex meo miniſterio.

16. (l) Non eſt cur gloriari poſſim, qui ad hoc miniſterium ex mera Dei gratia vocatus ſum: quod jubeor facere, id facio: *Neceſſitas enim mihi incumbit*; ne ut ſervus inutilis abjiciar, *Væ enim mihi ſi non Evangelizavero*: cùm ſim paſtor à Deo conſtitutus, cui munus paſcendi eſt impoſitum: ſed majorem recipiam mercedem ſi ultrò & volens hoc munere defungar. *Si autem invitus*, id eſt, juſſus, & ex mandato, nihil eſt cur glorier: ſed munus mihi impoſitum exequi debeo.

18. (m) Quod meritum ſingulare, nempe ut gratuitò & ſine ſumptu prædicem Evangelium: *Ut non abutar poteſtate mea*, libertate ſumptus exigendi, quod Evangelii fructum remorari potuiſſet. Sed non de hoc tantummodò jure decedere volui, quin & memetipſum vobis addixi, & meam libertatem ultrò abdicavi.

19. (n) Ab omnibus; cùm nulli eſſem obnoxius.

22. (o) Aug. Epiſt. 9. *Non mentiendo, ſed compatiendo, non ſimulantis aſtu, ſed commiſerantis affectu.*

23. (p) Propagandum: *Ut ejus particeps efficiar*: ut aſſequar ea bona, quæ promittit, ut fructus ejus percipiam, Evangelium annuntians.

24. (q) Chriſtianos, qui in cœlum contendunt, cum athletis comparat, ex quibus pauci præmium propoſitum conſequuntur; & ii ſoli qui perſeveranter ad me-

Digitized by Google

25. Omnis autem, qui in agone contendit (r), ab omnibus ſe abſtinet: & illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant: nos autem incorruptam.

26. Ego igitur ſic curro, non quaſi in incertum: ſic pugno, non quaſi aerem verberans (ſ).

27. Sed caſtigo corpus meum, & in ſervitutem redigo: ne fortè cùm aliis prædicaverim, ipſe reprobus (t) efficiar.

CAPUT X.

Proſequitur Apoſtolus quod cœperat ſuperiori capite, de rectâ vivendi ratione; ac primùm vitia quæque, ac potiſſimùm idololatriæ ſpeciem omnem vitari oportere: per Euchariſtiam fideles unum eſſe corpus oſtendit.

1. NOlo (a) enim vos ignorare, fratres, quoniam patres noſtri omnes * ſub nube fuerunt, & omnes * mare tranſierunt; — * Exod. 13. 21. Num. 9. 21. * Exod. 14. 22.

2. Et omnes in Moyſe (b) baptizati ſunt, in nube, & in mari:

3. * Et omnes eamdem eſcam (c) ſpiritalem manducaverunt, — * Exod. 16. 15.

4. * Et omnes eumdem potum ſpiritalem biberunt: (bibebant autem de ſpiritali, conſequente eos, petra: petra autem erat Chriſtus) — * Exod. 17. 6. Num. 20. 11.

5. Sed non in pluribus eorum beneplacitum eſt Deo: * nam proſtrati ſunt in deſerto. — * Num. 26. 64. & 65.

6. Hæc autem in figura (d) facta ſunt noſtri, ut non ſimus concupiſcentes malorum, * ſicut & illi concupierunt. — * Pſ. 105. 14.

7. Neque idololatræ efficiamini, ſicut quidam ex ipſis: quemadmodum ſcriptum eſt: * Sedit populus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere. — * Exod. 32. 6.

8. Neque fornicemur, * ſicut quidam ex ipſis fornicati ſunt, & ceciderunt una die viginti tria millia. — * Num. 25. 1.

9. Neque tentemus (e) Chriſtum, * ſicut quidam eorum tentaverunt, & à ſerpentibus perierunt. — * Num. 21. 5. & 6.

10. * Neque murmuraveritis, ſicut quidam eorum murmuraverunt, & perierunt ab exterminatore. — * Num. 11. 1. & 14. 1.

11. Hæc autem omnia in figura contingebant illis: ſcripta ſunt autem ad correptionem noſtram, in quos fines ſæculorum devenerunt.

12. Itaque qui ſe exiſtimat ſtare, videat ne cadat (f).

13. Tentatio vos non apprehendat niſi humana: fidelis autem Deus eſt, qui non patietur vos tentari ſupra id, quod poteſtis, ſed faciet etiam cum tentatione proventum, ut poſſitis ſuſtinere.

14. Propter quod chariſſimi mihi, fugite (g) ab idolorum cultura:

15. Ut prudentibus loquor (h), vos ipſi judicate quod dico.

16. Calix benedictionis, cui benedicimus (i), nonne communicatio ſanguinis Chriſti eſt? & panis, quem frangimus, nonne participatio corporis Domini eſt?

17. Quo-

tam ſibi propoſitam perveniunt: *Ut comprehendatis*, aſſequamini.

25. (r) Gr. in publico aliquo certamine. *Ab omnibus ſe abſtinet:* Temperanter vivit, cibis & rebus omnibus parcè utitur. Alludere videtur ad olympica certamina, quæ Corinthi celebrabantur, in quibus pugiles decertabant. *Ab omnibus*, quæ obeſſe poſſunt.

26. (ſ) Sed certis ictibus hoſtem meum, ſeu carnem, ferio & ſubigo. Hac ſimilitudine oſtendit quàm pauci ſint, qui ad deſtinatum præmium & magnis laboribus perveniant, quod capite ſequenti uſque ad verſ. 14. proſequitur; ne Corinthii ſuperbia elati inertem vitam agant.

27. (t) Dignus qui ejiciar, ſi vivendi ratio verbis non reſpondeat.

CAP. X. 1. (a) Quod in extrema parte ſuperioris capitis propoſuit, id probat exemplo Iſraelitarum, qui ex Ægypto ſunt educti, ut terram promiſſam adirent, quique variis à Deo beneficiis affecti Chriſtianorum ſtatum figurabant. *Sub nube*, Quæ tabernaculum & populum ab æſtu ſolis defendebat, ac Dei ſingularem in eos providentiam & curam exprimebat.

2. (b) Gr. *In Moyſen:* duce Moyſe: typicè ſunt baptizati *in nube*, quæ Spiritus ſancti gratiam, & *in mari*, quod aquas Baptiſmi exprimebat.

3. & 4. (c) Manna è cœlo demiſſum; Euchariſtiæ typum, unde & Eſca ſpiritalis dicitur, uti & aqua quæ è rupe manavit: utraque corporis & ſanguinis Domini figura fuit myſtica: *Conſequente eos petra:* Gr. *Petra eorum iter comitante;* quod aquæ quas fundebat Petra percuſſa in rivos diviſæ longo itinere profluerent: Pſ. 77. *Et deduxit tamquam flumina aquas, & torrentes inundaverunt*, Non Petra eos conſequebatur, ſed Chriſtus in petra figuratus. Unde mox ſubdit: *Bibebant autem de ſpiritali:* Id eſt, credebant in Chriſtum, in eum ſperabant: *Petra autem erat Chriſtus*, de cujus latere in cruce percuſſo ſanguis & aqua exierunt, quibus potati ſumus, & redempti, ac cœleſtis gratiæ aqua viva in nos exundavit. *Beneplacitum eſt Deo:* tot affecti beneficiis in terram promiſſionis non pervenerunt, niſi Joſue & Caleb.

6. (d) Ut ab eorum vitiis abſtineamus; alioquin in deſerto perpetuæ vaſtitatis perituri.

9. & 11. (e) Diffidentia, ut Iſraelitæ, qui Deum, & ſuum ducem tentaverunt, cùm dixerunt, *Cur eduxit nos de Ægypto?* quaſi experiri illius potentiam volentes. *Tentaverunt*, Adeò ut ſupplendum ſit, *eum*, i. e. Chriſtum Dominum. *Pervenerunt*, Qui ad ultimam mundi ætatem devenimus.

12. & 13. (f) Alienis exemplis ſapiat. *Tentatio*, Leves & humanas non experiri eſt impoſſibile: ſed eas non foveatis, ne fiant penitùs inſuperabiles: Gr. *Non vos apprehendit:* nondum experti eſtis vehementes tentationes; & tamen in Deo confidite. *Sed faciet*, Felicem dabit exitum; adeò ut nullum ex tentatione damnum, ſed potiùs lucrum reportemus.

14. (g) Iterum ab idolothytis, & ab omni ſpecie idololatriæ eos deterret, vel ex eo maximè, quòd in quavis religione, quicumque ex immolatis edit, altaris, & cultus illius religionis particeps fiat; idque ex cultu Chriſtianæ religionis probat.

15. (h) Theodor. *Unà cum laude affert reprehenſionem bonis verbis, ut ea bene accipiantur.*

16. (i) Quem cum gratiarum actione ſumimus; vel calix qui priùs benedicitur, quàm conſecretur, & ſumatur. *Frangimus*, Seu corpus Chriſti quod ſub ſpecie

Digitized by Google

17. Quoniam unus panis, unum corpus multi ſumus (k) omnes qui de uno pane participamus.

18. Videte (l) Iſrael ſecundùm carnem: nonne qui edunt hoſtias, participes ſunt altaris?

19. Quid ergo? dico quòd idolis immolatum, ſit aliquid? aut quòd idolum, ſit aliquid?

20. Sed quæ immolant Gentes, dæmoniis immolant, & non Deo. Nolo autem vos ſocios fieri dæmoniorum: non poteſtis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum:

21. Non poteſtis menſæ Domini participes eſſe, & menſæ (m) dæmoniorum.

22. An æmulamur (n) Dominum?
*Sup. 6. 12. Numquid fortiores illo ſumus? * Omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt.

23. Omnia mihi licent, ſed non omnia ædificant (o).

24. Nemo quod ſuum eſt quærat (p), ſed quod alterius.

25. Omne quod in macello venit, manducate (q), nihil interrogantes propter conſcientiam.

* Pſ. 23. 1. Eccli. 17. 31. 26. * Domini eſt terra, & plenitudo ejus.

27. Si quis vocat vos infidelium, & vultis ire: omne, quod vobis apponitur, manducate, nihil interrogantes propter conſcientiam.

28. Si quis autem dixerit: Hoc immolatum eſt idolis: nolite manducare, propter illum qui indicavit, & propter conſcientiam (r):

29. Conſcientiam autem dico, non tuam, ſed alterius (ſ). Ut quid enim libertas mea judicatur ab aliena conſcientia?

30. Si ego cum gratia participo, quid blaſphemor (t) pro eo quòd gratias ago?

31. * Sive ergo manducatis, ſive bibitis, ſive aliud quid facitis: omnia in gloriam (u) Dei facite. *Col. 3. 17.

32. Sine offenſione eſtote Judæis, & Gentibus, & Eccleſiæ Dei:

33. Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile eſt, ſed quod multis, ut ſalvi fiant.

C A P U T XI.

Primùm de mulierum agit velamine; tum de Euchariſtia, ne quis ad eam indignè accedat, atque ut quiſque ſeipſum probet.

1. Imitatores (a) mei eſtote, ſicut & ego Chriſti.

2. Lau-

panis ſumimus, nonne declarat nos communicare cum vero Chriſti corpore, & vero ejus ſanguine? Sacrificia infidelium cum ſacrificio Chriſtianorum, altare cum altari, calicem cum calice comparans, & inſtar principii id ponit, Euchariſtiam verum eſſe Sacramentum, & ſacrificium, ac communionem corporis & ſanguinis Domini. Chryſoſt. in hunc locum, valdè fideliter dixit & terribiliter: hoc eſt autem quod dicit: *Id quod eſt in calice, eſt id quod fluxit à latere, & illius ſumus participes... Qui amant quidem in poſſeſſionibus, pecuniis & veſtibus ſuam oſtendunt liberalitatem, & magnificentiam, in ſanguine autem nullus umquam: quod tamen Chriſtus fecit in hoc Sacramento, ut amorem ſuum in nos oſtenderet. Participamus*: Gr. nam participamus.

17. (k) Quæ communicatio adeò eſt vera & realis, ut omnes qui eumdem panem manducamus, idem corpus myſticum efficimur. Hinc concludendum relinquit eos, qui idolothyta comedunt, participes fieri ſacrificii idolis oblati; ut qui de pane Euchariſtico edunt, ii ſunt participes ſacrificii Euchariſtici. Chryſoſtom. *Quid autem ſunt, qui ſumuns corpus Chriſti? non corpora multa, ſed unum corpus.*

18. (l) Idipſum illuſtrat ex cultu Judaico. *Participes*, Nonne oſtendunt ſe colere eum Deum, cujus eſt altare, & in ejus ſocietatem venire? Quæ argumentatio Apoſtoli probat per eſum idolothytorum, altaris & cultus idolorum eos quodammodo participes fieri, eaque hoc nititur principio: corporis & ſanguinis Chriſti Domini participationem veram eſſe & realem, ut participatio cruenti Judæorum ſacrificii eſt realis. Quòd ſi participatio illa in typicam, quæ fit per fidem tantummodò, commutetur, nulla erit Apoſtoli conſecutio.

21. (m) Altaris dæmoniorum: ergo menſa Domini eſt ipſum altare, in quo offertur corporis & ſanguinis Domini ſacrificium: menſa itidem eſt cùm ſumitur ut Sacramentum.

22. (n) Gr. an illum ad zelum & iram provocare volumus? *Omnia mihi licent*: rem eſſe licitam obtendebant: *sed non omnia expediunt*, habita ratione temporis, loci & perſonarum.

23. (o) Nec licent, cùm utilitati proximi adverſantur. Is enim ædificari debet, non offendi.

24. (p) Nemo veſci velit idolothytis cum aliorum offenſione.

25. (q) Eo utitur temperamento, ut ſecuritati infirmorum caveat: ne ſcrupuloſè quærant, unde carnes illæ quæ veneunt in macello prodierint: cùm cuncta ad Dominum pertineant: id cavendum ne conſcientia cujuſquam, vel tua ipſa lædatur.

28. (r) Ejus ſcilicet, qui indicavit carnes eſſe immolatitias, vel propter infirmi conſcientiam, abſtinendum. *Et propter conſcientiam*: particula. *Et*, idem exprimit, atque *id eſt*; explicationis vim habet, non conjunctionis.

29. (ſ) Qui te admonuit: non enim libertate mea uti debeo in fratris mei ſcandalum.

30. (t) Cur tamquam idololatra traducor? In his & ſuperioribus oſtendit ſe idolothyta non prohibere, niſi quatenus ſuſpicionem afferunt cultus idolorum, & infirmi offenduntur. Si per Dei gratiam quolibet cibo veſci poſſum, & pro hac libertate gratias Deo ago, quid eſt cur blaſphemer? Quid me ſino blaſphemari? & malè audire apud Gentiles, qui, ut ait Chryſoſtom. videntes Chriſtianos idola averſari, & tamen ad eorum menſas accurrere, accuſabant eos ſimulationis & gulæ. Vel etiam apud fideles, qui propterea me condemnant, ſicque objectioni occurrit: ſed charitatis in primis vult habendam eſſe rationem: quæ omnia ad Dei gloriam & proximi ædificationem revocat.

31. & 33. (u) Cuncta ex ejus amore profluunt, cuncta ex amore noſtro ad eum ſunt referenda; de omni bono opere laudetur Deus. *Placeo*, ut veritas ipſa placeat.

CAP. XI.

1. (a) Hic verſiculus ad ſuperioris capitis finem pertinet. *Imitatores mei eſtote*, in eo maximè, quòd non meam, ſed aliorum utilitatem quæro. Chryſoſt. *Nihil enim æque poteſt facere imitatorem Chriſti, ac curam gerere proximorum.*

2. Laudo (b) autem vos, fratres, quòd per omnia mei memores eſtis: & ſicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis.

* Epheſ. 5. 23. 3. Volo autem vos ſcire, * quòd omnis viri caput (c) Chriſtus eſt: caput autem mulieris, vir: caput verò Chriſti, Deus.

4. Omnis vir orans (d) aut prophetans velato capite, deturpat caput ſuum.

5. Omnis autem mulier (e) orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput ſuum: unum enim eſt ac ſi decalvetur.

6. Nam ſi non velatur mulier, tondeatur. Si verò turpe eſt mulieri tonderi: aut decalvari, velet caput ſuum.

7. Vir quidem non debet velare (f)
* Geneſ. 1. 26. caput ſuum: quoniam * imago & gloria Dei eſt, mulier autem gloria viri eſt.

8. Non enim vir ex muliere eſt, ſed mulier (g) ex viro.

9. * Etenim non eſt creatus vir propter mulierem, ſed mulier propter virum. * Geneſ. 2. 23.

10. Ideò debet mulier poteſtatem (h) habere ſupra caput propter Angelos.

11. Verumtamen neque vir ſine muliere, neque mulier ſine viro, in Domino.

12. Nam ſicut mulier de viro, ita & vir per mulierem: omnia autem ex Deo.

13. Vos ipſi judicate: decet mulierem non velatam orare Deum?

14. Nec ipſa natura (i) docet vos, quòd vir quidem ſi comam nutriat, ignominia eſt illi:

15. Mulier verò ſi comam nutriat, gloria eſt illi: quoniam capilli pro velamine ei dati ſunt.

16. Si quis autem videtur contentioſus eſſe: nos talem conſuetudinem non habemus (k), neque Eccleſia Dei.

17. Hoc autem præcipio (l): non laudans, quòd non in melius, ſed in deterius convenitis.

18. Pri-

2. (b) Quod multi ex iis doctrinam ejus ſervarent. *Præcepta*: Gr. παραδόσεις, traditiones, ſeu inſtituta, quæ vobis tradidi. Omnes quidem eas traditiones, aut præcepta non ſervaverant; eos tamen univerſim laudat: *Sic enim*, inquit Chryſoſt. *& auditores fortiores reddebat, ac firmiores, & eorum qui adverſabantur, detrahebat faſtum*. Hac præmiſſa præfatiuncula, alium qui obrepſerat abuſum reprehendit, qui in eo poſitus erat, quòd mulieres aperto capite in Eccleſia aut prophetarent, aut Scripturas interpretarentur. Id verò & naturæ ipſi, & receptæ ubique conſuetudini adverſari docet, atque hoc velut fundamentum ponit Chriſtum eſſe caput viri, & virum mulieris.

3. (c) Qui virum regit, huic imperat, ac per Spiritum ſanctum motus omnes efficit, & in ſenſus influit, ut caput in membra corporis; atque in ſimilem ferè modum vir eſt caput mulieris, quatenùs mulier viro ſubjecta ab eo regitur: caput verò Chriſti, quatenus eſt Homo-Deus. Etſi Pater quoque dici poteſt caput Chriſti ratione principii, licèt Chriſtus Filius ejuſdem ſit eſſentiæ cum Patre, & illi conſubſtantialis, ut docet Chryſoſt. caput autem eſt ejuſdem eſſentiæ, cujus corpus: caput autem Chriſti eſt Deus. Sed ut optimè advertit Theodoretus, Paulus, non divina decreta tradens, neque Theologiâ utens, aut de divinitate loquens hunc ordinem compoſuit, quo nimirum ritu viros & mulieres orare in Eccleſia oporteat. *Omnis viri caput*; omnium fidelium, de quibus loquitur.

4. (d) In cœtu publico aut prophetans, ſeu divina myſteria edîſſerens, velato capite, deturpat caput ſuum, dedecore afficit: caput autem illud, vel eſt ipſius hominis, vel Chriſtus ipſe, cui injuriam facit, quòd id ſit indecens: cùmque immediatè Chriſto ſubjaceat, hoc velamine profitetur ſe uxori ſubeſſe: nam velamen tum temporis ſubjectionem ex omnium conſenſu indicabat.

5. (e) Contrà, ſi mulier oret in cœtu publico non velato capite, *deturpat caput ſuum*, & ignominia afficit, aut virum ipſum, cùm hoc ſigno ſubjectionem ejus excutiat, aut caput proprium: nam perinde eſt, *ac ſi decalvetur*, ſeu radatur. Tam enim indecorum eſt mulieri ſic orare in cœtu publicò, quàm tonſam incedere. Id quippe eſt mulieri peplum, quod naturale capillorum velum. Hanc videtur mulieribus optionem dare, ut orent velato capite, aut radantur: quod utique valdè exhorrebant. Capilli enim ſunt à natura conceſſi tamquam naturæ monitum quoddam πάνυ omninò decere ut velo caput tegant; quod pudor & honeſtas imponunt. Illud judicabat Apoſtolus valdè intereſſe ad ſalutem cùm mulierum, tum virorum; ut mulieres magnam in veſtibus modeſtiam oſtenderent: *Orans aut prophetans*: In publico cœtu pſalmos aut cantica recitans.

7. (f) Virum inter & mulierem hoc diſcriminis ponit: *Quòd vir ſit imago & gloria Dei*: Imago eſt Dei non tantùm ob animam intellectualem (ſic enim mulier eſt etiam imago & gloria Dei) ſed ob principatum in cuncta viventia; atque in hoc principatu elucet imago & gloria Dei. Mulier autem gloria viri eſt, ſubjectionis ſuæ profeſſione. Quod probat ea ipſa mulieri ob peccatum pœna à Deo inflicta: nam ſi virum non ſeduxiſſet, in omnibus viro æquaretur: poſt peccatum meritò audit, ait Chryſoſt. *Ad virum tuum converſio tua*: quamquam id quoque probat ex creatione mulieris.

8. (g) Nam mulier è viro formata eſt in ejus adjutorium, ad vitæ ſocietatem, & prolis propagationem, unde in viri gloriam creata eſt, non viciſſim: ſiquidem vir eſt origo & finis mulieris. Sed & mulieris modeſtia viri gloria eſt, cùm caſtitatis ſit indicium.

10. (h) Decet mulierem velamen geſtare, quod ſignum eſt poteſtatis viri in mulierem. *Propter Angelos*, qui ſacris interſunt cœtibus, & teſtes ſunt pudoris mulierum; vel ut aliis videtur, propter ſacerdotes & miniſtros Eccleſiæ, quos mulierum inverecundia offenderet: ii verò ſunt velut Angeli à Deo miſſi. Quamquam ut Chriſtianis, ſic Judæis perſuaſum eſt, Angelos ut Dei miniſtros actionibus noſtris & cœtibus intereſſe. *Poteſtatem habere*, Signum ſubjectionis; res ſignificata pro ſigno.

14. & 15. (i) Id quoque ex recepta ubique conſuetudine à natura ipſa profecta oſtendit, non decere mulierem non velato capite orare: cùm mulieribus capilli inſtar velamenti dati ſint, non item viro. *Qui ſi comam nutriat, ignominia eſt illi*, Nam capillitium longius mollis animi indicium præbet. Contrà in muliere, *ſi comam nutriat, gloria eſt illi, quoniam capilli pro velamine ei dati ſunt*: quod tamen aliud exigit velamen ab ipſa natura inſinuatum: nam ut pulchrè Tertull. L. de veland. virg. cap. 15. *Scriptura legem condidit, natura conteſtatur, diſciplina exigit*.

16. (k) Contradicendi, vel quòd mulier oret ſine velamine, & aperto capite. Omnem amputat diſceptationi locum ex recepta Eccleſiarum conſuetudine. Quid ergo dicturi ſunt, qui univerſæ Eccleſiæ conſuetudines rejiciunt, neque Eccleſiæ Dei ubique diffuſæ acquieſcunt? Chryſoſt. Eſt ergo contentionis, non rationis, his reſiſtere & contendere. *Eccleſia Dei*. Gr. Eccleſiæ.

17. (l) Gr. hoc autem præcipiens ne mulieres aperto capite orent; ſimul valdè improbo alium quorumdam abuſum multò deteriorem; *Quòd non in melius, ſed in deterius convenitis*, adeò ut cœtus veſtri ſæpè plus detrimenti, quàm emolumenti afferant.

Digitized by Google

18. Primùm quidem convenientibus vobis in Eccleſiam, audio ſciſſuras (m) eſſe inter vos, & ex parte credo.

19. Nam oportet & hæreſes (n) eſſe, ut & qui probati ſunt, manifeſti fiant in vobis.

20. Convenientibus ergo vobis in unum, jam non eſt Dominicam cœnam manducare.

21. Unuſquiſque enim ſuam cœnam præſumit (o) ad manducandum. Et alius quidem eſurit, alius autem ebrius eſt.

22. Numquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? aut Eccleſiam Dei contemnitis, & confunditis eos, qui non habent? Quid dicam vobis? Laudo (p) vos? in hoc non laudo.

23. Ego enim accepi (q) à Domino quod & tradidi vobis, quoniam Dominus Jeſus in qua nocte tradebatur, accepit panem,

Matt.26. 26. Marc. 14. 22. Luc.22.17. 24. Et gratias agens (r) fregit & dixit: Accipite, & manducate: hoc eſt corpus meum, quod pro vobis tradetur: hoc facite in meam commemorationem.

25. Similiter & calicem (ſ), poſtquam cœnavit, dicens: Hic calix novum teſtamentum eſt in meo ſanguine: hoc facite, quotieſcumque bibetis, in meam commemorationem.

26. Quotieſcumque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis: mortem Domini annuntiabitis (t) donec veniat.

27. * Itaque quicumque manducaverit panem hunc, vel biberit calicem Domini indignè (u): reus erit corporis & ſanguinis Domini. *Joan.6. 59.

28. * Probet autem ſeipſum homo: & ſic de pane illo edat, & de calice bibat. *2.Cor.13. 5.

29. Qui enim manducat & bibit indignè, judicium (x) ſibi manducat & bibit: non dijudicans corpus Domini.

30. Ideò inter vos multi infirmi (y) & imbecilles, & dormiunt multi.

31. Quòd ſi noſmetipſos dijudicaremus, non utique judicaremur.

32. Dum judicamur (z) autem, à Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur.

33. Itaque, fratres mei, cùm convenitis ad manducandum, invicem expectate.

34. Si quis eſurit, domi manducet: ut non in judicium conveniatis. Cætera (aa) autem, cùm venero, diſponam.

CAPUT XII.

De donis Spiritus ſancti, iiſque gratis datis. Eccleſia unum eſt corpus; ſua cuique membro functio, & membra mutua ope egent.

1. DE ſpiritualibus (a) autem, nolo vos ignorare, fratres.

2. Sci-

18. (m) Gr. *Schiſmata*, diſſenſiones: quibus de rebus inter ſe diſſentirent, Apoſtolus non declarat.

19. (n) Tam in fide, quàm in moribus: *Ut qui probati ſunt*, qui firmi ſunt & ſtabiles, *manifeſti fiant in vobis*. Particula, *ut*, eventum, non cauſam deſignat. Qua quidem ratione videtur innuere diſſenſiones illas circa myſteria ipſa & eorum fidem ibi ortas eſſe: unde inſtitutionem Euchariſtiæ refert ex ordine, & unde fidei expoſitione diſceptationes omnes edidit. Theodoretus tamen poſt Chryſoſtomum exiſtimat per hæreſes intelligi contentiones, non diverſitates dogmatum. Quidam graviter errabant, ſed magis ex ignorantia, quàm ex pervicacia; & tamen hæreſes cedunt in bonum Eccleſiæ, ut præter cæteros docet Auguſtin. L. 16. de Civit. cap. 2. *Multa quidem ad fidem Catholicam pertinentia dum hæreticorum callida inquietudine exagitantur, ut adverſus eos defendi poſſint, & conſiderantur diligentiùs, & intelliguntur clariùs, & inſtantiùs prædicantur, & ab adverſario mota quæſtio diſcendi exiſtit occaſio.*

21. (o) Ante Euchariſtiæ ſumptionem, communem cœnam inſtruebant divitibus & pauperibus communem, Chriſtum imitantes: ſed has agapas aut charitatis convivia non, ut par erat, celebrabant: divites cum aliis divitibus cœnabant, excluſis pauperibus. *Ebrius*, i. e. largè epulatur: *Domos*, ſi epulari vultis, cur privatim id domi non facitis? Cur his comeſſationibus Eccleſiam profanatis, aut contemnitis, & pauperes cum ignominia rejicitis?

22. (p) Quòd conveniatis in unum. *In hoc non laudo*, quòd pauperes contemnatis, & lautè in Eccleſia epulemini: nam myſterio corporis & ſanguinis Domini ex eatione injuriam facitis.

23. (q) Per revelationem accepi quod vos docui viva voce, cùm apud vos eſſem.

24. (r) Cùm gratias egiſſet: *Quod pro vobis tradetur*: Gr. κλώμενον, frangitur, quod frangendo nunc diſtribuitur, idem corpus tradetur in mortem. *Hoc facite in meam commemorationem*: Quod nunc facio, id à vobis fieri volo in memoriam paſſionis & mortis meæ, in qua ſanguis à corpore fuit diviſus.

25. (ſ) Accepit: *Teſtamentum*; Confirmat & continet novum Teſtamentum meo ſanguine obſignatum; id meo ſanguine, qui hoc continetur calice, ſancitur. *Hoc facite*, vos Apoſtoli & Sacerdotes, conſecrate, offerte, ſumite, id facite quod jam feci.

26. (t) Gr. καταγγέλλετε, *annuntiatis*: Eccleſia ubique & perpetua ſucceſſione per hoc Sacramentum annuntiat, & repræſentat mortem Chriſti ad extremum uſque judicium, adeò ut hic ſacer ritus ad mundi uſque finem ſit duraturus.

27. (u) Hinc colligitur, 1. ſub una ſpecie ſumi poſſe Sacramentum; 2. eum qui conſcius eſt peccati mortalis, & irreverenter accedit, reum eſſe corporis & ſanguinis Domini violati & indignè ſuſcepti. Petrus Bleſenſis Epiſt. 123. *Quàm perditus ergo eſt qui redemptionem in perditionem, qui ſacrificium in ſacrilegium, qui myſterium in parricidium, qui vitam convertit in mortem!*

29. (x) Reatum damnationis incurrit: *Non dijudicans corpus Domini*: ſed eo utens quaſi cibo promiſcuo: ergo verum eſt corpus Domini, non tantùm ejus ſignum.

30. (y) Multi inter vos variis morbis & prævatura morte puniuntur.

31. (z) In hac præſenti vita. *Corripimur*, Dei miſericordia caſtigamur.

34. (aa) Quæ ad dignam Euchariſtiæ ſumptionem & certum ſacrificii ritum ſpectant, *diſponam*, viva voce, non ſcriptis.

CAP. XII. 1. (a) Inter Corinthios orta erat diſſenſio, quæ Spiritus ſancti dona eſſent præſtantiora, & in quem uſum fidelibus eſſent conceſſa. De iis enim nonnulli inſoleſcentes aliis ſe anteponebant: primùm eos docet Apoſtolus quomodo hæc dona à dæmonum præſtigiis diſcernantur, & quantum ſit diſcriminis inter Chriſtianam Religionem, & eam quam ante ſecuti fuerant.

Digitized by Google

2. Scitis quoniam cùm Gentes eſſetis, ad ſimulacra muta prout ducebamini (b) euntes.

* Marc. 9. 38. 3. Ideò notum vobis facio, * quòd nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema (c) Jeſu. Et nemo poteſt dicere, Dominus Jeſus, niſi in Spiritu ſancto:

4. Diviſiones verò gratiarum ſunt, idem autem Spiritus:

5. Et diviſiones miniſtrationum (d) ſunt, idem autem Dominus.

6. Et diviſiones operationum ſunt, idem verò Deus, qui operatur omnia in omnibus.

7. Unicuique autem datur (e) manifeſtatio Spiritus ad utilitatem.

8. Alii quidem per Spiritum datur ſermo ſapientiæ (f): alii autem ſermo ſcientiæ ſecundùm eumdem Spiritum.

9. Alteri fides (g) in eodem Spiritu: alii gratia ſanitatum in uno Spiritu:

10. Alii operatio virtutum (h), alii prophetia, alii diſcretio ſpirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio ſermonum.

* Rom. 12. 4. & 6. Eph. 4. 7. 11. * Hæc autem omnia operatur (i) unus atque idem Spiritus, dividens ſingulis prout vult.

12. Sicut enim corpus unum eſt, & membra habet multa, omnia autem membra corporis cùm ſint multa, unum tamen corpus ſunt: ita & Chriſtus (k).

13. Etenim in uno Spiritu (l) omnes nos in unum corpus baptizati ſumus, ſive Judæi, ſive Gentiles, ſive ſervi, ſive liberi: & omnes in uno Spiritu potati ſumus.

14. Nam & corpus non eſt unum membrum (m), ſed multa.

15. Si dixerit pes: Quoniam non ſum manus, non ſum de corpore: num ideò non eſt de corpore?

16. Et ſi dixerit auris: Quoniam non ſum oculus, non ſum de corpore: num ideò non eſt de corpore?

17. Si totum corpus oculus: ubi auditus? Si totum auditus: ubi odoratus?

18. Nunc autem poſuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore, ſicut voluit.

19. Quòd ſi eſſent omnia unum membrum, ubi corpus?

20. Nunc autem multa quidem membra, unum autem corpus.

21. Non poteſt autem oculus dicere manui: Opera tua non indigeo; aut iterùm caput pedibus: Non eſtis mihi neceſſarii.

22. Sed multò magis quæ videntur membra corporis infirmiora eſſe, neceſſariora ſunt:

23. Et quæ putamus ignobiliora (n) membra eſſe corporis, his honorem abundantiorem circumdamus: & quæ inhoneſta ſunt noſtra, abundantiorem honeſtatem habent.

24. Hone-

2. (b) Nempè ut Ariolos & Pythones conſulerent, vel audirent, *euntes*; Gr. abducti ibatis, ſeu abducebamini; nam Hebræis, & Græcis frequens eſt participium pro verbo. Ne igitur Spiritus ſancti operationes cum dæmonum ludificationibus confunderent, hanc illis certam deſignat diſcretionis notam.

3. (c) Gr. Jeſum; nemo Jeſum execratur, aut illi maledicit, niſi maligno ſpiritu agitatur: *Dominus Jeſus*; Poteſt quis nomen Jeſu pronuntiare, & ore confiteri ſine Spiritu ſancto, Matth. 7. 21. At ſi ultrò confiteatur Dominum Jeſum, eumque invocet cum pietate, ſeu ex pio voluntatis affectu, is Spiritu ſancto movente loquitur. Si blaſphemat, impuro ſpiritu agitatur. *Nomen illud*, inquit Bernard. ſerm. 15. in Cantica, *eſt lux*, *cibus*, *medicina*, *lucet prædicatum*, *paſcit recogitatum*, *invocatum lenit & ungit*.

5. & 6. (d) In Hierarchia Eccleſiaſtica ſub eodem Chriſto Domino. *Operationum*, Miraculorum, aut inſignium virtutum.

7. (e) Quæ præſentia Spiritus ſancti oſtenditur ad utilitatem Eccleſiæ, qui communis eſt viſibilium charisniatum finis. Atque ex iis donis exteris notum fiebat Spiritu ſancto eos afflari, qui iis inſtructi erant.

8. (f) Varia ejuſmodi chariſmata recenſet; *Sapientiam*; Per quam, ex Auguſtino, divina in ſe cognoſcimus: ſermo ſapientiæ eſt facultas eloquendi res divinas & abditas a Deo revelatas; ſermo ſcientiæ eſt donum exponendi res fidei modo quodam familiari per exempla & humanas rationes. Græc. *ſermonem ſapientiæ* de rebus altiſſimis, ut de myſteriis Trinitatis, aut Incarnationis: *Scientiam*, de rebus inferioribus interpretantur.

9. (g) Fides pro conſtanti in Deum fiducia hoc loco accipitur, quam donum miraculorum comitatur: *Alii gratia ſanitatum*; curatio morborum.

10. (h) Miraculorum; *Alii prophetia*, ſeu in futurorum prædictione, ſeu in expoſitione Scriptūrarum. *Diſcretio*: divini ſpiritus, & humani, aut diabolici, donum quo dignoſcebantur ii, qui divino erant afflati ſpiritu, à Magis & impoſtoribus. *Linguarum*, variarum linguarum cognitio & locutio. *Interpretatio*, Gr. *Linguarum*, qua ſcilicet aliqui non intelligentibus linguam alia lingua iis nota interpretabantur.

11. (i) Auguſt. Tract. 32. in Joann. *Accepimus & nos Spiritum ſanctum, ſi amamus Eccleſiam; tolle invidiam, & meum eſt quod habes; livor ſeparat, charitas jungit*.

12. (k) Chriſtus totus; caput & corpus, ſeu Eccleſia, vel Chriſtus unum habet corpus myſticum, quod multis membris conſtat.

13. (l) Per unum & eumdem ſpiritum: *Corpus*; quod eſt Eccleſia; *Baptizati ſumus*; per Baptiſmum Chriſto initiati ſumus: ſimilitudinem corporis myſtici cum naturali proſequitur. Primùm quoad membrorum diverſitatem: nam Judæi, Gentiles, ſervi, liberi, & omnis conditionis homines, per Baptiſmum Chriſto ſunt inſiti, in eam unitatem cum ſuo capite formantur. *In uno Spiritu*. In Euchariſtiæ Sacramento admirabilis illa unitas membrorum cum ſuo capite perficitur. Vel eumdem Spiritum in Baptiſmo accipimus; quod metaphorica loquendi ratione exprimit.

14. (m) Imò ex multis eſt membris compactum, quæ inter ſe conſentiunt. Unde & in corpore myſtico vitanda eſſe ſchiſmata & obmurmurationes, ſubinde admonet; neque perfectiores adverſus infirmiores ob accepta dona debent inſoleſcere, ac viciſſim infirmiores ſua ſorte contentos eſſe oportet: cùm in corpore naturali membra debiliora plerumque ſint magis neceſſaria. Uti ſolet Apoſtolus exemplis & ſimilitudinibus ex natura ipſa deſumptis, ut ſublimiora myſteria modo quodam familiari exponat.

23. (n) Ut pedes, ut venter, & viſcera, hæc majori ſtudio tegimus & veſtimus.

24. Honeſta (o) autem noſtra nullius egent: ſed Deus temperavit corpus ei, cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem:

25. Ut non ſit ſchiſma in corpore, ſed idipſum pro invicem ſolicita ſint membra.

26. Et ſi quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra: ſive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra.

27. Vos autem eſtis corpus Chriſti, & membra (p) de membro.

* Eph. 4. 11.

28. * Et quoſdam quidem poſuit Deus in Eccleſia, primùm Apoſtolos (q), ſecundò Prophetas, tertiò Doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes ſermonum.

29. Numquid omnes Apoſtoli? numquid omnes Prophetæ? numquid omnes Doctores?

30. Numquid omnes virtutes? numquid omnes gratiam habent curationum? numquid omnes linguis loquuntur? numquid omnes interpretantur?

31. Æmulamini autem chariſmata meliora (r). Et adhuc excellentiorem viam vobis demonſtro.

CAPUT XIII.

Sine charitate dona quæque gratuita, imò & martyrium ipſum ſunt infructuoſa: charitatis dotes.

1. SI linguis hominum (a) loquar, & Angelorum, charitatem autem non habeam, factus ſum velut æs ſonans, aut cymbalum tinniens.

2. Et ſi habuero prophetiam (b), & noverim myſteria omnia, & omnem ſcientiam: & ſi habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil ſum.

3. Et ſi diſtribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & ſi tradidero corpus meum, ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodeſt.

4. Charitas patiens (c) eſt, benigna eſt: Charitas non æmulatur, non agit perperam, non inflatur,

5. Non eſt ambitioſa, non quærit quæ ſua ſunt, non irritatur, non cogitat malum,

6. Non gaudet (d) ſuper iniquitate, congaudet autem veritati:

7. Omnia ſuffert (e), omnia credit, omnia ſperat, omnia ſuſtinet.

8. Charitas numquam excidit (f): ſive prophetiæ evacuabuntur, ſive linguæ ceſſabunt, ſive ſcientia deſtruetur.

9. Ex parte enim cognoſcimus, & ex parte prophetamus.

10. Cùm autem venerit quod perfectum eſt, evacuabitur quod ex parte eſt.

11. Cùm eſſem parvulus, loquebar ut parvulus, ſapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus. Quando autem factus ſum vir, evacuavi quæ erant parvuli.

12. Vi-

24. (o) Ut facies & manus non egent aſcititiis ornamentis.

27. (p) Membra invicem connexa, quæ à ſe mutuo pendent; Gr. *ex parte*: quod non ſibi ſolis ſint membra; vel pro ſuæ cujuſque functionis munere; vel ſingillatim.

28. (q) Qui inſtar capitis omnes eas dotes poſſident, quique primitias Spiritus acceperunt. *Secundò Prophetas*, qui ſunt quaſi oculi occulta & futura prævidentes, quique olim frequentes erant in Eccleſia. *Tertiò Doctores*, Prophetis in hoc erant inferiores, quòd in illis donum eſſet à Deo omni ex parte profectum; Doctores autem inter erudiendum humanam adhiberent induſtriam, multa de ſuo admiſcentes, quæ tamen cum fide & Scripturis conſentiebant. Hi Doctores erant inſtar linguæ. *Deinde virtutes*: Gr. *Poteſtates*, abſtractum pro concreto more Hebræorum: qui patrant miracula; iique ſunt inſtar manuum: *Opitulationes*: Qui miſeris opitulantur: *Gubernationes*, qui bona Eccleſiæ adminiſtrabant, aut cuncta ordinabant.

31. (r) Quandoquidem æmulamini chariſmata Eccleſiæ utiliora, adhuc *excellentiorem viam vobis demonſtro*, hanc nos oſtendam, quæ ad vitam æternam recta ducit; nempè charitatis viam.

CAPUT XIII. 1. (a) Omnium gentium; *Angelorum*, ſeu facundiſſima, quæ eſt hyperbole: Sic elegantem hominis faciem, Angelicam vulgo dicimus. *Charitatem*: Linguarum donum, quo in primis gloriabantur Corinthii, quodve præ cæteris ambiebant, quod fortè cæteri eò frequentes convenirent, cum charitate ipſa, quæ, ut docet Auguſtinus, cordis lingua eſt, ſic confert, ut donum illud linguarum charitate deſtitutum ſit inſtar cymbali, vel æris tinnientis, ſeu edentis inconditum ſonum, ut vox Græca exprimit. Auguſt. Tract. 9. in Joan. *Quanta eſt ergo charitas, quæ ſi deſit, fruſtrà habentur cætera; ſi adſit, rectè habentur omnia!*

2. (b) Seu futura & occulta prædicendi gratiam, ſeu Scripturas interpretandi donum, *Myſteria*, dona Prophetiæ, ſcientiæ, & fidei perfectæ miracula facientis, quam Dominus cum grano ſinapis comparat, longè abeſſe à perfectione charitatis docet, cujus imaginem & effectus pulchrè exprimit. Quin & martyrium ipſum cum affectu peccati lethalis, aut propter inanem gloriam ſuſceptum, ſi abſit charitas, nullius eſſe apud Deum momenti, apertè declarat.

4. & 5. (c) Gr. Longanimis: *Benigna*, comis, non aſpera, non moroſa. *Non æmulatur*, non invidet: *Perperam*, Gr. *non eſt procax*, nec præceps, ſed lenis & placida: nihil agit inordinatè, nihil tumultuariè. *Ambitioſa*: Gr. *Non ſe gerit indecorè*, aut impudenter: *non quærit*: non ſuis, ſed aliorum commodis ſervit: *non irritatur*, non exacerbatur: *non cogitat malum*; Græc. de proximo nihil mali ſuſpicatur, non illi malum imputat, non ultionem petit, vel impuras cogitationes & deſideria expellit.

6. (d) Non gaudet, ſi quis malum egerit; *veritati*, cùm quis juſtè & piè vivit: nam veritas pro æquitate hoc loco & alibi ſæpè ſumitur.

7. (e) Gr. *continet*, aliorum facta ſilentio tegit, & benignè interpretatur. *Credit*, quæ prudenter credenda ſunt, divinæ auctoritati in omnibus ſe ſubjicit; *ſuſtinet*, aliorum defectus patienter tolerat.

8. (f) Jam charitatis excellentiam præ aliis donis commendare incipit. Primùm non intermoritur, nec ceſſat in patria, ut dona cætera. Hæc verò virtutum omnium finis eſt, & perfectio, quæ in hac vita, quan-

12. Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate (g): tunc autem facie ad faciem. Nunc cognoſco ex parte, tunc autem cognoſcam, ſicut & cognitus ſum.

13. Nunc autem manent, fides, ſpes, charitas: tria hæc: major autem horum eſt charitas.

CAPUT XIV.

De Prophetia & linguarum donis; his ad ædificationem utendum, uti & aliis donis.

1. SEctamini charitatem, æmulamini ſpiritalia (a): magis autem ut prophetetis.

2. Qui enim loquitur lingua (b), non hominibus loquitur, ſed Deo: nemo enim audit. Spiritu autem loquitur myſteria,

3. Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & conſolationem.

4. Qui loquitur lingua, ſemetipſum ædificat: qui autem prophetat, Eccleſiam Dei ædificat.

5. Volo autem omnes vos loqui linguis; magis autem prophetare. Nam major eſt qui prophetat, quàm qui loquitur linguis: niſi fortè interpretetur, ut Eccleſia ædificationem accipiat.

6. Nunc autem, fratres, ſi venero ad vos linguis loquens (c): quid vobis prodero, niſi vobis loquar aut in revelatione, aut in ſcientia, aut in prophetia, aut in doctrina?

7. Tamen quæ ſine anima (d) ſunt vocem dantia, ſive tibia, ſive cithara, niſi diſtinctionem ſonituum dederint; quomodo ſcietur id quod canitur, aut quod citharizatur?

8. Etenim ſi incertam vocem det tuba, quis parabit ſe ad bellum?

9. Ita & vos per linguam niſi manifeſtum ſermonem dederitis; quomodo ſcietur id quod dicitur? eritis enim in aera loquentes (e).

10. Tam multa, ut puta, genera linguarum ſunt in hoc mundo: & nihil ſine voce eſt.

11. Si ergo neſciero virtutem vocis, ero ei, cui loquor, barbarus; & qui loquitur, mihi barbarus:

12. Sic & vos, quoniam æmulatores eſtis ſpirituum (f), ad ædificationem Eccleſiæ quærite ut abundetis.

13. Et ideò qui loquitur, lingua oret, ut interpretetur.

14. Nam ſi orem lingua (g), ſpiritus meus orat, mens autem mea ſine fructu eſt:

15. Quid ergo eſt? Orabo (h) ſpiritu, orabo & mente: pſallam ſpiritu, pſallam & mente,

16. Cæ-

tum eſt ex ſe, non excidit. Cætera dona Deus conceſſit, ut fidem conſtitueret, ea conſtituta non ſunt amplius neceſſaria: ſcientia & Prophetiæ ceſſabunt, quatenus imperfectionem habent adjunctam.

12. (g) Velut per radios è creaturis reflexos, *& in ænigmate*, obſcure.

CAPUT XIV. 1. (a) Spiritus ſancti dona ſic conſectari debetis, ut fratribus prodeſſe poſſint. Prophetiam & linguarum dona ſic inter ſe confert, ut Prophetiæ donum anteponat, multas ob rationes, quas deinceps proſequitur. Illud Prophetiæ donum multi Scripturarum intelligentiam, aut prædicationis munus ædificandæ Eccleſiæ idoneum intelligunt, quod Prophetiæ dono eſt finitimum, cùm zelo & ſpiritu Prophetarum eſt animatum.

2. (b) Peregrina & incognita; *Loquitur*, cùm nemo eam linguam intelligat, ſi Deo tantùm loquitur, non ad aliorum, ſed ad ſui ipſius ædificationem: myſteria loquitur, quæ explicare vix poteſt, cùm ſæpè difficile ſit linguam peregrinam in vulgarem vertere: *Spiritu*, Græcè πνεύματι, *Spiritui loquitur*; in Dei laudem, vel illi per Spiritum ſanctum loquuntur myſteria, ſeu res aliis abſconditas; nec tam magno fructu. Quæ eſt prima ratio cur donum Prophetiæ linguarum dono ſit præferendum, cùm ſit utilius, & pluribus proſit. Qui autem linguis loquitur, niſi interpretationis donum acceperit, Eccleſiam non ædificat, quemadmodum is qui futura prædicit, aut Scripturæ obſcuriora evolvit loca, & ſpeciali Sancti Spiritus motu alios ad pietatem excitat, aut afflictos conſolatur.

6. (c) Id verò exemplo ſuo confirmat: nam licèt ſit Apoſtolus, ſi loquatur linguis peregrinis, nihil eis proderit, niſi interpretetur, aut doceat per Prophetiam revelatione acceptam, aut ſcientiam ſtudio, aut labore partam. Quatuor illa, revelatio, prophetia, ſcientia, & doctrina, ad duo revocari poſſunt, ad ſcientiam, & prophetiam; ſcientia quippè cum doctrina, prophetia cum revelatione confunditur. Niſi per ſcientiam myſteriorum notitiam, per doctrinam fidei veritates, & regulas morum intelligamus: *In revelatione*, ſeu expoſitione rerum ſublimium, *aut in ſcientia*, ſeu in explicatione rerum, quæ in Scriptura ſunt intellectu faciliores, cujuſmodi ſunt hiſtoriæ ſacræ, quæ facilè intelliguntur.

7. (d) Ut inſtrumenta muſica, quæ pulſantur, aut vento inflantur, niſi ſonorum & modulorum diſtinctionem dederint, ex iis quid canetur ſcire non poſſumus. Sic donum ſimplex linguarum, niſi id cum interpretatione ſit conjunctum, penè fruſtrà eſt. Quæ eſt ſecunda ratio è vocis uſu deſumpta, cur linguarum donum ſit infra prophetiæ gratiam.

9. & 10. (e) Fruſtrà: nemo enim intelligit. *Puta*, Verbi gratia: Vide quot ſint genera linguarum in hoc mundo. Nihil eſt ſine voce diſtincta & intelligibili: cuique nationi ſua eſt peculiaris lingua, qua quidem conſtant hominum commercia, & ſocietas omnis. Atque hæc eſt tertia ratio, ex mutua hominum ſocietate ducta, quæ omninò deſtruitur, cùm homines non ſeſe mutuò intelligunt, iique ſibi invicem ſunt barbari, & contemptui.

12. (f) Donorum: *Ad ædificationem Eccleſiæ*: hæc quærite, non ad oſtentationem, ſed quæ ad ſplendorem Eccleſiæ ſunt utiliora.

14. (g) Publicè: *Spiritus meus orat*, voluntas mea movente Spiritu ſancto; *Mens autem mea*, ſine fructu eſt audientium, tametſi ego intelligo quæ dico: Sunt qui per *Spiritum* donum ipſum intelligunt.

15. (h) De publica oratione loquitur, cùm aliquis divino afflatus Spiritu, aut affectu orabat aliis audientibus: *Orabo ſpiritu*, voce ipſa: *orabo & mente*, ut ego & alii intelligant: aut demùm, *orabo ſpiritu*, devotionis, & zelo: *orabo & mente*, ut alii ad pietatem excitentur.

Digitized by Google

16. Cæterùm ſi benedixeris ſpiritu : qui ſupplet (i) locum idiotæ, quomodo dicet, Amen, ſuper tuam benedictionem ? quoniam quid dicas, neſcit.

17. Nam tu quidem benè gratias agis : ſed alter non ædificatur.

18. Gratias ago Deo meo, quòd omnium veſtrùm lingua loquor.

19. Sed in Eccleſia volo quinque (k) verba ſenſu meo loqui, ut & alios inſtruam : quàm decem millia verborum in lingua.

20. Fratres, nolite pueri (l) effici ſenſibus, ſed malitia parvuli eſtote : ſenſibus autem perfecti eſtote.

* Iſ. 28. 11. 21. In lege (m) ſcriptum eſt : * Quoniam in aliis linguis & labiis aliis loquar populo huic : & nec ſic exaudient me, dicit Dominus.

22. Itaque linguæ in ſignum ſunt non fidelibus, ſed infidelibus (n) : prophetiæ autem non infidelibus, ſed fidelibus.

23. Si ergo conveniat univerſa Eccleſia in unum, & omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ, aut infideles : nonne dicent quòd inſanitis ?

24. Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, convincitur (o) ab omnibus, dijudicatur ab omnibus :

25. Occulta cordis ejus manifeſta (p) fiunt, & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quòd verè Deus in vobis ſit.

26. Quid ergo eſt, fratres ? cùm convenitis, unuſquiſque veſtrùm pſalmum habet, doctrinam habet, apocalypſim habet, linguam habet, interpretationem habet : omnia ad ædificationem fiant.

27. Sive lingua quis loquitur, ſecundùm duos, aut ut multum (q) tres, & per partes, & unus interpretetur.

28. Si autem non fuerit interpres, taceat in Eccleſia, ſibi autem loquatur, & Deo.

29. Prophetæ autem duo, aut tres dicant, & cæteri dijudicent (r).

30. Quòd ſi alii revelatum fuerit ſedenti, prior taceat.

31. Poteſtis enim omnes per ſingulos prophetare : ut omnes diſcant, & omnes exhortentur :

32. Et ſpiritus prophetarum prophetis ſubjecti (ſ) ſunt.

33. Non enim eſt diſſenſionis Deus, ſed pacis : ſicut & in omnibus Eccleſiis ſanctorum doceo.

34. Mulieres in Eccleſiis taceant, non enim permittitur eis loqui, ſed ſubditas eſſe, ſicut * & lex dicit. * Geneſ. 3. 16.

35. Si quid autem volunt diſcere, domi viros ſuos interrogent. Turpe eſt enim mulieri loqui in Eccleſia.

36. An à vobis verbum Dei proceſſit (t) ? aut in vos ſolos pervenit ?

37. Si quis videtur propheta eſſe, aut ſpiritualis, cognoſcat quæ ſcribo vobis, quia Domini ſunt mandata.

38. Si ...

16. (i) Gr. qui tenet locum idiotæ, qui eſt illiteratus, *quomodo dicet, Amen*, tuam orationem probaturus ? Toto hoc capite id quidem vetat Apoſtolus, ne inſtructiones, aut exhortationes fiant in lingua peregrina : ſed non prohibet, quominus oremus in lingua peregrina. Aliis datum erat donum linguarum, aliis ſæpe donum intelligentiæ, aut interpretationis. Atque ut concedimus de oratione facta in lingua non vulgari Apoſtolum diſſerere hoc in loco, tamquam de re minus utili, cùm lingua eſt penitùs ignota, ac nemo adeſt qui interpretari poſſit ; res aliter ſe habet cùm paſtores non deſunt, qui exponant preces publicas, præſertim ſi in vulgarem linguam ſint verſæ, ut in Eccleſia Catholica ubique eſt uſitatum. Neque Apoſtolus uſquam vetat orare in lingua vulgari, ut contendunt Novatores ; ſed neque id inficiamur preces publicas & Liturgias Hebraice, ſeu Syriacè, Græcè & Latinè jam ab ipſis Eccleſiæ exordiis fuiſſe celebratas, quæ tum erant linguæ vulgares in majori orbis parte ; quæque jam erant conſecratæ myſteriis religionis celebrandis, ac deinceps permanſerunt puræ : cum vulgares linguæ quotidie mutentur, neque adeo unitati & communioni Eccleſiæ tuendæ ſint idoneæ. Secus verba ipſa, quibus incruentum Sacrificium conficitur, crebris mutationibus eſſent expoſita, uti & forma Baptiſmi.

19. (k) Perpauca : *Senſu meo*, quæ intelligam, & aliis exponam : *in lingua*, peregrina. Ambroſiaſter ſuſpicatur ab Apoſtolo deſignari quoſdam Judæos ad fidem converſos, qui in Eccleſia Corinthi lingua Hebraica, aut Syriaca loquebantur.

20. (l) Defectu prudentiæ, ſed ſapiatis ut viri perfecti, ac rerum pretia, ut par eſt, æſtimetis.

21. (m) In Scriptura, Iſaiæ 28. 11. *Nec ſic exaudient me* : Non credent verbis meis, quæ ad intima cordis non penetrabunt.

22. (n) Nam fideles fidem ſuam doctrina ſana ali volunt & confirmari : donum linguarum infideles convincit, & ad fidem adducit, ut miraculorum donum ex Chryſoſtomo.

24. (o) Erroris revincitur, ac de veritate Chriſtianæ religionis perſuaſus e Scripturis & Prophetiis, quæ exponuntur, omnino dijudicatur ; omnes eum cogunt fateri quam falſa ſit religio Gentilium.

25. & 26. (p) Quod cordis intima penetrentur. *Convenitis*, Quando in Eccleſiam convenitis. Jam de uſu utriuſque doni, Prophetiæ, & linguarum, multa præſcribit Apoſtolus. *Pſalmum habet*, Pſallendi, ſeu hymnos cantandi, aut componendi donum, aut docendi, aut linguis loquendi, aut ſcientiam revelatione infuſam ; *Omnia ad ædificationem* : Chryſoſt. *Quomodo enim eſt artificis officium ædificare, ita etiam Chriſtiani proximis prodeſſe per omnia*.

27. (q) Tres ad ſummum loquantur, idque alternis, dummodo adſint qui interpretentur.

29. (r) Per diſcretionem ſpirituum, ne irrepat ſpiritus mendacii : *Alii*, aut doctores, aut Prophetæ dijudicent.

32. (ſ) Non enim aguntur cæco impetu, ut pythoniſſæ, ſed cùm volunt, & Spiritus Sancti aſpiratione.

36. & 38. (t) Itaque morem Eccleſiarum imitari debetis. *Ignorat*, Quia non vult agnoſcere hanc legem, ſuo malo id faciet : tria verò præſcribit : primum, ut Prophetiæ donum æmulentur, nec tamen linguarum donum negligant, atque omnia honeſtè & ex ordine faciant. Illa autem Apoſtoli verba : *Si quis ignorat, ignorabitur*, non ad Prophetas, aut ad ſpirituales, ſed ad eos, qui tales ſibi videbantur, omninò diriguntur : nam veri Prophetæ hac admonitione non egebant, ſed ii tantùm, qui conſtitutum in Eccleſia ordinem, aut quæ ad fidei ædificationem ſpectant, inſuper habebant.

Digitized by Google

38. Si quis autem ignorat, ignorabitur.

39. Itaque fratres æmulamini propheta-
re: & loqui linguis nolite prohibere.

40. Omnia autem honeſtè, & ſecundùm ordinem fiant.

C A P U T XV.

Quibuſdam è Corinthiis, circa inanis Philoſophiæ placita occupatis, de futura reſurrectione dubitantibus, prædicatum à ſe Evangelium, & ab iis ultrò ſuſceptum, in memoriam revocat Apoſtolus: eamque probat variis argumentis.

*Gal. 1. 11. 1. NOtum autem vobis facio (a), fratres, Evangelium, quod prædicavi vobis, quod & accepiſtis, in quo & ſtatis,

2. Per quod & ſalvamini: qua ratione prædicaverim vobis, ſi tenetis (b), niſi fruſtrà credidiſtis.

3. Tradidi enim vobis in primis (c), quod & accepi: quoniam Chriſtus mortuus
*Iſa. 53. 5. eſt pro peccatis noſtris * ſecundùm Scripturas:

*Jona 2. 1. 4. * Et quia ſepultus eſt, & quia reſurrexit tertia die ſecundùm Scripturas (d):

5. Et quia viſus eſt Cephæ (e), &
*Joan. 20. 19. poſt hoc * undecim:

6. Deinde viſus eſt plus quàm quingentis (f) fratribus ſimul: ex quibus multi manent uſque adhuc, quidam autem dormierunt:

7. Deinde viſus eſt Jacobo (g), deinde Apoſtolis omnibus:

8. Noviſſimè autem omnium tamquam
*Act. 9. 3. abortivo, * viſus eſt & mihi.

9. * Ego enim ſum minimus Apoſtolo- *Eph. 3. 8.
rum, qui non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſecutus ſum Eccleſiam Dei.

10. Gratia (h) autem Dei ſum id quod ſum, & gratia ejus in me vacua non fuit, ſed abundantiùs illis omnibus laboravi: non ego autem, ſed gratia Dei mecum:

11. Sive enim ego, ſive illi: ſic prædicamus (i), & ſic credidiſtis.

12. Si autem Chriſtus prædicatur (k) quòd reſurrexit à mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam reſurrectio mortuorum non eſt?

13. Si autem reſurrectio mortuorum non eſt, neque Chriſtus reſurrexit.

14. Si autem Chriſtus non reſurrexit, inanis eſt ergo prædicatio noſtra, inanis eſt & fides veſtra:

15. Invenimur (l) autem & falſi teſtes Dei: quoniam teſtimonium diximus adversùs Deum, quòd ſuſcitaverit Chriſtum, quem non ſuſcitavit, ſi mortui non reſurgunt.

16. Nam ſi mortui non reſurgunt, neque Chriſtus reſurrexit.

17. Quòd ſi Chriſtus non reſurrexit, vana eſt fides veſtra; adhuc enim (m) eſtis in peccatis veſtris.

18. Ergo & qui dormierunt in Chriſto, perierunt.

19. Si in hac vita tantùm in Chriſto ſperantes ſumus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus.

20. Nunc autem Chriſtus reſurrexit à
mortuis (n) primitiæ * dormientium: *Col. 1. 18. Apoc. 1. 5.

21. Quo-

Non autem ea eſt mens Apoſtoli, ut intelligentiam myſteriorum ad ſalutem neceſſariam velit: nam ut pulchrè Chryſ. *Si propter eos ſolos Chriſtus mortuus eſt, qui certa intelligentia poſſunt iſta diſcernere, penè fruſtrà in Eccleſia laboramus.*

CAPUT XV. 1. (a) Idque ab iis exigit, tamquam depoſitum.

2. (b) Si modò tenetis, qua ratione prædicaverim vobis. Nullum ferè eſt myſterium, quod Chriſtus & Apoſtoli majori cura conſtituerint, quàm myſterium reſurrectionis.

3. (c) Inter præcipua fidei capita id vobis tradidi, *quod & accepi*, divinitùs, quemadmodum cap. 11. loquitur de Euchariſtia: Reſurrectionem omnium ex Chriſti reſurrectione probat.

4. (d) Oſee 6. 3. quæ eſt prima reſurrectionis probatio è Prophetis ducta, quorum verba non profert, quòd iis eſſent notiſſima.

5. (e) Secunda hujus myſterii probatio è variis Chriſti apparitionibus deſumitur: primùm ex ea quæ facta eſt Petro, qui princeps erat Apoſtolorum. Sic primus fuit inter Apoſtolos teſtis reſurrectionis Chriſti, tametſi Magdalenæ priùs apparuit, quæ majore animo & ſolicitudine Chriſtum requirere viſa eſt. *Et poſt hoc undecim*; Gr. *duodecim*: quo quidem numero Apoſtolorum collegium deſignatur, ſub veſperam Dominicæ, & octava die congregatum.

6. (f) In Galilæa, cujus mentionem facit, Matth. cap. 27. v. 7. & 10. Chryſoſt. *Et cur non ſimul viſus eſt omnibus? ut fidei ſemina prius jaceret.*

7. (g) Alphæi: *Deinde Apoſtolis omnibus*, in die Aſcenſionis, & antea ſæpè.

10. (h) Neceſſitatem gratiæ & ejus effectus deſignat. Quidquid boni agimus, à gratia Dei proficiſcitur. Effectus ſtatim indicat, *Et gratia ejus in me vacua non fuit*; ſterilis ea non fuit; *ſed abundantiùs illis omnibus laboravi*; quàm unuſquiſque illorum: liberum arbitrium cum gratiæ efficacia conciliat: *Non ego autem, ſed gratia Dei mecum*, gratia quidem prævenit; ſed Paulus eam non abjecit, ejus impreſſionem excepit: Auguſtin. *Non quia ipſe nihil boni agebat, ſed quia nihil ageret, ſi ille non adjuvaret*. Sic Chryſoſtomus in hunc locum: *Delicta quidem ſibi attribuit, ex rectè autem factis nihil, ſed totum Deo adſcribit.*

11. (i) Sic ego & illi prædicamus: quæ eſt alia probatio, ex conſenſu Apoſtolorum ſumpta. *Et ſic credidiſtis*; quam prædicationem ultrò amplexi eſtis.

12. (k) Hoc igitur conſtituto fundamento reſurrectionem corporum poſſibilem eſſe, & reverà futuram demonſtrat: cùm Chriſtus caput Eccleſiæ reſurrexerit, ergo & membra illius ſunt reſurrectura. Reſurrectio Chriſti eſt Chriſtianæ religionis fundamentum, nec dubitare poſſumus de iis omnibus quæ ipſe promiſit. Sic enim oſtendit ſe Deum eſſe verum, quòd ſeipſum à mortuis excitaverit.

15. (l) Hoc uno Apoſtoli teſtimonio evincit Auguſt. in Epiſt. ad Hieron. numquam licere, præſertim in materia religionis, mentiri, aut falſas hiſtorias comminiſci.

17. (m) Deeſt in Græco particula cauſalis: Juſtificatio noſtra ab ejus reſurrectione pendet.

20. (n) Multis itaque argumentis probatum fuit Chriſtum à mortuis reſurrexiſſe. *Primitiæ dormientium*, & totius maſſæ ſanctificatio, & generalis reſurrectionis

21. Quoniam quidem per hominem mors, & per hominem reſurrectio (o) mortuorum.

22. Et ſicut in Adam omnes moriuntur (p), ita & in Chriſto omnes vivificabuntur.

1.Theſſ.4.15. 23. * Unuſquiſque autem in ſuo ordine, primitiæ (q) Chriſtus: deinde ii qui ſunt Chriſti, qui in adventu ejus crediderunt.

24. Deinde finis (r): cùm tradiderit regnum Deo & Patri, cùm evacuaverit omnem principatum & poteſtatem, & virtutem.

25. Oportet autem illum regnare (ſ),
Pſ.109.1. Heb.1.13. & 10.13. * donec ponat omnes inimicos ſub pedibus ejus.

26. Noviſſima autem inimica deſtruetur
Pſal.8.8. Hebr.2.8. mors (t): * Omnia enim ſubjecit ſub pedibus ejus. Cùm autem dicat:

27. Omnia ſubjecta ſunt ei: ſine dubio præter eum, qui ſubjecit ei omnia.

28. Cùm autem ſubjecta fuerint illi omnia: tunc & ipſe Filius ſubjectus (u) erit ei, qui ſubjecit ſibi omnia, ut ſit Deus omnia in omnibus.

29. Alioquin quid facient qui baptizantur (x) pro mortuis, ſi omninò mortui non reſurgunt? ut quid & baptizantur pro illis?

30. Ut quid & nos periclitamur omni hora?

31. Quotidie morior per veſtram (y) gloriam, fratres, quam habeo in Chriſto Jeſu Domino noſtro.

32. Si (ſecundùm (z) hominem) ad beſtias pugnavi Epheſi, quid mihi prodeſt, ſi mortui non reſurgunt? * manducemus, Sap.2.6. Iſai.22.13. & 56.12.
& bibamus; cras enim moriemur.

33. Nolite ſeduci (a): Corrumpunt mores bonos colloquia mala.

34. Evigilate juſti, & nolite peccare: ignorantiam enim Dei quidam habent, ad reverentiam (b) vobis loquor.

35. Sed dicet aliquis: Quomodo reſurgunt mortui? qualive corpore venient?

36. Inſipiens, tu quod ſeminas (c) non vivificatur niſi priùs moriatur.

37. Et quod ſeminas, non corpus, quod futurum eſt, ſeminas, ſed nudum granum, ut putà tritici, aut alicujus cæterorum.

38. Deus autem dat illi corpus ſicut vult: & unicuique ſeminum proprium corpus.

39. Non omnis caro, eadem caro: ſed alia quidem hominum, alia verò pecorum, alia volucrum, alia autem piſcium.

40. Et corpora cœleſtia (d), & corpora terreſtria: ſed alia quidem cœleſtium gloria, alia autem terreſtrium.

41. Alia claritas ſolis, alia claritas lunæ, & alia claritas ſtellarum. Stella enim à ſtella differt in claritate:

42. Sic

velut, pignus, ac vitæ glorioſæ: nam primus ſic reſurrexit, ut non ampliùs eſſet moriturus.

21. (o) Beata, ex iis quæ ſequuntur, ſic intelligenda videtur. Eaque ſola eſt vera reſurrectio.

22. (p) Sicut omnes qui moriuntur, non niſi in Adam moriuntur: ita & omnes qui vivificabuntur, per Chriſtum vivificabuntur.

23. (q) Caput nimirùm prius dignitate & tempore: *Deinde ii qui ſunt Chriſti*; qui ſcilicet vivificabuntur: reſurrectio reproborum pro nihilo habetur: ordo autem dignitatis & meriti hoc loco cenſetur. *Crediderunt*; hæ voces deſunt in Græco.

24. (r) Sæculi hujus, ſeu conſummata omnium reſurrectio; *Regnum*, electorum congregationem, quam ab omni perturbatione, & ab inſidiis dæmonum liberam reddet Patri. *Nec tamen regnare ceſſabit*: Sed perfectiùs cum Patre regnabit, & electos hujus regni participes efficiet. *Cùm evacuaverit omnem principatum, & poteſtatem dæmonum*, qui electos nunc exercent: ſed poſt generalem reſurrectionem nullum ab hoſtibus Eccleſiæ erit periculum, tumque Chriſtus Eccleſiæ regnum ſuæ cuſtodiæ demandatum reddet Patri: ſic tamen ut ipſum Eccleſiæ regnum à ſe non abdicet, uti nec Patri abſtulit, cùm illud ab eo accepit.

25. (ſ) Vox illa, *donec*, non ponitur ut terminus temporis, ſed pro *ſemper*. Non enim indicat finem imperii Chriſti futurum, ſubjectis inimicis; tunc quippe magis eſt imperaturus.

26. (t) Diabolus in cruce victus eſt, per gratiam peccatum deſtruitur; mors ultima in reſurrectione debellanda.

28. (u) In ſuis membris, quibus tunc planè dominabitur. Nunc enim multa ſunt ejus membra inter Catholicos, imò & inter infideles, nondum planè ſubjecta: *Ut Deus ſit omnia in omnibus*.

29. (x) Locus obſcurus eſt, quem variis modis exponunt; ſenſus ille quem inſinuat Gaignæus, & proponit auctor Analyſeos Gallicæ, ſatìs eſt veriſimilis, Baptiſmi nomine labores, moleſtias, quas Apoſtoli, & Evangelii prædicatores pro infidelibus perferebant, metaphora à Chriſto ipſo uſurpata inſinuari. Apud Phariſæos hoc erat uſitatum, ut ſi quis cum immunditia legali decederet, alius ſe purificaret, idque exiſtimabant hujuſmodi baptiſma mortuo imputandum in ipſa reſurrectione. Sic preces & ſacrificia offerebant pro mortuis. Theodoretus exiſtimat Apoſtolum de Sacramento Baptiſmi loqui, quo à morte ipſa excitamur, & in quo mortuorum reſurrectionem profitemur. Quòd ſi mortuorum reſurrectionem non creditis, cur eum ſymboli articulum palàm in Baptiſmo profeſſi eſtis?

31. (y) Græci legunt *noſtram* gloriationem; idque obteſtetur ſe quotidie mori pro illis in eam ſpem reſurrectionis. Sed is quoque videtur verborum ſenſus: nullus eſt dies, in quo me morti non exponam pro veſtra gloria & ſalute. Quòd ſi nulla ſit expectanda reſurrectio, id facio imprudenter, & inſipienter.

32. (z) Si propter hominum gloriam, non propter ſpem futuræ reſurrectionis. *Pugnavi*; Vox Græca *ἐθηριομάχησα*, exponis Gaignæus pugnare uſque ad extremum vitæ ſpiritum. *Secundùm hominem*, Photius exponit, quantùm eſt homini poſſibile: Vel ut more humano loquar, cum feris hominibus, ut cum beſtiis pugnavi Epheſi. *Manducemus, & bibamus*, junge cum his verbis, ſi mortui non reſurgunt; ſi nulla eſt ſpes poſt mortem: Sic enim impii, qui reſurrectionem negant, philoſophantur.

33. (a) Impiis ſermonibus, quaſi mortui non reſurgant. *Corrumpunt bonos mores*. Senarius jambicus, e Menandro depromptus.

34. (b) Gr. *Ad pudorem*, ut vos pudeat: *Juſti*; Gr. *Juſtè*, ſeu rectè, ad juſtitiam faciendam.

36. (c) Chryſoſt. *Propterea te voco inſipientem, quòd ignores quæ à te fiunt quotidie; & cùm ipſe ſis opifex reſurrectionis, de Deo dubitas*.

40. (d) Homines reſurrecturos in duas claſſes dividit, in juſtos, & injuſtos; illorum corpora vocat cœleſtia; tum diſcrimina inter juſtos ipſos exemplo cœleſtium corporum inſinuat.

42. Sic & reſurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, ſurget in incorruptione.

43. Seminatur in ignobilitate, ſurget in gloria: Seminatur in infirmitate, ſurget in virtute.

44. Seminatur corpus animale, ſurget corpus ſpiritale. Si eſt corpus animale, eſt & ſpiritale (e), ſicut ſcriptum eſt:

* Gen. 2. 7. 45. * Factus eſt primus homo Adam in animam viventem (f), noviſſimus Adam in ſpiritum vivificantem.

46. Sed non priùs quod ſpiritale eſt, ſed quod animale: deinde quod ſpiritale.

47. Primus homo de terra, terrenus: ſecundus homo de cœlo, cœleſtis (g).

48. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cœleſtis, tales & cœleſtes.

49. Igitur, ſicut portavimus imaginem terreni (h), portemus & imaginem cœleſtis.

50. Hoc autem dico, fratres: quia caro & ſanguis regnum Dei poſſidere non poſſunt: neque corruptio incorruptelam poſſidebit.

51. Ecce myſterium (i) vobis dico: Omnes quidem reſurgemus, ſed non omnes immutabimur.

52. In momento, in ictu (k) oculi, in noviſſima tuba: canet enim tuba, & mortui reſurgent incorrupti: & nos immutabimur.

53. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem: & mortale hoc induere immortalitatem.

54. Cùm autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet ſermo, qui ſcriptus eſt: * Abſorpta eſt mors in victoria (l).

* Oſee 13. 14. Heb. 2. 14. 55. Ubi eſt mors victoria tua? ubi eſt mors ſtimulus (m) tuus?

56. Stimulus autem mortis peccatum eſt: virtus verò peccati lex.

57. * Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum. * 1. Joan. 5. 5.

58. Itaque fratres mei dilecti, ſtabiles eſtote, & immobiles: abundantes in opere Domini ſemper: ſcientes quòd labor veſter non eſt inanis in Domino.

CAPUT XVI.

De collectis faciendis pro fidelibus, qui erant Jeroſolymæ. Timotheum & alios iis commendat, alios ſalutat; vigilandum, & viriliter agendum. Qui Chriſtum non amat, ſit anathema.

1. De collectis (a) autem, quæ fiunt in ſanctos, ſicut ordinavi Eccleſiis Galatiæ, ita & vos facite.

2. Per unam (b) ſabbati unuſquiſque veſtrùm apud ſe ſeponat, recondens quòd ei benè placuerit: ut non, cùm venero, tunc collectæ fiant.

3. Cùm autem præſens fuero: quos probaveritis (c) per epiſtolas, hos mittam perferre gratiam veſtram in Jeruſalem.

4. Quòd ſi dignum fuerit, ut & ego eam, mecum ibunt.

5. Veniam (d) autem ad vos, cùm Macedoniam pertranſiero: nam Macedoniam pertranſibo.

6. Apud vos autem forſitan manebo, vel etiam hiemabo, ut vos me deducatis quocumque iero.

7. Nolo enim vos modò in tranſitu videre; ſpero enim me aliquantulùm temporis manere apud vos, ſi Dominus permiſerit.

8. Per-

44. (e) Spiritui ſubjectum: Objectioni factæ verſ. 35. *Qualive corpore venient*; an ſcilicet corpora poſt reſurrectionem alterius naturæ futura ſint; ſic reſpondet, ut per varias ſimilitudines oſtendat alias fore ſuſcitati corporis dotes, non aliam naturam. Nam inter corpora mortalia & ſuſcitata hoc erit diſcriminis, quòd illa ſint corruptibilia, hæc incorruptibilia; illa ſint vilia & abjecta, hæc glorioſa: ita ut penes meritorum diverſitatem ſit quoque gloriæ diverſitas; illa ſint infirma, hæc firma; illa animalia & variis affectionibus obnoxia, hæc ſpiritalia & terrenis affectibus ſoluta; illa egeant alimentis, hæc non item.

45. (f) Datum eſt illi corpus vivens vita animali, aut data eſt vita, qua ipſe viveret. *In ſpiritum vivificantem*, adeò ut vitam impertiat noſtris corporibus, eamque incorruptam. Primus Adam creatus eſt cum anima vivente; ſecundus ſpiritu vivificante repletus eſt.

47. (g) Cujus origo divina eſt: per reſurrectionem factus eſt corpore cœleſtis, omni ex parte glorioſus.

49. & 50. (h) Ab allegoriis tranſit ad tropologiam: *Portemus*, Gr. *portabimus*, ut membra capiti reſpondeant. *Corruptio*, corpus quale eſt in hac vita.

51. (i) Rem abſconditam, & paucis cognitam. *Omnes reſurgemus*: Nam ſoli electi à miſeria ad gloriam tranſibunt. Græca lectio valdè diverſa eſt. *Quieſcemus*: Cùm electi, qui tum adhuc in vivis futuri ſunt, poſt mortem ſtatim ſint reſurrecturi, quaſi in momento temporis mortem experturi.

52. (k) Fortè in nutu, aut in ictu oculi: Gr. in jactu oculi. *Immutabimur*, A corruptione ad incorruptionem.

54. (l) Per integram victoriam, Iſaiæ 54. 55. & Oſee 13. 14.

55. & 58. (m) Quo ſolet pungere & necare. *Stimulus autem mortis peccatum*: Hoc ſtimulo nos mors tranſfixit. *Immobiles*, In fide reſurrectionis conſtantes.

CAPUT XVI.

1. (a) De eleemoſynis, quæ in pauperes Jeroſolymitanos conferri ſolebant: hi verò Paulo & Barnabæ commendati fuerant.

2. (b) Primo die hebdomodæ: nempe die Dominica. *Quòd ei bene placuerit*: Gr. *quod Deus proſperaverit*: E facultatibus ſuis, quas Deus ei contulit.

3. (c) Quos ipſi delegeritis, mittam cum Epiſtola. *Gratiam veſtram*. Oecumenius: *Gratiam dixit: nam miſerum erat eleemoſyna vocabulum, & indignum ſanctis qui illud accepturi erant.*

5. (d) Eò venit, & manſit tribus menſibus, Act. 20. poſt ſcriptam ſecundam Epiſtolam.

8. Permanebo autem Epheſi uſque ad Pentecoſten.

9. Oſtium (e) enim mihi apertum eſt magnum, & evidens: & adverſarii multi.

10. Si autem venerit Timotheus, videte ut ſine timore ſit apud vos: opus enim Domini operatur, ſicut & ego.

11. Ne quis ergo illum ſpernat: deducite autem illum in pace, ut veniat ad me: expecto enim illum cum fratribus.

12. De Apollo autem fratre vobis notum facio, quoniam multùm rogavi eum ut veniret ad vos cum fratribus: & utique non fuit voluntas ut nunc veniret: veniet autem, cùm ei vacuum fuerit.

13. Vigilate, ſtate in fide, viriliter agite, & confortamini.

14. Omnia veſtra in charitate (f) fiant.

15. Obſecro autem vos, fratres, noſtis domum Stephanæ, & Fortunati, & Achaici: quoniam ſunt primitiæ Achajæ, & in miniſterium ſanctorum ordinaverunt ſeipſos:

16. Ut & vos ſubditi ſitis ejuſmodi, & omni cooperanti, & laboranti.

17. Gaudeo autem in præſentia (g) Stephanæ, & Fortunati, & Achaici: quoniam id, quod vobis deerat, ipſi ſuppleverunt:

18. Refecerunt enim & meum ſpiritum, & veſtrum. Cognoſcite ergo qui hujuſmodi ſunt.

19. Salutant vos Eccleſiæ Aſiæ. Salutant vos in Domino multùm, Aquila & Priſcilla cum domeſtica ſua Eccleſia: apud quos & hoſpitor.

20. Salutant vos omnes fratres. Salutate invicem in oſculo ſancto.

21. Salutatio, mea manu (h) Pauli.

22. Si quis non amat Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, ſit anathema, Maran Atha (i).

23. Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti vobiſcum.

24. Charitas mea cum omnibus vobis in Chriſto Jeſu. Amen.

9. (e) Occaſio ſe offert valdè opportuna Evangelii prædicandi.

14. & 15. (f) Ex charitate, non ex contentione. *Fortunati*, Hi duo in textu Græco non nominantur, ſed v. 17. ex quo fortaſſis in hunc locum ſunt tranſlati. *Achajæ*, Stephanas primus à Paulo baptizatus cum domo ſua, ex cap. 1. *Et in miniſterium*, Miniſterio ſanctorum ſeipſos addixerunt.

17. (g) Ob præſentiam: Gr. *In adventu ſuppleverunt*: Gr. *defectum præſentiæ veſtræ*.

21. (h) Scripta eſt hæc ſalutatio manu Pauli: reliquum Epiſtolæ, ab amanuenſi, dictante Paulo, exceptum.

22. & 24. (i) Dominus venit, aut potiùs Dominus veniat, qui eos judicabit; vox Syriaca *Mea*, Charitas qua vos diligo.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD CORINTHIOS SECUNDA.

HÆC Epiſtola videtur multis eodem anno ſcripta quo prior, nempe anno 58. æræ communis. In Græco texsu data eſt Philippis in Macedonia: ubi Titum expectavit, qui brevì poſt tempore eò venit: Timotheus enim ante adventum Stephanæ & ſociorum, qui priorem Epiſtolam detulerant, Corintho diſceſſerat. Paulus verò Titum miſerat, qui de hujus Eccleſiæ, & aliarum ſtatu, nec non de Timotheo certiorem ſe faceret. Troadem profectus, Titum ibi, ut ſperaverat, non invenit; nec diu in ea urbe commoratus, ac de Epiſtolæ, quam miſerat, ſolicitus eventu, in Macedoniam ſe conferre ſtatuis, atque inde Corinthum proficiſci. Titus Philippis eum convenit, quid Corinthi ageretur, quæ perverſi doctores adversùs Paulum garrirent, eum edocuit. Ægrè id ferebant, ſe in ea Epiſtola magna libertate fuiſſe reprehenſos: Apoſtolum quaſi moroſiorem, & ambitioſum, laudum avidum calumniabantur, eum quoque levitatis

& inconſtantiæ inſimulabant. Itaque veritus ne exarcebati præſentia ſua adverſariorum animi hinc occaſionem ſumerent alienandi à ſe fidelium animos, hanc ſecundam ad eos ſcripſit Epiſtolam, ut qui calumniis adverſariorum erant occupati, in viam redirent.

Hanc Epiſtolam Titus cum duobus aliis diſcipulis ad Corinthios detulit, in qua apologiam ſuam primùm ſic exequitur, ut miniſterium ſuum potiùs & collegas, quàm ſeipſum extollat; tum ad collectas faciendas eos adhortatur; tandem pſeudo apoſtolos libertate apoſtolica ſic refellit, ut apertam ſui defenſionem proſequatur: ita ferè de hujus Epiſtolæ argumento vir doctus ſæpè à nobis citatus.

CAPUT PRIMUM.

Amorem erga Corinthios ſuum, & ſincerum animum declarat: non eſt apud eum ulla inconſtantis animi labes, quòd apud eos non venerit.

1\. PAULUS Apoſtolus Jeſu Chriſti per voluntatem Dei, & Timotheus frater, Eccleſiæ Dei, quæ eſt Corinthi, cum omnibus ſanctis, qui ſunt in univerſa Achaja.

2\. Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto.

3\. * Benedictus Deus & Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, Pater miſericordiarum, & Deus totius conſolationis,

4\. Qui conſolatur (a) nos in omni tribulatione noſtra: ut poſſimus & ipſi conſolari eos, qui in omni preſſura ſunt, per exhortationem, qua exhortamur & ipſi à Deo.

5\. Quoniam ſicut abundant paſſiones (b) Chriſti in nobis: ita & per Chriſtum abundat conſolatio noſtra.

6\. Sive autem tribulamur (c) pro veſtra exhortatione & ſalute, ſive conſolamur pro veſtra conſolatione, ſive exhortamur pro veſtra exhortatione & ſalute, quæ operatur tolerantiam earumdem paſſionum, quas & nos patimur,

7\. Ut ſpes (d) noſtra firma ſit pro vobis: ſcientes quòd ſicut ſocii paſſionum eſtis, ſic eritis & conſolationis.

8\. Non enim volumus ignorare vos, fratres de tribulatione noſtra, quæ facta eſt in Aſia, quoniam ſupra modum gravati ſumus ſupra virtutem (e) ita ut tæderet nos etiam vivere.

9\. Sed ipſi in nobiſmetipſis reſponſum (f) mortis habuimus, ut non ſimus fidentes in nobis, ſed in Deo, qui ſuſcitat mortuos:

10\. Qui de tantis periculis nos eripuit, & eruit: in quem ſperamus, quoniam & adhuc eripiet,

11\. Adjuvantibus & vobis in oratione pro nobis: ut ex multorum perſonis (g), ejus quæ in nobis eſt donationis, per multos gratiæ agantur pro nobis.

12\. Nam gloria (h) noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ, quòd in ſimplicitate cordis & ſinceritate Dei, & non in ſapientia carnali, ſed in gratia Dei converſati ſumus in hoc mundo: abundantiùs autem ad vos.

13\. Non

CAP. I. 4. (a) Vox Græca exhortationem & conſolationem ſignificat; ſic habet textus Græcus: *Per eam ipſam conſolationem, qua conſolamur & ipſi à Deo*; ita ut vox, *conſolamur*, paſſivè ſumatur; ſic Deus temperat afflictiones temporales, & conſolationes, ut ex utriſque magnos fructus decerpat: nec ſemper liberat ſuos à perſecutione: ſed conſolatur, & roborat.

5\. (b) Quas pro Chriſto perferimus, quaſque ut ſuas reputat Chriſtus, ut magnæ ſunt, ita & abundat conſolatio noſtra, quæ in fideles ipſos exundat, dum iiſdem malis & laboribus conflictati recreantur.

6\. (c) Sive affligimur, ſive conſolamur, id omne cedit ad veſtram ſalutem: *Operatur*, juxta textum Græcum hæc verba, *quæ operatur*, proximè legenda ſunt poſt eam vocem, *& ſalute*: nam quod occurrit in Latino textu *ſive exhortamur*, eſt mera repetitio, atque ea verba deſunt in Græco textu. *Operatur*. Eſt vox paſſiva, qua ſalus perficitur. *Per tolerantiam*, Similium afflictionum quales patimur; eſt quædam lectionis varietas cùm in Græco textu, tum in Latina verſione; ſed idem eſt utrobique ſenſus.

7\. (d) Adeò ut ſpem firmam de vobis habeamus; Gr. *Et ſpes noſtra firma eſt de vobis*; de veſtra ſcilicet conſtantia, & patientia. *Sic eritis & conſolationis*, quam in malis noſtris accepimus. Quæ afflictiones permagnæ fuerunt.

8\. (e) Supra vires naturales & corporis & animi. *Tæderet*; Gr. ita ut deſperaremus de vita tuenda.

9\. (f) Sententiam mortis in nos ipſos, tamquam omninò conclamatos, protulimus, ut morti adjudicati, non tantùm aliorum opinione, ſed etiam judicio noſtro deplorati. *Fidentes*, ut diſcamus ſpem omnem in eo collocare.

11\. (g) Gr. *Ut à multis*; ut beneficium à Deo in nos collatum per multos gratiarum actionibus celebretur. Speramus fore ut Deus nos eripiat, ſi veſtris orationibus nos adjuveritis, ut per multos de dono in nos collato Deo gratiæ agantur. Nam Græci exponunt, *à multis perſonis*; & quæ ſequuntur, *διὰ πολλῶν*, *multis modis*; ut tot fideles gratias Deo agentes beneficii magnitudini quodammodo reſpondeant.

12\. (h) Horum precibus vel ex hoc maximè ſe ad-

13. Non enim alia ſcribimus vobis, quàm quæ legiſtis (i), & cognoviſtis. Spero autem quòd uſque in finem cognoſcetis,

14. Sicut & cognoviſtis nos ex parte, quòd gloria veſtra ſumus, ſicut & vos noſtra, in die Domini noſtri Jeſu Chriſti.

15. Et hac confidentia volui (k) priùs venire ad vos, ut ſecundam gratiam haberetis:

16. Et per vos tranſire in Macedoniam (l), & iterùm à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Judæam.

17. Cùm ergo hoc voluiſſem, numquid levitate uſus ſum? Aut quæ cogito (m), ſecundùm carnem cogito, ut ſit apud me EST & NON?

18. Fidelis (n) autem Deus, quia ſermo noſter, qui fuit apud vos, non eſt in illo EST & NON.

19. Dei enim Filius Jeſus Chriſtus, qui in vobis per nos prædicatus eſt, per me, & Silvanum, & Timotheum, non fuit EST & NON, ſed EST (o) in illo fuit.

20. Quotquot enim promiſſiones Dei ſunt, in illo EST (p): ideò & per ipſum Amen Deo ad gloriam noſtram.

21. Qui autem confirmat nos vobiſcum in Chriſto, & qui unxit nos Deus (q):

22. Qui & ſignavit (r) nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus noſtris.

23. Ego autem teſtem Deum invoco in animam meam, quòd parcens vobis, non veni ultrà (ſ) Corinthum: non quia dominamur fidei veſtræ, ſed adjutores ſumus gaudii veſtri: nam fide ſtatis.

CAPUT II.

Inceſtum pœnitentem abſolvit à pœnis debitis, eumque commendat fidelibus Corinthiis. Apoſtolus aliis vita, aliis odor mortis.

1. STatui (a) autem hoc ipſum apud me, ne iterùm in triſtitia venirem ad vos.

2. Si enim ego contriſto vos: & quis eſt qui me lætificet, niſi qui contriſtatur ex me?

3. Et hoc ipſum ſcripſi vobis, ut non cùm venero, triſtitiam ſuper triſtitiam habeam, de quibus oportuerat me gaudere: confidens in omnibus vobis, quia meum gaudium omnium veſtrùm eſt.

4. Nam ex multa tribulatione & anguſtia cordis ſcripſi vobis per multas lacrymas: non ut contriſtemini: ſed ut ſciatis, quam charitatem habeam abundantiùs in vobis.

5. Si quis autem contriſtavit, non me contriſtavit: ſed ex parte, ut non onerem omnes vos.

6. Sufficit (b) illi, qui ejuſmodi eſt, objurgatio hæc, quæ fit à pluribus:

7. Ita ut è contrario magis donetis, & conſolemini, ne fortè abundantiori triſtitia abſorbeatur qui ejuſmodi eſt.

8. Pro-

juvandum ſperat, quòd ſe iis indignum non exiſtimet, nec propria eum reprehendat conſcientia, in iis maximè quæ ad Corinthios ſpectant. Atque hinc ſibi aditum parat ad propoſitum ſuum, & juſtam ſui defenſionem, nihil commodi ſui cauſa egiſſe. *Sinceritate Dei*, Quaſi Deo præſente, & ſincero animo Evangelium annuntiaſſe non in ſapientia carnali & humana, *ſed in gratia Dei*, per dona Spiritus ſancti, & miracula. *Abundantiùs autem ad vos*, ea ubique ſinceritate animi uſi ſumus, ſed in vos maximè.

13. & 14. (i) In priori Epiſtola, *Et cognoviſtis*, Gr. *recognoſcitis*; quæ experientia & longa conſuetudine didiciſtis, ipſa rerum evidentia perſuaſi. *Spero*. Perfectè id cognoſcetis, Gr. ἀπὸ μέρους, *Ex parte*, Quamvis adhuc imperfectè; nimirùm quòd nos gloria veſtra ſimus: *Sicut & vos noſtra*, ut de me doctore veſtro gloriari poſſitis & ego de vobis, qui dociles adeò fuiſtis in excipiendo verbo Dei, & fideles in obſervando; *In die*, extremi judicii. Hanc ſui defenſionem ad caput uſque octavum perducit: ac primùm agit de iis quæ ſunt facti, tum de jure ſui Apoſtolatus; quæ ſuæ ſunt perſonæ, uſque ad finem cap. 3. ac demùm quæ ſui ſunt miniſterii, ad finem uſque capitis 7. proſequitur.

15. (k) Volebam, ut in priori Epiſtola cap. 16. teſtatus eſt, *ut ſecundam gratiam haberetis*, ut vos in fide confirmarem, atque hæc novum ſumeret incrementum.

16. (l) Id quidem in alia Epiſtola, quæ interciderit, vel per nuncium, videtur pollicitus, & juſtis de cauſis mutaſſe conſilium; quod adverſarii levitati animi falsò tribuebant.

17. (m) Quæ delibero & ſtatuo, an ſecundùm homines, qui leves ſunt & inſtabiles, hoc ſtatuo? An aliud dico, aliud facio, *ut ſit apud me, eſt, & non*, ut ſit in me inconſtantia quædam in meis promiſſionibus, ac modò affirmem, modò negem; *aut ſecundùm carnem cogito*, commodi mei gratia?

18. (n) Deum, qui verax eſt, teſtor: *Quia ſermo noſter*, primùm ne fortè falſis præjudiciis indulgeant, obteſtatur eos, & affirmat nullam fuiſſe inconſtantiam in prædicatione Evangelii, quod ipſe unà cum Timotheo, & Silvano iis annuntiavit: ſed ſixa & conſtans fuit ejus de Chriſto prædicatio. *Non eſt in illo, eſt, & non*, voces, *in illo*, non ſunt in textu Græco; è verſiculo ſequenti proximo potuerunt in hunc verſum irrepere.

19. (o) Chriſtus quem prædicavit, nec falli poteſt, nec fallere, cùm ſit æterna veritas: In eo cuncta ſunt firma.

20. (p) *Eſt*, Gr. τὸ ναί: promiſſiones Dei conſtantes ſunt & veraces: *Ideò & per ipſum Amen*: Per ipſum Chriſtum omnes Dei promiſſiones confirmantur.

21. (q) Supple, Deus eſt, qui Spiritus ſui unctione nos docuit; qui unxit nos ſua gratia, & ſtabiles facit.

22. (r) Qui quaſi ſigillo ſuo impoſito per crebra miracula & effuſa in nos charismata Evangelicam prædicationem obſignavit, ac dedit nobis pignus Spiritus Sancti, & velut arrham vitæ æternæ.

23. (ſ) Gr. *Nondum veni*, ne ſcilicet vos triſtitia afficerem. Cùm autem uſus eſſet ea voce, parcendi, ne imperioſius nimis iis videretur, mox ſubjicit: *Non quia dominamur fidei veſtræ*, Non quaſi fidei veſtræ cauſa, quam accepiſtis à nobis, poteſtatem in vos nobis tribuere volumus: *Imò adjutores ſumus gaudii veſtri*; ac gaudium illud de conſtantia veſtra in fide, confirmare tantummodò, & adjuvare volumus.

CAP. II. 1. (a) Cauſam affert retardatæ profectionis.

6. (b) Inceſti ab Eccleſia ſeparatio, quæ à Corin-

Digitized by Google

8. Propter quod obſecro vos, ut confirmetis (c) in illum charitatem.

9. Ideò enim & ſcripſi, ut cognoſcam experimentum veſtrum, an in omnibus obedientes ſitis.

10. Cui autem aliquid donaſtis (d), & ego: nam & ego quod donavi, ſi quid donavi, propter vos in perſona Chriſti,

11. Ut non circumveniamur (e) à ſatana: non enim ignoramus cogitationes ejus.

12. Cùm veniſſem autem Troadem propter Evangelium Chriſti, & oſtium (f) mihi apertum eſſet in Domino,

13. Non habui requiem ſpiritui meo, eò quòd non invenerim Titum fratrem meum, ſed valefaciens eis profectus (g) ſum in Macedoniam.

14. Deo autem gratias, qui ſemper triumphat (h) nos in Chriſto Jeſu, & odorem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco:

15. Quia Chriſti bonus odor (i) ſumus Deo, in iis qui ſalvi fiunt, & in iis qui pereunt:

16. Aliis quidem odor mortis (k) in mortem; aliis autem odor vitæ in vitam. Et ad hæc quis tam idoneus?

17. Non enim ſumus ſicut plurimi, adulterantes (l) verbum Dei, ſed ex ſinceritate, ſed ſicut ex Deo, coram Deo, in Chriſto loquimur.

CAPUT III.

Hoc præcipuè Apoſtolo in hoc capite eſt propoſitum, ut doceat miniſtros novi Teſtamenti Legis Moſaicæ miniſtris præferri oportere.

1. INcipimus iterùm noſmetipſos commendare? aut numquid egemus (ſicut quidam) commendatitiis epiſtolis ad vos, aut ex vobis?

2. Epiſtola (a) noſtra vos eſtis, ſcripta in cordibus noſtris, quæ ſcitur & legitur ab omnibus hominibus:

3. Manifeſtati (b) quòd epiſtola eſtis Chriſti, miniſtrata à nobis, & ſcripta non atramento, ſed ſpiritu Dei vivi: non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus.

4. Fiduciam (c) autem talem habemus per Chriſtum ad Deum:

5. Non quòd ſufficientes (d) ſimus cogitare aliquid à nobis, quaſi ex nobis: ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt:

6. Qui & idoneos nos fecit miniſtros novi teſtamenti, non littera, ſed Spiritu (e): littera enim occidit, Spiritus autem vivificat.

7. Quòd ſi miniſtratio mortis (f), litteris deformata in lapidibus, fuit in gloria; ita ut non poſſent intendere filii Iſrael in faciem Moyſi, propter gloriam vultus ejus, quæ evacuatur:

8. Quomodo non magis miniſtratio Spiritus erit in gloria?

9. Nam

thiis facta eſt, ſuffcit, cumque recipi vult pœnitentem.

8. & 9. (c) Gr. *Ut ratam faciatis in illum charitatem*, ex publico conſenſu eum Eccleſiæ reſtituentes. *Experimentum veſtrum*, ut experirer.

10. (d) Gr. *donatis*. *Et ego*, Ut condemnando eum vobis præivi, ſic & in condonando, propter vos Eccleſiæ utilitati conſulens. *In perſona Chriſti*, vices gerens Chriſti, cujus auctoritate id facimus: utitur voce *donandi*; quod non otioſum eſſe notat Theophylactus.

11. (e) Ne Satanas hanc rapiat animam, & perdat.

12. (f) Cùm aditus pateret ad prædicationem Evangelii. Troas urbs eſt Phrygiæ, non procul ab eo loco, in quo Troja fuit.

13. (g) Obviam Tito, trajecto Helleſponto; adeò me angebat Eccleſiæ veſtræ ſtatus; atque ibi multa paſſus ſum.

14. (h) Triumphare nos facit per Chriſtum: *Manifeſtat*, Famam Evangelii, & ſui cognitionem benè fragrantem per nos ſpargit, dum perſecutiones nos cogunt ex una regione in aliam commeare.

15. (i) Prædicatio noſtra Deo accepta eſt, ſeu credentibus, ſeu incredulis prædicemus: nam omnes ſalvos eſſe volumus.

16. (k) Mortem generans: *Idoneus*. Perpauci quidem ad hæc intelligenda, aut efficienda ſunt idonei: *vero*, *tam*, deeſt in Græco.

17. (l) Gr. *cauponantes*, ut caupones ſolent vinum quæſtus cauſa pigmentis corrumpere: ita pſeudo apoſtoli ſanam doctrinam alienæ doctrinæ admixtione adulterant.

CAP. III. 2. (a) Animis veſtris Evangelium inſcripſi, ac ſatis me commendat converſio veſtra. *Cordibus*: hanc cordi meo impreſſam ubique circumfero.

3. (b) Manifeſtum quippè eſt hanc Epiſtolam gratia Chriſti eſſe dictatam, ut miniſterio noſtro deſcriptam. *Non atramento*, quod deleri poteſt, *sed ſpiritu Dei vivi*: *Non in tabulis lapideis*; ut olim lex per Moſen data, *ſed in tabulis cordis carnalibus*, ſeu carneis, ut Deus per Prophetas ſuos, Jeremiam cap. 31. & Ezechielem cap. 11. promiſerat. Cordis carnei nomine cor docile intelligit; non cupiditatibus addictum, non lapideum.

4. (c) Hinc nobis gloriari licet, *quòd Epiſtola noſtra eſtis, miniſtrata à nobis per Chriſtum ad Deum*: non id noſtris meritis, ſed gratiæ Chriſti tribuimus; cujus rei mox rationem affert.

5. (d) Quod ad ſalutem conferat. Eaque cogitatione, quæ voluntatem afficiat. Piæ cogitationes ſunt bonorum operum velut ſemina à Deo ſparſa.

6. (e) Non ſecundùm litteram, ſed ſecundùm ſpiritum: Gr. *non littera, ſed Spiritus*: non legis Moſaicæ, quæ mortem operatur ex occaſione, dum concupiſcentiam irritat: *Spiritus autem vivificat*: cùm lex Evangelica vitam gratiæ largiatur & gloriæ. Hinc adeò miniſterii noſtri dignitas colligitur.

7. (f) Lex vetus, quæ prævaricatores capite plectebat; quæque ex occaſione augebat peccata, cùm data fuit per Moſen, *Ea litteris deformata*, inſculpta lapidibus, *fuit in gloria*: adeo ut in faciem Moſis intueri non poſſent filii Iſrael: *Quæ evacuatur*, quæ citò evanuit. Quantò magis miniſterium Evangelii glorioſum eſt, quod vitam tribuit æternam?

9. Nam ſi miniſtratio damnationis (g) gloria eſt: multò magis abundat miniſterium juſtitiæ in gloria.

10. Nam nec glorificatum eſt, quod claruit in hac parte (h), propter excellentem gloriam.

11. Si enim quod evacuatur, per gloriam eſt: multò magis quod manet, in gloria (i) eſt.

12. Habentes (k) igitur talem ſpem, multa fiducia utimur:

* Exod. 34. 33. 13. * Et non ſicut Moyſes (l) ponebat velamen ſuper faciem ſuam, ut non intenderent filii Iſrael in faciem ejus, quod evacuatur,

14. Sed obtuſi (m) ſunt ſenſus eorum. Uſque in hodiernum enim diem idipſum velamen in lectione veteris teſtamenti manet non revelatum, (quoniam in Chriſto evacuatur)

15. Sed uſque in hodiernum diem, cùm legitur Moyſes, velamen poſitum eſt ſuper cor eorum.

16. Cùm autem converſus (n) fuerit ad Dominum, auferetur velamen.

* Joann. 4. 24. 17. * Dominus autem Spiritus eſt: Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas.

18. Nos verò omnes revelata (o) facie gloriam Domini ſpeculantes, in eamdem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tamquam à Domini Spiritu.

CAPUT IV.

De miniſterii Evangelici uſu ſic dicere aggreditur, ut adminiſtrationem ſuam ab omni ſimulatione puram eſſe oſtendat, non doloſam & quæſtuoſam, ut in pſeudoapoſtolis, qui externam pietatis ſpeciem præ ſe ferentes, intùs erant impuri, & turpis lucri amantes.

1. IDeò habentes adminiſtrationem (a), juxta quod miſericordiam conſecuti ſumus, non deficimus,

2. Sed abdicamus occulta dedecoris (b), non ambulantes in aſtutia, neque adulterantes verbum Dei, ſed in manifeſtatione veritatis commendantes noſmetipſos ad omnem conſcientiam hominum coram Deo.

3. Quòd ſi etiam opertum eſt Evangelium (c) noſtrum: in iis qui pereunt, eſt opertum:

4. In quibus Deus hujus ſæculi (d) excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Chriſti, qui eſt imago Dei.

5. Non enim noſmetipſos prædicamus (e), ſed Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum: nos autem ſervos veſtros per Jeſum:

6. Quoniam Deus, qui dixit de tenebris

bris

9. (g) Si miniſterium legis, quæ condemnat, glorioſum eſt, multò erit glorioſius miniſterium novæ legis, quæ juſtificat, & vivificat.

10. (h) Quamquam legis Moſaicæ nulla penè fuit gloria, ſi cum lege Evangelica comparetur: *Propter excellentem gloriam*. Legis novæ: Græci has voces, *in hac parte*, referunt ad, *glorificatum eſt*, non ad vocem, *claruit*. Ex quo quidem illud ſequitur, miniſterium Evangelicum longe eſſe præſtantius miniſterio Levitico.

11. (i) Si lex, aut vetus teſtamentum, quod antiquatur, & abrogatur per Chriſtum, glorioſum fuit: *Multò magis*, Lex gratiæ, quæ in hac vita inchoatur, & in altera perficitur, *in gloria eſt*.

12. (k) Excellentis, & permanentis gloriæ ſpem. *Fiducia*: magna libertate Evangelium prædicamus.

13. (l) Non velata facie, ut Moſes, ſed apertè & liberè: quam hiſtoriam allegoricè exponit. Nam velamen illud cæremoniarum legalium obſervationem, & temporales promiſſiones adumbrabat; quod velamen evacuatur per Chriſtum.

14. (m) Nec claram & apertam veteris Teſtamenti cognitionem habet.

16. (n) In fine ſæculorum. *Velamen*, Per fidem ea cernent, quæ cordis cæcitas nunc iis abſcondit; nunc Chriſtum ignorant, & manet velamen in lectione Moſis & veteris Teſtamenti, quod non auſertur niſi per Chriſtum, quando converſum fuerit cor eorum: populus Judaicus in perſona Moſis exprimitur.

18. (o) Chriſtianos cum Judæis confert, aut potiùs miniſtros novi Teſtamenti cum veteris Teſtamenti miniſtris. *Speculantes*; apertè, quaſi in ſpeculo aſpicientes: Græc. κατοπτριζόμενοι, quæ vox optimè, officium Apoſtolorum exprimit; ſignificat enim exceptam in ſe imaginem inſtar ſpeculi in alios reflecti ſublato velamine; *à claritate*, radiantes fiunt imagines per vivam transformationem, & claritatem, quam prædicatione & exemplo ſuo in fideles trajiciunt; myſteria apertè docent, quæ Moſes figuratum velamine involuta proponebat. Transformamur in eamdem imaginem, per impreſſionem ejus gloriæ, quæ fit in nobis. *Tamquam*, à Domini ſpiritu profectam.

1. (a) Prout miſericordiam Dei conſecuti ſumus, cùm ad hoc miniſterium ex pura ſua miſericordia nos vocavit. *Non deficimus*, non ſuccombimus malis quæ nobis accidunt; neque in functionibus noſtri miniſterii negligentes ſumus, & ſocordes. CAP. IV.

2. (b) Turpe lucrum, & alia vitia, quæ hominum oculis occultari ſolent: *Neque adulterantes verbum Dei*: Gr. *doloſe tractantes*; falſa veris admiſcentes: *Conſcientiam*, veritatem ſincere & aperte profitentes, quales ſumus, tales Deo, & hominibus, qui de nobis rectè judicant, apparere volumus, non vana oſtentatione, ſed morum integritate iis probari cupientes, qui non ex præjudicatis, aut opinione, aut affectu, ſed ex ſuæ conſcientiæ teſtimonio de nobis judicabunt.

3. (c) Solvit objectionem, quæ fieri poſſet adversùs ea, quæ de manifeſtatione veritatis hoc loco, & superiore capite dixit, tot nimirùm hominibus incognitum eſſe Evangelium, & opertum; ac ſubinde reſpondet, per eorum infidelitatem ſtare, quominùs lumen tam illuſtre non videant.

4. (d) Diabolus quem Chriſtus principem hujus mundi vocat, & Apoſtolus Deum hujus ſæculi, ob infirmitatem eorum, qui ſe diabolo ſubjiciunt; quemadmodum & ventrem Deum appellat in iis, qui ventri ſe devovent. Atque hæc eſt verborum conſtructio pene Hebraica: in quibus infidelibus Deus hujus ſæculi mentes eorum excæcavit. *Evangelii gloria Chriſti*; Evangelii glorioſi & fulgentis, quo Chriſtus ipſe manifeſtatur.

5. (e) Jam probat verbum Dei à ſe non adulterari, nec ſe vana gloria duci, cùm ſeipſum non prædicet, ſed Chriſtum; non ſuam, ſed Chriſti gloriam quærat. *Per Jeſum*, Gr. *Propter Jeſum*: Nos ſervos veſtros profitemur propter Jeſum, ut ejus Evangelium vobis annuntiemus.

bris lucem ſplendeſcere (f), ipſe illuxit in cordibus noſtris, ad illuminationem ſcientiæ claritatis Dei, in facie Chriſti Jeſu.

7. Habemus autem theſaurum iſtum in vaſis fictilibus (g): ut ſublimitas ſit virtutis Dei, & non ex nobis.

8. In omnibus tribulationem patimur, ſed non anguſtiamur (h): aporiamur, ſed non deſtituimur:

9. Perſecutionem patimur, ſed non derelinquimur: dejicimur, ſed non perimus:

10. Semper mortificationem (i) Jeſu in corpore noſtro circumferentes, ut & vita Jeſu manifeſtetur in corporibus noſtris.

11. Semper enim nos, qui vivimus, in mortem tradimur propter Jeſum: ut & vita Jeſu manifeſtetur in carne noſtra mortali.

12. Ergo mors in nobis operatur (k), vita autem in vobis.

13. Habentes (l) autem eumdem ſpiri-
* Pſ. 115. 10. tum fidei, ſicut ſcriptum eſt: * Credidi, propter quod locutus ſum: & nos credimus, propter quod & loquimur:

14. Scientes quoniam qui ſuſcitavit Jeſum, & nos cum Jeſu ſuſcitabit, & conſtituet vobiſcum.

15. Omnia enim propter vos (m): ut gratia abundans, per multos in gratiarum actione, abundet in gloriam Dei.

16. Propter quod non deficimus (n): ſed licèt is, qui foris eſt, noſter homo corrumpatur: tamen is, qui intùs eſt, renovatur de die in diem.

17. Id enim, quod in præſenti eſt momentaneum (o) & leve tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.

18. Non contemplantibus nobis quæ videntur, ſed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia ſunt; quæ autem non videntur, æterna ſunt.

C A P U T V.

Totus eſt in hoc capite, ut oſtendat, nos in hac vita, ut in exilio poſitos, ad cœleſtem patriam contendere, ac vivere illi omnes oportere, qui pro omnibus mortuus eſt, urgente ad hoc charitate, ut omnes reconcilientur Chriſto, qui nos reconciliavit Deo Patri.

1. SCimus (a) enim, quoniam ſi terreſtris domus noſtra hujus habitationis diſſolvatur, quòd ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cœlis.

2. Nam & in hoc ingemiſcimus (b), habitationem noſtram, quæ de cœlo eſt, ſuperindui cupientes:

3. * Si tamen veſtiti (c), non nudi * Apoc. 16. 15.
inveniamur.

4. Nam & qui ſumus in hoc tabernaculo, ingemiſcimus gravati: eò quòd nolumus expoliari, ſed ſuperveſtiri, ut abſorbeatur quod mortale eſt, à vita.

5. Qui

6. (f) Qui juſſit verbo ſuo, ut lux è tenebris prodiret in creatione mundi; *Illuxit*, lumina fidei; *ad illuminationem*, ut alios cognitione Dei clara, & glorioſa illuſtremus; *in facie Chriſti*, quæ in Chriſto apparuit. Græcè, *in perſona Chriſti*, ut vice Chriſti ejus cognitionem aliis impertiamur. Vel gloria Dei fulget in Chriſto ut in viva Patris imagine.

7. (g) In corpore caduco & fragili: *Ut ſublimitas*. Ut Deus hujus tam excellentis doni ſolus auctor habeatur, qui fictilibus vaſis tantum ſapientiæ theſaurum credere dignatus eſt, & in tot periculis ac perſecutionibus tueri.

8. & 9. (h) Gr. *non coarctati*, tot rebus adverſis: ſed non opprimimur, non ſuccumbimus. *Aporiamur*, perplexi ſumus; *ſed non deſtituimur*, non propterea de vita deſperamus: Deus exitum nobis oſtendit, & viam qua evadimus: ut vaſa fictilia ex edito loco dejicimur, *ſed non perimus*, non frangimur. Libertas animi, & firmitas inconcuſſa manet, ſpes & fiducia in Deum.

10. (i) Similitudinem & impreſſionem mortis Chriſti ubique circumferentes. *Manifeſtetur*: adeò ut vita noſtra in tantis anguſtiis conſervata, ſit vitæ & reſurrectionis Chriſti firmiſſimum argumentum: vel, ut vitæ Chriſti beatæ & immortalis imaginem in corporibus noſtris portemus, ut cum illo reſurgamus.

12. (k) Exercetur, aut vim ſuam in nobis exerit: atque hinc concludit Apoſtolos mori ob Evangelium, ut fideles vitam conſequantur æternam, & per mortem noſtram ſalus veſtra perficietur, dum roboratur, & creſcit fides veſtra.

13. (l) Quandoquidem habemus eamdem fidem cum Davide, ubi ait. *Credidi: Et nos credimus*, cum illo, *propter quod & loquimur*, & confidenter prædicamus Chriſti reſurrectionem nobis & vobis ſalutarem. *Habentes eumdem ſpiritum fidei*, fidem à Spiritu ſancto nobis donatam.

15. (m) Perferimus: ut effuſe in vos Dei gratia exuberet in ejus gloriam, multis propter tot & tanta beneficia Deo gratias agentibus.

16. (n) Propter eam ſpem non deficimus, tot malis non ſuccumbimus; vel à continua prædicatione non deſiſtimus. Licèt corpus noſtrum corrumpatur tot malis & laboribus obnoxium, murus eſt luteus, qui perfectam hominis interioris inſtaurationem remoratur.

17. (o) Afflictio noſtra levis & momentanea, æque immenſum & æternum gloriæ pondus operatur. *In ſublimitate*; mirè, & ſuprà modum, quaſi excellentem & ſublimem gloriam operatur: qui Hebraiſmus eſt: nam pro ſuperlativo ingeminant poſitivum.

CAP. V.
1. (a) Intimos animi ſui ſenſus profert Apoſtolus, ut oſtendat non vanæ gloriæ, aut turpis lucri cauſa indeſinentes ſuos labores commemoraſſe. Ac primùm quidem ex omnibus quæ adiit periculis, vitæ hujus exitum, & æternæ deſiderium exprimit; *Domus*, poſtquam exterior homo tot laboribus & malis ſolutus fuerit; *ædificationem*, firmum ædificium, quod terreſtri domui & luteæ, Gr. *tabernaculo*, opponit; ſeu corpus poſt reſurrectionem glorioſum, & incorruptum.

2. (b) In hoc corpore; vel propter hoc ipſum ingemiſcimus, quia ſperamus æternam domum; gloria quidem ſuperindui cupientes, non ſpoliari vita mortali; quod in primo homine contigiſſet, ſi in originali juſtitia perſtitiſſet.

3. & 4. (c) Bonis operibus, non nudi inveniamur. *Abſorbeatur*, Nolentes mortem experiri, ſed vita ſuperindui.

5. Qui autem efficit (d) nos in hoc ipſum, Deus, qui dedit nobis pignus ſpiritus.

6. Audentes igitur ſemper, ſcientes quoniam dum ſumus in corpore, peregrinamur (e) à Domino:

7. (Per fidem enim ambulamus, & non per ſpeciem)

8. Audemus (f) autem, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore, & præſentes eſſe ad Dominum.

9. Et ideò contendimus, ſive abſentes (g), ſive præſentes, placere illi.

* Rom. 14. 10. 10. * Omnes enim nos manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti, ut referat unuſquiſque propria corporis, prout geſſit (h), ſive bonum, ſive malum.

11. Scientes ergo timorem (i) Domini, hominibus ſuademus, Deo autem manifeſti ſumus. Spero autem & in conſcientiis veſtris manifeſtos nos eſſe.

12. Non iterùm commendamus (k) nos vobis, ſed occaſionem damus vobis gloriandi pro nobis: ut habeatis ad eos, qui in facie gloriantur, & non in corde,

13. Sive enim mente excedimus (l), Deo, ſive ſobrii ſumus, vobis.

14. Charitas (m) enim Chriſti urget nos: æſtimantes hoc, quoniam ſi unus pro omnibus mortuus eſt, ergo omnes mortui ſunt:

15. Et pro omnibus mortuus eſt Chriſtus, ut & qui vivunt, jam non ſibi vivant (n), ſed ei, qui pro ipſis mortuus eſt, & reſurrexit.

16. Itaque nos ex hoc (o) neminem novimus ſecundùm carnem. Et ſi cognovimus ſecundùm carnem Chriſtum: ſed nunc jam non novimus.

17. Si qua ergo in Chriſto nova creatura (p), vetera tranſierunt: * ecce facta ſunt omnia nova. * Iſa. 43. 19. Apoc. 21. 5.

18. Omnia (q) autem ex Deo, qui nos reconciliavit ſibi per Chriſtum, & dedit nobis miniſterium reconciliationis.

19. Quoniam quidem Deus erat in Chriſto mundum reconcilians ſibi, non reputans illis delicta ipſorum: & poſuit in nobis verbum reconciliationis (r).

20. Pro Chriſto ergo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos. Obſecramus pro Chriſto, reconciliamini Deo,

21. Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum (ſ) fecit, ut nos efficeremur juſtitia Dei in ipſo.

CAPUT VI.

Hortatur eos ne in vacuum gratiam recipiant; tum quales eſſe oporteat miniſtros Chriſti docet: ad mutuam charitatem excitat Corinthios.

1. ADjuvantes (a) autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.

2. Ait

5. (d) Gr. *efficit nos*, in hunc finem, ut immortales eſſemus. *Deus*, ſupple, eſt, *qui dedit nobis pignus ſpiritus*, gratiam ſuam, ut arrhabonem futuræ gloriæ.

6. (e) Ceterùm dolemus, & nos, à patria abeſſe, & vitam præſentem ægrè toleramus. Quapropter de hac immortali gloria confidentes.

8. (f) Malumus peregrinari à corpore, quàm diutiùs abeſſe à Domino.

9. (g) In vita & in morte, id unum volumus, ut Deo placeamus. Ita ferè Apoſtolus ratiocinatur: dum ſumus in hoc corpore, peregrinamur à Domino: nam per fidem ambulamus, non per ſpeciem: ut igitur præſentes ſimus ad Dominum, illud nobis optabile eſt peregrinari à corpore. Quæ ratiocinatio minus firma eſſet, ſi ad ſpeciem ipſam non perveniretur, niſi poſt corporum reſurrectionem.

10. (h) Hic bonorum operum merita, ut malorum demerita apertiſſimè declarantur.

11. (i) Tremendi illius judicii timore perculſi nihil magis optamus, quàm putam habere conſcientiam, atque hominibus ſuadere ſincerum affectum noſtrum, & integritatem. Quod ſi efficere non poſſimus, non aliud reſtat, niſi ut Deo ipſi exponatur, cui nihil eſt abſconditum: *Manifeſtos*, quòd planè nos cognoſcitis. Hæc dicit propter aliquos à pſeudo apoſtolis deceptos.

12. (k) Hæc utique non eò dico, quòd ambitiosè captem veſtram exiſtimationem, quaſi eam amiſerim: *Habeatis*, ut iis reſpondere poſſitis, *qui in facie gloriantur*, qui vera conſcientiæ ſuæ gloria deſtituti fallacem quærunt gloriam. *Facie*, Specie exteriori. Hæc erat juſtiſſima ſui commendandi cauſa, ne per ejus contemptum fructus Evangelii periret.

13. (l) Si rationis limites videamur egreſſi, magnificè de nobis ipſis loquentes, aut ſublimia myſteria meditantes: *Deo*, hoc propter Dei honorem facimus, ne quis nos ſpernat: *ſive ſobrii ſumus*, Gr. *modeſtè*, ſeu modum ſervantes, ad mediocria & humilia nos demittimus: *vobis* veſtri cauſa; & in exemplum modeſtiæ id facimus; illud paucis convenit, hoc bonis omnibus paſtoribus.

14. (m) Charitas, qua Chriſtus nos dilexit, ea nos impellit, ut omnia ad honorem Dei, & utilitatem veſtram faciamus. *Mortui*: mortui fuerant: quin & nos veteri vitæ & peccato, imò & commodis noſtris temporalibus, & nobis ipſis mortuos exiſtimare debemus.

15. (n) Quòd empti magno pretio jam non ſint ſui, ſed Chriſti. Huic vitam noſtram conſecrare & devovere debemus, qui morte ſua nos redemit; reſurrectio ejus eſt ſacrificii conſummatio, per quam nos ad Deum trahit, & ſanctificat.

16. (o) Gr. *ex nunc*: neminem colimus ob humanas dotes, qui omnibus ex æquo prodeſſe volumus; ſive Judæi ſint, ſive Gentiles; ſive nobiles, ſive ignobiles, neminem novimus, commodi noſtri habita ratione. *Et ſi cognovimus*; & ſi aliquando id nobis glorioſum judicavimus, quòd ex eadem gente natus eſſet Chriſtus, & apud nos verſatus; hunc tantùm novimus, huic ſervimus ſecundùm ſpiritum, ut Redemptori noſtro, gratiæ & ſalutis auctori, terrenis affectibus planè mortui: nec Chriſtum ipſum jam cogitamus ut mortalem, ſed ut immortalem.

17. (p) Si quis in Chriſtum credit, hic nova eſt creatura; huic vetera tranſierunt, & humanos affectus penitùs exuit. *Si qua*: Gr. *Si quis ergo*; Si quis in Chriſto mortuus cum eo reſurrexit, is nova eſt creatura.

18. (q) Hæc omnia nova ex Dei gratia profecta ſunt, cogitata, affectus, opera.

19. (r) Dedit nobis Apoſtolis miniſterium prædicandæ reconciliationis cum Deo.

21. (ſ) Hoſtiam pro peccatis noſtris; *Juſtitia Dei*, Juſti ea juſtitia, quam Deus in nobis efficit per Chriſtum: eadem juſtitia dicitur Dei & noſtra: Dei, qui eam donat; noſtra, quia nos eam recipimus, & juſtos nos efficit.

1. (a) Gr. *Cooperantes*; munus ſuum legati exponit; CAP. VI.

*Iſ. 49. 8. 2. Ait (b) enim: * Tempore accepto exaudivi te, & in die ſalutis adjuvi te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis.

*1. Cor. 10. 32. 3. * Nemini dantes ullam offenſionem, ut non vituperetur miniſterium noſtrum:

*1. Cor. 4. 1. 4. Sed in omnibus exhibeamus noſmet ipſos * ſicut Dei miniſtros, in multa patientia, in tribulationibus, in neceſſitatibus, in anguſtiis,

5. In plagis, in carceribus, in ſeditionibus (c), in laboribus, in vigiliis, in jejuniis,

6. In caſtitate (d), in ſcientia, in longanimitate, in ſuavitate, in Spiritu ſancto, in charitate non ficta,

7. In verbo (e) veritatis, in virtute Dei per arma juſtitiæ à dextris, & à ſiniſtris,

8. Per gloriam, & ignobilitatem (f) per infamiam, & bonam famam: ut ſeductores, & veraces; ſicut qui ignoti, & cogniti:

9. Quaſi morientes (g), & ecce vivimus: ut caſtigati, & non mortificati:

10. Quaſi triſtes, ſemper autem gaudentes: ſicut egentes, multos autem locupletantes: tamquam nihil habentes, & omnia poſſidentes.

11. Os noſtrum patet (h) ad vos, ô Corinthii, cor noſtrum dilatatum eſt.

12. Non anguſtiamini in nobis: anguſtiamini (i) autem in viſceribus veſtris:

13. Eamdem autem habentes remunerationem (k), tamquam filiis dico, dilatamini & vos.

14. Nolite jugum ducere cum infidelibus (l). Quæ enim participatio juſtitiæ cum iniquitate? Aut quæ ſocietas luci ad tenebras?

15. Quæ autem conventio Chriſti ad Belial (m)? Aut quæ pars fideli cum infideli?

16. Qui autem conſenſus templo Dei, cum idolis? * Vos enim eſtis templum Dei vivi, ſicut dicit Deus: * Quoniam inhabitabo (n) in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi populus. *1. Cor. 3. 16. 17. & 6. 19. * Lev. 26. 12.

17. * Propter quod exite (o) de medio eorum, & ſeparamini, dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis: * Iſa. 52. 11.

18. Et ego recipiam vos: * & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens. *Jer. 31. 9.

CAPUT VII.

Corinthiorum pœnitentiam iis gratulatur, & eorum in ſe ſtudium.

1. HAs ergo habentes promiſſiones (a), chariſſimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritus, perficientes ſanctificationem in timore Dei:

2. Ca-

ut Dei cooperator eos adhortatur, ne oblatam gratiam acquiant, aut fruſtrà recipiant.

2. (b) Iſaiæ cap. 49. *Tempore accepto exaudivi te*, tempore legis novæ, cui auxilium ſuum peculiare Deus addixit; vel Pater loquitur ad Filium: Exaudiam te pro membris tuis deprecantem: futurum pro præterito more Prophetarum.

5. (c) In perferendis populi adversùs nos concitati tumultibus: *In laboribus*; pœnas commemorat ultrò ſuſceptas.

6. (d) Posteà quibus ornari virtutibus oporteat legatos & miniſtros Chriſti ediſſerit; in caſtitate in primis, & morum integritate: *In ſcientia*, rerum quæ ad fidem pertinent, ut alios ædificent: *In longanimitate*, animi lenitate: *In ſuavitate*: Gr. *benignitate*, ſeu comitate, cui opponitur morum aſperitas: *In Spiritu ſancto*, in donis & fructibus Spiritus ſancti, & præſertim in ſincera charitate.

7. (e) Mox ſubjicit eorum munera, quorum primum eſt Evangelii prædicatio: *In verbo veritatis*, quæ prædicari debet ſincera, & pura, at prudenter adminiſtrari: *In virtute Dei*, qua miracula efficiuntur, aut refractarii coercentur: *Per arma juſtitiæ*; per bona opera; *à dextris & à ſiniſtris*; in proſperis & adverſis; cum pietate ſemper, & in omni occaſione penitus inflexibili.

8. (f) Gr. *ignominiam*, ſeu laudemur, ſeu vituperemur: ſeu benè, ſeu malè audiamus: *Ut ſeductores, & veraces*: ſeu nos fallaces exiſtiment, ſeu veraces. Sic nos exhibeamus ut Chriſti miniſtros. *Ignoti*; ſive ut obſcuri, atque ut ignobiles habeamur, cùm tamen per miracula & doctrinam ſimus cogniti.

9. (g) Ob innumeras afflictiones quotidie pro mortuis habemur: *Ut caſtigati*, per Magiſtratus cædimur: *Et non mortificati*, & tamen morti non addicti ſumus.

11. (h) Gr. *patefactū eſt*; & præ affectu liberè vos ſum allocutus. *Dilatatum eſt*: amor noſter in vos omnes diffuſus eſt.

12. (i) In corde noſtro, tamquam in amplo domicilio habitatis: cum veſtræ charitatis viſceribus nimiùm anguſtis, nec mutua benevolentia me, ut par eſt, excipiatis: amor exigitur amore.

13. (k) Parem gratiam referentes, & meam benevolentiam pari amore rependentes. *Dilatamini*: & vos me redamate, & diligite, ut vos diligo; exhortationes meas, ut à patre filii, ſic excipite.

14. (l) Hinc occaſionem ſumit eos admonendi, ne matrimonia cum infidelibus contrahant, uti ab iis factitari ex Tito forſan acceperat. Vel ſaltem vetat ne intimam cum infidelibus ſocietatem ineant, ob pericula quæ inde oriuntur.

15. (m) Quæ vox *ſine jugo*, ſeu *exlegem* ſignificat. *Conventio*, Gr. *conſonantia*, quæ participatio: mundi corruptione cor inficitur, mens ejus tenebris obducitur.

16. (n) Quod olim Deus dixit de tabernaculo Levit. 26. hoc fidelibus applicat Apoſtolus, ut probet eorum animas eſſe templa Dei, quæ profanari non debent per connubia cum infidelibus juncta, aut per nimiam cum iis ſocietatem, ne fortè menſis eorum & ſacrificiis ſe inferant.

17. (o) Iſaiæ 52. 11. quem locum aptat Apoſtolus ad vitulos idololatras, affectu ſaltem, atque ut conſuetudinem nimis familiarem cum illis inhibeat, ac multò magis mutua cum illis connubia.

CAP. VII. 1. (a) Ut ſimus templum Dei, & inhabitet in nobis: quas promiſſiones in lege novâ accepimus. *Inquinamento*, ab omnibus peccatis, quæ carne, aut ſola voluntate committuntur. *Perficientes*; ut ſimus ſancti; ut opus ſanctificationis perficiatur in nobis cum timore Dei ſancto & religioſo; ut ſanctitas in Baptiſmo inchoata perficiatur.

Digitized by Google

2. Capite (b) nos. Neminem læſimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus.

3. Non ad condemnationem veſtram dico (c): prædiximus enim, quòd in cordibus noſtris eſtis, ad commoriendum, & ad convivendum.

4. Multa mihi fiducia (d) eſt apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis, repletus ſum conſolatione, ſuperabundo gaudio in omni tribulatione noſtra.

5. Nam & cùm veniſſemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro noſtra, ſed omnem tribulationem paſſi ſumus: foris (e) pugnæ, intùs timores.

6. Sed qui conſolatur humiles, conſolatus eſt nos Deus in adventu Titi.

7. Non ſolùm autem in adventu ejus, ſed etiam in conſolatione, qua conſolatus (f) eſt in vobis, referens nobis veſtrum deſiderium, veſtrum fletum, veſtram æmulationem pro me, ita ut magis gauderem.

8. Quoniam etſi contriſtavi vos in epiſtola, non me pœnitet: etſi pœniteret (g), videns quòd epiſtola illa (etſi ad horam) vos contriſtavit;

9. Nunc gaudeo: non quia contriſtati eſtis, ſed quia contriſtati eſtis ad pœnitentiam. Contriſtati enim eſtis ſecundùm Deum, ut in nullo detrimentum (h) patiamini ex nobis.

* 1. Petr. 2. 19

10. * Quæ enim ſecundùm Deum triſtitia eſt, pœnitentiam in ſalutem ſtabilem operatur: ſæculi autem triſtitia mortem (i) operatur.

11. Ecce enim hoc ipſum, ſecundùm Deum contriſtari vos, quantam in vobis operatur ſolicitudinem: ſed (k) defenſionem, ſed indignationem, ſed timorem, ſed deſiderium, ſed æmulationem, ſed vindictam: in omnibus exhibuiſtis vos, incontaminatos eſſe negotio.

12. Igitur, etſi ſcripſi vobis, non propter eum qui fecit injuriam (l), nec propter eum qui paſſus eſt: ſed ad manifeſtandam ſolicitudinem noſtram, quam habemus pro vobis

13. Coram Deo: ideò conſolati ſumus. In conſolatione autem noſtra, abundantiùs magis gaviſi ſumus ſuper gaudio Titi, quia refectus eſt ſpiritus ejus ab omnibus vobis.

14. Et ſi quid apud illum de vobis gloriatus ſum, non ſum confuſus (m): ſed ſicut omnia vobis in veritate locuti ſumus, ita & gloriatio noſtra, quæ fuit ad Titum, veritas facta eſt,

15. Et viſcera ejus abundantiùs in vobis ſunt: reminiſcentis omnium veſtrùm obedientiam: quomodo cum timore & tremore excepiſtis illum.

16. Gaudeo quòd in omnibus confido (n) in vobis.

CAPUT VIII.

Hortatur Corinthios ut conferant eleemoſynas in ſubſidium fidelium, qui ſunt Jeroſolymis.

1. NOtam (a) autem facimus vobis, fratres, gratiam Dei, quæ data eſt in Eccleſiis Macedoniæ:

2. Quòd

2. (b) Reſponſurus variis accuſationibus, quas pſeudo apoſtoli in eum conjiciebant, rogat ut attenta audiant quæ mox dicturus eſt. *Neminem corrupimus*, aut perverſa doctrina, aut malis exemplis; *neminem circumvenimus*, nihil cupidè extorſimus: Idque vox Græca ἐπλεονεκτήσαμεν ſignificat, neminem præ avaritia fraudavimus.

3. (c) Quaſi vos eam de me opinionem habueritis: nam in primis nobis chari eſtis, & parati ſumus vobiſcum mori & vivere.

4. (d) Sed ea libertate utor, ut apud filios, certus de veſtra benevolentia: gaudio repletus ob adventum Titi, qui correctione veſtra mihi nuntiata, omnem excuſſit triſtitiam.

5. (e) Cum hoſtibus Eccleſiæ: *Intùs timores*, ob novas quæ ſubinde emergebant perſecutiones. Vel intùs ab hoſtibus occultis & domeſticis.

7. (f) Patri, per quam conſolationem de vobis magnam habui, ob veſtri emendationem, & magnum in me amorem: hoc enim ſignificat per æmulationem, ob deſiderium veſtrum me videndi.

8. (g) Gr. *Etſi pœnitebat*, tum incipit alia periodus: video enim quòd Epiſtola illa etſi ad breve tempus vos contriſtavit; ſupplendum videtur, & tamen profuit vobis: nam triſtitia quæ ex pœnitentia oritur, eſt ſemen ſalutis æternæ.

9. (h) Cùm melior factus fuerit fornicarius; adeò ut nullo detrimento affecti fueritis per nos, qui vobis cauſa triſtitiæ fuimus.

10. (i) Animæ, dum obmurmurat, & ultionem expetit.

11. (k) Imò & defenſionem; Gr. apologiam, ſeu excuſationem: Triſtitia illa vobis attulit ſolicitudinem, & vigilantem noſtri defenſionem. *Indignationem*, adversùs inceſtum, aut contra ſeipſos, quòd ita ſe geſſerint, ut meritò ab Apoſtolo reprehenderentur. *Sed deſiderium*, videndi Apoſtoli: *Sed vindictam*, cùm à ſua communione inceſtum ejecerunt: *Incontaminatos*, oſtendiſtis vos immunes eſſe a peccato fornicationis. Initio quidem illud punire neglexiſtis, ſed illam negligentiam purgaſtis. *Negotio*, in crimine inceſti, quod non exprimit, quia delictum erat.

12. (l) Patri ſuo, non ſolùm propter eum ſcripſi, ut ei conſulerem, ſed ut oſtenderem meam pro veſtra ſalute ſolicitudinem, quæ ſolicitudo ex charitate profecta eſt: *Coram Deo*, atque hæc fuit præcipua excommunicantis intentio, ut à peccati contagio totum corpus ſervaretur illæſum.

14. (m) Quaſi inaniter gloriatus eſſem de vobis apud eum. *Veritas*, vera inventa eſt.

16. (n) Id gaudeo, quòd abſque periculo offenſionis poſſim liberè & monendo & increpando vobiſcum agere, atque omnia de vobis poſſim polliceri. Sic aditum ſibi præparat ad ea, quæ mox ab iis eſt poſtulaturus.

CAP. VIII.

1. (a) Quod ſecundo loco ſibi propoſuerat, aggreditur, nempe ut pauperes fideles, qui Jeroſolymæ erant, ſuis eleemoſynis ſublevent. Ac primùm eos Macedonum exemplo excitat, quorum patientiam in variis afflictionibus perferendis, & liberalitatem in erogandis eleemoſynis, gratiam, ſeu beneficium Dei appellat, quià hæc ſunt divinæ gratiæ dona.

2. Quòd in multo experimento tribulationis (b), abundantia gaudii ipſorum fuit; & altiſſima paupertas eorum abundavit in divitias ſimplicitatis eorum:

3. Quia ſecundùm virtutem (c) teſtimonium illis reddo, & ſupra virtutem voluntarii fuerunt,

4. Cum multa exhortatione obſecrantes (d) nos gratiam, & communicationem miniſterii, quod fit in Sanctos.

5. Et non ſicut ſperavimus (e), ſed ſemetipſos dederunt primùm Domino, deinde nobis per voluntatem Dei:

6. Ita ut rogaremus Titum, ut quemadmodum cœpit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam iſtam.

7. Sed ſicut in omnibus abundatis fide, & ſermone (f), & ſcientia, & omni ſolicitudine, inſuper & charitate veſtra in nos, ut & in hac gratia abundetis.

8. Non quaſi imperans (g) dico: ſed per aliorum ſolicitudinem, etiam veſtræ charitatis ingenium bonum comprobans.

9. Scitis enim gratiam Domini noſtri Jeſu Chriſti, quoniam propter vos egenus factus eſt, cùm eſſet dives, ut illius inopia vos divites eſſetis.

10. Et conſilium in hoc do: hoc enim vobis utile eſt, qui non ſolùm facere, ſed & velle cœpiſtis (h) ab anno priore:

11. Nunc verò & facto perficite: ut quemadmodum promptus (i) eſt animus voluntatis, ita ſit & perficiendi ex eo quod habetis.

12. Si enim voluntas prompta eſt, ſecundùm id quod habet, accepta eſt, non ſecundùm id quod non habet.

13. Non enim ut aliis ſit remiſſio (k), vobis autem tribulatio, ſed ex æqualitate.

14. In præſenti tempore veſtra abundantia (l) illorum inopiam ſuppleat: ut & illorum abundantia veſtræ inopiæ ſit ſupplementum, ut fiat æqualitas, ſicut ſcriptum eſt:

15. * Qui multum, non abundavit (m): * Exod. 16. 18.
& qui modicum, non minoravit.

16. Gratias autem Deo, qui dedit eamdem ſolicitudinem pro vobis in corde Titi,

17. Quoniam exhortationem quidem ſuſcepit (n): ſed cùm ſolicitior eſſet, ſua voluntate profectus eſt ad vos.

18. Miſimus etiam cum illo fratrem, cujus laus (o) eſt in Evangelio per omnes Eccleſias:

19. Non ſolùm autem, ſed & ordinatus (p) eſt ab Eccleſiis comes peregrinationis noſtræ, in hanc gratiam, quæ miniſtratur à nobis ad Domini gloriam, & deſtinatam voluntatem noſtram:

20. Devitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine (q), quæ miniſtratur à nobis.

21. * Providemus enim bona non ſolùm coram Deo, ſed etiam coram hominibus. * Rom. 12. 17.

22. Miſimus autem cum illis & fratrem noſtrum, quem probavimus in multis ſæpè ſolicitum eſſe: nunc autem multò ſolicitiorem, confidentia multa in vos,

23. Sive

2. (b) Id erat inſignis Dei gratiæ argumentum, quòd tot calamitatibus, & bonorum ſpoliatione vexati, ii tamen magnum gaudium, & ſinceram liberalitatem cum acerba vexatione, & altiſſima paupertate conjungerent. *Simplicitatis*; quæ paupertas, Gr. ... , *à fundo* exhauſta, redundavit in copioſam liberalitatem, à ſimplici & candido animo profectam.

3. (c) Pro viribus, *reddo*, ut ego teſtis ſum; imò & ſupra vires, ultrò benigni fuerunt & liberales.

4. (d) Inſtantiſſimè orantes ut hanc acciperemus gratiam, ex Græco textu eleemoſynas; *Sanctos*, ut ad ſanctos deferremus quæ ad ſublevandam pauperum inopiam dona offerebant.

5. (e) Non ii modò facultates ſuas licèt egeni & pauperes, ſed & ſemetipſos dederunt primùm Domino; deinde nobis, *per voluntatem Dei*, Deo ipſi hanc mentem aſpirante.

7. (f) Loquendi facultate, & ſcientia, cognitione myſteriorum Dei: *Ut & abundetis*; facite, ut in hoc quoque abundetis.

8. (g) Exemplum Macedonum vobis propono, non quaſi ex imperio: ſed ut per aliorum, nempe Macedonum, ſolicitudinem, Gr. *ſtudium*, affectum, *comprobans*, explorans, veſtræ charitatis ſinceritatem excitem. Græc. *ingenuitatem*, generoſam animi indolem provocem vel exploratam habeam.

10. (h) Ultrò, & nullo adhuc provocati exemplo: itaque iis auctor eſt, ut opere perficiant quod anno ſuperiori decreverant, & juxta facultatum ſuarum modum indigentibus ſuccurrant ex eo quod habent. *Sed & velle* nullo exhortante, & ſuapte voluntate.

11. (i) Quemadmodum anno ſuperiori promptam habuiſtis voluntatem benefaciendi ſanctis, ſic ad perficiendum vos promptos & alacres exhibete.

13. (k) Supplendum, exigo, non ut alii veſtra liberalitate ditati delicatiùs vivant, & penès vos ſit rei familiaris anguſtia; aut aliis nihil conferentibus, & vobis *largientibus* ſit tribulatio: *æqualitate*; ſed volo ut per quamdam æqualitatem veſtra abundantia illorum inopiam ſuppleat, ut iis non deſint neceſſaria, & vos detis ſuperflua.

14. (l) In bonis ſpiritualibus veſtræ penuriæ ſit ſupplemento; æqualitas quædam inter divitem & pauperem conſtituitur, cùm dives ſuis bonis pauperem juvat, pauper multùm orat pro divite.

15. (m) Quem locum Exodi aptat æqualitati: nam ſi divites de ſuperfluis neceſſaria Sanctis ſuppeditent, tum ſit quædam æqualitas, dum quiſque ſorte ſua contentus erit. Quæ verò interjacent de compenſatione bonorum ſpiritualium & temporalium, Gagnæus exiſtimat per parentheſim ſcripta eſſe, cùm voce Græca ..., æqualitas, non compenſatio deſignetur.

17. (n) Ad hoc quidem illum exhortati ſumus, ſed & ſua ſponte Corinthum reverſus eſt: *Cùm ſolicitior eſſet*; cùm veſtri ſtudio teneretur.

18. (o) Videtur Silas hoc loco intelligi, eo tempore quo ſcripta eſt hæc Epiſtola.

19. (p) Ab Apoſtolis & Paſtoribus: Gr. ..., ſuffragiis electus. *Gratiam*; ad colligendas fidelium eleemoſynas in ſanctos: *Et deſtinatam voluntatem veſtram*; Gr. juxta promptam animi veſtri voluntatem exequendam.

20. (q) In hac eleemoſynarum abundantia omnem pravæ adminiſtrationis ſuſpicionem amovet, quòd ii, qui huic muneri præficiuntur, ſint notæ probitatis.

23. Sive pro Tito (r), qui eſt ſocius meus, & in vos adjutor; ſive fratres noſtri, Apoſtoli Eccleſiarum, gloria Chriſti.

24. Oſtenſionem ergo, quæ eſt charitatis veſtræ, & noſtræ gloriæ pro vobis, in illos oſtendite in faciem Eccleſiarum.

C A P U T IX.

Continuata eſt exhortatio ad eleemoſynas liberaliter & hilarè largiendas. Qui parcè ſeminat, parcè & metet: res eſt Deo grata, & pauperibus utilis.

1. NAm de miniſterio, quod fit in ſanctos, ex abundanti eſt mihi ſcribere vobis.

2. Scio enim promptum animum veſtrum: pro quo de vobis glorior apud Macedones. Quoniam & Achaja parata eſt ab anno præterito, & veſtra æmulatio (a) provocavit plurimos.

3. Miſi autem fratres, ut, ne quod gloriamur de vobis, evacuetur in hac parte, ut (quemadmodum dixi) parati ſitis:

4. Ne cùm venerint Macedones mecum, & invenerint vos imparatos, erubeſcamus nos (ut non dicamus vos) in hac ſubſtantia (b).

5. Neceſſarium ergo exiſtimavi rogare fratres, ut præveniant (c) ad vos, & præparent repromiſſam benedictionem hanc paratam eſſe, ſic quaſi benedictionem, non tamquam avaritiam.

6. Hoc autem dico: Qui parcè ſeminat, parcè & metet: & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.

7. Unuſquiſque prout deſtinavit (d) in corde ſuo, non ex triſtitia, aut ex neceſſitate: * hilarem enim datorem diligit Deus. * Eccli. 35. 11.

8. Potens (e) eſt autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis: ut in omnibus ſemper omnem ſufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum,

9. Sicut ſcriptum eſt: * Diſperſit, dedit pauperibus: juſtitia (f) ejus manet in ſæculum ſæculi. * Pſ. 111. 9.

10. Qui autem adminiſtrat ſemen ſeminanti (g), & panem ad manducandum præſtabit, & multiplicabit ſemen veſtrum, & augebit incrementa frugum juſtitiæ veſtræ.

11. Ut in omnibus locupletati abundetis in omnem ſimplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.

12. Quoniam miniſterium (h) hujus officii, non ſolùm ſupplet ea, quæ deſunt ſanctis, ſed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino.

13. Per probationem (i) miniſterii hujus glorificantes Deum in obedientia confeſſionis veſtræ, in Evangelium Chriſti, & ſimplicitate communicationis in illos, & in omnes.

14. Et in ipſorum obſecratione (k) pro vobis, deſiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis.

15. Gratias Deo ſuper inenarrabili dono ejus.

C A P U T X.

Superior Epiſtola quoſdam offenderat è Corinthiis, qui à pſeudo-apoſtolis decepti auctoritatem Apoſtolicam, cujus ubique in ea epiſtola prodeunt indicia, impatienter ferebant. Quatuor his capitibus fortiùs eos repellit pſeudo-apoſtolos, idque ſuo quidem, non amplius Timothei nomine. Ipſe autem Paulus, cujus miniſterium & perſonam pſeudo-apoſtoli deterrere auſi fuerant, propria obtrectatorum verba refert.

1. IPſe autem ego Paulus obſecro vos, per manſuetudinem & modeſtiam Chriſti,

23. (r) Sic legunt nonnulli: ſive per Titum, qui eſt ſocius meus, ſive per fratres noſtros Apoſtolos; ita ut hic ſit ſenſus: miſimus alium fratrem ſtudioſum veſtri, & confidentem de vobis; vel potiùs nominativo pro accuſativo utitur; confidit fore ut illos, ut par eſt, excipiatis, ſive ob Titum ipſum, ſive propter fratres, qui ſunt Apoſtoli Eccleſiarum, quique vitæ ſuæ ſanctitate & doctrina Eccleſiæ ſunt ornamento. Ellipſim hoc loco eſſe alii ſuſpicantur, quæ per verbum *eſt* ſuppletur: Si de Tito agitur, is eſt ſocius meus: Sive de Apoſtolis, quos fratres vocat, ii ſunt gloria Chriſti.

CAP. IX. 2. (a) Gr. æmulatio ex vobis orta; Id verò ab iis poſtulat, ut eam largitionem accelerent ante Macedonum adventum. *Evacuetur*; ne gloriatio noſtra de vobis inanis fiat.

4. (b) Gr. additur *gloriationis*; in hoc genere gloriandi ne erubeſcamus, quòd tam confidenter de vobis hac in parte gloriati ſimus.

5. (c) Ut antè veniant ad vos; ut præparent antè promiſſam benedictionem: vos, *eſſe*, videtur abundare.

7. (d) Non coactus, aut triſtis: *Hilarem enim datorem diligit Deus*, Proverb. 22. juxta 70. verſionem: in vulgata ſic habemus; *Qui pronus eſt ad miſericordiam*, *benedicetur*. Auguſtin. in Pſal. 42. *Si panem dederis triſtis, & panem & meritum perdidiſti.*

8. (e) Nihil eſt cur egeſtatem timeatis. *Potens eſt enim Deus*, &c. ut habeatis unde beneficentiam veſtram exerceatis.

9. (f) Beneficentia non perit, ſed inſtar ſeminis in terram jacti fructus affert uberrimos: is laudem apud homines, & mercedem apud Deum conſequetur.

10. & 11. (g) Qui vobis tribuit unde pauperibus ſubveniatis. *Simplicitatem*, Liberalem largiendi voluntatem, propter quam Deo gratias agimus.

12. (h) Eleemoſynarum adminiſtratio: Græc. *τῆς λειτουργίας*, ſacri miniſterii, quod ſit velut oblatum Deo ſacrificium: Id efficit ut à multis Deo gratiæ agantur.

13. (i) Qui veſtræ beneficentiæ ſunt participes, Deum glorificant. *Obedientia*, quòd facilè hinc appareat vos Chriſtianam legem ſequi: *Et ſimplicitate*, quòd ſincero animo eos participes feceritis bonorum veſtrorum.

14. (k) Dum preces pro vobis offerunt, Deum glorificant, & magno deſiderio tenentur vos videndi propter tam excellentem Dei gratiam in vos collatam.

Digitized by Google

Chriſti, qui in facie quidem humilis ſum inter vos, abſens autem confido in vobis.

2. Rogo (a) autem vos ne præſens audeam, per eam confidentiam, qua exiſtimor audere, in quoſdam, qui arbitrantur nos tamquam ſecundùm carnem ambulemus.

3. In carne (b) enim ambulantes, non ſecundùm carnem militamus.

4. Nam arma militiæ noſtræ non carnalia (c) ſunt, ſed potentia Deo ad deſtructionem munitionum, conſilia deſtruentes,

5. Et omnem altitudinem (d) extollentem ſe adversùs ſcientiam Dei, & in captivitatem redigentes omnem intellectum in obſequium Chriſti,

6. Et in promptu habentes ulciſci omnem inobedientiam, cùm impleta fuerit veſtra obedientia (e).

7. Quæ ſecundùm faciem ſunt, videte (f). Si quis confidit ſibi Chriſti ſe eſſe, hoc cogitet iterùm apud ſe: quia ſicut ipſe Chriſti eſt, ita & nos.

8. Nam, & ſi ampliùs aliquid gloriatus fuero de poteſtate noſtra, quam dedit nobis Dominus in ædificationem, & non in deſtructionem veſtram: non erubeſcam.

9. Ut autem non exiſtimer tamquam terrere vos per epiſtolas:

10. Quoniam quidem epiſtolæ, inquiunt, graves ſunt & fortes: præſentia autem corporis infirma, & ſermo contemptibilis:

11. Hoc cogitet qui ejuſmodi eſt, quia quales ſumus verbo per epiſtolas abſentes, tales & præſentes in facto.

12. Non enim audemus (g) inſerere, aut comparare nos quibuſdam, qui ſeipſos commendant: ſed ipſi in nobis noſmetipſos metientes, & comparantes noſmetipſos nobis.

13. Nos autem non in immenſum (h) gloriabimur, * ſed ſecundùm menſuram regulæ, qua menſus eſt nobis Deus, menſuram pertingendi uſque ad vos. * Eph. 4. 7.

14. Non enim quaſi non pertingentes ad vos, ſuperextendimus (i) nos: uſque ad vos enim pervenimus in Evangelio Chriſti.

15. Non in immenſum gloriantes in alienis laboribus: ſpem autem habentes creſcentis (k) fidei veſtræ, in vobis magnificari ſecundùm regulam noſtram in abundantiam.

16. Etiam in illa, quæ ultrà vos ſunt, evangelizare (l), non in aliena regula in iis quæ præparata ſunt gloriari.

17. * Qui autem gloriatur, in Domino glorietur, * Jer. 9. 23. 1. Cor. 1. 31.

18. Non enim qui ſeipſum commendat, ille probatus eſt: ſed quem Deus commendat.

CA-

CAP. X. 2. (a) Ne cogar uti poteſtate illa, quam exiſtimor à quibuſdam nimis inſolenter uſurpare.

3. (b) In mortali quidem corpore vitam agimus: *Militamus*, non ut ambitioſi humanis nitimur præſidiis: non terrena emolumenta ſectamur. Non demum nobis eſt ulla perſonarum acceptio, ut alios excommunicatione ferlamus, aliorum crimina diſſimulemus. Hoc enim pſeudo-apoſtoli videntur exprobraſſe, uti in calce c. 12. inſinuat.

4. (c) Illius infirmitatem & forſan humilem corporis habitum ſecundo loco exprobrabant. Apoſtolus verò docet, arma, quibus utitur, ut dæmonis imperium deſtruat, altam myſteriorum ſcientiam, Apoſtolicam auctoritatem, non carnalia eſſe & infirma, cujuſmodi ſunt humanæ diſciplinæ, artes politicæ, aut opes, aut magnatum favor, vel aſtutiæ: *ſed potentia Deo*, ſed validiſſima, quibus Deus utitur ut inſtrumentis ad deſtructionem munitionum, quibus confidunt homines; cujuſmodi ſunt humana eloquentia & Philoſophia: *Conſilia deſtruentes*: Gr. [illegible], ratiocinationes, quas Philoſophi adhibent ad evertendam fidem.

5. (d) Ad deſtruendas omnes machinas politices, Philoſophiæ, & eloquentiæ. *In obſequium Chriſti*, ut Chriſto ſubjiciatur & pateat. Altitudinem vocat quidquid in ſcientia, aut ſermone ſæculari apud homines admirationem movet.

6. (e) Hac adversùs pſeudo-apoſtolos, quibus ad tempus parcit, ne iiſdem cenſuris ſimplices Corinthios ab iis deceptos & inobedientes involvat.

7. (f) Vox Græca βλέπετε, *videte*, & *videtis*, ex æquo ſignificat. Si, *videtis*, legimus cum interrogatione, ironicè eſt intelligendum: an tantummodò ſecundùm faciem exteriorem nos conſideratis, non poteſtatem noſtri Apoſtolatus? Si, *videte*, legimus, id quoque ironicè interpretari licet: ite nunc, & ſecundùm faciem judicate. *Iterum*, Gr. *viciſſim*, ex ſeipſo hoc perpendat. *Ita & nos*; adeò ut hac in parte illo inferiores non ſimus.

12. (g) Quod ironicè dictum multi exiſtimant. Non audemus nos iis annumerare aut comparare cum quibuſdam, qui ſe adeò extollunt: *ſed in nobis noſmetipſos metientes*: ſed nos noſtro pede metimur.

13. (h) Non ſupra modum: *Sed ſecundùm menſuram regulæ*: non ultra fines excurro, ſed verè glorior de multitudine provinciarum, quas Chriſtus mihi admenſus eſt. *Menſuram pertingendi uſque ad vos*; quòd Evangelium prædicando per interjectas provincias pervenerimus Corinthum uſque; glorientur illi ut volent, de hoc tantummodò gloriabimur, noſtram prædicationem ad vos uſque perveniſſe. Ac fortè pſeudo apoſtoli jactabant ſe varias terrarum orbis partes prædicando obiiſſe; quibus reſpondet Apoſtolus ſe non ultra modum gloriaturum, ſed ſecundùm menſuram regulæ à Deo præſcriptæ, qua diviſit Apoſtolis ſingulis regiones peragrandas.

14. (i) Progrediendo ultra fines noſtros; quaſi fines extendamus Apoſtolatus noſtri.

15. (k) Sperantes creſcente fide veſtra, *Magnificari*; ſpem habentes, fore ut Evangelium ulteriùs proferamus; adeò ut majorem de vobis laudem adipiſcamur. *Secundùm regulam noſtram*, i. e. menſuram laboris noſtri.

16. (l) Etiam in regionibus ultra Corinthum poſitis; *Non in aliena regula*, non attingendo alienos limites, ubi Evangelium ab aliis jam fuit annuntiatum; in locis quæ ab aliis ſunt occupata, & præparata ad ferendum fructum. Vel in iis quæ à Deo nobis ſunt commiſſis.

C A P U T XI.

Veniam ſubinde petit, quòd laudum ſuarum mentionem facere cogatur, idque inſipientiam vocat: quòd gloriari, & laudes ſuas prædicare, niſi gravis cauſa ſubeſt, quodam videatur eſſe inſipientiæ, vel imprudentiæ genus; ſed nulla potuit eſſe cauſa gravior, quàm ut Evangelium ſuum adverſus pſeudo-apoſtolos defenderet; nam ſui ipſius commendatio, vera eſt ſapientia, ubi Dei cauſa agitur.

1. UTinam ſuſtineretis modicum quid inſipientiæ meæ, ſed & ſupportate me:

2. Æmulor (a) enim vos Dei æmulatione. Deſpondi enim vos uni viro virginem caſtam exhibere Chriſto.

* Gen. 3. 4. 3. Timeo autem: ne * ſicut ſerpens Hevam ſeduxit aſtutia ſua, ita corrumpantur ſenſus veſtri, & excidant à ſimplicitate, quæ eſt in Chriſto.

4. Nam ſi is quis venit, alium Chriſtum prædicat, quem non prædicavimus: aut alium ſpiritum accipitis, quem non accepiſtis: aut aliud Evangelium, quod non recepiſtis: rectè pateremini.

5. Exiſtimo enim nihil me minus feciſſe à magnis Apoſtolis (b).

6. Nam etſi imperitus (c) ſermone, ſed non ſcientia: in omnibus autem manifeſtati ſumus vobis.

7. Aut numquid peccatum feci, meipſum humilians (d), ut vos exaltemini, quoniam gratis Evangelium Dei evangelizavi vobis?

8. Alias Eccleſias expoliavi, accipiens ſtipendium ad miniſterium veſtrum.

9. Et cùm eſſem apud vos, & egerem, nulli oneroſus fui: nam quod mihi deerat, ſuppleverunt fratres, qui venerunt à Macedonia: & in omnibus ſine onere me vobis ſervavi, & ſervabo.

10. Eſt veritas (e) Chriſti in me, quoniam hæc gloriatio non infringetur in me in regionibus Achajæ.

11. Quare? Quia non diligo (f) vos? Deus ſcit.

12. Quod autem facio, & faciam: ut amputem occaſionem eorum, qui volunt occaſionem, ut in quo gloriantur, inveniantur ſicut & nos.

13. Nam ejuſmodi pſeudo apoſtoli, ſunt operarii ſubdoli (g) transfigurantes ſe in Apoſtolos Chriſti.

14. Et non mirum; ipſe enim ſatanas transfigurat ſe in Angelum lucis.

15. Non eſt ergo magnum, ſi miniſtri ejus transfigurentur velut miniſtri juſtitiæ: quorum finis erit ſecundùm opera ipſorum.

16. Iterùm dico, (ne quis me putet inſipientem (h) eſſe, alioquin velut inſipientem accipite me, ut & ego modicum quid glorier)

17. Quod loquor (i) non loquor ſecundùm Deum, ſed quaſi in inſipientia, in hac ſubſtantia gloriæ.

18. Quoniam multi gloriantur ſecundùm carnem (k), & ego gloriabor.

19. Libenter enim ſuffertis inſipientes (l): cùm ſitis ipſi ſapientes.

20. Suſtinetis enim ſi quis vos in ſervitutem redigit, ſi quis devorat, ſi quis accipit, ſi quis extollitur, ſi quis in faciem vos cædit (m).

21. Secundùm ignobilitatem (n) dico, quaſi nos infirmi fuerimus in hac parte. In

CAP. XI. 2. (a) Vos enim ardenter amo, ac Zelotypia quadam laboro, ſeu zelo Dei, qui nihil aliud quam Dei gloriam ſpectat. Vos quippe deſpondi Chriſto quaſi paranymphus, per fidem & baptiſmum, ut integros & puros vos exhibeam in die judicii.

5. (b) Præ magnis Apoſtolis: Gr. nihilo me inferiorem fuiſſe magnis Apoſtolis: pſeudo-apoſtolos perſtringit, qui nihil præter ſermonis nitorem & eloquentiam afferebant.

6. (c) Verborum ornatu; cùm tamen doctrinæ ubertate excelleret. *Manifeſtati ſumus*, ſe nihilo iis inferiorem fuiſſe, cùm in rerum divinarum ſcientia viconnis prædicationis poſita ſit: neque alios hujus rei teſtes poſtulat, quam Corinthios ipſos, quibus apprimè erat cognitus, quique optimè noverant Apoſtolum ſinceſè & apertè cum iis egiſſe.

7. (d) An fortè id mihi vitio vertitur, quòd proprio labore apud vos vivens, artificium vile exercerem? *Ut vos exaltemini*; ut vos ſpiritualibus divitiis locupletarem.

10. (e) Veritatem dico, teſtis mihi eſt Chriſtus: *Infringetur*, nemo mihi hanc gloriandi materiem adimet, ut Evangelium gratis prædicem: ne pſeudo apoſtoli hic gloriandi occaſionem ſumant, quod Evangelium gratis prædicent. Quòd ſi Paulus ſumptus acciperet, ſe illi æquarent, ut v. 12. indicat: paſtor quantum poteſt, libertatem ſuam tueri debet.

11. (f) Quod utique facit non ex ira, aut odio, ſed ut pſeudo-apoſtolis hanc adimat gloriandi occaſionem, & jactandi ſe in omnibus ſe eſſe ſimiles Paulo.

13. (g) Qui ſumptus non palàm, ſed clam ſumebant.

16. (h) De laudibus ſuis dicturus, iterùm rogat, ne hoc inſipientiæ tribuatur, aut certè malle id ipſum ad inſipientiam verti, quàm non gloriari cum Evangelii detrimento; ita Gagnæus.

17. (i) Exiſtimate me non loqui ex humilitate Chriſtiana, ſed quaſi ex inſipientia, ut ſolent vani & ſtulti homines. *In hac ſubſtantia gloriæ*, in hac materia gloriæ; me minùs prudenter hanc gloriandi occaſionem ſumere.

18. (k) De generis nobilitate, de rebus externis. *Et ego gloriabor*: ut eorum jactantiam reprimam, & meam apud vos auctoritatem defendam. S. Thom.

19. (l) Ironia eſt; poteſtis inſipientiam meam ferre, qui graviora multò à falſis doctoribus, & imperioſam eorum dominationem tam patienter fertis.

20. (m) Aut colaphis, aut contumeliis vos afficis, quod S. Thomas de ſervitute legis Moſaicæ interpretatur, aut de contumeliis intelligendum à pſeudo apoſtolis illatis.

21. (n) Gr. *Ignominiam*, ſeu rem ignominioſam dico, nempè ita contumeliis vos affici, quanquam hoc iterùm videor per inſipientiam dicere. Quæcumque illi ſibi arrogant ut glorioſa, ego quoque mihi arrogabo

In quo quis audet (in inſipientia dico) audeo & ego.

22. Hebræi ſunt, & ego (o): Iſraelitæ ſunt, & ego: Semen Abrahæ ſunt, & ego:

23. Miniſtri (p) Chriſti ſunt, (ut minùs ſapiens dico) plus ego: in laboribus plurimis, in carceribus abundantiùs, in plagis ſupra modum, in mortibus frequenter.

*Deut. 25. 3. 24. A Judæis quinquies, * quadragenas, una minùs, accepi.

*Act. 16. 22. 25. * Ter virgis cæſus ſum, * ſemel
*Act. 14. 18. lapidatus ſum, * ter naufragium feci, no-
*Act. 27. 41. cte & die in profundo maris fui,

26. In itineribus ſæpè, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere (q), periculis ex Gentibus, periculis in civitate, periculis in ſolitudine, periculis in mari, periculis in falſis fratribus:

27. In labore (r) & ærumna, in vigiliis multis, in fame & ſiti, in jejuniis multis, in frigore & nuditate:

28. Præter illa quæ extrinſecùs ſunt, inſtantia mea quotidiana, ſolicitudo omnium Eccleſiarum.

29. Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis ſcandalizatur, & ego non uror?

30. Si gloriari oportet: quæ infirmitatis (ſ) meæ ſunt, gloriabor.

31. Deus & Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui eſt benedictus in ſæcula, ſcit quòd non mentior.

*Act. 9. 24. 32. * Damaſci præpoſitus Gentis Aretæ regis, cuſtodiebat civitatem Damaſcenorum, ut me comprehenderet:

33. Et per feneſtram in ſporta dimiſſus ſum per murum, & ſic effugi manus ejus.

C A P U T XII.

De raptu Pauli in tertium cœlum, de ſtimulo carnis: neque ille, aut diſcipuli ejus ſua quæſierunt commoda.

1. SI gloriari (a) oportet (non expedit quidem:) veniam autem ad viſiones & revelationes Domini.

2. * Scio hominem (b) in Chriſto ante annos quatuordecim, (ſive in corpore neſcio, ſive extra corpus neſcio, Deus ſcit) raptum hujuſmodi uſque ad tertium cœlum. *Act. 9. 3.

3. Et ſcio hujuſmodi hominem, (ſive in corpore, ſive extra corpus, neſcio, Deus ſcit:)

4. Quoniam raptus eſt in Paradiſum: & audivit arcana (c) verba, quæ non licet homini loqui.

5. Pro hujuſmodi gloriabor: pro me autem nihil gloriabor niſi in infirmitatibus meis.

6. Nam & ſi voluero gloriari, non ero inſipiens: veritatem enim dicam: parco (d) autem, ne quis me exiſtimet ſupra id, quod videt in me, aut aliquid audit ex me.

7. Et ne magnitudo revelationum extollat me, datus eſt mihi ſtimulus (e) carnis meæ angelus ſatanæ, qui me colaphizet.

8. Propter quod ter Dominum rogavi ut diſcederet à me:

9. Et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur (f). Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Chriſti.

10. Pro-

22. (o) Se nulla in re iis inferiorem eſſe mox oſtendit, neque in his quæ à natura ſunt data, neque in donis ſpiritualibus, neque in ſuſceptis laboribus, nec demùm in perferendis pro Chriſti nomine variis tormentorum generibus.

23. & 25. (p) Ut demus eſſe tales. *Profundo*, Seu naufragio facto tabulæ ſupernatans, aut fluctibus jactatus diem noctemque exegerit; ſeu divinitus in mari fuerit ſervatus ſine tabula. Gr. *In profundo egi*: Syriacus, in mari fui ſine navi.

26. (q) E Judæis, qui ſæpè illi ſtruxerunt inſidias. *Fratribus*; ab iis qui ſe falsò Chriſtianos dicebant.

27. & 28. (r) Gr. in defatigatione & ærumna; quæ eſt ægritudo laborioſa. *Inſtantia*, Moles negotiorum quotidie incumbentium, quibus penè obruor.

30. & 31. (ſ) De his malis, quæ pro Chriſto paſſus ſum, propter quæ ab adverſariis vituperor. *Præpoſitus*, Conſtitutus ab Areta rege Arabiæ Petrææ præfectus.

CAP. XII. 1. (a) Gr. Gloriari ſanè non expedit mihi, ſed id cogor facere utilitatis veſtræ cauſâ ad coercendam pſeudapoſtolorum inſolentiam, ne cum fidei periculo deſpiciar à vobis. *Revelationes*, Quæ ſunt ſingularia Dei beneficia. Viſio dicitur, cùm aliquid videtur, cujus latet intelligentia, ut viſio Pharaonis: cùm autem rei viſæ aperitur intelligentia, tum eſt revelatio.

2. (b) De ſe in tertia perſona loquitur modeſtiæ causâ; *In Chriſto*, Gr. per Chriſtum, aut ejus virtutem; *Ante annos quatuordecim*, fortè quandò unà cum Barnaba initiatus eſt doctor Gentium, Act. 13. aut cùm Lyſtris lapidibus fuit obrutus. *Corpore*; ſive in corpore unà cum anima tranſlato; *Sive extra corpus*; ſine ullo corporis ſenſu, aut motu, in ſola anima minimè ſeparata contigerit, ut videtur S. Thomæ 2. 2. q. 175. art. 3. ſe neſcire ait Paulus, quòd non ſatis intellexerit quæ circa ſe agerentur. *Cœlum*; uſque ad ſedem Beatorum.

4. & 5. (c) Gr. Et ineffabilia. *Infirmitatibus*; In paſſionibus, quæ me hominibus abjectum reddunt.

6. (d) Mihi tempero. *Exiſtimet*: ne quis me præſtantiorem putet, quam ipſe vel viderit, vel audierit.

7. (e) Gr. *Stimulus infixus carni*, ad libidinem ſtimulandam, ut miniſter Satanæ; cui data eſt hæc poteſtas, ne vana gloria ob revelationum magnitudinem extolleretur: *Colaphizet*; ut hac velut ignominia affectus, non ſuperbiam, ſed mihi ipſi vilis efficiar.

9. (f) Potentia mea hoc fit illuſtrior, quò major eſt hominis infirmitas; *Ut habitet in me virtus Chriſti*; Ergo Chriſtus ipſe eſt Deus.

10. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in neceſſitatibus, in perſecutionibus, in anguſtiis pro Chriſto: Cùm enim infirmor, tunc potens (g) ſum.

11. Factus ſum inſipiens, vos me coegiſtis. Ego enim à vobis debui commendari: nihil enim minus fui ab iis, qui ſunt ſupra modum Apoſtoli: tametſi nihil ſum.

12. Signa tamen Apoſtolatus mei facta ſunt ſuper (h) vos, in omni patientia, in ſignis, & prodigiis, & virtutibus.

13. Quid eſt enim, quod minus habuiſtis præ cæteris Eccleſiis, niſi quòd ego ipſe non gravavi vos? Donate mihi hanc injuriam.

14. Ecce tertiò (i) hoc paratus ſum venire ad vos: & non ero gravis vobis. Non enim quæro quæ veſtra ſunt, ſed vos. Nec enim debent filii parentibus theſaurizare, ſed parentes filiis.

15. Ego autem libentiſſimè impendam, & ſuperimpendar (k) ipſe pro animabus veſtris: licèt plus vos diligens, minùs diligar.

16. Sed eſto: ego vos non gravavi: ſed cùm eſſem aſtutus, dolo vos cepi.

17. Numquid per aliquem eorum, quos miſi ad vos, circumveni vos?

18. Rogavi Titum, & miſi cum illo fratrem. Numquid Titus vos circumvenit? nonne eodem ſpiritu ambulavimus? nonne iiſdem veſtigiis?

19. Olim putatis (l) quòd excuſemus nos apud vos? Coram Deo in Chriſto loquimur: omnia autem chariſſimi propter ædificationem veſtram.

20. Timeo (m) enim, ne fortè cùm venero, non quales volo, inveniam vos: & ego inveniar à vobis, qualem non vultis: ne fortè contentiones, æmulationes, animoſitates, diſſenſiones, detractiones, ſuſurrationes, inflationes, ſeditiones ſint inter vos:

21. Ne iterùm cùm venero, humiliet me Deus apud vos: & lugeam multos ex iis, qui antè peccaverunt, & non egerunt pœnitentiam (n) ſuper immunditia, & fornicatione, & impudicitia, quam geſſerunt.

CAPUT XIII.

Hortatur eos ne poteſtate, quam accepit à Chriſto, uti cogatur in delinquentes.

1. ECce tertiò (a) hoc venio ad vos: * In ore duorum, vel trium teſtium ſtabit omne verbum. * Deut.17. 6. Matth.18. 16. Joan.8.17. Heb.10.28.

2. Prædixi, & prædico, ut præſens, & nunc abſens (b) iis, qui antè peccaverunt, & cæteris omnibus, quoniam ſi venero iterùm, non parcam.

3. An experimentum quæritis (c) ejus, qui in me loquitur Chriſtus, qui in vobis non infirmatur, ſed potens eſt in vobis?

4. Nam etſi crucifixus eſt ex infirmitate (d): ſed vivit ex virtute Dei. Nam & nos infirmi ſumus in illo: ſed vivemus cum eo ex virtute Dei in vobis.

5. Voſmetipſos tentate (e) ſi eſtis in fide, ipſi vos probate. An non cognoſcitis voſmetipſos, quia Chriſtus Jeſus in vobis eſt? niſi fortè reprobi eſtis.

6. Spero

10. & 11. (g) Non meâ, ſed Chriſti virtute. *Apoſtoli*. Seu de veris loquatur Apoſtolis, cùm falſi doctores negarent eum eſſe Apoſtolum, ſeu ironicè de pſeudo-apoſtolis hæc intelligamus: *Tametſi nihil ſum*, ex meipſo.

12. (h) Apud vos. Signa vocat opera, quæ probant ipſum eſſe Apoſtolum, ut miracula.

14. (i) Lucas Act. 18. primi adventus meminit; tertium commemorat Act. 20. non ſatis liquet quandonam ſecunda vice venerit; an fortè cùm eſſet Epheſi? an potiùs Lucas ſecundum Pauli adventum omiſit, ut plures alias vitæ ejus circumſtantias? an fortè hæc verba: *Ecce tertiò paratus ſum*, ita ſunt interpretanda, ut tertia vice ſe compararet ad iter faciendum?

15. (k) Non tantùm res meas, ſed & vitam veſtri cauſa libens profundam.

19. (l) Gr. πάλιν, *rurſum*: occupat objectionem, ſe ideò excuſare, ſut eorum gratiam ſibi conciliet; id verò ait, ex veritate, & charitate, ſeu ex ſuo in illos amore apologiam ſuam ſcribere, cujus tertiam & poſtremam partem ingreditur.

20. (m) Id metuit ne illos inveniat à priſtinis vitiis non emendatos, atque eum ut ſeverum patrem experiantur: *Ne fortè contentiones, æmulationes*, invidiæ: *animoſitates*, Græc. iræ; *inflationes*, faſtus; *ſeditiones*, tumultus, *ſint inter vos*.

21. (n) Auguſt. de publica pœnitentia id interpretatur; *Super immunditia*, mollitie, & aliis libidinibus contra naturam: *fornicatione*, quæcumque illa ſit, aut adulterium, aut inceſtus, aut ſimplex fornicatio: *Et impudicitia*, vox Græca ἀσελγείᾳ, petulantiam, libidinem & laſciviam in oculis libidinoſis & tactibus ſignificat. Nullum eſt vitium, quod contagio magis ſerpat; nullum quod tenaciùs adhæreat, & corpus velut peſtis quadam magis inficiat.

CAPUT XIII.

1. (a) Tertia hac vice paratus ſum ad vos venire. *Omne verbum*, Eos qui non egerunt pœnitentiam, ſecundùm legem Deut. 17. vindicabo, excommunicationem, aut rigorem pœnitentiæ minatur: hoc ipſum eſt, quod ſuperiori capite ait ſe timere, ne ab iis talis inveniatur, qualem non optarent. Non vagas & occultas ſine teſtibus accuſationes admittet: novit enim pacem Eccleſiarum judiciorum ordine contineri, & cavendum eſſe ab occultis delatoribus.

2. (b) Scripto nunc admonet ut abſens, quod prædixerat verbo cùm adeſſet.

3. (c) An per veſtram impœnitentiam vultis experiri utrùm Chriſtus in me loquatur, utrùm in me, ut in aliis Apoſtolis, ſit poteſtas puniendi peccata? *Non infirmatur*, non eſt imbecillis, ſed per ſigna & miracula ſe manifeſtat.

4. (d) Propter infirmitatem carnis: *Sed vivit*, vita immortali. *Ex virtute Dei*, ex Dei potentia. *In illo*. cum illo, vel ad illius ſimilitudinem: *Ex virtute Dei in vobis*, quæ apud vos ſe prodit.

5. (e) Vos ipſos examinate, ſi acceptam fidem retineatis: *In vobis*; in Eccleſia veſtra, ubi tot Dei dona, tot miracula coruſcant. *Reprobi*; Gr. ἀδόκιμοι, minimè probi, aut probati: vox enim illa hoc loco non accipitur ut opponitur prædeſtinatis. Videtur Apoſto-

Digitized by Google

6. Spero autem quòd cognoſcetis, quia nos non ſumus reprobi (f).

7. Oramus autem Deum ut nihil mali faciatis, non ut nos probati (g) appareamus, ſed ut vos quod bonum eſt faciatis: nos autem ut reprobi ſimus.

8. Non enim poſſumus (h) aliquid adversùs veritatem, ſed pro veritate.

9. Gaudemus enim, quoniam nos infirmi (i) ſumus, vos autem potentes eſtis. Hoc & oramus veſtram conſummationem.

10. Ideò hæc abſens ſcribo, ut non præſens duriùs agam, ſecundùm poteſtatem, quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in deſtructionem.

11. De cætero, fratres, gaudete, perfecti eſtote, exhortamini (k), idem ſapite, pacem habete, & Deus pacis & dilectionis erit vobiſcum.

12. Salutate invicem in oſculo ſancto. Salutant vos omnes ſancti.

13. Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti, & charitas Dei, & communicatio ſancti Spiritus ſit cum omnibus vobis. Amen.

lus non de ſingulis, ſed de Eccleſia Corinthiorum loqui.

6. (f) Gr. [illegible], *Auctoritate dejecti*: Vel non ſumus validis probationibus deſtituti.

7. (g) Non ut mundo probi videamur: oramus autem ut rectè agatis: nos interim, ſi id opus eſt, tamquam inglorii mundo exiſtimemur, aut omni poteſtate deſtituti, quòd nobis nihil occurrat vindicandum.

8. (h) Nam poteſtas nullum habebit uſum, ſi quod bonum eſt, faciatis: *Veritatem*, pro eo quod rectum eſt, uſurpat.

9. (i) Contra vos à ſcelere puros: *Conſummationem*: perfectionem; id optamus ut infirmi videamur, nec poteſtate noſtra utamur.

11. & 13. (k) Gr. [illegible], vos invicem conſolamini. *Domini*: Tres ſanctæ Trinitatis perſonas commemorat: gratuita Chriſti Redemptoris beneficentia, charitas, qua Deus Pater nos dilexit, & larga effuſio donorum Spiritus ſancti.

EPISTOLA
BEATI PAULI
APOSTOLI
AD GALATAS.

Quo tempore ſcripta fuerit hæc Epiſtola, incertum videtur, id tamen veriſimile eſt à Paulo ante priorem ad Corinthios Epiſtolam ſcriptam fuiſſe, in qua cap. 16. Corinthios hortatur ut de eleemoſynis in ſanctos qui Jeroſolymæ erant conferendis eodem ſe gerant modo, quem Eccleſiis Galatiæ præſcripſit. Sic loquitur cap. 6. v. 10. Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domeſticos fidei; *ubi fideles Jeroſolymæ videtur inſinuare. Scribendi cauſa ea fuit, quòd Galatas ad fidem converſos quidam pſeudo-apoſtoli è Judæis pravis imbuerint doctrinis, obſervandæ legis neceſſitatem inducentes. Cùm autem doctrinam à Paulo traditam Galatæ accepiſſent, ipſum doctorem Gentium, non ut Apoſtolum, ſed ut Apoſtolorum diſcipulum, quique ab iis diſſideret, habebant pſeudo-apoſtoli, quæ acta fuerant Antiochiæ inter eum & Petrum, in ſui erroris patrocinium afferentes. Ac tandem id effecere ut Galatæ complures circumciſionem reciperent, quod erat exempli peſſimi: cùm Gentiles jugum illud non ferendum à fide Chriſti deterruiſſet.*

Quamobrem Apoſtolus hanc ſcripſit Epiſtolam, in qua eum damnat errorem, ne in perniciem Eccleſiarum latiùs ſpargatur. Apoſtolatum ſuum adversùs calumniatores adſtruit, legales cæremonias ut inutiles rejicit, pſeudo-apoſtolorum calumnias diluit, quæ Antiochiæ acta fuerint, commemorat; multos qui irrepſerant abuſus, condemnat.

CAPUT

CAPUT PRIMUM.

Cùm falſi doctores Paulum ut miſſum tantummodò ab Apoſtolis, non ut Apoſtolum haberent, primùm ille characterem ſuum & auctoritatem conſtituit, ac ſubindè docet ſe à Chriſto ipſo jam glorioſo, & à mortuis ſuſcitato, proximè miſſum; tum converſionis ſuæ circumſtantias enarrat.

1. PAULUS Apoſtolus non ab hominibus, neque per hominem, ſed per (a) Jeſum Chriſtum, & Deum Patrem, qui ſuſcitavit eum à mortuis:

2. Et qui mecum ſunt omnes fratres, Eccleſiis Galatiæ.

3. Gratia vobis & pax (b) à Deo Patre, & Domino noſtro Jeſu Chriſto,

4. Qui dedit ſemetipſum pro peccatis noſtris, ut eriperet nos de præſenti ſæculo nequam, ſecundùm voluntatem Dei & Patris noſtri,

5. Cui eſt gloria (c) in ſæcula ſæculorum. Amen.

6. Miror quòd ſic tam citò transferimini ab eo, qui vos vocavit in gratiam Chriſti, in aliud Evangelium:

7. Quod non eſt aliud, niſi ſunt aliqui, qui vos conturbant, & volunt convertere Evangelium Chriſti.

8. Sed licèt nos, aut Angelus (d) de cœlo evangelizet vobis, præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema ſit.

9. Sicut prædiximus, & nunc iterùm dico: Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepiſtis, anathema ſit.

10. Modò enim hominibus ſuadeo (e), an Deo? An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſervus non eſſem.

11. * Notum enim vobis facio, fratres, Evangelium, quod evangelizatum eſt à me, quia non eſt ſecundùm hominem: * 1. Cor. 15. 1.

12. * Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, ſed per revelationem Jeſu Chriſti. * Eph. 3. 3.

13. Audiſtis enim converſationem meam aliquando in Judaiſmo: quoniam ſupra modum perſequebar Eccleſiam Dei, & expugnabam illam,

14. Et proficiebam in Judaiſmo ſupra multos coætaneos meos in genere meo, abundantiùs æmulator exiſtens paternarum mearum traditionum.

15. Cùm autem placuit ei, qui me ſegregavit ex utero matris meæ, & vocavit per gratiam ſuam,

16. Ut revelaret Filium ſuum in me, ut evangelizarem illum in Gentibus: continuò non acquievi carni & ſanguini;

17. Neque veni Jeroſolymam ad anteceſſores meos Apoſtolos: ſed abii in Arabiam (f): & iterùm reverſus ſum Damaſcum:

18. Deinde poſt annos tres veni Jeroſolymam (g) videre Petrum, & manſi apud eum diebus quindecim:

19. Alium

Cap. I. 1. (a) Cujus divinitatem inſinuat cum humanitate conjunctam: in Græco textu præpoſitio διὰ, ex æquo Patrem & Filium afficit. Id uni Paulo convenit, ut conſtitutus fuerit Apoſtolus à Jeſu Chriſto glorioſo & immortali.

3. (b) Reconciliatio cum Deo; vel omnis proſperitas in Chriſto. Paſtoribus auctoritatem, ovibus pacem per Chriſtum, & gratiam impertitur.

5. & 7. (c) Qui propter tantum beneficium, oblationem nimirum Jeſu Chriſti, & ejus in vos tam benignam voluntatem, in æternum laudandus eſt. Hactenùs prima pars exordii, quæ ſalutationem continet; mox faſtum ipſum & immutationem eorum, quæ fuit ſcribendæ Epiſtolæ cauſa, exponit. *Convertere*, Gr. μεταςρέψαι, ſubvertere; ab iis ſcilicet ſeducti, fidem Evangelii ad Moſis legem revocatis.

8. (d) Etiamſi per impoſſibile, vel nos ipſi, vel Angelus evangelizaret vobis, *præterquam*, quæ contraria ſunt Evangelio, quod accepiſtis, *anathema ſit*, maledictus, & excommunicatus. Quod v. 9. repetit, ne hoc ipſum ſibi excidiſſe crederent; doctrinam Evangelio contrariam damnat, non aliam Evangelio conſentaneam, non traditiones Apoſtolicas, cùm ipſe multa eos viva voce docuerit.

10. (e) Chryſoſtomus hæc verba ſic interpretatur; an apud homines, vel apud Deum cauſam dico? vel divina, an humana ſuadeo? an ipſis tantum hominibus probari volo? an fortè hoc fungor munere, ut hominibus morem geram, non Deo? *Si adhuc hominibus placerem*, ſi hominum gloriam captarem, Chriſti ſervus non eſſem. Vox Græca ἀρέσκω, pro *aſſentari* ſumitur, nam pſeudo apoſtoli jactabant Paulum prædicare legalia: Si ſolis hominibus placerem, excluſo Deo, miniſterium meum non ſincerè obirem.

17. (f) Statim à converſione ſua profectus eſt in Arabiam, ſeu in loca Damaſci finitima, quæ Arabum ditioni tunc erant ſubjecta; hinc Damaſcum rediit, per triennium Evangelium prædicans; tum demiſſus eſt per murum: hanc profectionem Pauli in Arabiam Lucas omiſit.

18. (g) Ut videret Petrum, ob ejus primatum inter Apoſtolos: ex iis optimè colligitur Paulum nec doctri-

Digitized by Google

19. Alium autem Apoſtolorum vidi neminem, niſi Jacobum fratrem Domini.

20. Quæ autem ſcribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior.

21. Deinde veni in partes Syriæ, & Ciliciæ (h).

22. Eram autem ignotus facie Eccleſiis Judææ, quæ erant in Chriſto:

23. Tantùm autem auditum habebant: Quoniam qui perſequebatur nos aliquando, nunc evangelizat fidem, quam aliquando expugnabat:

24. Et in me clarificabant Deum.

CAPUT II.

Doctrinam ſuam cum Apoſtolorum doctrina omninò conſentire oſtendit. Ita enim in Concilio Jeroſolymitano fuit judicatum. Tertius ille fuit ejus adventus Jeroſolymam. Petri reprehenſio.

1. Deinde poſt annos quatuordecim, iterùm aſcendi Jeroſolymam cum Barnaba, aſſumpto & Tito.

2. Aſcendi autem ſecundùm revelationem: & contuli cum illis Evangelium, quod prædico in Gentibus, ſeorſum autem iis, qui videbantur aliquid (a) eſſe: ne fortè in vacuum currerem, aut cucurriſſem.

3. Sed neque Titus, qui mecum erat, cùm eſſet Gentilis, compulſus eſt circumcidi (b):

4. Sed propter ſubintroductos (c) falſos fratres, qui ſubintroierunt explorare libertatem noſtram, quam habemus in Chriſto Jeſu, ut nos in ſervitutem redigerent.

5. Quibus neque ad horam ceſſimus ſubjectione (d), ut veritas Evangelii permaneat apud vos:

6. Ab iis autem, qui videbantur (e) eſſe aliquid, (quales aliquando fuerint, nihil mea intereſt. * Deus perſonam hominis non accipit) mihi enim qui videbantur eſſe aliquid, nihil contulerunt.

7. Sed contrà cùm vidiſſent quòd creditum eſt mihi Evangelium præputii, ſicut & Petro circumciſionis:

8. (Qui enim operatus (f) eſt Petro in Apoſtolatum circumciſionis, operatus eſt & mihi inter Gentes)

9. Et cùm cognoviſſent gratiam, quæ data eſt mihi, Jacobus, & Cephas, & Joannes, qui videbantur columnæ eſſe, dextras (g) dederunt mihi & Barnabæ, ſocietatis: ut nos in Gentes, ipſi autem in circumciſionem:

10. Tantùm ut pauperum (h) memores eſſemus: quòd etiam ſollicitus fui hoc ipſum facere.

11. Cùm autem veniſſet Cephas Antiochiam (i), in faciem ei reſtiti, quia reprehenſibilis erat.

12. Priùs enim quàm venirent quidam à Jacobo, cum Gentibus edebat: cùm autem veniſſent, ſubtrahebat & ſegregabat ſe, timens (k) eos, qui ex circumciſione erant.

13. Et ſimulationi ejus conſenſerunt cæteri Judæi, ita ut & Barnabas duceretur ab eis in illam ſimulationem.

14. Sed

* Deut. 10. 17. Job 34. 19. Sap. 6. 8. Eccli. 35. 15. Act. 10. 34. Rom. 2. 11. Epheſ. 6. 9. Col. 3. 25. 1. Pet. 1. 17.

nam, nec miſſionem ſuam ab aliis Apoſtolis, ſed à Chriſto ſolo accepiſſe.

21. (h) Poſt 15. dies, quibus manſit Jeroſolymam.

CAP. II. 2. (a) Gr. *Qui magni erant nominis, & auctoritatis, τοῖς δοκοῦσι, ne fortè in vacuum currerem*; ne inanis eſſet prædicationis noſtræ fructus, ſi quibuſdam videretur doctrina mea Apoſtolis non probari, ut pſeudo apoſtoli jactitabant: Itaque doctrinam meam cum Apoſtolis contuli, ut eorum auctoritate muniretur.

3. (b) Quòd Apoſtoli id minimè neceſſarium judicarent.

4. (c) Gr. *παρεισάκτους*, ſubinducititios fratres. Vocem, *ſed*, abundare exiſtimat Hieronymus: vel particula, *neque*, eſt ſubintelligenda, & repetenda ex verſu ſuperiori: ſed neque falſis fratribus, qui in Eccleſiam irrepſerant, etiamſi multùm urgerent, tum ceſſimus, ut veritas & libertas Evangelii integra maneret.

5. (d) Ad ſubjectionem, vel cum Græcis legendum, τῇ ὑποταγῇ, ſubjectioni; quorum ſubjectioni neque ad horam ceſſimus, non iis nos ſubjecimus.

6. (e) Qui magnæ erant auctoritatis, ſubaudi, nihil accepi: quam ſententiam mox repetit per hyperbaton, atque inceptam periodum longa parentheſi interrumpit.

8. (f) Qui vim ſuam oſtendit in Petro, ut Judæis prædicaret Evangelium; *Operatus eſt & mihi inter Gentes*, Sic, ut Judæos quoque ad fidem adducam: ſed Deus voluit ut Gentes potiſſimùm, quemadmodum Petrus Judæos, ad fidem perducerem, quò utrique nationi ſuus adeſſet patronus, diverſis utriuſque populi moribus obſecundans, dum unicuique proprium dedit paſtorem.

9. (g) In Apoſtolatu ſocios aſciverunt, quod utique non feciſſent, ſi quid ab eorum doctrina alienum à nobis eſſet prædicatum.

10. (h) Qui à Judæis expoliati fuerant, *memores eſſemus*.

11. (i) Cùm Petrus Antiochiæ degens promiſcuè unà cum Gentibus ageret, cùm quibuslibet cibis uteretur, ſupervenerunt ab Jeroſolymis Judæi Chriſtiani, nondum plane legem Moſis dedocti, quique paulatim à ſuperſtitione ſua erant avocandi. Petrus ne eos offenderet, à Gentilium menſa ſe ſubducens, Gentiles offendit, quòd velut impuri haberentur. Quin & plerique Judæi fideles, ex hoc Petri facto nutare cœperunt. Paulus utrique nationi conſultum volens, Petrum apertè reprehendit, ea ratione uſus, qua ſententiam ſuam valde confirmat. *Reprehenſibilis*; cui reprehenſioni ſeriò & apertè, non ſimulatè, aut ex compoſito factæ, Petrus ſilentio ſuo acquievit, cùm de cæremoniis legalibus agerent.

12. (k) Ne ſcilicet eos offenderet timens eſt. Libertas in Paulo, humilitas cum ſumma docilitate conjuncta in Petro emicuit: Deus Petrum docere noluit per Angelum, aut revelationem, ut ejus humilitate Eccleſiam erudiret.

14. Sed cùm vidiſſem quòd non rectè ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Cephæ coram omnibus: Si tu, cùm Judæus ſis, gentiliter vivis, & non judaicè (l), quomodo Gentes cogis judaizare?

15. Nos natura Judæi, & non ex Gentibus peccatores.

16. Scientes autem (m) quòd non juſtificatur homo ex operibus legis, niſi per fidem Jeſu Chriſti: & nos in Chriſto Jeſu credimus, ut juſtificemur ex fide Chriſti, & non ex operibus legis: * propter quod ex operibus legis non juſtificabitur omnis caro. * *Rom. 3. 20.*

17. Quòd ſi quærentes juſtificari in Chriſto, inventi ſumus & ipſi peccatores (n), numquid Chriſtus peccati miniſter eſt? Abſit.

18. Si enim quæ deſtruxi, iterùm hæc ædifico (o): prævaricatorem me conſtituo.

19. Ego enim per legem, legi mortuus (p) ſum, ut Deo vivam: Chriſto confixus ſum cruci.

20. Vivo (q) autem, jam non ego: vivit verò in me Chriſtus. Quòd autem nunc vivo in carne: in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me.

21. Non abjicio (r) gratiam Dei. Si enim per legem juſtitia, ergo gratis Chriſtus mortuus eſt.

C A P U T III.

Poſtquam Apoſtolus fidei dogma conſtituit, legales cæremonias juſtificare non poſſe, Galatas ipſos compellat, & ſtultitiæ non ferendæ eos revincit, quòd adverſùs veritatem ſibi notam in tam craſſum errorem ſe à falſis doctoribus induci paterentur, quaſi mentis oculis faſcinatis; zelo quidem aculeato, & vivo, ſed & veritate ipſa animata Galatas increpat, non ut lædat, ſed ut ſanet.

1. O Inſenſati Galatæ, quis vos faſcinavit non obedire veritati, ante quorum oculos Jeſus Chriſtus præſcriptus (a) eſt, in vobis crucifixus?

2. Hoc ſolum à vobis volo diſcere: Ex operibus legis Spiritum accepiſtis, an ex auditu (b) fidei?

3. Sic ſtulti (c) eſtis, ut cùm ſpiritu cœperitis, nunc carne conſummemini?

4. Tanta paſſi (d) eſtis ſine cauſa? ſi tamen ſine cauſa.

5. Qui ergo tribuit vobis Spiritum, & operatur virtutes in vobis: ex operibus legis, an ex auditu fidei?

6. Sicut ſcriptum eſt: * Abraham credidit (e) Deo, & reputatum eſt illi ad juſtitiam. * *Gen. 15. 6. Rom. 4. 3. Jac. 2. 23.*

7. Cognoſcite (f) ergo, quia qui ex fide ſunt, ii ſunt filii Abrahæ.

8. Pro-

14. (l) Quòd ſi legi ipſi renuntiaſti: *quomodo gentes cogis judaizare?* cogis nimirùm exemplo tuo. Id enim facilè ſibi perſuadebunt à cibis per legem vetitis eſſe abſtinendum, dum times, ne Judæis infirmis ſis offendiculo, Gentilium conſcientiam vulneras, qui hunc ciborum delectum ad ſalutem neceſſarium non eſſe arbitrantur. Judæos infirmos in hoc errore confirmas, qui Gentilium converſioni, & Evangelii propagationi obſtat maximè. Concilio Hieroſolymitano ſic adverſaris, quo quidem Gentiles ab obſervatione legis liberos eſſe pronuntiatum fuit teipſo auctore. Petro itaque reſtitit Paulus, ut Judæi ex ipſo Petri ſilentio intelligerent nihil jam eſſe immundum, nullam ampliùs eſſe legis obligationem. Ceterùm non erravit Petrus opinione, ſed imprudentiâ tantùm facti, quia ſimulatione ſuâ errandi occaſionem præbebat Gentibus.

16. (m) Particula, *autem*, textui Græco deeſt. *In Chriſto*: Gr. *In Chriſtum Jeſum credimus*; nos, inquit, natura Judæi, & ex parentibus Judæis orti ſumus, & non proſelyti ex Gentilibus nati: ceterum ſcimus neminem juſtificari ex operibus legis. *Niſi*, ſed per fidem. Quomodo igitur judaizare Gentes exemplo tuo compellis? *Propter quod*; propterea quòd alioquin nihil erat cauſæ cur novam religionem amplecteremur, ſi ex operibus legis juſtitiam haberemus.

17. (n) Cùm legis cæremonias abdicamus, nunc Chriſtus peccati miniſter & auctor erit, cùm ipſe nos à Lege ad ſe abduxerit? quod omninò eſt abſurdum, & Chriſto injurium. Si quærimus juſtitiam à Chriſto, ergo non eam habuimus ex Lege.

18. (o) Si enim qui in Chriſtum credunt, adhuc manerent peccatores, lex jam deſtructa eſſet reſtituenda: atque exemplo noſtro deſtruamus quod verbo prædicationis ſtatuimus.

19. (p) Unà cum Chriſto crucifixus ſum per baptiſmum, qui mortem Chriſti exprimit.

20. (q) Quòd juſtè vivam in hoc corpore, id non legi, ſed fidei in Chriſtum tribuendum eſt.

21. (r) Gr. *Non irritam facio*; non adeò ſum ingratus, ut gratiam Dei per Chriſtum mihi datam rejiciam, cùm per legem ſalvari non poſſim.

CAP. III.

1. (a) Gr. deſcriptus & depictus, prædicationis meæ picturâ velut oculis veſtris ſubjectus, & quaſi vobis intuentibus crucifixus, ut vos & à legis jugo & à prævaricationibus liberaret.

2. (b) An ex fide quam audiſtis, vel ex obedientia fidei? Pergit demonſtrare veram juſtitiam, qua juſti ſumus, non ex ritibus in lege præſcriptis, ſed ex ipſa fide in Chriſtum, ſeu ex ejus religione proficiſci. Ex eodem fonte juſtitiam habuiſtis, ex quo tot Spiritus ſancti dona, quæ utique non ex legis operibus, ſed ex fide manarunt. Siquidem priùs dona Spiritus ſancti accepiſtis, quàm ad legem Moſis intenderetis animum.

3. (c) Ut cùm fides veſtra à ſpiritualibus donis cœperit, nunc eam à carnalibus cæremoniis perfici poſſe exiſtimetis.

4. (d) Si lex vos ſalvare poteſt, fruſtrà pro Chriſto tanta perpeſſi eſtis; nihil vobis profuere tot afflictiones; *Si tamen ſine cauſa*: nec tamen fruſtrà, ſi reſipiſcere vultis: quod ſubjicit, ne deſperent; quaſi diceret: ſed ſpero de vobis meliora.

6. (e) Spiritum ſanctum, & virtutem tot patrandi miracula, non ex operibus legis ſe accepiſſe fateri coguntur, ſed ex auditu fidei. Quod utique non exprimit, ſed facilè intelligitur: idque probat exemplo Abrahæ, qui ex fide, non ex legis operibus fuit juſtificatus, cùm promiſſis divinis credidit. Unde & Abrahæ filii per eamdem fidem juſtificantur. Verba illa, *ſicut ſcriptum eſt*, deſunt in Græco.

7. (f) Gr. intelligitis: *ex fide*, qui fideles ſunt, & juſtitiam ſuam ex fide depromunt, hi ſunt veri Abrahæ filii, & ex eodem fonte veram juſtitiam percipiunt.

8. Providens (g) autem Scriptura, quia ex fide juſtificat Gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ: * Quia benedicentur in te omnes Gentes.

* Gen. 12. 3. Eccl. 44. 20.

9. Igitur qui ex fide (h) ſunt, benedicentur cum fideli Abraham.

10. Quicumque enim ex operibus (i) legis ſunt, ſub maledicto ſunt. Scriptum eſt enim: * Maledictus omnis, qui non permanſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in Libro legis ut faciat ea.

* Deut. 27. 26.

11. Quoniam autem in lege nemo juſtificatur apud Deum, manifeſtum eſt: * quia juſtus ex fide vivit (k).

* Hab. 2. 4. Rom. 1. 17.

12. Lex autem non eſt ex fide (l), ſed, * Qui fecerit ea, vivet in illis.

* Lev. 18. 5.

13. Chriſtus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum (m): quia ſcriptum eſt: * Maledictus omnis qui pendet in ligno:

* Deut. 21. 23.

14. Ut in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Jeſu, ut pollicitationem (n) Spiritus accipiamus per fidem.

15. Fratres (ſecundùm hominem (o) dico) * tamen hominis confirmatum teſtamentum nemo ſpernit, aut ſuperordinat.

* Hebr. 9. 17.

16. Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones (p), & ſemini ejus. Non dicit: Et ſeminibus, quaſi in multis: ſed quaſi in uno: Et ſemini tuo, qui eſt Chriſtus.

17. Hoc autem dico, teſtamentum confirmatum (q) à Deo: quæ poſt quadringentos & triginta annos facta eſt Lex, non irritum facit ad evacuandam promiſſionem.

18. Nam ſi ex lege hæreditas, jam non ex promiſſione. Abrahæ autem per repromiſſionem donavit Deus.

19. Quid igitur lex (r)? Propter tranſgreſſiones poſita eſt, donec veniret ſemen, cui promiſerat, ordinata per Angelos in manu mediatoris.

20. Mediator (ſ) autem unius non eſt: Deus autem unus eſt.

21. Lex ergo adverſùs promiſſa Dei?

Ab-

8. (g) Cùm longè antea prævidiſſet auctor Scripturæ Deus fore ut juſtificaret homines per fidem, idcircò jam olim in Scriptura narratur dictum id fuiſſe Abrahamo.

9. (h) Fideles, qui Chriſti fidem & religionem amplectuntur, iidem benedicentur cum Abraham, cujos exemplum imitantur illi, qui terrenis rebus non illigati, ab uno Deo expectant omnia per fidem juſtitiæ fontem, & omnis benedictionis ſpiritalis. Qui autem juſtitiam quærunt in ritibus legis, ab ea benedictione excluduntur; quod ex Scriptura iterùm probat.

10. (i) Lex adeò non eſt benedictionis cauſa, ut qui in ea confidunt, maledicto, aut pœnis eo in loco intentatis, ſeu execrationi ſint obnoxii, quod lex ſine gratia impleri non poſſit. Vox *omnis*, in textu Hebræo, Deuteronomii cap. 27. deeſt, ſed addita eſt à 70. interpretibus ut neceſſaria, quòd propoſitio indefinita in iis quæ ad doctrinam ſpectant, univerſali exæquetur.

11. (k) Habacuc cap. 2. 4. nam fides eſt juſtitiæ fundamentum: unde in lege, ſeu per legem, aut ejus ceremoniis nemo fit juſtus: non enim dixit, Juſtus ex lege vivit, ſed ex fide, ex qua prodit oratio, ex oratione gratia.

12. (l) Non nititur fide, ſed operibus & præceptis, quæ ſi quis fecerit, *vivet in illis*, & mortem vitabit, in quam incurrunt legis tranſgreſſores. Sed is vita tantummodò temporali vivet, non ſpiritali, de quo loquitur Scriptura cùm ait: *Juſtus ex fide vivit*, non ex lege. Fides vitam animæ tribuit, lex à morte corporis tantummodo tuetur, niſi per fidem impleatur.

13. (m) Factus pro nobis maledictum, ſeu execratio: noſtram in ſe ſuſcipiens maledictionem. *Maledictus omnis qui pendet in ligno*, qui ob ſcelera ſua poſt mortem pendet in ligno, ut ſit populo oſtentui. Chriſtus pro noſtra ſalute crucifixus ſimilitudinem geſſit hominis à Deo maledicti.

14. (n) Ut promiſſum Spiritum adoptionis accipiamus per fidem. *Gentibus*: Gr. in Gentes. Ut Gentes per Chriſtum benedictionem ſibi in Abrahamo promiſſam accipiant. Chriſtus à Judæis ſpretus, ut fructum crucis Gentes perciperent, & fides omnibus communis in locum legis ſuccederet.

15. (o) Exemplo utor humano & familiari. *Nemo ſpernit*, Gr. reſcindit teſtamentum hominis debita auctoritate munitum: *aut ſuperordinat*: Gr. *adjungit*, nec quicquam illi adjicit: Multò minùs teſtamentum hoc, ſeu promiſſio Abrahæ facta irritari poteſt.

16. (p) Illa promiſſio ſæpiùs iterata, Gen. 12. 13. 15. 17. 22. antiquari nequit. *Multis*; Gr. de multis: nihil niſi Chriſto, & per Chriſtum eſt promiſſum: Fideles omnes ſunt unum in Chriſto, in eo cuncta implentur, in capite & in membris.

17. & 18. (q) Fœdus inſtar teſtamenti cum Abrahamo initum. Poſt quadringentos & triginta annos (qui à promiſſione facta Abrahæ ad legem uſque excurrunt,) ac poſterius legis fœdus, priùs cum Abrahamo ſancitum reſcindere non poteſt. Non enim promiſſiones Dei priores, aut pactiones à poſterioribus reſcinduntur, ut fit in humanis pactionibus. Vox illa, *τοῦτο δέ*, *hoc autem*, ad teſtamentum quod in Græco eſt fœminini generis, non refertur: ſed ſenſus hic eſt: Hoc autem aſſero, per legem poſteriorem infirmari non poſſe promiſſionem Abrahæ factam. *Hæreditas*, ſi per legem noſ cœleſtem adiremus hæreditatem, jam non promiſſionis vi ea eſſet hæreditas. Nam Deus non ex conditione legis, ſed irrevocabili dono hanc promiſit hæreditatem.

19. (r) Quorſum igitur lata eſt lex, ſi prorsùs erat inutilis, ſi non conferebat juſtitiam? *Propter tranſgreſſiones poſita eſt*; primùm, ut innoteſceret, deinde ut coercerentur, denique ut ex lege data abundans prævaricatio occaſionem daret confugiendi ad Chriſti gratiam, & Redemptoris neceſſitatem agnoſcendi: *Ordinata per Angelos*, Angelorum miniſterio data eſt, cùm promiſſio Abrahæ facta fuerit per Deum ipſum. *In manu mediatoris*, Moſis nimirum, qui hic in re mediator fuit Deum inter & Iſraelitas, & typus Chriſti. Quæ quidem ex diverſo ritu, quo lex & promiſſio factæ ſunt, probat hæreditatem promiſſam Abrahæ non eſſe legem ipſam; cùm illa à Deo immediatè data fuerit, hæc miniſterio Angelorum, & Moſis. *Donec veniret ſemen, cui promiſerat*: quæ verba per parentheſim videntur legi oportere. Lex inducta fuit, non ut ſemper, ſed ad tempus vigeret; per miniſtros ſuos exteriorem legem imponit Deus, per ſeipſum legem interiorem charitatis impartitur.

20. (ſ) Locus videtur obſcurior, quem ſic explicat Auctor Analyſeos Gallicæ: *Mediator unius non eſt*: in contractu gratuito, atque ex mera liberalitate inito, nihil loci eſt mediatori. *Deus autem unus eſt*: Deus ſolus in promiſſione facta Abrahæ ſe adſtringit. Alia eſt legis ratio, pactum eſt inter Deum & homines, iique onera, & conditiones acceptant; ex utraque parte conſenſus adſit neceſſe eſt. Unde & mediatoris interventu opus fuit. Angelus Deum, Moſes Populum repræſentabant. Quamquam alii vocem illam, *Mediatoris*, de Chriſto intelligunt, qui medius interceſſit inter legem & Evangelium, ut illius eſſet finis, hujus initium & ſumma. Sic interponens ſe inter Deum & homines, ut ipſe naturam utramque complecteretur, utramque alteri conciliaturus, Deum placans ſua morte, & homines doctrina & gratia ad Dei cultum perducens.

Digitized by Google

Abſit (t). Si enim data eſſet lex, quæ poſſet vivificare, verè ex lege eſſet juſtitia.

* Rom. 3. 9. 22. * Sed concluſit Scriptura omnia ſub peccato (u), ut promiſſio ex fide Jeſu Chriſti daretur credentibus.

23. Priùs autem quàm veniret fides (x), ſub lege cuſtodiebamur concluſi in eam fidem, quæ revelanda erat.

24. Itaque lex pædagogus (y) noſter fuit in Chriſto, ut ex fide juſtificemur.

25. At ubi venit (z) fides, jam non ſumus ſub pædagogo.

26. Omnes enim filii Dei eſtis per fidem, quæ eſt in Chriſto Jeſu.

* Rom. 6. 3. 27. * Quicumque enim in Chriſto (aa) baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis.

28. Non eſt Judæus, neque Græcus: non eſt ſervus, neque liber: non eſt maſculus, neque fœmina. Omnes enim vos unum eſtis in Chriſto Jeſu.

29. Si autem vos Chriſti: ergo ſemen Abrahæ eſtis, ſecundùm promiſſionem hæredes.

CAPUT IV.

Statum Judæorum ſub lege comparat cum ſtatu filii, qui minor eſt annis; idque ut jam antè probatum ponit, populum chriſtianum verum eſſe promiſſionum heredem, qui quamdiu eſt parvulus, nihil differt à ſervo, neque agit ut heres.

1. DIco autem: Quanto tempore hæres parvulus eſt, nihil differt à ſervo, cùm ſit dominus omnium:

2. Sed ſub tutoribus & actoribus (a) eſt, uſque ad præfinitum tempus à patre:

3. Ita & nos cùm eſſemus parvuli, ſub elementis mundi eramus ſervientes.

4. At ubi venit plenitudo temporis (b), miſit Deus Filium ſuum, factum ex muliere, factum ſub lege,

5. Ut eos, qui ſub lege erant, redimeret (c), ut adoptionem filiorum reciperemus.

6. Quoniam autem eſtis (d) filii, miſit Deus Spiritum filii ſui in corda veſtra clamantem: Abba, Pater.

7. Itaque jam non eſt ſervus, ſed filius. Quòd ſi filius, & hæres (e) per Deum.

8. Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis qui natura non ſunt dii, ſerviebatis (f).

9. Nunc autem cùm cognoveritis Deum (g), imò cogniti ſitis à Deo: quomodo convertimini iterùm ad infirma & egena elementa, quibus denuò ſervire vultis?

10. Dies obſervatis (h), & menſes, & tempora, & annos.

11. Timeo vos (i), ne forte ſine cauſa laboraverim in vobis.

12. Eſtote ſicut ego, quia & ego ſicut vos: fratres, obſecro vos: Nihil me læſiſtis.

13. Scitis autem quia per infirmitatem carnis evangelizavi vobis jampridem: & tentationem (k) veſtram in carne mea

14. Non

21. (t) Objectionem occupat, quæ ultrò ſe offert: ſi ex lege peccatum, aut tranſgreſſio abundat: ergo lex promiſſis Dei eſt contraria. Hanc conſecutionem negat Apoſtolus, & reſpondet legem promiſſis Dei fore contrariam, ſi homines legis beneficio juſtitiam acciperent, ut exiſtimabant Galatæ; aut data eſſet lex, quæ juſtos homines efficeret: tum enim promiſſio Dei eſſet irrita; ſed lex juſtitiam dare nequit; hac adeò promiſſionem magis confirmat, quàm deſtruit, quòd ſi lex benedictionem afferret, promiſſionem ipſam excluderet.

22. (u) Lex Moſaica concluſit omnes ſub peccato ex occaſione, ut ii tandem agnoſcerent promiſſam hæreditatem ad fidem in Chriſtum pertinere; vel Scriptura declarat omnes eſſe peccato involutos, tam Judæos, quam Gentiles.

23. (x) Quis fuerit legis uſus, declarat Apoſtolus: cuſtodis nimirum & pædagogi munus obiis; antequam Chriſtus veniret, lege tamquam vallo quodam Judæi continebantur, ne ad cultum idolorum diffluerent: *In eam fidem*, uſque ad eam fidem. Quæ quidem fides eſt omnium ſæculorum.

24. (y) Quapropter veluti laſcivienti puero lex tamquam pædagogus data eſt Judæis, quæ illos in Dei timore contineret, eos velut manuduceret ad Chriſtum; timore manum cohibebat, donec cor ipſum emolliret.

25. (z) Ubi adfuit Chriſtus, cujus fidei traditi ſumus: *Jam non ſumus ſub pædagogo*; jam legis minas & terrores evaſimus, & Gentiles in primis, quales erant Galatæ.

27. & 28. (aa) Primæ nativitatis noſtræ pudorem tegit ſecunda per Baptiſmum nativitas, cùm Chriſtum induimus. *Judæus*, Lex nova ex æquo ad nationes omnes pertinet.

CAP. IV. 2. & 3. (a) Gr. *œconomis*, ſeu rei domeſticæ curatoribus. *Ita & nos*, Judæi legis ritibus ſerviebamus, rudioribus cultus divini elementis inſtituti.

4. (b) Tempus à Deo Patre definitum. *Factum ex muliere*, ex ſola matris virginis ſubſtantia, ſine Patre, *Factum ſub lege*, cui ſe ſubjecit, licèt huic non eſſet obſtrictus.

5. (c) Ut e ſervis filios faceret quaſi dato pretio.

6. (d) Vos, ò Galatæ, qui legi ſubjecti, & ſub tutoribus non fuiſtis, utpote Gentiles, tamen filii facti eſtis, ut Judæi: *Spiritum accepiſtis*, qui vos jam filios effectos clamare faciat, ardenter deſiderare, & toto corde in Deum ferri. In tribus his verſiculis Myſterium S. Trinitatis exprimitur. *Miſit Deus Filium ſuum*, ab æterno genitum, antequam eum mitteret; item miſit *Deus Spiritum Filii ſui*, qui à Patre procedit, à quo mittitur, & à Filio, cujus eſt Spiritus; quique in tempore ad ſanctificationem noſtram miſſus eſt. Effuſio iſta S. Spiritus in cordibus noſtris fructus eſt Incarnationis Filii Dei, & titulus noſtræ adoptionis: orationem, quæ eſt cordis clamor ad Deum ut ad Patrem, Spiritus ipſe format, & perficit.

7. (e) Per Chriſtum jam non ſumus ſervi, ſed filii, & hæredes.

8. (f) Quàm præpoſterè Galatæ ad ritus Judaicos ſe conferrent, mox oſtendit, quaſi majores anni in tutelam redire vellent, qui anteà falſis diis ſerviebant.

9. (g) Ut Patrem: *Imò cogniti ſitis à Deo*, ut filii; *elementa*; ad ritus gratiæ & veritatis vacuos; *quibus denuò ſervire vultis*; à ritibus paganis ad ritus Judaicos, qui gratiam conferre non poſſunt, convertimini, non ad eoſdem, ſed iis ſimiles pene ritus, & vacuos.

10. (h) Judaicos ritus, ſabbata, novilunia, annos ſabbaticos.

11. & 12. (i) Vos timeo, vel vobis. *Sicut ego*; Judaicas obſervationes abjeci. Quia ego, ſicut vos, olim legis zelator fui, vel eumdem in me amorem habetote, quo vos proſequor. *Obſecro*; jam vos ut inſenſatos non objurgo, ſed ut fratres obſecro; *nihil me læſiſtis*; non ex odio, aut ira vos increpo. Vel loquitur de tempore, quo apud illos eſt converſatus, non de doctrina ſua, quam deſerebant.

13. & 14. (k) Me tot malis vexatum, quod vobis

Digitized by Google

14. Non ſpreviſtis, neque reſpuiſtis: ſed ſicut Angelum Dei excepiſtis me, ſicut Chriſtum Jeſum.

15. Ubi eſt ergo beatitudo (l) veſtra? Teſtimonium enim perhibeo vobis, quia, ſi fieri poſſet, oculos veſtros eruiſſetis, & dediſſetis mihi.

16. Ergo inimicus (m) vobis factus ſum, verum dicens vobis?

17. Æmulantur (n) vos non benè: ſed excludere vos volunt, ut illos æmulemini.

18. Bonum (o) autem æmulamini in bono ſemper: & non tantùm cùm præſens ſum apud vos.

19. Filioli mei, quos iterùm parturio (p), donec formetur Chriſtus in vobis.

20. Vellem autem eſſe apud vos modò, & mutare vocem meam: quoniam confundor (q) in vobis.

21. Dicite (r) mihi qui ſub lege vultis eſſe, legem non legiſtis?

22. Scriptum eſt enim: Quoniam Abraham duos filios habuit: unum de ancilla, * & unum de libera. * Gen. 16.

23. * Sed qui de ancilla, ſecundùm carnem (ſ) natus eſt: qui autem de libera, per repromiſſionem: * Gen. 21. 2.

24. Quæ ſunt per allegoriam (t) dicta. Hæc enim ſunt duo teſtamenta. Unum quidem in monte Sina, in ſervitutem generans: quæ eſt Agar:

25. Sina enim mons eſt in Arabia, qui conjunctus (u) eſt ei, quæ nunc eſt Jeruſalem, & ſervit cum filiis ſuis.

26. Illa autem, quæ ſurſum eſt Jeruſalem, libera eſt, quæ eſt mater noſtra.

27. Scriptum eſt enim: * Lætare ſterilis, quæ non paris: erumpe, & clama, quæ non parturis (x): quia multi filii deſertæ, magis quàm ejus, quæ habet virum. * Iſa. 54. 1.

28. Nos

tentationis loco eſſe potuit: *Gr.* experimentum mei, ſeu probationem. *Non ſpreviſtis*: tentationem meam, vincula, carceres, plagas non aſpernati eſtis. *Angelum*: ut legatum Dei, imò ut Chriſtum ipſum excepiſtis.

15. (l) Gr. *Beatificatio*, ubi ſunt veſtræ de me voces & laudes? Et vos omninò beatos exiſtimabatis. *Eruiſſetis*, Si opus id fuiſſet: qua hyperbole ſummum in ſe Galatarum amorem exprimit.

16. (m) An me ut inimicum veſtrum exiſtimatis, quòd liberè verum dicam?

17. (n) Quòd Galatæ ſint in ſe malè affecti, cauſam rejicit in pſeudo-apoſtolos, qui Galatarum gratiam ambiebant, ut & ſibi eos addicerent, alios verò excluderent.

18. (o) Illud eſt laudabile, erga magiſtros ſuos benè affici, dummodò ſint boni, & conſtans ſit amor ille, *Et non tantùm cùm præſens ſum apud vos*; in quo eos levitatis inſimulat. Gr. bonum eſt æmulari ſemper in bono, & non ſolùm ad tempus.

19. (p) Ut vos à Judaiſmo revocem: quæ propoſitio præ affectu manet elliptica. *Formetur*, qui ob pravam doctrinam, quam à falſis doctoribus accepiſtis, ex animis veſtris penè deletus eſt. Vel perfectam ejus formam, ſeu rectam de illo fidem habeatis, quæ Chriſtum vobis ad ſalutem ſufficere credatis.

20. (q) Gr. *dubius ſum animi*, quid dicturus ſim de vobis, neſcio; quomodo loquar vobiſcum abſens? Vel pudore afficior propter vos, qui receſſiſtis ab eo quod vos docui.

21. (r) Jam ad probationes redit, quibus oſtenſurus eſt legis obſervationes, quibus ſe ſubjiciebant, non aliò tendere, quàm ut ab Eccleſia excluderentur; idque probat ex veteris & novæ legis diſcrimine. *Legiſtis*. Græc. *non auditis?* non attenditis? veſtram vos amare ſervitutem, cùm legis jugum vultis.

23. (ſ) Juxta conſuetum naturæ ordinem.

24. (t) Allegoria tum dicitur, cùm manente hiſtoriæ veritate aliud verbis exprimitur, aliud ſenſu intelligitur; hanc allegoriam evolvit Apoſtolus. *Servitutem*: videbatur mox additurus alterum Teſtamentum in monte Sion in libertatem generare: ſed propter hyperbaton id omiſit, quod ultrò animo occurrit. *Quæ eſt Agar*: quod teſtamentum per Agar figuratur. Itaque in ſenſu allegorico Agar & Sara ſunt Synagoga & Eccleſia Chriſti, ac cœleſtis Jeruſalem, ſive ut triumphans in cœlo, ſive ut militans in terra ſpectetur, ob fidem in Chriſtum, ſpem æternæ beatitudinis, & caſtum in Deum amorem. Duo Abrahæ connubia, unum cum ancilla, alterum cum libera, duo teſtamenta, ſeu fœdera exprimunt, unum in monte Sina cum Synagoga, alterum in mone Sion cum Eccleſia initum. Iſmael filius Agar populum Judaicum, Iſaac populum Chriſtianum adumbrat; ille Deum colebat timore ſervili, hic amore.

25. & 26. (u) Gr. congruit cum Jeroſolymis; cum Judæis cognitionem habet, cum terrena Jeruſalem, quoad myſticam ſignificationem. Utraque vetus Teſtamentum ſignificat; at Sara libera figura eſt novi Teſtamenti. *Quæ ſurſum eſt*: Una eſt Eccleſia, quæ tota cœleſtis eſt, & ſurſum tendit, quæque mater eſt omnium qui cordæ ſurſum tollunt. In Græco textu poſt *Sina* additur *Agar*, i. e. Sinæ nomen idem eſt quod Agar: Sina apud Arabes Agar dicitur. Plinius meminit urbis Agaræ in iis locis poſitæ.

27. (x) Hic locus Prophetæ exponi ſolet de Eccleſia è Gentibus congregata, quæ ante ſterilis erat & deſerta, quæque per Saram figuratur. Negat tamen Auctor Analyſeos Gallicæ hæc Iſaiæ cap. 54. verſ. 1. verba ad infidelem Gentilitatem referri poſſe, quæ tum temporis nec ſterilis, nec deſerta, nec ſponſa Chriſti concipitur. Itaque Eſtius & Auctor identidem laudatus ſponſam illam ſterilem & deſertam, Eccleſiam ipſam fuiſſe ſub veteri Teſtamento exiſtimant juſtorum ſocietatem, nullo quidem viſibili ſigno à Synagoga ſecretam, ſed fide tantùm in Chriſtum venturum ut hominum redemptorem, & mandatorum obſervatione ex amore, non ex timore ſervili à Synagoga diſtinctam. Sterilis erat, quòd numero pauci eſſent fideles, ac fœcunditatis ſpiritalis duo principia, ſacerdotium nempè, & Cathedræ auctoritas, illi deeſſent. Huic Deus numeroſam prolem, & majorem quàm Synagogæ, promiſit, quod in prædicatione Evangelii & Gentium converſione impletum eſt. Quamobrem Eſtius hæc Prophetæ verba Eccleſiæ ipſi Chriſtianæ aptat, & juſtorum ſocietati, quæ ab initio mundi in paucis fidelibus ſemper fuit conſervata, quæque cum Synagoga unum & idem corpus viſibile efficiebat, tametſi ad novum Teſtamentum pertineret propter eaſdem virtutes, quæ nos Chriſtianos efficiunt, fidem nempè, ſpem & charitatem. Hæc ſocietas Iſaiæ temporibus extabat, licèt in paucis fidelibus: nam de illa in tempore præſenti loquitur: *Lætare ſterilis quæ non paris*, niſi perpaucos fideles. Jam erat ab initio mundi, ex Aug. L. 1. de Baptiſmo, & L. 18. de Civit. cap. 1. in Abel, Henoch, Noë, Abraham, Moſe, & in aliis juſtis, quos peperit ante Chriſtum natum. Nam fides in Chriſtum jam ab initio mundi fuit ad ſalutem neceſſaria, quique fide Chriſtiana fuerunt inſtructi, quibuſcumque vixerint temporibus, ad Eccleſiam pertinent, quæ Synagoga longè eſt antiquior, ut Sara, quæ Agar erat vetuſtior, & libera. Synagoga filios Deo non peperit, ſed ſervos. Hæc quidem fusè & doctè Auctor citatus; neque tamen negaverim utrumque intellectum verbis Iſaiæ aptari commodè poſſe, & Eccleſiæ ſuorum temporum, ac futuræ poſt Chriſti adventum. Tu, inquit, Eccleſia, quæ uſque ad Chriſti adventum ſterilis fuiſti, quæque è gentibus perpaucos, è Judæis plures quidem Chriſto filios, eoſque ſub ſer-

* Rom. 9. 8. 28. * Nos autem, fratres, ſecundùm Iſaac promiſſionis (y) filii ſumus.

29. Sed quomodo (z) tunc is, qui ſecundùm carnem natus fuerat, perſequebatur eum, qui ſecundùm ſpiritum; ita & nunc.

* Gen. 21. 10. 30. Sed quid dicit Scriptura? * Ejice ancillam, & filium ejus: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.

31. Itaque, fratres, non ſumus ancillæ filii, ſed liberæ: qua libertate Chriſtus nos liberavit.

C A P U T V.

Apoſtolus Galatas à Circumciſione deterret: ſummam legis in dilectione proximi poſitam eſſe docet; carnis & ſpiritus colluctationem, & utrinſque fructus deſcribit.

1. STate (a), & nolite iterùm jugo ſervitutis contineri.

* Act. 15. 1. 2. * Ecce ego Paulus (b) dico vobis: quoniam ſi circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit.

3. Teſtificor (c) autem rursùs omni homini circumcidenti ſe, quoniam debitor eſt univerſæ legis faciendæ.

4. Evacuati (d) eſtis à Chriſto, qui in lege juſtificamini: à gratia excidiſtis.

5. Nos enim ſpiritu (e) ex fide, ſpem juſtitiæ expectamus.

6. Nam in Chriſto Jeſu, neque circumciſio aliquid valet, neque præputium: ſed fides, quæ per charitatem operatur (f).

7. Currebatis benè: quis vos impedivit (g) veritati non obedire?

8. Perſuaſio hæc non eſt ex eo, qui vocat vos.

9. * Modicum fermentum totam maſſam corrumpit. * 1. Cor. 5. 6.

10. Ego confido in vobis (h) in Domino, quòd nihil aliud ſapietis: qui autem conturbat vos, portabit judicium, quicumque eſt ille.

11. Ego autem, fratres, ſi circumciſionem adhuc prædico (i): quid adhuc perſecutionem patior? Ergo evacuatum eſt ſcandalum crucis.

12. Utinam & abſcindantur (k) qui vos conturbant.

13. Vos enim in libertatem vocati eſtis (l), fratres: tantùm ne libertatem in occaſionem detis carnis, ſed per charitatem ſpiritus ſervite invicem.

14. Omnis enim lex in uno ſermone impletur: * Diliges proximum tuum ſicut teipſum. * Lev. 19. 18. Matth. 22. 39. Rom. 13. 8.

15. Quòd ſi invicem mordetis, & comeditis: videte ne ab invicem conſumamini.

16. Dico autem: * Spiritu ambulate, & deſideria carnis non perficietis. * 1. Pet. 2. 11.

17. Caro enim concupiſcit adversùs ſpiritum (m): ſpiritus autem adversùs carnem: hæc enim ſibi invicem adverſantur: ut non quæcumque vultis, illa faciatis.

18. Quòd

virtutis velamine latitantes enixa es, lætare: nam multò plures filios Chriſto viro tuo paries, quàm Synagoga Legi Moſaicæ ut viro conjuncta, veteris Teſtamenti temporibus filios peperit. Neque illud damus Synagogam unquam defeciſſe; ſemper enim viſibilis fuit in Templo, ſacrificiis, ſacerdotio, Prophetis, fidelibus.

28. (y) Hoc myſterium eſt Judæis incognitum, qui etſi originem à Sara per Iſaac ducerent, ſecundùm ſpiritum ab Agar per Iſmaelem deſcendebant. Gentiles verò, qui ſecundùm carnem è neutra naſcebantur, regenerati per fidem, ut filii Saræ & Iſaac habentur vi promiſſionis factæ Abrahamo, fore ut omnes gentes in ejus ſemine benedicerentur, ut Iſaac præter naturæ ordinem vi promiſſionis factæ Abrahamo natus eſt. Itaque juxta typum & ſimilitudinem, ut Iſaac filii Eccleſiæ ſumus, ex virtute & promiſſione Dei. Ideò ex libera nati non debemus legi ſervire.

29. (z) Geneſ. 21. Iſmael luſiſſe cum Iſaac, h. e. illuſiſſe, phraſi Hebraica dicitur, vel luſus ille fuit perſecutio, ſive ad idololatriam, ſive ad laſciviam eum vellet inducere, ex S. Thoma.

1. (a) Firmi eſtote, non vacillantes. *Jugo*, Gr. *ne irretiſcamini iterùm jugo ſervitutis*, legalis, vel ne obnoxii ſitis huic jugo. Quod ait, *iterùm*, non propterea innuit eos aliquando ſub lege fuiſſe: ſed ab idolorum ſervitute liberatos eſſe.

2. (b) Cujus auctoritas pro ratione omni vobis eſſe debet: *Si circumcidamini*, ac Circumciſionem vobis ad ſalutem neceſſariam eſſe credatis, Chriſtus, quem ſperniti, nihil vobis proderit. Judæis quidem ad tempus circumcidi fas erat, non item Gentilibus.

3. (c) Denuntio eum, qui amplectitur Circumciſionem, quæ eſt caput legis, & aperta illius profeſſio, totius legis obſervationi ſe obnoxium reddere, quod omnia illi ſint connexa.

4. (d) Ab illius gratia excidiſtis, qui vultis per legem juſtificari.

5. (e) Per ſpiritum ex fide expectamus juſtitiam, & illius præmium: non ex Lege, aut ex Circumciſione.

6. (f) Gr. perficitur, vel fit efficax, cùm ſcilicet charitate animata, & incitata ad opus, non torpet otio: adeò ut non ſola fides, ſed cum charitate & bonis operibus conjuncta nos juſtos efficiat.

7. & 9. (g) Gr. *Curſum inhibuit*. *Corrumpit*, Gr. fermentat, ſuo velut odore inficit.

10. (h) De vobis, per gratiam Domini fore ut nihil ſentiatis præter ea quæ vos docui.

11. (i) Pſeudo-apoſtoli Galatis perſuadebant Circumciſionis neceſſitatem à Paulo prædicari, quòd ante aliquot annos Timotheum circumcidi juſſiſſet, & legales cæremonias obſervaret: quod utique nihil ad propoſitam quæſtionem attinebat. Nam de Gentilibus agebatur. Quòd ſi, inquit, Circumciſionem ut Gentilibus neceſſariam prædico, quid adhuc perſecutionem patior à Judæis? Timotheus verò natus erat ex matre Judæa, atque ut ad quorumdam Judæorum infirmitatem ſe demitteret, juſſit eum circumcidi. *Evacuatum*: non enim Judæos tam offendebat prædicatio Chriſti crucifixi, quàm legis per crucem obrogata.

12. (k) Ab Eccleſia, & veſtro conſortio. Mox ad præcepta morum tranſit.

13. (l) Ne forte exiſtimarent ſibi licere quæcumque vellent, eos admonet ne abutantur ea libertate; ſimul aliud, ſed levius jugum iis imponit, nempe charitatis, ex Chryſoſtomo non dixit, diligite, ſed ſervite, intenſam ac vehementem declarans amicitiam.

17. (m) Carnalis concupiſcentia excitat in nobis prava deſideria ſpiritui ſancto, vel rationi ipſi contraria, quæ deſideria non ſentire optaretis: *velletis*, ſed hoc

18. Quòd ſi ſpiritu ducimini, non eſtis ſub lege (n).

19. Manifeſta ſunt autem opera carnis: quæ ſunt fornicatio (o), immunditia, impudicitia, luxuria,

20. Idolorum ſervitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, diſſenſiones, ſectæ,

21. Invidiæ, homicidia, ebrietates, comeſſationes (p), & his ſimilia: quæ prædico vobis, ſicut prædixi: quoniam qui talia agunt, regnum Dei non conſequentur.

22. Fructus autem Spiritus eſt, charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas,

23. Manſuetudo, fides, modeſtia, continentia, caſtitas. Adverſùs hujuſmodi non eſt lex (q).

24. Qui autem ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis & concupiſcentiis.

25. Si ſpiritu vivimus, ſpiritu & ambulemus.

26. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes.

CAPUT VI.

Quæ ad mores ex Chriſti lege informandos pertinent, proſequitur; idque in primis, ut alii aliorum portent onera, & in ſpiritu lenitatis adhibeatur correctio; ut in cruce Chriſti tantummodo glorientur.

1. FRatres, & ſi præoccupatus (a) fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui ſpirituales eſtis, hujuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis, conſiderans te ipſum, ne & tu tenteris.

2. Alter alterius onera portate, & ſic adimplebitis (b) legem Chriſti.

3. Nam ſi quis exiſtimat ſe aliquid eſſe, cùm nihil ſit, ipſe ſe ſeducit.

4. Opus autem ſuum probet (c) unuſquiſque, & ſic in ſemetipſo tantùm gloriam habebit, & non in altero.

5. * Unuſquiſque enim onus ſuum portabit. * 1. Cor. 3. 8.

6. Communicet (d) autem is, qui catechizatur verbo, ei qui ſe catechizat, in omnibus bonis.

7. Nolite errare: Deus non irridetur (e).

8. Quæ enim ſeminaverit homo, hæc & metet. Quoniam qui ſeminat in carne ſua, de carne (f) & metet corruptionem: qui autem ſeminat in ſpiritu: de ſpiritu metet vitam æternam.

9. * Bonum autem facientes, non deficiamus (g): tempore enim ſuo metemus, non deficientes. * 2. Theſſ. 3. 13.

10. Ergo dum tempus (h) habemus, operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domeſticos fidei.

11. Videte qualibus litteris ſcripſi vobis mea manu (i).

12. Quicumque enim volunt placere (k) in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantùm ut crucis Chriſti perſecutionem non patiantur.

13. Ne-

aſſequi non poteſtis. Innata illa ad malum propenſio, & jugis pugna hominis cum ſeipſo, eſt peccati originalis fructus.

18. (n) Cogente & terrente: ſed liberè facitis quod lex jubet.

19. (o) Gr. ſcortatio, adulterium, *& immunditia*, mollities, qua ſe molles contra naturam contaminant. *Luxuria*, vox Græca quamvis libidinem petulantiorem ſignificat, ἀσέλγεια, protervia.

21. & 23. (p) In re gravi. Inter carnis opera non ea tantùm quæ corpore; ſed etiam quæ ſolo animo perficiuntur, ut invidiam, & inimicitias, reponit. Alia ex iis quæ enumerantur, ſunt mortalia ex genere, ut fornicatio; alia ex conſummatione, ut ira, cujus conſummatio eſt grave nocumentum proximi: ſi conſenſus acceſſerit, peccatum erit lethale.

23. (q) Quæ hos fructus arguat: charitas eſt primus S. Spiritus fructus; vita cæterorum. In Græco tantummodò novem fructus Spiritus numerantur: In vulgata editione 12. Fieri id poteſt ut exſcriptores ejuſdem vocis Græcæ duas poſuerint ſynonymas.

CAP. VI. 1. (a) Hebraiſmus, ſi quis in delicto imbecillitate victus, aut ſeductus repertus fuerit; vel ex Græco textu, ſi quis opinione præſumitur alicujus peccati reus, vos qui ſpirituales, aut firmiores eſtis, nolite acriùs eum objurgare, ſed potiùs inſtruite eum, Gr. reſtituite eum. *Conſiderans*, σκοπῶν, ſingularis numerus loco pluralis: eos præcipuè alloquitur, qui ſe aliis perfectiores exiſtimabant, ſeipſos cum aliis comparantes, eoſque duriùs tractantes.

2. (b) Gr. adimplete legem Chriſti, patienter ferentes, & ultrò ignoſcentes.

4. (c) Actiones ſuas ad regulam, ſeu ad legem divinam exigat, non ſe aliis præponens; lapſus ſuos conſideret.

6. (d) Qui in doctrina fidei inſtruitur, doctori ſuo bona temporalia & neceſſaria tribuat: de fidelibus adhuc rudioribus agit, qui pleniùs erant inſtruendi, adeout miniſtrorum honorarium ex jure divino debeatur.

7. (e) Vanæ excuſationes apud Deum non valent; novit veſtras facultates. Metaphoram ſeminis, ſeu ſumptus ad doctorum ſuſtentationem omnibus vitæ actionibus applicat.

8. (f) Qui ſuis cupiditatibus ſervit, de his *corruptionem metet*, mortem æternam: *qui autem ſeminat in ſpiritu*, Gr. *in Spiritum*, qui ſeminat ſpiritualia. In bonis operibus velut in ſemine vita æterna continetur.

9. (g) Non defatigemur, non deſides ſimus: *non deficientes*, in bono perſeverantes; tempus ſerendi, & tempus metendi: ſerimus in tempore, metemus in æternitate.

10. (h) Gr. opportunitatem: *Domeſticos*; quos una fides velut in eadem domo continet: Viri boni ſunt aliis præferendi; ſed alii non ſunt excludendi.

11. (i) Qui aliena manu ſcribere ſoleo, hanc Epiſtolam ſcripſi mea manu, ut hinc diſcatis quantum veſtra ſalus mihi chara ſit. Vel attendite qualem vobis ſcripſerim Epiſtolam.

12. (k) Judæis: *in carne*, per carnalem Circumciſionem. Præcipuum Epiſtolæ argumentum reſumit, & novam ſubjicit rationem, quòd falſi doctores eos circumcidi cogant, non zelo legis adducti, ſed tantùm ne perſecutiones patiantur à Judæis, qui non tam perſequi-

13. Neque enim qui circumciduntur, legem cuſtodiunt: ſed volunt vos circumcidi, ut in carne veſtra glorientur (l).

14. Mihi autem abſit gloriari, niſi in cruce Domini noſtri Jeſu Chriſti: per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo.

15. In Chriſto enim Jeſu, neque circumciſio aliquid valet, neque præputium, ſed nova creatura (m).

16. Et quicumque hanc regulam (n) ſecuti fuerint, pax ſuper illos, & miſericordia, & ſuper Iſrael Dei.

17. De cætero nemo mihi moleſtus ſit: ego enim ſtigmata (o) Domini Jeſu in corpore meo porto.

18. Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti, cum ſpiritu veſtro, fratres. Amen.

bantur fidem Crucifixi, quàm doctrinam legis abrogandæ.

13. (l) Quòd ſuæ auctoritatis impreſſa habeant ſigna, & carnaliter de vobis glorientur, tamquam de ſuis diſcipulis.

15. (m) Anima fide & baptiſmo renovata, ut in novitate ſpiritus ambulans, non in vetuſtate litteræ.

16. (n) Hanc vivendi rationem ut ſecundùm Chriſtum ambulent: *Et ſuper Iſrael Dei*; ſuper populum Chriſtianum.

17. (o) Loco Circumciſionis cicatrices è vulneribus propter Chriſtum acceptis. Hanc Circumciſionem, quæ eſt participatio dolorum Chriſti, opponit Circumciſioni Judæorum, quæ eorum ſervitutem ſub lege deſignabat.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD EPHESIOS.

EX cap. quarto & ſexto hujus Epiſtolæ liquet eam ſcriptam fuiſſe Romæ; ſed utrùm in prioribus, an in poſterioribus Pauli vinculis ea perſcripta fuerit, dubitatur. Per Tychicum quidem miſſa fuit, uti & Epiſtola ad Coloſſenſes: ſed ex Epiſtola 2. ad Timotheum, quæ poſteriorum vinculorum tempore ſcripta eſt, diſcimus eumdem Tychicum ab Apoſtolo miſſum eſſe Epheſum; cùmque titulus nomen tantummodò Pauli, non Timothei nomini ſociatum præ ſe ferat, videtur viris doctis ſcripta in poſterioribus vinculis.

Epheſus erat Aſiæ minoris Metropolis, templo Dianæ celebris: eò confluebant totius Orientis populi: per tres annos Paulus Evangelium ibi prædicaverat, ut Mileti hujus Eccleſiæ & circumjectæ regionis Paſtoribus teſtatus eſt; idque repetitis vicibus, ut veriſimile eſt: ſeditione ab argentariis exorta hinc exire coactus eſt. Miſſa eſt hæc Epiſtola per Tychicum ex Græca ſubſcriptione. Hanc Epiſtolam ſcripſit, ut fideles in ſuſcepta fide & in mutua dilectione confirmaret; atque eos adversùs turbam Philoſophorum, magorum, Simonis diſcipulos, & falſos fratres è Judæis malè converſos muniret. In duas dividitur partes: in priori, quæ eſt dogmatica, de gratuita prædeſtinatione ad fidem, juſtitiam, & ſalutem diſſerit, ut firmi perſtarent in doctrina, quam prædicaverat. Beneficia Incarnationis Dominicæ & Redemptionis in memoriam revocat. In poſteriori Epiſtolæ parte, quæ à capite quarto incipit, præclara morum tradit præcepta. Epiſtola ſublimis eſt ob materiæ dignitatem, ſtylus paulò obſcurior; nulla enim alia Pauli Epiſtola tanta habet myſteria reconditis ſenſibus involuta, teſte Hieronymo.

CAPUT

Digitized by Google

CAPUT PRIMUM.

Præmiſſa ſolito more ſalutatione, myſterium voluntatis Dei in vocatione & prædeſtinatione noſtra veneratur; tum gratias agit Deo pro tot beneficiis per Chriſtum in nos collatis.

1. PAULUS Apoſtolus Jeſu Chriſti per voluntatem (a) Dei, omnibus ſanctis, qui ſunt Epheſi, & fidelibus in Chriſto Jeſu.

2. Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto (b).

* 2. Cor. 1. 3. 1. Pet. 1. 3. 3. * Benedictus (c) Deus & Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali in cœleſtibus in Chriſto.

4. Sicut elegit (d) nos in ipſo ante mundi conſtitutionem, ut eſſemus ſancti & immaculati in conſpectu ejus in charitate.

5. Qui prædeſtinavit nos in adoptionem (e) filiorum per Jeſum Chriſtum in ipſum, ſecundùm propoſitum voluntatis ſuæ,

6. In laudem (f) gloriæ gratiæ ſuæ, in qua gratificavit nos in dilecto filio ſuo.

7. In quo habemus redemptionem per ſanguinem ejus, remiſſionem peccatorum, ſecundùm divitias gratiæ ejus,

8. Quæ ſuperabundavit in nobis, in omni ſapientia & prudentia:

9. Ut notum faceret nobis ſacramentum (g) voluntatis ſuæ, ſecundùm beneplacitum ejus, quod propoſuit in eo.

10. In diſpenſatione plenitudinis temporum, inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cœlis, & quæ in terra ſunt, in ipſo:

11. In quo etiam & nos ſorte (h) vocati ſumus, prædeſtinati ſecundùm propoſitum ejus, qui operatur omnia ſecundùm conſilium voluntatis ſuæ:

12. Ut ſimus in laudem (i) gloriæ ejus nos, qui antè ſperavimus in Chriſto:

13. In quo & vos, cùm audiſſetis verbum veritatis, (Evangelium ſalutis veſtræ) in quo & credentes ſignati eſtis Spiritu promiſſionis ſancto,

14. Qui eſt pignus (k) hæreditatis noſtræ, in redemptionem acquiſitionis, in laudem gloriæ ipſius.

15. Propterea & ego audiens fidem veſtram, quæ eſt in Domino Jeſu, & dilectionem in omnes ſanctos,

16. Non ceſſo gratias agens pro vobis, memoriam veſtri faciens in orationibus meis:

17. Ut Deus, Domini noſtri Jeſu Chriſti pater gloriæ (l), det vobis ſpiritum ſapientiæ, & revelationis, in agnitione ejus;

18. Il-

CAP. I. 1. (a) Non ea meis meritis: *Omnibus ſanctis*, ob vitæ innocentiam.

2. (b) Præpoſitio ἀπὸ, ex æquo ad Patrem & Filium pertinet, quod SS. Patres adverſus Arianos obſervarunt.

3. (c) Laudetur Deus: homines Deo benedicunt laudando; Deus benedicitur, hominibus benè faciendo. *Benedixit*, bonis ſpiritualibus, quæ in cœlo ſunt repoſita, nos cumulavit. Gratias Deo agit, qui effudit in nos tot bona ſua ſpiritalia, remiſſionem peccatorum, juſtitiam & virtutes, quæ ad cœleſtem & æternam vitam nos perducunt: in quo fidelium dona ſpiritalia à Judaicis benedictionibus, quæ ad terreſtria ſpectant bona, diſtinguit.

4. (d) Atque hæc eſt electionis noſtræ, ſeu prædeſtinationis cauſa: amor Dei in nos: quo quidem præ aliis innumeris hominibus nos elegit: *In ipſo*, per Chriſtum, *ut eſſemus ſancti, & immaculati*; Gr. *Inculpati, & irreprehenſibiles*; non quia eramus, ſed ut eſſemus: *In conſpectu ejus*, non modò coram hominibus, qui ex facie tantùm judicant: *Sed in conſpectu ejus in charitate*; irreprehenſibiles per charitatem.

5. (e) Qui juxta æternam prædeſtinationem ſibi per Jeſum nos adoptavit in filios, adoptione perfecta, quæ incæpta eſt per generationem ad gratiam, ſed in ultima reſurrectione perficietur per Jeſum Chriſtum: *In ipſum*, Gr. *In ſeſe*, prædeſtinavit ut ſibi filios adoptaret: *Propoſitum*; Gr. εὐδοκίαν, beneplacitum ex bona voluntate ſua, eaque gratuita.

6. (f) Ut laus omnis pro gratia ejus in nos collata, ei tribuatur per Filium, cui imitetur noſtra prædeſtinatio, ſive ad gratiam, ſive ad gloriam. *Gratificavit*, Gratos nos effecit per merita Filii ſui.

9. & 10. (g) Adeò ut nobis notum fecerit arcanum, ſeu myſterium illud, quod à ſola ejus voluntate pendebat: qua quidem voluntate ſtatuerat ab æterno inſtaurare omnia per Chriſti Incarnationem, quæ omnium gratiarum fons eſt: *Inſtaurare*, vox Græca, ſignificat in unum ſummatim colligere; in unum corpus, & ſub eodem capite Angelos & homines adduxit. *In ipſo*, per ipſum.

11. (h) In eam ſortem & hæreditatem aſciti ſumus, non ex meritis noſtris præcedentibus.

12. (i) Ut laus omnis reddatur Deo. Nam merita ſunt dona Dei. *Speravimus*; nos ſcilicet Judæi, qui priores vocati ſumus, & converſi ad fidem Chriſti. *In quo* Chriſto, & vos Epheſini & Gentiles ſperatis, in eamdem ſocietatem vocati, nullo inter vos & Judæos diſcrimine. Quod probat ex Spiritus ſuper eos effuſione: *Signati*; Gr. *Obſignati*, & ſigillati eſtis; quaſi ſigillo appoſito veſtram fidem approbavit.

4. (k) Et quaſi arrha, ſeu pars anticipata redemptionis noſtræ, quam ipſe perficiet in futura vita. *In redemptionem acquiſitionis*: hoc pignore accepto certi ſumus populum ejus acquiſitum omni ex parte redemptum iri: Pignus eſt uſque ad perfectam redemptionem.

17. (l) Qui eſt Hebraiſmus, ut Deus glorioſus Pater Jeſu Chriſti; vel Deus auctor gloriæ; vel denique Deus Chriſti, ratione humanitatis, Pater ratione divinitatis. Aut fortè eſt quædam tranſpoſitio in his vocibus Deus, & Pater; Deus gloriæ, Pater Domini J. C.

Digitized by Google

18. Illuminatos (m) oculos cordis veſtri, ut ſciatis quæ ſit ſpes vocationis ejus, & quæ divitiæ gloriæ hæreditatis ejus in ſanctis,

19. Et quæ ſit ſupereminens (n) magnitudo virtutis ejus in nos, qui credi-
* Inf. 3. 7. mus * ſecundùm operationem potentiæ virtutis ejus,

20. Quam operatus eſt in Chriſto, ſuſcitans illum à mortuis, & conſtituens ad dexteram ſuam in cœleſtibus,

21. Supra omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen, quod nominatur non ſolùm in hoc ſæculo, ſed etiam in futuro.

* Pſ. 8. 8. 22. * Et omnia ſubjecit ſub pedibus ejus: & ipſum dedit caput ſupra omnem Eccleſiam,

23. Quæ eſt corpus ipſius, & plenitudo (o) ejus, qui omnia in omnibus adimpletur.

CAPUT II.

Statum peccatoris mentis oculis ſubjicit, ut hominis coram Deo mortui, pravis affectibus, & carnali ſuæ voluntati traditi, ut filii iræ, qui mundi ſpiritu agitur, qui dæmonis imperio ſubeſt.

Col. 2. 13. 1. ET vos, cùm eſſetis mortui delictis & peccatis veſtris,

2. In quibus aliquando ambulaſtis ſecundùm ſæculum (a) mundi hujus, ſecundùm principem poteſtatis aëris hujus, ſpiritus, qui nunc operatur in filios diffidentiæ:

3. In quibus & nos (b) omnes aliquando converſati ſumus in deſideriis carnis noſtræ, facientes voluntatem carnis & cogitationum, & eramus natura filii iræ, ſicut & cæteri:

4. Deus autem, qui dives eſt in miſericordia, propter nimiam charitatem ſuam, qua dilexit nos,

5. Et cùm eſſemus mortui peccatis, convivificavit nos in Chriſto, (cujus gratia eſtis ſalvati)

6. Et conreſuſcitavit (c), & conſedere fecit in cœleſtibus in Chriſto Jeſu:

7. Ut oſtenderet in ſæculis ſupervenientibus abundantes divitias gratiæ ſuæ in bonitate (d) ſuper nos in Chriſto Jeſu.

8. Gratia enim eſtis ſalvati per fidem, & hoc non ex vobis: Dei enim donum eſt:

9. Non ex operibus (e), ut ne quis glorietur.

10. Ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto Jeſu in operibus bonis, quæ præparavit Deus ut in illis ambulemus.

11. Propter quod memores eſtote, quòd aliquando vos Gentes in carne, qui dicimini (f) præputium ab ea, quæ dicitur circumciſio in carne, manu facta:

12. Quia eratis illo in tempore ſine Chriſto (g), alienati à converſatione Iſrael, & hoſpites teſtamentorum, promiſſionis ſpem non habentes, & ſine Deo in hoc mundo.

13. Nunc autem in Chriſto Jeſu, vos, qui aliquando eratis longè, facti eſtis propè in ſanguine Chriſti.

14. Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit utraque (h) unum, & medium parietem maceriæ ſolvens, inimicitias in carne ſua:

15. Legem mandatorum (i) decretis evacuans, ut duos condat in ſemetipſo in unum novum hominem, faciens pacem,

16. Et

18. (m) Ut mentem veſtram illuſtret: *Vocationis*, ad quam vos vocavit ſpem, quidve ab eo vocati ſperare debeatis; *Et quæ divitiæ*; & quanta ſit gloria hæreditatis veſtræ.

19. 20. & 22. (n) In nos qui credimus, quos à mortuis excitatos glorioſos efficit. *Operationem*; Per eandem virtutem, qua Chriſtum excitavit à mortuis. *Nomen*, Dignitatem omnem & poteſtatem. *Eccleſiam*. Græci legunt, *Dedit illum caput ſuper omnia, viſibilia, & inviſibilia*.

23. (o) Nam caput corpore, & corpus capite perficitur. *Qui omnia*, Gr. *omnia in omnibus adimplentis*; vel paſſive, completur, ſeu perficitur omnibus corporis myſtici ſui membris in unum collectis. Horum eſt plenitudo, & robur; his vitam fidei, motum ſpei, & charitatis operationem impartitur.

CAP. II. 2. (a) Secundùm ejus deſideria; *aëris*, qui in hoc aëre, ut in ventis diverſatur. Vox, *hujus*, deeſt in Græco; unde legitur, ſecundùm principem poteſtatis aëris; *Spiritus*, juxta impulſum ejus Spiritus, qui dominatur poteſtatibus, quæ degunt in hoc aëre.

3. (b) Ex quibus incredulis & nos fuimus aliquando facientes voluntatem, Gr. *voluntates carnis*, corpore & animo peccantes. *Natura*, à nativitate, ob peccatum originis, iræ Dei obnoxii; idque etiam ex propentione quadam miraculi.

6. (c) Suſcitavit per Chriſti gratiam, qua mors ejus, reſurrectio & aſcenſio nobis applicantur, & novam in nobis vitam operantur.

7. (d) Per bonitatis ſuæ effuſionem. *Gratia*, non ex meritis præcedentibus, cùm fides, quæ Dei donum eſt, meritorum ſit initium.

9. & 10. (e) Quæ fidem præceſſerint. *Factura*, nova creatura: *Creati in Chriſto Jeſu*, per Chriſtum Jeſum regenerati ad bona opera facienda, quæ ipſa ſunt dona Dei. Creatio ad Deum ſolum pertinet, eaque eſt ex nihilo.

11. (f) Quos Judæi probri loco dicunt incircumciſos: *Gentes in carne*, utrobique hæc verba ſubjicit Apoſtolus, ut inſinuet nec gentibus obeſſe præputium, nec Judæis circumciſionem.

12. (g) Alienos tum fuiſſe vos à Chriſto recordemini. *Converſatione*, alium ab iis vivendi ritum, aliud inſtitutum ſequentes; illi enim unum Deum, vos idola colebatis. *Hoſpites*, alieni à fœderibus cum Abraham, Iſaac, & Jacob, ſancitis; ad vos nihil ſpectabant ea fœdera; *Et eratis ſine Deo*, verum Deum ignorantes, & falſos colentes.

14. (h) Ex Judæis & Gentibus unum effecit corpus fidelium: *Maceria*. Gr. ſepimenti; ſeu legem abrogando, quæ Judæos à Gentibus ſeparabat, vel inimicitias Judæorum & Gentilium.

15. (i) Legem Moſaicam, quæ innumeris conſtabat præceptis: hanc fidei decretis, & novæ legis dogmati-

Digitized by Google

16. Et reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in ſemetipſo.

17. Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longè fuiſtis, & pacem iis, qui propè.

*Rom. 5. 1. 18. * Quoniam per ipſum habemus acceſſum ambo in uno Spiritu ad Patrem.

19. Ergo jam non eſtis hoſpites (k), & advenæ: ſed eſtis cives Sanctorum, & domeſtici Dei:

20. Superædificati ſuper fundamentum (l) Apoſtolorum, & Prophetarum, ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Jeſu:

21. In quo omnis ædificatio (m) conſtructa creſcit in templum ſanctum in Domino:

22. In quo & vos coædificamini (n) in habitaculum Dei in Spiritu.

CAPUT III.

Myſterium Gentilium cum Judæis reconciliationis Paulo revelatum, cujus myſterii ſe miniſtrum eſſe meritò gloriatur.

1. HUjus (a) rei gratia, ego Paulus vinctus Chriſti Jeſu, pro vobis Gentibus,

2. Si tamen (b) audiſtis diſpenſationem gratiæ Dei, quæ data eſt mihi in vobis;

3. Quoniam ſecundùm revelationem notum mihi factum (c) eſt ſacramentum, ſicut ſuprà ſcripſi in brevi:

4. Prout poteſtis (d) legentes intelligere prudentiam meam in myſterio Chriſti;

5. Quod aliis generationibus (e) non eſt agnitum filiis hominum, ſicuti nunc revelatum eſt ſanctis Apoſtolis ejus, & Prophetis in Spiritu:

6. Gentes eſſe cohæredes (f), & concorporales, & comparticipes promiſſionis ejus in Chriſto Jeſu per Evangelium:

7. Cujus factus ſum miniſter, ſecundùm donum gratiæ Dei, quæ data eſt mihi * ſecundùm operationem (g) virtutis ejus: *Sup. 1. 19.

8. * Mihi omnium ſanctorum minimo data eſt gratia hæc, in Gentibus evangelizare (h) inveſtigabiles divitias Chriſti, *1. Cor. 15. 9.

9. Et illuminare (i) omnes, quæ ſit diſpenſatio ſacramenti abſconditi à ſæculis in Deo, qui omnia creavit.

10. Ut innoteſcat principatibus (k) & poteſtatibus in cœleſtibus per Eccleſiam, multiformis ſapientia Dei,

11. Secundùm præfinitionem (l) ſæculorum, quam fecit in Chriſto Jeſu Domino noſtro.

12. In quo habemus fiduciam (m), & acceſſum in confidentia per fidem ejus.

13. Propter quod peto ne deficiatis (n) in tribulationibus meis pro vobis: quæ eſt gloria veſtra.

14. Hujus rei gratia (o) flecto genua mea ad Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti,

15. Ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur,

16. Ut det vobis ſecundùm divitias (p) gloriæ ſuæ, virtute corroborari per Spiritum ejus in interiorem hominem,

17. Chri-

---

bus abrogans: *In ſemetipſo*; ut duos populos tamquam unum hominem *condat*, Gr. *creet*.

19. (k) Gr. [illegible], extranei & advenæ: hoſpites civibus, advenas opponit domeſticis.

20. (l) Doctrinam Apoſtolorum. *Lapide*, cui totum ædificium ſpiritale innititur. Sic ædificium illud veteri & novo Teſtamento ſubnixum Jeſus Chriſtus inſtar lapidis angularis connectit, & firmat.

21. (m) Eccleſiæ: *In Domino*, ut ſitis templum Deo conſecratum, cujus Chriſtus eſt fundamentum, & lapis angularis.

22. (n) Vos ſimul cum aliis Chriſtianis ædificamini, ut ſitis Dei habitaculum per Spiritum ſanctum.

CAP. III. 1. (a) Ut vos ædificio illi ſpiritali aptarem: *Ego Paulus vinctus Chriſti Jeſu*, pro Chriſto vinctus ſum. Ex nonnullis MSS. quidam ſupplent hanc vocem, *poſtulo*, Deum precor; quòd iis videatur in his verbis ellipſis, ſublata hac voce.

2. (b) Gr. [illegible], *ſiquidem*, intellexiſtis diſpenſationem gratiæ Dei mihi creditam, ut eam gentibus prædicarem, atque hæc vocatio vobis nota eſt. Particula, *Si*, non tam eſt dubitantis hoc loco, quàm affirmantis.

3. (c) Gr. *notum mihi fecit*, ſupple, Deus: *ſacramentum*, Gr. *myſterium*, nimirùm de gentium vocatione: *In brevi*, Gr. paucis, in ſuperiori capite, vel paulò antè.

4. (d) Quatenùs poteſtis capere intelligentiam meam: id enim voce Græca exprimitur, circa myſterium Chriſti.

5. (e) Superioribus ſæculis non eſt revelatum, quemadmodum ſanctis Apoſtolis, & Prophetis novi Teſtamenti: *In Spiritu*, per Spiritum ſanctum.

6. (f) Nimirùm id revelatum iis fuit, Gentes ad poſſeſſionem ejus hæreditatis vocari, ut idem corpus fidelium cum Judæis efficiant, & ejuſdem promiſſionis per Chriſtum ſint participes.

7. (g) Gr. [illegible], *efficaciam*, potentiam ejus in patrandis miraculis.

8. (h) Ut evangelizem; *inveſtigabiles*, imperveſtigabiles, nec comprehenſas, *divitias Chriſti*.

9. (i) Ut illuminem; *diſpenſatio*, Græc. *communicatio*: quæ ſit tanti ſacramenti adminiſtratio, ſeu œconomia.

10. (k) Seu bonis, ſeu malis Angelis, boni quidem longè clariùs ab Eccleſia didicerunt, atque in ea velut in ſpeculo inexhauſtam Dei ſapientiam ſunt contemplati, per ea quæ in Eccleſia geruntur.

11. (l) Ut perficeret per Chriſtum, quod ab æterno propoſuerat.

12. (m) Gr. libertatem Deum ipſum adeundi: *Per fidem ejus*, per quam licet nobis liberè & confidenter ad eum accedere.

13. (n) Ne animo concidatis ob tribulationes, quas veſtra cauſa perfero. *Gloria*; imò glorïemini potiùs quòd ego præceptor veſter dignus factus fuerim, qui pro Chriſto contumelias patiar.

14. & 15. (o) Ne deficiatis. *Paternitas*] Gr. [illegible], *familia*, cognatio, affinitas: ex quo ſocietas omnis tam hominum, quàm Angelorum originem ſuam ducit.

16. (p) Per gratiam ſuam & potentiam: *virtute corroborari*, ut det vobis ſecundùm interiorem hominem, qui intus à Deo formatur, per virtutem Spiritus ſui, corroborari.

Digitized by Google

17. Chriſtum habitare (q) per fidem in cordibus veſtris: in charitate radicati, & fundati,

18. Ut poſſitis comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit latitudo, & longitudo, & ſublimitas, & profundum:

19. Scire etiam ſupereminentem ſcientiæ charitatem (r) Chriſti, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.

20. Ei autem, qui potens eſt omnia facere ſuperabundanter quàm petimus, aut intelligimus, ſecundùm virtutem, quæ operatur (ſ) in nobis.

21. Ipſi gloria in Eccleſia, & in Chriſto Jeſu, in omnes generationes ſæculi ſæculorum. Amen.

C A P U T IV.

Ad morum præcepta deſcendit, quæ ex principiis jam poſitis de ſtructura ejuſdem ædificii & nova eorum in eodem corpore ſocietate ducuntur.

1. OBſecro itaque vos ego vinctus in Domino (a), * ut dignè ambuletis vocatione, qua vocati eſtis, [* 1.Cor. 7. 17. Philip. 1. 27.]

2. Cum omni humilitate, & manſuetudine, cum patientia, ſupportantes invicem in charitate,

3. * Soliciti ſervare unitatem Spiritus in vinculo pacis. [* Rom. 12. 18.]

4. Unum corpus, & unus Spiritus (b), ſicut vocati eſtis in una ſpe vocationis veſtræ.

5. Unus Dominus, una fides, unum baptiſma.

6. * Unus Deus & Pater (c) omnium, qui eſt ſuper omnes, & per omnia, & in omnibus nobis. [* Mal. 2. 10.]

7. * Unicuique autem noſtrùm data eſt gratia (d) ſecundùm menſuram donationis Chriſti. [* Rom. 12. 3. 1. Cor. 12. 11. 2. Cor. 10. 13.]

8. Propter quod dicit: * Aſcendens (e) in altum captivam duxit captivitatem: dedit dona hominibus. [* Pſal. 67. 19.]

9. Quòd autem aſcendit, quid eſt, niſi quia & deſcendit (f) primùm in inferiores partes terræ?

10. Qui deſcendit (g), ipſe eſt & qui aſcendit ſuper omnes cœlos, ut impleret omnia.

11. Et ipſe dedit quoſdam quidem * Apoſtolos (h), quoſdam autem Prophetas, alios verò Evangeliſtas, alios autem Paſtores, & Doctores, [* 1.Cor. 12. 28.]

12. Ad conſummationem (i) ſanctorum in opus miniſterii, in ædificationem corporis Chriſti:

13. Donec occurramus (k) omnes in unitatem fidei, & agnitionis filii Dei, in virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti:

14. Ut jam non ſimus parvuli (l) fluctuantes, & circumferamur omni vento do-

17. & 18. (q) Det vobis, ut per fidem Chriſtus in vobis habitet: *ut in charitate radicati, firmi & conſtantes, poſſitis comprehendere*, immenſa Dei in vos beneficia, & myſterii quod vobis prædico velut dimenſiones omnes; quanta ſit ejus latitudo per totum orbem diffuſa, quanta longitudo in omnes futuras ætates, quæ altitudo ad cœlum uſque & vitam æternam porrecta: *& profundum*, in vocatione, juſtificatione & electione Sanctorum.

19. (r) Summum ejus in nos amorem, qui exuperat humanam ſcientiam: *Ut impleamini*, ut donis omnibus abundetis.

20. (ſ) Gr. ſecundùm vim & potentiam, quæ efficaciter agit in nobis; ſecundùm gratiam & Spiritum, qui nos potenter ad virtutem movet.

CAP. IV. 1. (a) Propter Dominum; *dignè*; ut pro dignitate vocationis veſtræ vos geratis, ut decet eos, qui tantis ſunt cumulati beneficiis.

4. (b) Sitis per mutuam charitatem. *Vocati*, Ad eamdem Dei poſſeſſionem vocati.

6. (c) Qui eſt Pater omnium, qui eſt ſuper omnes, omnibus præeſt; *& per omnia*, providentia, & ſubſtantia ſua omnibus intimè præſens eſt; *& in omnibus nobis:* Gr. *vobis*. Per gratiam ſuam vobis omnibus adeſt: adeò ut in unum corpus ſitis coagmentati, eodem ſpiritu animati, eadem ſpe freti, eumdem Dominum Jeſum agnoſcentes, eadem fide inſtructi, eodem baptiſmo abluti, eidem Deo ſubjecti, atque adeò eamdem eſſe oporteat animorum conſenſionem.

7. (d) Varia ſunt dona, & diſpares gratiæ in corpore myſtico, ut Chriſtus ea variè partitus eſt; quæ dona unitatem Eccleſiæ non ſcindunt, ſed tuentur.

8. (e) Id verò probat ex Pſalm. 67. ubi ſecundam perſonam mutat in tertiam: *Aſcendens in altum*, cùm in cœlum aſcenderet, dæmone & morte devictis: *Captivam*, nos ipſos à diaboli tyrannide liberavit, & dona ſua hominibus diſtribuit, quorum alia illuminant, alia ſanctificant Eccleſiam.

9. (f) E cœlo in terram: ſicque Simonis Magi errorem refellit, qui negabat Chriſtum ante Incarnationem extitiſſe: quem errorem Ebion & Photinus poſteà amplexi ſunt. Imò & deſcendit in partes inferiores terræ, unde captivos eduxit. Quid enim aliud ſibi vult quod Propheta ait de Chriſto, nempe quod aſcendit, niſi quòd ipſe priùs deſcenderit in terram, vel in Limbum?

10. (g) Per Incarnationem; *Impleret*; & perſona ſua, & donis; vel ut omnia quæ de illo ſcripta erant, impleret veritate ſua, Eccleſiam donis, terram gloria nominis ſui, cœlum præſentia ſua.

11. (h) Quibus jure divino ſuccedunt Epiſcopi: *Alios verò Evangeliſtas*, qui Apoſtolos juvarent in prædicando Evangelio; *Alios Paſtores & doctores*, adeò ut iidem ſint paſtores & doctores: non enim, ait, alios Paſtores, alios Doctores, qui doctrinam Chriſtianam tradunt; ut Prophetæ intelligentiam verbi Dei, quod Evangeliſtæ annuntiant exteris, doctores fidei domeſticis.

12. (i) Gr. ad coagmentationem ſanctorum. *In opus*; ut operentur & laborent in ſui miniſterii functionibus, atque in unum corpus perfectum coaleſcant.

13. (k) Gr. *Perveniamus:* hic finis eſt ordinum, qui in Eccleſia ſunt conſtituti; ut omnes agnoſcant Filium Dei. Quoſdam dedit Deus in Eccleſiis Apoſtolos, Prophetas, Paſtores, qui nos regant, & inſtruant, donec evadamus in viros perfectos fide, & ſanctitate vitæ, & conſummata ſit membrorum Eccleſiæ coaptatio, quemadmodum Chriſtus ad perfectam ætatem pervenit: idque futurum eſt poſt reſurrectionem. Interim ordo Hierarchicus in Eccleſia perſtabit, donec Chriſtus in nobis planè formatus fuerit, ac novus homo virilem ætatem & ſtaturam ſit adeptus. Qui myſteria Religionis imperfectè norunt, hos pueris, qui perfecta donantur notitia, illos cum viris comparat.

14. (l) Ut deſinamus eſſe parvuli, opinionum procellis obnoxii, quos improbi & ſubdoli homines incautos decipiunt: *In nequitia*, per nequitiam.

Digitized by Google

doctrinæ in nequitia hominum, in aſtutia
ad circumventionem erroris.
15. Veritatem autem facientes in charitate, creſcamus (m) in illo per omnia,
qui eſt caput Chriſtus:
16. Ex quo totum corpus (n) compactum, & connexum per omnem juncturam ſubminiſtrationis, ſecundùm operationem in menſuram uniuſcujuſque membri,
augmentum corporis facit in ædificationem
ſui in charitate.
* Rom. 1. 21. 17. * Hoc igitur dico, & teſtificor in
Domino, ut jam non ambuletis, ſicut &
Gentes ambulant in vanitate ſenſus ſui,
18. Tenebris obſcuratum habentes intellectum, alienati (o) à vita Dei, per
ignorantiam, quæ eſt in illis, propter cæcitatem cordis ipſorum,
19. Qui deſperantes (p), ſemetipſos
tradiderunt impudicitiæ, in operationem
immunditiæ omnis, in avaritiam.
20. Vos autem non ita didiciſtis Chriſtum,
21. Si tamen (q) illum audiſtis, &
in ipſo edocti eſtis, ſicut eſt veritas in
Jeſu:
* Col. 3. 8. 22. * Deponere (r) vos ſecundùm priſtinam converſationem veterem hominem,
qui corrumpitur ſecundùm deſideria erroris.
* Rom. 6. 4. 23. * Renovamini (ſ) autem ſpiritu
mentis veſtræ:
* Col. 3. 12. 24. * Et induite novum hominem, qui
ſecundùm Deum creatus eſt in juſtitia, &
ſanctitate veritatis.

25. * Propter quod deponentes (t) mendacium, * loquimini veritatem unuſquiſque cum proximo ſuo: quoniam ſumus
invicem membra. * 1. Pet. 2. 1. * Zach. 8. 16.
26. * Iraſcimini, & nolite peccare (u): * Pſ. 4. 5.
ſol non occidat ſuper iracundiam veſtram.
27. * Nolite locum dare diabolo (x): * Jac. 4. 7.
28. Qui furabatur (y), jam non furetur: magis autem laboret, operando manibus ſuis quod bonum eſt, ut habeat unde tribuat neceſſitatem patienti.
29. Omnis ſermo (z) malus ex ore veſtro non procedat: ſed ſi quis bonus ad
ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus.
30. Et nolite contriſtare (a) Spiritum
ſanctum Dei, in quo ſignati eſtis in diem
redemptionis.
31. Omnis amaritudo (b), & ira, &
indignatio, & clamor, & blaſphemia tollatur à vobis, cum omni malitia.
32. * Eſtote autem invicem benigni, * Col. 3. 13.
miſericordes, donantes (c) invicem, ſicut
& Deus in Chriſto donavit vobis.

CAPUT V.

Mortalia proſequitur; Chriſti in primis imitationem, caſtum & prudentem ſermonem, prudentiam, charitatem commendat, ut mulieres ſint ſubditæ viris.

1. Eſtote ergo imitatores (a) Dei, ſicut filii chariſſimi:
2. * Et ambulate in dilectione, ſicut & * Joan. 13. 34. & 15. 12.
Chri-

15. (m) Non aliud nobis ſit propoſitum, quàm idipſum quod fidei & veritati eſt conſonum; non aliud ſit incitamentum actionum noſtrarum, quàm amor Dei & charitas ipſa.

16. (n) Corpus Eccleſiæ ex fidelibus quaſi ex totidem membris aptè compactum à Chriſto tamquam à capite ſuo vitam & ſpiritum excipit, miniſterio Paſtorum creſcit, donec membra ſint inter ſe & cum ſuo capite communa: Chriſtus eſt hujus corporis caput, fideles membra, quæ fide & charitate cùm inter ſe, tum una cum ſuo capite ſunt devincta: per Sacramenta tamquam per venas aluntur: creſcit, inquam, corpus in apta membrorum proportione, atque illud argumentum in Chriſti corpore myſtico fit per charitatem, quæ eſt inſtar caloris innati vitam impartientis.

18. (o) Ab ea vivendi ratione, quam Deus præcepit: *Cæcitatem*, Gr. *obdurationem*, quorum conſcientia velut callum induxit.

19. (p) Gr. qui cùm dolere deſierint, morbum ſuum & conſcientiæ ſtimulos non ſentiunt, deſperant planè de ſalute ſua, atque omni cupiditatum generi ſemetipſos tradunt.

21. (q) Siquidem: adeò ut ea ſit vox confirmantis, ut videtur Chryſoſtomo: alii putant vocem eſſe dubitantis: Si tamen docti eſtis in ipſo .. *ſicut eſt veritas*: non aliud didiciſtis ab eo, quàm juxta ejus doctrinam juſtè, & piè vivere, atque illud in primis.

22. (r) Exuere veteres affectus: *Qui corrumpitur ſecundum deſideria erroris*, cupiditates illicitas. Hanc ſcientiam intùs nos docet Chriſtus, & paſtores extrinſecùs, in Eccleſiæ ſchola; fructus hujus doctrinæ eſt veteris hominis & pravorum affectuum depoſitio, atque interioris hominis renovatio.

23. & 24. (ſ) Gr. *renovari*, id quoque didiciſtis. *Creatus*, Qualis à Deo creatus eſt, & renovatus à Chriſto, in vera juſtitia & ſanctitate.

25. (t) Ad actus particulares deſcendit, ac primùm ut lingua procul ſit ab omni mendacio, & dolo: cùm ſimus invicem membra, nec membrum unum alterum fallat; veritas adſit in verbis, & in actionibus noſtris.

26. (u) Cor ipſum affectuum ſedes ſic regendum, ut ira, ſi fortè exurgit, ad effectum uſque non prorumpat, neque ad craſtinum uſque diem proferatur.

27. (x) Ne vobis dominetur, ſi ira in odium degeneret, ſi diutiùs duret.

28. (y) Exteriores actus, & manus ipſas cohibet: Eleemoſynam præſcribit.

29. (z) Gr. *obſcœnus*, fœtidus: *Ut det gratiam audientibus*, non ſcandalum afferat, ſed ædificationi, & proximi utilitati conſulat.

30. (a) Offendere, *Spiritum ſanctum Dei*, *in quo ſignati eſtis*, obſignati per Confirmationis Sacramentum: *In diem redemptionis*, quem Spiritum ad diem uſque reſurrectionis, cùm ab omnibus malis liberi eritis, cuſtodire debetis.

31. (b) Verba acerba, & blaſphema, maledictum omne: *Et clamor*, rixantium: *Cum omni malitia*, malevolentia erga alios.

32. (c) Condonantes; Injuriarum oblivione Deum imitamur, & debita noſtra magna ex parte exſolvimus: nihil magis nos miſericordia Dei indignos facit, quàm immitis animus, & durus, aut ulciſcendi avidus.

CAP. V. 1. (a) Ut Pater veſter cœleſtis peccata condonat, ita vos offenſas debetis invicem remittere, & charitatis officia exercere.

1. Joan. 4. 11. Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem & hoſtiam Deo in odorem ſuavitatis.

* Col. 3. 5. 3. * Fornicatio (b) autem, & omnis immunditia, aut avaritia, nec nominetur in vobis, ſicut decet ſanctos;

4. Aut turpitudo (c), aut ſtultiloquium, aut ſcurrilitas, quæ ad rem non pertinet; ſed magis gratiarum actio.

5. Hoc enim ſcitote intelligentes; quòd omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod eſt idolorum ſervitus (d), non habet hæreditatem in regno Chriſti & Dei.

* Matt. 24. 4. Mar. 13. 5. Luc. 21. 8. 2. Theſſ. 2. 3. 6. * Nemo vos ſeducat inanibus verbis (e): propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ.

7. Nolite ergo effici participes eorum.

8. Eratis enim aliquando tenebræ (f); nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate:

9. Fructus enim lucis eſt in omni bonitate (g), & juſtitia, & veritate:

10. Probantes (h) quid ſit beneplacitum Deo:

11. Et nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum, magis autem redarguite.

12. Quæ enim in occulto fiunt ab ipſis, turpe (i) eſt & dicere.

13. Omnia autem, quæ arguuntur, à lumine manifeſtantur (k): omne enim, quod manifeſtatur, lumen eſt.

14. Propter quod dicit (l): Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Chriſtus.

15. Videte itaque, fratres, quomodo cautè ambuletis: * non quaſi inſipientes, * Col. 4. 5.

16. Sed ut ſapientes: redimentes (m) tempus, quoniam dies mali ſunt.

17. * Propterea nolite fieri imprudentes, ſed intelligentes quæ ſit voluntas Dei. * Rom. 12. 2. 1. Theſ. 4. 3.

18. Et nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria (n): ſed implemini Spiritu ſancto,

19. Loquentes vobiſmetipſis in pſalmis (o), & hymnis, & canticis ſpiritualibus, cantantes & pſallentes in cordibus veſtris Domino,

20. Gratias agentes ſemper pro omnibus, in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, Deo & Patri.

21. Subjecti invicem in timore Chriſti.

22. * Mulieres (p) viris ſuis ſubditæ ſint, ſicut Domino: * Gen. 3. 16. Coloſſ. 3. 18. 1. Pet. 3. 1.

23. * Quoniam vir caput eſt mulieris: ſicut Chriſtus caput eſt Eccleſiæ: Ipſe, ſalvator corporis ejus (q). * 1. Cor. 11. 3.

24. Sed ſicut Eccleſia ſubjecta eſt Chriſto, ita & mulieres viris ſuis in omnibus.

25. * Viri, diligite (r) uxores veſtras, ſicut & Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſeipſum tradidit pro ea, * Col. 3. 19.

26. Ut illam ſanctificaret, mundans lavacro aquæ in verbo vitæ,

27. Ut exhiberet (ſ) ipſe ſibi glorioſam Eccleſiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hujuſmodi, ſed ut ſit ſancta & immaculata.

28. Ita & viri debent diligere uxores ſuas ut corpora ſua. Qui ſuam uxorem diligit, ſeipſum diligit.

29. Ne-

3. (b) Scortatio, omnis concubitus cum aliena; *Omnis immunditia*, obſcænitas.

4. (c) Verborum: *Stultiloquium*, quod ad ineptas fabulas refert Hieronymus; *aut ſcurrilitas*, urbanitatis exceſſus, cùm quis facetiis ultra modum indulget, & ambiguis utitur verbis, ut riſum moveat: *Quæ ad rem non pertinet*; Gr. quæ non conveniunt, non decent; ac fortè particula, *enim*, exſcriptoris incuria excidit: iſta Chriſtianis minimè conveniunt; ſi urbanitas, aut facetiæ modum exceſſerint.

5. (d) Græci legunt, *qui eſt idololatra*, idolorum cultor; *aut avarus*: vox Græca eum quoque ſignificat, qui voluptatum eſt appetentior. Id colimus quod amamus; pecuniam ut Deum ſuum colit, qui in ea felicitatem ſuam ponit.

6. (e) Falſa Philoſophorum doctrina, quæ mores pervertit. *Diffidentia*, incredulos, contumaces, veritati rebelles.

8. (f) Cæci, flagitiorum tenebris involuti: *Lux in Domino*, fide & doctrina Chriſti illuſtrati, per bonæ vitæ exempla aliis prælucentes.

9. (g) Gr. benignitate, quam iræ opponit, ut veritatem mendacio, juſtitiam fraudibus.

10. (h) Expendentes, *quid ſit beneplacitum Deo*; quid Deo placeat, quid à vobis exigat.

12. (i) De peccatis carnis cum magna cautela loquendum: cedendum eſt neceſſitati, ſed pudori parcendum.

13. (k) Tum enim arguuntur, cum in lucem proferuntur: *lumen*, id eſt luce illuſtratum; lumen reliqua manifeſtat, & ſeipſum; doctrina & exemplo aliis prælucentis.

14. (l) Vel ex incerto auctore, aut potiùs ex Iſaia 60. 1. vel ex cap. 26. 21. hæc verba deſumuntur. Dormit, aut potiùs mortuus eſt, qui Dei & propriæ ſalutis obliviſcitur; Deus unus eum excitat.

16. (m) Gr. *emerentes*; novis negotiis ne implicitì ſitis; opportunitatem benè agendi præterlabi ne ſinatis: *Dies mali ſunt*; vita eſt periculis & tentationibus plena.

18. (n) Intemperantia, morum diſſolutio: *Sed implemini*, ſobria, & ſancta ebrietate. Illicitæ corporis voluptates, & ſpiritales animæ deliciæ ſunt inſociabiles.

19. (o) Relaxantes animos, non profanis cantilenis, ſed pſalmis, & hymnis, non lingua ſolùm, ſed intimo cordis affectu; ut Deo loquentes, ad ejus gloriam cuncta referentes.

22. (p) Poſt officia omnibus fidelibus communia, ad ea particulatim deſcendit: ac primùm mulieribus præcipit, ut viris ſuis ſubjectæ ſint, *ſicut Domino*, ut Eccleſia Chriſto ſubeſt tamquam ſuo capiti: vir enim eſt caput uxoris.

23. (q) Pro, *ſui*; Chriſtus corpori ſuo, ſeu Eccleſiæ ſalutem confert influendo, & regendo. Quamquam vox, *ejus*, ad maritum quoque referri poteſt.

25. & 26. (r) Idque exemplo Chriſti illuſtrat, qui ſeipſum morti tradidit pro Eccleſia, quam mundavit baptiſmo aquæ, & verbo vitæ, ſeu per vivificam baptiſmi formam.

27. (ſ) Per reſurrectionem ſine peccati macula, aut ruga vetuſtatis. Ex quibus id concludendum relinquit, mutuum viri & uxoris amorem ab omni Gentilium fœditate purum eſſe oportere.

29. Nemo enim umquam carnem ſuam odio habuit: ſed nutrit, & fovet eam, ſicut & Chriſtus Eccleſiam:

30. Quia membra ſumus corporis (t) ejus, de carne ejus & de oſſibus ejus.

31. * Propter hoc relinquet (u) homo patrem, & matrem ſuam, & adhærebit uxori ſuæ: & * erunt duo in carne una.

32. Sacramentum (x) hoc magnum eſt, ego autem dico in Chriſto & in Eccleſia.

33. Verumtamen (y) & vos ſinguli, unuſquiſque uxorem ſuam ſicut ſeipſum diligat: uxor autem timeat virum ſuum.

* Gen. 2. 24. Matth. 19. 5. Mar. 10. 7. * 1. Cor. 6. 16.

CAPUT VI.

De mutuis inter parentes & liberos, inter dominos & ſervos officiis, de lucta adverſùs dæmones; de perſeverantia in Oratione.

1. Filii, obedite parentibus veſtris in Domino (a): hoc enim juſtum eſt.

2. * Honora (b) patrem tuum, & matrem tuam: quod eſt mandatum primum in promiſſione:

3. Ut benè (c) ſit tibi, & ſis longævus ſuper terram.

4. Et vos, patres (d), nolite ad iracundiam provocare filios veſtros: ſed educate illos in diſciplina, & correptione Domini.

* Exod. 20. 12. Deut. 5. 16. Eccli. 3. 9. Matth. 15. 4. Mar. 7. 10. Col. 3. 20.

5. * Servi, obedite dominis carnalibus cum timore, & tremore, in ſimplicitate cordis veſtri, ſicut Chriſto:

6. Non ad oculum (e) ſervientes, quaſi hominibus placentes, ſed ut ſervi Chriſti, facientes voluntatem Dei ex animo,

7. Cum bona voluntate (f) ſervientes, ſicut Domino, & non hominibus:

8. Scientes quoniam unuſquiſque, quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet à Domino, ſive ſervus, ſive liber.

9. Et vos, domini, eadem facite illis, remittentes minas: ſcientes quia & illorum, & veſter Dominus eſt in cœlis: * & perſonarum acceptio non eſt apud eum.

10. De cætero, fratres, confortamini (g) in Domino, & in potentia virtutis ejus.

11. Induite vos armaturam (h) Dei, ut poſſitis ſtare adverſùs inſidias diaboli.

12. Quoniam non eſt nobis colluctatio (i) adverſùs carnem & ſanguinem: ſed adverſùs principes, & poteſtates, adverſùs mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitiæ, in cœleſtibus.

13. Proptereà accipite armaturam Dei, ut poſſitis reſiſtere in die malo (k), & in omnibus perfecti ſtare.

14. State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate (l), & induti loricam juſtitiæ,

15. Et calceati (m) pedes in præparatione Evangelii pacis:

16. In

* Col. 3. 22. Tit. 2. 9. 1. Petr. 2. 18.

* Deut. 10. 17. 2. Par. 19. 7. Job 34. 19. Sap. 6. 8. Eccli. 35. 15. Act. 10. 34. Rom. 2. 11. Col. 3. 25. 1. Petr. 1. 17.

30. (t) Seù Eccleſiæ, aut Chriſti, qui eſt caput noſtrum. *De carne ejus*; ſimilem cum eo carnem habens.

31. (u) Huc pertinent quæ legimus Geneſ. 2. 4. ut arctum Chriſti cum Eccleſia vinculum manifeſtum fiat; Nam *& adhærebit uxori ſuæ*, arctiſſimo amoris vinculo, & nexu indiſſolubili.

32. (x) Illa conjunctio viri & uxoris magnum eſt myſterium & ſacramentum, ſub quo latet Chriſti & Eccleſiæ indiſſolubilis conjunctio. Nam Chriſtus quodammodo reliquit Patrem, ut ipſe ait: *Exivi à Patre, & veni in mundum*; reliquit & matrem, aut Synagogam, ut Eccleſiæ tamquam uxori adhæreat.

33. (y) Hinc concludit uxorem à viro diligendam tamquam propriam carnem. *Uxor autem timeat*, revereatur ut caput ſuum. Non nihil ſupplendum videtur his verbis: *Et vos & ſinguli*, nempe id præſtate: *Ut unuſquiſque uxorem ſuam ſicut ſeipſum diligat*.

CAP. VI. 1. (a) Propter Dominum, quatenus lex Chriſti id præcipit, Lucæ 14. 26. primùm quia juſtum eſt, ut illis honorem & reverentiam præſtemus, à quibus vitam accepimus: nam Deus & natura filios parentibus ſubjiciunt; ſic tamen ut filiorum erga parentes pietas, ad eum quem Deo debent cultum, omninò referatur.

2. (b) Non ſolùm cultu, ſed & ſubſidio, ut Chriſtus ipſe interpretatus Matth. 15. 6. *In promiſſione*: huic mandato adjuncta eſt promiſſio boni temporalis in veteri lege, ſpiritalia in nova.

3. (c) Atque hæc eſt tertia ratio, cur parentum reverentiæ, longioris vitæ & felicis promiſſio adjecta fuerit, quatenùs æternæ ſaluti eſt utilis, & ad eam perducit.

4. (d) Viciſſim patres admonet, primùm ne duriores ſint in liberos, neve nimia ſeveritate eos reddant indociles, & rebelles; deinde ne eos nimia indulgentia ſolutiores efficiant, ſed juſtum ſervent modum ſeveritatis & indulgentiæ. *Sed educate*, Gr. eruditione, & correptione, ac monitis ſanctis, juxta Domini præcepta & doctrinam. Inſtituendi & formandi ſunt eorum mores ad pietatem Chriſtianam, ad vitæ honeſtæ & civilis officia: quò eos natura ferat, quæ ſit illorum indoles, diligentiùs inquirendum: ob graviores tantùm culpas puniendi; idque moderatè, non ex impetu, aut ira caſtigandi.

6. (e) Non tantùm in præſentia. *Placentes*, Ita ut præſentes revereamini, abſentes ſpernatis: ſed ut Chriſti ſervi, qui cor ipſum intuetur.

7. (f) Gr. *Cum benevolentia*, ex animo ſervientes.

10. (g) Conſtanti & forti animo eſtote adverſùs tentationes, fortitudinem in Dei gratia quærite ut arma hoſtibus debellandis: ſimplicitatem in primis Chriſtianam, & humilitatem.

11. (h) Gr. univerſum armorum apparatum: Sic Chriſtum induamus, ut nulla pars noſtri vulneri pateat.

12. (i) Adverſùs carnem & ſanguinem, adverſùs mortales homines: *Sed adverſùs principes*, Gr. principatus: *Rectores*, hominum impiorum; pauci enim ſunt ab iis liberi: *Contra ſpiritualia nequitiæ*, ſpirituales nequitias, quæ ſunt in hoc caliginoſo aere.

13. (k) In tempore difficili & periculoſo, in ipſo certamine.

14. (l) Doctrinæ, quodam velut baltheo renes ſuccingite, ut affectus omnes carnis animo ſubjectos habeatis: *Et induti loricam juſtitiæ*, quæ inſtar thoracis vitæ omnes actiones tegat, & omni ex parte hominem muniat.

15. (m) Ad confitendum & annuntiandum Evangelium prompti, & alacres, Evangelium, inquam, pacis Deum inter & homines.

16. In omnibus ſumentes ſcutum (n) fidei, in quo poſſitis omnia tela nequiſſimi ignea extinguere:

* *Iſa.* 59. 17. * Et galeam (o) ſalutis aſſumite: & gladium ſpiritus, (quod eſt verbum Dei)
17. 1. *Theſſ.* 5. 8.

18. Per omnem orationem (p) & obſecrationem orantes omni tempore in ſpiritu: & in ipſo * vigilantes in omni inſtantia, & obſecratione pro omnibus ſanctis:
* *Col.* 4. 2.

* *Col.* 4. 3. 19. * Et pro me, ut detur (q) mihi ſermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere myſterium Evangelii:
2. *Theſſ.* 3. 1.

20. Pro quo legatione fungor in catena, ita ut in ipſo audeam, prout oportet me, loqui.

21. Ut autem & vos ſciatis quæ circa me ſunt, quid agam: omnia vobis nota faciet Tychicus, chariſſimus frater, & fidelis miniſter in Domino:

22. Quem miſi ad vos in hoc ipſum, ut cognoſcatis quæ circa nos ſunt, & conſoletur corda veſtra.

23. Pax fratribus, & charitas cum fide, à Deo Patre, & Domino Jeſu Chriſto.

24. Gratia cum omnibus, qui diligunt Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum in incorruptione (r). Amen.

16. (n) Impenetrabile omnibus telis Inimici.

17. (o) Galeam ſalutaris aſſumite, quo caput tueatur; ſpem de ſalute æterna: *Et gladium ſpiritus*, quem Spiritus ſanctus ſubminiſtrat. Verbum Dei ſcriptum: & non ſcriptum; eo muniti omnes errores, & ingenii humani figmenta deſtruimus.

18. (p) Atque hæc arma oratio comitetur: *In ſpiritu*, ex interiori cordis affectu. Ubique, & in omni tempore; *In ſpiritu*, pietatis & religionis. *Vigilanter*, ne diſtrahatur animus; *In omni inſtantia*, cum perſeverantia, & fervore cordis: *Pro omnibus ſanctis*, in ſanctorum communione, pro univerſa Eccleſia orantes.

19. (q) Ut mihi Deus os aperiat; ut ſuggerat quæ loquar.

24. (r) Qui diligunt ſincerè & incorruptè, vitam puram degunt, aut forte hanc vocem addidit ob Simonis Magi & ejus diſcipulorum flagitia.

EPISTOLA
BEATI PAULI
APOSTOLI
AD PHILIPPENSES.

PHILIPPENSES primi inter Macedonas ad fidem Chriſti converſi, in ea tuenda, & in Pauli dilectione conſtantiſſimi fuerunt; pſeudo-apoſtolos ne audire quidem voluerunt. Certiores facti Apoſtolum Romæ eſſe in vinculis, Epaphroditum unà cum muneribus miſere, qui eum ſuo nomine ſalutaret & conſolaretur. Epaphroditus longi itineris moleſtias perpeſſus, Romæ in morbum incidit; poſtquam is convaluit, ad ſuos rediit cum hac Epiſtola, in qua Philippenſibus gratias agit Paulus; iiſque gratulatur de perſeverantia in fide, conſtantia in perſecutionibus perferendis, de pſeudo-apoſtolorum contemptu; eoſque ad virtutes omnes, humilitatem in primis, mutuam dilectionem, & Dei timorem ſic adhortatur, ut hac Epiſtola ubique hunc amorem ſpiret, quo ipſe ardebat Apoſtolus.

Digitized by Google

CAPUT PRIMUM.

Poſt ſolitam ſalutationem, & ſtudii erga Philippenſes ſui declarationem, vincula ſua ad propagationem Evangelii multùm profuiſſe teſtatur: dubitat an ſibi vivere ſatius ſit, an mori; eoſque ad patientiam adhortatur.

1. PAULUS & Timotheus (a), ſervi Jeſu Chriſti, omnibus ſanctis in Chriſto Jeſu, qui ſunt Philippis, cum Epiſcopis, & Diaconibus.

2. Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto.

3. Gratias ago Deo meo in omni memoria veſtri,

4. Semper in cunctis orationibus meis pro omnibus vobis, cum gaudio deprecationem faciens,

5. Super communicatione veſtra in Evangelio Chriſti, à prima die uſque nunc.

6. Confidens hoc ipſum, quia qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet uſque in diem Chriſti Jeſu.

7. Sicut eſt mihi juſtum hoc ſentire pro omnibus vobis: eò quòd habeam vos in corde, & in vinculis meis, & in defenſione, & confirmatione Evangelii, ſocios gaudii mei omnes vos eſſe.

8. Teſtis enim mihi eſt Deus, quomodo cupiam omnes vos in viſceribus Jeſu Chriſti.

9. Et hoc oro, ut charitas veſtra magis ac magis abundet in ſcientia, & in omni ſenſu (b):

10. Ut probetis potiora, ut ſitis ſinceri, & ſine offenſa in diem Chriſti.

11. Repleti fructu juſtitiæ per Jeſum Chriſtum, in gloriam & laudem Dei.

12. Scire autem vos volo (c) fratres, quia quæ circa me ſunt, magis ad profectum venerunt Evangelii:

13. Ita ut vincula mea manifeſta fierent in Chriſto, in omni prætorio, & in cæteris omnibus;

14. Et plures è fratribus in Domino confidentes vinculis meis, abundantiùs auderent ſine timore verbum Dei loqui.

15. Quidam quidem & propter invidiam & contentionem (d): quidam autem & propter bonam voluntatem Chriſtum prædicant,

16. Quidam ex charitate, ſcientes quoniam in defenſionem Evangelii poſitus ſum.

17. Quidam autem ex contentione Chriſtum annuntiant non ſincerè, exiſtimantes preſſuram ſe ſuſcitare vinculis meis.

18. Quid enim? Dum omni modo, ſive per occaſionem (e), ſive per veritatem, Chriſtus annuntietur, & in hoc gaudeo, ſed & gaudebo.

19. Scio enim quia hoc mihi proveniet ad ſalutem, per veſtram orationem, & ſubminiſtrationem Spiritus Jeſu Chriſti.

20. Secundùm expectationem (f), & ſpem meam, quia in nullo confundar: ſed in omni fiducia ſicut ſemper, & nunc magnificabitur Chriſtus in corpore meo, ſive per vitam, ſive per mortem.

21. Mihi enim vivere Chriſtus eſt, & mori lucrum.

22. Quòd ſi vivere in carne (g), hic mihi fructus operis eſt, & quid eligam ignoro.

23. Coar-

CAP. I. 1. (a) In Epiſtolis quas Romæ ſcripſit, Timotheum ſibi adjungit ob benevolentiam ſingularem. *Philippis*: urbs erat Macedoniæ: quam Philippus Alexandri pater inſtauravit, & ſuo donavit nomine: *Cum Epiſcopis & Diaconibus*, Presbyterorum nullam facit mentionem; ſeu presbyteri tum Epiſcopi vocarentur, quòd plebis curam haberent: ſeu plures Presbyteri in una & eadem urbe Epiſcopi ordinarentur, iique in varias regiones ab Apoſtolis, cùm opus erat, mitterentur; ſeu denique in circumjectis locis plures eſſent Epiſcopi, cùm in eadem civitate unus tantùm eſſet Epiſcopi auctoritate & juriſdictione inſtructus. An fortè, ut nonnullis videtur, primis illis temporibus nondum erant Presbyteri ab Epiſcopis diſtincti, cùm idem Epiſcopus omnia obire munera facilè poſſet.

9. & 10. (b) Prudentia, vel intelligentia: *Potiora*, ut meliora eligatis: *Ut ſitis ſinceri*, ab omni vitio puri; *& ſine offenſa*, & nemini ſitis offendiculo, nec ipſi impingatis, ut curſu non impedito uſque ad diem Chriſti ambuletis in viis Domini.

12. (c) Poſt exordium, quo gratulatio de præteritis, ſpes & vota de futuris continentur; quæ circa ſe acta ſunt, quæque ad religionem ſpectant, ſingillatim exponit, ne fortè exiſtiment illius vincula Chriſtianæ Religioni detrimentum attuliſſe.

15. & 17. (d) Ut Neronem adversùm me exacerbarent, quòd legem abrogarem. *Non ſincerè*, Non ſincero animo Chriſtum annuntiant: *Suſcitare*, Gr. addere, *vinculis meis*, uſurpato prædicandi miniſterio.

18. (e) Gr. *Sive ſpecie, ſive veritate*: ſeu ambitioni ſuæ quidvis prætexant, ſeu ſincerè id faciant, nihil moror.

20. & 21. (f) Ut vehementer ſpero: *In corpore meo*, in afflictionibus meis, ſeu corpus impendam in Evangelii prædicatione, ſive illud Chriſto exhibeam ut hoſtiam moriendo, ſeu vivam, ſeu moriar; *Chriſtus eſt*: nam Chriſto uni vivo: *Et mori lucrum*; vita æterna mortem excipiet.

22. (g) *Et*, pro *ſane*; utrum eligam ignoro, vitam, an mortem: voluntati Dei hoc ipſum relinquo.

Digitized by Google

23. Coarctor (h) autem è duobus: deſiderium habens diſſolvi, & eſſe cum Chriſto, multò magis melius;

24. Permanere autem in carne, neceſſarium propter vos.

25. Et hoc confidens ſcio quia manebo, & permanebo (i) omnibus vobis, ad profectum veſtrum, & gaudium fidei:

26. Ut gratulatio (k) veſtra abundet in Chriſto Jeſu in me, per meum adventum iterùm ad vos.

* Eph. 4. 1. Col. 1. 10. 1. Theſſ. 2. 12. 27. * Tantùm dignè Evangelio Chriſti converſamini: ut ſive cùm venero, & videro vos, ſive abſens audiam de vobis, quia ſtatis in uno ſpiritu unanimes, collaborantes fidei Evangelii.

28. Et in nullo terreamini ab adverſariis (l): quæ illis eſt cauſa perditionis, vobis autem ſalutis, & hoc à Deo:

29. Quia vobis donatum eſt pro Chriſto, non ſolùm ut in eum credatis, ſed ut etiam pro iſto patiamini:

30. Idem certamen habentes, quale & vidiſtis in me, & nunc audiſtis de me.

CAPUT II.

Ad mutuam charitatem & humilitatem eos adhortatur.

1. SI qua ergo conſolatio (a) in Chriſto, ſi quod ſolatium charitatis, ſi qua ſocietas ſpiritus, ſi qua viſcera miſerationis:

2. Implete gaudium meum, ut idem ſapiatis eamdem charitatem habentes, unanimes, idipſum ſentientes,

3. Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam: ſed in humilitate ſuperiores ſibi invicem arbitrantes,

4. Non quæ ſua ſunt ſinguli conſiderantes, ſed ea quæ aliorum.

5. Hoc enim ſentite in vobis, quod & in Chriſto (b) Jeſu:

6. Qui cùm in forma (c) Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo:

7. Sed ſemetipſum exinanivit (d) formam ſervi accipiens, in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo.

8. * Humiliavit ſemetipſum factus obediens uſque ad mortem, mortem autem crucis. * Heb. 5. 8.

9. Propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen, quod eſt ſuper omne nomen:

10. * Ut in nomine Jeſu omne genu flectatur cœleſtium, terreſtrium, & infernorum: * Iſa. 45. 24. Rom. 14. 11.

11. Et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jeſus Chriſtus in gloria (e) eſt Dei Patris.

12. Itaque chariſſimi mei, (ſicut ſemper obediſtis) non ut in præſentia mei tantùm, ſed multò magis nunc in abſentia mea, cum metu (f) & tremore veſtram ſalutem operamini,

13. Deus eſt enim, qui operatur (g) in vobis & velle, & perficere, pro bona voluntate.

14. * Omnia autem facite ſine murmurationibus, & hæſitationibus (h): * 1. Pet. 4. 9.

15. Ut ſitis ſine querela (i), & ſimplices filii Dei, ſine reprehenſione, in medio nationis pravæ & perverſæ: inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo,

16. Verbum vitæ continentes (k) ad gloriam meam in die Chriſti, quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi.

17. Sed

23. & 24. (h) Quid eligam: Sic cor ejus diviſum erat inter deſiderium fruendi Chriſto, & ſuæ Eccleſiæ præſtandi officia.

25. (i) Gr. *Unà cum omnibus vobis*: hinc liquet ſcriptam fuiſſe hanc Epiſtolam in prioribus vinculis: Nam ſperat, & confidit ſe ereptum iri ex his vinculis.

26. & 27. (k) Gr. *Gloriatio veſtra*. *Collaborantes*, Gr. *ſimul certantes*, quaſi in eadem acie contra Evangelii hoſtes pugnatis.

28. (l) Sive ethnicis, ſive hæreticis: *Quæ illis eſt cauſa perditionis*; Gr. ἔνδειξις, indicium.

CAP. II. 1. (a) Si quæ ſit in vobis erga me conſolatio propter Chriſtum: *Si quod ſolatium*: ſi me in vinculis ſublevare velitis: *Si qua ſocietas*, & communicatio in eodem ſpiritu; ſi quis erga afflictum in vobis eſt tener affectus.

5. (b) Quod fuit in Chriſto Jeſu, vel de vobis hoc ſentite, quod Chriſtus de ſeipſo; humilitatem nempè Chriſti exemplo hic commendat, illis præſertim, qui naturæ, aut gratiæ donis inſtructi inferioribus ægrè cederent.

6. (c) In natura, aut majeſtate Dei, & verus Deus: *Non rapinam arbitratus eſt*: cùm ſciret ſe æqualem Patri, nec velut ex rapto rem alienam uſurpare, cùm ſe æqualem Patri aſſereret.

7. (d) Aſſumendo quod non erat. In unitate perſonæ, quæ ſeipſam exinanivit ob idiomatum communicationem. *Formam ſervi accipiens*, ita ut verus ſit homo, ut verus eſt Deus: *Factus*, verè homo, & ſimilis aliis hominibus: *Et habitu*, Gr. σχήματι, *forma*, figura corporis, vero corpore & anima rationali conſtans.

11. (e) Æquali cum Patre: ita ut eadem perſona, quæ Deus erat tantummodò, jam ſit Deus & homo.

12. (f) Ob indignitatem propriam. *Et tremore*, ne Deum deſerentes ab eo deſeramur.

13. (g) Deus in nobis operatur velle & perficere, ac liberrimè tamen volumus, & agimus. Non ſine nobis cooperantibus: *Pro bona voluntate*, Græc. ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας, pro benevolentia: Syrus, *Deus agit ut velitis, & perficiatis id quod vultis*.

14. (h) Gr. *Diſceptationibus*: ut veſtra bona opera, nulla circumſtantia prava vitientur.

15. (i) Gr. Irreprehenſibiles, inculpati, & ſimplices ſine fictione.

16. (k) Conſervantes: *Ad gloriam*; in glorificationem, in gaudium meum.

17. Sed & ſi immolor (l) ſupra ſacrificium, & obſequium fidei veſtræ, gaudeo, & congratulor omnibus vobis.

18. Idipſum autem & vos gaudete, & congratulamini mihi.

* Act. 16. 1. 19. Spero autem in Domino Jeſu, * Timotheum me citò mittere ad vos: ut & ego bono animo ſim, cognitis quæ circa vos ſunt.

20. Neminem enim habeo tam unanimem (m), qui ſincera affectione pro vobis ſolicitus ſit.

* 1. Cor. 13. 5. 21. * Omnes enim quæ ſua ſunt quærunt (n), non quæ ſunt Jeſu Chriſti.

22. Experimentum autem ejus cognoſcite (o), quia ſicut patri filius, mecum ſervivit in Evangelio.

23. Hunc igitur ſpero me mittere ad vos, mox ut videro quæ circa me ſunt.

24. Confido autem in Domino, quoniam & ipſe veniam ad vos citò.

25. Neceſſarium autem exiſtimavi Epaphroditum fratrem, & cooperatorem, & commilitonem meum, veſtrum autem apoſtolum (p), & miniſtrum neceſſitatis meæ, mittere ad vos:

26. Quoniam quidem omnes vos deſiderabat: & mœſtus erat, propterea quòd audieratis illum infirmatum.

27. Nam & infirmatus eſt uſque ad mortem: ſed Deus miſertus (q) eſt ejus: non ſolùm autem ejus, verùm etiam & mei, ne triſtitiam ſuper triſtitiam haberem.

28. Feſtinantiùs ergo miſi illum, ut viſo eo iterùm gaudeatis, & ego ſine triſtitia ſim.

29. Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino, & ejuſmodi cum honore habetote.

30. Quoniam propter opus Chriſti uſque ad mortem acceſſit, tradens animam ſuam, ut impleret id, quod ex vobis deerat (r) erga meum obſequium.

CAPUT III.

In hoc capite agit Paulus contra Judaizantes, & Simoniacos hæreticos, de juſtitia legis & fidei. Qui ſint verè circumciſi, exponit.

1. DE cætero, fratres mei, gaudete in Domino. Eadem vobis ſcribere (a), mihi quidem non pigrum, vobis autem neceſſarium.

2. Videte canes (b), videte malos operarios, videte conciſionem.

3. Nos enim ſumus circumciſio (c), qui ſpiritu ſervimus Deo, & gloriamur in Chriſto Jeſu, & non in carne fiduciam habentes.

4. Quamquam ego habeam confidentiam & in carne. Si quis alius videtur confidere in carne (d), ego magis.

5. Circumciſus octavo die, ex genere (e) Iſrael, de tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, * ſecundùm legem Phariſæus, * Act. 23. 6.

6. Secundùm æmulationem perſequens Eccleſiam Dei, ſecundùm juſtitiam, quæ in lege eſt, converſatus ſine querela.

7. Sed quæ mihi fuerunt lucra (f), hæc arbitratus ſum propter Chriſtum detrimenta.

8. Verumtamen exiſtimo omnia detrimentum eſſe, propter eminentem ſcientiam (g) Jeſu Chriſti Domini mei: propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror ut ſtercora, ut Chriſtum lucrifaciam,

9. Et inveniar (h) in illo, non habens meam juſtitiam, quæ ex lege eſt, ſed illam, quæ ex fide eſt Chriſti Jeſu: quæ ex Deo eſt juſtitia in fide,

10. Ad

17. (l) Si fidei veſtræ oblationi & ſacrificio meum ſanguinem inſtar libaminis addam, id gaudeo.

20. (m) Quod pari ſtudio quærat ea quæ ſunt Jeſu Chriſti, & pro vobis ſit ſollicitus.

21. (n) Propriis commodis ſerviunt valdè multi potiùs quàm aliorum ſaluti.

22. (o) Experimento illum cognoſcetis, & invenietis eum talem eſſe, qualem dico: vel ex Græco, γινώσκετε, noſtis, ſcitis.

25. (p) Legatum à vobis ad me miſſum. Per quem mihi neceſſaria ſubminiſtratis, aut potiùs Epiſcopum veſtrum.

27. (q) Hinc colligit vir doctus Apoſtolos rarò uſos eſſe poteſtate ſanandi infirmos erga fideles, ſed erga infideles, ne patientiæ probationem his curationibus intercíperent: orationibus ad Deum fuſis ſanitatem eorum impetrabant. Id ſaltem ut plurimùm factum fuiſſe veriſimile eſt.

30. (r) Ut veſtras vices obiret, & id ſuppleret, quod vos abſentes perficere non poteratis, vitæ ſuæ adiit diſcrimen.

CAP. III. 1. (a) Quæ & vobis & aliis inculcavi, ut à Judaiſmi prædicatoribus caveatis: *Neceſſarium*, ad ſecuritatem veſtram, ut vox Græca inſinuat: ὑμῖν δὲ ἀσφαλές, *vobis autem tutum*.

2. (b) Qui adversùs veram doctrinam oblatrant: *Conciſionem*, carne, non corde circumciſos.

3. (c) Circumciſi: *Qui ſpiritu ſervimus Deo*; aut ſpiritu Dei, ut alii legunt: *Et non in carne*, non in carnis circumciſione.

4. (d) Nec tamen hac in re mihi præponere ſe poſſunt, & de Circumciſione ipſa gloriari, imò & ego magis quàm illi jure meo poſſum.

5. (e) Non proſelytus, *Hebræus ex Hebræis*: qui linguam Hebraicam retinui, cùm alii diſperſi in gentibus eam dedidicerint.

7. (f) Quæ exiſtimabam lucra, hæc ut detrimenta judicavi, quòd à Chriſti religione homines abducerent.

8. (g) Præ fidei & cognitionis Chriſti excellentia.

9. & 10. (h) Ut habeam juſtitiam, quæ ex Deo eſt, cujus fides eſt fundamentum. Quæ feci lucra, legis carnales cæremonias & prærogativas dimittendo, fidem in Chriſtum, ſeu eminentem ejus cognitionem, veram juſtitiam, quæ ex Deo eſt, *virtutem*, ſeu effectum reſurrectionis in nobis, & ſocietatem paſſionum Chriſti:

Digitized by Google

10. Ad cognoſcendum illum, & virtutem reſurrectionis ejus, & ſocietatem paſſionum illius: configuratus morti ejus.

11. Si quo modo occurram ad reſurrectionem, quæ eſt ex mortuis:

12. Non quòd jam acceperim (i), aut jam perfectus ſim: ſequor autem, ſi quo modo comprehendam in quo & comprehenſus ſum à Chriſto Jeſu.

13. Fratres, ego me non arbitror comprehendiſſe. Unum (k) autem, quæ quidem retrò ſunt obliviſcens, ad ea verò, quæ ſunt priora, extendens meipſum,

14. Ad deſtinatum perſequor (l), ad bravium ſupernæ vocationis Dei in Chriſto Jeſu.

15. Quicumque ergo perfecti (m) ſumus, hoc ſentiamus: & ſi quid aliter ſapitis, & hoc vobis Deus revelabit.

16. Verumtamen ad quod pervenimus, ut idem ſapiamus, & in eadem permaneamus regula.

17. Imitatores mei eſtote fratres, & obſervate (n) eos, qui ita ambulant, ſicut habetis formam noſtram.

* Rom. 16. 17. 18. * Multi enim ambulant, quos ſæpè dicebam vobis (nunc autem & flens dico) inimicos crucis Chriſti:

19. Quorum finis interitus: quorum Deus venter eſt: & gloria in confuſione (o) ipſorum, qui terrena ſapiunt.

20. Noſtra autem converſatio (p) in cœlis eſt: unde etiam Salvatorem expectamus Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum,

21. Qui reformabit corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ, ſecundùm operationem (q), qua etiam poſſit ſubjicere ſibi omnia.

CAPUT IV.

Concordiam, pietatem, modeſtiam, orationem, & alias virtutes Chriſtianas commendat; omnia poteſt in Chriſto.

1. ITaque fratres mei chariſſimi & deſideratiſſimi, gaudium meum, & corona mea: ſic ſtate (a) in Domino chariſſimi.

2. Evodiam (b) rogo, & Syntychen deprecor, idipſum ſapere in Domino.

3. Etiam rogo & te, germane compar (c), adjuva illas, quæ mecum laboraverunt in Evangelio cum Clemente, & cæteris adjutoribus meis, quorum nomina ſunt in libro Vitæ.

4. Gaudete (d) in Domino ſemper: iterùm dico, gaudete.

5. Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus: Dominus propè eſt.

6. Nihil ſolliciti ſitis: ſed in omni (e) oratione, & obſecratione, cum gratiarum actione, petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum.

7. Et pax Dei, quæ (f) exuperat omnem ſenſum, cuſtodiat corda veſtra, & intelligentias veſtras, in Chriſto Jeſu.

8. De cætero (g), fratres, quæcumque ſunt vera, quæcumque pudica, quæcumque juſta, quæcumque ſancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ, ſi qua virtus, ſi qua laus diſciplinæ, hæc cogitate.

9. Quæ

Configuratus, Gr. dum conformis fio morti ejus, ut particeps ejus reſurrectionis.

12. (i) In hoc ſtadio curſum meum perſequor; donec ad metam, cui à Deo ſum deſtinatus, perveniam. *Comprehendam*, illud bravium: *In quo comprehenſus ſum*, in quod Chriſtus velut manu ſua me deduxit, ut illud aſſequerer.

13. (k) Id unum ago, ut quæ anteà feci, obliviſcens, ad perfectiora contendam; ne inani gloria efferar: *Priora*, potiora: *Extendens meipſum*, ad præſtantiora contendo. Quod reſtat iter conficiendum magis quàm decurſum conſiderans.

14. (l) Scopum mihi à Chriſto propóſitum ſequor.

15. & 16. (m) Aut ſpirituales, quique ad perfectionem tendimus, ſublimiori intelligentia donati. *Sapitis*, Deus hoc vos docebit: nam diverſæ opiniones, dummodò in eadem permaneamus regula fidei & charitatis, nec lædatur concordia, obeſſe non poſſunt.

17. (n) Vox Græca σκοπεῖν, cùm ſit anceps, (nam cavere & honorare ſignificat,) ex eis quæ ſequuntur, determinanda eſt, ex iis ſcilicet verbis: *Sicut habetis formam noſtram*, Gr. τύπον, exemplum, ut nos tamquam exemplum & regulam imitemini.

19. (o) In his gloriantur, de quibus eos confundi oporteret; qui terrena tantummodò ſapiunt præ avaritia.

20. (p) Gr. πολίτευμα, vitæ ratio, vel adminiſtratio, in cœlum tendit; terrena ſapientibus, & ventris ſui cultoribus, ſpem beatæ immortalitatis opponit.

21. (q) Gr. ἐνέργειαν, *Efficaciam*, potentiam efficacem: eò ſpectare debent deſideria noſtra, ubi eſt hæreditas noſtra: ſummam Chriſti auctoritatem in res omnes exprimit.

CAP. IV. 1. (a) Perſeverate, ut cœpiſtis, in vera doctrina, in ſanctioris vitæ inſtituto.

2. (b) Quæ erant mulieres de Eccleſia benè meritæ, inter quas nonnulla orta erat diſſenſio; iis ipſis applicat, quæ ſuperiori capite docuit de iis, qui cùm ſint minùs perfecti, ab ipſa fidei & charitatis regula diſcedere non debent.

3. (c) Gr. ſocio, ſeu collega ingenue, qui fidei operibus mihi fuiſti conjunctiſſimus, adjuva illas, nempe Evodiam, & Syntychen: *Quæ mecum laboraverunt*, ut credibile eſt, fœminis inſtituendis. *Cum Clemente*, Romano poſtea Pontifice, ut eſt veriſimillimum.

4. & 5. (d) Etiam in adverſis. *Propè eſt*, Ut opem vobis ferat: Vel tempus retributionis non longè abeſt: vel denique, Deus ubique præſens eſt, ſub ejus oculis & præſentia vivimus, & operamur.

6. (e) Negotio & tempore: *Oratione*, per orationes & obſecrationes, *Petitiones veſtræ*, quibus neceſſaria à Deo poſtulatis: *Innoteſcant apud Deum*: non quòd eas Deus ignoret, ſed ut eas quaſi præſentes intueatur.

7. (f) Quæ vincit omnem intellectum, *cuſtodiat*, Gr. *cuſtodiet*: adeò ut animi tranquillitatem & pacem conſervet.

8. (g) Quod reliquum eſt: præcepta morum, & officia quædam generalia attingit. *Vera*, in verbis, præ-

9. Quæ (h) & didiciſtis, & accepiſtis, & audiſtis, & vidiſtis in me, hæc agite: & Deus pacis erit vobiſcum.

10. Gaviſus (i) ſum autem in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando refloruiſtis pro me ſentire, ſicut & ſentiebatis: occupati autem eratis.

11. Non quaſi propter penuriam (k) dico: ego enim didici, in quibus ſum, ſufficiens eſſe:

12. Scio & humiliari (l), ſcio & abundare: (ubique & in omnibus inſtitutus ſum) & ſatiari, & eſurire: & abundare, & penuriam pati.

13. Omnia poſſum in eo, qui me confortat.

14. Verumtamen benè feciſtis, communicantes tribulationi meæ.

15. Scitis autem & vos Philippenſes, quòd in principio Evangelii, quando profectus ſum à Macedonia, nulla mihi Eccleſia communicavit in ratione dati & accepti, niſi vos ſoli:

16. Quia & Theſſalonicam ſemel & bis in uſum mihi miſiſtis.

17. Non quia quæro datum (m), ſed requiro fructum abundantem in ratione veſtra.

18. Habeo (n) autem omnia, & abundo: repletus ſum, acceptis ab Epaphrodito quæ miſiſtis, odorem ſuavitatis, * hoſtiam acceptam, placentem Deo. * Rom. 12. 1.

19. Deus autem meus impleat omne deſiderium veſtrum, ſecundùm divitias ſuas, in gloria (o), in Chriſto Jeſu.

20. Deo autem & Patri noſtro gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.

21. Salutate omnem ſanctum in Chriſto Jeſu.

22. Salutant vos, qui mecum ſunt, fratres. Salutant vos omnes ſancti, maximè autem qui de Cæſaris (p) domo ſunt.

23. Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti cum ſpiritu veſtro. Amen.

miſſis, juramentis; vel rectitudinem cordis & ſinceritatem commendat. *Quæcumque pudica*, gravitatem & honeſtatem morum præſcribit; *Quæcumque juſta*, in negotiis & pactis: *Quæcumque ſancta*; variant lectiones Græcæ; aliæ ſanctitatem, aliæ caſtitatem innuunt; *Quæcumque amabilia*, quæ gratioſos efficiunt & comes; *Quæcumque bonæ famæ*, quæ alia eſt neceſſaria, ut eos ædificet vitæ noſtræ ratio: *Si qua laus diſciplinæ*, quidquid in bonis moribus laudem meretur: *hæc cogitate*, in his eſtote, hæc meditemini.

9. (h) Hæ ſunt fidei & vitæ Chriſtianæ regulæ, verbum Dei ſcriptum, aut prædicatum ab Apoſtolis, traditio ab iis profecta, & eorum exemplum, fidei vivendi ratio.

10. (i) Gratias iis agit, quòd eum ſubſidio per Epaphroditum juverint; ſimul eos leviter pungit, quòd tamdiu eum deſeruerint: *Refloruiſtis*: quòd veſtra pro me ſollicitudo, quæ quodammodo areſcere viſa eſt, refloruerit. *Occupati autem eratis*: eos tamen excuſat, quòd impediti eſſent, & mittendi deeſſet opportunitas.

11. (k) Non ut egeſtati meæ, aut penuriæ ſubveniatis, hæc dico; *Didici*, præſenti ſtatu contentus eſſe. Vel hoc non dico quòd egeſtatem meam ſublevaſtis, ſed quia charitatem veſtram exhibuiſtis.

12. & 15. (l) Paupertatem pati. *Scitis*, Illos honorifico ornat teſtimonio, quòd cùm à Macedonia tranſiiſſet in Achajam, Act. 16. & 17. Eccleſia eorum ſola charitatis mutuæ exercuerit officia, dum ob accepta ab eo ſpiritualia, temporalia ſubſidia rependit. *Communicavit*, Niſi vos ſoli, qui mihi ſemel & iterùm ſubſidium miſiſtis, cùm proficiſcerer Theſſalonicam.

17. (m) Gr. *Donum*: non id dico, ut mihi detis: *ſed requiro fructum*, veſtrum emolumentum, ut vos fructificetis, & meritum æternæ vitæ pro temporalibus referatis. *In ratione veſtra*, Græc. *in rationem veſtram*; quod in tabulis accepti, ſeu in rationario ſuo Deus vobis aſſignet: ſimilitudinem è negotiatoribus ducit.

18. (n) Gr. In acceptis habeo quæ miſiſtis per Epaphroditum; *Repletus ſum*, abundè explevìſtis egeſtatem meam.

19. (o) Donet vobis gloriam, & vitam æternam per Chriſtum Jeſum.

22. (p) De Neronis familia; confirmat id ipſum quod cap. 1. v. 12. & 13. inſinuavit. *Prætorio*, ſeu in aula; magnum quiddam erat in hac aula eſſe quoſdam fideles,

EPI-

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD COLOSSENSES.

COLOSSÆ civitas erat in Phrygia, vicina Laodiceæ, cujus meminit Plinius Lib. 5. cap. 31. ab Epaphra Apoſtolorum diſcipulo ad fidem Chriſti converſa fuerat, quam Simoniani & Judæi corrumpere conati fuerant. Simoniani Angelos colere ut mediatores Deum inter & homines, Judæi ritus veteris legis eos docere tentabant: hos Apoſtolus ad veram & integram fidem revocat; tum ad omne virtutum genus eos adhortatur.

CAPUT PRIMUM.

Fideles ut ſanctos ſalutat, & laudat. Tum docet Chriſtum eſſe perfectam Dei Patris imaginem, mundi opificem, & Redemptorem hominum.

1\. PAULUS Apoſtolus Jeſu Chriſti per voluntatem Dei, & Timotheus frater:

2\. Eis, qui ſunt Coloſſis, ſanctis, & fidelibus fratribus in Chriſto Jeſu.

3\. Gratia vobis & pax à Deo Patre (a) noſtro, & Domino Jeſu Chriſto. Gratias agimus Deo, & Patri Domini noſtri Jeſu Chriſti, ſemper pro vobis orantes:

4\. Audientes (b) fidem veſtram in Chriſto Jeſu, & dilectionem, quam habetis in ſanctos omnes,

5\. Propter ſpem, quæ repoſita eſt vobis in cœlis: quam audiſtis in verbo veritatis Evangelii:

6\. Quod pervenit ad vos, ſicut & in univerſo (c) mundo eſt, & fructificat, & creſcit, ſicut in vobis, ex ea die, qua audiſtis, & cognoviſtis gratiam Dei in veritate,

7\. Sicut didiciſtis ab Epaphra chariſſimo conſervo noſtro, qui eſt fidelis pro vobis miniſter Chriſti Jeſu,

8\. Qui etiam manifeſtavit nobis dilectionem veſtram in ſpiritu (d).

9\. Ideò & nos ex qua die audivimus, non ceſſamus pro vobis orantes, & poſtulantes ut impleamini agnitione voluntatis ejus, in omni ſapientia & intellectu ſpiritali:

10\. Ut ambuletis (e) dignè Deo per omnia placentes: in omni opere bono fructificantes, & creſcentes in ſcientia Dei:

11\. In omni virtute (f) confortati ſecundùm potentiam claritatis ejus, in omni patientia & longanimitate cum gaudio,

12\. Gra-

CAP. I. 3. (a) Deo, qui eſt Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti. *Orantes*, cùm oramus, gratias Deo agimus pro vobis.

4\. & 5. (b) Gr. *Poſtquam audivimus: Audiſtis*. Gr. quam prius audiſtis: *in verbo*, per verbum Evangelii, quod eſt verbum veritatis.

6\. (c) In præcipuis orbis noti partibus Evangelium prædicatum fuit, idem omninò quod ab Epaphra audiſtis. Hoc ſubdit Apoſtolus, quòd Judæi & Simoniani iis ſuaderent purum Evangelium iis prædicatum non fuiſſe: doctrinam fidei veram ab Epaphra eos ab initio edoctos teſtatur, adeò ut nihil ei ſit detrahendum.

8\. & 9. (d) Non carnalem, ſed ſpiritualem mei amorem. *Ceſſamus*. Non ceſſamus pro vobis orare: *Voluntatis*, ut cognoſcatis voluntatem Dei in omnibus negotiis ſuſcipiendis; aut potiùs voluntatem Dei, qua nos reconciliare voluit, & ſalvare per Chriſtum, non per Angelos, ut Simoniani docebant: *Et intellectu ſpiritali*: in cuſtodiendis ejus mandatis. Hæc prima eſt Dei gratia, noſſe quid Deus à nobis exigat.

10\. (e) Ut Deo ſerviamus in ſpiritu & veritate, quærentes ſemper quæ Deo magis placent. *Fructificantes*: non in vanis & ſterilibus deſideriis, ſed in bonis operibus vitam agentes.

11\. (f) Omni virtute corroborati. *Gr. potentia ejus glorioſa*; vel ſecundùm vim gloriæ ejus, quæ in patientia Chriſtianorum maximè elucet.

12. Gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem ſortis Sanctorum in lumine (g):

13. Qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & tranſtulit in regnum filii dilectionis ſuæ;

14. In quo habemus redemptionem per ſanguinem ejus, remiſſionem peccatorum:

15. Qui eſt imago Dei inviſibilis (h), primogenitus omnis creaturæ:

* Joan. 1. 3. 16. * Quoniam in ipſo condita ſunt univerſa in cœlis, & in terra, viſibilia, & inviſibilia, ſive throni, ſive dominationes, ſive principatus, ſive poteſtates: omnia per ipſum, & in ipſo (i) creata ſunt:

17. Et ipſe eſt ante omnes, & omnia in ipſo conſtant.

18. Et ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ, * qui eſt principium, primogenitus (k) ex mortuis: ut ſit in omnibus ipſe primatum tenens.

* 1. Cor. 15. 20. Apoc. 1. 5.

19. Quia in ipſo complacuit, omnem plenitudinem (l) inhabitare:

20. Et per eum reconciliare (m) omnia in ipſum, pacificans per ſanguinem crucis ejus, ſive quæ in terris, ſive quæ in cœlis ſunt.

21. Et vos cùm eſſetis aliquando alienati, & inimici ſenſu (n) in operibus malis:

22. Nunc autem reconciliavit in corpore carnis ejus per mortem, exhibere vos ſanctos, & immaculatos, & irreprehenſibiles coram ipſo:

23. Si tamen permanetis in fide fundati, & ſtabiles, & immobiles à ſpe Evangelii, quod audiſtis, quod prædicatum eſt in univerſa creatura, quæ ſub cœlo eſt, cujus factus ſum ego Paulus miniſter.

24. Qui nunc gaudeo in paſſionibus pro vobis, & adimpleo ea quæ deſunt (o) paſſionum Chriſti, in carne mea, pro corpore ejus, quod eſt Eccleſia:

25. Cujus factus ſum ego miniſter ſecundùm diſpenſationem Dei, quæ data eſt mihi in vos, ut impleam verbum (p) Dei:

26. Myſterium quod abſconditum fuit à ſæculis & generationibus, nunc autem manifeſtatum eſt ſanctis ejus,

27. Quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ ſacramenti hujus in Gentibus, quod eſt Chriſtus, in vobis ſpes gloriæ;

28. Quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem, & docentes omnem hominem, in omni ſapientia, ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Chriſto Jeſu.

29. In quo & laboro, certando ſecundùm operationem ejus, quam operatur in me in virtute.

CAPUT II.

Hortatur eos ut firmi ſint & ſtabiles in fide: omnes theſauros ſapientiæ & ſcientiæ in Chriſto eſſe abſconditos docet: ſimul eos admonet, ut ab impoſtoribus, & philoſophis ſibi caveant, & falſum Angelorum cultum vitent.

1. VOlo enim vos ſcire qualem ſolicitudinem (a) habeam pro vobis, & pro iis qui ſunt Laodiciæ, & quicumque non viderunt faciem meam in carne:

2. Ut conſolentur (b) corda ipſorum, inſtructi in charitate, & in omnes divitias plenitudinis intellectus, in agnitionem myſterii Dei Patris & Chriſti Jeſu:

3. In

12. (g) In partem hæreditatis Sanctorum, quæ futura eſt clara & non ænigmatica Dei cognitio. *Vel in lumine*, i. e. per evangelii lumen. Quo lumine perfuſos dignos effecit Sanctorum ſorte.

15. (h) *Inviſibilis*, in genitivo caſu, ex Græco textu; ejuſdem naturæ cum Patre, per omnia ei ſimilis.

16. & 17. (i) Per ipſum, *& in ipſo*. Gr. *in ipſum*, *ſeu propter ipſum creata ſunt*. *Ante omnes*, ante omnia.

18. (k) Reſurgentium ad vitam immortalem primus.

19. (l) Plenitudinem divinitatis & donorum: primatum tenet in quovis ordine; ut Deus, eſt principium omnis creaturæ: ut homo, principium regenerationis, & caput corporis Eccleſiæ: ut mediator Dei & hominum, divinas omnes & humanas dotes poſſidet.

20. (m) Reconciliat nos per Sacerdotium ſuum: *Pacificans*, Victima eſt per mortem ſuam: Angelos hominibus concilians.

21. & 22. (n) Gr. *Mente alienati*, à Deo. *Nunc*, Placuit Deo per Chriſtum reconciliare quæ in cœlis ſunt & in terris; & vos quoque cùm eſſetis inimici Dei, per crucem tamen Chriſti reconciliati eſtis: *Exhibere vos ſanctos*, ut vos exhiberet ſanctos: ut vos offerret Deo jam immolatos per ſacrificium Chriſti, & conſecratos per glorioſam ejus reſurrectionem.

24. (o) Ambroſiaſter, reliquias paſſionum Chriſti; ut pro Chriſto patiamur, ſicut pro nobis paſſus eſt: *Quæ deſunt*, non ex parte Chriſti, ſed ex parte noſtra: *Adimpleo*; vices obeo: Quæ in Chriſti corpore impleta ſunt myſteria, in corpore ejus myſtico renovari debent.

25. 26. 27. 28. & 29. (p) Miniſterium prædicationis; *Diſpenſationem*, Poteſtatem mihi à Deo datam: *Myſterium*, Redemptionis in Gentium converſione. *Divitias*, Glorioſas: *Quod eſt Chriſtus*, caput & corpus Eccleſiæ: *Spes gloriæ*, per quem gloriam ſperatis æternam. *Corripientes*, Gr. *admonentes*, Ut à peccatis deſinant. *Operationem*, Per potentiam gratiæ ejus.

CAP. II. 1. (a) Certamen, aut laborem cum periculo conjunctum. *Quicumque*, ex hoc loco colligit Chryſoſt. Paulum nec Coloſſis, nec Laodiciæ Evangelium prædicaſſe, ſed illud annunciatum fuiſſe his civitatibus ab Epaphra, qui Apoſtolum Romæ convenerat.

2. (b) Paſſive, ut conſolationem accipiant: *Inſtructi in charitate*; conjuncti, & firmati in perfecta notitia. *Myſterii*: quod myſterium eſt reconciliationis mundi per mortem Chriſti: cùm fuerint plenè edocti & perſuaſi de hoc myſterio, & noverint per fidem Deum unum in natura, trinum in perſonis, & Incarnationem Verbi divini. *Dei Patris*, qui Filium genuit ab æterno, & in B. Virgine per Incarnationem in tempore, qui filios adoptavit in fine Eccleſiæ per juſtificationem.

Digitized by Google

3. In quo (c) ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi.

4. Hoc autem dico, ut nemo vos decipiat in ſublimitate ſermonum (d).

* 1. Cor. 5. 3. 5. * Nam etſi corpore abſens (e) ſum, ſed ſpiritu vobiſcum ſum: gaudens, & videns ordinem veſtrum, & firmamentum ejus, quæ in Chriſto eſt, fidei veſtræ.

6. Sicut ergo accepiſtis Jeſum Chriſtum Dominum, in ipſo ambulate,

7. Radicati (f), & ſuperædificati in ipſo, & confirmati fide, ſicut & didiciſtis, abundantes in illo, in gratiarum actione.

8. Videte ne quis vos decipiat (g) per philoſophiam, & inanem fallaciam, ſecundùm traditionem hominum, ſecundùm elementa mundi, & non ſecundùm Chriſtum:

9. Quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter (h):

10. Et eſtis in illo (i) repleti, qui eſt caput omnis principatus, & poteſtatis:

11. In quo & circumciſi eſtis circumciſione non manu facta in exploratione corporis carnis, ſed in circumciſione Chriſti:

12. Conſepulti ei in baptiſmo, in quo & reſurrexiſtis per fidem operationis (k) Dei, qui ſuſcitavit illum à mortuis.

13. * Et vos, cùm mortui eſſetis in delictis, & præputio (l) carnis veſtræ, convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta: * Eph. 2. 1.

14. Delens quod adversùs nos erat chirographum (m) decreti, quod erat contrarium nobis, & ipſum tulit de medio, affigens illud cruci:

15. Et expolians principatus, & poteſtates, traduxit (n) confidenter, palàm triumphans illos in ſemetipſo.

16. Nemo ergo vos judicet (o) in cibo, aut in potu, aut in parte diei feſti, aut neomeniæ, aut ſabbatorum:

17. Quæ ſunt umbra futurorum: corpus autem Chriſti.

18. * Nemo vos ſeducat, volens in humilitate, & religione (p) Apoſtolorum, quæ vidit ambulans, fruſtrà inflatus ſenſu carnis ſuæ, * Matt. 24. 4.

19. Et non tenens caput (q), ex quo totum corpus, per nexus & conjunctiones ſubminiſtratum & conſtructum, creſcit in augmentum Dei.

20. Si ergo mortui eſtis cum Chriſto ab elementis (r) hujus mundi: quid adhuc tamquam viventes in mundo decernitis?

21. Ne tetigeritis (ſ), neque guſtaveritis, neque contrectaveritis:

22. Quæ

3. (c) In quo, Chriſto, reconditi ſunt theſauri omnes ſapientiæ Dei, quos Simoniani Angelis tribuebant. Hinc vera ſapientia eſt haurienda non ab hæreticis & Philoſophis.

4. (d) Gr. in artificio perſuadendi, quo hæretici, & Philoſophi utebantur.

5. (e) Solicitudinem ſuam, & anxietatem animi pro eorum ſalute oſtendit, & ſermonem inceptum interrumpens, eos admonet, ut adverſus hæreticos & Judæos ſint cautiores. Benè conſtitutum inter eos ordinem, & fidei conſtantiam laudat, quam firmitatem ordo ipſe inter corporis myſtici membra in primis tuetur.

7. (f) Sic Chriſto indivulsè adhæreant ut rami trunco ſuo, aut arbor radici, aut domus fundamento. *Abundantes in illo*, Gr. *in illa*; in fide ſcilicet: Creſcit fides in memori animo & in gratiarum actione.

8. (g) Gr. deprædetur, *per inanem fallaciam*, fucatam, nihil ſolidi habentem: *Secundum elementa mundi*, puerilia rudimenta, aut principia quædam à Philoſophis conficta, & quaſi per manus tradita, quibus fidem noſtram convellere moliuntur: ſeu Platonicos, qui cultum Angelicum inducebant, ſeu Epicureos deſignet juxta Clementem Alex. lib. 5. Stromatum, qui in materiam toti erant demerſi. In rebus fidei humana ratio conticeſcat, ſequatur ut ancilla, non ducat.

9. (h) Non per operationem ſolùm, & donorum effuſionem, ut in Sanctis, ſed ſecundum ſubſtantiam verè & naturaliter, non ut in umbra, ac figura, ſed reipſa: Aug. Epiſt. 58. corpus hic non ſumitur, ut à ſpiritu diſtinguitur, ſed ut opponitur umbræ & figuræ.

10. & 11. (i) Per illum, non per Angelos, gratia & donis repleti eſtis. *Circumciſi*. Baptiſmus eſt Circumciſio.

12. (k) Gr. *energia*: credentes in efficacem Dei operationem, qua Chriſtum ſuſcitavit à mortuis, & vos à peccatis reſurrexiſtis.

13. (l) Per carnalia deſideria, & concupiſcentias veſtras, & cor incircumciſum.

14. (m) Quo morti eramus addicti ob peccatum Adæ: alii legem ipſam chirographi nomine intelligunt. Gr. *decretis*, ſeu dogmatibus: Evangelica ſcilicet dogmata & præcepta, legis jugum & chirographum deleverunt, & cruci affixerunt: decretum condemnationis noſtræ delevit Chriſtus, quod erat nobis contrarium.

15. (n) Diabolo ſpolia detraxit, & velut in pompa triumphi eum produxit, Gr. *Triumphans*, eos debellans, *in ſemetipſo*, Oſtentavit palam: hæc contra Simonianos, nunc contra Judaicas ſuperſtitiones eos munit. Vel *in ipſo*, Gr. ἐν αὐτῷ, in cruce, τῷ σταυρῷ, v. 14. quo vox illa referri poteſt.

16. (o) Nemo vos condemnet, quaſi vetitos in lege cibos edatis, *aut in parte diei feſti*; in deſignatione feſtorum, quòd dies feſtos Judæorum partim obſervarent, partim non obſervarent; *vel in parte*, quantum ad dies feſtos. Abſtinentiæ Synagogæ, ut partes legis cæremonialis ſunt abrogatæ, ſed ſua Eccleſiæ conſtat auctoritas; neque à lege præſcriptæ obſervationes confundi debent cum Eccleſiæ præceptis, quæ nihil habent ſuperſtitionis Judaicæ, ſed aut carni domandæ, aut cultui divino ſunt utilia. Atque hæc de Judaicis obſervationibus: mox ad Philoſophos & hæreticos redit, qui cultum ſuperſtitioſum Angelorum inducere conabantur.

18. (p) In ea regione Phrygiæ hanc labem diu graſſatam fuiſſe conſtat ex Conc. Laodic. can. 35. Angelos colebant ut Deos inter Deum ſummum & homines medios, ut mundi opifices. *Ambulans*, in his quæ non novit: de officio Angelorum docens quæ ignorat: *Volens in humilitate*, per abjectionem ſui fictam ſe ultrò ſummittens, & arrogans ſibi rerum cœleſtium cognitionem; *inflatus*, ſuæ imaginationis figmentis.

19. (q) Quia Chriſtum non agnoſcit, qui caput eſt influens in totum corpus Eccleſiæ, vitam illi & ſenſum impartiens. *In augmentum Dei*, quod à Deo eſt: *Per nexus & conjunctiones*, Verbi divini, Sacramentorum, & infuſionem ſancti Spiritus, corda noſtra vivificat.

20. (r) Soluti à ritibus legis, *Decernitis*, Gr. *decernimini*, cùm aures veſtras pſeudo-apoſtolis præbetis, qui Judaicas cæremonias vos docent.

21. (ſ) Sic ajunt pſeudo-apoſtoli: Jugum ſibi à no-

Digitized by Google

22. Quæ ſunt omnia in interitum (t) ipſo uſu, ſecundùm præcepta & doctrinas hominum:

23. Quæ ſunt rationem quidem habentia ſapientiæ (u) in ſuperſtitione, & humilitate, & non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad ſaturitatem carnis.

CAPUT III.

Ad vitam novam in Christo ducendam, ad bona opera, mutuam tolerantiam, & gratiarum actiones eos adhortatur; conjugum inter ſe, parentum in liberos, & ſervorum in dominos, ac viciſſim mutua præſcribit officia.

1. IGitur, ſi conſurrexiſtis (a) cum Chriſto, quæ ſursùm ſunt quærite, ubi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens:

2. Quæ ſursùm ſunt ſapite, non quæ ſuper terram.

3. Mortui (b) enim eſtis, & vita veſtra eſt abſcondita cum Chriſto in Deo.

4. Cùm Chriſtus apparuerit, vita veſtra: tunc & vos apparebitis cum ipſo in gloria.

5. Mortificate (c) ergo membra veſtra, quæ ſunt ſuper terram: * fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiſcentiam malam, & avaritiam, quæ eſt ſimulacrorum ſervitus: * Eph. 5. 3.

6. Propter quæ venit ira Dei ſuper filios incredulitatis (d):

7. In quibus & vos ambulaſtis aliquando, cùm viveretis in illis.

8. * Nunc autem deponite & vos omnia: iram, indignationem, malitiam, blaſphemiam, turpem ſermonem de ore veſtro. * Rom. 6. 4. Eph. 4. 22. Heb. 12. 1. 1. Petr. 2. 1. & 4. 2.

9. Nolite mentiri invicem, expoliantes vos veterem hominem (e) cum actibus ſuis,

10. Et induentes novum (f), eum qui renovatur in agnitionem, ſecundùm * imaginem ejus, qui creavit illum. * Gen. 1. 26.

11. Ubi (g) non eſt Gentilis, & Judæus, circumciſio, & præputium, Barbarus, & Scytha, ſervus, & liber: ſed omnia, & in omnibus Chriſtus.

12. Induite (h) vos ergo ſicut electi Dei, ſancti, & dilecti, viſcera miſericordiæ, benignitatem, humilitatem, modeſtiam, patientiam:

13. Supportantes invicem, & donantes vobiſmetipſis, ſi quis adversùs aliquem habet querelam: ſicut & Dominus donavit vobis, ita & vos.

14. Super omnia autem hæc, charitatem habete, quod eſt vinculum (i) perfectionis.

15. Et pax Chriſti exultet (k) in cordibus veſtris, in qua & vocati eſtis in uno corpore: & grati eſtote.

16. Verbum (l) Chriſti habitet in vobis abundanter, in omni ſapientia, docentes, & commonentes voſmetipſos, * pſalmis, hymnis, & canticis ſpiritualibus, in gratia cantantes in cordibus veſtris Deo. * Eph. 5. 19.

17. * Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine (m) Domini Jeſu Chriſti, gratias agentes Deo & Patri per ipſum. * 1. Cor. 10. 31.

18. Mu-

bis impoſitum ferre nolunt, & aliud gravius ſibi ultrò imponunt.

22. (t) Quæ dogmata & Phariſaica in primis traditiones ſunt in perditionem ipſo uſu: vel hæc ipſa pereunt ipſo uſu.

23. (u) Quæ dogmata ſpeciem quidem pietatis præ ſe ferunt, ſed reipſa ſunt ſuperſtitione & hypocriſi plena. *In humilitate*, Gr. in afflictione, & in auſtera corporis maceratione, ut nonnulli exponunt: Gr. *Non parendo corpori*. *Honore*, Honoris nomine apud Hebræos ſæpè deſignatur rerum neceſſariarum ſubminiſtratio. Quare illa obſervatio nec voluptatem, nec honorem, nec utilitatem parit; ſed nihil niſi falſam pietatis ſpeciem habet, & fucata ſunt omnia. Sed manet ſemper Eccleſiæ auctoritas, cùm abſtinentiam præſcribit, in Quadrageſima, & in certis diebus pœnitentiæ deſtinatis.

CAP. III. 1. (a) Hactenùs quæ ad doctrinam & dogmata, nunc quæ ad mores & virtutum actiones ſpectant, perſequitur. Ac primùm ex hoc fundamento, quòd Coloſſenſes per Baptiſmum unà cum Chriſto mortui ſint peccato & legis ritibus, liberi ſint ab illius oneribus, concludit eoſdem cum Chriſto ita reſurrexiſſe, ut cœleſtia tantùm debeant, non terrena ſapere, idque probat ex novæ vitæ, quam in Baptiſmo acceperunt, conditione.

3. (b) Quantum ad veteris hominis affectus, & legem veterem. *Abſcondita*, quia ſpiritualia & inviſibilis, ſed ſuo tempore apparebit.

5. (c) Veteris hominis affectus, qui nos in terram deprimunt; ſive corpori inſint, ut fornicatio, immunditia, libido, Gr. πάθος, unde *Pathici* dicuntur præpoſteræ huic & abominandæ libidini dediti; ſeu animo inſideant, ut concupiſcentiæ malæ, & prava deſideria, ut avaritia quæ idololatras efficit, cùm pecuniæ cauſa ea faciunt, quæ propter Deum fieri debent. Sis impudicitia beſtias, ſuperbia dæmones facit.

6. (d) In filios incredulos & inobedientes.

9. (e) Ingenitam peccandi conſuetudinem, & vetus vitæ genus. Vetus homo non ſimulatione & hypocriſi tegendus, ſed omninò extruendus per veram converſionem.

10. (f) Novam in Chriſto vitam; *In agnitionem*, per fidem & cognitionem Dei. *Imaginem*, ſecundùm mentem quæ eſt imago Dei, eaque ad exemplar Creatoris ſui reformatur.

11. (g) Apud quem non eſt diſtinctio Judæi, aut Gentilis: *Chriſtus*, qui omnium bonorum vices ſupplet, per quem omnia conſequimur bona.

12. (h) Jam ad præcipua fidelium officia deſcendit, ac primùm attingit ea, quæ ad proximum ſpectant. *Viſcera*, Affectus tenerrimos, charitatem ipſam: *Modeſtiam*, Gr. *Lenitatem*, ſeu manſuetudinem, aut comitatem: *Patientiam*, Gr. longanimitatem.

14. (i) Quæ cæteras virtutes continentur, quæque perfectos homines facit, ac nos Deo conjungit.

15. (k) Gr. Regnet in cordibus veſtris, palmam ferat, non diſſenſio, non ira. *In qua vocati*, ad quam vocati eſtis: *In uno corpore*, In unam Eccleſiam, ut ſitis unum corpus: *Et grati eſtote*, Gr. amabiles, gratioſi, non moroſi; vel grati erga Deum.

16. (l) Doctrina & fides Chriſti: *In gratia cantantes*: in gratiarum actione, vel per gratiam Spiritus ſancti. *Docentes*, ſupple eſtote.

17. & 18. (m) Ad Chriſti gloriam facite. *Domino*, juxta legem Chriſti.

*Eph. 5. 22. 1. Pet. 3. 1. 18. * Mulieres, ſubditæ eſtote viris, ſicut oportet, in Domino.

19. Viri, diligite uxores veſtras, & nolite amari eſſe ad illas.

*Eph. 6. 1. 20. * Filii, obedite parentibus per omnia (n): hoc enim placitum eſt in Domino.

*Eph. 6. 4. 21. * Patres, nolite ad indignationem provocare filios veſtros, ut non puſillo animo fiant.

*Tit. 2. 9. 1. Pet. 2. 18. 22. * Servi, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum ſervientes, quaſi hominibus placentes, ſed in ſimplicitate cordis, timentes Deum.

23. Quodcumque facitis, ex animo (o) operamini, ſicut Domino, & non hominibus:

24. Scientes quòd à Domino accipietis retributionem hæreditatis. Domino Chriſto ſervite.

*Rom. 2. 6. 25. * Qui enim injuriam facit, recipiet id, quod iniquè geſſit: & non eſt perſonarum acceptio apud Deum.

C A P U T IV.

Dominis benignitatem in ſervos, omnibus perſeverantiam in Oratione, ſermonem ſale & ſapientia conditum commendat.

1. DOmini, quod juſtum eſt & æquum, ſervis præſtate: ſcientes quòd & vos Dominum habetis in cœlo.

*Luc. 18. 1. 1. Theſſ. 5. 17. 2. * Orationi inſtate, vigilantes in ea in gratiarum actione:

*Eph. 6. 19. 2. Theſſ. 3. 1. Col. 4. 3. 3. * Orantes ſimul & pro nobis, ut Deus aperiat (a) nobis oſtium ſermonis ad loquendum myſterium Chriſti (propter quod etiam vinctus ſum:)

4. Ut manifeſtem illud ita ut oportet me loqui.

*Eph. 5. 15. 5. * In ſapientia ambulate ad eos qui foris (b) ſunt, tempus redimentes.

6. Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus, ut ſciatis quomodo oporteat vos unicuique reſpondere.

7. Quæ circa me ſunt; omnia vobis nota faciet Tychicus, chariſſimus frater, & fidelis miniſter, & conſervus in Domino:

8. Quem miſi ad vos ad hoc ipſum, ut cognoſcat quæ circa vos ſunt, & conſoletur corda veſtra,

9. Cum Oneſimo chariſſimo: & fideli fratre, qui ex vobis (c) eſt. Omnia quæ hic aguntur, nota facient vobis.

10. Salutat vos Ariſtarchus concaptivus meus, & Marcus conſobrinus Barnabæ, de quo accepiſtis mandata: ſi venerit ad vos, excipite illum:

11. Et Jeſus qui dicitur Juſtus: qui ſunt ex circumciſione: hi ſoli ſunt adjutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt ſolatio.

12. Salutat vos Epaphras, qui ex vobis eſt, ſervus Chriſti Jeſu, ſemper ſolicitus pro vobis in orationibus, ut ſtetis perfecti, & pleni in omni voluntate Dei.

13. Teſtimonium enim illi perhibeo, quòd habet multum laborem pro vobis, & pro iis qui ſunt Laodiciæ, & qui Hierapoli.

14. Salutat vos * Lucas medicus chariſſimus, & Demas. *2. Tim. 4. 11.

15. Salutate fratres, qui ſunt Laodiciæ, & Nympham (d), & quæ in domo ejus eſt, Eccleſiam.

16. Et cùm lecta fuerit apud vos epiſtola hæc, facite ut & in Laodicenſium Eccleſia legatur: & eam, quæ Laodicenſium eſt, vos legatis (e).

17. Et dicite Archippo: Vide miniſterium, quod accepiſti in Domino, ut illud impleas.

18. Salutatio, mea manu Pauli. Memores eſtote vinculorum meorum, Gratia vobiſcum. Amen.

20. (n) Quæ ſunt juris Parentum. *Patres*, Paterna auctoritas lenitate eſt temperanda, & exemplo munienda.

23. (o) Libenter; *Sicut Domino*, quaſi Domino obſequentes.

CAP. IV. 3. (a) Ut facultatem & occaſionem præbeat liberè Chriſtum prædicandi.

5. (b) Cum infidelibus cautè & circumſpectè agatis: *Tempus redimentes*: captantes occaſionem eos lucrifaciendi, ac tempus benè collocantes, etiam cum veſtro diſpendio, ut tempus habeatis Deo ſerviendi.

9. 10. 11. 12. & 13. (c) Concivis veſter. *Mandata*, De quo vobis ſcriptum eſt, futurum ut ad vos veniret; vel *mandata*, commendatitias litteras. *Adjutores*, Ex Judæis Chriſtianis: *In regno Dei*, In promovendo Evangelio. Tres illi nominati, Judæi fuerunt. *Juſtus*, tum Romana cognomina ſumebant Judæi. *Voluntate*, Ut quæ ſit voluntas Dei in rebus omnibus cognoſcatis: ut ſitis pleni ſtudio faciendi voluntatem Dei. *Laborem*. Gr. *Zelum*.

15. (d) Cùm pronomen, *ejus*, ſit maſculini generis, palam eſt Nympham eſſe viri nomen.

16. (e) Epiſtolam; an Pauli ad Laodicenſes, ut videtur Auctori Analyſeos Gallicæ diſſertatione decima? Coloſſæ, Hierapolis, & Laodicea erant præcipuæ urbes Phrygiæ: paucis poſt ſcriptam hanc Epiſtolam annis terræmotu corruerunt, teſte Oroſio. Auctor Analyſeos vix illud negari poſſe putat, quin Apoſtolus ad Laodicenſes ſcripſerit, ſeu prior ille litteras ad eos miſerit, ſeu illis reſcripſerit: nec veriſimile eſt, inquit, Paulum Roma miſiſſe ad Coloſſenſes Epiſtolam, quam Laodicenſes ad eum ſcripſerant, cùm vicina eſſent hæc duo oppida. Utramque urbem falſi prædicatores conturbabant, rituum legis veteris obſervationem, & cultum Angelorum iis æquè perſuadere conabantur: utriuſque Eccleſiæ cura & ſollicitudo Apoſtolum urgebat, ut ipſe teſtatur capite 2. unde cùm utriſque idem periculum immineret, ut ſibi mutuò Epiſtolas communicarent, in calce Epiſtolæ juſſit. Quod autem textus Græcus ſic habet: *Et eam quæ ex Laodicea eſt, vos legatis*: non ait ex Laodicea eſſe miſſam ad Apoſtolum, ſed ſtatuit eam Laodicea ad Coloſſenſes eſſe mittendam. Textus tamen Græcus ἐκ Λαοδικείας, videtur perſuadere Apoſtolum loqui de Epiſtola, quæ miſſa eſt ad eum à Laodicenſibus: nam ſi uno & eodem tempore ad Laodicenſes ſcripſiſſet, Coloſſenſes non rogaret ut ſuo nomine Laodicenſes ſalutarent; quæ autem olim Pauli nomine vulgabatur ad Laodicenſes Epiſtola, hæc teſte Hieronymo ab omnibus exploditur. Quæ enim nunc eo titulo inſignitur, omnino abhorret ab Apoſtoli ſtylo. Itaque illud ſatis eſt veriſimile, Paulum jubere ut à Laodicenſibus ſcripta Epiſtola à Coloſſenſibus legatur, ut ipſis utilis.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD THESSALONICENSES PRIMA.

HÆC Epiſtola ſcripta eſt Corinthi, anno, ut videtur, 52. eaque inter Pauli Epiſtolas, ſi ratio temporis habeatur, prima eſt. Theſſalonica urbs erat Macedoniæ primaria; nunc Salonica appellatur. Paulus Philippis ejectus Theſſalonicam venit, ubi complures ad fidem Chriſti convertit; ſed Judæorum perſecutioni cedere coactus, Athenas profectus eſt, inde Corinthum, ubi Theſſalonicæ fideles ab idololatris, cùm alia multa, tum bonorum direptionem paſſos accepit. Eò miſit Timotheum, qui illos conſolaretur. Hic conſtantiam eorum in fide, & patientiam Apoſtolo renuntiavit, qui hanc ad eos ſcripſit Epiſtolam conſolatoriam, præclaris adhortationibus plenam, & præceptis, quæ ad mores pertinent.

CAPUT PRIMUM.

Paulus Theſſalonicenſium fidem, conſtantiam in perſecutionibus, labores, & charitatem gratulatur.

1. PAULUS (a), & Silvanus, & Timotheus, Eccleſiæ Theſſalonicenſium, in Deo Patre & Domino Jeſu Chriſto.

2. Gratia vobis, & pax. Gratias agimus Deo ſemper pro omnibus vobis, memoriam veſtri facientes in orationibus noſtris ſine intermiſſione:

3. Memores operis (b) fidei veſtræ; & laboris, & charitatis, & ſuſtinentiæ ſpei Domini noſtri Jeſu Chriſti, ante Deum, & Patrem noſtrum:

4. Scientes fratres, dilecti à Deo, electionem (c) veſtram:

5. Quia Evangelium noſtrum non fuit ad vos in ſermone tantùm; ſed & in virtute (d), & in Spiritu ſancto; & in plenitudine multa, ſicut ſcitis quales fuerimus in vobis propter vos.

6. Et vos imitatores (e) noſtri facti eſtis, & Domini, excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus ſancti:

7. Ita ut facti ſitis forma omnibus credentibus in Macedonia, & in Achaja.

8. A

CAP. I. 1. (a) More ſuo ſalutat Theſſalonicenſes; pacem illis & gratiam Dei apprecatur. Silvanum multi Silam eſſe exiſtimant, cujus frequens eſt in Actis mentio; ac præ modeſtia Apoſtoli titulum omittit, ne ſupra laborum ſocios ſeipſum efferre videatur: *Jeſu Chriſto*, congregatæ in nomine Dei Patris, &c. & Domini noſtri Jeſu Chriſti.

3. (b) Quæ in opus prodit, non inanis eſt & mortua, ſed viva; vel operis & fidei veſtræ, laboris & charitatis. In Græco deeſt conjunctio, quæ videtur ſupplenda, niſi intelligamus laborioſam charitatem: bona quidem opera ſunt fructus fidei, ut expectatio futurorum bonorum ſpei effectus, & charitatis: *Et ſuſtinentiæ patientiæ & ſpei Domini noſtri*; in Domino noſtro. In memoriam revocas fidei opera, labores charitatis, & ſpei conſtantiam in tot rebus adverſis: *Ante Deum*, in conſpectu Dei.

4. (c) Non enim eſt dubium, quin veſtra in tot adverſis patientia, & labores, ſint electionis veſtræ ſigna & argumenta.

5. (d) Prædicatio noſtra non fuit in ſermone tantùm & verbis; ſed in ſignis & Miraculis: *In Spiritu ſancto*, in donis Spiritus Sancti abundè in vos effuſis: *Et in plenitudine multa*, cum plena & certa Evangelii cognitione. Omnibus ad perſuadendum & convincendum argumentis munita fuit. Quæ quidem in memoriam revocat, ut ipſi vel eo tacente concludant ſe ab ea doctrina tot veritatis divinæ argumentis conſignata deduci nunquam oportere.

6. & 8. (e) In tolerandis perſecutionibus. *Diſſemi-*

8. A vobis enim diffamatus eſt ſermo Domini, non ſolùm in Macedonia, & in Achaja, ſed & in omni loco fides veſtra, quæ eſt ad Deum, profecta eſt, ita ut non ſit nobis neceſſe quidquam loqui.

9. Ipſi enim de nobis annuntiant qualem introitum habuerimus (f) ad vos: & quomodo converſi eſtis ad Deum à ſimulacris, ſervire Deo vivo, & vero,

10. Et expectare Filium ejus de cœlis (quem ſuſcitavit ex mortuis) Jeſum, qui eripuit nos ab ira ventura.

CAPUT II.

In memoriam eorum revocat, quàm ſincera & pura fuerit ejus prædicatio, quàm procul ab omni adulatione, dolo, & avaritia; quòd nemini oneri fuerit.

1. NAm ipſi ſcitis, fratres, introitum noſtrum ad vos, quia non inanis fuit:

* Act. 16. 19. 2. Sed antè paſſi, & * contumeliis affecti (ſicut ſcitis) in Philipppis, fiduciam (a) habuimus in Deo noſtro, loqui ad vos Evangelium Dei in multa ſolicitudine.

3. Exhortatio (b) enim noſtra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo,

4. Sed ſicut probati (c) ſumus à Deo, ut crederetur nobis Evangelium: ita loquimur, non quaſi hominibus placentes, ſed Deo, qui probat corda noſtra.

5. Neque enim aliquando fuimus in ſermone adulationis, ſicut ſcitis: neque in occaſione avaritiæ: Deus teſtis eſt:

6. Nec quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab aliis,

7. Cùm poſſemus vobis oneri eſſe ut Chriſti Apoſtoli: ſed facti ſumus parvuli (d) in medio veſtrùm, tamquam ſi nutrix foveat filios ſuos.

8. Ita deſiderantes (e) vos, cupidè volebamus tradere vobis non ſolùm Evangelium Dei, ſed etiam animas noſtras: quoniam chariſſimi nobis facti eſtis:

9. Memores enim eſtis fratres laboris noſtri, & fatigationis: * nocte ac die operantes, ne quem veſtrùm gravaremus, prædicavimus in vobis Evangelium Dei. * Act. 20. 34. 1 Cor. 4. 12. 2. Theſſ. 3. 8.

10. Vos teſtes eſtis, & Deus, quàm ſanctè (f), & juſtè, & ſine querela, vobis, qui crediſtis, fuimus:

11. Sicut ſcitis, qualiter unumquemque veſtrùm (ſicut pater filios ſuos)

12. Deprecantes vos & conſolantes, teſtificati (g) ſumus, ut ambularetis dignè Deo, qui vocavit vos in ſuum regnum & gloriam.

13. Ideò & nos gratias agimus Deo ſine intermiſſione: quoniam cùm accepiſſetis à nobis verbum auditus Dei, accepiſtis illud, non ut verbum hominum, ſed (ſicut eſt verè) verbum Dei, qui operatur in vobis, qui crediſtis.

14. Vos enim imitatores facti eſtis fratres Eccleſiarum Dei, quæ ſunt in Judæa in Chriſto Jeſu: quia eadem paſſi eſtis & vos à contribulibus veſtris, ſicut & ipſi à Judæis:

15. Qui & Dominum occiderunt Jeſum, & Prophetas, & nos perſecuti ſunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus adverſantur (h);

16. Prohibentes nos Gentibus loqui ut ſalvæ fiant, ut impleant peccata ſua ſemper: pervenit enim ira Dei ſuper illos uſque in finem.

17. Nos autem fratres deſolati (i) à vobis ad tempus horæ, aſpectu, non corde, abundantiùs feſtinavimus faciem veſtram videre cum multo deſiderio:

18. Quo-

tus, Græc. ἐξήχηται, *perſonuit*, divulgatus eſt; *& in Achaja*, in univerſa Græcia.

9. (f) Quem fructum vobis attulerit prædicatio noſtra, ex veſtro de nobis teſtimonio & fama norunt omnes.

CAP. II. 2. (a) Intrepidè & liberè egimus: *In multa ſolicitudine*; cum multa anxietate, & multis periculis.

3. (b) Prædicatio noſtra & doctrina pura fuit & ſincera; *non de errore*, falſa non fuit, ut pleraque Philoſophorum dogmata; *neque de immunditia*, non pravis deſideriis favens, aut impura docens, ut Simonianorum perverſa doctrina; *neque in dolo*, non ſimulata, & ad vos circumveniendos, aut ad turpe lucrum compoſita, ut in pſeudo apoſtolis.

4. (c) Sed ſicut decebat eos, quos Deus approbavit, & dignos fecit, quibus prædicatio Evangelica crederetur. *Placentes*, non ut hominibus, qui de exterioribus tantùm judicant, placere cupientes. *Qui probat*, qui intima cordis arcana penetrat.

7. (d) Gr. *Mites*, benigni, humiles, parvulorum ſimplicitatem & veritatem cum nutricis tenero affectu & ſolicitudine conjunximus.

8. (e) Vos amantes, ita ut non ſolùm verbi Dei lacte nutriti ſitis, ſed etiam pro ſalute veſtra ad moriendum parati eſſemus.

10. (f) Ab omni rerum terrenarum cupiditate alieni, & cœleſtium amore ſuccenſi. *Juſte*, erga proximum: *Et ſine querela*, irreprehenſibiles.

12. & 13. (g) Obteſtantes & adhortantes vos ad perſeverandum. *Auditus*, Auditionis *fidei*, qua doctrina fidei auditur: *Verbum Dei*, quod à nobis audiſtis. *Qui operatur*, aut Deus ipſe, qui tot effectus mirabiles in vobis operatur, aut verbum Dei, Græc. λόγος cùm ſit maſculini generis, Latinus interpres ſic reddidit, *qui*: eſt autem velut ſemen, quod fructum affert bonarum actionum.

15. & 16. (h) Ne ſalvi fiant. *Impleant*. Ut ſemper augeant peccata ſua. Ex iis omnibus inviċtiſſimum conficitur argumentum, quo Theſſalonicenſes omninò ſibi perſuaderent, manendum eſſe in ſuſcepta religione, quæ omnes doctrinæ divinæ notas habet & characteres; ſeu modum ſpectarent, quo illis fuit annuntiata, tot ſignis & miraculis confirmata; ſeu prædicatorum mores conſiderarent, qui ab omni avaritiæ & ambitionis labe intacti fuerunt; ſeu denique perſecutiones ipſas intuerentur, quas Theſſalonicenſes cum gaudio ſic perpeſſi ſunt, ut aliis nationibus quaſi forma fuerint & exemplum.

17. & 19. (i) Gr. orbatis vobis ad modicum tempus. *Spes*, Nonne vos eſtis ſpes noſtra?

Digitized by Google

18. Quoniam voluimus venire ad vos: ego quidem Paulus, & ſemel, & iterùm, ſed impedivit nos ſatanas.

19. Quæ eſt enim noſtra ſpes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum eſtis in adventu ejus?

20. Vos enim eſtis gloria noſtra & gaudium.

CAPUT III.

Ex Timothei reditu, quem miſerat Theſſalonicam, permagnam accepit conſolationem: eos adhortatur ad perſeverantiam, & benè iis precatur.

1. PRopter quod non ſuſtinentes (a) ampliùs, placuit nobis remanere Athenis, ſolis:

* Act. 16. 1. 2. * Et miſimus Timotheum fratrem noſtrum, & miniſtrum Dei in Evangelio Chriſti, ad confirmandos vos, & exhortandos pro fide veſtra:

3. Ut nemo moveatur (b) in tribulationibus iſtis: ipſi enim ſcitis quòd in hoc poſiti ſumus.

4. Nam & cùm apud vos eſſemus, prædicebamus vobis paſſuros nos tribulationes, ſicut & factum eſt, & ſcitis.

5. Propterea & ego ampliùs non ſuſtinens, miſi ad cognoſcendam fidem veſtram: ne fortè tentaverit vos is qui tentat, & inanis fiat labor noſter.

6. Nunc autem veniente (c) Timotheo ad nos à vobis, & annuntiante nobis fidem & charitatem veſtram, & quia memoriam noſtri habetis bonam ſemper, deſiderantes nos videre, ſicut & nos quoque vos:

7. Ideò conſolati (d) ſumus fratres in vobis, in omni neceſſitate & tribulatione noſtra, per fidem veſtram,

8. Quoniam nunc vivimus (e), ſi vos ſtatis in Domino.

9. Quam enim gratiarum actionem poſſumus Deo retribuere pro vobis, in omni gaudio, quo gaudemus propter vos ante (f) Deum noſtrum,

10. Nocte ac die abundantiùs orantes, ut videamus faciem veſtram, & compleamus ea quæ deſunt fidei veſtræ?

11. Ipſe autem Deus & Pater noſter, & Dominus noſter Jeſus Chriſtus dirigat viam noſtram ad vos.

12. Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat charitatem veſtram in invicem, & in omnes, quemadmodum & in vobis:

13. Ad confirmanda (g) corda veſtra ſine querela in ſanctitate, ante Deum & Patrem noſtrum, in adventu Domini noſtri Jeſu Chriſti cum omnibus ſanctis ejus. Amen.

CAPUT IV.

Vitanda eſt omnis immunditia; conjugio ſanctè & honeſtè utendum; ut ſe invicem diligant, manibus operentur; ne mortuos lugeant Gentilium more, ſed ut Chriſtiani reſurrectionem ſperantes.

1. DE cætero (a) ergo, fratres, rogamus vos & obſecramus in Domino Jeſu, ut quemadmodum accepiſtis à nobis, quomodo oporteat vos ambulare, & placere Deo, ſic & ambuletis, ut abundetis magis.

2. Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per Dominum (b) Jeſum.

3. * Hæc eſt enim voluntas (c) Dei, ſanctificatio veſtra: ut abſtineatis vos à fornicatione, * Rom. 12. 2. Eph. 5. 17.

4. Ut ſciat unuſquiſque veſtrùm vas (d) ſuum poſſidere in ſanctificatione & honore;

5. Non

CAP. III. 1. (a) Cùm diutiùs ferre non poſsemus hanc animi anxietatem de veſtro omnium ſtatu, placuit nobis Athenis remanere: & Timotheum ad vos mittere, qui vos conſolaretur, & in fide ſuſcepta confirmaret.

3. (b) Ne afflictiones & turbæ in vos concitatæ quemquam à fide dimoveant: *Poſiti*, hæc enim eſt conditio noſtra, hæc voluntas Dei, ea lege vivimus, ut pro fide patiamur, & nos Apoſtoli præ cæteris, ut vobis prædiximus: *Sicut & factum eſt, & ſcitis.*

6. (c) Gr. *Nuper*: Unde colligitur hanc Epiſtolam non Athenis, ſed Corinthi ſcriptam fuiſse.

7. (d) Paſſivè, conſolationem accepimus: *Per fidem veſtram*; Ob fidem veſtram.

8. (e) Jam nulla eſt in nobis gravis afflictio, tùm certiores facti ſimus de fide veſtra.

9. & 10. (f) Sincero animo, non ficto. *In vobis*, Gr. In vos, augeat mutuam charitatem veſtram, quemadmodum & charitate abundamus erga vos.

13. (g) Hæc jungi debent his verbis: *Abundare faciet charitatem*, ut corda veſtra confirmet, & irreprehenſibilia efficiat per veram ſanctitatem, & interiorem animi puritatem.

CAP. IV. 1. (a) Quod eſt reliquum Epiſtolæ, ea complectitur morum præcepta, quæ poſtulabat præſens eorum conditio, de qua à Timotheo certior factus fuerat. Hæc partim ad omnes fideles æquè pertinent, partim ad Theſſalonicenſes ſpectabant, ut res eorum tum erant. Primùm eoſdem hortatur, ut quæ ab eo viva voce acceperant præcepta, obſervarent, iiſque quantum fieri poſſet, opera ſupererogationis adderent: *Ut abundetis*, Evangelica conſilia implentes: ut majores progreſsus faciatis.

2. (b) A Domino accepta, & majori reverentia obſervanda, in memoriam illorum revocat. Traditionis Apoſtolicæ regulas, ut divinas & à Chriſto profectas, commendat: quæ ad fidem conjugalem ſpectant, quam fortè nonnulli ex iis violaverant, aut illa ſtrictæ obligationis non eſſe falsò ſibi perſuaſerant.

3. (c) Circa matrimonii uſum, quod cum ſanctitate tractandum eſt. *Sanctificatio veſtra*, ut ſancti ſitis, & mundi. Ex Bernardo ſerm. 1. in Cantica, hoc loco ſignificat temperantiam, ut omnis vitetur fornicatio, quæ lege naturali prohibetur, & à Chriſtiana religione fuit renovata: Hanc Philoſophi ethnici condemnarunt verbis, non vita.

4. (d) Vel corpus proprium, vel uxoris: *In ſancti-*

5. Non in paſſione deſiderii, ſicut & Gentes, quæ ignorant Deum:

6. Et ne quis ſupergrediatur, (e) neque circumveniat in negotio fratrem ſuum: quoniam vindex eſt Dominus de his omnibus, ſicut prædiximus vobis, & teſtificati ſumus.

7. Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, ſed in ſanctificationem.

8. Itaque qui hæc ſpernit, non hominem ſpernit, ſed Deum: qui etiam dedit Spiritum ſuum ſanctum in nobis (f).

9. De charitate autem fraternitatis non neceſſe habemus ſcribere vobis: * ipſi enim vos à Deo didiciſtis (g), ut diligatis invicem,

* Joan. 13. 34. & 15. 12. 17. 1. Joan. 2. 10. & 4. 21.

10. Etenim illud facitis in omnes fratres in univerſa Macedonia. Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis,

11. Et operam detis ut quieti (h) ſitis, & ut veſtrum negotium agatis, & operemini manibus veſtris ſicut præcepimus vobis: & ut honeſtè ambuletis ad eos qui foris ſunt: & nullius aliquid deſideretis.

12. Nolumus autem vos ignorare (i), fratres, de dormientibus, ut non contriſtemini, ſicut & cæteri qui ſpem non habent.

13. Si enim credimus quòd Jeſus mortuus eſt, & reſurrexit: ita & Deus eos, qui dormierunt per Jeſum (k), adducet cum eo.

14. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, * quia nos, qui vivimus, qui reſidui ſumus in adventum Domini, non præveniemus eos, qui dormierunt.

* 1. Cor. 15. 51.

15. Quoniam ipſe Dominus in juſſu, & in voce Archangeli, & in tuba (l) Dei deſcendet de cœlo: & mortui qui in Chriſto ſunt, reſurgent primi.

16. Deinde nos, qui vivimus (m), qui relinquimur, ſimul rapiemur cum illis in nubibus obviàm Chriſto in aera, & ſic ſemper cum Domino erimus.

17. Itaque conſolamini invicem in verbis iſtis.

CAPUT V.

Dies Domini, ſeu extremi judicii, incertus. Qui ſint diei & tenebrarum filii: tum ad morum præcepta deſcendit.

1. De temporibus (a) autem, & momentis, fratres, non indigetis ut ſcribamus vobis.

2. * Ipſi enim diligenter ſcitis, quia dies Domini, ſicut fur in nocte, ita veniet.

* 2. Pet. 3. 10. Apoc. 3. 3. & 16. 15.

3. Cùm enim dixerint pax, & ſecuritas; tunc repentinus eis ſuperveniet interitus, ſicut dolor in utero habentis, & non effugient.

4. Vos autem, fratres, non eſtis in tenebris (b), ut vos dies illa tamquam fur comprehendat:

5. Omnes enim vos filii lucis eſtis, & filii diei: non ſumus noctis, neque tenebrarum.

6. Igitur non dormiamus (c) ſicut & cæteri, ſed vigilemus, & ſobrii ſimus.

7. Qui enim dormiunt, nocte (d) dormiunt: & qui ebrii ſunt, nocte ebrii ſunt.

8. Nos autem, qui diei ſumus, ſobrii ſimus, * induti loricam fidei (e) & charitatis, & galeam ſpem ſalutis.

* Iſa. 59. 17. Epheſ. 6. 14-17.

9. Quo-

ficatione & honore, non in efferatâ libidine. *Gentes*, quæ ſolius voluptatis cauſa utuntur propria conjuge. Finis proximus conjugii eſt filios Deo, & membra Chriſto generare; ultimus Deum glorificare; hoc ſine propoſito uſus matrimonii dirigi debet.

6. (e) Quod nonnulli intelligunt de adulterio, cùm quis malis artibus pudicitiam conjugis alterius expugnat: vel *ne quis ſupergrediatur*; ne per vim, aut fraudes proximum ſuum opprimat, & circumveniat.

8. (f) Ut in nobis tamquam in templo ſuo inhabitet: vel qui has pietatis regulas contemnit, & pro nihilo ducit vitam impudicam agere, aut leges juſtitiæ perrumpere, hic Deum & Spiritum Sanctum ſpernit.

9. (g) Charitatem per Filium, qui hanc legem nobis præſcripſit, & exemplo ſuo docuit.

11. (h) Quòd fortè nonnulli plus ſatis inquieti & curioſi eſſent, aut otio indulgerent, hos ad laborem adhortatur, ne aliis ſint oneri. *Deſideretis*, Gr. *Nulla re opus habeatis*, ut nulli addicti ſitis.

12. (i) Cùm plus ſatis de morte ſuorum dolerent, hos admonet ut luctui ſuo modum ponant: cùm ii velut dormientes ad vitam perpetuam ſint excitandi: mors enim ſomnus eſt & quies iis, qui ſaluti ſuæ conſulentes in peccato non moriuntur.

13. & 14. (k) In Jeſu, eique per fidem & charitatem ſint conjuncti; hos adducet cum Chriſto, ut membra cum capite ſuo, *Verbo*, juxta Dei ſententiam & decretum. Hæc dicimus quæ à Domino accepimus.

15. (l) Vocem Archangeli cum tuba comparat, ſeu ea ſit expreſſio metaphorica, ſeu potiùs quia vox tubæ perſonabit. *Reſurgent primi*. Gr. *primùm*, ut ſimul cum vivis aſcendant.

16. (m) Loquitur in perſona electorum, qui tunc vivent.

CAP. V.

1. 2. & 3. (a) Cùm generalis hujus revolutionis tempus Theſſalonicenſes ab Apoſtolo quærere poſſent, id ſcitu minimè eſſe neceſſarium docet, nec ſciri poſſe. *Fur*, ita de improviſo veniet: *Aut ſicut dolor in utero habentis.*

4. & 5. (b) Seu in peccatis, nec eſtis filii tenebrarum, adeò ut dies extremi judicii vos ex improviſo non deprehendat. Filii tenebrarum & noctis huic timori ſunt obnoxii, non filii lucis, aut filii diei, quibus ſol juſtitiæ illuxit.

6. (c) Non ſegnes ſitis, & veſtræ ſalutis negligentes, ſed vigilate.

7. (d) In eadem perſtat metaphora eorum, qui nocti tempus quærunt, ut vino & libidini indulgeant: ſed qui in Veritatis luce verſantur, hi vigilant, & ſobrii ſunt, non ſolùm à vino, ſed & à pravis affectibus, qui rationem conturbant.

8. (e) Epheſ. 6. 14. vocat *loricam juſtitiæ*: nam vera juſtitia fide & charitate conſtat. Stare oportet in armis, & vigilandum adverſùs inſidias inimici; per fidem mens in bona cœleſtia ſit intenta, quæ in hac ſæculi caligine intueatur; ſpes ſit inconcuſſa & humi-

9. Quoniam non poſuit nos Deus in iram (f), ſed in acquiſitionem ſalutis per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum,

10. Qui mortuus eſt pro nobis: ut ſive vigilemus, ſive dormiamus (g), ſimul cum illo vivamus.

11. Propter quod conſolamini invicem, & ædificate alterutrum, ſicut & facitis.

12. Rogamus autem vos fratres, ut noveritis eos, qui laborant inter vos, & præſunt vobis in Domino, & monent vos,

13. Ut habeatis (h) illos abundantiùs in charitate propter opus illorum: pacem habete cum eis.

14. Rogamus autem vos, fratres, corripite inquietos, conſolamini puſillanimes, ſuſcipite infirmos, patientes eſtote ad omnes.

* Prov. 17. 13. & 20. 22. Roman. 12. 17. 1. Petr. 3. 9. 15. * Videte ne quis malum pro malo alicui reddat: ſed ſemper quod bonum eſt ſectamini in invicem, & in omnes.

16. Semper gaudete,

17. * Sine intermiſſione orate (i), * Eccli. 18. 22. Luc. 18. 1. Col. 4. 2.

18. In omnibus gratias agite: hæc eſt enim voluntas (k) Dei in Chriſto Jeſu, in omnibus vobis.

19. Spiritum nolite extinguere (l).

20. Prophetias (m) nolite ſpernere.

21. Omnia autem probate (n): quod bonum eſt tenete.

22. Ab omni ſpecie mala abſtinete vos.

23. Ipſe autem Deus pacis ſanctificet vos per omnia: ut integer ſpiritus veſter, & anima, & corpus ſine querela in adventu Domini noſtri Jeſu Chriſti ſervetur.

24. * Fidelis eſt, qui vocavit vos: qui etiam faciet. * 1. Cor. 1. 9.

25. Fratres, orate pro nobis.

26. Salutate fratres omnes in oſculo ſancto.

27. Adjuro vos per Dominum, ut legatur epiſtola hæc omnibus ſanctis fratribus.

28. Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti vobiſcum. Amen.

lis, quæ illa expectet bona; & charitas bonis operibus fœcunda eadem promereatur.

9. (f) Deus nos non creavit, neque ad fidem, & religionem vocavit, ut nos æterna morte damnaret: *Sed in acquiſitionem ſalutis*; ſed ut nos per charitatem ſibi acquireret & ſalvaret.

10. (g) Sive vivimus, ſive morimur, ſimul *cum illo vivamus*: in hac vita vivamus cum illo per gratiam, poſt mortem in gloria.

13. & 14. (h) Ut ſummoperè eos diligatis. *Inquietos* Gr. *inordinatos*, turbidos. Qui fracto ſunt animo, aut demiſſo, erigendi, cum iis benignè agendum; qui ex infirmitate peccant, aut ex ignorantia, hos ſublevare debemus.

17. (i) Qui voluntatem Dei, aut patiendo, aut agendo propter illum, exequitur; qui ſemper Deum amat & proximum; qui ſtatis horis Deum invocat, & identidem occupationes ſuas interrumpit, ut Deum deprecetur, is ſine intermiſſione orat.

18. (k) Ut Deum per Jeſum Chriſtum Mediatorem noſtrum obſecremus, eique gratias agamus.

19. (l) Spiritus Sancti dona & gratiam nolite extinguere præ inertia, aut abuſu, ea dona vel in vobis, vel in aliis per invidiam ne comprimatis.

20. (m) Cùm donum illud Scripturas interpretandi, vel futura prædicendi, aliis datum ſit ad ædificationem Eccleſiæ.

21. (n) Ad normam fidei cuncta ſunt exigenda, & miracula, & revelationes.

EPI-

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD THESSALONICENSES SECUNDA.

HANC ſecundam Epiſtolam non multò poſt priorem Corinthi ſcripſit Apoſtolus. Hæc ſcribendi fuit occaſio, quòd cùm Paulus in ſuperiori Epiſtola de futura reſurrectione egiſſet, ut eos de morte parentum, vel amicorum ſolaretur, illi aut mente Apoſtoli non benè intellecta, aut à falſis doctoribus decepti, extremum inſtare judicium ſibi perſuaſerant. Paulus verò ab eo errore illos deducit, & docet priùs adfuturum Antichriſtum, cujus mores & exitium redarguit, omnes ad patientiam hortatur: neque illud abhorret à vero quamdam à falſis doctoribus ſuppoſitam fuiſſe illius Epiſtolam, in qua extremum judicium inſtare prædicebat. Apoſtolus, ne deinceps in errorem eo nomine inducerentur, hac utitur cautione: Salutatio, mea manu Pauli; quod eſt ſignum in omni Epiſtola: ita ſcribo.

CAPUT PRIMUM.

Gratias Deo agit ob fidem & mutuam Theſſalonicenſium charitatem, necnon ob patientiam in perſecutionibus. Quod præmium bonos maneat, quæ ſupplicia malos.

1. PAULUS (a), & Silvanus, & Timotheus, Eccleſiæ Theſſalonicenſium, in Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto.

2. Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto.

3. Gratias agere debemus ſemper Deo pro vobis, fratres, ita ut dignum eſt, quoniam ſupercreſcit fides veſtra, & abundat charitas uniuſcujuſque veſtrùm in invicem:

4. Ita ut & nos ipſi in vobis gloriemur in Eccleſiis Dei, pro patientia veſtra, & fide: & in omnibus perſecutionibus veſtris, & tribulationibus, quas ſuſtinetis.

5. In exemplum (b) juſti judicii Dei, ut digni habeamini in regno Dei, pro quo & patimini.

6. Si tamen (c) juſtum eſt apud Deum, retribuere tribulationem iis qui vos tribulant:

7. Et vobis, qui tribulamini, requiem nobiſcum in revelatione (d) Domini Jeſu de cœlo cum Angelis virtutis ejus,

8. In flamma (e) ignis dantis vindictam iis, qui non noverunt Deum, & qui non obediunt Evangelio Domini noſtri Jeſu Chriſti.

9. Qui

CAP. I. ℣. 2. & 3. (a) Conſimile eſt ſuperioris Epiſtolæ exordium, neque Apoſtoli titulo utitur, ob eamdem rationem: Gratias Deo agit, quòd fides eorum & charitas tantùm inter perſecutiones incrementum ceperint.

5. (b) Gr. Ἔνδειγμα, *indicium*, aut documentum, quòd ſcilicet Deus per tot perſecutiones purgare eos velit, & regno ſuo dignos efficere.

6. (c) Particula, *ſi*, non eſt dubitantis, ſed affirmantis; Gr. *ſiquidem*: quòd ſi enim bonos ſic caſtigat, quæ mala improbi expectare debent?

7. (d) In extremo judicio, ubi Chriſtus ſe manifeſtabit ut judicem omnium, Angelis ſuis comitatus.

8. (e) Gr. *In igne flammæ*: vox *dantis*, non refertur ad flammam, cùm ſit maſculini generis, ſed ad illud quod præceſſit, *in revelatione Domini dantis vindictam*: Pſalm. 96. *Ignis ante ipſum præcedet & inflammabit in circuitu inimicos ejus.*

9. Qui pœnas dabunt in interitu (f) æternas à facie Domini, & à gloria virtutis ejus:

10. Cùm venerit glorificari in Sanctis ſuis, & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt: quia creditum (g) eſt teſtimonium noſtrum ſuper vos in die illo.

11. In quo (h) etiam oramus ſemper pro vobis: ut dignetur vos vocatione ſua Deus noſter, & impleat omnem voluntatem bonitatis *, & opus fidei in virtute, Sus.

12. Ut clarificetur nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti in vobis, & vos in illo (i), ſecundùm gratiam Dei noſtri, & Domini Jeſu Chriſti.

CAPUT II.

De ſecundo Chriſti adventu agit, quem brevì futurum nonnulli falsò prædicabant; priùs hominem peccati manifeſtatum iri docet. Traditiones cùm ſcriptas, tum etiam non ſcriptas recipi oportere.

1. ROgamus autem vos, fratres, per adventum Domini noſtri Jeſu Chriſti, & noſtræ congregationis (a) in ipſum:

2. Ut non citò moveamini (b) à veſtro ſenſu, neque terreamini, neque per ſpiritum, neque per ſermonem, neque per Epiſtolam tamquam per nos miſſam, quaſi inſtet dies Domini.

3. * Ne quis vos ſeducat ullo modo: quoniam niſi venerit diſceſſio (c) primùm, & revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, * Eph. 5.6.

4. Qui adverſatur (d), & extollitur ſupra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei ſedeat oſtendens ſe tamquam ſit Deus.

5. Non retinetis (e) quòd cùm adhuc eſſem apud vos, hæc dicebam vobis?

6. Et nunc quid detineat (f) ſcitis, ut reveletur in ſuo tempore.

7. Nam myſterium jam operatur iniquitatis: tantùm ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat.

8. Et tunc revelabitur ille iniquus, * quem Dominus Jeſus interficiet ſpiritu (g) oris ſui, & deſtruet illuſtratione adventus ſui eum: * Iſa. 11.4.

9. Cujus

9. (f) Gr. in interitum æternum: *A facie Domini*, Chryſoſt. à Domini præſentia, vel ab ira Domini; facies Hebræis quandoque iram & indignationem ſignificat. Pſalm. 50. *Averte faciem tuam à peccatis meis*, indignationem: *A gloria virtutis*, à potentia majeſtatis ejus punientur: à Domino, qui gloria & fortitudine præcellens apparebit.

10. (g) Quia prædicationi noſtræ credidiſtis: *In die illo*, quo præmia bonis, ſupplicia improbis reddentur: quandoquidem teſtimonium, quod verbo ejus reddidimus; à vobis exceptum eſt cum expectatione diei illius, in quo Chriſti corpus myſticum ex fidei ſemine formatum, perfectum & integrum ex membrorum omnium cum ſuo capite ſocietate apparebit.

11. (h) Gr. *ad quod*; ut Chriſtus in vobis glorificetur, ut fidem veſtram conſervet; *Bonitatis*, voluntatem bonam; *Opus fidei in virtute*; confeſſionem fidei perficiet in vobis cum animi conſtantia, & patientia in adverſis: vel *opus fidei*, eſt ſalus æterna, quam Potenti gratia Dei conſequemur. Oramus ut vos dignos efficiat vocatione ſua, & perficiet in vobis conſilium bonitatis ſuæ, & ſalutis æternæ.

12. (i) Ejus gloriæ ſitis participes, quod fit per gratiam Chriſti.

CAP. II. 1. (a) Per aggregationem ad ipſum, ex Græco textu; ſeu per ſalutem veſtram ex Zachar. 14. *Ecce veniet Dominus meus, omneſque Sancti ejus cum ipſo*: Nam in adventu Domini omnes electi congregabuntur ad caput ſuum.

2. (b) Non deerant qui eos terrerent, quaſi inſtaret extremum Dei judicium. Quin etiam ex verbis Apoſtoli, cap. 5. ſuperioris Epiſtolæ, conturbati videntur, ne fortè eos imparatos dies ille inveniret. Hos itaque rogat Apoſtolus, ne à priori ſententia diſcedant. *Spiritum*; per fictas revelationes, aut prophetias: *Neque per ſermonem*; quem falſi doctores Paulo effingebant; neque per Epiſtolam itidem confictam. Eccleſiæ porrò unius eſt ſuppoſititias Epiſtolas & Scripturas à genuinis ſecernere per Dei Spiritum: non eſt privati cujuſque id tentare per proprium ſpiritum.

3. (c) Gr. *Apoſtaſia*, defectio ab univerſali Eccleſia, & fide Catholica: *Et revelatus fuerit homo peccati*, niſi Antichriſtus manifeſtatus fuerit, homo quaſi ex peccato concretus: Quæ duo erunt mox venturi judicii ſigna; *Filius perditionis*, tot malorum cauſa. Niſi ergo venerit diſceſſio, &c. Non veniet Dominus ad judicium, ubi eſt ellipſis. Itaque Antichriſtus homo quidam eſt, non ſeries hominum, qualem fingunt Novatores quidam, omni pudore detracto; illius exitium indicat & finem, cùm vocat filium perditionis, æternis pœnis deſtinatum.

4. (d) Gr. *Adverſarius*, ſcilicet Dei: *Deus*, ſuper omnem cultum aut verum, aut falſum: id enim vox Græca σέβασμα, ſignificat: *Sedeat*, in Eccleſia, in omnibus Dei templis. Rectè id annotat vir doctiſſimus, Novatores qui temerè jactant Antichriſtum eſſe ſummum Pontificem, vel ex hoc ipſo fateri ſe eſſe extra Eccleſiam. An ſancti Pontifices Leo Magnus, Simplicius, &c. ſe extulerunt *ſupra omne quod dicitur Deus*; aut quidquam egerunt eorum, quæ Apoſtolus Antichriſto, ut uni homini, & ſingulari tribuit, non continuatæ per tot conſequentes ætates Pontificum ſucceſſioni? Nam homo ille peccati juxta Apoſtolum venturus eſt paulò ante ſecundum Chriſti adventum.

5. (e) Gr. *An non meminiſtis*, quod vobis dicebam, non venturum Chriſtum, niſi priùs venerit Antichriſtus, ſeu homo peccati? Chryſoſt. tractans hæc verba, *Et nunc quid detineat ſcitis*: Quoniam, inquit, hoc dicit de Romano Imperio, meritò illud ænigmaticè & adumbrate eſt locutus. Quod autem ait Apoſtol. *Tantùm ut qui tenet*, &c. Hoc eſt, inquit Chryſoſtomus, quando Romanum Imperium de medio fuerit ſublatum, tunc ille veniet. Sic Hieron. in cap. 25. Jeremiæ in eadem videtur eſſe ſententia.

6. & 7. (f) Quid obſtet, quominus veniat? An fortè quòd Evangelium nondum toto orbe ſit prædicatum? *Reveletur*, qui tamen in ſuo tempore ederit. An potiùs illud ipſum, quod Apoſtolus de cauſis hujus moræ tradidit Theſſalonicenſibus, nos latet, & conjecturis tantummodò id aſſequimur? niſi forſan obex ille eſt fides orthodoxa, & publica ejus profeſſio nondum ubique propagata? Multa tradiderunt viva voce Apoſtoli, quorum pars tantummodò ad nos pervenit per traditionem; pars occultata eſt, ut cauſæ hujus moræ. *Iniquitatis*; ſuos enim habet præcurſores Antichriſtus.

8. (g) Nutu, aut juſſu ſuo; ſententia ſua condemnabit. *Illuſtratione*, Gr. *apparitione præſentiæ ſuæ*, fulgore ſuo; *eum*, vox illa videtur redundare. Hæc ſane, ut & ſuperiora in unum hominem cadunt.

Digitized by Google

9. Cujus eſt adventus ſecundùm operationem ſatanæ (h), in omni virtute, & ſignis, & prodigiis mendacibus.

10. Et in omni ſeductione iniquitatis iis qui pereunt: eò quòd charitatem (i) veritatis non receperunt, ut ſalvi fierent. Ideò mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio,

11. Ut judicentur omnes, qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati.

12. Nos autem debemus gratias agere Deo ſemper pro vobis, fratres dilecti à Deo, quòd elegerit vos Deus primitias (k) in ſalutem, in ſanctificatione ſpiritus, & in fide veritatis:

13. In qua & vocavit vos per Evangelium noſtrum, in acquiſitionem gloriæ Domini noſtri Jeſu Chriſti (l).

14. Itaque fratres ſtate, & tenete traditiones (m), quas didiciſtis, ſive per ſermonem, ſive per epiſtolam noſtram.

15. Ipſe autem Dominus noſter Jeſus Chriſtus, & Deus & Pater noſter, qui dilexit nos: & dedit conſolationem æternam, & ſpem bonam in gratia,

16. Exhortetur (n) corda veſtra, & confirmet in omni opere & ſermone bono.

C A P U T III.

Qui præ otio & nimia curioſitate publicum turbant ordinem, vitandi; proſpera omnia iis apprecatur.

Eph. 6. 19. Col. 4. 3. 1. DE cætero, fratres, orate pro nobis, ut ſermo Dei currat (a), & clarificetur, ſicut & apud vos:

2. Et ut liberemur ab importunis, & malis hominibus: non enim omnium eſt fides (b).

3. Fidelis (c) autem Deus eſt, qui confirmabit vos, & cuſtodiet à malo.

4. Confidimus autem de vobis, in Domino, quoniam quæ præcipimus, & facitis, & facietis.

5. Dominus autem dirigat corda veſtra in charitate (d) Dei, & patientia Chriſti:

6. Denuntiamus autem vobis, fratres, in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, ut ſubtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè (e), & non ſecundùm traditionem, quam acceperunt à nobis.

7. Ipſi enim ſcitis quemadmodum oportеat imitari nos: quoniam non inquieti fuimus inter vos:

8. * Neque gratis (f) panem manducavimus ab aliquo, ſed in labore, & in fatigatione; nocte & die operantes, ne quem veſtrùm gravaremus: * Act. 20. 34. 1. Cor. 4. 12. 1. Theſ. 2. 9.

9. Non quaſi non habuerimus poteſtatem (g), ſed ut noſmetipſos formam daremus vobis ad imitandum nos.

10. Nam & cùm eſſemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis: quoniam ſi quis non vult operari, nec manducet.

11. Audivimus (h) enim inter vos quoſdam ambulare inquietè, nihil operantes, ſed curioſè agentes.

12. Iis autem, qui ejuſmodi ſunt, denuntiamus, & obſecramus in Domino Jeſu Chriſto, ut cum ſilentio (i) operantes, ſuum panem manducent.

13. * Vos autem fratres nolite deficere (k) benefacientes. * Gal. 6. 9.

14. Quòd

9. (h) In adventu Antichriſti Satanas vim omnem ſuam exeret per falſa prodigia: cujus generis fuerunt magorum Ægypti prodigia.

10. & 11. (i) *Amorem veritatis*, Evangelii veritatem. *Mittet*, Sinet eos decipi: & inducentur in errorem Deo deſerente.

12. (k) Deus vos ab initio elegit, Gr. ἀπ' ἀρχῆς, velut primos Eccleſiæ fructus, qui Deo offerri ſolebant. *In ſanctificatione Spiritus*, per ſanctificationem Spiritus in Baptiſmo. *Et in fide veritatis*, in cognitione Evangelii.

13. (l) Ad eamdem fidem, vel ſanctificationem. *Vocavit vos in acquiſitionem gloriæ*, ut vos ſibi in gloriam Domini noſtri Jeſu Chriſti acquireret; vel ut vos ipſi hanc gloriam adipiſcamini.

14. (m) Ergo Apoſtoli tradiderunt præcepta & ſcripta & non ſcripta, & utraque ſunt æquè obſervanda. Quòd ſi Theſſalonicenſes, quæ de extremo judicio Paulus iis tradiderat, memoria tenuiſſent, Apoſtolus hanc fortaſſis Epiſtolam non ſcripſiſſet, adeò ut ex occaſione tantùm ſcripſiſſe videatur quæ viva voce tradiderat.

16. (n) Gr. παρακαλέσαι, *conſoletur*. Chriſtus ergò, qui unà cum Patre operatur in cordibus noſtris, verus eſt Deus.

CAP. III. 1. (a) Ut cùm fructu ſe feliciter propagetur, & illuſtretur, quemadmodum apud vos factum eſt.

2. (b) Cùm ea ſit donum Dei, non omnibus datum, aut fortè ſunt multi falſi fratres, neque omnes ſunt ejuſmodi, ut nos iis credere debeamus.

3. (c) Ne fortè Theſſalonicenſes, qui adhuc infirmi erant, hæc poſtrema verba conturbarent, quaſi ad eos ſpectarent, mox ſubjicit, Deum conſtantem eſſe in ſuis promiſſis, ac futurum ut eos in fide confirmet, & à maligno, ſeu à dæmone tueatur, qui eorum fidei ſtruebat inſidias.

5. (d) Per charitatem Dei, Gr. *ad charitatem Dei*, & patientem ejus expectationem.

6. (e) Ab omni fratre turbido & inquieto. In ſuperioris Epiſtolæ cap. 5. v. 14. interpres *inquietos* vertit: & v. proximo: *Non inquieti fuimus*, non turbidi, & inſolentes.

8. (f) Ut vobis eſſemus exemplo: non otioſam & mollem apud vos vitam egimus, ſed laborioſam.

9. (g) Sumendi à vobis quæ ad vitam ſunt neceſſaria, ex jure ipſo naturæ, & ex Chriſti mandato.

11. (h) Gr. audimus: *inquietè*, Gr. *inordinatè*, uti ſolent otioſi homines, qui aliena curioſè inveſtigant, ſe ſuaque negligunt; aliis negotia faceſſunt, cùm ipſi in otio marceſcant.

12. (i) Placidè & quietè; ut Deo & æternitati laborent, non in ſuperbia, & oſtentatione.

13. (k) Perſeveratè in bono, nec vos prava exempla tranſverſos agant: nec tamen à miſericordiæ & charitatis operibus ceſſetis.

14. Quòd ſi quis non obedit verbo noſtro per epiſtolam, hunc notate; & ne commiſceamini cum illo, ut confundatur:

15. Et nolite quaſi inimicum exiſtimare, ſed corripite ut fratrem.

16. Ipſe autem Dominus pacis det vobis pacem ſempiternam in omni loco. Dominus ſit cum omnibus vobis.

17. Salutatio, mea manu (l) Pauli: quod eſt ſignum in omni epiſtola: ita ſcribo.

18. Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.

17. (l) Propria manu ſubſcribit Epiſtolis: *Gratia Domini Jeſu*; quibus verbis propria manu ſcriptis Epiſtolas claudebat: nomen ejus initio Epiſtolæ more tum temporis uſurpato præfixum eſt.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD TIMOTHEUM PRIMA.

QUO loco, quove tempore, hæc ſcripta fuerit Epiſtola, non conſentiunt Interpretes. Quidam Laodiceæ ſcriptam eſſe volunt, Græca ſubſcriptione perſuaſi: cùm tamen Paulus in Epiſtola ad Coloſſenſes nondum eò ſe contuliſſe teſtetur. Alii in Macedonia exaratam cenſent, poſt priora Pauli vincula, quibus ſolutus, unà cum Timotheo in Judæam profectus eſt, & ambo regiones, quibus Evangelium prædicaverant, obierunt, ita ut Timotheo Epheſi relicto Paulus Græciæ Provincias luſtraverit, à Macedonia incipiens, unde hanc priorem ad Timotheum miſit Epiſtolam. Verùm ea de re in argumento poſterioris Epiſtolæ redibit ſermo. In perſona Timothei paſtores omnes ſic inſtruit, ut quæ ſint eorum officia, cùm privata, tùm publica, quæ docendi, quæ vivendi ratio erga Clerum, domeſticos, exteros, ſingillatim exponat, eoſque magis ut doctores, quàm ut diſcipulos inſtituat.

CAPUT PRIMUM.

Quæ ſint muneris Epiſcopalis; ut quæſtiones inutiles, & genealogias infinitas, quibus Judæi indulgent, vitet omnino. Finis legis eſt charitas.

1. PAULUS Apoſtolus Jeſu Chriſti ſecundùm imperium Dei Salvatoris noſtri, & Chriſti Jeſu ſpei (a) noſtræ:

* Act. 16. 1. 2. * Timotheo dilecto filio in fide. Gratia, miſericordia, & pax à Deo Patre, & Chriſto Jeſu Domino noſtro.

3. Sicut rogavi te ut remaneres Epheſi (b), cùm irem in Macedoniam, ut denuntiares quibuſdam ne aliter docerent,

4. Ne-

CAP. I. 1. & 2. (a) Chryſoſt. Patimur multa, ſed magna nitimur ſpe: *Dilecto*, Gr. τέκνῳ γνησίῳ, *Germano filio*, per fidem genito.

3. (b) *Cùm irem in Macedoniam*, ſupplendum videtur, *ſicut rogavi te*, & nunc rogo; ellipſis frequens in Epiſtolis Pauli: *Cùm irem in Macedoniam*; (unde ſcriptam eſſe hanc Epiſtolam poſt priora Romæ vincula admodùm eſt probabile) *Ut denuntiares quibuſdam*, è Judæis malè converſis; *ne aliter docerent*, diverſam ab ea quam prædicaveram, doctrinam. Sic prima periodo.

* Infr. 4. 7. 2. Tim. 2. 23. Tit. 3. 9. 4. Neque * intenderent fabulis, & genealogiis (c) interminatis: quæ quæſtiones præſtant magis quàm ædificationem Dei, quæ eſt in fide.

5. Finis (d) autem præcepti eſt charitas de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta.

6. A quibus quidam aberrantes, converſi ſunt in vaniloquium.

7. Volentes eſſe legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.

* Rom. 7. 12. 8. * Scimus autem quia bona eſt lex, ſi quis ea legitimè utatur (e):

9. Sciens hoc quia lex juſto (f) non eſt poſita, ſed injuſtis, & non ſubditis, impiis, & peccatoribus, ſceleratis, & contaminatis, parricidis, & matricidis, homicidis,

10. Fornicariis, maſculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus, & perjuris, & ſi quid aliud ſanæ doctrinæ adverſatur:

11. Quæ eſt ſecundùm Evangelium gloriæ beati Dei, quod creditum eſt mihi.

12. Gratias ago ei, qui me confortavit (g), Chriſto Jeſu Domino noſtro, quia fidelem me exiſtimavit, ponens in miniſterio:

13. Qui priùs blaſphemus fui, & perſecutor, & contumelioſus: ſed miſericordiam Dei conſecutus ſum, quia ignorans (h) feci in incredulitate.

14. Superabundavit autem gratia Domini noſtri, cum fide, & dilectione, quæ eſt in Chriſto Jeſu.

15. Fidelis (i) ſermo, & omni acceptione dignus: * quòd Chriſtus Jeſus venit in hunc mundum peccatores ſalvos facere, quorum primus ego ſum. * Matth. 9. 13. Mar. 2. 17.

16. Sed ideò miſericordiam conſecutus ſum: ut in me primò oſtenderet Chriſtus Jeſus omnem patientiam, ad informationem eorum, qui credituri ſunt illi, in vitam æternam.

17. Regi autem ſæculorum immortali, inviſibili, ſoli Deo, honor & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.

18. Hoc præceptum (k) commendo tibi, fili Timothee, ſecundùm præcedentes in te prophetias, ut militès in illis bonam militiam,

19. Habens fidem (l), & bonam conſcientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt:

20. Ex quibus eſt Hymenæus, & Alexander, quos tradidi Satanæ, ut diſcant non blaſphemare.

CAPUT II.

Præcipit Timotheo ut fiant obſecrationes pro Regibus & Magiſtratibus; imò ut orationes fundantur pro omnibus hominibus: vult enim Deus omnes homines ſalvos fieri.

1. Obſecro igitur primùm (a) omnium fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus:

2. Pro

nondum ad finem perducta, divino afflatus Spiritu uſque ad v. 18. eos reticlit falſos doctores.

4. (c) Ut probarent ſe genus ab Abrahamo ducere, cujus poſteris vera juſtitia promiſſa eſt æterno fœdere. Ab Eccleſia procul amandari debet omnis incerta, & fabulis conſperſa doctrina, quidquid eſt inutile, & pacem turbare magis poteſt, quàm ædificium Dei fidei ſuperſtruere, cujuſmodi ſunt quæſtiones quædam, quæ conteſtationes alunt, non pietatem. *Quam ædificationem*, Chryſoſtomus legit œconomiam, ſeu diſpenſationem.

5. (d) Finis legis eſt charitas, eò tota refertur; neque iſtæ genealogiæ & fabulæ charitatem alunt, aut ædificationem in hoc promovent ſed altercationes & lites. Auguſt. ſerm. 39. de Temp. *Tene charitatem, & in ea invenies omnem ſcientiam.*

8. (e) Tanquam pædagogo quæ ad Chriſtum ducit, dum quiſque propriæ infirmitatis conſcius ad Chriſtum tanquam ad medicum ſe recipit, atque in eo ſpem omnem ponit.

9. & 10. (f) Neque adeò ſanctificato: per Chriſtum lex adſtringit; vel terrore legis jam non opus eſt homini juſtificato, qui ſponte ſua, & ob Dei amorem ea facit, quæ lex jubet: *Contaminatis*, Gr. *profanis*. *Plagiariis*; qui aliena mancipia furto ſubducunt: *Mendacibus*, perniciosè.

12. (g) Fortem reddidit. *Et fidelem*, Dum miſericordia operante divina fidelis factus ſum, & infirmo vires ſuppeditavit.

13. (h) Ignorantia tamen culpabili, ſed bona fide errabat, & miſericordiam eſt conſecutus. Qui veritatem ſibi notam oppugnat, vix convertitur.

15. & 16. (i) Certus, & indubitatus, omni approbatione dignus, *Primus ego ſum*: Qui verè humilis eſt, ad proprios tantùm defectus attendit animum.

18. (k) Illud de quo v. 3. ut Epiſcopatum Epheſinum ſuſciperet, falſis doctoribus reſiſteret. *Præcedentes*, Quibus revelatum fuerat eum electum à Deo eſſe verbi divini miniſtrum. *Milites*, ſic te geras in hoc miniſterio, ut reipſa comprobes vera extitiſſe quæ de te fuerunt prædicta. Alii *Prophetiæ* nomine divinarum Scripturarum cognitionem intelligunt: ſenſus erit, hoc præceptum tibi commendo, ut quemadmodum à puero ſacras Litteras didiciſti, ita in illis te exerceas, prædicandi munere ritè defungaris.

19. & 20. (l) Quæ duo juncta eſſe oportet ad boni & ſtrenui militis Chriſti munus obeundum. *Quam*, bonam conſcientiam ab omni crimine alienam, *quidam repellentes*, ut Alexander & Hymenæus: *Circa fidem naufragaverunt*, fidem amiſere. Alexander ille eſt, cujus mentionem facit in poſteriori Epiſt. cap. 4. *Tradidi*; Excommunicati, & ab Eccleſia ejecti, Satanæ traditi ſunt: *Ut diſcant non blaſphemare*: Ut reſipiſcant. Quicumque fidem evertunt, illa excommunicatione plectuntur; quiſquis eſt extra Eccleſiam, is poteſtati Satanæ ſubjicitur.

CAP. II. 1. (a) Ante omnia te hortor, *fieri obſecrationes*, &c. G. *δεήσεις*, ſupplicationes ad removenda mala, deprecationes quidam interpretantur: *Orationes*, προσευχὰς, bonorum petitionem, *poſtulationes*, ἐντεύξεις, cùm interpellamus Deum pro aliorum ſalute. Sic voces Græcas exponunt,

Digitized by Google

2. Pro regibus, & omnibus qui in ſublimitate ſunt, ut quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & caſtitate (b).

3. Hoc enim bonum eſt, & acceptum coram Salvatore noſtro Deo,

4. Qui omnes homines vult (c) ſalvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.

5. Unus (d) enim Deus, unus & mediator Dei & hominum homo Chriſtus Jeſus:

6. Qui dedit redemptionem (e) ſemetipſum pro omnibus, teſtimonium temporibus ſuis:

7. In quo poſitus (f) ſum ego prædicator & Apoſtolus (veritatem dico, non mentior,) doctor Gentium in fide, & veritate.

8. Volo ergo viros orare in omni (g) loco, levantes puras manus ſine ira & diſceptatione.

*1.Pet.3.3. 9. * Similiter & mulieres in habitu ornato (h), cum verecundia & ſobrietate ornantes ſe, & non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veſte pretioſa:

10. Sed quod decet mulieres, promittentes (i) pietatem per opera bona.

11. Mulier in ſilentio diſcat cum omni ſubjectione.

12. * Docere (k) autem mulieri non permitto, neque dominari in virum: ſed eſſe in ſilentio. *1.Cor.14.34.

13. * Adam (l) enim primus formatus eſt, deinde Heva: *Gen.1.27.

14. * Et Adam non eſt ſeductus (m): mulier autem ſeducta in prævaricatione fuit. *Gen.3.6.

15. Salvabitur autem per filiorum generationem (n), ſi permanſerit in fide, & dilectione, & ſanctificatione cum ſobrietate.

CAPUT III.

Quæ ſint Epiſcopi, & Diaconi dotes, quæ conditiones: Eccleſia eſt columna & firmamentum veritatis.

1. FIdelis (a) ſermo: Si quis epiſcopatum deſiderat, bonum opus deſiderat.

2. * Oportet ergo epiſcopum irreprehenſibilem (b) eſſe, unius uxoris virum, ſobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hoſpitalem, doctorem, *Tit.1.7.

3. Non

2. (b) Gravitatem morum & honeſtatem vox Græca ſignificat. Hanc pacem optat Eccleſiæ, quæ ſit cum honeſtate & pietate conjuncta, non otioſam & mollem.

4. (c) Ex parte ſua; ſi homines velint præſtare quæ ab iis requiruntur. Aug. Lib. de Spir. & Litt. cap. 33. *Miſericordiæ divinæ nulli ſunt fines præſcribendi.*

5. (d) Sicut eſt unus Deus, ita & unus mediator, non interceſſionis modò, ſed & redemptionis: de hac quippè nunc agitur, ut ex proximè ſequenti verſu colligitur. Non ait, & unus mediator, *ſed unus & mediator:* utrumque ad Chriſtum Jeſum referens: adeo ut verba ita ſint diſponenda: unus enim Deus, unus Chriſtus Jeſus homo, iſque mediator Dei & hominum. Ex quo illud probat, quod antè præmiſit, Deum velle omnes homines ſalvos fieri, voluntate quidem antecedenti, ſed ſeria & vera; unus creator, unus redemptor: pro omnibus incarnatus, ut eſſet pro omnibus mediator, ſolus & omnibus neceſſarius, qui nullo eget alio mediatore.

6. (e) Gr. pretium redemptionis; *Semetipſum pro omnibus;* nam pro omnibus ſatisfecit. *Teſtimonium temporibus ſuis;* cujus teſtimonium temporibus ſuis confirmatum eſt; ſe pretium dedit pro omnibus, quæque dixit, cuncta evenerunt: atque hæc redemptio eſt teſtimonium divinæ charitatis, & Evangelicæ veritatis, idque tempore à Deo conſtituto, & à Prophetis prædicto.

7. (f) Gr. ad quod teſtimonium gentibus publicandum poſitus ſum, & miſſus doctor gentium fidelis & verax.

8. (g) Publicè deſtinato; non ſolùm Jeruſolymæ, ſed ubique. *Sine ira,* & diſceptatione, ut animus omnis odii & contentionis ſit expers. Itaque manus ſint puræ ab omni ſcelere, cor omni odio vacet: quæ effectum orationis inhibent.

9. (h) Decenti & modeſto, non neglecto; pudore, modeſtia & caſtitate ornentur. Luxus, & inſani ſumptus, ſæcularis faſtus in mulieribus ſpiritum humilitatis, & compunctionis, quo ut fundamento preces nituntur, penitùs extinguunt; ſed habenda tamen eſt ratio ſtatus & conditionis, quæque in certis occaſionibus exigit prudentia, præcepto Apoſtoli non adverſantur.

10. (i) Sic videtur oratio conſtruenda: ſed per opera bona, ut decet promittentes, ſeu profitentes pietatem, ita ſe ornent. Alii hæc verba, *Per opera bona,* jungunt cum his verbis, *Ornantes ſe non in tortis crinibus,* &c. ſed per bona opera: quæ verba legunt per parentheſim.

12. (k) Mox rationem ſubjicit cur mulieres docere non debeant.

13. (l) Et mulier poſt virum, eaque viri cauſa formata, poſt peccatum viro ſubjecta: neque id æquum eſſet, ut mulier poſteriori loco creata virum ſibi ſubjiceret.

14. (m) Non credidit verbis ſerpentis, ſed ne uxorem contriſtaret, fructum vetitum comedit: *Prævaricatione,* prævaricata eſt, & ſeductam ſe fuiſſe confeſſa eſt. Adam ſciens & volens, amore in uxorem victus, cum illa perire voluit. Itaque doctrina huic ſexui, qui præceptum Dei tam malè eſt interpretatus, committi non debet. Semel mulier docuit virum, quòd fructus eſſet pulcher viſu, & guſtu ſuavis, atque omnia pervertit.

15. (n) Educationem & inſtitutionem: *Si permanſerit,* Gr. *Si permanſerint in fide,* filii nimirum, aut etiam mulieres: ſi fidem ſibi traditam conſervent: *Cum ſobrietate,* caſtitate, & temperantia ab illecebris, & omni libidine, quod vox Græca *σωφροσύνης*, ſignificat.

CAP. III.

1. (a) Res eſt ſine dubio. *Epiſcopatum,* præclarum opus & periculis plenum deſiderat. Quibus virtutibus ornatus eſſe debeat Epiſcopus ante electionem, primùm exponit, tum ad illius functiones deſcendit.

2. (b) Ab omni criminis ſuſpicione alienum. Hoc unico verbo omne virtutum genus expreſſit: Chryſoſt. Ante omnia procul ſit ab incontinentiæ vitio, cujus indicium quoddam eſt ſecundas inire nuptias. Unde ſi aliquem è ſæcularibus eligere neceſſe ſit, monogamus aſſumatur, non is qui uxori mortuæ alteram ſuperinduxerit. Itaque Epiſcopus is eſſe debet, qui gregi ſuo invigilet & proſpiciat. *Prudentem,* Gr. *σώφρονα,* quæ vox prudentem & pudicum ſignificat; *Ornatum*

3. Non vinolentum (c), non percuſſorem, ſed modeſtum: non litigioſum, non cupidum, ſed

4. Suæ domui (d) benè præpoſitum, filios habentem ſubditos cum omni caſtitate,

5. Si quis autem domui ſuæ præeſſe (e) neſcit, quomodo Eccleſiæ Dei diligentiam habebit?

6. Non neophytum (f): ne in ſuperbiam elatus, in judicium incidat diaboli.

7. Oportet autem illum, & teſtimonium habere bonum ab iis, qui foris ſunt, ut non in opprobrium (g) incidat, & in laqueum diaboli.

8. Diaconos (h) ſimiliter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum ſectantes:

9. Habentes myſterium fidei in conſcientia (i) pura.

10. Et hi autem probentur primùm: & ſic miniſtrent, nullum crimen (k) habentes.

11. Mulieres ſimiliter pudicas (l), non detrahentes, ſobrias, fideles in omnibus.

12. Diaconi ſint unius uxoris (m) viri, qui filiis ſuis benè præſint, & ſuis domibus.

13. Qui enim benè miniſtraverint, gradum bonum ſibi acquirent (n), & multam fiduciam in fide, quæ eſt in Chriſto Jeſu.

14. Hæc tibi ſcribo, ſperans (o) me ad te venire citò.

15. Si autem tardavero, ut ſcias quomodo oporteat te in domo Dei converſari, quæ eſt Eccleſia Dei vivi, columna & firmamentum veritatis.

16. Et manifeſtè (p) magnum eſt pietatis ſacramentum, quod manifeſtatum eſt in carne, juſtificatum eſt in ſpiritu, apparuit Angelis, prædicatum eſt Gentibus, creditum eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria.

CAPUT IV.

Futuras prædicit hæreſes circa conjugium, & ciborum delectum; corporali exercitationi pietatis exercitationem anteponit; ac demum monet Epiſcopum ut aliis ſit exemplo, ut gratiam ſuæ ordinationis non negligat.

1. SPiritus autem manifeſtè dicit (a), quia * in noviſſimis temporibus di- * 2. Tim. 3. 1.
ſcedent quidam à fide, attendentes ſpiri- 2. Pet. 3. 3.
tibus erroris, & doctrinis dæmoniorum, Juda 18.

2. In

Gr. *compoſitum*, moderatum, atque hæ dotes ſint hominis in ſe ipſo ſpectati: ſed aliorum habita ratione, exteros hoſpitio excipiat, *hoſpitalem*; omnino aliis inſtruendis ſit idoneus, *doctorem*. Quomodo reget ſine prudentiæ, aut ædificabit alios ſine modeſtia, aut quomodo docebit indoctus?

3. (c) Eædem virtutes præſcribuntur, cùm vitia oppoſita prohibentur. Non vino deditum; *Non cupidum*, aut ad res plus ſatis attentum; non pecuniæ amantem, Gr. αἰσχροκερδῆ, *non turpis lucri cupidum*.

4. (d) Domum ſuam benè regentem: *Filios habentem ſubditos*, ſi quos ante Epiſcopatum genuerit, *cum omni caſtitate*: vox Græca caſtitatem, gravitatem, honeſtatem ſignificat.

5. (e) Si paucos & ſuos non poteſt regere, quomodo tam multorum, & tam diverſi ſtatus, ſexus, conditionis, curam geret?

6. (f) Quaſi nuper natum; aut recèns inſitum Chriſto per baptiſmum. Bernard. ſerm. 18. in Cantica: Diſce tu non niſi de pleno effundere, ne Deo largior eſſe velis. *Elatus*, quòd tam magna dignitate auctus ſit: *Diaboli*; perinde ut diabolus, qui præ ſuperbia periit, condemnetur; vel ne in poteſtatem diaboli incurrat, aut hominum calumniis exponatur.

7. (g) Ne ſcandalo ſit gentibus. Ad Diaconos deinde progreditur.

8. (h) Conſimiles penè dotes in diaconis exigit, ſeu in ſeipſis, ſeu in familia ſua ſpectentur: *Pudicos*, *non bilingues*; in ſermone inconſtantes, mendaces, aliud in ore, aliud in pectore habentes. De Presbyteris tacet: nam quæ de Epiſcopis dixit, ea quoque Preſbyteris congruunt. Chryſoſt. Virtutes exigit in Diaconis, quæ eorum officiis congruunt: Sacra Myſteria, & cura virginum impudico committi non debent; nec Eccleſiæ negotia violento, aut patrimonium pauperum avaro.

9. (i) Cum fide myſteriorum firma puram conſcientiam conjunctam habeant, & morum integritate palàm faciant ſe puram habere fidem.

10. (k) Vox Græca criminationem ſignificat, ita ſe gerant, ut data occaſione, in jus non vocentur, nec quidquam illis objici poſſit.

11. (l) Quòd ſi Diaconi ſint conjugio adſtricti, horum uxores ſint pudicæ; vel loquitur de Diaconiſſis Eccleſiæ miniſterio addictis. *Non detrahentes*: Græc. *non calumniatrices*. Tum enim Eccleſiam linguæ intemperie conturbabunt, aut ſi minùs caſtæ fuerint, Eccleſiæ erunt dedecori, aut detrimento, ſi fideles non ſint.

12. (m) Neque in Epiſcopis, neque in Diaconis quidquam tolerat Eccleſia quod ſacri conjugii Chriſti cum Eccleſia obſtet imagini.

13. (n) Vel apud Deum, vel in Eccleſia gradum ſibi facient ad dignitatem majorem, ad Presbyterii, aut Epiſcopatus munus: *Fiduciam*, Gr. libertatem benè agendi, juxta fidei præſcripta: quod munus intrepidè & confidenter gerant.

14. & 15. (o) Spero me ad te venturum Epheſum. *Ut ſcias*, Hæc tibi ſcribo, ut ſi tardavero, *ſcias converſari*, in Eccleſia quæ eſt domus Dei vivi. In ea ſola eſt unitatis Cathedra adversùs Idololatriam, veritatis doctrina adversùs hæreſes, & vita charitatis. Idololatria unitatem, hæreſis veritatem, ſchiſma charitatem evertit. *Columna & firmamentum veritatis*: quæ veritatem tuetur; quid à Deo ſit revelatum, & quo ſenſu, exponit. Quicumque huic columnæ firmiter non adhærebit, erroris vento abripietur.

16. (p) Gr. haud dubiè: Magnum eſt Incarnationis myſterium: *Manifeſtatum*; Græcè relativum, *quod*, deeſt; ſed loco ejus eſt, *Deus*, nempe, Chriſtus Deus, qui eſt magnum illud pietatis & religionis Sacramentum. *Qui manifeſtatus eſt in carne*: qui per carnis aſſumptionem hominibus innotuit. *In Spiritu*, per Spiritum ſanctum, & plenitudinem gratiæ ſanctificatus; vel qui juſtus apparuit & declaratus eſt per Spiritum ſanctum. Vox illa, *juſtificatus*, apud 70. interdum id ipſum ſignificat quod *declaratus*, aut confirmatus, virtutem ſcilicet Spiritus ſancti, qui in diſcipulos effuſus eſt. *Apparuit Angelis*, Græc. *viſus eſt*, ab Angelis in præſepio; Deus homo quem antea non viderant: *Aſſumptum in gloria*, in die Aſcenſionis. Myſterium illud amoris totum Chriſtum complectitur, caput & membra: myſterium pietatis & veritatis, quo religio omnis continetur; ab æterno abſconditum in decretis divinis, & in figuris Veteris Teſtamenti occultatum, id manifeſtatum fuit hominibus, cùm Verbum caro factum eſt.

1. (a) Per revelationem nobis, aut Prophetis factam: CAP. IV.
Noviſſimis, Gr. *In poſterioribus temporibus*, *diſcedent*, ut

2. In hypocriſi loquentium (b) mendacium, & cauteriatam habentium ſuam conſcientiam,

3. Prohibentium nubere (c), abſtinere à cibis, quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & iis qui cognoverunt veritatem.

4. Quia omnis creatura Dei bona (d) eſt, & nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur.

5. Sanctificatur (e) enim per verbum Dei, & orationem.

6. Hæc proponens fratribus, bonus eris miniſter Chriſti Jeſu, enutritus (f) verbis fidei, & bonæ doctrinæ, quam aſſecutus es.

7. * Ineptas (g) autem, & aniles fabulas devita: exerce autem teipſum ad pietatem.

* Sup. 1. 4. 2. Tim. 2. 23. Tit. 3. 9.

8. Nam corporalis exercitatio (h), ad modicum utilis eſt: pietas autem ad omnia utilis eſt, promiſſionem habens vitæ, quæ nunc eſt, & futuræ.

9. Fidelis ſermo, & omni acceptione dignus.

10. In hoc enim laboramus (i) & maledicimur, quia ſperamus in Deum vivum, qui eſt Salvator omnium hominum, maximè fidelium.

11. Præcipe (k) hæc, & doce.

12. Nemo adoleſcentiam (l) tuam contemnat: ſed exemplum eſto fidelium in verbo, in converſatione, in charitate, in fide, in caſtitate.

13. Dum venio, attende lectioni (m), exhortationi, & doctrinæ.

14. Noli negligere gratiam, quæ in te eſt, quæ data eſt tibi per prophetiam, cum impoſitione manuum presbyterii.

15. Hæc meditare, in his eſto: ut profectus tuus manifeſtus ſit omnibus.

16. Attende (n) tibi, & doctrinæ: inſta in illis. Hoc enim faciens, & teipſum ſalvum facies, & eos qui te audiunt.

CAPUT V.

Quomodo Epiſcopus ſe gerere debeat erga ſeniores, juvenes, viduas, virgines: peccantes increpet; non facile manus imponat.

1. SEniorem ne increpaveris, ſed obſecra (a), ut patrem: juvenes, ut fratres,

2. Anus, ut matres: juvenculas, ut ſorores, in omni caſtitate (b):

3. Viduas honora, quæ verè viduæ ſunt.

4. Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet (c): diſcat primùm domum ſuam regere, & mutuam vicem reddere parentibus: hoc enim acceptum eſt coram Deo.

5. Quæ autem verè vidua (d) eſt, & deſolata, ſperet in Deum, & inſtet obſecrationibus & orationibus nocte ac die.

6. Nam

Timothei perſona, Epiſcopos admonet, ut ab hæreticis qui erant futuri ſibi caveant, iiique ſanam opponant doctrinam.

2. (b) Loquentes, vitæ ſanctitatem ſimulantes: *Cauteriatam*; habentes inuſtam velut cauterio & igne concupiſcentiæ conſcientiam, vitiorum quaſi ſtigmate aduſtam & notatam, ut ſervi diabolo addicti.

3. (c) In hunc cenſum poſteà venerunt Marcionitæ, Encratiſtæ, Manichæi, qui legitimum matrimonium & carnium uſum ſine diſcrimine prohibebant. *Abſtinere*, præcipientes abſtinentiam à cibis; adeò ut ſit ellipſis quædam, ac ſupplendum ſit verbum, præcipientes: *Creavit*; atque utut cibi ex accidente, & abuſu infidelium vitiarentur; fidelibus tamen, qui iis utuntur, ut par eſt, quique ob accepta à Deo beneficia gratias agunt, minimè obſunt. Abſtinere ab eſu carnium, vel ex ſuperſtitione quadam inſtar Ethnicorum, vel ex ritu Judaico, aut ex hæretica pertinacia, nefas eſt: ſed abſtinere vel ex obedientia, vel ex pœnitentiæ, aut ſubigendæ carnis ſtudio, virtutis eſt, & pietatis officium.

4. (d) Ex natura ſua. Quidquid ad Deum, ut ad principium ſuum, aut finem referri poteſt, bonum eſt.

5. (e) Purgatur per orationem quæ adhibetur à fidelibus, & per fidem in corde credentium vigentem, qua bene utimur donis Creatoris.

6. (f) Inutritus, & ſana doctrina imbutus: *Aſſecutus*, in qua ei exercitatus à pueritia.

7. (g) Gr. *profanas*. *Et aniles fabulas devita*. Gr. *rejice*, quæque ab hæreticis jactabantur, potiſſimùm à Simonianis, & Gnoſticis.

8. (h) Quod nonnulli ad jejunia perperàm referunt, cùm jejunium ſit ſpiritalis exercitatio. Vox Græca palæſtricas exercitationes deſignat; quæ ad corporis tantummodò valetudinem, aut robur proſunt. Exercitationis corporalis nomine Apoſtolus intelligit id omne, quod ad corpus tantùm ſpectat, non ad animam, *Pietas ad omnia utilis eſt*. Nam rebus omnibus benè utitur; & remuneratur etiam in hac vita, ſaltem per ejus augmentum, & dona ſpiritalia.

10. (i) Ob hanc cauſam, ſeu ob vitam æternam, tot mala perferimus, tam magnos labores toleramus.

11. (k) De quibus dixi; cum auctoritate præcipue, cum charitate doce.

12. (l) Gr. Juventutem contemnat: ſic te gere exemplo & verbo, in ſermone gravi, ut in vivendi ratione: *Nemo te contemnat*: Vitæ ſanctitas ætatis defectum ſupplet.

13. & 14. (m) Scripturæ ſacræ. *Gratiam*, Gr. *donum*, Epiſcopalis muneris: *Presbyterii*: cùm à multis Epiſcopis juxta Spiritus ſancti revelationem ordinatus fuiſti; vel in cœtu eorum qui præſunt Eccleſiæ.

16. (n) Vitæ tuæ rationi, & aliorum inſtructioni, ut benè vivas, & alios rectè inſtituas. *Inſta in illis*: tibi & aliis conſulendo in his perſevera.

CAP. V. 1. (a) Vox Græca etiam ſignificat *hortare*. Quædam ætatis habenda eſt reverentia. Chryſ. *Grave quiddam moleſtum eſt argui; oportet moleſtiam ejus, manſuetudinis temperamento lenire.*

2. (b) Purè & circumſpectè cum iis agendum: caſtitas ſit in corde, in oculis, in auribus, in ſermone, in geſtu; habenda eſt ratio loci & temporis.

4. (c) Vox Græca hæc duo ſignificat, *diſcat* & *doceat*: utrique ſua ratio conſtat. Diſcant filii matres viduas alere, ne gravetur Eccleſia; vel doceant viduæ familias ſuas pie & religioſe vivere, ac mutuam parentibus vicem reddere; idque potiſſimùm cum iis ſunt filii, qui parentes alere poſſint, aut juvare. Parentes à liberis fructum bonæ inſtitutionis, ut viciſſim liberi pietatis ſuæ erga parentes fructus percipiant.

5. (d) Omni præſidio deſtituta: quales erant plurimæ è Judaiſmo, aut Paganiſmo ad fidem Chriſti converſæ.

Digitized by Google

6. Nam quæ in deliciis eſt, vivens mortua (e) eſt.

7. Et hoc præcipe, ut irreprehenſibiles ſint.

8. Si quis autem ſuorum, & maximè domeſticorum curam non habet, fidem negavit, & eſt infideli deterior.

9. Vidua eligatur non minùs ſexaginta annorum (f), quæ fuerit unius viri uxor,

10. In operibus bonis teſtimonium habens, ſi filios educavit, ſi hoſpitio recepit, ſi ſanctorum pedes lavit, ſi tribulationem patientibus ſubminiſtravit, ſi omne opus bonum ſubſecuta eſt.

11. Adoleſcentiores autem viduas devita. Cùm enim luxuriatæ (g) fuerint in Chriſto, nubere volunt:

12. Habentes damnationem (h), quia primam fidem irritam fecerunt.

13. Simul autem & otioſæ diſcunt circuire domos: non ſolùm otioſæ, ſed & verboſæ, & curioſæ, loquentes quæ non oportet.

14. Volo ergo juniores nubere (i), filios procreare, matresfamilias eſſe, nullam occaſionem dare adverſario maledicti gratia.

15. Jam enim quædam converſæ ſunt retrò ſatanam (k).

16. Si quis fidelis habet viduas (l), ſubminiſtret illis, & non gravetur Eccleſia: ut iis quæ verè viduæ ſunt, ſufficiat.

17. Qui benè præſunt presbyteri, duplici (m) honore digni habeantur: maximè qui laborant in verbo & doctrina.

* Deut. 25. 18. Dicit enim Scriptura: * Non alli-
4. 1. Cor. 9. 9. gabis os bovi trituranti. Et: * Dignus eſt
* Matt. 10. 10. operarius mercede ſua.
Luc. 10. 7. 19. Adversùs presbyterum (n) accuſationem noli recipere, niſi ſub duobus, aut tribus teſtibus.

20. Peccantes coram omnibus argue: ut & cæteri timorem habeant.

21. Teſtor coram Deo & Chriſto Jeſu, & electis Angelis, ut hæc cuſtodias ſine præjudicio (o), nihil faciens in alteram partem declinando.

22. Manus citò nemini impoſueris (p), neque communicaveris peccatis alienis. Teipſum caſtum cuſtodi.

23. Noli adhuc (q) aquam bibere, ſed modico vino utere, propter ſtomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates.

24. Quorumdam hominum peccata manifeſta ſunt, præcedentia ad judicium: quoſdam autem & ſubſequuntur.

25. Similiter & facta bona (r) manifeſta ſunt: & quæ aliter ſe habent, abſcondi non poſſunt.

CAPUT VI.

Quæ ſervorum in dominos conſtare debeant officia: novorum dogmatum auctores; verborum pugna; quæſtus magnus eſt pietas cum ſufficientia; radix omnium malorum cupiditas; divites ne ſperent in incerto divitiarum.

1. Quicumque ſunt ſub jugo ſervi, dominos ſuos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini & doctrina blaſphemetur (a).

2. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres ſunt: ſed magis ſerviant, quia fideles ſunt & dilecti, qui beneficii participes ſunt. Hæc doce, & exhortare.

3. Si quis aliter docet, & non acquieſcit ſanis ſermonibus Domini noſtri Jeſu Chriſti, & ei quæ ſecundùm pietatem eſt doctrinæ:

4. Su-

6. & 8. (e) Quoad vitam æternam, aut coram Deo. *Fidem negavit*, tacitè, *Et eſt infideli deterior*, qui naturæ quodam impulſu ſuorum curam gerit.

9. & 10. (f) Eligatur ut ſit Diaconiſſa. *Subſecuta*, ſi in omne opus bonum intenta fuerit.

11. (g) Cùm adverſùs fidem Chriſto datam laſciverint, aut fornicatæ fuerint: *Devita*, in numerum alendarum ab Eccleſia admitti non debent ob ſcandali periculum, poſtquam oneri fuerunt Eccleſiæ, & ejus expenſis educatæ, volunt nubere.

12. & 13. (h) Quod votum continentiæ fregerint. *Otioſæ*, vitam agunt otioſam & inutilem, curioſam planè.

14. (i) Malim juniores viduas nubere, quàm votum violando peccare, & aliis eſſe offendiculo: non legem præſcribit, ſed remedium proponit, ac minus bonum, ſed neceſſarium, majori bono anteponendum.

15. (k) Jam per incontinentia viam ſalutis deſeruerint, ut Satanæ adhæreant per apoſtaſiam, aut nubentes poſt votum emiſſum.

16. (l) Sibi propinquitate conjunctas: *Ut iis quæ verè viduæ ſunt, ſufficiat*, quæ omni ſubſidio ſunt deſtitutæ.

17. (m) Abundantiori præmio; apud Hebræos honorem tam eſt revereri, quàm præbere neceſſaria: hinc etiam apud Latinos munus honorarium dicitur.

19. & 20. (n) Ne Presbyteri pateant calumniis in dedecus Eccleſiæ. Presbyter dicitur non ætate, ſed gradu. *Argue*, Aut publicè peccantes, aut judicio convictos.

21. (o) Sine perſonarum acceptione, vel citra anticipationem animi ſententiam feras, ut Syrus vertit. Locus alteri dandus eſt objecta diluendi; non occupato animo, aut cum præcipitatione judicandum.

22. (p) Per ordinationem. *Communicaveris*, Si indignos ordinaveris. *Caſtum*, juſtum; purum ab omni culpa, aut propria, aut aliena; vel de caſtitate propriè dicta loquitur.

23. & 24. (q) Gr. *ampliùs*, deinceps *aquam bibere*. *Ad judicium*; Hæc videntur eò referenda, manus citò nemini impoſueris: quorumdam peccata ita ſunt manifeſta, ut examine non egeant, nam facile dignoſcuntur; alia non niſi accurato examine indigenta innoteſcunt, ſed abſcondi tamen diutiùs non poſſunt.

25. (r) Quorum bona opera non ſunt adeò manifeſta; nec tamen diu latere poſſunt, *quæ aliter ſe habent*.

CAP. VI. 1. & 2. (a) Quaſi ſervorum in dominos obſequium detraheret. Fides Chriſtianæ reipublicæ & familiarum ordinem non turbat, ſed tuetur, & confirmat. *Participes*, Ejuſdem gratiæ participes.

Digitized by Google

4. Superbus eſt, nihil ſciens, ſed languens (b) circa quæſtiones, & pugnas verborum: ex quibus oriuntur invidiæ, contentiones, blaſphemiæ, ſuſpiciones malæ,

5. Conflictationes hominum mente corruptorum (c), & qui veritate privati ſunt, exiſtimantium quæſtum eſſe pietatem.

6. Eſt autem quæſtus (d) magnus, pietas cum ſufficientia.

*Job. 1. 21. Eccli. 5. 14. 7. * Nihil enim intulimus in hunc mundum: haud dubium quòd nec auferre quid poſſumus.

*Prov. 27. 26. 8. * Habentes (e) autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti ſimus.

9. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & deſideria multa inutilia, & nociva, quæ mergunt homines in interitum & perditionem.

10. Radix enim omnium malorum eſt cupiditas (f): quam quidam appetentes, erraverunt à fide, & inſeruerunt ſe doloribus multis.

11. Tu autem, ò homo Dei, hæc fuge: ſectare (g) verò juſtitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, manſuetudinem.

12. Certa bonum certamen fidei, apprehende vitam æternam, in qua vocatus (h) es, & confeſſus bonam confeſſionem coram multis teſtibus.

13. Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia, & Chriſto Jeſu, qui teſtimonium (i) reddidit * ſub Pontio Pilato, bonam confeſſionem: *Matt. 27. 11. Joann. 18. 33. 37.

14. Ut ſerves mandatum ſine macula, irreprehenſibile, uſque in adventum Domini noſtri Jeſu Chriſti:

15. Quem ſuis temporibus oſtendet * beatus & ſolus potens, Rex regum, & Dominus dominantium: *Apoc. 17. 14. & 19. 16.

16. Qui ſolus habet immortalitatem, & lucem inhabitat inacceſſibilem: * quem nullus hominum vidit, ſed nec videre poteſt: cui honor, & imperium ſempiternum. Amen. *Joan. 1. 18. 1. Joan. 4. 12.

17. Divitibus hujus ſæculi præcipe non ſublime ſapere, * neque ſperare in incerto divitiarum, ſed in Deo vivo (qui præſtat nobis omnia abundè ad fruendum) *Luc. 12. 15.

18. Benè agere, divites fieri in bonis operibus, facilè tribuere, communicare (k).

19. Theſaurizare ſibi fundamentum (l) bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam.

20. O Timothee, depoſitum (m) cuſtodi, devitans profanas vocum novitates, & oppoſitiones falſi nominis ſcientiæ,

21. Quam quidam promittentes (n), circa fidem exciderunt. Gratia tecum. Amen.

4. (b) Gr. *ægrotans*: *Nihil ſciens*, quod ad veram pietatem pertineat, ut hæretici & plerique Catholici, qui circa inutiles quæſtiones langueſcunt. *Blaſphemiæ*, convicia; *Suſpiciones malæ*, cùm ſemper aliquid mali de aliis ſuſpicantur.

5. (c) Gr. *Inanes diſputationes*, perverſæ exercitationes *hominum*, qui pietate Chriſtiana abutuntur ad quæſtum: *Victus parandi occaſionem & ſubſidium, hunc ordinem eſſe judicantes*. Nazianz. Apol. 1.

6. (d) Vera pietas efficit, ut eo contenti ſimus, quod ſufficit, Gr. pietas cum ſuæ ſortis probatione.

8. (e) Bernard. *Utinam ſuperfluis ponatur modus, utinam non cupiamus in infinitum*.

10. (f) Avaro nihil eſt ſceleſtius: Gr. φιλαργυρία, *amor pecuniæ*.

11. (g) Has virtutes cupiditati avarorum opponit; *juſtitiam*, quæ alienis bona non invidet; *pietatem*, quæ Deo non ſervit quæſtus cauſa; *fidem*, quæ bona temporalia contemnit: *charitatem*, quæ illa largitur; *patientiam & manſuetudinem*, in iis amittendis.

12. (h) Gr. *Ad quam vocatus es, Confeſſionem*. In variis pro fide tuenda certaminibus, ac potiſſimùm Epheſi in perſecutione à Demetrio excitata.

13. 15. & 16. (i) Teſtimonium veritatis. *Quem*, Gr. *quam*, ſcilicet manifeſtationem, ſeu adventum Domini. *Nec videre poteſt*, naturæ viribus.

18. (k) Cùm aliis opes ſuas; humanos eſſe erga indigentes: ex charitate, & libenter tribuere; quæque ſunt ſuperflua, ut ex juſtitia, ut partem hæreditatis communis pauperibus dividentes.

19. (l) Cœleſtis & in æternum duraturi ædificii.

20. (m) Depoſitum traditæ doctrinæ, vel dona gratiæ in ordinatione tua tibi tradita. *Oppoſitiones*, contrarias opiniones, quæ falſo ſcientiæ nomine teguntur. *Novitatis*, Gr. κενοφωνίας, *Inanitates vocum*, loquacitatem inanem.

21. (n) Quam ſcientiam quidam profitentes exciderunt à fide, Gr. *aberrarunt à ſcopo*; ab integritate fidei deſciverunt.

EPI.

Digitized by Google

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD TIMOTHEUM SECUNDA.

HANC Epiſtolam Romæ ſcriptam fuiſſe omnes conſentiunt ; ſed utrùm in primis, ut Baronius, Eſtius, & alii opinantur, an in ſecundis vinculis, cùm jam ad ſubeundam martyrii palmam ſe pararet, ut veteres poſt Euſebium, L. 2. hiſtor. c. 22. credidere, magna eſt diſſenſio.

CAPUT PRIMUM.

Quæ hoc capite continentur, eò ſpectant, ut Timotheus exſuſcitet in ſe gratiam Dei, quam accepit per impoſitionem manuum, ut ſpiritu fortitudinis indutus, doctrinam Chriſti annuntiet, & in adverſis roboretur.

1\. PAULUS Apoſtolus Jeſu Chriſti per voluntatem Dei, ſecundùm promiſſionem vitæ (a), quæ eſt in Chriſto Jeſu:

2\. Timotheo chariſſimo filio, gratia, miſericordia, pax à Deo Patre, & Chriſto Jeſu Domino noſtro.

3\. Gratias ago Deo, cui ſervio à progenitoribus (b) in conſcientia pura, quòd ſine intermiſſione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die.

4\. Deſiderans te videre, memor lacrymarum (c) tuarum, ut gaudio implear,

5\. Recordationem accipiens ejus fidei, quæ eſt in te non ficta, quæ & habitavit primùm in avia tua Loide, & matre tua Eunice, certus ſum autem quòd & in te.

6\. Propter quam cauſam admoneo te, ut reſuſcites (d) gratiam Dei, quæ eſt in te per impoſitionem manuum mearum.

7\. * Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timoris (e); ſed virtutis, & dilectionis, & ſobrietatis. * Rom. 8. 15.

8\. Noli itaque erubeſcere (f) teſtimonium Domini noſtri, neque me vinctum ejus: ſed collabora Evangelio ſecundùm virtutem Dei:

9\. Qui nos liberavit (g), & vocavit vocatione ſua ſancta, * non ſecundùm opera noſtra, ſed ſecundùm propoſitum ſuum, & gratiam, quæ data eſt nobis in Chriſto Jeſu ante tempora ſæcularia. * Tit. 3. 5.

10\. Manifeſtata (h) eſt autem nunc per illuminationem Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, qui deſtruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam & incorruptionem per Evangelium:

11\. In

CAP. I. 1. (a) Apoſtolatus ſui hæc duo ponit fundamenta, Dei voluntatem, & vitæ æternæ promiſſionem: ad prædicandam ſalutem æternam, quæ nobis datur per Chriſtum, voluntas Dei eſt vocationis principium & regula; finis, annuntiare vitæ æternæ promiſſionem.

3\. (b) Quem progenitores mei coluerunt.

4\. & 5. (c) Quibus me abeuntem es proſecutus. *Accipiens*, Dum ſinceræ fidei tuæ recordor.

6\. (d) Non intermori ſinas gratiam Dei, quam accepiſti, cùm ordinatus es Epiſcopus, gratiam ſcilicet annuntiandi Evangelium, edendi miracula, & Eccleſiam regendi, idque cum robore animi inſtar ſtrenui ducis. Itaque gratiam confert Sacramentum Ordinationis, & cavendum ne ignis ille extinguatur; labore & actione ſubinde eſt excitandus.

7\. (e) Spiritum timidum: *Sed virtutis*, ſed fortitudinis adversùs vanos timores: *Et dilectionis*, ſeu charitatis erga proximum: *Et ſobrietatis*, Græc. *moderationis*, vel ſapientiæ: ne nimio zelo abripiamur, atque ut conſtantes in proſperis & adverſis nos geramus.

8\. (f) Noli erubeſcere doctrinam, quam nobis tradidit Chriſtus Dominus, nec vincula mea. *Sed collabora*, Gr. Compatere afflictis pro Evangelio, particeps perſecutionum; ſpem omnem collocans in potentia Dei, & ſecundùm vires tibi à Deo datas.

9\. (g) A peccato, & morte æterna: *Et vocavit*, ad vitam æternam: *Ante tempora ſæcularia*, in ſua prædeſtinatione æterna: *In Chriſto Jeſu*, per Chriſtum.

10\. (h) Gr. *per apparitionem*, ſeu adventum Domini

* 1. Tim. 2. 7. 11. In quo * poſitus (i) ſum ego prædicator, & Apoſtolus, & magiſter Gentium.

12. Ob quam cauſam etiam hæc patior, ſed non confundor. Scio enim cui credidi (k), & certus ſum quia potens eſt depoſitum meum ſervare in illum diem.

13. Formam (l) habe ſanorum verborum, quæ à me audiſti in fide & in dilectione in Chriſto Jeſu.

14. Bonum depoſitum cuſtodi (m) per Spiritum ſanctum, qui habitat in nobis.

15. Scis hoc, quòd averſi (n) ſunt à me omnes, qui in Aſia ſunt, ex quibus eſt Phigellus, & Hermogenes.

* Inf. 4. 19. 16. Det miſericordiam Dominus * Oneſiphori domui: quia ſæpè me refrigeravit, & catenam meam non erubuit:

17. Sed cùm Romam veniſſet, ſolicitè me quæſivit (o), & invenit.

18. Det illi Dominus invenire miſericordiam (p) à Domino in illa die. Et quanta Epheſi miniſtravit mihi, tu meliùs noſti.

CAPUT II.

Timotheo præcipit, ut idem doctrinæ depoſitum, quod coram multis teſtibus acceperat ab Apoſtolo, aliis itidem commendet. Illud in primis, ut tamquam bonus miles laboret, contentiones vitet, uti & profana quæque.

1. TU ergo, fili mi, confortare in gratia, quæ eſt in Chriſto Jeſu:

2. Et quæ audiſti à me per multos teſtes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere.

3. Labora (a) ſicut bonus miles Chriſti Jeſu.

4. Nemo militans Deo implicat ſe negotiis ſæcularibus (b): ut ei placeat, cui ſe probavit.

5. Nam & qui certat in agone (c), non coronatur niſi legitimè certaverit.

6. Laborantem, agricolam (d) oportet primùm de fructibus percipere.

7. Intellige quæ dico: dabit (e) enim tibi Dominus in omnibus intellectum.

8. Memor (f) eſto Dominum JESUM CHRISTUM reſurrexiſſe à mortuis ex ſemine David, ſecundùm Evangelium meum,

9. In quo laboro (g) uſque ad vincula, quaſi malè operans: ſed verbum Dei non eſt alligatum.

10. Ideò omnia ſuſtineo propter electos (h), ut & ipſi ſalutem conſequantur, quæ eſt in Chriſto Jeſu, cum gloria cœleſti.

11. Fidelis ſermo: Nam ſi commortui ſumus, & convivemus (i):

12. Si ſuſtinebimus, & conregnabimus: * ſi negaverimus (k), & ille negabit nos: * Matt. 10. 33. Mar. 8. 38.

13. Si non credimus (l), ille fidelis permanet, negare ſeipſum non poteſt. Rom. 3. 3.

14. Hæc commone, teſtificans coram Domino. Noli contendere (m) verbis: ad nihil enim utile eſt, niſi ad ſubverſionem audientium.

15. So-

Jeſu Chriſti declarata, cùm Chriſtus nobis illuxit. *Qui deſtruxit quidem mortem*, morte ſua: *illuminavit*, in lucem protulit per Evangelii prædicationem.

11. (i) Ad illud prædicandum ego ſum conſtitutus Apoſtolus.

12. (k) Neque officii mei, nec vinculorum me pudet. *Scio*, Fides quidem tenebris admixta eſt: ſed tamen ſcio quis ille ſit, in quem credidi, qui fidei meæ auctor & objectum eſt. *Depoſitum meum ſervare*: fidei & bonorum operum mercedem, quam expecto in tempore retributionis.

13. (l) Vivam imaginem, & exemplar doctrinæ, qua fuiſti à me inſtitutus. *Quæ à me audiſti*, Doctrinam verbo traditam conſerva, in iis maximè, quæ ad myſteria & mores pertinent.

14. (m) Sanam illam doctrinam, quæ Scripturis & traditione continetur: per duplicem illum canalem fides à Deo ad nos uſque manat.

15. (n) Gr. averſati ſunt me Judæi omnes profecti ex Aſia minori, ſeu per defectionem à fide, ſeu ob periculi conſortium.

17. (o) Cùm eſſem in militari cuſtodia, & in ampliſſima civitate.

18. (p) Forſitan jam ſuum diem obierat Oneſiphorus, cùm hæc ſcriberet Apoſtolus: idque ex verſ. 16. colligi videtur: unde ex hoc loco orationes pro mortuis confirmari poſſunt.

CAP. II. 3. (a) Vox Græca ſignificat mala perferre, & obfirmari in adverſis.

4. (b) Civilibus negotiis eadem enim ferè eſt ratio hominis qui ſe Deo conſecret; atque illius qui inter principis alicujus milites adſcribitur; *Cui ſe probavit*, in cujus militiam ſe tradidit, à quo miles electus eſt. Miniſtrum Chriſti cum milite qui principi ſe addixit, cum athleta, cum agricola comparat.

5. (c) Gr. *Si quis etiam certet*; in ejuſdem rei probationem utitur ſimilitudine pugilis, qui non coronatur, niſi præſcriptas certaminis leges ſervaverit, atque omnia abjecerit, quæ obſtare poſſunt, quominus victoriam reportet.

6. (d) Exemplo denique agricolæ eum excitat ad laborem, ſpe ipſa fructuum quos primus percipit agricola, dummodò is laboret. Epiſcopus eſt noſter Agricola, vineam Chriſti, & agrum Evangelii excolentis; in cœlo præmium nos manet.

7. (e) Gr. *Det tibi*: Evangelicum miniſterium adeundum eſt inſtar militis, qui omnibus relictis ſe in militiam tradidit; inſtar athletæ, qui non coronatur niſi poſt pugnam; inſtar agricolæ, qui meſſe confectâ labore ſuo fruitur.

8. (f) Exemplum Chriſti ob oculos ponit, qui præmii loco vitam immortalem non ſolùm eſt conſecutus; ſed ita reſurrexit, ut reſurrectionis futuræ & ſpei noſtræ ſit forma & fundamentum. Hæretici illius temporis, reſurrectionem noſtræ religionis fundamentum impugnabant: *Secundum Evangelium meum*, quod doceo.

9. (g) Gr. *affligor*, quaſi eſſem ſceleratus. *Sed verbum Dei non eſt alligatum*, pedes quidem vinculis conſtringuntur, non item lingua, quæ Evangelium prædicare non ceſſat.

10. (h) Qui noſtris laboribus ad fidem ſunt adducendi.

11. (i) Non moritur qui miſeram vitam cum beata & immortali commutat.

12. (k) Negamus Chriſtum vita & moribus magis quàm lingua.

13. (l) Gr. *ſi infidi ſumus*; Si non credimus in Deum, nihil propterea illi decedit; idem ſemper eſt & æterna veritas, ſtat promiſſis ſuis. *Non poteſt*, ſemper idem eſt in ſuos; ſi eum negaverimus, infidelitas noſtra de ejus fide in promiſſis præſtandis & veritate nihil poteſt detrahere.

14. (m) Ex pertinacia, aut ſuperbia. *Ad ſubverſio-*

Digitized by Google

15. Solicitè cura (n) teipſum probabilem exhibere Deo, operarium inconfuſibilem, rectè tractantem verbum veritatis:

16. Profana autem, & vaniloquia devita: multùm enim proficiunt ad impietatem (o):

17. Et ſermo eorum ut cancer ſerpit: ex quibus eſt Hymenæus & Philetus,

18. Qui à veritate exciderunt, dicentes (p) reſurrectionem eſſe jam factam, & ſubverterunt quorumdam fidem.

19. Sed firmum fundamentum (q) Dei ſtat, habens ſignaculum hoc: cognovit Dominus qui ſunt ejus; & diſcedat ab iniquitate omnis, qui nominat nomen Domini.

20. In magna autem domo (r) non ſolùm ſunt vaſa aurea, & argentea, ſed & lignea, & fictilia: & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam.

21. Si quis ergo emundaverit (ſ) ſe ab iſtis, erit vas in honorem ſanctificatum, & utile Domino, ad omne opus bonum paratum.

22. Juvenilia autem deſideria (t) fuge, ſectare verò juſtitiam, fidem, charitatem, & pacem cum iis, qui invocant Dominum de corde puro.

* 1. Tim. 1. 4. & 7. Tit. 3. 9. 23. * Stultas (u) autem, & ſine diſciplina quæſtiones devita: ſciens quia generant lites.

24. Servum autem Domini non oportet litigare: ſed manſuetum eſſe ad omnes, docibilem (x), patientem,

25. Cùm modeſtia (y) corripientem eos, qui reſiſtunt veritati: nequando Deus det illis pœnitentiam ad cognoſcendam veritatem,

26. Et reſipiſcant à diaboli laqueis, à quo captivi tenentur ad ipſius voluntatem.

CAPUT III.

In extremis temporibus hæc futura ſunt hominum hæreticorum imprimis vitia, falſa pietas, mentis corruptio, homines ſeipſos amantes. Hortatur Timotheum ad ſubeundas forti animo afflictiones, & ad ſtudium Scripturarum.

1. HOc autem ſcito, quòd in * noviſſimis diebus (a) inſtabunt tempora periculoſa: * 1. Tim. 4. 1. 2. Pet. 3. 3. Jud. 18.

2. Erunt homines ſeipſos amantes (b), cupidi, elati, ſuperbi, blaſphemi, parentibus non obedientes, ingrati, ſceleſti,

3. Sine affectione (c), ſine pace, criminatores, incontinentes, immites, ſine benignitate,

4. Proditores, protervi (d), tumidi, & voluptatum amatores magis quàm Dei:

5. Habentes ſpeciem (e) quidem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes. Et hos devita:

6. Ex

nem; contentiones nihil aliud quàm veritatem obſcurans; conferre inter ſe debent ſervi Dei, non contendere. Opus Dei non promovent, ſed ſubvertunt litigioſæ concertationes.

15. (n) Probabilem te exhibere, dignum quem Deus probet. *Operarium inconfuſibilem*, Gr. *qui non erubeſcat*, crucem Chriſti; vel cujus mores & doctrina non ſint Eccleſiæ pudori: *Rectè tractantem verbum veritatis*, Gr. *rectè ſecantem*, utilia à noxiis, aut ſuperfluis benè ſecernentem, & verbi Dei cibum rectè partientem.

16. (o) Qui profana verba proferunt.

18. (p) Qui ſpiritalem animarum reſurrectionem in Baptiſmo factam ſenſibili & palpabili reſurrectioni ſubſtituunt, vel qui dicunt reſurrectionem jam eſſe factam in Chriſto.

19. (q) Eccleſia Dei manet inconcuſſa; vel electi manent immoti; *habens ſignaculum hoc*, hoc velut ſigillo obſignatur. *Cognovit Dominus qui ſunt ejus*, Numer. 16. 5. Dei præſcientia falli non poteſt, ſuos novit & amat, præſens iis adeſt. *Diſcedat*. Habens quiſque ex fidelibus hoc Dei præceptum in animo fixum, ut ab iniquitate diſcedat; quod magnum eſt ſingulis fidelibus prædeſtinationis indicium. *Qui nominat*, qui profitetur Chriſtianam Religionem.

20. (r) Quin etiam bonos exercent & probant mali, ut ignis argentum; iique tranſeunt per ignem inſtar auri, non conſumuntur, aut franguntur, ut ligna & vaſa fictilia.

21. (ſ) Ab iſtis erroribus, de quibus v. 16. *Utile Domino*, uſibus Domini aptatur, idoneum ad omne opus bonum.

22. (t) Gr. *Concupiſcentias*; inanem gloriam, voluptates, & alia juvenum vitia. Bernard. lib. 2. de Conſider. cap. 13. *Inter ſæculares nugæ, nugæ ſunt; in ore ſacerdotis blaſphemiæ: ſœdè ad cachinnos moveris, ſœdiùs moves?*

23. (u) Gr. *ineruditas*: Eccleſiæ pacem quæſtiones inutiles perturbant, ea tantummodò quæ ad fidem, & mores ſpectant, ſunt depromenda, in iis immorandum.

24. (x) Gr. *idoneum*, aut paratum ad docendum, aut docilem eſſe.

25. (y) Gr. *cum manſuetudine*. *Nequando*, Si quando; nam vox Græca utrumque ſignificat: ut miſericordiæ Dei, ſi quando veritatem iis dignetur aperire, obſecundent.

CAP. III.

1. (a) Quæ futura ſunt uſque ad finem mundi, prædicit Apoſtolus; *inſtabunt tempora periculoſa*, Gr. *difficilia & moleſta*.

2. (b) Qui amor inordinatus in his, quæ mox ſubjicit, ſe prodet: pecuniæ & inanis gloriæ *cupidi*; Gr. *pecuniæ amantes*; *elati*, arrogantes & *ſuperbi*, in verbis jactabundi, *blaſphemi*, contumelioſi, maledici.

3. (c) Erga proximos & fratres, abſque pietate: *ſine pace*, Gr. *fœdifragi*, in pactis infidi, aut qui nemini amicitia juncti ſunt: *criminatores*, innocentium, Gr. *calumniatores*: *Incontinentes*, Gr. *intemperantes*, gulæ & libidinibus dediti: *Sine benignitate*, Gr. *oſores bonorum*. Ex iis pravis affectibus fit catena vitiorum, cujus primus annulus eſt amor ſui præpoſterus. Hinc enim prodit pecuniæ ſitis, quòd ea ſit explendis affectibus inſtrumentum, & quaſi fidejuſſor. Qui ſeipſos immodicè amant, nihil ſe aliis debere putant, aut ex jure naturæ, aut ex honeſtate, aut ex charitate.

4. (d) Gr. *inſtabiles*: leves, præcipites, quæ Dei ſunt, ambitioni ſuæ, aut libidinibus poſtponunt.

5. (e) Gr. *formam*, ſimulatam pietatem: *virtutem autem ejus negantes*: vim illius abnegant; aliis præſcribunt leges pietatis, à quibus longè abſunt.

6. Ex his enim ſunt, qui penetrant domos (f), & captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis deſideriis:

7. Semper diſcentes, & numquam ad ſcientiam veritatis pervenientes.

* Exod. 7. 11. 8. Quemadmodum autem * Jannes & Mambres (g) reſtiterunt Moyſi: ita & hi reſiſtunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem,

9. Sed ultrà non proficient (h): inſipientia enim eorum manifeſta erit omnibus, ſicut & illorum fuit.

10. Tu autem aſſecutus es meam doctrinam, inſtitutionem, propoſitum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam,

* Act. 14. 11. Perſecutiones, paſſiones; * qualia mihi facta ſunt Antiochiæ, Iconii, & Lyſtris: quales perſecutiones ſuſtinui, & ex omnibus eripuit me Dominus.

12. Et omnes, qui piè volunt vivere in Chriſto Jeſu, perſecutionem patientur.

13. Mali autem homines, & ſeductores, proficient in pejus (i); errantes, & in errorem mittentes.

14. Tu verò permane in iis, quæ didiciſti, & credita ſunt tibi: ſciens à quo didiceris.

15. Et quia ab infantia ſacras litteras (k) noſti, quæ te poſſunt inſtruere ad ſalutem, per fidem, quæ eſt in Chriſto Jeſu.

* 2. Pet. 1. 20. 16. * Omnis ſcriptura (l) divinitùs inſpirata, utilis eſt ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in juſtitia:

17. Ut perfectus ſit homo Dei, ad omne opus bonum inſtructus.

CAPUT IV.

In hoc poſtremo capite Paulus Timotheum adhortatur, ut prædicationi inſtet, & ſanam doctrinam adverſus hæreticos tueatur, miniſterium ſuum impleat.

1. TEſtificor (a) coram Deo, & Jeſu Chriſto, qui judicaturus eſt vivos & mortuos, per adventum ipſius, & regnum ejus:

2. Prædica verbum, inſta opportunè, importunè (b): argue, obſecra, increpa in omni patientia, & doctrina.

3. Erit enim tempus, cùm ſanam doctrinam non ſuſtinebunt (c), ſed ad ſua deſideria coacervabunt ſibi magiſtros, prurientes auribus:

4. Et à veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur.

5. Tu verò vigila, in omnibus labora, opus fac Evangeliſtæ, miniſterium tuum imple. Sobrius (d) eſto.

6. Ego enim jam delibor (e), & tempus reſolutionis meæ inſtat.

7. Bonnm certamen certavi, curſum conſummavi, fidem ſervavi.

8. In reliquo repoſita eſt mihi corona juſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die juſtus judex: non ſolùm autem mihi, ſed & iis qui diligunt adventum ejus. Feſtina ad me venire citò.

9. De-

6. & 7. (f) Sui compendii cauſa in familias ſe ingerunt. *Mulierculas*, quas ſibi adulatione, ſuperſtitione & lenociniis devinciunt. *Variis deſideriis*, cupiditatibus. Chryſ. Fortaſſis & fœdiores alias concupiſcentias ſignat. *Diſcentes*, Ab iis magiſtris qui errores tantùm docent.

8. (g) Sunt duo Magi, qui Moſi reſtiterunt, & quorum nomina Paulus aut ex traditione, aut ex revelatione accepta recenſet: *Homines corrupti mente*, quibus judicium præ affectibus pravis corruptum eſt; *Reprobi circa fidem*; Gr. *non probati*, ſed errantes.

9. (h) In fucata illa pietate, quin fraus eorum ſe prodat.

13. (i) Procedent in ſua impietate ſeducti & ſeducentes.

15. (k) Huic veneno Scripturarum lectionem ut alexipharmacum opponit.

16. & 17. (l) Sacræ Scripturæ auctoritas ſumma eſt, cùm ſit divinitùs inſpirata: utilis eſt *ad docendum*, quòd fidei doceat dogmata; *ad arguendum*, ad errores refellendos: *ad corripiendum*, depravatos mores: *ad erudiendum*, in pietate & juſtitia. Quibus paſtor inſtructus perfectionem conſequi poteſt, & omne genus bonorum obire. Hominem Dei vocat doctorem Evangelicum, neque id dicit Paulus, ſolam Scripturam ad hæc eſſe utilem, cùm traditio ipſa, Sacramenta, bona opera ſint etiam utilia & neceſſaria. Quatuor officia paſtoris inſinuat, docere, refellere, corrigere, & erudire, ſeu inſtituere.

CAP. IV. 1. (a) Adjuro te, obteſtor: *Per adventum ipſius*: Gr. *ſecundùm apparitionem ſuam*.

2. (b) Quocumque tempore, & aſſiduè, patientia utendo adverſùs omnia quæ obſtant, & viam veritatis demonſtrando. Licèt intempeſtivè aliquando loqui videamur iis, qui non libenter audiunt, id utile tamen ſæpè futurum eſt. Nam ut Auguſtinus in fine expoſitionis, Epiſt. ad Galatas pulchrè nos admonet: *Multi poſteà cogitantes quæ audierint, & quàm juſtè audierint, ipſi ſe graviùs & ſeveriùs arguerunt, & ſanati ſunt*.

3. (c) Cur paſtor inſtanter & aſſiduè docere & inſtruere debeat, hanc affert cauſam, quòd futurum ſit, ut ſanam doctrinam in iis quæ ad mores ſpectant, & fidem, falſi doctores pervertant; idque ex hominum corruptione & infirmitate, qui veritatis lucem ferre non poſſunt, omninò orietur. Hi quippè ad ſua deſideria coacervabunt ſibi magiſtros, prurientes auribus: vox, *prurientes*, Græcè eſt in recto caſu, qui pruriunt auribus, & quærunt doctores ſibi blandientes, qui aures ſcalpant & demulceant, pravis eorum deſideriis ſerviant. Hos coacervabunt magiſtros, & alios ſuper alios inducent, non ab Epiſcopis miſſos, ſed eos qui ſe ultrò obtruſerint.

5. (d) Hæc verba deſunt in Græco: Et quidem Timotheus plus æquo erat ſobrius, nec videbatur ad ſobrietatem incitandus. Sed tamen Apoſtolus potuit in perſona Timothei paſtores omnes ad ſobrietatem adhortari, ne vitam mollem & otioſam agant: ſed ut gregi ſibi commiſſo invigilent, ut laborent, & miniſterium ſuum impleant omni ex parte.

6. (e) Gr. pro libamine immolor; ſanguine meo tamquam libamine aſpergor mox immolandus.

9. Demas (f) enim me reliquit, diligens hoc ſæculum, & abiit Theſſalonicam:

10. Creſcens in Galatiam (g), Titus in Dalmatiam.

11. * Lucas (h) eſt mecum ſolus. Mar- * Col. 4. 14.
cum aſſume, & adduc tecum: eſt enim mihi utilis in miniſterium.

12. Tychicum (i) autem miſi Epheſum.

13. Penulam (k), quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, & libros, maximè autem membranas.

14. Alexander (l) ærarius multa mala mihi oſtendit: reddet illi Dominus ſecundùm opera ejus:

15. Quem & tu devita: valdè enim reſtitit verbis noſtris.

16. In prima mea defenſione (m) nemo mihi affuit, ſed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur.

17. Dominus autem mihi aſtitit, & confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes Gentes: & liberatus ſum de ore Leonis.

18. Liberavit (n) me Dominus ob omni opere malo: & ſalvum faciet in regnum ſuum cœleſte, cui gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.

19. Saluta Priſcam, & Aquilam, & * * Sup. 1. 16.
Oneſiphori domum.

20. Eraſtus remanſit Corinthi. Trophimum autem reliqui infirmum Mileti.

21. Feſtina ante hiemem venire. Salutant te Eubulus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & fratres omnes.

22. Dominus Jeſus Chriſtus cum ſpiritu tuo. Gratia vobiſcum. Amen.

9. (f) Jam cap. 1. à v. 15. ad finem uſque docere Timotheum occœperat quæ ſibi acciderant Romæ, illud in primis ſe ab Aſiaticis deſertum, ab Oneſiphoro adjutum; nunc hortatur Timotheum ut ad ſe veniat. *Diligens*, Vitæ præſenti plus ſatis addictus, & privatis ſuis commodis ſerviens.

10. (g) Fortè in Galliam, quæ à Græcis hoc nomine donabatur. Utcumque ea res ſit: abiit à Paulo miſſus in Galliam, ut legit Theodoretus poſt Epiphanium.

11. (h) Lucas Evangeliſta. *Marcum aſſume*, Joannem cognomento Marcum, Barnabæ conſobrinum, de quo Act. 12. & 15.

12. (i) Ut Timothei abſentis vices obiret.

13. (k) Vox Græca *φαιλόνην*, veſtem, qua adversùs imbres & frigus utimur, ſignificat. Alii *arculam* interpretantur. *Maximè autem membranas*; pergamenas ſua manu exaratas.

14. (l) Faber ærarius: *Multa mala mihi oſtendit*, intulit: Pſalm. 4. *Quis oſtendit nobis bona?* id eſt, fecit.

16. (m) Cùm primùm de me quæſtio habita eſt, in ſecundis meis vinculis: quæ enim jam in primis vinculis evenerunt, Timotheo erant notiſſima.

18. (n) Græc. *liberabit*: *In regnum ſuum cœleſte*, ut conſequar cœleſte regnum.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD TITUM.

TITUM eximiè ſibi charum Apoſtolus ordinaverat Cretæ, & vicinarum Inſularum Archiepiſcopum; ad eum ſcribit non tam ut illum ſui muneris admoneat, quàm ut omnes Eccleſiæ paſtores inſtituat. Scripta eſt hæc Epiſtola circa annum Chriſti 66. ut viris eruditis videtur, è loco qui non procul aberat Nicopoli Epiri, vel, ut aliis placet, Macedoniæ. Paulus, ut veriſimile eſt, Titum Cretæ reliquit, cùm poſt prima vincula Romæ profectus in Græciam ſe contulit.

Digitized by Google

CAPUT PRIMUM.

Præfatus ſe Apoſtolum miſſum à Chriſto, qui veram edoceret fidem, quos Titus ordinare debeat, Presbyteros primùm admonet. Quæ ſint Epiſcopi virtutes, Judaicis fabulis non attendendum, nec delectui ciborum, cùm omnia ſint munda mundis.

1. PAULUS ſervus (a) Dei, Apoſtolus autem Jeſu Chriſti ſecundùm fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis, quæ ſecundùm pietatem eſt,

2. In ſpem (b) vitæ æternæ, quam promiſit qui non mentitur, Deus, ante tempora ſæcularia:

3. Manifeſtavit (c) autem temporibus ſuis verbum ſuum in prædicatione, quæ credita eſt mihi ſecundùm præceptum Salvatoris noſtri Dei:

4. Tito dilecto (d) filio ſecundùm communem fidem, gratia & pax à Deo Patre, & Chriſto Jeſu Salvatore noſtro.

5. Hujus rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea quæ deſunt, corrigas, & conſtituas per civitates presbyteros (e), ſicut & ego diſpoſui tibi.

* 1.Tim.3. 2. 6. * Si quis ſine crimine eſt, unius uxoris vir, filios habens fideles (f), non in accuſatione luxuriæ, aut non ſubditos.

7. Oportet enim epiſcopum ſine crimine eſſe, ſicut Dei diſpenſatorem: non ſuperbum (g), non iracundum, non vinolentum, non percuſſorem, non turpis lucri cupidum:

8. Sed hoſpitalem, benignum (h), ſobrium, juſtum, ſanctum, continentem,

9. Amplectentem eum, qui ſecundùm doctrinam eſt, fidelem ſermonem: ut potens ſit exhortari in doctrina ſana, & eos qui contradicunt, arguere (i).

10. Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui, & ſeductores; maximè qui de circumciſione (k) ſunt:

11. Quos oportet redargui (l): qui univerſas domos ſubvertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia.

12. Dixit quidam ex illis, proprius ipſorum propheta: Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri.

13. Teſtimonium hoc verum eſt. Quam ob cauſam increpa illos durè (m), ut ſani ſint in fide,

14. Non intendentes Judaicis fabulis, & mandatis (n) hominum, averſantium ſe à veritate.

15. Om-

CAP. I. 1. (a) Miniſterium Apoſtolicum in ipſa humilitate fundatur: Aug. *Non ſe exiſtimet poteſtate dominante, ſed charitate ſerviente, felicem*. *Secundùm fidem*, qui finis eſt Apoſtolatus, ut fideles omnes & electi maximè credant, & agnoſcant veritatem, cujus agnitionis fundamentum eſt fides. *Pietatem*, veritatis norma eſt pietas, & verus Dei cultus, in quo ab humana Philoſophia ſecernitur, quæ naturales tantùm veritates, & vitæ civilis officia conſiderat. Finis Evangelii eſt vitæ æternæ acquiſitio.

2. (b) Spem vitæ æternæ habens. In quo à lege Moſis diſtinguitur, quæ promittit tantummodò bona temporalia; ſed fides Chriſtiana ſibi annexam habet ſpem æternæ vitæ, quæ ſolida eſt, & non fruſtratoria: *Ante tempora ſæcularia*: In æterno ſuo decreto; *Veritas enim nec falli poteſt, nec fallere*. Alii vertunt, ante multa ſæcula, nempè per Prophetas, ut Rom. 1.

3. (c) Definito tempore eam declaravit: ſpem vitæ æternæ promiſſam, manifeſtam fecit per prædicationem mihi creditam; vel etiam manifeſtavit Verbum ſuum incarnatum.

4. (d) Gr. *Germano filio*: *Secundùm communem fidem*, & ſpiritum quo ego te genui in Chriſto. *Gratia & pax*, tibi multiplicetur.

5. (e) In majoribus oppidis Epiſcopos, quorum dotes mox exponit. Paulus in ea inſula jam fidei fundamenta jecerat; regimen illius Eccleſiæ Tito committit, ut Paſtores conſtituat juxta traditionem & ſpiritum Apoſtolicum; varios Paſtorum gradus diſtinguit.

6. (f) Is ſit, cujus fama non laboret, neque in ſe, neque in liberis ſuis, qui ſint fideles, ſeu Chriſtiani. *Non in accuſatione luxuriæ*, vox Græca immodicum rerum omnium luxum ſignificat, in comeſſationibus & compotationibus, quæ libidinem comitari ſolent: *Aut non ſubditos*, parentibus.

7. (g) Gr. *Non ſibi placentem*, non arrogantem: *Non vinolentum*. Hier. in hunc locum: *Numquam ego ebrium caſtum putabo*.

8. (h) Gr. bonorum amantem: *Sobrium*, in actionibus ſuis moderatum: Gr. *prudentem*. *Continentem*. Hier. *Ut non ſolùm ab opere immundo abſtineat, ſed etiam à jactu oculorum, & à cogitationis errore, mens Chriſti corpus confectura ſit libera*.

9. (i) Convincere. Chryſoſt. *Hoc eſt, quod maximè doctorem exprimit, poſſe ſcilicet verbis inſtruere, & confutare adverſarios*.

10. (k) Judæi apud Cretenſes nati, & malè converſi, qui Judaiſmum cum Chriſtiana religione retinendum cenſebant.

11. & 12. (l) Gr. *Os obturare*. *Proprius*, Epimenides, qui teſte Cicerone, Lib. 1. de divinatione, & Laertio, ut Propheta à ſuis habitus eſt, & librum ſcripſit de oraculis. *Malæ beſtiæ*, quòd eſſent ad nocendum proclives: *Ventres pigri*, quòd otio & ventri indulgerent.

13. (m) Gr. præcisè arguo, charitate non molli, ſed ſalutari, quæ in peccatore veternum excutiat.

14. (n) Qui veritatis loco fabulas Judaicas venditabant, & ritus legis Moſaicæ retinebant. *Averſantium*, avertentium à veritate; quæ alienabant à veritate.

Digitized by Google

* Rom. 14. 20. 15. * Omnia munda mundis (o): coinquinatis autem, & infidelibus nihil eſt mundum, ſed inquinatæ ſunt eorum & mens, & conſcientia.

16. Confitentur ſe noſſe Deum, factis autem negant: cùm ſint abominati, & incredibiles (p), & ad omne opus bonum reprobi.

CAPUT II.

Quomodo docendi ſint ſenes, mulieres, juvenes, ſervi; tum de gratia Salvatoris, & bonis operibus.

1. TU autem loquere (a) quæ decent ſanam doctrinam:

2. Senes, ut ſobrii (b) ſint, pudici, prudentes, ſani in fide, in dilectione, in patientia:

3. Anus ſimiliter in habitu (c) ſancto, non criminatrices, non multo vino ſervientes, benè docentes:

4. Ut prudentiam doceant adoleſcentulas, ut viros ſuos ament, filios ſuos diligant,

5. Prudentes (d), caſtas, ſobrias, domus curam habentes, benignas, ſubditas viris ſuis, ut non blaſphemetur verbum Dei:

6. Juvenes ſimiliter hortare ut ſobrii ſint.

7. In omnibus teipſum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina (e), in integritate, in gravitate,

8. Verbum ſanum, irreprehenſibile: ut is qui ex adverſo eſt, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis,

9. * Servos dominis ſuis ſubditos eſſe, in omnibus placentes, non contradicentes, * Eph. 6. 5. Col. 3. 22. 1. Pet. 2. 18.

10. Non fraudantes (f), ſed in omnibus fidem bonam oſtendentes: ut doctrinam Salvatoris noſtri Dei ornent in omnibus.

11. * Apparuit (g) enim gratia Dei Salvatoris noſtri omnibus hominibus. * Infr. 3. 4.

12. Erudiens (h) nos, ut abnegantes impietatem, & ſæcularia deſideria, ſobriè, & juſtè, & piè vivamus in hoc ſæculo,

13. Expectantes beatam ſpem, & adventum (i) gloriæ magni Dei, & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti:

14. Qui dedit ſemetipſum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret ſibi populum acceptabilem (k), ſectatorem bonorum operum.

15. Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio (l). Nemo te contemnat.

CA-

15. (o) Si quando quibuſdam cibis abſtinent Chriſtiani, non ut immundis, ſed ut lege Eccleſiaſtica vetitis abſtinent. *Conſcientia*. Mens errore corrupta, dum prohibitos lege Moſis cibos comedunt, contra conſcientiam erroneam.

16. (p) Gr. *Incréduli*, inobedientes: *Reprobi*, ad omne bonum inutiles, propter errorem, in quo verſantur; ad quodvis opus bonum ſunt inepti.

CAP. II. 1. (a) Quæ docere debeat Titus circa morum informationem, ita præſcribit, ut cujuſque conditionis & ætatis officia paucis perſtringat verbis.

2. (b) In victu, tametſi vox Græca & ſobrios & vigilantes ſignificat: *Pudici*, Gr. ſint graves & compoſiti in vitæ actionibus; *Sani in fide*, integri, adeò ut fides eorum nihil habeat erroris admixtum. *In dilectione*, ut charitas ſit ſincera, & ſine ſimulatione: *In patientia*, ac ſpes eorum ſit cum patientia conjuncta; ſenectutis incommoda patienter ferant.

3. & 4. (c) In eo habitu, qui ſacras & Deo dicatas mulieres decet; non veſtibus ſolùm, ſed etiam geſtu & inceſſu, qui ſanctimoniam & religionem earum redoleant. *Non criminatrices*. Gr. *διάβολοι*, *calumniatrices*: *Benè docentes*, bona docentes & honeſta, non futilia, aut turpia; ſed virtutes omnes, quæ ætatem, ſexum, & conditionem earum ſpectant, juniores edoceant.

5. (d) Supple, *eſſe*, Gr. *temperantes*: *Ut non blaſphemetur verbum Dei*, quaſi vitia foveat; per anus vult adoleſcentulas inſtitui.

7. & 8. (e) Ut puram & ſolidam & gravem doctrinam prædices: Gr. *Exhibe in doctrina tua integritatem*, gravitatem, ut non ſit de rebus inutilibus, non ſit hæreticorum veneno infecta. *Vereatur*, Gr. *ut confundatur adverſarius*, Gentilis, aut Judæus. Doctrinæ puritatem, vitæ integritatem, & morum gravitatem in Paſtoribus exigit; doctrina puta ſit in fide, & in moribus informandis. Errores in fide hæreticos, ut in moribus pravos efficiunt Chriſtianos: ſed niſi doctrinæ puritati vitæ integritas accedat, nullus ſequitur effectus. Gravitas in geſtu, in inceſſu, in verbis, paſtorem in primis commendat, eſtque teſte Ambroſio, Lib. 1. de Offic. cap. 18. *Pudicitiæ comes, cujus ſocietate caſtitas ipſa tutior eſt*.

10. (f) Gr. non furtim aliquid decerpentes, non ſuffurantes. *Ornent in omnibus*: apud alios commendatam reddant.

11. (g) Quò minùs miremur, ſi Apoſtolus ad ſervorum inſtructionem deſcendat. *Apparuit*, Gr. *illuxit* gratia Dei Salvatoris noſtri incarnati. Haſtenus veri Paſtoris characteres expreſſit, nunc veri Chriſtiani progreſſus deſcribit. *Omnibus hominibus*; non uni populo, ut lex Judaica, & ad certum tempus, ſed omnibus hominibus & in omne ævum.

12. (h) Non ſolùm verbo & exemplo, ſed mentes etiam veritate ſua illuminans, & cordibus charitatem infundens. *Impietatem*, qua neglecto Deo rebus creatis tamquam idolis adhæremus: *Et ſæcularia deſideria*, non ſolùm pravos affectus, ſed etiam ſæculi hujus cupiditates. *Sobriè*, erga nos ipſos, *juſtè* erga proximum, *& piè* erga Deum: *Vivamus in hoc ſæculo*.

13. (i) An potuit clariùs Chriſti divinitatem exprimere? Primùm itaque omnis impietas abneganda, deinde ſæcularia deſideria; Chriſtianæ vitæ officia, ſobrietas nempè, juſtitia, pietas, colenda ſunt, ac tandem in beatitudinis ſperatæ expectatione ad perfectionis ſtatum contendere debemus. Expectantes adventum glorioſum Jeſu Chriſti magni Dei, & Salvatoris noſtri. Cùm enim in Græco textu nullus ſit articulus inter magnum Deum & Salvatorem, hæc duo conveniunt Jeſu Chriſto.

14. (k) Acceptum & gratum, peculiari modo dilectum; vocem Græcam *περιούσιον*, negat Hieronymus alibi quam in Scripturis reperiri. *Sibi acceptabilem*. Deo conſecratum per charitatem, quæ ſtare non poteſt bonis operibus deſtituta.

15. (l) Cum auctoritate, quaſi Dei nomine: ita ut *nemo te condemnet*; ſic te gere, ut nemo [illegible] te deſpiciat.

Digitized by Google

C A P U T III.

Primum id præcipiendum jubet fidelibus, ut principibus & poteſtatibus ſubditi ſint: tum de gratia Spiritus ſancti in nos effuſa diſſerit; ac demum de bonis operibus, & vitandis hæreticis.

1. ADmone (a) illos principibus & poteſtatibus ſubditos eſſe, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos eſſe:

2. Neminem blaſphemare (b), non litigioſos eſſe, ſed modeſtos, omnem oſtendentes manſuetudinem ad omnes homines.

3. Eramus enim aliquando & nos inſipientes (c), increduli, errantes, ſervientes deſideriis & voluptatibus variis, in malitia & invidia agentes, odibiles, odientes invicem.

4. Cùm autem benignitas (d) & humanitas apparuit Salvatoris noſtri Dei,

* 2. Tim. 1. 9. 5. * Non ex operibus juſtitiæ, quæ fecimus nos, ſed ſecundùm ſuam miſericordiam ſalvos nos fecit, per lavacrum (e) regenerationis & renovationis Spiritus ſancti,

6. Quem effudit in nos abundè per Jeſum Chriſtum Salvatorem noſtrum:

7. Ut juſtificati (f) gratia ipſius, hæredes ſimus ſecundùm ſpem vitæ æternæ.

8. Fidelis (g) ſermo eſt: & de his volo te confirmare: ut curent bonis operibus præeſſe qui credunt Deo. Hæc ſunt bona & utilia hominibus.

9. * Stultas autem quæſtiones, & genealogias, & contentiones, & pugnas legis devita (h): ſunt enim inutiles, & vanæ. * 1. Tim. 1. 4. & 4. 7. 2. Tim. 2. 23.

10. Hæreticum hominem poſt unam & ſecundam correptionem (i) devita:

11. Sciens quia ſubverſus (k) eſt, qui ejuſmodi eſt, & delinquit, cùm ſit proprio judicio condemnatus.

12. Cùm miſero ad te Artemam, aut Tychicum, feſtina ad me venire Nicopolim (l): ibi enim ſtatui hiemare.

13. Zenam legiſperitum, & Apollo ſollicitè præmitte, ut nihil illis deſit:

14. Diſcant autem & noſtri bonis operibus præeſſe ad uſus neceſſarios, ut non ſint infructuoſi (m).

15. Salutant te qui mecum ſunt omnes: ſaluta eos, qui nos amant in fide (n). Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

CAP. III. 1. (a) Ut ſubditorum erga principes & magiſtratus officiis non deſint: *Paratos eſſe*, ut exequantur quidquid juſtum eſt. Subditorum erga principes officia ad hæc refert capita, ut eorum auctoritatem revereantur, juſſis obtemperent, prompto & parato ſint animo ad exequendum omne bonum opus ſibi injunctum.

2. (b) Nemini maledicere: *Non litigioſos eſſe*, non rixarum amantes, *ſed modeſtos*: Gr. *æquos*, mites: ita ut innocentiæ & benevolentiæ præcepta obſervent. *Manſuetudinem*: Aug. *Mitem autem eſſe & humilem, charitatis conſervatio eſt*, in expoſit. Epiſt. ad Gal.

3. (c) Ac ne fortè quis objiciat, pleroſque homines adeò injuſtos eſſe & violentos, ut pacem cum iis habere non liceat; huic occurrit objectioni, meminiſſe oportere nos olim fuiſſe iis ſimiles, & cum iis ſic agendum eſſe, ut nobiſcum agi tum optavimus: *Odibiles*, odio digni.

4. (d) Poſtquam Deus ipſe tam benignè nobiſcum egit, an poſſemus erga proximum inhumanè nos gerere?

5. (e) Per aquas baptiſmi, quibus filii Dei efficimur: *Et renovationis Spiritus ſancti*, & Sacramentum Confirmationis, per renovationem Spiritus ſancti.

7. (f) Qui quidem eſt effectus illius divinæ gratiæ, quam in nos effudit. *Hæredes*, Nondum enim ſumus hæredes in re, ſed in ſpe: atque hic eſt finis ejuſdem gratiæ tam ſalutaris.

8. (g) Hæc certa ſunt & indubitata, ut curent bonis operibus præeſſe.

9. (h) Hier. in hunc locum: *Exercitatus ſenſus, mens quotidie divina lectione paſcatur, & quæſtiones noſtra ſtulta non erunt quæſtiones.*

10. (i) Vox Græca [illegible], ex Hieronym. commonitionem magis & doctrinam abſque increpatione ſignificat.

11. (k) Gr. *Everſus eſt*, qui ſeipſum ab Eccleſia ſejunxit, & proprio judicio condemnavit; neque illi ulla fit injuria, cùm à fidelium conſortio ſeparatur.

12. & 13. (l) Urbem Epiri. *Præmitte*. Honoris gratia deducas ſubminiſtratis ad iter neceſſariis.

14. (m) Hier. *Infructuoſos vocat quicumque Evangeliſtis non miniſtraverint.*

15. (n) Qui amat in fide, & ſecundùm fidem, is amat propter æternitatem; amor ille ſacer eſt, nec perit: nullum eſt majus mutuæ benevolentiæ vinculum, quàm eadem fides, eadem charitas.

EPI-

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD PHILEMONEM.

PAULUS, cùm Romæ eſſet vinctus, hanc ſcripſit Epiſtolam ad Philemonem virum nobilem inter Coloſſenſes, & inſigni pietate ſpectabilem. Hanc unà cum Epiſtola ad Coloſſenſes miſit per Oneſimum, qui ſervus erat Philemonis, quique corrogatis quibuſdam heri ſui rebus Romam confugerat, ubi ad fidem Chriſtianam converſus eſt ab Apoſtolo. Hic in prioribus ſuis vinculis magno fuit ſolatio & adjumento. Itaque Paulus in hac brevi quidem Epiſtola, ſed charitatis & divinæ eloquentiæ plena, Philemonem rogat, ut ignoſcat Oneſimo, benignè eum excipiat: quod non modò præſtitit Philemon, ſed & fugitivum ſervum libertate donavit; iſque tantos in religione chriſtiana progreſſus fecit, ut poſt Timotheum Epheſi Epiſcopus ordinatus fuerit. Hunc Ignatius martyr in Epiſtola ad Epheſios magnis effert laudibus.

CAPUT UNICUM.

Philemoni, cujus charitatem ac fidem collaudat, Oneſimum ſervum ipſius remittit; quem illi commendat, & ejus culpam in ſe recipit; indicans ſe cupere ipſum habere, ut ſibi miniſtret in Evangelii prædicatione.

1\. PAULUS vinctus Chriſti (a) Jeſu, & Timotheus frater; Philemoni dilecto, & adjutori noſtro,

2\. Et Appiæ (b) ſorori chariſſimæ, & Archippo commilitoni noſtro, & Eccleſiæ, quæ in domo tua eſt.

3\. Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Jeſu Chriſto.

4\. Gratias ago Deo meo, ſemper memoriam tui faciens in orationibus meis,

5\. Audiens (c) charitatem tuam, & fidem, quam habes in Domino Jeſu, & in omnes ſanctos:

6\. Ut communicatio (d) fidei tuæ evidens fiat in agnitione omnis operis boni, quod eſt in vobis in Chriſto Jeſu.

7\. Gaudium enim magnum habui, & conſolationem in charitate tua: quia viſcera ſanctorum requieverunt (e) per te, frater.

8\. Pro-

CAPUT UNIC. 1. (a) Pro Chriſto Jeſu; ſic tacitè per hæc vincula obſecrat Philemonem; *Et Timotheus frater, Philemoni dilecto, & adjutori noſtro*, in promovendo Evangelio: cùm prædicatores hoſpitio exciperet, & opibus ſuis juvaret fideles: unde cum eo fructus laborum ſuorum communicat.

2\. (b) Hæc fuit Philemonis uxor, & chriſtiana; *Et Archippo commilitoni noſtro*, qui, ut creditur, Coloſſenſium erat Epiſcopus, aut certè inter præcipuos Eccleſiæ miniſtros, Philemonis amicus; *Et Eccleſiæ quæ in domo tua eſt*: ſic totam Philemonis familiam, ut pro Oneſimo deprecentur, prudenter involvit.

5\. (c) Gratias ago Deo meo de his quæ audio, cùm de fide tua in Chriſtum, tum de charitate erga ſanctos: ſic Philemonis laudes in gratiarum actiones & gratulationem convertit.

6\. (d) Ut beneficentia ex fide tua profecta, *evidens fiat in agnitione omnis operis boni*; ut appareat omnibus, nec latere poſſit. Interpres legit evidens, Chryſoſt. efficax, operoſa; ut fides quæ ex largitate tua omnibus apparet, magis ac magis fructuoſa fiat operibus bonis; ex quibus divinæ in vos effuſæ gratiæ divitias omnes recognoſcant. Quæ liberalitas à fide profecta, verè Chriſtiana eſt; hujus fructus ſunt opera charitatis; finis & ratio, Chriſti amor.

7\. (e) Quorum inopiam beneficentia tua recreaſti.

8. Propter (f) quod multam fiduciam habens in Chriſto Jeſu imperandi tibi quod ad rem pertinet:

9. Propter charitatem (g) magis obſecro, cùm ſis talis, ut Paulus ſenex, nunc autem & vinctus Jeſu Chriſti:

10. Obſecro (h) te pro meo filio, quem genui in vinculis, Oneſimo,

11. Qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem & mihi & tibi utilis (i),

12. Quem remiſi tibi. Tu autem illum, ut mea viſcera, ſuſcipe (k):

13. Quem ego volueram mecum detinere, ut pro te mihi miniſtraret in vinculis Evangelii.

14. Sine conſilio autem tuo nihil volui facere, uti ne velut ex neceſſitate bonum tuum eſſet, ſed voluntarium.

15. Forſitan enim ideò diſceſſit ad horam à te, ut æternum illum reciperes (l):

16. Jam non ut ſervum, ſed pro ſervo chariſſimum fratrem, maximè mihi: quantò autem magis tibi, & in carne, & in Domino (m)?

17. Si ergo habes me ſocium (n), ſuſcipe illum ſicut me:

18. Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet: hoc mihi imputa.

19. Ego Paulus ſcripſi mea manu (o): ego reddam, ut non dicam tibi, quod & teipſum mihi debes:

20. Ita (p) frater. Ego te fruar in Domino: Refice viſcera mea in Domino.

21. Confidens in obedientia tua ſcripſi tibi: ſciens quoniam & ſuper id, quod dico, facies,

22. Simul autem & para mihi hoſpitium (q): nam ſpero per orationes veſtras donari me vobis.

23. Salutat te Epaphras concaptivus meus in Chriſto Jeſu,

24. Marcus, Ariſtarchus, Demas, & Lucas, adjutores mei:

25. Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti cum ſpiritu veſtro. Amen.

8. (f) Propterea cùm jus habeam & libertatem per Chriſtum imperandi tibi quod officii tui eſt, quod decet, nempe ut eamdem charitatem, qua uſus es in ſanctos, erga ſervum exerceas.

9. (g) Propter charitatem, qua te ut fratrem diligo, rogare magis velim: *Cum ſis talis ut Paulus*, uterque ſenex: ſenes autem obſecrandi ſunt: *Nunc autem & vinctus Jeſu Chriſti*; cujus adeò preces non aſpernaberis, Apoſtoli ſenis, & vincti pro Chriſto. *Cùm ſis talis*: Gr. *cùm ſim talis*, ſenex, tamen rogo.

10. (h) Priuſquam Oneſimum deſignet, filium nominat à ſe inſtitutum & baptizatum: Hier. in hunc locum: *Non ſentit injuriam, non dolore cruciatur, nihil novit aliud niſi de Chriſti Evangelio cogitare.*

11. (i) Alludit ad nomen *Oneſimi*, quod *utilem* ſignificat: nec tamen utitur Græca voce Ὀνήσιμον, quod nimis affectatum videri poſſet; ſed voce εὔχρηστον. Et quidem utilis admodum Eccleſiæ poſteà factus eſt. De fide ſervi, qui fide regitur, & pietate conſtare poteſt; non item de illo, qui Deo fidem non ſervat.

12. & 14. (k) Ut mihi intimè charum. *Sine conſilio autem tuo*: citra conſenſum tuum.

15. (l) Tecum in æternum futurum, cùm in hac vita, tum in futura.

16. (m) Excipies autem ut fratrem chariſſimum utrique, *maximè mihi*; qui eum inſtitui, & baptizavi: *quantò autem magis tibi, & in carne*; qui fidelis erit in domeſticis tuis rebus: nam fides eum promptiorem ad obſequium efficit; *& in Domino*, & in Domini negotiis, quæ ſervus tuus promovebit.

17. & 18. (n) Tibi in fide conjunctiſſimum. *Hoc mihi imputa*, Furtum ejus & debitum in me tranſcribe.

19. (o) Hæc Epiſtola mea manu ſcripta erit loco chirographi.

20. (p) Gr. *certè*: reddam quidquid ille debet; vel quæſo te, frater, ut Oneſimum in gratiam recipias. *Ego te fruar in Domino*: Gr. hunc fructum ex te feſeram, alludens ad nomen Oneſimi.

22. (q) Ut Apoſtolo, ad quem plures quotidie confluunt; atque hoc ipſum efficaciſſimum erat ad flectendum Philemonis animum: Hier. *Non puto tam divitem fuiſſe Apoſtolum, & tantis ſarcinis occupatum, ut præparato egeret hoſpitio, & non una contentus retinaculo; ſed ut dum eum expectat Philemon ad ſe venturum, magis faciat quod rogatus fuit.*

EPISTOLA
BEATI PAULI
APOSTOLI
AD HEBRÆOS.

SCRIPTA eſt hæc Epiſtola ad Judæos Hieroſolymæ & in Palæſtina degentes. Nam alii Judæi per Græciam diſperſi Helleniſtæ dicebantur; unde Paulus in fine hujus Epiſtolæ ſe unà cum Timotheo ad eos venturum pollicetur. Hi quidem ad fidem converſi fuerant, ſed legis ritibus plus ſatis addicti moleſtè ferebant gentiles ab obſervatione legalium factos immunes in Synodo Hieroſolymitana. Bonis ſuis ſpoliati in fide ipſa nutabant, exiſtimantes ſe in lege Moſis eadem commoda habituros, quæ cum bonorum & libertatis & vitæ periculo in Religione Chriſtiana poſſidebant. Eleemoſynis quidem in Macedonia collectis Apoſtolus mærorem eorum lenierat, ſed veneratio Legis Moſaicæ & Gentilium ab ejus jugo ſolutio eos vehementer augebat. Scripſit ad eos Apoſtolus è primis Romæ vinculis hanc Epiſtolam Hebraica, ſeu patria lingua, quæ forſan Græcè verſa eſt à Luca Evangeliſta, ut videtur Clementi Alexandrino; vel ut aliis placet, à Clemente Romano, cujus Epiſtola ad Corinthios & ſtylo & ſententiis ab hac Epiſtola non multùm abhorret. Canonicam illam Græci penè omnes paucis exceptis agnoverunt: Atque ad eam videtur Petrus alludere, Epiſt. 2. cap. 3. Paulus ſecundùm datam ſibi ſapientiam ſcripſit vobis, *Judæis nimirùm. Nomen ſuum Epiſtolæ non præfixit, ne fortè eos offenderet, quòd Paulum minùs æquum eſſe cæremoniis Judaicis perſuaſum haberent: ſed in eadem Epiſtola ſatis ſe prodit. Clemens Romanus quædam hujus Epiſtolæ citat teſtimonia. Ariani poſteriores eam rejecerunt, quòd ſibi adverſa videretur: hanc citat Tertull. ſed ut Barnabæ. Euſebius L. 5. cap. 26. teſtatur quædam ejus teſtimonia ab Irenæo referri. Hilarius & Ambroſius eam citant ut Pauli Apoſtoli. Auguſt. L. 2. de doctr. Chriſt. cap. 8. & paſſim aliis in locis ut canonicam agnoſcit, uti & Conc. Carthag. Innoc. I. Gelaſius. Ab Eccleſiis omnibus Græcis, & à meliori parte Latinarum ſemper ut genuina Pauli Epiſtola recepta eſt: tametſi tertio ſæculo ab omnibus non agnita eſt ut canonica.*

Ex Italia ſcriptam eſſe, ex c. 13. 23. colligitur: Cognoſcite fratrem noſtrum Timotheum, cum quo, ſi celeriùs venerit, videbo vos. *Quæ circumſtantiæ non in alium, quàm in Paulum Apoſtolum convenire poſſunt. Paulo familiaris ſtylus quidem ſublimior videtur, & terſior quàm in aliis Epiſtolis, quòd ad Judæos ſubtiliores, & in Scripturis, ac ritibus veteris legis magis exercitatos ſcriberet. Neque aliud ex ſtyli diverſitate colligi poteſt, quàm hanc Epiſtolam lingua apud Hebræos uſitata ſcriptam fuiſſe, & Græcè tranſlatam à Luca, aut ab alio. Paulus in hac Epiſtola Jeſum Chriſtum ut Deum & hominem præ Angelis omnibus, præ Abrahamo & Moſe extollit; ſacerdotium ejus, quod eſt ſecundùm ordinem Melchiſedech, Sacerdotio Levitico longè anteponit; ſacrificium ejus victimis legalibus, novum teſtamentum veteri longè præſtantius eſſe demonſtrat: atque hæc in prima parte ſuæ Epiſtolæ fuſiùs proſequitur, quòd Judæi legem Angelorum miniſterio datam, Moſis auctoritatem, Aaronis Pontificatum, Levitici ſacerdotii perpetuam ſucceſſionem, veteris teſtamenti promiſſa & miracula à Deo facta opponerent; in ſecunda Epiſtolæ parte, fidei neceſſitatem ſanctorum exemplis confirmat, conſolationes denique ſubjicit, ac mores inſtruit.*

CAPUT

CAPUT PRIMUM.

Apoſtolus hoc in capite Chriſti excellentiam præ Angelis & divinitatem ejus demonſtrat.

1. MULTIFARIAM (a), multiſque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis: noviſſimè,

2. Diebus iſtis locutus eſt nobis in Filio, quem conſtituit (b) hæredem univerſorum, per quem fecit & ſæcula.

* Sap. 7. 26. 3. * Qui cùm ſit ſplendor (c) gloriæ, & figura ſubſtantiæ ejus, portanſque omnia verbo virtutis ſuæ, purgationem peccatorum faciens, ſedet ad dexteram majeſtatis in excelſis:

4. Tantò melior (d) Angelis effectus, quantò differentius præ illis nomen hæreditavit.

5. Cui enim dixit aliquando Angelorum: * Filius meus es tu, ego hodie genui (e) te? Et rurſùm: * Ego ero illi in patrem, & ipſe erit mihi in filium? [* Pſ. 2. 7. * 2. Reg. 7. 14.]

6. Et cùm iterùm introducit (f) primogenitum in orbem terræ, dicit: * Et adorent eum omnes Angeli Dei. [* Pſ. 96. 7.]

7. Et ad Angelos (g) quidem dicit: * Qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis. * Pſ. 103. 4.

8. Ad filium (h) autem: * Thronus tuus Deus, in ſæculum ſæculi: virga æquitatis, virga regni tui. * Pſ. 44. 7.

9. Dilexiſti (i) juſtitiam, & odiſti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis.

10. Et: * Tu in principio, Domine, terram fundaſti (k): & opera manuum tuarum ſunt cœli. * Pſ. 101. 26.

11. Ipſi peribunt (l), tu autem permanebis, & omnes ut veſtimentum veteraſcent:

12. Et velut amictum mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient.

13. Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: * Sede à dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum? * Pſ. 109. 1. 1. Cor. 15. 25.

14. Non-

1. (a) Deus voluntatem ſuam ſæpè & variis modis olim aperuit, adeò ut alia quibuſdam prophetis, alia aliis myſteria, nec omnibus uno & eodem modo ea revelaverit; nonnullis per imagines, aut verba, aut ænigmata; aliis inter dormiendum; aliis inter vigilandum. *Noviſſimè diebus iſtis locutus eſt nobis in Filio:* Sed nuper nobis locutus eſt per Filium ſuum Deum & hominem; ſic Hebræos & fideles longe majori gratia dignatus eſt in nova lege per Incarnationem: Nam Prophetæ per figuras & ænigmata certis temporibus locuti ſunt.

2. (b) Qui ut homo hæres & poſſeſſor Univerſi à Patre eſt conſtitutus, cùm ab æterno ut Deus rerum omnium ſit conditor & Dominus.

3. (c) Seu paternæ gloriæ, & divinæ majeſtatis, ut radius eſt ſplendor ſolis, à quo emanat; Patri coæternus: ſed ne eum expertem naturæ divinæ crederemus, mox ſubdit, *Et figura ſubſtantiæ ejus:* Gr. *Character*, ſeu imago paternæ ſubſtantiæ ſic expreſſa, ut per omnia ſit illi ſimilis & æqualis omninò, ejuſdem naturæ: *Portanſque*, regens, conſervans, & continens omnia nutu ſuo, & potentia; *Purgationem peccatorum faciens:* Græc. per ſemetipſum purgationem faciens peccatorum noſtrorum, non per exteriores victimas, ſed per proprium corpus. *Sedet:* Apoſtolus Chriſti prærogativas recenſet, tum ratione æternæ generationis, quòd per eum ut Deum & æternam ſapientiam mundus ſit conditus; ſit gloriæ paternæ ſplendor; ut imago illius viva, ſuſtentet & regat omnia nutu ſuo & voluntate; tum ut homo nos proprio ſanguine abluerit, quòd ſupra res omnes creatas poſitus, thronum gloriæ adeptus fuerit; ut hæres univerſorum, & judex, atque in cœlum aſcendens, ſacerdotis, victimæ & mediatoris munus apud Patrem obire non deſinat.

4. (d) Jam Chriſtum Angelis longè præſtantiorem eſſe probat ex Scripturis. Primùm quidem ex ipſo Filii Dei nomine, quod ab æterno accepit; deinde per Incarnationem factus eſt homo Dei Filius, cùm Angeli ſervi tantummodò ſint & miniſtri Dei; ſi Filius eſt, Deus quoque eſt.

5. (e) Cui ab æterno dixit Deus; Hodie genui te; non adoptione, aut gratia, ſed natura filium meum ab æterno genui te; quod iterùm in ipſa Incarnatione, & in reſurrectione ad immortalem gloriam à Patre fuit iteratum, uti docet Paulus, *Act.* 13. *Et rurſum ego ero illi in patrem*; de temporali filiatione loquens; quæ verba de Chriſto, cujus Salomon typus erat, Apoſtolus cum Hebræis ad fidem converſis intelligit.

6. (f) Inducit vel in ipſa Incarnatione, cùm Filius mundi poſſeſſionem adiit, vel cùm in fine ſæculorum iterùm introducit primogenitum ſuum in orbem terrarum, ut pro dignitate ſua honoretur. *Et adorent eum omnes Angeli Dei*, Pſalm. 96.

7. (g) Id eſt, de Angelis. *Qui facit Angelos ſuos ſpiritus*. Pſalm. 103. qui facit Spiritus Angelos, ſeu nuntios: nam Angelus eſt nomen officii, ut Spiritus naturæ ignis; i. e. igneæ quodammodo & actuoſæ naturæ, cujuſmodi ſunt fulgura juſſa Dei exequentes ſumma celeritate.

8. (h) Longè aliud eſt Filii munus regnandi, ſcilicet, in æternum; unde & eum vocat Deum: *Thronus tuus Deus*; ò Deus Chriſte, in vocandi caſu, thronus tuus æternus erit. *Virga æquitatis*, ſceptrum tuum erit juſtitiæ ſceptrum, Pſalm. 44.

9. (i) Amor juſtitiæ, & odium iniquitati, judiciorum lex & norma futura eſt. Hæc Regis ſunt ornamenta, thronus & ſceptrum, quæ miniſtro non conveniunt. *Unxit te Deus*, in vocandi caſu, *Deus tuus*, *oleo exultationis*, gratia Spiritus ſancti ſecundùm humanitatem unxit te, *præ participibus tuis*; non ad menſuram, ſed ad plenitudinem; non oleo materiali unctus es à Patre, ſed ipſa divinitate. Alludit ad nomen Meſſiæ, aut Chriſti, ſeu uncti.

10. (k) Poſtquam de humanitate Chriſti, quæ uncta eſt Spiritu ſancto, locutus eſt, ad illius divinitatem redit, ne quis fortè exiſtimet Chriſtum incepiſſe, cùm aſſumpta carne in orbem terrarum inductus eſt. Chriſti itaque excellentiam & deitatem ex ipſius opere demonſtrat, & verba Pſalmi 101. ei tribuit.

11. & 12. (l) In formam novam mutari, *A dextris*

14. Nonne omnes ſunt adminiſtratorii ſpiritus, in miniſterium miſſi propter eos, qui hæreditatem capient ſalutis?

C A P U T II.

Probata Chriſti divinitate, concludit Apoſtolus legem ejus ſervari oportere; tum agit de paſſione Chriſti, per quam de morte & diabolo triumphavit.

1. PRopterea (a) abundantiùs oportet obſervare nos ea, quæ audivimus, ne forte pereffluamus.

2. Si enim qui per Angelos dictus eſt ſermo, factus eſt firmus, & omnis prævaricatio & inobedientia accepit juſtam mercedis retributionem:

3. Quomodo (b) nos effugiemus, ſi tantam neglexerimus ſalutem? quæ cùm initium accepiſſet enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata eſt,

*Marc. 16. 20. 4. * Conteſtante Deo ſignis & portentis, & variis virtutibus, & Spiritus ſancti diſtributionibus ſecundùm ſuam voluntatem.

5. Non enim Angelis ſubjecit Deus orbem (c) terræ futurum, de quo loquimur.

6. Teſtatus eſt autem in quodam loco

* Pſ. 8. 5. quis, dicens: * Quid eſt homo quòd memor es ejus, aut filius hominis quoniam viſitas eum?

7. Minuiſti (d) eum paulò minùs ab Angelis: gloria & honore coronaſti eum: & conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum.

8. * Omnia ſubjeciſti (e) ſub pedibus ejus. In eo enim quod omnia ei ſubjecit, nihil dimiſit non ſubjectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia ſubjecta ei. * Matth. 28. 18. 1. Cor. 15. 26.

9. * Eum autem, qui modico quàm Angeli minoratus eſt, videmus Jeſum, propter paſſionem mortis, gloria & honore coronatum: ut gratia Dei, pro omnibus guſtaret mortem. * Philip. 2. 8.

10. Decebat (f) enim eum, propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem ſalutis eorum per paſſionem conſummare.

11. Qui enim ſanctificat (g), & qui ſanctificantur, ex uno omnes. Propter quam cauſam non confunditur fratres eos vocare, dicens:

12. * Nuntiabo nomen tuum fratribus meis: in medio Eccleſiæ laudabo te. * Pſ. 21. 23.

13. Et iterum: * Ego ero fidens in eum. Et iterum: * Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Deus. * Pſ. 17. 3. * Iſa. 8. 18.

14. Quia ergo pueri communicaverunt (h) carni & ſanguini, & ipſe ſimiliter participavit eiſdem: * ut per mortem deſtrueret eum, qui habebat mortis imperium, id eſt, diabolum: * Oſee 13. 14. 1. Cor. 15. 54.

15. Et liberaret (i) eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant ſervituti.

16. Nuſ-

---

meis, in plenitudine majeſtatis meæ. *Donec ponam*; vox illa non finem temporis, ſed æternitatem ſignificat; vel *donec*, ut ponam: ſic Pſalm. 122. *Oculi noſtri ad Dominum Deum noſtrum, donec miſereatur noſtri*, ut miſereatur noſtri.

CAP. II. 1. (a) Ex iis, quæ de Chriſti excellentia præ Angelis docuit Apoſtolus, id concludit, majori reverentia & cura obſervari à nobis oportere, quæ ab ipſo Chriſto accepimus: *Ne forte pereffluamus*, ne forte hæc doctrina minùs attentis animis excepta, inſtar aquæ è vaſe rimarum pleno perfluat.

3. (b) Quomodo judicium Dei effugiemus, ſi Evangelicam doctrinam, quæ nobis ſalutem attulit, ſpernamus? Ac ne forte obtenderent legem novam non ſibi, ut par erat, traditam fuiſſe: mox ſubjicit eam à Domino ipſo prædicatam, tum ab ejus Apoſtolis & diſcipulis ad nos & ad noſtram uſque ætatem eſſe promulgatam, atque innumeris miraculis confirmatam. Quæ miracula cùm certa ſint, & conteſſa, religionis noſtræ firma ſunt argumenta: Quòd ſi fides iis non habeatur, *Hoc nobis unum erit grande miraculum, quod terrarum orbis ſine ullis miraculis Chriſto credidit*. Aug. l. 22. de civit. cap. 5. & cap. 8. *Quiſquis adhuc prodigia, ut credat, inquirit, magnum ipſe eſt prodigium, qui mundo credente non credit. Quamquam nec deſunt his temporibus vera miracula: Nam etiam nunc fiunt miracula in ejus nomine ſive per Sacramenta ejus, ſive per orationes, vel memorias Sanctorum ejus*: tum publica & manifeſta profert miracula per Sancti Stephani reliquias facta. Cùm autem illud Hebræis venire in mentem poſſet, populum Hebræum, ſeu Synagogam olim ſubjectam fuiſſe Angelorum regimini; hanc ſtatim objectionem diſſolvit Apoſtolus.

5. (c) Eccleſiam, ſeu mundum innovatum.

7. (d) Si de Chriſto intelligamus, hoc de illo ut mortali, & tempore mortalitatis ſuæ interpretari licet. *Paulò minùs*, quidam interpretantur, ad modicum tempus.

8. & 9. (e) Nihil enim excipit, atque hanc prophetiam Chriſto applicat, juxta communem Judæorum, qui tum erant, ſententiam: Sic paſſioni Chriſti aptat illa prophetæ verba: *Minuiſti eum paulò minùs ab Angelis*: ut ad reſurrectionem ejus quæ ſequuntur, prophetæ verba refeuntur: *Gloria & honore coronaſti eum*. Ac ne conditio illa mortalis Judæos offenderet, qui Angelos impaſſibiles Chriſto paſſibili & mortali anteponerent, neceſſitatem mortis Chriſti probat, primùm ex fine, quem ſibi Chriſtus propoſuit, *ut gratia Dei*, ex mera charitate ſua pro ſalute omnium; & ad breve tempus, *guſtaret mortem*.

10. (f) Hoc ipſi & Patri conveniebat: *Adduxerat*, qui hanc ad ſalutem viam ab æterno hominibus ſtatuit: *Conſummare*, perfectè glorioſum reddere: cùm è ſumma crucis ignominia ad ſummam reſurrectionis & aſcenſionis gloriam pervenit.

11. 12. & 13. (g) Chriſtus ſcilicet. *Et qui ſanctificantur*, fideles utique: *Ex uno omnes*: ex communi parente prognati eamdem naturam participant, propterea non confunditur *eos vocare fratres, dicens*: id probat ex Pſalm. 17.

14. (h) Homines ex carne & ſanguine conſtant, atque hujus naturæ voluit eſſe particeps: *Ut per mortem deſtrueret eum*, qui invecta per peccatum morte tyrannidem agebat.

15. (i) Per mortem ſuam, & ſpem vitæ æternæ, eos qui nimiùm perhorreſcentes mortem inſtar ſervorum in perpetuo timore verſabantur. Itaque vos ab ea ſervitute Chriſtus liberavit: *Chriſtianum expeditum morti genus*. Tertull. Lib. de ſpectaculis.

Digitized by Google

16. Nuſquam (k) enim Angelos apprehendit, ſed ſemen Abrahæ apprehendit.

17. Unde debuit per omnia fratribus ſimilari, ut miſericors fieret, & fidelis pontifex (l) ad Deum, ut repropitiaret delicta populi.

18. In eo enim, in quo paſſus (m) eſt ipſe & tentatus, potens eſt & eis, qui tentantur, auxiliari.

CAPUT III.

Moyſes in domo Dei ut famulus, Chriſtus ut Filius. Ne corda noſtra obduremus, ut Judæi.

1. UNde, fratres ſancti, vocationis cœleſtis participes, conſiderate (a) Apoſtolum & pontificem confeſſionis noſtræ Jeſum:

2. Qui fidelis eſt ei, qui fecit illum (b), ſicut & * Moyſes in omni domo ejus. * Num. 12. 7.

3. Amplioris (c) enim gloriæ iſte præ Moyſe dignus eſt habitus, quantò ampliorem honorem habet domus, qui fabricavit illam.

4. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo: qui autem omnia creavit, Deus eſt.

5. Et Moyſes quidem fidelis erat in tota domo ejus tamquam famulus (d), in teſtimonium eorum, quæ dicenda erant:

6. Chriſtus verò tamquam filius in domo (e) ſua: quæ domus ſumus nos, ſi fiduciam, & gloriam ſpei uſque ad finem, firmam retineamus.

7. Quapropter ſicut dicit Spiritus ſanctus: * Hodie ſi vocem ejus audieritis, * Pſ. 94. 8. Inf. 4. 7.

8. Nolite obdurare corda veſtra, ſicut in exacerbatione ſecundùm (f) diem tentationis in deſerto,

9. Ubi tentaverunt me patres veſtri; probaverunt, & viderunt opera mea

10. Quadraginta annis: Propter (g) quod infenſus fui generationi huic, & dixi: Semper errant corde. Ipſi autem non cognoverunt vias meas,

11. Sicut juravi (h) in ira mea: Si introibunt in requiem meam.

12. Videte, fratres, ne fortè ſit in aliquo veſtrùm cor malum incredulitatis, diſcedendi à Deo vivo:

13. Sed adhortamini voſmetipſos per ſingulos dies, donec Hodie cognominatur (i), ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.

14. Participes (k) enim Chriſti effecti ſumus: ſi tamen initium ſubſtantiæ ejus uſque ad finem firmum retineamus.

15. Dum

16. (k) Sed hominem fugientem & reluctantem quaſi manu injecta in libertatem aſſeruit.

17. (l) Vel miſeriarum noſtrarum ſenſu motus nos Deo Patri reconciliaret.

18. (m) Ex morte ſua & paſſione vim illam nobis in tentationibus & probationibus opitulantem deprompſit.

CAP. III. 1. (a) Poſtquam Chriſtum longè excellentiorem eſſe Angelis Scripturarum auctoritate demonſtravit, nunc eum cum Moſe comparat. Ac primùm ratione miniſterii probat Chriſtum Pontificem & Apoſtolum eſſe confeſſionis noſtræ, ſeu fidei noſtræ, quam profitemur, cùm interpellat pro nobis apud Deum: unde & Pontifex eſt & Apoſtolus, ſeu legatus Dei, ad oves, quæ perierant domus Iſrael miſſus. Ut Apoſtolus, Eccleſiæ fundamentum poſuit fidem; ut Pontifex, Sacramentorum gratiam hominibus impertitus, ſe obtulit in ſacrificium pro omnibus.

2. (b) Juxta Græcum textum ſic legendum videtur: Conſiderate Apoſtolum & Pontificem confeſſionis noſtræ Jeſum fidelem fuiſſe ei qui fecit illum, qui ad eam dignitatem illum evexit. Ita quidem ſermoni ſuo moderatur, ut Chriſtum primò aſſimilet Moſi, ne Hebræos offendat, qui Moſem ultra quàm par erat, extollebant.

3. (c) Nunc habita honoris & dignitatis ratione Chriſtum Moſe longe præſtantiorem eſſe hinc probat, quòd Moſes miniſter tantùm domus fuerit; domus illa fuit Synagoga, cujus pars erat Moſes: Eccleſiæ verò opifex ac Dominus Chriſtus eſt, qui totum hoc Univerſum condidit.

5. (d) Ne Moſem videatur contemnere, fidem & fidelitatem ejus commendat, ſed ut famuli, qui Domini voluntatem domeſticæ Dei bona fide aperiret.

6. (e) Supra domum ſuam, quam ipſemet regit, *Quæ domus ſumus nos*, vel etiam Chriſti domus ſumus nos: *Si fiduciam*, Gr. παῤῥησίαν, *firmam retineamus*: ſi nihil trepidantes, liberè Chriſtum prædicemus, ac ſpem omnem noſtram in eo collocemus, ſi de illa ſpe gloriemur, ex Græco textu: ſecus ſi ab ea ſpe exciderimus, ab ejus domo ejiciemur. Quod Patrum exemplo probat, qui ex Ægypto egreſſi cum ſpe promiſſam terræ ſanctæ hæreditatem adeundi, ab ea fuerunt excluſi, atque in eam rem citat Pſalm. 94. ut probet non magis eos cœleſtem patriam adituros, ſi Chriſto non paruerint: quàm patres eorum terram promiſſam ingreſſi ſunt.

8. (f) Uti accidit populo Dei in deſerto, & in loco, qui dictus eſt contradictio, ſeu exacerbatio.

10. (g) In Hebræo deſunt hæ duæ voces in Pſal. 94: unde iſta verba ſumuntur. *Quadraginta annis*, videntur jungi oportere cum ſequentibus, *infenſus fui*: in Pſalterio Rom. legimus, *proximus fui*: nimirùm ad puniendum: *infenſus fui*; ægrè tuli, moleſtus mihi fuit hic populus, vel ſi jungas cum præcedentibus, probaverunt me annis 40.

11. (h) Itaque juravi, in Pſalt. Romano: *Quibus juravi; in requiem meam*, quam daturus eram, ut requieſcerent à laboribus ſuis.

13. (i) Seu vocatur, quamdiu præſenti vita fruimur, & tempus pœnitendi adeſt. *Fallacia peccati*, fallente & blandiente peccato. Bernard. L. 1. de conſid. cap. 2. *Cor durum ipſum eſt, quod nec compunctione ſcinditur, nec pietate mollitur, nec movetur precibus, minis non cedit, flagellis duratur, ingratum ad beneficia, ad conſilia infidum, ad judicia ſurdum, inverecundum ad turpia, impavidum ad pericula, &c.*

14. (k) Periculoſam ſecuritatem emolitur, ac ſubinde monet nihil eis profuturum, quòd per fidem Chriſto ut capiti ſuo ſint conjuncti, ſi ab eo diſcedant. *Si tamen*, ſi fidem Chriſti, quæ per charitatem operatur, per quam ſpiritaliter vivimus, ut corpus per animam, ad finem uſque vitæ habeamus. *Initium ſubſtantiæ*, quam initio accepimus, per quam ſubſiſtimus: vel quæ initium vitæ novæ, quam accepimus à Deo, nobis dedit.

15. Dum (l) dicitur: Hodie ſi vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda veſtra, quemadmodum in illa exacerbatione.

16. Quidam enim audientes (m) exacerbaverunt: ſed non univerſi, qui profecti ſunt ex Ægypto per Moyſen.

17. Quibus autem infenſus eſt quadraginta annis? Nonne illis, qui peccaverunt, * quorum cadavera proſtrata ſunt in deſerto, * Num. 14. 37.

18. Quibus autem juravit non introire in requiem ipſius, niſi illis, qui increduli fuerunt?

19. Et videmus, quia non potuerunt introire propter incredulitatem.

CAPUT IV.

Quid ſit ſabbatum ſpirituale ingredi, & in Deo quieſcere: perſtat in exemplo allato eorum, qui perierunt in deſerto, quibus facta fuerat promiſſio, ut nobis per Chriſtum facta eſt.

1. Timeamus (a) ergo ne fortè relicta pollicitatione introeundi in requiem ejus, exiſtimetur aliquis ex vobis deeſſe.

2. Etenim & nobis nuntiatum (b) eſt, quemadmodum & illis: ſed non profuit illis ſermo auditus, non admiſtus fidei ex iis qui audierunt.

3. Ingrediemur (c) enim in requiem, qui credidimus: quemadmodum dixit: * Sicut juravi in ira mea: Si introibunt in requiem meam: & quidem operibus ab inſtitutione mundi perfectis. * Pſ. 94. 11.

4. Dixit enim in quodam loco (d) de die ſeptima ſic: * Et requievit Deus die ſeptima ab omnibus operibus ſuis. * Gen. 2. 2.

5. Et in iſto (e) rurſùm: Si introibunt in requiem meam.

6. Quoniam ergo ſupereſt (f) introire quoſdam in illam, & ii, quibus prioribus annuntiatum eſt, non introierunt propter incredulitatem:

7. Iterùm terminat (g) diem quemdam, Hodie, in David dicendo, poſt tantum temporis, ſicut ſuprà dictum eſt: * Hodie ſi vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda veſtra. * Sup. 3. 7.

8. Nam

15. (l) Particula, *dum*, in Græco deeſt; Latini quidem eam jungunt cum ſuperioribus. Unde videtur id ſupplendum poſt hæc verba, *uſque in finem retineamus*, ne idem infortunium nobis accidat, quod Hebræis, ne ſimiliter pereamus, dum intelligimus nobis dictum, *Hodie ſi vocem ejus, &c.* Quamdiu vivimus, & audimus vocem Dei per ejus miniſtros.

16. (m) Gr. qui audierant: *Exacerbaverunt, ſed non univerſi*: hæc per interrogationem legi oportere exiſtimant Chryſoſt. Theodor. quos ſequitur auctor Analyſeos Gallicæ diſſert. 53. Chryſoſtomus hunc locum exponens hæc habet: Cùm rursùs attuliſſet teſtimonium (nempe ex Pſalmo 94. citatum v. 13.) Subjungit interrogationem, ſcilicet v. 16. Quod quidem claram efficit orationem, unde hunc verſiculum & ſequentes, per interrogationes exponit. Quorumnam, inquit, meminit Scriptura, qui indurati fuere? nec ipſe quidquam addit, quod ad illam pertineat reſtrictionem. Quidam exacerbaverunt, ſed non omnes. Theodoretus hunc verſum 16. in duo membra ſecat: Primum, inquit, legendum per interrogationem: ſecundum autem non enuntiatur, ſed per reſponſionem: Quæ enim ſequuntur, efficiunt ut ita intelligamus: Nam præter Caleb, & Jeſum Nave, ſexcenta millia perierunt. Eodem quoque argumento utitur Apoſtolus 1. Cor. 10. ut pium & humilem timorem incutiat fidelibus exemplo Judæorum, qui ex Ægypto egreſſi perierunt in deſerto, quòd Deum multis ſeditionibus irritarint; & paucos ex iis Deo placuiſſe docet.

CAP. IV. 1. (a) Ne fortè neglecta & ſpreta promiſſione divina de introitu in requiem Dei, ſeu in regnum cœlorum, deſis huic promiſſioni aut deficere, eaque fruſtratus inveniatur.

2. (b) Hebræos hac in re cum patribus confert, quòd utriſque promiſſio Dei annuntiata fuerit, & promulgata; *Sermo auditus*, in genitivo caſu, ſermo auditionis, quem audierunt; *Non admiſtus fidei*, non attemperatus fidei, aut conjunctus cum fide eorum, qui credidere, Joſue ſcilicet & Caleb; ſed ab exploratoribus miſſis decepti in Ægyptum remeare voluerunt. Suſpicatur Gagnæus vitio librariorum poſitum fuiſſe, *quæ*, pro, *qui*; non perindè crediderunt ut Joſue & Caleb: Chriſtus annuntiatus ſuis Judæis, ſed figuris adumbratus.

3. (c) Hebræi falsò ſibi perſuaſerant hanc requiem à Deo promiſſam non aliam eſſe præter terræ promiſſæ poſſeſſionem, qua excludi non poterant. Itaque Apoſtolus hanc eis falſam detrahit opinionem, & probat requiem illam quam fideles expectant, non aliam eſſe quam Dei ipſius poſſeſſionem; de qua requie Propheta loquitur Pſal. 94. *Sicut juravi, &c.* Quæ quidem requies eſt Dei ipſius, quæ negata tantummodò fuit incredulis: credentibus non requies tantùm ſabbati, vel terræ promiſſæ, ſed regni cœleſtis poſſeſſio promittitur. Hanc Hebræi nondum erant adepti, quamvis in requiem ſabbati abſoluto creationis opere homines jam ingreſſi fuerint. Interpretes plerique poſt Chryſoſtomum requiem illam, cujus fit mentio Pſalm. 94. ab ea diſtinguunt, cujus fit mentio Geneſ. 2. *Requievit Deus die ſeptima*; priorem fidelibus eſſe promiſſam volunt, non poſteriorem. Auctor Analyſeos Gallicæ, diſſert. 13. multis probat argumentis duplici illius requiei diſtinctione textum Apoſtoli omninò perturbari, cùm obvius ſit ſenſus & intellectu facilis, ſi unam & eamdem Dei requiem Geneſ. 2. & Pſalm. 94. memoratam agnoſcamus. Ab ea exciderunt increduli, & hanc fideles exſpectant. Hoc utique videtur Apoſtolo propoſitum, ut probet Judæos incredulos à vera Dei requie, in qua eos collocaturus erat, excidiſſe, & fideles in eam admiſſum iri; idque ſic oſtendit.

4. (d) Nempè Geneſ. 2. *De die ſeptima. Et requievit Deus, &c.* Eo loco de requie Dei loquitur Scriptura. Eaque eſt exemplar æternæ noſtræ quietis.

5. (e) In hoc ſcilicet Pſalmo 94. quem locum adducit Apoſtolus, ut teſtimonium Geneſ. 2. confirmet, & probet incredulos ab illa requie, cujus fit mentio Geneſ. 2. *Si introibunt in requiem meam*, quæ ſcilicet poſt creationem Univerſi eſt conſecuta, atque ejus quietis ii futuri ſunt participes, qui ſe totos Deo devoverint, & à rebus creatis abduxerint; nec duplici requie fruitur Deus, ſed una: Moſes Geneſ. 2. Deo requiem tribuit abſolutis ejus operibus: ergo requies illa, à qua exciderunt Judæi infideles Pſal. 94. eadem eſt cum illa, cujus mentionem facit Moyſes. Deus in opere creationis quaſi extra ſeipſum prodiit, & per requiem in ſeipſum rediit, in quo finis eſt rerum omnium, & ſumma perfectio, dum cuncta ad ejus gloriam referuntur.

6. (f) Cùm igitur promiſſio à Deo facta irrita eſſe non poſſit, nec voluntas ejus fruſtrari, neceſſe eſt ut quidam introeant in eam requiem, aut Judæi, aut nos ipſi: illi quibus nuntiatum eſt, non introierunt propter incredulitatem: *Ingrediemur ergo*; quæ concluſio eſt ipſa propoſitio quam probatam oportuit.

7. (g) Gr. *Præfigit*, & determinat quoddam temporis ſpatium, *poſt tantum temporis*: poſt 400. & amplius

8. Nam ſi eis Jeſus (h) requiem præſtitiſſet, numquam de alia loqueretur, poſt hac, die.

9. Itaque relinquitur ſabbatiſmus (i) populo Dei.

10. Qui enim ingreſſus eſt in requiem ejus, etiam ipſe requievit ab operibus (k) ſuis, ſicut à ſuis Deus.

11. Feſtinemus (l) ergo ingredi in illam requiem: ut ne in idipſum quis incidat incredulitatis exemplum.

12. Vivus eſt enim ſermo (m) Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti: & pertingens uſque ad diviſionem animæ ac ſpiritus, compagum quoque ac medullarum, & diſcretor cogitationum & intentionum cordis.

* Pſ. 33. 16. Eccli. 15. 20. 13. * Et non eſt ulla creatura inviſibilis in conſpectu ejus: omnia autem nuda & aperta ſunt oculis ejus, ad quem nobis ſermo (n).

14. Habentes (o) ergo pontificem magnum, qui penetravit cœlos, Jeſum filium Dei: teneamus confeſſionem.

15. Non enim habemus pontificem, qui non poſſit compati infirmitatibus noſtris: tentatum autem per omnia pro ſimilitudine abſque peccato.

16. Adeamus (p) ergo cum fiducia ad thronum gratiæ: ut miſericordiam conſequamur, & gratiam inveniamus in auxilio opportuno.

CAPUT V.

Superiori capite Apoſtolus illud inſinuavit, Chriſtum novæ legis ſummum eſſe Pontificem: idque in hoc capite fuſius probandum ſuſcipit.

1. Omnis namque Pontifex (a) ex hominibus aſſumptus, pro hominibus conſtituitur in iis, quæ ſunt ad Deum, ut offerat dona, & ſacrificia pro peccatis;

2. Qui condolere poſſit iis, qui ignorant, & errant: quoniam & ipſe circumdatus eſt infirmitate:

3. Et propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam & pro ſemetipſo offerre pro peccatis.

4. * Nec quiſquam ſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur à Deo, tamquam Aaron. * Exod. 28. 1. Par. 16. 18.

5. Sic & Chriſtus non ſemetipſum clarificavit ut pontifex fieret: ſed qui locutus (b) eſt ad eum: * Filius meus es tu, ego hodie genui te. * Pſ. 2. 7.

6. Quemadmodum & in alio loco dicit: * Tu es ſacerdos in æternum (c), ſecundùm ordinem Melchiſedech. * Pſ. 109. 4.

7. Qui

annos à Joſue temporibus, cùm facta eſt promiſſæ terræ partitio, & David adhuc ad illam requiem nos excitat his verbis: *Hodie ſi vocem ejus, &c.* manifeſtum itaque eſt ſupereſſe adhuc aliam requiem; in quam tendere debemus. *Hodie*, quamdiu vivimus, præter illam quam populus Hebræus adeptus eſt in terra Chanaan; eaque eſt æterna, & beatorum felicitas. *Hodie* dicitur, quod brevi deſinat vita noſtra, quaſi dies unus.

8. (h) Seu Joſue, *requiem præſtitiſſet*, diem alium Deus non deſignaret, quo ingreſſuri eſſent. Non igitur illa fuit Dei requies obtemperantibus propoſita. Nam ſi Joſue temporibus illam conſecuti fuiſſent requiem, cujus meminit David, numquam de alia loqueretur: *Poſt hac, die*, qua poſtea Jeſus Chriſtus, cujus Joſue erat typus, introducturus eſſet fideles: vel non loqueretur poſtea de alia die, ſi Joſue in ea requie eos ſtatuiſſet.

9. (i) Cum ceſſet ab operibus ſuis: huic relinquitur celebratio veri ſabbati.

10. (k) Poſt mundi creationem hæc requies exemplar eſt quietis illius, quæ fideles manet. Qui vitam ingreditur immortalem, ut fruatur æterna Dei quiete. Ex his efficitur eamdem eſſe requiem, quæ Pſalm. 94. & Geneſ. 2. memoratur, regnum ſcilicet cœlorum paratum electis à conſtitutione mundi, cujus poſſeſſionem adipiſcentur.

11. (l) Enitamur per fidem & bona opera in illam ingredi requiem, ne quis cum Judæis incidat in idem incredulitatis crimen, & excludatur ab illa quiete æterna.

12. (m) Id quidem de Verbo increato, & de verbo inſpirato intelligi poteſt, quod mutari nequit, quæque Deus pollicetur, eadem præſtat. Quamquam de verbo Dei generatim, ſive promittat, ſive minetur, hæc commode intelligi poſſunt, idque ad intima uſque animæ penetrat.

13. (n) De quo nobis ſermo futurus eſt, vel de quo nunc loquimur.

14. & 15. (o) Iterùm eos hortatur, ut in fide firmi ſint & ſtabiles. Cùm ergo, inquit, eum habeamus Pontificem in cœlis, qui interpellat pro nobis, qui in æternam quietem nos inducet, non deſpondeamus animum: nam Pontifex noſter compatitur infirmitatibus noſtris. *Tentatum*, qui licèt ab omni peccato purus eſſet, omnibus tamen modis tentatus eſt, Gr. *aſſiduè*: Nihil in templo offerri poterat, niſi per ſacerdotes; nihil in cœlo Deus accipit, niſi per Filium ſuum.

16. (p) Promiſſionibus ejus confidentes, *ad thronum gratiæ ejus*, ad tribunal pœnitentiæ accedamus: *ut miſericordiam conſequamur*, remiſſionem peccatorum; *& gratiam inveniamus*, in hac ſcilicet vita, dum pœnitentiæ locus eſt, & tempus impetrandi divini auxilii: ille indigentiæ noſtræ ſubveniet. Hic enim eſt fructus ſacrificii Chriſti in terra, & functio æterni ejus ſacerdotii in cœlo.

CAP. V. 1. & 2. (a) Ante omnia, quæ eſſent Pontificis in veteri lege conditiones exponit: prima ex natura ipſa deſumitur, quæ nimirùm ſimilis eſt aliorum hominum, atque in iis conſtituitur, quæ ad cultum Dei pertinent. 2. Ut offerat dona ſponte oblata & ſacrificia pro peccatis populi & pro ſuis, quoniam ipſe eſt circumdatus infirmitate. 3. *Qui condolere poſſit*: Gr. moderatè ferre aliorum infirmitates & delicta, adeò ut non plus ſatis ſit indulgens, nec plus æquo ſeverus: Gr. memor ſuæ fragilitatis miſericors eſſe debet. 4. Nec ſeipſum intrudat, aut ingerat, ſed vocari à Deo debet tamquam Aaron, vel per ſe, vel per ſucceſſionem à Deo ordinatam.

5. (b) Hunc honorem ipſi tribuit Pater, qui dixit ad eum, *Filius meus es tu*; teſtimonium divinitatis Chriſti præmittit, ne ſimilem prorſus aliis pontificibus exiſtimarent. Neque id mirari debemus, quòd Chriſtus ſummus Pontifex à Deo ſit conſtitutus, cùm ſit filius Dei. Adeò ut ſacerdotii illius dignitas, naturali ejus filiationi quodammodo ſit inſerta. Ac poſt reſurrectionem ſuam in ſancta ſanctorum, ſeu in cœlum introivit, & regni ſui adiit poſſeſſionem.

6. (c) Summus novæ legis Pontifex ad redimenda hominum peccata à Patre miſſus eſt, & ordinatus. *Secundum ordinem Melchiſedech*, ſeu ritum à Deo inſtitutum, quo panem & vinum obtulit Melchiſedech.

Digitized by Google

7. Qui in diebus (d) carnis ſuæ preces ſupplicationeſque ad eum, qui poſſit illum ſalvum facere à morte, cum clamore valido & lacrymis offerens, exauditus eſt pro ſua reverentia.

8. Et quidem cùm eſſet Filius (e) Dei, didicit ex iis, quæ paſſus eſt, obedientiam:

9. Et conſummatus (f), factus eſt omnibus obtemperantibus ſibi, cauſa ſalutis æternæ,

10. Appellatus (g) à Deo pontifex juxta ordinem Melchiſedech.

11. De quo nobis grandis ſermo, & ininterpretabilis ad dicendum: quoniam imbecilles facti eſtis ad audiendum.

12. Etenim cùm deberetis magiſtri eſſe propter tempus (h): rursùm indigetis ut vos doceamini quæ ſint elementa exordii ſermonum Dei: & facti eſtis quibus lacte opus ſit, non ſolido cibo.

13. Omnis enim, qui lactis eſt particeps, expers eſt ſermonis juſtitiæ: parvulus (i) enim eſt.

14. Perfectorum autem eſt ſolidus cibus: eorum, qui pro conſuetudine exercitatos habent ſenſus ad diſcretionem (k) boni ac mali.

CAPUT VI.

Quàm difficile eſt Chiſtianos, qui poſt tot Dei beneficia lapſi ſunt, & Filium ejus rurſus in ſemetipſis crucifixerunt, renovari ad pœnitentiam.

1. QUapropter intermittentes (a) inchoationis Chriſti ſermonem, ad perfectiora feramur, non rurſum jacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad Deum,

2. Baptiſmatum (b) doctrinæ, impoſitionis quoque manuum, ac reſurrectionis mortuorum, & judicii æterni.

3. Et hoc faciemus (c), ſi quidem permiſerit Deus.

4. * Impoſſibile (d) eſt enim, eos qui ſemel ſunt illuminati, guſtaverunt etiam donum cœleſte, & participes facti ſunt Spiritus ſancti. *Matt. 12. 45. Inf. 10. 26. 2. Pet. 2. 20.

5. Guſtaverunt (e) nihilominùs bonum Dei verbum, virtuteſque ſæculi venturi,

6. Et prolapſi ſunt: rurſus renovari ad pœnitentiam, rurſum crucifigentes (f) ſibimetipſis Filium Dei, & oſtentui habentes.

7. Ter-

7. (d) Dixerat id proprium eſſe ſacerdotis, ut pro ſe & pro aliis hoſtias offerat; id factum eſſe à Chriſto in vita ſua; & præſertim in cruce, pro ſua reſurrectione, & noſtra: *Cum clamore valido*, non vocis tantùm, ſed & deſiderii: *Reverentia*, pro ſua pietate & veneratione in Patrem; vel pro ſui ipſius dignitate: unde Chriſtus inducitur Pontifex, ut orans pro ſe & aliis, & circumdatus infirmitate noſtra.

8. (e) Gr. *Etſi Filius Dei eſſet: Didicit*, experientia didicit, quàm difficilis virtus eſſet obedientia, & quàm arduum foret, Deo pro peccatis hominum ſatisfacere. Bern. *Dedit vitam, ne perderet obedientiam.*

9. (f) Gr. perfectus, vel immolatus. *Cauſa ſalutis æternæ*, quam in cruce operatus eſt, ad ſummum gloriæ gradum de cruce evectus.

10. (g) Declaratus verus Pontifex, qui pro delictis populi ſe Deo obtulit, qui ſacrificium inſtituit in poſtrema cœna ad finem uſque mundi duraturum, in quo ſub ſpeciebus panis & vini corpus ſuum & ſanguinem conſecravit; de quo quidem myſterio multa & grandia dicenda eſſent; ſed plures erant ex iis, ad quos ſcribit, qui hæc capere non poterant.

12. (h) Quia dudum eſt, ex quo credidiſtis. *Elementa*, quæ ſint prima doctrinæ Evangelicæ rudimenta, cùm in fide nutirent, & ad doctrinam ſacram, non ut par erat, intenderent animum.

13. (i) Eſt quædam infantia Chriſtiana, quæ malum neſcit; eſt alia, quæ in bono eſt ſatis inſtructa; illa creſcere debet, ex hac autem exeundum eſt. *Juſtitia*, perfectæ juſtitiæ; ſublimem religionis perfectionem non capit.

14. (k) Quod ſit verè bonum, quod ſecùs; quæ ſit ſana doctrina, quæ erronea.

CAP. VI. 1. (a) In gratiam perfectorum, de quibus mox fecit mentionem, omiſſis inſtructionibus Chriſtianæ religionis, quæ cum Catechumenis & Neophytis haberi ſolent, cujuſmodi ſunt pœnitentia baptiſmi prævia, prima in Deum fidei elementa, ad ſubliniora nos tollamus: cujuſmodi eſt æternum Chriſti ſacerdotium.

2. (b) Quæ tradi ſolent tyronibus; forſam vocat Baptiſmata propter trinam immerſionem, vel ad varias ablutiones veteris legis alludit; *Impoſitionis quoque manuum*, in ſacramento Confirmationis; de his enim jamdudum inſtructi eſtis, uti & de reſurrectione mortuorum, & de extremo judicio. Hæc igitur omittamus, quæ ſunt initia, ac prima velut fundamenta Chriſtianæ religionis. Quamquam horum obliti videmini, & opus eſſe, ut iterum illa ediſcatis.

3. (c) Sublimiora docebimus, ſi Deus ſiverit.

4. (d) Rationem affert cur hæc omittat, quòd impoſſibile ſit, eos qui per apoſtaſiam defecerunt à fide poſt Baptiſmum, per ſecundi Baptiſmi pœnitentiam renovari. Nam per Baptiſmum renovamur ab omni culpa & pœna: nec fortè deerant qui variis Baptiſmatibus aſſueti confidentiùs peccarent, ſperantes fore ut per iterata Baptiſmata peccata omnia condonarentur. Id verò prorsùs impoſſibile eſſe declarat Apoſtolus, quòd per Baptiſmum plenus mortis Chriſti effectus quoad culpam & pœnam nobis applicetur, ac Chriſtus ſemel mortuus non ampliùs moritur, idque impoſſibile ſit ut iterum cruci affigatus. Unde impoſſibile prorſus eſt, non tantùm difficile, ut per iterata Baptiſmata renovetur. Baptiſmus enim nobis eſt vice mortis Chriſti, cujus eſt ſimilitudo: non igitur eſt tantummodò difficultas magna renovationis integræ, quæ fit per Baptiſmum, ſed ea planè eſt impoſſibilis, cùm Baptiſmus non iteretur, uti nec mors Chriſti. Renovatio itaque per ſecundum Baptiſmum eſt planè impoſſibilis, non item renovatio per pœnitentiam, de qua hoc loco non agit Apoſtolus, quæ ſemper eſt poſſibilis, & peccatoribus expoſita. *Guſtaverunt*, in Euchariſtia; vel qui verbo Dei ſunt nutriti, fide in Chriſtum illuminati, vel guſtarunt donum ſpiritualium conſolationum, quique acceperunt peccatorum remiſſionem, ex qua magna oritur conſcientiæ tranquillitas. *Participes*, in ſacramento Confirmationis, vel participes facti ſunt chariſmatum & donorum Spiritus ſancti.

5. (e) Et guſtaverunt doctrinam chriſtianam, quæ bona cœleſtis pollicetur, in qua inſtructi & educati ſumus, uti & ſpe futuræ beatitudinis firmati. *Virtuteſque ſæculi venturi*, immortalem gloriam edocti.

6. (f) Qui iterare volunt Baptiſmum, quantum eſt in ſe, volunt iterùm ſibi crucifigi Chriſtum, qui pro unoquoque noſtrùm quodammodo moritur; nam per Baptiſmum mors ejus nobis applicatur cum plena & perfecta redemptione: cùm ſemel mortuus ſit, pro

7. Terra (g) enim ſæpè venientem ſuper ſe bibens imbrem, & generans herbam opportunam illis, à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo.

8. Proferens autem ſpinas ac tribulos, reproba eſt, & maledicto proxima: cujus conſummatio in combuſtionem.

9. Confidimus (h) autem de vobis dilectiſſimi meliora, & viciniora ſaluti: tametſi ita loquimur.

10. Non enim injuſtus Deus, ut obliviſcatur operis veſtri, & dilectionis, quam oſtendiſtis in nomine ipſius, qui miniſtraſtis ſanctis, & miniſtratis.

11. Cupimus autem unumquemque veſtrùm eamdem oſtentare ſolicitudinem ad expletionem (i) ſpei uſque in finem:

12. Ut non ſegnes efficiamini, verùm imitatores eorum, qui fide & patientia hæreditabunt (k) promiſſiones.

13. Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit, per quem juraret, majorem, juravit per ſemetipſum,

* Gen. 22, 16. 14. Dicens, * Niſi benedicens (l) benedicam te, & multiplicans multiplicabo te.

15. Et ſic longanimiter ferens, adeptus eſt repromiſſionem.

16. Homines enim per majorem ſui jurant, & omnis controverſiæ eorum finis, ad confirmationem, eſt juramentum.

17. In quo abundantius (m) volens Deus oſtendere pollicitationis hæredibus immobilitatem conſilii ſui, interpoſuit juſjurandum;

18. Ut per duas res immobiles (n), quibus impoſſibile eſt mentiri Deum, fortiſſimum ſolatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem:

19. Quam ſicut anchoram (o) habemus animæ tutam ac firmam, & incedentem uſque ad interiora velaminis.

20. Ubi præcurſor (p) pro nobis introivit Jeſus, ſecundùm ordinem Melchiſedech pontifex factus in æternum.

CAPUT VII.

Cùm quidam ex Hebræis Leviticum ſacerdotium adhuc vigere, & ſemper duraturum, uti & legem Moſis, neque aliter expiari poſſe peccata quàm ſacrificiis & ritibus in Lege præſcriptis perſuaſum haberent, utrumque hunc errorem ſic refellit Apoſtolus, ut quod initio capitis ſuperioris receperat, fore ut ſublimiora religionis myſteria iis exponeret, hoc capite & ſequentibus præſtet.

1. Hic enim Melchiſedech (a) rex Salem ſacerdos Dei ſummi, qui obviavit Abrahæ regreſſo à cæde regum, & benedixit ei: Gen. 14. 18.

2. Cui & decimas omnium diviſit Abraham: primùm quidem qui interpretatur (b) rex Juſtitiæ: deinde autem & rex Salem, quod eſt, rex pacis,

3. Sine

ſingulis ſemel tantummodò vult mori, quantùm ad illam perfectam mortis ſuæ applicationem per Baptiſmum, præterquàm Chriſtus vivit in juſtis. *Et oſtentui habentes*, Gr. *Ludibrio habentes*; moritur in iis qui poſt Baptiſmum in peccata relabuntur. Origenes, Homil. 2. in cap. 2. Jud. Defunctus eſt Jeſus in illis ſine dubio, qui ſæpè pœnitendo, & iterùm delinquendo, velut inſultare morti Jeſu dicuntur: *& oſtentui habentes*, ludibrio, aut certè infidelium deriſioni mortem ejus exponentes, quaſi mors Chriſti in Baptiſmo peccata omnia non deleverit.

7. & 8. (g) Illos, qui renovari volunt per ſecundum Baptiſmum poſt apoſtaſiam, cum terra ſterili & infructuoſa comparat, quæ imbrem cœleſtis prædicationis excipiens, nihil aliud quam ſpinas profert, quæque idcirco ab agricolis reprobatur. *Cujus conſummatio in combuſtionem*; cujus finis eſt æterna damnatio. Contrà, qui per bona opera, & bonum prædicationis & Sacramentorum uſum proficiunt in melius, ſimiles ſunt terræ imbre cœleſti perfuſæ, quæ herbas utiles profert: itaque hæc expoſitio, quæ impoſſibile pro difficili ſumit, non videtur Apoſtoli propoſito convenire: cùm de pœnitentia, quæ antecedit Baptiſmum apertè loquatur, non de renovatione per Sacramentum Pœnitentiæ, quæ nec impoſſibilis eſt, nec difficultatem habet adeò invincibilem. Præterquam hæc difficultas cum iis quæ præcedunt non cohæret: non enim iis qui poſt Baptiſmum peccaverunt eſt inutile judicium extremum, beatam reſurrectionem, & alia fidei dogmata in memoriam redigere: cum terra imbre ſalutari divinæ gratiæ irrigata *accipit benedictionem*, herbas bonorum operum gignit, tumque accipit benedictionem à Deo: ſed ubi ſpinas tantùm generat, tum illa eſt maledicto proxima.

9. (h) Jam conſolatur Hebræos, & in ſpem eos erigit ob bona opera & labores, quos perpeſſi ſunt; ad perſeverandum eos adhortatur. *Et viciniora ſaluti*, Gr. *conjuncta cum ſalute*.

11. (i) Ut ſpes veſtra impleatur, quam perſeverantia in tuto collocat.

12. (k) Gr. hæreditant non ſegnes, ſed fortes, & generoſi, quæ fortitudo ex fide orta in potentiam deſinet.

14. (l) Particula, *niſi*, non eſt dubitantis, ſed aſſeverantis; pro certo habens fore ut tibi benedicam.

17. (m) In quibus verbis Deus volens conſilii ſui & propoſiti immobilitatem abundantiùs oſtendere, interpoſuit juſjurandum: vel ex abundanti volens oſtendere quam immutabile eſſet id quod promiſit Abrahæ.

18. (n) Seu immutabiles, nimirùm per promiſſionem & juramentum, *habeamus*, nos qui in hac vita ſpe vitæ æternæ ſuſtentamur, non enim nobis aliud eſt perfugium, quam ſpes propoſita æternorum bonorum.

19. (o) Hanc inter hujus vitæ procellas firmam tenemus, ne adverſa nos dejiciant, aut proſpera nimiùm efferant: *Et incedentem*, penetrantem intra velum, in ipſa ſancta ſanctorum, quæque in bonis æternis figitur.

20. (p) Viam ad illud ſanctuarium munivit Jeſus. *In æternum*, non ſemel unoquoque anno introivit in ſancta, ſed in æternum ibi habitat. Chriſtus in cœlo eſt ſpei noſtræ firmamentum.

CAP. VII. 1. (a) Cujus hiſtoriam Geneſ. cap. 14. à Moſe deſcriptam ſummatim attingit, ut oſtendat Chriſti ſacerdotium longè præſtantius eſſe Sacerdotio Levitico: hujus typum fuiſſe in Melchiſedech, qui in Scriptura ſic deſignatur, ut Abrahamum dignitate ſuperaret. Quòd ſi typus Chriſti Abrahamo & Levi honore & dignitate ſuperior eſt, quantò magis Chriſtus ipſe ſacerdotes omnes ex Abraham prognatos antecellit?

2. (b) Melchiſedech primùm ex nomine ipſo, quod regem juſtitiæ exprimit: *Melech* enim regem,

Digitized by Google

3. Sine patre (c), ſine matre, ſine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, aſſimilatus autem Filio Dei, manet ſacerdos in perpetuum.

4. Intuemini autem quantus (d) ſit hic, cui & decimas dedit de præcipuis Abraham patriarcha.

5. Et quidem de filiis Levi ſacerdotium
* Deut. 18. accipientes, * mandatum habent decimas
1. ſumere à populo ſecundùm legem, id eſt,
Joſ. 14. 4. à fratribus ſuis: quamquam & ipſi exierint de lumbis Abrahæ.

6. Cujus autem generatio non annumeratur (e) in eis, decimas ſumpſit ab Abraham, & hunc, qui habebat repromiſſiones, benedixit.

7. Sine ulla autem contradictione, quod minus eſt, à meliore benedicitur.

8. Et hic (f) quidem, decimas morientes homines accipiunt: ibi autem conteſtatur, quia vivit.

9. Et (ut ita dictum (g) ſit) per Abraham, & Levi, qui decimas accepit, decimatus eſt:

10. Adhuc enim in lumbis patris erat, quando obviavit ei Melchiſedech.

11. Si ergo conſummatio (h) per ſacerdotium Leviticum erat; (populus enim ſub ipſo legem accepit) quid adhuc neceſſarium fuit ſecundùm ordinem Melchiſedech alium ſurgere ſacerdotem, & non ſecundùm ordinem Aaron dici?

12. Tranſlato (i) enim ſacerdotio, neceſſe eſt ut & legis tranſlatio fiat.

13. In quo (k) enim hæc dicuntur, de alia tribu eſt, de qua nullus altari præſto fuit.

14. Manifeſtum eſt enim quòd ex Juda ortus ſit Dominus noſter: in qua tribu nihil de ſacerdotibus Moyſes locutus eſt.

15. Et ampliùs adhuc manifeſtum (l) eſt, ſi ſecundùm ſimilitudinem Melchiſedech exurgat alius ſacerdos,

16. Qui non ſecundùm legem mandati carnalis (m) factus eſt, ſed ſecundùm virtutem vitæ inſolubilis.

17. Conteſtatur (n) enim: * Quoniam * Pſ. 109. 4.
tu es ſacerdos in æternum, ſecundùm ordinem Melchiſedech.

18. Reprobatio (o) quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem ejus, & inutilitatem:

19. Nihil

Sedech juſtitiam ſignificat: item ex civitatis ſuæ nomine commendatur: erat enim rex Salem, quæ poſtea Jeruſalem dicta eſt, quòd pacem ſignificat: quibus nominibus Chriſtus veræ juſtitiæ & pacis rex exprimitur: cùm ſit juſtitia ipſa in æternitate, factus eſt noſtra juſtitia in tempore. 2o Dignitatem Melchiſedech inſinuat, quòd eſſet ſacerdos Dei ſummi, & benedictionem impertierit Abrahæ à cæde Chodorlahomor redeunti, decimas prædæ omnis Abrahamus Melchiſedech obtulerit. Hæc Paulus ſic commemorat, ut oſtendat Melchiſedech multiplici nomine Chriſti ſacerdotium adumbraſſe, & in hoc maxime quod de illius ortu & genealogia nullam faciat Scriptura mentionem, in quo etiam Filii Dei eſt typus.

3. (c) Sic Chriſtus ſecundùm humanitatem, patrem nullum habet, nec matrem ut Deus; utramque *generationem ejus quis enarrabit?* Neque initium dierum, neque finem vitæ habens: Melchiſedecis ortus & interitus ignorantur: *Aſſimilatus*, in his omnibus quæ commemoravit: *Manet ſacerdos in perpetuum*, non in ſe, ſed in Chriſto, cujus eſt figura. Hos omnes characteres leviter attingit Paulus, atque in his duobus potiſſimùm immoratur, qui Melchiſedecis ſacerdotium præ Levitico extollunt, quòd Abrahamus decimas huic dederit, & benedictionem ab eo acceperit.

4. & 5. (d) Ut figura Chriſti. *De filiis*, Ordo quidem Leviticus in magno erat honore, cùm à ſuis fratribus ex eodem patre Abrahamo oriundis decimas acciperet. Qui è ſtirpe Levi ſacerdotes erant, decimas à populo accipiendi jus habebant.

6. (e) Melchiſedech nimirum, qui ex eo genere non erat, quique decimas ab Abrahamo recepit. *Benedixit*, ut ſuperior inferiorem; is adeò longè excellentius habuit ſacerdotium, quàm Leviticum: *A meliore benedicitur*, ſolemni benedictione.

8. (f) In ſacerdotio Levitico: *Homines decimas accipiunt*, iique ſunt morti obnoxii, alii aliis ſuccedunt, *ibi autem*, ſcilicet in ſacerdotio ſecundum ordinem Melchiſedech: *Quia vivit*, hoc in loco exprimitur ut vivens: teſtatur Scriptura Chriſtum, cujus Melchiſedech erat figura, ſemper vivere, cum ait: *Tu es ſacerdos in æternum*.

9. & 10. (g) Ut ita dicam: *Per Abraham, & Levi*, ipſe, qui decimas ſolet accipere: *Decimatus eſt*, in Abrahamo decimas ſolvit; in eo quippe erat quodammodo, ut in ſtirpe ſua.

11. (h) Græc. perfectio: quòd ſi ſacerdotium Leviticum vim habuit juſtificandi, *quid adhuc neceſſarium fuit?* Cur neceſſe erat, ut alius Sacerdos ſurgeret ſecundùm ordinem Melchiſedech, & non ſecundùm ordinem Aaron? Nihil opus erat ſacerdotio Chriſti, ſi Leviticum ſacerdotium juſtitiam attuliſſet: Chriſtus ſolus eſt victima, & ſacerdos Dei: *Sub ipſo*, vox Græca ἐπὶ, quæ præ dativum *ſub* ſignificat, interdum etiam *propter* ſignificat; tumque hic ſenſus erit, legem Iſraelitis datam, ut hoc genus ſacerdotii ſtatueretur.

12. (i) Novum quippe ſacerdotium legis mutationem ſecum habet adjunctam, & tranſlato ſacerdotio, neceſſe eſt ut legis quoque tranſlatio fiat. Nam hæc duo lex & ſacerdotium ſunt individuè conjuncta, neque à ſe invicem ſeparantur. Sacerdos eſt fœderis, ſeu Teſtamenti mediator; hujus ſigillum eſt ſacrificium: lex ipſa eſt pacti initi conditio; per Chriſtum itur ad Deum: non ampliùs è Moſe, ſed à Chriſto legem accipimus, quæ cordibus noſtris inſcribitur.

13. (k) Græ. *ad quem*, ſeu de quo hæc dicuntur: *Tu es Sacerdos*, &c. Chriſtus utique, *de alia tribu eſt*: nempe de tribu Juda: adeò ut ſacerdotium Chriſti de tribu regia orti ſit etiam regale, non ut Leviticum, quod legale tantummodò erat.

15. (l) Legis & Sacerdotii factam eſſe tranſlationem: *Si exurgat alius Sacerdos*, Chriſtus ſcilicet, cujus typus fuit Melchiſedech.

16. (m) Cujus cæremoniæ penè omnes ſunt carnales: *Inſolubilis*, qui non ſecundùm carnalem ſucceſſionem, quæ argumentum eſt vitæ perituræ: *ſed ſecundùm virtutem vitæ inſolubilis*: qui non moriturus eſt ut Sacerdotes Levitici, ſed qui vitam dat credentibus æternam. Origenes in cap. 27. Numer. *Propinquis agrorum & prædiorum relinquatur hæreditas; gubernatio populi Dei illi tradatur, quem Deus elegerit.*

17. (n) Pater Filio: *Tu es Sacerdos in æternum*, poſtquam eum à morte excitavit, qui & ante luciferum eum genuit, Sacerdotem eſſe in æternum, & vitæ indiſſolubilis. Vetus Sacerdotium in carnali ſucceſſione, novum in vita Chriſti immortali & reſuſcitata fundatur.

18. (o) Antiquatio ceteris legis: *Propter infirmitatem*. Cum perficere non poſſit, aut juſtitiam conferre. Vetus ſacerdotium in promiſſis, & figuris poſitum erat, novum efficax eſt, & ſanctum.

19. Nihil enim ad perfectum adduxit lex: introductio (p) verò melioris ſpei, per quam proximamus ad Deum.

20. Et quantum (q) eſt non ſine jurejurando (alii quidem ſine jurejurando ſacerdotes facti ſunt;

* Pſ. 109. 4. 21. Hic autem cum jurejurando, per eum qui dixit ad illum: * Juravit Dominus, & non pœnitebit eum: tu es ſacerdos in æternum.)

22. In tantum (r) melioris teſtamenti ſponſor factus eſt Jeſus.

23. Et alii quidem plures facti ſunt ſacerdotes, idcircò quòd morte prohiberentur permanere:

24. Hic autem eò quòd maneat in æternum, ſempiternum (ſ) habet ſacerdotium.

25. Unde & ſalvare in perpetuum poteſt accedentes per ſemetipſum ad Deum: ſemper vivens ad interpellandum pro nobis.

26. Talis enim decebat ut nobis eſſet pontifex, ſanctus, innocens, impollutus, ſegregatus (t) à peccatoribus & excelſior cœlis factus:

27. Qui non habet neceſſitatem quotidie (u), quemadmodum ſacerdotes, * * Lev. 16. 6. priùs pro ſuis delictis hoſtias offerre, deinde pro populi: hoc enim fecit ſemel, ſeipſum offerendo.

28. Lex enim homines conſtituit ſacerdotes infirmitatem habentes: ſermo autem jurisjurandi, qui poſt legem eſt, Filium in æternum perfectum.

C A P U T VIII.

Idem proſequitur argumentum, & Chriſti ſacerdotii præ Aaronico excellentiam commendat ex templo ipſo, & miniſterio.

1. Capitulum (a) autem ſuper ea quæ dicuntur: Talem habemus Pontificem; qui conſedit in dextera ſedis magnitudinis in cœlis,

2. Sanctorum miniſter (b), & tabernaculi veri, quod fixit Dominus, & non homo.

3. Omnis enim pontifex (c) ad offerendum munera, & hoſtias conſtituitur: unde neceſſe eſt & hunc habere aliquid, quod offerat:

4. Si ergo eſſet ſuper terram (d), nec eſſet ſacerdos: cùm eſſent qui offerrent ſecundùm legem munera,

5. Qui exemplari (e) & umbræ deſerviunt cœleſtium. Sicut reſponſum eſt Moyſi, cùm conſummaret tabernaculum: * Vide (inquit) omnia facito ſecundùm exemplar, quod tibi oſtenſum eſt in monte. * Exod. 25. 40. Act. 7. 44.

6. Nunc autem melius ſortitus eſt miniſterium (f), quantò & melioris teſtamenti mediator eſt, quod in melioribus repromiſſionibus ſancitum eſt.

7. Nam

19. (p) Introducta eſt lex nova, quæ in ſpem meliorem nos adduxit, per quam, *proximamus Deo*; per quam propiùs accedimus ad Deum.

20. (q) Græc. *Quatenus*, vel in quantum non ſine jurejurando inſtitutum eſt ſacerdotium Chriſti; qui inſtitutionis ritus ſacerdotium Chriſti præ Levitico extollit. Nam prius firmum futurum non erat, ut novum, quod jurejurando fuit conſtitutum, & immutabile factum.

22. (r) Adeò verùm eſt, novum Teſtamentum veteri eſſe præſtantius. *Sponſor*. Quod utique probat Jeſum præſtantioris fœderis mediatorem factum, quod ejus ſacerdotium jurejurando firmatum fuerit, non item Leviticum; idque hoc juramento teſtabatur Deus, æternum fore Chriſti ſacerdotium.

24. & 25. (ſ) Non migrans ad alios per ſucceſſionem. *In perpetuum*, Græc. *plenè & perfectè*: *Per ſemetipſum*, Gr. *per ipſum*; Mors Sacerdotum miniſterii finis erat; Chriſtus per mortem & reſurrectionem ſuam iniit ſacerdotium.

26. (t) Vitæ puritate, nihil habens cum peccatoribus commune; *excelſior cœlis factus*: qui ratione aſſumptæ naturæ ſupremum tenet locum.

27. & 28. (u) Sæpe: *Sacerdotes*, Græc. *Summi Pontifices*. *Legem*, Qui poſt legem fuit pronuntiatus, Pſalm. 109. *Conſummatum*, Vox eadem conſecratum ſignificat.

CAP. VIII. 1. (a) Gr. Summa eorum quæ dicta ſunt de abrogatione legis veteris, de ſacerdotii Chriſti & regalis præ Levitico excellentia, eò ſpectat, ut agnoſcamus nos talem habere Pontificem ſanctum, innocentem, impollutum, qui introivit in ſanctuarium tabernaculi non manu facti; ſed ad dexteram majeſtatis Dei ſedet, & in plenitudine divinæ majeſtatis habitat, ubi ſacerdotii ſui munus exequitur.

2. (b) Sanctuarii miniſter: vox Gr. λειτουργὸς, ſacrorum miniſtrum, nec ſanctos ſolùm, ſed ſanctuarium etiam ſignificat. Eſt igitur Chriſtus cœleſtis ſanctuarii ſacerdos, veri tabernaculi non à Moſe, ſed à Domino extructi. Eccleſiæ nimirum, Chriſtus cum Eccleſia caput, cum corpore eſt victima, eo ſanctuario & ſacerdote digna maximè.

3. (c) Utriuſque ſacerdotii victimas confert inter ſe. Cùm Pontifex omnis offerat hoſtias & munera pro populo, Chriſtus verò habeat quid offerat, non vitulorum ſanguinem, ſed proprium corpus & ſanguinem, ſemel in ara crucis oblata, quæ Deo Patri pro nobis jugiter offert, vel incruentum altaris ſacrificium.

4. (d) Auctor Analyſeos Gallicæ hæc ad verbum immediatè præcedens revocat: ſi quod offert ſacerdos, eſſet de iis quæ ſunt ſuper terram, ἐπὶ γῆς. Si terrena tantummodò offerret munera, nullus eſſet novi ſacerdotii miniſterio locus, cùm huic rei tot ſacerdotes Levitici generis deſtinerentur.

5. (e) Hi quidem Deum colunt, ſed cultu qui umbra tantùm eſt cœleſtium.

6. (f) Gr. λειτουργίας, ſacri miniſterii, ſeu ſacrificii: *Sancitum eſt*: cùm æterna promittat & conferat novum Teſtamentum, vetus terrena tantummodo: Novi Teſtamenti ſacrificium inſinuat, quod veteris legis ſacrificiis longè præſtat. Id enim planè cœleſte eſt, figuris veteris legis adumbratum; exemplar Moſi in monte expoſitum, quod promiſſionibus novi fœderis reſpondet. Quæ omnia uni Chriſto, ſeu corpori ejus & ſanguini conveniunt. Ex iis efficitur aliud à ſacerdotio Levitico inſtitutum à Deo fuiſſe ſacerdotium, idque longè excellentius, ſeu capitis ipſius, ſeu efficaciæ & virtutis ratio habeatur, aut jurisjurandi ſolemnitas, aut Pontificum dotes, aut ſanctuaria, aut ſacrificia, aut cultus ipſe totus ſpectentur: Leviticum ſacerdotium omninò antiquatur, neque adeò perpetuum eſſe poteſt.

Digitized by Google

7. Nam ſi illud culpa priùs vacaſſet: (g) non utique ſecundi locus inquireretur.

8. Vituperans (h) enim eos dicit: * Ecce dies venient, dicit Dominus: & conſummabo ſuper domum Iſrael, & ſuper domum Juda, teſtamentum novum; *Jer. 31. 31.

9. Non ſecundùm teſtamentum, quod feci patribus eorum, in die, qua apprehendi manum eorum ut educerem illos de terra Ægypti: quoniam ipſi non permanſerunt in teſtamento meo: & ego neglexi eos, dicit Dominus.

10. Quia hoc eſt teſtamentum, quod diſponam domui Iſrael poſt dies illos, dicit Dominus: Dando leges meas in mentem eorum, & in corde eorum ſuperſcribam eas: & ero eis in Deum, & ipſi erunt mihi in populum.

11. Et non docebit (i) unuſquiſque proximum ſuum, & unuſquiſque fratrem ſuum, dicens: Cognoſce Dominum: quoniam omnes ſcient me à minore uſque ad majorem eorum:

12. Quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum jam non memorabor.

13. Dicendo autem novum, veteravit (k) prius. Quod autem antiquatur & ſeneſcit, propè interitum eſt.

CAPUT IX.

Novum Teſtamentum cùm meliores habeat promiſſiones, perfectius quàm vetus eſſe. Chriſtus eſt melioris Teſtamenti miniſter, eoque adveniente vetus ceſſare oportuit. Novum Teſtamentum morte Teſtatoris fuit confirmatum.

1. HAbuit quidem & prius (a), juſtificationes culturæ, & Sanctum ſæculare.

2. * Tabernaculum enim factum eſt primum, in quo erant candelabra, & menſa, & propoſitio panum, quæ dicitur Sancta (b). *Exod. 26. 1. & 36. 8.

3. Poſt velamentum autem ſecundum, tabernaculum, quod dicitur Sancta ſanctorum (c):

4. Aureum habens * thuribulum (d), & arcam teſtamenti circumtectam ex omni parte auro, in qua urna aurea habens manna, & virga Aaron, quæ fronduerat, * & tabulæ teſtamenti, *Lev. 16. Num. 16. *3. Reg. 8. 9.

5. Superque eam erant Cherubim gloriæ (e) obumbrantia propitiatorium: de quibus non eſt modò dicendum per ſingula. 2. Par. 5. 10.

6. His verò ita compoſitis; in priori quidem tabernaculo ſemper introibant ſacerdotes, ſacrificiorum officia conſummantes:

7. In ſecundo autem * ſemel in anno ſolus pontifex, non ſine ſanguine, quem offert pro ſua & populi ignorantia: *Exod. 30. 10. Lev. 16. 2.

8. Hoc ſignificante Spiritu ſancto, nondum propalatam (f) eſſe ſanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente ſtatum.

9. Quæ

7. (g) Gr. ſi eſſet irreprehenſibile; ſi lex vetus perfecta foret, abſque ullo defectu: *Non utique ſecundi locus inquireretur*; nihil neceſſe foret novo fœdere. Pergit oſtendere, in veteri ſacerdotio, aut in antiquo fœdere non eam eſſe vim & efficaciam, quam Hebræi complures ei tribuebant: ex cap. 31. Jeremiæ hoc oſtendit, ubi Deus novum Teſtamentum ſe daturum domui Iſrael ſpiritali pollicetur, idque non lapidibus, ſed cordibus fidelium inſculptum. *Propter veteris hominis noxam, quæ per litteram jubentem & minantem minime ſanabatur, dicitur illud Teſtamentum vetus; hoc autem novum propter novitatem ſpiritus, quæ hominem novum ſanat à vitio vetuſtatis*. Aug. *De Spiritu & Littera*, c. 20. & eodem in loco: *Quid ſunt leges Dei ſcriptæ in cordibus noſtris, niſi ipſa præſentia Spiritus ſancti, qui eſt digitus Dei, quo præſente diffunditur charitas in cordibus noſtris, quæ plenitudo legis eſt, & præcepti finis?*

7. (h) Eos qui veterem acceperant legem.

11. (i) Quod vel ad tempora Apoſtolorum, in quibus fideles accepto Spiritu ſancto, nullo labore docebantur: vel ad omnes verè Chriſtianos referri poteſt, quòd dogmata ad ſalutem neceſſaria ad pauca capita revocentur, ac pueris & rudibus nota eſse poſſint. Id ipſum Chriſtus nos docuit Joann. 6. *Erunt omnes docibiles Dei*: hinc Auguſt. Tract. 26. in Joann. *Quid faciunt homines foriſecus annuntiantes? quid facio modo, cùm ego loquor? Strepitum verborum ingero auribus veſtris. Niſi ergo revelet ille qui intùs eſt, quid dico, quid loquor? exterior cultor arboris, interior eſt Creator, &c.*

13. (k) Gr. *vetus eſſe declaravit*, abrogavit.

CAP. IX. 1. (a) Teſtamentum, ſeu fœdus; Gr. *Tabernaculum*. *Cultura*, Græc. λατρείας, quod cultum divinum ſignificat. Leges habuit vetus Teſtamentum, & ritus colendi Dei: Quod utique præmittit iis quæ mox dicturus eſt de Levitico ſacerdotio, ne illud damnare videatur: tametſi demonſtrabit illud ad veram juſtitiam conſequendam inutile extitiſſe. *Et ſanctum ſæculare*, Græc. *mundanum*, ſeu caducum & terreſtre, aut temporale; idque erat pars anterior tabernaculi, quæ juxta Theodoretum hunc mundum, ut pars altera cœlum ipſum exhibebat.

2. (b) Relativum, *quæ*, refertur ad tabernaculum *ſkene*, fœminini generis: *Sancta*, Vel quæ pars tabernaculi dicitur ſancta: Tabernaculum erat velut templum portatile, quod Eccleſiam militantem, in terra peregrinantem, exhibebat.

3. (c) Hæc pars tabernaculi ſanctior à parte altera ſejuncta erat velo ſecundo. Nam prius velum ad oſtium tabernaculi erat poſitum. Vox igitur, *ſecundum*, ex textu Græco ad *velum* referri debet, non ad tabernaculum.

4. (d) In altari thymiamatis propè velum, quod duas partes tabernaculi dividebat: adeò ut thuris incenſum per ſuperiorem veli partem ſubiret ſancta ſanctorum: *In qua*, juxta quam ex L. Num. 17. 10. & 3. Reg. 8. vel etiam in arca, urna & virga primùm erant intra arcam incluſæ, & poſteà à Salomone fuerunt eductæ ex arca. *Et tabulæ Teſtamenti*, Legis datæ in monte Sinai, quæ reverà erant in arca.

5. (e) Plena gloriæ & majeſtatis, vel eximiè fabrefacta, vel auro micantia, & ſplendida.

8. (f) Prior quidem tabernaculi pars ſacerdotium legale & cultum religionis Judaicæ exprimebat: ſed ſanctuarium cœlum ipſum, & religionem quæ ad illud ducit, nondum patuiſſe, nec verum ad illud iter per fidem, gratiam & juſtitiam eſſe reſeratum; necdum ad cœlum ipſum, quod verum eſt ſacrarium, patebat acceſſus, niſi ſummo ſacerdoti, qui Chriſtum adumbrabat.

Digitized by Google

9. Quæ parabola (g) eſt temporis inſtantis: juxta quam munera, & hoſtiæ offeruntur, quæ non poſſunt juxta conſcientiam perfectum facere ſervientem, ſolummodò in cibis, & in potibus,

10. Et variis baptiſmatibus (h), & juſtitiis carnis uſque ad tempus correctionis impoſitis.

11. Chriſtus autem aſſiſtens (i) pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum non manu factum, id eſt, non hujus creationis:

12. Neque per ſanguinem hircorum, aut vitulorum, ſed per proprium ſanguinem, introivit ſemel in Sancta, æterna redemptione inventa (k).

* Lev. 16. 15. 13. * Si enim ſanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aſperſus inquinatos ſanctificat ad emundationem (l) carnis:

* 1. Pet. 1. 19. 1. Joan. 1. 7. Apoc. 1. 5. 14. * Quantò magis ſanguis Chriſti, qui per Spiritum ſanctum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo, emundabit conſcientiam noſtram ab operibus mortuis, ad ſerviendum Deo viventi?

15. Et ideò novi teſtamenti mediator (m) eſt: * ut morte intercedente, in redemptionem earum prævaricationum, quæ erant ſub priori teſtamento, repromiſſionem accipiant qui vocati ſunt, æternæ hæreditatis. *Gal. 3. 15.

16. Ubi enim teſtamentum eſt; mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris (n).

17. Teſtamentum enim in mortuis confirmatum eſt, alioquin nondum valet, dum vivit qui teſtatus eſt.

18. Unde nec primum quidem ſine ſanguine dedicatum (o) eſt.

19. Lecto enim omni mandato legis à Moyſe univerſo populo, accipiens ſanguinem vitulorum & hircorum, cum aqua, & lana coccinea, & hyſſopo: ipſum quoque librum, & omnem populum aſperſit,

20. Dicens: * Hic ſanguis teſtamenti (p), quod mandavit ad vos Deus. *Exod. 24. 8.

21. Etiam tabernaculum & omnia vaſa miniſterii ſanguine ſimiliter aſperſit.

22. Et omnia penè in ſanguine ſecundùm legem mundantur: & ſine ſanguinis effuſione non fit remiſſio (q).

23. Neceſſe eſt ergo exemplaria (r) quidem cœleſtium his mundari: ipſa autem cœleſtia melioribus hoſtiis quàm iſtis.

24. Non enim in manufacta Sancta Jeſus introivit, exemplaria (ſ) verorum, ſed in ipſum cœlum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis:

25. Neque ut ſæpè offerat (t) ſemetipſum, quemadmodum Pontifex intrat in Sancta per ſingulos annos in ſanguine alieno:

26. Alioquin oportebat (u) eum frequenter pati ab origine mundi: nunc autem ſemel in conſummatione ſæculorum, ad deſtitutionem peccati, per hoſtiam ſuam apparuit.

27. Et

9. (g) Vel ſimilitudo eſt temporis inſtantis, ſeu labentis ſub lege Moſaica, vel futuri temporis; *Juxta quam*, Gr. *juxta quod*: quo quidem tempore ſacrificia & oblata munera juſtificare homines, & in cœlum inducere non poterant: *Servientem ſolummodo in cibis, & potibus*; Gr. λατρεύοντα, cultorem, ſeu hujuſmodi hoſtias offerentem; quæ ſacrificia cùm carnalia tantùm eſſent, mundam non efficiebant animam. *In cibis & potibus*, in abſtinentia quorumdam ciborum, & in ritibus qui ad corpus tantummodò pertinebant: *Non poſſunt*, coram Deo juſtificare.

10. (h) Ablutionis: *Et juſtitiis carnis*, in certis ritibus, qui ab immunditiis corporis mundabant: *Uſque ad tempus correctionis*: uſque ad Chriſti adventum, qui melioribus inſtitutis vetera correcturus erat.

11. (i) Gr. *adveniens*, accedens. Quàm infirmum eſſet ſacerdotium Leviticum, hactenus oſtendit; mox expoſiturus vim & efficaciam ſacerdotii Chriſti, qui eſt verus Pontifex futurorum bonorum, non ut veteris legis Pontifices, qui bona tantùm hujus vitæ procurabant. *Tabernaculum*. In quo habitat plenitudo divinitatis, per proprium corpus: *Non hujus creationis*, non more uſitato rerum creatarum conditum, ſed Spiritus ſancti opera in utero Virginis formatum.

12. (k) In proprio ſanguine nobis acquiſita, non exteriorem modò & momentaneam expiationem, ut veteris legis Pontifices, ſed perfectam juſtificationem, & in æternum redimendi homines rationem invenit.

13. & 14. (l) Ad legalem munditiam. *Obtulit*, Filius ipſe Deo offertur: Spiritus ſanctus eſt ſacer ignis; vis illius ſacrificii ex virtute infinita victimæ dimanat, nos Deo conſecrat.

15. (m) Prævaricationes etiam ab electis in veteri Teſtamento factæ expiari non potuerunt niſi Chriſti ſanguine; cùmque eſſet novi Teſtamenti, aut promiſſi fœderis mediator, neceſſe fuit, ut priùs ipſe moreretur: *In redemptionem*, ut ſua morte redimeret prævaricationes factas, durante veteri Teſtamento.

16. (n) Alioqui jus nullum eſt ad hæreditatem: unde morte Chriſti ratum fuit novum Teſtamentum, atque illius ſanguine confirmatum, uti in veteri lege; quod ſtatim ſubjicit.

18. & 19. (o) Celebratum, vel confirmatum eſt. *Mandato*, ſcite illa mandatorum, quæ Exod. 20. ad caput uſque 24. referuntur. *Vitulorum*, omnem populum aſperſit; atque ut figura veritati reſpondeat, neceſſe fuit populum Chriſtianum, cujus popolus Judaicus figura fuit, interiùs aſpergi Chriſti ſanguine, cujus typus erat ſanguis animalium. Quamquam ſanguis Chriſti non eſt ſimplex aſperſio, ſed fons vivus animas noſtras mundans. Addit quædam Apoſtolus quæ cap. 24. Exodi non continentur; ſive illa ex traditione, ſive ex revelatione acceperit.

20. (p) Quod fœdus populi cum Deo ſancitum confirmat. Atque ad id reſpexit Chriſtus in extrema cum diſcipulis cœna, Matth. 26. *Quod mandavit ad vos Deus*; quod vobiſcum ſanxit Deus.

22. (q) Non purgantur peccata ſine ſanguinis effuſione.

23. (r) Tabernaculum nempè, quæque erant in tabernaculo, ut imagines rerum ſpiritalium. *Cœleſtia*, Eccleſiam ſcilicet à Deo electam perfectioribus hoſtiis & ſacrificiis ſpiritalibus mundari oportuit. Id enim per cœleſtia intelligit Apoſtolus ex Chryſoſtomo: *Num cælum, aut Angelus? Nihil horum, ſed noſtra: noſtra ergo ſunt in cœlis, & noſtra ſunt cœleſtia, etiamſi peragantur in terra. Si ergo nos quoque ſumus prope Deum, ſumus in cœlo*: ita Chryſoſtomus.

24. (ſ) Imagines & typos veri ſacrarii: *Sed in ipſum cœlum*, per illa figurarum.

25. (t) Chriſtus ſemel tantùm ſemetipſum obtulit hoſtiam in ara crucis.

26. (u) Quòd ſi enim mors una non ſufficiebat de-

Digitized by Google

27. Et quemadmodum (x) ſtatutum eſt hominibus ſemel mori, poſt hoc autem judicium:

*Rom. 5. 9. 1. Petr. 3. 18. 28. * Sic & Chriſtus ſemel oblatus eſt ad multorum exhaurienda peccata; ſecundò ſine peccato apparebit expectantibus ſe in ſalutem.

C A P U T X.

Lex umbram tantummodò habebat futurorum bonorum: Jeſus ſacerdos & victima peccatis omnibus expiandis ſufficit; ad eum plena fide accedendum.

1. Umbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipſam imaginem (a) rerum: per ſingulos annos eiſdem ipſis hoſtiis, quas offerunt indeſinenter, numquam poteſt accedentes perfectos facere.

2. Alioquin ceſſaſſent (b) offerri: ideò quòd nullam haberent ultrà conſcientiam peccati, cultores ſemel mundati:

3. Sed in ipſis commemoratio (c) peccatorum per ſingulos annos fit.

4. Impoſſibile (d) enim eſt ſanguine taurorum, & hircorum auferri peccata.

5. Ideò ingrediens (e) mundum dicit: * Hoſtiam, & oblationem noluiſti: corpus autem aptaſti mihi: *Pſ. 39. 7.

6. Holocautomata pro peccato non tibi placuerunt.

7. Tunc dixi: Ecce venio: * in capite (f) libri ſcriptum eſt de me: Ut faciam, Deus, voluntatem tuam. *Pſ. 39. 8.

8. Superiùs dicens: Quia hoſtias, & oblationes, & holocautomata pro peccato noluiſti, nec placita ſunt tibi, quæ ſecundùm legem offeruntur:

9. Tunc (g) dixi: Ecce venio, ut faciam, Deus, voluntatem tuam: aufert primum, ut ſequens ſtatuat.

10. In qua voluntate ſanctificati ſumus (h) per oblationem corporis Jeſu Chriſti ſemel.

11. Et omnis quidem ſacerdos præſto eſt quotidie miniſtrans, & eaſdem ſæpè offerens hoſtias, quæ numquam poſſunt auferre peccata:

12. Hic autem unam pro peccatis offerens hoſtiam, in ſempiternum ſedet (i) in dextera Dei,

13. De cætero expectans * donec ponantur inimici ejus ſcabellum pedum ejus. *Pſ. 109. 1. 1. Cor. 15. 25.

14. Una

ſendis omnium peccatis, quoties electi ab initio mundi peccaverunt, toties oportuiſſet illum pati: nunc autem *ſemel*, numquam poſtea per cruentum corporis ſacrificium, quod quotidie per incruentum renovatur. *In conſummatione ſæculorum*, in ultima ætate mundi per ſui ipſius immolationem, *apparuit*.

27. (x) Atque ut homines ſemel tantùm morti addicuntur, ſic Chriſtus ſemel immolatus eſt ad multorum exhaurienda peccata.

CAP. X. 1. (a) In lege vim nullam eſſe, aut efficaciam remittendi peccata, & mundandi conſcientiam; hinc probat Apoſtolus, quòd umbram tantùm haberet, non ſubſtantiam verorum bonorum: cujuſmodi ſunt vera juſtitia, ſolidæ virtutes, quæ bona erant adhuc futura iis qui legis imperio ſubdebantur; vel futura illa bona ſunt cœleſtis felicitatis gaudia, quorum imago eſt lex Evangelica: lex vetus umbram tantummodò, & rudem habebat delineationem, non imaginem vivam & ſolidam cœleſtium bonorum: nec poterat juſtos & perfectos facere. Hoc utique probat ex victimis, quæ ſingulis annis expiationis die mactabantur, & ex quotidianis ſacrificiis, quæ toties repetita juſtos non efficiebant offerentes. *Accedentes*, ad tabernaculum, ut Deo cultum ſuum exhiberent.

2. (b) Quod ſi lex verè juſtificare poſſit per hoſtias, quæ quotannis offeruntur in feſto expiationis, pro iiſdem peccatis offerri deſiiſſent, neque eorum commemoratio, aut accuſatio ſingulis annis fuiſſet iteranda, quæ tot ſacrificiis jam eſſent expiata. Nam ſemel mundati conſcientiam haberent perpurgatam à veteribus peccatis; ſed quotannis renovatur memoria eorumdem delictorum, pro quibus hoſtiæ oblatæ ſunt: ergo lex per illas hoſtias ſingulis annis oblatas non juſtos efficit offerentes. Quæ ratio evincit hoſtias iiſdem peccatis applicari non debuiſſe, ſi ea juſtificarent: ſed de ceſſatione ſacrificiorum non concludit, aut probat illa iteranda non fuiſſe. Ratio quippe communis ſacrificium inſtituendi, ut ſuprema Dei majeſtas, & creaturæ ab eo dependentia, id exigebat, ut ſacrificia continuarentur, ſi illa etiam utilia. Sola itaque eorum inutilitas in cauſa fuit, cur abolita fuerint ex Apoſtolo, cap. 7. *Reprobatio quidem fit præcedentis propter inutilitatem*. Perperam igitur ex hoc Apoſtoli loco Novatores concludunt, poſt Crucis ſacrificium, Miſſæ ſacrificium iterari non oportere. Non enim aliud docet Apoſtolus, niſi ſacrificium expiationis ceſſaturum fuiſſe poſt primam oblationem pro iiſdem peccatis, quæ jam expiata eſſent in prioribus ſacrificiis: cum juſtificati homines non ampliùs iiſdem egerent victimis. Quamobrem, ut fusè probat Auctor Analyſeos Gallicæ diſſert. 15. Apoſtolus non agit de ſacrificiis minime iterandis, ſed de applicatione ſacrificiorum toties repetita, ſi ea juſtificarent, cùm nihil eſſet cauſæ, cur iiſdem peccatis jam expiatis adhiberentur. Atque illa utitur ſaltè probatione, ut demonſtret ſacrificia veteris legis juſtos non effeciſſe offerentes, nec conſcientiam eorum mundaſſe, cùm ſæpiùs pro iiſdem peccatis, quaſi adhuc exstarent, eadem iterarentur, & memoriam eorum renovarent, quòd deleta non fuerint per præcedentes hoſtias: id verò eſt quod ſubjicitur.

3. (c) Vox Græca, ut notat Menochius, ſignificat per annum. Per ſacrificia quæ die expiationis pro peccatis offeruntur, quæ quotannis admiſſa ſacrificiis fuerant expiata.

4. (d) Cùm peccata animam ipſam afficiant, hæc delere non poteſt ſanguinis taurorum & vitulorum aſperſio, quæ corporis tantùm extima attingit.

5. (e) Ea Scriptura ipſa probat abrogata eſſe veteris legis ſacrificia; idque ex Pſalm. 39. quem ſuo loco expoſuimus: ubi Chriſtus corpus ſuum in locum ſacrificiorum ſubſtituit, idque offert, ut Patris voluntati obſequatur. *Ingrediens mundum*, ut peccata deleret factus homo: *Hoſtiam & oblationem noluiſti*, me venientem ſuſcepiſti: *Holocautomata pro peccato*, Gr. *& pro peccato*, ſacrificia pro peccatis.

7. (f) Hebræi habent in volumine libri ſui, in Scriptura, vel in lege ipſa, & in Prophetis, quæ me venturum eſſe teſtantur.

9. (g) Gr. *Dixit*, Patris voluntati obediendo. Proprium corpus offerendo, quod veteris legis ſacrificia figurabant. *Aufert primum, ut ſequens ſtatuat*; priora legis ſacrificia abrogat, ut ſecundum, nempè ſui corporis ſacrificium, ſtatuat & ſtabiliat.

11. (h) Pergit oſtendere quantùm ſacrificium Chriſti præſtet ſacrificiis veteris legis, cùm una ſit hoſtia ſemel in cruce oblata, innumerabilia verò ſint veteris legis ſacrificia, quæ non ſufficiunt ad delenda peccata; quod ſacrificii Chriſti utilitatem cum efficacia & mira fecunditate conjunctam demonſtrat.

12. (i) Poſtquam perfecit illam in cruce oblationem,

14. Una enim oblatione, conſummavit in ſempiternum ſanctificatos (k).

15. Conteſtatur (l) autem nos & Spiritus ſanctus. Poſtquam enim dixit:

* Jer. 31. 33. Sup. 8. 8. 16. * Hoc autem teſtamentum, quod teſtabor ad illos poſt dies illos, dicit Dominus, dando leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum ſuperſcribam eas:

17. Et peccatorum, & iniquitatum eorum jam non recordabor ampliùs.

18. Ubi autem horum remiſſio: jam non eſt oblatio pro peccato (m).

19. Habentes (n) itaque, fratres, fiduciam in introitu ſanctorum in ſanguine Chriſti,

20. Quam initiavit nobis viam novam, & viventem per velamen, id eſt, carnem ſuam,

21. Et ſacerdotem (o) magnum ſuper domum Dei:

22. Accedamus (p) cum vero corde in plenitudine fidei, aſperſi corda à conſcientia mala, & abluti corpus aqua munda.

23. Teneamus (q) ſpei noſtræ confeſſionem indeclinabilem, (fidelis enim eſt qui repromiſit)

24. Et conſideremus invicem in provocationem charitatis (r), & bonorum operum:

25. Non deſerentes (ſ) collectionem noſtram, ſicut conſuetudinis eſt quibuſdam, ſed conſolantes, & tantò magis, quantò videritis appropinquantem diem.

26. * Voluntariè (t) enim peccantibus nobis poſt acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hoſtia; * Sup. 6. 4.

27. Terribilis (u) autem quædam expectatio judicii, & ignis æmulatio, quæ conſumptura eſt adverſarios.

28. Irri-

inſtar regnantis ſedet, donec expleto electorum numero inimici ejus Dominum gloriæ agnoſcant, eique planè ſubjiciantur.

14. (k) Baptizatos in ſuo ſanguine perfecit in ſempiternum per unam oblationem ſui corporis; vel perfectum ſolvit pretium redemptionis & ſanctificationis noſtræ. Apoſtolus opponit Chriſti oblationem cruentam ſacrificiis legalibus. Hoc Pauli teſtimonio perperam ſurſùs abutuntur Novatores adversùs Miſſæ ſacrificium. Unam, inquiunt, Chriſti oblationem eamque efficacem hoc in loco & ſuperiori capite variis in locis commendat, adeò ut illa oblatio minimè ſit iteranda. Huic, inquiunt, unitati, & fecunditati innumerabilis Miſſarum multitudo opponitur, adeò ut Miſſa non ſit verum ſacrificium, nec vera oblatio. Reſponſio in promptu eſt, Apoſtolum hoc in loco agere de ſacrificio cruento in crucis altari oblato, quod unum eſt; non enim ſæpiùs moritur Chriſtus: de ſacrificio autem incruento ne verbum quidem dicit, adeò ut perperàm hinc concludant nullum eſſe incruentum ſacrificium. Sacrificia legis alia aliis ſuccedebant quaſi in priorum ſubſidium; ob virtutis & efficaciæ defectum ſemper erant iteranda, cùm poſteriora non eſſent magis efficacia, quàm priora. Sed altaris victima non eſt ſupplementum victimæ Crucis, cùm ſit eadem prorsùs, quæ merita & gratias ſacrificio cruento acquiſitas nobis applicat; cùmque omnes incruenti ſacrificii oblationes ad cruentam in Cruce factam referantur, pro una & eadem oblatione habentur. Atque utut ſint diverſæ oblationes, nihil propterea adversùs toties iteratas Miſſæ oblationes ex Apoſtoli loco ſuperiùs expoſito: *Alioquin ceſſaſſent offerri*, concludi poteſt. Nam ſacrificium Crucis cauſa eſt univerſalis ad omnia peccata auferenda; ſed ut ſalutem in hominibus operetur, neceſſe eſt ut per cauſas particulares applicetur. Id verò fit per oblationem corporis & ſanguinis Domini in altari, & per alia Sacramenta. Præterquam Apoſtolus loquitur non de ſacrificiis ipſis, quæ ſi utilia eſſent, iterari utique poſſent & deberent; ſed de applicatione toties repetita ad eadem peccata. Quod igitur ita cavillantur adverſarii: jam pridem deſiiſſet ſacrificium Miſſæ, ſi reconciliaret homines cum Deo; id inquam, negamus. Quomodo enim illa abrogatio ſtare potuit cum præcepto Domini: *Hoc facite in meam commemorationem?* Qua auctoritate ſacrificium a Chriſto inſtitutum aboleri poſſet? quod ſi inutile foret, cum legalibus ſacrificiis abrogandum eſſet: at ſi utile eſt, an utilitas ipſa erit juſta abrogationis cauſa, ac quid de ſacrificii cruenti honore detrahat? Verùm iſta fuſiùs in diſſertatione pro argumenti dignitate tractantur, à viro ſæpiùs laudato, amico & populari meo.

15. (l) Id probat teſtimonio Jeremiæ, cap. 31. Hujus rei, inquit, teſtimonium nobis præbet Spiritus ſanctus, qui poſt certum & conſtitutum tempus pollicetur fore ut non recordetur ampliùs peccatorum noſtrorum, & legem novam mentibus noſtris inſcribat.

18. (m) Pro iis ſcilicet quæ jam ſunt remiſſa. Sic in Baptiſmo, quo plena fit remiſſio, ſacrificium Crucis perfectè applicatur, neque iteratur: ſi nova emergant peccata, Chriſti victima ſemper eſt offerenda.

19. & 20. (n) Jam ad moralem adhortationem deſcendit, quam ad Catechumenos & Baptizatos dirigit. Cum igitur liber nobis aditus pateat in ſancta ſanctorum, ſeu in cœlum ipſum per Chriſti ſanguinem, *Quam initiavit nobis viam novam*, ne ſacerdotibus quidem anteà conceſſam, *per velamen, id eſt, carnem ſuam*, quæ inſtar velaminis divinitatem ejus occultabat: hanc viam Chriſtus ipſe conſecravit.

21. (o) Cùm habeamus ſacerdotem magnum Jeſum domui Dei præpoſitum, eumque immortalem, qui nos excipere, & Patri offerre ſemper poteſt: hac igitur ſpe & fiducia freti, *adeamus*, &c.

22. (p) Cum vero & ſincero corde: *In plenitudine fidei:* Catechumenos excludit ut ad Baptiſmum accedant, non duplici, ſed recto & ſincero corde, ac plena fide citra ullam hæſitationem: *Aſperſi*, puram habentes conſcientiam: *Abluti aqua munda*, Baptiſmatis.

23. (q) Baptizatos jam adhortatur, ut in fidei profeſſione, quæ in baptiſmate facta eſt, conſtantes ſint, & firmam ſpem retineant: rationem hanc affert, quòd fidelis ſit Deus qui repromiſit.

24. (r) Incitemus nos ad mutuam charitatem æmulatione laudabili accenſi.

25. (ſ) Non diſcedentes ab Eccleſiæ communione: *Eſt quibuſdam*, qui Eccleſiam deſerunt, ut ad Synagogam ſe adjungant. Ex quibus forſitan erant plerique Phariſæi ad fidem converſi, quique Synagogam deſerere nolebant. Genus enim quoddam hominum huic apoſtaſiæ affine, non ſingulos videtur deſignare.

26. (t) Scilicet Hebræis, quibus hanc generalem & communem propoſitionem applicat: cùm de iis potiſſimùm agatur, qui poſt veritatis notitiam ultrò in apoſtaſiam redeunt. *Hoſtia*, nullum in lege ſacrificium reſtat, quo peccata expientur: nam poſt Crucis hoſtiam ab iis neglectam nulla in lege, aut uſquam alibi alia ſupereſt, qua Deo reconciliari poſſint.

27. (u) Judicii æterni ſeveritas eos manet, & ardens flamma, quæ conſumptura eſt Dei adverſarios, quique ſe Dei inimicis adjungunt. Itaque Apoſtolus eos adjurat ne à fidelium communione ſe ſubducant. Quòd ſi id fecerint, jam nulla iis relinquitur hoſtia pro tam atroci apoſtaſiæ crimine, ſed judicium terribile & ignem æternum experientur: cùm legales victimæ Chriſti ſacrificio ſint abrogatæ, neque unquam peccata eluere potuerint. Illud verò addit: *Poſt acceptam veritatis no-*

Digitized by Google

28. Irritam (x) quis faciens legem Moy- * Deut.17. 6. Matth.18. 16.
ſi, ſine ulla miſeratione * duobus, vel
tribus teſtibus moritur:

29. Quantò magis putatis deteriora me- Joan.8.17. 2.Cor.13.1.
reri ſupplicia, qui Filium Dei conculcave-
rit, & ſanguinem teſtamenti pollutum du-
xerit, in quo ſanctificatus eſt, & ſpiritui
gratiæ contumeliam fecerit?

30. Scimus enim qui dixit: * Mihi vindi- * Deut.32. 35. Rom.12.19.
cta, & ego retribuam. Et iterùm: Quia ju-
dicabit Dominus populum ſuum.

31. Horrendum eſt incidere in manus
Dei viventis.

32. Rememoramini (y) autem priſtinos
dies, in quibus illuminati, magnum cer-
tamen ſuſtinuiſtis paſſionum:

33. Et in altero quidem, opprobriis
& tribulationibus ſpectaculum facti: in
altero autem, ſocii taliter converſantium
effecti.

34. Nam & vinctis (z) compaſſi eſtis,
& rapinam bonorum veſtrorum cum gau-
dio ſuſcepiſtis, cognoſcentes vos habere
meliorem & manentem ſubſtantiam.

35. Nolite itaque amittere confidentiam
veſtram, quæ magnam habet remuneratio-
nem.

36. Patientia enim vobis neceſſaria eſt:
ut voluntatem Dei facientes, reporteris
promiſſionem.

37. Adhuc enim modicum aliquantu-
lùm, qui venturus eſt, veniet, & non
tardabit.

38. * Juſtus autem meus ex fide vi- * Hab.2.4.
vit (aa): quòd ſi ſubtraxerit ſe, non Rom.1.17. Gal.3.11.
placebit animæ meæ.

39. Nos autem non ſumus ſubtractionis
filii in perditionem (bb), ſed fidei in ac-
quiſitionem animæ.

C A P U T XI.

Quid ſit fides: ea eſt ſpei noſtræ fundamen-
tum: ſancti patriarchæ & prophetæ quan-
ta paſſi ſunt pro fide tuenda.

1. EST autem fides ſperandarum ſub-
ſtantia (a) rerum, argumentum
non apparentium.

2. In hac enim teſtimonium conſecuti
ſunt ſenes.

3. * Fide intelligimus aptata (b) eſſe * Gen.1.3.
ſæcula verbo Dei; ut ex inviſibilibus viſi-
bilia fierent.

4. * Fide plurimam hoſtiam (c) Abel * Gen.4.4.
quàm Cain, obtulit Deo, * per quam * Matth. 23.35.
teſtimonium conſecutus eſt eſſe juſtus, te-
ſtimonium perhibente muneribus ejus Deo;
& per illam defunctus adhuc loquitur.

5. * Fide Henoch translatus eſt ne vi- * Gen.5.24.
deret (d) mortem, & non inveniebatur, Eccli. 44.16.
quia tranſtulit illum Deus: ante transla-
tionem enim teſtimonium habuit placuiſſe
Deo.

6. Sine fide autem impoſſibile (e) eſt
placere Deo. Credere enim oportet acce-
dentem ad Deum quia eſt, & inquirenti-
bus ſe remunerator ſit.

7. Fide

tiriam, ut omnem iis excuſationem adimat, quam Ju-
dæi non converſi poſſunt obtendere: hanc verò punitio-
nem futuram probat ex variis Scripturæ teſtimoniis.

28. (x) Quòd ſi enim legis tranſgreſſor ſine ulla mi-
ſeratione moritur, quantò graviora meretur ſupplicia,
qui Filium Dei conculcaverit, qui eum ſpreverit, ſan-
guinem Teſtamenti pollutum duxerit, & quaſi immun-
dum habuerit: ac demum Spiritui gratiæ, Spiritui ſan-
cto, contumeliam fecerit, dum acceptam gratiam reji-
cit, adeò ut triplici nomine ſit reus?

3. (y) In memoriam eorum redigit, quæ pro Chri-
ſti fide olim pertulerant, adeò ut tot certaminum, tot
afflictionum fructus penitùs amittant, ſi ab Eccleſiæ com-
munione diſcedentes ad Synagogas redierint.

34. & 35. (z) Gr. *vinculis meis*. *Confidentiam*. Fir-
mam conſtantiam.

38. (aa) Vita juſti in fide, charitate & ſpe animata
poſita eſt.

39. (bb) Non ſumus perfidi, aut increduli, à Deo
diſcedentes perituri. *Sed fidei*, Sed conſtantes in fide,
ut ſalutem animæ conſequamur.

CAP. XI. 1. (a) Seu fundamentum, Græc. *hypoſtaſis*, quod
ſpem noſtram ſuſtentat: vox Græca *ſperatarum rerum*,
ἐλπιζομένων, ſeu *ſperantium*, ut vertit Auguſt. Tractat.
14. in Joannem: utrumque enim ſignificare poteſt parti-
cipium medium. *Argumentum non apparentium*, firma
& certa perſuaſio, aut convictio; firmiſſimus aſſenſus
rerum, quæ non apparent in ſe ipſis, ſed revelatæ ſunt
à Deo. Reſurrectio v. gr. mortuorum ſperatur à nobis,
ac fides illius efficit, ut jam in animis noſtris per fir-
mam ſpem ſubſiſtat. Non enim ſperamus niſi quæ cre-
dimus.

3. (b) Sola fide novimus cuncta quæ in mundo ſunt,
& ſubduntur temporibus, verbo Dei, juſſu divino apta-
ta eſſe, Gr. *coagmentata*, abſoluta, in ordinem digeſta
fuiſſe: *Ut ex inviſibilibus*, ut ex informi & tenebroſa
materia primùm à Deo creata prodirent cum illa præ-
ſtiam diſtinctione & ornatu, quem cernimus: velut ex
nihilo fierent. Hoc utique, non humana ratione ſola,
ſed fide in primis accepimus, qua Philoſophi deſtituti,
& aliud rerum principium à Deo quærentes, evanue-
runt in ſuis cogitationibus, & obſcuratum eſt cor inſi-
piens eorum. Hoc uno exemplo refellit Apoſtolus Pro-
teſtantium fiduciam præſumptionis plenam. Nihil enim
ad rerum conditionem pertinet certa & indubitata de
ſalute noſtra fiducia.

4. (c) Græc. *copioſiorem*, ſeu honoratiorem hoſtiam
Abel quàm *Cain obtulit Deo: conſecutus eſt*. Teſtimonium
accepit juſtitiæ ſuæ, cùm ignis è cœlo delapſus hoſtiam
ejus abſumpſit: & per illam, ſcilicet fidem, defunctus
adhuc loquitur. Vox ejus etiamnum auditur in Scriptu-
ra, & fama illius in hominum memoria adhuc vivit.
Ab ipſo Abele, quem frater interfecit, orditur Apoſto-
lus, ut illius exemplo Hebræos conſoletur, quòd à fra-
tribus ſuis adeò vexentur.

5. (d) Ne experiretur, ne moreretur: cùm autem
de fide illius nihil dicat Scriptura, id probat Apoſto-
lus, quòd in Scriptura teſtimonium habuerit placuiſſe
Deo; Geneſ. 5. *Ambulavit Henoch cum Deo. 70. placuit*
Deo.

6. (e) Id verò ſic evincit: qui ad Deum vult acce-
dere, & illi placere, primùm credere eum oportet,
quod Deus exiſtat, & inquirentibus ſe remunerator ſit;
nimirùm de exiſtentia illius & juſtitia perſuaſus eſſe
debet: illud ad fidem, cùm Deus ſit inviſibilis; hoc ad
ſpem pertinet: utrumque in Henoch refulſit. Credere
autem oportet per pium voluntatis affectum, qui ad cre-
dendum nos moveat.

Digitized by Google

*Gen.6.14. Eccli. 44. 17. 7. * Fide Noe, reſponſo accepto de iis quæ adhuc non videbantur, metuens aptavit arcam in ſalutem domus ſuæ, per quam damnavit (f) mundum: & juſtitiæ, quæ per fidem eſt, hæres eſt inſtitutus.

*Gen.12.1. 8. * Fide qui vocatur (g) Abraham obedivit in locum exire, quem accepturus erat in hæreditatem: & exiit, neſciens quò iret.

9. Fide demoratus eſt in terra repromiſſionis, tamquam in aliena, in caſulis (h) habitando, cum Iſaac & Jacob cohæredibus repromiſſionis ejuſdem.

10. Expectabat enim fundamenta habentem civitatem (i): cujus artifex & conditor Deus.

* Gen.17. 19. 11. * Fide & ipſa Sara ſterilis virtutem in conceptionem ſeminis accepit, etiam præter tempus ætatis: quoniam fidelem credidit eſſe eum, qui repromiſerat.

12. Propter (k) quod & ab uno orti ſunt (& hoc emortuo) tamquam ſidera cœli in multitudinem, & ſicut arena, quæ eſt ad oram maris, innumerabilis.

13. Juxta fidem defuncti ſunt omnes iſti, non acceptis (l) repromiſſionibus, ſed à longè eas aſpicientes, & ſalutantes, & confitentes quia peregrini & hoſpites ſunt ſuper terram.

14. Qui enim hæc dicunt (m), ſignificant ſe patriam inquirere.

15. Et ſi quidem ipſius meminiſſent (n) de qua exierunt, habebant utique tempus revertendi:

16. Nunc autem meliorem appetunt (o), id eſt, cœleſtem. Ideò non confunditur Deus vocari Deus eorum: paravit enim illis civitatem.

17. * Fide obtulit Abraham Iſaac, cùm tentaretur, & unigenitum offerebat, qui ſuſceperat repromiſſiones; *Gen.22.1. Eccli. 44. 21.

18. Ad quem dictum eſt: * Quia in Iſaac vocabitur (p) tibi ſemen: * Gen. 21. 12. Rom. 9. 7.

19. Arbitrans quia & à mortuis ſuſcitare potens eſt Deus: unde eum & in parabolam (q) accepit.

20. * Fide & de futuris benedixit Iſaac Jacob, & Eſau. * Gen. 27. 27. 39.

21. * Fide Jacob, moriens ſingulos filiorum Joſeph benedixit: * & adoravit faſtigium (r) virgæ ejus. * Gen. 48. 15. * Gen. 47. 31.

22. * Fide Joſeph (ſ), moriens de profectione filiorum Iſrael memoratus eſt, & de oſſibus ſuis mandavit. * Gen. 50. 23.

23. * Fide Moyſes (t), natus, occultatus eſt menſibus tribus à parentibus ſuis, eò quòd vidiſſent elegantem infantem, * & non timuerunt regis edictum. * Exod. 2. 2. * Exod. 1. 17.

24. * Fide Moyſes grandis factus negavit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis. * Exod. 2. 11.

25. Magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere jucunditatem.

26. Majores divitias æſtimans theſauro Ægyptiorum, improperium (u) Chriſti: aſpiciebat enim in remunerationem.

27. Fide reliquit (x) Ægyptum non veritus animoſitatem regis: inviſibilem enim tamquam videns ſuſtinuit.

28. Fide

7. (f) Incredulitatis & impœnitentiæ: *Inſtitutus*, juſtitiam poſſedit, ut hæreditatem: Gen. 6. *Metuens*, pietate repletus, & ſancto Dei timore.

8. (g) Nam anteà tantummodò vocabatur Abram, poſt fidem verò tam illuſtrem, Abraham, quòd multarum gentium futurus eſſet parens. Multiplici nomine illius commendat fidem, quòd eo patre ſecundùm carnem gloriantes illius fidem imitari deberent. Gr. *vocatus* è patria profectus eſt.

9. (h) Gr. *in tabernaculis*, habitando more viatorum; *Cum Iſaac & Jacob*, ut poſteà Iſaac & Jacob, qui ejuſdem promiſſionis hæredes fuerunt. Fide itaque Abraham ſic placuit Deo, ut totum ſe illi permiſerit.

10. (i) Cœleſtem nimirùm civitatem, eamque firmiſſimam, cujus artifex & conditor Deus. Id ſubdit Apoſtolus, ut Hebræos à promiſſionibus terrenis exemplo Abrahæ ad cœleſtes transferat.

12. (k) Fidem Abrahæ: *Et hoc emortuo*; vis prolifica illi reddita eſt, uti & Saræ.

13. (l) Quæ ſequuntur, de bonis cœleſtibus intelliguntur; ſed à longe eas *aſpicientes*, in Chriſto ſcilicet futuram reſurrectionem ſperantes. *Juxta fidem defuncti*, Gr. *ſecundùm fidem defuncti*, in qua vixerunt, & mortui ſunt.

14. (m) Se peregrinos & hoſpites eſſe. *Significant*, Non terram Chananæorum, quæ non erat eorum patria, & in qua habitabant; ſed cœleſtem patriam inquirere, quam non ſunt adepti, niſi poſt mortem Chriſti: *à longè aſpicientes & ſalutantes*, inſtar navigantium, qui portum eminùs conſpectum ſalutant.

15. (n) Si Abraham, dum ſe peregrinum eſſe in terra Chanaan confitebatur, de Chaldæa, undè exierat, cogitaſſet. *Revertendi*, Abrahamo nimirùm & ejus poſteris non deerat tempus & opportunitas eò revertendi.

16. (o) Id eſt, cœleſtem: cùm igitur ſe *Peregrinos* in terra Chanaan agnoſcunt, neque ad terram ſuæ originis revertuntur, eo peregrinorum nomine declarant ſe meliorem inquirere civitatem à Deo ipſis paratam, quæ utramque Eccleſiam in terra & in cœlo poſitam complectitur; non erubeſcit *vocari Deus eorum*.

18. (p) In ſola Iſaaci poſteritate implendæ erant promiſſiones.

19. (q) In figuram, ſimilitudinem & exemplum immolationis Chriſti in cruce: per illius ſacrificii Iſaac apparatum, & reſurrectionis Chriſti in liberatione Iſaac adumbratæ.

21. (r) Gr. *adoravit ſuper faſtigium virgæ ejus*: dum adoravit innitens baculo, quem auctoritatis titulo gerebat Joſeph.

22. (ſ) Prædixit Hebræos in terram Chanaan profecturos, atque hac fiducia ſubnixus adjuravit fratres, ut oſſa ſua in terram Chanaan aſportarent.

23. 24. & 25. (t) Fide parentum: *Negavit*, auſa relicta. *Jucunditatem*. Quàm relictis fratribus in adverſitate, deliciis aulæ regiæ frui ad tempus.

26. (u) Futuris Chriſti opprobriis in anteceſſum communicare maluit, quàm honoribus & opibus terrenis abundare.

27. (x) Seu fugiendo poſt occiſum Ægyptium, ſeu potiùs cùm eduxit populum ex Ægypto; nihil veritus Pharaonis iram: inviſibilem enim Deum, *Tamquam videns ſuſtinuit*, expectavit, non dubitans Deum ſibi aſſuturum.

Digitized by Google

* Exod. 12. 21. 28. * Fide celebravit Paſcha, & ſanguinis effuſionem (y): ne qui vaſtabat primitiva, tangeret eos.

* Exod. 14. 22. 29. * Fide tranſierunt Mare rubrum tamquam per aridam terram: quod experti Ægyptii, devorati ſunt.

* Joſ. 6. 20. 30. * Fide muri Jericho corruerunt, circuitu dierum ſeptem.

* Joſ. 2. 3. Jac. 2. 25. 31. * Fide Rahab meretrix non periit cum incredulis, excipiens exploratores cum pace.

32. Et quid adhuc dicam? Deficiet enim me tempus enarrantem de Gedeon, Barac, Samſon, Jephte, David, Samuel, & Prophetis:

33. Qui per fidem vicerunt regna (z), operati ſunt juſtitiam, adepti ſunt repromiſſiones, obturaverunt ora leonum,

34. Extinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gladii, convaluerunt de infirmitate, fortes facti ſunt in bello, caſtra verterunt exterorum:

35. Acceperunt (aa) mulieres de reſurrectione mortuos ſuos. Alii autem diſtenti ſunt, non ſuſcipientes redemptionem, ut meliorem invenirent reſurrectionem.

36. Alii verò ludibria & verbera experti, inſuper & vincula & carceres:

37. Lapidati (bb) ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladii mortui ſunt: circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, anguſtiati, afflicti:

38. Quibus dignus non erat mundus: in ſolitudinibus errantes, in montibus, & ſpeluncis, & in cavernis terræ.

39. Et hi omnes teſtimonio fidei probati, non acceperunt repromiſſionem,

40. Deo pro nobis melius aliquid providente (cc), ut non ſine nobis conſummarentur.

CAPUT XII.

Propoſitis Chriſti & Sanctorum exemplis, eos adhortatur ad tolerandas afflictiones, ad pacem, concordiam, & ſanctitatem.

1. Ideoque & nos tantam habentes impoſitam (a) nubem teſtium, * deponentes omne pondus, & circumſtans nos peccatum, per patientiam curramus ad propoſitum nobis certamen. * Rom. 6. 4. Eph. 4. 21 Coloſſ. 3. 8. 1. Pet. 2. 1. & 4. 2.

2. Aſpicientes (b) in auctorem fidei, & conſummatorem Jeſum, qui propoſito ſibi gaudio ſuſtinuit crucem, confuſione contempta, atque in dextera ſedis Dei ſedet.

3. Recogitate enim eum, qui talem ſuſtinuit à peccatoribus adversùm ſemetipſum contradictionem, ut ne fatigemini, animis veſtris deficientes.

4. Nondum enim uſque ad ſanguinem (c) reſtitiſtis, adversùs peccatum repugnantes:

5. Et obliti eſtis conſolationis (d), quæ vobis tamquam filiis loquitur, dicens: * Fili mi, noli negligere diſciplinam Domini: neque fatigeris dum ab eo argueris. * Prov. 3. 11. Apoc. 3. 19.

6. Quem enim diligit Dominus, caſtigat: flagellat autem omnem filium, quem recipit.

7. In diſciplina perſeverate. Tamquam filiis vobis offert ſe Deus: quis enim filius, quem non corripit pater?

8. Quòd ſi extra diſciplinam (e) eſtis, cujus participes facti ſunt omnes: ergo adulteri, & non filii eſtis.

9. Deinde patres quidem carnis noſtræ, eruditores habuimus, & reverebamur eos: non multò magis obtemperabimus Patri ſpirituum, & vivemus?

10. Et

28. (y) Qua agni Paſchalis ſanguine poſtes domorum ſunt illiti.

33. & 34. (z) Ut Joſue & David. *Obturaverunt ora leonum*, ut Daniel. *Extinxerunt*, ut tres pueri in fornace; *Convaluerunt de infirmitate*, ut Ezechias.

35. (aa) Ab Elia & Eliſæo reſuſcitatos. *Non ſuſcipientes redemptionem*, cùm poſſent à cruciatibus liberari.

37. (bb) Ut Jeremias: *ſecti*, ut Iſaias: *tentati ſunt*, *diſtenti*, ut Eleazarus. *Circumierunt in melotis*, in pellibus ovinis.

40. (cc) Voluit Deus ut promiſſam non reciperent mercedem ante mortem Chriſti: *Ut non ſine nobis*, ut æterna felicitas ad noſtra uſque tempora differretur: de qua jam v. 13. cœpit diſſerere.

CAPUT XII. 1. (a) Circumjacentem, circumpoſitam: qui omnes crediderunt quod non cernebant, quique ſpe bonorum cœleſtium erecti tanta paſſi ſunt mala: *Deponentes omne pondus*, terrenorum affectuum, omnia impedimenta, Gr. ὄγκον, triſtitiam omnem & animi ægritudinem, qua deprimitur animus, deponamus; *Et circumſtans nos peccatum*, eorum qui à fide deficiebant, quorum exemplum vos movet & conturbat. *Certamen*, Cui cœlum præmii loco proponitur; Gr. *Curramus propoſitum nobis certamen*, & duce Chriſto hanc vitam cum patientia tranſigamus, in qua indeſinenter pugnandum eſt nobis cum mundo, carne & diabolo. In Græco textu præpoſitio, *ad*, deeſt.

2. (b) In eum intendite animum, qui fidei & ſpei noſtræ auctor eſt & princeps, qui fidem infudit animis veſtris, & eam perficiet. *Suſtinuit crucem*, qui loco gaudii ſibi propoſiti, ſeu felicitatis qua fruebatur, ſeu pro gaudio ſibi propoſito (adeò ut præpoſitio, *pro*, è textu Latino forſan exciderit) vel qui propoſita ſibi gloria poſt reſurrectionem futura, vel ut Nazianzenus exponit, qui cùm poſſet non guſtare mortem, ſed paternis frui deliciis, tamen ſuſtinuit crucis ignominiam, atque ob eam ſui abjectionem voluntariam in dextera Dei ſedet.

4. (c) Adversùs peccatum infidelitatis & apoſtaſiæ, quod inſtar hoſtis infeſti vos indeſinenter provocat.

5. (d) Gr. *adhortationis*, quam ex Proverbiorum cap. 3. adducit, ut probet afflictiones nobis à Deo immiſſas eſſe paternæ in nos charitatis argumenta: *Num obliti eſtis?*

8. (e) Omnium afflictionum expertes: ergo ſpurii & adulterini eſtis, non legitimi filii: diſciplinam pro animadverſione & caſtigatione ſumit.

Digitized by Google

10. Et illi quidem in tempore paucorum dierum, ſecundùm voluntatem ſuam erudiebant nos: hic autem ad id quod utile eſt in recipiendo (f) ſanctificationem ejus.

11. Omnis autem diſciplina, in præſenti quidem videtur (g) non eſſe gaudii, ſed mœroris: poſteà autem fructum pacatiſſimum exercitatis per eam reddet juſtitiæ.

12. Propter quod remiſſas manus, & ſoluta genua erigite (h),

13. Et greſſus rectos (i) facite pedibus veſtris: ut non claudicans quis erret, magis autem ſanetur.

* Rom. 12. 18. 14. * Pacem (k) ſequimini cum omnibus, & ſanctimoniam, ſine qua nemo videbit Deum:

15. Contemplantes (l) ne quis deſit gratiæ Dei: ne qua radix amaritudinis ſurſum germinans impediat, & per illam inquinentur multi.

16. Ne quis fornicator, aut profanus
* Gen. 25. 33. * ut Eſau (m): qui propter unam eſcam vendidit primitiva ſua:

* Gen. 27. 38. 17. Scitote (n) enim quoniam * & poſteà cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus eſt: non enim invenit pœnitentiæ locum, quamquam cum lacrymis inquiſiſſet eam.

* Exod. 19. 12. & 20. 21. 18. * Non enim acceſſiſtis ad tractabilem (o) montem, & accenſibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam,

19. Et tubæ ſonum, & vocem (p) verborum, quam qui audierunt, excuſaverunt ſe, ne eis fieret verbum,

20. Non enim portabant (q) quod dicebatur: * Et ſi beſtia tetigerit montem, lapidabitur. * Exod. 19. 13.

21. Et ità terribile erat quod videbatur. Moyſes dixit: Exterritus (r) ſum, & tremebundus.

22. Sed acceſſiſtis ad Sion montem, & civitatem Dei viventis, Jeruſalem cœleſtem, & multorum millium Angelorum frequentiam,

23. Et Eccleſiam primitivorum (ſ), qui conſcripti ſunt in cœlis, & judicem omnium Deum, & ſpiritus juſtorum perfectorum,

24. Et teſtamenti novi mediatorem Jeſum, & ſanguinis aſperſionem meliùs loquentem quàm Abel (t).

25. Videte ne recuſetis loquentem (u). Si enim illi non effugerunt, recuſantes eum qui ſuper terram loquebatur: multò magis nos, qui de cœlis loquentem nobis avertimus.

26. Cujus vox movit terram tunc: nunc autem repromittit, dicens: * Adhue ſemel; & ego movebo non ſolùm terram, ſed & cœlum. * Agg. 2. 7.

27. Quòd autem, Adhuc ſemel, dicit: declarat mobilium tranſlationem (x) tamquam factorum, ut maneant ea quæ ſunt immobilia.

28. Itaque regnum immobile ſuſcipientes (y), habemus gratiam: per quam ſerviamus placentes Deo, cum metu & reverentia.

29. * Etenim Deus noſter ignis conſumens (z) eſt. * Deut. 4. 24.

C A-

10. (f) Gr. *recipiamus ſanctificationem ejus*, ut participes ſimus ſanctitatis ejus.

11. (g) Chryſoſt. *Quis enim mœror, aut quæ triſtitia parit gaudium exercitatis?* Nam fortiores redduntur in certamine.

12. (h) In Pſalm. 90. *Fides ſit tecum, & tecum eſt Deus in tribulatione.*

13. (i) Recta incedentes, non claudicantes, aut vacillantes. *Erret*, à recta via declinet.

14. (k) Concordiam, & charitatem. *Et ſanctimoniam*, corporis & animi puritatem.

15. (l) Gr. *diligenter attendentes, ne quis deſit gratiæ Dei*, à fide per apoſtaſiam diſcedens: *Amaritudinis*, ne quis venenatam doctrinam ſpergat in alios, ne quis inter vos prava opera, aut dogmata proferat; vel radix amaritudinis eſt peccatum ipſum.

16. (m) Qui benedictionem Dei Arahæ promiſſam nihili duxit.

17. (n) Gr. *ſcitis*, ex Gen. cap. 27. *Reprobatus eſt*, à patre, qui ejus poſtulationem rejecit: *Pœnitentiæ locum*, neque Iſaac benedictionem Jacobo datam revocavit. *Lacrymis*, Theodoretus: *Non flevit agens pœnitentiam, ſed fratris felicitati invidens.*

18. (o) Gr. *palpabilem*, ſeu ſenſibilem: *Et accenſibilem ignem*, accenſum, ardentem, ut in monte Sinai. Utriuſque Teſtamenti diſcrimen affert, timorem & amorem: non eſtis ſub lege, ſed ſub gratia: qui deſerunt Chriſti religionem, minùs ſunt venia digni, quàm Iſraëlitæ, cùm peccaverunt.

19. (p) Ad terribilem Dei vocem, è monte loquentis. *Verbum*: ne Deus ad eos ipſe loqueretur, deprecati ſunt.

20. (q) Ferre non poterant. *Lapidabitur*; ſi hoc beſtiis interminatur, quid de nobis futurum eſt?

21. (r) Hæc verba ex traditione acceperat, niſi fortè tum temporis in libris à Synagoga conſervatis ea fuerint conſcripta.

23. (ſ) Qui primi vocati ſunt à Deo, & electi: *Et judicem omnium Deum*, Chriſtum ſcilicet, cui omne judicium dedit Pater: *Et ſpiritus juſtorum*, animas juſtorum, & perfectorum, qui gloriam ſunt conſecuti.

24. (t) *Abel*; quàm ſanguis Abel, qui ultionem poſtulat, Chriſtus verò ut ignoſcatur.

25. & 26. (u) Chriſtum. *Movebo*, ut aliam induerent formam. *Adhuc ſemel*: Aggæi 2. poſt modicum tempus: quæ verba de primo & ſecundo Chriſti adventu intelligi poſſunt. *Movit terram*, in monte Sina. *Nunc autem*, tempore legis novæ. *Movebo*, Græc. moveo.

27. (x) Immutationem & firmum eorum ſtatum. Alii per mobilia intelligunt tabernaculum, altare, ſacerdotium, ritus veteris legis, quæ omnia mutanda erant.

28. (y) Regnum Chriſti poſſidere incipientes. *Habemus gratiam*, Gr. *habeamus*; illud beneficium Dei retineamus.

29. (z) Ejus adeò ſeveritatem timeamus: neque enim cum peccato conciliari poteſt, & peccatores citò conſumet. Hieron. aut quiſquis alius in Pſalm. 77. *Lucet & urit: ſi peccatores ſumus, incendit: ſi juſti, lucet nobis*,

CAPUT XIII.

Exhortatio ad virtutes verè Chriſtianas, ad charitatem in peregrinos & afflictos, ad caſtitatem, & obedientiam.

1. Charitas fraternitatis (a) maneat in vobis.

* Rom. 12. 14. 1. Petr. 4. 9. * Gen. 18. 3. & 19. 2. 2. * Et hoſpitalitatem nolite oblíviſci, per hanc enim * latuerunt (b) quidam, Angelis hoſpitio receptis.

3. Mementote vinctorum, tamquam ſimul vincti (c); & laborantium, tamquam & ipſi in corpore morantes.

4. Honorabile (d) connubium in omnibus, & thorus immaculatus. Fornicatores enim, & adulteros judicabit Deus.

5. Sint mores ſine avaritia, contenti præſentibus (e): ipſe enim dixit: * Non te deſeram, neque derelinquam. * Joſ. 1. 5.

6. Ita ut confidenter dicamus: * Dominus mihi adjutor: non timebo quid faciat mihi homo. * Pſal. 117. 6.

7. Mementote præpoſitorum (f) veſtrorum, qui vobis locuti ſunt verbum Dei: quorum intuentes exitum converſationis imitamini fidem.

8. Jeſus Chriſtus heri, & hodie (g): ipſe & in ſæcula.

9. Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci. Optimum eſt enim gratia ſtabilire cor, non eſcis: quæ non profuerunt ambulantibus in eis:

10. Habemus altare (h), de quo edere non habent poteſtatem, qui tabernaculo deſerviunt.

11. * Quorum enim animalium infertur ſanguis pro peccato in Sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra caſtra. * Lev. 16. 27.

12. Propter quod & Jeſus (i), ut ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt.

13. Exeamus igitur ad eum extra caſtra (k), improperium ejus portantes.

14. * Non enim habemus hic manentem civitatem, ſed futuram inquirimus. * Mich. 2. 10.

15. Per ipſum ergo offeramus hoſtiam (l) laudis ſemper Deo, id eſt, fructum labiorum confitentium nomini ejus.

16. Beneficentiæ autem, & communionis nolite oblivíſci: talibus enim hoſtiis promeretur Deus.

17. Obedite (m) præpoſitis veſtris, & ſubjacete eis. Ipſi enim pervigilant, quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expedit vobis.

18. Orate pro nobis: confidimus (n) enim quia bonam conſcientiam habemus in omnibus benè volentes converſari.

19. Ampliùs autem deprecor vos hoc facere, quò celeriùs reſtituar (o) vobis.

20. Deus autem pacis, qui eduxit de mor-

CAPUT XIII.

1. (a) Fraterna charitas, qua vos ut fratres diligatis: ad virtutes Chriſtianas eos adhortatur.

2. (b) Phraſis eſt Græca, Latinis inſueta; quæ ſic verti poteſt: Per hanc enim hoſpitalitatem quidam Angelos exceperunt, ut Abraham & Lot, neſcientes Angelos eſſe.

3. (c) His ſubvenite, ut vobis ipſis, ſi eſſetis vincti, ſubveniri optaretis: *Laborantium*: Gr. *afflictorum*, mementote. *Morantes*, Tamquam ejuſdem corporis membra, & iiſdem malis corpus obnoxium habentes.

4. (d) Supple, ſit, *in omnibus*, ita ut nihil fiat præter honeſtatem connubii, nec fides conjugalis violetur: *Fornicatores*; videtur connubium extollere adversùs eos qui nuptias damnabant: ſervate omnes honorem connubio debitum, à nemine id ſperni debet, & ſit thorus veſter ſine macula.

5. (e) Contenti ſitis veſtra ſorte: *Ipſe enim dixit*, ad Joſue, cap. 1. 5.

7. (f) Sacerdotum & Epiſcoporum, à quibus accepiſtis Dei verbum, tamquam à fidei doctoribus. *Quorum intuentes exitum*, finem vitæ glorioſum: cùm multi ex iis martyrium obierint.

8. & 9. (g) Non deerant qui alium Chriſtum, alium Meſſiam expectarent, eumdem verò Jeſum eſſe, qui fuit anteà, & ſemper erit, & eamdem eſſe in eum fidem docet. *Ne doctrinis variis & peregrinis*, abducantur à vera fide. Hujus generis erat doctrina de cibis mundis & immundis poſt acceptum Baptiſmum. *Optimum eſt enim*; melius eſt gratia Evangelica mentem alere & ſtabilire, quam ciborum diſcrimina obſervare, quæ, *nihil profuerunt*, nihil contulerunt ad ſanctitatem.

10. (h) Cibum habemus longè excellentiorem, quem edere non poſſunt ſacerdotes Levitici, hoſtiam ſcilicet in ara Crucis oblatam, quam edere non licet niſi iis, qui accepto baptiſmate è Synagoga exierunt: idque probat ex ſimilitudine legalis ſacrificii, quod in feſto expiationis immolabatur; ut de carne edere non licebat ſacerdotibus, ſed extra caſtra deferebatur cremanda: ſic qui altari deſerviunt, & Judæorum ritus obſervant, fructum crucis non percipiunt: cùm hoc ſacrificium extra portam conſumptum fuerit: Chriſtianis aliud eſt altare, alia hoſtia, de qua iis non licet edere, qui veteres ritus obſervant.

11. (i) Hæc animalia extra caſtra cremata allegoricè Jeſum adumbrabant extra portas Jeruſalem igne paſſionis conſumptum, ut ſanguine ſuo populum ſanctificaret. Atque hæc eſt vera hoſtia, qua veſcimur in altari, ubi quotidie immolatur.

13. & 14. (k) Extra Synagogam, *improperium ejus portantes*; crucis illius participes, atque ejus veſtigiis inſiſtentes. *Manentem*, Stabilem civitatem.

15. (l) Pro victimis laudes, *id eſt fructum labiorum confitentium nomini ejus*: quæ laudes gloriam Deo reddunt. Quod optimè poteſt intelligi de corpore & ſanguine Domini, quæ per labia ſacerdotum conſecrantur. Quæ antecedunt, ad eum ſeoſum nos videntur perducere. Hactenus Lucas, aut alius velut Pauli amanuenſis ſtylum ſuum viſus eſt ſtylo Apoſtoli commodare. Quæ ſequuntur, Apoſtoli ſtylum omninò redolent. Beneficentiam, & bonorum, ſeu facultatum communicationem ante omnia commendat, & obſequium erga paſtores.

17. (m) Chryſoſt. *Audiant qui regnant, non ſolùm qui ab iis reguntur, quòd ſicut eos qui reguntur oportet eſſe obedientes, ita etiam eos qui regunt eſſe vigilantes & ſobrios.*

18. (n) Nullius accuſationem formidamus. Unde eorum precibus non indignum ſe probat, tametſi multis inviſus erat, quòd iis legem Moſaïcam averſari videretur; vel ex conſcientiæ noſtræ teſtimonio confidimus hoc unum nobis eſſe propoſitum, ut in omnibus prudenter & pie nos geramus.

19. & 20. (o) Cùm adhuc eſſet vinctus Romæ. *Pacis*, auctor; *Qui eduxit*, qui per effuſum in cruce ſanguinem

mortuis paſtorem magnum ovium, in ſanguine teſtamenti æterni, Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum,

21. Aptet (p) vos in omni bono, ut faciatis ejus voluntatem: faciens in vobis quod placeat coram ſe per Jeſum Chriſtum: cui eſt gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.

22. Rogo autem vos fratres, ut ſuffeatis (q) verbum ſolatii. Etenim perpaucis ſcripſi vobis.

23. Cognoſcite (r) fratrem noſtrum Timotheum dimiſſum: cum quo (ſi celeriùs venerit) videbo vos.

24. Salutate omnes præpoſitos veſtros, & omnes ſanctos. Salutant vos de Italia fratres.

25. Gratia cum omnibus vobis. Amen.

ſibi ac nobis reſurrectionis gloriam meruit, & pretio ſui ſanguinis oves ſuas acquiſivit: *Teſtamenti æterni*, in pactum æternum noſtræ cum Deo reconciliationis, cui nullum aliud ſuccedit; quodque æterna dona promittit.

21. (p) Perficiat in omni genere bonorum operum, vos tamquam unius corporis membra aptet & componat: *Cui eſt gloria in ſæcula ſæculorum*: idque ad Chriſtum & ad Deum Patrem referri poteſt.

22. (q) Ut æquo animo accipiatis hanc meam conſolationem, vel exhortationem: nam perpaucis ſcripſi verbis, ſi rei dignitas ſpectetur; in pauca contraxi, quæ fuſiùs dici poterant.

23. (r) Vox Gr. [illegible], verti etiam poteſt: Noſtis fratrem noſtrum Timotheum: *Dimiſſum*, Gr. vinculis *ſolutum*.

EPISTOLA CATHOLICA
BEATI JACOBI
APOSTOLI.

HÆC *Epiſtola inter catholicas prima numeratur; ſcripta fuit à Jacobo Apoſtolo, qui frater Domini vulgò dicitur, more Hebræis uſitato. Jacobus autem ex Alphæo & Maria Cleophæ filia natus, Chriſti Domini erat conſanguineus, eo quo alibi diximus modo. Minor vulgò dici ſolet, quòd Jacobus alter Zebedæi filius & frater Joannis prior ad Apoſtolatum à Chriſto vocatus fuerit. Antequam Apoſtoli toto orbe Evangelium prædicaturi ab urbe Jeroſolyma diſcederent, hic Eccleſiæ Hieroſolymitanæ regendæ fuit præpoſitus, tanta ſanctitate conſpicuus; ut Joſephus urbis excidium injuſtæ illius neci tribuerit. Jacobum Apoſtolum & Epiſcopum Jeroſolymitanum hujus Epiſtolæ auctorem eſſe communis eſt Eccleſiæ conſenſio, Conciliorum & SS. Patrum auctoritate firmata. Ad totius orbis Eccleſias, ut alias Catholicas Epiſtolas dirigi, veriſimillimum eſt: eo quippe nomine cenſentur, quæ totius Eccleſiæ communia tractant negotia, neque ad fideles unius civitatis, aut regionis, ut Pauli Epiſtolæ, ſed ad omnes omnium locorum, & temporum Chriſtianos ſunt conſcriptæ. Quod enim Jacobus in Epiſtola ſua duodecim tribubus, quæ ſunt in diſperſione, ſalutem apprecatur, non Judæis legi Moſaicæ addictis, ſed fidelibus tantummodò ſcribere probabilius videtur. Judæi enim à tempore captivitatis Babylonicæ per varias orbis regiones ſparſi vix quidquam de Chriſti Evangelio audierant; perpauci ex iis quibus annuntiatum erat Evangelium, Chriſtum ut Meſſiam agnoverant; Jacobus ipſe iis ignotus erat penitùs, nec liquet quo is modo effeciſſet ut hæc Epiſtola ad eos perferretur. Itaque duodecim tribuum nomine Chriſtianos deſignari omnes exiſtimant viri docti, & inter eos Auctor Analyſeos Gallicæ: eodem planè modo loquitur, quo Chriſtus Dominus Apoſtolis ſuis prædixit fore ut judicarent 12. tribus Iſrael, hoc eſt, Chriſtianos omnes, qui ſunt viri Iſraelitæ ſpiritu, non carne tantummodò. Sic Joannes in Apocalypſi vidit 12. portas cæleſtis Jeruſalem, quarum ſingulæ unius tribus nomine erant inſignitæ; & cap. 7. Angelus duodecim millia ſignavit ex unaquaque tribu. Quid porrò cauſæ eſſe potuit, ut Jacobus Judæis potiùs,*

Digitized by Google

tiùs, quàm Gentilibus ad fidem converſis ſcriberet? Cùm utrique & Gentiles converſi, & Judæi iiſdem in civitatibus degerent; & in eaſdem convenirent Eccleſias; quæque ad mores & fidem ſpectant, utriſque eſſent communia, ad omnes omnium temporum & locorum fideles æquè pertinerent?

Id verò eſt Jacobo in hac Epiſtola propoſitum, ut quædam fidei præcepta & morum iis tradat, cùm adversùs hæreſes, quæ tunc temporis emergere incipiebant, tùm adversùs corruptionem morum, quæ futuris temporibus imminebat. Primum hujus Epiſtolæ caput inſtructioni datur: quæ ſequuntur uſque ad cap. 5. varias hæreſes primis Eccleſiæ ſæculis exorituras in anteceſſum damnat, & mores ad pietatem informat; in extrema Epiſtolæ parte pauperes & afflictos conſolatur: ubique tamen videtur non alium ſequi ordinem, præter eum, qui animo ejus altrò ſe offerebat, ferè ut in libris Sapientiæ cernimus, in Proverbiis ſcilicet, Eccleſiaſte, & in Eccleſiaſtico, imò & in Prophetis, ubi Spiritus Sancti afflatum ſacri Auctores ſequuntur.

CAPUT PRIMUM.

In adverſis gaudendum; poſtulanda à Deo ſapientia; cum fide orandum; de paupertate; de frænanda lingua; factores legis juſtificantur, non auditores tantùm: veræ religionis notæ.

1. JACOBUS (a) Dei & Domini noſtri Jeſu Chriſti ſervus, duodecim tribubus, quæ ſunt in diſperſione, ſalutem.

2. Omne gaudium exiſtimate (b) fratres mei, cùm in tentationes varias incideritis:

3. * Scientes quòd probatio (c) fidei veſtræ patientiam operatur. *Rom. 5. 3.

4. Patientia autem opus perfectum habet (d): ut ſitis perfecti & integri, in nullo deficientes.

5. Si quis autem veſtrùm indiget ſapientia (e), poſtulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat: & dabitur ei.

6. * Poſtulet autem in fide nihil hæſitans (f): qui enim hæſitat, ſimilis eſt fluctui maris, qui à vento movetur, & circumfertur. *Matth. 7. 7. & 21. 22. Marc. 11. 24. Luc. 11. 9. Joann. 14. 13. & 16. 23. 24.

7. Non ergo æſtimet homo ille quòd accipiat aliquid à Domino.

8. Vir duplex (g) animo, inconſtans eſt in omnibus viis ſuis.

9. Glorietur autem frater humilis in exaltatione ſua,

10. Dives autem in humilitate (h) ſua, * quoniam ſicut flos fœni tranſibit: *Eccli. 14. 18. Iſa. 40. 6. 1. Pet. 1. 24.

11. Exor-

CAP. I. 1. (a) Apoſtoli nomen præ humilitate reticet, ut Paulus ſcribens ad Philippenſes & ad Theſſalonicenſes. *Diſperſione*, Fidelibus per orbem ſparſis, non Judæis tantummodò inter gentes per varia regna diſpertis. Nam per duodecim tribus fideles omnes deſignari, uti jam diximus, videtur admodùm probabile. Quamquam illud etiam ſatis probabiliter dici poteſt, Jacobo ut Jeroſolymæ Epiſcopo Judæos ad fidem converſos præcipuæ curæ fuiſſe. Unde & eo titulo ad eos ſcribit hanc Epiſtolam. *Salutem*, Gr. χαίρειν. Idem eſt ſalutandi modus Actor. 15. adeò ut hæc videatur Epiſtola encyclica, & quaſi ſynodica.

2. (b) Plenum & perfectum gaudium vobis accidere exiſtimate, cùm in varias afflictiones incideritis: quod paradoxum mox probare aggreditur hoc genere argumenti, quod ſorites dici ſolet.

3. (c) Exploratio, quæ fit per eas tentationes: *Patientiam operatur*; patientiæ materiam & occaſionem præbet, eamque auget & perficit; probatio patientiam viciſſim efficit; per patientiam probatur homo, per probationem patientia perficitur.

4. (d) Gr. *habeat*, conſtanter patiatur, & perſeveret fidelis uſque in finem. *Perfecti*, ita ut nihil vobis deſit in omni bonorum genere, dummodò adſit perſeverantia, quæ hujus alacritatis in afflictionibus eſt fundamentum.

5. (e) Qua novimus quid faciendum ſit, quæque ad ſalutem eſt neceſſaria; quæ ſi deſit, perſeverare non poſſumus, & patienter ferre afflictiones. *Poſtulet à Deo*. Eccleſiaſtic. 1. *Omnis ſapientia à Domino eſt*. Ad petendum nos in primis excitat. Latum eſt illud diſcrimen, quod inter beneficia Dei & hominum intercedit: Homines quippe parum dant petentibus, quæque dederunt ſæpe exprobrant. Contrà Deus *dat omnibus affluenter*, & copioſè, Gr. *ſimpliciter*; non reſtricta eſt ejus & maligna benignitas ut in hominibus, ſed larga & iterum poſcentibus expoſita: ſi modò utilia ad ſalutem, ut par eſt, poſtulent.

6. (f) Sed cum fiducia impetrandi: nam de benevolentia Dei dubitare non debemus. *Fluctui maris*, animus hominis dubitantis eſt inſtar fluctus maris, iſque variis cogitationibus ut ventis huc illuc diſtrahitur; modò Deum ut omnipotentem & miſericordem ex fidei principiis ſibi exhibet, modò in contrarias partes flectitur, ac de illius miſericordia, aut omnipotentia videtur ambigere.

8. & 9. (g) Fluctuans inter diverſas ſententias, incerti eſt animi. *Humilis*, Græc. *abjectus*; *in exaltatione ſua*, quam promiſit Chriſtus, quamque fides largitur.

10. (h) In fide, quæ aliis tenuioris ſortis eum exæquat; glorietur ſolummodo in eo quod ſit Chriſtianus,

11. Exortus eſt enim ſol cum ardore, & areſecit fœnum, & flos ejus decidit, & decor vultus ejus deperiit: ita & dives in itineribus (i) ſuis marceſcet.

* Job 5.17. 12. * Beatus vir, qui ſuffert tentationem (k): quoniam cùm probatus fuerit: accipiet coronam vitæ, quam repromiſit Deus diligentibus ſe.

13. Nemo cùm tentatur (l), dicat, quoniam à Deo tentatur: Deus enim intentator malorum eſt: ipſe autem neminem tentat.

14. Unuſquiſque verò tentatur à concupiſcentia ſua abſtractus, & illectus (m).

15. Deinde concupiſcentia cùm conceperit, parit peccatum: peccatum verò cùm conſummatum fuerit, generat mortem.

16. Nolite itaque errare (n), fratres mei dilectiſſimi.

17. Omne (o) datum optimum, & omne donum perfectum deſurſum eſt, deſcendens à Patre luminum, apud quem non eſt tranſmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio.

18. Voluntariè (p) enim genuit nos verbo veritatis, ut ſimus initium aliquod creaturæ ejus.

19. Scitis (q) fratres mei dilectiſſimi: * Sit autem omnis homo velox ad audiendum: tardus autem ad loquendum, & tardus ad iram. * Prov. 17. 27.

20. Ita enim viri, juſtitiam Dei non operatur (r).

21. Propter quod abjicientes omnem immunditiam (ſ), & abundantiam malitiæ, in manſuetudine ſuſcipite inſitum verbum, quod poteſt ſalvare animas veſtras.

22. * Eſtote autem factores (t) verbi, & non auditores tantùm, fallentes vosmetipſos. * Matth. 7. 24. Rom. 2. 13.

23. Quia ſi quis auditor eſt verbi, & non factor: hic comparabitur viro conſideranti vultum nativitatis (u) ſuæ in ſpeculo:

24. Conſideravit (x) enim ſe, & abiit, & ſtatim oblitus eſt qualis fuerit.

25. Qui autem perſpexerit in legem perfectam libertatis (y), & permanſerit in ea, non auditor obliviosus factus, ſed factor operis: hic beatus in facto ſuo erit.

26. Si quis autem putat ſe religioſum (z) eſſe, non refrænans linguam ſuam, ſed ſeducens cor ſuum, hujus vana eſt religio.

27. Re-

Alii ſupplendum putant: confundatur in humiliatione ſua, & moderate ſe gerat, ad rerum inconſtantiam convertat oculos: quæ ſequuntur, huic ſententiæ favent.

11. (i) In tot occupationibus ſuis & laboribus, quos in acquirendis divitiis exhaurit.

12. (k) Ibi deſinit hæc inſtructio, unde incœpit. Beatus qui non ſuccumbit rebus adverſis.

13. (l) A tentatione probationis ad tentationem pravam tranſit, ſimul ea occaſione de boni & mali origine diſſerit, quæ ab hæreticis poſteà fuit variis erroribus obducta. Illud in primis ſtatuit neminem à Deo tentari aut ad peccatum induci: nam Deus ut peccare nequit, ita nec ad peccandum inducere.

14. (m) Quibus gradibus peccatum perficiatur, paucis explicat. Primus eſt concupiſcentia ipſa, aut prava ſuggeſtio, quæ nos illicit ad peccatum: ſecundus eſt delectatio quædam in ipſa cogitatione, quam non ſtatim repellimus, quæque peccatum jam inchoat, in concupiſcentiæ ſinu velut conceptum: tertius eſt peccati partus, qui fit cum plena & deliberata voluntatis conſenſione: ſed conſummatio illius eſt ipſa executio, & pravi deſiderii expletio, quæ mortem æternam efficit, cùm uſque ad finem vitæ in eo perſtamus, neque idonea pœnitentia eluitur peccatum.

16. (n) Ut vos à Deo tentari perſuaſum habeatis: rejiciendæ ſunt tentationes, quæ nos ad peccatum alliciunt.

17. (o) Adeò non tentat Deus, ut dona omnia & virtutes, quibus ad benè beatèque vivendum accendimur, ab eo ipſo dimanent. Sic de boni origine adverſùs Philoſophos & hæreticos ſtatuit, ut chariſmata cœleſtia, gratia ſanctificans cum virtutibus conjuncta, lumen ipſum naturale, & fidei, à Patre luminum, ut radii à ſole dimanent.

18. (p) Non neceſſitate ulla: *Ut ſimus initium aliquod creaturæ ejus*: ut ſimus quaſi primitiæ creaturarum ejus, & novæ regenerationis, quæ inchoata per Baptiſmum, in glorioſa reſurrectione perficietur: particula, *enim*, deeſt in Græco.

19. (q) Satis ſcitis quæ dixi vera eſſe, Græc. ὥςε, *Quapropter* videtur legiſſe interpres, *ſcitis*. *Ad audiendum*, jam morum præceptis nos informare incipit, atque ab ipſius linguæ moderatione ducit exordium. Primus enim diſciplinæ gradus eſt præcepta Dei libenter audire: ſit promptior ad audiendam doctrinam Evangelii, quàm ad docendam.

20. (r) Vir iracundus non paret Dei mandatis, ſed ſuam opinionem cum pertinacia tuetur, & alios acriter reprehendit. Ira enim falſis præjudiciis animum obducit.

21. (ſ) Omnem cupiditatem, quæ iram fovet, & quidquid fœdare poteſt animam: *Et abundantiam malitiæ*, Hebraiſmus, i. e. abundantem malitiam, ſeu malignitatem, ex præjudiciis ſenſuum, & pravis affectibus ortam. *Inſitum*, Gr. *verbum implantatum*, ſeu doctrinam Evangelicam per prædicationem quaſi inſitam. Manſuetudo dociles & attentos nos reddit, Iſaiæ 6. *Ad annuntiandum manſuetis miſit me.*

22. (t) Ut qui fidem ſolam ſaluti neceſſariam ſine bonis operibus, ſibi & aliis falsò perſuadent.

23. (u) Nativam faciem ſuam: *In ſpeculo*; Qui non novit myſteria, neque ad formam Evangelii vivit, ſimilis eſt homini, qui inſpexit faciem ſuam in ſpeculo nihil ſollicitus ut maculas ejus abſtergat: ſic ille qui auditor tantùm eſt Verbi divini, ſtatim obliviſcitur qualis ſit.

24. (x) In Evangelio quidem qualis eſſe debeat, videt: ſed ad illius normam non ſtudet ſe componere: quæ vidit, ſtatim obliviſcitur. Itaque ut ſpeculum nihil prodeſt homini, cujus facies eſt luto inquinata, neque eam abluit: ſic verbum Dei non prodeſt auditori, qui eluere culpas ſuas negligit: nam ex animo ſtatim deletur impreſſa ſui effigies.

25. (y) Divini amoris: *Et permanſerit in ea*, & intento animo in eam defixus, non obiter tantùm, ſed propiùs eam intuitus fuerit: *Beatus*, non in ſola fide, ſed in eadem bonis operibus ſociata.

26. (z) Seu Chriſtiani perfecti munus obire, & ordinem à Chriſto conſtitutum ſervare: *Non refrænans linguam ſuam*; imò in convicia, & calumnias ſe effundens: *Sed ſeducens cor ſuum*; quidquid libuerit animo verſans, & temerè effutiens. Hujus vana eſt religio: de ſua fide & religione inaniter gloriatur. Atque hæc eſt prima conditio, quam religioni vult eſſe conjunctam: altera eſt ut duas juſtitiæ partes impleat, bonum faciendo, & malum vitando.

27. Religio (aa) munda & immaculata apud Deum & Patrem, hæc eſt: Viſitare pupillos & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum ſe cuſtodire ab hoc ſæculo.

CAPUT II.

Fides non admittit perſonarum acceptionem; Lex in nullo violanda; Fides ſine operibus eſt inanis.

Lev.19.15. Deut.1.17. & 16.19. Prov. 24.23. Eccli.42.1. 1. FRatres mei, nolite (a) in perſonarum acceptione habere fidem Domini noſtri Jeſu Chriſti gloriæ.

2. Etenim ſi introierit in conventum veſtrum vir aureum annulum habens in veſte candida (b), introierit autem & pauper in ſordido habitu,

3. Et intendatis in eum qui indutus eſt veſte præclara, & dixeritis ei: Tu ſede hìc, benè: pauperi autem dicatis: Tu ſta illic; aut ſede ſub ſcabello pedum meorum:

4. Nonne judicatis (c) apud voſmetipſos, & facti eſtis judices cogitationum iniquarum?

5. Audite fratres mei dilectiſſimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, & hæredes regni, quod repromiſit Deus diligentibus ſe?

6. Vos autem exhonoraſtis pauperem. Nonne divites per potentiam opprimunt vos, & ipſi trahunt vos ad judicia?

7. Nonne ipſi blaſphemant (d) bonum nomen, quod invocatum eſt ſuper vos?

8. Si tamen legem perficitis (e) regalem ſecundùm ſcripturas: * Diliges proximum tuum ſicut teipſum: benè facitis: * Lev. 19.18. Matth.22.39. Marc. 12.31. Rom. 13.9. Gal. 5.14. Sup. 1.

9. * Si autem perſonas accipitis, peccatum operamini redarguti à lege (f) quaſi tranſgreſſores.

10. * Quicumque autem totam legem ſervaverit, offendat autem in uno, factus eſt omnium reus. * Matth. 5.19.

11. Qui enim dixit, Non mœchaberis, dixit &, Non occides. Quòd ſi non mœchaberis, occides autem, factus es tranſgreſſor legis.

12. Sic loquimini, & ſic facite, ſicut per legem libertatis (g) incipientes judicari.

13. Judicium enim ſine miſericordia illi, qui non fecit miſericordiam: ſuperexaltat (h) autem miſericordia judicium.

14. Quid proderit, fratres mei, ſi fidem quis dicat ſe habere, opera autem non habeat? Numquid poterit fides ſalvare eum?

15. * Si autem frater & ſoror nudi ſint, & indigeant victu quotidiano, * 1. Joan. 3.17.

16. Dicat autem aliquis ex vobis illis: Ite in pace, calefacimini & ſaturamini: non dederitis autem eis quæ neceſſaria ſunt corpori, quid proderit?

17. Sic & fides (i), ſi non habeat opera, mortua eſt in ſemetipſa.

18. Sed dicet quis: Tu fidem habes, & ego opera habeo: oſtende (k) mihi fidem tuam ſine operibus: & ego oſtendam tibi ex operibus fidem meam.

19. Tu

---

27. (aa) Beneficentiam exemplo peculiari illuſtrat: *Viſitare pupillos & viduas in tribulatione eorum*: eleemoſynis eos ſublevare; & *immaculatum ſe cuſtodire ab hoc ſæculo*: hoc eſt, omne genus mali, & vitia quæque fugere.

CAP. II. 1. (a) Hebraiſmus: nolite cum perſonarum acceptione conjungere fidem Chriſtianam, ita ut in bonorum diſtributione, perſonæ, non meriti habeatis rationem. Quod Auguſtinus iis applicat, qui in diſtribuendis muneribus Eccleſiaſticis divites, aut nobiles, aut amicos dignioribus anteponunt. Epiſt. 29. In iis quæ ſunt religionis, nullus ſit inter vos perſonarum reſpectus. *Jeſu Chriſti gloriæ*, glorioſi.

2. & 3. (b) Gr. *ſplendida*, nitenti. *Benè*, Loco commodo & honorifico; aut ſede ſub ſcabello, quod pedibus ſedentis ſubjicitur.

4. (c) Gr. Nonne convicti eſtis à propria conſcientia, quòd ſitis iniqui judices, aut perverſi ratiocinantes? Vox enim Græca ratiocinationem ſignificat, dum judicatis hunc eſſe honorandum, quia dives eſt, illum ſpernendum, quia pauper: diſcrimen inter divites & pauperes in his quæ religionis ſunt facitis, & judices eſtis iniqui, cùm pauperes ob paupertatem contemnitis, qui ex ſpecie externa hominum merita æſtimatis.

7. (d) Nonne ii ſunt, qui Chriſtianam religionem traducunt? vel, in cauſa ſunt, cur Chriſtianum nomen blaſphemetur ab infidelibus, cùm videoi Chriſtianos divites iniquè cum pauperibus agere, & ad tribunalia eos trahere. *Invocatum eſt*; unde Chriſtiani vocati eſtis.

8. (e) Nec tamen intercedo quominus divites honoretis, cùm ipſi id merentur; & legem charitatis etiam erga divites, qui in auctoritate poſiti ſunt, cuſtodiatis: ſed divitiarum intuitu eos pauperibus malè anteponere & hos contemnere non debetis. Legem charitatis erga omnes regalem vocat, quia eſt communis omnibus, a Chriſto in primis data.

9. & 10. (f) Quæ prohibet acceptionem perſonarum. Levit. 19. *Omnium reus*. Quòd legiſlatoris auctoritatem contemnat, idque ob nexum virtutum inter ſe, & in vinculo charitatis.

12. (g) Ita vos geratis & verbis & factis, quaſi per legem Evangelicam judicandi, per legem amoris & charitatis, per eam legem Levit. 19. Diliges proximum tuum.

13. (h) Gr. κατακαυχᾶται, *ſuperexultat*, Vatablus *gloriatur* vertit. Exaltat ſe miſericordia adversùs judicium. Aliqui opinantur errore Librarii pro *ſuperexultat* irrepſiſſe *ſuperexaltat*.

17. (i) Si non habeat opera ſibi conjuncta, mortua eſt in ſemetipſa, ac bona opera ſunt aperta vitæ ſpiritalis indicia, ut motus in animali eſt vitæ ipſius ſignum. Atque ut nuda illa verba, *Ite in pace*, nihil proſunt egentibus, niſi cibum iis præbeas; ſic fides ſola bonis operibus deſtituta nihil juvat habentem: oſtendit enim quæ facienda ſunt, non facit.

18. (k) Seorſum ab operibus: ſic enim legendum videtur in Græco textu, non *ſine operibus*, ut alia habet lectio; is enim ab eo petit, qui vacuus eſt bonis operibus, ut fidem ſuam probet. Ex eo contendit illum fidem ſuam demonſtrare non poſſe, quòd fides ſit per ſe inviſibilis, ac per bona opera ſe prodat: etſi fidem habeat, hæc erit inutilis ad juſtificationem, cùm ſit communis dæmonibus: ejuſmodi homini fidem jactanti ſine operibus licebit dicere, *Oſtende*, &c.

19. Tu credis quoniam unus eſt Deus: Benè facis; & dæmones credunt, & contremiſcunt.

20. Vis autem ſcire, ô homo inanis (l), quoniam fides ſine operibus mortua eſt?

* Gen. 22. 9. 21. * Abraham pater noſter nonne ex operibus (m) juſtificatus eſt, offerens Iſaac filium ſuum ſuper altare?

22. Vides quoniam fides cooperabatur (n) operibus illius: & ex operibus fides conſummata eſt?

* Gen. 15. 6. Rom. 4. 3. Gal. 3. 6. 23. Et ſuppleta (o) eſt Scriptura, dicens: * Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad juſtitiam, & amicus Dei appellatus eſt.

24. Videtis quoniam ex operibus (p) juſtificatur homo, & non ex fide tantum?

* Jos. 2. 4. Heb. 11. 31. 25. Similiter * & Rahab meretrix, nonne ex operibus juſtificata eſt, ſuſcipiens nuntios, & alia via ejiciens?

26. Sicut enim corpus ſine ſpiritu mortuum eſt, ita & fides ſine operibus mortua eſt.

CAPUT III.

Quæ mala afferat lingua præceps; fructus arbori convenit: ſapientia, alia terrena, alia divina eſt.

Matth. 23. 8. 1. NOlite (a) plures magiſtri fieri, fratres mei, ſcientes quoniam majus judicium ſumitis.

2. In multis enim offendimus (b) omnes. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus eſt vir: poteſt etiam fræno circumducere totum corpus.

3. Si autem equis fræna (c) in ora mittimus ad conſentiendum nobis, & omne corpus illorum circumferimus.

4. Ecce & naves, cùm magnæ ſint, & à ventis validis minentur, circumferuntur à modico gubernaculo, ubi impetus dirigentis voluerit.

5. Ita & lingua modicum quidem membrum eſt, & magna exaltat. Ecce quantus ignis quàm magnam ſilvam incendit!

6. Et lingua ignis eſt, univerſitas (d) iniquitatis. Lingua conſtituitur in membris noſtris, quæ maculat totum corpus, & inflammat rotam nativitatis noſtræ, inflammata à gehenna.

7. Omnis enim natura beſtiarum, & volucrum, & ſerpentium, & cæterorum (e) domantur, & domita ſunt à natura humana.

8. Linguam (f) autem nullus hominum domare poteſt: inquietum malum, plena veneno mortifero.

9. In ipſa benedicimus Deum & Patrem: & in ipſa maledicimus homines, qui ad ſimilitudinem Dei facti ſunt.

10. Ex ipſo ore procedit benedictio, & maledictio. Non oportet (g), fratres mei, hæc ita fieri.

11. Numquid fons de eodem foramine emanat dulcem, & amaram aquam?

12. Numquid poteſt, fratres mei, ficus uvas facere, aut vitis ficus? Sic neque ſalſa dulcem poteſt facere aquam.

13. Quis

20. (l) Qui de nuda fide gloriaris, fructu bonorum operum deſtitutus.

21. (m) Augmentum gratiæ ſanctificantis ex bonis operibus eſt conſecutus, cùm jam eſſet Juſtus: *Offerens Iſaac*, Gr. cùm offerre paratus eſſet: neque opera ſine fide, nec fides ſine operibus proſunt.

22. (n) Fides non erat otioſa, ſed actuoſa. *Conſummata eſt*, Roborata: fides hujus ſacrificii principium fuit, & ſacrificium ipſum, quo contra omnem naturæ ſenſum filium immolabat, fidem ejus perfecit.

23. (o) Gr. *Impleta eſt*, cùm ad fidem ipſius acceſſerunt bona opera. Scripturæ ſenſus impletus eſt: *Credidit*; Paulus excludit opera ante fidem facta, illa exigit quæ ex fide manant: fides Abrahæ ex obedientia ultimam ſuam accepit perfectionem. *Et amicus Dei appellatus eſt*; Iſaiæ 41. v. 8. & L. 2. Paral. 20. 7.

24. (p) Quæ poſt fidem fiunt, quæque ſanctitatis incrementum afferunt. Nec Jacobus Paulo adverſatur, ſed negat fidei ſoli juſtificationem tribui oportere: opera intelligit quæ ex fide naſcuntur, quæque Spiritu ſancto operante fiunt.

CAP. III. 1. (a) Ambitioſam docendi pruriginem & doctrinarum varietatem prohibet, quòd multi alios docendi munus non ſatis inſtructi uſurparent, ac novis ſubinde opinionibus Eccleſiam conturbarent. Plures igitur ſunt magiſtri, cùm diverſa docent, & contraria: cùm autem idem docent omnes, tum unius magiſtri auctoritate docent, & unus magiſter ſunt. *Majus judicium ſumitis*, Gr. *ſumemus*, in majus periculum incurremus. Judæi *doctores* vocabant, qui cœtibus ſuis præerant.

2. (b) Nam linguam regere perfecti eſt viri. Eccli. 19. 17. *Quis eſt enim, qui non deliquerit in lingua ſua?*

3. 4. & 5. (c) Gr. *Ecce autem*: Quemadmodum fræno equum, & gubernaculo navem licèt mole magna circumagimus: *Minentur*, agantur: verbum eſt priſcæ Latinitatis: ſic lingua quæ modicum quidem eſt membrum, *& magna exaltat*, Gr. *magnifice gloriatur*, ſeu exultat, ſi ut par eſt, eam regimus, nos præcipites non agit, neque in profundum demergit, ſed omnibus cupiditatibus, & corporis actionibus facilè moderamur.

6. (d) Græc. *mundus iniquitatis*, lingua, inſtrumentum omnis generis ſceleribus admittendis aptatum. *Totum corpus*, vitiis inficit, & *rotam*, totum vitæ curſum contaminat, ab initio ad finem uſque: *Inflammata à gehenna*; ob læſæ naturæ vitium a diabolo inſitum.

7. (e) Græc. *marinorum*; fors eſt ut Interpres verterit. *Et cæterorum*, ac Librarii lapſu *cæterorum* vox irrepſerit.

8. (f) Naturæ viribus, Aug. L. de natura & gratia, cap. 15. *Non ait, linguam nullus domare poteſt, ſed nullus hominum, ut cùm domatur, Dei miſericordiam, Dei adjutorio, Dei gratia fieri fateamur. Inquietum malum*, Gr. coerceri nequit.

10. & 12. (g) Uti lingua ad maledicendum. *Uvas*, Gr. *olivas*: ita legit Beda. *Sic neque ſalſa*, neque fons ſalſus, aquæ ſalſæ non poſſunt fieri dulces; Gr. *Sic nullus fons ſalſam & dulcem facere*.

13. Quis ſapiens, & diſciplinatus (h) inter vos? Oſtendat ex bona converſatione operationem ſuam in manſuetudine ſapientiæ.

14. Quòd ſi zelum amarum (i) habetis, & contentiones ſint in cordibus veſtris, nolite gloriari, & mendaces eſſe adversùs veritatem.

15. Non eſt enim iſta ſapientia deſurſum deſcendens; ſed terrena (k), animalis, diabolica.

16. Ubi enim zelus, & contentio, ibi inconſtantia (l) & omne opus pravum.

17. Quæ autem deſurſum eſt ſapientia, primùm quidem pudica eſt, deinde pacifica, modeſta, ſuadibilis, bonis conſentiens, plena miſericordia, & fructibus bonis, non judicans, ſine ſimulatione.

18. Fructus autem juſtitiæ in pace ſeminatur, facientibus pacem (m).

C A P U T IV.

Contentiones omnes ex concupiſcentia, quæ malorum omnium eſt origo: fugienda detractio, & ſuperbia: cavendum à judiciis temerariis.

1. UNde bella (a) & lites in vobis? Nonne hinc? ex concupiſcentiis veſtris, quæ militant in membris veſtris?

2. Concupiſcitis, & non habetis (b): occiditis, & zelatis, & non poteſtis adipiſci: litigatis, & belligeratis, & non habetis, propter quod non poſtulatis.

3. Petitis, & non accipitis: eò quòd malè petatis (c): ut in concupiſcentiis veſtris inſumatis.

4. Adulteri (d), neſcitis quia amicitia hujus mundi, inimica eſt Dei? Quicumque ergo voluerit amicus eſſe ſæculi hujus, inimicus Dei conſtituitur.

5. An putatis quia inaniter Scriptura dicat: Ad invidiam (e) concupiſcit ſpiritus, qui habitat in vobis?

6. Majorem autem dat gratiam. Propter quod dicit: * Deus ſuperbis reſiſtit (f), humilibus autem dat gratiam. * Prov. 3. 34. 1. Petr. 5. 5.

7. Subditi (g) ergo eſtote Deo, reſiſtite autem diabolo, & fugiet à vobis.

8. Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis. Emundate manus peccatores: & purificate corda, duplices animo.

9. Miſeri eſtote (h), & lugete, & plorate: riſus veſter in luctum convertatur, & gaudium in mœrorem.

10. * Humiliamini in conſpectu Domini, & exaltabit vos. * 1. Petr. 5. 6.

11. Nolite detrahere alterutrum, fratres. Qui detrahit (i) fratri, aut qui judicat fratrem ſuum, detrahit legi, & judicat legem. Si autem judicas legem: non es factor legis, ſed judex.

12. Unus eſt legiſlator, & judex, qui poteſt perdere, & liberare.

13. * Tu autem quis es, qui judicas proximum? Ecce (k) nunc qui dicitis: Hodie, aut craſtino ibimus in illam civitatem, & faciemus ibi quidem annum, & mercabimur, & lucrum faciemus. * Rom. 14. 4.

14. Qui

13. (h) Gr. *ſcientia præditus*, oſtendat ex bona converſatione ſua, ex vitæ tenore & moribus, *operationem ſuam*, Gr. opera ſua, quæ ſapientiam manſuetam in reſpondendo, docendo, & arguendo prodant.

14. (i) Ex ira, aut invidia prodeuntem, & contentionis plenum. *Nolite gloriari*, contra veritatem, aut procurenda falſa nominis exiſtimatione.

15. (k) Qualis eſt in avaris, qui terrenis bonis inhiant; *animalis*, ſeu carnalis: ſic dicta ab anima, quatenus ſpiritui opponitur: ſic Paulus: *Animalis homo non percipit quæ Dei ſunt. Diabolica*, qualis eſt ſuperbia vitæ, quæ à diabolo proficiſcitur.

16. & 17. (l) Gr. *tumultus*, perturbatio: *Deſurſum*: quæ à Deo datur: *Primùm quidem pudica eſt*, Gr. ἁγνὴ, *caſta*; pura ab omni libidine, errore, & ſcelere: *modeſta*, Gr. ἐπιεικὴς, *moderata*, manſueta, æquabilis, humana: *ſuadibilis*, cui facilè perſuadentur bona, Gr. *tractabilis*, *bonis conſentiens*, deeſt in Græco, & videtur eſſe explicatio verbi præcedentis: *Non judicans*, perperam & temerè: *Sine ſimulatione*: Gr. nec diſſimulans, neque aliena facta condemnans.

18. (m) Quæ pacem conciliant, ex iis ſeminatur fructus juſtitiæ, quem in futura vita metent.

CAP. IV. 1. (a) Diſſenſiones, diſcordiæ: *Ex concupiſcentiis veſtris* Gr. *ex voluptatibus*, aut libidinibus, quas ut expleatis, divitias ardenter expetitis.

2. (b) Quod alii iiſdem hujus vitæ bonis acquirendis ſtudeant, eaque occupent: hinc zelo & invidia ardetis: *Occiditis*, alii in alios ſævitis, & male tractatis: *Litigatis*, commoda hujus vitæ contentionibus & litibus adipiſci fruſtrà tentatis, cùm à Deo ſint poſtulanda.

3. (c) Si à Deo illa petitis ob pravum finem, eadem poſtulatis, nempe ad explendas libidines veſtras, ideò non accipitis.

4. (d) Gr. addit, *& adulteræ*, qui Deo relicto fidelium animarum ſponſo, ad res terrenas deflectitis.

5. (e) Locus iſte e Cantico Moſis videtur deſumptus: *Ipſi provocaverunt me in eo qui non erat Deus*: Spiritus ille qui habitat in vobis, quo terrena concupiſcitis, zelum Dei & ultionem provocat.

6. (f) Locus ille Scripturæ ex parte Proverb. 3. v. 34. occurrit juxta 70. Interpretes: ſed 1. Petr. 5. v. 5. integer continetur, adeò ut Epiſtola Petri videatur ſcripta ante hanc Epiſtolam Jacobi: Deus ſuperbis gratiam denegat, humilibus largiorem præbet.

7. & 8. (g) Ut gratiam Dei uberiorem recipiatis: Vos qui longè à Deo receſſiſtis: *Appropinquate Deo*, per fidem, humilitatem, & pœnitentiam; *Emundate manus*, externas actiones; *& purificate corda*, per interiores animi actus: *duplices animo*, diviſo inter Deum & creaturas: vox Græca δίψυχοι, homines vacillantes, & inſtabilis propoſiti ſignificat.

9. (h) Gr. *affligite vos*, per pœnitentiam, vos qui antea in voluptates demerſi fuiſtis, & in rebus proſperis nimia elati lætitia.

11. (i) Ex odio, *aut qui judicat fratrem ſuum*, temerè, *detrahit legi*, quæ id vetat: *& judicat legem*, damnat legem, quaſi ipſe ſupra legem eſſet: legem Evangelicam non intelligit.

13. (k) Agite nunc qui dicitis: eſt tranſitio ad novam ſermonis materiam, & negotiatores in primis reprehendit, quòd non attendant ad vitæ humanæ conditionem, quæ à nutu divino pendet, & instar vapo-

Digitized by Google

14. Qui ignoratis quid erit in craſtino.

15. Quæ eſt enim vita veſtra? vapor eſt ad modicum parens, & deinceps exterminabitur. Pro eo ut dicatis: Si Dominus voluerit; &: Si vixerimus, faciemus hoc, aut illud.

16. Nunc autem exultatis in ſuperbiis (l) veſtris. Omnis exultatio talis, maligna eſt.

17. Scienti (m) igitur bonum facere, & non facienti, peccatum eſt illi.

C A P U T V.

Avaris divitibus exitium minatur; pauperes ad patientiam adhortatur, Chriſti & prophetarum exemplis propoſitis: Juramento abſtinendum; de oratione, & extrema unctione.

1. Agite nunc divites (a), plorate ululantes in miſeriis veſtris, quæ advenient vobis.

2. Divitiæ veſtræ putrefactæ (b) ſunt: & veſtimenta veſtra à tineis comeſta ſunt.

3. Aurum & argentum veſtrum æruginavit (c): & ærugo eorum in teſtimonium vobis erit, & manducabit carnes veſtras ſicut ignis. Theſaurizaſtis vobis iram in noviſſimis diebus.

4. Ecce merces operariorum, qui meſſuerunt regiones veſtras, quæ fraudata eſt à vobis, clamat: & clamor eorum in aures Domini ſabaoth introivit.

5. Epulati (d) eſtis ſuper terram, & in luxuriis enutriſtis corda veſtra, in die occiſionis.

6. Addixiſtis (e), & occidiſtis juſtum, & non reſtitit vobis.

7. Patientes igitur eſtote fratres, uſque ad adventum (f) Domini. Ecce agricola expectat pretioſum fructum terræ, patienter ferens donec accipiat temporaneum, & ſerotinum.

8. Patientes igitur eſtote & vos, & confirmate corda veſtra: quoniam adventus Domini appropinquavit.

9. Nolite ingemiſcere (g) fratres in alterutrum, ut non judicemini. Ecce judex ante januam aſſiſtit.

10. Exemplum accipite, fratres, exitus mali, laboris, & patientiæ (h), Prophetas: qui locuti ſunt in nomine Domini.

11. Ecce beatificamus eos qui ſuſtinuerunt. Sufferentiam Job (i) audiſtis, & finem Domini vidiſtis, quoniam miſericors Dominus eſt, & miſerator.

12. Ante omnia autem fratres mei * * Matth. 5. 34.
nolite jurare (k), neque per cœlum, neque per terram, neque aliud quodcumque juramentum. Sit autem ſermo veſter: Eſt, eſt: Non, non: ut non ſub judicio decidatis.

13. Triſtatur (l) aliquis veſtrûm? oret: Æquo animo eſt? pſallat.

14. Infirmatur (m) quis in vobis? inducat presbyteros Eccleſiæ, & orent ſuper eum, ungentes eum oleo in nomine Domini:

15. Et

ria diſſipatur. Longiorem vitam & ingentia lucra ſibi promittunt, neque ut Chriſtiani hanc addunt exceptionem: *Si Dominus voluerit*; neque ut homines brevis & incerti ævi memores, hac exceptione utuntur. *Si vixerimus*: ſed ſibi ipſis fidentes, ut futurorum ſecuri gloriantur.

16. (l) In divitiis, & in iis quæ ſuperbè jactatis & facitis. *Omnis exultatio talis*, gloriatio, *maligna eſt*, & improba.

17. (m) Hebræos in primis, qui aliorum magiſtri videbantur, compellat, quibus Dei voluntas, aut lex non erat incognita, quique adeò ignorantiam obtendere non poterant.

CAP. V. 1. (a) Itaque divites, qui inhumani eſtis in pauperes, plorate ejulantes ob miſerias ſempiternas, quæ vobis imminent propter duritiem cordis, & injuſtitias veſtras.

2. (b) Maluiſtis opes veſtras, triticum, vinum, oleum, & alia quæque à vobis congeſta perire, quam pauperes ex iis ſublevare.

3. (c) Æruginem contraxit, poſt longum temporis ſpatium: tametſi id æri propriè accidit, quod auro & argento numiſmatis immiſceri ſolet. Aut fortè Apoſtolus his verbis id tantùm ſignificare voluit, à divitibus avaris opes ſuas & argentum in terra defodi: atque illa ærugo in teſtimonium erit eorum avaritiæ: *Et manducabit carnes veſtras*, exedet carnes veſtras, in cauſa erit cur ignis gehennæ vos excruciet. *Theſaurizaſtis vobis iram*: hæc vox, *iram*, in textu Græco deeſt, ac forſan ex cap. 2. v. 5. Epiſt. ad Rom. in hunc locum tranſlata eſt: adeò ut hic ſenſus verborum ſit; in noviſſimis vitæ diebus theſauri congeſti ſunt, quibus frui diutius non licuit.

5. (d) Gr. *deliciati eſtis*, *in diem occiſionis*: in diem quo velut victimæ ſacrificiis deſtinatæ mactandi eſtis: vel epulati eſtis, ut fieri ſolebat à Judæis in feſtis ſolemnioribus, cùm ſacrificia offerebant.

6. (e) Morti, Græc. *condemnaſtis juſtum*: forſan de Chriſto loquitur, ut Stephanus Act. 6. aut ſi de aliis juſtis & innoxiis loquitur, vox illa occidiſtis, id ſignificat quod Eccli. 34. 25. ſpoliaſtis: *Qui aufert in ſudore panem, quaſi qui occidit proximum ſuum.*

7. (f) Ad judicium, vel uſque ad mortem & privatum cujuſque judicium. *Temporaneum*, imbrem germinandi ſeminibus, & maturandis ſegetibus neceſſarium, Gr. *matutinum imbrem*, qui menſe Octobri, & ſerotinum, qui Aprili decidit: gratia vocationis eſt imber matutinus, quo Evangelii granum germinat in nobis juſtitiam; in ſpicam attollunt bona opera: imber ſerotinus eſt perſeverantiæ gratia.

9. (g) Nolite vobis mutuò iraſci, aut aliorum offenſas impatienter ferre: *Ut non judicemini*, a Domino ob impatientiam veſtram. *Ecce judex*, hic adeſt præ foribus.

10. (h) Sanctorum patientiam, & perpeſſiones, mortem eorum conſiderate.

11. (i) Quomodo illius patientia fuit remunerata à Domino. Alii poſtrema verba de morte Chriſti ignominioſa, & de glorioſa ejus Reſurrectione interpretantur: Syrus Interpres de Job ea intelligit: finem quem præſtitit ei Dominus, vidiſtis.

12. (k) Levem, frequentem & indiſcretam jurandi conſuetudinem vetat; ac locus ille ex cap. 5. 34. Matthæi deſumitur. *Decidatis*, Gr. *ſub judicium*, ne in condemnationem incurratis.

13. (l) Gr. *affligitur*: *æquo animo eſt*: ſi ſit animo hilari, pſallat: gratias agat in canticis ſpiritalibus.

14. (m) Vox Græca graviorem morbum ſignificat: *Inducat Presbyteros Eccleſiæ*, aut plures, aut unum è pluribus, qui hujus Sacramenti, nempè Extremæ Unctio-

Digitized by Google

15. Et oratio fidei ſalvabit infirmum (n), & alleviabit eum Dominus: & ſi in peccatis ſit, remittentur ei.

16. Confitemini (o) ergo alterutrum peccata veſtra, & orate pro invicem ut ſalvemini: multùm enim valet deprecatio juſti aſſidua.

17. Elias homo erat ſimilis (p) nobis
* 3. Reg. 17. 1. Luc. 4. 25. paſſibilis: * & oratione oravit ut non plueret ſuper terram, & non pluit annos tres, & menſes ſex.

18. Et rurſum oravit: & cœlum dedit pluviam, & terra dedit fructum ſuum.

19. Fratres mei, ſi quis ex vobis erraverit à veritate, & converterit quis eum:

20. Scire debet, quoniam qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ ſuæ, ſalvabit animam (q) ejus à morte, & operiet multitudinem peccatorum.

nis eſt miniſter; *& orent ſuper eum*: hæc eſt forma & ritus Sacramenti; *Ungentes eum oleo*, olivarum, eoque benedicto ab Epiſcopo: quæ eſt materia applicata ægroto per orationem: *In nomine Domini*; vice Chriſti Domini, aut invocato nomine Domini.

15. (n) Effectus Sacramenti eſt corporis ſanitas, ut ſaluti animæ utilis fuerit: *Et alleviabit eum Dominus*, Græc. *eriget ejus animum*, in ſpem ſcilicet divinæ miſericordiæ: *Et ſi in peccatis ſit*, etiam lethalibus, quorum non meminerit: *Remittuntur ei*, vi hujus Sacramenti.

16. (o) Non ſoli Deo, ſed alter alteri; oves paſtoribus. *In hac ſententia*, inquit Beda, *debet eſſe illa diſcretio, ut quotidiana leviaque peccata invicem coæqualibus confiteamur, eorumque quotidiana credamus oratione ſalvari. Porrò gravioris lepræ immunditiam juxta legem ſacerdoti pandamus, atque ejus arbitrium, qualiter & quanto tempore juſſerit, purgationem peccatorum procuremus.* Satis eſt probabilis hujus loci interpretatio de confeſſione levium peccatorum, quæ fit conſilii capiendi, vel auxilii gratia. Quamquam & commodè de Sacramentali confeſſione, quæ fit Sacerdotibus, ea verba intelliguntur. Quin etiam cùm deſunt Sacerdotes in extremis periculis, utilis eſt illa confeſſio, quæ fit Laicis, non ut Sacramentalis abſolutio detur, ſed ut actus pœnitentiæ exerceantur. Orationis vim & efficaciam exemplo Eliæ mox commendat.

17. (p) Paſſibilis: vox Græca *ὁμοιοπαθὴς*, ſignificat eum ſimiliter fuiſſe affectibus & hujus vitæ ærumnis obnoxium.

20. (q) Ejus, quem ab errore deduxit, & à morte eripuit.

EPISTOLA BEATI PETRI APOSTOLI PRIMA.

PETRUM Apoſtolum hujus Epiſtolæ auctorem eſſe ex ipſa inſcriptione, & traditione & conſenſu univerſalis Eccleſiæ ſic conſtat, ut ea de re nemo ex veteribus umquam dubitaverit. Romæ ſcriptam eſſe, quam Babylonem vocat ob colluviem omnium religionum, & falſorum deorum cultum, plerique exiſtimant: tametſi non deſunt qui eam Babylone conſcriptam pertendant. Cùm autem Marci mentionem faciat, qui tertio Claudii anno, ut multis videtur, Alexandriam miſſus eſt à Petro, palàm eſt hanc Epiſtolam juxta hanc opinionem anno ejuſdem Imperatoris ſecundo, aut ineunte tertio, circa annum ſalutis 43. perſcriptam fuiſſe.

Quinque Aſiæ provinciis inſcribitur, his verbis: Petrus Apoſtolus Jeſu Chriſti electis advenis diſperſionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Aſiæ, & Bithyniæ. *Illud admodùm eſt probabile, Petrum Apoſtolum his provinciis lumen Evangelii intuliſſe. Unde Act. 16. probibuit Spiritus Sanctus Paulum, ne verbum Dei in ea Aſiæ provincia annuntiaret, neve in Bithyniam intraret, quòd fortè in iis provinciis jam annuntiatum eſſet Chriſti Evangelium; ac juſſit Dominus ut in Macedoniam ſe conferret, quæ illius ope magis indigebat. Ita ſuſpicatur Auctor Analyſeos Gallicæ, qui diſſertatione 18. multis ſuadet rationibus hanc Epiſtolam non ſolis Judæis per eas provincias diſperſis, ſed Chriſtianis omnibus, cùm è Judæis tùm è gen-*

tibus ad fidem converſis inſcriptum fuiſſe. Primùm enim hæc Epiſtola in cœtu fidelium, qui è Judæis & Gentilibus conſtabat, legenda erat, neque æquum videtur Gentilibus omiſſis, qui numero erant potiores, ſolos Judæos eſſe ſalutatos. Et quidem complura ſunt loca, quæ in Judæos non conveniunt, cujuſmodi eſt ille cap. 1. v. 14. Non configurati prioribus ignorantiæ veſtræ deſideriis; *quæ ignorantia Judæis vix umquam fuit exprobrata. Sic illud Oſee vaticinium ad Gentium vocationem pertinet, quo utitur cap. 2. v. 10.* Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei: qui non conſecuti miſericordiam, nunc autem miſericordiam conſecuti. *Mitto alia in eam ſententiam loca, quæ idem Auctor proſequitur.*

Quòd autem cap. 3. v. 6. mulieres fideles compellans, eas eſſe ait filias Saræ, id utique intelligi poteſt ſecundùm ſpiritum, ex imitatione virtutum Saræ, cujus eſtis filiæ benefacientes. *Textus Græcus factas eſſe filias Saræ indicat:* benè facientes; *per bona opera, & conſtantiam animorum,* & non pertimeſcentes ullam perturbationem.

Hujus Epiſtolæ argumentum partim eſt dogmaticum, idque maximè in primo capite, & aliis ſparſim locis, ubi admirandum Dei conſilium in myſterio Incarnationis, & beneficium redemptionis, atque hæreditatem regni cœleſtis, ad quam vocati ſunt fideles, in primis commendat; partim eſt paræneticum & exhortatorium, cùm univerſim ad omne virtutum genus, ad innocentiæ in Baptiſmo acceptæ cuſtodiam, ad charitatem, temperantiam, obedientiam, orationem, tum ſigillatim ad cujuſque conditionis ſtatum deſcendit, à ſervis incipiens, de mutuis conjugum officiis, de paſtorum vigilantia, de juvenum moribus ad legem divinam informandis, ſtylo brevi & contracto, ſed ſublimi ſic diſſerit, ut ubique paſtoris auctoritas cum eximiæ charitate conjuncta eluceſcat: ſed nunc ad textum ipſum veniamus.

CAPUT PRIMUM.

Incipit à ſalutatione, & à gratiarum actione, tum quæ ad doctrinam, quæque ad mores ſpectant proſequitur.

1. PETRUS Apoſtolus Jeſu Chriſti, electis advenis (a) diſperſionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Aſiæ, & Bithyniæ,

2. Secundùm præſcientiam Dei Patris: in ſanctificationem Spiritus, in obedientiam, & aſperſionem ſanguinis Jeſu Chriſti: Gratia vobis & pax multiplicetur.

* 2. Cor. 1. 3. Epheſ. 1. 3. 3. * Benedictus Deus & Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui ſecundùm miſericordiam ſuam magnam regeneravit (b) nos in ſpem vivam, per reſurrectionem Jeſu Chriſti ex mortuis,

4. In hæreditatem (c) incorruptibilem, & incontaminatam, & immarceſcibilem, conſervatam in cœlis in vobis,

5. Qui in virtute Dei cuſtodimini (d) per fidem in ſalutem, paratam revelari in tempore noviſſimo.

6. In quo (e) exultabitis, modicum nunc ſi oportet contriſtari in variis tentationibus:

7. Ut probatio (f) veſtræ fidei multò pretioſior auro (quod per ignem probatur) inveniatur in laudem, & gloriam, & honorem, in revelatione Jeſu Chriſti:

8. Quem

CAP. I. 1. & 2. (a) Fidelibus recens converſis, qui in iis provinciis Aſiæ minoris variis temporibus ſunt diſperſi. Quinque provincias deſignat, in quibus Evangelium Chriſti prædicaverat. In his primo loco ponit Pontum. Provincia eſt Ponto Euxino adjacens; Aſiam quoque ſtrictiſſimè ſumptam recenſet, quæ ſeptem urbes Apocal. cap. 2. memoratas continet; electos vocat fideles ad fidem & gratiam ex præſcientia, ſeu ex electione, aut ex prædeſtinatione Dei Patris tamquam ex cauſa. *In ſanctificationem Spiritus*; Gr. *In ſanctificatione*, per Spiritum ſanctificantem: vel, ut ſanctificarentur Spiritus ſancti gratia, ut fidei obedirent, & mundarentur Chriſti ſanguine.

3. (b) In ſpem vitæ æternæ, quam reſurrectio Chriſti in nobis excitat, & fovet, cùm ſit caput noſtrum.

4. (c) Quæ non perit, ut terrenæ hæreditates, nec marceſcit; *in vobis*; Gr. *in vos*; quæque ideò eſt extra omne periculum corruptionis, Syr. quæ parata eſt vobis.

5. (d) Fide quaſi firmo præſidio ad ſalutem æternam conſequendam cuſtodimini.

6. (e) Qua in re, *exultabitis*, Gr. *exultatis: modicum nunc ſi oportet vos contriſtari*; etſi ad breve tempus vos affligi neceſſe eſt: *In variis tentationibus*, Gr. *experimentis*.

7. (f) Ut fides veſtra probata, quæ multò eſt pre-

8. Quem cùm non videritis, diligitis: in quem nunc quoque non videntes creditis (g): credentes autem exultabitis lætitia inenarrabili, & glorificata:

9. Reportantes finem fidei veſtræ, ſalutem animarum.

10. De qua ſalute exquiſierunt, atque ſcrutati ſunt prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetaverunt:

11. Scrutantes in quod, vel quale tempus ſignificaret in eis Spiritus Chriſti: prænuntians eas, quæ in Chriſto ſunt paſſiones, & poſteriores glorias.

12. Quibus revelatum eſt, quia non ſibimetipſis, vobis autem miniſtrabant (h) ea, quæ nunc nuntiata ſunt vobis per eos qui evangelizaverunt vobis, Spiritu ſancto miſſo de cœlo, in quem deſiderant Angeli proſpicere.

13. Propter quod ſuccincti lumbos (i) mentis veſtræ, ſobrii perfectè ſperate in eam, quæ offertur vobis, gratiam, in revelationem Jeſu Chriſti.

14. Quaſi filii obedientiæ, non configurati prioribus ignorantiæ veſtræ deſideriis.

15. Sed ſecundùm eum, qui vocavit vos, Sanctum (k): & ipſi in omni converſatione ſancti ſitis,

* *Lev.* 11. 44. & 19. 2. & 20. 7. 16. Quoniam ſcriptum eſt: * Sancti eritis, quoniam ego Sanctus ſum.

* *Deut.* 10. 17. *Rom.* 2. 11. *Gal.* 2. 6. 17. Et ſi patrem invocatis eum, qui * ſine acceptione perſonarum judicat ſecundùm uniuſcujuſque opus, in timore incolatus veſtri tempore converſamini.

18. Scientes (l) quòd non corruptibilibus auro, vel argento redempti eſtis de vana veſtra converſatione paternæ traditionis:

* 1 *Cor.* 6. 20. & 7. 23. *Hebr.* 9. 14. 19. * Sed pretioſo ſanguine quaſi agni immaculati Chriſti, & incontaminati:

20. Præcogniti (m) quidem ante mundi conſtitutionem, manifeſtati autem noviſſimis temporibus propter vos, 1. *Joann.* 1. 7. *Apoc.* 1. 5.

21. Qui per ipſum fideles eſtis in Deo, qui ſuſcitavit eum à mortuis, & dedit ei gloriam, ut fides veſtra, & ſpes eſſet in Deo:

22. Animas veſtras caſtificantes (n) in obedientia charitatis, in fraternitatis amore, ſimplici ex corde invicem diligite attentiùs;

23. Renati non ex ſemine corruptibili (o), ſed incorruptibili per verbum Dei vivi, & permanentis in æternum.

24. * Quia omnis caro ut fœnum, & omnis gloria ejus tanquam flos fœni: exaruit fœnum, & flos ejus decidit. * *Eccli.* 14. 18. *Iſa.* 40. 6. *Jac.* 1. 10.

25. Verbum autem Domini manet in æternum: hoc eſt autem verbum, quod evangelizatum eſt in vos.

CAPUT II.

Omni malitia & dolo depoſitis, lac ſpiritale, ut modò geniti infantes, deſideremus, in quo creſcamus in viros perfectos ad imitationem Chriſti.

1. DEponentes (a) igitur omnem malitiam, & omnem dolum, & ſimulationes, & invidias, & omnes detractiones, *Rom.* 6. 4. *Eph.* 4. 22. *Coloſſ.* 3. 8. *Hebr.* 12. 1.

2. Sicut modò geniti (b) infantes, rationabile ſine dolo lac concupiſcite; ut in eo creſcatis in ſalutem:

3. Si tamen guſtaſtis (c), quoniam dulcis eſt Dominus.

4. Ad quem accedentes lapidem (d) vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum, & honorificatum:

5. Et

tioſior auro: Gr. additur, *quod perit*; *inveniatur in laudem*, cedat vobis in gloriam.

8. & 9. (g) Gr. *Ne nunc quidem videntes, credentes exultatis.* *In finem*, mercedem fidei veſtræ.

12. (h) Non tam ſibi, quàm vobis: hæc myſteria per Apoſtolos vobis annuntiata prædicebant. *In quem*, in Chriſtum, vel in Spiritum ſanctum, Græc. *in quæ*, ſeu in Chriſti myſteria, quæ quidem Angeli proſpiciunt, ſed numquam ſatiantur.

13. (i) Coercentes illicitas cogitationes, & pravos affectus, expediti & alacres in via veritatis ambulate; *In revelatione Jeſu Chriſti*: in adventu Chriſti.

15. (k) Sed ipſi ſancti ſitis, ut ille, qui vocavit vos, ſanctus eſt.

18. (l) Id ſciatis, quòd non corruptibilibus auro, vel argento redempti eſtis. Hortatur eos, ut hujus vitæ, quæ eſt velut peregrinatio quædam, his temporibus in timore verſentur, ne tantò pretio redempti à jugo legalium & vanis traditionibus ſeniorum, deinceps tantis ſe exponant periculis; *Paternæ traditionis*, de prava vivendi ratione, quam à parentibus accepiſtis.

20. (m) Prædeſtinati quidem ab æterno, & noviſſimis temporibus; *Manifeſtati propter vos*, propter ſalutem veſtram.

22. (n) Gr. *purificaſtis*, per ſpiritum; & loco *charitatis*, Gr. *eſt veritatis*: *Simplici ex corde*, Gr. *non diſſimulato*: *Invicem diligite attentiùs*, Gr. *perſeveranter*, & citra interruptionem: alii *impensè* vertunt.

23. (o) Sed incorruptibili. *Per verbum Dei vivi*: cùm itaque fratres ſint regenerati verbo Dei, mutuus inter eos amor ceſſare non debet.

CAP. II. 1. (a) Depoſita igitur omni malitia, in Baptiſmo videlicet.

2. (b) Per verbum Dei & baptiſmum regenerati eſtote per novæ nativitatis gratiam, ut infantes per ætatis naturam, expertes omnis doli: *Lac concupiſcite*, de matris Eccleſiæ uberibus doctrinam vobis alendis idoneam, ab omni errore puram: *In ſalutem*; ut per illud creſcatis in viros perfectos, & ſalutem adipiſcamini. *Rationabile*. Syr. *ſpiritale*, doctrinam Evangelicam: Græc. λογικόν.

3. (c) Guſtaſtis in Baptiſmo; ac fortè alludit ad Euchariſtiam: quam in Baptiſmo accipiebant; vel, ſiquidem guſtatis.

4. (d) Chriſtum ſcilicet à Judæis reprobatum, ſed electum à Deo, teſte Iſaia, cap. 24. *Ecce ſervus meus, ſuſcipiam eum, electus meus*; quique eſt novi ædificii, ſeu Eccleſiæ fundamentum.

Digitized by Google

5. Et ipſi tamquam lapides vivi ſuperædificamini (e), domus ſpiritualis, ſacerdotium ſanctum, offerre ſpirituales hoſtias, acceptabiles Deo per Jeſum Chriſtum:

6. Propter quòd continet (f) Scriptu-
*Iſ. 28. 16. Rom. 9. 33. ra: * Ecce pono in Sion lapidem ſummum angularem, electum, pretioſum: & qui crediderit in eum, non confundetur.

7. Vobis igitur honor (g) credentibus:
* Pſ. 117. 22. Iſai. 8. 14. Matth. 21. 42. Act. 4. 11. non credentibus autem, * lapis quem reprobaverunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli,

8. Et lapis offenſionis (h), & petra ſcandali, his qui offendunt verbo, nec credunt in quo & poſiti ſunt.

9. Vos autem genus electum (i), regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis: ut virtutes annuntietis ejus, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen ſuum.

* Oſee 2. 24. Rom. 9. 25. 10. * Qui aliquando non populus (k), nunc autem populus Dei: qui non conſecuti miſericordiam, nunc autem miſericordiam conſecuti.

* Rom. 13. 24. Gal. 5. 16. 11. * Chariſſimi, obſecro (l) vos tamquam advenas & peregrinos abſtinere vos à carnalibus deſideriis, quæ militant adversùs animam,

12. Converſationem veſtram inter gentes habentes bonam: ut in eo, quòd detrectant de vobis tamquam de malefactoribus, ex bonis operibus vos conſiderantes, glorificent Deum in die viſitationis.

* Rom. 13. 1. 13. * Subjecti igitur eſtote omni humanæ creaturæ (m) propter Deum: ſive regi, quaſi præcellenti;

14. Sive ducibus, tamquam ab eo miſſis ad vindictam malefactorum, laudem verò bonorum.

15. Quia ſic eſt voluntas Dei, ut benè facientes obmuteſcere faciatis imprudentium hominum ignorantiam:

16. Quaſi liberi, & non quaſi velamen habentes malitiæ libertatem, ſed ſicut ſervi Dei.

17. Omnes honorate: * fraternitatem diligite: Deum timete: Regem honorificate. * Rom. 12. 10.

18. * Servi ſubditi eſtote in omni timore dominis, non tantùm bonis & modeſtis, ſed etiam dyſcolis (n). * Eph. 6. 5. Col. 3. 22. Tit. 2. 9.

19. Hæc eſt enim gratia, ſi propter Dei conſcientiam ſuſtinet quis triſtitias (o), patiens injuſtè.

20. Quæ enim eſt gloria, ſi peccantes, & colaphizati ſuffertis? Sed ſi benè facientes patienter ſuſtinetis; hæc eſt gratia apud Deum.

21. In hoc enim vocati eſtis: quia & Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplum ut ſequamini veſtigia ejus.

22. * Qui peccatum non fecit, nec inventus eſt dolus in ore ejus: * Iſa. 53. 9.

23. Qui cùm malediceretur, non maledicebat (p): cùm pateretur, non comminabatur: tradebat autem judicanti ſe injuſtè:

24. * Qui peccata noſtra ipſe pertulit in corpore ſuo ſuper lignum: ut peccatis mortui, juſtitiæ vivamus: cujus livore ſanati eſtis. * Iſ. 53. 5. 1. Joan. 3. 5.

25. Eratis enim ſicut oves errantes, ſed converſi eſtis nunc ad paſtorem & Epiſcopum animarum veſtrarum.

C A-

5. (e) Gr. ædificamini: *Domus ſpiritualis*: in domum ſpiritualem, in qua Spiritus ſanctus habitat: *Sacerdotium ſanctum*; ut ſitis Sacerdotes ſancti, qui Deo orationes, pia opera, & ſpirituales hoſtias, non iſtas legalium ſacerdotum carnales hoſtias offeratis.

6. (f) Habemus in Scriptura Iſaiæ 28. *Ecce pono in Sion*, in Eccleſia: *Lapidem ſummum angularem*, Gr. *in ſummo angulo poſitum*; qui duos populos Judæorum & Gentilium conjungat: *Non confundetur*: Sic vertunt 70. id eſt, ſpe ſua non excidet, in Hebr. *Non feſtinet*, patienter expectet.

7. (g) Fons eſt honoris & gloriæ credentibus: non credentibus autem iis vel invitis, lapis quem reprobaverunt ædificantes, ſeu Judæorum principes, *hic factus eſt in caput anguli*.

8. (h) Iis qui ſua culpa impingunt in verbum Evangelii, aut in Chriſtum ipſum: *In quo poſiti ſunt*, Græc. *in quod proprio nempè vitio poſiti*, ſunt propter incredulitatem à Deo deſerti.

9. (i) Quod Scriptura Iſraelitis tribuit Exod. 19. & Iſaiæ 41. *Regale ſacerdotium*, illius corpori adunati, qui ſimul rex eſt, & ſacerdos. Leviticum ſacerdotium non regium fuit, ut ſacerdotium Chriſti; *Populus acquiſitionis*; Chriſti ſanguine acquiſitus, Gr. *populus in acquiſitionem*. *Ut virtutes annuntietis ejus*, ut memores ſitis tanti beneficii.

10. (k) Oſee 2. vix ille locus de Judæis diſperſis intelligi poteſt: adeò ut vel ex eo loco concludi poſſit hanc Epiſtolam ad fideles è gentibus & Judæis converſis ſcriptam fuiſſe, non ad ſolos Judæos.

11. & 12. (l) Hortor vos, ut cives cœleſtes, peregrinos in terra: *In die viſitationis*; Cùm Deus per gratiam ſuam eos ad fidem convertere dignabitur.

13. (m) Vocem creaturæ uſurpat Apoſtolus pro poteſtate humana; *Sive Regi, quaſi præcellenti*, habenti poteſtatem.

18. (n) Vox Gr. σκολιοῖς, *aſperos* ſignificat. Voce alia Græca reddit interpres, quæ moroſos & difficiles ſignificat.

19. (o) Is ſtudet conſcientiam habere apud homines bonam, qui nihil agit quod eos meritò offendat. At ſi quod Deo gratum eſt, diſplicet hominibus, eorum conſcientia eſt negligenda. Vox Græca διὰ συνείδησιν, non modò ſignificat certum eſſe apud ſe de re aliqua, ſed id una cum alio ſcire.

23. (p) Gr. *maledicta non regerebat*. *Tradebat autem judicanti ſe injuſtè*; nempè Pilato. In Græco, *tradebat juſtè judicanti*: Deo ſcilicet, qui juſtè judicat cauſam ejus; & tamen ſenſus Vulgatæ bonus eſt: nam Pilato injuſtè judicanti ultrò ſe tradidit: *Oblatus eſt quia ipſe voluit*.

CAPUT III.

Conjugatorum mutua in ſe officia: ad charitatem, & patientiam eos adhortatur; modeſtiam in veſtitu, miſericordiam & pacem iis commendat.

Epheſ. 5. 22. Col. 3. 18. 1. Similiter & mulieres (a) ſubditæ ſint viris ſuis: ut & ſi qui non credunt verbo, per mulierum converſationem ſine verbo lucrifiant,

2. Conſiderantes in timore caſtam converſationem veſtram.

** 1. Tim. 2. 9.* 3. * Quarum non ſit extrinſecùs capillatura (b), aut circumdatio auri, aut indumenti veſtimentorum cultus:

4. Sed qui abſconditus (c) eſt cordis homo, in incorruptibilitate quieti & modeſti ſpiritus, qui eſt in conſpectu Dei locuples.

5. Sic enim aliquando & ſanctæ mulieres, ſperantes in Deo, ornabant ſe, ſubjectæ propriis viris.

** Gen. 18. 12.* 6. * Sicut Sara obediebat Abrahæ, dominum eum vocans: cujus eſtis filiæ (d) benefacientes, & non pertimentes ullam perturbationem.

** 1. Cor. 7. 3.* 7. * Viri (e) ſimiliter cohabitantes ſecundùm ſcientiam, quaſi infirmiori vaſculo muliebri impartientes honorem, tamquam & cohæredibus gratiæ vitæ: ut non impediantur orationes veſtræ.

8. In fine autem omnes unanimes (f), compatientes, fraternitatis amatores, miſericordes, modeſti, humiles:

** Prov. 17. 13. Rom. 12. 17. 1. Theſſ. 5. 15.* 9. * Non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, ſed econtrariò benedicentes: quia in hoc vocati eſtis, ut benedictionem hæreditate poſſideatis.

10. * Qui enim vult vitam diligere, & dies videre bonos, coerceat linguam ſuam à malo, & labia ejus ne loquantur dolum. ** Pſ. 33. 13.*

11. * Declinet à malo, & faciat bonum: inquirat pacem, & ſequatur eam: ** Iſa. 1. 16.*

12. Quia oculi Domini ſuper juſtos, & aures ejus in preces eorum: Vultus autem Domini ſuper facientes mala.

13. Et quis eſt qui vobis noceat, ſi boni æmulatores (g) fueritis?

14. * Sed & ſi quid patimini propter juſtitiam, beati. Timorem (h) autem eorum ne timueritis, & non conturbemini. ** Matth. 5. 10.*

15. Dominum autem Chriſtum ſanctificate (i) in cordibus veſtris, parati ſemper ad ſatisfactionem omni poſcenti vos rationem de ea, quæ in vobis eſt, ſpe.

16. * Sed cum modeſtia, & timore, conſcientiam habentes bonam: ut in eo, quòd detrahunt vobis, confundantur, qui calumniantur veſtram bonam in Chriſto converſationem. ** Sup. 2. 12.*

17. Melius eſt enim benefacientes (ſi voluntas Dei velit) pati, quàm malefacientes.

18. * Quia & Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt, juſtus pro injuſtis, ut nos offerret (k) Deo, mortificatus quidem carne, vivificatus autem ſpiritu. ** Rom. 5. 6. Hebr. 9. 28.*

19. In quo & his, qui in carcere erant, ſpiritibus veniens prædicavit (l):

20. Qui increduli (m) fuerant aliquando, * quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe, cùm fabricaretur arca: in ** Gen. 7. 7. Matth. 24. 37. Luc. 17. 26.*

qua

CAP. III. 1. & 2. (a) De ſervorum in dominos antea, nunc de uxorum erga maritos officiis agit Apoſtolus: his viris ſubditas eſſe jubet, ut ex ſola mulierum converſatione tam pura & caſta ad fidem Chriſti convertantur viri: *Conſiderantes in timore caſtam converſationem veſtram*, cum honore & reverentia conjunctam veſtram vivendi rationem conſiderantes.

3. (b) Capillatura, Gr. *capillorum plicatura*, & criſpatura, *aut circumdatio auri*, circumpoſitio ornamentorum, quæ ſunt ex auro texta: *Cultus*, ornatus in veſtium amictu.

4. (c) Sed qui interior eſt homo, vice illius mundani cultus; *In incorruptibilitate*, ſitus ſit in ſpiritus quieti & tranquilli integritate: *Locuples*, qui ſpiritus pacis & tranquillitatis eſt coram Deo pretioſus & magnificus ornatus.

6. (d) Saræ nimirùm, cujus mulieres ad fidem converſæ cùm ſint filiæ ſecundùm ſpiritum, eam imitari debent in bonis operibus, & maximè in ſubjectione, quam illa marito ſuo exhibuit, atque in robore animi adversùs afflictiones, aut eas perturbationes, quibus mulieres facile commoventur; *Non pertimeſcentes*. Gr. *non timentes ullum pavorem*, qui ſolet mulierum animos dejicere.

7. (e) Moderate ſe habeant erga uxores; *Impartientes honorem*, ne uxores deſpiciant. Hebræi ſolent vas appellare id omne, quo utimur. Quamobrem utrumque commodè de conjugii uſu moderato, & de uxore honeſtè tractanda intelligi poteſt, quòd in conjugio & in gratia ſint compares.

8. (f) In ſumma, omnes invicem eodem modo ſint affecti, *modeſti*, Gr. *affabiles*, manſueti.

13. (g) *Si boni*, in neutro genere, ut in Græco textu; nocere vobis non poſſunt infideles, ſi in bono conſtantes ſitis.

14. (h) Vanas eorum minas, aut mala ab iis profecta ne timueritis.

15. (i) Eum colite ex animo, & intimo corde: *Parati ſemper ad ſatisfactionem*, Gr. *apologiam*, religionis ſcilicet veſtræ, quam Gentiles infamabant.

18. (k) Gr. *adduceret*, reconciliaret Deo: *Mortificatus*, Mortuus quidem corpore, *vivificatus autem ſpiritu*, per animam, aut Spiritum Sanctum. Mortis primus effectus fuit proprii corporis reſurrectio, quæ eumdem in fidelibus effectum procreabit: iis quibus meruit reſurrectionem, ut ſibi ipſi.

19. (l) Locus perdifficilis, de quo fusè Auctor Analyſeos Gallicæ, diſſert. 19. *In quo*, ſeu per quem Spiritum, ſeu per ſuam animam cum divinitate conjunctam Chriſtus *prædicavit*, animabus quæ in divinæ juſtitiæ carceribus, ſeu in expiationis, aut purgatorii locis expectabant adventum Redemptoris, annuntiavit ſe eſſe Chriſtum, iiſque efficaciam ſuæ mortis demonſtravit, ac potiſſimùm iis, de quibus mox locuturus eſt Petrus.

20. (m) Quique poſteà in diluvio perituri, hortatu & prædicatione Noemi ad Deum converſi ſunt inſtante diluvio. *Quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe*, Gr. *quando expectabat Dei patientia*. Hanc lectionem tuetur Hieronymus, eamque in Miſſali Romano ſer-

Digitized by Google

qua pauci, id eſt octo animæ ſalvæ factæ ſunt per aquam.

21. Quod & vos nunc ſimilis formæ ſalvos facit baptiſma (n): non carnis depoſitio ſordium, ſed conſcientiæ bonæ interrogatio in Deum per reſurrectionem Jeſu Chriſti,

22. Qui eſt in dextera Dei, deglutiens mortem, ut vitæ æternæ hæredes efficeremur: profectus in cœlum, ſubjectis ſibi Angelis, & poteſtatibus, & virtutibus.

C A P U T IV.

Arma Chriſtianis ſunt paſſio & exemplum Chriſti; vigilare in orationibus; invicem diligere, & pro Chriſto pati.

1. CHriſto (a) igitur paſſo in carne, & vos eadem cogitatione armamini: quia qui paſſus eſt in carne, deſiit à peccatis:

* Epheſ. 4. 22. 2. * Ut jam non deſideriis (b) hominum, ſed voluntati Dei, quod reliquum eſt in carne vivat temporis.

3. Sufficit enim præteritum tempus (c) ad voluntatem Gentium conſummandam, his qui ambulaverunt in luxuriis, deſideriis, vinolentiis, comeſſationibus, potationibus, & illicitis idolorum cultibus.

4. In quo admirantur (d) non concurrentibus vobis in eamdem luxuriæ confuſionem, blaſphemantes.

5. Qui reddent rationem ei, qui paratus eſt judicare vivos & mortuos.

6. Propter hoc enim & mortuis evangelizatum (e) eſt: ut judicentur quidem ſecundùm homines in carne, vivant autem ſecundùm Deum in Spiritu.

7. Omnium autem finis appropinquavit (f). Eſtote itaque prudentes, & vigilate in orationibus.

8. Ante omnia autem, mutuam in vobiſmetipſis charitatem continuam habentes: quia * charitas operit (g) multitudinem peccatorum. * Prov. 10. 12.

9. * Hoſpitales invicem * ſine murmuratione (h): * Rom. 12. 13. Hebr. 13. 2. * Philip. 2. 14.

10. * Unuſquiſque ſicut accepit gratiam, in alterutrum illam adminiſtrantes, ſicut boni * diſpenſatores multiformis (i) gratiæ Dei. * Rom. 12. 6. * 1. Cor. 4. 1.

11. Si quis loquitur (k), quaſi ſermones Doi: ſi quis miniſtrat, tamquam ex virtute, quam adminiſtrat Deus: ut in omnibus honorificetur Deus per Jeſum Chriſtum: cui eſt gloria, & imperium in ſæcula ſæculorum. Amen.

12. Chariſſimi, nolite peregrinari (l) in fervore, qui ad tentationem vobis fit, quaſi novi aliquid vobis contingat:

13. Sed

vata eſt: *Cùm fabricaretur arca:* quæ fuit prædicatio, hæc erat efficacior, quòd facta acriùs moveant, quàm verba, & tamen ſolutionem à vinculis, poſt mortem his annuntiavit Chriſtus, eoſque participes ſuæ gloriæ effecit.

21. (n) Argumento videtur uti à majori ad minus. Quòd ſi mors Chriſti adeò efficax fuit, ut incredulos in extremo periculo converſos ſalvos faceret; quantò magis primitias fidelium per Baptiſmi aquas renovatas ſuæ reſurrectionis participes efficiet? neque adeò mortem & martyrium timere debetis. Hoc exemplo utitur Apoſtolus, quòd Dei inſignem miſericordiam præ cæteris maximè commendet à mortis Chriſti inexhauſta fœcunditate deſumptam, cujus velut arrham in Baptiſmo acceperant: quo tamquam diluvio peccatorum ſordes ſunt deterſæ. Et quidem illud longè probabilius eſt, homines complures qui diluvio perierant, ad extremum uſque non fuiſſe incredulos, poſtquam exitium certum eis fuit; alioqui prorsùs amentes hi fuiſſent. Salvos nos facit baptiſma, non ut carnis, ſed ut animæ ſordes abluat. *Interrogatio*; non aqua ſola eſt ſalutis cauſa, ſed fides interior, quam palam catechumenus profitetur, dum ad interrogata reſpondet, ex meritis paſſionis Chriſti, cujus complementum eſt ejus reſurrectio. *Vel conſcientiæ bonæ interrogatio*, eſt ſolemnis in Baptiſmo facta promiſſio fore ut puram & ſanctam vitam agamus, cum Chriſto reſurgentes.

CAP. IV. 1. (a) Vos igitur, qui per Baptiſmum mortis Chriſti fructum, atque illius impreſſionem accepiſtis, & pravis deſideriis jam mortui eſtis, vos inquam, peccato omninò mori debetis; ut deinceps vivatis Deo, exemplo Chriſti vos pati oportet, & carnis affectus cruci affigere.

2. (b) Adeò ut quod reliquum eſt vitæ, non ſecundùm deſideria & concupiſcentias hominum, ſed ſecundùm Dei voluntatem exigatis.

3. (c) Sufficit vobis more gentium vixiſſe hactenùs, & majorem vitæ partem in luxu, laſcivia, & petulantia exegiſſe.

4. & 5. (d) Quod infidelibus miraculo eſt, vos cum illis in eamdem confuſionem, aut profuſionem rerum omnium non concurrere, ac propterea maledictis & conviciis vos inceſſunt, quæ Apoſtolus ſilentio premit: fortè nocturnos cœtus ut profanos & ſacrilegos jam accuſabant. *Judicare*, Rationem reddent hujus tam atrocis calumniæ Chriſto Domino, qui judicaturus eſt vivos & mortuos; reddent, inquam, hujus calumniæ, & aliorum ſcelerum rationem: Ac Chriſtus illius judicii initium dedit, quando ſtatim poſt mortem ſecundùm animam deſcendit ad inferos.

6. (e) Locus eſt perobſcurus, quem multi referunt ad v. 19. ſuperioris capitis, cui affinis hic videtur. Cornelius à Lapide de deſcenſu Chriſti ad inferos, cùm ipſe Patribus nuntium liberationis attulit, hunc locum interpretatur; licèt illi à mundanis hominibus æſtimentur planè interiiſſe, tamen reverà vivunt in ſpiritu, aut anima coram Deo. Quod autem contigit impiis in inferno concluſis, id ipſum accidet impiis omnibus, ut crucientur æterno ſupplicio: vel hoc Chriſti judicium apud inferos eſt ſententia illius, qua ſanctos Patres adjudicavit cœlo, & juſtam damnatorum ſententiam manifeſtam fecit.

7. (f) Propè enim adeſt omnium, fidelium juxta & infidelium, finis. *Eſtote ergo prudentes*, Gr. *temperantes*: aut modeſti, aut ſobrii.

8. (g) Gr. *operiet*: hæc ad motivum charitatis ſpectant, propria peccata accuſare, aliena excuſare & condonare, quod eſt exercitium charitatis. Prov. 10. 12.

9. (h) Solent enim avari queri de hoſpitum multitudine, aut edacitate, aut de nimia libertate.

10. (i) Quæ varia eſt pro diverſitate talentorum, quæ Deus liberaliter impertit: eaque ſunt aut verbi, aut miniſterii dona.

11. (k) Ut doceat, aut conſoletur afflictos: *Quaſi ſermones Dei:* ſupple, loquatur ut Dei organum. Si quis inſtruendi munus & donum accepit à Deo: *Si quis miniſtrat*, ſi quis in Eccleſia pauperum, aut ægrorum habet curam. *Ex virtute quam adminiſtrat Deus*: ut manifeſtum ſit Deum in eo operari.

12. (l) Nolite ut rem novam mirari, aut percelli,

13. Sed communicantes Chriſti paſſionibus gaudete, ut & in revelatione gloriæ ejus gaudeatis exultantes.

14. Si exprobramini (m) in nomine Chriſti, beati eritis: quoniam quod eſt honoris, gloriæ, & virtutis Dei, & qui eſt ejus Spiritus, ſuper vos requieſcit.

15. Nemo autem veſtrùm patiatur ut homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor.

16. Si autem ut Chriſtianus, non erubeſcat: glorificet autem Deum in iſto nomine.

17. Quoniam tempus eſt ut incipiat judicium (n) à domo Dei. Si autem primùm à nobis: quis finis eorum, qui non credunt Dei Evangelio?

* Prov. 11. 31. 18. * Et ſi juſtus vix ſalvabitur (o), impius & peccator ubi parebunt?

19. Itaque & hi, qui patiuntur ſecundùm voluntatem Dei, fideli Creatori commendent animas ſuas in benefactis.

CAPUT V.

Paſtores primùm, tum juvenes inſtruit; illos ut gregi invigilent, hos ut ſubditi ſint paſtoribus.

1. Seniores (a) ergo, qui in vobis ſunt, obſecro, conſenior & teſtis Chriſti paſſionum: qui & ejus, quæ in futuro revelanda eſt, gloriæ communicator:

2. Paſcite (b) qui in vobis eſt gregem Dei, providentes non coactè, ſed ſpontaneè ſecundùm Deum: neque turpis lucri gratia, ſed voluntariè:

3. Neque ut dominantes (c) in cleris, ſed forma facti gregis ex animo.

4. Et cùm apparuerit princeps paſtorum, percipietis immarceſcibilem gloriæ coronam.

5. Similiter adoleſcentes ſubditi eſtote ſenioribus. * Omnes autem invicem humilitatem inſinuate, * quia Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. * Rom. 12. 10. * Jac. 4. 6.

6. * Humiliamini igitur ſub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore viſitationis (d): * Jac. 4. 10.

7. * Omnem ſolicitudinem veſtram projicientes in eum, quoniam ipſi cura eſt de vobis. * Pſ. 54. 23. Matth. 6. 25. Luc. 12. 22.

8. Sobrii eſtote, & vigilate: quia adverſarius veſter diabolus tamquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret:

9. Cui reſiſtite fortes in fide: ſcientes (e) eamdem paſſionem ei, quæ in mundo eſt, veſtræ fraternitati fieri.

10. Deus autem omnis gratiæ, qui vocavit nos in æternam ſuam gloriam in Chriſto Jeſu, modicum paſſos ipſe perficiet, confirmabit, ſolidabitque.

11. Ipſi gloria, & imperium in ſæcula ſæculorum. Amen.

12. Per Silvanum fidelem fratrem vobis, ut arbitror, breviter ſcripſi: obſecrans (f) & conteſtans, hanc eſſe veram gratiam Dei, in qua ſtatis.

13. Salutat vos Eccleſia, quæ eſt in Babylone (g) coelecta, & Marcus filius meus.

14. Salutate invicem in oſculo ſancto. Gratia vobis omnibus, qui eſtis in Chriſto Jeſu. Amen.

ſi Deus probandi veſtri gratia vos exploret: Iſta enim voces Græcæ ſignificant.

14. (m) Si nomen Chriſti vobis opprobrio vertitur: *Quod eſt honoris*: nam Deus in vobis glorificatur. *Spiritus*, qui eſt Spiritus fortitudinis & virtutis Dei ſuper vos requieſcit, ut ſtabiles vos & inconcuſſos efficiat; Græci addunt: *Qui per illos blaſphematur, per vos glorificatur.*

17. (n) Baſilius id interpretatur de afflictionibus, quæ fidelibus imminebant.

18. (o) Gr. *ægrè*, cum labore & moleſtia: *Impius & peccator*: Gr. *ubi comparebit?* nempè in judicio; Prov. 12. 31. juxta 70. Interpretes.

CAP. V. 1. (a) Presbyteros & paſtores, ſeu Epiſcopos, qui in vobis ſunt, obſecro: *Conſenior*, Compresbyter, & Epiſcopus, cui ſuas oves ſupremus Paſtor commiſit paſcendas. Præ humilitate ſe aliis æquat paſtoribus, ſic tamen ut dictis ſuis & adhortationibus, ex dignitate ſibi à Chriſto data, & vis & pondus maximum accedat; tum etiam teſtimonium ſuum ex eo multum auctoritatis habet, quòd ut teſtis oculatus paſſionum Chriſti & ejus gloriæ, paſtores omnes alloquatur: *Communicator*, ſeu particeps, quòd illi gloria reſurrectionis Chriſti fuerit manifeſtata in monte Thabor; quæ quidem gloria in membra Chriſti aliquando ſe effundet.

2. (b) Hinc liquet ſeniores ab eo dici non tam ætate, quam dignitate, & ſacerdotio. Paſtores obſecrat, ut gregem Dei ſibi commiſſum ſic regant, ut non inviti, *ſed ſpontanee*, & ex amore Dei, ſolam illius gloriam ſpectantes eum regant; non turpe lucrum ſectantes, ut mercenarii; *ſed voluntariè*, prompto & alacri animo, atque ex charitate ſincera.

3. (c) Non pro imperio & ex poteſtatis ſuæ oſtentatione. *Sed forma*, adeò ut ſe præbeant velut formam & exemplar rectè vivendi, ut quod jubent; primi exequantur; *Idque ex animo*, citra ſimulationem, ſed verè & ſincerè. *In cleris*, Gr. *In cleros*, in greges, qui vobis quaſi ſorte quadam obtigerunt.

6. (d) In die judicii, Gr. *in tempore opportuno*.

9. (e) Eos conſolatur; vel quia ſoli non patiuntur perſecutionem, cùm id commune ſit omnibus fidelibus; vel quia Deus illis adeſt, qui patientiam eorum confirmet, quodque opus cœpit, perficiat, & adverſùs tentationes ſtabiliat.

12. (f) Adverſùs Judæos prædicatores eos munit; ſimul teſtatur veram eſſe & genuinam fidem, quæ iis fuit annuntiata.

13. (g) Simul vobiſcum electa ad fidem & ſalutem. Aut Romam forte vocat Babylonem, non ſolum ob urbis amplitudinem, ſed propter idolorum confuſionem, & ſuperſtitionum omnium colluviem: *Et Marcus filius meus*, quem fide & doctrina mea imbui: hic eſt Marcus Evangeliſta.

EPI-

Digitized by Google

EPISTOLA BEATI PETRI APOSTOLI SECUNDA.

De Auctore hujus Epiſtolæ an fuerit Petrus Apoſtolus, etſi olim dubitarunt nonnulli, & etiamnum plerique è Proteſtantibus id in dubium revocant ob ſtyli, inquiunt, diverſitatem, ea tamen eſt conſtans Eccleſiæ ſententia, Conciliorum & Sanctorum Patrum firmata conſenſu, hanc Epiſtolam à Sancto Petro ultimo ſuæ vitæ anno eſſe conſcriptam: unde nihil mirum eſt, ſi ſtylus ejus aliquantùm diverſus eſt à priori Epiſtola ante 20. & ampliùs annos exarata. Magdeburgenſes ipſi à ſtylo ſuperioris Epiſtolæ hanc non adeò diffidere concedunt, ac potuit Petrus alio uti Interprete. Inſcriptio ipſa, quæque c. 1. v. 16. de transfiguratione Domini ut teſtis oculatus inſerit, quodque initio cap. 3. præmittit ſecundam ſe ad eos ſcribere Epiſtolam, hujus Epiſtolæ Auctorem eſſe Petrum omninò perſuadent. Unde in Canone Sacrorum Librorum apud Concilium Laodicenum & Concilia quarti & quinti ſæculi, & apud Patres ferè omnes ut Canonica habetur. Scripta creditur anno ſalutis 67. ad fideles omnes, non ad Judæos tantùm, ut multis videtur; quæ enim in hac Epiſtola continentur, ad Gentes in primis pertinent: cujuſmodi ſunt exhortationes ad Chriſtianas virtutes, & pericula, quæ Eccleſiæ imminebant ab Hæreticis.

CAPUT PRIMUM.

Petrus hortatur fideles ut ad cæleſtia promiſſa contendant; & electionem ſuam per bona opera certam faciant; doctrinam iis traditam veram eſſe ex divinis oraculis confirmat.

1. SIMON (a) Petrus, ſervus & Apoſtolus Jeſu Chriſti, iis qui coæqualem nobiſcum ſortiti ſunt fidem in juſtitia Dei noſtri, & Salvatoris Jeſu Chriſti.

2. Gratia (b) vobis & pax adimpleatur in cognitione Dei, & Chriſti Jeſu Domini noſtri:

3. Quomodo (c) omnia nobis divinæ virtutis ſuæ, quæ ad vitam & pietatem donata ſunt, per cognitionem ejus, qui vocavit nos propria gloria & virtute,

4. Per quem maxima & pretioſa nobis promiſſa donavit (d): ut per hæc efficiamini divinæ conſortes naturæ: fugientes ejus, quæ in mundo eſt, concupiſcentiæ corruptionem.

5. Vos

CAP. I. 1. (a) Antiquum Simonis nomen cum poſteriori Petri conjungit, ne quis dubitet hanc Epiſtolam ab eo ipſo fuiſſe perſcriptam: *Iis qui coæqualem*, Gr. *ejuſdem pretii*, aut præmii, quod fideles omnes manet, quodque eſt ipſa Dei fruitio. *In juſtitia*, quæ hanc fidem comitatur, quamque Deus fidelibus impartitur; *Dei noſtri & Salvatoris Jeſu Chriſti*; Articulus voci Salvatoris non præfigitur, adeò ut divinitas Chriſti hinc confirmetur.

2. (b) Creſcat & multiplicetur. *In cognitione Dei*, per cognitionem.

3. (c) Conſtructio Latina non parùm videtur involuta, in Græco planior eſt ſenſus. Quemadmodum *omnia*, ſupple dona, quæ ad vitam & pietatem pertinent, donata ſunt nobis; *Propria gloria & virtute*, per propriam gloriam & virtutem. Unde in textu Græco hæc verba: *Divinæ virtutis ſuæ*, per ablativum reddi debent adeò ut hic ſenſus ſit apertus: Gratia in vobis & pax impleatur, eadem ratione qua dona pietatis reliqua vobis ſunt donata, nimirùm per fidem & cognitionem Dei & Salvatoris Jeſu Chriſti. Atque ex eo ſalutandi modo occaſionem ſumit propoſitum argumentum pertractandi, & varios Chriſtianæ pietatis progreſſus exponendi, à prima vocatione ad perſeverantiam uſque; vocationem eorum divinæ virtuti tribuit, quæ corda ipſa mutat per gratiam.

4. (d) Per quem, Jeſum Chriſtum: Græci legunt, *Per quæ*, virtutem ſcilicet Dei & gloriam: *Divinæ con-*

Digitized by Google

5. Vos autem curam omnem ſubinferentes (e), miniſtrate in fide veſtra virtutem, in virtute autem ſcientiam,

6. In ſcientia autem abſtinentiam (f), in abſtinentia autem patientiam, in patientia autem pietatem,

7. In pietate autem amorem fraternitatis, in amore autem fraternitatis charitatem.

8. Hæc enim ſi vobiſcum adſint (g), & ſuperent; non vacuos, nec ſine fructu vos conſtituent in Domini noſtri Jeſu Chriſti cognitione.

9. Cui enim non preſtò (h) ſunt hæc, cæcus eſt, & manu tentans, oblivionem accipiens purgationis veterum ſuorum delictorum.

10. Quapropter (i), fratres, magis ſatagite, ut per bona opera certam veſtram vocationem & electionem faciatis: hæc enim facientes, non peccabitis aliquando.

11. Sic enim abundanter miniſtrabitur vobis introitus (k) in æternum regnum Domini noſtri, & Salvatoris Jeſu Chriſti.

12. Propter quod incipiam (l) vos ſemper commonere de his; & quidem ſcientes & confirmatos vos in præſenti veritate.

13. Juſtum autem arbitror quamdiu ſum in hoc tabernaculo, ſuſcitare vos in commonitione:

14. Certus quòd velox eſt depoſitio tabernaculi mei, ſecundùm quod & Dominus noſter Jeſus Chriſtus * ſignificavit mihi. * Joan. 21. 19.

15. Dabo (m) autem operam & frequenter habere vos poſt obitum meum, ut horum memoriam faciatis.

16. * Non enim doctas fabulas ſecuti, notam fecimus vobis Domini noſtri Jeſu Chriſti virtutem & præſentiam: ſed ſpeculatores facti illius magnitudinis. * 1. Cor. 1. 17.

17. Accipiens enim à Deo Patre honorem & gloriam, voce delapſa ad eum hujuſcemodi à magnifica gloria: * Hic eſt Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipſum audite. * Matth. 17. 5.

18. Et hanc vocem nos audivimus de cœlo allatam, cùm eſſemus cum ipſo in monte ſancto.

19. Et habemus firmiorem (n) propheticum ſermonem: cui benefacitis attendentes, quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco, donec dies eluceſcat, & lucifer oriatur in cordibus veſtris:

20. Hoc primum intelligentes, * quòd omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione (o) non fit. * 2. Tim. 3. 16.

21. Non enim voluntate humana allata eſt aliquando prophetia: Sed ſpiritu ſancto inſpirati, locuti ſunt ſancti Dei homines.

C A-

fortes naturæ, per infuſionem Spiritus ſancti, & gratiam ſanctificantem: *Fugientes*. Si vitaveritis eam quæ hominibus ineſt corruptionem.

5. (e) Omni cura & diligentia adhibita: *Miniſtrate in fide*, Gr. *ſuppeditate*, vel exhibete virtutem, ſeu bona opera cum fide conjungite.

6. (f) Seu temperantiam: vox Græca ab omnibus illicitis continentiam ſignificat, & moderationem. *In patientia autem pietatem*, cultum Dei verum.

8. (g) Gagnæus ſuſpicatur ſic vertiſſe Interpretem: *Hæc enim vobis cum adſint*; ſed exſcriptorem disjuncta conjunxiſſe, & addidiſſe particulam *ſi*. *Et ſuperent*; idque copiosè, non vacuos, non bonorum operum inanes vos conſtituant. Hujus ædificii ſpiritalis, quod gradatione quadam deſcripſit, fundamentum eſt Fides bonis operibus ſociata. Virtutum exercitio adjicit ſcientiam, ſeu prudentiam, aut cognitionem vanitatis rerum, ex qua cognitione oritur abſtinentia ab illicitis voluptatibus, quam ſequitur patientia, dum ſenſuum illecebris reſiſtitur: Vera pietas, amor proximi, & illius ſublevatio, ac demùm amor Dei ſincerus faſtigium imponit huic ædificio. Hæ virtutes ſi vobis inſint, & in dies creſcant, id efficient, ut cognitio Chriſti in vobis non ſit ſterilis, ſed omninò fructuoſa.

9. (h) Cui hæc non adſint, *cæcus eſt*; quod bonum eſt, à malo non valet ſecernere, nec meminit ſe à veteribus delictis purgatum fuiſſe, cùm in eadem vitia relabatur.

10. (i) Nunc ad perſeverantiam eos adhortatur, ut per bona opera certam ſuam faciant electionem in his quæ ad ejus executionem ſpectant. Nam per bona opera electio Dei nobis innoteſcit, hæc velut ſigillum electioni divinæ imponunt. *Non peccabitis aliquando*, peccato lethifero: Illud vitabimus, ſi cœlum ipſum quò tendimus, & viam quæ in illud nos ducit, in oculis ſemper habeamus. *Non peccabitis*. Gr. *Non offendetis*, non impingetis.

11. (k) Ea ratione aditus ad æternum Chriſti regnum vobis patebit: nam bona opera inſtar clavis cœlum reſerant, & electionem noſtram ſtabiliunt.

12. (l) Gr. *Non negligam*, curabo vos commonefacere; hæc in memoriam veſtram revocabo.

15. (m) An fortè alias iis ſcripſit Epiſtolas, quibus regnum illud Chriſti æternum in eorum memoriam revocavit; an potiùs idipſum mox præſtitit, transfigurationis hiſtoriam, cujus teſtis fuit oculatus, eorum animis ſubjiciens, ut gloriæ Chriſti & ejus regni apertiſſimum teſtimonium, quod à Deo Patre accepit. *Accipiens*, cùm accepiſſet. *Voce delapſa ad eum*, e nube illa ſplendida, in qua magnifica Dei gloria fulgebat. Tum enim Chriſtus gloria & honore indutus eſt à Patre. *Ipſum audite*; unus enim eſt magiſter noſter, quem audimus in Eccleſia, ut in monte ſancto Dei.

19. (n) Poſſumus, inquit Gagnæus, hic *firmiorem*, non comparativè, ſed poſitivè ſumere, quomodo ſæpè Græcè & Latinè ſumitur; vel *firmiorem propheticum ſermonem*, hominum opinione, qui noſtrum teſtimonium tanti non faciunt.

20. & 21. (o) Nemini privato jus eſt Scripturas propria auctoritate interpretandi, ſed hoc uni convenit Eccleſiæ, cui Sanctus Spiritus à Chriſto promiſſus fuit. *Prophetia*, Is genuinus eſt Prophetæ character, ut & Spiritus Sancti afflatu ſcribat, & loquatur. Non de ſolis Prophetarum, ſed de Scripturis omnibus hoc loco agitur.

Digitized by Google

CAPUT II.

Prophetis, de quibus ſuperiori capite egit, falſos doctores opponit, ut Simonianos, & alios Hæreſiarchas, qui mox exorituri erant; eorum dogmata, corruptos mores, & imminens exitium animis fidelium ſubjicit, ut ab iis caveant.

1. FUerunt verò & pſeudoprophetæ in populo, ſicut & in vobis erunt magiſtri mendaces: qui introducent ſectas (a) perditionis, & eum, qui emit eos, Dominum negant, ſuperducentes ſibi celerem perditionem.

2. Et multi ſequentur eorum luxurias (b), per quos via veritatis blaſphemabitur:

3. Et in avaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur (c): quibus judicium jam olim non ceſſat; & perditio eorum non dormitat.

*Job 4, 18. Judæ 6. 4. * Si enim Deus Angelis (d) peccantibus non pepercit, ſed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos, in judicium reſervari.

5. Et originali (e) mundo non pepercit, * ſed octavum Noe juſtitiæ præconem cuſtodivit, diluvium mundo impiorum inducens. *Gen. 7. 1.

*Gen. 19. 25. 6. * Et civitates Sodomorum & Gomorrhæorum in cinerem redigens, everſione damnavit (f): exemplum eorum, qui impiè acturi ſunt, ponens:

7. Et juſtum Lot oppreſſum à nefandorum injuria ac luxurioſa converſatione eripuit:

8. Aſpectu enim, & auditu juſtus erat: habitans apud eos, qui de die in diem animam juſtam iniquis operibus cruciabant (g).

9. Novit (h) Dominus pios de tentatione eripere: iniquos verò in diem judicii reſervare cruciandos:

10. Magis (i) autem eos, qui poſt carnem in concupiſcentia immunditiæ ambulant, dominationemque contemnunt, audaces, ſibi placentes, ſectas non metuunt introducere blaſphemantes:

11. Ubi Angeli (k) fortitudine & virtute cùm ſint majores, non portant adverſum ſe execrabile judicium.

12. Hi verò velut irrationabilia pecora, naturaliter in captionem (l) & in perniciem in his quæ ignorant blaſphemantes in corruptione ſua peribunt,

13. Percipientes mercedem injuſtitiæ, voluptatem exiſtimantes diei delicias: coinquinationes (m), & maculæ deliciis affluentes, in conviviis ſuis luxuriantes vobiſcum.

14. Ocu-

CAP. II. 1. (a) Sectas perniciosas. *Dominum negant*, hominum cum Deo reconciliationem transferentes in Angelos: quod Simoniani præ cæteris faciebant, divinam Chriſto filiationem, & ſummum imperium detrahentes, quique varias fingebant fabulas circa Angelorum ſyſtema. *Superinducentes*, accerſentes ſibi celerem perditionem. Sæpiùs in hæreſiarchis cor antè corrumpitur per libidinem, quàm animus per errorem.

2. (b) Græc. *Perditiones*, exitialem doctrinam. *Per quos*, in cauſa erunt, cur infideles de religione Chriſtiana, quæ eſt una veritatis via, malè ſentiant, & loquantur.

3. (c) Inſtar mercatorum verbis compoſitis ſua ornabunt prava dogmata, ut incautos decipiant; idque ut ſuam expleant avaritiam. *Non ceſſat*, Gr. *Non intermittitur*; horum damnatio inſtat, nec torpeſcit manus Dei, quæ de iis ſumet ſupplicium.

4. (d) Longum hic videtur eſſe hyperbaton ad v. 9. uſque. Græc. ſi enim Angelis, cùm peccaſſent, non pepercit, ſed catenis caliginis in infernum detruſos tradidit in judicium reſervatos. Auguſtinus ſic exponit, quoſdam ab initio Angelos peccaſſe, & in hujus caliginoſi aeris ima detruſos ad diem judicii reſervari ampliùs puniendos.

5. (e) Gr. *Antiquo*, vel rudi & imperito; *inducens*, mundo impiis pleno. Id verò concludendum relinquit fore ut Deus paucis hominibus non parcat, qui alios ab ipſa veritate abducunt: eos tantùm à diluvio ſervavit incolumes, qui à mundi corruptione erant immunes.

6. & 7. (f) Penitùs evertit. *Eripuit*, Et juſtum Lot. Nefariorum hominum flagirioſam conſuetudinem ferre ampliùs non valentem eripuit: durum eſt viro juſto inter impios vitam agere.

8. (g) Cùm enim is eſſet caſto auditu, atque aſpectu, Sodomitæ iniquis ſuis operibus virum juſtum cruciabant.

9. (h) Uſque ad hunc locum hyperbaton eſſe, aut ellipſim, & ita ſupplendum exiſtimat Gagnæus. Quod ſi neque Angelis, neque originali, ſeu primitivo mundo, neque Sodomæ & Gomorrhæ pepercit Deus, his doctoribus mendacibus non parcet: novit enim Deus pios eruere e tentationibus, quibus probantur; *iniquos verò ad diem judicii reſervare cruciandos*, non quòd ante judicium pœnas non luant, ſed graviores erunt pœnæ aſſumptis corporibus.

10. (i) Gr. præcipuè eos, qui in concupiſcentiis immundis ambulant, cujuſmodi erant falſi doctores, Sodomitarum abominationes, & impura deſideria imitantes, ut Dæmonum ſuperbiam, & originalis mundi inſatiabilem avaritiam cum injuſtitia conjunctam. *Dominationemque contemnunt*, rebellio eſt hæreſis comes; *Audaces, ſibi placentes*, Gr. *pertinaces*, & præfracti, uti & Dæmones; *ſectas*, Gr. *opiniones*, vel etiam Magiſtratus, quorum eſt glorioſa poteſtas, non verentur blaſphemare, & conviciari: vox enim Græca *opinionem*, & *dignitatem* ex æquo ſignificat, adeò ut videatur explicatio horum verborum, *dominationemque contemnunt*.

11. (k) Cùm tamen ſancti Angeli, licèt puriſſimi & fortiſſimi, in malis principibus Dei auctoritatem revereantur, numquam homines impellunt ad rebellionem. Quin & Michael Dæmonem cum maledicentia & execratione non condemnavit, ſed ad judicium Dei provocavit, ut teſtatur Judas v. 9. Quid ergo? an impurus homo & apoſtata Chriſti Apoſtolos conviciari & blaſphemare audebit?

12. (l) Gr. natura in ſervitutem, & interitum genita, ut muta animalia, quæ in ſervitutem, & hominum alimoniam condita ſunt. Sic hæretici Dæmonum prædæ futuri ſunt; atque ut animalia irrationabilia, cùm in rabiem aguntur, ſine diſcrimine notos & ignotos invadunt; ſic hæretici, quæ ignorant myſteria, hæc adoriuntur, & blaſphemant; omnes ſine diſcrimine invadunt: *peribunt*, ob corruptos mores.

13. (m) Inquinati, & maculati, ut ſceleratum vocamus ſcelus; *in conviviis ſuis*, unà vobiſcum ſe oblectantes, cùm agapæ celebrantur. In veſtra convivia licèt caſta & moderata ſe ingerunt, ut caſtitati mulierum inſidientur; uti factum fuit à Gnoſticis. Corruptio à corde in animum, & viciſſim manat.

14. Oculos habentes plenos adulterii (n), & inceſſabilis delicti. Pellicientes animas inſtabiles, cor exercitatum avaritia habentes, maledictionis filii:

15. Derelinquentes rectam viam erra-
* Judæ 11. verunt, * ſecuti viam Balaam (o) ex Boſor, qui mercedem iniquitatis amavit:

16. Correptionem verò habuit ſuæ ve-
* Num. 22. 28. ſaniæ: ſubjugale mutum animal, * hominis voce loquens, prohibuit prophetæ inſipientiam.

* Judæ 12. 17. * Hi ſunt fontes (p) ſine aqua, & nebulæ turbinibus exagitatæ, quibus caligo tenebrarum reſervatur.

18. Superba (q) enim vanitatis loquentes, pelliciunt in deſideriis carnis luxuriæ eos, qui paululùm effugiunt, qui in errore converſantur:

19. Libertatem illis promittentes (r),
* Joann. 8. 34. cùm ipſi ſervi ſint corruptionis; * à quo
Rom. 6. 16. & 20. enim quis ſuperatus eſt, hujus & ſervus eſt.

20. Si enim refugientes (ſ) coinquinationes mundi in cognitione Domini no-
* Heb. 6. 4. ſtri, & Salvatoris Jeſu Chriſti, * his rurſus
* Matt. 12. 45. implicati ſuperantur: facta ſunt eis * poſteriora deteriora prioribus.

21. Melius enim erat illis non cognoſcere viam juſtitiæ, quàm poſt agnitionem, retrorſum converti ab eo, quod illis traditum eſt ſancto mandato.

* Prov. 26. 11. 22. Contigit enim eis illud veri proverbii: * Canis (t) reverſus ad ſuum vomitum; &, Sus lota in volutabro luti.

CAPUT III.

Primùm eorum refellit errorem, qui judicium futurum negabant. Tum judicium differri docet, ut detur locus pœnitentiæ: poſteà laudat Paulum, & ejus epiſtolas ait eſſe intellectu difficiles.

1. Hanc ecce vobis, chariſſimi, ſecundam (a) ſcribo epiſtolam, in quibus veſtram excito in commonitione ſinceram mentem:

2. Ut memores (b) ſitis eorum, quæ prædixi verborum à ſanctis Prophetis, & Apoſtolorum veſtrorum, præceptorum Domini & Salvatoris.

3. Hoc primùm ſcientes (c), quòd ve-
nient * in noviſſimis diebus in deceptione * 1. Tim. 4. 1.
illuſores, juxta proprias concupiſcentias 2. Tim. 3. 1.
ambulantes, Judæ 18.

4. Dicentes (d): * Ubi eſt promiſſio, * Ezech. 12. 27.
aut adventus ejus? ex quo enim patres dormierunt, omnia ſic perſeverant ab initio creaturæ.

5. Latet (e) enim eos hoc volentes, quòd cœli erant priùs, & terra, de aqua & per aquam conſiſtens Dei verbo:

6. Per quæ (f), ille tunc mundus aqua inundatus periit.

7. Cœli (g) autem qui nunc ſunt, & terra, eodem verbo repoſiti ſunt, igni reſervati in diem judicii, & perditionis impiorum hominum.

8. Unum

14. (n) Græci legunt *adultera*, nihil aliud quàm mulieres adulteras ſpectantes, explendæ libidinis cauſa, oculos habentes plenos, *inceſſabilis*, ſeu indeſinentis delicti: *pellicientes*, Gr. *Ineſcantes animas nutantes*, nec bene firmatas; avaritiæ & rapinis ſunt deditі, digni maledictione & execratione: ut *filius mortis*, dicitur *reus mortis*. Impudicorum libidines foras ſe prodeunt, & vix regi poſſunt. *Avaritia*, vox Græca πλεονεξία omnem libidinem effrænem etiam ſignificat.

15. (o) Viam Balaam, ſeu avaritiam relicta veritate ſecuti ſunt; *ex Boſor*, Gr. *filium Boſor*, ſeu Boor, nam in ejuſmodi nominibus interdùm variant Græci & Hebræi.

17. (p) Nam aquam vitæ perdiderunt, quam veri Apoſtoli puram profundunt. Hæretici ſunt fontes exareſcentes, & *nebulæ turbidæ*, ventis & turbinibus, ſeu variis & peregrinis doctrinis agitatæ.

18. (q) Has ſcilicet aquas effundunt fontes lutoſi, faſtuoſam & vanitate plenam doctrinam; *pelliciunt*, hos fructus proferunt hæ nubes, accendunt libidines, luxuriæ deſideria in iis qui paulò antè ab erroribus idololatriæ, & prava hujus ſæculi conſuetudine ſoluti fuerant; *qui paululùm effugiunt*, illos *qui in errore converſantur*, Gr. per carnalia deſideria eos ineſcant, qui hominum in errore verſantium conſortia planè, ſeu reverà, ὄντως, vitaverant.

19. (r) Libertatem iis promittunt in omnibus, cùm interim *ſervi ſint corruptionis*, ſeu immunditiæ: liberior vivendi & ſentiendi poteſtas ſub libertatis Chriſtianæ larva in errorem plures inducit, quàm exquiſita eloquentia, aut quævis alia ratio.

20. (ſ) Qui enim refugerunt *coinquinationes mundi*, per cognitionem Domini Jeſu, *his rurſus implicati ſuperantur*. His facta ſunt poſteriora deteriora prioribus; nam ſcientes & volentes prævaricantur, & omninò voluntariè peccant.

22. (t) Proverbium eſt, cap. 26. Prov. *Et ſus lota*: aliud eſt proverbium, ac ſupplendum, *reverſa ad cœnum*: fruſtrà enim lota eſt.

CAP. III.

1. (a) Ergo utraque eſt Petri Apoſtoli genuina Epiſtola. *In quibus*, Epiſtolis, *veſtram excito ſinceram*, puram, & incorruptam; *mentem in commonitione*, per commonitionem.

2. (b) Verborum, quæ à ſanctis Prophetis accepiſtis, & mandatorum quæ à ſanctis Apoſtolis, quæque ſunt Domini Salvatoris noſtri.

3. (c) Apoſtolus ſuperiori capite fideles ſui temporis admonuit, ut caverent ab Hæreticis, qui tum in Eccleſia graſſari cœperant; nunc munit Chriſtianos omnes qui futuri ſunt, adversùs hæreſes quæ ad extremum uſque judicium ſunt proditura, præmiſſa præfatiuncula primo & ſecundo verſiculo comprehenſa. *Hoc primùm ſcientes*: illud ante omnia ſcitote futuros in noviſſimis temporibus, *in deceptione illuſores*, decipientes, & illudentes præcipua Chriſtianæ religionis dogmata, reſurrectionis in primis, & extremi judicii.

4. (d) Irriſoriè: *ubi eſt promiſſio adventus ejus*, ſecundi nimirùm Chriſti adventus: *dormierunt*, ex quo priſci mortui ſunt, omnia ſic permanent, ut à principio condita ſunt. Hæ ſunt uſitatæ impiorum voces, quibus fidem infringere conantur, & peccatores lactare ſolent, quaſi nulla huic mundo accedat unquam mutatio.

5. (e) Ignorare volunt quæ neſcire tamen non poſſunt. *Quòd cœli erant priùs*. Quòd cœli & terra verbo Dei conſiſtant, & per idem verbum aboleri poſſint; terra de aqua tertia die emerſit juſſu divino, cùm omni ea parte aquis operiretur: *& per aquam*, quidam vertunt, *& in aqua*.

6. (f) Cœlum nimirùm & terram, cuncta perierunt animalia: per cœlum, cùm apertis cataractis vis ingens aquarum effuſa eſt, per terram; cùm rupti ſunt fontes abyſſi magnæ.

7. (g) An eos latet, quòd ut cœlum, ſeu aer, &

8. Unum (h) verò hoc non lateat vos, chariſſimi, quia unus dies apud Dominum ſicut mille anni, & mille anni ſicut dies unus.

9. Non tardat (i) Dominus promiſſionem ſuam, ſicut quidam exiſtimant: ſed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, ſed omnes ad pœnitentiam reverti.

* 1. Theſſ. 5. 2. Apoc. 3. 3. & 16. 15. 10. * Adveniet autem dies Domini ut fur: in quo cœli magno impetu (k) tranſient, elementa verò calore ſolventur, terra autem & quæ in ipſa ſunt opera, exurentur.

11. Cùm igitur hæc omnia diſſolvenda ſint, quales oportet vos eſſe in ſanctis converſationibus & pietatibus,

12. Expectantes (l) & properantes in adventum diei Domini, per quem cœli ardentes ſolventur, & elementa ignis ardore tabeſcent?

* Iſa. 65. 17. & 66. 22. Apoc. 21. 1. 13. * Novos verò cœlos (m), & novam terram ſecundùm promiſſa ipſius expectamus, in quibus juſtitia habitat.

14. Propter quod, chariſſimi, hæc expectantes, ſatagite immaculati & inviolati ei inveniri in pace.

15. Et * Domini noſtri longanimitatem, ſalutem arbitremini, ſicut & chariſſimus frater noſter Paulus (n) ſecundùm datam ſibi ſapientiam ſcripſit vobis, * Rom. 2. 4.

16. Sicut & in omnibus epiſtolis (o), loquens in eis de his: in quibus ſunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti & inſtabiles depravant, ſicut & cæteras Scripturas ad ſuam ipſorum perditionem.

17. Vos igitur, fratres, præſcientes cuſtodite (p): ne inſipientium errore traducti excidatis à propria firmitate.

18. Creſcite verò in gratia, & in cognitione Domini noſtri, & Salvatoris Jeſu Chriſti. Ipſi gloria, & nunc, & in diem æternitatis, Amen.

terra diluvio mundum, nempe viventia cuncta inundaverunt ad ulciſcendum impiorum flagitia; *ita cœli*, ſervati ſunt ut igne conflagrent, *in diem judicii*, ad impiorum perditionem. Itaque ut mundus olim per aquam periit, ſic per ignem peribit; ac cœlum & terra per idem verbum Dei ſunt reſervata ad perditionem impiorum. Judicium illud Dei ignorare volunt, ac propterea alios ſeducunt, quaſi non futurus ſit ſecundus Chriſti adventus, nec futura corporum reſurrectio; atque per eum errorem apoſtaſis illa, cujus meminit Paulus 2. Theſſ. 2. & ſeceſſio amplum ſibi patefaciet aditum Antichriſti temporibus.

8. (h) Illam verò impiorum irriſionem, quòd adventus ille Chriſti retardetur, ſic elidit Apoſtolus: Non retardat Dominus promiſſionis ſuæ effectum, quem conſtituto tempore præſtabit; ſed ſaluti hominum ſua providentia conſulit; neque apud eum eſt diſtinctio temporum, cui præſentia ſunt omnia: *Sicut mille anni*; Deus nec locis, nec temporibus continetur; nulla temporis mora apud eum diuturna eſt, aut brevis.

9. (i) Ille non retardat, qui conſtituto tempore præſtat quæ promiſit; dilatio illa non aliud eſt quàm Dei longanimitas; *propter vos*, Gr. *propter nos*.

10. & 11. (k) Gr. *Cum ſibilo*, inſtar procellæ, cum ſtrepitu: opus Dei ſemper perſtabit, quo voluerit modo: ſed ignis opera hominum deſtruet. *Oportet*, Niſi velimus cum rebus perituris perire.

12. (l) Quaſi obviàm euntes cum feſtinatione Chriſti adventui. *Tabeſcent*, Græc. *Liqueſcent*, inſtar metallorum in fornace. *Per quem*, adventum, aut diem; utrumque enim in Græco textu eſt fœminini generis.

13. & 14. (m) Non igitur peribunt cœli quoad ſubſtantiam, quæ in meliorem ſtatum eſt mutanda. Quamobrem *Juſtitia habitat*; præſens pro futuro, habitabit: terrenorum bonorum ſitim extinguat cœleſtium expectatio. An ſoli juſti in hoc mundo renovato habitabunt?

15. (n) Id referendum videtur ad caput 2. Epiſt. ad Roman. niſi fortè in alia ſcriptum ſit Epiſtola, quæ temporum injuria interciderit.

16. (n) Sicut ſcripſit vobis in omnibus Epiſtolis: *de his*, nempè de adventu Domini, & de illius longanimitate. *In quibus*, non fortè Epiſtolis, (cùm articulus non ſit generis fœminini,) ſed verbis: inter quæ Pauli verba ſunt quædam difficilia intellectu, quæ hæretici *depravant*, *ſicut & cæteras Scripturas*.

17. (p) Cavete ne impiorum erroribus abducti, *excidatis à propria firmitate*, in qua eſtis conſtituti per doctrinam Apoſtolorum.

EPI-

EPISTOLA BEATI JOANNIS APOSTOLI PRIMA.

EX tribus Epiſtolis Joannis Apoſtoli primam eſſe genuinam, & à Joanne Evangeliſta ſcriptam veterum omnium eſt una conſenſio: idem omninò ſtyli character, qui in Evangelio, eadem utrobique charitas, eadem unctio in verbis propè ſingulis ſe prodit. Auguſtinus & alii nonnulli eam citat ut ad Parthos ſcriptam: ſed cùm nulli nationi præ cæteris ſit inſcripta, cùmque doctrinam contineat, quæ ad omnes omninò Chriſtianos ſpectat, alii pertendunt eam neque ad Parthos, neque ad fideles ex Judæis in Perſide diſperſos, ſed ad fideles omnes ſcriptam fuiſſe, eamque ut titulo, ſic reipſa eſſe Catholicam.

Circa ſecundam & tertiam Epiſtolam primis Eccleſiæ temporibus dubitatum fuit à nonnullis de utriuſque auctore. Quidam enim Joanni Presbytero, ſeu ſeniori, cujus Papias meminit, ut Apoſtolorum diſcipuli, utramque tribuerunt. Irenæus L. 1. ſecundam laudat, ut Joannis Chriſti diſcipuli. Clemens Alex. Lib. 2. Stromatum locum citat ex prima Epiſtola, quam majorem appellat, adeò ut duas alias eidem Auctori omninò tribuere videatur, nempè Joanni Apoſtolo. Idem eſt ubique ſtylus, eædem ſententiæ, omnes eamdem charitatem & proximi dilectionem ſpirant. Unde Patres quarti & quinti ſæculi utramque in Canone novi Teſtamenti reponunt.

Argumentum primæ Epiſtolæ eſt divinitatis Chriſti contra Ebionis, & Cerinthi hæreſes, quæ nuper emerſerant; tum humanitatis contra Baſilidem aſſertio; ſimul mandatorum Dei obſervationem, & bonorum operum. charitatis in primis erga proximum neceſſitatem contra Simonem Magum, & alios, qui poſteà extiterunt, Hæreticos, qui ſolam fidem ad ſalutem eſſe neceſſariam pertendebant, omninò adſtruit, & ſæpiùs inculcat.

CAPUT PRIMUM.

De Incarnatione Verbi; de luce & tenebris; nullum eſſe ſine peccato; ſed ſanguis Jeſu Chriſti mundat nos.

1. QUOD fuit (a) ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis noſtris, quod perſpeximus, & manus noſtræ contrectaverunt de verbo vitæ:

2. Et vita manifeſtata (b) eſt, & vidimus, & teſtamur, & annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis:

3. Quod vidimus, & audivimus, annun-

CAP. I. 1. (a) Gr. *erat*, uti in Evangelio, *In principio erat Verbum*; ipſum Verbum vitæ, ſeu vivum & viſum, quod fuit ab æterno, annuntiamus vobis, & ejus divinitatem prædicamus.

2. (b) Particula, *Et*, ſæpè in Scripturis pro cauſali ſumitur, *quia*: hoc ipſum Verbum vitæ, ſeu vita ipſa per Incarnationem ſe manifeſtam fecit, eamque vidimus, & teſtamur, & annuntiamus vitam illam æternam, quæ in patre erat abſcondita, quæque apparuit vobis. Hæc eſt velut ſumma Evangelii, quam vobis prædicamus nos Chriſti Apoſtoli, teſtes oculati miraculorum, quæ vidimus, & doctrinæ cœleſtis quam audivimus. Quod more ſuo repetit, ut omnem ſuſpicionem adversùs hoc teſtimonium adeò luculentum teſtium multitudine confirmatum amoveat.

Digitized by Google

nuntiamus vobis, ut & vos ſocietatem (c) habeatis nobiſcum, & ſocietas noſtra ſit cum Patre, & cum Filio ejus Jeſu Chriſto.

4. Et hæc ſcribimus vobis ut gaudeatis (d), & gaudium veſtrum ſit plenum.

5. Et hæc eſt annuntiatio (e), quam audivimus ab eo, & annuntiamus vobis: * Quoniam Deus lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt ullæ.

* Joann. 8. 12.

6. Si dixerimus quoniam ſocietatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur, & veritatem non facimus. (f)

7. Si autem in luce ambulamus, ſicut & ipſe eſt in luce, ſocietatem habemus ad invicem, * & ſanguis (g) Jeſu Chriſti, Filii ejus, emundat nos ab omni peccato.

* Heb. 9. 14. 1 Pet. 1. 19. Apoc. 1. 5.

8. * Si dixerimus (h) quoniam peccatum non habemus, ipſi nos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt.

* 3. Reg. 8. 46. 2. Par. 6. 36. Prov. 20. 9. Eccl. 7. 21.

9. Si confiteamur peccata noſtra; fidelis (i) eſt, & juſtus, ut remittat nobis peccata noſtra, & emundet nos ab omni iniquitate.

10. Si dixerimus quoniam non peccavimus; mendacem facimus eum, & verbum (k) ejus non eſt in nobis.

C A P U T II.

Abſtinendum à peccatis; Jeſus Chriſtus eſt propitiatio pro peccatis totius mundi; qui mundum diligit, Deum non diligit: multi Anti-Chriſti Anti-Chriſtum precedent.

1. Filioli mei, hæc ſcribo vobis, ut non peccetis. Sed & ſi quis peccaverit, advocatum (a) habemus apud Patrem, Jeſum Chriſtum juſtum:

2. Et ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris: non pro noſtris autem tantùm, ſed etiam pro totius mundi.

3. Et in hoc ſcimus (b) quoniam cognovimus eum, ſi mandata ejus obſervemus.

4. Qui dicit ſe noſſe eum, & mandata ejus non cuſtodit, mendax eſt, & in hoc veritas non eſt.

5. Qui autem ſervat verbum (c) ejus, verè in hoc charitas Dei perfecta eſt: & in hoc ſcimus quoniam in ipſo ſumus.

6. Qui dicit ſe in ipſo manere, debet, ſicut ille ambulavit, & ipſe ambulare.

7. Chariſſimi, non mandatum novum ſcribo vobis, ſed mandatum vetus, quod habuiſtis ab initio (d): Mandatum vetus eſt verbum quod audiſtis.

8. * Iterùm (e) mandatum novum ſcribo vobis, quod verum eſt, & in ipſo, & in vobis: quia tenebræ tranſierunt, & verum lumen jam lucet.

* 1. Joann. 11. 14. & 13. 12.

9. Qui dicit ſe in luce eſſe, & fratrem ſuum odit, in tenebris eſt uſque adhuc.

10. Qui

3. (c) Gr. *Communionem*, in eadem fide & religione: idcircò tam fauſtum nuntium vobis annuntiamus, ut tanti boni ſitis participes per Spiritum ſanctum, qui hujus ſanctæ ſocietatis eſt nexus, quique nos cum Patre & Filio arctiſſimè conjungit. Chriſtiana Religio ſocietas eſt hominum cum Chriſto, & per Chriſtum cum Deo, & cum aliis hominibus per fidem.

4. (d) Propterea hanc ſcribit Epiſtolam, ut in illa firmum habeant & ſolidum gaudium, quòd in eam ſocietatem unà cum Apoſtolis, cum Chriſto, cum Deo ipſo admiſſi fuerint; atque illud gaudium ex fide, & bonorum cœleſtium expectatione profectum, tam plenum eſt & verum, quam vana eſt & fallax ex bonis terrenis lætitia.

5. (e) Annuntiatio, quam audivit à Chriſto ipſo, quæque in Evangelio continetur, hæc eſt: *Quoniam Deus lux eſt*, lux mentium, lux intelligibilis, pura veritas, ſanctitas & juſtitia, quam ſequi & imitari debemus, cui nullum eſt cum tenebris peccatorum commercium. Atque hæc prima eſt ſocietatis illius, in quam aſciti ſumus, conditio, ut lumen illud peccatorum tenebris obſcuratum excitemus.

6. (f) Non ex fide vivimus, ſi promiſſa in Baptiſmo facta non præſtamus.

7. (g) Iterum conjunctio, *Et*, cauſalis eſt, quia ſanguis Chriſti emundat nos à peccatis, quæ ante fidem, & poſt acceptum Baptiſmum contraximus.

8. (h) Quiſquis ſe aſſerit expertem peccati, de ſe nimiùm præſumit, & peccat. Itaque ſincera infirmitatis ſuæ confeſſio eſt altera hujus ſocietatis conditio; ſola humilitas ſincera eſt & vera, ſuperbia eſt continuata diſſimulatio. Voce metaphorica *luminis* puram & ſanctam vivendi rationem, & Chriſti imitationem videtur intelligere.

9. (i) Ut nobis parcat, quia verè pœnitentibus id promiſit. *Juſtus*; nam Chriſtus hanc nobis veniam promeruit, & illi debita eſt hæc peccatorum remiſſio: hic eſt fructus ſanguinis Chriſti. Vox etiam illa, *juſtus*, interdùm miſericordem & benignum ſignificat.

10. (k) Non intelligimus, hanc ejus doctrinam mente non retinemus: nam in Scriptura & in oratione Dominica contrarium nos docet.

CAP. II.

1. & 2. (a) Solus Chriſtus eſt victima propitiationis pro peccatis noſtris, non ſolus interceſſor, ut docet Auguſt. in hunc locum. Apoſtolus peccati deformitatem ſimul & remedium mentis oculis ſubjicit.

3. & 4. (b) Fides ex bona vita & mandatorum obſervatione dignoſcitur. *Quoniam cognovimus eum*, non ſterili ſcientia, ſed cum affectu conjuncta; non novimus Deum ut veri Chriſtiani, cùm mandata ejus non ſervamus; vita noſtra eſt fidei probatio, cùm ex fide vivimus.

5. (c) Non quodvis verbum, ſed mandatum dilectionis intelligit ex Auguſtino; tumque perfecta eſt charitas, cùm illa dominatur affectibus noſtris, idque amamus quod amari debet, & tantùm diligimus, quantùm eſt diligendum.

7. (d) Cùm primùm Evangelium audiſtis. Quin etiam ab initio dictum eſt antiquis, *diliges proximum tuum*.

8. (e) Gr. Πάλιν, *è contrario*; imò verò, aut verumtamen, novum eſt mandatum; *Quod verum eſt, & in ipſo*, ſcilicet in Chriſto, qui hujus dilectionis exemplum ſeipſum præbuit; *& in vobis*, etiam in vobis, quorum cordibus illud per Spiritum ſanctum inſcripſit; atque illa charitas fugatis tenebris lucere cœpit in mentibus veſtris, ac verum lumen Evangelii.

Digitized by Google

*Inf. 3. 14. 10. * Qui diligit fratrem ſuum, in lumine manet, & ſcandalum (f) in eo non eſt.

11. Qui autem odit (g) fratrem ſuum, in tenebris eſt, & in tenebris ambulat, & neſcit quò eat: quia tenebræ obcæcaverunt oculos ejus:

12. Scribo (h) vobis, filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen ejus.

13. Scribo vobis, patres, quoniam cognoviſtis eum, qui ab initio eſt. Scribo vobis, adoleſcentes, quoniam viciſtis malignum.

14. Scribo vobis, infantes, quoniam cognoviſtis patrem. Scribo vobis, juvenes, quoniam fortes eſtis, & verbum Dei manet in vobis, & viciſtis malignum.

15. Nolite (i) diligere mundum, neque ea quæ in mundo ſunt. Si quis diligit mundum, non eſt charitas Patris in eo.

16. Quoniam omne quod eſt in mundo, concupiſcentia (k) carnis eſt, & concupiſcentia oculorum, & ſuperbia vitæ: quæ non eſt ex Patre, ſed ex mundo eſt:

17. Et mundus tranſit, & concupiſcentia ejus. Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum.

18. Filioli, noviſſima hora (l) eſt: & ſicut audiſtis, quia Antichriſtus venit, & nunc Antichriſti multi facti ſunt: unde ſcimus, quia noviſſima hora eſt.

19. Ex nobis prodierunt (m), ſed non erant ex nobis: nam ſi fuiſſent ex nobis, permanſiſſent utique nobiſcum: ſed ut manifeſti ſint, quoniam non ſunt omnes ex nobis.

20. Sed vos unctionem (n) habetis à Sancto, & noſtis omnia.

21. Non ſcripſi vobis quaſi ignorantibus veritatem, ſed quaſi ſcientibus eam: & quoniam omne mendacium ex veritate non eſt.

22. Quis eſt mendax, niſi is qui negat quoniam Jeſus eſt Chriſtus? Hic eſt Antichriſtus (o), qui negat Patrem, & Filium.

23. Omnis qui negat Filium, nec Patrem habet: qui confitetur Filium, & Patrem habet.

24. Vos quod audiſtis ab initio, in vobis permaneat (p): Si in vobis permanſerit quod audiſtis ab initio, & vos in Filio & Patre manebitis.

25. Et hæc eſt repromiſſio, quam ipſe pollicitus eſt nobis, vitam æternam.

26. Hæc ſcripſi vobis de his, qui ſeducunt vos.

27. Et vos unctionem (q), quam accepiſtis ab eo, maneat in vobis. Et non neceſſe habetis ut aliquis doceat vos: ſed ſicut unctio ejus docet vos de omnibus, & verum eſt, & non eſt mendacium. Et ſicut docuit vos, manete in eo.

28. Et nunc filioli manete in eo: ut cùm apparuerit, habeamus fiduciam (r), & non confundamur ab eo in adventu ejus.

29. Si ſcitis quoniam juſtus eſt, ſcitote quoniam & omnis qui facit juſtitiam (ſ), ex ipſo natus eſt.

C A-

10. (f) Is non impingit, neque ex aliorum peccatis occaſionem ruinæ ſumit, ut ſolent qui in tenebris ambulant.

11. (g) Qui odit fratrem ſuum, is peccatorum tenebris involutus oberrat; pravo affectu corruptus malè de fratre ſuo judicat, atque ita excæcatur, ut cæcitatem ſuam non ſentiat; quæ bona ſunt in aliis, non videt.

12. 13. & 14. (h) Filiolos vocat omnes, ad quos ſcribit, & pueros, & juvenes, & ſenes; eoſque in tres velut claſſes dividit. Senibus, qui ut plurimùm noſſe vetera gloriantur, gratulatur, quòd Chriſtum qui ab initio eſt, cognoverint; adoleſcentibus qui de fortitudine ſua ſibi blandiuntur, quòd malignum vicerint; pueris, quòd Patrem, à quo omnia ſperare poſſunt, ut verum Patrem qui dat omnibus affluenter, invenerint.

15. (i) Vetat mundi amorem, quòd ambo illi amores Dei & mundi inter ſe pugnent; quantum de uno detrahitur, tantum accedit alteri.

16. & 17. (k) Mundi corruptio ad tria capita revocatur; ad voluptatem ſenſuum, quam Aug. vocat *libidinem ſentiendi*; ad divitiarum, & ad inanem rerum viſibilium cupiditatem; ac demum ad libidinem excellendi. Vox Gr. ἀλαζονεία, *inſolentiam*, aut *arrogantiam* ſignificat, quæ & dignitatum ambitionem, ac laudum humanarum aucupium includit. Hæc corruptio ex mundo eſt, & non ex Deo. Mundus verò, & quidquid in eo nobis blanditur, brevis eſt ævi, citò tranſit, & ejus dilectores ſecum abripit. Qui verò divinæ voluntati obtemperat, ejus immutabilitatis fit particeps.

18. (l) Inſtat noviſſimum tempus, multi quoque ſunt Antichriſti præcurſores, ſeu hæretici, Chriſti hoſtes: itaque adverſus hæreticos, quibus Dæmon ut miniſtris ſuis utitur, fideles munit. Ut Chriſtus ſua habet membra ab initio mundi, ita & Antichriſtus ab initio naſcentis Eccleſiæ. *Antichriſtus venit*: articulus voci Græcæ præpoſitus, ſingularem deſignat Antichriſtum qui venturus eſt.

19. (m) Gr. *Exierunt*: *Sed non erant ex nobis*; hic eſt Ellipſis, quæ à Græcis ſic impletur; hoc illis contigit ut manifeſtum fiat eos non fuiſſe ex nobis, ſed hypocritas; neque eos fuiſſe nobiſcum ſentientes. Erant quidem de Eccleſia, & in Eccleſia viſibili: ſed non erant ejus membra viva, aut fuerunt tantùm ad tempus.

20. (n) Spiritus ſancti gratiam, quæ vos docet omnia ad ſalutem neceſſaria, & hæreticorum vafritiem detegit: ex plenitudine Chriſti vos eſtis ſanctificati, & per fidem noſtis omnia; eſt enim fides compendiaria rerum omnium cognitio.

22. (o) Hæc eſt Judaica hæreſis, negare Jeſum eſſe Chriſtum: nam hoc eſt ſimul negare Patrem & Filium. Ea fuit prima hæreſis, ac poſtrema futura eſt: in hoc Antichriſti capitale dogma aliæ omnes hæreſes deſinent: indiviſa eſt perſonarum divinarum cognitio & fides.

24. (p) Conſtantiam in fide, quæ viva voce iis annuntiata fuerat, quamque ab initio acceperant, quæ per traditionem ad eos pervenerat, ut præcipuum adverſus hæreſes alexipharmacum iis proponit, ac fore ut in Filio & Patre inconcuſſi permaneant, ſi conſtantes in fide fuerint; ac vitam æternam ut mercedem iis pollicetur.

27. (q) Spiritus ſancti est intùs nos docet, qui cathedram habet in cœlo; homines pulſant aures corporis, Spiritus ſanctus oculos cordis aperit. *Et vos unctionem*; verba ſic videntur diſponenda. Quam vos accepiſtis unctionem ab eo, hæc maneat in vobis.

28. (r) Conſcientia nos non reprehendente, intrepidi erimus in extremo Dei judicio.

29. (ſ) Qui Deum imitatur faciendo opera juſta.

Digitized by Google

CAPUT III.

Felix illa novitas per Baptiſmum, qua filii Dei nominamur & ſumus: qui non diligit, manet in morte; diligendum verè, & operibus, non verbo tantùm.

1. Videte (a) qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur & ſimus. Propter hoc mundus non novit nos: quia non novit eum.

2. Chariſſimi, nunc filii Dei ſumus: & nondum apparuit (b) quid erimus. Scimus quoniam cùm apparuerit, ſimiles ei erimus: quoniam videbimus eum ſicuti eſt.

3. Et omnis qui habet hanc ſpem in eo, ſanctificat (c) ſe, ſicut & ille ſanctus eſt.

4. Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem (d) facit: & peccatum eſt iniquitas.

5. Et ſcitis quia ille apparuit, ut peccata noſtra tolleret: * & peccatum in eo non eſt. * Iſa. 53. 9. 1. Pet. 2. 22.

6. Omnis qui in eo manet, non peccat: & omnis qui peccat, non vidit (e) eum, nec cognovit eum.

7. Filioli, nemo vos ſeducat. Qui facit juſtitiam, juſtus (f) eſt: ſicut & ille juſtus eſt.

8. * Qui facit peccatum, ex diabolo eſt: quoniam ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit Filius Dei, ut diſſolvat opera diaboli. * Joan. 8. 44.

9. Omnis qui natus eſt ex Deo, peccatum non facit: quoniam ſemen ipſius in eo manet, & non poteſt peccare, quoniam ex Deo natus eſt.

10. In hoc manifeſti (g) ſunt filii Dei, & filii diaboli. Omnis qui non eſt juſtus, non eſt ex Deo, & qui non diligit fratrem ſuum:

11. Quoniam hæc eſt annuntiatio (h), quam audiſtis ab initio, * ut diligatis alterutrum. * Joan. 13. 34. & 15. 12.

12. Non ſicut * Cain, qui ex maligno (i) erat, & occidit fratrem ſuum. Et propter quid occidit eum? Quoniam opera ejus maligna erant: fratris autem ejus, juſta. * Gen. 4. 8.

13. Nolite (k) mirari, fratres, ſi odit vos mundus.

14. Nos ſcimus quoniam tranſlati (l) ſumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. * Qui non diligit, manet in morte: * Lev. 19. 17. Sup. 2. 10.

15. Omnis qui odit fratrem ſuum, homicida (m) eſt. Et ſcitis quoniam omnis homicida non habet vitam æternam in ſemetipſo manentem.

16. * In hoc cognovimus charitatem Dei, quoniam ille animam ſuam pro nobis poſuit: & nos debemus (n) pro fratribus animas ponere. * Joan. 15. 13.

17. * Qui habuerit ſubſtantiam (o) hujus mundi, & viderit fratrem ſuum neceſſitatem habere, & clauſerit viſcera ſua ab eo: quomodo charitas Dei manet in eo? * Luc. 3. 11. Iac. 2. 15.

18. Filioli mei, non diligamus verbo, neque lingua, ſed opere & veritate.

19. In

CAP. III. 1. (a) Conſiderate quantùm nos Deus dilexit, qui ad filiorum dignitatem nos evexit; neque id vos conturbet, quod mundus ut viles vos habeat & contemptibiles, quia nec vos novit, nec Deum; *Et ſimus*, deeſt in Græco: apud Deum idem eſt *vocari* & *eſſe*.

2. (b) Etſi nunc ſumus filii Dei per adoptionem, nondum tamen apparuit quid in gloria futuri ſimus, ultimùm ſimiles Chriſto per gloriam corporis & animæ. *Videbimus eum ſicuti eſt*; hoc majus quiddam eſt, quam id omne quod dici poteſt; videbimus Deum facie ad faciem, *Cùm apparuerit Jeſus Chriſtus*.

3. (c) Qui in hanc ſpem firmam & ſolidam erigitur, omne peccatum fugere debet, ut Chriſtus ſanctus eſt, & purus ab omni peccati labe; ſpes omnia alia nos fallit. *Sanctificat ſe*, purum ſe cuſtodit.

4. (d) Divinæ legis prævaricationem: hoc enim eſt peccatum, legis tranſgreſſio. Qui legem Dei violat, hic Chriſto adverſatur, qui venit in mundum, ut auferret peccatum, tamquam victima Deo digna.

6. (e) Qui peccat, is Chriſtum non novit, ea cognitione quæ ad ſalutem confert: quis ſit Chriſtus, quid pro nobis paſſus effecerit, obliviſcitur; *Nec cognovit*, cum fide viva.

7. 8. & 9. (f) Juſtitia quæ ex operibus manifeſtatur. *Peccatum*, per charitatem ſumus Filii Dei, hanc adoptionem tueamur: peccatum mortale cum charitate & gratia habituali, quæ eſt velut ſemen Dei, ſimul eſſe nequit. *Non poteſt peccare*; quamdiu charitas in eo eſt, peccatum odio habet: vel inſigne aliquod peccatum intelligit, cujuſmodi eſt affectata infidelitas, agnitæ veritati non acquieſcere: ac de hoc peccato loquitur Chriſtus, Joan. 16. *De peccato quidem, quia non crediderunt in me*: qui in Filium Dei eſt adoptatus, & natus ex Deo, peccatum non facit infidelitatis illius affectatæ: *quia ſemen Dei*, ſeu fides viva in eo eſt, *& non poteſt peccare*: Per gratiam Dei in peccatum illud non labitur. Ita Gagnæus: alii de peccato impœnitentiæ finalis intelligunt hunc locum; vel non poteſt peccare, quatenus eſt filius Dei, vel abhorret a peccato.

10. (g) Hoc indicio manifeſti ſunt: charitas Filios Dei à filiis diaboli ſecernit.

11. (h) Hoc eſt quod vobis nuntiatum fuit jam ab initio Evangelii prædicati; vel amor proximi vetuſtiſſimum eſt Dei præceptum, cordibus noſtris inſculptum manu Creatoris, & renovatum verbo, exemplo & gratia Salvatoris.

12. (i) Diabolo, illud primum eſt peccatum filiorum Adam, idque ex invidia, quòd opera ejus eſſent mala, & Abelis bona.

13. (k) Si mundus, ſi homines mundo addicti, qui eodem ſpiritu reguntur, quo Cain, vos oderint, vos perſequantur.

14. (l) A morte ad vitam gratia Dei ſumus tranſlati, cùm fratrem diligimus, & Deum in proximo.

15. (m) Qui odit fratrem ſuum, ſibi ipſi vitam gratiæ adimit, & fratrem in corde ſuo interimit, cujus vita ipſi diſplicet, & cujus morte lætatur.

16. (n) Veræ charitatis exemplar in Chriſto moriente proponit nobis imitandum.

17. (o) Facultates; cùm frater in egeſtate eſt, aut neceſſitatem patitur, tum exercendi operis charitatis tempus maximè adeſt, eaque eleemoſyna ex vero cordis affectu, & ex chriſtiana pietate, non ex vanitate facienda. *Viſcera*, charitas, benignitas.

19. In hoc cognoſcimus quoniam ex veritate ſumus: & in conſpectu (p) ejus ſuadebimus corda noſtra.

20. Quoniam ſi reprehenderit (q) nos cor noſtrum: major eſt Deus corde noſtro, & novit omnia.

21. Chariſſimi, ſi cor noſtrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum:

* Matt. 21. 22. 22. * Et quidquid petierimus, accipiemus ab eo: quoniam mandata ejus cuſtodimus, & ea quæ ſunt placita coram eo, facimus.

* Joann. 6. 29. & 17. 3. 23. * Et hoc eſt mandatum ejus: Ut credamus in nomine Filii ejus Jeſu Chriſti: & * diligamus alterutrum, ſicut dedit mandatum nobis. * Joan. 13. 34. & 15. 12.

24. Et qui ſervat mandata ejus, in illo manet, & ipſe in eo: & in hoc ſcimus quoniam manet in nobis de Spiritu (r), quem dedit nobis.

CAPUT IV.

Cùm primis Eccleſiæ temporibus multi ſe in Chriſti nomine venire, ac ſe ſpiritu Dei afflatos jactarent, Apoſtolus fideles admonet, ut probent ſpiritus, utrùm ex Deo ſint, atque ex duobus indiciis ſpiritum Dei cognoſci poſſe docet.

1. Chariſſimi, nolite omni ſpiritui credere, ſed probate ſpiritus, ſi ex Deo ſint: quoniam multi pſeudoprophetæ exierunt in mundum.

2. In hoc cognoſcitur (a) ſpiritus Dei: omnis ſpiritus qui confitetur Jeſum Chriſtum in carne veniſſe, ex Deo eſt:

3. Et omnis ſpiritus, qui ſolvit (b) Jeſum, ex Deo non eſt: & hic eſt Antichriſtus, de quo audiſtis quoniam venit, & nunc jam in mundo eſt.

4. Vos ex Deo eſtis, filioli, & viciſtis (c) eum, quoniam major eſt qui in vobis eſt, quàm qui in mundo.

5. * Ipſi de mundo ſunt: ideò de mundo loquuntur (d), & mundus eos audit. * Joann. 8. 47.

6. Nos ex Deo ſumus. Qui novit Deum, audit (e) nos: qui non eſt ex Deo, non audit nos: in hoc cognoſcimus Spiritum veritatis, & ſpiritum erroris.

7. Chariſſimi, diligamus nos invicem: quia charitas (f) ex Deo eſt. Et omnis qui diligit, ex Deo natus eſt, & cognoſcit Deum.

8. Qui non diligit, non novit Deum, quoniam Deus charitas eſt.

9. In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam * Filium ſuum unigenitum miſit Deus in mundum, ut vivamus per eum. * Joann. 3. 16.

10. In hoc eſt charitas: non quaſi nos dilexerimus Deum, ſed quoniam ipſe prior dilexit nos, & miſit Filium ſuum propitiationem pro peccatis noſtris.

11. Chariſſimi, ſi ſic Deus dilexit nos: & nos debemus alterutrum diligere.

12. * Deum nemo (g) vidit umquam. Si diligamus invicem, Deus in nobis manet, & charitas ejus in nobis perfecta eſt. * Joann. 1. 18. 1. Tim. 6. 16.

13. In hoc cognoſcimus quoniam in eo manemus, & ipſe in nobis: quoniam de Spiritu (h) ſuo dedit nobis.

14. Et

19. (p) Non votis tantum, aut deſiderio, ſed reipſa ſtat vera charitas; id nobis ipſis omninò perſuadebit, nos ſincero animo, non verbis tantummodò, erga fratres benè eſſe affectos, & vera pietate duci. Hæc illius eſt merces, ut in conſpectu Dei, & in extremo judicio ſecuri ſimus; ſi corde & opere fratres noſtros diligimus, conſcientiam noſtram tranquillam & ſecuram reddemus in conſpectu Dei.

20. (q) Si conſcientia noſtra nos condemnaverit, aliud ore gerentes, aliud in pectore, quomodo Deum omniſcium latere poterimus? Vel ſi cor noſtrum jam nos condemnat & terret, quid nobis futurum eſt in extremo Dei judicio?

24. (r) Per Spiritum ſanctum & charitatem ipſam novimus charitatem. Alii de miſſione viſibili Spiritus ſancti, qualis erat in primitiva Eccleſia, hæc verba interpretantur; idque ex iis quæ ſequuntur, colligunt.

CAP. IV. 2. (a) Primum argumentum Spiritus Dei in nobis manentis eſt myſterii Incarnationis aperta profeſſio; nam ea eſt prima orthodoxæ fidei nota. In veteri teſtamento Deuter. 13. veri à falſis Prophetis, qui præſtigiis & fictis miraculis populum decipiebant, hoc ipſo dignoſci dicuntur, quod falſi Prophetæ unitatem Dei impugnarent. In novo teſtamento vera miſſio prædicatorum hoc ipſo fuit confirmata, quòd Verbum incarnatum profitentes, quam annuntiabant fidem, hanc adſtruebant per miracula.

3. (b) Quòd ſi aliqua ex parte hujus myſterii fides violetur, negando Chriſtum ante Incarnationem extitiſſe, tum divinitas ejus negatur, ut à Cerintho, & Ebione factum: ſi autem quis carnis humanæ tollat veritatem, ut Baſilides, is ſolvit Chriſtum, ſeu ejus Deitas, ſeu humanitas illi detrahatur. Una eſt in Chriſto perſona, in qua divina & humana natura indiviſè uniuntur. *Qui ſolvit Jeſum*, Gr. *Qui non confitetur Jeſum Chriſtum veniſſe in carne, eſt Antichriſtus*, ex Græco, & hic ſpiritus eſt Antichriſti, *de quo audiſtis, quoniam venit*, per ſuos præcurſores nimirùm; aut qui venturus eſt.

4. (c) Hoc rejeciſtis, & eorum doctrinam; Deus qui in nobis pugnat, fortior eſt mundo, & diabolo, qui princeps hujus mundi nuncupatur.

5. (d) Hinc etiam pſeudoprophetæ dignoſcuntur, quod iis utantur rationibus, quas mundus ultrò recipit, quæque ultra naturæ vires non patent, quòd exempli gratia nihil exiſtat antequam naſcatur, & alia ejuſmodi. Sed apud Chriſti Apoſtolos omnia ex Deo manant; miſſionis eorum auctoritas miraculis ſtabilitur.

6. (e) Doctrina Apoſtolorum ex Deo eſt; principiis utitur, quæ digna ſunt Deo, & ejus omnipotentia.

7. (f) Ad charitatem in ſe ſpectatam redit, & ejus originem à Deo ipſo repetit, qui eſt charitas increata; ex eo velut ſemine nos regenerat: *Et cognoſcit Deum*, cognitione experimentali; nihil eſt majus charitate, quæ ex Deo manat, quæ Dei filios efficit, & veram Dei cognitionem gignit.

12. (g) Etſi nemo viderit Deum in hac vita, eſt tamen in iis qui charitatem habent, quæ in nobis eſt perfecta.

13. (h) Ex diverſis Spiritus ſancti donis cognoſcimus Deum manere in nobis. Cùm enim Deus ſub ſenſus noſtros non veniat, de præſentia ſua nos certos facere voluit per effectus Spiritus ſancti, per miracula, per donum linguarum, & alia exteriora dona, quorum ipſe Joannes & alii Apoſtoli ſunt teſtes oculati: vel ex bonis operibus & amore rerum cœleſtium Spiritum Dei in nobis eſſe novimus.

14. Et nos vidimus, & teſtificamur, quoniam Pater miſit Filium ſuum Salvatorem mundi.

15. Quiſquis confeſſus fuerit quoniam Jeſus eſt Filius Dei, Deus in eo manet, & ipſe in Deo.

16. Et nos cognovimus, & credidimus charitati, quam habet Deus in nobis. Deus Charitas eſt: & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.

17. In hoc (i) perfecta eſt charitas Dei nobiſcum, ut fiduciam habeamus in die judicii: quia ſicut ille eſt, & nos ſumus in hoc mundo.

18. Timor (k) non eſt in charitate: ſed perfecta charitas foras mittit timorem: quoniam timor pœnam habet: qui autem timet, non eſt perfectus in charitate.

19. Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos.

20. Si quis dixerit quoniam diligo Deum, & fratrem ſuum oderit, mendax eſt. Qui enim non diligit fratrem ſuum, quem videt; Deum, quem non videt, quomodo poteſt diligere?

* Joan. 13. 34. & 15. 12. Epheſ. 5. 2. 21. * Et hoc mandatum habemus à Deo: ut qui diligit Deum, diligat & fratrem ſuum.

CAPUT V.

Joannes in hoc capite divinitatem Chriſti & myſterium Incarnationis ſic adſtruit, ut ad id quod maximè ipſi cordi eſt, amorem ſcilicet Dei & proximi, de quo antè diſſeruerat, identidem digrediatur.

1. Omnis qui credit, quoniam Jeſus eſt Chriſtus, ex Deo natus (a) eſt. Et omnis qui diligit eum qui genuit, diligit & eum qui natus eſt ex eo.

2. In hoc cognoſcimus (b) quoniam diligimus natos Dei, cùm Deum diligamus, & mandata ejus faciamus.

3. Hæc eſt enim charitas Dei, ut mandata (c) ejus cuſtodiamus: & mandata ejus gravia non ſunt.

4. Quoniam omne quod natum eſt ex Deo, vincit mundum: & hæc eſt victoria, quæ vincit mundum, fides (d) noſtra.

5. * Quis eſt, qui vincit mundum, niſi qui credit (e) quoniam Jeſus eſt Filius Dei? * 1. Cor. 15. 57.

6. Hic eſt qui venit per aquam & ſanguinem, Jeſus Chriſtus: non in aqua ſolùm, ſed in aqua & ſanguine (f). Et Spiritus eſt, qui teſtificatur, quoniam Chriſtus eſt veritas.

7. Quoniam tres ſunt, qui teſtimonium dant in cœlo: Pater, Verbum, & Spiritus ſanctus: & hi tres unum (g) ſunt.

8. Et

17. (i) Ob hoc conſummata fuit Dei in nos charitas: *Ut fiduciam habeamus*, ut intrepidi ſimus in die judicii. *Quia ſicut ille eſt*, charitate plenus, & ſummè nos diligit, ita & nos ſummè illum, & propter eum fratres perfectè diligamus; ſic tamen ut particula, *ſicut*, non omnem ſimilitudinem exprimat; & ſicut ille manet in nobis, ita & nos ſumus manentes in illo; creſcente in nobis charitate, creſcit in nobis humilis fiducia: *Sicut ille eſt*.

18. (k) Perfecta charitas expers eſt timoris merè ſervilis; nam ubi ſolus eſt timor ex conſcientia peccatorum, ibi non eſt perfecta charitas; hic timor pœnam habet, excruciat conſcientiam, neque illi cum gaudio & fiducia perfectæ charitatis convenit; timore caſto & filiali hoc timemus, ne Deo ipſi diſpliceamus. *Pœnam habet*, Gr. κόλασιν, *puniſionem*, fiduciam non habet. Hæc quoque verba, *Timor non eſt in charitate*, ſic exponi poſſunt; qui charitatem habet perfectam, non te id timet, ne pro Deo pœnas & ſupplicia ſubeat: ſecus amor ille eſt adhuc imperfectus.

CAP. V. 1. (a) Fidelem ſcilicet qui credit in Chriſtum; qui amat Chriſtum, ejus membra odiſſe non poteſt.

2. (b) Amoris quo diligimus Deum, amor noſter erga proximum eſt certiſſimum argumentum: ac viciſſim cùm mandata Dei obſervamus, eum diligimus, & natos ex Deo: ita ut amores illi duo unà ſint conjuncti, nec unus ſine altero ſtare poſſit. Verè non diligitur proximus, niſi cùm Deus amatur, & proximus propter Deum.

3. (c) Amor enim Dei, mandatorum ejus obſervatione continetur, quæ magna ex parte ad amorem proximi referuntur: *Gravia non ſunt*; nihil enim amori grave eſt. Ex vitæ noſtræ ratione, & ex ipſis operibus an verè Deum & proximum diligamus, expendere debemus.

4. (d) Quod impoſſibile exiſtimat mundus, id fides verum eſſe convincit. Hæc humilitati, & orationi conjuncta nos invictos facit: ea nos docet quid amandum ſit, quid fugiendum: Vincimus mundum, cùm deſideria carnis ſuperamus, cùm pravos ſubigimus affectus.

5. (e) Fides qua divinitatem Chriſti, & incarnationem ejus credimus, victoriam de mundo & ejus incredulitate reportavit. Utrumque probat trium teſtium auctoritate, primùm quidem incarnationis myſterium, & naturæ humanæ veritatem in Chriſto probat ex deſcenſu Spiritus ſancti, aqua, & ſanguine.

6. (f) Venit enim Chriſtus per aquam Baptiſmi nos ſalvaturus, non cum aqua ſola, quam adhibebant Judæi, cui Joannes addidit pœnitentiam: ſed in aqua & ſanguine in cruce effuſo. *Quoniam Chriſtus eſt veritas*. Acceſſit Spiritus teſtimonium in Chriſti Baptiſmate. Joann. 1. *Super quem videris ſpiritum deſcendentem, hic eſt qui baptizat in Spiritu ſancto*: Spiritus teſtificatur Chriſtum eſſe verum hominem, & Meſſiam. Itaque Chriſtus noſtra eſt victima, cujus ſanguis nos redemit in cruce; purgat in Baptiſmo & in Sacramento pœnitentiæ, alit in Euchariſtia. Hoc teſtimonium Spiritus ſanctus reddit veritati Divinitatis & Incarnationis Chriſti.

7. (g) Hic verſiculus in quibuſdam codicibus Græcis deeſt, ac veriſimile eſt hunc eraſum eſſe ab Arianis; obſervat vir doctus hunc locum frequentiùs in Latinis exemplaribus occurrere. Ab Eugenio quidem Carthaginis Epiſcopo anno 484. in confeſſione fidei, quam Hunnerico Vandalorum regi exhibuit, à Fulgentio quoque ad objectionem decimam Arianorum citatur: ac ſubinde Fulgentius exiſtimat à B. Cypriano in Lib. de unitate Eccleſiæ ea verba laudari. Qua de re fuſius diſſerit Franciſcus Lucas, Annot. 612. neque ea de re dubitare licet poſt decretum Concil. Trident. Seſſ. 4. Quin etiam in veteri vulgata editione habetur. Pater Chriſtum agnovit ut Filium per voces Prophetarum, per vocem in Baptiſmo Chriſti, & in ejus transfiguratione emiſſam; Filius divinitatem ſuam verbo, miraculis, reſurrectione ipſa comprobavit; Spiritus ſanctus donorum ſuorum effuſione: *Et hi tres unum ſunt*, in natura, Gr. *in unum ſunt*, de uno & eodem Chriſto teſtificantur. Vel *unum ſunt*, in eſſentia, aut unum in te-

Digitized by Google

8. Et tres (h) ſunt, qui teſtimonium dant in terra: Spiritus, & aqua, & ſanguis: & hi tres unum ſunt.

9. Si teſtimonium hominum accipimus, teſtimonium Dei majus eſt: quoniam hoc eſt teſtimonium Dei, quod majus (i) eſt, quoniam teſtificatus eſt de Filio ſuo.

* Joann. 3. 36. 10. * Qui credit in Filium Dei, habet teſtimonium (k) Dei in ſe. Qui non credit Filio, mendacem facit eum: quia non credit in teſtimonium, quod teſtificatus eſt Deus de Filio ſuo.

11. Et hoc eſt teſtimonium, quoniam vitam æternam dedit nobis Deus. Et hæc vita in Filio ejus eſt:

12. Qui habet Filium, habet vitam: qui non habet Filium, vitam non habet.

13. Hæc ſcribo vobis: ut ſciatis quoniam vitam habetis æternam, qui creditis (l) in nomine Filii Dei.

14. Et hæc eſt fiducia (m), quam habemus ad eum: Quia quodcumque petierimus ſecundùm voluntatem ejus, audit nos.

15. Et ſcimus quia audit nos quidquid petierimus: ſcimus quoniam habemus petitiones quas poſtulamus ab eo.

16. Qui ſcit fratrem ſuum peccare peccatum non ad mortem (n), petat, & dabitur ei vita peccanti non ad mortem. Eſt peccatum ad mortem: non pro illo dico ut roget quis.

17. Omnis iniquitas (o) peccatum eſt: & eſt peccatum ad mortem.

18. Scimus (p) quia omnis qui natus eſt ex Deo, non peccat: ſed generatio Dei conſervat eum, & malignus non tangit eum.

19. Scimus (q) quoniam ex Deo ſumus: & mundus totus in maligno poſitus eſt.

20. Et ſcimus quoniam Filius Dei venit, * & dedit nobis ſenſum ut cogno- * Luc. 24. 45.
ſcamus verum Deum, & ſimus in vero Filio ejus. Hic eſt verus Deus (r), & vita æterna.

21. Filioli, cuſtodite vos à ſimulacris. Amen.

ſtimonio: quod utut concederemus, inquit Hammondus, voces Græcas ſignificare conſenſum teſtimonii, attamen is non excludit unitatem teſtium; nam ex unitate teſtium ſequitur neceſſario conſenſus in teſtimonio, quamvis ex conſenſu teſtimonii colligi nequeat unitas teſtium.

8. (h) Tres ſunt in cœlo, qui de Chriſti divinitate; tres in terra, qui de veritate naturæ humanæ teſtificantur; ſpiritus quem moriens cum valido clamore emiſit; aqua quæ de ejus latere fluxit, ſanguis quo redempti ſumus.

9. (i) Hæc verba, *Quod majus eſt*, deſunt in Græco. *Quoniam ſi teſtimonium hominum accipimus*, an teſtimonium Dei ipſius rejiciemus?

10. & 11. (k) Quod Deus teſtificatus eſt de Chriſto. *Teſtimonium*, illud teſtimonium quod Pater Filio reddidit, eſt vita æterna, quam nobis per Filium donavit; atque ex hoc ipſo teſtatur Chriſtum eſſe Deum: nam ſolus Deus largiri poteſt vitam æternam. Poſt peccatum vitam recipimus, quæ vera eſt animæ reſurrectio; hanc accipimus à Deo ut à Patre, qui nos in filios adoptat in Chriſto, tamquam ejus membra, & in æternum, ut electos, ſi perſeveremus.

13. (l) In Græco textu hæc adduntur: *Et ut credatis in nomine Filii ejus.*

14. & 15. (m) Alterum eſt de Filio Patris teſtimonium: fiducia nimirùm, quam ad eum per Filium habemus: *Audit nos*, Semper exauditur juſtus, qui nihil aliud quàm Dei voluntatem deſiderat; at Deus tum exaudit, cùm ea quæ ſaluti non ſunt utilia, denegat. Cùm poſtulationes noſtras benignè audierit, tum confidimus fore ut deinceps eas exaudiat, idque per Jeſum Chriſtum.

16. (n) Non de omni peccato lethali loquitur; quæ enim ex ignorantia, aut infirmitate admittimus, faciliùs remittuntur; ſed de peccato ex pura malitia interpretari licet, & de obduratione, quod ſæpiùs ad inferos ducit. Græca Scholia peccatum illud de finali impœnitentia exponunt, quod planè eſt irremiſſibile. Ejuſmodi peccatum eſſe volunt, quo quis eſt tenax injuriarum, nec vult illatas remittere; eumque pro deſperato habet Joannes. *Non pro illo dico ut quis roget*: Eccleſiaſt. cap. 28. v. 3. & 5. *Homo homini reſervat iram, & a Deo quærit medelam. Quis exorabit pro delictis illius?* Alii peccatum ad mortem interpretantur peccatum infidelitatis, quo quis poſt cognitum Deum ad idola revertitur; de quo Jerem. 14: 11. *Tu ergo noli orare pro populo iſto*, &c. Quod ſpectat ad aliorum peccata, quæ ducunt ad damnationem, non audet Joannes fideles hortari, ut cum eadem fiducia Deum deprecentur; ab hoc tamen charitatis officio eos non deterret, quod utile ſemper eſt, ſaltem ei qui illud præſtat. Et quidem preces à fidelibus pro iis, qui e peccati ſordibus tentant emergere, ſunt permiſſæ, eæque cum ſpe magna & fiducia quadam fiunt: motus enim doloris & pœnitentiæ opera ſunt quædam vitæ initia; ſed ubi peccator mortem ipſam amat, & nihil magis timet, quam ne pravi habitus moriantur, non oratur cum fiducia pro eo qui non gemit, & mortem ipſam emat.

17. (o) Quod legi Dei repugnat: *Ad mortem*, cùm in eo quis perſeverat: qui peccatum ſuum odit, atque ex eo quàm primùm tentat emergere, huic auxilium denegari non debet; ſed qui ruinam non ſentit ſuam, fruſtra expectat tempus mortis: id quidem eſt Deo poſſibile: at vix ullus eſt ſperandi locus, niſi Deus ſingulari quodam modo ei ſuccurrat.

18. (p) Hic verſiculus eodem modo exponi poteſt, quo verſic. 9. Atque immunitas illa à peccato mortali non eſt abſoluta, cùm juſtus omnis à juſtitia poſſit excidere, & ſæpè excidat: ſed poſt Baptiſmum juſti non ſunt ampliùs in eo ſtatu corruptionis, in quo ante Baptiſmum fuerant, obcæcatum cor habentes: ſed in eo ſunt ſtatu, ut à lethali peccato poſſint faciliùs abſtinere. Itaque de renatis per Baptiſmum loqui videtur comparatè ad priorem eorum ſtatum; cujus rationem mox affert: *Sed generatio Dei conſervat eum*, Gr. *Qui genitus eſt ex Deo, ſervat ſeipſum*: qui in fide viva perſeverat: *Et malignus non tangit eum*, lethali vulnere.

19. (q) Hujus diſcriminis inter duos illos ſtatus ea eſt ratio, quod regno gratiæ Dei jam ſimus ſubditi, illius imperio regamur.

20. (r) Hoc eſt inſigne divinitatis Chriſti teſtimonium: veram Dei cognitionem mundo attulit & amorem. *Et ſimus in vero Filio ejus*: Gr. *& ſumus in illo vero, in Filio ejus Jeſu Chriſto*, id eſt, in Deo, & in Filio ejus, vel per Filium ejus.

EPISTOLA BEATI JOANNIS APOSTOLI SECUNDA.

Diligere alterutrum eſt mandatum ſemper novum: hæreticis ne Ave quidem dicendum.

1. SENIOR Electæ (a) dominæ, & natis ejus, quos ego diligo in veritate, & non ego ſolus, ſed & omnes, qui cognoverunt veritatem,

2. Propter veritatem quæ permanet in nobis, & nobiſcum erit in æternum.

3. Sit vobiſcum gratia (b), miſericordia, pax à Deo Patre & à Chriſto Jeſu Filio Patris, in veritate & charitate.

4. Gaviſus ſum valdè, quoniam inveni de filiis tuis ambulantes in veritate, ſicut mandatum accepimus à Patre.

5. Et nunc rogo te domina, non tamquam mandatum novum ſcribens tibi, ſed quod habuimus ab initio, * ut diligamus alterutrum.

*Joan. 13. 34. & 15. 12.

6. Et hæc eſt charitas (c), ut ambulemus ſecundùm mandata ejus. Hoc eſt enim mandatum, ut quemadmodum audiſtis ab initio, in eo ambuletis.

7. Quoniam multi ſeductores exierunt (d) in mundum, qui non confitentur Jeſum Chriſtum veniſſe in carnem: hic eſt ſeductor, & antichriſtus.

8. Videte voſmetipſos, ne perdatis (e) quæ operati eſtis: ſed ut mercedem plenam accipiatis.

9. Omnis qui recedit, & non permanet in doctrina Chriſti, Deum non habet: qui permanet in doctrina, hic & Patrem & Filium habet.

10. Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec AVE ei dixeritis.

11. Qui enim dicit illi AVE, communicat operibus ejus malignis.

12. Plura habens vobis ſcribere, nolui per chartam & atramentum: ſpero enim me futurum apud vos, & os ad os loqui: ut gaudium veſtrum plenum ſit.

13. Salutant te filii ſororis tuæ Electæ.

1. (a) Ex hujus Epiſtolæ inſcriptione quæſtio oritur non contemnenda, an vox illa, *Electa*, ſit nomen proprium Matronæ, cui Apoſtolus hanc ſcribit Epiſtolam; eaque eſt communis & magis recepta Interpretum ſententia, cùm ea more tum temporis uſitato propria eorum, quibus ſcribebatur, nomina initio Epiſtolæ ponerentur: ſic Epiſtolæ ad Timotheum & Titum in ipſo limine Timothei & Titi præ ſe ferunt nomina. Aliis tamen videtur eam vocem eſſe honoris, aut dignitatis, quemadmodum vox *Senior* eſt dignitatis, eaque pro Epiſcopo interdum uſurpatur. Nam Presbyteri & Epiſcopi nomen in ipſo naſcentis Eccleſiæ exordio promiſcuè interdum uſurpari valdè eſt probabile; idque colligi poteſt ex Actorum cap. 20. Itaque iis videtur nomen, *Electa*, non eſſe nomen proprium, ſed appellativum, quo perſonæ cui ſcribitur qualitas deſignatur. Imò in ea eſt ſententia Oecumenius, hac voce aliquam deſignari Eccleſiam, cui ſuppreſſo nomine certas ob rationes ſcribit Joannes Apoſtolus. Serarius Oecumenium ſequitur, atque in eam ſententiam valdè propendet Auctor Analyſeos Gallicæ, diſſert. 23. quæ conſuli poteſt.

3. (b) Adoptionis, qua Pater nos in filios adoptavit: *Miſericordia*, hæc meritorum Chriſti, qui pro nobis juſtitiæ Dei ſatisfecit, fructus eſt, ut pax Spiritus ſancti: *In veritate*, cum fidei veritate.

6. (c) In hoc poſita eſt charitas, ut mandatis obſequamur.

7. (d) Gr. *Introierunt*: exierunt qui priùs latebant. *Qui non confitetur; hic eſt ſeductor, & Antichriſtus*, Antichriſti præcurſor.

8. 9. 11. 12. & 13. (e) In textu Græc. *Ne perdamus*, ne fructum laborum amittamus; juxta vulgatam ſententiam eos admonet, ne fructum bonorum operum perdant, ſi non perſeverent; bonorum operum merita confirmat Apoſtolus. *Recedit*, Qui fidem Chriſti deſerit; *Deum non habet*, alienus eſt à Deo. *Communicat*, Cum ſalutis periculo, aut fratrum ſcandalo. *Futurum*, Venturum. *Filii*, Aut filii ſororis Electæ, aut fideles Eccleſiæ, ubi tum erat Joannes.

Digitized by Google

EPISTOLA BEATI JOANNIS APOSTOLI TERTIA.

Laudat Gajum propter hoſpitalitatem: quæ virtus eſt Chriſtiana. An Gajus is eſt, cujus meminit Paulus, Rom. 16. verſ. 23.

1. SENIOR Gajo chariſſimo, quem ego diligo in veritate.

2. Chariſſime, de omnibus (a) orationem facio proſperè te ingredi, & valere, ſicut proſperè agit anima tua.

3. Gaviſus ſum valdè venientibus fratribus, & teſtimonium perhibentibus veritati tuæ, ſicut tu in veritate ambulas.

4. Majorem horum non habeo gratiam, quàm ut audiam filios meos in veritate ambulare.

5. Chariſſime, fideliter facis quidquid operaris in fratres, & hoc in peregrinos,

6. Qui teſtimonium reddiderunt charitati tuæ in conſpectu Eccleſiæ: quos, benefaciens, deduces dignè (b) Deo.

7. Pro nomine enim ejus profecti ſunt, nihil accipientes à Gentibus.

8. Nos ergo debemus ſuſcipere hujuſmodi, ut cooperatores (c) ſimus veritatis.

9. Scripſiſſem forſitan Eccleſiæ: ſed is qui amat primatum gerere in eis, Diotrephes non recipit nos.

10. Propter hoc, ſi venero, commonebo (d) ejus opera, quæ facit: verbis malignis garriens in nos: & quaſi non ei iſta ſufficiant; neque ipſe ſuſcipit fratres: & eos, qui ſuſcipiunt, prohibet, & de Eccleſia ejicit.

11. Chariſſime, noli imitari malum, ſed quod bonum eſt. Qui benefacit, ex Deo eſt: qui malefacit, non vidit Deum.

12. Demetrio teſtimonium redditur ab omnibus, & ab ipſa veritate, ſed & nos teſtimonium perhibemus: & noſti quoniam teſtimonium noſtrum verum eſt.

13. Multa habui tibi ſcribere: ſed nolui per atramentum & calamum ſcribere tibi.

14. Spero autem protinùs te videre, & os ad os loquemur. Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim.

2. 3. 4. & 5. (a) Ante omnia. *Veritati*, Sinceræ pietati tuæ. *Gratiam*, Gr. *Gaudium*. *Fideliter facis*, Rem fideli dignam.

6. (b) Pro dignitate, quæ ſervos Dei decet: Gr. *Benè facies deducens*, ſi eos deduxeris.

8. (c) Verbi Dei præcones: *Veritatis*, Gr. *Veritati*, Evangelii propagationi.

10. (d) In memoriam reducam. Budæus, Judicabo. Veriſimile eſt hunc Diotrephen hæreticum fuiſſe, quem ut ambitioſum, & calumniatorem, ac durum in fratres Apoſtolus reprehendit.

EPISTOLA CATHOLICA BEATI JUDÆ APOSTOLI.

JUDAS Thaddæi & Lebbæi cognomine, frater Jacobi minoris, hanc ſcripſit Epiſtolam, quæ Catholica nominatur, quod illa ad fideles omnes orbis Chriſtiani ſcripta ſit. Stylus eſt figuratus, idem ferè qui ſecundæ Epiſtolæ Petri Apoſtoli, cujus eſt velut epitome; iiſdem penè verbis utitur, eaſdem adhibet figuras. Adverſus eoſdem hæreticos eſt perſcripta. Atque inde colligit Auctor Analyſeos Gallicæ priorem Petri Epiſtolam ad omnes ſine diſcrimine Catholicos exaratam fuiſſe: nam duæ Petri Epiſtolæ ad eoſdem diriguntur, ut concludi poteſt ex cap. 3. ſecundæ Epiſtolæ: Hanc ecce vobis, chariſſimi, ſecundam ſcribo Epiſtolam. *Ad eos ipſos Epiſtola Judæ dirigitur, ut liquet ex v. 17. & 18.* Memores eſtote verborum quæ prædicta ſunt ab Apoſtolis Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui dicebant vobis, quoniam in noviſſimo tempore venient illuſores. *Cùm itaque Epiſtola Judæ ad fideles omnes dirigatur, hinc ſequi videtur Petri quoque Epiſtolas ad omnes Chriſtianos ſine diſcrimine ſcriptas fuiſſe. Unde Judas fideles ad quos ſcribit, in horum memoriam redigit, quæ princeps Apoſtolorum de hæreticis, qui extremis temporibus venturi ſunt, admonuerat. Sic ambo Apoſtoli duas extremas hæreſes indicant, primam Simonianorum, & Antichriſti ultimam. Quod quidem Eccleſiæ perpetuitatem ſine interruptione continuatam demonſtrat. Omnes enim hæreſes adverſùs Eccleſiam Catholicam prodierunt, atque adeò hæc ad finem uſque ſæculorum perſtabit. Hanc Epiſtolam citat Origenes Tomo 9. & 17. in Matthæum, Clemens Alex. in L. Hypotypoſeon, & alibi. Patres penè omnes quarti ſæculi eam ut Canonicam agnoverunt: etſi nonnulli, teſte Euſebio L. 2. cap. 23. an eſſet genuina, dubitarunt. Hinc Hieron. L. de viris illuſtr.* Et qui de libro Henoch, qui apocryphus eſt, in ea aſſumit teſtimonium, à pleriſque rejicitur, & tamen auctoritatem vetuſtate jam & uſu meruit, atque inter ſanctas ſcripturas computatur.

Quòd autem librum apocryphum Henoch, & alterum itidem de aſcenſione Moſis in montem citat, nihil propterea de ejus auctoritate decedit. Nam in libris apocryphis quædam vera eſſe potuerunt, quæ aſpirante Spiritu ſancto Judas à fabulis ſejunxit. Libri erant tum temporis celebres, quos citare potuit ut ab omnibus receptos, quò eorum animis altiùs imprimeret, quæ adverſùs hæreticos ſcribebat: ita vir perdoctus. Adde illud quoque, hanc Prophetiam Henoch traditione majorum ad Judam uſque fortaſſis perveniſſe, vel tum extitiſſe librum aliquem Henoch *nomine inſcriptum, diverſum ab apocrypho, cui abſurda quædam ſunt inſerta. Jam ad textum ipſum veniamus.*

Hunc,

Monet, ut firmi ſint in tradita ſemel fide adverſùs inſurgentes impios ac laſcivos, ſubdens de horum ſupplicio in modum Judæorum ac Sodomorum futuro.

1. JUDAS Jeſu Chriſti ſervus, frater autem Jacobi, his qui ſunt in Deo Patre dilectis (a), & Chriſto Jeſu conſervatis, & vocatis.

2. Miſericordia vobis, & pax, & charitas adimpleatur (b).

3. Chariſſimi, omnem ſolicitudinem (c) faciens ſcribendi vobis de communi veſtra ſalute, neceſſe habui ſcribere vobis: deprecans ſupercertari ſemel traditæ Sanctis fidei.

4. Subintroierunt enim quidam homines (qui olim præſcripti (d) ſunt in hoc judicium) impii, Dei noſtri gratiam transferentes in luxuriam, & ſolum Dominatorem & Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum negantes.

5. Commonere autem vos volo, ſcientes ſemel (e) omnia, quoniam Jeſus populum de terra Ægypti ſalvans, * ſecundò eos, qui non crediderunt, perdidit: * Num. 14. 37.

6. Angelos (f) verò, qui non ſervaverunt ſuum principatum, ſed dereliquerunt ſuum domicilium, in judicium magni diei, vinculis æternis ſub caligine * reſervavit. * 2. Pet. 2. 4.

7. * Sicut Sodoma, & Gomorrha, & finitimæ civitates ſimili modo exfornicatæ, & abeuntes poſt carnem alteram, factæ ſunt exemplum, ignis æterni pœnam ſuſtinentes. * Gen. 19. 24.

8. Similiter & hi (g) carnem quidem maculant, dominationem autem ſpernunt, majeſtatem autem blaſphemant.

9. * Cùm Michael Archangelus cum diabolo diſputans altercaretur (h) de Moyſi corpore, non eſt auſus judicium inferre blaſphemiæ: ſed dixit: Imperet tibi Dominus. * Zach. 3. 2.

10. Hi autem, quæcumque quidem ignorant, blaſphemant: quæcumque autem naturaliter, tamquam muta animalia, norunt, in his corrumpuntur (i).

11. Væ

1. (a) A Deo Patre dilectis: Eraſmus legit ſanctificatis. *Et Chriſto Jeſu conſervatis*, per Chriſtum Jeſum conſervatis, & vocatis. Electos triplici charactere, vocatione nimirùm, juſtificatione, & perſeverantia inſignitos deſignat. *Vocatis*, qui ex mera Dei voluntate ad fidem vocati ſunt.

2. (b) Gr. *multiplicetur*; miſericordia ſua Pater in converſione noſtra nos prævenit. Filius qui eſt pax noſtra, ſua merita nobis applicat, & Spiritus Sancti charitatem diffundit in cordibus noſtris.

3. (c) Cùm ſemper id valdè optaverim de communi veſtra ſalute ad vos ſcribere, nunc id omninò neceſſarium judicavi, quòd res ipſa dilationem ampliùs non ferat. *Deprecans*, Gr. *adhortans* vos ut decertetis adverſùs religionis hoſtes pro fide, quæ ſemel tradita eſt Sanctis; nec aliam inquiratis, præter eam quam ex traditione accepiſtis, eamque propugnetis contra hæreticos, qui clam irrepſerunt in Eccleſiam, ut eam doctrinæ & morum perverſitate corrumpant.

4. (d) De quibus antè ſcriptum & prænuntiatum fuit fore ut in hunc reprobum ſenſum inciderent, aut hoc adverſùs ſe judicium ſubirent, *qui Dei noſtri gratiam transferentes*; qui libertate Chriſtiana abutentes in luxuriam, in diſſolutos mores eam transferunt, & Chriſti divinitatem negant; vel *præſcripti ſunt*, ſententia ſupremi judicis condemnati.

5. (e) In memoriam revocare volui, non ut ignorantes docere, quod olim accepiſtis: *Quoniam Jeſus*, ſeu *Joſue*, ut nonnullis videtur: ſed de Chriſto Jeſu Judam loqui veriſimilius eſt. *Salvans*. Gr. cùm ſalvaſſet Dominus: *ſecundò*, poſtea, *eos qui non crediderunt perdidit*, in priorem incredulitatem lapſos. Filii Iſrael in deſerto ſemper rebelles, & pervicaces, ſemel & iterum omninò increduli fuerunt, primùm ante tranſitum maris rubri, Exodi 14. v. 11. ſeq. cum iis inſtaret Pharao: quod peccatum iis dimiſit Deus: ſed Num. 14. verſ. 3. cùm redire vellent in Ægyptum, & ducem alium à Moſe ſibi conſtituere, acerbas dederunt pœnas. Hoc juſtitiæ divinæ exemplum iis proponit Apoſtolus. Sic fideles, quos primùm Deus ſalvavit per Baptiſmum, ſecundò perdet, ſi ad hæreticos deficiant.

6. & 7. (f) Apoſtaſiam rebellium Angelorum iis in ſecundum proponit exemplum: *Qui non ſervaverunt ſuum principatum*, primævam ſuam dignitatem, vel originem: eadem eſt ſententia, & iiſdem penè verbis expreſſa in ſecunda Petri Epiſtola, cap. 2. Tertium exemplum affert Sodomæ & Gomorrhæ. *Poſt carnem alteram*, quo quidem loquendi genere abominationem contra naturam indicat, in quas hæretici ipſi incurrebant. *Exfornicatæ*, peſſima libidine abrepti, *in exemplum*, divinæ ultionis; ignis ſupplicium ardori libidinis reſpondet.

8. (g) Gr. additur [illegible], *conſopiti*, i. e. ſomniis ſuis & vanis illuſionibus deluſi corpus omni ſpurcitia fœdant, ut Sodomitæ. *Dominationem*, Chriſto divinitatem detrahunt. Qui verborum ſenſus cum v. 4. conſentit; vel juxta alios interpretes, Dei & miniſtrorum ejus dignitatem ſpernunt, publicam poteſtatem & leges omnes contemnunt: primi illi Hæreſiarchæ libidinibus dediti, & legitimis poteſtatibus infenſi, quæ in religione ſunt ſanctiora, impugnabant.

9. (h) Michael autem Archangelus cùm altercaretur cum diabolo: moderationem Michaelis opponit hæreticorum audaciæ; ille namque convicio & maledictis uti noluit adverſùs Diabolum, ſed his tantùm uſus eſt verbis: *Imperet tibi Dominus*, Gr. *increpet*, aut coerceat te Dominus. Corpus Moſis ſublatum fuiſſe ab Angelo, ex cap. ultimo Deuter. colligitur: ſunt qui putent Apoſtolum id ſumpſiſſe ex ſcriptura apocrypha, ita Gagnæus: Quam quidem hiſtoriam, tum in libris apud Judæos celebratis contineri valdè probabile eſt. Serrarii conjectura eſt probabilis diabolum contendiſſe, ut corpus Moſis in terram promiſſionis inferretur, ne in terra Moab regione ſibi addicta ſepeliretur, neve ab ejus reliquiis damnum aliquod acciperet. *Judicium inferre blaſphemiæ*, eum condemnare cum execratione. Verus enim Dei zelus cum modeſtia conjunctus eſt.

10. (i) In his quæ non noverunt, blaſphemos ſermones texunt: quæcumque naturali inſtinctu ut muta animalia norunt, in iis corrumpuntur; ventri tantummodò ſerviunt, & cupiditatibus; ſeipſos ingluvie & obſcœnis libidinibus fœdant.

Digitized by Google

*Gen. 4. 8. 11. Væ illis, quia (k) in * via Cain
*Num. 22. 23. abierunt, & * errore Balaam mercede
*Num. 16. 32. effuſi ſunt, & in contradictione * Core
perierunt:

12. Hi ſunt in epulis (l) ſuis maculæ, convivantes ſine timore, ſemetipſos paſcentes, * nubes ſine aqua, quæ à ventis circumferuntur, arbores autumnales, infructuoſæ, bis mortuæ, eradicatæ, (*2. Pet. 2. 17.)

13. Fluctus feri (m) maris, deſpumantes ſuas confuſiones, ſidera errantia: quibus procella tenebrarum ſervata eſt in æternum.

14. Prophetavit (n) autem & de his ſeptimus ab Adam Henoch, dicens: * Ecce venit Dominus in Sanctis millibus ſuis, (*Apoc. 1. 7.)

15. Facere judicium contra omnes, & arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impiè egerunt, & de omnibus duris, quæ locuti ſunt contra Deum peccatores impii.

16. Hi ſunt murmuratores (o) querulosi, ſecundùm deſideria ſua ambulantes, * & os eorum loquitur ſuperba, mirantes perſonas quæſtus cauſa. (*Pſal. 15. 20.)

17. Vos autem, chariſſimi, memores (p) eſtote verborum, * quæ prædicta ſunt ab Apoſtolis Domini noſtri Jeſu Chriſti, (*1. Tim. 4. 1. 2. Tim. 3. 1. 2. Pet. 3. 3.)

18. Qui dicebant vobis, quoniam in noviſſimo tempore venient illuſores, ſecundùm deſideria ſua ambulantes in impietatibus.

19. Hi ſunt qui ſegregant (q) ſemetipſos, animales, Spiritum non habentes.

20. Vos autem, chariſſimi, ſuperædificantes (r) voſmetipſos ſanctiſſimæ veſtræ fidei, in Spiritu ſancto orantes,

21. Voſmetipſos in dilectione Dei ſervate (ſ), expectantes miſericordiam Domini noſtri Jeſu Chriſti in vitam æternam.

22. Et hos quidem arguite (t) judicatos:

23. Illos verò ſalvate, de igne rapientes: Aliis autem miſeremini in timore: odientes & eam, quæ carnalis eſt, maculatam tunicam.

24. Ei autem, qui potens eſt vos conſervare ſine peccato: & conſtituere ante conſpectum gloriæ ſuæ immaculatos in exultatione in adventu Domini noſtri Jeſu Chriſti;

25. Soli Deo Salvatori noſtro, per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, gloria & magnificentia, imperium & poteſtas ante omne ſæculum, & nunc, & in omnia ſæcula ſæculorum. Amen.

11. (k) Cum veneno errorum fideles inficiunt, Caini invidiam & pravos mores ſectantur. *Balaam*, quæſtus cauſa prava docent dogmata. *Perierunt ut Core*, qui detrectans legitimam Moſis auctoritatem, miſerè periit: ſic illi adversùs Eccleſiam rebelles peribunt.

12. (l) Gr. *agapis*; eorum intemperantiam exprobrat, qui charitatis convivia in comeſſationes convertebant. *Macula*, vox Gr. σπιλάδες, cavernoſas maris rupes ſignificat, quæ non præviſæ naufragium afferunt. Sic impoſtores illi, dum ſimulata amicitia cum fidelibus epulantur, niſi ab iis caveatur, naufragium creant. *Nubes ſine aqua*, & hoc ipſo leviores, à ventis circumactæ, nec ſalutari doctrina fideles irrigant: *Arbores autumnales*, Gr. *deficientis autumni*, quæ florent in autumno: *Bis mortua*, fructu ſpoliatæ & foliis; in radice & ramis omni humore deſtitutæ: *Eradicata*, præ ſchiſmate ab Eccleſia avulſæ. Hæretici leves & inconſtantes nubium ſterilium inſtar, arbores ſunt autumnales, quæ fructum afferunt marcidum: Gnoſticos forſan indicat.

13. (m) In plurali, feri fluctus maris. Ex Beda fluctus feri maris ſunt perverſi doctores, in ſemetipſis inquieti ſemper, tumidi, tenebroſi, & amari, qui pacem Eccleſiæ impugnare non ceſſant. Sed tales rectè dicuntur deſpumantes confuſiones ſuas, quia inſtar tumentium undarum quantò ſe ſuperbientes attollunt, tantò ampliùs confuſi, quaſi in ſpumas leviſſimas diſſolvuntur, & pereunt. *Sidera errantia*, vel ſtellæ diſcurrentes, vel ut cometæ nullum certum iter inſiſtentes citò evaneſcunt. Hæretici cum fluctibus, quòd ſint turbulenti, comparantur, deſpumantes ſua dedecora, præ ſuperbia attolluntur: ſed detumeſcunt, & in ſpumam libidinis abeunt. *Procella tenebrarum*, Gr. obſcuritas, vel caligo tenebrarum, in inferno nimirùm.

14. (n) Hoc Prophetiæ Henoch fragmentum, quod ſolum nunc ſupereſt, ad omnes hæreticos pertinet. *Millibus*, Stipatus innumeris Angelorum legionibus.

16. (o) Adversùs Eccleſiæ doctrinam & leges, quibus eorum licentia coercetur: *Ambulantes*, libidini ſuæ omninò ſervientes; *Superba*, vanos ſermones, & doctrinam horrendam, quam proſeminant cum faſtu, & oſtentatione, & adulatione: *Mirantes perſonas quæſtus cauſa*, alios adulantes.

17. (p) In memoriam fidelium revocat quæ ab Apoſtolis didicerunt, & ſecundam imprimis Epiſtolam Petri: nam ſcripta Apoſtolorum fideles adversùs hæreticorum venenum muniunt.

19. (q) Vox *ſemetipſos* in Græco deeſt, ſegregantes fideles ab Eccleſia; vitam animalem & libidinoſam ducentes, Spiritu Dei omninò deſtituti. Adversùs hanc doctrinæ & morum corruptionem Apoſtolus fideles munit. Hæretici ſeipſos ab Eccleſia ſeparant; *Animales*, ſenſuum voluptatibus dediti; hos ut duces ſequuntur. Gnoſtici ſe ſolos ſpirituales jactabant, libidinum ſervi.

20. (r) Proficientes in fide, quæ eſt fundamentum ædificii Chriſtiani: vel jactis fidei fundamentis, nunc ſuperſtructionem bonorum operum erigite; ſpes ipſa quæ eſt fidei fructus, ad cœlum uſque illud attollit ædificium, charitas ſummum huic imponit faſtigium. *In Spiritu ſancto orantes*, Spiritus ſancti gratia roborati.

21. (ſ) Continete vos in dilectione Dei, *In vitam æternam*, ut vitam æternam habeatis; qui eſt Hebraiſmus.

22. 23. & 24. (t) Ex Græco textu illi ſunt vel deſperati, quorum ſtatus eſt omninò miſerabilis; Gr. *Horum commiſeramini*; vel aliorum qui pravis exemplis abducti ſunt à veritate, hos jubet Apoſtolus terrore æterni ſupplicii ab incendio quod iis imminet, revocare, & omnium abominanda horrere flagitia. Alii aliter exponunt juxta Vulgatam. Qui non ſunt penitùs deſperati, *hos arguite*, ſeu corripite *judicatos*, qui condemnati & indurati videntur; neque enim de eorum converſione deſperandum: vel *judicatos*, poſtquam erroris convicti fuerint. Qui in libidines ſunt demerſi, hos magis percellunt quæ ſenſus afficiunt, ii terrore divinorum judiciorum quaſi ab igne ſunt vi quadam abducendi; ſed omninò deſperati plangendi ſunt. *Aliis autem miſeremini*, metuentes ne in hæc flagitia incurratis. Menochius paulò aliter hunc verſiculum exponit. *Illos verò ſalvate*, qui in periculo ſunt, ne decipiantur ab hæreticis; *De igne rapientes*, qui in periculo verſantur. *Aliis autem*, alios in periculum pronos non ſine caſto timore miſeratione complectimini. *Maculatam tunicam*; turpem vivendi morem & ſordidum: cavete ne candidam innocentiæ veſtem, quam accepiſtis in Baptiſmo, corruptis moribus contaminetis; propriæ infirmitatis conſcii caveamus ne nos ipſos corrumpamus, dum alios à mundi corruptione abducere conamur. *Odientes & eam, quæ carnalis eſt, maculatam tunicam*; nulla vobis ſit cum impuris illis hominibus ſocietas, vitate eos ut lepra infectos: *ſine peccato*: Gr. *ſine offenſione*.

APO.

Digitized by Google

APOCALYPSIS BEATI JOANNIS APOSTOLI.

D*UPLICEM hujus libri explicandi eſſe rationem rectè admonet illuſtriſſ. Meldenſis Epiſcopus D. Boſſuet in Præfatione ſua; una eſt generalis & expedita, cui lucem præfert Auguſtinus, cùm multis in locis, tum maximè L. 20. de Civit. Dei. cap. 8. Duas ille civitates, aut duo imperia ſibi mutuò permixta & confuſa, ſi corporis ratio habeatur, ſed ſpiritu ſeparata, diſtinguit. Unum eſt imperium Babylonicum, quod perturbationem & confuſionem; alterum eſt regnum civitatis Jeruſalem, quæ pacem deſignat. Ibi eſt regnum Satanæ, hìc Chriſti; illic eſt ſpiritalis idololatria, atque ibi regnant cupiditas & avaritia. Sed in civitate Jeruſalem* eſt patientia & fides Sanctorum. *Hæc exponendi ratio per Chriſti Eccleſiam in Sanctis ſuis, & Diaboli ſocietatem in impiis, facilis eſt & utilis huic Prophetiæ explicandæ; eaque eſt fidelium ædificationi aptiſſima. Hæc adeò ſecura eſt, & vera, à Spiritu ſancto prævisa, & probata, uti & omnes Scripturæ ſenſus, & boni, & ſaluti fidelium accommodati. At ſi id unum eſſet Joanni Apoſtolo propoſitum, hic liber inter propheticos vix haberetur. Quæ futura erant in Eccleſia & imperio Romano prædixit, ut novi Teſtamenti Propheta:* Ne ſignaveris verba Prophetiæ hujus, tempus enim prope eſt, *cap. 22. v. 10. Quod ab initio revelationis ſuæ præmiſerat:* Beatus qui legit & audit verba Prophetiæ hujus, & ſervat ea quæ in ea ſcripta ſunt; tempus enim prope eſt; *Gr.* opportunitas, *nempè ut Eccleſia ſe pararet ad ea quæ imminebant mala. Neque id eſt veriſimile Joannem præter omnium Prophetarum morem ea tantummodò prædixiſſe, quæ in extremis temporibus ventura erant, ita ut caſus omnes adeò memorabiles cùm Judæorum, tum gentilium in pœnam ſpreti Evangelii & vexatæ Eccleſiæ venturos omitteret: cùm ea ſcire id eſſet Eccleſiæ perutile. Hujus generis ſunt totius penè orbis converſio, Idolorum deſtructio, Romæ & ejus imperii ruina, quam à Joanne deſignatam fuiſſe ſub nomine Babylonis teſtatur Irenæus Lib. 5. cap. 30. Romam ipſam vivis coloribus exprimit Joannes cap. 17. v. 9.* Septem capita, ſeptem montes ſunt, ſuper quos mulier ſedet: *& v. 18.* Mulier quam vidiſti, eſt civitas magna, quæ habet regnum ſuper reges terræ. *Hinc Auguſt. loco citato:* Liber Apocalypſis totum hoc tempus complectitur, quod à primo adventu Chriſti uſque in ſæculi finem, quo erit ſecundus adventus, excurrit. *Cùm autem jam à primo adventu 17. ſæcula effluxerint, fieri id non poteſt, quin Prophetiæ hoc libro comprehenſæ magna ex parte impletæ non fuerint.*

Verùm iſta in decurſu hujus operis fient apertiora, cùm ſingillatim eventus quique magis inſignes in Apocalypſi deſignati notabuntur. Qua in re Illuſtriſs. Meldenſem Epiſcopum præ cæteris ſequemur, quòd nobis videatur intima hujus divini libri arcana, magna probabilitate expoſuiſſe, ſalva qua veteribus debetur reverentia, quorum interpretationes itidem veræ eſſe poſſunt; tametſi ii potiùs moralem ſenſum fidelium pietati & inſtructioni magis accommodatum perſequi ſolent, quàm litteralem, quem eventus ipſi probant potiùs quàm ſola conjectura, quantumvis ea ſint veriſimiles. Illud tamen concedam ubique ſenſum litteralem & hiſtoricum quæri non oportere, cùm is ſæpè ſit allegoricus & figuratus more Prophetarum.

Hieronymi temporibus hic liber nondum ab omnibus Orientis Eccleſiis ut canonicus habebatur. Baſilius, Gregorius uterque Nazianzenus, & Niſſenus, Concilium Laodicenſe eum inter divinos non recenſent, Sed à Juſtino Martyre, Irenæo, Clemente

Ale-

Digitized by Google

Alexandrino inter Scripturas divinitùs inſpiratat, atque ab univerſis Occidentis Eccleſiis ſemper habitus eſt. Nunc omnes cùm Orientis, tum Occidentis Eccleſia ut Canonicum & ab Apoſtolo Joanne conſcriptum, magna conſenſione agnoſcunt.

Cùm hæc typis mandarentur, incidi in commentarios jam pridem editos, ſed mihi incognitos viri docti juxtà & pii D. de la Chetardie, *quibus divina hæc revelatio ex hiſtoria Eccleſiaſtica præclarè exponitur. Opus ipſum in partes ſeptem partitur: prima uſque ad caput quartum eſt velut apparatus quidam ad revelationes mox ſecuturas; in ſecunda ſeptem ætates, aut ſtatus Eccleſiæ ſummatim deſcribuntur per ſeptem libri ſigilla, & ſeptem tubas delineata. Primum libri obſignati ſigillum reſeratur: prima itidem tuba perſonat; & ita deinceps de reliquis ſigillis & tubis uſque ad ſigillum ſeptimum, & tubam itidem ſeptimam, quibus diverſæ ætates Eccleſiæ, & perſecutiones deſignantur. Prima ætas eſt victricis Eccleſiæ per Martyres, qui ſui ſanguinis effuſione & patientia de perſecutoribus ſuis triumpharunt, & terrarum orbem Chriſti fide impleverunt; ad Conſtantini uſque tempora ea producitur. Hanc excipit ſecunda ætas, in qua Eccleſia varias debellat hæreſes. In tertia ætate barbari in Romanum graſſantur imperium, & magna ex parte evertunt. Sed in quarta ætate Mahumetani & Turcæ in primis id penitùs delens, ut quinta Eccleſiæ ætate hæreſes cùm veteres, tum novæ ubique ferè ſoboleſcunt. Quid in ſexta futura ſit ætate, quid in ſeptima, conjecturis vix aſſequi poſſumus. Si Judæorum converſionem, quæ capite ſeptimo, Henoch & Eliæ adventum, & regnum Antichriſti, quod capite undecimo inſinuatur, exceperis. Hoc loco Joanni videtur ad ſua rediiſſe tempora, ac juſſu Angeli regum & nationum fata prædicere. Capite 12. uſque ad 17. & 18. imperii idololatriæ excidium deſcribitur cum omnibus circumſtantiis: tum capite 19. barbaris nationibus ad Chriſti fidem converſis, Agni nuptiæ celebrantur: ac tandem homo peccati prodit, & ultima inſtat Eccleſiæ ætas, & Antichriſti perſecutio: hic cum Satana & Angelis ejus preceps ruet in abyſſum: Sancti verò unà cum Chriſto regnaturi ſunt cap. 21. Illud verò Hieronymi in caput 2. Abdiæ Prophetæ tenere debemus:* In Prophetica interpretatione, ut primum hiſtoriæ fundamenta jaciamus, deinde ſequamur intelligentiam ſpiritalem.

CAPUT PRIMUM.

Septem Aſiæ minoris Eccleſiis liber inſcribitur. Jeſus Chriſtus primogenitus è mortuis: prologus primæ viſionis.

1. APocalypsis (a) Jeſu
Chriſti, quam dedit illi Deus
palàm facere ſervis ſuis, quæ
oportet fieri citò: & ſignifi-
cavit, mittens per Angelum ſuum ſervo
ſuo Joanni,
2. Qui teſtimonium perhibuit verbo (b)
Dei, & teſtimonium Jeſu Chriſti, quæ-
cumque vidit.
3. Beatus, qui legit & audit (c) verba
prophetiæ hujus: & ſervat ea quæ in ea
ſcripta ſunt: tempus enim prope eſt.
4. Joannes ſeptem Eccleſiis (d), quæ
ſunt in Aſia. Gratia vobis & pax ab eo,
* qui eſt, & qui erat, & qui venturus * Exod. 3. 14.
eſt: & à ſeptem ſpiritibus, qui in con-
ſpectu throni ejus ſunt;
5. Et à Jeſu Chriſto, qui eſt teſtis fide-
lis,

Cap. I. 1. (a) Cùm dicitur, *Apocalypſis Jeſu Chriſti*, ſenſus non eſt, ut multis videtur, revelationem factam eſſe Jeſu Chriſto; ſed factam eſſe à J. C. adeò ut æternæ illæ & adorandæ veritates à Patre ut à fonte, à Chriſto ut à doctore noſtro & magiſtro uno profectæ, per Angelos ut divinæ providentiæ adminiſtros, ad Apoſtolos & Epiſcopos, quibus ſunt inſtar depoſiti traditæ, ad fideles uſque tranſmittantur.

2. (b) Qui annuntiavit verbum Dei, & teſtimonium perhibuit de his omnibus, quæ ipſe vidit; qui Evangelium ſuum à verbo Dei exorſus eſt: adeo ut vel ex hoc loco manifeſtum ſit Apocalypſim à Joanne Apoſtolo & Evangeliſta fuiſſe conſcriptam; id enim ſolemne eſt Joanni admonere ſe illa ſcribere quæ ipſe vidit.

3. (c) Cum fide, quaque per bona opera ſervat, verba *Prophetiæ hujus*, ea præcipuè quæ adverſus idololatriam præſcribit, quæque ad morum informationem pertinent. *Tempus enim prope eſt*. Gr. καιρὸς, *Opportunitas*, nempe fructum ex ea prophetia capiendi; vel tempus perſecutionis prope eſt, ut ad eam ſe præparent fideles; vel quæ in hac revelatione continentur, ea citò, ſaltem ex parte, ſunt eventura.

4. & 5. (d) Quas capite 2. & 3. ſingillàtim compellat. Quæ autem illis ſcribit, omnibus ſcribit. *Quæ ſunt in Aſia* minore: *Gratia vobis & pax*: ea eſt ſalutatio Apoſtolica, quæ bonum omne fidelibus apprecatur.

* 1.Cor.15.20. Coloſſ.1.18. * Heb.9.14. 1.Pet.1.19. 1.Joan.1.7.

tis, * primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ: qui dilexit nos, & lavit nos à peccatis noſtris * in ſanguine ſuo,

6. Et fecit nos regnum (e) & ſacerdotes Deo & Patri ſuo: ipſi gloria, & imperium in ſæcula ſæculorum: Amen.

* Iſa.3.13. Matth.24.30. Judæ 14.

7. * Ecce venit cum nubibus, & videbit (f) eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Et plangent ſe ſuper eum omnes tribus terræ: Etiam: Amen.

* Iſa.41.4. & 44.6. & 48.12. Infr.21.6. & 22.13.

8. * Ego (g) ſum α & ω, principium & finis, dicit Dominus Deus, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt, omnipotens.

9. Ego Joannes frater veſter, & particeps in tribulatione, & regno, & patientia in Chriſto Jeſu; fui in Inſula, quæ appellatur Patmos (h), propter verbum Dei, & teſtimonium Jeſu.

10. Fui in ſpiritu in Dominica die, & audivi poſt me vocem magnam tamquam tubæ,

11. Dicentis: Quod vides, ſcribe in libro: & mitte ſeptem Eccleſiis, quæ ſunt in Aſia, Epheſo (i), & Smyrnæ, & Pergamo, & Thyatiræ, & Sardis, & Philadelphiæ, & Laodiciæ:

12. Et converſus ſum, ut viderem vocem (k), quæ loquebatur mecum: Et converſus vidi ſeptem candelabra aurea:

13. Et in medio ſeptem candelabrorum aureorum ſimilem (l) filio hominis, veſtitum podere, & præcinctum ad mamillas zona aurea:

14. Caput (m) autem ejus & capilli erant candidi tamquam lana alba, & tamquam nix, & oculi ejus tamquam flamma ignis,

15. Et pedes ejus ſimiles aurichalco (n), ſicut in camino ardenti, & vox illius tamquam vox aquarum multarum:

16. Et habebat in dextera ſua ſtellas (o) ſeptem: & de ore ejus gladius utraque parte acutus exibat: & facies ejus ſicut ſol lucet in virtute ſua.

17. Et cùm vidiſſem eum, cecidi (p) ad pedes ejus tamquam mortuus. Et poſuit dexteram ſuam ſuper me, dicens: Noli timere: * ego ſum primus, & noviſſimus; * Iſa.41.4. & 44.6. & 48.12. Inf.22.13.

18. Et vivus, & fui mortuus; & ecce ſum vivens in ſæcula ſæculorum, & habeo claves (q) mortis, & inferni.

19. Scribe ergo quæ vidiſti, & quæ ſunt (r), & quæ oportet fieri poſt hæc.

20. Sacramentum ſeptem ſtellarum, quas vidiſti in dextera mea, & ſeptem can-

Ab eo qui eſt: Gr. ἀπὸ τοῦ ὁ ὤν, ab eo cujus hoc eſt nomen. *Qui eſt*, Exod. 3. Quo quidem modo quæ ſequuntur, ſunt exponenda: *Et qui venturus eſt*, in judicium, quod propriè Chriſto convenit: *Et à ſeptem ſpiritibus*, an forte ab iis ſpiritibus, qui adſtant in conſpectu Dei, ex quibus unus eſt Raphael, Tob.12. Quod ſi datur ergo Joannes ab Angelis quaſi ab adminiſtris Dei, non ut ab auctoribus gratiam hanc ſuis apprecatur: nam omnis gratia ex meritis Chriſti ad nos uſque dimanat: vel à ſeptem ſpiritibus, qui ſeptem illis Eccleſiis ſunt præpoſiti. *Fidelis*, ſeu verax. *Primogenitus mortuorum*, qui primus reſurrexit non ampliùs moriturus; primus ad vitam beatam reſurrexit. Chriſtus Angelis poſtponitur, ut inceptus ſermo melius continuetur in iis quæ ſequuntur.

6. (e) Gr. *Reges & ſacerdotes*; reges, ut de mundo & diabolo triumphemus, *ſacerdotes*, ut quæ in nobis ſunt omnia, Deo conſecremus. Atque ut Chriſtiani omnes, non ita ſunt reges, ut regalis poteſtas aboleatur in ipſis regibus; ſic non ita ſunt omnes ſacerdotes, ut iis inſit dignitas ſacerdotalis, cùm in conficiendis Sacramentis, tum in offerendo incruento ſacrificio altaris; *Sed ut omnes offerant ſpirituales hoſtias acceptabiles Deo*, ex 1. Petri Epiſt. cap. 2. verſ. 5.

7. (f) Etiam *qui eum pupugerunt*. alludit ad cap. 12. Zachariæ, cujus adeò prophetia in extremo die judicii perfectè implebitur. Interpres Lat. in eo Zachariæ loco vertit *transfixerunt*: in paſſione Domini hæc prophetia impleri cœpta eſt: *Super eum*, propter eum; *Etiam, amen*: utrumque adverbium eſt affirmantis: omninò ita erit.

8. (g) Cauſam reddit, cur iſtud adeò affirmaverit, dicens, *Etiam, Amen*: quemadmodum omnes homines condidi, ita etiam ego ſum finis, ad quem omnes venturi ſunt, ut judicentur: ut ego ſum principium, ex quo omnia fluxerunt; ita ſum finis, ad quem omnia referuntur.

9. & 10. (h) Tempus ipſum deſignat Irenæus L. 3. & 5. nempè ſub Domitiano Imperatore. *In Dominica*: Sola Apoſtolorum auctoritate excluſum eſt ſabbatum, & inductus dies Dominicus; magno quidem argumento non ea ſolummodò tenenda eſſe, quæ Scripturis continentur, ſed etiam traditionis Apoſtolicæ ſummam habendam eſſe rationem, ſeu de credendis, ſeu de ritibus, ſeu de moribus agatur. Tertull. de præſcript. c. 36. & Clemens Alex. Lib. Quis dives ſalvetur. Num. 42. hujus exilii meminerunt.

11. (i) Quæ eſt Aſiæ minoris metropolis, ut Smyrna eſt Joniæ civitas, Pergamum Troadis, Thyatira Lydiæ, Philadelphia Myſiæ, Laodicia eſt in Aſia ſtrictè ſumpta. *Quod vides*: quod mox viſurus es.

12. (k) Ut auctorem vocis agnoſcerem, vel potiùs ut intelligerem. Exod. 20. v. 18. *Cunctus populus videbat voces*, i. e. audiebat: *Septem candelabra*, quæ poſteà dicis eſſe ſeptem Eccleſias; lumen fidei, aurum charitatis extra Eccleſiam fruſtra quæſieris: in ea ſola veritas eſt religionis, & templum charitatis.

13. (l) Tamquam Filium hominis, ſeu hominem; *Veſtitum podere*, veſte talari, ad pedes uſque demiſſa. In medio Eccleſiæ ſtat Chriſtus, ut eam illuminet, & ſanctificet; ut regat eam, & tueatur. Veſtis illa Chriſti ſacerdotium exhibet, ut zona aurea regiam ejus poteſtatem. Hæc viſio omninò ſimilis eſt viſioni Danielis 10. v. 5. ſic veteri Teſtamento cum novo pulchre convenit.

14. (m) Regnum Chriſti æternum canis capillis adumbratur. Ita & Danielis 7. utrobique Filius coæternus Patri inſinuatur: oculi ignei vigilantiam ejus, zelum, ac lumen exprimunt.

15. (n) Ob eorum firmitatem & ſplendorem. *Pedes*, Sunt Apoſtoli, Eccleſiæ fundamenta. *Vox illius*, prædicatio Evangelii, quæ in omnem terram exivit.

16. (o) Septem Epiſcopi Aſiæ ſunt ſeptem illæ ſtellæ. *Gladius*, Verbum Dei, quo bonum à malo, veritas ab errore ſecernitur.

17. (p) Quaſi exanimatus præ pavore. *Primus & noviſſimus*, principium & finis. Ego ſum Deus, ut v. 8. Hæc divina eſt proprietas, quæ Chriſto convenit.

18. (q) Penes me ſunt claves vitæ & mortis; nihil adeò eſt cur timeatis à perſecutoribus.

19. & 20. (r) Quæ geruntur in Eccleſiis. *Sacramentum*, Myſterium; *Angeli*, Epiſcopi. Scribe quid ſignificent ſtellæ; ſeptem ſtellæ ſunt ſeptem Epiſcopi.

candelabra aurea: ſeptem ſtellæ, Angeli ſunt ſeptem Eccleſiarum: & candelabra ſeptem, ſeptem Eccleſiæ ſunt.

CAPUT II.

Angelis, ſeu Epiſcopis ſeptem Eccleſiarum quæ ſunt nominatæ, ſcribere Joanni præcipitur.

1. ANgelo Epheſi (a) Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit qui tenet ſeptem ſtellas in dextera ſua, qui ambulat in medio ſeptem candelabrorum aureorum:

2. Scio opera (b) tua, & laborem, & patientiam tuam, & quia non potes ſuſtinere malos: & tentaſti eos, qui ſe dicunt Apoſtolos eſſe, & non ſunt: & inveniſti eos mendaces,

3. Et patientiam habes, & ſuſtinuiſti propter nomen meum, & non defeciſti.

4. Sed habeo adversùm te, quòd charitatem tuam primam reliquiſti (c).

5. Memor eſto itaque unde excideris: & age pœnitentiam, & prima opera fac: ſin autem, venio tibi, & movebo candelabrum tuum de loco ſuo, niſi pœnitentiam egeris.

6. Sed hoc habes, quia odiſti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi.

7. Qui habet aurem (d), audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis: Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod eſt in Paradiſo Dei mei.

8. Et Angelo Smyrnæ (e) Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit primus, & noviſſimus, qui fuit mortuus, & vivit:

9. Scio tribulationem tuam, & paupertatem tuam, ſed dives es: & blaſphemaris ab his, qui ſe dicunt (f) Judæos eſſe & non ſunt, ſed ſunt ſynagoga ſatanæ.

10. Nihil horum timeas quæ paſſurus es. Ecce miſſurus eſt diabolus aliquos ex vobis in carcerem ut tentemini: & habebitis tribulationem diebus decem. Eſto fidelis uſque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.

11. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis: Qui vicerit, non lædetur à morte ſecunda (g).

12. Et Angelo Pergami Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit qui habet rhomphæam (h) utraque parte acutam:

13. Scio ubi habitas (i), ubi ſedes eſt ſatanæ: & tenes nomen meum, & non negaſti fidem meam. Et in diebus illis Antipas teſtis meus fidelis, qui occiſus eſt apud vos, ubi ſatanas habitat.

14. Sed habeo adversùs te pauca: quia habes illic tenentes doctrinam * Balaam (k), * Num. 24. 3. & 25. 2.
qui docebat Balac mittere ſcandalum coram filiis Iſrael, edere, & fornicari:

15. Ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum.

16. Similiter (l) pœnitentiam age: ſi quo minùs veniam tibi citò, & pugnabo cum illis in gladio oris mei.

17. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis: Vincenti dabo manna (m) abſconditum, & dabo illi calculum candidum: & in calculo nomen novum ſcriptum, quod nemo ſcit, niſi qui accipit.

18. Et

CAP. II. 1. (a) Quis ille fuerit, incertum eſt. Joannes quidem Epheſi Eccleſiam regebat, ut Apoſtolus conſtituens Epiſcopos per civitates. Quæ vitia reprehendit, magis ad Eccleſias ipſas, aut ad plebem, quàm ad Epiſcopos videntur pertinere, niſi quatenus nonnullam in his negligentiam agnoſcit.

2. (b) Hoc eſt boni Paſtoris munus, non otioſam vitam ducere, ſed actuoſam & vigilem, ne ſeductores obrepant.

4. & 6. (c) Quòd de primo charitatis fervore non nihil remiſeris: id futurum eſt, niſi ad priora redieris bona opera. Quamobrem ex operibus bonis de charitatis magnitudine judicatur. *Nicolaitarum*, Qui promiſcuum mulierum uſum permittebant.

7. (d) Spiritalem ad intelligendum, & ad obediendum diſpoſitam: *De ligno vitæ*, quod nobis in Chriſto eſt redditum, Joann. 6. quodque immortalitatem nobis confert.

8. (e) Qui vulgò creditur fuiſſe Polycarpus; hic laudatur citrà ullam reprehenſionem.

9. & 10. (f) Nam Chriſtiani ſoli ſunt verum ſemen Abrahæ: *Diebus decem*; multis diebus; ut Job 19. 3. *En decies confunditis me*. Alii pro certo tempore illud interpretantur.

11. (g) Mors prima eſt mors corporis, ſecunda eſt mors animæ; prior nos à rebus creatis ſeparat, mors ſecunda à Creatore.

12. (h) *Vivus eſt enim ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti*, Hebr. 4. v. 12.

13. (i) Gr. *Scio opera tua, & ubi habitas. Ubi eſt ſedes Satanæ*: Gr. *Thronus*: quòd Pergamum urbs eſſet cultrix idolorum.

14. (k) Sectam Nicolaitarum, qui ut diximus, promiſcuè utendum uxoribus docebant. Balaami doctrinam appellat ob ſimilitudinem flagitiorum.

16. (l) Hoc gladio, nempè verbo Dei & ſcripto & tradito, utroque hæretici confunduntur. His armis inſtructus debet eſſe Epiſcopus. Alludit etiam ad Iſraelitas, qui conſilium ſecuti Balaami, gladio perierant.

17. (m) Græcè additur, *comedere*; pro impuris Ni-

18. Et Angelo Thyatiræ Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit Filius Dei, qui habet oculos tamquam flammam ignis, & pedes ejus ſimiles aurichalco (n):

19. Novi opera tua, & fidem, & charitatem tuam, & miniſterium, & patientiam tuam, & opera tua noviſſima plura prioribus.

20. Sed hăbeo adversùs te pauca: quia permittis mulierem Jezabel (o), quæ ſe dicit propheten, docere, & ſeducere ſervos meos, fornicari, & manducare de idolothytis.

21. Et dedi illi tempus ut pœnitentiam ageret: & non vult pœnitere à fornicatione ſua.

22. Ecce mittam (p) eam in lectum: & qui mœchantur cum ea, in tribulatione maxima erunt, niſi pœnitentiam ab operibus ſuis egerint.

23. Et filios ejus interficiam (q) in morte, & ſcient omnes Eccleſiæ, * quia ego ſum ſcrutans renes, & corda: & dabo unicuique veſtrûm ſecundùm opera ſua. Vobis autem dico,

*1. Reg. 16. 7. Pſal. 7. 10. Jer. 11. 20. & 17. 10. & 20. 12.

24. Et cæteris qui Thyatiræ eſtis: Quicumque non habent doctrinam (r) hanc, & qui non cognoverunt altitudines ſatanæ, quemadmodum dicunt, non mittam ſuper vos aliud pondus:

25. Tamen id quod habetis, tenete (ſ) donec veniam.

26. Et qui vicerit, & cuſtodierit uſque in finem opera mea, dabo illi poteſtatem ſuper Gentes (t),

27. Et reget eas in virga ferrea, & tamquam vas figuli confringentur.

28. Sicut & ego accepi à Patre meo: & dabo illi ſtellam matutinam (u).

29. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis.

CAPUT III.

Cum Epiſcopo Sardenſi, deinde cum Philadelphenſi, poſtremò cum Laodicenſi agit.

1. ET Angelo Eccleſiæ Sardis (a) ſcribe: Hæc dicit qui habet ſeptem Spiritus Dei, & ſeptem ſtellas: Scio opera tua, quia nomen habes quòd vivas, & mortuus es.

2. Eſto vigilans, & confirma cætera (b), quæ moritura erant. Non enim invenio opera tua plena coram Deo meo.

3. In mente (c) ergo habe qualiter acceperis, & audieris, & ſerva, & pœnitentiam age. Si ergo non vigilaveris, * veniam ad te tamquam fur, & neſcies qua hora veniam ad te.

*1. Theſſ. 5. 2. 2 Pet. 3. 10. Inf. 16. 15.

4. Sed habes pauca nomina (d) in Sardis, qui non inquinaverunt veſtimenta ſua: & ambulabunt mecum in albis, quia digni ſunt.

5. Qui vicerit, ſic veſtietur veſtimentis albis, & non delebo nomen ejus de libro (e) vitæ, & confitebor nomen ejus coram Patre meo, & coram Angelis ejus.

6. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis.

7. Et Angelo Philadelphiæ (f) Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit Sanctus & Verus, * qui habet clavem David: * qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit:

* Iſ. 22. 22. * Job 12. 14.

8. Scio

cœleſtium cibis dabo vobis panem vitæ, ſeu Eucharistiæ, vel intelligentiam Scripturarum & religionis, quæ eſt manna abſconditum. *Calculum candidum*: Beatitudo, qua Chriſtus eos donabit, qui vicerint. Calculus candidus apud veteres fauſtum erat lignum, ut in comitiis, ubi magiſtratus ſuffragiis eligebantur, aut abſolutionis: nam judices in abſolvendo calculis albis utebantur. Vel alludit ad morem in ludis publicis uſurpatum, quo victoribus lapilli candidi dari ſolebant: iis inſcriptum erat præmium certaminis.

18. & 19. (n) Cujus actiones ſunt ſplendidæ: *Miniſterium*; officia tua in fideles, & præſertim in pauperes.

20. (o) Tropicè Jezabel hæreticos, qui ſibi Spiritum ſanctum, & Scripturarum intelligentiam vindicant, exprimit. Quin etiam nos admonet, ut à falſis revelationibus, quæ in ſexu debiliori ſunt frequentiores, caveamus. *Fornicari*, ſæpè hoc peccatum ſuperbiæ fœtus eſt, & in ipſam deſinit impietatem: erat forte potens fœmina è ſecta Nicolaitarum.

22. (p) Gravi morbo eam feriam.

23. (q) Dira morte eos percutiam. *Scrutans*, ſcient omnes intima cordium arcana mihi eſſe perſpecta: in renibus ſecretas voluptates Scriptura collocare ſolet, in corde abditas cogitationes.

24. (r) Qui doctrinam Jezabel non ſequuntur, nec probant Satanæ *altitudines*, ſeu profunda, ut ipſi loquuntur: nam illi hæretici doctrinam ſuam ut ſublimem jactabant. Vos autem profunda illa & callida conſilia, quæ Satan invenit, non probatis.

25. (ſ) Quæ vobis præcepi per Apoſtolos meos; *Donec veniam*, uſque ad extremum judicium, quòd veſci idolothytis non liceat propter ſcandalum. Fide & humilitate tuti eritis ab illuſionibus Satanæ: fides enim eſt immobilis, ſemper eadem, numquam nova.

26. (t) De iis judicabunt; vel populos ad fidem converſos horum regimini & poteſtati committam.

28. (u) Claram Dei viſionem; diem æternum, cui nullus erit occaſus; vel ſplendorem phoſphori, ſeu ſtellæ matutinæ, quæ ſoli præcurrit, huic impertiam

CAP. III.

1. (a) Quæ eſt Lydiæ Metropolis. Spiritus cum ſtellis conjungit, i. e. Angelos, qui præſunt Eccleſiis, ad quorum ſimilitudinem Epiſcopi etiam *Angeli* nominantur. *Mortuus es*, præ negligentia tua & ſocordia in munere Epiſcopali; vel potiùs Eccleſiæ Sardicenſis membra alloquitur, eaque in majori ſui parte mortua reperit. Vel *mortuus es*, non ea es pietate, qua inſtructus eſſe debes.

2. (b) Cæteros confirma in fide & in bonis operibus, quibus deſtituta fides mortua eſt *Opera tua plena*, ſeu perfecta: ſunt ergo quædam bona opera & perfecta, non ſolùm coram hominibus, ſed etiam coram Deo; plena ſunt, cùm ex amore Dei manant.

3. (c) Gr. *Memor eſto*. *Qualiter acceperis*, quomodo fueris inſtitutus, & Apoſtolicas traditiones in memoria habe. *Tamquam fur*, de improviſo.

4. (d) Paucos juſtos: Sic Act. 1. *Erat autem turba hominum ſimul ferè centum viginti*, Græcè eſt, *nominum Veſtimenta ſua*, corpora ſua: *In albis*, induti ſtola immortalitatis & gloriæ.

5. (e) Qui baptizati ſunt, iidem ſcripti ſunt in libro vitæ, quoad præſentem juſtitiam.

7. (f) Quæ eſt Myſiæ civitas, prope Lydiam. *Sanctus*, divinitate ipſa qua unctus eſt: *& verus*, æterna

8. Scio opera tua. Ecce dedi coram te oſtium apertum (g), quod nemo poteſt claudere: quia modicam habes virtutem, & ſervaſti verbum meum, & non negaſti nomen meum.

9. Ecce dabo de ſynagoga ſatanæ, qui dicunt ſe Judæos eſſe, & non ſunt, ſed mentiuntur: Ecce faciam illos ut veniant, & adorent ante pedes tuos: & ſcient quia ego dilexi te.

10. Quoniam ſervaſti verbum patientiæ meæ, & ego ſervabo te ab hora tentationis, quæ ventura eſt in orbem univerſum tentare habitantes in terra.

11. Ecce venio citò: tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam.

12. Qui vicerit (h), faciam illum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur ampliùs: & ſcribam ſuper eum nomen Dei mei, & nomen civitatis Dei mei novæ Jeruſalem, quæ deſcendit de cœlo à Deo meo, & nomen meum novum.

13. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis.

14. Et Angelo Laodiciæ (i) Eccleſiæ ſcribe: * Hæc dicit: Amen, teſtis fidelis, & verus, qui eſt principium creaturæ Dei,

* Joan. 14. 6.

15. Scio opera tua, quia neque frigidus (k) es, neque calidus: utinam frigidus eſſes, aut calidus:

16. Sed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, incipiam te evomere ex ore meo.

17. Quia dicis: Quòd dives (l) ſum, & locupletatus, & nullius egeo: & neſcis quia tu es miſer, & miſerabilis, & pauper, & cæcus, & nudus.

18. Suadeo tibi emere à me aurum (m) ignitum probatum, ut locuples fias, & veſtimentis albis induaris, & non appareat confuſio nuditatis tuæ, & collyrio inunge oculos tuos, ut videas.

19. * Ego quos amo, arguo, & caſtigo. Æmulare (n) ergo, & pœnitentiam age.

* Prov. 3. 12. Heb. 12. 6.

20. Ecce ſto ad oſtium, & pulſo: ſi quis audierit (o) vocem meam, & aperuerit mihi januam, intrabo ad illum, & cœnabo cum illo, & ipſe mecum.

21. Qui vicerit, dabo ei ſedere mecum in throno (p) meo: ſicut & ego vici, & ſedi cum Patre meo in throno ejus.

22. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis.

CAPUT IV.

Thronus Dei, viginti quatuor ſeniores, quatuor animalia myſtica, viginti quatuor ſeniorum adoratio, quatuor animalium Canticum.

1. POſt hæc vidi: & ecce oſtium apertum in cœlo, & vox prima (a) quam audivi, tamquam tubæ loquentis mecum, dicens: Aſcende huc, & oſtendam tibi quæ oportet fieri poſt hæc.

2. Et

veritate: Sanctus & Verus in ſe ipſo, in Eccleſia, in verbo, in ſuis promiſſis; fons ſanctitatis omnis & veritatis. *Clavem David*, cujus eſt diſponere de iis omnibus, quæ ad Eccleſiam pertinent. Alii interpretantur plenam gubernandæ Eccleſiæ poteſtatem. *Et nemo claudit*; ratum eſt quidquid egerit.

8. & 9. (g) Ad prædicationem Evangelii. *Dabo*, Gr. *do*, ex Synagoga extraham quoſdam, qui ad pedes tuos provoluti me adorabunt. *Dilexi te*, quantumvis infirmum.

12. (h) Mundum & Diabolum: fortem eum faciam, & firmum in Eccleſia. *Et ſcribam ſuper eum*: ex Græco verti poteſt *ſuper eam*: nam columnis inſcribi ſolent victorum nomina. *et nomen meum novum*, Jeſu nomen, ac nomen etiam filiorum Dei: *Civitatis*, Eccleſiæ, cujus fidem Martyres profitentur.

14. (i) Quæ urbs eſt Cariæ: *Hæc dicit Amen*, Gr. *Illi qui eſt Amen*, qui eſt ipſa veritas, & ſtabilitas, cujus verba ſunt fidei norma: quam vocem mox explicat, *Teſtis fidelis, & verus, qui eſt principium*, origo, *creaturæ Dei*, quia per ipſum omnia creata ſunt: vel qui dominatur omni creaturæ: principium novæ creaturæ per Incarnationem; primogenitus in gloria per reſurrectionem ſuam.

15. & 16. (k) Is eſt qui gratiam, aut fidem nondum habet: *Calidus*, qui ſpiritu fervet, aut inſignem habet fidem. *Tepidus*, qui ſtudio rerum ſæcularium gratiam extinguit ſuam, aut qui non audet fidem ſuam profiteri. Tepidus etiam eſt qui honeſta vivendi ratione contentus, à vitiis fœdioribus abſtinet quidem, ſed vitam ducit mollem & languidam. Itaque tepidi ſunt imbelles & ignavi, ad nullam rem idonei. *Quia tepidus es*, mihi nauſeam paris, procul te ab amicitia mea abjiciam. Magna quippe ſcelera ſæpè terrent peccatorem, & ex... refaciunt, tepor cum ſomno opprimit, & veterno. Qui Deum faſtidit, dignus eſt quem Deus repellat, & illi ſit faſtidio. Tepidi neutri parti addicti inter ſæculum & Evangelium incedunt. *Tepidus es*; quidam capiunt, parum ſtabilis, & vacillans.

17. (l) Summa miſeria non eſt egere, ſed egeſtatem ſuam non agnoſcere, & divitias miſericordiæ divinæ per ſuperbiam aſpernari, omni ſubſidio, omni virtute, & ipſa veritatis luce privari: qui tepidi ſunt, ſi ſibi videntur boni, quòd magna non admittant ſcelera.

18. (m) Charitatem tribulationum igne probatam: Hinc languor oritur & tepor, quòd Deum ſimul & creaturas amare volumus. *Collyrium* eſt propriæ fragilitatis agnitio recuperandis fidei oculis; ſæculi cupiditas amovenda, ut videas paupertatem tuam.

19. (n) Zelus Dei extinctus, crebris orationibus & fervidis renovandus; nos tepore & pigritia ſopitos Deus per ſalutarem caſtigationem excitat ſimul & conſolatur; ne animum deſpondeamus.

20. (o) Felix qui præ peccati morte, aut teporis ſomno, adverſus Chriſti vocem non obſurduerit. Similis eſt Chriſti exhortatio Matthæi 24. Marci 13. Lucæ 12. 1. Theſſal. 5. *Cœnabo cum illo*; particeps erit gaudii mei. Deus indeſinenter admonet peccatores.

21. (p) Thronus Filii eſt ſinus Patris; faciam eum regni mei conſortem. Quæ ſeptem Eccleſiis dantur monita, ad omnes Chriſti Eccleſias ſpectant, & ad omnes fidelium conditiones: in nonnullis charitatis imminutionem, in aliis quòd malum permittant, redarguit, ac tandem tepidos, deſides, & languidos acriter reprehendit.

1. (a) Filii hominis, quam primùm audierat: ex ordine revelationum docemur mores noſtros antè informari oportere, quàm in futura myſteria animum intendere, *Oſtendam*; jam incipiunt Joannis Prophetiæ. CAP. IV.

2. Et ſtatim fui in ſpiritu (b): & ecce ſedes poſita erat in cœlo, & ſupra ſedem ſedens.

3. Et qui ſedebat, ſimilis erat aſpectui lapidis jaſpidis & ſardinis: & iris erat in circuitu ſedis, ſimilis viſioni ſmaragdinæ.

4. Et in circuitu ſedis ſedilia (c) vigintiquatuor: & ſuper thronos vigintiquatuor ſeniores ſedentes, circumamicti veſtimentis albis, & in capitibus eorum coronæ aureæ.

5. Et de throno procedebant fulgura (d), & voces, & tonitrua: & ſeptem lampades ardentes ante thronum, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei.

6. Et in conſpectu ſedis tamquam mare (e) vitreum ſimile cryſtallo: & in medio ſedis, & in circuitu ſedis, quatuor animalia plena oculis antè & retrò.

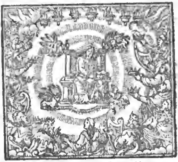
7. Et animal primum ſimile leoni, & ſecundum animal ſimile vitulo, & tertium animal habens faciem quaſi hominis, & quartum animal ſimile aquilæ volanti.

8. Et quatuor animalia, ſingula eorum habebant alas (f) ſenas: & in circuitu, & intus plena ſunt oculis: & requiem non
* Iſa. 6. 3. habebant die ac nocte, dicentia: * Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui eſt, & qui venturus eſt.

9. Et cùm darent illa animalia gloriam, & honorem, & benedictionem (g) ſedenti ſuper thronum, viventi in ſæcula ſæculorum,

10. Procidebant vigintiquatuor ſeniores ante ſedentem in throno, & adorabant viventem in ſæcula ſæculorum, & mittebant coronas ſuas ante thronum, dicentes:

11. Dignus es, Domine Deus noſter, accipere gloriam, & honorem, & virtutem (h): quia tu creaſti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata ſunt.

CAPUT V.

Joannes videt librum ſeptem ſigillis obſignatum, quem ſolus Agnus, qui occiſus eſt, aperit. Propterea quatuor animalia, & viginti quatuor ſeniores Deum laudant, & Agnum.

1. ET vidi in dextera ſedentis ſupra thronum, librum ſcriptum intus (a) & foris, ſignatum ſigillis ſeptem.

2. Et

Per oſtium cœli apertum intelligimus eum admitti à Deo ad rerum quæ futuræ ſunt cognitionem. Prophetiæ omnes quæ hoc libro continentur, eò tendunt, uti fusè proſequitur Illuſtriſſ. Meldenſis Epiſcopus, ut Chriſti & Eccleſiæ victorias, quæ de inimicis fidei poſt Joannis tempora mox erant incaptura, evolvat. Roma quoque Domina gentium, & idololatriæ velut centrum, tot Martyres fecit, atque inſtar Babylonis populo Dei fuit per trecentos annos infenſiſſima, digna erat quæ juſtitiæ divinæ foret toti univerſo ſpectaculum. Hunc mirabilem eventum Romæ nimirum, ſimul & idololatriæ ruinam Deus Joanni aperto cœli oſtio hac voce oſtendit. *Aſcende huc.* Sic enim Deus poſuit inimicos Chriſti ſub ſcabello pedum ejus, Romanos in primis, ex quibus tamen multos longè diverſa ratione ſubjecit Evangelio; quodque Prophetæ omnes prædixerant, ſeries quædam eventuum in longum tempus producitur. Inſigne hoc Dei opus, & Chriſti de inimicis ſuis victoria in Romanæ idololatriæ everſione, in Eccleſiæ ipſius augmento, quod deinceps toti orbi palam futurum erat, Joanni oſtenditur: Hæc Prophetia eſt inſtar hiſtoriæ, in qua Imperii Romani varios caſus legimus; ſub figura Babylonis Romam idolis ſuis addictam, quæ populum Dei ſub jugo captivitatis tenebat, repente à Deo proſtratam ſic deſcribit, ut ex certis notis id omne facile innoteſcat, ut ex capite 17. manifeſte colligitur.

2. & 3. (b) Raptus in extaſim, in viſione ſpirituali. *Et ecce ſedes*: cùm de judicio in Romam ethnicam pronuntiando hoc in loco agatur, Joanni omnis judicii apparatus, judex & ejus aſſeſſores exhibentur, uti Danielis 7. 9. *Et iris*, ſignum propitiationis divinæ, quam gemmarum colores oculis etiam inſinuant. Iris circa thronum Dei ſymbolum eſt Dei cum Eccleſia æterni fœderis.

4. (c) Conſeſſus ipſe deſcribitur: 24. *ſeniores*, veteris & novi Teſtamenti Sancti omnes per 12. Patriarchas & 12. Apoſtolos deſignantur, ut cap. 21. verſ. 12. & 14. Eccleſia univerſa per ſuos duces adumbratur. Itaque Chriſtus miniſtros ſuos poteſtatis ſuæ & regni ſui facit participes; 24. ſeniores, ſeu Presbyteri Epiſcopos fortè nobis exhibent, qui Eccleſiæ ſunt judices, & quaſi Dei aſſeſſores.

5. (d) Miraculorum, & comminationum tonitrua. *Quæ ſunt ſeptem ſpiritus Dei*, ſeptem Angeli, qui decreta divina exequuntur.

6. & 7. (e) Thronus Dei quaſi per mare immenſum ab omni alio loco ſecretus eſt. Sed mare illud profundum veritatum & myſteriorum, quæ à Deo ſunt revelata, quatuor Evangeliſtæ penetrarunt luce divina illuſtrati: *Quatuor animalia*. Primum ex iis ante thronum; tria reliqua circa thronum: his 4. animalibus 4. Evangeliſtas adumbrari communis eſt SS. PP. ſententia. *Plena oculis antè & retrò*: quæ præterita ſunt, noſſe enarrant, futura prænunciant: lux Evangelii legis ænigmata & figuras illuſtrat. De his quidem Græci à Latinis nonnihil diſſentiunt; ſed ex omnium conſenſu Aquilæ forma Joanni convenit, qui ab æterna Verbi divini generatione Evangelium ſuum orditur. Quatuor etiam inſignes Sanctorum virtutes in iis adumbrantur, in leone fortitudo, in bove patientia, in homine prudentia, in aquila cognitionis ſublimitas.

8. (f) Ut Seraphim Iſaiæ 6. *Et in circuitu*, alarum quæ circumpoſitæ ſunt corpori, ex Græco textu *Et requiem non habebant*, non ceſſabant, ſtylo in Scripturis uſitato.

9. & 10. (g) Gr. *gratiarum actionem*, aut laudes. *Coronas*, Deo offerebant cum gratiarum actione virtutes omnes ſuas, victoriæ decus & dignitatem ad eum referentes.

11. (h) Gr. *potentiam*, laudes potentiæ tuæ debitas. *Erant*. Græcè, *ſunt*: Ethius advertit Græcos interdum vocem, *erant*, pro, *ſunt*, uſurpare, per Dei voluntatem factum eſt, ut eſſent in ipſo temporum initio.

1. (a) Hunc librum plerique omnes interpretantur CAP. V.

2. Et vidi Angelum fortem (b), prædicantem voce magna: Quis eſt dignus aperire librum, & ſolvere ſignacula ejus?

3. Et nemo poterat, neque in cœlo, neque in terra, neque ſubtus terram, aperire librum, neque reſpicere illum.

4. Et ego flebam (c) multùm, quoniam nemo dignus inventus eſt aperire librum, nec videre eum.

5. Et unus de ſenioribus dixit mihi: Ne fleveris: ecce vicit leo de tribu Juda, radix David, aperire librum, & ſolvere ſeptem ſignacula ejus.

6. Et vidi: & ecce in medio throni & quatuor animalium, & in medio ſeniorum, agnum (d) ſtantem tamquam occiſum, habentem cornua ſeptem, & oculos ſeptem: qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei, miſſi in omnem terram.

7. Et venit, & accepit de dextera ſedentis in throno librum.

8. Et cùm aperuiſſet (e) librum, quatuor animalia, & vigintiquatuor ſeniores ceciderunt coram agno, habentes ſinguli citharas, & phialas aureas plenas odoramentorum, quæ ſunt orationes Sanctorum:

9. Et cantabant canticum novum, dicentes: Dignus es, Domine, accipere librum, & aperire ſignacula ejus: quoniam occiſus es, & redemiſti nos Deo, in ſanguine tuo ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione:

10. Et feciſti (f) nos Deo noſtro regnum, & ſacerdotes, & regnabimus ſuper terram.

11. Et vidi, & audivi vocem Angelorum multorum in circuitu throni, & animalium, & ſeniorum: & erat numerus eorum * millia millium,

* Dan. 7. 10.

12. Dicentium voce magna: Dignus eſt Agnus, qui occiſus eſt, accipere (g) virtutem, & divinitatem, & ſapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem.

13. Et omnem creaturam, quæ in cœlo eſt, & ſuper terram, & ſub terra, & quæ ſunt in mari, & quæ in eo: omnes audivi dicentes: Sedenti in throno, & Agno, benedictio, & honor, & gloria, & poteſtas in ſæcula ſæculorum.

14. Et quatuor animalia dicebant: Amen. Et vigintiquatuor ſeniores ceciderunt in facies ſuas: & adoraverunt viventem in ſæcula ſæculorum.

CAPUT VI.

Apertis ſigillis ſeptem, ex quatuor primis exeunt equi diverſi coloris.

1. ET vidi quòd aperuiſſet (a) Agnus unum de ſeptem ſigillis, & audivi unum de quatuor animalibus, dicens, tamquam vocem tonitrui: Veni, & vide.

2. Et

univerſam Scripturam, cujus duplex eſt intelligentia, litteralis & ſpiritalis: hæc interior de Chriſto, & Eccleſia, illa eſt exterior: Volumen erat more veterum convolutum. Septem ſigilla ſunt arcana Dei judicia, aut myſteria, quæ Chriſtus Joanni mox revelabit, quæque antequam revelarentur, erant obſignata: vel ſeptem Eccleſiæ ætates deſignant. Numerus verò ſeptenarius ubique in hoc libro, ut in univerſa penè Scriptura, perfectionem & univerſitatem quamdam ſignificat. Septem ſigilla quidam ſeptem proximè ſequentes viſiones intelligunt.

2. & 3. (b) Primæ Hierarchiæ. *Terram*, juſtorum animæ ſunt omnes, vel in cœlo, vel in purgatorio: adeout hæ voces, *ſubtus terram*, Purgatorii locum deſignare videantur. Nulla creatura poterat obſignatum librum aperire: Gregor. Homil. 33. *Quia ſeptem diebus omne tempus comprehenditur, rectè ſeptenario numero univerſitas deſignatur.*

4. (c) Myſteria Dei & ſalutis humani generis obſignata erant ante Chriſtum; in quo ſunt theſauri omnes ſcientiæ & ſapientiæ Dei abſconditi.

6. (d) Præ ſe ferentem figuram ejus, qui antè occiſus fuerat. Agnus ille Chriſtus eſt: dicitur tamquam occiſus, quia revixerat. Qui occiſus eſt, jacet, non ſtat. Leo vocatur ob fortitudinem, Agnus ob manſuetudinem. Leo factus eſt agnus, & ſtat in victimæ mo-dum in medio Eccleſiæ ſuæ. *Cornua ſeptem*, totidem ſunt victoriæ, quas de perſecutoribus Eccleſiæ reportabit. *In medio throni*, ut mediator Dei & hominum inter thronum & quatuor animalia. *Miſſi in omnem terram*: Angeli providentiæ divinæ adminiſtri Eccleſiæ invigilant. *Cornua ſeptem*, victoriæ ſunt de ſeptem tyrannis, qui præ cæteris perſecuti ſunt Eccleſiam, de quibus poſteà.

8. (e) Cùm cœpiſſet aperire, & ſigilla reſerare. *Citharas*, ut cœleſte gaudium ſignificent, quemadmodum phialæ aureæ odoramentorum plenæ ſunt Sanctorum orationes igne charitatis accenſæ, quas Deo offerunt.

10. (f) Gr. *Feciſti nos reges & ſacerdotes*: *Super terram*, novam: totus enim mundus erit juſtorum poſſeſſio. Chriſtiana religio eſt regnum Meſſiæ in terra.

12. (g) Ut celebretur poteſtas tua: *Divinitatem* Gr. *divitias*, dona Spiritus ſancti, quæ Chriſtus hominibus ex merito paſſionis ſuæ diſtribuit. *Qui occiſus eſt*: quia occiſus eſt, hanc virtutem, ſeu poteſtatem accepit: divinitatem meruit accipere, ut quam habuit ab æterno, eam manifeſtam faceret hominibus, & cognoſceretur ipſa Dei ſapientia. Chriſtus morte ſua meruit gloriæ ſuæ manifeſtationem, poteſtatis ſuæ exercitium, & uſum.

1. (a) Chriſto myſteria regni Dei declarat: *Unum* CAP. VI.

2. Et vidi: & ecce equus (b) albus, & qui ſedebat ſuper illum habebat arcum, & data eſt ei corona, & exivit vincens ut vinceret.

3. Et cùm aperuiſſet ſigillum ſecundum (c), audivi ſecundum animal, dicens: Veni, & vide.

4. Et exivit alius equus rufus: & qui ſedebat ſuper illum, datum eſt ei ut ſumeret pacem de terra, & ut invicem ſe interficiant, & datus eſt ei gladius magnus.

5. Et cùm aperuiſſet ſigillum tertium, audivi tertium animal, dicens: Veni, & vide. Et ecce equus niger: & qui ſedebat ſuper illum, habebat ſtateram in manu ſua.

6. Et audivi tamquam vocem in medio quatuor animalium dicentium: Bilibris tritici denario, & tres bilibres hordei denario, & vinum & oleum ne læſeris.

7. Et cùm aperuiſſet ſigillum quartum, audivi vocem quarti animalis dicentis: Veni, & vide.

8. Et ecce equus pallidus (d): & qui ſedebat ſuper eum, nomen illi Mors, & infernus ſequebatur eum; data eſt illi poteſtas ſuper quatuor partes terræ, interficere gladio, fame, & morte, & beſtiis terræ.

9. Et cùm aperuiſſet ſigillum quintum, vidi ſubtus altare (e) animas interfectorum propter verbum Dei, & propter teſtimonium, quod habebant.

10. Et clamabant voce magna, dicentes: Uſquequò (f) Domine, (ſanctus, & verus) non judicas, & non vindicas ſanguinem noſtrum de iis qui habitant in terra?

11. Et datæ ſunt illis ſingulæ ſtolæ (g) albæ: & dictum eſt illis ut requieſcerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conſervi eorum, & fratres eorum, qui interficiendi ſunt ſicut & illi.

12. Et vidi cùm aperuiſſet ſigillum ſextum: & ecce terræmotus magnus factus eſt, & ſol (h) factus eſt niger tamquam ſaccus cilicinus: & luna tota facta eſt ſicut ſanguis:

13. Et ſtellæ (i) de cœlo ceciderunt ſuper terram, ſicut ficus emittit groſſos ſuos cùm à vento magno movetur.

14. Et cœlum receſſit ſicut liber involutus: & omnis mons, & inſulæ de locis ſuis motæ ſunt:

15. Et reges terræ, & principes, & tribuni, & divites, & fortes, & omnis ſervus, & liber, abſconderunt ſe in ſpeluncis, & in petris montium:

16. Et dicunt montibus, & petris: * Cadite (k) ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentis ſuper thronum, & ab ira Agni: * *Iſa.* 2. 19. *Oſee* 10. 8. *Luc.* 23. 30.

17. Quoniam venit dies magnus iræ ipſorum: & quis poterit ſtare?

C A-

de ſeptem ſigillis, primum ſigillum, more Hebraico. *De quatuor animalibus*; Auctores ſacri ac potiſſimùm quatuor Evangeliſtæ ad res objectas & executionem decretorum Dei nos efficiunt attentos: nam ad leges nobis in Evangelio propoſitas cuncta ſunt expendenda, atque Evangelium inſtar tonitrui homines ad Chriſtum vocat, & ad extremos uſque terræ fines intonat.

2. (b) Sic triumphantes equis albis inſidentes urbem intrare ſoliti: Chriſtus victor equo albo inſidet, ut cap. 19. v. 11. *Habebat arcum*, ut impios eminus feriret. Ipſe rex regum & victor per reſurrectionem omnia ſibi ſubjecit: *Et exivit*; Gr. *Exivit vincens, & ut vinceret*, ut victoriam ſuam continuaret: qui jam victor erat, exivit rurſùm ut vinceret.

3. & 4. (c) Cùm prophetiæ magis ac magis complerentur: *Ut ſumeret pacem*: ut auferret: tyrannorum adversùs Martyres alia hæreticorum perſecutio excepit, eaque in ſecunda Eccleſiæ ætate efferbuit. *Gladius magnus*, adversùs Catholicos, ut equus niger in tertia Eccleſiæ ætate, terribilis eſt barbarorum incurſio. An potiùs equus rufus cruenta bella Romanorum deſignat, aut Imperatores Romanos, qui Chriſtianos per 300. annos ſunt perſecuti? *Et qui ſedebat ſuper illum*; agitator eorum diabolus. *Datum eſt ei ut ſumeret*, ut tolleret, *pacem de terra*, tamquam diſſenſionis auctor; & data eſt illi magna nocendi poteſtas. Atque hoc primum eſt iræ Dei flagellum, bella ſcilicet, quæ equi rufi, & ſanguine cruenti imagine, ut fames v. 5. equi nigri typo ſignatur: Unde v. 6. parva tritici menſura vulgò, *un litron de blé*, magno emitur, & cavendum monet ut vinum & oleum magna cura conſerventur: futura enim eſt ingens eorum penuria.

8. (d) An tertium Dei flagellum peſtem, aut mortalitatem, quam hic equus pallidus exprimit, animal quartum quarta Eccleſiæ ætate deſignat? *Data eſt illi poteſtas*; iis nimirum qui tribus equis inſidebant, poteſtas data eſt interficiendi gladio, fame & morte. *Et ſuper quatuor partes terræ*, Gr. *ſuper quartam partem terræ*. At potiùs, ut videtur viro docto, quem in præfatione laudavimus, equus ille pallidus eſt Mahumetiſmus ultima Romani Imperii labes, regni Antichriſti typus & præcurſor. Incurſioni barbarorum ſuccedens Mahumetiſmus tertiæ à quarta ætatis diſtinctionem manifeſtè indicat.

9. (e) Chriſtus ſimul eſt altare, & vera Dei victima; vita noſtra abſcondita eſt cum Chriſto; ſanguis Martyrum ad pedem altaris fuſus eſt; ſunt enim tamquam victimæ.

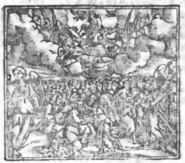
10. (f) Sancti qui in cœlo ſunt, non ultionem in ſe ipſa, ſed deſtructionem regni peccati, converſionem impiorum, manifeſtationem juſtitiæ Dei, & ſecundum Chriſti adventum exoptant. Illud deſiderium ultionis divinæ contra impios juſtitiæ amore concipitur à Sanctis.

11. (g) Quæ eſt gloria Sanctorum ante reſurrectionem, Chriſti ſanctitate & gloria tamquam veſte induuntur: *Donec impleantur*, impiorum punitionem differt Deus, quamdiu id poſtulat electorum bonum, quorum multi ſunt reprobis permiſti.

12. (h) Prophetæ ſolent magnas calamitates ſic deſcribere, quaſi totius naturæ confuſionem; nam pereuntibus pereunt omnia.

13. & 14. (i) Tum cadunt de cœlo ſtellæ, cùm animæ fide & ſanctitate conſpicuæ à pietate excidunt, & in peccatorum abyſſum præcipites ruunt. Univerſam naturam Deus tam facilè quatit, quàm ventus vehemens arbores. *Involutus*, in quo nihil apparabat.

16. (k) Oſee 10. 8. & Lucæ 23. 30. hæc quoque ad extremum judicii diem referuntur, quem Chriſtus Matth. 24. cum excidio Jeroſolymæ, & Prophetæ interdum cum extremis calamitatibus conjungunt. Quæ porrò inſania, ſibi perſuadet juſtitiam Dei vitari poſſe, ſi nos ipſos abſcondamus? Iram Agni non alia ratione vitabimus, quàm ſi ad illius miſericordiam confugiamus.

CAPUT VII.

Ex ſingulis tribubus ſignantur duodecim millia electorum. Poſt hæc Joannes vidit innumerabilem multitudinem è Gentibus laudantium Deum.

1. POſt hæc vidi quatuor Angelos (a) ſtantes ſuper quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarent ſuper terram, neque ſuper mare, neque in ullam arborem.

2. Et vidi alterum Angelum aſcendentem ab ortu ſolis, habentem ſignum (b) Dei vivi: & clamavit voce magna quatuor Angelis, quibus datum eſt nocere terræ, & mari,

3. Dicens: Nolite (c) nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadusque ſignemus ſervos Dei noſtri in frontibus eorum.

4. Et audivi numerum ſignatorum (d), centum quadraginta quatuor millia ſignati, ex omni tribu filiorum Iſrael.

5. Ex tribu Juda duodecim millia ſignati: Ex tribu Ruben duodecim millia ſignati: Ex tribu Gad duodecim millia ſignati:

6. Ex tribu Aſer duodecim millia ſignati: Ex tribu Nephthali duodecim millia ſignati: Ex tribu Manaſſe duodecim millia ſignati:

7. Ex tribu Simeon duodecim millia ſignati: Ex tribu Levi duodecim millia ſignati: Ex tribu Iſſachar duodecim millia ſignati:

8. Ex tribu Zabulon duodecim millia ſignati: Ex tribu Joſeph duodecim millia ſignati: Ex tribu Benjamin duodecim millia ſignati:

9. Poſt hæc vidi turbam (e) magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis: ſtantes ante thronum, & in conſpectu Agni, amicti ſtolis albis, & palmæ in manibus eorum:

10. Et clamabant voce magna dicentes: Salus Deo (f) noſtro, qui ſedet ſuper thronum, & Agno.

11. Et omnes Angeli ſtabant in circuitu throni, & ſeniorum, & quatuor animalium: & ceciderunt in conſpectu throni in facies ſuas, & adoraverunt Deum,

12. Dicentes, Amen. Benedictio, & claritas, & ſapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo noſtro in ſæcula ſæculorum, Amen.

13. Et

CAP. VII. 1. (a) Miniſtros divinæ juſtitiæ, & miſericordiæ. Quæ Apoſtolus univerſim & confusè ſuperiori capite inſinuavit futura, nunc diſtinctè & quaſi cominùs videnda proponit. *Tenures*, qui res humanas commovent, ut Danielis 6. verſ. 1. Angeli qui ventos arcebant, ne perflarent, & cuncta commoverent, eoſdem juſſu divino emittunt.

2. (b) Græc. *ſigillum*, quo ſcilicet electi erant obſignati.

3. (c) Cur nunc divinæ juſtitiæ ſuſpendatur, rationem affert, quòd inter Judæos multi ſint electi, quibus ſignum Dei eſt imprimendum. Signum & character fidelium, crux ipſa eſt, quæ cordi magis quàm fronti imprimitur; conſtans fidei & vitæ Chriſtianæ profeſſio eſt illius ſignum exterius. Hoc ſigillo cùm interiori, tum exteriori electi à reprobis ſeparantur. *Servi Dei noſtri:* Atque hæc eſt ſexta ætas Eccleſiæ, in qua Antichriſtus Judæos delere penitùs tentabit. Sed occaſione Judæorum, qui ad Chriſtum convertentur, Jeruſalem cœleſtem Joannes complectitur, non ſolos Judæos. An ſerie viſionum interpellata quidam ſextæ & ſeptimæ ætatis ſingulares eventus Joanni deteguntur? ut videtur noviſſimo, ſed ſagaci interpreti identidem laudato.

4. (d) Gr. *ſigillo obſignatorum:* numerus certus 144000. pro incerto ponitur; certum tamen eſſe electorum numerum inſinuat, Sic Ezechiel. 9. 4. ſigno *tau*, τ, quod crucem Chriſti figurabat, fronti impreſſo ſignantur, qui ab exitio erant immunes. Itaque Angelus obſtat, quominus Angeli exterminatores ultionem divinam in aliqua regione exequantur, donec electi in Eccleſiam convenerint cum aliis fratribus, & ſigillo gratis ſelecti obſignentur. Ita Meldenſis Epiſcopus, qui docet Jeroſolymæ Eccleſiam fidelium ab excidio urbis ad Adriani uſque tempora perſtitiſſe, atque eò complures Judæos conveniſſe, ex quibus plerique Chriſtianam religionem amplexi ſunt; cùm omnes à Deo prævisi & electi ingreſſi fuiſſent, tunc Judæi ſunt exterminati & diſperſi, tumque liber antea involutus conſilii divini apertus eſt, ſigilla reſerata, atque ira Dei in Judæos effuſa. Neque in Apocalypſi numeri præcisi & exacti quærendi ſunt, quaſi ex unaquaque tribu 12000. electi fuerint, ſed numerus duodenarius in Scripturis eſt ubique ſacer: nam & 12. ſunt Patriarchæ, & 12. Apoſtoli; atque fides Patriarcharum & Apoſtolorum in ſuis ſucceſſoribus adeò eſt multiplicata, ut in eo numero perfectè quadrato promiſſionum Dei æterna immutabilitas deſignetur. Unde & cap. 14. electorum univerſitas hoc numero exprimitur. Omiſſa eſt tribus Dan, quòd tribus Joſeph bis recenſeatur, Joſeph & Manaſſe, cùm duo filii Joſeph Ephraim & Manaſſe duas tribus effecerint, ac numerum duodenarium conſervatum oportuerit. Nonnullis placet tribum Dan idcirco eſſe prætermiſſam, quòd ex illa Antichriſtus ſit naſciturus. Ambroſius L. de Patriarchis, cap. 7. *Antichriſtus*, inquit, *futurus è tribu Dan*. An ſola hæc tribus perfidiam ſuam non deferet in ſexta ætate? ſed hoc myſterium eſt.

9. (e) Nunc Martyrum, qui in variis perſecutionibus paſſi ſunt, innumerabilem multitudinem à gentibus collectam commemorat, poſtquam electos è Judæis recenſuit.

10. (f) Salus noſtra Deo & Agno eſt referenda ſedenti in throno.

13. Et reſpondit unus de ſenioribus, & dixit mihi: Hi, qui amicti ſunt ſtolis albis, qui ſunt? & unde venerunt?

14. Et dixi illi: Domine mi, tu ſcis. Et dixit mihi: Hi ſunt, qui venerunt de tribulatione magna, & laverunt ſtolas ſuas, & dealbaverunt eas in ſanguine Agni.

15. Ideò ſunt ante thronum Dei, & ſerviunt ei die ac nocte in templo ejus: & qui ſedet in throno, habitabit (g) ſuper illos.

* Iſa. 49. 10. 16. * Non eſurient, neque ſitient ampliùs, nec cadet ſuper illos ſol, neque ullus æſtus:

*Iſa.25.8. Apoc. 21. 4. 17. Quoniam Agnus, qui in medio throni eſt, reget illos, & deducet eos ad vitæ fontes aquarum, * & abſterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.

C A P U T VIII.

Sigillum ſeptimum reſeratur, & exeunt ſeptem Angeli cum tubis, quarum ſonos plagæ ſingulæ excipiunt.

1. ET cùm aperuiſſet ſigillum ſeptimum, factum eſt ſilentium (a) in cælo, quaſi media hora.

2. Et vidi ſeptem Angelos ſtantes in conſpectu Dei: & datæ ſunt illis ſeptem tubæ (b).

3. Et alius Angelus venit, & ſtetit ante altare habens thuribulum aureum: & data ſunt illi incenſa multa, ut daret de orationibus ſanctorum omnium ſuper altare aureum, quod eſt ante thronum Dei.

4. Et aſcendit fumus incenſorum de orationibus (c) ſanctorum de manu Angeli coram Deo.

5. Et accepit (d) Angelus thuribulum, & implevit illud de igne altaris, & miſit in terram, & facta ſunt tonitrua, & voces, & fulgura, & terræmotus magnus.

6. Et ſeptem Angeli, qui habebant ſeptem tubas (e) præparaverunt ſe ut tuba canerent.

7. Et primus Angelus tuba cecinit, & facta eſt grando, & ignis, miſta in ſanguine, & miſſum eſt in terram, & tertia pars terræ combuſta (f) eſt, & tertia pars arborum concremata eſt, & omne fœnum viride combuſtum eſt.

8. Et ſecundus Angelus tuba cecinit: & tamquam mons (g) magnus igne ardens miſſus eſt in mare, & facta eſt tertia pars maris ſanguis:

9. Et mortua eſt tertia pars creaturæ eorum quæ habebant animas in mari, & tertia pars navium interiit.

10. Et tertius Angelus tuba cecinit: & cecidit de cælo ſtella magna, ardens tamquam facula, & cecidit in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum:

11. Et nomen ſtellæ dicitur Abſinthium (h): & facta eſt tertia pars aquarum in abſinthium: & multi hominum mortui ſunt de aquis, quia amaræ factæ ſunt.

12. Et quartus Angelus tuba cecinit: & percuſſa eſt tertia pars ſolis, & tertia pars lunæ, & tertia pars ſtellarum: ita ut obſcuraretur tertia pars eorum, & diei non luceret pars tertia, & noctis ſimiliter.

13. Et

15. & 16. (g) Proteget eos. *Æſtus*, Ventus urens.

CAP. VIII. 1. (a) Illud fuit ſtuporis, quod ſententiis ſupremi judicis cum veneratione mox eſſet excipienda, aut potiùs ſilentium eſt temporis intervallum inter primam & ſecundam viſionem. Sigillum illud eſt myſterium judicii divini adverſus impios.

2. & 3. (b) Quæ mox futura bella indicant. *Altare*, Alludit ad altare thymiamatis, quod erat ante ſancta ſanctorum: *Data ſunt*, ut Deo offerret. Ergo Angeli orationes noſtras offerunt Deo, eique commendant, ut eas exaudire dignetur. Chriſtus eſt altare ipſum, in quo fit oblatio Deo, & charitas eſt hujus ſacrificii ignis.

4. (c) Quò noſtræ orationes ad Deum aſcendant, eas cum meritis Chriſti conjunctas eſſe oportet, & cor ipſum ſurſum tollendum eſt.

5. (d) Poſt ignem qui erat in thuribulo, conſumptum, & exhalationem thymiamatis: *et factæ ſunt tonitrua*: hæc prænuntia fuerunt ingentium calamitatum. *Et igne altaris*, holocauſtorum: ſupe enim ſuccendebantur carbones, quibus incenderentur aromata in altari thymiamatis.

6. (e) Mox revelatio earumdem rerum incepta eſt ſub aliis ſignis, ut videtur Illuſtri Anonymo, quem in præfatione laudavimus, nempe ſub 7. tubis ſignificata. Auguſt. Lib. 20. de civitate, cap. 17. *Sic eadem multis modis reperit, ut alia: atque alia dicere videatur: cum aliter atque aliter hæc ipſa dicere inveſtigetur.*

7. (f) Populus herbæ virentis figura Iſaiæ 40. verſ. 7. exprimitur, ac juventus in primis quæ in bellis perire ſolet.

8. & 10. (g) Potentia Romana, quæ, ut placet Meldenſi Epiſcopo, inſtar Æthnæ ardentis in perniciem Judæorum incubuit, nec populus Judaicus omninò abſumptus eſt, ſed pars illius magna. Sed non minus eſt probabile de ultima Univerſi ſubverſione hoc loco agi, non de ſolis Judæis.

11. (h) Hic eſt illius character, cunctis rebellionis igne implet, quam ruina & luctus conſequuntur, reſiduum aquarum amaritudine perfuſum.

Digitized by Google

13. Et vidi, & audivi vocem unius aquilæ (i) volantis per medium cœli, dicentis voce magna: Væ, væ, væ habitantibus in terra, de cæteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canituri.

CAPUT IX.

Quintus & ſextus Angelus tubis inſonantes, plagas ſecuturas denuntiant.

1. ET quintus (a) Angelus tuba cecinit: & vidi ſtellam de cœlo cecidiſſe in terram, & data eſt ei clavis putei abyſſi.

2. Et aperuit puteum abyſſi: & aſcendit fumus putei, ſicut fumus fornacis magnæ: & obſcuratus eſt ſol, & aer de fumo putei:

3. Et de fumo putei exierunt locuſtæ (b) in terram, & data eſt illis poteſtas, ſicut habent poteſtatem ſcorpiones terræ:

4. Et præceptum eſt illis ne læderent (c) fœnum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem: niſi tantùm homines, qui non habent ſignum Dei in frontibus ſuis:

5. Et datum eſt illis ne occiderent eos: ſed ut cruciarent (d) menſibus quinque: & cruciatus eorum, ut cruciatus ſcorpii, cùm percutit hominem.

6. * Et in diebus (e) illis quærent homines mortem, & non invenient eam: * Iſa. 2. 19.
& deſiderabunt mori, & fugiet mors ab Oſee 10. 8.
eis. Luc. 23. 30.

7. * Et ſimilitudines locuſtarum, ſimiles * Sap. 16.
equis paratis in prælium: & ſuper capi- 9.
ta earum tamquam coronæ ſimiles auro: & facies earum tamquam facies hominum.

8. Et habebant capillos (f) ſicut capillos mulierum: & dentes earum, ſicut dentes leonum erant:

9. Et habebant loricas (g) ſicut loricas ferreas, & vox alarum earum ſicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum:

10. Et habebant caudas ſimiles ſcorpionum, & aculei erant in caudis earum: & poteſtas earum nocere hominibus menſibus quinque: & habebant ſuper ſe

11. Regem Angelum abyſſi, cui nomen Hebraicè Abaddon (h), Græcè autem Apollyon, Latinè habens nomen Exterminans.

12. Væ

13. (i) Gr. *Angeli*: ſæpè Deus eximium aliquem doctorem miſit, qui calamitates imminentes prænuntiet, ut flagella Dei precibus, jejuniis, & pœnitentia avertant homines. Triplex illud *væ*, tres quæ ſequuntur acerbiſſimas calamitates exprimit.

CAP. IX. 1. (a) Quinta hac viſione ingens Eccleſiæ perſecutio continetur, quam de hæreticis qui Antichriſti temporibus futuri ſunt, plerique interpretantur. Sed hæreticis qui ſecundo & tertio ſæculo è Judæis orti Eccleſiam divexarunt, Meldenſis Epiſcopus hanc prophetiam applicat. Primùm quidem Cerinthus & Ebion Chriſtum ut merum hominem, & in Deo unicam eſſe perſonam docuerant: quam hæreſim Joannes Apoſtolus initio ſui Evangelii profligavit. Sed poſt ejus obitum hæc Judaica hæreſis Eccleſiam majori clade afflixit: tum enim exorti ſunt hæretici, qui Verbum Dei non agnoſcebant, unde & *Alogi* dicti ſunt apud Epiphanium hæreſi 51.

3. (b) Hi quidem hæretici inſtabiles, quique aliàs ex aliis quæſtiones ſerunt, nec firmo gradu incedunt, nec in ſublime feruntur, ſed continuò ſaltitant, & Eccleſiæ meſſem exedunt, optimè adumbrantur. Pleræque hæreſes non diu vivunt, ſed inſtar locuſtarum citò intereunt, cum tamen aliæ ex aliis renaſcantur. *Sed ultra non proficient, inſipientia enim illorum manifeſta erit omnibus*, 2. Timot. 3. v. 9. *Exierunt locuſtæ in terram*, Glagnæus: Prodierunt hæretici locuſtarum ſimiles, qui per elationem in altum ſaliunt, & per cupiditatem in terram recidunt, terrenis voluptatibus & deliciis addicti. *Ut ſcorpiones terræ*: qui blandi ſunt in ſpeciem, ſed cauda feriunt venenata; ſic hæretici ſpecie tenus blandi, ſed receſſus eorum eſt venenatus; quos per ſævitiam nequeunt per occultas inſidias periment.

4. (c) Hæ locuſtæ non ut aliæ agrorum herbas, ſed homines ipſos: non corpora, ſed animas veneno ſuo interimunt. *Qui non habent*, qui conſtanti & firma fide ſunt deſtituti, à venenatis hæreticorum morſibus tuti non erunt.

5. (d) Hæreſis invidia & odio excruciat infectos ea labe totius vitæ decurſu, quæ infantia, pueritia, adoleſcentia, juventute, & ſenectute continetur. Tamquam ictu ſcorpii: ſic verme conſcientiæ & ſtimulis punguntur. Quinque menſibus ſcorpii maximè ſæviunt: cùm percutiunt homines, ſub initium non vehemens eſt dolor, ſed ſenſim augetur. Deus paulàtim & per gradus nos punit, ut ad pœnitentiæ aſylum confugiamus.

6. (e) De improbis hoc plerique intelligunt ob contextus ordinem: nam ii videntur eſſe qui non habent ſignum Dei in frontibus ſuis; vellet impius ut omnia cum ipſo perirent.

8. (f) Habent mulierum capillos, cùm ſint effœminati: *Et dentes earum*, ut dentes Leonum, quibus Eccleſiam diſcerpunt.

9. (g) Ob induratam pertinaciam. *Vox alarum*, propter ſtrepitum verborum, & diſceptationum confuſionem: cor habent lapideum, & contumax.

11. (h) *Perdentem* ſignificat, Græc. *exterminantem*, A'πολλύων, *Latinè exterminans*. Angelus ille abyſſi Diabolus eſt, qui homicida fuit ab initio, cum primos parentes ſeduxit. Verba autem illa, *Latinè exterminans*, videntur ab Interprete adjecta: nam Joannes ſcripſit Græcè. Hæ locuſtæ videntur ex cap. 1. & 2. Joelis deprompta.

12. Væ (i) unum abiit, & ecce veniunt adhuc duo væ poſt hæc.

13. Et ſextus Angelus tuba cecinit, & audivi vocem (k) unam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod eſt ante oculos Dei,

14. Dicentem ſexto Angelo, qui habebat tubam: Solve (l) quatuor Angelos, qui alligati ſunt in flumine magno Euphrate.

15. Et ſoluti ſunt quatuor Angeli, qui parati erant in horam, & diem, & menſem, & annum, ut occiderent tertiam (m) partem hominum.

16. Et numerus equeſtris exercitus vicies (n) millies dena millia. Et audivi numerum eorum.

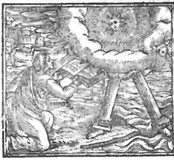
17. Et ita vidi equos in viſione: & qui ſedebant ſuper eos, habebant loricas (o) igneas, & hyacinthinas, & ſulphureas, & capita equorum erant tamquam capita leonum: & de ore eorum procedit ignis, & fumus, & ſulphur.

18. Et ab his tribus plagis occiſa eſt tertia pars hominum, de igne, & de fumo, & ſulphure, quæ procedebant de ore ipſorum.

19. Poteſtas (p) enim equorum in ore eorum eſt, & in caudis eorum: nam caudæ eorum ſimiles ſerpentibus, habentes capita: & in his nocent.

20. Et cæteri homines, qui non ſunt occiſi in his plagis, neque pœnitentiam egerunt de operibus manuum ſuarum, ut non adorarent dæmonia, & ſimulacra aurea, & argentea, & ærea, & lapidea, & lignea, quæ neque videre poſſunt, neque audire, neque ambulare:

21. Et non egerunt pœnitentiam ab homicidiis ſuis, neque à veneficiis ſuis, neque à fornicatione ſua, neque à furtis ſuis.

CAPUT X.

Videt Joannes Angelum, qui pedem dextrum ponit in mari, ſiniſtrum in terra: ſequuntur tonitrua: tum Joannes librum datum ab Angelo jubetur devorare.

1. ET vidi (a) alium Angelum fortem deſcendentem de cœlo, amictum nube, & iris in capite ejus, & facies ejus erat ut ſol, & pedes ejus tamquam columnæ ignis:

2. Et habebat in manu ſua libellum (b) apertum: & poſuit pedem ſuum dextrum ſuper mare, ſiniſtrum autem ſuper terram:

3. Et

12. (i) Prima calamitas, quæ non fidelibus modò, ſed etiam infidelibus luctuoſa fuit, quòd hæreſis illa Judaica veritatis ſolem iis obduxerit.

13. (k) Vocem unam, imperium aliud permagni momenti à Deo profectum. Alii unam vocem interpretantur Chriſtianæ doctrinæ concordiam ex quatuor Evangeliis Chriſti, qui eſt altare illud aureum; ex illo altari judicium adversùs impios prodiit, ut gratia in electos.

14. (l) Ex Epiſcopo Meldenſi temporum ſeriem Apoſtolus ſequitur. Poſt ſecundum væ, aut ſecundam calamitatem Eccleſiæ à Paulo Samoſateno perturbatæ, Perſæ qui hactenùs Euphratem non tranſierant, à Romanis ſemper repulſi in Romanum Imperium exundarunt, quod tum gravi vulnere afflictum eſt devicto Chriſtianorum acerbo perſecutore Valeriano, à Sapore Perſarum Rege, & in captivitatem redacto. Tum imperium miſerè diſcerptum externis & civilibus bellis: undequaque Barbari Occidentale Imperium invaſerunt. *Solvite quatuor Angelos*, ſeu boni, ſeu mali ſint Angeli, juſſis divinis illigati, obſtabant ne Perſæ hos limites tranſilirent. Euphrates Romani limes erat Imperii.

15. (m) Hac loquendi ratione Apoſtolus ſolet exprimere cladem, quæ cùm magna ſit, non eſt tamen excidium plenum.

16. (n) Non determinatus, ſed ingens numerus deſignatur, ut Danielis 7. Sunt qui per equeſtrem illum exercitum Dæmones & impios intelligant, ac fruſtrà myſtica numerorum ſignificatio quæritur.

17. & 18. (o) Perſæ ferro omni ex parte corporis tegebantur, eoque terſo, & coloris cærulei. *Igneas*. Colorem igneum præ ſe ferebant. *Tamquam capita leonum*: inſtar leonum erant efferata. *Et de ore eorum*, militum ardor, aut impetus exprimitur, ut Nahum 2. 3. Quamquam ignis, fumus & ſulphur, iram, ſuperbiam, ultionem, bellorum omnes fontes ſatis aptè adumbrant.

19. (p) Parthi, quibus hic conſtabat exercitus, à fronte & à tergo pugnabant. *Cauda eorum*, hoſtes jaculis confodiebant averſo capite, & fugiendo. Vel capita illa ſunt pedites, qui equorum tergo pone equitem inſidebant.

1. (a) Quidam alium Angelum fortem Chriſtum ipſum magni conſilii Angelum interpretantur, virtutem Dei, qui de cœlo deſcendit; indutus eſt humanitate noſtra tamquam nube; in cujus capite eſt iris, reconciliatio nempe generis humani; qui eſt ſplendor paternæ gloriæ: Pedes ejus ſunt Apoſtoli, & prædicatores qui Chriſti nomen per univerſum orbem proſeminant, ut Petrus, Paulus, &c. firmi in fide, tamquam columnæ; afflictionum igne probati; *tamquam columna ignis*. Sicque ſecundum Chriſti adventum, qui venturus eſt per ignem, exprimunt, *cùm elementa calore ſolventur*, ex Petri Epiſt. 2. cap. 3. Sed non minùs commode hæc de alio Angelo intelligantur, eoque ſeptimo, qui ultimam ultionem comminatur priùs quidem pacem promittit: *Iris in capite ejus*; ſed reſipiſcere nolentibus ſupplicia minatur, qui ejus pedibus ſubjicientur. CAP. X.

2. (b) Non ampliùs obſignatum, ſique ſententiam jam prolatam continet, qua non modò imperium perſecutorum mox fractum iri, terraque mari decernitur; ſed etiam Antichriſti regnum annuntiatur futurum.

Digitized by Google

3. Et clamavit voce magna, quemadmodum cùm leo (c) rugit. Et cùm clamaſſet, locutâ ſunt ſeptem tonitrua voces ſuas.

4. Et cùm locuta fuiſſent ſeptem tonitrua (d) voces ſuas, ego ſcripturus eram: & audivi vocem de cœlo dicentem mihi: Signa quæ locuta ſunt ſeptem tonitrua, & noli ea ſcribere.

*Dan. 12. 7. 5. * Et Angelus, quem vidi ſtantem ſuper mare, & ſuper terram, levavit (e) manum ſuam ad cœlum:

6. Et juravit per viventem in ſæcula ſæculorum, qui creavit cœlum, & ea quæ in eo ſunt; & terram, & ea quæ in ea ſunt; & mare, & ea quæ in eo ſunt: Quia tempus non erit ampliùs:

7. Sed in diebus vocis ſeptimi Angeli, cùm cœperit tuba canere, conſummabitur (f) myſterium Dei, ſicut evangelizavit per ſervos ſuos Prophetas.

8. Et audivi vocem de cœlo iterùm loquentem mecum, & dicentem: Vade, & accipe librum apertum de manu Angeli ſtantis ſuper mare, & ſuper terram.

*Ezech. 3. 1. 9. Et abii ad Angelum, dicens ei, ut daret mihi librum. Et dixit mihi: * Accipe librum, & devora (g) illum: & faciet amaricari ventrem tuum, ſed in ore tuo erit dulce tanquam mel.

10. Et accepi librum de manu Angeli, & devoravi illum: & erat in ore meo tamquam mel dulce: & cùm devoraſſem eum, amaricatus eſt venter meus:

11. Et dixit mihi: Oportet te iterùm prophetare (h) Gentibus, & populis, & linguis, & regibus multis.

CAPUT XI.

Joannes jubetur metiri templum: duobus teſtibus poteſtas datur terram variis plagis percutiendi; occiſi reviviſcunt; tuba canit ſeptimus Angelus; Chriſti regnum; Canticum 24. Seniorum.

1. ET datus eſt mihi calamus (a) ſimilis virgæ, & dictum eſt mihi: Surge, & metire templum Dei, & altare, & adorantes in eo.

2. Atrium autem, quod eſt foris templum, ejice foras, & ne metieris illud: quoniam datum eſt Gentibus, & civitatem ſanctam calcabunt menſibus (b) quadraginta duobus:

3. Et dabo (c) duobus teſtibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis ſexaginta, amicti ſaccis.

4. His

3. (c) Rugitu leonis, ſtylo Prophetico ultio magna & proxima exprimitur. Iræ Dei comminationes ſunt quaſi totidem tonitrua.

4. (d) Quæ vocem ediderunt cum ingenti fragore, riſſque judicia Dei abſcondita, nec revelanda continentur; nam circumſtantiæ & tempora divinæ ultionis, Dei cognitioni reſervantur. *Scripturus eram*, videtur Joannes rem ſibi revelatam ſtatim pugillari excepiſſe.

5. & 6. (e) Dan. cap. 12. v. 7. Angelus jurat utraque manu ſublata: ſed hoc in loco Angelus libellum altera manu tenebat: *Quia tempus non erit ampliùs*, peracto judicio, ut plerique interpretantur; vel nullus eſt ampliùs dilationi locus; inſtat divina ultio; poſt ultimum vitæ tempus nullus eſt ampliùs pœnitentiæ locus.

7. (f) Liber apertus diſruptis ſeptem ſigillis, & conſummata myſteria ſeptem tubarum ſono oſtendunt utriſque & ſigillis & tubis res eaſdem deſignari, & ad finem uſque mundi nos perducere.

9. (g) Idem legimus Ezech. 3. 1. *Devorare* hoc loco cum aviditate non intelligendi percipere ſignificat; altè menti infige: tot tantarumque rerum cognitio te valdè delectabit; ſed cùm videris futuras Eccleſiæ perſecutiones, tuum acerbo animi dolore cruciaberis.

11. (h) Neceſſe eſt ut ſingillatim hæc regibus & populis annunties, quæ capite ſequenti Joannes facturus eſt, poſtquam ingentes expoſuerit Eccleſiæ perſecutiones, quæ iram Dei in Romanum imperium provocarunt.

CAP. XI. 1. (a) Alludere videtur Apoſtolus ad locum Ezechielis cap. 40. v. 5. Calamus eſt arundo menſoria ſex cubitorum, & unius palmi. Per templum Dei deſignatur atrium ſacerdotum, in quo erat altare holocauſtorum. *Adorantes in eo*, an ſacerdotes in altari victimas offerentes? Sed templum ipſa eſt Eccleſia, cujus membra electa numerantur. Maldenſis Epiſcopus hæc de Eccleſiæ perſecutione ſub Diocletiano interpretatur, quæ ab everſione Eccleſiarum incœpit. Joannes nobis exhibet templum & altare, quod ab hominibus deſtrui non potuit: multum quidem ſanguinis in ea perſecutione effuſum eſt: plures facti ſunt apoſtatæ: ſed Eccleſia in electis ſuis ſtetit invicta: quæ intùs erant juxta æternam electionem, non perierunt: hi ſunt *Adorantes in eo*. *Et metire templum*, electorum ſocietatem, ex quibus nullus perit; fide ipſa ut calamo, aut virga menſoria, Dei opera metiri & æſtimare debemus. His verbis ſtatum Eccleſiæ, & Judæorum in primis in extremis temporibus videtur exprimere, at v. ſequenti ſeductores, & ſeductos ab Antichriſto.

2. (b) Cuilibet perſecutioni certi præſcribuntur termini: non ſævient tyranni quantum vellent, ſed intra certum tempus à Deo præfixum: ſic Daniel 7. v. 25. Antiochi perſecutioni idem tempus præfigitur, nempè trium annorum cum dimidio, cùm ait: *Tradentur in manus* nempe Antiochi, quod alii de Antichriſto intelligunt: *Uſque ad tempus*, ſeu annum: *Et tempora*, hoc eſt, per annos duos: *Et dimidium temporis*, ſeu anni. Qui numerus myſticus in hoc libro diverſis verbis exprimitur, & ſæpiùs iteratur: ut regnum etiam Antichriſti, Juliani temporibus figuratum, cap. 13.

3. (c) Spiritum meum, *duobus teſtibus meis*: major pars interpretum hunc locum de Antichriſti perſecutione exponit, idque ſatis commodè: Henoch & Eliam duos eſſe teſtes volunt. *Diebus mille ducentis ſexaginta*: qui ſunt 42. menſes, quorum ſinguli 30. diebus conſtant. Ac numerus ille Eccleſiæ perſecutionibus videtur conſecratus. Primùm enim Antiochi perſecutione fuit figuratus, & Scripturæ ſtylo *tempus* anni revolutionem ſignificat, ut ſeptem tempora Nabuchodonoſoris, Danielis 4. Ac Joannes ad locum Danielis citatum manifeſtè alludit, ut genuinum perſecutionum characterem deſignet: certos nimirum his præfigit terminos ob electorum ſalutem, qui reverà in ultima perſecutione Eccleſiæ ſunt conſtituti. Sic Valeriani perſecutio per tres annos cum ſemiſſe eſt continuata. Qui ſint duo illi teſtes in eorum ſententia, qui hanc prophetiam ad Antichriſti tempora referunt, explicatu facilius eſt: nam Henoch & Elias juxta Eccleſiæ traditionem ad extrema uſque tempora reſervantur. De Henoch teſtimonium illuſtre videtur Eccli. 44. 16. Eliæ verò adventus Malach. 4. v. 4. Eccli. 48. v. 10. eumque Malachiæ locum Chriſtus Joanni Baptiſtæ aptavit, Matth. 11. 14. & cap. 17. v. 10. 12. Sed priorem intellectum prophetiæ non excludit: nam ut Chryſoſtomus Homil. 5. in Matth. obſervat, Elias jam veniſſe dicitur in figura Joannis Baptiſtæ, & venturus eſt in propria

4. Hi ſunt duæ olivæ (d), & duo candelabra, in conſpectu Domini terræ ſtantes.

5. Et ſi quis voluerit eis nocere, ignis (e) exiet de ore eorum, & devorabit inimicos eorum: & ſi quis voluerit eos lædere, ſic oportet eum occidi.

6. Hi habent poteſtatem claudendi (f) cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipſorum: & poteſtatem habent ſuper aquas convertendi eas in ſanguinem, & percutere terram omni plaga quotieſcumque voluerint.

7. Et cùm finierint (g) teſtimonium ſuum, beſtia quæ aſcendit de abyſſo, faciet adversùm eos bellum, & vincet illos, & occidet eos.

8. Et corpora eorum jacebunt in plateis (h) civitatis magnæ, quæ vocatur ſpiritualiter Sodoma, & Ægyptus, ubi & Dominus eorum crucifixus eſt.

9. Et videbunt de tribubus, & populis, & linguis, & Gentibus corpora eorum per tres dies, & dimidium (i): & corpora eorum non ſinent poni in monumentis.

10. Et inhabitantes terram gaudebunt ſuper illos, & jucundabuntur: & munera mittent invicem, quoniam hi duo prophetæ cruciaverunt eos, qui habitabant ſuper terram.

11. Et poſt dies tres, & dimidium, ſpiritus (k) vitæ à Deo intravit in eos. Et ſteterunt ſuper pedes ſuos, & timor magnus cecidit ſuper eos, qui viderunt eos.

12. Et audierunt vocem magnam de cœlo, dicentem eis: Aſcendite (l) huc. Et aſcenderunt in cœlum in nube: & viderunt illos inimici eorum.

13. Et in illa hora factus eſt terræmotus (m) magnus, & decima pars civitatis

tis

pſa perſona, extremis temporibus. Ambo enim ſunt Præcurſores, Joannes primi, Elias ſecundi Chriſti adventus. Utrùm hæc prophetia de Henoch & Elia hoc capite contineatur, cùm res ipſa ſit in conjecturis poſita, neque ad fidei dogma pertineat, & ea de re varient interpretes, liberum eſt unicuique ea de re judicium; ac fieri poteſt ut perſecutio Antichriſti, Diocletiani aut Juliani perſecutione figuretur, & utraque unà conjungatur. Quemadmodum Chriſtus Dominus cùm excidium Jeroſolymæ prædixit, extrema mundi tempora, hoc eſt, rem figuratam cum figura ipſa ſimul conjunxit. Præterquam ejuſdem Scripturæ loci poteſt eſſe ſenſus multiplex, etiam litteralis, ut in prolegomenis veteris Teſtamenti diximus. Itaque his quæ ventura ſunt hic locus aptari poteſt, ſine præjudicio alterius intellectus, de his quæ jam evenerunt in Diocletiani & Maximiani, imò & in Juliani perſecutione, quæ nobis ſunt clariora, quàm futura, quæ vix penetrari poſſunt quoad circumſtantias & ſingulares eventus. *Amicti ſaccis*, ut iram Dei placare poſſint, aut homines ad pœnitentiam exemplo ſuo provocent. Sic prophetabunt cùm prædicendo futura, tum conſolando & exhortando. Nihil etiam prohibet, quominùs hunc locum de extremis temporibus intelligamus: tum enim Prophetas mittet Deus, qui Eccleſiæ ædificium abſolvent, ut Prophetas miſit & Apoſtolos, qui ejus fundamenta poſuerunt.

4. (d) Hæc deſumpta ſunt ex cap. 4. Zachariæ, ubi Jeſus filius Joſedec ſummi Pontificis, & Zorobabel, qui populum Judaicum in captivitate Babylonica confirmarunt, & conſolati ſunt, ita deſignantur; ac Joannes ubique Eccleſiam in Synagogæ figura exprimit, eamque cœleſti unctione & doctrina in perſecutionis æſtu roborandam tradit. *In conſpectu Domini terræ ſtantes*, quæ verba ex eodem Zachariæ loco ſunt deſumpta: Ac nihil prohibet omnes fidelium adhortatores per Jeſum Joſedech filium, & per Zorobabelem exhiberi ex eo Zachariæ loco. Verbi divini prædicatores ſunt pacis legati, & divinæ unctionis miniſtri: *Stantes*; vivunt ergo.

5. (e) Verbi divini, qui adverſarios conſumpturus eſt, ut Eliæ temporibus; ſic perſecutores Eccleſiæ malè peribunt: per ignem quippe ultio divina rectè intelligitur.

6. (f) Sterilitate & fame puniendi Religionis hoſtes; quæ poteſtas data eſt Eliæ 3. Regum, cap. 17. *Et convertendi eas in ſanguinem*, ut fecit Moyſes Exodi 7.

7. (g) Finis itaque tum erit perſecutionis; *Beſtia quæ aſcendit de abyſſo*: de qua nondum mentionem fecit, quæque cap. 13. & 17. prodibit, ſic vocatur ob crudelitatem, qua deſæviet in Chriſtianos, quorum nomen & ſtirpem penitùs delere conabitur. Diocletianus, aut Julianus, ut typi Antichriſti. Alii de Antichriſto ipſo hæc intelligunt, & rectè, ut ex dicendis cap. 13. v. 7. & 8. item ex capitibus 17. 19. & 20. colligi poteſt.

8. (h) Græc. *In platea*, Martyrum corpora manebunt inſepulta: *Civitatis magnæ*, Romæ nimirùm, ſi de perſecutione Diocletiani ſit ſermo, aut Jeroſolymæ, ſi de Antichriſti crudelitate: Sodomam vocat ob impura flagitia, Ægyptum ob tyrannidem & ſuperſtitionum colluviem: ubi Chriſtus poteſtate Romana fuit crucifixus, & in martyribus ſuis crucifigetur. An civitas illa magna eſt ipſa Jeroſolyma, quam Judæi reædificabunt? Hieronym. in caput 2. Sophoniæ. *In Apocalypſi Joannis Jeroſolyma, in qua crucifixus eſt Dominus, vocatur ſpiritualiter Sodoma*.

9. (i) Quæ pars eſt dimidia hebdomadæ, per breve tempus: tempus integrum à perſecutoribus ſperatum non implebitur: ſic perſecutio per dimidium hebdomadæ annorum eſt duratura: interfectorum corpora per dimidiam hebdomadam dierum, ſeu per breve tempus manebunt inſepulta, niſi hæc de Henoch & Elia intelligi oporteat ab Antichriſto occiſis ad breve tempus.

11. (k) Anima vivificans. Ex Melitenſi Epiſcopo reſtitutio populi fidelis reſurrectione figuratur; ut Ezech. 37. *Intravit in eos*, præteritum pro futuro: nam Joannes ut Propheta loquitur. Proſper in libro cui titulus eſt, *Dimidium temporis: Elias*, inquit, *& Henoch martyrium conſummabunt .... & aſcendentes in cælum ibunt in occurſum Chriſto vero Regi & Judici*. Tertull. Lib. de anima: *Translatus eſt*, inquit, *Henoch, & Elias; nec mors eorum reperta eſt, dilata ſcilicet: cæterùm morituri reſervantur, ut Antichriſtum ſanguine ſuo extinguant*. Quod variis Scripturæ locis, & SS. PP. teſtimoniis confirmat vir perdoctus D. de la Chetardie, identidem à nobis citatus, qui negat his duobus Prophetis clerum & populum, ſed duas perſonas ſingulares intelligi oportere: numerus quippè, *duo teſtes*, prædicationis tempus, mortuorum corpora expoſita, reſurrectio eorum, perſecutorum punitio tot ſunt characteres perſonarum: ſecus facta quæque illuſtriora in allegoriam torqueri poſſent.

12. (l) Eccleſiæ gloria ſub Conſtantino ſtatim poſt perſecutionem prædici videtur, vel potiùs Eliæ, & Henoch mox futura gloria.

13. (m) Romanum imperium Imperatorum inter ſe dimicantium atrocibus bellis concuſſum fuit. *Decima pars civitatis*: ſtrages magnæ in toto imperio factæ: *Nomina hominum*, ingens hominum multitudo in his bellis cecidit: *Et dederunt gloriam Deo cæli*, poſt converſionem innumerabilium infidelium, & Eccleſiæ vi-

tis cecidit: & occiſa ſunt in terræmotu nomina hominum ſeptem millia: & reliqui in timorem ſunt miſſi, & dederunt gloriam Deo cœli.

14. Væ (n) ſecundum abiit: & ecce væ tertium veniet citò.

15. Et ſeptimus (o) Angelus tuba cecinit: & factæ ſunt voces magnæ in cœlo dicentes: Factum eſt regnum hujus mundi, Domini noſtri & Chriſti ejus, & regnabit in ſæcula ſæculorum: Amen.

16. Et viginti quatuor ſeniores, qui in conſpectu Dei ſedent in ſedibus ſuis, ceciderunt in facies ſuas, & adoraverunt Deum, dicentes:

17. Gratias agimus tibi, Domine Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui venturus es: quia accepiſti virtutem tuam magnam, & regnaſti.

18. Et iratæ ſunt Gentes, & advenit ira (p) tua, & tempus mortuorum judicari, & reddere mercedem ſervis tuis Prophetis, & ſanctis, & timentibus nomen tuum puſillis, & magnis, & exterminandi eos qui corruperunt terram.

19. Et apertum (q) eſt templum Dei in cœlo: & viſa eſt arca teſtamenti ejus in templo ejus, & facta ſunt fulgura, & voces, & terræmotus, & grando magna.

C A P U T XII.

Bonorum Angelorum adversùs malos pugna, draco è cœlo in terram dejectus; mulierem perſequitur.

1. ET ſignum (a) magnum apparuit in cœlo: Mulier amicta ſole, & luna ſub pedibus ejus, & in capite ejus corona ſtellarum duodecim.

2. Et in utero habens, clamabat (b) parturiens, & cruciabatur ut pariat.

3. Et viſum eſt aliud ſignum in cœlo (c): & ecce draco magnus rufus, habens capita ſeptem, & cornua decem: & in capitibus ejus diademata ſeptem:

4. Et cauda (d) ejus trahebat tertiam partem ſtellarum cœli, & miſit eas in terram.

ctorias. Sed hæc melius forſan in poſtremam Antichriſti perſecutionem videntur convenire; ſeptem tubarum ſonus, uti & ſeptem ſigilla, in extremis tantùm temporibus implebuntur. Circumſtantiæ omnes ad extrema tempora referuntur.

14. (n) Secunda perſecutio poſt Valeriani tempora, quæ inter publicas calamitates numeratur à Meldenſi Epiſcopo, huc pertinet, uti & væ tertium. *Veniet citò*: Roma ab Alarico expugnata & direpta: in Romani Imperii ruina idololatris punitis, & penè deletis. Sed non minori probabilitate illuſtris noſter Anonymus væ ſecundum & tertium ad finem uſque mundi, & ad mortuorum reſurrectionem producit, idque per anticipationem, quæ frequens eſt in Scripturis. Sic væ ſecundum eſt ſexta perſecutio, ut tertium væ ultima eſt. Res eadem modis, verbis, & figuris planè diverſis deſignatur: apertio ſexti ſigilli & ſonus ſextæ tubæ omninò inter ſe conveniunt.

15. (o) An univerſam populorum converſionem, idololatriæ deſtructionem, & Chriſti gloriam annuntiat? Gr. facta ſunt regna mundi Domini noſtri, ſupple, cuncta regna, Chriſti imperio ſubduntur.

18. (p) Tempus, quo Roma deſtruetur. *Et tempus mortuorum*: Apoſtolus extremum & univerſale judicium cum Romæ ipſius ruina videtur conjungere, figuram cum veritate, qui mos eſt Scripturæ uſitatus. *Judicari*, quo vindicentur mortui, puniantur impii, Sancti coronentur, frumentum à palea ſeparetur.

19. (q) Eccleſia gentilibus patebit, ibi arca in aperto erit, & Dei præſentia omnibus erit manifeſta. *Et viſa eſt arca teſtamenti*: Arca Incarnationis ejus toto panditur orbe, ait Beda in hunc locum. Ac fortè arca ipſa in monte Horeb olim abſcondita, tum manifeſta fiet Judæis ad fidem converſis, juxta Prophetiam Jeremiæ, L. 2. Machab. cap. 2. *Et facta ſunt fulgura*: hoſtes Eccleſiæ magna manent ſupplicia.

1. (a) Prodigium magnum. Pergit Apoſtolus perſecutionem Diocletiani, juxta Meldenſem Epiſcopum, deſcribere. *Mulier amicta ſole*: Eccleſia quæ per Baptiſmum Chriſtum induit, ac Chriſti lumine tota ſplendeſcit. *Et Luna*, humana ſapientia tenuis & inſtabilis; *ſub pedibus ejus*, ut vilis calcatur, quemadmodum & terrena omnia. *Corona ſtellarum duodecim*: Eccleſia Apoſtolorum cœtu tamquam corona ſtellarum ornatur. Græci mulierem illam Beatam Virginem eſſe volunt. Nihil obſtat, quominùs ſenſus ſit multiplex à Spiritu ſancto intentus. Videtur Apoſtolus propria relegere veſtigia, & præcipuos Eccleſiæ eventus delineare poſt ſeptem illius ætates ſummatim decurſas. CAPUT XII.

2. (b) Id Eccleſia cum B. Virgine commune habet, quòd Virgo pariat: ſed in eo à B. Virgine diſcrepat, quòd illa filios pariat cum dolore: nam ſanguine Martyrum fecundatur; idque maximè primis & extremis Eccleſiæ temporibus.

3. (c) In ſublimi aere: *Et ecce Draco magnus rufus*: Diabolus crudelis, & madens ſanguine: *Habens capita ſeptem*, præcipuos fidelium perſecutores, hi fuerunt Nero, Domitianus, Decius, Valerianus, Aurelianus, Diocletianus, quibus addi poteſt Julianus apoſtata: ſeipſum interpretatur, cap. 17. v. 9. *Septem capita*, ſeptem reges ſunt, & *cornua decem*, totidem ſæviſſimas perſecutiones, quas Severus Sulpitius, Hieron. & alii recenſent. Prima fuit ſub Nerone, ſecunda ſub Domitiano, tertia ſub Trajano, quarta ſub Aurelio Vero, quinta ſub Severo, ſexta ſub Maximino, ſeptima ſub Decio, octava ſub Valeriano, nona ſub Aureliano, decima ſub Diocletiano: alii paulò aliter eas diſponunt. Ipſi Dæmones tyrannidem exercens ſuam in homines; unde & Satanas princeps hujus mundi à Chriſto Domino Joan. 12. appellatur.

4. (d) Cum malis Angelis, qui eum ſecuti ſunt, & fidelibus quos proſtravit; mulieri parituræ minatur,

ram, & draco ſtetit ante mulierem, quæ erat paritura: ut cùm peperiſſet, filium ejus devoraret.

5. Et peperit filium maſculum (e), qui recturus erat omnes Gentes in virga ferrea: & raptus eſt filius ejus ad Deum, & ad thronum ejus.

6. Et mulier fugit in ſolitudinem (f), ubi habebat locum paratum à Deo, ut ibi paſcant eam diebus mille ducentis ſexaginta.

7. Et factum eſt prælium (g) magnum in cœlo: Michael, & Angeli ejus præliabantur cum dracone, & draco pugnabat, & Angeli ejus.

8. Et non valuerunt (h), neque locus inventus eſt eorum ampliùs in cœlo.

9. Et projectus eſt draco ille magnus, ſerpens (i) antiquus, qui vocatur diabolus, & ſatanas, qui ſeducit univerſum orbem: & projectus eſt in terram, & Angeli ejus cum illo miſſi ſunt.

10. Et audivi vocem magnam in cœlo dicentem: Nunc facta eſt ſalus, & virtus, & regnum Dei noſtri, & poteſtas Chriſti ejus: quia projectus eſt accuſator fratrum noſtrorum, qui accuſabat illos ante conſpectum Dei noſtri die ac nocte.

11. Et ipſi vicerunt eum propter ſanguinem (k) Agni, & propter verbum teſtimonii ſui, & non dilexerunt animas ſuas uſque ad mortem.

12. Propterea lætamini cœli, & qui habitatis in eis. Væ (l) terræ, & mari, quia deſcendit diabolus ad vos, habens iram magnam, ſciens quòd modicum tempus habet.

13. Et poſtquam vidit draco quòd projectus eſſet in terram, perſecutus (m) eſt mulierem, quæ peperit maſculum:

14. Et datæ ſunt mulieri alæ (n) duæ aquilæ magnæ, ut volaret in deſertum in locum ſuum, ubi alitur per tempus & tempora, & dimidium temporis, à facie ſerpentis.

15. Et miſit ſerpens ex ore ſuo poſt mulierem, aquam tamquam flumen (o), ut eam faceret trahi à flumine.

16. Et adjuvit terra (p) mulierem, & aperuit terra os ſuum, & abſorbuit flumen, quod miſit draco de ore ſuo.

17. Et iratus eſt draco in mulierem: & abiit facere prælium cum reliquis de ſemine ejus, qui cuſtodiunt mandata Dei, & habent teſtimonium Jeſu Chriſti.

18. Et ſtetit (q) ſupra arenam maris.

C A P U T XIII.

Beſtia, quæ ſeptem habet capita, & cornua decem, adoratur ab hominibus.

1. ET vidi de mari beſtiam (a) aſcendentem, habentem capita ſeptem, & cornua decem, & ſuper cornua ejus decem diademata, & ſuper capita ejus nomina blaſphemiæ.

2. Et

5. (e) An Chriſtum ipſum in cordibus fidelium formatum: qui gentes regit in virga ferrea & inflexibili? an cœtum fidelium, non mollem, ſed virilem, quem Deus in clientelam ſuam accepit, & ſuæ poteſtatis participem fecit? nam Conſtantino ad imperium evecto fideles ſummam in gentes poteſtatem brevi erant habituri, iique cum Chriſto, qui verbi ſui gladio omnes ſubegit gentes, regnabunt, & ad ejus thronum rapientur. Vel *ad Deum*: quò Chriſtus poſt mortem ſuam aſcendit: cum Patre regnaturus.

6. (f) Ut Synagoga Antiochi temporibus, ubi tamdiu manſit, quamdiu perſecutio Antiochi duravit: ſic Eccleſia in ſuis membris infirmioribus in varias ſolitudines ſe recepit.

7. (g) Adverſus Eccleſiam vires omnes ſuas & conatus exeruit Diabolus, cum videret, infideles turmatim ad fidem converti. *Michael*. qui Eccleſiam tuetur, ut olim Synagogam, Danielis 12.

8. (h) Dæmonum affectata gloria unà cum Idololatria cecidit: *Neque locus*; non ampliùs dæmones ut dii habiti ſunt. Galerius Maximianus, qui primus fuit perſecutionis auctor, morti proximus, inter graves morbi cruciatus edicto pacem Eccleſiæ reddidit anno 311. quod edictum Conſtantinus, cujus potentia in dies creſcebat, roboravit: e cœlo cadunt qui Eccleſiam deſerunt.

9. & 10. (i) Qui olim primos parentes decepit. *Audivi*, Canticum gratiarum actionis ob proſtratam idololatriam, & pacem Eccleſiæ datam. *Accuſator*, ut Jobi 1.

11. (k) Per fidem & meritum paſſionis Chriſti: *Et per verbum teſtimonii ſui*: per apertam fidei confeſſionem, nec vitæ propriæ pro Chriſto pepercerunt. Victoria de peccato & diabolo, ac ſalus noſtra Agni ſanguini refertur accepta.

12. (l) Nam is novo furore actus perſecuturus eſt Eccleſiam: expulſus a Sanctis atrocius in cæteros ſævict, idque majori ira, quia regnum ſuum brevi deſtructum iri novit. Cùm tot homines converterentur ad fidem, & Conſtantinus qui favebat Eccleſiæ, tantos progreſſus faceret: *Deſcendit*, deſcendet; more Prophetarum.

13. (m) Maximinus in Oriente perſecutionem renovavit, adeò ut mulier iterum in deſertum ſecedere coacta fuerit, & in conſimili perſecutione ſimile quæſivit perfugium, idque magna celeritate. Diabolus in ſponſam Chriſti, & in ejus filios iram ſuam effundit.

14. (n) Fides, ex qua prodit oratio, & charitas, ex qua bona opera, ſunt alæ duæ, quas Eccleſia, aut fidelis quæque anima à Chriſto accipit; hac in deſerto ducit, ſuo corpore alit, ſpiritu ſuo roborat, verbo illuminat. *Per tempus*, per annum, *& tempora*, ſumma eſt trium annorum cum dimidio anni. *Aquila magna*, qua Catholica adumbratur Eccleſia, in Romano diffuſa imperio. Unde & mox nomen ſibi ſumet Romanæ religionis.

15. (o) Perſecutionum, quæ in Scripturis per aquas deſignantur. Tum verò hujus ſæculi poteſtates. Conſtantinus, & Licinius, Eccleſiæ auxilio fuere. Pravæ cupiditates inſtar fluminis ex ore ſerpentis erumpunt.

16. (p) Principes terræ Conſtantinus & Licinius tum primùm adjuverunt Eccleſiam: *Aperuit terra os ſuum*. Conſtantinus ſcriptis ad Maximinum litteris ejus impietatem repreſſit, qui perſecutionem moliebatur. *Hæc ille mœrens*, ait Lactantius, *Conſtantini litteris deterretur, diſſimulavit ergo*: ſic diabolicus furor poteſtate terrena deferbuit repreſſus, brevi poſteà tempore recruduit.

18. (q) Codices Græci habent *ſteti*, ut viderem quæ ſequuntur: vel ſtetit Draco in maris littore, ut beſtiæ aſcendenti è mari daret virtutem ſuam, in poſtrema perſecutione Licinii; cujus claſſis ad Helleſpontum ſubmerſa eſt, & ejecta in litus, ita ut ex 130000. vix 5000. evaſerint, teſte Zozimo.

1. (a) Hæc beſtia juxta communiorem Interpretum CAP. XIII.

2. Et beſtia (b), quam vidi, ſimilis erat pardo, & pedes ejus ſicut pedes urſi, & os ejus ſicut os leonis. Et dedit illi draco virtutem ſuam, & poteſtatem magnam.

3. Et vidi unum (c) de capitibus ſuis quaſi occiſum in mortem: & plaga mortis ejus curata eſt. Et admirata eſt univerſa terra poſt beſtiam.

4. Et adoraverunt (d) draconem, qui dedit poteſtatem beſtiæ: & adoraverunt beſtiam, dicentes: Quis ſimilis beſtiæ? & quis poterit pugnare cum ea?

5. Et datum eſt ei os (e) loquens magna, & blaſphemias: & data eſt ei poteſtas facere menſes quadraginta duos.

6. Et aperuit os ſuum in blaſphemias (f) ad Deum, blaſphemare nomen ejus, & tabernaculum ejus, & eos qui in cœlo habitant.

7. Et eſt datum illi bellum facere cum Sanctis, & vincere (g) eos. Et data eſt illi poteſtas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem.

8. Et adoraverunt eam omnes, qui inhabitant terram: quorum non ſunt ſcripta nomina in Libro vitæ Agni (h), qui occiſus eſt ab origine mundi.

9. Si quis habet aurem, audiat.

10. Qui in captivitatem duxerit, in captivitatem vadet (i): * qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. Hic eſt patientia, & fides Sanctorum.

* Gen. 9. 6. Matth. 26. 52.

11. Et

ſententiam eſt Antichriſtum: cùm autem Apocalypſis ſit Prophetia continuata, quæ Eccleſiæ perſecutiones non multò poſt futuras, & illius de idololatria victorias complectitur; cùmque Babylonis nomine Roma ipſa idolis dedita ex omnium penè conſenſu deſignetur, atque inſignes eventus hujus civitatis, & perſecutionum ſuis divis temporibus apprimè conſentiant, illud videtur probabile, beſtiæ nomine Diocletianum, qui in id totus incubuit, ut Chriſtianum nomen deleret, & perſecutionem ab everſione Eccleſiarum incæpit, omninò deſignari, non Antichriſtum, qui ad extrema uſque mundi tempora differtur. Nam Joannes initio ſuæ Prophetiæ tempus inſtare declarat: *Tempus enim propè eſt*. Hanc quidem Epiſcopi Meldenſis interpretationem hujus loci nobis ſequi licet, qui beſtiæ nomine Diocletianum, ſeu Romam ipſam ſub Diocletiano deſignari exiſtimat, potiùs quàm Antichriſtum. Sic Daniel cap. 7. quatuor magna imperia quatuor beſtiarum figura exprimit, quæ ſurgunt è mari, ſeu ex rerum humanarum agitatione aſcendunt. Vel juxta interpretationem clariſſ. viri, poſtquam Joannes Satanæ ruinam & idololatriæ, quam vetus ille ſeductor in orbem terrarum invexerat, quæque ad Licinium uſque duravit, paucis deſcripſit; Romani Imperii exitium à Juliani temporibus inceptum ad Alaricum uſque Romæ everſorem aggreditur. *Habentem capita ſeptem*: Apoſtolus cap. 17. quæ ſint hæc ſeptem capita exponit, nempe ſeptem Romæ montes, & ſeptem ejus reges, & Auguſtos. Hi ſunt Diocletianus, Maximianus Herculius, Conſtantius Chlorus Conſtantini Pater, Galerius, Maximinus, Maxentius filius primi Maximiani, Maximinus, & Licinius. Diocletiani nomen edicto adverſùs Chriſtianos primùm erat inſcriptum, iſque initio ſolus erat Imperator; nam ex eo ad alios pervenerat Imperatoria majeſtas. Inter ſeptem illos Imperatores tres magis inſignes fuere; cornua reges ſignificant cap. 17. v. 12. ut Danielis cap. 7. v. 7. una ex quatuor beſtiis decem habebat cornua; ſed de his cap. 17. agendum: unde non mediocriter illuſtrantur quæ hoc capite recenſentur. *Et ſuper capita ejus nomina blaſphemiæ*: Septem montes nomina habebant falſorum deorum, quibus erant conſecrati, hiſque Imperatores ſe decoratos putabant. Sic Diocletianus Jovis, Maximianus Herculis nomen ſibi tribuit.

2. (b) Apoſtolus una Beſtia unum exprimit Imperium; ſed quæ in Danielis beſtiis erant magis terribilia, complectitur, eamque ex Leone, Urſo, & Leopardo conſtat. Lact. de Mort. perſecut. 16. *Ab oriente uſque ad occaſum tres acerbiſſimæ beſtiæ ſævierunt*. Dira hæc perſecutio cœpit ab ipſo Diocletiano, & duobus Maximianis. Sic Roma perſecutrix conflata erat è tribus feris, ſeu imperiis, quæ deſignantur Danielis 7. *Similis erat pardo*: corpus erat Leopardi, qui colorum varietate Maximiani Herculii inconſtantiam repræſentat. Is abdicat imperium, tum repetit; cum filio ſuo init ſocietatem, mox ejus mortem machinatur, uti & Galerii Maximiani, & Conſtantini generi ſui; ſævire in Chriſtianos cœperat in Occidente ante generalem perſecutionem. *Et pedes ejus ſicut pedes urſi*, immanitate morum, & deformitate corporis urſum exprimebat: imò & urſos alebat, teſte Lactantio. *Habebat*, inquit, *urſos ferociæ ac magnitudini ſuæ ſimillimos*: rapacitate quoque & aviditate urſum referebat. *Et os ejus ſicut os Leonis*: primus alios adortus erat, & cruentum illud edictum Galerio inſtigante promulgaverat.

3. (c) Primò beſtiam vidit cum ſeptemplici capite, ſed poſtea evaneſcebant: ſeptem illis Imperatoribus decedentibus, quaſi lethali vulnere confixa eſt beſtia, ac tandem unum ex iis ſupererat caput, quod gravi vulnere percuſſum fuit, adeò ut beſtia quaſi occiſa videri debuerit; idque evenit Maximini temporibus, cùm prioribus mortuis ſolus ſupereſſet, qui Eccleſiam perſequeretur; tumque idololatriæ imperium unà cum illo extinctum viſum eſt. *Et plaga mortis ejus curata eſt*. An Licinio imperante? ſed ea perſecutio levior fuit ſub Licinio; quam ut inſtar gravis vulneris haberetur. *Res*, inquit Severus Sulpitius, *levioris negotii, quàm ut ad Eccleſiæ vulnera pertineret*, L. 2. c. 10. Itaque beſtia ſub Juliano apoſtata poſt quinquaginta annos quaſi revixit: is enim idololatriæ imperium reſtituit.

4. (d) Nam univerſo imperio ſub ejus poteſtatem redacto: *Adoraverunt draconem*. *Quis ſimilis beſtiæ?* Tum idololatriam invictam eſſe, & profanam religionem quaſi mortuam revixiſſe, gentes ſibi perſuaſerunt.

5. (e) Superbia Juliani ubique etiam apud Ammianum Marcellinum, & apud ipſum Julianum, atque jactantia ejus ſe prodit. *Et data eſt ei poteſtas*: id permiſit Deus in bonum electorum, *menſes quadraginta duos*: quæ poteſtas parum duravit, & finita eſt morte Juliani. Numerus ille definito menſium numero exprimitur ob rationes ſuperiùs allatas: ſed mulier non ſe recepit in deſertum, cùm publicus Dei cultus non fuerit interceptus, ut c. 12.

6. (f) In Chriſtum, in Eccleſiam, quæ tabernaculi nomine deſignatur, & in Sanctos: *Et eos qui in cœlo habitant*, in Chriſtianos omnes, qui ad cœlum ut ad patriam ſuam tendunt.

7. (g) Cùm multi in ea perſecutione ceciderint; quæ perſecutio fuit univerſalis. *Vincere eos*, lingua, ſcriptis, ſævitia, pravis artibus, uti de altera Antichriſti figura Antiocho Daniel cap. 8. prædixerat. *In omnem tribum*: Imperium Romanum in unum collegit Julianus.

8. (h) Quorum nomina ab omni ævo non ſunt ſcripta in libro vitæ Agni: qui occiſus eſt ab origine mundi, quia ſacrificia quæque legis naturæ & Moſaicæ eum ſignificabant, & ejus ſanguinis virtute juſti omnes ſunt juſtificati: *Ab origine mundi*: multis videtur hoc loco eſſe hyperbaton; adeò ut hic ſit verborum intellectus: quorum nomina non ſunt ſcripta ab origine mundi in libro vitæ agni, qui occiſus eſt.

10. (i) Sic Valerianus, qui tot fideles in captivitatem abduxerat, idem à Rege Perſarum in miſeram captivitatem redactus fuit, & alii perſecutores miſerè perierunt: *Hic eſt patientia*; id verò fideles conſolatur a

11. Et vidi (k) aliam beſtiam aſcendentem de terra, & habebat cornua duo ſimilia Agni, & loquebatur ſicut draco.

12. Et poteſtatem prioris beſtiæ omnem faciebat (l) in conſpectu ejus: & fecit terram, & habitantes in ea, adorare beſtiam primam, cujus curata eſt plaga mortis.

13. Et fecit (m) ſigna magna, ut etiam ignem faceret de cœlo deſcendere in terram in conſpectu hominum.

14. Et ſeduxit habitantes in terra, propter ſigna, quæ data ſunt illi facere in conſpectu beſtiæ, dicens habitantibus in terra, ut faciant imaginem (n) beſtiæ, quæ habet plagam gladii, & vixit.

15. Et datum eſt illi ut daret ſpiritum (o) imagini beſtiæ, & ut loquatur imago beſtiæ: & faciat ut quicumque non adoraverint imaginem beſtiæ, occidantur.

16. Et faciet omnes puſillos, & magnos, & divites, & pauperes, & liberos, & ſervos habere characterem (p) in dextera manu ſua, aut in frontibus ſuis.

17. Et ne quis poſſit emere (q), aut vendere, niſi qui habet characterem, aut nomen beſtiæ, aut numerum nominis ejus.

18. Hic ſapientia (r) eſt. Qui habet intellectum, computet numerum beſtiæ. Numerus enim hominis eſt: & numerus ejus ſexcenti ſexaginta ſex.

C A-

nam ſi nullum malum ſit impunitum, nullum etiam bonum futurum eſt ſine remuneratione. Vel Roma, qua tot Chriſtianos neci dedit, barbaris gentibus præda futura eſt. Vel exponente viro clariſſ. a nobis identidem laudato: *Hic eſt patientia*; non deſpondeant animum fideles: Julianus non omnem in eos ſævitiam expromet: huic tantummodo fidem adversùs caſtitos, & patientiam adversùs perſecutiones opponent.

11. (k) Illa beſtia, juxta Meldenſem Epiſcopum, eſt falſa & fallax Philoſophia, quæ tum temporis è Schola Pythagoræ emerſit, quamque Hierocles & Porphyrius, ac poſteà Maximus cum multis aliis magno verborum faſtu, & variis præſtigiis publicabant. Infra c. 16. v. 13. hanc beſtiam falſum Prophetam vocat. Tum Porphyrius & Hierocles libros adversùs Chriſtianam Religionem ſcripſerunt, in quibus idololatriam & Philoſophiam Pythagoræ propugnarunt; quoſdam ritus ſuperſtitioſos & abſtinentias placandis malis ſpiritibus inducere; Apollonium Tyanæum, qui è ſecta Pythagoræ Domitiani temporibus vigebat, quique falſis miraculis & abſtinentia plebem decipiebat, ut virum eximiæ ſanctitatis coluerunt. Hi Philoſophi Imperatores adversùs Chriſtianos incendebant, uti ex Lactantio & Euſebio diſcimus. Hæc beſtia, ſeu commenta ſapientia animalis, terrena & diabolica, è terra prodiiſſe dicitur. *Et habebat duo cornua ſimilia agni*: Cornua vim & robur ubique deſignant. Agni cornua doctrina & miraculis continentur: hæc duo pſeudoſapientes ſimulabant ſublimitate ſermonis, aut doctrina, ac præſtigiis, aut magicis artibus; quibus præter cæteros Julianus apoſtata addictus erat, ut illius pſeudopropheta Maximus. Vivendi rationem Chriſtianorum, & diſciplinam in ſacerdotum & pontificum ordinatione, in largitione eleemoſynarum, in xenodochiorum conſtructione imitari conabantur: *Et loquebatur ſicut draco*: ſpecie quadam ſublimis ſapientiæ idololatrix tegebatur. Ut ut ſit, beſtia illa ſecunda, quæ aſcendit de terra, ſeu de abyſſo, inſignem impoſtorem deſignat, qualis erat Maximus.

12. (l) Gr. *facit*, prioris beſtiæ, Romæ ſcilicet, profanæ; ſeu Romani Imperii poteſtatem exercet: hinc auctoritatem ſuam deſumebant Hierocles & alii, qui magiſtratuum obibant munera. *Adorare beſtiam primam*. Romam ipſam quæ colebatur ut Deus: nam templa illi dicata erant, quin & ipſa in ſuis Imperatoribus colebatur. Plena eſt hiſtoria hujuſmodi exemplis, & fidelibus Imperatorum imagines colendæ, & una cum deorum imaginibus adorandæ erant propoſitæ, ut videre eſt in Epiſt. 97. L. 10. Plinii junioris ad Trajanum. Hoc erat inter arcana imperii, ut nominis Romani veneratio omnium animis altiùs maneret inſculpta. *Cujus curata eſt plaga mortis*. In Juliano apoſtata, qui Diocletiani ſævitiam in Chriſtianos poſt reditum è bello Perſico renovare, & Chriſtianum nomen penitùs extinguere ſtatuerat. Hæc Philoſophia tot adoratores Juliano conciliabat magicis artibus ſubnixa: nam Julianus Porphyrium ubique celebrabat ut ſectæ auctorem & Deum, Libanius eum inter deos recenſet; ac Julianus ipſe his Philoſophis tanquam adminiſtris imperii utebatur, idque auctores omnes cùm Chriſtiani, tum ethnici ut rem certam tradunt; Maximus & alii, quos conſulebant magi, ad invadendum imperium hunc impulerant.

13. (m) Philoſophia cum arte magica conjuncta: his præſtigiis Porphyrii & Jamblici libri referti erant: *Ut etiam ignem faceret de cœlo deſcendere in terram*: Hiſtoriam refert Eunapius in Maximo, ut & alia falſa miracula. Fieri etiam potuit, ut fulgura arte magica demitterent, atque in fulminibus præſertim prodigia ſua explicabant. Illud propterea conſiliarium fulmen vocitabant, quòd deorum conſilia iis aperiret. Hanc poteſtatem accendendi fulmina Maximus inſignis Juliani ſeductor ſibi vindicabat. Ita Sozomenus L. 5. c. 2. Zoſimus L. c.

14. (n) Ut inſtar Dei coleretur Julianus, & in eo Roma ipſa; nam Juliani imago eſt conſtituta unà cum Marte, Mercurio, & Jove, qui ei coronam imponebat. Unde fideles recuſabant illi in deorum contextu honorem deferre. *Quæ habet plagam gladii, & vixit*; Sic curabat plagam idololatriæ inflictam, & mortuam, quæque ejus opera revixerat. *Seduxit*, ſimulata primum manſuetudine, præſtigiis Maximi ipſe ſeductus.

15. (o) An fortè idola reſpondebant rogantibus, eaque Julianus ſemper conſulebat, quæ cùm victoriam de Perſis promitterent, iis Chriſtianorum ſanguinem vovit; magorum præſtigiis deorum ſtatuæ velut animatæ apparebant. *Occidentur*, id Julianus clam juſſerat; quique id recuſabant, falſorum criminum prætextu necabantur. Nazianzenus Orat. 3. *Ubi præſcientia monſtra & ſigna, viſcerumque haruſpicina?*

16. (p) Qui ſe quibuſdam diis devovebant, eorum notas, aut nominum primas litteras fronti, aut pugno inuſtas ferebant, ut milites & ſervi: ſic c. 7. v. 3. electi ſignum Dei gerunt in frontibus ſuis. Atheiſmus, impietas, hæreſis, ſunt beſtiæ characteres, qui frontibus impiorum inuruntur.

17. (q) Diocletianus omni commercio Chriſtianis & jus ſuum perſequendi actione omni interdixerat, niſi diis ante immolaſſent; quam legem renovare ſtatuerat Julianus, quæ juxta Sozomenum L. 5. 18. in anteceſſum executioni mandabatur. Videtur Apoſtolus ad Diocletianum reſpicere, quem Julianus imitabatur: *Aut numerum nominis ejus*; nomen numero expreſſum.

18. (r) Ad hoc opus eſt ſapientia & intellectu, tamquam in re ænigmatica numerum nominis hujus hominis quem indicat, aſſequi, eumque eſſe Diocletianum exiſtimat Meldenſis Epiſcopus. Illius charactere inurendus erat omnis, qui vendere, aut emere, ſeu commercium cum aliis inire volebat. *Diocles* autè vocabatur; factus imperator *Auguſti* nomen proprio nomine ſubjecit: Latinis litteris ut decebat Romanum Imperatorem, numerus DCLXVI. prodit DIOCLES AUGUSTUS. Itaque DCLXVI. videtur eſſe numerus quæſitus. Vir clariſſ. & doctus in Juliano Apoſtata, vel potius Atheo, ut à viro ſancto tum fuit cognominatus, eumdem quærit numerum in lingua dominatrice. Tria ſunt ejus nomina nativitatis, Julianus, Claudius, Flavius: duorum tantùm primæ litteræ C. F.

C A P U T XIV.

Agnus in monte Sion, quem ſequuntur virgines. Qui beſtiam, & imaginem ejus adoraverunt, cruciantur.

1. ET vidi (a): & ecce Agnus ſtabat ſupra montem Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor millia, habentes nomen ejus, & nomen Patris ejus ſcriptum in frontibus ſuis.

2. Et audivi vocem de cœlo, tamquam vocem aquarum (b) multarum, & tamquam vocem tonitrui magni: & vocem, quam audivi, ſicut citharœdorum citharizantium in citharis ſuis.

3. Et cantabant quaſi canticum novum ante ſedem, & ante quatuor animalia, & ſeniores: & nemo poterat dicere (c) canticum, niſi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti ſunt de terra.

4. Hi ſunt, qui cum mulieribus non ſunt coinquinati (d): Virgines enim ſunt. Hi ſequuntur Agnum quocumque ierit. Hi empti ſunt ex hominibus primitiæ Deo, & Agno:

5. Et in ore eorum non eſt inventum mendacium: ſine macula enim ſunt ante thronum Dei:

6. Et vidi alterum Angelum (e) volantem per medium cœli, habentem Evangelium æternum, ut evangelizaret ſedentibus ſuper terram, & ſuper omnem gentem, & tribum, & linguam, & populum:

7. Dicens magna voce: Timete Dominum, & date illi honorem, quia venit
hora judicii (f) ejus: & adorate eum, * * Pſ.145.6.
qui fecit cœlum, & terram, mare, & Act.14.14.
fontes aquarum.

8. Et alius Angelus ſecutus eſt, di-
cens: * Cecidit, cecidit Babylon (g) illa * Iſa.21.9.
magna: quæ à vino iræ fornicationis ſuæ Jer.51.8.
potavit omnes gentes.

9. Et tertius Angelus ſecutus eſt illos, dicens voce magna: Si quis adoraverit beſtiam,

numiſmatis inſcripta erant. Secundum nomen erat dignitatis a Conſtantino conceſſum Cæſari: Auguſt. nomen poſteà uſurpavit. Cognomento erat Atheus, vel Antichriſtus, cujus regnum fuit typus. Itaque litteræ numericæ in his nominibus *Julianus Cæſar Antichriſtus* continentur DCLXVIII. Opus eſt indagatione ſagaci, ut nomen illius hominis reperiatur, cui inſint hæ numerales litteræ, quæ prædictum 666. efficiant numerum. 2. Ut hic ipſe homo ſit Imperator, qui vetet quidquam emere, aut vendere, ſeu omne vitæ civilis commercium omnibus prohibeat, niſi antè falſorum deorum cultu ſe commaculaverint. 3. Poſtquam id uni Diocletiano, aut Juliano convenire palàm factum eſt, hoc nomen ſumendum fuit, quale habuit cum privatus eſſet, eique adjungendum Imperatoris inſigne: poſtremò numerus ille in litteris numeralibus, iiſque Latinis continetur, quòd de Romano Imperatore agatur. Nicolaus Lyranus in gloſſa ordinaria numerum illum in Latina numerandi ratione quærens, hunc maximè idoneum reperit, DCLXVI. nempe 666. iique de induſtria ab eo fuit excogitatus, qui cum nomine Diocles optimè convenit; cùm autem Joannes Græcè ſcripſerit, plerique putant hunc numerum in Græca lingua, non in Latina quæri oportere. S. Irenæus, L. 5. in hoc nomine *Lateinos*, eumdem reperit numerum per Græcos characteres expreſſum, adeò ut ipſe conjiciat imperium Romanum, & Romanam idololatriam eo numero deſignari. Verùm Apoſtolus nos admonet nomen hominis quæri oportere, ſed inveniri non poſſe niſi adhibita magna induſtria, vel attentione.

CAPUT XIV. 1. (a) Viſione ſpectaſti. Triſti ſpectaculo tot perſecutionum aliud ſubjicit valdè lætum, nempè Sanctorum gloriam, quorum univerſitas, & Martyrum in primis numero 144000. exprimitur. *Et ecce Agnus*, Chriſtus Jeſus ſtabat: *Supra montem Sion*, Eccleſiam, paratus ad opem illi ferendam. Alii per montem Sion cœlum intelligunt, quod Sionis nomine ſæpè deſignatur in Scripturis. *Habentes nomen ejus*, Agni, *& nomen Patris ejus*, ut ſervi Dei, cui ſe devoverunt, & pietatis Chriſtianæ profeſſionem ad finem uſque intrepidè tenentes, & profitentes.

2. (b) Alludit ad ſonum vehementem aquarum, quæ in rupem illiduntur. *Tamquam vocem tonitrui*, valdè ſonoram ob lætitiæ magnitudinem; ſed ordinatam tamen, & certis numeris temperatam, ſicut citharœdorum.

3. (c) Gr. *diſcere*: non enim in cor hominis aſcendit quod Deus præparavit diligentibus ſe. *Quaſi*; vox illa, *quaſi*, rei veritatem adſtruit, non negat, ut illa Joannis verba: *Vidimus gloriam ejus quaſi unigeniti*. *Qui empti ſunt de terra*; pretioſo ſanguine Agni de terrena converſatione redempti. Videtur Apoſtolus hæc referre ad Judæos, qui extremis temporibus ad Chriſti fidem convertentur. Id ſuadet numerus ipſe 144000.

4. (d) Membra ſunt Eccleſiæ, quæ virgo eſt caſta: Martyres in primis qui ab idololatriæ crimine ſunt puri. Hæc quippe in Scripturis fornicationis nomine ſolet deſignari: tametſi hæc prærogativa perpetuæ continentia a Joanne etiam fuit deſignata, cùm cantico novo, tum his quæ ſequuntur verbis, non ſolùm præceptis ejus, ſed etiam conſiliis parendo. Sed de omnibus Sanctis, qui mundi voluptatibus non ſunt coinquinati, hæc commodè intelliguntur. Quamquam Virginum prærogativæ in cœlo optimè etiam intelligi poſſunt, quod ſenſuum voluptatibus ſpretis Chriſtum ſunt imitatæ, Angelicam vitam in terris egerint, Agni ſponſæ, ut primitiæ puræ illi conſecratæ.

6. (e) Qui judicium Dei adverſùs incredulos annuntiat; *Habentem Evangelium æternum*, quod mutationi non eſt obnoxium, ut Lex Moſaica; quodque bona æterna promittit.

7. (f) Quod in Romani fidelium perſecutricem mox exercebit, quodque futurum eſt extremi judicii typus; ſed & venit hora, ac Deus colendus eſt ſine procraſtinatione, iſque ut principium & finis omnium adorandus.

8. (g) Prior Angelus judicia Dei generatim annuntiat: ſecundus & tertius Romani Imperii & idololatriæ inſtantem prædicunt ruinam, quòd Gentes vino ſuæ proſtitutionis, & iram Dei provocantis, potaverit,

ſtiam, & imaginem ejus, & acceperit characterem in fronte ſua, aut in manu ſua:

10. Et hic bibet de vino (h) iræ Dei, quod miſtum eſt mero in calice iræ ipſius, & cruciabitur igne & ſulphure in conſpectu Angelorum ſanctorum, & ante conſpectum Agni:

11. Et fumus (i) tormentorum eorum aſcendet in ſæcula ſæculorum: nec habent requiem die ac nocte, qui adoraverunt beſtiam, & imaginem ejus, & ſi quis acceperit characterem nominis ejus.

12. Hic patientia (k) ſanctorum eſt, qui cuſtodiunt mandata Dei & fidem Jeſu.

13. Et audivi vocem de cœlo, dicentem mihi: Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur (l). Amodò jam dicit Spiritus, ut requieſcant à laboribus ſuis: opera enim illorum ſequuntur illos.

14. Et vidi, & ecce nubem (m) candidam: & ſuper nubem ſedentem ſimilem Filio hominis, habentem in capite ſuo coronam auream, & in manu ſua falcem acutam.

15. Et alius (n) Angelus exivit de templo, clamans voce magna ad ſedentem ſuper nubem: * Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora ut metatur, quoniam aruit meſſis terræ.

* Joel. 3. 13. Matth. 13. 39.

16. Et miſit qui ſedebat ſuper nubem, falcem ſuam in terram, & demeſſa (o) eſt terra.

17. Et alius (p) Angelus exivit de templo, quod eſt in cœlo, habens & ipſe falcem acutam.

18. Et alius Angelus exivit de altari, qui habebat poteſtatem ſupra ignem (q): & clamavit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam, dicens: Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ: quoniam maturæ ſunt uvæ ejus.

19. Et miſit Angelus falcem ſuam acutam in terram, & vindemiavit vineam terræ, & miſit in lacum iræ Dei magnum:

20. Et calcatus (r) eſt lacus extra civitatem, & exivit ſanguis de lacu uſque ad frænos equorum per ſtadia mille ſexcenta.

CAPUT XV.

Qui vicerunt beſtiam, ſtant ſuper mare vitreum, & canunt canticum Moſis & Agni: tum aperto cœlo exeunt ſeptem Angeli, quibus dantur ſeptem phialæ plenæ ira Dei.

1. ET vidi aliud ſignum in cœlo magnum & mirabile, Angelos ſeptem (a), habentes plagas ſeptem noviſſimas: Quoniam in illis conſummata eſt ira Dei.

2. Et vidi (b) tamquam mare vitreum miſtum igne, & eos, qui vicerunt beſtiam, & imaginem ejus, & numerum nominis ejus, ſtantes ſuper mare vitreum, habentes citharas Dei:

3. Et cantantes canticum (c) Moyſi ſervi Dei, & canticum Agni, dicentes: Magna & mirabilia ſunt opera tua, Domine Deus omnipotens: juſtæ & veræ ſunt viæ tuæ, Rex ſæculorum.

4. Quis

10. (h) Ita Pſalmo 74. iræ divinæ calicem ad fæces uſque bibent; *mero*, non vino diluto, & ſine miſericordia pleno calice vindictæ divinæ. Vivam ſuppliciorum æternorum imaginem ſubjicit oculis; hæc collata cum Beatorum ſtatu longè majora futura ſunt, ex Chriſti & crucis conſpectu mirum in modum augebuntur.

11. (i) Ut juſtitiæ divinæ æternum ſacrificium: non eſt pax impiis neque in hac vita, neque in futura.

12. (k) Hinc diſcunt Sancti pœnas temporales ſubire, ut æternas vitent. *Et fidem Jeſu*: ergo fides non ſufficit, niſi mandatorum obſervatio huic adjuncta fuerit.

13. (l) Qui in fide & confeſſione Domini moriuntur: *Sequuntur illos*: ſuavis eſt labor hujus vitæ, cùm de æterna quiete in Domino cogitamus.

14. (m) Judicii divini executionem jam aggreditur, quam meſſis & vindemiarum nominibus primùm deſignat: *Similem Filio hominis*; an Chriſtum ipſum, qui Danielis 7. ita deſignatur? an fortè quid exterius vidit, non ſpirituali ſolùm viſione, Angelum qui perſonam Chriſti gerebat tamquam judicis, ſedentis ſuper nubem in magna poteſtate & majeſtate, ut Matth. 25 cum regni inſignibus. *Coronam auream*: ad puniendos impios paratum: *Falcem acutam*: & ea Romam mox gravi ictu percuſſurum, vel impios à ſocietate Sanctorum ſeparantem.

15. (n) Diverſus ab iis, quorum mentio facta eſt: *Mitte falcem*; ſuis quæque temporibus peraguntur: Angelus judici nuntiat cuncta eſſe parata; vel, ut aliis placet, tempus annuntiandi Evangelii venit.

16. (o) Roma ab Alarico everſa anno 410. ut videtur Meldenſi Epiſcopo.

17. (p) Non Filius hominis, ſed diverſus ab iis qui hoc capite memorantur. *Falcem acutam*, quæ racemis putandis eſt apta, ut in vindemia.

18. (q) Qui bellorum incendia excitat: eadem fortaſſis actio variè depingitur.

20. (r) Imperium ab Attila vaſtatum: ſed Romæ pepercit: *Exivit ſanguis*, per ſtadia mille ſexcenta; per 67. leucas communes: nam Attila Occidentem penè totum devaſtavit annis 451. & 452. Atque hoc in loco eſt manifeſta hyperbole: qua fortè cladem magnam Gentilium deſignat.

CAPUT XV.

1. (a) Seu Angelorum univerſitas ſeptenarii nomine, ut ſeptem plagis omnia ſuppliciorum genera deſignantur; ſeu ſeptem ſint illi ſpiritus, de quibus c. 1. ſeu ad imperii Romani calamitates, quæ à Valeriano cœperunt, & executionem judiciorum Dei ſpectant, hæc ſit quædam præparatio.

2. (b) More ſuo, triſti ſpectaculo læta admiſcet, gloriam nimirùm Martyrum, populum igne amoris divini inflammatum; Martyres Baptiſmo fidei puro abluti, & igne Spiritus ſancti animati, ac demum variis probati ſuppliciis, & inſtar ignis rubeſcunt ut in fornace vitraria.

3. (c) Quo gratiæ aguntur Deo, quòd Martyres per effuſum ſanguinem mare rubrum tranſierint. *Et canticum Agni*: illud inſtar figuræ, hoc ut prototypus; utriuſque Teſtamenti litteris laudatur Deus! *Sunt*

* Jer. 10. 7. 4. * Quis non timebit te, Domine, & magnificabit nomen tuum? quia ſolus pius (d) es: quoniam omnes gentes venient, & adorabunt in conſpectu tuo, quoniam judicia tua manifeſta ſunt.

5. Et poſt hæc vidi, & ecce apertum (e) eſt templum tabernaculi teſtimonii in cœlo:

6. Et exierunt ſeptem Angeli habentes ſeptem plagas de templo, veſtiti lino mundo & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis.

7. Et unum (f) de quatuor animalibus dedit ſeptem Angelis ſeptem phialas aureas, plenas iracundiæ Dei viventis in ſæcula ſæculorum.

8. Et impletum eſt templum fumo à majeſtate (g) Dei, & de virtute ejus: & nemo poterat introire in templum, donec conſummarentur ſeptem plagæ ſeptem Angelorum.

CAPUT XVI.

Effunduntur ſeptem phialæ: beatus qui cuſtodit veſtimenta ſua.

1. ET audivi vocem magnam de templo, dicentem ſeptem Angelis: Ite & effundite (a) ſeptem phialas iræ Dei in terram.

2. Et abiit primus (b), & effudit phialam ſuam in terram, & factum eſt vulnus ſævum & peſſimum in homines, qui habebant characterem beſtiæ, & in eos, qui adoraverunt imaginem ejus.

3. Et ſecundus Angelus effudit phialam ſuam in mare (c), & factus eſt ſanguis tamquam mortui: & omnis anima vivens mortua eſt in mari.

4. Et tertius effudit phialam ſuam ſuper flumina (d), & ſuper fontes aquarum, & factus eſt ſanguis.

5. Et audivi Angelum aquarum dicentem: Juſtus es Domine, qui es, & qui eras ſanctus, qui hæc judicaſti:

6. Quia ſanguinem Sanctorum & Prophetarum effuderunt, & ſanguinem eis dediſti bibere: digni enim ſunt.

7. Et audivi alterum ab altari dicentem: Etiam Domine Deus omnipotens, vera & juſta judicia tua.

8. Et quartus Angelus effudit phialam ſuam in ſolem (e), & datum eſt illi æſtu affligere homines, & igni:

9. Et æſtuaverunt homines æſtu magno, & blaſphemaverunt (f) nomen Dei habentis poteſtatem ſuper has plagas, neque egerunt pœnitentiam ut darent illi gloriam.

10. Et quintus Angelus effudit phialam ſuam ſuper ſedem beſtiæ: & factum eſt regnum ejus tenebroſum, & commanducaverunt linguas ſuas præ dolore.

11. Et blaſphemaverunt (g) Deum cœli, præ doloribus, & vulneribus ſuis, & non egerunt pœnitentiam ex operibus ſuis.

12. Et ſextus Angelus effudit phialam ſuam in flumen illud magnum Euphraten; & ſiccavit (h) aquam ejus, ut præpararetur via regibus ab ortu ſolis.

13. Et

via tuæ: nihil niſi juſtum præcipis, nihil niſi verum promittis, ac juſtam de impiis ſumis vindictam; *Rex ſæculorum*, Gr. *ſanctorum*.

4. (d) Gr. *Sanctus*: *manifeſta ſunt judicia* e quibus improbos punis, & bonos remuneras.

5. & 6. (e) An quòd figuræ omnes veteris Teſtamenti impletæ ſunt? Arca fœderis cap. 11. templum & tabernaculum hoc loco cœlum deſignant: Apertum quoque eſt templum, ut hinc exirent ſeptem Angeli cum magno apparatu: *Veſtiti lino*, Gr. *propter munditiem*. Voce tabernaculi ſanctuarium exponunt, unde prodibant oracula.

7. (f) Quatuor animalia ubique ferè occurrunt, quando Deus magna revelat arcana: cùm ſigilla ſunt aperta, Joannem ut adeſſet arceſſiunt, quòd omnia juxta Evangelium ſint intelligenda.

8. (g) Sic in dedicatione templi, hoc fumo impletum eſt ex divinæ majeſtatis impreſſione.

CAPUT XVI. 1. (a) Apoſtolus, juxta Meldenſem Epiſcopum, poſtquam Romæ & Romani imperii ruinam univerſim propoſuit, tum explicatius eam & expreſſioribus lineamentis deſcriptam traditurus, rem omnem ab altiori ducit principio, & à Væ ſecundo, cujus cap. 9. fecit mentionem, ſumit exordium. *Septem phialas*; juſſum illud magna voce à Deo immediate profectum, ad ſeptem Angelos pervenit, ut eodem penè tempore phialas iræ Dei effunderent. In aliis viſionibus, ut in ſigillorum apertione, in ſeptem tubis, cuncta continuata ſerie peraguntur; hoc loco ſimul ſunt omnia; vox una perſonat ad ſeptem Angelos ſimul prolata: ſeptem illas plagas, aut vulnera a morte Juliani recenſet vir clariſſ. à nobis identidem laudatus, uſque ad Romani imperii excidium, poſtquam Roma ſæpius expugnata & direpta fuit.

2. (b) Imperium divinum non prius ad primum Angelum pervenit, quàm ad alios, ita ut omnes phialas ſuas, quò illos juſtitia divina miſit, huc, illuc effuderint; *Vulnus ſævum*, anthracem peſtiferum, Gr. *ulcus malignum*: *In homines*, idololatras, quique Imperatoris ut Dei colebant imaginem: ex phialæ effuſa à primo Angelo Julianum lethali vulnere confixit, ejus & illius conſanguineos, & imperii uſurpatores, magos in primis. *Qui habebant characterem beſtiæ*; Maximus præ cæteris, qui juſſu Valentiniani occiſus fuit: *In terram*, Imperium Romanum.

3. (c) Hæc bella ſunt, quibus Romanum ubique ardebat imperium. *Tamquam mortui*, quòd omni auctoritate deſtitutum eſſet inſtar cadaveris. *Sanguis* ater & coagulatus: cùm tyrannus Maximus idolorum patronus claſſem amiſit, duce Andragatio in mare demerſam.

4. & 5. (d) Bellis civilibus Provinciæ omnes arſerunt.

8. (e) Æſtu vehementi terra exaruit; hinc fames exorta. *Angelus*, qui in aquas phialam effuderat, & imperii provincias ad Boream poſitas vaſtaverat, ſolis calorem auxit, qui terræ fructus adureret. Legendus Hieron. in Epiſt. ad Heliodorum. Provinciæ ad Auſtrum poſitæ, Africa, & Hiſpania à Vandalis, Alanis, Gothis, imperio Romano adimuntur, & vaſtantur.

9. & 10. (f) Tot malis affecti gentiles in Chriſtianos hæc mala rejiciebant. *Beſtia*, Barbari tandem ſedem ipſam imperii invadunt, Italiam & Romam in primis. *Tenebroſum*; Clariſſimum terrarum omnium lumen extinctum eſt; imò Romani imperii truncatum caput, & ut verius dicam, in una urbe totus orbis interiit: Hier. præfat. in Ezechiel. *Linguas ſuas*, præ dolore, & fame.

11. (g) Obſeſſa eſt urbs Roma, & expugnata, & non deſierunt blaſphemi, ac furioſi eſſe Romani, Salvianus L. 6.

12. (h) Ut via regi Perſarum, Scythia, Saracenis & aliis copiis auxiliaribus roborato pateret: *Ut præpa-*

Digitized by Google

13. Et vidi de ore draconis, & de ore beſtiæ, & de ore pſeudoprophetæ ſpiritus (i) tres immundos in modum ranarum.

14. Sunt enim ſpiritus dæmoniorum facientes ſigna (k), & procedunt ad reges totius terræ congregare illos in prælium ad diem magnum omnipotentis Dei.

* Matth. 24. 43. Luc. 12. 39. Supr. 3. 3. 15. * Ecce venio (l) ſicut fur. Beatus qui vigilat, & cuſtodit veſtimenta ſua, ne nudus ambulet, & videant turpitudinem ejus.

16. Et congregabit (m) illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armagedon.

17. Et ſeptimus (n) Angelus effudit phialam ſuam in aerem, & exivit vox magna de templo à throno, dicens: Factum eſt.

18. Et facta ſunt fulgura, & voces, & tonitrua, & terræmotus factus eſt magnus, qualis (o) numquam fuit ex quo homines fuerunt ſuper terram, talis terræmotus, ſic magnus.

19. Et facta eſt civitas (p) magna in tres partes: & civitates Gentium ceciderunt: & Babylon magna venit in memoriam ante Deum, dare illi calicem vini indignationis iræ ejus.

20. Et omnis inſula (q) fugit, & montes non ſunt inventi.

21. Et grando magna ſicut talentum deſcendit de cœlo in homines: & blaſphemaverunt Deum homines propter plagam grandinis: quoniam magna facta eſt vehementer.

CAPUT XVII.

Joannes videt meretricem purpuratam, cujus nomen eſt Babylon: Angelus illi aperit myſterium mulieris, & beſtiæ.

1. ET venit unus de ſeptem Angelis, qui habebant ſeptem phialas, & locutus eſt mecum, dicens: Veni, oſtendam (a) tibi damnationem meretricis magnæ, quæ ſedet ſuper aquas multas,

2. Cum

paretur via regibus, qui futuris temporibus imperium Romanum deleturi ſunt.

13. (i) Draco ibi reſtiterat, ubi Joannes eum viderat: ex tribus illis impuris ſpiritibus unus ex ore Draconis exiit, alter ex ore beſtiæ, tertius ex ore pſeudoprophetæ: beſtia eſt imperium idolis addictum, cujus ſunt ea ſeptem capita, decem cornua; *Cui datum os loquens magna. In modum ranarum*, quales eruperunt inter Ægypti plagas.

14. (k) Arioli nempè & Magi, qui perſecutionem adverſus Eccleſiam commovebant, & Imperatores ad ſuſcipienda bella impellebant, victoriam iis promittentes, dummodò Chriſtianos perſequerentur. Dionyſius Alexandrinus apud Euſebium L. 7. commemorat inſignem magum, qui Valerianum decepit pollicitus victoriam adverſus Perſas ea conditione ut Chriſtianum nomen deleret. Idem docet Lactantius de Diocletiano: ſic per falſa miracula & oracula Theotecnus Maximinum adverſus fideles incitavit, ex Euſebio L. 9. 2. & 3. de Juliano idem ſuprà diximus ex Eunapio. Maximus, iſque inſignis magus certam illi victoriam de Perſis promiſerat; hic immundus ſpiritus à ſecunda beſtia magicis artibus addicta prodiit; iique tres ſpiritus hominibus illudebant per falſa oracula, emendita miracula, & perverſa ratiocinia. *Ad diem magnum*: ad pugnam inſignem, de qua v. 16. Grotio, *dies ille magnus omnipotentis Dei*, eſt dies, quo Conſtantinus Magnus Romam cepit. Tum enim Deus pro Conſtantino pugnavit.

15. (l) Quod de improviſa morte, & de publicis calamitatibus, quæ extremi judicii ſunt imagines, intelligitur, & per parentheſim inſeritur; nam Chriſtus ipſe loquitur, & idem eſt contextus v. 13. & 16. Veſtimenta Chriſtiana ſunt juſtitia, charitas, & Chriſtus ipſe.

16. (m) Gr. *Congregavit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armagedon*, ubi magni perierunt exercitus: in monte Mageddon, ubi Siſara Reges Chananæos delevit, Jud. c. 5. v. 19. ibi Ochozias rex Juda interiit, 4. Reg. 9. 27. ibi occiſus eſt Joſias, 4. Reg. 23. 29. Sic Imperatores Valerianus primum, tum Julianus à magis ſua moniti bella ſuſcipiunt, in quibus ſunt perituri, & cladem eorum luctus publicus conſequetur, qualis fuit Joſiæ temporibus. *Congregavit illos*, Spiritus dæmoniorum, de quibus v. 14. Hæc intelligi commodè poſſunt de Perſarum, Saracenorum, Scytharum innumerabili multitudine, qui Theodoſii Junioris temporibus ex Socrate L. 7. cap. 18. Theodoreto L. 5. cap. 38. Imperii terras invaſerunt, & miſerè perierunt: ac forſan figuram cum re figurata conjungit Apoſtolus, & ultimam Antichriſti perſecutionem prædicit.

17. (n) Phialam effudit in aerem, ubi fulgura & tempeſtates excitantur: hinc ingens commotio Imperii. *Factum eſt*: Valeriano deleto, Barbari & Gothi in primis Romani Imperii fines invaſerunt, ac magna facta eſt rerum converſio, Imperio Romano inſtabat exitium. *Factum eſt*, fuit Roma, peſtis & fames præeuntes Romæ excidio.

18. (o) Figurata locutio Prophetis uſitata, qua Romanum imperium Barbaris ſubditum iri inſinuat Apoſtolus.

19. (p) Apoſtolus tandem nos ad Imperii ruinam deduxit, cum Occidentis Imperium in tres partes fuit diviſum. Honorius Ravennæ, Attalus Romæ, Conſtantinus Galliæ jura dicebant; *Et civitates gentium ceciderunt*: Gallia, Hiſpania, magna Britannia Gothis præda fuerunt. *Et Babylon magna*, Roma ab Alarico capta & direpta, quam Auguſtin. L. 18. de civit. cap. 24. vocat Babylonem Occidentalem.

20. & 21. (q) Terrarum orbis concuſſus eſt: *Et montes non ſunt*, inventi: in terra marique ſuum amiſit imperium Roma. *Talentum*, Ultionis divinæ pondus: *Blaſphemaverunt*, Chriſtianis hoc Romæ excidium tribuebant Ethnici, quæ occaſio fuit Auguſtino ſcribendi libros de civitate Dei. Primò itaque Imperium à Perſis concuſſum fuit, quæ Barbaris Occidentis Imperium invadendi fuit occaſio: nam viribus Imperii adverſus Orientis reges converſis Occidentem nudatum Barbari invaſerunt. Itaque jam ſub Valeriano gravi ictu percuſſum fuit, adeo ut repercuſſu ipſo Roma tandem corruerit ab Alarico obſeſſa, ac tandem expugnata anno 410. à Totila incenſa. Quæ capite proximè inſequenti diſtinctè & apertè deſcribit Apoſtolus.

CAPUT XVII.

1. (a) Unus e ſeptem Angelis, quibus juſtitiæ divi-

2. Cum qua fornicati (b) ſunt reges terræ, & inebriati ſunt qui inhabitant terram, de vino proſtitutionis ejus.

3. Et abſtulit me in ſpiritu in deſertum. Et vidi mulierem (c) ſedentem ſuper beſtiam coccineam, plenam nominibus blaſphemiæ, habentem capita ſeptem, & cornua decem.

4. Et mulier erat circumdata purpura (d), & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioſo, & margaritis, habens poculum aureum in manu ſua, plenum abominatione, & immunditia fornicationis ejus:

5. Et in fronte ejus nomen ſcriptum: Myſterium (e): Babylon magna, mater fornicationum, & abominationum terræ.

6. Et vidi mulierem ebriam de ſanguine Sanctorum, & de ſanguine martyrum Jeſu. Et miratus (f) ſum cùm vidiſſem illam admiratione magna.

7. Et dixit mihi Angelus: Quare miraris? Ego dicam tibi ſacramentum mulieris, & beſtiæ, quæ portat eam, quæ habet capita ſeptem, & cornua decem.

8. Beſtia, quam vidiſti, fuit, & non eſt, & aſcenſura eſt de abyſſo, & in interitum ibit: & mirabuntur inhabitantes terram (quorum non ſunt ſcripta nomina in Libro vitæ à conſtitutione mundi) videntes beſtiam, quæ erat, & non eſt.

9. Et hic eſt ſenſus, qui habet ſapientiam (g): Septem capita, ſeptem montes ſunt, ſuper quos mulier ſedet, & reges ſeptem ſunt.

10. Quinque ceciderunt, unus eſt, & alius nondum venit: & cùm venerit, oportet illum breve tempus manere.

11. Et

no executio eſt demandata: quæ ventura ſunt, magis explicatè & per ſingula Joannem docturus, ſimul capitis 13. viſionem expoſiturus. *Damnationem meretricis magnæ*, Babylonis ſcilicet, quam plerique interpretantur civitatem Diaboli: ſed meretricis magnæ & Babylonis nomine Romam profanam & illius imperium veteres intelligunt. *Quæ ſedet ſuper aquas multas*, quæ tot populis dominatur. Atque inter alios eventus Romæ excidium ab Alarico & Gothis hoc capite & proximè conſequenti tam apertè deſcribitur, ut in oculos ipſos penè incurrat. Roma in meretricis figura, ſtylo Scripturæ uſitato, quæ proſtitutionis nomine idololatriam paſſim deſignat, vivis coloribus exprimitur, uti mox palam fiet.

2. (b) Apoſtolus voce Græca ubique utitur, quæ publicam proſtitutionem, non adulterium, aut violatam connubii fidem ſignificat. Itaque hoc nomine Romam ethnicam, quæ Deo numquam fuit deſponſata, non Chriſtianam ſignat Apoſtolus; ac nuſquam Scriptura Gentilium ſocietates adulteras vocat, cùm fidem ſuam Deo non dederint, neque adeò illam violaverint. Unde Joannes cùm *meretricem* appellat, non eam dicit eſſe *adulteram*, ſed πόρνην, ubique aſſerit, ut in hoc verſiculo, *Cum qua fornicati ſunt Reges terræ*, ἐπόρνευσαν, *Et inebriati ſunt*, nec veteris Teſtamenti Prophetæ Tyrum nimirùm, aut Babylonem adulterii crimine, ſed Judam, Iſraelem, Samariam eo nomine condemnant, quòd fidem conjugalem violaverint. Quare videant Proteſtantes, quàm temerè, ne atrociori utar verbo, aſſerant meretricem illam eſſe infidelem ſponſam, violatæ fidei ream, Eccleſiam Romanam & corruptam. Sed Romam ipſam profanam deſignat, Sanctorum perſecutricem, Babylonem, Sodomam, Ægyptum, & quemvis alium populum, ob affinitate cum Deo inita maximè alienum, idque v. 18. apertiſſimè exprimit: *Mulier eſt civitas magna, quæ habet regnum ſuper reges terræ*: Et quidem Reges terræ non ſolum deos Romanos; ſed Romam ipſam & Imperatores coluerunt, & cum ea meretrice fornicati ſunt.

3. (c) Hanc ſolam vidit in deſerto: *Coccineam*: hæc beſtia ea ipſa eſt, quæ capite 13. deſcribitur; eadem eſt mulier, quæ Roma cum Imperio ſuo. *Plenam nominibus blaſphemiæ*: nam urbem æternam appellabant; *Habentem capita ſeptem*, nempè ſeptem montes, ut v. 9. Apoſtolus ipſe exponit. Sic illa mulier eſt urbs eadem quæ Regibus dominatur, ex v. 18. mulieris nomen & proſtitutionem ejus, ſeu idololatriam melliùs exprimit. Quo quidem ſenſu inter meretrices Roma primas obtinuit: nam omnium gentium colebat deos.

4. (d) Qua Imperatores & magiſtratus ornabantur: *Inaurata auro*, ob immenſas ejus opes: *Habens poculum aureum*, ut Jeremias cap. 51. 7. deſcribit Babylonem: hæc ſuorum errorum vino terrarum orbem infecit.

5. (e) Hoc nomen fronti inſcriptum, impia Gentilium myſteria ſignificat, quibus Roma dominationem ſuam adſtruebat. *Myſterium*, Joannis temporibus ænigma fuit, nunc illud eſt explicatum. *Babylon magna*: meretricis nomine, & ſub nomine Babylonis Roma ipſa deſignatur. Nam Babylonis idola, incantationes, maleficia, auguria apud Prophetas paſſim occurrunt. Nationibus utraque dominabatur, plena erat idolis & ariolis, utraque Sanctos eſt perſecuta. Irenæus Lib. 5. cap. 30. Imperium Romanum à Joanne hoc nomine deſignatum aſſerit, atque illius ruinam prænuntiat. Petrus Apoſtolus Epiſt. 1. cap. 5. Romam eo nomine deſignat. Hieronymus cùm alibi paſſim, tum Lib. 2. adversùs Jovinianum, Romam Babylonis nomine in Apocalypſi à Joanne maledictam eſſe teſtatur; & alibi in Epiſt. 151. eam eſſe meretricem docet, cujus fronti inſcriptum eſt nomen blaſphemiæ. Idem inculcat Epiſt. 17. & in Iſaiæ cap. 24. eam eſſe, cujus ſupplicium in Apocalypſi legimus: & brevi poſt tempore impletas eſſe illas Prophetias accepit, cùm in Ezechielem ſcriberet.

6. & 8. (f) Cùm vidiſſet hoc tam inſigne miraculum. *Beſtia*, Erat quidem cùm hæc videbat Joannes: ſeptem phialarum effuſione deſtructa eſt; aut fortè, *quæ erat, & non eſt*. Romæ idolis addicta; Gr. *& tamen eſt*: Syr. *& prope eſt*.

9. & 10. (g) Hæc expoſita ſunt ad caput 13. Septem capita ſeptem montes figurabant, ſeu Romam, uti & ſeptem teget. *Quinque*, Numerus ſeptenarius eſt definitus & certus; nam à Joanne recenſentur: *Unus eſt, & alius nondum venit*; ex ſeptem Imperatoribus, qui Eccleſiæ bellum indixerant, de quibus cap. 13. dictum fuit, quinque tranſierant, ſeu ceciderunt, Diocletianus, Maximus, Conſtantius Chlorus, Galerius Maximianus, & Maxentius. *Unus eſt*: nempe Maximinus; *Et alius nondum venit*: an Licinius qui jam erat Imperator; ſed charactere ille cæteris communis, adhuc ei deerat, nondum exercuerat privatim & ſuo nomine perſecutionem; eo ipſo tempore quod Apoſtolus deſignat, inter Licinium & Conſtantinum jam convenerat; & edicta in gratiam Chriſtianorum facta, utriuſque nomine erant publicata, ex Lactantio de morte Perſec. num. 48. & Euſebio Lib. 10. 5. Quamdiu vixit Maximinus, in eadem fuit ſententia Licinius, qui poſt quinque Imperatorum perſecutionem elapſam nondum venerat; ſolus Maximinus in Eccleſiam ſæviebat: circa annum 312. Maxentius à Conſtantino victus eſt, & crux Romæ à Conſtantino erecta. Tum Galerius Maximianus ferale edictum abrogaverat: Conſtantinus & Licinius Chriſtianis apertè favebant. Hæc tempora Joanni apertè oſtenſa ſunt. Satana è cœlo dejecto audita eſt vox de cœlo: *Nunc facta eſt ſalus, & virtus & regnum Dei noſtri, & poteſtas Chriſti ejus*. Ex iis verſiculis octavus hujus capitis faciliùs intelligitur, *Beſtia quam vidiſti, &c.* quæ anteà cum ſeptem capiti-

11. Et beſtia, quæ erat, & non eſt: & ipſa octava (b) eſt: & de ſeptem eſt, & in interitum vadit.

12. Et decem cornua, quæ vidiſti, decem (i) reges ſunt, qui regnum nondum acceperunt, ſed poteſtatem tamquam reges una hora accipient poſt beſtiam.

13. Hi unum conſilium (k) habent, & virtutem, & poteſtatem ſuam beſtiæ tradent.

14. Hi cum Agno pugnabunt (l), & Agnus vincet illos: * quoniam Dominus dominorum eſt, & Rex regum, & qui cum illo ſunt, vocati, electi, & fideles.

*1.Tim.6. 15. Inf. 19.16.

15. Et dixit mihi: Aquæ, quas vidiſti ubi meretrix ſedet, populi ſunt, & Gentes, & linguæ.

16. Et decem cornua, quæ vidiſti in beſtia; hi odient fornicariam (m), & deſolatam facient illam, & nudam, & carnes ejus manducabunt, & ipſam igni concremabunt.

17. Deus enim dedit in corda eorum ut faciant (n) quod placitum eſt illi: ut dent regnum ſuum beſtiæ donec conſummentur verba Dei.

18. Et mulier (o), quam vidiſti, eſt civitas magna, quæ habet regnum ſuper reges terræ.

CAPUT XVIII.

Romæ Ethnicæ excidium; tum de lapide molari projecto ab Angelo.

1. ET poſt hæc vidi alium Angelum (a) deſcendentem de cælo, habentem poteſtatem magnam: & terra illuminata eſt à gloria ejus.

2. Et exclamavit in fortitudine, dicens: * Cecidit (d), cecidit Babylon magna: & facta eſt habitatio dæmoniorum, & cuſtodia omnis ſpiritus immundi, & cuſtodia omnis volucris immundæ & odibilis:

*Iſa.21.9. Jer.51.8. Sup.14.8.

3. Quia

bus viſa eſt, cum uno tantùm capite prodiit, poſtquam alia capita citò evanuerant: ſextum ſupererat ac beſtia non diu duratura videbatur, ſed in interitum itura. Hinc beſtia illa quaſi jam non eſſet, apparebat, unde in fine ait, *Videntes beſtiam, quæ erat, & non eſt*: Gr. *& ſi eſt*: adeò ut Joannes eam poſſet contemplari ut extinctam, cùm ſeptimus perſecutor brevi extinguendus foret: *Et cum venerit, oportet illum breve tempus manere*: per triennium duravit perſecutio Licinii, qui anno 325. periit. An potiùs hæc verba: *Alius nondum venit*, cum operrimo interprete de Juliano ſunt intelligenda, qui tertio Imperii ſui anno mortuus eſt ex Socrate Lib. 3. cap. 21. *Et mirabuntur*; quòd idololatria quaſi revixerit, & aſcenderit de abyſſo.

11. (b) An beſtia integra cum ſeptemplici capite eſt beſtia ex omnibus ſuis partibus compacta? *De ſeptem eſt*; è ſeptem nata. Hæ voces, *& ipſa octava eſt* populo ipſi rectè aptari poteſt; nam ſæpe populus non expectato Imperatorum juſſu Martyres interemit. *In interitum vadit*; Idololatriæ Imperium Diocletiani temporibus ruinæ ſuæ proximum fuit. Huic ſucceſſit Conſtantinus everſor idololatriæ.

12. (i) Auctor commentarii in Apocalypſim, qui falsò tribuitur Ambroſio, quem eſſe Peregaudum ſcriptorem ſeptimi ſæculi Epiſcopus Meldenſis exiſtimat, decem illos reges nominat, à quibus ſectum fuit & everſum Romanum Imperium. Sed nihil neceſſe eſt definitum hunc numerum Regum intelligere, neque ullum numerum certum, ubi in prophetia, ut proprius rei, aut temporis character non deſignatur. Satis illud eſt, quòd ex uno & eodem Imperio tot regna eximantur, & Barbarorum alluvia Romanum Imperium in Occidente, ſeu in fonte ſuo deleatur. Hi reges multiplici charactere deſignantur. *Qui regnum nondum acceperunt*, tempore ab eo indicato, cùm pacem Eccleſiæ dedit Conſtantinus: tum enim hæ nationes è ſua quæque patria egreſſæ alienas terras quæſierunt: *Sed poteſtatem tamquam reges una hora accipient poſt beſtiam*: Græcè, cum beſtia. Reges velut ex condicto in Occidentale Imperium incurſionem facturi ſunt. *Nondum acceperunt*, nondum Imperii Romani partem aliquam ſibi ſubjecerunt, ſed id fiet brevi poſt tempore; *Poſt beſtiam*, ſecundo à beſtia gradu, cum qua inibunt fœdera. *Qui regnum nondum acceperunt*: ſed accipient *poſt beſtiam*, cujus ruinis thronos ſuos ſuperſtruent; Hieron. in cap. 66. Iſaiæ, rectiſſimè pro regibus cornua ponit: hanc habente Scriptura ſacra conſuetudinem, ut regnum ſemper interpretetur in cornibus.

13. (k) Non aliud quærunt, quàm fixas habere ſedes, eaſque magis commodas, quàm ſit natale ſolum. *Et poteſtatem ſuam beſtiæ tradent*: exercitus eorum Romæ ſtipendia mereri contenti: imminentis ruinæ Imperii hæc eſt inſignis nota, quòd exercitum conſtare non potuit, nec ſe tueri niſi Barbarorum auxilio, ut Procopius lib. 1. de bello Goth. ait principum Romanorum majeſtatem adeò laxatam fuiſſe & debilitatam, ut fœdera cum iis inire, & Italiam ipſam ſub ſpecie fœderis tradere cogerentur. Sic ruina ſua paulatim dilata barbaros in penetralia Imperii admittebant. Imperio inſiti, quaſi cornua capiti, terras ſemper poſcunt ab imperatoribus, ut copiæ auxiliares.

14. (l) Idololatræ erant, ſed poſteà ad fidem Chriſtianam ſunt converſi. Pars eorum magna Ariana hæreſi ſunt contacti, ſed innumerabiles, ut Franci, & Burgundiones, Catholicam fidem ſunt amplexi: hi tamen poſtea ad Arianos defecerunt: Saxonum converſio in magna Britannia fuit ſincera; & Gothi tandem ad fidem Catholicam pervenerunt. Videndus Oroſius Lib. 7. cap. 41. & Hieronym. in Epiſt. ad Heliodorum, & ad Lætam.

16. (m) Romam ſcilicet per multas ætates adhuc idololatria inquinatam. Atque una hæc fuit è rationibus, quæ Conſtantinum impulerunt, ut Conſtantinopolim extrueret, ut in civitate degeret, quæ pura eſſet ab idololatria. Ita Oroſius Lib. 7. ac Roma Juliani temporibus uſque ad excidium ſuum Idolorum valdè amans fuit, præſertim magna pars Senatus. *Odio habent fornicariam*, quam tandem diripient: *Et carnes ejus manducabunt*, Provincias ejus vaſtabunt: *Et ipſam igni concremabunt*: qui eſt quartus horum regum character, quod præſtitit Alaricus, teſte Oroſio Lib. 7. Aug. ſerm. 7. de excidio urbis; & Hieron. Epiſt. 12.

17. (n) Deus antea inhibebat Gothos, ut Romanis locum pœnitentiæ daret; poſteà victoribus fræna permiſit.

18. (o) Ne ullus ſupereſſet dubitandi locus, quæ eſſet illa mulier fornicaria, Angelus manifeſtè docet eam eſſe *civitatem magnam, quæ habet regnum ſuper reges terræ*, Roma ſcilicet, cujus fatum in hoc capita per ſingula contiocum. In hac Joannis, ut in aliorum Prophetarum prædictione, paulatim ab obſcuris ad clariora ducimur, & quaſi à lumine ad lumen progredimur, ad magnum illum eventum, de quo jam à capite 11. diſſerere incepit.

1. (a) Qui divinam ultionem imminentem, & toti orbi conſpicuam mox annuntiabit. CAPUT XVIII.

2. (b) Roma gentium Domina, cujus idem fatum futurum eſt, quod Babylonis: unde hæc verba ex Iſaiæ cap. 21. 9. & ex Jeremiæ cap. 51. 8. deſumpta Romæ aptantur: quæ tamen penitus everſa non fuit, uti nec Babylon à Cyro expugnata & direpta. Hæc enim ad tempora uſque Alexandri non omnis expers gloriæ, ſed cum priſtino ſplendore minimè comparanda ſtetit: Prophetæ tamen eam ut penitus deſolatam & deletam

3. Quia de vino (c) iræ fornicationis ejus biberunt omnes gentes: & reges terræ cum illa fornicati ſunt: & mercatores terræ de virtute deliciarum ejus divites facti ſunt.

4. Et audivi aliam vocem de cœlo, dicentem: Exite (d) de illa populus meus: ut ne participes ſitis delictorum ejus, & de plagis ejus non accipiatis.

5. Quoniam pervenerunt (e) peccata ejus uſque ad cœlum, & recordatus eſt Dominus iniquitatum ejus.

6. Reddite (f) illi ſicut & ipſa reddidit vobis: & duplicate duplicia ſecundùm opera ejus: in poculo, quo miſcuit, miſcete illi duplum.

7. Quantum glorificavit ſe, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum &
* Iſa. 47. 8. luctum: quia in corde ſuo dicit: * Sedeo (g) regina, & vidua non ſum: & luctum non videbo.

8. Ideò in una die venient plagæ ejus, mors, & luctus, & fames, & igne comburetur (h): quia fortis eſt Deus, qui judicabit illam.

9. Et flebunt, & plangent ſe ſuper illam reges terræ, qui cum illa fornicati ſunt, & in deliciis vixerunt, cùm viderint ſummum incendii ejus:

10. Longè ſtantes propter timorem tormentorum ejus, dicentes: Væ, væ civitas illa magna Babylon, civitas illa fortis: quoniam una hora venit judicium tuum.

11. Et negotiatores terræ flebunt, & lugebunt ſuper illam: quoniam merces eorum nemo emet ampliùs:

12. Merces auri, & argenti, & lapidis pretioſi, & margaritæ, & byſſi, & purpuræ, & ſerici, & cocci, (& omne lignum thyinum (i), & omnia vaſa eboris, & omnia vaſa de lapide pretioſo, & æramento, & ferro, & marmore,

13. Et cinnamomum) & odoramentorum, & unguenti, & thuris, & vini, & olei, & ſimilæ, & tritici, & jumentorum, & ovium, & equorum, & rhedarum, & mancipiorum, & animarum hominum.

14. Et poma deſiderii animæ tuæ diſceſſerunt à te, & omnia pinguia & præclara perierunt à te, & ampliùs illa jam non invenient.

15. Mercatores horum, qui divites facti ſunt, ab ea longè ſtabunt propter timorem tormentorum ejus, flentes, ac lugentes,

16. Et dicentes: Væ, væ civitas illa magna, quæ amicta erat byſſo, & purpura, & cocco, & deaurata erat auro, & lapide pretioſo, & margaritis:

17. Quoniam una hora deſtitutæ ſunt tantæ divitiæ, & omnis gubernator, & omnis qui in lacum navigat, & nautæ, & qui in mari operantur, longè ſteterunt,

18. Et clamaverunt videntes locum (k) incendii ejus, dicentes: Quæ ſimilis civitati huic magnæ?

19. Et miſerunt pulverem ſuper capita ſua, & clamaverunt flentes & lugentes, dicentes: Væ, væ civitas illa magna, in qua divites facti ſunt omnes, qui habebant naves in mari de pretiis ejus: quoniam una hora deſolata eſt.

20. Exulta ſuper eam cœlum, & ſancti Apoſtoli, & Prophetæ: quoniam judicavit Deus judicium veſtrum de illa.

21. Et

conſiderant, quòd direpta fuerit, neque Imperium ſuum retinuerit. Idem Romæ fuit exitus ab Alarico miſerè vaſtatæ, adeò ut teſte Hieronymo filiorum ſuorum ſepulcrum fuerit: nec ſolùm Imperio & dominatione ſua dejecta eſt, ſed nationibus à ſe devictis prædæ fuit, & ludibrio. Romanum Imperium in fruſta [illegible] ceratum; Romam ipſam quadrageſimo quinto poſt anno Genſericus Vandalorum Rex diripuit, tum Odoacer Herulorum rex una cum Italia univerſa invaſit. [illegible] Anaſtaſius Theodorico Gothorum regi ut Provinciam Imperii tradere coactus fuit; per 30. annos Romam [illegible] Romani & Barbari alterni occuparunt. *Facta eſt habitatio dæmoniorum*, ſtylo Scripturæ uſitato, loca deſolata ſpectris & dæmonibus derelicta dici ſolent.

3. (c) Hebraiſmus eſt: [illegible] error & vinum mentem de ſua ſede dejiciunt. *Mercatores*, luxum & ſuperbiam eorum punit Deus. *Ira*. vox eadem venenum ſignificat, vino idololatriæ infecto.

4. (d) Ita Jeremias cap. 51. quod Apoſtolus Romæ aptat. Deus providentia ſua pleroſque ab excidio urbis retraxit, ut Innocentium Pontificem, & complures alios, teſte Oroſio Lib. 7. Romæ Alaricus aſylum in Eccleſia S. Petri conſtituit, ut teſtatur Auguſt. Lib. 1. de civitate c. 6. Chriſtiani complures in totum Orientem, in Palæſtinam, in Ægyptum, in Africam ſe receperunt. Sed qui in ipſa urbis ruina extincti ſunt electi, hi præ cæteris omnibus tutius exierunt è Babylone.

5. (e) Gr. ſecuta ſunt ad cœlum uſque. Idem de Babylone ſcriptum eſt Jer. 51.

6. (f) Claudius II. auctore Trebellio Pollione, innumerabilem Gothorum multitudinem internecione deleverat, & paulò ante Romæ excidium Radagaſus alter è Regibus Gothorum, ſed ethnicus, penitùs eſt debellatus, adeò ut viliſſimo pretio Romæ venirent. Itaque non temerè Gothis dicitur: *Reddite illi, ſicut reddidit vobis*; iique ut omnium nationum ultores ſpectantur. *In poculo vini iræ Dei.* Hæ voces non ſunt optantis, vel jubentis, ſed annuntiantis quæ futura ſunt.

7. (g) Ita ſe extollebat Babylon apud Iſaiam. cap. 47. ſic Roma ſui imperii æternitatem jactabat. Atque hæc æternæ urbis inſcriptio anno ante ejus expugnationem in murorum reparatione facta adhuc legitur. Proinde hinc liquet, quam periculoſa ſit proſperitas nulla adverſitate diluta.

8. & 10. (h) Id factum ab Alarico. *Væ*, Hoc tertium eſt væ, quod à verſiculo 14. capitis 11. ad hunc uſque locum dilatum, in ſequentibus v. 16. & 19. iteratur.

12. & 13. (i) Sic vertit Vulgata Lib. 3. Reg. 10. lignum odoriferum. *Mancipiorum*: *Gr. corporum*. Apoſtolus hoc in loco homines mancipiis opponens, per homines libera capita intelligit: nam in urbe direpta liberi ſimul & ſervi veneunt.

18. & 20. (k) Gr. *Fumum incendii*. *Exulta*, Vox illa de cœlo v. 4. ad Prophetas & Apoſtolos dirigitur, quòd Sancti Deum laudent ob judicia, quæ in terra exercet; de quibus Deum laudant.

Digitized by Google

21. Et ſuſtulit unus Angelus (l) fortis lapidem quaſi molarem magnum, & miſit in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon civitas illa magna, & ultrà jam non invenietur.

22. Et vox citharœdorum, & muſicorum, & tibia canentium, & tuba non audietur in te ampliùs, & omnis artifex omnis artis non invenietur in te ampliùs: & vox molæ (m) non audietur in te amplius:

23. Et lux lucernæ non lucebit in te ampliùs: & vox ſponſi & ſponſæ (n) non audietur adhuc in te: quia mercatores tui erant principes terræ, quia in veneficiis tuis erraverunt omnes gentes.

24. Et in ea ſanguis (o) prophetarum & ſanctorum inventus eſt: & omnium, qui interfecti ſunt in terra.

C A P U T XIX.

Aguntur gratiæ Deo de meretrice damnata, de die nuptiarum Agni, & Sanctorum remuneratione; Verbum Dei equo albo inſidens exercitus cœleſtes comitantur; impii ab avibus lacerantur.

1. POſt hæc audivi (a) quaſi vocem turbarum multarum in cœlo dicentium: Alleluja: Salus, & gloria, & virtus Deo noſtro eſt:

2. Quia vera & juſta judicia ſunt ejus, qui judicavit de meretrice magna, quæ corrupit terram in proſtitutione ſua, & vindicavit ſanguinem ſervorum ſuorum de manibus ejus.

3. Et iterùm dixerunt: Alleluja. Et fumus (b) ejus aſcendit in ſæcula ſæculorum.

4. Et ceciderunt ſeniores viginti quatuor, & quatuor animalia, & adoraverunt Deum ſedentem ſuper thronum, dicentes: Amen: Alleluja.

5. Et vox de throno (c) exivit, dicens: Laudem dicite Deo noſtro omnes ſervi ejus: & qui timetis eum, puſilli & magni.

6. Et audivi quaſi vocem turbæ magnæ, & ſicut vocem aquarum multarum, & ſicut vocem tonitruorum magnorum, dicentium: Alleluja: quoniam regnavit Dominus Deus noſter omnipotens.

7. Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei: quia venerunt nuptiæ (d) Agni, & uxor ejus præparavit ſe.

8. Et datum eſt illi, ut cooperiat ſe byſſino ſplendenti & candido. Byſſinum enim, juſtificationes ſunt Sanctorum.

9. Et dixit mihi: Scribe: * Beati (e), qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati ſunt: & dicit mihi: Hæc verba Dei vera ſunt. * Matth. 22. 2. Luc. 14. 16.

10. Et cecidi (f) ante pedes ejus, ut adorarem eum. Et dicit mihi: Vide ne feceris: conſervus tuus ſum, & fratrum tuorum habentium teſtimonium Jeſu. Deum adora. Teſtimonium enim Jeſu eſt ſpiritus prophetiæ.

11. Et vidi cœlum apertum, & ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper eum, vocabatur (g) Fidelis, & Verax, & cum juſtitia judicat, & pugnat.

12. Oculi

21. (l) Ita Jerem. 51. verſ. 63. ſic quæ ſequuntur, ex cap. 25. Jeremiæ, ex cap. 27. Ezechielis per imitationem ducuntur.

22. (m) Non deinceps tanta frumenti copia molæ ſubjiciuntur, quanta antè ſolebat in tanta populi multitudine.

23. (n) Non amplius Epithalamos occinent.

24. (o) Qui enim in provinciis occiſi ſunt Martyres, ii juſſu, aut exemplis Romanorum ſunt interempti.

CAPUT XIX. 1. (a) Sancti laudant Deum magnificè, & gratias agunt in Eccleſia triumphante: Gr. *Salus, & gloria, & honor, & poteſtas Domino Deo noſtro*. Proteſtantes in Synopſi Criticorum multa opponunt adversùs eam, quam attulimus interpretationem prædictionum, quas Joannes à temporibus Adriani Imperatoris ad excidium uſque Romæ ſub Alarico perduxit, quæque in hoc caput deſinunt: his ſingillatim reſpondet Meldenſis Epiſcopus. Primùm quidem iidem fatentur Imperii Romani dilacerationem decem Regibus capite 17. deſignatis prædici: ex quo illud ſequitur, Romæ ruinam, quæ hanc Imperii ſciſſionem comitatur, eſſe ipſum Romæ excidium ſub Alarico: ſecùs nulla erit ſeries & connexio rerum in hac Prophetia, & quidquid in mentem venerit, liberum erit in commentarios conjicere. Reliqua videri poſſunt apud periluſtrem Antiſtitem.

3. (b) Meretricis, vel incendii ejus memoria nunquam oblivione delebitur. *Aſcendit*, eſt præſentis temporis, *In ſæcula ſæculorum*, Romæ & Romani Imperii everſio his verbis exprimitur, niſi forte ad pœnas æterni referantur.

5. & 6. (c) E Dei majeſtate. *Regnavit*, In ruina Babylonica ſe regem eſſe oſtendit.

7. & 8. (d) Deſtructa idololatria glorificata eſt Eccleſia in terra & in cœlo. *Byſſino ſplendenti & candido*: Gr. *puro*; fides, bona opera, & intentio pura ſunt ejus ſplendor in gloria.

9. (e) Qui ad cœleſte convivium, quod Chriſtus ſponſæ ſuæ præparavit, vocati ſunt.

10. (f) An Joannes exiſtimabat hunc Angelum gloria ſplendidum Chriſtum ipſum eſſe? An potiùs honorem illi deferre voluit naturæ Angelicæ convenientem, quem Sancti veteris Teſtamenti Angelis ſunt proſecuti? Sed Angelus hunc honorem ab Apoſtolo accipere recuſavit; & conſervum ſe eſſe ait habentium Spiritum Prophetiæ largitorem: Spiritus Propheticus tibi datus eſt, ut Evangelium annunties.

11. (g) Chriſti ſplendida effigies adumbratur: *Equus*

12. Oculi autem ejus ſicut flamma ignis, & in capite ejus diademata multa, habens nomen (h) ſcriptum; quod nemo novit niſi ipſe.

* Iſa.63.2. 13. * Et veſtitus erat veſte aſperſa ſanguine (i): & vocatur nomen ejus, Verbum Dei.

14. Et exercitus, qui ſunt in cœlo, ſequebantur eum in equis albis, veſtiti byſſino albo, & mundo.

15. Et de ore ejus procedit gladius (k) ex utraque parte acutus: ut in ipſo per-
* Pſal.2.9. cutiat Gentes: * Et ipſe reget eas in virga ferrea: & ipſe calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis.

16. Et habet in veſtimento, & in fe-
* 1.Tim.6.15. Sup.17.14. more ſuo ſcriptum (l): * Rex regum, & Dominus dominantium.

17. Et vidi unum Angelum ſtantem in ſole (m), & clamavit voce magna, dicens omnibus avibus, quæ volabant per medium cœli: Venite & congregamini ad cœnam magnam Dei:

18. Ut manducetis (n) carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & ſedentium in ipſis, & carnes omnium liberorum, & ſervorum, & puſillorum, & magnorum.

19. Et vidi (o) beſtiam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui ſedebat in equo, & cum exercitu ejus.

20. Et apprehenſa eſt beſtia, & cum ea pſeudopropheta, qui fecit ſigna coram ipſo, quibus ſeduxit eos, qui acceperunt characterem beſtiæ, & qui adoraverunt imaginem ejus. Vivi miſſi ſunt hi duo in ſtagnum (p) ignis ardentis ſulphure.

21. Et cæteri occiſi ſunt in gladio ſedentis ſuper equum, qui procedit de ore ipſius: & omnes aves ſaturatæ ſunt carnibus eorum.

CAPUT XX.

Angelus vinctum draconem in abyſſum præcipitem dat: prima reſurrectio: mille annorum regnum: ſolutus ſatanas ſeducit populos.

1. ET vidi Angelum deſcendentem de cœlo, habentem clavem abyſſi, & catenam magnam in manu ſua.

2. Et apprehendit draconem (a), ſerpentem antiquum, qui eſt diabolus & ſatanas, & ligavit eum per annos mille:

3. Et miſit eum in abyſſum, & clauſit, & ſignavit ſuper illum, ut non ſeducat amplius gentes, donec conſummentur mille anni: & poſt hæc oportet illum ſolvi modico tempore.

4. Et vidi ſedes (b), & ſederunt ſuper eas, & judicium datum eſt illis: & animas decollatorum propter teſtimonium Jeſu,

---

albus, triumphum de hoſtibus devictis Romano more deſcribit, & Evangelicæ doctrinæ puritatem inſinuat. *Fidelis*, Gr. *Sanctus ſanctorum*.

12. (h) Hujus nominis dignitatem ſolus novit qui novit omnia: hujus nominis meminit c. 3. 12.

13. (i) An ſanguine inimicorum, ut Iſaiæ cap. 63. an potiùs proprio ſanguine ejus humanitas fuit cruentata? Sic Verbum ſe Patri offert in ſacrificium ſuo ſanguine conſperſum: illius ſanguis eſt humani generis remedium.

15. (k) Judiciaria ejus poteſtas; an verbum Dei penetrabilius omni gladio ancipiti, quo ſolo damnabit impios? *In virga ferrea*: qua fideles tuebitur, & impios conteret. *Furoris*, qui ſalutarem ſanguinem in vinum furoris iræ verteſunt.

16. (l) Græcè additur, *Nomen*: ſecundùm humanitatem à Patre illi data eſt omnis poteſtas in cœlo, & in terra.

17. (m) In eminenti loco, omnibus expoſito, impiorum animæ dæmonibus traduntur.

18. (n) Ita Ezech. 39. 17. deſtructionem eorum, qui perſecuti ſunt Eccleſiam, annuntiat.

19. (o) Eſt brevis recapitulatio viſionum præcedentium.

20. (p) Ultionem divinam in terra factam æternum ſupplicium conſequitur: beſtia & falſus Propheta in ſtagnum ignis conjiciuntur: ſeductio ipſa potiſſimùm in hæreſi ſe prodit. *Pſeudopropheta*, ſingularis numerus loco pluralis figuram cum re figurata conjungit, & Antichriſti ſupplicium per anticipationem exprimit, quæque in fine capitis inſequentis dicentur per recapitulationem.

2. & 3. (a) Quatuor nomina principi dæmonum hoc loco & paſſim Scriptura tribuit: draconem vocat ob ſævitiam; ſerpentem antiquum ob occultam malitiam; diabolum, ſeu calumniatorem, à διαβάλλειν, *decipere*, *calumniari*: Hilarius & alii vocant *Zabulum*; ac demum Satanam, ſeu bonorum omnium adverſarium. *Et ligavit eum*: ne fidelibus noceat, ut antea, uſque ad finem ſæculorum. Hæc videtur eſſe recapitulatio, quæ referenda eſt ad idololatriæ & imperii Romani everſionem. Numerus mille annorum non eſt certus & definitus; ſed tempus omne complectitur, quod ad reſurrectionem uſque excurrit. Sic Pſalmo 104. mille generationes dicuntur futuræ omnes generationes. *Donec*, poteſtas illius prædicatione Evangelii variis modis coerceatur, donec Antichriſtus venerit: *Tum ſolvetur modico temporis ſpatio*: tunc enim ingens erit Eccleſiæ perſecutio, ſed brevis. Intereà ſeductio quidem & tentatio futura eſt, ſed minùs periculoſa, neque adeò univerſalis, & vehemens. CAPUT XX.

4. (b) Martyrum animabus præparatas; in biſthroniis

ſu, & propter verbum Dei, & qui non adoraverunt beſtiam, neque imaginem ejus, neque acceperunt characterem ejus in frontibus, aut in manibus ſuis, & vixerunt, & regnaverunt cum Chriſto mille annis.

5. Cæteri (c) mortuorum non vixerunt, donec conſummentur mille anni. Hæc eſt reſurrectio prima.

6. Beatus (d), & ſanctus, qui habet partem in reſurrectione prima: in his ſecunda mors non habet poteſtatem: ſed erunt ſacerdotes Dei & Chriſti, & regnabunt cum illo mille annis.

* Ezech. 9. 2.

7. * Et cùm conſummati fuerint mille anni, ſolvetur ſatanas de carcere ſuo, & exibit, & ſeducet (e) Gentes, quæ ſunt ſuper quatuor angulos terræ, Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus eſt ſicut arena maris.

8. Et aſcenderunt ſuper latitudinem terræ, & circuierunt caſtra ſanctorum, & civitatem (f) dilectam.

9. Et deſcendit (g) ignis à Deo de cœlo, & devoravit eos: & Diabolus, qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris, ubi & beſtia,

10. Et pſeudopropheta cruciabuntur (h) die ac nocte in ſæcula ſæculorum.

11. Et vidi thronum magnum candidum, & ſedentem (i) ſuper eum, à cujus conſpectu fugit terra & cœlum, & locus non eſt inventus eis.

12. Et vidi (k) mortuos, magnos & puſillos, ſtantes in conſpectu throni, & libri aperti ſunt: & alius Liber apertus eſt, qui eſt vitæ: & judicati ſunt mortui ex his, quæ ſcripta erant in libris, ſecundùm opera ipſorum.

13. Et dedit mare (l) mortuos, qui in eo erant: & mors & infernus dederunt mortuos ſuos, qui in ipſis erant: & judicatum eſt de ſingulis ſecundùm opera ipſorum.

14. Et infernus & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis. Hæc eſt mors ſecunda.

15. Et qui non inventus eſt in Libro vitæ ſcriptus, miſſus eſt in ſtagnum ignis.

C A-

Martyres ex majori numero exprimit; nam ſub Imperio Romano ſunt decollati, ſeu, ut vox Græca πεπελεκισμένων inſinuat, *ſecuri percuſſi*, quod erat ſupplicium Romanis uſitatum: *neque imaginem ejus*, Romæ nimirùm & Imperatorum, ex cap. 13. *Et vixerunt*, vita gratiæ, *& regnaverunt mille annis*; non per anticipatam reſurrectionem, ſiquidem de ſolis animabus agitur: hæ quippe uſque ad extremum judicii diem cum Chriſto regnant, & gloria eorum in terra & in Eccleſia manifeſtatur.

5. (c) Hæc prima reſurrectio ex Meldenſi Epiſcopo eſt juſtificatio, quæ reſurrectio conſummatur in hujus vitæ exitu, eaque vera vita eſt cum Chriſto, & beatis animabus convenit: nam de reſurrectione corporum dicetur v. 12. & 13. Hæc autem verba, *Cæteri mortuorum non vixerunt*, non de reprobis interpretatur; ſed de aliorum juſtorum animabus; quæ ſtatim non fruuntur beatitudine, niſi ad certum perfectionis gradum pervenerint. *Non vixerunt*, Gr. οὐκ ἀνέζησαν, *non revixiſſent*, non ſtatim Deum videbunt, ut Martyres, & perfecti, quorum mentionem facit Paulus Hebr. 12. 23.

6. (d) Cùm Sancti exeuntes ex hac vita, quæ propriè eſt mors quædam, novam ineunt vitam in cœlo; ſecunda autem futura eſt reſurrectio in anima & corpore. *In his ſecunda mors non habet poteſtatem*; mors prima eſt, ubi animæ in inferno cum epulone divite ſepultæ manent; mors ſecunda, cùm totus homo conſtans corpore & anima in ſtagnum ignis & ſulphuris præceps dejicitur. *Mille annis*; toto hoc decurrente ſæculo in terra glorioſi futuri ſunt: ſed eorum in cœlo regnum nullis temporum ſpatiis finietur. Vel *mille annis*, ad finem uſque mundi.

7. (e) Seductio illa non extincta erat, ſed fræno impoſito coercita & ligata, Eccleſiæ in primis habita ratione. Hoc frænum Satanæ impoſitum uſque ad tempora Antichriſti duraturum eſt, tum verò effrænis erit illius licentia. *Gog & Magog*: præ cæteris ſeducet hos populos, quorum mentionem facit Ezechiel, cap. 38. eoſque putat Hieronymus barbaros fuiſſe, ex intima Scythia ortos. *Congregabit eos in prælium*; utrùm adversùs Antichriſtum Reges Chriſtiani prælia committant, nihil temere aſſerendum: videtur Joannes v. 3. 7. & 9. cuncta ferè ad ſeductionem referre. Quidam interpretes mille annos à Conſtantino ad Othomanorum familiam, quæ Mahumetiſmum mirum in modum propagavit, numerant; ſed mille anni benè intelliguntur anni à Deo conſtituti. Qui cùm effluxerint, & Eccleſia Gentium draconem vicerit nondum ligatum, eumdem vincet ſolutum Judæorum Eccleſia. Ita quidem vir perdoctus, quem identidem laudamus. Idem exiſtimat perſecutionem in calce præcedentis capitis expreſſam eamdem eſſe cum perſecutione, cap. 39. Ezechielis delineata de Gog & Magog, & hanc cum perſecutione Antichriſti.

8. (f) Vix deſignari poteſt illa civitas, ſi ad litteram interpretemur: unde civitas illa ſpiritaliter intelligi poteſt, Eccleſia nimirum, *Caſtra Sanctorum*; ſocietas electorum, qui carne mortali adhuc ſunt induti, & in loco tentationis poſiti, adversùs hæreticos & tyrannos decertant. Quod prælii genus in extremo mundi ſæculo recrudeſcet.

9. (g) In die conflagrationis cœli, aeris, & terræ, 2. Petri 3. *Et diabolus, qui ſeducebat eos*; non ampliùs beſtia, ſeu Roma profana, aut pſeudopropheta: Idololatria quippe erat abolita.

10. (h) Non quòd nunc vacent cruciatibus: ſed tentandi licentia iis detracta, cruciatus ſoli iis ſupererunt.

11. (i) Chriſtum ipſum in Eccleſia pura & immaculata habitantem: *A cujus conſpectu fugit terra & cœlum*: quando terra & elementa calore ſolventur: *Et locus non eſt inventus in eis*, ſecundùm priorem ſpeciem.

12. (k) Alios coram Judice imperterritos, alios magno terrore concuſſos. *Et libri aperti ſunt*, conſcientia cujuſque aperta erit, & manifeſta. *Qui eſt liber vitæ*: divinæ prædeſtinationis, antea occultus. Vel liber vitæ eſt Evangelium ipſum.

13. (l) In reſurrectione corporum: nam v. 4. & 5. de reſurrectione animarum tantummodò ſermo erat: ſecus jam diu aquæ & ſepulchra mortuos ſuos dediſſent. Ex his quædam colligit Meldenſis Epiſcopus, quæ omittere non debemus. Primum ex iis, quæ ad perſecutionem Antichriſti ſpectant, quæque futuris temporibus ſunt involuta, id unum pro certo habendum, qualiſcumque ſit illius violentia, majorem fore ſeductionem. Quod Paulus Apoſtolus 2. Theſſal. 2. inſinuat his verbis: *Cujus eſt adventus ſecundum operationem Satanæ in omni virtute & ſignis & prodigiis mendacibus, & in omni ſeductione iniquitatis iis qui pereunt*. Sævitiam ejus non memorat, aut effuſionem ſanguinis, uti nec Joannes in hoc capite v. 3. 7. 9. & toto hoc in libro: ſed neque Chriſtus Matth. 24. *Surgent enim Pſeudochriſti, & Pſeudoprophetæ: & dabunt ſigna magna & prodigia; ita ut in errorem inducantur, ſi fieri*

CAPUT XXI.

Poſt everſum Anti-Chriſti regnum; cœleſtis Jeruſalem deſcribitur; ejus opes & ſplendor, muri, portæ, dimenſiones, duodecim fundamenta, felicitas denique delineantur.

Iſa. 65. 17. & 66. 22. 2. Petr. 3. 13. 1. ET vidi cœlum (a) novum, & terram novam. Primum enim cœlum, & prima terra abiit, & mare jam non eſt.

2. Et ego Joannes vidi ſanctam civitatem Jeruſalem novam deſcendentem (b) de cœlo à Deo, paratam, ſicut ſponſam ornatam viro ſuo.

3. Et audivi vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum (c) Dei cum hominibus, & habitabit cum eis. Et ipſi populus ejus erunt, & ipſe Deus cum eis erit eorum Deus.

4. * Et abſterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: & mors ultrà non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultrà, quia prima abierunt (d). * Iſa. 25. 8. Sup. 7. 17.

5. Et dixit qui ſedebat in throno: * Ecce nova facio omnia. Et dixit mihi: Scribe, quia hæc verba fideliſſima ſunt, & vera. * Iſa. 43. 19. 2. Cor. 5. 17.

6. Et dixit mihi: Factum (e) eſt: ego ſum α & ω: initium, & finis. Ego ſitienti dabo de fonte aquæ vitæ, gratis.

7. Qui vicerit, poſſidebit hæc, & ero illi Deus, & ille erit mihi filius (f).

8. Timidis (g) autem, & incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars illorum erit in ſtagno ardenti igne & ſulphure: quod eſt mors ſecunda.

9. Et

poteſt etiam electi. Itaque in perſecutione Antichriſti ſigna erunt & prodigia fallacia cum malitia, occulta ſimulatione & hypocriſi conjuncta; tametſi vis, aut crudelitas non deerit; ſed deceptio prævalebit, ut in perſecutione Eccleſiæ crudelitas & ſanguinis effuſio major fuit, quàm deceptio, quæ tamen non aberat, ſed ex præcipua ejus parte definiri debet. 2. Brevis erit illa perſecutio, ut v. 3. inſinuat Joannes: ſed utrùm per tres annos cum ſemiſſe ſit duratura, ut plerique è veteribus conjiciunt, certò definiri non poteſt; atque ut tempus illud ad perſecutionem Antiochi eſſet exigendum, id fortè à templi profanatione eſt numerandum, ex quo magis efferbuit illa Antiochi perſecutio, quam Hieron. ſcribens in caput 8. Danielis probat ex Machabæis & Joſepho longiori temporis ſpatio duraſſe. 3. Antichriſti perſecutionem à beſtiæ perſecutione, & falſi Prophetæ ſeductione, eſſe diverſam, & ſuos cuique eſſe diſtinctos characteres, probatum fuit ex c. 11. 12. 13. & aliis, niſi anticipatione, & recapitulatione utamur. 4. Illud quoque non prætereundum videtur, Regnum Chriſti in hoc libro variis uſurpari modis, interdum in ſtrictiori ſenſu pro eo temporis ſpatio, quod perſecutiones Eccleſiæ eſt conſecutum, & terræ regna Chriſti jugo colla ſubmiſerunt, ut cap. 11. v. 15. & cap. 12. v. 10. Interdum abſolutè, poſtquam Chriſtus glorificatus regnare cœpit cum Sanctis ſuis, ut Apoc. 6. 1. 2. 3. 7. & 14. Quo quidem modo hoc caput intelligi debet, cui adjungenda eſt gloriæ Chriſti ac Sanctorum in terris manifeſtatio, & ejus ultima conſummatio in fine ſæculorum, cùm inimicos poſuerit ſcabellum pedum ſuorum, & electos ſuos in unum coegerit. Poſtremò, quod ad Millenarios attinet, eam quidem opinionem à Papia inductam quidam Patres priorum ſæculorum ſecuti ſunt, & inter alios Juſtinus martyr, qui tamen in dialogo cum Tryphone p. 306. fatetur multos ex iis, qui puram & religioſam doctrinam profitentur, aliter ſentire. Quamquam hic locus à quodam è numero Proteſtantium fœdè eſt adulteratus, qui etiam infideli verſioni adhæſit, ut probat Meldenſis Epiſcopus. Sed nullum extat hujus opinionis veſtigium apud Patres quarti ſæculi: neque ejus meminerunt Clemens Alexandrinus, Cyprianus, Origenes: eaque oppugnata fuit à Cajo apud Euſebium L. 3. cap. 28. à Dionyſio Alex. ut teſtatur Hier. L. 18. in Iſaiam, & Euſebius L. 7. Erroris occaſionem præbuit hoc caput viceſimum, quod ſenſu ſpirituali intelligi oportere ſuprà diximus: nam prima reſurrectio, quam Joannes martyribus tribuit, ad animas ſolas martyrum ſpectat, qui poſt mortem corporalem ſtatim novam vitam ſunt incæpturi. Quæ nonnulli Proteſtantium adjecerunt commenta, ut triplicem Chriſti adventum præter unum glorioſum, & Chriſtum regnaturum per mille annos, poſt ultimum judicium, non ampliùs regnaturum, & alia opinionum portenta: hæc, inquam, præter cæteros copiosè refellit Meldenſis Epiſcopus. Et quidem ſi ad litteram ſumimus quæ de regno mille annorum dicuntur, in multa abſurda ita nos inducemus, ut ex iis nullum exitum reperiamus. Illud tenendum eſt, unum Chriſti adventum viſibilem fore, cùm in gloria ſua apparebit: neque eum per mille annos unà cum Sanctis ſuis in terra futurum; ſed cum iis in æternum in cœlo regnaturum.

1. (a) Hactenus S. Joannes hiſtoriam Eccleſiæ militantis, quæque ad extremum Dei judicium pertinent, nobis exhibuit. In poſtremis his duobus capitibus futuram beatitudinem nobis promiſſam vivis coloribus exprimit. Ac primùm quidem cœlum novum & terram novam ſe vidiſſe teſtatur, quæ ſuperiori capite fugiſſe à facie ſedentis dixerat, nova, inquam, qualitate & in ſtatum præſtantiorem mutata. *Et mare jam non eſt*, ut antea fuit, turbidum, inquietum, tempeſtatibus agitatum; *jam non eſt*, ut priùs, ſed renovatum. Nam ex 2. Petri Epiſt. c. 3. novos cœlos & novam terram expectamus. Alii figuratis his locutionibus ſtatum Eccleſiæ tranquillum & pacatum exprimi putant: ſed in priori expoſitione potiùs acquieſcimus, ac de Eccleſia triumphante magis quàm de militante, quæ variis agitatur tempeſtatibus, hæc intelligenda nobis videntur. Quamquam utrique expoſitioni ſua conſtet ratio.

2. (b) Vidit in ſpiritu civitatem in aere penſilem, & ad ſe paulatim accedentem: ſed ſenſus genuinus Eccleſiam deſignat, quæ è cœlo deſcendit, quæque inde ſuam ducit originem: nam ſumus cives Sanctorum, *Paratam ſicut ſponſam ornatam viro ſuo*: vel à ſponſo, vel uni ſponſo ſuo ornatam; quod Chriſtianæ mulieres præſtare debent, ut ornatum modeſtum propter ſolum ſponſum affectent.

3. (c) Id Levit. 26. 11 pollicetur Deus, eaque promiſſio omninò implebitur. *Et ipſe Deus cum iis erit eorum Deus*: eſt enim Deus viventium, non mortuorum, quomodo *eſt Deus Abraham, Iſaac & Jacob. Hoc illi eſt nomen in æternum*, Exod. 3. ergo illi vivent in æternum.

4. & 5. (d) Vita mortalis plena ærumnis. *Vera*, ita evenient, ut prædixi.

6. (e) Opus Dei eſt conſummatum, mors ipſa deſtructa eſt. Vel præteritum pro futuro, more Prophetarum.

7. (f) Electos omnes ut filios ſuos habebit: hæreditatis ſuæ participes efficiet.

8. (g) Qui timent quod timendum non eſt: Gr. *ignavis*, qui perſecutoribus cedunt; *& incredulis*, qui fidem divinis promiſſionibus non habent: *execratis*, qui more gentilium vivunt, & vitam ducunt à Chriſtiana penitùs alienam: mendacium etiam accipitur pro falſa doctrina; aut *mendaces*, qui dolis & fraudibus proximum fallunt.

Digitized by Google

9. Et venit unus de ſeptem Angelis habentibus phialas plenas ſeptem plagis noviſſimis, & locutus eſt mecum, dicens: Veni, & oſtendam tibi ſponſam (h), uxorem Agni.

10. Et ſuſtulit me in ſpiritu in montem magnum, & altum, & oſtendit mihi civitatem ſanctam Jeruſalem deſcendentem de cœlo à Deo,

11. Habentem claritatem Dei: & lumen ejus ſimile lapidi pretioſo tamquam lapidi jaſpidis, ſicut cryſtallum.

12. Et habebat murum magnum, & altum, habentem portas (i) duodecim: & in portis Angelos duodecim, & nomina inſcripta, quæ ſunt nomina duodecim tribuum filiorum Iſrael.

13. Ab Oriente (k) portæ tres, & ab Aquilone portæ tres, & ab Auſtro portæ tres, & ab Occaſu portæ tres.

14. Et murus civitatis habens fundamenta duodecim, & in ipſis duodecim nomina duodecim Apoſtolorum Agni.

15. Et qui loquebatur mecum, habebat menſuram arundineam auream, ut metiretur civitatem, & portas ejus, & murum.

16. Et civitas in quadro poſita eſt, & longitudo (l) ejus tanta eſt quanta & latitudo: & menſus eſt civitatem de arundine aurea per ſtadia duodecim millia: & longitudo, & altitudo, & latitudo ejus, æqualia ſunt.

17. Et menſus (m) eſt murum ejus centum quadraginta quatuor cubitorum, menſura hominis, quæ eſt Angeli.

18. Et erat ſtructura muri ejus ex lapide jaſpide: ipſa verò civitas, aurum mundum ſimile vitro (n) mundo.

19. Et fundamenta (o) muri civitatis, omni lapide pretioſo ornata. Fundamentum primum, jaſpis: ſecundum, ſapphirus: tertium, chalcedonius: quartum, ſmaragdus:

20. Quintum, ſardonix: ſextum, ſardius: ſeptimum, chryſolithus: octavum, beryllus: nonum, topazius: decimum, chryſopraſus: undecimum, hyacinthus: duodecimum, amethyſtus.

21. Et duodecim portæ, duodecim margaritæ ſunt, per ſingulas: & ſingulæ portæ erant ex ſingulis margaritis: & platea civitatis aurum mundum, tamquam vitrum perlucidum.

22. Et templum (p) non vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens templum illius eſt, & Agnus.

23. * Et civitas non eget ſole, neque luna, ut luceant in ea: nam claritas Dei illuminavit eam, & lucerna ejus eſt Agnus. * Iſa. 60. 19.

24. Et ambulabunt gentes (q) in lumine ejus: & reges terræ afferent gloriam ſuam, & honorem in illam.

25. * Et portæ (r) ejus non claudentur per diem: nox enim non erit illic. * Iſa. 60. 11.

26. Et afferent gloriam & honorem gentium in illam.

27. Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens & mendacium, niſi qui ſcripti ſunt in libro vitæ Agni.

CAPUT XXII.

Videt Joannes fluvium aquæ vivæ, qui è throno Dei emanat, & ex utraque ripa arbores: beati qui Agni ſanguine mundantur.

1. ET oſtendit mihi fluvium aquæ vitæ (s), ſplendidum tamquam cryſtallum, procedentem de ſede Dei & Agni.

2. In

9. 10. & 11. (h) Urbem è cœlo deſcendentem. *In ſpiritu*, In viſione ſpiritali. *Civitatem ſanctam*; Gr. addit, magnam. *Lumen*, Gr. *luminare*, quod illuminat civitatem illam: *Sicut cryſtallum*, perſpicuitatis cryſtallinæ.

12. (i) Ut Ezech. 48. 32. ut per eas intrent omnes tribus, ſeu omnes electi. *Murum*, ut cives in tuto ſint. *Angelos*, qui portas cuſtodiant, ne hoſtium pateant incurſibus; *Et nomina duodecim tribuum*, totius populi Dei.

13. (k) Ex omni regione populi in eam urbem intrant.

16. (l) Videtur non de muris, quorum menſuram mox deſcribet. ſed de ipſis domibus ſermonem facere: eæ quippe ad eumdem modulum factæ dicuntur, adeò ut una alteram non excedat

17. (m) Quoad ipſam altitudinem: Angelus uſus eſt menſura, qualem homines ſolent adhibere.

18. (n) Summa puritas civitatis illius cœleſtis innuatur.

19. (o) Singulos fundamentorum lapides ſingulis gemmis, portas margaritis, muros jaſpide, civitatem totam auro mundo & pellucido conſtare ait; ut ex rerum ſenſibilium conſideratione, quibus nihil eſt in terra pretioſius, ad contemplationem rerum cœleſtium nos ducat. Sic varias Beatorum dotes, & diverſos in iis gloriæ gradus inſinuat. Gemmæ, quas nominat, eædem pene ſunt quæ in ſummi Pontificis rationali deſignantur, Exodi 28.

22. (p) Materiale templum non vidit, quia Deus eſt illis vice templi. Atque hinc colligitur, templum illud apud Ezech. cap. 40. & ſeq. deſcriptum ſpiritali modo perfectum iri

24. (q) Quæ ſalvabuntur, ambulabunt in lumine ejus civitatis: nam vox Græca πόλις eſt fœminini generis.

25. (r) Numquam claudentur: nam dies erit perpetuus, ut ſumma erit ſecuritas.

1. (s) Addunt Græci καθαρὸν purum. Hæc eſt æterna felicitas, quam aquæ templi apud Ezechielem cap. 47 figurabant; atque non alia eſt ejus templi ab Ezechiele deſcripti perfectio ab ea, quam Joannes nobis hoc loco exhibet. Gagnæus per *fluvium* Spiritum ſanctum intelligit, quem Joannes vidit *procedentem de ſede Dei, & Agni*, à Patre ſcilicet & Filio procedentem. Verum hæc explicatio non placet Eſtio, quòd hic non agatur de proceſſione Spiritus ſancti, ſed de exſuberante donorum Dei effuſione, quæ à Deo, ut ab CAPUT XXII.

2. In medio plateæ ejus (b), & ex utraque parte fluminis lignum vitæ, afferens fructus duodecim, per menſes ſingulos reddens fructum ſuum, & folia ligni ad ſanitatem Gentium.

3. Et omne maledictum (c) non erit ampliùs: ſed ſedes Dei & Agni in illa erunt, & ſervi ejus ſervient illi.

4. Et videbunt faciem ejus: & nomen (d) ejus in frontibus eorum.

* Iſa. 60. 20.
5. * Et nox ultrà non erit: & non egebunt lumine lucernæ, neque lumine ſolis (e), quoniam Dominus Deus illuminabit illos, & regnabunt in ſecula ſeculorum.

6. Et dixit mihi: Hæc verba fideliſſima ſunt, & vera. Et Dominus Deus ſpirituum prophetarum miſit Angelum ſuum oſtendere ſervis ſuis quæ oportet fieri citò.

7. Ecce venio velociter (f). Beatus, qui cuſtodit verba prophetiæ libri hujus.

8. Et ego Joannes, qui audivi, & vidi hæc. Et poſtquam audiſſem, & vidiſſem, cecidi ut adorarem (g) ante pedes Angeli, qui mihi hæc oſtendebat:

9. Et dixit mihi: Vide ne feceris: conſervus enim tuus ſum, & fratrum tuorum Prophetarum, & eorum qui ſervant verba prophetiæ libri hujus: Deum adora.

10. Et dicit mihi: Ne ſignaveris (h) verba prophetiæ libri hujus: tempus enim propè eſt.

11. Qui nocet (i), noceat adhuc: & qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc: & qui juſtus eſt, juſtificetur adhuc: & ſanctus, ſanctificetur adhuc.

12. Ecce venio citò, & merces mea mecum eſt, reddere unicuique ſecundùm opera ſua.

13. * Ego (k) ſum α, & ω, primus, & noviſſimus, principium, & finis. * Iſa. 41. 4. & 44. 6. & 48. 12. Sup. 1. 8. 17. & 21. 6.

14. Beati, qui lavant (l) ſtolas ſuas in ſanguine Agni: ut ſit poteſtas eorum in ligno vitæ, & per portas intrent in civitatem.

15. Foris canes (m), & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis ſervientes, & omnis qui amat & facit mendacium.

16. Ego Jeſus miſi Angelum meum, teſtificari (n) vobis hæc in Eccleſiis. Ego ſum radix & genus David, ſtella ſplendida & matutina.

17. Et ſpiritus (o) & ſponſa dicunt: Veni. Et qui audit, dicat: Veni. Et qui ſitit, veniat: * & qui vult, accipiat aquam vitæ, gratis. * Iſa. 55. 1.

18. Conteſtor (p) enim omni audienti verba prophetiæ libri hujus: Si quis appoſuerit ad hæc, apponet Deus ſuper illum plagas ſcriptas in libro iſto.

19. Et ſi quis diminuerit de verbis libri prophetiæ hujus, auferet Deus partem ejus de libro vitæ, & de civitate ſancta, & de his, quæ ſcripta ſunt in libro iſto.

20. Dicit qui teſtimonium perhibet iſtorum. Etiam venio citò: Amen. Veni (q) Domine Jeſu.

21. Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti cum omnibus vobis, Amen.

effectrice cauſa dimanant: ſeu de aquis baptiſmi, & baptiſteriis, quæ ſub Conſtantino & aliis qui conſecuti ſunt Imperatoribus, magnificè in Eccleſiis ſunt extructa; ſive de æterna felicitate hæc ſint intelligenda.

2. (b) Civitatis: *Lignum vitæ*, ita Ezech. c. 47. v. 12. Arbor vitæ amiſſam immortalitatem nobis reſtituit: Lignum vitæ uti & fluvius cœleſtem beatitudinem ſignificant. Nam, ut bene Menochius, in viſionibus ænigmaticis res eadem per diverſas figuras ſignificari ſolet, cùm eſt magni momenti, neque illa uno ſymbolo, aut figura exprimi poteſt. *Et folia ligni*; videtur loqui de præſenti Eccleſia, ut cap. 21. ſed eadem eſt Eccleſia, in diverſo ſtatu.

3. (c) Illa civitas immunis erit ab omni maledicto; nihil erit quod maledictionem mereatur, nullum peccatum, nulla infirmitas.

4. (d) Erunt æterna Dei poſſeſſio: *Videbunt faciem ejus*, Dei & Agni; videbunt mentis oculis eſſentiam Dei, & oculis corporis faciam Chriſti Domini: de hominibus à morte ſuſcitatis hoc loco agitur: interim tamen animæ Sanctorum videbunt eſſentiam Dei.

5. (e) Iſaiæ 60. v. 20. *Non occidet ultrà ſol tuus, & luna tua non minuetur*. Hoc loco Deus eſt ſol ipſe. Lunæ autem nulla fit mentio, nulla quippè eſt ibi mutatio. Unde ſuprà cap. 12. mulier, ſeu Eccleſia lunam habet ſub pedibus ſuis.

7. (f) Chriſtus ipſe loqui videtur; nolite terreri eorum minis & ſuppliciis: hæc citò finientur; ego veniam, & ſingulis reddam pro meritis.

8. & 9. (g) An fortè Angelus illa perſonam Chriſti exprimebat? at ſi ita eſt, cur prohibetur Joannes adorare Filium Dei in perſona Angeli? Cur ei dicitur, *Deum adora*? hoc enim ipſum faciebat. Itaque videtur Angelus hæc dicere, quia revelabat myſteria, ut ſolent ſæpè Prophetæ in perſona Dei loqui, etiamſi illud non præmittant; *Hæc dicit Dominus*. *Prophetia*, hoc verbum deeſt in Græco textu.

10. (h) Ne obſignaveris; ne celaveris hæc oracula; ſcribe potiùs, & omnibus expone, quæ omnibus ſunt utilia.

11. (i) Hæc verba neque præceptivè dicuntur, ut patet, neque tantùm permiſſivè, ut liquet ex duobus poſterioribus membris. *Qui juſtus eſt, juſtificetur adhuc*, &c. ſed prædicuntur tantùm: injuſtitiam ad certum tempus tolerat Deus; ſed tum nullum erit ejus nocumentum. Aut juxta alios hæc comminatoriè & ironicè intelligi debent: Si non ſufficiunt eis præteritæ ſordes, ſordeſcant adhuc, quando illis ita viſum eſt; ſed qui ſanctus eſt, curet ut ſanctior ſit; quia *ecce venio, & merces mea mecum eſt*: Chriſtus ipſe loquitur.

13. (k) Hæc verba Chriſti divinitatem omninò ſignificant, quòd nihil ſit eo prius, aut poſterius.

14. (l) Qui per pœnitentiam merito paſſionis Chriſti maculas animæ abluunt, ut poſſint fructu ligni vitæ in æternum veſci, & Apoſtolicam doctrinam ſequentes, ſint æternæ vitæ participes: non enim licet intrare in ſanctam civitatem niſi per Apoſtolorum portas.

15. (m) Impudici, impudentes, detractores, quales Joannis temporibus erant Judæi & hæretici: terrores hoc in capite miſcentur conſolationibus; nam & fluvium gratiæ, quo abluimur, ſanguinem Chriſti, quo mundamur, commemorat.

16. (n) Nota hæc facere Eccleſiis. *Radix & genus David*; ortus ex radice & genere David: *Stella ſplendida*, cujus nomen eſt *Oriens*, ex Zachar. 6. 12. *Stella matutina*, clariſſimum cœli ſidus.

17. (o) Spiritus ſanctus, qui orare nos docet, & deſiderare adventum Chriſti; *Et ſponſa* Eccleſia, quæ gemitibus ſuis ſponſum invitat ut veniat: *Et qui audit*, in ſe hanc vocem, dicat, *Veni Domine Jeſu*: *Et qui ſitit*, vitam æternam.

18. (p) Conteſtando admoneo. *Appoſuerit*, adulteraverit addendo, aut demendo.

20. (q) Fidelis anima regnum Chriſti exoptat. Scriptura orditur à creatione mundi, & deſinit in regni Dei conſummatione, quæ eſt nova creatio.

F I N I S.

Oratio

Oratio Manaſſæ, necnon Libri Duo, qui ſub libri Tertii & Quarti Eſdræ nomine circumferuntur, hoc in loco, extra ſcilicet ſeriem Canonicorum Librorum: quos ſancta Tridentina Synodus ſuſcepit, & pro Canonicis ſuſcipiendos decrevit, ſepoſiti ſunt, ne prorſus interirent, quippe qui à nonnullis ſanctis Patribus interdum citantur, & in aliquibus Bibliis Latinis tam manuſcriptis quàm impreſſis reperiuntur.

ORATIO MANASSÆ
REGIS JUDA,
CUM CAPTUS TENERETUR
IN BABYLONE.

DOMINE omnipotens, Deus patrum noſtrorum, Abraham, & Iſaac, & Jacob, & ſeminis eorum juſti, qui feciſti cœlum & terram cum omni ornatu eorum, qui ligaſti mare verbo præcepti tui, qui concluſiſti abyſſum, & ſignaſti eam terribili & laudabili nomine tuo: quem omnia pavent, & tremunt à vultu virtutis tuæ, quia importabilis eſt magnificentia gloriæ tuæ, & inſuſtentabilis ira comminationis tuæ ſuper peccatores: immenſa verò & inveſtigabilis miſericordia promiſſionis tuæ: quoniam tu es Dominus, altiſſimus, benignus, longanimis, & multùm miſericors, & pœnitens ſuper malitias hominum. Tu Domine, ſecundùm multitudinem bonitatis tuæ, promiſiſti pœnitentiam & remiſſionem iis, qui peccaverunt tibi, & multitudine miſerationum tuarum decreviſti pœnitentiam peccatoribus, in ſalutem. Tu igitur Domine Deus juſtorum, non poſuiſti pœnitentiam juſtis, Abraham, & Iſaac, & Jacob, iis qui tibi non peccaverunt: ſed poſuiſti pœnitentiam propter me peccatorem: quoniam peccavi ſuper numerum arenæ maris: multiplicatæ ſunt iniquitates meæ Domine, multiplicatæ ſunt iniquitates meæ, & non ſum dignus intueri & aſpicere altitudinem cœli, præ multitudine iniquitatum mearum. Incurvatus ſum multo vinculo ferreo, ut non poſſim attollere caput meum, & non eſt reſpiratio mihi: quia excitavi iracundiam tuam, & malum coram te feci: non feci voluntatem tuam, & mandata tua non cuſtodivi: ſtatui abominationes, & multiplicavi offenſiones. Et nunc flecto genu cordis mei, precans à te bonitatem. Peccavi, Domine, peccavi, & iniquitates meas agnoſco. Quare peto rogans te, remitte mihi Domine, remitte mihi, & ne ſimul perdas me cum iniquitatibus meis, neque in æternum, iratus, reſerves mala mihi, neque damnes me in infima terræ loca: quia tu es Deus, Deus, inquam, pœnitentium: & in me oſtendes omnem bonitatem tuam, quia indignum ſalvabis me ſecundùm magnam miſericordiam tuam, & laudabo te ſemper omnibus diebus vitæ meæ: quoniam te laudat omnis virtus cœlorum, & tibi eſt gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.

LIBER

LIBER ESDRÆ TERTIUS.

CAPUT PRIMUM.

Magnificum Phaſe, quod Joſias immolavit, celebrando ſeptem diebus feſtum Azymorum, cui ſucceſſerunt in regno Juda Jechonias, Joacim, Joachin, & Sedecias: eorumque ac populi captivitas propter ſua ſcelera, urbiſque ſubverſio deſcribuntur.

1. ET fecit Joſias Paſcha in Jeroſolymis Domino, & immolavit Phaſe quarta decima luna primi menſis,

2. Statuens ſacerdotes per vices dierum ſtolis amictos in templo Domini.

3. Et dixit Levitis ſacris ſervis Iſrael, ut ſanctificarent ſe Domino in poſitione ſanctæ arcæ Domini, in domo, quam ædificavit Salomon filius David rex.

4. Non erit vobis tollere ſuper humeros eam. Et nunc deſervite Domino veſtro, & curam agite gentis illius Iſrael ex parte ſecundùm pagos & tribus veſtras,

5. Secundùm ſcripturam David regis Iſrael, & ſecundùm magnificentiam Salomonis filii ejus, omnes in templo, & ſecundùm particulam principatus paternam veſtram, eorum qui ſtant in conſpectu fratrum filiorum Iſrael.

6. Immolate Paſcha, & ſacrificia parate fratribus veſtris, & facite ſecundùm præceptum Domini quod datum eſt Moyſi.

7. Et donavit Joſias in plebem quæ inventa eſt, ovium, agnorum, & hœdorum, & caprarum triginta millia, vitulos tria millia:

8. Hæc de regalibus data ſunt ſecundùm promiſſionem populo: & ſacerdotibus in Paſcha, oves numero duo millia, ac vituli centum.

9. Et Jechonias, & Semeſjas, & Nathanael fratres, & Haſabias, & Oziel, & Coraba, in Phaſe, oves quinque millia, vitulos quingentos.

10. Et hæc cùm fierent eleganter, ſteterunt ſacerdotes & Levitæ, habentes azyma per tribus.

11. Et ſecundùm partes principatus patrum, in conſpectu populi offerebant Domino, ſecundùm ea, quæ in libro Moyſi ſcripta ſunt:

12. Et aſſaverunt Phaſe igni prout oportebat, & hoſtias coxerunt in æneis, & in ollis cum benevolentia:

13. Et attulerunt omnibus qui erant ex plebe: & poſt hæc paraverunt ſibi & ſacerdotibus:

14. Sacerdotes enim offerebant adipes, uſque dum finita eſſet hora: & Levitæ paraverunt ſibi, & fratribus ſuis filiis Aaron.

15. Et ſacri cantores filii Aſaph erant per ordinem, ſecundùm præceptum David, & Aſaph, & Zacharias, & Jeddinus, qui erat à rege.

16. Et oſtiarii per ſingulas januas, ita ut non prævaricaretur unuſquiſque ſuam: fratres enim illorum paraverunt illis.

17. Et conſummata ſunt quæ pertinebant ad ſacrificium Domini.

18. In illa die egerunt Phaſe, & offerebant hoſtias ſuper Domini ſacrificium, ſecundùm præceptum regis Joſiæ.

19. Et egerunt filii Iſrael, qui inventi ſunt in tempore illo, Phaſe: & diem feſtum azymorum per dies ſeptem.

20. Et non eſt celebratum Phaſe tale in Iſrael, à temporibus Samuelis Prophetæ.

21. Et omnes reges Iſrael non celebraverunt tale Paſcha quale egit Joſias, & Sacerdotes, & Levitæ, & Judæi, & omnis Iſrael, qui inventi ſunt in commoratione Jeroſolymis.

22. Octavo decimo anno, regnante Joſia celebratum eſt Phaſe.

23. Et directa ſunt opera Joſiæ in conſpectu Domini ſui in corde pleno metuentis

24. Et quæ circa illum quidem conſcripta ſunt, in priſtinis temporibus, de eis qui peccaverunt, quique irreligioſi fuerunt in Dominum præ omni gente, & qui non quæſierunt verba Domini ſuper Iſrael.

25. Et poſt omnem actum hunc Joſiæ, aſcendit Pharao rex Ægypti, veniens in Carchamis ab itinere ſuper Euphratem, & exiit obviàm illi Joſias.

26. Et miſit rex Ægypti ad Joſiam, dicens: Quid mihi & tibi eſt rex Judæ?

27. Non ſum miſſus à Domino ut pugnem contra te: ſuper Euphratem enim bellum meum eſt, feſtinans deſcende.

28. Et non eſt reverſus Joſias ſuper currum; ſed expugnare eum conabatur, non attendens verbum prophetæ ex ore Domini;

29. Sed conſtituit ad eum bellum in campo Mageddo. Et deſcenderunt principes ad regem Joſiam.

30. Et dixit rex pueris ſuis, Amovete me à prælio, infirmatus ſum enim valdè. Et ſtatim amoverunt eum pueri ipſius de acie.

31. Et aſcendit ſuper currum ſecundarium ſuum: & perveniens Jeroſolymam, vita functus eſt, & ſepultus eſt in paterno ſepulchro.

32. Et in tota Judæa lugebant Joſiam: & qui præſidebant, cum uxoribus lamentabant eum, uſque in hunc diem. Et datum eſt hoc fieri ſemper in omne genus Iſrael.

33. Hæc autem præſcripta ſunt in libro hiſtoriarum regum Judæ: & ſingula geſta actus Joſiæ, & ejus gloria & intellectus ejus in lege Domini: quæque geſta ſunt ab eo, & quæ non ſcripta ſunt in libro regum Iſrael & Judæ.

34. Et aſſumentes, qui erant ex gente, Jechoniam filium Joſiæ, conſtituerunt regem pro Joſia patre ſuo, cùm eſſet annorum triginta trium.

35. Et regnavit ſuper Iſrael menſibus tribus. Et amovit eum rex Ægypti, ne regnaret in Jeroſolymis:

36. Et mulctavit gentem argenti talenta centum, & auri talentum unum.

37. Et conſtituit rex Ægypti Joacim fratrem ipſius, regem Judæ & Jeruſalem.

38. Et alligavit magiſtratus Joacim, & Zaracelem fratrem ſuum, & apprehendens reduxit in Ægyptum.

39. An-

Digitized by Google

39. Annorum erat Joacim vigintiquinque, cùm regnare cœpiſſet in terra Juda & Jeruſalem: & fecit malum in conſpectu Domini.

40. Poſt hunc autem aſcendit Nabuchodonoſor rex Babylonis, & alligans eum in æreo vinculo, perduxit in Babyloniam:

41. Et ſacra vaſa Domini accepit Nabuchodonoſor, & tulit & conſecravit in templo ſuo in Babylonia.

42. Nam de immunditia illius, & irreligioſitate ſcriptum eſt in libro temporum regum.

43. Et regnavit Joachin filius ejus pro eo. Cùm autem conſtitutus eſſet rex, erat annorum decem & octo.

44. Regnavit autem menſes tres & dies decem in Jeruſalem, & fecit malum in conſpectu Domini.

45. Et poſt annum mittens Nabuchodonoſor, tranſmigravit eum in Babyloniam ſimul cum ſacris vaſis Domini.

46. Et conſtituit Sedeciam regem Juda & Jeruſalem, cùm eſſet annorum viginti unius: regnavit autem annis undecim.

47. Et fecit malum in conſpectu Domini, & non eſt veritus à verbis quæ dicta ſunt ab Jeremia propheta ex ore Domini.

48. Et adjuratus à rege Nabuchodonoſor, perjurans diſceſſit: & indurata cervice ſua, & corde ſuo, tranſgreſſus eſt legitima Domini Dei Iſrael.

49. Et duces populi Domini multa iniquè geſſerunt, & impiè egerunt ſuper omnes immunditias gentium: & polluerunt templum Domini, quod ſanctum erat in Jeroſolymis.

50. Et miſit Deus patrum ipſorum per Angelum ſuum revocare eos, propter quod parceret illis, & tabernaculo ſuo.

51. Ipſi verò ſubſannabant in Angelis ſuis: & qua die locutus eſt Dominus, erant illudentes prophetis ejus.

52. Qui uſque ad iracundiam concitatus eſt ſuper gentem ſuam, propter irreligioſitatem ſuam, & præcepit aſcendere reges Chaldæorum.

53. Hi occiderunt juvenes eorum in gladio, in circuitu ſancti templi eorum; & non pepercerunt juveni, & ſeni, & virgini, & adoleſcenti.

54. Sed omnes traditi ſunt in manus ipſorum: & omnia ſacra vaſa Domini, & regales apothecas reſumentes, tulerunt in Babyloniam.

55. Et incenderunt domum Domini, & demolierunt muros Jeruſalem: & turres ejus incenderunt igne.

56. Et conſummaverunt omnia honorifica ejus, & ad nihilum redegerunt: & reliquos à gladio duxerunt in Babylonem.

57. Et erant ſervi illius uſque dum regnarent Perſæ, in repletione verbi Domini in ore Jeremiæ.

58. Quouſque benignè ageret terra ſabbata ſua, omni tempore deſertionis ſuæ ſabbatizavit, in applicatione annorum ſeptuaginta.

CAPUT II.

Cyrus rex Perſarum Judæos in regno ſuo captivos remittit in terram ſuam: qui cùm reſtaurarent Jeruſalem, prohibiti ſunt ab Artaxerxe propter quorumdam delationem.

1. REgnante Cyro rege Perſarum, in conſummatione verbi Domini in ore Jeremiæ,

2. Suſcitavit Dominus ſpiritum Cyri regis Perſarum, & prædicavit in toto regno ſuo ſimul per ſcripturam,

3. Dicens: Hæc dicit Cyrus rex Perſarum, Me conſtituit regem orbis terrarum Dominus Iſrael, Dominus excelſus,

4. Et ſignificavit mihi ædificare domum ſibi in Jeruſalem, quæ eſt in Judæa.

5. Si quis eſt ex genere veſtro, Dominus ipſius aſcendat cum eo in Jeruſalem.

6. Quotquot ergo circa loca habitant, adjuvent eos qui ſunt in loco ipſo, in auro & argento,

7. In dationibus, cum equis & jumentis, cumque aliis, quæ ſecundùm vota apponuntur in ædem Domini quæ eſt in Jeruſalem.

8. Et ſtantes principes tribuum, pagorum, & Judææ, ex tribu Benjamin, & Sacerdotes & Levitæ, quos excitavit Dominus aſcendere & ædificare Domum Domini quæ eſt in Jeruſalem, & qui erant in circuitu eorum,

9. Adjuverunt in omni auro & argento ejus, & jumentis, & votis compluribus multi quorum ſenſus excitatus eſt.

10. Et Cyrus rex protulit vaſa ſacra Domini, quæ tranſtulit Nabuchodonoſor rex Babylonis ex Jeruſalem, & conſecravit ea idolo ſuo.

11. Et proferens ea Cyrus rex Perſarum, tradidit Mithridato, qui erat ſuper theſauros ipſius.

12. Per hunc autem tradita ſunt Salmanaſaro præſidi Judææ.

13. Horum autem hic numerus. Libatoria argentea duo millia quadringenta, arbiſcæ argenteæ triginta: phialæ aureæ triginta, item argenteæ duo millia quadringentæ: & alia vaſa mille.

14. Omnia autem vaſa aurea & argentea, quinque millia octingenta ſexaginta.

15. Et enumerata ſunt Salmanaſaro ſimul cum his qui ex captivitate Babyloniæ venerant in Jeroſolymam.

16. In Artaxerxis autem regis Perſarum temporibus ſcripſerunt ei de his qui habitabant in Judæa & Jeruſalem, Balſamus, & Mithridatus, & Sabellius, & Rathimus, Balthemus, Samellius ſcriba, & reliqui habitantes in Samaria, & cæteris locis, ſubjectam epiſtolam Regi Artaxerxi.

17. Domine, pueri tui Rathimus ab accidentibus, & Sabellius ſcriba, & reliqui curiæ tuæ Judices in Cœleſyria & Phœnice.

18. Et nunc notum ſit domino regi, quoniam Judæi qui aſcenderunt à vobis ad nos, venientes in Jeruſalem civitatem refugam & peſſimam, ædificant forum ejus, & ſtatuunt muros, & templum ſuſcitant.

19. Quòd ſi civitas iſta & muri conſummati fuerint, non tantùm tributa non ſuſtinebunt pendere, ſed etiam regibus reſiſtent.

20. Et quia id agitur circa templum, rectè habere arbitrati ſumus non deſpicere hoc ipſum:

21. Sed notum facere domino regi, ut ſi videbitur, rex, quæratur in libris patrum tuorum,

22. Et

22. Et invenies in admonitionibus ſcripta de his, & ſcies quoniam civitas iſta fuit refuga, & reges & civitates concutiens.

23. Et Judæi refugæ, & prælia committentes in ea ab æterno, ob quam cauſam civitas iſta deſerta eſt.

24. Nunc ergo notum facimus, domine rex, quoniam ſi civitas hæc ædificata fuerit, & hujus muri erecti fuerint, deſcenſus tibi non erit in Cœleſyriam & Phœnicen.

25. Tunc ſcripſit rex Rathimo, qui ſcribebat accidentia, & Balthemo, & Sabellio ſcribæ, & cæteris conſtitutis, & habitantibus in Syria & Phœnice, ea quæ ſubjecta ſunt.

26. Legi epiſtolam, quam miſiſtis mihi. Præcepi ergo inquiri, & inventum eſt, quoniam civitas illa eſt ab ævo regibus reſiſtens,

27. Et homines refugæ, & prælia in ea efficientes, & reges fortiſſimi erant in Jeruſalem dominantes, & tributa exigentes à Cœleſyria & Phœnice.

28. Nunc ergo præcepi prohibere homines illos ædificare civitatem, & prohibere ne quid ultrà hæc fiat;

29. Sed nec procedant in plurimum ea quæ ſunt malitiæ, ita ut regibus moleſtia importetur.

30. Tunc recitatis his quæ à rege Artaxerxe ſcripta fuerant, Rathimus, & Sabellius ſcriba, & qui cum his conſtituti erant, jungentes feſtinanter venerunt in Jeruſalem cum equitatu, & turba, & agmine.

31. Cœperuntque ædificantes prohibere, & vacabant ab ædificatione templi in Jeruſalem, uſque ſecundo anno regni Darii regis Perſarum.

CAPUT III.

Dario poſt ſplendidam cœnam omnibus ſuis præfectis factam dormiente, tres corporis ejus cuſtodes problema moverunt, Num vinum, rex, mulier, an veritas præſtent: & primum de vino probatur.

1. REx Darius fecit cœnam magnam omnibus vernaculis ſuis, & omnibus magiſtratibus Mediæ & Perſidis,

2. Et omnibus purpuratis, & prætoribus, & conſulibus, & præfectis ſub illo, ab India uſque Æthiopiam, centum viginti ſeptem provinciis.

3. Et cùm manducaſſent, & bibiſſent, & ſatiati reverterentur, tunc Darius rex aſcendit in cubiculum ſuum, & dormivit, & expergefactus eſt.

4. Tunc illi tres juvenes corporis cuſtodes, qui cuſtodiebant corpus regis, dixerunt, alter alteri:

5. Dicamus unuſquiſque noſtrûm ſermonem qui præcellat: & cujuſcumque apparuerit ſermo ſapientior alterius, dabit illi rex Darius dona magna,

6. Purpura cooperiri, & in auro bibere, & ſuper aurum dormire, & currum aureo fræno, & cydarim byſſinam, & torquem circa collum:

7. Et ſecundo loco ſedebit à Dario propter ſapientiam ſuam, & cognatus Darii vocabitur.

8. Tunc ſcribentes ſinguli ſuum verbum ſignaverunt, & poſuerunt ſubtus cervical Darii regis,

9. Et dixerunt, Cùm ſurrexerit rex, dabimus illi ſcripta noſtra: & quodcumque judicaverit rex è tribus, & magiſtratus Perſidis, quoniam verbum ejus ſapientius eſt, ipſi dabitur victoria ſicut ſcriptum eſt.

10. Unus ſcripſit, Forte eſt vinum.

11. Alius ſcripſit, Fortior eſt rex.

12. Tertius ſcripſit, Fortiores ſunt mulieres: ſuper omnia autem vincit veritas.

13. Et cùm ſurrexiſſet rex, acceperunt ſcripta ſua, & dederunt illi, & legit.

14. Et mittens vocavit omnes magiſtratus Perſarum, & Medos, & purpuratos, & prætores, & præfectos:

15. Et ſederunt in concilio: & lecta ſunt ſcripta coram ipſis.

16. Et dixit, Vocate adoleſcentes, & ipſi indicabunt verba ſua. Et vocati ſunt, & introierunt.

17. Et dixit illis, Indicate nobis de his quæ ſcripta ſunt. Et cœpit prior, qui dixerat de fortitudine vini,

18. Et dixit, Viri, quàm prævalet vinum omnibus hominibus qui bibunt illud! ſeducit mentem.

19. Itemque regis & orphani facit mentem vanam. Item ſervi ac liberi, pauperis ac divitis,

20. Et omnem mentem convertit in ſecuritatem & jucunditatem, & non meminit omnem triſtitiam & debitum,

21. Et omnia præcordia facit honeſta, & non meminit regem, nec magiſtratum, & omnia per talenta loqui facit.

22. Et non meminerunt, cùm biberint, amicitiam, nec fraternitatem; ſed non multùm pòſt ſumunt gladios.

23. Et cùm à vino merſerint, & ſurrexerint, non meminerunt quæ geſſerunt.

24. O viri, num præcellit vinum? quia ſic cogitat facere? Et tacuit hoc dicto.

CAPUT IV.

Probatur excellens fortitudo regis, mulieris, & veritatis: ſed data veritati palma, Darius ad petitionem Zorobabel reddit ſacra vaſa, ſcribens ut Judæis detur libertas, & impenſæ ad extructionem Jeruſalem.

1. ET inchoavit ſequens dicere, qui dixit de fortitudine regis.

2. O viri, num præcellunt homines, qui terram & mare obtinent, & omnia quæ in eis ſunt?

3. Rex autem ſuper omnia præcellit, & dominatur eorum: & omne quodcumque dixerit ſuis, faciunt.

4. Et ſi miſerit illos ad bellatores, vadunt, & demoliuntur montes, & muros, & turres.

5. Jugulantur, & jugulant, & regis verba non prætereunt: nam ſi vicerint, afferunt regi omnia quæcumque prædati fuerint.

6. Similiter & alii omnes, & quotquot non militant, nec pugnant, ſed colunt terram: rurſum cùm ſeminaverint metentes, afferunt tributa regi:

7. Et ipſe unus ſolus ſi dixerit, occidite, occidunt: dixerit, remittite, remittunt:

8. Dixerit: percutite, percutiunt: dixerit, exterminate, exterminant: dixerit: ædificate, ædificant:

9. Dixerit: excidite, excidunt: dixerit: plantate, plantant.

10. Et omnis plebs, & virtutes eum obaudiunt,

diunt, & ſuper hoc ipſe recumbit, & bibit, & dormit.

11. Hi autem cuſtodiunt in circuitu eum, & non poſſunt ire ſinguli, & facere opera ſua, ſed in dicto obaudientes ſunt ei.

12. Viri, quomodo non præcellit rex qui ſic diffamatur? Et tacuit.

13. Tertius qui dixerat de mulieribus & veritate, hic eſt Zorobabel, cœpit loqui.

14. Viri, non magnus rex, & multi homines, nec vinum præcellit. Quis eſt ergo qui dominatur eorum?

15. Nonne mulieres genuerunt regem, & omnem populum, qui dominatur mari & terræ:

16. Et ex illis nati ſunt, & ipſæ educaverunt eos qui plantaverunt vineas, ex quibus vinum fit?

17. Et ipſæ faciunt ſtolas omnium hominum, & ipſæ faciunt gloriam hominibus, & non poſſunt homines ſeparari à mulieribus.

18. Si congregaverint aurum & argentum, & omnem rem ſpecioſam, & viderint mulierem unam bono habitu & bona ſpecie,

19. Omnia hæc relinquentes in eam intendunt, & aperto ore conſpiciunt, & eam alliciunt magis quàm aurum & argentum, & omnem rem pretioſam.

20. Homo patrem ſuum relinquit qui enutriit illum, & ſuam regionem, & ad mulierem ſe conjungit.

21. Et cum muliere remittit animam: & neque patrem meminit, neque matrem, neque regionem.

22. Et hinc oportet vos ſcire: quoniam mulieres dominantur veſtri. Nonne doletis?

23. Et accipit homo gladium ſuum, & vadit in viam facere furta, & homicidia, & mare navigare & flumina,

24. Et leonem videt, & in tenebris ingreditur: & cùm furtum fecerit, & fraudes, & rapinas, amabili ſuæ affert.

25. Et iterùm diligit homo uxorem ſuam magis, quàm patrem, aut matrem.

26. Et multi dementes facti ſunt propter uxores ſuas: & ſervi facti ſunt propter illas:

27. Et multi perierunt, & jugulati ſunt, & peccaverunt propter mulieres.

28. Et nunc credite mihi, quia magnus eſt rex in poteſtate ſua: quoniam omnes regiones verentur tangere eum.

29. Videbam tamen Apemen filiam Bezacis, mirifici concubinam regis, ſedentem juxta regem ad dexteram,

30. Et auferentem diadema de capite ejus, & imponentem ſibi, & palmis cædebat regem de ſiniſtra manu.

31. Et ſuper hæc aperto ore intuebatur eam: & ſi arriſerit ei, ridet: nam ſi indignata ei fuerit, blanditur, donec reconcilietur in gratiam.

32. O viri, cur non ſunt fortiores mulieres? Magna eſt terra, & excelſum eſt cœlum: quis iſta agit?

33. Et tunc rex, & purpurati intuebantur in alterutrum. Et inchoavit loqui de veritate.

34. O viri, nonne fortes ſunt mulieres? Magna eſt terra, & excelſum eſt cœlum: & velox curſus ſolis convertit in gyro cœlum in locum ſuum in una die.

35. Nonne magnificus eſt qui hæc facit, & veritas magna, & fortior præ omnibus?

36. Omnis terra veritatem invocat, cœlum etiam ipſam benedicit, & omnia opera moventur, & tremunt eam, & non eſt cum ea quidquam iniquum.

37. Vinum iniquum, iniquus rex, iniquæ mulieres, iniqui omnes filii hominum, & iniqua illorum omnia opera, & non eſt in ipſis veritas, & in ſua iniquitate peribunt:

38. Et veritas manet & invaleſcit in æternum, & vivit & obtinet in ſæcula ſæculorum.

39. Nec eſt apud eam accipere perſonas, neque differentias: ſed quæ juſta ſunt facit omnibus, injuſtis ac malignis, & omnes benignantur in operibus ejus.

40. Et non eſt in judicio ejus iniquum, ſed fortitudo, & regnum, & poteſtas, & majeſtas omnium ævorum. Benedictus Deus veritatis.

41. Et deſiit loquendo. Et omnes populi clamaverunt, & dixerunt, Magna eſt veritas, & prævalet.

42. Tunc rex ait illi, Pete, ſi quid vis ampliùs, quàm quæ ſcripta ſunt, & dabo tibi, ſecundùm quod inventus es ſapientior proximis, & proximus mihi ſedebis, & cognatus meus vocaberis.

43. Tunc ait regi, Memor eſto voti tui, quod voviſti, ædificare Jeruſalem, in die qua regnum accepiſti:

44. Et omnia vaſa quæ accepta ſunt ex Jeruſalem, remittere, quæ ſeparavit Cyrus, quando mactavit Babyloniam, & voluit remittere ea ibi.

45. Et tu voviſti ædificare templum quod incenderunt Idumæi, quando exterminata eſt Judæa à Chaldæis.

46. Et nunc hoc eſt, quod poſtulo, domine, & quod peto, hoc eſt majeſtas quod à te poſtulo, ut facias votum quod voviſti Regi cœli ex ore tuo.

47. Tunc ſurgens Darius rex, oſculatus eſt illum: & ſcripſit epiſtolas ad omnes diſpenſatores, & perfectos, & purpuratos, ut deducerent eum, & eos qui cum illo erant, omnes aſcendentes ædificare Jeruſalem.

48. Et omnibus præfectis, qui erant in Syria, & Phœnice, & Libano, ſcripſit epiſtolas, ut traherent ligna cedrina à Libano in Jeruſalem, ut ædificarent cum eis civitatem.

49. Et ſcripſit omnibus Judæis, qui aſcendebant à regno in Judæam pro libertate, omnem potentem, & magiſtratum, & præfectum non ſupervenire ad januas ipſorum,

50. Et omnem regionem, quam obtinuerant, immunem eſſe eis, & Idumæi relinquant caſtella quæ obtinent, Judæorum,

51. Et in ſtructuram templi dare per ſingulos annos talenta viginti, uſque dum perædificaretur:

52. Et ſuper ſacrarium holocautomata uſtulare quotidie, ſicut habent præceptum: alia talenta decem offerre per ſingulos annos,

53. Et omnibus qui procedunt à Babylonia condere civitatem: ut eſſet libertas tam ipſis quàm filiis eorum, & omnibus ſacerdotibus qui præcedunt:

54. Scripſit autem & quantitatem, & ſacram ſtolam juſſit dari, in qua deſervirent;

55. Et Levitis ſcripſit dare præcepta, uſque in diem qua conſummabitur domus, & Jeruſalem extruetur:

56. Et omnibus cuſtodientibus civitatem ſcripſit dari ei ſortes & ſtipendia.

57. Et dimiſit omnia vaſa quæcumque ſepara-

vetat Cyrus à Babylonia, & omnia quæcumque dixit Cyrus, & ipſe præcepit fieri, & mitti Jeruſalem.

58. Et cùm proceſſiſſet ille adoleſcens, elevans faciem in Jeruſalem, benedixit Regem Cœli.

59. Et dixit, Abs te eſt victoria, & abs te eſt ſapientia & claritas. Et ego ſervus tuus ſum.

60. Benedictus es qui dediſti mihi ſapientiam, & tibi confitebor, Domine Deus patrum noſtrorum.

61. Et accepit epiſtolas, & profectus eſt in Babyloniam. Et venit, & nuntiavit fratribus ſuis omnibus qui fuerunt in Babylonia:

62. Et benedixerunt Deum patrum ſuorum, quoniam dedit illis remiſſionem & refrigerium,

63. Ut aſcenderent & ædificarent Jeruſalem, & templum ubi nominatum eſt nomen ejus in ipſo, & exultaverunt cum muſicis & lætitia diebus ſeptem.

C A P U T V.

Redeuntes à Babylonica captivitate in Jeruſalem & Judæam recenſentur, & reſtituunt Dei cultum, ſed tandem à cœpto opere ad tempus impediuntur.

1. POſt hæc autem electi ſunt, ut aſcenderent principes pagorum per domos & tribus ſuas, & uxores illorum, & filii & filiæ eorum, & ſervi & ancillæ ipſorum, & pecora eorum.

2. Et Darius rex miſit unà cum eis equites mille, donec deducerent eos in Jeruſalem cum pace, & cum muſicis & cum tympanis & tibiis.

3. Et omnes fratres erant ludentes, & fecit eos aſcendere ſimul cum eis.

4. Et hæc ſunt nomina virorum, qui aſcenderunt per pagos ſuos in tribus, & in partem principatus ipſorum.

5. Sacerdotes: Filii Phinees, filii Aaron, Jeſus filius Joſedec, Joacim filius Zorobabel filii Salathiel de Domo David, ex progenie Phares, de tribu Juda,

6. Qui locutus eſt ſub Dario rege Perſarum ſermones mirificos in ſecundo anno regni ipſius menſe Niſan primo.

7. Sunt autem hi, qui aſcenderunt ex Judæa de captivitate tranſmigrationis, quos tranſmigravit Nabuchodonoſor rex Babyloniæ in Babylonem, & reverſus eſt in Jeruſalem,

8. Et requiſivit partem Judææ unuſquiſque in civitatem ſuam, qui venerunt cum Zorobabel & Jeſu, Nehemias, Areores, Elimeo, Emmanio, Mardocheo, Beelſuro, Mechpſatochor, Olioro. Emonia unus de principibus eorum,

9. Et numerus à gentilibus eorum, ea præpoſitis eorum, filii Phares, duo millia centum ſeptuaginta duo:

10. Filii Ares, tria millia centum quinquaginta ſeptem.

11. Filii Phoemo, centum quadraginta duo: in filiis Jeſu & Joabes, mille trecenti duo:

12. Filii Demu, duo millia quadringenti ſeptuaginta: filii Choraba, ducentiquinque: filii Banica, centum ſexaginta octo:

13. Filii Bebech, quadringenti tres: filii Atchad, quadringenti vigintiſeptem:

14. Filii Cham trigintaſeptem: Filii Zorout, duo millia ſexagintaſeptem: filii Adin, quadringenti ſexaginta unus:

15. Filii Aderectis, centum octo: filii Ciſſe & Zelas, centum ſeptem: filii Azoroc, quadringenti triginta novem:

16. Filii Jedarbone, centum triginta duo: filii Ananiæ, centum triginta: filii Aſoni, nonaginta:

17. Filii Marſar, quadringenti viginti duo: filii Zabarus, nonagintaquinque: filii Sepolemon, centum viginti tres:

18. Filii Nepopas, quinquaginta quinque: filii Nechanatus, centum quinquaginta octo: filii Cebethamus, centum triginta duo:

19. Filii Cearpatros, qui Enocadies, & Modiæ, quadringenti viginti tres: qui ex Gramas & Gabea, centum viginti unus.

20. Qui ex Beſſelon & Ceagge, ſexagintaquinque: qui ex Baſtaro, centum vigintiduo:

21. Qui ex Bechenobes, quinquagintaquinque: filii Lipis, centum quinquagintaquinque: filii Labonni, trecenti quinquagintaſeptem:

22. Filii Sichem, trecenti ſeptuaginta: filii Soadon & Cliomus, trecenti ſeptuagintaocto:

23. Filii Ericus, duo millia centum quadragintaquinque: filii Anaas, trecenti ſeptuaginta. Sacerdotes:

24. Filii Jeddus, filii Euther, filii Eliaſib, trecenti ſeptuaginta duo: filii Emerus, ducentiquinquagintaduo:

25. Filii Phaſurit, trecenti quinquaginta ſeptem: filii Caree, ducenti vigintiſeptem.

26. Levitæ: Filii Jeſo in Caduhel, & Bamis, & Serebias, & Edias, ſeptuagintaquatuor, omnis numerus à duodecimo anno, triginta millia quadringenti ſexagintaduo.

27. Filii, & filiæ, & uxores, omnis computatio: quadraginta millia ducenti quadragintaduo.

28. Filii ſacerdotum, qui pſallebant in templo: filii Aſaph, centum vigintiocto.

29. Oſtiarii verò: filii Eſmenni, filii Aſee, filii Amon, filii Accuba, Topa filii Tobi, omnes centum triginta novem.

30. Sacerdotes ſervientes in templo: filii Sel, filii Gaſpha, filii Tobloch, filii Cariæ, filii Su, filii Hellu, filii Labana, filii Armacha, filii Aceub, filii Utha, filii Cetha, filii Aggab, filii Obai, filii Anani, filii Canna, filii Geddu,

31. Filii An, filii Radin, filii Deſanon, filii Nacoba, filii Caſeba, filii Gaze, filii Ozui, filii Sinone, filii Attre, filii Haſtem, filii Aſiana, filii Manei, filii Naſiſim, filii Accuſu, filii Agiſta, filii Azui, filii Favon, filii Phaſalon,

32. Filii Meeda, filii Phuſa, filii Caree, filii Barcus, filii Saree, filii Coeſi, filii Naſit, filii Agiſti, filii Pedon,

33. Salomon filii ejus, filii Aſophot, filii Phaſida, filii Celi, filii Deduo, filii Gaddahel, filii Sephegi,

34. Filii Aggia, filii Sachareth, filii Sabathen, filii Caroneth, filii Malſith, filii Amæ, filii Saſus, filii Addus, filii Subas, filii Euta, filii Rahotis, filii Phaſphae, filii Malmon.

35. Omnes ſacro ſervientes, & pueri Salomonis, quadringenti octogintaduo.

36. Hi ſunt filii, qui aſcenderunt à Thelmela, Telharſa: principes eorum Carmellam, & Careth.

37. Et non poterant edicere civitates ſuas, & progenies ſuas, quemadmodum ſint ex Iſrael. Filii Dalari, filii Tubal, filii Nachodaici.

38. Ex

38. Ex Sacerdotibus, qui fungebantur Sacerdotio: & non ſunt inventi filii Obia, filii Achiſos, filii Addin, qui accepit uxorem ex filiabus Phargeleu:

39. Et vocati ſunt nomine ejus, & horum quæſita eſt generis ſcriptura in prædatura, & non eſt inventa, & prohibiti ſunt Sacerdotio fungi.

40. Et dixit illis Nehemias & Aſthatas: Ne participentur ſancta, donec exurgat Pontifex doctus in oſtenſionem & veritatem.

41. Omnis autem Iſrael erat, exceptis ſervis & ancillis, quadraginta duo millia trecenti quadraginta.

42. Servi horum & ancillæ, ſeptem millia trecenti trigintaſeptem. Cantores & cantatrices, ducenti ſexagintaquinque.

43. Cameli, quadringenti triginta quinque. Equi ſeptem millia trigintaſex. Muli, ducenta millia quadragintaquinque. Subjugalia, quinque millia vigintiquinque.

44. Et de præpoſitis ipſis per pagos, dum venirent in templum Dei, quod erat in Jeruſalem, voverunt ſuſcitare templum in loco ſuo, ſecundùm ſuam virtutem:

45. Et dare in templum theſaurum operum ſacrum auri mnas duodecim millia, & mnas argenti quinque millia, & ſtolas ſacerdotales centum.

46. Et habitaverunt ſacerdotes & Levitæ, & qui exierant de plebe, in Jeruſalem, & in regione, & ſacri cantores, & oſtiarii, & omnis Iſrael in regionibus ſuis.

47. Inſtante autem ſeptimo menſe, cùmque eſſent filii Iſrael unuſquiſque in ſuis rebus, convenerunt unanimes in atrium, quod erat ante januam Orientalem.

48. Et ſtantes Jeſus filius Joſedech & fratres ejus ſacerdotes, & Zorobabel filius Salathiel & hujus fratres, paraverunt altare,

49. Ut offerrent ſuper illud holocautomata, ſecundùm quæ in libro Moyſi hominis Dei ſcripta ſunt.

50. Et convenerunt ibi ex aliis nationibus terræ, & erexerunt ſacrarium in loco ſuo omnes gentes terræ, & offerebant hoſtias, & holocautomata Domino matutina.

51. Et egerunt ſcenopegiam, & diem ſolemnem, ſicut præceptum eſt in lege: & ſacrificia quotidie, ſicut oportebat:

52. Et poſt hæc oblationes inſtitutas, & hoſtias ſabbatorum, & neomeniarum, & dierum ſolemnium omnium ſanctificatorum.

53. Et quotquot vovebant Domino à neomenia ſeptimi menſis, cœperunt hoſtias offerre Deo, & templum Domini nondum erat ædificatum.

54. Et dederunt pecuniam lapidariis & fabris, & potum & pabula, cum gaudio.

55. Et dederunt carra Sidoniis & Tyriis, ut tranſveherent illis de Libano trabes cedrinas, & facerent rates in Joppe portu, ſecundùm decretum, quod ſcriptum erat eis à Cyro rege Perſarum.

56. Et in ſecundo anno venientes in templum Dei in Jeruſalem, menſe ſecundo, inchoavit Zorobabel filius Salathiel, & Joſue filius Joſedec, & fratres ipſorum, & ſacerdotes & Levitæ, & omnes qui venerant de captivitate in Jeruſalem:

57. Et fundaverunt templum Dei, novilunio ſecundi menſis ſecundi anni cùm veniſſent in Judæam & Jeruſalem.

58. Et ſtatuerunt Levitas à viginti annis, ſuper opera Domini: & ſtetit Jeſus & filius ejus, & fratres omnes Levitæ conſpirantes, & executores legis, facientes opera in domo Domini.

59. Et ſteterunt ſacerdotes habentes ſtolas cum tubis: & Levitæ filii Aſaph, habentes cymbala,

60. Collaudantes Dominum, & benedicentes ſecundùm David regem Iſrael.

61. Et cantabant canticum Domino, quoniam dulcedo ejus, & honor in ſæcula ſuper omnem Iſrael:

62. Et omnis populus tuba cecinerunt, & proclamaverunt voce magna, collaudantes Dominum in ſuſcitatione domus Domini.

63. Et venerunt ex ſacerdotibus & Levitis, & præſidentibus ſecundùm pagos ſenioribus, qui viderant priſtinam domum,

64. Et ad hujus ædificationem cum clamore & planctu magno, & multi cum tubis & gaudio magno:

65. In tantum ut populus non audiret tubas propter planctum populi. Turba enim erat tubis canens magnificè, ita ut longè audiretur.

66. Et audierunt inimici tribus Judæ, & Benjamin, & venerunt ſcire quæ eſſet vox tubarum.

67. Et cognoverunt quoniam qui erant ex captivitate, ædificant templum Domino Deo Iſrael.

68. Et accedentes ad Zorobabel & Jeſum, præpoſitos pagorum, dixerunt eis: Ædificabimus unà vobiſcum.

69. Similiter enim audivimus Dominum veſtrum, & ipſi pariter incedimus à diebus Aſbazareth regis Aſſyriorum, qui tranſmigravit nos huc.

70. Et dixit illis Zorobabel, & Jeſus, & principes pagorum Iſrael:

71. Non eſt nobis & vobis ædificare domum Dei noſtri; nos enim ſoli ædificabimus Domino Iſrael, ſecundùm ea, quæ præcepit nobis Cyrus rex Perſarum.

72. Gentes autem terræ incumbentes his qui ſunt in Judæa, & levantes opus ædificationis & inſidiis, & populos adducentes prohibebant eos ædificare,

73. Et aggreſſuras exercentes, impedierunt, ne conſummaretur ædificium omni tempore vitæ Cyri regis, & protraxerunt ſtructuram per biennium uſque ad Darii regnum.

CAPUT VI.

Judæi, annuente Dario, templum Dei extruunt in Jeruſalem.

1. IN ſecundo autem anno regni Darii prophetavit Aggæus & Zacharias filius Addin Prophetæ apud Judæam & Jeruſalem in nomine Dei Iſrael ſuper eos.

2. Tunc ſtans Zorobabel filius Salathiel, & Jeſus filius Joſedec, inchoaverunt ædificare domum Domini, quæ eſt in Jeruſalem:

3. Cùm adeſſent eis prophetæ Domini, & adjuvarent eos. In ipſo tempore venit ad illos Siſennes Subregulus Syriæ & Phœnicis, & Sarrabuzanes, & ſodales ejus,

4. Et dixerunt eis: Quo præcipiente vobis domum hanc ædificatis, & tectum iſtud, & alia omnia perficitis, & qui ſunt ſtructores qui hæc ædificant?

5. Et habuerunt gratiam viſitatione facta ſuper

Digitized by Google

eos, qui erant ex captivitate à Domino ſeniores Judæorum.

6. Et non ſunt impediti ædificare, donec ſignificaretur Dario de omnibus iſtis, & reſponſum acciperetur.

7. Exemplum epiſtolæ, quam miſerunt Dario Siſennes ſubregulus Syriæ, & Phœnicis, & Satrabuzanes, & ſodales ejus in Syria & Phœnice præſides, regi Dario ſalutem.

8. Omnia nota ſint domino regi, quòd cùm veniſſemus in regionem Judææ, & introiſſemus in Jeruſalem, invenimus ædificantes domum Dei magnam:

9. Et templum ex lapidibus politis, & magnis, & pretioſis materiis in parietibus,

10. Et opera illa inſtanter fieri, & ſuffragare, & proſperare in manibus eorum, & in omni gloria quàm diligentiſſimè perfici.

11. Tunc interrogavimus ſeniores, dicentes, Quo permittente vobis ædificatis domum iſtam, & opera hæc fundatis?

12. Ideò autem interrogavimus eos, ut notum faceremus tibi homines & præpoſitos, & nominum ſcripturam præpoſitorum poſtulavimus illos.

13. At illi reſponderunt nobis, dicentes, Nos ſumus ſervi Domini, qui fecit cœlum & terram,

14. Et ædificabatur hæc domus ante annos iſtos multos à rege Iſrael magno & fortiſſimo, & conſummata eſt.

15. Et quoniam patres noſtri exacerbantes erant, & peccaverunt in Deum Iſrael, tradidit eos in manus Nabuchodonoſor regis Babyloniæ, regis Chaldæorum,

16. Et domum iſtam demolientes incenderunt, & populum captivum duxerunt in Babylonem.

17. In primo anno regnante Cyro rege Babyloniæ, ſcripſit Cyrus rex domum hanc ædificare,

18. Et illa ſacra vaſa aurea & argentea, quæ extulerat Nabuchodonoſor de domo, quæ eſt in Jeruſalem, & conſecraverat ea in ſuo templo, rurſus protulit ea Cyrus rex de templo quod erat in Babylonia, & tradita ſunt Zorobabel & Salmanaſaro ſubregulo:

19. Et præceptum eſt eis ut offerrent hæc vaſa, & reponerent in templo quod erat in Jeruſalem, & ipſum templum Dei ædificare in loco ſuo.

20. Tunc Salmanaſarus ſubjecit fundamenta domus Domini, quæ eſt in Jeruſalem: & exinde uſque nunc ædificatur, & non accepit conſummationem.

21. Nunc ergo ſi judicatur à te, ô rex, perquiratur in regalibus bibliothecis Cyri regis, quæ ſunt in Babylonia.

22. Et ſi inventum fuerit conſilio Cyri regis cœptam eſſe ſtructuram domus Domini, quæ eſt in Jeruſalem, & judicatur à domino rege noſtro, ſcribat de his nobis.

23. Tunc Darius rex præcepit inquiri in bibliothecis: & inventus eſt in Ecbathanis oppido, quod eſt in media regione, locus unus, in quo ſcripta erant iſta.

24. Anno primo regnante Cyro, rex Cyrus præcepit domum Domini quæ eſt in Jeruſalem ædificare, ubi incendebant igni aſſiduo,

25. Cujus altitudo ſit cubitorum decem, & latitudo cubitorum ſexaginta, quadratum lapidibus politis tribus, & meniano ligneo ejuſdem regionis, & meniano uno novo, & impendia dari de domo Cyri regis:

26. Et ſacra vaſa domus Domini tam aurea quàm argentea quæ extulit Nabuchodonoſor in domum Domini, quæ eſt in Jeruſalem, ubi erant poſita, ut ponantur illic.

27. Et præcepit curam agere Siſennem ſubregulum Syriæ & Phœnicis, & Satrabuzanem, & ſodales ejus, & qui ordinari erant in Syria & Phœnice præſides, ut abſtinerent ſe ab eodem loco.

28. Et ego quoque præcepi in totum ædificare: & proſpexi, ut adjuvent eos qui ſunt ex captivitate Judæorum, donec conſummetur templum ædis Domini:

29. Et à vexatione tributorum Cœleſyriæ & Phœnicis, diligenter quantitatem dari his hominibus ad ſacrificium Domini, Zorobabel præfecto, ad tauros, & arietes, & agnos,

30. Similiter autem & frumentum, & ſal, & vinum, & oleum inſtanter per ſingulos annos, prout ſacerdotes qui ſunt in Jeruſalem, dictaverunt conſumi quotidie, ſine ulla dilatione,

31. Ut offerantur libationes ſummo Deo pro rege & pueris ejus, & orent pro ipſorum vita:

32. Et denuntietur, ut quicumque tranſgreſſi fuerint aliquid ex his quæ ſcripta ſunt, aut ſpreverint, accipiatur lignum de ſuis propriis, & ſuſpendantur, & bona ipſorum regi aſcribantur.

33. Propterea & Dominus, cujus nomen invocatum eſt ibi, exterminet omnem regem & gentem, qui manum ſuam extenderit prohibere, aut malè tractare domum Domini illam quæ eſt in Jeruſalem.

34. Ego Darius rex decrevi quàm diligentiſſimè ſecundùm hæc fieri.

CAPUT VII.

Domus Dei extructa dedicatur & conſecratur, in eaque feſtum Azymorum celebratur.

1. TUnc Siſennes ſubregulus Cœleſyriæ & Phœnicis, & Satrabuzanes, & ſodales, obſecuti his quæ à Dario rege erant decreta,

2. Inſiſtebant ſacroſanctis operibus diligentiſſimè, cooperantes cum ſenioribus Judæorum principibus Syriæ.

3. Et proſperata ſunt ſacroſancta opera, prophetantibus Aggæo & Zacharia prophetis.

4. Et conſummaverunt omnia per præceptum Domini Dei Iſrael, & ex conſilio Cyri, & Darii, & Artaxerxis regis Perſarum.

5. Et conſummata eſt domus noſtra uſque ad tertiam & vigeſimam diem menſis Adar, ſexto anno Darii regis.

6. Et fecerunt filii Iſrael & ſacerdotes & Levitæ, & cæteri qui erant ex captivitate, qui appoſiti ſunt ſecundùm ea quæ ſcripta ſunt in libro Moyſi.

7. Et obtulerunt in dedicationem templi Domini, tauros centum, arietes ducentos, agnos quadringentos,

8. Et hædos pro peccatis univerſi Iſrael, duodecim ſecundùm numerum tribuum Iſrael.

9. Et ſteterunt ſacerdotes & Levitæ amicti ſtolis per tribus, ſuper omnia opera Domini Dei Iſrael, ſecundùm librum Moyſi, & oſtiarii per ſingulas januas.

10. Et egerunt filii Iſrael cum his qui erant ex captivitate, illud Phaſe quartadecima luna menſis primi, quando ſanctificati ſunt ſacerdotes & Levitæ.

11. Our-

11. Omnes filii captivitatis non ſunt ſimul ſanctificati, quia Levitæ omnes ſimul ſanctificati ſunt:

12. Et immolaverunt Phaſe univerſi filii captivitatis, & fratribus ſuis ſacerdotibus, & ſibimetipſis.

13. Et manducaverunt filii Iſrael, qui erant ex captivitate, omnes qui remanſerant ab omnibus execrationibus gentium terræ quærentes Dominum,

14. Et celebraverunt diem feſtum azymorum, ſeptem diebus epulantes in conſpectu Domini,

15. Quoniam convertit conſilium regis Aſſyriorum in eos, confortare manus eorum ad opera Domini Dei Iſrael.

CAPUT VIII.

Aſcendenti Eſdra à Babylonia Jeroſolymam traduntur Artaxerxis litteræ, quæ beneficia Judæis præſtita continent: recenſentur qui ſimul aſcenderunt, & auro ac argento ſacerdotibus commiſſo; Eſdras facta oratione, commonet populum ad pœnitentiam, quod ab alienigenis ſe non ſeparaſſent.

1. ET poſt hunc regnante Artaxerxe Perſarum rege, acceſſit Eſdras filius Azariæ, filii Helciæ, filii Solome,

2. Filii Sadoc, filii Achitob, filii Ameri, filii Azahel, filii Boccii, filii Abiſue, filii Phinees, filii Eleazari, filii Aaron primi ſacerdotis:

3. Hic Eſdras aſcendit de Babylonia, cùm eſſet ſcriba, & ingenioſus in lege Moyſi, quæ data eſt à Domino Deo Iſrael docere, & facere.

4. Et dedit ei rex gloriam, quòd inveniſſet gratiam in omni dignitate & deſiderio in conſpectu ejus.

5. Et aſcenderunt ſimul cum ipſo ex filiis Iſrael, & ſacerdotibus, & Levitis, & ſacris cantoribus templi, & oſtiariis, & ſervis templi, in Jeruſalem.

6. Anno ſeptimo regnante Artaxerxe, in quinto menſe, hic annus ſeptimus eſt regni, exeuntes de Babylonia novilunio quinti menſis,

7. Venerunt Jeroſolymam juxta præceptum illius, ſecundùm proſperitatem itineris à Domino ipſorum datam eis.

8. In his enim Eſdras magnam diſciplinam obtinebat, ne prætermitteret quidquam eorum, quæ eſſent ex lege Domini & præceptis, & docendo univerſum Iſrael omnem juſtitiam & judicium.

9. Accedentes autem qui ſcribebant ſcripta Artaxerxis regis, tradiderunt ſcriptum quod obvenerat ab Artaxerxe rege ad Eſdram ſacerdotem, & lectorem legis Domini, cujus exemplum ſubjectum eſt.

10. Rex Artaxerxes Eſdræ ſacerdoti, & lectori legis Domini, ſalutem.

11. Humanior ego judicans in beneficiis, præcepi eis qui deſiderant ex gente Judæorum, ſua ſponte, & ex ſacerdotibus & Levitis, qui ſunt in regno meo, comitari tecum in Jeruſalem.

12. Si qui ergo cupiunt ire tecum, conveniant, & proficiſcantur, ſicut placuit mihi & ſeptem amicis meis conſiliariis.

13. Ut viſitent ea quæ aguntur ſecundùm Judæam & Jeruſalem, obſervantes ſicut habes in lege Domini.

14. Et ferant munera Domino Deo Iſrael, quæ vovi ego & amici Jeruſalem, & omne aurum & argentum, quod inventum fuerit in regione Babyloniæ Domino in Jeruſalem cum illo,

15. Quod eſt donatum pro ipſa gente in templum Domini eorum quod eſt in Jeruſalem: ut colligatur hoc aurum & argentum ad tauros, & arietes, & agnos, & hœdos, & quæ his ſunt congruentia,

16. Ut offerant hoſtias Domino ſuper altare Domini ipſorum quod eſt in Jeruſalem.

17. Et omnia quæcumque volueris cum fratribus tuis facere auro & argento, perfice pro voluntate tua, ſecundùm præceptum Domini Dei tui.

18. Et ſacroſancta vaſa, quæ data ſunt tibi ad opera domus Domini Dei tui, quæ eſt in Jeruſalem:

19. Et cætera quæcumque tibi ſubvenerint ad opera templi Dei tui, dabis de regali gazophylacio:

20. Cùm volueris cum fratribus tuis facere auro & argento, perfice ſecundùm voluntatem Domini.

21. Et ego quidem rex Artaxerxes præcepi cuſtodibus theſaurorum Syriæ & Phœnicis, ut quæcumque ſcripſerit Eſdras ſacerdos, & lector legis Domini, diligenter detur ei uſque ad argenti talenta centum, ſimiliter & auri.

22. Et uſque ad frumenti modios centum, & vini amphoras centum, & alia quæcumque abundant ſine taxatione.

23. Omnia ſecundùm legem Dei fiant Deo altiſſimo, ne fortè exurgat ira in regno regis, & filii, & filiorum ejus.

24. Vobis autem dicitur, ut omnibus ſacerdotibus & Levitis, & ſacris cantoribus, & ſervis templi, & ſcribis templi hujus,

25. Nullum tributum, neque ulla alia indictio irrogetur, nec habeat quiſquam poteſtatem objicere eis quidquam.

26. Tu autem Eſdra, ſecundùm ſapientiam Dei, conſtitue judices & arbitros in tota Syria & Phœnice: & omnes qui legem Dei tui non noverunt, doce:

27. Ut quotquot tranſgreſſi fuerint legem, diligenter plectantur, ſive morte, ſive cruciatu, ſive etiam pecuniæ mulctatione, vel abductione.

28. Et dixit Eſdras ſcriba: Benedictus Deus patrum noſtrorum, qui dedit hanc voluntatem in cor regis, clarificare domum ſuam, quæ eſt in Jeruſalem,

29. Et me honorificavit in conſpectu regis & conſiliariorum, & amicorum, & purpuratorum ejus.

30. Et ego conſtans animo factus ſum ſecundùm opitulationem Domini Dei mei, & congregavi ex Iſrael viros, ut ſimul aſcenderent mecum.

31. Et hi ſunt præpoſiti ſecundùm ſuas patrias, & principatus portionales, eorum qui mecum aſcenderunt de Babylonia in regno Artaxerxis.

32. Et ex filiis Phares, Gerſomus: ex filiis Siemarith, Amenus: ex filiis David, Acchus filius Seciliæ:

33. Ex filiis Phares, Zacharias, & cum eo reverſi ſunt viri centum quinquaginta:

34. Ex filiis ducis Moabilonis Zarei, & cum ipſo viri ducenti quinquaginta:

35. Ex filiis Zathues, Jechonias Zecholei, & cum ipſo viri ducenti quinquaginta.

36. Ex filiis Sala, Maaſias Gotholiæ, & cum ipſo viri ſeptuaginta:

37. Ex filiis Saphatiæ, Zarias Micheli, & cum ipſo viri octoginta:

38. Ex filiis Job, Abdias Jeheli, & cum ipſo viri ducenti duodecim:

39. Ex filiis Baniæ, Salimoth, filius Joſaphiæ, & cum ipſo viri centum ſexaginta:

40. Ex filiis Beer, Zacharias, Bebei, & cum ipſo viri ducenti octo:

41. Ex filiis Ezead, Joannes Ecetan, & cum ipſo viri centum decem:

42. Ex filiis Adonicam ipſis poſtremis, & hæc ſunt nomina eorum, Eliphalam filius Gebel, & Semejas, & cum ipſo viri ſeptuaginta.

43. Et congregavi eos ad fluvium qui dicitur Thia, & metati fuimus illic triduo, & recognovi eos.

44. Et ex filiis ſacerdotum & Levitarum non inveni illic.

45. Et miſi ad Eleazarum, & Ecelon, & Maſman, & Maloban, & Enaathan, & Samea, & Joribum, Nathan, Enuagam, Zachariam, & Moſolamum, ipſos ductores & peritos:

46. Et dixi eis ut venirent ad Loddeum, qui erat apud locum gazophylacii.

47. Et mandavi eis ut dicerent Loddeo, & fratribus ejus, & illis qui erant in gazophylacio, ut mitterent nobis eos qui ſacerdotio fungerentur in domo Domini Dei noſtri:

48. Et adduxerunt nobis ſecundùm manum validam Domini Dei noſtri viros peritos: ex filiis Moholi, filii Levi, filii Iſrael, Sebebiam, & filios & fratres, qui erant decem & octo:

49. Aſbiam, & Amin ex filiis filiorum Chananæi, & filii eorum viri viginti,

50. Et ex his qui temple ſerviebant, quos dedit David, & ipſi principes ad operationem Levitis templo ſervientium ducenti viginti. Omnia nomina ſignificata ſunt in ſcripturis.

51. Et vovi illic jejunium juvenibus in conſpectu Dei, ut quærerem ab eo bonum iter nobis, & qui nobiſcum erant, & filiis, & pecoribus, propter inſidias.

52. Erubui enim petere à rege pedites & equites in comitatu, tutelæ gratia, contra adverſarios noſtros.

53. Diximus enim regi, quoniam virtus Domini erit cum eis qui inquirunt eum in omni affectu.

54 Et iterum deprecati ſumus Dominum Deum noſtrum ſecundùm hæc; quem & propitium habuimus, & compotes facti ſumus Deo noſtro.

55. Et ſeparavi ex plebis præpoſitis, & ſacerdotibus templi, viros duodecim, & Sedebiam, & Aſanam, & cum eis ex fratribus eorum viros decem.

56. Et appendi eis aurum & argentum & vaſa ſacerdotalia domus Dei noſtri, quæ donaverat rex, & conſiliarii ejus, & principes, & omnis Iſrael,

57. Et cùm appendiſſem, tradidi argenti talenta centum quinquaginta, & vaſa argentea talentorum centum, & auri talenta centum,

58. Et vaſorum aureorum ſepties viginti, & vaſa ærea de bono æramento ſplendentia, duodecim auri ſpeciem reddentia.

59. Et dixi eis: Et vos ſancti eſtis Domino, & vaſa ſunt ſancta, & aurum, & argentum votum eſt Domino Deo patrum noſtrorum.

60. Vigilate & cuſtodite, donec tradatis ex plebis præpoſitis & ſacerdotibus & Levitis, & principibus civitatum Iſrael, in Jeruſalem, in paſtophorio domus Dei noſtri.

61. Et hi qui ſuſceperunt ſacerdotes & Levitæ aureum & argentum & vaſa, intulerunt in Jeruſalem in templum Domini.

62. Et promovimus à fluvio Thia, die duodecima menſis primi, uſquequò introivimus in Jeruſalem.

63. Et cùm factus fuiſſet tertius dies, quarta autem die ponderatum aurum, & argentum traditum eſt in domo Domini Dei noſtri, Marimoth filio Jori ſacerdoti.

64. Et cum ipſo erat Eleazar filius Phinees; & erant cum ipſis Joſadus filius Jeſu, & Medias, & Banni filius Levitæ; ad numerum, & ad pondus univerſa.

65. Et ſcriptum eſt pondus ipſorum eadem hora.

66. Qui autem venerunt ex captivitate, obtulerunt ſacrificium Domino Deo Iſrael, tauros duodecim pro omni Iſrael, arietes octoginta ſex,

67. Agnos ſeptuaginta duos, hircos pro peccato duodecim, & pro ſalute vaccas duodecim, omnia in ſacrificium Domini.

68. Et relegerunt præcepta regis regalibus diſpenſatoribus, & ſubregulis Cœleſyriæ & Phœnicis: & honorificaverunt gentem, & templum Domini.

69. Et conſummatis his, accellerunt ad me præpoſiti, dicentes: Non ſegregaverunt genus Iſrael, & principes, & ſacerdotes & Levitæ,

70. Et alienigenæ gentes, & nationes terræ, immunditias ſuas à Chananæis, & Hethæis, & Pherezæis, & Jebuſæis, & Moabitis, & Ægyptiis, & Idumæis.

71. Conjuncti enim ſunt filiabus eorum & ipſi, & filii eorum, & miſtum eſt ſemen ſanctum alienigenis gentibus terræ; & participes erant præpoſiti, & magiſtratus, iniquitatis ejus ab initio ipſius regni.

72. Et mox ut audivi iſta, conſcidi veſtimenta & ſacram tunicam; & lacerans capillos capitis, & barbam, ſedi dolens & mœſtus.

73. Et convenerunt quotquot tunc movebantur in verbo Domini Dei Iſrael, ad me lugentem ſuper iniquitatem iſtam, & ſedebam triſtis uſque ad ſacrificium veſpertinum.

74. Et conſurgens à jejunio, conſciſſa habens veſtimenta & ſacram tunicam, ingeniculans, & extendens manus ad Dominum,

75. Dicebam: Domine, confuſus ſum, & reveritus ſum ante faciem tuam.

76. Peccata enim noſtra multiplicata ſunt ſuper capita noſtra, & iniquitates noſtræ exaltatæ ſunt uſque ad cœlum,

77. Quoniam à temporibus patrum noſtrorum ſumus in magno peccato uſque ad diem hunc,

78. Et propter peccata noſtra, & patrum noſtrorum, ſumus traditi cum fratribus noſtris, & cum ſacerdotibus noſtris, regibus terræ in gladium & captivitatem & deprædationem, cum confuſione uſque in hodiernum diem.

79. Et nunc quantum eſt hoc quod contigit nobis miſericordia abs te Domine Deus, & relinque nobis radicem & nomen in locum ſanctificationis tuæ,

80. Detegere luminare noſtrum in domo Domini Dei noſtri, dare nobis cibum in omni tempore ſervitutis noſtræ.

81. Et cùm ſerviremus, non fuimus derelicti à Domino Deo noſtro; ſed conſtituit nos in gratia, ponens nobis reges Perſarum dare cibum,

82. Et clarificare templum Domini Dei noſtri, & ædificare deſerta Sion, dare nobis ſtabilitatem in Judæa & Jeruſalem.

83. Et nunc quid dicimus Domine habentes hæc? Tranſgreſſi enim ſumus præcepta tua, quæ dediſti in manus puerorum tuorum prophetarum,

84. Dicens: Quoniam terra, in quam introiſtis poſſidere hæreditatem ejus, terra polluta eſt coinquinationibus alienigenarum terræ, & immunditiæ illorum repleverunt eam totam immunditia ſua.

85. Et nunc filias veſtras non conjungetis filiis eorum, & filias eorum non accipietis filiis veſtris.

86. Et non inquiretis pacem habere cum illis omni tempore, ut invaleſcentes manducetis optima terræ, & hæreditatem diſtribuatis filiis veſtris uſque in ævum.

87. Et quæ contingunt nobis, omnia fiunt propter opera noſtra maligna, & magna peccata noſtra.

88. Et dediſti nobis talem radicem, & rurſum reverſi ſumus tranſgredi legitima tua, ut commiſceremur immunditiæ alienigenarum gentium terræ hujus.

89. Nonne iraſceris nobis perdere nos, quoadusque non relinqueretur radix & nomen noſtrum?

90. Domine Deus Iſrael verax es. Derelicta eſt enim radix uſque in hodiernum diem.

91. Ecce nunc ſumus in conſpectu tuo in iniquitatibus noſtris. Non eſt enim adhuc ſtare ante te in his.

92. Et cùm adorando confiteretur Eſdras, flens, humi proſtratus ante templum, congregati ſunt ante eum ex Jeruſalem turma magna valdè, viri, & mulieres, & juvenes, & juvenculæ. Fletus enim erat magnus in ipſa multitudine.

93. Et cùm clamaſſet Jechonias Jeheli ex filiis Iſrael, dixit Eſdræ: Nos in Dominum peccavimus, quòd collocavimus nobis in matrimonium mulieres alienigenas ex gentibus terræ.

94. Et nunc es ſuper omnem Iſrael. In his ergo ſit jusjurandum à Domino, expellere omnes uxores noſtras quæ ex alienigenis ſunt cum filiis earum.

95. Sicut tibi decretum eſt à majoribus ſecundùm legem Domini exurgens explica.

96. Ad te enim ſpectat negotium, & nos tecum ſumus, viriliter fac.

97. Et exurgens Eſdras adjuravit principes ſacerdotum & Levitas, & omnem Iſrael facere ſecundùm hæc; & juraverunt.

CAPUT IX.

Jubentur abjicere uxores alienigenas cum filiis, & recenſentur qui ex ſacerdotibus ac Levitis juncti illis erant. Eſdras legit legem Domini coram populo: quibus peractis, jubentur ut ad propria digreſſi, lætum diem agant.

1. ET exurgens Eſdras ab ante atrium templi, abiit in paſtophorium Jonathæ filii Naſabi,

2. Et hoſpitatus illic non guſtavit panem, nec aquam bibit, ſuper iniquitatem multitudinis.

3. Et facta eſt prædicatio in omni Judæa, & in Jeruſalem omnibus qui erant ex captivitate in Jeruſalem congregari,

4. Ut quicumque non occurrerit biduo, vel triduo dici, ſecundùm judicium aſſidentium ſeniorum, tollerentur facultates ſuæ, & ipſe alienus judicaretur à multitudine captivitatis.

5. Et congregati ſunt omnes, qui erant ex tribu Juda & Benjamin in tribus diebus in Jeruſalem, hic menſis eſt nonus, dies menſis viceſimus.

6. Et ſedit omnis multitudo in area templi, trementes, propter hiemem præſentem.

7. Et exurgens Eſdras, dixit illis: Vos iniquè feciſtis collocantes vobis in matrimonium uxores alienigenas, ut adderetis ad peccata Iſrael.

8. Et nunc date confeſſionem, & magnificentiam Domino Deo patrum noſtrorum.

9. Et perficite voluntatem ipſius, & diſcedite à gentibus terræ, & ab uxoribus alienigenis.

10. Et clamavit omnis multitudo, & dixerunt voce magna: Sicut dixiſti, faciemus.

11. Sed quoniam multitudo magna eſt, & tempus hibernum, & non poſſumus inſubſidiati ſtare: & hoc opus non eſt nobis unius diei, neque bidui: multùm enim in his peccavimus:

12. Stent præpoſiti multitudinis, & omnes qui nobiſcum inhabitant, & quotquot habent uxores apud ſe alienigenas,

13. Et aſſiſtant accepto tempore ex omni loco presbyteri, & judices, uſquequò ſolvant iram Domini negotii hujus.

14. Jonathas autem filius Ezeli, & Ozias Thecam ſuſceperunt ſecundùm hæc: & Boſoramus, & Levis, & Sabbathæus ſimul cooperati ſunt cum illis.

15. Et ſteterunt ſecundùm hæc omnia univerſi qui erant ex captivitate.

16. Et elegit ſibi viros Eſdras ſacerdos, principes magnos de patribus eorum ſecundùm nomina: & conſederunt novilunio menſis decimi examinare negotium illud.

17. Et determinatum eſt de viris qui habebant uxores alienigenas, uſque ad neomeniam primi menſis:

18. Et inventi ſunt ex ſacerdotibus permiſti, qui habebant alienigenas uxores.

19. Ex filiis Jeſu filii Joſedec, & fratribus ejus: Maſeas, & Eliozerus, & Joribos, & Joadeus,

20. Et injecerunt manus ut expellerent uxores ſuas: & ad litandum in exorationem, arietem pro ignorantia ſua.

21. Et ex filiis Semmeri: Maſeas & Eſses & Jeelec, Azarias.

22. Et ex filiis Foſere: Limoſias, Hiſmaenis, & Nathanee, Juſſio, Reddus, & Thalſas.

23. Et ex Levitis: Jorabdus, & Semeis, & Colnis, & Calitas; & Facteas, & Colnas, & Elionas.

24. Et ex ſacris cantoribus, Eliaſib, & Zaccarus.

25. Et ex oſtiariis: Salumus, & Tolbanes.

26. Et ex Iſrael: ex filiis Foro, Ozi, & Remias, & Geddias, & Melchias, & Michelus, Eleazarus, & Jammebias, & Bannas.

27. Et ex filiis Jolaman: Chamas, & Zacharias, & Jerrelus, & Joddius, & Erimoth, & Helias.

28. Et ex filiis Zatoim: Eliadas, & Liaſumus, Zochias, & Larimoth, & Zabdis, & Thebedias.

29. Et ex filiis Zebes: Joannes, & Amanias, & Zabdias, & Emeus.

30. Et ex filiis Banni: Olamus, & Malnchus, & Jeddeus, & Jaſub, & Azabus, & Jerimoth.

Hcc 4 31. Et

31. Et ex filiis Addin: Naathus, & Mooſias, & Caleua, & Raanas, Maaſeas, Mathathias, & Beſel, & Bonns, & Manaſſes.

32. Et ex filiis Nuae: Noneas, & Aſeas, & Melchias, & Sameas, & Simon, Benjamin, & Malchua, & Marras.

33. Et ex filiis Aſon: Catianeus, Mathathias, & Bannus, & Eliphalach, & Manaſſes, & Semei.

34. Et ex filiis Banni: Jeremias, & Moadias, & Abramus, & Johel, & Baneas, & Pelias, & Jonas, & Marimoth, & Eliaſib, & Mathaneus, & Eliaſis, & Orizas, & Dielos, & Semedius, & Zambrias, & Joſephus.

35. Et ex filiis Nobei: Idelus & Mathathias, & Sabadus, & Zecheda, Sedmi & Jeſſei, Baneas.

36. Omnes iſti conjunxerunt ſibi uxores alienigenas, & dimiſerunt eas cum filiis.

37. Et inhabitaverunt ſacerdotes & Levitæ, qui erant ex Iſraël, in Jeruſalem, & in tota una regione, novilunio menſis ſeptimi. Et erant filii Iſrael in commorationibus ſuis.

38. Et congregata eſt omnis multitudo ſimul in aream, quæ eſt ab Oriente portæ ſacræ:

39. Et dixerunt Eſdræ pontifici & lectori, ut afferret legem Moyſi, quæ tradita eſt à Domino Deo Iſrael.

40. Et attulit Eſdras Pontifex legem omni multitudini eorum, à viro uſque ad mulierem, & omnibus ſacerdotibus, audire legem novilunio menſis ſeptimi.

41. Et legebat in area, quæ eſt ante ſacram portam templi, à prima luce uſque ad veſperam, coram viris, & mulieribus. Et dederunt omnes ſenſum ad legem.

42. Et ſtetit Eſdras ſacerdos, & lector legis, ſuper ligneum tribunal, quod fabricatum erat.

43. Et ſteterunt ad eum Mathathias, & Samus, Ananias, Azarias, Urias, Ezechias, & Balſamus ad dexteram:

44. Et ad ſiniſtram Faldeus, Miſael, Malachias, Abuſthas, Sabus, Nabadias, & Zacharias.

45. Et aſſumpſit Eſdras librum coram omni multitudine: præſidebat enim in gloria in conſpectu omnium.

46. Et cùm abſolviſſet legem, omnes recti ſteterunt: & benedixit Eſdras Dominum Deum altiſſimum, Deum ſabaoth omnipotentem.

47. Et reſpondit omnis populus, Amen. Et elevatis ſurſum manibus procidentes in terram, adoraverunt Dominum.

48. Jeſus, & Banaeus, & Sarebias, & Jaddimus, & Accubus, & Sabbathæus, & Calithes, & Azarias, & Joradus, & Ananias, & Philias Levitæ,

49. Qui docebant legem Domini, & in multitudine legebant legem Domini: & præferebant ſinguli eos, qui intelligebant lectionem.

50. Et dixit Atharathes Eſdræ Pontifici & lectori, & Levitis qui docebant multitudinem,

51. Dicens, Dies hic ſanctus eſt Domino. Et omnes ſlebant, cùm audiſſent legem.

52. Et dixit Eſdras: Digreſſi ergo manducate pinguiſſima quæque, & bibite dulciſſima quæque, & mittite munera his qui non habent.

53. Sanctus enim eſt hic dies Domini, & nolite mœſti eſſe. Dominus enim clarificabit vos.

54. Et Levitæ denuntiabant in publico omnibus, dicentes, Dies hic ſanctus eſt, nolite mœſti eſſe.

55. Et abierunt omnes manducare, & bibere, & epulari, & dare munera his qui non habebant, ut epularentur. Magnificè enim ſunt exaltati verbis quibus edocti ſunt.

56. Et congregati ſunt univerſi in Jeruſalem celebrare lætitiam, ſecundùm teſtamentum Domini Dei Iſrael.

LIBER ESDRÆ QUARTUS.

CAPUT PRIMUM.

Mittitur Eſdras à Domino multa ingratis Judæis exhibita beneficia exprobraturus.

1. LIBER Eſdræ prophetæ ſecundus, filii Sarei, filii Azarei, filii Helciæ, filii Sadaniæ, filii Sadoch, filii Achitob,

2. Filii Achiæ, filii Phinees, filii Heli, filii Ameriæ, filii Aſiel, filii Marimoth, filii Arna, filii Oziæ, filii Borith, filii Abiſei, filii Phinees, filii Eleazar,

3. Filii Aaron ex tribu Levi, qui fuit captivus in regione Medorum in regno Artaxerxis regis Perſarum.

4. Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

5. Vade, & annuntia populo meo facinora ipſorum, & filiis eorum iniquitates, quas in me admiſerunt, ut nuntient filiis filiorum.

6. Quia peccata parentum ipſorum in illis creverunt. Obliti enim mei ſacrificaverunt diis alienis.

7. Nonne ego eduxi eos de terra Ægypti de domo ſervitutis? Ipſi autem irritaverunt me, & conſilia mea ſpreverunt.

8. Tu autem excute comam capitis tui, & projice omnia mala ſuper illos: quoniam non obedierunt legi meæ. Populus autem eſt indiſciplinatus.

9. Uſquequò eos ſuſtinebo, quibus tanta beneficia contuli?

10. Reges multos propter eos ſubverti. Pharaonem cum pueris ſuis, & omnem exercitum ejus percuſſi.

11. Omnes gentes à facie eorum perdidi, & in Oriente provinciarum duarum Populos Tyri & Sidonis diſſipavi, & omnes adverſarios eorum interfeci.

12. Tu

12. Tu verò loquere ad eos, dicens: Hæc di-
cit Dominus:
13. Nempe ego vos per mare tranſmeavi, &
plateas vobis initio munitas exhibui, ducem vo-
bis dedi Moyſen & Aaron ſacerdotem:
14. Lucem vobis per columnam ignis præſti-
ti, & magna mirabilia feci in vobis: vos autem
mei obliti eſtis, dicit Dominus.
15. Hæc dicit Dominus omnipotens: Cotur-
nix vobis in ſigno fuit, caſtra vobis ad tutelam
dedi, & illic murmuraſtis:
16. Et non triumphaſtis in nomine meo de
perditione inimicorum veſtrorum, ſed adhuc
nunc uſque murmuraſtis.
17. Ubi ſunt beneficia, quæ præſtiti vobis?
Nonne in deſerto cùm eſurireris, proclamaſtis
ad me,
18 Dicentes, Ut quid nos in deſertum iſtud
adduxiſti interficere nos? melius nobis fuerat ſer-
vire Ægyptiis, quàm mori in deſerto hoc.
19 Ego dolui gemitus veſtros, & dedi vobis
manna in eſcam. Panem Angelorum manduca-
ſtis.
20. Nonne cùm ſitiretis, petram excidi, &
fluxerunt aquæ in ſaturitate? propter æſtus foliis
arborum vos texi.
21. Diviſi vobis terras pingues: Chananæos,
& Pherezæos, & Philiſthæos à facie veſtra
projeci: quid faciam vobis adhuc, dicit Domi-
nus?
22. Hæc dicit Dominus omnipotens, In de-
ſerto cùm eſſetis in flumine Amorrhæo ſitientes,
& blaſphemantes nomen meum,
23. Non ignem vobis pro blaſphemiis dedi,
ſed mittens lignum in aquam, dulce feci flu-
men.
24. Quid tibi faciam Jacob? Noluiſti obedi-
re Juda. Transferam me ad alias gentes, & da-
bo eis nomen meum, ut cuſtodiant legitima
mea.
25. Quoniam me dereliquiſtis, & ego vos de-
relinquam. Petentibus vobis à me miſericor-
diam, non miſerebor.
26. Quando invocabitis me, ego non exau-
diam vos. Maculaſtis enim manus veſtras ſan-
guine, & pedes veſtri impigri ſunt ad commit-
tenda homicidia.
27. Non quaſi me dereliquiſtis, ſed vos ipſos,
dicit Dominus.
28. Hæc dicit Dominus omnipotens, Nonne
ego vos rogavi, ut pater filios, & ut mater fi-
lias, & ut nutrix parvulos ſuos,
29. Ut eſſetis mihi in populum, & ego vobis
in Deum, & vos mihi in filios, & ego vobis
in patrem?
30. Ita vos collegi, ut gallina pullos ſuos ſub
alas ſuas. Modò autem quid faciam vobis? Pro-
jiciam vos à facie mea.
31. Oblationem cùm mihi attuleritis, aver-
tam faciem meam à vobis. Dies enim feſtos
veſtros, & neomenias, & circumciſiones repu-
diavi.
32. Ego miſi pueros meos prophetas ad vos,
quos acceptos interfeciſtis, & laniaſtis corpora
eorum, quorum ſanguinem exquiram, dicit Do-
minus.
33. Hæc dicit Dominus omnipotens: Domus
veſtra deſerta eſt: Projiciam vos ſicut ventus
ſtipulam,
34. Et filii procreationem non facient: quo-
niam mandatum meum neglexerunt, & quod
malum eſt coram me, fecerunt.
35. Tradam domos veſtras populo venienti,
qui me non audientes credunt: quibus ſigna
non oſtendi, facient quæ præcepi.
36. Prophetas non viderunt, & memorabun-
tur iniquitatum eorum.
37. Teſtor populi venientis gratiam, cujus par-
vuli exultant cum lætitia, me non videntes ocu-
lis carnalibus, ſed ſpiritu credentes quæ dixi.
38. Et nunc frater aſpice, quæ gloria: & vide
populum venientem ab Oriente,
39. Quibus dabo ducatum Abraham, Iſaac,
& Jacob, & Oſee, & Amos, & Michææ, &
Joel, & Abdiæ, & Jonæ,
40. Et Nahum, & Habacuc, Sophoniæ, Ag-
gæi, Zachariæ, & Malachiæ, qui & Angelus
Domini vocatus eſt.

CAPUT II.

Synagoga ſub figura matris revocatur à
malis ſuis ad vitam rectiorem.

1. HÆc dicit Dominus: Ego eduxi populum
iſtum de ſervitute, quibus mandata de-
di per pueros meos prophetas, quos audire no-
luerunt, ſed irrita fecerunt mea conſilia.
2. Mater, quæ eos generavit, dicit illis, Ite
filii, quia ego vidua ſum derelicta.
3. Educavi vos cum lætitia, & amiſi vos cum
luctu & triſtitia, quoniam peccaſtis coram Do-
mino Deo veſtro, & quod malum eſt coram
eo, feciſtis.
4. Modò autem quid faciam vobis? ego vi-
dua ſum & derelicta: ite filii, & petite à Do-
mino miſericordiam.
5. Ego autem te pater teſtem invoco ſuper
matrem filiorum, qui noluerunt teſtamentum
meum ſervare.
6. Ut des eis confuſionem, & matrem eorum
in direptionem, ne generatio eorum fiat.
7. Diſpergantur in gentes nomina eorum, de-
leantur à terra: quoniam ſpreverunt ſacramen-
tum meum.
8. Væ tibi Aſſur, qui abſcondis iniquos pe-
nes te. Gens mala, memorare quid fecerim So-
domæ & Gomorrhæ,
9. Quorum terra jacet in piceis glebis & ag-
geribus cinerum: ſic dabo eos, qui me non au-
dierunt, dicit Dominus omnipotens.
10. Hæc dicit Dominus ad Eſdram, Nuntia
populo meo, quoniam dabo eis regnum Jeruſa-
lem, quod daturus eram Iſrael.
11. Et ſumam mihi gloriam illorum, & da-
bo eis tabernacula æterna, quæ præparaveram
illis.
12. Lignum vitæ erit illis in odore unguenti,
& non laborabunt, neque fatigabuntur.
13. Ite, & accipietis. Rogate vobis dies pau-
cos, ut immorentur. Jam paratum eſt vobis re-
gnum: vigilate.
14. Teſtare cœlum & terram. Contrivi enim
malum, & creavi bonum, quia vivo ego, dicit
Dominus.
15. Mater amplectere filios tuos, educa illos
cum lætitia. Sicut columba confirma pedes eo-
rum, quoniam te elegi, dicit Dominus.
16. Et reſuſcitabo mortuos de locis ſuis, &
de monumentis educam illos, quoniam cognovi
nomen meum in Iſrael.
17. Noli timere mater filiorum: quoniam te
elegi, dicit Dominus.
18. Mittam tibi adjutorium pueros meos Iſaiam
& Jeremiam, ad quorum conſilium ſanctificavi
& pa-

& paravi tibi arbores duodecim gravatas variis fructibus.

19. Et totidem fontes fluentes lac & mel, & montes immenſos ſeptem, habentes roſam & lilium, in quibus gaudio implebo filios tuos.

20. Viduam juſtifica, pupillos judica, egenti da, orphanum tuere, nudum veſti,

21. Confractum & debilem cura, claudum irridere noli, tutare mancum, & cæcum ad viſionem claritatis meæ admitte.

22. Senem & juvenem intra muros tuos ſerva:

23. Mortuos ubi inveneris, ſignans commenda ſepulchro, & dabo tibi primam ſeſſionem in reſurrectione mea.

24. Pauſa & quieſce populus meus, quia veniet requies tua.

25. Nutrix bona nutri filios tuos, confirma pedes eorum.

26. Servos quos tibi dedi, nemo ex eis interiet: eos ego enim requiram de numero tuo.

27. Noli fatigari. Cùm enim venerit dies preſſuræ & anguſtiæ, alii plorabunt, & triſtes erunt: tu autem hilaris & copioſa eris.

28. Zelabunt gentes, & nil adversùs te poterunt, dicit Dominus.

29. Manus meæ tegent te, ne filii tui gehennam videant.

30. Jucundare mater cum filiis tuis, quia ego te eripiam, dicit Dominus.

31. Filios tuos dormientes memorare, quoniam ego eos educam de lateribus terræ, & miſericordiam cum illis faciam: quoniam miſericors ſum, dicit Dominus omnipotens.

32. Amplectere natos tuos uſque dum venio, & præſtem illis miſericordiam: quoniam exuberant fontes mei, & gratia mea non deficiet.

33. Ego Eſdras præceptum accepi à Domino in monte Oreb, ut irem ad Iſrael: ad quos cùm venirem, reprobaverunt me, & reſpuerunt mandatum Domini.

34. Ideòque vobis dico gentes, quæ auditis, & intelligitis, Expectate paſtorem veſtrum, requiem æternitatis dabit vobis: quoniam in proximo eſt ille, qui in fine ſæculi adveniet.

35. Parati eſtote ad præmia regni, quia lux perpetua lucebit vobis per æternitatem temporis.

36. Fugite umbram ſæculi hujus: accipite jucunditatem gloriæ veſtræ. Ego teſtor palàm ſalvatorem meum.

37. Commendatum donum accipite & jucundamini, gratias agentes ei, qui vos ad cœleſtia regna vocavit.

38. Surgite & ſtate & videte numerum ſignatorum in convivio Domini.

39. Qui ſe de umbra ſæculi tranſtulerunt, ſplendidas tunicas à Domino acceperunt.

40. Recipe Sion numerum tuum, & conclude candidatos tuos, qui legem Domini compleverunt.

41. Filiorum tuorum, quos optabas, plenus eſt numerus. Roga imperium Domini, ut ſanctificetur populus tuus qui vocatus eſt ab initio.

42. Ego Eſdras vidi in monte Sion turbam magnam, quam numerare non potui, & omnes canticis collaudabant Dominum.

43. Et in medio eorum erat juvenis ſtatura celſus, eminentior omnibus illis, & ſingulis eorum capitibus imponebat coronas, & magis exaltabatur: Ego autem miraculo tenebar.

44. Tunc interrogavi Angelum, & dixi: Qui ſunt hi, Domine?

45. Qui reſpondens dixit mihi: Hi ſunt qui mortalem tunicam depoſuerunt, & immortalem ſumpſerunt, & confeſſi ſunt nomen Dei. Modò coronantur, & accipiunt palmas.

46. Et dixi Angelo: Ille juvenis, quis eſt, qui eis coronas imponit? & palmas in manus tradit?

47. Et reſpondens dixit mihi: Ipſe eſt filius Dei, quem in ſæculo confeſſi ſunt: ego autem magnificare eos cœpi, qui fortiter pro nomine Domini ſteterunt.

48. Tunc dixit mihi Angelus: Vade, annuntia populo meo, qualia & quanta mirabilia Domini Dei vidiſti.

CAPUT III.

In omnibus Adæ poſteris, & maximè in Gentibus infidelibus, abundat malitia.

1. ANno trigeſimo ruinæ civitatis, eram in Babylone, & conturbatus ſum ſuper cubiculo meo recumbens, & cogitationes meæ aſcendebant ſuper cor meum:

2. Quoniam vidi deſertionem Sion, & abundantiam eorum, qui habitabant in Babylone.

3. Et ventilatus eſt ſpiritus meus valdè, & cœpi loqui ad Altiſſimum verba timorata,

4. Et dixi: O dominator Domine, tu dixiſti ab initio, quando plantaſti terram, & hoc ſolus, & imperaſti populo,

5. Et dediſti Adam corpus mortuum: ſed & ipſum figmentum manuum tuarum erat, & inſufflaſti in eum ſpiritum vitæ, & factus eſt vivens coram te:

6. Et induxiſti eum in paradiſo, quem plantaverat dextera tua, antequam terra adventaret.

7. Et huic mandaſti diligere viam tuam, & prætergreſſus eſt eam, & ſtatim inſtituiſti in eo mortem, & in nationibus ejus, & natæ ſunt gentes, & tribus, & populi, & cognationes, quarum non eſt numerus.

8. Et ambulavit unaquæque gens in voluntate ſua, & mira agebant coram te, & ſpernebant præcepta tua.

9. Iterùm autem in tempore induxiſti diluvium ſuper inhabitantes ſæculum, & perdidiſti eos.

10. Et factum eſt in unoquoque eorum, ſicut Adæ mors, ſic his diluvium.

11. Dereliquiſti autem unum ex his Noe cum domo ſua, & ex eo juſti omnes.

12. Et factum eſt cùm cœpiſſent multiplicari, qui habitabant ſuper terram, & multiplicaverunt filios & populos & gentes multas, & cœperunt iteratò impietatem facere plus quàm priores.

13. Et factum eſt cùm iniquitatem facerent coram te, elegiſti tibi virum ex his, cui nomen erat Abraham.

14. Et dilexiſti eum, & demonſtraſti ei ſoli voluntatem tuam.

15. Et diſpoſuiſti ei teſtamentum æternum, & dixiſti ei ut non unquam derelinqueres ſemen ejus. Et dediſti ei Iſaac, & Iſaac dediſti Jacob & Eſau.

16. Et ſegregaſti tibi Jacob, Eſau autem ſeparaſti. Et factus eſt Jacob in multitudine magna.

17. Et factum eſt cùm educeres ſemen ejus ex Ægypto, adduxiſti ſuper montem Sina.

18. Et inclinaſti cœlos, & ſtatuiſti terram, &

omne

commoviſti orbem, & tremere feciſti abyſſos, & conturbaſti ſæculum,

19. Et tranſiit gloria tua portas quatuor, ignis, & terræmotus, & ſpiritus, & gelu, ut dares ſemini Jacob legem, & generationi Iſrael diligentiam.

20. Et non abſtuliſti ab eis cor malignum, ut faceret lex tua in eis fructum.

21. Cor enim malignum bajulans primus Adam, tranſgreſſus & victus eſt, ſed & omnes qui de eo nati ſunt.

22. Et facta eſt permanens infirmitas, & lex cum corde populi, cum malignitate radicis: & diſceſſit quod bonum eſt, & manſit malignum.

23. Et tranſierunt tempora, & finiti ſunt anni: & ſuſcitaſti tibi ſervum nomine David,

24. Et dixiſti ei ædificare civitatem nominis tui, & offerre tibi in eadem thus & oblationes.

25. Et factum eſt hoc annis multis, & deliquerunt qui habitant civitatem,

26. In omnibus facientes ſicut fecit Adam, & omnes generationes ejus: utebantur enim & ipſi corde maligno.

27. Et tradidiſti civitatem tuam in manibus inimicorum tuorum.

28. Numquid meliora faciunt, qui habitant Babylonem? Et propter hoc dominabitur Sion?

29. Factum eſt cùm veniſſem huc, & vidiſſem impietates, quarum non eſt numerus: & delinquentes multos vidit anima mea hoc trigeſimo anno, & exceſſit cor meum:

30. Quoniam vidi quomodo ſuſtines eos peccantes, & peperciſti impiè agentibus, & perdidiſti populum tuum, & conſervaſti inimicos tuos, & non ſignificaſti.

31. Nihil memini quomodo debeat derelinqui via hæc. Numquid meliora facit Babylon quàm Sion?

32. Aut alia gens cognovit te præter Iſrael? aut quæ tribus crediderunt teſtamentis tuis ſicut Jacob?

33. Quarum merces non comparuit, neque labor fructificavit. Pertranſiens enim pertranſivi in gentibus, & vidi abundantes eas, & non memorantes mandatorum tuorum.

34. Nunc ergo pondera in ſtatera noſtras iniquitates, & eorum qui habitant in ſæculo: & non invenietur nomen tuum, niſi in Iſrael.

35. Aut quando non peccaverunt in conſpectu tuo, qui habitant terram? aut quæ gens ſic obſervavit mandata tua?

36. Hos quidem per nomina invenies ſervaſſe mandata tua, gentes autem non invenies.

CAPUT IV.

Retunditur curioſi ſcrutatoris præſumptio, adductis variis ſimilitudinibus.

1. ET reſpondit ad me Angelus, qui miſſus eſt ad me, cui nomen Uriel,

2. Et dixit mihi, Excedens exceſſit cor tuum in ſæculo hoc, & comprehendere cogitas vias Altiſſimi.

3. Et dixi: Ita Domine meus. Et reſpondit mihi, & dixit: Tres vias miſſus ſum oſtendere tibi, & tres ſimilitudines proponere coram te.

4. De quibus mihi ſi renuntiaveris unam ex his, & ego tibi demonſtrabo viam, quam deſideras videre, & docebo te, unde ſit cor malignum.

5. Et dixi: Loquere Domine meus. Et dixit ad me: Vade, pondera mihi ignis pondus, aut menſura mihi flatum venti, aut revoca mihi diem quæ præteriit.

6. Et reſpondi, & dixi: Quis natorum poterit facere, ut me interroges de his?

7. Et dixit ad me: Si eſſem interrogans te, dicens: Quantæ habitationes ſunt in corde maris, aut quantæ venæ ſunt in principio abyſſi, aut quantæ venæ ſunt ſuper firmamentum, aut qui ſunt exitus paradiſi:

8. Diceres mihi fortaſſis, in abyſſum non deſcendi, neque in infernum adhuc, neque in cœlum umquam aſcendi.

9. Nunc autem non interrogavi te, niſi de igne, & vento, & die, per quem tranſiſti, & à quibus ſeparari non potes: & non reſpondiſti mihi de eis.

10. Et dixit mihi: Tu quæ tua ſunt tecum coadoleſcentia, non potes cognoſcere:

11. Et quomodo poterit vas tuum capere Altiſſimi viam, & jam exteriùs corrupto ſæculo intelligere corruptionem evidentem in facie mea?

12. Et dixi illi: Melius erat nos non eſſe, quàm adhuc viventes vivere in impietatibus, & pati, & non intelligere de qua re.

13. Et reſpondit ad me, & dixit: Proficiſcens profectus ſum ad ſilvam lignorum campi, & cogitaverunt cogitationem.

14. Et dixerunt: Venite & eamus, & faciamus ad mare bellum, ut recedat coram nobis, & faciamus nobis alias ſilvas,

15. Et ſimiliter fluctus maris & ipſi cogitaverunt cogitationem, & dixerunt: Venite aſcendentes, debellemus ſilvas campi, ut & ibi conſummemus nobiſmetipſis aliam regionem.

16. Et factus eſt cogitatus ſilvæ in vanum: venit enim ignis, & conſumpſit eam.

17. Similiter & cogitatus fluctuum maris: ſtetit enim arena, & prohibuit eos.

18. Si enim eſſes judex horum, quem inciperes juſtificare, aut quem condemnare?

19. Et reſpondi, & dixi: Utique vanam cogitationem cogitaverunt: terra enim data eſt ſilvæ, & mari locus portare fluctus ſuos.

20. Et reſpondit ad me, & dixit: Benè tu judicaſti, & quare non judicaſti tibimetipſi?

21. Quemadmodum enim terra ſilvæ data eſt, & mare fluctibus ſuis: ſic qui ſuper terram inhabitant: quæ ſunt ſuper terram intelligere ſolummodò poſſunt: & qui ſuper cœlos, quæ ſuper altitudinem cœlorum.

22. Et reſpondi, & dixi: Deprecor te, Domine, ut mihi detur ſenſus intelligendi.

23. Non enim volui interrogare de ſuperioribus tuis, ſed de his quæ pertranſeunt per nos quotidie: propter quid Iſrael datus in opprobrium gentibus? quem dilexiſti populum, datus eſt tribubus impiis, & lex patrum noſtrorum in interitum deducta eſt, & diſpoſitiones ſcriptæ nuſquam ſunt:

24. Et pertranſivimus de ſæculo, ut locuſtæ, & vita noſtra ſtupor & pavor, & nec digni ſumus miſericordiam conſequi.

25. Sed quid faciet nomini ſuo quod invocatum eſt ſuper nos? & de his interrogavi.

26. Et reſpondit ad me, & dixit: Si fueris plurimùm ſcrutatus, frequenter miraberis: quoniam feſtinans feſtinat ſæculum pertranſire.

27. Et non capit portare quæ in futuris temporibus juſtis repromiſſa ſunt: quoniam plenum injuſtitia eſt ſæculum hoc & infirmitatibus.

28. De quibus autem interrogas, dicam: ſeminatum enim eſt malum, & necdum venit deſtructio ipſius.

29. Si

29. Si ergo non inverſum fuerit quod ſeminatum eſt, & diſceſſerit locus ubi ſeminatum eſt malum, non veniet ubi ſeminatum eſt bonum.

30. Quoniam gramen ſeminis mali ſeminatum eſt in corde Adam ab initio: & quantum impietatis generavit uſque nunc, & generat uſque cùm veniat area?

31. Æſtima autem apud te gramen mali ſeminis, quantum fructum impietatis generavit:

32. Quando ſecatæ fuerint ſpicæ, quarum non eſt numerus, quàm magnam aream incipient facere?

33. Et reſpondi, & dixi: Quomodo, & quando hæc? Quare modici & mali anni noſtri?

34. Et reſpondit ad me, & dixit mihi: Non feſtines tu ſuper Altiſſimum. Tu enim feſtinas inaniter eſſe ſuper ipſum: nam exceſſus tuus multus.

35. Nonne de his interrogaverunt animæ juſtorum in promptuariis ſuis, dicentes, Uſquequò ſpero ſic? & quando veniet fructus areæ mercedis noſtræ?

36. Et reſpondit ad ea Jeremiel Archangelus, & dixit: Quando impletus fuerit numerus ſeminum in vobis, quoniam in ſtatera ponderavit ſæculum,

37. Et menſura menſuravit tempora, & numero numeravit tempora, & non commovit, nec excitavit uſquedum impleatur prædicta menſura.

38. Et reſpondi, & dixi: O dominator Domine, ſed & nos omnes pleni ſumus impietate.

39. Et ne fortè propter nos non impleantur juſtorum areæ, propter peccata inhabitantium ſuper terram.

40. Et reſpondit ad me, & dixit: Vade, & interroga prægnantem, ſi quando impleverit novem menſes ſuos, adhuc poterit matrix ejus retinere partum in ſemetipſa? Et dixi,

41. Non poteſt Domine. Et dixit ad me, In inferno promptuaria animarum matrici aſſimilata ſunt.

42. Quemadmodum enim illa feſtinat quæ parit effugere neceſſitatem partus: ſic & hæc feſtinat reddere ea quæ commendata ſunt.

43. Ab initio tibi demonſtrabitur de his quæ concupiſcis videre.

44. Et reſpondi, & dixi: Si inveni gratiam ante oculos tuos, & ſi poſſibile eſt, & ſi idoneus ſum,

45. Demonſtra mihi, ſi pluſquam præteritum ſit habet venire, aut plura pertranſierunt ſuprà quàm futurum eſt.

46. Quid pertranſivit, ſcio: quid autem futurum ſit, ignoro.

47. Et dixit ad me: Sta ſuper dexteram partem, & demonſtrabo tibi interpretationem ſimilitudinis.

48. Et ſteti, & vidi: & ecce fornax ardens tranſiit coram me, & factum eſt, cùm tranſiret flamma, vidi, & ecce ſuperavit fumus.

49. Poſt hæc tranſiit coram me nubes plena, quæ & immiſit pluviam impetu multam: & cùm tranſiiſſet impetus pluviæ, ſuperaverunt in ea guttæ.

50. Et dixit ad me: Cogita tibi: ſicut creſcit pluvia ampliùs quàm guttæ, & ignis quàm fumus: ſic ſuperabundavit quæ tranſivit menſura. Superaverunt autem guttæ, & fumus:

51. Et oravi, & dixi, Putas vivo uſque in diebus illis? vel quid erit in diebus illis?

52. Reſpondit ad me, & dixit, De ſignis, de quibus me interrogas, ex parte poſſum tibi dicere: de vita autem tua non ſum miſſus dicere tibi, ſed neſcio.

CAPUT V.

Varia ſigna de futuris rebus Eſdræ per Angelum oſtenduntur: pro captivorum ſpe ac conſolatione.

1. DE ſignis autem: ecce dies venient, in quibus apprehendentur qui inhabitant terram in cenſu multo: & abſcondetur veritatis via: & ſterilis erit à fide regio:

2. Et multiplicabitur injuſtitia ſuper hanc quam ipſe tu vides, & ſuper quam odiſti olim:

3. Et erit impoſito veſtigio quam nunc vides regnare regionem, & videbunt eam deſertam.

4. Si autem tibi dederit Altiſſimus vivere, videbis poſt tertiam tubam, & reluceſcet ſubitò ſol noctu, & luna ter in die.

5. Et de ligno ſanguis ſtillabit, & lapis dabit vocem ſuam, & populi commovebuntur.

6 Et regnabit, quem non ſperant qui inhabitant ſuper terram, & volatilia commigrationem facient:

7. Et mare Sodomiticum piſces rejiciet, & dabit vocem noctu, quam non noverant multi; omnes autem audient vocem ejus,

8. Et chaos fiet per loca multa, & ignis frequenter remittetur, & beſtiæ agreſtes tranſmigrabunt, & mulieres menſtruatæ parient monſtra,

9. Et in dulcibus aquis ſalſæ invenientur, & amici omnes ſemetipſos expugnabunt: & abſcondetur tunc ſenſus, & intellectus ſeparabitur in promptuarium ſuum:

10. Et quæretur à multis, & non invenietur, & multiplicabitur injuſtitia, & incontinentia ſuper terram.

11. Et interrogabit regio proximam ſuam, & dicet; Numquid per te pertranſiit juſtitia juſtum faciens? Et hoc negabit.

12. Et erit in illo tempore, & ſperabunt homines, & non impetrabunt: laborabunt, & non dirigentur viæ eorum.

13. Hæc ſigna dicere tibi permiſſum eſt mihi: & ſi oraveris iterùm & ploraveris, ſicut & nunc, & jejunaveris ſeptem diebus, audies iteratò horum majora.

14. Et evigilavi, & corpus meum horruit valdè: & anima mea laboravit, ut deficeret:

15. Et tenuit me qui venit Angelus, qui loquebatur in me, & confortavit me, & ſtatuit me ſuper pedes.

16. Et factum eſt in nocte ſecunda, & venit ad me Salathiel dux populi, & dixit mihi, Ubi eras? & quare vultus tuus triſtis?

17. An neſcis, quoniam tibi creditus eſt Iſrael in regione tranſmigrationis eorum?

18. Exurge ergo, & guſta panem, & non derelinquas nos, ſicut paſtor gregem ſuum in manibus luporum malignorum.

19. Et dixi ei, Vade à me, & non appropies ad me. Et audivit, ut dixi: & receſſit à me.

20. Et ego jejunavi diebus ſeptem ululans & plorans, ſicut mihi mandavit Uriel Angelus.

21. Et factum eſt poſt dies ſeptem, & iterùm cogitationes cordis mei moleſtæ erant mihi valdè,

22. Et reſumpſit anima mea ſpiritum intellectus: & iterùm cœpi loqui coram Altiſſimo ſermones,

23. Et dixi, Dominator Domine, ex omni ſilva terræ, & omnibus arboribus ejus, elegiſti vineam unicam:

24. Et

Digitized by Google

24. Et ex omni terra orbis, elegiſti tibi foveam unam: & ex omnibus floribus orbis, elegiſti tibi lilium unum:

25. Et ex omnibus abyſſis maris, repleſti tibi rivum unum, & ex omnibus ædificatis civitatibus, ſanctificaſti tibimetipſi Sion.

26. Et ex omnibus creatis volatilibus, nominaſti tibi columbam unam: & ex omnibus plaſmatis pecoribus, providiſti tibi ovem unam:

27. Et ex omnibus multiplicatis populis, acquiſiviſti tibi populum unum: & ab omnibus probatam legem, donaſti huic quem deſideraſti populo.

28. Et nunc, Domine, ut quid tradidiſti unum pluribus? Et præparaſti ſuper unam radicem alias, & diſperdidiſti unicum tuum in multis?

29. Et conculcaverunt eum, qui contradicebant ſponſionibus tuis, quique tuis teſtamentis non credebant.

30. Et ſi odiens odiſti populum tuum, tuis manibus debet caſtigari.

31. Et factum eſt, cùm locutus eſſem ſermones, & miſſus eſt Angelus ad me, qui antè venerat ad me præterita nocte,

32. Et dixit mihi, Audi me: & inſtruam te; & intende mihi, & adjiciam coram te.

33. Et dixi, Loquere Domine meus. Et dixit ad me: Valdè tu in exceſſu mentis factus es pro Iſrael: an plus dilexiſti eum, quàm qui eum fecit?

34. Et dixi ad eum, Non Domine, ſed dolens locutus ſum. Torquent enim me renes mei per omnem horam, quærentem apprehendere ſemitam Altiſſimi, & inveſtigare partem judicii ejus.

35. Et dixit ad me, Non potes. Et dixi, Quare Domine? ad quid naſcebar, aut quare non fiebat matrix matris meæ mihi ſepulchrum, ut non viderem laborem Jacob, & defatigationem generis Iſrael?

36. Et dixit ad me, Numera mihi quæ necdum venerunt, & collige mihi diſperſas guttas, & revirida mihi aridos flores,

37. Et aperi mihi clauſa promptuaria, & produc mihi incluſos in eis flatus; demonſtra mihi vocis imaginem: & tunc oſtendam tibi laborem quem rogas videre.

38. Et dixi, Dominator Domine, quis enim eſt qui poteſt hæc ſcire, niſi qui cum hominibus habitationem non habet?

39. Ego autem inſipiens; & quomodo potero dicere de his quibus me interrogaſti?

40. Et dixit ad me, Quomodo non potes facere unum de his quæ dicta ſunt: ſic non poteris invenire judicium meum, aut in fine charitatem quam populo promiſi.

41. Et dixi, Sed ecce Domine tu propè es his qui in finem ſunt: & quid facient qui ante me fuerunt, aut nos, aut hi qui poſt nos?

42. Et dixit ad me, Coronæ aſſimilabo judicium meum. Sicut non noviſſimorum tarditas, ſic nec priorum velocitas.

43. Et reſpondi, & dixi, Nec poteras facere eos qui facti ſunt, & qui ſunt, & qui futuri ſunt, in unum, ut celeriùs judicium tuum oſtendas?

44. Et reſpondit ad me, & dixit, Non poteſt feſtinare creatura ſuper creatorem, nec ſuſtinere ſæculum eos qui in eo creandi ſunt, in unum.

45. Et dixi, Quomodo dixiſti ſervo tuo, quoniam vivificans vivificaſti à te creatam creaturam in unum, & ſuſtinebat creatura; poterit & nunc portare præſentes in unum.

46. Et dixit ad me, Interroga matricem mulieris, & dices ad eam, Et ſi paris, quare per tempus? Roga ergo eam, ut det decem in unum.

47. Et dixi, Non utique poterit: ſed ſecundùm tempus.

48. Et dixit ad me, Et ego dedi matricem terræ his qui ſeminati ſunt ſuper eam per tempus.

49. Quemadmodum enim infans non parit ea, quæ ſenum ſunt: ſic ego diſpoſui à me creatum ſæculum.

50. Et interrogavi, & dixi, Cùm jam dedeſiſ mihi viam, loquar coram te: nam mater noſtra de qua dixiſti mihi, adhuc juvenis eſt: jam ſenectuti appropinquat.

51. Et reſpondit ad me, & dixit, Interroga eam quæ parit, & dicet tibi.

52. Dices enim ei, Quare quos peperiſti, nunc non ſunt ſimiles his qui ante te, ſed minores ſtatura?

53. Et dicet tibi & ipſa, Alii ſunt qui in juventute virtutis nati ſunt: & alii qui ſub tempore ſenectutis deficiente matrice ſunt nati.

54. Conſidera ergo & tu quoniam minori ſtatura eſtis præ his qui ante vos:

55. Et qui poſt vos, minori quàm vos, quaſi jam ſeneſcentes creaturæ, & fortitudinem juventutis prætereuntes. Et dixi, Rogo, Domine, ſi inveni gratiam ante oculos tuos, demonſtra ſervo tuo, per quem viſitas creaturam tuam.

CAPUT VI.

Deus omnia novit antequam fiant, & omnia creavit propter hominem, omniumque fines conſiderat.

1. ET dixit ad me, Initio terreni orbis & antequam ſtarent exitus ſæculi, & antequam ſpirarent conventiones ventorum,

2. Et antequam ſonarent voces tonitruum, & antequam ſplenderent nitores coruſcationum, & antequam confirmarentur fundamenta paradiſi,

3. Et antequam viderentur decori flores, & antequam confirmarentur motæ virtutes, & antequam colligerentur innumerabiles militiæ Angelorum,

4. Et antequam extollerentur altitudines aeris, & antequam nominarentur menſuræ firmamentorum, & antequam æſtuarent camini in Sion,

5. Et antequam inveſtigarentur præſentes anni, & antequam abalienarentur eorum qui nunc peccant adinventiones, & conſignati eſſent qui fidem theſaurizaverunt.

6. Tunc cogitavi, & facta ſunt per me ſolum, & non per alium: & finis per me, & non per alium.

7. Et reſpondi, & dixi, Quæ erit ſeparatio temporum? aut quando priorìs finis, & ſequentis initium?

8. Et dixit ad me, Ab Abraham uſque ad Iſaac, quando nati ſunt ab eo Jacob & Eſau, manus Jacob tenebat ab initio calcaneum Eſau,

9. Finis enim hujus ſæculi Eſau, & principium ſequentis Jacob.

10. Hominis manus inter calcaneum & manum. Aliud noli quærere Eſdra.

11. Et reſpondi, & dixi, O dominator, Domine, ſi inveni gratiam ante oculos tuos,

12. Oro ut demonſtres ſervo tuo finem ſignorum tuorum, quorum partem mihi demonſtraſti nocte præcedenti.

13. Et reſpondit, & dixit ad me, Surge ſuper pedes tuos, & audi vocem pleniſſimam ſonitus.

14. Et erit ſicut commotio, nec commovebitur locus, in quo ſtas ſuper eum.

15. Ideò cùm loquitur, tu non expaveas, quo-

Digitized by Google

quoniam de fine verbum & fundamentum terræ intelligitur.

16. Quoniam de ipſis ſermo tremiſcit & commovetur; ſcit enim quoniam finem eorum oportet commutari.

17. Et factum eſt, cùm audiſſem, ſurrexi ſuper pedes meos, & audivi: & ecce vox loquens, & ſonus ejus ſicut ſonus aquarum multarum.

18. Et dixit, Ecce dies veniunt, & erit quando appropinquare incipiam, ut viſitem habitantes in terra:

19. Et quando inquirere incipiam ab eis qui injuſtè nocuerunt injuſtitia ſua, & quando ſuppleta fuerit humilitas Sion.

20. Et cùm ſuperſignabitur ſæculum quod incipiet pertranſire, hæc ſigna faciam: Libri aperientur ante faciem firmamenti, & omnes videbunt ſimul,

21. Et anniculi infantes loquentur vocibus ſuis, & prægnantes immaturos parient infantes trium & quatuor menſium, & vivent, & ſuſcitabuntur.

22. Et ſubitò apparebunt ſeminata loca non ſeminata, & plena promptuaria ſubitò invenientur vacua:

23. Et tuba canet cum ſono, quam cùm omnes audierint, ſubitò expaveſcent.

24. Et erit in illo tempore, debellabunt amici amicos ut inimici, & expaveſcet terra cum his: & venæ fontium ſtabunt, & non decurrent in horis tribus:

25. Et erit, Omnis qui derelictus fuerit ex omnibus iſtis quibus prædixi tibi, ipſe ſalvabitur, & videbit ſalutare meum, & finem ſæculi veſtri.

26. Et videbunt qui recepti ſunt homines, qui mortem non guſtaverunt à nativitate ſua, & mutabitur cor inhabitantium, & convertetur in ſenſum alium.

27. Delebitur enim malum, & extinguetur dolus.

28. Florebit autem fides, & vincetur corruptela, & oſtendetur veritas quæ ſine fructu fuit diebus tantis.

29. Et factum eſt, cùm loqueretur mihi, & ecce paulatim intuebar ſuper eum, ante quem ſtabam,

30. Et dixit ad me hæc, Veni tibi oſtendere tempus venturæ noctis.

31. Si ergo iterùm rogaveris, & iterum jejunaveris ſeptem diebus, iterum tibi renuntiabo horum majora per diem quàm audivi.

32. Audita eſt enim vox tua apud Altiſſimum. Vidit enim fortis directionem tuam, & providit pudicitiam, quam à juventute tua habuiſti:

33. Et propter hoc miſit me demonſtrare tibi hæc omnia, & dicere tibi, Confide, & noli timere,

34. Et noli feſtinare cum prioribus temporibus cogitare vana, & non properes à noviſſimis temporibus.

35. Et factum eſt poſt hæc, & flevi iterum: & ſimiliter jejunavi ſeptem diebus, ut ſuppleam tres hebdomadas, quæ dictæ ſunt mihi.

36. Et factum eſt in octava nocte, & cor meum turbabatur iteratò in me, & cœpi loqui coram Altiſſimo,

37. Inflammabatur enim ſpiritus meus valdè, & anima mea anxiabatur.

38. Et dixi, O Domine, loquens locutus es ab initio creaturæ, in primo die dicens, Fiat cœlum & terra: & tuum verbum opus perfectum.

39. Et erat tunc ſpiritus, & tenebræ circumferebantur, & ſilentium, ſonus vocis hominis nondum erat abs te.

40. Tunc dixiſti de theſauris tuis proferri lumen luminoſum, quo appareret opus tuum.

41. Et die ſecundo creaſti ſpiritum firmamenti, & imperaſti ei ut divideret & diviſionem faceret inter aquas, ut pars quædam ſurſum recederet, pars verò deorſum maneret.

42. Et tertia die imperaſti aquis congregari in ſeptima parte terræ; ſex verò partes ſiccaſti & conſervaſti, ut ex his ſint coram te miniſtrantia ſeminata à Deo, & culta.

43. Verbum enim tuum proceſſit, & opus ſtatim fiebat.

44. Proceſſit enim ſubitò fructus multitudinis immenſus, & concupiſcentiæ guſtus multiformes, & florea colore immutabili, & odores odoramenti inveſtigabilis, & die tertia hæc facta ſunt.

45. Quarta autem die imperaſti fieri ſolis ſplendorem, lunæ lumen, ſtellarum diſpoſitionem:

46. Et imperaſti eis, ut deſervirent futuro plaſmato homini.

47. Quinto autem die dixiſti ſeptimæ parti, ubi erat aqua congregata, ut procrearet animalia, & volatilia, & piſces: & ita fiebat.

48. Aqua muta, & ſine anima, quæ Dei nutu jubebantur, animalia faciebat, ut ex hoc mirabilia tua nationes enarrent.

49. Et tunc conſervaſti duas animas: nomen uni vocaſti Henoch, & nomen ſecundæ vocaſti Leviathan,

50. Et ſeparaſti ea ab alterutro. Non enim poterat ſeptima pars, ubi erat aqua congregata, capere ea.

51. Et dediſti Henoch unam partem, quæ ſiccata eſt tertio die, ut habitet in ea ubi ſunt montes mille,

52. Leviathan autem dediſti ſeptimam partem humidam, & ſervaſti eam, ut fiat in devorationem quibus vis, & quando vis.

53. Sexto autem die imperaſti terræ, ut crearet coram te jumenta, & beſtias, & reptilia:

54. Et ſuper his Adam, quem conſtituiſti ducem ſuper omnibus factis quæ feciſti, & ex eo educimur nos omnes, quemque elegiſti populum.

55. Hæc autem omnia dixi coram te, Domine, quia propter nos creaſti ſæculum.

56. Reſiduas autem gentes ab Adam natas dixiſti eas nil eſſe, & quoniam ſalivæ aſſimilatæ ſunt, & quaſi ſtillicidium de vaſe ſimilaſti abundantiam eorum.

57. Et nunc Domine, ecce iſtæ gentes, quæ in nihilum deputatæ ſunt, cœperunt dominari noſtri, & devorare:

58. Nos autem populus tuus, quem vocaſti primogenitum unigenitum æmulatorem tuum, traditi ſumus in manibus eorum:

59. Et ſi propter nos creatum eſt ſæculum, quare non hæreditatem poſſidemus cum ſæculo? Uſquequò hæc?

CAPUT VII.

Abſque tribulationibus non pervenitur ad immortalem vitam: & nunc quidem proſunt orationes juſtorum; poſt extremum autem judicium nihil immutabitur. Variis vitiis ſubjiciunt ſe homines, ſed Dominus eſt miſericors.

1. ET factum eſt, cùm finiſſem loqui verba hæc, miſſus eſt ad me Angelus, qui miſſus fuerat ad me primis noctibus,

2. Et dixit ad me, Surge Eſdra, & audi ſermones quos veni loqui ad te.

3. Et

3. Et dixi: Loquere Deus meus. Et dixit ad me, Mare poſitum eſt in ſpatioſo loco, ut eſſet altum & immenſum:

4. Erit autem ei introitus in anguſto loco poſitus, ut eſſet ſimilis fluminibus.

5. Quis enim volens voluerit ingredi mare, & videre eum, vel dominari ejus? ſi non tranſierit anguſtum, in latitudinem quomodo venire poterit?

6. Item aliud, Civitas eſt ædificata, & poſita in loco campeſtri: eſt autem plena omnium bonorum.

7. Introitus ejus anguſtus & in præcipiti poſitus, ut eſſet à dextris quidem ignis, à ſiniſtris aqua alta:

8. Semita autem eſt una ſola inter eos poſita, hoc eſt, inter ignem & aquam, ut non capiat ſemita, niſi ſolummodò veſtigium hominis.

9. Si autem dabitur civitas homini in hæreditatem, ſi numquam antepoſitum periculum pertranſierit, quomodo accipiet hæreditatem ſuam?

10. Et dixi, Sic Domine. Et dixit ad me, Sic eſt & Iſrael pars.

11. Propter eos enim feci ſæculum, & quando tranſgreſſus eſt Adam conſtitutiones meas, judicatum eſt quod factum eſt.

12. Et facti ſunt introitus hujus ſæculi anguſti, & dolentes, & laborioſi: pauci autem, & mali, & periculorum pleni: & labore magnoperè fulti.

13. Nam majoris ſæculi introitus ſpatioſi & ſecuri, & facientes immortalitatis fructum.

14. Si ergo ingredientes non fuerint ingreſſi qui vivunt, anguſta & vana hæc: non poterunt accipere quæ ſunt repoſita.

15. Nunc ergo quare tu conturbaris, cùm ſis corruptibilis? Et quid moveris tu, cùm ſis mortalis?

16. Et quare non accepiſti in corde tuo quod eſt futurum, ſed quod in præſenti?

17. Reſpondi & dixi, Dominator Domine, ecce diſpoſuiſti lege tua, quoniam juſti hæreditabunt hæc, impii autem peribunt.

18. Juſti autem ferent anguſta, ſperantes ſpatioſa; qui enim impiè geſſerunt, & anguſta paſſi ſunt, & ſpatioſa non videbunt.

19. Et dixit ad me, Non eſt judex ſuper Deum, neque intelligens ſuper Altiſſimum.

20. Pereunt enim multi præſentes, quia negligitur quæ antepoſita eſt Dei lex.

21. Mandans enim mandavit Deus venientibus, quando venerunt, quid facientes viverent, & quid obſervantes non punirentur.

22. Hi autem non ſunt perſuaſi, & contradixerunt ei, & conſtituerunt ſibi cogitamen vanitatis.

23. Et propoſuerunt ſibi circumventiones delictorum, & ſuperdixerunt Altiſſimo non eſſe, & vias ejus non cognoverunt,

24. Et legem ejus ſpreverunt, & ſponſiones ejus abnegaverunt, & in legitimis ejus fidem non habuerunt, & opera ejus non perfecerunt.

25. Propter hoc Eſdra vacua vacuis, & plena plenis.

26. Ecce tempus veniet, & erit quando venient ſigna quæ prædixi tibi, & apparebit ſponſa, & appareſcens oſtendetur quæ nunc ſubducitur terra:

27. Et omnis qui liberatus eſt de prædictis malis, ipſe videbit mirabilia mea.

28. Revelabitur enim filius meus JESUS cum his qui cum eo ſunt, & jucundabuntur qui relicti ſunt in annis quadringentis.

29. Et erit poſt annos hos, & morietur filius meus CHRISTUS, & omnes qui ſpiramentum habent homines.

30. Et convertetur ſæculum in antiquum ſilentium diebus ſeptem, ſicut in prioribus judiciis, ita ut nemo derelinquatur.

31. Et erit poſt dies ſeptem, & excitabitur quod nondum vigilat ſæculum, & morietur corruptum:

32. Et terra reddet quæ in ea dormiunt, & pulvis quæ in eo ſilentio habitant, & promptuaria reddent quæ eis commendatæ ſunt animæ.

33. Et revelabitur Altiſſimus ſuper ſedem judicii, & pertranſibunt miſeriæ, & longanimitas congregabitur.

34. Judicium autem ſolùm remanebit, veritas ſtabit, & fides convaleſcet,

35. Et opus ſubſequetur, & merces oſtendetur, & juſtitiæ vigilabunt, & injuſtitiæ non dominabuntur.

36. Et dixi: Primus Abraham propter Sodomitas oravit, & Moyſes pro patribus qui in deſerto peccaverunt,

37. Et qui poſt eum pro Iſrael in diebus Achaz & Samuelis,

38. David pro confractione, & Salomon pro eis qui venerunt in ſanctificationem.

39. Et Elias pro his qui pluviam acceperunt, & pro mortuo ut viveret,

40. Et Ezechias pro populo in diebus Sennacherib, & multi pro multis.

41. Si ergo modò quando corruptibile increvit, & injuſtitia multiplicata eſt, & oraverunt juſti pro impiis: quare & nunc ſic non erit?

42. Et reſpondit ad me, & dixit, Præſens ſæculum non eſt finis, gloria in eo frequens manet: propter hoc oraverunt pro invalidis.

43. Dies enim judicii erit finis temporis hujus, & initium temporis futuræ immortalitatis, in quo tranſivit corruptela:

44. Soluta eſt intemperantia, abſciſſa eſt incredulitas: crevit autem juſtitia, orta eſt veritas.

45. Tunc enim nemo poterit ſalvare eum qui periit, neque demergere qui vicit. Et reſpondi,

46. Et dixi, Hic eſt ſermo meus primus & noviſſimus, quoniam melius erat non dare terram Adam, vel cùm jam dediſſet, coercere eum ut non peccaret.

47. Quid enim prodeſt hominibus, in præſenti vivere in triſtitia, & mortuos ſperare punitionem?

48. O tu quid feciſti Adam? Si enim tu peccaſti, non eſt factus ſolus tuus caſus, ſed & noſter qui ex te advenimus.

49. Quid enim prodeſt nobis, ſi promiſſum eſt nobis immortale tempus; nos autem mortalia opera egimus?

50. Et quoniam prædicta eſt nobis perennis ſpes, nos verò peſſimi vani facti ſumus.

51. Et quoniam repoſita ſunt nobis habitacula ſanitatis & ſecuritatis: nos verò malè converſati ſumus.

52. Et quoniam repoſita eſt gloria Altiſſimi, protegere eos qui tardè converſati ſunt: nos autem peſſimis viis ambulavimus.

53. Et quoniam oſtendetur paradiſus, cujus fructus incorruptus perſeverat, in quo eſt ſecuritas & medela.

54. Nos verò non ingrediemur, in ingratis enim locis converſati ſumus.

55. Et quoniam ſuper ſtellas fulgebunt facies eorum qui abſtinentiam habuerint: noſtræ autem facies ſuper tenebras nigræ.

56. Non enim cogitavimus viventes quando iniquitatem faciebamus, quòd incipiemus poſt mortem pati.

57. Et

Digitized by Google

57. Et eeſpondit, & dixit, Hoe eſt cogitamentum certaminis quod cettabit qui ſuper terram natus eſt homo,

58. Ur ſi victus ſuerit, pariatur quod dixiſti: ſi autem vicerit, recipiet quod dico:

59. Quoniam hæc eſt vita quam Moyſes dixie cùm viveret, ad populum dicens, Elige tibi vitam, ut vivas.

60. Non crediderunt autem ei, ſed nec poſt eum prophetis: ſed nec mibi qui locutua ſum ad eos.

61. Quoniam non eſſet triſtitia in perditionem eorum, ſicut futurum eſt gaudium ſupee eos, quibus perſuaſa eſt ſalus.

62. Et reſpondi, & dixi, Scio, Domine, quoniam vocatus eſt Altiſſimus miſericors in eo, quòd miſereatur his qui uondum in ſæculo advenerunt,

63. Er quòd miſeretur illis qui converſionem faciunt in lege ejus:

64. Et longanimis eſt, quoniam longanimitatem præſtat his qui peccaverunt quaſi ſuia operibus:

65. Et munificus eſt, quoniam quidem donare vult pro exigentiis.

66. Er multæ miſericordiæ, quoniam multiplicat magis miſericordiss his qui præſentes ſunt, & qui præterierunt, & qui futuri ſunt.

67. Si enim non multiplicaverir milericordias ſuas, non vivificabitur ſæculum eum his qui inhæreditabunt in eo.

68. Et donat: quoniam ſi non donaverit de bonisate ſua, ut alleventur hi qui iniquitatem feeerunt, de ſuis iniquitatibus non poterit decies milleſima pars vivificari hominum.

69. Er judex ſi non ignoverit his qui curati ſunt verbo ejus, & deleverit multitudinem contentionom: non fortaſſis derelinquerentur in innumerabili multitudine, niſi pauci valdè.

CAPUT VIII.

Deus in hoc ſæculo miſericors agnoſcitur propter peccatares; plurimi tamen damnantur: at juſtis præmia ſunt repoſita.

1. ET reſpondit ad me, & dixit: Hoc ſæculum fecit Altiſſimus propter multos, futurum autem propter paucos.

2. Dicam autem coram te ſimilitudinem Eſdra. Quomodo autem interrogabis terram, & dicet tibi, quoniam dabit terram multam magis unde fiat fictile, parvum autem pulverem unde aurum fit; ſic & actus præſentis ſæculi.

3. Multi quidem creati ſunt, pauci autem ſalvabuntur.

4. Et reſpondi, & dixi: Abſorbe ergo anima ſenſum, & devora quod ſapit.

5. Conveniſti enim obaudire, & prophetare volens. Nec enim tibi datum eſt ſpatium, niſi ſolummodò vivere.

6. O Domine, ſi non permittes ſervo tuo, ut oremus coram te, & des nobis ſemen cordi, & ſenſui culturam, unde fructus fiat, unde vivere poſſit omnis corruptus, qui portabit locum hominis?

7. Solus enim es, & una plaſmatio nos ſumus manuum tuarum, ſicut locutus es:

8. Et quomodò nunc in matrice plaſmatum eſt corpus, & præſtas membra, conſervatur in igne & aqua tua creatio: & novem menſibus patitur tua plaſmatio tuam creaturam quæ in ea creata eſt.

9. Ipſum autem quod ſervat, & quod ſervatur, utraque ſervabuntur; ſervataque quandoque iterum reddit matrix, quæ in ea creverunt.

10. Imperaſti enim ex ipſia membris, hoc eſt mammillis præbere lac fructui mamillarum.

11. Ur nutriatur id quod plaſmatum eſt uſque in tempus aliquod, & poſtea diſponas eum tuæ miſericordiæ.

12. Enutriſti eum tua juſtitia, & erudiſti eum in lege tua, & corripuiſti eum tuo intellectu:

13. Et mortificabis eum, ut tuam creaturam: & vivificabis eum, ut opus tuum.

14. Si ergo perdideris eum qui tantis laboribus plaſmatus eſt: tuo juſſu facile eſt ordinari, ut & id quod fiebat ſervaretur.

15. Et nunc Domine dicam, de omni homine tu magis ſcis: de populo autem tuo, ob quem doleo:

16. Et de hæreditate tua, propter quam lugeo, & propter Iſrael, propter quem triſtis ſum, & de Jacob, propter quem doleo:

17. Ideò incipiam orare coram te pro me, & pro eis, quoniam video lapſus noſtros qui inhabitamus terram.

18. Sed audivi celeritatem Judicis, qui futurus eſt.

19. Ideò audi vocem meam, & intellige ſermonem meum, & loquar coram te.

20. Initium verborum Eſdræ priuſquam aſſumeretur: & dixi, Domine, qui inhabitas ſæculum, cujus oculi elevati in ſuperna & aere:

21. Et cujus thronus inæſtimabilis, & gloria incomprehenſibilis: cui aſtat exercitus Angelorum cum tremore,

22. Quorum ſervatio in vento & igni convertitur: cujus verbum verum, & dicta perſeverantia.

23. Cujus juſſio fortis, & diſpoſitio terribilis: cujus aſpectus areſacit abyſſos, & indignatio tabeſcere facit montes, & veritas teſtificatur:

24. Exaudi orationem ſervi tui, & auribus percipe precationem figmenti tui.

25. Dum enim vivo, loquar: & dum ſapio, reſpondebò.

26. Nec reſpicias populi tui delicta, ſed qui tibi in veritate ſerviunt.

27. Nec intendas impia gentium ſtudia, ſed qui tua teſtimonia cum doloribus cuſtodierunt.

28. Nec cogites qui in conſpectu tuo falsè converſati ſunt, ſed memorare qui ex voluntate tua timorem cognoverunt.

29. Neque volueris perdere, qui pecudum mores habuerunt: ſed reſpicias eos qui legem tuam ſplendidè docuerunt.

30. Nec indigneris eis qui beſtiis pejores judicati ſunt: ſed diligas eos qui ſemper in tua juſtitia confidunt, & gloria.

31. Quoniam nos & patres noſtri talibus morbis languemus: tu autem propter nos peccatores miſericors vocaberis.

32. Si enim deſideraveris ut noſtri miſerearis, tunc miſericors vocaberis, nobis autem non habentibus opera juſtitiæ.

33. Juſti enim, quibus ſunt opera multa repoſita, ex propriis operibus recipient mercedem.

34. Quid eſt enim homo, ut ei indigneris: aut genus corruptibile, ut ita amarus ſis de ipſo?

35. In veritate enim, nemo de genitis eſt, qui non impiè geſſit: & de confitentibus, qui non deliquit.

36. In hoc enim annuntiabitur juſtitia tua, & bonitas tua, Domine, cùm miſertus fueris eis qui non habent ſubſtantiam bonorum operum.

37. Et reſpondit ad me, & dixit: Rectè

locutus

Digitized by Google

locutus es aliqua: & juxta ſermones tuos, ſic & fiet.

38. Quoniam non verè cogitabo ſuper plaſma eorum, qui peccaverunt ante mortem, ante judicium, ante perditionem.

39. Sed jucundabor ſuper juſtorum figmentum, & memorabor peregrinationis quoque, & ſalvationis, & mercedis receptionis.

40. Quomodo ergo locutus ſum, ſic & eſt.

41. Sicut enim agricola ſerit ſuper terram ſemina multa, & plantationes multitudinis plantat, ſed non in tempore omnia quæ ſeminata ſunt, ſalvantur, ſed nec omnia quæ plantata ſunt, radicabunt: ſic & qui in ſæculo ſeminati ſunt, non omnes ſalvabuntur.

42. Et reſpondi, & dixi: Si inveni gratiam, loquar.

43. Quomodo ſemen agricolæ ſi non aſcenderit, aut non acceperit pluviam ſuam in tempore, aut ſi corruptum fuerit multitudine pluviæ,

44. Sic perit: & ſimiliter homo qui manibus tuis plaſmatus eſt: & tu ei imago nominatus: quoniam ſimilatus es ei, propter quem omnia plaſmaſti, & ſimilaſti ſemini agricolæ.

45. Non iraſcaris ſuper nos, ſed parce populo tuo, & miſerere hæreditati tuæ: Tu autem creaturæ tuæ miſereris.

46. Et reſpondit ad me, & dixit: Quæ ſunt præſentia præſentibus, & quæ futura futuris.

47. Multum enim tibi reſtat, ut poſſis diligere meam creaturam ſuper me: tibi autem frequenter & ipſi proximavi, injuſtis autem numquam.

48. Sed & in hoc mirabilis es coram Altiſſimo,

49. Quoniam humiliaſti te ſicut decet te: & non judicaſti te, ut inter juſtos plurimùm glorificeris.

50. Propter quod miſeriæ multæ & miſerabiles efficientur eis qui habitant ſæculum in noviſſimis: quia in multa ſuperbia ambulaverunt.

51. Tu autem pro te intellige, & de ſimilibus tuis inquire gloriam.

52. Vobis enim apertus eſt paradiſus, plantata eſt arbor vitæ, præparatum eſt futurum tempus, præparata eſt abundantia, ædificata eſt civitas, probata eſt requies, perfecta eſt bonitas & perfecta ſapientia.

53. Radix mali ſignata eſt à vobis: infirmitas, & tinea à vobis abſconſa eſt: & in infernum fugit corruptio in oblivione.

54. Tranſierunt dolores, & oſtenſus eſt in fine theſaurus immortalitatis.

55. Noli ergo adjicere inquirendo de multitudine eorum qui pereunt.

56. Nam & ipſi accipientes libertatem, ſpreverunt Altiſſimum, & legem ejus contempſerunt, & vias ejus dereliquerunt.

57. Adhuc autem juſtos ejus conculcaverunt,

58. Et dixerunt in corde ſuo non eſſe Deum: & quidem ſcientes quoniam moriuntur.

59. Sicut enim vos ſuſcipient quæ prædicta ſunt: ſic eos ſitis, & cruciatus, quæ præparata ſunt: non enim voluit hominem diſperdi.

60. Sed & ipſi qui creati ſunt, coinquinaverunt nomen ejus qui fecit eos: & ingrati fuerunt ei qui præparavit eis vitam.

61. Quapropter judicium meum modò appropinquat.

62. Quæ non omnibus demonſtravi, niſi tibi & tibi ſimilibus paucis. Et reſpondi, & dixi:

63. Ecce nunc Domine demonſtraſti mihi multitudinem ſignorum, quæ incipies facere in noviſſimis: ſed non demonſtraſti mihi quo tempore.

CAPUT IX.

Judicia Dei, ſicut & alia ejus opera egregia, præcedent aliqua ſigna.

1. ET reſpondit ad me, & dixit: Metiens metire tempus in ſemetipſo: & erit cùm videris, quando tranſierit pars quædam ſignorum quæ prædicta ſunt,

2. Tunc intelliges quoniam ipſum eſt tempus, in quo incipiet Altiſſimus viſitare ſæculum quod ab eo factum eſt.

3. Et quando videbitur in ſæculo motio locorum, & populorum turbatio,

4. Tunc intelliges quoniam de his erat Altiſſimus locutus à diebus qui fuerunt ante te ab initio.

5. Sicut enim omne quod factum eſt in ſæculo, initium habet, pariter & conſummationem, & conſummatio eſt manifeſta:

6. Sic & Altiſſimi tempora initia habent manifeſta in prodigiis & virtutibus, & conſummationes in actu & in ſignis.

7. Et erit, omnis qui ſalvus factus fuerit, & qui poterit effugere per opera ſua, & per fidem in qua credidiſtis,

8. Relinquetur de prædictis periculis, & videbit ſalutare meum in terra mea, & in finibus meis, quoniam ſanctificavi me à ſæculo.

9. Et tunc miſerebuntur qui nunc abuſi ſunt vias meas: & in tormentis commorabuntur hi qui eas projecerunt in contemptu.

10. Qui enim non cognoverunt me, viventes beneficia conſecuti.

11. Et qui faſtidierunt legem meam, cùm adhuc erant habentes libertatem.

12. Et cùm adhuc eſſet eis apertus pœnitentiæ locus, non intellexerunt, ſed ſpreverunt: hos oportet poſt mortem in cruciamento cognoſcere.

13. Tu ergo noli adhuc curioſus eſſe, quomodo impii cruciabuntur: ſed inquire quomodo juſti ſalvabuntur, & quorum ſæculum, & propter quos ſæculum, & quando.

14. Et reſpondi, & dixi,

15. Olim locutus ſum, & nunc dico, & poſteà dicam quoniam plures ſunt qui pereunt, quàm qui ſalvabuntur:

16. Sicut multiplicatur fluctus ſuper guttam. Et reſpondit ad me, & dixit:

17. Qualis ager, talia & ſemina: & quales flores, tales & tinctoræ: & qualis operator, talis & creatio: & qualis agricola, talis & cultura: quoniam tempus erat ſæculi.

18. Et nunc cùm eſſem parans eis, his qui nunc ſunt, antequam fieret ſæculum, in quo habitarent: & nemo mihi contradixit:

19. Tunc enim quiſque, & nunc creator in mundo hoc parato, & menſa indeficienti, & lege inveſtigabili corrupti ſunt mores eorum.

20. Et conſideravi ſæculum, & ecce erat periculum propter cogitationes quæ in eo advenerunt.

21. Et vidi, & peperci ei valdè: & ſervavi mihi acinum de botro, & plantationem de tribu multa.

22. Pereat ergo multitudo quæ ſine cauſa nata eſt, & ſervetur acinus meus, & plantatio mea, quia cum multo labore perfeci.

23. Tu autem ſi adhuc intromittas ſeptem dies alios, ſed non jejunabis in eis:

24. Ibis in campum florum, ubi domus non eſt ædificata: & manducabis ſolummodò de floribus

 campi,

campi, & carnem non guſtabis, & vinum non bibes, ſed ſolummodò flores.

25. Deprecare Altiſſimum ſine intermiſſione, & veniam, & loquar tecum.

26. Et profectus ſum, ſicut dixit mihi, in campum, qui vocatur Ardath, & ſedi ibi in floribus. Et de herbis agri manducavi, & facta eſt eſca earum mihi in ſaturitatem.

27. Et factum eſt poſt dies ſeptem, & ego diſcumbebam ſupra fœnum, & cor meum iterùm turbabatur ſicut antè.

28. Et apertum eſt os meum, & inchoavi dicere coram Altiſſimo, & dixi:

29. O Domine, te nobis oſtendens, oſtenſus es patribus noſtris in deſerto, quod non calcatur, & infructuoſo, quando exiebant de Ægypto, & dicens dixiſti,

30. Tu Iſrael audi me, & ſemen Jacob intende ſermonibus meis.

31. Ecce enim ego ſemino in vobis legem meam; & faciet in vobis fructum, & glorificabimini in eo per ſæculum.

32. Nam patres noſtri accipientes legem, non ſervaverunt, & legitima mea non cuſtodierunt, & factus eſt fructus legis non parens; nec enim poterat, quoniam tuus erat,

33. Nam qui acceperunt, perierunt, non cuſtodientes quod in eis ſeminatum fuerat.

34. Et ecce, conſuetudo eſt, ut, cùm acceperit terra ſemen, vel navem mare, vel vas aliquod eſcam, vel potum: cùm fuerit exterminatum id, in quo ſeminatum eſt, vel in quod miſſum eſt,

35. Simul id quod ſeminatum eſt, vel miſſum eſt, vel quæ ſuſcepta ſunt, exterminantur, & ſuſcepta jam non manent apud nos: ſed nobis ſic non factum eſt.

36. Nos quidem qui legem accepimus, peccantes perivimus, & cor noſtrum quod ſuſcepit eam:

37. Nam lex non periit, ſed permanſit in ſuo labore.

38. Et cùm loquerer hæc in corde meo, reſpexi oculis meis, & vidi mulierem in dextera parte, & ecce hæc lugebat, & plorabat cum voce magna, & animo dolebat valdè, & veſtimenta ejus diſciſſa, & cinis ſuper caput ejus.

39. Et dimiſi cogitatus, in quibus eram cogitans, & converſus ſum ad eam, & dixi ei,

40. Ut quid fles? & quid doles animo? Et dixit ad me,

41. Dimitte me Domine meus, ut defleam me, & adjiciam dolorem: quoniam valdè amaro ſum animo, & humiliata ſum valdè.

42. Et dixi ei, Quid paſſa es? dic mihi. Et dixit ad me,

43. Sterilis fui ego famula tua, & non peperi, habens maritum annis triginta.

44. Ego enim per ſingulas horas, & per ſingulos dies, & annos hos triginta deprecor Altiſſimum nocte ac die.

45. Et factum eſt, poſt triginta annos exaudivit me Deus ancillam tuam, & vidit humilitatem meam, & attendit tribulationi meæ, & dedit mihi filium, & jucundata ſum ſuper eum valdè ego, & vir meus, & omnes cives mei, & honorificabamus valdè Fortem.

46. Et nutrivi eum cum labore multo.

47. Et factum eſt cùm creviſſet, & veniſſet accipere uxorem, feci diem epuli.

CAPUT X.

Per mulierem flentem, rurſuſque refulgentem, oſtenditur figurari Jeruſalem.

1. ET factum eſt, cùm introiſſet filius meus in thalamo ſuo, cecidit, & mortuus eſt:

2. Et evertimus omnes lumina, & ſurrexerunt omnes cives mei ad conſolandum me, & quievi uſque in alium diem uſque nocte.

3. Et factum eſt, cùm omnes quieviſſent ut me conſolarentur ut quieſcerem: & ſurrexi nocte, & fugi: & veni ſicut vides in hoc campo.

4. Et cogito jam non reverti in civitatem, ſed hic conſiſtere: & neque manducare, neque bibere, ſed ſine intermiſſione lugere, & jejunare uſque dum moriar.

5. Et dereliqui ſermones in quibus eram, & reſpondi cum iracundia ad eam, & dixi:

6. Stulta ſuper omnes mulieres, non vides luctum noſtrum, & quæ nobis contingunt?

7. Quoniam Sion mater noſtra omni triſtitia contriſtatur, & humilitate humiliata eſt, & luget validiſſimè.

8. Et nunc quoniam omnes lugemus, & triſtes ſumus: quoniam omnes contriſtati ſumus, tu autem contriſtaris in uno filio?

9. Interroga enim terram, & dicet tibi: quoniam hæc eſt quæ debeat lugere caſum tantorum ſuper eam germinantium.

10. Et ex ipſa ab initio omnes nati & alii venient: & ecce, penè omnes in perditionem ambulant, & exterminium fit multitudo eorum.

11. Et quis ergo debet lugere magis, niſi hæc quæ tam magnam multitudinem perdidit, quàm tu quæ pro uno doles? Si autem dicis mihi,

12. Quoniam non eſt planctus meus ſimilis terræ: quoniam fructum ventris mei perdidi, quem cum mœroribus peperi, & cum doloribus genui;

13. Terra autem ſecundùm viam terræ, abiit que in ea multitudo præſens, quo modo venit: & ego tibi dico,

14. Sicut tu cum labore peperiſti, ſic & terra dat fructum ſuum homini ab initio ei qui fecit eam.

15. Nunc ergo retine apud temetipſam dolorem tuum, & fortiter fer qui tibi contigerunt caſus.

16. Si enim juſtificaveris terminum Dei, & conſilium ſuum recipies in tempore, & in talibus collaudaberis:

17. Ingredere ergo in civitatem ad virum tuum. Et dixit ad me,

18. Non faciam, neque ingrediar civitatem, ſed hic moriar.

19. Et appoſui adhuc loqui ad eam, & dixi,

20. Noli facere hunc ſermonem, ſed conſenti perſuadenti. Quot enim caſus Sion? Conſolare propter dolorem Jeruſalem.

21. Vides enim quoniam ſanctificatio noſtra deſerta effecta eſt, & altare noſtrum demolitum eſt, & templum noſtrum deſtructum eſt,

22. Et pſalterium noſtrum humiliatum eſt, & hymnus conticuit, & exultatio noſtra diſſoluta eſt, & lumen candelabri noſtri extinctum eſt, & arca teſtamenti noſtri direpta eſt, & ſancta noſtra contaminata ſunt, & nomen quod invocatum eſt ſuper nos, penè profanatum eſt: & liberi noſtri contumeliam paſſi ſunt, & ſacerdotes noſtri ſuccenſi ſunt, & Levitæ noſtri in captivitatem abierunt, & virgines noſtræ coinquinatæ ſunt, & mulieres noſtræ vim paſſæ ſunt, & juſti noſtri rapti ſunt, &

par-

Digitized by Google

parvuli noſtri perditi ſunt, & juvenes noſtri ſervierunt, & fortes noſtri invalidi facti ſunt:

23. Et quod omnium majus, ſignaculum Sion, quoniam reſignata eſt de gloria ſua: nam & tradita eſt in manibus eorum qui nos oderunt.

24. Tu ergo excute tuam triſtitiam multam, & depone abs te multitudinem dolorum, ut tibi repropitietur Fortis, & requiem faciet tibi Altiſſimus, requietionem laborum.

25. Et factum eſt, cùm loquebar ad eam, facies ejus fulgebat ſubitò & ſpecies, coruſcus fiebat viſus ejus, ut eſſem pavens valdè ad eam, & cogitarem quid eſſet hoc.

26. Et ecce, ſubitò emiſit ſonitum vocis magnum timore plenum, ut commoveretur terra à mulieris ſono. & vidi:

27. Et ecce, ampliùs mulier non comparebat mihi, ſed civitas ædificabatur, & locus demonſtrabatur de fundamentis magnis: & timui, & clamavi voce magna, & dixi,

28. Ubi eſt Uriel Angelus, qui à principio venit ad me? quoniam ipſe me fecit venire in multitudine in exceſſu mentis hujus, & factus eſt finis meus in corruptionem, & oratio mea in improperium.

29. Et cùm eſſem loquens ego hæc, ecce venit ad me, & vidit me.

30. Et ecce eram poſitus ut mortuus, & intellectus meus alienatus erat, & tenuit dexteram meam, & confortavit me, & ſtatuit me ſuper pedes meos, & dixit mihi,

31. Quid tibi eſt? & quare conturbatus eſt intellectus tuus, & ſenſus cordis tui? & quare conturbaris? Et dixi:

32. Quoniam dereliquiſti me, & ego quidem feci ſecundùm ſermones tuos, & exivi in campum: & ecce vidi, & video quod non poſſum enarrare. Et dixit ad me,

33. Sta ut vir, & commonebo te. Et dixi,

34. Loquere Domine meus tu in me, noli me derelinquere, ut non fruſtrà moriar:

35. Quoniam vidi quæ non ſciebam, & audio quæ non ſcio.

36. Aut numquid ſenſus meus fallitur, & anima mea ſomniat?

37. Nunc ergo deprecor te, ut demonſtres ſervo tuo de exceſſu hoc. Et reſpondit ad me, & dixit,

38. Audi me & docebo te, & dicam tibi de quibus times: quoniam Altiſſimus revelavit tibi myſteria multa.

39. Vidit rectam viam tuam, quoniam ſine intermiſſione contriſtabaris pro populo tuo, & valdè lugebas propter Sion.

40. Hic ergo intellectus viſionis quæ tibi apparuit antè paululùm.

41. Quam vidiſti lugentem, inchoaſti conſolari eam.

42. Nunc autem jam ſpeciem mulieris non vides, ſed apparuit tibi civitas ædificari.

43. Et quoniam enarrabat tibi de caſu filii ſui, hæc abſolutio eſt.

44. Hæc mulier quam vidiſti, hæc eſt Sion; & quoniam dixit tibi, quam & nunc conſpicies, ut civitatem ædificatam.

45. Et quoniam dixit tibi, quia ſterilis fuit triginta annis: propter quod erant anni ſcilicet triginta, quando non erat in ea adhuc oblatio oblata.

46. Et factum eſt poſt annos triginta, ædificavit Salomon civitatem, & obtulit oblationes: tunc fuit quando peperit ſterilis filium.

47. Et quod tibi dixit, quoniam nutrivit eum cum labore, hoc erat, habitatio in Jeruſalem.

48. Et quoniam dixit tibi, quòd filius meus veniens in ſuo thalamo mortuus eſſet, & contigiſſet ei caſus, hoc erat, quæ facta eſt ruina Jeruſalem.

49. Et ecce, vidiſti ſimilitudinem ejus: & quoniam filium lugeret, inchoaſti conſolari eam: & de his quæ contigerunt, hæc erant tibi aperienda.

50. Et nunc videt Altiſſimus, quoniam ex animo contriſtatus es, & quoniam ex toto corde pateris pro ea, oſtendit tibi claritatem gloriæ ejus, & pulchritudinem decoris ejus.

51. Propterea enim dixi tibi, ut maneres in campo ubi domus non eſt ædificata.

52. Sciebam enim ego, quoniam Altiſſimus incipiebat tibi oſtendere hæc:

53. Propterea dixi tibi ut venires in agrum ubi non eſt fundamentum ædificii.

54. Nec enim poterat opus ædificii hominis ſuſtineri in loco, ubi incipiebatur Altiſſimi civitas oſtendi.

55. Tu ergo noli timere, neque expaveſcat cor tuum: ſed ingredere, & vide ſplendorem & magnitudinem ædificii, quantum capax eſt tibi viſus oculorum videre:

56. Et poſt hæc audies quantum capit auditus aurium tuarum audire.

57. Tu enim beatus es præ multis, & vocatus es apud Altiſſimum ſicut & pauci.

58. Nocte autem quæ in craſtinum futura eſt, manebis hic:

59. Et oſtendet tibi Altiſſimus eas viſiones ſupremorum, quæ faciet Altiſſimus his qui habitant ſuper terram à noviſſimis diebus.

60. Et dormivi illam noctem & aliam, ſicut dixerat mihi.

CAPUT XI.

Apparet Eſdræ in viſione aquila principatum univerſi uſurpans.

1. ET vidi ſomnium, & ecce aſcendebat de mari aquila, cui erant duodecim alæ pennatum, & capita tria.

2. Et vidi, & ecce expandebat alas ſuas in omnem terram, & omnes venti cœli inſufflabant in eam, & colligebantur.

3. Et vidi, & de pennis ejus naſcebantur contrariæ pennæ, & ipſæ fiebant in pennaculis minutis & modicis.

4. Nam capita ejus erant quieſcentia, & medium caput erat majus aliorum capitum, ſed ipſa quieſcebat cum eis.

5. Et vidi, & ecce aquila volavit in pennis ſuis, & regnavit ſuper terram, & ſuper eos qui habitant in ea.

6. Et vidi, quoniam ſubjecta erant ei omnia ſub cœlo, & nemo illi contradicebat, neque unus de creatura quæ eſt ſuper terram.

7. Et vidi, & ecce ſurrexit aquila ſuper ungues ſuos, & miſit vocem pennis ſuis dicens,

8. Nolite omnes ſimul vigilare, dormite unuſquiſque in loco ſuo, & per tempus vigilate.

9. Capita autem in noviſſimo ſerventur.

10. Et vidi, & ecce vox non exibat de capitibus ejus, ſed de medietate corporis ejus.

11. Et numeravi contrarias pennas ejus, & ecce ipſæ erant octo.

12. Et vidi, & ecce à dextera parte ſurrexit una penna, & regnavit ſuper omnem terram.

13. Et factum eſt cùm regnaret, venit ei finis, & non apparuit locus ejus: & ſequens exurrexit, & regnabat, ipſa multum tenuit tempus.

14. Et factum eſt cùm regnaret, & veniebat finis ejus, ut non appareret ſicut prior.

15. Et ecce, vox emiſſa eſt illi, dicens,

16. Audi tu quæ tanto tempore tenuiſti terram, hæc annuntio tibi antequam incipias non apparere.

17. Nemo poſt te tenebit tempus tuum, ſed nec dimidium ejus.

18. Et levavit ſe tertia, & tenuit principatum ſicut & priores: & non apparuit & ipſa.

19. Et ſic contingebat omnibus aliis ſingulatim principatum gerere, & iterùm nuſquam comparere.

20. Et vidi, & ecce in tempore ſequentes pennæ erigebantur à dextera parte, ut tenerent & ipſæ principatum: & ex his erant quæ tenebant, ſed tamen ſtatim non comparebant.

21. Nam & aliquæ ex eis erigebantur, ſed non tenebant principatum.

22. Et vidi poſt hæc, & ecce non comparuerunt duodecim pennæ, & duo pennacula:

23. Et nihil ſupererat in corpore aquilæ, niſi duo capita quieſcentia & ſex pennacula.

24. Et vidi, & ecce ſex pennacula diviſæ ſunt duæ, & manſerunt ſub capite quod eſt ad dexteram partem. Nam quatuor manſerunt in loco ſuo.

25. Et vidi, & ecce ſubalares cogitabant ſe erigere, & tenere principatus.

26. Et vidi, & ecce una erecta eſt, ſed ſtatim non comparuit.

27. Et ſecundæ velociùs quàm priores, non comparuerunt.

28. Et vidi, & ecce duæ quæ ſuperaverunt; apud ſemetipſas cogitabant & ipſæ regnare.

29. Et in eo cùm cogitarent, ecce unum quieſcentium capitum quod erat medium, evigilabat: hoc enim erat duorum capitum majus.

30. Et vidi quoniam completa ſunt duo capita ſecum:

31. Et ecce converſum eſt caput cum his qui cum eo erant, & comedit duas ſubalares quæ cogitabant regnare.

32. Hoc autem caput perconterruit omnem terram, & dominabatur in ea his qui habitant terram cum labore multo, & potentatum tenuit orbis terrarum ſuper omnes alas quæ fuerunt.

33. Et vidi poſt hæc, & ecce medium caput ſubitò non comparuit, & hoc ſicut alæ.

34. Superaverunt autem duo capita, quæ & ipſa ſimiliter regnaverunt ſuper terram, & ſuper eos qui habitant in ea.

35. Et vidi, & ecce devoravit caput à dextera parte illud quod à læva.

36. Et audivi vocem dicentem mihi, Conſpice contra te, & conſidera quod vides.

37. Et vidi, & ecce ſicut leo concitatus de ſilva rugiens: & vidi quoniam emittebat vocem hominis ad aquilam. Et dixit, dicens:

38. Audi tu, & loquar ad te, & dicet Altiſſimus tibi,

39. Nonne tu es qui ſuperaſti de quatuor animalibus, quæ feceram regnare in ſæculo meo, & ut per eos veniret finis temporum eorum?

40. Et quartus veniens devicit omnia animalia quæ tranſierunt, & potentatu tenuit ſæculum cum tremore multo, & omnem orbem cum labore peſſimo, & inhabitavit tot temporibus orbem terrarum cum dolo.

41. Et judicaſti terram non cum veritate.

42. Tribulaſti enim manſuetos, & læſiſti quieſcentes, & dilexiſti mendaces, & deſtruxiſti habitationes eorum qui fructificabant, & humiliaſti muros eorum, qui te non nocuerunt.

43. Et aſcendit contumelia tua uſque ad Altiſſimum, & ſuperbia tua ad fortem.

44. Et reſpexit Altiſſimus ſuperba tempora, & ecce finita ſunt, & ſcelera ejus completa ſunt.

45. Propterea non appareas tu aquila, & alæ tuæ horribiles, & pennacula tua peſſima, & capita tua maligna, & ungues tui peſſimi, & omne corpus tuum vanum;

46. Ut refrigeretur omnis terra, & revertatur liberata de tua vi, & ſperet judicium & miſericordiam ejus qui fecit eam.

CAPUT XII.

Ad Eſdræ orationem, hujus viſionis datur explicatio cum membris ipſius.

1. ET factum eſt, dum loqueretur leo verba hæc ad aquilam: & vidi,

2. Et ecce quod ſuperaverat caput, & non comparuerunt quatuor alæ illæ quæ ad eum tranſierunt, & erectæ ſunt ut regnarent: & erat regnum eorum exile, & tumultu plenum.

3. Et vidi, & ecce ipſa non apparebant, & omne corpus aquilæ incendebatur, & expaveſcebat terra valdè, & ego à tumultu & exceſſu mentis, & à magno timore vigilavi, & dixi ſpiritui meo:

4. Ecce tu præſtitiſti mihi hoc in eo, quòd ſcrutaris vias Altiſſimi.

5. Ecce adhuc fatigatus ſum animo, & ſpiritu meo invalidus ſum valdè, & nec modica eſt in me virtus à multo timore, quam expavi nocte hac.

6. Nunc ergo orabo Altiſſimum, ut me confortet uſque in finem.

7. Et dixi, Dominator Domine, ſi inveni gratiam ante oculos tuos, & ſi juſtificatus ſum apud te præ multis, & ſi certè aſcendit deprecatio mea ante faciem tuam.

8. Conforta me, & oſtende ſervo tuo mihi interpretationem & diſtinctionem viſus horribilis hujus, ut pleniſſimè conſoleris animam meam.

9. Dignum enim me habuiſti oſtendere mihi temporum noviſſima. Et dixit ad me,

10. Hæc eſt interpretatio viſionis hujus.

11. Aquilam quam vidiſti aſcendentem de mari, hoc eſt regnum quod viſum eſt in viſione Danieli fratri tuo.

12. Sed non eſt illi interpretatum, quoniam ego nunc tibi interpretor.

13. Ecce dies veniunt, & exurget regnum ſuper terram, & erit timor acrior omnium regnorum quæ fuerunt ante eum.

14. Regnabunt autem in ea reges duodecim, unus poſt unum.

15. Nam ſecundus incipiet regnare, & ipſe tenebit amplius tempus præ duodecim.

16. Hæc eſt interpretatio duodecim alarum quas vidiſti.

17. Et quam audiſti vocem quæ locuta eſt, non de capitibus ejus exeuntem, ſed de medio corporis ejus,

18. Hæc eſt interpretatio, quoniam poſt tempus regni illius naſcentur contentiones non modicæ, & periclitabitur ut cadat: & non cadet tunc, ſed iterum conſtituetur in ſuum initium.

19. Et quoniam vidiſti ſubalares octo cohærentes alis ejus,

20. Hæc eſt interpretatio, exurgent in ipſo octo reges, quorum erunt tempora levia, & anni citati, & duo quidem ex ipſis peribunt.

21. Appropinquante autem tempore medio, quatuor

tuor ſervabuntur in tempore, cùm incipiet appropinquare tempus ejus ut finiatur: duo verò in finem ſervabuntur.

22. Et quoniam vidiſti tria capita quieſcentia,

23. Hæc eſt interpretatio: In noviſſimis ejus ſuſcitabit Altiſſimus tria regna, & revocabit in ea multa; & dominabuntur terram,

24. Et qui habitant in ea, cum labore multo ſuper omnes qui fuerunt ante hos: propter hoc ipſi vocati ſunt capita aquilæ.

25. Iſti enim erunt qui recapitulabunt impietates ejus, & qui perficient noviſſima ejus.

26. Et quoniam vidiſti caput majus non apparens, hæc eſt interpretatio ejus: quoniam unus ex eis ſuper lectum ſuum morietur, & tamen cum tormentis.

27. Nam duo qui perſeveraverint, gladius eos comedet.

28. Unius enim gladius comedet qui cum eo; ſed tamen hic gladio in noviſſimis cadet.

29. Et quoniam vidiſti duas ſubalares trajicientes ſuper caput quod eſt in dextera parte,

30. Hæc eſt interpretatio: Hi ſunt quos conſervavit Altiſſimus in finem ſuum, hoc eſt regnum exile & turbationis plenum.

31. Sicut vidiſti & leonem, quem vidiſti de ſilva evigilantem, & rugientem, & loquentem ad aquilam, & arguentem eam, & injuſtitias ipſius, per omnes ſermones ejus ſicut audiſti:

32. Hic eſt ventus quem ſervavit Altiſſimus in finem ad eos, & impietates ipſorum: & arguet illos, & incutiet coram ipſis diſcerptiones eorum.

33. Statuet enim eos in judicio vivos, & erit, cùm arguerit eos, tunc corripiet eos.

34. Nam reſiduum populum meum liberabit cum miſeria, qui ſalvati ſunt ſuper fines meos, & jucundabit eos quoadusque veniet finis, dies judicii, de quo locutus ſum tibi ab initio.

35. Hoc ſomnium quod vidiſti, & hæ interpretationes.

36. Tu ergo ſolus dignus fuiſti ſcire Altiſſimi ſecretum hoc.

37. Scribe ergo omnia iſta in libro quæ vidiſti, & pone ea in loco abſcondito.

38. Et docebis ea ſapientes de populo tuo, quorum corda ſcis poſſe capere, & ſervare ſecreta hæc.

39. Tu autem adhuc ſuſtine hic alios dies ſeptem: ut tibi oſtendatur quidquid viſum fuerit Altiſſimo oſtendere tibi.

40. Et profectus eſt à me. Et factum eſt, cùm audiſſet omnis populus quoniam pertranſierunt ſeptem dies, & ego non fuiſſem reverſus in civitatem, & congregavit ſe omnis à minimo uſque ad maximum; & venit ad me, & dixerunt mihi dicentes:

41. Quid peccavimus tibi, & quid injuſtè egimus in te, quoniam derelinquens nos ſediſti in loco hoc?

42. Tu enim nobis ſupereſ ſolus ex omnibus populis, ſicut botrus de vinea, & ſicut lucerna in loco obſcuro, & ſicut portus & navis ſalvata à tempeſtate.

43. Aut non ſufficiunt nobis mala quæ contingunt?

44. Si ergo tu nos dereliqueris, quantò nobis erat melius ſi eſſemus ſuccenſi & nos cum incendio Sion?

45. Nec enim nos ſumus meliores eorum qui ibi mortui ſunt. Et ploraverunt voce magna. Et reſpondi ad eos, & dixi:

46. Confide Iſrael, & noli triſtari tu domus Jacob.

47. Eſt enim memoria veſtri coram Altiſſimo, & Fortis non eſt oblitus veſtri in tentatione.

48. Ego enim non dereliqui vos, neque exceſſi à vobis; ſed veni in hunc locum ut deprecarer pro deſolatione Sion, ut quærerem miſericordiam pro humilitate ſanctificationis veſtræ.

49. Et nunc ite unuſquiſque veſtrûm in domum ſuam, & ego veniam ad vos poſt dies iſtos.

50. Et profectus eſt populus, ſicut dixi ei, in civitatem.

51. Ego autem ſedi in campo ſeptem diebus ſicut mihi mandavit; & manducabam de floribus ſolummodò agri, de herbis facta eſt eſca mihi in diebus illis.

CAPUT XIII.

Altera viſio Eſdræ oſtenditur cum ipſius interpretatione.

1. ET factum eſt poſt dies ſeptem, & ſomniavi ſomnium nocte.

2. Et ecce de mari ventus exurgebat, ut conturbaret omnes fluctus ejus.

3. Et vidi, & ecce convaleſcebat ille homo cum millibus cœli: & ubi vultum ſuum vertebat ut conſideraret, tremebant omnia, quæ ſub eo videbantur.

4. Et ubicumque exibat vox de ore ejus, ardeſcebant omnes qui audiebant voces ejus, ſicut quieſcit terra quando ſenſerit ignem.

5. Et vidi poſt hæc, & ecce congregabatur multitudo hominum, quorum non erat numerus, de quatuor ventis cœli, ut debellarent hominem qui aſcenderat de mari.

6. Et vidi & ecce ſibimetipſi ſculpſerat montem magnum, & volavit ſuper eum.

7. Ego autem quæſivi videre regionem, vel locum unde ſculptus eſſet mons, & non potui.

8. Et poſt hæc vidi, & ecce omnes qui congregati ſunt ad eum, ut expugnarent eum, timebant valdè, tamen audebant pugnare.

9. Et ecce, ut vidit impetum multitudinis venientis, non levavit manum ſuam, neque frameam tenebat, neque aliquod vas bellicoſum, niſi ſolummodò ut vidi.

10. Quoniam emiſit de ore ſuo ſicut flatum ignis, & de labiis ejus ſpiritus flammæ, & de lingua ejus emittebat ſcintillas & tempeſtates, & commiſta ſunt omnia ſimul, hic flatus ignis & ſpiritus flammæ, & multitudo tempeſtatis:

11. Et concidit ſuper multitudinem in impetu, quæ præparata erat pugnare, & ſuccendit omnes, ut ſubitò nihil videretur de innumerabili multitudine, niſi ſolummodò pulvis, & fumi odor: & vidi, & extimui.

12. Et poſt hæc vidi ipſum hominem deſcendentem de monte, & vocantem ad ſe multitudinem aliam pacificam.

13. Et accedebat ad eum vultus hominum multorum, quorumdam gaudentium, quorumdam triſtantium: aliqui verò alligati, aliqui adducentes ex eis qui offerebantur, & ægrotavi à multitudine pavoris, & expergefactus ſum, & dixi:

14. Tu ab initio demonſtraſti ſervo tuo mirabilia hæc, & dignum me habuiſti ut ſuſciperes deprecationem meam:

15. Et nunc demonſtra mihi adhuc interpretationem ſomnii hujus.

16. Sicut enim exiſtimo in ſenſu meo, væ qui derelicti fuerint in diebus illis: & multò plus væ his qui non ſunt derelicti.

17. Qui enim non ſunt derelicti, triſtes erant.

 18. in-

18. Intelligo nunc quæ ſunt repoſita in noviſſimis diebus, & occurrent eis, ſed & his qui derelicti ſunt.

19. Propter hoc venerunt enim in pericula magna, & neceſſitates multas, ſicut oſtendunt ſomnia hæc.

20. Attamen facilius eſt periclitantem venire in hunc, quàm pertranſire, ſicut nubem à ſæculo, & non videre quæ contingunt in noviſſimo: Et reſpondit ad me, & dixit:

21. Et viſionis interpretationem dicam tibi: & de quibus locutus es adaperiam tibi.

22. Quoniam de his dixiſti qui derelicti ſunt: hæc eſt interpretatio.

23. Qui auſert periculum illo tempore, hic ſe cuſtodivit: qui in periculo inciderunt, hi ſunt qui habent opera & fidem ad Fortiſſimum.

24. Scito ergo quoniam magis beatificati ſunt qui derelicti, ſuper eos qui mortui ſunt.

25. Hæ interpretationes viſionis, quia vidiſti virum aſcendentem de corde maris.

26. Ipſe eſt quem conſervat Altiſſimus multis temporibus, qui per ſemetipſum liberabit creaturam ſuam: & ipſe diſponet, qui derelicti ſunt.

27. Et quoniam vidiſti de ore ejus exire, ut ſpiritum, & ignem, & tempeſtatem:

28. Et quoniam non tenebat frameam, neque vas bellicoſum: corrupit enim impetus ejus multitudinem, quæ venerat expugnare eum: hæc eſt interpretatio.

29. Ecce dies veniunt, quando incipiet Altiſſimus liberare eos qui ſuper terram ſunt.

30. Et veniet in exceſſu mentis ſuper eos qui inhabitant terram.

31. Et alii alios cogitabunt debellare: civitas civitatem, & locus locum, & gens adverſus gentem, & regnum adverſus regnum.

32. Et erit, cùm fient hæc, & contingent ſigna quæ antè oſtendi tibi: & tunc revelabitur filius meus, quem vidiſti, ut virum aſcendentem.

33. Et erit quando audierint omnes gentes vocem ejus: & derelinquet unuſquiſque in regione ſua bellum ſuum, quod habent ad alterutrum:

34. Et colligetur in unum multitudo innumerabilis, ſicut volentes venire, & expugnare eum.

35. Ipſe autem ſtabit ſuper cacumen montis Sion.

36. Sion autem veniet, & oſtendetur omnibus parata & ædificata, ſicut vidiſti montem ſculpi ſine manibus.

37. Ipſe autem filius meus arguet quæ adinvenerunt Gentes, impietates eorum has quæ tempeſtati appropinquaverunt propter mala cogitamenta eorum, & cruciamenta quibus incipient cruciari.

38. Quæ aſſimilatæ ſunt flammæ, & perdet eos ſine labore per legem quæ igni aſſimilata eſt.

39. Et quoniam vidiſti eum colligentem ad ſe aliam multitudinem pacificam,

40. Hæ ſunt decem tribus, quæ captivæ factæ ſunt de terra ſua in diebus Oſee regis, quem captivum duxit Salmanaſar rex Aſſyriorum: & tranſtulit eos trans flumen, & tranſlati ſunt in terram aliam.

41. Ipſi autem ſibi dederunt conſilium hoc, ut derelinquerent multitudinem gentium, & proficiſcerentur in ulteriorem regionem, ubi nunquam inhabitavit genus humanum:

42. Vel ibi obſervare legitima ſua, quæ non fuerant ſervantes in regione ſua.

43. Per introitus autem anguſtos fluminis Euphratem introierunt.

44. Fecit enim eis tunc Altiſſimus ſigna, & ſtatuit venas fluminis uſquequò tranſirent.

45. Per eam enim regionem erat via multi itineris, anni unius & dimidii: nam regio illa vocatur Arſareth.

46. Tunc inhabitaverunt ibi uſque in noviſſimo tempore: & nunc iterùm cùm cœperint venire.

47. Iterùm Altiſſimus ſtatuet venas fluminis, ut poſſint tranſire: propter hæc vidiſti multitudinem cum pace.

48. Sed & qui derelicti ſunt de populo tuo, hi ſunt qui inveniuntur intra terminum meum.

49. Factum erit ergo, quando incipiet perdere multitudinem earum, quæ collectæ ſunt gentes, proteget eos qui ſuperaverunt populum:

50. Et tunc oſtendet eis multa plurima portenta.

51. Et dixi ego, Dominator Domine; hoc mihi oſtende, propter quod vidi virum aſcendentem de corde maris. Et dixit mihi:

52. Sicut non potes hæc vel ſcrutari, vel ſcire quæ ſunt in profundo maris: ſic non poterit quiſque ſuper terram videre filium meum, vel eos qui cum eo ſunt, niſi in tempore diei.

53. Hæc eſt interpretatio ſomnii quod vidiſti, & propter quod illuminatus es hic ſolus.

54. Dereliquiſti enim tuam, & circa meam vacaſti legem, & quæſiſti.

55. Vitam enim tuam diſpoſuiſti in ſapientia, & ſenſum tuum vocaſti matrem:

56. Et propter hoc oſtendi tibi merces apud Altiſſimum; erit enim poſt alios tres dies, ad te alia loquar, & exponam tibi gravia & mirabilia.

57. Et profectus ſum, & tranſii in campum, multùm glorificans & laudans Altiſſimum de mirabilibus quæ per tempus faciebat:

58. Et quoniam gubernat ipſum, & quæ ſunt in temporibus illata: & ſedi ibi tribus diebus.

CAPUT XIV.

Apparet Dominus Eſdræ in rubo, & futura quædam arcana revelat.

1. ET factum eſt tertio die, & ego ſedebam ſub quercu.

2. Et ecce, vox exivit contra me de rubo, & dixit: Eſdra, Eſdra. Et dixi: Ecce ego Domine: Et ſurrexi ſuper pedes meos. Et dixit ad me:

3. Revelans revelatus ſum ſuper rubum, & locutus ſum Moyſi, quando populus meus ſerviebat in Ægypto,

4. Et miſi eum, & eduxi populum meum de Ægypto, & adduxi eum ſuper montem Sina, & detinebam eum apud me diebus multis.

5. Et enarravi ei mirabilia multa, & oſtendi ei temporum ſecreta & finem, & præcepi ei, dicens:

6. Hæc in palàm facies verba, & hæc abſcondes.

7. Et nunc tibi dico:

8. Signa quæ demonſtravi, & ſomnia quæ vidiſti, & interpretationes quas tu vidiſti, in corde tuo repone ea:

9. Tu enim recipieris ab omnibus, converteris reſiduus cum conſilio meo, & cum ſimilibus tuis, uſquequò finiantur tempora.

10. Quoniam ſæculum perdidit juventutem ſuam, & tempora appropinquant ſeneſcere.

11. Duodecim enim partibus diviſum eſt ſæculum, & tranſierunt ejus decima & dimidium decimæ partis.

12. Superſunt autem ejus poſt medium decimæ partis.

13. Nunc ergo diſpone domum tuam, & corri-

pe

ge populum tuum, & conſolare humiles eorum, & renuntia jam corruptelæ,

14. Et dimitte abs te mortales cogitationes, & projice abs te pondera humana, & exue te jam infirmam naturam, & repone in unam partem moleſtiſſima tibi cogitamenta, & feſtina tranſmigrare à temporibus his.

15. Quæ enim vidiſti nunc contigiſſe mala, iterùm horum deteriora facient.

16. Quantum enim invalidum fiet ſæculum à ſenectute, tantum multiplicabuntur ſuper inhabitantes mala.

17. Prolongavit enim ſe magis veritas, & appropinquavit mendacium. Jam enim feſtinat venire, quam vidiſti viſionem.

18. Et reſpondi, & dixi coram te, Domine:

19. Ecce enim ego abibo, ſicut præcepiſti mihi, & corripiam præſentem populum. Qui autem iterùm nati fuerint, quis commonebit?

20. Poſitum eſt ergo ſæculum in tenebris, & qui inhabitant in eo ſine lumine.

21. Quoniam lex tua incenſa eſt, propter quod nemo ſcit quæ à te facta ſunt, vel quæ incipient opera.

22. Si enim inveni in te gratiam, immitte in me Spiritum ſanctum, & ſcribam omne quod factum eſt in ſæculo ab initio, quæ erant in lege tua ſcripta, ut poſſint homines invenire ſemitam, & qui voluerint vivere in noviſſimis, vivant.

23. Et reſpondit ad me, & dixit: Vadens congrega populum, & dices ad eos, ut non quærant te diebus quadraginta.

24. Tu autem præpara tibi buxos multos, & accipe tecum Saream, Dabriam, Selemiam, Echanum, & Aſiel, quinque hos qui parati ſunt ad ſcribendum velociter.

25. Et venias huc, & ego accendam in corde tuo lucernam intellectus, quæ non extinguetur quoadusque finiantur quæ incipies ſcribere.

26. Et tunc perfectis quædam palàm facies, quædam ſapientibus abſconsè trades: in craſtinum enim hac hora incipies ſcribere.

27. Et profectus ſum, ſicut mihi præcepit, & congregavi omnem populum, & dixi:

28. Audi Iſraël verba hæc.

29. Peregrinati ſunt patres noſtri ab initio in Ægypto, & liberati ſunt inde:

30. Et acceperunt legem vitæ, quam non cuſtodierunt, quam & vos poſt eos tranſgreſſi eſtis:

31. Et data eſt vobis terra in ſortem, & terra Sion, & patres veſtri, & vos iniquitatem feciſtis, & non ſervaſtis vias quas præcepit vobis Altiſſimus:

32. Et juſtus judex cùm ſit, abſtulit à vobis in tempore quod donaverat.

33. Et nunc vos hic eſtis, & fratres veſtri introrſum veſtrûm ſunt.

34. Si ergo imperaveritis ſenſui veſtro, & erudieritis cor veſtrum, vivi conſervati eritis, & poſt mortem miſericordiam conſequemini.

35. Judicium enim poſt mortem veniet, quando iterùm reviviſcemus: & tunc juſtorum nomina parebunt, & impiorum facta oſtendentur.

36. Ad me igitur nemo accedat nunc, neque requirat me uſque dies quadraginta.

37. Et accepi quinque viros, ſicut mandavit mihi, & profecti ſumus in campum, & manſimus ibi.

38. Et factus ſum in craſtinum, & ecce vox vocavit me dicens: Eſdra, aperi os tuum, & bibe quod te potavero.

39. Et aperui os meum, & ecce calix plenus porrigebatur mihi. Hoc erat plenum ſicut aqua: color autem ejus ut ignis ſimilis.

40. Et accepi, & bibi: & in eo cùm bibiſſem, cor meum cruciabatur intellectu, & in pectus meum increſcebat ſapientia. Nam ſpiritus meus conſervabatur memoria.

41. Et apertum eſt os meum, & non eſt clauſum ampliùs.

42. Altiſſimus dedit intellectum quinque viris, & ſcripſerunt quæ dicebantur exceſſiones noctis, quas non ſciebant.

43. Nocte autem manducabant panem, ego autem per diem loquebar, & per noctem non tacebam.

44. Scripti ſunt autem per quadraginta dies libri ducenti quatuor.

45. Et factum eſt cùm complevissent quadraginta dies, locutus eſt Altiſſimus, dicens: Priora quæ ſcripſiſti, in palàm pone, & legant digni & indigni:

46. Noviſſimos autem ſeptuaginta conſervabis, ut tradas eos ſapientibus de populo tuo.

47. In his enim eſt vena intellectus, & ſapientiæ fons, & ſcientiæ flumen. Et feci ſic.

CAPUT XV.

Prædicuntur multa calamitates ſæculo superventura.

1. ECce loquere in aures plebis meæ ſermones prophetiæ, quos immiſero in os tuum, dicit Dominus:

2. Et fac ut in charta ſcribantur, quoniam fideles & veri ſunt.

3. Ne timeas à cogitationibus adversùm te, nec turbent te incredulitates dicentium.

4. Quoniam omnis incredulus in incredulitate ſua morietur.

5. Ecce ego induco, dicit Dominus, ſuper orbem terrarum mala, gladium, & famem, & mortem, & interitum:

6. Propter quod ſuperpolluit iniquitas omnem terram, & adimpleta ſunt opera nociva illorum.

7. Propterea dicit Dominus:

8. Jam non ſilebo de impietatibus eorum quæ irreligiosè agunt, nec ſuſtinebo in his quæ iniquè exercent: ecce ſanguis innoxius & juſtus clamat ad me, & animæ juſtorum clamant perſeveranter.

9. Vindicans vindicabo illos, dicit Dominus, & accipiam omnem ſanguinem innoxium ex illis ad me.

10. Ecce populus meus quaſi grex ad occiſionem ducitur, jam non patiar illum habitare in terra Ægypti.

11. Sed educam eum in manu potenti & brachio excelſo, & percutiam plaga ſicut priùs, & corrumpam omnem terram ejus.

12. Lugebit Ægyptus, & fundamenta ejus plaga verberata, & caſtigatione quam inducet ei Deus.

13. Lugebunt cultores operantes terram, quoniam deficient ſemina eorum ab uredine, & grandine, & à ſidere terribili.

14. Væ ſæculo, & qui habitant in eo:

15. Quia appropinquavit gladius & contritio eorum, & exurget gens contra gentem ad pugnam, & rhomphæa in manibus eorum.

16. Erit enim inconſtabilitio hominibus, & alii aliis invaleſcentes non curabunt regem ſuum, & principes viæ geſtorum ſuorum in potentia ſua.

17. Concupiſcet enim homo in civitatem ire, & non poterit.

18. Propter ſuperbiam enim eorum civitates tur-

Digitized by Google

turbabuntur, domus exterentur, homines metuent.

19. Non miſerebitur homo proximum ſuum, ad irritum faciendum domos eorum in gladium, ad diripiendas ſubſtantias eorum, propter famem panis & tribulationem multam.

20. Ecce, ego convoco, dicit Deus, omnes reges terræ ad me verendum, qui ſunt ab Oriente, & ab Auſtro, & ab Euro, & à Libano, ad convertendos in ſe, & reddere quæ dederunt illis:

21. Sicut faciunt uſque hodie electis meis, ſic faciam, & reddam in ſinu eorum. Hæc dicit Dominus Deus.

22. Non parcet dextera mea ſuper peccatores: nec ceſſabit rhomphæa ſuper effundentes ſanguinem innoxium ſuper terram.

23. Exiit ignis ab ira ejus, & devoravit fundamenta terræ, & peccatores quaſi ſtramen incenſum.

24. Væ eis qui peccant, & non obſervant mandata mea, dicit Dominus.

25. Non parcam illis. Diſcedite filii à poteſtate. Nolite contaminare ſanctificationem meam;

26. Quoniam novit Dominus omnes qui delinquunt in illum: propterea tradidit eos in mortem, & in occiſionem.

27. Jam enim venerunt ſuper orbem terrarum mala, & manebitis in illis: non enim liberabit vos Deus, propter quod peccaſtis in eum.

28. Ecce viſio horribilis, & facies illius ab Oriente.

29. Et exient nationes draconum Arabum in curribus multis, & ſicut flatus, eorum numerus fertur ſuper terram, ut jam timeant & trepident omnes qui illos audient.

30. Carmonii inſanientes in ira, & exient ut apri de ſilva, & advenient in virtute magna, & conſtabunt in pugnam cum illis, & vaſtabunt portionem terræ Aſſyriorum.

31. Et poſt hæc ſupervaleſcent dracones nativitatis ſuæ memores, & convertent ſe conſpirantes in virtute magna ad perſequendos eos.

32. Iſti turbabuntur, & ſilebunt in virtute illorum, & convertent pedes ſuos in fugam,

33. Et à territorio Aſſyriorum ſubſeſſor obſidebit eos, & conſumet unum ex illis, & erit timor & tremor in exercitu illorum, & contentio in reges ipſorum.

34. Ecce nubes ab Oriente & Septemtrione uſque ad Meridianum, & facies earum horrida valdè, plena iræ & procellæ,

35. Et collident ſe invicem, & collident ſidus copioſum ſuper terram, & ſidus illorum, & erit ſanguis à gladio uſque ad ventrem,

36. Et fimus hominis uſque ad ſubſtramen cameli, & erit timor & tremor multus ſuper terram,

37. Et horrebunt qui videbunt iram illam, & tremor apprehendet illos: & poſt hæc movebuntur nimbi copioſi

38. A Meridiano & Septemtrione, & portio alia ab Occidente.

39. Et ſuperinvaleſcent venti ab Oriente, & recludent eam, & nubem quam ſuſcitavi in ira, & ſidus ad faciendam exterritationem ad Orientalem ventum & Occidentem violabitur:

40. Et exaltabuntur nubes magnæ & validæ plenæ iræ, & ſidus, ut exterreant omnem terram, & inhabitantes eam, & infundent ſuper omnem locum altum & eminentem ſidus terribile.

41. Ignem & grandinem, & rhomphæas volantes, & aquas multas, ut etiam impleantur omnes campi, & omnes rivi plenitudine aquarum multarum.

42. Et demolientur civitates, & muros, & montes, & colles, & ligna ſilvarum, & fœnum pratorum, & frumenta eorum.

43. Et tranſibunt conſtantes uſque ad Babylonem, & exterent eam:

44. Convenient ad ipſam, & circuibunt eam, & effundent ſidus, & omnem iram ſuper eam, & ſubibit pulvis & fumus uſque in cœlum, & omnes in circuitu lugebunt eam:

45. Et qui ſub ea remanſerint, ſervient his qui exterruerunt.

46. Et tu Aſia conſors in ſpem Babylonis, & gloria perſonæ ejus,

47. Væ tibi miſera propter quod aſſimilaſti ei, & ornaſti filias tuas in fornicatione, ad placendum & gloriandum in amatoribus tuis, qui tecum cupierunt ſemper fornicari.

48. Odibilem imitata es in omnibus operibus ejus, & in adinventionibus ejus: propterea dicit Deus,

49. Immittam tibi mala, viduitatem, paupertatem, & famem, & gladium, & peſtem, ad devaſtandas domos tuas à violatione, & morte, & gloria virtutis tuæ:

50. Sicut flos ſiccabitur, cùm exurget ardor qui emiſſus eſt ſuper te.

51. Infirmaberis ut paupercula plagata & caſtigata à mulieribus, ut non poſſint te ſuſcipere potentes & amatores.

52. Numquid ego ſic zelabor te, dicit Dominus,

53. Niſi occidiſſes electos meos in omni tempore, exaltans percuſſionem manuum, & dicens ſuper mortem eorum, cùm inebriata eſſes,

54. Exorna ſpeciem vultus tui?

55. Merces fornicationis tuæ in ſinu tuo, propter hoc redditionem accipies.

56. Sicut facies electis meis, dicit Dominus, ſic faciet tibi Deus, & tradet te in malum.

57. Et nati tui fame interient: & tu rhomphæa cades, & civitates tuæ conterentur, & omnes tui in campo gladio cadent.

58. Et qui ſunt in montibus, fame peribunt, & manducabunt carnes ſuas, & ſanguinem bibent, à fame panis & ſiti aquæ.

59. Infelix per maria venies, & rurſum accipies mala.

60. Et in tranſitu allident civitatem occiſam, & exterent aliquam portionem terræ tuæ, & partem gloriæ tuæ exterminabunt, rurſum revertentes ad Babylonem ſubverſam.

61. Et demolita, eris illis pro ſtipula, & ipſi erunt tibi ignis:

62. Et devorabunt te, & civitates tuas, terram tuam, & montes tuos, omnes ſilvas tuas, & lignum fructiferum igni comburent.

63. Filios tuos captivos ducent, & cenſum tuum in prædam habebunt, & gloriam faciei tuæ exterminabunt.

CAPUT XVI.

Horrenda univerſo orbi deſolatio in fine futura.

1. VÆ tibi Babylon & Aſia, væ tibi Ægypte & Syria.

2. Præcingite vos ſaccis, & ciliciis, & plangite filios veſtros, & dolete: quoniam appropinquavit contritio veſtra.

3. Immiſſus eſt vobis gladius, & quis eſt qui avertat illum?

4. Immiſſus eſt in vobis ignis, & quis eſt qui extinguat illum?

5. Im-

Digitized by Google

5. Immiſſa ſunt vobis mala, & quis eſt qui repellat ea?

6. Numquid repellet aliquis leonem eſurientem in ſilva, aut extinguet ignem in ſtipula, cum quando cœperit ardere?

7. Numquid repellet aliquis ſagittam à ſagittario forti miſſam?

8. Dominus fortis immittit mala, & quis eſt qui repellat ea?

9. Exiit ignis ex iracundia ejus, & quis eſt qui extinguat eum?

10. Coruſcabit, & quis non timebit? Tonabit, & quis non pavebit?

11. Dominus comminabitur, & quis non funditùs conteretur à facie ipſius?

12. Terra tremuit & fundamenta ejus, mare fluctuat de profundo, & fluctus ejus diſturbabuntur, & piſces ejus à facie Domini, & à gloria virtutis ejus:

13. Quoniam fortis dextera ejus quæ arcum tendit, ſagittæ ejus acutæ quæ ab ipſo mittuntur, non deficient, cùm cœperint mitti in fines terræ.

14. Ecce mittuntur mala, & non revertentur, donec veniant ſuper terram.

15. Ignis ſuccenditur, & non extinguetur, donec conſumat fundamenta terræ.

16. Quemadmodum non redit ſagitta miſſa à valido ſagittario, ſic non revertentur mala, quæ miſſa fuerint in terram.

17. Væ mihi, væ mihi: quis me liberabit in illis diebus?

18. Initium dolorum & multi gemitus, initium famis & multi interitus, initium bellorum & formidabunt poteſtates, initium malorum & trepidabunt omnes.

19. In his quid faciam, cùm venerint mala?

20. Ecce fames & plaga, & tribulatio & anguſtia, miſſa ſunt flagella in emendatione.

21. Et in his omnibus ſe non convertent ab iniquitatibus ſuis, neque flagellorum memores erunt ſemper.

22. Ecce, erit annonæ vilitas ſuper terram, ſic ut putent ſibi eſſe directam pacem, & tunc germinabunt mala ſuper terram, gladius, fames, & magna confuſio.

23. A fame enim plurimi qui inhabitant terram interient, & gladius perdet cæteros qui ſuperaverint à fame,

24. Et mortui ſicut ſtercora projicientur, & non erit qui conſoletur eos: Derelinquetur enim terra deſerta, & civitates ejus dejicientur:

25. Non derelinquetur qui colat terram, & qui ſeminet eam.

26. Ligna dabunt fructus, & quis vindemiabit illa?

27. Uva matura fiet, & quis calcabit illam? erit enim locis magna deſertio.

28. Cupiet enim homo hominem videre, vel vocem ejus audire.

29. Relinquentur enim de civitate decem, & duo de agro, qui abſconderint ſe in denſis nemoribus, & ſciſſuris petrarum:

30. Quemadmodum derelinquuntur in oliveto & ſingulis arboribus tres, aut quatuor olivæ.

31. Aut ſicut in vinea vindemiata racemi relinquuntur ab his qui diligenter vineam ſcrutantur:

32. Sic relinquentur in diebus illis tres, aut quatuor ab ſcrutantibus domos eorum in rhomphæa.

33. Et relinquetur terra deſerta, & agri ejus inveterabunt, & viæ ejus & omnes ſemitæ ejus germinabunt ſpinas, eò quòd non tranſient homines per eam.

34. Lugebunt virgines non habentes ſponſos, lugebunt mulieres non habentes viros, lugebunt filiæ earum non habentes adjutorium.

35. Sponſi earum in bello conſumentur, & viri earum in fame exterentur.

36. Audite verò iſta, & cognoſcite ea ſervi Domini.

37. Ecce verbum Domini, excipite illud: ne diis credatis, de quibus dicit Dominus.

38. Ecce appropinquant mala, & non tardant.

39. Quemadmodum prægnans cùm parit in nono menſe filium ſuum, appropinquante hora partus ejus, ante horas duas, vel tres, dolores circumeunt ventrem ejus, & prodeunte infante de ventre, non tardabunt uno puncto:

40. Sic non morabuntur mala ad prodeundum ſuper terram, & ſæculum gemet, & dolores circumtenebunt illud.

41. Audite verbum plebs mea: parate vos in pugnam, & in malis: ſic eſtote, quaſi advenæ terræ.

42. Qui vendit, quaſi qui fugiat: & qui emit, quaſi qui perditurus.

43. Qui mercatur, quaſi qui fructum non capiat: & qui ædificat, quaſi non habitaturus.

44. Qui ſeminat, quaſi qui non metet: ſic & qui vineam putat, quaſi non vindemiaturus.

45. Qui nubunt, ſic quaſi filios non facturi: & qui non nubunt, ſic quaſi vidui.

46. Propter quod qui laborant, ſine cauſa laborant:

47. Fructus enim illorum alienigenæ metent, & ſubſtantiam illorum rapient, & domos avertent, & filios eorum captivabunt, quia in captivitate & fame generant natos ſuos.

48. Et qui negotiantur in rapina, quantùm diu exornant civitates & domos ſuas, & poſſeſſiones & perſonas ſuas.

49. Tantò magis adzelabor eos ſuper peccata ſua, dicit Dominus.

50. Quomodo zelatur fornicaria mulierem idoneam & bonam valdè,

51. Sic zelabitur juſtitia iniquitatem cùm exornat ſe, & accuſat eam in facie, cùm venerit qui defendat exquirentem omne peccatum ſuper terram.

52. Propterea nolite ſimilari ei, nec operibus ejus:

53. Quoniam adhuc puſillum, & tolletur iniquitas à terra, & juſtitia regnabit in vos.

54. Non dicat peccator ſe non peccaſſe, quoniam carbones ignis comburet ſuper caput ejus, qui dicit: Non peccavi coram Domino Deo & gloria ipſius.

55. Ecce Dominus cognoſcet omnia opera hominum, & adinventiones illorum, & cogitationes illorum, & corda illorum.

56. Dixit enim: Fiat terra, & facta eſt: fiat cœlum, & factum eſt.

57. Et in verbo illius ſtellæ fundatæ ſunt, & novit numerum ſtellarum.

58. Qui ſcrutatur abyſſum, & theſauros illarum: qui menſus eſt mare, & conceptum ejus.

59. Qui concluſit mare in medio aquarum, & ſuſpendit terram ſuper aquas verbo ſuo.

60. Qui extendit cœlum quaſi cameram, ſuper aquas fundavit eum.

61. Qui poſuit in deſerto fontes aquarum, & ſuper verticem montium lacus ad emittendum flumina ab eminenti petra, ut potaret terram.

62. Qui finxit hominem, & poſuit cor ſuum in medio corporis, & miſit ei ſpiritum, vitam, & intellectum,

63. Et ſpiramen Dei omnipotentis qui fecit omnia,

omnia, & ſcrutinat omnia abſconſa in abſconſis terræ.

64. Hic novit adinventionem veſtram, & quæ cogitatis in cordibus veſtris, peccantes & volentes occultare peccata veſtra.

65. Propter quod Dominus ſcrutinando ſcrutinavit omnia opera veſtra, & traducet vos omnes,

66. Et vos confuſi eritis cùm proceſſerint peccata veſtra coram hominibus, & iniquitates erunt, quæ accuſatores ſtabunt in die illo.

67. Quid facietis? aut quomodo abſcondetis peccata veſtra coram Deo & Angelis ejus?

68. Ecce judex Deus, timete eum. Deſinite à peccatis veſtris, & obliviſcamini iniquitates veſtras jam agere eas in ſempiterno, & Deus educet vos, & liberabit de omni tribulatione.

69. Ecce enim incenditur ardor ſuper vos turbæ copioſæ, & rapient quoſdam ex vobis, & cibabunt idolia occiſos:

70. Et qui conſenſerint eis, erunt illis in deriſum, & in improperium, & in conculcationem.

71. Erit enim locis locus, & in vicinas civitates exurrectio multa ſuper timentes Dominum.

72. Erunt quaſi inſani nemini parcentes, ad diripiendum & devaſtandum adhuc timentes Dominum.

73. Quia devaſtabunt & diripient ſubſtantias, & de domibus ſuis eos ejicient.

74. Tunc parebit probatio electorum meorum, ut aurum quod probatur ab igne.

75. Audite dilecti mei, dicit Dominus: Ecce adſunt dies tribulationis, & de his liberabo vos.

76. Ne timeatis, nec hæſitetis, quoniam Deus dux veſter eſt.

77. Et qui ſervat mandata & præcepta mea, dicit Dominus Deus, ne præponderent vos peccata veſtra, ne ſuperelevent ſe iniquitates veſtræ.

78. Væ qui conſtringuntur à peccatis ſuis, & obteguntur ab iniquitatibus ſuis, quemadmodum ager conſtringitur à ſilva, & ſpinis tegitur ſemita ejus, per quam non tranſit homo, & excluditur, & mittitur ad devorationem ignis.

FINIS.

INDEX

Digitized by Google

INDEX EPISTOLARUM, ET EVANGELIORUM,

QUÆ EX VETERI ET NOVO TESTAMENTO EXCERPTA; in Eccleſia Dominicis, & aliis feſtis diebus leguntur, juxta Miſſalis reformationem, ex decreto Sacro-Sancti Concilii Tridentini reſtituti, Pii V. Pont. Max. juſſu editi, & Clem. VIII. auctoritate recogniti.

A D V E N T U S.

Dominica prima.

EPISTOLA, Scientes, Rom. c. 13. v. 11. ad v. 14. Evangelium, Erunt, Luc. cap. 21. v. 25. ad v. 33.

Dominica ſecunda.

Epiſt. Quæcumque, Rom. 15. 4. 13.
Evang. Cùm audiſſet, Matth. 11. 2. 10.

Dominica tertia.

Epiſt. Gaudete in Domino, Philipp. 4. 4. 8.
Evang. Miſerunt, Joan. 1. 19. 28.

Feria quarta Quatuor Temporum.

Epiſt. Erit, Iſa. 2. 2. 5.
Item, Epiſt. Locutus eſt, Iſa. 7. 10. 15.
Evang. Miſſus eſt, Luc. 1. 26. 38.

Feria ſexta.

Epiſt. Egredietur, Iſa. 11. 1. 5.
Evang. Exurgens, Luc. 1. 39. 47.

Sabbato.

Epiſt. Clamabunt, Iſa. 19. 20. 22.
Item Epiſt. Lætabitur, Iſa. 35. 1. 7.
Item Epiſt. Super, Iſa. 40. 9. 11.
Item Epiſt. Hæc dicit, Iſa. 45. 8.
Item Epiſt. Angelus, Dan. 3. 49. 51.
Item Epiſt. Rogamus, 2. Theſſ. 2. 1. 8.
Evang. Anno, Luc. 3. 1. 6.

Dominica quarta.

Epiſt. Sic nos, 1. Cor. 4. 1. 5.
Evang. Anno, Luc. 3. 1. 16.

In Vigilia Nativitatis Domini.

Epiſt. Paulus, Rom. 1. 1. 6.
Evang. Cùm eſſet, Matth. 1. 18. 21.

25. Decembris.

IN NATIVITATE DOMINI.

Ad primam Miſſam in nocte.

Epiſt. Apparuit gratia, Tit. 2. 11. 15.
Evang. Exiit, Luc. 2. 1. 14.

Ad Miſſam in aurora.

Epiſt. Apparuit, Tit. 3 4. 7.
Evang. Paſtores, Luc. 2. 15. 20.

Ad Miſſam in die.

Epiſt. Multifariam, Hebr. 1. 1. 12.
Evang. In principio, Joan. 1. 1. 14.

26. Decembr. *In feſto S. Stephani Protomartyris.*

Epiſt. Stephanus, Act. 6. 8. 10. & cap. 7. 54. 59.
Evang. Ecce ego, Matth. 23. 34. 39.

27. Decembr. *In feſto Sancti Joannis Apoſtoli & Evangeliſtæ.*

Epiſt. Qui timet, Eccli. 15. 1. 6.
Evang. Sequere, Joan. 21. 19. 24.

28. Decembr. *In feſto SS. Innocentium.*

Epiſt. Vidi, Apoc. 14 1. 5.
Evang. Angelus, Matth. 2. 13. 18.

29. Decembr. *In feſto S. Thomæ Cantuarienſis Epiſcopi & Martyris.*

Epiſt. Omnis, Hebr. 5. 1. 6.
Evang. Ego ſum, Joan. 10. 11. 16.

Dominica infra Octavam Nativitatis Domini.

Epiſt. Quanto, Galat. 4. 1. 7.
Evang. Erant, Luc. 2. 33. 39.

In Octava Nativitatis Domini.

Epiſt. Apparuit benignitas, Tit. 3. 4. 8.
Evang. Paſtores loquebantur, Luc. 2. 15. 20.

31. Decemb. *In feſto S. Silveſtri Papæ & Confeſſoris.*

Epiſt. Teſtificor, 2. Tim. 4. 1. 8.
Evang. Sint, Luc. 12. 35. 4.

1. Januarii. *In die Circumciſionis, & Octava Nativitatis Domini.*

Epiſt. Apparuit, Tit. 2.
Evang. Poſtquam, Luc. 2. 21. 22.

6. Januarii.

IN EPIPHANIA DOMINI.

Epiſt. Surge, Iſ. 60. 1. 6.
Evang. Cùm natus, Matth. 2. 1. 13.

Dominica infra Octavam Epiphaniæ.

Epiſt. Obſecro, Rom. 12. 1. 5.
Evang. Cùm, Luc. 2 42. 52.

In Octava Epiphaniæ.

Epiſt. Surge, Iſa. 60. 1. 6.
Evang. Vidit, Joan. 1. 29. 34.

Dominica ſecunda poſt Epiphaniam.

Epiſt. Habentes, Rom. 12. 6. 16.
Evang. Nuptiæ, Joan. 2. 1. 11.

Dominica tertia poſt Epiphaniam.

Epiſt. Nolite, Rom. 12. 16. 21.
Evang. Cùm, Matth. 8. 1. 13.

Dominica quarta poſt Epiphaniam.

Epiſt. Nemini, Rom. 13. 8. 10.
Evang. Aſcendente, Matth. 8. 24. 34.

Dominica quinta poſt Epiphaniam.

Epiſt. Induite, Coloſſ. 3. 12. 41.
Evang. Simile, Matth. 13. 22. 30.

Dominica ſexta poſt Epiphaniam.

Epiſt. Gratias, 1. Theſſ. 1. 2. 20.
Evang. Simile, Matth. 13. 31. 25.

Dominica in Septuageſima.

Epiſt. Neſcitis, 1. Cor. 9. 24. 5.
Evang. Simile eſt, Matt. 20. 1. 16.

Dominica in Sexageſima.

Epiſt. Libenter, 2. Cor. 11. 19. 9.
Evang. Cùm turba, Luc. 8. 4. 15.

Dominica in Quinquageſima.

Epiſt. Si linguis, 1. Cor. 13. 1. 13.
Evang. Aſſumpſit, Luc. 18. 31. 43.

Feria quarta Cinerum.

Epiſt. Convertimini, Joel, 2. 12. 19.
Evang. Cùm jejunatis, Matth. 6. 16. 21.

Feria quinta.

Epiſt. Ægrotavit, Iſai. 38. 1. 9.
Evangel. Cùm introiſſet, Matth. 8. 5. 13.

Feria ſexta.

Epiſt. Clama, Iſa. 58. 1. 4.
Evang. Audiſtis, Matth. 5. 38. 7.

Sabbato.

Epiſt. Si abſtuleris, Iſa. 58. 9. 14.
Evang. Cùm ſerò, Marc. 6. 47. 58.

Dominica prima in Quadrageſima.

Epiſt. Hortamur, 2. Cor. 6. 1. 10.
Evang. Ductus eſt, Matth. 4. 1. 11.

Feria ſecunda.

Epiſt. Ecce ego, Ezech. 34. 11. 16.
Evang. Cùm venerit, Matth. 25. 31. ad fin.

Feria tertia.

Epiſt. Quærite, Iſa. 55. 6. 11.
Evang. Cùm intraſſet, Matth. 21. 10. 17.

Feria quarta Quatuor Temporum Quadrageſimæ.

Epiſt. Aſcende, Exod. 24. 12. ad fin.
Item Epiſt. Venit, 3. Reg. 19. 3. 8.
Evang. Magiſter, Matth. 12. 38. ad fin.

Feria quinta.

Epiſt. Factus, Ezech. 18. 1. 9.
Evang. Egreſſus, Matth. 15. 21. 28.

Feria ſexta Quatuor Temporum Quadrageſimæ.

Epiſt. Anima, Ezech. 18. 20. 28.
Evang. Erat dies, Joan. 5. 1. 15.

Sabbato Quatuor Temporum Quadrageſimæ.

Epiſt. Quando, Deut. 20. 11. ad fin.
Item alia Epiſt. Si cuſtodieritis, Deuter. 11. 22. 25.
Item alia Epiſt. Orationem, 2. Machab. 1. 23. 27.
Item alia Epiſt. Miſerere, Eccli. 36. 1. 10.
Item alia Epiſt. Angelus, Dan. 3. 49. 51.
Item alia Epiſt. Rogamus, Theſſ. 5. 14. 24.
Evang. Aſſumpſit, Matth. 17. 1. 9.

Dominica ſecunda in Quadrageſima.

Epiſt. Rogamus, 1. Theſſ. 4. 1. 17.
Evang. Aſſumpſit, Matth. 17. 19.

Feria ſecunda.

Epiſt. Oravit, Dan. 9. 15. 19.
Evang. Ego vado, Joan. 8. 21. 29.

Feria tertia.

Epiſt. Factus eſt, 3. Reg. 17. 8. 16.
Evang. Super, Matth. 13. 1. 12.

Feria quarta.

Epiſt. Oravit, Eſther 13. 8. 16.
Evang. Aſcendens, Matth. 20. 17. 28.

Feria quinta.

Epiſt. Maledictus, Jer. 17. 5. 10.
Evang. Homo quidam, Luc. 16. 19. 31.

Feria ſexta.

Epiſt. Dixit Joſeph, Geneſ. 37. 6. 22.
Evang. Homo erat, Matth. 21. 33. 46.

Sabbato.

Epiſt. Dixit Rebecca, Gen. 27. 6. 40.
Evang. Homo, Luc. 15. 11. ad fin.

Dominica tertia in Quadrageſima.

Epiſt. Eſtote, Epheſ. 5. 1. 9.
Evang. Erat, Luc. 11. 14. 28.

Feria ſecunda.

Epiſt. Naaman, 4 Reg. 5. 1. 14.
Evang. Utique, Luc. 4. 23. 30.

Feria tertia.

Epiſt. Mulier, 4. Reg. 4. 1. 7.
Evang. Si peccaverit, Matth. 18. 15. 22.

Feria quarta.

Epiſt. Honora, Exod. 20. 12. 24.
Evang. Quare, Matth. 15.

Feria quinta.

Epiſt. Factum, Jer. 7. 1. 7.
Evang. Surgens, Luc. 4. 38. ad fin.

Feria ſexta.

Epiſt. Convenerunt, Num. 20. 2. 13.
Evang. Venit, Joan. 4. 5. 42.

Sabbato.

Epiſt. Erat vir, Dan. 13. 1. 62.
Evang. Perrexit Jeſus, Joan. 8. 11.

Dominica quarta in Quadrageſima.

Epiſt. Scriptum, Galat. 4. 21. ad fin.
Evang. Abiit, Joan. 6. 13. ad fin.

Feria ſecunda.

Epiſt. Venerunt, 4. Reg. 3. 16. ad fin.
Evang. Propè erat, Joan. 2. 13. ad fin.

Feria tertia.

Epiſt. Locutus eſt, Exod. 32. 7. 14.
Evang. Jam die, Joan. 7. 14 13.

Feria quarta.

Epiſt. Sanctificabo, Ezech. 36. 23. 27.

Item

Item alia Epiſtol. Domini, Iſa. 1. 16. 19.
Evang. Præteriens, Joan. 9. 1. 39.
Feria quinta.
Epiſt. Venit mulier, 4. Reg. 4. 25. 38.
Evang. Ibat, Luc. 7. 11. 16.
Feria ſexta.
Epiſt. Ægrotavit, 3. Reg. 17. 17. ad fin.
Evang. Erat quidam, Joan. 11. 1. 45.
Sabbato.
Epiſt. In tempore, Iſa. 49. 8. 15.
Evang. Ego ſum, Joan. 8. 12. 20.
Dominica de Paſſione.
Epiſt. Chriſtus, Hebr. 9. 11. 15.
Evang. Quis ex, Joan. 8. 46. ad fin.
Feria ſecunda.
Epiſt. Factum eſt, Joan. 3. 1. 10.
Evang. Miſerunt, Joan. 7. 32. 39.
Feria tertia.
Epiſt. Congregati, Dan. 14. 27. ad fin.
Evang. Ambulabat, Joan. 7. 1. 13.
Feria quarta.
Epiſt. Loquere, Levit. 19. 10. 19.
Evang. Facta ſunt, Joan. 10. 22. 38.
Feria quinta.
Epiſt. Oravit Azarias, Dan. 3. 34. 45.
Evang. Rogabat, Luc. 7. 36. ad fin.
Feria ſexta.
Epiſt. Dixit Jeremias, Jer. 17. 13. 18.
Evang. Collegerunt, Joan. 11. 47. 54.
Sabbato.
Epiſt. Dixerunt, Jer. 18. 18. ad fin.
Evang. Cogitaverunt, Joan. 12. 10. 38.

DOMINICA IN PALMIS
Poſt benedictionem Palmarum.
Epiſtol. Venerunt, Exod. 15. 17. ad 6. cap. 16.
Evang. Cùm appropinquaſſet, Matth. 21. 1. 10.
Ad Miſſam.
Epiſt. Hoc enim, Phil. 2. 5. 11.
Evang. Paſſio Domini, Matth. 26. 2. ad fin.
Feria ſecunda majoris Hebdomadæ.
Epiſt. Dominus, Iſa. 50. 5. 10.
Evang. Ante, Joan. 12. 1. 9.
Feria tertia majoris Hebdomadæ.
Epiſt. Dixit Jeremias, Jer. 11. 18. 20.
Evangelium, Paſſio Domini, Marc. 14. 1 ad fin. cap. 15.
Feria quarta majoris Hebdomadæ.
Epiſtola, Dicite, Iſa. 62. 11. 7.
Alia Epiſtola, Quis credidit, Iſa. 53. 1. ad fin.
Evang. Paſſio Domini, Luc. 22. 2. 53. cap. 23.
Feria quinta in Cœna Domini.
Epiſtola, Convenientibus, 1. Cor. 11. 20. 32.
Evangelium, Ante diem, Joan. 13. 1. 15.
Feria ſexta in Paraſceve.
Epiſtola, In tribulatione, Oſee 6. 1. 6.
Alia Epiſtola, Dixit Dominus, Exod. 12. 1. 11.
Evang. Paſſio Domini, Joan. 18. 1. ad fin. cap. 19.
Sabbato ſancto.
Epiſtola, Si conſurrexiſtis, Coloſſ. 3. 1. 14.
Evangelium, Veſpere, Matth. 28. 1. 7.
Dominica Reſurrectionis Domini.
Epiſtola, Expurgate, 1. Cor. 5. 7. 8.
Evang. Maria Magdalene, Marc. 16. 1. 7.
Feria ſecunda.
Epiſtola, Vos ſcitis, Act. 10. 37. 43.
Evang. Duo ex, Luc. 24. 13. 35.
Feria tertia.
Epiſt. Viri fratres, Act. 13. 26. 33.
Evang. Stetit Jeſus, Luc. 24. 36. 47.
Feria quarta.
Epiſt. Deus, Act. 3. 13. 19.
Evang. Manifeſtavit, Joan. 21. 1. 14.
Feria quinta.
Epiſt. Angelus, Act. 8. 26. ad fin.
Evang. Maria, Joan. 20. 12. 18.
Feria ſexta.
Epiſt. Chriſtus, 1. Petr. 3. 18. 22.
Evang. Undecim, Matth. 28. 16. ad fin.
Sabbato in Albis.
Epiſt. Deponentes, 1. Pet. 2. 1. 10.
Evang. Una ſabbati, Joan. 20. 1. 9.
Dominica in Albis, in octava Paſchæ.
Epiſt. Omne, 1. Joan. 5. 4. 9.
Evangel. Cùm ſero eſſet, Joan. 20. 19. ad fin.
Dominica ſecunda poſt Paſcha.
Epiſt. Chriſtus, 1. Petr. 2. 21. 19.
Evang. Ego ſum, Joan. 10. 11. 17.
Dominica tertia poſt Paſcha.
Epiſt. Obſecro, 1. Petr. 2. 11. ad fin.
Evang. Modicum, Joan. 16. 16. 22.
Dominica quarta poſt Paſcha.
Epiſt. Omne, Jacob 1. 17. 21.
Evang. Vado ad eum, Joan. 16. 5. 14.
Dominica quinta poſt Paſcha.
Epiſt. Eſtote, Jacob 1. 22. ad fin.
Evang. Amen, Joan. 16. 23. 30.
In Rogationibus.
Epiſt. Confitemini, Jacob. 5. 16. ad fin.
Evang. Quis veſtrùm, Luc. 11. 5. 13.
In Vigilia Aſcenſionis.
Epiſt. Unicuique, Epheſ. 4. 7. 13.
Evang. Sublevatis, Joan. 17. 1. 11.
In die Aſcenſionis Domini.
Epiſt. Primùm, Act. 1. 1. 11.
Evang. Recumbentibus, Marc. 16. 14. ad fin.
Dominica infra octavam Aſcenſionis.
Epiſt. Eſtote, 1. Petr. 4. 7. 21.
Evang. Cùm venerit, Joan. 15. 26. ad fin.
Sabbato in vigilia Pentecoſtes.
Epiſt. Factum eſt, Act. 19. 1. 8.
Evang. Si diligitis, Joan. 14. 15. 21.
In Dominica Pentecoſtes.
Epiſt. Cùm complerentur, Act. 2. 1. 11.
Evang. Si quis diligit me, Joan. 14. 23. 31.
Feria ſecunda.
Epiſt. Aperiens Petrus, Act. 10. 42. 48.
Evang. Dixit Jeſus, Joan. 3. 16. 21.
Feria tertia.
Epiſt. Cùm audiſſent, Act. 8. 14. 16.
Evang. Amen, Joan. 10. 1. 10.
Feria quarta Quatuor Temporum Pentecoſtes.
Epiſt. Stans Petrus, Act. 2. 14. 20.
Alia Epiſt. Per manus, Act. 5. 12. 15.
Evang. Nemo poteſt, Joan. 6. 44. 5.
Feria quinta.
Epiſt. Philippus, Act. 8. 5. 8.
Evang. Convocatis, Luc. 9. 1. 26.
Feria ſexta Quatuor Tempor. Pentecoſtes.
Epiſt. Exultate, Joel. 2. 23. 27.
Evang. Factum eſt, Luc. 5. 17. 26.
Sabbato Quatuor Temporum Pentecoſtes.
Epiſt. Effundam, Joel. 2. 28. 32. ad med.
Alia Epiſt. Locutus, Lev. 23. 9. 15. 21.
Alia Epiſt. Audi Iſrael, Deut. 26. 1. 11.
Alia Epiſt. Si in præceptis, Lev. 26. 3. 12.
Alia Epiſt. Angelus, Dan. 3. 49. 52.
Alia Epiſt. Juſtificati, Rom. 5. 1. 5.
Evang. Surgens, Luc. 4. 38. 44.
In feſto ſanctiſſimæ Trinitatis.
Epiſt. O altitudo, Rom. 11. 33. ad fin.
Evang. Data eſt, Matth. 28. 18. ad fin.
Dominica prima poſt Pentecoſten.
Epiſt. Deus, 1. Joan. 4. 8. ad fin.
Evang. Eſtote, Luc. 6. 36. 42.
In ſolemnitate Corporis Chriſti.
Epiſt. Ego enim, 1. Cor. 11. 23. 29.
Evang. Caro mea, Joan. 6. 56. 59.
Dominica ſecunda poſt Pentecoſten, quæ eſt infra Octavam Corporis Chriſti.
Epiſt. Nolite, 1. Joan. 3. 13. 18.
Evang. Homo, Luc. 14. 16. 27.
In Octava Corporis Chriſti.
Epiſt. Ego, 1. Cor. 11. 23. 29.
Evang. Caro mea, Joan. 6. 56. 59.
Dominica tertia poſt Pentecoſten.
Epiſt. Humiliamini, 1. Pet. 5. 6. 12.
Evang. Erant, Luc. 15. 1. 10.
Dominica quarta poſt Pentecoſten.
Epiſt. Exiſtimo, Rom. 8. 18. 22.
Evang. Cùm turbæ, Luc. 5. 1. 11.
Dominica quinta poſt Pentecoſten.
Epiſtola, Omnes, 1. Petr. 3. 8. 15. ad medium.
Evang. Amen dico, Matth. 5. 20. 24.
Dominica ſexta poſt Pentecoſten.
Epiſt. Quicumque, Rom. 6. 3. 11.
Evang. Cùm turba, Marc. 8. 1. 9.
Dominica ſeptima poſt Pentecoſten.
Epiſt. Humanum, Rom. 6. 19. ad fin.
Evang. Attendite, Matth. 7. 15. 21.
Dominica octava poſt Pentecoſten.
Epiſt. Debitores, Rom. 8. 12. 17.
Evang. Homo quidam, Luc. 16. 1. 19.
Dominica nona poſt Pentecoſten.
Epiſt. Non ſimus, 1. Cor. 10. 6. 13.
Evangel. Cùm appropinquaret, Luc. 19. 41. 46.
Dominica decima poſt Pentecoſten.
Epiſt. Scitis, 1. Cor. 12. 2. 11.
Evang. Dixit Jeſus, Luc. 18. 9. 14.
Dominica undecima poſt Pentecoſten.
Epiſtola, Notum, 1. Cor. 15. 10. ad medium.
Evang. Exiens, Marc. 7. 31. ad fin.
Dominica duodecima poſt Pentecoſten.
Epiſt. Fiduciam, 2. Cor. 3. 4. 10.
Evang. Beati, Luc. 10. 23. 37.
Dominica decimatertia poſt Pentecoſten.
Epiſt. Abrahæ, Gal. 3. 16. 22.
Evang. Dum iret, Luc. 17. 11. 19.
Dominica decimaquarta poſt Pentecoſten.
Epiſt. Spiritu, Galat. 5. 16. 24.
Evang. Nemo, Matth. 6. 24. 33.
Dominica decimaquinta poſt Pentecoſten.
Epiſt. Si ſpiritu, Galat. 5. 25. 10.
Evang. Ibat, Luc. 7. 11. 16.
Dominica decimaſexta poſt Pentecoſten.
Epiſtola, Obſecro vos, Epheſ. 3. 13. ad fin.
Evang. Cùm intraret, Luc. 14. 1. 11.
Dominica decimaſeptima poſt Pentecoſten.
Epiſt. Obſecro vos, Epheſ. 4. 1. 16.
Evangelium, Acceſſerunt, Matth. 22. 34. ad fin.
Feria quarta Quatuor Temporum Septembris.
Epiſt. Ecce dies, Amos 9. 13. ad fin.
Alia Epiſtola, Congregatus, Nehem. 8. 1. 10.
Evang. Reſpondens, Mar. 9. 16. 27.
Feria ſexta Quatuor Temporum Septembris.
Epiſt. Convertere, Oſee 14. ad fin.
Evang. Rogabat, Luc. 7. 36. ad fin.
Sabbato Quatuor Temporum Septembris.
Epiſt. Locutus, Levit. 23. 26. 32.
Alia Epiſt. A quinto decimo, Levit. 23. 34. 43.
Alia Epiſt. Paſce, Mich. 7. 14. ad fin.
Alia Epiſt. Hæc dicit, Zach. 8. 14. 19.
Alia Epiſt. Angelus, Dan. 3. 49. 51.
Alia Epiſtola, Tabernaculum, Hebr. 9. 22. 11.
Evang. Dicebat, Luc. 13. 6. 18.
Dominica decimaoctava poſt Pentecoſten.
Epiſt. Gratias, 1. Cor. 1. 4. 8.
Evang. Aſcendens, Matth. 9. 1. 8.
Dominica decimanona poſt Pentecoſten.
Epiſt. Renovamini, Ephel. 4. 23. 28.
Evang. Simile, Matth. 22. 1. 14.
Dominica vigeſima poſt Pentecoſten.
Epiſt. Videte, Ephel. 5. 10. 27.
Evang. Erat quidam, Joan. 4. 46. 53.
Dominica vigeſimaprima poſt Pentecoſten.
Epiſt. Confortamini, Epheſ. 6. 10. 17.
Evang. Aſſimilatum eſt, Matth. 18. 23. ad fin.
Dominica vigeſimaſecunda poſt Pentecoſten.
Epiſt. Confidimus, Philip. 1. 6. 11.
Evang. Abeuntes, Matth. 22. 15. 21.
Dominica vigeſimatertia poſt Pentecoſten.
Epiſt. Imitatores, Phil. 3. 17. 4. 4.
Evang. Loquente, Matth. 9. 18. 7. 25.
Dominica vigeſimaquarta & ultima poſt Pentecoſten.
Epiſt. Non ceſſamus, Coloſſ. 1. 9. 14.
Evang. Cum videritis, Matth. 24. 15. 35.

PROPRIUM SANCTORUM.
30. Novembris.
In feſto ſancti Andreæ Apoſtoli.
Epiſt. Corde enim, Rom. 10. 10. 18.
Evang. Ambulans, Matth. 4. 18. 22.
8. Decembr. *In Conceptione B. Mariæ Virginis.*
Epiſt. Dominus, Prov. 8. 22. 35.

Evang.

Evang. Liber, Matth. 1. 1. 16.
21. Decemb. *In feſto ſancti Thomæ Apoſtoli.*
Epiſtola. Jam non eſtis, Epheſ. 1.
Evang. Thomas, Joan. 20. 24. 29.
17. Januar. *In feſto ſancti Antonii Abbatis.*
Epiſt. Dilectus, Eccli. 45. 1. 5.
Evang. Ecce nos, Matth. 19. 27. 24.
20. Januarii. *In feſto SS. Fabiani & Sebaſtiani.*
Epiſt. Sancti, Heb. 11. 33. 38.
Evang. Deſcendens, Luc. 6. 17. 23.
25. Januarii. *In Converſione ſancti Pauli Apoſtoli.*
Epiſt. Saulus, Act. 9. 1. 22.
Evang. Ecce, Matth. 19. 27. 29.
2. Febr. *In feſto Purificationis B. Mariæ Virginis.*
Epiſt. Ecce ego, Malac. 3. 1. 4.
Evang. Poſtquam, Luc. 2. 22.
24. vel 25. Februarii. *In feſto ſancti Mathiæ Apoſtoli.*
Epiſt. Exurgens, Act. 1. 15. *ad fin.*
Evang. Reſpondens, Matth. 11.
25. Martii. *In feſto Annuntiationis B. Mariæ Virginis.*
Epiſt. Pete tibi, Iſai. 7. 10. 15.
Evang. Miſſus, Luc. 1. 26. 38.
25. Aprilis. *In feſto S. Marci Evangeliſtæ.*
Epiſt. Similitudo, Ezech. 1. 10. 13.
Evang. Deſignavit, Luc 10. 1. 9.
1. Maii. *In feſto ſanctorum Apoſtolorum Philippi & Jacobi.*
Epiſt. Stabunt, Sap. 5. 1. 5.
Evang. Non turbetur, Joan 14. 1. 13.
3. Maii. *In feſto Inventionis ſanctæ Crucis.*
Epiſt. Hoc enim, Philip. 2. 5. 22.
Evang. Erat homo, Joan. 3. 1. 15.
24. Junii. *In feſto ſancti Joannis Baptiſtæ.*
Epiſt. Audite, Iſai. 49. 1. 7.
Evang. Eliſabeth, Luc. 1. 57. 68.
29. Junii. *In feſto ſanctorum Apoſtolorum Petri & Pauli.*
Epiſt. Miſit, Act. 12. 1. 10.
Evang. Venit, Philip. 16. 13. 19.
2. Julii. *In feſto Viſitationis B. Mariæ Virginis.*
Epiſt. Ecce iſte, Cant. 2. 8. 14.
Evang. Exurgens, Luc. 1. 39. 47.
22. Julii. *In feſto ſanctæ Mariæ Magdalenæ.*
Epiſt. Surgam, Cant. 3. 2. 5. & 8. 6. 7.
Evang. Rogabat, Luc. 7. 36. 50.
25. Julii. *In feſto ſancti Jacobi Apoſtoli.*
Epiſt. Puto quòd, 1. Cor. 4. 9. 15.
Evang. Acceſſit, Matth. 20. 20. 23.
26. Julii. *In feſto ſanctæ Annæ matris B. Mariæ Virginis.*
Epiſt. Mulierem, Prov. 31. 10. *ad fin.*
Evang. Simile eſt, Matth. 13. 44. 52.
6. Auguſti. *In feſto Transfigurationis Domini noſtri Jeſu Chriſti.*
Epiſt. Non doctas, 2. Pet. 1. 16. 19.
Evang. Aſſumpſit, Matth. 17. 1. 9.
10. Auguſti. *In feſto S. Laurentii Martyris.*
Epiſt. Qui parcè, 2. Cor. 9. 6. 10.
Evang. Amen amen, Joan. 12. 24. 26.
15. Auguſti. *In Aſſumptione B. Mariæ Virginis.*
Epiſt. In omnibus, Eccli. 24. 11. 20.
Evang. Intravit, Luc. 10. 38. *ad fin.*
24. Auguſti. *In feſto S. Bartholomæi Apoſtoli.*
Epiſt. Vos eſtis, 1. Cor. 12. 27. *ad fin.*
Evang. Exiit, Luc. 6. 12. 19.
25. Auguſti. *In feſto S. Ludovici Confeſſoris Regis Francorum.*
Epiſt. Juſtum, Sap. 10. 10. 14.
Evang. Homo, Luc. 19. 12. 26.
29. Auguſti. *In Decollatione S. Joannis Baptiſtæ.*
Epiſt. Factum eſt, Jerem. 1. 17. *ad fin.*
Evang. Miſit, Marc. 6. 17. 29.
8. Septemb. *In Nativitate B. M. Virginis.*
Epiſt. Dominus, Prov. 8. 22. 35.
Evang. Liber, Matth. 1. 1. 16.
14. Septemb. *In feſto Exaltationis S. Crucis.*
Epiſt. Hoc enim, Philipp. 2. 5. 11.
Evang. Nunc judicium, Joan. 12. 31. 36.
21. Septemb. *In feſto ſancti Matthæi Apoſtoli & Evangeliſtæ.*
Epiſt. Similitudo, Ezech. 1. 10. 15.
Evang. Vidit, Matth. 9. 9. 13.
29. Septembr. *In feſto Dedicationis ſancti Michaelis Archangeli:*
Epiſt. Significavit, Apoc. 1. 1. 5.
Evang. Acceſſerunt, Matth. 18. 1. 10.
4. Octob. *In feſto S. Franciſci Confeſſoris.*
Epiſt. Mihi, Galat. 6. 14. 18.
Evangelium, Reſpondens, Matth. 11. 25. 30.
9. Octobr. *In feſto ſanctorum Martyrum Dionyſii & ſociorum.*
Epiſt. Stans, Act. 17. 22. *ad fin.*
Evang. Attendite, Luc. 11. 1. 8.
18. Octobr. *In feſto ſancti Lucæ Evangeliſtæ.*
Epiſt. Gratias, 2. Cor. 8. 16. *ad fin.*
Evang. Deſignavit, Luc. 10. 1. 9.
28. Octobris. *In feſto SS. Apoſtolorum Simonis & Judæ.*
Epiſt. Unicuique, Epheſ. 4. 7. 13.
Evang. Hæc, Joan. 15. 17. 25.
1. Novembris. *In feſto Omnium Sanctorum.*
Epiſt. Ecce, Apoc. 7. 2. 12.
Evang. Videns, Matth. 5. 1. 12.
2. Novemb. *In Commemoratione Defunctorum.*
Epiſt. Ecce, 1. Cor. 15. 51. 57.
Evang. Amen, Joan. 5. 25. 29.
11. Novemb. *In feſto S. Martini Epiſcopi & Confeſſoris.*
Epiſt. Ecce, Eccli. 44. & 45.
Evang. Nemo, Luc. 11. 33. 36.
21. Novemb. *In feſto Præſentationis Beatæ Mariæ Virginis.*
Epiſt. Ab initio, Eccli. 24. 14. 16.
Evang. Loquente, Luc. 11. 27. 28.
In feſto ſanctæ Catharinæ Virginis & Martyris.
Epiſt. Confitebor, Eccli. 51. 1. 7.
Evang. Simile eſt, Matth. 13. 44. 52.

COMMUNE SANCTORUM.

In natali Apoſtolorum.

Epiſt. Benedictio, Eccli. 44. 25. 9.
Evang. Hoc eſt, Joan. 15. 12. 16.
In natali unius Martyris Pontificis.
Epiſt. Beatus, Jacob 1. 12. 17.
Alia Epiſt. Benedictus, 2. Cor. 1. 3. 6.
Evang. Si quis venit, Luc. 14. 25. 33.
Aliud Evang. Si quis vult, Matth. 16. 24. 27.
In natali unius Martyris non Pontificis.
Epiſt. Juſtum, Sap. 10. 10. 13.
Omne, Jacob 1. 2. 12.
Alia Epiſt. Memor, 2. Timoth. 2. 8. 9. & 3. 10. 11.
Communicantes, 1. Pet. 4. 17. *ad fin.*
Evang. Nolite, Matth. 10. 34. *ad fin.*
Aliud Evang. Nihil, Matth. 10. 26. 34.
Aliud, Niſi granum, Joan. 12. 24. 26.
De uno martyre temp. Paſchali.
Epiſt. Stabunt, Sap. 5. 4.
Evang. Ego ſum, Joan. 15. 1. 7.
De pluribus Martyribus temp. Paſchali.
Epiſt. Benedictus, 1. Pet. 1. 3. 6. Poſt hæc, Apoc. 19. 1. 8.
Evang. Ego ſum, Joan. 15. 1. 7.
Aliud Evang. Amen amen, Joan. 16. 20. 22.
Commune plurimorum Martyrum extra tempus Paſchale.
Epiſt. Juſtorum, Sap. 3. 1. 7.
Alia Epiſt. Juſti autem, Sap. 5. 16. 19.
Alia Epiſtola, Rememoramini, Heb. 10. 32. 37.
Alia Epiſt. Reddidit. Sap. 10. 17. *ad fin.*
Alia Epiſt. Juſtificati, Rom. 5. 1. 4.
Alia Epiſt. Non ſunt, Rom. 8. 18. 22.
Alia Epiſt. Exhibeamus, 2. Cor. 6. 4. 9.
Alia Epiſt. Sancti, Hebr. 11. 33. 38.
Alia Epiſt. Reſpondit, Apoc. 7. 13. *ad fin.*
Evang. Cùm audieritis, Luc. 21. 9. 19.
Aliud Evangelium, Deſcendens, Luc. 6. 17. 23.
Aliud Evangelium, Sedente, Matth. 24. 3. 13.
Aliud Evangelium, Videns, Matth. 5. 1. 11.
Aliud Evang. Reſpondens, Matth. 11. 25. *ad fin.*
Aliud Evang. Væ vobis, Luc. 11. 47. 51.
Aliud Evang. Qui vos, Luc. 10. 16. 20.
Aliud Evang. Attendite, Luc. 12. 1. 8.
Commune Confeſſoris Pontificis.
Epiſt. Ecce Sacerdos, Eccli. 44. & 45. quoad ſenſum, non quoad verba.
Alia Epiſtola, Plures, Hebr. 7. 23. 26.
Alia Epiſtola, Omnis, Hebr. 5. 1. 5.
Alia Epiſt. Mementote, Hebr. 13. 7. 16.
Evang. Homo, Matth. 25. 14. 27.
Aliud Evangelium, Vigilate, Matth. 24. 42. 47.
Aliud Evang. Nemo, Luc. 11. 33. 36.
Aliud Evang. Videte, Marc. 13. 33. 37.
Commune Doctorum.
Epiſt. Teſtificor, 2. Timoth. 4. 1. 8.
Juſtus, Eccli. 39. 6. 13.
Evang. Vos eſtis, Matth. 5. 13. 19.
Commune Confeſſoris non Pontificis.
Epiſt. Beatus, Eccli. 31. 8. 10.
Alia Epiſt. Spectaculum, 1. Cor. 4. 9. 15.
Alia Epiſt. Quæ mihi, Philip. 3. 7. 12.
Evang. Sint lumbi, Luc. 12. 35. 40.
Aliud Evang. Nolite, Luc. 12. 32. 34.
Aliud Evang. Homo, Luc. 19. 12. 26.
Commune Abbatum.
Epiſt. Dilectus, Eccli. 45. 1. 5.
Evangelium, Ecce nos, Matth. 19. 27. 29.
Commune Virginum & Martyrum.
Epiſt. Confitebor, Eccli. 51. 1. 7.
Alia Epiſt. Exaltaſti, Eccl. 51. 13. 17.
Evangelium, Simile eſt, Matth. 25. 44. 52.
Aliud Evangelium, Simile erit, Matth. 25. 1. 13.
Commune Virginum non Martyrum.
Epiſt. De Virginibus, 1. Cor. 7. 25. 34.
Alia Epiſt. Qui gloriatur, 2. Cor. 10. 18. & cap. 11.
Evangelium, Simile eſt, Matth. 13. 44. 52.
Aliud Evang. Simile erit, Matth. 25. 1. 13.
Commune Mulierum ſanctarum nec Virginum nec Martyrum.
Epiſt. Mulierem, Prov. 31. 10. *ad fin.*
Alia Epiſt. Viduas, 1. Tim. 5. 3. 9.
Evangelium, Simile eſt, Matth. 13. 44. 52.
In Dedicatione Eccleſiæ.
Epiſt. Vidi, Apoc. 21. 2. 4.
Evang. Ingreſſus, Luc. 19. 1. 9.
In ſponſalibus.
Epiſt. Mulieres, Epheſ. 5. 22. *ad fin.*
Evang. Si licet, Matth. 19. 3. 6.
Ad tollendum ſchiſma.
Epiſtola, Obſecro, Epheſ. 4. 1. 21.
Evangelium, Sublevatis, Joan. 17. 18. 23.
Pro quacumque neceſſitate.
Epiſtola, Si iniquitates, Jer. 14. 7. 9.
Evangelium, Habete, Marc. 11. 22. 26.
Pro remiſſione peccatorum.
Epiſtola, Condelector, Rom. 7. 22. 25.
Evang. Petite, Luc. 11. 9. 13.
Contra Paganos.
Epiſt. Oravit Mardochæus, Eſther 13. 8. 17.
Evangelium, Quis, Luc. 11. 5. 13.
In tempore belli.
Epiſtola, Acceſſerunt, Jer. 42. à 1. ad 3. med. & à 7. ad 12.
Evang. Dic nobis, Matth. 24. 3. 8.
Pro pace.
Epiſtola, Fratribus, 2. Machab. 1. 1. 5.
Evangelium, Cùm eſſet, Joan. 20. 19. 23.
Pro vitanda mortalitate, vel tempore peſtis.
Epiſtola, Immiſit, 2. Reg. 24. 15. 19. & à med. 25. ad finem.
Evang. Surgens, Luc. 4. 38. *ad fin.*
Pro infirmis.
Epiſt. Teſtatur, Jacob 5. 13. 16.
Evang. Cùm, Matth. 8. 5. 13.
Pro peregrinantibus, vel iter agentibus.
Epiſtola, Egreſſus, Gen. 26. à v. 20.
Evang. Euntes, Matth. 10. 7. 14.

Digitized by Google

INDEX TESTIMONIORUM
A CHRISTO ET APOSTOLIS
IN NOVO TESTAMENTO CITATORUM EX VETERI,

Quæ huc in id congeſta ſunt, ut pii lectores nativam quorumdam intelligentiam, quæ ab ipſo CHRISTO vero interprete, & ſpiritu ejus per APOSTOLOS ſit tradita, aſſequantur, perſpiciantque in quem uſum ea APOSTOLI & EVANGELISTÆ adduxerint.

GENESIS.

1. Maſculum & fœminam fecit eos, *Matth.* 19. *Marc.* 10.
2. Requievit Deus die ſeptimo ab omnibus operibus ſuis, *Hebr.* 4.
2. Factus eſt primus homo Adam in animam viventem, 1. *Cor.* 15.
2. Dimittet homo patrem, & matrem, & adhærebit uxori, *Matth.* 19. *Marc.* 10. *Epheſ.* 5. 1. *Cor.* 6.
2. Erunt duo in carne una, *Matth.* 19. *Marc.* 10. 1. *Cor.* 6. *Gal.* 3.
12. Exi de terra tua, & de cognatione tua, *Act.* 7.
12. Et in ſemine tuo benedicentur omnes gentes, *Act.* 3. *Eph.* 3.
15. Sic erit ſemen tuum, *Rom.* 4.
15. Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad juſtitiam, *Rom.* 4. *Jac.* 2. *Gal.* 3.
15. Erit ſemen tuum peregrinum in terra non ſua, *Act.* 7.
17. Quia patrem multarum gentium conſtitui te, *Rom.* 4.
18. Secundum hoc tempus veniam, & erit Saræ filius, *Rom.* 9.
21. Ejice ancillam, & filium ejus, *Gal.* 4.
21. In Iſaac vocabitur tibi ſemen, *Rom.* 9.
22. Niſi benedicens benedicam te, & multipl. *Heb.* 6.
22. Quia benedicentur in te omnes gentes, *Gal.* 3. *Act.* 3.
25. Quia major ſerviet minori, *Rom.* 9.

EXODUS.

3. Ego ſum Deus Abraham, &c. *Matth.* 22. *Marc.* 12. *Luc.* 20.
9. In hoc ipſum excitavi te, ut oſtendam in te potentiam meam, *Rom.* 9.
12. Os non comminuetis ex eo, *Joan.* 19.
13. Omne maſculinum adaperiens vulvam, *Luc.* 2.
16. Qui multum, non abundavit, &c. 2. *Cor.* 8.
20. Non mœchaberis, *Matth.* 5.
20. Non adulterabis, Non occides, Non furtum facies, Non loqueris contra proximum tuum falſum teſtimonium Non concupiſces, *Rom.* 13.
20. Non concupiſces, *Rom.* 7.
20. Non occides, *Marc.* 5. *Luc.* 18.
20. Honora patrem tuum & matrem tuam, *Matth.* 15. *Marc.* 7. *Epheſ.* 6.
21. Qui maledixerit patri ſuo, vel matri, morte moriatur, *Matth.* 15 *Marc.* 7.
21. Oculum pro oculo, dentem pro dente, *Matth.* 5.
22. Principi populi tui non maledices. *Act.* 23.
24. Hic ſanguis teſtamenti, quod mandavit ad vos Deus, *Hebr.* 9.
25. Vide, omnia facito ſecundum exemplar, quod tibi oſtenſum eſt, &c. *Hebr.* 8. *Act.* 7.
32. Fac nobis deos, qui præcedant nos, *Act.* 7.
33. Miſerebor cui voluero, &c. *Rom.* 9.
34. Non ſicut Moyſes ponebat velamen ſuper faciem, 2. *Cor.* 3.

LEVIT.

11. Sancti eritis, quoniam ego ſanctus ſum, 1. *Pet.* 1.
18. Qui fecerit ea, vivet in eis, *Roman.* 10. *Gal.* 3.
19. Non perjurabis, *Matth.* 5.
19. Diliges proximum tuum ſicut te ipſum, *Rom.* 13. *Gal.* 5. *Jac.* 2. *Matth* 22. *Marc.* 12.
19. Diliges proximum tuum, *Matth.* 5.
20. Qui maledixerit patri, & matri, &c. *Matth.* 15.
24. Oculum pro oculo, *Matth.* 5
26. Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo, &c. 2. *Cor.* 6

NUMERI.

9. Os non comminuetis ex eo, *Joan* 19.

DEUTER.

4. Etenim Deus noſter ignis conſumens eſt, *Heb.* 12.
5. Non concupiſcas, *Rom.* 7. 13.
5. Non occides, *Matth.* 5. *Luc.* 18.
5. Non mœchaberis, *Matth.* 5. *Luc.* 18.
5. Non furtum facias, *Luc.* 18. *Rom.* 13
5. Non loqueris contra proximum tuum falſum teſtimonium, *Luc.* 18. *Rom.* 13.
5. Honora patrem & matrem, *Matth.* 15. *Marc.* 7. *Epheſ.* 6.
6. Audi Iſrael, Dominus Deus tuus Deus unus eſt, *Marc.* 12.
6. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, &c. *Matth.* 22. *Marc.* 12 *Luc.* 10.
6. 10. Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſervies, *Matth.* 4. *Luc.* 4
6. Non tentabis Dominum Deum tuum, *Matth.* 4. *Luc.* 4.
8. Non in ſolo pane vivit homo, *Matth.* 4. *Luc* 4.
10. Deus perſonam hominis non accipit, *Gal.* 2
18. Prophetam ſuſcitabit vobis Dominus Deus, *Act.* 3. 7
19. In ore duorum, vel trium teſtium ſtabit omne verbum, *Matth.* 18. *Joan.* 8. 2. *Cor.* 13.
19. Oculum pro oculo, dentem pro dente *Matth.* 5.
21. Maledictus omnis qui pendet in ligno, *Gal.* 3
25. Non alligabis os bovi trituranti, 1. *Cor.* 9. 1. *Tim.* 5.
25. Si quis mortuus fuerit non habens filium, *Matth.* 22. *Marc.* 12. *Luc.* 20.
27. Maledictus omnis qui non permanſerit in omnibus, &c. *Gal.* 3.
30. Quis aſcendet in cœlum? *Rom.* 10.
30. Prope eſt verbum in ore tuo, & in corde tuo, *Rom.* 10.
32. Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, &c. *Rom.* 10.
32. Mihi vindictam, ego retribuam, *Rom.* 12.

JOSUE.

1. Non te deſeram, neque derelinquam, *Hebr.* 13.

REG. II.

7. Ego ero illi in patrem, & ipſe erit mihi in filium, *Hebr.* 1.

REG. III.

19. Domine, prophetas tuos occiderunt, &c. *Rom.* 11.
19. Reliqui mihi ſeptem millia virorum, *Rom.* 11.

JOB.

5. Comprehendam ſapientes in aſtutia eorum, 1. *Cor.* 3.

LIBER PSALM.

2. Quare fremuerunt gentes, *Act.* 4.
2. Filius meus es tu, ego hodie genui te, *Act.* 13. *Hebr.* 1. 5.
2. Reges eos in virga ferrea, *Apoc.* 2. 19.
4. Iraſcimini, & nolite peccare, *Epheſ.* 4.
5. Sepulchrum patens eſt guttur eorum, *Rom.* 3.
6. Diſcedite à me omnes qui operamini iniquitatem, *Matth.* 7. 25. *Luc.* 13.
8. Ex ore infantium, & lactentium, &c. *Matth.* 21.
8. Quid eſt homo, quod memor es ejus? *Hebr.* 2.
8. Omnia ſubjeciſti ſub pedibus ejus, 1. *Cor.* 15.
9. Quorum os maledictione & amaritudine plenum eſt, *Rom.* 3.
13. Non eſt juſtus quiſquam, non eſt intelligens, *Rom.* 3.
13. Veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem, *Rom.* 3.
15. Providebam Dominum in conſpectu, &c. *Act.* 2.
15. Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem, *Act.* 2. 13.

17. Ego

27. Ego ero fidens in eum. *Hebr.* 2.
27. Propterea confitebor tibi in Gentibus, Domine, *Rom.* 15.
18. Et quidem in omnem terram exivit ſonus eorum, *Rom.* 10.
21. Eli, Eli, lamma ſabacthani. *Matt.* 27. *Marc.* 15.
21. Diviſerunt ſibi veſtimenta mea, *Matth.* 27. *Joann.* 19.
21. Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, *Hebr.* 2.
23. Domini eſt terra, & plenitudo ejus, 1. *Cor.* 10.
34. Odio habuerunt me gratis, *Joann.* 15.
30. In manus tuas commendo ſpiritum meum, *Luc.* 23.
31. Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, *Rom.* 4.
33. Qui enim vult vitam diligere, & dies videre bonos, 1. *Petr.* 3.
39. Hoſtiam & oblationem noluiſti, *Hebr.* 10.
40. Qui manducat mecum panem, *Joann.* 13.
43. Propter te mortificamur tota die, *Rom.* 8.
44. Thronus tuus Deus in ſæculum ſæculi, *Hebr.* 1.
50. Ut juſtificeris in ſermonibus tuis, *Rom.* 3.
54. Jacta ſuper Dominum curam tuam, 1. *Petr.* 5.
61. Unuſquiſque autem propriam mercedem accipiet, 1. *Cor.* 3.
67. Aſcendens in altum, captivam duxit captivitatem, *Ephes.* 4.
68. Zelus domus tuæ comedit me, *Joan.* 2.
68. Improperia improperantium tibi ceciderunt ſuper me, *Rom.* 15.
68. Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum, *Rom.* 12.
68. Fiat commoratio eorum deſerta, *Actor.* 1.
68. In ſiti mea potaverunt me aceto, *Joann.* 19.
77. Aperiam in parabolis os meum, *Matth.* 13.
77. Panem cœli dedit eis, *Joan.* 6.
81. Ego dixi, Dii eſtis, *Joann.* 10.
88. Inveni David ſervum meum, *Act.* 13.
90. Angelis ſuis mandavit de te, *Matth.* 4. *Luc.* 4.
93. Dominus novit cogitationes ſapientum, quoniam vanæ ſunt, 1. *Cor.* 3.
94. Hodie ſi vocem ejus audieritis, *Hebr.* 3.
94. Sicut juravi in ira mea, *Hebr.* 4.
96. Et adorent eum omnes Angeli ejus, *Hebr.* 1.
101. Tu in principio Domine terram fundaſti, *Hebr.* 1.
103. Qui facit Angelos ſuos ſpiritus, *Hebr.* 1.
108. Et epiſcopatum ejus accipiat alter, *Act.* 1.
109. Dixit Dominus Domino meo, *Matth.* 22. *Luc.* 10. *Act.* 2.
109. Sede à dextris meis, *Hebr.* 1.
109. Donec ponam inimicos tuos ſcabellum: &c. *Hebr.* 1. 1. *Cor.* 15.
109. Tu es ſacerdos in æternum, *Hebr.* 5. 7.
109. Juravit Dominus, & non pœnitebit eum, *Hebr.* 7.
111. Diſperſit, dedit pauperibus, 2. *Cor.* 9.
115. Credidi, propter quod locutus ſum, 2. *Cor.* 4.
115. Omnis homo mendax. *Rom.* 3.
116. Laudate Dominum omnes gentes, *Rom.* 15.
117. Dominus mihi adjutor: non timebo quid faciat mihi homo, *Hebr.* 13.
117. Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, *Matth.* 21. *Marc.* 12. *Actor.* 4. 1. *Petr.* 2.
117. Hoſanna filio David, *Matth.* 21.
131. De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam, *Act.* 2.
139. Venenum aſpidum ſub labiis eorum, *Rom.* 3.

P R O V E R B.

3. Nolite eſſe prudentes apud voſmetipſos, *Rom.* 12.
3. Fili mi, noli negligere diſciplinam Domini, &c. *Hebr.* 12.
3. Quem diligit Dominus, corripit, &c. *Hebr.* 12. *Apoc.* 3.
10. Charitas operit multitudinem peccatorum, 1. *Petr.* 4.
17. Videte, ne quis malum pro malo alicui reddat, 1. *Theſſ.* 5. 1. *Pet.* 3.
20. Qui maledixerit patri, vel matri, *Matth.* 15. *Marc.* 7.
25. Si eſurierit inimicus tuus, ciba illum, *Rom.* 12.
26 Canis reverſus ad vomitum, 2. *Petr.* 2.

I S A I A S.

1. Niſi Dominus ſabaoth reliquiſſet nobis ſemen, *Rom.* 9.
5. Homo plantavit vineam, *Matth.* 21. *Luc.* 20. *Marc.* 12.
6. Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus ſabaoth, *Apoc.* 4.
6. Auditu audietis, & non intelligetis, *Matth.* 13. *Marc.* 4. *Luc.* 8. *Act.* 28. *Joann.* 12. *Rom.* 11.
7. Ecce Virgo in utero habebit, *Matth.* 1.
8. Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Deus, *Hebr.* 2.
9. Terra Zabulon, & terra Nephtali, *Matth.* 4.
10. Si fuerit numerus filiorum Iſraël tamquam arena maris, *Rom.* 9.
11. Revelabitur ille iniquus, quem Dominus interficiet ſpiritu oris ſui, 2. *Theſſ.* 2.
11. Erit radix Jeſſe, *Rom.* 15. *Act.* 13.
21. Cecidit, cecidit Babylon illa magna, *Apoc.* 14.
22. Manducemus & bibamus; cras enim moriemur, 1. *Cor.* 15.
22. Hæc dicit Sanctus & verus, qui habet clavem David, *Apoc.* 3.
25. Abſterget Dominus omnem lacrymam ab oculis, &c. *Apoc.* 7. 21.
28. Quoniam in aliis linguis & labiis aliis loquar populo huic, 1. *Cor.* 14.
28. Ecce ponam in Sion lapidem offenſionis, *Rom.* 9. 1. *Petr.* 2. *Actor.* 4.
29. Populus hic labiis me honorat, *Matth.* 15. *Marc.* 7.
29. Perdam ſapientiam ſapientum, & prudentiam, &c. 1. *Cor.* 1.
33. Ubi ſapiens? ubi ſcriba? ubi inquiſitor hujus ſæculi? 1. *Cor.* 1.
40. Vox clamantis in deſerto, *Matth.* 3. *Marc.* 1. *Luc.* 3. *Joan.* 1.
40. Omnis caro fœnum, 1. *Petr.* 1. *Jac.* 1.
40. Quis enim cognovit ſenſum Domini, aut quis inſtruxit eum? *Rom.* 11.
40. Quis enim cognovit ſenſum Domini, aut quis conſiliarius ejus fuit? 1. *Cor.* 2.
41. 44. Ego ſum primus & noviſſimus, *Apoc.* 1. 22.
42. Ecce puer meus quem elegi, *Matth.* 12.
43. Ecce nova facio omnia, *Apoc.* 21. 2. *Cor.* 5.
45. Numquid dicit figmentum ei qui ſe, &c. *Rom.* 9.
45. Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, *Rom.* 14.
49. Poſui te in lucem Gentium, *Actor.* 13.
49. Tempore accepto exaudivi te, &c. 2. *Cor.* 6.
49. Non eſurient, neque ſitient ampliùs, *Apoc.* 7.
50. Tunc expuerunt in faciem ejus, *Matth.* 26.
52. Quàm ſpecioſi pedes evangelizantium pacem, *Rom.* 10.
52. Propter quod exite de medio eorum, & ſeparamini, &c. 2. *Cor.* 6.
52. Nomen Dei per vos blaſphematur. *Rom.* 2.
52. Quibus non eſt annuntiatum de eo, videbunt, *Rom.* 15.
53. Domine, quis credidit auditui noſtro? *Rom.* 10. *Joann.* 12.
53. Ipſe infirmitates noſtras accepit, *Matth.* 8.
53. Tamquam ovis ad occiſionem, *Act.* 8.
53. Et cum iniquis reputatus eſt, *Marc.* 15. *Luc.* 22.
53. Qui peccatum non fecit, nec inventus eſt dolus, 1. *Petr.* 2. 1. *Joann.* 3.
53. Qui peccata noſtra pertulit in corpore, 1. *Petr.* 2.
54 Lætare ſterilis quæ non paris, *Gal.* 4.
54. Et erunt omnes docibiles Dei, *Joan.* 6.
55. Et qui ſitit, veniat: & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis, *Apoc.* 22.
55. Dabo vobis ſancta David fidelia, *Act.* 13.
56. Domus mea domus orationis vocabitur, *Matth.* 21. *Marc.* 11. *Luc.* 19.
59. Contritio & infelicitas in viis eorum, *Rom.* 3.
59. Galeam ſalutis aſſumite, *Epheſ.* 6. 1. *Theſſ.* 5.
59. Veniet ex Sion qui eripiat & avertat impietatem à Jacob, *Rom.* 11.
60. Et portæ ejus non claudentur per diem, *Apoc.* 21.
60. Et civitas non eget ſole, neque luna, *Apoc.* 21.
60. Nox ultrà non erit, *Apoc.* 22.
61. Spiritus Domini ſuper me, *Luc.* 4.
62. Dicite filiæ Sion, Ecce rex tuus venit, *Matth.* 21.
64. Quod oculus non vidit, nec auris audivit, &c. 1. *Cor.* 2.
65. Inventus ſum à non quærentibus me, *Rom.* 10.
65. Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, *Rom.* 10.
65. Novos verò cœlos, & novam terram, 2. *Petr.* 3. *Apoc.* 21.
66. Cœlum mihi ſedes eſt, *Act.* 7.
66. Ubi vermis eorum non moritur, *Marc.* 9.

J E R E M.

5. Vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum, *Matth.* 21. *Marc.* 11. *Luc.* 19.
9. Qui gloriatur, in Domino glorietur, 1. *Cor.* 1. 2. *Cor.* 10.
10. Quis non timebit te Domine? *Apoc.* 15.
17. Ego ſum ſcrutans renes & corda, *Apoc.* 2.
31. Vox in Rama audita eſt, *Matth.* 2.
31. Ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios, 2. *Cor.* 6.
31. Ecce dies venient, dicit Dominus, & conſummabo ſuper domum Iſraël, & ſuper domum Juda, teſtamentum novum, *Hebr.* 8.
31. Hoc autem teſtamentum, quod teſtabor ad illos, &c. Dabo leges meas in cordibus eorum, *Hebr.* 10.
51. Cecidit Babylon magna, *Apoc.* 18.

E Z E C H.

3. Accipe librum, & devora illum, *Apoc.* 10.
20. Qui fecerit homo, vivet in eis, *Rom.* 10.
32. Sol obſcurabitur, & luna non dabit lumen ſuum, &c. *Matth.* 24.
36. Nomen Dei per vos blaſphematur inter gentes, *Rom.* 2.

Digitized by Google

DANIEL.

9. Cùm videritis abominationem deſolationis, quæ dicta eſt à Daniele propheta, *Matth.* 24. *Marc.* 13. *Luc.* 21.

OSEE.

c. Et erit in loco ubi dictum eſt eis: Non plebs mea vos, &c. *Rom.* 9.
2. Vocabo non plebem meam, plebem meam, *Rom.* 9. 1. *Pet.* 2.
6. Miſericordiam volo, & non ſacrificium, *Matth.* 9. 12.
10. Tunc incipient dicere montibus, Cadite ſuper nos: & collibus, Operite nos, *Luc.* 23.
11. Ex Ægypto vocavi Filium meum, *Matth.* 2.
13. Abſorpta eſt mors in victoria, 1. *Cor.* 15.

JOEL.

2. Et erit in noviſſimis diebus, dicit Dominus, effundam de Spiritu meo, *Actor.* 2.
2. Omnis enim quicumque invocaverit nomen Domini, ſalvus erit, *Rom.* 10.

AMOS.

5. Numquid victimas & hoſtias obtuliſtis mihi, *Act.* 7.
6. Væ vobis divitibus, *Luc.* 6.
9. Poſt hæc revertar, & reædificabo tabernaculum David, *Act.* 15.

JONAS.

2. Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, *Matth.* 12. *Luc.* 11.
3. Pœnitentiam egerunt in prædicatione Jonæ, *Matth.* 12. *Luc.* 21.

MICHÆAS.

5. Et tu Bethlehem terra Juda, *Matthæi* 2.
7. Veni ſeparare hominem adverſus patrem ſuum, & filiam adverſus matrem, *Matth.* 10. *Luc.* 12.

NAHUM.

1. Quàm ſpecioſi pedes evangelizantium pacem! *Rom.* 10.

HABAC.

1. Videte contemptores, & admiramini, & diſperdimini, quia opus operor ego in diebus veſtris, *Act.* 13.
2. Juſtus autem ex fide vivit, *Rom.* 1. *Gal.* 13.

AGGÆI.

2. Adhuc ſemel, & ego movebo non ſolum terram, ſed & cœlum. *Hebr.* 12.

ZACHAR.

8. Loquimini veritatem unuſquiſque cum proximo ſuo. *Eph.* 4.
9. Ecce rex tuus venit, *Matth.* 21. *Joann.* 12.
11. Et acceperunt triginta argenteos, *Matth.* 27.
12. Videbunt in quem compunxerunt, *Joann.* 19.
13. Percutiam paſtorem, *Matth.* 26. *Marc.* 14.

MALACH.

1. Jacob dilexi, Eſau autem odio habui, *Rom.* 9.
3. Ecce ego mitto Angelum meum, *Matth.* 11. *Marc.* 1. *Luc.* 7. *Joann.* 1.
4. Ipſe eſt Elias qui venturus erat, *Matth.* 11.
4. Quid eſt quod ſcribæ dicunt, quòd Eliam oporteat primùm venire? *Matth.* 17. *Marc.* 19.
4. Ut convertat corda patrum in filios, *Luc.* 1.

HEBRAICORUM,
CHALDÆORUM, GRÆCORUMQUE
NOMINUM INTERPRETATIO.

AARON, Mons, ſive Montanus.
Abba, Pater, Syrum eſt verbum.
Abbarim, Tranſitus, plur. num. ſive Tranſeuntes.
Abdamelech, Servus regis.
Abdenago, Servus claritatis.
Abdias, Servus Domini.
Abdon, Servus.
Abel, per aleph, Luctus, Civitas.
Abel, per he in principio, Vanitas, Filius Adam.
Abeſſalom, Pater pacis.
Abia, Pater Domini.
Abjathar, Pater excellens.
Abigail, Pater exultationis.
Abimelech, Pater rex.
Abinadab, Pater ſpontaneus.
Abiſag, Patris ignorantiæ.
Abner, Patris lucerna.
Abra, Ancilla; Græcum verbum.
Abram, Pater excelſus.
Abraham, Pater multitudinis.
Abſalom, Pater pacis.
Acan, Tribulatio.
Accaron, Sterilitas.
Achab, Frater patris.
Achaja, Dolor, vel Triſtitia.
Achaz, Apprehendens, ſive Poſſidens.
Achimelech, Frater meus rex.
Achitob, Frater bonitatis.
Adam, Homo, ſive Terrenus, aut Rufus.
Adon, Dominus, aut Baſis.
Adonai, Domini mei, numero multitudinis; unum eſt ex nominibus Dei, quod interpres aliquando poſuit pro nomine Dei tetragrammaton.
Adonias, Dominator, Dominus.
Ægyptus, Anguſtiæ, ſive tribulationes; Hebraicè Miſraim.
Æneas, Laudatus.
Æthiopia Græcè, ardorem ſignificat. Hebraicè Cur dicitur, id eſt Nigredo, vel Nigra.
Agabus, Locuſta.
Agag, Tectum.
Agar, Peregrina.
Aggæus, Feſtivus.
Ahod, Laudans.
Alexander, Auxiliator virilis.
Alexandria, Hebraicè dicitur No quod interpretatur Crudum, ſive Irritatio.
Alleluja, Laudate Dominum.
Amalec, Populus lambens.
Amam, Mater, Timor eorum.
Aman, Conturbans.
Amana, Fides, ſive Veritas.
Amaſai, per aleph, Fortis, vel Robuſtus.
Amaſai, per ain, Populi munus.
Amelech, Rex.
Amen, Fiat, Efficiatur, aut Firmum fit.
Aminadab, Populus ſpontaneus.
Ammon, Populus ejus.
Amnon, Fidelis, aut Verax.
Ammorrhæi, Amari, Rebelles.
Amos, per aleph, Fortis; Pater Iſaiæ.
Amos, per ain, Oneratus; unus ex duodecim Prophetis.
Amri, per aleph, Amarus, vel Loquens.
Amri, per ain, Manipulus, vel Dominium, Princeps militiæ Iſraeliticæ.
Anania, Nubes Domini.
Anathoth, Reſponſiones, ſive Cantica.
Andreas, Fortiſſimus.
Anna, Gratioſa, ſive Miſericors.
Antiochia, pro vehiculo.
Aphrica Hebraicè Pul dicitur, id eſt, Caſus, vel Ruina, Iſaiæ 66. 34.
Aphrica, Nahum 3. 9. Put. Craſſa, ſive Pinguis.
Apoſtolus, Miſſus, Legatus.
Arabes, Veſpertini, 2. Par. 26. 2.
Arabes, Pſalm. 71. 15. Hebraicè Saba, id eſt, Converſio.
Aram, Celſitudo, Sublimitas.
Ararat, Maledictio tremoris.
Arbee, Quatuor.
Architriclinus, Princeps triclinii.
Areopagita, De colle Martis.
Areopagus, Collis Martis.
Areuna, Arca, vel Canticum.
Argob, Gleba, vel Glarea.
Armenia, Hebraicè dicitur Ararat, Maledictio tremoris.
Arnon, Exultans.
Arphaxad, Sanans.
Artaxerxes, Lumen, ſive Maledictio.
Aſaph, Congregans.
Aſer, per ſamech, Vinctus, Filius Caath.
Aſer, per ſin, Beatitudo, ſive Felicitas, filius Jacob.
Aſſuerus, Princeps & Caput.
Aſſur, Inſidians, ſive Beatus.
Aſtaroth, Greges, ſive Divitiæ.

Athalia,

Digitized by Google

Athalia, Tempus Domino.
Athene, Sine cumulo.
Atalia, Augens, vel Nutriens.
Ava, Iniquitas.
Axa, Adornata.
Azarias. Auxilium Domini.
Azor, Adjutor.
Azotus, Hebraicè, Asdod, Deprædatio.

B

Baal, Idolum, aut Dominans.
Baal, Oſee 10. 14. Arbel legendum, id eſt, Pugnavit Deus.
Baalim, Idola, Dominantes.
Babel, Confuſio, Commixtio.
Bala, inveterata, Turbata, ancilla Rachel, per he in fine.
Bala, Deglutiens, Deſtruens, urbs, per ain in fine.
Baalam, Vetuſtas populi.
Balac, Deſtruens.
Banajas, Filius Domini.
Barac, Fulgur.
Barachias, Benedicens Dominum.
Bar-jona, Filius columbæ.
Barnabas, Filius conſolationis.
Barſabas, Filius converſionis.
Barthimæus, Filius cæcus.
Bartholomæus, Filius ſuſpendentis aquas.
Baruch, Benedictus.
Bathuel, Filiatio Dei.
Batus, menſura liquidorum.
Beel-phegor, Idolum hiatus.
Beel-zebub, Idolum muſcæ.
Beera, Puteus.
Behemoth, Jumenta, Quadrupedia.
Bel, Vetuſtus.
Bela, Deglutiens, Deſtruens.
Belial, Perverſus, Abſque jugo.
Ben-ennoo, Filius divitiarum ſuarum.
Benjamin, Filius dexteræ.
Ben-oni, Filius doloris mei.
Bera, Puteus.
Bereſith, In principio. Sic vocatur primus liber Legis.
Berſabee, Puteus juramenti.
Beth-abara, Domus tranſitus.
Beth-ania, Domus obedientiæ, vel afflictionis.
Beth-aven, Domus vanitatis.
Beth-dagon, Domus frumenti.
Beth-el, Domus Dei.
Bethel, Diviſio.
Beth lehem, Domus panis.
Bath-phage, Domus oris vallium.
Beth-phegor, Domus hiatus.
Beth-ſabee, Domus juramenti, civitas.
Beth-ſaida, Domus frugum.
Beth-ſames, Domus ſolis.
Bethul, Virgo.
Bezec, Fulgur.
Boanerges, vel juxta S. Hieronymum, Baneerem, Filii tonitrui.
Booz, In fortitudine.
Borith, herba, in qua eſt acrimonia ſaporis.
Boſor, Munitio.
Boſra, idem.

C

Caath, Congregatio, Obtuſio.
Cades, Sanctitas.
Cain, Poſſeſſio, Poſſeſſus.
Caleb, Quaſi cor.
Cana, Zelus, Æmulatio.
Cananæus, id eſt, ex Cana vico Galilææ.
Capharnaum, Ager pœnitentiæ.
Cappadoces, Hebraicè Caphthorim, id eſt Sphærulæ.
Carjathjarim, Civitas ſilvarum.
Carjath-ſepher, Civitas litterarum.
Carmel, Cognitio circumciſionis, vel Agnus circumciſus.

Carthaginenſes, Hebraicè Tharſis, id eſt, Contemplatio gaudii.
Cedar, Nigredo, Triſtitia.
Cedes, Sanctitas.
Cedron, Denigratus, Triſtis.
Cephas, Petrus, à Petra; Syrum.
Cetura, Aromatizans.
Chæreas, Lætus.
Chaldæa, Hebraicè Chaſdim, id eſt, Quaſi dæmones.
Cham, Calidus, Calor.
Chanaan, Mercator, Negotiator.
Charmel, idem quod Carmel.
Cherub, Quaſi magiſter.
Chodchod, Jaſpis.
Chorræi, Furores.
Chriſtus, Unctus.
Chus, Æthiops.
Cin, Poſſeſſio, Emptio.
Cinoth, Lamentationes.
Cis, Durus, Stipula.
Cleophas, Gloria omnis.
Cœleſyria, Curva Syria.
Coloſſenſes, Supplicio affecti.
Corban, Corbana, Donum, Oblatio.
Core, Calvus, Calvitium, per heth in fine.
Core, per aleph in fine, Vocans, Legens, 1. Par. 9. 19.
Corozaim, Hic eſt myſterium.
Cosbi, Mendax.
Cyprus, Pulchra.
Cyrus, Quaſi miſer.

D

Dagon, Frumentum.
Dalila, Paupertas.
Damaſcus, Sanguinis ſuccus.
Damaſcus, 2. Reg. 16. Similitudo incendii, Hebr. Dumeſec.
Dan, Judicans, ſive Judicium.
Daniel, Judicium Dei.
Darius, Requirens.
Damaſcus, Generationis procuratio.
Dathan, Ritus, Lex.
David, Dilectus.
Debora, Apes, Verbum.
Decapolis, Decem civitatum, (ſub. regio.)
Diabolus, Criminator, Calumniator.
Diabolus, Habacuc 3. 4. Hebr. Reſeph, id eſt, Volucris, Flamma.
Dibre hajamin, Verba dierum.
Didymus. Gemellus.
Dina, Judicium, vel Judicans.
Dionyſius, Divinitùs ſtillatus.
Dithalaſſum, Duo maria.
Doeg, Solicitus, Anxius.
Dor, Generatio.
Dura, Generatio, vel Habitatio.

E

Ebal, Acervus vetuſtatis.
Eccleſiaſtes, Concionator.
Eden, Voluptas, Deliciæ.
Edom, Rufus.
Eglon, Vitulus.
Elcana, Deus zelotes.
Eleazar, Dei adjutorium.
Elehanan, Dei gratia, ſive miſericordia.
Eliacim, Dei reſurrectio.
Elias, Deus Dominus.
Eliezer, Dei adjutorium.
Elimelech, Deus meus rex.
Eliſabeth, Deus juramenti.
Eliſæus, Dei ſalus, Deus ſalvans.
Elle haddebarim, Hæc ſunt verba, ſic incipit quintus liber Legis.
Elnathan, Deus dedit.
Emmanuel, Nobiſcum Deus.
Emmaus, Timens conſilium.
Enac, Gigas, Torques.
Encænia, Renovatio, Dedicatio.
Ennom, Ecce illi.
Enos, Homo, vel Vir.
Ephraim, Frugifer, Creſcens.

Ephraim, Hebraicè Ephra, id eſt, pulverulenta, ſive Plumbea, 2. Regum 13. 7.
Ephrata, Ubertas, ſive Frugifera.
Ephron, Pulvis.
Eſau, Faciens, Operans.
Eſdras, Adjutor, Atrium.
Eſther, Occulta, Abſcondita.
Etam, Avis eorum.
Etham, Fortitudo eorum.
Eubulus, Prudens.
Ezechias, Fortitudo Domini.
Ezechiel, Fortitudo Dei.
Ezriel, Auxilium Dei.

G

Gabaa, Collis.
Gabriel, Vir Deus, aut Dei.
Gad, Felix, Accinctus.
Gadgad, Felicitas felicitatis, Accinctus exercitus.
Galaad, Abjectio.
Galaad, Acervus teſtimonii.
Galatæ, Lactantes.
Galgal, Rota, Revolutio.
Galilæa, Volubilis.
Gazer, Præciſio.
Gazophylacium, Ubi theſauri templi ſervabantur.
Gebal, Terminus.
Gedeon, Conterens.
Gehenna, Vallis triſtitiæ.
Gehennom, Vallis contriſtans.
Gelboe, Revolutio inveſtigationis.
Gerſom, Advena ibi.
Gerſon, Exilium ejus.
Gibli, Termini.
Gihon, Pectus, Exitus.
Gog, Tectum.
Golgotha, Calvaria, ubi capita mortuorum reponuntur.
Goliath, Tranſmigratio.
Gomor, Genus menſuræ.
Gomorrha, Populus rebellis.
Græci, Hebraicè Jevanim, id eſt Deceptores.

H

Habacuc, Luctator.
Hananias, Gratia Domini.
Haram, Deſtructus.
Havoth-jair, Oppida illuminationis.
Hebal, Acervus vetuſtatis.
Heber, Socius, Particeps, per heth in principio.
Heber, per ain, Tranſitus.
Heoræus, Tranſiens.
Hebron, Societas.
Heli, Oblatio.
Heliopolis, Hebraicè On, id eſt, Dolor.
Henoch, Dedicatus.
Hermon, Deſtructio.
Heſron, Sagitta exultationis.
Heva, Viva, Vivens.
Hierapolis, Sacra civitas.
Hieronymus, Sacrum nomen.
Holofernes, Fortis dux.
Hor, Mons.
Horeb, Deſertum.
Horma, Deſtructio.
Hur, Libertas.
Hus, Conſilium.
Hymenæus, Carmen nuptiale.

I

Jabel, Defluens.
Jabes, Siccitas, per ſin in fine.
Jabes, Triſtitia, per ſade in fine.
Jacob, Supplantator.
Jahel, Aſcendens, Damula.
Jahiel, Vivit Deus.
Jairitis, Illuminatus.
Jamin, Dextera, vel Dexter.
Japheth, Dilatatus.
Jaſon, Sanans.

Javan, Diſſipiens.
Icabod, Ubi gloria, Væ gloriæ.
Idumæa, Rufa, Terrena.
Jebus, Conculcatio.
Jechonias, Præparatio Domini.
Jehu, Ipſe. Exiſtens.
Jehus, Tinea Corroſus, per ſin.
Jehus, 1. Paral. 8. 10. Conſiliaus, per ſade.
Jemini, Dextera, vel Dexter.
Jephthe, Aperiens.
Jerameel, Miſericordia Domini.
Jeremias, Celſitudo Domini.
Jericho, Luna, Menſis.
Jerobaal, Impugnans Idolum.
Jeroboam, Impugnans populum.
Jeroſolyma, Viſio pacis, Viſio perfecta.
Jeruſalem, Idem.
Jeſſe, Ens, Exiſtens.
Jesboch, Eſt vacuus.
Jeſus, Hebraicè, Jehoſua, Dominus ſalvator.
Jethro, Excellens.
Jezonias, Auſcultatio Domini.
Jezrahel, Semen Dei.
Indus, id eſt, de India, Hebraicè dicitur Hodu, id eſt Laudatio.
India, Job 28. 16. Hebraicè Ophir, id eſt Cinis.
Joab, Paternitas, Habens patrem.
Joachaz, Domini apprehenſio.
Joachaz, 2. Par. 34. 8. Apprehendens.
Joachin, Domini præparatio.
Joacim, Domini reſurrectio.
Joas, Diffidens, Deſperans.
Joas, Domini Ignis, 4. Regum 21. 25. Hebr. Jehoas.
Joas, 1. Par. 7. 8. & 27. 28. Tinea corroſus, per ain.
Job, Dolens, Gemens.
Joel, Volens, Incipiens.
Johanan, Gratioſus, Pius, Miſericors.
Johannes, Idem.
Jonas, Columba.
Jonadab, Spontaneus.
Jonathan, Domini donum, filius Saul.
Joram, Excelſus.
Jordanis, Fluvius judicii.
Joſaphat, Dominus judex.
Joſeph, Augmentum.
Joſeph, Pſal. 80. 2. Domini augmentum Hebr. Jehoſeph.
Joſias, Ignis Domini.
Joſue, Dominus ſalvator.
Iſaac, Riſus.
Iſai, Munus, aut Ens.
Iſai, 1. Par. 2. 13. Vir meus.
Iſaias, Domini ſalus.
Isboſeth, Vir confuſionis.
Iſcariotes, Vir occiſionis.
Iſmael, Exauditio Dei.
Iſrael, Prævalens Deo.
Iſſachar, Eſt merces, Præmium.
Ithamar, Inſula palmæ.
Jubilæus, Buccina.
Judas, Laudatio.
Julius, Lanuginoſus.

L

Laban, Albus, Candidus.
Lamech, Pauper, Humiliatus.
Lapidoth, Fulgura.
Lazarus, Dei adjutorium.
Lechi, Maxilla.
Leci, Lux.
Levi, Copulatus.
Leviathan, Copulatio, Societas ſua.
Lia, Laborioſa, Fatigata.
Libanus, Candidus.
Libya, Hebraicè Lubim, Cor maris.
Lithoſtrotos, Lapidibus ſtratus.
Lot, Involutus, Colligatus.

M

Maacha, Attrita.
Maaſias, Opus Domini.
Maceda, Incendium.
Madian, Judicium, Litigans.
Magdalena, Magnifica.
Magi, Sapientes, vel Philoſophi.
Malachias, Nuntius meus.
Malaleel, Laudans Deum.
Malchus, Rex.
Mammona, Pecunia, Divitiæ.
Mamzer, De ſcorto natus.
Manahem, Conſolator.
Manaſſes, Oblitus, Oblivio.
Manue, Requies.
Mara, Amara.
Mardochai, Amara contritio.
Maria, Exaltata, Amaritudinis mare.
Martha, Provocans.
Maſſa, Onus.
Maſpha, Specula.
Mathuſael, Mortem ſuam poſtulans.
Matthæus, Donatus.
Melchias, Rex dominus.
Melchiſedec, Rex juſtitiæ.
Melchiſua, Rex ſalvator.
Meſullam, Pacificus.
Meſopotamia, Regio ſic dicta, quòd duobus fluviis Euphrate & Tigre ambiatur.
Miche, Pauper.
Michael, Quis ſicut Deus?
Michæas, Idem.
Michol, Quis omnia?
Miphiboſeth, De ore ignominia.
Miſael. Quis poſtulatus?
Miſla, Proverbia, nomen libri.
Miſphat, Judicium.
Mna, Libra, Talentum.
Moab, De patre.
Moria, Amaritudo.
Muſa, Azymum, per ſade.
Moſa, 1. Par. 8. 9. Onus.
Moyſes, Attractus (ſub. de aquis.)
Myſia, Scelesta.

N

Naaman, Pulcher.
Nabal, Stultus.
Nabo, Loquela, Prophetia.
Naboth, Idem.
Nabuchodonoſor, Planctus judicii.
Nachor, Raucus, Aridus.
Nadab, Spontaneus.
Nahaſſon, Coluber, Serpens.
Nahum, Conſolator.
Naim, Pulcher.
Nathan, Donatus.
Nathanael, Donum Dei.
Nazaræi, Separati, Sanctificati.
Nazareth, Sanctificata, Separata. Si autem per ſade ſcribatur, Cuſtodita, vel Florida interpretatur.
Neapolis, Nova civitas.
Nehemias, Conſolatio.
Nehuſtan, Æneum.
Nemrod, Rebellis.
Nephthali, Æquiparatio.
Ninive, Pulchra.
Noe, Ceſſatio, Requies.
Noema, Decora.

O

Obadias, Servus Domini.
Obed, Servus.
Obed-edom, Servus hominis.
Ochozias, Apprehenſio.
Odollam, Teſtimonium illis.
Og, Subcinericius panis.
Olla, Elevatio, Holocauſtum.
Onam, Dolor.
Onana, Dolor, iniquitas.
Oneſimus, Utilis.
Oolla, Tabernaculum.
Ophni, Pugnus, Pugillus.
Oreb, Corvus.
Oſee, Salvator.
Oza, Fortitudo.
Ozias, Fortitudo Domini.
Oziel, Fortitudo Dei.

P

Palæſtina, Conſperſa (ſub. cinere.)
Paracletus, Conſolator, Advocatus.
Paraſceve, Præparatio.
Paſcha, Tranſitus.
Pentateuchus, Quinque voluminum.
Pentecoſte, Quinquageſima (ſub. dies.)
Petrus, Saxum, Petra.
Phacee, Aperiens.
Phanuel, Videns Deum.
Pharao, Diſſipans.
Phares, Diviſio, filius Judæ.
Phares, per ſin, 1. Paral. 7. 16. Eques.
Phariſæi, Diviſi.
Phaſe, Tranſitus.
Phaſga, Collis.
Philiſthæa, Conſperſa cinere.
Phinees, Facies confidentiæ.
Phogor, Hiatus.
Phul, Aphrica.
Pigmæi, Hebraicè dicuntur Gamadim.
Probatica, Ovina, locus ubi pecora ſacrificanda tenebantur.
Proſelytus, Advena, Peregrinus.

R

Raab, Pſal. 86. 4. Superba, Fortis.
Rabba, Multa, Grandis.
Rachel, Ovis.
Raguel, Paſtor Dei.
Rahab, Lata, Dilatata.
Ram, Excelſus.
Rameſſes, Tonitruum, Tinea.
Raphael, Medicina Dei.
Raphaim, Gigantes, Medici.
Rebecca, Saginata.
Rebla, Reblata, Rixa.
Rechab, Quadriga.
Remmon, Malum granatum.
Raſpha, Extenſio.
Roboam, Dilatans populum.
Roma, Excelſa, Sublimis.
Ruben, Videns filium.
Ruma, Excelſa.
Ruth, Saturata.

S

Saaph, Cogitans.
Saba, per ſin, Converſio, Captivitas.
Saba, per ſamech, Circuitio.
Sabaoth, Exercitus, in plurali.
Sabata, Circuitus.
Sabbatiſmus, Requies, Ceſſatio.
Sabbatum, Idem.
Sadducæi, Juſti.
Sadoc, Juſtus.
Sala, Miſſio.
Salem, vel Sallem, Pax.
Salmanaſar, Pax ligata.
Salmon, Pacificus.
Salomith, Idem, f. g.
Salomon, Pacificus.
Salphaad. Umbra formidinis.
Samaria, Cuſtodia, Adamas.
Samſon, Sol ejus, Nominis iteratio.
Samuel, Poſitus à Deo.
Saphan, Hericius, Cuniculus.
Saphat, Judicans.
Sara, per he in fine, Domina, uxor Abrahæ.
Sara, Per heth in fine, Odorans, Domina odoris.
Sarai, Domina mea.
Sarephtha, Anguſtia, Buccellæ.
Saron, ſive Sarona, Planities.
Saran, Adverſarius.
Saul, Poſtulatus, Commodatus.
Saul, 1. Reg. 9. 2. Hebraicè Saal, Vulpes.
Scenopegia, Feſtum tabernaculorum.
Schibboleth, Spica.
Sedecias, Juſtus Domini.
Segor, Parva.
Sehon, Eradicatio.
Sela, Diſſolvens, filius Judæ.
Selim, Pacificus.

Sel-

Sellem, Manens.
Sem, Nomen, Fama, Poſitus.
Semel, Obediens.
Semei, 1. Par. 2. 28. Nomen meum.
Sennacherib, Rubus deſtructionis.
Seon, Sonitus.
Sepharvaim, Libri, vel Scribæ.
Sephora, Pulchra, aut Tuba, Exod. 2. 15. per ſin.
Sephora, Exod. 2. 21. Avis, Paſſer, uxor Moyſis.
Seth, Poſitus.
Setim, Expanſiones.
Siba, Exercitus, Militia.
Sibboleth. Onus.
Sicera, Ebrietas.
Sichem, Humerus.
Sihor, Niger, Turbidus, Nilus.
Siloe, Miſsus, Mittens.
Simeon, Audiens, Exauditio.
Simon, Obediens.
Sin, Rubus, Exod. 16. 1. per ſamech.
Sin, per ſade, Arma, Scutum.
Sion, Acervus, 2. Reg. 5. 7.
Sion, Deut. 4. 48. Strepitus.
Siſara, Hirundinem videns.
Sodoma, Secretum eorum.
Somer, Cuſtos.
Sophtim, Judices.
Sorec, Vinea.
Stephanus, Coronatus.
Sulamitis, Pacifica, Perfecta.
Sunamitis, Dormiens.
Suſanna, Lilium, Roſa.

T

Tarſus, Alata, Pennata.
Thabor, Electio, Puritas.
Thaddæus, Laudans.
Thamar, Palma, Dactylus.
Thare, Odorans, Spirans.
Tharſis, Contemplatio gaudii.
Thau, Signum.
Thecua, Spes, Funiculus.
Theraphim, Simulacra.
Thomas, Abyſſus, Geminus.
Thopheth, Tympanum, Seductio.
Timæus, Cæcus, Cæcitas.
Timotheus, Honor Dei.
Titus, Honorabilis.
Tobias, Bonus dominus.
Tubalcain, Mundana poſſeſſio.
Tyrii, Hebraicè Sorim, id eſt, Tribulantes.

V

Vaicra, Et vocavit, Liber Levitici.
Vajedabber, Et locutus eſt, Liber Numerorum.
Vaſthi, Potans, Bibens.
Veelle ſemoth, Et hæc ſunt nomina, Secundus liber Legis, qui Exodus Græcè vocatur.
Ur, Ignis.
Urias, Ignis Domini.

Z

Zabad, Dos, Dotatus.
Zabdi, idem.
Zabulon, Habitaculum.
Zachæus, Purus.
Zacharias, Memoria Domini.
Zambri, Cantans.
Zara, Oriens.
Zebedæus, Dos, Dotatus.
Zebee, Victima.
Zelotes, Æmulator.
Zelpha, Diſtillatio oris.
Zorobabel, Alienus à confuſione.

INDEX BIBLICUS,

QUI RES EAS,

DE QUIBUS IN SACRIS BIBLIIS AGITUR,

Ad certa Capita, alphabeti ordine digeſta, revocatas ſumma brevitate complectitur.

IN hoc Bibliorum Indice, Candide Lector, primus numerus libri caput denotat; proximè deindè ſequentes uſque ad hoc ſignum, † vel (ſi hoc ſignum non adſit) ad proximam uſque ſequentis libri citationem, ſunt verſuum in eodem capite ſignatorum notæ. Exempli gratia, in voce Aaron, *Exod.* 4. 14. 16. 30. † 5. 1. † 6. 13. † 7. 1. 2. *legendum eſt: Exodi cap.* 4. *verſ.* 14. *verſ.* 16. *& verſ.* 30. *Item cap.* 5. *verſ.* 1. *cap.* 6. *verſ.* 13. *cap.* 7. *verſ.* 1. *&* 2. *Cum autem aſteriſcus, ſeu ſtella in hunc modum (Levit.* 8. *) numero apponitur, indicium eſt, rem, de qua agitur, per plures verſus in eo capite tractari: vel ſignificat locum illum eſſe inter reliqua diligentiùs notandum. Porrò ſi quod quæris, in verſu hic notato contingat non adeò perſpicuè inveniri, tum aliquot ex propinquis verſibus antecedentibus, vel ſequentibus tibi erunt perluſtrandi. In librorum nominibus ad faciliorem, & certiorem diſtinctionem id obſervatum eſt, ut Eccleſ. Eccleſiaſten, Eccli. verò Eccleſiaſticum notet.*

A

AARON adjungitur fratri ſuo Moyſi ſocius, Exod. 4. 14. 16. 30. † 5. 1. † 6. 13. † 7. 1. 2. Mich. 6. 4. Fuit pronepos Levi, Exod. 6. 16. 18. 20. peculiari ritu conſecratur cum ſuis filiis ad miniſterium ſacerdotii, Levit. 8. † Num. 3. 10. Deuter. 18. 5. Heb. 5. 4. ſicut Dominus præceperat, Exod. 29. * † 40. 12. Aaronis, & filiorum ſacerdotalis ornatus, Exod. 28. * Aaronis ſacerdotii auctoritatem, qui noluerunt agnoſcere, inuſitato genere mortis interierunt, Num. 16. 3. 31. 32. 1. Aaron inſigni miraculo oſtenditur præ cæteris à Deo in Sacerdotem ſummum electus, Num. 17. 5. 8. poſt oblationem factam benedicit extenſa manu populo, Levit. 9. 22. jure perpetuo accipit pro officio ſacerdotali oblationes, & primitias à populo, Num. 18. 8. 9. 12. 13. * & à Levitis decimas decimarum, Num. 18. 28. 8. moritur, Num. 20. 29. † 33. 38. Deut. 10. 6. † 32. 50. ſuccedit ei in ſummo Sacerdotio Eleazar, Num. 20. 28. Deuter. 10. 6. Aaronis laus, Eccli. 45. 7. 8. 9. *

ABARIM mons, unde moriturus jam Moyſes terram Chanaan proſpexit, Num. 22. 12. † 27. 12. † 33. 44. * Deuter. 32. 49.

ABBA pater, Marc. 14. 36. * Roman. 8. 15. Galat. 4. 6.

ABDEMELECH propugnator, & patronus Jeremiæ, Jerem. 38. 7. liberatur à gladio Chaldæorum, Jer. 39. 16. 17. 18.

ABDENAGO appellatur Azarias, Dan. 1. 7. mittitur in fornacem ardentem, Dan. 3. 23.

ABDIAS abſcondit, & alit prophetas Domini, 3. Reg. 18. 4. 13.

ABDON Judex in Iſrael, Jud. 12. 13.

ABEL occiditur à fratre Cain, Gen. 4. 8. 1. Joan. 3. 12. de eodem lege Matth. 23. 35. Lucæ 11. 51. Hebr. 11. 4. † 12. 24.

ABIA, ABIAM, vel ABIAS filius Roboam, Rex Judæ, 3. Reg. 14. 31. † 15. 1. 2. Paralip. 13. 2. 4. 15. 17. * reliquit Aſa regni ſucceſſorem, 3. Reg. 15. 8. Matth. 1. 7.

ABJATHAR ſacerdos effugit manus Saulis, 1. Reg. 22. 20. confugit ad Davidem in Ceilam, 23. 6. cum Adonia ſe conjungit, 3. Reg. 1. 7. amovetur ſacerdotio, 2. 27. juxta illud 1. Reg. 2. 30. 32.

ABIDAN dux Benjamin, Num. 1. 11.

ABIGAIL, uxor impii Nabal, 1. Reg. 25. 3. nubit Davidi regi poſt mortem Nabal, 25. 42.

ABIMELECH rex Geraris aufert Abrahæ Saram, Gen. 20. 2. init pactum cum Abraham, 21. 22. 32. init pactum cum Iſaac, 26. 31.

ABIMELECH filius Gedeonis, Jud. 8. 31. occidit 70. ſuos fratres, 9. ictu lapidis molaris interficitur, 9. 53. * 2. Reg. 11. 21.

ABIRON effert ſe contra Moyſen, unde & terra dehiſcens eum abſorbet, Num. 16. * † 26. 10. Deuter. 11. 6. Pſalm. 105. 17. Eccli. 45. 22.

ABISAG Sunamitis ducitur ad regem David, 3. Reg. 1. 3. petitur ab Adonia in uxorem, 2. 17.

ABISAI filius Sarviæ, ſororis Davidis, 2. Reg. 2. 18. † 18. 2. † 19. 21. † 20. 6. † 23. 18.

ABIU, & Nadab filii Aaron igne abſumuntur, Levit. 10. 2. † 16. 1. Num. 3. 4. † 26. 61.

ABIUD filius Zorobabel, Matth. 1. 13. appellatur Hananias, 1 Paral. 3. 19.

ABNEGATIO ſui ipſius, Geneſ. 12. 4. † 22. 1. 2. Deuteron. 33. 9. 3. Reg. 19. 19. 2. Machab. 6. 19. 23. Matth. 4. 19. † 5. 29. † 10. 39. † 16. 24. † 19. 21. Marc. 10. 28. Luc. 9. 23. † 14. 26. † 17. 33. Joann. 12. 25.

Abnegatio omnium rerum, Geneſ. 12. 1. Deut. 33. 9. Ruth 2. 2. Paral. 15. 9. 12. Matth. 4. 19. † 19. 27. 29. Marc. 1. 18. † 10. 28. Luc. 5. 11. † 14. 26. † 18. 22. 1. Cor. 7. 29. Joann. 12. 25. Philip. 3. 7.

ABNER præfectus militum Saulis creat Iboſeth regem Iſrael, 2. Reg. 2. 8. paciſcitur cum David, 3. 12. occiditur à Joab, 2. Reg. 3. 27.

ABRA ancilla Judith, Judith 8. 32. † 10. 5. libertate donatur, 16. 28.

ABRAM filius Thare habet Sarai uxorem, Gen. 11. 29. egreditur ex patria in terram Chanaan præcipiente Domino, 12. 4. proficiſcitur in Ægyptum, 12. 10. redit inde in Chanaan, 13. 1. liberat Lot fratrem ſuum ex manibus hoſtium, 14. 14. accipit promiſſionem ſeminis, 15. 4. † 17. 16. † 18. 10. concumbit cum Agar, 16. 4. accipit promiſſionem ſeminis & ſignum fœderis, appellaturque Abraham, 17. 5. orat pro Sodomitis, 18. 23. 28. 32. Iſaac ei naſcitur, 21. 2. paratus eſt offerre Iſaac, 22. 9. mittit ſervum, qui quærat uxorem filio ſuo Iſaac, 24. 2 moritur, 25. 8. commendatur, Eccli. 44. 20. appellatur pater multarum gentium, & omnium credentium, Gen. 17. 5. Iſ. 51. 2. Matth. 3. 9. Luc. 19. 9. Joann. 8. 39. Rom. 4. 11. 12. 16. † 9. 7. Galat. 3. 7. De ipſo & ejus ſemine vide Joſ. 24. 3. Iſ. 41. 8. † 51. 2. Ezech. 33. 24. 2. Eſdr. 9. 7. Matth. 1. 1. Act. 7. 2. 16. Hebr. 11. 17.

ABRAHÆ filii qui dicantur, Joann. 8. 33. Rom. 9. 7. Gal. 3. 7.

ABSALOM filius David, 2. Reg. 3. 3. occidit ſuum fratrem, & fugit ad Tholomai regem Geſſur, 13. 37. revocatur, 14. 21. 33. conatur patris occupare regnum, 15. 6. concumbit cum patris concubinis, 16. 22. juxta prophetiam, 12. 11. tribus haſtis tranſigitur à Joab, 18. 14.

ABSTI-

ABSTINENTIA à quibuſdam cibis, Geneſ. 1. 29. 30. † 1. 17. † 3. 11. † 9. 4. Exod. 12. 9. * † 15. 6. † 21. 28. † 22. 31. † 29. 30. Levit. 6. 24. † 7. 18. * † 11. 4. * † 17. 27. * † 19. 7. * 21. 8. * † 23. 14. Num. 6. 4. † 18. 10. Deuter. 12. 16. † 14. 3. * Tob. 1. 12. Judith 12. 2. Dan. 1. 8. 2. Mach. 7. 1. Matth. 12. 4. Marc. 2. 23. Luc. 6. 1. Act. 15. 29.

Abſtinentia à vino, Lev. 10. 8. † 11. 34. Num. 6. 3. Jud. 13. 4. 14. Jerem. 35. 6. Ezech. 44. 21. Luc. 1. 15.

Abſtinendum à cibo & potu etiam licito propter ſcandalum alterius, 2. Mach. 6. 24. Rom. 14. 20. 21. 1. Corinth. 8. 13.

Abſtinentiæ præceptum violare nolentes, Jer. 35. 6. * 2. Mach. 6. 19. * † 7. 2. *

ABUSUS veſtium, Iſa. 3. 18. Ezech. 7. 20. Eſther 14. 16. Matth. 11. 8. Marc. 12. 38. Luc. 7. 25. † 16. 19. † 20. 45. 1. Tim. 2. 9. 1. Petr. 3. 3.

ACCEPTIO perſonarum, vide Perſona.

ACCEPTIO munerum, Exod. 23. 8. Num. 35. 31. Deuter. 10. 17. † 16. 19. † 27. 25. 2. Par. 19. 7. Job 15. 34. † 36. 18. Prov. 14. 20. † 15. 27. † 17. 23. † 19. 6. † 22. 9. † 28. 21. Eccli. 4. 36. † 7. 6. † 20. 31. Iſ. 1. 23. † 5. 23. † 33. 15. Judæ 16.

ACEDIA, 2. Reg. 11. * prov. 6. 6. † 10. 4. 26. † 12. 11. † 13. 4. † 18. 8. † 19. 15. 24. † 20. 4. 13. † 21. 25. † 24. 30. † 26. 13. † 28. 19. Ezech. 16. 49. Eccli. 33. 36. Rom. 12. 11.

ACHAB impius rex Iſrael, 3. Reg. 16. 29. 30. † 18. * vincit Syrios, 20. 20. 29. init fœdus cum Benadad rege Syriæ, 30. 34. exercet tyrannidem in Naboth, 3. Reg. 21. 2. trajicitur telo, & ſanguinem ejus canes lambunt, 22. 38. ſecundùm verba Eliæ, 21. 19. filii ejus pereunt. 4. Reg. 10. 7. 11. ſecundùm illud, 3. Reg. 21. 21. 4. Reg. 9. 7.

ACHAJA. Act. 18. 12. 27. † 19. 21. Rom. 15. 26. 1. Cor. 16. 15. 2. ad Cor. 1. 1. † 9. 2. † 11. 10. 1. ad Theſſ. 1. 7.

ACHAN lapidatur, Joſ. 7. 25. 1. Par. 2. 7. in valle Achor, Joſ. 7. 24. † 15. 7. Iſaiæ 65. 10. Oſee 2. 15.

ACHAZ filius Joathan impius rex Juda, 4. Reg. 16. * 2. Paral. 28. * Iſai. 7. * Matth. 1. 9. appellatur Eliezer. Luc. 3. 29. Ezechias filius in regnum patri ſuccedit, 2. Paral. 28. 27. Matth. 1. 10.

ACHIAS filius Achitob, ſacerdos Domini, 1. Reg. 14. 3. 18. appellatur Achimelech, 21. 1.

ACHIMELECH ſacerdos dat Davidi panes propoſitionis, 1. Reg. 21. 6. & gladium Goliath, 21. 9. transfigitur, 22. 18. appellatur Ahias, 14. 3. vocatur Abjathar, Marc. 2. 26.

ACHIOR dux Ammonitarum, Judith 5. 5. traditur in manus filiorum Iſrael, 6. 7. fit Judæus, 14. 6.

ACHIS ſeu Geth donat Davidi civitatem Siceleg, 1. Regum 27. 6.

ACHITOPHEL Davidi à conſiliis adhæret Abſaloni, 2. Regum 15. 12. dat impium conſilium, 16. 21. ſuſpendit ſe, 17. 23.

ADAM creatur, Gen. 1. 27. collocatur in paradiſo, & ligni ſcientiæ uſus ei interdicitur, 2. 15. perſuaſione Evæ præceptum violat, & paradiſo pellitur, 3. 6. 23. Oſee 6. 7. moritur, Gen. 5. 5. Rom. 5. 14. 1. Cor. 15. 22.

ADHORTARI ad bonum, Gen. 13. 8. † 45. 24. Joſ. 22. 5. 2. Par. 30. 6. † 32. 7. 2. Eſdr. 5. 6. 9. Act. 11. 23. † 14. 21. † 20. 17. * 1. Theſſ. 5. 11. Tit. 2. * † 3. 2. Heb. 3. 12.

ADONIAS affectat regnum Patris ſui, 3. Regum 1. 5. uxorem petit Abiſag, & occiditur, 2. 17. 25. 34.

ADONIBEZEC capitur, Jud. 1. 6.

ADORATIO Angelis, & hominibus tributa, Gen. 18. 2. † 19. 1. † 23. 12. † 27. 29. † 33. 3. * † 42. 6. † 43. 26. Exod. 18. 7. Num. 22. 31. 1. Reg. 20. 41. † 25. 23. † 28. 14. 2. Reg. 9. 6. † 14. 3. * 3. Reg. 1. 16. 23. Judith 10. 20. Eſt. 3. 2. Dan. 2. 46. Act. 10. 25.

ADRAMELECH idolum, 4. Reg. 17. 31.

Adramelech uſus ſubſidio fratris ſui Saraſar occidit patrem Sennacherib, 4. Reg. 19. 37. Iſai. 37. 38.

ADVENTUS Domini expectandus, Matth. 24. 42. † 25. 13. † 26. 40. Marc. 13. 33. Luc. 12. 40. † 21. 34. Rom. 13. 12. Epheſ. 6. 18. Coloſſ. 4. 2. 1. Theſſ. 5. 6. 1. Petr. 4. 7. † 5. 8. Apoc. 3. 2. † 16. 15.

ADULTERIUM, luxuria, & fornicatio, Geneſ. 6. 2. † 29. 5. 31. 33. * † 38. 15. Exod. 22. 16. Lev. 18. * † 19. 29. † 20. 13. † 21. 9. Num 25. 1. 6. Deut. 22. 13. 22. 23. † 23. 17. Jud. 19. 2. 25. 1. Reg. 2. 22. Tob. 4. 13 Prov. 2. 16. † 5. * † 7. 10. * † 22. 14 † 23. 27. † 29. 3. Eccl. 7. 17. Eccli. 23. 25. * † 25. 4. Ezech. 22. 10. Act. 15. 20. Rom. 1. 26. 1. Cor. 5. 1. † 6. 9. 15. † 10. 8. Epheſ. 5. 5. Coloſ. 3. 5. 1. Theſſ. 4. 3. 1. Tim. 1. 10. Hebr. 13. 4.

Adulterium carnale, & ſpirituale prohibetur, committitur, & punitur, Gen. 20. 2. † 26. 7. Exod. 20. 15. Lev. 18. 8. † 20. 10. Num. 5. 13. Deut. 5. 18. † 22. 22. 30. 5. 7. † 12. 26. Oſee 2. 4. † 42. Sap. 3. 16. Jud. 19. 2. 2. Reg. 11. 2. 4. † 12. 2. 9. Job 24. 15. † 31. 1. 9. Pſal. 71. 27. Prov. 5. 3. 8. 20. † 6. 24. 32. † 7. * Iſai. 57. 1. Jerem. 2. 36. † 3. 2. † 5. 7. † 13. 26. Oſee,

2. 4. † 4. 2. Sap. 3. 16. Matth. 5. 17. † 14. 3. † 19. 9. Joan. 8. 3. 1. Cor. 6. 10. 1. Theſſ. 4. 3. Hebr. 13. 4. Jacob 4. 4.

ADURAM, ſuper tributa, ſeu quæſtor ærarius Davidi, 2. Reg. 20. 24. poſteà à tributis ipſi Roboam, lapidatur, 3. Reg. 12. 18.

ÆGYPTIACA captivitas prædicitur, Gen. 15. 13. incipit, Exod. 1. 8. 11. Act. 7. 18.

De Ægypto exitus, & liberatio Iſraelis promittitur, Gen. 15. 16. † 48. 21. † 50. 14. Exod. 3. 17. † 6. 6. adimpletur, & exeunt viri 600000. Exod. 12. 37. 51. † 13. * 14. * Num. 33. 1. Deut. 26. 1. Oſ. 13. 4. Mich. 6. 4.

In Ægyptum redire improbè flagitat Iſraeliticus populus, Exod. 14. 11. † 16. 3. † 17. 3. Num. 3. 11. 5. † 14. 4. † 20. 5.

Contra Ægyptum prophetatur, Iſaiæ 29. 1. † 11. 18. † 20. 3. Jerem. 43. 20. † 44. 30. † 46. * Ezech. 29. * † 30. * † 31. * † 32. *

Ægyptiaca redemptio frequenter in memoriam revocatur tamquam ſummum beneficium, Exod. 20. 2. Lev. 22. 33. 26. 13. Deut. 4. 37. † 5. 6. † 7. 8. † 8. 14. † 16. 6. Jud. 2. 1. † 6. 8. 1. Reg. 10. 18. 4. Reg. 17. 7. Mich. 6. 4.

Ægyptus affligitur plagis variis, Exod. 7. * 8. * 9. * 10. * 11. * ut prædixit Dominus, Exod. 3. 19.

Ægyptus expugnatur à rege Babyloniæ, 4. Reg. 24. 7. Jer. 46. 2.

Ægyptii prodeunt in pugnam contra Judam, 2. Paral. 12. 1.

Ægypto potitur Antiochus, 1. Mac. 1. 17. in Ægyptum fugit Chriſtus Herodem, Matth. 2. 13.

ÆGROTATIO, & morbus pœna peccati, Exod. 15. 26. Levit. 26. 16. Num. 12. * Deut. 17. 15. † 28. 27. 60. 2. Reg. 24. 15. 4. Reg. 5. 27. 2. Paral. 12. 18. Joan. 5. 14.

Ægroti viſitandi ſunt, & conſolandi, Gen. 48. 1. 4. Reg. 8. 29. † 13. 14. Job 2. 11. Pſal. 40. 4. Eccl. 7. 3. Eccli. 7. 38. Matth. 25. 37. 40. Joannæ 1. 3. † 12. 9. 2. Cor. 1. 4.

Quomodo ſe viri ſancti in morbo, & deceſſu ab hac vita habuerint, Gen. 49. * † 50. 14. Deut. 31. 1. 6. Joſ. 13. * † 23. * † 24. * 2. Reg. 12. * 3. Reg. 2. 1. 7. 2. Par. 32. 24. Tob. 4. * Iſ. 38. 1. 1. Mach. 2. 49. 6. 1.

ÆNEAS ſanatur, Act. 9. 33.

AGABUS imminentem famem prædicit, Act. 11. 28. & Paulo manus injiciendas, 21. 11.

AGAG rex Amalecitarum capitur à rege Saule, 1. Reg. 15. 8. jubente Samuele occiditur, 15. 33. juxta prophetiam, Num. 24. 20.

AGAR ancilla Saræ parit Iſmaelem, Gen. 16. 15. expellitur cum filio ſuo, 21. 14. Gal. 4. 30.

Agareni è ſua terra per Rubenitas profligantur, 1. Paral. 5. 19.

AGGÆUS propheta Judæis, Agg. 1. 3. 1. Eſd. 5. * † 6. 14.

AGRIPPA audit Paulum, Act. 26. 2.

AHIAS propheta in Silo ſecat pallium in 12. partes, 3. Reg. 11. 30. mala prædicit uxori Jeroboam, 14. 6. 10. ſcripſit prophetias, 2. Par. 9. 29.

AHIRA dux Nephthali, Num. 1. 15.

ALCIMUS perjurus Judæus adeptus eſt ſacerdotium, 1. Machab. 7. 5. 2. Mach. 14. 3. 13. perîit ſubita morte, 1. Mach. 9. 55. 56.

ALEXANDER rex Græcorum, occiſo Dario regnum ſuum filiis diviſit, 1. Mach. 1. 7. vide Dan. 7. 6. † 8. 8. † 11. 4.

ALPHA & omega, principium, & finis, primus, & noviſſimus eſt Dominus, Iſ. 41. 4. † 44. 6. † 48. 12. Apoc. 1. 8. † 2. 8. † 21. 6. † 22. 13.

ALPHÆUS, pater Jacobi Apoſtoli, Matt. 10. 3. Marc. 3. 18. Luc. 6. 15. Actor. 1. 3.

ALTARE holocauſti, Exodi 27. 1. † 38. 1. Num. 7. * 2. Regum 24. 25. 3. Reg. 18. 32. 4. Reg. 16. 15. 2. Par. 1. 5. † 4. 1. † 15. 8. 1. Eſd. 3. 2. Ezech. 43. 13. 1. Mach. 4. 47. 53.

Altare incenſi, Exod. 30. 1. 10. † 37. 25. † 40. 10.

AMALECH filius Eſau naſcitur, Gen. 36. 12. 16. pugnat contra Iſrael, Exod. 17. 8. Num. 14. 43. Jud. 6. 3. cæditur, 7. * 1. Reg. 14. 48. funditus delentur, 1. Reg. 15. 2. 8. juxta verba Exod. 17. 14. Num. 24. 20. Deut. 25. 19.

AMAN poſtquam ad honores fuit evectus, fit lethalis hoſtis Judæorum, Eſther 3. * ſuſpenditur, 7. 10. eodem ſupplicio afficiuntur & decem filii ejus, 9. 13.

AMASA filius Abigail ſororis Davidis, 1. Par. 2. 17. fit dux militiæ apud Abſalonem. 2. Reg 17. 25.

Pòſt militiæ Davidis præficitur, 19. 13. tandem à Joab per fraudem occiditur, 20. 10. cauſa cædis panitur, 3. Reg. 19.

AMASIA filius Joas recenſet populum, 2. Paralip. 25. 5. ulciſcitur cædem patris ſui, 4. Reg. 12. 21. † 14. 15. bello devincit Idumæos, 14. 7. capitur, & occiditur, 14. 13. relinquit ſucceſſorem filium Azariam regem, 15. 1. appellatur Levi, Luc. 3. 29.

AMICI veri, & ficti, Deut. 13. 6. † 33. 9. 2. Reg. 1. 27. † 13. 24. † 15. 19. † 20. 8. Pſ. 40. 10. † 54. 14. Prov. 14. 20. † 16. 24. † 27. 10. 19. Eccli. 6. 7. † 7. 20. † 9. 12. † 12. 14. † 22. 25. † 27. 10.

Jerem. 9. 4. † 12. 6. † 41. 1. Dan. 11. 26. Mich. 7. 3. Matth. 10. 35. Luc. 12. 53. Joann. 13. 18. 1. Theſſ. 2. 14.

AMINADAB filius Aram, Matth. 1. 4. hunc Naaſſon filius ejus in regno ſecutus eſt, Num. 1. 7. † 7. 12. † 10. 14.

AMMON filius Lot, & filiæ ejus, Gen. 19. 38. Ammonitæ prohibentur ab ingreſſu templi, Deut. 23. 3. 2. Eſd. 13. 1. cæduntur ab Iſrael, Jud. 11. 32. 1. Reg. 11. 11. 2. Reg. 8. 12. † 10. * † 12. 26. adversùs Ammon prophetatur, Pſ. 82. 8. Jer. 49. 1. Ezech. 21. 20. † 25. 2. Amos 1. 13. Soph. 2. 8.

AMNON filius David oppreſſit ſororem ſuam Thamar, 2. Reg. 13. 14. unde & ab Abſalone fratre ſuo confoditur, 13. 28.

AMON filius Manaſſe rex Juda occiditur, 4. Reg. 21. 19. 23. ei in regno ſuccedit filius Joſias, 4. Reg. 22. 1.

AMORI filius Chanaan, Geneſ. 10. 16. Amorrhæi non patiuntur Iſraelem per ſuos terminos proficiſci, Num. 21. 23. Jud. 11. 19.

AMRI impius rex Iſrael, 3. Reg. 16. 16. 17. † 22. 23. contra Amri, Mich. 6. 16.

ANAMELECH idolum Sepharvaim, 4. Reg. 17. 31.

ANANIAS propheta contra Jeremiam, Jer. 28. 1.

Ananias cum uxore Saphira ſubitò moritur, Act. 5. 5. 10.

ANATHOTH civitas Benjamin, Jerem. 32. 7. ubi Jeremias eſt natus, Jerem. 1. 1. † 29. 27. & ſacerdos Abjathar, 3. Reg. 2. 26.

Anathothitæ nolunt Jeremiam audire, Jer. 11. 21.

ANDREAS à Chriſto vocatur, Matth. 4. 18. Marc. 1. 16. Joann. 1. 40.

ANDRONICUS vicarius Antiochi occiditur, 2. Machab. 4. 38.

ANGELI horumque miniſterium, & natura, Gen. 16. 7. * 18. * 19. * 31. 17. † 22. 11. † 24. 7. † 28. 12. † 31. 11. 63. † 32. 24. † 48. 16. Exod. 5. 2. † 13. 21. † 14. 19. † 23. 20. † 32. 34. † 33. 2. Num. 20. 16. † 22. 22. Joſ. 5. 13. Jud. 2. 1. † 5. 23. † 6. 21. † 14. 20. † 13. 3. 6. 9. 1. Reg. 29. 9. 2. Reg. 14. 17. † 19. 27. † 24. 18. 3. Reg. 13. 18. † 19. 5. 4. Reg. 1. 3. 15. † 19. 35. 1. Par. 21. 15. 2. Par. 32. 21. Pſal. 33. 8. † 90. 11. † 102. 20. † 103. 4. † 148. 2. Iſa. 6. 6. † 37. 36. Dan. 3. 49. † 6. 22. † 8. 16. † 9. 21. † 10. 3. † 10. 16. † 12. 1. Zach. 2. 3. † 3. 1. 6. † 4. 1. † 5. 5. 10. † 6. 4. Malac. 2. 7. † 3. 1. Jud. 13. 20. Tob. 5. 27. † 6. * 9. * 12. * Tob. 7. 5. † 8. 3. † 10. 11. † 11. 2. Bar. 6. 6. 2. Mach. 11. 8. Marc. 1. 20. † 2. 13. 19. † 4. 11. † 11. 20. † 13. 39. 49. † 16. 27. † 18. 10. † 22. 30. † 24. 31. † 26. 53. † 28. 2. Marc. 13. 12. Luc. 1. 13. 19. 28. † 2. 9. 13. † 12. 8. † 16. 22. † 22. 43. Jo. 1. 51. † 5. 4. † 20. 12. Act. 1. 10. † 5. 19. † 6. 15. † 7. 30. † 8. 26. † 10. 3. † 11. 13. † 12. 7. † 11. 23. † 23. 9. † 27. 23. Rom. 8. 38. Gal. 1. 8. † 3. 19. † 4. 14. Col. 2. 18. 2. Theſſ. 1. 7. 1. Tim. 3. 16. † 5. 21. Heb. 1. * † 2. 2. † 12. 22. † 13. 2. 1. Pet. 1. 12. † 3. 22. 2. Pet. 2. 11. Judæ 9. Apoc. *

Angelorum ruina, Job 4. 18. † 13. 15. Iſai. 14. 9. Ezech. 28. 2. 14. 17. Joan. 8. 44. 2. Pet. 2. 4. Jud. 6.

Angelorum nomine appellantur doctores, & prædicatores, Iſal. 13. 7. Malach. 2. 7. † 3. 1. Matth. 11. 10. Marc. 1. 2. Lucæ 7. 27. Gal. 4. 14. Apoc. 2. * 3. *

ANIMÆ quorumdam piorum ſtatim poſt mortem ſunt cum Chriſto, 2. Cor. 5. 8. Phil. 1. 24. Apoc. 14. 13. contra eos, qui putant illas uſque in diem judicii quieſcere.

ANNA parit prophetam Samuel, 1. Reg. 1. 20.

Anna propheriſſa laudat Dominum Deum, Luc. 2. 36.

ANNAS ſocer Caiphæ, Lucæ 3. 2. Jo. 18. 13. Act. 4. 6.

ANTICHRISTUS, & ejus regnum, Iſai. 11. 4. Ezech. 38. * 39. * Dan. 7. 7. 19. 24. † 8. 9. 23. † 9. 27. † 12. 1. Zach. 11. 15. Matth. 24. 24. Marc. 13. 6. Joan 5. 43. Act. 20. 29. 2. Theſſ. 2. 3. 1. Tim. 4. 1. 2. Tim. 3. 1. 2. Petr. 2. * 1. Joan. 2. 18. 22. † 4. 3. 2. Joan 1. 7. Juda, 10. Apoc. 11. 7. † 12. 8. † 13. * † 14. 9. † 17. * † 19. 20. † 20. 2. 8.

ANTIOCHIA ſuſcipit Apoſtolorum de Chriſto prædicationem, Act 11. 19. 19. 26. † 13. 1.

ANTIOCHUS Illuſtris proficiſcitur in Ægyptum, 1. Mach. 1. 17. ſpoliat templum, & ſubvertit civitatem Jeruſalem, 1. Mach. 1. 23. 33. 1. Mach. 5. 16. erigit idolum ſuper altare Domini, 1. Mach. 1. 57. moritur, 6. 18. 2. Mach. 9. *

Antiochus Eupator, filius prædicti Antiochi, fit rex, 1. Mach. 6. 17. cum exercitu tendit in Judæam, 6. 31. non ſervat Iſraeli fidem, 6. 62. cæditur, 7. 4.

ANTIQUÆ viæ inquirendæ, & obſervandæ, & à novis declinandum, Jer. 6. 16. Prov. 22. 28. Eccli. 8. 11. † 39. 1. Rom. 16. 17. Gal. 1. 6. 7. 8. 1. Tim. 6. 20. 2. Tim. 4. 3. 2. Petr. 3. 17. 1. Joan. 2. 24. 2. Joan. v. 7. Judæ v. 18. 19. 20.

APOLLO vir facundus, & Scripturarum peritus, Act. 18. 24. 1. Cor. 1. 12. † 3. 4. † 16. 12.

APOLLONIUS dux in Syria, 1. Mach. 3. 12. † 10. 69.

APOSTOLUS magnus eſt Chriſtus, Heb. 3. 1.

Apoſtoli eliguntur ex diſcipulis, Luc. 6. 13. mittuntur ad annuntiandum regnum Dei in Judæa, Matth. 10. * Luc. 9. 24. revertuntur, 9. 10. mittuntur in univerſum mundum ad evangelizandum, Matt. 28. 19. Marc. 16. 15. Lucæ 24. 46. Joan. 15. 16. 27. † 20. 22. Act. 1. 8. † 10. 42.

Apoſtoli uſi ſunt membranis, ſeu libris, 2. Tim. 4. 13. hortantur ad ſtudium legendi, 1. Tim. 4. 13. 15. Opifices autem, qui noctes, & dies aliis occupantur, jubentur non immiſcere ſe Eccleſiaſticis rebus, Eccli. 38. 26. 37.

Apoſtoli & Prophetæ habuerunt ſpiritum Dei, Exod. 4. 12. 2. Reg. 23. 2. Dan. 9. 20. Zach. 9. 7. Matt. 10. 20. Mar. 13. 11. Joan. 14. 17. Actor. 1. 2. † 2. 4. † 4. 31. † 9. 17. † 19. 6. 1. Cor. 1. 12. † 12. 3. 2. Cor. 13. 3. 1. Theſſ. 4. 8. 2. Tim. 3. 16. 1. Petr. 1. 11. 2. Petr. 1. 21.

APPARITIONES Dei, Angelorum, & hominum, Gen. 18. 24. Exod. 3. * Num. 22. 21. Joſ. 5. 13. 1. Reg. 38. 11. Matth. 17. 3. † 28. 2. 9. Marc. 9. 3. † 16. 5. 9. 12. 14. Luc. 9. 30. † 24. 4. 15. 36. Joan. 20. 12. 14. † 19. 26. † 21. 1. Act. 1. 10. † 16. 9. † 18. 9.

AQUA nihil nocumenti, vel impedimenti affert electis Dei, Exod. 14. 22. Pſalm. 65. 6. Iſaiæ 43. 2. Jonæ 2. 3.

Aqua nominatur perſecutio, Pſal. 68. 16. † 143. 7. Prov. 17. 14. Matth. 7. 25. Luc. 6. 48. Apoc. 12. 17.

Aquæ aſſimilantur cognitio Dei, & dona Spiritus ſancti, Iſaiæ 11. 9. † 12. 3. † 35. 6. † 41. 20. † 44. 3. Ezech. 47. * Zach. 14. 8. Joan. 4. 10. † 7. 38.

Aqua benedicta: vide Benedictio.

ARAD rex Chananitarum pugnat contra Iſrael, Num. 21. 1.

ARAM, qui & Ram nominatur, filius Eſron, genuit Aminadab, Ruth 4. 19. 1. Paral. 2. 10. Matth. 1. 4. Lucæ 3. 33.

ARAN frater Abraham, & pater Lot, Gen. 11. 27.

ARCA Noe, Geneſ. 6. 14. † 7. * † 8. * Sap. 10. 4. † 14. 6. Matth. 24. 38. Luc. 17. 27. Heb. 11. 7. 1. Pet. 3. 20.

Arca fœderis Domini paratur, Exod. 25. 10. 21. aſſumitur in caſtra contra Philiſthæos, 1. Reg. 4. 5. capitur, 4. 11.

Arca quid continebat, Exod. 16. 34. Deuter. 10. 1. † 31. 26. 3. Reg. 8. 2. Paral. 5. 10. Heb. 9. 4.

ARCHELAUS regnat loco patris ſui Herodis, Matth. 2. 22.

ARIOLI, & aruſpices, Daniel. 2. 2. 27. † 4. 6. † 5. 7. 11. Act. 19. 13. vide Incantatores.

ARISTARCHUS ſocius ſancti Pauli & in itinere, & in vinculis, Act. 19. 29. † 20. 4. † 27. 2. Coloſſ. 4. 10.

ARPHAXAD rex Medorum, à Nabuchodonoſor victus, Judith 1. 1. 5. 6.

ARSACES rex Perſarum, & Medorum ſuperat Demetrium, 1. Mach. 14. 3.

ARTAXERSES rex Perſarum recipit litteras plenas querelis adverſus Judæos, 1. Eſdr. 4. 7. 17. reſpondet, jubet ædificationem templi impediri, 4. 21. permittit Iſraeli ædificare templum, 1. Eſdr. 7. *

ASA filius Abiam rex Juda tollit idola, 3. Reg. 15. 8. 12. ſubſidium quærit à Syria, & moritur, 15. 19. 24. Joſaphat filius ejus rex poſt eum, 1. Par. 3. 10.

ASAPH cantor Davidis, 1. Par. 6. 39. † 16. 5.

ASARHADDON, poſtquam pater ejus Sennacherib confoſſus eſt, ſuccedit in regnum, 4. Regum 19. 37. Iſaiæ 37. 38.

ASENETH parit ipſi Joſeph, Ephraim, & Manaſſe, Gen. 41. 50. † 46. 20.

ASIA ſubjicitur Romanorum Imperio, 1. Machab. 8. 6.

ASSUERUS rex Perſarum inſtruit ſplendidam cœnam, Eſther 1. 3. accipit Eſther uxorem, 9. 2. 17. relinquit Darium filium ſuum ſucceſſorem, Dan. 9. 1.

ASSUR filius Sem filii Noe conſtruit regnum Aſſyriorum, Gen. 10. 22. 1. Par. 1. 17.

Aſſur virga furoris Domini, Iſaiæ 10. 5. contra Aſſyrios prophetatur, Num. 24. 24. Iſaiæ 10. 5. † 14. 25. † 17. 3. † 30. 18. 31. † 31. 8.

Rex Aſſur expugnat Iſraelitas, & transfert in Aſſyriam, 4. Reg. 15. 29. * † 16. * † 17. * expugnat civitates Juda, 4. Reg. 18. * 2. Par. 32. * Ezech. 36. *

ASSYRIORUM exercitus ab angelo cæditur, 4. Reg. 19. 37. 2. Par. 32. 21. Iſaiæ 37. 36. Eccli. 48. 24. 1. Mach. 7. 41. 2. Mac. 8. 19. Tob. 1. 21. Jonæ 2. 5.

ASTAROTH, Jud. 2. 13. † 10. 6. 1. Reg. 7. 3. † 12. 10.

ATHALIA filia Amri regis Iſrael, 4. Reg. 8. 26. perdit totam ferè regiam ſtirpem, 11. 1. regnat ſex annis in Judæa, 2. Par. 22. 12. interimitur, 4. Reg. 11. 16. 20.

ATHENOBIUS mittitur ad Simonem, 1. Machab. 15. 28.

AVARITIA, Joſ. 7. 20. 1. Reg. 8. 3. † 25. 3. 10. 3. Reg. 21. 2. 4. Reg. 5. 20. 22. Pſ. 36. 16. 21. Prov. 1. 19. † 11. 28. † 15. 27. † 15. 6. 16. 27. † 28. 16. 22. † 30. 15. Eccle. 2. 26. † 4. 8. † 5. 9. † 6. 1. Iſ. 5. 8. † 56. 11. Jer. 6. 13. † 8. 10. Ezec. 22. 13. Amos 8. 4. Mich. 6. 10. Habac. 2. 9. Eccli. 14. 3. † 32. 3. † 41. 4. 2. Mach. 4. 50. † 10. 20. Matth. 6. 19. † 26. 14. 46. † 27. 3. Marc. 8. 36. Luc. 12. 15. Jo. 12. 4. Act. 5. 2. † 8. 29. † 24. 26. 1. Cor.

1. Cor. 6. 10. Epheſ. 5. 5. Philip. 4. 11. Coloſ. 3. 5. 1. Tim. 6. 9. ad Titum 1. 7. 11. Heb. 13. 5.
AUDIENDUM verbum Dei, Vide Verbum Dei.
AXA filia Caleb traditur Othonieli in uxorem, Joſ. 15. 17. Jud. 1. 13.
AZARIAS filius Amaſiæ rex Juda fit leproſus, 4. Reg. 15. 5. 2. Par. 26. 19. relinquit filium Joathan regem, 4. Reg. 15. 30. 1. Paral. 3. 12. appellatus Ozias, 2. Par. 26. 19. Matt. 1. 9. Mathat, Luc 3. 29.
Azarias propheta mittitur ad regem Aſa, 2. Par. 15. 1.

B

BAAL idolum Samaritanorum, 3. Reg. 16. 31. altare Baal deſtruitur, Jud. 6. 25. 30. Sacerdotes Baal occiduntur, 3. Regum 18. 40. 4. Reg. 10. 25. † 23. 5.
BAANA & Rechab ſuſpenduntur, 2. Reg 4. 12.
BAASA impius rex Iſrael pugnat contra Aſa regem Juda, 3. Reg. 15. 16. * cum omni progenie ſua extirpatur, 16. 4. 11. ſecundum verbum Jehu, 16. 1. 2. 3.
BABYLONICA captivitas 70. annorum prædicitur, Levit. 26. 31. Deut. 4. 26. † 28. 36. 49. 4 Reg. 20. 17. Iſai. 3. 13. 39. Jer. 13. 19. 24. † 16. 9. † 20. 4. 6. † 25. 8. Ezech. 7. * 12. * 22. 5. Mich. 3. 12. † 4. 10. Habac. 1. 6. Baruch 6. 2.
Babylonicæ captivitatis initium, 4. Reg. 24. * 25. * 2. Paral. 36. * 3. Eſdr. 1. 40. 52.
Finis captivitatis promittitur, & prophetatur, Levit. 26. 41. 2. Deut. 4. 29. † 30. 3. Reg. 8. 37. 2. Par. 6. 14. 37. Iſai. 14. 1. † 49. 8. † 48. 20. Jer. 2. 15. † 16. 15. † 24. 5. † 25. 12. † 29. 10. † 30. * † 31. 9. † 32. 37. † 16. 27. Ezech. 11. 17. Deut. 1. 25. Baruch. 6. 2. Liberatio fit, 1. Eſdr. 1. * 2. * 3. Eſd. 2. 2.
Babylonicæ captivitatis cauſa, 4. Reg. 17. 7. 23. 18. contra Babylonem, Pſal. 36. 8. Iſ. 13. * † 14. 2. 4. † 21. 2. 9. † 47. * Jerem. 25. 12 † 50. * 51. * Baruch. 4. 27. Apoc. 14. 8. † 16. 19. † 17. * 18. *
BACCHIDES dux Demetrii, 1. Machab. 7. 8. occidit Judam ex præcepto Demetrii, 9. 18.
BALAAM conducitur ad maledicendum Iſrael, Num. 22. * † 23. * docetur à Domino, quid illi loquendum ſit, 23. 3. 26. Balaam doctrina, 2. Petr. 2. 15. Apocal. 2. 14.
BALAC rex Moabitarum mittit nuntios ad Balaam, Num. 22. 5. Joſue 24. 9. vide Judic. 11. 25. Michææ 6. 5. Apoc. 2. 14.
BALTHASSAR videt manum ſcribentem, Daniel 5. 5. occiditur, & regnum ejus delabitur ad manus Darii, 5. 30. † 6. 1.
BANAJAS dux Cerethi, & Phelethi, 2. Reg. 20. 23. Davidi à conſiliis, 23. 23. 1. Paral. 11. 25. poſtea præfectus militum Salomonis, 3. Reg. 2. 35.
BAPTISMUS à Chriſto præceptus, Matth. 28. 19 Marc. 16. 16. Joann. 3 5.
Baptiſmum docuerunt Apoſtoli, & adminiſtrarunt, Actor. 2. 38. 41. † 8. 12. 36. † 9. 18. † 10. 47. † 16. 15. 33. † 19. 4. † 22. 16. Rom. 6. 3. 1. Cor. 1. 14. Galat. 3 27. Epheſ. 4. 5. Heb. 6 2.
Baptiſmus ſalvat, 1. Pet. 3. 21. baptiſmus eſt lavacrum regenerationis, Tit. 3. 5.
Baptiſmus tollit omnia peccata, Gen. 17. 14. Iſ. 44. 3. Ezech. 36. 25. Zachar. 13. 1. Matth. 18. 14. † 28. 19. Marc. 1. 4. † 16. 16. Joann. 1. 33. † 3. 5. Act. 2. 38. † 8. 12. 38. † 16. 33. † 18. 8. Rom. 6. 3. 4. 5. 6. * 1. Cor. 6. 11. Eph. 5. 26. Coloſſ. 2. 12. * Tit. 3. 5. * Hebr. 10. 22. 1. Petr. 3. 21.
Baptiſmus non eſt iterandus. Epheſ. 4. 5. Hebr. 6. 6. † 10 26. Idem declarat ipſius figura, Geneſ. 17. 24. 1. Cor. 10. 2.
Baptiſmus Joannis, Matth. 3. 6. † 21. 25. Marc. 1. 4. † 11. 30. Luc. 3. 16. † 7. 29. † 20. 4. Joan. 1. 23. 33. † 3. 23. Act. 1. 5. † 11. 16. † 13. 24. † 19. 3.
Baptiſmus pœnitentiæ prædicatur, Marc. 1. 4. Luc. 3. 3. Act 2. 38. † 13. 24. † 19. 3. Rom. 6. 3. Col. 2. 12.
Baptiſmi nomine ſignificatur paſſio, Matth. 20. 22. Marc. 10. 38. Luc. 12. 50.
Baptiſmus in Spiritu ſancto & igne, Matt. 3. 11. Marc. 1. 8. Luc. 3. 16. Joan. 1. 33. Actor. 1 5. † 2. 4. † 11. 15.
BAPTIZANDI ſunt parvuli, Gen. 17 14 Exod. 4. 24. 25. 26. Matt. 19. 18. † 18. 14. † 19. 13. Marc. 10. 14. Luc 18. 15. Joan. 3. 5. Actor. 2. 39. 41. † 16. 15. 33. † 18. 8. 1. Cor. 1. 16. † 10. 2. † 15. 28. 1. Tim. 2. 4.
Baptizari in Scripturis aliquando exprimitur per verbum Illuminari, Hebr. 6. 4. aliquando per Renovari, Hebr. 6. 6.
Baptizatur Chriſtus, Matth. 3. 13. Marc. 1. 9. Luc. 3. 21. in baptizatum delabitur Spiritus ſanctus, Matth. 3. 16. Marc. 1. 8. Luc. 3. 22. Joan. 1. 33.
Baptizat Chriſtus per diſcipulos, Joan. 3. 22. † 4. 2.
Baptizata integra domus, 1. Cor. 1. 16. Actor. 16. 15. 33. † 18. 8. † 16. 33.
Baptizati accipiunt Spiritum ſanctum, Actor. 2. 38. † 19. 5. induunt Chriſtum, Galat. 3. 27. in morte ipſius baptizantur, Roman. 6. 3. in unum corpus baptizantur, 1. Cor. 12. 13. 27.
Baptizatus Simon Magus, Act. 8. 13.
Baptizatus Eunuchus, Act. 8. 38.
Baptizatus Cornelius gentilis, Act. 10. 48.
BARABBAS latro dimittitur, Matth. 27. 26. Marc. 15. 15. Luc. 23. 25. Joan. 18. 40. Act. 3. 14.
BARJESU à Deo per Paulum uſu oculorum privatur, Act. 13. 11.
BARNABAS ponit pretium agri ante pedes Apoſtolorum, Act. 4. 37. ducit Paulum ad Apoſtolos, 9. 27. mittitur Antiochiam, 11. 22. redit in Jeruſalem, 11. 30. iterùm recepit ſe Antiochiam cum Paulo, 12. 25.
BARTIMÆUS viſu donatur, Marc. 10 46. 52.
BARUCH filius Neriæ, Jerem. 32. 12. dictante Jeremia ſcribit librum, qui comburitur, 36. * conſcribit alium, qui populo prælegitur, 45. 1. Baruch. 1. 3.
BARZELAI providet regi David de cibis, 2. Reg. 17. 27. deducit eum uſque ad Jordanem, 19. 31. * David præcepit, ut filiis Barzellai benefiat, 3. Reg. 2. 7.
Barzellai, quoniam ſuæ genealogiæ ſcripturam demonſtrare non poterat, rejicitur à Sacerdotio, 1. Eſdr. 2. 61. 2. Eſdr. 7. 64.
BASEMATH filia Salomonis, uxor Achimaas, 3. Reg. 4. 15.
BATHUEL filius Nachor pater Rebeccæ, Geneſ. 22. 23.
BEATITUDO, ſeu beatorum gaudium, & vita æterna, Sap. 3. 2. † 5. 1. 16. Iſaiæ 23. 9. † 30. 19. † 49. 10. † 60. * 64. 4. Jerem. 31. 3. 8. 13. Daniel 12. 13. Matth. 13. 43. † 19. 28. † 25. * Marc. 12. 25. Luc. 9. 33. † 26. 22. † 22. 29. Joan. 16. 20. † 17. 2. 24. Rom. 8. 30. 1. Corinth. 2. 9. † 15. 42. 2. Cor. 12. 3. 2. Tim. 48. 1. Petr. 1. 4. 8. † 5. 4. Hebr. 10. 35. † 12 22. Jacob 1. 12. Apoc. 2. * 3. * 7. 9 15. † 14. 1. † 21. * 22. *
Beatitudo quomodo comparetur, Iſal. 25. 9. Matth. 25. 21. † 25. 34. Marc. 10. 40. Joan. 3. 15. 16. 36. † 5. 24. † 20. 29. Actor. 2. 21. † 15. 11. † 16. 31. Roman. 2. 16. † 10. 4. Epheſ. 2. 12. † 2. 6. 1. Theſſ. 5. 9. 2. Theſs. 2. 13. 2. Tim. 1. 9. Tit. 1. 2. † 3. 5. 1. Petri 1. 9. Hebr. 5. 12.
BELIS, & Draconis hiſtoria, Dan. 14. *
BELLUM eſt pœna peccati, Levit. 26. 24. Deut. 28. 36. 49. Judic. 2. 11. † 3. 1. 8. † 4. 1. † 6. 1. † 10. 6. † 13. 1. Iſaiæ 5. 25. Jerem. 5. 15.
In belli neceſſitate quomodo ſe quis habere debeat, Exod. 17. 8. 12. 1. Regum 12. 30. † 2. Paral. 12. 2. 6. † 14. 9. 11. † 18. * 20. 1. † 32. 6. Judith 2. 9. * 1. Machab. 3. 16. 20. † 4. 6. 10. † 7. 41. 45. 2. Machab. 8. 16. 19. Deus pugnat pro ſuis, Exod. 14. 13. Deut. 1. 30. † 3. 22. 2. Reg. 17. 46. 2. Paral. 20. 15. Pſal. 17. 33. † 143. 1. II. 30. 15. Quære Victoria.
Bellandum armis quoque ſpiritualibus, Rom. 13. 12. 2. Cor. 10. 5. Eph. 6. 12. Gal. 5. 17.
Bellum quibus de cauſis ſuſceperint olim fideles, Geneſ. 14 14. Judith 9. 27. † 10. * Joſue 10. 1. 7. 2. Regum 10 1. 6.
BENEDICTIO qua homo homini benedicit, Gen. 14. 19. † 27. 4. * † 28. 4. † 48. 9. Exod. 12. 32. 39. 43. Lev. 9. 22. Num. 14. 9. * Deut. 10. 8. † 33. 1. Joſue 8. 33. † 14. 13. † 15. 19. † 22. 6. 1. Reg. 1. 20. 2. Reg. 6. 18. † 13. 26. † 14. 22. † 19. 39. 3. Reg. 1. 47. † 8 14. 4. Reg. 10. 14. 2. Paral. 16. 2. 2. Par. 6. 3. Jud. 15. 10. Pſalm. 117. 26. † 128. 8. Prov. 27. 14. 2. Mach. 2. 69. Luc. 2. 34. † 6. 28. Roman. 12. 14. Hebr. 7. 2.
Benedictio, qua creaturæ conſecrantur, & ſanctificantur, Exod. 28. 3. † 29. 6. 27. Levit. 11. 10. † 12. 1. † 27. 28. 29. 30. Num. 5. 17. † 31. 6. Joſue 6. 19. Jud. 17. 2. 3. Reg. 21. 5. 2. Paral. 28. 11. 3. Eſdr. 8. 42. 1. Tim. 4. 5. * Heb. 9. 1. 3. Hinc conſecratio ſacerdotum, veſtium, altarium, templorum, cereorum, aquæ luſtralis, & cætera.
BENHADAD ſervat fidem, & pactum cum rege Aſa, 3. Reg. 15. 20. obſidet Samariam, 20. 1. 4. Reg. 6. 24. ægrotat, & moritur, 8. 7. 15.
Benhadad filius Azael fit rex Syriæ, 4. Reg. 3. 14. ſubjicit ſibi Jeruſalem, 13. 3.
BENIAMIN filius Jacob naſcitur, Gen. 35. 16.
BENJAMITÆ abutuntur uxore Levitæ, Jud. 19. 25. puniuntur, 20. 41.
BESELEEL inſignis artifex, Exod. 31. 2. † 35. 30.
BESTIÆ, & bruta animantia non crudeliter tractanda, Gen. 33. 13. Exod. 23. 12. Num. 22. 23. 20. Deut. 5. 14. † 22. 10 Prov. 12. 10. Eccli. 7. 24.
BETHSABEE filia Eliam uxor Uriæ à David cognoſcitur, & parit. 2. Reg. 11. 4. 27. puer ægrotat, & moritur, 12. 15. 18.

Digitized by Google

fit uxor Davidis, parit ei Salomonem, 12. 24. 1. Par. 3. 5. Matth. 1. 6.
BETHSAIDA urbs nativa Andreæ, & Philippi. Joann. 1. 44. † 12. 21. deploratur, Matth. 11. 21. Luc. 10. 13.
BETHSAMITÆ graviter puniuntur, 1. Reg. 6. 19.
BONA opera, pietaſque vera in Deum commendantur, Exod. 19. 5. † 10. * † 22. 19. 25. Deut. 5. 6. 11. 16. † 10. 12. Joſ. 22. 5. 1. Reg. 25. 22. Pſalm. 2. 10. † 19. 7. † 49. 14. Prov. 2. 1. † 14. 31. † 1. 3. Iſai. 1. 16. † 58. 6. Jerem. 22. 3. Ezech. 18. 6. Oſee 6. 12. Mich. 6. 8. Zach. 7. 9. † 8. 16. Eccli. 35. 12. Matth. 5. 24. 29. 39. Luc. 1. 75. † 5. 12. Joan. 12. 26. Rom. 12. * 13. * 14. 27. Philipp. 3. 3. Jacob 2. 27. vide Opera.
Bonitas, & benignitas Dei erga ſuos, Genes. 18. 26. 30. Exod. 6. 1. † 9. 15. † 11. 7. † 20. 6. † 34. 6. Num. 20. 8. Deut. 4. 29. † 5. 10. † 7. 9. † 10. 18. † 28. 2. † 30. 3. 3. † 32. 20. 2. Reg. 7. 12. † 12. 13. † 24. 14. 3. Reg. 8. 23. 4. Reg. 20. 5. 2. Eſdr. 9. 8. Sap. 11. 24. Eccli. 2. 12. † 18. 2. Pſalm. 31. 5. † 35. 9. † 36. 25. † 85. † 102. * † 135. * † 144. 8. Iſai. 30. 18. † 54. 5. 7. † 55. 7. Jerem. 12. 13. † 18. 8. Ezech. 18. 27. 33. 17. Oſee 2. 21. Joel 2. 13. Jonæ 4. 2. Matth. 11. 28. † 18. 19. Luc. 1. 30. † 6. 36. † 15. 20. 27. † 23. 43. Rom. 12. 4. 31. 2. Corinth. 1. 3. Epheſ. 2. 4. Tim. 2. 13. 16.

C

CÆCITAS tum corporis, tum animi, Geneſ. 19. 11. Deut. 28. 28. 4. Reg. 6. 18. Pſalm. 68. 24. † 145. 8. Iſa. 6. 10. † 42. 7. 16. 18. † 35. 5. † 29. 18. † 43. 8. † 56. 10. † 59. 10. Sap. 2. 21. Tob. 2. 11. 2. Macc. 10. 30. Matth. 15. 14. Marc. 8. 18. Luc. 4. 19. Joann. 9. 1. 4. † 12. 40. Act. 9. 8. 18. † 13. 21. Rom. 1. 21. † 11. 10. 2. Cor. 4. 4. Eph. 4. 18. 2. Pet. 1. 9. 2. Joann. 2. 11. Apoc. 3. 17.
Cæci illuminantur, Tob. 11. 15. Matth. 9. 30. † 20. 34. Marc. 8. 25. † 10. 46. Luc. 18. 35. Joan. 9. 7.
CÆREMONIÆ Eccleſiaſticæ, ſeu cultus externus, Geneſ. 8. 20. † 14. 18. † 15. 9. 17. 20. † 22. * † 26. 5. 28. 12. † 53. 20. † 43. 4. 26. Exod. 12. * † 18. 20. † 19. * Lev. 8. 14. † 9. * † 10. 19. † 12. * † 14. * † 23. * † 24. * Num. 1. 50. † 4. * † 5. * † 6. * † 7. * 8. * 9. * † 25. * 1. Paral. 23. * 1. Eſdr. 6. * Matth. 2. 11.
Cæremoniæ, ſeu ritus certi in orando 3. Reg. 8. 22. 54. † 17. 21. † 18. 42. 2. Paral. 5. 12. * Matth. 2. 11. † 26. 39. Marc. 14. 35. Luc. 22. 41. 1. Cor. 11. 4. * Tim. 2. 8.
CAIN primus filius Adam naſcitur, Geneſ. 4. 1. occidit ſuum fratrem Abel, 4. 8. Sapient. 10. 3. 1. Joann. 3. 12.
CALEB filius Heſron, 1. Paral. 2. 18. explorator terræ Chanaan. Num. 13. 8. 31. † 14. 6. 24. 30. 38. Poſtulat, & conſequitur terram Hebron, Joſ. 14. 6. 9. 13. † 21. 12. Judic. 1. 20. 1. Paral. 6. 56.
CALIX iræ, & furoris, Iſaiæ 51. 17. Jerem. 25. 15. Pſal. 59. 5. † 74. 9. Apoc. 16. 19.
Calix paſſionis, Matth. 20. 22. † 26. 38. Marc. 10. 38. Luc. 22. 42. Joann. 18. 11.
CAMOS, vide Chamos.
CANA civitas Galilææ, ubi Chriſtus aquam in vinum mutavit, Joann. 2. 1.
CAPHARNAUM, civitas Galilææ, in qua cœpit Jeſus prædicare, Matth. 4. 17. Luc. 4. 31. curat ibidem ſervum Centurionis, Matth. 8. 13. appellatur civitas ejus, 9. 1. increpatur, 11. 23.
CAPTIVOS inviſere, Gen. 14. 14. 1. Reg. 30. 9. Tob. 1. 15. Jerem. 39. 9. Matth. 25. 37. Actor. 12. 5. 2. Timoth. 1. 16. Hebr. 13. 3.
Captivos non deſerit Deus, Geneſ. 39. 21. Sap. 10. 13. 14. 42. 7. Actor. 5. 18. † 12. 17. † 16. 25.
Carnem ſuam crucifigere quomodo quiſque debeat, Eccli. 19. 1. Rom. 6. 12. † 8. 12. 13. 14. Gal. 5. 16. Eph. 4. 22. † 5. 3. Tit. 2. 12. 1. Petr. 2. 1. † 4. 2. 6. Heb. 12. 1.
CASTITAS cœlibum præfertur caſtitati conjugali, Pſ. 44. 15. Sap. 6. 20. Matth. 19. 12. † 22. 30. 1. Cor. 7. 25. 32. 34. 38. * Apoc. 14. 4.
Caſtitas hæc conſulitur, ut perfectio Evangelica, Matt. 19. 11. 2. Corinth. 7. 25.
Caſtitatis laus, 1. Reg. 21. 5. Tobiæ 6. * Judith 15. 11. † 16. 26. Pſalm. 44. 15. Prov. 22. 11. Sap. 3. 13. 14. † 4. 1. 2. † 6. 20. Eccli. 6. 28. † 26. 20. Iſai. 7. 14. † 56. 3. 4. 5. * Zach. 9. 17. 2. Machab. 14. 38. Matth. 5. 8. 48. † 19. 12. † 22. 30. * † 25. 1. Luc. 1. 27. † 20. 34. Actor. 24. 25. Rom. 2. 7. 1. Cor. 7. 25. * 2. Cor. 6. 3. † 11. 2. 1. Timoth. 2. 2. † 3. 2. † 4. 12. † 5. 2. Tit. 1. 8. † 2. 5. Apoc. 14. 4.
CAVENDUM à pſeudoprophetis, Matth. 7. 15. Marc. 8. 15. † 13. 6. Luc. 17. 23.
CAIPHAS ſummus ſacerdos conſilium dat contra Chriſtum, Joann. 11. 49. † 18. 14. prohibet Apoſtolis ne prædicent, Act. 4. 18.
CEPHAS, vide Petrus.
CEREORUM, & lampadum in templis uſus, 2. Paral. 4. 20.
CERTI non ſumus de accepta peccatorum remiſſione, vel vita æterna conſequenda, Eccleſ. 9. 1. 2. Eccl. 5. 5. Roman. 8. 17. † 11. 20. 1. Corinth. 4. 3. 4. 5. † 9. 27. † 10. 12. Philipp. 2. 12. † 3. 11. 23. 1. Timoth. 1. 19. 2. Petr. 3. 17. Hebr. 3. 14. † 4. 1.
CHAMOS, ſive Camos, idolum Moabitarum, Num. 21. 29. huic Salomon ædificat templum, 3. Reg. 11. 7. deſtruitur, 4. Reg. 23. 13.
CHANAAN filius Noe maledicitur, Gen. 9. 25. † 10. 1. 6. laus terræ Chanaan, Deut. 11. 12. Terra Chanaan promittitur Abrahamo, & ejus ſemini, Gen. 12. 7. † 13. 15. † 15. 18. † 17. 8. † 26. 4. † 35. 12. Exod. 5. 8. 17. Levit. 20. 24. Deuter. 9. 6. datur, Joſue 13. 6. quam ob cauſam Deus Chananæos expulerit, Levit. 18. 25. Deut. 9. 4. † 18. 12. † 20. 17. quamobrem paulatim, & non ſimul illas nationes profligaverit, Exod. 23. 29. Deuter. 7. 22. Judith 2. 23. † 3. 1. deſcriptio, & diviſio terræ Chanaan, Gen. 10. 19. Exod. 23. 31. Numer. 26. 52. † 33. 54. † 34. * Joſue 13. * † 14. * † 15. * † 16. * † 17. * † 18. * † 19. * Ezech. 47. 13. 21.
Chananææ mulieris filia à dæmonio liberatur, Matth. 15. 28.
CHARITAS virtus fide præſtantior, Proverb. 10. 12. Matth. 22. 38. † 25. * ubi à nuptiis excluduntur non habentes ulnum charitatis, Marc. 12. 31. 1. Corinth. 14. 31. * † 13. 1. 8. 13. * Coloſſ. 3. 14. 2. Timoth. 1. 5. 1. Petr. 4. 8. 2. Joann. 4. 16.
Charitas fraterna, Geneſ. 13. 8. Levit. 19. 18. Deuter. 22. 1. 1. Reg. 18. 1. Eccli. 25. 2. Pſalm. 132. 1. Prov. 10. 12. Matth. 7. 3. † 19. 19. † 22. 38. Joan. 13. 14. 34. † 15. 12. Rom. 12. 10. † 13. 9. 1. Corinth. 13. * Galat. 5. 14. Eph. 4. 15. † 5. 1. Philip. 2. 2. Coloſſ. 3. 13. 1. Theſſal. 4. 9. 1. Tim. 1. 5. Hebr. 13. 1. 2. Petr. 4. 8. 1. Joan. 3. 23. † 4. 7. Diligendi etiam inimici, Exod. 23. 4. 1. Reg. 24. 5. 7. † 26. 5. † 30. 12. 2. Reg. 19. 19. 4. Reg. 6. 21. Job 31. 29. Proverb. 25. 21. Matth. 5. 44. Luc. 6. 27. 35. † 23. 33. Actor. 7. 60. Rom. 12. 20. vide Dilectio.
CHOREAS ducere, Exod. 15. 6. 19. Jud. 11. 34. † 21. 21. 2. Reg. 6. 14. Pſalm. 149. 3. † 150. 4.
CHRISTUS Jeſus verus Deus, & Homo promittitur, Geneſ. 3. 15. † 22. 2. † 27. 19. 21. † 28. 26. † 26. 4. † 28. 14. † 49. 10. Num. 24. 17. Deut. 18. 18. 2. Reg. 2. 10. 35. 2. Reg. 7. 13. Pſal. * 2. * 21. * 109. 1. Iſai. 7. 13. † 8. 2. † 9. 6. † 11. 1. 10. † 28. 16. † 40. 9. † 42. 1. † 45. 1. † 46. 13. † 49. 1. 6. 20. † 50. 5. † 52. 10. † 53. 20. † 53. † 60. 1. † 62. 21. Jerem. 23. 5. † 30. 9. † 33. 15. Ezech. 17. 22. † 34. 11. 15. 21. † 37. 24. Dan. 7. 13. † 9. 24. Mich. 5. 2. Agg. 2. 8. Zach. 2. 10. † 3. 8. † 9. 9. Malach. 3. 1.
Chriſtus ſecundùm promiſſum Dei Patris primùm in tempora propter nos verus homo factus, & nobiſcum converſatus, Joan. 1. 14. Deus in carne manifeſtatus eſt, 1. Tim. 3. 16. 1. Joann. 4. 2. Deus miſit Filium ſuum in ſimilitudinem carnis peccati, Rom. 8. 3.
Chriſtus eſt verus Dei Filius, Matth. 3. 17. * 14. 33. † 17. 5. Marc. 1. 11. † 5. 7. † 9. 7. † 15. 39. Luc. 1. 31. † 3. 22. † 9. 3. 5. Joann. 1. 34. 49. † 6. 69. † 9. 36. † 11. 27. † 19. 7. Rom. 1. 4. † 8. 3. Hebr. 1. 2. † 5. 8. † 6. 6. † 7. 3. † 10. 29. 2. Petr. 1. 17. 1. Joann. 3. 8. † 4. 9. † 5. 20.
Chriſtus conceptus de Spiritu ſancto. Matth. 1. 20. Luc. 1. 35.
Chriſtus natus ex Maria Virgine, Matth. 1. 25. Luc. 1. 31. † 2. 6. 11. Gal. 4. 4. Iſa. 7. 14. natus in Bethlehem, Matth. 2. 1. Luc. 2. 6. 11. Joan. 7. 42. Mich. 5. 2.
Chriſtus ſine peccato, Iſai. 53. 12. Joann. 8. 46. 2. Corinth. 5. 21. 1. Petr. 2. 22. 1. Joan. 3. 5. Hebr. 4. 15. † 7. 26. circumciditur, Luc. 2. 21. Baptizatur in Jordane, Matth. 3. 16. Marc. 1. 9. Luc. 3. 22.
Chriſtus manifeſtatur, & demonſtratur certis teſtimoniis, Matth. 1. 1. 26. 23. † 3. 11. † 8. 29. † 11. 5. † 16. 16. † 17. 5. † 22. 44. † 26. 64. † 27. 53. Marc. 9. 7. † 15. 39. Luc. 1. 48. 31. † 2. 10. 26. * † 9. 29. † 22. 68. Joann. 1. 14. 29. 32. 49. † 2. 11. † 3. 2. 13. 26. 35. † 5. 39. † 6. 69. † 7. 40. † 9. 35. † 10. 7. 24. 36. † 11. 27. 41. † 12. 37. † 14. * 7. 15. 25. † 17. 21. † 20. 28. Rom. 1. 2. † 8. 3. † 9. 5. 2. Corinth. 5. 19. Gal. 4. 4. Philipp. 2. 6. Col. 2. 9. 1. Tim. 3. 16. Tit. 2. 11. Hebr. 1. * † 5. * 1. Joann. 5. 10.
Chriſtus eſt agnus Dei, Iſaiæ 53. 7. Joann. 1. 29. Act. 8. 32. 1. Corinth. 5. 7. Apoc. 5. 6. 12. † 7. 9. 17. † 14. 1. † 13. 8. † 17. 14.
Chriſtus eſt Dominus dominantium, & Rex regum, Ezech. 37. 24. Pſalm. 2. 6. † 24. 7. Coloſſ. 2. 10. 1. Tim. 6. 15. Apocal. 1. 5. † 17. 14. † 19. 16. Chriſtus eſt imago Dei, Sap. 7. 26. 2. Cor. 4. 4. Hebr. 1. 3.
Chriſtus eſt lux gentium, & totius mundi, Iſai. 2. 5. † 9. 2. † 42. 6. † 49. 6. † 60. 1. 19. Matth. 4. 16. Luc. 2. 32. Joann. 1.

Joann. 1. 4. † 3. 19. † 8. 12. † 9. 3. † 12. 35. 46. Actor. 13. 47. 2. Joann. 1. 3. † 2. 8. Apoc. 21. 23.

Chriſtus verus paſtor, Iſai. 40. 11. Ezech. 34. * † 37. 24. Mich. 5. 3. Zach. 13. 7. Matth. 26. 30. Marc. 14. 27. Joan. 10. 11. Hebr. 13. 20. 1. Petr. 2. 25. † 5. 4.

Chriſtus docuit, & prædicavit, Matth. 4. 17. 5. * 6. * 7. * Marc. 1. 14. Luc. 14. 15. † 6. 20. * curavit omnem infirmitatem, Matth. 4. 23. † 8. * † 9. 2. 20. 28. Marc. 8. 23. Luc. 17. 12.

Chriſtus eſt transfiguratus, Matth. 17. 2. Marc. 9. 2. Luc. 9. 29.

Chriſtus per proditorem traditur, quære Judas.

Chriſtus paſſus eſt, Pſalm. 21. * Iſai. 53. * Dan. 9. 26. Matth. 16. 21. † 17. 12. 22. † 20. 18. 22. † 26. 37. 66. † 27. * Marc. 8. 31. † 9. 31. Luc. 17. 25. † 18. 31. † 23. * Joan. 18. 28. † 19. * Actor. 3. 18. † 8. 32. † 17. 3. Rom. 8. 32. 1. Petr. 2. 21. † 4. 1. Hebr. 2. 18. † 13. 12.

Chriſtus eſt crucifixus, Matth. 27. 35. Marc. 15. 24. 25. 32. Joan. 19. 18. Actor. 2. 23. † 4. 10. 1. Corinth. 2. 2. 2. Corinth. 13. 4.

Chriſti paſſio prædicta, & præfigurata eſt, Gen. 22. 2. Num. 21. 8. Pſalm. 21. * Iſai. 53. * Dan. 9. 26. Matth. 20. 22. Joan. 3. 14. 16. † 8. 28. † 12. 32.

Chriſtus mortuus eſt, & ſepultus propter peccata noſtra, Matth. 27. 49. 58. Marc. 15. 37. 42. Luc. 23. 45. 49. Joan. 19. 30. 40. Act. 13. 29. Rom. 3. 6. † 6. 10. † 8. 34. † 14. 9. 1. Cor. 15. 3. 2. Cor. 5. 15. 1. Theſſal. 5. 10. ut prædixerat futurum, Matth. 16. 21. † 20. 22.

Chriſtus tertia die reſurrexit à mortuis, Pſalm. 15. 29. Matth. 28. 6. Marc. 16. 6. Luc. 24. 5. Joann. 20. 9. Actor. 2. 24. 31. † 10. 40. † 13. 30. † 17. 31. Rom. 4. 25. † 8. 34. † 14. 9. 1. Corinth. 15. 4. 12. 2. Timoth. 2. 8. Idque prædictum, & præfiguratum eſt, Pſalm. 15. 10. Jonæ 2. 1. Matth. 12. 40. † 16. 21. † 17. 22. † 20. 22. Marc. 8. 31. † 9. 31. † 10. 34. Luc. 18. 30. † 18. 33. Joann. 2. 19.

Chriſtus aſcendit in cœlum, Marc. 16. 19. Luc. 24. 51. Joan. 3. 13. † 6. 62. Actor. 1. 9. Epheſ. 1. 20. † 4. 8. 1. Pet. 3. 22. Hebr. 4. 14. Pſalm. 67. 19.

Chriſtus eſt Deus, & Dei filius à principio, & ab æterno, Joan. 1. 1. † 8. 58. † 17. 5. 24. Michææ 5. 2. Prov. 8. 22. Col. 1. 16. Heb. 1. 2.

Chriſtus mediator, reconciliator, & advocatus, Joan. 6. 44. 65. † 10. 7. † 14. 6. Actor. 4. 12. Roman. 3. 25. † 5. 2. † 8. 34. Galat. 3. 20. Epheſ. 2. 14. 17. Coloſſ. 1. 19. 1. Tim. 2. 5. Heb. 7. 24. † 8. 6. † 9. 15. † 12. 24. 1. Joan. 2. 1. † 4. 10.

Chriſtus ſedet ad dexteram Dei Patris, Pſalm. 109. 1. Matth. 22 44. Marc. 16. 19. Luc. 22. 69. Actor. 7. 56. Rom. 8. 34. Epheſ. 1. 20. Coloſſ. 3. 1. 1. Petr. 3. 22. Hebr. 1. 13. † 10. 12. † 12. 2.

Chriſtus venturus eſt judicare vivos, & mortuos, Pſalm. 95. 13. Matth. 16. 27. † 24. 30. † 25. 31. Luc. 17. 24. 30. † 21. 25. Joan. 5. 22. Act. 1. 11. † 10. 42. † 17. 31. Roman. 2. 16. 2. Cor. 5. 10. 1. Theſſ. 4. 16. 2. Theſſ. 1. 7. 2. Tim. 4. 1. 1. Petr. 4. 5. Hebr. 9. 28. Jud. 14. Apoc. 1. 7. † 20. 11.

Chriſto omnia tradita ſunt à Patre, & ſubjecta, Matth. 11. 27. † 28. 18. Luc. 10. 22. Joann. 3. 35. † 17. 2. Epheſ. 1. 22.

Per Chriſtum cuncta ſunt creata, Pſal. 32. 6. Joan. 1. 3. Eph. 3. 9. Coloſſ. 1. 16. Hebr. 1. 2.

Chriſtus manet in æternum, Pſalm. 109. 4. Iſai. 9. 7. Dan. 7. 14. Mich. 5. 2. Joann. 12. 34.

Chriſtus eſt leo, Apoc. 5. 5.

Chriſtus eſt ſtella matutina, 2. Petr. 1. 19. Apocal. 22. 16.

Chriſtus novit omnia, Joann. 16. 30. † 21. 17. Apoc. 2. 23.

Chriſtus eſt unum cum Patre, Joann. 10. 30. † 14. 10. 20. † 17. 21.

Chriſtus ſibi reputat fieri quod Chriſtianis fit, Zach. 2. 8. Prov. 14. 31. † 17. 5. Matth. 10. 42. † 18. 5. † 25. 35. Marc. 9. 40. Luc. 10. 16. Act. 9. 4. 1. Theſſ. 4. 8.

CHRISTIANI appellantur fideles, Actor. 11. 26. † 26. 28. 2. Cor. 10. 7.

Chriſtiani dicuntur Sancti, quia ſanctitatem profitentur, Act. 9. 41. Rom. 1. 7. † 12. 13. † 15. 26. † 16. 1. 15. 1. Corinth. 1. 2. † 6. 1. † 14. 33. 2. Cor. 1. 1. † 9. 1. 12. † 13. 12. Epheſ. 1. 1. 15. † 3. 8. 18. † 4. 12. † 6. 18. Philipp. 1. 1. † 4. 21. Coloſſ. 1. 2. 1. Theſſ. 3. 13. 1. Timoth. 5. 10. Hebr. 6. 10. † 13. 24.

Chriſtianis vivendum, ſicut Chriſtus vixit, Galat. 2. 29. 1. Joan. 1. 7. † 2. 6. † 3. 3.

Chriſtiani erunt cum Chriſto, Joann. 12. 26. † 14. 3. † 17. 24.

CHUS filius Cham, Gen. 10. 6. 1. Paral. 1. 8.

CHUSAI amicus Davidis, nuntiat Davidi, quid in eum meditetur Abſalom, 2. Reg. 15. 32. † 17. 15. 16.

CUSAN Raſathaim rex Syriæ regnat ſuper Iſrael octo annos. Judic. 3. 8.

CIBUS quis Judæis vetitus, Exod. 21. 28. † 22. 31. Levit. 3. 17. † 7. 23. † 11. 4. † 17. 10. 13. † 19. 26. Deut. 12. 16. 23. † 14. 7. 10. 1. Reg. 14. 31.

Ciborum, & potus in conviviis luxus, Iſai. 5. 11. Ezech. 16. 49. Luc. 21. 34. † 16. 19. Rom. 13. 13. Gal. 5. 21. 1. Petr. 4. 3. 2. Petr. 2. 13. Vide Ebrietas.

Cibare eſurientes, ſeu fame laborantes, Deut. 23. 4. Jud. 8. 5. 1. Regum 21. 3. † 25. 8. 23. † 2. Regum 16. 1. Iſai. 58. 7. Matth. 25. 35.

Cibus ſumendus cum gratiarum actione, vide Gratia.

CIBI delectus habendus, vide Abſtinentia.

CIRCUMCISIO carnalis, & ſpiritualis, Geneſ. 17. 10. † 21. 4. † 34. 24. Exod. 4. 25. † 12. 44. Levit. 12. 3. Deut. 10. 16. † 30. 6. Joſue 5. 2. 7. Judith 14. 6. Jerem. 4. 4. † 6. 10. † 9. 25. 1. Mach. 1. 16. 51. 63. 1. Mach. 6. 10. Luc. 1. 59. † 2. 21. Joann. 7. 22. Act. 7. 8. † 15. 1. 24. † 16. 3. Rom. 2. 25. 29. † 3. 1. † 4. 10. 1. Cor. 7. 19. Galat. 2. 3. † 5. 2. † 6. 12. Epheſ. 2. 11. Philipp. 3. 2. Coloſſ. 2. 11. † 3. 11.

CLAUDIUS Cæſar Romanus præcipit, omnes Judæos exire Roma, Act. 18. 2. hujus tempore magna erat in orbe annonæ caritas, Act. 11. 28.

CLAUDIUS Lyſias mittit Paulum ad Felicem præfectum Cæſareæ, Act. 23. 23. 30.

CLEOPATRA filia Ptolemæi traditur Alexandro. 1. Machab. 10. 58. huic adimitur, & traditur Demetrio, 11. 12.

CLEOPHAS ibat cum altero diſcipulo in Emmaus, Lucæ 24. 13. cognovit Chriſtum in fractione panis, 24. 30.

COGITATIONES pravæ, quas odit Dominus, Zach. 8. 17. Prov. 6. 14. Matth. 15. 19. Marc. 7. 21.

Cogitationes cordis Deus novit, 3. Regum 8. 39. 2. Paral. 6. 30. Joan. 2. 25. & nulla latet eum, Job 42. 2. Eccli. 42. 19. Iſai. 29. 11. Matth. 9. 4. Hebr. 4. 12. noverunt eas & alii, quibus Deus voluerit revelare, 4. Reg. 5. 26. † 6. 12. Dan. 2. 29. *

COGNOSCERE licet ſubinde homines ex verbis, & factis, Eccli. 19. 27. † 27. 9. Matth. 7. 16. † 12. 33. Luc 6. 44.

Cognoſci Deus humana ſapientia non poteſt, niſi ipſe revelet parvulis, & humilibus, Matth. 11. 25. † 16. 17. Luc. 10. 22. Joann. 7. 28. † 8. 19. 17. † 10. 14. † 14. 4. † 15. 15. † 17. 6. Actor. 17. 23. 1. Corinth. 1. 17. 18. † 2. 6. 10. † 3. 19. Coloſſ. 1. 26.

CONCIONATORUM, Paſtorum, & Prophetarum officium, 1. Reg. 12. 23. Iſai. 58. 1. † 61. 2. Jerem. 1. 5. Ezech. 3. 1. 9. 17. † 33. 2. 7. Actor. 3. 18. 24. vide Epiſcoporum electio, & officium.

CONCORDIA fratrum commendatur, Pſalm. 132. 1. Eccli. 25. 2. Roman. 12. 16. idem ſapere, idemque ſentire jubemur, Roman. 12. 16. † 15. 6. 1. Corinth. 1. 10. Ephes. 4. 3. Philipp. 2. 2. † 3. 17. † 4. 2. 1. Petr. 3. 8.

CONCUPISCENTIA prohibetur, & punitur, Exod. 20. 17. Num. 11. 33. † 21. 5. 6. Joſue 7. 21. 24. Eccli. 19. 2. † 42. 12. Job 31. 1. Proverb. 6. 25. Matth. 5. 28. Marc. 4. 19. Roman. 6. 12. † 7. 8. † 13. 14. Galat. 5. 16. Coloſſ. 3. 5. 1. Theſſal. 4. 3. 1. Timoth. 6. 19. 2. Timoth. 2. 22. 1. Cor. 10. 6. 1. Petr. 1. 15. † 2. 11. † 4. 3. 2. Petr. 2. 4. 1. Joann. 2. 16. Jacobi 1. 14. † 4. 1. Judæ 23.

Concupiſcentias carnis crucifigere, refrenare, & mortificare jubemur, Eccli. 18. 30. Rom. 6. 12. † 8. 8. 12. † 13. 14. Gal. 5. 16. Epheſ. 4. 22. † 5. 3. Coloſſ. 3. 5. Tit. 2. 12. 1. Petr. 2. 1. † 4. 3. 6. Hebr. 12. 1.

CONDONANDUM fratri in nos peccanti, Eccli. 28. 8. Matth. 5. 23. † 6. 14. † 18. 22. 35. Luc. 17. 3. Epheſ. 4. 32. Coloſſ. 3. 13.

CONFESSIO peccatorum in ſcripturis varia, & multiplex, Gen. 41. 9. Levit. 16. 21. 39. † 16. 40. Num. 5. 6. Joſ. 7. 19. 2. Reg. 24. 17. 1. Eſdr. 9. 6. 2. Eſdr. 9. 2. Pſ. 27. 7. † 31. 5. † 37. 19. † 73. 19. † 94. 2. Prov. 16. 3. † 28. 13. † 28. 13. Eccli. 4. 25. 31. † 7. 34. † 17. 27. Iſai. 33. 15. Dan. 9. 5. Matth. 3. 6. † 16. 19. Luc. 11. 4. † 18. 13. Joann. 20. 23. Jacob 5. 16. 1. Joan. 1. 8. 9.

CONFIRMATIONIS Sacramentum, Actor. 8. 17. Hebr. 6. 2.

CONFITERI Chriſtum, & ejus doctrinam, Matth. 10. 32. Luc. 12. 8. Rom. 10. 9. 1. Petr. 13. 15. vide Erubeſcere Evangelium.

CONJURATIO, & ſeditio, ejuſque punitio, Num. 16. * † 20. 2. Judic. 9. 23. 38. 34. † 12. 1. 4. 2. Regum 20. * 3. Regum 1. 3. Eſther 2. 21. Actor. 5. 36. 37. † 19. 23. † 23. 13. 20.

CONNUBIUM. vide Matrimonium.

Connubium ſpirituale inter Deum, & animam, Cantic. * Iſai. 50. 1. † 54. 5. 62. 4. Jerem. 31. 22. Ezech. 16. 7. 8. Oſee 1. 10. Matth. 9.

Digitized by Google

Matth. 9. 15. † 22. 2. † 25. 5. Marc. 2. 19. 2. Cor. 11. 2. Apoc. 19. 7. † 21. 2. 9.

CONSCIENTIÆ bonæ tranquillitas, Proverb. 15. 15. Eccli. 13. 30. 1. Joann. 3. 22. 2. Cor. 1. 12. conſcientiæ malæ perturbatio, Sap. 17. 10. 11.

CONSECRATIO ſacerdotum, dierum, altarium, veſtium, cæterarumque rerum, quarum eſt uſus in ſacris, Exod. 28. 41. † 29. 1. 9. 21. 29. 35. † 32. 29. † 40. 11. Levit. 7. 30. 37. † 8. 9. 22. 31. 33. † 28. 24. † 21. 7. 10. † 22. 2. 3. † 23. 11. † 27. 10. 16. 21. 28. Num. 3. 3. † 6. 5. 9. 29. † 7. 1. † 8. 12. † 18. 10. Joſ. 6. 24. Judic. 16. 17. † 17. 3. 3 Regum 15. 15. 1. Paralip. 10. 10. † 18. 11. † 23 29. 2 Paral. 2. 4. † 17. 16. † 23. 9. † 26. 18. 1. Eſdr. 3. 5. † 8. 25. Eccli. 49. 9.

CONSILIA mala diſſipat Deus, Geneſ. 11. 7. † 37. 18. † 50. 19. Num. 22. 2. Regum 15. † 17. 14. 2. Eſdr. 4. 8. 15. Eſther 7. 5. Job. 5. 12. Pſal. 2. 4. † 20. 12. † 32. 10. Iſai. 7. 8. † 19. 3. Matth. 27. 62. Actor. 5. 19. † 9. 24. † 23. 12. 19. † 27. 42.

CONSOLATIO pauperum, vide Eleemoſyna.

CONSORTIUM bonorum, & malorum, vide Societas.

CONSTANTIA fidelium, 1. Reg. 13. 13. † 16. 26. 3. Reg. 18. 4. 13. 4. Reg. 3. 13. Sap. 5. 1. Judith 14. 3. 20. 2 Machab. 1. 65. † 2. 16. 24. † 34. 42. 2. Mach. 6. 20. 19. † 7. Dan. 13. Marc. 14. 3. Act. 4. 8. 13. 1. Theſſ. 1. 6.

CONSTITUTIONES ſuperiorum, poteſtatem conſtituendi habentium, ſervandæ ſunt ut ipſius Dei, Exod. 16. 8. Luc. 10. 16. Actor. 16. 4. 1. Theſſ. 4. 2. 8. Roman. 13. 1. Tit. 3. 1.

CONSULENDUS Deus dubiis in rebus, & ejus vicarii, Geneſ. 25. 22. Exod. 18. 19. Lev. 24. 12. Num. 9. 7. 26. † 25. 34. † 27. 15. Deut. 1. 17. † 17. 8. Joſue 9. 14. Judic. 1. 1. † 18. 5. † 20. 18. 23. † 21. 2. 1. Reg. 10. 22. † 13. 4. 10. 22. † 30. 8. 2. Reg. 2. 1. † 5. 19. 23. † 21. 1. 3. Reg. 14. 2. † 22. 5. 6. 15. 4. Reg. 3. 11. 16. † 8. 8. † 22. 13. 2. Paral. 18. 4. 14. † 34. 21. Pſal. 118. 24. Iſa. 8. 11. † 30. 1. † 45. 11. Jer. 37. 3. 5. † 42. 2. Ezech. 14. 2. 3. Zach. 7. 2. Tob. 4. 19. Eccli. 37. 19. Luc. 16. 29.

Conſulendi non ſunt divinatores, vel magi, vel incantatores, & arioli, Levit. 19. 31. † 20. 6. Deut. 18. 11. 1. Reg. 28. 7. 9. 3. Regum 22. 6. 4. Regum 1. 2. 6. † 3. 13. 2. Par. 18. 5. Dan. 2. 2. † 4. 5. † 5. 6.

CONTRISTARE Spiritum ſanctum, Epheſ. 4. 30.

Contriſtari ad pœnitentiam commendatur, 2. Corinth. 7. 9.

CONTRITIO vera prædicatur, Jerem. 7. 3. Matth. 3. 2. † 4. 17. Luc. 3. 3. 8. † 13. 5. † 24. 47. Act. 2. 38. † 3. 19. † 8. 22. † 17. 30. † 20. 21. † 26. 20.

Contritioni veræ promittitur remiſſio, ſeu venia, Deut. 4. 29. † 30. 2. 1. Regum 7. 3. 2. Paral. 7. 14. † 30. 6. † 34. 26. Job 22. 23. Proverb. 28. 13. Pſal. 31. 5. Iſai. 1. 16. † 30. 15. † 45. 22. † 55. 7. † 59. 20. Jer. 3. 10. 17. † 28. 8. † 29. 12. † 31. 18. 20. Ezech. 18. 21. 27. † 33. 24. Oſee 14. 1. Joel. 2. 12. Jon. 3. 8. Zach. 1. 3. Malach. 3. 7. Eccli. 17. 23. Lucæ 15. 18. Act. 3. 19. † 16. 18. 20.

Contritio quærenda, & amplectenda, dum ſani ſumus, Eccli. 17. 24. † 18. 25.

Contritionis veræ exempla, Jud. 10. 15. 2. Regum 12. 13. † 24. 10. 17. 2. Paral. 12. 6. † 33. 12. Jonæ 3. Judith. 8. 4. Matth. 26. 74. Lucæ 7. 37. 44. † 13. 28. † 18. 13. † 19. 8. † 22. 62. † 23. 41. Actor. 2. 37.

Contritionis falſæ exempla, Geneſ. 4. 13. † 27. 38. Exod. 8. 8. † 9. 27. † 10. 16. Joſue 7. 20. Jud. 1. 7. 1. Regum 15. 24. 30. † 24. 17. 3. Regum 21. 27. Sap. 5. 3. 1. Machab. 6. 12. 2. Machab. 9. 11. Matth. 27. 4. Actor. 8. 13. 22. Hebr. 12. 17.

COOPERARI gratiæ Dei; vide Liberum arbitrium.

COR, ſive voluntas hominis à Deo pro facto acceptatur, Gen. 4. 4. † 22. 12. Exod. 25. 2. † 35. Deuter. 19. 5. Matth. 15. 8. Marc. 12. 42. Lucæ 21. 2. 2. Corinth. 8. 12. quære Voluntas pro facto.

Cor mundatur, & ſanctificatur per Chriſtum. Pſal. 50. 4. Joann. 13. 10. † 15. 3. † 17. 19. Actor. 15. 9. 1. Corinth. 6. 11. Epheſ. 5. 26. 1. Pet. 1. 22. 1. Joann. 1. 7. † 3. 3. Hebr. 1. 3. † 9. 14. † 10. 14. † 13. 12.

CORNELIUS Centurio convertitur, Actor. 10. 3. 44.

CORONA vitæ, 4. Eſdr. 2. 43. Sap. 5. 17. 2. Timoth. 4. 8. 1. Petr. 5. 4. Jac. 1. 12. Apoc. 2. 10.

CORREPTIO fraterna, Geneſ. 37. 21. Levit. 19. 18. Pſalm. 140. 5. Proverb. 1. 20. † 9. 7. † 10. 17. † 12. 1. † 13. 1. † 15. 31. † 17. 10. † 24. 25. † 25. 12. † 27. 5. † 28. 23. † 29. 1. Eccl. 7. 6. Eccli. 19. 13. † 20. 1. † 21. 7. † 32. 13. Oſee 4. 4. Matth. 18. 15. Luc. 17. 3. Gal. 2. 11. † 6. 1. 1. Tim. 5. 20. 2. Tim. 2. 25. Heb. 3. 13. Jac. 5. 19.

Correptio impiorum eſt piis in timorem, & cautionem, vide Impiorum.

Corripiens alterum qualis eſſe debeat, Matth. 7. 5. Lucæ 6. 41. Joan. 8. 7. 1. Tim. 3. 2. Tit. 1. 6.

CREATOR omnium rerum Deus, Geneſ. 1. 2. Exod. 20. 11. 1. Paral. 29. 10. Pſalm. 88. 12. † 95. 5. † 113. 15. † 120. 2. † 145. 6. Iſaiæ 37. 16. † 40. 28. † 42. 5. † 44. 24. † 45. 12. † 48. 13. † 51. 13. Jerem. 10. 12. † 32. 17. † 51. 15. Zach. 12. 1. Jonæ 1. 9. Eccli. 1. 8. Baruch 3. 32. Matth. 11. 25. Joann. 1. 3. Actor. 4. 24. † 14. 14. † 17. 24. 1. Corinth. 8. 6. Epheſ. 3. 9. Coloſſ. 1. 16. Hebr. 1. 2. 10. † 3. 4. † 11. 3. Apocal. 4. 11. † 10. 6. † 14. 7.

CRESCERE in ſcientia, Epheſ. 4. 15. Coloſſ. 1. 10. 2. Petr. 1. 5.

CRUX & tribulatio omnibus piè viventibus, Gen. 4. 8. † 27. 41. † 37. 18. 2. Regum 16. 5. 13. Eccli. 2. 1. Pſal. 33. 20. Proverb. 24. 16. Matth. 10. 16. † 11. 4. † 16. 24. † 24. 9. Marc. 13. 9. Lucæ 14. 26. † 21. 12. Joann. 15. 20. † 16. 2. Act. 9. 23. Galat. 4. 29. 1. Theſſ. 3. 3. 2. Timoth. 3. 12. 1. Pet. 4. 1. 12. † 5. 20.

Crux à Deo imponitur ad noſtram utilitatem, 1. Regum 7. 14. Job 5. 17. † 33. 16. Prov. 3. 11. Jerem. 46. 28. 2. Mach. 6. 12. Tob. 2. 8. † 12. 13. Judith 8. 22. 1. Corinth. 11. 32. 1. Pet. 4. 17. Heb. 12. 5. Apoc. 3. 19.

Per Crucem, & res adverſas pertingimus ad cognitionem Dei, & ad æternam gloriam, Exod. 1. 12. 2. Par. 33. 12. Jud. 8. 15. 21. Prov. 6. 23. Matth. 7. 24. Lucæ 24. 26. 46. Joan. 12. 25. Actor. 14. 21. Rom. 8. 17. 2. Cor. 4. 8. 17. † 5. 1. Phil. 1. 8. 2. Theſſ. 1. Heb. 2. 9. † 12. 2.

Crux patienter eſt, & læto animo ferenda, Matth. 5. 10. † 10. 38. Joan. 19. 20. † 16. 33. Actor. 5. 41. † 16. 25. 2. Corinth. 8. 2. Coloſſ. 1. 24. Hebr. 10. 34. Jacob 1. 2. 12. 1. Petr. 4. 13. 16.

In Cruce, & afflictione conſolatio, Job 5. 17. Proverb. 18. 12. Iſaiæ 28. 11. 19. Thren. 1. 28. Matth. 5. 10. Joan. 15. 20. † 16. 20. 33. Roman. 8. 18. 2. Corinth. 10. 13. Corinth. 1. 4. 8.

Per Crucem experitur nos Dominus, Judith 9. 21. Eccli. 2. 1. † 27. 8. Proverb. 17. 3. Sap. 3. 5. 6. 1. Theſſ. 1. 4. 1. Petr. 1. 7.

CULTUS Dei verus requirit præter opus externum etiam affectum hominis internum; Deut. 5. 19. † 6. 5. † 10. 12. † 11. 13. † 26. 16. † 28. 47. † 30. 1. Joſue 22. 5. 1. Reg. 12. 20. Eccleſ. 7. 18. Iſaiæ 29. 13. † 46. 11. Matth. 15. 8. † 22. 36. Joan. 4. 23.

Cultus externus Deo gratus, vide Cæremoniæ.

CYRUS rex Perſarum permittit captivos Iſraelitas in Judæam redire, 2. Par. 36. 22. 1. Eſdr. 1. 1. 3. Eſdr. 2. 1. reſtituit eis vaſa quondam à Nabuchodonoſor ablata, 1. Eſdr. 1. 7. † 5. 14. Dan. 1. 2.

D

DÆMONES expelluntur, Matth. 8. 16. 31. † 9. 33. † 12. 22. † 17. 18. Luc. 4. 35. † 8. 2. 28. † 9. 42. † 10. 17. † 13. 10. Act. 5. 16. † 8. 7. † 16. 18. etiam per malos, Matth. 7. 22. Marc. 9. 38. Luc. 9. 49. Act. 19. 13.

Dæmones agnoſcunt, & credunt Deum, Matth. 8. 29. Marc. 1. 24. † 3. 11. † 5. 7. Lucæ 4. 34. 41. † 8. 28. Act. 19. 15. Jacob 2. 19.

Dæmonibus immolare nefas. Levit. 17. 7. Deuter. 32. 17. 2. Par. 11. 15. Pſalm. 105. 37. Baruch 3. 4. 1. Cor. 11. 20.

DAGON Idolum Philiſthiæorum, Jud. 16. 23. 1. Reg. 5. 2. 1. Mach. 10. 83. † 11. 4.

DAMASCUS metropolis Syriæ vaſtatur à Theglath-Phalaſar, 4. Reg. 16. 9. contra Damaſcum prophetia, Iſa. 17. 1. † 8. 4. Jerem. 49. 23. Amos 1. 3.

DAMNATIO æterna, quæ parata eſt diabolo, & omnibus impiis, Sap. 5. Job 15. 21. † 36. 12. Iſaiæ 24. 21. † 30. 33. † 66. 24. Dan. 7. 11. Matth. 3. 12. † 5. 29. † 8. 12. 29. † 13. 40. † 18. 8. † 22. 13. † 23. 33. † 25. 30. 41. Marc. 9. 47. Luc. 3. 17. † 16. 23. 28. Hebr. 10. 27. 2. Theſſ. 1. 8. 2. Petr. 2. 4. Jud. 6. Apoc. 19. 20. † 20. 10. † 21. 8.

DAN filius Jacob, Geneſ. 30. 6. Tribus Dan quærit ſibi poſſeſſionem, Jud. 18. 1. pugnat contra Laſem, & expugnat, Joſue 19. 47.

DANIEL appellatur Balthaſſar, Dan. 1. 7. interpretatur ſomnia, 2. 31. † 4. 7. 21. † 18. 25. conſtituitur gubernator totius regni Babel, Dan. 6. 3. projicitur in lacum leonum, 6. 16. liberat Suſannam, 13. 51. 60.

DARE melius, quàm accipere, Eccl. 4. 36. Actor. 20.

Dandum ſine acceptione perſonarum, maximè autem domeſticis fidei, Eccli. 7. 37. † 12. 8. Matth. 5. 42. Lucæ 6. 30. 38. Roman. 12. 13. Galat. 6. 10. vide Eleemoſyna.

DARIUS filius Aſueri, Dan. 9. 5. occupat regnum Babel,

Babel, 6. 1. impiam legem ſtatuit, 6. 8. præparat regium convivium, 3. Eſdr. 3. 1.

Darius renovat mandatum Cyri, 1. Eſdr. 6. 1.

Darius cæditur ab Alexandro rege Macedoniæ, 1. Machab. 1. 2.

DAVID filius Iſai (qui Jeſſe appellatur, Matth. 1. 6.) à Samuele ungitur, 1. Regum 16. 13. interficit leonem, urſum, & Goliat gigantem; 17. 34. 49. paciſcitur cum Jonatha, 18. 3. † 20. 8. 16. 23. † 23. 18. manducat panes propoſitionis, 21. 5. ſimulat amentiam coram Achis rege, 21. 13. fugit cum patre, & matre in Maſpha, 22. 3. præcidit oram chlamydis Saul, 24. 5. mittit ad Nabal decem juvenes, 25. 3. tollit haſtam Saulis, 26. 12. fugit ad Achis regem Geth, 27. 1. ungitur in Hebron in regem Juda, 2. Regum 2. 4. poſcitque eum regem univerſus Iſrael, 2. Reg. 5. 1 Par. 11. 3. † 12. 38. juxta verbum Jonathæ, 1. Reg. 23. 17. & Saulis 24. 21. committit adulterium, & homicidium, 2. Reg. 11. * pœnitet eum peccati, 12. 13. fugit à facie filii ſui Abſalom, 15. 14. libavit aquam Domino, 23. 16. recenſet populum, 24. 2. emit ab Arcuna aream, 24. 24. conſilium capit de domo Dei ædificanda, 1. Par. 17. 1. conſtruit operarios, & architectos, 13. * 24. * 15. * 26. * 27. * relinquit ſibi ſucceſſorem Salomonem filium, 3 Regum 1. 30. moritur, & ſepelitur, 2. 10. Act. 2. 29. † 13. 36. commendatur, Eccli. 47. 2.

David ſpiritualis (qui eſt Chriſtus) promittitur, Jer. 30. 9. Ezech. 34. 24. † 37. 23.

Davidis filius appellatur Chriſtus, Matth. 1. * † 15. 22. † 22. 45. Marc. 12. 35. Luc. 20. 41. Actor. 2. 29. † 13. 22. 2. Tim. 2. 8. Apoc. 3. 5.

DECIMARUM uſus, & decimæ, Geneſ. 14. 20. † 28. 25. Levit. 27. 30. Numer. 18. 21. 28. Deuter. 12. 6. † 14. 28. † 26. 12. 1. Regum 8. 15. 2. Paral. 31. 5. 2. Eſdr. 10. 37. Hebr. 7. 2.

Decimæ debentur ſacerdotibus, Deut. 18. 3. 2. Paral. 31. 4. vide Sacerdotes.

DEDICATIO templi, vel altarium, Num. 7. 10. 11. 84. 88. 3. Reg. 8. 26. 63. 63. 1. Paral. 7. 5. 9. † 15. 8. 1. Eſdræ 6. 16. 17. 2. Eſdr. 12. 27. 3. Eſdræ 7. 7. Pſal. 29. 1. 1. Mach 4. 56. 57. 59. 2. Mach. 2. 9. 12. 20.

DEMETRIUS filius Seleuci exercet tyrannidem, 1. Mach. 7. 1. fœdus inire cupit cum Jonatha, 10. 3. fœdus ictum violat, 11. 53.

Demetrius aurifaber negotium faceſſit Paulo, Actor. 19. 23.

DETRACTIO, Pſal. 14. 3. † 100. 5. Eccleſ. 10. 20. Prov. 10. 18. † 12. 23. † 16. 28. † 20. 19. † 26. 20. Roman. 1. 30. 2. Corinth. 12. 20. 1. Petr. 2. 1. 12. Jacob 4. 11.

DEUS eſt omnipotens, & nihil apud eum eſt impoſſibile, Gen. 17. 1. † 18. 14. † 35. 11. † 43. 14. † 48. 3. Num. 11. 23. 1. Reg. 14. 6. 2. Paral. 14. 11. Sap. 11. 22. Job 42. 2. Iſaiæ 40. 10. * † 46. 9. † 50. 2. † 59. 1. Jer. 32. 17. 27. Zachar. 8. 6. Matth. 19. 26. Marc. 9. 23. † 10. 27. † 14. 36. Lucæ 1. 37. † 18. 27. Eph. 3. 20. Apoc. 16. 7. 14. † 19. 6.

Deus omnia regit, & gubernat pro ſua voluntate, Gen. 45. 5. † 50. 19. Deut. 8. 18. 2. Reg. 9. * Sap. 12. 13. Tob. 7. 12. Job 9. 5. † 12. 13. Pſalm. 102. 19. † 113. 5. † 126. 1. Prov. 10. 21. † 16. 4. 9. † 19. 21. † 20. 24. † 21. 1. 30. Eccleſ. 3. 15. Iſaiæ 26. 16. † 45. 7. Jer. 10. 24. † 27. 5. Dan. 2. 21. † 5. 18. Matth. 6. 33. † 11. 26. † 20. 14. Luc. 12. 31. Joan. 5. 17. Rom. 9. 13. 2. Corinth. 3. 3. Phil. 2. 13. Hebr. 13. 21. Apoc. 4. 11.

Deus eſt pater omnium fidelium ipſi obtemperantium, Deut. 32. 6. Pſ. 102. 13. Prov. 1. 7. Jerem. 3. 4. 14. 19. Malach. 1. 6. Matth. 6. 9. † 18. 14. † 23. 8. Luc. 11. 2. Joan. 20. 17. Rom. 1. 15. 1. Cor. 8. 6. 1. Cor. 1. 3. † 6. 18. Eph. 3. 14. † 4. 6. 1. Theſſ. 1. 3. 2. Theſſ. 1. 2. † 2. 16.

Deus eſt verax, & fidelis, Exod. 34. 6. Num. 23. 19. Deut. 7. 9. † 32. 4. 1. 1. Regum 15. 29. Iſai. 49. 7. Joann. 3. 33. † 8. 26. Roman. 3. 4. 1. Corinth. 1. 8. † 10. 13. 1. Theſſ. 5. 24. 2. Theſſ. 3. 3. 2. Timoth. 2. 13. Tit. 1. 2. 1. Joan. 1. 9. † 5. 20. Heb. 10. 23. Apoc. 3. 7. 14.

Deus eſt in eſſentia unus, præter quem non eſt alius, Exod. 3. 14. Deut. 4. 35. † 6. 4. † 7. 9. † 10. 17. † 32. 39. 2. Regum 7. 22. 3. Reg. 8. 60. † 18. 36. 1. Par. 19. 20. Sap. 12. 13. Iſai. 37. 16. † 43. 10. † 44. 6. 24. † 45. * † 46. 9. Oſee 13. 4. Tob. 8. 20. † 13. 4. Eccli. 36. 5. Marc. 12. 29. Joann. 17. 3. 1. Cor. 8. 6. † 12. 6. Galat. 3. 20. Epheſ. 4. 6. 1. Tim. 2. 5.

Deus eſt trinus in perſonis, & unus in eſſentia: vide Trinitas.

Deus æternus eſt, nec principium habet, nec finem, ſed eſt ipſe principium, & finis, Geneſ. 21. 33. Exod. 15. 18. Job 36. 26. Iſai. 41. 4. † 43. 10. † 44. 6. † 48. 12. 57. 15. Daniel 7. 9. Roman. 16. 26. Hebr. 1. 8. Apoc. 1. 8. 17. † 21. 6. † 22. 13.

Deus novit, audit, & videt omnia, Exod. 3. 19. Num. 12. 2. Deut. 31. 21. 1. Regum 2. 3. † 16. 7. 2. Par. 16. 9. Job 24. 6. † 22. 12. † 28. 24. † 31. 4. † 42. 2. Pſalm. 7. 10. † 12. 13. † 37. 10. † 89. 8. † 130. 8. Proverb. 5. 21. † 15. 3. 11. † 24. 12. Iſai. 29. 15. † 40. 17. † 48. 4. Jerem. 1. 5. † 5. 12. † 17. 10. † 23. 4. † 32. 19. Ezech. 21. 5. Eccli. 16. 15. † 17. 13. † 23. 27. † 39. 24. 27. † 40. 9. Sap. 1. 10. 2. Machab. 9. 5. † 12. 22. Matth. 6. 4. † 21. 2. Marc. 2. 8. † 14. 13. Luc. 22. 10. Joan. 1. 47. † 13. 21. † 16. 30. † 21. 17. Act. 15. 8. Roman. 8. 27. 1. Theſſ. 2. 4. 1. Joan. 3. 20. Hebr. 4. 13. Apoc. 2. 23.

Deum nemo videre poteſt, Exod. 33. 20. Deut. 4. 12. Joan. 1. 18. † 6. 46. 1. Tim. 6. 16. 1. Joan. 4. 12.

Deus, & divina omnia non poſſunt humana induſtria, aut ingenio comprehendi, Exod. 33. 20. 3. Regum 8. 5. Job 32. 8. Pſalm. 93. 10. † 118. * † 142. 8. Iſai. 22. 22. † 54. 13. Matth. 11. 25. † 13. 11. † 16. 17. Luc. 8. 10. † 10. 22. † 24. 44. Joan. 1. 10. † 3. 3. † 6. 44. 65. † 14. 8. 17. † 17. 6. Actor. 16. 14. Roman. 1. 19. † 11. 33. 1. Corinth. 2. * Galat. 1. 11. 1. Tit. 6. 16. Apoc. 3. 7.

Deus eſt immenſus, & incircumſcriptus, 3. Reg. 8. 27. 2. Paral. 2. 6. † 6. 18. Job 11. 8. Pſal. 138. 7. 10. Iſai. 6. 3. † 66. 1. Jerem. 23. 24. Amos 9. 2. Sap. 1. 7. Matth. 5. 35. Act. 7. 48. † 17. 24.

Deus teſtatur ſe Deum, id eſt, ſalvatorem, & conſolatorem Iſraelis, omniumque eorum, qui tam ipſum colunt, & invocant, Gen. 17. 1. 7. Exod. 6. 2. † 20. 2. † 29. 45. Levit. 26. 11. Pſal. 17. 3. † 49. 6. Iſaiæ 40. 29. Jerem. 31. 33. † 32. 38. Ezech. 37. 13. Joan. 20. 27.

Deus eſt Dominus, ac creator cœli, & terræ. Vide Creator.

Deus nihil eorum, quæ fecit, odit, Sap. 11. 25.

Deus eſt judex totius mundi, reddens unicuique mercedem pro merito, Geneſ. 18. 25. Deut. 10. 17. Job 34. 11. Pſalm. 7. 9. † 61. 13. † 93. 2. † 95. 13. Iſai. 11. 3. Eccli. 35. 22. 27. Jerem. 17. 10. † 23. 24. Matth. 16. 27. † 25. 31. Actor. 17. 31. Rom. 2. 6. 2. Timoth. 4. 8. Hebr. 12. 23.

Dei miſericordia, patientia, charitas, ſapientia, verbum, quære ſuis quæque locis.

Deo ſoli attributa, ſubinde in ſcripturis, & aliis per communicationem tribuuntur, ut vocabulum, Deus, ſoli Deo tribuitur, Deuter. 6. 4. † 32. 39. 1. Regum 2. 2. Pſalm. 83. 10. 1. Machab. 8. 38. Marc. 12. 29. aliis tribuitur, Exod. 7. 1. † 22. 8. 1. Reg. 28. 13. Pſal. 46. 10. † 81. 6.

Deus ſolus bonus, Matth. 19. 7. Luc. 18. 19. aliis tribuitur bonitas, Geneſ. 1. 31. † 3. 6. † 49. 15. Num. 24. 5. 1. Reg. 29. 29. 9. 2. Regum 18. 27. 2. Paral. 28. 8. Tob. 12. 8. Judith 13. 12. 24. Pſalm. 110. 10. † 146. 1. Prov. 18. 12. † 22. 1. Eccleſ. 7. 2. Sap. 8. 19. Eccli. 14. 5. Jerem. 7. 3. Matth. 7. 17. Marc. 9. 50. Luc. 6. 45.

Deus ſolus ſanctus, 1. Regum 2. 2. aliis ſanctitas tribuitur, Exod. 3. 5. † 12. 16. † 22. 31. † 28. 2. † 29. 29. 30. † 30. 19. † 35. 2. Levit. 11. 44. Num. 16. 5. Deuter. 7. Joſue 5. 15. 2. Regum 11. 16. 3. Regum 4. 9. Judith 8. 29. Pſalm. 3. 8. Matth 7. 6. Roman. 7. 12.

Deus ſolus fortis, 1. Regum 2. 2. aliis fortitudo attributa, Geneſ. 32. 28. † 49. 14. Pſalm. 33. 5. Cant. 3. 7. Iſai. 19. 14. Jerem. 9. 23. Matth. 12. 29. Marc. 3. 27. Luc. 11. 21. Hebr. 11. 34. 1. Petr. 5. 9.

Deus ſolus juſtus, 2. Machab. 1. 25. alii quoque juſti, Geneſ. 7. 2. † 18. 23. Pſalm. 33. 16. † 36. 19. 30. Prov. 8. 8. Sapient. 3. 16. Matth. 1. 19. † 20. 41. † 23. 46. Luc. 1. 6. Roman. 1. 17.

Deus ſolus pius, Apocal. 15. 4. alii etiam pii, 2. Petr. 2. 9.

Deus ſolus beatus, 1. Tim. 6. 15.

alii beati, Geneſ. 30. 13. Pſalm. 1. 1. † 31. 1. 2. † 40. 1. † 118. 1. † 126. 1. Matth. 5. * † 16. 17. † 24. 46. Luc. 1. 45. † 14. 14. Jacob 1 12.

Deus ſolus potens, 1. Tim. 6. 15.

alii potentes, Exod. 18. 21. Pſalm. 111. 2. Luc. 1. 52. Act. 8. 27. † 18. 24.

Deus ſolus immortalis, 1. Tim. 6. 16.

aliis tribuitur immortalitas, Sap. 5. 15. † 4. 1. † 8. 17.

Deus facit mirabilia ſolus, Pſalm. 71. 18. † 135. 4. Eccleſ. 41. 4.

alii quoque faciunt mirabilia, Deut. 34. 12. Eccli. 50. 9. † 48. 4. 15.

Deus ſolus novit arcanas animi cogitationes, 3. Reg. 8. 39. 2. Paral. 6. 30.

alii quoque noverunt, 1. Reg. 9. 19. 4. Reg. 5. 26.

Deus ſolus peccata remittit, Luc. 5. 21. dimittunt & alii, Matth. 18. 18. Joan. 20. 23.

Deo ſoli honor, & gloria, Pſalm. 113. 1. Iſai. 42. 8. 1. Timoth. 1. 17.

aliis quoque tribuuntur, 4. Reg. 14. 10. 2. Paral. 17. 5. Pſalm. 149. 9. Eccli. 38. 10. Luc. 14. 10. Joann. 5. 44.

Deus

Deus ſolus adorandus, Exod. 20. 5. Levit. 26. 1. Deut. 5. 9. Matth. 4. 10.
aliis adoratio tribuitur, Gen. 18. 2. vide Adoratio.
Deo ſoli ſerviendum, Deut. 6. 13. † 10. 20. 1. Reg. 7. 3. Matth. 4. 10. Luc. 4. 8.
aliis etiam poſt Deum ſerviendum, Geneſ. 25. 23. † 27. 29. † 47. 25. 1. Tim. 6. 2.
Deus cujus mali ſit cauſa, & cujus non ſit. Vide Malum.
DIABOLUS ſtudet ſemper perditioni hominum, Gen. 3. 1.* 1. Par. 21. 1. Job 1.* 2.* Zach. 3. 1. Matth. 4. 3. 9. † 8. 28. † 13. 19. Luc. 8. 12. † 13. 9. 14. † 22. 31. Actor. 5. 3. † 13. 8. 2. Cor. 4. 4. † 11. 14. Epheſ. 6. 11. 1. Theſſ. 2. 18. 1. Petr. 5. 8. Apoc. 2. 10. † 12. 9. † 20. 7.
Diabolus non plura poteſt, quàm ei Deus permittit, 3. Regum 22. 22. 2. Paralip. 18. 20. Job 1. 12. † 2. 6. Matth. 8. 31. Marc. 5. 12. 13. Epheſ. 2. 2. Tim. 2. 26. Apoc. 20. 7.
Diabolus pater, & princeps mundi, omniumque impiorum, Matth. 4. 9. Luc. 4. 6. Job 41. 25. Joan. 8. 44. † 12. 31. † 14. 30. † 16. 11. 2. Corinth. 4. 4. Eph. 2. 2. † 6. 12. Coloſſ. 2. 15.
Diaboli imperium per Chriſtum ſublatum, Gen. 3. 15. 1. Regum 17.* Job 26. 13. Iſai. 9. 4. † 14. 8. 12. † 27. 1. † 53. 3. Zach. 3. 2. Matth. 12. 29. Luc. 10. 18. † 11. 21. Joan. 12. 31. Coloſſ. 1. 13. † 2. 15. 2. Timoth. 1. 10. 1. Joan. 3. 8. Hebr. 2. 14. Apoc. 12. 9. † 20. 2.
Diaboli filii, Joan. 8. 44. Act. 13. 10. 1. Joan. 3. 10.
DIACONI, Act. 6. 3. † 21. 8. Phil. 1. 1. 1. Tim. 3. 8.
DIANA colitur Epheſi, & in univerſa Aſia, Actor. 19. 27.
DIES noviſſimi, & judicium extremum, 1. Regum 2. 10. Pſalm. 95. 13. Iſai. 2. 10. 19. † 13. 6. 13. † 26. 21. † 27. 1. † 30. 30. † 66. 15. 24. Jerem. 30. 23. Daniel 7. 9. Soph. 1. 8. 14. Malach. 4. 1. 4. Eſdræ 3. 27. † 13. 12. Matth. 11. 16. † 13. 41. 49. † 16. 27. † 24.* † 25. 31. 41. Marc. 13.* Luc. 17. 24. 30. Actor. 1. 11. † 3. 20. † 17. 31. Rom. 2. 5. 16. † 14. 10. 1. Cor. 15.* 2. Corinth. 5. 10. 1. Theſſ. 4. 16. † 5. 2. 2. Theſſ. 1. 7. † 2. 2. Tit. 2. 13. 1. Petr. 1. 13. Hebr. 9. 28. Judæ 14. Apocal. 1. 7. † 20. 21.
Dies Domini, Iſai. 13. 6. Jer. 30. 7. Amos 5. 18. Joel. 2. 1. 31. Soph. 1. 14. Mal. 4. 1. 4. Eſdr. 5. 37. Phil. 1. 6. † 2. 16. 1. Theſſ. 5. 2. 2. Tim. 4. 8.
Dies Domini, & hora nulli cognita, Matth. 24. 36. 50. Marc. 13. 32. Luc. 17. 24. 30. Actor. 1. 7. 1. Theſs. 5. 1. 2. Petr. 3. 10. Apoc. 3. 3. † 16. 15.
Dies pro annis, Num. 14. 34. Ezech. 4. 6.
DILECTIO Dei erga ſuos, Exod. 20. 6. † 34. 14. Deuter. 4. 24. † 6. 15. † 7. 8. Joſue 24. 19. Proverb. 8. 17. Eccli. 4. 18. Jer. 31. 3. Joan. 3. 16. † 10. 11. † 13. 1. 18. † 15. 9. † 16. 27. Rom. 5. 8. Gal. 2. 20. Eph. 2. 4. † 5. 2.
Diligendus eſt Deus ſuper omnia, Gen. 22. 2. 9. Exod. 20. 6. Deut. 5. 10. † 6. 5. † 10. 12. † 11. 1. 13. 22. † 30. 6. Joſ. 22. 5. Eccl. 7. 32. † 34. 19. † 47. 10. Matth. 10. 37. † 22. 36. Marc. 12. 30. Luc. 7. 47. † 10. 27. Joan. 21. 15. Rom. 5. 5. † 8. 28. 35. 1. Corinth. 10. 31. 1. Joan. 4. 17.
Dilectio, vide Charitas.
DINA filia Jacob, Geneſ. 30. 21. violatur à Sichem, cap. 34. 2.
DIONYSIUS Areopagita convertitur, Act. 17. 34.
DISCORDIA vitanda, Prov. 6. 19. † 10. 12. † 15. 18. † 16. 28. † 17. 21. † 18. 6. † 30. 33. Matth. 12. 25.* Luc. 11. 17. 1. Cor. 14. 33. Gal. 5. 15. 2. Tim. 2. 23.
DIVINI, vide Incantatores.
DIVITES quomodo ſe erga pauperes habere debeant, Lev. 25. 35. Deut. 15. 7. 10. Job 31. 16. Pſal. 61. 11. Prov. 3. 27. † 17. 5. † 19. 17. † 21. 13. † 22. 7. † 28. 27. † 30. 7. Eccleſ. 11. 1. Eccli. 4. 4. † 7. 35. † 11. 10. † 29. 12. † 31. 8. Iſai. 58. 7. Matth. 6. 19. † 19. 21. Luc. 14. 13. † 16.* † 18. 22. Act. 2. 45. † 4. 34. 1. Tim. 6. 18. vide Eleemoſyna.
Divitiarum vanitas, & contemptus, & quemadmodum in divitiis non ſit ſperandum. Pſal. 38. 7. † 48.* † 51. 9. Prov. 10. 2. † 11. 4. 28. † 15. 16. † 18. 11. † 22. 16. † 23. 4. † 28. 11. † 30. 7. Eccleſ. 5. 9. 12. † 6. 2. Iſai. 2. 7. Jer. 17. 3. 11. † 21. 12. Ezech. 7. 19. Soph. 1. 18. Eccl. 5. 1. 10. † 10. 10. † 11. 7. † 14. 1. † 31. 3. Matth. 6. 22. † 19. 22. Luc. 8. 2. 14. † 12. 15. 1. Timoth. 6. 9. Jac. 1. 11.
contra Divites impios, 1. Reg. 25. 2. Job 20. 19. † 27.* Prov. 23. 4. † 28. 8. 20. 27. Eccl. 6. 1. Iſa. 5. 8. † 32. 9. Jer. 15. 13. Amos 6. 1. † 8. 4. Hab. 2. 5. Luc. 6. 24. † 16. 19. 24. Jacob 5. 1. vide Avaritia.
DOCTRINA Apoſtolica ſcripta, & non ſcripta firmiter tenenda, Rom. 16. 17. Gal. 1. 8. 11. 2. Theſs. 2. 15. 1. Cor. 11. 2. 34.
Doctrina Apoſtolorum eſt Chriſti doctrina, Luc. 10. 16. 1. Corinth. 14. 37. 2. Corinth. 2. 14. 17. † 7. 20. 1. Theſs. 2. 2. 13. Gal. 1. 11.
DOEG ſervus Saulis prodit ſacerdotem Abimelech, 1. Reg. 22. 9. 18. cædit Sacerdotes Domini, 21. 18.
DOLUS, Jer. 9. 6. Pſal. 14. 20. † 9. 28. Prov. 11. 17. Marc. 7. 22. Act. 5. 1. Rom. 1. 29.
DOMUS ædificata ſuper petram firmam manebit, Pſ. 45. 2. Matth. 7. 24. † 16. 18. Luc. 6. 48. Rom. 8. 35.
Domus corporis noſtri, 2. Cor. 5. 1. 2. Petr. 1. 14.
DOMINI, & dominæ erga ſervos, & ancillas totamque familiam officium, & poteſtas, Exod. 21. 2. 20. 26. Lev. 19. 13. † 25. 28. Deut. 5. 14. 21. † 15. 12. 16. † 24. 15. Job 31. 13. Prov. 29. 19. Jerem. 34. 9. 14. Eccli. 7. 22. † 33. 31. † 42. 16. Epheſ. 6. 9. Col. 4. 1.
DONARIA recipere, ſitne prohibitum, Geneſ. 14. 22. Exod. 18. 21. † 23. 8. Num. 22. 18. Deut. 10. 17. † 27. 25. 1. Reg. 8. 3. † 12. 3. 3. Reg. 13. 7. 4. Reg. 5. 16. 2. Par. 19. 7. Job 15. 34. Pſalm. 14. 5. † 25. 10. Prov. 15. 27. † 17. 23. Iſai. 1. 23. † 5. 23. † 33. 15. † 45. 13. Ezech. 13. 19. † 22. 12. Dan. 5. 17. Mich. 3. 11. Eccli. 8. 3. † 20. 31. Act. 20. 35.
DRUSILLA uxor Felicis præfecti, audit doctrinam Evangelicam à Paulo, Act. 24. 24.

E

EBRIETAS, & gula, Geneſ. 9. 21. † 19. 32. 35. † 25. 29. Lev. 10. 9. 1. Reg. 25. 36. 2. Reg. 13. 28. † 23. 18. 3. Reg. 20. 12. 16. Prov. 20. 1. † 23. 17. † 23. 2. 3. 20. 29. † 31. 4. Eccli. 19. 2. † 21. 6. † 31. 12. 17.* 31. 35. † 37. 35.* Iſai. 5. 11. 22. † 22. 13. † 28. 7. † 56. 12. Ezech. 16. 49. Dan. 5. 1. Oſee 4. 11. Joel 3. 5. Mich. 2. 11. Habac. 2. 5. 16. Jud. 13. 4. Sap. 2. 7. 1. Mach. 16. 16. Luc. 12. 45. † 21. 34. Roman. 13. 13. 1. Corinth. 5. 10. † 6. 10. † 11. 21. Galat. 5. 21. Ephef. 5. 18. 1. Theſs. 5. 7. 1. Timoth. 3. 3. Tit. 1. 7. 1. Petr. 4. 3. Hebr. 12. 16. vide Jejunium.
Ebrietas iram Dei provocat, Iſa. 5. 11. 22. † 28. 1. Dan. 5. 2. Joel. 1. 4. 5. 1. Corinth. 6. 10. mentem alienat, Prov. 23. 31. Eccli. 19. 2. Iſai. 28. 1. 7. Oſee 4. 11. ad libidinem incendit, Prov. 20. 1. Ephef. 5. 18. facultates diſſipat, Prov. 23. 20. Eccli. 19. 1. ſecretum detegit, Prov. 31. 4. Habac. 2. 15. ad furorem, & rixas excitat, Prov. 20. 1. † 23. 29. Eccli. 31. 38. 40. Oſee 7. 5.
EBRON, vide Hebron.
ECCLESIA accipitur pro templo materiali, Deuter. 23. 1. Jud. 20. 2. Jud. 6. 22. Pſalm. 67. 27. Thren. 1. 10. Joel. 2. 16. 1. Cor. 11. 18. † 14. 34.
Eccleſia accipitur pro cœtu fidelium, Num. 19. 20. † 20. 4. 1. Reg. 17. 47. 3. Reg. 8. 14. 55. 1. Par. 29. 1.* 2. Par. 1. 5. Pſ. 21. 26. † 2. 5. † 34. 18. † 106. 32. † 149. 1. Machab. 4. 37. † 5. 16. † 14. 19. Matth. 16. 18. Act. 5. 11. † 8. 1. † 16. 4. Rom. 16. 16. 1. Cor. 6. 5. † 11. 16. † 12. 28. † 14. 5. 1. Cor. 8. 18. 23. 24. † 11. 8. † 12. 13. Epheſ. 5. 23. Philip. 4. 15. Col. 1. 15. 1. Timoth. 3. 5. 15. Jacob 5. 14. Apoc. 1. 11. † 22. 16.
Eccleſia pro cœtu unius provinciæ, 1. Reg. 8. 14. Act. 9. 31. † 12. 1. 6. † 13. 1. † 15. 1. † 15. 4. † 19. 32. † 20. 17. Rom. 16. 1. 1. Cor. 1. 3. † 16. 1. 1. Cor. 8. 1. Gal. 1. 1. 2. Theſs. 1. 1.* 1. Pet. 5. 13. Apoc. 2. 1.* † 3. 1.
Eccleſia pro Pſaltis, & Præpoſitis, 1. Regum 8. 14. Matth. 18. 17.
Eccleſia eſt una, & viſibilis præfigurata per unam, & viſibilem arcam Noe, Geneſ. 6. 14. 1. Petr. 3. 20. per civitatem ſanctam Jeruſalem, Apoc. 21. 2. per hortum concluſum, & fontem ſignatum, Cant. 4. 12. per unam columbam, 6. 8. per vineam, Pſalm. 79. 9. Cant. 2. 15. Iſaiæ 5. 2.* Jerem. 2. 21. † 12. 10. Matth. 20. 1.* Marc. 12. 1. Luc. 20. 9. Apoc. 14. 15. per navem, Luc. 5. 1. per ſagenam comprehendentem bonos, & malos piſces, Matth. 13. 47. per agrum, Matth. 13. 24. per regnum cœlorum, Matth. 13.* † 25.*
Eccleſia firmamentum veritatis errare non poteſt, Iſa. 59. 21. Matth. 16. 16. 18. † 28. 20. Luc. 22. 32. Joan. 14. 16. † 16. 13. † 17. 11. 20. 1. Tim. 3. 15.* 1. Joan. 2. 27.
Eccleſia eſt corpus Chriſti, Cant. 4. 7. 9. 11. 12. Eph. 1. 23. † 4. 4. † 5. 23. 1. Cor. 12. 27.
Eccleſia fidelium naſcitur, & propagatur per ſanam doctrinam, Joan. 1. 12. † 3. 3. Rom. 8. 13. † 9. 8. Gal. 3. 26. † 4. 19. Eph. 1. 5. Tit. 1. 1. Cor. 4. 15. Philem. 10. 1. Pet. 1. 23. 1. Joan. 3. 9. † 5. 1. 18. Jac. 1. 18.
Eccleſia, ſeu fidelium cœtus, tenetur ſacerdotibus, paſtoribuſque ſuis, quæ ad vitam ſunt tuendam, neceſſaria ſuppeditare, Deuter. 12. 19. † 14. 27. † 16. 11. † 25. 4. 1. Eſdr. 7. 24. Matth. 10. 10. Lucæ 10. 7. Roman. 15. 27. 1. Corinth. 9. 7. 11. Gal. 6. 6. Philip. 2. 29. † 4. 10. 16. 1. Theſs. 5. 12. Heb. 13. 7. Tenetur etiam pro ſuis præfectis orare, Actor. 4. 29. † 12. 5. Rom. 15. 30. Ephef. 6. 18. Philipp. 1. 19. Coloſs. 4. 3. 2. Theſs. 3. 1. Hebr. 13. 18.

Ec-

Digitized by Google

Eccleſia eſt ſponſa Chriſti, Pſalm. 44. 11. Ezech. 16. 9. 2. Cor. 11. 2. Eph. 5. 26. Apoc. 19. 8. † 21. 10.

Eccleſiæ caput eſt Chriſtus, Oſee 1. 2. 1. Cor. 12. 27. Epheſ. 1. 22. † 4. 15. † 5. 23. Col. 1. 18. † 2. 10.

Eccleſiæ quaſi membra quædam ſunt veri fideles, eidem capiti Chriſto, ejuſque vicario ſubjecti, cujuſcumque nationis fuerint, ſive Judæi, ſive Gentiles, Iſa. 43. 9. Joan. 10. 16. 1. Cor. 12. 12. Eph. 3. 6.

Eccleſiæ claves promittuntur, & poteſtas, Matth. 16. 19. traduntur, Joan. 20. 23. exercentur, Matth. 18. 17. vide Excommunicatio, & Confeſſio.

Eccleſiam ſibi Chriſtus comparavit, & emit Sanguine ſuo, Actor. 20. 28. 1. Corinth. 6. 20. † 7. 23. Epheſ. 2. 13. Coloſſ. 1. 14 1. Petr. 1. 18. Hebr. 9. 12. 1. Joann. 1. 7. Apoc. 1. 5. † 5. 9. † 14. 4.

Eccleſiam ſuam Deus protegit, & cuſtodit, Exod. 13. 21. † 29 45. Levit. 16. 12. Deuter. 7. 20. † 23. 14. † 31. 6. 3. Regum 6 13. Pſal. 90. 1. 11. † 131. 13. Iſaiæ 43. 2. Jerem. 46. 28. Matth. 18. 20. † 28. 20. Joann. 14. 23. 2. Corinth. 6. 16.

EDOM frater Jacob, filius Iſaac, appellatur Eſau, Geneſ. 25 25.

Edumæi negant Iſraelitis tranſitum per ſuam regionem, Num. 20. 14. eduntur, & fiunt ſervi domui Iſrael, 2. Regum. 8. 14. deficiunt ab Iſrael, & creans ſibi regem, 4. Regum 8. 20. ſuperantur à Juda, 14. 7. 2. Paral. 25 12.

Contra Edumæos prophetia, Num. 24. 18. Pſalm. 136. 7. Iſaiæ 21. 11 † 34. 5. Jerem. 49. 7. Thren. 4. 21. Ezech. 25. 12. 14. † 35. 2. † 35. † 36. 5. Amos 1. 11. Abdiæ 1. 1. vide Eſau.

ELEAZAR filius Aaron, Exod. 6. 23. † 28. 4. partitur cum Joſue terram Chanaan, Joſue 14. 1. juxta præceptum Domini, Num. 34 17. conſecratur Sacerdos, Levit. 8. 14. fit poſt mortem patris ſummus Sacerdos, Num. 20. 26. Deuter. 10. 6. moritur, & ſepelitur, Joſue 24. 33. filium habet cui Phinees nomen erat, Exod. 6. 25. quem in demortui patris locum ſufficiunt, Num. 25. 7. 12.

ELEAZAR filius Saura occidit elephantem, quo in vulnere procumbente, ipſe oppreſſus ſuffocatur, 1. Machab. 6. 43.

ELEAZARI ſenis martyrium, 2. Mach. 6. 18. 31.

ELEEMOSYNA pauperibus eroganda, Exod. 22. 25. † 23. 11. Lev. 19. 10. † 23. 22. † 25. 34. Deut. 15. 7. 10. † 24. 19. 1. Regum 27. 10. 2. Eſdr. 8. 12. Eſther 9. 22. Pſalm. 40. 1. † 81. 4. † 111. 9. Proverb. 3. 9. 28. † 11. 18. 25. † 14. 21. 31. † 19. 17. † 22. 13. 21. † 22. 9. † 28. 27. † 31. 20. Eccleſ. 11. 1. Iſaiæ 58. 7. Ezech. 16. 49. † 18. 7. Dan. 4. 24. Eccli. 4. 2. † 7. 35. † 12. 3. † 14. 13. † 29. 12. † 35. 4. Tob. 1. 4. † 4. 7. 17. † 12. 9. † 14. 13. Matth. 6. 3. † 10 42. † 19. 21. † 25. 35. 42. Luc. 3. 11. † 6. 35. † 11, 41. † 12. 33. † 14. 13 † 16. 9. 21. † 19. 8. † 21. 1. Act. 3. 42. † 6. 2. † 9. 39. † 10. 2. † 11. 29. † 20. 35. Rom. 12. 8. † 15. 26. 1. Corinth. 16. 2. * 2. Corinth. 8 4. 15. † 9. * Epheſ. 4 28. Hebr. 13. 16. 1. Joan. 3. 17. Jacob 2. 15. quære Miſericordia.

ELI ſacerdos in Silo, 1. Regum 1. 3. filii ejus reprehenduntur, 2. 12. 22. è ſolio lapſus fractis cervicibus moritur, 4. 18.

ELIAS, vide Helias.

ELISEUS ungitur Propheta, 3. Regum 19. 19. juxta præſcriptum Domini, 19. 16. tranſit Jordanem. 4. Regum 2. 14. ſanat aquam, 2. 20. revocat puerum ad vitam, 4. 35. mundat Naaman à lepra, 5. 14. percutit Syrios cæcitate, 6. 18. prædicit rerum abundantiam, 7. 1. ægrotat, & moritur, 13. 14. 20. mortuum ejus corpus excitat mortuum, 13. 21. commendatur, Eccli. 48. 13.

ELYMAS magus fit cæcus, Act. 13. 8.

EMERE, & vendere quomodo oporteat, Gen. 23. 9. 14. † 25. 31. † 33. 19. † 41. 57. † 42. *Lev. 19. 13. 35. † 25. 14. 46. Deut. 15. 1. † 25. 13. 3. Reg. 4. 21. Eccli. 27. 1. † 42. 25. Prov. 11. 1. 26. † 16. 11. † 20. 10. 23. Iſaiæ 23. 18. Jerem. 32. 6. Ezech. 45. 10. Mich. 6. 10. Matth. 7. 2. Luc. 14. 18. 1. Cor. 7. 30. 1. Theſſ. 4. 6.

EPHRON, quia negabat Judæ tranſitum, funditus perdita eſt, 1. Mach. 5. 46. 2. Mach. 12. 27.

EPISCOPI, eorum electio, & officium, Matth. 20. 25. 26. Luc. 4. 18. † 22. 26. Joann. 10. 4. 14. † 21. 15. Actor. 1. 24. † 6. 3. † 15. 22. † 14. 20. 28. Rom. 13. 16. 25. 1. Corinth. 3. 5. † 4. 1. † 16. 1. 9. 2. Cor. 3. 6. † 4. 5. 10. 8. † 6. 4. Epheſ. 1. 13. † 3. 2. Col. 1. 23. 1. Tit. 3. 1. † 4. 6. 2. Tim. 2. 1. 25. Tit. 1. 5. 1. Petr. 5. 2. vide Concionator.

ERUBESCERE nullus debet Evangelium, Pſalm. 39. 17. Eccli. 42. 9. 21. Marc. 8. 38. Luc. 9. 26. Rom. 1. 16. 2. Tim. 1. 8.

Erubeſcendum propter peccata, Ezech. 16. 52. Eccli. 41. 22.

ESAIAS, vide Iſaias.

ESAU filius Iſaac naſcitur, Geneſ. 25. 24. vendit ſua primogenita, 25. 31. Hebr. 12. 16. ſupplantatur à fratre ſuo Jacob, Gen. 27. * ducit filiam Iſmaelis, 28. 9. † 36. 3. procedit contra Jacob cum 400. viris, 32. 6. oſculatur ſuum fratrem Jacob, 33. 4. in Eſau pugnare prohibetur Iſrael, Deut. 2. 4. vide Edom.

ESDRAS Scriba proficiſcitur ex Babylone, 1. Eſd. 7. 6. ſeparat mulieres Gentiles ex Iſrael, 9. * † 10. * legit coram multitudine librum Legis, 2. Eſdræ 8. 2. 3. Eſdræ 9. 40. appellatur Joſedec, 1. Paral. 6. 15.

ESURIRE juſtitiam, Iſaiæ 55. 1. Pſalm. 106. 9. Matth. 5. 6. Luc. 1. 53. † 6. 21. Apoc. 21. 6. † 22. 17.

EVA formatur ex coſta Adæ, Gen. 2. 22. comedit fructum vetitum, 3. 6.

EVANGELIUM Chriſti, ejuſque prædicatio, Geneſ. 3. 15. Iſa. 53. 1. † 55. 5. † 61. 1. Matth. 1. 36. † 11. 28. † 28. 19. Marc. 16. 15. Luc. 2. 10. † 24. 46. Joan. 5. 16. † 6. 35. † 8. 2. † 20. 9. † 21. 46. Rom. 1. 16. † 3. 21. 34. † 8. 3. 1. Cor. 1. 15. 29. † 4. 15. † 15. 1. 2. Cor. 5. 18. Galat. 1. 6. 11. Epheſ. 1. 13. 1. Timoth. 1. 15. 2. Tim. 1. 8. † 2. 8. 1. Petr. 4. 17.

Evangelium affert fiduciam, ſimul & timorem; conſolationem, & terrorem, Matth. 3. 7. * † 5. 20. 23. † 7. 13. 19. 23. † 8. 12. † 9. 15. † 10. 33. † 11. 12. † 12. 37. 41. † 13. 29. 40. 50. † 15. 13. † 16. 27. † 18. 6. 7. † 20. 16. † 22. 13. 14. † 24. 12. 21. * † 25. 12. 23. 30. 41. * Marc. 10. 23. 31. † 13. * Luc. 3. 17. † 6. 24. 25. † 2. 62. † 12. 20. 40. 48. † 13. 5. 26. 30. † 16. 22. † 17. 30. 34. † 19. 22. * † 20. 47. † 21. * Joann. 5. 28. † 15. 16. Actor. 5. 5. 6. * Rom. 1. 18. † 2. 5. 6. † 6. 23. † 9. 18. * † 11. 20. 22. † 13. 2. 3. 4. † 14. 12. 1. Corinth. 3. 13. 17. † 5. 5. † 10. 8. † 11. 29. † 15. 52. † 16. 22. 2. Corinth. 7. 1. 8. 10. † 13. 5. Galat. 5. 21. 24. Epheſ. 5. 5. Philipp. 2. 12. 1. Timoth. 5. 14. Hebr. 9. 27. † 10. 26. 27. * Jac. 4. 9. † 5. 1. 1. Petr. 4. 18. † 5. 8. 2. Petr. 1. 10. † 2. 4. * † 3. 10. * Judæ 15.

Evangelizanti debetur neceſſaria vitæ ſuſtentatio, Matth. 10. 9. Marc. 6. 8. Lucæ 9. 4. † 10. 7. Rom. 15. 26. 1. Corinth. 9. 7. 11. 13. Gal. 6. 6. 1. Timoth. 5. 17. 2. Timoth. 2. 6.

EUCHARISTIA, Matth. 26. 26. Marc. 14. 22. Luc. 22. 19. 1. Cor. 11. 24. * † 10. 16. frequenter ſumenda, Act. 2. 42. † 20. 7. præfiguratur, Exod. 16. 15. *

Euchariſtia ſub altera tantùm, nimirum panis, ſpecie, Joan. 6. 58. data à Chriſto, Luc. 24. 30. 31. ab Apoſtolis, Actor. 2. 42. † 20. 7.

In Euchariſtia non remanet ſubſtantia panis poſt conſecrationem, ſed eſt verum Chriſti corpus, & ſanguis, Matth. 26. 26. Marc. 14. 22. Luc. 22. 19. Joan. 6. 51.

Euchariſtiam in publicis ſupplicationibus circumferendam eſſe, præfiguratum, Joſ. 6. 6. 7. 11. * 20. 2. Reg. 4. 3. 2. Reg. 6. 4. 5. 6.

Euchariſtia adoranda, Pſalmus 21. 28. 30. † 98. 5. Joan. 9. 38.

EXACTIO, cenſus, & tributum debetur Principibus, Matth. 17. 24. † 22. 17. Marc. 12. 16. Lucæ 20. 22. Rom. 13. 7.

EXCOMMUNICATIO à Chriſto inſtituta, & præcepta, Matth. 5. 29. † 16. 19. † 18. 8. Marc. 9. 42. Joann. 20. 23.

Excommunicatio in uſu fuit Apoſtolis, 1. Cor. 5. 3. 10. 2. Theſſ. 3. 6. 14. 1. Tim. 1. 20. Tit. 3. 10.

Excommunicatio exercenda ad ædificationem, & mundationem Eccleſiæ, & ad correctionem ejus, qui excommunicatur, 1. Cor. 5. 4. 1. Tim. 1. 20. 2. Theſſ. 3. 14. ut ſpiritus ejus ſalvus fiat, 1. Cor. 5. *

Excommunicatio Phariſæorum, Joann. 9. 22. 34. † 12. 42. † 16. 12.

Excommunicandi, qui in moribus, aut doctrina graviter errantes admoniti, nolunt reſipiſcere, Prov. 22. 10. Matth. 18. 17. Roman. 16. 16. 1. Corinth. 5. * 2. Corinth. 2. 8. 2. Theſſal. 3. * 1. Tim. 1. 20. † 6. 5. 2. Tim. 2. 17. 21. † 3. 5. Tit. 3. 10. Joan. epiſt. 2. 10.

Excommunicati vitandi, Matth. 18. 17. 1. Corinth. 5. * Tit. 3. 10.

EXEQUIÆ celebrantur, Gen. 23. 2. 3. † 50. 10. Deut. 18. 8. 2. Reg. 3. 31. *

EZECHIAS filius impii Achaz cùm eſſet rex, tamen pius fuit, 4. Reg. 18. 10. frangit ſerpentem æneum, 18. 4. deficit ab Aſſyriis, 18. 7. mittit nuntium ad Iſaiam prophetam, 19. 2. Iſa. 37. 2. decumbit ex gravi morbo, 4. Reg. 20. 1. Iſai. 38. 1. oſtendit Babyloniis ſuum theſaurum, & reprehenditur, 4. Reg. 20. 12. 14. Iſa. 39. 1. 3. commendatur, Eccli. 48. 19.

EZECHIEL cum aliis captivis vehitur in Babylonem, Ezech. 1. 1. vocatur, & mittitur, 2. 3. commendatur, Eccli. 49. 10.

FAGE.

Digitized by Google

F

FACERE pro ſacrificare in Scripturis, Lev. 15. 15. 30. Num. 6. 11. 16. † 8. 12. † 9. 2. 4. 10. 2 4. Jud. 13. 26. Lucæ 22. 19.
FAMA bona præſtantior divitiis, Prov. 22. 1. Eccleſ. 7. 2. Eccli. 41. 15. 16.
FAMES, & annonæ caritas, Gen. 12. 10. † 26. 1. † 41. * 42. * 43. * 44. * 45. * 47. * Exod. 16. 3. Deut. 28. 53. † 32. 24. Ruth 1. 1. 2. Reg. 21. 1. † 24. 13. 3. Reg. 8. 37. † 18. 2. 4. Reg. 4. 38. † 6. 25. † 8. 1. † 25. 3. 2. Paral. 6. 28. † 20. 9. 2. Eſdr. 5. * Pſal. 36. 19. Iſaiæ 5. 13. Jerem. 14. 1. 12. 15. † 15. 2. † 29. 17. † 34. 17. Ezech. 5. 12. 16. † 6. 11. Joel. 1. * Amos 4. 6. Agg. 1. 6. 10. † 2. 17. Matth. 24. 7. Luc. 4. 25. † 15. 14. Act. 7. 11. † 11. 28. Rom. 8. 35. 2. Corinth. 11. 27. Apoc. 6. 8. † 18. 8.
Fames verbi Dei, 1. Reg. 3. 1. 2. Paral. 15. 3. Oſee 3. 4. † 4. 1. Amos 8. 11.
FAMULORUM, famularumque officium, Geneſ. 16. 4. 6. † 24. * † 30. 25. † 31. 4. † 39. 2. 6. Exod. 20. 2. 10. 4. Reg. 5. 20. 25. Prov. 14. 35. † 17. 2. † 19. 10. † 29. 19. Eccleſ. 2. 7. Eccli. 5. 22. † 10. 28. Jer. 34. 8. Joel. 2. 29. Luc. 12. 37. 45. Actor. 12. 13. 1. Cor. 7. 21. Ephеſ. 6. 5. Coloſſ. 3. 22. 1. Tim. 6. 1. Tit. 2. 9. 1. Petr. 2. 18.
FELIX præfectus Judææ, Act. 23. 24. † 24. *
FERMENTUM, mala doctrina, Levit. 2. 11. † 6. 16. Deut. 16. 3. Matth. 16. 6. Marc. 8. 15. Luc. 12. 1. 1. Corint. 5. 6. Galat. 5. 9.
FESTA Judæorum, & in primis feſtum Paſchæ, vide Paſcha.
Feſtum Pentecoſtes, Exod. 23. 16. † 34. 22. Num. 28. 26. Deut. 16. 9. Joan. 5. 1. Act. 2. 1. † 20. 16.
Feſtum tubarum, Levitic. 23. 24. Num. 29. 1. 2. Paral. 5. 3.
Feſtum expiationum, Levit. 16. 30. † 23. 27. Numer. 29. 7. 8.
Feſtum tabernaculorum, Exod. 23. 16. Levitic. 23. 34. Num. 29. 12. Deut. 16. 13. † 31. 10. 1. Eſdr. 3. 4. 2. Eſdr. 8. 15. 17. 2. Mach. 1. 9. † 10. 6. Joan. 7. 1.
Feſtum Sabbati, vide Sabbatum.
Feſtum neomeniæ, Num. 28. 14. 1. Reg. 20. 5. Ezech. 45. 18.
Feſtorum violatio, quàm graviter puniatur, Numer. 15. 32.
FESTUS præfectus Judææ, Act. 24. 27.
FIDES in Scripturis variè accipitur, videlicet pro fidelitate, & veritate Dei in ſervandis promiſſis, Pſ. 32. 4. Iſaiæ 11. 5. Theſ. 5. 23. Oſee 2. 20. † 5. 9. Rom. 3. 3. Pro veritate, & conſtantia verborum inter homines, Gen. 39. 16. † 44. 32. Lev. 6. 2. Eccli. 22. 28. Jer. 42. 5. 2. Mach. 10. 27. 1. Tim. 2. 7. pro virtute Theologica, Sap. 1. 2. † 3. 14. Habac. 2. 4. Matth. 8. 10. † 9. 22. 17. 20. Marc. 5. 34. Luc. 5. 20. Rom. 3. 21. † 4. 3. † 5. 1. pro fide viva & formata per charitatem, Hab. 2. 4. Matth. 9. 22. † 15. 28. Marc. 5. 34. † 10. 52. Luc. 7. 50. Rom. 3. 22. Gal. 5. 6. * Hab. 11. * pro fide mortua abſque charitate, Matth. 7. 22. 23. 1. Cor. 13. 2. † 15. 2. Jac. 2. 26. pro ſponſione, ſeu voto, 1. Tim. 5. 12. pro fiducia, Jacob 1. 6.
Fides charitate inferior, vide Charitas.
Fides viva, quæ per charitatem operatur, magnæ virtutis eſt, Matth. 9. 2. 22. 29. † 21. 22. Marc. 16. 16. Luc. 18. 42. Joann. 2. 12. † 3. 15. 16. 36. † 6. 35. † 7. 38. † 11. 25. † 14. 12. † 20. 29. Act. 3. 16. † 10. 43. † 15. 9. † 16. 31. Rom. 1. 16. † 3. 22. Galat. 3. 8. Epheſ. 2. 7. Hebr. 11. 6.
Fides non facit nos certos, aut ſecuros de accepta peccatorum remiſſione, aut conſequenda vita æterna, vide Certi.
Fides ſine operibus non juſtificat, 1. Cor. 13. 2. Gal. 5. 6. Jac. 2. 24.
Fides ipſa etiam appellatur opus bonum, Philipp. 2. 6.
Fides eſt una, Epheſ. 4. 5.
Fidei vivæ, & operanti tribuitur juſtitia, & ſalus, Gen. 15. 6. Marc. 16. 16. Luc. 2. 45. † 8. 48. † 23. 42. Joan. 5. 24. † 17. 3. Act. 13. 38. † 16. 32. Rom. 3. 22. † 4. 3. 22. † 5. * † 10. 2. 10. Phil. 3. 9. 1. Pet. 2. 6. Hebr. 4. 3.
Fidei prædicatio ad eorum, qui præſunt in Eccleſia, judicium referenda eſt, Gal. 2. 2.
Fidem Gentilium etiam reſpicit Deus, Jerem. 39. 18. Matth. 8. 5. 14. † 15. 28. Luc. 7. 9. † 10. 33. † 17. 16. Joan. 4. 47. Actor. 10. 3. † 8. 25.
Fideles Deus liberat à communi perditione, & internecione impiorum, Gen. 6. * 7. * 8. * 19. * Exod. 8. 22. † 9. 4. 6. 26. † 10. 23. † 11. 7. Num. 16. 20. 26. 31. Jerem. 39. 16. Dan. 6. 22. 2. Petr. 2. 7.
Infidelitas, ſeu incredulitas punitur, Gen. 19. 17. 27. 26. Num. 11. 2. 21. † 14. 21. † 20. 12. Deut. 9. 10. 4. Reg. 7. 2. 17. 4. Eſdr. 15. 2. Pſalm. 77. 21. Eccli. 2. 15. Matth. 8. 21. † 14. 30. † 17. 17. Marc. 16. 16. Luc. 1. 16. † 22. 24. Joan. 3. 18. 36. † 6. 7. † 8. 24. † 12. 48. † 21. 27. Rom. 11. 20. Hebr. 3. 18. † 4. 2. † 11. 6. Apoc. 21. 8.
FILIORUM officium erga parentes, Geneſ. 9. 23. † 21. 2. 7. † 27. 2. † 28. 7. † 37. 24. * Exod. 20. 12. † 21. 17. Levit. 19. 3. 32. † 20. 9. † 21. 9. Deut. 5. 16. † 21. 15. 18. † 27. 16. Jud. 14. 2. 1. Reg. 2. 21. 18. 22. † 3. 7. 7. † 8. 2. † 18. 5. 3. Reg. 2. 19. 4. Reg. 2. 23. † 12. 2. † 22. 2. 2. Paral. 24. 3. Eccli. 3. 1. 8. † 6. 18. † 7. 29. † 8. 9. 11. † 22. 3. † 23. 18. † 25. 10. † 33. 24. Tob. 4. 2. † 14. 5. Job 1. 5. † 8. 4. † 32. 4. 6. Prov. 1. 8. † 4. 1. † 6. 20. † 10. 1. † 23. 2. † 15. 20. † 19. 26. † 20. 11. 20. † 22. 25. † 23. 19. 25. † 28. 24. † 30. 17. Jer. 35. 16. Ezech. 22. 7. Matth. 4. 20. † 10. 15. † 15. 4. † 19. 19. Marc. 10. 19. Luc. 2. 48. † 18. 20. Actor. 7. 14. † 22. 1. Ephеſ. 6. 1. Coloſſ. 3. 20. 1. Tim. 5. 4. 1. Petr. 5. 5.
FOENUM, & herba citò tranſiens omnis homo, Pſ. 89. 6. † 128. 6. Iſa. 40. 6. Eccli. 14. 14. 15. 1. Petr. 1. 24. Jac. 1. 10.
FOENUS, vide Uſura.
FORNICATIO iram Dei provocat, Deut. 22. 22. Prov. 23. 27. Eccli. 20. 5. Jerem. 5. 7. Oſee 4. 14. 1. Corinth. 6. 9. 13. 15. Col. 3. 5. Hebr. 13. 4. corpus enervat, & facultates abſumit, Job 31. 12. Prov. 23. 27. † 29. 3. † 31. 3. Eccli. 9. 6. infamiam affert, Eccli. 9. 10. † 42. 12. fornicationis occaſiones vitandæ, Eccli. 9. 4. 12. † 42. 12. fornicatio non ſolùm in opere externo, ſed & in affectu prohibetur, Exod. 20. 17. Matth. 5. 28.
Fornicatio ſpiritalis, quæ eſt hæreſis, & idololatria. Deuter. 32. 16. Jud. 2. 17. † 27. 33. Iſai. 2. 22. † 57. 3. Jer. 3. 2. Ezech. 6. 9. † 16. * Oſee 1. 2. † 2. 4. † 4. 15. Apoc. 18. 3.
FRATRES, & ſorores Chriſti, qui ſint, Matth. 12. 49. † 28. 10. Marc. 3. 33. Luc. 8. 21. Joan. 20. 17. Hebr. 2. 12. Pſalm. 21. 23.
FRAUS, quære Dolus.
FRUCTUS boni operis, quære Opus.
FUNDAMENTUM eſt Chriſtus, 1. Corinth. 3. 11. Epheſ. 2. 20. 1. Petr. 2. 6. fundamentum etiam Apoſtoli, Eph. 25. 20. Apoc. 21. 14.
& peculiariter Petrus, Matth. 6. 18. * Joann. 21. 15. 17. cujus fides nunquam deficiet, Luc. 22. 32.
FURTUM prohibetur, committitur, & punitur, Exod. 20. 15. † 21. 17. † 22. 1. Levitic. 19. 11. Deuter. 5. 19. † 24. 7. Joſ. 7. 1. 19. Tob. 2. 21. Proverb. 6. 30. Oſee 4. 2. Mach. 12. 40. Matth. 19. 18. Joann. 12. 6. 1. Corinth. 6. 10. Apoc. 9. 21.
Fures dicuntur, verbum Dei, & doctrinam veram adulterantes, Jerem. 23. 30. Joann. 10. 1.

G

GAAL opponit ſe Abimelech, Jud. 9. 26. 35. 39.
GABAONITÆ redimunt vitam aſtu quodam, Joſue 9. * obſidentur, & obſidione liberantur, 10. 5. * Propter ipſos injuſtè à Saule occiſos ſuſpenduntur filii Saulis, 2. Reg. 21. 1. 6. 9.
GABELUS venit cum Raphael ad nuptias Tobiæ, Tob. 9. 7.
GABRIEL apparet prophetæ Danieli, Dan. 8. 16. † 9. 21. Zachariæ ſacerdoti, Luc. 1. 11. Virgini Mariæ 1. 26.
GAD filius Jacob ex Lia, Gen. 30. 11. † 35. 26.
Gadditæ recipiunt ſuam hæreditatem, Numer. 32. * Deut. 3. 12. Joſ. 13. 24.
Gad propheta admonet David, ut non maneat in terra Moabitarum, 1. Reg. 22. 5.
Nuntiat Davidi iram Dei, 2. Reg. 24. 11. 18.
GAJUS, 1. Corinth. 1. 14. capitur, Actor. 19. 29. deducit Paulum in Aſiam, 20. 4. hoſpitio eum ſuſcipit, Rom. 16. 23.
GALGAL, ſive Galgala, civitas Iſrael, Joſ. 4. 19. in Galgal circumciditur populus, & celebrat Paſcha, 5. 1. 7. 10. egreditur inde ad liberandos Gabaonitas, 10. 7. revertitur, 10. 43.
GALILÆA recipit Chriſtum, Joan. 4. 45. in Galilæa incipit Chriſtus prædicare, Matth. 4. 12. Act. 10. 37.
GAMALIEL, vir peritus Legis, Actor. 5. 34. † 22. 3.
Gamaliel dux Manaſſitarum, Num. 1. 10.
GAUDERE, & lætari honeſtè licet, 1. Paral. 29. 9. * 2. Eſdr. 12. 42. Pſalm. 67. 4. Luc. 1. 14. 1. Theſſ. 2. 6. † 5. 16.
Gaudendum non eſt more Gentilium, Eccleſ. 2. 2. † 7. 5. Oſee 9. 1. Amos 6. 6. Prov. 2. 14. Jac. 4. 8. Gaudium in perſecutione.

Digitized by Google

ctione, Matth. 5. 12. Actor. 5. 41. † 10. 24. Rom. 5. 3. Col. 1. 24. Hebr. 10. 34. † 12. 25.
Gaudium Spiritus, Luc. 10. 21. Rom. 12. 12. † 14. 17. Galat. 5. 22. Philipp. 4. 4. 1. Theſſ. 5. 16.
Gaudium ſalutis æternæ, Iſa. 35 18. † 25. 1. † 35. 10. † 65. 12. Sap. 3. 1. 7. vide Beatitudo.
GEDEON dux, & judex in Iſraël, Jud. 6. * † 7. * † 8. *
GEMITUS quis probandus, quis improbandus, Exod. 2. 24. Ezech. 9. 4. Tob. 3. 1. 2. Mach. 6. 30. Rom. 8. 22. Jac. 5. 9.
GENTIUM vocatio, Geneſ. 49. 10. Num. 24. 17. Deut. 32. 43. 1. Reg. 23. 44. 50. 3. Reg. 8. 41. Pſalm. 2. 8. † 21. 28. † 67. 32. † 71. 18. 17. † 85. 9. † 86. 4. Iſaiæ 2. 2. † 11. 10. † 19. 18. † 25. 7. † 27. 13. † 29. 17. † 35. * † 41. 25. † 43. 5. † 45. 14. † 49. * † 52. 5. † 54. * † 55. * † 56. 3. 6. † 60. 3. 9 † 65. 1. † 66. 19. 20. Jerem. 9. 24. † 12. 16. † 16. 19. Oſee 2. 1. 24. Joel. 2. 28. Mich. 4. 2. Soph. 3. 9. Zach. 2. 11. † 8. 20. † 9. 10. Matth. 2. 2. 7. † 8. 11. † 21. 31. 43. † 22. 9. Joan. 10. 16. Actor. 8. 26. 30. † 10. * 1. Corinth. 12. 13. Epheſ. 2. 10.
Gentilium mores non ſunt nobis imitandi, Lev. 18. 3. † 20. 23. Jer. 10. 2.
GENU omnes flectendum Domino, Pſal. 21. 30. Iſa. 45. 23. Rom. 14. 11. Phil. 2 10.
GERSON filius Levi, Num. 3. 17. Gerſonitarum miniſterium, 3. 25. † 4. 22.
GIEZI miniſter Eliſei, 4. Regum 4. 25. fit leproſus, 5. 26.
GLADIUS non cuivis permittendus, Matth. 26. 52. Marc. 14. 47. Luc. 22. 49. Joan. 18. 10.
GLADIUS ſpiritus eſt verbum Dei, 4. Eſdr. 13. 9. 27. Iſaiæ 11. 4. † 27. 1. † 35. 8. † 49. 2. † 66. 16. Epheſ. 6. 17. Hebr. 4. 12. Apoc. 1. 16. † 2. 16. † 19. 15. 2. Theſſ. 2. 8.
GLORIA Dei in omnibus quærenda, Joſ. 7. 19. Pſalm. 113. 1. Matth. 6. 9. Joan. 9. 24. † 17. 4. Actor. 3. 12. † 12. 23. 1. Corinth 6. 20. † 10. 31. Philipp. 1. 20. Col. 3. 17. Tit. 2. 10. quære Honor.
Gloria beatorum, vide Beatitudo.
GODOLIA filius Ahicam gladio interimitur, 4. Reg. 25. 25. Jerem. 41. 2.
GRATIA in Scripturis accipitur pro beneficio, Ruth 2. 20. 2. Regum 2. 6. † 15. 20. Prov. 4 9. Eccli. 7. 37. † 29. 20. pro favore, Geneſ. 6. 8. † 18. 3. † 19. 19. † 39. 21. Exod. 12. 36. Tob. 3. 13. Eſth. 2. 17. Proverb. 13. 15. Eccli. 4. 25. Dan. 1. 19. Act. 2. 47. † 24. 27. † 25. 9. pro præmio, quod à Deo expectatur, Prov. 3. 9. † 12. 2. 2. Mach. 12. 46. Luc. 6. 33. 1. Petr. 2. 19. pro dono aliquo gratis dato, Eſth. 15. 17. Pſalm 44. 3. Prov. 3. 22. † 16. 23. † 31. 12. 1. Corinth. 12. * Epheſ. 4. 7 1. Petr. 4. 10 pro dono ſupernaturali Dei gratum faciente, Pſalm. 83. 12. Luc. 1. 28. † 2. 40. Joann. 1. 25. Rom. 1. 7. 1. Corinth. 16. 23. 2. Corinth. 1. 12. Galat. 5. 4. Hebr. 13. 19. Jac. 4. 6. pro re grata, pulchra, accepta, & amabili, Prov. 31. 30. Eccl. 10. 12. Eccli. 7. 21. † 22. 19. † 26. 16. 19. † 40. 22. Luc. 4. 22. Epheſ 4. 29.
Gratiæ donum quam ſit occultum, & reconditum, quodque nemo facilè illud ſibi arrogare debeat, Job 9. 20. 21. Pſalm. 2. 31. † 18. 13. † 142. 2. Prov. 14. 12 † 20. 9. Eccl. 9. 1. 2. 12. Eccli. 5. 5. Jerem. 17. 9. Corinth. 4 4. 2. Corinth. 10. 14. † 13. 5. Gal. 6. 3. Philipp. 2. 12. 1. Pet. 4. 18. 2. Petr. 2. 10. 1. Joan. 4. 1.
Gratia, qua quis hominibus gratus eſt, etiam illa à Deo eſt, Exod. 3. 21. † 11. 3. † 12. 36. 4. Regum 13. 27. 2. Eſdr. 2. 5. Pſalm. 105. 46. Jerem. 40. 2. 3. 4. Dan. 4. 9. Tob. 1. 13. Act. 24. 23. † 27. 3. † 28. 19.
Gratus animus erga Deum, & homines commendatur, Geneſ. 4. 3. † 8. 20. † 14. 21. † 23. * 24. 48. † 26. 25. Exod. 15. 1. Lev. 25. 6. Num. 15. 17. † 31. 48. Deut. 4. 9. † 6. 5. Jud. 5. 2. 1. Reg. 2. 1. † 24. 15. † 32. 11. 2. Regum 10. 2. † 19. 33. 3. Regum 2. 7. 1. Paral. 29. 10. 20. 2. Par. 15. 11. † 20. 26. Eſther 9. * Tob. 9. 1. † 12. 1. 7. Eccli. 7. 32. † 32. 28. † 35. 13. 1. Mach. 4. 24. † 5. 54. 2. Mac. 3. 33. Matth. 11. 25. Marc. 5. 20. Luc. 18. 43. Joan. 11. 40. Actor. 4. 21. † 27. 35. Rom. 6. 17. 2. Cor. 6. 1. Epheſ. 5. 19. Philipp. 4. 6. Col. 2. 7. † 3. 15. 1. Theſſ. 5. 28. 2. Theſſ. 1. 3. 1. Tim. 4. 3.
Gratiæ agendæ ante, & poſt cibum ſumptum, Deut. 8. 10. 1. Regum 9. 13. Iſa. 62 9. Matth. 14. 19. † 15. 36. † 26. 25. Marc. 6. 41. † 8. 6. † 14. 22. Luc. 9. 16. Joann. 6. 11. 13. Actor. 27. 35. Rom. 14. 6. 1. Corinth. 10. 30. 1. Tim. 4. 3.
GULA, vide Ebrietas, & Ciborum luxus.

H

HÆRETICOS, & infideles relinquit Deus ad juſtorum probationem, Jud. 3. 2. 1. Cor. 12. 19.
Hæretici jam inde à temporibus Apoſtolorum extiterunt, 1. Tim. 1. 20. 2. Tim. 2. 18. 1. Joan. 2. 18. 2. Joan. 7. Apoc. 2. 15.
Hæreticos futuros etiam noſtris temporibus prædictum eſt, Matth. 24. 5. 24. Joan. 5. 43. 1. Tim. 4. 1. 2. Tim. 3. 1. 2. Petr. 2. 1. † 3. 3 Judæ 18.
Hæreticorum mores, & doctrina, ibid.
Hæretici vitandi, Deut. 13. 1. Matth. 7. 15. Rom. 16. 17. 2. Timoth. 2. 17. † 3. 5. Tit. 3. 10. 2. Theſſalon. 3. 14. Joan. 2. 10.
Hæretici malè tolerantur à perfectis, Apoc. 2. 14.
Hæretici tollendi è medio, Deut. 13. 3. † 18. 20. 3. Reg. 18. 40. * 4. Reg. 10. 25. *
Hæreſis, fornicatio ſpiritalis, vide Fornicatio.
HAZAEL famulus Benhadad regis Syriæ, 4. Regum 8. 11. 15. juxta mandatum Domini, 3. Reg. 19. 15. percuſſit Iſraël in univerſis finibus ſuis, 4. Reg. 10. 32. † 12. 17. † 13. 3. quemadmodum prophetatum eſt, 4. Regum 8. 11. 12. moritur, 13. 24.
HELIAS vir piloſus, & zona pellicea cinctus renibus, 4. Reg. 1. 8.
Heliæ orationis efficacia, 3. Regum 17. 1. Jac. 5. 17. 18. alitur miniſterio corvi, 3. Reg. 17. 2. ſuſcitat puerum mortuum, 17. 19. occidit prophetas Baal, 18. 40. fugit Jezabel, 19. 3. mittitur in Damaſcum, ut ungeret Hazael regem Syriæ, 19. 15. mittitur ad Achab, 21. 17. ad Heliam miſſi principes quinquagenarii cum ſuis, igne cœlitus demiſſo conſumuntur, 4. Regum 1. 10. aſſumitur per turbinem in cœlum, 2 11. apparet in transfiguratione Domini, Matth. 17. 3. Luc. 9. 30.
HELIODORUS à cubiculis Seleuco, tentat theſaurum templi auferre, 2. Mach. 3. 7. 23. punitur à Deo, 3. 24.
HELISEUS, Vide Eliſeus.
Herodes Aſcalonita occidit innocentes pueros, Matth. 2. 16. & moritur, 2. 19.
Herodes Antipas filius Herodis, tetrarcha Galilææ, Luc. 3. 1. occidit Joannem Baptiſtam, Matth. 14. 9. Herodes & Pilatus morte Chriſti inter ſe reconciliantur, Lucæ 23. 12. Act. 4 27.
HERUS, & Hera, vide Dominus, & Domina.
HESRON filius Phares, Geneſ. 46. 12. Matth. 1. 3. relinquit poſt ſe Aram, & appellatur Jephone, 1. Par. 4. 15.
HESTER fit uxor Aſſueri, Eſther 2. * precibus ſuis apud Aſſuerum latam de Judæis uno die occidendis ſententiam revocat, Eſther 8. 3. 8.
HIEREMIAS, vide Jeremias.
HIERUSALEM, vide Jeruſalem.
HOLOFERNES dux Nabuchodonoſor mittitur contra Iſraël, Jud. 2. 4. blaſphemat Deum, 6. 1.
obſidet Bethuliam, 7. 2. proprio gladio cervix ei præciditur, 13. 8.
caput ejus conſpiciendum ponitur in muris civitatis, 14. 4. totus Aſſyricus exercitus ſe in fugam dedit, 15. 1.
HOMO creatus eſt ad imaginem Dei, Gen. 1. 26. † 2. 7. † 5. 1. † 9. 6. Sap. 2. 23. Eccli. 17. 1. Job 10. 8. Pſal. 118. 73. Jac. 3. 9.
Homo maledicitur, Geneſ. 3. 17.
benedicitur in Chriſto, Geneſ. 12. 3. † 22. 18. Galat. 3. 8.
Hominis regeneratio, Matth. 18. 3. Joann. 1. 13. † 3. 3. 6. † 4. 14. † 7. 38. 1. Corinth. 4. 15. Galat. 4. 19. Epheſ. 4. 22. Coloſſ. 3. 8. Tit. 3. 5. 1. Petr. 1. 23. † 2. 2. Jacob 1. 18.
Homo pulvis, & lutum, Geneſ. 2. 7. † 3. 19. † 18. 27. Eccleſ. 12. 7. Eccli. 17. 1. † 18. 8. † 41. 13. Job 4. 19. † 10. 8. † 34. 15. Pſal. 77. 39. † 102. 14. † 143. 4. Iſaiæ 40. 6.
Homicidium, latrocinium, & ſanguinis effuſio, Gen. 4. * † 9. 6. † 37. 18 Exod. 2. 12. † 20. 13. † 21. 2. Lev. 24. 21. Num. 25. 7. * Deuter. 5. 17. † 19. 4. 11. † 21. 2. † 27. 24. Joſ. 20. 3. Jud. 9. 5. 1. Reg. 18. 17. 2. Regum 3. 27. † 4. 7. 12. 3. Regum 3. 3. 25. 34. 46. 4. Reg. 14. 5. † 21. 16. Prov. 6. 17. † 28. 17. Eccli. 34. 25. 27. Thren. 4. 13. Ezech. 11. 6. † 21. 2. † 24. 6. Oſee 4. 2. Matth. 5. 21. † 19. 18. † 23. 34. † 26. 51. Joan. 8. 44. Rom. 13. 9. Galat. 5. 21. Joann. 3. 12. Apocal. 13. 10.
HONOR, qui ab hominibus proficiſcitur, non magni faciendus, Num. 16. 1. Jud. 9. 1. 1. Reg. 10. 27. 2. Reg. 15. 1. 3. Reg. 1. 5. Eſth. 3. 1. * † 6. 6. Eccli. 9. 16. † 10. 29. 30. Jer. 9. 23.
Matth. 6.

Digitized by Google

Matth. 6. 5. † 8. 4. † 9. 30. † 17. 9. † 20. 12. 26. Marc. 1. 44. † 5. 43. † 7. 36. † 8. 26. † 9. 8. † 10. 35. 43. Lucæ 22. 24. Joan. 6. 15. † 8. 50. † 12. 43. Act. 10. 26. † 14. 14. Gal. 6. 2. Phil. 2. 3. 1. Theſ. 2. 6. 1. Petr. 5. 3. 1. Joan. 9. Apoc. 19. 20. † 22. 9.

Honor Dei, quære Gloria.

Honorandi parentes, vide Parentes.

HOSPITALITAS commendatur, Iſai. 58. 7. Matth. 25. 35. Luc. 14. 13. Rom. 12. 13. 1. Timoth. 3. 2. Tit. 1. 8. 1. Petri 4. 9. 3. Joann. 5. 8. Hebr. 13. 2. Jac. 1. 27.

Hoſpitalitatis exempla, Gen. 18. 3. † 19. 2. † 24. 31. Joſ. 2. 1. Jud. 13. 15. † 19. 4. 9. 3. Regum 17. 10. 15. 4. Regum 4. 8. Job 1. 4. † 31. 17. Tob. 2. 2. Lucæ 10. 38. † 19. 6. Act. 16. 15. † 2. 7.

Inhoſpitalitas, Jud. 8. 5. † 19. 18. 1. Regum 25. 9. 14. Sap. 19. 13.

HUMILITAS Deo grata eſt, Geneſ. 18. 27. † 32. 31. † 21. 40. Jud. 6. 15. 1. Reg. 1. * † 2. 1. 8. † 7. 9. 10. 2. 2. Reg. 6. 16. 22. 2. Paralip. 12. 6. 8. † 32. 26. † 33. 12. † 34. 26. Jud. 4. 7. 15. Pſalm. 33. 19. Proverb. 11. 2. † 16. 19. † 18. 12. † 22. 22. † 25. 7. † 29. 23. Eccli. 3. 18. † 7. 19. Iſai. 37. 1. † 57. 15. † 66. 2. Jerem. 2. 6. Jon. 3. 5. † 9. 16. Matth. 3. 11. † 5. 3. † 8. 8. † 11. 29. † 15. 27. † 18. 4. † 20. 26. † 11. 5. † 23. 7. 11. Marc. 9. 34. † 10. 43. Luc. 1. 48. † 9. 48. † 14. 7. 11. † 15. 19. † 18. 13. † 22. 26. Joann. 13. 4. Act. 10. 26. Rom. 11. 20. † 12. 16. 1. Cor. 4. 6. † 15. 8. Phil. 2. 3. Coloſſ. 3. 12. Hebr. 12. 14. 1. Petr. 5. 5. Jac. 1. 9. † 4. 10. Apoc. 4. 8. † 19. 10.

HYMENÆUS pſeudo-apoſtolus, 2. ad Tim. 2. 17.

HYPOCRISIS 1. Reg. 15. 11. * † 18. * 2. Reg. 15. 2. 7. 4. Reg. 8. 6. 9. Job 8. 13. † 13. 16. † 15. 34. † 20. * † 27. 8. † 36. 13. Prov. 10. 18. Eccli. 1. 36. † 19. 24. Iſa. 29. 13. † 38. 1. Jerem. 9. 8. Ezech. 33. 30. Mich. 3. 13. 2. Mach. 6. 24. Matth. 2. 7. 16. † 6. 2. 16. † 7. 5. † 15. 7. † 16. 3. † 22. 18. † 23. * † 24. 51. Marc. 7. 6. Luc. 21. 44. † 12. 1. 56. † 13. 15. Act. 5. 1. † 8. 18. † 13. 8. Roman. 2. * Gal. 2. 13. 2. Timoth. 4. 2. 2. Tim. 3. 5. 1. Theſ. 5. 22. 1. Petr. 2. 1.

I

JABES in Galaad opprimitur ab Iſrael. Jud. 21. 10. obſidetur, 1. Reg. 11. 1. viri Jabes Galaad exhibent miſericordiam Sauli, & filio ejus, 31. 12.

JACOB filius Iſaac naſcitur, Gen. 25. 23. emit à fratre Eſau primogenita. Gen. 25. 31. præripit Eſau benedictionem, 27. 5. * proficiſcitur ad Laban, 28. 10. videt ſcalam, & vovet votum, 28. 12. 20.

ſervit Laban pro duabus filiabus, 29. 18. revertitur in patriam, 31. 17.

luctatur cum Angelo, 32. 25. vocatur Iſrael, 32. 28. † 35. 10. 3. Regum 18. 31. mittit filios in Ægyptum, 42. 1.

migrat cum tota ſua familia in Ægyptum, 46. * Deut. 10. 22. filios Joſeph adoptat in ſuos, 48. 5. 8.

benedicit duodecim filiis, & moritur, 49. 33. ſepelitur cum patribus ſuis in terra Chanaan, 4. 7. ſecundum promiſſionem, 47. 29. & ſecundum mandatum, 49. 29. commendatur, Eccli. 44. 24. vide Iſrael.

Jacobus Zebedæi filius vocatur, Matth. 4. 20. occiditur, Actor. 12. 2.

JEBUS appellatur Jeruſalem, Joſ. 15. 8. Jud. 19. 10. 1. Paralip. 11. 4.

Jebuſæos expugnare non poterat Iſrael, Jud. 1. 21. ſuperantur tamen à David, 2. Reg. 5. 8.

JEHU filius Hanani prophetæ arguit regem Joſaphat, 2. Paralip. 19. 2.

mittitur ad Baaſa regem Iſrael, 3. Reg. 16. 1. 7.

Jehu filius Joſaphat filii Namſi ungitur, ut rex eſſet Iſrael, ad delendam domum Achab, 4. Reg. 9. 1. 6.

juxta præſcriptum, 3. Reg. 19. 16.

occidit Jezabel, 4. Reg. 9. 30. 31.

occidit ſeptuaginta filios Achab, 10. 1. jubet comprehendi, & jugulari fratres Ochoziæ regis Juda, 10. 14. perdit ſervos Baal, 4. Regum 10. 17. 25. moritur, 10. 35.

JEJUNIUM, & jejunandum eſſe, Joel 2. 12. Tobiæ 12. 8. Matth. 6. 16. * Marc. 2. 20. Luc. 2. 36. † 5. 35. Rom. 13. 13. 1. Corinth. 7. 5. 2. Corinth. 6. 5. † 11. 27. Actor. 13. 2. † 14. 22. Epheſ. 5. 18. 1. Theſſ. 5. 6. Tit. 2. 2. 1. Petr. 1. 13. † 5. 8. vide Quadrageſima.

Jejunii meritum, Jerem. 15. 14. 19. Jon. 3. 7. 9. 10. Judith 4. 8. † 8. 6. Matth. 17. 21. † 6. 17. Lucæ 2. 37.

Jejunatur pro mortuis, 1. Reg. 31. 13. 2. Reg. 1. 12. † 3. 36. 1. Paral. 10. 12.

Jejunii exempla, Exod. 34. 28. † 34. 28. Deut. 9. 9. 18. Jud. 16. 1. Reg. 7. 6. † 31. 13. 2. Reg. 3. 35. † 12. 16. 1. Paral. 20. 3. 1. Eſdr. 8. 21. 2. Eſdr. 1. 4. Eſther 4. 3. Pſalm. 34. 13. Jerem. 36. 9. Daniel. 10. 3. Jon. 3. 5. Jud. 4. 7. † 8. 5. Tob. 3. 10. Matth. 4. 2. † 9. 14. Luc. 2. 37. † 5. 33. Actor. 10. 30. † 13. 3. † 14. 23.

Jejunium indictum à rege Saule, 1. Regum 14. 24. à Joſaphat, 2. Paral. 20. 3. à Ninivitis, & eorum rege, Jon. 3. 5. 7. ab Eſdra, 1. Eſdr. 8. 21. ab Eſther, & Mardochæo, Eſth. 4. 16. vide Abſtinentia.

JEREMIAS propheta ex Anathoth, Jer. 32. 27. vocatur, & à Deo mittitur, 1. 4.

Jeremias perſecutionem patitur, Jerem. 18. 19. † 20. 2. † 26. 7. † 32. 1. † 37. 12. † 38. 4. 7.

Jeremias invenit gratiam apud Nabuchodonoſor, Jerem. 39. 11.

Jeremias vinculis ſolvitur à Nabuzardan, Jer. 40. 1.

Jeremias luget Joſiam, 2. Par. 35. 25.

JERICHO expugnatur, & cantitur, Joſ. 6. 20. 24. reædificatur ab Hiel, 3. Reg. 16. 34. appellatur civitas Palmarum, Deut. 34. 3. 2. Paral. 28. 15.

JEROBOAM filius Nabat, ſervus Salomonis, fit inimicus Iſraeli, 3. Regum 11. 26. 2. Paral. 13. 6. fit rex decem tribuum, 3. Regum 12. 20. juxta verbum Abiæ, 11. 29. erigit duos aureos vitulos, & falſum cultum Dei, 12. 28. 31. ideoque punitur, & exprobratur, 14. 7. † 15. 25. † 16. 19. 26. 4. Reg. 1. 3. † 10. 19. 31. † 13. 2. † 6. 11. † 14. 24. † 15. 9. 18. 24. † 17. 22. † 23. 15.

manus ejus exareſcit, 3. Reg. 13. 4.

curatur, 13. 6. moritur, 14. 20. tota ejus domus perditur, 15. 29. juxta quod prædictum fuerat, 14. 10. contra Jeroboam, Amos 7. 10.

Jeroboam filius Joas fit rex Iſrael, 4. Reg. 13. 13. † 14. 16. moritur, 14. 29.

Jeroſolymam quæ tribus Jacob inhabitaverint, 1. Par. 9. 3. 2. Eſdr. 11. 1.

JERUSALEM expugnatur à filiis Judæ, Judic. 1. 8. eligitur à Deo in habitaculum, 3. Regum 8. * 2. Par. 6. 2. † 7. 16.

Jeruſalem appellatur Jebus, Joſ. 15. 8. Jud. 19. 10. 1. Paral. 11. 4.

Jeruſalem appellatur Salem, Pſal. 75. 3.

Jeruſalem obſidetur à rege Syriæ, & Iſraelis, 4. Regum 16. 5. à rege Nabuchodonoſor, 4. Regum 24. 10. † 25. 1.

Jeruſalem exuritur, & evertitur, 4. Reg. 25. 9. iterùm excolitur, & reparatur, 2. Eſdr. 3. * † 6. 15.

contra Jeruſalem, & ejus cives, 4. Reg. 21. 13. † 23. 27. Iſai. 1. 6. † 3. 1. † 22. 1. 8. † 29. 1. 7. † 65. 2. Jerem. 4. 3. 9. † 7. * † 13. * † 17. 19. † 19. 3. 6. † 21. 3. † 23. 39. † 25. 8. † 32. 3. 26. † 34. 1. † 38. 3. † 39. 8. Ezech. 3. 6. † 4. * † 5. * † 10. 2. † 15. * † 21. 6. † 22. * † 13. * Soph. 3. 1.

Jeruſalem deſtruenda per Romanos, Dan. 9. 26. Zach. 14. 1. Matth. 24. 1. 15. Luc 13. 35. † 19. 41. † 20. 16. † 21. 6. Joann. 11. 48.

Jeruſalem ſpiritualis, Eccleſia ſancta, Pſalm. 22. 1. 3. Iſaiæ 33. 20. † 54. 11. † 60. * 61. 6. † 65. 16. 18. Tob. 13. 19. Baruch, 5. 1. 7. Galat. 4. 26. Hebr. 11. 20. † 12. 22. Apoc. 3. 12. † 21. 1. 10.

JEZABEL impia, impii Acab conjux, 3. Reg. 16. 31. † 21. 5. 7.

occidit prophetas Domini, 18. 4. 13. minatur Eliæ prophetæ mortem, 19. 2. à canibus dilaceratur, 4. Regum 9. 33. juxta verbum Eliæ prophetæ, 3. Regum 21. 23.

ILLUMINATI dicuntur baptizati, Hebr. 6. 4.

IMAGINES juſſit Deus fieri, Exod. 25. 18. * Num. 21. 8. *

Imagines fecit Salomon, 3. Reg. 6. 23. † 7. 25. 29. 36. † 10. 19. 1. Par. 3. 10. 14. † 4. 3.

Imaginum uſus, Num. 21. 8. Sap. 16. 6. Joſ. 2. 26. * de altari in teſtimonium, & memoriam extructo.

IMMISERICORDIA, & ejus punitio, Exod. 2. 12. Deuteronom. 23. 3. Judic. 8. 6. 15. 1. Regum 25. 25. 38. Job 20. 19. Proverb. 21. 10. Eccli. 12. 13. Amos 1. 6. Matth. 18. 30. 34. † 25. 42. Luc. 16. 21. 23. Jacobi 2. 13.

IMPATIENTIA, & ejus punitio, Exod. 14. 11. † 15. 24. † 16. 2. 7. † 17. 2. Num. 11. 1. 10. † 14. 1. 26. † 21. 5. Job 3. 1. Prov. 12. 16. Eccli. 1. 16.

IMPIORUM dicta, facta, & cogitata contra pios, Sap. 2. * Pſalm. 9. * 10. * 11. * 13. * Prov. 4. 14.

Impiorum proſperitas, Job 10. 3. † 21. 7. 16. Pſal. 72. 2. 8. † 91. 8. 4. Eſdr. 3. 28. 31. Jerem. 12. 1. Hab. 1. 13. 2. Mach. 6. *

Impiorum proſperitas bonis admirationem parit, Job 21. 7. 13. Pſalm. 72. 2. Eccleſ. 7. 16. Jerem. 12. 1. Habac. 1. 13. Malach. 3. 15.

Impii incidunt in mala, quæ piis pararunt, 1. Reg. 17. 42. † 31.

Digitized by Google

† 31. 4. Judith 13. 4. Eſth. 7. 10. Pſalm. 7. 16. † 9. 16. † 34. 8. † 36. 14. Prov. 30. 27. Eccleſ. 10. 8. Eccli. 27. 28.* Iſai. 33. 2. Jerem. 48.* Daniel 3. 22. † 6. 24. † 13. 62. Apoc. 18. 6.

Impii incidunt frequenter in malum, quod timent, Job 6. 16. Prov. 1. 26. † 10. 24. Iſai. 66. 4.

Impiorum ſubita, & improviſa punitio, diſperſio, & everſio, Geneſ. 7. 21. † 14. 15. † 19. 24. † 34. 25. Exod. 14. 24. Levit. 10. 2. Num. 12. 33. † 16. 31. Joſ. 10. 9. † 11. 7. Jud. 4. 10. † 7. 12. 15. 22. † 8. 12. † 16. 28. 1. Regum 30. 16. 2. Regum 13. 28. 3. Regum 16. 2. † 18. 40. † 20. 13. 19. Job 4. 8. † 5. 3. † 8. 13. † 15. 20. † 18.* † 20.* † 27. 14. † 36. 12. Pſalm. 1. 5. † 36.* Proverb. 1. 27. † 6. 15. † 10. 25. † 12. 7. Iſaiæ 5. 24. † 47. 9. Jerem. 15. 8. Dan. 5. 30. 1. Mach. 2. 62. † 4. 3. Matth. 24. 38. Lucæ 12. 20. 46. † 16. 23. 25. † 17. 27. 29. 1. Theſſ. 5. 3.

Impiorum punitio bonis eſt ad timorem, & cautionem, Deuter. 13. 11. † 17. 18. † 19. 20. † 21. 21. Proverb. 19. 25. † 21. 11. Eccli. 23. 37. Actor. 5. 11. 1. Tim. 5. 20.

Impios deridebit Deus, Pſalm. 2. 4. † 36. 13. † 58. 9. Prov. 1. 26. Sap. 4. 12.

IMPOSITIO manuum varia in veteri Teſtamento, Gen. 48. 14. Exod. 29. 10. Lev. 1. 4. † 3. 2. Num. 27. 23. Dan. 13. 34. Marc. 10. 16.

Impoſitio manuum in Sacramento Ordinis, & Confirmationis, Actor. 6. 6. † 8. 17. † 13. 3. † 19.* 1. Tit. 4. 14. † 5. 22. 2. Tim. 1. 6.

IMPUDICITIA contra naturam, Geneſ. 19. 5. † 38. 7. Levit. 18. 22. † 20. 13. Jud. 19. 22. 30. Rom. 1. 27. 1. Corinth. 6. 10. Epheſ. 5. 12. 2. Tim. 1. 10. 2. Petr. 2. 7. 8.

INCANTATIONES, & maleficia, Exod. 7. 12. † 8. 18. † 22. 18. Lev. 19. 31. † 20. 6. 27. Num. 23. 23. Deut. 18. 10. 1. Reg. 28. * 4. Reg. 17. 17. † 21. 6. Iſaiæ 2. 6. † 44. 25. † 47. 13. Jerem. 10. 2. Dan. 2. 2. 10. Mich. 5. 11. Act. 8. 8. † 13. 6. † 16. 16. † 19. 19. Galat. 5. 20. Apoc. 18. 23. † 21. 8.

INCESTUS grave peccatum, Lev. 18. 6. 7. † 20. 11. 14. Deut. 22. 30. 1. Cor. 5. 1. 2.

INDULGENTIÆ, 2. Corinth. 2. 10.

INFERNUS, & damnatio parata diabolo, & angelis ejus, vide Damnatio.

Inferni pœna varia, & horribilis, Deut. 32. 22. Job 24. 10. Pſalm. 10. 6. † 10. 10. † 48. 15. † 111. 10. Sap. 18. 27. Eccli. 21. 10. Iſaiæ 30. 33. † 33. 11. 13. 14. † 34. 9. Jer. 9. 15. Mal. 4. 1. Matth. 8. 12. Luc. 13. 27. † 16. 23. Apoc. 14. 9. † 18. 7. † 20. 14. numquam terminanda, Iſai. 66. 24. Matth. 25. 41. 46. Marc. 9. 47. 2. Theſſ. 1. 9.

INFIDELITAS, vide Fides.

INFIRMITAS corporalis, vide Ægrotatio.

INGRATITUDO, & ejus punitio, Geneſ. 31. c. † 40. 23. Exod. 1. 8. Deut. 23. 3. * Jud. 2. 1. † 6. 8. † 8. 33. † 12. 1. 1. Reg. 18. † 22. 8. † 25. 3. 10. 2. Reg. 14. 30. 2. Paral. 24. 21. Proverb. 17. 13. Iſai. 1. 2. † 5. 4. Jerem. 2. 5. 6. Ezech. 16. * Oſee 10. 1. † 13. 2. 6. Mich. 6. 3. Sap. 16. 29. 1. Machab. 16. 16. 19. Matth. 11. 20. Luc. 17. 18. Joann. 11. 46. Rom. 1. 21. 2. Tim. 3. 2.

INIMICUS non paſſim contemnendus eſt, 1. Reg. 14. 14. † 17. 43. 2. Reg. 21. 10. 3. Reg. 20. * 4. Reg. 14. 8.

Inimico reconciliato non temerè credendum eſt, 1. Reg. 24. 17. † 26. 21. 2. Reg. 3. 26. 1. Mach. 12. 24.

INIQUITAS abundabit, 4. Eſdr. 5. 2. † 14. 16. Matth. 24. 11. 1. Joan. 5. 29. vide Impii, & Mali.

INNOCENTIA ſua cuique tuenda, & Malæ ſuſpiciones amovendu, Joſ. 22. 21. 1. Reg. 1. 14. 3. Reg. 18. 17. Jerem. 37. 12. Act. 2. 14. † 6. 14. † 7. 2. † 28. 17.

INOBEDIENTIA, ejuſque punitio, Geneſ. 3. 16. 17. † 19. 17. 26. Levit. 10. 1. † 26. 14. * Num. 14. 18. 41. † 16. 31. † 20. 24. Deuteron. 11. 16. 28. † 17. 12. † 18. 19. 20. † 27. 16. * † 28. 15. * 1. Reg. 12. 15. † 13. 21. † 15. 24. † 28. 16. 2. Reg. 6. 6. 3. Reg. 11. 9. † 12. 15. 21. † 24. 17. † 20. 35. * 2. Paralip. 7. 19. † 26. 16. 19. Iſai. 14. 5. Jerem. 11. 3. 8. † 13. 8. † 17. 27. † 16. 4. † 35. * Jon. 1. 3. Matth. 17. 17. Actor. 7. 39. Roman. 2. 8. Galat. 3. 10. 2. Theſſ. 1. 8.

INVIDIA, & odium, Gen. 4. 5. † 16. 14. † 27. 41. † 30. 1. † 37. 4. 11. Exod. 1. 8. † 20. 13. Levit. 19. 17. Num. 12. 1. † 35. 20. 23. Deut. 19. 11. 1. Reg. 18. 7. 12. Sap. 2. 24. Prov. 30. 12. 18. Ezech. 35. 15. Dan. 6. 3. Luc. 13. 18. Joann. 12. 4. Roman. 1. 29. † 13. 13. Galat. 5. 15. 20. Jacob 3. 14. † 4. 2. 1. Petr. 2. 1. 1. Joan. 3. 13. 15. † 4. 20.

JOAB filius Sarujæ, 2. Reg. 2. 13. confodit Abner, 3. 27. reconciliat Abſalonem per Thecuam, 14. * confodit Amaſa, 20. 9. confoditur ipſe, 3. Reg. 2. 28. 34. juxta mandatum David, 2. 5. 7.

JOACHAZ filius Jehu, rex Iſrael, 4. Regum 10. 35. † 13. 1.

Joachaz filius Joſiæ exuitur regno, & vehitur in Ægypum, ubi & moritur, 4. Reg. 23. 34. captivitas ejus prædicitur, Ezech. 19. 4. appellatur Johanam, 1. Paralip. 3. 15. poſt ipſum creatur rex frater ejus Eliachim, 4. Reg. 23. 34.

JOACHIN filius Joacim fit rex Juda, 4. Reg. 24. 8. ducitur captivus à Nabuchodonoſor in Babyloniam, 24. 12. 15. dimittitur ex carcere, & ad honores evehitur, 25. 24. appellatur Jechonias, Jerem. 37. 1. appellatur Neri, Luc. 3. 27. ei ſuccedit patruus Mathanias, 4. Reg. 24. 17.

JOACIN, anteà dictus Eliacim, filius Joſiæ, fit rex Juda, 4. Reg. 23. 34. 3. Eſdr. 1. 37. combuſſit libros ſermonum Jeremiæ, Jerem. 36. 23. appellatur Melchi, Luc. 3. 24. moritur, 4. Reg. 24. 1. 5. poſt ipſum conſtituitur rex filius Joachin, 4. Reg. 24. 6.

JOANNA uxor Chuſæ ſequitur Chriſtum, Luc. 8. 3.

JOANNES Baptiſta filius Zachariæ, Luc. 1. 15. 59. 67. Evangelium regni denuntiat, & baptizat, Matth. 3. 1. Marc. 1. 4. 5. Joann. 1. 28. † 3. 23. 26. veſtitus ejus ex pilis camelorum, & victus locuſtæ, & mel ſilveſtre, Marc. 1. 6. noluit haberi major, quàm erat, Joann. 1. 19. 20. 26. † 3. 28. mittit diſcipulos ad Chriſtum, Matth. 11. 2. capite truncatur, Matth. 14. 8. dictus Elias, Mal. 4. 5. Matth. 11. 14. † 17. 10. Luc. 1. 17.

Joannes filius Zebedæi vocatur, Matth. 4. 21. unicè à Chriſto diligitur, Joann. 13. 23. † 19. 26. † 20. 2. † 21. 7. 20. ſcribit quæ vidit, Joann. 19. 35. † 21. 24. 1. Joann. 1. 1.

JOAS filius Ochoziæ ſolus evadit, dum ſemen regium occiditur, 4. Reg. 11. 2. coronatur rex in Juda, 11. 12. occidit Zachariam filium Jojadæ, 2. Paralip. 24. 21. Matth. 23. 35. occiditur à ſuis miniſtris, 2. Paralip. 24. 25. 4. Reg. 12. 20. poſt ipſum filius ejus Amaſias rex conſtitutus eſt, 1. Paralip. 5. 12. 2. Paralip. 24. 27.

Joas filius Joachaz rex Iſrael, 4. Reg. 13. 9. pugnat contra Amaſiam, ſubvertit mœnia Jeruſalem, deſtruit templum, & moritur, 4. Reg. 14. 11. 16.

JOJADA Sacerdos juſſit occidi Athaliam reginam, 4. Reg. 11. 15. 2. Par. 24. 14. moritur, 24. 15.

JONAS prophetat, 4. Reg. 14. 25. præcipitatur in mare, Jonæ 1. 15. deglutitur à piſce à Domino præparato, 2. 1. in cujus ventre erat tribus diebus, & tribus noctibus, ibid. Matth. 12. 40.

JONATHAS filius Saulis proſternit Philiſthæos, 1. Reg. 13. 3. † 14. 1. 12. liberatur per populum à patre ob mel deguſtatum occidendus, 14. 45. fecit fœdus cum David, 18. 3. † 20. 8. † 23. 18. cæditur, 31. 7.

Jonathas filius Mathathiæ, præfectus militaris Judæorum, 1. Mac. 9. 31. fœdus init cum Demetrio, 10. 1. 15. capitur, 12. 48. occiditur cum ſuis filiis, 13. 23.

JORAM filius Joſaphat rex Juda, 3. Reg. 22. 51. occidit ſex fratres ſuos, 2. Paralip. 21. 4. moritur, 4. Reg. 8. 24. 2. Paral. 21. 19.

Joram ſeu Iſrael, 4. Reg. 1. 17. † 3. 1. procedit contra Hazael regem Syriæ, 8. 28. accepto vulnere curatur in Jezrahel, 9. 15. moritur, 9. 24.

JOSAPHAT filius Aſa rex Juda, 3. Reg. 22. 41. mittit, qui verum Dei cultum doceant in civitates Juda, 2. Paralip. 17. 7. fœdere jungitur cum impio Achab, 18. 3. ideòque arguitur à Propheta, 19. 2. jungit ſe Ochoziæ, 2. Paral. 20. 35. moritur, 21. 1. habuit ſucceſſorem filium Joram, 1. Paral. 3. 12.

JOSEPH filius Jacob, Geneſ. 30. 23. videt ſomnium, 37. 5. 9. venditur à fratribus Iſmaelitis, 37. 26. Pſ. 104. 17. falsò accuſatur, Geneſ. 39. 17. mittitur in carcerem, 39. 20. † 41. 14. conſtituitur dominus univerſæ Ægypti, 45. 42. datur ei filia Putipharis uxor, 41. 45. detegit ſe fratribus ſuis, 45. 1. moritur, 50. 24. oſſa ejus transferuntur ex Ægypto, Exod. 13. 19. ſepelitur in Sichem, Joſue 24. 32.

Joſeph conjux B. Virginis Mariæ, Matth. 16. fugit in Ægyptum, 2. 14.

JOSIAS filius Amon rex Juda, 4. Reg. 21. 24. † 22. * ejus nativitas prædicta eſt, 3. Reg. 13. 2. legit librum Legis, 4 Reg. 23. 2. celebrat Paſcha, 23. 21. vulneratur à ſagittariis, & moritur, 2. Paralip. 35. 23. 24. 4. Reg. 23. 29. lugetur, 2. Paralip. 35. 24. ei ſuccedit Joachaz, 4. Reg. 23. 30. 34.

JOSUE pugnat contra Amalech, Exod. 17. 9. 13. mittitur exploraturus terram Chanaan, Num. 13. 2. eam populo commendat, 14. 6. conſtituitur loco Moyſis dux populi, 27. 18. Deut. 3. 21. 31. † 3. 7. 14. Joſue 1. 6. mittit exploratores, 2. 1. tranſit Jordanem, 3. 16. erigit duodecim lapides in Galgal, 4. 3. 8. 20. angelus Domini apparet ei, Joſue 5. 13. benedicit populo, 8. 32. aſcendit Joſue ad liberandos

Digitized by Google

Gabaonitas, 10. 7. Sol & Luna ſteterunt ad Imperium Joſue, 10. 12. revertitur Joſue in Galgal poſt liberatos Gabaonitas, 10. 43. percutit 31. reges, 12.*

accipit ſuam portionem in diviſione terræ, 19. 49. moritur, 24. 29. Jud. 2. 8. commendatur, Eccli. 46. 1.

IRACUNDIA, quantum mali pariat, Gen. 4. 5. Job 5. 2. Proverb. 12. 16. † 14. 3. † 15. 18. † 17. 19 † 19. 19. † 27. 3. † 29. 22. Eccleſ. 7. 10. Eccli. 25. 22. † 28. 6. 14. † 30. 26. Matth. 5. 22. Luc. 4. 28. Galat. 5. 20. Epheſ. 4. 26. Coloſſ. 3. 8. Tit. 1. 7. Jacobi 1. 19.

IRÆ alterius cedendum potiùs, quàm repugnandum, Geneſ. 27. 41. Proverb. 22. 24. † 29. 22. Eccli. 8. 19. Matth. 5. 11.

ISAIAS filius Amos, Iſai. 1. 1. vocatur, & mittitur, 6. 8. † 49. 1.

ISMAEL filius Abrahæ ex Agar naſcitur, Gen. 16. 15. moritur, 25. 17.

Iſmael filius Nathaniæ occidit Godoliam, alioſque Judæos, Jerem. 41. 2. 6.

ISRAEL appellatus, qui antè Jacob dicebatur; quære Jacob.

Iſrael populus, & hæreditas Domini, Exod. 3. 7. † 5. 1. † 6. 7. † 10. 3. Levit. 30. 26. Deut. 4. 20. † 7. 6. † 9. 29. † 10. 15. † 14. 2. † 26. 18. † 32. 9. 1. Reg. 10. 1. † 11. 12. 2. Reg. 7. 23. 3. Reg. 8. 51. Iſai. 19 25. † 43. 1. Jerem. 13. 11.

decem tribus Iſrael ſeparant ſe à domo David, 3. Reg. 12. 3. 9. 16. ſecundùm verba Abiæ prophetæ, 11. 29. transferuntur in Aſſyriam, 4. Reg. 15. 29. † 17. 6. ſecundum prophetiam, Deut. 4. 26. multi ex Iſrael ſequuntur Levitas in Jeruſalem, 2. Paral. 11. 13.

contra decem tribus, vide Samaria.

JUDÆORUM cæremoniæ erant umbra futurorum, Exod. 13. 19. 14. Num. 15. 38. Deuteron. 16. 1. Ezec. 10. 10. 1. Corinth. 10. 1. 2. Corinth. 3. 13. Hebr. 7. 17. † 8. 5. † 9. 2. 10. 23. † 10. 1.

Judæorum quædam certæ conſuetudines, Geneſ. 38. 31. Jud. 11. 40. Ruth 4. 7. 2. Paral. 33. 25.

JUDAS filius Jacob naſcitur, Gen. 29. 35. neſcius concumbit cum filii ſui uxore Thamar, 38. 15. ſpondet pro fratre ſuo Benjamin, 43. 9. prædicitur ſceptrum non auferendum de Juda, donec veniat Meſſias, 49. 10. Deuter. 33. 7. Jud. 1. 2. 2. Reg. 7. 12. 2. Par. 6. 6.

contra Judam, & Jeruſalem, vide Jeroſalem.

Judas Machabæus eligitur dux fratrum ſuorum, 1. Machab. 2. 66. pugnat ſtrenuè, 3.* † 4.* † 5.* † 7. 25. 2. Machab. 8. 1. † 10. 16.* † 11. 6. † 12.* † 13.* † 14.* † 15.* cæditur, 1. Mach. 9. 17.

Judas Iſcariotes eligitur in Apoſtolum, Matthæi 10. 4. init pactum cum Phariſæis, Luc. 22. 4. prodit Chriſtum, Matth. 26. 20. 46. Marc. 14. 43. Joan. 18. 5. ſecundùm Prophetiam, Pſalm. 40. 10. † 54. 14. † 108. 8. Joann. 6. 70. † 12. 4. † 13. 21. * ſuſpendit ſe, Matth. 27. 4. Actorum 1. 18.

Judas Galilæus diſperſus cum ſuis, Act. 5. 37.

Judas, & Silas cum Paulo, & Barnaba, Antiochiam mittuntur, Act. 15. 22. 27.

JUDICABUNT Sancti de hoc mundo, Sap. 3. 8. † 5. 1. Matth. 19. 28. 1. Cor. 6. 2. Jud. 14.

Judicium perverſum, Eccli. 11. 9. Matth. 7. 1. † 12. 7. Luc. 6. 37. † 7. 33. Joann. 7. 24. † 9. 16. Actor. 28. 4. Rom. 2. 1. † 14. 4. 13. 1. Cor. 4. 5. 1. Thes. 5. 21. Jacobi 4. 11.

Judicium Dei extremum, & quemadmodum Chriſtus in fine mundi judicaturus ſit, 1. Reg. 2. 10. &c. vide Dies noviſſimi.

Judicium debet præcedere deliberatio, & cognitio cauſæ, Gen. 3. 11. † 21. 5. † 18. 21. Exod. 3. 8. † 23. 2. Deuteron. 16. 6. † 17. 8. † 19 18. Joſ. 7. 19. † 22. 13. Jud. 20. 3. 12. Prov. 18. 13. Eccli. 11. 7. Dan. 13. 51. 2. Machab. 7. 7.

Judicium hominum, vide Opinio.

Judicum officium, & auctoritas, Exod. 18. 13. 21. † 21.* † 22.* † 23.* † Lev. 19. 15. † 24. 11. 23. Deuter. 1. 13. 16. † 17.* † 16. 15. † 15. 1. † 27. 19. Joſ. 7. 19. 1. Reg. 8. 1. † 12. 5. 2. Par. 19. 6. Eccli. 4. 10. † 10. 1. † 41. 12. Pſ. 81. † Prov. 16. 5. 39. † 24. 23. † 28. 15. Iſa. 5. 16. † 10. 1. Jer. 5. 26. Luc. 18. 2. † 23. 1. 13. 23. Joan. 7. 24. † 8. 15. Jac. 2. 4.

Judices Iſrael rexerunt circa 350. annos, Act. 13. 20.

Judex univerſi mundi eſt Deus, vide Deus.

JUDITH vidua Bethuliæ dives, & honeſta, Judith 8. 2. * præcidit Holoferni caput, 13. 10. moritur 16. 28.

JURARE quatenùs liceat, vel non liceat, & quàm variis modis contingat, Gen. 14. 22. † 21. 24. † 22. 16. † 24. 3. † 25. 33. † 26. 3. 31. † 31. 53. † 42. 15. † 47. 31. † 50. 5. Exod. 13. 19. † 20. 7. † 22. 11. † 23. 13. Lev. 5. 4. † 19. 12. Num. 14. 21. † 30.* Deut. 6. 13. † 7. 8. † 10. 20. Joſ. 2. 12. † 6. 22. † 9. 15. † 23. 7. Jud. 21. 1. 7. 18. 1. Reg. 14. 24. † 19. 6. † 24. 23. † 25. 34. † 28. 10. † 30. 15. 2. Reg. 3. 35. † 19. 7. † 21. 7. 17. 3. Reg. 1. 13. 29. † 2. 8. † 2. 8. † 8. 31. † 19. 2. 2. Par. 6. 22. † 15. 14. † 36. 13. 1. Eſdr. 10. 5. 2. Eſdr. 10. 29. Job 27. 2. Pſal. 14. 2. † 15. 4. † 62. 12. † 88. 4. † 94. 11. † 101. 9. † 109. 4. Iſa. 14. 24. † 19. 18. † 45. 23. † 49. 18. † 54. 9. † 65. 15. Jer. 4. 2. † 5. 2. 7. † 12. 16. † 22. 5. † 44. 26. † 51. 14. Oſee 4. 15. Amos 6. 8. † 8. 7. Soph. 1. 5. Zach. 8. 17. Jud. 1. 12. Eccli. 23. 9. 17. Matth. 5. 33. † 23. 16. 18. 20. 21. 22. Hebr. 6. 13. 16. Apoc. 10. 6.

Jurandum non eſt temerè, nec per cælum, nec per terram, nec per aliquid quod in eis eſt, Matth. 5. 34. Jac. 5. 12.

JUSTI verè in hac vita, Lucæ 1. 6. † 13. 7. Joann. 8. 36. † 17. 17. 19. 1. Cor. 6. 11. Heb. 11. 13.* 2. Petr. 2. 7. 1. Joan. 3. 1. 7. Apoc. 3. 4. † 14. 3. vide Peccatum.

JUSTITIÆ ſumma perfectio non habetur in hac vita, in qua ſine peccato non vivimus, Gen. 6. 5. † 8. 21. Exod. 34. 7. Num. 14. 18. 3. Reg. 8. 46. 2. Par. 6. 36. Job 4. 17. † 9. 2. 15. 20. † 25. 4. Pſal. 13. 1. † 50. 7. † 52. 3. † 129. 3. † 142. 2. Prov. 20. 9. Eccleſ. 7. 21. Iſaiæ 64. 4. Jer. 2. 19. 22. † 30. 12. Mich. 7. 2. Nah. 1. 3. Sap. 12. 10. Matth. 6. 12. Luc. 17. 3. 10. Rom. 3. 9. 23. † 7. * Galat. 3. 22. Epheſ. 2. 3. 1. Joan. 1. 8. vide Peccatum.

Juſtitia noſtra eſt per Chriſtum, & primam juſtificationem, peccatorumque remiſſionem nulla præcedunt merita, Gen. 15. 6. Iſaiæ 45. 25. † 53. 8. 13. Jer. 23. 6. † 33. 16. Dan. 6. 22. Hab. 2. 4. Zach. 9. 11. Act. 10. 43. † 13. 39. Rom. 1. 17. † 3. 22. 24. † 5. 1. 18. † 10. 4. 10. 2. Cor. 1. 30. Gal. 2. 16. † 3. 11. † 5. 5. Phil. 3. 9. Tit. 3. 7. 1. Petr. 2. 18.

JUSTIFICATIO, qua quis ex juſto fit juſtior, adſcribitur bonis operibus, Eccli. 18. 22. Rom. 2. 13. Jacob. 2. 21. 24. Apoc. 22. 11.

Juſtificatio impii non ſolùm fidei adſcribitur, ſed etiam aliis virtutibus, ut Spei, Rom. 8. 25. Charitati, Exod. 20. 6. Prov. 10. 12. Luc. 7. 47. 1. Cor. 13. 4. Gal. 5. 6. 1. Petr. 4. 8. 1. Joann. 4. 7. 8. 9. Timori, Eccli. 1. 27. 28. Pœnitentiæ operibus, Sap. 12. 24. Ezech. 18. 21. 22. Matth. 3. 2. 8. Lucæ 7. ubi ponitur exemplum Magdalenæ, 15. exemplum filii prodigi, 18. exemplum Publicani.

L

LABAN hoſpitio excipit famulum Abrahæ, Geneſ. 24. 31. mercede conducit Jacob, 29. 24. 20. perſequitur Jacob, 31. 22.

LABOR & dolor communis omnibus hominibus, Gen. 3. 17. Exod. 20. 9. † 34. 21. Deut. 5. 13. Tob. 2. 19. Pſal. 127. 2. Prov. 6. 6. † 10. 4. † 14. 4. † 20. 4. Eccleſ. 5. 11. Eccli. 29. 19. Joan. 21. 3. Act. 18. 3. † 20. 34. 1. Cor. 4. 12. Epheſ. 4. 28. 1. Theſſ. 2. 9. † 4. 1. 2. Theſſ. 3. 8. 12.

Labor non diſat ſine Dei benedictione, Geneſ. 3. 17. † 26. 3. 12. † 30. 27. Deut. 8. 18. Job 42. 12. Prov. 10. 22. Eccli. 11. 6.

Laboranti merces debetur, Levit. 19. 13. Deut. 24. 15. † 25. 4. Tob. 4. 15. Eccli. 7. 22. † 34. 25. 26. Jerem. 22. 13. Mal. 3. 5. Matth. 10. 10. Lucæ 10. 7. 1. Cor. 9. 9. 14. 1. Timoth. 5. 18. Jac. 5. 4.

Laboris manuum & agriculturæ laus & utilitas, Prov. 12. 11. † 13. 4. † 14. 23. † 24. 27. † 28. 19.

LACHIS traditur in manus Iſraelis, Joſ. 10. 32. extruitur, 2. Par. 11. 9.

LAICI ne ſe ſacris præter officium miſceant, Lev. 10. 1.* Num. 1. 51. † 3. 10. nec vaſa ſacrata temerè contingant, Num. 1. 51. † 4. 15. 19. 20. † 18. 7. 2. Reg. 6. 6. 2. Par. 26. 18.

LAIS oppugnatur à Danitis, expugnatur, ædificatur, & appellatur Dan, Judith 18. 27. appellatur Leſem, Joſue 19. 47.

LAUDANDUS Deus ante & poſt ſumptum cibum, Deut. 8. 10. vide Gratia.

Laudare Deum pro merito non poſſumus, Pſal. 95. 4. † 105. 2. † 118. 164. † 144. 3. Eccli. 43. 2. 22.

Laudes Deo canendæ, Pſal. 46. 1. † 146. 7. † 149. 1. Iſaiæ 12. 4. Eph. 5. 19. Col. 3. 16. Heb. 13 15. Jacob 5. 13.

LAZARUS jacet ante oſtium divitis Epulonis, Luc. 16. 20.

Lazarus ſuſcitatus à morte, Joan. 11. 43. perſecutionem ſuſtinet à Judæis, 12. 10.

LEBBÆUS cognomine Thaddæus diſcipulus Chriſti, Matth. 10. 3. appellatur Judas filius Jacobi, Lucæ 6. 16.

LEPRA quomodo cognoſcatur, Lev. 13.* 14.*

Lepram mittit Deus propter peccatum, Exod. 4. 4. Num. 12. 8. 9. Reg. 5. 1. 27. † 12. 5. 2. Par. 26. 28. 19. 21.

Lepra mundatur, Exod. 4. 7. Num. 12. 15. 4. Regum 5. 14. Matth. 8. 2. Luc. 17. 14.

Leproſorum ſegregatio, Levit. 13. 49. Num. 5. 2. 4. Reg. 5. 5.

LEVI naſcitur, Gen. 29. 34.
occidit cum fratre ſuo Simeone Sichemitas, 34. 25. punitio iſtius facti, 49. 5.
Levitarum habitatio, jus & debita vitæ ſuſtentatio, Lev. 10. 12. † 25. 32. Num. 18. 21. 24. † 35. 1. 2. Deut. 10. 8. † 12. 12. 19. * 14. 27. † 18. 1. † 26. 12. Joſ. 13. 14. 33. † 18. 7. † 21. * 2. Eſdr. 10. 33. 37. † 13. 10. Ezech. 48. 13. Eccli. 7. 31.
Levitarum miniſterium & officium, Num. 1. 49. † 3. * † 4. 1. † 8. * † 18. 2. 23. Deut. 10. 8. Joſ. 3. 6. 1. Par. 6. 31. * † 9. 14. * 2. Par. 19. 8. Ezech. 44. 11.
Levitas aſſumit ſibi in miniſterium Deus pro primogenitis Iſraelis, Num. 3. 12. 40. † 8. 16.
Levitæ puniunt peccatum erecti vituli, Exod. 32. 26.
Levitæ expelluntur ex Iſrael, 2. Par. 11. 4.
LEX prima, & præceptum datur, Gen. 2. 16. violatur, 3. 4. 6.
Lex decem mandatorum datur Moyſi, Exod. 20. * Deut. 5. *
Legis tabulæ dantur, Exod. 31. 18. Deuter. 5. 22. franguntur, Exod. 32. 19. Deut. 9. 17. dantur aliæ tabulæ, Exod. 34. 27. Deut. 10. 1.
Legis natura, officium & operatio, Rom. 3. 20. † 4. 15. † 5. 20. † 7. 1. 7. Galat. 3. 19. 1. Timoth. 1. 8. Heb. 7. 18. 17.
Legem Dei ſine ſpiritu ejus non poſſumus implere, Deut. 5. 29. Pſal. 118. 24. Lucæ 18. 22. Act. 13. 10. Roman. 8. 3.
punitio vel merces eorum, qui Legem Dei prævaricantur, vel obſervant, vide Obedientia, & Inobedientia.
Legis cæremoniæ abrogantur per Chriſtum, Matth. 11. 13. Marc. 15. 38. Act. 13. 38. † 15. 11. Rom. 6. 14. † 7. 4. † 8. 3. Gal. 4. 13. † 4. 5. Epheſ. 2. 13. Col. 2. 14. 1. Petr. 1. 11. 18.
Lex legitur, Deut. 1. 5. † 31. 9. 11. Joſue 3. 33. 4. Reg. 23. 1. 2. Eſdr. 8. 8. † 9. 3. 3. Eſdr. 9. 39. 2. Mach. 8. 19. 23.
Lex nova Chriſtianorum conſiſtit potiſſimùm in Charitate, Matth. 5. 44. † 7. 12. † 22. 36. Joan. 13. 34. Rom. 13. 10. Gal. 5. 14. † 6. 2. 1. Tim. 2. 5.
LIA nubit Jacob patriarchæ, Geneſ. 29. 11. gignit ei multos liberos, 29. 31.
LIBER vitæ, Exod. 32. 32. Pſalm. 68. 29. Phil. 4. 3. Apoc. 3. 5. † 20. 12. † 21. 27.
LIBERUM arbitrium etiam poſt lapſum in homine manſit, Gen. 4. 7. Deut. 30. 19. Joſue 24. 15. Pſalm. 36. 9. Sap. 9. 10. Eccli. 15. 18. † 31. 10. 1. Cor. 3. 9. † 7. 37.
Liberum arbitrium cooperatur gratiæ Dei, 1. Reg. 7. 3. 2. Par. 12. 14. Pſal. 9. 27. † 71. 13. Prov. 16. 1. 5. 9. Eccli. 2. 20. Iſ. 1. 16. 17. 18. † 40. 3. † 46. 8. † 55. 6. 7. Jer. 3. 1. 22. 12. † 4. 3. 4. 14. † 7. 3. † 18. 8. 11. † 25. 5. † 26. 13. † 31. 15. Ezech. 18. 21. 22. 27. 28. 30. 31. † 33. 14. 15. 16. 19. Zach. 1. 3. Mal. 3. 7. Matth. 3. 2. 3. † 11. 33. † 12. 28. Marc. 1. 3. Luc. 1. 4. Joan. 1. 12. † 7. 37. Act. 13. 19. † 8. 22. † 9. 6. Rom. 10. 13. 3. 1. Cor. 3. 9. † 15. 10. 2. Cor. 7. 1. Eph. 5. 14. Phil. 2. 12. 13. † 4. 13. Col. 1. 29. † 3. 9. 10. 1. Tim. 4. 16. 2. Tim. 2. 21. Hebr. 4. 16. † 12. 12. 13. Jacob 4. 8. 1. Pet. 1. 22. 1. Joan. 3. 3. Apoc. 3. 20.
Libertas Evangelica, Joan. 8. 32. Rom. 6. 18. † 8. 2. 21. Gal. 5. 13. 1. Petr. 1. 18. † 2. 16. * 2. Pet. 2. 19.
Libertas prava, & improbanda, Job 11. 12. Jer. 34. 15. Oſee 7. 16. 2. Petr. 2. 18.
A LINGUA mala cavendum, Levit. 19. 16. Job 5. 21. Pſalm. 31. 4. † 139. 4. 12. † 140. 3. Prov. 4. 24. † 10. 18. † 11. 9. † 12. 13. 19. † 15. 2. † 26. 27. 28. † 17. 20. † 18. * † 20. 19. † 21. 23. † 26. 20. † 30. 14. Eccleſ. 5. 2. Sap. 1. 11. Eccli. 5. 16. † 25. 12. † 28. * 1. Cor. 15. 33. 1. Petr. 2. 1. Jac. 1. 19. † 3. 5. 8. † 4. 11. vide Detractio.
Lingua diſcretè moderanda, Prov. 10. 19. † 12. 14. † 13. 3. † 17. 27. † 18. 21. † 21. 23. Eccli. 14. 1. † 20. 5. † 22. 33. † 24. 17. Matth. 12. 36. Luc. 6. 45. Jac. 1. 19. † 3. 2. 1. Pet. 3. 10. vide Loquenda.
LOBNA occupatur, Joſue 10. 29. deficit à Juda, 4. Reg. 8. 22. oppugnatur ab Aſſyriis, 19. 8.
LONGANIMITAS, vide Patientia.
LOQUENDA ſunt vera, honeſta, & quæ audientibus prodeſſe queant, Exod. 22. 28. Pſal. 14. * Prov. 15. 2. † 24. 26. † 25. 11. † 29. 20. Eccleſ. 5. 2. Eccli. 7. 37. Matth. 5. 37. † 12. 36. Eph. 4. 29. † 5. 3. Col. 3. 8. 1. Petr. 3. 10.
Loquendi tempus & opportunitas, Prov. 15. 23. † 25. 11. Eccleſ. 8. 5. Eccli. 11. 8. † 20. 6. † 32. 9. † 33. 4. quomodo loquendum, Job 6. 29. Prov. 15. 4. † 16. 20. 22. † 29. 11. Eccli. 4. 34. † 5. 16. † 6. 5. Col. 4. 6.
LOT liberatur ab incendio Sodomorum, Gen. 19. 15. 17. 2. Petr. 2. 7. uxor ejus mutatur in ſtatuam ſalis, Gen. 19. 26. Sap. 10. 7. Luc. 17. 32. concumbit cum duabus filiabus ſuis, Gen. 19. 31. 35.
LOTIO pedum, Gen. 18. 4. † 19. 2. † 24. 32. † 43. 24. Joan. 13. 4. 14. 1. Tim. 5. 10.
LUCAS medicus, Col. 4. 14. manet cum Paulo, 2. ad Tim. 4. 11.
LUCIFER cecidit è cœlo, Iſaiæ 14. 12.
Lux eſt Chriſtus, Iſaiæ 9. 2. † 42. 6. † 60. 1. 19. † 49. 6. Joan. 1. 5. † 8. 12. † 9. 3. † 12. 35. 46. 1. Joan. 1. 3. † 2. 8.
Lux ſunt Chriſtiani, Prov. 4. 18. Iſaiæ 62. 1. Matth. 5. 15. Rom. 2. 19. Phil. 2. 15.
LYDIA purpuraria credit in Chriſtum, Act. 16. 14.
LYSIAS dux exercitus Antiochi, 1. Mach. 3. 32. pactum init cum Judæis, 6. 38. capitur & juſſu Demetrii occiditur, 7. 2.

M

MAACHA filia Tholmai regis in Geſſur, mater Abſalonis, 2. Reg. 3. 3.
MAACHA filia Abeſſalom, mater Abiam regis Juda, 3. Reg. 15. 2.
appellatur Michaja, 2. Par. 13. 2.
MACEDONIA mittit eleemoſynas pauperibus Jeroſolymitanis, Rom. 15. 26. 2. Cor. 8. 1.
Paulus vocatur in Macedoniam, Act. 16. 9.
MADIAN filius Abraham, Gen. 25. 2. Deus præcipit ut cædantur Madianitæ, Num. 25. 16. Madianitæ cæduntur cum ſuo rege, 31. 7.
opprimunt Iſraelem, Judic. 6. 2. irruit in eos Gedeon, 7. *
MAGDALENA, vide Maria.
MAGI Pharaonis virgas ſuas vertunt in colubros, Exod. 7. 12.
Magi primitiæ Gentium Chriſtum adorant, Matth. 2. 11.
Magia, vide Incantationes.
MALALEEL naſcitur, Gen. 5. 12.
MALCHO præcidit Petrus auriculam, Joan. 18. 10.
MALEDICTIO, & Benedictio, Gen. 3. 14. 17. † 8. 21. † 9. 25. † 24. 41. † 27. 28. † 48. 15. 10. † 49. 7. Num. 5. 21. Deut. 11. 26. † 27. 15. Joſ. 8. 34. Jud. 9. 20. 1. Reg. 17. 43. 2. Reg. 2. 5. † 16. 7. 4. Reg. 2. 24. 2. Eſdr. 5. 13. Prov. 26. 2. Jer. 29. 22. † 49. 13. Zach. 8. 13.
Maleficia, vide Incantationes.
MALUM dicens bonum, punietur, Iſaiæ 5. 20. Mal. 2. 17. Prov. 24. 24.
Malum declinandum, & bonum faciendum, Prov. 3. 7. Iſaiæ 1. 16. Ezech. 18. 21.
Malorum conſortium vitandum, Pſ. 1. * † 25. 4. Prov. 1. 10. † 14. 7. † 24. 21. † 29. 24. Eccli. 8. 18. † 13. * 2. Cor. 6. 14. 2. Joan. 10. Apoc. 18. 4.
Malum non eſt reddendum pro malo, Prov. 20. 22. † 24. 29. Rom. 12. 14. 17. 1. Cor. 4. 12. 1. Theſſ. 5. 15. 1. Petr. 3. 9.
Malum pœna eſt à Deo, Deuteron. 32. 23. 3. Regum 9. 9. † 21. 29. Iſaiæ 45. 7. Jerem. 11. 11. † 32. 42. Baruch 1. 2. Amos 3. 6. Jonæ 3. 10. Mich. 1. 12. † 2. 3.
Malum culpæ ſummè averſatur Deus, tantum abeſt, ut eum auctorem habeat, Exod. 23. 7. 2. Par. 19. 7. Jud. 5. 21. Job 34. 10. Pſalm. 5. 5. 7. † 44. 8. Prov. 15. 8. 9. Sap. 4. 9. Eccli. 15. 21. Oſee 13. 9. Rom. 9. 14. 2. Corinth. 6. 15. Jac. 1. 13.
Malos rectores, & præpoſitos permittit Deus ob peccata populi, 3. Reg. 12. 24. Job 34. 30. Iſai. 29. 10. Ezech. 14. 8. Oſee 13. 11. 2. Theſſ. 2. 11.
jubetque obedientiam illis præſtare, Matth. 23. 3.
Malorum etiam miniſtrorum opera utitur Deus, Matth. 7. 22. Marc. 9. 38. Lucæ 9. 49.
MANAHEM rex Iſrael, 4. Reg. 15. 14.
MANASSES primogenitus Joſeph naſcitur, Geneſ. 41. 51. † 48. 14.
Manaſſes impius, filius pii Ezechiæ, rex Juda, 4. Reg. 21. 1. 6. 2. Paral. 32. 33. † 33. 1. Jer. 15. 4. ducitur vinctus in Babylonem, & per pœnitentiam convertitur ad Dominum, & exauditus recuperat regnum, 2. Paralip. 33. 11. 13. relinquit poſt ſe Amon, 4. Regum 21. 18. Matth. 1. 10. appellatur Her, Lucæ 3. 28.
MANENDUM eſt nobis in Chriſto, Joan. 15. 4. Roman. 8. 1. 1. Cor. 4. 15. * 12. 13. Col. 2. 6. 1. Joann. 2. 6. 28. † 3. 24. † 4. 15.
MANNA, Exod. 16. * Num. 11. 7. Deut. 8. 3. Joſ. 5. 12. Pſal. 77. 24. Sap. 16. 20. Joan. 6. 31.
MANSUETUDO, Joſ 7. * 19. 1. Reg. 25. * 2. Reg. 16. 10. Prov. 15. 1. Eccli. 1. 29. Matth. 5. 4. † 11. 29. Galat. 5. 23. † 6. 1. Epheſ. 4. 2. Coloſſ. 3. 12. 2. Tim. 2. 25. Tit. 3. 2.
MARDOCHÆUS defenſor, & nutor Eſther, captivus abductus in Babylonem, Eſther 2. 5. 7. à rege ſummo-

Digitized by Google

tuo honore affectus, 6. 10. revertitur de captivitate in Jeruſalem, 1. Eſdr. 2. 2. Eſdr. 7. 7.

MARE creatur, Geneſ. 1. 9. concluditur ſuis terminis, 1. 9. Job 26. 10. † 38. 26. Proverb. 8. 29. Jerem. 5. 22. cedit filiis Iſrael, Exod. 14. 21. ſedatur verbis Chriſti, Matth. 8. 26.

MARIA ſoror Aaron laudat Dominum, Exod. 15. 21. fit leproſa, Num. 12. * Deuter. 24. 9. moritur, Num. 20. 1.

Maria virgo prænunciata, Gen. 3. 15. Numer. 24. 17. Pſal. 18. 6. † 44. 10. † 45. 5. † 46. 2. † 86. 3. † 131. 8. Prov. 31. 10. 29. † 9. 1. Cantic. 1. * 2. * 3. * 4. * 5. * 6. * Eccli. 24. * Iſaiæ 7. 14. † 11. 1. † 19. 1. † 45. 8. Jerem. 31. 22.

Maria vocatur, & eſt mater Domini, Luc. 1. 43. mater Jeſu, Matth. 2. 13. Joan. 19. 25.

Mariæ perpetua virginitas ſignificatur, Exod. 3. 2. Jud. 6. 37. 38. 39. 40. Pſal. 18. 6. Cant. 2. 2. † 4. 7. † 6. 9. Iſ. 7. 14. † 11. 1. † 35. 1. 2. † 66. 7. Ezech. 44. 2. Dan. 2. 34. Matth. 1. 20. Lucæ 1. 35.

Maria virgo multis dotata virtutibus, fide dives, Prov. 31. 18. Luc. 1. 38. 45. Joan. 2. 5. ſpe plena, Eccli. 24. 24. Joan. 2. 5. charitate perfecta, Eccli. 24. 24. Luc. 1. 56. † 2. 9. Joan. 2. 3. † 19. 25. caſta, vide ſupra, Mariæ perpetua virginitas, caſtitas, caſtitatem vovit perpetuam, Luc. 1. 35. humilis, Lucæ 1. 38. 48. miſericors, Joan. 2. 3. prudens, Luc. 2. 19. modeſta, Luc. 2. 48. pia, Lucæ 2. 47. benigna, Lucæ 2. 40. fortis, Prov. 31. 10. * Joan. 19. 25. ſapiens, Proverb. 31. 26. Joan. 2. 5.

pauper, Matth. 2. 11. Lucæ 2. 7. 24. patiens, Matth. 2. 13. Lucæ 2. 35. virtute præcellens omnes, Prov. 31. 29. Eccli. 24. 25. Lucæ 1. 28. 48.

Maria ſalutatur ab Angelo, Luc. 1. 28. viſitat Eliſabeth, & laudat Deum, Lucæ 1. 39. 46. proficiſcitur cum Joſeph in Bethlehem, Luc. 2. 4. in Ægyptum, Matth. 2. 14. revertitur inde in terram Iſrael, Matth. 2. 14. invenit Chriſtum in templo, Lucæ 2. 46. aſſiſtit cruci, & Apoſtolo Joanni commendatur, Joan. 19. 25. manet cum Apoſtolis, Act. 1. 14.

Maria Magdalena deflet ſua peccata, Lucæ 7. 38. obtinet peccatorum remiſſionem, Lucæ 7. 48. liberata à ſeptem dæmoniis, adhæret, & miniſtrat Chriſto, Luc. 8. 2. 3. ungit Dominum, Matth. 26. 6. Marc. 14. 3. Joan. 12. 2. † 12. 3. adeſt Chriſto in cruce morienti, Joan. 19. 25. ſtat ad monumentum plorans, Joan. 20. 11.

Chriſtus ei apparet poſt reſurrectionem, Marc. 16. 9. Joan. 20. 14.

nuntiat reſurrectionem diſcipulis, Joan. 20. 18.

MARITI officium, & auctoritas in uxorem, Gen. 3. 16. Num. 5. 12. 18. † 30. 7. 13. Deut. 22. 5. 13. † 24. 1. Prov. 5. 18. † 18. 22. † 31. 20. Eccl. 9. 9. Eccli. 7. 28. † 9. 1. † 25. 2. 37. † 26. 2. Mal. 2. 14. 16. 1. Cor. 7. * † 11. 3. Eph. 5. 21. Col. 3. 18. Tit. 2. 4. 1. Tim. 2. 12. 1. Petr. 3. 1.

MARTHA hoſpitio excipit Dominum, Lucæ 10. 38. oſtendit ſuam fidem, Joan. 11. 27.

MATHAN ſacerdos Baal occiditur, 4. Regum 11. 18. 2. Paral. 23. 17.

MATHIAS eligitur in Apoſtolum, Act. 1. 26.

MATHUSALEM filius Henoch naſcitur, Gen. 5. 21. vivit 969. annis, & moritur, Gen. 5. 27.

MATRIMONIUM, Gen. 2. 27. 28. † 2. 21. 22. 23. 24. † 3. 6. 12. 17. † 4. 1. 17. † 9. 1. † 19. 26. † 24. 3. † 21. 51. Exod. 2. 1. † 20. 17. Lev. 18. † 20. 10. Deut. 5. 21. † 7. 3. † 22. 23. † 24. 1. Joſ. 23. 12. Jud. 3. 6. † 14. 2. 7. 15. 1. Eſdr. 9. 2. 2. Eſdr. 13. 23. Eſther 2. 17. Tob. 4. 13. † 6. 17. † 7. 15. 16. † 8. 9. Prov. 18. 22. † 19. 14. Eccli. 25. 2. Jer. 3. 1. Matth. 5. 32. † 19. 3. 7. † 22. 24. 30. Marc. 6. 18. † 10. 2. 6. 7. 8. 9. † 12. 20. * Luc. 2. 5. † 3. 19. † 16. 18. † 20. 34. Joan. 2. 1. 2. Rom. 7. 2. 3. 1. Cor. 7. * Epheſ. 5. 31. 32. 1. Timot. 3. 2. † 5. 9. Hebr. 13. 4. 1. Petr. 3. 1.

Matrimonium indiſſolubile, Geneſ. 2. 24. Matth. 5. 32. † 19. 7. Marc. 10. 12. Luc. 16. 18. 1. Cor. 7. 10.

Matrimonium ſpiritale, quære Connubium.

Matrimonium cujus rei ſacramentum, Eph. 5. 32. confert gratiam & ſanctificationem, 1. Theſſ. 4. 4.

MATTHÆUS publicanus vocatur, Matth. 9. 9. † 10. 3. appellatur Levi filius Alphæi, Marc. 2. 14. Lucæ 5. 27.

MATHANIA patruus Joachim conſtituitur rex Juda, appellatur Sedecias, 4. Reg. 24. 17.

MATHATHIAS Sacerdos oſtendit ſtudium pro tuenda religione, 1. Machab. 2. 24. pugnat ſtrenuè, 2. 41. monet filios ſuos ad obſervationem legis Dei, 2. 49. 64.

MEDI occupant regnum Babyloniæ, Daniel 5. 31.

MELCHISEDECH ſacerdos, & Rex Salem, Geneſ. 14. 18. Pſal. 109. 4. Hebr. 7. 1.

MENDACIUM, Gen. 3. 4. † 37. 19. † 39. 17. Levit. 19. 11. 2. Reg. 1. 2. 7. 4. Reg. 5. 25. Prov. 6. 19. † 12. 22. Sap. 1. 11. Eccli. 7. 13. † 20. 26. 18. † 25. 4. Oſee 4. 2. Joann. 8. 44. Act. 5. 4. 3. Eph. 4. 25. Coloſſ. 3. 9. vide Teſtimonium.

MENELAUS proditor patriæ uſurpat ſibi ſummum ſacerdotium, 2. Machab. 4. 24. extremo ſupplicio afficitur, 2. Machab. 13. 4. 5. 6.

MENSURA qua menſi fuerimus, remetietur nobis, Exod. 21. 23. Jud. 7. 1. Reg. 15. 33. 2. Reg. 21. 15. Pſal. 17. 21. Prov. 21. 13. Iſaiæ 33. 1. † 65. 6. † 66. 4. Jerem. 50. 15. 29. † 51. 47. Ezech. 16. 59. Joel. 3. 7. Matth. 7. 2. Marc. 4. 24. Lucæ 6. 38.

Menſuræ, & pondera debent eſſe juſta, Levit. 19. 35. Deut. 25. 13. Ezech. 45. 10. Michææ 6. 11. Amos 8. 5. Prov. 16. 11. † 20. 10.

MERARI filius Levi, Num. 3. 17.

Meraritarum officium, 3. 36. † 4. 42.

MERCES debetur operibus, Geneſ. 4. 7. † 15. 1. Pſal. 118. 112. Prov. 11. 18. Sap. 5. 16. † 10. 17. Eccli. 2. 8. † 11. 24. † 18. 22. † 36. 18. † 51. 30. 38. Iſaiæ 3. 10. Jer. 31. 16. Matth. 5. 12. † 6. 1. † 10. 41. 42. † 20. 8. Marc. 9. 41. Luc. 6. 35. † 10. 7. Joan. 4. 36. Rom. 4. 4. 1. Cor. 3. 8. 1. Tim. 5. 18. Apoc. 22. 12.

MERITA operum, Eccli. 12. 31. † 16. 15. † 38. 18. vide Opera.

MEROB filia Saulis, 1. Reg. 14. 49. promittitur Davidi in uxorem, 18. 17.

MESSIAS, id eſt Chriſtus, & verus unctus eſt Dominus noſter Jeſus, Joann. 1. 4. † 41. 25. † 2. 41. † 11. 27. Matth. 26. 64. Marc. 14. 62. Luc. 22. 67. Act. 17. 3. † 18. 28. † 19. 4. 1. Joan. 5. 1.

MICA parat ephod idolo matris ſuæ, Jud. 17. 5. conducit Levitam, 17. 7. 10. idolum, & ephod auferuntur, ſimiliter & Sacerdos abducitur, 18. 13. 18. 20.

Micha, filius Miphiboſeth, 2. Reg. 9. 12.

MICHÆAS prophetat contrarium pſeudoprophetis, 3. Regum 22. 13. 15. 22. 2. Paralip. 18. 14.

MICHAEL pugnat cum diabolo, Dan. 10. 13. Judæ 9. Apoc. 12. 7.

MICHOL ſive Michal filia Saulis, datur Davidi in uxorem, 1. Reg. 18. 27. juxta promiſſionem regis, 17. 25. conſervat Davidi vitam, demittens eum per feneſtram, 19. 12. ſubducitur ei, & datur Phalti, ſive Phaltiel, 25. 44. redditur ei, 2. Reg. 3. 14. 15. deridet ipſum ſaltantem coram Domino, 6. 16.

MILITARE, vide Bellum.

MINISTRORUM etiam malorum opera dignatur uti Dei bonitas, Matth. 7. 22. Marc. 9. 38. Luc. 9. 49. quos, & jubet audiri, Matth. 23. 3.

MIPHIBOSETH filius Jonathæ, 2. Reg. 4. 4. invenit gratiam coram Davide, 9. 7. * parcit ei David, 21. 7. appellatur Meribbaal, 1. Par. 9. 40.

Miphiboſeth filius Saulis ſuſpenditur, 2. Reg. 21. 8.

MIRACULA operatur Deus per Sanctos, & eorum reliquias. Vide Sancti, & Reliquiæ.

MISERICORDIA, vide Bonitas Dei, item Charitas.

Miſericordiæ opera proximo exhibenda, 2. Regum 15. 6. 2. Paralip. 28. 9. 15. Pſalm. 111. 5. 9. Proverb. 24. 21. 31. † 19. 7. 25. 21. Eccli. 4. 2. 29. † 35. 18. Iſai. 58. 7. Oſee 6. 12. Mich. 6. 8. Zach. 7. 8. Matth. 5. 7. † 9. 13. † 10. 41. † 28. 31. † 25. 41. Marc. 9. 42. Luc. 6. 35. † 11. 41. Rom. 12. 13. Galat. 6. 12. Coloſſ. 3. 12. 1. Tim. 5. 10. quære Eleemoſyna.

MISSÆ ſacrificium olim prædictum, & pronuntiatum, Lev. 26. 9. 10. 11. 12. Pſalm. 22. 5. † 109. 4. Iſai. 2. 2. 3. † 19. 19. 20. † 56. 7. † 61. 6. † 66. 19. 20. 21. Jerem. 31. 31. † 33. 16. 17. 18. Dan. 12. 11. Amos 9. 11. Malac. 1. 10. 11.

Miſſæ ſacrificium per varias figuras veteris Teſtamenti ſignificatum, Geneſ. 14. 18. † 26. 6. † 22. 13. Exod. 12. 5. 24. † 25. 30. † 29. 2. 29. Levit. 2. 2. 29. † 3. 22. † 4. 21. † 5. 7. 11. † 6. 15. † 9. 8. † 14. 4. † 16. 3. † 19. 21. Num. 15. 24. † 18. 17. 1. Reg. 21. 4. 3. Reg. 19. 6. 4. Reg. 4. 41. Dan. 8. 12. appellaturque juge ſacrificium, Dan. 12. 11. † 12. 11. nec interibit offerens ſacrificium, Jerem. 33. 18. 21.

Miſſæ ſacrificium à Chriſto inſtitutum, Lucæ 22. 19. & ab ejus diſcipulis uſitatum, Actor. 13. 2. λειτουργούντων δὲ αὐτῶν.

Miſſæ ſacrificii mentionem facit Paulus, 1. Cor. 10. 16. † 11. 23. *

MOAB filius Lot, & filiæ ejus natu majoris, Geneſ. 19. 37. contra Moabitas pugnare, Iſraeli à Deo prohibetur, Deuter. 2. 8. factus eſt Moab ſerviens Davidi ſub tributo, 2. Reg. 8. 2. deficiunt Moabitæ ab Iſrael, 4. Reg. 1. 1. † 3. 5. Irruunt latrunculi de Moab in terram Iſrael, 13. 20. non admittebantur in eccleſiam, Deut. 23. 3. 2. Eſdr. 13. 1. contra Moab prophetatur, Num. 21. 29. † 24. 17. Pſalm. 59. 10. † 107. 10. Iſai. 15. * † 25. 10. Jerem. 48. 1. Ezech. 25. 8. Amos 2. 1. Sophon. 2. 8.

MOLOCH idolum, Levit. 18. 21. † 20. 2. appellatur Mel-

Melchom, 1. Paralipom. 20. 2. Jerem. 49. 1. Amos 1. 15. Sophon. 1. 5. de Moloch, vide item 3. Reg. 11. 5. 7. 4. Reg. 23. 10.

MORBUS, vide Ægrotatio.

MORS eſt pœna peccati, Geneſ. 2. 17. † 3. 19. Rom. 5. 12. 17. † 6. 23. 1. Corinth. 15. 21. Epheſ. 2. 2. Coloſſ. 2. 13. 2. Tim. 5. 6. Jacob. 1. 15.

Mors, & certus dies mortis omni homini conſtitutus eſt, Deut. 31. 14. Joſ. 23. 14. 1. Regum 26. 10. Job 14. 5. Pſalm. 88. 49. Eccleſ. 3. 2. † 8. 8. † 9. 5. Eccli. 17. 3. † 41. 1. Joann. 7. 30. † 8. 20. Rom. 5. 12. † 6. 23. Hebr. 9. 27.

Mortis hora incertiſſima, Eccleſ. 9. 12. Matth. 24. 43. Luc. 12. 40. 1. Theſſ. 5. 2. Theſſ. 2. 2. Jac. 4. 13.

Mors corporis, juſtis eſt quaſi ſomnus quidam, & dormitio, Deut. 31. 16. 2. Reg. 7. 12. 3. Reg. 2. 10. † 11. 21. 43. † 14. 20. Sap. 3. 3. Matth. 9. 4. Joan. 11. 11. Act. 7. 60. † 13. 36. 1. Cor. 11. 30. 1. Theſſ. 4. 13.

Mortem noſtram ſua morte devicit Chriſtus, Iſai. 25. 8. Oſee 13. 14. Rom. 6. 9. 1. Cor. 15. 54. 2. Timoth. 1. 10. Heb. 2. 14. Apoc. 21. 4.

Mortem, qui ſibi intulerit, Judic. 9. 54. † 16. 29. 1. Reg. 31. 4. 2. Reg. 17. 23. 3. Reg. 16. 18. 2. Mach. 10. 13. † 14. 41. Matth. 27. 5. Actor. 1. 18.

Mortuos lugere quatenus permittatur, aut prohibetur, Levit. 19. 28. Deuter. 14. 1. † 34. 8. 2. Reg. 11. † 3. 32. † 10. 2. † 12. 16. † 14. 2. † 19. 1. † 21. 10. 13. Eccli. 22. 10. † 38. 16. 1. Machabæor. 9. 20. † 12. 52. † 13. 26. Matth. 9. 3. Luc. 7. 13. Joann. 11. 33. Actor. 8. 2. † 9. 39. 1. Theſſ. 4. 13.

Mortui ad vitam revocantur, 3. Reg. 17. 20. 4. Reg. 4. 33. † 13. 21. Matth. 9. 25. † 27. 52. Marc. 5. 42. Luc. 7. 13. † 8. 54. Joann. 11. 43. Act. 9. 40. † 20. 10.

Mortuorum ſepultura, vide Sepeliendi mortui.

Mortuorum ſuffragia, vide Purgatorium.

MOYSES naſcitur ex Levi, Exod. 2. 2. † 6. 20. Actor. 7. 20. percutit Ægyptium, & fugit in Madian, Exod. 2. 15. accipit Sephoram Madianiten uxorem, Exod. 2. 21.

mittitur ad Pharaonem in Ægyptum, 3. 10.* † 5. 1. † 6. 11. † 7.* † 8.* † 9.* † 10.* revertitur cum uxore, & liberis in Ægyptum, 4. 20. orat pro Pharaone, 8. 12. 30. † 9. 28. 33. † 10. 12.

orat pro populo, 14. 15. † 17. 4. 11. † 32. 11. 13. 31. Num. 11. 2. † 14. 13. 17. † 21. 7. Deut. 9. 18. 26. accipit primò tabulas, Exod. 31. 18. has confringit videns populi idololatriam, Exod. 32. 19.

accipit iterùm novas, 34. 28.

In faciem ejus intueri non poterat populus Iſraeliticus, 34. 30. 2. Cor. 3. 7.

Mittit exploratores in terram Chanaan, Num. 13. 2. probat ſe à Deo eſſe miſſum, Num. 16. 28. 31. videt terram promiſſionis, & moritur, 20. 12. † 27. 12. Deut. 34. 1. 5. apparet in transfiguratione Chriſti, Matth. 17. 3. Luc. 9. 30. commendatus, Eccli. 45. 1.

diabolus altercatur cum Angelo Michaele de Moyſi corpore, Jud. 9.

MUNDI corde, Pſalm. 23. 4. † 50. 12. † 72. 1. Matth. 5. 8. 1. Petr. 1. 22.

Munditiès interior, & exterior commendatur, Matth. 23. 25. Luc. 11. 39. 2. Cor. 7. 1.

MURMURATORES quos imitentur, & quæ illis pœna metuenda, Exod. 14. 11. † 15. 24. † 16. 2. 7. 8. † 17. 2. Num. 11. 1. 4.* † 12. 1. 2. 10. † 14. 2. 27.* † 16. 3. † 17. 13. † 20. 2. † 21. 5.* Deuter. 1. 27. Joſ. 9. 18. Judic. 8. 10. Sap. 1. 11. Matth. 20. 12. Luc. 15. 2. † 19. 7. Joann. 6. 41.* Actor. 6. 1. 1. Corinth. 10. 10. Judæ, 16.

N

NAAMAN militum præfectus apud regem Syriæ mundatur à lepra, 4. Reg. 5. 14. Luc. 4. 27.

NAAS rex Ammonitarum pugnat contra Jabes, 1. Reg. 11. 1. moritur, 2. Reg. 10. 1.

Naas pater Abigail, 2. Reg. 17. 25.

NABAL vir iniquus, 1. Reg. 25. 25. 26.

NABOTH, quia regi Achab vineam negabat, lapidatur, 3. Reg. 21. 2. 13.

NABUCHODONOSOR potentiſſimus rex Babylonis, Jerem. 27. 6. invadit Ægyptum, 4. Reg. 24. 7. Jerem. 46. 2. aſcendit in Jeruſalem, 4. Regum 24. 1. 10. † 25. 1. Jerem. 39. 1. juxta prophetiam, Jerem. 25. 8. † 32. 28. erigit auream ſtatuam, Dan. 3. 1. habitat ſeptem annos inter feras, 4. 28. 30. ingens ſuperbia ejus, amplitudo dominii, & crudelitas explicatur, Iſai. 14. 2. 8.

NABUZARDAN dux militiæ regis Babylonis deſtruit domum Dei, muros Jeruſalem, & populum, qui remanſerat, transfert, cum omnibus vaſis templi, in Babylonem. 4. Reg. 25. 8. Jer. 39. 9. 11. † 52. 12.

NACHOR avus Abraham, Geneſ. 11. 23. 25.

NADAB, & Abiu igne conſumuntur, Levit. 10. 1. † 16. 1. Num. 3. 4. † 26. 61.

Nadab rex Iſrael, 3. Reg. 14. 20. cæditur, 15. 28.

NAHASSON filius Aminadab princeps, & dux tribus Juda, Num. 1. 7. † 2. 3. † 7. 12.

NAHUM prædicat in Ninive, Nahum 1.* † 2.* † 3.*

NATHAN filius Davidis, 2. Reg. 5. 14. appellatur Mathata, Luc. 3. 31.

Nathan propheta mittitur ad Regem David, 2. Reg. 7. 4. † 12. 1.

NATHANAEL dux tribus Iſſachar, Num. 1. 8.

Nathanael videtur à Chriſto, Joann. 1. 47.

Chriſtus manifeſtat ſe ipſi Nathanael, 21. 2.

NECHAO rex Ægypti, 4. Reg. 23. 29. 2. Paralip. 35. 20. † 36. 1.

NEGOTIATIO, vide Emere, & Vendere.

NEHEMIAS pincerna Artaxerxis, 2. Eſdr. 1. 11. mittitur in Judæam ad ædificandum, quæ erant deſtructa, 2. 9. appellatur Atherſata, 8. 9.

NEMROD potens erat, & robuſtus venator, Geneſ. 10. 8.

NICANOR dux Lyſiæ, 1. Mach. 3. 38. & etiam dux exercitus Demetrii, 7. 26. minatus ſe ſuccenſurum templum, 7. 43. cæditur, 7. 43. 2. Mach. 15. 28.

NICODEMUS occultus diſcipulus Chriſti, Joann. 3. 1. 7. 50. † 19. 39.

NINIVE ædificatur ab Aſſur, Geneſ. 10. 11. pœnitentiam agit de peccatis ſuis, Jon. 3. 7.* deſolatio, & deſtructio Ninive, Nahum 1.* † 2.* † 3.* Sophon. 2. 13. Tob. 14. 5.

ſtabit in judicio, & condemnabit obcæcatos Judæos, Matth. 12. 41.

NOE filius Lamech, Geneſ. 5. 30.

præco divinæ juſtitiæ, 2. Petr. 2. 5.

ædificat arcam, Gen. 6.* ingreditur arcam, 7. 1. 7. egreditur, 8. 15.

accipit ſignum fœderis, 9. 8. 14.

commendatur, Eccli. 44. 17.

NOEMI uxor Elimelech, Ruth 1. 2.

NOVUM Teſtamentum, Jerem. 31. 31. Matth. 26. 28. Marc. 14. 24. Luc. 22. 20. 1. Cor. 11. 25. Hebr. 8. 8. † 9. 15. † 10. 16. † 13. 20.

Novum cœlum, & nova terra poſt mundi innovationem, Iſai. 65. 17. † 66. 22. 2. Petr. 3. 13. Apocal. 21. 1.

NUDI veſtiendi, Iſai. 58. 7. Ezech. 18. 7. Tob. 1. 17. Matth. 25. 5. 36. 39. vide Miſericordia.

O

OBED filius Booz ex Ruth, Ruth 4. 17. Matth. 1. 5.

OBEDIENDUM Deo, ejuſque præceptis, & quæ obedientibus ſit conſtituta merces, Geneſ. 12. 4. † 17. 9. 23. † 22.* † 26. 5. Exod. 1. 17. † 15. 26. † 19. 5. † 20. 6. † 23. 22. 25. Lev. 20. 22. † 26. 3. 14. Deuter. 4. 40. † 7.* † 11.* † 13. 4. † 27. 15. † 28. 15. † 28. 4. † 27. 10. † 28. 1. 13. Joſ. 22. 1. 1. Reg. 12. 14. † 15. 21. 4. Reg. 10. 30. 2. Paral. 7. 17. Prov. 1. 8. 33. † 15. 31. Iſai. 1. 19. † 48. 18. † 55. 2. Jerem. 7. 23. † 11. 4. † 17. 24. † 35.* Dan. 3. 16. Eccli. 35. 7. 2. Mach. 7. 30. Matth. 4. 19. † 7. 24. † 8. 21. † 15. 3. † 17. 5. † 25. 3. Luc. 5. 4. † 10. 16. Joan. 2. 7. Act. 4. 19. † 5. 32. Rom. 16. 19. Phil. 2. 8. 12. 1. Theſſ. 4. 3. † 5. 18. 1. Petr. 1. 22. Jacobi 22.

Obedientia inferiorum erga ſuperiores, vide Subditorum officium.

OBLATIO omnis debet eſſe ſine vitio, aut macula, Levit. 1. 3. † 3. 1. † 22. 19. Num. 18. 7. 28. Deut. 15. 21. Eccli. 35. 24. Ezech. 43. 23. Mal. 1. 8. 14.

Oblationes Deo gratæ cœlitus accenduntur, Geneſ. 4. 4. † 8. 20. † 15. 17. Lev. 9. 24. Jud. 6. 21. † 13. 19. 3. Reg. 18. 38. 1. Paralip. 21. 26. 2. Paralip. 7. 1. 2. Mach. 1. 22. † 2. 10.

Oblationes quotidianæ, Exod. 29. 38. Num. 28. 3. 2. Eſdr. 3. 3.

Oblationes propriorum filiorum, Lev. 18. 21. † 20. 2. Deuter. 12. 31. † 18. 10. Jud. 11. 39. 4. Regum 3. 27. † 16. 3. † 17. 17. † 21. 6. 2. Paralip. 28. 3. Pſalm. 105. 37. Iſa. 57. 5. Jerem. 7. 31. † 19. 5. Ezech. 16. 20. 36. † 20. 31. † 23. 37.

Oblationum convivia cum gaudio celebrabantur, Gen. 31. 46. Exod. 18. 12. † 32. 6. Num. 25. 2. Deut. 12.* † 27. 7. 1. Reg. 1. 4. † 9. 12. † 16. 5. 2. Reg. 15. 12. 3. Reg. 1. 9. † 3. 15. 1. Par. 29. 21.

Oblationes impiorum, Gen. 4. 5. 1. Reg. 15. 21. Pſ. 39. 7. † 47.

† 49. 7. † 50. 18. Prov. 15. 8. † 21. 27. Eccli. 35. 15. Iſa. 1. 10. † 41. 23. † 61. 8. † 66. 3. Jer. 6. 20. † 7. 20. † 14. 12. Oſee 5. 6. † 8. 13. † 9. 4. Amos 5. 22. Mich. 6. 7. Mal. 1. 7. 11. Matth. 9. 13. † 12. 7. Marc. 12. 33. Heb. 10. 5.

OCCIDERE, vide Homicidium.

OCHOZIAS filius Joram rex Juda, 4. Reg. 8. 24. fugit in Maggedo à facie Jehu, & caditur, 9. 27.

habet ſibi ſucceſſorem Joas regem, 2. Par. 3. 11.

OCULUS ſimplex & rectus, Eccli. 35. 12. Matth. 6. 22. Luc. 11. 34.

Oculus nequam. Geneſ. 6. 2. Prov. 6. 13. Eccleſ. 4. 8. Eccli. 14. 8. † 31. 14. Matth. 6. 23. Marc. 7. 22. Lucæ 11. 34. 1. Joan. 2. 16.

Oculorum cuſtodia quantoperè ſit neceſſaria ad vitandum peccata, Gen. 3. 6. † 6. 2. † 34. 2. † 38. 15. † 39. 7. 2. Reg. 11. 2. * † 13. 2. Prov. 23. 26. 33. Eccli. 9. 5. 7. 8. 9. 11. * † 25. 28. * † 41. 25. † 42. 12. Judith 10. 17. 18. * † 12. 16. Dan. 13. 8. * Matth. 5. 28. 2. Petr. 2. 14.

Oculus mentis, vel intellectus, Num. 24. 3. Deut. 29. 4. Iſa. 6. 9. Luc. 24. 29. Actor. 26. 18. Epheſ. 1. 18.

ODIUM, vide Invidia.

Odio habenda malitia, Pſalm. 96. 10. † 118. 21. Amos 5. 15. † 6. 8. Rom. 12. 9.

OFFERRE pro defunctis, 2. Mach. 12. 13.

OFFICIUM ſubditorum, vide infrà, Subditorum.

OG rex Baſan cæditur, Num. 21. 33. Deut. 3. 3. † 29. 7. † 31. 4. Pſalm. 135. 20.

ONESIPHORO optat Paulus miſericordiam, 2. Tim. 1. 16.

ONIAS ſummus ſacerdos offert pro Heliodoro, 2. Mach. 3. 32. cæditur, 4. 34.

OPERUM merita, & retributio ſeu merces, Pſalm. 118. 112. Prov. 11. 18. Eccli. 16. 18. Iſai. 3. 10. Matth. 5. 12. † 10. 42. † 16. 27. † 25. 34. Rom. 2. 6. 1. Cor. 15. 58. 2. Cor. 5. 10. 2. Tim. 4. 8. Heb. 6. 10. † 10. 35. † 11. 26. Jac. 2. 14. Apoc. 20. 7. 8. † 22. 12.

Opera mala Deo diſplicent, & pœnam merentur, Gen. 3. 11. † 4. 7. † 6. 3. 5. 6. 7. † 7. 4. † 9. 6. † 11. 4. * † 17. 14. † 18. 20. † 19. 24. 24. 26. † 20. 3. † 42. 21. † 44. 16. Exod. 3. 9. † 7. * 8. * 9. * 10. * 11. * 12. * 14. * 20. * 21. * 22. * † 31. 13. † 32. 9. 27. 28. 33. Lev. 10. 12. & deinceps per omnes ſacræ Scripturæ libros.

Opera bona Deo grata ſunt, & præmium merentur. Geneſ. 4. 4. 7. † 5. 24. † 6. 8. 9. † 8. 20. 21. † 20. 7. † 22. 16. * † 26. 4. 5. † 39. 31. Exod. 1. 20. † 10. * † 23. 22. 25. Lev. 11. 43. 44. 46. & ſic deinceps per totam Scripturam.

Operari bene propter mercedem & retributionem licitum eſt, Pſalm. 118. 112. Matth. 5. 12. 2. Timoth. 4. 8. Hebr. 11. 26.

non in quolibet Opere homo peccat, 2. Petr. 2. 10. 1. Joan. 3. 6. 9. † 5. 18.

Operum bonorum commemoratio, 4. Reg. 20. 3. Job 6. 2. 3. Pſalm. 17. 21. 22. 25. † 118. 1. Iſaiæ 38. 3.

Opera bona quæ ſint, vide Bona opera.

Opera à nobis proximo exhibita tamquam ſibi facta reputat Deus, ſive bona ſint, ſive mala, Iſaiæ 37. 23. Jerem. 2. 29. Zach. 2. 8. Matth. 25. 40. Act. 9. 5. 1. Cor. 8. 12.

OPINIONES & cogitationes hominum frequenter ſunt erroneæ, Lev. 10. 1. Num. 15. 39. Deut. 12. 8. † 29. 19. 1. Reg. 15. 9. 2. Reg. 6. 6. Prov. 12. 15. † 14. 12. † 21. 2. Iſaiæ 5. 21. † 7. 12. † 14. 13. † 55. 8. Matth. 3. 14. † 16. 22. Marc. 8. 32. Joan. 12. 4. † 13. 8.

ORARE in nomine Jeſu, Joan. 14. 13. † 15. 16. † 16. 23. 26. 1. Joan. 5. 14.

Orare quemadmodum oporteat, frequenter ignoramus, Matth. 20. 20. Marc. 10. 35. Rom. 8. 26. Jac. 4. 3.

Orare noctes & dies, Pſalm. 118. 62. Luc. 18. 1. 1. Theſſ. 3. 10. 1. Tim. 5. 5. 2. Tim. 1. 3.

Orare ſine intermiſſione, Matth. 7. 7. Luc. 11. 9. † 18. 1. Act. 10. 2. Epheſ. 6. 18. Col. 4. 2. 1. Theſſ. 5. 17.

Orare ut fidei prædicatio ſucceſſus habeat felices, Epheſ. 6. 19. Col. 4. 3. 2. Theſſ. 3. 1.

Orare alium pro alio, Jer. 42. 2. 20. Baruch, 1. 13. 2. Mach. 1. 6. Epheſ. 6. 18. Col. 4. 2. 1. Theſſ. 5. 25. 2. Theſſ. 3. 1. 1. Tim. 2. 1. Jac. 5. 16.

Orare pro inimicis, Num. 16. 22. 46. 2. Mach. 3. 33. Matth. 5. 44. Luc. 6. 28. † 23. 34. Act. 7. 60.

Orare Sanctos cum Chriſto regnantes, vide Sanctos.

Orare pro defunctis, vide Purgatorium.

Oratio quomodo, quando, cui, & ubi fieri debeat, & quid petendum, Num. 11. 16. 24. Deut. 4. 7. Jud. 10. 10. 15. 1. Reg. 2. 11. 2. Reg. 22. 2. 7. 3. Reg. 3. 7. Iſa. 65. 24. Amos 7. 2. Eccli. 35. 26. Tob. 3. 11. * Jud. 4. 11. Matth. 6. 5. 9. † 7. 7. † 18. 19. † 20. 20. † 21. 22. † 26. 39. Marc. 11. 24. † 13. 33. Luc. 11. 2. 9. † 18. 1. † 22. 40. Joan. 4. 23. † 9. 31. † 14. 13. † 15. 7. † 16. 23. Actor. 1. 14. † 2. 42. † 4. 24. 31. † 10. 2. † 12. 12. Rom. 8. 26. † 12. 12. 1. Cor. 14. 13. Eph. 6. 18. Col. 4. 1. Theſſ. 5. 17. 1. Tim. 2. 1. Hebr. 13. 18. 1. Petr. 3. 12. 1. Joan. 5. 4. Jac. 1. 6. † 4. 3. † 5. 13. Apoc. 19. 10. † 22. 9.

Orationes quæ fiunt quemadmodum oportet, exaudit Deus, Gen. 16. 11. † 21. 17. Exod. 2. 24. † 3. 7. † 6. 5. † 22. 23. 27. Deuter. 4. 7. † 15. 9. 1. Reg. 7. 9. 10. † 9. 16. † 12. 18. 2. Reg. 22. 4. 7. 3. Regum 13. 6. † 17. 22. † 18. 36. 4. Reg. 13. 5. † 20. 5. 2. Paral. 32. 22. † 33. 13. 4. Eſdr. 15. 7. Jud. 4. 8. 12. Tob. 3. 24. Pſalm. 3 5. † 4. 4. † 9. 13. † 17. 7. † 21. 25. † 33. 7. † 49. 15. † 54. 17. † 117. 5. † 119. 2. † 144. 19. Prov. 15. 29. Eccli. 4. 9. † 21. 6. † 36. 24. 26. † 48. 22. Iſaiæ 30. 19. † 37. 15. 21. † 55. 7. Jer. 29. 12. Thren. 3. 56. Dan. 13. 44. Jonæ 2. 3. Zach. 13. 9. 2. Mach. 3. 22. Joan. 9. 31. Actor. 10. 4.

Orationes quorumdam quare non exaudiat Deus, Deut. 1. 45. † 31. 18. Jud. 10. 1. 1. Reg. 8. 18. Pſal. 17. 42. Prov. 1. 28. † 15. 29. † 21. 13. † 28. 9. Eccli. 34. 29 31. Iſaiæ 1. 15. Jer. 7. 16. † 11. 11. 14. † 14. 12. † 15. 1. Ezech. 8. 18. † 14. 16. 20. Michææ 3. 4. Zach. 7. 13. 4. Eſdr. 1. 26. 1. Mach. 9. 23. Joan. 9. 31. Hebr. 12. 17. Jac 4. 3.

Orationum Sanctorum exempla, Gen. 32. 9. Exod. 32. 11. 13. Numer. 14. 19. Deuteron. 9. 26. 3. Reg. 8. 25. * 4. Reg. 20. 3. 2. Paral. 6. 16. * † 14. 11. † 20. 6. 32. 1. Eſdr. 9. 6. * 2. Eſdr. 1. * Sap. 9. * Eccli. 23. 2. † 36. 1. 11. † 51. * Baruch, 1. 17. 21. † 2. 6. * † 3. 1. Tob. 3. 1. 12. † 8. 7. † 13. 1. Judith 9. 2. † 16. * Eſter 14. 3. Iſa. 12. 2. † 37. 16. † 64. * Jer. 10. 24. * 17. 13. 14. † 18. 19. † 32. 16. Thren. 5. * Dan. 9. 6. † 13. 42. Jonæ 2. * Habac. 3. * 3. Eſdr. 8. 74. 4. Eſdr. 3. * † 6. 38. * 1. Mach. 7. 37. 2. Mach 6. 30. Actor. 4. 24.

ORDINIS Sacramentum, Joan. 20. 22. 1. Tim. 4. 14. † 5. 22. 2. Tim. 1. 6. Tit. 1. 5.

OREB & Zeb interficiuntur, Jud. 7. 25.

OSCULUM pudicum, pacis & charitatis ſymbolum, Gen. 29. 13. † 45. 15. † 48. 10. Exod. 4. 27. Lucæ 15. 20. Act. 20. 37. Rom. 16. 15. 1. Cor. 16. 20. 2. Corinth. 13. 12. 1. Theſſ. 5. 26. 1. Petr. 5. 14.

OTIUM, vide Accedia.

OZIAS ſacerdos recipit Achior in domum ſuam, Judith 6. 19.

præſcribit Domini miſerationi tempus quinque dierum, 7. 23.

Ozias, vide Uſia.

P

PACTUM cum quibus non ſit ineundum, Exod. 23. 32. † 34. 15. Deut. 7. 3. † 20. 23. 3. Reg. 20. 36. 42.

Pactum contra Dei voluntatem cum infidelibus initum, punitur, Jud. 2. 24. 27. † 3. 5. 3. Reg. 20. 34. 41. 2. Paralip. 19. 2.

Pactum init Deus cum populo, Gen. 17. 2. 7. Exod. 19. 5. Deut. 5. 2. Jer. 31. 31. 33.

Pactum init populus cum Deo, Joſ. 24. 25. 4. Reg. 23. 3. 2. Par. 15. 12. † 23. 16. 2. Eſdr. 10. 29.

PARENTUM officium, Gen. 18. 19. † 21. 19. † 24. 2. † 25. 6. † 34. 4. 29. † 49. * Exod. 10. 2. † 12. 26. † 13. 18. 14. † 21. 10. Levit. 19. 29. Num. 30. 6. Deut. 4. 9. † 6. 7. 20. † 11. 19. † 21. 19. † 32. 15. 19. † 32. 46. Joſue 4. 21. 1. Reg. 2. 33. † 3. 13. 3. Reg. 2. 2. Job 1. 5. Pſalm. 77. 3. Prov. 1. 8. † 4. 2. † 5. 7. † 11. 29. † 13. 24. † 19. 18. † 20. 7. † 22. 6. 15. † 23. 13. † 29. 17. Eccli. 4. 25. † 7. 25. † 8. 11. † 17. 1. † 25. 10. † 26. 13. † 30. 1. 22. † 33. 32. † 42. 5. Tob. 1. 20. † 4. * † 10. 13. † 14. 5. 11. 1. Mach. 2. 49. 64. 2. Mach. 6. 24. 28. † 7. 20. 21. 27. Dan. 13. 3. Matth. 10. 37. Eph. 6. 4. Col. 3. 21. 2. Tim. 3. 15. Tit. 2. 4.

PASCHÆ feſti inſtitutio & celebratio, Exod. 12. * † 13. 6. † 23. 15. † 34. 18. Lev. 23. 5. Num. 9. 2. 11. † 28. 17. Deut. 16. 1. 5. Joſ. 5. 10. 4. Reg. 23. 21. 2. Par. 30. 1. 15. † 35. 1. 1. Eſdr. 6. 19. 3. Eſdr. 1. 10. † 7. 10. Ezech. 45. 21. Matth. 26. 19. Marc. 14. 12. Luc. 22. 7.

PASTORES, præceptores, & alii præfecti qua debeant eſſe ſolicitudine & cura in eos quos ſuæ fidei commiſſos habent, Prov. 27. 23. 24. Sap. 6. 23. 26. Ezech. 34. 4. * Matth. 18. 12. † 24. 45. Luc. 15. 4. Joan. 10. 11. * † 13. 1. * † 17. 9. 11. * † 18. 8. Act. 20. 22. 28. 31. Rom. 9. 2. 3. † 12. 7. 8. 1. Cor. 4. 14. 2. Cor. 11. 28. 29. Gal. 3. 19.

PATIENS & longanimis eſt Deus, Gen. 6. 3. Exod. 34. 6. Num. 14. 18. Pſalm. 85. 15. † 102. 8. † 144. 8. Eccleſ. 8. 12. Iſai. 30. 18. Joel 2. 13. Jonæ 4. 2. Nahum 1. 3. Sap. 11. 24. † 15. 1. Matth. 18. 27. Rom. 2. 4. 1. Tim. 1. 16. 2. Petr. 4. 9.

Patientia & longanimitas fidelium in omni genere afflictionum, Gen. 12. 4. 6. 2. Reg. 16. 10. Job 1. 20. † 2. 9. † 7. 7. 2. Prov. 3. 11. † 14. 29. † 15. 1. † 16. 32. † 25. 15. Eccli. 2. 29. † 1. 4. 4.

4. 2. Eſdr. 10. 15. Tob. 2. 8. 2. Mach. 6. 20 † 7. * Matth. 5. 39. Rom. 5. 3. † 12. 12. † 15. 4. 2. Cor. 6. 4. Gal. 5. 22. Eph. 4. 2. 1. Theſſ. 5. 14. 2. Theſſ. 1. 4. 7. 1. Tim. 6. 11. 2. Tim. 3. 3. 12. 1. Pet. 2. 6. † 2. 19. † 3. 14. 17. † 4. 1. 2. Pet. 1. 6. Hebr. 10. 36. † 11. 35. † 12. 1. Jacobi 5. 7.

Impatientia & ejus punitio, Exod. 14. 11. † 15. 24. † 16. 2. 7. † 17. 2. Num. 11. 1. 10. † 14. 1. 28. † 21. 6. Job 3. 1. Eccli. 2. 16.

PAULUS Judæus ex tribu Benjamin, Roman. 11. 1. Phil. 3. 5. natus & educatus Tarſi, Act. 22. 3. Perſequitur Chriſtianos, 9. 1. Gal. 1. 13. 1. Tim. 1. 13. converſio ejus ſingularis, Actor. 9. *

Paulus doctor gentium, Rom. 11. 13. † 15. 16. Galat. 2. 2 8. 1. Timoth. 2. 7. 2. Tim. 1. 11. prædicat Antiochiæ, Actor. 13. 16. * Iconii, 14. 1. Lyſtria, 14. 6. 7. Theſſalonicæ, 17. 1. Berææ, 17. 10. Athenis, 17. 22. 28. Corinthi, 18. 1. vocatur in Macedoniam, Actor. 16. 9. capitur, 21. 27. deducitur Cæſaream, 23. 25. 29. vehitur Romam, 27. * 28. * ſiſtitur Neroni, 2. Tim. 4. 22.

Paulus nemini voluit eſſe oneri, Actor. 20. 33. 2. Cor. 11. 9. 11. † 12. 13. 1. Theſſ. 2. 9. 2. Theſſ. 3. 8. vocabatur olim Saulus, Act. 7. 59. † 9. 1. † 13. 1.

PAUPERES, vide Eleemoſyna.

PAX quædam temporalis, quædam æterna, Gen. 2. 3. 6. 8. † 26. 22. † 45. 24. Levit. 26. 6. Num. 6. 27. Jer. 29. 7. Eccli. 25. 2. † 28. 15. 19. Matth. 5. 9. Marc. 9. 50. Lucæ 14. 32. Act. 9. 31. Rom. 12. 18. 1. Cor. 14. 33. Epheſ. 4. 3. 2. Tim. 2. 22. 1. Petr. 3. 11. Hebr. 12. 14. Jac. 3. 18. Apoc. 6. 4.

Pax interna qualis eſt inter Deum & ejus amicos, Iſaiæ 2. 4. † 9. 6. † 11. 6. 7. † 66. 12. Oſee 2. 14. 20. Mich. 4. 3. Zach. 9. 10. Luc. 2. 14. † 12. 36. Joan. 14. 27. † 16. 33. † 20. 19. Act. 10. 36. Rom. 5. 1. Epheſ. 2. 14. Phil. 4. 7.

Pacem & miſericordiam promittunt mendaces prophetæ, Jer. 6. 14. † 8. 8. 12. † 14. 13. † 23. 16. Ezech. 13. 10. 16. Mich. 3. 5. 1. Theſſ. 5. 3.

PECCATI origo, Geneſ. 2. 17. † 3. 6. Rom. 5. 12. 1. Cor. 15. 21.

Peccatum originale, Job 14. 4. † 15. 14. Pſal. 50. 7. Rom. 7. 9. 23. † 5. 12. * effectus ejus, Gen. 8. 21. Eccli. 17. 30. Rom. 5. 11. 17. † 6. 23. † 7. 8. 11. 13. 17. * Galat. 5. 17. Epheſ. 2. 3. tollitur ejus reatus per Chriſtum, Joan. 1. 29. Rom. 3. 23. 24. † 5. 9. 15. 17. 18. 19. † 6. 3. † 7. 24. † 8. 1. 2. Gal. 3. 21. Epheſ. 2. 5.

Peccatum ſolus Deus propria auctoritate remittere poteſt, Exod. 34. 7. Pſalm. 18. 13. † 31. 5. † 102. 11. Iſaiæ 43. 25. † 44. 22. † 33. * Jer. 31. 34. † 33. 8. Mich. 7. 18. Matth. 9. 2. Marc. 2. 5. Lucæ 5. 20. † 7. 48.

Peccatum Sacerdos remittit auctoritate divina, Matth. 18. 18. Joan. 20. 23.

Peccatum remittitur per Chriſtum, Iſa. 53. * Dan. 9. 24. Matth. 1. 21. † 9. 2. † 18. 28. † 20. 28. † 26. 27. Marc. 2. 5. Luc. 24. 46. Joan. 1. 29. Act. 2. 38. † 4. 12. † 10. 15. 43. † 13. 38. Rom. 4. 25. † 5. 9. 1. Cor. 6. 11. † 15. 3. 2. Cor. 5. 21. Gal. 1. 4. Col. 1. 14. Epheſ. 1. 7. † 5. 25. 1. Tim. 1. 15. Tit. 2. 14. 1. Pet. 1. 18. † 2. 14. † 3. 18. † 4. 1. Hebr. 1. 3. † 9. 12. 14. 1. Joan. 1. 7. † 2. 12. † 3. 5. Apoc. 1. 5.

Peccatum in Spiritum ſanctum, Matth. 12. 31. Marc. 3. 28. Luc. 11. 15. † 12. 10. Hebr. 6. 6. † 10. 26. 1. Joan. 5. 16.

Peccatum vindictam clamans, Geneſ. 4. 10. † 18. 20. Exod. 22. 23. 27. Eccli. 35. 18. Jac. 5. 4.

Peccatum in nos fratri condonandum, vide Remittendum.

Propter Peccatum unius aut paucorum puniuntur multi, Gen. 3. * Num. 26. 20. Joſ. 7. * Jud. 19. 25. 2. Reg. 24. *

Peccatum contra naturam, Gen. 19. * Jud. 19. 22. * Levit. 20. 13. Rom. 1. 27. 1. Cor. 6. 10. 1. Tim. 1. 10.

Peccatum ex ignorantia, Lev. 4. 2. † 5. 17. Num. 15. 27. Luc. 23. 34. Joan. 9. 41. † 15. 24. Act. 3. 17. 1. Tim. 1. 13.

peccatum ex malitia & data opera, Num. 15. 30. Eccli. 10. 14. Matth. 28. 13. Joan. 11. 49. Act. 4. 18. Hebr. 6. 5. † 10. 26.

Peccatorum confeſſio, vide ſuprà Confeſſio.

Peccatum non ſolùm non imputatur, ſed etiam verè remittitur, & anima abluitur, ac mundatur. Pſalm. 50. 12. Actor. 2. 38. 1. Cor. 6. 11. 2. Pet. 1. 9. 1. Joan. 1. 9.

PECULIUM Dei ejus populus, Exod. 19. 5. Deut. 7. 6. † 14. 2. Joan. 1. 11. Epheſ. 1. 14. 1. Pet. 2. 9.

PEDUM lotio, vide ſuprà Lotio.

PEREGRINIS benefaciendum eſt, Gen. 18. 2. Exod. 22. 21. † 23. 9. Lev. 19. 33. † 23. 22. Num. 15. 14. Deut. 10. 18. † 14. 28. † 24. 14. 17. † 26. 11. Ezech. 22. 29. † 47. 22. Zach. 7. 10.

Peregrini ſumus & advenæ in hac vita, Gen. 15. 13. † 23. 4. † 47. 9. 1. Par. 29. 15. Pſalm. 38. 13. † 118. 19. 2. Cor. 5. 8. Phil. 3. 20. Hebr. 11. 13. 1. Pet. 2. 11.

Peregrinationes pietatis gratia ſuſceptæ ſunt utiles, 3. Reg. 8. 41. 4. Reg. 5. 10.

PERJURII & falſi crimen, Exod. 2. 8. 15. 28. Levit. 5. 4. 1. Reg. 19. 6. * 3. Reg. 8. 31. Jer. 7. 9. Zach. 5. 3. Mal. 3. 5. 1. Mach. 6. 62. † 7. 15. 18. † 11. 53. † 13. 16. 19. 2. Mach. 4. 34. † 12. 3. Matth. 26. 72. 1. Tim. 1. 10.

PERSÆ invadunt Babylonem, Dan. 5. 28. juxta prophetiam Iſaiæ, 21. 9. Jerem. 51. 8. 11. 41. 55.

PERSEVERANTIA, Gen. 19. 15. 16. Job 2. 9. Proverb. 3. 31. † 23. 17. Ezech. 18. 24. † 33. 13. Eccli. 2. 2. † 11. 21. † 35. 9. Matth. 10. 22. † 15. 22. † 24. 13. Luc. 9. 54. Joan. 6. 62. Act. 2. 42. † 11. 23. † 13. 43. † 14. 21. Hebr. 3. * 2. Pet. 2. 20. 1. Joan. 2. 24. Apoc. 2. 16.

PERSECUTIO, vide Crux.

PERSONARUM acceptio illicita, nec Deus perſonam reſpicit, Lev. 19. 15. Deut. 1. 17. † 10. 17. † 17. 2. 1. Reg. 16. 7. 2. Par. 19. 7. Sap. 6. 8. Job 34. 19. Prov. 18. 5. † 24. 23. † 28. 21. Eccli. 35. 15. 16. Iſaiæ 11. 3. Malach. 2. 9. Matth. 12. 16. Marc. 12. 14. Lucæ 20. 21. Act. 10. 34. Rom. 2. 11. Gal. 2. 6. Epheſ. 6. 9. Col. 3. 25. 1. Petri 1. 17. Jac. 2. 9.

PETERE, vide Orare.

PETRUS à Chriſto vocatur, Matth. 4. 18. confitetur Chriſtum, 16. 16. appellatur Simon, 4. 18. † 10. 2. Joan. 20. 1. appellatur Cephas, Joan. 1. 42. 1. Cor. 1. 12. † 3. 22. † 9. 5. Gal. 2. 9. appellatur Simon Bar-Jona, & Simon Joannis, Matth. 16. 17. Joan. 21. 15. negat Chriſtum, & de negatione facta pœnitentiam agit, Matth. 26. 69. 70. 71. 75. prædicat, & loquitur, Act. 1. 16. † 2. * † 3. 12. * † 4. 1. † 10. 34. ſanat claudum, 3. 4. conjicitur in carcerem, 12. 3.

Petrus primus Apoſtolorum, Matth. 10. 2. † 16. 18. † 26. 24. * Luc. 22. 31. * Joan. 21. 17. *

PHACEE filius Romeliæ, poſtquam occidit Phacejam, fit rex Iſrael, 4. Reg. 15. 25. 27. pugnat contra Jeruſalem, Iſaiæ 7. 1. occidit de Juda centum viginti millia virorum uno die, 2. Par. 28. 6.

PHACEJA filius Manahem fit rex Iſrael, 4. Reg. 15. 22. 23.

PHANUEL turris ſubvertitur à Gedeone, occiſis habitatoribus civitatis, Jud. 8. 8. 13. 17.

PHARAO affligitur propter Saram uxorem Abraham, Gen. 12. 17.

Pharao ſomnia videt, Gen. 41. 1. quæ ei à Joſeph explicantur, 41. 25.

Pharao Iſraelem opprimit ſervitute, Exod. 1. 8. * ſubmergitur cum omni ſuo exercitu, 14. 24. 28.

Pharaonis filiam accipit Salomon uxorem, 3. Regum 11. 14.

Pharao Nechao capit regem Joachaz, 4. Reg. 23. 34.

PHARISÆUS invitat Chriſtum, Luc. 7. 36.

Phariſæus & Publicanus orant ſimul in templo, Lucæ 18. 10.

Phariſæi graviter increpantur, Matth. 3. 7. † 7. 1. † 16. 4. † 23. * Joan. 8. 44. Act. 7. 51. † 23. 3. Phil. 3. 2.

PHASSUR percutit Jeremiam prophetam, Jer. 20. 2.

PHEGIEL dux tribus Aſer, Num. 1. 13.

PHIGELLUS, & Hermogenes avertuntur à Paulo, 2. ad Tim. 1. 15.

PHILIPPUS vocatur à Chriſto, Joan. 1. 43. recenſetur inter Apoſtolos, Matth. 10. 3. cupit videre Patrem, Joan. 4. 8.

Philippus diaconus eligitur, Act. 6. 5. prædicat in Samaria, Act. 8. 5. baptizat Æthiopem eunuchum, Act. 8. 37. ſuſcipit Paulum & ſocios ejus hoſpitio, Act. 21. 8.

PHILISTHÆI perſequuntur Iſrael, Jud. 3. 3. † 10. 7. † 13. 9. 1. Reg. 4. * † 5. * † 13. 5. † 17. * † 23. 1. † 28. 1. † 29. 1. † 31. 1. 2. Reg. 5. 17. 21. † 21. 15. 18.

Philiſthæi cæduntur, Jud. 3. 31. 1. Reg. 7. 11. † 13. 3. † 14. * † 17. 50. † 18. 27. † 19. 8. † 23. 5. 2. Reg. 5. 24. † 8. 1. 4. Reg. 18. 8.

contra Philiſthæos, vide Iſai. 14. 29. Jer. 47. 1. 4. Ezech. 25. 15. Amos 1. 6. Soph. 2. 5. Zach. 9. 6.

PHINEES filius Eleazari, Exod. 6. 25. Jud. 20. 28. placat Deum zelo ſuo, Num. 25. 7. 12. Pſalm. 105. 30. mittitur in terram Galaad, Joſ. 22. 13.

Phinees filius Heli, 1. Reg. 1. 3. periit propter ſua peccata, 4. 11.

PHUL rex Aſſyriorum copias adducit contra Jeruſalem, 4. Regum 15. 19.

PIETAS, vide Bona opera.

PIGNUS ſalutis noſtræ eſt Spiritus ſanctus, Rom. 8. 16. 2. Cor. 1. 22. † 5. 5. Epheſ. 1. 13. † 4. 30.

PIGRITIA, vide Acedia.

PILATUS & Herodes fiunt amici. Luc. 23. 12.

Pilatus Chriſtum innocentem morti addicit, Matth. 27. 26. Joan. 19. 16.

PLAGA Dei, ſeu vindicta, Exod. 7. * 8. * 9. * 14. * 4. Reg. 6. 28. 2. Par. 6. 28. Pſal. 77. 44. † 104. 27. Jer. 15. 3.

Hhhh 4 PUE-

POENA peccati non ſtatim univerſa remittitur remiſſa culpa. Num. 14. 20. 12. 23. 2. Reg. 12. 13. 14. * † 24. † 2. Par. 21. *

POENITENTIA & ſatiſfactio pro peccatis, Pſalm. 6. 7. Matth. 3. 8. Luc. 3. 8. Actor. 2. 38. † 8. 22. 2. Cor. 7. 10.

Pœnitentia prædicatur, Jerem. 7. 3. Matth. 3. 2. † 4. 17. Luc. 3. 3. 8. † 13. 3. † 24. 47. Act. 2. 38. † 3. 19. † 17. † 17. 30. † 20. 21. † 26. 20.

Pœnitentiæ veræ & non fictæ, promiſſa eſt venia, Deuteron. 4. 29. † 30. 2. 2. Regum 7. 3. 2. Paralip. 7. 14. † 30. 6. † 34. 26. Job 22. 23. Proverb. 28. 13. Pſalm. 31. 5. Eccli. 17. 23. Iſai. 1. 16. † 30. 18. † 45. 22. † 55. 7. † 59. 20. Jerem. 3. 10. 17. † 18. 8. † 29. 12. † 31. 18. 20. Ezech. 18. 21. 27. † 33. 14. Oſee 14. 2. Joel. 2. 12. Jon. 3. 8. Zach. 1. 4. Malach. 3. 7. Luc. 15. 18. Actor. 3. 20. † 26. 18. 20.

Pœnitentia agenda eſt dum ſani ſumus, Eccli. 17. 24. † 18. 25.

Pœnitentiæ veræ exempla, Jud. 10. 15. 2. Reg. 12. 13. † 24. 10. 17. 2. Paralip. 12. 6. † 33. 12. Jonæ 3. * Judith 4. 8. Matth. 26. 75. Luc. 7. 37. 44. † 15. 18. † 18. 13. † 19. 8. † 22. 62. † 23. 41. Act. 2. 37.

Pœnitentiæ falſæ exempla, Geneſ. 4. 13. † 27. 38. Exod. 8. 8. † 9. 27. † 10. 16. Joſ. 7. 20. Jud. 1. 7. 1. Reg. 15. 14. 30. † 24. 19. 3. Reg. 21. 6. † 21. 27. Sapient. 5. 3. 1. Mach. 6. 12. 2. Mach. 9. 12. Matth. 27. 4. Act. 8. 13. 21. Hebr. 12. 17.

PRÆDICATORES, vide Concionatores.

PRÆFECTI, vide Superiores & Paſtores.

PRECARI, vide Orare.

PRIMITIÆ fructuum debentur Deo ejuſque Sacerdotibus, Exod. 22. 29. † 34. 26. Levit. 23. 10. Num. 18. 13. Deut. 18. 4. † 26. 2. 10. 2. Paralip. 31. 5. 2. Eſdr. 10. 35. 37. Prov. 3. 9. Tob. 1. 7.

PRIMOGENITA omnia Ægyptiorum moriuntur, Exod. 12. 29. Pſalm. 77. 51. † 134. 8. † 135. 10.

Primogenitum omne Deo conſecratur, Exod. 13. 2. † 22. 29. † 34. 20. Levit. 27. 26. Num. 3. 13. † 8. 17. Deut. 15. 19. 1. Reg. 1. 24. Luc. 2. 23.

Primogenitorum jura, privilegia, & prærogativæ, Geneſ. 25. 31. † 49. 3. Deut. 21. 15. 2. Par. 21. 3.

Primogeniti aliquando à Deo rejiciuntur, Gen. 48. 17. † 49. 4. Rom. 9. 13.

PRODITIO, & ejus punitio, Gen. 37. 23. Jud. 1. 24. 2. Reg. 23. 39. Iſaiæ 22. 25. 2. Mach. 3. 4. † 4. 1. † 10. 20. † 13. 21. Matth. 26. 14. 47.

PROMISSIO, vide Votum.

Promiſſiones Dei cum conditione ſiunt, Deuter. 29. 8. † 28. * † 33. 4. Levit. 26. * 1. Reg. 2. 30. Ezech. 28. * † 33. 15. 39. Marc. 16. 16. Joan. 3. 16. 36. † 6. 47. † 8. 31. † 13. 17. † 15. 7. 14. Rom. 8. 17. Col. 1. 23. Hebr. 3. 14. 2. Petr. 1. 4. Apoc. 2. * † 3. * † 21. 7.

PROPHETÆ, vide Concionatores.

PROVIDENTIA, vide Dei gubernatio & providentia.

PSEUDOPROPHETÆ: & eorum punitio, & quòd non ſint audiendi, Deuter. 13. 2. † 18. 20. 3. Reg. 13. 11. † 18. 40. † 22. 6. 10. 4. Reg. 10. 19. Prov. 28. 10. Iſai. 9. 15. † 28. 7. † 56. 10. Jerem. 14. 13. 15. † 23. * † 27. 9. † 28. * † 29. 8. 21. 25. Ezech. 13. * † 14. 9. † 22. 25. † 34. 2. 8. 28. Amos 7. 10. Mich. 3. 5. Zach. 13. 2. Matth. 7. 15. † 24. 11. Luc. 21. 8. Actor. 20. 29. 2. Cor. 11. 13. Phil. 3. 2. Col. 2. 8. 1. Tim. 4. 1. 2. Tim. 3. 17. † 3. 8. 2. Petr. 2. * 1. Joan. 4. 1. Jud. 4. 8. *

Pſeudoprophetæ habentur qui currunt antequam per ordinariam poteſtatem mittantur, Jerem. 14. 14. † 23. 21. † 27. 15. Ezech. 13. 6.

PTOLEMÆUS oppugnatur ab Antiocho, 1. Machabæor. 1. 19. iolit amicitiam cum Alexandro filio Antiochi, 10. 51. pugnat cum Alexandro, & moritur, 11. 1. 18.

Ptolemæus Macer veneno vitam ſuam finivit, 2. Mach. 10. 12. 13.

PUBLIUS ſuſcipit hoſpitio Paulum, Act. 28. 8.

PURGATORIUM, id eſt, locum ubi ſunt animæ, quæ vivorum precibus, & operibus juvari poſſint, & purgantur, eſſe confirmatur, 2. Mach. 12. 43. 46. * Matth. 5. 25. † 12. 32. 1. Cor. 3. 15. Philip. 2. 10. 2. Tim. 1. 18. 1. Joan. 5. 16. Apoc. 5. 3. 13.

Q

QUADRAGESIMALIS jejunii exempla, Moyſes, Exod. 24. 18. † 34. 28. Deuter. 9. 9. 18. Elias, 3. Reg. 19. 8. Chriſtus, Matth. 4. 2. vide Jejunium.

QUÆSTIONES inutiles quæ ſunt vitandæ, Gen. 3. 1. 6. Prov. 25. 27. Eccleſ. 7. 11. Eccli. 3. 22. Matth. 24. 3. Joan. 6. 52. † 21. 21. Actor. 1. 6. 1. Tim. 1. 4. † 6. 3. 2. Tim. 2. 16. Tit. 3. 9.

QUIESCENDUM à peccatis, Rom. 6. 6. * Galat. 2. 18.

Quies continget populo Dei, Hebr. 4. 9.

Quietem & pacem certam conſequentur juſti, Sap. 3. 3. † 4. 7. Iſ. 57. 2. Luc. 16. 22. Apoc. 14. 13.

Quietem invenire animæ ſuæ, Jer. 6. 16. Matth. 11. 29.

R

RABBA obſidetur, 2. Reg. 11. 1. † 12. 26. 1. Paralip. 20. 1.

RABSACES Sennacherib archipincerna, 4. Reg. 18. 17. Iſai. 36. 37.

RACHEL paſcit oves patris ſui, Geneſ. 29. 9. traditur Jacob in uxorem, 29. 29. clàm tollit idola patris ſui, 31. 19. ob difficultatem partus periclitatur, 35. 17.

RAHAB exploratores miſſos in urbem Jericho, excipit hoſpitio, Joſue 2. 1. Jac. 2. 25. ſervatur cum ſuis, Joſ. 6. 17. 23.

Rahab uxor Salmon, 1. Par. 2. 11. Matth. 1. 5.

RAPHAEL Angelus Domini medicus & dux Tobiæ, Tob. 5. 5. † 6. * † 12. 12.

RATIONEM Deo quiſque pro ſe redditurus eſt, Matth. 12. 36. † 18. 23. † 25. 31. * Rom. 14. 12. 2. Cor. 5. 10.

RAZIAS Judæus gladio ſe interimit, 2. Machab. 14. 37. 41.

RAZON adverſarius Iſraelis, 3. Reg. 11. 23.

REBECCA filia Bathuelis, Gen. 22. 23. uxor Iſaac, 24. 50. parit geminos, 25. 24.

RECHAB pater Jonadab, amici Jehu regis Iſrael, 4. Reg. 10. 15.

REDIMERE novit Deus ſuos multis modis ex anguſtiis, Geneſ. 19. * Exod. 14. * † 18. 8. 1. Reg. 21. 14. 26. 4. Reg. 7. * 2. Par. 18. 31. † 20. 24. 1. Eſdr. 8. 22. Pſalm. 4. 9. † 20. 9. Eſther 7. 5. Iſai. 41. 10. † 43. 1. Dan. 3. 91. † 6. 21. 23. 2. Petr. 2. 9.

REFUGII civitates, Exod. 21. 13. Num. 35. 11. Deut. 4. 41. † 19. 2. 7. Joſue 20. * 3. Reg. 1. 50. † 2. 28.

REGENERATIO, vide Homo.

Regeneratio eſt immutatio carnis in Spiritum, 3. Joann. 5. carnalium affectionum in ſpiritalem affectum, Rom. 8. 5. 15. infidelitatis in fidem, Joann. 1. 12. Galat. 3. 26. 1. Joan. 5. 1. innovatio mentis per Spiritum ſanctum, Tit. 3. 5. Galat. 4. 6. atque adeò carnalis naturæ in divinam naturam, 2. Petr. 1. 4. Coloſ. 2. 11. ut qui mali ſumus, ſanctificemur, 1. Corinth. 6. 11. Epheſ. 5. 8.

Regenerati interiùs, etiam exteriùs in novitate vitæ ambulabunt, Rom. 6. * † 7. 6. † 12. 2. Epheſ. 4. 22. Col. 3. 9. 1. Cor. 5. 7. 2. Cor. 5. 15. 1. Petri, 4. 2.

REGES quid facere, quidve fugere debeant, Deuter. 17. 19. 1. Reg. 8. * 3. Regum 2. 2. † 10. 9. 2. Paralip. 9. 8. † 19. 5. Sapient. 6. * † 9. * Job 34. 30. Pſalm. 2. 10. † 100. * Proverb. 14. 33. † 20. 12. † 20. 8. 26. † 28. 15. † 29. 4. 14. † 31. 4. Jerem. 22. 2. vide Superiorum officium.

REGNUM Dei vim patitur, Matth. 11. 12. Luc. 16. 16. Gal. 5. 16. Apoc. 2. * † 3. * † 21. 7.

Regnum Dei ſpirituale, internum & externum, Geneſ. 49. 10. Num. 24. 17. 1. Reg. 2. 10. † 7. 9. 10. 1. Paralip. 18. 21. † 29. 3. 4. Pſalm. 2. 2. 6. † 9. 8. † 21. 28. † 44. 7. † 71. 2. † 109. * † 144. 11. Iſai. 9. 6. † 12. * † 32. 16. † 40. 9. † 42. 1. Jerem. 23. 5. 6. † 33. * Ezech. 34. 23. † 37. 24. Dan. 2. 44. † 4. 33. † 7. 14. 27. † 9. 24. 25. Oſee 3. 5. Mich. 4. 1. 4. † 5. 1. Zach. 9. 9. Matth. 13. * Luc. 1. 28. † 12. 31. 32. † 22. 29. † 23. 2. Joan. 6. 14. † 12. 14. 34. † 18. 33. 36. 1. Tim. 1. 17. Hebr. 1. 8. † 2. 9.

RELINQUENTES omnia propter Chriſtum, centuplum accipient, Matth. 19. 29. Marc. 10. 29. Luc. 18. 29.

RELIQUIÆ, & veſtes Sanctorum quam vim à Deo habeant, quidque per eas operatur Deus, ut pallium Eliæ, 4. Reg. 2. 14. oſſa Eliſei, 4. Reg. 13. 21. fimbria Chriſti, Matth. 9. 20. † 14. 36. ſudaria Pauli, Act. 19. 12. umbra Petri, Act. 5. 15.

REMITTENDUM proximo in nos peccanti, Eccli. 28. 2. Matth. 5. 23. † 6. 12. † 18. 22. 35. Lucæ 17. 3. Epheſ. 4. 32. Col. 3. 13.

REPUDII libellus, Deut. 24. 1. Iſai. 50. 1. Jer. 3. 8. Malach. 2. 16. Matth. 5. 30. † 19. 7. Marc. 10. 4.

RESPHA concubina Saul, ad quam ingreſſus eſt Abner, 2. Reg. 3. 7.

cuſtodit corpora eorum, qui in crucem ſublati erant, 21. 10.

RESURRECTIO mortuorum, & carnis ad gloriam facta mutatio, Exod. 3. 6. Job 14. 13. † 19. 26. † 21. 30. Iſai. 26. 19. † 66. 14. Ezech. 37. 1. 9. Dan. 12. 13. Jonæ 2. 11.

Soph.

Soph. 3. 8. 4. Eſdr. 2. 26. † 14. 35. 2. Mach. 7. 9. 14. 23. Matth. 22. 23. 31. Luc. 20. 35. Joan. 5. 21. 28. † 6. 39. † 11. 24. Act. 24. 15. 1. Cor. 15. * 2. Cor. 4. 14. † 5. * Col. 3. 4. Phil. 3. 21. † 4. 3. 1. Theſſ. 4. 13. 16. 1. Tim. 2. 11. Apoc. 20. 12.

REVELATIONES & viſiones, Joſ. 5. 13. 4. Reg. 17. 9. 2. Mach. 3. 24. † 3. 2. † 10. 29. † 11. vide Apparitiones.

ROBOAM filius Salomonis, rex Juda conſtituitur, 4. Reg. 12. 2. deficit Iſrael à Roboam ad Jeroboam, 12. 19. præcipit ei Deus ne pugnet contra Iſrael, 2. Par. 11. 2. oppugnatur à Seſac rege Ægypti, 12. 2. 9.

moritur, 3. Reg. 14. 31. regnat Abias filius ejus pro eo, 15. 1.

ROMANI cum Judæis pacis & ſocietatis fœdera ineunt, 1. Mach. 8. 14. 17. 22. † 12. 1. † 14. 17. 20.

Romanorum Gentilium laus. 1. Mach. 8. 3. 9.

Romanorum Chriſtianorum laus. Rom. 1. 8.

Romanos deſtructuros Jeruſalem & templum Domini, Num. 24. 24. Iſa. 5. 26. † 6. 12. Dan. 9. 26. † 11. 30. 31. Luc. 19. 43. † 21. 20. Joan. 11. 48.

RUBEN primogenitus Jacob naſcitur, Gen. 29. 32. violat thorum patris ſui, 35. 22. dantur ob id primogenita ejus filiis Joſeph, 49. 4. 1. Par. 5. 1. nititur fratrem ſuum Joſeph liberare, Gen. 37. 21. 22. 29.

dicit patri, Duos filios meos interfice, ſi non reduxero Benjamin, 42. 37. filiis Ruben primò requies datur, Num. 32. * Deut. 3. 12. † 29. 8. Joſue 1. 12. † 13. 15. cæduntur, 4. Reg. 10. 33. transferuntur ad terram Aſſyriorum, 15. 29. 1. Par. 5. 26. ſecundùm prophetiam, Gen. 49. 4. ædificant altare, Joſue 22. 10. dimicaverunt contra Agarenos, 1. Paral. 5. 19.

RUTH Moabitis, Ruth. 1. 4. accipit eam uxorem Booz, & parit Obed, 4. 13. 1. Par. 2. 12. Matth. 1. 5.

S

SABBATUM, Gen. 2. 2. Exod. 16. 23. † 20. 8. † 23. 12. † 31. 14. 17. † 34. 21. † 35. 2. Levit. 19. 3. † 23. 3. 15. † 25. 4. Num. 15. 32. † 28. 9. Deut. 5. 12. Iſ. 56. 2. 4. † 58. 13. † 66. 23. Jer. 17. 22. 27. Ezech. 20. 12. † 22. 8. 2. Eſdr. 13. 16. 22. 1. Mach. 2. 41. † 2. 32. 41. 2. Mach. 15. 1. Matth. 12. 1. 10. Marc. 2. 23. † 3. 2. † 6. 2. Lucæ 4. 16. 31. † 6. 2. † 13. 12. 14. † 14. 1. Joan. 5. 10. † 7. 21. † 9. 14. Act. 13. 14. 27. 44. † 15. 21. † 18. 4. † 20. 7. 1. Cor. 16. 2. Heb. 4. 4. 10.

SACERDOTES Legis, & horum munus, Exod. 29. 43. † 30. 7. Lev. 10. 1. 6. 9. † 21. * † 22. * † 24. 9. Num. 3. 20. † 4. 5. 21. † 10. 8. † 18. 1. 7. Deut. 21. 5. 1. Reg. 2. 28. 35. 1. Paral. 6. 49. 2. Paral. 26. 17. Ezech. 44. 15. 20. Hebr. 5. 7. † 10. 11.

Sacerdotum multitudo in veteri Lege, 1. Paral. 23. 3. ubi numerantur 38000.

Sacerdotum Legis indumenta, ornamenta, & ordinatio, Exod. 28. * † 29. 1. † 39. 1. † 40. 12. Lev. 8. 1. 8.

Sacerdotibus dabantur decimæ & primitiæ, Num. 5. 9. 10. † 18. 8. 11. * Deut. 18. 3. ut liberi à ſolicitudine comparandi victum, poſſent vacare Legi Dei, 2. Paralip. 31. † * vide Decimæ.

Sacerdotibus Legis aſſignabatur neceſſaria vitæ ſuſtentatio, Exod. 29. 26. Levit. 2. 3. 10. † 5. 13. † 6. 9. 19. † 7. 6. 32. † 10. 13. † 24. 9. Num. 3. 48. 5. 9. † 18. 8. 12. 18. Deut. 18. 1. 1. Reg. 2. 18. 4. Reg. 12. 16. 2. Par. 6. 54. 2. Par. 31. 4. 2. Eſdr. 10. 36. Eccl. 45. 25.

Sacerdotes mali, & eorum punitio, Num. 16. * 1. Reg. 2. 12. * † 3. 13. 3. Reg. 2. 26. Iſai. 3. 11. Jer. 2. 5. † 8. 7. Oſee 4. 6. 9. † 5. * Malach. 2. * † 3. 1. 8. 1. Mach. 7. 5. 9. 11.

Sacerdos, non Lex, aut Scriptura ſola, eſt judex quæſtionum exorientium, Deut. 17. 9. 12. Malach. 2. 7.

SACRIFICIUM novi Teſtamenti appellatur Juge ſacrificium, Dan. 11. 31. † 12. 11. celebrabitur donec veniat Dominus, 1. Corinth. 11. 26. quære Miſſæ ſacrificium, & Oblatio.

SADDUCÆI negant mortuorum reſurrectionem, Matth. 22. 23. Act. 4. 1. † 23. 8.

SALMANASAR Rex Aſſyriorum egreditur primò contra Samariam, & transfert Iſrael cum Oſee rege in Aſſyrios, 4. Reg. 17. 6. ſecundò capit Samariam, 18. 9.

SALOMONIS filii Davidis nativitas promittitur, 2. Reg. 7. 12.

naſcitur, 2. Reg. 12. 24. † 12. 24. ungitur in regem ſuper Iſrael, 3. Reg. 1. 33. Dominus apparuit ei per ſomnium nocte in Gabaon, à quo ſapientiam poſtulat, 3. 5. 9. 2. Paral. 1. 7. dirimit litem meretricum, 3. Reg. 3. 16. 24. de ejus ſapientia, magnitudine divitiarum, poteſtate & miniſtris, 2. Par. 9. 3. init fœdus cum Hiram rege Tyri, 3. Reg. 5. 12.

poſtquam ædificavit templum, dedit Hiram viginti oppida, 9. 11. venit ad eum regina Saba, 10. 1. Matth. 12. 42. Luc. 11. 31. ædificavit fanum Chamos idolo Moab in monte, 3. Reg. 11. 7.

Chananæos facit ſibi tributarios, 2. Par. 8. 7. ungitur ſecundò in regem, 1. Par. 29. 22. moritur, 3. Reg. 11. 41. ſuccedit ei filius Roboam, 14. 21.

SALUS, vide Beatitudo.

SAMARIA, quæ poſteà metropolis fuit decem tribuum Iſrael, extruitur, 3. Reg. 16. 17. obſidetur à Syriis, 4. Reg. 6. 24. obſidetur ab Aſſyriis uſque ad tertium annum, capitur, & abducitur populus, 4. Reg. 17. 5.

contra Samariam prophetatur, Iſai. 7. 30. † 9. 7. Ezech. 23. * Oſee 8. * † 13. * Amos 3. 12. Mich. 1. 5.

Samaria nolebat recipere verbum Dei, Luc. 9. 52. recipit verbum Dei, Actor. 8. 5.

Samaritanus miſeretur vulnerati, Luc. 10. 33.

Samaritana loquitur cum Chriſto apud puteum, Joan. 4. 7.

SAMSON naſcitur, Jud. 13. 24. juxta promiſſionem Angeli, 13. 3. uxorem accipit in Thamnata, & dilacerat leonem, 14. 1. 5. 20.

nocet Philiſthæis, eiſque vim infert, 15. 4. 8. moritur, 16. 29. 30.

SAMUEL, 1. Reg. 1. 20. adducitur ad domum Domini in Silo, 1. 24. vocatur à Domino, 3. 4. 20. congregat univerſum Iſrael in Maſphat, & clamat ad Dominum pro Iſrael, 7. 5. 9. poſuit filios ſuos judices Iſrael, 8. 1. probat ſe innocentem, 12. 3. interficit Agag, 15. 33.

David regem ungit, 16. 13. moritur, 25. 1. prophetat Sauli poſt mortem, 28. 15. 16. Eccli. 46. 23. laudatur, Eccli. 48. 16.

SANABALLAT præfectus Samariæ conatur impedire templi ædificationem, 2. Eſdr. 2. 10.

SANCTUS eſt Deus, Iſa. 6. 3. Apoc. 4. 8.

Sancti & mundi eſſe debemus, Levit. 11. 44. † 19. 2. † 20. 7. 26. † 21. 6. Deut. 26. 19. Epheſ. 5. 26. 1. Theſſ. 4. 3. 1. Petr. 1. 16. qui ſanctus, ſanctificetur adhuc, Apoc. 22. 11.

Sanctum Domini, Exod. 35. 2. Levit. 16. * Pſalm. 123. 2. Matth. 7. 6. Luc. 1. 31.

Sancti pro nobis orant, Jer. 14. 1. 2. Machab. 15. 14. Apoc. 5. 8. † 8. 3. propter eorum preces & merita multa nobis largitur Deus, quamvis illi vita functi ſint, Geneſ. 26. 5. 24. Exod. 32. 13. 14. 3. Reg. 11. 12. 13. 32. 34. † 15. 4. 5. 4. Reg. 19. 34. † 20. 6. Iſai. 37. 35. Eccli. 44. 24.

Sanctos oramus ſine injuria Mediatoris, ut pro nobis orent, ſicut & petimus ab aliis hominibus preces, ut Paulus Rom. 15. 30. Coloſſ. 4. 3. Epheſ. 6. 19. 1. Theſſ. 5. 25. 2. Theſſ. 3. 1. Hebr. 13. 18. Nec mirum Sanctos noſtras preces cognoſcere: quia ſunt ſicut Angeli Dei, Matth. 22. 30. Luc. 15. 10. & offerunt Deo noſtras preces, Tob. 12. 12. Apoc. 5. 8. † 8. 3. Nec huic contrarium eſt, quòd Deus ſolus eſt inſpector cordis, quia & homines cognoverunt ſecreta cordium Deo revelante, Dan. 2. 29. 4. Reg. 5. 26. † 6. 12.

Sanctorum miniſterio aliquando tribuitur quod ſoli Deo præcipuè convenit, Matth. 18. 16. 18. Joan. 20. 23. Rom. 12. 14. 2. Cor. 9. 20. 21. 1. Tim. 4. 16. Jacob. 5. 19. vide titulum, Deo ſoli attributa, &c.

In Sanctorum memoriam Deum orare, docent nos majorum exempla, Geneſ. 32. 9. † 48. 16. Exod. 32. 13. Deuter. 9. 27. 3. Reg. 18. 36. 2. Paralip. 29. 18. 2. Par. 5. 42. Tob. 2. 25. Eſther 13. 15. † 14. 18. Iſai. 63. 17. Dan. 3. 35.

Sancti ſunt cum Chriſto in cœlis regnantes, Joan. 12. 26. † 17. 24. 2. Cor. 5. 8. Phil. 1. 23. Apoc. 3. 21. † 7. 9. † 14. 13.

Sancti etiam vita defuncti rectè à nobis laudantur, Eccli. 44. * Joan. 12. 26.

In Sanctis ſuis Deus laudetur, Pſ. 150. 1.

Sancti judicabunt, quære Judicabunt.

Sancti faciunt miracula, ut Moyſes & Aaron, Exod. 7. † 8. † 9. † 10. † 12. Elias excitat puerum mortuum, 3. Reg. 17. 22. claudit cœlum ne pluat, 17. 1. Jac. 5. 17. aperit clauſum, 3. Reg. 18. 42. 45. Jacobi 5. 18. Eliæ pallium dividit aquas, 4. Reg. 2. 8. 14. Eliſæus excitat puerum viduæ mortuum, 4. Reg. 4. 35. ſanat aquas miſſo in eas ſale, 2. 21. 22. oleum multiplicat, 4. 6. mittit farinam in ollam, 4. 41. Naaman Syrum ſanat, 5. 14. facit natare ferrum, 6. 6. Eliſeus mortuus per contactum oſſium ſuorum operatur, 13. 21.

Apoſtoli ejiciunt dæmonia, Marc. 6. 13. † 16. 17. Lucæ 10. 17. Joannes & Petrus ſanant claudum, Actor. 3. 6.

Petrus excitat Tabitam, 9. 41.

etiam

Digitized by Google

etiam ſola ſua umbra ſanat, 5. 15.
Paulus reſtituit claudum, 14. 9.
etiam per ſudaria curat infirmos, 19. 12. reddit vitæ puerum ex lapſu mortuum, 20. 10.
Sancti plura quoque alia fecere miracula, quæ longum eſſet enumerare, ad Hebr. 11. 32. *
SANGUINIS conſperſio, Exod. 24. 6. † 29. 20. Levit. 1. 5. 11. † 3. 2. 8. 13. † 4. 6. 16. † 7. 2. † 8. 19. 30. † 9. 18. † 16. 14. 18. † 17. 6. 2. Paral. 30. 16. Ezech. 43. 20. Hebr. 9. 13. 14. 19. 21. 22.
Sanguinis Chriſti conſperſio, Hebr. 9. 14. † 10. 19. † 12. 24. 1. Petr. 1. 22.
Sanguinis eſus prohibitus, Gen. 9. 4. Lev. 3. 17. † 7. 26. † 17. 10. 14. † 19. 26. Deut. 12. 16. 23. † 15. 23. 1. Reg. 14. 32. Act. 15. 20. † 21. 25.
Sanguinis fluxus ſiſtitur, Matthæi 9. 20.
Sanguinis innocentis effuſio, Deut. 19. 5. 11. † 27. 24. 2. Reg. 20. 9. 3. Reg. 21. 13. 4. Reg. 21. 16. † 24. 4. 2. Paral. 24. 22. Proverb. 6. 17. † 28. 17. Iſa. 26. 21. Jer. 7. 6. † 22. 3. Ezech. 22. 4. 4. Eſdr. 2. 32. Matth. 23. 34. Luc. 21. 50. Apoc. 6. 10. † 18. 24.
Sanguinis innocentis effuſio clamat vindictam coram Deo, Gen. 4. 10. 4. Eſdr. 15. 8. Apoc. 6. 10.
Sanguine Chriſti empti ſumus, 1. Cor. 6. 20. † 7. 23. Act. 20. 28. 1. Petr. 1. 18. Apoc. 5. 9.
SAPIENTIÆ divinæ origo, proprietas, laus, & utilitas, Deut. 4. 6. † 29. 9. Job 28. 20. † 12. 7. Eccleſ. 7. 12. † 9. 13. Sap. 6. 13. 26. † 7. * 8. * 9. * 10. * Eccli. 1. * † 1. 3. 31. † 4. 12. 15. 29. † 21. 12. † 24. * † 39. 14. Luc. 21. 15. Rom. 11. 33. 1. Cor. 1. 17. † 2. 6. 10. † 3. 19. Col. 2. 3. Jacobi 1. 5. † 3. 15.
SAPHIRA mentitur Spiritui ſancto, & cadit in terram mortua, Actor. 5. 1. 8.
SARA filia Raguelis Tobiæ in uxorem traditur, Tob. 7. 10. 15.
SARUJA, vide Zaruja.
SATISFACTIO, vide Pœnitentia.
SAUL de tribu Benjamin quærit aſinas, 1. Reg. 9. 3. ungitur in regem à Samuele, 10. 1. † 11. 14. Act. 13. 21. juxta mandatum, 1. Reg. 9. 15. percuſſit Ammon, 11. 11. obtulit holocauſtum, 13. 9. à regno rejicitur, 13. 13. † 15. 23. 26. 28. † 16. * exagitat eum ſpiritus nequam, 16. 14. † 18. 10. † 19. 9. nititur David configere, 18. 10. † 19. 10. perſequitur eum, 23. * trucidat ſacerdotes Domini, 22. 18. mulierem habentem pythonem conſulit, 28. 7. ſeipſum interficit, 31. 4. ſepelitur, 31. 13. filii ejus in crucem tolluntur, 2. Reg. 21. 9.
SCANDALUM, ſeu offendiculum proximo, nec in vita, nec in doctrina ponendum. Levit. 4. 3. Num. 31. 16. 2. Regum 11. 14. 1. Eſdr. 8. 22. Proverb. 28. 10. 2. Mach. 6. 24. Matth. 17. 27. † 18. 6. Marc. 9. 42. Luc. 17. 1. Rom. 14. 2. 15. 1. Cor. 8. * † 10. 32. 2. Cor. 6. 3. 1. Theſſ. 5. 22.
quicumque nobis ſcandalo eſſe poſſent, vitabimus, Exod. 34. 12. Deut. 7. 2. 16. † 13. * Matth. 5. 29. † 16. 22. Marc. 9. 42. Rom. 16. 17.
SCIENTIA Dei, vide Dei.
SCRIPTURA ſacra unde ſit, & quis ejus uſus, Exod. 17. 14. † 24. 27. Deut. 4. 1. † 17. 18. † 31. 9. Joſ. 1. 8. Iſa. 8. 9. † 30. 8. † 34. 16. Jer. 30. 2. † 36. 2. 10. † 45. 1. Baruch 1. 3. 14. † 4. 1. 2. Eſdr. 8. 2. 3. Eſdr. 9. 39. 4. Eſdr. 15. 1. Dan. 10. 11. Matth. 4. 4. † 22. 29. Luc. 4. 4. † 16. 29. Joan. 5. 39. † 10. 44. † 20. 30. Actor. 15. 21. † 17. 11. Rom. 1. 2. † 4. 23. † 15. 4. 1. Corinth. 9. 9. † 10. 11. † 15. 3. 2. Tim. 3. 15. 2. Petr. 1. 20. † 3. 1. Apocal. 1. 19.
Scriptura difficilis intellectu, 2. Petr. 3. 16. nec omnia ſcriptis Apoſtoli mandarunt, Joan. 20. 30. † 21. 25. 1. Corinth. 12. 34. 2. Theſſ. 3. 15. Joan. epiſt. 2. 12. † epiſt. 3. 13.
Scriptura, nec lex eſt judex, ſed ſacerdos, Deuter. 17. 18. Ezech. 44. 24. * Malac. 2. 7. quære Sacerdotum officium.
SEB & Oreb interficiuntur, Jud. 7. 25.
SEBÆ, quia regnum affectabat, caput præciditur, 2. Reg. 20. 22.
SECURITAS perfecta de peccatorum remiſſione, aut ſalute conſequenda non habetur in hac vita, Eccleſ. 9. 1. 2. vide Certi.
SEDECIAS pſeudopropheta, 3. Reg. 22. 11. 2. Par. 18. 10. combuſitur, Jer. 29. 22.
SEDECIAS, vide Zedecias.
SEDITIOSI puniuntur, Num. 16. 31. * vide Murmuratores.
SELEUCUS Aſiæ rex, 2. Mac. 3. 3.
SEMAJA mittitur ad Roboam, 3. Reg. 12. 22. 2. Paral. 11. 2. † 12. 5. 7.
SEMEI maledicit Davidi, 2. Reg. 16. 5. 13. veniam impetrat à David, 2. Reg. 19. 23. occiditur ex præcepto David, 3. Reg. 2. 9. 42. 46.
SENNACHERIB oppugnat univerſas civitates Juda munitas, 4. Regum 16. 13. 2. Paralipom. 32. 2. blaſphemat Deum, Iſai. 36. * interimitur à filiis, 4. Reg. 19. 37. Iſaiæ 37. 37. ſecundùm verba Iſaiæ, 20. 31. † 32. 8. † 33. 1.
SEPELIRE mortuos, opus miſericordiæ, Geneſ. 23. 19. † 25. 9. † 35. 19. 29. † 50. 5. 13. 25. Num. 20. 1. Deut. 10. † 21. 23. Joſ. 24. 30. Jud. 12. 7. 1. Regum 25. 1. † 31. 13. 2. Reg. 2. 32. † 3. 32. 3. Reg. 2. 10. 31. 34. † 11. 43. † 13. 29. † 14. 31. 4. Regum 13. 20. 2. Paralip. 16. 14. † 24. 16. † 35. 24. Tob. 1. 20. † 2. 3. 7. † 4. 3. 18. † 8. 14. † 12. 12. † 14. 13. 16. 4. Eſdr. 2. 23. Eccli. 7. 37. † 38. 16. Matth. 14. 12. † 27. 58. Joan. 19. 39. Actor. 13. 29. 1. Cor. 15. 4.
SEPHORA, vide Ziphora.
SERMO Chriſtianorum, vide loquenda.
SERPENS æneus erigitur, Num. 21. 8. tollitur, & appellatur Nehuſtan, 4. Reg. 18. 4. cujus typum geſſerit, Joan. 3. 14.
SIBA, vide Ziba.
SICELEG, vide Ziceleg.
SICHEM filius Hemor Dinam rapit & concumbit cum illa, Gen. 34. 2. necatur, 34. 26.
SIGNA futurorum, Gen. 9. 12. Exod. 31. 13. Joſ. 2. 18. 1. Reg. 2. 34. † 10. 2. 1. Reg. 5. 24. 4. Reg. 19. 29. Iſai. 38. 7. Tob. 5. 3. Luc. 2. 12.
Signa in memoriam præteritorum, Exod. 12. 3. 8. Num. 15. 38. † 16. 38. 40. † 17. 10. Joſ. 4. 6. *
Signa, & miracula fiunt, ut per ea omnipotentia, veritas, juſtitia, & bonitas Dei innoteſcat, Exod. 4. 2. 6. † 7. 17. † 16. 12. Joſ. 3. 10. 14. 3. Reg. 11. 4. † 17. 14. † 18. 38. † 20. 13. 28. 4. Reg. 5. 14. † 20. 9. Matth. 8. 26. † 9. 2. † 14. 28.
SION rex Amorrheorum concedere noluit, ut Iſrael tranſiret per fines ſuos, Num. 21. 23. Deut. 2. 30. percuſſus eſt in ore gladii, Num. 21. 24.
SILAS cum Paulo mittitur Antiochiam, Act. 15. 27. profectus eſt cum Paulo, 15. 40. remanſit Berœæ, 17. 14.
SILERE eſt utile, Proverb. 27. 20. Eccleſ. 3. 7. Eccli. 20. 6. † 32. 12.
SILO locus, in quo fuit domus Dei, Joſ. 18. 31. Judic. 18. 31. † 20. 18. 1. Regum 1. 3. convenerunt omnes in Silo propter Rubenitas, Joſ. 22. 12. de Silo affertur arca, 1. Reg. 4. 4. Jerem. 7. 12. † 26. 6.
SIMEON naſcitur, Geneſ. 29. 33. interficit cum Levi Sichemitas, 34. 25. eam ob rem arguuntur à patre, 49. 5. in vinculis tenetur in Ægypto, 42. 24.
SIMON in Bethania excipit Dominum, Matth. 26. 6. Marc. 14. 3. Joan. 12. 1.
SIMONIA, vide Vendi dona Dei.
SIMPLICIBUS, & humilibus revelat ſubinde Deus, quod abſcondit iis, qui ſibi videntur ſapientes, Iſai. 29. 18. 24. † 32. 4. Eccli. 9. 15. Matth. 11. 25. Luc. 2. 9. 5. † 5. 8. † 10. 21. Act. 4. 13. 1. Cor. 1. 24. † 2. 1.
Simplex, & rectus, Gen. 20. 6. Job 1. 8. Matth. 10. 16. Actor. 2. 46. Rom. 16. 18. Epheſ. 6. 5. Col. 3. 22.
SIMULATIO, & hypocriſis cavenda, Eccli. 1. 36. Iſai. 32. 6. Jerem. 9. 6. Job 15. 34. 2. Machab. 6. 24. Matth. 23. *
SOBRIETAS, vide Temperantia.
SOCIETAS bonorum quærenda, malorum vitanda, Geneſ. 19. 15. Lev. 7. 19. Num. 16. 25. † 25. 4. Joſ. 23. 12. 2. Paral. 19. 2. Job 31. 1. Pſalm. 15. 4. 8. † 26. 1. Proverb. 1. 10. † 4. 14. † 6. 25. † 13. 20. † 20. 19. † 22. 10. 24. † 23. 6. 17. † 24. 1. 21. † 29. 27. Jerem. 16. 8. Eccli. 6. 35. † 8. 1. 18. † 9. 21. † 12. 10. † 13. 2. 10. Tob. 1. 5. Matth. 7. 15. 2. Tim. 4. 14. Apoc. 18. 4.
SODOMA, & Gomorrha amœniſſimo loco ſita, Gen. 13. 10. ſpoliantur, Geneſ. 14. 11. ſubvertuntur à Domino, Gen. 19. 24. Deuter. 29. 23. Sap. 10. 6. 7. ſecundùm verba Domini, 18. 20. cauſa, Ezech. 16. 49.
SOL, & luna creantur, Gen. 1. 16. ſteterunt ad imperium Joſue, Joſ. 10. 12. retroceſſit ſol decem gradibus ad petitionem Ezechiæ, & preces Iſaiæ, 4. Regum 20. 11. amittit lumen, Matth. 25. 45. Marc. 15. 33. Luc. 23. 45.
SOLICITUDO nimia, Exod. 14. 21. Levit. 25. 20. Deuteron. 8. 3. Job 7. 8. Pſalm. 54. 23. † 144. 15. 16. Proverb. 20. 3. † 13. 25. Matth. 6. 25. † 10. 9. 23. † 13. 22. † 16. 7. Luc. 8. 14. † 12. 22. † 14. 18. † 21. 30. 1. Cor. 7. 32. Phil. 4. 6. Heb. 13. 5. 1. Petr. 5. 7.
SOMNIA, & viſiones, in quibus olim Deus ſuam voluntatem aperiebat, Geneſ. 20. 3. † 28. 12. † 31. 24. † 37. 5. 9. † 40. 8. † 41. 1. † 46. 2. Num. 12. 6. Jud. 7. 13. 15. 1. Regum 3. 4. 8. 21. † 28. 6. 2. Reg. 7. 4. 3. Regum 3. 5. 15. Job 7. 13. † 33. 15. Dan. 2. 1. † 7. 1. 2. Machab. 15. 12. Matth. 1. 20. † 2. 22. 13. Actor. 16. 9. † 18. 9. † 23. 11. † 27. 23.

Somnia,

Digitized by Google

Somnia, & viſiones, quæ non conveniunt cum doctrina Chriſti, & Eccleſiæ ſunt contemnenda. Deut. 13. 1. Eccl. 5. 2. Eccli. 34. 1.* Jer. 23. 16. 25. † 27. 9. † 29. 8.
SOROBABEL filius Salathiel, 2. Eſdr. 12. 1. Matth. 1. 12. Luc. 3. 27. inſtaurat templum Domini Jeroſolymis, 1. Eſdr. 3. 8. 3. Eſdr. 6. 2. Eccli. 49. 13. genuit Abiud, Matth. 1. 13.
SORORES Chriſti, vide Fratres.
SORS, Levit. 16. 8. Num. 27. * † 26. 55. † 33. 54. Joſue 7. 14. † 18. 10. 1. Reg. 10. 20. † 14. 17. 42. 1. Paralip. 25. 5. 2. Eſdr. 11. 1. Prov. 16. 33. † 18. 18. Ezech. 21. 19. Jonæ 1. 7. Act. 1. 17.
SOSIPATER comes Pauli, Act. 20. 4.
SOSTHENES princeps Synagogæ percutitur, Actor. 18. 17.
SPES juſtorum non in temporalibus rebus, ſed in Deo, ejuſque promiſſionibus fundatur, Gen. 26. 5. Judic. 7. 1. 4. 1. Reg. 4. 3. † 17. 45. † 22. 1. 3. Reg. 20. 28. 1. Par. 19. 13. 2. Paralip. 13. 7. † 13. 7. † 16. 7. † 20. 15. 20. Jud. 9. 13. Pſalm. 9. 11. † 13. 6. † 20. 5. 10. † 4. 2. † 30. 8. † 39. 7. 3. 61. * † 70. 1. † 90. 1. † 113. 9. 10. 11. † 141. 6. † 145. 5. Prov. 3. 5. † 22. 19. † 28. 25. † 29. 5. Sap. 3. 4. 9. Eccli. 2. 6. 12. † 13. 9. † 34. 14. Iſai. 26. 4. † 29. 19. † 30. 2. 13. † 31. 1. † 36. 7. † 40. 30. Jer. 1. 13. † 7. 4. † 9. 23. † 17. 7. † 39. 18. Thren. 3. 24. Ezech. 29. 6. Oſee 12. 6. Mich. 7. 5. 7. Nahum 1. 7. 1. Mach. 3. 18. Matth. 10. 37. † 12. 21. Roman. 5. 2. † 8. 24. 1. Cor. 5. 2. Col. 1. 27. 1. Theſſ. 1. 3. 2. Tim. 2. 1. † 6. 17. Hebr. 3. 6. 1. Petr. 1. 13.
Spes non facit nos ſecuros, nec excludit timorem, vide Timor.
Spes impiorum evaneſcit, & in quibus confidunt, vana ſunt omnia, 4. Reg. 18. 21. Job 8. 13. † 11. 20. † 14. 19. † 20. 4. Proverb. 10. 28. † 11. 7. 23. † 25. 19. Sap. 5. 15. Eccli. 5. 1. 12. Iſa. 28. 15. 18. † 30. 2. 12. † 57. 11. Jer. 9. 12. † 17. 7. 1. Mach. 2. 62.
SPINÆ appellantur ſollicitudines hujus mundi, divitiæ, & voluptates vitæ, Matth. 13. 7. 22. † 19. 23. Marc. 4. 7. 18. † 10. 22. Luc. 8. 7. 14. † 18. 22.
SPIRITUS ſanctus promittitur, Iſai. 44. 3. Ezech. 11. 19. † 36. 26. † 39. 29. Joel 2. 28. Matth. 3. 11. Joan. 7. 39. † 14. 16. 13. † 15. 26. † 16. 7. mittitur, Act. 2. 2.
Spiritus Dei edocet mentes, Exod. 4. 12. Pſal. 22. 8. Iſai. 54. 13. Matth. 10. 19. Marc. 13. 11. Luc. 12. 12. † 11. 13. Joan. 6. 45. † 14. 16. 26. † 15. 26. † 16. 13. Rom. 8. 16. 26. 2. Cor. 1. 22. † 5. 5. Eph. 1. 13. † 4. 30. 22. 1. Joan. 2. 27.
Spiritus probandi ſunt, utrùm à Deo ſint, Judic. 8. 28. 1. Cor. 14. 29. 1. Theſſ. 5. 21. 1. Joan. 4. 1.
SPONSUS ſpiritualis eſt Chriſtus, Iſai. 54. 5. † 62. 4. Jerem. 31. 32. Ezech. 16. 8. Matth. 9. 15. † 25. 1. Marc. 2. 19. Lucæ 5. 34. Joan. 3. 29. 2. Cor. 11. 2. Ephel. 5. 24. Apoc. 19. 7. † 21. 2.
Sponſa Chriſti, vide Eccleſia.
STEPHANUS eligitur, Act. 6. 5. accuſatur, 6. 11. reſpondet ad accuſationem, 7. * lapidatur, 7. 57.
STULTITIA, Proverb. 14. 29. † 20. 3. † 26. 1. † 27. 22. Baruch 3. 23. Eccleſ. 10. 2. Eccli. 13. 5. Matth. 7. 26. † 25. 2. Marc. 7. 22. Epheſ. 5. 4.
Stultitia eſt apud Deum ſapientia hujus mundi, 1. Corinth. 1. 18. * † 3. 19.
Stultorum corda in eorum ſunt ore, & contra ſapientum os in corde eſt, Eccli. 21. 29.
SUBDITORUM officium, Exod. 10. 28. † 22. 28. Num. 16. * Joſue 1. 16. 1. Eſd. 5. 16. Baruch 1. 12. Prov. 13. 13. † 20. 2. † 24. 21. † 25. 6. Eccleſ. 8. 2. † 10. 16. Jer. 29. 7. Matth. 17. 24. † 22. 16. 21. Luc. 20. 22. Rom. 13. 1. 7. 1. Theſſ. 5. 12. 1. Timoth. 2. 2. Hebr. 13. 17. Tit. 3. 1. 1. Petr. 2. 13.
SUPERIORUM judicium, & rectorum officium, & poteſtas in ſubditos, Gen. 9. 6. Exod. 1. 8. * † 5. * † 18. 13. 17. † 22. 8. Lev. 24. 10. 13. Num. 11. 16. 24. † 25. 4. † 27. 15. 18. Deut. 1. 13. 17. † 17. 8. † 19. 17. Joſ. 1. 10. Jud. 2. 7. 16. 1. Reg. 10. 24. 3. Reg. 3. 7. 2. Paral. 19. 5. 8. Job 29. * † 34. 30. Pſal. 81. * Prov. 8. 15. † 11. 14. † 12. 24. † 16. 10. † 20. 8. † 28. 15. † 29. 4. 14. † 31. 4. Eccleſ. 10. 1. 16. Sap. 1. 1. † 6. * Eccli. 7. 4. † 10. 1. 24. † 17. 18. Iſai. 1. 23. 26. † 3. 2. † 10. 1. † 33. 1. Jer. 5. 26. † 22. 2. † 37. * Ezech. 22. 6. 13. † 45. 9. Dan. 2. 21. Oſee 13. 10. Mich. 3. 1. 9. Matth. 22. 17. 21. † 26. 51. Luc. 20. 22. Joan. 3. 31. † 19. 11. 1. Cor. 15. 24. Roman. 12. 8. † 13. 1. 2. Tit. 2. 1. Tit. 3. 1. Hebr. 13. 17. 1. Petr. 2. 13. Vide Rex, Judex.
SUPERBIA prohibetur, committitur, & punitur, Geneſ. 3. 17. † 11. 4. 7. Exod. 5. 2. † 14. 26. 1. Reg. 17. * 4. Reg. 18. 19. * † 29. 35. Tob. 4. 14. Jud. 9. 16. † 12. * Prov. 6. 17. † 11. 2. † 13. 10. † 15. 25. † 16. 5. 18. † 18. 12. † 25. 6. † 29. 23. Eccli. 10. 14. 15. 16. † 25. 1. Iſa. 2. 11. 17. † 9. 8. † 10. 8. † 14. 9. † 36. * † 37. 10. 24. † 39. 2. 5. † 47. 84. Jer. 48. 29. † 49. 16. Ezech. 16. 49. † 28. 2. † 31. 10. Dan. 4. 19. 37. † 5. 22. Abdiæ 1. 3. Malach. 3. 11. 2. Mach. 9. 4. 6. Luc. 1. 47. † 10. 15. † 14. 7. 11. † 18. 11. † 22. 24. Act. 12. 21. Rom. 1. 30. † 11. 20. 2. Tim. 3. 2. 1. Petr. 5. 5. 2. Petr. 2. 18. Judic. 16. Apoc. 18. *

SUSANNÆ hiſtoria, Dan. cap. 13.
SYRI imperant Iſraeli, Judic. 3. 8. opprimuntur ab Othoniel, 3. 10. cæduntur à Davide, eique fiunt tributarii, 2. Reg. 8. 5. juvant filium Ammon contra David, 10. 6. fugientes à facie Iſrael, occiduntur à David, 10. 13. 18. Samariam obſidentes cæduntur, 3. Reg. 20. 29. pugnant contra Iſrael, 4. Reg. 6. 8. mentis ſtupore immiſſo, quaſi cæci ducuntur in Samariam. 6. 18. 19.
Obſident Samariam, 6. 24. territi à Deo ſolvunt obſidionem, 7. 6. 7. vaſtantur à rege Aſſyriorum, & transferuntur Cyreneo, 4. Reg. 16. 9. deſolatio eorum prænuntiatur, Iſ. 17. 1. Jerem. 49. 23. Amos 1. 3.

T

TABITHA ſuſcitatur à mortuis, Act. 9. 36. 42.
TEMPERANTIA in cibo, poto, & concubitu, Tob. 6. 15. Eccl. 2. 6. Eccli. 31. 18. † 37. 7. Dan. 1. 8. 12. Rom. 13. 13. † 14. 17. 1. Cor. 7. * Gal. 5. 23. 1. Tim. 3. 2. 2. Tim. 1. 7. Tit. 1. 8. † 2. 6. 12. 1. Petr. 1. 13. † 5. 8. 2. Petr. 1. 6.
TEMPLUM Salomonis, quando, quanto tempore, & qua forma ſit extructum, 3. Reg. 6. * † 7. * 2. Paral. 3. * 4. * promiſſio ejus, 2. Reg. 7. 13. extruitur ope Gentilium, 3. Reg. 5. * conſecratur, 8. * 2. Paral. 7. 7. profanatur per Achaz, 2. Paralip. 28. 21. iterùm conſecratur per Ezechiam, 2. Paralip. 29. * profanatur, & denuò conſecratur per Manaſſen, 2. Paralip. 33. 7. 15. exuritur, 4. Reg. 25. 9. prout prædictum erat, 2. Paralip. 7. 20. iterùm extruitur, 1. Eſdr. 1. * 3. * 4. * 5. * † 6. 3. 7. ſpoliatur, & inceditur, 1. Mach. 1. 23. 11. profanatur, 1. 49. 57. mundatur, & conſecratur, 4. 36. 2. Mach. 10. 1. ejus devaſtatio, Dan. 9. 26. Matth. 24. 2. Marc. 13. 2. Luc. 19. 43.
contra Templum prophetatur, Levit. 26. 31. 3. Reg. 9. 7. 4. Reg. 23. 12. 2. Par. 7. 20. Pſalm. 73. 6. Iſai. 66. 1. Jer. 7. 3. 17. † 26. 6. 12. Amos 9. 1. Mich. 3. 12. Zach. 11. 2.
Templum ſpirituale, & domus Dei, 2. Reg. 7. 13. Prov. 9. 1. Aggæi 2. 8. Matth. 7. 24. † 16. 18. Joan. 2. 19. 1. Cor. 3. 16. † 6. 19. 2. Cor. 6. 16. Epheſ. 2. 20. 1. Tim. 3. 15. Hebr. 3. 6. 1. Petr. 2. 5. vide Eccleſia.
Templa idolorum, 1. Reg. 5. 2. † 31. 9. 3. Reg. 11. 7. 4. Reg. 10. 21. † 17. 32. † 19. 37. 2. Paral. 11. 10. Baruch. 6. 16. 30. 54. Iſai. 37. 38. Jerem. 43. 12. Dan. 14. * 1. Mach. 1. 50. † 6. 2. † 10. 83. 2. Mach. 6. 2. Actor. 19. 27.
Templum domus Dei, & domus orationis vocatur, Iſ. 56. 7. Matth. 21. 13. Chriſtus ipſe, & omnes fideles frequenter in templo verſabantur. Matth. 24. 1. Marc. 11. 11. † 11. 15. Luc. 2. 30. † 19. 45. Act. 2. 46. † 3. 1. † 5. 22. 21. † 21. 26. † 22. 17.
in Templo oratur Deus, & exaudit, 3. Reg. 2. 3. † 8. 29. 2. Paral. 6. 19. Matth. 21. 13.
Templa manufacta non inhabitat Deus, quaſi iis concludi poſſit, vel illis indigeat, ut homo ædibus, 3. Reg. 8. 27. 2. Par. 6. 18. Iſai. 66. 1. Jer. 23. 24. Act. 7. 48. † 17. 3.
alioqui Deus in Templis materialibus habitare dicitur, 3. Reg. 6. 13. † 8. 12. 2. Paral. 23. 85. Pſal. 77. 60. † 131. 13. Jer. 7. 3. 7. Matth. 23. 21. Act. 7. 46.
Templum dicitus locus ſanctus, Gen. 28. 17. Exod. 3. 5.
Templum magnis muneribus dotatum, 1. Par. 2. * 3. * 4. * 5. * 2. Mach. 3. 2.
Templi profanatores à Deo puniuntur, Iſai. 56. 5. * 2. Machab. 3. 25. 26. * Matth. 21. 12. Joan. 2. 2. 14.
TEMPORIS opportunitas in omnibus rebus obſervanda, Eccleſ. 3. 1. † 8. 5. Eccli. 20. 6. † 31. 20. Rom. 13. 11.
TENEBRÆ trium dierum in Ægypto, Exod. 10. 22. Pſal. 104. 28. Sap. 17. 2. † 19. 16.
in Tenebris verſatur mundus, & amat eas, 4. Eſdr. 14. 20. Iſ. 9. 2. † 59. 9. † 60. 2. Joann. 1. 5. † 3. 19. † 8. 12. † 12. 35. Act. 26. 17. 1. Theſſ. 5. 7. 1. Joann. 1. 12.
TENTARE Deum non licet, Exod. 14. 18. † 17. 2. Deut. 6. 16. Jud. 8. 12. Matth. 4. 7. 1. Cor. 10. 9.
Tentat, ſeu verius probat Deus ſuos variis modis, Geneſ. 22. 1. * Exod. 15. 25. † 16. 4. † 20. 20. Deut. 8. 2. † 13. 3. Judic. 2. 22. † 3. 1. 2. Par. 32. 31. Tob. 2. 8. Job 1. 12. * Sap. 3. 5. Eccleſ. 2. 4. † 27. 11. Zach. 13. 9. Rom. 5. 4. 2. Petr. 2. 9. Jac. 1. 2.
Tentari non patitur Deus ſuos ſupra id, quod poſſunt, 1. Cor. 10. 13. 2. Petr. 2. 9. Apoc. 2. 10.
TERTULLUS Orator accuſat Paulum, Act. 24. 2.
TESTAMENTUM, Coloſ. 4. 24. Hebr. 9. 2. † 13. 20. vide Novum Teſtamentum.
TESTIMONIUM tum verum, tum falſum, Exod. 20. 16. † 23. 2. Num. 35. 30. Deut. 5. 20. † 17. 6. † 19. 15. 18. 3. Reg. 21. 10. Pſalm. 26. 12. † 34. 11. Prov. 6. 19. † 14. 5. † 19. 5. 9. † 21. 28. † 24. 28. † 25. 18. Dan. 13. 34. * Matth. 18. 16. † 19. 18. † 26. 59. † 28. 13. Marc. 10. 19. Joan. 8. 17. Act. 6. 13. Rom. 13. 9. 2. Cor. 13. 1. 1. Tim. 5. 19. Heb. 10. 28. vide Mendacium.

THAD-

THADDÆUS, vide Lebbæus.
THAMAR concumbit cum Juda ſuo ſocero, Gen. 38. 15. gignit geminos Phares, & Zara, 38. 27. † 46. 12.
Thamar violatur ab Amnon fratre ſuo, 2. Reg. 13. 14.
Thamar filia Abſalonis, 2 Reg. 14. 27.
THARE pater Abraham, Gen. 11. 26.
THEBES obſidetur, Jud. 9. 50.
THEBNI rex Iſrael, 3. Reg. 16. 21.
THECUITIS mittitur ad regem David, ut impetret reductionem Abſalon, 2. Reg. 14. 2. *
THEGLATH-Phalaſar devictam magnam partem Iſraelitarum tranſtulit in Aſſyrios, 4. Reg. 15. 19. *
THEODAS occiſus eſt, Act. 5. 37.
THESAURUS minùs diligendus magis diligitur, Oſee 9. 1. Matth. 6. 19. † 19. 21. Marc. 10. 21. Luc. 12. 21. 33. † 18. 23. Joan. 6. 26. 2. Cor. 4. 18.
THOLA dux in Iſrael, Jud. 10. 1.
THOLOMAI rex Geſſur, 2. Reg. 13. 37.
THOMAS Didymus paratum ſe offert cum Chriſto ire in mortem, Joan. 11. 16. erat incredulus, 20. 25. 27.
TIMENDUS eſt Deus, & ante oculos habendus, Gen. 31. 12. † 31. 49. Exod. 1. 17. † 20. 20. Deut. 4. 9. † 61. 13. 24. † 10. 12. 20. † 13. 4. Joſue 14. 14. Judic. 6. 14. 4. Reg. 17. 36. 2. Paralip. 20. 15. Job 1. 8. † 28. 28. Pſalm. 26. 1. † 33. 8. † 33. 8. 10. † 110. 5. † 111. 1. † 127. 1. Prov. 1. 7. † 3. 7. † 9. 10. † 14. 2. 27. † 23. 16. † 16. 6. † 24. 4. † 24. 21. Eccleſ. 12. 13. Eccli. 1. 11. * † 2. 7. 12. 18. † 7. 31. † 10. 23. † 13. 1. † 25. 16. † 33. 1. † 34. 16. † 41. 16. Iſaiæ 8. 5. † 41. 10. † 43. 1. † 51. 12. Jerem. 10. 7. † 32. 39. Baruch 3. 7. 4. Eſdr. 16. 68. Matth. 10. 28. Luc. 12. 5. 1. Petr. 2. 17. † 3. 15. Apoc. 14. 7.
Timoris Dei fructus, utilitas, & laus, Gen. 20. 9. Pſ. 102. 17. † 124. 1. 117. * Prov. 10. 27. † 14. 27. † 19. 23. † 22. 4. ejus defectus, cauſa peccandi, Gen. 20. 11.
Timore punit Deus, & terrore, Geneſ. 35. 5. Exod. 23. 27. Levit. 26. 36. Deuter. 2. 24. † 11. 25. † 28. 20. 65. Joſ. 2. 9. † 10. 10. Jud. 4. 5. † 7. 21. 1. Reg. 7. 10. 4. Reg. 7. 6. 2. Paralip. 15. 17. 2. Paralipom. 14. 14. † 17. 10. † 20. 29. Pſalm. 3. 20. Jerem. 49. 37. Judic. 14. 14. † 15. 1. 2. Machab. 3. 24.
Timoris Dei exempla, Exod. 1. 17. † 14. 31. 3. Reg. 8. 3. 2. Paral. 19. 7. Tob. 1. * † 1. 9. 13. † 3. 18. † 9. 12. Jud. 8. 8. Job 31. 23. Jonæ 1. 16. Prov. 31. 30. 2. Machab. 6. 30. Luc. 2. 25. Act. 8. 2. † 9. 31. † 10. 2. 35.
Timor, & ſolicitudo non repugnat fidei, aut ſpei, Pſal. 2. 11. Eccleſ. 9. 1. 2. Eccli. 5. 5. Rom. 11. 20. * 1. Cor. 9. 27 † 10. 12. Philipp. 2. 12. * † 3. 11. 13. Hebr. 9. 14. † 4. 1. * 2. Petr. 3. 17.
Timent, & reverentur bonos etiam mali, Geneſ. 18. 8. Exod. 14. 25. 1. Reg. 18. 12. 4. Reg. 1. 14. 2. Eſdr. 6. 16. 1. Machab. 3. 25. † 12. 28. Marc. 6. 20. Act. 5. 13. † 16. 39.
TIMOTHEUS circumciditur, & proficiſcitur cum Paulo, Actor. 16. 3. mittitur cum Paulo in Macedoniam, 19. 22. accepit gratiam per impoſitionem manuum, 1. Tim. 4. 14. 2. Tim. 6. 6.
TITUM Gentilem noluit Paulus circumcidi, Gal. 2. 3. Titus à Paulo conſtituens Epiſcopus Cretenſis, Tit. c. 5.
TOBIAS vir pius, & in pietate conſtans, Tob. 1. 1. * fit cæcus, 2. 11. viſum recipit, 11. 14.
TRADITIONES etiam ſine ſcripto ab Apoſtolis acceptæ, ſervandæ nobis ſunt, 2. Theſſ. c. 15.
Traditiones Apoſtoli quædam viva tantùm voce, 1. Cor. 11. 34. epiſt. Joann. 2. v. 12. & 3. v. 13. 14.
TRIBULATIO, vide Crux.
TRIBUTUM, vide Exactio.
TRINITAS figurata, & declarata, Geneſ. c. 26. † 18. 2. Exod. 3. 6. 15. 16. † 4. 5. Pſalm. 32. 6. Iſai. 6. 3. † 34. 16. † 48. 16. † 61. 1. Matth. 3. 16. † 10. 20. † 17. 5. † 28. 19. Luc. 4. 18. Joan. 3. 35. † 14. 26. 26. † 15. 26. † 16. 3. 1. Joann. 5. 3.
TRIPUDIARE, vide Choreas ducere.
TRISTARI immoderatè propter temporalia, minimè laudandum, Prov. 12. 25. † 15. 13. † 17. 22. Eccli. 30. 21. † 38. 19. 1. Mach. 6. 8. 2. Cor. 7. 10.
TRYPHON partium Alexandri tranſit ad Emalchuel Arabem, 1. Mach. 11. 39. cupiens regnum Antiochi occupare, & fingens ſe amicum apud Ptolemaida, dolo capit Jonathan, 12. 39. 49. à Simone accepta pecunia Jonathan occidit cum filiis, 13. 19. 23. interimit Antiochum filium Alexandri, 13. 31.
TUBA clangent angeli in conſummatione ſæculi, Matth. 24. 31. 1. Cor. 15. 52. 1. Theſſ. 4. 16.

V

VÆ, væ, quibus, & quas ob cauſas intermînetur Scriptura, Num. 21. 29. Eccleſ. 4. 10. † 10. 16. Iſ. 1. 4. 24. † 3. 9. 11. † 5. 8. 18. † 6. 5. † 10. 1. † 17. 12. † 18. 1. † 24. 16. † 28. 1. † 29. 1. 30. 1. † 31. 1. † 33. 1. † 45. 9. Jer. 4. 31. † 13. 27. † 22. 13. † 23. 1. † 45. 3. † 48. 1. Ezech. 6. 11. † 13. 3. 18. † 16. 23. † 30. 2. † 34. 2. Oſee 7. 13. Joel. 1. 15. * Amos 5. 18. † 6. 1. Mich. 2. 1. Nahum 3. 1. Habac. 2. 6. 12. Sophon. 2. 5. † 3. 1. Judic. 16. 20. Eccli. 2. 14. † 41. 11. Matth. 11. 21. † 18. 7. † 23. 13. * Luc. 6. 24. † 10. 13. † 11. 42. † 17. 1. 1. Cor. 9. 16. Judæ, 11. Apoc. 8. 13. † 9. 12. † 11. 14. † 12. 12. † 18. 10. 16.
VASTHI ſpernit regis imperium, & ab eo repudiatur, Eſther 1. 9. 19.
VENDI non debent dona Dei, 4. Reg. 5. 22. 26. * Dan. 5. 17. Matth. 10. 8. Actor. 8. 20. † 20. 35. 1. Cor. 9. 15. 2. Cor. 11. 9. † 12. 13. quære Emere.
VENTER pro Deo eligitur, Rom. 16. 18. Philipp. 3. 19.
VERBUM Dei ſemper ob oculos ponendum, Deut. 4. 1. † 6. 6. 27. † 11. 18. Num. 15. 39. Pſalm. 1. 2. Prov. 3. 1. † 4. 4. 20. † 6. 20. † 7. 1.
à Verbo Dei non recedendum, Deut. 4. 2. † 5. 32. † 28. 14. Joſ. 1. 7. † 23. 6. Prov. 4. 27. Iſaiæ 30. 21.
Verbum Dei univerſum non eſt ſcriptis traditum, Joan. 14. 26. † 20. 22. † 21. 25. 1. Cor. 11. 34. 2. Theſſ. 2. 15. 2. Joann. 12. 3. Joan. 18.
Verbum Dei, non audiendum solùm, & loquendum, ſed & corde credendum, & facto præſtandum, Deut. 3. 1. 27. † 6. 1. † 31. 11. Iſai. 19. 13. Ezech. 33. 31. Matth. 5. 22. † 7. 24. † 15. 8. † 28. 20. Luc. 6. 47. † 11. 28. † 12. 47. Joan. 13. 17. Hebr. 4. 2. Jacob. 1. 22.
Verbi Dei contemptus, & punitio ejus, 2. Reg. 12. 4. 4. Reg. 17. 14. 19. 2. Paralip. 30. 6. 10. † 36. 15. Prov. 1. 14. 18. † 28. 9. Iſaiæ 28. 14. † 30. 9. 14. † 65. 10. † 66. 4. Jerem. 2. 5. † 5. 12. 20. † 7. 13. † 16. 9. † 19. * † 25. 4. Ezech. 33. 30. Matth. 10. 14. † 11. 20. Luc. 10. 10. Actor. 13. 45. † 18. 6. Rom. 1. 21. 30. 2. Theſſ. 1. 10. Hebr. 2. 3. vide inobedientia.
Verbum Dei manet in æternum, Num. 23. 19. Tob. 14. 6. Pſalm. 32. 11. † 116. 2. † 118. 69. Iſaiæ 40. 8. † 52. 6. † 54. 10. Matth. 5. 18. 24. 35. Marc. 13. 31. Lucæ 16. 7. † 21. 33. 1 Petr. 1. 25.
Verbum Dei quantæ ſit virtutis, & efficacitatis. Gen. 1. * Pſ. 32. 9. Job 38. 11. Iſai. 46. 10. † 55. 11. Matth. 8. 13. 26. Marc. 1. 27. Luc. 13. 24. † 8. 24. † 18. 42.
Verbum Dei eſt cibus animæ, Deut. 8. 3. Sap. 16. 26. Jer. 15. 16. Ezech. 3. 3. Matth. 4. 4. Luc. 4. 4.
Verba ſunt ponderanda, & non leviter effutienda, Pſalm. 181. 5. Prov. 15. 2. 23. † 18. 3. † 17. 27. † 9. 20. 15. † 21. 23. † 25. 11. Eccleſ. 5. 1. † 12. 10. Eccli. 5. 12. † 20. 7. † 23. 7. † 28. 29. † 32. 18. Matth. 12. 36. Col. 4. 6. Jacobi, 1. 19.
VERITAS, Iſ. 59. 15. 3. Eſdr. 3. 12. † 4. 33. 4. Eſdr. 1. 17. Zach. 8. 16. Ephes. 4. 21.
VESTIENDI ſunt nudi, Iſa. 58. 7. Tob. 1. 17. Ezech. 18. 7. Matth. 25. 36. Vide Eleemoſyna.
Veſtium abuſus, vide Abuſus.
Veſtes ſcindere, Gen. 44. 13. Joſue 7. 6. Judic. 11. 35. 1. Regum 4. 12. 2. Reg. 13. 31. 3. Reg. 21. 27. 4. Reg. 5. 7. † 6. 30. † 11. 14. † 18. 37. † 19. 1. † 21. 11. 19. Eſther 4. 1. Jer. 36. 24. Joel. 2. 13. 1. Mach. 2. 14. † 3. 47. † 4. 31. † 11. 71. Matth. 26. 65. Actor. 14. 13. † 16. 22.
VIA, per quam juſti ambulant, quæ, & qualis ſit, Pſ. 118. 5. Prov. 3. 6. 17. † 16. 3. 17. Eccli. 5. 12. Iſai. 26. 7. † 30. 3. † 35. 8. † 40. 3. Jerem. 31. 21. Oſee 14. 10. 1. Theſſ. 4. 1. Hebr. 12. 13.
Via juſtorum à Domino dirigitur, Tob. 4. 20. Pſal. 16. 5. † 24. 4. † 116. 35. Prov. 4. 11. 16. † 13. 6. † 16. 9. † 20. 24. Iſa. 48. 17. Jerem. 10. 23. Mich. 4. 2.
Via juſtorum remunerationem à Deo expectat, Pſ. 24. 12. Prov. 12. 28. Jer. 6. 16. † 7. 3.
Via impiorum qualis, Pſal. 128. 3. Prov. 4. 19. 26. 27. † 12. 13. † 21. 2. † 22. 5. Iſai. 57. 10.
Viæ impiorum exitus, & finis, Job 6. 18. Prov. 14. 12. † 28. 18. Eccli. 2. 16. † 21. 11. Jer. 2. 36. † 4. 18.
VICTORIA à Deo expectanda eſt, Gen. 14. 14. Exod. 17. 9. Deut. 7. 18 Joſ. 11. 6. Jud. 7. 7. 1. Reg. 14. 6. † 17. 45. 2. Paral. 14. 11. † 16. 8. † 24. 24. † 25. 8. Pſal. 117. 16. Prov. 21. 31. Judic. 9. 25.
Victoria potiuntur pauci contra multos, Gen. 14. 14. * Jud. 7. 4. Joſ. 11. 1. 7. 1. Reg. 14. 6. 14. 2. Paral. 13. 14. † 14. 11. 12. † 24. 24. 1. Machab. 3. 16. 22. poſt partam victoriam triumphus inſtituitur, Num. 31. 23. Judic. 11. 34. 1. Regum 18. 6. 2. Machab. 1. 7.
VIDUIS benefaciendum eſt, Exod. 22. 22. Deuteron. 16. 14. † 24. 17. 19. † 26. 12. † 27. 19. Judith 16. 28. Job 24. 3. † 31. 16. Eccl. 4. 10. Iſai. 1. 27. Jerem. 22. 3. Zach. 7. 10. Malach. 3. 5. Matth. 23. 14. 1. Tim. 5. 3. 16. Jac. 1. 27.
Viduas pias quid deceat, Jud. 8. 4. Luc. 2. 37. 1. Timoth. 5. 3. 5. Tit. 2. 3.
VIGILARE, vide Adventus Domini.
VINDICTA ſoli Deo, ejuſque miniſtris, ac magiſtratui,

Digitized by Google

tui commiſſa, unde & aliis eſt prohibita, Gen. 15. 24. Lev. 19. 18. Deut. 32. 35. Jud. 8. 20. † 16. 20. Pſal. 7. 7. † 9. 13. † 93. 3. * Prov. 17. 11. † 20. 22. † 24. 29. † 28. 12. Eccli. 28. 1. Ezech. 25. 12. 14. Nahum, 1. 2. Matth. 5. 39. Luc. 9. 54. † 18. 6. 7. 8. Rom. 12. 19. Gal. 5. 10. 1. Theſſ. 5. 15. 2. Tim. 4. 14. Hebr. 10. 30. 1. Petr. 3. 9. Jac. 5. 4. Apoc. 6. 10. vide Remiſſio.

VINEA, Gen. 9. 20. Deut. 23. 24. Iſa. 5. 1. Cant. 8. 11. Matth. 20. 1. † 21. 33.

VIRGINITAS commendatur, Matth. 19. 12. 1. Cor. 7. 25. * Apoc. 14. 4.

Virginitas præfertur conjugio, 1. Cor. 7. 38. 40.

Virgines ſervantur, Num. 31. 18. † 21. 11.

Virgines olim, ut nunc concluſæ, 2. Mach. 3. 19.

VISITARE, & conſolari infirmos, ſeu ægrotos, opus miſericordiæ, Gen. 48. 1. 4. Reg. 8. 29. † 13. 14. Job 2. 11. Pſalm. 40. 4. Eccleſ. 7. 3. Eccl. 7. 28. † 38. 13. Matth. 25. 37. 40. Joan. 11. 3. † 11. 9. 1. Cor. 1. 4.

VISERE Sanctos deſiderat Paulus, Rom. 1. 11. † 15. 23. 32. Gal. 4. 10. 1. Theſſ. 2. 17.

VITA fidelium ad quam regulam ſit inſtituenda, Gen. 17. 1. Exod. 20. 11. † Levit. 11. 44. † 19. 2. † 20. 7. 29. † 21. 8. Matth. 5. 48. † 12. 29. Luc. 6. 36. Joann. 12. 26. † 13. 13. † 15. 12. † 21. 15. Roman. 6. 4. † 8. 29. † 13. 14. † 15. 2. Epheſ. 2. 9. † 4. 1. 23. † 5. 1. 9. Philip. 1. 27. † 2. 5. 14. Coloſſ. 2. 6. † 3. 9. 12. * 1. Theſſ. 4. 3. Tit. 2. 12. † 3. 8. Hebr. 12. 2. 1. Petr. 1. 15. † 2. * † 3. 17. † 4. 1. 1. Joan. 1. 7. † 2. 6.

Vitæ humanæ brevitas & vanitas, Gen. 3. 19. 2. Reg. 14. 14. 1. Par. 29. 15. Job 3. 20. † 7. 6. † 8. 9. † 9. 21. 25. † 13. 28. † 14. 1. Pſ. 38. 6. † 89. 5. 9. † 101. 4. 12. † 102. 15. † 108. 23. † 143. 4. Eccleſ. 1. 23. † 3. 10. † 7. 1. Sap. 2. 5. † 5. 9. Eccli. 14. 18. † 17. 31. † 18. 8. 40. 6. † 41. 1. Tob. 4. 23. Iſa. 40. 6. Luc. 12. 28. Epheſ. 5. 16. Hebr. 13. 14. 1. Petr. 1. 24. Jac. 1. 10. † 4. 14.

Vitam pro fratribus ponere, Eſth. 4. 15. Jud. 13. 3. 25. Joan. 15. 13. 1. Joan. 3. 16.

VITIS, Gen. 49. 11. Jud. 9. 12. Zach. 3. 10. 1. Mach. 14. 12. Joan. 15. 1.

Vitis palmes appellatur populus Iſraeliticus, Oſee 10. 1. Joan. 15. 5.

VITULUS erigitur in idolum, Exod. 32. 4. Deuteron. 9. 16. 3. Reg. 12. 28. 4. Reg. 10. 29. † 17. 16. Pſalm. 105. 19. Oſee 8. 5. Actor. 7. 42.

VIVENDUM Deo, non ſibi, Rom. 14. 7. 2. Corinth. 5. 15. Gal. 2. 20. 2. Theſſ. 5. 10. 1. Petr. 4. 2.

UNCTIONIS extremæ Sacramentum, Jac. 5. 14.

VOLUNTAS noſtra accommodanda voluntati divinæ, 1. Reg. 3. 18. 2. Reg. 10. 12. † 15. 20. 1. Mach. 3. 60. Matth. 6. 10. † 26. 39. Marc. 14. 36. Luc. 22. 42. Act. 21. 14. 1. Cor. 4. 19. Hebr. 6. 3. Jac. 4. 15. vide Abnegatio.

Voluntas Dei, Matth. 7. 21. † 12. 50. Marc. 3. 35. Joan. 6. 39. Rom. 12. 2. Epheſ. 5. 17. Coloſſ. 1. 9. 1. Theſſ. 4. 3. 1. Tim. 12. 4. 1. Joan. 2. 17.

Voluntas Dei non eſt, ut aliquis pereat, Ezech. 18. 23. Joan. 6. 39. 1. Tim. 2. 4. 2. Petr. 3. 9.

Voluntatem pro opere acceptat Deus, Gen. 20. 3. 6. † 22. 9. 2. Reg. 17. 14. † 12. 9. 3. Reg. 21. 29. vide Cor.

VOLUPTAS carnis, vide Concupiſcentia.

VOTUM, Gen. 28. 20. Levit. 27. 1. Numer. 6. * † 25. 2. † 30. * Deut. 23. 21. Judic. 11. 30. 1. Reg. 1. 11. 2. Reg. 15. 8. Pſal. 75. 12. Eccleſ. 5. 3. Baruch 6. 34. Matth. 14. 7. Act. 18. 18. † 21. 23. † 23. 12.

Votum caſtitatis ſervandæ, ſeu non cognoſcendi virum, Lucæ 1. 34.

non ſine damnatione violatur, 1. Tim. 5. 12.

URIAS defert litteras Davidis ad Joab, 2. Regum 11. 14.

URIAS prophetat contra Jeruſalem, ideòque eductus de Ægypto, occiditur à Joacim, 26. 20. 23.

Urias Sacerdos juxta præceptum regis Achaz extruit altare, 4. Reg. 16. 11.

URIEL angelus Dei, 4. Eſdr. 4. 1. † 5. 20.

USIA rex Juda pugnat adverſus Philiſthæos, ſumit ſibi officium Sacerdotum, adolere volens incenſum, lepra punitur, moritur, 2. Paral. 26. 17. 20. 23. appellatur Azarias, 4. Reg. 15. 1. appellatus Ozias, Matth. 1. 9.

USURA, Exod. 22. 25. Lev. 25. 35. Deut. 23. 19. 2. Eſdr. 5. 7. Pſal. 14. 5. Prov. 22. 16. † 28. 8. Jerem. 15. 10. Ezech. 18. 8. 13. † 22. 12. Luc. 6. 34. † 19. 8.

UXORIS officium, Geneſ. 2. 22. † 3. 16. Numer. 30. 7. 13. Deut. 22. 5. Eſther 1. 20. * Tob. 10. 12. Proverb. 11. 16. † 12. 4. Iſai. 3. 16. 17. 1. Cor. 7. * † 11. 5. 9. † 14. 34. Epheſ. 5. 22. Col. 3. 18. 1. Tim. 2. 11. † 3. 11. † 5. 2. 10. Tit. 2. 4. 1. Petr. 3. 1. vide Mariti officium.

Z

ZACHÆUS excipit Chriſtum ſuis ædibus, Luc. 19. 6.

ZACHARIAS filius Joiadæ, ſive Barachiæ, ſacerdotus lapidatur, 2. Par. 24. 20. Matth. 23. 35.

Zacharias prophetat tempore Darii, Zach. 1. 1.

Zacharias pater Joannis Baptiſtæ, Luc. 1. 5.

ZADOCH filius Abjathar fit ſummus Sacerdos, 3. Reg. 2. 35.

ZALPHAAD filiæ poſtulant hæreditatem, Num. 27. 1. 7. † 36. 2. Joſue 17. 3.

ZARUJA filia Iſai ſoror Davidis genuit Abiſai, Joab, & Aſael, 2. Reg. 2. 18. 1. Paral. 2. 16.

ZEBEDÆUS pater Jacobi, & Joannis, Matth. 4. 21. uxor ejus Salome intercedit pro filiis apud Chriſtum, Matth. 20. 20.

ZEBEE, & Salmana reges Madianitarum capiuntur, Jud. 8. *

ZEDECIAS, qui & Mathanias, patruus Joachini ſubſtituitur pro eo in regno Juda, 4. Reg. 24. 17. Jerem. 37. 1. obſeſſa à Nabuchodonoſor Jeruſalem, Zedecias effoſſis oculis, ac vinctus, necatiſque coram ſe filiis, in Babylonem ducitur, 4. Regum 25. 1. 6. 7. Jerem. 39. 4. 7. † 52. 3. quemadmodum ei prædictum erat, Jerem. 27. 12. † 27. 16. Ezech. 12. 3. † 17. 16. † 21. *

ZELUS, & Zelotypia, Geneſ. 34. 2. 25. 27. Exod. 32. 19. 27. Num. 25. 7. Jud. 20. 1. 8. 1. Reg. 11. 6. † 15. 11. 32. 3. Reg. 18. 40. † 19. 10. 14. 4. Reg. 10. * 1. Mach. 2. 24. Matth. 21. 12. Joan. 2. 17. Actor. 9. 1. Phil. 3. 2.

ZIBA ſervus Saulis conſtituitur procurator Miphiboſeth, 2. Reg. 9. 9. donantur ipſi omnia bona Miphiboſeth, 16. 2. procedit obviàm Regi David, 19. 17.

ZICELEG donatur regi David, 1. Reg. 27. 5. exuritur ab Amalecitis, 30. 1.

ZIPHORA uxor Moſis, Exod. 2. 21. circumcidit filium ſuum, 4. 25.

ZOROBABEL, vide Sorobabel.

INDEX GEOGRAPHICUS, QUI

Situs & nomina locorum in Scripturis Sacris occurrentium comple-ctitur; ex Euſebio, ſancto Hieronymo, & quibuſdam Geographis recentioribus excerptus.

INDICEM Geographicum Terræ Sanctæ non ex aliis auctoribus majori fide dignis, quàm ex Euſebio Cæſareæ Epiſcopo, qui erat illius regionis metropolis, & ex ſancto Hieronymo, qui diutiſſimè in ea vixit, & loca ejus luſtravit, contexere poſſumus. Quibus recentiorum quoque, ut Adrichomii, Samſonis utriuſque, P. Lubin & aliorum ſolers diligentia addi poteſt. *Euſebius enim*, ut Hieronymus in Præfatione de ſitu & nominibus locorum Hebraicorum teſtatur, *poſt Chorographiam terræ Judææ, & diſtinctas tribuum ſortes, congregavit nobis de Sancta Scriptura omnium penè Urbium, Montium, Fluminum, Viculorum, & diverſorum Locorum vocabula, quæ vel eadem manent, vel immutata ſunt poſteà, vel aliqua ex parte corrupta. Unde & nos admirabilis viri ſequentes ſtudium, ſecundùm ordinem litterarum, ut ſunt in Græco poſita, tranſtulimus: relinquentes ea, quæ digna memoria non videntur, & pleraque mutantes.* Cùm autem utriuſque, nempe Euſebii, & Hieronymi opus temporum lapſu effugere non potuerit aliarum lucubrationum ſortem, vocum nempè plurimarum mutationes, aut omiſſiones, aut additiones, viri Doctiſſimi Bonfrerius olim, & nuperrimè Martianæus, ille ex S. J. Presbyter, hic verò ex Ordine Sancti Benedicti, ſuis notis valdè eruditis, quantum fieri potuit, iis mederi conati ſunt. Plura ex Geographis recentioribus, ut è Nicolao Samſon, & P. Lubin, quæ Euſebio & Hieronymo deeſſe videbantur, præſertim in locis præcipuis, quæque in Scripturis magis celebrantur, adjiciemus: in his omnibus ordinem alphabeticum obſervamus.

A.

ABANA, fluvius Damaſci, per planitiem Archadob defluens.

ABARIM, mons in tribu Ruben, in quo mortuus eſt Moſes, dicitur autem & mons eſſe Naban, in terra Moab contra Jericho: ſupra Jordanem in ſupercilio Phaſga.

ABDON, Abran, Madon, unius & ejuſdem urbis diverſa nomina; loco Abran alii legunt Acran, aut Achran in Tribu Aſer: urbs Levitica, inter Chabul & Rohob.

ABEL vinearum, ubi dimicavit Jephte, in terra filiorum Ammon, ætate ſancti Hieronymi, in ſeptimo lapide Philadelphiæ, villa Abela videbatur vinetis conſita: alia quoque erat civitas nomine Abela, vini fertilis, in duodecimo à Gadaris milliario contra orientalem plagam: nec non & tertia in Phœnice Abela, inter Damaſcum & Paneadem. Ex iis unitam facit Nicolaus Samſon in Manaſſe.

ABELA, Abel Maacha, Abel Beth-Maacha, Beth Maacha, Abel domu Maacha, & Abel Maim, una & eadem urbs à priori diverſa, in tribu Nephthali.

ABELMAULA, urbs unius de principibus Salomonis in dimidia tribu Manaſſe intra Jordanem: unde fuit & Eliſæus Propheta.

ABELSATIM, locus in deſerto ad meridiem Moabitarum, poſteà in tribu Ruben; ibi de Beth Simoth Iſraelitæ caſtrametati ſunt.

ABEN-BOEN, i. e. Lapis Boen filii Ruben, in tribu Benjamin, in finibus Tribus Juda, prope mare Salſiſſimum & Jordanem.

ABENEZER, quod interpretatur, lapis adjutorii, ſive lapis auxiliator, unde tulerunt Philiſthiim arcam Teſtamenti, inter Æliam & Aſcalonem, juxta villam Bethſamis.

ABES, civitas in Tribu Iſſachar, inter Ceſion & Rameth.

ABETHARIM: ubi adverſùm Chananæum, qui ab auſtro contra Iſrael erupcrat; in ſolitudine dimicatur.

ABILINA, Syriæ, ſeu Phœniciæ tractus, Liſaniæ toparchia.

ABRAHÆ nemus, ab eo plantatum in Berſabee, poſtquam fœdus cum Abimelech pro puteo juramenti iniiſſet, hoc demum in meridionali parte tribus Simeon fuit.

ACCAIN, civitas tribus Juda, ad deſertum Thecuæ, non longè à Zanoe & Sabaa.

ACCARA, vicus in deſerto ſitus, in poſſeſſione tribus Juda.

ACCARON, in tribu Dan: ſive, ut arbitratur Euſebius, in tribu Juda ſub nomine Acron, ad lævam Chananæorum: urbs una de quinque olim Satrapiis Palæſtinæ: & decreta eſt quidem tribui Judà, nec tamen tenta ab ea, quia habitatores priſtinos nequivit expellere. Quidam putant Accaron turrim Stratonis, poſteà Cæſaream nuncupatam.

ACCHO, Acco, Accon, Acſaph, ſive Axaph, unius ejuſdemque civitatis diverſa nomina, quæ nunc Ptolemais appellatur, ſortis Aſer, de qua habitatores priſtinos nequivit expellere.

ACHAD, una ex urbibus, quas ædificavit Nemrod in terra Sennaar, inter Arach, & Chalanne, ad confluentem Tigridis & Euphratis, ad ripam orientalem.

Digitized by Google

ACHAJA, Græciæ pars, de qua tantùm in Actibus Apoſtolorum, & in Epiſtolis Pauli mentio.

ACCASELUTH, civitas tribus Iſſachar.

ACHAZIB & Aczība, civitas in tribu Aſer, de qua priſtinos habitatores nequivit expellere.

ACHOR, in tribu Juda, Hebraicè dicitur EMECACHOR: quod interpretatur, Vallis tumultus, vel turbarum: eò quòd ibi tumultuatus & turbatus ſit Iſrael: in qua lapidaverunt quondam Achan, propter furtum anathematis.

ACHSAPH, *vide* ACCHO.

ACHRAN, in tribu Aſer: vide, ABDON.

ACHZIB, civitas in tribu Juda, non longè à Ceila & Mareſa.

ACRABBI, terminus Judææ provinciæ ad Orientem reſpiciens, tribus Juda.

ADADA, civitas tribus Juda, inter Dimona & Cades-Afor, ad radices montium Seir.

ADAD-REMMON, civitas in campo Mageddon, in dimidia tribu Manaſſe, intra Jordanem.

ADAMA, in terra Chanaan, una de quinque civitatibus Sodomorum, everſa cum cæteris.

ADAMI, quæ & Neceb, in orientali regione tribus Nephthali, ad dexteram ripam Jordanis, utriuſque nominis nulla amplius mentio.

ADAR, quæ & Daran & Addar, villa, & quibuſdam civitas in meridionali limite tribus Judæ, non longè ab Idumæa.

ADASA, vel Adarſa, & Adazer, urbs, vel locus in tribu Ephraim.

ADDARA, in tribu Juda, juxta deſertum.

ADER, urbs, quam expugnavit Joſue, rege illius interfecto.

ADIADA, urbs ædificata & munita à Simone Machabæo in Sephela.

ADITHAIM, in ſorte tribus Juda, ad fines tribus Dan.

ADOLLAM, in tribu Judæ; ſancti Hieronymi tempore, vicus non parvus ad Orientem Eleutheropoleos, in decimo ejus milliario, hoc nomine vocabatur.

ADOMMIM, aſcenſus ruforum, & rubentium dictus, propter ſanguinem, qui illic crebrò à latronibus fundebatur, tribus Benjamin, & in confinio tribus Judæ, non longe a Jericho, ibi poſteà caſtrum conditum fuit in viatorum auxilium.

ADULLAM-SOCHO, urbs olim regia in tribu Juda, inter Jerimoth & Azeca.

ÆGYPTUS, Africæ regio ampliſſima & fertiliſſima non procul à Judæa, Meridiem inter & Occidentem: inde Iſraelitas duriſſimis operibus oppreſſos Moſes poſt multa ſigna in conſpectu Pharaonis, & totius Ægypti facta, ſicco veſtigio per mare Rubrum, in terram promiſſam deduxit.

ÆLAM, *vide* Ailath.

ÆLIA, quæ eſt Jeruſalem, *vide* Jeruſalem.

ÆLIM, caſtra filiorum Iſrael, & locus in deſerto, in quo duodecim fontes. & ſeptuaginta palmarum arbores, Moſes de mari Rubro exiens reperit.

ÆLMON, civitas Levitica, tribus Benjamin.

ÆLUS, in deſerto, ubi filii Iſrael caſtrametati ſunt.

ÆMATH, urbs, quæ cecidit in ſortem filiorum Ruben.

ÆMPS, in ſorte tribus Iſſachar.

ÆNGANNIM, *vide* Engannim.

AEN, Ain, & Aſan, unius & ejuſdem urbis diverſa nomina, civitas Levitica, in ſorte tribus Judæ, ſed poſteà tribui Simeon conceſſa, in cujus ſeptentrionali parte erat, non longè à tribu Dan.

ÆNAN, ſancti Hieronymi tempore deſertus locus & proximus Thannæ vico grandi, inter Æliam & Dioſpolim. Fuit & fons in ſupradicto Aena loco: unde & Aenam, id eſt, fontis, nomen accepit. Porrò Hebræi affirment Ænam non locum ſignificare, ſed bivium, ubi certo intuitu neceſſarium ſit ad unam è duabus viis eligendam.

ÆNDA, hujus expugnator atque ſubverſor Aſa rex fuit.

AENDOR, ubi filii Iſrael ſe ad prælium præparantes, caſtra poſuerunt. Fuit autem ætate ſancti Hieronymi grandis vicus Aendor, juxta montem Thabor, ad meridiem, in quarto milliario.

ÆNON, locus ubi baptizabat Joannes in octavo lapide Scythopoleos ad meridiem juxta Salim & Jordanem.

ÆTHIOPIA, regio, Africæ pars meridionalior, cujus multoties in veteri teſtamento mentio.

AFRICA, orbis noſtri pars tertia, meridionalior, poſteris Chami conceſſa: duplo fermè Europam excedit, multis in locis deſerta, arenis ſterilibus obducta, maleficiſque animalium generibus infeſta, hujus figura ad Peninſulæ ferè triangularis inſtar.

ÆRMON, regio Evæorum, quam obtinuit Joſue: montem Ærmon Panæadi imminere affirmat Hieronymus, quem quondam tenuere Evæi & Amorrhæi.

AGAD, ſita ad radices montis Aermon.

AHALAB, quæ & Labanath, civitas in tribu Aſer, cujus habitatores non delevit; eam multiplicat, & duplicem facit P. Lubin.

AGALLIM, & hujus Iſaias meminit in viſione contra Moab. Erat autem tempore ſancti Hieronymi Ægalim vicus ad auſtralem partem Areopoleos, diſtans ab ea milliaribus octo.

AGERBBOOZ, in tribu Juda ad ſeptentrionem, non longè ab Emaus.

AGER Fullonis, locus in ſuburbanis Jeruſalem, & hoc in Iſaia ſcriptum eſt.

AGER Robuſtorum, in Gabaon ubi duodecim de Tribu Benjamin ex parte Isboſeth filii Saul, & duodecim de pueris David, apprehenſo unuſquiſque capite comparis ſui, defixoque gladio in latus contrarii, ceciderunt ſimul.

AGGAI, ad occidentalem plagam vergit Bethelis, non multùm ab ea diſtans. Sita autem euntibus Æliam de Neapoli in læva parte viæ, duodecimo circiter milliario ab Ælia.

AGRI ſpecula, mons eſt Moabitarum, in quem adduxit Balac filius Sephor Balaam divinum ad maledicendum Iſrael ſuper verticem, qui propter vehemens præruptum vocatur exciſus: & imminet mari Mortuo haud procul ab Arnone.

AJALIM, civitas in terra Zabulon: de qua fuit & ille Ajalon, qui judicavit populum Iſrael.

AJALON, vallis atque præruptum, ſuper quod orante quondam Joſue, luna ſtetit, juxta villam quæ Ailon dicitur, contra Orientem Bethelis, tribus ab ea milliaribus diſtans, haud procul à Gabaa & Rama Saulis urbibus.

AJALON, urbs ſortis Dan, ſeparata Levitis: fuit & vicus alius haud procul à Nicopoli in ſecundo lapide, pergentibus Æliam ſeu Jeroſolymam. Sciendumque quòd pro Ajalon, Septuaginta interpretes ediderunt, *Ubi erant urſi*.

AILATH. in extremis finibus Palæſtinæ juncta meridianæ ſolitudini & mari Rubro in terra Edom; unde ex Ægypto in Indiam, & inde in Ægyptum navigatur. Sedebat autem ibi legio Romane cognomento decima, & olim quidem Ailath à veteribus dicebatur, ſancti Hieronymi verò ætate appellabatur Aila. Sed & Elamitarum quondam natio fuit, cui imperavit Chodorlahomor.

AIN, *vide* Aen & Aſan.

ALIMIS. urbs Galaaditis regionis, in tribu Dan, prope ſaltum Ephraim, ad meridiem.

ALLEABAR Gozan, nomina fluminum in terra Medorum: ad quorum montes captivus ductus eſt Iſrael.

ALMATH, & Almon, urbs in tribu Benjamin, Levitis ex familia Aaron conceſſa; hujus duas facit Adricomius.

ALTARE teſtimonii, in dimidia tribu Manaſſe, ad ripam Jordanis, quod infinitæ magnitudinis ædificaverunt filii Ruben, filii Gad, & dimidia tribus Manaſſe, cùm ad tabernacula ſua redirent trans Jordanem.

ALUS, ſtatio filiorum Iſrael in deſerto, inter Daphca & Raphidim, in terra Madian.

AMALECITIS regio, in deſerto Pharan, prope Madianitas, & ad meridiem.

AMAM-SAMA, urbs tribus Judæ, inter Aſor & Molada.

AMANA mons, ad Septentrionem totius Terræ promiſſæ, non longè à fontibus Jordanis.

AMATH regio, terminus ſeptentrionalis terræ promiſſæ; hujus pars auſtralior in tribu Nephthali, quæ ob ſitum Amath Judæ appellabatur; in hac parte auſtraliori condita fuit urbs regia Amath, quæ ſequitur.

AMATH, ſive Amathis, Emath, Hamath, & Hemat, ejus ſicut & regionis diverſa nomina, urbs regia in tribu Nephthali, juxta montem Libanum, in confiniis regionis Damaſci; unde Amathæi populi, ab Amathæo undecimo & ultimo filiorum Chanaan, qui eam condidit & incoluit.

AMMA, civitas fortis Aſer, in medio ejus poſita.

AMMAN, quæ & Philadelphia, urbs Arabiæ nobilis, in qua habitaverunt olim Raphaim, gens antiqua, quam interfecerunt filii Loth, habitantes pro eis in Amman.

AMMON, trans Jordanem in tribu Gad, unde Ammonitæ, ſive Ammanitæ; ii ex Ammon quem ex inceſtu peperit filia minor Lot. Hæc eſt Amman, de qua ſuprà diximus.

AMON, aut Hamon, in tribu Aſer, inter Rohob & Cana poſita.

AMONA civitas, in finibus tribus Ruben, ad orientem maris mortui. Hoc nomen eſſe civitatis, futuræ potiùs, quàm extantis, aut præteritæ, affirmat P. Lubin.

AMORRHÆI populi, ab Amorrhæo quarto filio Chanaan, in plura parva regna diviſi, quorum plurimi recenſentur reges, *Joſ.* 10. v. 5.

AMOSA, aut Amſa, in tribu Benjamin.

AMPHIPOLIS, poſteà Græcis *Chriſopolis* appellata, civitas in Macedonia, quam perambulavit Paulus ſolutus ex carcere in Philippis.

AMTHAR, civitas tribus Zabulon, tribui Nephthali finitima, una ex urbibus Leviticis familiæ Merari aſſignatis.

ANAB, civitas in tribu Juda in monte ſita; ſancto Hieronymo vicus in finibus Eleutheropoleos.

ANAHARATH, civitas in tribu Iſſachar, inter Seon & Rohob.

ANAMA, una ex urbibus, quas habitaverunt Judæi, è captivitate Babylonica reducti.

ANATHOTH, civitas ſacerdotalis tribus Benjamin, in tertio ab Ælia milliario: de qua & Jeremias Propheta & Achimalech ſacerdos fuerunt.

ANEM, *vide* Engannim.

ANER, quæ & Thenac, Thanac, & Tenac, urbs regia tribui Manaſſe intra Jordanem data, & Levitis conceſſa.

ANIM, civitas in tribu Juda, inter Iſthemo & Goſen.

ANTHEDON, urbs inter terram promiſſam & Ægyptum poſita.

ANTILIBANUS: ea quæ ſunt ſupra Libanum, ad orientalem plagam reſpicientia, Antilibanus appellantur, circa regionem urbis Damaſci, quæ cecidit in ſortem tribus Manaſſe.

ANTIOCHIA ſecùs Daphnem, civitas totius Syriæ maxima, apud profanos auctores propter Apollinis & Dianæ fanum & lucum notiſſima: ibi Petrus, Paulus & Barnabas Evangelium prædicaverunt, turbamque multam docuerunt.

ANTIOCHIA Piſidiæ, civitas, ad quam venerunt Paulus & Barnabas, Synagogamque die ſabbatorum ingreſſi, Paulus latè de Chriſto diſſerit; ſed blaſphemantibus Judæis, & perſecutionem in eos excitantibus, convertuntur ad Gentes.

ANTIPATRIS, in tribu Manaſſe propè mare Mediterraneum, hanc Apolloniam vocat N. Sanſon.

ANUA, in tribu Zabulon. Fuit & alia villa Anua, euntibus de Neapoli Æliam, in decimo milliario.

APANDO, civitas, quam in tribu Juda collocat Adrichomius.

APHARA, civitas tribus Benjamin, hanc propè Almath ad aquilonem collocat Adrichomius.

APHEC, tribus Aſer, in qua habitatores priſtini permanſerunt.

APHEC, in tribu Iſſachar, civitas regia.

APHECA, civitas in ſorte tribus Juda, quæ & Aſeca.

APHRA, in tribu Benjamin. Tempore ſancti Hieronymi vicus Effrem, in quinto milliario Bethelis, ad orientem reſpiciens.

APHRAIM, civitas tribus Iſſachar: ætate ſancti Hieronymi Affarea nomina, in ſexto milliario Legionis contra ſeptentrionem.

AQUÆ MASEREPHOT, in finibus tribus Aſer quo uſque Joſue Jabin regem Aſor, multoſque reges ipſi ſocios, & populos ad aquas Merom devictos, perſecutus eſt.

AQUÆ MEROM, inter Cæſaream Philippi, & mare Galilææ, ad orientalem plagam tribus Nephthali, ibi Jabin, & multi reges convenerunt ut pugnarent contra Iſraelitas, ſed in eorum manus tradidit eos Dominus.

ARAB, civitas in tribu Juda, ad auſtrum.

ARABATHANE, aliquando Acrabatane, civitas tribus Juda, in auſtrali parte, in monte poſita.

ARABIA, regio ampliſſima Aſiæ majoris, in tres diviſa partes, Deſertam ſcilicet, Felicem & Petræam, ſolis poſteris Semi poſſidenda, ſed tamen diviſa & poſseſſa fuit à filiis Chus, filii Cham, & filiis Jectan, filii Heber, filii Sale, filii Arphaxad, filii Semi.

ARABOTH Moab, ubi ſecundò numeratus eſt populus, juxta montem Phogor, euntibus à Libiade in Eſebon Arabiæ contra Jericho: locus ita appellabatur tempore ſancti Hieronymi.

ARAD, civitas Amorrhæorum vicina deſerto Cades: ætate ſancti Hieronymi ſic appellabatur terminus tribus Juda ad meridiem.

ARADA, Iſraelitarum manſio in deſerto, inter montem Sepher, & Maceloth.

ARAMA ASOR, *vide* Aſor.

ARARAT, Armenia, ibi poſt patricidium Sennacherib fugerunt filii ejus Adramelec & Saraſar. Siquidem in montibus Ararat arca poſt diluvium ſediſſe perhibetur.

ARBEE, *vide* Hebron.

ARCEN, hanc eſſe Petram urbem nobilem Palæſtinæ, refert Joſephus.

ARCHI, ſeu Archietaroth, civitas in tribu Ephraim, in confiniis tribus Benjamin, inter montes Ephraim, & urbem Ephrem.

AREA ORNE, *vide* Jeruſalem.

AREAATAD, locus trans Jordanem, in quo planxerunt quondam Jacob, tertio ab Jericho lapide, duobus millibus ab Jordane, qui tempore ſancti Hieronymi vocabatur Betbgla, quod interpretatur locus gyri, eò quòd ibi more plangentium circumierint in funere Jacob.

AREBBA, urbs in tribu Juda, ad occidentalem plagam.

ARECON, aut Arecon, civitas in tribu Dan, in termino, qui reſpicit Joppen.

ARETH, fons, apud quem Gedeon caſtrametatus eſt.

ARGOB, regio & urbs, olim Og regis Baſan ſuper Jordanem, quæ cecidit in ſortem dimidiæ tribus Manaſſe ultra Jordanem.

ARIEL, montem Dei, ſeu leonem Dei ſignificat; unde hanc civitatem David, ſeu Jeruſalem multi ſuſpicantur.

ARMATHEM Sophim, civitas Helcanæ & Samuelis in regione Thamnitica, juxta Dioſpolim: unde fuit Joſeph, qui in Evangeliis de Arimathia ſcribitur.

ARMENIA, quæ eſt Ararat.

ARNON, urbs, rupes & torrens, in tribu Gad, in finibus Amorrhæorum, inter Moab & Amorrhæos: quondam Moabitarum fuit, poſteà verò rex Amorrhæorum jure belli eam obtinuit.

AROER, quæ & Ar in confinio Moabitarum, quod ſitum eſt ſuper ripam torrentis Arnon, poſseſſum olim à gente veterrima Ommiim, & poſteà retentum à filiis Lot, id eſt, Moabitis, cùm priores accolas ſubvertiſſent. Cecidit autem Aroer in ſortem tribus Gad contra faciem Rabba.

ARPHAD, urbs Damaſci, quam expugnavit rex Aſſyriorum.

ASADADA, confinium Judææ reſpiciens ad aquilonem.

ASAN, civitas primùm ſortis tribus Juda, poſteà tribus Simeon, tandem Levitica facta eſt.

ASARENAM, terminus Judææ ad ſeptentrionem.

ASASON THAMAR, in hac habitabant quondam Amorrhæi, quos interfecit Chodorlahomor: *vide* Engaddi.

ASCALON, urbs nobilis Palæſtinæ: quæ & ipſa antiquitùs una fuit de quinque Satrapiis Philiſthinorum; ſeparata quidem per ſortem tribui Juda, non tamen retenta ab ea, quia habitatores ejus ſuperare non potuit.

ASDOD, ſeu Azotus, tribui Juda decreta, ſed non retenta ab ea, quia nequaquam veteres accolas potuit expellere.

ASEDOTH, urbs Amorrhæorum, quæ cecidit in ſortem tribus Ruben: appellatur autem addito cognomento Aſedoth-Phaſga.

ASEDOTH, civitas regia, diverſa à præcedenti, licèt eodem nomine vocetur, cis Jordanem: hanc expugnavit Joſue; rege illius interfecto.

ASEMONA, civitas in deſerto, ad meridiem Judææ, dividens Ægyptum & ſortem tribus Juda, ad mare uſque tendentem; ibi filii Iſrael caſtrametati ſunt.

ASENNA, in tribu Juda, in confiniis tribuum Dan & Simeon.

ASER, una ex tribubus Iſrael, ſub Libano, terræ pro-

miſſæ

Digitized by Google

miſſæ ad aquilonem poſita, ab Aſer octavo filiorum Jacob ex Zelpha ſic appellata.

ASER civitas in tribu Juda: appellabatur autem vicus prægrandis pergentibus Aſcalonem de Azoto ætate ſancti Hieronymi.

ASER, civitas, aut locus tribus Manaſſe.

ASEROTH, pars eremi, ubi Maria & Aaron contra Moſen loquuti ſunt. Habitaverunt autem quondam Evæi in Aſeroth uſque ad urbem Gazam. Verùm hæc loca non Aſeroth, ſed Aſerim appellari Hebræi putant.

ASION-GABER, civitas & portus, ad mare rubrum, manſio Iſraelitarum in deſerto Pharan.

ASOR, civitas in tribu Juda; hujus nominis in tribu Juda tres civitates, alia in Nephthali, altera etiam in Ephraim, diverſis tamen nominibus diſtinctæ; una Cades-Aſor; id eſt antiqua Aſor; altera Baloth-Aſor, i. e. inferior, ſive nova Aſor; tertia Carioth Heſron, i. e. magna Aſor; quarta in tribu Nephthali, Arama-Aſor, i. e. alta Aſor, hanc rex Aſſyriorum populaſſe ſcribitur; quinta in tribu Ephraim, Aſar & Aſa vel Aza, hanc in Benjamin Eſdras locare videtur.

ASSUR, civitas Judææ, quam ædificavit Salomon.

ASTAROTH Carnaim, terra Gigantum, quondam in ſupercillo Sodomorum, quos interfecit Chodorlahomor. Tempore ſancti Hieronymi duo caſtella in Batanæa hoc vocabulo, novem inter ſe milliaribus ſeparata, inter Adaram & Abilam civitates.

ASTAROTH, antiqua civitas Og regis Baſan, in qua habitaverunt Gigantes, quæ poſtea cecidit in ſortem tribus Manaſſe, regionis Batanææ, & ſex milliaribus ab Adra urbe Arabiæ ſeparata eſt. Porrò Adra à Boſtra viginti quinque milliaribus diſtat.

ASTEMOE, in tribu Juda vicus & ipſe Judæorum, in Daroma, ad Aquilonem loci Anem.

ASTAHOL, in tribu Judæ tempore ſancti Hieronymi ſub nomine Aſtho, inter Azotum & Aſcalonem permanebat.

ASYMA, oppidum in terra Judææ, quod ædificaverunt ii, qui ad eam venerant de Emath.

ATHAROTH, civitas olim Amorrhæorum, trans Jordanem, quæ poſteà cecidit in ſortem tribus Gad.

ATHAROTH, civitas tribus Ephraim, cis Jordanem.

ATHAROTH ADDAR, eadem cum præcedenti in tribu Ephraim, licèt illas multiplicet Adricomius.

ATHAROTH, civitas tribus Benjamin, haud procul ab Ælia.

ATHENÆ, urbs Græciæ clariſſima, in ea illuſtris fuit Academia. Athenis Evangelium Paulus prædicavit, multique crediderunt, inter eos Dionyſius Areopagita.

AVIM, civitas in tribu Benjamin, inter Bethel & Aphara.

AULON, non Græcum, ut quidam putant, ſed Hebræum vocabulum eſt: appellatur autem vallis grandis atque campeſtris in immenſam longitudinem ſe extendens: quæ circumdatur ex utraque parte montibus ſibi invicem ſuccedentibus & cohærentibus, qui incipientes à Libano & ultra, uſque ad deſertum Pharan perveniunt. Suntque in ipſo Aulone, id eſt, in valle campeſtri, urbes nobiles, Scythopolis, Tyberias, ſtagnumque prope eam: ſed & Jericho, mare Mortuum, & regiones in circuitu: per quas medius Jordanis fluit, oriens de fontibus Paneadis, & in mare Mortuum interiens.

AVOTHJAIR, quod interpretatur ἐπαύλεις Ἰαΐρ, hæc eſt Baſan, in qua ſunt vici ſexaginta in monte Galaad, qui ceciderunt in ſortem dimidiæ tribus Manaſſe.

AZANOTH Thabor, tribus Nephthali, non longè à Capharnaum & à Beth-ſaida.

AZECA, civitas Chananæorum in parte tribus Juda, ad quam uſque quinque reges perſequutus eſt Joſue.

AZOTUS, *vide* Aſdod.

B

BAAL, hæc eſt, Cariathjarim, id eſt, civitas Silvarum, ſive ut quidam putant, civitas Jarib, una de urbibus Gabaonitarum, primò ſortis tribus Juda, poſtea tribui Simeon data. Ætate ſancti Hieronymi vicus deſcendentibus ab Ælia Dioſpolim Cariathjarim in decimo milliario.

BAAL Ærmon, mons circa Libanum in finibus Allophylorum.

BAAL Berit, fanum Baal, Iſraelitis extructum, non longè ab urbe Sichem, in monte poſitum, tribus Ephraim.

BAALGAD, civitas in campeſtribus Libani; in finibus tribus Aſer, ad radices montis Ærmon, quam & ipſam cepit Joſue.

BAALTHAMAR, in tribu Benjamin, juxta Gabaa, ubi filii Iſrael adverſùs tribum Benjamin iniere certamen, & Bethamari in ſupradictis locis viculus ætate ſancti Hieronymi appellabatur.

BABEL, quæ & Babylon, id eſt confuſio, Chaldæicarum gentium caput, ad Euphratem fluvium, in campo terræ Sennaar. Erat autem civitas regni Nemrod, in qua eorum qui ædificaverunt turrim linguæ diviſæ ſunt, quorum principem Joſephus Nemrod fuiſſe affirmat.

BÆAN, civitas Amorrhæorum, quæ & ipſa à filiis Ruben tenta eſt.

BAHURIM, oppidum, ſeu caſtrum tribus Benjamin, ad Orientem Jeruſalem, quò venit David fugiens à facie Abſalon.

BALA, quæ eſt Segor, à ſancto Hieronymo Zoara nuncupatur: ſola de quinque Sodomorum urbibus Lot precibus ſervata, in finibus tribus Juda, imminens mari Mortuo.

BALLATH, urbs in tribu Dan, quam ædificavit Salomon.

BALOTH, ac Aſor nova, *vide* Aſor.

BAMA, ubi Saul ungendus in regem, cum Samuele cibum ſumpſit.

BAMOTH, civitas Amorrhæorum, trans Jordanem in Armona, quam poſſederunt filii Ruben.

BANE, urbs in tribu Dan.

BANEJACAN, in deſerto caſtra filiorum Iſrael.

BARAC, urbs in tribu Dan, uſque hodie, inquit Hieronymus, prope Azotum Bareca viculus appellatur.

BARAD, in tribu Simeon, inter Cades & Barad; erat puteus Agar.

BARNE, hæc ipſa eſt quæ & Cades-Barne, hanc vide.

BASAN, *vide* Avothjair.

BASCATH, in tribu Juda, inter Lachis & Eglon.

BATHNE, in tribu Aſer, & tempore ſancti Hieronymi vicus Beth-beten, in octavo milliario Ptolemaidis contra Orientem appellatus.

BEELMEON, & Baal maon, trans Jordanem, quam ædificavarunt filii Ruben propè torrentem Arnon. Erat autem vicus ætate ſancti Hieronymi grandis juxta Baara in Arabia, ubi aquas calidas ſponte humus efferebat, cognomento Beelmaus, diſtans ab Eſbus milliaribus novem, unde & Eliſæus Propheta fuit.

BEELSEFON, in deſerto caſtra filiorum Iſrael, juxta mare Rubrum egredientibus Ægyptum.

BEESTHARA, in tribu Manaſſe, ſeparata Levitis, in regione Baſanitidi.

BELA, terminus Judææ, ad Orientem reſpiciens.

BENJAMIN, una è tribubus filiorum Iſrael, è Benjamin filio Jacob ultimo & duodecimo, ex Rachele in hujus partu mortua, hoc nomine appellata; deſcribitur inter tribus Juda & Ephraim, Jordane à tribu Ruben ſeparata.

BENITH, quam conſtruxerunt Samaritani, qui de Babylonis regione tranſierant.

BERA, ubi cùm Abimelech Joathan fugiſſet, habitavit. Diſtat autem vicus Bera ab Eleutheropoli octo milliaribus ad Aquilonem.

BEROTH, filiorum Jacan, caſtra filiorum Iſrael in deſerto, non longè à Maſeroth.

BEROTH, in tribu Benjamin, tribui Ephraim vicina.

BEROTH, civitas regis Adarezer; ex ea David multum æris collegit.

BERSABEE, primò in tribu Juda, poſteà tribui Simeon conceſſa, ad radicem montis ſita, ſancti Hieronymi ætate vicus grandis in vigeſimo à Chebron milliario vergens ad Auſtrum. A quo loco termini Judææ terræ incipientes tendebantur uſquè ad Dan, quæ juxta Paneadem cernitur. Interpretatur verò Berſabee, puteus juramenti, eò quod ibi Abraham & Iſaac fœdus cum Abimelech jurantes ſociavere.

BESOR, torrens in finibus tribuum Juda & Simeon, ad hunc venit & tranſiit, Amalecitas qui Siceleg incenderant, perſequens David.

BETHABARA, trans Jordanem, ubi Joannes in pœnitentiam baptizabat.

BETHACATH, vicus Samariæ, ad quem venit Jehu rex Iſrael.

BETHAGAN, via per quam Ochoziam fugiſſe legimus.

BETHAMNARAM, trans Jordanem; hanc ædificavit tribus Gad.

BETHANA, in tribu Nephthali urbs munitiſſima; erat autem ætate ſancti Hieronymi villa nomine Bethanæa, in quintodecimo à Cæſarea lapide, in qua dicebantur lavacra eſſe ſalubria.

BETHANIA, in tribu Benjamin, villa in ſecundo ab Ælia milliario, in latere montis Oliveti: ubi Salvator noſter Jeſus-Chriſtus Lazarum ſuſcitavit.

BETHAPHU, in tribu Juda vicus trans Raphaim millibus quatuordecim euntibus Ægyptum, qui eſt terminus Palæſtinæ.

BETHARABA, locus communis tribuum Benjamin & Juda.

BETHARAM, civitas tribus Gad juxta Jordanem, quæ à Syris dicebatur Bethramtha, & ab Herode in honorem Auguſti Libias cognominata fuit.

BETHAUN, & Beth-Aven, in tribu Benjamin, juxta Hai & Bethel contra Mechmas: plerique putant eamdem eſſe ac Bethel; & Bethaun, id eſt domus idoli, quæ antea vocabatur domus Dei, nomen accepiſſe, eo tempore, quo ibi a Jeroboam filio Nabath vituli aurei fabricati ſunt, & à decem tribubus adorati.

BETHBERA, quod interpretatur domus aquæ, ſive putei, quam expeditione bellandi occupavit Gedeon.

BETHCUR, uſque ad hunc locum populus Iſrael fugientes alienigenas perſequutus eſt, appellans eum Lapidem adjutorii.

BETHDAGON, locus in confiniis tribuum Zabulon & Iſſachar.

BETHEL, vicus in duodecimo ab Ælia lapide ad dexteram euntibus Neapolim, quæ primùm Luza, id eſt amygdalon vocabatur: & cecidit in ſortem tribus Benjamin juxta Betham & Hai, quam expugnavit Joſue, rege illius interfecto; *vide*, Bethaun.

BETHMEC, aut Bethemeth, civitas tribus Aſer.

BETHLEBAOTH, primùm in tribu Juda, poſteà tribui Simeon conceſſa.

BETHLEHEM, civitas David, in ſorte tribus Juda: in qua Dominus noſter atque Salvator natus eſt, in ſexto ab Ælia milliario contra meridianam plagam, juxta viam quæ ducit Chebron.

BETHLEHEM, in tribu Zabulon: ad cujus diſtinctionem altera Bethlehem appellatur Bethlehem Judæ.

BETHMAACHA, *vide* Abela.

BETNEMRA, urbs tribus Gad juxta Libiadem trans Jordanem.

BETHNATH, in ſorte tribus Nephthali; ſed nec de hac priſtinos accolas valuit expellere.

BETHORON, ad quam uſque inimicos perſequutus eſt reges Joſue, quæ cecidit in ſortem filiorum Joſeph, id eſt, Ephraim. Erant autem tempore ſancti Hieronymi duo vici in duodecimo fermè ab Ælia lapide Nicopolim pergentibus, è quibus propter ſitum unus dicitur Bethoron ſuperior, quem ædificavit Salomon; & alius Bethoron inferior, datus Levitis in poſſeſſionem.

BETHPHAGE, villula in monte Oliveti, ad quam venit Dominus Jeſus.

BETHPHASES, aut Bethpheſez, civitas in tribu Iſſachar.

BETHPHOGOR, urbs filiorum Ruben trans Jordanem, juxta montem Phogor contra Jericho, ſex millibus ſupra Libiadem.

BETHSAIDA, civitas Galilææ in Decapoli, Andreæ, Petri, & Philippi Apoſtolorum patria, prope ſtagnum Geneſareth.

BETHSAMES, civitas Sacerdotalis in tribu Benjamin, quæ tempore Sancti Hieronymi demonſtrabatur de Eleutheropoli pergentibus Nicopolim, in decimo milliario contra orientalem plagam.

BETHSAMES altera, civitas munita, in tribu Nephthali, in qua & ipſi cultores priſtini permanſere.

BETHSAN, dimidiæ tribus Manaſſe civitas, primò urbs Chananæorum; in ea priſtini habitatores permanſerunt, appellaturque Scythopolis, urbs nobilis Palæſtinæ.

BETHSARISA, unde venit homo cum muneribus ad Eliſæum Prophetam. Fuit autem villa in finibus Dioſpoleos, quindecim fermè ab ea millibus diſtans contra Septentrionem in regione Thamnitica.

BETHSUR, in tribu Juda primò, poſteà tribui Benjamin conceſſa.

BEZEC, urbs regis Adonibezec; erantque duæ villæ nomine Bezec, vicinæ ſibi in ſeptimodecimo lapide à Neapoli deſcendentibus Scythopolim.

BOSES, rupes, in tribu Benjamin, prope Gabaa ad Orientem.

BOSOR, in deſerto trans Jordanem, quæ cecidit in ſortem tribus Ruben ad orientalem partem. Jerichus, civitas Sacerdotalis, & fugitivorum. Hæc eſt Boſtra metropolis Arabiæ. Appellabatur autem & alia Boſor civitas Eſau in montibus Idumææ, cujus Iſaias meminit dicens: *Quis eſt iſte qui venit de Edom? fulvida veſtimenta ejus ex Boſor.*

BOTNIN, trans Jordanem, civitas tribus Gad.

BUNOS, hoc eſt, collis præputiorum; locus in Galgalis, ubi circumcidit Joſue populum Iſrael, in ſecundo ab Jericho lapide.

BUTHAN, caſtra filiorum Iſrael in deſerto, quæ & Æthan nuncupatur.

BYBLOS, civitas Phœnicis, cujus meminit Ezechiel z pro qua in Hebraico continetur GOBEL.

C

CADEMOTH, deſertum, ex quo loco miſit legatos Moſes ad Sehon regem Amorrhæorum.

CADEMOTH, civitas filiorum Ruben, facta Refugiorum, & data Levitis.

CADES-ASOR, *vide*, Aſor.

CADES, ubi fons judicii: eſt & Cadesbarne, in deſerto, quæ conjungitur civitati Petræ in Arabia: ibi occubuit Maria; & Moſes rupe percuſſa, aquam ſitienti populo dedit.

CADUMIN, aut Cadomi, torrens, in media tribu Zabulon enaſcens, in Auſtrum decurrit, torrentemque Ciſon ingreditur, juxta quem Debbora bellum geſſit.

CÆSAREA, urbs Maritima, intra limites dimidiæ tribus Manaſſe.

CAMON, in ſecunda parte tribus Manaſſe ultra Jordanem, civitas Jair, in qua & ſepultus eſt, cùm primùm judicaſſet populum Iſrael.

CANA, Galilææ civitas, in tribu Zabulon, inter Ptolemaidem, & Carmelum.

CANA, uſque ad Sidonem majorem; fuit quippe & altera minor, ad cujus diſtinctionem major hæc dicitur. Fuit autem Cana in tribu Aſer, ubi Dominus noſter atque Salvator aquam vertit in vinum.

CANATH, vicus Arabiæ, qui Canatha dictus fuit: quem cùm cepiſſet Nabau, appellavit Naboth. Fuit autem in tribu Manaſſe in regione Trachonitidis juxta Boſtram.

CAPHARNAUM, juxta ſtagnum Gennezar, in finibus Zabulon & Nephthali.

CAPSEEL, quæ & Cabſeel & Gabſeel, civitas in tribu Juda.

CARCAR, ubi filii erant Zebee & Salmana, quos interfecit Gedeon.

CARJATH, vicus, qui ſub Gaba metropoli fuit.

CARJATHAIM, civitas ultra Jordanem tempore ſancti Hieronymi, quam extruxerunt filii Ruben. Vicus Chriſtianis omnibus floreus, juxta Medaban urbem Arabiæ, appellabatur Corojatha in decimo milliario ſupradictæ urbis, contra occidentalem plagam.

CARJATHARBE, *vide*, Hebron.

CARJATHJARIM, *vide* Baal.

CARJOTH Heſron, *vide*, Aſor.

CARMEL, urbs in tribu Juda, ubi & Carmelus mons.

CARTHA, in tribu Zabulon, ſeparata Levitis.

CARTHAM, in tribu Nephthali, civitas Levitica.

CATATA Chryſea, id eſt, aurea. Sunt autem montes auri fertiles in deſerto, procul undecim manſionibus à Choreb, juxta quos Moſes Deuteronomium ſcripſiſſe perhibetur.

CEDAR, regio in eremo Saracenorum, à filio Iſmaelis Cedar ita cognominata: hanc civitatem trans Jordanem in dimidia tribu Manaſſe facit Adricomius.

CEDES, civitas, quam cepit Joſue, rege ipſius interfecto. Eſt autem in ſorte tribus Juda.

CEDES, ſunis Nephthali, civitas Sacerdotalis ac fugitivorum, in Galilæa ſuper montem Nephthali. Sed & hanc cepit rex Aſſyriorum, quæ ætate ſancti Hieronymi Cidiſſus appellabatur, in viceſimo Tyri milliario juxta Paneadem.

CEDRON, torrens, ſive vallis Cedron, juxta Jeruſalem, ad orientalem plagam.

CEDSON, in tribu Ruben, urbs ſeparata Levitis.

CEILA, in tribu Juda, ubi quondam ſedit David.

CENE,

Digitized by Google

CENE, aut Cenez, regio principum Idumæorum.

CENI, regio Philiſthinorum; Zieglerus tamen hancnon regionem, ſed urbem in tribu Juda probat.

CETHIM, eadem ac Macedonia, alii Cypri inſulam hanc interpretantur.

CESION, civitas in tribu Iſſachar, ſeparata Levitis.

CETHRON, in tribu Zabulon, in qua priſtini remanſere cultores.

CHABOL, civitas in tribu Aſer, ejuſque terminus.

CHALAB, de hac cultores priſtinos Aſer non valuit expellere.

CHALACH, urbs Aſſyriorum, quam ædificavit Aſſur egrediens de terra Sennaar.

CHALANNE, civitas regni Nemrod in Babylone.

CHAM, terra eadem ac terra Geſſen, in orientali parte inferioris Ægypti.

CHAMOAN, villula juxta Bethlehem in terminis tribus Juda.

CHANAAN, terra Chanaan, & Chananæi populi à Chanaan filio Cham nomen habent.

CHARCHAMIS, civitas juxta flumen Euphraten.

CHARRAN, civitas Meſopotamiæ trans Edeſſam, quæ tempore ſancti Hieronymi Charra dicitur: ubi Romanus eſt cæſus exercitus, & Craſſus dux captus.

CHARRI, ad quem locum perſequutus eſt Joab res novas molientem Sabee.

CHASALON, in tribu Juda, & in finibus Æliæ villa pergrandis.

CHAZBI, ubi geminos Judæ filios Thamar edidit.

CHENNERETH, mare ubi eſt Judææ terminus in tribu Nephthali, Oppidum quod in honorem poſtea Tiberii Cæſaris Herodes rex Judææ inſtauratum appellavit Tyberiadem: ferunt hoc primum appellatum nomine.

CHEPHIRA, vicus ad civitatem pertinens Gabaon, in tribu Benjamin.

CHETTHIIM, terra Chetthiim, Cyprus dicitur, in qua civitatem condidit Luza.

CHESLON, civitas primum in tribu Juda, poſteà tribui Dan conceſſa.

CHOBAA, ad lævam partem Damaſci. Erat autem & villa Choba, in iiſdem regionibus, habens accolas Hebræos, qui credentes in Chriſtum, omnia legis præcepta cuſtodiebant.

CHOREB, mons Dei in regione Madian, juxta montem Sina ſuper Arabiam in deſerto: cui jungitur mons & deſertum Sarracenorum, quod vocatur Pharan. Hieronymo videtur, quòd duplici nomine idem mons, tunc Sinai, nunc Choreb vocetur.

CHOROZAIN, oppidum Galilææ, quod Chriſtus propter incredulitatem miſerabiliter deplorat & plangit. Deſertum verò erat tempore ſancti Hieronymi, in ſecundo lapide è Capharnao.

CIBSAIM, *vide*, Jecmaan.

CISION, in tribu Iſſachar, civitas ſeparata Levitis.

CISON, torrens, juxta montem Thabor: ubi contra Siſaram dimicatum eſt.

COA, urbs eſt Felicis Arabiæ, unde equi ad Salomonem ducebantur.

COELAS Titanorum, id eſt Vallis Gigantum, adverſus quos præliatus eſt David.

COELAS, id eſt vallis Joſaphat, inter Jeruſalem & montem Oliveti.

COROZAIM, & Corozain, civitas Galilææ, una ex urbibus Decapoleos, in conſpectu Capharnai.

COTTA, in tribu Zabulon, civitas ſeparata Levitis, facta refugii, hanc & Thabor eamdem facit N. Sanſon.

CYRENE, in finibus Ægypti, ad quem locum rex Aſſyriorum tranſtulit Damaſcenos.

D

DABBERETH, urbs refugii & Levitica, in tribu Iſſachar.

DABIR, Cariath-Sephor, id eſt, civitas litterarum, & Cariath-Senna, ejuſdem urbis diverſa nomina, in tribu Juda: hanc præoccupavit Gothoniel frater Caleb, interfectis in ea Enacim. Fuit autem & ipſa Sacerdotibus ſeparata. Porrò Gothoniel quidam arbitrantur filium fratris Caleb.

DABIR, altera, in tribu Gad ſuper Jordanem civitas Amorrhæorum, ab aliquibus Debir appellata.

DABIRA, civitas in tribu Dan, cujus regem interfecit Joſue. Erat autem & alia villula Judæorum in monte Thabor regionis ad Diocæſaream pertinentis.

DABRATH, in tribu Iſſachar, urbs Levitica.

DALMATIA, Illyrici pars ad Adriaticum Mare, regio Europæ, in qua Titus, ad quem ſcripſit Paulus, Evangelium prædicavit.

DAMASCUS, urbs Syriæ regia.

DANNA, in tribu Zabulon, Levitis ſeparata civitas.

DAN, una ex tribubus Iſrael, ex quinto filiorum Jacob appellata, cujus ſors in parte ſortis tribus Juda.

DAN, civitas, *vide* Lais.

DANNABA, civitas Balac, filii Beor regis Edom, poſt quem regnavit Job.

DASEM, urbs Aſſyriorum nobilis, quam extruxit Aſſur, inter Ninivem & Chalach.

DEBLATAIM, deſertum in terra Moab, in finibus tribus Ruben.

DEBON, quæ & Dibon, in ſolitudine caſtra filiorum Iſrael. Fuit autem & alia Dibon, villa pergrandis juxta Arnonem, quæ cùm priùs fuiſſet filiorum Moab, & poſt eam Sehon rex Amorrhæorum belli jure tenuiſſet, à filiis Iſrael capta atque poſſeſſa, in partem venit tribus Gad.

DECAPOLIS, regio circa Jordanem, quæ à decem celeberrimis urbibus nomen habet.

DEDAN, & Dedanim, varia ejuſdem urbis nomina in regione Idumææ, in quarto milliario à Metalloferno contra Aquilonem.

DENNA, id eſt Cariath-Senna, *vide*, Dabir.

DIBON, *vide*, Debon.

DORNAPHETH, quod Symmachus tranſtulit Dor maritima, hæc eſt Dora in nono milliario Cæſareæ Palæſtinæ pergentibus Tyrum, ætate ſancti Hieronymi deſerta: quæ cùm cecidiſſet in ſortem tribus Manaſſe, eam poſſidere non potuit, quia habitatores in illa priſtini permanſere.

DOTHAIM, locus ubi invenit Joſeph fratres ſuos pecora paſcentes.

DRYS, id eſt, quercus, in Ephrata in tribu Manaſſe, unde fuit Gedeon.

DUMA, in tribu Juda, vicus grandis in Deroma, hoc eſt ad Auſtralem plagam in finibus Eleutheropoleos, decem & ſeptem ab ea milliaribus diſtans.

DYSMEMOAB, id eſt, ad Occidentem Moab juxta Jordanem contra Jerichum: ubi Balac rex Moab & majores natu Madian, Iſraelem inſidiis deceperunt, in quo loco & Moſes ſcripſit Deuteronomium.

E

EBRONA, in deſerto caſtra filiorum Iſrael.

ECBATANA, in variis Sacræ Scripturæ locis, modò caſtrum, modò oppidum, & mons, & civitas appellatur, urbs procul dubio totius Mediæ caput fuit, quæ opibus & operum magnificentia urbes omnes circumvicinarum regionum ſuperabat.

EDEN, ſacri Paradiſi locus ad Orientem, quod in voluptatem deliciaſque transfertur.

EDRAI, ubi interfectus eſt Og rex Baſan, gigas & potens, omniſque illius cæſus exercitus; in dimidia tribu Manaſſe ultra Jordanem.

EDRAI, civitas in tribu Nephthali munita.

EGLOM, quæ & Odollam, civitas in tribu Juda.

ELATH, *vide*, Ailath.

ELCATH, in tribu Aſer, Levitis ſeparata civitas.

ELEALE, civitas Amorrhæorum in Galaad, quæ cecidit in ſortem tribus Ruben.

ELTHECE, Eltheco, & Gabathon, eadem urbs Levitica in tribu Dan.

EMATH, *vide* Amath.

EMATHDOR, civitas in tribu Nephthali, ſeparata Levitis.

EMAUS, aut Emmaus, caſtellum in ſpatio ſtadiorum ſexaginta ab Jeruſalem; ibi duo Diſcipuli in fractione panis Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum poſt reſurrectionem agnoverunt.

EMEC-ACHOR, quod interpretatur vallis Achor, id eſt, tumultus atque turbarum: ubi Achan lapidibus oppreſſus eſt, eò quòd quædam de anathemate ſuſtuliſſet.

EMEC-RAPHAIM, id eſt, vallis Raphaim, in tribu Benjamin.

ENACIM, in hac interfecit Joſue Enacim gigantes de regione montana in Chebron. Sed videtur ſancto Hieronymo non eſſe nomen loci *Enacim*, ſed habitatorum Chebron.

ENAIN, in tribu Juda, inter Taphna & Jerimoth.
ENAM, terminus Damaſci, ad orientem vergens à Theman & Palmetia; quem cæteri interpretes ediderunt Thamar.
ENASOR, civitas munitiſſima in tribu Nephthali.
ENDOR, in dimidia tribu Manaſſe cis Jordanem, ubi Pythoniſſa à Saule rege Judææ conſulitur ut ſuſcitaret Samualem.
ENGADDI, in tribu Juda juxta mare mortuum contra Occidentem, ubi abſconditus eſt David fugiens Saulem, priùs Engaddi vocata eſt, Aſaſon-Thamar, & ſimpliciter Thamar.
ENGANNIM, in tribu Iſſachar civitas ſeparata Levitis, inter Rameth, & Enhadda.
ENGANNIM, in tribu Juda, vicus juxta Bethel, ætate ſancti Hieronymi.
ENHADDA, civitas in tribu Iſſachar, inter Engannim & Bethpheſes.
EPHRAIM, tribus, à mari ad Jordanem protenſa, majorem Samariæ regionis partem obtinet; ab Ephraim ſecundo filio Joſeph nomen habet.
EPHRAIM mons, magna ex parte eſt in tribubus Ephraim, Benjamin, & Manaſſe; terminus regni Juda, illud à regno Iſrael diſterminans.
EPHRAIM, ſaltus in tribu Gad; ibi Abſalom fugiens, mulo inſidens, quercui capillis ſuſpenſus eſt, & à Joab confoſſus periit.
EPHRATA, *vide* Bethlehem.
EPHRON, civitas in tribu Ephraim, hanc Aſa rex Juda cepit.
ERECCON, terminus tribus Dan, juxta Joppen.
EREMMON, vicus Judæorum prægrandis in ſextodecimo ab Eleutheropoli milliario contra meridiem in Daroma.
ERGAB, ad quem locum Jonathan filius Saul vertit dirigit, militaribus jaculis ſe exercens.
ERMA, ubi pars populi cæſa eſt Iſraelis ab Amalec & Chananæo: quem in Deuteronomio, Amorrhæum Scriptura vocat.
EROUM civitas in Ægypto, ad quam Joſeph occurrit patri ſuo Jacob.
ESAAN, civitas in tribu Juda.
ESEBON, civitas Sehon regis Amorrhæorum in terra Galaad: quæ cùm fuiſſet antè Moabitarum, ab Amorrhæis belli jure poſſeſſa eſt.
ESTHAMO, civitas tribus Juda, facta refugii, & Levitis data; tempore autem ſancti Hieronymi ad Eleutheropoleos pertinebat regionem.
ESTAOL, primùm tribus Juda, poſteà in ſorte tribus Dan, ubi mortuus eſt Samſon.
ESTHEMO, *vide*, Eſthamo.
ETHAM, Athar, Etam & Ether, nomina unius & ejuſdem urbis ubique variata, tribus Simeon; ibi habitavit Samſon cùm Philiſthæorum ſegetes incendiſſet; eam munivit Roboam.
ETHAM, alius locus, ſtatio Iſraelitarum tertia inter Ægyptum & mare rubrum.
ETHER, tribus Simeon, *vide*, Etham, Athar.
EVIM, in tribu Juda.
EUPHRATES, fluvius Meſopotamiæ, in Paradiſo oriens. Porrò Salluſtius auctor certiſſimus aſſerit tam Tigris quam Euphratis in Armenia fontes demonſtrari.

F

FANUEL, locus in quo Jacob tota nocte colluctans, Iſraelis vocabulum meruit, juxta torrentem Jaboc, Fanuel autem interpretatur facies Dei, ab eo quòd Jacob ibi Deum viderit.
FANUEL, civitas quam ædificavit Jeroboam.
FANUEL, turris quam ſubvertit Gedeon. Sed & unus de filiis Hor vocatus eſt Fanuel.
FARAN, aut Pharan, oppidum trans Arabiam junctum Saracenis, id eſt, Iſraelitis. Per hoc iter fecerunt filii Iſrael cùm de monte Sina caſtra moviſſent: diſtat ab Aila contra orientem, itinere trium dierum.
FASGA, civitas Amorrhæorum. Fuit autem eodem nomine & mons contra Orientalem plagam Faſga, pro quo Aquila interpretatur excifum.
FATHORE, regio Ægypti juxta Ezechielem & Jeremiam, in qua profugi habitavera Judæi.
FATHURA, civitas trans Meſopotamiam, unde fuit Balaam ariolus: ſed & juxta Eleutheropolim quædam villa nomine Fathura cantibus Gazæis nuncupabatur.
FENON, caſtra filiorum Iſrael in deſerto. Fuit autem quondam civitas principum Edom, poſteà viculus in deſerto: ubi æris metalla damnatorum ſuppliciis effodiebantur, inter civitatem Petram & Zoaram.
FISON, quod interpretatur caterva, fluvius quem Gangem vocant, de paradiſo exiens, & pergens ad Indiæ regiones, poſt quas erumpit in pelagum. Dicit autem Scriptura circumiri ab hoc univerſam regionem Evila, ubi aurum præcipuum naſcitur, & Carbunculum lapis, & Praſinus.
FITHOM, civitas Ægypti, quam ædificaverunt filii Iſrael.
FOGOR, mons Moabitarum, ad quem Balac rex adduxit Balaam ariolum in ſupercilio Liviadis.
FRAATON, unde fuit Abdon judex populi Iſrael, in monte Amalec.
FUGO, civitas Adad regis, quæ eſt in regione Gabalitica.

G

GAAS, mons in tribu Ephraim: in cujus ſeptentrionali plaga ſepultus eſt Joſue filius Nave.
GABAATH, in tribu Benjamin, urbs Phinees filii Eleazar: ubi ſepultus eſt Eleazarus.
GABAON, unde Gabaonitæ ſupplices venerunt ad Joſue: erat olim metropolis, & regalis civitas Evæorum; ceciditque in ſortem tribus Benjamin.
GABATHON, *vide*, Fithece.
GABE, ſortis Benjamin; & hæc Levitis civitas ſeparata.
GAD, tribus trans Jordanem, ſic vocata à Gad ſeptimo filio Jacob; accepit in ſorte mediam terram regni Amorrhæorum.
GADARA, urbs trans Jordanem, contra Scythopolim & Tyberiadem ad orientalem plagam ſita in monte, ad cujus radices aquæ calidæ erumpunt, balneis deſuper ædificatis.
GADER, turris: ubi habitante Jacob, Ruben patris violavit thorum.
GADER, civitas olim Regia, poſteà in tribu Juda.
GADERA, in tribu Juda; ætate ſancti Hieronymi, ad regionem civitatis Ælienſis pertinens, nomine Gadora, circa Terebinthum.
GADEROTH, civitas in tribu Juda: hanc ad Auſtrum collocat Adricomius.
GADGAD, mons in deſerto, ubi caſtrametati ſunt filii Iſrael.
GAGGADA, locus in ſolitudine, ubi aquarum torrentes ſunt.
GAHEDUR, in tribu Juda, poſteà nomine Gedrus, vicus pergrandis in decimo milliario Dioſpoleos pergentibus Eleutheropolim.
GALAAD, mons ad tergum Phœnices & Arabiæ, collibus Libani copulatus: extenditurque per deſertum uſque ad eum locum, ubi trans Jordanem habitavit quondam Sehon rex Amorrhæorum. Cecidit in ſortem filiorum Ruben, & Gad, & dimidiæ tribus Manaſſe: ad hunc ſeptimo die profectionis è Charris Jacob profugus venit.
GALGALA, eadem ac Gol, ad orientalem plagam antiquæ Jerichus cis Jordanem, ubi Joſue ſecundò populum circumcidit, & Paſcha celebravit, & deficiente manna, triticeis panibus uſus eſt Iſrael. In ipſo loco, lapides quoque, quos de alveolo Jordanis tulerant, ſtatuerunt: ibi & tabernaculum teſtimonii fixum multo tempore fuit. Cecidit autem in ſortem tribus Juda.
GALILÆA: duæ ſunt Galilææ, è quibus una, Galilæa gentium vocatur, vicina finibus Tyriorum, ubi & Salomon viginti civitates donavit Hiram regi Tyri, in ſorte tribus Nephthali: altera verò Galilæa dicitur circa Tyberiadem & ſtagnum Genezareth in tribu Zabulon.
GALILOTH, locus juxta Jordanem in tribu Benjamin, ubi altare Domino conſtituerunt filii Ruben.
GALLIM, unde fuit Phalthi, qui poſt fugam David Michol uxorem ejus acceperat.
GARGASI, civitas trans Jordanem, juncta monti Galaad, quam tenuit tribus Manaſſe.
GARIZIM, mons ſuper quem ſteterunt hi qui maledicta reſonabant. *vide*, Gebal.
GASIONGABER, caſtra in ſolitudine filiorum Iſrael, ſicut in Numerorum Libro ſcriptum eſt. Porrò juxta Deuteronomium civitas eſt Eſau, quam Elaiam putant nuncupari, juxta mare Rubrum & Ailam.

Digitized by Google

GAULON, ſive Gaulan, in tribu Manaſſe, civitas Sacerdotalis, & fugitivorum, in regione Baſanitida.

GAZA, civitas Evæorum, in qua habitaverunt Cappadoces, priſtinis cultoribus interfectis. Apud veteres erat terminus Chananæorum prope Ægyptum, ceciditque in ſortem tribui Juda: ſed eam tenere non potuit, quia Enacim, id eſt gigantes, Allophylorum fortiſſimi reſtiterunt.

GAZER, in ſorte tribus Ephraim, urbs ſeparata Levitis: quam & ipſam expugnavit Joſua, rege illius interfecto. Ædificata fuit autem poſteà à Salomone.

GEBAL, mons in terra repromiſſionis, ubi ad imperium Moſi altare conſtructum eſt. Fuerunt autem juxta Jericho duo montes vicini, contra ſe invicem reſpicientes: è quibus, unus Garizim: alter, Gebal dicebantur. Porrò Samaritani arbitrantur hos duos montes juxta Neapolim eſſe; ſed vehementer errant: plurimùm enim inter ſe diſtant, nec poſſunt invicem benedicentium ſive maledicentium inter ſe audiri voces: quod Scriptura commemorat.

GEFTHAEL, id eſt, vallis Efthael, in tribu Zabulon.

GEHENNOM, quod interpretatur vallis Ennom; & ab hac quidam putant appellatam gehennam. Cecidit autem in ſortem tribus Benjamin, juxta murum Jeruſalem contra Orientem.

GEHON, fluvius, qui apud Ægyptios Nilus vocatur, in Paradiſo terreſtri oriens, & univerſam Æthiopiam circumiens.

GELBOE, montes alienigenarum, in tribu Iſſachar, ubi fugatis Iſraelitis, Saul & tres filii ejus, Jonathas, Abinadab, & Malchiſua, cæſi ſunt.

GELMON Deblathaim, caſtra, id eſt, manſio filiorum Iſrael in deſerto.

GELON, aut Gilon, civitas in tribu Juda.

GER, locus, in quo percuſſit Jehu rex Iſrael Ochoziam regem Judæ, juxta Jeblaam.

GERARA, terminus Chananæorum ad auſtralem plagam, & civitas metropolis Palæſtinæ. Scriptura commemorat fuiſſe eam inter Cades & Sur, hoc eſt inter duas ſolitudines: quarum una Ægypto jungitur, ad quam populus trans fretum Rubri maris pervenit: altera verò Cades, uſque ad Saracenorum eremum extenditur.

GERGESÆUS, populus terræ Chanaan, unus ex iis, quos delendos filiis Iſrael promiſerat Deus.

GESSEM, regio Ægypti, in qua habitavit Jacob cum liberis ſuis.

GESSUR, Syriæ urbs Regia, terminus terræ promiſſæ ad Septentrionem.

GETH, in tribu Dan; in hac gigantes qui vocabantur Enacim, & Philiſthinorum accolæ permanſerunt, hanc expugnavit David, & Roboam reſtauravit.

GETH, Gethopher, & Geth Epher, in tribu Zabulon, Jonæ prophetæ patria.

GETHSEMAMI, locus ubi Salvator noſter Jeſus Chriſtus ante Paſſionem oravit, ad radices montis Oliveti.

GETHTHA, ad quem locum tranſtulerunt Arcam teſtamenti de Azoto.

GETREMMON, in tribu Manaſſe, civitas ſeparata Levitis, cis Jordanem.

GETREMMON, alia civitas in tribu Dan, conceſſa Levitis.

GILO, civitas tribus Juda, unde fuit Achitophel.

GOLGOL, *vide*, Galgala.

GOLGOTHA, locus Calvariæ, civitati Jeruſalem proximus, ad Occidentem, in quo Salvator noſter Jeſus Chriſtus pro ſalute omnium crucifixus eſt.

GOMORRHA, in terra Chanaan: una de quinque civitatibus Sodomorum, quæ cum reliquis divina ultione ſubverſa eſt.

H

HACELDAMA, ager ſanguinis, ad Meridiem Jeruſalem.

HAI, civitas regia, ad Orientem urbis Bethel: capta fuit à Joſue, qui eam ſubvertit, regemque hujus ſuſpendit.

HEBRON, olim Arbee, Cariath-Arbe, & Mambre, corruptè Arboc, id eſt quatuor, quòd ibi tres patriarchæ, Abraham, Iſaac, & Jacob, ſepulti ſint, & Adam maximus; quidam tamen hunc in loco Calvariæ poſitum ſuſpicantur. Hæc eſt eadem Chebron, olim metropolis Philiſthinorum, & habitaculum Gigantum, regnumque poſteà David in tribu Juda, civitas Sacerdotalis, & fugitivorum, totius tribus maxima, antiquiſſima, aliquot annis ante Tanim Ægypti condita.

HERBONA, Statio Iſraelitarum in deſerto.

HELIOPOLIS, civitas ſolis, urbs in Ægypto inferiori, inter Nilum & Arabiam.

HERMON, mons Libano contiguus, uſque ad montes Galaad extenſus; poſt devictum Og regem Baſan, cecidit in ſortem dimidiæ tribus Manaſſe trans Jordanem.

HESEBON, urbs celebris & Regia Sehon regis Amorrhæorum, poſteà in tribu Ruben.

HESRON, quæ & Aſor, *vide*, Aſor.

HOR, mons in quo mortuus eſt Aaron, in finibus terræ Edom, ſtatio filiorum Iſrael in deſerto.

I

JABES GALAAD, urbs Galaaditidis regionis trans Jordanem, in dimidia tribu Manaſſe: hanc oppugnaverunt filii Iſrael.

JABOC, fluvius: quo tranſmiſſo, luctatus eſt Jacob adverſus eum, qui ſibi apparuerat: vocatuſque eſt Iſrael: Fluit autem inter Amman, id eſt, Philadelphiam, & Gazaram, quarto ab ea milliario; & ultrà procedens, Jordani fluvio commiſcetur.

JAIR, civitas tribus Manaſſe, *vide*, Avothjair.

JANNA, quæ eſt in campo Moab, ſubtus verticem Phaſga, id eſt, excelſi, quod reſpicit ad deſertum, juxta Arnon.

JANUM, civitas in tribu Juda.

JARIMUTH, civitas, quam ſubvertit Joſue, in tribu Juda, quarto diſtans ab Eleutheropoli lapide, juxta villa Eſthaol.

JASSA, ubi adverſus Sehon Amorrhæorum regem dimicatur.

JAZER, civitas primùm Amorrhæorum, in decimo lapide Philadelphiæ ad ſolis occaſum, trans Jordanem, quæ fuit terminus tribus Gad, extenditurque uſque Aroer, quæ & ipſa reſpicit ad Rabba. Fuit poſtea ſeparata Levitis, & diſtat ab Eſebon milliaribus quindecim, ex ea magnum flumen erumpens, à Jordane ſuſcipitur.

ICOC, ſortis Nephthali, in confinio trium tribuum: id eſt, in tribu Zabulon ad auſtralem plagam, in tribu Aſer ad Occidentem, porrò in tribu Juda ad ſolis ortum.

IDUMÆA, regio Eſau: quæ ex eo quòd ille Edom vocabatur, nomen accepit.

JEBLAAM, in dimidia tribu Manaſſe, cis Jordanem, de qua alienigenas non valuit expellere.

JEBUS, ipſa eſt Jeruſalem, *vide*, Jeruſalem.

JECMAAN, aut Cibſaim, civitas in tribu Ephraim, refugii facta, & conceſſa Levitis.

JECNAL, in tribu Zabulon, Levitis civitas ſeparata.

JECONAM, civitas Carmeli, quam cepit Joſue, rege illius interfecto.

JEDNA, in ſexto ab Eleutheropoli lapide pergentibus Chebron.

JEPHLETHI, civitas in terminis filiorum Joſeph, in tribu Ephraim.

JEPTHAEL, vallis in finibus tribuum Zabulon, & Aſer.

JERICHO, urbs, quam Jordane tranſgreſſo ſubvertit Joſue, rege illius interfecto: pro qua extruxit aliam Ozam de Bethel, ex tribu Ephraim, quam Dominus noſter atque Salvator Jeſus Chriſtus ſua præſentia illuſtrare dignatus eſt. Sed & hæc eo tempore, quo Jeruſalem oppugnabatur à Romanis, propter perfidiam civium capta atque deſtructa fuit.

JERMOTH, in tribu Iſſachar, urbs Sacerdotibus ſeparata.

JERON, civitas munita in tribu Nephthali.

JERUSALEM, quæ & JEBUS, & ÆLIA, aliquando Civitas Sancta, in qua regnavit Adonibezech, & poſteà eam tenuere Jebuſæi, è quibus ſortita eſt vocabulum, quos multo poſt tempore David exterminans, totius eam Judææ provinciæ Metropolim fecit, eò quòd ibi locum templi emerit, & impenſas ſtructuræ Salomoni filio dereliquerit. Hanc eſſe Joſephus refert, quæ in Geneſi ſcribitur Salem, ſub rege Melchiſedech. Fuit autem in Tribu Benjamin.

JETABATHA, locus in deſerto prope montem Gadgad, ubi torrentes aquarum demonſtrabantur; manſio Iſraelitarum.

JETAN, in tribu Juda, civitas Sacerdotalis, poſteà vicus prægrandis Judæorum in decimo octavo lapide ab Eleutheropoli ad auſtralem partem in Daroma.

JETHER, in tribu Juda, civitas Sacerdotalis. Ætate ſancti Hieronymi villa prægrandis Jethira nomine, in vice-

viceſimo milliario Eleutheropoleos: Sita autem in interiori Daroma, juxta Malathan.

JEZRAEL, in tribus Manaſſe: tempore ſancti Hieronymi grandis vicus oſtendebatur in campo maximo inter Scythopolim & Legionem. Fuit autem terminus Iſſachar. Sed & unus de poſteris Ephtatæ, ſicut in Paralipomenon legimus, vocatus eſt Jezrael.

INCENDIUM, locus in deſerto, ubi quondam partem populi flamma conſumpſit.

INTAATH, caſtra filiorum Iſrael in deſerto.

JOPPE, oppidum Palæſtinæ maritimum, in excelſo ſaxo conditum, in tribu Dan.

JORDANIS, maximus & penè unicus Terræ promiſſæ fluvius, dividens tribus Ruben, Gad, & dimidiam Manaſſe ab aliis tribubus; uſque ad mare Mortuum fluit, & poſt multos circuitus juxta Jericho, Mortuo commixtus mari, nomen amittit.

IROTH, locus deſerti, ad quem venerunt filii Iſrael, mare Rubrum transfretantes.

ISIMOTH, & Bethſimuth, ubi abſconditus eſt David. Sed & in Regum Libro primo, pro Iſimoth.

ISSACHAR, una è tribubus filiorum Iſrael, ea nono filiorum Jacob, & ex Lia quinto ſic vocata, à Mari magno, ubi Carmel Mons, ad Jordanem uſque, ubi lacus Geneſareth, extenditur, in auſtrali parte inferioris Galilææ.

ITURÆA, & Trachonitis regio, cujus Tetrarcha fuit Philippus, ſicut in Evangeliis legimus. Trachonitis autem dicitur terra juxta deſertum Arabiæ, quod Boſtræ jungitur.

JUD, civitas in tribu Dan, inter Balaath & Bare.

JUDA, tribus Regia & Potentiſſima, ex qua naſciturus erat Chriſtus, ea ea aliquæ civitates exceptæ, tribubus Simeon & Dan datæ ſunt; potentior tamen & amplior cæteris undecim aliis tribubus remanſit.

JUDÆA, regio Aſiæ penè minima, ſed nobiliſſima, in orientali Mediterranei Maris littore, inter Syriam cujus pars fuit, & Ægyptum a qua deſertis Idumææ ſeparatur, poſita. Primùm vocata fuit terra Chanaan, 2. Terra promiſſa, 3. Terra Iſraei, 4. Judæa.

L

LABANATH, civitas in tribu Aſer, *vide* Ahalab.

LACUM, terminus tribu Nephtali.

LAIS, quæ & Dan, Paneas, & in Novo Teſtamento Cæſarea Philippi vocatur, à ſexcentis viris tribus Dan expugnata & incenſa, poſteà reædificata, & Dan vocata. Fuit autem terminus terræ Judææ, contra Septentrionem, à *Dan* uſque Berſabee porrectæ.

LAMATTHARA, ad quem locum Jonathan jacula dirigebat.

LAPIS BOEN, filiorum Ruben: eſt autem terminus tribus Judæ.

LASA, terminus Chananæorum circa Sidonem.

LASARON, hanc cepit Joſue, rege illius interfecto.

LEBNA, in tribu Juda, civitas Sacerdotalis, quam tenuit Joſue, rege illius interfecto: ætate ſancti Hieronymi, villa in regione Eleutheropolitana, quæ appellabatur Lobna.

LEBONA, in deſerto, caſtra filiorum Iſrael.

LESEM, hanc filii Dan vi captam, cognominaverunt Dan.

LEVI, tribus, à Levi filio Jacob tertio ex Lia uxore, ſic vocata: ſed nullam habens diſtinctam à reliquis tribubus poſſeſſionem, per alias omnes duodecim diſperſa fuit, ut populum legem doceret, & ſacra adminiſtraret.

LIBANUS, omnium Judææ montium celeberrimus, tribus Aſer, & Nephtali, à Septentrione terminabat.

LOBON, locus ſolitudinis trans Jordanem, in quo Moyſes Deuteronomium legit.

LOCHIS, in tribu Juda: ſed & hanc cepit Joſue, rege ipſius interfecto. Villa in ſeptimo milliario ab Eleutheropoli euntibus Daromam, tempore ſancti Hieronymi.

LODABAR, locus ultra Jordanem in tribu Gad, unde fuit Machir.

LUITH, oppidum Moab, in monte ſitum, tribus Ruben, penes Oronaim.

LUZA, in tribu Benjamin, quam poſteà Jacob cognominavit Bethel. Villa, in ſiniſtra parte viæ de Neapoli pergentibus Æliam, tempore ſancti Hieronymi.

LUZA, hæc altera eſt, quæ cecidit in ſortem filiorum Joſeph, juxta Sichem in tertio lapide Neapoleos.

LUZA altera, juxta Bethel, in terra Cetthim, quam condidit ille, qui abierat de Bethel, ſicut narrat hiſtoria.

M

MAANAIM, in tribu Gad, ſeparata Levitis, in regione Galaaditide.

MACEDA, in hanc concluſit Joſue quinque reges in ſpelunca, quos interfecit cum rege Maceda: fuit in tribu Juda.

MACELOTH, caſtra filiorum Iſrael in ſolitudine.

MACHANARATH, terminus urbis Ammam, quæ & Philadelphia dicitur.

MACHATHI, urbs Amorrhæorum, poſteà dimidiæ tribus Manaſſe ſuper Jordanem juxta montem Ermon, de qua exterminare non valuerunt filii Iſrael Machathæum.

MACHMAS, civitas tribus Benjamin: ætate ſancti Hieronymi vicus grandis in finibus Æliæ, antiquum nomen retinens, novem ab ea milliaribus diſtans juxta villam Rama.

MADIAN, terra ab uno filiorum Abraham ex Cethura ſic vocata. Cujus populi Madianitæ, qui ad fornicationem & idololatriam Iſraelitas terram promiſſam ingredientes induxerunt.

MADON, *vide* Abdon.

MAGALA, locus in tribu Juda, prope vallem Terebinthi.

MAGDIEL, in tribu Nephtali. Parvus vicus ætate ſancti Hieronymi in quinto milliario Doræ pergentibus Ptolemaidem.

MAGDOLUS, ad quem filii Iſrael, cùm exiſſent de Ægypto pervenerunt, antequam tranſirent mare Rubrum. Porrò Jeremias Judæos, qui ſecum fugerant, Babyloniorum impetum declinantes, in hac urbe Ægypti habitaſſe refert.

MAGDON, ſive Magron, locus in tribu Benjamin, in extremitate civitatis Gabaa, ubi ſedit Saul.

MAGEDAN, locus in dimidia tribu Manaſſe, ad cujus fines Matthæus Evangeliſta ſcribit Dominum perveniſſe, poſt ſeptem panum multiplicationem.

MAGEDDO, urbs Regia, quam cepit Joſue, rege illius interfecto, cecidit in ſortem tribus Manaſſe, ſed nequaquam poſſedit eam, quia priſtinos habitatores nequivit expellere.

MAMBRE, hæc eſt Chebron, & Hebron, *vide* Hebron.

MANASSE, tribus in duas partes diviſa, prima cis Jordanem, altera trans Jordanem, à Manaſſe filio Joſeph primogenito in benedictione Jacob minori Ephraim poſthabito ſic appellata.

MAON, deſertum in tribu Juda, in quod fugit David a facie Saul fugiens.

MARA, fons amariſſimus, ſtatio Iſraelitarum in deſerto; hujus Moſes obmurmuranti populo aquas dulces reddidit injecto in eas ligno, quod oſtendit ei Dominus.

MARE GALILÆÆ, ſeu ſtagnum Tiberiadis, à Galilæa regione vicina ſic vocatum, amœnis oppidis circumdatum, multis Jeſu Chriſti Domini Salvatoris noſtri miraculis illuſtratum.

MARE MAGNUM, quod & Mediterraneum vocamus, Aſiam, Africam & Europam interluit, totam Promiſſionis terram ab Occidente claudit.

MARE RUBRUM, propriè ſinus Arabicus, quod inter Africam, ubi Æthiopia & Ægyptus, & Aſiam, ubi Arabia, per pluſquam mille & ducenta millia paſſuum ſe extendit; hoc ſicco veſtigio, hinc & inde aquis recedentibus, tranſierunt Iſraelitæ, ex Ægypto diſcedentes.

MARE MORTUUM, quod & mare Salſiſſimum, deſerti, & ſolitudinis dicitur, inter Jericho & Zoaram, vallis olim Silveſtris, in qua quatuor urbes igne cœleſti ſuccenſæ fuerunt.

MASAN, in tribu Aſer, juxta Carmelum ad mare; civitas ſeparata Levitis.

MASAPHA, civitas in tribu Gad, ſeparata Levitis.

MASPHA, MASPHAT, ET MESPHE, varia ejuſdem urbis nomina, in tribu Benjamin, ibi fuit Arca Domini.

MASPHA ET MASPHE, civitas tribus Gad, in qua contra Moabitas Iſraelitæ caſtrametati ſunt.

MASPHA, terra, in tribu Aſer, eò uſque Chananæos perſecutus eſt Joſue.

MASPHAT, & MEPHAAT, civitas in tribu Ruben, facta refugii, & Levitis conceſſa.

MASSEPHA in Moab, ad quam profugus David, cùm Saulis inſidias declinaret, venit.

MEDABA, Ammonitarum primùm urbs fuit, poſteà Amorrhæorum, tandem in tribu Ruben.

MEDEMENA, quæ & Bet-Marchaboth, civitas primò tribus Juda, tribui verò Simeon deinde conceſſa.

MELLO

Digitized by Google

MELLO, civitas vicina urbi Sichem, & quaſi illius ſuburbium, in tribu Ephraim; hanc ædificavit Salomon.

MEMORIÆ, id eſt, ſepulchra concupiſcentiæ; caſtra filiorum Iſrael in deſerto, ubi poſt eſum carnium aſcendit ira Dei ſuper illos.

MEMPHIS, civitas Ægypti: Judæi qui cum Jeremia de Jeroſolymis profugi exierant, habitaverunt in Memphis.

MESOPOTAMIA, regio Aſiæ fertiliſſima, inter Euphratem & Tigrim poſita.

MESSE, regio Indiæ, in qua habitaverunt filii Jectan, filii Heber.

MILETUS, civitas Aſiæ, ſive Cariæ, non longè ab Epheſo.

MISAIDA, filiorum Jacim locus in ſolitudine, in quo obiit Aaron.

MISOR, civitas tribus Ruben, ſeparata Levitis, in regione Gabalena.

MOAB, filius majoris filiæ Lot ex inceſtu, ex quo Moabitæ populi, & eorum regio Moabitis, quæ poſteà tribus Ruben fuit.

MOLADAB, in tribu Juda, poſteà verò Simeon.

MONS Olivarum, ad Orientem Jeruſalem, in quo diſcipulos erudiebat Jeſus.

MORASTHI, vicus in tribu Juda, ad Orientem Eleutheropoleos, unde fuit Michæas Propheta.

N

NAALOL, in tribu Zabulon, civitas aſſignata Levitis.

NAAMA, civitas tribus Juda.

NAARATHA, civitas in tribu Ephraim, ætate ſancti Hieronymi Naorath villula Judæorum, in quinto milliario Jerichus.

NABBE, ſive Nobba, ad quam aſcendit Gedeon, urbs Sacerdotibus ſeparata, Saulis furore ſubverſa.

NABO, civitas filiorum Ruben in regione Galaad.

NAFTHO, nomen fontis in tribu Benjamin.

NAIM, oppidum in tribu Iſſachar, non longe à Nazareth, in quo filium viduæ a mortuis Dominus ſuſcitavit.

NAJOTH, locus in Rama, ſeu Ramathis, tribus Benjamin, verſus Bethel, in quem fugit David cum Samuele.

NAZARETH, civitas Galilææ, in tribu Zabulon, in clivo montis ſita, B. Mariæ Virginis patria, Jeſu Chriſti ſalvatoris noſtri Incarnatione & incolatu celeberrima, unde & Nazaræus vocatus eſt.

NECEB, in tribu Nephthali, vide, Adami.

NEESIB, in tribu Juda, ætate ſancti Hieronymi Naſibi, in ſeptimo milliario Eleutheropoleos pergentibus Chebron.

NEMRA, civitas tribus Ruben, in terra Galaad.

NEMRIM, locus ab aquis nominatus in terra Moab: tempore autem ſancti Hieronymi, vicus nomine Bennamarim ad ſeptentrionalem plagam Zoaræ.

NEPHTHALIM, tribus ad ſuperiorem Jordanis ripam ſita, a Nephthali filio Jacob ſexto ſic nominata, ad Aquilonem.

NEPHTHALI, civitas in tribu ejuſdem nominis, Tobiæ patria.

NERIGEL, hanc extruxerunt in regione Judæa Samaritani, qui de Babylonia ſunt profecti.

NEZAB, quam condiderunt Evæi in terra Judæa.

NINIVE, urbs Aſſyriorum, quam ædificavit Aſſur egrediens de terra Sennaar, ante & poſt mortem Sardanapali celeberrima: Ninivitis à Deo miſſus Jonas, pœnitentiam prædicavit.

NOPHETH, urbs in ſorte tribus Manaſſe, licèt tamen diverſis tribubus attributa, hujus pars tertia tribui Manaſſe conceſſa fuit, aliarum partium non meminit Joſue.

O

OBOTH, in deſerto, caſtra filiorum Iſrael.

ODOLLAM, aut Adullam, civitas Regia, poſteà tribus Juda.

ON, urbs in Ægypto, quæ Heliopolis Græcè dicitur, id eſt, civitas Solis, quam ædificaverunt filii Iſrael, ſicut ſeptuaginta interpretes arbitrantur. Alioquin in Hebraicis voluminibus non habetur. Et rectè: ſiquidem antequam Jacob ingrederetur Ægyptum, erat extructa jam civitas, quæ & ſacerdotem habuit Petefrem, patrem Aſeneth.

OOTHON, ubi ſecundò filii Iſrael caſtrametati ſunt, egredientes de Socoth juxta deſertum, quando de Ægypto profecti ſunt.

OPHIR, unde triennio aurum afferebatur Salomoni. Fuit autem unus de poſteris Heber, nomine Ophir, ex cujus ſtirpe venientes à fluvio Cophene, uſque ad regionem Indiæ, quæ vocatur Hieria, habitaſſe refert Joſephus.

ORONAIM, urbs Moabitarum, in tribu Ruben.

P

PETRA, civitas Arabiæ in terra Edom, quæ cognominata eſt Jectael, & à Syris Recem dicitur.

PTOLEMAIS, *vide*, Accho.

PUTEUS JURAMENTI, quem fodit Abraham, *vide*, Berſabee.

PUTEUS VISIONIS, in deſerto, apud quem habitavit Iſaac.

R

RABBOTH, in tribu Iſſachar, eadem ac Dabereth.

RAMA, in tribu Benjamin, civitas Saulis, in colle, ſita in ſexto milliario ab Ælia ad ſeptentrionalem plagam contra Bethel.

RAMESSE, urbs, quam ædificaverunt filii Iſrael in Ægypto: univerſa autem provincia, in qua habitavit Jacob unà cum liberis ſuis, ſic vocabatur.

RAMMOTH, in tribus Gad, civitas Sacerdotalis & fugitivorum in terra Galaaditide.

RAPHACA, in deſerto ubi filii Iſrael caſtrametati ſunt.

RAPHIDIM, ſtatio filiorum Iſrael in deſerto juxta montem Choreb, in quo de petra fluxere aquæ, cognominatuſque eſt Tentatio: ubi & Joſue adverſus Amalec dimicavit prope Pharan.

RATHMA, caſtra filiorum Iſrael in deſerto.

REBLA, in terra Emath contra fontem Daphnim, viniſque unde victor Pharao adductum Joachaz tranſtulit in Ægyptum.

REBLATHA, regio Babyloniorum, ſive urbs Antiochia vocata.

RECCATH, in tribu Nephthali, civitas munitiſſima.

RECEM, hæc eſt Petra civitas Arabiæ, in qua regnavit Recem, quem interfecerunt filii Iſrael. Dicitur ipſe rex quoque Madian.

RECEM, civitas in tribu Benjamin.

REMMAM, civitas regum Syriæ juxta Damaſcum.

REMMON, urbs primum tribus Juda, poſteà tribus Simeon conceſſa.

REMMON, Petra Remmon, in tribu Benjamin, ſaxum, ſeu caſtrum natura munitiſſimum.

REMMON, civitas tribus Zabulon, Levitis aſſignata.

REMMON Phares, ubi filii Iſrael caſtrametati ſunt.

RESSA, caſtra filiorum Iſrael.

ROBOOTH, civitas Aſſyriorum, quam ædificavit Aſſur egrediens de terra Sennaar.

ROGEL, nomen fontis in Tribu Benjamin.

ROGELIM, unde fuit Berzellai Galaadites, amicus David.

ROMA, civitas Italiæ, Romanorum Imperatorum, nunc verò ſummorum Pontificum ſedes, & totius Orbis Chriſtiani caput.

ROOB, in tribu Aſer, civitas ſeparata Levitis.

RUBEN, tribus, à Ruben filio Jacob primogenito ex Lia uxore ſic appellata, trans Jordanem, in terra Moab ſita.

RUMA, civitas in tribu Ephraim, non longè ab urbe Sichem.

S

SAALIM, villa, quam pertranſiit Saul in finibus Eleutheropoleos contra Occidentem, ſeptem ab ea milliaribus diſtans.

SAARA, vicus in finibus Eleutheropoleos contra Septentrionem pergentibus Nicopolim, quaſi in decimo milliario, in tribu Dan, ſive Juda.

SABA, civitas regalis Æthiopiæ, quam Joſephus à Cambyſe rege Meroen cognominatam ex ſororis vocabulo, refert.

SABAMA, civitas Moab, in terra Galaad: quæ cecidit in ſortem tribus Ruben.

SABARIM, civitas in tribu Nephthali, inter Damaſcum & Æmath.

SABEE, civitas in tribu Simeon.

SADEMOTH, ubi Joſias rex idolorum ſigna combuſſit.

SAFFARVAIM, de quibus locis Aſſyrii tranſmigrantes ; habitaverunt in Samaria : & ab ipſis Samaritanorum gens ſumpſit exordium.

SALEM, civitas Sichimorum, in terra Chanaan, in dimidia tribu Manaſſe, quæ cis Jordanem erat : in ea regnavit Melchiſedech.

SAMARIA, regio media Judæam inter & Galilæam, tribum Ephraim, & dimidiam partem tribus Manaſſe, cis Jordanem complectens.

SAMARIA, civitas regia munitiſſima, in tribu Ephraim, poſt Therſam ſedes regum Iſrael, qui eam tractu temporum multis magnificiſque ædificiis ornavere.

SAMES, fons in tribu Benjamin.

SAORTH, in tribu Ruben, ſuper Jordanem.

SAPHIR, villa in montanis ſita, inter Eleutheropolim & Aſcalonem, in tribu Juda.

SAPHON, in tribu Gad, ſuper Jordanem.

SAREPTHA, oppidum Sidoniorum, in via publica ſitum : ubi manſit quondam Elias cum muliere vidua, quæ eum pane ſubcinericio, & parvulo pavit, ipſeque viciſſim à Domino obtinuit, ut hujus viduæ hydria farinæ non deficeret, nec lecythus olei minueretur, ad diem in qua Dominus daturus eſſet pluviam ſuper faciem terræ.

SARON, urbs in tribu Gad, ultra Jordanem.

SARON, regio juxta Joppen & Liddam, in confiniis tribuum Dan & Ephraim.

SATTIM, ubi populus pollutus eſt fornicatione filiarum Moab, juxta montem Phogor : unde & Joſue exploratores ad inveſtigandam & noſcendam miſit Jericho.

SAVE, civitas antiqua, in qua habitaverunt Ommei gens valida ſuper regionem Sodomæ, quam excidit Chodorlahomor ; hunc poſteà percuſſit Abram nocte cum trecentis decem & octo viris vernaculis ſuis.

SEBOIM, una è quinque urbibus igne cæleſti conſumptis, anteà autem erat Regia.

SECHEM, in tribu Manaſſe, civitas ſacerdotalis, & fugitivorum, in monte Ephraim.

SEGOR, quæ & Bala, Soora, & Zoara, una de quinque civitatibus Sodomorum ad preces Lot de incendio reſervatis.

SEIR, mons inter Idumæam & terram Juda, in quo habitavit Eſau : in iis locis anteà habitavit Chorræus, quem interfecit Chodorlahomor.

SEIR, mons alter in limite tribuum Juda, Dan, & Benjamin.

SELA, civitas in tribu Benjamin.

SELCHA, eadem ac Selecha, civitas regis Og, in finibus tribus Gad, & dimidiæ tribus Manaſſe.

SELMON, mons quem conſcendit Abimelech adverſus Sichimam dimicans.

SELMONA, caſtra filiorum Iſrael in deſerto.

SELO, in tribu Ephraim, in quo loco arca teſtamenti manſit, & tabernaculum Domini uſque ad tempora Samuelis.

SEMERON, & Semron, urbs olim Regia, poſteà fuit in tribu Zabulon. Hanc cepit Joſue, rege illius interfecto.

SEMRON, *vide*, ſuprà Semeron.

SENNA, terminus Judææ ad Auſtrum.

SENNAAR, campus Babylonis, in quo turris extructa eſt. Unde egreſſus Aſſur ædificavit Niniven. Terra Sennaar eſt ipſamet Chaldæa, quæ & Aſſyriæ pars eſt.

SEON, ſive Soen, civitas in tribu Iſſachar : ſancti Hieronymi tempore erat villa juxta montem Thabor.

SEPHAMA, terminus Judææ ad Solis ortum.

SEPHELA, regio juxta Eleutheropolim campeſtris & plana.

SEPHETH, civitas in tribu Nephthali, & ſuperioribus Galilææ partibus.

SICELEG, civitas in tribu Simeonis, quam Achis rex alienigenarum dedit ad habitandum David.

SICHAR, Sichem, Sichima, & Sichimis, ejuſdem urbis diverſa nomina, tribus Ephraim, in qua Simon Jonathæ frater urbem Adiada ædificavit & muniit : juxta agrum, quem dedit Jacob filio ſuo Joſeph, in quo Dominus noſter atque Salvator, Samaritanæ mulieri ad puteum loquutus eſt : in monte ſita, facta refugii, & Levitis data, ab Abimelech ſubverſa, poſteàque à Jeroboam rege Iſrael ædificata, & munita.

SICHEM, *vide*, Sichar.

SIMEON, una ex tribubus Iſrael, tota ea tribu Juda excerpta, Philiſthæis vicina, à Simeone ſecundo filio Jacob ex Lia, nomen habet.

SIDON, urbs Phœnices inſignis, olim terminus Chananæorum ad Aquilonem reſpiciens, & poſteà regionis Judææ. Cecidit autem in ſortem tribui Aſer, ſed non eam poſſedit, quia hoſtes nequaquam valuit expellere.

SIHOR, civitas in tribu Aſer.

SIN, deſertum inter mare Rubrum, & ſolitudinem Sina. De hoc deſerto filii Iſrael venerunt in Raphidim, & à Raphidim in deſertum Sina, juxta montem Sina, ubi Moyſes tabulas legis accepit. Deſertum autem Sin idem dicit eſſe Scriptura quod & Cades.

SINAI, aliquando Sina, mons Sanctus dictus, ſuper quem deſcendit Dominus, duaſque teſtimonii tabulas lapideas digito ſcriptas Moyſi dedit. Sinai aliquando vocatur & mons & deſertum.

SION, mons cum arce, civitas David dicta, in Auſtrali parte urbis Jeruſalem.

SIOR, civitas tribus Juda.

SIS, clivus ſeu aſcenſio, contra ſolitudinem Jeruel, in tribu Juda.

SOCCHO, *vide*, Adullam Soccho.

SOCCHOTH, prima manſio filiorum Iſrael in deſerto, poſtquàm de Ægypto ſunt profecti, antequàm mare tranſirent Rubrum.

SOCHOTH, in tribu Gad, ſuper Jordanem.

SODOMA, civitas Pentapoleos prima, igne de cœlo deſcendente conſumpta, in mare mortuo.

SOORA, urbs juxta Sodomam, *vide*, Segor.

SOPHERA, quæ & Sophir, mons Orientis in India, juxta quem habitaverunt filii Jectan, filii Heber. Quos Joſephus refert à Cophene flumine, & Indiæ regionibus uſque ad id locorum perveniſſe, ubi appellatur regio Hierla : ſed & claſſis Salomonis per triennium hinc quædam commercia deportabat.

SOPHIM, mons inter tribus Benjamin & Ephraim.

SORECH, vallis & torrens, inter tribus Dan & Simeon, de quo loco fuit Dalila illa Samſonis, quæ Philiſthinorum principibus impulſa, blanditiis & moleſtiis cauſa ejuſdem fortitudinis cognita, detonſum in manus Philiſthinorum tradidit.

SUNEM & SUNAM, civitas in tribu Iſſachar : ætate ſancti Hieronymi, vicus Salem, in quinto milliario montis Thabor contra auſtralem plagam.

SUR, deſertum quod ad mare rubrum, & ad Ægypti confinia extenditur, ubi invenit Angelus ancillam Saræ Agar, inter Cades & Barad.

T

TABERNACULUM Cedar, *vide*, Cedar.

TALEM, civitas in tribu Juda, inter Jethnam Ziph, & Baloth-Aſor.

TANIS, aliquando Taphnis, & Taphnæ, civitas inferioris Ægypti, Regia Pharaonis, ubi Moyſes multa ſigna edidit.

TAPHNAS, civitas Ægypti, in hac habitaverunt Judæi, qui ob metum Babyloniorum cum Jeremia fugerunt.

TEREBINTHUS, in Sichimis, ſub qua Jacob ſuorum abſcondit idola, juxta Neapolim.

THAAD, juxta Galaad.

THANACH, Thenac, & Tanach & Aner, civitas juxta quam Debbora adverſum Siſaram dimicavit, in tribu Manaſſe, ſeparata Levitis, quam tenere non potuit, priſtinis cultoribus nequaquam ejectis.

THABOR, mons in tribu Zabulon, in medio Galilææ campo, mira rotunditate ſublimis ; conſtans eſt traditio Jeſu Chriſti transfigurationem factam fuiſſe in monte Thabor.

THAFFU, in tribu Juda, civitas, quam expugnavit Joſue, rege illius interfecto.

THALASSAR, regio ; ſed ubinam fuerit illa regio, difficile eſt aſſerere : creditur tamen regio Meſopotamiæ.

THAMAR, quæ & Aſaſon Thamar, *vide*, Engaddi.

THAMNA, Thamna, & Thamnas, civitas primùm tribui Juda, poſteà tribui Dan conceſſa.

THAPHOL, locus in deſerto trans Jordanem contra Jericho, in quo Deuteronomium ſcripſit Moyſes.

THARE, caſtra filiorum Iſrael in deſerto, inter Thaath & Methca.

THARSIS, unde aurum Salomoni deferebatur ; de hoc loco variè varii.

THARTAC, civitas in terra Judæa ab Evæis condita.

THEBES, urbs in dimidia tribu Manaſſe cis Jordanem, quam cùm oppugnaret Abimelech, fragmine molæ ictus interiit : ſancti Hieronymi tempore, vicus oſtendebatur in finibus Neapoleos pergentibus Scythopolim, quaſi in tertiodecimo ejus lapide.

THEMAN, regio principum Edom in terra Gebalitica, a Theman filio Eliphaz filii Eſau ſortita vocabulum.

THERMOTH, civitas, quam ædificavit Salomon in deſerto.

THER.

THERSA, civitas regia, in dimidia parte tribus Manaſſe, cis Jordanem.

THESBA, civitas Galaaditidis regionis, in tribu Gad, unde ortus eſt Elias Propheta Thesbites.

THOLAD, eadem ac Eltholad, civitas primùm in tribu Juda, poſteà tribui Simeon conceſſa.

TIGRIS, fluvius, qui de paradiſo voluptatis exiens, juxta Scripturæ fidem, pergenſque contra Aſſyrios, poſt multos circuitus, ut vult Joſephus, in mare Rubrum, ſeu ſinum Arabicum influit.

TOB, terra in tribu Gad, in qua habitavit Jephte.

TOPHETH, in valle filiorum Ennom, vicina civitati Jeruſalem.

TRACHONITIS, regio trans Jordanem, montibus aſpera, cujus tetrarcha fuit Philippus, juxta Evangelium Lucæ.

TYRUS, ipſa eſt Tyrus antiqua, ab Iſraelitis capta & deleta, ſed poſteà à Sidoniis in rupe peninſulari juxta littus ædificata, antiqua multò firmior, ob magnitudinem, & opum abundantiam illuſtriſſima.

U

UR CHALDÆORUM, urbs Abrahæ natalitiis nota, in Meſopotamia, ſub ditione Chaldæorum, ubi mortuus eſt Aran, frater Abrahæ.

Z

ZABULON, una è tribubus filiorum Iſrael, à Zabulone decimo filiorum Jacob, ſexto & ultimo ex Lia, ſic vocata, in Galilæa inferiori ſita, à mari Magno ad mare Galilææ extenſa.

ZARED, vallis & torrens in tribu Ruben; vocatur etiam & Zared.

ZEPHRONA, terminus Judæ ad Septentrionem.

ZIB, in octavo milliario Chebron contra Orientem; tempore ſancti Hieronymi, vicus oſtendebatur, ubi abſconditus fuit David. Fuit autem tribus Juda in Daroma in finibus Eleutheropoleos.

ZIPH, in tribu Juda, mons ſqualidus, vel caligans, ſive nebuloſus, juxta Ziph, in quo ſedit David propè Chermelam, quæ in Scripturis ſanctis Carmelus appellatur.

ZOHELETH, nomen lapidis, ubi Adonias immolavit victimas juxta fontem Rogel, qui eſt in horto regio prope Jeruſalem, ad Orientem.

ZOOB, civitas Amorrhæorum ſita in Arnone; de qua ſcriptum eſt: *Propterea dicitur in libro Bellorum Domini: Zoob inflammavit & torrentes Arnon.*

CUM hæ tabulæ typis mandarentur, prodiit in lucem pereruditа Abbatis Petronii diſſertatio de antiquis terræ promiſſæ finibus, Trivolii diariis menſis Junii anni 1705. inſerta. Ac primùm quidem in ea eſt ſententia vir doctus terram Iſraelitis promiſſam, ab ea, quam poſſederunt, diſtingui oportere. Quæ ab iis poſſeſſa fuit, monte Libano, & Idumæa, & mari continetur: quæ autem promiſſa eſt Patriarchis, longiùs ad Septentrionem patet: ſed ob crebras Iſraelitarum prævaricationes, & idololatrias, has regiones ex parte tantummodo occuparunt. Geneſis cap. 15. 18. *Pepigit Deus fœdus cum Abraham, dicens: Semini tuo dabo terram hanc à fluvio Ægypti uſque ad fluvium magnum Euphratem, Cineos, &c.* Deuteronomii cap. 1. idipſum Deus Iſraelitis repromittit: *Venite ad montem Amorrhæorum..... terram Chananæorum, & Libani uſque ad flumen magnum Euphratem.* Item cap. 11. & 22. *Si enim cuſtodieritis mandata quæ ego præcipio vobis..... omnis locus quem calcaverit pes veſter, veſter erit, à Deſerto, à Libano, à flumine magno Euphrate uſque ad mare Occidentale erunt termini veſtri.* Mare illud eſt Mare Mediterraneum ad Euphratis Occidentem.

Fines quidem terræ promiſſæ à Chananæis tum occupatæ verſus Septentrionem, ad Euphratem uſque porrecti erant: ſed quouſque regio illa pateret, explicatu difficile eſt. Et quidem terræ promiſſionis Iſraelitis deſtinatæ limites, num. 37. & ſeqq. à quatuor mundi plagis ſic definiuntur, ut qui ab Auſtro, ab Occaſu, & ab Ortu ſunt præſcripti, vix ullum ambiguitati locum relinquant; qui verò ſint ad Septentrionem poſiti, deſignari ægrè poſſint. *Porrò*, inquit Sacer Textus, *ad Septentrionalem plagam à mari Magno termini incipient, pervenientes uſque ad montem altiſſimum*; & quæ ſequuntur.

Ita quidem Vulgata, in Hebræo, *Uſque ad montem Hor, à quo venient in Emath, uſque ad terminos Sedada.* Hieronymus ſcribens in caput 47. Ezechielis, montem illum altiſſimum, vel Taurum montem, vel Amanum, ex Hebræorum mente interpretatur. Idem inquit: Hebræi autumant vel Amanum montem ſignificari, vel Taurum; quod nobis videtur verius; neque id perſuaſum fuit Hebræis montem Hor fuiſſe Libanum, ex quo Jordanis profluit.

Ubi ergo, inquies, mons ille altiſſimus ſitus eſt? & quidem non procul ab illo monte poſitæ ſunt urbes Emath, & Sedada, quæ poſterior hæc civitas penitus eſt incognita. Miſſis cum Hieronymi, tum aliorum de urbe Emath conjecturis, an fuerit Antiochia, an Epiphania, an Emeſa, in Theodoreti ſententia acquieſcit Petronius: ille Cyri Epiſcopus non procul ab iis locis, omnem eam regionem meliùs perſpectam habuit, quàm quivis alius. In ſuis ad Jeremiam commentariis magnam Emath Emeſam eſſe identidem docet, ut minorem Emath Epiphaniam: utraque ad fluvium Orontem ſita erat. Quæ fuerit Reblata in Scripturis identidem memorata, ſimul aperit: hanc fuiſſe in territorio urbis Emath oſtendit ſcribens in caput 4. Jeremiæ: *Pagus eſt ejus quæ nunc dicitur Emeſa.*

Jam ut ad montem illum altiſſimum, ſeu ad montem Hor terræ promiſſæ Iſraelitis venia-

veniamus, non alium eſſe quàm montem Libanum Syriæ, admodùm eſt probabile, qui ita appellatur, ut ab Antilibano diſtinguatur. Hic incipit non procul Tripoli prope oſtium fluminis Eleutherii: hinc verſus Orientem longè porrigitur, ac verſus Orontis fontes deſinit: nam ex eo monte manat Orontes. Cùm autem hic fluvius non procul Emeſa ſuum ducat initium, Syriæ Libanum à mari Mediterraneo verſus Emath, ſeu Emeſam porrigi Sacer Textus inſinuat Numer. cap. 34. Montem igitur Hor eſſe Libanum Syriæ videtur manifeſtum. Hunc Syri dixere Hor, ſeu album, quòd ſit opacus nivibus vertente penè anno: ob eamdem prorſus rationem Chananæi hunc Libanum dixere: iſque ab Antilibano in Palæſtina diverſus eſt: cavendum porrò ne hunc montem Hor cum alio cognomine in Arabia poſito cum Oleaſtro confundamus, in quo quidem Aaron diem ſuum obiit.

Ex iis palam fit terræ promiſſæ limites Septentrionem verſus non procul ab Euphrate ſitos eſſe. Has quidem regiones poſſederunt Chananæi à Jordanis fontibus ad Orontis uſque fontes: à Libano Palæſtinæ, ſeu ab Antilibano ad Libanum Syriæ, & Emeſam uſque. Chananæorum, populi è Chanaan oriundi undecim, vel duodecim Geneſeos cap. 10. & aliis in Scripturæ locis numerantur: ex iis ſeptem Palæſtinam ab Idumæa Sidonem uſque, & ad Jordanis fontes inſederunt: alii ad Orontis originem, & Emeſam uſque interjectas regiones occuparunt, Cinæi nempè, Ardiani, Samaræi, & Amorrhæi unà cum Sidoniis & Tyriis Syriam invaſere, qui propriè Phœnices ſunt appellati. Id præter cætera obſervandum, has terræ promiſſionis limites Numer. cap. 34. verſ. 7. & ſequentibus aſſignari, mare Magnum, ſeu Mediterraneum prope oſtium fluminis Eleutherii, tum montem Hor, ſeu Libanum Syriæ, qui ab oſtio prædicti fluminis ad fontes uſque Orontis verſus Palmyrenam protenditur: Urbem quoque Emath deſignat Moſes, quæ eſt ipſa Emeſus, ex Theodoreto, ad Orontem poſita non procul à Libano Syriæ; Moſes deinde Sedada, Zephrona, & Enan appellat loca prorſus incognita, niſi fortè Enan ſit Epiphania, aut Lariſſa ad Orontis occaſum: ſic Siphama ex Hieronymo & Hebræis erit Apamæa.

Cur autem hæ regiones Iſraelitis promiſſæ fuerint, non traditæ, rationem attulimus ex Hieronymo, Epiſtola ad Dardanum: *Et ego*, inquit, *fatebor tibi repromiſſa, non tradita: ſi obſervaſſes mandata Dei, & in præceptis illius ambulaſſes; ſi & pro Omnipotente Deo non coluiſſes Beelphegor, & Baalim, Beelzebub, & Chamos, quos prætuliſti Deo. Omnia quæ tibi promiſſa ſunt, perdidiſti.* Concludit demum: *Et mihi in Evangelio promittuntur regna cælorum, quæ inſtrumentum vetus non nominat: Sed ſi non fecero quæ præcepta ſunt, nequaquam erit culpa in promittente, ſed in me qui promiſſam accipere non merui. Ubi enim optio proponitur ad eligendum, qui operari renuis, fruſtrà cupias quod promiſſum eſt.* Quod argumentum fusè proſequitur idem Doctor.

TABULÆ
CHRONOLOGIÆ SACRÆ VETERIS AC NOVI TESTAMENTI,
AUCTORE R. P. *****

OMISSA Periodo Juliana, ingenioſo ſanè Scaligeri commento, ſed nimis intricato & minùs utili, æram Chriſtianam, cujus annus M.D.CC.XXXI. currit, chronologiæ noſtræ regulam ſtatuimus, arbitratis ſic expeditam lectoribus futuram noſtræ in quæſtionibus chronologicis ſententiæ cum diverſis à noſtra ſententiis collationem. Quippe per annorum retro ante hanc æram lapſorum veluti gradus aſcendentes, annos habemus in infinitum proprio quemlibet charactere, id eſt nota ſua numerali ſic diſtinctos, nullus ut cum altero confundi poſſit. Nequit etenim v.g. annus ante æram Chriſtianam decimus cum duodecimo confundi, & ſic deinceps.

Hæc prima dos methodi noſtræ, habet illa ex ſe & nullo negotio, quod tot cyclorum impedita coagmentatione Periodi Julianæ annis conferre Scaliger laboravit.

Altera methodi noſtræ dos eſt, quòd epochæ hiſtoricis familiares ad illam ſua ſponte referantur. In exemplum eligimus tres, quarum uſus frequentior, Olympiadas, annos urbis Romæ, annos Nabonaſaris. Per Olympiadas, aut per annos ab Urbe condita annos definiunt, non modò Græci Romanique ſcriptores Chriſto antiquiores, ſed & Chriſtiani ſcriptores plerique. Vis diſcere eorum aliquis nobiſcum ſentiat an non? Sic calculos inſtitue, ſi per Olympiadas numeras.

1. Quatuor pro unaquaque Olympiade annos computa. 2. Suppone primam Olympiadem anno ante Chriſtum ſeptingenteſimo ſeptuageſimo ſexto incœpiſſe. 3. Subduc rationes, & ſic conclude annum v.gr. quinquageſimæ quartæ Olympiadis tertium, eſſe annum ante Chriſtum quingenteſimum ſexageſimum ſecundum.

Annis ab Urbe condita utitur ſcriptor, diſtingue primò an communem, id eſt Varronianam ſupputandi rationem, an Dionyſianam anno uno poſteriorem ſequatur; ſi Varroni adhæret, ut vulgò factum eſt, ſuppone annum Urbis conditæ primum, eſſe annum ante æram Chriſtianam ſeptingenteſimum quinquageſimum tertium, ſi quid igitur dicatur anno Urbis v. gr. ducenteſimo ſeptimo eveniſſe, idem eſt ac ſi diceretur anno ante æram Chriſtianam quingenteſimo quadrageſimo ſeptimo eveniſſe.

Non difficiliùs annos Nabonaſaris ad noſtros numeros reduces, quod operæ pretium eſt, cùm ab illa epocha incipiat celebris ille canon regum Babylonis, regum Ægypti, & Cæſarum uſque ad Antoninum; monumentum quantivis pretii, quo veluti filo veteris hiſtoriæ labyrinthus tuto percurri, & ſacra cum profana antiquitas conciliari poſſit. Hæc epocha anno ante Chriſtum aperitur ſeptingenteſimo quadrageſimo ſeptimo, ideòque annus v. gr. Nabonaſareus centeſimus ſeptimus, annus eſt ante Chriſtum ſexcenteſimus quadrageſimus primus.

Supereſt difficultatis aliquid exhauriendum chronologo Nabonaſareos annos cum Julianis conferenti; hujus enim forma ab illius conſtitutione multùm diſcrepat: Nabonaſareus annus utpote Ægyptiacæ formæ duodecim menſibus tricenariis & diebus quinque adjectitiis conſtat. Nomina & ordinem menſium habes in laterculo ſequenti.

THOTH.	PHAMENOTH.
PAOPHI.	PHARMUTHI.
ATHYR.	PACHON.
CHOJAC.	PAUNI.
TYBI.	EPIPHI.
MECHEIR.	MESORI.

Dies quinque ſemper Meſori ultimo diei ſuperadditi.

Cùm ſinguli menſes trigeſimo die finiantur, ex his ſimul ſumptis ſumma dierum 360. efficitur, quibus ſi ſubjunxeris dies quinque, numerus exurget dierum 365.

Itaque ſi Nabonaſareos annos cum Julianis annis comparare cupias, hac regula utere.

Propoſito quolibet anno Nabonaſaris, initium ejus in Juliano huic reſpondente ſi quæras: annum datum per quatuor divide, quorum è 57. ſubtrahe: ſi minor ſit quàm 57. ſin major,

ex

ex 422. & numerus reſiduus erit dies Julianus à Cal. Januarii, cui diei aſſignanda erit neomenia Thoth & Nabonaſſarei anni initium.

Quin & Periodum Julianam & aliam quamlibet chronologicam ſupputationem ad noſtram facilè conformabis.

Periodus Juliana init annis ante æram chriſtianam quater mille ſeptingentis tredecim, ſi quis ergo eventum alligat anno Periodi Julianæ quingenteſimo ſecundo poſt bis mille, id anno ante æram noſtram ducenteſimo duodecimo poſt bis mille alligaſſe demenſtratur. Cave ne annos Julianos cum Periodo Juliana confundas; illi ineunt anno ante æram Chriſti 45.

Jam quæcumque ſit chronologi, quem præ manibus habes, methodus, an noſtræ concordet, aut repugnet, ſic dignoſces. Vide quoto ferie quam inſtituit anno æram Chriſtianam incipiat, hinc regreſſus vide quo anno factum aliquid definiat, ſimul intelliges an nos eodem factum concedamus.

Antequam feriem temporum juxta noſtram opinionem proponamus, præmittendas cenſuimus tabulas aliquot, quarum prima varias chronologorum ſententias de annis mundi uſque ad Chriſtum eo fine exhibet, ut faciliùs ſecundùm expoſitam ſuperiùs methodum noſtra chronologia cum illorum diverſis ſyſtematibus conferatur.

Secunda Patriarcharum annos ante diluvium juxta triplicem editionem.

Tertia, Quarta & Quinta annus Patriarcharum poſt diluvium juxta triplicem editionem.

TABULA PRIMA.

Opiniones Celebriorum Chronologorum de Anno Mundi, quo incipit Æra Chriſtiana.

3740	R. Nahaſſon.
3754	R. Gerſeſon, R. Ben Levi, & R. Abraham.
3758	Judæi in Seder Olam.
3760	Hieronymus à S. Fide, Paulus à S. Maria, Lyranus, Georgius Venetus, Galatinus, & alii qui ſequuntur Chronica vulgata.
3780	R. Levi.
3784	Aliqui Thalmudici.
5834	S. Julianus ex Hebraica editione.
3849	Benedictus Arias Montanus.
3928	Gerardus Mercator Lighfoot.
3932	Matthæus Beroaldus.
3948	S. Hieronymus in ſuis quæſtion. Hebr.
3946	Joannes Carion.
3949	Origanus, Argolus, Bullialdus.
3930	Scaliger, Ubbo Emmius, Fabricius Vecchiettus, Calviſius. Helvicus, Alſtedius, Mictelius, Strauchius.
3952	Hermannus.
3953	Vincentius Bellovacenſis, Cornelius à Lapide.
3955	Joannes Georgius Hervvart.
3956	Horatius Turſellinus.
3958	Lanſpergius, qui debuerat juxta propria principia numerare 3972.
3961	F. Matthias Cheineux Auguſtinianus, Salmeron.
3962	Sixtus Senenſis, Lucidus, Picus Mirand. & alii quamplurimi Mathematici.
3963	Toſtatus, Melanchton, Buxtorfius.
3964	Petrus Balliſardus, Chriſtianus Severt, Daniel Angelocrator.
3966	Petrus Opmeer.
3968	Hieronymus Bardius.
3969	Funcius, Bullingerus, Henricus Buntingus.
3970	Bukolcerus, Pantalcon, Janſenius.
3971	Lombardus, Krentsheimius.
3977	Theodorus Bibliander.
3984	Bellarminus, Petavius.
3989	Carolus Bovillus.
3993	Joannes Kepplerus.
4000	Natalis Alexander.
4004	Uſſerius, ut falsò Laocellotus afferit.
4003	Mar. Ant. Cappellus, Tirinus, Jac. Gordon. Uſſerius.
4022	Pererius, Conradus, Pauvellus.
4035	Thomas Lydiat.
4040	Guil. Langius, Henricus Philippi.
4049	Joannes Jacobus Hofmannus.
4051	Xantes Paguinus.
4053	Nicolaus Mullerus.
4054	Brietius, Labbe, Henricus Samerius, Tornielius, Spondanus.
4055	Horatius Scoglius, Salianus, Buſſieres.
4058	R. Moſes Bar Majemon, Joſephus Blancanus.
4075	Jo: de Roa, Davila.
4088	Arnaldus Pontacus.
4090	Genebrardus.
4095	Ribera.
4105	Ludovicus Cappellus.
4121	Brentius.
4133	Malvenda.
4142	Laurentius Codomanus.
4184	Ricciolus juxta Vulgat. & Hebr. Edit.
4193	Marianus Scotus.
4270	Ado.
4320	Odiaton, ſeu Eduvicon Aſtrologus.
4697	Caſſiodorus.
4830	Origenes in Matthæum.
4832	Adon Archiepiſcopus Viennenſis.
4891	Author hujus Chronologiæ.
5000	Metrodorus.
500	Epiphanius in ſecunda Nicæna Synodo.
5183	Arabes aliqui apud Genebrardum.
5196	Sigebertus, Iſidorus Hiſpalenſis.
5198	Philippus Bergomenſis.
5199	Martyrologium Romanum, Beda, Euſebius Cæſarienſis.
5201	Paulus Oroſius, Baronius, Paulus Foroſempronien. Jo: Nauclerus.
5220	Iſidorus in Originibus.
5296	Rabanus Maurus.
5318	Albumaſar Aſtronomus.
5336	S. Iſidorus Peluſiota, Lucas Yudenſis.
5351	S. Auguſtinus apud Genebrardum.
5494	Panodorus, Pagius.
5497	Q. Julius Hilarion.
5500	Theophanes, Jornandus, Nicephorus C. P.
5504	Alexandrina Eccleſia.
5505	Nicephorus Caliſtus.
5506	Cedrenus.
5508	Theophilus Antioch. Chronicon Alexandrin.
5509	Epiphanius Cyprius.
5510	Eccleſia C. P.
5624	Clemens Alexandrinus.
5634	Ricciolus juxta LXX. Edit.
5800	Lactantius.
5801	Philaſtrius.
5972	R. P. Pezron.
5984	Tabulæ Alphonſinæ in codice Riccioli.
6000	S. Cyprianus, Suidas.
6004	Iſaac Voſſius.
6011	S. Julianus Archiepiſcopus Toletanus.
6311	Onuphrius Panvinius.
6984	Joannes Regiomontanus, & Alfonſus Rex in Tabulis Mulleri.

TA-

TABULA SECUNDA

Decem primorum Patriarcharum Stemma & annorum vitæ ſummam complectens ad Diluvium uſque, idque juxta triplicem, Judæorum, Græcorum & Samaritanorum calculum.

	Secundùm Textum Hebr.						Secundùm LXX. Interpr.					Secundùm Samaritanos.				
	Genuit anno vitæ ſuæ	Vixit poſtquam genuit	Vixit in univerſum	Anno Mundi natus eſt	Anno Mundi obiit		Genuit anno vitæ ſuæ	Vixit poſtquam genuit	Vixit in univerſum	Anno Mundi natus eſt	Anno Mundi obiit	Genuit anno vitæ ſuæ	Vixit poſtquam genuit	Vixit in univerſum	Anno Mundi natus eſt	Anno Mundi obiit
1 Adam.	130	800	930	1	930		230	700	930	1	930	130	800	930	1	930
2 Seth.	105	807	912	130	1042		205	707	912	230	1142	105	807	912	130	1042
3 Enos.	90	815	905	235	1140		190	715	905	435	1340	90	815	905	235	1140
4 Cainan.	70	840	910	325	1235		170	740	910	625	1535	70	840	910	325	1235
5 Malaleel.	65	830	895	395	1290		165	730	895	795	1690	65	830	895	395	1290
6 Jared.	162	800	962	460	1422		162	800	962	960	1922	62	785	847	460	1307
7 Henoch.	65	300	365	622	987		165	200	365	1122	1487	65	300	365	522	887
8 Matuſala.	187	782	969	687	1656	*a Ed. Gr. comment.* *b Hieron. Euſeb. & Auguſt.*	a 187 b 167	782 802	969	1287	2256	67	653	720	587	1307
9 Lamech.	182	595	777	874	1651		188	{565 {535	753 723	{1474 {1454	2227 2207	53	600	653	654	1307
10 Noe.	500	450	950	1056	2006		500	450	950	{1662 {1642	2612 2592				707	
Diluvium.			duravit	cepit	deſiit				duravit	cepit	deſiit			duravit	cepit	deſiit
			1	1656	1657					{2262 {2242	2263 2243			1	1307	1308

TABULA TERTIA

Complectens Patriarchas poſt Diluvium uſque ad Abrahamum juxta textum Hebræum. Gen. 11. 10.

	Genuit anno vitæ ſuæ	Vixit poſtquam genuit	Vixit in univerſum	Anno Mundi natus eſt	Anno Mundi obiit
1 Sem.	100	500	600	1558	2158
2 Arphaxad.	35	403	438	1658	2096
3 Selah.	30	403	433	1693	2126
4 Heber.	34	430	464	1723	2187
5 Phaleg.	30	209	239	1757	1996
6 Reu.	32	207	239	1787	2026
7 Sarug.	30	200	230	1819	2049
8 Nachor.	29	119	148	1849	1997
9 Thare.	130	75	205	1878	2083
10 Abraham.				2008	

TABULA QUARTA

Complectens Patriarchas poſt Diluvium uſque ad Abraham, idque juxta Samaritanorum Codicem ex Euſebii Chronico Græco.

	Genuit anno vitæ ſuæ	Vixit poſtquam genuit	Vixit in univerſum	Anno Mundi natus eſt	Anno Mundi obiit
1 Sem.	100	500	600	1209	1809
2 Arphaxad.	a 130	303	433	1309	1742
3 Selah.	130	303	433	1439	1872
4 Heber.	134	270	404	1569	1973
5 Phaleg.	130	109	239	1703	1942
6 Reu.	132	b 207	339	1833	2172
7 Sarug.	130	100	230	1965	2195
8 Nachor.	79	69	148	2095	2243
9 Thare.	70	75	145	2174	2319
10 Abraham.					

TABULA

TABULA QUINTA

Complectens Patriarchas poſt Diluvium uſque ad Abrahamum, idque ſecundùm LXX. tranſlationem.

	Juxta Sixtinianam editionem.					Juxta Baſilienſem & Vvechelianam editionem.				
	Genuit annos natus	Vixit poſtquam genuit	Vixit in univerſum	Anno Mundi natus eſt	Anno Mundi mortuus eſt	Genuit annos natus	Vixit poſtquà genuit	Vixit in univerſum	Anno Mundi natus eſt	Anno Mundi obiit
1 Sem.	100	500	600	2165	2765	100	335	435	2165	2600
2 Arphaxad.	135	403 Euſ. 400 430 Plant.	538 535 565	2265	2803. Euſ. 2800 2830 Plant.	135	330	465	2265	2730
3 Cainan.	130	330.	460	2400	2860.	130	330	460	2300	2860
4 Selah.	130	406 Euſ. 335	530 465	2530	3066. Euſ. 2995	130	330	460	2530	2990
5 Heber.	134	135 Euſ. 270	269 404	2660	2929. Euſ. 3064	134	370	504	2660	3164
6 Phaleg.	134 Plant. 150.	209.	339	2794	3133	130	209	339	2794	3233
7 Reu.	132	207.	339	2924	3163	132	207	339	2924	3263
8 Sarug.	130.	200.	330	3056	3386	130	200	330	3056	3286
9 Nachor.	79. Af. Ev. 179	119. 135	195 204	3186.	3384 Euſ. & Afr. 3409	79	† 129	208	3186	3394
10 Thare.	70	135.	205	3262 Euſ. & Afr. 3365	3570	79	135	205	3265	3570
11 Abraham.										

Anno Mundi	MUNDUS AUTUMNO CREATUS.	Anno ante æram Chriſ.
Adam. 1 131	Vixit Adam centum triginta annis, & genuit ad imaginem & ſimilitudinem ſuam, & vocavit nomen ejus Seth. *Gen.* 5. *v.* 3.	 4890 4760
Seth. 235	Vixit quoque Seth 105. annis, & genuit Enos. *Ibid. v.* 6.	4656
Enos. 325	Vixit quoque Enos nonaginta annis, & genuit Cainam, *v.* 9.	4566
Cainā. 395	Vixit quoque Cainam 70. annis, & genuit Malaleel, *v.* 12.	4496
Malal. 460	Vixit quoque Malalèel 65. annis, & genuit Jared, *v.* 15.	4431
Jared. 622	Vixit Jared 162. annis, & genuit Henoch, *v.* 18.	4269
Henoch. 687	Porrò Henoch vixit 65. annis, & genuit Mathuſalam, *v.* 21.	4204
Math. 874	Vixit quoque Mathuſala 187. annis, & genuit Lamech, *v.* 25.	4017
930	Adamus moritur.	3961
988	Henoch raptus.	3903
1042	Seth moritur.	3849
Lame. 1056	Vixit autem Lamech 182. annis, & genuit Noë, *v.* 28.	3835

Anno Mundi		An. an. ær. Ch.
1140	Enos moritur.	3751
1235	Cainan moritur.	3656
1290	Malaleel moritur.	3601
1422	Jared moritur.	3469
1536	Noe prædicit diluvium poſt annos 120. futurum, *Gen.* 6. *v.* 3.	3355
1558	Noe genuit Sem, *Gen.* 13. *v.* 5.	3333
1655	Mathuſalá moritur.	3236
Noe. 1656.	Anno ſexcenteſimo vitæ Noe menſe ſecundo, ſeptimo diē menſis, rupti ſunt omnes fontes abyſſi magnæ, & cataractæ cœli apertæ ſunt, &c. *Gen.* 7. *v.* 11.	3235
	A Mundo condito ad diluvium, incipiens anno 1656. duravit anno integro.	
	Noe erat ſexcentorum annorum, quandò diluvii aquæ inundaverunt ſuper terram, *Gen.* 7. *v.* 7.	
1657	Sexcenteſimo primo anno, primo menſe, prima die menſis, imminutæ ſunt aquæ &c. *Gen.* 8. *v.* 3.	3234
1659	Cùm eſſet centum annorum, Sem genuit Arphaxad.	3232

Anno Mundi		An. an. ær. Ch.
	phaxad biennio poſt diluvium, *Gen.* 11. v. 10.	
1794	Arphaxad genuit Sale 135. annos natus, *Gen.* 11. *in Septuag.*	3097
1924	Sala quoque vixit 130. annis, & genuit Heber, v. 14.	2967
2006	Noe moritur æt. 950.	2885
2058	Vixit autem Heber 134. annis, & genuit Phaleg, v. 16.	2833
2153	Sem moritur.	2738
2188	Vixit quoque Phaleg 130. annis, & genuit Reu, v. 18. tunc diviſa eſt terra, id eſt partiri limite campos mos cœpit.	2703
2320	Vixit autem Reu 132. annis, & genuit Sarug v. 20.	2571
2450	Vixit quoque Sarug 130. annis, & genuit Nachor, v. 22.	2441
2529	Vixit autem Nachor 79. annis, & genuit Thare, v. 24.	2362
2659	Vixit Thare 130. annis, & genuit Abram, Nachor & Haran.	2232
2734	Septuaginta quinque annorum erat Abram cùm exiret de Haran, *Gen.* 12. v. 4. hoc anno moritur Thare. Abram Charris migrat, & uſque in Sichem pertranſit, ubi audit à Deo: ſemini tuo dabo terram hanc, *Gen.* 12. v. 7. hoc eodem & ſequentibus annis novem Abram venit in Bethel verſus meridiem: fame compulſus in Ægyptum migrat. Inde in terram Chanaan regreditur. Lot ab eo ſeparatur, confirmantur promiſſiones à Deo factæ: venit in Hebron: quatuor Reges ſuperat, à Melchiſedech benedicitur, Deo rurſus promiſſiones confirmante; & fœdus cum Deo, præſcripto ab ipſo Numine ſacrificio, ſancit, futuramque ſuæ poſteritatis 400. annorum peregrinationem, ſervitutem, afflictionem edocetur &c. *Geneſ. cap.* 12. *& tribus ſequentibus.*	2157
2744	Sara tulit Agar Ægyptiam ancillam ſuam poſt annos 10. quàm habitare cœperant in terra Chanaan: & dedit eam viro ſuo in uxorem; *Gen.* 16. v. 3.	2147
2745	Anno undecimo ineunte, Agar nubit Abrahæ, concipit Iſmaelem, dominam ſuam Saram deſpicit, ab ea durè habita fugit, ab Angelo ad heram redire, eique obtemperare jubetur, *Gen. cap.* 16.	2146
	Naſcitur Iſmael: octoginta & ſex annorum erat Abram, quando peperit ei Agar Iſmaelem, *Ibidem* v. 16.	
2758	Abraham nonaginta novem erat annorum quando circumcidit carnem præputii ſui, & Iſmael filius tredecim annos impleverat tempore circumciſionis ſuæ. Eadem die circumciſus eſt Abraham & Iſmael filius ejus, & omnes viri domus illius tam vernaculi quàm emptitii, & alienigenæ pariter circumciſi ſunt, *Gen.* 17. v. 24.	2133
2759	Poſtquam nonaginta & novem annorum (ſcil. exactorum) eſſe cœperat, (Abrahamus) apparuit ei Dominus &c. *Gen.* 17. v. 1. Quem ad annum ſpectat etiam illud v. 21. Pactum verò meum ſtatuam ad Iſaac, quem pariet tibi Sara tempore iſto, in anno altero, id eſt ſequenti. Hoc anno Abrahæ centeſimo currente geſta ſunt quæ traduntur *cap.* 17. *Geneſ. & tribus ſequentibus.* Deus rurſum apparens Abrahæ renovat promiſſiones. Abram & Sarai nomina in Abraham & Saram immutat, præcipit circumciſionem, Iſaac ex Sara anno ſequenti naſciturum prædicit, Iſmaelis ſucceſſum pollicetur; Abraham cum ſuis circumciditur, Angelos hoſpitio ſuſcipit, qui Saræ partum & Sodomorum interitum prænuntiant. Angeli apud Lot Sodomæ hoſpitantur, eumque, uxorem & filias imminenti incendio eripiunt. Sara Geraris ſoror Abrahami putata periculum ſubit, & evadit non ſine miraculo in familia Abimelech divinitùs edito.	2132
2760	Naſcitur & octavo die circumciditur Iſaac, cùm Abrahamus 100. eſſet annorum: hac quippe ætate patris natus eſt Iſaac, *Gen.* 21. *verſ.* 5.	2131

Anno Mundi		An. an. ær. Ch.
	Crevit puer, & ablactatus eſt anno juxta Hieronymum quinto, *Gen.* 25. v. 8.	
2765	Ejice ancillam hanc, & filium ejus. *Ibid.* v. 10. *& infr.* v. 14. Surrexit itaque Abraham manè, & tollens panem & utrem aquæ impoſuit ſcapulæ ejus, tradiditque puerum & dimiſit eam.	2126
2785	Iſaac cùm 25. annorum eſſet juxta Joſephum, Deo à patre in ſacrificium offertur, ſed à Deo neci ſubtrahitur.	2106
2797	Vixit Sara centum viginti ſeptem annis, & mortua eſt in civitate Arbe, quæ eſt Hebron, *Gen.* 23. v. 1.	2094
2800	Iſaac cùm eſſet quadraginta annorum, duxit uxorem Rebeccam, *Gen.* 25. v. 20.	2091
	Abraham aliam duxit uxorem nomine Ceturam, 25. 1.	
	Deprecatuſque eſt Iſaac Dominum pro uxore ſua, eò quòd eſſet ſterilis: qui exaudivit eum, & dedit conceptum Rebeccæ, *Gen.* 25. *verſ.* 21.	
2820	Sexagenarius erat Iſaac, quando nati ſunt ei parvuli, nempe Jacob & Eſau.	2071
2835	Fuerunt dies vitæ Abrahæ centum ſeptuaginta quinque anni, & deficiens mortuus eſt in ſenectute bona &c. *Geneſ.* 25. v. 7. Tunc Iſaac erat 75. annorum: Jacob verò & Eſau 15.	2056
2860	Eſau quadragenarius duxit uxores, *Geneſ.* 26. *verſ.* 34.	2031
2883	Facti ſunt anni vitæ Iſmael centum triginta ſeptem, deficienſque mortuus eſt, *Gen.* 28. *verſ.* 17.	2008
2896	Jacob matre ſuadente benedictionem paternam præripit; tum eadem ſuadente in Meſopotamiam Syriæ proficiſcitur, quo in itinere vidit in ſomnis ſcalam ſtantem ſuper terram, & cacumen illius tangens cœlum, Angelos quoque Dei aſcendentes & deſcendentes per eam, *Geneſ.* 28. v. 12. Erat tum Jacob annorum circiter 77.	1995
	Et poſtquam impleti ſunt dies menſis unius, dixit ei: Num quia frater meus es, gratis ſervies mihi? &c. *Gen.* 29. v. 15.	
	Servivit ergo Jacob pro Rachel ſeptem annis, *Ibid.* v. 20.	
2904	Expleto primo ſervitutis ſeptennio, Lia nubit Jacobo: ac poſt ſeptem dies Rachel eidem fit conjux, *Gen.* 29. v. 28.	1987
2905	Anno 8. ſervitutis naſcitur Ruben, ex Lia.	1986
2906	Anno 9. ſervitutis Lia parit Simeonem.	1985
2907	Anno decimo Lia parit Levi.	1984
2908	Anno undecimo ex Lia naſcitur Juda; ex Bala, Dan.	1983
2909	Anno 12. ex eadem Bala natus eſt Nephthali, ex Zelpha Gad.	1982
2910	Anno 13. ex Zelpha naſcitur Aſer, ex Lia Iſſachar.	1981
2911	Anno 14 ineunte, ex Lia Zabulon, exeunte Dina naſcitur. Ex Rachele Joſeph, dixitque Jacob ſocero ſuo: *Dimitte me ut revertar in patriam, & ad terram meam: da mihi uxores & liberos meos, pro quibus ſervivi tibi, ut abeam*, *Gen.* 30. 25. *&* 26.	1980
2918	*Per viginti annos in domo tua ſervivi tibi, quatuordecim pro filiabus, & ſex pro gregibus tuis*, inquit Jacobus ad Laban, *Gen.* 31. v. 41. Abſoluto iſto anno vigeſimo Jacobus in terram Chanaan revertitur, cùm eſſet circiter 97. annorum: Joſeph autem annum ætatis ſuæ ſeptimum ingreſſus. Tunc fœdus pepigerunt Jacob & Laban in monte Galaad, ut latè refertur *Gen.* 31. tunc facti ſunt Jacobo obviam Angeli Dei, *Gen.* 32. v. 1. Luctatus eſt cum Angelo, *ibid.* v. 24. Muneribus & officiis fratrem ſuum Eſau placat, *cap.* 33.	1973
	Jacob poſt ſuum è Meſopotamia reditum, partim in Socoth, partim ad Sichem manſit annis decem.	
	Dinam, quando violata eſt, fuiſſe annorum ſexdecim & quatuor menſium, auctor eſt Demetrius apud Euſebium.	
	Poſt caſum Dinæ ante abductionem Joſephi venit Jacob in Bethel, aliquandiu ibidem habitavit, mox in Hebron migravit, tum Joſeph venditus. Anno decimo ſexto completo inci-	

piunt

Anno Mundi		An. an. ar.Ch.
2927	piunt anni 430. moræ filiorum Iſrael in Ægypto; agebat enim annum ætatis ſuæ decimum ſeptimum, ut habet translatio ſeptuaginta Interpretum; tunc Jacob erat 107. annorum, cui eodem anno Deus apparuit. *Geneſ.* 35. *verſ.* 7. confirmavitque Teſtamentum cum Abraham initum de Meſſia ex Jacob orituro, qui Gentes congreget, conſule V. Gr. Ab hac Teſtamenti confirmatione ad legem datam numerat Paulus ad Galat. 3. *verſ.* 12. annos 430.	1694
2928	Anno 18. Joſephi videtur natus Hes primogenitus Juda,	1963
2929	anno ſequenti Onan, ſequenti	1962
2930	Sela.	1961
	Joſeph ab uxore Putipharis fruſtrà tentatus, & calumniam paſſus.	
	Completi ſunt dies Iſaac centum octoginta annorum, conſumptuſque ætate mortuus eſt, & appoſitus eſt populo ſuo & ſenex & plenus dierum, & ſepelierunt eum Eſau & Jacob filii ſui, *Gen.* 35. v. 28. Tunc Jacob & Eſau erant 120. annorum, quia nati cum Iſaac eſſet ſexagenarius, *Gen.* 25. v. 26.	
2941	Poſt duos annos vidit Pharao ſomnium, *Gen.* 41. *verſ.* 1. nempe ex eo tempore, quo pincerna Regis officio ſuo reſtitutus fuerat; jam autem anteà in carcere aliquandiu manſerat Joſephus.	1950
	Ecce ſeptem anni venient fertilitatis magnæ in univerſa terra Ægypti, quos ſequentur ſeptem anni tantæ ſterilitatis, ut oblivioni tradatur cuncta retrò abundantia, *Geneſ.* 41. v. 29 & 30.	
	Annos fertiles ſanctus Auguſt. qu. 128. in Geneſ. anno 30. Joſephi ſubjungit. Triginta annorum erat Joſeph quando ſtetit in conſpectu Pharaonis, *Gen.* 41. v. 46.	
2942	Thamar ex inceſtu peperit geminos, Phares & Zaram.	1949
2950	Biennium eſt enim quod cœpit fames eſſe in terra, & adhuc quinque anni reſtant, quibus nec arari poterit, nec meti, *Gen.* 45. v. 6.	1941
	Jacob ut venit in Ægyptum, de ætate ſua interrogatus; Dies, inquit, peregrinationis meæ centum triginta annorum ſunt pauci & mali, & non pervenerunt uſque ad dies Patrum meorum, quibus peregrinati ſunt, *Geneſ.* 47. *verſ.* 9. Tunc Joſephus erat 39. annorum, teſte ſancto Auguſtino, *qu.* 47. in *Exodum*.	
2967	Habitavit ergo Iſrael in Ægypto, id eſt in terra Geſſen, & poſſedit eam, auctuſque eſt, & multiplicatus nimis, & vixit in ea decem & ſeptem annis, factique ſunt omnes dies vitæ illius centum quadraginta ſeptem annorum, *Geneſ.* 47. *verſ.* 28.	1924
3021	Joſeph mortuus eſt expletis 110. vitæ ſuæ annis, *Gen.* 50. v. 25.	1870
3044	Anni vitæ Levi fuerunt centum triginta ſeptem, *Exodi* 6. v. 16.	1847
3230	Pharao Seſoſtris regnare incipit in Thebaide: Ægyptum, Lybiam, Æthiopiam, Aſiam univerſam Imperio ſuo ſubjicit annis mille quadringentis poſt Menem.	1661
3258	Anno regni vigeſimo octavo de opprimendis Hebræis cogitat.	1633
3260	Naſcitur Maria ſoror Moſis, fratre natu major annis ſexdecim.	1631
3273	Naſcitur Aaron Moſe natu major triennio.	1618
3276	Moſes naſcitur anno Seſoſtris quadrageſimo ſexto, *Exod.* 11.	1615
3290	Seſoſtris moritur anno regni 59. Moſis 14. Pharao Rameſſes regnat.	1601
3316	Anno Rameſſis vigeſimo ſexto Moſes quadragenarius negat ſe filium filiæ Pharaonis, Ægyptium interficit. Fugit in Madianitidem, *Exod.* 21. *verſ.* 11. *Act.* 9. *verſ.* 13. *Paul. ad Hebr.* 11.	1573
3356	Poſt multum verò temporis moritur Rameſſes rex Ægypti, anno regni 66. expleto, ſuccedit Amenophis. Moſi apparet Deus. *Exod.* 11. plagæ Ægypti incipiunt.	1535
3357	Primum Paſcha. Exodus anno à Joſephi captivitate quadringenteſimo trigeſimo, ut probant,	1534

Anno Mundi		An. an. ar.Ch.
	Exod. 12. v. 40. *Judith cap.* 5. *verſ.* 9. *Joſeph. lib.* 2. *antiq. cap.* 5. *Theophil. Antiochen. lib.* 3. *ad Autolycum ſub finem.*	
	Nobiſcum ſentiunt Eugubinus, Genebrardus, Stapletonus, Marſus, Abramus è Societate Jeſu in Pharao veteris teſtamenti, lib. 9. Catholici. Hæretici, Thaddæus Dunus, Voſſius Pater in Chronologiæ ſacræ Iſagoge. Vulgarem chronologorum errorem novis argumentis refellemus in chronologia noſtra fuſiùs expoſita. Oſtendemus quoque ſententiam noſtra juvari teſtimonio Pauli ad Galatas, cap. 3. nec infirmari textu Samaritano, aut verſione Græca; hanc & illam Hebraico fonti conformes olim fuiſſe, tum lectionis varietas, tum Theophilus Antiochenus oſtendit.	
	Anno primo peregrinationis tranſitus maris rubri, Manna pluit, aquæ fluunt è ſaxo, lex data die quinquageſima ab altera Azymorum, vitulus confractus, Moſes quadraginta diebus orat pro populo, redit, jubet ornatum deponi à populo, iterùm aſcendit in montem, orat quadraginta dies, redit cum ſecundis tabulis. Jethro venit ad Moſem.	
3358	Tabernaculum erectum menſe primo Niſan, prima die menſis, Aaron conſecratur.	1533
3396	Anno peregrinationis trigeſimo nono moriuntur Maria & Aaron, *Num.* 20. & 21.	1495
	Anno quadrageſimo peregrinationis Moſes moritur, *Deut.* v. 21. Hebræi Jordanem tranſeunt, *lib. Joſue cap.* 1.	
3402	Anno ſexto poſt ingreſſum diviſio terræ peracta, annis poſt deſcenſum Jacob in Ægyptum quadringentis quinquaginta tribus, ſic intellige, *Act.* 13.	1489
3410	Joſue moritur anno regiminis poſt ſortitionem 8.	1481
	Seniores qui Joſue diutiùs ſupervixerunt, moriuntur poſt decem annos, quo tempore geſta, quæ leguntur libro Judicum, c. 17. ad libri finem.	
3420	Servitus ſub Chuſane annis 8.	1471
3428	Othoniel populum à ſe liberatum judicat annis 40.	1463
3465	Servitus ſub Eglone annis 18.	1425
3486	Aod populum liberat, & judicat annis 80. Samgar feliciter pugnat anno Aod ultimo, mortuo Aod.	1405
3566	Servitus ſub Jabine annis 20.	1325
3586	Debora & Barac populum liberant. Terra quieſcit annis 40.	1305
3626	Servitus ſub Madianitis annis 7.	1265
3633	Gedeo liberat populum, & judicat annis 40.	1258
3673	Servitus ſub Abimelech annis 3.	1218
3676	Thola judicat annis 23. ſub eo hiſtoria Ruth.	1215
3669	Jaïr judicat annis 4. Ammonitæ ſub Jaire annis 18. Iſraelem opprimunt.	1192
3721	Jephte judicat annis 6. Tunc anni ſupra trecentos 26. ab anno Exodi, quo portio terræ ablata Ammonitis, *Jud. cap.* 11. v. 26.	1170
3727	Abeſan ſolus annis 5.	1164
3732	Abeſan cum Heli 2.	1159
3734	Ahialon cum Heli 10.	1157
3744	Abdon cum Heli 8.	1147
3772	Heli ſolus 20. annis tempore ſervitutis Philiſthinæ.	1139
3772	Samſon 20. annis tempore ſervitutis Philiſthinæ.	1119
3792	Samuel annis 20.	1099
3812	Saul rex annis 20.	1079
3814	Saul filius unius anni erat, id eſt, moribus innocuis, candido & ſimplici ingenio, cùm regnare cœpiſſet: duobus annis regnavit, & elegit tria millia de Iſrael.	1077
3817	Amalecitæ deleti, reprobatus Saul, David unctus annos natus ſexdecim.	1074
3818	Pugna Davidis cum Goliath.	1073
3830	Samuel moritur.	1061
3832	Saul moritur. David 30. annos natus regnat ſuper Juda in Hebron, annos 7. menſes 6. Isboſeth natus annos 40. regnat ſuper Iſrael.	1059
3834	Poſtquam Isboſeth regnaſſet duobus annis, pugna fortium 2. *Reg. cap.* 2. v. 20. & *ſeq.*	1057

Mori-

Anno Mundi		An. an. ær. Ch.
3839	Moritur Isboſeth; David regnat ſuper omnes tribus.	1052
3843	David transfert Arcam in montem Sion, anno regni undecimo.	1048
3847	Adulterium Davidis.	1044
3848	Amnon peccat. Salomon naſcitur.	1043
3850	Abſalom fratrem interimit.	1041
3853	Abſalom redit poſtquam triennio exulaſſet.	1038
3833	Abſalom poſt biennium redit in gratiam cum Patre.	1036
3857	Anno Davidis quadrageſimo primo à prima unctione, Abſalom in patrem rebellat, & perit.	1034

Anno Mundi		An. an. ær. Ch.
3872	David moritur, anno ætatis 70. regni 40. expleto.	1019
3876	Salomon templum ædificat, anno regni quarto, poſt completam terræ ſanctæ ingreſſu egreſſionem ex Ægypto 480.	1015
3883	Salomonis undecimo perfecta eſt domus Domini, & dedicata menſe ſeptimo.	1008
3911	Salomon moritur anno regni quadrageſimo inchoante, ætatis ſexageſimo ſecundo; ſuccedit Roboam; Jeroboam decem tribus ſibi adjungit.	980

Anno Mundi	REGES JUDA.	REGES ISRAEL.	An. an. ær. Ch.
3911	Roboam anno ætatis quadrageſimo primo adhuc juvenis ſtylo non Scripturæ tantùm, ſed etiam Varronis, regnat ſuper Judam annos 17. & menſes plures.	Jeroboam regnat ſuper Iſrael annos viginti duos non completos.	980
3914		Initium ſchiſmatis anno Jeroboam quarto, *in 2. Paralip. cap. 11. 7.* Incipiunt anni 390. *Ezech.* 10. 24. 56.	977
3915	Seſac expugnat Jeruſalem anno Roboam quinto.		976
3928	Abias regnat ſuper Judam annos tres.	Anno Jeroboam decimo octavo ineunte.	963
3931	Aſa regnat annos 14.	Anno Jeroboam 20.	960
3932	Anno ejus ſecundo ineunte.	Nadab filius Jeroboam regnat duobus annis, id eſt, anno integro, & menſibus duobus.	939
3933	Anno ejus tertio.	Baaſa Nadabum interimit, & regnum uſurpat, & regnat viginti quatuor annos non completos.	938
3941	Huc uſque pax; incipit bellum cum Baaſa. Aſa urbes montis Ephraim capit anno regni undecimo.	Baaſa nono.	950
3945	Anno regni decimoquinto Zare Æthiops victus; idola ablata ex orbibus quas acceperat.		946
	Iterùm decem annis Juda quieſcit nullo hoſte invadente, quamquam cum Baaſa pax non eſſet, in cujus regnum excurrebant ſubditi Aſæ.		
3956	Anno Aſæ vigeſimo ſexto Baaſa ut à Judæis tutus eſſet, munire Rama incipit; ſed Syrorum adventu cogitur ab incœpto deſiſtere, *ex libro Regum 3. cap.* 13. v. 33. corrigenduſque error qui in Paralipomena irrepſit, *Lib.* 2. *cap.* 22.		935
		Baaſa moritur poſt viginti tres annos, menſem unum. Ela filius ejus ſuccedit, qui regnat annos duos non completos.	
3957	Anno vigeſimo ſeptimo Aſæ.	Ela occiditur, regnat Zambri diebus ſeptem, Thebni & Amri quatuor annis de regno contendunt.	934
3961	Trigeſimo primo Aſæ, menſe ſecundo.	Amri prævalet, & regnat annos octo.	930
3958	Trigeſimo octavo, menſe tertio.	Achab regnat annis viginti duobus.	923
3971	Aſa rex quadrageſimo primo regni ſui moritur. Succedit Joſaphat, & regnat annos 23.		910
3980	Joſaphat nono.	Elias prophetat.	911
3988	Anno decimo ſeptimo Joſaphat.	Ochozias regnat cum patre, Elias in cœlum rapitur.	903
3989	Anno Joſaphat decimo octavo finiente.	Achab moritur. Ochozias ſecundo regni ſui anno ægrotat, & Joram regnat cum fratre. Eliſæus prophetat.	902
3994	Vigeſimo tertio Joſaphat, Joram filius ejus regnat cum patre.	Joram cum fratre regnantis anno quinto finiente.	897
3996	Joſaphat moritur anno regni vigeſimo quinto expleto, regnat Joram ſolus.	Joram cum fratre regnantis ſeptimo.	893
3998	Joram ſolus ſecundo.	Moritur Ochozias. Regnat Joram filius Achab ſolus.	893
4001	Joram moritur regni ſui à primo initio octavo anno, à morte patris quinto. Succedit Ochozias natus annos vigintiduo. Hic iterum *ex libro Regum*, *Lib. 4. cap.* 8. corrigendus error, qui irrepſit in Paralipomena, *Lib.* 11. *cap.* 22. poſt confectam verſionem quæ 70. dicitur? natu minimus Joram, qui anno quadrageſimo deceſſit, quomodo patre moriente numeraſſet annos quadraginta duos?	Joram filii Achab anno à primo initio undecimo completo, duodecimo ineunte.	890
	Ochozias moritur eodem anno.	Jorami moritur eodem anno.	
4002	Athalia regnum uſurpat ſex annis.	Jehu regnat 28. annos.	889
4008	Joas filius Ochoziæ ad annos quadraginta.	Jehu ſeptimo.	883
4031	Joz vigeſimo tertio ineunte.	Joachaz filius Jeho annos ſeptemdecim non integros.	860
4043	Joa anno trigeſimo ſeptimo ineunte.	Joas filius Joachaz cum patre triennium.	846
4046	Anno trigeſimo octavo Amaſias cum patre.	Joz cum patre regnantis ſecundo.	845
4047	Joz anno trigeſimo nono finiente.	Joachaz moritur.	844
		Joat filius Joachaz regnat ſolus annos ſexdecim non integros.	
4048	Joas moritur. Succedit Amaſias, regnat annos viginti.	Joz ſecundo.	843
4060	Amaſiæ decimoquinto, à morte patris duodecimo.	Joas moritur anno regni decimo ſexto; à morte patris decimo tertio.	831
4073	Anno vigeſimo nono à morte patris fugit in Lachis.		816
	Ozias in regem eligitur à conjuratis, *4. Reg. cap. 14. Paralip. cap. 26.*		
4086	Amaſias anno poſt fugam undecimo occiditur à conjuratis.		805
4087	Ozias legitimè regnantis poſtquam rex eſt mortuus, pri-	Jeroboam vigeſimo ſeptimo.	804

Anno Mundi	REGES JUDA.	REGES ISRAEL.	An. ant. ær. Ch.
	mus annus. Eo regnante prophetant Oſee, Joel, Amos, Iſaias, Abdias, Jonas, Michæas.		
4101	Oziæ decimo quinto.	Jeroboam moritur. Zacharias ſuccedit quidem, ſed rebellionibus vexatus Samariam regni ſedem non obtinet niſi anno regni ſui vigeſimo tertio.	790
4114	Oziæ vigeſimo octavo.	Prima Olympias.	777
4124	Oziæ trigeſimo Octavo.	Zacharias poſt menſas ſex regni pacifici occiditur à Sellum.	767
4125	Oziæ trigeſimo nono.	Sellum regnat menſe uno. Manahem regnat. Aſſyrii Medorum & Babyloniorum defectione debilitati animos reſumunt ſub Phacee.	766
4136	Oziæ anno quinquageſimo.	Manahem moritur. Phacee filius Manahem regnat.	755
4137	Oziæ quinquageſimo primo.	Roma condita.	754
4138	Ozias quinquageſimo ſecundo à morte Amaſiæ moritur.	Phacee filius Romeliæ regnat.	753
4139	Joatham regnat.	Phacee anno ſecundo. Sub hoc rege Theglath Phalaſſaris expeditio in Iſraelem.	752
4143	Joatham quinto.	Phacee ſexto æra Nabonaſaris.	748
4154	Joatham decimoſexto Achaz cum patre regnat.	Phacee decimo ſeptimo.	737
4158	Joathami vigeſimo, Achaz quarto.	Oſee regnum Iſraeli invadit; verùm nec Samaria potitur,	733
4166	Achaz anno duodecimo exeunte.	nec rex ab omnibus agnoſcitur, niſi anno abhinc nono.	725
4168	Ezechias cum patre regnat.	Oſee Samaria potitur.	723
4169	Ezechias regnat ſolus.	Oſee tertio.	722
4173	Ezechiæ ſexto prophetat Nahum.	Oſee nono Samariam expugnat Salmanaſar rex Aſſyriorum; finit regnum Iſraelis.	718
4181	Ezechiæ decimo quarto ineunte Niſan venit Sennacherib. Ezechias ægrotans convaleſcit. Veniunt legati regis Babylonis: circa hoc tempus contigit hiſtoria Tobiæ.	Anno Nabonaſaris 38. Merodach 12.	710
4182	Ezechiæ decimo quinto deletur exercitus Sennacherib, occiditur, ſuccedit Aſſaradon.		709
4196	Moritur Ezechias anno regni 29. Manaſſes regnare incipit, regnat annos quinquaginta quinque.		695
4212	Anno Manaſſis decimo ſeptimo ineunte.	Aſſaradon Babyloniam imperio adjungit anno Nabonaſaris 68. incipiente nona Februarii.	679
4217	Anno vigeſimo ſecundo Manaſſis; Manaſſis captivitas.	Aſſaradonis imperii Babylonici ſeptimo.	674
	Manaſſis 25. Aſſaradon deducit colonias in Samariam, &	Aſſaradonis decimo.	
4220	tunc juxta Iſaiæ Prophetiam poſt annos ſexaginta quinque Ephraim non fuit populus; quippe Iſaias hæc prædixit ſecundo Achaz. Vide *Iſ.* 7. 5. 8.	Aſſaradon anno duodecimo vincit Phraortem Medorum regem.	671
4222			669
4223	Manaſſis vigeſimo octavo.	Anno Nabonaſaris 80. Aſſaradonis decimo tertio contigit hiſtoria Judith.	668
4229		Semiramis annis quinque.	662
4230		Cyaxares, qui Aſſuerus, regnum patris recipere tentat natus annos viginti; obſtant Scythæ, & annis 28. Aſiam vaſtant.	661
	Manaſſes moritur anno regni quinquageſimo quinto.		
4250	Amon regnat annum unum aliquot menſes. Habacuc prophetat.		641
4251	Joſias regnat annos triginta unum. Incipit menſe Tiſri. Prophetat Sophonias.		640
4256	Joſiæ ſexto.	Cyaxares expulſis Scythis regnum orditur.	635
4263	Joſiæ decimo Jeremias prophetat.		628
4265	Joſiæ decimo quinto.	Anno 123. Nabonaſaris Nabopolaſſar regnare incipit Cyaxaris anno octavo.	626
4272	Joſiæ vigeſimo ſecundo.	Anno Nabonaſaris 129. Cyaxares & Nabuchodonoſor, qui Nabocolaſar & Bel-Anis dictus, filius Nabopolaſaris, paternas copias ducens, Niniven diruunt non antè dirutam. Sardanapalus ſeipſum comburit Cyaxaris anno decimo ſeptimo, Nabopolaſaris octavo.	619
4273	Joſiæ vigeſimo tertio moritur Tobias junior anno ætatis 99. audita priùs Ninivea ruina.		618
4274	Joſiæ vigeſimoquarto regnat Pharao Nechao.		617
4282	Joſias regni trigeſimo ſecundo inchoato occidit caſtris æſtivis. Joachaz ſuccedit, & regnat tres menſes: poſt hunc Joachim initio Auguſti.		609
4285	Joachim tertio venit Nabuchodonoſor, expugnat Jeruſalem; Rex captus & vinctus paciſcitue de obſequio regi Babylonis præſtando. Tunc plurimi abducti in Babylonem, quos inter Daniel & alii da ſemine regio. Hinc initium ſeptuaginta annorum Babylonicæ captivitatis; diſcimus ex Alexandro Polyhiſtore, quem citat *Euſebius præpar. Ev. Lib.* 9. Cyaxarem fuiſſe hujus expeditionis paticipem.		606
4286	Joachim quarto Nechao rex Ægypti vincitur, de Syria & Palæſtina pellitur.	Moritur Nabopolaſar ſub finem Junii, regnat Nabuchodonoſor magnus annos 43. anno Cyaxaris trigeſimo primo.	605
4289	Joachim anno ſeptimo rebellat in Nabuchodonoſorem belli, ut veriſimile eſt, impeditum. Interim Chaldæi, Moabitæ & Syri excurſionibus Judæam infeſtant.		602
4290	Joachim octavo Nechao rex Ægypti moritur. Succedit Pſammia.		601
4293	Joachim anno undecimo occiditur; captivi aliquot abducti; Jechonias regnat tres menſes, dies decem. Autumno Jeruſalem obſidetur, rex ſeipſum tradit hoſti, & Babyloneos abducitur. Tunc tranſlati Mardochæus & Eſther in partem prædæ dati Medis Nabuchodonoſori militantibus,	Eclipſis annularis ad fluvium Halym 9. Julii, hora ſexta matutina; hac territi Cyaxares & Aliatres rex Lydorum pacem ineunt mediatoribus Nabuchodonoſore, qui Cyaxari ſuppetias ferebat, & Syennenſi principe Ciliciæ, qui partes Aliatris fovebat. Bellum ſex annis duraverat. Cya-	598

Anno Mundi	REGES JUDA.	REGES ISRAEL.	An. an. ær. Ch.
	tibus, ut docet *Jeremias cap.* 25. Medis credibile eſt præfuiſſe Aſtyagem.		
4295	Sedeciæ ſecundo currente.	Cyaxares moritur anno poſt expulſos Scythas quadrageſimo; hic Aſſuerus Tobiæ.	596
4296	Sedeciæ tertio.	Primus Vaphree (Apries) regis Ægypti, primus etiam Aſtyagis, qui Aſſuerus Eſtheris, & Darius Medus.	595
4297	Sedeciæ quarto.	Aſſueri ſecundo Mardochæus detegit conjurationem in regem.	594
4298	Sedeciæ quinto Ezechiel prophetare incipit annos triginta natus; numerat annos à ſua & Jechoniæ deportatione.	Aſſueri convivium.	593
4302	Sedeciæ nono Nabuchodonoſor Jeruſalem obſidet.	Aſſueri ſeptimo Eſther nubit Aſſuero.	589
4303	Sedeciæ decimo Vaphree (Apries Herodoto) rex Ægypti Sedeciæ opem ferens à Chaldæis vincitur.		588
4304	Sedeciæ undecimo Jeruſalem expugnata, templum incenſum, anno Nabuchodonoſoris decimo nono: Ezechiel Tyriis de Jeruſalem obſidione lætantibus prædicit urbis ſuæ cladem: idem ſub anni finem incipiente anno duodecimo à deportatione Jechoniæ nuntium de capta Jeruſalem accipit. Jeremiæ Epiſtola tunc ſcripta.		587
4305	Nabuchodonoſoris regni Babylonici vigeſimo, Judaici primo. Tyrus ab illo obſeſſa, durat obſeſſio in annum decimum tertium; Non prius obſeſſam docet *Ezechiel cap.* 26.		586
4306	Nabuchodonoſoris regni Babylonici vigeſimo primo, Judaici ſecundo, ſomnium de quo *Daniel cap.* 2. prius contigerat hiſtoria Suſannæ.		585
4307	Nabuchodonoſori regni Babylonici vigeſimo ſecundo, regni Judaici tertio.	Aſſueri duodecimo Eſther populum ſuum liberat.	584
4309	Nabuchodonoſoris regni Babylonici vigeſimoquarto, regni Judaici quinto Moabitas, Ammonitas, Palæſtinos, Damaſcenos, Idumæos, Cedarenos, Aſoræos, Arabes ſubigit juxta Prophetias Iſaiæ, Jeremiæ, Ezechielis; eodem anno Baruch prophetat: ſeptem ætates quibus captivitatis tempus definit, continent ſeptuaginta annos, decem unaquæque generatio; hoc ſenſu veteres Medici & Suidas uſurpant; eodem anno ultima deportatio per Nabuzardan.		582
4317	Nabuchodonoſoris anno regni Babylonici trigeſimo primo, Judaici decimotertio, Tyrus capta & expilata; Phœnicia ſubacta; coloniæ Tyriorum in Africa & Hiſpania hoc & ſequentibus annis perdomitæ. Turduli in Hiſpaniam tranſlati; [illegible] & Suſæ ereptæ Medis; Perſæ indo pulſi: Hyrcani, Armeni, Moſci & Tibareni debellati; Colonia in Pontum & Thraciam deducta.		574
4321	Nabuchodonoſoris anno regni Babylonici trigeſimo quinto, Judaici decimo ſeptimo, Ægyptum vaſtat juxta Prophetiam *Ezechielis cap.* 29. 30. & 32.	Ultimus Apries [illegible] regum Ægypti.	570
4322	Nabuchodonoſoris anno regni Babylonici trigeſimo ſexto, regni Judaici decimo octavo, ſtatua erecta, miſſi in fornacem Miſacli, Sidrach & Abdenago. Somnium *Danielis cap.* 4. *relatum*.		569
4323	Nabuchodonoſoris anno regni Babylonici trigeſimo ſexto definente, Judaici decimo nono inchoato, in dementiam incidit divinitus prænuntiatam; perſeveravit ad annum ſeptimum. Regnum interim adminiſtravit ejus uxor Nitocris, filia Cyaxaris.		568
4329	Nabuchodonoſor poſt annos quadraginta tres anno præcedente expletos convaleſcit anni initio. Deum verum publico edicto agnoſcit. Paulò poſt moritur. Succedit Evilmerodach filius ejus, qui ſtatim Jechoniam vinculis eximit ante annos 37. deportatum, *libri regum quarti cap. ultimo*.		562
4130	Evilmerodach occiditur anno regni à Neriglíſſore ſororis marito. Regnum hic adminiſtrat pro rege annis minore Laboroſorchod, qui Baltaſſar Danielis.		561
4331	Baltaſſaris anno primo Aſtyages aſciſcit in regni collegam Cyrum ex ſorore nepotem natum annos quadraginta, cùm Aſtyages annos octo ſupra quinquaginta natus eſſet, *Danielis cap.* 5. *v. ultimo*, *cap.* 53. *v. ultimo*. Porrò hac conditione aſcitus Cyrus, ut Perſarum rex appellaretur, Aſtyages Medorum; hinc Perſici regni initium; cujus Epocha omnium hiſtoricorum conſenſu certa nexus eſt ſacræ prophanæque hiſtoriæ; eodem anno vidit *Daniel quæ capite 7. libri ſui deſcribuntur*.		560
4333	Baltaſſaris anno tertio vidit Daniel quæ *capite* 7. deſcribuntur.		558
4334	Baltaſſaris anno quarto Cyrus Babylonem expugnat. Baltaſſar poſtquam ſacra vaſa ad profanos uſus adhibuiſſet in convivio, eadem nocte occiditur, qua urbs capta.		557
4335	Darius Medus, qui Aſtyages, imperium Babylonicum obtinet: anno primo regni ejus Prophetia de ſeptuaginta hebdomadibus Danielis capite nono relicta. Daniel leonibus exponitur hoc anno, vel ſequenti.	Nabonedus prorex Babylonis ad annos ſeptemdecim.	556

Anno Mundi		An. an. ær. Ch.
4351	Cyrus Aſia imperio Medico adjuncta in rebellem Nabonedum movet. Ille primò Borſippum fugit: tum aſylo diffiſus, Cyro ſe dedit, à quo habetur perhumaniter.	540
4353	Moritur Aſtyages annò ætatis uno ſupra octoginta; hunc annum & præcedentem Cyro tribuit canon Ptolemaicus; at Cyrus protenus tantùm Babylonis fuit quandiu vixit Aſtyages.	538
4354	Cyri Imperantis anno primo ſoluta captivitas, anno a prima deportatione ſeptuageſimo; tunc evenere quæ Danielis capite 14. leguntur. Mardochæus aliquot annos ſupra nonaginta natus redit Jeruſalem.	537
4354	Cyri anno tertio videt Daniel quæ leguntur, *cap.* 21.	537
4360	Cyrus anno Monarchiæ ſeptimo moritur Suſis verno tempore in lecto decumbens: teſtis luculentus Xenophon, cui cum Scriptura optime convenit; hoc anno deſinit quadragenaria Ægypti deſolatio prædicta ab *Ezechiele cap.* 29.	531
4368	Cambyſes moritur anno regni octavo.	523
	Smerdis magus regnum uſurpat, & appellari vult Artaxerxes; hic Aſſuerus Eſdræ capite quarto, verſu ſexto, non diverſus ab Artaxerxe, de quo verſu ſeptimo, qui primus domum Domini ædificari prohibuit.	
4369	Darius Hyſtaſpis filius regnare incipit.	522
4370	Darii anno ſecundo edictum de templo ædificando, Xerxe, qui Artaxerxes dicitur, jam cum patre regnante.	521
4374	Darii anno ſexto completa eſt domus Domini.	517
4404	Dario anno regni trigeſimo ſexto Xerxes ſuccedit menſe Majo.	487
4410	Xerxes anno regni ſui ſeptimo, ineunte vere, trajicit in Græciam, cùm antea Artaxerxem filium regem declaraſſet.	481
4424	Xerxes moritur menſe Julio, anno regni vigeſimo primo inchoato; ſuccedit Artaxerxes, qui Longimanus.	467
4430	Artaxerxis ab eo tempore, quo primùm Rex declaratus eſt anno vigeſimo, menſe Caſleu, id eſt Novembri, Nehemias cogitat de muro Jeruſalem reficiendo.	461
4431	Anno ſequente, menſe Niſan, id eſt Martio, Artaxerxis à prima coronatione anno vigeſimo currente, eodemque à morte patris ſeptimo, Eſdras & Nehemias veniunt Jeruſalem; eodem anno diebus quinquaginta duobus refectus eſt murus in anguſtia temporum, & completus die vigeſimo quinto Elul, à quo dis currunt ſeptuaginta hebdomades Danielis.	460
4443	Artaxerxis anno trigeſimo ſecundo redit Nehemias ad Artaxerxem, id eſt, anno poſt mortem Xerxis decimo octavo.	448
4467	Artaxerxes moritur anno a morte patris quadrageſimo primo.	424
	Xerxes ſecundus menſibus duobus, Sogdianus menſibus ſeptem.	
4466	Darius Nothus regnare incipit.	425
4486	Darius Nothus moritur poſt annos regni novemdecim, ſuccedit Artaxerxes Memorioſus.	405
4531	Artaxerxes Memorioſus moritur poſt annos regni quadraginta ſex; ſuccedit Ochus.	360
4552	Ochus moritur poſt annos regni unum ſupra viginti; ſuccedit Arſes.	339
4554	Arſes moritur poſt annos duos; ſuccedit Darius Arſami filius.	337
4558	Jaddus excipit Alexandrum.	333
4559	Darius vincitur ad Arbela ab Alexandro; finis regni Perſici.	332
4560	Darius necatur.	331
4566	Alexander moritur decima nona Julii, poſtquam regnaſſet ſupra Macedones annos duodecim, menſes ſeptem, à pugna Iſſiaca annos octo, à morte Darii annos ſex: ſuccedit Aridæus.	325
4572	Aridæus moritur anno regni ſeptimo, poſt quem Ptolemaicus canon in Regum Babylonis ſerie Alexandrum Ægum Alexandri filium collocat.	319

Anno Mundi		An. an. ær. Ch.
4580	Seleucus Babyloniam, Mediam, Suſianam ditioni ſuæ ſubjicit, & Syriæ regno dat initium: inde Æra Græcorum, quæ utuntur ſcriptores utrique libri Machabæorum: prior annos à Niſan inchoat, poſterior à Tiſri; quæ obſervatione facilè conciliantur.	311
4587	Simeon Juſtus Oniæ filius ab Eccleſiaſtico laudatus Pontificatum init.	304
	Circa illud tempus vixit Jeſus filius Sirach auctor Eccleſiaſtici.	
4606	Ptolemæus Lagi poſt annos regni quadraginta moritur ætatis anno octogeſimo quarto; ſuccedit Ptolemæus Philadelphus.	285
4609	Seleucus Nicator moritur anno regni 31. regnat Antiochus Soter ejus filius, quo regnante ſex Judæorum millia ſoli peremerunt centum viginti millia Galatarum propter auxilium illis datum de cælo, incertum quo Soteris anno, *Machab. lib.* 2. *cap.* 8. *verſ.* 20.	282
4625	Arius Spartanorum Rex moritur, qui ad Oniam ſummum Pontificem hujus nominis primum ſcripſit, *Machab.* 1. *cap.* 12.	266
4628	Antiochus cognomine Deus patri ſuccedit.	263
4642	Ptolemæus Philadelphus & Antiochus Deus pacem & nuptias pacis obſides ineunt. Antiochus rejecta Laodice Berenicem ducit Philadelphi ſororem. Hieronymus *in Dan.* 11.	249
4643	Philadelpho in regno Ægypti ſuccedit Ptolemæus Evergetes.	248
	Antiochus Rex Syriæ Berenicem Philadelphi filiam expellit, Laodicem revocat: hæc veneno maritum necat, Berenicem ejuſque filium occidit.	
	Seleucus cognomento Callinicus ſuccedit Antiocho.	
4663	Seleucus Ceraunus Rex Syriæ quintus ſuccedit Callinico.	228
4666	Antiochus magnus Rex Syriæ poſt Ceraunum.	225
4669	Ptolemæus Philopator ſuccedit Ptolemæo Evergeti.	222
4673	Antiochus à Ptolemæo Philopatore vincitur ad Raphiam, induciæ inter eos annuæ. Ptolemæus venit Jeruſalem, & cùm in ſanctum ingredi vellet, mirabiliter coercetur. *Machab. lib.* 3.	218
4674	Ptolemæus Philopator Judæos ad idololatriam compellens divinitùs immutatur, *Machab. lib.* 5.	217
4679	Antiochus magnus debellato Philopatore Judæos ſibi adjungit.	212
4686	Ptolemæus Epiphanes quadrimus Philopatori ſuccedit in regnum Ægypti. Hieronymus *in cap.* 11. *Dan.*	205
4687	Antiochus cum Philippo fœdus init adverſus Ptolemæum.	204
4688	Legati Romani ad Antiochum miſſi ut pacem cum Ægypti Rege ſuaderent, ab eo contemnuntur. Hieronymus in *cap.* 11. *Dan.*	203
4692	Antiochus filiam Cleopatram Ptolemæo deſpondet, Hieron. *in Dan. cap.* 11.	199
4694	Antiochus Syriam Judæamque recipit victo Scopa Ptolemæi duce, cæſis Judæorum pluribus Scopæ militantibus, deinceps erga populum judaicum clemens.	197
4699	Antiochus filiam ſuam tradit Ptolemæo, bellum contra Romanos movet, inſulas Romanis fœderatas aggreditur.	192
4700	Antiochus victus ad Thermopylas in Aſiam fugit: claſſis Antiochi infeliciter pugnat.	191
4701	Antiochus à Scipionibus vincitur, & captus emittitur, quòd filium Scipionis captivum patri remiſiſſet; legatos de pace ad Scipiones, deinde Romam mittit.	190
4702	Pax Antiocho data ea lege ut Aſiæ locis cederet, & Provinciis quæ ultra Taurum ſunt, quæ Eumenis Pergamenorum Regis eſſent in poſterum, *Appianus*, & *Machab. lib.* 2. *cap.* 8.	189
4703	Antiochus magnus occiditur, cùm Beli templum in Elymaide deprædari tentaret; & ſuccedit Seleucus Philopator.	188
4705	Seleucus Heliodorum mittit ad templum expilan-	186

pilan-

Digitized by Google

Anno Mundi		An. an. ær. Ch.
	pilandum, Heliodorus cœleſtibus oſtentis à ſacrilegio deterretur.	
4710	Ptolemæo Epiphani ſuccedit Ptolemæus Philometor.	181
4713	Philometoris anno quarto Doſitheus Epiſtolam Purim attulit Jeruſalem, *Eſter cap.* 11.	178
4715	Seleuco Philopatori ſuccedit Antiochus Epiphanes.	176
4716	Jaſon Oniam hujus nominis tertium virum ſanctiſſimum Pontificatu per fraudem ſpoliat.	175
4719	Menelaus Jaſonem eadem fraude ſacerdotio exuit, qua Jaſon fratrem Oniam.	172
4720	Antiochi prima in Ægyptum profectio, vincit Ægyptios inter Peluſium & Caſium montem, ſe pueri Regis tutorem profitetur. Ptolemæus Cypri præfectus inſulam illi tradit. Lyſimachus fratri Menelao ſubſtituitur. Menelaus Oniam per Andronicum occidi curat: criminis pœnas luit Andronicus.	171
4721	Lyſimachus multa conſcio Menelao ſacrilegia patrans occiditur à populo. Secunda Antiochi expeditio adverſus Ægyptum. Jeruſalem capitur & diripitur anno Græcorum quadrageſimo tertio poſt centeſimum.	170
4722	Antiochus tertia expeditione Ægyptum ſuæ ditioni ſubjicit præter Alexandriam. Philometori ab Alexandrinis ſufficitur frater, qui Phyſcon & Evergetes dictus; ad eum veniens Philometor regni particeps fit; deinde pellitur. Antiochus fratrum diſcordiam fovet, & fruſtrà tentat Alexandriam.	169
4723	Ptolemæi in gratiam redeunt, Antiochus ab Alexandriæ obſidione deſiſtit deterritus à Legatis Romanis. Interim Apollonius Antiochi juſſu Jeruſalem iterùm diripit, ſævitque in Judæos. Antiochus redux furorem in Judæorum legem vertit. Martyrium Eleazari, & ſeptem fratrum cum matre. Mathathias cum filiis religionis & patriæ defenſionem ſuſcipit.	168
4724	Mathathias moritur.	167
4725	Judas Apollonium, Nicanorem, Timotheum & Bacchidem vincit.	166
4726	Judas Lyſiam vincit. Templum repurgatur 25. menſis Caſleu.	165
4727	Lyſias iterùm vincitur. Antiochi mors: ſuccedit Antiochus Eupator filius Antiochi. Lyſias pacem offert Judæis; ſed perfidi Syri Judæos vexare non deſinunt.	164
4728	Judas arcem obſidet. Antiochus Eupator vincitur. Pax confecta. Menelaus pœnas criminum luit, cui ſuccedit in Pontificatum Alcimus æquè ſceleratus.	163
4729	Antiochus Eupator occiditur: regnat Demetrius filius Seleuci Philopatoris.	162
4730	Alcimus Demetrium contra Judæos incendit. Vincitur Nicanor. Judas fœdere cum Romanis inito infeliciter pugnat cum Bacchide, & occiditur; cui ſuccedit Jonathas frater ejus.	161
4731	Alcimus miſerè perit. Vacat Pontificatus in ſeptennium. Judæa duobus annis quieſcit.	160
4733	Jonathas, Bacchide debellato, pacem cum Syris componit.	158
4738	Alexander Antiochi Epiphanis filius Demetrium aggreditur. Jonathas partes Alexandri ſequitur, à quo creatur Pontifex Maximus.	153
4741	Demetrius Soter pugnans fortiter occumbit: regnat Alexander, ducitque Cleopatram Ptolemæi Philometoris filiam. Jonatham magno habet in pretio. Onias in Ægypto templum ædificat, abuſus Prophetia Iſaiæ *cap.* 19.	150
4743	Demetrius Demetrii Soteris filius Alexandrum Balam aggreditur: Jonathas Apollonium Demetrii ducem fugat.	148
4745	Alexander à ſuis deſertus, & ab ipſo ſocero Philometore oppugnatus, perit. Philometor eodem tempore moritur, cui ſuccedit Ptolemæus frater.	146
4746	Jonathas Demetrium placat, hic à Judæis defenditur contra ſubditos rebelles, quorum ad centum millia occiderunt. Demetrius beneficii immemor Judæos inſectatur.	145
4747	Tryphon Antiochum Alexandri filium regem appellat, & cum Jonatha fœdus init. Jonathas adverſus Demetrianos bellum proſpero eventu gerit. Cum Romanis & Spartiatis amicitiam renovat, dein Tryphonis fraude conjicitur in vincula, & necatur. Hoc anno Græcorum ſexageſimo nono poſt centeſimum ſcripta eſt prima Epiſtola, quæ legitur initio ſecundi libri Machabæorum.	144
4748	Simon Machabæus fratri ſuccedit, & ad Demetrium tranſit, poſtquam Tryphon Antiocho Alexandri filio interfecto tyrannidem uſurpaſſet: tunc ablatum eſt ab Iſrael jugum gentium: ab hoc anno numerandi anni qui in ſiclis Samaritanis occurrunt: fuit hic annus Græcorum ſeptuageſimus poſt centeſimum.	143
4749	Simon arcem Hieroſolymitanam expugnat.	142
4750	Demetrius à Parthis capitur cæſo exercitu.	141
4752	Cleopatra nubit fratri prioris mariti Demetrii Antiocho, qui Soter Pius & Sidetes dicitur; ad eos deficiunt Tryphonis Milites.	139
4753	Tryphon interficitur.	138
4756	Simon à Ptolemæo genero perfidioſè necatur.	135
	Joannes Hyrcanus, Simonis filius & ſucceſſor, ab Antiocho Sotere in urbem Hieroſolymitanam compulſus obſidetur: pax certis conditionibus ſancita.	
4759	Anno Ptolemæi Evergetæ ſive Phyſconis trigeſimo octavo, ex quo cum fratre regnavit; Jeſus avi ſui Jeſu Siracidæ librum interpretatur.	132
4761	Antiochus Sidetes Parthos bello aggreſſus victor primò, poſteà victus in templo Naneæ percutitur, & membratim ſcinditur, cujus morte Judæa prorſus libera remanſit.	130
4762	Joannes Hyrcanus Idumæam ſubjicit, Idumæos ad Circumciſionem compellit.	129
4766	Anno Græcorum centeſimo octogeſimo octavo ſcripta eſt ſecunda Epiſtola, quæ legitur initio libri ſecundi Machabæorum.	125
4784	Joannes Hyrcanus moritur anno ſui Pontificatus vigeſimo nono, cui ſuccedit Ariſtobulus ejus filius, & diadema regium aſſumit.	107
4785	Ariſtobulo ſuccedit Alexander Jannæus.	106
4812	Alexander Jannæus poſt annos viginti ſeptem fortunati principatus moritur: hic finis menſis Prophetici annorum triginta, quo durante tres paſtores populi Judaici auferendos prædixit Zacharias capite undecimo: ſuccedit Alexandro Hircanus, cujus loco mater regnum per annos novem adminiſtrat.	79
4824	Hircanus anno regni tertio ab Ariſtobulo fratre ſpoliatur.	67
4827	Pompejus expugnata Jeruſalem Hircano regium nomen reſtituit, Judæam Romanis ſubjicit.	64
4844	Antigonus Ariſtobuli filius fruſtrà ad Julium Cæſarem recurrit. Herodes annos natus quinque & viginti Galilææ præficitur.	47
4851	Antigonus Parthorum auxilio Hircanum regno pulſum in vincula conjicit. Herodes proceelloſo tempore navigat in Italiam, ac rex Judææ declaratur à Triumviris & Senatu.	40
4854	Jeruſalem à Soſio expugnata. Antigonus ſecuri percuſſus. Herodes regno potitur.	37
4860	Pugna Actiaca.	31
4861	Herodes Hircanum Aſmonæorum ultimum interficit.	30
4884	Anno urbis conditæ 747. Tiberio Claudio & Calphurnio Piſone conſulibus, Auguſtus Cenſor perpetuus renuntiatur: cenſendi tempus currebat à prima die hujus anni uſque ad ultimam anni U. C. 751.	7
4885	Hoc anno U. C. 748. Chriſtum natum affirmant M. A. Capellus, Keplerus, Henſchenius, Pagius.	6
4886	Hoc anno natum Chriſtum aſſerunt Dekerus, Petavius, Pezron. & alii plures, quo anno Quintilium Varum uſque ad Octobrem Sy-	5

ria

Anno Mundi		An. ær. Ch.
	eiæ præfuiſſe nummi probans : nos Sulpitium Quirinium Conſularem Varo ſucceſſiſse probabimus aliquando.	
4887	Hoc anno Verbum caro factum eſt 25. Martii. Joannes natus 24. Junii. JESUS-CHRISTUS NATUS die 25. Decembris, ſecundùm Sulpitium Severum, Patreſque alios numero plures, quo anno Herodes Judæos Auguſto obligavit, ſacramento à Phariſæis ſex mille recuſato. tum cenſus actus in Judæa Præſide Syriæ Quirino.	4.
4888	Hoc anno natum Chriſtum ſexta Januarii Patres multi, alia die Baronius, Scaliger, putavere. Jeſus Chriſtus circumciſus, adoratus à Magis, Nazareth profectus, inde in Ægyptum poſt mortem Herodis reverſus. Mortuus Herodes circa Paſcha regni trigeſimo ſeptimo à prima inſtitutione, trigeſimo quarto à capta Jeruſalem, nondum expletis. Succedit Archelaus.	3.
4890	Anno urbis conditæ ſeptingenteſimo quinquageſimo tertio. Hoc anno natum Chriſtum ignorantiæ ſæculis creditum eſt, à qua opinione docti receſſerunt ſuperiori ſæculo.	1
4891	ÆRA CHRISTIANA anno urbis conditæ ſeptingenteſimo quinquageſimo quarto.	1
4900	Chriſtus anno duodecimo ætatis expleto, cùm Jeruſalem veniſset ad Paſcha, non rediit cum parentibus, inventus poſt triduum in templo.	10
	Anno Imperii Tiberii quinto & decimo ineunte, Joannes præcurſoris miniſterium exorſus, circa feſtum expiationis prædicat pœnitentiam.	
4918	Chriſtus octava Novembris baptizatus ſeceſſit in deſertum. Tentatur decima nona Decembris	28
	Vigeſima redit ad ripas Jordanis.	
	Vigeſima prima Joannes reſpondet legatis Judæorum ſe non eſse Chriſtum.	
	Vigeſima ſecunda, altera die poſt legationem, Jeſus à Joanne declaratur AGNUS DEI.	
	Vigeſima tertia ſecundum Joannis teſtimonium, Petrus & Andreas Dominum ſequuntur.	
	Vigeſima quarta, tertia die poſt legationem Joannes Pontificum juſſu in vincula conjicitur. Jeſus Philippum & Nathanael vocat; abit in Galilæam.	
	Sexta die Januarii Chriſtus ad nuptias vocatus aquam mutat in vinum : poſteà relicta Nazareth deſcendit cum matre & diſcipulis Capharnaum, ubi manſit non multis diebus.	
	Jeſus aſcendit in navículam Petri. Petrus laxans in verbo ejus rete concludit multitudinem piſcium copioſam; vocatur à Chriſto cum fratre Andrea, & relictis omnibus, uterque Dominum ſequitur.	
	Jeſus reverſus Capharnaum ſabbato ejicit dæmonium; inde circuiens Galilæam docet in Synagogis, ſanans omnem languorem.	
	Eligit Apoſtolos, & concionem habet, quæ dicitur ſermo Domini in monte; hac finita leproſum mundat. Capharnaum ingreſsus ſanat puerum Centurionis.	
	Synagoga egreſsus venit in domum Petri, & ſocrum ejus febribus liberat; veſpere omnes male habentes curat; facta autem die abit in deſertum locum.	
	Matthæus vocatus : geſta deinde quæ apud Matthæum referuntur cap. nono.	
	Miſſi Apoſtoli duodecim ad prædicandum : geſta quæ leguntur capite decimo. Miſſi paulò poſt ſeptuaginta diſcipuli.	
	Filius viduæ Naim ſuſcitatur.	
	Diſcipuli Joannis miſſi à Joanne, nondum vinculis ſoluto, veniunt ad Jeſum. Geſta quæ leguntur Matthæi cap. undecimo.	
	Mulier peccatrix lacrymis pedes Chriſti rigat, ei remittuntur peccata.	
	Inſtante Paſcha Judæorum, aſcendit Jeſus Jeroſolymam : ejicit è templo vendentes & ementes. Geſta quæ leguntur Joannis capite ſecundo, à verſu 13. ad tertii 21. Joannes vinculis ſolvitur. Paſcha contigit Aprilis 16. ſabbato.	
	Sabbato ſecundo primo, id eſt, ſabbato ſequente diem primum poſt Paſcha, quo manipulus ſpicarum offerebatur, hoc ſabbato inquam diſcipuli per ſata tranſeuntes reprehenſi quòd ſpicas vellerent, à Domino defenduntur.	
	Alterò ſabbato manus aridà ſanata.	
	Tunc mulieres Jeſum ſequebantur, quas inter Maria Magdalena.	
	Martha excipit Dominum.	
	Dominus docet diſcipulos modum orandi. Dominus baptizabat in Judæa, Joannes Baptiſta in Ænnon.	
	Jeſus ut cognovit quia audierunt Phariſæi, quòd Joannes baptizaret, reliquit Judæam, & abiit iterùm in Galilæam : oportebat autem tranſire per Samariam, tranſeundo cum Samaritana colloquitur.	
	Jeſus venit iterùm in Cana, & ſanat reguli filium. Joannes ab Herode vinctus. Jeſus Phariſæos inſectatur.	
	Phariſæi cum Herodianis conſpirant adverſus Jeſum. Jeſus ſeceſſit ad mare Tiberiadis. Geſta quæ *Matth. cap.* 12. *à v.* 14. *& Marcus cap.* 3. *à v.* 6. referunt; ea etiam quæ *Matth. cap.* 13 *& Marc cap.* 4.	
	Jeſus venit Nazareth in patriam ſuam; ibi contemnitur.	
	Joannes decollatur vigeſima nona Auguſti.	
	Jeſus redit ad feſtum tabernaculorum, & ſabbato languidum ſanat juxta Piſcinam.	
4920	Reverſo in Galilæam Domino, Herodes audita ejus fama Joannem putat ſurrexiſse à mortuis.	30
	Jeſus abit in locum deſertum, qui eſt Bethſaidæ trans mare Galilææ : erat proximum Paſchæ, & ſequebatur eum multitudo magna, quam Dominus pavit quinque panibus & duobus piſcibus: ne ut facerent eum regem, fugit. Geſta quæ Joannes capite ſexto refert, & Matthæus 14. à v. 13.	
	Jeſus aſcendit ad Paſcha celebratum hoc anno 5. Aprilis feriâ tertia, & ſtatim redit in Galilæam : geſta quæ Lucas refert *cap.* 1. 14.	
	Accedunt ad Jeſum Scribæ & Phariſæi ab Jeroſolymis. Jeſus ſeceſſit in partes Tyri & Sidonis; redit ad mare Galilææ : paſcit quatuor millia hominum ſeptem panibus & piſciculis paucis : venit in fines Maggedan : iterùm trans fretum in deſertum abit.	
	Geſta quæ Lucas refert, *cap.* 15. *&* 16. venit Bethſaidam, & cæcum ſanat.	
	Inde Cæſaream Philippi venit : Petri fidem laudat, & præmio afficit; poſt dies ſex, nempe die octava poſt Confeſſionem Petri.	
	Sexta Auguſti transfiguratur.	
	Poſtridie dæmonem ejicit, quem diſcipuli ejicere non potuerant : cùm veniſset Capharnaum jubet Petrum ſtatere invento in ore piſcis ſolvere tributum pro ſe & Petro. Apoſtolos compeſcit de primatu contendentes. Geſta quæ Matthæus narrat *cap.* 18. clam venit ad Scenopegia.	
	Ingreditur Jeruſalem feſto mediante.	
	Cæco nato viſum reſtituit.	
	In Galilæam proficiſcitur.	
	Redit Jeruſalem ad Encænia.	
4921	Moratur circa Jordanem, ubi Joannes baptizaverat. Geſta quæ Matthæus narrat *cap.* 19. *&* 20. uſque ad v. 17.	31
	Jeſus faciem ſuam firmat, ut eat in Jeruſalem; non recipitur à Samaritanis. Jacobum & Joannem docet quis zelus Chriſtianum deceat; decem leproſos curat, prædicit Apoſtolis quæ paſſurus erat Jeruſalem, nuntium accipit de morbo Lazari, ſubſiſtit duobus diebus, quibus elapſis iter proſequitur; cæcum ſanat prope Jericho.	
	Ingreſsus Jericho divertit ad Zachæum; egrediens Jericho cæcis duobus viſum reddit. Venit Bethaniam, & Lazarum ſuſcitat.	
	Concilium Pontificum adverſus Jeſum.	
	Jeſus moratur cum diſcipulis in deſerto Ephrem.	
Martii 17.	Jeſus Bethaniam redit : Maria pedes illius ungit. Judas dolet ſublatam furandi occaſionem.	
Martii 18.	Feria Prima, Jeſus ingreditur Jeruſalem triumphans, veſpere redit Bethaniam.	
Martii 19.		

Feria.

Anno Mundi		An. æræ Ch.
	Feria ſecunda, redit Jeruſalem, ficul maledicit.	Martii 19
	Feria tertia, vident diſcipuli ficum exaruiſſe.	
	Feria quarta, Judas Dominum vendit triginta argenteis.	Martii 21
	Feria quinta, ſub veſperam, incipiente prima die Azymorum, Jeſus diſcipulis dicit: Parate nobis Paſcha ut manducemus; cœnantibus illis dat ſub ſpecie panis corpus, ſub ſpecie vini ſanguinem ſuum.	Martii 22
	Feria ſexta, Jeſus hora tertia judicatus, hora ſexta crucifixus, moritur qua hora neceſſe erat occidi Paſcha, ſepelitur veſpere.	Martii 23
	Sabbato decima quinta Azymorum, ejus corpus in ſepulchro, anima cum Patrum animabus manet.	Martii 24
	Feria prima, oblatio manipuli, Chriſtus reſurgit.	Martii 25
	Apparet primò Mariæ Magdalenæ.	
	Secundò mulieribus piis, quæ ad monumentum venerant.	
	Tertiò Petro.	
	Quartò diſcipulis euntibus in Emmaus.	
	Quintò Apoſtolis abſente Thoma.	
	Sextò poſt dies octo apparet Apoſtolis Thoma præſente.	1. Apr.
	Septimò apparet in monte Galilææ pluſquam quingentis fratribus.	
	Octavo deinde viſus eſt Jacobo.	
	Nonò viſus eſt Apoſtolis ad mare Tiberiadis piſcantibus, ac ſæpiùs per quadraginta dies, conveſcens & loquens de regno Dei.	
	Denique feria quinta, die quadrageſima à Reſurrectione, Jeſus aſcendit in cœlum, & ſedet à dextris Dei.	3. Maji
	Die Maji decima tertia, quæ Dominica, & in quam hoc anno Pentecoſtes Judæorum incidit, Spiritus ſanctus deſcendit hora tertia, quinquageſima die poſt reſurrectionem Domini: eadem Petrus prima concione tria hominum millia convertit.	
	Sanatur claudus à Petro & Joanne, & ſecunda Petri concione convertuntur quinque millia. Petrus & Joannes in carcerem miſſi citò remittuntur.	
	Petrus Ananiam & Saphiram verbo interficit.	
	Apoſtoli in carcerem miſſi liberantur ab Angelo.	
	Rurſus in judicium adducti virgis cæduntur.	
	Creantur ſeptem Diaconi.	
	Die vigeſima ſexta Decembris lapidatur Stephanus Diaconorum primus, diſperguntur fideles.	
4922	Philippus Diaconus convertit Samaritanos. Petrus & Joannes illos Confirmationis Sacramento muniunt. Philippus Diaconus Eunuchum Candacis Reginæ Æthiopum baptizat.	32
4923	Die Januarii vigeſima quinta Paulus convertitur.	33
	Paulus Damaſco diſcedit in Arabiam: mox Damaſcum revertitur, à Chriſto ipſo per revelationem edoctus fidei myſteria.	
	Pilatus exauctoratus, & in exilium miſſus Viennam, ubi ſe ipſum interimit. Caiphas quoque hoc anno in ordinem redactus, poſtmodum miſerè perit. Judæi in Paulum conſpirant, & præfectum Arabem Damaſci in eum incendunt: Paulus per murum dimiſſus in ſporta evadit, venit Jeruſalem, tribus annis elapſis à converſione: Barnabas illum ducit ad Petrum, & Jacobum fratrem Domini. Permanet apud Petrum dies quindecim. Poſteà deducitur Cæſaream, & inde Tharſum dimittitur.	
4926		36
	Petrus Lyddæ paralyticum ſanat, Joppe Dorcam ſuſcitat.	
4927	Saulus in Cilicia prædicat: Tiberius moritur: Cajus ſuccedit.	37
4928	Saulus in Syria prædicat. Petrus Cornelium baptizat.	38
4929	Matthæus Evangelium ſcribit. Herodes Antipas regno exuitur: extat nummus illius Herodis, qui Caji nomen habet inſcriptum, & annum quadrageſimum tertium: incipit hæc Epocha ab eo tempore, quo Herodes Aſcalonita paulò ante mortem Judæos coegit Sacramento ſe obſtringere Cæſari. Vide Joſephum. Barnabas Antiochiam mittitur, Saulus Tharſum redit.	39

Anno Mundi		An. æræ Ch.
4930	Barnabas Saulum ducit Antiochiam. Agabus famem prædicit ſub Claudio futuram.	40
4931	Cajus occiditur. Succedit Claudius. Saulus & Barnabas annum totum Antiochiæ laborant: Diſcipuli cognominantur Chriſtiani.	41
4932	Herodes Agrippa, Herodis Aſcalonitæ nepos, ut placeret Judæis, Jacobum Joannis fratrem gladio occidit, Petrum Carceri mancipat: Petrus ab Angelo liberatur.	42
	Judæam premit fames. Saulus & Barnabas eleemoſynas Chriſtianorum Antiochenorum deferunt Jeruſalem. Joannes Marcus illis jungitur.	
	Saulus & Barnabas ſegregati à Spiritu Sancto, ut gentibus prædicarent, Seleuciam veniunt, ac deinde in Cyprum navigant: Saulus priuſquam Antiochia excederet, raptus fuit ad tertium cœlum.	
4933	Sergius Paulus proconſul Cypri fit Chriſtianus. Paulus & Barnabas Pergen Pamphiliæ veniunt.	43
4934	Paulus & Barnabas in Piſidiam perveniunt, & Antiochiæ Piſidiæ plurimùm laborant. Piſidia pulſi in Lycaoniam proficiſcuntur. Iconii, Lyſtris, Derbæ multa patiuntur. Herodes Agrippa divinitùs percuſſus moritur.	44
4935	Iterùm Lyſtram veniunt Saulus & Barnabas. Inde Antiochiam Piſidiæ, & conſtituunt per ſingulas Eccleſias Presbyteros. Pergen ac inde Antiochiam Syriæ repetunt.	45
4936	Orta quæſtio de legalibus retinendis.	46
4937	Concilium Apoſtolorum anno poſt Converſionem Pauli decimo quinto: decretum Concilii, Paulus, Barnabas, Judas & Silas perferunt Antiochiam; quam in urbem venit etiam Petrus.	47
4938	Petrus à Paulo reprehenditur, Paulus & Barnabas diſſident de Joanne Marco, Paulus aſſumpto in ſocium Sila perambulat Syriam & Ciliciam; pervenit Derben, & inde Lyſtram, ubi Timotheum circumcidit, & ſecum abducit.	48
4939	Paulus per Phrygiam, Galatiam, Myſiam excurrit; Troadem venit, ubi Lucas ei adjungitur. Troade in Macedoniam tranſit; Philippis moratur, ac poſtea per Amphipolim & Apolloniam Theſſalonicam pervenit, ubi diu prædicat.	49
4941	Paulus Berœam petit; inde pulſus Athenas venit, Timotheum mittit Theſſalonicam.	51
4942	Judæi Italia pelluntur. Paulus Corinthum venit; inde ſcribit utramque Epiſtolam ad Theſſalonicenſes.	52
4943	Paulus ſiſtitur coram Gallione Achajæ proconſule; liber dimittitur. Abiturus in Syriam, comam ſibi ex voto attondet in Cenchreis Corinthi portu. Epheſum appellit, & relictis ibi Aquila & Priſcilla, Cæſaream profectus aſcendit Jeruſalem quartò, & inde Antiochiam deſcendit. Interim Apollo venit Epheſum, & ab Aquila ac Priſcilla meliùs edoctus, Corinthum profectus eſt.	53
4944	Paulus per Phrygiam & Galatiam Epheſum venit: prædicat in Synagoga tres menſes.	54
	Claudius moritur. Succedit Nero.	
4945	Petrus Corinthum, inde Romam primò venit, & ibi ſedem figit Antiochia relictâ Evodio.	55
	Paulus diſſerit in ſchola Tyranni Epheſi.	
	Apollo Corintho ad Paulum venit. Scribit Paulus primam ad Corinthios; præmittit Timotheum cum Eraſto in Macedoniam.	
4946	Excitata ſeditione contra ſe, abit in Macedoniam: unde ſecundam ad Corinthios Epiſtolam ſcribit, poſt annos quatuordecim, ex quo raptus fuerat in tertium cœlum. Scribit quoque ad Galatas è Macedonia. In Græciam venit.	56
4947	Marcus Evangelium ſcribit Romæ. Petrus Roma diſcedens alias Europæ partes luſtrat, Paulus Corintho ſcribit ad Romanos.	57
	Jacobus frater Domini Epiſtolam ſuam ſcribit: Lucas Evangelium.	

Paulus

Anno Mundi		An. an. ær. Ch.
4948	Paulus ex Græcia in Macedoniam reverſus Philippis manet per dies Azymorum. Venit Jeruſalem quintò; circa Pentecoſten coram Felice accuſatur; Cæſareæ in vinculis retinetur; coram Druſilla iterùm auditur.	58
4949	Paulus Cæſareæ manet in libera cuſtodia. Petrus Romam reverſus, inde primam Epiſtolam ſcribit.	59
4950	Felici biennio expleto, ex quo Paulus accuſatus eſt, ſucceſſor datus. Paulus ſiſtitur Feſto, Cæſarem appellat, producitur coram Agrippa, Romam navigat. Jacobus frater Domini interficitur.	60
4951	Paulus Romam pervenit anno Neronis ſeptimo, menſe Februario.	61
4952	Paulus in vinculis ſcribit ad Philippenſes, ad Epheſios, ad Coloſſenſes, ad Philemonem.	62
4953	Paulus Româ diſcedere permittitur: Italiam prædicando luſtrat; ſcribit ad Hebræos, Lucas Acta conſcribit.	63
4954	Paulus in Cretam navigat, & ibi Titum Epiſcopum relinquit; è Creta in Judæam ſextò cum Timotheo venit, è Judæa in Aſiam, Coloſſenſes viſitat; Epheſi Timotheum relinquit Epiſcopum.	64
	Nero Chriſtianos perſequitur. Joanni exuli in Pathmo revelatur clades Jeruſalem Deicidæ & Romæ idololatræ, quæ Apocalypſi exprimitur.	
4955	Paulus Philippis moratur, ſcribit ad Timotheum & ad Titum, hiemat Nicopoli.	65
4956	Paulus Corinthum petit, & ibi Eraſtum relinquit. Venit Troadem, ubi penulam relinquit, libros & membranas apud Carpum. E Troade Miletum venit, ibi hæret. Trophimus æger. Bellum contra Judæos incipit. Petrus cruci affigitur vigeſima nona Junii: paulò ante ſecundam Epiſtolam ſcripſerat. Linus Petro ſuccedit.	66
4957	Paulus Romam accedens conjicitur in vincula; defendit ſe coram Helio, cui Nero abſens vices ſuas tradiderat; nemo illi adeſt, tamen ereptus ex ore Leonis ſcribit ſecundam ad Timotheum Epiſtolam. Inde in Galliam & Hiſpaniam peregrinatur. Romam redux, cervicibus abſciſſis cœlo tranſmittitur vigeſima nona Junii, anno à morte Petri evoluto: ita Prudentius, Auguſtinus, Arator.	67
4958	Nero ſe ipſum interimit nona Junii.	68
4960	Titus Jeruſalem expugnat & diruit die Auguſti XXXI. Hic finis quadraginta annorum peccati Judæ, nempe Deicidii, de quibus Ezechiel.	70
4986	Joannes Evangelium ſcribit, & poſtea Epiſtolas, quarum prima ad Parthos.	96
4988	Judas frater Jacobi Epiſtolam ſcribit.	98
	Joannes ultimus Apoſtolorum moritur.	

F I N I S.

Digitized by Google

ROMANÆ CORRECTIONIS
IN LATINIS BIBLIIS
EDITIONIS VULGATÆ,

JUSSU

SIXTI V. PONTIFICIS MAXIMI

Recognitis,

LOCA INSIGNIORA;

OBSERVATA

A FRANCISCO LUCA BRUGENSE,

Eccleſiæ Cathedralis Audomaropolitanæ
Theologo & Decano.

Digitized by Google

Digitized by Google

R^{MO.} IN CHRISTO PATRI
JACOBO BLASÆO,
EPISCOPO AUDOMAROPOLITANO,
Domino ſuo cùm primis colendo,

FRANCISCUS LUCAS.

UT inde ab ineunte ætate, Sacræ Scripturæ lectione plurimùm ſum delectatus, R:me Præſul idemque Ampliſſime Domine: ita magnam mihi attulit voluptatem, quòd vidi ſuperioribus annis, in lucem prodeuntia, Latina veteris vulgatæque verſionis Biblia, auctoritate Summorum Pontificum, nominatim Sixti Quinti, &, qui hodie feliciſſimè ſedet, Clementis Octavi, à Notariorum mendis vitiiſque diligentiſſimè expurgata. Verùm quantam hæc res voluptatem, tantam è diverſo triſtitiam animo meo attulit metus, ne, dum variis poſthac locis hæc Biblia typis cudi recudique contingeret, foret, ut brevì in ſublata jam vitia recideretur. Quamvis enim, ad hoc periculum evitandum, prudentiſſimè caverit ſummus Pontifex, ne quivis Typographus ea poſſet excudere: ea tamen eſt plerorumque, qui Typographiis præſunt, vel inſcitia, ut non agnoſcant, vel incuria, ut negligant, quod verum eſt, & inolitis vitiis poſtponant. Tale quid videmus in Romanis Miſſalibus & Breviariis accidiſſe, iis præſertim quæ extra hoc Belgium impreſſa ſunt: ſimile quibuſdam locis fieri cœptum eſt in his ipſis Bibliis. Dum igitur diſpicio, quodnam efficaciſſimum remedium huic malo queat adhiberi, ne ampliùs ea loca corrumpantur, quæ jam dexterrimè correcta ſunt: viſum eſt mihi, ſuffragante Moreto exactiſſimæ diligentiæ Typographo (quemadmodum Plantini hæredem decet) expediens fore, ut adhibito auctographo Romano, quod ille ad me miſit, colligerem præcipua atque inſigniora, quæ in hac Bibliorum editione, à Romanis Patribus reſtituta ſunt, loca: & indicata ea quæ rejecta eſt lectione, ita clarè diſtinguerem unam ab altera, ut deinceps nemo

non clarè intelligi poſſet, quæ proba ſit lectio, quæ reproba; quæ textu expulſa, quæ in textum, ſummi Pontificis, Eccleſiæ totius capitis, auctoritate recepta. Nam quamvis, nec hoc quidem modo effici poterit, ne Typographi ampliùs errent: id tamen fiet, ut non errent ſi velint; ſi velint inquam Correctorium hoc à nobis collectum conſulere: quòd ſi nolint, nec vereantur negligentes relabi in vetera vitia; ut minimùm poterunt ex hoc libello negligentiæ argui, & quæ admiſerint menda dignoſci atque auferri. Sic enim concinnatum à nobis eſt hoc Correctorium, indicato ad ſingula loca nodo ipſo difficultatis, adeoque puncto, in quo varietas conſiſtit, ut etiamſi contingeret typographicum vitium in hoc ipſum irrepere, facile eſſet ex circumſtantiis deprehendere. Quocirca fiet hac ratione, ut non pereat Romanorum Patrum labor, quin Biblia veteris ac vulgatæ editionis Latinæ ab ipſis emendata, in ſuo nitore permanere ac perſeverare queant, & ſarta tecta perpetuò conſervari. Quamobrem, uti ſpero hanc operam meam ipſis gratam fore: ita gratiorem etiam fore confido, ſi R:mæ Paternitatis Tuæ, quam illi nobis ſummo cum præconio Epiſcopum non ita pridem magno noſtro bono præfecerunt, ſubjectis calculis approbetur. Quod ut impetrare me poſſe ſperem, facit eruditiſſima ſimul & ſacrarum literarum ſtudioſiſſima R:mæ P:ris Tuæ humanitas: quam ut Dominus Deus mihi & Eccleſiæ Audomaropolitanæ multis annis ſervet incolumem, continuis precibus obtinere contendo. Audomaropoli, anno ſecundo à ſexcenteſimo & milleſimo, III. Nonas Aprilis.

Omnia Catholicæ Eccleſiæ, ejuſque in terra conſpicui capitis, Romani Pontificis, judicio, ſubmiſſa ſunto.

Franciſcus Lucas.

HÆc loca Romanæ & Apoſtolicæ recognitionis & reſtitutionis vulgatæ Latinæ ſacrorum Bibliorum editionis, à R.do Domino FRANCISCO LUCA *Brugenſe, Theologo & Eccleſiæ Cathedralis Audomarenſis Decano, ex ipſo auctographo Romano (quod vidimus) obſervata & collecta utiliter imprimentur, tum ad retinendam deinceps legitimam lectionem, eamque à Chalcotypes mendis revindicandam, tum etiam ut ii, qui jam Biblia veteris editionis habent, eadem facillimo negotio ex hac obſervatione corrigere & reſtituere poſſint.*

E. Jac. Epiſcopus Audomarenſis.

ROMA-

ROMANÆ CORRECTIONIS
IN LATINIS BIBLIIS
EDITIONIS VULGATÆ,
JUSSU SIXTI V. PONTIFICIS MAXIMI
Recognitis,
LOCA INSIGNIORA;

Obſervata à FRANCISCO LUCA Brugenſe, Eccleſiæ Cathedralis Audomaropolitanæ Theologo & Decano.

GENESIS.

CAPITIS *primi Verſu ſecundo.* Et ſpiritus Dei ferebatur ſuper aquas. *Non ſine cauſa, Romani Correctores* Domini, *id eſt,* τοῦ Κυρίου, *quod eſt in multis libris, mutarunt cum* Dei, *id eſt,* τοῦ Θεοῦ *quod eſt in aliis.*

V. 26. Et beſtiis. *Rectè hic omiſerunt vocem* terræ, *quam quidam libri addunt in hunc modum,* Et beſtiis terræ.

Sequitur; Univerſæque terræ. *Non eſt ſcribendum* creaturæ, *pro eo quod eſt in Sixtinis Bibliis* terræ.

V. 27. Et creavit Deus hominem ad imaginem ſuam. *Meritò hic omiſſum eſt,* & ſimilitudinem, *quod multi libri ſuperfluè interponunt, acceptum ex verſu ſuperiori aliiſque ſimilibus.*

CAP. II. v. 4. Quando creata ſunt. *Fœminino generi* creatæ, *quod exſtat in aliis exemplaribus, præferendum eſt neutrum* creata.

V. 16. Præcepitque ei dicens. *Non eſt mutandum præteritum* præcepit, *cum præſenti* præcipit.

CAP. III. v. 10. Vocem tuam audivi. *Non eſt addendum* Domine, *ut eo verſu proxime* Dominus *primo caſu, ubi legis:* Cui dixit: Quis enim *&c.*

V. 19. In ſudore vultus tui veſceris pane. *Sequitur in quibuſdam libris addiecique pronomen* tuo, *ſed quod meritò omiſſum eſt.*

V. 23. Et emiſit eum Dominus Deus. *Non eſt auferenda conjunctio* Et.

CAP. IV. v. 7. Statim in foribus peccatum aderit. *Huc non eſt adjiciendum pronomen* tuum.

V. 15. Poſuitque Dominus Cain ſignum. *Romani Patres omiſerunt eam, quæ nomini* Cain *proponi ſolet in præpoſitionem: nam & antiqui noſtri codices hic variant (alii enim ſcribunt* in Cain ſignum, *alii* ſignum in Cain, *alii denique* Cain in ſignum) *& Lxx. ſimiliter ſine præpoſitione verterunt* τῷ Κάϊν, *tertio caſu.*

CAP. V. v. 3. Et genuit ad imaginem. *Conſultò omiſſa eſt, quam quidam interponunt, vox* filium.

V. 22. Et vixit poſtquam. *Nomen* Henoch *hic non repetitur, ſed ſubaudiendum relinquitur è proximo.*

CAP. VI. v. 6. Et tactus dolore cordis intrinſecùs. *Prudenter ſublatum eſt quod plerique, vel præponunt, vel poſtponunt,* & præcavens in futurum.

V. 17. Univerſa quæ in terra ſunt conſumetur. *Deleta eſt conjunctio* &, *quæ à quibuſdam libris huic pericopæ præponebatur.*

V. 21. Et erunt tam tibi quàm illis in cibum. *Non ſcribas* eſcam, *pro eo quod in antiquis libris eſt* cibum.

CAP. VII. v. 2. Tolle ſeptena & ſeptena. *Non mutes imperativi præſens* tolle, *cum futuro indicativi* tolles.

V. 13. Uxor illius, & tres uxores filiorum ejus cum eis. *Ut non eſt præponenda conjunctio* & *ante vocem* uxor, *ita, non eſt delendus numerus* tres *ante vocem* uxores.

V. 17. Quadraginta diebus. *Omittendum eſt quod ſequitur in quibuſdam codicibus* & quadraginta noctibus.

V. 23. Et delevit omnem ſubſtantiam. *Superfluit quod quibuſdam exemplaribus additur* Deus.

CAP. VIII. v. 7. Qui egrediebatur & non revertebatur. *Non judicarunt Romani Correctores omittendam negationem.*

V. 21. Et ait: Nequaquam. *Non interponas* ad eum.

Ibidem. Omnem animam viventem. *Non deleas* τὸ viventem.

CAP. IX. v. 5. De manu viri & fratris ejus. *Quidam codices repetunt* τὸ de manu, *hoc modo:* De manu viri & de manu fratris ejus: *ſuperfluè.*

V. 16. Eritque arcus in nubibus. *Sixtina Biblia non addunt nomini* arcus *pronomen* meus.

V. 21. Inebriatus eſt & nudatus. *Superfluè quod in quibuſdam libris ſequitur* jacuit.

V. 25. Maledictus Chanaan. *Redundat vox* puer, *quam interponunt quidam.*

CAP. X. v. 1. Hæ ſunt generationes filiorum Noe. *Injuria delent quidam vocem* filiorum.

V. 9. Ob hoc exivit proverbium. *Cave mutes* ob, *quod eſt,* propter, *cum* ab, *id eſt, vocalem quartam cum prima.*

V. 18. Et poſt hæc diſſeminati ſunt. *Legendum eſt* poſt hæc, *non* per hos.

CAP. XII. v. 6. Uſque ad convallem. *Meritò hic omiſſa eſt* & *conjunctio, quæ præponebatur.*

V. 7. Qui apparuerat ei. *Quod ſequitur in quibuſdam libris* & invocavit ibi nomen ejus, *conſultò tranſfoſſum eſt.*

V. 16. Et famulæ & aſinæ. *Non eſt ſcribendum* familiæ, *pro* famulæ, *quod eſt ancillæ: nec omittendum* aſinæ *fœmininum, licèt præceſſerit maſculinum* aſini.

V. 18. Quare non indicaſti? *Non addas pronomen* mihi, *ſed ſubaudias.*

CAP. XIII. v. 14. Leva oculos tuos. *Non ſubjicias* in directum, *quod alii.*

V. 17. Surge & perambula. *Conjunctio ergo ſuperfluè interponitur à quibuſdam.*

CAP. XIV. v. 5. In Aſtarothcarnaim. *Male quidam, interjecta conjunctione, ſcribunt* in Aſtaroth & Carnaim.

V. 7. Et venerunt ad fontem Miſphat. *Meritò hic omiſſum eſt adverbium* uſque.

V. 15. Uſque Hoba, quæ eſt ad lævam Damaſci. *Et hic meritò omittitur, quod alii addunt,* & Phœnicem: Uſque Hoba & Phœnicem, quæ eſt.

CAP. XVI. v. 1. Non genuerat liberos. *Tertiò hic rectè omittitur pronomen* ſibi, *quamquam ſubaudiendum ſit ex Hebræo.*

V. 7. Qui eſt in via Sur. *Alii legunt relativum fœmininum* quæ, *relatum ad ſolitudinem; ſed Sixtina Biblia rectius maſculinum* qui, *ita ut ad fontem referatur, quod Hebræa exigunt.*

V. 13. Vocavit autem. *Non addas* Agar, *ſed intelligas.*

CAP. XVII. v. 4. Et pactum meum tecum. *Superfluit verbum* ponam, *quod adjiciunt quidam.*

V. 17. Et riſit dicens in corde ſuo. *Hic verborum ordo, ut eſt certior altero* In corde ſuo dicens, *ita antiquis Latinis atque Hebraicis libris congruentior.*

CAP. XVIII. v. 4. Et lavate pedes veſtros. *In aliis antigraphis paſſivè legitur:* Et laventur pedes veſtri: *verum illud Hebræo conſonat.*

V. 5. Et confortate cor veſtrum. *Similis eſt hujus loci ratio, ubi alii codices legunt* & confortetur cor veſtrum.

V. 6. Tria ſata ſimilæ commiſce. *Non eſt omittenda vox* ſimilæ.

V. 25. Nequaquam facies judicium hoc. *Nec hic omittendum pronomen* hoc.

CAP. XIX. v. 1. Et ſedente Lot. *Neque conjunctio* & *illuc auferenda eſt.*

Verſ. 14. Surgite, egredimini. *Hic non eſt interponenda, aut addenda conjunctio* &.

V. 29. Recordatus Abrahæ liberavit Lot. *Alii* Recordatus eſt Abrahæ & liberavit Lot.

V. 35. Dederunt etiam & illa nocte. *Quidam etiam gravant verbum* dederunt *particula enclitica* dederuntque.

CAP. XX. v. 7. Nunc ergo redde viro ſuo uxorem; quia propheta eſt: & orabit pro te, & vives. *Hic eſt ordo, non tantùm Sixtinorum, verùm etiam noſtrorum antiquorum codicum, Hebraicæ veritati conſonantium. In aliis multis libris, illud* quia propheta eſt, *poſtponitur huic* & orabit pro te.

V. 16.

Verſ. 16. Memento que te deprehenſam. *Non deleas copulativam conjunctionem* que.

CAP. XXI. v. 7. Quis auditurum crederet Abraham. *Ita legendum eſt, participium futuri temporis, quarto caſu,* auditurum, *non primo:* auditurus; *multò minùs ſecundò* auditorum, *à nomine* auditor.

Verſ. 13. Subter unam arborum quæ ibi erant. *Lege pluraliter* arborum quæ ibi erant, *non ſingulariter* arborem quæ ibi erat.

V. 20. Et fuit cum eo. *Non addas, ſed ſubaudias* Deus.

CAP. XXII. v. 20. His ita geſtis. *Non mutes adverbium* ita *cum conjunctione* itaque.

CAP. XXIII. v. 13. Circumſtante plebe. *Non eſt addendum pronomen* ejus.

Ibidem. Et ſic ſepeliam mortuum meum in eo. *Non ſcribas antecedens* agro *pro relativo* eo.

V. 19. In ſpelunca agri duplici. *Pro ſexto caſu* duplici, *quidam ſcribunt ſecundum* duplicis.

CAP. XXIV. v. 12. Dixit: Domine Deus. *Non ſcribas* oravit Dominum dicens: Domine Deus.

V. 14. Cum domino meo. *Non legendum, ſed intelligendum eſt, nomen* Abraham.

V. 24. Filia ſum Bathuelis, filii Melchæ, quem peperit ipſi Nachor. *Alii invertunt verborum ordinem, hoc modo.* Filia ſum Bathuelis, filii Nachor, quem peperit ei Melcha: *& quamquam hæc lectio clarior ſit, non tamen eſt hujus verſus, ſed quadrageſimi ſeptimi ſubſequentis.*

V. 32. Ad lavandos pedes ejus. *Cave mutes pronomen ſingulare* ejus, *cum nomine plurali* camelorum, *quod eſt in pleriſque libris.*

V. 41. Cùm veneris ad propinquos meos. *Ita rectius legitur,* propinquos *ex antiquis libris, quàm* proximos.

V. 54. Dimittite me. *Plurale legendum eſt, non ſingulare* dimitte.

V. 59. Et nutricem illius. *Non addas* Deboram, *proprium nutricis nomen.*

V. 65. At illa tollens citò pallium. *Non ſubjicias pronomen* ſuum.

V. 66. Narravit Iſaac. *Redundat quod quidam hic interponunt, addunt que* domino ſuo.

CAP. XXV. v. 2. Quæ peperit ei Zamran. *Ita ſcribendum eſt* Zamran, *ultima littera exiſtente tertia ex liquidis* n, *non ſecunda* m.

V. 10. Quem emerat à filiis Heth. *Non eſt mutandum relativum maſculinum* quem, *quod agrum refert, cum fœminino* quam, *quod referat ſpeluncam.*

V. 15. Hadar, & Thema. *Prioris nominis ultima littera eſt,* r, *id eſt* res, *non* d, *quod eſt,* daleth; Hadar, *non* Hadad.

V. 25. Qui prior egreſſus eſt. *Sic legunt Sixtina Biblia cum antiquis exemplaribus, comparativum* prior *pro ſuperlativo* primus.

CAP. XXVI. v. 31. In locum ſuum. *Hujus loco non ſcribas* in domum ſuam.

V. 34. Duxit uxores. *Non addas* duas.

CAP. XXVII. v. 12. Et inducam ſuper me maledictionem. *Non eſt mutanda prima perſona* inducam *cum tertia* inducat.

V. 21. Accede huc ut tangam te. *Pro adverbio* huc, *alii libri habent* ad me, *minùs rectè.*

V. 28. Frumenti & vini. *Omitte quod ſequitur in quibuſdam libris* & olei. *Idem uſu venit infrà. v.* 37.

CAP. XXVIII. v. 5. Profectus venit. *Ne mutes ſimplex* venit *cum compoſito* pervenit.

CAP. XXIX. v. 13. Cucurrit obviàm ei. *Pro ſimplici* cucurrit, *quidam legunt compoſitum* occurrit.

V. 25. Quare impoſuiſti mihi? *Nequaquam addendum eſt nomen.* Liam.

CAP. XXX. v. 16. Et ad me, inquit, intrabis. *Confodiendum eſt verbum* ait, *quod quidam addunt:* Et ait, ad me, inquit, intrabis.

V. 18. Appellavitque nomen ejus Iſſachar. *Omittatur quod ſequitur in quibuſdam libris* quod eſt merces.

V. 26. Tu noſti ſervitutem. *Non addas conjunctionem* vero.

V. 30. Ut aliquando provideam etiam domui meæ. *Non eſt omittenda particula* etiam.

V. 33. Furti me arguent. *Cave mutes verbum plurale tertia perſona* arguent, *cum ſingulari ſecunda perſona* argues.

CAP. XXXI. v. 19. Sed Deus Patris veſtri. *Pronomen* tui *confusè mutatum eſt cum* veſtri, *ne quis errorem eſſe putet.*

V. 31. Et auſit. *Non omittatur conjunctio* &.

V. 39. Quidquid furto peribat. *Præferendum eſt nomen* furto *adverbio* furtim.

V. 49. Intueatur & judicet. *Non præponas* & adjecit Laban.

CAP. XXXII. v. 1. Jacob quoque abiit itinere quo cœperat. *Alii legunt* Jacob autem abiit in itinere quod cœperat, *conjunctionem* quoque *mutant cum* autem, *addunt præpoſitionem* in, *denique pro ablativo* quo *ſcribunt accuſativum* quod.

V. 4. Præcepitque eis. *Servandum eſt præteritum* præcepit, *non ſubſtituendum præſens* præcipit.

V. 18. Domino meo Eſau. *Pronomen primæ perſonæ* meo, *non eſt mutandum cum pronomine tertia perſona* ſuo.

V. 29. Cur quæris nomen meum? *Sequitur in quibuſdam libris* quod eſt mirabile, *ſed non eſt illud hujus loci, verum Jud.* 13. *v.* 18.

CAP. XXXIV. v. 15. Omne maſculini ſexus. *Interpres dedit neutrum* omne, *non maſculinum* omnis.

V. 23. Unum efficiemus populum. *Futurum indicativi* efficiemus, *non eſt mutandum cum præſenti imperativi* efficiamus.

CAP. XXXV. v. 4. At ille infodit ea. *Retinendum eſt neutrum* ea, *non mutandum cum fœminino* eas.

V. 8. Ad radices Bethel, ſubter quercum. *Legendum eſt* ſubter, *quod locum inferiorem ſignificat, non* ſuper *contrarium, tametſi hoc ſit in Romana anni* 1593. *editione; error eſt enim typographicus.*

CAP. XXXVI. v. 11. Et Cenez. *Sequitur in quibuſdam libris* Et Core; *ſed ſuperflue.*

V. 14. Filiæ Anæ, filiæ Sebeon. *Cave ſcribas maſculinum* filii, *pro fœminino* filiæ, *priori præſertim loco.*

V. 17. Iſti filii Baſemath uxoris Eſau. *Minime redundant hæc verba.*

V. 24. Cùm paſceret aſinos. *Pro maſculino* aſinos, *non eſt ſubſtituendum fœmininum* aſinas.

CAP. XXXVII. v. 22. Non interficiatis animam ejus, nec effundatis ſanguinem. *Utrumque verbum ſecunda perſona legitur,* interficiatis, effundatis; *neutrum prima,* interficiamus, effundamus.

Ibidem. In ciſternam hanc. *Pronomen* hanc *non eſt commutandum cum nomine* veterem.

V. 28. Et prætereuntibus Madianitis. *Nec hic nomen* Madianitis, *cum altero* Iſmaelitis.

Ibidem. Viginti argenteis. *Denique nec hic numerus minor* viginti, *mutandus eſt cum majore* triginta.

CAP. XXXVIII. v. 2. Vocabulo Sue. *Pro* e *ſecunda, alii ſcribunt* a *primam vocalem, in nomine* Sua.

V. 12. Mortua eſt filia Sue. *Quidam libri omittunt nomen* filia; *malè.*

CAP. XXXIX. v. 2. Princeps exercitus. *Non addas pronomen* ſui.

V. 9. Et peccare in Deum meum. *Non ſubſtituas* Dominum τὸ κύριον, *pro* Deum τὸ θεόν.

V. 10. Per ſingulos dies. *Transfodiendum eſt quod ſequitur in quibuſdam libris verbum* loquebatur.

V. 21. Et miſertus illius dedit ei. *Non auctas etas autem, quomodo alii libri:* Et miſertus eſt illius & dedit ei.

CAP. XL. v. 1. His ita geſtis. *Non eſt mutandum adverbium* ita *cum conjunctione* itaque.

V. 15. Quia furto ſublatus ſum. *Spurium eſt adverbium* furtim, *poſitum loco nominis* furto.

V. 17. Portare me omnes cibos. *Superfluum eſt verbum* portabam, *quod quidam interponunt.*

CAP. XLI. v. 11. Vidimus ſomnium præſagum futurorum. *Non eſt mutandum nomen adjectivum* præſagum, *cum ſubſtantivo* præſagium.

V. 20. Et conſumptis prioribus. *Cave legas nomen ſubſtantivum* pecoribus, *pro adjectivo numeri* prioribus.

V. 43. Super currum ſuum ſecundum. *Spurium eſt pronomen* ſecum, *poſitum pro nomine numerali* ſecundum.

V. 44. Dixit quoque rex. *Superfluit quod ſubjungitur in quibuſdam codicibus nomen* Ægypti.

V. 45. Filiam Putiphare. *Ita rectius ſcribitur tum hic, tum infrà, v.* 50. *&* 46. *verſ.* 20. Putiphare, *quàm* Putipharis: *quo certius diſtinguatur, nomen hoc ſacerdotis* Putiphare, *quadriſyllabum, à triſyllabo nomine eunuchi* Putiphar, *de quo ſuprà* 39. *verſ.* 1.

V. 54. In cuncta autem terra Ægypti panis erat. *Quidam libri, pro* panis, *ſcribunt* fames, *quæ eſt inopia panis.*

CAP. XLII. v. 13. At illi: Duodecim, inquiunt. *Redundat verbum* dixerunt, *quod quidam addunt:* At illi dixerunt.

V. 25. Datis ſuprà cibariis in viam. *Non mutes quartum caſum* viam *cum ſexto* via.

V. 38. Si quid ei adverſi acciderit. *Præferendum eſt nomen adjectivum* adverſi, *ſubſtantivo* adverſitatis.

CAP. XLIII. v. 11. Sumite de optimis terræ fructibus. *Melius eſt* fructibus *quàm* frugibus.

V. 14. Quem tenet. *Non eſt hujus loci, quod quodam exemplaria ſubjiciunt,* in vinculis.

V. 17. Fecit ille quod ſibi fuerat imperatum. *In quibuſdam libris, pro* quod ſibi fuerit, *minus rectè legitur* ſicut fuerat.

V. 19. Ad diſpenſatorem domus. *Non omittas* domus.

V. 27. Salvus ne eſt pater veſter. *Melius eſt* ſalvus *quàm* ſanus.

CAP. XLIV. v. 4. Surge, inquit. *Superfluit, quod quidam præponunt,* ait.

CAP. XLV. v. 23. Addens & aſinos decem. *Pro* & *conjunctione, alii ſcribunt pronomen, quidam ſingulare* ei, *quidam, quod diſſimilius eſt vero, plurale* eis.

CAP. XLVI. v. 10. Jamuel & Jamin. *Non addas* & Jami.

V. 16. Filii Gad: Sephion & Haggi & Suni & Eſebon. *Pro* Sephion *non eſt legendum, omiſſa media* i *conſonante,* Sephon: *nec præponendus eſt* Eſebon *ipſi* Suni.

CAP. XLVII. v. 4. Ad peregrinandum in terra tua, venimus. *Melior eſt ſextus caſus* terra tua, *quàm quartus* terram tuam.

Verſ. 9. Dies peregrinationis meæ. *Superfluit, quod quidam addunt, nomen* vitæ.

V. 18. Non celabimus dominum noſtrum. *Alii minus rectè* non celabimus domino noſtro.

CAP. XLVIII. v. 1. His ita tranſactis. *Non eſt mutandum adverbium* ita, *cum conjunctione* itaque.

V. 15. Benedixitque Jacob filiis Joſeph. *In multis libris eſt.* Benedixitque Joſeph filio ſuo; *in quibuſdam* Benedixitque Jacob Joſeph.

V. 20. Benedixitque eis. *Non mutes plurale* eis *cum ſingulari* ei.

CAP. L.

Digitized by Google

CAP. I. v. 10. Ad aream Atad. *Adulterinum eſt quod quidam ſcribunt* Arad, *ita ut media littera ſit poſtrema liquidarum* r, *pro muta* t.

V. 17. Ut ſervis Dei patris tui dimittas iniquitatem hanc. *Non eſt mutandus numerus pluralis* ſervis, *cum ſingulari* ſervo; *nec ſecundus caſus* patris tui, *cum tertio* patri tuo, *ſic enim legunt plerique* Ut ſervo Dei patri tuo dimittas iniquitatem hanc.

EXODUS.

CAP. I. v. 6. Omnique cognatione illa. *Cave mutes pronomen demonſtrativum* illa, *cum poſſeſſivo* ſua.

V. 13. Illudentes eis. *Quod ſubjungitur à quibuſdam libris* & invidentes, *ſuperfluit*

CAP. II. v. 18. Ad Raguel patrem ſuum. *Non eſt mutandum nomen* Raguel *cum nomine* Jethro.

V. 21. Eripuit me. *Non præponas* & *conjunctionem*.

V. 29. Et cognovit eos. *Romani Correctores moritò ſcripſerunt* cognovit, *pro eo quod in aliis libris eſt* liberavit.

CAP. III. v. 5. Jethro ſoceri ſui. *Non judicarunt Romani Patres, pro* ſoceri, *ſubſtituendum eſſe* cognati, *quod eſt in multis libris. Idem occurrit infrà* 4. v. 18.

V. 6. Deus Iſaac. *Meritò omiſſa eſt conjunctio* &, *quæ ab aliis præponitur. Idem locum habet infrà*, v. 15. 16. & 4. v. 9.

V. 8. Et Hevæi & Jebuſæi. *Non interponas* & Gergeſæi, *quod quidam*.

V. 14. Dixit Deus ad Moyſen. *Conſultò mutatum eſt nomen* Dominus; *quod eſt in multis libris, cum nomine* Deus.

V. 15. In generationem & generationem. *Uno eodemque caſu accuſandi, legunt Sixtina Biblia, nomen generationis repetitum, cùm alia exemplaria, priori loco ſexto ſcribant ſextum caſum.*

CAP. IV. v. 5. Dominus Deus patrum ſuorum. *Pro pronomine ſecundæ perſonæ* tuorum, *rectè ſubſtitutum eſt pronomen tertiæ perſonæ* ſuorum.

V. 14. Ecce ipſe egreditur in occurſum tuum. *Et hic in locum futuri* egredietur, *rectè ſurrogatum eſt præſens* egreditur.

V. 16. Ipſe loquetur pro te. *Hic omiſſa eſt conjunctio* &, *quæ à quibuſdam præponebatur.*

V. 26. Poſtquam dixerat, Sponſus ſanguinum. *Quod ſubjicitur in nonnullis exemplaribus* tu mihi es, *non eſt hujus verſiculi, ſed præcedentis.*

V. 28. Verba Domini quibus miſerat eum. *Alii codices addunt præpoſitionem* (pro quibus) *quæ conſultò omiſſa eſt.*

CAP. V. v. 14. Quare non impletis menſuram laterum. *Præſens* impletis, *eſt in melioribus manuſcriptis, pro præterito* impleſtis.

V. 19. Videbantque ſe præpoſiti filiorum Iſrael in malo. *Alii libri minùs rectè legunt quartum caſum* malum, *pro ſexto* malo.

V. 20. Egredientibus à Pharaone. *Non mutes tertium caſum* egredientibus, *cum primo* egredientes.

CAP. VI. v. 20. Quæ peperit ei Aaron & Moyſen. *Non ſubjungas* & Mariam, *quod non eſt hujus loci.*

CAP. VII. v. 9. Ac vertetur in colubrum. *Alii codices, pro futuro indicativi* vertetur, *habent præſens imperativi* vertatur; *minùs benè.*

CAP. VIII. v. 9. Et à ſervis tuis & à populo tuo. *Hæc non omittuntur à Sixtinis Bibliis, ut ab aliis quibuſdam.*

V. 26 Abominationes enim Ægyptiorum, immolabimus Domino Deo noſtro. *Prudenter omiſſa eſt nota interrogationis quæ eſt in aliis libris.*

CAP. IX. v. 9. Ulcera & veſicæ. *Judicarunt Romani Patres, legendum potiùs* ulcera, *id eſt*, ἕλκη, *quàm* vulnera, *quod eſt in multis manuſcriptis, tam hic quàm duobus verſiculis proximè ſequentibus.*

V. 27. Dominus juſtus: ego & populus meus impii. *Meritò deleta eſt conjunctio* & *ante pronomen* ego.

CAP. X. v. 3. Ut ſacrificet mihi. *Hoc loco non addas* in deſerto.

V. 12. Ut aſcendat ſuper eam. *Alii legunt antecedens* terram, *loco relativi* eam.

V. 15. Nihilque omnino virens relictum eſt. *Malè quidam pro* que, *legunt* quoque: Nihil quoque omnino.

V. 18. Egreſſuſque Moyſes de conſpectu Pharaonis oravit Dominum. *Alii libri interſecant hanc ſententiam, additis, verbo ſubſtantivo* eſt, *& conjunctione copulativa* &.

CAP. XI. v. 2. Vaſa argentea & aurea. *Non addas* & veſtem.

V. 4. Media nocte egrediar in Ægyptum. *Pro* egrediar, *quod eſt* exibo, *alii minùs rectè ſcribunt* ingrediar, *quod eſt* intrabo.

V. 7. Ægyptios & Iſrael. *Non eſt addenda vox* filios *nomini* Iſrael.

V. 8. Et adorabunt me. *Non mutes compoſitum verbum* adorabunt, *cum ſimplici* orabunt.

V. 10. Omnia oſtenta quæ ſcripta ſunt. *Quod quidam libri addunt* ſigna & (omnia ſigna & oſtenta) *ſuperfluum eſt.*

CAP. XII. v. 15. Quicumque comederit fermentatum. *Legendum eſt participium* fermentatum, *non nomen* fermentum.

V. 19. Septem diebus fermentum non invenietur in domibus veſtris. *Hic contrà, legendum eſt nomen* fermentum, *non participium* fermentatum.

V. 31. Ite, immolate. *Non eſt interjicienda conjunctio* &.

V. 35. Sicut præceperat Moyſes. *Malè alii plerique libri, pro uno nomine* Moyſes, *ſcribunt duo* Dominus Moyſi.

V. 37. Abſque parvulis. *Meritò confoditur ut ſuperfluum, quod in quibuſdam autographis ſequitur*, & mulieribus.

V. 39. Neque enim poterant fermentari. *ſ. panes. Alii ſcribunt numero ſingulari* poterat *ſ. farina.*

Ibidem. Nec pulmenti quidquam occurrerat præparare. *Pro* occurrerat; *quidam expoſitionis gratia ſcribunt* curaverant.

CAP. XIII. v. 5. Cùmque introduxerit te Dominus in terram &c. celebrabis hunc morem ſacrorum menſe iſto. *Non mutes numerum ſingularem* te, celebrabis, *cum plurali* vos, celebrabitis.

Verſ. 16. Inter oculos tuos. *Non ſubſtituatur præpoſitio* ante, *pro ea quæ ſignificantior eſt*, inter, *q. d. inter utrumque oculum.*

CAP. XIV. v. 19. Tollenſque ſe angelus Dei. *Non eſt auferendum pronomen* ſe *nec mutandum* Dei *cum* Domini.

CAP. XV. v. 7. Depoſuiſti adverſarios tuos. *Pronomen ſecundæ perſonæ* tuos *ſervandum eſt, pro eo quod alii codices habent, pronomine primæ perſonæ* meos.

V. 11. Faciens mirabilia. *Non præponas* & *conjunctionem.*

V. 26. Ego enim Dominus ſanator tuus. *Non augeas orationem, ut alii, hoc modo:* Ego enim ſum Dominus Deus ſanator tuus.

CAP. XVI. v. 3. Cur eduxiſtis nos in deſertum iſtud. *Non rectè quidam mutarunt* eduxiſtis *cum* induxiſtis.

V. 7. Audivit enim murmur veſtrum. *Tertia perſona* audivit, *non eſt mutanda cum prima* audivi.

V. 8. Quibus murmurati eſtis contra eum: nos enim quid ſumus? *Nec hic mutandum eſt pronomen tertiæ perſonæ* eum *cum prima* nos, *neque conjunctio* enim *cum* autem.

V. 33. In generationes veſtras. *Meritò deletum eſt* futuras retro, *quod à quibuſdam exemplaribus additur*,

Sequitur: Sicut præcepit Dominus Moyſi. *In aliis libris, pro perfecto, eſt plusquam perfectum* præceperat.

CAP. XVII. v. 8. Venit autem Amalec. *Non addas* ad pugnam.

V. 16. Quia manus ſolii Domini. *Cave mutes* ſolii, *quod eſt*, θρόνου, *cum* ſolius.

CAP. XVIII. v. 19. Et erit Deus tecum. *Non ſurroges* Dominus, *in locum nominis* Deus.

V. 21. Viros potentes & timentes Deum. *Prudenter Correctores Romani, textu expulerunt* ſapientes, *& admiſerunt* potentes, *quod eſt, fortes, ſtrenuos, conſtantes.*

CAP. XIX. v. 3. Moyſes autem aſcendit ad Deum. *Non addas* in montem.

V. 13. Manus non tanget eum. *Non eſt mutandus numerus ſingularis* tanget, *in pluralem* tangent.

CAP. XX. v. 18. Videbat voces & lampades. *Non ſubſtituas* audiebat, *pro* videbat.

V. 23. Non facietis deos argenteos. *Non judicarunt Romani addendum* mecum, *tametſi legatur Hebraicè.*

V. 25. Si enim levaveris cultrum ſuper eo. *ſ. altari. Quare non eſt legendum* eum, *multòque minùs* illos, *quod ad lapides alii referunt.*

CAP. XXI. v. 15. Qui percuſſerit patrem &c. v. 16. Qui furatus fuerit hominem &c. v. 17. Qui maledixerit patri &c. *Hic eſt ordo verſuum in Sixtinis Bibliis, Hebræo conſentaneus: nam in aliis pleriſque codicibus, conjunguntur ea lege, quæ in eis ſervatur, Qui percutit injuria afficitur, eſtque decimuſſextus verſus, qui decimuſſeptimus.*

CAP. XXII. v. 6. Si egreſſus ignis invenerit ſpinas. *Egregia correctio, pro* ſpicas, *quibus frumenti grana continentur, ſcripſiſſe* ſpinas, *quod eſt, vepres.*

V. 9. Et quidquid damnum inferre poteſt. *Non mutes accuſativum* damnum, *cum genitivo* damni.

CAP. XXIII. v. 3. Pauperis quoque non miſereberis in judicio. *Non eſt viſum Correctoribus*, judicio *mutare cum* negotio, *quamvis hoc à multis legatur, non ſine ſimilitudine veri.*

V. 6. Non declinabis in judicium pauperis. *Alii ſcribunt ſextum caſum* judicio, *pro quarto* judicium.

V. 15. Septem diebus comedes azyma. *Non corrigas ſingulare* comedes, *per plurale* comedetis.

V. 16. Et ſolemnitatem meſſis primitivorum. *Cave ne legas* menſis *pro* meſſis, *quod eſt* θερισμοῦ.

V. 18. Non immolabis ſuper fermento ſanguinem victimæ meæ. *Non commutes pronomen primæ perſonæ* meæ, *cum ſecunda* tuæ.

V. 26. Non erit infœcunda, nec ſterilis in terra tua. *Perperam omittunt quidam præpoſitionem* in.

CAP. XXIV. v. 5. Vitulos. *Meritò omiſſus eſt numerus* duodecim, *qui in multis libris ſequebatur.*

V. 11. Nec ſuper eos qui procul receſſerant. *Non addas alteram negationem;* Necnon ſuper eos; *neque legas* propiùs acceſſerant, *pro eo quod contrarium eſt* procul receſſerant.

CAP. XXV. v. 5. Pelleſque janthinas. *Pro* janthinas, *alii legunt* hyacinthinas; *& quamquam idem fortaſſe utroque vocabulo ſignificetur, illud tamen potiùs ab Interprete datum, aliàs docuimus. Hæc annotatio pluribus aliis ſequentibus locis ſervit.*

V. 33. Sphærulaque ſimul & lilium. *Hoc bis lectum iſto verſu, minùs rectè alii libri pluraliter ſcribunt*, Sphærulæque ſimul & lilia.

V. 38. Fiant de auro puriſſimo. *Non omittatur præpoſitio* de.

CAP. XXVI. *verſ.* 34. In ſancto ſanctorum. *Non mutes ſingulare* ſancto *in plurale* ſancta.

CAP.

CAP. XXVII. v. 21. A filiis Iſrael. *Non eſt mutanda propoſitio à propoſitione* coram.

CAP. XXVIII. v. 14. Et duas catenulas ex auro puriſſimo. *Alii, omiſſa præpoſitione, ſcribunt ſecundo caſu*, auri puriſſimi.

V. 33. Et cocco bis tincto. *Quod ſequitur in quibuſdam antigraphis* & byſſo retorta, *meritò hîc omittitur*.

CAP. XXX. v. 13. Omnis qui tranſit ad nomen. *Pro* nomen, *quidam legunt* numerum: *ſed prior eſt germana verſio veteris Interpretis*.

V. 18. Facies & labrum æneum. *Præſtat* labrum *ſcribere diſſyllabum, a media litera, quàm* labium *triſſyllabum, i media, hoc & aliis ſimilibus locis*.

CAP. XXXI. v. 15. Sex diebus facietis opus. *Non mutes numerum pluralem in ſingularem* facies.

V. 17. Et in ſeptimo ab opere ceſſavit. *Non addas* omni.

CAP. XXXII. v. 28. Cecideruntque in die illo, quaſi viginti tria millia hominum. *Pro* viginti tria, *quod eſt in quibuſdam libris, in quibuſdam legitur amplius, nempe* triginta tria, *in quibuſdam minus, nempe* tria, *his poſtremis favent Hebræa, Græca, & Chaldæa*.

CAP. XXXIII. v. 3. Quia populus duræ cervicis es. *Non commutes perſonam ſecundam* es *cum tertia* eſt.

V. 9. Et ſtabat ad oſtium. *Non eſt addenda vox* tabernaculi (*tametſi Hebraicè exprimatur*) *ut neque vox* Dominus, *ubi ſequitur*, loquebaturque cum Moyſe.

V. 13. Oſtende mihi faciem tuam. *Non judicarunt Romani Correctores, pro* faciem, *ſubſtituendum* viam.

V. 19. Et vocabo in nomine Domini coram te. *Cave ne ſcribas paſſivum* vocabor, *pro activo* vocabo.

CAP. XXXIV. v. 4. Portans ſecum tabulas. *Non addas* duas; *reliquit enim interpres è ſuperioribus intelligendum*.

V. 11. Quæ hodie mando tibi. *Non ſubſtituendum præteritum* mandavi, *pro præſenti* mando.

Ibidem. Et Hevæum & Jebuſæum. *Non oportet addere* & Gergeſæum.

V. 25. De victima ſolemnitatis Phaſe. *In locum numeri ſingularis* victima, *non eſt ſurrogandus pluralis* victimis.

V. 34. Quod ingreſſus. *Nonnulli libri habent* qui, *maſculinum, pro neutro* quod.

V. 35. Sed operiebat ille rurſus. *Sequitur in quibuſdam codicibus* velamine, *ſed facilè intelligitur etiam non additum*.

CAP. XXXV. v. 16. Labrum & baſim ejus. *Retinendus eſt ſingularis numerus* baſim, *pro plurali* baſes.

V. 24. Argenti æriſque metalla. *Meritò deletum eſt quod quidam addunt* & auri.

V. 34. Dedit in corde ejus. *Et hîc meritò omiſſa eſt vox* Dominus.

CAP. XXXVII. *verſ.* 29. Et thymiama. *Servandus eſt numerus ſingularis* thymiama.

CAP. XXXVIII. v. 14. Unum tenebat latus. *Et hîc ſervandus eſt numerus ſingularis* tenebat: *nam alii legunt pluralem* tenebant.

V. 15. Quia inter utraque introitum tabernaculi fecit. *Non omittas propoſitionem* inter, *nec mutes præteritum* fecit *in præſens* facit.

V. 28. Et ſeptuaginta quinque. *Non addas* ſiclis, *quod ſubditur in quibuſdam exemplaribus*.

CAP. XXXIX. v. 6. Nominibus filiorum Iſrael. *Sequitur in quibuſdam manuſcriptis*: Sex nomina in lapide uno, & ſex in altero, juxta ordinem nativitatis eorum: *ſed non eſt hujus loci, verùm capitis* 28. *ſuperioris*, v. 10.

V. 28. Ac vermiculo bis tincto, arte plumaria. *Inſignis locus, quo pro una voce* diſtinctum, *quæ à pleriſque legitur, & referitur ad cingulum, prudenter ſubſtituta ſunt duo* bis tincto, *jungenda cum* vermiculo, *Hebræo ſuffragante*.

CAP. XL. v. 3. Demittaſque ante eam velum. *In Romana anni* 1593. *editione eſt* dimittes, *quod eſt*, relinques *pro* demittes, *quod eſt* expandes: *ſed lapſus eſt Typographus Romanus, dans illud pro hoc, & vocalem tertiam pro ſecunda*.

V. 5. Tentorium in introitu tabernaculi pones. *Non eſt hîc addenda vox* teſtimonii, *voci* tabernaculi, *ut nec infrà*, v. 19.

LEVITICUS.

CAP. I. *verſ.* 4. Ponetque manum ſuper caput hoſtiæ. *Non ſcribas plurale* manus, *pro ſingulari* manum. *Idem infrà* 4. v 29.

V. 5. Et offerent filii Aaron ſacerdotes. *Nominativus pluralis* ſacerdotes, *non eſt commutandus cum genitivo ſingulari* ſacerdotis.

V. 10. Maſculum abſque macula offerat. *Loco unius vocis* maſculum, *alii legunt tres* agnum anniculum &; *malè*.

V. 14. Aut pullis columbæ. *Non mutes disjunctivam* aut *cum copulativa* &.

CAP. II. *verſ.* 2. Ac deferet ad filios Aaron ſacerdotes. *Idem judicium quod ſuprà* 1. v. 5.

V. 11. Nec quidquam fermenti ac mellis adolebitur in ſacrificio Domino. *Non eſt mutandus tertius caſus* Domino, *ſecundo* Domini.

V. 13. In omni oblatione tua offeres ſal. *Non omittas pronomen* tua.

V. 14. Si autem obtuleris munus primarum frugum tuarum. *Plerique, pro nomine adjectivo* primarum, *ſcribunt ſubſtantivum* primitiarum.

V. 15. Fundens ſuprà oleum. *Non ſunt ſcribenda dictiuncula duæ* ſuper ea, *loco unius* ſuprà.

CAP. III. v. 2. Fundentque filii Aaron ſacerdotes. *Nominativus* ſacerdotes *conſtanter ſervatur, explaſo genitivo* ſacerdotis, *ut ſuprà* 1. v. 5. & 2. v. 2.

CAP. IV. v. 2. Anima quæ peccaverit. *Pro* quæ, *in aliis eſt* cùm.

V. 6. Cùmque intinxeris digitum in ſanguine, adſperget eo ſepties. *Alii pro vocabulis ablativi caſus*, ſanguine & eo, *ſcribunt vocabula accuſativi caſus* ſanguinem & eum. *Nam plurale* eos *ſpurium eſt prorſus*.

V. 8. Et adipem vituli auferet. *Cave mutes* auferet, *quod eſt* tollet, *cum* offeret, *quod eſt* ſacrificabit, *ut plerique faciunt*.

V. 10. Sicut aufertur de vitulo. *Idem eſt hîc cavendum, videlicet, ne pro* aufertur, *ſubſtituatur* offertur.

V. 25. Et reliquum fundens ad baſim ejus. *Non opus eſt addere* ſanguinem, *tametſi legatur Hebraicè; facilè enim intelligitur*.

V. 26. Adipem verò adolebit ſuprà. *Similiter nec hîc opus eſt addere* altare, *quod ſubditur à quibuſdam manuſcriptis, Hebræo conformiter*.

V. 35. In incenſum Domini. *Non eſt omittenda præpoſitio* in.

CAP. V. v. 19. Quia per errorem deliquit in Dominum. *Retinendus eſt accuſativus* Dominum, *rejecto ablativo*.

CAP. VI. v. 9. Ignis ex eodem altari erit. *Plerique legunt* in *pro* ex.

V. 16. Et comedet in loco ſancto atrii tabernaculi. *Pro duabus vocibus, quas habent Sixtina Biblia quàm optimè*, ſancto atrii; *ſeu tribus, quas alia quædam*, ſancto in atrio; *vulgaria legunt unam*, ſanctuarii; *malè*.

CAP. VII. v. 14. Offeretur Domino. *Non mutes futurum* offeretur *præſenti* offertur.

CAP. VIII. v. 3. Ad oſtium tabernaculi. *Non omittas vocem* tabernaculi.

V. 22. In conſecrationem ſacerdotum. *Non eſt mutandus ſextus caſus quarto*, conſecrationem.

V. 24. Et pollices manus ac pedis dextri. *Nec hîc mutandus eſt numerus pluralis ſingulari* pollicem.

V. 28. In odorem ſuavitatis ſacrificii Domino. *Pro genitivo* Domini, *qui à pleriſque legitur, Correctores rectè ſubſtituerunt dativum* Domino.

CAP. IX. v. 3. Et vitulum atque agnum anniculos. *Et hîc rectè dederunt pluralem numerum* anniculos, *pro ſingulari* anniculum.

V. 22. Et extendens manus ad populum. *In aliis libris eſt* manum, *numero ſingulari*.

CAP. X. v. 18. Non ſit illatum intra ſancta. *Non addas* ſanctorum.

CAP. XI. v. 1. Dicite filiis Iſrael. *Quod ſequitur in quibuſdam exemplaribus*. Cuſtodite omnia quæ ſcripſi vobis, ut ſim Deus veſter; *ſuperfluit*.

V. 26. Et qui tetigerit illud, contaminabitur. *Pro maſculino* qui, *minus rectè ſcribitur a libris quibuſdam neutrum* quidquid.

CAP. XIII. v. 27. Et operuerit omnem cutem. *Quod alii libri ſcribunt* carnem, *hîc emendatum eſt* cutem, *quod eſt potiùs conſentaneum Hebræo*.

V. 31. Recludet eum ſeptem diebus. *Non mutes numerum ſingularem* eum *plurali* eos.

CAP. XIV. *verſ.* 43. Et pulvis eraſus. *Notariorum temeritas fuit, quod pro* eraſus *ſeu abraſus, plerique libri habeant* elatus, *quod eſt, exportatus*.

V. 49. Et in purificationem ejus. *Quartus caſus* purificationem, *non eſt commutandus cum ſexto* purificatione, *qui in multis eſt libris*.

CAP. XV. v. 21. Et in quo dormierit vel ſederit. *Non addas nomen* locus: Et locus in quo &c.

V. 27. Quicumque tetigerit ea, lavabit veſtimenta ſua. *Conſultò ſubſtitutum eſt neutrum plurale* ea, *in locum fœminini ſingularis* eam, *quod eſt in pleriſque libris*.

V. 31. Ut caveant immunditiam. *Interpres dedit ſingulare* immunditiam, *ſi optimis libris habetur fides, non plurale* immunditias.

CAP. XVII. v. 8. Homo de domo Iſrael. *Quidam libri pro* domo *ſcribunt* filiis; *malè*.

V. 9. Ut offeratur Domino. *Paſſivum* offeratur *dedit interpres, non activum* offerat.

V. 10. Qui peregrinantur inter eos. *Sic & Hebraicè legitur, pronomen tertiæ perſonæ* eos, *pro pronomine ſecundæ perſonæ* vos, *quod eſt in pleriſque Latinis libris, & hîc ut ſuprà*, v. 8.

V. 11. Ut ſuper altare in eo expietis. *Pro duabus vocibus* in eo, *quidam libri habent unicam* meum: *neutrum Hebraicè legitur, prius autem eſt congruentius*.

V. 16. Quòd ſi non laverit veſtimenta ſua & corpus. *Non mutes conjunctivam* & *cum disjunctiva* vel corpus.

CAP. XVIII. v. 16. Turpitudinem uxoris fratris tui non revelabis. *His verbis non eſt præmittendum* & uxorem fratris ſui nullus accipiat, *utpote illorum interlinearis expoſitio*.

CAP. XIX. v. 8. Et peribit anima illa de populo ſuo. *Non mutes* populo ſuo, *cum* medio populi ſui.

V. 9. Cùm meſſueris ſegetes terræ tuæ. *Interpres non addidit copulativam* cùmque.

V. 19. Jumentum tuum non facies coire cum alterius generis animantibus. *Alii ſcribunt numero plurali* jumenta tua.

V. 20. Quæ ſit ancilla, etiam nubilis. *Inſignis loci reſtitutio, quo pro* nobilis, *hoc eſt, genere clara, quod prius ferè legebatur; repoſitum eſt*, nubilis, *quod eſt, apta viro, ſeu potius promiſſa nuptui. Nam*

alii

Digitized by Google

alii ex Hebræo vertunt deſponſata viro. *Lxx.* ſervata homini.

V. 26. Non comedetis cum ſanguine. *Meritò ablata eſt vox* carnem, *quæ à quibuſdam additur.*

V. 28. Non incidetis carnem veſtram. *Non eſt commutandus numerus ſingularis cum plurali* carnes veſtras.

CAP. XX. *v.* 5. Ut fornicaretur cum Moloch. *Alii boni libri ſcribunt numerum pluralem* fornicarentur.

V. 7. Quia ego ſum Dominus Deus veſter. *Non eſt addenda vox* ſanctus; Quia ego ſanctus ſum *&c.*

V. 9. Patri matrique maledixit, ſanguis ejus ſit ſuper eum. *Ita legendum eſt* maledixit, *non* qui maledixerit.

CAP. XXI. *v.* 2. Super patre & matre, & filio & filia, fratre quoque & ſorore virgine. *Sextum caſum ubique dedit Interpres, ſi antiquis libris credimus, non quartum.*

V. 7. 8. Scortum & vile proſtibulum non ducent uxorem (*&c.*) quia conſecrati ſunt Deo ſuo, & panes propoſitionis offerunt. Sint ergo ſancti. *Alii libri, numero ſingulari habent,* ducet, conſecratus eſt, offert, ſit ergo ſanctus. *Hebræum quædam plurali, quædam ſingulari numero legit.*

V. 8. Qui ſanctifico eos. *Hæc lectio reſpondet Græcæ interpretationi Lxx. duorum virorum altera, quæ eſt plerorumque Latinorum librorum, pro tertia perſona pronomine* eos, *ſcribentium ſecunda* vos, *reſpondet Hebræo.*

V. 23. Quia maculam habet. *Retinenda eſt conjunctio* quia, *non vertenda in pronomen* qui.

CAP. XXII. *v.* 6. Sed cùm laverit carnem ſuam aqua. *Alii pro* carnem ſuam *ſubſtituunt* corpus ſuum, *minus rectè.*

V. 23. Voluntariè offerre potes. *Non muto activum cum paſſivo, nec ſecundam perſonam cum tertia,* offerri poteſt.

V. 24. Quod vel contritis vel tuſis. *Malè ſcribunt plerique* tonſis, *quod eſt à tondeo, ſecundæ conjugationis; ſcribendum eſt enim* tuſis, *vel certè* tunſis, *à tundo, tertiæ conjugationis.*

CAP. XXIII. *v.* 11. Ut acceptabile ſis. *Neutrum* acceptabile, *cum maſculino* acceptabilis, *ne commutetur.*

V. 14. Uſque ad diem, qua offeratis ex ea Deo veſtro. *Futurum indicativi* offeretis, *non eſt corrigendum, per præſens conjunctivi* offeratis.

CAP. XXIV. *v.* 11. Cùmque blaſphemaſſet nomen. *Cave addas* Domini *aut* Dei, *quod conſultò omiſſum à Moſe eſt.*

V. 16. Lapidibus obruet eum omnis multitudo. *Non eſt addenda vox* populi.

CAP. XXV. *v.* 2. Quando ingreſſi fueritis terram, quam ego dabo vobis, ſabbatizes ſabbatum Domino. *Pro ſecunda perſona* ſabbatizes, *in aliis libris eſt tertia* ſabbatizet: *cui ut darent ſuppoſitum, addiderunt quidam* populus, *ſi addidiſſent* terra, *fuiſſet veriſimilius; id enim addunt ſimiliter Hebræa, Chaldæa & Græca. Sed videtur Latinus Interpres* terra *Hebraicè non legiſſe, itaque dediſſe ſecundam perſonam* ſabbatizes, *pro quo quidam ſcripſerunt plurali numero* ſabbatizata, *ut evitarent duram illam numeri mutationem. Quocumque modo legas, ſermo decorus eſt: nam quomodo implendum ſit, quòd Latinè jubetur Iſrael ſabbatizare ſabbatum, explicant verſus proximè ſequentes:* Sex annis ſeres agrum tuum *&c. Jam rectius caſus* Domino, *quem multi vertunt in ſecundum* Domini, *omnino retinendus eſt.*

V. 6. Qui peregrinantur apud te. *Quidam mutarunt pluralem numerum* peregrinantur, *cum ſingulari* peregrinatur, *perſuaſi, hoc verbi, non niſi ad proximum* advenam *referendum eſſe; malè.*

V. 11. Non ſeretis, neque metetis. *Miror quo conſilio quidam mutaverint* neque *in* atque.

CAP. XXVI. *v.* 40. Donec confiteantur iniquitates ſuas & majorum ſuorum. *Falſò quidam, pro* majorum *ſeu* patrum ſuorum, *ſcripſerunt* malorum ſuorum recordentur.

V. 45. Ego Dominus. *Non eſt adjicienda vox* Deus.

V. 46. Inter ſe & filios Iſrael. *Non repetas præpoſitionem* inter.

CAP. XXVII. *v.* 13. Addet ſuper æſtimationem quintam partem. *Melius eſt* ſupra *quàm* ſuper: *genitivus autem* æſtimationis, *poſitus à quibuſdam loco accuſativi* æſtimationem *non eſt ferendus.*

V. 26. Primogenita quæ ad Dominum pertinent. *Non mutes* Dominum *cum* Deum.

V. 27. Redimet qui obtulit juxta æſtimationem tuam. *Cave, ne in locum pronominis ſecundæ perſonæ* tuam, *ſurroges pronomen tertiæ* ſuam.

Ibidem. Vendetur alteri quantocumque à te fuerit æſtimatum. *Rectè Correctores Romani, unam voculam* antè, *quæ à plerisque legebatur, diſtraxerunt in duas* à te: *repetitur enim Hebraicè* juxta æſtimationem tuam.

V. 28. Non vendentur, nec redimi poterit. *Sic ſcribunt antiqui codices* vendetur, *non* veniet.

V. 33. Et quod mutatum eſt, & pro quo mutatum eſt, ſanctificabitur Domino. *Antiqui libri omittunt* & pro quo mutatum eſt, *tanquam, inquit, Epanorthoſes, quod ſatis intelligatur, vel ex addita conjunctione* &. *Sed Correctoribus viſum eſt relinquere illud majoris claritatis gratia, quemadmodum ſuprà, v.* 10. *utrumque exprimitur.*

NUMERI.

CAP. I. *v.* 51. Cùm caſtrametandum. *Alii* cùm caſtra metanda, *duabus vocibus numeroque plurali, minus rectè.*

CAP. II. *v.* 2. Caſtrametabuntur filii Iſrael. *Alii ſcribunt genitivo caſu* filiorum; *minùs aptè.*

V. 4. Septuaginta quatuor millia ſexcenti. *Non ſcribas ſecundo caſu* ſexcentorum.

V. 24. Centum octo millia centum. *Non eſt omittendum poſterius* centum.

CAP. III. *verſ.* 22. Septem millia quingenti. *Non ſcribas* quingentorum *gignendi caſu.*

V. 49. Et quos redemerant à Levitis. *Cave, ne pluralem numerum* redemerant, *corrigas per ſingularem* redemerat.

CAP. IV. *v.* 6. Et operient rurſum velamine janthinarum pellium. *Sextum caſum* velamine, *quidam commutant cum quarto* velamen, *malè. Porrò pro* janthinarum, *quidam dant* hyacinthinarum, *tum hoc verſu, tum pluribus ſequentibus, eo judicio quo ſupra, Exod.* 25. *v.* 5.

V. 29. Ipſique diſponent opera ſingulorum. *Quia de portando hic agitur, putarunt quidam* onera *potiùs legendum eſſe, quàm* opera; *falſò.*

Verſ. 46. Et quos recenſeri fecit ad nomen Moſes. *Non eſt omittenda vox* recenſeri.

CAP. V. *v.* 3. Cùm habitaverim vobiſcum. *Cave ne primam perſonam ſingularem* habitaverim, *commutes cum tertia plurali* habitaverint.

V. 19. Si declinaverit mulier à viro ſuo. *Quidam libri confodiunt vocem* mulier, *ſed immeritò.*

CAP. VI. *v.* 5. Novacula non tranſibit per caput ejus. *Alii ſcribunt* non aſcendet ſuper caput ejus; *minùs rectè.*

V. 14. Et ovem anniculam immaculatam pro peccato. *Nequaquam omittendum eſt* pro peccato.

CAP. VII. *v.* 2. Præfectique eorum qui numerati fuerant: *Non omittatur encliticà particula* que.

V. 84. Hæc in dedicatione altaris oblata ſunt. *Non eſt ſurrogandus quartus caſus* dedicationem, *in locum ſexti. Idem cavendum infrà* 88.

CAP. IX. *v.* 14. Juxta ceremonias & juſtificationes ejus. *Omnino retinendum eſt* ejus, *non mutandum cum reciproco* ſuas.

V. 23. Quot diebus. *Alii habent* quotquot diebus.

CAP. X. *v.* 8. Filii autem Aaron ſacerdotes clangent tubis. *Nominativus pluralis* ſacerdotes, *non cedat genitivo ſingulari* ſacerdotis.

V. 13. Juxta imperium Domini in manu Moyſi. *Quidam ſcribunt* in manum, *quidam* per manum: *ſed primum* in manu, *Hebræo conſonat.*

CAP. XI. *v.* 3. Eò quòd incenſus fuiſſet. *Non mutes* incenſus *cum* ſuccenſus.

V. 4. Flagravit deſiderio. *Non addas* carnium, *aut* carnis.

V. 17. De ſpiritu tuo. *Nec hic addas* ſancto.

V. 21. Et ait Moyſes. *Denique nec hic addas* ad Dominum.

V. 31. Arreptans trans mare coturnices. *In locum participii paſſivi* arreptas, *quod eſt in aliis libris, ſubſtitutum eſt activum* arreptans.

Ibidem. Et dimiſit in caſtra. *Non mutes* demiſit, *quod eſt* dejecit, *cum* dimiſit.

V. 32. Congregavit coturnicum, qui parum decem coros. *Meritò hic omiſſa eſt vox* multitudinem, *quam quidam adjectant, non animadvertentes genitivum* coturnicum *regi à* coros.

V. 34. Populum qui deſideraverat. *Non addas* carnes, *multòque minùs ſcribas* Populum quem percuſſit Dominus quia deſideraverat carnes.

CAP. XII. *v.* 2. Quod cùm audiſſet Dominus. *Sequitur in plerìſque libris* iratus eſt, *quod redundare meritò cenſuerunt Correctores, perficiendamque ſententiam eſſe illis verbis quarti verſûs* ſtatim locutus eſt ad eum, *incluſis parentheſi verbis intermediis:* Erat enim Moſes *&c. Certè etiam libri noſtri antiqui omittunt* Dominus, *quod alii addunt verbo* locutus eſt.

CAP. XIV. *v.* 2. Et in hac vaſta ſolitudine utinam pereamus. *Locus inſigniter reſtitutus, ablata negatione quæ eſt in plerìſque codicibus* (& non in hac vaſta ſolitudine) *& verbis ſubſequentibus* utinam pereamus, *junctis iis quæ præcedunt, non, ut multi faciunt, iis quæ conſequuntur.*

V. 10. Cunctis filiis Iſrael. *Superfluit participium* videntibus, *quod addunt alii.*

V. 19. Dimitte, obſecro, peccatum populi hujus. *Meritò expunctum eſt pronomen* tui, *quod multi legunt,* populi tui hujus.

CAP. XV. *v.* 3. In holocauſtum, aut victimam, vota ſolventes. *Nomini ſubſtantivo* victimam, *non eſt addendum adjectivum* pacificam, *quod faciunt libri plerique.*

V. 4. Conſperſæ oleo. *Alii habent quartum caſum* conſperſam, *relatum ad illud quod præcedit* decimam partem; *Correctores elegerunt ſecundum caſum* conſperſæ, *relatum ad nomen* ſimilæ.

V. 20. Sicut de areis primitias ſeparatis. *Præſens* ſeparatis *non eſt commutandum cum futuro* ſeparabitis.

CAP. XVI. *v.* 11. Quid eſt enim Aaron. *Retinendum eſt neutrum* quid: *non ſubſtituendum maſculinum* quis.

V. 34. Fugit ad clamorem pereuntium. *Legendum eſt* ad clamorem, *non* à clamore, *multòque minùs* à timore.

V. 40. Et omnis congregatio ejus. *Malè quidam ſcribunt* cognatio *pro* congregatio *ſive cœtus.*

V. 43. Operuit nubes. *Non addas* tabernaculum, *ſed ſubaudias.*

CAP. XVII. *v.* 3. Et una virga cunctas ſeorſum familias continebit. *Sic legunt antiqui codices, adverbium* ſeorſum *loco pronominis* eorum.

V. 12. Ecce conſumpti ſumus, omnes

perivi-

perivimus. *Præteritum* periimus, *non eſt commutandum cum futuro* peribimus.

CAP. XVIII. *verſ.* 9. Et cedit in ſancta ſanctorum. *Nec hic præſens* cedit, *mutandum eſt in futurum* cedet.

V. 10. Quia conſecratum eſt tibi. *Retinendum eſt pronomen* tibi, *non ſubſtituenda vox* Domino.

V. 13. Univerſa ſrugum initia quas gignit humus. *Antiqui libri habent fœmininum* quas, *repudiato neutro* quæ.

V. 15. Quidquid primum erumpit. *Non ſcribas futurum* erumpet, *pro præſenti.*

V. 19. Pactum ſalis eſt. *Cave ſcribas* pacis *pro* ſalis. *Sal ſervit durationi.*

CAP. XIX. *v.* 3. Tradetiſque eam Eleazaro. *Quidam pro plurali* tradetiſque, *ſcribunt ſingulare* tradeſque, *minùs rectè.*

CAP. XX. *v.* 20. Non tranſibis. *Servandus eſt numerus ſingularis* tranſibis.

CAP. XXI. *v.* 15. Ut requieſcerent in Ar. *Non eſt ſcribendum* Arnon *diſſyllabum, pro monoſyllabo* Ar, *ut certè locorum proprius diverſorum ſunt nomina.*

V. 18. Et in baculis ſuis. De ſolitudine, Mathana. *Non addas* profectique ſunt *ante* de ſolitudine, *nec* in *ante* Mathana; *ſubaudienda enim hæc ſunt, non exprimenda.*

V. 20. De Bamoth vallis eſt. *Non eſt omittenda præpoſitio* de, *quod & aliàs docuimus in Notationibus noſtris.*

CAP. XXII. *v.* 20. Si vocare te venerunt homines iſti. *Præteritum indicativi* venerunt, *præſtat conjunctivo* venerint.

V. 37. Miſi nuncios ut vocarem te. *In aliis libris, pro prima perſona ſingulari, eſt tertia pluralis* vocarent.

CAP. XXIII. *v.* 14. Impoſitis ſuprà vitulo atque ariete. *Alii legunt numero plurali* vitulis atque arietibus.

CAP. XXIV. *v.* 7. Et ſemen illius erit in aquas multas. *Quidam pro* aquas *ſcripſerunt* gentes, *commentarium vertentes in textum.*

V. 22. Et fueris electus de ſtirpe Cin. *Cave ne pro* Cin, *ſcribas* Cham *nomen filii Noe, quod quidam.*

CAP. XXVI. *v.* 12. Jamin, ab hoc familia. *Non præponas &* conjunctionem *ante* Jamin.

V. 14. Viginti duo millia ducenti. *Non mutes nominativum* ducenti *in genitivum* ducentorum.

Verſ. 18. Quadraginta millia quingenti. *Nec hic nominativus cum genitivo* quingentorum *commutandus: ſimiliſque ratio obſervanda eſt infrà, v.* 22. 25. 27. 34. 37. 41. 43. 47. 50.

V. 38. Ahiram, à quo familia Ahiramitarum. *Quidam addito* c *ſcribunt* Achiram, Achiramitarum; *utroque modo exprimitur litera Hebraica* heth *ſeu* cheth.

V. 62. Quia non ſunt recenſiti. *Præferenda eſt conjunctio* quia, *pronomini* qui.

CAP. XXVII. *verſ.* 14. In Cades deſerti Sin. *Rectiùs legitur ſecundo caſu* deſerti, *quàm ſexto* deſerto, *aut* in deſerto.

V. 18. Virum in quo eſt ſpiritus. *Non addas vocem* Dei.

CAP. XXVIII. *v.* 11. In calendis autem offeretis. *Multa exemplaria poſt* autem, *addunt* id eſt, in menſium exordiis: *id quod, tanquam commentarium textui mixtum, amiſerunt Romani Patres.*

V. 13. Similæ ex oleo. *Non addas participium* conſperſæ, *quod ſatis intelligendum dat præpoſitio* ex.

CAP. XXIX. *v.* 18. Cum ſacrificio & libaminibus eorum. *Non mutes præpoſitionem* cum, *in præpoſitionem* in, *aut conjunctionem* &.

CAP. XXX. *v.* 14. In arbitrio viri erit ut faciat. *Scribendum eſt ex antiquis codicibus,* ut, *non* ſive, *tametſi ſequatur* ſive non faciat.

CAP. XXXI. *v.* 30. Cunctorum animantium. *Alii claritatis cauſa addunt conjunctionem encliticam* cunctorumque.

V. 52. Pondo ſedecim millia. *Non eſt ſurrogandum* pondere ſanctuarii *in locum vocis* pondo.

CAP. XXXII. *verſ.* 4. Regio uberrima eſt. *Alii minus rectè, mutatis nominativis in genitivos, ſcribunt* regionis uberrimæ eſt.

V. 17. Erunt in urbibus muratis. *Ita vertit Interpres hoc loco,* muratis, *quod eſt, muro cinctis, pro quo aliàs* munitis.

V. 28. Et principibus familiarum per tribus Iſrael. *Non omittas præpoſitionem* per.

V. 35. Et Ethroth & Sophan. *Malè quidam ſcribunt monoſyllabum* Roth *pro diſſyllabo* Ethroth.

CAP. XXXIII. *v.* 3. Quintadecima die menſis primi altera die Phaſe. *Superfluis obeſtque ſenſui verbum* fecerunt, *quod multi addunt;* Fecerunt altera die Phaſe. *Præpoſitio autem* poſt, *quam alii præponunt voci* Phaſe, *intelligenda eſt, non legenda. Conſulat qui volet Notationes noſtras in hunc locum.*

V. 38. Aſcenditque Aaron ſacerdos in montem Hor. *Non eſt omittenda vox* ſacerdos.

V. 44. 45. Et de Oboth, venerunt in Jie-abarim (*&c.*) Profectique de Jie abarim. *Alii pro* Jie-abarim, *omiſſa priore* i *vocali, ſcribunt* Jeabarim; *minùs rectè.*

V. 54. Et paucis anguſtiorem. *Antiqui libri habent poſitivum* paucis, *pro eo qui in aliis codicibus eſt, comparativo* paucioribus.

CAP. XXXIV. *verſ.* 4. A meridie uſque ad Cadesbarne. *Pro* à meridie, *alii libri ſcribunt* in meridiem, *alii* ad meridiem, *malè.*

V. 8. A quo venient in Emath. *Non eſt mutandus numerus pluralis in ſingularem* veniet.

V. 11. Deſcendent termini in Rebla. *Pro* Rebla, *codices minùs accurati ſcribunt addita tertia ſyllaba* Reblatha, *quod non eſt hujus loci.*

V. 29. Hi ſunt quibus præcepit Dominus. *Non mutes præteritum perfectum* præcepit, *in plusquam perfectum* præceperat.

CAP. XXXV. *v.* 19. Statim ut apprehenderit eum, interficiet. *Pro* interficiet, *invenis in libris antiquis* percutiet, *quod idem unum eſt: ſed paſſivum* interficietur, *quod eſt in aliis exemplaribus, ſpurium eſt.*

DEUTERONOMIUM.

CAP. I. *verſ.* 4. Qui habitabat in Heſebon. *Quidam codices omittunt pericopen hanc, ſed immeritò.*

V. 19. Per eremum terribilem & maximam. *Sequitur* ſolitudinem *in aliis libris, ſed quod meritò judicatum eſt ſuperfluere.*

V. 28. Et ad cœlum uſque munita. *Hæc videtur hoc loco Latini interpretis eſſe ſcriptura,* munitæ, *pro qua aliàs vertit* muratæ.

V. 31. Et in ſolitudine (ipſe vidiſti) portavit te Dominus. *Hæc eſt genuina loci interpunctio, qua periodus hæc incipit ab his verbis:* Et in ſolitudine, *relatis ad ſequentia, parentheſi incluſis his* ipſe vidiſti: *qua qui pluraliter legunt* ipſi vidiſtis, *minùs ſinceram ſequuntur lectionem.*

CAP. II. *v.* 12. In Seir autem priùs habitaverunt Horræi. *Alii libri ſervant terminationem Hebræam, ſcribentes* Hurrim.

V. 19. Et accedens in vicina filiorum Ammon. *Non mutes* accedens *in* aſcendens.

V. 20. Gigantes, quos Ammonitæ vocant Zomzommim. *Triſſyllabum eſt* Zomzommim, *repetendum eſt enim* zom, *contra quoſdam qui legunt* Zommim.

V. 21. Populus magnus & multus & proceræ longitudinis. *Nullo modo omittendum eſt medium illud &* multus.

V. 27. 28. 29. Tranſibimus per terram tuam, publica gradiemur via *&c. Non ſunt nomina verbaque pluralis numeri, quæ his tribus verſibus continentur, mutanda in ſingularia, ad hoc ut Hebræo reſpondeant, quod quidam faciunt.*

CAP. III. *v.* 13. Vocatur terra gigantum. *Alii pro præſenti ſcribunt præteritum imperfectum* vocabatur.

CAP. IV. *v.* 6. Ut audientes univerſa præcepta hæc. *Alii pro neutro* univerſa, *legunt maſculinum* univerſi, *minus ſincerè.*

V. 10. A die in quo ſtetiſti coram Domino. *Pro duabus vocibus* à die, *plerique unam legunt,* diem. *Præpoſitio Hebraicè, etſi non exprimatur, ſubaudienda eſt tamen.*

V. 22. Ecce morior in hac humo. *Nequaquam mutandum eſt præſens* morior *in futurum* moriar.

V. 30. Noviſſimo tempore reverteris ad Dominum. *Non eſt addenda conjunctio* autem.

V. 33. Sicut tu audiſti & vixiſti. *Spurium eſt quod quidam ſubtexunt* vidiſti, *quod eſt aſpexiſti, pro* vixiſti, *quod eſt in mortem non incurriſti.*

Verſ. 34. Quæ fecit pro vobis Dominus Deus veſter. *Non ſunt commutanda pronomina ſecundæ perſonæ cum primæ,* nobis, noſter.

V. 35. Et non eſt alius præter eum. *Non eſt ſurrogandum nomen* unum, *in locum pronominis* eum, *quod multi faciunt.*

CAP. V. *v.* 24. Vocem ejus audivimus. *Sic omittunt antiqui libri conjunctionem* enim, *quam alii addunt.*

CAP. VI. *v.* 4. Dominus Deus noſter Dominus unus eſt. *Poſterius* Dominus *quidam mutant in* Deus, *immeritò.*

Verſ. 7. Et meditaberis in eis ſedens in domo tua. *Non ſunt omittenda media illa verba* in eis.

V. 13. Et illi ſoli ſervies. *Interpres hic expreſſit vocem* ſoli, *quæ Hebraicè relinquitur ſubaudienda.*

CAP. VIII. *verſ.* 13. Armenta boum & ovium greges. *Non facilè omittenda eſt vox* boum.

CAP. IX. *v.* 5. Ingredieris ut poſſideas. *In aliis, pro futuro* ingredieris, *eſt præſens* ingrederis.

V. 9. Ut acciperem tabulas lapideas, tabulas pacti quod pepigit vobiſcum Dominus. *Ita repetenda eſt vox* tabulas (*quam multi codices poſteriori loco omittunt*) *& ſcribendum* Dominus *pro* Deus, *tam juxta Latinos codices antiquos, quàm juxta Hebræos.*

CAP. X. *verſ.* 3. De lignis Setim: *Sic ſcribunt Hebræi,* Settim *duplici* t: *alii ſimplici* Setim.

CAP. XI. *v.* 10. Ad quam ingrederis poſſidendam. *Non mutes præſens* ingrederis *cum futuro* ingredieris.

CAP. XII. *v.* 3. Diſſipate aras eorum. *Interpres vertit maſculinum* eorum, *non fœmininum* earum. *Similiter ubi ſequitur:* Diſperdite nomina eorum de locis illis. *Hebræa ambigua permittunt utrumque, ut vel ad gentes referas, vel ad Deos.*

V. 11. Quæ vovebitis Domino. *Non eſt mutandum futurum* vovebitis *in præteritum* voviſtis.

V. 12. Qui in urbibus veſtris commoratur. *Nequaquam ſcribendum eſt plurale* commorantur, *pro ſingulari* commoratur.

V. 29. Ad quas ingredieris poſſidendas. *Correctores hic futurum prætulerunt præſenti* ingrederis.

CAP. XIII. *v.* 9. Et poſtea omnis populus mittat manum. *Unicam vocalem* poſtea, *ne diſtrahas in duas* poſt ea, *ut quidam faciunt.*

CAP. XIV. *v.* 7. Comedere non debetis, ut camelum. *Correctores, ut omiſerunt pronomen* hæc, *quod alii libri præponunt verbo* comedere, *ita addiderunt, adverbium* ut *ante vocem* camelum: *ſenſu clariſſimo. Porrò* hæc *pronomen præpoſuerunt ei quod*

quod mox ſequitur: Hæc quis ruminant.
V. 18. Et halizetum. Non eſt omittenda vocalis ſecunda e ſequens diphtongum æ: ſicut non omittitur Lev. 11. v. 13.
V. 13. Ixion & vulturem. Alii codices legunt diſſyllabum Ixon.
V. 22. De cunctis fructibus tuis qui naſcuntur in terra. Alii minus rectè legunt genere fœminino frugibus tuis quæ.
V. 23. De armentis & ovibus tuis. Neutiquam addendum eſt verbum offeres.
CAP. XV. v. 7. Ad paupertatem venerit. Pro ſimplici venerit, non ſubſtituas compoſitum devenerit.
V. 10. In omni tempore. Quidam ex Hebræo correxerunt opere, pro tempore.
V. 21. Vel claudum fuerit. Alii præponunt conjunctionem &: Et vel claudum fuerit.
CAP. XVI. v. 4. Non apparebit fermentum. Retinendum eſt ſubſtantivum, pro adjectivo fermentatum.
V. 22. Quæ odit Dominus Deus tuus. Non commutes neutrum quæ, cum fœminino quam, tametſi Hebræa ambigua ſint.
CAP. XVII. v. 8. Judicium eſſe perſpexeris. Non ſcribas proſpexeris, quod eſt, provideris, pro perſpexeris, quod eſt, videris.
Ibidem. Lepram & lepram. Nequaquam addenda eſt negatio poſteriori voci, & non lepram.
Ibidem. Intra portas tuas. Non ſcribas intro, pro intra, quod eſt in.
V. 12. Et decreto judicio. Legenda eſt conjunctio &, non præpoſitio ex.
V. 20. Ipſe & filii ejus. Retinendum eſt plurale filii, non ſubſtituendum ſingulare filius.
CAP. XIX. v. 13. Et auferes innoxium ſanguinem. Quidam non intelligentes, innoxium ſanguinem poſitum eſſe pro effuſione innoxii ſanguinis, loco vocis innoxium, ſcripſerunt contrarium noxium.
CAP. XXI. v. 5. Et ad verbum eorum omne negotium. Nequaquam addas verbum pendet, quod quidam libri ſubjiciunt.
V. 6. Et venient majores natu. Non oportet omittere futurum venient, nec commutare cum imperativo veniant, denique non neceſſe eſt addere omnes.
V. 15. Genuerintque ex eo liberos. Alii ſcribunt Genueritque ex eis. Sententia eadem una eſt, ſed prior lectio præfertur.
V. 18. Qui non audiat patris, aut matris imperium. Non mutes audiat, cum audierit, nec conjunctionem disjunctivam aut cum copulativa ac.
CAP. XXII. v. 12. Quo operieris. In aliis eſt præſens operitis: futurum reſpondet Hebræo.
CAP. XXIII. v. 18. Quidquid illud eſt quod voveris. Servanda eſt ſecunda perſona ſingularis voveris, rejicienda tertia pluralis voverint.
CAP. XXIV. v. 5. Sed vacabit abſque culpa domi ſuæ. Caveas ſcribas, ut quidam, tertium caſum domui, pro ſecundo domi.
V. 6. Quia animam ſuam oppoſuit tibi. Non eſt legendum relativum qui, loco conjunctionis quia. Porrò oppoſuit, quod eſt obligavit, ſeu oppignoravit, eleganter emendatum eſt ex appoſuit, quod eſt in aliis exemplaribus, id eſt, vocalis quarta ex prima.
CAP. XXV. v. 7. Non vult frater viri mei ſuſcitare nomen fratris ſui in Iſrael. Alii pro nomen, quod eſt ὄνομα, ſcribunt ſemen, quod eſt, τὸ σπέρμα; malè.
Sequitur: Nec me in conjugem ſumere. Non commutes vocem conjugem, cum voce conjugium.
V. 12. Miſeritque manum. Quidam antiqui libri tollunt encliticam conjunctionem que.
V. 12. Abſcides manum illius. Ita legunt antiqui libri abſcides, ex abs & cædo, pro abſcindes, ex ab & ſcindo. Simile Matth. 5. v. 30. & alibi.

CAP. XXVI. v. 4. Suſcipienſque ſacerdos cartallum de manu tua. Non mutes pronomen ſecunda perſona tua in tertia ejus.
V. 11. Et epulaberis in omnibus bonis. Non eſt omittenda ea, quæ præmittitur conjunctio &.
V. 13. Abſtuli quod ſanctificatum eſt de domo mea. Adulterinum eſt quod alii legunt attuli, quaſi dicat, ſe huc è domo ſua adferre; cum è contrario, negans ſe domi ſua retinuiſſe, profiteatur ſe diſtribuiſſe egenis. Genuina igitur lectio eſt abſtuli, quæ & Hebræo, Chaldæo, Græcoque conſentanea eſt.
V. 16. Et cuſtodias & impleas. Prius & non eſt mutandum in ut.
V. 17. Et cuſtodias ceremonias illius. Nec iſtud & vertendum in ut eſt.
Verſ. 18. Et Dominus elegit te hodie. Iſtam conjunctionem &, quidam vertunt in adverbium demonſtrandi En, ſed peſſimè.
CAP. XXVII. verſ. 12. Hi ſtabunt ad benedicendum populo. Cavendus eſt error eorum, qui legunt Domino, id eſt, τῷ κυρίῳ, pro populo, quod eſt τῷ λαῷ, ſive plebi.
Verſu 25. Præponunt quidam codices hanc maledictionem: Maledictus qui dormit cum uxore proximi ſui: & dicet omnis populus, Amen: verum illa adjectitia & ſuperflua eſt.
CAP. XXVIII. v. 22. Et perdat velociter. Non addas de ſub cœlo.
V. 36. Et regem tuum quem conſtitueris ſuper te. Alii minus aptè legunt. Et regem quem conſtituet ſuper te; omiſſo pronomine tuum, & conjunctivo verſo in indicativum.
V. 40. Quia defluent & peribunt. Sic legunt etiam antiqui codices, ſimplex verbum peribunt, pro compoſito deperibunt.
V. 48. Quem immittet tibi Dominus. Non mutes immittet cum emittet, vocalem tertiam cum ſecunda.
V. 57. Et illuvie ſecundarum. Pro ſecundarum, multi ſcribunt ſecundinarum, quæ non eſt vox Latina, quod ſciam.
CAP. XXIX. v. 6. Quia ego ſum Dominus Deus veſter. Non ſubſtituas perſonam tertiam ipſe eſt, pro prima ego ſum.
V. 11. Et advena qui tecum moratur. Retinendus eſt numerus ſingularis, quamvis poſitus pro eo quem alii legunt plurali & advenæ qui tecum morantur.
V. 19. Et abſumat ebria ſitientem. Pro abſumat ſive conſumat, multi libri legunt aſſumat, quod eſt, addat, ſeu adjungat ſibi. Utrumque ex Hebræo verti poteſt, prius prætulerunt Romani Patres.
V. 23. Sulphure & ſalis ardore comburens. Vocum aſſinitate decepti quidam, ſuppoſuerunt nomen ſolis planetæ, in locum nominis ſalis, qui ex igne & aqua concretus, habet & ipſe ardorem ſuum: mutarunt inquam vocalem primam a in quartam o.
V. 29. Ut faciamus univerſa verba legis hujus. Non omittas τὸ verba.
CAP. XXX. verſ. 3. Reducet Dominus Deus tuus captivitatem tuam. Alii ſcribunt: Reducet te Dominus Deus tuus de captivitate tua; qui ſenſus eſt prioris lectionis.
V. 12. Et audiamus. Non mutes & in ut.
V. 19. Quòd propoſuerim vobis vitam & mortem. Pro voce mortem, quidam ſubſtituerunt vocem bonum, malè imitati locum ſupra, v. 15.
CAP. XXXI. verſ. 4. Delebitque eos. Alii ſcribunt præteritum Delevitque, quod Hebræo conforme eſt.
V. 21. Et ore ſeminis ſui. Non mutes tertiæ perſonæ pronomen ſui, cum ſecunda tui.
V. 23. Præcepitque Dominus Joſue filio Nun. Non judicarunt Romani Patres omittendam vocem Dominus, tametſi à multis libris Hebræo conſentaneis omittatur.

CAP. XXXII. v. 2. Concreſcat ut pluvia doctrina mea. Ita ſcribendum eſt, ut pluvia, non in pluvia aut pluviam.
V. 26. Dixi: Ubinam ſunt? Non præponas & conjunctionem: Et dixi.
V. 30. Quomodo perſequatur unus mille, & duo fugent decem millia? Non ſunt, modi potentiales perſequatur, & fugent, commutandi, cum indicativi præterito imperfecto perſequebatur, & præſenti optativi fugarent.
V. 35. Mea eſt ultio, & ego retribuam in tempore. Non addas pronomen: Retribuam eis in tempore.
V. 37. Et dicet: Ubi ſunt. Præferendum eſt ſingulare dicet plurali dicent.
V. 46. Et implete univerſa quæ ſcripta ſunt legis hujus. Non addas in volumine, ante legis hujus.
CAP. XXXIII. v. 9. Et fratribus ſuis: Ignoro vos. Non mutes ſecunda perſona pronomen vos, cum tertia illos.
V. 26. Non eſt Deus alius ut Deus rectiſſimi. Quidam tollunt prius Deus, alii vertunt ſecundum caſum rectiſſimi in primum rectiſſimus: utrumque primæ lectioni non abſque cauſa poſtpoſuerunt Correctores Romani.
Verſ. 27. Dicetque: Conterere. Nec hic ſine cauſa prætulere paſſivum, activo Contere.
CAP. XXXIV. v. 2. Et omnem terram Juda. Nequaquam omittenda eſt vox Juda, quod quidam faciunt.

JOSUE.

CAP. I. v. 6. Pro qua juravi patribus ſuis. Servanda eſt tertiæ perſonæ pronomen ſuis, non mutandum in ſecunda tuis.
V. 15. Et ſic revertimini. Futurum revertimini multis nominibus præferendum eſt præſenti revertimini.
CAP. II. v. 18. Signum fuerit funiculus iſte coccineus. Nequaquam addenda negatio eſt Signum non fuerit.
V. 19. Sanguis ipſius erit in caput ejus. Addunt quidam Reus ſibi erit, quæ Lxxii. ſenum interpretatio eſt, noſtræ conjuncta.
Sequitur: Et nos erimus alieni. Alii pro alieni ſcribunt innoxii, explicandi cauſa.
CAP. III. v. 12. Parate duodecim viros de tribubus Iſrael. Non eſt repetenda vox duodecim.
V. 13. Qui portant arcam Domini Dei. Non addas fœderis.
V. 16. Ab urbe quæ vocatur Adom. Ita ſcribendum eſt juxta antiquos libros, vocalibus prima & quarta, Adom, non Adam, aut Edom.
V. 17. Populus autem incedebat contra Jericho. Non eſt mutandum nomen urbis Jericho in nomen fluvii Jordanem.
CAP. IV. v. 9. Arcam fœderis. Non adjicias Domini.
V. 11. Sacerdoteſque pergebant. Antiqui libri habent ſacerdoteſque, non ſacerdotes quoque.
V. 12. Armati præcedebant filios Iſrael. Non eſt hujus loci quod alii adjiciunt, fratres ſuos.
V. 14. Dum adviveret. Ita loquitur Sixtina Biblia ex antiquis codicibus, unam vocem adviveret, pro duabus adhuc viveret.
Verſ. 23. Siccante Domino Deo veſtro aquas ejus in conſpectu veſtro, donec tranſiretis. Secunda perſona non ſunt mutanda in primas, noſtro, noſtro, tranſiremus.
CAP. V. v. 3. Fecit quod juſſerat Dominus. Non addas conjunctionem fecitque, aut fecit quoque.
V. 6. Ut non oſtenderet eis terram. Non eſt omittenda negatio.
CAP. VI. v. 2. Ecce dedi in manu tua Jerico. Antiqui libri legunt ſextum caſum, non quartum manus tuas.

V. 24. Et omnia quæ erant in ea. *Pro* erant, *alii habent* fuerunt, *alii* inventa ſunt: *nam hujuſmodi aliquid Hebraice ſubaudiendum relinquitur.*

CAP. VIII. v. 5. Accedemus ex adverſo: *Non eſt mutandum* accedemus *compoſitum a cedo, in* aſcendemus *compoſitum à* ſcando.

V. 12. Inter Bethel & Hai. *Scribendum eſt* Bethel, *quod ſignificat domum Dei, non* Bethaven, *quod domum idoli, ſeu iniquitatis.*

CAP. IX. v. 8. Et unde veniſtis? *Non eſt mutanda cojunctiva* & *in disjunctivam* aut.

V. 10. Qui erat in Aſtaroth. *Nec hic numerus ſingularis* erat *in pluralem* erant.

CAP. X. v. 14. Non fuit antea, nec poſtea tam longa dies. *Retinendum eſt* nec, *pro eo quod plerique habent* &.

V. 23. Et eduxerunt ad eum quinque reges. *Legendum eſt* eduxerunt, *non* adduxerunt, *quemadmodum & proximo verſu* educti *non* adducti, *vocalis inquam ſecunda, non prima.*

V. 41. Omnem terram Goſen uſque Gabaon. *Cave legas* Geſſen, *quæ eſt terra Ægypti, pro* Goſen, *quæ eſt urbs Chananæa. Idem obſervabit infrà 11. v. 16.*

CAP. XI. v. 8. Ita percuſſit omnes. Ita *non* itaque *legunt codices antiqui.*

V. 19. Non fuit civitas quæ ſe traderet filiis Iſrael. *Alii repetunt negationem* quæ non ſe traderet; *minus integre.*

CAP. XII. *verſ.* 2. Uſque ad torrentem Jaboc. *Non mutes* Jaboc, *cum* Jeboc, *vocalem primam cum ſecunda. Similis Judicum 11. v. 13. 22.*

Verſ. 3. Ad orientalem plagam. *Nequaquam ſcribendum eſt* occidentalem, *pro* orientalem, *id eſt, deorſum pro ſurſum.*

V. 7. Uſque ad montem, cujus pars aſcendit in Seir. *Non addas vel* Libani, *vel* Hermon, *quod multi codices* (Uſque ad montem Libani) *corrupte.*

V. 8. In Aſedoth & in ſolitudine. *Cave ne* Aſedoth *mutes in* Aſeroth, *id eſt, d in r, mutam in liquidam.*

V. 15. Rex Odullam unus. *Scribendum eſt vocali quarta* Odullam *vel* Odollam, *juxta antiquos codices, non* Adullam *prima vocali, quamvis Hebræa & iſtud patiatur.*

Verſ. 22. Rex Cades unus. *Alii legunt* Cedes: *utrumque permittunt Hebræa.*

CAP. XIII. *verſ.* 2. Et dimidiæ tribui. *Non addas* Manaſſe.

V. 9. Quia ſecutus Dominum Deum meum. *Non mutes pronomen primæ perſonæ* meum *cum ſecunda* tuum.

CAP. XV. v. 1. A termino Edom, deſertum Sin. *Sic omittere oportet* uſque ad, *quod alii addunt* Uſque ad deſertum Sin.

V. 18. Quæ, cùm pergerent ſimul, ſuaſa eſt à viro ſuo. *Legendum eſt fœmininum* quæ, *juxta veteres codices, non maſculinum* qui.

V. 23. Et Cades & Aſor. *Alii & Cedes, ut ſupra 12. v. 22.*

V. 62. Civitates ſex & villæ earum. *Quod ſequitur in quibuſdam libris* ſunt ſimul centum quindecim, *ſuperfluum eſt.*

CAP. XVI. v. 2. Et egredietur de Bethel Luza. *Rectum* Luza *ſervant vetera manuſcripta duntaxat alii declinantes ſcribunt* Luzam.

CAP. XVII. v. 4. Deditque eis juxta. *Non eſt omittendum pronomen* eis.

V. 12. Sed cœpit Chananæus habitare in terra ſua. *Pro* ſua *reciproco, quod eſt in veteribus libris, in aliis eſt* ipſa, *in aliis* iſta.

V. 14. Quare dediſti mihi poſſeſſionem. *Non eſt addendum* terram in; *hoc modo* mihi terram in poſſeſſionem.

V. 17. Ad domum Joſeph, Ephraim & Manaſſe. *Non præponas* & *ante* Ephraim.

CAP. XVIII. v. 2. Remanſerant autem. *Non mutes præteritum plusquam perfectum in perfectum* remanſerunt.

V. 4. Juxta numerum uniuſcujuſque multitudinis. *Alii pro* numerum, *ſcribunt* terminum, *minus recte.*

V. 28. Civitates quatuordecim & villæ earum. *Sequitur in quibuſdam libris* fueruntque omnes civitates viginti ſex, *ſed jugulandum.*

CAP. XIX. v. 8. Contra auſtralem plagam. *Quod ſequitur in quibuſdam exemplaribus* fueruntque omnes civitates decem & ſeptem, *ſuperfluit.*

V. 11. Aſcenditque de mari & Merala. *Cave ne vitiose ſcribas* Medala *pro* Merala.

V. 12. In fines Ceſeleththabor. *Vetera manuſcripta habent plurale* fines, *pro ſingulari* finem.

V. 15. Et Jedala & Bethlehem. *Scribendum eſt* Jedala, *per d mutam in ſecunda ſyllaba, & l liquidam in tertia; non* Jerala, *per r liquidam in ſecunda, aut* Jedaba *per b mutam in tertia.*

V. 19. Et Seon & Anaharath. *Pro* Seon *quadrilitero, non ſcribas* Seons, *neque* Seron, *quinque literarum.*

V. 46. Et Mejarcon & Arecon. *In quibuſdam veteribus manuſcriptis, pro* Mejarcon *legitur* Aque Hiercon, *qua interpretatio eſt prima ſyllaba* Me.

CAP. XX. *verſ.* 4. Stabit ante portam. *Non eſt addenda conjunctio* ſtabitque, *tametſi Hebraice legatur.*

CAP. XXI. v. 4. De tribubus Juda & Simeon. *Legendum eſt plurale* tribubus, *non ſingulare* tribu.

Verſ. 21. Urbes confugii Sichem. *Alias annotavimus, in multis manuſcriptis inveniri numerum ſingularem* urbs, *pro plurali* urbes: *ſimiliter quoque infrà, v. 27. 32. 36. & 37. pro plurali* civitates *legi ſingularem* civitatem, *aut* civitas, *quemadmodum ſuprà, verſ. 13. ab omnibus conſtanter legitur.*

V. 36. De tribu Ruben ultra Jordanem contra Jericho civitates, refugii Boſor in ſolitudine Miſor, & Jaſer, & Jethſon, & Mephaath, civitates quatuor cum ſuburbanis ſuis. *De vario hujus verſus ſitu, lectione, interpunctione, omiſſione denique, late egimus olim in Notationibus noſtris. Romani Patres ſequuti ſunt quod maxime vulgatum eſt, niſi quod præpoſuerunt tribum Ruben tribui Gadis.*

CAP. XXII. *verſ.* 7. Ad occidentalem plagam. *Non eſt addendum pronomen* ejus.

V. 13. Phinees filium Eleazari ſacerdotis. *Secundum caſum* ſacerdotis, *non vertas in quartum* ſacerdotem.

Verſ. 17. Macula hujus ſceleris in nobis permanet. *Nequaquam commutandum eſt pronomen primæ perſonæ* nobis, *cum ſecunda* vobis.

Verſ. 22. Fortiſſimus Deus Dominus, fortiſſimus Deus Dominus. *Hoc ita geminandum eſt, minimeque alterum omittendum.*

CAP. XXIV. v. 27. Quod audierit omnia verba Domini. *Retinendum eſt ſingulare* audierit, *non mutandum in plurale* audierint.

JUDICES.

CAP. I. v. 30. Cetron & Naalol. *Pro* Cetron *male ſcribunt quidam* Thetron, *t inquam pro c; rurſus pro* Naalol, Naalon, *id eſt, n pro l.*

V. 35. Quod interpretatur teſtaceo. *Cave legas* teſtatio, *nomine verbale à* teſtator, *pro* teſtaceo *nomine adjectivo à* teſta.

CAP. II. v. 2. Sed aras eorum ſubverteretis. *Non mutes conjunctionem adverſativam* ſed *in copulativam* &.

V. 19. Et multò faciebant pejora. *Non commutes* pejora *cum* majora.

CAP. III. v. 3. Atque Hevæum qui habitabat in monte Libano. *Servandus eſt numerus ſingularis* habitabat, *loco pluralis* habitabant, *qui in aliis eſt libris.*

V. 4. Utrùm audiret mandata Domini. *In aliis eſt plurale* audirent.

V. 24. In æſtivo cubiculo. *Etiam in noſtris antiquis manuſcriptis invenio* cubiculo *pro* cœnaculo.

V. 30. Et quievit terra octoginta annis. *Non addas* a prœliis.

CAP. IV. Debbora. *ſcribunt Sixtina Biblia; duplici b, alii ſimplici* Debora, *quidam male* Delbora.

V. 17. Erat enim pax. *Retinenda eſt conjunctio rationalis* enim, *non mutanda in* autem.

V. 21. Qui ſoporem morti conſocians. *In aliis eſt verbum ſimplex* ſocians.

CAP. V. v. 11. Et clementia in fortes Iſrael. *Spurium eſt quod quidam habent* in portis *pro* in fortes: *ſed genitivum* fortis, *quem alii quidam legunt abſque præpoſitione, poſſit habere ſimilitudinem veri.*

V. 19. Reges Chanaan in Tanach. *Non ſcribas* Tane *pro* Tanach.

CAP. VI. v. 32. Qui ſuffodit aram ejus. *Antiqui libri ſcribunt compoſitum* ſuffodit, *pro eo quod alii ſimplici* fodit.

CAP. VII. v. 3. Et reverſi ſunt de populo viginti duo millia. *Quidam boni libri habent neutrum* reverſa, *pro maſculino* reverſi: *verò de præferendum eſt ipſi* ex.

V. 5. Qui lingua lambuerint aquas. *Non addas* qui manu & lingua.

V. 23. Fugientes uſque ad Bethſetta. *Non mutes* Bethſetta *in* Bethſeca, *id eſt, duplex t in c.*

Ibidem, Perſequebatur Madian. *Sequitur in quibuſdam libris* Et Dedit Dominus victoriam populo Iſrael in die illa, *ſed redundat.*

CAP. VIII. v. 7. Cùm ergo tradiderit Dominus Zebee & Salmana in manus meas. *Sequitur in multis libris* & cùm reverſus fuero victor in pace, *ſed non eſt hujus loci, at verſus nonni ſubſequentis.*

V. 9. Dixit itaque & eis. *Non omittas* & *pro* etiam *poſitum.*

V. 10. Bellatorum educentium gladium. *Non interponas* & *conjunctionem.*

CAP. IX. v. 4. Dederuntque illi ſeptuaginta pondo argenti. *Scribendum eſt* pondo *indeclinabile, non* pondera.

V. 7. Audite me viri Sichem, ita audiat vos Deus. *Non eſt addenda vocula* ut: Ita ut audiat.

V. 20. Egrediatur ignis ex eo. *Non eſt auferendum* ex eo.

V. 39. Spectante Sichimorum populo. *Pro* ſpectante, *quod eſt* aſpiciente, *non ſubſtituas* expectante.

V. 48. Quod me videtis facere, citò facite. *Non eſt commutandum præſens* videtis, *cum præterito* vidiſtis.

V. 49. Ut fumo & igne mille homines necarentur. *Non mutes nominativum* homines *in genitivum* hominum.

CAP. X. v. 1. In Samir montis Ephraim. *Neque hic mutes genitivum* montis *in ablativum* monte.

V. 8. In terra Amorrhæi, qui eſt in Galaad. *Pro* qui, *quod refert* Amorrhæum, *alii legunt,* quæ, *quod* terram.

CAP. XI. *verſ.* 1. Fuit illo tempore Jephte. *Quidam addunt* Fuit itaque illo in tempore.

V. 17. Dimitte me ut tranſeam per terram tuam. *Non eſt omittendum pronomen* me: *nec præpoſitio* per.

V. 24. Nonne ea quæ poſſidet Chamos. *Non commutes præſens* poſſidet, *cum præterito* poſſedit.

V. 39. Exinde mos increbuit in Iſrael. *Scribendum eſt* increbuit, *non* increvit.

CAP. XII. v. 5. Obſecro ut me tranſire permittatis. *Præferendum eſt plurale ſingulari* permittas.

V. 13. Filius Illel. *Alii minùs recte* filius Elel.

CAP. XIII. v. 7. Ex utero matris ſuæ. *Non præponas conjunctionem* &.

CAP.

CAP. XIV. *verſ.* 3. Et in omni populo meo. *Non eſt ſubſtituendum pronomen ſecunda perſona* tuo, *pro prima* meo.

V. 6. Quaſi hœdum in fruſta diſcerpens. *Lege* diſcerpens, *non* decerpens *aut* decerperet.

V. 9. Quòd mel de corpore leonis aſſumpſerat. *Hoc verſu Interpres vertit* corpore, *non* ore; *verſu proximè præcedenti*, ore *non* corpore.

CAP. XV. *v.* 9. Ubi eorum effuſus eſt exercitus. *Alii pro compoſito* effuſus, *ſcribunt ſimplex* fuſus.

V. 14. Et ſicut ſolent ad odorem ignis lina conſumi. *Legendum potiùs eſt* odorem, *quod eſt, odorante igne, ſeu ſimul atque ignem olfecerint, quam* ardorem, *quod eſt, ardente ſeu comburente igne. Porrò* ligna *ſcriptum ab aliis pro* lina, *nullius eſt auctoritatis: non enim ita facilè* ligna *ab igne conſumuntur, ut ſtuppea* lina.

CAP. XVI. *verſ.* 9. Qui rupit vincula, quo modo ſi rumpat quis filum de ſtuppæ tortum putamine, cùm odorem ignis acceperit. *Pro genitivo* ſtuppæ, *alii ſcribunt ablativum* ſtuppa, *& pro* putamine, *quod eſt cortice, legunt* ſputamine, *acceptum pro ſputo, quaſi dicatur, filum ſputo adhibito de ſtuppa tortum. Atqui veriſimilius eſt, Interpretem dicere voluiſſe, filum de vili ſtuppa (eſt enim ſtuppa, quaſi putamen, cortex & reſiculum lini) nam Hebraicè non aliud legitur, quàm* filum ſtuppæ. *Jam verò* odorem *quod ſequitur, nullo modo hic cum* ardorem *mutandum eſt, id eſt, quarta vocalis cum prima.*

Verſ. 13. Cui reſpondit Samſon: Si ſeptem. *Quidam addunt* inquit: Si inquit, ſeptem; *ſed ſuperfluè.*

CAP. XVII. *v.* 9. Et utile mihi eſſe perſpexero. *Pro* perſpexero, *quod eſt videro, non legas* proſpexero, *id eſt, prævidero.*

CAP. XVIII. *verſ.* 5. Ite in pace. *Non ſcribas* cum *pro* in.

CAP. XIX. *v.* 5. Guſta prius paululum panis. *Non ſubſtituas* puſillum *pro* paululum.

V. 8. Oro te, inquit. *Quidam ſcribunt* obſecro, *pro* oro te.

V. 11. Jamque erant juxta Jebus. *Non ſubſtituas verbum compoſitum* aderant, *pro ſimplici* erant.

CAP. XX. *v.* 40. Et viderent quaſi columnam fumi. *Optativi præſens* viderent, *legendum eſt, non indicativi præteritum* viderunt.

CAP. XXI. *v.* 23. Ut eos ſuſciperent in pace. *Non mutes maſculinum* eos *cum fœminino* eas.

V. 19. Et ad orientalem plagam. *Alii omittunt* &.

R U T H.

CAP. I. *verſ.* 11. Non ultrà habeo filios. *Non mutes præſens* habeo, *cum futuro* habebo.

CAP. IV. *v.* 2. Quibus ſedentibus. *Alii minùs aptè*, quibus reſidentibus.

V. 15. De nuru enim tua natus eſt, quæ te diligit. *Noli ſubſtituere maſculinum* qui, *pro fœminino* quæ, *aut futurum* diliget, *pro præſenti* diligit.

V. 22. Iſai genuit David. *Non addas* regem.

LIBER REGUM

P R I M U S.

CAP. I. *v.* 9. Ante poſtes templi Domini. *Retinendum eſt* templi, *non mutandum cum* domus.

V. 28. Et illa dixit. *Non ſcribas* at *adverſativum, pro* & *copulativo.*

Verſ. 19. Et venerunt in domum ſuam Ramatha. *Non repetitur* in *ante* Ramatha, *ſed ſubauditur. Simile infrà* 2. *verſ.* 11.

Verſ. 24. Et tribus modiis farinæ. *Non ſcribas* uno modio, *pro* tribus modiis, *juxta ea quæ alias annotavimus.*

V. 28. Quibus fuerit commodatus Domino. *Alii legunt verbum compoſitum* accommodatus, *ſed ſimplex* commodatus *eſt præferendum.*

CAP. II. *v.* 17. Quia retrahebant homines à ſacrificio Domini. *Alii legunt*, Quia detrahebant homines ſacrificio Domini.

V. 19. Ut immolaret hoſtiam ſolemnem. *Quod ſequitur in quibuſdam libris*, & votum ſuum, *ſuperfluit.*

V. 30. Sed quicumque glorificaverit me, glorificabo eum. *Non ſcribas* honorificaverit, *pro* glorificaverit: *nam & Hebraicè vox eadem repetitur.*

V. 34. Duobus filiis tuis. *Non omittas pronomen* tuis.

CAP. III. *verſ.* 2. Heli jacebat in loco ſuo. *Non eſt mutandum cum* lecto, lectulo, *vel* domo.

Sequitur. Et oculi ejus caligaverant, nec poterat videre lucerna Dei antequam extingueretur, Samuel dormiebat in templo Domini, ubi erat arca Dei. *Hæc genuina eſt vulgatæ editionis & lectio & diſtinctio, de qua olim nos latè in Notationibus noſtris. Non itaque ſubſtituendus eſt quartus caſus* lucernam, *pro primo* lucerna, *nec voci* Samuel *addenda conjunctio* autem.

V. 17. Quis eſt ſermo quem locutus eſt Dominus ad te. *Non eſt omittendum* quem locutus eſt Dominus.

CAP. IV. *v.* 1. Et factum eſt in diebus illis, convenerunt Philiſthiim in pugnam. *Quamvis hæc verba à multis omittantur, quod olim docuimus; non tamen viſum eſt Romanis Patribus illa è medio tollere, eò quòd Græcè legantur. Quocirca etiam conſequenter ſcribunt.* Et egreſſus eſt Iſrael, *conjunctione copulativa, quæ eſt in Græcis libris, loco rationalis* namque, *quæ eſt in pleriſque Latinis.*

V. 9. Sicut & illi ſervierunt vobis. *Non eſt mutandum ſecundæ perſonæ pronomen* vobis, *cum prima* nobis.

V. 13. Heli ſedebat ſuper ſellam contra viam ſpectans. *Pro ſimplici* ſpectans *non ſubſtituas compoſitum* expectans.

V. 20. Dixerunt ei quæ ſtabant circa eam. *Cave mutes* quæ *fœmininum, cum maſculino* qui.

Verſ. 21. Tranſlata eſt gloria de Iſrael. *Non addas* Domini.

V. 22. Et ait: Tranſlata eſt. *Non omittas conjunctionem præpoſitam.*

CAP. V. *v.* 6. Et ebullierunt villæ & agri in medio regionis illius, & nati ſunt mures, & facta eſt confuſio mortis magnæ in civitate. *De his verbis, tale fuit judicium Romanorum Correctorum, quale ſuprà* 4. *verſ.* 1. *Porrò pro ſecundo caſu* magnæ, *in aliis libris eſt primus* magna, *ut etiam Græcè.*

V. 9. Interrogantque Gethæi conſilium, & fecerunt ſibi ſedes pelliceas. *Et hæc verba, quamvis à quibuſdam Latinis libris Hebræi conſentaneis omittantur, tamen quia reperiuntur in quibuſdam Græcis, non judicarunt Romani expungenda. Similis ratio inferiùs occurrit plurium aliorum locorum, quæ non putavimus ſingula annotanda. Conſilium quo illi moti fuerint, licet ex ea quam hic Bibliis præmiſerunt præfatione intelligere.*

V. 11. Dimittite arcam Dei Iſrael. *Non eſt mutandum plurale* dimittite *cum ſingulari* dimitte.

CAP. VI. *v.* 11. Et ſimilitudines anorum. *Retinendus & hic eſt numerus pluralis* ſimilitudines, *non vertendus in ſingularem* ſimilitudinem.

V. 19. Percuſſit autem de viris Bethſamitibus. *Non addas* Dominus.

CAP. VII. *v.* 1. In domum Abinadab. *Non mutes* Abinadab, *cujus ſecunda littera eſt* b *muta, cum* Aminadab, *cujus ſecunda littera eſt* m *liquida.*

V. 10. Et cæſi ſunt à facie Iſrael. *Legendum eſt* facie, *quod eſt* conſpectu, *non* filiis.

Verſ. 11. Egreſſique viri Iſrael. *Non eſt mutandum* viri *in* filii.

CAP. VIII. *v.* 1. Poſuit filios ſuos judices Iſrael. *Non addas* in *præpoſitionem ante vocem* judices, *ſed intelligas* Iſrael *eſſe dativi caſus.*

CAP. IX. *v.* 1. Filius Abiel, filii Seror. *Pro* Seror, *in quo littera* r *repetitur, non eſt legendum* Seut.

Ibidem. Filii Seror, filii Bechorath. *Non addas, quod in quibuſdam libris ſequitur*, filii Sareth.

V. 5. Cùm autem veniſſent in terram Suph. *Nec hic addas, quod ſequitur in quibuſdam libris*, & non inveniſſent.

V. 7. Panis defecit in ſitarciis noſtris. *Alii pro* ſitarciis *legunt* ciſtarciis, *vocem non intellectam quaſi à* ciſta *derivantes, quæ compoſita eſt ex* σῖτος *frumentum Græcè, &* ἀρκεῖν arceo *quod ſufficere eſt: unde nomen fœmininum* σιταρκία *ſitarcia, quod commeatum, & neutrum ſitarcium, quod penum ſignificat, ſaccum, aut vas, in quo ab itinerantibus reponitur commeatus, nam & Hebraicè ad verbum legitur* in vaſis noſtris.

V. 13. Quia ipſe benedicit hoſtiæ, & deinceps comedunt qui vocati ſunt. *Præſentia* benedicit & comedunt, *præferuntur futuris*, benedicet, comedent.

V. 19. Ut comedatis mecum hodie. *Non eſt permutandum plurale* comedatis, *cum ſingulari* comedas.

CAP. X. *v.* 2. In finibus Benjamin in meridie. *Quod ſequitur in quibuſdam libris* ſalientes magnas foveas, *omittendum eſt.*

V. 5. Poſt hæc venies in collem Dei. *Non mutes verbum* venies, *in participium* veniens.

V. 12. Et quis pater eorum. *Duplex hic à quibuſdam committitur vitium: Unum, quod pro interrogativo* quis, *ſcribunt nomen proprium patris Saul*, Cis: *Alterum, quod pro plurali* eorum, *ſupponunt ſingulare* ejus.

CAP. XII. *v.* 6. Et eduxit patres noſtros de terra Ægypti. *Sequitur in quibuſdam exemplaribus* adeſt; *ſed ſuperfluè.*

V. 9. Magiſtri militiæ Haſor. *Non addas* regis *ante* Haſor.

V. 11. Et miſit Dominus Jerobaal, & Badan, & Jephte. *Inter* Badan *&* Jephte, *multi libri interponunt*, & Samſon & Barac, *ſed obelo transfodiendum.*

V. 23. Abſit autem à me hoc peccatum in Dominum. *Servandus eſt quartus caſus* Dominum, *loco ſexti* Domino, *qui eſt in aliis libris.*

CAP. XIII. *v.* 7. In terram Gad & Galaad. *Non omittas præpoſitionem* in.

V. 8. Juxta placitum Samuelis. *Quidam libri, pro* placitum, *ſcribunt* pactum.

V. 17. Et egreſſi ſunt ad prædandum. *Non ſubſtituas* prœliandum, *quod eſt bellandum, pro* prædandum, *quod eſt, prædas agendum.*

Ibidem. Contra viam Ephra ad terram Sual. *Nonnulli pro* Ephra, *ſupponunt* Ephraim, *nomen unius ex duodecim tribubus, &* Saul *nomen primi Regis Iſrael, pro* Sual, *utrumque vitioſè.*

V. 18. Ad iter termini imminentis valli Seboim. *Non interponas* in terra Sabaa, *quod quidam ſuperfluè.*

V. 20. Et ſecurim & ſarculum. *Nec hic interponas* & tridentem, *redundat enim, ſumptum ex verſu proximo.*

CAP. XIV. *v.* 1. Quæ erat in Magron. *Unam vocem* Magron, *quidam in duas diſtraxerunt*, agro Gabaa; *malè.*

V. 13. Itaque alii cadebant antè Jonatham. *Poſt* itaque, *non addas* cùm vidiſſent.

diſſent

diſſent faciem Jonathæ, *quod quidam*.

V. 15. Et factum eſt miraculum in caſtris, per agros. *Confodienda eſt & conjunctio quam nonnulli interjiciunt ante*, per agros.

Ibidem. Et conturbata eſt terra. *Quidam pro* terra *ſubſtituerunt ſubſtituendum* caſtra: Et conturbata ſunt caſtra. *mala*.

V. 21. Ut eſſent cum Iſrael, qui erant cum Saul & Jonatha. *Nonnulli libri addunt* & iis qui erant, *alii mutant numerum pluralem* erant *in ſingularem* erat; *non animadvertentes*, Iſrael *poſitum eſſe numero plurali, pro Iſraelitis*.

V. 41. Da indicium. *Quidam pro* indicium, *quod eſt ſignum, ſcribunt* judicium, *minùs rectè*.

CAP. XV. v. 6. Abite, recedite, atque deſcendite ab Amalec. *Non eſt ſcribendum* diſcedite, *quod idem unum cum eo eſt quod præcedit* recedite, *ſed* deſcendite, *compoſitum à* ſcando.

Verſ. 32. Pinguiſſimus & tremens. *Non omittas poſterius* & tremens.

V. 35. Quòd conſtituiſſet eum regem ſuper Iſrael. *Pro pronomine* eum *non ſupponas nomen* Saul.

CAP. XVII. v. 1. Convenerunt in Socho Judæ. *Non eſt ſcribendum* Sochot, *ſed* Socho, *vocali* o, *non* t *conſonante, terminare vocem*.

V. 5. Et lorica ſquamata induebatur. *Magis proprium eſt* ſquamata *à ſquamis deductum, quam* hamata *ab hamis, quod eſt in aliis libris*.

V. 52. Et uſque ad Geth. *Non eſt omittenda conjunctio* &.

V. 55. De qua ſtirpe deſcendit hic adoleſcens Abner? *Nec hic omittendum eſt nomen* Abner.

CAP. XVIII. v. 6. Porrò cùm reverteretur percuſſo Philiſthæo David. *Quod ſequitur in multis libris* & ferret caput ejus in Jeruſalem, *meritò judicatum eſt ſuperfluere*.

V. 20. Dilexit autem David Michol filia Saul altera. *Legendum eſt prima caſu* filia Saul altera, *non quarto* filiam Saul alteram; *ac proinde intelligendum*, David, *quarti eſſe caſus, non primi*.

V. 27. Abiit cum viris qui ſub eo erant. *Non addas* in Accaron.

V. 30. Et egreſſi ſunt principes Philiſthinorum. *Non omittas verbum ſubſtantivum* ſunt.

Ibidem. Quàm omnes ſervi Saul. *Non mutes* ſervi *in* viri.

CAP. XIX. v. 3. Ego autem egrediens ſtabo juxta patrem meum, in agro ubicumque fueris. *Legendum eſt* fueris *ſecunda perſona, non tertia* fuerit.

V. 5. Et poſuit animam ſuam in manu ſua. *Non eſt mutandum pronomen tertiæ perſonæ* ſua, *cum ſecundæ* tua.

V. 11. Miſit ergo Saul ſatellites ſuos. *Non addas* nocte, *quod quidam*.

V. 16. Et pellis caprarum ad caput ejus. *Retinendum eſt nomen ſingulare* pellis *pro plurali* pelles.

V. 24. Et cecidit nudus tota die illa & nocte. *Cave ſcribas* cecinit, *quod eſt cantavit, pro* cecidit, *quod eſt jacuit*.

CAP. XX. v. 6. Si reſpiciens requiſierit me pater tuus. *Non omittas* reſpiciens.

V. 9. Abſit hoc à te. *Legendum eſt pronomen ſecundæ perſonæ* te, *non primæ* me.

V. 19. In die qua operari licet. *In quibuſdam, pro pronomine* qua, *eſt adverbium* quando.

V. 29. In civitate. *Non addas pronomen* mea.

CAP. XXI. v. 4. Si mundi ſunt pueri, maximè à mulieribus. *Quod ſequitur in quibuſdam libris* manducent, *meritò transfoditur obeliſco*.

V. 5. Equidem ſi de mulieribus agitur. *Non diſtrahas vocula* equidem, *in duas* & quidem.

Verſ. 7. Potentiſſimus paſtorum Saul. *Quod ſubdunt quidam libri* hic paſcebat mulas Saul, *quàm juſtis de cauſis ſublatum ſit, alias oſtendimus*.

Verſ. 8. Si habes hic ad manum haſtam, aut gladium? *Non ſubjicias* da mihi, *ut nonnulli*.

Verſ. 15. Hiccine ingredietur domum meam. *Hujus loco ne ſcribas* dimittite illum hinc, ne ingrediatur domum meam.

CAP. XXII. v. 7. Audite nunc filii Jemini. *Non eſt addendum pronomen* me.

V. 22. Sciebam in die illa. *Nec hic addenda conjunctio* enim.

CAP. XXIII. v. 22. Et conſiderate locum ubi ſit pes ejus. *Neque hic adverbium* velociter.

Sequitur: Vel quis viderit eum ibi. *Quod hic ſubdunt quidam libri*, ubi dixiſtis, *nec hoc addendum eſt*.

V. 23. Quòd ſi etiam in terram ſe abſtruſerit: perſcrutabor eum. *Legendum eſt* abſtruſerit, *compoſitum ex* abs *&* trudo, *non* obſtruxerit, *compoſitum ab* ob *&* ſtruo. *Hebraicè ad verbum*. Quòd ſi etiam in terra fuerit.

V. 26. Et ibat Saul. *Non addas* & viri ejus.

CAP. XXIV. v. 7. Quia Chriſtus Domini eſt. *Subſequitur in multis libris*: Vivit Dominus, quia niſi Dominus percuſſerit eum, aut dies ejus venerit ut moriatur, aut deſcendens in prælium perierit, propitius mihi ſit Dominus, ut non mittam manum meam in Chriſtum Domini: *verùm hæc non ſunt hujus loci, ſed ejus qui infrà 26. verſ. 10. 11.*

V. 8. Et confregit David viros ſuos ſermonibus. *Non addas* iſtis.

V. 9. Surrexit autem & David poſt eum. *Non omittas* &.

CAP. XXV. v. 6. Et omnibus quæcumque habes ſit pax. *Subjiciunt multi libri*: Et multis annis ſalvos faciant nos & omnia tua: *ſed redundat, meritòque ſublatum eſt*.

V. 7. Audivi quòd tonderent paſtores tui. *Non eſt addendum* greges tuos.

V. 31. Recordaberis ancillæ tuæ. *Superfluit quod ſubdunt quidam codices* & tu benefacies ei.

CAP. XXVII. v. 3. Ipſe & viri ejus, vir & domus ejus. *Non oportet omittere nomen* vir *numero ſingulari repetitum*.

V. 8. Hi enim pagi habitabantur in terra antiquitus. *Non eſt mutandum* pagi *in* vagi, *quod eſt vagabundi; nec paſſivum* habitabantur *in activum* habitabant: *quamvis activum Hebraicè legatur, ubi non additur* pagi.

V. 9. Et percutiebat David omnem terram. *Non addas* illorum.

CAP. XXVIII. *verſ.* 3. Et Saul abſtulit magos & ariolos de terra. *Subjiciunt multi codices*: Et interfecit eos qui pythones habebant in ventre: *verùm illud juſtà confoſſum obeliſco, emiſſum eſt*.

CAP. XXX. v. 3. Cùm ergo veniſſent David & viri ejus. *Correctores meritò prætulerunt plurale ſingulari* veniſſet.

V. 10. Ipſe & quadringenti viri. *Non addas* cum eo.

V. 12. Quæ cùm comediſſet. *Non commutes neutrum* quæ *plurale cum maſculino ſingulari* qui.

V. 19. Nec defuit quidquam à parvo uſque ad magnum. *Correctores prætulerunt neutrum* quidquam *maſculino* quiſquam.

V. 27. Et qui in Jether. *Hujus proprii nominis prima littera eſt* I, *non* G, Gether.

Verſ. 31. David ipſe & viri ejus. *Non omittas pronomen* ipſe.

CAP. XXXI. v. 4. Arripuit itaque Saul gladium. *Non addas* ſuum.

V. 7. Videntes autem viri Iſrael. *Non eſt mutandum* viri *cum* filii.

V. 12. Veneruntque Jabes Galaad, & combuſſerunt ea ibi. *Ut verbo* venerunt *non eſt addendum nomen* viri: *ita omittendum eſt nomen* igni: *quod quiddam apponunt adverbio* ibi.

LIBER REGUM
SECUNDUS.

CAP. II. v. 13. Hi ex una parte piſcinæ, & illi ex altera. *Prius* ex *non eſt commutandum cum* in.

V. 24. Itineris deſerti in Gabaon. *Non præponas* & *conjunctionem*.

CAP. III. v. 1. Inter domum Saul & inter domum David. *Non anteponas* David, *quod alii*.

V. 7. Reſpha, filia Aja. *Quod ſequitur in quibuſdam libris*, ingreſſuſque eſt ad eam Abner, *obeliſco jugulandum eſt*.

V. 12. Miſit ergo Abner nuncios ad David. *Non addas* in Hebron, *quod quidam*.

V. 23. Et Joab & omnis exercitus qui erat cum eo, poſtea venerunt. *Non mutes* erat *ſingulare, in plurale* erant, *nec præteritum perfectum* venerunt, *in plusquamperfectum* venerant.

CAP. IV. v. 6. Ingreſſi ſunt autem domum latenter. *Nec vox* domum, *nec vox* latenter *omittenda ſunt*.

CAP. V. v. 9. Habitavit autem David in arce. *Non adjicias* Sion.

CAP. VI. v. 6. Poſtquam autem venerunt ad aream Nachon. *Nullo modo ſcribendum eſt* Nachor, *ultima littera exiſtente* r *ultima liquidarum; pro* Nachon, *hujus ultima littera eſt* n, *penultima liquidarum*.

Verſ. 12. Et omnia ejus propter arcam Dei. *Subjiciunt pleriqui codices*: Dixitque David: Ibo, & reducam arcam cum benedictione in domum meam, *ſed meritò cenſuerunt Romani Patres, hæc omittenda, quemadmodum clarum fieri poteſt ex Notationibus noſtris*.

Verſ. 13. Immolabat bovem & arietem. *Singulare* immolabat, *non eſt commutandum cum plurali* immolabant, *nec poſt* bovem *addendum eſt*, & ovem.

V. 14. Et David ſaltabat totis viribus ante Dominum. *Quod interjiciunt quidam* percutiebat in organis armigatis, & *inter* David *&* ſaltabat, *ſupereſt, juſtèque confoſſum*.

V. 19. Et aſſaturam bubulæ carnis unam. *Scribendum eſt* bubulæ, *quod eſt* bovinæ, *non* bubalæ, *quod inuſitatum eſt, dicendumque foret* bubalinæ, *ſi à* bubalo *formaretur*.

V. 21. Dixitque David ad Michol: Ante Dominum. *His verbis* Ante Dominum, *non præponas* Vivit Dominus quia ludam: *redundat enim, nec eſt de textu*.

Ibidem. Et ludam & vilior fiam. *Cave ſcribas pro verbo* ludam, *nomen proprium* Judam.

CAP. VII. v. 10. Et habitabit ſub eo. *Noli hoc commutare cum* Et habitabo cum eo.

V. 23. Quem redemiſti tibi ex Ægypto gentem & Deum ejus. *Accuſativi ſingulares* gentem & deum, *non ſunt vertendi in ablativos, ſive ſingulares* gente & deo: *ſive plurales* gentibus & diis: *multòque minus, pro* deum, *ſcribendum eſt* domum, *id eſt, tabernaculum, aut pro ſingulari* ejus *pluralis* eorum.

V. 29. Et benedictione tua benedicetur. *Non omittas conjunctionem* &.

CAP. VIII. v. 8. Tulit rex David æs multum nimis. *Subjiciunt multi codices*: De quo fecit Salomon omnia vaſa ærea in templo, & mare æneum, & columnas, & altare: *verùm non eſt hujus loci, ſed* 1. *Paral.* 18. v. 8.

V. 13. Cæſis decem & octo millibus. *Erroneum eſt, quod quidam libri legant* duodecim millibus, *pro numero ſeſquialtero*, decem & octo millibus. *Porrò quod hic ſubjungunt multi codices* Et in Jebelem

ad

ad viginti tria millia, *adulterinum ac ſuperſluum eſt: quod unde fuerit natum, Notationes noſtræ in varias Bibliorum lectiones docent.*

CAP. X. v. 6. Et ab Iſtob duodecim millia virorum. *Vitiosè quidam* decem *ſcribunt, pro* duodecim, *majore numero.*

V. 15. Videntes igitur Syri, quoniam corruiſſent coram Iſrael. *Alii, quibuſdam additis, habent:* Videntes igitur filii Ammon, quoniam Syrus expavit, & quoniam corruiſſent coram Iſrael; *ſed minùs ſincerè.*

V. 19. Timueruntque Syri auxilium præbere ultrà filiis Ammon. *Non omittas* ultrà.

CAP. XI. v. 2. Accidit ut ſurgeret David de ſtrato ſuo. *Non addas* quadam die *poſt* accidit, *nec mutes* ſtrato *ablativum neutrum ſecundæ declinationis, cum* ſtratu *ablativo maſculino quartæ declinationis, qui non eſt Latinus.*

CAP. XII. v. 1. Duo viri erant in civitate una. *Quidam libri his verbis præponunt:* Reſponde mihi judicium: *ſed non eſt illud Latinæ editionis.*

V. 7. Tu es ille vir. *Non ſubjicias* qui feciſti hanc rem.

V. 14. Verumtamen, quoniam blaſphemare feciſti inimicos Domini. *Non addas nomen ante* Domini.

V. 19. Cùm ergo David vidiſſet ſervos ſuos muſitantes. *Legendum eſt* vidiſſet, *quod eſt oculorum, non* audiſſet, *quod aurium.*

V. 23. Nunc autem quia mortuus eſt, quare jejunem? *Non eſt ſubſtituendum præſens indicativi* jejuno, *pro præſenti ſubjunctivi* jejunem?

V. 25. Miſitque in manu Nathan prophetæ. *Nullo modo addas pronomen* eum *verbo* miſitque.

CAP. XIII. v. 2. Et deperiret eam valdè. *Ut non eſt præponenda præpoſitio* in *pronomini* eam, *ita non eſt omittendum adverbium* valdè.

V. 6. Et cibum capiam de manu ejus. *Non addas* paratum *poſt* cibum.

V. 10. In conclave *his hoc verſu poſitum caſu quarto, non eſt corrigendum caſu ſexto,* in conclavi.

V. 37. Luxit ergo David filium ſuum cunctis diebus. *Ad* filium ſuum *non addas* Amnon; *nec mutes* cunctis *cum* multis.

CAP. XIV. v. 6. Et audivit rex. *Non eſt addendum* verba.

V. 22. Feciſti enim ſermonem ſervi tui. *Non addas* Domine mi rex.

CAP. XV. v. 2. Stabat juxta introitum portæ. *Non ſubjicias* in via.

V. 7. Poſt quadraginta autem annos. *Non eſt* quadraginta *mutandum cum* quinque, *nec cum* ſex, *at ne cum* quatuor *quidem: quamquam* quatuor *non careat ſua probabilitate.*

V. 10. Regnavit Abſalom in Hebron. *Legendum eſt præteritum* regnavit, *non futurum* regnabit.

V. 14. Et impellat ſuper nos ruinam. *Retinendum eſt* impellat, *compoſitum à* pello, *non ſubſtituendum* impleat.

V. 23. Contra viam quæ reſpicit ad deſertum. *Non addas* olivæ *poſt* viam, *quod nonnulli.*

V. 24. Et depoſuerunt arcam Dei. *Non eſt repetendum* fœderis *poſt* arcam.

V. 34. Servus tuus ſum, rex. *Quod ſequitur in aliis libris* patere me vivere, *ſuperfluit.*

CAP. XVI. v. 1. Et utre vini. *Pro* utre *non ſcribas* duobus utribus, *ut multi.*

V. 2. Reſponditque Siba. *Non ſubjicias* Domine mi rex.

V. 9. Quare maledicit canis hic mortuus domino meo regi? *Retinendum eſt participium præteritum* mortuus, *non ſubſtituendum futurum* moriturus.

V. 11. Quantò magis nunc filius Jemini? *Ut non eſt commutandum adverbium* nunc *cum pronomine* hic: *ita non eſt ſupplenda ſententia additis his verbis* maledicet mihi.

V. 12. Et reddat mihi Dominus bonum pro maledictione hac hodierna. *Non eſt addendum nomen* diei: Die hodierna.

CAP. XVII. v. 22. Donec diluceſceret. *Quod ſubjiciunt quidam,* antequam denudaretur verbum, *ſpurium eſt.*

V. 28. Et frixum cicer. *Non addas* oleo.

CAP. XVIII. v. 3. Quia tu unus. *Non addas* ſolus, *ſed intelligas* unus *poſitum eſſe pro* ſolus.

V. 22. Quid vis currere fili mi? *Quod ſequitur in aliis libris* veni huc, *redundat.*

V. 29. Vidi tumultum magnum. *Cave mutes* tumultum, *quod eſt* turbam, *cum* tumulum, *omiſſa litterâ* t.

CAP. XIX. v. 4. Fili mi Abſalon, Abſalon fili mi, fili mi. *Non omittas poſtremum* fili mi, *tertiò repetitum.*

V. 10. Uſquequò ſiletis & non reducitis regem? *Subdunt quidam libri:* Et conſilium totius Iſrael venit ad regem, *ſed meritò omiſſum eſt.*

V. 11. Ad regem in domo ejus. *Quod ſequitur in aliis libris* quia dixerat rex, Hæc dicetis ad populum Juda, *ſuperfluit, ac proinde meritò & hyſum eſt omiſſum.*

V. 31. Berzellai quoque Galaadites. *Non addas* Senex valdè.

V. 39. Cùmque tranſiſſet univerſus populus & rex Jordanem, oſculatus eſt rex Berzellai. *Non interponas* reſtitit & *ante* oſculatus eſt.

V. 43. Decem partibus major ego ſum apud regem. *Redundat quod quidam libri ſubjiciunt* & primogenitus ego ſum.

CAP. XX. v. 1. Revertere in tabernacula tua Iſrael. *Non eſt omittenda vox* revertere, *quam interpres explicationis cauſa addidit: qua ratione & pronomen tertiæ perſonæ mutavit in ſecundæ* tua.

V. 10. Nec ſecundum vulnus appoſuit, & mortuus eſt. *Ut non eſt his verbis præponendum* & mortuus eſt, *ita poſtpoſitum non eſt omittendum.*

V. 14. In Abelam. *Non præponas adverbium* uſque.

V. 18. Qui interrogant, interrogent in Abela, & ſic perficiebant. *Quidam ſcribunt* proficiebant, *tanquam diceretur, illos ſapientiâ profeciſſe, qui Abelam conſuluiſſent: verùm non* proficiebant *legendum eſt, ſed* perficiebant, *quod eſt* finiebant *&* abſolvebant, *negotium earum ſcilicet.*

CAP. XXII. v. 7. Et exaudiet de templo ſuo vocem meam. *Nomini* templo *non addas epitheton* ſancto.

V. 15. Miſit ſagittas & diſſipavit eos. *Non addas pronomen* ſuas, *nomini* ſagittas.

V. 36. Et manſuetudo tua multiplicavit me. *Non eſt ſupponendum, pronomen primæ perſonæ* mea, *pro ſecundæ* tua.

CAP. XXIII. v. 1. Hæc autem ſunt verba David noviſſima. Dixit David filius Iſai. *Hæc germana eſt & lectio & interpunctio: quare non eſt auferendum nomen* David *priori loco, nec addendum relativum* quæ *ante* dixit.

V. 8. Hæc ſunt nomina fortium David. Sedens in cathedra ſapientiſſimus. *Non repetas nomen* David *ante participium* ſedens.

V. 12. Et tultus eſt eum. *Melius eſt* tuitus, *quàm* tutus, *ſi grammaticos ſequaris.*

V. 15. Deſideravit ergo David, & ait. *Non interjicias* aquam de lacu, *quod quidam.*

V. 33. Semma de Orori. *Scribendum eſt* Orori, *non* Orodi *ut liquida, non mutat* d.

CAP. XXV. v. 1. Commovitque David in eis dicentem. *Non ſubjungat* ad Joab.

V. 18. Venit autem Gad ad David in die illa. *Non addas* propheta *ad nomen* Gad.

V. 23. Omnia dedit Areuna rex regi. *Non eſt omittendum vocabulum* rex *poſitum ante* regi.

LIBER REGUM

TERTIUS.

CAP. I. verſ. 8. Et Semei, & Rei, & robur exercitus David. *Pro* Rei *non eſt ſubſtituendum* Cerethi & Phelethi: *quod alii malè; nec addendum* omne *ante* robur, *quod quidam ſuperflue.*

V. 13. Salomon filius tuus regnabit poſt me. *Non præponas* quòd.

V. 34. In regem ſuper Iſrael. *Non addas* & Judam.

V. 35. Et veniet, & ſedebit ſuper ſolium meum. *Pro* veniet *ſingulari tertia perſona, non eſt ſubſtituendum* venietis, *plurale ſecunda perſona; denique nec addendum* in Jeruſalem.

V. 50. Et abiit, tenuitque cornu altaris. *Poſt* abiit, *non addas* in tabernaculum Domini.

CAP. II. v. 2. Confortare & eſto vir. *Non ſubjicias* fortis, *quod quidam.*

V. 3. Et obſerva cuſtodias Domini Dei tui. *Qui exiſtimarunt* cuſtodias *verbum eſſe, ei & præpoſuerunt* ut *conjunctionem, & poſtpoſuerunt nomen* mandata; *falſi: nomen eſt enim.*

V. 4. Si cuſtodierint filii tui vias ſuas. *Non eſt mutandum pronomen tertiæ perſonæ* ſuas *in primæ* meas.

V. 28. Venit autem nuncius ad Joab. *Retinendum eſt nomen* Joab, *non ſubſtituendum* Salomonem, *nec ſubdendum participium* dicens. *Lege Notationes noſtras.*

V. 42. Quacumque die egreſſus jeris huc & illuc. *Legendum eſt* ieris *ab* eo, *non* fueris *à* ſum.

V. 46. Qui egreſſus percuſſit eum. *Pro* egreſſus, *quod eſt, poſtquam exiſſet, non eſt ſupponendum* aggreſſus.

CAP. IV. v. 2. Azarias filius Sadoc ſacerdotis. *Non mutes genitivum* ſacerdotis, *in nominativum.*

V. 10. Ben-heſed in Aruboth. *Non mutes* Ben, *quod ſignificat filium, in* Beth *domum.*

V. 19. In terra Seon regis Amorrhæi. *Non præponas* & *conjunctionem.*

V. 21. Habens omnia regna. *Redundat quod ſequitur in quibuſdam libris* ſecum.

V. 24. A Thaphſa uſque ad Gazam. *Non præponas his verbis adverbium* quaſi.

V. 32. Et fuerunt carmina ejus quinque & mille. *Cave legas, ſublata conjunctione, ut plerique,* quinque millia, *pro* quinque & mille, *quod eſt, quinque ſupra mille.*

CAP. V. v. 1. Quòd ipſum unxiſſent regem. *Non addas* ſuper Iſrael.

V. 4. Nunc autem requiem dedit Dominus Deus meus mihi. *Non omittas* Dominus.

V. 11. Coros tritici, viginti millia. *Alii minùs congrue invertunt ordinem* viginti millia coros tritici.

CAP. VI. v. 1. Ædificari cœpit domus Domino. *Alii negant alitè* ædificare cœpit domum Domino.

V. 8. Oſtium lateris medii in parte erat domus dextræ. *Non commutes* parte, *quod eſt latere, cum* pariete *ſeu muro.*

Verſ. 15. Operuit lignis cedrinis intrinſecùs. *Non præponas his verbis* & *conjunctionem.*

V. 27. Alæ autem alteræ. *Non omittas* alteræ.

V. 31. Et in ingreſſu oraculi fecit oſtiola. *Ut non eſt omittenda præpoſitio* in, *ita non addendus numerus* duo *ante* oſtiola.

CAP. VII. v. 7. Et epiſtylia ſuper columnas. *Non addas* fecit, *ſed ſubaudias è proximo.*

V. 9. Et extrinſecùs uſque ad atrium majus. *Pro* extrinſecùs, *non eſt ſcribendum contrarium* intrinſecùs.

V. 23. Et reſticula triginta cubitorum cingebat illud per circuitum. *Non eſt mutandum*

tandum

Digitized by Google

tandum ſingulare cingebat cum plurali cingebant.

V. 24. Duo ordines ſculpturarum ſtriatarum erant fuſiles. Romani Patres rectè cenſuerunt legendum ſtriatarum, quod eſt, ſtriis ornatarum, non biſtriatarum aut liſtriatarum, præpoſita una ſyllaba: quâ de re nos aliàs latius ſcripſimus.

V. 25. Et ſtabat ſuper duodecim boves. Legendum eſt numero ſingulari ſtabat ſ. mare, non plurali ſtabant.

V. 26. Duo millia batos capiebat. Non addas & tria millia metretas, quod 2. Paral. 4. v. 5. legitur, pro eo quod hic dicitur: duo millia batos. Lege, ſi placet, Notationes noſtras in hunc locum.

V. 35. In ſummitate autem baſis erat quædam rotunditas dimidii cubiti. Legendum eſt, dimidii cubiti, non adjiciendum, quod plerique, unius & dimidii cubiti.

V. 47. Et poſuit Salomon omnia vaſa. Non ſubjungas in domo Domini, quod quidam.

CAP. VIII. v. 1. In menſe Ethanim. Non ſcribas, præpoſita littera B, Bethanim, pro Ethanim.

V. 23. Qui ambulabant coram te in corde ſuo. In aliis libris eſt præſens ambulant, pro præterito imperfecto ambulabant.

V. 38. Cuncta devotatio & imprecatio. Spurium eſt, quod quidam ſcribunt, e liquida, devoratio, quod eſt conſumptio, pro t muta devotatio, quod eſt votum ſive oratio.

V. 60. Ut ſciant omnes populi terræ. Non mutes ut conjunctionem cauſativam cum copulativa &.

CAP. X. v. 14. Quod afferebatur Salomoni. Non ſcribas offerebatur pro afferebatur, vocalem inquam quartam pro prima.

CAP. XI. v. 1. Et Sidonias & Hethæas. Scribendum eſt Hethæas, littera initiali H, & dupliciter e (prout plerumque conſuevit hæc vox Latinè exprimi) potius quàm Cethæas, quamquam ita ſcribatur Ezech. 16. v. 3.

V. 5. Sed colebat Salomon Aſtarthen deam Sidoniorum, & Moloch idolum Ammonitarum. Non interponas & Chamos idolum Moabitarum, redundat enim.

CAP. XII. v. 21. Electorum virorum bellatorum. Non addas conjunctionem & ante bellatorum.

CAP. XIII. v. 11. Narraverunt patri ſuo. Non præponas his verbis & conjunctionem.

V. 13. Stravit aſinum ſuum prophetæ quem reduxerat. Non eſt mutandus dativus prophetæ, cum nominativo Propheta.

V. 25. Et divulgaverunt in civitate. Non eſt ſcribendus quartus caſus civitatem ſ. e facto.

V. 29. Ut plangeret eum. Præferendus eſt numerus ſingularis plurali plangerent.

CAP. XV. v. 18. Dedit illud in manus. Non eſt proponenda conjunctio &.

CAP. XVI. v. 24. Et vocavit nomen civitatis quam extruxerat, nomine Semer domini montis, Samariam. Et hic præferendus eſt caſus accuſativus Samariam, rectus à verbo vocavit, genitivo Samariæ, recto ab altero nominum ſubſtantivorum proximorum.

CAP. XVII. v. 12. Et faciam illum mihi & filio meo. Correctores meritò mutarunt neutrum illud in maſculinum illum, ita ut referatur ad panem.

CAP. XVIII. v. 9. Vade & dic domino tuo. Non proponas & dixit.

V. 22. Prophetæ autem Baal quadringenti & quinquaginta viri ſunt. Non addas prophetæque lucorum quadringenti, quod quidam.

V. 24. Optima propoſitio. Non ſubjungas quam locutus eſt Elias, tametſi Græce legatur.

CAP. XIX. v. 1. Et quomodo occidiſſet univerſos prophetas gladio. Ad vocem propheta, non eſt addendum Baal,

V. 20. Quia dereliquerunt pactum tuum filii Iſrael. Pronomen tuum non eſt mutandum cum nomine Domini.

V. 18. Oſculans manus. Pro plurali manus, alii habent ſingulare manum.

V. 19. Et ipſe in duodecim jugis boum arantibus unus erat. Correctores non judicarunt omittendas has duas voculas jugis boum.

CAP. XX. v. 33. Frater tuus Benadad. Non eſt addendum vivit.

CAP. XXI. verſ. 1. Vinea erat Naboth Jezrahelitæ, qui erat in Jezrahel. Alii libri habent relativum fœmininum quæ, referens vineam: Correctores prætulerunt maſculinum qui, referens Naboth.

V. 2. Argenti pretium, quanto digna eſt. Non mutes ablativum quanto, cum accuſativo quantum.

V. 20. Et ait Achab ad Eliam: Num inveniſti me inimicum tibi? Vetus interpres vertit inimicum tibi, accuſativo caſu: alii verterunt vocativo inimice mi?

V. 21. Ecce ego inducam ſuper te malum. Non præponas: Hæc dicit Dominus.

CAP. XXII. v. 23. Et tradet eam Dominus in manus regis. Non eſt omittendum pronomen eam.

V. 39. Et domus eburnea quam ædificavit. Quidam pro caſu primo eburnea, ſcribunt ſecundum eburneæ.

LIBER REGUM

QUARTUS.

CAP. I. verſ. 17. Mortuus eſt ergo. Non mutes ergo, in autem.

CAP. IV. v. 42. Panes primitiarum viginti panes hordeaceos. Redundat & conjunctio, quæ à quibuſdam interponitur.

V. 43. Quantum eſt hoc, ut apponam centum viris. Non addas coram, quod quidam libri præponunt voci centum.

CAP. VI. v. 13. Ecce in Dothan. Scribendum eſt Dothan diſſyllabum, non triſſyllabum Dothaim, quod legitur Geneſ. 37. verſ. 17.

V. 15. Egreſſus vidit exercitum in circuitu civitatis. Alii ſcribunt egreſſus eſt, viditque.

V. 27. Non te ſalvat Dominus: unde te poſſum ſalvare? Alii, hypoſtigmate poſtpoſito adverbio non, ſcribunt præſens imperativi ſalvet, pro præſenti indicativi ſalvat: fortè quia non intellexerunt prioris lectionis ſenſum, qui eſt: Dominus non ſalvat te, unde ſalvem te ego? Si Dominus non ſalvat te, unde ego?

CAP. VII. v. 6. Siquidem Dominus ſonitum audiri fecerat. Non eſt mutandus infinitivus paſſivus audiri cum activo audire.

V. 17. In cujus manu incumbebat. Alii pro præterito imperfecto, ſcribunt plusquam perfectum incubuerat.

Ibidem. Juxta quod loquutus fuerat vir Dei; Non addas verbum præpoſitioni juxta.

CAP. IX. v. 27. In aſcenſu Gaver. Non mutes Gaver cum Gabee, id eſt, r cum b.

V. 29. Anno undecimo Joram filii Achab, regnavit Ochozias ſuper Judam, venitque Jehu in Jezrahel. Pro numero undecimo, non eſt ſcribendus major duodecimo: nec addendum eſt regis Iſrael poſt Achab: denique nec mutandum quidquam judicarunt Correctores in iis quæ conſequuntur, tametſi in multis codicibus ſit varietas, de qua noſtræ Notationes.

V. 32. Et inclinaverunt ſe ad eum duo, vel tres eunuchi. Quod ſequitur in quibuſdam libris & dixerunt, hæc eſt illa Jezabel, ſpurium eſt.

CAP. X. v. 25. Nunquid eſt cor tuum rectum. Non addas cum corde meo, quod quidam: ſuperfluit enim.

CAP. XI. v. 3. Porrò Athalia regnavit ſuper terram. Redundat quod additur à quibuſdam libris ſeptem annis.

V. 6. Tertia autem pars ſit ad portam Sur. Non mutes Sur, quod eſt nomen portæ templi, cum Seir, quod eſt nomen montis Idumæorum.

V. 9. Qui ingrediebantur ſabbatum, cum his qui egrediebantur ſabbato. Pro quarto caſu ſabbatum, quidam ſcribunt ſextum ſabbato. Sententia eadem una eſt: ſed poſteriori ſabbato addita à nonnullis libris præpoſitio à, obſcurat ſententiam.

V. 14. Et cantores & tubas prope eum. Cave ne ſcribas turbas, quod eſt, Multitudines, pro tubas, id eſt, buccinas.

V. 17. Inter Dominum & inter regem & inter populum. Tertiò repetenda eſt præpoſitio inter.

CAP. XII. v. 8. Et inſtaurare ſartatecta domus. Non eſt mutanda vox domus cum templi.

CAP. XIII. v. 19. Percuſſiſſes Syriam uſque ad conſumptionem. Legendum eſt conſumptionem, quod eſt deletionem, potius quàm conſummationem, quod eſt, finem.

CAP. XIV. v. 2. Nomen matris ejus Joadan. Penultima littera hujus nominis proprii, quibuſdam libris eſt vocalis prima a, quibuſdam ſecunda e. Sed perperam ſcribunt illi libri, qui medio hujus nominis interſerunt i. Jojadam aut Jojadem.

V. 17. Vixit autem Amaſias, filius Joas, rex Juda, poſtquam &c. quindecim annis. Non ſcribas, addito denario, viginti quinque pro quindecim.

V. 22. Ipſe ædificavit Aelath. Non eſt mutandum Aelath cum Ailam.

Verſ. 25. Jonam filium Amathi prophetam. Præferendus eſt caſus quartus ſecundo prophetæ.

CAP. XV. v. 12. Sedebunt ſuper throno Iſrael. Omittendum eſt de te, quod multi adjiciunt verbo ſedebunt.

V. 18. Qui peccare fecit Iſrael cunctis diebus ejus. Non eſt hoc cunctis diebus ejus, addendum ſequentibus Veniebat Phul.

V. 19. Veniebat Phul Rex Aſſyriorum in terram. Cave ne ſcribas nomen proprium Therſam, pro appellativo terram.

Verſ. 20. Et non eſt moratus in terra. Idem hoc loco cavendum eſt.

CAP. XVI. v. 6. Et Idumæi venerunt in Ailam: Quidam, pro Idumæi, ſcribunt Syri, quidam utroſque conjungunt: Et Idumæi & Syri venerunt in Ailam (quâ de re in Notationibus noſtris) Correctores eam lectionem prætulerunt, quæ ſolos nominat Idumæos.

V. 29. Reliqua autem verborum Achaz quæ fecit. Non adjicias & omnia anta quæ fecit.

CAP. XVII. v. 9. Et offenderunt filii Iſrael verbis non rectis Dominum Deum ſuum. Non judicarunt Romani Patres, offenderunt, mutandum cum operuerunt, aut irritaverunt.

V. 19. Verùm ambulavit in erroribus Iſrael. Rectè emendatum eſt, poſito ſimplici verùm, pro compoſito verumtamen.

V. 24. Adduxit autem Rex Aſſyriorum de Babylone. Non addas nomen viros ante de Babylone.

CAP. XIX. v. 25. Eruntque in ruinam collium pugnantium. Alii, pro ſimplici pugnantium, ſcribunt compoſitum compugnantium.

CAP. XX. v. 19. Sit pax & veritas in diebus meis. Non adjicias verbo ſit adverbium tantùm.

CAP. XXII. v. 3. Miſit Rex Saphan filium Aslia. Non eſt ſcribendum Aſſia pro Aslia, id eſt, duplex ſſ pro sl.

V. 9. Ut diſtribueretur fabris à præfectis. Præpoſitio à non eſt commutanda cum conjunctione ac.

V. 20. Omnia mala, quæ inducturus ſum ſuper.

ſuper locum iſtum. *Non mutes induſtu-ſus eum introducturus.*

CAP. XXIII. v. 15. Et altare illud & excelſum deſtruxit. *Non omittas poſterius & poſitum ante* excelſum.

V. 33. Vinxitque eum Pharao Nechao in Rebla. *Non augeas vocem* Rebls *una ſyllaba*, Reblatha: *quamquam utroque nomine eadem una civitas ſignificetur.*

V. 34. Et duxit in Ægyptum, & mortuus eſt ibi. *Multi libri omittunt* & mortuus eſt ibi; *ſed immeritò.*

CAP. XXIV. v. 14. Et omnem artificem & cluſorem. *Pro ſimplici* cluſorem, *alii compoſitum ſcribunt* incluſorem. *Idem occurrit infrà*, v. 16.

CAP. XXV. v. 19. Et ſexaginta viros è vulgo. *Malè ſcribunt alii libri* ſex, *pro* ſexaginta, *quod eſt deciet ſex.*

LIBER PARALIPOMENON PRIOR.

CAP. I. *verſ.* 35. Jetur, Naphis, Cedma. *Quidam malè ſcribunt* Jachur *pro* Jetur.

V. 32. Filii autem Dadan, Aſſurim, & Latuſſim, & Laomim. *Conſueverunt Romani Patres, verſiculum hunc non eſſe omittendum, tametſi à multis omittatur: qua de re agunt noſtra Notationes.*

V. 38. Sebeon, Ana, Diſon. *Corruptè à quibuſdam ſcribitur* Ava *pro* Ana, *id eſt*, u *pro* o.

CAP. II. v. 3. Hi tres nati ſunt ei de filia Sue Chananitide. *Scribendus eſt ſextus caſus* Chananitide, *non ſecundus* Chananitidis.

V. 6. Chalchal quoque & Dara. *Vocem quadrilitteram* Dara, *non augeas* d *quinta littera*, Darda.

V. 13. Secundum Abinadab. *Non ſcribas* Aminadab, *pro* Abinadab, *id eſt*, m *liquidam pro* b *muta.*

CAP. III. v. 5. Quatuor de Bethſabee. *Non ſcribas* Berſabee, *quod nomen eſt putei, Gen.* 21. v. 31. *pro* Bethſabee, *quod eſt nomen uxoris Uria.*

V. 22. Et Naaria & Saphat, ſex numero. *Quidam addiderunt* & Sela *ante* ſex, *malè, nomen Hebraum appellativum, quod* ſex *ſignificat, accipientes pro proprio.*

CAP. IV. v. 7. Sereth, Iſaar, & Ethnan. *Non eſt ſcribendum, omiſſa littera initiali* I, Sahar *pro* Iſaar.

V. 20. Filii quoque Simon, Amnon & Rinna. *Pro* Amnon *non ſcribas* Ammon, *duplici* m.

V. 22. Et Securus & Incendens. *Cave ſcribas* Incedens, *quod eſt ambulans, pro* incendens, *quod inflammans.*

Ibidem. Et qui reverſi ſunt in Lahem. *Pro maſculino* qui reverſi, *non ſunt ſubſtituenda fœminina* quæ reverſæ: *nec omittendum relativum* qui *vel* quæ: *denique nec mutandum* Lahem, *cum* Lehem, *aut* Bethlehem, *tametſi idem fortè locus his tribus nominibus ſignificetur.*

CAP. V. v. 10. Præliati ſunt contra Agaræos. *Alii* contra Agarenos. *Prior ſcriptura Hebraica propius reſpondet. Eadem varietas occurrit infrà* v. 19. & 20.

V. 15. Fratres quoque filii Abdiel, filii Guni, princeps domus. *Non facile mutandus eſt numerus ſingularis in pluralem* principes.

CAP. VI. v. 28. Filii Samuel, primogenitus Vaſſeni, & Abia: *Non eſt ſcribendum* Ahia, *pro* Abia, *id eſt, adſpiratio* h, *pro muta* b.

Verſ. 62. Urbes tredecim. *Pro* tredecim *non ſcribas* quatuordecim, *adaucto numero.*

Verſ. 75. Hucac quoque & ſuburbana ejus. *Malè à quibuſdam legitur* Aſach *pro* Hucac.

CAP. VII. v. 15. Machir autem accepit uxores filiis ſuis. *Non eſt mutandum plurale* uxores *cum ſingulari* uxorem, *tametſi hoc Hebraicè legatur.*

CAP. VIII. *verſ.* 40. Uſque ad centum quinquaginta. *Non ſubjungas* millia, *quod prodigi quidam.*

CAP. IX. v. 4. Othei filius Ammiud, filii Amri. *Non mutes genitivum* filii *cum altero nominativo* filius.

V. 28. De horum genere erant. *Nec hic mutes* genere *cum* grege.

CAP. XI. v. 14. Hi ſteterunt in medio agri, & defenderunt eum, cùmque percuſſiſſent Philiſthæos. *Numero plurali non eſt præferendus ſingularis* hic ſtetit in medio agri, & defendit eum, cùmque percuſſiſſet Philiſthæos.

V. 17. Deſideravit igitur David. *Non addas* aquam.

V. 21. Et inter tres ſecundos inclytus. *Caſus quartus numeri pluralis* ſecundos, *non eſt vertendus in primum caſum numeri ſingularis* ſecundus.

V. 22. Banajas filius Jojadæ viri robuſtiſſimi. *Nec hic vertendus eſt ſecundus caſus* viri robuſtiſſimi, *in primum* vir robuſtiſſimus.

CAP. XII. v. 20. Principes millium in Manaſſe. *Cave ne ſcribas* militum, *pro* millium, *quod eſt, chiliadum.*

CAP. XIV. *verſ.* 2. Cognovitque David quòd confirmaſſet eum Dominus in regem. *Non eſt addendum* eò (eò quòd confirmaſſet) *tamquam cauſa detur.*

Verſ. 5. Jebahar & Eliſua. *Non addas* & Eli.

CAP. XV. v. 5. Et fratres ejus centum viginti. *Non augeas numero centenario, ſcribens* ducenti, *prout ſcribitur proximo verſu, pro* centum.

Verſ. 6. Et fratres ejus ducenti viginti. *Nec hic augeas numero denario, ſcribens* triginta, *prout ſcribitur proximo verſu, pro* viginti.

V. 7. Et fratres ejus centum triginta. *Hic non minuas numerum denarium, ſcribens* viginti, *prout ſcribitur verſibus ſuperioribus, pro* triginta.

V. 24. Et Obdedom & Jehias erant janitores arcæ. *Pro* Jehias *non ſcribas* Achimaas.

Verſ. 26. Arcam fœderis Domini. *Non omittas* fœderis.

CAP. XVI. v. 29. Date Domino gloriam nomini ejus. *Nec hic omittas* Domino.

V. 37. Reliquit itaque ibi. *Hic non eſt ſcribendum* dereliquit *decompoſitum, pro compoſito* reliquit.

CAP. XVII. v. 5. Ex eo tempore, quo eduxi Iſrael. *Non eſt addendum* de terra Ægypti, *ſed ſubaudiendum.*

CAP. XVIII. v. 5. Syrus Damaſcenus. & v. 6. Et poſuit milites in Damaſco. *Quidam addita una littera* r, *ſcribunt* Darmaſcenus & Darmaſco, *ut eſt Hebraicè, ſed quia eadem urbs ſignificatur, cujus nomen abſque littera* r *celebrius eſt, præſtat retinere quod eſt notiſſimum.*

CAP. XX. v. 5. In quo percuſſit Adeodatus filius Saltus Bethlehemites fratrem Goliath Gethæi. *Multa ſunt hic varietates. In primis omittitur à quibuſdam nomen* Saltus, *ſed immeritò. Deinde pro* Bethlehemites, *quidam ſcribunt* Lebemites, *ut nec Hebraicè additur* beth: *verùm illud hujus expoſitio eſt. Ad hæc alii, nominativum* Bethlehemites, *mutant in genitivum* Bethlehemitis *aut* Lehemitis; *quo modo liceat ex Hebræo vertere. Inſuper ſunt qui mutant in accuſativum* Bethlehemitem *aut* Lehemitem, *quæ eſt interpretatio* LXX. *duorum. Sed inepte egerunt, qui transpoſitis ſyllabis ſcripſerunt* Helemitis, *aut* Hebemitis. *Porrò qui ſcripſerunt* Lahami, *vocem Hebræam, ita ut Hebraicè legitur, ſupponere ſtuduerunt. Poſtremò, ſecundum caſum* Gethæi, *alii commutarunt cum quarto* Gethæum, *quòd Hebræa utrumque patiantur. Legat qui volet noſtrus in varias Bibliorum lectiones Notationes.*

CAP. XXI. v. 5. De Juda autem quadringenta. *Non ſupponas minorem numerum* trecenta, *pro majori* quadringenta, *ut quidam.*

V. 12. Elige quod volueris, aut tribus annis famem, aut tribus menſibus te fugere hoſtes tuos. *Pro* famem, *quidam ſcribunt* peſtilentiam famis, *minùs rectè: plérique verò* peſtilentiam *tantummodò, nulla addita mentione* famis, *idque peſſimè.*

Ibidem. Aut tribus diebus gladium Domini, & peſtilentiam verſari in terra. *Non mutes nomen* peſtilentiam, *cum nomine* mortem, *quod illi faciunt qui mox ſuprà* peſtilentiam *malè ſcripſerant.*

V. 30. Nimio enim fuerat timore perterritus. *Non præponas nomini* timore, *præpoſitionem* in.

CAP. XXII. v. 5. Domus autem, quam ædificari volo Domino. *Non mutes paſſivum* ædificari *in activum* ædificare.

CAP. XXIII. v. 3. Numeratique ſunt Levitæ à triginta annis & ſuprà. *Non diminuas numerum decade una, ſcribens* viginti *pro* triginta, *ut multi.*

V. 5. Et totidem pſaltæ canentes Domino in organis. *Grammatica exigit ut* pſaltæ *legatur non* pſaltes, *plurale, inquam, non ſingulare.*

V. 29. Et ad lagana azyma & ſartaginem, & ad torrendum. *Non interponas conjunctionem* & *ante* azyma, *quod plerique. Denique non judicarunt Correctores* ad torrendum, *mutandum cum* ad ferventem ſimilam, *vel* ad ferventem *tantummodò, multo minùs utramque lectionem copulandam, ut illi faciunt, de quibus noſtra Notationes.*

CAP. XXIV. v. 23. Filiuſque ejus Jeriau primus, Amarias ſecundus. *Non omittas vocem* primus, *ut ab Interprete datam, quamvis Hebraicè non legatur.*

CAP. XXV. v. 2. Sub manu Aſaph prophetantis juxta regem. *Non mutes genitivum ſingulare* prophetantis, *in nominativum plurale* prophetantes, *quod multi.*

V. 5. Omnes iſti filii Heman Videntis Regis. *Nec hic mutes* Videntis, *in* Videntes, *quod ſimiliter multi.*

CAP. XXVI. v. 7. Fratres ejus viri fortiſſimi. *Non præponas hic verbo conjunctionem copulativam.*

V. 11. Et Joel fratres ejus. *Non judicarunt Correctores, numerum pluralem* fratres, *commutandum cum ſingulari* frater, *ut nec v.* 25. *ſubſequenti* Fratres quoque ejus Eliezer.

V. 28. Omnes, qui ſanctificaverant ea. *Non eſt mutandum relativum* qui, *in conjunctionem copulativam encliticam* que.

V. 29. Chonenias & filii ejus. *Non eſt ſubſtituendum tertio caſu* filiis, *pro* filii *primo caſu.*

CAP. XXVII. v. 5. Banajas filius Jojadæ ſacerdos. *Nec hic, ſecundo caſu* ſacerdotis, *pro primo* ſacerdos.

V. 16. Porrò tribubus præerant Iſrael. *Non addas* in *præpoſitionem ante* Iſrael.

V. 31. Jaziz Agareus. *Alii* Agarenus, *ut ſuprà* 5. v. 10.

CAP. XXVIII. v. 6. Domum meam & atria mea. *Cave ne ſcribas* altaria, *quod eſt* aras, *pro* atria.

V. 16. Aurum quoque dedit in menſas propoſitionis pro diverſitate menſarum. *Plurale* menſas, *non eſt mutandum cum ſingulari* menſam, *nec pro voce* menſarum, *ſubſtituenda eſt vox* menſuræ *à metiendo dicta.*

CAP. XXIX. v. 6. Et principes poſſeſſionum regis. *Nominativo* principes, *non eſt addendus genitivus* principum.

Digitized by Google

LIBER PARALIPOMENON POSTERIOR.

CAP. I. v. 1. Et Dominus Deus ejus erat cum eo. *Non omittas* Deus ejus.

V. 17. Similiter de univerſis regnis Hethæorum. *Alii codices ſcribunt* Cethæorum. *Vide 3. Reg. 11. v. 2.*

CAP. II. v. 10. Et hordei coros totidem, & vini viginti millia metretas. *Mirum eſt omitti à pleriſque libris illud* & vini viginti millia metretas, *contra Hebraici fontis & Græcæ interpretationis fidem.*

V. 14. Qui novit operari in auro &c. & qui ſcit cœlare omnem ſculpturam &c. *Præferendi ſunt indicativi* novit *&* ſcit, *conjunctivis*, noverit, ſciat.

V. 18. Qui lapides in montibus cæderent. *Præferenda eſt præpoſitio* in *præpoſitioni* de.

CAP. IV. v. 7. Secundùm ſpeciem quæ juſſa erant fieri. *Non mutes duas voculas plurales* juſſa erant, *cum una ſingulari* juſſerat.

V. 13. Malogranata quoque quadringenta. *Quidam male mutatis centenariis in denarios, ſcribunt* quadraginta *pro* quadringenta.

CAP. V. v. 14. Nec poſſent ſtare ſacerdotes. *Non eſt mutandum* nec *negantis, cum* ne *prohibentis.*

CAP. VI. v. 9. Sed tu non ædificabis domum, verùm filius tuus. *Male quidam legunt compoſitum* verumtamen, *pro ſimplici* verùm.

V. 16. Ita tamen ſi cuſtodierint filii tui vias ſuas. *Retinendum eſt pronomen tertiæ perſonæ* ſuas, *non ſubſtituendum pronomen primæ* meas.

V. 19. Et audias preces, quas fundit famulus tuus coram te. *Præſens* fundit, *non eſt mutandum cum præterito* fudit.

V. 42. Ne averteris faciem Chriſti tui. *Alii ſcribunt* averſeris *ab* averſor, *pro* averteris *ab* averto.

CAP. VII. v. 18. Non auferetur de ſtirpe tua vir, qui ſit princeps in Iſrael. *Non eſt repetenda negatio ante verbum* ſit: Qui non ſit.

V. 20. Quam ſanctificavi nomini meo. *Non ſcribas* ædificavi, *pro* ſanctificavi, *quod eſt, dedicavi.*

CAP. IX. v. 29. Reliqua verò operum Salomonis priorum & noviſſimorum. *Non poteſt ſcribi* opera *nominativo caſu, abſque offenſa grammatices.*

CAP. X. v. 10. At illi reſponderunt ut juvenes. *Interpres addidit* ut, *tametſi Hebraicè non legatur.*

CAP. XI. v. 4. Revertatur unuſquiſque in domum ſuam, quia mea hoc geſtum eſt voluntate. *Immeritò verſiculus iſte à quibuſdam omittitur.*

V. 12. Sed & in ſingulis urbibus fecit armamentarium ſcutorum & haſtarum. *Non eſt mutandum ſingulare* armamentarium, *cum plurali* armamentaria.

CAP. XII. v. 12. Siquidem & in Juda inventa ſunt opera bona. *Non eſt omittendum & pro etiam poſitum.*

CAP. XIII. v. 3. Electorum quadringenta millia: & Jeroboam inſtruxit è contrà aciem, octingenta millia virorum. *Quidam, pro centenariis denarios numerantes, ſcribunt* quadraginta *&* octoginta millia, *abſterriti multitudine.*

V. 17. Et corruerunt vulnerati ex Iſrael, quingenta millia virorum fortium. *Ut in ſuperiori loco, ita nec hoc, mutandus eſt numerus major* quingenta, *in minorem* quinquaginta.

CAP. XIV. v. 8. Ducenta octoginta millia. *Non minuas numerum denario, pro* octoginta *ſcribens* ſeptuaginta, *ut quidam*

CAP. XV. *verſ.* 1. Azarias autem filius Oded. *Quia nomen* Obed, *ſcriptum quatuor litteris à ſe mutuò diverſis, longo celebrius eſt in veteris Teſtamenti libris, quàm nomen* Oded, *quod conſtat* d *littera repetita; idcirco quidam hic* Oded, *commutarunt cum* Obed. *Idem accidit infrà verſ. 8.*

V. 4. Cùmque reverſi fuerint in anguſtia ſua. *Quod ſubjiciunt quidam* & clamaverint, *ſuperfluum eſt.*

V. 19. Bellum verò non fuit uſque ad trigeſimum quintum annum regni Aſa. *Non eſt omittendus minor numerus* quintum.

CAP. XVI. v. 2. Qui habitabat in Damaſco. *Alii, addita una littera* r, Darmaſco *ſcribunt, ut ſuprà 1. Paralip. 18. verſ. 5.*

V. 8. Quos, cùm Domino credidiſſes, tradidit in manu tua. *Non addas in præpoſitionem ante* Domino, *ut alii.*

V. 13. Et mortuus eſt anno quadrageſimo primo regni ſui. *Non eſt auferendus minor numerus* primo, *quod quidam faciunt.*

CAP. XVII. v. 14. In Juda principes exercitus. *Non eſt mutandus* principes *numeri pluralis: cum* princeps *ſingulari.*

CAP. XVIII. v. 2. Et populo, qui venerat cum eo. *Non ſcribas plurali numero* venerant.

V. 4. Dixitque Joſaphat. *Non omittas conjunctionem* que.

CAP. XX. v. 15. Et qui habitatis Jeruſalem. *Non addas præpoſitionem* in *ante* Jeruſalem.

V. 16. Cras deſcendetis contra eos. *Retinendum eſt* deſcendetis, *deorſum inquam non ſupponendum* adſcendetis ſurſum.

V. 24. Porrò Juda cùm veniſſet ad ſpeculam. *Pro* ſpeculam, *quod ſignificat locum unde licebat ſpeculari, alii ineptè correxerunt* ſpeluncam, *quod eſt cavernam.*

Verſ. 36. Et particeps fuit ut facerent naves. *Non mutes plurale cum ſingulari* faceret.

CAP. XXI. v. 3. Multa munera argenti & auri & penſitationes. *Alii detracta una ſyllaba ſcribunt* penſ. tiones, *ſignificatur id, quod, & detracta* & *littera ſyllaba, vulgò dicitur* penſiones.

V. 4. Surrexit ergo Joram. *Non mutes* ergo *cum* autem.

CAP. XXIII. *verſ.* 8. Cum his qui impleverant ſabbatum & egreſſuri erant. *Non eſt mutandum participium futurum* egreſſuri, *in participium præteritum* egreſſi.

V. 11. Et impoſuerunt ei diadema & teſtimonium, dederuntque in manu ejus tenendam legem. *Tametſi multi Latinorum codicum omittant illud* & teſtimonium, *quidam verò ejus loco omittant id quod ſequitur* dederuntque in manu ejus tenendam legem: *neutrum tamen omittendum cenſuerunt Correctores, ut unum alterius, id eſt, Poſterius prioris, expoſitionem.*

V. 18. Sicut ſcriptum eſt in lege Moyſi. *Non eſt ſcribendum* libro *pro* lege.

CAP. XXIV. v. 5. Ad ſartatecta templi Dei veſtri. *Non eſt mutandum pronomen ſecundæ perſonæ in primæ* noſtri.

V. 8. Juxta portam domus Domini. *Non oportet omittere nomen* domus.

V. 14. Et ad holocauſta. *Non auferas conjunctionem* & *præpoſitum.*

V. 23. Miſerunt regi in Damaſcum. *Alii* Darmaſcum, *ut ſuprà 16. v. 2. & ubique in his Paralipomenon libris.*

CAP. XXV. v. 1. Nomen matris ejus Joadan. *Non ſcribas* Jojadan, *addita altera* j.

V. 5. Inveniſque trecenta millia juvenum. *Non diminuas numerum, decades pro centuriis numerando,* triginta *pro* trecentis.

CAP. XXVI. v. 17. Et cum eo ſacerdotes Domini octoginta. *Nec hic minuas numerum denario, ſcribens* ſeptuaginta *pro* octoginta.

CAP. XXVIII. v. 9. Propheta Domini nomine Oded. *Et hic ſcribendum eſt* Oded, *repetito* d, *non* Obed, *quemadmodum ſuprà 15. v. 1.*

V. 12. Et Amaſa filius Adali. *Nomen* Amaſa *non augeas quarta ſyllaba* Amaſias.

CAP. XXIX. v. 3. Ipſe anno & menſe primo regni ſui. *Non mutes nominativum* ipſe *in ablativum* ipſo.

Verſ. 4. Et congregavit eos in plateam Orientalem. *Nomen* plateam *non mutes in* partem, *ſeu latus.*

V. 24. Et aſperſerunt ſanguinem eorum coram altari. *Non facilè omittendum eſt* eorum.

V. 25. Secundùm diſpoſitionem David Regis & Gad Videntis. *Non transponas nomen* Regis, *è ſuo loco in ultimum, tametſi ultimo loco legatur Hebraicè.*

V. 27. Quæ David rex Iſrael præparaverat. *Alii pro* præparaverat, *legunt* reperetat: *nam Hebraicè nihil aliud eſt quàm* Davidis regis Iſrael.

V. 30. Qui laudaverunt eum. *Nec omittas pronomen* eum, *nec ejus loco ſcribas* Deum.

CAP. XXX. v. 3. Non enim potuerant facere in tempore ſuo. *Non mutes* potuerant *in* occurrerant, *ut multi.*

V. 7. Qui tradidit eos. *Non eſt mutandum* qui *relativum, cum* & *conjunctione.*

V. 24. Ezechias enim Rex Juda. *Conjunctio* enim *rationalis, non eſt mutanda in continuativam* autem.

CAP. XXXII. *verſ.* 13. Cunctarum gentium atque regnorum. *Scribendum eſt* regnorum, *non* regionum, *quod eſt provinciarum.*

V. 19. Locutuſque eſt contra Deum Jeruſalem. *Non mutes nomen urbis* Jeruſalem, *cum nomine gentis* Iſrael.

V. 29. Et urbes ædificavit ſibi. *Non addas certum urbium numerum* ſex.

CAP. XXXIII. v. 8. Et moveri non faciam pedem Iſrael de terra. *Pro paſſivo* moveri, *non ſupponas activum* movere.

Ibidem Atque judicia, per manum Moyſi. *Non interponas* quæ mandavi, *ſed ſubaudias.*

CAP. XXXIV. v. 3. Et duodecimo anno poſtquam regnare cœperat. *Non omittas* poſitivum regnare, *quem Interpres cum* ...*xu. addidit claritatis cauſa.*

V. 4. Ea ſuper tumulos eorum. *Caveas ſcribas* cumulos *ſeu acervos, pro* tumulos, *quod eſt* ſepulchra.

CAP. XXXV. v. 8. Spontè quod voverant obtulerunt. *Quidam pro* voverant, *ſcribunt* volebant.

V. 9. Et Semejas, etiam Nathanael. *Alii:* Et Semejas etiam & Nathanael.

V. 15. Prophetarum regis. *Retinendus eſt numerus pluralis* prophetarum, *non mutandus cum ſingulari* prophetæ: *nec addendum* David *nomini* regis.

CAP. XXXVI. *verſ.* 8. Et quæ inventa ſunt in eo. *Participium neutrum* inventa, *non eſt commutandum cum fœminino* inventæ.

V. 10. Qui adduxerunt eum in Babylonem. *Non interponas* &: Qui & adduxerunt.

Ibidem. Regem verò conſtituit Sedeciam patruum ejus. *Retinendum eſt nomen* patruum, *quod eſt, patris fratrem: ſic enim rectè expoſuit Interpres quod Hebraicè legitur* fratrem.

V. 17. In domo ſanctuarii ſui. *Non omittas pronomen* ſui.

LIBER ESDRÆ I.

CAP. I. v. 5. Ut aſcenderet ad ædificandum. *Retinendum eſt plurale* aſcenderent, *non mutandum in ſingulare* aſcenderet.

CAP. II. v. 2. Qui venerunt cum Zorobabel, Joſue, Nehemia. *Pro* Joſue *alii libri habent* Jeſua, *quomodo hebraicè legitur.*

V. 6.

V. 6. Duo millia octingenti duodecim. *Non augeas numerum centuria una, ſcribens* nongenti, *pro* octingenti.

V. 16. Qui erant ex Ezechia, nonaginta octo. *Non ſunt ſcribenda centuria loco decadum,* nongenti octo *pro* nonaginta octo.

Verſ. 36. In domo Joſue. *Alii* Jeſue, *mutata vocali quarta in ſecundam. Idem infrà, v.* 40.

V. 66. Equi eorum ſeptingenti triginta ſex. *Non minuas numerum unicentenario, ſcribendo* ſexcenti *pro* ſeptingenti.

V. 69. Auri ſolidos ſexaginta millia & mille. *Multis nos egimus in Notationibus noſtris de germana hujus loci lectione; ſed Romani Patres, cum qua majorem numerum,* ſexaginta *inquam, ſcribit, pratulerunt ei, qua non niſi* quadraginta *recenſet.*

CAP. III. *v.* 7. Ad mare Joppe. *Legendum eſt* Joppe *acceptum ſecundo caſu, potius quàm quarto caſu* Joppen.

CAP. IV. *verſ.* 23. Coram Reum Beelteem. *Non judicarunt Correctores omittendum* Beelteem.

CAP. V. *v.* 13. Ut domus Dei hæc ædificaretur. *Non omittas pronomen* hæc.

CAP. VI. *v.* 15. Qui eſt annus ſextus regni Darii regis. *Nequaquam auferenda eſt vox* regni.

Verſ. 17. In dedicationem domus Dei. *Alii, pro quarto caſu legunt ſextum* dedicatione.

CAP. VIII. *v.* 3. De filiis Secheniæ, filiis Pharos. *Non interponas* & *conjunctionem.*

CAP. IX. *v.* 1. Et abominationibus eorum. *Non addas præpoſitionem* de.

V. 8. Et daretur nobis paxillus. *Loco unius vocis* paxillus, *qua idem eſt quod palus, non ſunt ſcribenda dua* pax illius.

V. 9. Sed inclinavit ſuper nos miſericordiam. *Non mutes adverſativam* ſed, *cum copulativa* &.

Ibidem. Et daret nobis ſepem. *Non eſt mutandum & copulativum cum* ut *conſecutivo: ſed plurimum falſi fuerunt, qui* ſepem, *quod eſt maceriam, ſeu murum, extracta una littera mutarunt in* ſpem, *quod eſt, fiduciam.*

V. 11. In coinquinatione ſua. *Non omittas præpoſitionem* in.

CAP. X. *v.* 1. Sic ergo orante Eſdra & implorante eo. *Pronomen ſexti caſu* eo, *ut non eſt vertendum in quartum caſum* eum, *ita nec in nomen* Deum.

V. 3. Et eorum qui timent præceptum Domini. *Verbum* timent, *quod eſt metuunt, non debet mutari in* tenent, *quod eſt, cuſtodiunt.*

V. 31. Eliezer, Joſue. *Pro* Joſue, *in aliis eſt* Jeſue, *quemadmodum ſuprà* 2. *v.* 36. *quamquam voces, qua nunc Hebraicè utroque loco leguntur, plurimum differant.*

ESDRÆ II.

CAP. I. *v.* 2. Ipſe & viri ex Juda. *Non eſt omittenda præpoſitio* ex.

CAP. II. *v.* 8. Ut tegere poſſim portas turris domus. *Non eſt addendum* templi, *nec mutandum* turris *ſingulare cum plurali* turres, *hoc modo:* Portas templi, turres domus.

CAP. III. *v.* 6. Ipſi texerunt eam. *Pro* texerunt, *quod eſt præteritum à tego, non ſcribas* texuerunt, *præteritum à texo.*

V. 25. Phalel filius Ozi. *Non præponas* poſt eum ædificaverunt.

V. 28. Surſum autem à porta equorum ædificaverunt ſacerdotes. *Pro* à porta *ſexto caſu, non eſt ſubſtituendum* ad portam, *quarto.*

V. 30. Et ſcruta vendentium. *Scribendum eſt* ſcruta, *quod eſt veteramenta omniſaria; non omiſſa* r *littera,* ſcuta *id eſt, arma quibus corpus pugnantes tegunt.*

V. 31. Et inter cœnaculum anguli. *Præpoſitio* inter *non eſt commutanda cum* uſque ad.

Ibidem. Ædificaverunt aurifices & negotiatores. *Retinenda eſt vox* aurifices *ab auro deducta, non ſupponenda* artifices *ab arte.*

CAP. IV. *v.* 4. Audi Deus noſter. *Non præponas* & dixit Nehemias, *quod quidam.*

V. 22. Et ſint nobis vices per noctem. *In locum* nobis *prima perſona, non eſt ſurrogandum pronomen ſecunda* vobis.

CAP. VI. *v.* 2. In viculis, in campo Ono. *Cave ne ſcribas* vitulis, *ut plerique; pro* viculis, *diminutivo à* vicus.

CAP. VII. *verſ.* 7. Qui venerunt cum Zorobabel. *Non mutes perfectum in plusquam perfectum* venerant.

V. 12. Filii Aelam, mille ducenti quinquaginta quatuor. *Non augeas numerum ſexcentis, ſcribendo* octingenti *pro* ducenti.

V. 21. Filii Ater, filii Hezeciæ, nonaginta octo. *Alii pro decadibus centurias numerant, dum male ſcribunt* nongenti octo *pro* nonaginta octo.

V. 39. Filii Idaja in domo Joſue. *Alii pro* Joſue *legunt* Jeſua. *Simile* 1. *Eſdra* 2. *verſ.* 36.

V. 66. Quadraginta duo millia trecenti ſexaginta. *Non duplices numerum* trecenti *legendo* ſexcenti, *ut multi.*

V. 69. Huc uſque refertur quid &c. *Hac verba, Correctorum judicio, non ſunt omittenda, quippe ab Interprete addita; de quibus nos copioſe in Notationibus.*

CAP. VIII. *verſ.* 1. Et venerat menſis ſeptimus. *Quod ſubjiciunt quidam libri,* ſcenopegiæ ſub Eſdra & Nehemia, *adulterinum eſt.*

V. 6. Et benedixit Ezras Domino Deo magno. *Pro* epitheto Dei magno, *non ſunt reponenda dictiuncula* voce magna.

CAP. IX. *v.* 5. Benedicite Domino Deo veſtro. *Non mutes pronomen ſecunda perſona* veſtro, *cum prima* noſtro.

V. 8. Hethæi & Amorrhæi. *Non interponas* & Hevæi, *quod multi.*

V. 32. Et prophetas noſtros, & patres noſtros. *Non eſt omittendum poſterius* & patres noſtros, *quod quidam faciunt.*

V. 35. Et ipſi in regnis ſuis. *Superfluit quod in quibuſdam libris ſequitur, in adjectivum* bonis.

CAP. X. *verſ.* 24. Rehum, Haſebna, Maaſia. *Non oportet auferre medium nomen* Haſebna, *quod multi libri immeritò.*

V. 29. Omnes qui poterant ſapere. *Nullo modo præmittenda eſt conjunctio* &.

V. 38. Ad gazophylacium, in domum theſauri. *Pro quarto caſu, alii ſcribunt ſextum* domo.

CAP. XI. *v.* 6. Sexaginta octo viri fortes. *Quidam minus fideliter, addita unitate, legunt* novem *pro* octo.

V. 35. Lod & Ono. *Non omittas prius nomen* Lod, *quod multi.*

CAP. XII. *v.* 24. Et Joſue filius Cedmihel. *Pro* Joſue, *alii* Jeſue, *ut ſupra* 1. *Eſdr.* 2. *v.* 36.

CAP. XIII. *v.* 9. Et emundaverunt gazophylacia. *Praferendus eſt numerus pluralis ſingulari* gazophylacium.

V. 16. Et vendebant in ſabbatis filiis Juda in Jeroſalem. *Non mutandum eſt poſterius* in *cum* &: Et Jeruſalem.

V. 31. Et in primitiviis. *Alii pro adjectivo* primitivis, *ſcribunt ſubſtantivum* primitiis.

TOBIAS.

CAP. I. *v.* 19. Tobias quotidie pergebat. *Non oportet omittere vocem* quotidie.

CAP. III. *v.* 6. Et nunc Domine ſecundùm voluntatem tuam fac mecum. *Non eſt addenda vox* miſericordiam.

V. 19. Aut illi forſitan me non fuerunt digni. *Non mutes ſextum caſum* me *in tertium* mihi.

CAP. V. *v.* 4. Ut, dum adhuc vivo, recipias eam. *Non eſt transferendum* ut *è primo loco in antepenultimum.*

V. 15. Ego ducam & reducam eum ad te. *Non addas* ſanum *ante* ad te.

CAP. VI. *v.* 9. Et fel valet ad ungendos oculos, in quibus fuerit albugo, & ſanabuntur. *Injuria hæc à quibuſdam jugulantur & præteruntur.*

CAP. VIII. *v.* 10. Dixit quoque Sara. *Non mutes* quoque *cum* itaque.

V. 24. Et fecit ſcripturam. *Non addas pronomen demonſtrativum* hanc.

CAP. X. *v.* 5. Te non debuimus dimittere à nobis. *Nec hic addas alterum infinitivum* ire *ante* à nobis.

CAP. XI. *v.* 18. Et omnia familia ſana & pecora. *Non transferas adjectivum* ſana *in locum ultimum, poſt* pecora.

CAP. XIV. *v.* 5. Tobiam filium ſuum, & ſeptem juvenes filios ejus nepotes ſuos. *Male quidam, etiam nomini* filios, *addunt pronomen reciprocum* ſuos, *cùm ejus non eo proum loco quadret.*

JUDITH.

CAP. I. *v.* 2. Fecit muros ejus in latitudinem cubitorum ſeptuaginta, & in altitudinem cubitorum triginta. *Cum alii plerique libri, murorum altitudini, ſive ſublimitati tribuant cubitos* ſeptuaginta, *latitudini vero, ſive ſpatioſitati* triginta, *minori numero: Sixtina Biblia è diverſo, huic* ſeptuaginta, *illi* triginta *adſcribunt.*

V. 11. Adverſus omnem terram illam. *Non ſcribas* ad *loco* adverſus.

CAP. III. *v.* 1. Syriæ ſcilicet Meſopotamiæ. *Non interficias conjunctionem* & *ante* Meſopotamiæ.

V. 9. Exirent obviàm venienti. *Non addas* in *præpoſitionem ante* obviàm. *Idem infrà* 5. *v.* 4.

CAP. V. *verſ.* 24. Aſcendamus ad illos. *Non eſt præponenda his verbis conjunctio* &.

CAP. VI. *verſ* 9. Et ſic vinctum reſtibus. *Non eſt addenda præpoſitio* de *ante* reſtibus.

CAP. VII. *v.* 22. Juvenes & parvuli. *Non interponas* ſeneſque, *quod quidam.*

CAP. VIII. *v.* 17. Sic faciat nobiſcum miſericordiam ſuam. *Superfluit quod quidam addunt adverbium* alto.

CAP. X. *v.* 3. Et unxit ſe myro optimo. *Locus egregiè correctus,* myro *quod eſt unguento, pro* myrto, *quod vulgò legitur addita una littera, & arboris, ſeu plantæ genus eſt. Hanc emendationem præteritam, niſi Reverendiſſimus Epiſcopus noſter Blaſius ſuggeſſiſſet: ut & quædam alia à quibuſdam aliis viris doctis ſuggeſta ſunt.*

Verſ. 5. Impoſuit itaque abræ ſuæ aſcoperam vini. *Male plerique libri ſcribunt* aſcopam: *quod nihil ſignificat:* aſcoperam *rectè emendarunt Correctores, quod, penultima longa, compoſitum ex* ἀσκὸς *uter &* πήρα *pera, ſignificat peram utri perſimilem, aut utris loco ſervientem, quo nimirum vinum de cœlo geſtatur.*

Ibidem. Et vas olei, & polentam, & palathas. *Pro* palathas, *quod maſſam ficuum ſignificat, id eſt, ficus invicem connexas: quidam ineptè, inverſis ſyllabis, ſcripſerunt* lapathes.

CAP. XI. *v.* 18. Et mirabantur ſapientiam ejus. *Voci* ſapientiam *non eſt præponenda præpoſitio* ad.

CAP. XIII. *v.* 13. Qui fecit virtutem in Iſrael. *Non addas* magnam.

V. 15. Et concurrerunt ad eam omnes. *Ita rectius, quam ut in aliis libris eſt* occurrerunt, *quod eſt, obviàm encurrerunt.*

CAP. XV. *v.* 2. Quos armatos ſuper ſe venire audiebant. *Non mutes imperfectum* audiebant, *cum plusquam perfecto* audierant.

V. 8. Omnia quæ erant illorum, attule

rum ſecum. *Non eſt mutandum* attulerunt *in* abſtulerunt, *id eſt*, ad *in* ab.

CAP. XVI. v. 2. Exaltate & invocate nomen ejus. *Verum* exaltate *derivatum à nomine* altus, *huic loco convenit, non* exultate, *compoſitum à* ſalto.

Verſ. 7. Et confodit eum. *Melius eſt* contodit, *quod eſt, jugulavit, quam* confudit, *turbavit*.

V. 8. Nec excelſi gigantes oppoſuerunt ſe illi. *Legendum eſt* oppoſuerunt, *quod eſt reluctati ſunt, non* impoſuerunt.

Verſ. 23. Quod ipſa ſuſtulerat de cubili ipſius, obtulit in anathema oblivionis. *Quidam libri omittunt hæc verba* de cubili ipſius, obtulit; *minùs rectè*.

E S T H E R.

CAP. I. *verſ.* 6. Tentoria aerii coloris. *Scribendum eſt* aerii *quadriſyllabum derivatum ab aere, non triſyllabum* ærei, *ab ære*.

CAP. II. v. 12. Oleo ungerentur myrrhino. *Germana lectio eſt* myrrhino, *adjectivum à myrrha deductum, non* myrtino, *à myrto*.

V. 14. Atque inde in ſecundas ædes deducebatur. *Servandum eſt ſingulare* deducebatur, *non mutandum plurali* deducebantur.

V. 23. Et appenſus eſt uterque eorum in patibulo. *Quod ſubjiciunt exemplaria quædam*. Et juſſit rex ut in libris memorialibus ſcriberentur, ut pro vita ſua aliquid repenſaret ei, *ſuperfluum eſt*.

CAP. III. *verſ.* 3. Qui ad fores palatii præſidebant. *Pro* præſidebant, *alii ſcribant* reſidebant: *nam hujuſmodi aliquid Hebraice ſuppleri oportet*.

CAP. IV. v. 3. Sacco & cinere multis pro ſtrato utentibus. *Incogruo quidam, quarta declinatione, ſcribunt* ſtratu. *Idem uſu venit infrà* 51. v. 12. *Job* 7. v. 13. *& alibi*.

V. 4. Ut ablato ſacco induerent eum. *ſ. Mardochæum veſtem. Præferendus eſt pluralis numerus* induerent *cum pronomine maſculino* eum, *ſingulari* indueret *cum pronomine fæminino* eam, *ſubaudito, Mardochæus* veſtem.

CAP. VIII. *verſ.* 4. At ille ex more ſceptrum aureum protendit manu. *Non mutes* protendit, *cum* prætendit, *id eſt, pro cum præ, vocalem quartam cum diphtongo prima*.

V. 11. Interficerent atque delerent, & ſpolia eorum diriperent. *Non omittas pronomen* & ſpolia eorum diriperent.

V. 15. Hyacinthinis videlicet & aeriis. *Quadriſyllabum eſt* aeriis, *ut ſuprà* 1. *v.* 6. *nec commutandum cum* aerinis.

CAP. IX. v. 2. Eò quòd omnes populos magnitudinis eorum formido penetrarat. *Retinendum præteritum plusquam perfectum indicativi* penetrarat, *non ſubſtituendum optativi præſens* penetraret.

V. 10. Prædas de ſubſtantiis eorum tangere noluerunt. *Germana lectio eſt* tangere, *non, omiſſis duabus litteris*, agere.

Verſ. 17. Primus apud omnes. *Pro* primus *ordinali numero, alii ſcribunt* unus *cardinalem*.

V. 22. Et luctus atque triſtitia, in hilaritatem gaudiumque converſa ſunt. *Pro neutro* converſa, *non eſt ſcribendum maſculinum* converſi.

V. 27. Et certa expetunt tempora. *Cave ne ſcribas* cætera, *id eſt, reliqua, pro* certa, *quod eſt definita*.

CAP. XIV. v. 14. Nos autem libera manu tua. *Non addas præpoſitionem in ante* manu.

CAP. XV. *verſ.* 1. Haud dubium quin Eſther Mardochæus. *Nomen proprium* Eſther, *cave mutes in verbum ſubſtantivum* eſſes.

J O B.

CAP. I. v. 5. Offerebat holocauſta pro ſingulis. *Melius clariuſque eſt* pro ſingulis, *ſexto caſu, eo quod in aliis libris eſt* per ſingulos *quarto*.

V. 20. Et ſcidit veſtimenta ſua. *Alii libri ſcribunt* tunicam ſuam.

CAP. II. v. 10. Quaſi una de ſtultis mulieribus locuta es. *Non omittas* mulieribus.

CAP. III. *v.* 4. Non requirat eum Deus deſuper. *Redundat quod ſubjicitur à quibuſdam libris* non ſit in recordatione.

Ibidem. Et non illuſtretur lumine. *Pro paſſivo* illuſtretur, *alii libri ſcribunt activum* illuſtret.

V. 9. Expectet lucem & non videat. *Non eſt mutandum ſingulare* expectet *in plurale* expectent.

V. 18. Et quondam vincti. *Non eſt omittendum* quondam *ab Interprete datum*.

CAP. V. v. 2. Vere ſtultum interficit iracundia. *Male quidam pro adverbio* verè *ſuppoſuerunt nomen* virum.

V. 6. Nihil in terra ſine cauſa fit, & de humo non oritur dolor. *Præferendum eſt præſens* oritur *futuro* orietur.

V. 26. Ingredieris in abundantia ſepulchrum. *Cave ne ſcribas contrarium*, egredieris *ſeu exibis, pro* ingredieris.

CAP. VI. v. 5. Numquid rugiet onager cùm habuerit herbam? *Cave ne ſcribas* ſinget *pro* rugiet *ſeu* rudet.

V. 6. Aut poteſt aliquis guſtare quod guſtatum affert mortem? *Quod ſubjiciunt libri quidam*, Animæ enim eſurienti, etiam amara dulcia eſſe videntur, *non eſt hujus loci, ſed Prov.* 27. *v.* 7.

V. 17. Et ut incaluerit, ſolventur de loco ſuo. *Non mutes ſingulare* incaluerit, *in plurale* incaluerint.

CAP. VIII. v. 2. Et ſpiritus multiplex ſermones oris tui. *Retinendus eſt nominativus pluralis* ſermones, *non ſubſtituendus genitivus ſingularis* ſermonis.

Verſ. 7. In tantum ut ſi priora tua fuerint parva. *Correctores addiderunt conjunctionem* ſi.

CAP. X. v. 3. Si calumnieris me & opprimas me opus manuum tuarum. *Neutro loco judicarunt Correctores omittendum pronomen* me.

V. 16. Et propter ſuperbiam quaſi leænam capies me. *Accuſativum* leænam *prætulerunt Patres nominativo* leæna.

V. 22. Sed ſempiternus horror inhabitat. *Alii ſcribunt participium* inhabitans *loco verbi* inhabitat.

CAP. XI. v. 10. Quis contradicet ei? *Superfluè quod quidam codices ſubjiciunt*, vel quis poteſt dicere, Cur ita facis? *quod non eſt hujus loci, ſed ſuprà* 9. *v.* 12.

CAP. XII. v. 21. Eos qui oppreſſi fuerant relevans. *Non præpenas his verbis conjunctionem* &.

CAP. XIII. v. 6. Audite ergo correptionem meam. *Non mutes ſingularia in pluralia* correptiones meas.

CAP. XIV. v. 6. Recede paululùm ab eo. *Non adjicias* ergo.

V. 14. Putaſne mortuus homo rurſum vivat? *Alii ſcribunt futurum indicativi* vivet.

V. 16. Sed parce peccatis meis. *Interpres tranſtulit imperativum* parce, *haud dubium non* parces, *aut* parcis.

V. 19. Et hominem ergo ſimiliter perdes. *Non mutes ſingulare* hominem *in plurale* homines.

CAP. XVII. *verſ.* 2. Et in amaritudinibus moratur oculus meus. *Nec hic mutes præſens* moratur *in futurum* morabitur.

V. 4. Cor eorum longè feciſti à diſciplina, propterea non exaltabuntur. *Non interponas conjunctionem* &.

CAP. XVIII. v. 3. Et ſorduimus coram vobis. *Retinendum eſt plurale* vobis, *non ſubrogandum ſingulare* te.

V. 11. Undique terrebunt eum formidines, & involvent pedes ejus. *Cave ne repetas pronomen* eum *poſt verbum* involvent.

CAP. XIX. v. 24. Vel celte ſculpantur in ſilice. *Romani Patres prætulerunt nomen* celte *ſive celo, adverbio* certè, *de quo nos latè in noſtris Notationibus*.

V. 26. Et in carne mea videbo Deum meum. *Non addas* ſalvatorem.

CAP. XX. *v.* 25. Eductus & egrediens de vagina ſua. *Non addas* gladius, *quod quidam*.

CAP. XXI. *verſ.* 3. Suſtinete me, & ego loquar. *Nec hic addas conjunctionem* ut *ante* & ego.

CAP. XXII. *v.* 12. An non cogitas quòd Deus excelſior cælo ſit? *Non eſt legendum* An *abſque negatione, pro* An non.

CAP. XXIV. v. 21. Pavit enim ſterilem quæ non parit. *Non interponas* & *conjunctionem*.

CAP. XXV. v. 3. Et ſuper quem non ſurget lumen illius. *Non ſubſtituas* fulget, *quod eſt ſplendet, pro* ſurget, *quod eſt orietur*.

CAP. XXVII. *verſ.* 22. Et mittet ſuper eum. *Non ſcribas unicam vocem* emittet, *pro duabus* & mittet.

CAP. XXVIII. v. 7. Semitam ignoravit avis, nec intuitus eſt eam oculus vulturis. *Errant qui pro primo caſu ſingularis numeri* oculus, *legunt quartum pluralem* oculos, *omiſſo pronomine* eam.

CAP. XXX. v. 12. Ad dexteram orientis calamitates meæ illicò ſurrexerunt. *Quidam legunt duplicem genitivum* orientis calamitatis: *Correctores, non ſine cauſa, prætulerunt eam lectionem, quæ conſtat genitivo & nominativo* orientis calamitates, *de quo lege Notationes noſtras*.

V. 15. Abſtuliſti quaſi ventus deſiderium meum. *Non eſt commutanda ſecunda perſona* abſtuliſti *cum tertia* abſtulit.

V. 24. Verumtamen non ad conſumptionem eorum emittis manum tuam. *Non ſcribas pronomen primæ perſonæ* meam, *pro tertiæ* eorum.

V. 28. Conſurgens in turba clamabam. *Pro* turba, *quod eſt multitudine, quidam omiſſa una littera ſcripſerunt* tuba, *quod eſt buccina, quidam* terra, *quidam* tenebris; *omnes vitiosè*.

CAP. XXXI. v. 7. Et ſi ſecutum eſt oculos meos cor meum. *Retinendi ſunt accuſativi plurales* oculos meos, *non ſupponendi nominativi ſingulares* oculus meus.

Sequitur. Et ſi manibus meis adhæſit macula. *Non præponas in præpoſitionem voci* manibus.

V. 19. Si deſpexi pereuntem, eò quòd non habuerit indumentum. *Germana lectio eſt* pereuntem, *frigore ſcilicet, non* prætereuntem, *quod eſt*, prætergredientem.

Verſ. 35. Quis mihi tribuat auditorem. *Vocum affinitas fecit, ut pro* auditorem, *ab audiendo dictum, quidam erronè legerent* adjutorem, *ſeu auxiliatorem, ab adjuvando*.

CAP. XXXII. v. 22. Et ſi poſt modicum tollat me factor meus. *Duæ ſunt dictiones* & ſi, *non unica* etſi.

CAP. XXXIII. v. 2. Loquatur lingua mea in faucibus meis. *Pro* loquatur, *non ſcribas, aut præſens* loquitur, *aut futurum* loquetur.

V. 3. Et ſententiam puram labia mea loquentur. *Non opus eſt mutare* ſententiam *cum* ſcientiam, *quamquam hæc vox legatur Hebraicè*.

V. 7. Et eloquentia mea non ſit tibi gravis. *Non ſcribas neutra pro fœmininis*, & eloquium meum non ſit tibi grave.

V. 17. Ut avertat hominem ab iis quæ facit. *Præſenti* facit *præferendum eſt præterito* fecit.

V. 23. Si fuerit pro eo Angelus loquens unus de millibus. *Neque maſculinum unus mutandum eſt cum neutro unum: neque pro* millibus *poſito pro* plurimis, *ſubſtituendum eſt* ſimilibus, *quod eſt* talibus.

CAP. XXXIV. *v.* 24. Conteret multos & innumerabiles. *Non omittas & conjunctionem; tametſi Hebraicè non addatur.*

Verſ. 37. Qui addit ſuper peccata ſua blaſphemiam. *Non mutes conjunctionem quia in relativum* qui.

CAP. XXXVI. *verſ.* 7. Et reges in ſolio collocat in perpetuum, & illi eriguntur. *Non commutes pronomen* illi *cum adverbio* illic.

V. 27. Qui aufert ſtillas pluviæ. *Similitudo vocum quoſdam errare fecit, ita ut pro* ſtillas, *quod eſt* guttas, *legerent* ſtellas, *quod eſt*, *ſidera.*

V. 28. Qui de nubibus fluunt. *Non ſcribas* pluunt *pro* fluunt, *id eſt*, p *pro* f, *tenuem pro aſpirata.*

CAP. XXXVII. *v.* 15. Quando præceperit Deus pluviis. *Non mutes conjunctivum* præceperit *cum indicativo* præcepit.

CAP. XXXVIII. *verſ.* 13. Et excuſſiſti impios ex ea. *Alii minus rectè habent* excluſiſti, *ab* excludo, *pro* excuſſiſti *ab* excutio.

CAP. XLI. *v.* 14. Mittet contra eum fulmina. *Non mutes* fulmina, *quod eſt fulgura*, *in* flumina, *quod eſt*, *fluvios.*

Sequitur: Et ad locum alium non feruntur. *Pro futuro plurali* ferentur, *alii ſcribunt præſens, nonnulli quidem plurale* feruntur, *nonnulli ſingulare* fertur.

CAP. XLII. *v.* 4. Interrogabo te, & reſponde mihi. *Alii pro* reſponde *ſcribunt* oſtende, *minus rectè.*

P S A L M I.

PSAL. I. *v.* 5. Ideò non reſurgent impii in judicio. *Servandum eſt futurum* reſurgent, *non ſubſtituendum præſens* reſurgunt.

Sequitur: Neque peccatores in concilio juſtorum. Concilio *hic acceptum pro cœtu, per* c *potius eſt ſcribendum quàm per* ſ.

PSAL. II. *v.* 6. Prædicans præceptum ejus. *Non eſt mutandum pronomen* ejus *cum nomine* Domini.

PSAL. IV. *v.* 5. Quæ dicitis in cordibus veſtris, in cubilibus veſtris compungimini. *Non interponas conjunctionem &.*

PSAL. VII. *verſ.* 13. Niſi converſi fueritis, gladium ſuum vibrabit. *Non mutes futurum* vibrabit *cum præterito* vibravit.

V. 15. Ecce parturiit injuſtitiam. *Hic non mutes præteritum* parturiit *in præſens* parturit.

PSAL. IX. *v.* 22. Deſpicis in opportunitatibus. *Nec hic præſens* deſpicis *in futurum* deſpicies.

V. 10. In laqueo ſuo humiliabit eum. *Hoc loco ſervandum eſt futurum, non ſubſtituendum præteritum* humiliavit.

Verſ. 12. Exurge Domine Deus, exaltetur manus tua. *Non interponas conjunctionem &.*

PSAL. X. *v.* 1. Tranſmigra in montem ſicut paſſer. *Alii legunt plurali numero* montes.

PSAL. XII. *v.* 5. Ne unquam obdormiam in morte. *Alii pro ſexto legunt quartum caſum* mortem.

PSAL. XIV. *v.* 5. Et munera ſuper innocentem non accepit. *Plurale* innocentes *quod alii ſcribunt, expoſitio eſt ſingularis* innocentem.

PSAL. XV. *v.* 3. Sanctis qui ſunt in terra ejus, mirificavit omnes voluntates meas in eis. *In primis non eſt hic omittendum pronomen* ejus: *deinde non eſt ſubſtituendum futurum* mirificabit *pro præterito: adhæc præteriti ſervanda eſt tertia perſona* mirificavit, *non ſupponenda prima* mirificavi: *inſuper pronomen primæ perſonæ* meas, *non eſt variandum in* ſuas *tertiæ; denique non eſt commutandum* in eis *cum* inter illos. *Hæc enim ſunt varia codicum errata.*

PSAL. XVI. *v.* 3. Et non eſt inventa in me iniquitas. *Non omittas medium illud* in me.

V. 14. Saturati ſunt filiis. *Non mutes* filiis *caſu ſexto, in* filii *caſu primo; multoque minus pro* filiis *ſubſtituas* porcina, *quâ de re, lege, ſi placet, Notationes noſtras.*

PSAL. XVII. *v.* 18. Eripuit me de inimicis meis fortiſſimis. *Quidam libri ſcribunt futurum* eripiet: *ſed retinendum videtur præteritum, ut ab Interprete datum qui futurum præteriti loco acceperit.*

V. 20. Salvum me fecit quoniam voluit me. *Idem judico de futuro* faciet, *quod quidam hic ſubſtituunt pro præterito* fecit.

V. 33. Deus qui præcinxit me virtute. *Non eſt mutandus caſus ſextus in quartum* virtutem, *ſive hoc verſu, ſive infrà, v.* 40. Et præcinxiſti me virtute ad bellum.

PSAL. XVIII. *v.* 14. Si mei non fuerint dominati. *Maſculino genere ſcribendum eſt* dominati: *nam* dominata *neutro genere eſt alterius editionis.*

PSAL. XXI. *v.* 1. In finem pro ſuſceptione matutina. *Pro* ſuſceptione: *alii legunt* aſſumptione.

V. 2. Deus Deus meus reſpice in me. *Complures libri omittunt Præpoſitionem* in.

V. 17. Concilium malignantium obſedit me. *Non magis hic ſcribas* conſilium *per* ſ, *quàm ſuprà* 1. *v.* 5.

PSAL. XXIV. *v.* 12. Legem ſtatuit ei in via quam elegit. *Præterito* ſtatuit *Interpres expoſuit futurum* ſtatuet.

PSAL. XXVI. *v.* 4. Ut videam voluptatem Domini. *Cavendum eſt ne recidamus in uſitatum mendum eorum, qui hactenus ſcripſerunt* voluntatem, *quod eſt* beneplacitum, *mutata una littera: pro* voluptatem, *quod eſt*, *delectationem, ſive jucunditatem, quomodo Romani Patres correxerunt.*

PSAL. XXVII. *v.* 1. Pſalmus ipſi David. *Præferendum eſt pronomen* ipſi *pronomini* huic.

V. 3. Ne ſimul trahas me cum peccatoribus. *Egregiè Correctores Romani, ſublata veteri errato ſcribentium* tradas, *quarta alphabeti littera media, quod eſt* appoſitè *reſtituerunt* trahas, *media aſpirationis nota, quod eſt* ὑποστῇ.

V. 7. In ipſo ſperavit cor meum & adjutus ſum. *Non præponas hic verbis & conjunctionem.*

PSAL. XXX. *v.* 12. Super omnes inimicos meos factus ſum opprobrium, & vicinis meis valdè. *Non hic omittas & conjunctionem præpoſitam nomini* vicinis.

PSAL. XXXII. *v.* 1. Pſalmus David. *Non addas* in finem, *quod quidam libri.*

PSAL. XXXIV. *v.* 1. Ipſi David. *Non addas* pſalmus, *quod alii.*

Ibidem. Expugna impugnantes me. *Non mutes* impugnantes *cum* expugnantes.

V. 8. Et in laqueum cadat in ipſum. *Cave legas* in idipſum, *pro* in ipſum.

V. 11. Surgentes teſtes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me. *Non eſt commutanda prima perſona ſingularis in tertiam pluralem* ignorabant.

Verſ. 14. Quaſi proximum & quaſi fratrem noſtrum ſic complacebam. *Non omittas conjunctionem & ante poſterius* quaſi.

V. 25. Nec dicant: Devoravimus eum. *Cave ne præteritum* devoravimus, *pro inolito ſcribentium vitio, cum futuro* devorabimus *commutes.*

V. 26. Induantur confuſione & reverentia qui magna loquuntur ſuper me. *Et hic cavendum eſt, ne τὸ* magna, *quod eſt* grandia, *iterum corrumpatur, addita una ſyllaba,* maligna, *quod eſt* perverſa.

PSAL. XXXVI. *v.* 6. Et judicium tuum tanquam meridiem. *Præferendus eſt quartus caſus ſexto* meridie.

V. 14. Ut dejiciant pauperem & inopem. *Romanis correctionis eſt* dejiciant, *compoſitum à* jacio, *pro eo quod vulgò minus rectè legitur* decipiant, *quod eſt* fallant, *compoſito ex* capio.

V. 21. Mutuabitur peccator, & non ſolvet, juſtus autem miſeretur, & tribuet. *Non mutes futura in præſentia,* mutuatur, ſolvit, tribuit: *nullo verò modo, pro ſimplici* tribuet, *ſcribas compoſitum* retribuet, *aut* retribuit.

V. 23 Apud Dominum greſſus hominis dirigentur. *Servandum eſt plurale* dirigentur, *pro ſingulari* dirigetur.

PSAL. XXXVII. *verſ.* 1. In rememorationem de ſabbato. *Ut eſt præferendus quartus caſus ſexto* rememoratione: *ita non eſt commutanda præpoſitio* de *cum nomine* die, *vel ablativus* ſabbato *cum genitivo.*

Verſ. 10. Cor meum conturbatum eſt. *Non addas* in me.

PSAL. XXXVIII. *verſ.* 1. Ipſi Idithun. *Alii pro pronomine* ipſi *legunt præpoſitionem* pro.

PSAL. XXXIX. *verſ.* 6. Multiplicati ſunt ſuper numerum. *Nonnulli libri genere fœminino, habent* multiplicatæ: *nonnulli neutro* multiplicata: *ſed maſculinum* multiplicati, *noſtræ editionis eſſe videtur.*

V. 9. Et legem tuam in medio cordis mei. *Hæc vulgatæ noſtræ editionis eſt lectio altera, qua pro* cordis, *quidam ſcribunt* ventris, *alterius eſt tranſlationis.*

V. 13. Multiplicatæ ſunt ſuper capillos capitis mei. *Non mutes fœmininum* multiplicatæ *in maſculinum* multiplicati.

PSAL. XL. *verſ.* 1. Beatus qui intelligit ſuper egenum & pauperem. *Non appones adjectivo* beatus *ſubſtantivum* vir, *hic quidem loco.*

Verſ. 7. Et ſi ingrediebatur ut videret, vana loquebatur, cor ejus congregavit iniquitatem ſibi: egrediebatur foras, & loquebatur in idipſum. *Numeri ſingularis nequaquam mutandi hic ſunt in pluralem* ingrediebantur, viderent, eorum, congregaverunt, egrediebantur, loquebantur, *quod quidam faciunt. Pro nomine* vana, *nonnulli ſcribunt adverbium* vanè *tametſi utrumque eodem redeat. Alii ita diſtinguunt, ut* cor ejus *jungatur verbo præcedenti* loquebatur. *Alii denique, præteritum* congregavit, *mutant in futurum* congregabit. *Sed prima tum lectio, tum diſtinctio, meritò probata eſt à Romanis Patribus.*

PSAL. XLI. *v.* 2. Sitivit anima mea ad Deum fortem, vivum. *Conſtanter retinenda eſt vox* fortem, *quæ eſt* robuſtum, *præ ea quæ in pleriſque hactenus vitiatis inſeverat libris* fontem, *quarto caſu à nominativo* fons: *in quam ea facilior lapſus fuit, quod & præcedat* ſitiendi *verbum, & ſubſequatur epitheton* vivi.

V. 6. Salutare vultus mei & Deus meus. *Non temerè omittenda eſt & conjunctio.*

PSAL. XLIII. *v.* 1. In finem. filii Core. *Non præponas præpoſitionem* pro *nomini* filiis.

V. 6. Et in nomine tuo ſpernemus inſurgentes in nobis. *Pro* in nobis, *quidam libri ſcribunt* in nos, *alii* nobis *omiſſa præpoſitione.*

PSAL. XLIV. *v.* 1. Canticum pro dilecto. *Cave legas* delicto, *quod eſt* peccato, *pro* dilecto, *quod eſt* amato.

V. 5. Intende, proſperè procede, & regna. *Cave ne ita diſtinguas, ut adverbium* proſperè *jungatur verbo præcedenti* intende, *cum cohærere debeat verbo ſubſequenti* procede.

V. 13. Et filiæ Tyri in muneribus. *Non omittas primum &.*

V. 14. Omnis gloria ejus filiæ regis ab intus.

Digitized by Google

intus. *Ut non eſt omittendum pronomen* ejus, *ita non ſcribendum*, filia *nominati vo caſu, nec regum numero plurali*.

V. 18. Memores erunt nominis tui. *Non eſt addendum, quod quidam libri ſubdunt*, Domine.

PSAL. XLVI. v. 5. Speciem Iacob quam dilexit. *Femininum* quam, *non eſt mutandum in maſculinum* quem.

PSAL. XLVII. v. 1. Filiis Core ſecunda ſabbati. *Non eſt omittendum illud* ſecundo ſabbati.

V. 3. Fundatur exultatione univerſæ terræ mons Sion. *Pro nominativo ſingulari* mons, *non eſt ſcribendum aut genitivus* montis, *aut pluralis numerus* montes.

PSAL. XLVIII. v. 8. Non dabit Deo placationem ſuam. *His verbis non eſt præponendum* &.

V. 9. Et laborabit in æternum. *Non mutes futurum* laborabit *in præteritum* laboravit, *multoque minus in* liberavit.

V. 10. Et vivet adhuc in finem. *Non omittas adverbium* adhuc.

Verſ. 13. Et homo cùm in honore eſſet, non intellexit. *Non eſt hic omittenda conjunctio* &, *ut nec infrà, v. 21. eſt addenda*: Homo cum in honore eſſet, non intellexit.

PSAL. XLIX. *verſ. 4.* Advocabit cœlum deſurſum. *Retinendum eſt futurum* advocabit, *non ſubſtituendum præteritum*, advocavit.

V. 15. Eruam te & honorificabis me. *Non præponas verbo* eruam *alterum* &.

PSAL. L. *verſ. 1.* Quando intravit ad Bethſabee. *Cave ſcribas* Berſabee, *littera r, quod eſt nomen loci Geneſ. 21. v. 31. pro* Bethſabee *littera* th, *quod feminæ nomen eſt, uxoris Uriæ*.

V. 9. Aſperges me hyſſopo & mundabor. *Non interponas* Domine.

Verſ. 19. Cor contritum & humiliatum Deus non deſpicies. *Non eſt commutanda ſecunda perſona cum tertia* deſpiciet.

V. 20. Benignè fac Domine in bona voluntate tua Sion. *Non eſt omittendum* Domine.

PSAL. LI. v. 1. Et nunciavit Sauli: Venit David in domum Achimelech. *Fruſtrà addunt quidam*. Et annunciavit Sauli & dixit: *erronee autem*, Achimelech, *quod eſt frater meus rex, mutant alii cum* Abimelech, *quod eſt, pater meus rex: qua de re latè Notationes noſtræ*.

PSAL. LII. v. 1. Pro Maeleth intelligentiæ David. *Cave ne pro* Maeleth, *ſcribas, tranſpoſitis primis litteris*, Amaleth, *aut, quod pejus eſt*, Amalech. *Denique non mutes genitivum* intelligentiæ *cum nominativo* intelligentia *aut* intellectus.

PSAL. LIII. *verſ. 7.* Et in veritate tua diſperde illos. *Quidam* virtute, *quod eſt, fortitudine, legunt pro* veritate, *quæ opponitur falſitati, malè: nec minùs malè alii*, diſperge, *quod eſt diſſipa, pro* diſperde, *quod eſt, perde*.

PSAL. LIV. v. 10. Præcipita Domine, divide linguas eorum. *Non interjicias conjunctionem* &.

PSAL. LV. v. 1. In tituli inſcriptionem. *Non mutes quartum caſum in ſextum* inſcriptione. *Simile infrà 56. v. 1. 57. v. 1. 58. v. 1. 59. v. 1.*

V. 4. Ab altitudine diei timebo. *Cave interponas* non *negationem ante* timebo.

V. 12. In me ſunt Deus vota tua, quæ reddam, laudationes tibi. *Ut non eſt omittendum pronomen* tua, *ita non eſt facilè mutandus nominativus pluralis* laudationes, *in genitivum ſingularem* laudationis.

PSAL. LVI. v. 8. Cantabo & pſalmum dicam. *Non ſubjicias ſive* Domino, *ſive* tibi, *quod quidam libri, multòque minùs* in gloria mea, *quod eſt Pſalmi 107. v. 2.*

PSAL. LVII. v. 2. Si verè utique juſtitiam loquimini, recta judicate filii hominum. *Retinendum eſt nomen*, recta, *non ſupponendum adverbium* rectè.

V. 10. Sicut viventes, ſic in ira abſorbet eos. *Pro* ſic, *alii ceperunt* ſicut.

PSAL. LVIII. v. 12. Deus oſtendet mihi ſuper inimicos meos. *Futurum* oſtendet *mutandum non eſt in præſens, vel præteritum* oſtendit.

V. 17. Ego autem cantabo fortitudinem tuam, & exultabo manè miſericordiam tuam. *Legendum eſt* exultabo *vocali quinta, non* exaltabo *vocali prima: quòd ſi ſcriberetur* exſultabo *addita littera* ſ, *ceſſaret erroris cauſa*.

PSAL. LXI. v. 9. Deus adjutor noſter in æternum. *Non omittas poſtremum* in æternum.

V. 11. Quia tu reddes unicuique juxta opera ſua. *Cave legas* tua *ſecunda perſonæ pronomen, pro* ſua *tertiæ*.

PSAL. LXII. v. 7. Si memor fui tui ſuper ſtratum meum. *Pro* ſic *adverbio ſimilitudinis, Romani Patres correxerunt* ſi, *quæ eſt conditionalis conjunctio*.

Ibidem. In matutinis meditabor in te. *Non ſubſtituas præteritum imperfectum* meditabar, *pro futuro* meditabor.

PSAL. LXIII. v. 7. Defecerunt ſcrutantes ſcrutinio. *Non eſt opus ſextum caſum numeri ſingularis* ſcrutinio, *vertere in quartum pluralis* ſcrutinia.

V. 8. Accedet homo ad cor altum. *Non judicarunt Romani Correctores, præpoſitionem* ad *commutandam cum conjunctione* &, *quod alii multi judicant*.

PSAL. LXIV. v. 1. Canticum Hieremiæ & Ezechielis. *Ut non oportet addere* Aggæi, Zachariæ, *aut* Ezechiæ: *ita non oportet omittere* Hieremiæ & Ezechielis, *qui duo prophetæ, incipientis tranſmigrationis tempore vixerunt*.

Ibidem. Populo tranſmigrationis, cùm inciperent exire. *Non præponas ablativo* populo *præpoſitionem* de: *nec ſcribas mutatis caſibus* de populi tranſmigratione: *multòque minùs vel ſubſtituas, vel addas* de verbo peregrinationis. *quæ altera tranſlatio eſt. Ad hæc* exire *melius eſt quàm* proficiſci. *Denique non eſt pars iſta tituli* Hieremiæ & Ezechielis populo tranſmigrationis cùm inciperent exire, *facilè omittenda, quamvis Hebraicè non exſtet*.

V. 11. Rivos ejus inebria. *Noli mutare verbum* inebria, *in participium* inebrians.

PSAL. LXV. v. 17. Ad ipſum ore meo clamavi, & exaltavi ſub lingua mea. *Hic contrà quàm ſuperiùs Pſalmo 58. v. 17. legendum eſt* exaltavi *vocali prima, verbum ſcilicet deductum à nomine* altus, *non* exultavi *vocali quinta, verbum deductum à* ſalio.

PSAL. LXVI. *verſ. 5.* Quoniam judicas populos in æquitate, & gentes in terra dirigis. *Quidam legunt futuro tempore* diriges: *ſed veriſimile eſt. Interpretem duplici præſenti uſum eſſe* judicas, dirigis.

PSAL. LXVII. v. 5. Turbabuntur à facie ejus. *Nequaquam omittenda ſunt hæc verba*.

V. 23. Convertam in profundum maris. *Quidam pro quarto caſu legunt ſextum* profundo, *vel* profundis.

PSAL. LXIX. *verſ. 1.* In rememorationem, quòd ſalvum fecerit eum Dominus. *Retinendus eſt caſus quartus* rememorationem, *nec facilè mutandum pronomen tertiæ perſonæ* eum, *cum primæ* me, *quamquam hoc Græcè legatur*.

PSAL. LXX. v. 16. Introibo in potentias Domini. *Alii ſcribunt numero ſingulari* potentiam.

V. 20. Quantas oſtendiſti mihi tribulationes multas & malas. *Non ſcribas neutrum* quanta, *pro feminino* quantas.

PSAL. LXXI. *verſ. 15.* Et adorabunt de ipſo ſemper. *Quidam libri, pro compoſito* adorabunt, *ſcribunt ſimplex* orabunt: *compoſitum enim eſt loco ſimplicis, quemadmodum* de *eſt loco* pro.

V. 16. Et erit firmamentum in terra in ſummis montium. *Non eſt ſcribendum* frumentum, *quod eſt triticum, pro* firmamentum: *quamquam frumentum fortaſſè firmamenti nomine ſit intelligendum*.

Sequitur: Superextolletur ſuper Libanum fructus ejus. *Cave legas* fluctus, *pro* fructus, *id eſt* l *pro* r, *ſiquidem primam p o quarta*.

PSAL. LXXIII. v. 19. Ne tradas beſtiis animas confitentes tibi. *Non mutes accuſativum* confitentes, *in genitivum* confitentium.

PSAL. LXXIV. v. 1. In finem, ne corrumpas. *Quidam libri pro* corrumpas *habent* diſperdas, *quod idem unum eſt*.

PSAL. LXXV. v. 4. Ibi confregit potentias arcuum, ſcutum, gladium, & bellum. *Retinendus eſt genitivus pluralis* arcuum, *non ſurrogandus accuſativus ſingularis* arcum.

V. 11. Omnes qui in circuitu ejus affertis munera. *Legendum eſt* affertis *prima vocali, potiùs quàm quarta* offertis.

PSAL. LXXVI. v. 11. Et dixi, Nunc cœpi. *Non mutes primam perſonam* cœpi *in tertiam* cœpit.

PSAL. LXXVII. v. 16. Et eduxit aquam de petra, & deduxit tamquam flumina aquas. *Non eſt poſteriori loco ut priori legendum* eduxit.

V. 38. Et abundavit ut averteret iram ſuam. *Pro* abundavit, *alii verterunt* multiplicavit, *quod perinde non eſt noſtræ editionis*.

V. 45. Miſit in eos cœnomyiam, & comedit eos. *Scribendum eſt, etiam D. Hieronymo doctore*, cœnomyiam, *quod interpreteris muſcâ communem, non* cynomyiam, *quod muſcam caninam; id eſt, conſonanti prima danda eſt diphthongus, pro* y *Græcum, quod* ypſilon *dicitur*.

V. 50. Non pepercit à morte animabus eorum. *Non præponas* & *conjunctionem*.

V. 53. Et deduxit eos in ſpe, & non timuerunt. *Non ſcribas, pro* deduxit, *ablata* d *littera*, eduxit.

Verſ. 69. Et ædificavit ſicut unicornium ſanctificium ſuum in terra. *Quidam libri genitivum pluralem* unicornium, *mutant in genitivo ſingulari* unicornis.

PSAL. LXXX. v. 1. Pſalmus ipſi Aſaph. *Non addas quod ſequitur in quibuſdam libris* quinta ſabbati.

PSAL. LXXXVIII. v. 2. & 5. In generationem & generationem. *Servandus eſt duplex accuſativus, non mutandus prior in ablativum*.

V. 27. Ipſe invocabit me: Pater meus es tu. *Non mutes futurum* invocabit *in præteritum* invocavit, *quod libri multi*.

V. 34. Neque nocebo in veritate mea. *Non ſcribas* decipiam *pro* nocebo.

V. 40. Evertiſti teſtamentum ſervi tui. *Vulgare haſtenus vitium notariorum fuit, ut prima vocali ſcriberent* avertiſti, *quod ſit, in aliam partem converſiſti, pro* evertiſti, *ſecunda vocali, quod eſt, ſubvertiſti, aboleviſti*.

Verſ. 43. Exaltaſti dexteram deprimentium eum. *Non legas* inimicorum ejus, *pro* deprimentium eum.

V. 45. Deſtruxiſti eum ab emundatione, & ſedem ejus in terram colliſiſti. *Quidam pro* ab emundatione *legunt* à mundatione, *id eſt, ſimplex pro compoſito: porrò omnino accuſativus* terram *præferendus eſt ablativo* terra, *quem multi habent*.

PSAL. LXXXIX. *verſ. 1.* Domine refugium factus es nobis à generatione in generationem. *Non eſt ſcribendum duplici ablativo, hoc modo* in generatione, & generatione, *quod Interpres clariùs vertit cum duplici præpoſitione* à generatione in generationem.

V. 14. Et delectati ſumus omnibus diebus noſtris. *Non addas* in *præpoſitionem*.

PSAL. XC. v. 15. Clamabit ad me, & ego exaudiam eum. *Futurum* clamabit

bit *præferendum eſt præterito* clamavit.

PSAL. XCI. v. 4. In decachordo, pſalterio. *Crediderim, comma medium, poſitum à Correctoribus, loco conjunctionis* &, *quæ Hebraicè inſeritur.*

V. 12. Et in inſurgentibus in me malignantibus audiet auris mea. *Non omittas alteram præpoſitionem* in, *præpoſitam participio* inſurgentibus.

V. 13. Sicut cedrus Libani multiplicabitur. *Non eſt præponenda conjunctio* &.

PSAL. XCII. v. 5. Domum tuam decet ſanctitudo Domine in longitudinem dierum. *Non mutes quartum caſum in ſextum* longitudine.

PSAL. XCIII. v. 15. Quoadusque juſtitia convertatur in judicium. *Non legas, tranſpoſita in præpoſitione:* Quoadusque in juſtitiam convertatur judicium.

Sequitur: Et qui juxta illam, omnes qui recto ſunt corde. *Non mutes ſingulare* illam *cum plurali* illa.

V. 20. Qui fingis laborem in præcepto. *Interpres noſter, ex Græco atque Hebræo ambiguo, tranſtulit perſonam, non tertiam* fingit, *ſed ſecundam* fingis: *pro qua depravatè alicubi legitur, omiſſa media littera n,* figis. *Porrò an* laborem, *an verò* dolorem, *tranſtulerit interpres, non ſatis liquet, cùm & Hebræa & Græca ſimiliter ambigua ſint, & Latina exemplaria admodùm varient. Cæterùm* laborem, *quod vulgatius eſt, retinuerunt Romani Correctores.*

PSAL. XCIV. v. 9. Probaverunt me & viderunt opera mea. *Non omittas pronomen* me *additum verbo* probaverunt.

PSAL. XCVI. v. 1. Huic David, quando terra ejus reſtituta eſt. *Non ſubjicias, vel pronomen* ei, *vel nomen* Pſalmus.

V. 4. Illuxerunt fulgura ejus orbi terræ. *Prima dictionis initialis littera, ſit vocalis tertia, non prima.*

PSAL. XCVII. v. 1. Salvavit ſibi dextera ejus. *Non eſt mutandum præteritum* ſalvavit, *in futurum* ſalvabit.

PSAL. XCVIII. v. 1. Qui ſedet ſuper Cherubim, moveatur terra. *Cave, ne pro tertia perſona* ſedet, *ſcribas ſecundam* ſedes, *ut multi hactenus vitiosè.*

PSAL. CI. v. 10. Et potum meum cum fletu miſcebam. *Alii libri* poculum *habent, eodem ſenſu.*

V. 11. A facie iræ & indignationis tuæ. *Non omittas mediam conjunctionem* &.

V. 13. Et memoriale tuum in generationem & generationem. *Non mutes priorem accuſativum* generationem *in ablativum, ut multi. Idem infrà, verſ.* 25. *& Pſ.* 105. *v.* 31. *atque alibi.*

V. 14. Tu exurgens miſereberis Sion. *Non addas* Domine.

V. 19. Scribantur hæc in generatione altera. *Quidam obſcurius ſcribunt numerum ſingularem* ſcribatur: *quidam clarius accuſativos* generationem alteram.

PSAL. CII. v. 22. In omni loco dominationis ejus. *Non mutes genitivum ſingularem* dominationis, *in nominativum pluralem* dominationes.

PSAL. CIII. v. 12. Rigans montes de ſuperioribus ſuis. *Corruptè quidam legant ſecunda perſona pronomen* tuis, *pro tertia* ſuis.

Verſ. 15. Ut educas panem de terra. *Non eſt ſecunda perſona vertenda in tertiam* educat.

Verſ. 25. Hoc mare magnum & ſpatioſum manibus. *Non eſt omittenda vox* manibus, *multòque minùs mutanda cum* navibus.

PSAL. CIV. v. 30. Edidit terra eorum ranas in penetralibus regum ipſorum. *Unam vocem* edidit, *quæ eſt* produxit, *non diſtrahas in duas* & dedit, *multòque minùs legas* terram *quarto caſu.*

V. 31. Dixit & venit cœnomyia. *Romani Patres, ex D. Hieronymo, correxerunt* cœnomyia, *pro eo quod plerique libri habent* cynomyia, *quemadmodum & ſuprà, Pſalm.* 77. *v.* 45.

PSAL. CV. v. 12. Et crediderunt verbis ejus. *Non addas* in *præpoſitionem.*

V. 15. Et dedit eis petitionem ipſorum. *Non omittas conjunctionem* &.

V. 38. Et infecta eſt terra in ſanguinibus. *Romani Patres prætulerunt* infecta, *quod eſt polluta, voci* interfecta, *quam alii legunt cum D. Auguſtino.*

PSAL. CVI. v. 2. Et de regionibus congregavit eos. *Non omittenda eſt* & *conjunctio.*

V. 8. 15. 21. 31. Confiteantur Domino miſericordiæ ejus. *Hic facilè mutandus eſt, numeri pluralis nominativus* miſericordiæ, *in nominativum, vel ablativum ſingularem* miſericordia.

Ibidem. Et mirabilia ejus filiis hominum. *Cave ne pro dativo* filiis, *ſcribas nominativum* filii.

V. 40. Effuſa eſt contemptio ſuper principes. *Inſignis correctio, qua* contemptio, *quod eſt deſpectio, ſive contemptus, reſtitutum eſt, pro eo quod vulgò legitur* contentio, *quod eſt, litigatio. Erroris occaſio fuit ex ſimilitudine litterarum m & n, id eſt, ſecunda liquida & tertia: nam* contemtio *à doctis ſcribitur abſque* p.

PSAL. CVII. v. 2. 3. Cantabo & pſallam in gloria mea. Exurge gloria mea, exurge pſalterium & cithara. *Correctores addiderunt* exurge gloria mea, *prout Græcè legitur; licet Hebraicè* gloria mea *&* exurge *non niſi ſemel ſcribantur, quemadmodum & in pleriſque Latinis libris.*

PSAL. CVIII. v. 19. Fiat ei ſicut veſtimentum quo operitur, & ſicut zona qua ſemper præcingitur. *Non ſunt mutanda præſentia in futura,* operietur, præcingetur.

V. 27. Et ſciant quia manus tua hæc, & tu Domine feciſti eam. *Quidam, pro fœminino* eam, *legunt neutrum* ea, *expoſitionis forſitan cauſa.*

V. 31. Quia adſtitit à dextris pauperis. *Non mutet conjunctionem* quia *cum relativo* qui.

PSAL. CIX. v. 7. De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput. *Non mutes futura in præterita,* bibit, exaltavit.

PSAL. CX. v. 1. Alleluja. *Non addas* Reverſio *vel* Reverſionis Aggæi & Zachariæ.

Verſ. 9. Redemptionem miſit populo ſuo. *Non addas* Dominus *ex officio eccleſiaſtico.*

PSAL. CXVII. v. 3. Dicat nunc domus Aaron, quoniam in ſæculum miſericordia ejus. *Non interponat* quoniam bonus, *quod eſt duorum verſuum præcedentium, non hujus & ſubſequentis.*

Verſ. 4. Dicant nunc qui timent Dominum, quoniam in ſæculum miſericordia ejus. *Non addas* omnes *ante relativum* qui, *nec* quoniam bonus *ante* quoniam in ſæculum.

Verſ. 10. 11. 12. Et in nomine Domini quia ultus ſum in eos. *Non eſt omittenda conjunctio* quia, *nec ſubſequens præpoſitio* in.

Verſ. 23. A Domino factum eſt iſtud, & eſt mirabile in oculis noſtris. *Alii mutant conjunctionem* & *cum pronomine* hoc.

V. 25. Benedictus qui venit in nomine Domini. *Non ſcribas* venturus es *pro* venit, *id eſt, perſonam ſecundam pro tertia.*

PSAL. CXVIII. v. 28. Dormitavit anima mea præ tædio. *Noſter interpres vertit* dormitavit, *non* ſtillavit, *ut alii.*

V. 35. Deduc me in ſemitam mandatorum tuorum. *Non mutes quartum caſum in ſextum* ſemita.

Verſ. 41. Et veniat ſuper me miſericordia tua, Domine. *Non mutes præſens imperativi* veniat *cum futuro indicativi* veniet.

V. 46. Et loquebar in teſtimoniis tuis in conſpectu regum. *Non ſcribas* de *loco prioris* in.

V. 48. Et levavi manus meas ad mandata tua quæ dilexi, & exercebar in juſtificationibus tuis. *Correctores prætulerunt præteritum imperfectum* exercebar *futuro* exercebor.

V. 53. Præ peccatoribus derelinquentibus legem tuam. *Non mutes* præ *quod eſt* propter, *cum* pro *vel* à.

V. 59. Cogitavi vias meas, & converti pedes meos in teſtimonia tua. *Videtur* converti *eſſe noſtræ editionis, potiùs quàm* averti: *ſed error eſt. Quod quidam, pro prima perſona, legant ſecundam* convertiſti, *vel* avertiſti.

V. 73. Da mihi intellectum, & diſcam mandata tua. *Non mutes conjunctionem copulativam* & *in conjunctivam* ut.

V. 81. Defecit in ſalutare tuum anima mea. *Nec hic mutes præteritum* defecit *in præſens* deficit.

V. 86. Omnia mandata tua veritas: iniquè perſecuti ſunt me, adjuva me. *Retinendum eſt adverbium* iniquè, *non ſurrogandum nomen* iniqui.

V. 90. In generationem & generationem veritas tua. *Non eſt mutandus prior accuſativus in ablativum* generatione.

Verſ. 95. Teſtimonia tua intellexi. *Corruptè in quibuſdam libris ſcribitur* dilexi, *quod eſt* amavi, *pro* intellexi.

PSAL. CXX. *verſ.* 5. Dominus cuſtodit te, Dominus protectio tua. *Non mutes verbum præſens* cuſtodit *in futurum* cuſtodiet.

V. 8. Dominus cuſtodiat introitum tuum & exitum tuum. *Præſens imperativi* cuſtodiat *ſervandum hic eſt, nec ſupponendum futurum indicativi* cuſtodiet.

PSAL. CXXIV. v. 5. Declinantes autem in obligationes. *Ut non eſt mutandus numerus pluralis in ſingularem* obligationem: *ita pro* obligationes *non eſt ſcribendum* obliquationes, *poſitum pro* obliquitates, *quod quidam conficiunt.*

PSAL. CXXVIII. v. 4. Dominus juſtus concidit cervices peccatorum. *Correctores ſcripſerunt præteritum* concidit, *pro futuro* concidet.

Verſ. 7. De quo non implevit manum ſuam qui metit. *Idem obſervarunt hoc loco, dum* implevit *ſurrogarunt pro* implebit.

PSAL. CXXX. v. 2. Sicut ablactatus eſt ſuper matre ſua, ita retributio in anima mea. *Quidam libri, pro maſculino* ablactatus, *ſcribunt neutrum* ablactatum; *pro quo vitioſè nonnulli ſupponunt* ablatus, *ſeu* ablatum. *Complures libri omittunt verbum ſubſtantivum* eſt. *Denique alii legunt quarto caſu* matrem ſuam, animam meam, *pro ſexto,* matre ſua, anima mea.

PSAL. CXXXI. v. 9. Sacerdotes tui induantur juſtitiam. *Quartus caſus præferendus eſt ſexto* juſtitia.

V. 11. Juravit Dominus David veritatem, & non fruſtrabitur eam. *Servandum eſt pronomen fœmininum* eam, *quod referat* veritatem, *non ſubſtituendum maſculinum* eum, *quod referat* David.

V. 16. Sacerdotes ejus induam ſalutari: & Sancti ejus exultatione exultabunt. *Pronomen tertiæ perſonæ* ejus, *quod eſt in poſteriori hujus verſiculi membro, multi mutant cum pronomine ſecundæ perſonæ* tui; *ſed malè.*

PSAL. CXXXIV. v. 9. Et miſit ſigna & prodigia in medio tui, Ægypte. *Alii libri, pro duabus vocibus* & miſit, *unicam habent* emiſit.

PSAL. CXXXVI. v. 1. Pſalmus David, Hieremiæ. *Loco dativi* Hieremiæ, *non ſcribas* propter Hieremiam; *multòque minùs interponas* & *conjunctionem inter* David *&* Hieremiæ.

Ibidem. Super flumina Babylonis illic ſedi-

Digitized by Google

ſedimus & flevimus, cùm recordaremur Sion. *Non addas pronomen tui ante* Sion.

V. 9. Beatus qui tenebit & allidet parvulos tuos ad petram. *Cave ne relabaris in vetus mendum eorum, qui nomini parvulos addiderunt pronomen tertiæ perſonæ* ſuos, *pro ſecunda* tuos.

PSAL. CXXXVII. *v.* 1. In conſpectu angelorum pſallam tibi. *Non præponas conjunctionem* &.

PSAL. CXXXVIII. *v.* 14. Mirabilia opera tua, & anima mea cognoſcit nimis. *Non mutes verbum præſens* cognoſcit *in futurum* cognoſcet.

Verſ. 16. Dies formabuntur. *Quidam libri, pro* dies, *vitiosè legunt ſexto caſu* die: *ſed vitiosè ſcribunt, qui habent* dii, *ut & illi qui dicunt* firmabuntur, *quod eſt ſtabilientur, pro* formabuntur, *quod eſt pingentur.*

V. 20. Quia dicitis in cogitatione, accipient in vanitate civitates tuas. *Egregie correctus eſt locus, repoſito pronomine ſecundæ perſonæ* tuas, *pro eo quod irrepſerat tertiæ* ſuas.

PSAL. CXXXIX. *v.* 4. Acuerunt linguas ſuas ſicut ſerpentis. *Genitivus ſingularis* ſerpentis, *meritò prælatus eſt nominativo plurali* ſerpentes.

PSAL. CXLII. *v.* 12. Et in miſericordia tua diſperdes inimicos meos. *Non addas* omnes.

PSAL. CXLIII. *v.* 2. Qui ſubdit populum meum ſub me. *Præferenda eſt tertia perſona* ſubdit *ſecundæ* ſubdis.

V. 10. Qui das ſalutem regibus, qui redemiſti David ſervum tuum. *Hic contrà præferenda videtur ſecunda perſona tertiæ*, dat, redemit, ſuum.

PSAL. CXLIV. *v.* 7. Memoriam abundantiæ ſuavitatis tuæ eructabunt, & juſtitia tua exultabunt. *Legendum eſt* juſtitia tua *ſexto caſu, ſubaudita præpoſitione* in, *potiùs quàm* juſtitiam tuam *quarto caſu. Certè mendum eſt quod quidam habent* judicia tua; *ut & illud, quòd pro* exultabunt, *nonnulli ſcribunt* exaltabunt *prima vocali, nonnulli* eructabunt, *repetito verbo proximè antecedenti.*

PSAL. CXLV. *v.* 8. Dominus erigit eliſos, Dominus diligit juſtos. *Cave pro* diligit, *quod eſt amat, legas* dirigit, *quod eſt gubernat.*

Verſ. 10. Regnabit Dominus in ſecula, Deus tuus Sion in generationem & generationem. *Non mutes priorem accuſativum* generationem, *in ablativum* generatione, *ut multi.*

PSAL. CXLVI. *v.* 4. Qui numerat multitudinem ſtellarum, & omnibus eis nomina vocat. *Non eſt mutandum verbum* vocat *in participium* vocans.

PSAL. CXLIX. *v.* 2. Lætetur Iſrael in eo qui fecit eum, & filii Sion exultent in rege ſuo. *Rectè Romani Patres, fœmininum* filiæ *quod vulgò legitur, emendarunt repoſito maſculino* filii.

Verſ. 4. Et exaltabit manſuetos in ſalutem. *Et hic rectè, præteritum* exaltavit, *correxerunt ſubſtituto futuro* exaltabit.

V. 6. Exaltationes Dei in gutture eorum. *Hic denique inſigniter reſtituerunt vocem* exaltationes, *deductam ab* altus, *pro ea quæ vitiosè legi conſueverat* exultationes, *deducta à* ſaltu, *illa enim cujus tertia littera eſt vocalis prima, ſignificat laudes; hæc, cujus tertia littera eſt vocalis quinta, ſignificat exultationes animi præ lætitia ſaltus.*

V. 9. Ut faciant in eis judicium conſcriptum. *Quidam commutant numerum pluralem* faciant, *cum ſingulari* faciat, *minus rectè.*

PROVERBIA.

CAP. III. *verſ.* 9. Et de primitiis omnium frugum tuarum da ei. *Non mutes pronomen* ei *cum nomine* pauperibus.

V. 13. Beatus homo qui invenit ſapientiam, & qui affluit prudentia. *Non facilè mutandum eſt* affluit *in* effluit, *vocalis primæ in ſecundam; nec* prudentia *ſextus caſus, in quartum* prudentiam.

V. 14. Melior eſt acquiſitio ejus negotiatione argenti, & auri primi & puriſſimi fructus ejus. *Malè plerique*, auri *ponunt ante* argenti; *& epitheta* primi & puriſſimi *jungunt cum* fructus, *quæ ad* auri *pertinent. Legantur Notationes noſtræ in varias Bibliorum lectiones.*

Verſ. 18. Et qui tenuerit eam, beatus. *Non mutes ſingularia in pluralia*. Et qui tenuerint eam, beati.

V. 25. Ne paveas repentino terrore, & irruentes tibi potentias impiorum. *Non ſcribas* timore *pro* terrore, *nec mutes ablativos in accuſativos* repentinum terrorem *vel* repentinos terrores. *Similiter in poſteriori ſententiæ membro, retine* irruentes, *nec corrigas* irrumpentes, *multoque minus* irruentes; *denique pro* potentias *nea ſubſtituas* ruinas, *quod eſt alterius verſionis.*

V. 28. Ne dicas amico tuo: Vade, & revertere, cras dabo tibi. *Melius eſt ne in initio ſententiæ, quàm* nec: *& emiſſio conjunctionis* & *ante* cras, *cum gratia conjuncta eſt.*

V. 35. Gloriam ſapientes poſſidebunt: ſtultorum exaltatio, ignominia. *Legendum eſt hic* exaltatio *vocali prima, non* exultatio *vocali quinta, quemadmodum Pſalm. 149. verſ. 6. ſæpius enim varietatem facit affinitas vocularum iſtarum duarum.*

CAP. IV. *v.* 11. Viam ſapientiæ monſtrabo tibi, ducam te per ſemitas æquitatis. *Non mutes futura cum præteritis*, monſtravi, duxi.

V. 13. Tene diſciplinam, ne dimittas eam; cuſtodi illam, quia ipſa eſt vita tua. *Erroneè plerique hactenus, in poſteriori hujus proverbii membro, ſcripſerunt* via, *quod eſt, ſemita, pro* vita, *poſito pro* vitæ *cauſa.*

V. 16. Et rapitur ſomnus ab eis, niſi ſupplantaverint. *Non eſt præponenda negatio verbo* rapitur, *prout legunt codices alii quidam* & non rapitur, *quidam* nec rapitur, *multoque minùs* ſapitur, *cujus littera initialis eſt* ſ *ultima liquidarum, mutandum eſt in* capitur, *cujus littera initialis eſt* c *tertia alphabeti.*

V. 27. Vias enim, quæ à dextris ſunt, novit Dominus: perverſæ verò ſunt, quæ à ſiniſtris ſunt. Ipſe autem rectos faciet curſus tuos, itinera autem tua in pace producet. *Non ſunt hæc omittenda, tametſi Hebraicè non exſtent.*

CAP. V. *verſ.* 22. Iniquitates ſuæ capiunt impium, & funibus peccatorum ſuorum conſtringitur. *Non mutes verba præſentia in futura*, capient, conſtringetur.

CAP. VI. *verſ.* 5. Et quaſi avis de manu aucupis. *Quòd quidam libri, pro* manu *ſcribunt* inſidiis, *aut* laqueo, *expoſitio eſt.*

V. 11. Si verò impiger fueris, veniet ut fons meſſis tua, & egeſtas longè fugiet à te. *Latini libri manuſcripti ſententiam hanc minimè omittunt, tametſi Hebraicè non legatur.*

V. 31. Et omnem ſubſtantiam domus ſuæ tradet. *Non ſubjicias, quod quidam* & liberabit ſe, *quippe ſuperfluum.*

CAP. VII. *v.* 2. Fili ſerva mandata mea, & vives. *Inter nomen* fili, *& verbum* ſerva, *multi libri interjiciunt hæc:* Honora Dominum & valebis; præter eum verò ne timueris alienum: *quæ ut ſuperflua à Correctoribus ſunt prætermiſſa.*

V. 8. Qui tranſit per plateam juxta angulum. *Non mutes numerum ſingularem* plateam *in pluralem* plateas.

V. 10. Præparata ad capiendas animas. *Non commutes ſimplex* capiendas, *cum compoſito* decipiendas.

Verſ. 14. Victimas pro ſalute vovi. *Neque hic ſcribas compoſitum* devovi, *loco ſimplicis* vovi.

V. 27. Penetrantes in interiora mortis. *Non omittas præpoſitionem* in, *nec ſubſtituas* inferiora *per* f *digamma, pro* interiora *per* t *mutam.*

CAP. VIII. *v.* 11. Melior eſt enim ſapientia cunctis pretioſiſſimis. *Superfluis quod quidam addunt* opibus.

Verſ. 20. In viis juſtitiæ ambulo. *Non ſcribas futurum* ambulabo, *loco præſentis* ambulo.

Verſ. 25. Ante colles ego parturiebar. *Non addas* omnes.

CAP. IX. *v.* 16. Qui eſt parvulus, declinet ad me. *Alii pro relativo* qui *legunt interrogativum* quis.

V. 18. Et in profundis inferni convivæ ejus. *Quod ſequitur in multis libris*, Qui enim applicabitur illi, deſcendet ad inferos: nam qui abſceſſerit ab ea, ſalvabitur, *meritò à Correctoribus eſt ſublatum.*

CAP. X. *v.* 4. Qui nititur mendaciis, hic paſcit ventos: idem autem ipſe ſequitur aves volantes. *Multi etiam Latini libri omittunt hunc verſum: à quibus autem legitur, non eſt ſcribendum* ſpargit, *quod eſt diſpergit, ſed* paſcit, *nec* id eſt *ſed* idem autem ipſe.

V. 8. Sapiens corde præcepta ſuſcipit. *Non mutes præſens* ſuſcipit *in futurum* ſuſcipiet.

V. 10. Et ſtultus labiis verberabitur. *Quod ſequitur in quibuſdam exemplaribus* qui palam arguit, pacificat, *ſuperfluum eſt, quippe ex Græca Latina editioni aſſutum.*

V. 26. Sic piger his qui miſerunt eum. *Non addas* in via.

CAP. XI. *v.* 10. In bonis juſtorum exultabit civitas. *Pro* verbo exultabit *deducto à* ſalto, *malè quidam ſcribunt paſſivum* exaltabitur, *deductum ab* altus.

V. 13. Qui autem fidelis eſt animi, celat amici commiſſum. *Latinorum librorum, quidam legunt* animi, *quidam* amici, *quidam jungunt utrumque: quod poſtremum Romani Patres conſultò ſecuti ſunt.*

CAP. XII. *v.* 2. Qui bonus eſt, hauriet gratiam à Domino. *Verbo* hauriet *non addas pronomen* tibi.

V. 8. Doctrina ſua noſcetur vir. *Futurum* noſcetur *præferendum eſt præſenti* noſcitur.

V. 11. Qui ſuavis eſt in vini demorationibus, in ſuis munitionibus relinquit contumeliam. *Hanc ſententiam Correctores judicarunt eſſe non omittendam, ſed rectè emendandam, ut nos annotaverimus in Notationibus noſtris*: in vini *pro* vivis, in demorationibus *pro* moderationibus; munitionibus *pro* monitionibus.

V. 12. Deſiderium impii munimentum eſt peſſimorum. *Cave legas* monimentum *vel* monumentum *à* monendo *deductum; pro* munimentum *à* muniendo: *quo modo Romani Patres doctè correxerunt.*

V. 13. Effugiet autem juſtus de anguſtia. *Non commutes futurum* effugiet *cum præſenti* effugit.

V. 17. Qui quod novit loquitur, index juſtitiæ eſt. *Cave ne recidas in inveteratum vitium eorum, qui ſcripſerunt* judex *pro* index, *vocale inquam* u, *pro conſonante* n.

CAP. XIV. *verſ.* 16. Stultus tranſilit & confidit. *Non mutes* tranſilit, *compoſitum ex* ſalio, *cum* tranſit, tranſivit, *aut* tranſibit, *compoſitis ex* eo.

V. 17. Et vir verſutus, odioſus eſt. *Vitiosè quidam legunt* verboſus *pro* verſutus.

V. 20. Etiam proximo ſuo pauper odioſus erit. *Non eſt mutandum futurum* erit *in præſens* eſt.

V. 23. In omni opere erit abundantia. *Non addas adjectivum* bono *ad ſubſtantivum* opere.

V. 27. Ti-

Digitized by Google

Verſ. 27. Timor Domini fons vitæ, ut declinent à ruina mortis. *Pro ſingulari* declinet, *quod eſt in pleriſque libris, Correctores ſcripſerunt plurale* declinent. *ſ. homines.*

Verſ. 33. Et indoctos quoſque erudiet. *Nomen* quoſque *non eſt mutandum in conjunctionem* quoque.

CAP. XV. v. 10. Doctrina mala deſerenti viam vitæ. *Dativus ſingularis* deſerenti, *non eſt mutandus in genitivum pluralem* deſerentium.

V. 17. Melius eſt vocari ad olera cum charitate. *Neque hic facilè mutandus eſt infinitivus paſſivus* vocari *in activum* vocare.

V. 19. Iter pigrorum quaſi ſepes ſpinarum. *Non eſt ſcribendum* impiorum, *quod eſt, iniquorum, loco* pigrorum, *quod eſt deſidioſorum.*

V. 28. Mens juſti meditatur obedientiam. *Retinendum eſt præſens* meditatur, *non ſubſtituendum futurum* meditabitur: *ut & vox* obedientiam *ſervanda eſt, minimèque mutanda cum* ſapientiam, *aut* juſtitiam.

CAP. XVI. v. 1. Omnes viæ hominis patent oculis ejus. *Non ſcribas plurale* hominum *pro ſingulari* hominis.

V. 11. Et opera ejus omnes lapides ſacculi. *Egregiè hic reſtitutus eſt locus, repoſita voce* ſacculi, *quæ eſt diminutivum à* ſaccus, *loco* ſæculi.

Verſ. 13. Qui recta loquitur, diligetur. *Et hæc egregia emendatio eſt, quæ* diligetur *ſcribit, quod eſt, amabitur, pro* dirigetur, *quod eſt, gubernabitur.*

V. 21. Et qui dulcis eloquio, majora percipiet. *Alii pro* percipiet *legunt* reperiet, *minùs rectè.*

V. 24. Dulcedo animæ, ſanitas oſſium. *Non præponas & conjunctionem voci* dulcedo, *nec verbum* eſt *voci* ſanitas.

Verſ. 27. Vir impius fodit malum. *Pro* impius *non ſcribas* inſipiens.

V. 30. Mordens labia ſua perficit malum. *Præſens* perficit *non eſt mutandum in futurum* perficiet.

CAP. XVII. v. 12. Quàm fatuo confidenti in ſtultitia ſua. *Non addas pronomen* ſibi *participio* confidenti.

V. 16. Et qui evitat diſcere, incidet in mala. *Pro verbo* diſcere, *cave ſubſtituas, aut nomen* ducem, *aut verbum* diſcedere.

V. 19. Et qui exaltat oſtium, quærit ruinam. *Spurium eſt, quod multi libri, pro una voce* oſtium, *quæ januam ſignificat, legunt duas* os ſuum.

CAP. XVIII. v. 5. Accipere perſonam impii non eſt bonum. *Non ſubdas* in judicio, *poſt vocem* impii.

V. 10. Ad ipſum currit juſtus. *Correctores prætulerunt maſculinum* ipſum *fœminino* ipſam.

Verſ. 21. Mors & vita in manu linguæ. *Non ſcribas plurale* manibus *pro ſingulari.*

Verſ. 22. Qui autem tenet adulteram ſtultus eſt & impius. *Legendum eſt potiùs* impius, *quod eſt iniquus, quam* inſipiens, *quod idem eſt cum eo quod præcedit* ſtultus.

V. 23. Cum obſecrationibus loquetur pauper. *Præferendum eſt futurum* loquetur *præſenti* loquitur.

V. 24. Vir amabilis ad ſocietatem. *Non augeas vocem* amabilis *una ſyllaba, ita ut fiat* amicabilis.

CAP. XIX. v. 19. Qui impatiens eſt, ſuſtinebit damnum. *Non eſt addenda conjunctio* enim.

Verſ. 21. Voluntas autem Domini permanebit. *Nec hic addendum eſt* in æternum.

V. 22. Et melior eſt pauper quàm vir mendax. *Denique neque hic addenda eſt vox* juſtus *poſt vocem* pauper.

V. 23. Abſque viſitatione peſſima. *Præferendus eſt caſus ſextus generis fœminini* peſſima, *ſecundo caſui generis, ſive maſculini, ſive neutri* peſſimi.

V. 26. Qui affligit patrem & fugat matrem, ignominioſus eſt & infelix. *Rectè Romani Patres, fugit tertiæ conjugationis, quod à pleriſque legitur, correxerunt conſultò* fugat *primæ conjugationis, quod eſt in fugam vertit.*

CAP. XX. v. 15. Et vas pretioſum labia ſcientiæ. *Quidam pro* & vas *ſcribunt* vas autem.

V. 22. Ne dicas: Reddam malum. *Non ſubjicias quod quidam, pro malo, ſed ſubaudias.*

V. 25. Ruina eſt homini devorare ſanctos. *Nequaquam legendum eſt, aut* devocare, *aut* denotare, *aut* devotare, *vel* devovere, *ſed* devorare, *quod eſt, deglutire, ſive abſorbere, quod in Notationibus noſtris oſtendimus. Poſtremò maſculinum* ſanctos *dedit interpres noſter, non neutrum* ſancta.

Sequitur. Et poſt vota retractare. *Alii pro compoſito* retractare *legunt ſimplex* tractare.

CAP. XXI. v. 18. Pro juſto datur impius. *Quidam libri, pro præſenti* datur, *habent futurum* dabitur.

V. 22. Et deſtruxit robur fiduciæ ejus. *Non facilè ſcribas* detraxitque, *pro* deſtruxitque, *vel &* deſtruxit.

V. 27. Hoſtiæ impiorum abominabiles, quia offeruntur ex ſcelere. *Non mutes conjunctionem* quia *in relativum* quæ.

CAP. XXII. v. 1. Super argentum & aurum gratia bona. *Non addas conjunctionem cauſalem* enim.

V. 3. Callidus vidit malum & abſcondit ſe. *Servandum eſt præteritum* vidit, *non commutandum cum præſenti* videt.

V. 5. Arma & gladii in via perverſi. *Non ſcribas* ſuperbi *pro* perverſi.

V. 17. Inclina aurem tuam. *Superfluum eſt quod quidam præponunt* fili mi.

CAP. XXIII. v. 16. Cùm locuta fuerint rectum labia tua. *Singulare* rectum *non eſt mutandum cum plurali* recta.

V. 29. Cui ſuffoſſio oculorum? *Germanam hanc eſſe lectionem, ut legatur* ſuffuſio, *nempe derivatum à verbo* ſuffundo, *non* ſuffoſſio *à* ſuffodio, *aut* confuſio *à* confundo, *multoque minùs* confeſſio, *à* confiteor, *jam olim docuimus.*

V. 33. Oculi tui videbunt extraneas. *Præferendum eſt fœmininum genus* extraneas, *neutro* extranea: *nam maſculinum* extraneos, *ſpurium eſt proſus.*

CAP. XXIV. v. 10. Si deſperaveris laſſus in die anguſtiæ, imminuetur fortitudo tua. *Inſignis correctio, quæ reſtitutum eſt* laſſus, *quod eſt, fatigatus, pro* lapſus *à labi, cadere.*

V. 16. Septies enim cadet juſtus & reſurget. *Non addas* in die.

V. 27. Ut poſtea ædifices domum tuam. *Non mutes* ut *accuſativum* eam *& copulativo.*

Verſ. 32. Et exemplo didici diſciplinam. Parum inquam dormies. *Quod interponunt alii:* Uſquequò piger dormies, uſquequò de ſomno conſurges? *redundat.*

V. 34. Et veniet tibi quaſi curſor egeſtas. *Non temerè addendum eſt pronomen* tua.

CAP. XXV. v. 20. Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi peſſimo. *Nec hic temerè interjicienda eſt conjunctio &, ut minimè mutandus dativus* cordi *in ablativum.*

Sequitur: Sicut tinea veſtimento, & vermis ligno; ita triſtitia viri nocet cordi. *Verſiculum hunc non facilè eſſe omittendum, tametſi à multis omittatur, docent noſtræ Notationes.*

CAP. XXVI. *verſ.* 2. Sicut avis ad alia tranſvolans. *Non præponas conjunctionem* nam: *nec mutes vocem* alia *triſyllabam, cum diſſyllaba* alta, *quæ excelſa ſignificat:* nam ad alia, *idem eſt quod* quolibet, *quod mox ſequitur:* Et paſſer quolibet volans.

V. 15. Abſcondit piger manum ſub aſcella ſua, & laborat ſi ad os ſuum eam converterit. *Retinendus eſt numerus ſingularis* manum, eam.

V. 20. Et ſuſurrone ſubtracto, jurgia conquieſcent. *Præferendum eſt futurum præſenti* conquieſcunt.

V. 26. Revelabitur malitia ejus in concilio. *Vox* concilio, *accepta pro cœtu, per c potiùs ſcribitur, quàm per ſ.*

CAP. XXVII. v. 4. Et impetum concitati ferre quis poterit? *Superfluè, quod quidam codices addunt, ſubſtantivum* ſpiritus, *participio* concitati.

V. 11. Ut poſſis exprobranti reſpondere ſermonem. *Alii libri, pro ſecunda perſona* poſſis, *ſcribunt primam* poſſim: *hoc Hebræo conſonat, illa Græco.*

V. 15. Tecta perſtillantia. *Cave* perſtillantia, *quod eſt perfluentia, mutes in* peſtilentia, *id eſt, peſtem adferentia.*

V. 16. Et oleum dexteræ ſuæ vocabit. *Pro futuro indicativi* vocabit, *quidam libri ſcribunt conjunctivum* vocet *aut* evocet: *ſed nullo modo ferendum eſt quod eſt in nonnullis,* evacuet, *id eſt, exhauriat.*

Verſ. 24. Sed corona tribuetur in generationem & generationem. *Non addas pronomen* tibi *verbo* tribuetur, *nec mutes priorem accuſativum in ablativum* generatione.

V. 26. Agni ad veſtimentum tuum, & hœdi ad agri pretium. *Ut priori membro non eſt addendum verbum* ſunt, *ita poſteriori non eſt auferenda propoſitio* ad.

CAP. XXVIII. v. 8. Qui coacervat divitias uſuris & fœnore, liberali in pauperes congregat eas. *Cave, ne tranſpoſito commate, conjungas adjectivum* liberali, *cum eo quod præcedit ſubſtantivo* fœnore.

Verſ. 10. Et ſimplices poſſidebunt bona ejus. *Non temerè omittendum eſt pronomen* ejus.

V. 26. Qui autem graditur ſapienter, ipſe ſalvabitur. *Malè alii, pro* ſalvabitur, *quod eſt, fiet ſalvus, ſcribunt* laudabitur, *laudibus celebrabitur.*

CAP. XXIX. v. 5. Rete expandit greſſibus ejus. *Præferendum eſt* ejus, *ei quod alii libri habent reciproco* ſuis.

V. 15. Virga atque correptio tribuit ſapientiam. *Præfertur vox* correptio *derivata à* corripio, *voci* correctio *à* corrigo.

Verſ. 20. Stultitis magis ſperanda eſt, quàm illius correptio. *Idem hoc loco obſervatur.*

CAP. XXX. v. 3. Non didici ſapientiam, & non novi ſcientiam ſanctorum. *Quidam libri poſterius membrum legunt abſque negatione, ſicut Hebræa & Græca: Correctores maluerunt negationem ex aliis libris repetere.*

V. 19. Viam colubri ſuper petram. *Servanda eſt vox* petram, *quæ rupem: non ſubſtituenda* terram, *quæ humum ſignificat.*

Ibidem. Et viam viri in adoleſcentia. *Non facilè pro* adoleſcentia, *quod juventutem, ſcribas* adoleſcentula, *quod juvenculam declarat.*

V. 31. Nec eſt rex qui reſiſtat ei. *Cave omittas aliquod trium primorum verborum* nec eſt rex: *aut* rex *quod eſt ὁ βασιλεὺς, corrigas* rex, *id eſt* πόλεμος: *aut denique pronomen ſingulare* ei *ſcribas pluraliter* eis: *hæc enim ſunt codicum quorumdam vitia. Lege, ſi placet, noſtras in varias Bibliorum lectiones Notationes.*

V. 32. Eſt qui ſtultus apparuit, poſtquam elevatus eſt in ſublime. *Egregiè emendatus eſt locus, reſtituto verbo ſubſtantivo* eſt, *pro eo quæ in pleriſque eſt libris conjunctione copulativa &. Porrò ſive legas* apparuit, *ſive* apparuerit, *ſive* elevatus, *ſive* elatus, *nihil refert.*

CAP. XXXI. v. 9. Et judica inopem & pauperem. *Non mutes* judica *in* vindica, *quamquam hoc illius expoſitio ſit.*

D E C-

Digitized by Google

ECCLESIASTES.

CAP. II. v. 1. Dixi ego in corde meo. *Non mutes pronomen ego in conjunctionem* ergo.

CAP. VII. v. 22. Ne fortè audias ſervum tuum maledicentem tibi. *Non omittas proximea poſſeſſivum* tuum.

CAP. VIII. v. 16. Et intelligerem diſtentionem. *Cave ne ſcribas* diſſenſionem, *quod eſt, diſcordiam, à diſſentio, pro* diſtentionem, *quod eſt, occupationem, à diſtendo.*

CAP. X. v. 1. Pretioſior eſt ſapientia & gloria, parva, & ad tempus ſtultitia. *Hic locus, quia obſcurus, multis modis fuit adulteratus, quod docent noſtra Notationes. Quidam addiderunt* auro *poſt* pretioſior eſt: *quidam vicem* gloria *poſtpoſuerunt voci* parva: *quidam ſubſtantivo* gloria *adjunxerunt adjectivum* parva, *quod eſt ſubſtantivi* ſtultitia: *quidam omiſerunt & medium inter* parva *&* ad tempus *(quod tamen non vitiat ſenſum, cùm non ſit niſi exegeticum, poſitum loco* id eſt*) denique quidam ſcripſerunt ſecundum caſum* ſtultitiæ *pro primo* ſtultitia.

V. 19. In riſum faciunt panem, & vinum, ut epulentur viventes. *Vulgò legitur* bibentes, *quod eſt potantes; correctio eſt* viventes, *quod eſt, vivi, ſive mortales.*

CAP. XI. v. 2. Da partem ſeptem, nec non & octo. *Non eſt mutandum ſingulare* partem *in plurale* partes.

V. 8. Vanitatis arguentur præterita. *Ita potiùs ſcribendum eſt, quam* vanitates arguentur.

CAP. XII. v. 2. Antequam tenebreſcat ſol, & lumen, & luna, & ſtella. *Alii ſcribunt plurale* tenebreſcant: *ſed ſingulare genuinum eſt.*

V. 14. Pro omni errato. *Quidam antiqui libri legunt* erratu; *ſed ſpurium eſt, quod nonnulli, tranſpoſitis primis litteris, ſcribunt* reatu. *Porro* abſcondito, *quod habent alii, altera interpretatio eſt.*

CANTICUM

CANTICORUM.

GErmanus libri titulus eſt canticum *numero ſingulari, non plurali* cantica.

CAP. I. v. 1. Oſculetur me oſculo oris ſui. *Non ſcribas* oſculis *pro* oſculo.

V. 3. In odorem unguentorum tuorum. *Non ſunt omittenda hæc verba, licet Hebraicè non exſtent.*

V. 5. Poſuerunt me cuſtodem in vineis. *Non eſt auferenda propoſitio* in.

V. 7. Et abi poſt veſtigia gregum. *Non ſubjicias pronomen* tuorum.

CAP. II. v. 4. Introduxit me in cellam vinariam. *Non addas* rex.

V. 10. En dilectus meus loquitur mihi. *Alii, pro adverbio demonſtrandi* en, *ſcribunt conjunctionem copulativam* &.

Sequitur: Surge, propera, amica mea, columba mea: *Non facilè omittas* columba mea, *tametſi abſit ab Hebræo.*

V. 13. Surge, amica mea, ſpecioſa mea, & veni. *Non eſt hoc loco addendum verbum* propera, *multòque minus* proſpera, *verbo* ſurge. *Rurſus* ſpecioſa, *quod eſt* pulchra, *non eſt corrigendum* ſponſa. *Poſtremò non eſt* columba mea, *è proximo verſu transferendum huc, ante &* veni.

V. 17. Similis eſto, dilecte mi, capreæ hinnuloque cervorum, ſuper montes Bether. *Quia obſcurum eſt nomen* Bether, *quod ſignificat concavitatem, ſeu diviſionem, notiſſimum autem è contra eſt nomen* Bethel, *quod domum Dei ſignificat: hinc factum eſt, ut notarit plerique, pro* Bether *(quæ eſt Romanorum Patrum docta correctio) ſcripſerint* Bethel, *id eſt,* l *pro* r, *primam liquidarum pro ultima.*

CAP. V. *verſ.* 6. Anima mea liquefacta eſt ut locutus eſt. *Non addas* dilectus.

CAP. VI. *verſ.* 10. Deſcendi in hortum nucum. *Cave ſuppònas pronomen* meum *pro nomine* nucum, *quod quidam.*

Sequitur: Ut viderem poma convallium. *Alii libri ſcribunt numero ſingulari* convallis.

V. 12. Revertere, revertere Sulamitis. *Idem accidit hoc loco, quod ſuprà 2. v. 17.* Sulamitis, *quod eſt nomen fœmininum, deductum à maſculino* Salomon, *quia alibi non legitur, corruptum fuit, ſuppoſito nomine* Sunamitis, *celeberrimo in tertio & quarto libris Regum, utpote una ſola littera differente. Legenda itaque hic eſt littera* l, *id eſt, prima liquidarum, prout habet Romana correctio, non* n *tertia.*

CAP. VII. v. 1. Quid videbis in Sulamite? *Eadem eſt hujus loci ratio, quæ præcedentis.*

Ibidem. Juncturæ femorum tuorum. *Alii ſcribunt* feminum.

V. 5. Sicut purpura regis vincta canalibus. *Pro* vincta, *quod eſt participium à* vincio, *non ſcribas* juncta *à* jungo, *multòque minùs* tincta *à* tingo.

V. 8. Et odor oris tui ſicut malorum. *Non repetas vicem* odor *ante* malorum.

CAP. VIII. v. 2. Et ducam in domum matris meæ. *Non ſubjicias, ut multi* & in cubiculum genitricis meæ, *quod eſt capitis 3. v. 4.*

V. 5. Quæ eſt iſta quæ aſcendit de deſerto. *Cave mutes* de *cum* in.

Verſ. 7. Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem. *Alii, pro præterito* potuerunt, *ſcribunt futurum* poterunt.

Verſ. 12. Mille tui pacifici. *Non eſt opus genitivum* pacifici, *commutare cum vocativo* pacifice, *præſertim cùm non ſuppetant exemplaria.*

SAPIENTIA.

CAP. I. v. 6. Et non liberabit maledicum à labiis ſuis. *Malè hactenus, pro* maledicum, *quod ſignificat proclivem ad maledicendum, ſcriptum fuit in pleriſque libris, addita una littera,* maledictum, *quod eſt, exſecratum.*

V. 15. Juſtitia enim perpetua eſt & immortalis. *Superfluit quod ſequitur in pleriſque libris:* Injuſtitia autem mortis eſt acquiſitio.

V. 16. Impii autem manibus & verbis accerſierunt illam. *Nothum eſt, quod quidam libri habent,* pedibus, *pro* verbis, *quod eſt, ſermonibus.*

Ibidem. Quoniam digni ſunt qui ſint ex parte illius. *Cave ne vel addas vocem* morte *(morte digni ſunt) vel mutes conjunctivum* ſint *cum indicativo* ſunt.

CAP. II. v. 2. Quoniam fumus flatus eſt in naribus noſtris. *Nequaquam interjicienda eſt conjunctio* &, *inter nomen* fumus *& nomen* flatus, *ſeu, quod alibi legitur, & idem omnino eſt,* afflatus.

Ibidem. Et ſermo ſcintilla ad commovendum cor noſtrum. *Probus eſt caſus primus* ſcintilla; *reprobus ſecundus, qui eſt in aliis libris,* ſcintillæ.

V. 3. Qua extincta cinis erit corpus noſtrum. *Miſerè depravatus erat hic locus, cùm legeretur* quia extinctus *aut* extinctum, *pro ablativo abſolutè poſito,* qua extincta, *ſc. ſcintilla.*

V. 9. Nemo noſtrûm exors ſit luxuriæ noſtræ. *Non mutes pronomen primæ perſonæ* noſtrum, *in ſecunda* veſtrum.

Ibidem. Quoniam hæc eſt pars noſtra, & hæc eſt ſors. *Non repetas pronomen* noſtra *ad nomen* ſors.

V. 10. Et non parcamus viduæ, nec veterani revereamur canos multi temporis. *Quidam pro ſecundo caſu legunt tertium* veterano, *& repetunt negationem* nec *ante* revereamur; *ſed malè.*

V. 11. Sit autem fortitudo noſtra lex juſtitiæ. *Temeritas ſcribarum miris modis hic graſſata, pro* juſtitiæ, *id eſt, ut demonſtravimus, ferè ſcripſit contrarium,* injuſtitiæ, iniquitatis.

CAP. III. v. 2. Et æſtimata eſt afflictio exitus illorum. *Sequitur verſ. 3.* Et quod à nobis eſt iter, exterminium. *Fuit æſtimatum eſt: id eſt: illorum ex humana diſceſſus, habitus eſt pro exterminio, ſeu interitu. Hoc alii libri miris modis corrumpunt, dum non ſolum pro nominativo* exterminium *legunt genitivum* exterminii, *verum etiam duas ejuſdem hujus loci corruptiones copulantes, ſcribunt:* Et ab itinere juſto abierunt in exterminium, & quod à nobis eſt iter exterminii.

V. 15. Et quæ non concidat radix ſapientiæ. *Præferendus eſt conjunctivus* concidat *indicativo* concidit.

Verſ. 16. Filii autem adulterorum in inconſummatione erunt. *Una voce* inconſummatione, *compoſita ex præpoſitione* in *& nomine* conſummatione, *præponenda eſt præpoſitio* in, *ita ut ſit* in inconſummatione: *pro quo quidam codices, eodem ſenſu, legunt participium* inconſummati. *Nam vitanda eſt lectio, quæ contenta unico* in, *efficit voces duas* in conſummatione.

V. 19. Nationis enim iniquæ, diræ ſunt conſummationes. *Ut genitivum* nationis *non eſt mutandus in nominativum* nationes: *ita nec nominativus* conſummationes *in genitivum* conſummationis.

CAP. IV. *verſ.* 3. Et ſpuria vitulamina non dabunt radices altas. *Pro* ſpuria vitulamina, *quod alii libri legunt* adulterinæ plantationes, *altera interpretatio eſt, eaque clarior, teſte D. Auguſtino, lib. 2. de doct. Chriſt. cap. 12.*

V. 6. Ex iniquis enim ſomnis, filii qui naſcuntur, teſtes ſunt nequitiæ adverſus parentes. *Ut plurima hujus libri loca Romani Patres feliciſſimè reſtituerunt, quod videre licet, ita inter cætera hunc, ubi pro omnes nota univerſitatis, qui error pleroſque omnes codices invaſit, repoſuerunt, quod exſtitit eſt, & Græco conſentaneum,* ſomnis, *id eſt,* ὕπνοις, *poſitum pro concubitu: quemadmodum infrà 7. v. 2. idem Sapiens, ex delectamento ſomni conceptum ſe dicit.*

Verſ. 12. Et inconſtantia concupiſcentiæ tranſvertit ſenſum ſine malitia. *Non facilè mutes vocem* inconſtantia, *quæ ſignificat inſtabilitatem, in eam, quæ, dempta una ſyllaba, ſolicitationem declarat,* inſtantia.

V. 15. Quoniam gratia Dei & miſericordia eſt in ſanctos ejus. *Alii libri ſubaudiunt verbum ſubſtantivum* eſt.

V. 18. Videbunt & contemnent eum. *Non eſt hic repetenda conjunctio* enim.

CAP. V. *verſ.* 9. Et tanquam nuncius percurrens. *Legendum eſt* percurrens, *quod eſt tranſcurrens, non* præcurrens; *quod eſt, ante currens.*

V. 11. Aut tamquam avis. *Non omittas adverbium* tanquam.

Ibidem. Argumentum itineris. *Non ſubjicias pronomen* illius, *quod alii codices.*

V. 17. Et brachio ſancto ſuo defendet illos. *Non proponas præpoſitionem* in *nomini* brachio; *ut nec copulationem &* ei *quod ſequitur:* Accipiet armaturam zelus illius.

Verſ. 21. Acuet autem duram iram in lanceam. *Etiam noſtra antiqua manuſcripta legunt* duram, *quod eſt rigidam, pro eo quod alii libri* diram, *quod eſt, crudelem, id eſt, ſcribunt* u *vocalem quintam pro* i *tertia.*

Verſ. 22. Et tamquam à benè curvato arcu. *Duæ dictiuncula ſunt,* à *præpoſitio, & adverbium* bene, *non unum nomen* habenæ.

V. 23. Et à petroſa ira plenè mittentur grandines. *Scribenda eſt diphthongo ſyllaba*

ſyllabæ ultimæ, ita ut ſit nomen plene, non adverbium plene.

V. 24. Et ad eremum perducent omnem terram iniquitas illorum. *Nominativum iniquitas, non eſt commutandum cum genitivo iniquitatis.*

CAP. VI. v. 6. Quoniam judicium duriſſimum his qui præſunt fiet. *Non eſt prætermittenda præpoſitio in pronomini his.*

V. 8. Non enim ſubtrahet perſonam cujuſquam Deus. *Pro Deus, multi boni codices legunt* Dominus: *porrò* qui eſt omnium dominator, *quod ſubjiciunt, non pauci libri optimi quippe omittunt. Legantur Notationes noſtræ.*

Verſ. 11. Qui enim cuſtodierint juſta juſtè, juſtificabuntur. *Quadruplex fuit hoc loco multorum codicum error; unus, quòd pro adjectivo neutro* juſta, *ſcriberent ſubſtantivum fœmininum* juſtitiam *(quanquam his minutus.) Alter, quòd omnino* juſta, *ſive juſtitiam, ſuperflue adjungerent pronomen* ejus; *Tertius, quòd præpoſito commate ſeu inciſo, adverbium* juſtè *jungerent verbo ſequenti, non, ut oportet, præcedenti. Poſtremus, quòd* juſtificabuntur, *verbum compoſitum ex* juſtus *&* facio, *commutarent cum verbo ſimplici* judicabuntur.

Sequitur: Et qui didicerint iſta, invenient quid reſpondeant. *Cave ne pronomen* iſta *corrigas ſuppoſito nomine* juſta.

V. 17. Et in viis oſtendit ſe illis hilariter, & in omni providentia occurrit illis. *Nomini* viis *non eſt addendum pronomen* ſuis; *nec præſentia* oſtendit, occurrit, *mutanda ſunt in futura,* oſtendet, occurret.

Verſ. 22. Si ergo delectamini ſedibus. *Ut nomini* ſedibus *non eſt præponenda præpoſitio* in; *ita non eſt poſtponendum nomen* perpetuis.

CAP. VII. v. 1. Et ex genere terreni illius qui prior factus eſt. *Servandus eſt genitivus* terreni, *non ſubſtituendus ablativus* terreno.

Verſ. 16. Et operum ſcientia & diſciplina. *Malè multi libri, ſublata poſteriori &, ſcribunt caſum ſecundum* ſcientiæ, *pro primo.*

V. 17. Ut ſciam diſpoſitionem orbis terrarum. *Ne mutes ſingulare in plurale* diſpoſitiones.

V. 18. Viciſſitudinum permutationes & commutationes temporum. *Legendum eſt potius* commutationes temporum, *quod eſt varietates, quàm* conſummationes, *quod eſt, fines. Porrò quod ſubjiciunt plerique libri,* morum mutationes & diviſiones temporum, *ſpurium eſt, & ex altera verſione noſtræ adjectum, multis aliis præterea mendis admiſſis, docuimus in Notationibus.*

V. 22. Quem nihil vetat, beneſaciens. *Alii libri ita ſcribunt, ut unica hic proprietas ſancti Spiritus declaretur, mutatis, quarto caſu relativi* quem *in primum* qui, *& participio* beneſaciens *in infinitivum* beneſacere: Qui nihil vetat beneſacere. *Sed Romana correctio, quæ duas proprietates dat intelligendas, unam* quem nihil vetat, *quod eſt, expeditum; quà prohiberi non poteſt; alteram* beneſaciens, *quod eſt, benefica, ſacrata eſt loci ſcriptura.*

CAP. VIII. v. 2. Hanc amavi & exquiſivi à juventute mea. *Non addas pronomen* eam *verbo* exquiſivi.

Verſ. 12. Tacentem me ſuſtinebunt. *Non mutes accuſativum* tacentem *in ablativum.*

Verſ. 17. Quoniam immortalitas eſt in cognatione ſapientiæ. *Triplex mendum ex his verbis à Romanis Correctoribus eſt ſublatum; Unum, quòd adjectivum* immortalis, *quod eſt in pleriſque libris, commutaverint cum ſubſtantivo* immortalitas; *Alterum quòd pro* cognatione, *quod eſt meditatione, ſcripſerint* cognatione, *id eſt, affinitate; Tertium quòd rejecto nominativo ſapientia, recepèrint genitivum ſapientiæ.*

V. 21. Et hoc ipſum erat ſapientiæ, ſcire. *Secundus caſus* ſapientiæ, *non eſt mutandus in primum* ſapientia, *multoque minus addendum eſt adjectivum* ſumma.

CAP. IX. verſ. 6. Nam & ſi quis erit conſummatus. *Non eſt omittenda conjunctio* nam.

V. 18. Et ſic correctæ ſint ſemitæ eorum. *Retinendum eſt adverbium ſimilitudinis* ſic, *non mutandum in conjunctionem conditionalem* ſi.

CAP. X. verſ. 1. Hæc illum qui primus formatus eſt à Deo pater orbis terrarum. *Pro* formatus, *quidam codices habeat* factus, *quidam* fictus: *ſed adulterinum eſt prorſus quod in nonnullis eſt,* fornicatus. *Rurſus nominativum* pater, *quidam libri vertant in ablativum* patre, *quaſi ad Deum referatur, ſed malè.*

Verſ. 2. Et eduxit illum à delicto ſuo. *Quod ſubjiciunt multi libri* & eduxit illum de limo terræ, *ſpurium eſt, & omnino jugulandum; lege Notationes noſtras.*

V. 3. Ab hac ut receſſit injuſtus in ira ſua. Ab, *non* ad, hac *fœmininum, non* hoc, ut *vel* cum, *non negatio* non, receſſit, *quod eſt, defecit, non* præceſſit, *quod eſt anteceſſit, legendum eſt: ſunt enim hæ librorum quorumdam corruptelæ.*

Sequitur: Per iram homicidii fraterni deperiit. *Inſignis correptio, quo* fraterni *genitivus adjectivi nominis, ejiciatur eſt, pro ſubſtantivi, ſive nominative* fraternitas, *ſive genitivo* fraternitatis, *qui pleroſque omnes codices invaſerant.*

V. 4. Propter quem cùm aquis deleret terram. *Non mutes maſculinum* quem *in neutrum* quod: *nec pro nominativo* aqua *ſcribas accuſativum, quomodo quidam;* Cùm aquam deleret de terra.

Ibidem. Per contemptibile lignum juſtum gubernans. *Quidam codex, omiſſa præpoſitione, & mutato quarto caſu in primum ſcribit:* Et contemptibile lignum juſtus gubernans, *ſed pravè.*

V. 5. Hæc & in conſenſu nequitiæ, cùm ſe nationes contuliſſent. *Servanda ſunt voces,* nequitiæ, *quod eſt malitiæ: &* contuliſſent, *quod eſt congregaſſent: non ſurrogandæ,* ſuperbiæ, *quod eſt, arrogantiæ, &* extuliſſent, *ſeu elevaſſent.*

Ibidem. Et in filii miſericordia fortem cuſtodivit. *Duplex ſcriptura vitium, utrumque inoleram, hinc abſtulerunt Correctores: Ablativum plurale* filiis, *ſuppoſitum in locum genitivi ſingularis* filii, *& accuſativum* miſericordiam, *ſurrogatum pro ablativo* miſericordia.

V. 6. Hæc juſtum à pereuntibus impiis liberavit. *Cave ſcribas nomen* parentibus, *pro participio* pereuntibus, *aut,* filiis *pro* impiis.

V. 7. Fumigabunda conſtat deſerta terra. *Non omittas vocem* deſerta.

Sequitur: Et incerto tempore fructus habentes arbores. *Vox una eſt* incerto, *non diſtrahenda in duas* in certo.

Ibidem. Et incredibilis animæ memoria ſtans figmentum ſalis. *Non eſt ſcribendum* incredibiles *primo caſu numeri pluralis, ſed* incredibilis *ſecundo numeri ſingularis: nec eſt omittenda vox* animæ: *denique numerus ſingularis* figmentum, *non eſt vertendus in pluralem* figmenta: *ſunt enim hæc codicum quorumdam vitia.*

Verſ. 10. Hæc profugum iræ fratris. *Non addas conjunctionem* autem.

V. 17. Et fuit illis in velamento diei. *Pro ſecundo caſu* diei, *non legas ſextum* die, *ſed intelligas.*

V. 18. Tranſtulit illos per mare rubrum. *Non præponas & conjunctionem.*

CAP. XI. v. 2. Et in locis deſertis fixerunt caſas. *Cave ne legas, aut* fecerunt *præteritum à* facio, *pro* fixerunt *à* figo: *aut* caſtra, *quod eſt exercitum, pro* caſas, *tabernacula.*

V. 5. Et in eis cùm abundarent. *Correctores è ſuis libris addiderunt tres iſtas voculas* & in eis.

V. 15. Non ſimiliter juſtis ſitientes. *Cave ne relabaris in vetera vitia, eorum qui ſcripſerunt, aut* injuſtis, *quod eſt impiis, pro* juſtis, *piis: aut* faciens, *participium numeri ſingularis à* facio, *pro* ſitientes *participio numeri pluralis à* ſitio, *quod eſt ſitim patior.*

V. 16. Pro cogitationibus autem inſenſatis iniquitatis illorum, quod quidam errantes &c. *Rectè ab his verbis Correctores inchoarunt periodum ac ſententiam novam: & ſubſtituerunt genitivum ſingularem* iniquitatis, *pro nominativo plurali* iniquitates, *qui pleroſque libros injuſtè occupaverat.*

V. 16. Mutos ſerpentes. *Cave legas* multos, *pro* mutos, *quod eſt, irrationales.*

V. 19. Aut novi generis ira plenas ignotas beſtias. *Plerique libri præponunt conjunctionem* aut, *vel & nomine* ignotas, *ſed abſque conjunctione, ſunt etiam Græca.*

CAP. XII. v. 2. Ideoque eos qui exerrant, partibus corripis. *Meritò ita diſtinxerunt Romani Patres, ut* partibus *jungatur verbo ſubſequenti, non præcedenti. Nam & verba ſcriptura eſt, quæ ut clariùs jungda præcedenti, vel tranſponis propoſitionem, hoc modo,* errant ex partibus, *vel addis pronomen* ſuis, *aut* tuis.

V. 5. Et devoratores ſanguinis à medio ſacramento tuo. *Verba iſta* à medio ſacramento tuo, *hoc loco retinenda ſunt, non transferenda in verſum ſextum proximè ſequentem poſt* perdere voluiſti, *quod faciunt multi.*

Verſ. 20. Cum tanta cruciaſti attentione. *Quod ſequitur in pleriſque omnibus libris* & liberaſti, *Correctores ſuperfluum judicarunt.*

Verſ. 26. Qui autem ludibriis & increpationibus non ſunt correcti. *Non mutes* correcti *à* corrigo, *cum* correpti *à* corripio.

V. 27. In quibus enim patientes indignabantur. *Iis verbis præponunt plerique libri alia idem ſignificantia:* In his enim quæ patiebantur, moleſtè ferebant: *quæ quidem, ut alterius verſionem, Romani Correctores conſultò ſuſtulerunt.*

Ibidem. Propter quod & finis condemnationis eorum venit ſuper illos. *Non eſt mutandum præteritum* venit *cum futuro* veniet.

CAP. XIII. v. 11. Vas utile in converſationem vitæ. *Cave errorem plerorumque codicum, pro* utile, *quod eſt aptum, idoneum, ſcribentium contrarium,* inutile, *ineptum.*

Verſ. 12. Reliquiis autem ejus operis. *Non mutes ſextum caſum* reliquiis, *cum quarto* reliquias.

V. 13. Et reliquum horum quod ad nullos uſus facit. *Verbum indicativum* facit, *nullo modo vertendum eſt in ſubjunctivum* faciat, *addito verbo ſubſtantivo* eſt, *quod utique ſuperſtabit:* Quod ad nullos eſt uſus faciat.

Sequitur: Lignum curvum & verticibus plenum. *Sive* verticibus *vocali quarta, ſive ſecunda* verticibus *legas, ſignificatur lignum verticoſum, ſive nodoſum.*

V. 14. Et omnem maculam quæ in illo eſt perliniens. *Non ſubjicias* terra, *quod quidam libri.*

V. 17. Cum illo qui ſine anima eſt. *Non commutes genus maſculinum cum neutro, nec hac parte, nec ſequentibus omnibus uſque ad finem capitis.*

CAP. XIV. v. 3. Tua autem pater providentia gubernat. *Spurium eſt quod addunt libri quidam ab initio* cuncta: *adeòque obeſt ſenſui, neque enim hoc ſubaudire oportet. Porrò* gubernat *perſona tertia, non eſt cum* gubernas *mutanda, perſona ſecunda.*

V. 4. Oſtendens quoniam potens es ex

 om-

omnibus ſalvare. *Retinendum eſt* ſalvare, *quod eſt ſervare, non ſupponendum* ſatiare.

Sequitur: Etiamſi ſine arte aliquis adeat mare. *Legendum eſt* arte, *qua humana ſignificatur induſtria; non, tranſpoſitis primis duabus litteris,* rate, *quod eſt, navi.*

V. 21. Propter hoc & in idolis nationum non erit reſpectus. *Non eſt omittenda præpoſitio* in.

V. 14. Supervacuitas enim hominum advenit in orbem terrarum. *Quidam libri, verbo* advenit *præponunt pronomen* hæc; *ſed malè prorſus illi, qui corrigunt* adinvenit, *quod eſt reperit, pro triſyllabo* advenit, *quod tranſitivè acceptum, tamquam ſit quinta conjugationis Hebræorum, poſitum eſt pro adduxit, advexit.*

V. 30. Utraque ergo illis evenient dignè. *Non ſcribas* quoque *pro* ergo.

V. 31. Non enim juratorum virtus. *Egregia loci emendatio, qua & omiſſum eſt verbum ſubſtantivum* eſt. *& pro* jurantium *participio activo, poſitum eſt* juratorum, *participium paſſivum, quod eſt, eorum per quos juratur.*

Ibidem. Perambulat ſemper injuſtorum prævaricationem. *Cave ne adverbium* ſemper *mutes in præpoſitionem* ſuper, *vel unum vocabulum* injuſtorum *diſtrahas in duo.*

CAP. XV. *verſ.* 6. Malorum amatores, digni ſunt qui ſpem habeant in talibus. *Cavendum hic eſt triplex vitium: unum, ne poſt* digni ſunt, *addatur* morte, *alterum ne ſcribatur* habent *modo indicativo, pro* habeant *conjunctivo, tertium ne* talibus, *quod eſt, hujuſmodi, tranſpoſitis litteris mutetur in* tabulis, *imaginibus.*

V. 8. Et poſt puſillum reducit ſe unde acceptus eſt. *Præferendum eſt* reducit ſe, *quod eſt, revertitur, vis quæ in aliis libris leguntur,* ſe ducit, *&* ducit ſe.

V. 12. Sed & æſtimaverunt luſum eſſe vitam noſtram. *Alii libri ſcribunt* ludum; *id eſt, d pro ſ, quod fere æquivalet: ſed* lutum, *id eſt, cœnum, quod eſt in nonnullis, ſpurium omnino eſt.*

Verſ. 14. Supra modum animæ ſuperbi. *Non addas nomini* animæ *pronomen* ſuæ.

Ibidem. Et imperantes illi. *Legendum eſt* imperantes, *quod eſt, dominantes, non* improperantes, *quod eſt, exprobrantes.*

V. 15. Quibus neque oculorum uſus eſt ad videndum. *Cavendum hic eſt ne recidatur in vetus vitium, eorum qui ſcripſerunt, addita vocali tertia,* viſus *à video, pro* uſus *ab utor.*

V. 18. Sed & animalia miſerrima colunt. *Malè quidam hic legunt* alia *pro* animalia, *bruta nimirum, &* miſerrimi *genere maſculino, pro neutro* miſerrima.

V. 19. Sed nec adſpectu aliquis. *Non eſt mutandum maſculinum* aliquis *cum neutro ſive* aliquod, *ſive* aliquid.

CAP. XVI. *v.* 1. Propter hæc & per his ſimilia paſſi ſunt dignè tormenta. *Quidam libri, pro plurali* hæc, *ſcribunt ſingulare* hoc, *& omittunt conjunctionem & ſubſequentem, conformiter Græco: quidam omittunt præpoſitionem* per *malè.*

V. 11. In memoria enim ſermonum tuorum examinabantur, & velociter ſalvabantur. *Duæ dictiones* in memoria, *non ſunt contrahendæ in unam* immemoria: *nec pro* ſermonum, *quod eſt, verborum, ſubſtituendum eſt* ſervorum *ſive famulorum: ad hæc* examinabantur *non eſt mutandum cum* exterminabantur, *quod eſt, delebantur: inſuper nec adverbium* velociter *eſt omittendum: poſtremò neque pro* ſalvabantur *legendum eſt* ſanabantur, *ſed intelligendum.*

V. 14. Homo autem occidit quidem per malitiam. *Quod ſubdunt pleique libri* animam ſuam, *Correctores non inconſultè judicarunt ſuperfluere.*

Verſ. 16. Et per ignem conſumpti. *Pro* conſumpti, *quod eſt deleti, non ſcribas* conſummati, *finiti.*

Verſ. 19. Exardeſcebat undique. *Quidam alii libri legunt* exardebat, *quidam* ardebat.

Sequitur: Ut iniquæ terræ nationem exterminaret. *Legendum eſt* iniquæ *ſecundo caſu, non* iniquam *quarto: &* exterminaret *tertia perſona, non ſecunda* exterminares.

V. 21. Subſtantia enim tua dulcedinem tuam, quam in filios habes, oſtendebat. *Multi codices nominativos* ſubſtantia tua, *mutatos in accuſativos* ſubſtantiam tuam, *media conjunctione* &, *jungunt cum accuſativis* dulcedinem tuam, *& tertiam perſonam* oſtendebat *vertunt in ſecundam* oſtendebas: *ſed male omnia.*

V. 23. Hic autem iterum ut nutrirentur juſti, etiam ſuæ virtutis oblitus eſt. *Legendum eſt pronomen, non neutrum* hoc, *ſed maſculinum* hic: *& ſubaudiendum nomen* ignis, *non addendum.*

V. 25. Propter hoc & tunc in omnia transfigurata, omnium nutrici gratiæ tuæ deſerviebat. *Ut non eſt omittenda in præpoſitio præpoſita nomini* omnia: *ita non eſt vertendus numerus ſingularis* deſerviebat, *in pluralem* deſerviebant.

Sequitur: Ad voluntatem eorum qui à te deſiderabant. *Servandum eſt* à te, *caſu ſexto, non ſurrogandum* ad te, *caſu quarto: denique activum* deſiderabant, *quod eſt, rogabant, poſcebant, non eſt depravandum, repoſito paſſivo* deſiderati ſunt, *quod eſt in pleriſque libris.*

V. 28. Et ad ortum lucis te adorare. *Meritò Correctores, pro* orientem, *quod eſt in pleriſque omnibus codicibus, emendarunt* ortum: *nec aut omittendum judicarunt pronomen* te, *aut addendum adverbium* ibi, *aut denique activum* adorare *mutandum in paſſivum* adorari: *quæ ſunt quorumdam codicum vitia.*

V. 29. Ingrati enim ſpes tamquam hybernalis glacies tabeſcet. *Alii libri, pro* ſpes *quæ eſt* ἐλπὶς, *habent* fides, *πίστις: malè, & Græco diſſentanee.*

CAP. XVII. *v.* 2. Fugitivi perpetuæ providentiæ jacuerunt. *Cave legas* placuerunt, *aut* latuerunt, *pro* jacuerunt.

V. 7. Et ſapientiæ gloriæ correptio cum contumelia. *Genitivus* gloriæ *non eſt commutandus cum nominativo* gloria.

V. 10. Cùm ſit enim timida nequitia, dat teſtimonium condemnationis. *Pro genitivo* condemnationis, *quidam codices habent dativum* condemnationi, *quidam participium* condemnata: *ſed quod in nonnullis legitur* data eſt in omnium condemnationem, *adulterinum eſt. Huic porrò ſententiæ præponunt multi libri aliam his verbis* frequenter enim præoccupant peſſima, redarguente conſcientia. *Verùm, non multi, ſed omnes, poſtponunt eamdem, aliis licèt verbis:* Semper enim præſumit ſæva, perturbata conſcientia. *Quare Romani Patres, priorem illam quæ præponitur* Frequenter enim *&c. meritò è textu ſuſtulerunt ut ſuperfluam.*

Verſ. 11. Nihil enim eſt timor, niſi proditio cogitationis auxiliorum. *Plerique libri, inter* niſi *&* proditio, *interjiciunt hæc duo verba* præſumptionis adjutorium: *verùm illa redundare, conſiciendaque eſſe, cenſuerunt Romani Patres non inconſultè.*

V. 12. Et dum ab intus minor eſt exſpectatio. *Non ſubjicias pronomen* ejus.

Sequitur: Majorem computat inſcientiam. *Correctores emendarunt* inſcientiam, *quod eſt, ignorantiam, quomodo eſt, Græco; pro eo quod legunt, alii* ſcientiam, *alii* ſententiam, *alii* conſcientiam, *alii* potentiam, *alii* audaciam, *alii denique* pœnam. *Porrò ſive legatur* computat *compoſitum, ſive ſimplex* putat, *res eadem una eſt.*

Sequitur: Ejus cauſæ de qua tormentum præſtat. *Genitivus* cauſæ *non eſt commutandus cum ablativo.*

V. 13. Illi autem qui impotentem verè noctem. *Multæ reperiuntur notariorum circa hæc verba corruptelæ, ſed præcipuæ duæ; una, qua vox una* impotentem, *diſtrahitur in duas* in potentem, *vel in potenti; altera, qua adverbium* verè *convertitur in verbum* venere.

Sequitur: Et ab infimis & ab altiſſimis inferis ſupervenientem. *Nequaquam omittenda eſt vox* inferis, *cui dantur epitheta duo,* infimis *&* altiſſimis, *idem ſignificantia, profundiſſimis inquam.*

Sequitur: Eumdem ſomnum dormientes. *Quædam manuſcripta, pro participio* dormientes, *ſcribunt verbum* dormiebant: *ſed non opus erat hac mutatione, cùm participio ſubaudire liceat verbum ſubſtantivum* erant.

CAP. XVIII. *v.* 1. Et horum quidem vocem audiebant. *Non addas* inimici.

Ibidem. Et quia non & ipſi eadem paſſi erant: *Non præponas præpoſitionem* per *voci* eadem.

V. 2. Quia non lædabantur, gratias agebant. *Non ſubjicias pronomen vel* tibi, *vel* cuique.

Sequitur: Et ut eſſet differentia, donum petebant. *Retinendum eſt* donum, *quod eſt munus, non ſubſtituendum* te Deum, *aut* Dominum.

Verſ. 9. Et juſtitiæ legem in concordia diſpoſuerunt. *Non mutandus ablativus in accuſativum* concordiam.

Ibidem. Patrum jam decantantes laudes. *Pro genitivo plurali* patrum, *ſubſtituunt quidam dativum ſingularem* patri, *& pro adverbio* jam *nomen* omnium, *ſed malè. Quidam unicam vocem ſcribunt* patrias: *ſed prima ſcriptura,* patrum jam, *ut Græco conſentanea, ita germana interpretis eſt.*

V. 11. Simili autem pœna ſervus cum domino afflictus eſt. *Non mutes ablativum* ſimili *in nominativum* ſimilis.

V. 13. De omnibus verò non credentes propter veneficia. *Sic legendum eſt,* veneficia, *quod ſignificet incantationes, à veneno deductum; non* beneficia, *quod dona, ſive munera denotat; denique nec addendum eſt pronomen* ſua.

Sequitur: Tunc verò primùm cùm fuit exterminium primogenitorum: *Non eſt invertendus ordo, ita ut* cùm *ponatur ante* primùm, *quod poſtponendum eſt.*

Sequitur: Spoponderunt populum Dei eſſe. *Meritò omiſerunt Correctores pronomen* ſe, *quod plerique præponunt verbo* eſſe.

V. 15. Omnipotens ſermo tuus de cœlo. *Surrepſit vulgatis, quod quidam interjiciunt,* ante de cœlo.

V. 17. Et timores ſupervenerunt inſperati. *Nominativus* inſperati, *non eſt mutandus in dativum* inſperatis.

V. 22. Non in virtute corporis, nec armaturæ potentia. *Genitivus* armaturæ *& ablativus* potentia *retinendi ſunt; non convertendi, ita ut ablativus* armatura, *genitivus* potentiæ *ſit, prout pleriqué omnes libri habent.*

V. 24. Et magnificentia tua in diademate capitis illius ſculpta erat. *Pro* ſcripta, *à* ſcribo, *quod eſt in pleriſque exemplaribus, Correctores repoſuerunt verbum* ſculpta, *à* ſculpo.

CAP. XIX. *v.* 2. Quoniam cùm ipſi permiſiſſent. *Quidam libri, pro* permiſiſſent, *ſcribunt,* reverſi eſſent: *plures utrumque ſcribunt,* reverſi eſſent *&* permiſiſſent. *Cæterum ſcribendum eſſe* permiſiſſent, *& quidem ſolum, docuimus in Notationibus noſtris.*

Sequitur: Ut ſe educerent. *Servandæ ſunt duæ dictiones* ſe educerent, *poſita pro* educerent, *non contrahendæ in unam* ſeducerent.

Sequitur: Et cum magna ſollicitudine

præmiſiſſent illos. *Nequaquam eſt hoc omittendum.*

Sequitur: Conſequebantur illos pœnitentia acti. *Legendum eſt plurale, conſequebantur, non ſingulare conſequebatur; ablativus pœnitentia, non genitivus pœnitentiæ: denique participium plurali acti, non nomen actus, ſive pluraliter, ſive ſingulariter accipiatur, hæc enim ſunt plerorumque codicum vitia.*

V. 8. Quæ tegebatur tua manu. *Cave legas regebatur, quod eſt gubernabatur, pro tegebatur, quod eſt, protegebatur.*

V. 12. Per vim fulminum. *Cavendum eſt vetus mendum fluminum, quod eſt fluviorum, pro germana ſcriptura fulminum, quod eſt fulgurum.*

V. 14. Sed & alius quidam reſpectus illorum erat. *Correctores ſcripſerunt nomen* quidam, *pro eo quod vulgò legitur adverbio* quidem.

ECCLESIASTICUS.

IN *prologo.* Et dicentes & ſcribentes doctiſſimos fieri. *Pro* dicentes, *quod eſt loquentes, plerumque legitur* diſcentes, *una littera addita; ſed malè.*

Et illorum periti facti. *Non mutes participium* facti *in verbum infinitum* fieri.

Deficere in verborum compoſitione. *Correctores ſuſtulerunt conjunctionem &, quæ à pleriſque libris præponitur his verbis.*

Nam deficiunt verba Hebraica. *Et hinc ſuſtulerunt & conjunctionem, quæ interponebatur ante verba.*

CAP. I. v. 8. Unus eſt altiſſimus creator omnipotens. *Non addas* omnium *ac mini creator.*

V. 12. Et longitudinem dierum. *Servanda eſt conjunctio &, non mutanda cum præpoſitione* in.

Verſ. 16. Cum electis fœminis graditur. *Non præponas his verbis conjunctionem &.*

V. 18. Religioſitas cuſtodiet & juſtificabit cor. *Quidam libri habent* vivificabit, *quidam, ut correcti,* juſtificabit.

Verſ. 25. Et rami illius longævi. *Non eſt mutanda copulativa & in cauſalem* enim.

CAP. II. *verſ.* 17. Et quid facient. *Non eſt mutanda tertia perſona in ſecundam* facietis.

CAP. III. *verſ.* 10. Ut ſuperveniat tibi benedictio ab eo. *Romani Correctores, pro eo quod vulgò legitur* Deo, *repoſuerunt pronomen* eo, *referendum ad* patrem tuum.

V. 12. Non enim eſt tibi gloria, ejus confuſio. *Et hìc, pro conjunctione adverſativa* ſed, *repoſuerunt pronomen* ejus.

V. 16. Nam pro peccato matris, reſtituetur tibi bonum. *Cave commutes* peccato, *quod eſt delicto, cum eo quod contrarium eſt,* bono facto, *ut quidam.*

V. 26. Multos quoque ſupplantavit ſuſpicio illorum. *Non ſcribas* enim *pro* quoque.

V. 28. Cor ingrediens duas vias, non habebit ſucceſſus. *Pro* ſucceſſus *quidam legunt* requiem.

V. 30. Frutex enim peccati radicabitur in illis. *Inſignis correctio, quæ pro verbo compoſito* eradicabitur, *quod eſt radicitus evelletur, emendatum eſt ſcriptumque verbum ſimplex contrariæ ſignificationis,* radicabitur, *quod eſt, radices aget.*

V. 34. Et Deus proſpector eſt ejus qui reddit gratiam. *Non mutes* proſpector, *quod eſt retributor, cum* conſpector, *aut* protector.

Sequitur: Meminit ejus in poſterum. *Correctores addiderunt pronomen* ejus.

CAP. IV. v. 8. Et reſponde illi pacifica in manſuetudine. *Nomen* pacifica *non eſt mutandum in adverbium* pacificè.

V. 13. Complectantur placorem ejus. *Quidam pro* placorem, *quod eſt, ſuavitatem, non intellecto, abſurdè* placatorem *ſcripſerunt.*

V. 17. Et erunt in confirmatione creaturæ illius. *Singulare* illius *non eſt vertendum in plurale* illorum.

V. 32. Nec coneris contra ictum fluvii. *Cave ſcribas* fulminis, *quod eſt fulgaris, pro* fluvii, *ſive fluminis.*

CAP. V. v. 4. Altiſſimus enim eſt patiens redditor. *Non interponas & ante* redditor.

V. 13. Eſto manſuetus ad audiendum verbum. *Non ſubjicias quod multi codices,* Dei: *ſuperfluit enim.*

Verſ. 17. Et denotatio peſſima ſuper bilinguem. *Cave ſcribas* devotatio *aut* devoratio, *pro* denotatio, *quod eſt vituperatio.*

CAP. VI. v. 12. Si humiliaverit ſe contra te. *Non mutes* contra *in* coram.

V. 19. Quaſi is qui arat & ſeminat. *Non repetas* qui *ante* ſeminat.

V. 31. Et vincula illius alligatura ſalutaris. *Quidam libri interjiciunt* fila hyacinthina *ante* alligatura ſalutaris: *verùm alterum ſolum eſt noſtræ editionis. Græcè ad verbum ferè legitur,* fila hyacinthina: *verùm id videtur interpres juxta ſenſum vertiſſe* alligatura ſalutaris.

V. 32. Stolam gloriæ indues eam. *Nequaquam mutandus eſt accuſativus* ſtolam *in ablativum* ſtola.

V. 33. Fili, ſi attenderis mihi, diſces. *Quod ſequitur in quibuſdam libris pronomen* eam, *ſuperfluit.*

CAP. VII. v. 4. Noli quærere à Domino ducatum. *Romani Patres correxerunt* à Domino, *Deo ſcilicet, quod vulgò legitur* ab homine.

V. 6. Et ponas ſcandalum in æquitate tua. *Et hìc, pro eo quod vulgò legitur* agilitate, *id eſt, alacritate, emendando ſubſtituerunt* æquitate, *quod eſt, rectitudine.*

V. 7. Non pecces in multitudinem civitatis. *Accuſativus* multitudinem *à Correctoribus repoſitus, nequaquam mutandus eſt in ablativum* multitudine.

V. 13. Noli arare mendacium adverſus fratrem tuum. *Cavendum hìc eſt, ut ne iterum in verbis meadum Romana correctione ſublatum, quo* amare *quod eſt diligere, ſcriptum fuit, pro* arare, *quod moliri, fabricare, phraſi Hebraica denotat. Differentia enim litterula anſam præbuit indoctis ſcribis, mutandi quod non intelligebant, ut plerumque aliàs.*

V. 29. In toto corde tuo honora patrem tuum. *Rectè Correctores periodum inchoarunt ab his verbis* In toto corde tuo, *quæ alii jungunt periodo præcedenti.*

Verſ. 33. Et propurga te cum brachiis. *Hanc lectionem prætulerunt Correctores, ei quæ eſt in aliis libris* & propugnato cum brachiis.

V. 37. Gratia dati in conſpectu omnis viventis. *Pro* dati, *alii legunt* datus, *genitivum quartæ declinationis inuſitatum: porrò* datur *verbum &* participium data, *quæ in quibuſdam reperiuntur libris, vitia ſunt.*

CAP. VIII. v. 6. Memento quoniam omnes in correptione ſumus. *Cave pro* correptione, *quod eſt reprehenſione, ſcribas* corruptione, *id eſt, pro* a *ſecunda vocali* u *quintam.*

Verſ. 8. Et in gaudium nolumus venite. *Et hìc cavendum ne pro* nolumus *negativo, ſubſtituamus* volumus *affirmativum.*

V. 12. Et in tempore neceſſitatis dare reſponſum. *Infinitivus* dare *non eſt mutandus in futurum indicativi* dabis.

CAP. IX. v. 3. Non ingrediatur in virtutem tuam. *Non mutes quartos caſus in ſextos* virtute tua.

V. 4. Ne fortè pereas in efficacia illius. *Mali quidam ſubſtituerunt* effigie, *id eſt ſpecie, pro* efficacia, *virtute.*

V. 10. Quaſi ſtercus in via conculcabitur. *Non addas* ab omnibus prætereuntibus.

CAP. X. v. 3. Et civitates inhabitabuntur per ſenſum potentium. *Noli ſcribere* prudentium, *quod eſt, ſapientum, pro* potentium, *quod eſt, principum.*

V. 4. In manu Dei poteſtas terræ. *Quod ſequitur in pleriſque omnibus libris* & execrabilis omnis iniquitas gentium. *Correctores judicarunt ſuperfluere hoc loco, eſſe verò verſus ſeptimi ſubſequentis.*

Verſ. 5. In manu Dei proſperitas hominis. *Probata Correctoribus lectio eſt* proſperitas, *quod eſt, felicitas; reprobata* poteſtas.

Verſ. 26. Noli deſpicere hominem juſtum pauperem, & noli magnificare virum peccatorem divitem. *Servandum eſt verbum imperativi modi repetitum* noli, *non commutandum cum adverbio negandi* non.

V. 27. Magnus & judex & potens eſt in honore, & non eſt major illo qui timet Deum. *Plerique codices conjunctionem &, quæ præponitur nomini* judex, *vertunt in verbum ſubſtantivum* eſt (magnus eſt judex) *cui non pauci adjungunt nomen* dives, *hoc modo:* Magnus eſt dives judex: *ſed malè hæc. Tria enim hominum genera hìc recenſentur, quæ ſunt in honore, magnus ſive magnas,* judex, *&* potens, *ſive quod Græcè eſt,* dynaſta.

CAP. XI. v. 8. Et in medio ſermonum ne adjicias loqui. *Egregia correctio, quæ reſtituit vocem* ſermonum, *pro ea quæ corruptè à pleriſque legitur* ſeniorum, *quod eſt, presbyterorum.*

V. 9. De ea re quæ te non moleſtat, ne certeris. *Interpres, vocabulo* certandi *uſus genere deponenti, dixit* certeris, *pro* certes, *aut* certaveris.

Verſ. 20. Et neſcit quod tempus prætereat. *Ut vocula* quod, *non pro conjunctione, ſed pro nomine adjectivo eſt accipienda; ita futurum indicativi* præteribit, *non eſt mutandum cum præſenti conjunctivi* prætereat. *Porrò pronomen* ipſum, *quod adjungunt quidam verbo* præteriet, *redundat.*

V. 24. Et in hora veloci proceſſus illius fructificat. *Correctores emendarunt* hora, *quod eſt, tempore, pro eo quod vulgò legitur, & quidem vitiosè,* honore.

Verſ. 32. Sicut enim eructant præcordia fœtentium. *Alii libri ſcribunt primæ conjugatione* fœtantium, *quod eſt,* fœtarum.

Ibidem. Et ſicut proſpector. *Quidam libri habent* proſpectator.

Verſ. 34. A ſcintilla una augetur ignis. *Non addas conjunctionem* enim.

V. 36. Et abalienabit te à tuis propriis. *Retinendum eſt pronomen* tuis, *non ſurrogandum nomen* viis, *quod eſt, ſemitis.*

CAP. XII. v. 4. Et impiis & peccatoribus reddet vindictam. *Cave ſcribas imperativum ſecundæ perſonæ* redde; *pro tertia perſona futuri indicativi* reddet.

V. 6. Prohibe panes illi dari. *Non mutes paſſivum* dari *in activum* dare.

V. 12. Nec ſedeat ad dexteram tuam, ne fortè converſus in locum tuum, inquirat cathedram tuam. *Plerique libri, ante hæc verba* ne fortè converſus in locum tuum, *interjiciunt alia prorſus ſimilia,* ne converſus ſtet in loco tuo, *ſed quia judicata ſunt ſuperfluere.*

V. 13. Et ſic qui comitatur cum viro iniquo. *Non omittas adverbium* ſic, *nec præponas conjunctioni &.*

V. 18. Et quaſi adjuvans ſuffodiet plantas tuas. *Cave mutes pronomen ſecundæ perſonæ* tuas *in tertiæ* ſuas.

CAP. XIII. v. 10. Attende, ne ſeductus in ſtultitiam humilieris. *Caſus quartus* ſtultitiam, *præferendus eſt ſexto, tum hoc, tum proximo verſu.*

V. 14. 15. Et ſubridens interrogabit te de abſconditis tuis. Immittis animus illius

con-

Digitized by Google

conſervabit verba tua. *Hanc germanam eſſe tum lectionem, tum diſtinctionem, docuimus olim in Notationibus noſtris. Quidam enim libri proximam ſententiam auſpicantur ab illis verbis* de abſconditis cult: *quidam, pro nomine* immitis, *habent verbum* immittis, *&* pro nominativo animus, *dativum* animos *quidam denique unicum verbum* conſervabit, *dividunt in duo* non ſervabit. *Nam hæ corruptela hic occurrunt.*

Verſ. 17. Audiens verò illa, quaſi in ſomnis vide. *Nec addas nomen* verba, *ſcribas loco conjunctionis* verò.

V. 21. Si communicabit lupus agno aliquando. *Conjunctio* ſi *non eſt mutanda in adverbium* ſicut.

V. 22. Quæ communicatio ſancto homini ad canem? *Pro* ſancto homini, *quidam legunt* ſancti.

Sequitur: Aut quæ pars diviti ad pauperem? *Nomini* pars, *non addas epitheton* bona.

CAP. XIV. *v.* 10. Oculus malus ad mala. *Subjiciunt quidam libri* erigit, *aut* exigitur, *ſed ſuperfluè.*

Sequitur: Et non ſatiabitur pane, ſed indigens & in triſtitia erit ſuper menſam ſuam. *Correctores addiderunt conjunctionem adverſativam* ſed.

V. 12. Memor eſto quoniam mors non tardat. *Non mutes præſens* tardat *in futurum* tardabit.

Sequitur: Et teſtamentum inferorum quia demonſtratum eſt tibi. *Pro conjunctione* quia, *non ſcribas nomen* quod, *aut adverbium* jam.

Sequitur: Teſtamentum enim hujus mundi morte morietur. *Quidam libri, pro futuro indicativi* morietur, *habent imperativum* moriamur, *ſed ſpurium eſt, quod legitur in nonnullis,* mortem operatus.

CAP. XV. *v.* 9. Non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris. *Quod ſubjiciunt quidam libri;* quia non eſt à Domino miſſus, *meritò Correctores judicarunt ſuperfluere.*

V. 16. Si volueris mandata ſervare, conſervabunt te. *Multi codices ſcribunt compoſitum* conſervare: *ſed & quod ſubjiciunt nonnulli, redundat.*

Sequitur: Et in perpetuum fidem placitam facere. *Pro* facere *non ſubſtituas* ſervare, *multòque minus futurum indicativi* ſervabunt, *aut* facient.

V. 17. Appoſuit tibi aquam & ignem. *Tertia perſona* appoſuit *non eſt mutanda in primam* appoſui.

CAP. XVI. *v.* 5. Ab uno ſenſato inhabitabitur patria, tribus impiorum deſeretur. *Perſuaſi Latini, uni* ſenſato *opponi tres* impios, *ſcripſerunt pleriqne* & à tribus impiis, *pro germana ſcriptura* tribus impiorum, *quæ* tribus *ſubſtantivum eſt pro familia acceptum: quam Romani Patres viſi fuerunt.*

Verſ. 9. Et non pepercit peregrinationi Luth. *Et hic reſtituerunt nomen proprium* Luth, *pro pronomine* illorum, *quod alios pleroſque omnes libros occupat.*

Verſ. 14. Et non retardabit ſufferentia miſericordiam facientis. *Pro primo caſu* ſufferentia, *non ſcribas quartum* ſufferentiam.

V. 19. Cùm conſpexerit illa Deus. *Non præponas conjunctionem* &.

Verſ. 22. Et interrogatio omnium in conſummatione eſt. *Vocula* omnium, *id eſt, omnium rerum; non eſt mutanda in* hominum.

V. 30. Animæ omnis vitalis denunciavit ante faciem ipſius. *Correctores ſuſtulerunt conjunctionem* autem, *quæ poſtponebatur voci* animæ: *& futurum* denuntiabit, *quod antea legebatur à pleriſque, commutarunt cum præterito* denuntiavit: *quam optimè.*

Sequitur: Et in ipſam iterum reverſio illorum. *Et hic rectiſſimè, in locum ſexti* ...

caſus ipſa, *ſurrogarunt quartum* ipſam.

CAP. XVII. *v.* 7. Poſuit oculum ſuum ſuper corda illorum. *Retinendum eſt pronomen reciprocum* ſuum, *non ſubſtituendum* ipſorum, *quod eſt in aliis multis.*

V. 18. Eleemoſyna viri quaſi ſignaculum cum ipſo. *Cave ne recidas in vetuſtum mendum, eorum qui ſcripſerunt* ſacculus, *diminutivum à* ſaccus, *pro* ſignaculum, *quod eſt* ſigillum.

V. 19. Et convertet in interiores partes terræ. *Præferendum eſt* convertet, *ei quod quidam libri habent* conteret: *&* interiores *per t mutam probatur præ* inferiores *per f ſemivocalem.*

V. 26. A mortuo quaſi nihil, perit confeſſio. *Non judicarunt Romani Patres omittendam vocem* confeſſio, *tametſi à non paucis manuſcriptis omittatur. Cauſam intelligere poteris ex Notationibus noſtris.*

V. 30. Aut quid nequius quàm quod excogitavit caro & ſanguis? *Nec hic omittendum judicarunt* quàm quod.

CAP. XVIII. *v.* 6. Et cùm quieverit, aporiabitur. *Vulgò legimus* operabitur, *quod eſt, laborabit, videbit ſibi de integro eſſe laborandum: ſed Patres cenſuerunt, vocem Græcam ab Interprete fuiſſe retentam, ut alibi, & ſcriptum fuiſſe* aporiabitur, *quod eſt, perplexus erit.*

V. 8. Quaſi gutta aquæ maris deputati ſunt. *Scribendum eſt* gutta *numero ſingulari, non plurali* guttæ.

V. 14. Miſeretur excipientis doctrinam miſerationis. *Ut præſens indicativi* miſeretur, *non eſt mutandum in præſens imperativi* miſereatur: *ita neque genitivus* excipientis, *in nominativum* excipiens.

Sequitur: Et qui feſtinat in judiciis ejus. *Conſequenter nec hic mutandum ſingulare* feſtinat *in plurale.*

V. 22. Et ne verearis uſque ad mortem juſtificari. *Multi codices legunt* vereris: *Patres prætulerunt* verearis.

V. 24. Et tempus retributionis in converſatione faciei. *Cave ne genitivum* faciei, *mutes ſive in nominativum, ſive in verbum* facies, *aut participium* faciens.

V. 25. Et neceſſitatum paupertatis in die divitiarum. *Neque hic genitivum pluralem* neceſſitatum, *mutes in accuſativum ſingularem* neceſſitatem.

V. 27. Homo ſapiens in omnibus metuet. *Præferendum eſt futurum præſenti* metuit.

V. 29. Et impluerunt proverbia & judicia. *Correctio eſt* impluerunt, *compoſitum ab* in *&* pluo, *quod eſt, inſtillaverunt: pro vulgari lectione* imploraverunt, *ab* in *&* ploro.

V. 33. Et eſt tibi nihil in ſacculo: *Duo vitia ex hoc verſiculo ſublata ſunt: Unum, quòd omiſſa eſt negatio* non, *quæ interponebatur media inter* & *&* eſt: *alterum, quod pro* ſæculo, *quod eſt ævo, reſtitutum eſt* ſacculo, *quod eſt marſupio.*

Sequitur: Eris enim inviduss vitæ tuæ. *Non ſubſtituas* animæ *pro* vitæ.

CAP. XIX. *verſ.* 12. Sagitta infixa femori carnis. *Cave legas* canis, *omiſſa littera r, pro* carnis, *quod eſt, corporis.*

V. 24. Et eſt qui ſe nimiùm ſubmittit. *Meritò omiſſa eſt vox* juſtus, *quæ interponebatur media inter* eſt *&* qui: *nec ſolùm in hac pericope, ſed & in ſubſequente:* Et eſt qui inclinat faciem ſuam.

Sequitur: Et fingit ſe non videre quod ignoratum eſt. *Cave omittas negationem* non.

CAP. XX. *v.* 6. Et eſt tacens, non habens ſenſum loquelæ. *Non addas conjunctionem* autem.

Sequitur: Et eſt tacens, ſciens tempus aptum. *Adjectivo* aptum, *à quarto caſu mutato in ſecundum* apti, *multa exemplaria adjungunt ſubſtantivum* temporis: *ſed illud cum minus congruere videretur, alii adjunxerunt* ſermonis.

V. 16. Odibilis eſt homo hujuſmodi. *Non præponas & conjunctionem.*

V. 20. Sic caſus malorum feſtinanter veniet. *Numerus ſingularis* veniet, *non eſt mutandus in pluralem* venient.

V. 21. Homo acharis quaſi fabula vana. *Pro* acharis, *quidam ſubſtituerunt* ingratus, *volentes interpretari Græcam vocem, quam interpres reliquerat.*

V. 31. Xenia & dona excæcant oculos judicum. *Pro* xenia *quidam ſcripſerunt* munera, *explicandi cauſa.*

CAP. XXI. *v.* 5. Objurgatio & injuriæ annullabunt ſubſtantiam. *Pro* objurgatio, *quidam ſcribunt* cataplectatio, *quam vocem à Græca formatam, putant ab Interprete fuiſſe datam, ejuſque loco tandem ſubſtitutam interpretationem* objurgatio.

Verſ. 6. Deprecatio pauperis ex ore uſque ad aures ejus perveniet. *Non mutes pronomen* ejus, *in nomen* Dei, *ſed ita intelligas.*

V. 11. Via peccantium complanata lapidibus. *Spurium eſt quod quidam ſcribunt* complantata *à* planto, *pro* complanata, *à* plano.

Sequitur: Et in fine illorum inferi, & tenebræ, & pœnæ. *Caſus ſextus* fine, *non eſt mutandus in quartum* finem.

V. 15. Eſt autem ſapientia quæ abundat in malo: *Pro* ſapientia, *quidam contrarium putaverunt eſſe corrigendum;* inſipientia, *ſed malè.*

Sequitur: Et non eſt ſenſus, ubi eſt amaritudo. *Poſterius* eſt *quidam mutant cum* abundat.

V. 18. Verbum ſapiens quodcumque audierit ſcius laudabit, & ad ſe adjiciet. *Non omittas voculas illas duas* ad ſe.

V. 31. Et qui cum eo manſerit, odioſus erit. *Nec hinc auferas voculas* cum eo.

CAP. XXII. *v.* 3. Filia autem in deminoratione fiet. *Nomini* filia, *nec præponas* in *præpoſitionem, nec poſtponas adjectivum* fatua.

Verſ. 8. Qui narrat verbum non audienti. *Alii* non attendenti: *quæ expoſitio eſt.*

V. 10. Supra mortuum plora, defecit enim lux ejus: & ſuprà fatuum plora, defecit enim ſenſus. *Pro nominativo* ſenſus, *quidam ablativum legunt,* ſenſu: *ſed nominativus eſt & in priori membro, ex quo non eſt poſteriori addendum pronomen* ejus (ſenſus ejus) *ſed ſubaudiendum.*

V. 11. Modicum plora ſupra mortuum, quoniam requievit. *Quod ſequitur in quibuſdam libris:* Plurimum verò ſuper vitam fatui, *ſuperfluit.*

V. 19. Loramentum ligneum colligatum in fundamento ædificii non diſſolvetur. *His verbis non eſt præponendum adverbium* ſicut, *etſi ſubaudiendum: porrò* loramentum, *quod eſt, ligamentum, deductum à* lorum, *ineptè quidam mutant in* ornamentum: *ad hæc in præpoſitio* non *facilè eſt omittenda: denique futurum* diſſolvetur, *verti non debet in præſens* diſſolvitur.

V. 20. Metu non depravabitur. *Voci* metu *non præponitur conjunctio* vel.

V. 21. Sicut pali in excelſis, & cæmenta ſine impenſa. *Nec huic verſui præponendum eſt,* Sicut ornatus arenoſus in pariete limpido, &: *nec verſui* 23. *(quidam enim libri uni, quidam alteri verſui præponunt) omnino enim ſuperſtuit, videturque altera eſſe interpretatio ejus, quod noſter reddidit* cæmenta ſine impenſa, *quod docuimus in Notationibus. Porrò hoc verſu* 21. *rectè Correctores ſcripſerunt* pali, *quod ſignificat ſtipites, aut arundines, pro eo quod alii pleriique corruptè legunt* paleæ: *ubi & conſequenter, ineptè quidam omiſerunt præpoſitionem* ſine, *quidam etiam* impenſa, *quod eſt expenſa, mutarunt in* immenſa, *quod eſt, magna.*

Sequitur: Poſita contra faciem venti non permanebunt. *Quod ſubjiciunt quidam*

dam audiam. Et cor confirmatum in cogitationibus ſenſus non turbabitur, *non eſt hujus loci, ſed altera eſt ejus quod præceſſit verſus.*

V. 22. Sic & cor timidum, in cogitatione ſtulti, contra impetum timoris non reſiſtet. *Non ſubjicias quod quidam,* in omni tempore. *De hoc autem, & tum præcedenti, tum ſubſequenti verſu, lege Notationes.*

V. 27. Ad amicum ſi aperueris os triſte, non timeas. *In* ad amicum, *quod alii finem faciunt præcedentis verſus, Correctores initium hujus: deinde pro tertia perſona* aperuerit, *emendarunt* aperueris *perſona ſecunda.*

V. 31. Amicum ſalutare non confundar. *Et hic emendarunt* confundar, *prima perſona, quod alii plerique ſcribunt ſecunda perſona* confundaris.

CAP. XXIII. *v.* 2. Nec ſinas me cadere in illis. *Legendum eſt* in illis, *non, ut multi,* in illa exprobratione, *aut* in illam exprobrationem.

V. 2. Quis ſuperponet in cogitatu meo flagella. *Futurum* ſuperponet *non eſt mutandum in præſens* ſuperponit.

Verſ. 3. Et gaudeat ſuper me inimicus meus. *Non eſt omittendum medium illud* ſuper me.

V. 14. Replebitur enim retributione domus illius. *Non addas nomini* retributione, *epitheton* peſſima, *quod quidam.*

V. 24. Non fatigabitur, tranſgrediens uſque ad finem. *Non commutes verbum* fatigabitur *cum verbo* ceſſabit.

V. 33. Secundò in virum ſuum deliquit. *Cave vetus notariorum vitium, qui ſcripſerunt* dereliquit, *quod eſt, deſeruit, pro* deliquit, *quod eſt, peccavit.*

V. 36. Derelinquet in maledictum memoriam ejus. *Futurum ſingulare* derelinquet, *non eſt vertendum, vel in plurale* derelinquent, *vel in paſſivum* relinquetur: *ut nec accuſativus* memoriam, *in nominativum.*

CAP. XXIV. *v.* 16. Et in parte Dei mei hæreditas illius. *Non eſt mutandus ablativus ſingularis* parte, *in accuſativum pluralem* partes.

V. 25. In me gratia omnis viæ & veritatis. *Correctores emendarunt* viæ, *quod eſt ſemitæ, pro* vitæ, *quod multi habent.*

V. 39. A mari enim abundavit cogitatio ejus. *Retinendum hic eſt, ex Patrum ſententia, præteritum* abundavit, *non ſubſtituendum futurum* abundabit.

Sequitur: Et conſilium illius ab abyſſo multa. *Cave commutes præpoſitionem* ab *cum* in.

V. 41. Ego quaſi fluvii dioryx. *Nobilis hujus loci emendatio, quæ* fluvii *ſcriptum eſt caſu genitivo, pro eo qui vulgò legitur nominativo* fluvius, *&* dioryx *triſſyllabum pro diſſyllabo* doryx, *quod quidam pejus legunt* dorax, *alii peſſimè* vorax. *Primi erroris occaſio ex eo ſumpta eſt, quod exiſtimatum ſit,* dioryx *eſſe nomen proprium, quod eſt appellativum, ſignificans Græcè alveum.*

V. 42. Et inebriabo prati mei fructum. *Cave mutes* prati, *quod quidam legunt* partus, *& ſignificat paſcuum, in* partus, *derivatum a pario.*

CAP. XXV. *v.* 4. Divitem mendacem, ſenem fatuum. *Non interponas conjunctionem,* &, *ut quidam.*

V. 7. Quàm ſpecioſa veteranis ſapientia, & glorioſis intellectus & conſilium. *Servandus eſt tertius caſus pluralis numeri* glorioſis, *non ſupponendus primus numeri ſingularis* glorioſus.

V. 24. Et obcæcat vultum ſuum tanquam urſus. *Legendum eſt præſenti tempore* obcæcat, *potiùs quàm futuro* obcæcabit, *quemadmodum &* oſtendit *præſens, potiùs quam futurum* oſtendet, *in eo quod ſequitur,* Et quaſi ſaccum oſtendit. *Porrò quod proximum eſt,* in medio proximorum ejus, *Correctores fecerunt initium verſus 25. quod alii faciunt finem hujus.*

Verſ. 31. Et plaga cordis, mulier nequam. *Pro* cordis, *quod eſt* καρδίας *alii vitiosè ſcribunt* mortis, *quod eſt* θανάτου.

V. 35. Confundet te. *Non præponas conjunctionem* &.

CAP. XXVI. *verſ.* 1. Numerus enim annorum illius duplex. *Vulgò ſcribitur plurale* illorum, *Correctio eſt, ſingulare* illius.

Verſ. 3. In parte timentium Deum. *Subſtantivo* parte *non adjicias adjectivum* bona.

V. 9. In muliere zelotypa, *Correctores prætulerunt vocem* zelotypa, *ei quam alii legunt voci* infideli.

V. 14. Ab omni irreverentia oculorum ejus cave. *Non mutes genitivum* oculorum, *in dativum* oculis, *nec omittas pronomen* ejus.

CAP. XXVII. *v.* 2. Et emptionis anguſtiabitur peccatum. *Retinendum eſt nominativus ſingularis* peccatum, *non mutandus in ablativum pluralem* peccatis.

V. 5. Sicut in percuſſura cribri remanebit pulvis. *Correctores prætulerunt* pulvis, *ei quod alii legunt* ſtercus.

V. 7. Sic verbum ex cogitatu cordis hominis. *Genitivus* cordis *non temerè vertendus eſt in accuſativum* cor.

V. 9. Si ſequaris juſtitiam, apprehendes illam. *Verbum* apprehendes, *non eſt mutandum in participium* apprehendens.

V. 13. In medio inſenſatorum ſerva verbum tempori. *Vitiosè quidam, pro imperativo ſecunda perſona* ſerva, *ſcripſerunt indicativum tertia perſona* ſervat.

V. 14. Et riſus illorum in deliciis peccati. *Patres emendarunt* deliciis, *quod eſt delectationibus, pro eo quod vulgo legitur* delictis, *id eſt offenſionibus.*

V. 26. Condulcabit os ſuum. *Cave, pro* condulcabit, *deducto à dulcis, ſcribas* conculcabit, *à calco.*

V. 27. Multa odivi. *Correctio eſt* odivi, *quod eſt, odi; reprobata lectio* audivi, *ab* audio.

CAP. XXVIII. *v.* 7. Tabitudo enim & mora. *Cave legas* Beatitudo, *quod eſt felicitas, pro* tabitudo, *corruptio.*

V. 14. Si ſufflaveris in ſcintillam, quaſi ignis exardebit. *Correctores rectè addiderunt* in ſcintillam, *quod plerique libri omittunt.*

Sequitur: Et ſi expueris ſuper illam extinguetur. *Retinendum eſt pronomen fœminini generis* illam, *non ſubſtituendum maſculinum* illum.

V. 13. Multos enim turbabit pacem habentes. *Alii pro futuro ſcribunt præteritum* turbavit.

V. 19. Lingua tertia mulieres viratas ejecit. *Quod quidam legunt* fortes, *pro* viratas, *ſeu* viritas, *expoſitio eſt.*

V. 25. Et utilis potiùs infernus, quàm illa. *Alii, pro* infernus, *ſcribunt* inferus: *ſed vitiosè quidam tertio caſu* inferis.

V. 28. Linguam nequam noli audire. *Non præponas his verbis & conjunctionem.*

Sequitur: Et ori tuo facito oſtia & ſeras. *Quod ſequitur in pleriſque codicibus* auribus tuis, *Patres ſuperfluum cenſuerunt.*

CAP. XXIX. *v.* 6. Et loquetur verba tædii. *Non ſcribas Græcam vocem* acediæ, *pro Latina* tædii.

V. 7. Si autem potuerit reddere, adverſabitur, ſolidi vix reddet dimidium. *Pro* adverſabitur, *quidam legunt* averſabitur, *quidam* adverſatus, *quidam* averſatus: *inter quæ parva differentia eſt verum, non minùs quam vocum: ſed nomen* ſolidi *retinendum eſt, nequaquam mutandum in adverbium* ſolidè.

Verſ. 10. Multi non cauſa nequitiæ non fœnerati ſunt. *Non omittas alterum* non, *ſive prius, ſive poſterius.*

V. 15. Conclude eleemoſynam in corde pauperis. *Pro* corde *non ſcribas* ſinu.

V. 16. Super ſcutum potentis. *Quæ his verbis præponunt plerique omnes libri* Eleemoſyna viri quaſi ſacculus cum ipſo, & gratiam hominis quaſi pupillam conſervabit, & poſtea reſurget, & retribuet illis retributionem, unicuique in caput illorum, *Correctores judicarunt redundare, omninòque eſſe auferenda, ut quæ non hujus ſint loci, ſed illius qui ſuprà, cap. 17. verſ. 18 19.*

Verſ. 19. Vir bonus fidem facit pro proximo ſuo. *Non eſt omittenda præpoſitio* pro.

V. 24. Repromiſſio nequiſſima, multos perdidit dirigentes. *Cave, pro* dirigentes, *quod eſt, feliciter agentes, legas aut* diligentes *aut* delinquentes.

V. 34. Hoſpitio mihi factus eſt frater. *Non mutes perſonam tertiam* eſt *in ſecundam* es.

CAP. XXX. *v.* 15. Salus animæ in ſanctitate juſtitiæ, melior eſt omni auro & argento. *Non interjicias conjunctionem* & *ante comparativum* melior.

Sequitur: Et corpus validum, quàm cenſus immenſus. *Scribendum eſt* cenſus *per c tertiam alphabeti litteram, non* ſenſus *per ſ.*

Verſ. 20. Portans mercedes iniquitatis. *Non præponas his verbis & conjunctionem, ſicut nec his v.* 24. Congrega cor tuum in ſanctitate ejus.

V. 27. Splendidum cor & bonum in epulis eſt. *Hic non auferas & conjunctionem mediam.*

CAP. XXXI. *v.* 1. Vigilia honeſtatis tabeſaciet carnes, & cogitatus illius auferet ſomnum. *Duplex futurum quidam mutant cum duplici præſenti,* tabefacit, aufert.

V. 10. Qui probatus eſt in illo, & perfectus eſt, erit illi gloria æterna. *Alii pro relativo* qui, *ſcribunt interrogativum* quis, *& futurum* erit *præponunt conjunctionem* &. *Porrò participium* inventus, *quod quidam addunt participio* perfectus, *ſuperfluit.*

Sequitur: Qui potuit tranſgredi, & non eſt tranſgreſſus. *Pro* qui, *non facilè hic ſubſtituendum eſt interrogativum* quis.

V. 13. Non dicas ſic: Multa ſunt quæ ſuper illam ſunt. *Multi libri adverbium ſimilitudinis* ſic, *junctum iis, quæ præcedunt, mutant in conjunctionem conditionalem* ſi *junctam iis quæ ſequuntur:* male; *ſed pejus illi, qui duas voces ſi* multa, *contrahunt in unam* ſimulata.

Verſ. 16. Cùm videris, ne extendas manum tuam prior. *Alii præcedenti verſui, Correctores huic, diſtinguendo jungunt* ut cùm videris.

Verſ. 19. Ne, cùm manducas multum, odio habearis. *Pro,* ne *alii minùs aptè* & non.

Verſ. 25. Surge è medio, & vome. *Unicam vocem* evome *ne diſſecabas in duas* & vome.

V. 29. Nequiſſimo in pane murmurabit civitas. *Docti Correctores præpoſitionem* in, *collocarunt mediam inter* nequiſſimo *&* pane, *quam alii incommodè collocant ante* nequiſſimo.

V. 33. Quæ vita eſt ei qui minuitur vino. *Plerique libri habent* quæ, *pro eo quod Correctores diſertiſſimè emendarunt* ei qui.

CAP. XXXII. *v.* 2. Curam illorum habe & ſic conſide. *Cave ne* conſide, *quod eſt* ſede *auctum una ſyllaba, mutes in* conſidera, *quod eſt, animadverte.*

V. 5. Loquere major natu, decet enim te primum verbum, diligenti ſcientia. *Nominativus* major *non eſt mutandus in dativum* majori: *ut nec ablativi* diligenti ſcientia, *mutandi ſunt in alios caſus.*

V. 13. In medio magnatorum ne præſumas. *Non addas* loqui.

V. 15. Et illic avocare. *Pro* avocare, *non ſcribas addita d littera,* advocare,

vel

Digitized by Google

vel una voce in duas diſtracta advocate.

V. 29. Scandalizabitur in ea. *Non eſt mutandum in eum ab.*

CAP. XXXIII. v. 2. Et non illidetur. *Cave ſcribas* illudetur, *quod eſt, riſui exponetur, pro* illidetur, *quod eſt, impinget, vocalem inquam quintam pro tertia.*

V. 21. In multitudine diſciplinæ Dominus ſeparavit eos. *Nominativus* Dominus *nequaquam mutandus eſt in genitivum* Domini.

V. 15. Duo & duo, & unum contra unum. *Male alii plerique libri, pro* [illegible] *conjunctione* &, *repetunt conjunctionem* contra: Duo contra duo.

V. 24. Ne dederis maculam in gloria tua. *Retinendus eſt ſextus caſus* gloria tua, *non mutandus in quartum.*

V. 31. Si eſt tibi ſervus fidelis. *Pro* fidelis, *in quibuſdam libris eſt* bonus, *in quibuſdam* ſenſatus: *in quibuſdam nihil eſt horum, ſed ſubauditur hujuſmodi aliquid.*

CAP. XXXIV. v. 3. Hoc ſecundum hoc, viſio ſomniorum. *Non eſt omittendum prius* hoc, *ſed utrumque legendum.*

Sequitur: Ante faciem hominis ſimilitudo hominis. *Non addas alterius poſteriori voci* hominis.

V. 8. Et ſapientia in ore fidelis complanabitur. *Pro* complanabitur, *à planus quidam minùs rectè addita una littera, ſcribunt* complantabitur, *à planto.*

V. 10. Qui non eſt expertus, pauca recognoſcit. *Retinendum eſt præſens* recognoſcit, *non ſubſtituendum futurum.*

Sequitur: Qui autem in multis factus eſt, multiplicat malitiam. *Non eſt legendum nomen* factus *pro participio* factus: *nec futurum* multiplicabit, *pro præſenti* multiplicat.

V. 11. Qui implanatus eſt, abundabit nequitia. *Cave pro* implanatus, *quæ eſt vox ficta à Græca* πλανᾶσθαι *vagari, ſcribas, addita t littera,* implantatus, *à planto, aut futurum* abundabit, *mutes in præteritum* abundavit.

V. 12. Multa vidi errando. *Correctores,* errando *emendarunt, quod eſt, vagando, pro eo plerique libri habent* enarrando, *quod eſt, explanando.*

V. 14. Et in reſpectu illius benedicetur. *Non mutes* reſpectu *in* conſpectu.

V. 25. Panis egentium, vita pauperum eſt. *Non mutes plurale* pauperum, *in ſingulare* pauperis.

V. 30. Et iterum tangit eum. *Pro* eum *non legas* mortuum, *ſed ſubaudias: nullo verò modo omittas hæc verba.*

CAP. XXXV. *verſ. 1.* Qui conſervat legem, multiplicat oblationem. *Tametſi forte interpres reddiderit* verbum, *Correctores tamen retinuerunt id quod clarius eſt* legem: *quâ & pro* orationem, *quod eſt, precem, ex ſuis codicibus repoſuerunt* oblationem, *quod eſt, ſacrificium. Nam & ita eſt Græcè:* Qui conſervat legem, multiplicat oblationes.

V. 3. Et propitiationem litare ſacrificii. *Alii, pro genitivo ſingulari, legunt dativum pluralem* ſacrificiis.

V. 20. Ad inventionem facito manuum tuarum. *Non eſt unica dictio* adinventionem, *ſed duæ,* ad, *quod eſt ſecundùm,* inventionem.

V. 17. Non deſpiciet preces pupilli. *Cave ſcribas* populi, *quod eſt plebis, pro* pupilli, *quod eſt orphani.*

V. 19. Et Dominus exauditor non delectabitur in illis. *Non eſt omittenda negatio.*

CAP. XXXVI. v. 9. Tolle adverſarium & affligé inimicum. *Rectè Patres* tolle *ſcripſerunt, quod eſt, auſer è medio, pro eo quod plerique legunt, & contrarium eſt,* extolle.

V. 23. Ut cognoſcant quia non eſt Deus niſi tu, & enarrent magnalia tua. *Alii libri, contrario ordine, prius ſcribunt* &, *poſterius* ut: *malè.*

V. 17. Da teſtimonium his, qui ab initio creaturæ tuæ ſunt. *Multi libri, pronomina* his qui, *mutant in conjunctionem* quia: *malè itidem.*

Sequitur: Et ſuſcita prædicationes. *Legendum eſt* prædicationes, *poſitum pro prophetias, non* precationes, *quod eſt, orationes.*

V. 19. Secundùm benedictionem Aaron de populo tuo. *Præpoſitio* de *non eſt commutanda cum verbo* da, *ac proinde non inchoanda ab his verbis nova periodus, ſed præcedenti jungenda ſunt, prout Correctores junxerunt.*

V. 23. Fauces contingunt cibum feræ, & cor ſenſatum verba mendacia. *Pro* ſenſatum, *quod eſt, prudens, intelligens, cave ſcribas contrarium* inſenſatum.

V. 28. Quis credit ei qui non habet nidum. *Interrogativum* quis, *non eſt mutandum in relativum* qui, *nec nominativus* quis *in dativum* cui, *abſente ſubſequente dativo* ei: Cui credit qui, *corrupta enim hæc lectio eſt, à Correctoribus reſtituta integritati.*

CAP. XXXVII. v. 6. Et non immemor ſis illius in opibus tuis. *Correctores emendarunt* opibus, *quod eſt, divitiis, pro eo quod vulgò legitur* operibus, *quod eſt, actis, ſive geſtis.*

V. 7. Noli conſiliari cum eo qui tibi inſidiatur, & à zelantibus te abſconde conſilium. *Et hic, pro eo quod plerique libri habent* cum ſocero tuo, *emendarunt* cum eo qui tibi inſidiatur: *atque hunc verſum paulò poſt repetendum judicarunt, ut quidam libri, his verbis:* Noli conſiliari cum eo qui ſuſpectum te habet, & ab æmulantibus tibi abſconde conſilium.

V. 9. Et ipſe enim animo ſuo cogitabit. *Pro* & ipſe enim, *quidam legunt* & quid ipſe: *pro* ſuo *tertia perſona pronominis, nonnulli* tuo *ſecunda ſcribunt; denique pro* cogitabit *futuro indicativi, alii habent præſens ſubjunctivi* cogitet: *ſed minus rectè hæc omnia.*

V. 12. Cum viro irreligioſo tracta de ſanctitate, & cum injuſto de juſtitia. *Quidam libri, pro* irreligioſo, *quod eſt, impio, ſcribunt contrarium* religioſo, *quod eſt, pio, &* juſto, *pro* injuſto: *alii quidam ad finem ſententiæ adjiciunt* noli conſiliari: *verùm hæc Correctores ſequenda non eſſe cenſuerunt.*

Sequitur: Et cum muliere de ea quæ æmulatur. *Ablativum ſingularem generis fœminini* ea, *non mutes in pluralem* his.

V. 16. Et qui, cùm titubaverit in tenebris, condolebit tibi. *Male alii plerique codices, vocalis* qui cum *contractis in unam* quicumque, *& ſecunda* titubaveris *verſa in tertiam* titubaverit, *denique addita* non *negatione ante* condolebit, *ſcribunt:* Et quicumque titubaverit in tenebris, non condolebit tibi.

V. 17. Cor boni conſilii ſtatue tecum. *Non proponas his verbis conjunctionem* &.

V. 22. Eſt vir aſtutus, multorum eruditor, & animæ ſuæ inutilis eſt. Vir peritus multos erudivit, & animæ ſuæ ſuavis eſt. *Harum duarum ſententiarum, ſola prior legitur à libris Græcis; ſola poſterior à pleriſque Latinis: Patres utramque receperunt & junxerunt.*

V. 33. Et aviditas appropinquabit uſque ad choleram. *Pro* aviditas *Græcè eſt* ἀπληστία, *ut & proximo verſu pro* crapulam, *ubi dicitur:* Propter crapulam multi obierunt: *quam Græcam vocem, quæ propriè ſignificat inſatiabilitatem, alii Latini libri retinent his duobus locis.*

CAP. XXXVIII. v. 4. Altiſſimus creavit de terra medicamenta, & vir prudens non abhorrebit illa. *Alii libri minus rectè, pro nomine* medicamenta *& pronomine* illa *neutris, legunt nomen* medicinam *& pronomen* illam *fœminina.*

V. 6. Ad agnitionem hominum. *Non præponas his verbis conjunctionem* &.

V. 20. In abductione permanet triſtitia. *Correctores cenſuerunt* abductione *non eſſe mutandum in* obductione, *id eſt, vocalem primam in quartam.*

V. 25. Sapientia ſcribæ in tempore vacuitatis. *Vulgaris lectio eſt,* Sapientiam ſcribe, *quæ verbum* ſcribe *regit accuſativum* ſapientiam: *ſed germana lectio eſt, quæ nominativus* ſapientia *regit genitivum nominis* ſcribæ. *Porrò ſpuria ſunt,* otioſitatis & vanitatis, *quæ quidam ſcribunt pro* vacuitatis, *quod eſt, otii.*

V. 26. Qua ſapientia replebitur qui tenet aratrum? *Cave ne ablativum* qua, *mutes in conjunctionem* quia, *ut plerique habent, ac proinde præcedentibus jungas illud* quia ſapientia replebitur.

Verſ. 28. Qui ſculpit ſignacula ſculptilia. *Non mutes accuſativum pluralem,* ſignacula *in ablativum ſingularem* ſignaculo.

V. 31. Et vigilia ſua ornabit in perfectionem. *Duæ ſunt voces* in perfectionem, *non unica* imperfectionem, *ut plerique ſcribunt.*

V. 32. Et in numero eſt omnis operatio ejus. *Et hæc duæ ſunt dictiones* in numero, *quod eſt, certo numero, non una* innumera, *quam alii habent, & contrarium ſignificat, abſque numero.*

V. 39. Accommodantes animam ſuam & conquirentes in lege Altiſſimi. *Quidam libri, pro participiis pluralibus* accommodantes *&* conquirentes, *legunt genitivos ſingulares* accommodantis *&* conquirentis, *quâ de re Notationes noſtræ. Porrò* animam ſuam *numero ſingulari, non eſt mutandum in plurali* animas ſuas.

CAP. XXXIX. v. 5. Bona enim & mala in hominibus tentabit. *Legendum eſt* hominibus, *quod eſt,* ἀνθρώποις, *non* omnibus, *quod eſt,* πᾶσι.

V. 15. Si permanſerit, nomen derelinquet pluſquam mille. *Non addas pronomen* ejus *voci* nomen.

V. 17. In voce dicit. *Non præmittas* & *conjunctionem. Porrò præſens* dicit; *quidam mutant cum præterito* dixit, *quidam cum futuro* dicam, *quidam cum participio* dicens. *Nam imperativus* dicito, *& futurum tertia perſona* dicet, *non videntur alicujus eſſe auctoritatis.*

V. 23. Quoniam in præcepto ipſius placor fit. *Non legas* placatio, *ſed per* placor *intellige beneplacitum.*

V. 27. Benedictio illius quaſi fluvius inundavit. *Non mutes præteritum* inundavit *in futurum* inundabit.

V. 31. Sal, lac, & panis ſimilagineus. *Non omittas* ſal.

V. 34. Et furorem ejus qui fecit illos placabunt. *Legendum eſt* placabunt, *potiùs quam id quod in pleriſque eſt libris* confundent.

V. 37. Et ſuper terram in neceſſitatem præparabuntur. *Non mutes accuſativum* neceſſitatem *in ablativum.*

V. 39. Et omne opus hora ſua ſubminiſtrabit. *Servandum eſt futurum* ſubminiſtrabit, *non ſubſtituendum præteritum* ſubminiſtravit.

CAP. XL. v. 3. A reſidente ſuper ſedem glorioſam. *Ablativus ſingularis* reſidente, *nequaquam mutandus eſt in nominativum pluralem* reſidentes, *omiſſa præpoſitione* a.

V. 5. Somnus noctis. *Cave ſcribas* mortis, *quod eſt* θανάτου, *pro* noctis.

V. 11. Omnia quæ de terra ſunt, in terram convertentur. *Non addas conjunctionem* enim.

Sequitur: Et omnes aquæ in mare revertentur. *Præferendum eſt* revertentur, *ei quod alii legunt* convertentur.

V. 13. Subſtantiæ injuſtorum ſicut fluvius ſiccabuntur, & ſicut tonitruum magnum in pluvia perſonabunt. *Præſtat retinere pluralia* ſiccabuntur *&* perſonabunt,

quàm,

quam ſubſtituum ſingularis, ſiccabitur & perſonabit.

V. 15. Super cacumen petræ ſonant. *Non mutes præſens* ſonant *in futurum* ſonabunt.

Verſ. 17. Et miſericordia in ſæculum permanet. *Neque hic mutes accuſativum* ſæculum *in ablativum* ſæculo.

Verſ. 18. Et in ea invenies theſaurum. *Alii, pro ſecunda perſona, ſcribunt tertiam* inveniet.

V. 19. Filii & ædificatio civitatis confirmabit nomen. *Nec omittas conjunctionem* &, *nec vertas futurum in præteritum* confirmavit.

Sequitur: Et ſuper hæc mulier immaculata computabitur. *Neutrum plurale* hæc *ſervandum eſt, non ſubſtituendum fœmininum ſingulare* hanc.

V. 22. Et ſuper hæc, virides ſationes. *Neque hic, pro plurali* hæc, *ſubſtituas ſingulare* hoc.

Verſ. 25. Aurum & argentum eſt conſtitutio pedum. *Correctores prætulerunt* eſt conſtitutio pedum, *ei quod quidam libri habent* conſtituit *vel* conſtituet pedem.

V. 26. Facultates & virtutes exaltant cor, *cave legas* victus, *quod eſt, ſumptus, pro* virtutes, *quod ſignificat vires*.

V. 31. In ore imprudentis condulcabitur inopia. *Quidam, pro* imprudentis, *legunt* impudentis, *quod eſt inverecundi: ſed pro* condulcabitur, *quod eſt dulceſcet, nullo modo legendum eſt* conculcabitur, *id eſt, tertia alphabeti littera pro quarta*.

CAP. XLI. *v.* 4. Et incredibili qui perdit patientiam. *Correctio Patrum eſt* patientiam, *quod eſt tolerantiam: reprobantes* ſapientiam.

V. 6. Et quid ſuperveniet tibi. *Quidam libri legunt numero plurali* & qui *vel* quæ ſupervenient tibi.

V. 17. Sapientia enim abſcondita, & theſaurus inviſus, quæ utilitas in utriſque? *Non commutes* inviſus *cum* occultus.

V. 19. Verumtamen reveremini in his quæ procedunt de ore meo. *Legendum eſt* reveremini, *quod eſt, pudorem habete; non* revertimini, *quod eſt, redite*.

V. 20. Non eſt enim bonum omnem reverentiam obſervare. *Male & hoc loco, plerique, pro* reverentiam, *quod eſt, verecundiam, ſive pudorem, ſcribunt contrarium* irreverentiam.

V. 28. Ab amicis, de ſermonibus improperii. *Non præponas verbum* cave.

CAP. XLII. *verſ.* 5. De corruptione emptionis. *Correctores prætulerunt* corruptione, *quod eſt, violatione, ei quod alii legunt* correptione, *quod eſt, admonitione*.

Verſ. 8. Et probabilis in conſpectu omnium vivorum. *Inſignis correctio, quæ repoſitum eſt* vivorum, *quod eſt, viventium, pro eo quod plerique omnes libri habent*, virorum.

V. 9. Ne forte in adoleſcentia ſua adulta efficiatur. *Et hic egregie reſtituerunt* adulta, *quod eſt, florem ætatis pertranſiens, pro* adultera *quod eſt, fornicaria*.

V. 17. Stabilire in gloria ſua. *Non mutes paſſivum in activum* ſtabilire.

V. 23. Et tamquam ſcintilla. *Nec hic nominativum in accuſativum* ſcintillam.

CAP. XLIII. *verſ.* 8. Creſcens mirabiliter in conſummatione. *Alii libri, pro ablativo, habent accuſativum* conſummationem.

V. 9. In firmamento cœli reſplendens glorioſe. *Non ſcribas nomen fœmininum* glorioſa, *pro adverbio* glorioſe.

V. 11. In verbis Sancti ſtabunt ad judicium. *Non mutes genitivum ſingularem* Sancti, *in ablativum pluralem* ſanctis.

Sequitur: Et non deficient in vigiliis ſuis. *Non ſupponas* exardeſcent *pro* deficient.

V. 17. Et in voluntate ejus adſpirabit Notus. *Correctores prætulerunt futurum præterito* adſpiravit.

V. 18. Vox tonitrui ejus verberabit terram. *Alia eſt verſio, quæ habet* exprobrabit, *pro eo quod noſtra* verberabit: *ubi & futurum ſervandum Correctores judicarunt*.

V. 21. Et dum gelaverit, fiet tamquam cacumina tribuli. *Non mutes* gelaverit *cum* flaverit, *nec* cacumina, *omiſſa prima littera c, cum* acumina.

Verſ. 23. Et extinguit viride, ſicut igne. *Non ſubſtituas accuſativum* ignem *pro ablativo*.

V. 24. Et ros obvians ab ardore venienti. *Non ſcribas, omiſſa præpoſitione, dativum* ardori *pro ablativo*.

V. 25. Et plantavit in illa Dominus inſulas. *Obſervatu digna correctio, qua ſcriptum eſt pronomen fœmininum* in illa, *pro maſculino* illum, *& nomen appellativum* inſulas, *pro nomine proprio* Jeſus: *ſic enim habent plerique omnes Latini libri*. Et plantavit illum Dominus Jeſus.

Verſ. 34. Non enim comprehendetis. *Quidam codices ſcribunt* non enim pervenietis; *quidam* non enim habebitis: *primum eſt omnium optimum*.

CAP. XLIV. *v.* 5. In peritia ſua requirentes modos muſicos. *Correctores prætulerunt* peritia, *ei quod alii libri habent* pueritia, *quod eſt adoleſcentia*.

V. 10. Quorum pietates non defuerunt. *Præferendus eſt numerus pluralis, ei quem alii legunt ſingulari*.

V. 11. Cum ſemine eorum. *Non præponas* & *conjunctionem*.

V. 12. Et in teſtamentis ſtetit. *Non mutes plurale* teſtamentis *in ſingulare*.

Verſ. 13. Et filii eorum propter illos. *Non mutes nominativum* filii *in genitivum* filiorum, *addito nominativo* ſemen, *aut* hæreditas.

Sequitur: Uſque in æternum manent. *Nec hic mutes plurale* manent *in ſingulare* manet.

V. 22. Dedit illi gloriam in gente ſua. *Pro* gloriam *non ſubſtituas* ſemen.

V. 25. Et teſtamentum confirmavit ſuper caput Jacob. *Nec nomini* teſtamentum *addas pronomen* ſuum, *nec ſubſtituas pronomen* ejus *loco nominis* Jacob.

CAP. XLV. *verſ.* 6. Et dedit illi coram præcepta. *Cave ne vocem unam* coram, *quæ idem eſt quod* præſens, *ſeparet in duas* cor ad, *quaſi dicatur*, animum ad præcepta.

V. 9. Et circumcinxit eum zona gloriæ. *Non ſcribas* juſtitiæ *pro* gloriæ.

V. 12. Stolam ſanctam. *Retinendi ſunt hi accuſativi, non mutandi in alios caſus*.

V. 14. Et gloria honoris. *Pro* gloria, *non ſcribas accuſativum* gloriam.

Sequitur: Opus virtutis, & deſideria oculorum ornata. *Conjunctio* &, *ut non eſt præponenda nomini* opus, *ita non auferenda nomini* deſideria: *quod quidem legendum non eſt ſexto caſu numeri ſingularis* deſiderio.

Verſ. 15. Uſque ad originem. *Pro* originem, *quod eſt, principium, ne ſcribas* orientem.

Verſ. 17. Sacrificia ipſius conſumpta ſunt igne quotidie. *Pro* conſumpta, *alii libri habent* conſummata.

V. 19. In nomine ejus. *Non mutes* ejus *in reciprocum* ſuo.

V. 21. Et dedit illi in præceptis ſuis poteſtatem. *Servandum eſt pronomen ſingulare* illi, *non ſubſtituendum plurale* illis.

V. 27. Cæterum in terra gentes non hæreditabit. *Non eſt mutandum plurale* gentes *in ſingulare* gens.

V. 29. Placuit Deo pro Iſrael. *Non eſt omittenda præpoſitio* pro, *quam Correctores conſultiſſime addiderunt*.

CAP. XLVI. *v.* 4. Nam hoſtes ipſi Dominus perduxit. *Non legas* percuſſit *à percutio, pro* perduxit *à perduco*.

V. 5. An non in iracundia ejus. *Non ſcribas conjunctionem* aut, *loco adverbii* an.

V. 8. Et ſecutus eſt à tergo potentis. *Servandus eſt genitivus ſingularis* potentis, *non mutandus in accuſativum pluralem* potentes.

V. 9. Et perfringere murmur malitiæ. *Non ſcribas* perſtringere *à ſtringo, pro* perfringere, *aut* confringere *à frango*.

Verſ. 17. Et vidit Deus Jacob. *Legendus eſt caſus nominativus* Deus, *non accuſativus* Deum.

V. 19. In oblatione agni inviolati. *Romani Patres emendarunt* agni, *pro eo quod plerique omnes legunt*, vili, *quod eſt, maſculi: & retinuerunt* inviolati, *id eſt, immaculati, pro eo quod quidam ſcribunt* immolati, *quod eſt, ſacrificati*.

Verſ. 23. Et exaltavit vocem ſuam. *Et hic correxerunt* ſuam, *pro eo quod multi legunt pro reciproco* ejus.

CAP. XLVI. *verſ.* 5. In tollendo manum, ſaxo fundæ dejecit. *Non addas præpoſitionem* in *ante* ſaxo.

Verſ. 6. Nam invocavit Dominum omnipotentem. *Non ſcribas adverbium* ubi *pro conjunctione* nam; *nec* potentem *pro* omnipotentem.

V. 13. Dominus purgavit peccata ipſius. *Non eſt legendum* Chriſtus, *neque* Spiritus, *ſed* Dominus.

Ibidem. Et dedit illi teſtamentum regni. *Non mutes nomen abſtractum* regni *in concretum* regum.

V. 14. Et propter illum dejecit omnem potentiam inimicorum. *Alia verſio habet*: Et propter illum requievit in latitudine.

V. 15. 16. Quemadmodum eruditus es in juventute tua, & impletus es, quaſi flumen, ſapientia, & terram retexit anima tua. *Retinenda ſunt ſecunda perſona tum verba, tum pronomina, non mutanda in perſonam tertiam*.

V. 22. Et incitari ſtultitiam tuam. *Quidam non intelligentes quid ſibi vellet infinitivus paſſivus* incitari, *mutarunt illum cum aliis vocibus; præſertim vero cum in* cæteris, *id eſt, in reliquis, quod pleroſque omnes malæ vertat libros*.

CAP. XLVIII. *verſ.* 3. Et irritantes illum invidia ſua, pauci facti ſunt: *Correcte ſcripſerunt* irritantes, *quod eſt, exacerbantes, pro eo quod alii* imitantes, *aut* æmulantes.

V. 3. Et dejecit de cœlo ignem ter. *Inſignis loci reſtitutio, qua* de cœlo *ſcriptum eſt, quod vulgo legitur à ſe; &* ter, *id eſt, tribus vicibus, quod* terræ, *ſic enim vulgo legitur*: Et dejecit à ſe ignem terræ: *mendoſiſſime*.

V. 6. Et glorioſos de lecto ſuo. *Cave ne* delicto, *quod eſt peccato, ſcribas pro* de lecto, *quod eſt, de ſtrata*.

V. 10. Qui ſcriptus es in judiciis temporum. *Alii libri, pro ſimplici* ſcriptus, *legunt compoſitum* inſcriptus, *& pro* judiciis, indiciis, *id eſt, n conſonantem pro u vocali*.

V. 13. Elias quidem in turbine tectus eſt. *Non mutes conjunctionem* quidem *in relativum* qui.

CAP. XLIX. *verſ.* 1. Memoria Joſiæ in compoſitionem odoris facta opus pigmentarii. *Correctores prætulerunt quartum caſum, ſexto* compoſitione; *& ſublato verbo ſubſtantivo* eſt, *nominativum fœmininum* facta, *reliquis quæ paſſim leguntur*, factam, factum, facti.

V. 3. Ipſe eſt directus divinitus in pœnitentiam gentis. *Non eſt mutandus accuſativus* pœnitentiam *in ablativum*.

Sequitur: Et tulit abominationes impietatis. *Cave legas* ab hominibus *pro* abominationes, *duas voces pro una*.

Verſ. 7. Dederunt enim regnum ſuum aliis. *Non omittas conjunctionem* enim.

V. 11. Benefacere illis. *Non præponas conjunctionem* &.

Verſ. 13. Nam & ipſe quaſi figmentum in

E dextera

Digitized by Google

dextera manu. *Superfluit quod multi codices ſubjiciunt* Iſrael.

V. 14. Sic & Jeſum filium Joſedec. *Correctores præmiſerunt adverbium ſimilitudinis* ſic.

V. 17. Neque ut Joſeph, qui natus eſt homo. *Non mutes duas dictiunculas neque ut, cum una &c.*

CAP. L. *verſ.* 11. Et veſtiri eum in conſummationem virtutis. *Ut non eſt omittenda præpoſitio* in, *ita non eſt ſubſtituendus ablativus pro accuſativo* conſummationem.

Verſ. 19. Et conſummatione ſurgens in ara. *Hic ſervandus eſt ablativus* conſummatione.

V. 24. Et nunc orate Deum omnium. *Multi codices, pro* nunc *habent* plus, *& pro imperativo* orate, *indicativum* oravit: *quidam etiam addunt* rurſum poſt; *&* rurſum poſt plus oravit; *ſed hæc omnia repugnant genuinæ lectioni.*

V. 30. Qui ponit illa in corde ſuo. *Non eſt commutandum præſens* ponit *cum futuro* ponet.

CAP. LI. *verſ.* 22. Et operationis tuæ. *Pro nomine ſimplici* operationis, *non ſcribas compoſitum* cooperationis.

Sequitur: quæ à ſæculo ſunt. *Retinendum eſt plurale* ſunt, *non ſubſtituendum ſingulare* eſt.

V. 16. Cùm adhuc junior eſſem. *Et hic retinendus eſt optativus* eſſem, *non ſurrogandus indicativus* ſum.

V. 19. Ante templum poſtulabam pro illa. *Correctores prudenter obſervarunt ſcribendum eſſe* templum, *quod eſt, ædem ſacram, pro eo quod vulgò legitur* tempus, *id eſt, horam.*

Ibidem. Et efflorult tamquam præcox uva. *Pro* effloruit, *non ſupponas* defloruit, deflorebit, *aut* florebit.

V. 26. 27. Et inſipientiam ejus luxi. Animam meam direxi ad illam. *Hæc eſt germana hujus loci lectio, à multis vindicata mendis, Romanorum Patrum induſtria. Quidam enim codices addunt alterum* in, *& pro accuſativo* inſipientiam, *ſcribunt ablativum: quod tamen non recedit à vero. Alii vocem unam* inſipientia *ſive* inſipientiam, *dividunt in duas,* in ſapientia *aut* ſapientiam: *malè. Complures primam perſonam* luxi *mutant in tertiam* luxit, *atque addunt ſuppoſitò loco* anima mea: *non ſincerè. Nonnulli, verbum ſimplex* luxit, *vertunt in compoſitum* eluxit, *tamquam à luceo deductum ſit, quod eſt à lugeo, deploro. Multi ſubjiciunt &* ignorantias meas illuminavit, *ſuperfluè. Denique nonnulli omittunt* animam meam, *niſi quod mutatum in nominativum jungunt verbo præcedenti* luxit.

V. 30. Dedit mihi Dominus linguam. *Non eſt addenda conjunctio* enim.

Verſ. 33. Comparate vobis ſine argento. *Quidam libri ſubjiciunt* ſapientiam: *verùm illud redundat, Correctorum judicio.*

I S A I A S.

CAP. I. *v.* 11. Plenus ſum. Holocauſta arietum, & adipem pinguium, & ſanguinem vitulorum & agnorum & hircorum nolui. *Per ſe legendum eſt* plenus ſum: *non verò illi jungendum id quod ſequitur, ſive integrè, ſive ex parte, mutatis accuſativis in ablativos, ut quidam codices faciunt.*

V. 12. Cùm veniretis ante conſpectum meum. *Nec adnectas hæc verſui præcedenti, nec præſens* veniretis *mutes in futurum* veneritis.

V. 13. Ne offeratis ultrà ſacrificium fruſtrà. *Alii ſcribunt* offeratis, *id eſt, vocalem primam loco quarta.*

V. 18. Velut lana alba erunt. *Non omittas* alba, *quod interpres explicandi cauſa adjecit, ſequutus LXX.*

V. 23. Principes tui infideles. *Quidam libri, pro* infideles, *ſcribunt* inobedientes.

CAP. III. *v.* 6. Veſtimentum tibi eſt. *Non præponas his verbis participium* dicens.

Verſ. 16. Ambulabant pedibus ſuis, & compoſito gradu incedebant. *Alii collocant conjunctionem copulativam ante* pedibus ſuis.

CAP. V. *verſ.* 6. Et aſcendent vepres & ſpinæ. *Non addas* ſuper eam, *ſed intelligas.*

CAP. VI. *v.* 1. Super ſolium excelſum & elevatum. *Quod ſequitur in multis libris* & plena erat domus, *ſive* terra, à majeſtate ejus, *ſuperfluit omnium judicio. Lege Notationes noſtras.*

V. 7. Ecce tetigit hoc labia tua. *Non eſt mutanda tertia perſona* tetigit *in primam* tetigi.

CAP. VIII. *v.* 19. Numquid non populus à Deo ſuo requiret pro vivis à mortuis? *Non eſt addenda vox* viſionem, *quam plerique libri adjiciunt verbo* requiret: *nec mutanda poſterior præpoſitio* à *in conjunctionem* ac.

CAP. IX. *verſ.* 1. Galilææ gentium. Populus qui ambulabat. *Non connectas vocem* gentium *periodo ſubſequenti, hoc modo:* Gentium populus.

V. 3. Multiplicaſti gentem, non magnificaſti lætitiam. *Non interponas conjunctionem* &.

V. 14. Incurvantem & refrænantem. *Pro* refrænantem, *multi legunt* depravantem; *&* in Commentario haud dubium D. Hieronymi in capita Iſaiæ 9. & 19. præferente depravantem.

CAP. X. *v.* 21. Reliquiæ convertentur. *Quod præcedit* in veritate, *permaneat ſinis verſus periodique præcedentis, non adjungatur huic.*

CAP. XIII. *v.* 4. Vox ſonitus regum, gentium congregatarum. *Non interponas conjunctionem* & *ante* gentium.

CAP. XIV. *v.* 32. Et in ipſo ſperabunt pauperes populi ejus. *Correctores prætulerunt maſculinum* ipſo, *feminino* ipſa, *quod in alii eſt libris.*

CAP. XV. *v.* 5. Vectes ejus uſque ad Segor vitulam conternantem. *Legendum eſt* conternantem, *quod eſt, agitantem numero ternario, non, additâ ſ litera,* conſternantem, *quod eſt, perturbantem.*

V. 8. Quoniam circuivit clamor terminum Moab. *Non mutes præteritum* circuivit *in futurum.*

CAP. XVI. *v.* 5. Et ſedebit ſuper illud in veritate. *Nec hic mutes neutrum* illud *in maſculinum* eum.

V. 14. Et relinquetur parvus & modicus. *Non addas verbo* relinquetur, *id quod quidam libri* in eo ſicut racemus: *eſt enim alterius loci.*

CAP. XVII. *verſ.* 10. Propterea plantabit plantationem fidelem. *Pro* fidelem *non ſcribas contrarium* infidelem, *quod quidam.*

V 11. In die plantationis tuæ labruſca. *Nominativus ſingularis præferendus eſt ei, quem alii legunt, accuſativo plurali* labruſcas.

V. 12. Væ multitudini populorum multorum. *Non mutes dativum in nominativum* multitudo.

CAP. XVIII. *v.* 2. Cujus diripuerunt flumina terram ejus. *Quod ſequitur in quibuſdam libris* ad montem nominis Domini exercituum, montem Sion, *non eſt hujus verſus, ſed ſeptimi, finientis hoc caput.*

V. 5. Ante meſſem enim totus effloruit. *Non eſt mutandum præteritum* effloruit *in futurum* efflorebit.

Sequitur: Et immatura perfectio germinabit. *Hic ſervandum eſt futurum* germinabit, *non vertendum in præteritum.*

V. 7. A gente exſpectante, exſpectante & conculcata. *Repetenda eſt vox* exſpectante.

CAP. XIX. *verſ.* 9. Confundentur qui operabantur linum pectentes. *Legendum eſt* pectentes, *quod eſt pectinantes, non additâ l litera* plectentes, *quod eſt percutientes.*

V. 11. Quomodo dicetis Pharaoni. *Non mutes futurum* dicetis *in præſens* dicitis.

CAP. XX. *v.* 4. Et tranſmigrationem Æthiopiæ, juvenum & ſenum, nudam & diſcalceatam. *Retinendi ſunt genitivi plurales* juvenum & ſenum, *non mutandi in accuſativos ſingulares* juvenem & ſenem: *& conſequenter neque adjectiva feminina* nuda & diſcalceata *vertenda ſunt in maſculina* nudum & diſcalceatum.

V. 6. Ecce hæc erat ſpes noſtra. *Ita rectiùs legitur, quàm* hæccine erat.

Ibidem. Ut liberarent nos. *Quidam libri numero ſingulari ſcribunt* liberaret.

CAP. XXI. *v.* 10. Tritura mea & filii areæ meæ. *Romani Patres, pro eo quod vulgò legitur feminino ſingulari* filia, *prudenter emendarunt* filii, *maſculino plurali.*

V. 11. Ad me clamat ex Seir. *Cave ne pro præpoſitione* ex *additâ una littera ſcribas nomen* rex.

CAP. XXII. *v.* 2. Nec mortui in bello. *Non eſt iteranda vox* mortui, *hoc modo:* Nec mortui tui, mortui in bello.

V. 8. Et videbis in die illa. *Non mutes ſingulare* videbis *in plurale.*

V. 11. Ad aquam piſcinæ veteris. *Retinenda eſt præpoſitio* ad, *non ſubſtituenda conjunctio* &.

V. 23. Domui patris ejus. *Alii ſcribunt reciprocum* ſui.

CAP. XXIII. *v.* 2. Negotiatores Sidonis. *Correctio eſt* negotiatores, *quod eſt mercatores; rejecta ſcriptura* negotiatio, *quod eſt mercatus.*

CAP. XXVI. *v.* 18. Et peperimus ſpiritum: ſalutes non fecimus in terra. *Accuſativus pluralis* ſalutes, *non eſt mutandus in genitivum ſingularem* ſalutis, *& jungendus ei quod præcedit, quod quidam libri faciunt.*

CAP. XXVII. *verſ.* 8. Judicabit eam. *Secunda perſona* judicabit, *non eſt mutanda in tertiam ſive ſingularis numeri, ſive pluralis.*

Sequitur: Meditatus eſt in ſpiritu ſuo duro. *Retinendum eſt genus maſculinum, non ſupponendum femininum* meditata.

V. 11. Mulieres venientes & docentes eam. *Et hic retinendus numerus ſingularis* eam, *non ſurrogandus pluralis* eas.

V. 13. Et qui ejecti erant in terra Ægypti. *Non mutes* in *præpoſitionem, poſitam pro* ad, *cum* de, *ſive* ex.

CAP. XXIX. *v.* 6. Et flammæ ignis devorantis. *Alii pro ſecundo caſu* flammæ *ſingularem ſinunt* flamma.

CAP. XXX *verſ.* 4. Erant enim in Tani. *Non eſt mutandum* erant *à ſum, in* ierant *ab eo.*

V. 15. Quia hæc dicit Dominus Deus Sanctus Iſrael. *Non omittas nomen* Sanctus.

V. 29. Canticum erit vobis, ſicut nox ſanctificatæ ſolemnitatis. *Egregiè Correctores ſcripſerunt* nox, *quæ eſt altera pars diei, pro eo quod plerique vitiosè legunt* vox, *id eſt, clamor.*

CAP. XXXI *v.* 4. Et cùm occurrerit ei multitudo paſtorum. *Non omittas conjunctionem* &.

CAP. XXXII. *v.* 7. In ſermone mendaci. *Alii pro adjectivo* mendaci *ſcribunt ſubſtantivum* mendacii.

CAP. XXXIII *v.* 9. Confuſus eſt Libanus & obſorduit. *Scribendum eſt* obſorduit *vocali quarta, derivatum à ſordes, non quinta* obſurduit, *à ſurdus.*

V. 19. Populum impudentem non videbis. *Meritò correxerunt Patres* impudentem, *quod eſt inverecundum, pro eo quod complures legunt* imprudentem, *id eſt, inſipientem.*

Verſ. 23.

Digitized by Google

Verſ. 23. Et non prævalebunt. *Alii ſcribunt* ſed *pro* &.

CAP. XXXIV. *v.* 7. Inebriabitur terra eorum ſanguine. *Non mutes futurum in præſens* inebriabitur.

V. 14. Et occurrent dæmonia onocentauris. *Patres emendarunt* onocentauris, *ſcripto caſu tertio numeri pluralis, pro nominativo ſingulari* onocentaurus, *quem plerique alii ſcribunt, & ei quod ſequitur ſanguntur.*

V. 17. In generationem & generationem habitabunt in ea. *Prior accuſativus non eſt mutandus in ablativum* generatione, *ut plerique faciunt.*

CAP. XXXV. v. 4. Dicite puſillanimis. *Servandus eſt dativus pluralis* puſillanimis, *quod eſt meticuloſis; non ſurrogandus nominativus pluralis* puſillanimes.

Ibidem. Ecce Deus veſter &c. & ſalvabit vos. *Non ſunt mutanda ſecundæ perſonæ pronomina in prima,* noſter, nos.

CAP. XXXVI. v. 21. Mandaverat enim rex. *Non addas pronomen* eis.

CAP. XXXVIII. v. 14. Reſponde pro me. *Non facile ſcribas ſimplex* ſponde *pro compoſito* reſponde.

V. 15. Quid dicam, aut quid reſpondebit mihi, cum ipſe fecerit? *Nec omittas poſterius* quid, *nec vertas in maſculinum* quis. *Ad hæc ut prima perſona pronomen* mihi, *non eſt commutandum cum ſecunda* tibi; *ita nec tertia perſona verbum* fecerit, *cum prima* fecerint. *Hæc enim menda ſunt in quibuſdam editionibus.*

CAP. XL. *v.* 2. Quoniam completa eſt malitia ejus. *Non judicarunt Correctores, pro* malitia, *corrigendum eſſe* militia, *id eſt, pro vocali prima ſcribendam eſſe tertiam.*

V. 24. Et quidem, neque plantatus, neque ſatus, neque radicatus in terra truncus eorum. *Non facile mutandi ſunt nominativi iſti caſus numeri ſingularis, in aliis.*

CAP. XLI. *v.* 2. Sicut ſtipulam vento raptam. *Non præponas conjunctionem* &.

V. 12. Et valuti conſumptio homines bellantes adverſum te. *Nequaquam ſunt nominativi plurales* homines bellantes, *commutandi cum genitivis ſingularibus* hominis bellantis.

V. 18. Aperiam in ſupinis collibus flumina. *Non facile ſcribendum eſt* ſupremis, *quod eſt ſummis, pro* ſupinis, *quod opponitur pronis.*

V. 27. Primus ad Sion dicet: Ecce adſunt. *Mendoſe plerique omnes libri ſcribunt* adſum, *prima perſona ſingulari, pro* adſunt *tertia plurali.*

CAP. XLIII. *v.* 14. Propter vos miſi in Babylonem. *Non mutes verbum ſimplex* miſi, *in compoſitum* emiſi.

CAP. XLIV. *v.* 16. Et de medio ejus carnes comedit. *Quod multi codices addunt* coxit & *ante* comedit, *ſuperfluum eſt.*

CAP. XLV. *v.* 9. Væ qui contradicit fictori ſuo. *Non ſcribas* factori *à facio, pro* fictori *à fingo.*

CAP. XLVI. v. 11. Vocans ab oriente avem. *Quidam, interpretandi cauſa, pro* avem, *id eſt, volucrem, ſcripſerunt* juſtum: *male.*

CAP. XLIX. *v.* 21. Ego deſtituta & ſola: & iſti ubi erant? *Minimè interjiciendum eſt adverbium* hic *inter* ubi & erant.

V. 23. Vultu in terram demiſſo adorabunt te. *Non mutes accuſativum* terram *cum ablativo* terra.

CAP. L. *verſ.* 5. Retrorſum non abii. *Subeſt hic mendum in autographo Romano, ubi excuſum eſt tertia perſona* abiit *pro prima* abii.

V. 6. Et conſpuentibus in me. *Non judicarunt Patres omittendum τὸ* in me.

CAP. LIII. *v.* 11. In ſcientia ſua juſtificabit ipſe juſtus ſervus meus multos. *Hoc futurum* juſtificabit *vertendum eſt in præteritum, nec nominativus ſingularis* ille, ſervus meus *in accuſativos plurales* juſtos ſervos meos.

CAP. LIV. *v.* 1. Lauda ſterilis quæ non paris. *Pro* lauda, *eſt in multis libris* lætare. *Sed à LXX. & Apoſtolo Gal.* 4. *v.* 27. *acceptum.*

V. 9. Qui juravi, ne inducerem aquas Noe ultra ſupra terram. *Nomen proprium* Noe *retinendum eſt, nec in ejus locum ſurrogandum nomen appellativum* diluvii.

CAP. LVII. *v.* 9. Et ornaſti te regi unguento. *Qui vulgò legitur caſus ablativus nominis adjectivi* regio, *à Patribus mutatus eſt in dativum nominis ſubſtantivi* regi.

CAP. LIX. *v.* 4. Sed confidunt in nihilo. *Pro ablativo* nihilo, *alii ſcribunt* nihil *indeclinabile.*

V. 9. Propter hoc elongatum eſt judicium à nobis, & non apprehendet nos juſtitia. *Pronomina primæ perſonæ* nobis & nos, *mutanda non ſunt in ſecundæ perſonæ pronomina* vobis & vos.

CAP. LX. *v.* 5. Et mirabitur & dilatabitur cor tuum. *Non eſt omittendum primum* &.

V. 20. Et complebuntur dies luctus tui. *Cave ſcribas* luminis *ſive* lucis, *pro* luctus, *quod eſt mœroris.*

CAP. LXI. *verſ.* 7. Laudabunt partem ſuam. *Correctores deleruna pronomen reciprocum* ſuam, *pro eo quod alii legunt* eorum.

CAP. LXII. *v.* 2. Quod os Domini nominabit. *Non mutes futurum* nominabit *in præteritum* nominavit.

V. 4. Sed vocaberis Voluntas mea in ea, & terra tua Inhabitata. *Cave ſcribas verbum* inhabitabitur *pro participio* inhabitata: *participium enim eſt hujus loci, verbum verò ejus loci, ubi ſequitur hoc ipſo verſu:* Quia complacuit Domino in te, & terra tua inhabitabitur.

V. 9. Quia qui congregant illud, comedent. *Non mutes præſens* congregant *in futurum* congregabunt.

V. 10. Eligite lapides. *Non præponas his verbis & conjunctionem.*

CAP. LXIII. *v.* 4. Annus redemptionis meæ venit. *Retinenda eſt vox* redemptionis *à redimo, non ſubſtituenda* retributionis *à retribuo.*

Verſ. 10. Et afflixerunt ſpiritum Sancti ejus. *Non mutes genitivum* ſancti *in accuſativum* ſanctum.

CAP. LXIV. *v.* 6. Et facti ſumus ut immundus omnes nos. *Nec hic mutes numerum ſingularem* immundus *in pluralem* immundi.

CAP. LXV. *v.* 6. Et retribuam in ſinum eorum. *Pro* ſinum, *cave ſcribas, addita g litera,* ſignum.

V. 16. Et quia abſcondita ſunt ab oculis meis. *Non eſt mutandum pronomen* meis *in* noſtris.

Verſ. 22. Electi mei non laborabunt fruſtrà. *Alii ſic diſtinguunt,* ut electi mei, *non inchoet hanc periodum, ſed finiat præcedentem.*

V. 25. Leo & bos comedent paleas. *Non præponas conjunctionem & voci* leo.

CAP. LXVI. *verſ.* 6. Vox populi de civitate. *Non ſubſtituas* fremitus *pro* populi.

V. 17. Poſt januam intrinſecùs. *Non facilè corrigas* unam *pro* januam, *quod multi faciunt: qua de re Notationes noſtræ legi poſſunt.*

V. 19. In Africam & Lydiam, tendentes ſagittam. *Inſignis correctio, qua ſcriptum eſt* tendentes *à* tendo *tertiæ conjugationis, pro* tenentes *à* teneo *ſecundæ.*

JEREMIAS.

CAP. I. *verſ.* 14. Ab Aquilone pandetur malum. *Voci* malum *non addas* omne.

V. 18. Et ſacerdotibus & populo terræ. *Nec hic* omni *voci* populo.

CAP. II. *v.* 37. Et nihil habebis proſperum in ea. *Correctores meritò addiderunt* in ea, *quod alii omiſerunt.*

CAP. III. *verſ.* 1. Tamen revertere ad me, dicit Dominus, & ego ſuſcipiam te. *Addiderunt Correctores τὸ* & ego ſuſcipiam te, *ex plurimis libris manuſcriptis, quamquam Hebraicè non legatur.*

CAP. IV. *verſ.* 1. Si reverteris Iſrael. *Præferendum eſt* reverteris, *ei, quod in aliis libris eſt,* converteris.

V. 3. Dominus viro Juda & Jeruſalem. *Non addas* habitatori *ante* Jeruſalem, *hoc quidem loco.*

Verſ. 8. Quia non eſt averſa ira furoris Domini à nobis. *Retinendum eſt pronomen primæ perſonæ* nobis, *non ſubſtituendum ſecundæ* vobis.

V. 12. Et nunc ego loquar judicia mea cum eis: *Correctores judicarunt omittendam conjunctionem* ſed, *quam plerique omnes libri collocant inter* ego & loquar.

V. 16. Dicite gentibus: Ecce auditum eſt. *Pro* dicite gentibus, *pleraque omnia manuſcripta legunt* concitate gentes.

V. 31. Vox filiæ Sion intermorientis expandentiſque manus ſuas. *Retinendi ſunt genitivi ſingulares* intermorientis expandentiſque, *non ſupponendi accuſativi plurales, diſtracto priore vocabulo in duo,* inter morientes expandenteſque.

CAP. V. *v.* 8. Equi amatores. *Quod ſequitur in multis libris* in fœminas, *Patres cenſuerunt ſuperfluere.*

Verſ. 25. Iniquitates veſtræ declinaverunt hæc, & peccata veſtra prohibuerunt bonum à vobis. *Pronomina ſecundæ perſonæ non ſunt mutanda in perſonam primam.*

CAP. VI. *v.* 26. Quia repentè veniet vaſtator ſuper nos. *Hic è contrario non eſt pronomen primæ perſonæ* nos *convertendum in ſecundæ* vos.

V. 28. Æs & ferrum. *Non eſt præponendum adverbium ſimilitudinis* ut.

CAP. VII. *v.* 5. Quoniam ſi bene direxeritis vias veſtras. *Non ſcribas unicam vocem* benedixeritis, *pro duabus* bene direxeritis.

Verſ. 7. A ſæculo & uſque in ſæculum. *Non auferas conjunctionem* &.

V. 24. Sed abierunt in voluntatibus. *Retinenda eſt vox* voluntatibus, *id eſt, deſideriis, non ſubſtituenda* voluptatibus, *mutata liquida* n *in mutam* p.

V. 34. In deſolationem enim erit terra. *Accuſativus* deſolationem *non eſt commutandus cum ablativo.*

CAP. VIII. *v.* 1. Ejicient oſſa regum Juda. *Legendum eſt numero plurali* regum, *non ſingulari* regis.

CAP. IX. *v.* 2. Quia omnes adulteri ſunt, cœtus prævaricatorum. *Non interponas conjunctionem* &.

V. 17. Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Iſrael. *Alii libri omittunt,* Deus Iſrael.

Ibidem. Et vocate lamentatrices & veniant. *Non mutes poſterius* & *in* ut.

V. 19. Quoniam dejecta ſunt tabernacula noſtra. *Legendum eſt* dejecta, *quod eſt, diruta, potius quàm* deſerta, *quod eſt, derelicta.*

V. 25. Ecce dies veniunt. *Præſens præferendum eſt futuro* venient.

CAP. X. *v.* 18. Et tribulabo eos ita ut inveniantur. *Plerique libri interjiciunt* non *inter* ut & inveniantur, *ſed temere.*

CAP. XI. *v.* 12. Et clamabunt ad deos quibus libant. *Malè plerique libri, pro* deos *nomine, ſcribunt* eos *pronomen.*

V. 13. Et ſecundùm numerum viarum Jeruſalem. *Non addas pronomen* tuarum *nomini* viarum.

V. 18. Tunc oſtendiſti mihi ſtudia eorum. *Cave commutes adverbium* tunc *cum pronomine* tu.

CAP. XIV. v. 14. Et divinationem & fraudulentiam. *Non eſt mutandum ſubſtantivum* fraudulentiam, *in adjectivum* fraudulentam, *omiſſa conjunctione, hoc modo:* Et divinationem fraudulentam.

Verſ. 18. Propheta quoque & ſacerdos. *Correctores emendarunt* quoque *pro* namque.

CAP. XVII. v. 9. Pravum eſt cor omnium & inſcrutabile. *Inſignis correctio, qua vox* omnium, *poſita pro ſuper omnia, reſtituta eſt in locum vocis* hominis, *qua vulgo legitur.*

CAP. XX. v. 17. Qui non me interfecit à vulva. *Non commutes relativum* qui *cum conjunctione* quia.

CAP. XXIII. v. 10. Quia adulteris repleta eſt terra. *Non mutes adjectivum* adulteris *in ſubſtantivum* adulterii.

V. 13. Prophetabunt in Baal. *Non præponas & conjunctionem.*

Verſ. 14. Vidi ſimilitudinem adulterantium, & iter mendacii. *Pro genitivo participii* adulterantium, *quidam codices ſcribunt nominativum nominis* adulterium.

V. 19. Ecce turbo Dominicæ indignationis egredietur. *Non eſt mutandum futurum in præſens* egreditur.

V. 33. Dices ad eos: Vos eſtis onus. *Correctores clarè emendarunt* Vos eſtis onus *(nam & LXX. ad hunc modum verterunt) pro eo quod multi codices legunt* Ut quid vobis onus.

CAP. XXV. v. 20. Et Aſcaloni & Gazæ. *Retinendum eſt dativum* Aſcaloni, *non mutandum in genitivum.*

CAP. XXVI. *verſ.* 18. Et mons domus in excelſa ſilvarum. *Voci* domus *non addas* Domini.

V. 19. Itaque nos facimus malum grande contra animas noſtras. *Pro* nos facimus, *alii ſcribunt* non faciamus; *ſed minus rectè.*

CAP. XXIX. v. 1. Et hæc ſunt verba libri quem miſit Jeremias. *Patres correxerunt,* quem *ſcilicet librum, pro eo quod alii minus ſincerè legunt* quæ *ſ.* verba.

Verſ. 15. Suſcitavit nobis Dominus prophetas in Babylone: *Et hic correxerunt* ſuſcitavit *præterito tempore, pro futuro* ſuſcitabit.

CAP. XXX. *verſ.* 7. Et ex ipſo ſalvabitur. *Præſtat legere neutro genere* ipſo *ſ. tempore quod proximè præcedit, quam fœminino genere* ipſa *ſ.* die.

CAP. XXXI. v. 6. Cuſtodes in monte Ephraim. *Quod quidam adjiciunt* in monte Samariæ, *ſuperfluum eſt.*

V. 8. Prægnans & pariens. *Non præponas* & *voci* prægnans.

V. 9. Et in miſericordia reducam eos. *Quidam libri, pro* miſericordia, *legunt* precibus.

V. 32. Quod pepigi cum patribus eorum. *Non mutes pronomen tertiæ perſonæ* eorum *in ſecunda* veſtris.

Verſ. 39. Et exibit ultra norma menſuræ. *Nominativus* norma *non eſt mutandus in accuſativum* normam.

Verſ. 40. Et omnem vallem cadaverum & cineris. *Patres optimè emendarunt* cineris *caſu genitivo numeri ſingularis, pro eo quod alii ſcribunt numero plurali* cinerea.

Ibidem. Uſque ad torrentem Cedron, & uſque ad angulum portæ equorum orientalis. *Nequaquam poſtponendus eſt* torrens Cedron *portæ equorum, quod faciunt quidam libri.*

CAP. XXXII. v. 12. In oculis teſtium. *Hic non eſt præponenda conjunctio,* &, *ut mox non eſt omittenda, ubi dicitur:* Et in oculis omnium Judæorum.

V. 24. Et urbs data eſt in manus Chaldæorum. *Redundat quod quidam libri ſubjiciunt,* & in manus regis Babylonis.

V. 36. De qua vos dicitis quod tradetur. *Melius eſt futurum indicativi* tradetur, *præſenti conjunctivi* tradatur.

CAP. XXXIII. v. 14. Ecce dies veniunt. *Hoc loco melius eſt præſens* veniunt, *quàm futurum* venient.

V. 16. Et Jeruſalem habitabit confidenter. *Cave ne pro nomine civitatis* Jeruſalem *ſupponas nomen decem tribuum* Iſrael, *quod non eſt hujus loci, ſed ſupra* 23 *v.* 6.

CAP. XXXVI. v. 13. Quæ audivit legente Baruch. *Pro* legente *ablativo abſolutè poſito, non eſt ſubſtituendus accuſativus* legentem.

CAP. XXXVIII. v. 6. Et ſubmiſerunt Jeremiam funibus in lacum, in quo non erat aqua. *Non præponas præpoſitionem* in *nomini* funibus, *nec conjunctionem* & *nomini* lacum, *accuſativo mutato in ablativum, ſublatoque eo quod ſequitur* in quo: Et in lacu non erat aqua. *Prior enim lectio & certior & clarior eſt.*

Verſ. 11. Et antiqua, quæ computruerant. *Adjectivo* antiqua *non addas ſubſtantivum* veſtimenta.

CAP. XXXIX. v. 13. Et Nabuſezban & Rabſares. *Prius nomen non eſt diſtrahendum in duo* Nabu & Sezban, *quod quidam faciunt: nec ultima illius littera eſt zeta, ſed* n *liquida.*

CAP. XL. *verſ.* 11. Et in filiis Ammon. *Non ſcribas* finibus *quod eſt terminis, pro* filiis.

CAP. XLI. v. 7. Ipſe & viri qui erant cum eo. *Non mutes ſingulare* ipſe *in plurale* ipſi.

CAP. XLII. v. 1. Et Jezonias filius Oſaiæ. *Non eſt ſcribendum* Oſiæ, *vel* Joſiæ *pro* Oſaiæ: *ſicut nec infrà* XLIII. *v.* 2. *ubi legitur:* Dixit Azarias filius Oſaiæ.

CAP. XLIV. v. 1. Verbum quod factum eſt per Jeremiam ad omnes Judæos. *Plerique libri habent duplex* ad, *Correctores prius mutarunt in* per.

Verſ. 4. Abominationis hujuſcemodi quam odivi. *Non omittas poſtrema hæc verba* quam odivi.

V. 9. Et mala uxorem ejus. *Non mutes ſingulare* ejus *in plurale* eorum.

Verſ. 13. Et viſitabo ſuper habitatores terræ Ægypti, *Non omittas præpoſitionem* ſuper.

CAP. XLVI. v. 6. Non fugiat velox. *Alii libri habent futurum indicativi* fugiet.

CAP. XLVIII. v. 15. Et civitates ejus ſucciderunt. *Correctores emendarunt* ſucciderunt, *quod eſt, exciderunt, ſubverterunt, pro eo quod quidam legunt* ſuccenderunt, *quidam* aſcenderunt.

V. 18. Quoniam vaſtator Moab aſcendit ad te, diſſipavit munitiones tuas. *Præterita non ſunt in futura mutanda,* aſcendet, diſſipabit.

V. 34. A Segor uſque ad Oronaim vitula conternante. *Caſus ſexti* vitula conternante, *haudquaquam mutandi ſunt in quartos* vitulam conternantem: *ſicut nec* conternante, *quod eſt tertium annum agente, depravandum eſt, addita* ſ *littera* conſternante. *Simile Iſa.* 15. *v.* 5.

V. 36. Propterea cor meum ad Moab quaſi tibiæ reſonabit. *Retinendus eſt numerus pluralis* tibiæ; *non ſubſtituendus ſingularis* tibia, *nec addendum nomen* æris.

V. 45. Et flamma de medio Seon. *Cave ne ſcribas* Sion *arcem Jeroſolymitanam, pro* Seon *rege Amorrhæorum.*

Sequitur: Et devorabit partem Moab. *Non mutes futurum in præteritum* devoravit.

CAP. XLIX. v. 2. Et erit in tumulum diſſipata. *Patres correxerunt* tumulum, *quod eſt, tollendum, pro eo quod vulgo legitur, addita t litera,* tumultum, *id eſt, turbam.*

V. 6. Et poſt hæc reverti faciam captivos. *Voci* captivos *non præponas* fugientes &c.

V. 29. Formidinem in circuitu. *Non ſubjicias pronomen* ejus.

Verſ. 35. Et ſummam fortitudinem eorum. *Legendum eſt nomen* ſummam *conſtans duplici m in medio, non verbum futurum* ſuram *à* ſumo.

CAP. L. *verſ.* 12. Deſerta, invia, & arens. *Non præponas* & *conjunctionem voci* deſerta.

V. 19. Et paſcetur Carmelum & Baſan. *Scribendum eſt accuſativo caſu* Carmelum, *non nominativo* Carmelus.

Verſ. 39. Propterea habitabunt dracones cum faunis ficariis. *Duplex mendum hinc ſublatum eſt feliciſſima Romanorum Patrum diligentia; Unum, quo pro* faunis *(quod nomen eſt dæmonum ſilveſtrium, apud Ethnicos, affinium Satyris) ſcribebatur* fatuis, *id eſt, ſtultis: alterum, quo legebatur* ficariis, *à* ſica *quod genus eſt gladii, pro* ficariis, *à* ficu *arbore.* Faunis, *credo, ut aliàs Mercurio, amata.*

V. 42. Crudeles ſunt & immiſericordes. *Cave ſcribas contrarium* miſericordes.

CAP. LI. v. 6. Quoniam tempus ultionis eſt à Domino. *Nomini* ultionis *non addas pronomen* ejus.

V. 15. Præparavit orbem in ſapientia ſua. *Non præponas his verbis* & *conjunctionem.*

Verſ. 27. Clangite buccina in gentibus. *Pro* gentibus, *quod eſt, nationibus, nequaquam ſcribendum eſt* montibus.

V. 52. Et viſitabo ſuper ſculptilia ejus. *Pronomen* ejus *non eſt commutandum cum nomine* Babylonis.

V. 58. Murus Babylonis ille latiſſimus. *Non eſt* latiſſimus, *quod eſt ſpatioſiſſimus, tranſpoſitis primis duabus litteris, commutandum cum* altiſſimus, *quod eſt, excelſiſſimus.*

CAP. LII. v. 20. Et vitulos duodecim æreos. *Non eſt omittenda conjunctio* &.

V. 22. Et capitella ſuper utramque ærea. *Non facilè mutandus eſt accuſativus* utramque *in ablativum* utraque.

Ibidem. Similiter columnæ ſecundæ & malogranata. *Hæc verba Romani Correctores poſt alios addiderunt, quæ a multis libris omittuntur, de quibus legere licet Notationes noſtras.*

THRENI.

ET factum eſt, poſtquam in captivitatem redactus eſt Iſrael &c. *Hanc præfatiunculam, Patres judicarunt non eſſe omittendam, tametſi à quibuſdam libris omittatur.*

CAP. III. v. 17. Et repulſa eſt à pace anima mea. *Non omittas illud* à pace.

Verſ. 21. Hæc recolens in corde meo, ideo ſperabo. *Conjunctionem* ideo *malè quidam dividunt in duas dictiunculas* in Deo.

Verſ. 23. Novi diluculo. *Pro maſculino* novi, *quidam legunt fœmininum* novæ: *ſed ſpurium eſt, quod à quibuſdam legitur* nova es.

Verſ. 28. Sedebit ſolitarius & tacebit, quia levavit ſuper ſe. *Non addas alterum* ſe, *quod multis* Levavit ſe ſuper ſe.

CAP. IV. v. 14. Cùmque non poſſent, tenuerunt lacinias ſuas. *Non addas verbo* poſſent *infinitivum* intrare.

V. 17. Quæ ſalvare non poterat. *Neque hic addas pronomen* nos.

BARUCH.

CAP. I. v. 8. Cùm acciperet vaſa templi Domini: *Non mutes ſingulare* acciperet *in plurale* acciperent.

V. 9. Et cunctos potentes. *Correctores prætulerunt hanc lectionem ei, quæ habet* & vinctos & potentes, *quamvis Græco conſentanea.*

Ibidem. Et duxit eos vinctos in Babylonem. *Similiter hic addiderunt* vinctos, *quamvis illud alii libri Græco conformiter omittant.*

Verſ. 21. Quos miſit ad nos. *Quod*

ſequi-

ſequitur in quibuſdam libris & ad judices noſtros ſuperfluit.

CAP. II. verſ. 1. Qui judicaverunt Iſrael. Non præponas præpoſitionem in nomini Iſrael.

V. 4. In omnibus populis. Non præponas his verbis conjunctionem &.

V. 22. Quòd ſi non audieritis. Non interponas feceritis nec, inter non & audieritis.

V. 33. Et denominabitur ejus. Vitium typographicum eſt hic in autographo Romano, dativi pluralis eis pro genitivo ſingulari ejus ſ. terræ.

CAP. III. verſ. 9. Ut ſcias prudentiam. Non mutes ſingulare ſcias in plurale ſciatis.

V. 13. Habitaſſes utique in pace ſempiterna. Unam vocem ſempiterna, malè quidam diſtrahunt in duas ſuper terram.

Verſ. 23. Negotiatores Merrhæ & Theman. Egregia correctio, quæ reſtituenda eſt nomen proprium Merrhæ, pro appellativo terræ.

CAP. IV. v. 6. Sed propter quod in ira ad iracundiam provocaſtis Deum. Nomini ira non eſt addenda vox Dei.

V. 9. Audite confines Sion. Cave pro confines ſcribas civitates.

V. 16. Et abduxerunt dilectos viduæ. Legendum eſt abduxerunt, quod eſt ſeparaverunt, non adduxerunt, quod eſt contrarium, accedere fecerunt.

V. 30. Exul me ſtola pacis. Nequaquam ſcribendum eſt te pronomen ſecundæ perſonæ, pro me primæ.

Verſ. 25. Sed citò videbis perditionem ipſius. Non mutes ſingulare videbis in plurale videbitis.

CAP. V. v. 2. Ejus quæ à Deo tibi eſt ſempiternæ gloriæ. Nec hic mutes genitivos ſempiternæ gloriæ in nominativos.

Verſ. 3. Splendorem ſuum in te, omni qui ſub cœlo eſt. Non eſt omittenda vox omni.

V. 6. Portatos in honore. Præferendus eſt ablativus accuſativo honorem.

Verſ. 8. Ex mandato Dei. Alii libri omittunt ex.

CAP. VI. verſ. 1. Ad abducendos captivos in Babyloniam. Participium futurum abducendos, non eſt mutandum in participium præteritum abductos.

V. 9. Et erogant illud in ſemetipſos. Neque hic accuſativus ſemetipſos mutandus eſt in ablativum ſemetipſis.

V. 15. Non ergo timueritis eos. Non ſcribas veneremini pro timueritis.

V. 26. Sed ſicut mortuis munera eorum illis apponentur. Cave pro munera, quod eſt dona, ſcribas humeri.

V. 46. Artifices etiam ipſi. Præferendum eſt artifices, ab arte dictum, ei quod alii legunt aurifices, ab auro.

V. 48. Cogitant ſacerdotes apud ſe ubi ſe abſcondant cum illis. Nec omittas apud ſe, nec commutes cum poſt ſe.

Verſ. 56. Quibus hi qui fortiores ſunt, aurum, & argentum, & veſtimentum, quo operti ſunt, auferent illis. Egregia correctio, qua nomen iniqui, quod vulgò ſcribitur, diſtractum eſt in dictiunculas duas hi qui, & id quod ſequitur adſcribitur ad perficiendam ſententiam præcedentem; malè enim quidam exordiuntur periodum novam ab his verbis aurum & argentum &c.

V. 58. Vel oſtium in domo, quod cuſtodit quæ in ipſa ſunt. Multi libri, pro pronomine ipſa, ſcribunt nomen pace: peſſimè.

V. 61. Perambulare univerſum orbem. Non addas præpoſitionem in ante univerſum.

V. 71. A purpura quoque & murice, quæ ſupra illos tineant, ſcietis itaque quia non ſunt dii. Pro murice, alii legunt marmore. Patres prætulerunt murice, quòd ejuſdem generis murex cum purpura ſit, marmor verò longè alterius generis. Pro tineant, pleríque habent teneant, malè; Patres emendarunt tineant, quod verbo à tinea derivato, Interpres ſignificare voluit, tineis edentibus corrumpuntur: nam & quod Græcè legitur vox ... , quo putreſcere denotat, proximo ad vim, quod eſt, tinea, accedit; eſt enim tinea cauſa putrefactionis corruptioniſque. Videtur igitur loci ſenſus eſſe: Scietis quoque non eſſe deos (nam itaque ut Græce non legitur, ita videri poſſit ſuperfluere) vel à veſtibus purpura muriceque tinctis, quas induunt & geſtant, quibus etſi ſplendidiſſimè ſint ornati, non valent tamen eas, etiam dum ſuo corpori ſunt impoſita, ſervare integras, quin tineis occupantibus marceſcant ac putreſcant. Eſt ergo obſervata digniſſima hujus loci reſtitutio.

E Z E C H I E L.

CAP. I. verſ. 5. Et in medio ejus ſimilitudo. Patres prætulerunt in ei quod in aliis libris legitur ex.

V. 22. Et ſimilitudo animalium, adſpectus eorum. Non interponas conjunctionem & ante adſpectus.

CAP. II. verſ. 3. Ipſi & patres eorum prævaricati ſunt. Nec omittas pronomen ipſi.

CAP. V. verſ. 7. Et juxta judicia gentium, quæ in circuitu veſtro ſunt, non eſtis operati. Non eſt omittenda negatio non præpoſita verbo eſtis.

CAP. VI. verſ. 9. Super malis quæ fecerunt. Patres prætulerunt perfectum pluſquam perfecto fecerant.

V. 11. Quia gladio, fame & peſte ruituri ſunt. Hoc loco conjunctionem quia prætulerunt relativo qui.

CAP. VII. v. 7. Venit contritio ſuper te. Hic ſimiliter prætulerunt contritio, eis quæ leguntur in quibuſdam libris confractio & contractio; ut & infrà v. 10. egreſſa eſt contritio.

Verſ. 18. Et accingent ſe ciliciis. Error hic eſt typographicus in exemplari Romano, ubi ſingulare accinget excuſum eſt pro plurali accingent.

CAP. IX. verſ. 6. Parvulum & mulieres. Alii legunt numero plurali parvulos, ſed ſingularis eſt meritò præferendus.

CAP. XI. v. 15. Filii hominis, fratres tui, fratres tui. Non eſt omittendum alterum, ſed repetendum eſt fratres tui.

Verſ. 21. Quorum cor poſt offendicula. Non addas conjunctionem autem.

CAP. XII. v. 4. & 7. Quaſi vaſa tranſmigrantis. Participium potiùs dediſſe videtur Interpres, quàm nomen tranſmigrationis. Vide Notationes.

V. 13. Et extendam rete meum ſuper eum. Non omittas conjunctionem &.

Verſ. 25. Et quodcumque loquutus fuero verbum, fiet, & non prolongabitur ampliùs. Conjunctio copulativa &, quæ poſtponitur verbo fiet, nequaquam proponenda eſt.

CAP. XIII. verſ. 18. Væ quæ conſuunt pulvillos ſub omni cubito manus. Retinendum eſt femininum quæ, non ſubſtituendum maſculinum qui.

CAP. XVI. verſ. 10. Et calceavi te janthino. Pro janthino, alii legunt hyacintho, alii hyacinthino. Vide Exod. 25. verſ. 5.

V. 13. Et polymito & multicoloribus. Vox una multicoloribus, non eſt dividenda in duas multis coloribus.

Verſ. 18. Et operuiſti illas. Correctores hanc lectionem prætulerunt alteri, quæ habet & veſtita es eis.

Verſ. 27. Et auferam juſtificationem tuam. Quidam libri, explicationis ergo, ut arbitror, pro juſtificationem tuam, ſcribunt jus tuum.

CAP. XVII. v. 8. In terra bona ſuper aquas multas plantata eſt. Non præponas his verbis relativum quæ.

CAP. XVIII. v. 2. Et dentes filiorum obſtupeſcunt. Quidam libri, pro præſenti, ſcribunt præteritum obſtupuerunt.

V. 19. Et dicitis, Quare non portavit filius iniquitatem patris? Non mutes præteritum portavit in futurum portabit.

CAP. XIX. verſ. 1. Et tu aſſume planctum. Non addas fili hominis.

CAP. XX. verſ. 20. Et ſciatis quia ego ſum Dominus Deus veſter. Pro ut ſciatur, Correctores ſcripſerunt & ſciatis.

V. 36. Sic judicabo vos, dicit Dominus Deus. Non omittas nomen Deus.

CAP. XXI. verſ. 19. De terra una egredientur ambæ. Legendum eſt ambæ genere feminino, non ambo maſculino.

Verſ. 22. Ut elevet vocem in ululatu. Non mutes ut conſtantium in & copulativum.

Verſ. 30. In loco in quo creatus es. Nec hic mutes ſextum caſum loco in quartum locum.

CAP. XXII. v. 27. Et avarè adſectanda lucra. Alii pro verbo compoſito adſectanda ſcribunt ſimplex ſectanda.

Verſ. 28. Et divinantes eis mendacium. Pronomen plurale eis, nec omittendum eſt, nec vertendum in ſingulare ei.

V. 29. Populi terræ calumniabantur calumniam. Nominativus pluralis populi non eſt mutandus in ſingularem, ſive accuſativum populum, ſive dativum populo. Denique accuſativus calumniam non eſt vertendus in ablativum calumnia.

CAP. XXIII. verſ. 9. Super quorum inſanivit libidine. Retinendus eſt ablativus libidine, non ſubſtituendus accuſativus.

Verſ. 15. Et tiaras tinctas in capitibus eorum. Cave pro tinctas, legas vinctas, quod eſt ligatas, aut cinctas, quod circumdatas.

V. 24. Multitudo populorum. Non præponas conjunctionem &.

Verſ. 33. Calice mœroris & triſtitiæ, calice ſororis tuæ Samariæ. Correctores retinuerunt ablativum, pro eo quem alii legunt accuſativo calicem.

V. 34. Et ubera tua lacerabis. Non omittas copulativum &.

V. 45. Et ſanguis in manibus earum. Quod ſubjiciunt quædam exemplaria & cum idolis ſuis fornicatæ ſunt, non eſt hujus verſus, ſed ſolummodo verſus 37. ſuperioris.

CAP. XXV. verſ. 7. Et ſcies quia ego Dominus. Non mutes ſingulare ſcies in plurale ſcietis.

Verſ. 10. Filiis Orientis cum filiis Ammon. Retinendus eſt dativus filiis, non mutandus vel in accuſativum filios, vel in genitivum filiorum, vel denique in nominativum filii; hæc enim ſunt variorum codicum vitia.

CAP. XXVI. v. 10. Cùm ingreſſus fuerit portas tuas. Pro ingreſſus, quod eſt intraverit, cave ſcribas contrarium, egreſſus, exierit.

CAP. XXVII. v. 13. Mancipia & vaſa ærea advexerunt populo tuo. Melius eſt advexerunt, quàm quod alii legunt adduxerunt.

V. 14. De domo Thogorma. Alii declinabilem vocem ſcribunt Thogormæ.

CAP. XXIX. v. 1. In anno decimo, decimo menſe, undecima die menſis. Pro decimo menſe, non ſcribat numero ampliato, duodecimo menſe; ut nec pro undecima die, numero diminuto una, ſeu prima die. Lege Notationes Noſtras, ſi placet.

V. 20. Pro eo quod laboraverit mihi. Pro numero ſingulari laboraverit, alii codices ſcribunt pluralem laboraverunt.

CAP. XXX. v. 7. In medio civitatum deſertarum. Non mutes deſertarum cum deſolatarum.

V. 12. Manu alienorum. Retinendus eſt ſextus caſus numeri ſingularis manu, non ſubſtituendus quartus pluralis, addita præpoſitione, in manus.

Verſ. 17. Juvenes Heliopoleos & Bubaſti.

baſti. *Codices impreſſi ferè ſcribunt* Pubſtis, *prima littera exiſtente p muta tenui, prout ſcribitur Hebraice: ſed manuſcripti legunt* Eubaſti. *Græci enim Latinique mutata tenui* p *in mediam* b. *vocarunt illam Ægypti civitatem* Eubaſtus, *nominatim Herodotus per Lxx.*

V. 21. Et faſciaretur linteolis. *Legendum eſt* faſciaretur *prima conjugatione, non* faſcíretur *quarta, quod in uſu non eſt.*

Sequitur: Ut recepto robore poſſit tenere gladium. *Non mutes* ut *conjunctivum in &* copulativum.

CAP. XXXII. *v.* 8. Cùm ceciderint vulnerati tui in medio terræ, ait Dominus Deus. *Hæc verba Correctores huic verſui ex manuſcriptis exemplaribus addenda judicarunt, tametſi Hebraicè non legantur. De his legere licet Notationes noſtras.*

V. 10. Horrore nimio formidabunt ſuper te. *Quod ſubjiciant multi codices* propter univerſas iniquitates, quas operatus es, *Correctores prætereundum cenſuerunt.*

Ibidem. In die ruinæ tuæ. *Servandum eſt pronomen ſecundæ perſonæ* tuæ, *non ſubſtituendum tertia* ſuæ.

V. 23. In noviſſimis laci. *Non mutes genitivum ſingularem* laci, *in dativum pluralem* lacis.

V. 29. Et cum his qui deſcendunt in lacum. *Neque hic mutes præſens* deſcendunt, *cum præterito* deſcenderunt.

Verſ. 32. Quia dedi terrorem meum in terra viventium. *Sic emendarunt hunc locum Correctores, verbum* dedi *& pronomen* meum, *utrumque ſcripſerunt perſona prima: quamvis complures libri ſcribant, vel utrumque perſona tertia,* dedit, ſuum, *vel ſolummodo pronomen* ejus: *qua de re nos latiùs in Notationibus.*

CAP. XXXIII. *verſ.* 11. Convertimini, convertimini à viis veſtris peſſimis. *Iterandum eſt verbum* convertimini.

CAP. XXXIV. *verſ.* 10. Ut ultrà non paſcant gregem. *Non addas pronomen* meum.

V. 26. Pluviæ benedictionis erunt. *Non præponas conjunctionem* &.

CAP. XXXVI. *v.* 4. Et deſertis parietinis. *Conjunctio & præponenda eſt potiùs hic verbis, quàm interponenda, prout docent vetera manuſcripta.*

CAP. XXXVII. *verſ.* 16. Joſeph ligno Ephraim & cunctæ domui Iſrael. *Correctores ſcripſerunt* ligno *pro* lignum, *& dativum* domui *pro* domus.

CAP. XXXVIII. *v.* 2. Contra Gog, terram Magog. *Non interjicias conjunctionem copulativam & ante* terram.

CAP. XXXIX. *verſ.* 2. Et educam te: *Correctores emendarunt* educam, *quod eſt, exire faciam, pro eo quod eſt in libris, quibuſdam* ſeducam, *quibuſdam* reducam.

V. 9. Et baculos manuum & contos. *Clarior eſt genitivus pluralis* manuum, *quàm ſingularis* manus.

CAP. XL. *v.* 16. Et ante frontes picturæ palmarum. *Non ſubjicias* cælata.

V. 42. Super quas ponant vaſa. *Pro futuro indicativi* ponent, *correctum eſt* ponant *præſenti ſubjunctivi.*

V. 49. Et octo gradibus aſcendebatur ad eam. *Non mutes pronomen fœmininum* eam *in maſculinum* eum.

CAP. XLI. *v.* 25. Et ſculpturæ palmarum. *Non mutes plurale* ſculpturæ *in ſingulare* ſculptura.

Sequitur: Sicut in parietibus quoque expreſſæ erant. *Servandum eſt fœmininum plurale* expreſſæ, *non ſubſtituendum neutrum* expreſſa.

CAP. XLIII. *verſ.* 6. Et vir qui ſtabat juxta me, dixit ad me. *Non omittas relativum* qui, *nec addas & conjunctionem ante* dixit.

CAP. XLIV. *v.* 12. Et portabunt iniquitatem ſuam. *Non mutes futurum* portabunt *in præteritum* portaverunt.

V. 30. Ut reponat benedictionem domui tuæ. *Nec hic mutes pronomen* tuæ *ſecundæ perſonæ, in* ſuæ *tertia.*

CAP. XLV. *v.* 7. Longitudinis autem juxta unamquamque partem. *Pro genitivo* longitudinis, *quidam ſcribunt accuſativum, quidam ablativum.*

V. 20. Et expiabis pro domo. *Non facilè mutes ſingulare* expiabis *in plurale* expiabitis.

V. 23. Et pro peccato hircum caprarum quotidie. *Non omittas τὸ* quotidie.

CAP. XLVI. *v.* 13. Agnis autem. *Nomini* agnis *ne præponas præpoſitionem* de: *quæ & ſuprà v.* 7. *ſimili prorſus loco à nonnullis manuſcriptis unanimiter omittitur, aſſtipulante vetere Epanorthote manuſcripto, quem habemus.*

V. 16. Si dederit princeps donum alicui de filiis ſuis. *Cave ſcribas* domum, *quod eſt, ædes, pro* donum, munus.

V. 20. Ut non efferant in atrium exterius. *Legendum eſt* efferant *vocali ſecunda, non* offerant *quarta; & caſu accuſandi* atrium exterius, *potiùs quam auferendi,* atrio exteriori.

CAP. XLVII. *v.* 10. Et ſtabunt ſuper illas piſcatores. *Retinendum eſt fœmininum* illas *ſ.* aquas, *non ſubſtituendum neutrum* illa.

V. 12. Omne lignum pomiferum. *Alii libri habent* fructiferum.

CAP. XLVIII. *v.* 1. Et ſuper terminum Dan. *Non mutes* ſuper *in* ad.

V. 12. Et erunt eis primitiæ de primitiis terræ. *Pro* primitiis, *non eſt ſcribendum* primitivis, *ſed eadem vox repetenda eſt.*

V. 17. Et ad orientem ducenta quinquaginta. *Adulterinum eſt quod quidam addunt* millia.

V. 22. Erit inter terminum Juda & inter terminum Benjamin. *Præpoſitionem* inter *diſſyllabam nequaquam commutare oportet cum monoſyllaba* in, *neutro loco.*

V. 28. Ad plagam Auſtri in meridie. *Retinendus eſt ſextus caſus* meridie, *non mutandus in quartum* meridiem.

V. 31. Et portæ civitatis ex nominibus tribuum Iſrael. *Male ſcribunt quidam* omnibus tribubus, *pro* ex nominibus tribuum, *quod eſt, ſortita nomina à nominibus tribuum.*

Verſ. 33. Et portæ tres, porta Simeonis una. *Nequaquam omittendum illud &* portæ tres.

DANIEL.

CAP. II. *v.* 23. Tibi Deus patrum noſtrorum confiteor. *Alii pro* noſtrorum *ſcribunt* meorum.

V. 27. Sapientes, magi, arioli, & aruſpices. *Non præponas & voci* arioli.

Verſ. 29. In ſtrato tuo. *Non ſcribas* ſtratu *quarta declinatione.*

Verſ. 39. Et poſt te conſurget regnum aliud minus te, argenteum. *Non facilè omittas τὸ* argenteum.

Verſ. 41. Partem teſtæ figuli. *Pro ſubſtantivo* teſtæ *non ſubſtituas adjectivum* teſteam.

CAP. III. *v.* 7. Et ſymphoniæ & omnis generis muſicorum. *Non omittas prius* &.

V. 12. Super opera regionis Babylonis. *Alii libri habent* Babyloniæ.

Verſ. 14. Et ſtatuam auream, quam conſtitui. *Quidam libri legunt* erexi *pro* conſtitui.

Verſ. 31. In vero judicio feciſti. *Non omittas præpoſitionem* in.

V. 44. Confundantur in omni potentia tua. *Etiam protocypon Græcum duas habet dictiones,* omni potentia, *& quamquam non addat pronomen* tua, *viſum eſt tamen Correctoribus addendum eſſe.*

V. 52. Et laudabilis & glorioſus & ſuperexaltatus in ſæcula. *Non putarunt Correctores omittendum eſſe &* glorioſus, *quamvis Græcè non addatur.*

V. 67. Benedicite frigus & æſtus Domino. *Legendum eſt* æſtus, *oppoſitum* frigori: *non* æſtas, *oppoſitum* hyemi.

V. 92. Reſpondit & ait. *Non addas* rex, *ſed ſubaudias.*

V. 100. Et regnum ejus regnum ſempiternum. *Non omittas* regnum *ſecundo loco repetitum.*

Sequitur: Et poteſtas ejus in generationem & generationem. *Non mutes priorem accuſativum in ablativum* generatione.

CAP. IV. *v.* 2. Et cogitationes meæ in ſtrato meo. *Non ſcribas* ſtratu *quarta declinatione, ſed* ſtrato *ſecunda.*

V. 6. Quoniam ego ſcio. *Quidam libri mutant conjunctionem* quoniam *in relativum* quem.

V. 25. Omnia hæc venerunt. *Non omittas pronomen* hæc.

V. 27. Nonne hæc eſt Babylon magna. *Non addas* civitas.

V. 31. Et regnum ejus in generationem & generationem. *Non mutes accuſativos in ablativos* generatione & generatione.

CAP. V. *verſ.* 1. Baltaſſar rex. *Codices manuſcripti ſcribunt hoc modo, ſequuti Interpretes Lxx. codices impreſſi, mutato t aut th in ſ, ferè habent* Balſaſar, *ſequuti textum Chaldæum.*

V. 3. Tunc allata ſunt vaſa aurea & argentea. *Non facile omittas &* argentea.

V. 23. Qui habet flatum tuum in manu ſua. *Cave pro* flatum, *quod eſt, ſpiritum, ſcribas* ſtatum.

Verſ. 24. Articulus manus quæ ſcripſit hoc. *Alii ſcribunt maſculinum* qui *pro fœminino* quæ.

CAP. VI. *v.* 4. Quærebant occaſionem ut invenirent Danieli ex latere regis. *Triplex eſt hoc loco variorum codicum error. Quidam collocant vocem* occaſionem *poſt verbum* invenirent: *quidam pro dativo* Danieli, *ſcribunt accuſativum* Danielem, *proque* invenirent, *ſere* auferrent *vel* evellerent: *denique quidam pro* regis *loquuntur* regni. *Et quamquam Chaldaicè ſit* regni, *exemplaria tamen manuſcripta loquuntur, ub Interpretes verſum eſſe* regis.

Verſ. 24. Qui accuſaverant Danielem. *Præteritum plusquam perfectum præferendum eſt perfecto.*

CAP. VII. *verſ.* 22. Et judicium dedit ſanctis Excelſi. *Manuſcripti libri ſcribunt genitivum ſingularem* excelſi, *qui non eſt mutandus in dativum pluralem* excelſis, *quod faciunt impreſſi quidam codices.*

CAP. VIII. *v.* 2. Cùm eſſem in Suſis. *Alii libri, præſertim typis excuſi, ſervata terminatione Chaldaica, ſcribunt* Suſan.

Ibidem. Quod eſt in Ælam regione. *Pro* regione *non ſubſtituas* civitate.

V. 4. Cornibus ventilantem contra occidentem. *Non interjicias* contra orientem &, *poſt* ventilantem.

V. 12. Robur autem datum eſt ei. *Non temerè omittas pronomen* ei.

Verſ. 14. Uſque ad Veſperam & manè, dies duo millia trecenti. *Correctores judicarunt addendam vocem* dies, *vel claritatis cauſa.*

CAP. IX. *v.* 23. Tu ergo animadverte ſermonem. *Meliùs eſt* ergo *quàm* autem.

CAP. X. *v.* 1. Anno tertio Cyri. *Non facilè interponas vocem* regni *poſt* tertio.

V. 17. Nihil enim in me remanſit virium. *Non omittas conjunctionem* enim.

V. 20. Cùm ego egrederer. *Legendum eſt pronomen* ego, *pro conjunctione* ergo, *quæ in pleriſque eſt libris.*

CAP. XI. *v.* 41. Et multæ corruent. *Fœmininum* multæ *non eſt commutandum cum maſculino* multi.

CAP. XII. *v.* 6. Et dixi viro, qui erat indutus lineis. *Pro prima perſona* dixi *non temerè ſubſtituenda eſt tertia* dixit.

CAP.

Digitized by Google

CAP. XIII. v. 5. Et conſtituti ſunt de populo duo ſenes judices. *Non omittas Tò de populo.*

CAP. XIV. v. 9. 10. In templum Bel. Et dixerunt ſacerdotes Bel. *Alii declinantes ſcribunt* Belis.

Verſ. 12. Contemnebant autem quia fecerant. *Legendum eſt* contemnebant *potiùs quàm* confidebant.

V. 13. Rex poſuit cibos ante Bel. *Correctores, claritatis cauſa, omiſerunt* &, *quod multi libri præponunt voci* Rex.

Verſ. 24. Iſte autem non eſt Deus vivens. *Non cenſuerunt Patres omittenda hæc verba quamvis ab aliis exemplaribus Græco conformiter omittantur.*

V. 36. Daniel ſerve Dei, tolle prandium. *Idem judicium eſt de hoc* ſerve Dei.

V. 37. Et non dereliquiſti diligentes te. *Præferendum eſt* diligentes, *ei quod quidam legunt* quærentes, *aliunde, veriſimile eſt, accepto.*

Verſ. 39. Et ecce Daniel ſedens in medio leonum. *Eadem ratio habenda eſt hujus* in medio leonum, *quæ illius de quo ſuprà v.* 14.

V. 40. Et extraxit eum de lacu leonum. *Similiter & hujus* de lacu leonum.

V. 41. Tunc rex ait: Paveant omnes habitantes in univerſa terra Deum Danielis: quia ipſe eſt ſalvator, faciens ſigna & mirabilia in terra, qui liberavit Danielem de lacu leonum. *Denique & hujus* 42. *verſus eadem eſt ratio, qui reſponderit quæ leguntur ſupra* 6. *v.* 26. 27.

O S E E.

CAP. I. v. 9. Et ego non ero veſter. *Quidam libri addunt* Deus, *aut* Dominus; *ſed ſuperfluè.*

CAP. II. v. 16. Et non vocabit me ultrà Baali. *Alii ſcribunt* Baalim, *quod eſt plurale abſolutum citra pronomen, & ſignificat* domini. *Patres rectè, ablata poſtrema littera* m, *correxerunt* Baali, *quod eſt ſingulare cum pronomine primæ perſonæ, & vertas* Dominus meus, *ſed exoſum illud nomen, quod idolis vulgò attribuebatur.*

V. 23. Et ſeminabo eam mihi in terra. *Non eſt mutandus ablativus* terra *cum accuſativo* terram.

CAP. V. v. 1. Et rete expanſum ſuper Thabor. *Non addas* ſicut *ante* rete, *ſed ſubaudias.*

V. 7. Nunc devorabit eos menſis cum partibus ſuis. *Cave legas, tranſpoſitis litteris, maſculinum* partibus, *quod eſt genitoribus, pro fœminino* partibus.

CAP. VI. *verſ.* 5. Occidi eos in verbo oris mei. *Non præponas* & *conjunctionem.*

CAP. VII. v. 5. Dies regis noſtri. *Non eſt mutandus nominativus* dies *in ablativum* die.

CAP. VIII. *verſ.* 2. Me invocabunt, Deus meus. *Retinendum eſt futurum, non ſubſtituendum præteritum imperfectum* invocabant.

CAP. IX. v. 7. Propter multitudinem iniquitatis tuæ & multitudinem amentiæ. *Tam poſteriore loco, quam priore, ſcribendum eſt accuſandi caſu* multitudinem (*quidam enim libri poſteriori loco habent caſum nominandi* multitudo) *ſed pronomen* tuæ: *non perinde addendum eſt nomini* amentiæ, *ut nomini* iniquitatis.

CAP. X. v. 12. Seminate vobis in juſtitia. *Nonnulli codices, obſcura phraſi ſenſum explicare volentes, pro ablativo cum præpoſitione* in, *ſcribunt nudum accuſativum* juſtitiam; *alii complures, retento accuſativo & in præpoſitione, addunt* veritate: In veritate juſtitiam: *ſed prima lectio germana eſt.*

V. 14. Qui judicavit Baal in die prælii. *Pro* judicavit, *quod eſt* damnavit, *non eſſe ſubſtituendum* vindicavit, *quod eſt, ultus eſt, docuimus in Notationibus.*

CAP. XI. *verſ.* 12. Circumdedit me in negatione Ephraim. *Cave ſcribas negotiatione, id eſt, mercatu, pro* negatione, *quod eſt, abnegatione.*

Ibidem. Judas autem teſtis deſcendit cum Deo, & cum ſanctis fidelis. *Nominativus ſingularis* fidelis, *haudquaquam mutandus eſt in ablativum pluralem* fidelibus.

CAP. XII. *verſ.* 11. Si Galaad idolum, ergo fruſtrà erant in Galgal bobus immolantes. *Quadruplex hoc loco variorum codicum vitium vitandum eſt. Primum, eſt eorum qui inter* ſi *&* Galaad *interponunt præpoſitionem* in, *quæ ſubaudiri poteſt, addi non debet. Alterum, eſt eorum qui pro* Galaad *repetunt* Galgal, *quod eſt in poſteriori parte ſententiæ, Galaad ultra Galgal citra Jordanem ſita erat. Tertium, quo pro* ergo *conjunctione illativa, ſcribunt tamen adverſativa. Quartum eſt, quo verbum ſubſtantivum* erant, *mutatur cum* errant, *errore non modico.*

V. 12. Et ſervivit Iſrael in uxorem, & in uxorem ſervavit. *Multi codices legunt* ervivit, *quod eſt, miniſtravit, in fine ut in principio hujus pericopes; verùm, in principio quidem* ſervivit, *in fine autem* ſervavit: *quod eſt, cuſtodivit, ſcribendum eſſe, extra controverſiam eſſe debet.*

CAP. XIII. *verſ.* 6. Et levaverunt cor ſuum. *Duas voces* & levaverunt, *non contrahas in unam,* elevaverunt.

Verſ. 10. Da mihi regem & principes. *Servandus eſt ſingularis numerus* regem, *non ſubſtituendus pluralis* reges.

V. 15. Adducet urentem ventum Dominus. *Non præponas conjunctionem* &.

CAP. XIV. *verſ.* 6. Ero quaſi ros: Iſrael germinabit ſicut lilium. *Non eſt interjiciendum* & *conjunctio inter* ros *&* Iſrael, *ne minus quod Iſrael conjungi poſſit cum* ros.

J O E L.

CAP. II. v. 14. Quis ſcit ſi convertatur & ignoſcat? *Non addas* Deus.

Ibidem. Sacrificium & libamen Domino Deo veſtro. *Retinendum eſt pronomen ſecundæ perſonæ* veſtro: *non ſupponendum primæ* noſtro.

CAP. III. v. 3. Et poſuerunt puerum in proſtibulo. *Præferendus eſt caſus ſextus quarto* proſtibulum.

V. 17. Habitans in Sion monte ſancto meo. *Non eſt repetenda præpoſitio* in *ante* monte.

A M O S.

CAP. I. v. 1. Verba Amos qui fuit in paſtoribus de Thecue. *Correctores dederunt nomen ſubſtantivum* paſtoribus, *pro eo quod alii legunt adjectivo* paſtoralibus: *denique addiderunt* de *præpoſitionem ante* Thecue.

V. 6. & 9. Et ſuper quatuor non convertam eum. *Maſculinum pronomen* eum *non eſſe commutandum cum fœminino* eam, *docuimus in Notationibus.*

CAP. II. v. 3. Ecce ego ſtridebo ſubter vos. *Non mutes* ſubter, *quod eſt* ſub, *in præpoſitionem contrariam* ſuper.

CAP. III. v. 12. Et in Damaſci grabato. *Hanc lectionem, quæ habet genitivum* Damaſci, *& ablativum* grabato, *Patres non ſine cauſa prætulerunt ei, quæ contra habet ablativum* Damaſco, *& genitivum* grabati, *hoc modo:* Et in Damaſco grabati: *quam licet ex Notationibus noſtris intelligere.*

CAP. IV. v. 4. Et afferte manè victimas veſtras. *Non mutes* afferte *in* offerte, *id eſt, vocalem primam* a *in quartam* o.

CAP. V. *verſ.* 17. Et in omnibus viis erit planctus: *Cave ſcribas* viis, *quod eſt, itineribus, pro* vineis, *quod eſt,* vinetis.

V. 26. Et portaſtis tabernaculum Moloch veſtro. *Non interponas* deo *aut* idolo *inter* Moloch *&* veſtro.

CAP. VI. v. 14. Qui lætamini in nihilo. *Alii, pro ablativo* nihilo, *ſcribunt* nihil *indeclinabile.*

CAP. VII. v. 1. Et ecce ſerotinus poſt tonſionem regis. *Nomen verbale fœmininum* tonſionem, *Patres conſultò prætulerunt maſculino* tonſorem; *ut & nomen* gregis, *neceſſariò commutarunt, dempta prima littera, cum* regis. *Legas qui voles Notationes noſtras.*

V. 3. Non erit, dixit Dominus. *Non eſt mutandum præteritum* dixit, *in præſens* dicit. *Idem obſervandum infrà v.* 6.

Verſ. 7. Hæc oſtendit mihi Dominus. *Non addas* Deus.

CAP. VIII. v. 5. Quando tranſibit menſis. *Legendum eſt* menſis, *cujus initium Kalendæ, non* meſſis *oppoſita* ſementi.

V. 7. Juravit Dominus in ſuperbiam Jacob. *Correctores prætulerunt quartum caſum ſexto* ſuperbia.

V. 9. Et erit in die illa, dicit Dominus Deus. *Non omittas vocem* Deus.

CAP. IX. v. 1. Non erit fuga eis: fugient, & non ſalvabitur ex eis qui fugerit. *Futurum plurale* fugient, *multi libri vertunt in ſingulare* fugiet: *utrumque, nullo modo eſt omittendum, nec eſt præcedentibus jungendum, interpoſito relativo* qui: Non erit fuga eis qui fugient.

V. 11. Et reædificabo illud. *Retinendum eſt neutrum* illud *ſ.* tabernaculum, *non ſupponendum maſculinum* eum.

A B D I A S.

VERſ. 11. In die cùm ſtares adverſus eum. *Non eſt omittendum pronomen* eum.

Verſ. 16. Quomodo enim bibiſtis ſuper montem ſanctum meum. *Non eſt mutandum verbum plurale* bibiſtis, *in ſingulare* bibiſti.

V. 20. Omnia loca Chananæorum. *Patres addiderunt vocem* loca.

J O N A S.

CAP. I. v. 11. Quia mare ibat & intumeſcebat. *Quod ſubjiciunt quidam libri* ſuper nos, *non eſt hujus verſiculi, ſed decimitertii.*

Verſ. 12. Tempeſtas hæc grandis venit ſuper vos. *Patres addendum cenſuerunt verbum* venit: *pro quo quidam libri verbum ſubſtantivum* eſt *legunt; nonnulli neutrum habent.*

M I C H Æ A S.

CAP. I. v. 11. Planctum domus vicina accipiet ex vobis. *Non mutes nominativum* vicina *in genitivum* viciniæ.

V. 14. Domus mendacii in deceptionem regibus Iſrael. *Nominativus pluralis* domus, *non eſt vertendus in accuſativum* domos.

CAP. II. v. 5. In cœtu Domini. *Non ſubjicias* ô Iſrael.

CAP. IV. v. 6. Et quam afflixeram. *Non addas* conſolabor.

V. 8. Et tu turris gregis nebuloſa filiæ Sion. *Non mutes genitivum* filiæ *in nominativum* filia.

CAP. V. v. 3. Et reliquiæ fratrum ejus. *Non omittas conjunctionem* &.

V. 5. Et erit iſte pax, cùm venerit Aſſyrius. *Quidam libri, inverſo verborum ordine legunt, pro nominativo* Aſſyrius, *dativum* Aſſyriis, *quem præcedentibus jungunt hoc modo:* Et erit pax Aſſyriis, cum venerit: *ſed malè.*

Verſ. 9. Exaltabitur manus tua ſuper hoſtes tuos. *Non præponas conjunctionem* &.

CAP. VI. *verſ.* 9. Et ſalus erit timentibus nomen tuum. *Non eſt mutandum pronomen*

nomen ſecunda perſonæ tuum *in tertia* ſuum, *vel* ejus.

V. 16. Et ambulaſti in voluntatibus eorum. *Legendum eſt* voluntatibus, *quod eſt, deſideriis, non* voluptatibus, *quod eſt, delectamentis.*

CAP. VII. v. 17. Velut reptilia perturbabuntur in ædibus ſuis. *Ita emendarunt Correctores, ſecuti LXX. tametſi altera lectio,* proturbabuntur de, *quod eſt, ejicientur ex* ædibus ſuis, *Hebræo ſimilior ſit.*

Sequitur: Dominum Deum noſtrum formidabunt. *Pro* formidabunt, *quod eſt pavebunt, non ſcribas* deſiderabunt, *quod eſt, cupient.*

NAHUM.

CAP. I. v. 12. Sic quoque attondentur & pertranſibit. *Non eſt mutandum ſingulare* pertranſibit, *in plurale* pertranſibunt.

CAP. II. *verſ.* 4. In itineribus conturbati ſunt, quadrigæ colliſæ ſunt in plateis. *Maſculinum* conturbati, *non eſt vertendum in fœmininum* conturbatæ, *jungendumque cum* quadrigæ.

V. 13. Et ſuccendam uſque ad fumum quadrigas tuas. *Non facile ſubſtituendum eſt pronomen tertia perſonæ* ejus, *pro ſecunda* tuas.

CAP. III. v. 2. 3. Vox flagelli, & vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ ferventis, & equitis aſcendentis, & micantis gladii, & fulgurantis haſtæ, & multitudinis interfectæ, & gravis ruinæ. *Quidam libri magnam horum nominum partem ſcribunt primo caſu numeri pluralis,* & quadrigæ ferventes, & equites aſcendentes, & micantes gladii, & fulgurantes haſtæ, & multitudines interfectæ, & graves ruinæ; *ſed retinendus eſt ubique ſecundus caſus numeri ſingularis.*

V. 8. Numquid melior es Alexandria populorum. *Non præponas præpoſitionem* ab *nomini* Alexandria.

V. 13. Inimicis tuis adapertione pandentur portæ terræ tuæ. *Una vox ablativi caſus* adapertione, *non eſt diſtrahenda in duas* ad apertionem: *nam* adapertione pandentur, *hoc eſt, aperiendo aperientur.*

HABACUC.

CAP. I. *verſ.* 3. Videre prædam & injuſtitiam contra me? & factum eſt judicium & contradictio potentior. *Ea quæ hic inſeruntur à multis exemplaribus:* Quare reſpicis contemptores, & taces conculcante impio juſtiorem ſe: & facies homines quaſi piſces maris, & quaſi reptilia non habentia ducem? *Patres ſuperflua judicarunt: aut certè non ſunt hujus loci, ſed infrà v. 13. & 14. quod aliàs docuimus.*

Verſ. 17. Et ſemper interficere gentes non parcet. *Alii libri, pro* parcet, *legunt* ceſſat.

CAP. III. *verſ.* 3. Operuit cœlos gloria ejus. *Quidam libri his verbis præponunt* Semper, *poſitum pro Hebraico* Sela *& Græco* diapſalma: *quod non magis hic ſententiam ingreditur, quam facit in Pſalmis, ubi eſt frequentiſſimum. Idem accidit infrà, verſ. 9. ante ea verba* fluvios ſcindes terræ: *& verſ. 14. ante illa:* Maledixiſti ſceptris ejus.

V. 8. Qui aſcendes ſuper equos tuos. *Non mutes futurum* aſcendes *in præſens* aſcendis.

Verſ. 12. In furore obſtupefacies gentes. *Non præponas his verbis conjunctionem* &.

SOPHONIAS.

CAP. III. *verſ.* 17. Silebit in dilectione ſua. *Retinendum eſt pronomen tertiæ perſonæ* ſua, *non ſubſtituendum ſecunda* tua.

Sequitur: Exultabit ſuper te in laude. *Non præponas his verbis* & *conjunctionem.*

AGGÆUS.

CAP. I. v. 12. Vocem Domini Dei ſui. *Non omittas* Domini.

ZACHARIAS.

CAP. I. v. 9. Et dixit ad me angelus. *Non addas* Domini.

Verſ. 12. Iſte jam ſeptuageſimus annus eſt. *Non omittas adverbium* jam.

CAP. II. v. 8. Qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei. *Non facile mutandum eſt pronomen primæ perſonæ* mei, *in tertia* ſui, *aut* ejus: *qua de re lege Notationes.*

CAP. IV. v. 14. Iſti ſunt duo filii olei, *Sequitur in multis libris* ſplendoris, *ſed ſuperflue: id unde irrepſerit, docent noſtræ Notationes.*

CAP. V. v. 2. Ego video volumen volans. *Non præponas adverbium* ecce *pronomini* ego.

Verſ. 4. Et conſumet eam. *Non mutes pronomen fœmininum* eam *in maſculinum* eum.

V. 6. Hæc eſt oculus eorum. *Nec* hic, *fœmininum* hæc, *in maſculinum* hic.

CAP. VII. v. 11. Et averterunt ſcapulam recedentem. *Retinendus eſt accuſativus ſingularis* recedentem, *non ſubſtituendus nominativus pluralis* recedentes.

V. 12. Verba quæ miſit Dominus exercituum. *Pro* Dominus *non ſcribas* Deus.

Verſ. 13. Sicut locutus eſt & non audierunt. *Non repetas adverbium* ſicut *ante* non.

CAP. VIII. v. 4. Et viri baculus in manu ejus. *Non omittas nomen* viri.

CAP. IX. v. 9. Et aſcendens ſuper aſinam. *Correctores prætulerunt fœmininum* aſinam *maſculino* aſinum.

Verſ. 10. Et diſperdam quadrigam regis Ephraim. *Cave legas* diſpergam *à ſpargo, pro* diſperdam, *quod eſt, deſtruam, à perdo.*

CAP. X. v. 4. Ex ipſo angulus. *Cave pro* angulus *ſcribas* angelus, *id eſt, vocalem ſecundam pro quinta.*

CAP. XII. *verſ.* 3. Omnes qui levabunt eam. *Pro fœminino* eam, *quod ad Jeruſalem refertur, alii libri ſcribunt maſculinum* eum, *quod ad lapidem.*

Verſ. 6. Et ſicut facem ignis in fœno. *Mendum hic eſt typographicum in exemplari Romano, ubi* faciem *triſſyllabum nomen, legitur pro diſſyllabo* facem, *quod eſt, faculam, lampadem. Porrò ut mendosè quidam habent* faciem, *ita alii* faſcem, *quod eſt, faſciculum.*

V. 8. Sicut angelus Domini in conſpectu eorum. *Non mutes plurale* eorum *in ſingulare* ejus.

CAP. XIV. v. 4. Prærupto grandi valdè. *Non ſcribas quarta declinatione* præruptu, *id eſt, vocalem* u *quintam pro* o *quarta.*

V. 10. Et habitabit in loco ſuo. *Alii legunt paſſivè* habitabitur, *ſed minùs rectè.*

MALACHIAS.

CAP. I. v. 1. In manu Malachiæ. *Non ſubjicias* prophetæ.

V. 3. Et poſui montes ejus in ſolitudinem. *Non addas* Seir *ante* montes.

CAP. II. *verſ.* 10. Quare ergo deſpicit unuſquiſque noſtrùm fratrem ſuum, violans pactum patrum noſtrorum. *Pronomina primæ perſonæ* noſtrum *&* noſtrorum, *non ſunt mutanda in ſecundæ* veſtrum *&* veſtrorum.

Verſ. 12. De tabernaculis Jacob. *Pro plurali* tabernaculis, *non ſupponas ſingulare* tabernaculo.

CAP. III. *verſ.* 5. Et qui calumniantur mercedem mercenarii, viduas & pupillos, & opprimunt peregrinum. *Quidam ante* viduas *præponunt* & humiliant, *ex Græco acceptum, ſed minùs rectè: ſicut & illi non rectè, qui omittunt* & *ante* opprimunt.

V. 18. Et convertemini & videbitis. *Retinendum eſt futurum indicativi* convertimini.

LIBER MACHABÆORUM PRIOR.

CAP. I. *verſ.* 11. Et exiit ex eis radix peccatrix. *Nominativus fœmininum* peccatrix, *non eſt commutandus cum genitivo neutro* peccati.

V. 27. Virgines & juvenes infirmati ſunt. *Non ſunt præponendi* juvenes *virginibus.*

V. 38. Et factum eſt hoc ad inſidias ſanctificationi. *Dativus caſus* ſanctificationi, *non eſt mutandus cum genitivo.*

V. 51. In omnibus immundis. *Pro adjectivo* immundis, *non ſcribas ſubſtantivum* immunditiis.

Verſ. 57. Quinto & quadrageſimo & centeſimo anno. *Non omittas* & *centeſimo.*

CAP. II. v. 1. Sacerdos ex filiis Joarib ab Jeruſalem. *Scribendum eſt* Joarib, *ultima littera exiſtente* b *ſecunda alphabeti; non* Joarim, *ultima littera exiſtente* m *ſecunda liquidarum.*

Verſ. 30. Et ſederunt ibi ipſi & filii eorum. *Non mutes plurale* eorum *in ſingulare* ejus.

Ibidem. Quoniam inundaverunt ſuper eos mala. *Alii libri ſcribunt* induraverunt, *minùs veriſimiliter.*

V. 31. Qui erat in Jeruſalem. *Retinendus eſt numerus ſingularis* erat.

Verſ. 42. Tunc congregata eſt ad eos ſynagoga Aſſidæorum. *Cave reponas nomen generale* Judæorum, *pro particulari* Aſſidæorum, *quod aliàs dicitur* Aſſenorum.

V. 47. Quotquot invenerunt in finibus Iſrael. *Nomen* Iſrael *non eſt mutandum in pronomen* eorum.

Verſ. 64. Quia in ipſa glorioſi eritis. *Quod quidam libri adjiciunt poſt conjunctionem,* quia, cùm feceritis quæ vobis præcepta ſunt in lege à Domino Deo veſtro, *meritò ut ſuperfluum omiſſum eſt.*

CAP. III. v. 8. Et perambulavit civitates Juda. *Non mutes præteritum perfectum in imperfectum* perambulabat.

CAP. IV. v. 20. Et vidit Gorgias quòd in fugam converſi ſunt ſui. *Correctores putarunt non omittendas voces* Gorgias *&* ſui, *quas multi omittunt.*

Sequitur: Et ſuccenderunt caſtra. *Non mutes* ſuccenderunt *cum* ſuccenſa ſunt.

Verſ. 31. Et confundantur in exercitu ſuo. *Servandus eſt numerus pluralis* confundantur, *non ſurrogandus ſingularis* confundatur.

CAP. V. *verſ.* 3. Et eos, qui erant in Acrabathane. *Plerique libri vocem* Acrabathane, *malè ſcribunt omiſſa littera* c, *quæ tertia quidem eſt alphabeti, hujus autem dictionis ſecunda.*

V. 30. Et expugnarent eos. *Alii legunt* expugnabant.

V. 35. Et ſumpſit ſpolia ejus. *Non ſupponas verbum compoſitum* aſſumpſit, *pro ſimplici* ſumpſit.

Verſ. 44. Cum omnibus, qui erant in ipſo.

Digitized by Google

ipſe. *Pro maſculino qui, multi libri habent neutrum quæ. Græcum ambiguum eſt.*

Verſ. 56. Et Azarias princeps virtutis. *Correctores prætulerunt ſingulare princeps plurali* principes.

V. 60. Et facta eſt fuga magna in populo. *Correctores rectè emendarunt* fuga, *pro eo quod vulgò legitur* plaga, *quod amplius eſt.*

CAP. VI. *verſ.* 7. Quam ædificaverat ſuper altare. *Retinendum eſt ſingulare* ædificaverat, *non mutandum in plurale* ædificaverant.

V. 17. Et vocavit nomen ejus Eupator. *Alii, pro nominativo, ſcribunt accuſativum* Eupatorem.

V. 26. Ad arcem Jeruſalem. *Non interjicias præpoſitionem* in *ante* Jeruſalem.

Ibidem. Et munitionem Bethſuram munierunt. *Neque hic ante* Bethſuram.

V. 37. Et Indus magiſter beſtiæ. *Inſignis correctio, qua nomen* Indus *repoſitum eſt, pro eo quod vulgò ſcribitur adverbium* intus. *Significatur ſuper ſingulos elephantes præter viros bellatores, fuiſſe Indum magiſtrum elephantis.*

Verſ. 57. Feſtinavit ire. *Alii præponunt conjunctionem* &.

CAP. VII. v. 6. Et nos diſperſit de terra noſtra. *Pro* diſperſit, *quod eſt, ejecit, non ſcribas* diſperdidit.

V. 7. Quod fecit nobis & regionibus regis. *Conjunctio* & *mutanda non eſt cum præpoſitione* in.

V. 9. Et miſit eum, ut videret exterminium quod fecit Judas: ſed & Alcimum. *Alii omittunt hæc verba,* ut videret exterminium quod fecit Judas: ſed: *quæ omnes legunt ſuprà, verſ.* 7. *unde & facilè hic ſubaudiuntur.*

V. 19. Et comprehendit multos ex his qui à ſe effugerant. *Ita eſt in quibuſdam veteribus manuſcriptis; in aliis legitur contrarium* qui ad ſe refugerant.

CAP. IX. v. 1. Appoſuit Bacchidem. *Non interponas* &.

Verſ. 57. Et ſiluit terra annis duobus. *Non facilè addas voci* terra *nomen* Juda, *etiamſi Græcè addatur.*

Verſ. 61. Qui principes erant malitiæ. *Legendum eſt* malitiæ, *quod eſt, inſidiarum, non* militiæ, *quod eſt exercitus, id eſt, legenda eſt a prima vocalis, non* i *tertia.*

CAP. X. v. 13. Et reliquit unuſquiſque locum ſuum. *Non omittas pronomen* ſuum.

V. 20. Et ut amicus voceris regis. *Nec hic omittenda eſt conjunctio* &.

V. 38. Et non obediant alii poteſtati. *Non commutes* alii *cum* alienæ.

Verſ. 45. Et ad extruendos muros Jeruſalem. *Non præponas nomini* Jeruſalem *præpoſitionem* in.

V. 53. Et ſedimus in ſede regni ejus. *Non eſt mutandum præteritum* ſedimus *in præſens* ſedemus.

V. 54. Et dabo tibi dona & ipſi digna te. *Duæ voces* digna te, *quod eſt, decentia te, non ſunt contrahenda in unam, quod vulgò fit,* dignitatem.

CAP. XI. v. 7. Qui vocatur Eleutherus. *Non ſurrogetur imperfectum* vocabatur *in locum præſentis.*

V. 37. In monte ſancto, in loco celebri. *Non interjicias conjunctionem* &.

V. 38. Quem contraxit ab inſulis gentium. *Verbum compoſitum* contraxit, *non eſt mutandum in ſimplex* traxit.

V. 39. Quoniam omnis exercitus murmurabat contra Demetrium. *Præteritum imperfectum non mutetur cum perfecto* murmuravit.

Verſ. 68. Et prædatus eſt ea. *Neutrum plurale* ea *non eſt vertendum in fœmininum ſingulare* eam.

CAP. XII. v. 1. Et elegit viros. *Non eſt omittenda conjunctio.*

V. 7. Ab Ario qui regnabat apud vos. *Patres legendum cenſuerunt* Ario, *prima littera alphabeti exiſtente prima vocis, non* Dario, *præpoſita* D, *quarta alphabeti.*

Ibidem. Sicut reſcriptum continet quod ſubjectum eſt. *Pro nomine compoſito* reſcriptum, *non eſt ſubſtituendum ſimplex* ſcriptum.

V. 9. Nos cùm nullo horum indigeremus. *Non eſt addenda conjunctio* enim.

Verſ. 16. Numenium Antiochi filium & Antipatrem Jaſonis filium. *Non omittas vocem* filium *repetitam.*

V. 19. Et hoc eſt reſcriptum epiſtolarum quod miſerat Oniæ. *Præteritum plusquam perfectum* miſerat, *non eſt mutandum in perfectum* miſit; *multòque minùs, dativum* Oniæ *in nominativum* Onias.

Sequitur verſ. 20. Arius rex Spartiatarum Oniæ ſacerdoti magno ſalutem. *Triplex correctio eſt hic obſervanda, ut in vera viſa reddatur. Prima, nomen* Arius, *nec omittendum eſſe, nec augendum, ſive littera una* Darius, *ſive ſyllaba* Oniares. *Altera, nomen* Oniæ *legendum eſſe caſu tertio, non primo* Onias. *Tertia, nullo modo hic addendum eſſe nomen* Jonathæ.

V. 31. Ad Arabas, qui vocantur Zabadæi. *Præſens* vocantur, *non eſt mutandum cum imperfecto* vocabantur.

V. 36. Et exaltare altitudinem magnam. *Accuſativi* altitudinem magnam, *nullo modo vertendi ſunt in ablativos.*

Verſ. 42. Ut extenderet in eum manus timuit. *Non eſt addenda conjunctio* & *ante* timuit.

Verſ. 50. Et eos qui cum ipſo fuerant. *Retinendum eſt plusquam perfectum* fuerant, *non ſubſtituendum imperfectum* erant.

CAP. XIII. v. 6. Natos quoque noſtros. *Non ſcribas pronomen ſecunda perſona* veſtros, *pro prima* noſtros.

V. 12. Et ejectis his qui erant in ea, remanſit illic ipſe. *Pronomen* ea *nequaquam commutandum eſt cum nomine* arce.

Verſ. 15. Propter negotia quæ habuit. *Non ſunt hæc verba è textu auferenda judicio Correctorum.*

V. 46. Sed ſecundùm miſericordiam tuam. *Non ſubjungas* & ſerviemus tibi.

V. 50. Et clamaverunt ad Simonem ut ad dextras acciperent. *Non mutes pluralem numerum in ſingularem* acciperet.

V. 51. Et cinyris & cymbalis. *Scribendum eſt* cinyris *vel* cinnyris, *vocali media ypſilon, non alpha.*

V. 54. Quòd fortis prælii vir eſſet. *Latinorum librorum quos vidi, quidam illud ſolum legunt* quòd vis eſſet, *Græcè conſonantè; quidam addunt* quòd vir fortis eſſet, *quidam* quòd vis prælii eſſet: *Correctores omnia copulanda judicarunt.*

CAP. XIV. v. 2. Et adducerent eum ad ſe. *Correctores hæc verba ex veteribus manuſcriptis addiderunt.*

V. 27. Et hoc eſt exemplum ſcripturæ. *Nequaquam omittenda ſunt hæc verba.*

CAP. XV. v. 4. Volo autem procedere per regionem. *Non mutes numerum ſingularem in pluralem* regiones.

V. 21. Si qui ergo peſtilentes refugerunt. *Non commutes verbum compoſitum* refugerunt *cum ſimplici* fugerunt.

V. 22. Et Attalo, & Ariarathi, & Arſaci. *Media vox quinqueſyllaba eſt, aut certè quadriſyllaba,* Ariarathi, *à nominativo Ariarathes: pro qua Græcè legitur triſyllaba* Arathæ; *Latinè à pleriſque mendosè* Arabæ.

V. 23. Et Lampſaco & Spartiatis. *Pro* Lampſaco, *alii Latini libri, Græco conformiter, habent* Sampſamæ.

Sequitur: Et in Delum, & in Myndum, & in Sicyonem, & in Cariam, & in Samum, & in Pamphyliam, & in Lyciam, & in Alicarnaſſum, & in Coo, & in Siden, & in Aradon, & in Rhodum, & in Phaſelidem, & in Gortynam & Gnidum. *Prima aliquot horum nominum propriorum, multi Latini libri legunt ſexto caſu, omiſſa præpoſitione:* Et Delo & Mydo &c. *Cæterum* Myndum *ſcribendum eſt &* Aradon: *non* Mydum *&* Arado, *omiſſa littera* n. *Rurſus* Gortynam *non* Cortynam *G ſeptima, non tertia alphabeti littera* C.

V. 24. Simoni principi ſacerdotum & populo Judæorum. *Vetera manuſcripta addunt illud* & populo Judæorum.

V. 39. Et mandavit ei ædificare Gedorem. *Pro eo quod Latini ferè libri, Græcis conformiter, legunt* Gedronam, *Romani Patres emendarunt* Gedorem, *tum hoc, tum proximo verſu* 40.

LIBER MACHABÆORUM POSTERIOR.

CAP. I. v. 1. Et qui in regione Judææ. *Non mutes numerum ſingularem in pluralem* regionibus, *nec genitivum* Judææ *in ablativum* Judæa.

Verſ. 14. Et ut acciperet pecunias multas. *Alii ſcribunt plurali numero* acciperent.

V. 18. Ut & vos quoque agatis diem ſcenopegiæ. *Non addas* feſtum.

V. 22. Sed ex lumine, quod refulſit ab altari, conſumpta eſt. *Non ſubſtituas* & *inter* ſed & ex.

V. 35. Atque alia multa dona. *Quibus intègra verum ſunt, nequaquam ſcribas* etiam *vocem* innumera.

CAP. II. *verſ.* 10. Sic & Salomon oravit, & deſcendit ignis de cœlo, & conſumpſit holocauſtum. *Nequaquam omittenda eſt pericope iſta, tametſi multi libri id faciant.*

Verſ. 11. Eò quòd non ſit comeſtum, quod erat pro peccato, conſumptum eſt. *Pro* comeſtum, *in libris manuſcriptis ferè eſt* mundatum *aut* mandatum, *ſed malè, loco* manducatum. *Jam, quod quidam hic addunt verba* Levitici, *ad quæ locus iſte reſpicit,* Cur non comediſtis hoſtiam pro peccato in loco ſancto? ſuperfluum *eſt. Denique conjunctio* &, *quam præponunt multi libri verbo* conſumptum eſt, *eſt omittenda.*

Verſ. 13. Et ut conſtruens bibliothecam congregavit de regionibus libros, & prophetarum & David. *Pro* ut, *multi libri habent* qualiter, *&* pro conſtruens, conſtituens; *minùs rectè. Pro* regionibus *impreſſi libri, ut Græci, ferè legunt* regibus: *ſed Patres prætulerunt* regionibus, *quod eſt in libris manuſcriptis. Poſtremò* & *ante* prophetarum, *multi tollunt: Patres Græco conformiter retinuerunt. Legat Lector Notationes noſtras, ſi placet ipſiſque.*

V. 14. Et quæ deciderant per bellum. *Legendum eſt* deciderant, *quod eſt, dilapſa fuerant, non* didicerant, *à diſco.*

V. 15. Et leges quæ abolitæ erant, reſtituerentur. *Præteritum* abolitæ, *alii libri mutant in futurum* abolendæ, *conſentanei Græco.*

CAP. III. v. 1. Propter Oniæ pontificis pietatem. *Non interponas* diſpoſitionem &c, *ante* pietatem.

V. 7. Quæ delatæ erant. *Non mutes fœmininum* delatæ *in neutrum* delata.

CAP. IV. *verſ.* 11. Per Joannem patrem Eupolemi. *Non præponas his verbis conjunctionem* &.

V. 19. Sed in alios ſumptus eas deputari. *Retinendum eſt fœmininum* eas, *non ſubſtituendum maſculinum* eos: *quemadmodum & verſu proximo, fœminina non ſunt commutanda cum neutris, ubi ſequitur:* Sed hæ oblatæ ſunt quidem &c. propter præſentes autem datæ ſunt: *ſermo eſt de drachmis.*

Verſ. 30. Eò quòd Antiochidi regis concubinæ dono eſſent dati. *Quod vulgò legitur* Antiochi, *ſecundo caſu generis*

Digitized by Google

maſculini, *Patet rectè emendarunt* Antiochi[illegible], *tertio caſu* [illegible] *fæminino*.

V. 35. Sed al[illegible] quoque nationes. *Non* [illegible] etiam [illegible].

CAP. V. verſ. 2. Et habens, quaſi cohortes, armatos. *Multi pro ablativo* haſtis, *legunt accuſativum* haſtas, *& pro maſculino* armatos, *fœmininum* armatas, *ſed malè: retinenda eſt enim Patrum correctio.*

CAP. VII. *verſ.* 1. Contigit autem & ſeptem fratres. *Non eſt omittendum* &.

V. 18. Nos enim propter noſmetipſos hæc patimur. *Non eſt mutandum plurale* hæc *in ſingulare.*

V. 28. Peto nate. *Non interponas pronomen* te, *nec quidem addita propoſitione* a te.

CAP. VIII. v. 1. Cognatos & amicos *Correctores judicarunt non eſſe omittendum* & amicos, *tametſi Græci omittant.*

V. 33. Et cùm epinicia agerent Jeroſolymis. *Non præponas voci* Jeroſolymis *præpoſitionem* in.

CAP. IX. v. 2. Et tentavit exſpoliare templum. *Alii ſcribunt numero plurali* templa.

V. 9. Ac viventis in doloribus carnes ejus effluerent. *Servandus eſt genitivus ſingularis* viventis, *non mutandus in nominativum pluralem* viventes.

CAP. X. v. 7. Qui proſperavit mundari locum ſuum. *Paſſivum* mundari *non eſt vertendum in activum* mundare.

Verſ. 17. Et omnes ſimul non minùs viginti millibus trucidaverunt. *Non adda* quinque *ad* viginti.

Verſ. 24. At Timotheus. *Non mutes conjunctionem adverſativam* at *in copulativam* &.

Ibidem. Et congregato equitatu Aſiano. *Pro* equitatu *non ſcribas* exercitu.

CAP. XI. *verſ.* 16. A Lyſia quidem. *Voculæ* quidem *non eſt augenda una ſyllaba, ita ut ſit* ſiquidem.

V. 15. Et quæ res permittebat conceſſit. *Quidam libri legunt pluralem numerum* permittebant: *ſed prima perſona* conceſſi *nullo eſt modo admittenda.*

V. 20. Per ſingula verbo mandavi. *Pro ablativo ſingulari* verbo, *non eſt ſcribendus accuſativus pluralis* verba.

V. 31. Ut Judæi utantur cibis & legibus ſuis. *Retinendus eſt nominativus pluralis* Judæi, *non ſubſtituendus ablativus* Judaicis.

V. 36. De quibus autem ad regem judicavit referendum. *Legendum eſt* judicavit, *ſecunda vocis littera exiſtente vocali quinta* u, *non tertia liquidarum* n, inditavit.

CAP. XII. v. 16. Sanguine interfectorum fluere videretur. *Correctores egregiè emendarunt vocem* infectum, *id eſt contaminatum, quæ vulgò legitur*, in interfectorum, *quod eſt*, occiſorum.

V. 30. Quòd modeſtè ſecum egerint. *Cave, pro* modeſtè, *quod eſt*, humanitèr, *legas contrarium* moleſtè.

V. 43. Offerri pro peccatis mortuorum ſacrificium. *Alii libri ſolummodo legunt* pro peccatis, *non addunt* mortuorum, *ſed relinquunt ſubaudiendum.*

CAP. XIII. v. 3. Non pro patriæ ſalute. *Genitivus ſubſtantivi* patriæ, *non eſt mutandus in ablativum adjectivi* patria.

V. 15. Interfecit viros quatuor millia. *Numerus* quatuor *minimè augendus eſt denario, ita ut ſit* quatuordecim.

V. 23. Mente conſternatus, Judæos deprecans. *Nominativus ſingularis* conſternatus, *nequaquam commutandus eſt cum accuſativo plurali* conſternatos.

CAP. XIV. v. 4. Super hæc & thallos. *Scribendum eſt* thallos, *thita in principio & duplici* l *in medio, quod eſt* i ramos, *non* talos *quæ ſunt oſſa.*

V. 9. Secundum humanitatem tuam pervulgatam omnibus. *Non mutes* pervulgatam *in* promulgatam, *id eſt*, n *vocalem* u *in conſonantem.*

V. 14. Gregatim ſe Nicanori miſcebant. *Voci* gregatim *non eſt augenda una ſyllaba* congregatim.

V. 15. Qui populum ſuum conſtituit, ut in æternum cuſtodiret. *Pleríque libri omittunt* ut, *ſed melius vetera manuſcripta, quæ omittunt non tantum conjunctionem* ut, *ſed etiam verbum* cuſtodiret, *conſentanee Græco.*

Verſ. 21. Et ſingulis ſellæ prolatæ ſunt & poſitæ. *Non addas præpoſitionem* à *ante* ſingulis.

Verſ. 25. Quiete egit, communiterque vivebant. *Legendum eſt* communiter, *quod eſt, in communi, non* comiter, *quod eſt, blandè.*

CAP. XV. v. 32. Quam extendens contra domum ſanctam. *Servandum eſt participium* extendens, *non ſubſtituendum verbum* extenderat.

Verſ. 37. Quod dicitur voce Syriaca. *Non legas fœmininum* quæ, *pro neutro* quod: *non enim refertur ad* diem, *ſed ad* Adar.

MATTHÆUS.

CAP. I. v. 2. Abraham genuit Iſaac, Iſaac autem genuit Jacob. *Malè à libris quibuſdam additur* autem *poſt* Abraham, *& ab aliis tollitur poſt* Iſaac.

Verſ. 18. Cùm eſſet deſponſata mater ejus Maria Joſeph. *Retinendum eſt pronomen* ejus, *non ſubſtituendum antecedens* Jeſu.

V. 23. Et vocabunt nomen ejus Emmanuel. *Germana lectio habet futurum pluralis perſona tertia* vocabunt; *non ſingularis, perſona, aut ſecunda* vocabis, *aut tertia* vocabitur.

CAP. II. *verſ.* 1. 5. In Bethlehem Juda. *Legendum eſt* Juda, vel Judæ; *non, addita una ſyllaba*, Judææ.

V. 23. Ut adimpleretur quod dictum eſt per prophetas. *Non eſt commutandus numerus pluralis* prophetas *cum ſingulari* prophetam.

CAP. III. v. 2. Appropinquavit enim regnum cælorum. *Cave ne ſcribas futurum* appropinquabit, *loco præteriti. Idem obſervandum infrà* 4. v. 17.

V. 3. Hic eſt enim qui dictus eſt per Iſaiam prophetam. *Noli ſcribere* de quo dictum eſt, *pro* qui dictus eſt.

Verſ. 7. Quis demonſtravit vobis fugere à ventura ira? *Servandum eſt præteritum, non vertendum in futurum* demonſtrabit.

V. 12. Et congregabit triticum ſuum in horreum. *Ut non eſt omittendum pronomen* ſuum, *ita addendum nomini* triticum, *non nomini* horreum.

V. 15. Tunc dimiſit eum. *Injuria omittuntur à quibuſdam libris hæc verba.*

V. 16. Baptizatus autem Jeſus, confeſtim aſcendit de aqua. *Non ſunt auferenda nomen* Jeſus *& adverbium* confeſtim.

Ibidem. Et venientem ſuper ſe. *Interpres vertit* ſe *reciprocum, non* ipſum.

CAP. IV. v. 4. Non in ſolo pane vivit homo. *Non mutes præſens* vivit, *cum futuro* vivet.

Verſ. 7. Rurſum ſcriptum eſt. *Non jungas adverbium* rurſum *verbo præcedenti* ait.

V. 10. Tunc dicit ei Jeſus: Vade Satana. *Ut non eſt omittendum adverbium* tunc, *ita non addendum* retro, *aut* poſt me, *quod quidam aliunde huc adſcripſerunt.*

Verſ. 13. In Capharnaum maritima. *Non addas* civitate.

Verſ. 15. Galilæa gentium. *Non mutes primum caſum* Galilæa *cum ſecundo* Galilææ.

V. 16. Populus qui ſedebat in tenebris. *Germana hujus loci ſcriptura eſt* ſedebat, *non* ambulabat.

V. 24. Et abiit opinio ejus. *Non ſcribas* fama *pro* opinio.

CAP. V. v. 1. Videns autem Jeſus turbas. *Romani Correctores non judicarunt omittendum nomen* Jeſus.

V. 11. Beati eſtis cùm maledixerint vobis. *Non addas* homines, *quod non eſt hujus loci, ſed Lucæ* 6. v. 22.

V. 20. Dico enim vobis. *Non mutes* enim *conjunctionem cauſalem cum adverſativa* autem.

V. 22. Omnis qui iraſcitur fratri ſuo. *Non eſt addendum* ſine cauſa.

V. 30. Et ſi dextera manus tua ſcandalizat te, abſcide eam. *Sic eſt in Sixtinis Bibliis, ex veteribus manuſcriptis*, abſcide, *voce deducta à* cædo, *pro eo quod alia habent* abſcinde, *à* ſcindo. *Idem uſu venit infrà* 18. v. 8. *& Marc.* 9. v. 43.

V. 32. Et qui dimiſſam duxerit, adulterat. *Cave ne omittas hanc pericopen, ut olim quidam.*

V. 39. Sed ſiquis te percuſſerit in dexteram maxillam tuam. *Nec hic omittas adjectivum* dexteram.

V. 41. Vade cum illo & alia duo. *Nec hinc denique auferas vocem* alia.

V. 48. Sicut & pater veſter cæleſtis perfectus eſt. *Vox* cæleſtis *non eſt commutanda cum* qui in cælis eſt.

CAP. VI. v. 4. Reddet tibi. *Non eſt addendum* in palam, *quod olim fecerunt quidam.*

V. 7. Nolite multùm loqui, ſicut ethnici. *Redundat quod ſequitur in quibuſdam libris*, verbum faciunt.

V. 11. Panem noſtrum ſuperſubſtantialem da nobis hodie. *Non mutes* ſuperſubſtantialem *cum* quotidianum.

V. 13. Sed libera nos à malo. Amen. *Ut non eſt omittendum* Amen: *ita non addendum*: Quia tuum eſt regnum & potentia & gloria in ſæcula ſæculorum.

Verſ. 16. Ut appareant hominibus jejunantes. *Non ſupponas ſimplex* pareant, *pro compoſito* appareant.

Verſ. 25. Ne ſoliciti ſitis animæ veſtræ quid manducetis. *Superfluum fuit quod olim quidam addiderunt*, neque quid bibatis.

V. 34. Sufficit diei malitia ſua. *Non eſt addendum* enim.

CAP. VII. *verſ.* 1. Nolite judicare, ut non judicemini. *Quod ſequitur, in quibuſdam libris*: Nolite condemnare, ut non condemnemini, *non eſt hujus Evangelii, ſed Luc.* 6. v. 37.

V. 6. Et converſi dirumpant vos. *Non addas* & canes converſi.

V. 11. Noſtis bona data dare. *Non eſt omittendum* data.

Verſ. 12. Ut faciant vobis homines. *Non eſt addendum* bona.

V. 14. Quàm anguſta porta & arcta via eſt. *Non eſt legendum* quoniam *vel* & *pro* quàm.

Verſ. 23. Diſcedite à me qui operamini iniquitatem. *Superfluit quod quidam addunt* omnes.

V. 25. 27. Et deſcendit pluvia. *Conjunctio auferenda non eſt.*

CAP. VIII. *verſ.* 1. Cùm autem deſcendiſſet de monte. *Non addas nomen* Jeſus.

V. 10. Audiens autem Jeſus. *Nec hic addas pronomen* hæc.

V. 13. Et ſanatus eſt puer in illa hora. *Legendum eſt* in *non* ex.

V. 15. Et miniſtrabat eis. *Correctores prætulerunt plurale* eis *ſingulari* ei.

V. 18. Juſſit ire trans fretum. *Non interponas* diſcipulos.

V. 20. Ubi caput reclinet. *Non addas pronomen* ſuum.

V. 25. Et acceſſerunt ad eum diſcipuli ejus. *Non omittas* diſcipuli ejus.

V. 28. Et cùm veniſſet trans fretum. *Ut non eſt addendum nomen* Jeſus, *ita non mutandum ſingulare* veniſſet *cum plurali* veniſſent.

Verſ. 29.

Verſ. 29. Veniſti huc ante tempus torquere nos? *Non eſt præponendum adverbium cur.*

V. 32. Et ecce impetu abiit. *Vox magno, quam interjiciunt quidam, non hic, ſed Matt. 5. v. 13. ab Interprete data eſt.*

V. 33. Nuntiaverunt omnia. *Superfluit* hæc, *quod addunt quidam.*

V. 34. Rogabant ut tranſiret. *Similiter redundat hic* eum.

CAP. IX. *verſ.* 1. Et aſcendens in naviculam tranſfretavit. *Omittendum eſt nomen* Jeſus.

Verſ. 5. Dimittuntur tibi peccata tua. *Non auferas pronomen poſſeſſivum* tua.

V. 13. Non veni vocare juſtos, ſed peccatores. *Quod in nonnullis codicibus ſequitur* ad pœnitentiam, *non eſt hujus loci, ſed Luc. 5. v. 32.*

V. 18. Acceſſit & adorabat. *Sic legendum,* adorabat *imperfectum, potius quàm perfectum* adoravit.

Ibidem. Impone manum tuam ſuper eam. *Non omittas pronomen* tuam.

V. 25. Et tenuit manum ejus. *Quod ſequitur in multis libris.* Et dixit: Puella ſurge, *non eſt hujus loci, ſed Luc. 8. v. 54.*

Verſ. 38. Ut mittat operarios in meſſem ſuam. *Alii libri, pro* mittat *ſcribunt* ejiciat.

CAP. X. *v.* 2. Duodecim autem Apoſtolorum nomina ſunt hæc. *Non eſt legendum hoc loco* diſcipulorum, *pro* Apoſtolorum.

V. 3. Jacobus Alphæi. *Non præponas* & *conjunctionem.*

Ibidem. Et Thadæus. *Harum duarum vocum loco, quidam legunt ſex* Et Lebbæus qui cognominatus eſt Thadæus, *ſed non ſunt Latinæ editionis.*

V. 4. Et Judas Iſcariotes. *Non ſcribas* Scariotes, *omiſſo* I *littera initiali, tametſi ita ſit in antiquis libris, & hoc & aliis Evangeliſtarum locis.*

Verſ. 7. Quia appropinquavit regnum cœlorum. *Cave ne mutes præteritum in futurum* appropinquabit.

V. 8. Infirmos curate, mortuos ſuſcitate. *Non temerè omittendum eſt poſterius illud* mortuos ſuſcitate.

V. 10. Dignus eſt enim operarius cibo ſuo. *Pro* cibo ſuo, *quod ſcribunt quidam* mercede ſua, *Lucæ eſt cap. 10. v. 7.*

Verſ. 13. Veniet pax veſtra. Pax veſtra revertetur. *Non mutes futura indicativi,* veniet, revertetur, *cum imperativis,* veniat, revertatur.

Verſ. 22. Et eritis odio omnibus. *Non addas* hominibus.

V. 23. Fugite in aliam. *Quod ſequitur in nonnullis libris* Et cùm in aliam perſequentur vos, fugite in tertiam, *ſuperfluit.*

V. 26. Nihil enim eſt opertum, quod non revelabitur, & occultum, quod non ſcietur. *Conjunctiva,* reveletur, ſciatur, *ſunt Lucæ cap. 12. v. 2.*

V. 28. Qui poteſt & animam & corpus perdere in gehennam. *Non eſt omittenda conjunctio* & *vel priori loco.*

V. 39. Qui invenit animam ſuam, perdet illam. *Non mutes futurum indicativi* perdet, *cum præſenti imperativi* perdat.

CAP. XI. *verſ.* 17. Cecinimus vobis. *Interpres addidit* tibiis, *non hic, ſed Luc. 7. verſ. 32.*

CAP. XII. *v.* 2. Quod non licet facere ſabbatis. *Non addas pronomen* eis *verbo* licet.

V. 18. Ecce puer meus quem elegi. *Malè interponunt quidam nomen* electus.

V. 20. Arundinem quaſſatam non confringet. *Ex prophetâ ſumptum eſt quod quidam legunt,* conteret.

V. 31. Spiritus autem blaſphemia non remittetur. *Cave ne nominativum* blaſphemia *commutes cum genitivo* blaſphemiæ.

Verſ. 32. Qui autem dixerit contra Spiritum ſanctum. *Non repetas vocem* verbum, *ſed ſubaudias è proximo.*

Verſ. 47. Foris ſtant quærentes te. *Pro* quærentes te, *non ſcribas* quærentes loqui tecum, *aut* quærentes te alloqui, *ſed ita intelligas.*

CAP. XIII. *verſ.* 3. Ecce exiit qui ſeminat ſeminare. *Non eſt hîc addendum* ſemen ſuum, *quod Lucæ proprium eſt.*

V. 8. Aliud centeſimum, aliud ſexageſimum, aliud triceſimum. *Non mutes numerum ordinalem cum cardinali:* Aliud centum, aliud ſexaginta, aliud triginta.

V. 11. Vobis datum eſt noſſe myſteria regni cœlorum. *Plurale* myſteria, *Matthæi eſt; ſingulare, poſteriorum Evangeliſtarum.*

V. 12. Qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo. *Pro* & quod habet, *infrà 25. v. 29. legitur* & quod videtur habere.

V. 14. Et adimpletur in eis. *Retinendum eſt, cum conjunctione copulativa, præſens indicativi* adimpletur: *non ſubſtituendum, cum conjunctione cauſali* adimpleretur, *vel* adimpleatur.

Verſ. 16. Veſtri autem beati oculi quia vident, & aures veſtræ quia audiunt. *Non eſt mutanda conjunctio* quia *cum relativis* qui *vel* quæ.

Verſ. 20. Qui autem ſuper petroſa. *Non legas* petram *pro* petroſa, *ſubſtantivum pro adjectivo.*

V. 28. Vis imus & colligimus ea? *Non addas* igitur *verbo* vis.

V. 33. In farinæ ſatis tribus. *Luc. 13. v. 21. legitur quarto caſu* ſata tria.

V. 43. Qui habet aures audiendi, audiat. *Non omittas gerundium* audiendi.

V. 47. Et ex omni genere piſcium congreganti. *Interpres addidit* piſcium, *tametſi Græcè non legatur.*

V. 48. Elegerunt bonos in vaſa: *Non addas pronomen* ſua, *quod quidam.*

Verſ. 51. Dicunt ei: Etiam. *Nec hic addas* Domine.

CAP. XIV. *v.* 2. Hic eſt Joannes Baptiſta. *Superfluit* quem ego decollavi, *quod ſequitur in quibuſdam libris.*

V. 3. Propter Herodiadem uxorem fratris ſui. *Non eſt Latinæ editionis, quod additur à quibuſdam libris, nomen* Philippi.

Verſ. 6. Saltavit filia Herodiadis in medio. *Quidam addunt* triclinio, *quæ gloſſa eſt, non textus.*

Verſ. 19. Diſcipuli autem turbis. *Superfluis quod quidam libri addunt* dederunt: *relinquitur enim intelligendum è proximo.*

V. 22. Et ſtatim compulit. *Servandum eſt* compulit, *quod eſt* coegit: *non ſupponendum* juſſit, *quod eſt,* præcepit.

Verſ. 32. Et cùm aſcendiſſent. *Quidam numero ſingulari ſcribunt* aſcendiſſet; *malè.*

CAP. XV. *verſ.* 2. Quare diſcipuli tui tranſgrediuntur traditionem ſeniorum? *Non eſt commutandus numerus ſingularis* traditionem *cum plurali.*

V. 31. Mutos loquentes. *Quod ſubjiciunt quidam libri* debiles ſanos, *ex Græco adjectum eſt.*

V. 38. Erant autem qui manducaverunt: *Quidam libri præterito plùſquam perfecto legunt* manducaverant.

CAP. XVI. *verſ.* 2. 3. 4. Facto veſpere dicitis *& cætera uſque ad finem quarti verſiculi, immeritò olim à quibuſdam omiſſa fuere.*

V. 4. Faciem ergo cæli dijudicare noſtis. *Non præponas nomen* hypocritæ.

Ibidem. Niſi ſignum Jonæ prophetæ. *Non omittas nomen* prophetæ.

V. 13. Quem dicunt homines eſſe filium hominis? *Non eſt addendum pronomen* me, *tametſi Græcè legatur.*

Verſ. 23. Vade poſt me Satana. *Non ſcribas* retro *loco* poſt me.

CAP. XVII. *v.* 1. Et poſt dies ſex aſſumit Jeſus Petrum. *Non mutes præſens* aſſumit *cum præterito* aſſumpſit, *ut neque mox,* ducit *cum* duxit.

Verſ. 11. Elias quidem venturus eſt. *Subjiciunt quidam libri* primùm, *ex Græco non dubium emendati.*

V. 23. Didrachma. *Legendum eſt, neutro genere, numero plurali non* didrachmam, *numero ſingulari generis fœminini.*

CAP. XVIII. *v.* 8. Abſcide eum. *Similis locus ſuprà 5. v. 30.*

V. 9. Bonum eſt tibi cum uno oculo in vitam intrare. *Non ſcribas* unum oculum habentem *pro* cum uno oculo.

V. 12. Nonne relinquit. *Præferendum eſt præſens* relinquit *futuro* relinquet.

Ibidem. In montibus. *Non ſcribas* in deſerto, *ex Luc. 15. v. 4.*

V. 16. Adhibe tecum adhuc unum, vel duos. *Non omittas adverbium* adhuc.

CAP. XIX. *v.* 5. Propter hoc dimittet homo patrem & matrem. *Non mutes* dimittet *cum* relinquet, *quod alterius eſt loci.*

Verſ. 12. Qui ſeipſos caſtraverunt. *Quidam ſcribunt* eunuchizaverunt.

V. 14. Sinite parvulos, & nolite eos prohibere ad me venire. *Marci eſt & Lucæ, quod tranſpoſitis verbis quidam habent.* Sinite parvulos venire ad me, & nolite prohibere eos.

Sequitur: Talium eſt enim regnum cœlorum. *Non eſt omittenda conjunctio* enim.

V. 18. Dicit illi: Quæ? *Non eſt legendum nominativo caſu* illa, *ſed dativo* illi.

V. 19. Et diliges proximum ſicut teipſum. *Non eſt omittenda conjunctio* &.

V. 20. Omnia hæc cuſtodivi à juventute mea. *Romani Patres cenſuerunt non eſſe omittendum illud* à juventute mea, *tametſi vetuſta manuſcripta omittant.*

V. 21. Vade, vende quæ habes: *Noli legere:* Vade & vende omnia quæ habes, *additis voculis* & *&* omnia.

CAP. XX. *v.* 7. Ite & vos in vineam meam. *Non ſubjicias* Et quod juſtum fuerit accipietis: *eſt enim ſuperioris verſus quarti, non hujus ſeptimi.*

V. 15. Aut non licet mihi quod volo facere? *Interpres noſter non addidit* in meis, *quod alii.*

V. 17. Duodecim diſcipulos. *Non addas pronomen* ſuos.

Verſ. 21. Et unus ad ſiniſtram in regno tuo. *Non mutes* unus *cum* alius, *quod Marci eſt.*

Verſ. 25. Poteſtatem exercent in eos. *Non eſt legendum* inter eos, *ut quidam malè, pro* in eos.

V. 28. Et dare animam ſuam redemptionem pro multis. *Non eſt præponenda præpoſitio* in *nomini* redemptionem.

CAP. XXI. *v.* 1. Et cùm appropinquaſſent Jeroſolymis, & veniſſent Bethphage. *Non mutes numeros plurales in ſingulares,* appropinquaſſet, veniſſet.

Ibidem. Miſit duos diſcipulos. *Non addas* ſuos, *quod ex Luca quidam.*

V. 3. Et confeſtim dimittet eos. *Sic legendum eſt, futuro tempore* dimittet; *non præſenti* dimittit.

Verſ. 4. Hoc autem totum factum eſt. *Correctores non judicarunt omittendum* totum.

V. 7. Et impoſuerunt ſuper eos veſtimenta ſua. *Non mutes pronomen plurale* eos *cum ſingulari* eum.

Verſ. 9. Hoſanna filio David. *Cave legas quintum caſum* ô fili, *ut quidam, loco tertii* filio.

V. 17. Ibique manſit. *Superfluit quod ſubjiciunt quidam libri* & docebat eos de regno Dei.

Verſ. 27. Ait illis & ipſe. *Non eſt omittendum medium illud* &, *quod etiam Græcè legitur.*

Ibidem. Nec ego dico vobis. *Non eſt legen-*

legendum futurum dicam, *ſed præſens* dico.

V. 28. Fili, vade, hodie operare in vinea mea. *Non mutes imperativum* operare, *cum infinitivo* operari, *nec ſextum caſum cum quarto* vineam meam.

V. 31. Dicunt ei: Primus. *Non omittas pronomen* ei, *multòque minùs, pro* primus, *ſubſtituas contrarium* noviſſimus, *quod olim quidam.*

Ibidem. Præcedent vos in regnum Dei. *Præferendus eſt quartus caſus* regnum, *ſexto* regno.

V. 32. Venit enim ad vos. *Non legas* autem *pro* enim.

V. 33. Et ædificavit turrim: *Non addas* in medio ejus, *quod quidam ex Iſa.* 5. *v.* 2.

V. 37. Verebuntur filium meum. *Quod quidam adjiciunt adverbium* forſitan, *Lucæ eſt cap.* 20. *v.* 13.

Verſ. 41. Qui reddant ei fructum. *Non mutes præſens conjunctivi* reddant, *cum futuro indicativi* reddent.

CAP. XXII. *v.* 1. Dixit iterùm in parabolis eis, dicens. *Non præponas pronomen eis participio* dicens.

V. 3. Et miſit ſervos ſuos. *Non commutes numerum pluralem cum ſingulari* ſervum ſuum, *qui eſt Evangelii ſecundum Lucam, cap.* 14. *v.* 17.

V. 4. Tauri mei & altilia occiſa ſunt. *Non omittas verbum ſubſtantivum* ſunt.

Verſ. 13. Ligatis manibus & pedibus ejus. *Non præponas pedes manibus, quod quidam.*

V. 14. Multi enim ſunt vocati. *Non eſt legendum* autem *adverſativum, pro* enim *rationali.*

Verſ. 15. Ut caperent eum in ſermone. *Non eſt ſubſtituendum antecedens* Jeſum, *loco pronominis* eum.

V. 17. Licet cenſum dare Cæſari, an non? *Non eſt mutandum activum* dare *cum paſſivo* dari.

Verſ. 30. Sed erunt ſicut angeli Dei in cælo. *Correctores prætulerunt futurum* erunt, *quod reſpondet præcedentibus, præſenti* ſunt.

CAP. XXIII. *verſ.* 13. Væ autem vobis. *Non eſt omittenda conjunctio* autem.

Ibidem. Quia clauditis regnum cælorum ante homines. *Non ſubſtituas pronomen* qui *pro conjunctione* quia.

V. 14. Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia comeditis domos viduarum, orationes longas orantes, propter hoc amplius accipietis judicium. *Etſi hic verſiculus videatur Marco & Lucæ proprius eſſe: non tamen judicarunt Correctores hic expungendum eſſe.*

Verſ. 16. Quicumque juraverit per templum. *Non addas* Dei.

Verſ. 19. Cæci, quid enim majus eſt. *Non præponas hic* ſtulti & *quemadmodum ſuprà, v.* 17.

V. 21. Jurat in illo, & in eo qui habitat in ipſo. *Non eſt legendum antecedens* templo *pro relativo* ipſo.

Verſ. 25. & 26. Calicis & paropſidis. *Alii loco vocalis quartæ ſcribunt primam* paropſidis: *utroque enim modo vox effertur. Simile infrà* 26. *v.* 25.

V. 29. Qui ædificatis ſepulchra. *Hic* qui *legitur Latinè, tametſi Græcè ſit conjunctio* quia.

Verſ. 34. Ideo ecce ego mitto ad vos prophetas. *Non adjicias* dico vobis *poſt* ideo.

Verſ. 37. Quemadmodum gallina congregat pullos ſuos ſub alas. *Non addas pronomen* ſuas.

CAP. XXIV. *v.* 12. Et quoniam abundavit iniquitas. *Præteritum* abundavit *præferendum eſt futuro* abundabit.

V. 23. Ecce hic eſt Chriſtus, aut illic. *Non repetas* ecce *ante* illic.

V. 30. Cum virtute multa & majeſtate. *Non eſt commutandum* multa *cum* magna, *quod Lucæ eſt.*

Verſ. 33. Scitote quia prope eſt in januis. *Non eſt interſiciendum* & *ante* in januis.

Verſ. 34. Non præteribit generatio hæc, donec omnia hæc fiant. *Non eſt omittendum, vel poſteriori loco, pronomen* hæc.

V. 36. Neque angeli cælorum, niſi ſolus Pater. *Non interponas* neque Filius, *quod Marci proprium eſt.*

Verſ. 41. Duabus molentibus *ſubjiciunt multi Latini codices* Duo in lecto, unus aſſumetur, & unus relinquetur, *ſed non eſt Matthæi, verùm Lucæ, quemadmodum ſtare docuimus in Notationibus noſtris in varias Bibliorum lectiones.*

Verſ. 43. Qua hora fur venturus eſſet. *Non mutes optativum* eſſet *cum indicativo* eſt.

V. 44. Quia qua neſcitis hora, filius hominis venturus eſt. *Quidam ſcribunt* quia qua hora non putatis: *ſed illud Lucæ eſt, cap.* 12. *v.* 40.

V. 47. Super omnia bona ſua conſtituet eum. *Non omittas nomen* bona.

CAP. XXV. *v.* 13. Vigilate itaque. *Quod quidam libri adjungunt* & orate, *non eſt hujus loci.*

V. 22. Ecce alia duo lucratus ſum. *Sic legendum eſt hoc loco: nam vigeſimi verſus eſt verbum, non ſimplex, ſed compoſitum,* ſuperlucratus.

V. 27. Oportuit ergo te. *Non interponas* & *ante* te.

Verſ. 31. Et omnes angeli cum eo. *Non addas pronomen* ejus *nomini* angeli.

V. 41. Tunc dicet & his. *Omittenda eſt vox* rex, *quam quidam interjiciunt.*

CAP. XXVI. *v.* 2. Et filius hominis tradetur ut crucifigatur. *Non eſt hoc ſubjungenda interrogationis nota.*

V. 11. Me autem non ſemper habetis. *In aliis libris eſt futurum* habebitis.

V. 23. At ipſe reſpondens ait. *Legenda eſt adverſativa* at, *non copulativa* &.

V. 25. Reſpondens autem Judas qui tradidit eum, dixit. *Non eſt interponenda conjunctio* & *ante* dixit.

V. 28. Hic eſt enim ſanguis meus. *Nequaquam commutes pronomen maſculinum* hic *cum neutro* hoc.

Ibidem. Qui pro multis effundetur in remiſſionem peccatorum. *Malè quidam legunt* vobis *pro* multis: *nam* vobis *Lucæ eſt cap.* 22. *verſ.* 20. *Porrò etſi Græcè ſit præſens* effunditur: *Latinus tamen Interpres futurum dedit: nec ſimplex* fundetur, *ſed compoſitum* effundetur, *quale eſt Græcè.*

V. 29. Sed ſicut tu. *Non eſt addendum verbum* vis.

V. 40. Sic non potuiſtis una hora vigilare mecum? *Quidam libri collocant interrogationis notam poſt adverbium* ſic: *nonnulli pro plurali* potuiſtis, *habent ſingulare* potuiſti, *ſed utrumque malè.*

V. 45. 46. Ecce appropinquavit. *Neutro horum locorum commutandum eſt præteritum* appropinquavit *cum futuro* appropinquabit.

V. 50. Amice, ad quid veniſti? *Retinendum eſt* quid *interrogativum, non ſubſtituendum* quod *relativum.*

Verſ. 53. An putas quia non poſſum rogare patrem meum, & exhibebit mihi modò. *Hic poſtremo loco legendum eſt adverbium* modò, *non rejiciendum in anteriora.*

Verſ. 59. Principes autem ſacerdotum. *Non commutes plurale* principes, *cum ſingulari* princeps.

Verſ. 61. Et poſt triduum reædificare illud. *Nec hic commutes verbum compoſitum* reædificare *cum ſimplici* ædificare.

Verſ. 63. Si tu es Chriſtus filius Dei. *Non addas* vivi, *quod eſt alterius loci, ſuprà* 16. *v.* 16.

Verſ. 67. Alii autem palmas in faciem ejus dederunt. *Non ſubſtituas* alapas *pro* palmas.

Verſ. 71. Vidit eum alia ancilla. *Non eſt omittenda vox* ancilla, *utpote ab Interprete data.*

Verſ. 72. Quia non novi hominem. *Verſ.* 74. *legitur,* quia non noviſſet hominem.

Verſ. 73. Et poſt puſillum acceſſerunt. *Non addas* ad eum.

V. 75. Verbi Jeſu quod dixerat: *Non eſt legendum* verbi quod dixerat ei Jeſus, *quod eſt Evangelii ſecundum Marcum.*

CAP. XXVII. *v.* 3. Principibus ſacerdotum & ſenioribus. *Meritò hic omiſſa eſt* vox populi, *ut & infra, v.* 12.

V. 15. Unum vinctum quem voluiſſent. *Sic legendum eſt numero plurali, non ſingulari* voluiſſet.

V. 17. Quem vultis dimittam vobis, Barabbam, an Jeſum qui dicitur Chriſtus. *Quidam olim adſcripſerunt* Jeſum *etiam ante* Barabbam: *ſed malè.*

Verſ. 32. Exeuntes autem. *Ita legendum eſt verbum compoſitum* exeuntes, *non ſimplex* euntes.

Ibidem. Hominem Cyrenæum. *Non addas* venientem obviàm ſibi, *aut* venientem de villa, *quod quidam ex Marco & Luca huc tranſtulerunt.*

V. 33. Qui dicitur Golgotha. *Quartâ vocali, non primâ, legunt ſecundam ſyllabam* voti Golgotha, *libri meliores.*

V. 37. Hic eſt Jeſus. *Non addas* Nazarenus, *hoc enim Joannis proprium eſt, cap.* 19. *verſ.* 19.

V. 40. Vah qui deſtruis. *Non eſt omittenda interjectio* vah.

V. 42. Deſcendat nunc de cruce, & credimus ei. *Non mutes præſens* credimus *in futurum* credemus.

Verſ. 43. Confidit in Deo: liberet nunc ſi vult eum. *Pronomen* eum *adjunctum verbo* vult, *ex inſigni Romanorum Patrum correctione, non eſt rejiciendum in anteriora, ita ut adjungatur verbo* liberet, *quod faciunt plerique libri.*

Verſ. 46. Eli, Eli. *Non legas additâ o vocali,* Eloi, Eloi, *hoc enim eſt Marci, illud Matthæi.*

V. 61. Erat autem ibi. *Non mutes ſingulare* erat *in plurale* erant.

CAP. XXVIII. *v.* 3. Et veſtimentum ejus ſicut nix. *Singulare* veſtimentum, *non vertas in plurale* veſtimenta, *multoque minùs addas* facta ſunt alba, *quod non eſt hujus loci, ſed ſuprà* 17. *v.* 2.

V. 7. Et ecce præcedit vos in Galilæam. *Non eſt mutandum præſens* præcedit *cum futuro* præcedet.

Ibidem. Ecce prædixi vobis. *Non legas tertia perſona* ſicut dixit vobis, *quod Marci eſt cap.* 16. *v.* 7.

Verſ. 17. Quidam autem dubitaverunt. *Non addas pronomen* eorum.

V. 19. Euntes ergo docete. *Non mutes* ergo *cum* autem.

MARCUS.

CAP. I. *verſ.* 6. Et erat Joannes veſtitus pilis cameli. *Legendum eſt numero ſingulari* cameli, *non plurali* camelorum.

V. 7. Venit fortior me poſt me. *Cave legas futurum* veniet, *pro præſenti* venit.

V. 10. Et ſpiritum. *Non addas* ſanctum, *quod fruſtrà quidam.*

V. 15. Et appropinquavit regnum Dei. *Non eſt legendum futurum* appropinquabit, *ſed præteritum, ut ſecundum Matthæum.*

V. 24. Veniſti perdere nos? *Non eſt addendum* ante tempus, *quod quidam hic adſcripſerunt ex Matth.* 8. *v.* 29.

Verſ. 27. Etiam ſpiritibus immundis imperat. *Pro* etiam, *quædam manuſcripta legunt* &, *quod eſt æquivalens: quædam neutrum legunt, malè.*

CAP. II.

Digitized by Google

CAP. II. v. 1. Et iterùm intravit Capharnaum poſt dies. *Spurium eſt quod additur in quibuſdam libris*, octo.

V. 2. Et convenerunt multi. *Nil addas* confeſtim.

Ibidem. Ita ut non caperet neque ad januam. *Singulare caperet præferendum eſt plurali* caperent.

V. 8. Jeſus ſpiritu ſuo. *Non legas* ſancto *pro* ſuo.

V. 16. Manducat & bibit magiſter veſter? *Non facilè omittas* τὸ magiſter veſter, *etſi Græcè non legatur*.

Verſ. 22. Alioquin dirumpet vinum utres, & vinum effundetur, & utres peribunt. *Non ſunt mutanda futura*, dirumpet, effundetur, *cum præſentibus, tametſi Græcè lectis*.

Sequitur: Sed vinum novum in utres novos mitti debet. *Quod ſequitur in quibuſdam libris*, & ambo conſervantur, *eſt Evangelii ſecundùm Matthæum*.

Verſ. 24. Ecce quid faciunt. *Non addas* diſcipuli tui.

V. 26. Niſi ſacerdotibus. *Nec hìc addas* ſolis, *quod non eſt hujus Evangeliſtæ*.

Sequitur: Et dedit eis qui cum eo erant. *Denique nec hìc addas alterum* & *ante* qui.

CAP. III. v. 6. Exeuntes autem Phariſæi ſtatim. *Non eſt præponendum adverbium* ſtatim *nomini* Phariſæi.

V. 8. Et trans Jordanem. *Non interficias præpoſitionem* de.

Verſ. 9. Ut navicula ſibi deſerviret. *Malè legitur in quibuſdam libris* ut in navicula ſibi deſervirent, *additæ præpoſitione, mutatoque numero ſingulari cum plurali*.

Verſ. 14. Et ut mitteret eos prædicare. *Non addas* Evangelium, *quod quidam*.

V. 21. Et cùm audiſſent ſui. *Nequaquam addas* diſcipuli, *quod ineptè quidam*.

CAP. IV. v. 1. Et iterùm cœpit docere. *Non interponas nomen* Jeſus.

V. 8. 20. Unum triginta, unum ſexaginta, & unum centum. *Interpres, ſecundùm Marcum uſus eſt numero cardinali, ſecundùm Matthæum ordinali*.

V. 10. Parabolam. *Non mutes ſingulare cum plurali* parabolas, *nec addas* exponere.

V. 19. Et ſine fructu efficitur. *Non eſt legendum numero plurali* efficiuntur.

V. 20. Et unum centum. *Non addas* qui habet aures audiendi, audiat.

V. 22. Non eſt enim aliquid abſconditum, quod non manifeſtetur. *Non mutes* manifeſtetur *cum* reveletur.

Sequitur: Nec factum eſt occultum, ſed ut in palam veniat. *Ex Matthæo, & præſertim Luca, contexerunt quidam*, quod non in palam.

Verſ. 24. Et adjicietur vobis. *Immeritò omittuntur à quibuſdam hæc verba*.

V. 28. Deinde plenum frumentum in ſpica. *Pro* frumentum *non eſt ſcribendum* fructum, *nomen generale*.

V. 29. Et cùm produxerit fructus. *Pleríque omnes libri addunt pronomen* ſe *ante* fructus.

V. 32. Et cùm ſeminatum fuerit, aſcendit. *Malè legitur in quibuſdam libris* natum *pro* ſeminatum, *quod eſt, ſatum: nec minus malè additur* in arborem, *quod ex Matthæo; aut potiùs Luca, huc eſſe adſcriptum, indubium eſt*.

V. 36. Aſſumunt eum ita ut erat in navi. *Quidam codices Latini legunt* erant *numero plurium, ſed malè*.

CAP. V. v. 8. Dicebat enim illi. *Non eſt addendum* Jeſus, *ſed ſubaudiendum*.

Verſ. 11. Grex porcorum magnus, paſcens. *Quod ſubſequitur in quibuſdam libris* in agris, *tranſfodiendum eſt*.

V. 13. Grex præcipitatus eſt in mare ad duo millia. *Non addas* erant autem quaſi, *ante* ad duo millia.

Verſ. 15. Et veniunt ad Jeſum. *Non mutes præſens* veniunt *cum præterito* venerunt.

Ibidem. Veſtitum & ſanæ mentis. *Non addas* eum qui habuerat legionem, *tametſi Græcè legatur*.

V. 19. Et non admiſit eum. *Quidam, loco* &, *ſcribunt* Jeſus autem: *quidam* permiſit *loco* admiſit; *verùm hoc minus rectè*.

V. 21. Et cùm tranſcendiſſet. *Non ſcribas* aſcendiſſet *pro* tranſcendiſſet.

V. 34. Ille autem dixit ei. *Non eſt legendum nomen* Jeſus *loco pronominis* ille.

V. 35. Veniunt ab archiſynagogo. *Sic legendum eſt ſexto caſu, ex correctione Sixtina: non eſt addendum* nuntii, *nec ſcribendum quarto caſu, mutata præpoſitione*, ad archiſynagogum.

V. 40. Et ingreditur ubi puella erat jacens. *Præferendum eſt ſingulare* ingreditur *plurali* ingrediuntur.

Verſ. 41. Talitha cumi. *Multi libri erroneè, pro* talitha, tabitha *ſcribunt, id eſt*, b *pro* l, *mutam pro liquida: ſumpta erroris occaſione ex ſimili hiſtoria, Act. 9. v. 40. Atqui voces diverſæ ſunt: nam* tabitha *quod eſt Lucæ, capream:* talitha, *quod Marci, puellam ſignificat, ipſis Evangeliſtis interpretibus*.

V. 42. Et obſtupuerunt ſtupore magno. *Non interponas* omnes.

V. 43. Et dixit dari illi manducare. *Ut non eſt mutandum* dixit *cum* juſſit, *ita non infinitivus* dari *cum imperativo* date.

CAP. VI. v. 3. Nonne hic eſt faber. *Nec eſt legendus genitivus* fabri, *pro nominativo* faber.

Verſ. 5. Et non poterat ibi virtutem ullam facere. *Marci eſt* virtutem ullam; *Matthæi* virtutes multas, *cap.* 13. *verſ.* 58.

Verſ. 11. Et quicumque non receperint vos, nec audierint vos. *Injuriâ omittunt libri quidam hæc verba* vos, nec audierint vos.

V. 13. Et ungebant oleo multos ægros, & ſanabant. *Pro activo plurali* ſanabant, *non eſt ſubſtituendum, vel paſſivum* ſanabantur, *vel ſingulare* ſanabat.

V. 21. Herodes natalis ſui cœnam fecit. *Pro* natalis ſui, *non ſupponas* in natali ſuo.

V. 25. Petivit, dicens. *Non mutes præteritum* petivit *in præſens* petit.

V. 27. Sed miſſo ſpiculatore. *Non addas* confeſtim.

V. 28. Et decollavit eum in carcere, & attulit caput ejus in diſco. *Nequaquam omittenda hæc verba ſunt*.

V. 37. Date illis vos manducare. *Non eſt negligendum pronomen* vos.

V. 48. Et videns eos laborantes in remigando. *Non mutes participium* videns *cum præterito* vidit.

CAP. VII. v. 3. Tenentes traditionem ſeniorum. *Non mutes ſingulare cum plurali* traditiones.

V. 4. Et à foro, niſi baptizentur. *Non eſt adjiciendum participium* venientes *ante* foro.

Verſ. 5. Phariſæi & Scribæ. *Superfluit participium* dicentes, *quod quidam ſubjungunt*.

Verſ. 8. Tenetis traditionem hominum. *Præferendum eſt ſingulare plurali* traditiones.

Verſ. 9. Benè irritum facitis præceptum Dei. *Non eſt mutandum præſens* facitis *cum præterito* feciſtis.

Verſ. 19. Quia non intrat in cor ejus. *Neque hìc mutes præſens* intrat *in præteritum* introiit.

V. 31. Ad mare Galilææ, inter medios fines Decapoleos. *Non interponas* quæ, *aut* quod eſt inter.

V. 37. Et ſurdos fecit audire, & mutos loqui. *Non eſt omittenda conjunctio* & *vel priori loco*.

CAP. VIII. v. 1. Cùm turba multa eſſet. *Non addas* cum Jeſu.

Verſ. 10. Venit in partes Dalmanutha. *Pro* Dalmanutha, *non ſupponas* Magedam, *quod Matthæi eſt cap.* 15. v. 39.

Verſ. 12. Si dabitur generationi iſti ſignum. *Non eſt ſurrogandum adverbium* non *in locum conjunctionis* ſi.

Verſ. 19. Quot cophinos fragmentorum plenos ſuſtuliſtis? *Non eſt his verbis præponenda conjunctio* &, *ex aliis pleriſque libris*.

Verſ. 20. Quando & ſeptem panes. *Hìc plures codices omittunt mediam conjunctionem* &, *malè*.

V. 28. Joannem Baptiſtam. *Superfluit nomen* alii, *quod quidam præponunt*.

Verſ. 32 Cœpit increpare eum. *Quod ſubjiciunt quidam libri* Dicens, Domine propitius eſto tibi, nam hoc non erit tibi, *redundat: Matthæi enim proprium eſt*.

Verſ. 37. Aut quid dabit homo commutationis pro anima ſua. *Hæc ſecundùm Marcum germana ſcriptura eſt; ſecundùm Matthæum autem iſta*: Aut quam dabit homo commutationem pro anima ſua? *cap.* 16. v. 26.

Verſ. 38. Qui enim me confuſus fuerit &c. & filius hominis confundetur eum. *Pro* confuſus fuerit & confundetur, *verbis à confuſione pro pudore accepta deductis, quidam vitiosè ſcribunt*, confeſſus fuerit, confitebitur, *verba deducta à confeſſione, accepta pro agnitione. Errori cauſam dedere, tùm inſolens interpretis phraſis, tum locâ Matth.* 10. *verſ.* 32. & *Lucæ* 12. v. 8.

Ibidem. Cum angelis ſanctis. *Spurium eſt pronomen* ſuis, *quod quidam adjiciunt*, *quidam pro* ſanctis *ſubſtituunt*.

Verſ. 39. Et dicebat illis: Amen dico vobis, quia ſunt quidam de hic ſtantibus &c. *Rectè Correctores Romani verſiculum hunc adjunxerunt octavo capiti, à quo pleríque codices inchoant caput nonum, minùs congruè*.

CAP. IX. *verſ.* 1. Et poſt dies ſex aſſumit. *Non mutes præſens cum præterito* aſſumpſit.

Ibidem. Et ducit illos in montem excelſum ſeorſum ſolos. *Malè eſt in quibuſdam codicibus primus caſus* ſolus *pro quarto* ſolos.

Verſ. 4. Et, faciamus tria tabernacula. *Quidam omittunt* & *conjunctionem*, *malè*.

Verſ. 14. Et accurrentes ſalutabant eum. *Sic legendum eſt prima vocali, non quarta* occurrentes, *quod eſt, currentes obviam*.

V. 18. Qui reſpondens eis dixit. *Non mutes plurale* eis *cum ſingulare* ei.

V. 32. Qui cùm domi eſſent. *Neque hìc mutes plurale* eſſent *cum ſingulari* eſſet.

Verſ. 34. Si quis vult primus eſſe, erit omnium noviſſimus. *Non addas* quaſi *ante* omnium.

V. 36. Non me ſuſcipit, ſed eum qui miſit me. *Redundat* ſolum, *quod quidam addunt ante* ſuſcipit.

V. 39. Qui enim non eſt adverſus vos, pro vobis eſt. *Non ſunt ſubſtituenda pronomina primæ perſonæ*, nos, nobis, *pro ſecunda*, vos, vobis.

V. 40. Calicem aquæ. *Non addas* frigidæ, *quod Matthæi eſt cap.* 10. v. 42.

V. 43. Abſcide illam. *Non corrigas, addita* n *littera* abſcinde, *vide Matth.* 5. *verſ.* 30.

V. 48. Omnis enim igne ſalietur. *Non eſt interponenda vox* homo.

CAP. X. v. 5. Ad duritiam cordis veſtri ſcripſit vobis. *Non addas* Moyſes.

V. 7. Propter hoc relinquet homo patrem ſuum. *Non præponas hìc verbis* & dixit, *quod Matthæi eſt cap.* 19. v. 5.

Verſ. 11. Adulterium committit ſuper eam. *Cave ne pronomen* eam *commutes cum nomine* terram.

V. 15. Quiſquis non receperit regnum Dei velut parvulus. *Quidam malè pro*

regnum *ſubſtituunt* verbum, *five ſermonem*.

Verſ. 17. Et cùm egreſſus eſſet in viam. *Non mutes caſum quartum cum ſexto* via.

Ibidem. Rogabat eum: Magiſter bone. *Non interjicias participium* dicens.

V. 20. Magiſter hæc omnia obſervavi. *Non hic addas epitheton* bone.

V. 28. Et cœpit ei Petrus dicere. *Superfluit adverbium* poſthæc, *quod addunt quibuſdam*.

V. 32. Et ſequentes timebant. *Non addas pronomen* eum, *multòque minùs ſupponas* dicebant *pro* timebant.

Verſ. 35. Ut quodcumque petierimus. *Meritò omiſſum eſt* à te, *quod ſubjungunt quidam*.

V. 38. 39. Baptiſmo quo ego baptizor. *Non mutes* baptiſmo *caſum ſextum, in quartum* baptiſmum, *aut* baptiſma, *quod multi*.

V. 40. Non eſt meum dare vobis. *Romani Patres non judicarunt auferendum pronomen* vobis.

CAP. XI. v. 1. Et cùm appropinquarent Jeroſolymæ. *Retinendus eſt numerus pluralis, non ſubſtituendus ſingularis* appropinquaret.

Ibidem. Mittit duos ex diſcipulis ſuis. *Non mutes præſens* mittit *cum præterito* miſit.

V. 2. Invenietis pullum ligatum. *Voci* pullum *non addas* aſinæ, *ex Luca*.

V. 3. Et ſi quis vobis dixerit. *Superfluit* aliquid, *quod quidam addunt*.

V. 5. Et quidam de illic ſtantibus dicebant illis. *Legendum eſt* dicebant, *numero plurali, non* dicebat *ſingulari*.

V. 6. Et dimiſerunt eis. *Alii pro tertio caſu* eis *legunt quartum* eos.

Verſ. 18. Timebant enim eum. *Non mutes conjunctionem cauſalem* enim, *cum adverſativa* verò.

V. 22. Habete fidem Dei. *Malè à quibuſdam libris omittitur vox* Dei.

V. 23. Tollere & mittere in mare. *Nequaquam mutanda ſunt imperativa paſſiva cum activis* tolle & mitte.

V. 33. Et reſpondens Jeſus, ait illis. *Non omittas conjunctionem & prapoſitam*.

CAP. XII. v. 1. Et circumdedit ſepem. *Non addas pronomen* ei.

V. 14. Nec enim vides in faciem hominum. *Ut non eſt omittenda præpoſitio* in, *ita non mutandus numerus pluralis* hominum *in ſingularem* hominis.

V. 15. Qui ſciens verſutiam illorum. *Quidam libri, pro* verſutiam *legunt* ſimulationem, *ex alia verſione*.

V. 16. At illi attulerunt ei. *Hic legitur* attulerunt, *ſecundum Matthæum* obtulerunt.

Ibidem. Cujus eſt imago hæc & inſcriptio? *Secundùm Matthæum vertit* ſuperſcriptio, *hic* inſcriptio.

V. 25. Sed ſunt ſicut angeli in cœlis. *Non eſt hic addenda vox* Dei, *quæ Matthæi eſt, cap.* 22. *verſ.* 30.

V. 34. Et nemo jam audebat eum interrogare. *Non addas* amplius.

CAP. XIII. v. 19. Erunt enim dies illi tribulationes tales. *Legendus eſt nominativus pluralis* tribulationes, *non genitivus ſingularis* tribulationis.

V. 20. Breviavit dies. *Præteritum præferendum eſt futuro* breviabit.

Verſ. 22. Et dabunt ſigna & portenta. *Hic* portenta, *ſecundùm Matthæum* prodigia *legit Latina editio incorrupta*.

Verſ. 26. Venientem in nubibus. *Non addas* cœli.

V. 28. Cognoſcitis quia in proximo ſit æſtas. *Non mutes indicativum* cognoſcitis *cum imperativo* cognoſcite.

CAP. XIV. v. 2. Dicebant autem: Non in die feſto. *Præferenda eſt conjunctio* autem *conjunctioni cauſali* enim.

V. 3. Et cùm eſſet Bethaniæ. *Ut non eſt addendum nomen* Jeſus, *ita non omittendum* Bethaniæ.

Ibidem. Unguenti nardi ſpicati pretioſi. *Retinendum eſt* ſpicati *à ſpica deductum non mutandum cum* piſtici, *à* piſtis.

V. 4. Et dicentes: Ut quid perditio iſta? *Non eſt omittenda copulativa* &.

Verſ. 7. Semper enim pauperes habetis vobiſcum. *Præſens* habetis *non eſt hic mutandum in futurum* habebitis: *ut nec in verbis ſequentibus* Me autem non ſemper habetis.

V. 8. Quod habuit hæc, fecit. *Cave ne ſcribas neutrum* hoc *pro fœminino* hæc.

Sequitur: Prævenit ungere corpus meum in ſepulturam. *Servandus eſt quartus caſus* ſepulturam, *non variandus in ſextum*.

Verſ. 14. Ubi eſt refectio mea? *A quibuſdam libris additur* & diverſorium meum: *quod ex Luca huc tranſcripſit ſciolus, ignorans ejuſdem rei alteram eſſe interpretationem*.

V. 21. Si non eſſet natus. *Sic lege ſecundùm Marcum; ſecundùm Matthæum autem*, ſi natus non fuiſſet.

Verſ. 25. De hoc genimine vitis. *Multi antiqui codices omittunt pronomen* hoc.

V. 27. Omnes ſcandalizabimini in me in nocte iſta. *Non auferas* in me.

Ibidem. Et diſpergentur oves. *Non eſt addendum* gregis, *quod Matthæi eſt, cap.* 26. *verſ.* 31.

Verſ. 29. Etſi omnes ſcandalizati fuerint in te. *Non eſt omittendum poſtremum* in te.

V. 34. Suſtinete hic & vigilate. *Non addas* mecum, *quod non eſt hujus loci, ſed Matth.* 26. *verſ.* 38.

Verſ. 37. Non potuiſtis una hora vigilare? *Nec hujus loci eſt* mecum, *ſed Matth.* 26 *v.* 40.

Verſ. 43. A ſummis ſacerdotibus & Scribis. *Non eſt præponendum, vel addendum participium* miſſi.

Verſ. 47. Unus autem quidem de circumſtantibus. *Non omittas pronomen* quidam.

V. 52. At ille rejecta ſindone. *Non mutes* rejecta *cum* relicta.

V. 53. Et convenerunt omnes. *Non interponas* in unum.

V. 55. Quærebant adverſus Jeſum teſtimonium. *Non addas* falſum, *quod ſolius Matthæi eſt, cap.* 26. *v.* 59.

V. 58. Ego diſſolvam templum hoc. *Non commutes futurum cum præſenti* diſſolvo.

Ibidem. Et per triduum. *Quidam legunt* & poſt triduum: *ſed Matthæi eſt* poſt *cap.* 26. *v.* 61. *Marci* per.

V. 68. Et gallus cantavit. *Non eſt addenda vox* ſtatim, *quæ eſt alterius loci*.

Verſ. 69. Rurſus autem cùm vidiſſet illum ancilla. *Vox* alia, *quam hic addunt quidam codices, ex Matthæo accepta eſt, cap.* 26. *v.* 70.

CAP. XV. v. 6. Unum ex vinctis. *Hæc eſt lectio editionis noſtræ ſecundum Marcum: nam ſecundùm Matthæum eſt* unum vinctum.

Verſ. 8. Sicut ſemper faciebat illis. *Malè ſuppletur hic locus in quodam manuſcripto* per diem ſolemnem, ut dimitteret unum vinctum.

Verſ. 15. Et tradidit Jeſum. *Non hic addas pronomen* eis.

V. 20. Ut crucifigerent eum. *Non hic omittas pronomen* eum, *quamvis minùs neceſſarium*.

Verſ. 25. Erat autem hora tertia. *Cave ſcribas* ſexta *pro* tertia.

Verſ. 29. Et in tribus diebus reædificas. *Non addas pronomen* illud, *ſed ſubaudias*.

V. 40. Erant autem & mulieres. *Nec addendum eſt adverbium* ibi, *nec legendum eſt* ibi *pro* &.

V. 44. Interrogavit eum. *Non eſt legendum præteritum imperfectum* interrogabat, *cùm perfecte*.

CAP. XVI. v. 7. Quia præcedit vos in Galilæam. *Non magis hic quam ſecundùm Matthæum, mutandum eſt præſens* præcedit, *cum futuro* præcedet.

Ibidem. Sicut dixit vobis. *Cave legas primam perſonam* dixi *pro tertia* dixit, *tametſi Matthæus ſcribat*, Ecce prædixi vobis.

Verſ. 9. Surgens autem manè. *Non addas* Jeſus.

Verſ. 14. Noviſſimè recumbentibus illis undecim apparuit. *Nec hic addas nomen* Jeſus; *ut nec paulò poſt* à mortuis, *ubi dicitur* qui viderant eum reſurrexiſſe.

L U C A S.

CAP. I. v. 8. Cùm ſacerdotio fungeretur. *Non addas* Zacharias.

V. 28. Ave gratia plena. *Non eſt interponendum nomen* Maria.

Verſ. 30. Inveniſti enim gratiam apud Deum. *Non eſt omittenda conjunctio* enim, *nec mutandum* Deum *cum* Dominum.

Verſ. 35. Ideoque & quod naſcetur ex te ſanctum. *Non eſt auferendum medium illud* ex te.

V. 45. Recordatus miſericordiæ ſuæ. *Non mutes participium* recordatus, *cum verbo* memorari.

V. 66. Quis putas puer iſte erit? *Non mutes maſculinum* quis *cum neutro* quid.

CAP. II. v. 4. In civitatem David. *Non omittas præpoſitionem* in.

V. 7. Quia non erat eis locus in diverſorio. *Retinendum eſt pronomen plurale* eis, *non mutandum cum ſingulari* ei.

V. 11. Quia natus eſt vobis hodie ſalvator. *Nec omittendum eſt ſecunda perſonæ pronomen* vobis, *nec mutandum cum prima* nobis.

Verſ. 13. Multitudo militiæ cœleſtis. *Pro* militiæ *non ſubſtituas* exercitus, *nec conjungas utrumque* militiæ cœleſtis exercitus.

Verſ. 14. Gloria in altiſſimis Deo. *Non mutes* altiſſimis *cum* excelſis.

V. 15. Quod factum eſt, quod Dominus oſtendit nobis. *Nequaquam legendum eſt, quibuſdam additis*, Quod factum eſt, quod fecit Dominus, & oſtendit nobis.

V. 21. Ut circumcideretur puer. *Non omittas* τὸ puer.

Verſ. 26. Niſi priùs videret. *Neque hic omittas adverbium* priùs.

V. 33. Et erat pater ejus & mater mirantes. *Interpres dedit ſingulare* erat, *non plurale* erant: *dixitque* pater ejus & mater, *neque, ut quidam corrigunt*, Joſeph & mater ejus.

V. 37. Et hæc vidua uſque ad. *Non eſt addendum verbum ſubſtantivum* erat.

V. 38. Qui expectabant redemptionem Iſrael. *Pro fœminino* redemptionem, *nullo modo legendum eſt maſculinum* redemptorem.

Verſ. 40. Et confortabatur. *Non addas* ſpiritu.

Ibidem. Et gratia Dei erat in illo. *Non ſubſtituas* cum *pro* in.

Verſ. 50. Et ipſi non intellexerunt verbum. *Non eſt omittendum* τὸ verbum.

V. 51. In corde ſuo. *Non præponas participium* conferens, *quod quidam, acceptum ex verſu ſuperiori* 19.

CAP. III. *verſ.* 9. Jam ſecuris ad radicem arborum poſita eſt. *Non mutes ſingulare* radicem, *cum plurali* radices; *multòque minùs plurale* arborum, *cum ſingulari* arboris.

V. 16. Veniet autem fortior me. *Non addas*, poſt me, *quod Marci eſt cap.* 1. *v.* 7.

V. 19. De Herodiade uxore fratris ſui. *Non addas Latinè* Philippi.

Verſ. 22.

Digitized by Google

V. 11. In te complacui mihi. *Propria perſona* complacui, *eſt in aliis pleriſque libris tertio* complacuit.

V. 38. Qui fuit Melea. *Non ſcribas* Melcha, *media vocali a mutato in conſonantem, mutam inquam adſpiratam* ch.

CAP. IV. *verſ.* 1. Regreſſus eſt à Jordane. *Non eſt mutandum* regreſſus eſt, *quod eſt* reverſit, *cum* egreſſus eſt *ſive exiit*.

Ibidem. Et agebatur à ſpiritu in deſertum. *Non mutes* à *cum* in, *neque quartum caſum* deſertum *in ſextum* deſerto.

Verſ. 2. Et conſummmatis illis eſuriit. *Non addas* poſtea.

Verſ. 7. Tu ergo ſi adoraveris. *Non hic addas* procidens, *quod ex Matthæo quidam*.

V. 9. Super pinnam templi. *Matthæi eſt* pinnaculum, *Lucæ* pinnam.

Verſ. 14. Et regreſſus eſt Jeſus. *Ita legendum eſt* regreſſus, *quod eſt reverſus*, *non* egreſſus *aut* ingreſſus. *Simile ſuprà verſ.* 1.

Verſ. 23. Quanta audivimus. *Non eſt præmittendum* dixerunt Phariſæi ad Jeſum.

V. 27. Et nemo eorum mundatus eſt. *Non addas* à lepra.

V. 28. Et repleti ſunt omnes in ſynagoga ira. *Non eſt omittendum illud* in ſynagoga.

Verſ. 34. Scio te quis ſis, ſanctus Dei. *Non eſt mutandum relativum* quis *in conjunctionem* quia.

Verſ. 36. Imperat immundis ſpiritibus. *Non eſt auferendum epitheton* immundis.

CAP. V. *v.* 17. Et virtus Domini erat ad ſanandum eos. *Male quidam libri pro* eos *pronomine, legunt nomen* infirmos.

Verſ. 20. Quorum fidem ut vidit. *Non addas nomen* Jeſus, *tametſi Syriacè legatur*.

V. 22. Quid cogitatis in cordibus veſtris. *Quidam libri addunt* mala *malè: nam Matthæi illud, non Lucæ eſt*.

V. 26. Et ſtupor apprehendit omnes, & magnificabant Deum. *Nullo modo omittenda hæc ſunt*.

V. 32. Non veni vocare juſtos. *Non addas conjunctionem* enim, *quam quidam*.

V. 35. Cùm ablatus fuerit ab illis ſponſus. *Nec hic proponas conjunctionem* &.

CAP. VI. *verſ.* 4. Quos non licet manducare. *Præferendum eſt præſens* licet, *præterito imperfecto* licebat.

V. 10. Et reſtituta eſt manus ejus. *Non addas* ſanita.

Verſ. 11. Quidnam facerent Jeſu. *Non proponas propoſitionem* de *ante nomen* Jeſu.

V. 17. Et deſcendens cum illis. *Hujus loco quidam legunt* Et deſcendens Jeſus de monte, *quod ex officio eccleſiaſtico acceptum eſſe certum eſt*.

Verſ. 24. Quia habetis conſolationem veſtram. *Præferenda eſt conjunctio* quia *relativo* qui.

V. 26. Væ cùm benedixerint vobis homines. *Nec poſt* væ *adjicias alterum* vobis; *nec ante* homines *proponas* omnes.

Ibidem. Secundùm hæc enim faciebant pſeudoprophetis patres eorum. *Ut non eſt omittenda conjunctio* enim; *ita nec vox* prophetis *ſubſtituenda eſt, pro contraria* pſeudoprophetis, *id eſt, falſis prophetis, quod quidam hic faciunt, ex loco ſimili ſuprà verſ.* 23.

V. 33. His qui vobis benefaciunt. *Sic legendum eſt; non ut quidam*, his qui vos diligunt.

V. 38. Eadem quippe menſura. *Non legas* verò *pro* quippe.

V. 42. Ipſe in oculo tuo trabem non videns. *Noli mutare participium* videns *cum verbo* vides.

V. 45. De malo theſauro. *Non repetas* cordis ſui.

V. 46. Quid autem vocatis me. *Non legas* enim *pro* autem.

V. 48. Fundata enim erat ſupra petram. *Non addas* firmam.

CAP. VII. *verſ.* 3. Et ſalvaret ſervum ejus. *Multi codices legunt* ſanaret.

Verſ. 27. Hic eſt, de quo ſcriptum eſt. *Non addas* enim, *quod quidam ex Matthæo*.

V. 28. Qui autem minor eſt in regno Dei. *Secundùm Matthæum eſt* in regno cœlorum.

V. 32. Cantavimus vobis tibiis. *Non eſt hic omittenda vox* tibiis, *ut ſecundùm Matthæum*.

Verſ. 33. Venit enim Joannes. *Non mutes* enim *cum* autem.

V. 37. Quòd accubuiſſet in domo Phariſæi. *Non addenda vox* Jeſus.

V. 44. Et capillis ſuis terſit. *Pro* ſuis, *Non ſcribas* capitis ſui, *tametſi ita ſit Græcè*.

V. 45. Hæc autem ex quo intravit. *Retinenda eſt perſona tertia* intravit, *ex correctione Romana, nequaquam admittenda prima* introivi.

CAP. VIII. *v.* 3. Quæ miniſtrabant ei. *Singulare* ei *præfertur plurali* eis, *quod aliis legitur*.

Verſ. 4. Cùm turba plurima convenirent. *Alii legunt numero ſingulari* conveniret.

V. 14. Nam qui ſupra petram, qui cùm audierint. *Non interponas* hi ſunt.

Ibidem. Qui ad tempus credunt. *Præferendum eſt relativum* qui *conjunctioni* quia.

V. 18. Videte ergo quomodo audiatis. *Non eſt mutandum* quomodo *cum* quid: *hoc enim Marci, illud Lucæ eſt*.

V. 19. Et non poterant adire eum præ turba. *Cave pro* adire, *quod eſt accedere, ſcribas* audire, *quod eſt* audire.

V. 23. Et complebantur. *Spurium eſt quod quidam codices legunt* compellebantur *ſeu cogebantur*, *pro* complebantur, *quod eſt, implebantur*.

Verſ. 29. Agebatur à dæmonio in deſerta. *Non mutes plurale* deſerta *cum ſingulari* deſerto.

V. 40. Erant enim omnes exſpectantes eum. *Conjunctio ætiologica* enim *non eſt mutanda cum adverſativa* autem.

V. 46. Nam ego novi virtutem de me exiiſſe. *Non addas* & *ante* ego.

V. 49. Noli vexare illum. *Non ſubſtituas* magiſtrum *pro* illum.

Verſ. 55. Et juſſit illi dari manducare. *Non mutes paſſivum* dari *in activum* dare.

CAP. IX. *v.* 3. Nihil tuleritis in via. *Non mutes caſum ſextum* via *in quartum* viam.

V. 6. Circuibant per caſtella. *Non eſt omittenda præpoſitio* per.

Verſ. 15. Et diſcumbere fecerunt omnes. *Quidam legunt* & diſcubuerunt omnes.

V. 19. Et dixerunt: Joannem Baptiſtam. *Non eſt interponenda vox* alii, *quæ Evangelii ſecundùm Matthæum eſt*.

Verſ. 49. Quia non ſequitur nobiſcum. *Non eſt addendum pronomen* te *verbo* ſequitur.

Verſ. 50. Et ait ad illum Jeſus. *Non eſt mutandum ſingulare* illum *cum plurali* illos.

Sequitur: Nolite prohibere: *Non eſt præponendum* Sinite illos &, *id quod aliunde quidam huc adſciverunt*.

Sequitur: Qui enim non eſt adverſum vos, pro vobis eſt. *Non mutes pronomina ſecunda perſona*, vos, vobis, *in primam* nos, nobis.

V. 54. Et conſumat illos? *Quod ſequitur in quibuſdam libris* ſicut & Elias fecit, *non eſt Latinæ editionis*.

V. 56. Filius hominis non venit animas perdere. *Non addas voci* animas *genitivum* hominum.

V. 57. Sequar te quocumque ieris. *Non ſubdas* Domine.

V. 58. Ubi caput reclinet. *Non addas pronomen* ſuum.

V. 61. Renunciare his quæ domi ſunt. *Alii libri, maſculino genere legunt* his qui domi ſunt.

CAP. X. *verſ.* 1. Et alios ſeptuaginta duos. *Et infrà v.* 17. Reverſi ſunt autem ſeptuaginta duo. *Ut Græcè non eſt addendum, ita Latinè non eſt omittendum*, duos *aut mutandum cum* viros.

V. 4. Nolite portare ſacculum. *Non eſt addenda conjunctio* ergo.

Verſ. 9. & 11. Appropinquavit. *Præteritum ſervandum eſt utroque loco, non mutandum cum futuro*.

V. 10. In quamcumque autem civitatem. *Non videtur omittendum* autem, *quod etiam Græcè & Syriacè legitur*.

V. 13. Væ tibi Corozain. *Non eſt mutandum extremum elementum hujus nominis proprii* n *in* m, *id eſt tertia liquidarum in ſecundam*.

Verſ. 21. In ipſa hora exultavit ſpiritu ſancto. *Non omittas epitheton* ſancto.

V. 30. Suſcipiens autem Jeſus. *Cave ne pro* ſuſcipiens, *quod eſt reſpondendi partes accipiens, ſcribas* ſuſpiciens, *quod eſt, ſurſum adſpiciens*.

CAP. XI. *v.* 2. Pater ſanctificetur nomen tuum. *Quod quidam, nomini* pater, *addunt* noſter qui es in cœlis, *non eſt hujus loci*.

Sequitur: Adveniat regnum tuum. *Similiter non eſt hujus Evangelii, quod ſubjiciunt multi* Fiat voluntas tua; ſicut in cælo & in terra: *prout diſcere licet ex noſtris in varias Bibliorum lectiones Notationibus*.

V. 4. Et ne nos inducas in tentationem. *Denique nec hoc, quod in quibuſdam exemplaribus ſequitur*. Sed libera nos à malo, Amen, *à Luca fuit additum*.

V. 13. Quantò magis Pater veſter. *Non addas* cæleſtis.

V. 24. Ambulat per loca inaquoſa. *Non eſt legendum* per loca arida. *Eſt enim Evangelii ſecundùm Matthæum*.

V. 36. Si ergo totum corpus tuum. *Non eſt omittenda vox* totum.

V. 42. Sed væ vobis Phariſæis. *Non eſt mutandus dativus* Phariſæis *cum vocativo* Phariſæi.

Sequitur: Quia decimatis mentham. *Præferenda eſt conjunctio* quia *relativo* qui.

V. 46. Quia oneratis homines. *Idem eſt de hoc loco judicium*.

V. 51. A ſanguine Abel. *Non addas* juſti, *quod Matthæi eſt cap.* 23. *v.* 35.

V. 53. Cùm autem hæc ad illos diceret. *Non omittas conjunctionem* autem.

CAP. XII. *v.* 1. Multis autem turbis circumſtantibus. *Non legas* concurrentibus.

V. 2. Nihil autem opertum eſt. *Non eſt præferenda conjunctio cauſalis* enim *continuativa* autem.

V. 27. Conſiderate lilia. *Non addas* agri, *quod quidam ex Matth.* 6. *v.* 28.

V. 30. Hæc enim omnia gentes mundi inquirunt. *Non eſt legendum* autem *pro* enim.

Ibidem. Quoniam his indigetis. *Superflua vox* omnibus, *quam quidam interſiciunt*.

V. 35. Et lucernæ ardentes in manibus veſtris. *Non judicarunt Romani Patres hoc omittendum* in manibus veſtris.

V. 41. Ait autem ei Petrus. *Non omittas pronomen* ei.

Verſ. 43. Quem cùm venerit Dominus. *Interpres non addidit pronomen* ejus, *tametſi legatur Græcè, & Syriacè*.

V. 44. Verè dico vobis. *Non eſt hic legendum*

Digitized by Google

quodam amen pro verè, ſed ſecundùm Matthæum.

V. 47. Et non præparavit. *Non eſt addendum pronomen* ſe, *licet fortè ſubaudiendum.*

V. 49. Et quid volo niſi ut accendatur? *Non eſt hic omittenda conjunctio* ut.

V. 54. Dicebat autem & ad turbas. *Non auferas medium* & *pro etiam poſitum.*

V. 58. Ne fortè trahat te ad judicem. *Non hic legendum eſt* tradat, *pro* trahat, *ſed mox* tradat te exactori.

CAP. XIII. *verſ.* 4. Sicut illi decem & octo. *Nec præponas, nec poſtponas conjunctionem* & *adverbio* ſicut.

Verſ. 5. Sed ſi pœnitentiam non egeritis. *Hic* egeritis, *ſuprà, v.* 3. habueritis *dixit Interpres.*

V. 15. Hypocritæ, unuſquiſque veſtrûm. *Præferendum eſt plurale* hypocritæ, *ſingulari* hypocrita.

V. 18. Et cui ſimile æſtimabo illud. *Pro ſimplici* æſtimabo, *non legas compoſitum* exiſtimabo.

V. 24. Quærent intrare & non poterunt. *Non eſt mutandum futurum* quærent *cum præſenti* quærunt.

V. 25. Incipietis foris ſtare. *Non eſt præponenda conjunctio* & *verbo* incipietis.

V. 27. Omnes operarii iniquitatis. *Hujus loco non eſt ſcribendum* maledicti in ignem æternum.

V. 30. Et ecce ſunt noviſſimi, qui erunt primi, & ſunt primi, qui erunt noviſſimi. *Non mutes futurum* erunt *hic repetitum, in præteritum imperfectum* erant.

V. 34. Et lapidas eos qui mittuntur ad te. *Non varies præſens* mittuntur *in præteritum* miſſi ſunt: *hoc enim Matthæi, illud Lucæ eſt.*

V. 35. Ecce relinquetur vobis. *Non omittas pronomen* vobis.

CAP. XIV. *v.* 12. Neque vicinos divites. *Non eſt interjiciendum alterum* neque, *ante* divites.

V. 14. In reſurrectione juſtorum. *Non ſcribas* retributione *pro* reſurrectione.

V. 15. Beatus qui manducabit panem in regno Dei. *Non mutes futurum* manducabit *cum præſenti* manducat.

Verſ. 27. Et qui non bajulat crucem ſuam, & venit poſt me, non poteſt meus eſſe diſcipulus. *Nequaquam omittendus eſt iſte verſiculus, prout à quibuſdam omitti ſolet.*

V. 28. & 31. Non priùs ſedens. *Præferendum eſt* non, *ipſi* nonne, *quod quidam habent.*

V. 34. Si autem ſal evanuerit. *Non addas* quoque.

CAP. XV. *verſ.* 8. Si perdiderit drachmam unam. *Non eſt præmittenda* & *conjunctio.*

Ibidem. Et evertit domum. *Ita rectè emendarunt Romani Correctores,* evertit, *quod eſt, ſcopis mundat (quo modo Interpres eamdem ipſam vocem Græcam vertit ſuprà* 11. *v.* 25.) *pro eo quod plerique omnes libri habent* evertit, *quod eſt,* evertit. *Vocum ſimilitudo depravandi occaſionem indoctis præbuit.*

Ibidem. Donec inveniat. *Non addas* eam.

V. 14. Et poſtquam omnia conſummaſſet. *Non ſcribas* conſumpſiſſet *tertiæ conjugationis, pro* conſummaſſet *primæ, quamquam hoc per illud rectè explicetur.*

V. 19. Jam non ſum dignus. *Non præponas* & *conjunctionem.*

V. 24. Et cœperunt epulari. *Non eſt addendum* omnes.

V. 28. Pater ergo illius. *Non mutes* ergo *cum* autem.

Verſ. 31. At ipſe dixit illi. *Non eſt legenda conjunctio copulativa* & *loco adverſativæ* at.

CAP. XVI. *v.* 1. Et ad diſcipulos. *Non omittas* & *pro etiam poſitum.*

Verſ. 6. At ille dixit. *Non eſt mutandum præteritum* dixit *cum præſenti* dicit.

V. 11. Quod verum eſt quis credet vobis? *Noli ſcribere* credat, *pro futuro* credet; *multòque minùs* veſtrum, *pro* verum, *quod opponitur iniquo, quemadmodum verſu proximo* veſtrum *alieno opponitur.*

V. 18. Omnis qui dimittit uxorem ſuam. *Non præponas conjunctionem* &.

V. 21. Et lingebant ulcera ejus. *Servandum eſt* ulcera, *quod eſt* ἕλκη, *non ſubſtituendum* vulnera.

CAP. XVII. *verſ.* 3. Si peccaverit in te frater tuus. *Non auferas medium illud* in te.

V. 7. Servum arantem, aut paſcentem. *Quod ſequitur, in quibuſdam libris* oves, *in quibuſdam* boves, *ſuperfluit utrumque, quamquam prius melius ſit.*

V. 28. Similiter ſicut factum eſt. *Non eſt omittendum adverbium* ſicut.

V 31. In illa hora, qui fuerit in tecto. *Non commutes* hora *cum* die.

CAP. XVIII. *verſ.* 9. Parabolam iſtam. *Non ſubdas* dicens.

V. 13. Deus propitius eſto mihi peccatori. *Minime addendum eſt* Amen.

V. 15. Quod cùm viderent diſcipuli. *Non eſt mutandum neutrum* quod *cum maſculino* quos.

V. 28 Ait autem Petrus. *Non addas pronomen* ei.

Verſ. 31. Aſſumpſit autem Jeſus duodecim. *Nec hic addas* diſcipulos ſuos, *quod quidam ex Matthæo.*

Verſ. 35. Cùm appropinquaret Jericho. *Poſtremo nec hic interjicias nomen* Jeſus.

CAP. XIX. *verſ.* 8. Dixit ad Dominum. *Non ſubſtituas* Jeſum *pro* Dominum.

V. 9. Eò quòd & ipſe filius ſit Abrahæ. *Non eſt omittendum* &.

V. 23. Cum uſuris utique exegiſſem illam. *Non mutes fœmininum* illam *cum neutro* illud.

V. 29. Et factum eſt cùm appropinquaſſet. *Non ſubjicias nomen* Jeſus.

V. 30. Ite in caſtellum quod contra eſt. *Voci* contra *non eſt addendum pronomen* vos, *quod ex prioribus Evangeliſtis quidam hic adſcripſerunt.*

V. 37. Cœperunt omnes turbæ diſcipulorum. *Inſignis correctio,* diſcipulorum, *quod eſt* diſcentium, *(ut & in quibuſdam libris* diſcentium *legitur) pro* deſcendentium, *quod eſt in pleriſque.*

V. 46. Quia domus mea domus orationis eſt. *Hic legitur* eſt; *ſecundùm Matthæum & Marcum* vocabitur.

CAP. XX. *verſ.* 3. Interrogabo vos & ego. *Non legas præſens* interrogo *loco futuri.*

V. 9. Homo plantavit vineam. *Boni libri omittunt* quidam.

V. 10. Et in tempore. *Quidam addunt* vindemiæ *aut* fructuum; *verùm hæc ex commentario in textum irrepſerunt.*

V. 21. Et non accipis perſonam. *Non eſt addenda vox* hominis.

V. 26. Et mirati in reſponſo ejus. *Non legas numero plurali* reſponſis.

Verſ. 30. Et ipſe mortuus eſt ſine filio. *Non mutes numerum ſingularem in pluralem* filiis.

Verſ. 32. Noviſſimè omnium. *Non commutes adverbium cum nomine* noviſſima.

Verſ. 35. Neque nubent, neque ducent uxores. *Pro futuris non ſubſtituas præſentia,* nubunt, ducunt.

V. 36. Neque enim ultrà mori poterunt. *Non eſt omittenda conjunctio* enim.

CAP. XXI. *verſ.* 8. Et tempus appropinquavit. *Futurum* appropinquabit *nequaquam ſurrogandum eſt in locum præteriti.*

V. 11. Et ſigna magna erunt. *Non addas* & tempeſtates *ſive* hyemes, *quod quidam olim ſubjunxerunt.*

V. 17. Et eritis odio omnibus. *Superfluit, quod in quibuſdam libris ſequitur,* hominibus.

V. 20. Tunc ſcitote quia appropinquavit deſolatio ejus. *Non eſt legendum numero ſingulari* ſcito, *nec futuro tempore* appropinquabit.

Verſ. 36. Fugere iſta omnia quæ futura ſunt. *Non legas* ventura *pro* futura.

V. 38. Et omnis populus manicabat ad eum. *Quia inſolens eſt vox* manicabat, *quidam eam mutarunt cum* manitabat, *quidam* mane ibat, *quidam cum* manè accelerabat, *quidam denique cum* diluculo veniebat, *his enim modis exponenda eſt ea vox.*

CAP. XXII. *verſ.* 13. Sicut dixit illis. *Non eſt addendum nomen* Jeſus.

V. 19. Quod pro vobis datur. *Non eſt ſcribendum* traditur *pro* datur; *nam* traditur *ex Apoſtolo* 1. *Corinth.* 11. *v.* 24. *acceptum eſt.*

Verſ. 20. Hic eſt calix novum teſtamentum. *Male legunt quidam ſecundo caſu* novi teſtamenti.

V. 31. Ait autem Dominus: Simon, Simon. *Non mutes priorem vocativum* Simon *cum dativo* Simoni.

Verſ. 34. At ille dixit. *Non eſt mutanda conjunctio adverſativa* at *cum copulativa* &.

V. 36. Sed nunc qui habet ſacculum, tollat. *Non ſubſtituas, pro imperativo* tollat, *futurum indicativi* tollet.

Verſ. 37. Dico enim vobis. *Quidam pro* enim *ſcribunt* autem *malè.*

V. 43. Apparuit autem illi angelus de cœlo, confortans eum: & factus in agonia, prolixiùs orabat. 44. Et factus eſt ſudor ejus, ſicut guttæ ſanguinis decurrentis in terram. *Hi duo verſiculi, temere olim à quibuſdam omiſſi fuere.*

Verſ. 63 Et viri qui tenebant illum. *Non mutes pronomen* illum, *cum nomine* Jeſum.

V. 64. Et percutiebant faciem ejus. *Non legas* caput *pro* faciem.

Ibidem. Prophetiza, quis eſt. *Non interponas* nobis Chriſte, *quod Matthæi eſt cap.* 26. *v.* 68. *non Lucæ.*

CAP. XXIII. *verſ.* 5. Commovet populum. *Non mutes præſens in præteritum* commovit.

Ibidem: Incipiens à Galilæa uſque huc. *Non præponas conjunctionem copulativam* &.

V. 9. At ipſe nihil illi reſpondebat. *Ut non eſt mutandum adverſativum* at *cum copulativo* &, *ita non omittendum pronomen* illi: *ſed neque* autem *vertendum in* etiam, *aut participium* accuſantes *in verbum* accuſabant, *ubi ſequitur:* Stabant autem principes ſacerdotum & Scribæ conſtanter accuſantes eum.

Verſ. 15. Nam remiſi vos ad illum. *Nequaquam ſurrogandum eſt, verbum tertiæ perſonæ* remiſit, *in locum primæ* remiſi, *neque pronomen primæ perſonæ* nos, *in locum ſecundæ* vos; *inverſo verborum ordine, ad hunc modum:* Nam remiſit illum ad nos; *quo modo in quibuſdam codicibus legitur.*

Verſ. 16. Emendatum ergo illum dimittam. *Vitio librarii, quidam libri habent pronomen* ego, *pro conjunctione* ergo.

V. 35. Et ſtabat populus ſpectans. *Retinendum eſt verbum ſimplex* ſpectans, *quod eſt adſpiciens, ſeu contemplans, non ſubſtituendum compoſitum* exſpectans.

Ibidem. Si hic eſt Chriſtus Dei electus. *Non legas verbum unicum* dilectus, *pro duobus* Dei electus, *ut quidam.*

V. 36. Offerentes ei & dicentes. *Non omittas* & *conjunctionem.*

V. 40. Quòd in eadem damnatione es. *Quia obſcuriùs dixerat Interpres* quòd es, *quidam mutarunt cum* quia, *alii cum* qui.

Verſ. 41. Nam digna factis recipimus.

Non

Non mutes præſens recipimus cum præterito recepimus.

V. 45. Et obſcuratus eſt ſol. Loco horum verborum, quidam olim ſcripſerunt ſole deficiente; audacter nimis.

CAP. XXIV. verſ. 12. Linteamina ſola poſita. Non eſt omittendum ſola.

Verſ. 39. Videte manus meas & pedes. Non repetas pronomen meos.

V. 44. Quoniam neceſſe eſt impleri omnia. Paſſivum impleri, malè quidam in activum vertunt, implere.

Verſ. 49. Et ego mitto promiſſum Patris mei in vos. Non mutes præſens mitto, cum futuro mittam.

Verſ. 53. Amen in fine hujus Evangelii delendum non eſt.

JOANNES.

CAP. I. verſ. 3. Et ſine ipſo factum eſt nihil; quod factum eſt, in ipſo vita erat. Conſultò illud quod factum eſt, ita eſt interpunctum, ut & præcedentibus jungi poſſit, & ſubſequentibus.

Verſ. 9. Venientem in hunc mundum. Non omittas pronomen hunc.

V. 15. Hic erat quem dixi. Non mutes imperfectum erat cum præſenti eſt.

Verſ. 18. Ipſe enarravit. Non eſt mutandum verbum compoſitum cum ſimplici narravit.

Verſ. 29. Altera die vidit Joannes. Retinendum eſt præteritum vidit, non vertendum in præſens videt.

Ibidem. Ecce qui tollit peccatum mundi. Singulare peccatum non eſt commutandum cum plurali peccata.

V. 42. Filius Jona. Non ſcribas Joanna aut Joannis triſyllabum, pro Jona diſſyllabo, hoc quidem loco.

Verſ. 45. Quem ſcripſit Moyſes in lege, & prophetæ. Cave legas & prophetis ſexto caſu.

CAP. II. v. 2. Vocatus eſt autem & Jeſus. Non omittas medium &.

V. 3. Dicit mater Jeſu ad eum. Præſens dicit legendum eſt, non præteritum dixit, cùm hoc verſu, tum ſequentibus omnibus de nuptiis.

V. 9. Miniſtri autem ſciebant qui hauſerant aquam. Cave ne ſcribas conjunctionem quòd pro relativo qui.

V. 22. Quia hoc dicebat. Non addas de corpore ſuo.

CAP. III. verſ. 2. Hic venit ad Jeſum nocte. Non ſcribas pronomen cum loco nominis Jeſum.

V. 17. Filium ſuum in mundum: Non omittas in mundum.

V. 20. Omnis enim qui malè agit, odit lucem: Non mutes adverbium malè cum nomine mala.

Verſ. 22. In terram Judæa. Alii, converſo ordine, ſcribunt in Judæam terram.

Verſ. 31. Qui eſt de terra, de terra eſt, & de terra loquitur. Non eſt omittendum medium illud de terra eſt, ſive integrè, ſive quoad præpoſitionem de.

Verſ. 33. Qui accepit ejus teſtimonium. Non addas conjunctionem autem, nec mutes præteritum accepit in præſens accipit.

V. 36. Non videbit vitam. Non addas æternam.

CAP. IV. v. 4. Per Samariam. Superfluit quod quidam libri addunt mediam.

Verſ. 6. Hora erat quaſi ſexta. Meritò omiſſa eſt conjunctio autem.

V. 18. Et nunc quem habes. Malè quidam adverbium nunc mutarunt cum pronomine hunc.

V. 30. Exierunt ergo de civitate. Non eſt omittenda ergo conjunctio.

V. 33. Dicebant ergo diſcipuli ad invicem. Hic non eſt adjiciendum pronomen ejus.

Verſ. 34. Et faciam voluntatem ejus qui miſit me. Non eſt ſupponendum nomen patris mei, pro pronomine ejus.

Verſ. 36. Et congregat fructum in vitam æternam. Non eſt addendum relativum qui.

V. 37. In hoc enim eſt verbum verum. Non redundat conjunctio enim.

V. 41. Et multò plures crediderunt in eum. Non omittas in eum.

Verſ. 51. Et nunciaverunt dicentes. Non addas pronomen ei.

CAP. V. verſ. 2. Eſt autem Jeroſolymis probatica piſcina. Non judicarunt Romani Correctores præponendam præpoſitionem ſuper, vel in voce probatica, quod multi faciunt.

Sequitur. Quæ cognominatur. Non ſcribas præteritum imperfectum cognominabatur, pro præſenti.

Ibidem. Bethſaida. Quidam libri impreſſi habent Bethſda, ſed ex Græcis, non dubium, conſultò mutati. Lege Notationes noſtras in varias Bibliorum lectiones.

Verſ. 9. Et ſtatim ſanus factus eſt homo ille. Non omittas vocem homo.

Verſ. 10. Qui ſanatus fuerat. Participium ſanatus non eſt commutandum cum nomine ſanus.

Verſ. 24. Et in judicium non venit. Non ſcribas futurum veniet pro præſenti venit.

Sequitur: Sed tranſiit à morte in vitam. Pro præterito tranſiit, quidam habent præſens tranſit, quidam futurum tranſiet: ſed futurum omnino reſiciendum eſt.

Verſ. 27. Et poteſtatem dedit ei judicium facere. Ne addas &, aut etiam ante judicium.

Verſ. 30. Non poſſum ego à meipſo facere quidquam. Pro ego pronomine, malè à quibuſdam ſubſtituitur conjunctio ergo, quin etiam malè mox præponitur conjunctio ſed, ante Sicut audio judico: ut & in fine verſus, ſuperſtat additur nomen patris.

Verſ. 36. Quæ dedit mihi pater. Non omittas pronomen mihi.

V. 43. Et non accipitis me. Non commutes præſens accipitis, cum præterito accepiſtis.

CAP. VI. Verſ. 3. Subiit ergo in montem. Non eſt legendum abiit pro ſubiit.

Verſ. 10. Dixit ergo Jeſus: Facite. Non mutes præteritum dixit in præſens dicit.

Verſ. 13. Ex quinque panibus ordeaceis. Non addas & duobus piſcibus, quod quidam.

V. 21. Ad terram in quam ibant. Non omittas in, nec mutes cum ad.

Verſ. 23. Gratias agente Domino. Inſigni emendatio, qua ablativus agente & vox Domino, reſtituta ſunt, in locum nominativi agentes & vocis Deo, quæ à pleriſque vitiosè leguntur.

Verſ. 28. Ut operemur opera Dei. Non addas bona.

V. 33. Panis enim Dei eſt. Non eſt mutanda vox Dei cum voce verus.

Verſ. 36. Sed dixi vobis, quia & vidiſtis me, & non creditis. Ut non eſt ſcribendum præſens videtis pro præterito vidiſtis; ita nec præteritum credidiſtis, pro præſenti creditis.

Verſ. 37. Omne quod dat mihi pater ad me veniet. Non legas præſens venit pro futuro veniet.

Verſ. 39. Hæc eſt autem voluntas ejus. Conjunctio autem non eſt mutanda cum enim, hoc certè loco.

Ibidem. Non perdam ex eo. Non addas quidquam.

V. 43. Nolite murmurare in invicem. Non eſt omittenda præpoſitio in.

V. 45. Eſt ſcriptum in prophetis. Non legas proverbiis pro prophetis.

V. 65. Qui eſſent non credentes. Non auferas negationem mediam.

Verſ. 70. Et nos credidimus & cognovimus. Non eſt mutandum præteritum credidimus cum præſenti credimus.

Sequitur: Quia tu es Chriſtus filius Dei. Non addas epitheton vivi.

V. 71. Reſpondit eis Jeſus. Nec hic addas conjunctionem ergo, aut verbum & dixit.

CAP. VII. Verſ. 4. Si hæc facis, manifeſta teipſum mundo. Pro imperativo manifeſta, cave legas præſens indicativi manifeſtas.

V. 8. Ego autem non aſcendo ad diem feſtum iſtum. Adverbium negandi non, haud commutandum eſt cum adverbio temporis nondum, ut neque præſens aſcendo cum futuro aſcendam.

V. 25. Nonne hic eſt quem quærunt interficere? Non addas Judæi.

V. 26. Et ecce palàm loquitur. Non eſt omittendum &, nec mutandum cum atqui, ſed ita exponendum.

Verſ. 29. Ego ſcio eum, quia ab ipſo ſum. Quæ his verbis præmittunt complures libri Ego autem ſcio eum, & ſi dixero quia neſcio eum, ero ſimilis vobis mendax, &c, obeliſco jugulanda ſunt, ut quæ non hujus ſint loci, ſed ſequentis capitis 8. v. 55.

V. 32. Et miſerunt principes. Non addas ſacerdotum ex Græco.

Ibidem. Ut apprehenderent eum. Non ſubſtituas nomen Jeſum pro pronomine eum.

Verſ. 33. Et vado ad eum, qui me miſit. Non mutes pronomen eum cum nomine patrem.

V. 34. & 36. Quæretis me. Non videtur ſcribendum præſens quæritis, pro futuro quæretis.

Verſ. 39. Nondum enim erat ſpiritus datus. Participium datus, nec omittendum temerè eſt, nec mutandum cum nomine ſanctus.

Verſ. 46. Sicut hic homo. Non addas loquitur, ſed ſubaudias è proximo.

V. 52. A Galilæa propheta non ſurgit. Retinendum Latinè eſt præſens ſurgit, non commutandum, vel cum præterito ſurrexit, vel cum futuro ſurget.

CAP. VIII. verſ. 6. Hoc autem dicebant tentantes. Singulare hoc præferendum eſt plurali hæc, quod eſt in multis libris.

Verſ. 9. Audientes autem. Non ſubjicias pronomen hæc.

Ibidem. Et remanſit ſolus Jeſus. Non omittas nomen Jeſus.

V. 11. Vade, & jam ampliùs noli peccare. Nec hic omittas adverbium jam.

Verſ. 24. Moriemini in peccatis veſtris. Bis hoc legitur iſto verſu, ſemel plurali numero in peccatis veſtris, iterùm ſingulari in peccato veſtro.

Verſ. 25. Principium qui & loquor vobis. Non facilè mutandus eſt relativum maſculinum qui, in neutrum quod, aut in conjunctionem quia, vel quod. Conſulantur Notationes noſtræ in varias Bibliorum lectiones.

V. 27. Quia patrem ejus dicebat Deum. Nec hic facilè omittenda eſt vox Deum.

Verſ. 29. Et non reliquit me ſolum. Retinendum eſt præteritum reliquit, pro præſenti relinquit, quod eſt in quibuſdam libris.

Verſ. 33. Reſponderunt ei. Non addas ergo.

Verſ. 38. Ego quod vidi apud patrem meum. Non facilè omittendum eſt pronomen meum.

V. 42. Ego enim ex Deo proceſſi. Non ſcribas pronomen eo loco nominis Deo.

V. 54. Quia Deus veſter eſt. In aliis codicibus eſt prima perſona pronomen noſter.

CAP. IX. v. 4. Venit nox. Non mutes præſens venit cum futuro veniet.

Verſ. 8. Itaque vicini. Non addas pronomen ejus.

Verſ. 11. Vade ad natatoria Siloe. Plerique

Digitized by Google

rique libri, pro neutro plurali notatoria, ſcribunt fœmininum ſingulare notatoriam.

V. 30. In hoc enim mirabile eſt. *Non eſt omittenda conjunctio* enim.

CAP. X. *verſ.* 8. Omnes quotquot venerunt. *Non eſt addendum* ante me, *quod quidam addiderunt ex quibuſdam libris Græcis.*

Verſ. 9. Ego ſum oſtium. *Non addas* ovium, *quod non eſt hujus verſus, ſed ſeptimi ſuperioris.*

V. 14. Et cognoſco meas. *Non interjicias nomen* oves, *quod quidam.*

Verſ. 17. Ut iterum ſumam eam. *Non mutes conjunctionem cauſalem* ut *cum copulativa* &.

V. 26. Quia non eſtis ex ovibus meis. *Non ſubjicias* ſicut dixi vobis, *quamvis Græcè & Syriacè addatur.*

Verſ. 29. Pater meus quod dedit mihi, majus omnibus eſt. *Quidam libri mutant neutrum genus cum maſculino,* qui dedit mihi, major omnibus eſt, *ſed ex Græco variati.*

Sequitur: Et nemo poteſt. *Non eſt addenda conjunctio* ideo.

V. 31. Suſtulerunt ergo lapides Judæi. *Ut non eſt omittenda conjunctio* ergo, *ita nec addendum adverbium* iterum.

Verſ. 36. Vos dicitis, quia blaſphemas. *Sic legendum eſt, ſecunda perſona,* blaſphemas.

CAP. XI. *verſ.* 1. De caſtello Mariæ & Marthæ ſororis ejus. *Retinendus eſt numerus ſingularis* ſororis, *non ſubſtituendus pluralis* ſororum.

Verſ. 8. Nunc quærebant te Judæi lapidare. *Non mutes* lapidare *cum* interficere.

V. 13. Quia de dormitione ſomni diceret. *Non ſcribas duplici* i, ſomnii.

V. 15. Et gaudeo propter vos. *Non eſt mutandum* & *copulativum cum adverſativo* ſed.

V. 16. Eamus & nos, ut moriamur cum eo. *Nec hic mutanda eſt* ut *cauſativa, cum* & *copulativa conjunctione.*

V. 20. Martha ergo ut audivit. *Rurſus quidam libri commutant* ergo *cum* autem, *malè.*

Verſ. 29. Surgit citò. *Pro præſenti* ſurgit *non eſt ſubſtituendum præteritum* ſurrexit.

V. 32. Non eſſet mortuus frater meus. *Supra v.* 21. *eſt hic verborum ordo:* Frater meus non fuiſſet mortuus.

V. 45. Et viderant quæ fecit Jeſus. *Non facile omittendum eſt nomen* Jeſus.

V. 47. Concilium, & dicebant. *Non interponas* adverſus Jeſum.

Sequitur: Quid facimus. *Non eſt mutandum præſens* facimus *cum futuro* faciemus.

V. 48. Et tollent noſtrum locum & gentem. *Quidam libri, geminata conjunctione* &, *legunt* & locum & gentem: *ſed errant qui illam collocant ante pronomen* noſtrum.

CAP. XII. *v.* 3. Nardi piſtici. *Recentiores quidam libri, qui pro neutro* piſtici, *legunt fœmininum* piſticæ, *ex Græco mutati ſunt.*

Verſ. 6. Ea quæ mittebantur portabat. *Malè quidam, ſimplex verbum* portabat, *mutarunt cum compoſito* exportabat.

V. 7. Ut in diem ſepulturæ meæ ſervet illud. *Recentiores quidam libri, omiſſa* ut *conjunctione, ſcribunt præteritum* ſervavit, *pro præſenti ſubjunctivi* ſervet, *ut Græcæ editioni reſpondeant. Noſtra enim editionis germana lectio, prima illa eſt, in qua nec mutandus eſt quartus caſus* diem *cum ſexto* die.

Verſ. 19. Ecce mundus totus poſt eum abiit. *Legendum eſt præterito tempore* abiit, *non præſenti* abit.

V. 28. Venit ergo vox de cælo. *Non ſubdas* dicens.

V. 42. Verumtamen & ex principibus. *Non eſt omittendum medium* &.

CAP. XIII. *v.* 2. Jam miſiſſet in cor. *Non addas* Judæ.

Ibidem. Judas Simonis Iſcariotæ. *Non mutes genitivum* Iſcariotæ *cum nominativo* Iſcariotes.

Verſ. 5. Deinde mittit aquam in pelvim. *Nec hic mutes præſens* mittit *cum præterito* miſit.

V. 7. Scies autem poſtea. *Non eſt omittenda conjunctio* autem.

Verſ. 8. Si non lavero te, non habebis partem mecum. *Non commutes futurum* habebis, *cum præſenti* habes, *tametſi præſens legatur Græcè.*

V. 12. Et accepit veſtimenta ſua: cùm recubuiſſet. *Prima conjunctio* &, *non eſt transferenda in mediam ſententiam, ante* cùm recubuiſſet.

V. 18. Qui manducat mecum panem. *Cave legas* meum *pro* mecum.

Verſ. 38. Animam tuam pro me pones? *Non legas præſens* ponis, *pro futuro* pones; *nec affirmando, quod interrogando legendum eſt.*

CAP. XIV. *v.* 1. Non turbetur cor veſtrum. *Ut his verbis non eſt præponendum* & ait diſcipulis ſuis, *ita non eſt poſtponendum* neque formidet, *quod eſt, non hujus loci, ſed verſus* 27. *ſubſequentis.*

V. 6. Ego ſum via & veritas & vita. *Non omittas priorem conjunctionem* &.

V. 9. Philippe, qui videt me, videt & Patrem. *In quibuſdam libris legitur præterito tempore,* Qui vidit me, vidit & Patrem, *quemadmodum Græcè.*

V. 17. Quia non videt eum. *Hic nuſquam mutandum eſt præſens* videt *in præteritum* vidit.

Ibidem. Quia apud vos manebit. *Neque hic mutes futurum* manebit *in præſens* manet.

V. 19. Vos autem videtis me. *Tertiò nec hic ſatis mutes oportet præſens* videtis *in futurum* videbitis.

CAP. XV. *v.* 2. Tollet eum. *Hoc loco retinendum eſt futurum* tollet, *non ſubſtituendum præſens* tollit.

Verſ. 6. Et areſcet, & colligent eum & in ignem mittent. *Similiter hic, futura ſervanda ſunt, non ſubſtituenda præſentia. Porrò ſingulare pronomen* eum, *quidam variant in plurale* eos. *Singulare pronomen, reſpondet verbo ſingulari, quod ſequitur in Sixtinis & aliis multis libris* & ardet; *plurale plurali, quod ſimiliter in multis eſt libris,* & ardent. *Lege Notas noſtras in varias lectiones quatuor Evangeliorum Latinas.*

Verſ. 21. Sed hæc omnia facient vobis. *Non omittas* omnia.

V. 26. Spiritum veritatis. *Interpres dedit quartum caſum, quem Græca patiuntur, non primum* Spiritus.

Verſ. 27. Et vos teſtimonium perhibebitis. *Non mutes futurum cum præſenti* perhibetis: *cum præſens Græcè, futuri loco ſit.*

CAP. XVI. *verſ.* 7. Expedit vobis ut ego vadam. *Non eſt interponendum* & *ante* ego.

V. 9. Quia non crediderunt in me. *Pro præterito* crediderunt, *quidam legunt præſens* credunt.

V. 13. Docebit vos omnem veritatem. *Fuit olim quorumdam librorum lectio* Deducet vos in omni veritate; *ſed ex alia verſione ſumpta.*

V. 16. Modicum & jam non videbitis me. *Interpres intellexit, præſens* videtis, *quod eſt Græcè, futuri loco poſitum.*

V. 19. Cognovit autem Jeſus. *In quibuſdam libris pro* autem *legitur* ergo.

Ibidem. Quia dixi. *Non addas* vobis.

Verſ. 22. Et gaudium veſtrum nemo tollet a vobis. *Non eſt mutandum futurum* tollet, *cum præſenti* tollit, *tametſi Græcè ſit præſens.*

V. 23. Et in illo die me non rogabitis quidquam. *Pro ſimplici* rogabitis, *non ſcribas compoſitum* interrogabitis.

V. 27. Quia vos me amaſtis. *In aliis libris, pro præterito, eſt præſens* amatis.

Verſ. 32. Et non ſum ſolus. *Non addas* tamen.

CAP. XVII. *verſ.* 1. Ut filius tuus clarificet te. *Quidam libri interponunt* & *ante* filius.

Verſ. 20. Sed & pro eis. *Hic non omittas* &.

V. 21. Sicut tu pater in me. *Hic non addas* & *ante* tu.

CAP. XVIII. *verſ.* 11. Non bibam illum? *Transfodiendum eſt, quod quidam libri addunt,* via ut: Non vis ut bibam illum?

V. 13. Erat enim ſocer Caiphæ. *Non legas* autem *pro* enim.

V. 20. Ego palàm locutus ſum mundo. *Non addas* in *præpoſitionem.*

V. 22. Unus aſſiſtens miniſtrorum. *Non eſt mutandus nominativus* aſſiſtens *cum genitivo* aſſiſtentium.

V. 28. Adducunt ergo Jeſum à Caipha in prætorium. *Cave mutata præpoſitione, ſcribas quarto caſu* ad Caipham, *pro ſexto* à Caipha.

CAP. XIX. *verſ.* 3. Et dabant ei alapas. *Quidam pro* alapas *legunt* palmas, *quomodo vertit Interpres Matthæi cap.* 26. *verſ.* 67.

V. 4. Exivit ergo iterum Pilatus. *Non omittas* ergo.

Verſ. 12. Et exinde quærebat. *Nec hic omittas* & *conjunctionem.*

Ibidem. Omnis enim qui ſe regem facit. *Denique nec hic omittas* enim.

V. 13. Lithoſtrotos. *Cave legas* Lichoſtrotos, *tertia alphabeti littera.*

V. 16. Et eduxerunt. *Non addas pronomen* eum, *quod quidam libri.*

V. 25. Stabant autem juxta crucem Jeſu. *Non legas ſingulare* ſtabat, *pro plurali* ſtabant.

V. 26. Et diſcipulum ſtantem. *Non omittas participium* ſtantem, *ſed neque mutes cum compoſito* adſtantem.

V. 27. Et ex illa hora accepit eam diſcipulus in ſua. *Legendum eſſe neutrum plurale* ſua, *prout Romani Correctores judicarunt, non fœmininum ſingulare* ſuam, *ut olim ſuſè docuimus in Notationibus noſtris.*

V. 30. Et inclinato capite tradidit ſpiritum. *Quod ſequitur in quibuſdam exemplaribus.* Cùm autem exſpiraſſet, velum templi ſciſſum eſt à ſummo uſque deorſum, *ſuperfluit, ex prioribus Evangeliis huc adſcitum.*

V. 40. Et ligaverunt illud linteis. *Neutrum* illud *probatum eſt Romanis Patribus, pro maſculino* eum.

V. 42. Poſuerunt Jeſum. *Non mutes antecedens* Jeſum *cum pronomine* eum.

CAP. XX. *v.* 1. Et vidit lapidem ſublatum à monumento. *Pro* ſublatum *non legas* revolutum: *hoc enim eſt priorum Evangeliorum.*

V. 2. Tulerunt Dominum. *Non addas pronomen* meum, *quod huic loco non quadrat, ſicut quadrat infrà, v.* 13.

V. 19. Et ſtetit in medio. *Non addas* diſcipulorum.

V. 31. Quia Jeſus eſt Chriſtus filius Dei. *Cave omittas nomen* Chriſtus.

Ibidem. Vitam habeatis. *Non addas* æternam.

CAP. XXI. *verſ.* 1. Poſtea manifeſtavit ſe iterum Jeſus diſcipulis. *Non eſt omittenda vox* diſcipulis.

Verſ. 4. Quia Jeſus eſt. *Non mutes nomen* Jeſus *cum pronomine* ipſe.

V. 6. Mittite in dexteram. *Non addas* ergo.

Ibidem. Miſerunt ergo. *Nec hic addas nomen* rete, *ſed ſubaudias.*

Verſ. 8. Non enim longè erant à terra.

Non

Digitized by Google

Non eſt mutandus numerus pluralis erant *cum ſingulari* erat.

V. 21. Et accipit panem & dat eis. *Non ſunt ſcribenda præterita* accepit, dabat, *pro præſentibus*, accipit, dat.

V. 14. Manifeſtatus eſt Jeſus diſcipulis ſuis. *Non omittas pronomen* ſuis.

V. 15. 16. 17. Simon Joannis. *Non commutes* Joannis *triſſyllabum cum diſſyllabo* Jona *hoc loco*.

V. 18. Extendes manus tuas. *Non mutes futurum indicativi, cum præſenti conjunctivi* extendas.

Verſ. 23. Et non dixit ei Jeſus: Non moritur. *Non addas* quia *ante* non moritur.

ACTUS

APOSTOLORUM.

CAP. I. *verſ.* 4. Et conveſcens præcepit eis. *Cave legas* converſans *pro* conveſcens.

V. 15. Erat autem turba hominum ſimul. *Correctores non probarunt illam quorumdam emendationem, qui pro* hominum *ſcripſerunt* nominum, *tametſi* nominum *ſit Græce*.

CAP. II. *v.* 4. Et cœperunt loqui variis linguis. *Non ſcribas* aliis *pro* variis.

V. 22. Sicut & vos ſcitis. *Non eſt omittendum medium* &.

V. 23. Per manus iniquorum affigentes interemiſtis. *Pro* affigentes, *quod eſt, crucifigentes, errore excuſum eſt in exemplari Romano, addita una littera*, affligentes, *quod eſt, tribulantes*.

V. 33. Effudit hunc quem vos videtis. *Non ſcribas neutro genere* hoc donum quod, *pro maſculino* hunc quem.

CAP. III. *verſ.* 11. Cùm teneret autem Petrum. *Cave legas* videret, *aut plurali* tenerent, *pro ſingulari* teneret.

Verſ. 12. Quaſi noſtra virtute, aut poteſtate. *In multis libris eſt* pietate, *pro* poteſtate.

Verſ. 18. Deus autem quæ prænunciavit. *Retinendum eſt neutrum plurale* quæ, *non ſubſtituendum maſculinum ſingulare* qui.

CAP. IV. *verſ.* 2. Et annunciarent in Jeſu reſurrectionem ex mortuis. *Non mutes ablativum* Jeſu *in accuſativum*.

Verſ. 8. Principes populi & ſeniores audite. *Non facile omittendum eſt verbum* audite.

V. 24. Tu es qui feciſti. *Nec hic verbum ſubſtantivum* es.

V. 36. Qui cognominatus eſt Barnabas. *Cave pro* Barnabas, *legas* Barſabas, *id eſt*, ſ *ſemivocalem pro* n. *liquida*.

CAP. V. *verſ.* 3. Dixit autem Petrus. *Non addas* ad Ananiam *aut* ad eum.

V. 15. Et liberarentur ab infirmitatibus ſuis. *Verbo* liberarentur *non eſt adjiciendum nomen* omnes.

Verſ. 36. Et redacti ad nihilum. *Potiùs ſcribendum eſt plurale* redacti, *quàm ſingulare* redactus eſt.

V. 39. Si verò ex Deo eſt, non poteritis diſſolvere illud. *Neutrum* illud, *non eſt mutandum in maſculinum* eos.

V. 40. Ne omninò loquerentur. *Correctores addiderunt* omnino.

CAP. VI. *verſ.* 5. Et Nicanorem & Timonem. *Pro* Timonem *non ſcribas* Timotheum, *nomen diſcipuli Pauli*.

CAP. VII. *verſ.* 5. Sed repromiſit. *Græcum & poſitum eſt loco* ſed, *more Hebraico*.

V. 14. Et omnem cognationem ſuam. *Non eſt omittendum pronomen* ſuam.

Verſ. 35. Quia te conſtituit principem & judicem. *Loco nominis triſſyllabi* judicem, *non oportet ſcribere diſſyllabum* ducem.

Verſ. 44. Tabernaculum teſtimonii fuit cum patribus noſtris in deſerto. *Non eſt omittenda præpoſitio* cum.

V. 48. Sicut propheta dicit. *Pro* propheta *non ſcribas* per prophetam.

V. 51. Vos ſemper Spiritui ſancto reſiſtitis. *Non mutes præſens* reſiſtitis *in præteritum* reſtitiſtis.

Verſ. 55. Et filium hominis ſtantem à dextris Dei. *Non addas* virtutis *ante* Dei.

V. 60. Obdormivit in Domino. *Patres non judicarunt prætermittendum illud* in Domino.

CAP. VIII. *v.* 11. Propter quod multo tempore magiis ſuis dementaſſet eos. *Pro ſubſtantivo* magiis, *non eſt legendum adjectivum* magicis, *nec addendum* artibus.

Verſ. 12. De regno Dei in nomine Jeſu Chriſti. *Præpoſitionem* in *alii mutant in conjunctionem* &.

V. 36. Ecce aqua, quid prohibet me baptizari? *Neutrum* quid *commutandum haud eſt cum maſculino* quis.

CAP. IX. *verſ.* 7. Et ibi dicetur tibi. *Correctores addiderant adverbium* ibi, *tum hoc verſu, tum 9. proximo*: Et erat ibi tribus diebus.

V. 20. Et continuò in ſynagogis prædicabat Jeſum. *Adverbio* continuo *non ſubjicias* ingreſſus, *nec mutes ablativum* ſynagogis *in accuſativum*.

V. 23. Conſilium fecerunt in unum Judæi. *Non facile omittas* in unum.

V. 25. Accipientes autem eum diſcipuli nocte. *Non addas pronomen* ejus *nomini* diſcipuli.

Verſ. 32. Dum pertranſiret univerſos. *Non eſt auferenda præpoſitio* per, *ex verbo* pertranſiret.

Verſ. 34. Ænea, ſanat te Dominus Jeſus Chriſtus. *Præſens indicativi* ſanat *non eſt vertendum in præſens imperativi* ſanet.

Verſ. 38. Cùm autem propè eſſet Lydda ad Joppen. *Alii, mutata præpoſitione, ſcribunt ablativum* ab Joppe: *parvo diſcrimine*.

CAP. X. *verſ.* 4. Quid eſt Domine. *Multi, mutato genere neutro in maſculinum, & perſona tertia in ſecundam, legunt* Quis es Domine, *minus rectè*.

V. 15. Quod Deus purificavit. *Non mutes ſingulare* quod *in* quæ *plurale*.

V. 25. Et procidens ad pedes ejus adoravit. *Non ſubjicias pronomen* eum.

V. 41. Poſtquam reſurrexit à mortuis. *Quod ſequitur in quibuſdam libris* per dies quadraginta, *ſuperfluit*.

CAP. XI. *verſ.* 23. In propoſito cordis. *Alii libri omittunt præpoſitionem*.

Verſ. 25. Profectus eſt autem Barnabas Tarſum. *Non auferas nomen* Barnabas.

CAP. XII. *v.* 4. Tradens quatuor quaternionibus militum cuſtodiendum. *Nec priori principio addas conjunctionem* tradenſque: *nec poſteriori præpoſitionem cum pronomine* ad cuſtodiendum eum.

V. 13. Proceſſit puella ad audiendum. *Pro* audiendum *non ſubſtituas* videndum, *quod eſt, adſpiciendum*.

Verſ. 16. Cùm autem aperuiſſent. *Non addas* oſtium.

CAP. XIII. *v.* 7. Cui nomen erat Barjeſu. *Legendum eſt* Barjeſu, *non, dempta ſemivocali* ſ, Barieu.

V. 21. Et dedit illis Deus Saul. *Non eſt omittendum nomen* Deus.

V. 33. Quoniam hanc Deus adimplevit filiis noſtris. *Pro* noſtris *prima perſona, non ſcribas* veſtris *ſecunda, nec* ſuis *tertia, nec denique* Iſrael.

Ibidem. Sicut & in Pſalmo ſecundo ſcriptum eſt. *Non facile, vel omittas* ſecundo, *vel mutes cum* primo: *qua de re legere licet Notationes noſtras*.

Verſ. 37. Quem verò Deus ſuſcitavit à mortuis. *Patres non judicarunt auferendum illud* à mortuis.

V. 38. Et ab omnibus, quibus non potuiſtis. *Non eſt præmittenda præpoſitioni his verbis conjunctio* &.

Verſ. 43. Et colentium advenarum. *Non addas participio* colentium *nomen* Deum.

CAP. XIV. *v.* 2. Adverſus fratres. *Non ſubjicias* Deus autem pacem fecit.

Verſ. 6. Et ibi evangelizantes erant. *Non facilè addenda ſunt ſubſequentia in quibuſdam codicibus verba*: Et commota eſt omnis multitudo in doctrina eorum: Paulus autem & Barnabas morabantur Lyſtris.

Verſ. 9. Surge ſuper pedes tuos rectus. *Nec his verbis facilè præponenda ſunt hæc*: Tibi dico, in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti.

Verſ. 16. Implens cibo & lætitia corda noſtra. *Non mutes* noſtra *prima perſona in* veſtra *ſecunda*.

V. 18. Lapidanteſque Paulum. *In quibuſdam libris legitur* & lapidato Paulo, *explicationis gratia*.

V. 24. Et loquentes verbum Domini in Perge. *Non eſt mutandus ablativus in accuſativum* Pergem.

CAP. XV. *verſ.* 23. Scribentes per manus eorum. *Non ſubjicias, quod quidam*, epiſtolam continentem hæc, *ſuperfluè enim*.

Verſ. 38. Et non iſſet cum eis in opus. *Nec hic addendum eſt* quò miſſi fuerant.

Verſ. 41. Præcipiens cuſtodire præcepta Apoſtolorum & ſeniorum. *Hæc verba à veteribus manuſcriptis minimè prætermittuntur, quamvis Græcè abſint*.

CAP. XVI. *v.* 1. Pervenit autem Derben. *Non interjicias præpoſitionem* in.

Ibidem. Filius mulieris Judææ fidelis. *Obſervanda digna correctio, qua pro nomine appellativo* viduæ, *repoſitum eſt nomen proprium* Judææ.

V. 12. Eramus autem in hac urbe diebus aliquot conferentes. *Alii boni libri legunt* conſiſtentes.

Verſ. 22. Et magiſtratus, ſciſſis tunicis eorum. *Non eſt præponenda conjunctio* & *participio* ſciſſis, *nec* eorum *mutandum cum* ſuis.

V. 29. Procidit Paulo & Silæ ad pedes. *Legendum eſt præteritum* procidit, *à cado, non præſens* procedit, *à cedo*.

CAP. XVII. *v.* 4. Et de colentibus gentilibuſque. *Correctores addiderunt conjunctionem encliticam voci* gentilibus.

Verſ. 17. Ad eos qui aderant. *Pro* aderant, *ab adſum, non ſcribas* adierant *ab adeo, multoque minùs* audierant *ab audio*.

V. 18. Quid vult ſeminiverbius hic dicere? *Vox una* ſeminiverbius, *formata ad ſimilitudinem Græcæ* σπερμολόγος, *non eſt circumſcribenda duabus* ſeminator verborum.

Verſ. 22. Per omnia quaſi ſuperſtitioſiores vos video: *Comparativus* ſuperſtitioſiores, *non eſt mutandus in poſitivum* ſuperſtitioſos.

CAP. XVIII. *verſ.* 4. Et diſputabat in ſynagoga per omne ſabbatum, interponens nomen Domini Jeſu, ſuadebatque Judæis & Græcis. *Nuſquam omittendus eſt verſus iſte*.

V. 10. Et nemo apponetur tibi ut noceat te. *Hoc alii exponentes, ſcribunt hunc in modum*: Et nullus nocere poterit tibi.

Verſ. 11. Sedit autem ibi. *Non omittas* ibi.

V. 15. De verbo & nominibus & lege veſtra. *Ablativi* lege veſtra, *non ſunt mutandi in genitivos* legis veſtræ.

V. 18. Navigavit in Syriam. *Non omittas* in *præpoſitionem*.

Verſ. 24. Alexandrinus genere. *Alii exponentes quid ſit* genere, *ſcripſerunt* natione.

CAP. XIX. *verſ.* 9. Maledicentes viam Domini. *Non omittas* Domini.

Verſ. 12. Sudaria & ſemicinctia. *Alii pro copulativa & ſcribunt disjunctivam* vel.

Verſ. 14. Erant autem quidam Judæi Scevæ principis ſacerdotum ſeptem filii. *Alii libri præponunt* Scevæ, *poſtponunt* Judæi.

Verſ. 16. Et inſiliens in eos homo. *Congruentior eſt hic verborum ordo, illo quo* homo *ponitur ante* in eos.

V. 20. Et confirmabatur, *id eſt*, confortabatur, *ut quidam legunt*.

V. 21. Dicens, quoniam poſtquam fuero ibi. *Non oportet omittere* quoniam, *tametſi ſenſui ſuperfluat*.

CAP. XX. *verſ.* 4. Comitatus eſt autem eum Sopater Pyrrhi Berœenſis. *Legendum eſt* Sopater *triſſyllabum, non addita una ſyllaba*, Soſipater *quadriſſyllabum*.

Verſ. 14. Cùm autem convenirſet nos in Aſſon. *Scribendum eſt* conveniſſet, *potius quàm* inveniſſet.

Verſ. 16. Ut diem Pentecoſtes faceret Jeroſolymis. *Genitivus* Pentecoſtes *non eſt mutandus in accuſativum* Pentecoſten.

CAP. XXI. *verſ.* 7. Nos verò navigatione expleta. *Pro* expleta *non ſcribas* explicita.

Verſ. 16. Mnaſonem quemdam Cyprium. *Non mutes* Mnaſonem *in* Jaſonem, *id eſt, liquidas duas in unam* l *conſonantem*.

Verſ. 39. Non ignotæ civitatis municeps. *Quidam legunt* civis, *explicare volentes quid ſit* municeps.

CAP. XXII. *v.* 3. Natus in Tharſo Ciliciæ. *Non eſt omittenda præpoſitio* in.

V. 11. Ab omnibus cohabitantibus Judæis. *Compoſitum* cohabitantibus *non eſt mutandum cum ſimplici* habitantibus.

Verſ. 28. Ego multa ſumma civilitatem hanc conſecutus ſum. *Non* civitatem *ſed* civilitatem, *legendum eſt, quinque ſyllabis*.

CAP. XXIII. *verſ.* 23. Et vocatis duobus Centurionibus. *Pro verbo ſimplici* vocatis, *non ſcribas compoſitum* convocatis.

Verſ. 24. Ut imponentes Paulum, ſalvum perducerent. *Non interponas pronomen* eum *ante* ſalvum.

Verſ. 29. Nihil verò dignum morte, aut vinculis habentem criminis. *Genitivus* criminis *non eſt mutandus in accuſativum* crimen.

V. 30. Miſi eum ad te, denuntians & accuſatoribus. *Ita interpungendum eſt, ut participium* denuntians, *jungatur ſequentibus, non præcedentibus*.

Verſ. 31. Milites ergo. *Non mutes* ergo *cum* verò.

CAP. XXIV. *verſ.* 6. 7. Quem & apprehenſum voluimus ſecundum legem noſtram judicare: ſupervenjens autem tribunus Lyſias, cum vi magna eripuit eum de manibus noſtris, jubens accuſatores ejus ad te venire. *Non ſunt hæc omittenda judicio Patrum, prout à quibuſdam omittuntur omnia, exceptis primis duobus verbis, lectis hac ratione*: Quem apprehendimus.

V. 18. Neque cum tumultu. *Quæ ſubjiciuntur in quibuſdam exemplaribus*: Et apprehenderunt me, clamantes & dicentes, Tolle inimicum noſtrum; *ut ſuperflua auferenda Patres cenſuerunt*.

CAP. XXV. *v.* 16. Quia non eſt Romanis conſuetudo damnare aliquem hominem, priuſquam. *Alii libri ſcribunt* donate, *quod eſt, largiri, quo modo & Græcè legitur* χαρίζεσθαι: *ſed quia Græcè additur* εἰς ἀπώλειαν *in interitum, ſive perditionem, Interpres*, donare ad perditionem, *intelligitur interpretatus*, damnare, *ſeu condemnare, prout Patres cenſuerunt*.

CAP. XXVI. *v.* 3. Maximè te ſciente omnia, & quæ apud Judæos ſunt conſuetudines, & quæſtiones. *Nihil opus eſt mutare neutrum* omnia *in fœmininum* omnes, *modò non omittatur conjunctio* & *ſubſequens, prout omitti non debet*.

V. 7. In quam duodecim tribus noſtræ. *Non mutes accuſativum* quam *in ablativum* qua.

V. 17. Eripiens te de populo & gentibus. *Singularem numerum* populo, *non commutes cum plurali* populis.

Verſ. 21. Comprehenſum tentabant interficere. *Non addas* volentes me *ante* interficere.

CAP. XXVII. *v.* 2. Aſcendentes navem Adrumetinam. *Non augeas vocem* Adrumetinam *litteram* n *medio adjecta*.

Sequitur: Incipientes navigare. *Plurale primi caſus* incipientes, *non mutes in ſingulare quarti caſus* incipientem.

Verſ. 9. Eò quòd & jejunium jam præteriiſſet. *Non eſt omittendum medium illud* &.

Sequitur: Conſolabatur eos Paulus. *Neque hic omittendum pronomen* eos.

V. 18. Valida autem nobis tempeſtate jactatis. *Alii pro nomine* valida *ſcribunt adverbium* validè.

CAP. XXVIII. *v.* 1. Quia Melita inſula vocabatur. *Non ſcribas* Mitylene *quadriſſyllabum, pro triſſyllabo* Melita.

Verſ. 6. Diu autem illis expectantibus. *Non mutes* exſpectantibus *in* ſperantibus.

Verſ. 17. Nihil adverſus plebem faciens. *Cave ſcribas* legem, *pro* plebem, *quod eſt, populum*.

EPISTOLA
AD
ROMANOS.

CAP. I. *v.* 27. Exarſerunt in deſideriis ſuis in invicem. *Non omittas* in *ante* invicem.

Verſ. 28. Ut faciant ea quæ non conveniunt. *Plurale* conveniunt *præferendum eſt ſingulari* convenit.

Verſ. 32. Et non ſolùm qui ea faciunt, ſed etiam qui conſentiunt facientibus. *Non magis omittas primum* &, *quàm duplex* qui *ſubſequens*.

CAP. II. *verſ.* 1. Eadem enim agis quæ judicas. *Non facilè mutes neutrum* quæ *in maſculinum* qui.

Verſ. 4. Ignoras quoniam benignitas Dei, ad pœnitentiam te adducit? *Correctores prætulerunt verbum* ignoras *participio* ignorans.

V. 7. Gloriam & honorem & incorruptionem quærunt. *Et hic Correctores prætulerunt verbum* quærunt *participio* quærentibus.

V. 15. Et inter ſe invicem cogitationibus accuſantibus, aut etiam defendentibus. *Correctores, pro more ſermonis Latini, receperunt ablativos, quorum loco alii legunt genitivos, more Græco*.

CAP. III. *verſ.* 3. Numquid incredulitas illorum fidem Dei evacuabit? *Non mutes futurum* evacuabit *in præteritum* evacuavit.

Verſ. 25. Quem propoſuit Deus propitiationem. *Nec hic mutes fœmininum* propitiationem *in maſculinum* propitiatorem.

CAP. IV. *verſ.* 2. Si enim Abraham ex operibus juſtificatus eſt. *Nomini* operibus *non addas* legis.

V. 9. Beatitudo ergo hæc in circumciſione tantùm manet. *Non auferas, vel adverbium* tantùm, *vel verbum* manet.

Verſ. 17. Ante Deum cui credidit. *Non mutes perſonam tertiam in ſecundam* credidiſti.

V. 18. Sic erit ſemen tuum. *Quod ſequitur in multis libris* ſicut ſtellæ cœli & arena maris, *ſuperfluit*.

Verſ. 19. Cùm jam ferè centum eſſet annorum. *Non omittas adverbium* jam.

CAP. V. *v.* 8. Quoniam cùm adhuc peccatores eſſemus. *Non interponas conjunctionem* ſi *inter* quoniam *&* cum.

Sequitur: Secundùm tempus Chriſtus pro nobis mortuus eſt. *Correctores judicarunt non eſſe prætermittendum illud* ſecundùm tempus.

CAP. VI. *verſ.* 3. An ignoratis. *Non eſt addendum* fratres.

V. 6. Et ultrà non ſerviamus peccato. *Non eſt mutandum* & *copulativum cum* ut *cauſativo*.

Verſ. 17. In quam traditi eſtis. *Nec hic mutandus eſt accuſativus* quam *in ablativum* qua.

CAP. VII. *v.* 15. Non enim quod volo bonum hoc ago, ſed quod odi malum illud facio. *Romani Patres cenſuerunt non eſſe auferendas voces* bonum *&* malum, *quæ in pleriſque Latinis libris leguntur*.

V. 25. Gratia Dei. *Non interponas conjunctionem* autem, *multòque minùs vertas genitivum* Dei, *in dativum* Deo.

CAP. VIII. *v.* 7. Quoniam ſapientia carnis inimica eſt Deo. *Non ſcribas* inimicitia eſt in Deum.

V. 38. Neque principatus, neque virtutes. *Nec addas* neque poteſtates, *nec ſubſtituas loco hujus* neque virtutes.

Ibidem. Neque fortitudo. *Correctores non judicarunt hoc prætereundum, de quo legi poſſunt noſtræ Notationes*.

CAP. IX. *v.* 1. Veritatem dico in Chriſto. *Non addas* Jeſu.

Verſ. 10. Non ſolùm autem illa. *Non eſt mutandum* illa *fœmininum in maſculinum* ille.

V. 15. Et miſericordiam præſtabo cujus miſerebor. *Non mutes genitivum* cujus *in dativum*.

CAP. X. *v.* 21. Ad populum non credentem & contradicentem. *Non ſubjicias pronomen* mihi, *quod multi*.

CAP. XI. *v.* 4. Qui non curvaverunt genua ante Baal. *Non omittas has duas voculas* ante Baal.

Verſ. 6. Secundùm electionem gratiæ. *Non ſubjicias* Dei.

V. 9. Fiat menſa eorum in laqueum. *Non eſt hic inferendum* coram ipſis.

V. 19. Dices ergo: fracti ſunt rami. *Retinendum eſt futurum* dices, *non ſubſtituendum præſens* dicis.

V. 32. Concluſit enim Deus omnia in incredulitate. *Correctores prætulerunt ablativum* incredulitate, *ei quem alii libri legunt accuſativo* incredulitatem.

CAP. XII. *verſ.* 3. Et unicuique ſicut diviſit Deus menſuram fidei. *Non eſt auferenda conjunctio* &, *quam Correctores addiderunt*.

Verſ. 10. Charitate fraternitatis invicem diligentes. *Retinendus eſt ablativus* charitate, *non ſurrogandus accuſativus* charitatem, *quod decuimus & nos in Notationibus*.

Verſ. 11. Domino ſervientes. *Olim, ante Hieronymianam correctionem, Latini libri ferè legebant* Tempori ſervientes; *quemadmodum & verſu* 13. *ſubſequentes*. Memoriis, *pro* Neceſſitatibus, ſanctorum communicantes.

V. 19. Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus. *Ut ſervandus eſt nominativus* vindicta, *loco accuſativi qui vulgò legitur: ita non eſt præponenda conjunctio* & *ante pronomen* ego.

CAP. XIII. *verſ.* 1. Quæ autem ſunt, à Deo ordinatæ ſunt. *Fœmininum* ordinatæ *non eſt commutandum cum neutro* ordinata.

Verſ. 5. Ideo neceſſitate ſubditi eſtote. *Præferendus eſt ablativus* neceſſitate *dativo* neceſſitati.

Verſ. 10. Dilectio proximi malum non operatur. *Et hic præferendus genitivus dativo* proximo.

V. 12. Non præceſſit. *Non mutes præ*ceſſit *in* proceſſit, *id eſt diphtongum æ in vocalem quartam.*

CAP. XIV. v. 9. Ut & mortuorum & vivorum dominetur. *Non præponas vivos mortuis, hoc quidem loco.*

V. 19. Et quæ ædificationis ſunt in invicem cuſtodiamus. *Non omittas, vel in præpoſitionem ante* invicem, *vel verbum* cuſtodiamus.

CAP. XV. *verſ.* 22. Et prohibitus ſum uſque adhuc. *Non putarunt Patres hæc verba ſibi omittenda eſſe, quamquam à nonnullis libris omittantur.*

Verſ. 29. In abundantia benedictionis Evangelii Chriſti veniam. *Hic addiderunt vocem* Evangelii, *quæ & Græcè additur.*

V. 30. Ut adjuvetis me in orationibus veſtris pro me ad Deum. *Non auferas aut* veſtris, *aut* pro me.

V. 32. Et refrigerer vobiſcum. *Retinendum eſt & copulativum, non ſubſtituendum ut cauſativum.*

CAP. XVI. *verſ.* 5. Qui eſt primitivus Aſiæ in Chriſto. *Cave mutes* Aſiæ *in* Achajæ, *ſigma in chi.*

V. 6. Salutate Mariam quæ multum laboravit in vobis. *Pronomen ſecundæ perſonæ* vobis, *non eſt mutandum in primam* nobis.

V. 7. Salutate Andronicum & Juniam. *Legendum eſt* Juniam, *ita ut tertia dictionis litera ſit, tertia liquidarum, non penna*, Juliam.

V. 11. Salutate eos qui ſunt ex Ariſtoboli domo. *Alii libri non addunt, ſed ſubaudiunt* domo.

Verſ. 27. Cui honor & gloria. *Non omittas τὸ* cui.

EPISTOLA

AD

CORINTHIOS

PRIOR.

CAP. I. *verſ.* 10. Sitis autem perfecti in eodem ſenſu, & in eadem ſententia. *Romani Patres, emendando ſcripſerunt,* ſententia, *deductum à ſentio, pro eo quod vulgò legitur,* ſcientia *à ſcio.*

Verſ. 14. Gratias ago Deo. *Non addas pronomen* meo.

V. 16. Cæterùm neſcio ſi quem alium baptizaverim. *Non addas pronomen* veſtrum *poſt* alium.

CAP. II. *verſ.* 14. Quia ſpiritualiter examinatur. *Nonnulli codices, pro* quia, *ſcribunt* ea quæ, *vel* quæ, *& pro ſingulari* examinatur *plurale* examinantur: *ſed priorem lectionem prætulerunt Patres.*

Verſ. 16. Quis enim cognovit ſenſum Domini, qui inſtruat eum? *Quidam libri, ſed minus emendatè, pro* qui inſtruat eum, *habent* aut quis inſtruxit eum?

CAP. III. *verſ.* 11. Quod eſt Chriſtus Jeſus. *Non facile mutes neutrum* quod *in maſculinum* qui.

CAP. IV. v. 16. Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. *Non auferas è textu hæc* ſicut & ego Chriſti.

CAP. V. v. 7. Expurgate vetus fermentum. *Non addas conjunctionem* igitur.

CAP. VI. v. 11. Et hæc quidam fuiſtis. *Nomen* quidam *nequaquam mutandum eſt in conjunctionem* quidem.

V. 18. Omne peccatum. *Non interponas conjunctionem cauſalem* enim.

CAP. VII. *verſ.* 7. Volo enim omnes vos eſſe ſicut meipſum. *Correctores mutarunt conjunctionem adverſativam* autem *in cauſalem* enim, *& nomen* homines *in pronomen* vos: *vulgò enim legitur:* Volo autem omnes homines.

V. 13. Et ſi qua mulier fidelis. *Hic noluerunt omitti τὸ* fidelis.

Verſ. 24. Unuſquiſque in quo vocatus eſt, fratres. *Servandum eſt plurale* fratres, *non ſubſtituendum ſingulare* frater.

Sequitur: In hoc permaneat apud Deum. *Pro compoſito quidam legunt ſimplex* maneat, *ſed plurale* maneant *non eſt admittendum.*

Verſ. 26. Exiſtimo ergo hoc bonum. *Pro* ergo, *quidam* enim, *quidam* autem *ſcribunt.*

V. 33. Et diviſus eſt: & mulier innupta & virgo cogitat. *Olim, ante Hieronymianam correctionem, ſic legebant Latini codices:* Diviſa eſt mulier & virgo. Quæ innupta eſt, cogitat.

V. 35. Et quod facultatem præbeat ſine impedimento Dominum obſecrandi. *Correctores prætulerunt τὸ* obſecrandi, *quod eſt, orandi, ei quod multi legunt* obſervandi, *quod eſt, colendi.*

Verſ. 39. Quod ſi dormierit vir ejus, liberata eſt. *Non addas* à lege, *ſed intelligas.*

CAP. VIII. v. 6. Ex quo omnia & nos in illum. *Alii libri mutant accuſativum in ablativum* illo.

Verſ. 7. Quidam autem cum conſcientia uſque nunc idoli. *Clarius additur quàm omittitur præpoſitio* cum.

CAP. IX. *verſ.* 10. An propter nos utique hoc dicit? *Non omittas pronomen* hoc.

V. 16. Nam ſi evangelizavero. *Non interponas* & *inter* nam & ſi.

CAP. X. *verſ.* 17. Omnes qui de uno pane participamus. *Non addas* & de uno calice.

Verſ. 27. Si quis vocat vos infidelium. *Nec hic addas* ad cœnam.

V. 28. Hoc immolatum eſt idolis. *Non mutes participium* immolatum *in nomen* immolatitium.

CAP. XI. *verſ.* 10. Ideo debet mulier poteſtatem habere ſupra caput, propter angelos. *Pro* poteſtatem *non ſcribas* velamen, *nec addas pronomen* ſuum *nomini* caput.

CAP. XII. v. 13. Omnes nos in unum corpus baptizati ſumus. *Non omittas nomen* corpus, *quod multi.*

V. 28. Genera linguarum, interpretationes ſermonum. *Correctoribus viſum non eſt omittere* interpretationes ſermonum, *quamvis Græco conſentaneè ab aliis libris omittatur.*

CAP. XIII. v. 13. Nunc autem manent. *Non ſcribas ſingulare* manet.

CAP. XIV. v. 2. Spiritus autem loquitur myſteria. *Non mutes ablativum* ſpiritu *in genitivum.*

Verſ. 16. Qui ſupplet locum idiotæ. *Non ſcribas interrogativum* quis *loco relativi* qui.

Verſ. 21. In lege ſcriptum eſt. *Non addas* enim.

Verſ. 23. Nonne dicent quòd inſanitis. *Conjunctio* quòd *mutanda non eſt in pronomen interrogativum* quid.

V. 32. Et ſpiritus prophetarum prophetis ſubjecti ſunt. *Retinendus eſt numerus pluralis* ſubjecti ſunt, *non ſubrogandus ſingularis* ſubjectus eſt.

V. 33. Sicut & in omnibus eccleſiis ſanctorum doceo. *Non eſt omittendum verbum* doceo.

Verſ. 40. Omnia autem honeſtè & ſecundum ordinem fiant. *Superfluit quod multi codices ſubjiciunt* in vobis.

CAP. XV. *verſ.* 23. Deinde ii, qui ſunt Chriſti, qui in adventu ejus crediderunt. *Correctores prætulerunt caſum ſextum* adventu, *ei qui eſt in pleriſque libris, quarto* adventum.

V. 26. Noviſſima autem inimica deſtruetur mors. *Non ſcribas adverbium* noviſſimè, *loco nominis* noviſſima.

Verſ. 31. Quotidie morior per veſtram gloriam. *Romani Patres prætulerunt monoſyllabum* per *diſſyllabo* propter.

V. 35. Sed dicet aliquis. *Retinendum eſt futurum* dicet, *non ſubſtituendum præſens* dicit.

Ibidem. Qualive corpore venient? *Loco dictionis unius* qualive, *non ſunt ſcribenda duo* quali autem.

V. 39. Sed alia quidem hominum, alia verò pecorum, alia volucrum, alia autem piſcium. *Non ſunt omittendæ conjunctione*, quidem, verò, autem.

Verſ. 51. Omnes quidem reſurgemus, ſed non omnes immutabimur. *Olim quidam Latini codices, pro* reſurgemus, *legebant* dormiemus: *ſed minus rectè.*

V. 52. Canet enim tuba. *Si non addas vocem* tuba, *vel ſubaudias oportet.*

CAP. XVI. *verſ.* 12. Et utique non fuit voluntas ut nunc veniret. *Non addas nomini* voluntas *pronomen* ejus.

V. 15. Noſtis domum Stephani & Fortunati & Achaici. *Patres non putarunt omittendum* & Achaici.

Verſ. 19. Salutant vos Eccleſiæ Aſiæ. *Subſtantivo* Eccleſiæ *non adjicias adjectivum* omnes.

Ibidem. Apud quos & hoſpitor. *Neque hoc voluerunt Patres è textu auferri.*

EPISTOLA

AD

CORINTHIOS

POSTERIOR.

CAP. I. v. 6. Sive exhortamur pro veſtra exhortatione & ſalute. *Non omittas τὸ* & ſalute.

Sequitur: Quæ operatur tolerantiam. *Non interponas* in vobis, *multòque minùs* in nobis, *prima perſona.*

V. 7. Ut ſpes noſtra firma ſit pro vobis. *Alii legunt modo indicativo* & ſpes noſtra firma eſt pro vobis.

Verſ. 11. Ut ex multorum perſonis. *Inſignis correctio, qua* multorum perſonis: *reſtitutum eſt, loco ejus, quod vulgò legitur,* multarum perſonis facierum, *confuſis interpretationibus duabus veteribus.*

Ibidem. Per multos gratiæ agantur pro nobis. *Non ſubſtituas* vobis *ſecunda perſona, pro* nobis *prima.*

Verſ. 12. Quòd in ſimplicitate cordis. *Non eſt omittendum* cordis, *quod Patres addiderunt.*

Verſ. 18. Quia ſermo noſter, qui fuit apud vos. *Pro præterito* fuit, *non ſcribas præſens* eſt.

V. 21. Qui autem confirmat nos vobiſcum in Chriſto. *Non præponas ſecundæ perſonæ pronomen, inverſo ordine legens* vos nobiſcum.

CAP. III. *verſ.* 9. Nam ſi miniſtratio damnationis gloria eſt. *Non addas præpoſitionem* in *ante* gloria.

Verſ. 12. Habentes igitur talem ſpem, multa fiducia utimur. *Non eſt mutandus indicativus* utimur *in imperativum* utamur.

CAP. IV. v. 1. Ideò habentes adminiſtrationem. *Verbum unum* adminiſtrationem, *non mutes in duo* hanc miniſtrationem.

V. 4. Ut non fulgeat illis illuminatio. *Non auferas pronomen* illis.

Verſ. 6. Ipſe illuxit in cordibus noſtris. *Nec omittas* ipſe, *nec mutes cum* qui.

Verſ. 9. Perſecutionem patimur, ſed non relinquimur. *Quod ſubjiciunt quidam libri,* humiliamur, ſed non confundimur, *Correctores prætereundum cenſuerunt.*

CAP. V.

Digitized by Google

CAP. V. v. 13. Sive enim mente excedimus, Deo. *In quibuſdam libris, pro excedimus, à cedo eſt, excidimus, à cado, id eſt, vocalis tertia pro ſecunda.*

CAP. VI. verſ. 16. Et inambulabo inter eos. *Correctores addiderunt.* inter eos.

CAP. VII. v. 3. Non ad condemnationem veſtram dico. *Non facilè omittas pronomen* veſtram.

Verſ. 7. Ita ut magis gauderem. *Non præponas adverbium* magis *conjunctioni* ut.

CAP. VIII. verſ. 15. Qui multum, non abundavit. *Nomini* multum *non addas verbum* habuit.

V. 23. Et in vos adjutor. *Retinendus eſt accuſativus* vos, *non ſubſtituendus ablativus* vobis.

Ibidem. Apoſtoli Eccleſiarum, gloria Chriſti. *Hic retinendus eſt nominativus* gloria, *non ſurrogandus, qui vulgò legitur, genitivus* gloriæ.

V. 24. In faciem Eccleſiarum. *Non mutes accuſativum in ablativum* facie.

CAP. IX. v. 5. Ut præveniant ad vos. *Non ſcribas* perveniant *pro* præveniant, *quod eſt, ante veniant.*

V. 9. Juſtitia ejus manet in ſæculum ſæculi. *Alii ſcribunt* in æternum *pro* in ſæculum ſæculi.

CAP. XI. v. 23. Miniſtri Chriſti ſunt. *Non ſubjicias, quod in aliis eſt libris,* & ego.

Verſ. 25. Nocte & die in profundo maris fui. *Non mutes ablativum in accuſativum* profundum.

CAP. XII. verſ. 11. Nihil enim minus fui. *Non eſt ſcribendum* feci *à facio, pro* fui *à ſum.*

CAP. XIII. verſ. 4. Sed vivemus cum eo. *Non eſt mutandum futurum in præſens* vivimus.

Verſ. 6. Spero autem quòd cognoſcetis, quis nos non ſumus reprobi. *Nec hic futurum* cognoſcetis *in præſens* cognoſcitis.

EPISTOLA
AD
GALATAS.

CAP. II. verſ. 6. Seorſum autem iis qui videbantur aliquid eſſe. *Nec omittas* aliquid eſſe, *nec pro eo ſcribas* majores eſſe.

V. 4. Sed propter ſubintroductos. *Non auferas conjunctionem* ſed.

V. 5. Quibus neque ad horam ceſſimus ſubjectione. *Triplex vitium hic vitandum eſt, unum ne omittatur prima vox* quibus, *alterum ne omittatur ſubſequens negatio* neque, *quæ à multis olim libris ſolebat omitti, tertium ne ſcribatur dativus pro ablativo* ſubjectione.

CAP. III. verſ. 1. Quis vos faſcinavit non obedire veritati? *Multi libri, pro* obedire *legunt* credere: *quidam olim omiſerunt totum hoc* Non obedire veritati: *qua de re legere licet Notationes noſtras.*

Ibidem. Ante quorum oculos Jeſus Chriſtus præſcriptus eſt. *Legendum eſt* præſcriptus, *quod eſt, antè ſcriptus, non* proſcriptus, *id eſt, diphthongus prima æ, non vocalis quarta* o.

Verſ. 7. Cognoſcite ergo. *Imperativus* cognoſcite *non eſt mutandus in indicativum* cognoſcitis.

Verſ. 19. Propter tranſgreſſiones poſita eſt. *Non mutes plurale in ſingulare* tranſgreſſionem.

CAP. IV. v. 6. Quoniam autem eſtis filii. *Non addas* Dei.

V. 14. Et tentationem veſtram in carne mea non ſprevîſtis. *Non facilè mutandum eſt pronomen ſecundæ perſonæ* veſtram *in primæ* meam.

V. 24. Unum quidem in monte Sina. *Alii libri pro* in *legunt* à.

CAP. V. verſ. 7. Quis vos impedivit veritati non obedire? *Quod ſequitur in quibuſdam exemplaribus* Nemini conſenſeritis, *omnium Correctorum judicio ſuperfluit.*

Verſ. 8. Perſuaſio hæc non eſt ex eo, qui vocat vos. *Non eſt omittendum pronomen* hæc, *nec ejus loco ſcribendum* veſtra.

CAP. VI. verſ. 12. Quicumque enim volunt placere in carne. *Multi libri omittunt* enim.

EPISTOLA
AD
EPHESIOS.

CAP. I. v. 6. In dilecto filio ſuo. *Non omittas* filio ſuo.

V. 17. In agnitione ejus. *Quidam libri, pro ſexto caſu, ſcribunt quartum* agnitionem.

V. 23. Et plenitudo ejus. *Non eſt omittenda conjunctio* &.

CAP. II. v. 1. Et vos cùm eſſetis mortui. *Non eſt addendum verbum* convivificavit.

Verſ. 11. Quòd aliquando vos gentes in carne. *Nec hic addendum* eſtis, *vel pronomen* qui, *vel verbum* eratis *ante* gentes.

Sequitur: Qui dicimini præputium. *Non eſt mutandum præſens* dicimini, *in imperfectum* dicebamini.

Verſ. 12. Quia eratis illo in tempore. *Conjunctio* quia *ſeu* quòd *non eſt vertenda in pronomen* qui.

V. 16. Et reconciliet ambos. *Præferendum eſt* & *copulativum* ut *cauſativo.*

V. 22. In habitaculum Dei in ſpiritu. *Non addas* ſancto.

CAP. III. v. 10. Ut innoteſcat principatibus & poteſtatibus. *Non legas* principibus *pro* principatibus, *id eſt, quatuor ſyllabas pro quinque.*

V. 16. Virtute corroborari per ſpiritum ejus. *Retinendus eſt ablativus* virtute, *non ſupponendus accuſativus* virtutem.

Sequitur: In interiorem hominem. *Hic contrà, retinendi ſunt accuſativi, non ſupponendi ablativi* in interiori homine.

CAP. IV. v. 22. Deponere vos ſecundùm priſtinam converſationem. *Legendum eſt* deponere, *modo infinitivo, non imperativo* deponite.

V. 29. Ad ædificationem fidei. *Non legas* opportunitatis *pro* fidei.

Verſ. 30. In quo ſignati eſtis in diem redemptionis. *Non mutes quartum caſum in ſextum* die.

CAP. V. verſ. 5. Aut avarus, quod eſt idolorum ſervitus. *Alterius verſionis eſt ea lectio, quæ habet* qui eſt idolorum ſervus.

V. 13. Omne enim quod manifeſtatur, lumen eſt. *Retinendum eſt paſſivum* manifeſtatur, *non mutandum in activum* manifeſtat, *quod quidam volunt.*

Verſ. 18. Sed implemini Spiritu ſancto. *Alii libri omittunt adjectivum* ſancto.

Verſ. 26. Mundans lavacro aquæ in verbo vitæ. *Correctores, ut judicarunt non addendum participio* mundans, *pronomen* eam, *ita non auferendum in fine nomen* vitæ.

Verſ. 27. Ut exhiberet ipſe ſibi glorioſam eccleſiam. *Non facile mutes nominativum maſculinum,* ipſe, *in accuſativum fœmininum* ipſam.

CAP. IV. verſ. 13. Et in omnibus perfecti ſtare. *Non facile ſcribas, ſublata præpoſitione in ablativos abſoluti poſitos* omnibus perfectis, *ut nonnulli libri.*

V. 15. In præparatione Evangelii pacis. *Servandus eſt ablativus* præparatione, *non ſubſtituendus accuſativus.*

V. 23. A Deo patre. *Non addas pronomen* noſtro.

EPISTOLA
AD
PHILIPPENSES.

CAP. I. v. 14. Et plures è fratribus in Domino, confidentes vinculis meis. *Primum* & *copulativum non oportet mutare in* ut, *nec præponere* in *præpoſitionem nomini* vinculis.

CAP. III. verſ. 4. Quamquam ego habeam confidentiam & in carne. *Non eſt transferenda conjunctio* & *ex fine in principium.*

V. 10. Et ſocietatem paſſionum ejus. *Pro plurali* paſſionum, *non ſcribas ſingulare* paſſionis.

Verſ. 15. Et hoc vobis Deus revelabit. *Non mutes futurum* revelabit *in præteritum.*

Verſ. 16. Verumtamen ad quod pervenimus ut idem ſapiamus, & in eadem permaneamus regula. *Nec mutes* quod *in* quid, *vocalem quartam in tertiam; nec omittas conjunctionem* &.

CAP. IV. v. 2. Evodiam rogo. *Non ſcribas* Euhodiam, *addito* h.

EPISTOLA
AD
COLOSSENSES.

CAP. I. v. 12. Gratias agentes Deo patri. *Non eſt interjicienda conjunctio* & *inter* Deo *&* patri.

Verſ. 14. In quo habemus redemptionem per ſanguinem ejus, remiſſionem peccatorum. *Ut non oportet omittere* per ſanguinem ejus; *ita non oportet addere* & *ante* remiſſionem.

Verſ. 25. Quæ data eſt mihi in vos. *Non mutes accuſativum in ablativum* vobis.

CAP. II. v. 2. In agnitionem myſterii Dei patris & Chriſti Jeſu. *Non eſt auferenda conjunctio* &.

V. 7. Abundantes in illo, in gratiarum actione. *Quidam libri, pro* in illo *maſculino, ſcribunt fœmininum* in ea, *ſed nequaquam eſt omittendum* in illo, *quod multi faciunt.*

Verſ. 11. Circumciſione non manufacta. *Cave legas* manifeſta, *pro* manufacta, *quæ manu fit.*

Sequitur: In exſpoliatione corporis carnis. *Nec addas* peccatorum *poſt* corporis, *nec mutes* corporis *in* cutis, *quod eſt* pellis.

Verſ. 16. Aut in parte diei feſti. *Non omittas* feſti.

CAP. III. v. 4. Cùm Chriſtus apparuerit vita veſtra. *Non eſt addenda conjunctio* ſive autem *ſive* enim.

V. 11. Ubi non eſt Gentilis & Judæus. *Non interjicias* maſculus & fœmina, *ſuperfluit enim hoc loco.*

Verſ. 16. Pſalmis, hymnis & canticis ſpiritualibus. *Non eſt præponenda hic ablativis præpoſitio* in.

Verſ. 17. Omnia in nomine Domini Jeſu Chriſti. *Non addendum eſt* facite, *ſed ſubaudiendum.*

V. 20. Hoc enim placitum eſt in Domino. *Non eſt omittenda præpoſitio* in.

CAP. IV. v. 9. Omnia quæ hic aguntur. *Non præponas hic verbis* qui – –

Verſ. 16. Et cùm lecta fuerit apud vos

ejus.

epiſtola hæc. *Non omittas pronomen* hæc.
Ibidem. Et eam quæ Laodicenſium eſt, vos legatis. *Alii paſſivè legunt* & ea quæ Laodicenſium eſt vobis legatur.
V. 18. Gratia vobiſcum. *Non interponas* Domini noſtri Jeſu Chriſti.

EPISTOLA
AD
THESSALONICENSES
PRIOR.

CAP. I. v. 1. Gratia vobis & pax. *Non addas* à Deo patre noſtro & Domino Jeſu Chriſto.
Verſ. 5. Sed & in virtute. *Non omittas medium* &, *ſicut nec ubi ſequitur verſ. 8* Sed & in omni loco.
CAP. II. *verſ. 7.* Cùm poſſemus vobis oneri eſſe. *Nec auferendum eſt pronomen* vobis: *nec neutrum nomen* oneri *facilè commutandum cum maſculino* honori.
Ibidem. Sed facti ſumus parvuli. *Interpres vertit* parvuli, *quod alii* lenes.
Verſ. 16. Pervenit enim ira Dei ſuper illos uſque in finem. *Correctores prætulerunt* pervenit, τῷ prævenit, *quod eſt, ante venit*.
CAP. III. *verſ. 12.* Et abundare faciat charitatem veſtram in invicem. *Non omittas pronomen* veſtram.
CAP. IV. v. 1. Sic & ambuletis. *Alii ſcribunt* ſicut & ambulatis.
V. 8. Itaque qui hæc ſpernit. *Non eſt omittendum pronomen* hæc.
V. 14. Qui reſidui ſumus in adventum Domini. *Non eſt mutandus accuſativus in ablativum* adventu.
CAP. V. v. 3. Sicut dolor in utero habenti. *Dativus non eſt mutandus in genitivum* habentis.
V. 15. Sed ſemper quod bonum eſt ſectamini in invicem & in omnes. *Non omittendum prius* in.

EPISTOLA
AD
THESSALONICENSES
POSTERIOR.

CAP. I. v. 6. Retribuere tribulationem. *Non eſt mutanda vox* tribulationem, *quæ pœnam ſignificat, in* retributionem, *quæ mercedem*.
V. 11. Omnem voluntatem bonitatis. *Non addas pronomen* ſuæ.
CAP. II. *verſ. 12.* Quòd elegerit vos Deus. *Non mutes pronomen ſecunda perſona* vos *in prima* nos.
Verſ. 13. In qua & vocavit vos. *Quidam legunt* in quam, *quidam* ad quod; *ſed malè omnino illi, qui ſcribunt pronomen prima perſona* nos.
CAP. III. v. 4. Quoniam quæ præcipimus. *Retinendum eſt præſens* præcipimus, *non ſurrogandum præteritum* præcepimus.
Verſ. 11. Ambulare inquietè. *Non mutes infinitivum* ambulare *in participium* ambulantes.

EPISTOLA
AD
TIMOTHEUM
PRIOR.

CAP. I. *verſ. 9.* Sciens hoc. *Non ſcribas plurale* ſcientes, *pro ſingulari* ſciens.
Verſ. 12. Chriſto Jeſu Domino noſtro. *Non præponas præpoſitionem* in.
Verſ. 16. Ad informationem eorum. *Cave ſcribas contrarium* deformationem; *ut quidam*.
CAP. II. *verſ. 6.* Teſtimonium temporibus ſuis. *His verbis, nec præponendum eſt* cujus, *nec poſtponendum* confirmatum eſt: *hæc enim conſultò à Patribus omiſſa ſunt*.
V. 15. Si permanſerit in fide. *Alii legunt plurale* permanſerint.
CAP. III. *verſ. 2.* Oportet ergo epiſcopum. *Non commutes* ergo *cum* enim.
Ibidem. Prudentem, ornatum, pudicum. *Non omittas τὸ* pudicum.
V. 14. Hæc tibi ſcribo. *Non ſubjicias* fili Timothee.
CAP. IV. v. 7. Exerce autem teipſum ad pietatem. *Nec hic omittas conjunctionem* autem.
CAP. V. v. 15. Retro Satanam. *Non interjicias præpoſitionem* poſt.
V. 16 Et non gravetur eccleſia. *Non eſt mutandum* & *in* ut *cauſativum*.
V. 18. Non alligabis os bovi trituranti. *Non ſcribas* infrænabis *pro* alligabis.
V. 24. Quoſdam autem & ſubſequuntur. *Non omittas medium* &.
CAP. VI. *verſ. 8.* His contenti ſumus. *Præſens indicativi* ſumus, *mutatur ab aliis in præſens imperativi* ſimus.
Verſ. 9. Inutilia & nociva. *Non præponas* & *voci* inutilia.
V. 16. Et imperium ſempiternum. *Non interjicias præpoſitionem* in *ante* ſempiternum.

EPISTOLA
AD
TIMOTHEUM
POSTERIOR.

CAP. I. *verſ. 2.* Gratia, miſericordia, pax. *Non eſt præponenda conjunctio* & *voci* pax.
Verſ. 3. Gratias ago Deo, cui ſervio à progenitoribus. *Nec hic addenda ſunt pronomina* meo & meis.
V. 15. Scis hoc. *Non interponas* enim.
Ibidem. Ex quibus eſt Phigellus. *Alii ſcribunt unico*. l. Phigelus; *ſed malè illi qui habent* Philetus, *quod nomen occurrit infrà 2. verſ. 17.*
V. 18. Et quanta Epheſi miniſtravit mihi. *Correctores è libris ſuis addiderunt pronomen* mihi.
CAP. II. v. 5. Non coronatur niſi qui legitimè certaverit. *Non mutes præſens* coronatur *in futurum*.
V. 22. Fidem, charitatem, & pacem. *Non interponas* ſpem *inter* fidem & charitatem.
Verſ. 26. A quo captivi tenentur. *Non ſcribas participium* capti *pro nomine* captivi.
CAP. IV. v. 11. Eſt enim mihi utilis in miniſterium. *Non mutes accuſativum in ablativum* miniſterio.
Verſ. 14. Reddet illi Dominus ſecundùm opera ejus. *Futurum indicativi* reddet, *non vertas in præſens imperativi* reddat.
V. 17. Ut per me prædicatio impleatur. *Non ſcribas* impleretur.
V. 19. Saluta Priſcam. *Quidam codices ſcribunt* Priſcillam; *ſed malè illi, qui maſculino genere* Priſcum.

EPISTOLA
AD
TITUM.

CAP. I. *verſ. 8.* Sed hoſpitalem, benignum, ſobrium. *Non addas* prudentem: *cauſa explicatur in Notationibus noſtris*.
Verſ. 10. Sunt enim multi etiam inobedientes. *Non omittas* etiam.
CAP. II. *verſ. 11.* Apparuit enim gratia Dei Salvatoris noſtri. *Non ſcribas fœmininum* ſalutaris, *pro maſculino* Salvatoris noſtri.

EPISTOLA
AD
PHILEMONEM.

VErſ. 6. In agnitione omnis operis boni. *Correctores judicarunt non eſſe omittendum* operis.
Sequitur: Quod eſt in vobis in Chriſto Jeſu. *Nec hic omittendum cenſuerunt* quod eſt in vobis: *immò* quòd eſt *neutrum, prætulerunt* quæ eſt *fœminino, & ſecundam perſonam* in vobis, *primæ* in nobis.

EPISTOLA
AD
HEBRÆOS.

CAP. I. *verſ. 14.* Propter eos qui hæreditatem capient ſalutis. *Retinendum eſt futurum* capient, *non ſubſtituendum præſens* capiunt, *multòque minùs* cupiunt, *quod eſt, deſiderant*.
CAP. II. *verſ. 3* Quæ cùm initium accepiſſet. *Numerus ſingularis* accepiſſet, *non eſt mutandus in pluralem* accepiſſent.
V. 10. Per paſſionem conſummare. *Nec hic mutandum eſt activum* conſummare *in paſſivum* conſummari.
CAP. III. *verſ. 11.* Sicut juravi in ira mea. *Pro adverbio* ſicut, *non ſcribas nomen* quibus.
V. 19. Et videmus quia non potuerunt introire. *Redundat quod quidam libri ſubjiciunt* in requiem ipſius.
CAP. IV. *verſ. 4.* Dixit enim in quodam loco. *Non omittas præpoſitionem* in.
Verſ. 10. Sicut à ſuis Deus. *Non addas conjunctionem* & *ante præpoſitionem* à.
Verſ. 14. Teneamus confeſſionem. *Non interponas* ſpei noſtræ.
Verſ. 16. Adeamus igitur cum fiducia ad thronum gratiæ. *Non ſubjicias pronomen* ejus.
CAP. V. *verſ. 8.* Et quidem cùm eſſet filius Dei. *Correctoribus viſum eſt non eſſe omittendum genitivum* Dei.
Verſ. 11. De quo nobis grandis ſermo & ininterpretabilis ad dicendum. *Servanda eſt ſyllaba in duplicata in voce* ininterpretabilis.
CAP. VI. *verſ. 1.* Ad perfectiora feramur. *Non eſt ſcribendum nomen ſubſtantivum* perfectionem, *loco adjectivi* perfectiora.
CAP. VII. v. 13. De qua nullus altari præſto fuit. *Pro* altari, *non ſubſtituas* altario, *vocem barbaram*.
Verſ. 25. Unde & ſalvare in perpetuum poteſt accedentes per ſemetipſum ad Deum. *Legendum eſt numero plurali* accedentes, *non ſingulari* accedens:

qua

Digitized by Google

qua de re legere licet noſtras Notationes.

CAP. IX. v. 14. Emundabit conſcientiam noſtram. *Loco futuri* emundabit, *non eſt ſcribendum præteritum* emundavit: *nec* veſtram *ſecunda perſona pronomen, loco prima* noſtram.

Verſ. 26. Nunc autem ſemel in conſummatione ſæculorum. *Non mutes ablativum in accuſativum* conſummationem.

Sequitur: Ad deſtitutionem peccati. *Alii libri habent* deſtructionem, *eodem ſenſu*.

CAP. X. v. 6. 8. Holocautomata pro peccato. *Alii libri ante præpoſitionem* pro, *Græco conſentanee, interponunt conjunctionem* & : *quam Syrus cum Correctoribus omiſit*.

Verſ. 16. Dando leges meas. *Non mutes gerundium* dando *in futurum indicativi* dabo.

Verſ. 30. Mihi vindicta, & ego retribuam. *Neque hic mutes nominativum* vindicta *in accuſativum*.

CAP. XI. v. 6. Sine fide autem impoſſibile eſt placere Deo. *Nec omittas* Deo, *nec addas* quemquam.

Verſ. 11. Virtutem in conceptionem ſeminis accepit. *Servandus eſt accuſativus* conceptionem, *non vertendus in ablativum*.

V. 17. Qui ſuſceperat repromiſſiones. *Non ſcribas* in quo, *pro* qui.

V. 34 Effugerunt aciem gladii. *Pro* effugerunt, *a fugio, tertia conjugationis, non corrigas* effugaverunt, *quod eſt, in fugam verterunt, à fugo prima*.

CAP. XII. v. 18. Et accenſibilem ignem. *Legendum eſt* accenſibilem, *quod eſt, qui accendi, qui inflammari poteſt, non dempta littera* n, acceſſibilem, *qui accedi, cui appropinquari poteſt*.

CAP. XIII. *verſ.* 2. Per hanc enim latuerunt quidam, angelis hoſpitio acceptis. *Locus egregiè emendatus, ubi* latuerunt *ſcriptum eſt, præteritum à lateo, quod eſt, occultum, laſcivum eſſe, pro eo quod vulgo legitur* placuerunt, *præteritum à placeo, quod eſt, gratum eſſe*.

Verſ. 9. Optimum eſt enim gratia ſtabilire cor, non eſcis. *Correctores prætulerunt activum* ſtabilire, *paſſivo* ſtabiliri.

EPIST. JACOBI

CATHOLICA.

CAP. I. *verſ.* 18. Voluntariè enim genuit nos. *Non omittas conjunctionem* enim.

V. 25. Qui autem perſpexerit in legem perfectam libertatis. *Accuſativi* legem perfectam, *non ſunt mutandi, prior in ablativum* lege; *poſterior in genitivum* perfectæ, *quomodo plerique legunt*: In lege perfectæ libertatis.

CAP. II. *verſ.* 18. Sed dicet quis: Tu fidem habes. *Non mutes futurum* dicet *in præſens* dicit.

V. 20. Quia fides ſine operibus mortua eſt. *Non ſcribas* otioſa *pro* mortua.

CAP. III. *verſ.* 3. Si autem equis fræna in ora mittimus. *Conjunctio conditionalis* ſi, *non eſt commutanda cum adverbio ſimilitudinis* ſicut.

Ibidem. Et omne corpus illorum circumferimus. *Nec omittendum eſt primum* &, *nec mutandum in* etiam.

Verſ. 4. Ecce naves, cùm magnæ ſint. *Non eſt præponenda conjunctio* & *adverbio* ecce (Et ecce naves) *ſed poſtponenda*.

Ibidem. Circumferuntur à modico gubernaculo. *Verbo* circumferuntur, *non eſt addendum, ſive* autem, *ſive* tamen.

Verſ. 12. Sic neque ſalſa, dulcem poteſt facere aquam. *Nominativum* ſalſa, *non eſſe mutandum in accuſativum, quod quidam faciunt, ut docuimus in Notationibus.*

CAP. IV. *verſ.* 5. Concupiſcit ſpiritus. *Cave præponas* non *negationem verbo* concupiſcit.

Sequitur: Qui habitat in vobis. *Non mutes* vobis *ſecunda perſona pronomen, in* nobis *prima*.

V. 11. Nolite detrahere alterutrum fratres. *Non ſubjicias pronomen* mei.

Verſ. 12. Unus eſt legiſlator & judex. *Non addas conjunctionem* enim.

CAP. V. *verſ.* 3. Theſaurizaſtis vobis iram in noviſſimis diebus. *Non temere omittendum eſſe illud* vobis iram, *ut docent noſtra Notationes*.

Verſ. 5. Et in luxuriis enutriſtis corda veſtra in die occiſionis. *In die occiſionis, non eſt ſeparandum ab hoc verſu, & conſtituendum initium ſequenti.*

Verſ. 16. Addixiſtis & occidiſtis juſtum. *Cavendum eſt, ne recidatur in vetus vitium, quo ſcribebatur* adduxiſtis, *quod eſt, accedere feciſtis, pro eo quod jam Romanorum Patrum opera reſtitutum eſt*, addixiſtis, *quod eſt, condemnaſtis, vocali quinta* u *commutata cum tertia* i.

V. 8. Quoniam adventus Domini appropinquavit. *Servandum eſt præteritum* appropinquavit, *non mutandum in futurum* appropinquabit.

V. 10. Exemplum accipite, fratres, exitus mali, laboris, & patientiæ. *Correctores addendum judicarunt illud* exitus mali, *quod eſt in quibuſdam libris, quamquam videri poſſit ejuſdem Græca vocis verſionem eſſe, cujus eſt* laboris, *quod ſequitur*.

Verſ. 13. Triſtatur aliquis veſtrùm? *Non addatur conjunctio* autem.

Verſ. 15. Et alleviabit eum Dominus. *Alii libri, omiſſa* i *media vocali tertia* i, *ſcribunt* allevabit, *eodem ſenſu, eriget, levius reddet malum*.

Verſ. 20. Salvabit animam ejus à morte. *Non commutes* ejus *cum* ſuam.

Sequitur: Et operiet multitudinem peccatorum. *Retinendum eſt futurum* operiet, *non ſupponendum præſens* operit.

EPISTOLA PETRI

PRIOR.

CAP. I. *verſ.* 7. In revelatione Jeſu Chriſti. *Ablativus* revelatione, *non eſt mutandus in accuſativum* revelationem.

Verſ. 9. Salutem animarum. *Non addas* veſtrarum.

Verſ. 13. Perfectè ſperate. *Non ſubſtituat nomen* perfecti, *pro adverbio* perfectè.

Verſ. 15. Et ipſi in omni converſatione ſancti ſitis. *Non præponatur his verbis* ut.

Verſ. 25. Quod evangelizatum eſt in vos. *Non mutetur accuſativus* vos *in ablativum*.

CAP. II. *verſ.* 2. Rationabile, ſine dolo, lac concupiſcite. *Retinendum eſt neutrum ſingulare* rationabile, *non ſupponendum maſculinum plurale* rationabiles.

Verſ. 5. Et ipſi tamquam lapides vivi ſuperædificamini domus ſpiritualis. *Inſignis correctio, qua reſtitutus eſt nominativus ſingularis verbis* domus ſpiritualis, *pro pluralibus, ſive nominativis, ſive accuſativis* domus, *vel* domos ſpirituales, *qui regi ſolent, nunc addita, nunc dempta*, in *præpoſitione*.

V. 10. Quæ eſt enim gloria. *Non mutes* gloria, *poſitum pro gloriandi materia, cum* gratia.

V. 21. Quia & Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplum. *Quidam boni libri legunt duplex* vobis, *ſecunda perſona: ſed malè illi qui duplex* nobis, *prima perſona, ſequitur enim ſecunda perſona*: Ut ſequamini veſtigia ejus *tametſi veteres quidam, docendi cauſa, citant prima perſona* ſequamur. *Legat, cui placet, Notationes noſtras*.

Verſ. 23. Tradebat autem judicanti ſe injuſtè. *In quibuſdam codicibus hæc reperiuntur vitia; ut pro* autem *legant* enim: *addant alterum* ſe, *præpoſitum participio* judicanti; *participium illud ſingulare dativi caſus, mutent nonnulli in accuſativum pluralem* judicantes, *nonnulli in verbum infinitum* judicari. *De reliquo lege Notationes*.

CAP. III. v. 2. Caſtam converſationem veſtram. *Correctores prætulerunt* caſtam, *ei quod alii legunt* ſanctam.

Verſ. 4. Qui eſt in conſpectu Dei locuples. *Non mutes maſculinum* qui *in neutrum* quod.

V. 8. In fine autem omnes unanimes. *Legendum eſt* in fine. *poſitum pro demum, ſive poſtremò, non* in fide, *tamquam Chriſtiani*. *Nec voci* unanimes, *adjiciendum eſt* in oratione eſtote, *quamquam id habeat epiſtola Dominica quinta poſt Pentecoſten. De his latius noſtra Notationes*.

Verſ. 11. Declinet à malo. *Non addas* autem.

V. 14. Et non conturbemini. *Non ſcribas* ut *pro* &, *id eſt, vocalem quintam pro ſecunda*.

Verſ. 15. De ea quæ in vobis eſt ſpe. *Superfluit quod alii libri ſubjiciunt*, & fide.

Verſ. 17. Melius eſt enim benefacientes. *Non addas conjunctionem* ut *ante* benefacientes.

V. 18. Mortificatus quidem carne, vivificatus autem ſpiritu. *Egregia emendatio, qua reſtituti ſunt nominativi ſingulares*, mortificatus & vivificatus, *pro iis qui vulgò ſcribuntur accuſativis pluralibus*, mortificatos & vivificatos.

Verſ. 19. In quo & his qui in carcere erant ſpiritibus veniens prædicavit. *Pro* carcere, *quod eſt cuſtodia, malè quidam legunt* carne, *quod eſt, corpore. Deinde verbo* erant, *ſuperflue adjiciunt alii participium* concluſi. *Denique dativus pluralis* ſpiritibus, *ex Patrum correctione ſervandus eſt, pro eo qui à pleriſque legitur ablativo ſingulari* ſpiritu.

Verſ. 21. Quod & vos nunc. *Non facilè mutandum eſt pronomen ſecunda perſona* vos *in primæ* nos.

CAP. IV. *verſ.* 4. In quo admirantur. *Ut non eſt ſcribendum plurale* quibus, *pro ſingulari* quo: *ita non eſt mutandum verbum* admirantur, *in* peregrinantur, *aut* obſtupeſcunt, *quæ ſunt Græcæ dictionis aliæ verſiones*.

Verſ. 7. Omnium autem finis appropinquavit. *Retinendum eſt præteritum* appropinquavit, *non reſumendum futurum* appropinquabit.

V. 12. Chariſſimi, nolite peregrinari. *Pro* peregrinari, *quidam libri legunt* mirari, *quemadmodum è contrario, ſuprà v. 4. pro* admirantur, *quidam legunt* peregrinantur: *vox enim Græca* ξενίζεσθαι, *ad verbum quidem transfertur* peregrinari, *ad ſenſum autem* mirari *ſeu* admirari.

Verſ. 14. Super vos requieſcit. *Non eſt mutandum præſens* requieſcit *in futurum*.

Verſ. 17. Qui non credunt Dei Evangelio. *Non eſt omittendum* Dei.

V. 18. Et ſi juſtus vix ſalvabitur. *Non addas* quidem.

CAP. V. v. 3. Sed forma facti gregis ex animo. *Correctores prætulerunt, ſingularem numerum* forma, *plurali* formæ: & *genitivum* gregis, *dativo*.

Verſ. 15.

Verſ. 13. Quæ eſt in Babylone collecta. *Pro quadriſyllaba voce* coelecta, *cave legas triſyllabam* collecta, *mutata vocali e in conſonantem* l.

EPISTOLA PETRI

POSTERIOR.

CAP. I. v. 3. Quæ ad vitam & pietatem donata ſunt. *Correctores prætulerunt plurale* ſunt *ſingulari* eſt.

V. 4. Per quem maxima. *Et hic prætulerunt maſculinum* quem, *fœminino* quam, *& neutro* quæ.

Verſ. 8. Hæc enim ſi vobiſcum adſint. *Alii libri legunt:* Hæc enim vobis cum adſint.

V. 16. Non enim doctas fabulas ſecuti. *Egregie Correctores*, indoctas, *quod vulgo legitur, emendarunt ſcribendo contrarium* doctas, *quod eſt, eruditas, ſeu artificioſe concinnatas.*

Ibidem. Virtutem & præſentiam. *Et hic rectè emendarunt* præſentiam, *quod eſt, adventum, a præſum, pro* præſcientiam, *quod eſt, providentiam, à præſcio.*

CAP. II. *Verſ.* 13. Coinquinationes & maculæ. *Legendum eſt* coinquinationes, *primo caſu numeri pluralis, non* coinquinationis, *ſecundo caſu numeri ſingularis.*

Verſ. 18. Superba enim vanitatis loquentes. *Pro* ſuperba *adjectivo, non ſcribas, addita vocali tertia* i, ſuperbia *ſubſtantivum.*

CAP. III. *verſ.* 13. Secundùm promiſſa ipſius. *Præpoſitionem* ſecundùm *non vertas in conjunctionem* &.

Verſ. 15. Et Domini noſtri. *Non addas* Jeſu-Chriſti.

EPIST. JOANNIS

PRIMA.

CAP. I. v. 9. Ab omni iniquitate. *Non omittas præpoſitionem* ab.

CAP. II. *verſ.* 4. Qui dicit ſe noſſe eum. *Non mutes pronomen* eum *in nomen* Deum.

V. 14. Scribo vobis infantes, quoniam cognoviſtis patrem. *Quod ſequitur in manuſcriptis codicibus:* Scribo vobis patres, quia cognoviſtis eum qui ab initio eſt, *& totidem verbis præceſſit ſuprà, v.* 13. *Sixtina Biblia omittunt. Lege Notationes noſtras.*

Ibidem. Scribo vobis juvenes. *Alii libri pro* juvenes *ſcribunt* adoleſcentes, *ut ſuprà, v.* 13. *Nam & Græcè eadem vox repetitur* νεανίσκοι.

Verſ. 17. Et mundus tranſit & concupiſcentia ejus. *Non eſt mutandum præſens* tranſit *in futurum* tranſibit.

Verſ. 18. Et nunc antichriſti multi facti ſunt. *Non eſt omittendum primum* &.

V. 22. Quis eſt mendax, niſi is qui negat quoniam Jeſus eſt Chriſtus. *Patres omiſerunt negationem* non, *quam alii præponunt verbo* eſt *poſteriori.*

CAP. III *verſ.* 17. Et viderit fratrem ſuum neceſſitatem habere. *Rectius legitur* neceſſitatem *quam* neceſſe.

CAP. V. *verſ.* 7. Quoniam tres ſunt qui teſtimonium dant in cælo, Pater, Verbum, & Spiritus ſanctus, & hi tres unum ſunt: & tres ſunt qui teſtimonium dant in terra. *Sunt libri, qui hoc ſolum legant:* Quoniam tres ſunt qui teſtimonium dant in terra, *intermedia autem omnia omittunt. Sed conqueritur, præfatione in Catholicas Epiſtolas, D. Hieronymus, ab infidelibus tranſlatoribus, Patris Verbique ac Spiritus teſtimonium omiſſum.*

V. 12. Qui habet filium, habet vitam: qui non habet filium, vitam non habet. *Voci* filium *non addas* Dei.

Verſ. 14. Et hæc eſt fiducia, quam habemus ad eum. *Non ſcribas nomen* Deum, *loco pronominis* eum.

EPIST. JOANNIS

SECUNDA.

VErſ. 11. Communicat operibus ejus malignis. *Quod ſubjiciunt quidam libri,* Ecce prædixi vobis, ut in die Domini non confundamini, *Patres, ut ſuperfluum, prætericrunt.*

EPIST. JOANNIS

TERTIA.

VErſ. 4. Majorem horum non habeo gratiam. *Non mutes* majorem gratiam *cum* majus gaudium, *quod quidam faciunt.*

Verſ. 6. Qui teſtimonium reddiderunt charitati tuæ. *Non omittas primum* qui.

Ibidem. Quos, benefaciens, deduces dignè Deo. *Non pauci boni libri, Græco conſentaneè,* benefacies *verbum, deducens participium legunt, contrà ac Romana Biblia.*

Verſ. 9. Sed is qui amat primatum gerere in eis, Diotrephes. *Nominis hujus proprii antepenultima littera eſt* φ phi *adſpirata, non* π pi *tenuis.*

V. 10. Commoneboejus opera. *Non ſcribas* commoneam.

Verſ. 11. Qui malè facit, non vidit Deum. *Non mutes nomen* Deum *in pronomen* eum.

EPISTOLA JUDÆ

CATHOLICA.

VErſ. 3. Deprecans ſupercertari ſemel traditæ ſanctis fidei. *Nihil opus eſt activa forma ſcribere* ſupercertare: *Interpres enim uſus eſt verbo* ſupercertari, *ut deponenti, quemadmodum aliàs.*

Verſ. 11. Væ illis quia in via Cain abierunt. *Non mutes conjunctionem* quia *in pronomen* qui.

Verſ. 12. Nubes ſine aqua, quæ à ventis circumferuntur. *Nec hic mutandum verbum* circumferuntur *in* conferuntur.

Verſ. 14. Prophetavit autem & de his. *Non omittas medium* &.

Verſ. 15. Quæ locuti ſunt contra Deum peccatores impii. *Correctores maluerunt nomen* Deum, *quàm pronomen* eum.

Verſ. 16. Et os eorum loquitur ſuperba. *Servandum eſt adjectivum* ſuperba *non ſubſtituendum ſubſtantivum* ſuperbiam.

Verſ. 20. Superædificantes voſmetipſos ſanctiſſimæ veſtræ fidei. *Patres prætulerunt pronomen ſecundæ perſonæ* veſtræ, *pronomini primæ perſonæ* noſtræ.

V. 24. Immaculatos in exultatione. *Cave omittas illud* in exultatione.

APOCALYPSIS.

CAP. II. v. 1. Angelo Epheſi Eccleſiæ ſcribe. *Non præponas his verbis conjunctionem* &.

Verſ. 4. Sed habeo adverſum te. *Non hic addas* pauca.

Verſ. 23. Et filios ejus interficiam in morte. *Non mutes caſum ſextum in quartum* mortem.

V. 24. Vobis autem dico & cæteris qui Thyatiræ eſtis. *Correctores judicarunt non omittendum medium* &.

Ibidem. Et qui non cognoverunt altitudines ſatanæ. *Primum* & *à Patribus additum eſt, & nomen* altitudines *ſcriptum ab eis eſt numero plurali, pro eo quià pleriſque minùs rectè legitur ſingulari* altitudinem.

CAP. IV. v. 1. 2. Et oſtendam tibi quæ oportet fieri poſt hæc. Et ſtatim fui in ſpiritu. *Nec addas* citò *ante* poſt hæc, *nec conſtituas* poſt hæc *initium proximi verſus, nec denique omittas* & *ante* ſtatim.

CAP. V. *verſ.* 10. Et regnabimus ſuper terram. *Non facilè mutes perſonam primam in tertiam* regnabunt.

CAP. VIII. *verſ.* 3. Ut daret de orationibus Sanctorum omnium. *Non omittas præpoſitionem* de.

V. 5. Et accepit angelus thuribulum. *Non addas* aureum.

V. 12. Et noctis ſimiliter. *Non mutes genitivum in dativum* nocti, *multòque minus in nominativum, vel ablativum.*

CAP. IX. *verſ.* 5. Et datum eſt illis ne occiderent eos. *Cave, pro* datum *à* do, *legas* dictum *à* dico.

Sequitur: Sed ut cruciarent menſibus quinque. *Activum* cruciarent *non eſt mutandum cum paſſivo* cruciarentur.

V. 18. De igne & de fumo & ſulphure. *Non legas ea loco poſterioris* de.

CAP. X. v. 1. Et pedes ejus tanquam columnæ ignis. *Non mutes plurale* columnæ *in ſingulare* columna.

CAP. XII. *verſ.* 2. Et in utero habens clamabat parturiens. *Non præponas conjunctionem* & *verbo* clamabat, *nec præteritum imperfectum* clamabat *vertas in præſens* clamat.

V. 3. Et in capitibus ejus. *Non ſcribas* ſuis *pro* ejus.

Verſ. 6. Ut ibi paſcant eam. *Legendum* eſt paſcant *numero plurali, non* paſcat *ſingulari.*

CAP. XIII. v. 10. Qui in captivitatem duxerit, in captivitatem vadet. *Correctores prætulerunt futurum* vadet *præſenti* vadit.

V. 15. Et faciat ut quicumque. *Nihil opus eſt* faciat *mutare, aut in præſens* facit, *aut in futurum* faciet.

CAP. XIV. *verſ.* 5. Sine macula enim ſunt ante thronum Dei. *Non facilè omittendum eſt illud* ante thronum Dei.

Verſ. 7. Qui fecit cœlum & terram, mare & fontes aquarum. *Non interponas* & omnia quæ in eis ſunt, *inter* mare *ac* & fontes aquarum.

CAP. XV. *Verſ.* 3. Juſtæ & veræ ſunt viæ tuæ, Rex ſæculorum. *Non addas* Domine *ante* Rex. *Pro* ſæculorum, *quidam libri ſcribunt* ſanctorum, *prout & Græcè.*

Verſ. 6. Veſtiti lino mundo & candido. *Legendum eſt* lino, *ex quo fiunt veſtes lineæ, non* lapide, *ex quo veſtes fieri nequeunt.*

CAP. XVI. v. 2. Et abiit primus. *Non addas* angelus, *ſed ſubaudias.*

Verſ. 5. Et audivi angelum aquarum dicentem. *Cave loco* aquarum *legas numerum* quartum.

Verſ. 7. Et audivi alterum ab altari dicentem. *Non eſt omittendum* ab altari, *quod Romani Patres reſtituerunt ex veteribus manuſcriptis.*

Verſ. 13. Spiritus tres immundos. *Non addas verbum* exire.

CAP. XVII. *verſ.* 4. Et inaurata auro. *Eſt hic vitium typographicum in Romanis Bibliis, ubi ſcriptus eſt ablativus* inaurato, *pro nominativo fœminino* inaurata; *vocalis inquam quarta pro prima.*

Ibidem. Plenum abominatione & immunditia. *Non ſcribas ſecundum caſum pluralem* abominationum, *pro ſexto ſingulari* abominatione.

CAP. XVIII. *verſ.* 13. Et cinnamomum. *Non addas* & amomum.

V. 15. Mercatores horum qui divites facti ſunt. *Pronomen* horum *non mutes in nomen* hominum.

CAP. XIX. *v.* 1. Poſt hæc audivi quaſi vocem turbarum multarum. *Cave ſcribas* tubarum, *quod eſt*, *buccinarum*, *pro* turbarum, *quod eſt*, *populorum*.

Ibidem. Salus & gloria & virtus Deo noſtro eſt. *Romani Correctores meritò ſcripſerunt* ſalus, *quod eſt proſperitas*, *pro eo quod vulgò legitur* laus.

Verſ. 6. Et audivi quaſi vocem turbæ magnæ. *Legendum eſt* turbæ, *non* tubæ, *quod eſt buccina*.

Verſ. 15. Et de ore ejus procedit gladius ex utraque parte acutus. *Non eſt omittendum* ex utraque parte, *quod Correctores conſultò addendum cenſuerunt*.

Verſ. 20. In ſtagnum ignis ardentis ſulphure. *Non interjicias conjunctionem* & *ante* ſulphure.

CAP. XX. *verſ.* 11. Et locus non eſt inventus eis. *Non præponas præpoſitionem* ab *dativo* eis.

CAP. XXI. *verſ.* 4. Quia prima abierunt. *Non eſt commutanda conjunctio* quia *cum relativo* quæ.

V. 12. Et in portis angelos duodecim. *Cave pro* angelos, *quod ſignificat cæleſtes nuncios*, *legas* angulos, *id eſt*, *vocalem quintam* u *pro* e *ſecunda*.

Verſ. 23. Nam claritas Dei illuminavit eam. *Non eſt mutandum præteritum* illuminavit *in futurum*.

CAP. XXII. *verſ.* 1. Et oſtendit mihi fluvium aquæ vitæ. *Nomen ſubſtantivum* vitæ, *non eſt commutandum cum adjectivo* vivæ.

Verſ. 5. Quoniam Dominus Deus illuminabit illos. *Retinendum eſt futurum* illuminabit, *non facilè ſubſtituendum præſens* illuminat.

Verſ. 9. Et eorum qui ſervant verba prophetiæ libri hujus. *Correctoribus viſum eſt*, *non omittendum nomen* prophetiæ, *quod à multis libris additur*.

V. 11. Et qui juſtus eſt, juſtificetur adhuc. *Non pauci libri habent* juſtitiam faciat adhuc. *Græca ſimiliter variant*.

F I N I S.

LIBELLUS ALTER
CONTINENS
Alias lectionum Varietates in eiſdem
BIBLIIS LATINIS
EX VETUSTIS MANUSCRIPTIS
Exemplaribus collectas,
QUIBUS
POSSIT PERFECTIOR REDDI
feliciter cœpta CORRECTIO, ſi accedat SUMMI
PONTIFICIS Auctoritas,

Obſervatore & Collectore eodem

FRANCISCO LUCA BRUGENSE,

Eccleſiæ Cathedralis Audomaropolitanæ
Theologo & Decano.

Digitized by Google

S U B M I S S I O.

Omnia Catholicæ Eccleſiæ, ejuſque in terra conſpicui Capitis, Romani Pontificis, judicio, ſubmiſſa ſunto.

Franciſcus Lucas.

A P P R O B A T I O.

UT priorem, ita & poſteriorem hunc libellum, approbo tamquam utilem ad ea, quæ inſcripta mihi dedicatoria præfatione explicantur. Actum Audomaropoli 12. Junii 1617.

F. Jac. Epiſcopus Audomarenſis.

INſraſcriptus adhibita cura perlegi libellos hos duos ab eximiæ pietatis & doctrinæ viro D. Franciſco Luca, Eccleſiæ Cathedralis S. Audomari Theologo, & Decano, magna cura, maturoque judicio elaboratos: quorum prior deſtinatur ad conſervandam Sacrorum Bibliorum Latinorum à mendis ſcribarum correctionem, quæ ſub Sixto V. & Clemente VIII. Pontificibus Maximis, ſingulari Dei beneficio, inchoata, provecta, & publicata fuit; poſterior verò, ad ſubſidium aliquod præſtandum reſiduo correctionis, ſuo tempore, per ſupremam itidem in Eccleſia auctoritatem, paulatim conficiendo: eoſque non uno nomine dignos cenſui qui imprimantur.
Duaci 27. Maji 1617.

Bartholomæus Petrus S. Th. D. & in Univerſ. Duacenſi Prof.

R.MO

R^MO. IN CHRISTO PATRI JACOBO BLASÆO, EPISCOPO AUDOMAROPOLITANO, Domino ſuo cùm primis colendo,

FRANCISCUS LUCAS.

SUNT anni circiter quindecim, quòd Reverendiſſimæ Paternitati Veſtræ inſcripſerim, & probandum obtulerim libellum, in quem congeſſeram loca inſigniora, à Romanis Patribus, Summorum Pontificum Sixti V. & Clementis VIII. auctoritate delegatis, correcta in Bibliis latinis editionis vulgatæ. Qui libellus, ut avidè fuit à pleriſque expetitus, ita variis locis excuſus hactenus, apud viros doctos, & Sacræ Scripturæ ſtudioſos, virtute atque auſpicio veſtro tenet locum ſuum. Jam offero alterum libellum, in quem, Doctorum Theologorum hortatu, congeſſi alio loco notatu digna, ex veteribus editionis Vulgatæ manuſcriptis libris collecta, quæ hactenus non correcta, meritò fortaſſis pleraque corrigi poſſent, Summo Pontifice ſimiliter committente. Quamvis enim priores illi Patres feliciſſimè laborarint, & plura vulgatæ editionis loca dexterrimè reſtituerint, ita ut omninò fatendum ſit, editionem eorum cæteris omnibus, quæ ad hunc uſque diem prodierunt, emendatiorem, purioremque eſſe, quod non temerè habet præfatio, & ex priore illo noſtro libello manifeſtum evadit: Tamen, quod etiam præfatio admittit, difficile ſit affirmare, numeris omnibus eſſe abſolutam. Ea eſt enim humana imbecillitas, ut non ſemel obſervet omnia, prætereat facilè hæc illa, nec ita rem conficiat, quin poſterorum diligentiæ, ac curæ aliquid relinquat. Nihil in hac vita extat omni ex parte perfectum; Etiam in Vaticana eaque prima horum Bibliorum editione, impreſſores non pauca errata admiſerunt: quæ paſſim in priore libello notavimus. Scio quòd Patres illi Correctores nonnulla, quæ emendare potuiſſent, conſultò qualia erant, reliquerint, ad offenſionem Populorum vitandam, veteri D. Hieronymi exemplo, in libris Regum præſertim & Proverbiorum, è quibus multa fuerant auferenda, juxta fidem conſpirantium manuſcriptorum editionis Vulgatæ: ſed tamen & illa adnotaſſe, & ne memoria eorum pereat, hoc libello indicaſſe expedit. Ut omittam quod de illis, celebris quidam ſacræ Theologiæ Profeſſor aliquando ad me ſcripſit in hæc verba: *Et verò quòd de vitanda eorum, qui ſecus aſſueti ſint, offenſione, allatum eſt, idque exemplo B. Hieronymi; non quidem planè negligendum eſt: in dies tamen minus minuſque retinet virium: Quoniam per notationes variarum lectionum hactenus à Catholicis, & eruditis Viris editas jam præluſum eſt caſtigationi, ita ut novitate jam anteà magnam partem detrita vix quidquam offen-*

ſionis

ſtionis pariat, quæ deinde ſubſequitur Bibliorum legitima auctoritate facta emendatio; ſed reverentiam potiùs, & animi gratitudinem. Nam &, ut idem aliàs me monuit, Hieronymus verſabatur in corrigendis erratis Interpretum, quorum verſiones in uſum plurium Eccleſiarum receptæ jam fuerant: Hic laboratur, non in corrigendo Interprete, ſed in verſione Interpretis emendanda ex ejuſdem verſionis exemplaribus, hoc eſt in Notariorum erratis auferendis. Quare minus facilè quis poteſt offendi. Sive autem conſultò, ſive fortuitò ſint omiſſa hujuſcemodi loca, quæ in melius fortè mutari potuerant. Utile tamen eſt, quod dicebam, ea annotaſſe, & ſcripto tradidiſſe, ne memoria notitiaque Doctorum hominum, qui Sacræ Scripturæ evolvendæ diligentiùs incumbunt, elabantur. Sed accuſent me fortè multi temeritatis, & arrogantiæ, quòd poſt præclaros illos viros, à ſede Apoſtolica delegatos, auſim mutare aliquid in Bibliis, & judicium meum illorum judicio præferre. Reſpondeo, quòd mea mens non ſit mutare aliquid, aut præferre: ſed, quòd eas varias lectiones, quas in latinis vulgatæ editionis codicibus, & tractatoribus inveni, & veriſimilitudinem habere videntur, in medium proferam, judicio Suæ Sanctitati iiſque quos illa iterùm committere poſſit relicto, an ſint præferendæ aliiſque ſurrogandæ. Non facilè quidem ineuntur, & reſumuntur hujuſmodi examina (ſcio) ſed ſi inſtituantur aliquando, ſerviet libellus iſte noſter ad ſublevandos deputatorum labores; ſin minus, ad lucem multorum Sacræ Scripturæ locorum. In quam ſententiam reſpondit mihi Illuſtriſſimus Cardinalis Bellarminus, litteris datis Romæ, die primo Novembris 1606. poſtquam acceperat libellum Notarum ad varias lectiones græcas, & latinas in quatuor Evangeliis occurrentes, quem ipſi dedicaram: *Si videro textum ipſum certò in melius alicubi poſſe mutari, ſignificabo id Summo Pontifici, & Cardinalibus deputatis: Sed tu ipſe planè vides non facilè hujuſmodi mutationes in Sacro Textu eſſe faciendas: Quamvis utiliſſimum ſit, ut viri docti, tum de variis lectionibus, tum de judicio peritorum hominum tui ſimilium admoneantur*. Qui & aliis litteris Capuæ datis die 6. Decembris 1603. poſtquam accepiſſet libellum illum Correctionum Romanarum, ſcripſit ad me quod huc apprimè facit: *De libello ad me miſſo gratias ago: ſed ſcias velim, Biblia vulgata non eſſe à nobis accuratiſſimè caſtigata, multa enim de induſtria juſtis de cauſis pertranſivimus, quæ correctione indigere videbantur; Variæ lectiones, quæ in Bibliis Lovanienſibus habentur, & in quas tu librum utiliſſimum ſcripſiſti, mihi videbantur omnino addendæ: quippe quæ inſtar Bibliothecæ mihi eſſe videntur. Sed non placuit aliis, ut in prima editione apponerentur*. Hæc ille, quibus ſignificat, & ſe unum fuiſſe è numero Correctorum (qua re multum utilitatis dignitatiſque operi acceſſit) & poſſe aliquando fieri, ut accuratior caſtigatio adhibeatur. Similia ſcripſit Joannes Baptiſta Bandinus Præfectus Typographiæ Vaticanæ litteris juſſu Illuſtriſſimi Cardinalis Baronii ad Moretum Romæ datis pridie Kalendas Auguſti anno 1604. *In Bibliorum editione*, inquit, *laudo diligentiam veſtrorum Theologorum, qui accuratè multa adnotarunt. Ea D. Card. Baronius mihi tradidit ut inſpicerem, & de iis reſponderem, ut feci ſemel, & iterum. Fateor in Bibliis nonnulla adhuc ſupereſſe, quæ in melius mutari poſſent: quædam etiam neſcio quo pacto ſic impreſſa reperiuntur, ut exempli gratia 1. Reg. cap. 2. verſ. 17. retrahebant homines à ſacrificio, cùm libri omnes, & impreſſi, & manuſcripti habeant, detrahebant homines ſacrificio*, & cætera plura in hanc rem. Priori itaque libello meo, recenſui loca præcipua jam correcta: poſteriori hoc loca præcipua, quæ adhuc corrigi poſſent, meo, aliorumque judicio. Hunc non minùs quàm priorem Romanis Patribus, aliiſque viris doctis gratum fore confido; ſi ut prior veſtræ approbationis calculum mereatur, Reverendiſſime & Ampliſſime Domine, quem ut Deus O. M. nobis, & Eccleſiæ pergat ſervare diu incolumem, precibus impetrare obnixè contendo.

Digitized by Google

LIBELLUS ALTER
Continens alias lectionum Varietates in eiſdem
LATINIS BIBLIIS
EX VETUSTIS MANUSCRIPTIS
Exemplaribus collectas.

GENESIS.

CAPITIS XI. *V.* 13. Vixitque Arphaxad poſtquam genuit Sale, trecentis tribus annis. *Alii libri conſonanti Hebrææ, & Chaldææ, ſcribunt* quadrigentis *pro* trecentis, *hoc eſt augent numerum uno centenario.*

CAP. XVIII. *verſ.* 28. Delebis propter quadraginta quinque univerſam Urbem? *Quædam manuſcripta cum antiquis libris veteris noſtri Epanorthotæ, omittunt majorem numerum, nempe* quadraginta, *conformiter Hebrais, & Chaldais, quinetiam Græcis quibuſdam codicibus nominatim Sixtinæ editionis.*

CAP. XXIV. *verſ.* 52. Procidens adoravit. *Complura manuſcripta eaque fide digna omittunt* procidens.

CAP. XXX. v. 40. Et poſuit virgas in canalibus, *Alia manuſcripta fide digna omittunt hic illud* in canalibus, *quod legitur ſuprà, v.* 38. *& infrà, v.* 41.

CAP. XXXII. *verſ.* 17. Aut quò vadis? aut cujus ſunt iſta? *Quidam libri loco duplicis* aut *disjunctivæ, legunt duplicem* & *copulativam.*

CAP. XXXVI. v. 2. Et Oolibama filiam Anæ filiæ Sebeon: *Pro genitivo Fæmineo* filiæ, *alii legunt accuſativum* filiam, *alii genitivum maſculinum* filii. *Legantur notationes noſtræ in varias bibliorum lectiones.*

CAP. XXXVII. *verſ.* 24. In ciſternam veterem, quæ non habebat aquam. *Non abſque cauſa omittitur ab aliis manuſcriptis nomen adjectivum* veterem.

CAP. XXXIX. *verſ.* 14. Vocavit ad ſe. *Alii codices omittunt* ad ſe.

CAP. XL. *verſ.* 13. Recordabitur Pharao miniſterii tui. *Quædam manuſcripta habent* magiſterii.

CAP. XLI. *verſ.* 24. Narravi conjectoribus ſomnium. *Quidam Codices pro accuſativo ſingulari, legunt genitivum pluralem* ſomniorum.

CAP. XLIV. v. 27. Ad quæ ille reſpondit. *Quidam codices, pro propoſitione* ad quæ ille, *ſcribunt conjunctionem* at ille.

CAP. XLV. *verſ.* 23. Triticum in itinere, paneſque portantes. *Quidam conjiciunt legendum* in iter.

V. 26. Joſeph filius tuus vivit. *Multa exemplaria omittunt* filius tuus.

CAP. XLVII. *verſ.* 11. In optimo terræ loco. *In aliis egregiis libris pro* loco *legitur* ſolo.

EXODUS.

CAP. XI. *verſ.* 16. Greges Patris ſui. *Videtur præferri poſſe ſingulare* gregem *plurali* greges.

Verſ. 22. Alterum verò peperit, quem vocavit Eliezer, dicens: Deus enim Patris mei adjutor meus, eripuit me de manu Pharaonis. *Hunc verſiculum quamvis abſit a quibuſdam latinis manuſcriptis ab Hebrais, & Chaldaicis libris, quin etiam à græca editione, adeoque repetatur ab omnibus infrà* 18. *v.* 4. *Non tamen omiſerunt hoc loco correctores, forte quòd in nonnullis græcis libris legatur.*

CAP. XII. *verſ.* 13. Tranſcendet hoſtium domus. *Manuſcripta quædam omittunt* veniam domus.

CAP. XV. v. 19. Ingreſſus eſt enim eques Pharao. *Alii legere malunt* equus *ſecundæ declinationis pro* equitatus *equum* eques *tertiæ. Vide notationes noſtras.*

Verſ. 27. Venerunt autem in Elim filii Iſrael. *Non temerè libri quidam omittunt* filii Iſrael.

CAP. XXI. v. 14. Ab altari meo evelles eum. *Alii boni libri legunt* avelles, *primum nempe vocalem loco ſecundæ.*

CAP. XXIII. v. 20. Ecce ego mittam Angelum meum. *Multa bona manuſcripta omittunt pronomen* meum.

CAP. XXIX. *verſ.* 2. Quæ conſperſa ſit oleo. *Quidam libri legunt plurali numero* ſint.

Verſ. 18. Odor ſuaviſſimus victimæ Domini. *Quædam bona manuſcripta pro genitivo* victimæ *habent nominativum* victima.

CAP. XXXII. v. 28. Cecideruntque in die illa quaſi viginti tria millia hominum. *Pro* viginti tria, *quod eſt in quibuſdam libris, in quibuſdam legitur amplius, nempe* triginta tria, *in quibuſdam minus, nempe* tria. *His poſtremis favent Hebræa, Græca,* & *Chaldæa; & inter auctores, Rabanus diſertè, ubi enarrant hunc locum, Ambroſius* Epiſtol. 56. *Thomas in ſumma* 2. 2. *quæſt.* 14. *art.* 3. *& quæſt.* 97. *art.* 4. *præter alios.*

CAP. XXXVI. *verſ.* 29. Et in unam compaginem. *Alii latinè ſcribunt* compagem.

Verſ. 34. Fuſis baſibus earum argenteis. *Hæc pericope ut non legitur Hebraicè, ita nec latinè, ab antiquis bonis libris manuſcriptis.*

LEVITICUS.

CAP. XX. *verſ.* 5. Ut fornicaretur cum Moloch. *Alii boni libri ſcribunt numerum pluralem* fornicarentur.

CAP. XXV. *verſ.* 12. Sed ſtatim oblata comedetis. *Alii libri legunt* ablata, *id eſt primam vocalem pro quarta.*

NUMERI.

CAP. VIII. v. 2. Cùm poſueris ſeptem lucernas, candelabrum in auſtrali parte erigatur. Hoc igitur præcipe ut lucernæ contra boream è regione reſpiciant ad menſam panum propoſitionis: contra eam partem, quam Candelabrum reſpicit, lucere debebunt. *Magna pars horum verborum, hæc, inquam,* candelabrum in auſtrali parte erigatur. Hoc igitur præcipe, ut lucernæ contra boream, è regione reſpiciant ad menſam panum propoſitionis, *omittitur ab Hebræis, & Græcis codicibus, quin etiam à quibuſdam latinis manuſcriptis. Videri poſſet addita fuiſſe explicationis cauſa ex Exod.* 40. *v.* 22.

CAP. XVIII. v. 28. Et univerſis quorum accipitis, primitias offerte Domino. *Sic monent quidam interponendum,* ut primitias *referantur ad* offerte, *&* quorum *ſubaudias* decimas.

CAP. XX. *Verſ.* 6. Clamaveruntque ad Dominum atque dixerunt: Domine Deus audi clamorem hujus populi, & aperi eis Theſaurum tuum, fontem aquæ vivæ, ut ſatiati ceſſet murmuratio eorum. *Verſiculum hunc, cum Hebraicis, Græcis, & Chaldaicis libris, omittunt textus intiani Regii operis, & textus Rabani commentar. adjunctus. Quidam putant acceptum fuiſſe ex epiſtola feria ſexta poſt Dominicam tertiam Quadrageſimæ: ut collector Epiſtolarum aliquando omittit, aliquando addit aliunde quædam.*

CAP. XXV. v. 12. Idcircò loquere ad eum. *Alii libri ſupplent plurale* ad eos *loco ſingularis: neutrum in Hebraice legitur.*

DEUTERONOMIUM.

CAP. XII. *v.* 21. Locus autem (&c.) ſi procul fuerit. *Clarior eſſet oratio omiſſa conjunctione* ſi.

CAP. XXV. v. 3 Ne fœdè laceratus ante oculos tuos abeat frater tuus. *Unum manuſcriptum pro* abeat, *legit* habeatur, *alterum monſtrat ſignum varietatis: Veriſimilis eſt conjectura legendum* jaceat.

CAP. XXVI. v. 10. Et adorato Domino tuo. *Boni libri omittunt copulativam* &, *hoc loco, ut initio proximi verſus addunt*, & epulaberis &c.

CAP. XXVIII. v. 27. Et partem corporis per quam ſtercora egeruntur. *Pro quarto caſu* partem, *quædam ex noſtris inſignibus manuſcriptis habent ſextum caſum* parte; & parte *ſuppla* percutiat te: *& percutiat te ea parte corporis, per quam ſtercora egeruntur, mariſcis, ſcilicet hæmorroidibus, ficis.*

Verſ. 48. Et omni penuria. *Veriſimiliter conjiciunt quidam, pro ablativo ſingulari* omni *legendum eſſe genitivum pluralem* omnium: *quo facit quòd in inſigni manuſcripto Clarimariſci, ſit* & omnium rerum penuria, *in alio quodam* omnium penuriarum.

JOSUE.

CAP. V. v. 1. Qui propinqua poſſidebant magni maris loca, *ſi non eſt legendus dandi caſus* magno mari, *at eſt intelligendus.*

CAP. VII. v. 17. Illam quoque per domos offerens. *Multa bona manuſcripta, pro* domos *ſcribunt* viros; *conſentanee hebræo.*

CAP. X. v. 17. In ſpelunca Urbis Macedo. *Multi boni latinè libri cum hebraicis*

omit-

omittunt vocabulum Urbis; *quam tamen ſuperiore verſu 26. interpres expreſſerat.*

CAP. XV. v. 18. Suaſa eſt à viro ſuo. *Quidam boni libri ſcribunt* ſuaſit viro ſuo; *alii*, ſuaſit ei vir ſuus; *aut* eſua. *Vid. Jud.* 1. v. 14.

CAP. XXI. v. 21. Urbes confugii Sichem: *Alias adnotavimus, in pluribus manuſcriptis inveniri numerum ſingularem Urbis, pro plurali* Urbes; *ſimiliter quoque inferiùs v.* 27. 31. 36. *&* 37. *pro plurali civitates legi ſingulare* Civitatem, *aut* civitas, *quemadmodum ſuprà, v.* 13. *ab omnibus conſtanter legitur.*

V. 37. De Tribu Ruben ultra Jordanem contra Jericho, civitates refugii Boſor in ſolitudine. Miſor, & Jaſar, & Jeſſon, & Mephaath, civitates quatuor cum ſuburbanis ſuis. *De vario hujus verſus ſitu, lectione, interpunctione, omiſſione denique ipſa egimus olim in notationibus noſtris. Romani Patres ſecuti ſunt quod maximè vulgatum eſt, niſi quod præpoſuerint tribum Ruben tribui Gadis.*

CAP. XXII. v. 10. In terram Chanaan. *Quædam manuſcripta rectius legere videntur ſixta* in terra.

JUDICES.

CAP. VI. *Verſ.* 18. Nec recedas hinc: *Manuſcripta noſtra rectius ſcribere videntur* Ne *abſque conjunctione, quam nec græca addit.*

CAP. XVI. v. 27. Spectantes ludentem Samſon, *Manuſcripta noſtra pro participio* ſpectantes, *legunt præteritum imperfectum* ſpectabant.

LIBER REGUM I.

CAP. II. *v.* 17. Quia retrahebant homines à ſacrificio Domini; *Alii legunt*: quia detrahebant homines ſacrificio Domini.

CAP. IV. v. 1. Et factum eſt, in diebus illis convenerunt Philiſthiim in pugnam. *Ita ſi græcè hæc verba leguntur: tamen ſi benè ponderentur quæ ſcripſimus in Notationibus, videntur non fuiſſe addita à vulgato Interprete, ſed illic omiſſa deinceps ſcriptum*: & egreſſus eſt namque &c.

CAP. V. v. 6. Et ebullierunt villæ, & agri in medio regionis illius, & nati ſunt mures: & facta eſt confuſio mortis magnæ in Civitate. *Non aliud queam, & ad hæc verba adnotare, quàm non videri addita ab Interprete, ob rationes in Notationibus expoſitas, ſicut nec ad iſta, quæ ſequuntur v.* 9. Inieruntque Gethæi conſilium, & fecerunt ſibi ſedes pelliceas, *quæ nec in omnibus græcis inveniuntur.*

CAP. VII. v. 3. Auferte Deos alienos de medio veſtri, Baalim & Aſtaroth. *Multa bona manuſcripta omittunt* Baalim, *nec tamen delent conjunctionem ſubſequentem, & conſentaneè hebræo, & græco. Additum fuit* Baalim *ex v.* 4.

V. 12. Et vocavit nomen loci illius Lapis adjutorii, *Quod quædam bona ſcripta omittunt* nomen loci, *ſcribuntque ſolummodo pronomen* ejus, *vel* illius, *hebræo & græco apprimè congruit.*

CAP. VIII. v. 18. Quia petiſtis vobis Regem. *Hæc verba omittuntur ab antiquis quibuſdam manuſcriptis, nominatim uno hujus Eccleſiæ, conſentaneè hebraicis libris, & græcis quibuſdam. Nam in aliis Græcis extant, ſignanter in Sixtino.*

CAP. IX. v. 25. Stravitque Saul in ſolario, & dormivit. *Hæc videtur interpretatio eſſe græcorum; ejus loco quam dedit Latinus Interpres.* Et locutus eſt cum Saule in ſolario: *quod docemus in Notationibus noſtris.*

CAP. X. v. 1. Et liberabis populum ſuum de manibus inimicorum ejus, qui in circuitu ejus ſunt; Et hoc tibi ſignum quia unxit te Deus in principem. *Hæc ex ſodiendæ cenſet Epanorthotes: quamquam enim in græcis pleriſque libris legantur, tamen ab antiquis latinis, & hebraicis abſunt.*

V. 19. Per tribus veſtras, & per familias. *Quidam putant pro familias legendum eſſe* millia, *quod hebraica littera conſonat, ſed exemplaria, quæ ſic legant ego non vidi.*

CAP. XI. v. 1. Factum eſt quaſi poſt menſem. *Hæc verba Epanorthotes, juxta antiquos, & hebræos codices judicat omittenda, ut & græcis accepta. Certo abſunt ab antiquis Bibliis Clarimariſci, aliiſque in margine Bibliorum Lovanienſium adnotatis, quin etiam a græco Bibliorum Regiorum textu.*

CAP. XIII. v. 15. Et reliqui populi aſcenderunt poſt Saul obviam populo, qui expugnabant eos venientes de Galgala, in Gabaa, in colle Benjamin. *Præter vetera manuſcripta hoc loco indicata unum etiam hujus noſtræ Eccleſiæ, omittit hæc verba, conſentaneè hebræo: & quamvis in Græcis quibuſdam legantur, non tamen omni ex parte conſonant.*

CAP. XIV. v. 23. Et erant cum Saul quaſi decem millia virorum. *Multi ſcripti libri omittunt hæc verba, conformiter hebræo: quamquam græcè paulò poſt leguntur.*

V. 41. Domine Deus Iſrael da indicium: quid eſt quod non reſponderis ſervo tuo hodie? Si in me, aut in Jonatha filio meo eſt iniquitas hæc, da oſtenſionem, aut ſi hæc iniquitas eſt in Populo tuo, da ſanctitatem. *Sunt latini libri, qui horum loco nihil aliud legant, quàm* da indicium, *quod eſt ſignum (nec enim legendum eſt* judicium*) reliqua omnia omittunt hebræo conſentaneè; quæ ex græco emanaſſe, docuimus in notationibus.*

CAP. XV. v. 3. Et non concupiſcas ex rebus iſtis aliquid. *Multa bona exemplaria latina manuſcripta confodiunt hæc verba, quomquam ſimilia quædam græcis libris addantur.*

V. 12. Venit ergo Samuel ad Saul & Saul offerebat holocauſtum Domino, de initiis prædarum, quæ attulerat ex Amalec, & cùm veniſſet Samuel ad Saul, dixit ei Saul. *Manuſcripta latina integerrimæ fidei, hæc ſolum legunt*: Venit ergo Samuel ad Saul, & dixit ei Saul, *quæ intermedia ſunt, in græcis ferè libris leguntur.*

CAP. XVII. v. 36. Erit igitur & Philiſthæus hic incircumciſus, quaſi unus ex eis. Nunc vadam & auferam opprobrium populi. Quoniam quis eſt iſte Philiſthæus incircumciſus, qui auſus eſt. *Sunt plurima, & optima exemplaria latina, quæ hæc ſolum legant*: erit igitur & Philiſthæus hic incircumciſus, quaſi unus ex eis, qui auſus eſt. *Media non leguntur niſi in libris quibuſdam græcis.*

V. 49. Et circumducens percuſſit Philiſthæum in fronte. *Participium* circumducens *confoditur à pluribus bonis libris.*

CAP. XIX. v. 21. Et iratus iracundia Saul abiit etiam ipſe. *Sunt libri manuſcripti, qui hoc ſolum legunt* & abiit etiam ipſe. *Illud enim* iratus iracundia Saul, *græcæ editionis eſt.*

CAP. XX. v. 15. Auferat Jonathan de domo ſua, & requirat Dominus, de manu inimicorum David. LXX. *ad hunc fere modum interpretati ſunt quod latinus Interpres, ut ſequens habet verſus in codicibus latinis, tranſtulit*: Pepigit ergo Jonathas fœdus cum domo David, & requiſivit Dominus de manu inimicorum David.

CAP. XXI. v. 11. Cùm vidiſſent David, *Videtur hoc ſuperfluere: quippe quod abeſt à bonis libris conſonantibus hebræo, græco, &c.*

CAP. XXIII. v. 15. Et ſalvus eſſet. *A bonis libris latinis omittuntur hæc verba: nam quod latinus interpres* verterat, quòd fugiſſet David (*ſeu quod alii* traſiſſet) *græci verterunt &* ſalvatus eſſet.

V. 14. In monte ſolitudinis Ziph. *Quod ſequitur* in monte Opaco, *multi libri omittunt. Cæterum græci libri præter Regium addunt, ſed variè legunt, alii* in monte Opaco, *alii* in terra Opaca, *alii utcumque.*

CAP. XXV. v. 13. Tunc ait David pueris ſuis. *Videtur potius* viris *legendum, quàm* pueris.

CAP XXIX. v. 3. Dixeruntque Principes Philiſthiim. *Quod ſequitur* ad Achis, *videri poſſet meritò omittendum.*

Ibidem. Et non inveni in eo quidquam. *Non ſuppleas* mali.

CAP. XXX. *Verſ.* 15. Et juravit ei David. *Hoc omittitur, ut à multis latinis libris, ita & ab Hebrais, & quibuſdam græcis.*

LIBER REGUM II.

CAP I. v. 18. Et ait: conſidera Iſrael pro his, qui mortui ſunt, ſuper excelſa tua vulnerati. *Verſiculus iſte in græcis libris hauſtus, omittitur à multis latinis. Sequens verò*: Inclyti Iſrael ſuper montes tuos interfecti ſunt, *ex hebræo proximè verſus omittitur à Græcis. Videtur idem unus eſſe verſiculus ex uno hebraico, alter à latino Interprete, alter à Græcis translatus.*

V. 26. Sicut mater unicum amat filium, ita ego te diligebam. *Neſcio unde irrepſerit verſiculus iſte in editionem latinam, cum neque græcè legatur.*

CAP. II. v. 27. Vivit Dominus, ſi locutus fuiſſes. *Quidam ex Hebræo, & græco conjiciunt legendum eſſe* niſi *exceptivum, pro* ſi *conditionali: eò quòd reſpiciatur ad illud quod dictum eſt ſuprà, v.* 14. Surgant pueri & ludant.

CAP. IV. v. 5. Et oſtiaria Domus purgans triticum obdormivit. *An verſiculus iſte tanquam græcæ editionis non latinæ ſit omittendus, diſputavimus olim in Notationibus noſtris.*

CAP. V. v. 23. Si aſcendam contra Philiſthæos, & trades eos in manus meas? *Quamquam exſtet hic verſiculus in quibuſdam græcis Codicibus: Vix tamen eſt dubium quin hic ſuperfluè ab aliquibus ſit repetitus ex v.* 19. *ſuperiore.*

Ibidem. Non accedas contra eos. *Multi Latini libri omittunt illud* contra eos. *Hebræo conformiter.*

CAP. VI. v. 6. Et declinaverunt eam. *Correctores non judicarunt hoc omittendum. Legantur Notationes noſtræ.*

Verſ. 12. Et erant cum David ſeptem Chori, & victima vituli. *Videtur hæc altera eſſe interpretatio ejus quod ſequitur.* Cùmque tranſcendiſſent qui &c.

CAP. VII. v. 15. Quem amovi à facie mea, *Multi libri loco pronominis primæ perſonæ* mea *ſcribunt pronomen ſecundæ perſonæ* tua, *Hebræo conſentaneè.*

CAP. X. v. 19. Expaverunt, & fugerunt quinquaginta & octo coram Iſrael. Et. *Hæc omittuntur à multis libris conſentaneè Hebræo, & Græco.*

CAP. XI. v. 21. Quæ percuſſit Abimelech filium Jerobaal. *Alii libri ſcribunt* Jerobeſeth. *Conformiter Hebræo,* alii Jeroboal *Græco.*

CAP. XIII. v. 21. Et noluit contriſtare Spiritum Amnon filii ſui, quoniam diligebat eum, quia primogenitus erat ei. *Verſiculum hunc, qui in Græcis pleriſque legitur, quidam Latini libri auferunt conſentaneè Hebræo.*

V. 27. Feceratque Abſalon convivium, quaſi convivium regis, *Multa Latina ma-*

nu-

nuſcripta confodiunt verſiculum hunc, *ſicut Hebraa: quamquam Græca exemplaria prater Regium addant.*

CAP. XIV. v. 30. Et venientes ſervi Joab, ſciſſis veſtibus ſuis dixerunt: Succenderunt ſervi Abſalom partem agri igni. *Multa Latina manuſcripta, & hunc verſiculum jugulant, ſicut Hebraa; quamquam Græca exemplaria omnia, quæ vidimus, prater Regium addant.*

V. 33. Nuntiavit ei omnia. *Meritò omittendum videtur* omnia.

CAP. XV. v. 12. Cùmque immolaret victimas, facta eſt conjuratio. *Alii libri jungunt præcedentibus τὸ* cum immolaret victimas: *Deinde novam inchoant periodum,* & facta eſt conjuratio.

V. 18. Et omnes Gethæi pugnatores validi. *Non Latinis tantùm, ſed & hebraicis ac græcis libris reſpondet.*

V. 20. Et Dominus faciet tecum miſericordiam, & veritatem, quia oſtendiſti gratiam, & fidem. *Duas unius Hebraicæ pericopæ verſiones hic mixtas eſſe olim in Notationibus noſtris docere conati ſumus. Unam græcorum Interpretum* tecum Miſericordia, & veritas; *Alteram latini* tecum gratia & fides.

CAP. XVI. v. 15. Et omnis populus ejus. *Alii libri conſultò ſcribunt nomen Iſrael loco pronominis* ejus.

CAP. XVII. v. 3. Quomodo unus homo reverti ſolet. *Quid ſibi velit* omnis, *quod multi libri legunt loco* unus homo, *in Notationibus noſtris docuimus.*

CAP. XXI. v. 18. De Stirpe Arapha, de genere gigantium. *Videtur duplex verſio eſſe unius pericopæ Hebraicæ: nec malè omitti poſterior, ut alterius interpretis. Antiqua Clarimariſci Biblia legunt* de origine Arapha, *omiſſo iſto* de genere gigantium.

CAP. XXII. v. 8. Quoniam iratus eſt eis. *Non eſt omittendum pronomen* eis.

V. 13. Præ fulgore in conſpectu ejus. *Non ſubdas* nubes.

LIBER REGUM III.

CAP. II. v. 35. Et me præpoſuerat omnis Iſrael ſibi in Regem. *Quidam legendum ex aliis manuſcriptis putant* propoſuerat, *verſali quinta loco diphthongi.*

CAP. III. v. 23. Et iſta reſpondit. *Videtur præſens* reſpondet *præferendum præterito: nam & in Miſſali Romano legitur præſens Feria 2. poſt Dominic. IV. Quadrageſ.*

CAP. V. v. 6. Præcipe igitur ut præcidant mihi ſervi tui. *Non inconſultò videtur à multis omitti* ſervi tui.

Ibidem. Quomcumque pericéis: ſcis enim quomodo. *Quidam boni libri habent* præceperis *pro* petieris, *&* quoniam *pro* quomodo.

CAP. VI. v. 8. In parte erat domus dexteræ. *Ablativum* dextera, *qui ad parte referatur, præferunt quidam genitivo* dexteræ, *qui ad* domus.

CAP. VIII. v. 15. Et in manibus ejus perfecit. *Quidam libri habent,* & in manu ſua perfecit, *vel* manibus ſuis perfecit, *quod videtur eſſe congruentius, quia de manibus Dei ſermo eſt, ut conſtat infrà, v.* 24.

CAP. XI. v. 41. In libro verborum dierum Salomonis. *Multi Codices omittunt vocem* dierum *conſentaneè Hebræo.*

CAP. XII. v. 16. Vade in tabernacula tua Iſrael. *Quamquam ſuppleadum ſit* vade, *vel quod alii libri habent* revertere: *majori tamen cum gratia, in quibuſdam Codicibus Hebræo conſentientibus videtur ſubaudiri quam exprimi, ita ut ſit χωρεῖτε, iratorum.*

CAP. XIV. v. 3. Decem panes & cruſtulam. *Conjiciunt quidam legendum* cruſtula, *neutro genere pluralis numeri, nam & Hebræum plurale quidam* ſauſeras *vertunt. Cruſta, ſeu cruſtula genere fœminino longè aliud ſignificat.*

CAP. XVI. v. 7. Hoc eſt Jehu filium Hanani Prophetam. *Hæc pericope poteſt ab interprete eſſe addita explicationis cauſa, quamquam abſit à quibuſdam libris, ſimiliter Hebræo, & Græco.*

CAP. XVIII. v. 45. Cùmque ſe verteret huc, atque illuc. *Alii libri legunt* verterent *numero plurali.*

CAP. XIX. v. 18. Septem millia virorum. *Quidam libri pro* virorum, *legunt* univerſorum, *quâ de re Notationes noſtræ.*

CAP. XX. v. 12. Factum eſt autem cùm audiſſet Benadab verbum iſtud. *Alii libri cum Hebraicis, & Græcis, relinquunt ſubaudiendum* Benadab.

Verſ. 39. Et mutavit aſperſione pulveris hos & oculos ſuos. *Quidam libri omittunt* hos & *; conſentaneo. Hebræo & Græco.*

CAP. XXI. v. 5. Poſt hæc autem verba tempore illo. *Multi latini libri omittunt* tempore illo, *ſuffragantibus Hebræis, & Græcis.*

V. 6. Dabo tibi vineam meliorem pro ea. *Vox* meliorem *ignoratur à multis latinis libris; quibus Hebræa conſentiunt. Græca ejus loco legunt* aliam.

LIBER REGUM IV.

CAP. IV. v. 23. Quæ reſpondit: Vadam. *Alii pro* vadam *legunt* vale, *quod Hebraicè eſt* pax.

V. 41 Cùmque tuliſſent, miſit. *Alii libri hoc ſolum habent* & miſit.

CAP. VI. v. 32. Et antequam veniret nuntius, ille dixit ad ſenes. *Hæc legitima videtur eſſe interpunctio; ut pronomen* ille *conjungatur verbo* dixit.

CAP. IX. *verſ.* 27. Et percuſſerunt eum in aſcenſu Gaver. *Antiqui libri tum noſtri, tum Epanorthota, confingunt illa verba,* & percuſſerunt eum, *Hebræo adſtipulante,*

V. 29. Regnavit Ochozias. *Pro his verbis alii ſcribunt* regnavit Ochozias, *ſeu* Achaſiae; *alii* & Regis Ochoſiæ, *alii* & Regis Ochoſiæ primo: *de quibus varietatibus legi poſſunt noſtræ Notationes. Verus noſter Epanorthotes præfert hanc lectionem:* Anno undecimo Joram filii Achab, & Regis Achaſiæ ſuper Judam, venit Jehu in Jezrael, *nullo expreſſo numero anni Ochoſiæ.*

CAP. XVI. v. 8. Et cùm collegiſſet. *Quidam libri ſubdunt* Achaz. *alii ſubaudiunt.*

CAP XXIII. v. 4. Quæ facta fuerant Baal, & in luco, & univerſæ militiæ cœli. *Quidam libri auferunt,* in *præpoſitum* luco, *conſentaneè Hebræo, & Græco.*

CAP. XXV. v. 17. Et retiaculum & malogranata. *In aliis eſt* reticulum, *omiſſa vocali prima, quod latinius eſt.*

LIBER PARALIPOMEN. I.

CAP. I. v. 32. Filii autem Dadan Aſſurim, Latuſim, & Laomin. *Hic verſiculus omittitur à multis Latinis manuſcriptis, conformiter Hebræo & Græco Regiorum Bibliorum textui, prout ex Notationibus noſtris conſtat.*

CAP. XIV. v. 8. Audientes autem Philiſthiim, eò quòd unctus eſſet David in Regem. *Videtur hic ſuperfluere* eo, *quemadmodum ſuprà, v.* 2.

CAP. XVI. v. 5. Et partem aſſæ carnis bubalæ. *Scribendum videtur* bubulæ, *mutata vocali prima in quintam ut 2. Reg. 6. verſ.* 19.

CAP. XVIII. v. 16. Et Achimelech filius Abjathar. *Quidam libri conſentaneè Hebræo ſcribunt* Abimelech *mutata littera* Heth *in* Beth. *Vid. Notationes noſtras, Pſalm.* 51. *v.* 2.

LIBER PARALIPOMEN. II.

CAP. XVII. v. 13. Et multa opera paravit in Urbibus Juda. *Quidam conjiciunt legendum eſſe* patravit, *quod eſt, conſtruxit.*

CAP. XIX. v. 11. Et erit Dominus vobiſcum in bonis. *Vetera manuſcripta, etiam Epanorthota legunt* & erit Dominus cum bonis, *Hebræo & Græco conſentaneè.*

CAP. XXII. v. 7. Et cùm veniſſet, & egrederetur. *Clarius quidam libri omittunt poſterius* &.

LIBER ESDRÆ II.

CAP. VII. *verſ* 69 Huc uſque referetur quid &c. *Hæc verba, eruditorum judicio non ſunt omittenda, quippe ab Interprete addita, ſed collocanda fortaſſe non hoc loco, at cap. 8. v. 1. immediatè poſt ea verba,* filii autem Iſrael erant in civitatibus ſuis, *& ante hoc* congregatuſque eſt omnis populus, *quâ de re alias copiosè in Notationibus.*

CAP. X. v. 1. Nehemias Atherſata filius Hachelai. *Non eſt interponendum comma inter* Nehemias, & Atherſatha: Nehemias *enim ipſe eſt* Atherſata, *quod dicitur ſuprà 8. v. 9.*

LIBER JUDITH.

CAP. V. *verſ.* 28. Ut ergo cognoſcat Achior quoniam fallit nos. *Alii legunt* quia non fallit nos.

CAP. VII. v. 6 Qui influebat aquæductum illorum. *Quidam libri præponunt* in *nomini* aquæductum.

CAP. VIII. v. 13. Poſuiſti vos tempus miſerationis Domini, & in arbitrium veſtrum diem conſtituiſti ei? *Quidam libri loco genitivi ſcribunt dativum* Domino, *& loco præpoſitionis* in *legunt* ad.

V. 21. Ad eloquium veſtrum corda eorum erigite. *Loco tritum vocum* ad eloquium veſtrum, *quidam ſcribunt duas dumtaxat & ablativo caſu:* eloquio veſtro corda eorum erigite.

CAP. XV. v. 7. Et onuſtati ſunt valdè. *Veriſimile eſt legendum eſſe* honeſtati, *pro eo quod eſt ditati: ſic enim legitur Græce ... non ne ſolent Interpretes uti voce* honeſti *pro* divitis. *Sap. cap.* 10. *v.* 11. Honeſtum fecit eum, *ibidem v.* 11. Honeſtavit illum in laboribus. *Eccleſ.* 11 v. 14. Paupertas, & honeſtas a Deo ſunt. *&* 13. *v.* 2. Pondus ſuper ſe tollit, qui honeſtiori ſe communicat.

LIBER ESTHER.

CAP. I. v. 6. Et Carbaſini, & Hyacinthini. *Plura manuſcripta, etiam ...* *unius Eccleſiæ, cum aliis Epanorthota noſtri ſcribunt* Carpaſini, *non* Carbaſini, *ſicut Hebraicè eſt* Carpas. *Ac monet Epanorthotes per* p *mutam tenuem ſcribendum eſſe, non per* b *mediam.*

CAP. III. v. 15. Et cunctis Judæis qui in urbe erant flentibus. *Cùm plura manuſcripta omittant* Judæis *conſentaneè Hebræo & Græco.*

CAP. XII. v. 6. Ubi ſcriptum eſt in volumine & diripuerunt bona, vel ſubſtantias eorum. *Interpres hic reſpiciens ad locum ſuprà* 3. *v.* 13. *Vix dubium quin repetierit eadem, quibus ea locutus fuerat verba,* & diripuerunt bona *potiùs quam mutavit* diriperent *in præteritum* diripuerunt.

CAP. XV. v. 4. Die autem tertio depoſuit veſtimenta ornatus ſui & circumdata eſt gloria ſua. *Sententia ſe ipſam evertere videtur, niſi pro* ornatus *abjecta u liquida, legatur* oratus *(quod conjiciunt quidam) quod eſt orationis, quâ voce utitur inter alios Hieronymus præfatione in Lib. Didymi de Spiritu Sancto à ſe verſus. Veſtimenta autem orationis, ſunt veſtimenta luctuoſa, qualia decent orantem, ac ſupplicem, de quibus dictum fuerat ſuprà* 14. *v.* 2. cùmque depoſuiſſet veſtes

I regias

Digitized by Google

regias fletibus, & luctui apta indumenta ſuſcepit. *Hac illic ſuſcepiſſe Eſther, hic depoſuiſſe narratur. Nam & Græca hic habent,* ut ceſſavit orans, depoſuit veſtimenta ſua ... luctus, *ſeu (ut quædam exemplaria)* ... *ſervitutis, ſeu cultus, quemadmodum Baruch 4. verſ. 20. legimus* ſaccum obſecrationis.

LIBER JOB.

CAP. I. *verſ.* 22. In omnibus his non peccavit Job labiis ſuis. *A pluribus libris Hebræo conſentaneis, omittitur* τὸ *labiis ſuis, quippe quod proprium eſſe videatur loci infra 2. v. 10.*

CAP. V. *verſ.* 15. Porrò ſalvum faciet egenum. *Multi libri Hebræo, & Græco conſentanei omittunt* egenum, *quippe quod idem unum ſit cum eo quod ſequitur* pauperem.

CAP. VII. v. 16. Et in ortu ſuo germen ejus egredietur. *Quidam legunt* horto, *quemadmodum hebræa pro verbali* ortu.

CAP. XV. v. 22. Non credit, quod reverti poſſit de tenebris ad lucem. *Tò* ad lucem *abeſt à multis Latinis manuſcriptis conſentaneè hebræo, & græco, facile eſt enim ſubaudire.*

CAP. XVI. v. 16. Et operui cinere carnem meam. *Quidam pro* carnem meam *legunt* cornu meum, *ſuffragante Hebræo.*

CAP. XVII. *verſ.* 9. Et mundis manibus addet fortitudinem. *Alii legunt nominativum ſingularem* Mundus *pro ablativo plurali* Mundis.

PSALMI.

PSAL. II. *verſ.* 12. Ne quando iraſcatur Dominus, & pereatis de via juſta. Cùm exarſerit in brevi ira ejus, beati &c. *Alii ſic diſtinguunt:* Ne quando iraſcatur Dominus & pereatis de via juſta, cùm exarſerit in brevi ira ejus. Beati &c.

PSAL. IV. *verſ.* 6. Quis oſtendit nobis bona? *Alii legunt futurum* oſtendet, *Græco, & Hebræo conſentaneè.*

PSAL. V. v. 9. Dirige in conſpectu tuo viam meam. *Alia lectio eſt* dirige in conſpectu meo viam tuam, *tranſmutatis pronominibus. Diſceptatio eſt, utra præferenda. De quo noſtræ Notationes.*

V. 13. Ut ſcuto bonæ voluntatis tuæ coronaſti nos. *Complura vetera manuſcripta omittunt* tuæ *pronomen ſecunda perſona Hebræo, & Græco conſentaneè.*

PSAL. IX. v. 7. Et civitates eorum deſtruxiſti. *Multi latini libri omittunt pronomen* eorum, *ſuffragantibus Græcis, & Hebraicis: ſubaudiunt enim genitivum inimici, ex membro præcedente.*

V. 14. Orphano tu eris adjutor. *Loco futuri* eris, *in aliis libris eſt præteritum* eras, *conſonantibus Hebræo, & Græco.*

PSAL. X. v. 8. Juſtus Dominus, & juſtitias dilexit. *Multa latina exemplaria omittunt conjunctionem* & *conſentaneè Hebræo.*

PS. XI. v. 4. Univerſa labia doloſa, & linguam magniloquam. *Multi latini libri tranſfodiunt conjunctionem* & *Hebræo conformiter.*

PSAL. XVI. v. 13. Frameam tuam. *Alii probati libri legunt* framea tua *ſexto caſu.*

PSAL. XVII. *verſ.* 49. Et ab inſurgentibus in me, exaltabis me. *Conjunctio videtur meritò poſſe omitti.*

PSAL. XXI. *verſ.* 20. Tu autem Domine ne elongaveris auxilium tuum à me. *Multi libri transfodiant* illud à me, *tantummodò ſcribunt* tuum, *quod tamen Hebræi mutant in* meum.

V. 31. Et annuntiaverunt cœli juſtitiam ejus. *Vox* cœli *meritò ſuperflua judicari poſſet, ut hic addita ex aliis. Lege Notationes.*

PSAL. XXIV. v. 4. Et ſemitas tuas edoce me. *Antiqui ferè legunt ſimplex* doce.

PSAL. XXVI. *verſ.* 8. Exquiſivit te facies mea. *Sunt manuſcripta, quæ omittunt pronomen* te, *Hieronymo ad Suniam ſuffragante.*

PSAL. XXVIII. v. 9. Et revelabit condenſa. *Sunt antiqui libri, qui pro futuro* revelabit, *quod græco conforme eſt, legunt præteritum* revelavit, *Hebræo conſentaneum.*

PSAL. XXX. v. 6. In manus tuas commendo ſpiritum meum. *In aliis libris eſt futurum* commendabo, *ſuffragante Hebræo, & Græco.*

V. 21. Proteges eos in tabernaculo tuo. *Pronomen* tuo *tranſilitur a pleriſque Latinè, Græcè & Hebraicè.*

V. 24. Quoniam veritatem requiret Dominus. *Plurale* veritates *in aliis legitur, adſtipulantibus textibus Græco & Hebræo.*

PSAL. XXXII. *verſ.* 18. Et in eis qui ſperant ſuper miſericordia ejus. *Optimi libri tollunt* ... *illas voculas,* & in eis, *Græco conſentaneè, & Hebræo.*

PSAL. XXXVII. v. 16. Tu exaudies me Domine Deus meus. *Boni libri latini auferunt pronomen* me *ſicut Hebræi & Græci.*

V. 23. Mi Domine Deus ſalutis meæ. *Idem hic judicium de nomine* Deus.

PSAL. XLIII. v. 2. In diebus eorum & in diebus antiquis. *Multi libri meritò omittunt* & *conjunctionem mediam.*

PSAL. XLIV. *verſ.* 6. In corda inimicorum Regis. *Alii libri legunt caſum ſextum numeri ſingularis* In corde, *conformiter Græco. Lege Notationes.*

V. 12. Quoniam ipſe eſt Dominus Deus tuus. *Videtur meritò ab aliis omitti nomen* Deus; *ſi expendantur notationes in hunc locum.*

V. 13. Omnes divites plebis. *Boni libri auferunt* omnes, *Hebræo & Græco conſentanee.*

Verſ. 18. Memores erunt nominis tui. *Alii libri ſcribunt ſingulare* memor ero, *Hebræo & Græco conſentientibus. Legantur Notationes noſtræ. Numerus pluralis putatur acceptus ex officio Eccleſiaſtico de Apoſtolis.*

PSAL. XLVI. v. 9. Regnabit Deus ſuper gentes; *in antiquis manuſcriptis pro futuro* regnabit, *legitur præteritum* regnavit, *ſicut Hebraicè & Græcè.*

V. 10. Quoniam Dii fortes terræ. *Quod multi conjiciunt pro nominativo plurali* Dii *ſcribendum* Dei, *quod eſt vel nominativus pluralis, vel (qui ex Græco) genitivus ſingularis, non caret ſimilitudine veri. Quâ de re legi poſſunt Notationes noſtræ.*

PSAL. XLVII. *verſ.* 6. Quoniam ecce Reges terræ congregati ſunt. *Optimi quique libri latini, & græci, conformiter hebraicis omittunt illud* terræ: *quod & Hieronymus à ſe ſublatum fatetur.*

PSAL. XLVIII. v. 3. Simul in unum dives, & pauper. *Multa vetera manuſcripta omittunt* ſimul, *quia idem unum eſt cum eo quod ſequitur* in unum *ſeu* in idipſum.

PSAL. LI. v. 6. Verba præcipitationis, lingua doloſa. *In aliis libris eſt ut græci quarto caſu* linguam doloſam.

PSAL. LIII. v. 7. Averte mala inimicis meis. *Quod in aliis libris eſt futurum tertia perſona* avertet, *præferendum videatur ſi expendantur notationes.*

PSAL. LIV. v. 4. Quoniam declinaverunt in me iniquitates. *Alii legunt numero ſingulari* iniquitatem.

V. 17. Ego autem ad Deum clamavi, & Dominus ſalvabit me. *In aliis eſt præteritum* ſalvavit.

PSAL. LVII. v. 7. Molas leonum confringet Dominus. *In aliis libris eſt præteritum* confregit, *ut græcè.*

PSAL. LIX. *verſ.* 13. Quia vana ſalus hominis. *Loco* quia *alii legunt & Hebræo, & Græco conformiter:* Illud *hujus expoſitio eſt.*

PSAL. LXI. v. 10. Ut decipiant ipſi de vanitate in idipſum. *Pronomen* ipſi *non eſſe jungendum cum verbo* decipiunt, *Græca, & Hebræa oſtendunt.*

V. 13. Quia poteſtas Dei eſt. *Antiqui latini libri omittunt* eſt *non minùs quàm Græci & Hebræi.*

PSAL. LXII. v. 12. Laudabuntur omnes qui jurant in eo. *Antiqui libri etiam Epanorthota, legunt numero ſingulari* laudabitur omnis qui jurat in eo, *conſentaneè Hebræo, & Græco.*

PSAL. LXIII. *verſ.* 8. Accedet homo ad cor altum. *Multi libri, pro* ad *propoſitionem habent conjunctionem,* &, *quemadmodum Græca, & Hebræa. Quâ de re noſtræ Notationes.*

PSAL. LXIV. *verſ.* 9. Exitus matutini & veſpere delectabis. Veſperæ *ſcribitur à quibuſdam ut nomen genitivi caſus, non minus quàm* matutini; *non abſque cauſa.*

PSAL. LXXI. v. 11. Et adorabunt eum omnes Reges terræ. *Quidam libri omittunt* terræ, *conſentaneè Hebræo, & (quod Xiſti Papæ juſſu editum eſt) Græco, Hieronymo quoque ſuperfluum eſt.*

PSAL. LXXV. *verſ.* 9. Terra tremuit, & quievit. *In aliis libris eſt* timuit *pro* tremuit.

PSAL. LXXXVI. *verſ.* 4. Memor ero Rahab, & Babylonis ſcientium me. *In aliis libris eſt dativus* ſcientibus *conformiter græco.*

Verſ. 6. Dominus narrabit in ſcripturis populorum. *In antiquis libris extat* ſcriptura, *numero ſingulari Hebræo, & Græca ſimiliter.*

V. 7. Sicut lætantium omnium habitatio eſt in te. *A bonis omittitur verbum ſubſtantivum* eſt, *conſentaneè Græco.*

PSAL. LXXXVIII. *verſ.* 7. Similis erit Deo in filiis Dei. *Meliores libri à noſtris pro* Deo *ſcribunt* Domino, *Hebræo & Græco conſentaneè.*

PSAL. LXXXIX. *verſ.* 2. Aut formaretur terra, & orbis. *Complures libri legunt conjunctivam* & *loco disjunctivæ* aut *cum hebraicis, & græcis.*

V. 9 Anni noſtri ſicut aranea meditabuntur. *Pro futuro* meditabuntur *legunt præteritum imperfectum* meditabantur, *non Græci ſolum libri, ſed etiam multi Latini.*

PSAL. XC. v. 11. Quoniam angelis ſuis mandavit de te. *Futurum* mandabit *præferendum videtur præterito.*

PSAL. CI. v. 7. Similis factus ſum pellicano. *Videtur ſcribendum* pelicano, *unica l prout quidam Latini cum Græcis ſcribunt.*

V. 16. Et timebunt gentes nomen tuum, Domine. *Pro* nomen tuum Domine, *alii libri legunt* nomen Domini, *Græco, & Hebræo conſentaneè.*

V. 19 Scribantur hæc in generatione altera. *Quidam obſcurius ſcribunt numerum ſingularem* Scribatur, hæc *pro* hoc *accepto more hebræo. Quidam clarius legunt accuſativos* generationem alteram.

Verſ. 22. Ut annuntient in Sion nomen Domini, & laudem ejus in Jeruſalem. *Antiqui libri Epanorthota, aliique legunt numero ſingulari* annuntiet, *& pronomen reciprocum* ſuam *loco* ejus.

PSAL. CII. *verſ.* 22. Benedicite Domino omnia opera ejus, in omni loco dominationis ejus: benedic anima mea Domino. *Sic videtur diſtinguendus hic Verſiculus ita ut terminet Pſalmum David per idem illud breve, ſed maximæ Emphaſeos epiphonema.* Benedic anima mea Domino *a quo capitur; quod & facit Pſal. ſequente CIII.*

PSAL. CIII. v. 12. De medio petrarum dabunt voces. *Notat Epanorthotes;* Hebræus, & antiqui & Græcus, & Hieronymus habent vocem in ſingulari: *quod & nos ita eſſe comperimus.*

V. 15. Et vinum lætificet cor hominis. *In aliis bonis libris eſt indicativi præſens* lætificat.

V. 35. Deficiant peccatores à terra. *Alii libri ſcribunt futurum* deficient.

PSAL. CIV. *verſ.* 18. Ferrum pertranſiit animam ejus. *Pro quarto caſu in optimis libris eſt primus* anima, *quâ de re lege Notationes.*

PSAL.

Digitized by Google

PSAL. CVII. v. 2. 3. Cantabo & pſallam in gloria mea, exurge gloria mea, exurge Pſalterium & Cithara. *Cerriſſores addiderunt exurge gloria mea prout græcè legitur: licet Hebraicè, gloria mea, & exurge nonniſi ſemel ſcribantur, quemadmodum & in pleriſque latinis libris.*

PSAL. CXIII. v. 15. Benedicti vos à Domino. *Præpoſitio à in pleriſque omittitur.*

PSAL. CXVII. v. 20. Juſti intrabunt in eam. *Loco accuſativi non ſcribat ablativum ea.*

V. 25. O Domine ſalvum me fac. *Multi libri ſubbſtant pronomen me ſuperſluere. Lege Notationes.*

Ibidem. O Domine benè proſperare. *Multi libri omittunt adverbium benè.*

PSAL. CXVIII. *verſ. 9.* In quo corrigit adoleſcentior viam ſuam. *Alii libri ſcribunt futurum corriget, pro præſenti corrigit.*

V. 29. Et de lege tua miſerere mei. *Ab aliis omittitur præpoſitio de.*

V. 75. Et in veritate tua humiliaſti me. *Antiqui Epanorthota aliique præter corpanſionem &, omittunt etiam pronomen tua, cum ſimilitudine veri.*

V. 118. ſprevisti omnes diſcedentes à judiciis tuis. *In aliis libris, pro judiciis, mediis eſſe videtur juſtitiis. Lege Notationes.*

V. 126. Tempus faciendi Domine. Hebræus, & antiqui, & Græcus, *ait Epanorthota* Domino, non habent Domine, *vocandi caſu.*

V. 147. Prævenì in maturitate, & clamavi. *Quidam libri habent* immaturitate, *quidam* in immaturitate. *Legantur Notationes.*

Ibidem. Quia in verba tua ſuperſperavi. *Multi libri omittunt* quia, *Hebræo & Græco conſentanei.*

PSAL. CXXIV. v. 5. Adducet Dominus cum operantibus iniquitatem. *Quidam ſcribunt,* abducet, *ut Græco* [illegible].

PSAL. CXXV. v. 6. Mittentes ſemina ſua. *Alii pro mittentes dicunt* portantes, *quamquam ſenſu parum diverſo.*

PSAL. CXXVI. v. 2. Vanum eſt vobis ante lucem ſurgere: Surgite poſtquam ſederitis. *Multi antiqui libri pro imperativo ſurgite, reperiunt infinitivum ſurgere. Quia de re Notationes noſtra in Biblia.*

V. 5. Non confundetur cum loquetur inimicis ſuis in porta: *Epanorthotes annotat:* Item Hebræus, & Hieronymus & antiqui & Græcus, *non confundentur cum loquentur.* Non eſt in ſingulari.

PSAL. CXXXI. *verſ. 7.* Introibimus in tabernaculum ejus. *Alii libri ſcribunt plurale* Tabernacula, *Græco, & Hebræo conſentanei.*

V. 17. Illuc producam cornu David. *Videtur præferendum adverbium, quo ſignificatur in loco,* illic.

PSAL. CXXXVIII. v. 11. Et nox illuminatio mea in deliciis meis. *Antiqua exemplaria manuſcripta omittunt pronomen* mea, *conformiter Græco, & Hebræo.*

V. 17. Nimis confortatus eſt principatus eorum. *Antiqui Epanorthota, aliique libri, ſcribunt numero plurali* confortati ſunt, *conſentaneè Græco, & Hebræo.*

PSAL. CXLV. v. 3. In filiis hominum, in quibus non eſt ſalus. *Poſterius in prætermittitur ab aliis libris latinis, non minus quàm à Græcis, & Hebraicis.*

V. 9. Et vias peccatorum diſperdet. *Loco ſingulari numeri viam, non parva eſt auctoritatis.*

PROVERBIA.

CAP. V. *verſ. 3.* Ne intenderis fallaciæ mulieris. *Vetus Epanorthotes: Nec Hebræus, nec antiqui habent; ait: & quod & nos ita invenimus.*

CAP. X. v. 4. Qui nititur mendaciis, hic paſcit ventos: idem autem ipſe ſequitur aves volantes. *Plurimi libri antiqui etiam Epanorthota omittunt hunc verſum cum Hebræo, Chaldæo, & Græco.*

CAP. XII. v. 11. Qui ſuavis eſt in vini demorationibus, in ſuis munitionibus relinquit contumeliam. *Hanc ſententiam meliores noſtri manuſcripti latini libri confodiunt ſuffragante Hebræo; quamquam Græci addatur. Legantur noſtra Notationes.*

CAP. XIII. v. 13. Animæ doloſæ errant in peccatis: juſti autem miſericordes ſunt, & miſerantur. *Plerique omnes Latini Codices manuſcripti omittunt hunc verſiculum conſentanei Hebræo: niſi quod quidam collocent poſt verſum hujus capitis nonum cum quibuſdam græcis.*

V. 23. Et aliis congregantur abſque judicio. *Non pauci libri ſcribunt nominativum* alii *loco dativi* aliis.

CAP. XIV. v. 7. Vade contra virum ſtultum, & neſcit labia prudentiæ. *Quædam manuſcripta pro indicativo* neſcit, *legunt imperativum* Neſcito, *conſentaneè hebræo.*

V. 15. Filio doloſo nihil erit boni: ſervo autem ſapienti proſperi erunt actus & dirigetur via ejus. *Hunc verſiculum plerique omnes latini libri omittunt quemadmodum hebræa, & græca, & Chaldæa. Sed quia quidam latini libri, cum quibuſdam græcis eum legunt, proximè poſt 15. ſuperioris capitis verſum, idcircò (arbitror) Romani Patres noluerunt omittere. Quamquam nec illic eum Latini antiqui libri agnoſcant, quod notat Epanorthotes noſter.*

V. 21. Qui credit in Domino, miſericordiam diligit. *Quædam latina manuſcripta, ſicut hebræa; ſed prætereunt hanc pericopen. Patres prætereundam non judicarunt (ni fallor) præſertim cum apud græcos ſimilis quid ſequatur poſt verſum proximum:* Non ſciunt miſericordiam, & fidem fabricatores malorum: miſericordia autem & fides apud fabricatores bonorum.

CAP. XV. *verſ. 5.* In abundanti juſtitia virtus maxima eſt: cogitationes autem impiorum eradicabuntur. *Vetus Epanorthotes annotat in hæc verba. Quod interpoſitum ſic. In abundanti juſtitia virtus maxima eſt: cogitationes autem impiorum eradicabuntur. Nec Hebræi, nec antiqui habent; habent tamen in græca puto de LXX. interpretibus.*

V. 10. Doctrina mala deſerenti viam vitæ. *Vitæ abeſt à multis libris conformiter Hebraïs, & Græcis. Unde vitæ Epanorthotes annotat. Deſerenti viam vitæ nec eſt ſubjungendum quod dicitur vitæ.*

V. 27. Per miſericordiam, & fidem purgantur peccata: per timorem autem Domini declinat omnis à malo. *Hic verſiculus à Græcis quidem libris hic legitur, ſed ab omnibus quibuſque Latinis Hebræis, & Chaldæis omittitur infrà 16. ut hoc quod etiam Epanorthotes annotat.*

CAP. XVI. v. 5. Initium viæ bonæ facere juſtitiam: accepta eſt autem apud Deum magis, quàm immolare hoſtias. *Plurima Latina manuſcripta, etiam antiqua Epanorthota omittunt hanc ſententiam, conſentaneè Hebræo, quamquam Græca legatur.*

CAP. XVII. v. 16. Qui altam facit domum ſuam, quærit ruinam. *Hanc ſententiam et complures Latini libri omittunt conſentaneè Hebræo: ita legitur item infrà v. 19.*

Sequitur: Et qui evitat diſcere, incidet in mala. *Et hæc poſterior ſuperioris ſententiæ pars à pluribus Latinis libris ſingularum conformiter Hebræo, & Chaldæo. Cæterum tota ſententia ex Græcis antigraphis ſumpta eſt, quod habent noſtra Notationes.*

CAP. XVIII. v. 8. Pigrum dejicit timor: animæ autem effeminatorum eſurient. *Hæc & plures hujuſmodi ſententia quia Græcè leguntur, relicta ſunt à Romanis Correctoribus, quamquam ex copia veterum Codicum Latinorum ſatis conſtet interpretem non dediſſe, quæ in Hebræo non invenit. Simile judicium eſt de eo, quæ mox ſequitur v. 22.* Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum, qui autem tenet adulteram, ſtultus eſt, & impius. *Cujus poſterior pars citatur à D. Hieronymo enarrante c. 19. Matthæi ex Græca editione haud dubium.*

CAP. XXI. v. 4. Exaltatio oculorum eſt dilatatio cordis. *Multi antiqui libri Latini loco verbi ſubſtantivi legunt conjunctionem copulativam & Hebræo conſentaneè.*

V. 12. Detrahat impios à malo. *Quidam antiqui codices legunt* in malum.

CAP. XXII. v. 9. Victoriam, & honorem acquiret qui dat munera: animam autem aufert accipientium. *Similis eſt hæc ſententia ſuperioribus, de qua ſic annotat vetus Epanorthotes: quam de LXX. ante ſic ponitur: Victoriam & honorem acquiret qui dat munera, animam autem aufert accipientium nec Hebræus habet, nec antiqui.*

CAP. XXV. v. 10. Gratia, & amicitia liberant, quas tibi ſerva, ne exprobrabilis fias. *Etiam hæc ſententia ex Græco adjecta eſt: nec enim interpres eam dedit ſicut nec ſequentem ſenſulas Latinos libros, ſicut nec* mox infrà. *verſ. 20.* ſicut tinea veſtimento, & vermis ligno: ita triſtitia viri nocet cordi; *quamquam hanc non facilè omittendam doceant noſtra Notationes.*

CAP. XXVII. v. 21. Cor iniqui inquirit mala: cor autem rectum inquirit ſcientiam; *Nec Hebræus, nec antiqui habent inquit Epanorthotes. Sed LXX.*

CAP. XXIX. v. 27. Verbum cuſtodiens filius extra perditionem erit. *Nec in antiquis pleriſque latinis, nec in hebraicis, aut ſcriptis libris legitur, invenitur tamen in quibuſdam Græcis ſub finem cap. XXIV.*

ECCLESIASTES.

CAP. VIII. *verſ. 14.* Sunt juſti in quibus mala proveniunt. *Pro mala multis boni libri ſcribunt* multa, *quod eſt plurima.*

SAPIENTIA.

CAP. V. v. 19. Accipiet pro galea judicium certum. *Alii libri ſcribunt rectum, tranſpoſitis litteris, & ſunt multi de judicio certum.*

CAP. VIII. v. 11. Et facies Principum mirabuntur me. *Hoc quidam codex omittit Græco conſentaneè: eſt enim idem unum cum eo quod præcedit,* & in conſpectu potentium admirabilis ero.

CAP. XII. v. 17. Et hominis, qui te neſciunt, audaciam traducis. *Quidam legunt affirmativum* qui ſciunt, *loco negativi* qui te neſciunt, *conformiter Græco. Vide Notationes.*

Verſ. 19. Quoniam judicans das locum in peccatis pœnitentiæ. *Nonnulli libri omittunt* judicans *cum textu Græco.*

V. 26. Qui autem ludibriis, & increpationibus non ſunt correcti: *Hi* [illegible] *qua ſcribunt genitivum increpationis loco ablativi* increpationibus, *ſuffragante Græco* qui autem ludibriis increpationis.

CAP. XIV. v. 11. Propter hoc & in idolis nationum, non erit reſpectus. *Adverbium non omittitur à recto texta & aliis quibuſdam, conſpirantibus libris Græcis.*

V. 20. Abducta per ſpeciem operis. *Multi libri loco* abducta *habent* adducta: *quod eſt Græcè* [illegible] attracta.

V. 26. Dei immemoratio. *Noſtra conſentanea ſunt in Notationibus pro* Dei *ſcribentes* Domini, *ut alii legunt, ſcribendum eſſe* Domini ex Græco [illegible] *ſicut infrà c.* XVIII. *verſ.* 3.

V. 26. Inordinatio mœchiæ, & impudicitiæ. *Quædam antigrapha hoc ſolum legunt* Mœchia & impudicitia, *omittunt* inordinatio, *quippe quod procedit* inordinatio, *idem unum ſit cum eo quod antecedit* inconſtantia. *Græcè* [illegible].

CAP. XV. v. 19. Bona poteſt conſpicere. *Pro conſpicere græcè eſt* [illegible], *quod potius eſt concupiſcere, quomodo legit liber quidam.*

CAP. XVI. v. 1. Propter hæc & per his ſimilia paſſi ſunt dignè tormenta. *Quidam libri pro plurali* hæc, *ſcribunt ſingulare* hoc, & *omittunt conjunctionem & ſubſequentem conformiter Græco.*

CAP. XVIII. v. 22. Illum qui ſe vexabat.

I. 2

Digitized by Google

bat. Nonnulli codices legunt vexatorem, nunc omittit ſe; Græcè eſt τὸ κολάζοντα. Vexantem, ſicut infrà, v. 25. ὁ ὀλεθρεύων, qui exterminabat.

CAP. XIX. v. 9. Tamquam enim qui devaverunt eſcam. Quidam boni libri auferunt eſcam, Græco conſentante.

ECCLESIASTICUS.

CAP. I. v. 16. Cum electis fæminis graditur. Fæminarum græcè nulla eſt mentia, ſed τῶν σπερμάτων, Seminum. Unde conjiciunt quidam cum electis ſeminis legendum eſſe, quod ſit, cum iis qui ex ſemine eorum electi ſunt. Denique progreditur, quædam inſignia manuſcripta legunt creditur, quod reſpondet Græco ἐμπιστευθήσεται, fidelis erit, credet, ſe adhærebit illis: qua ratione legitur Pſalm. 77. v. 8. & non eſt creditus cum Deo ſpiritus ejus.

CAP. VII. v. 20. Noli prævaricari in amicum pecuniam differentem. Multi boni libri ſcribunt caſu ablativo pecunia differenti. Græcè eſt in quibuſdam exemplaribus ἕνεκεν διαφόρου. Ob rem differentem; in aliis nominatim Sixtinis, ἕνεκεν ἀδιαφόρου, ob rem indifferentem.

CAP. VIII. v. 10. Ab ipſis ſapientiam & doctrinam intellectus. Multa manuſcripta conformiter Græco omittunt media illa verba ſapientiam &.

CAP. XI. v. 5. Multi Tyranni ſederunt in Throno. Quidam conjiciunt, pro in Throno legendum eſſe in terra, eo quod græcè ſit ἐπ' ἐδάφους, in pavimento.

V. 15. Sapientia & diſciplina, & ſcientia legis apud Deum dilectio, & viæ bonorum apud ipſum. Error, & tenebræ peccatoribus concreatæ ſunt: qui autem exultant in malis, conſeneſcunt in malo. Hæc omittuntur à pleriſque omnibus latinis manuſcriptis, conformiter pleriſque libris græcis etiam Sixtinis: quamquam in Græcis Regia editionis extent. Vide annotationes.

V. 20. Et mors appropinquet. Multi libri hæc omittunt, Græco conſentanè.

V. 31. Sicut enim eructant præcordia fatentium. Alii libri ſcribunt ex prima conjugatione fatantium, quod eſt fatuorum.

Ibidem. Et ſicut proſpector. Quidam libri habent proſpectator.

CAP. XIII. v. 22. Aut quæ pars diviti ad pauperem. Sunt libri, qui pro pars legunt pax idest εἰρήνη, quod eſt græcè.

CAP. XXIV. v. 11. Et omnium excellentium, & humilium corda, virtute calcavi. Quod quidam libri habent ſublimium id quod eſt magnificorum pro humilium quod eſt abjectorum ſuam habet veriſimilitudinem. Quamquam ex græco judicium non poſſet ferri, quod verſiculum iſtum illic non legam.

CAP. XXVI. v. 16. 17. & 18. Et oſſa illius impinguabit. Diſciplina illius datum Dei eſt. Mulier ſenſata &c. Quidam libri ſic diſtinguunt, conformiter græcis etiam Sixtinis. Et oſſa illius impinguabit diſciplina illius. Datum Dei eſt mulier ſenſata &c.

CAP. XXXI. v. 10. Qui probatus eſt in illo, & perfectus eſt, erit illi gloria æterna. Multi inſignes libri pro qui relativo, ſcribunt interrogativum quis, & fuente erit, præponunt conjunctionem &, ſuffragante græco, ſed eadem utriuſque lectionis ſententia eſt.

CAP. XXXVIII. v. 39. Accommodantes animam ſuam, & conquirentes in lege Altiſſimi. Quidam libri pro nominativis pluralibus accommodantes, & conquirentes legunt genitivos ſingulares accommodantis, & conquirentis. Qua de re Notationes noſtra.

CAP. XXXIX. v. 17. In voce dicit. Manuſcriptum Monaſterii Lambienſis omittit hoc totum conſentanei græca: lege Notationes.

V. 26. Non eſt dicere, quid eſt hoc, aut quid eſt illud? Conjiciunt quidam pro conjunctione disjunctiva aut, legendam eſſe præpoſitionem ad quid eſt hoc, ad quid eſt illud? Sic enim eſt græcè, τί τοῦτο, εἰς τί τοῦτο.

CAP. XL. v. 32. In ore imprudentis condulcabitur inopia. Quidam legunt impudentis, quod eſt inverecundi, nominatim Robanus, & Græca.

CAP. XLIII. v. 24. Humilem efficiet eum. Non ſine ſimilitudine veri, putant quidam legendum eſſe Hilarem, quod eſt lætum, eſt enim Græcè ἱλαρὸν.

CAP. XLIV. v. 3. Nuntiantes in prophetis dignitatem Prophetarum. Antiqua manuſcripta hujus eccleſiæ noſtra Audomarenſis cum quibuſdam aliis hoc ſolum legunt: nuntiantes dignitatem Prophetarum, alterum in prophetis omittunt. Videtur enim alterum ſuperfluere, quod docuimus olim in Notationibus noſtris in variat Bibliorum lectiones.

CAP. XLV. v. 27. Cæterum in terra gentes non hæreditabit. Non eſt mutandum plurale gentes in ſingulare gens. Sed ſi ſubſtituatur genitivus ſingularis gentis, qui eſt græcè, clarior eſt ſententia.

ISAIAS.

CAP. III. v. 17. Et Dominus crinem eidem nudabit: pro crinem quidam conjiciunt legendum eſſe clunem; in quem ſenſum Pagninus vertit nates. Nam de crine quod plus erat, jam dixerat: Decalvabit Dominus &c. De natibus verò diſcoopertis comminatio eſt infrà 25. v. 4.

CAP. VI. v. 3. Sanctus Sanctus Sanctus Dominus Deus exercituum. Vetus noſter Corrector annotat juxta antiquos & hebræum non interponi ibi Deus: Quod nec Græcus habet, vel in Sixtina editione.

CAP. VII. v. 14. Et vocabitur nomen ejus Emmanuel. Si Hieronymi commentarium, & libros antiquos ſequi oportet, hic legendum eſt vocabis ſecunda perſona ſingulari.

CAP. XVIII. v. 2. Ad gentem expectantem. Repetenda videtur vox expectantem non minus hic, quam infrà v. 7. qua de re Notationes.

CAP. XIX. v. 25. Et opus manuum mearum Aſſyrio. Quidam libri, pro dativo legunt nominativum Aſſyrius: Hebræum ambiguum eſt Aſſur.

CAP. XXVI. v. 1. Urbs fortitudinis noſtræ Sion, Salvator. Vetus Epanorthotes noſter annotat in hæc verba: Urbs fortitudinis noſtræ Salvator. Hebræi & antiqui non interponunt Sion, ſed nec Græcus, inter alios.

CAP. XXXVIII. v. 16. Domine, ſi ſic vivitur. Multi codices omittunt conjunctionem conditionalem ſi, non abſque veriſimilitudine, quod docent Notationes noſtra.

CAP. XL. v. 9. Tu, qui evangelizas Sion, qui evangelizas Jeruſalem. In aliis libris ſcribitur utroque loco fœmininum quæ, conſentanè Hebræo. Nunc maſculinum qui, Græca probant. Vide Notationes.

CAP. XLI. v. 10. Et ſuſcepit te dextera juſti mei. Pro tertia perſona ſuſcepit eſt qui ſcribat primam ſuſcepi: Quod ſi verum eſt (ut eſt hebræo, & græco conſentaneò) id quod ſequitur dextera, accipiendum eſt offerendi caſu, pro ut etiam hebraicè præponitur præpoſitio in, & græcè legitur caſus dandi.

V. 19. Ponam in ſolitudinem Cedrum. Plures antiqui libri legunt ablativum ſolitudine, ſicut mox ſequitur ponam in deſerto abietem.

CAP. XLIV. v. 23. Laudate Cœli quoniam miſericordiam fecit Dominus. Multi antiqui libri hebræo ſimiliter, omittunt Miſericordiam, quod tamen ſupplent Græcus, & Chaldæus.

CAP. XLIX. v. 10. Et ad fontes aquarum potabit. Plura vetera manuſcripta, etiam Miſſale Romanum Sab. poſt Dom. 4. Quadrageſimæ. loco probabit, quod eſt, potum dabit, ſcribunt portabit, quod eſt, feret, ducet, non ſine ſimilitudine veri, quod docent Notationes noſtra.

V. 20. Adhuc dicent in auribus tuis filiis ſterilitatis tuæ. Vix dubito quin ſit hic error Typographicus in editione Romana, quod dativus filiis poſitus ſit loco Nominativi filii.

CAP. LII. v. 7. Dicentis Sion, regnabit Deus tuus. Alii libri ſcribunt pro futuro præteritum regnavit, conſentanè Hebræo quamquam futurum ſit græcè.

CAP. LX. v. 1. Surge, illuminare Jeruſalem, quia venit. Vetus Corrector adnotat. Hebræus, & Antiqui, & Hieronymus non interponunt Jeruſalem: ſed ſupplent à Græcis, & Chaldæo.

JEREMIAS.

CAP. V. v. 13. Prophetæ fuerunt in ventum locuti. Quædam manuſcripta omittunt participium locuti, conſentanè Hebræo, & Græco.

CAP. XXII. v. 10. Neque lugeatis ſuper eum fletu: plangite. Videtur potius ita interpungendum ut non fletu conjungatur cum plangite.

CAP. XXXIII. v. 16. Et hoc eſt nomen quod vocabunt eum. Non pauca manuſcripta legunt & hoc eſt quod vocabit eam, omiſſa voce nomen, dato verbo ſingulari vocabit, & pro nomine fœminina eam, ſimiliter hebræo. Lege Notationes ſi placet.

EZECHIEL.

CAP. I. v. 10. Et facies aquilæ deſuper ipſorum quatuor. Multi libri latinè omittunt τὸ deſuper conformiter Hebræis, & Græcis: de quo vetus noſter Corrector annotat. Item B. & Facies aquilæ ipſorum quatuor, nec Hebræus, nec antiqui habent deſuper, faciei enim hominis hic reſpondet aquilæ, ſicut dexteræ Leonis, reſpondet ſiniſtra bovis: Unde cum nihil de ſitu humanæ determinatur, nec de aquilinæ faciei ſitu. Quòd ſi propter ordinis numerum anterior intelligitur humana, poſterior. non ſuperior intelligitur aquila; tamen propter ſignificationem Theologiæ Joannis congruit miniſterio (Eccleſiaſtico) quia ſuperior accipitur, non tamen virtute litteræ. Hæc ille ſatis amplè præter morem; Loci ſenſus omnium conſenſu eſt: unicuique quatuor animalium fuiſſe in capite quatuor facies, à dextris faciem hominis, & faciem Leonis; à ſiniſtris faciem bovis, & faciem aquilæ. Quod ſi ergo in noſtra verſione, omiſſo deſuper legatur, & facies aquilæ ipſorum quatuor, intelligendum eſt, repetito è communi ſenſu ex perimpe præcedente, à ſiniſtris.

CAP. XXI. v. 28. Mucro mucro evaginate ad occidendum, lima te, ut interficias, & fulgeas. Quædam manuſcripta ſic ſcribunt ut unica ſit dictio evaginare, & altera unum limare. Unde Epanorthotes, duo, inquit, ſunt participia paſſiva.

CAP. XLIV. v. 20. Sed tondendo attondent capita ſua. Latinè dicatur attondebunt prout etiam inveni in duobus manuſcriptis Lobienſi, & Clarimariſci.

V. 28. Non erit eis hæreditas. Alii libri omittunt præpoſitam negationem Hebræo conſentanei, de quo Epanorthotes: Item G. Hebræus, & antiqui: erit autem eis hæreditas, & determinat quæ ſubjungens. Ego hæreditas eorum.

CAP. XLVI. v. 7. De agnis autem. Manuſcripta noſtra unanimiter tollunt præpoſitionem de adſtipulante veteri Epanorthote noſtro, ſicut infrà, v. 11. loco ſimili, à Patribus omiſſa eſt.

DANIEL.

CAP. IV. verſ. 28. Regnum tuum tranſibit à te. Pro futuro tranſibit, complura inſignia manuſcripta legunt præteritum tranſiit, quod reſpondet Chaldæo prototypo, & Græco.

CAP. IX. v. 24. Et impleatur viſio, & prophetia. Alii libri, pro prophetia, habent prophetes ſeu propheta, ſicut eſt hebraicè & græcè, ſed idem omnino eſt ſenſus.

QUÆ.

OSEE.

CAP. I. v. 2. Et fac tibi filios fornicationum. *Illud fac tibi omittitur à multis libris etiam antiquis Epanorthotas, conformiter Hebræo, & Græco; quin etiam Hieronymi commentario, ſcriberetis eivò navè Subaudiendum eſſe ſumere, ex pericope præcedente; Sumi autem filios poſſe dupliciter vel generando, vel adoptando.*

CAP. VII. v. 1. Et fur ingreſſus eſt ſpolians, latrunculus foris. *Recta interpretatio eſſe videtur*, & fur ingreſſus eſt, ſpolians latrunculus foris.

AMOS.

CAP. III. v. 14. Cum viſitare cœpero prævaricationes Iſrael ſuper eum, viſitabo & altaria Bethel. *Genuina diſtinctio eſſe videtur, qua τὸ* ſuper eum *jungitur præcedentibus*.

HABACUC.

CAP. III. v. 19. Deducet me victor in pſalmis canentem. *Pro nominativo* victor, *Hebraicè legitur vox illa prorſus eadem, qua à D. Hieron. (qui eſt proprius interpres Prophetarum, ut in vulgata à nobis Latinè leguntur) Vertenti Pſalmos ex Hebræo in titulis frequenter occurrens ſemper vertitur* victori, *à LXX. in finem. Quare conſentanea eſt valdè probabilis doctorum quorundam tractatorum, hic quoque ſcribendum eſſe dativo caſu* victori.

AGGÆUS.

CAP. II. v. 1. In die vigeſima, & quarta Menſis, in ſecundo menſe in anno ſecundo Darii Regis: *Hæc verba pleri que libri faciunt initium cap. 2. Sed antiqua manuſcripta, quæ vidimus nos, aliique quæ non habent eam capitum diſtinctionem, quam nos, ſic ſcribunt, ut liceat ea ſacere, vel finem primi, vel principium 2. capitis. Immo indicant eſſe potius finem periodi, quàm principium, quando verba ſequentia* in ſeptimo menſe *incipiunt à littera Capitali. Revera enim pertinent ad finem capitis præcedentis.* Simile occurrit *V. 27. ait Vir doctiſſimus Franciſcus Ribera, quod verum eſt.*

ZACHARIAS.

CAP. IV. v. 2. Et ſeptem infuſoria lucernis. *Multa manuſcripta repetunt numerum* ſeptem: & ſeptem & ſeptem infuſoria; *conſentaneè Hebræo.*

CAP. XIII. v. 8. Partes duæ in eo diſpergentur, & deficient. *Videtur legendum eſſe* diſperdentur, *quod eſt* ſuccidentur. *peribunt*, non diſpergentur, *quod eſt* diſſipabuntur. *Non enim eſt hic ea vox, quæ ſuprà v. 7.* Et diſpergentur oves.

CAP. XIV. v. 5. Et fugietis ad vallem montium eorum. *Conjiciunt probabiliter quidam pro pronomine tertiæ perſonæ* eorum *ſcribendum eſſe primæ* meorum, *ut eſt Hebraicè, & Græcè.*

MACHABÆOR. LIBER I.

CAP. VII. v. 9. Et miſit eum ut videret exterminium, quod fecit Judas: ſed & Alcimum. *Alii omittunt hæc verba* ut videret exterminium quod fecit Judas: Sed: *Græco conſentaneè: quæ ab omnibus leguntur ſuprà, v. 7. Vide & facilè hic ſubaudiuntur.*

V. 19. Et comprehendit multos ex eis qui à ſe effugerant. *Ita eſt in quibuſdam veteribus manuſcriptis: in aliis legitur contrarium*, qui ad ſe refugerant.

CAP. XIII. v. 54. Quod fortis prælii vir eſſet. *Latinorum librorum, quos vidi, quidam illud ſolum legunt,* quòd vir eſſet *conſentaneè græco; Quidam addunt* quod vir fortis eſſet; *Quidam* quòd vir prælii eſſet. *Hæc omnia copulantur.*

CAP. XV. v. 23. Et Lampſaco & Spartiatis. *Pro Lampſaco alii Latini libri Græco conformiter habent* Samſame.

MACHABÆOR. LIBER II.

CAP. I. v. 34. 35. Ut probaret quod factum erat, & cum probaſſet. *Hæc verba à multis bonis manuſcriptis omitti, Græco conſentaneè docent Notationes noſtræ.*

CAP. II. v. 23. Et leges, quæ abolitæ erant, reſtituerentur. *Præteritum* abolitæ, *alii libri mutant in futurum* abolendæ, *conſentaneè Græco.*

CAP. IV. v. 19. Viros peccatores. *Pro* peccatores, *quidam conjiciunt legendum eſſe* ſpectatores, *quidam* peccatores, *quidam denique vertunt* ſacrorum procuratores. *In antiquis Bibliis manuſcriptis uno Brugenſi, altero Audemarenſi, diſertè legitur,* ſpeculatores. *Græca vox* Θεωρὸς *deducta eſt à* Θεωρεῖν *quæ propriè ſpeculari, contemplari, ſpectare ſignificat.*

V. 21. Propter primates Ptolemæi Philometoris regis. *Quædam inſignia manuſcripta pro* primates, *tertiæ declinationis legunt* primatus *quartæ declinationis, ut eſt Græcè* τὰ πρωτοκλίσια, *vel* πρωτοκλισία.

CAP. XII. v. 43. Offerri pro peccatis mortuorum ſacrificium. *Alii libri ſolummodo legunt* pro peccatis, *nec addunt* mortuorum, *ſed ſubaudiunt.*

CAP. XIV. v. 15. Qui populum ſuum conſtituit, ut in æternum cuſtodiret. *Plerique libri omittunt* ut, *ſed meliùs vetera manuſcripta quæ omittunt non tantùm conjunctionem* ut, *ſed etiam vertunt* cuſtodiret, *conſentaneè græco.*

QUATUOR EVANGELIA.

EX quatuor Evangeliis nihil eſt huc conferendum, quod non ſit annotatum in libello ad varias lectiones in latina quatuor Evangeliorum editione occurrentes, quem inſcripſimus Illuſtriſs. Bellarmino Cardinali. Cæterùm ut quæ ejuſdem ſunt generis, ſimul omnia hîc collecta nos oculis appareant, ſtatuimus illa, in compendium redacta, hîc repetere.

MATTHÆUS.

CAP. III. v. 10. Excidetur, & in ignem mittetur. *Quædam Hincmari exemplaria legunt præſenti tempore;* exciditur, & in ignem mittitur, *conformiter Græco, & Syro.*

CAP. IV. v. 6. Quia angelis ſuis mandavit de te. *Complura manuſcripta pro præterito* mandavit, *ſcribunt futurum* mandabit, *adſtipulantibus codicibus Græcis, ac Syriacis, nec non Hebræo, & LXX.*

V. 16. In regione umbræ mortis. *Quidam inſignes libri interponunt conjunctionem* in regione & umbra mortis, *Græco Syroque conformiter.*

CAP. V. v. 24. Et vade priùs reconciliari fratri tuo. *Pro modo infinito* reconciliari, *in aliis bonis libris eſt imperativus* reconciliare, *conſentaneè Græco, & Syro.*

Ibidem. Offeres munus tuum. *Similiter hîc pro indicativo* offeres, *quidam codices legunt imperativum* offer, *juxta Græca, & Syra.*

CAP. VI. v. 22. Lucerna corporis tui eſt oculus tuus. *Quidam omiſſis pronominibus, legunt* lucerna corporis eſt oculus, *ſuffragante Græco, & Syro.*

V. 33. Quærite ergo. *Antiqui codices pro* ergo *ſcribunt* autem, *quod eſt Græcè & Syriacè.*

CAP. VIII. v. 9. Nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus. *Multi antiqui libri, conſentaneè Græco, ac Syro, omittunt vocem* conſtitutus, *quæ & ex Luc. 7. verſ. 8. huc adſcripta creditur.*

CAP. X. v. 12. Dicentes, Pax huic domui. *Hæc verba à multis confodiuntur tamquam eadem cum illis, quæ præcedunt:* ſalutate eam.

CAP. XV. v. 5. Quodcumque eſt ex me. *Videtur auferendum verbum ſubſtantivum* eſt.

V. 14. Cæci ſunt & duces cæcorum. *Media conjunctio* & *tollitur à multis manuſcriptis, conſentaneè Græco, & Syro.*

V. 38. Quatuor millia hominum. *Brugenſe manuſcriptum pro* hominum *legit* virorum, *quomodò eſt, & Græcè, & Syriacè.*

CAP. XVI. v. 10. Quinque panum in quinque millia. *Quædam manuſcripta loco præpoſitionis* in, *ſcribunt conjunctionem* &.

CAP. XVII. v. 2. Facta ſunt alba ſicut nix. *Non diſſimilis verò ſit conjectura latinè non minùs quàm Græcè & Syriacè ſcriptum fuiſſe* lux, *quod eſt* φῶς *Græcè loco ejus quod nunc legitur* nix, *quod eſt* χιών.

CAP. XX. v. 1. Simile eſt regnum. *Quidam libri interjiciunt, conjunctionem* enim, *Græco Syroque conformiter.*

CAP. XXI. v. 21. Tolle, & jacta te in mare. *Veriſimile eſt ſcribendum eſſe* tollere, & jactare in mare.

V. 26. Omnes enim habebant. *Alii libri cum græcis legunt præſens* habent.

V. 31. Præcedens vos in regnum Dei. *Pro futuro* præcedent, *in aliis libris eſt præſens* præcedunt, *conſentaneè Græco, & Syro.*

CAP. XXII. v. 24. Intus autem pleni eſtis rapina: *Valdè ſit veriſimile, pro ſecunda perſona* eſtis *legendum eſſe, ut habent alii libri, tertiam* ſunt, *ſuffragantibus Græcis, & Syris.*

V. 25. Ut fiat id, quod de foris eſt mundum. *Alii libri interponunt conjunctionem* &, *conſentaneè Græco, & Syro.*

V. 36. Et noluiſti. *Quædam manuſcripta conformiter Græco, & Syro legunt numero plurali* noluiſtis.

CAP. XXIV. v. 63. Sedentem à dextris virtutis Dei. *Multi boni libri conſentaneè Græco, & Syro, omittunt vocem* Dei, *ut in aliis locis hoc adſcriptam.*

CAP. XVII. v. 8. Propter hoc vocatus eſt ager ille Haceldama; hoc eſt ager ſanguinis. *Exiſtimant quidam, has tres voculas* Haceldama, hoc eſt, *hîc ſuperfluere, ut ex Actor. 1. v. 19. huc adductas.*

V. 9. Quod dictum eſt per Jeremiam Prophetam. *Sunt qui hîc omittendum docent nomen* Jeremiam, *nec tamen ſubſtituendum* Zachariam.

V. 35. Sortem mittentes. *Quod ſequitur* ut impleretur quod dictum eſt per Prophetam, dicentem: diviſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem, *videtur non eſſe hujus loci.*

V. 40. Qui deſtruis templum Dei, & in triduo illud reædificas. *Alii præferunt perſonam tertiam,* deſtruit, reædificat.

CAP. XXVIII. v. 17. Sicut erant edocti. *Videtur præferendum ſimplex* docti.

V. 20. Uſque ad conſummationem ſæculi. *Quædam inſignia manuſcripta addunt* Amen, *quemadmodum additur Græcè & Syriacè.*

MARCUS.

CAP. II. verſ. 15. Qui & ſequebantur eum. *Pleriqne libri addunt* &, *quidam demunt:* Qui *Græcè, & Syriacè non legitur. Crediderim interpretem mutaſſe* & *cum* qui.

V. 23. Et diſcipuli ejus cœperunt. *Quædam manuſcripta, quemadmodum & Syrus, omittunt* & *ſenſu clariore.*

CAP. III. v. 14. Et fecit ut eſſent duodecim cum illo. *Videtur legendum hoc verborum ordine:* & fecit duodecim, ut eſſent cum illo.

V. 26. Et non poterit ſtare. *Quidam boni libri Græco, ac Syro ſimiliter habent præſens* poteſt, *pro futuro* poterit.

V. 27. Ingreſſus in domum. *Quidam liber addit* ejus, *quod quidem Græco conſonat, nec diſſonat à Syro.*

V. 29. Non habet remiſſionem in æternum, ſed reus erit. *Quædam exemplaria conformiter Græco, ſcribunt præſens tempus* habet *pro futuro* habebit. *Unde colligas, proximè legendum ſimiliter cum græcis præſenti tempore,* ſed reus eſt, *quomodo ſcriptum invenitur in codice Leodienſe.*

CAP. IV. verſ. 4. Et venerunt volucres

Cœli

Digitized by Google

Cœli. *Antiqua manuſcripta omittunt* Cœli, *quemadmodum etiam Syrus, & quidam græci libri.*

Verſ. 29. Et cùm produxerit fructus. *Plerique omnes libri addunt pronomen* ſe, *ante* fructus.

CAP. VI. v. 4. Niſi in Patria ſua, & in domo ſua, & in cognatione ſua. *Antiqui libri legunt hoc ordine*, niſi in Patria ſua, & in cognatione ſua, & in domo ſua, *conſentanee Græco, & Syro.*

V. 14. Et dicebat: quia Joannes. *DD. Auguſt. Bed. & Thom. legunt numero plurali*, dicebant.

V. 27. Sed miſſo ſpiculatore. *Quidam libri ſcribunt* ſpeculatore, *prima ſyllaba imbuta vocali ſecunda non tertia.*

CAP. VII. v. 19. Sed in ventrem vadit. *Videtur* vadit *huc adſcriptum eſſe ex Matthæo.*

V. 26. Erat enim mulier. *Pro* enim *optima manuſcripta legunt* autem *Græco, & Syro concinentibus.*

CAP. X. v. 40. Non eſt meum dare vobis. *Quidam libri omittunt pronomen* vobis *conformiter Græco, & Syro.*

CAP. XI. *verſ.* 32. Timemus populum. *Multi boni libri ſcribunt* timebant. *tertiam perſonam præteriti imperfecti ſimiliter græco.*

CAP. XII. v. 29. Dominus Deus tuus. *Alii libri certius ſcribunt pronomen primæ perſonæ* noſter.

Ibidem. Deus unus eſt, *& hic certius videtur vox* Dominus *quàm vox* Deus.

CAP. XIII. v. 8. Gens contra gentem, & regnum ſuper regnum. *Pro* contra *legendum eſſe* ſuper *priori hujus ſententiæ membro ut poſteriori, intelligere videmur ex antiquis noſtris manuſcriptis.*

CAP. XIV. v. 45. Ave Rabbi. *Multi boni libri omittunt* Ave, *ut Matthæo proprium.*

V. 54. Et ſedebat cum miniſtris ad ignem, & calefaciebat ſe. *Alius eſt ordo verborum in aliis libris latinis, ut etiam in Græcis, & Syriacis*, & ſedebat cum miniſtris, & calefaciebat ſe ad ignem.

Verſ. 61. Et dixit ei. *Pro præterito* dixit *legitur ab optimis manuſcriptis, Græco conſonantibus, præſens* dicit.

Ibidem. Tu es Chriſtus filius Dei benedicti. *Vox* Dei *non immeritò omittatur.*

Verſ. 62. A dextris virtutis Dei. *Simile hic judicium occurrit.*

CAP. XV. v. 7. Qui cum ſeditioſis erat vinctus. *Quoddam Eccleſiæ Anaxmarcenſis manuſcriptum, legit* cum ſeditioſis vinctus, *omiſſo* qui, *&* erat.

Verſ. 16. Duxerunt eum in atrium. *Antiqui libri addunt adverbium* intro *conſentaneè Græco, & Syro* Duxerunt eum intro.

Verſ. 31. Summi Sacerdotes illudentes: *Multi antiqui libri legunt ſimplex* ludentes *pro compoſito* illudentes.

Verſ. 36. Dicens, ſinite. Videamus. *Sunt quidam libri tam Græci, quàm Latini, quos alias nominavimus, qui ſingulare* ſine *ſcribunt. Reliqua lege in Notationibus.*

Verſ. 41. Et cùm eſſet in Galilæa. *Latinus textus Regiorum Bibliorum præponit relativum* quæ (quæ & cùm eſſet) *conſentaneè Græcæ editioni.*

CAP. XVI. *verſ.* 19. Et ſedet à dextris Dei. *Optima manuſcripta noſtra ferè legunt præteritum* ſedit, *conformiter Græco, & Syro pro præſenti* ſedet.

LUCAS.

CAP. I. v. 29. Quæ cùm audiſſet. *In aliis bonis libris pro* audiſſet, *quod ad aures, eſt* vidiſſet, *quod ad oculos ſpectat Græca, & Syro conſentanee.*

Verſ. 45. Et beata, quæ credidiſti, quoniam perficientur ea quæ dicta ſunt tibi à Domino. *Multi inſignes libri ſcribunt perſonæ tertiæ* credidit ei.

CAP. II. v. 18. Mirati ſunt, & de his. *Non immeritò forte omittatur media conjunctio.*

Verſ. 38. Qui expectabat redemptionem Iſrael. *Non pauca manuſcripta* Jeruſalem *ſcribunt pro* Iſrael.

CAP. III. v. 9. Excidetur, & in ignem mittetur. *Contendunt quidam legenda præſentia.* Exciditur, & in ignem mittitur. *Simile & Matth. 3. v. 10.*

Verſ. 16. Veniet autem fortior me. *Quidam libri legunt tempus præſens* venit *pro futuro* veniet.

CAP. IV. v. 5. In montem excelſum. *Hæc verba omittuntur à quibuſdam veteribus codicibus, tamquam ex Matthæo huc tranſumpta.*

Verſ. 10. Mandavit de te. *Alii ſcribunt futurum* mandabit, *adſtipulantibus Græco, & Syro.*

V. 18. Sanare contritos corde. *Hæc clauſula præteritur à multis tum libris tum autoribus tanquam eadem cum hac* Dimittere confractos in remiſſionem, *ut ex eodem uno habeat verſu.*

CAP. V. v. 25. Tulit lectum, in quo jacebat. *Antiqui noſtri libri tollunt vocem* lectum *conformiter græcis.*

CAP. VI. v. 17. Et maritima, & Tyri. *Quidam libri conjunctionem, & interpoſitionem ante vocem* Tyri, *omittunt, conſentaneè Græco, & Syro.*

CAP. VII. v. 22. Quæ audiſtis, & vidiſtis. *Ordo verborum in vetuſtis codicibus, conformis Græcis, & Syris, eſt* quæ vidiſtis & audiſtis.

Verſ. 24. Arundinem vento agitatam? *Plerique manuſcripta legunt* moveri *relicto participio* agitatam *Matthæo.*

Verſ. 31. Ait autem Dominus: Cui ergo. *Multi boni libri latini, & græci, confodiunt* illud ait autem Dominus, *ſuffragantibus Syriis.*

CAP. VIII. v. 1. Per Civitates, & Caſtella. *Alii numero ſingulari* per civitatem, & Caſtellum, *græco conſentaneè.*

Verſ. 26. Et navigaverunt ad. *Manuſcripti codices optimi legunt* enavigaverunt autem ad, *Græco, & Syro adſtipulante.*

Verſ. 43. Mulier quædam erat. *Veriſimile eſt, interpretem ſcripſiſſe, ita ut Græcè eſt* mulier quæ erat.

Verſ. 49. Venit quidam ad Principem Synagogæ. *Unum ex manuſcriptis Eccleſiæ noſtræ legit* à Principe, *caſu ſexto conſentaneè Græco, & Syro. Simile Marc. 5. v. 35.*

Verſ. 52. Non eſt mortua puella, ſed dormit. *Quædam vetera manuſcripta, tum Græcis, & Syriacis libris, tollunt vocem* puella *tamquam propriam Matth. & Marc.*

CAP. IX. v. 4. Et inde ne exeatis. *Unus codex omittit negationem, conformiter Græce, & Syro:* & inde exeatis.

Verſ. 37. Occurrit illis turba multa. *Alii libri boni legunt ſingula e* illi *conſentaneo græco.*

CAP. X. v. 6. Requieſcet ſuper illum. *Antiqua noſtra manuſcripta, pro maſculino* illum *legunt fœmininum* illam, *adſtipulante Beda.*

CAP. XI. v. 3. Da nobis hodie. *Alii ex dies ſcribunt* quotidie. *Hoc veriſimiliter Lucæ, illud Matthæi indubitatò eſt.*

Verſ. 17. Deſolabitur, & Domus ſupra domum cadet. *Plures boni libri legunt præſenti tempore* deſolatur, cadit, *Græco conſentaneè. Quin & veriſimile fit, pro* ut *ſupra interpretem dediſſe* ſuper.

Verſ. 20. Profectò pervenit in vos. *In duobus manuſcriptis eſt* prævenit, *utrumque admittente voce græca* [illegible].

Verſ. 22. Auferet (&c.) & ſpolia ejus diſtribuet. *Multi boni libri habent* aufert, diſtribuit *præſenti tempore, Græco Syroque conformiter, pro futuris* auferet, diſtribuet.

Verſ. 25. Scopis mundatam, & ornatam. *Inſignia quædam manuſcripta cum V. Beda omittunt duo hæc verba* & ornatam *tamquam Matthæo propria.*

CAP. XII. v. 31. Verumtamen quærite primùm Regnum Dei, & juſtitiam ejus: & hæc omnia. *Videri poſſunt adjectitia eſſe* primùm; & juſtitiam ejus *ex Matthæo huc adſcripta.*

Verſ. 35. Et lucernæ ardentes in manibus veſtris: *An addendum ſit* in *in manibus veſtris: an omittendum, variæ ſunt opiniones.*

Verſ. 53. Dividentur pater in filium &c. *Quidam ſuſpicimus legendum eſſe numero ſingulari* dividetur, *quomodo eſt Græcè, & Syriacè.*

CAP. XIII. v. 33. Et ſequenti die ambulare. *Manuſcripta antiqua tum noſtra tum Epanorthotæ omittunt* die, *V. Beda ſuffragante.*

Verſ. 35. Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta. *Vox* deſerta *omittitur ab inſignibus manuſcriptis, tamquam ex Matthæo huc adſcripta.*

CAP. XV. v. 17. Quanti mercenarii in domo patris mei. *Antiquorum codicum alii omittunt* in domo, *alii addunt:* illis *volunt Græca, his Syra.*

CAP. XVI. v. 21. Et nemo illi dabat. *Hæc verba à quibuſdam antiquis libris leguntur, à pluribus, quibus præter Græca, & Syra Beda ſuffragatur, ignorantur. Videntur huc translata ex cap. 15. v. 16.*

V. 23. Elevans autem oculos. *Quædam manuſcripta omittunt conjunctionem* autem.

CAP. XVII. v. 7. Dicat illi ſtatim tranſi. *Quidam libri ita diſtinguunt, ut* ſtatim *adjungatur in quo præcedunt:* Dicat illi ſtatim; Tranſi.

V. 35. Duo in agro, unus aſſumetur, & alter relinquetur. *Quidam Latini, quidam Græci codices hinc auferunt hunc verſiculum. Veriſimile eſt, à Luca ex Matthæo fuiſſe adſcriptum, quemadmodum Matthæo ex Luca ſimilem verſiculum de duobus in lecto.*

CAP. XIX. v. 26. Quia omni habenti dabitur, & abundabit. *Complura exemplaria antiqua omittunt* in & abundabit, *tamquam Matthæo proprium, Syriacis, & pleriſque omnibus Græcis conſonantibus.*

CAP. XX. v. 5. Cogitabant intra ſe. *Inter non intra invenio in melioribus libris noſtris, quod & melius eſſe videtur.*

CAP. XXII. v. 26. Fiat ſicut minor. *Complura inſignia manuſcripta pro* minor *ſcribunt* junior. *Quemodo ad verbum vertat ex græca voce* νεώτερος.

JOANNES.

CAP. I. *Verſ.* 31. Sed ut manifeſtetur in Iſrael. *Antiqui Codices ferè omittunt præpoſitionem* in *conformiter textui Græco.*

CAP. III. v. 3. Niſi quis renatus fuerit denuò. *Antiqui libri noſtri pro compoſito* renatus *ſcribunt hoc loco verbum ſimplex* natus *conſentaneè Græco, ſimile infra v. 4.*

V. 5. Ex aqua, & Spiritu Sancto. *Antiqui codices ferè omittunt* Sancto *conſentientibus editionibus Græca, & Syriaca, necnon D. Auguſtino in hunc locum, & Ambroſio lib. 3. de Spiritu Sancto, cap. 11.*

V. 18. Qui non credit in nomine. *Pro præſenti* credit *vetuſta manuſcripta habent præteritum* credidit *conformiter Græco, & Syro.*

CAP. V. v. 28. Audient vocem Filii Dei. *Antiqui libri cum noſtri, tum Epanorthotæ conſentaneè Græcis, ac Syriacis pro* filii Dei *ſcribunt* vocem *ejus.*

CAP. VI. v. 41. Ego ſum panis vivus. *Vox* vivus *omittitur à pleriſque omnibus manuſcriptis conformiter Græco, ac Syro: Videturque non hujus eſſe loci, ſed infrà v. 51.*

V. 61. Et quis poteſt eum audire. *Inſignia exemplaria latina auferunt conjunctionem &* *ſuffragantibus Græcis, & Syris.*

CAP. VII. *verſ.* 52. Scrutare Scripturas. *Multi boni libri omittunt vocem* ſcripturas, *conſentientibus Græcis & Syris.*

CAP. VIII. v. 12. Non ambulat in tenebris. *Quidam boni libri pro præſenti* ambulat, *ſcribunt futurum* ambulabit, *ſuffragantibus D. Auguſtino & editionibus Græca, & Syra.*

Pag.

Digitized by Google

V. 55. Ego autem ſi veritatem dico, non. Pro ſi in antiquis cum noſtris tum Epanorthotis pluribuſque aliis legitur quia conformiter Græco, ac Syro.

V. 56. Vidit, & gaviſus eſt. Manuſcripta noſtra antiqua & non pauci alii latini libri præponunt, & conjunctionem etiam ipſi vocabulo vidit, quemadmodum Græca, & Syro.

CAP. IX. v. 11. Et abii, lavi, & video. Alii codices præponunt conjunctionem etiam verbo lavi (& lavi) nec non præſens video mutant cum præterito vidi, quod legitur Græcè.

CAP. XI. v. 27. Filius Dei vivi. Multi antiqui codices omittunt vivi conſentaneè Græco, ac Syro tamquam aliunde acceptum.

V. 37. Oculos cæci nati. Antiqua manuſcripta omittunt nati, quod neque Græcè, aut Syriacè additur.

Ibidem. Ut hic non moreretur. Manuſcripta noſtra interponunt & conjunctionem conformiter Græco, ac Syro.

V. 45. Ad Mariam, & Martham. Manuſcripta vetera cum D. Auguſtino omittunt, & Martham, conſpirantibus Græcis, & Syriis codicibus.

Verſ. 49. Caiphas nomine] Complures libri auferunt nomine, conformiter Græco quod alii addunt conſonanter Syro.

V. 50. Quia expedit vobis. Multi boni libri habent pronomen primæ perſonæ nobis ut etiam Græca, ac Syra.

V. 52. Sed ut filios Dei. Quidam libri latini, cum Græcis, ac Syris interjiciunt conjunctionem. Sed ut & filios Dei.

CAP. XII. v. 7. Sinite illam. Antiqua manuſcripta legunt non plurale Sinite, ſed ſingulare ſine, conformiter Græco, ac Syro.

V. 40. Ut non intelligant corde. Manuſcripta noſtra non legunt, ſed è proximo ſubaudiendum relinquunt non, conſpirantibus D. Auguſtini Tractatu, & libris Græcis, cum Syris.

CAP. XIII. v. 18 Levabit contra me. Quædam exemplaria pro futuro levabit habent præteritum levavit, conformiter Græco, ac Syro.

V. 27. Introivit in eum. Complura manuſcripta proponunt adverbium, tunc ſuffragantibus Græco, ac Syro.

CAP. XIV. verſ. 7. Et amodò cognoſcetis eum. Duo manuſcripta pro futuro cognoſcetis legunt præſens cognoſcitis, conformiter Græco, ac Syro; nec non tractatui D. Auguſtini.

V. 9. Et non cognoviſtis me. Unum manuſcriptum legit numero ſingulari cognoviſti, cui præter Græca, & Syra, & Græcorum commentaria, favet D. Auguſtini tractatio.

Ibidem. Qui videt me, videt & Patrem. In quibuſdam libris legitur præterito tempore qui vidit me, vidit & Patrem, quemadmodum Græcè.

Ibidem. Quomodo tu dicis. Rurſus quidam libri præponunt & conjunctionem quemadmodum Græci & Syri.

V. 10. Non creditis quia ego in Patre. Pro plurali creditis complura manuſcripta legunt ſingulare credis, adſtipulantibus non ſolùm Græcis, & Syriacis libris neque nuſtraibus, verùm etiam D. Auguſtino diſertis verbis. Porrò inſra v. 11. citra controverſiam plurale legendum eſt.

V. 13. Et quodcumque petieritis Patrem. Complura manuſcripta omittunt Patrem, conſentaneè Græco, ac Syro, & faventibus tractationibus veteribus.

V. 14. Si quid petieritis me. Eiſdem fundamentis nixa, hic omittunt pronomen me quemadmodum mox Patrem.

V. 27. Vos autem cognoſcetis eum. In aliis libris eſt præſens cognoſcitis, conſentaneè libris Græcis, ac Syris pro futuro cognoſcetis.

CAP. XVI. v. 5. Et nunc vado. Manuſcripta noſtra pro copulativa & legunt adverſativam at, conformiter Græco ac Syro.

Verſ. 11. Jam judicatus eſt. Manuſcripta noſtra jugulant adverbium jam ſuffragantibus Græcis ac Syriacis libris, nec non D. Auguſtini tractatu.

CAP. XVII. v. 3. Solum Deum verum. Multi antiqui libri legunt hoc verborum ordine Solum verum Deum. Quod etiam D. Auguſtinus, & Græca editio.

V. 20. Non pro eis autem rogo tantùm. Manuſcripta noſtra pronomen relativum eis mutant cum demonſtrativo his, ſuffragantibus D. Auguſtini lectione, & Græca editione [illegible].

V. 25. Mundus te non cognovit. Exemplaria plura ſcripta, cum textu D. Auguſtini præponunt & conjunctionem, conſentaneè Græco, ac Syro.

CAP. XVIII. v. 24. Et miſit eum Annas ligatum. Quidam libri pro duabus vocibus & miſit legunt unam emiſit, nam Græcè nihil aliud legitur quam [illegible]: quamquam ſint Græci libri qui pro & ſubſtituunt ergo. Ut Syrus autem, quæ non ſunt negligenda.

CAP. XIX. v. 13. Pilatus autem. Optima manuſcripta conſentaneè Græco legunt ergo pro autem.

Verſ. 28. Quia omnia. Plerique latini libri interponunt adverbium jam, quemadmodum & Græci.

Verſ. 41. In quo nondum quiſquam poſitus fuerat. Pluſquam perfectum fuerat eſt in optimis manuſcriptis, pro imperfecto erat.

CAP. XX. v. 25. Niſi videro in manibus ejus fixuram clavorum. Inſignia quædam manuſcripta legunt figuram, quod eſt Græcè [illegible] veſtigium.

CAP. XXI. v. 12. Et nemo audebat diſcumbentium. Pro diſcumbentium legitur alicubi diſcentium, quod eſt diſcipulorum. Græco, & Syro conformiter.

Verſ. 22. 23. Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te? Jam frequenter varientem hic lectionem tractavimus, reſtat pro eorumdem ut legat [illegible] commentarius noſter.

V. 25. Mundum capere poſſe eos. Manuſcripta antiqua omittunt poſſe conſentaneè Græco.

ACTUS APOSTOLORUM.

CAP. I. v. 10. Fiat commoratio eorum deſerta. Alii libri cum Miſſali Romano in feſto S. Mathiæ, conformiter Græco, & Syro legunt ſingulari numero, ejus: Pluralis numerus, eſt in Pſalmis.

CAP. XV. v. 34. Judas autem ſolus abiit Jeruſalem. Si non alia videtur vel vox Jeruſalem ex hoc periculo omittenda.

CAP. XVI. v. 12. Eramus autem in hac urbe diebus aliquot conferentes. Alii boni libri legunt conſiſtentes.

CAP. XVII. v. 6. Quoniam hi, qui urbem concitant, & huc venerunt. Alii boni libri legunt orbem, quod eſt mundum, conſentaneè Græco, & Syro pro urbem, quod eſt civitatem.

CAP. XXIII. v. 18. Vinctus Paulus rogavit me. Plures libri interponunt vocans (vocans rogavit me) Græco, & Syro conformiter.

Verſ. 25. Timuit enim ne fortè raperent eum Judæi, & occiderent, & ipſe poſtea calumniam ſuſtineret tamquam accepturus pecuniam. Duo ex libris noſtris manuſcriptis ſcribunt nummos, pro pecuniam. Alius omittit tamquam accepturus pecuniam. Plures totum dictum verſiculum omittunt Græco, & Syro conſentaneè.

EPIST. AD ROMANOS.

CAP. V. v. 16. Et non ſicut per unum peccatum. Plura manuſcripta latina, nominatim Brugenſe, & Audomarenſe legunt pro nomine peccatum participium peccantem, Græco conformiter.

CAP. VIII. v. 38. Neque fortitudo. Videntur hæ duæ voculæ ſuperfluere ob plures cauſas in noſtris Notationibus declaratas etiam doctiſſimo Eſtio probatas ſcribenti in hunc locum.

CAP. IX. v. 25. Et non dilectam, dilectam, & non Miſericordiam conſecutam, miſericordiam conſecutam. Jamdiu annotavimus, aliique ante, & poſt nos duplicem hic eſſe verſionem ejuſdem pericopes, & illam quidem, & non miſericordiam conſecutam miſericordiam conſecutam, videri genuinam noſtræ editionis ſcripturam.

CAP. XI. v. 5. Reliquiæ ſalvæ factæ ſunt. Quidam libri, & auctores omittunt ſalvæ, conformiter Græco, & Syro, quaſi dicatur, aliqui facti ſunt reliqui: qua de re noſtras Notationes, ſuprà 9. v. 27. memoraverat Apoſtolus reliquias ſalvas factas.

CAP. XV. v. 22. Et prohibitus ſum uſque adhuc. Multi boni libri omittunt hæc verba Græco, & Syro conſentaneè, quæ & lecta fuerunt ſuprà 1. v. 13.

EPISTOLA

AD CORINTHIOS PRIOR.

CAP. XII. v. 28. Genera linguarum, interpretationes ſermonum. Multi veteres libri omittunt Tò interpretationes ſermonum, Græco ſuffragante.

CAP. 16. v. 16. Noſtis domum Stephanæ, & Fortunati, & Achaici. Tollunt complures latini libri poſtremum nomen, & Achaici cum Græcis, & Syris, hic additum tractis ex v. 17. ſubſequente.

V. 19. Apud quos & hoſpitor. Et hæc verba conſolidantur à Latinis, Græcis, & Syriacis libris.

EPISTOLA

AD CORINTHIOS POSTERIOR.

CAP. I. v. 6. Sive conſolamur pro veſtra conſolatione. Multa manuſcripta nominatim etiam quæ jam vidimus, unum S. Audomari, duo Cluri Mariſci omittunt hæc verba tamquam alteram interpretationem ejus quod ſequitur, ſive exhortamur pro veſtra exhortatione ex eodem uno Græco [illegible].

CAP. XII. v. 12. Signa tamen Apoſtolatus mei. Alii libri ſcribunt ſigna tamen Apoſtoli ut eſt Græcè, & Syriacè.

CAP. XIII. v. 2. Ut præſens, & nunc abſens. Nec pauci libri addunt bis (ut præſens bis) conſentaneè Græco, & Syro, cujus loco quidam legunt vobis, ſed malè.

EPISTOLA AD GALATAS.

CAP. III. v. 1. Quis vos faſcinavit non obedire veritati? Multi libri, & auctores pro obedire legunt credere, nec pauci tum libri tum auctores totum illud omittunt non obedire, ſeu credere veritati, ut hic additum ex c. 5. v. 7. Qua de re licet legere Notationes noſtras.

CAP. IV. v. 7. Itaque non eſt ſervus. In duobus inſignibus manuſcriptis pro eſt tertia perſona, legitur es ſecunda Græco, & Syro conſentaneè.

CAP. V. v. 13. Sed per Charitatem ſpiritus ſervite invicem. Vox Spiritus omittitur à multis manuſcriptis latinis libris, ſicut & Græcis, ac Syriacis.

CAP. VI. v. 6. Communicet autem is, qui catechizatur verbo. Pro ablativo verbo clarius eſt in aliis libris accuſativus verbum, Græco conformiter.

EPISTOLA

AD EPHESIOS.

CAP. I. v. 22. Et ipſum dedit caput ſupra omnem Eccleſiam. Quædam manuſcripta habent ſuper omnia ipſi Eccleſiæ, conſentaneè Græco, & Syro.

EPI-

Digitized by Google

EPISTOLA

AD COLOSSENSES.

CAP. II. v. 4. Ut nemo vos decipiat in ſublimitate ſermonum. *Quidam conſtituunt legendum* ſubtilitate, *ut legit Ambroſiaſter; quidam* ſuaſibilitate, *quod eſt Græcè πιθανολογία*.

V. 14. Delens quod adverſus nos erat chirographum decreti. *Pro genitivo* decreti, *Quidam libri legunt dativum* decretis, *qui eſt Græcè, & Syriacè*.

EPISTOLA

AD THESSALONICENSES POSTERIOR.

CAP. I. *verſ.* 9. Ut digni habeamini in regno Dei. *Plurimi libri omittunt propoſitionem* in *Græco conſentaneè*.

EPISTOLA

AD TIMOTHEUM PRIOR.

CAP. V. v. 5. Speret in Deum & inſtet obſecrationibus. *Multi libri latini tribunt præſens indicativi* ſperat, inſtat, *Græco conſentaneè*.

CAP. VI. *verſ.* 9. Et laqueum diaboli. *Quidam omittunt τὸ* diaboli *cum Græcis, & Syris. Suprà 3. v. 7. Apoſtolus memoraverat* laqueum Diaboli.

EPISTOLA

AD TIMOTHEUM POSTERIOR.

CAP. II. v. 14. Noli contendere verbis: Ad nihil enim utile eſt, niſi ad ſubverſionem. *Si prosè legantur ea, quæ ſcripſimus in Notationibus, videri poſſet probabile Interpretem vertiſſe ut eſt Græcè:* Non contendere verbis (ad nihil utile) ad ſubverſionem.

V. 25. Eos qui reſiſtunt veritati. *Omittitur à multis latinis libris conformiter Græco, & Syro.*

CAP. III. v. 16. Ad arguendum, ad corripiendum. *Alii libri legunt* ad corrigendum, *quod eſt Græcè*.

CAP. IV. *verſ.* 5. Sobrius eſto. *Quidam libri non temerè videntur omittere, eſt enim altera verſio ejus quod præcedit.* Tu verò vigila, *ex eodem uno Græco σὺ δὲ νῆφε, quod docuimus in Notationibus*.

V. 18. Liberavit me Dominus ab omni opere malo. *Alii libri legunt futurum* liberabit, *conſentaneè Græco, & Syro*.

EPISTOLA

AD TITUM.

CAP. II. v. 5. Prudentes. Caſtas, Sobrias. *Sunt libri & Auctores, qui omittunt τὸ* Sobrias *eo quod altera ſit verſio ex Græca voce σώφρονας. Interpres jam reddiderat* Prudentes.

EPISTOLA

AD HEBRÆOS.

CAP. VII. v. 25. Semper vivens ad interpellandum pro nobis. *Multi libri pro* nobis *prima perſona, habent tertia perſona pronomen* eis *ut Græca, & Syra*.

CAP. X. v. 9. Nos autem non ſumus ſubtractionis filii. *Vocem* filii *omittunt latini quidam libri, nominatim Biblia S. Audomari, cum Græcis, & Syris*.

CAP. XII. v. 1. Curramus ad propoſitum nobis certamen. *Multi libri videntur non immeritò omittere propoſitionem* ad *ſicut Græca, & Syra*.

CAP. XIII. v. 1. Charitas fraternitatis maneat in vobis. *Quidam libri auferunt* in vobis, *Græco conſentaneè*.

EPISTOLA JACOBI.

CAP. III. v. 17. Suadibilis bonis conſentiens. *Quædam latina manuſcripta nominatim Biblia S. Audomari Eccleſiæ tollunt illud* bonis conſentiens: *ac videtur quibuſdam idem unum eſſe quod* ſuadibilis *in Græco εὐπειθής*.

EPISTOLA PETRI I.

CAP. I. v. 6. In quo exultabitis. *Alii libri legunt præſens* exultatis *ſicut omnes infrà, v. 8. ſuffragante textu Græco*.

CAP. II. v. 8. In quo, & poſiti ſunt. *Quidam libri pro ablativo* quo *legunt accuſativum* quod, *Græco ſimiliter. Vide Notationes*.

V. 23. Tradebat autem judicanti ſe injuſtè. *Ex notationibus noſtris augurati liceat legendum eſſe*, Tradebat autem judicanti juſtè.

EPISTOLA PETRI II.

CAP. II. *verſ.* 10. Sectas non metuunt introducere blaſphemantes. *Quidam manuſcripti libri pro* introducere *habent* facere, *nominatim Brugenſis, & Lobienſis, de quibus Epanorthotes*. Item non metuunt introducere. *Antiqui habent; alii antiqui* facere blaſphemantes. *In Bibliorum Lovanienſium margine annotantur ſeu manuſcripta, quæ omittunt τὸ* introducere; *quibus noſtra S. Audomari Eccleſiæ Biblia ſuffragantur, non habentia illud, niſi poſteriori manu adſcriptum, Græcè omninò non legitur. Correctores videntur arbitrati fuiſſe ab Interprete additum*.

V. 10. Subjugale mutum animal. *Nonnulli codices omittunt vocem* animal, *ut quæ continentur voce* ſubjugalis, *conformiter Græco*.

EPISTOLA JOANNIS I.

CAP. I. v. 4. Ut gaudeatis, & gaudium veſtrum ſit plenum. *Nonnulla manuſcripta nominatim unum Eccleſiæ hujus S. Audomari omittunt τὸ* gaudeatis, *& ſimiliter Græcis, & Syriacis libris*.

CAP. IV. v. 10. Sed quoniam ipſe prior dilexit nos. *Quidam latini libri cum Græcis & Syriacis hic omittunt vocem* prior, *quæ ab omnibus legitur infrà, v. 19*.

V. 17. In hoc perfecta eſt Charitas Dei nobiſcum. *Vocem* Dei *plerique codices auferunt Græco conſentaneè*.

EPISTOLA JOANNIS III.

VErſ. 6. Quos benefaciens deduces dignè Deo. *Non pauci boni libri conformiter Græco e converſo* benefacies, *verbum* deducens *participium legunt*.

EPISTOLA JUDÆ.

VErſ. 24. In adventu Domini noſtri Jeſu Chriſti. *Hæc verba omittuntur à nonnullis manuſcriptis, & uno quidem hujus Eccleſiæ, ſuffragante Græco*.

APOCALYPSIS.

CAP. XI. *Verſ.* 15. Et regnabit in ſæcula ſæculorum. Amen. *Non agnoſcitur hoc loco* Amen *à veteribus manuſcriptis, ſicut nec à Græco*.

CAP. XIV. *verſ.* 3. Et nemo poterat dicere canticum. *Pro* dicere *quod eſt λέγειν quidam conſtituunt legendum eſſe* diſcere *ut Græco μαθεῖν*.

CAP. XXI. *verſ.* 15. Habebat menſuram arundineam auream. *Quidam codices loco nominis adjectivi* arundineam, *legunt ſubſtantivum* arundinem *Græco conſentaneè*.

CAP. XXII. *verſ.* 9. Et eorum qui ſervant verba prophetiæ libri hujus. *Multa bona manuſcripta latina cum Græcis libris omittunt vocem* prophetiæ.

Verſ. 14. Beati qui lavant ſtolas ſuas in ſanguine agni. *Pleraque omnia manuſcripta omittunt* in ſanguine agni. *Græco conformiter, videtque poſſe huc additum ex Apoc. 7. verſ. 14*.

F I N I S.

Digitized by Google

1_2_3

Digitized by Google